

מהדורת שוטנשטיין

הוצאת
ארטסקרול / מסורה

סדר זרעים מהדורת גז

מסכת ברכות

מהדורת
שוטנשטיין

הלמד

מסכת ברכות

כרך ב דפים ל-סד

מבואר, בתוספת הערות והארות
עם צילום ש"ס ווילנא

* כולו מסודר מחדש בהגהה מדוייקת, בצירוף "תורה אור השלם", "לקוטי רש"י", ועוד
ע"י חברת הוצאת ספרים שע"י כולל אברכים "עוז והדר"

כרך זה מופיע בסיוע
קרן „מסורה הריטג' פונדישון“

A PROJECT OF THE

Mesorah
Heritage
Foundation

בבלי

עורכים ראשיים

בארץ ישראל

הרב אפרים זוריבין   הרב יצחק גולדשטיין

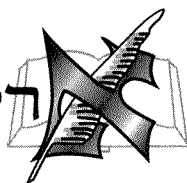
בארה"ב

הרב ישראל שמחה שארר   הרב חיים מלינוביץ

יו"ל ע"י

חברה הוצאת ספרים

רטסקרול / מסורה

המשתתפים בכרך זה:

עורכים ראשיים

הרב אפרים זוריבין   הרב יצחק גולדשטיין
הרב חיים מלינוביץ   הרב ישראל שמחה שארר

עורכים

הרב משה רוזנבלום   הרב שמואל יעקובוביץ   הרב צבי גרטנר   הרב ישעיהו לוי
הרב יוסף קמינצקי   הרב יחזקאל דנציגר   הרב מנחם זילבער   הרב דני שטיינברג

הרב דוד ארץ   הרב משה ראק
הרב שבתי בולמן   הרב שמואל היימן   הרב צבי ווינשטין

חברי המערכת

הרב הלל דנציגר   הרב יוסף דיוויס   הרב אליעזר הערצקא   הרב פייוול וואהל
הרב מנחם מנדל וואקסמאן   הרב יוסף ווידראף   הרב יוסף אשר ווייס   הרב הנוך משה לוי
הרב זאב מייזלס   הרב דוד פאהרמאן   הרב נתנאל קזנט   הרב רפאל רוזנבום
הרב אברהם יוסף רוזנברג   הרב אליהו שולמאן   הרב ישראל שניידער

מהדורה ראשונה

הדפסה ראשונה – תשרי תשנ"ח
הדפסה שניה – מרחשון תש"ס
הדפסה שלישית – אדר תשס"א
הדפסה רביעית – אייר תשס"ב

המו"ל ומפיץ ראשי

חברה הוצאת ספרים "מסורה-ארטסקרול" בע"מ

הפצה באוסטרליה
בימ"ס גולד'ס
36 רח' וויליאם
בלקלבה 3183, ויק.

הפצה בדרום אפריקה
בימ"ס "הכולל"
22 רח' מולר
יוביל, יוהנסברג

הפצה באירופה
בימ"ס י. לעהמאן
20 קמברידז' טער.
גייטסהעד, אנגליה

הפצה בארץ ישראל
"ספריית" (גיטלר) בע"מ
6 רח' הירקון
בני ברק 51127

מהדורת שוטנשטין – הוצאת ארטסקרול

תלמוד בבלי – מס' ברכות כרך ב

© COPYRIGHT 1997 – כל הזכויות שמורות

MESORAH PUBLICATIONS LTD. – חברה הוצאת ספרים מסורה-ארטסקרול בע"מ
4401 2ND AVENUE, BROOKLYN, NY 11232 – 4401 שדרת 2, ברוקלין ניו יורק 11232
פקס 718/680-1875 / טל' 718/921-9000

בהכנת מהדורה זו הושקעו עבודה רבה וממון רב ולכן

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי,
אלקטרוני או מכני, לרבות צילום והקלטה, ללא אישור בכתב מהמו"ל

כך זה הוקדש לזכותם ולכבודם של הורינו היקרים:

לכבוד הרב יהושע השל רייזמן שליט"א

לעילוי נשמת מרת הלינה שיינדל בת ר' צבי ע"ה

נפטרה ה' מנחם אב ה'תשנ"ז

תל-אביב

ולכבוד הרב אהרן יעקב קורנווסר ומרת מירל שיחיו

לוס אנג'לס

"וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל"

(דברים ד:יא)

כן יהדות אירופה בכלל ויהדות פולין בפרט, הר גדול – הר ענק,

בער באש עד לב השמים בשנות הזעם והאימה.

מיליוני עמך בית ישראל נשרפו למוות באש האויבים.

גופותיהם אמנם נשרפו, אך האותיות הקדושות שהיו מהותם,

פרחו באויר ועלו יחד עם האש עד לב השמים לפני כסא הכבוד

לבקש על אחיהם ואחיותיהם שחיו על הארץ,

ולא ראו עוד את האש קודחת באפיהם.

ולפתע פתאום, מתוך החושך ענן וערפל, נשמע קול ה' החוצב להבות אש,

מדבר מתוך האש ואומר לניצולים:

חזקו ואמצו – מלאו את הארץ בתורה ובמצוות!

המשיכו את המסורת הנפלאה שכמעט ונכחדה באש האוכלת!

תהיו כולכם כסנה הבוער באש אך איננו אוכל!

ואזי, אני האלקים אקרא מתוך הסנה ואצילכם ממכאוביכם.

וכך הורינו, התהלכו בתוך אבני האש ושמרו את משמרת הקודש,

לבנות וליצור על אבני התורה והחסידות

שהיוו בסיס לעולם שהם הכירו אך כבר איננו.

אותם אבנים נכרכו יחד עם מידת גמילות חסדים שלא ידעה שיעור.

ומתוך כך זכו בעזרת ה' יתברך להגשים את חלומם,

ולראות את חזונם נושא פרי –

לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות.

צבי ובטי רייזמן (לוס אנג'לס)

בניהם משה ושלי פעניג, אליהו, אברהם ודפאל

נכדיהם עליזה ויששכר דוד

מהדורת שוטנשטיין
תלמוד בבלי

מוקדש על ידי מחזיקי תורה, ראשי וראשונים לכל דבר שבקדושה

יהושע אליעזר הכהן (ג'יי) ורעיתו מרת שמחה ברכה (ג'יני) שוטנשטיין שיחיו

ובניהם אפרים יוסף, יהודה, אברהם יונה

לכבוד אמו מרת גיטל (ג'רלדין) תחי'

ולכבוד הוריה אריה (לנרד) והענדל (הדי) ראב שיחי'

לעילוי נשמת אביו

יעקב מאיר חיים (ג'רום) בן אפרים אליעזר הכהן ז"ל

נפטר ה' אדר ב' תשנ"ב

זקניו

אפרים אליעזר בן יהושע הכהן שוטנשטיין ז"ל

ורעיתו חנה בת צבי הירש ע"ה

יוסף בן מרדכי הלוי הורביץ ז"ל

ורעיתו חוה בת אליעזר הלוי ע"ה

וזקניה

שמעון בן לייבל רבינוביץ ז"ל

ורעיתו שטארקא בת דוד ע"ה

יהודה בן יהודה גומפרץ ז"ל

ורעיתו מרים בת יהודה ע"ה

❧ ❧ ❧

This Hebrew edition of the Talmud Bavli is dedicated by

Jay and Jeanie Schottenstein

and their children **Joseph Aaron, Jonathan Richard, and Jeffrey Adam**

— in honor of their cherished loved ones who have left indelible marks on their own lives
and the lives of countless others, as models of inspiration, generosity, integrity,
and devotion to the noblest causes in Jewish life:

his parents **JEROME ז"ל AND GERALDINE SCHOTTENSTEIN,**

her parents **LEONARD AND HEDDY RABE**

and their uncle and aunt **SAUL AND SONIA SCHOTTENSTEIN**

❧ ❧ ❧

JAY AND JEANIE SCHOTTENSTEIN

have a perspective that transcends time and community.

Through their dedication of this Talmud, they spread Torah study
around the globe and across generations.

Multitudes yet unborn will be indebted them for their vision and generosity.

פטרונים הסדרים

אלה הפטרונים שבחזון לבם הבחינו בצו השעה: שיהא "יום התלמוד", שהוא מורשה קהלת יעקב, בהישג ידם של המוני בית ישראל, על ידי ביאור השווה לכל נפש בלשוננו הקדושה. בנדיבות לב ובנפש חפצה הקדישו הפטרונים אחד מששת הסדרים של תלמוד בבלי. הודות להתמסרותם ולאומץ רוחם, יישמר הקשר הנצחי בין עם ישראל ותורתו בתוקף ובעוז, כהבטחת ה' על ידי משה נביאו: "כי לא תשכח מפי זרעו", מעתה ועד עולם.

סדר זרעים מהדורת גז

לזכר נשמת אביהם
פליקס מזל בן אברהם גז ז"ל
ולכבוד אמם
הגב' מרגו אסתר שתחי'
מוקדש על ידי בניהם
שלמה הי אברהם אבנר יהושע
ובנותיהם
אביבה מיטה שמחה אורלי

סדר נשים מהדורת אליהו (אליס) צפדייה

לעילוי נשמות
ר' יהודה אצלמן ז"ל
ורעייתו צלחה ויקטוריה ע"ה
מוקדש על ידי בנם
ר' אליהו (אליס) צפדייה הי"ו ורעייתו אלטון שתחי'
ונכדיהם
יהודה ורחל יוסף ורחל עזרא וויקטוריה מיכאל ורבקה
ומשפחותיהם שיחי'

סדר נזיקין מהדורת אורי

לכבוד
הרב זלמן הלוי וחיה אורי שליט"א
מוקדש על ידי בניהם
ישראל הלוי וחיה גיטל אורי
ומשפחתם

פטרונני התלמוד

בנדיבות ובהתמסרות הקדישו הפטרונים כרכים במפעל זה להגדיל תורה ולהאדירה ולקיים מה שנאמר "לא ימוש מפך ומפי זרע ומפי זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם."

ברכות (א) מוקדש לעילוי נשמת הפטרון הראשוני של מפעל זה
יעקב מאיר חיים בן אפרים אליעזר הכהן שוטנשטין ע"ה
על ידי בנו
יהושע אליעזר הכהן ורעיתו שמחה שוטנשטין שיחי' (קולומבוס, אוהיו)

ברכות (ב) **צבי ובטי רייזמן (לוס אנג'לס)**
ובניהם משה ושלי פעניג – עליזה, יששכר דוד, ובת'שבע
אליה וועדינה רייזמן – שיינדל ליאורה ויונתן זאב
אברהם, ורפאל
לכבוד אביו הרב יהושע השל רייזמן שליט"א
ולזכר נשמת אמו מרת הלינה שיינדל בת ר' צבי ע"ה – נפ' ה' מנחם אב תשנ"ז
ולכבוד הוריה הרב אהרן יעקב קורנווסר ומרת מירל שיחי'

שבת (א) **מרת העסי ניימאן (נוא יארק)**
ובניה ובנותיה
צבי יצחק ורחל לאנגנער **דב מתתיהו ואסתר ליבאביק**
שלמה ורחל שבע ניימאן **מאיר צבי ורבקה קערן**
לכבוד בעלי-אבינו
הרב משה ניימאן שליט"א

עירובין (ב' כרכים) מוקדש לעילוי נשמות
אפרים אליעזר בן יהושע הכהן שוטנשטין ע"ה
ורעיתו חנה בת צבי הירש ע"ה
על ידי בניהם
יעקב מאיר חיים הכהן וגיטל שוטנשטין (קולומבוס, אוהיו)
ונכדיהם

יהושע אליעזר ושמחה שוטנשטין
יונתן וחיה שרה דיימנד
ארי וחנה דשא
לאה בילא שוטנשטין

This Hebrew edition of the Talmud owes its approach and much of its research to the monumental English-language Schottenstein Edition of the Talmud, that was dedicated and pays tribute to the memory of the unforgettable

ז"ל Jerome Schottenstein

whose wisdom, warmth, vision, and generosity wrote new chapters of Jewish life and learning in America and around the world. Generations from now, he will be remembered as the one whose enlightened support made the Talmud accessible to English-speaking Jews everywhere. This Hebrew edition of the Talmud continues the work he inspired and supported.

תחי' Geraldine Schottenstein

wears her mantle with unusual grace and firm adherence to the values that she poured to form the strong foundation of her family. Whether circumstances were tempting or trying, her character sees her through untainted, and sets a powerful and principled example for her children and grandchildren. She continues her support of this project with her children **JAY AND JEANIE SCHOTTENSTEIN, ANN AND ARI DESHE, SUSAN AND JON DIAMOND, AND LORI SCHOTTENSTEIN.** They bring energy, devotion, magnanimity, and graciousness to a host of vital Torah and *chessed* causes in their native Columbus and throughout the world.

פטרונים התלמוד

פסחים (א) **שבת ורעיתו פערל ברכה מילר** (אנטוורפן)

לזכות בנם ובנותיהם היקרים
בנימין יואל שרה אלישבע רחל אביגיל מיכל לאה
לעילוי נשמת אמו החשובה
מרת לאה בת ר' יצחק ע"ה
גלבע"ה ביום ז"ך כסלו תנש"א

פסחים (ג) **משה יעקב ורעיתו דבורה מינדל סמיט** (ירושלים-ניו יורק)

לזכות בניהם היקרים
יאיר דוד טובה מרים רחל פרומה מרדכי זלמן צבי ישראל
לעילוי נשמות
אביו ברוך בן אברהם דוד ז"ל
סבתה ברכה בת משה ע"ה
ולכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים
אסתר בת יוסף יוזפא שתחי' – סמיט
הרב אריה אליקום בן יהושע מנחם הלוי ורעיתו חיה שרה לאה בת אורי שיחיו – שיינער

ראש השנה **אבי ומאירה שגור** (סביון)

ובניהם חנה ואלון וולקן רפאל ורויטל רחל תמרה ויהודה מורג איתן
לעילוי נשמות הוריהם
ר' אברהם יצחק ב"ר אהרן הי"ד מרת חנה בת ר' חיים יעקב ע"ה
ר' חיים אהרן ב"ר ישראל יצחק ז"ל – ברלינר

יומא (א) **פרץ ופרידא פרידבערג** (טורונטו)

ובניהם דוב וגיטל חיה פרידבערג יעקב זאב ושרה יעקבוביץ יעקב יוסף ודבורה ביסטריצר
ומשפחותיהם שיחיו
לעילוי נשמת הוריהם וזקניהם
אלתר מרדכי יהודה ב"ר דוב ז"ל – פרידבערג רעכיל בת ר' שמואל מרדכי הכהן ע"ה – גאלדהירש
יונה ב"ר משה ז"ל – צאודערער שרה בת ר' מאיר ע"ה – האבער

יומא (ב) **אברהם נח הלוי קליין ומשפחתו** (ניו יארק)

לעילוי נשמות הוריו
הרה"ח ר' אפרים חיים הלוי זצ"ל בהרה"ח ר' אברהם נח הי"ד
מרת מרים רחל ע"ה בת ר' חיים הכהן ז"ל
חמיו הרה"ח ר' אברהם ישראל זצ"ל בהרה"ח ר' משה זאב הי"ד
וחמותו מרת קנדל ע"ה בת ר' יעקב הי"ד

סוכה א' שמור

סוכה ב' לעילוי נשמות

ר' יהודה מלך ב"ר משה ז"ל (גלב"ע ג' אב תשס"א)
ורעיתו **טויבא אסתר בת הרה"ח ר' משה מנחם הכהן ע"ה** (גלב"ע ה' כסלו תשמ"ו)
ובנם **הרה"ח ר' חנוך אליעזר ב"ר יהודה מלך ז"ל** (גלב"ע ח' סיון תשנ"ח)

ביצה **חיים אליעזר וחיה פינק** (תל אביב)

ובניהם שרון חיה ואיתמר הלוי שיינר הודיה גיטל הלל שיינדל רננה רות
אילינור אסתר וישראל אליעזר שופר הילה שיינדל יצחק דוב אלחנן
אודליה צמורה ושמואל יעקב מאידוביץ אריאל דוב
מוריא מרים שיראל טובה
לכבוד חתונת הזהב של הוריהם וזקניהם
ר' צבי זאב ולאה פינק שיחי' (אנטוורפן)

פטריוני התלמוד

תענית	<p>מנחם משה (מנדי) ואיטה קליין (קליבלנד) ובניהם אמיר ועדנה בלומה יפה, שושנה רחל אליהו אשר יונה דינה אסתר נתן בנימין זאב לעילוי נשמת אמו והסבתא רבקה בת ר' יונה ע"ה ולכבוד הוריהם וזקניהם שיזכו לימים טובים וארוכים – בזכות הרבצת תורה זו ר' נפתלי הירצקה קליין שיחי' הרב בצלאל ורעיתו שרה יפה שיחי' מרת ניחה קמנצקי שתחי' ולעילוי נשמות ר' יונה ז"ל ב"ר נפתלי הירצקה קליין שיחי' הרב אליהו ב"ר שמעון קמנצקי ז"ל מרת בלומה בת ר' אברהם משה יפה ע"ה</p>
מגילה	<p>מוקדש לעילוי נשמת הפטרוני הראשוני של מפעל זה יעקב מאיר חיים בן אפרים אליעזר הכהן שוטנשטיין ע"ה</p>
מועד קטן	<p>ישראל ושושנה לעפקאוויץ (ניו יורק) ובניהם יחזקאל ישעיה וצפורה נעמי פאנעט הרב אברהם ואסתר דינה לעפקאוויץ שמעון אלעזר וחנה יהודית לעפקאוויץ אברהם דוב ורחל אביגיל שערמאן חיים דוד לעפקאוויץ לעילוי נשמות הוריהם וזקניהם ר' יצחק דב ב"ר אברהם ז"ל ושרה בת ר' אברהם ע"ה – לעפקאוויץ ר' אברהם ב"ר מרדכי הי"ד ופערל בת ר' שלמה ע"ה – ראזענבלום ר' אברהם ב"ר ישראל הי"ד ומרים בת ר' עקיבא ע"ה – לעפקאוויץ ר' יהושע אהרן ב"ר אלעזר ישכר דב ז"ל ופייגא בת ר' אשר חיים ע"ה – הערצבערג ר' אשר חיים ז"ל ורייזל ע"ה – גליקמאן ר' אלעזר ישכר דב ב"ר יהודה ז"ל וחיה בת ר' משה יהודה ע"ה – הערצבערג ולעילוי נשמות מירל בת ר' אברהם ע"ה – ראזענבלום מלכה בת ר' יהושע אהרן ע"ה – זאקס</p>
חגיגה	<p>חנוך והדסה וייס ומשפחתם (ניו יורק) לזכות בניהם ובנותיהם היקרים מלכה צבי נעמי רחל רפאל יהודה ולכבוד הוריהם שיחיו לאורך ימים טובים מרת יענטא וייס (וינה) ר' נוראל ורעיתו גיטל לאה אריה (טורונטא) ולכבוד הסבא והסבתא שיחיו לאורך ימים טובים ר' יהושע ורעיתו יענטא אסטרייכר (טורונטא)</p>
יבמות (א) יבמות (ב) יבמות (ג)	<p>שמור שמור שמור</p>
כתובות (א)	<p>יחיאל בנציון פישאהף ומשפחתו (ניו יורק) לעילוי נשמת אשתו ואמם היקרה מינדל בת ר' ישראל ע"ה ולעילוי נשמות זקניהם ר' דוב ב"ר מנחם אשר ז"ל מירל בת ר' מנחם מענדל ע"ה – פישאהף ר' ישראל ב"ר אברהם ז"ל מרת חיה זיסא בת ר' שרגא פייוול ע"ה – ניידער</p>
כתובות (ב)	<p>אסתר לאה גאלד (ניו יורק) ובניה</p>
<p>שמואל משה ושפורה רבקה גאלד שמחה אהרן והינדא מרים רייט נפתלי חיים ובריינדל רחל גאלד לעילוי נשמת בעלה-אביהם ר' יעקב ב"ר שמואל משה ז"ל (א' אדר תשס"א) ולעילוי נשמות הוריהם, זקניהם, ומשפחתם הנאמנים לתורה ולמצוה, שקידשו את השם בשנות הזעם שמואל משה ב"ר מרדכי יהודה הי"ד (ה' סיון תש"ג) ורעיתו אסתר הינדא בת ר' דוד הי"ד (ה' סיון תש"ג) ובתם פייגע צירל בת ר' שמואל משה הי"ד (ה' סיון תש"ג) ובנם יצחק שלמה ב"ר שמואל משה הי"ד (ה' סיון תש"ג)</p>	

פטריוני התלמוד

- (ג) כתובות **ר' אליעזר דוד הלוי ורעייתו ראצא – לוי** (ניו יורק)
לעילוי נשמות הוריו
ר' משה ב"ר אברהם הלוי ז"ל – לוי (י"ב ניסן תשמ"ח)
גיטל שרה בת ר' יואל ע"ה – לוי (כ"ה אדר ב' תשל"ג)
ולעילוי נשמות הוריה
ר' חנוך זונדל ב"ר אברהם ניסן ז"ל – נימן (י"ט טבת תשל"ט)
ריסא בת ר' אלתר יעקב ע"ה – נימן (ד' אייר תש"ד)
ולעילוי נשמות בני משפחתה שנהרגו בימי הזעם (ג' סיון תש"ד)
אחיה ואחיותיה **אברהם ניסן ז"ל הי"ד רבקה ע"ה הי"ד טובע ע"ה הי"ד**
דודתה **רייזה בת ר' אלטר יעקב ע"ה הי"ד**
- (א) נדרים **נתן שלום (סולי) ודבורה (ורה) שפירא** (ניו יורק-ירושלים)
ובניהם
מאיר דוד וחנה בלזברג ברוך ונעמי שפירא מנחם חיים ורחל שפירא
שמואל ז"ק דוד וליאורה רוזנבלום משה אליהו ז"ק
לעילוי נשמות רבבות מאחינו בני ישראל, קדושים וטהורים
שנהרגו על ידי הגרמנים הרשעים הארורים בשנות הזעם בימי מלחמת העולם השנייה
וקידשו שם שמים לעיני כל העמים. ה' ינקום דמם.
נזיר שלמה ואסתר פערל בן הרא"ש (ירושלים)
ובניהם **מרים ברוך אלעזר חיים**
לעילוי נשמת אבינו וסבנו היקר **שמעון בן יחיא ז"ל**
ולכבוד אמנו וסבתנו היקרה **תבדל"ח נדג'מה (סוזן) שתחי'** (נתניה)
- סוטה **מרדכי הלוי ומלכה קליין** (ניו יורק) לזכות בניהם ובנותיהם היקרים
אסתר וחיים ברוך פוגל דוד בנימין צבי אילנה לאה משה יוסף יעקב אליהו
לכבוד הוריו שיחיו לאורך ימים טובים
ר' יהודה ורעייתו שרה קליין שיחיו
לעילוי נשמת הוריה
ר' אשר אנשיל ב"ר משה יוסף ז"ל – גראס נפ' ג' שבט תשנ"ט
ורעייתו **שרה בת ר' חיים אליהו ע"ה – גראס נפ' כ"ד סיון תשס"א**
ולעילוי נשמות זקניהם שנהרגו על קידוש השם הי"ד
ר' דוד ב"ר יעקב הלוי ע"ה ופערל בת ר' צבי ע"ה הי"ד – קליין
ר' מרדכי ב"ר דוד הלוי ע"ה ולאה בת ר' יעקב הלוי ע"ה הי"ד – קליין
ר' משה יוסף ב"ר בנימין צבי ע"ה ומלכה בת ר' יחיאל מיכל ע"ה הי"ד – גראס
ר' חיים אליהו ב"ר מרדכי ע"ה ויוטא בת ר' שלמה אליעזר ע"ה הי"ד – גארטענבערג
- (א) גיטין **מרת קילה טוננבאום**
שמואל ודבורה טוננבאום יחזקאל ורבקה לאה זיזמור
ומשפחותיהם
לעילוי נשמת בעלה, אביהם, וסבם
ר' נפתלי ב"ר יהודה אריה ז"ל – טוננבאום
נפ' ח' ניסן תשנ"ב
- קידושין (א) **ר' אליהו (אליס) צפדיה הי"ו ורעייתו ובניו** (ניו יורק)
לעילוי נשמות
אביו **ר' יהודה אצלמן ז"ל**
אמו **צלחה ויקטוריה ע"ה**
- קידושין (ב) **יעקב דוב ולאה אלטוסקי** (סביון)
ובניהם **צפורה דפנה וישראל זלמן פרסט רחל אלטאלה משה**
לכבוד אמו היקרה **פרומט שתחי' לאוי"ט**
ולעילוי נשמת אביו היקר **ר' משה ב"ר נחום ז"ל**
ולכבוד חמיו **ר' אפרים וברכה בָּק שיחי' לאוי"ט**

פטרונג התלמוד

בבא קמא (א) **אריה לייב והדסה קילסון** (ניו יורק) לזכות בניהם היקרים
אברהם שלום ואילנה צבי הירש ופערל יצחק דוב ורבקה יהונתן יאיר שרה רחל
ולעילוי נשמות
אביו ר' יוסף ב"ר אברהם שמריהו ז"ל
אמה שרה רחל בת ר' צבי הירש ע"ה

בבא קמא (ב) **שרגא ברוך ורויזא דבורה וויינרייך** (ניו יורק)
ובניהם חוה, שלום, חיה רבקה, אהרן, שרה עטל, שבע רחל, מחלה
לכבוד אמו פערל וויינרייך שתחי'
ולעילוי נשמת אביו ר' שלום ב"ר שרגא ברוך וויינרייך ז"ל
ולכבוד חמיו ר' משה וליבא פערלמאן שיחי'

בבא מציעא (א) **ר' אלטר יוסף ורעיתו רחל לאה ניימאן** (מונסי)
לעילוי נשמות
אביו ר' זושא ב"ר משה ז"ל – ניימאן
הוריה ר' יעקב שמואל ב"ר משה הלוי ז"ל ומרת רבקה בת ר' יששכר דוב ע"ה – טויבער
ולעילוי נשמות בניהם
יעקב שמואל ע"ה ישראל ע"ה יששכר דוב ע"ה חיים מאיר ע"ה

בבא מציעא (ב) **שלמה ותרזה איזנברג** (בני-ברק)
ובניהם
אליהו ומיכל איזנברג פנחס ורויטל קליין אוריאל
מנחם, יצחק אילה

לעילוי נשמות הוריו
ר' יצחק ב"ר מרדכי ז"ל – נפ' י"ח שבט תשנ"ז
מרת אלה בת ר' שלמה ע"ה – נפ' כ"ד אלול תשכ"ח
בבא מציעא (ג) **אהרן אשר זעליג ורעיתו צביה ריזל סאקס** (ניו יורק)

לעילוי נשמות
זאב בן דוד צבי ז"ל ורעיתו אסתר בת אשר זעליג ע"ה – גלאק
– ליבא, אשר זעליג, דוד צבי, שמואל, מנשה, יחזקאל שרגא גלאק ז"ל
יעקב יצחק בן זאב ז"ל ורעיתו מיימי בת זאב ע"ה – סאקס
זאב בן חיים דוד ז"ל ורעיתו חיה ביילע בת יצחק יעקב ע"ה – סאקס
רעלע ורבקה ע"ה – סאקס
יחיאל בן משה ז"ל – נוישטאדטער
פייזל בן אליה ז"ל ורעיתו מלכה בת ר' אברהם ע"ה – פיינס

סנהדרין (א) **אלימלך יצחק הכהן וחיה בילה רבקה רפפורט** (ירושלים)
ובניהם

מרדכי עזריאל יהודה אריה מרים דרייזל שמשון
לאה פנינה אליהו מאיר ברכה
לעילוי נשמת אביהם וזקנם
ר' יהודה אריה ב"ר מרדכי הכהן ז"ל – רפפורט
ולעילוי נשמת אמם וזקנתם
חנה גיטל בת ר' עזריאל ע"ה – ברגר
ולעילוי נשמות כל קרוביהם שמסרו נפשם על קידוש השם בימי השואה הי"ד

סנהדרין (ג) מוקדש לכבוד
ר' יוסף ורעיתו אניטה לאיו"ט – וואלף (תל אביב)
ע"י בניהם ומשפחתם

פטרונג התלמוד

שבועות **יעקב פינחס ומרים מאנדערער** (אנטוורפן)

ובניהם

ישראל ויהודית קיילה מאנדערער איתמר שמחה ושרה רבקה לאה אקשטיין

לעילוי נשמות

ר' שמואל ב"ר פינחס מאנדערער ז"ל

שרה מאנדערער בת ר' יעקב ראבינוויץ ע"ה

ר' חיים אהרן ב"ר שמואל מאנדערער ז"ל

ר' ישראל ב"ר נתן שלום שטערן ז"ל

פראדל שטערן בת ר' יחזקאל הלוי פאסטאג ע"ה

ר' נתן שלום ב"ר ישראל שטערן ז"ל

מכות **ר' צבי יעקב (הרשל) ורעיתו רעכל וואלף** (ניו יורק)

לעילוי נשמות

אביו ר' חיים ב"ר ברוך מנחם מענדל ז"ל – וואלף

זקינו ר' ברוך מנחם מענדל ב"ר נתן אהרן הי"ד – וואלף ורעיתו שיינדל בת ר' שאול הי"ד – קוראל

זקינו ר' נחמיה ב"ר צבי יעקב ז"ל – בראדט ורעיתו לאה בת ר' איתמר ע"ה – פארטגאנג

אביה ר' ישראל ב"ר לוי יצחק ז"ל – זליחובסקי

אמה חניקה בת ר' נתן נטע ע"ה

ולכבוד

אמו מרת חיה בילא בת ר' נחמיה תחי' – וואלף

הוריות-עדיות **זאב (וואלי) הלוי ורעיתו חיה שטרן** (סן פאולו, ברזיל)

לעילוי נשמת הוריו

ר' צבי בן ר' חיים הלוי ומרת מרים ז"ל – שטרן

מרת דאכא בת ר' פרץ ומרת ברכה ע"ה – טאג

ולעילוי נשמת הוריה

ר' דוד אריה בן ר' יעקב ומרת שיינדל ז"ל – ברנר

מרת איטלה בת ר' חיים ומרת מדל ע"ה – שטרן

ולעילוי נשמת מחותניהם

ר' ישראל מרדכי ב"ר צבי יוסף סג"ל ז"ל – לנדא

ר' יששכר טוביה ב"ר יוסף ז"ל – ווייטמן

ר' שמואל עקיבא ב"ר שלמה צבי ז"ל – קירשנבוים

ולכבוד בניהם

יעקב וחנה פערל הלוי שטרן

חיים אהרן ואריאלה ברכה סג"ל לנדא

משה אפרים פישל ואילה קירשנבוים

חולין (א) לעילוי נשמת

הרה"ח הנכבד ר' יצחק בן הרה"ח ר' שמואל יוסף פלוטשעניק ז"ל

מקראקא – אנטווערפן תלמיד ישיבת "חכמי לובלין"

גלב"ע בשם טוב, ח' תמוז תשנ"ז לפ"ק תנצב"ה

חולין (ב) **אברהם דוד הלוי ורעיתו חי' בילא קליין** (מאנסי)

לעילוי נשמת אבותיהם

ר' יעקב ב"ר דוד הלוי קליין ז"ל

נפ' י"א מרחשון תשס"ב

ר' מאיר צבי בן הרב יהודא גאטטליעב ז"ל אב"ד מישקאלע

נפ' ט"ז אדר ב' תשנ"ז

פטרונג התלמוד

בכורות (ב) **חיים שלמה וחיה בלטר** (גיו יורק)

ובניהם **פערל נפתלי אריה לייב**

לכבוד אביהם וסבם

ר' דוד זאב בלטר שיחיה לאורך ימים טובים

ולעילוי נשמת אמם וסבתם

רחל בת ר' חיים ע"ה – נפ' ו שבט תשנ"ט

לעילוי נשמת

ערכין

ר' יוסף בונים ב"ר אליהו ז"ל

נפ' ט"ו תמוז תשמ"ג

עמודי התלמוד

חבורת אנשי רוח אשר נדבה לבם אותם להרביץ תורה ולהרחיב גבולה.

דוד, יעקב שמעון ואסתר אקשטיין
משה צבי בוננפלד
יעקב יצחק אברהם ורעיתו חיה שרה גאלד
הרב אברהם יהודה לעווי ורעיתו רייזי
אסתי ודוד מרטין וב"ב
נחום סילברמן ורעיתו מלכה
משפחת פרייער ובלומנפרוכט
אהרן וקילא (ראצערסדורפער) ראנד בהכרת הטוב לכבוד הרב ר' חיים מרדכי בה"ר שמואל אבא קאץ
ברוך נפתלי ולאה שטיינמעץ

לעילוי נשמת ולזכרון עולם

רבקה בת ר' שמעון ע"ה – אקשטיין
דוד בן שלמה ע"ה וחיה אייגא בת שלום ע"ה – אתריג
ר' חיים ישראל דוד ב"ר משה צבי ז"ל – בוננפלד
דוד מאיר ב"ר דוד הכהן ז"ל
החבר אפרים בן רפאל ז"ל
הרב אהרן ב"ר מאיר יעקב והרבנית פרומא בת ר' חיים צבי ע"ה
ר' שמואל דוד ב"ר מאיר יעקב ז"ל – זלאטאו
ר' אהרן ב"ר דוד הכהן ז"ל
הרב דוב ב"ר דוד מאיר ע"ה ור' דוד מאיר בן הרב יעקב יצחק ע"ה – גאלד
ר' אורי שרגא בן החבר ר' יהודה דוד ז"ל – גולדשמידט
ר' יוסף יואל ב"ר ישראל הכהן ז"ל ומרת באשא בת ר' זלמן דוב ע"ה
ר' אברהם אבא ב"ר מרדכי ומרת חיה בת ר' ישראל מרדכי (לבית שפירא) ז"ל – מרטין
ר' צבי ב"ר זאב הלוי ז"ל ודבורה אסתר בת ישראל ע"ה – סילברמן
ר' יעקב עקיבא ב"ר אשר זעליג ז"ל ונפתלי בנימין ב"ר אברהם יצחק הכהן ז"ל – פערלמאן
ר' ישעיה צבי בר חיים אלכסנדר יוסף ז"ל ושיינדל בת ר' משה הלוי ז"ל – פרייער
הרב משה ב"ר אליעזר הלל ז"ל ודבורה גולדה בת ר' אברהם משה יוסף ע"ה – פרלוביץ
ר' חיים חייקל ב"ר שמואל ז"ל וחיה בת הרב ישראל יהודה ע"ה
ר' אברהם דוד ב"ר שמואל נטע ז"ל וליבא בת ר' זאב וואלף ע"ה
ר' משה ב"ר ברוך ז"ל
טויבא בת ר' אליהו שרגא ע"ה – פעלמאן
רויזא מינצא בת הרב ישראל יהודה ע"ה – קריגעל
ר' אשר זעליג ב"ר אברהם ז"ל
הרב ר' שמואל אבא בה"ר הג' ר' דוד זצ"ל קאץ – אבדק"ק באבאלאר
ר' עזריאל ב"ר פסח ז"ל – קרוין

הסכמות ומכתבי ברכה – גדולי ארץ ישראל

יוסף שלוי אלישיב
ירושלים

בס"ד ז' ניסן תשנ"ז

אדוני חיי לי שני פשוטי רבני - גדולי ראשי הישיבות - בארצ"ב בשבחן של הני תרי גברי ה"ה הרב מאיר יעקב זלוטוביץ שליט"א והרב נתן שערמאן שליט"א שרחש לבם לתרגם כמה מסכתות מתלמוד בבלי ללשון הקודש במתכונת המסכתות שתירגמו לשפת אנגלית הואיל והרב נחוץ למאוד לאלה שקשה להם לרדת לעומק הפשט, וע"י תרגום המילות וביאור הענין יקל עליהם להבין צורתא דשמעתתא ועי"ז יתרבו לומדי התורה ותרבה הדעת.

אכן כבר מילתי אמורה כאשר עלה במחשבתם של ר' מייזר ור' נ"ש הנ"ל לתרגם מסכתות לאנגלית - שאני רואה בזה משום עת לעשות לד' כי כמה תרגומים מסתובבים בשוקא שחוברו ע"י אנשים שאינם יודעים את ערך קדושת התלמוד, ושומר נפשו ירחק מהם. וכדי שלא יגררו אבתריהו מן הצורך הוא לחבר תרגום ע"י יראי ד' היודעים כי במלאכת הקודש המה עושים. אותו הנימוק שייך גם בנוגע לתרגום ללה"ק כי גם בזה נפוץ תרגום על כמה מסכתות שאין רוח חכמים נוחה ממנו.

ולכן הנני גם אני מצטרף לדעת רבנן שבגולה וברכתי נתונה להעוסקים בזה שלא תצא תקלה מתח"י ויראו ברכה בעמלם להגדיל תורה ולהאדירה.

יוסף שלוי אלישיב

בס"ד ז' ניסן תשנ"ז

לדידי חזי לי מאי דאמרי רבנן - גדולי ראשי הישיבות - בארצ"ב בשבחן של הני תרי גברי ה"ה הרב מאיר יעקב זלוטוביץ שליט"א והרב נתן שערמאן שליט"א שרחש לבם לתרגם כמה מסכתות מתלמוד בבלי ללשון הקודש במתכונת המסכתות שתירגמו לשפת אנגלית הואיל והרב נחוץ למאוד לאלה שקשה להם לרדת לעומק הפשט, וע"י תרגום המילות וביאור הענין יקל עליהם להבין צורתא דשמעתתא ועי"ז יתרבו לומדי התורה ותרבה הדעת.

אכן כבר מילתי אמורה כאשר עלה במחשבתם של ר' מייזר ור' נ"ש הנ"ל לתרגם מסכתות לאנגלית - שאני רואה בזה משום עת לעשות לד' כי כמה תרגומים מסתובבים בשוקא שחוברו ע"י אנשים שאינם יודעים את ערך קדושת התלמוד, ושומר נפשו ירחק מהם. וכדי שלא יגררו אבתריהו מן הצורך הוא לחבר תרגום ע"י יראי ד' היודעים כי במלאכת הקודש המה עושים. אותו הנימוק שייך גם בנוגע לתרגום ללה"ק כי גם בזה נפוץ תרגום על כמה מסכתות שאין רוח חכמים נוחה ממנו.

ולכן הנני גם אני מצטרף לדעת רבנן שבגולה וברכתי נתונה להעוסקים בזה שלא תצא תקלה מתח"י ויראו ברכה בעמלם להגדיל תורה ולהאדירה.

יוסף שלוי אלישיב

כשהבאנו כרך ראשון של מסכת ברכות למרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א עודד מאד את העבודה. בתוך דבריו אמר כי דבר נאה ויאה הוא, ונחוץ להרבות תורה בתוך אחינו בני ישראל. הגאון שליט"א הרשה לנו לפרסם בשמו את ברכתו למפעל זה.

משה יהושע הגר
בהרה"צ מוהרח"מ זצלה"ה מויזניץ
קרית ויזניץ - בני ברק
טלי 6748494 - 6749057

בס"ד אדר תשנ"ח

שמחתי לשמוע מפי הגאונים שליט"א מצדיקי הרבים העוסקים במלאכת הקודש
של הדפסת הש"ס במקורו ולצדו תרגום ללשון הקודש בסגנון קל וצח אשר
תועלתה מרובה מאד להקל על הצמאים לדבר ד' הכניסה להיכל הקודש של
התלמוד לקרבם ללמוד הגמרא.

הנני לחזק את ידי עושי המלאכה ואומר תחזקנה ידיכם ויברך ד' חילכם ופועל
ידיכם ירצה, חפץ ד' בידכם יצליח ותזכו להוציא מתח"י דבר נאה ומתקבל לרומם
קרן התורה ולהאיר לבות בני ישראל באור התוה"ק להגדיל תורה ולהאדירה.
ונאמן הוא נותן התורה לשלם גמולכם להתברך בכל משאלות לבכם לטובה
ולברכה, ונזכה כולנו לראות בישועתן של ישראל ובהרמת קרנם בב"א.

כ"ד הכו"ח למען כבוד התוה"ק ולומדיה
המצפה לישועת ד' ולרחמי שמים

י"ץ משה יהושע הגר זצלה"ה
1133 ה"ה

ב"ה, ירושלים, כ"א אב תשנ"ז

יום ראשון לסדר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה.

הנני גם אני בעניי להצטרף לברכה, אל ידידי משכבר הימים, אנשי רוח אשר באמונה הם עושים, ולוא המה בש"ת הרב נתן שרמן והרב מאיר יעקב ולטוביך שלומם ישגא ונעימות בימינם נצח.

וכבר איתמחו גבדי וקמיעא במפעלם הכביר בהוצאת הש"ס בתרגום יפה וצח ומועיל בשפת המדינה, ודבר גדול עשו בזה להרחבת גבולי לומדי התורה להקל להבין ולהשכיל בצילותא רשמעתתא, ולמנוע שלא יצטרכו ח"ו לרעות בשדות זרים תרגומים שונים אשר לא ידעו ולא יבינו ברוממות קדושת התלמוד אשר לנו למורשת, וכאשר כבר כתב כן מרן הגר"ש אלישיב שליט"א.

ועתה תליית הולכים מחיל אל חיל, בתרגום הש"ס בלשון הקודש, אשר כאמור זה דבר גדול וחשוב לצורך השעה, ועת לעשות לך להקל בעין יפה על המעיינים המבקשים דבר זה להגדיל תורה ולהאדירה.

והנני בכל חותמי ברכה לידידי הרבנים הנ"ל שליט"א, אשר יזכו להמשיך ולהוסיף עצמה במלאכת הקודש תוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת להרכות כבוד ה' ותורתו עם שובע נחת וקדושה מצאצאיהם שיחיו ויצליחו סלה.

לילה ראשון נאמן של
לילה ראשון של
לילה ראשון של

י"ז כ"א אב תשנ"ז
קריית גת
ירושלים ת"ו

בס"ד, חודש אדר סמוך לניסן תשנ"ח לפ"ק

בואו ונחזיק טיבותא להני תרי צנתרא דהבא, הרבנים החשובים, מזכי הרבים, ה"ה מוה"ר ר' מאיר יעקב ולטוביך שליט"א ומוה"ר ר' נתן שרמן שליט"א, שנטלו על עצמם לערוך את הש"ס תלמוד בבלי בתרגום ללשון הקודש ובביאור תמציתי ובהערות חשובות מלוקטות מגדולי המפרשים באופן חשוף לכל גפש, וכבר קיבלו הסכמות ומכתבי חיזוק ועידוד מגדולי הרבנים וראשי הישיבות שליט"א.

וכידוע שקירוב הגאולה העתידה לבא במהרה בימינו תלוי בעסק התורה, כדאי בגמ' (בבא בתרא ח.) עה"כ (דושע ח.) י' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים"י, "אי חנו בלד"י (וברש"י: וכן רובן יהיו שונין ועוסקים בתורה כשיגלו בעמים) – "עתה אקבצם" (בקרוב אקבצם), "ואם מעט מהם – יחלו ממשא מלך ושרים"י, (וברש"י: ואף אם מועטין הן השונין בעמים... יהיו בטלים מלשאת משא מלך ושרים"י), ושם בגמ' "פסוק זה בל' ארמית נאמר", והוא רמז למ"ש בגמ' (פסחים פו:), לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שקרוב לשונם ללשון תורה, ע"כ.

על כן אף ידי חיכון עמהם ואמינא לפעלא טבא יישר כוחם וחילם, והשי"ת יעזור שיזכו להוציא את מחשבתם אל הפועל ולהגדיל את כל הש"ס בלי שרמ, ולברך על המוגמר, להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך רוב נחת והרה"ד בלי שו"מ.

הכו"ח למען כבוד התורה ולומדי

דפ' י"ג אב תשנ"ז

מרדכי נימסער

ישיבת סלו

RABBI MORDECAI GIFTER
28570 NUTWOOD LANE
WICKLIFFE, OHIO 44092

בע"ה

יום ג' לסדר ואתה תצוה את בני ישראל ו' אדר התשנ"ז

מע"כ ידינ"ע האהובים הרב ר' מאיר והרב ר' נתן, נר"ו

שלום וברכה נצח;

אחדשד"ט באהבה ויקר

לשמחה רבה היא לי להודע שעומדים אתם להרחיב גבול עבודתכם בקדש בהוספת טבעת חדשה באותה שלשלת זהב של הפצת תורת ה' בתורה שבע"פ בהוצאת הש"ס בביאור ותרגום בלשון הקדש. וב"ה שכבר הצלחתם במדה מרובה כפי התבנית שהתויתם לעצמכם בחברת "ארטסקרול" להגדיל תורה ולהאדירה. בפנותכם למפעל זה בתורה שבע"פ יפתח אופק חדש בתורת ה' לאלה שקשה עליהם ללמוד הדברים במקורם, ומפני כן משתמשים בתרגומים שאינם מוסמכים, וע"כ רואה אני בעבודה זו משום קדוש שם שמים. ואני תפלה לה' שישמשו הדברים דהף ללימוד הש"ס, וכמו"כ ללימוד הש"ס במקורו, וגדול יהי שכרכם. אני תקוה שתשימו לב שיצאו הדברים מתוקנים מנקודת ההלכה, וחזקה עליכם שתוציאו דבר נאה ומתוקן, אחרי אשר המתרגמים הם יראי ה' העמלים בתורה רבות בשנים, ועוסקים בהפצת תורת ה' לעם ה', ולקרב לב ישראל לאבינו שבשמים בתורה ואמונה טהורה.

יחא ה' עמכם להגביר חילכם במפעל קדוש זה, שיש בו משום קירוב היעוד של „ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים“.

אהבתכם מלונ"ח רושה"ט כל הימים

5324

אברהם פאם

RABBI ABRAHAM PAM

582 E. 7th STREET

BROOKLYN, N.Y. 11218

לכבוד ידידי היקרים ומאד נכבדים, הרב ר' מאיר זלאתאוויץ שליט"א והרב ר' נתן
שערמאן שליט"א – שפע שלו וברכה!

הנה זכיתם בס"ד להצלחה מרובה בהוצאת הש"ס בתרגום אנגלי וביאור תמציתי
והערות חשובות מאירות עינים מגדולי המפרשים, כדי להקל על הלומדים הרגילים
בשפת המדינה להבין ולהשכיל סוגיות הגמרא. ואמנם כן נתרבו הלומדים ע"י
מהדורא חדשה ומפוארה זו. אשריכם ואשרי חלקכם!

והנה בעוד שעדיין עסוקים אתם בגמר הוצאה ראשונה של הש"ס, כבר עיניכם
נשואות להוצאה שני של הש"ס – בתרגום ללשון הקודש, וכמעשהו בראשון
מעשהו בשני, בביאורים והערות הפותחים שערי בינה למעיניכם.

תחזקנה ידיכם לבצע את כל העולה על רוחכם להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות
את הרבים, ותתברכו בתוך כל העושים מלאכת ד' באמונה, בבריאות הגוף ומנוחת
הנפש ושמחת לבב.

אברהם פאם י"ד שבט/תש"פ

ישיבה שער התורה-גרודנה
Yeshiva Shaar Matorah-Grodno

בס"ד

Rabbi Zelik Epstein
Rosh Hayeshiva

אהרן זליג הלוי עפשטיין
ראש הישיבה

כ"ו אדר, ה'תשנ"ו

כבוד ידידי הדגולים, הרב ר' מאיר יעקב זלוטוביץ והרב ר' נתן שערמאן שליט"א.
שמחתי באומרים לי כי החלטתם לגשת אל הקודש ולהוציא לאור מהדורה של
הש"ס עם תרגום ללשון הקודש ובתוספת ביאורים והערות בשקלא וטריא של
הסוגיות. יהי רצון שמפעל נועז זה יצא מן הכוח אל הפועל. כבר התמחיתם בכגון
זה במפעל הענקי שאתם עוסקים בו מזה שנים, והוא מהדורת הש"ס עם תרגום
והערות נחוצות ומועילות בלשון המדינה, וכבר קניתם אימונם והוקרתם של גדולי
התורה שבדורנו בזה. אשריכם שזכיתם לקנות אלפים ורבבות ללימוד התורה
ולהרבות כבוד התורה וכבוד שמים. קבלו את ברכתי בזה שתראו ברכה בעמלכם
הרב, ויהי נועם ה' עליכם להגדיל כבוד התורה וכבוד שמים.

בידידות ובהוקרה רבה

א ה'רן זליג הלוי עפשטיין

אהרן זליג הלוי עפשטיין

Rabbi Aaron M. Schechter

אחרון משה שכטר

בית כ"ח אדר תשנ"ו

ישמח לב מבקשיה - אלו אשר קנאו קנאת סופרים ברוב התועלת אשר רכשו ורגילים בשפת המדינה עם הוצאת הש"ס ע"י חברת ארטסקרול מסורה - ועוררו הרב מאיר ולאטאוויץ שליט"א והרב נתן שערמאן שליט"א מנהלי הוצאה, ובקשו מהם שכן יעשו להוציא הש"ס עם הוצאת דברי הגמ' בלשון קדש קל מסכים לה, שיהיה מלמד להועיל גם להם, כאשר הם רגילים בלשון קדש חקוקים לה, וידעו על ידיהם כל דבריהם בדיוק כמו שיצא מפרש"י, וגם ההערות המוכרחות בכדי לחפוש כוונת הדברים בכל הוצא מגדולי המפרשים, ללמוד בה ולחזור בה עד שידעו ויבינו סוגית הגמ' - ויקיים בהם כל אחד לפי מדרגתו והאר עיניו בתורתך, וגם בניהם ילמדו.

וסתוך העלים להגמא ניכר יגיעת והצלחת התי"ח העובדים בזה שקלעו אל המטרה להאיר הדברים בעד הלומדים בהם בעוד שלא חנניה נאמנותם להדברים במקום.

יש בכל זה צעד חדש - חכמי המסורה הכתיבו הש"ס בכדי שלא תשתבח תורה מ"שאל, וגדולי הדורות ששאו ונתנו בדבריהם לפרשם נהנו ניכר בכח אחריהם, וכל זה נעשה מצד מסורי התורה - אבל אלו המבקשים הכתיבו ע"י בקשתם מלמד לעצמם, בטענת למה נגרע באו בני ישראל לומר רצוננו ללמוד לדעת התורה, הכינו לנו כלים לקבל אותה על דם, וכאן יש הוצאת והעדרות מקבלי התורה, ויש בה חשיבות מיוחדת בזמננו, ומצב הגלות נשתנה מאד לאחרונה, במקום דריגות אכזריות מצד האומות, פעם מחמת שמד, ושעם מחמת שנאה וכוונה לאבד, וד"ר עיקר הצרה היום היא מהגרים מבגנים שבאים בזיופים ובסילופים עלינו, אמנם חידושם היום הוא כי איום מסתפקים עוד בסילופי תורה כאומנותם מקדם, אלא רצים הם בזדונם אחר סילופי עם ישראל - והמתבונן ידע כי לא דבר קטן הוא מה שהחליפו והסירו שם ישראל מעם ה' והניחו אותו על הארץ, כאילו עיקר השם שלה היא - במקום שמעולם היה הפארת הארץ מה שדיא מתיחסת לעם, ארץ ישראל, וסימן הוא זה לחושך הנפשי שהחידו לעולם, כדוגמה הא דמעתה יתכן לדחות ישראל מכלי לידע ולהרגיש עצמיות האומה, בלי דעת דרכיה ומועדיה, בלי דעת דברי ימיה, בלי לדעת אבותיה הקדושים - ושוב מה איכפת בשמירת יחוסיה - ושוב מה איכפת כלל לדחות ישראל, והופעה אחת היא חסרת תפארת ישראל ויקרחתה ועמידת המלשנים וחזורים, סילוף השם הוא איבוד השם, ובאיבוד השם נעשה הגוף עצמו אבירה שאינה מתבקשת.

וד"ר בני ישראל נקראו לראשונה כהשם ודקר ישראל על ים סוף, וישעיה ביום ההוא את ישראל וגו' וגו', ומתוך כך שרו שירת הים עם משה עבדו, ואח"כ נקראו ישראל במדבר סיני, ויחן שם ישראל נגד ה'.

וזו סוד האומה וסוד שמם - ובזמנים אלו של החושך, נשמחה של האומה ודרשת ומבקשת סוד עצמיותה ואור היותה, והנפשות שבהם פועמת דרישה זו חוזרים מתוך כל מצבי הגלות לידוש ולבקש שרשם בתורה, ומתציבים תחת הדר.

מתוך, ויחן ישראל נגד הדר יתגלה שוב, וישעיה ביום ההוא את ישראל מיד וגו' ו, אז ישיר משה ובני ישראל וגו'.

גדולה זכותה של הוצאת ארטסקרול בחלק שנטלה ונטלת בדרישת העם את תורת ה', והיא שתעמוד להם שייכו הלאה להגדיל והתורה בתוך העם ולהאדירה, ותגלה לעין כל כי ישראל ואוריהא חזר וזא.

אדרת אלה ע"ה

Mesiuta Yeshiva Rabbi Chaim Berlin

1605 Coney Island Avenue / Brooklyn, N.Y. 11230

RABBI CH. KREISWIRTH

CHIEF RABBI OF ANTWERP

QUINTEN MATSISSEI 38

3018 ANTWERP, BELGIUM

TEL. 2343148

חיים קרייסוויט

אב"ד ק"א אנטוורפן

בשם ה' ובעזרתו ית"ש

ר"ח מנחם אב תשנ"ו

הן באו לפני מחברת ארטסקרול ותלמודם בידם אשר טרחו ועמלו לפרש מסכתות בלשון הקודש, וכבר התיירו רבותינו דבר זה.

ואף שראיתי רק מעט, אך רפדפתי הנה והנה וראיתי שהיא לא רק מלאכה אלא גם חכמה, ואני בטוח שיהי' לתועלת גדולה לבע"ב הקובעים עתים לתורה, ובזה פתחו שער לדופקים על דלתות הגמרא.

ממני המצפה להרמת קרן התורה.

חיים קרייסוויט
אב"ד ק"א אנטוורפן

ישיבה דפילאדעלפיא
TALMUDICAL YESHIVA OF PHILADELPHIA

8021 State Road
Philadelphia, Pennsylvania 19131
215-477-1800

בס"ד ר' לסדר יחיד שתשרה שכינה במע"י תשנ"ז
מה טוב ומה נעים בשבת יחד במצות הרבצת
התורה לרבים הני תרי גברי יקירי המסורים בלב
ונפש להרבות כבוד שמים, כב' הרב ר' מאיר יעקב
זלאטאוויץ שליט"א וכב' הרב ר' נתן שערמאן
שליט"א.

מה מאד שמח לבי לשמוע שהיו בקשות הרבה
לתרגם ולבאר תורה שבע"פ - חלמוד בבלי -
בלשון הקודש לאחר שכבר תורגם ומבואר
באנגלית. כל מה שאפשר להתאים בתורה תכלין
ולחטעים לכל מאן דבעי, למצוה גדולה יחשב,
וזהו תורה של חסד.

בטוח אני שיצא מידכם, יחד עם כל הצוות של
תלמידי חכמים שליט"א, דבר מתוקן ומהודר, כי
יש לכם חוקה ברורה כאשר עינינו רואות, ועי"ז
יתרבה הלימוד.

תחזקנה ידיכם ותזכו להצגות ממזכי ומצדיקי
הרבים בכוכבים לעולם ועד.

בידידות נאמנה,

שמואל קמנצקי

מתיבתא תפירת ירושלים
Mesivtha Tifereth Jerusalem
of America

141-7 East Broadway / New York, N.Y. 10002
(212) 964-2830

הנה ראינו, בדוק ומנוסה, שמה ש"מסורה
ארטסקראל" הוציאו התלמוד הבבלי מתורגם
ומפורש בלשון אנגלית, הקריב כמה וכמה ללימוד
הגמרא שהיתה בספר החתום להם, וממילא
נתעלו גם כן ביראת שמים.

עכשיו רוצים הם להוציא גם לאלו שאינם
מבינים לע"ז זה אלא לשון הקודש בצורת פירוש
על הגמרא כרב מלמד לתלמידים, ותועלת גדולה
היא לא רק להמון בית ישראל לקרבם ללימוד
הגמרא, אלא אף לבני תורה, שיש מסכתות
ייתומות" שלא הורגלו בלימודן משום שצריכות
עמל רב, ובזה ילמדו ויבינו אף אותן הגמרות
הסתומות להם.

ואומר להם - ובפרט לעמודי המוסד שהם
ידידי הרב מאיר יעקב זלאטאוויץ שליט"א והרב
נתן שערמאן שליט"א והרב יעקב יהושע בראנדר
שליט"א - חזקו ואמצו והצליחו, כמו שהצלחתם
בגמרא שבלשון אנגלית.

ועל זה באתי על החתום
בפ' יהי רצון שתשרה [כבוד] שכינה במעשי
ידיכם, תשנ"ז

דוד פיינשטיין

יום א' י"ט אדר תשנ"ז

כבוד ידידי היקרים והנעלים, מזכי הרבים בהפצת התורה והוגי דעות ביראת אלקים בש"ת הרה"ג ר' מאיר זלאטאווויץ שליט"א ובש"ת הרה"ג ר' נתן שערמאן שליט"א, שפעת שלומים וישע רב.

נתבררתי מכם על המפעל החדש שהנכם מתכוונים לקראתו וגם ראיתי הקונטרס לדוגמא של תרגום סוגיות הגמרא ללשון הקודש עם ההערות המאירות, ואומר לכם עליו הצלחתו במסלול העולה בית א"ל להגדיל תורה ולהאדירה, מכבר חשבתי כי בהשגחת השם על עמו ועל מסירת התורה מדור לדור, מקום הניחו לכם מן השמים וזכות גדולה להתגדר בה ע"י מעשיכם הכבירים בספרי ארטיסקרול להרביץ אולפא דאורייתא בקרב רבבות אלפי ישראל ולהשקות ממעיין היוצא מבית השם לכל הצמאים ללימוד ומבקשים לחבין במקרא ולהשכיל בשמעתתא דמשנה וגמרא, וכעת כל רואה יראה ומעשים בכל יום לאלפים יביחורו איך ספרי הגמרות ארטיסקרול מרחיבים את לבותיהם של אלה הזקוקים לעזר ותרגום, וע"י כך נכנסים בשערי התלמוד בהבנה ישרה ועתג רוח, ואין עמלה של תורה מתמעטת חלילה ע"י זה אלא אדרבה ע"י שטף הביאור וההערות המאליפות הצליחו רבים להוסיף חיל בלימודם ולהחזיר ביותר לסוגיא שלומדים מבח העזר היסודי שקיבלו מן התרגום וההערות המסדרים לפניכם את הפרק וההלכה עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתם.

האומנם שעד עתה לא נדנו מזה רק אלה הרגילים בשפה האנגלית ועכשו נודע שיש צורך גם למביני לח"ק וכן בקשו הרבה מארצות אחרות להעניק גם להם ממיטב הגיון אשר הופיע בש"ס ארטיסקרול ולהציע להם את סוגיות הגמרא בסגנון צח וקל להקל עליהם את הכניסה לחיכל הקודש של התלמוד, ולזאת אצטרף גם דעתי לדעת הרבנים הגדולים במדינתנו שהסכימו ואמרו ברוב על המפעל להוציא לאור את מחכונת המסכתות של ארטיסקרול בתרגום והערות בלשון הקודש בדרך שנעשה בשוב טעם ודעת בקונטרס הדוגמא שהובא לפני.

ואני חפלה ותקוה כי חפץ השם יצליח בידי הרבנים המובהקים שבמערכת, תלמידי חכמים גדולים ובעלי דעה רחבת, ובראשם ידידי הנ"ל הרה"ג ר' מאיר שליט"א והרה"ג ר' נתן שליט"א להוציא יקרת מחשבתם מן הבח אל הפועל, להגביר חיילים בתורה ולעשות חסד עם אחינו הצמאים לדבר השם זו הלבנה.

ידי נעם השם עליכם וחברכו ממעון הברכות בכל מעשה ידיכם לאורך ימים טובים, בעתירת ידיכם עוז בלוגית, הכותב לכבוד התורה ולומדיה

יעקב פרלוב

פתלי צבי הברשטאם

אבד"ק באבוב

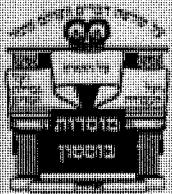
לכבוד הרבנים החשובים מגדירי הרבים ומרביצי תורה מפי כתבם בש"ת הרב ר' מאיר יעקב זלאטאווויץ שליט"א והרב ר' נתן שערמאן שליט"א

תתחזקנה ידיכם במפעלכם הכביר אשר נתן השי"ת בלבכם לתרגם ולבאר את דברי חז"ל בתלמוד בבלי בלשון הקודש בסגנון קל וצח למען להקל על הלומדים לחבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמוד את סוגיות הש"ס בכוהדות נכונה, והלא שמעתתא בעי צילותא, ובעוה"ר מתמעטים הדורות וחלבוותא וכשל בח הסבל מרוב הטירות ותלאות הזמן, ודין גרמא שהרבה מאחב"י אין לאל ידם לעבור על דף גמרא ולהתייגע לעמוד על דעת חז"ל והראשונים ללא עזר וסעד, והגיע עת לעשות לך לעשות טוצקאות לסייע שיוכלו כל בית ישראל לשבוע ולהתענג מדברי אלקים חיים המרוממים והמעודדים והנותנים כח ועז להחזיק מעמד בימי הגלות אשר אין לנו שיוז רק התורה הזאת, ולפיכך אשריכם שבאתם לעזרת ד' בגבורים להושיט בקנה נופת צוף דבש דברי חכמינו ז"ל לכל החפץ חיים הצמא לדבר ד' מתוך עריכת פירוש וביאור מילות הש"ס כשולחן הערוך ומוכן לאכול, בצירוף הערות והארות שהן קילורין לעינים, ואוקמי לגברי יקירי אחזקתיכם שלא יצא מתחת ידכם דבר שאינו מתוקן, דכבר אתמחי גברי ואחמחי קמיעי.

יחי רצון שתשרה שכינה במעשי ידיכם, ותתגלגל זכות על ידיכם להרים קרן התורה הקדושה מתוך שיתרכו לומדי ומביני ש"ס ברחבי העולם, ובזכות תורה שבע"פ נוכח במהרה לקיבוץ גלויות כמו שדרשו רז"ל מהפסוק גם כי יתנו כגוים עתה אקבצם, ומלאה הארץ דעה את ד' בב"א.

הכריח לכבוד התורה ומפיצי

הנ' (א) (ב) (ג) (ד) (ה) (ו) (ז) (ח) (ט) (י) (יא) (יב) (יג) (יד) (טו) (טז) (יז) (יח) (יט) (כ) (כא) (כב) (כג) (כד) (כה) (כו) (כז) (כח) (כט) (ל)

הרב לוי יצחק הלוי הורוויץ
דער באסטאנער רבי
Grand Rabbi Levi Y. Horowitz

ב"ה כסלו תשנ"ח

מצינו במדרש רבה (פר' כי תבוא פ"ח) "אמר רבי שמעון בר יוחאי, אילו היו חסידים אפילו אדם אחד לא היה חשכיה נגלות עליהם, דכתיב 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני' - ומסיק עוד המדרש ומספר: מעשה ברבי שהיה דורש בבית המדרש הגדול וכשהיה מבקש ליכנס לדורש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל, ומסביר המדרש - ומזיבן אחת לומר - שצריכים להמתין לכולם - ממתי תורה, מן שנאמר באמור אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, ע"כ לשון המדרש.

לומדים או מכאן שצריכים לפעול - בקום ועשה - כדי שכל הקהל יבא ללמוד תורה, למשכם אל לימוד התורה, לעשות פעולות ותחבולות כדי שישמעו דיוקים ריבוא, ומכאן שזכות גדולה היא בידיהם של ראשי ומנהלי ארט-סקרול-מסורה ניו יורק, יידי היקרים דרב מאיר ולטוביץ, והרב נתן שרמן זצ"ל, אשר בזכות פעולתם מתרבים ספסלים בבתי המדרש.

וב"ה, הגה וזינו להתגלות חרשת, בנוסף על כל מה שראינו בחזרות הלב ובתקוות קודש, במשך כל השנים, את התבססות פעולותיהם בהוצאת ארט סקרול, ויחמיתיהם המקוריות, לקרב בני ישראל לחברת התורה ללימודה ועיונה, ועתה הגדילו ועשו ביחמיתם את מפעל תרגום השי"ס וסוגיותיו ללשון הקודש, וכמעשים בראשון, בהוצאה האנגלית של שי"ס זה, כן מעשים באחרון וכוונתם להרבות, להפיץ ולזרז לימוד התורה שבע"פ, בתוך הציבור הרחב, בקרב אותם האלפים אשר עמדו בפני הפתח הסתום של הבנה פשוטה של דברי התלמוד והגה במעשי זה פותחים מנהלי ארט-סקרול - בפני כל האלפים - פתחים כאלו, להבין אפילו דברים הקשים כגידין, להשכיל בדברי חז"ל הקדושים.

ובורני כי עוד מאז הכינו את פירוש המשניות - ששה סדרי משנה בפירושם הנפלא באנגלית, פנינו והצענו כי יתרגמו ספרם גם ללשון הקודש וב"ה שזכינו, עתה, לראות בהתחלת המבצע, וכאן המקום להזכיר, כי בזמנו כתב המורה הגדול הרמב"ם ז"ע, את פירוש המשניות שלו, בשפת לע"ז, כדי שירצו בו עמך ורק אח"כ באו המתרגמים וזכינו את הפירוש גם בלשון הקודש, לתועלת דורבים.

כמי שחמך תמיד בפעולותיהם הנשגבות, בתרגום ספרי הקודש לשפה האנגלית, אמינא ישר כחכם ליזמה החרשת, להביא את סוגיות הגמרא בלח"ק, באופן צח וקל, עבור הציבור ורחב, לקרב אותם אל הקודש, ודפץ זה בידם יעליח שלא תצא תקלה מתחת ידם, וכבר אתחזקו גברי ואחזקה והוצאת להגיש מטעמים רוחניים, בדוקים ונקיים סולת נקה.

ועדיה בעה"ח המצפה לשיעור השם ולהרמת קרן ישראל

הרב לוי יצחק הלוי הורוויץ מבוסטון

90 Ross Street Apt. 1-E
Brooklyn, N.Y. 11211
Tel. (718) 782-7135

אפרים פישל הערשקאוויטש
אב"ד דק"ק האלין יע"א
בית דרשי"ח דה"ס זצ"ל-מליצטבורג

בעוהשי"ת

לכו חזו המפעל הגדול והנשגב אשר נעשה ע"י כבוד הרבנים מצדיקי רבים עורכי מערכות גדולות עושים כוונתם למלאכת שמים ה"ה הרב ר' מאיר יעקב ולאטאוויץ שליט"א והרב ר' נתן שערמאן שליט"א אשר סדרו שי"ס מבואר ובתוספות הערות והארות וכבר יצא לאור שני כרכים על מס' ברכות עם הביאור והערות דברים השונים לכל נפש כי כותלי בית המדרש יוכיח דבין לומדים ובין בעלי בתים בכל דבר הקשה יביאון ויחפשו בו וימצאו בו דברי חפץ ויגילו וישמחו להעביר מהם הדברות הקשות בהוויות אביי ורבא כי בדורנו קשה לשוטט בים התלמוד ונעשה עכשיו חבית של שייטין לחתור ודיבשה וכעת נסתמו מעיינות החכמה וזוה נעשה פתיחת החלונות להיות מציץ להבין אמורי בינה ונפתח לנו שערי אורה בתלמוד ועשו אזנים לתורה ועל זה נאמר אם חכם בני ישמח לבי גם אני ופועל ידיהם תרצה ונוצר תאנה יאכל פרי ויזכו לברך על המוגמר ולהוציא לאור הביאור הזה אכולי תלמודא.

הכו"ח ר' וירא תשנ"ח לפ"ק ברוקלין יע"א

בס"ד, יג ניסן ה'תשנ"ז

בברכת הוקרה להני גברי מזכי הרבים שזוכים להרביץ תורה לרבים ה"ה מהדור"ר מאיר ולטוביץ ומדור"ר נתן שערמאן שליט"א.

אשרי העוסקים בעבודת שמים ועושים מלאכת ה' נאמנה - ומהות „מלאכת ה' בכל דור ודור מיום שחבורה הגמרא" הגריר הרמב"ם ז"ל בחקרמחו לספר המצוות היא „ללמד דרך הגמרא להוציא לאור תעלומותיו וביאור עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאור ועוד שהוא כלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחבורה הגמרא". ואם בימיו כבר „אין אדם מכיר אותה לשון עד שמלמדים אותו" - בימינו על אחת כמה וכמה.

ובימינו הנכנסים בעובי הקורה ללמד בני יהודה קשת להרגילם ללשון חז"ל ולדרכי הגמרא הלא המה הנושאים עול יחדיו חברי "ארטסקרול", שתירגמו וגם ביארו את תלמוד הבבלי בלע"ז ולא הוסיפו ולא שינו מאומה לא מצורת הדף ולא מצורתא דשמעתתא, ובכך שמשו תועלת לאלפים ורכבות שבקשו לקבוע מקומם בבית המדרש. ועבשיו בראותם שגם בין דוברי העברית החדשה הפכה לשון רבותינו למשא כבד ולמגילת סתרים. ואין עורה בלי קלקול בצדה - הנה נשאם לבם לבא לעזרת ה' בגיבורים לתרגם ולבאר את תלמוד הבבלי כלשון קלה ונקיה המדוברת, וגם בזה לא הוסיפו ולא שינו מאומה לא מצורת הדף ולא מצורתא דשמעתתא. יישר חילם לאורייתא וחפץ ה' בידם יצליח.

בתפלה לנותן התורה שיתרכה לומדי בית המדרש לזכותכם,

שמואל יעקב וינגברג

TEL: (718) 241-6144

דפ"ר

אלתר חנך העמך פלאסוויץ הרב ר' חנך לייבוויץ
RABBI A. HENACH LIEBOWITZ
67-18 GROUT STREET
FOREST HILLS N.Y. 11375

יום ב' לסדר דברים ר"ח מנחם אב תשנ"ז

לכבוד ידידים נאמנים העוסקים בל"ז להרבצת תורה ויראת שמים לרבים, הרבנים המובהקים ר' מאיר יעקב ולטוביץ ור' נתן שערמאן שליט"א

נמלאים הם דברי הנביא אשר התקיימה והתאמתה בדורנו גבולתו באופן נדיר ומיוחד ידעה ימים באים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' [עמס חו"א]. אי אפשר לתאר או להסביר את הכח הרוחני הכביר שנטע יוצרנו בקרב לב כל אחד מבני עמנו אחרי הסכל הנורא של אותה התקופה החשובה והמכאיבה אשר בה נספו רב מנין ובנין של קדושי וגאוני ישראל ונשארנו אכלים ועוזבים כמעט מבלי לומדי ומלמדי תורתנו חק, ובכל זאת לא נפסק החבל הצחי והנפלא שכן עמנו לתורתנו חק.

ד"ר חיים נמצאים המוני צעירים וגם מבוגרים כן ירכו הצמאים לדבר ה' השואפים לחדור לתוך תוכם של דברי חכמתי ול' ומחפשים עצה לפתוח פתח לשערי התלמוד שבו סמונים יסודות ההלכה והשקפת תורתנו חק.

לעת כזאת ניתן להאמר חשבה וזהו "חברת" "ארטסקרול" אשר שמו לבם להוציא לאור ולהמציא למבקשי חשם הרבה ספרים בשפה המדוברת והצליחו להשפיע על הדמנים ולהראות להם את הדרך אשר ילכו בה ברוח ישראל סבא. כי זה ברור שאפילו תשובה שלמה מעומק הלב צריכה להיות רק ע"פ דרך המסורה לנו מאבותינו ורבותינו הקדושים, כמבאר בדברי רבינו בחיי פ' נצבים [לח] שכתב שם ח"ל הקדוש "ועשית את כל מצוותיו אשר אנכי מצוך היום. אחר שאמר ושבת, ואמר ואתה תשוב חוסף ואמר: אשר אנכי מצוך היום, וכן אמר למעלה ככל אשר אנכי מצוך היום, זה לבאר כי עיקר התשובה אינו אלא לאחוז ולחמוך דרך תורה משה ולכן יזכיר עם התשובה בכל פעם ופעם: אשר אנכי מצוך היום, וזה דבר ירמיה הלא זאת תעשה לך עזוב את ה' אלקיך בעת מליכך בדרך [ירמיה ב'ז] כלומר בדרך הידוע הוא דרך תורת משה שהחזיק בו אבותיך הראשונים."

ולכן באתי בשמחה לקראת המבצע הענקי של חברי ה"ארטסקרול", ח"ח מובהקים אשר עליהם נאמר חזקה על חברי וכו', שקבלו על עצמם לתרגם ולבאר את הש"ס כלשון הקדוש כלשון צחה וכחירה בהסכמת גדולי דורנו, והנני מברך אותם שיצליחו בעבודתם - ולסיום הרברים אוסיף הערה עקרונית שעלינו לדעת שעיקר ההצלחה בלימוד התורה היתה תמיד על ידי תלמידי חכמים שעמרו תמיד על המשמר להדריך וליישר את סבירות הלמידה על פי דברי הראשונים והאחרונים ביגיעה ועיון עמוק בדברי הקדמונים, ולכן לא יעלה על דעת החלמידים שספרים אלו יספיקו להגיעם לדרגה גבוהה בלימוד התורה כי אין תמורה לרבי מובהק אשר טמנו יוכל ללמוד רוב חכמותו ולהתעמק בהכנה ישרה בסוגיות הש"ס.

והנני חותם בברכת התורה ולומדי להגדיל תורה ולהאדירה.

בס"ד

..וכתבת על האבנים את כל דברי
התורה הזאת באר היטב" (דברים כז:ח)
בשבעים לשון (רשי" שם מסוטה לב).

יש לעמוד על שתי מטרות לתרגם בשבעים לשון.
מלבד הטעם שלא ידא פתחון פה להאומות לומר לא
היה לנו מדייכן ללומדה (רשי" לסוטה לה: ד"ה היאך)
היה בזה ענין נוסף. מתורתו של הרמב"ן (במדבר
יא:טז) ועיין בדברי סופרים לרב ציוק חבון אות כט)
למדנו ששבעים אומות ושבעים לשון ושבעים
שבסנהדרין הם בנגד שבעים דעות וכוחות שסך הכל
הוא מספר של שלימות, ועל ידי המשא ומתן של
כוחות שונים אלו יוצאת ההלכה מפי הסנהדרין
מחוזרת ומלוכנת. כנראה שלהגיע לשיא השגשוג של
בדירות בתורה צריכים לתרגמה בשבעים לשון ורק
על ידי זה זוכים לקיים ..באר היטב".

חברת ארטסקרול העומדת תחת הנהלת ידידי
הרבנים ר' נתן שערמאן שליט"א ר' מאיר יעקב
ולאטאוויץ שליט"א ור' יעקב יהושע בראנדר שליט"א
לקחה על שכמה עול של הרבצת תורה לקיים מצות
..באר היטב" לדורות, ועל ידי הצלחתה בביאור
התלמוד באנגלית זכתה לבחירות בתורה באופן
שמרגשת חובה נעימה לגלות מצפוני ומכמני גם
בלשון הקודש, כדי לבאר היטב לאלו שאינם יכולים
ללקוט בשדות אחרים בנקל. הרי כמה מאחינו רצונם
העז לעסוק בתלמוד ונחוץ להם עזר לעסק זה, ולשון
הקודש היא חשפה שעל ידה יוכלו להגיע למחוז
הפצם.

ולכן באתי לחזק ידיים חזקות בעבודתם בקודש
ללמד לבני יהודה קשת הלא הם כתובים במאות
ספרים שחברת ארטסקרול הוציאה לאור.
החותם לכבוד לומדי תורה ומרביצי תורה

9/3 ק"ק

רב דכיהמ"ד גבול יעבץ
שושן פורים תשנ"ז

ישיבת
עטרות
תורה
YESHIVAT
ATERET
TORAH
ELIE & SARITZ ELIMSHAW SCHOOL

אל כבוד מעלת חברי מערכת, ארטסקרול מסודרתי
העובדמ"ש גברי דמראייהו סיעייהו ואין מרימ
ה"ה כבוד הר"ג מאיר יעקב ולוטוביץ
וכבוד הר"ג נתן שרמן שליט"א יציז

הגני נדרש לבקשתכם וענותכם תרביני מאד לבא
בכתובים בנושא מאד רציני וחשוב. והנה ראיתי
מכתבים מגדולי ת"ח ששכחו ועוררו וברכו אתכם על
המפעל הבביר באיכותו וכמותו והוא הדפסת השי"ס
במקורו ובצדו תרגום ללשון הקודש. ובדאי הגיעו
למסקנא שהדפסדו של התרגום יצא בשכרו הגדול
לקרב מאחינו בני ישראל לתושבע"פ המקורית וחזקה
עליהם שלהם הרבה סמוכים לדבר זה ולא נשאר לי
עוד אלא להודות לכם שהדפסתם השי"ס במקורו עם
צורת הדף המקובלת מכבר שהיא העיקר, ובצדו
התרגום והפירוט, כפי שששיתם.

ואני תפלה כי יערה ה' רוח על עמו ישראל ומלאה
הארץ רעה כמים לים מכסים ויקים בנו וכל בניך
לימודי השם בתושבע"פ במקורה אמן. והגני בברכת
הדיוט יחי רצון שתשכילו בכל אשר תעשון. ותזכו
להגדיל תורה ולהאדירה ויקים בכם כל המזכה את
הרבים זכות הרבים תלויה בו.

המוקירכם מאד,

יוסף הררי רפול

הלל דייוויד

Rabbi Hillel David

רב דקהל

1118 East 12 Street

ישיבה שערי תורה

Brooklyn, NY 11230

שרגא פייוול כהן

RABBI FEIVEL COHEN

בעמ"ח ספרי, "בדי השולחן"

1722 Avenue N

Brooklyn, NY 11230

בס"ד אדר, תשנ"ו

בס"ד יום שהוכפל בו כי טוב כ"ח אדר תשנ"ו

כבוד ידידי ויקירי הה"ג ה"ה ר' מאיר זלאטאוויץ שליט"א ור' נתן שערמאן שליט"א

אחדשה"ט.

מאוד נתרגשתי על קבלת הידיעה אודות רעיונכם להוציא לאור סדרה חדשה של ספרים ספרי הש"ס תלמוד בבלי מוסברים בלשון הקודש, כמעשיכם בראשונה בסדרת ספרים של ש"ס המוסברים בל אנגלית הוצאת ארטסקראל-מסורה אשר בהם מוסברים לא רק פירושי המלות ועצם המשא ומתן של סוגיות הש"ס עפ"י פירושי רש"י ועוד גדולי המפרשים ו"ל אלא גם בתוספת הגהות מועילות אשר בהן מובאים גם לקט פירושים שונים מגדולי הראשונים והאחרונים ו"ל בתוספת הרבה מראי מקומות לספרים המבארים כל חמירא, וגם עם ציורים רבים שנעשו בחכמה וכשרון רב, אשר תועלתם כבר ידוע בעולם לא רק אצל המונים שלא נתגדלו על ברכי התורה אלא גם אצל הרבה בני תורה. כי המלאכה יש בה גם הרבה חכמה ונעשית ע"י חבורת תלמידי חכמים ומנופה ב"ג נפה קודם שעולה על מזבח הדפוס.

ומשוכנע אני כי יש צורך גם לסדרה החדשה הנ"ל אצל יהודים רבים ברחבי העולם, ותזכו בעז"ה להמשיך עוד להגדיל תורה ולהאדירה.

וידועים דברי הח"ס ו"ל בשו"ת חאו"ח סי' ר"ח שהודיע בעצמו כי כל מגמתו לשם הי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ורק מונע בר מפני חשש מבקרי מומין וכו' עבירה הוא בידו וכו'. ועל זה אני אומר בשם שקבלתם שכר על הדרישה כן תזכו לקבל עוד שכר ועוד שכר על תוספת דרישתכם כל הימים, ונזכה כולנו לברך על המוגמר גם יחד.

ידידכם

3/11/3

מעלת כבוד חברי מערכת, ארטסקראל-מסורה שליט"א נעימות בימינכם נצח!

אמר הנביא, "הנה ימים באים נאם ה' אלקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'". זאת אומרת שיבאו ימים שתביא בהם ההשגחה רגשי מצוקה וכאב לנשמה היהודית כשחסרה לה התזונה של דברי תורה. ואמנם כשם שהכאבים הבאים לאדם מסיבת רעבון וצמאון טובה הם לאדם, דוולת זה מנין ידע שגופו צריך למוזנות, והיה נמנע מאכילה ושתייה ובא בכך לידי חולשה בגופו, כן כאבי הנשמה מחוסר דברי תורה הם לטובת האדם שהוא מתדברן על ידם ללימוד התורה ולהבנתה הראויה.

והנה עדים אנו כהיום בדורנו זה להתגשמותו של חזיון מרגין זה שרבים מאחינו בני ישראל מרגישים מצוקה זו בנפשם והם משתוקקים להשקיע רעבונם ולרוות צמאונם לדברי תורה, ונעלה מכל ספק שעל תופשי התורה למלא השתוקקות זו ולהשביעם דברי תורה ככל אות נפשם.

ואמנם דא עקא שאחוז גדול של אחינו אלו המבקשים את דבר ה' עומדת לפנייהם למניעה מיעוט הכרתם והבנתם בלשון שנמסרו לנו בה דברי חכמינו ו"ל בתלמוד, והרי מוטל עלינו לשים לפנייהם דברי תורה, כשלחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם" וכמו שכתב רש"י ריש פרשת משפטים.

והנה לפני שנים אחדות קמו מתוך העדה זוגא דרבנן ה"ה הרב ר' מאיר זלאטאוויץ שיחי' והרב ר' נתן שערמאן שיחי' ולבשו עוז דקדושה לקרבה אל המלאכה לעשות אותה, וזה מעשהו - לתרגם ולבאר את דברי התלמוד בשפה המדוברת פה במדינתנו, עד שעלה בידם כעת להוציא לאור עולם כעשרים מסכתות המתורגמות ומבוארות ע"י תלמידי חכמים מצויינים בשום שכל בבהירות ובדייקנות, ועם רב מאחינו בני ישראל - יחידים, קבוצות, ואבות עם ילדיהם - מרוויים את צמאונם לדברי תורה ושקועים הם בים התלמוד הודות למלאכת הקודש של חברת "ארטסקראל-מסורה".

והנה עכשיו נשאם לבם של הרבנים הנ"ל להוסיף עוד טבעת רבת-ערך לשלשלת קדושה זו, והוא לתרגם את התלמוד גם (להבדיל) ללשון הקודש ולבארו, והכל בלשון צח כמעשהו בראשון, ומטרתם בזה מכוונת כלפי אלו שנוח להם יותר השימוש בלשון הקודש ולהושיט גם להם יד עזרה להביא תאוותם על סיפוקה ללימוד התורה הקדושה והבנתה הנכונה.

ובברכת כהן הדיוט הנני מאחל לכם ולכל הצוות העוסק במלאכה כוננות למעשי ידיכם, וברצות ה' דרככם יתקבלו לרצון אצל עם קודש, וחפץ ה' בידכם יצלח להגדיל תורה ולהאדירה.

הכותב וחותם לכבוד התורה, מרביציה, ולומדיה

שרגא פייוול כהן

יום ה' לפרשת אשר תשים לפניהם, אדר שנת תשנ"ו
שלום רב לאוהבי תורתו הקדושה לשלשה אלופים
שקבלו על שכמם עול הפצת התורה לרחבי תבל ע"י עט
סופר מהיר וברור ה"ה הרב מאיר ולאטאוויץ שליט"א
והרב נתן שערמאן שליט"א והרב יעקב יהושע בראנדר
שליט"א, ה' יחנם מרב טוב.

הנני עומד כעת בפרשת „ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם“, והביא רש"י דברי חז"ל שאמר לו הקב"ה למשה,
לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או
ג' פעמים עד שתהא סדורה בפניהם כמשנתה, ואיני מטריח
עצמי להבינם טעמי הדבר „ופירוש“, לכך נאמר אשר
תשים לפניהם – כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם.
ציוויו של הקב"ה לא למשה רבינו ע"ה לבד נאמר אלא
לכל דור ודור, שהרי תורה היא נצח. וכל תיבה ותיבה
תורת חיים היא. ואתם ידידי הדגולים שמעתם הציווי,
ומרוב חשקכם להיות מזכי הרבים ולהרבות כבוד שמים
וכבוד התורה בכל ארבע כנפות הארץ קבלתם עליכם
משא כבד מאד מאד, ורק הקב"ה יכול להיות בעזרכם
להוציא לאור עולם מחשבתכם לפרש בלשון הקודש את
התלמוד הבבלי בלשון קלה, כדי להקל על אלו הרחוקים
מלימוד תורה שבעל פה ומפחדים ליקרב אל הקודש פנימה
מחמת אי ידיעתם וקושי הבנתם.

כשהלכו ישראל במדבר שלשה ימים בלי מים, והיינו
בלי תורה, דאין מים אלא תורה, לא היתה למשה שום עצה
אחרת רק ע"י „ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו
המים“ וכך הוא בכל הדורות, שהעצה לקרב הלבבות
לתורה היא רק להמתיק המים ולהקל כובד עול פירוש
תורה שבעל פה, וביחוד בדור זה, הדור שאחרי החורבן
הגדול והנורא שירדו פלאים וקצרו הלבבות מלהבין
תורתנו הקדושה.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שתצליחו להוציא לאור
עולם מחשבתכם לשם שמים, ותשרה השכינה במעשה
ידיכם, ותזכו לקרב הלבבות של אחינו בני ישראל בכל
אתר ואתר לתורה ולתעודה, ועל ידי זה תתקרב ותגיע
במהרה הגאולה השלמה שכולנו מחכים לה.

ברגשי ידידות ואהבה

אליעזר גינזבורג

שלמי תודה

ראשי הישיבות

וגדולי התורה מהדור שעבר ומדורנו, אשר מפיהם אנו חיים, נהגו בנו טובות עין, קרבונו והעניקו לנו עצה ותושיה בכל עת ובכל זמן. הם הורו לנו שוב ושוב כי צו השעה הוא שדברי תורתנו הקדושים יהיו בהישג ידם של בני דורנו בשפתם הם, וכפי שהתבטא פעם מרן הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל, "אם רוצים שדברי תורה יהיו דברים הנכנסים אל הלב – הם חייבים להיות בשפה שאותו לב מבין."

במשך שנים רבות הם הדריכו את עבודתנו בשפה האנגלית, ובשנים האחרונות הם עודדונו להמשיך עבודה זו גם בלשון הקודש. אנו אסירי תודה להדרכה ולתמיכה שקבלנו מגדולי הדור שעבר ובראשם מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל ומרן הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל, אשר בניהם הגאונים ה"ה הגאון רבי דוד פיינשטיין שליט"א והגאון רבי שמואל קמנצקי שליט"א ממשיכים להדריך אותנו בכל עת ובכל ענין כפי שעשו אבותיהם נ"ע. מכתביהם מעטרים כרך זה.

מכתבו של מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א אינו צריך פירוש. אין עדות גדולה מזו על הצורך במפעל זה בזמנים אלה. מרן הגאון רבי מרדכי גיפטר שליט"א ראש ישיבת טעלז הדריך אותנו מאז, כאב רחמן וכמדריך ומכוון. הוא עיצב מפעל זה מתחילתו וכיוון אותו אל מתכונתו הסופית. ממרן הגאון רבי זעליג עפשטיין שליט"א נהנינו תמיד עצה ותושיה. במשך השנים נעשה לנו למעין של דעת תורה והדרכה. אנחנו אסירי תודה גם למרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א, ולמרן הגאון רבי שמואל אויערבאך שליט"א על עידודם האישי.

במשך שנים עברו זכינו לקירוב ולהדרכה ממרן ורבנן, קדושים אשר בארץ המה, הגאונים רבי אלעזר שמחה ווסרמאן, רבי יוסף חיים שניאור קוטלר, רבי גדלי' שארר, ורבי שמעון שוואב זכר כולם לברכה. ידידותם של הרב משה שרר שליט"א והרב נפתלי נויברגר שליט"א היתה לנו לאחיעזר ולאחיסמך. כמו כן אנו חייבים שלמי תודה להגאון רבי דוד קאהן שליט"א ולהגאון רבי הלל דייזויד שליט"א שעמדו תדיר לימינו בהדרכה ועצה, למרות אחריותם לציבור הלומדים ושואלי הלכה למעשה. אנו אסירי תודה לידידנו הגאון רבי אליעזר גינזבורג שליט"א אשר תמיד היה לצדנו בעידוד ובעזרה. עוסקים רבים בצרכי ציבור ומנהיגי העדה היו לנו למקור תמיכה ועזרה, וביניהם הרב ישראל צבי אידלמאן, הרב רפאל בוטלר, הרב ברוך בורכרדט, הרב יעקב בנדר, הרב בצלאל יפה, הרב מיכאל לעזוי, הרב דוד עוזרי, הרב יהושע פישמן והרב דוד רפסון.

עלינו להודות גם לידיד מפעלנו הגאון רבי יוסף יקותיאל אפרתי שליט"א מירושלים עיה"ק עבור עצתו ועזרתו.

זכות גדול נפלה בחלקם של אלו הראשונים לדבר שבקדושה, שנתנו מהונם להקדיש כרכים במפעל זה. הראשון בהם היה ר' אבי שונר, ואחריו ר' מרדכי צבי גראס, ר' הירש וואלף, ר' חנוך וייס, ר' שמואל (אליזט) טונבאום, ר' מרדכי שלמה לייאנס, ר' יוסף ניימן, ר' אהרן אשר זעליג סאקס, ר' חיים פינק, ר' בנציון יחיאל פישאהף, ר' אליהו (אליס) צפדיה, ר' אריה לייב קילסון, ר' מרדכי הלוי קליין, ור' צבי רייזמן שהקדישו כרכים בהוצאה זו. אחרים ישתתפו עמם אי"ה, אבל להם זכות הבכורה. עוד חייבים אנו הכרת הטוב לרבים שעזרתם ותמיכתם היו חיוניים. ביניהם נמנים ר' ראובן דסלר, ר' שמעון הורן, ר' מנחם מנדל יארמיש, ר' נחום סילברמן, ר' ישראל יהודה ספטימוס, ר' צבי יעקב צוקרמן, ר' אברהם יוסף שטרן, ר' נתן שלום (סולי) שפירא, ור' שלמה שגב (שמוחה).

אחרון אחרון חביב, משפחת שוטנשטיין. תמיכתו של ר' יעקב מאיר חיים שוטנשטיין ע"ה איפשרה את הוצאתו לאור של ביאור הש"ס בלשון האנגלית. המנוח היה אוהב תורה וחסד. שמו ייזכר לעד בדורות הבאים כמי שגרם ללימוד תורה בקנה מידה גדול. משפחת שוטנשטיין ממשיכה לתמוך בהוצאתו לאור של הביאור בשפת האנגלית. אנו אסירי תודה למנהיגי הרוחני של משפחה זו, הרב אליעזר גבריאל סינר, רב ומנהיג של ק"ק אגודת אחים בקולומבוס, על עזרתו במפעל זה באנגלית.

כעת, בנו ר' יהושע אליעזר שוטנשטיין נ"י נדבה רוחו להיות הפטרון של מהדורת לשון הקודש הנוכחית, לעילוי נשמת אביו, ולכבוד אמו מרת גיטל שתבלח"א. יה"ר שהוא, יחד עם רעיתו מרת שמחה שתחי', ירוו רוב נחת מצאצאיהם, ושיזכו לראות מתוך בריאות ואושר את ההשפעה הגדולה שתהיה למהדורה זו על לימוד התורה של רבבות מאחינו בני ישראל די בכל אתר ואתר.

התודה ההערצה והברכה לרבנים, תלמידי חכמים מובהקים, שהשתתפו בעריכת הביאור של כרך זה. בנוסף ללימודם הם, זכו גם לשמש כרבותיהם של ציבור גדול, להגדיל תורה ולהאדירה.

מיומנותו ומסירותו של חברנו ר' **יעקב יהושע הכהן בראנדער** היא הסיבה לכך, שכרך זה ועוד מאות ספרים, יוצאים לאור ברוב פאר והדר. יוזמה זו בפרט חתומה בטביעתו, טביעת מכוון ומארגן, ששכלו הישר וחריצותו ללא-ליאות התמזגו בו להביא ספר זה לידי שכלולו המפואר. זכות הרבים תלויה בו, וזכות לימוד התורה של רבים תעמוד לו ולמשפחתו בזה ובבא.

תודתנו נתונה לצוות של חברת "מסורה" ולעומדים בראש "מסורה הריטג' פאונדיישן" המאפשר את הוצאתם לאור של ספרים רבים. עלינו לציין במיוחד את ר' **שמואל בליץ**, מנהל משרדנו בירושלים; ר' **אליהו קרוין**, גרפיקאי מצויין; ור' **אברהם בידרמן**, המטפל בכל שלבי הוצאתו לאור של ספר זה.

תודתנו לבורא עולם שהגיענו עד הלום, שהעניק לנו את הזכות להפיץ את דברו. יה"ר מלפני אבינו שבשמים שישים בלבנו אהבתו ויראתו שנוכל להמשיך בעבודתנו זו, כדי שהצמאים לדבר ה' יוכלו לרוות צמאונם מן המים החיים של תורתנו הקדושה.

מאיר יעקב זלטוביץ נתן שערמאן

יב תשרי, תשנ"ח

מסכת ברכות

פרק חמישי

כּוּשְׁנָה משנתנו דנה בהכנה הנפשית הרצויה כשעומדים להתפלל:
אין עומדין להתפלל תפלת שמונה עשרה **אלא מתוך כּוּבַד ראש** - בהכנעה^[1]. **חסידים הראשונים היו**
שוהין שעה אחת במקום שבאו להתפלל, ומתפללין רק אחרי כן, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים^[2].
 הלכה נוספת בתפילת שמונה עשרה:
אפילו המלך שואל בשלומו בשעה שהוא מתפלל תפילת שמונה עשרה, לא ישיבנו, ואפילו נחש פרוץ על עקבו, לא
יפסיק את תפילתו^[3].

גמרא הגמרא שואלת:

מנא הני מילי? - מאיזה מקום במקרא אנו לומדים שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כּוּבַד ראש^[4]?
 עונה הגמרא:

אמר רבי אלעזר: דאמר קרא (שמואל א: א, י) **אורות חנה** (אם שמואל הנביא) שהיתה עקרה, והתפללה במשכן שילה שתזכה ללדת בן: **"והיא מרת נפש, ותתפלל על ה'".** מזה שהפסוק מזכיר שוב את רגשותיה כהקדמה לתפילתה, אנחנו לומדים את ההכנה הנפשית הראויה לתפילה^[5].

הגמרא דוחה מקור זה:

ממאי? - ממזה מוכח שחובה על כל אחד להתפלל מתוך הכנה נפשית כזאת? **דילמא חנה שאני** - אולי חנה היא שונה, משום דהנה **מריא לבא טובא** - שהיתה מרת לב ביותר. אצל חנה היתה ההכנה הנפשית לפני התפילה חלק חשוב מתפילתה, כי רגשותיה הגבירו את תחנוניה. אבל אין זה הוכחה שאחרים חייבים להתפלל מתוך הכנה זאת^[6].

הגמרא מביאה מקור אחר:

אלא, אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מהכא - הלכה זו נלמדת מזה שאמר דוד המלך לפני ה' (תהלים ה, ח): **"ואני ברב חסדך אבא ביתך, אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך"**. "ביראתך" פירושו:

הערות

1. רש"י, בנגוד לקלות ראש (רש"י לקמן לא, א ד"ה מתוך). אבל הערוך (ע' כבד [ה]), ורבינו חננאל מפרשים "כוּבַד ראש", שראשו יהיה כבד וכפוף מטה כאדם שיש לו עזר.
2. הם שהו שעה אחת כדי להתכוון ברוממות ה' לעומת שפלות האדם, ולהסיר מלבם וממחשבותם הבלי העולם הזה (רבינו יונה, מובא ברמ"א או"ח צח, א; אבל עיין בריטב"א), ורק לאחר מכן היו מתפללים.
3. בהרבה מקומות מצאנו שהמלה "שעה" אין פירושה שעה ממש, אלא הכוונה לזמן מועט. אמנם, רבינו יונה מוכיח מהגמרא שחסידים הראשונים היו שוהים שעה ממש בהתכוננות לתפילה.
4. נוהג זה לשהות שעה תמימה שייך לחסידים הראשונים בלבד, אבל לאחרים מספיק לשהות כדי הילוך שמונה טפחים (עיין מגן אברהם צג, א ובלבושי שרד). מכל מקום גם אנחנו מקיימים במקצת את מנהגם של החסידים הראשונים בתפלת שחרית, כי אם נחשב את זמן אמירת פסוקי דמרה [הנמשכת כחצי שעה, מגן אברהם נג, ה] וגם את זמן אמירת ברכות קריאת שמע וקריאת שמע עצמה, יוצא שאנו עסוקים במעט שעה בהכנה והתכוננות לפני שאנו מתחילים שמונה עשרה (פרי מגדים, אשל אברהם צג, א).
5. הגמרא (לב, ב - לג, א) תרן בגדרי הלכות אלו.
6. אולי רי להתפלל בכוונה, ומניין שצריך להכין את דעתו להתפלל מתוך כּוּבַד ראש? (תוספות ר' יהודה החסיד). דרך אחרת: אולי צריך להתפלל מתוך שמחה, כמו שכתוב (תהלים ק, ב): **"עבדו את ה' בשמחה"** (מעין הברכות מובא בעץ יוסף).
7. [נראה שיסוד הדרשה הוא כך: גישת חנה לתפילה כבר נזכרה בפסוק הקודם - **"ותקם חנה אחרי אכלה בשלה וכו'"** ואילו היתה כוונת הפסוק להסביר למה נגשה חנה להתפלל, היה ראוי להסביר את זה בפסוק הקודם ולומר כך: **"יחנה מרת נפש, ותקם חנה אחרי אכלה בשלה וכו'"**. ומה שלא הוזכרה מרידות נפשה עד פסוק י', כהקדמה ל"ותתפלל חנה", יש להבין שבא הפסוק לתאר את צורת גישתה לתפילה ולא את סיבתה. ואף שברור, שמרידות הנפש וכּוּבַד ראש אינם אותו דבר, ובוודאי שאין מצוה להתפלל מתוך מרידות הנפש, מכל מקום יכולים אנו ללמוד מפסוק זה שתפילה צריכה הכנה נפשית ואין להתפלל מתוך קלות ראש ועליזות.]
8. על אף שהגמרא לקמן (לא, א) לומדת כמה הלכות קשורות לתפילה מחנה, מכל

מתוך הרגשת יראה ממך. הרי שצריכים להתפלל מתוך כּוּבַד ראש. הגמרא דוחה גם מקור זה:

ממאי? - ממזה מוכח שחובה על כל אחד להתפלל מתוך כּוּבַד ראש? **דילמא דוד שאני** - אולי דוד היה שונה בזה משום דהנה **מצער נפשיה ברחמי טובא** - שהיה מצער עצמו הרבה בבקשת רחמים, כלומר, מדת חסידותו היתה שעסק בתפילה למעלה מכוחו. ומאחר שהוא הצטיין כל כך בתפילה - אין ללמוד ממנו לשאר בני אדם פרטי דינים הקשורים לתפילה, כגון, דיני הכנה לתפילה^[7].
 הגמרא מציעה מקור נוסף:

אלא, אמר רבי יהושע בן לוי: מהכא - הלכה זו נלמדת מפסוק זה (תהלים כט, ב): **"השתחוה לה' בהדרת קדש"**^[8]. **אל תקרי "בהדרת" - אל תפרש את הפסוק כמו שכתוב "בהדרת", אלא** תפרש את הפסוק כאילו כתוב **"בחדרת"** - דהיינו: השתחוה בתפילה לה' מתוך חרדה ויראה מהקדוש ברוך הוא^[9].
 הגמרא דוחה גם את המקור הזה:

ממאי? - ממזה מוכח שצריכים לפרש כך את הפסוק? **דילמא לעולם אימא לך "הדרת" ממש** - אולי באמת אומר לך שהמלה "הדרת" מתפרשת כפשוטה (מלשון "הדר"), ובא הפסוק ללמדנו שצריך אדם להתלבש בבגדים חשובים לכבוד התפילה. **פי הא דרב יהודה** - כמנהגו של רב יהודה, אשר הנה **מצוין נפשיה** - היה מפאר את עצמו

מקום פרט זה של הכנתה הנפשית לתפילה אין ללמוד ממנה, משום שהיא קשורה למצבה המיוחד (מהרש"א).

7. עיין מהרש"א. או אפשר לומר שמלשוננו של דוד המלך "ואני ברב חסדך וכו'", משמע שאין זה חיוב על אחרים (מגיד תעלומה מובא ב"בית יוסף על ברכות").

8. אין לדחות מקור זה מתהלים כמו שהגמרא דחתה לעיל "שאני דוד וכו'", כי בפסוק זה דוד המלך פונה לאחרים, לא כמו בפסוק הקודם שהוא מדבר על עצמו.

9. [ביטויי האותיות "ה" ו"ח" הם קרובים, ולכן מתחלפים (עיין גליון הש"ס, לה, א).]

יש להקשות למה הוצרכה הגמרא להביא מקור לדין שעומדים להתפלל מתוך כּוּבַד ראש מהפסוק "השתחוה לה' בהדרת קדש" בדרך של דרוש ("אל תקרי בהדרת אלא בהדרת"). כאשר ישנו פסוק מפורש בתהילים (צו, ט): **"השתחו לה' בהדרת קדש"**. חילו מפניו כל הארץ, הרי שההופעה לפני ה' צריכה להיות מתוך חיל ורעדה?

תוספות מתרצים שהגמרא מביאה את המקור מ"השתחוה לה' בהדרת קדש" הכתוב בתהילים פרק כט, והטעם - לפי שהגמרא במגילה (יז, ב) ולעיל (בח, ב) מביאה פרק זה בתהילים במקור לבמה הלכות תפילה. [מאידך, יתכן והפסוק **"השתחוה לה' בהדרת קדש"**, חילו מפניו כל הארץ" (בפרק צו) אינו מדבר כלל על תפילה, אלא על ההופעה בבית המקדש, כמשמעות מהפסוקים שלפניו: **"הוד והדר לפניו, עז ותפארת במקדשו"**. ה'בו לה' משפחות עמים... שאו מנחה ובאו לחצרותיו" (והרי גם הנכרים יכולים להביא מנחה וקרבתות (מהרש"א)].

המהרש"א מוסיף, שהטעם שהגמרא הוציאה את הפסוק ממשמעותו הפשוטה, הוא משום שהמלים **"בהדרת קדש"** מתאימות יותר לבית המקדש שהוא הודן והדרן של ישראל, הלכך בפרק צו שהזמזומ מדבר בבית המקדש, מתפרשות המלים כפשוטן, שיש לעבוד את ה' בהידור של קדושה. אולם בפרק כט אין הפירוש הפשוט מתאים כל כך, לפי שהזמזומ מדבר בתפילה בבית הבנסת. לכן דורשת הגמרא את המלה **"בהדרת"** שייקרא "בהדרת", שצריך כּוּבַד ראש בבית הכנסת בשעת תפילה. וכזה תוכן גם קושיית הגמרא בסמוך: **"דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש"**, דהיינו, על אף שמדובר כאן בבית הכנסת, יכולים אנו לפרש המלה כפשוטה ואין צורך לדורשה באופן אחר.

ליקוטי רש"י

בבגדיו החשובים ביותר, וְהָדָר מְצָלִי - ואחר כך מתפלל.

הגמרא מביאה מקור אחר:

אָלָא אָמַר רַב נַחֲמָן בֶּר יִצְחָק מִהֶכָּא - הלכה זו נלמדת מפסוק זה (תהלים ב, יא): "עֲבֹדוּ אֶת ה' בִּירְאָה, וְגִילוּ בְרַעְדָּה". עבודת ה' הן עבודת הקרבנות בבית המקדש והן עבודת התפילה שהיא במקום הקרבנות, צריכה להיות מתוך יראה.

מאחר שהובא פסוק זה כמקור לדין המשנה, עוברת הגמרא לפרש את סוף הפסוק:

מֵאִי - מה היא הכוונה במלים "וְגִילוּ בְרַעְדָּה"? הלא גילה ורעדה הם שני הפכים. אָמַר רַב אָדָא בֶר מִתְנָא אָמַר רַבָּה: כוונת הפסוק היא שִׁבְמִקוּם שִׁישׁ גִּילָה שֵׁם תִּהְיֶה גַם רַעְדָּה, כלומר: אף במקום שהשמחה ראויה [כגון בזמן קיום מצווה] היא צריכה להיות מעורבת ביראת שמים^[10].

הגמרא מביאה כמה עובדות הקשורות לענין גילה במקום רעדה: אֲבִי הֲוָה יְתִיב קָמִיָּה דְרַבָּה - אביי היה יושב לפני רבה. חֲזִינִיָּה דְהֲוָה קָא בְּדַח טוּבָא - רבה ראה שאביי היה עליו יותר מדאי, עד כדי שהיה נראה כמי שפורק עול מלכות שמים מעליו. אָמַר לו רבה:

"וְגִילוּ בְרַעְדָּה" בְּתִיב, ואין לך להתנהג ככה. אָמַר לִיה אבִי: אָנָּא תְּפִילִין מִנְחָנָא - אני, תפילין מונחות עלי והם עדות שממשלת קוני ומלכותו עלי, כלומר: מכיון שתפילין מונחות עלי אינני נראה כפורק עול^[11].

עוד מעשה דומה:

רַבִּי יְרֵמְיָה הֲוָה יְתִיב קָמִיָּה דְרַבִּי יוֹרְאָ - רבי ירמיה היה יושב לפני רבי זירא. חֲזִינִיָּה דְהֲוָה קָא בְּדַח טוּבָא - רבי זירא ראה שרבי ירמיה היה עליו יותר מדאי. אָמַר לִיה רבי זירא: "בְּכָל עֶצֶב יְהִיָּה מוֹתָר" (משלי יד, כג) בְּתִיב - כתוב בפסוק שעל כל עצבות שאדם מראה בעצמו יהיה לו יתרון ושכר^[12]. ואם כן, התנהגותך אינה ראויה^[13]. אָמַר לִיה רבי ירמיה: אָנָּא, תְּפִילִין מִנְחָנָא - אני, תפילין מונחות עלי והם עדות שממשלת קוני ומלכותו עלי.

הגמרא ממשיכה עם עובדות נוספות בענין של כווד ראש בשעת

שמחה:

מַר בְּרִיָּה דְרַבִּינָא עָבַד הַלּוּלָא לְבְרִיָּה - מר בנו של רבינא עשה סעודה לחתונת בנו. חֲזִנִּיהוּ לְרַבִּנָּן דְּהוּוּ קְבָדְחֵי טוּבָא - הוא ראה שהחכמים היו עליונים יותר מדאי,

הערות

מצות בוראו. שמחה כזאת שהיא של מצוה מותרת, ואף מחוייבת כמו שמשמע מהפסוק: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז) - העונש בא כתוצאה ממה שלא עבדו את ה' בשמחה (רבינו יונה).

12. כן פירש רש"י ודקרק לומר "שמראה את עצמו" עצב ולא שהוא באמת עצב, כי העצבות היא מדה מגונה בעבודת הבורא. האדם רק מדאח את עצמו עצב שלא יהיה נראה לאחרים כפורק מעליו עול מלכות שמים (עץ יוסף).

13. עיין בצ"ח ובמהר"ל (נצח ישראל פרק כג), הסבר למה הובאו פסוקים שונים אף שהסיפורים דומים.

10. שמו יימשך מתוך השמחה לידי רדיפת תענוגי העולם וישכח את עניני הבורא (רבינו יונה).

11. מהרש"ל. יש מפרשים שזה עצמו שהתפילין מונחים על האדם, מביא אותו לידי כווד ראש. הרמב"ם כותב (הלכות תפילין ד, כה) שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר במחשבות רעות. (ועיין מהר"ץ חיות ובאמת ליעקב, שמקור הרמב"ם מסוגיא זו).

ביאור אחר: אביי נמנע מלהניח תפילין משום שהיה חולה מעיים זה כמה ימים, ועכשיו שנתרפא שמח מאוד שהיה יכול שוב להניח תפילין ולקיים

“אָז ימלא שְׁחוק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה”. רק “אז” יהיה ראוי למלאות את פינו בצחוק, ולא עכשיו. אִימָתִי – ומתי יהיה זה? לעתיד לבוא, בּוֹזֵמָן שׁ יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל ה’ לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהִי” (שם)^[6]. אמורא שנהג כפי דברי רבי יוחנן:

אָמְרוּ עָלָיו עַל רִישׁ לְקִישׁ, שְׁמִימָיו לֹא מֵלֵא שְׁחוק פִּיו בְּעוֹלָם הָהָא^[7] מִבֵּי שְׁמֵעָה – מכי ששמע מאמר זה מרבי יוחנן רביה – רב.

הגמרא חוזרת לדיני הכנה לתפילה:

תֵּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיתָא: אֵין עוֹמְדִין לְהַתְפַּלֵּל תְּפִילַת שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה לֹא מִתּוֹךְ דִּין – פְּסִיקַת דִּין בְּמִשְׁפָּט, מִשּׁוּם שֶׁהֲרִיין עֲלׇל לַחֲשׁוֹב עַל הַדִּין וְזֶה יִפְרִיעַ לְכוּונָתוֹ בְּתִפִּילָה, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבֵר הִלְכָה – סוגיא הלכתית שמצריכה עיון, משום שעלול להרהר בה בתפילתו, אֵלֵא מִתּוֹךְ הִלְכָה פְּסוּקָה שאין עליה קושיות ותירוצים שיהיה צריך להרהר בהם^[8].

הגמרא חוקרת:

וְהִיכִי דְמִי – ומה היא רוגמא של הִלְכָה פְּסוּקָה?

כמה אמוראים נותנים דוגמאות:

אָמַר אַבְיִי: כִּי הָא דְרַבִּי זִירָא – כמו מימרא זאת של רבי זירא, דָּאֲמַר רַבִּי זִירָא: בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הִתְחַמְּרוּ עַל עֲצָמָן, שְׂאֵפִילוּ רֹאאוֹת טִיפַת דָּם נִידוֹת כְּגוֹרֵל שֶׁל זֶרַע חֶרְדֵּל^[9], יוֹשְׁבוֹת עָלֶיהָ – שְׂבָעָה יָמִים נְקִיִּים כְּלוֹמַר בַּעֲבוּר טִיפַת דָּם הִכִּי קִטְנָה מִמִּיתוּנוֹת קוֹדֵם שִׁיטְבָלוּ שְׂבָעָה יָמִים בְּלִי רֵאִיתָ דָּם^[10].

הערות

- הפירוש של “כסא דמוקרא”, כוס זכוכית יקרה, הוא על פירוש “לעיל, כח, א ד”ה כסא דמוקרא. אף שנראה מרש”י בן שהכוונה ל”כוס מזכוכית לבנה”, למעשה דיבור זה של רש”י שייך באמת ל”כסא דווגיאת חירותא” המוזכר בסיפור הבא (ענף יוסף, רש”י).
- מר בר רבנא ורב אשי חששו שמתוך שמחה יתירה יבואו החכמים לידי קלות ראש (מאירי), לכן שברו חפצים יקרים כדי להעציב אותם. למה בחרו דוקא בזכוכית למטרה זו? המהרש”א מפרש מפני שהארס דומה לזכוכית בזה ששניהם כלים יקרים העשויים מהארמה. לכן נזק שנגרם לזכוכית מוכיר לאדם שכמו שזכוכית נשברת ואי אפשר לתקנה שוב, כמו כן אדם הן תמונה ולא יחיה לנצח.
- המלה “מפרש בדרך אחרת. כמו שכלי זכוכית שנטמא אין להם טהרה אלא על ידי שביירה, ששבירתה היא טהרה, כך גם האדם – אם נטמא כעוונותיו אין לו טהרה אלא בתשובה ושבירת רוחו, כמו שכתוב: “לב נשבר ונדרכה אלהים לא תבוה” (תהלים נא, יט).
- אף שאסור להשחית חפצים שאפשר להשתמש בהם (איסור בל תשחית), אין איסור זה נאמר כשהשחתה היא למטרה. לכן היה מותר להשחית כלי זכוכית כדי לעצור בעד שמחת האורחים שלא תביאם לידי קלות ראש (פרי מגדים, משבצות זהב סימן תקס, ד; מהר”ץ חיות).
- תוספות (ד”ה אייתי) כתבו שמכאן המקור למנהג לשכור זכוכית מתחת לחופה. אולם, הרמ”א (או”ח תקס, ב; אכן העזר סה, ג) מפרש שאנו שוברים זכוכית בנשואין כזכר לחרבן המקדש. עיין גם בהגהות ר’ בצלאל רנשבורג.
- רב המנונא ווטי פעל בנגד השמחה היתירה של האורחים, בדומה לסיפור הקודם. הוא בחר להעציב אותם על ידי קינה במקום לשבור כלי יקר (הכותב בעין יעקב).
- כלומר, גם אנחנו מסכימים שיש למנוע בעד שמחה של הוללות. אבל לאחר שכבר הזכרת את יום המיתה, אין דבר המביא לידי חרדה יותר ממנו, ומה אנחנו יכולים להוסיף? (עץ יוסף בשם הפרי מגדים בפתחה לאורח חיים ד”ה ואם שקצת, בשם היר יוסף).
- רב המנונא ווטי השיב שאבן יש דבר מחירי יותר ממיתה עצמה, והוא למות בלי תורה ומצוות. אין ללמוד תורה ומקיים מצוות מה לחשוש ממיתה, משום שהוא ינצל מגיהנם בזכותם. אבל מי יכול להיות בטוח שלמד תורה וקיים מצוות כהוגן כדי להינצל מדינה של גיהנם? מבח מחשבה זו אפשר לקבל חרדה ולהתרחק מחוללות עוד יותר מהמחשבה על המיתה עצמה (שם).
- לכאורה אין מן הראוי לשיר על מיתה בשמחת נשואין. אבל כיון שתכלית הנשואין היא לקיום המין האנושי, ואילו לא היו אנשים מתים לא היה צורך בנשואין, לכן אף ששיר על המיתה, שהיא הסוף של כל אדם, בוודאי מעציב אנשים, מכל מקום הוא מביא להתבוננות בחשיבות הנשואין שמקיים את המין האנושי. זה נתן תוכן אמיתי לשמחתם בחתונה (מהר”ץ חיות).
- כאשר יראו “בשוב ה’ את־שיבת ציון” (שם פסוק א), יאמרו הגוים “הגדיל ה’ לַעֲשׂוֹת עִם־אֱלֹהִי”.

אִיִּיתִי כְּסָא דְמוֹקְרָא בַּת אַרְבַּע מָאָה זוּזִי – הביא כוס זכוכית יקרה^[1] השהו ארבע מאות זוז וְתִבְרַר קִמְיָהּ – ושבר אותה לפניכם וְאֶעֱצִיבוּ – והוא והם התעצבו.

מעשה דומה:

רַב אֲשִׁי עֶבֶד הַלּוּלָא לְכַרְיָה – רב אשי עשה סעודה לחתונת בנו. חֲזַנְהוּ לְרַבָּנָן דְּהוּוּ קָא בְּדַחֵי טוּבָא – ראה שהחכמים היו עליזים יותר מדאי. אִיִּיתִי כְּסָא דְּווגִיתָא חִינְרֵתָא – הביא כוס עשויה מזכוכית לבנה (שהיא יקרה) וְתִבְרַר קִמְיָהּ וְאֶעֱצִיבוּ – ושבר אותה לפניכם, והם התעצבו^[2].

עוד סיפור מעין הקודם:

אָמְרוּ לִיה רַבָּנָן לְרַב הַמְּנוֹנָא וּוְטִי בְּהַלּוּלָא דְמַר כְּרִיָּה דְרַבִּינָא הַחֲכָמִים אָמְרוּ לְרַב הַמְּנוֹנָא וּוְטִי בְּסַעֲדַת הַחַתּוּנָה שֶׁל מַר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּינָא: לִישְׁרֵי לָן מַר – ישיר לנו, הרב! אָמַר לָהּ: וּוְיָ לָן דְּמִיתָנָן, וּוְיָ לָן דְּמִיתָנָן – אוי לנו שאנו עתידים למות! אוי לנו שאנו עתידים למות! אָמְרִי לִיה: אָנָּן מַה נַּעֲנִי בְּתַרְךָ – מה אנו צריכים לענות אחריו כעניית הקהל אחר המקונן. כלומר, איזה המשך מתאים לקינה שלך^[3]? אָמַר לָהּ – אמר להם ענו ככה: הִי תוֹרָה וְהִי מִצְוָה דְּמַגְנוּ עָלָן – איה התורה שלמדנו ואיה המצוות שקיימנו שייגנו עלינו מדינה של גיהנם^[4].

למוד הקשור לענייננו:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי: אָסוּר לֵאדָם שְׂמִימָלָא שְׁחוק פִּיו – שימלא פיו בצחוק בְּעוֹלָם הָהָא, שְׂנֵאֲמַר (תהלים קכו, ב):

[illegible]

רַבֵּן עֲבִדִי כְּמִתְנִיתִין - רבנן עשו כמשנתנו, המחייבת לעמוד להתפלל מתוך כבוד ראש בלבד. **רַב אֲשִׁי עֲבִיד כְּבִרְיִיתָא** - רב אשי עשה כשיטת הבריייתא והקפיד גם ללמוד הלכה פסוקה לפני התפילה^[13].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת הדנה בהכנות הנכונות לתפילה: **תַּנּוּ רַבֵּן בְּרִייתָא: אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל תְּפִילַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לֹא מִתּוֹךְ עֲצָבוֹת, וְלֹא מִתּוֹךְ שְׁחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ שִׂיחָה בְּדַבְרֵי לִיצְנוֹת, וְלֹא מִתּוֹךְ קִלּוֹת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבָרִים בְּטָלִים, אֲלֵא מִתּוֹךְ שְׁמִיחָה שֶׁל מִצְוָה**^[14].

הבריייתא ממשיכה עם הלכה דומה: **וְכֵן לֹא יִפְטֹר אָדָם מִחֻבּוֹ לֹא מִתּוֹךְ שִׂיחָה, וְלֹא מִתּוֹךְ שְׁחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ קִלּוֹת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבָרִים בְּטָלִים, אֲלֵא מִתּוֹךְ שִׂיחָה בְּדִבְרֵי הִלְכָה**^[15]. **שֶׁפֶן מְצִינוּ בְּנִבְיָאִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁשִּׁימוּ דְּבָרֵיהֶם - חִיבוּרֵיהֶם בְּדִבְרֵי שֶׁבַח וְנִתְחַוּמִים**^[16].

הערות

להתעוררות בוונה נכונה בזמן התפילה (רבינו יונה). פירוש זה מתאים עם הגירסא שלנו "מתוך שמחה של מצוה". אבל רש"י גרס "מתוך שמחה" בספריו (דקדוקי סופרים ר, אבל עיין בהגהות הב"ח). לפי גרסתו, הוא מפרש שכונות הגמרא לומר שצריכים להקדים פסוקים של נחמה לפני תפילת שמונה עשרה. לכן, בבקר אנחנו מזכירים גאולת מצרים בברכות קריאת שמע לפני תפילת שמונה עשרה, ובמנחה אנחנו מקדימים פרק קמ"ה בתהלים (הידוע כ"אשרי") לפני תפילת שמונה עשרה, משום שכלולים בו דברי נחמה, כמו "רצון יראיו יעשה" (פסוק יט) ו"שומר ה' את כל אוהביו" (פסוק כ). אנחנו מוצאים רעיון דומה בפסוקים שלפני תפילת שמונה עשרה של ערבית כמו "כי לא יטוש ה' עמו" (שמואל א: יב, כב). היריעה שה' בחר בעם ישראל, ושומר על אוהביו היא מקור נחמה ושמחה ליהודי.

איך אפשר ליישב את הדין של משנתנו, המחייב לעמוד להתפלל מתוך כבוד ראש, עם הדין של הבריייתא, המחייב לעמוד להתפלל מתוך שמחה? המשנה ברורה (צג, ד) בשם הב"ח ואלהיו רבה מסכיר, שבוודאי מצוה מן המובחר להתפלל מתוך אימה והכנעה. אולם, היות ולא כל אחד מסוגל לזה, לפחות יתפלל מתוך שמחה של מצוה, באפשרות שנייה. [ביאור זה הוא לפי ההנחה שכבוד ראש ושמחה הם תרתי דסתרי. אולם, מתוספות ד"ה רבנן ורבינו יונה מבואר שהם שני מצבים נפשיים התואמים אחד את השני.]

15. שיחה בדברי תורה היא אחת מהדרכים לבא לידי "שמחה של מצוה" (עיין תוספות ד"ה רבנן); לבן המשיכה הבריייתא את הדין של הנפטר מחבירו עם המלה "וכן" המראה על צד משותף בין הדברים.

אולם הגר"א מוחק את התיבות דבר הלכה ובמקומם הוא גורס שמחה של מצוה (הגהות הגר"א א). על פי תיקון זה, ההוראות של הבריייתא בשביל הכנה לתפילה ובשביל הנפטר מחברו, הם בדיוק אותו דבר.

[ראוי לציין שכאן הבריייתא כותבת "דבר הלכה" בלי להדגיש שיהיה "הלכה פסוקה" כמו שמצאנו בבריייתא לעיל. זה משום, שלפני התפילה אנחנו משתדלים למעט כל טרדה ובלבול, ולכן אנחנו מקפידים לעמוד להתפלל מתוך הלכה פסוקה ורוקא. אולם, באן דברי התורה הם מאצעי לזכור את חברו שנפרד ממנו, ואם כן עדיף הלכה הטעונה מחשבה, שעל ידי שירכה להתבונן בהלכה זו יזכור את חברו לאורך זמן (חדשים גם ישנים).]

16. הכוונה לנביאים שחיו בדורות קודמים [אין כוונת הגמרא למה שמכונים הספרים של יהושע, שופטים, שמואל ומלכים בשם "נביאים ראשונים" (מהרש"א)].

הנביאים תמיד הקפידו לסיים בדברי נחמה, אף במקום שדברו על פורענות שתבוא בגלל חטאי בני ישראל. לכן נבואות הושע, המאריכות בתוכחה ופורענות במשך שלשה עשר פרקים, מסתיימות בפרק הארבעה עשר עם הבטחת ה' לפיוס עם בני ישראל, והשפעת רוב ברכות על עם ישראל. אנחנו מוצאים סדר דומה בנבואות עמוס, יואל, מִיכָה וצפניה. הירושלמי (ה, א) מראה איך סדר זה נשמר אף בספרים שסדר זה אינו כל כך ברור, כמו ישעיהו וירמיהו.

בדומה לזה, כותבת הבריייתא שיש להקפיד לא להיפרד מחבירו מתוך דברים ריקים אלא מתוך שיחה של תורה המרוממת את הנפש (עיין פירוש מבעל ספר חרדים, המודפס עם הירושלמי).

יש לציין, שהדברים שאינם רצויים כהכנה לתפילה המנויים במשנתנו הם אותם הדברים הבלתי-רצויים המנויים בענין הנפטר מחבירו. אלא שבנוגע לפרידה מחבר השמיטה הגמרא שני דברים, עצבות ועצלות, משום שמטבע האדם להיות עצוב וגם לשהות מבלי להודרו כשהוא נפרד מחבירו (עיין שפתי חבמים).

דוגמא נוספת של הלכה פסוקה:

רַבָּא אָמַר: כִּי הָא דְרַב הוֹשְׁעִיא - כמו מימרא זאת של רב הושעיא, **דְּאָמַר רַב הוֹשְׁעִיא: מַעֲרִים אָדָם עַל תְּבוּאָתוֹ** - אדם יכול להתחכם בנוגע לתבואתו, **וּמְכַנְסָה לְבִיתוֹ בְּמוֹץ שְׁלֵה** - כשהיא עדיין מעורבת עם הפסולת שהוסר על ידי הדישה, **כְּדִי שֶׁתֵּהָא בְּהֻמָּתוֹ אוֹכֵלֶת** מהתבואה ותבואה זו תהיה **פְּטוּרָה מִן הַמַּעֲשֶׂר**, כלומר, הכנסת התבואה לביתו במוץ שלה פוטרת אותו מלהפריש תרומות ומעשרות מהתבואה שיאכיל לבהמתו^[11].

דוגמא שלישית:

וְאִיבָעִית אֵימָא - ואם תרצה, תאמר: **כִּי הָא דְרַב הוֹנָא** - כמו מימרא זאת של רב הונא, **דְּאָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַבִּי זְעִירָא: הַמְקִיז דָם בְּכֻהַמַּת קֳדָשִׁים**, אותו דם אָסוּר בְּהֻנָּה וּמוֹעֵלִין בו - אם נהנה בשוגג מדם הקזה חייב להביא קרבן מעילה ולשלם קרן וחומש כמו שמפורש בתורה (ויקרא ה, יד-טז)^[12].

הגמרא מציינת הנהגותיהם של אמוראים שונים בהכנותיהם לתפילה:

שניהם על כל דם שיהיה. מאז, נהגו שאשה נטמאת שבעה ימים אף אם לא ראתה אלא ראייה אחת - בנדה. ועוד נהגו שאף אשה שראתה רק יום אחד צריכה לספור שבעה נקיים לאחר שגמרה לראות - כזבה (רש"י כאן ובמגילה כח, ב).

11. מדאורייתא תבואה מתחייבת במעשר רק כשיוראה פני הבית¹, דהיינו, שנכנס לבית דרך הדלת הראשית (עיין בבא מציעא פח, א). וגם ראיית פני הבית קובעת למעשר רק פירות ש"נגמרה מלאכתם", דהיינו שנגמרה כל עבודת הקצירה הרגילה שלהם. בתבואה, גמר המלאכה הוא מירוח "הבר", מירוח דהיינו, החלקת הערימה של תבואה נקייה מפסולת המוץ שהוסר על ידי דישה. (דבר זה נלמד מלשון הפסוק "רִאשִׁית דִּגְנְךָ" (דברים יח, ד) המדברת בחיוב הפרשת תרומה. השם "דגן" שייך לתבואה רק לאחר גמר מלאכתה). לכן, אם הבניסו את התבואה לתוך הבית לפני גמר מלאכתה - קודם שהסירו את המוץ שלה והעמידו ממנה כרי - אין התבואה מתחייבת במעשר, אף אם יגמרו מלאכתה אחר כך בתוך הבית.

היות והתבואה לא התחייבה במעשר, היה צריך להיות שגם לאדם עצמו יהיה מותר לאכול מהתבואה ולא רק להאכילה לבהמתו. ואמנם כך הוא הדין מדאורייתא, אבל מדרבנן אסור לאכול אבילת קבע מתבואה לא מעושרת אף לפני מירוח. רק אכילת עראי מותרת מתבואה כזו, וכן להאכיל לבהמתו (שתימיר נחשב באכילת עראי). לכן הוזכר רב הושעיא הערמה זו להיפטר ממעשר רק לגבי אבילת כהמה, בי לגבי אדם כבר נאסרה התבואה באכילת קבע עוד בשרה לפני מירוח (רש"י).

[הסברנו את הענין לפי דעת רש"י, אולם יש דעות שונות בראשונים בבמה פרטי הדברים, ועיין ברבינו יונה ומאירי וריטב"א באן; רבינו דוד לפסחים ט, א; רמב"ם וראב"ד הל' מעשר ג, ב וד, א; תשובות הרשב"א ח"א, שסא; וביאור הגר"א יורה דעה שלא, קמו.]

12. אסור ליהנות מדברים שהוקדשו למזבח או לבית המקדש, וההנאה מהם באיסור נקראת "מעילה". המועל במזיד לוקה ומשלם מה שפגם מן הקדש, בשוגג אינו לוקה אבל משלם מה שנהנה ועור "חומש", ומביא קרבן אשם (רמב"ם הל' מעילה א, א-ג).

אף שאנו פוסקים שאין מעילה בדמים (עיין משנה חולין קטז, ב - קיז, א), זהו דוקא בדם הבא מקרבן שנשחט בעזרה, שעומד לזריקה על גבי המזבח. על דם כזה נאמר (ויקרא יז, יא): "נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכֹפֶר", שדורשים: "לכפרה נתתיו, ולא למעילה". מאידך, דם הקזה (דם שמוציאים מן הבהמה לרפואתה), שאינו ראוי לזריקה על המזבח, נחשב בחלק מהבהמה עצמה ולכן מועלין בו (רש"י מעילה יב, ב ר"ה מקי; רבינו יונה).

ראה פני שלמה, שפתי חבמים, וחודש האביב שנותנים טעמים שונים למה הגמרא הביאה שלש דוגמאות של הלכה פסוקה.

13. רש"י, עם תוספת ביאור של רבינו יהונתן. לפי פירוש זה, אין כוונת הבריייתא לומר שאם אירע ואדם למד תורה לפני התפלה, שיתרחק מהלכה מסובכת. אלא הבריייתא נקטה בדבר פשוט שחייבים ללמוד לפני התפלה (משום שתלמוד תורה מביא לידי שמחה, שהיא הכנה נכונה לתפלה - עיין לקמן). הבריייתא באה רק לבאר חובה זו, שההלכה הנלמדת צריכה להיות פסוקה כדי שלא יהיה לה בשעת התפלה. וכן משמע בירושלמי שהיו אמוראים מקפידים לומר הלכה פסוקה לפני התפילה. ועיין עוד ברי"ף, רבינו יונה ורא"ש שהיתה להם גירסה אחרת. לביאור הסוגיא לפי גירסתם עיין בפני יהושע ד"ה לעיל וכן בשנות אליהו.

14. דהיינו, לקיים מצוה לפני התפילה, כגון תלמוד תורה, שמצוות משמחות את הלב (עיין תוסי ד"ה רבנן וטור או"ח צג). שמחה (לעומת עצבות ועצלות) מביאה

רב מרדכי אלנויה - לינה בדרך לרב שימי בר אשי מעיר הגרונא ועד בי כפי, ואמרי לה - ואחרים אומרים שזה היה עד בי דורא^[21].

הגמרא חוזרת לדון בענין כוונה בתפילה:
תנו רבנן בברייתא: המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים^[22].
אבא שאול אומר: סימן לאמיתת הדבר הוא הפסוק (תהלים י, יז):
"תכין לבם תקשיב אונן" - אם תכין לבם אליך ה', אז תשמע אונן את תפילתם^[23].

הגמרא מספרת על גודל הכוונה של אחד מן התנאים:
תנא בברייתא: אמר רבי יהודה: כף היה מנהגו של רבי עקיבא: כשהיה מתפלל עם הצבור, היה מקצר ועולה מפני טורח צבור - היה מקצר וגומר תפילתו בלי אריכות כדי לא להכביד על הציבור^[24].
וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו כשהוא עומד בנזית זו ומצאו לאחר תפילתו בנזית אחרת^[25]. וכל כף למזה? - למה היה זה כל כך ממקומו? מפני כריעות והשתחוויות שהיה עושה תוך כדי תפילתו^[26].

הגמרא מביאה כמה הלכות בענין המקום, הזמן, והאופן הנכון של תפילה:

אמר רבי חייא בר אבא: לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, שנאמר (דניאל ו, יא): "ובנין פתיתון ליה וגו'" (בעליהם, נגד ירושלם, וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכוהי ומצלא)^[27] - פירוש:

הערות

לשמים" אלא רק "שיכוון את לבו". וכן הגירסא בתוספתא (ג, ו) וכן ברי"ף וכן בטור (אורח חיים צח). ולפי זה הכוונה לפירוש המילות (וכמו בגמרא לעיל סוף יג, א ותחילת יג, ב וראה מהדורתנו לעיל יג, א, הערה 21). אבל הב"ח שם גרס כגירסתנו - "שיכוון את לבו לשמים" - ונראה מדבריו שהבין את הרברים כפשוטם, שיכוון את לבו להקב"ה ויסיח מדעתו כל מחשבות אחרות. ועיין עוד בהערה 23.

23. תכין לבם - תסיר מלבם טרדת העולם כי לבם טרוד בעניים ומרודם ואתה תעזרם להכין לבם אליך בכוונה - אז תקשיב אונן (רד"ק תהלים שם).

הגמרא אומרת שהפסוק הוא רק "סימן" לדבר ולא ראייה לדבר, מפני שהפסוק אינו מצווה ומחייב את הכוונה, רק אומר שתפילה בכוונה מקובלת יותר מתפילה ללא כוונה (ריטב"א). והב"ח מפרש שהוא רק סימן לפי שאין כוונה של אדם לכוון את דעתו בדאוי, וכמו שמבואר מהפסוק עצמו, שצריכים שיהי' יתברך יכין את דעתם לכוון בתפילה ומה שנדרש מהאדם הוא שיתעורר ויסיח בדעתו לכוון, כי אז הקב"ה יעזרוהו לעשות כך (אוי"ח צח). ועיין ברכינו יונה שמפרש באופן אחר.

24. רבי עקיבא מיהר לסיים את תפילתו כדי שלא להטריח את הציבור, כי היה המנהג שהשליח ציבור ממתין לגדול שבצבור לסיים את תפילתו (רבינו יהונתן מלוניל). להלכה עיין ברמ"א ונושאי בליים שו"ע או"ח קכד, ג.

אין לפרש שרבי עקיבא היה מקצר מנוסח התפילה, אלא כוונת הגמרא לומר שרבי עקיבא לא היה מאריך הרבה בתחנונים שהיה רגיל לומר כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, וגם לא היה מאריך כל כך באמירת המילות (רכינו יונה).

25. רבי עקיבא בעצמו לא הרגיש שהוא עובר מפנה לפנה בחדר (גר"א).

26. סתם השתחויה בגמרא היא בפישוט ידים ורגלים (שנופל על הארץ ופושט את ידיו ואת רגליו). כשארם משתחוה בצורה כזאת הוא עוקר את רגליו ממקומו. נמצא, שכשהוא עומד הוא מרחיק את עצמו מהמקום שעמד בו תחילה (רכינו יונה).

לכאורה, הכריעות והשתחוויות המרובות של רבי עקיבא באמצע תפילת שמונה עשרה, הם כנגד דין הגמרא (לקמן לד, א) שכורעים בארבע מקומות בלבד, ומי שרוצה לברוע בבל ברכה, מלמדים אותו שלא יעשה כן. עוד קשה, הרי אסור לאדם לעקור ממקומו באמצע תפילת שמונה עשרה. לכן, הרבה ראשונים מפרשים שתנועותיו של רבי עקיבא היו רק בתחנונים שהיה מוסיף אחרי ברכת "שים שלום" (רכינו יונה, רש"א, רא"ש; אבל עיין בתוספות שתרצו בדרך אחר).

27. לשון הפסוק הוא: "וידניאל קדי ידע די רשים כתבא, על לביתיה. וכוון פתיתון לה בעליה. נגד ירושלם, וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכוהי ומצלא ומוחא קדם אלהי קבל די קבל די קבל מן קרמת דנה" - ודניאל, כשידע שנרשם הכתב, בא אל ביתו. וחלונות פתוחים לו בעלייתו, כנגד ירושלם. ושלש פעמים ביום הוא היה בורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלוהיו כפי שהיה עושה קודם לכן. בפסוקים שלפני כן, מסופר שהמלך דריש אסר להתפלל לוולתו. הפסוק שלנו מתאר איך דניאל המשיך להתפלל אל ה' כמנהגו מקדם, על אף שנודע לו מגזירה זו. כתוצאה מ"פשע" זה הוא נורק לגוב האריות.

הסיבה להתפלל כנגד חלון היא שכשארם מסתכל דרך החלון כלפי השמים, לבו נבוע מאימו שמים. בזה מתעוררת כוונת הלב בתפילה (רש"י לקמן לד, ב ד"ה

הגמרא מביאה ברייתא נוספת המחזקת הלכה זו של האופן הנכון להיפרד מחבר:

וכן^[17] תנא - שנה מרי בר כריה - בן בנו דרב הונא כריה דרבי ירמיה בר אבא בברייתא: אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך שיחה בדבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו^[18].

הגמרא מביאה דוגמא:

פי הא - דרב פהנא אלנויה לרב שימי בר אשי - כמו במקרה הזה שרב כהנא לנה את רב שימי בר אשי בדרך מעיר פום נהרא עד בי צניתא דקבל^[19]. כי מטא להתם - כשהגיע לשם, אמר ליה רב כהנא לרב שימי בר אשי: מר, ודאי דאמרי אינשי - האם זה נכון, מר, מה שאנשים אומרים: הני צניתא דקבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא - דקלים אלו שבבבל נמצאים מומן אדם הראשון ועד עכשיו? אמר ליה רב שימי בר אשי: אדכרתי מילתא - הזכרת לי מאמר דרבי יוסי ברכי חנינא. דאמר רבי יוסי ברכי חנינא, מאי דכתיב - מה כוונת הפסוק המתאר את המדבר בו עברו אבותינו בצאתם ממצרים (ירמיהו ב, ו): בארץ (אשר) לא עבר בה איש, ולא ישב אדם שם? וכי מאחר דלא עבר אדם דרך אותה ארץ, היאך ישב שם אדם? אלא, סוף הפסוק לא מדבר על סתם אדם, אלא הוא מדבר על אדם הראשון, והפסוק בא לומר לה: כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב - שתתישב, נתישבה במשך הזמן, וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה^[20].

17. הגר"א לשיטתו (לעיל הערה 15) שגרס בברייתא "לא יפטר אדם מחבירו וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה" מוציא מכאן את המילה "וכן", כי אין הדין השנוי כאן, "אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה", דומה לדין של הברייתא לעיל לפי גירסתו (הגהות הגר"א ב).

18. פרידה מתוך דבר הלכה גורמת לידידים לזכור אחר את השני וכן שהאבהב ביניהם תתמיד (מנחת המאור, נר ששי, שכח). ועיין בגליוני השי"ס שמסביר איך פועלת סגולה זאת. בדרך אחרת הוא מסביר, על פי תנא דבי אליהו (פרק ה), שהיה דרכם כשאמרו הלכה בשם אדם לברך אותו שיהיה זכור לטוב. מתוך כך יזכרוהו חבירו לטובה תמיד כאשר יאמר ההלכה בשמו. במהרש"א ובגר"א יש עוד דרך אחרת בענין, שהם מפרשים "מתוך כך זוכרהו" - את דבר ההלכה, ולא את החבר, עיין שם.

19. שם מקום, ותרומו "מקום הדקלים של בבל" על שם שהיו שם דקלים רבים שלא נתנו פירות, לפי שמי הנדר שזרם תחת הדקלים היו מרים (רש"י, סוטה מו, ב וסנהדרין צו, ב).

20. לפי זה, המילים "ולא ישב אדם שם" מתפרשים: אדם הראשון לא גזר שיתישב אותו מקום. ומה שאמרו אנשים שדקלים אלו הם מימי אדם הראשון אינו כפשוטו, אלא כוונתם לומר שאדם הראשון גזר שמקום זה יהיה לדקלים ולא לישוב אחר (רש"י כאן ורש"י סוטה מו, ב ד"ה לא).

יש להעיר שהגמרא הביאה מעשה זה כדוגמא לדין של הברייתא, להיפרד מחבר מתוך "דבר הלכה", ובכל זאת לא מוזכר שום דבר הלכה בסיפור זה? המהרי"ץ חיות מתיר שמצאנו מקומות בחו"ל שאף דברי אגדה נקראים בשם הלכה, ובספר "חדשים וגם ישנים" מתיר שאין כוונת הברייתא לדבר הלכה דווקא, אלא לכל מאמר ברור ואמיתי. אבל בהגהות יעב"ץ, ובתשובות חתם סופר (יורה דעה רלה ר"ה מ"ש הדר"ג מהני צוניתא), ובמרומי שדה מצאו חילוקים להלכה בדברי תורה ששוחחו האמוראים כאן בשעת פירתם, ונמצא שאכן נפרדו האמוראים מתוך דבר הלכה.

[בתוספתא מובא המאמר בשינוי לשון, במקום "דבר הלכה" כתוב "דבור של חכמה". לפי נוסח זה, כמובן, אין שום קושי.]

21. צריך עיון למה הכיאה כאן הגמרא מעשה זה, היות ולא מוזכר בו שום שיחה בדברי תורה, ואם כן נראה מעשה זה כמתנגד להוראה של "אל יפטר מחבירו אלא מתוך דבר הלכה"?

המאירי מסיק מזה, שכל שלא נודמן להם להיפרד מתוך דבר הלכה - אין קפידא, ולא מצוות חכמים בדבר, כי כוונת הברייתא לומר שאם יגלגלו זה עם זה מענין לענין עד שיומין איהו רבר הלכה, הדבר נאה, ואם לא, יפטר מחבירו בדברי שבח ומוסר בלבד. במעשה זה של רב מרדכי ורב שימי לא הודמן להם נושא של דברי תורה. ואף שהגמרא היתה יכולה לומר, בפירוש שהוא ליהו אותו ולא נפרד ממנו בדברי תורה, הזכירה הגמרא זאת רק ברמז, שאין הדבר נאה לומר עליהם שהיתה תורה וזה מפיהם שעה אחת. [מכל מקום, כיון שצריך להיפטר מתוך דברי שבח ורצוי ומוסר בודאי נהגו כן גם חכמים אלו.]

22. רבינו יונה מפרש שהכוונה שיכוין היטב פירוש המילות שידע מה הוא אומר. [ונראה מדבריו כאן ובמשנה לעיל (ל, ב) שלא היתה גירסתו "שיכוון את לבו

היה לו חלונות פתוחים בעלייתו מכוונים כנגד ירושלים, ושלש פעמים ביום היה כורע על ברכיו ומתפלל.

הגמרא מביאה ברייתא:

יכול - יש מקום לחשוב שיתפלל אדם כל היום כלו - כמה פעמים שהוא רוצה במשך היום. **כבר מפורש על ידי דניאל** שאינו כן, כמו שכתוב (שם): **"וּזְמַנִּין תִּלְתָּהּ וְגו'** ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצאל" - ושלש פעמים ביום [שחרית, מנחה וערבית] היה כורע על ברכיו ומתפלל^[28].

יכול - היינו חושבים שמנהג זה של דניאל להתפלל משפא לגולה הוחלה^[29]. **כבר נאמר** (שם): **דִּי הָנָא עֲבַד מִן קְדַמַּת דְּנָה** - שהיה עושה כן מלפני כן^[30].

יכול - היינו חושבים שיתפלל אדם לכל רוח שירצה. תלמוד לומר: (לקבל) [נגד] ירושלם^[31].

יכול - היינו חושבים שיהא כוללן בבת אחת - שאפשר להתפלל שלש התפילות כולן בזמן אחד ביום. **כבר מפורש על ידי דוד** שאינו כן. דכתיב (תהלים נה, יח): **"עָרַב וּבָקַר וַצְהָרִים וְגו'** אשיקה ואהמה^[32]. הרי, שלכל תפילה זמן מיוחד.

יכול - יש מקום לחשוב שישמיע קולו בתפלתו. **כבר מפורש על ידי חנה** שאינו כן, שנאמר (שמואל א' א, יג): **"וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע"**^[33].

יכול - יש מקום לחשוב שקודם ישאל אדם צרכיו על ידי שתיים עשרה ברכות האמצעיות של שמונה עשרה ואחר כך יתפלל שלוש ברכות הראשונות של שמונה עשרה שהם שבחו של ה'^[34]. **כבר מפורש על ידי שלמה** המלך שאינו כן, שנאמר (מלכים א: ח, כח):

הערות

"לְשֹׁמֵעַ אֶל הָרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה". **"רְנָה"** זו תפלה - של שבח לה, וזה קודם ל"תפלה", שזו בקשה על צרכיו^[34].

הברייתא מסיימת:

אין אומר דבר (בקשה) - אין לבקש צרכיו אחר אמת ויציב עד שמונה עשרה^[35]. **אבל אחר התפלה** של שמונה עשרה אם בא להאריך בבקשות על צרכיו, אפילו בקשות ארוכות בסדר וידוי של יום הכפורים אומר.

הגמרא מביאה הלכה דומה מאמורא:

איתמר נמי: אמר רב חייא בר אשי אמר רב: אף על פי שאמר שואל אדם צרכיו בברכת "שומע תפלה", אם בא לומר אחר תפלתו - אחרי שמונה עשרה בקשות על צרכיו באריכות, אפילו מאריך בסדר של יום הכפורים, אומר אותם^[36].

לאחר שהגמרא למדה מהמעשה של חנה הלכה מהלכות תפילה, ממשיכה הגמרא ללמוד עוד הלכות מהפסוקים שם:

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איבא למשמע מהני קראי דחנה - כמה הלכות חשובות אפשר ללמוד מפסוקים אלו של חנה^[37]. כתוב: **"וַחֲנָה הִיא מְדַבֵּרַת עַל לִבָּהּ"** - מבאן אנו לומדים למתפלל שצריך שיכנין לבו בתפלתו^[38].

כתוב: **"רַק שִׁפְתֶּיהָ נִעוּת"** - מבאן אנו לומדים למתפלל שיחתוף את המילים בשפתיו^[39].

כתוב: **"וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע"** - מבאן אנו לומדים שאסור להגביה קולו בתפלתו^[40] של שמונה עשרה.

כתוב: **"וַיַּחֲשֹׁבֶהָ עָלֶי לְשֹׁכְרָה וַיֹּאמֶר אֲלֶיהָ עַד מָתִי תִשְׁתַּכְרִין"**

ב. חלק אמצעי שכולל שתיים עשרה ברכות (ומשהוסיפו ברכת המינים, שלש עשרה ברכות). המתחילות ב"אתה חונן לאדם דעת" ומסתיימות ב"שומע תפלה", שהם דברי בקשות מהקב"ה.

ג. שלש הברכות האחרונות, שהם ברכות הודיה לה'.

34. תחילת פסוק זה הוא: ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו ה' אליה, לשמע אל רנה ואל תתפלל וכו'. ובלשון המקרא המילה "תפלה" על פי רוב משמעותה תפלה שבח לבורא יתברך, וכן הוא בתחילת פסוק זה, שבקש שלמה המלך שיפנה ה' אל תפלתו ואל תחנתו - דהיינו דברי שבחו ובקשותיו. ואם כן, כשסיים שלמה לשמע אל הרנה ואל התפלה, "רנה" מקבילה ל"תפלה" שבתחילת הפסוק, דהיינו תפלה של שבח לבורא, ו"תפלה" מקבילה ל"תחניתה", דהיינו בקשות (מהרש"א).

35. אף שכבר אמר דברי רנה לה' בקריאת שמע וכרכותיה, אף על פי כן אין לו לשאול צרכיו עד שיתפלל שמנה עשרה כדי שישמון גאולה [ברכת "גאל ישראל"] לתפילה [שמנה עשרה] בלי שום הפסק (רבינו יונה, רבינו חננאל, מאירי).

36. אף על פי שאפשר להוסיף תחנונים בברכת "שמע קולנו", מכל מקום קיים הבדל בין מה שמוסיף שם ומה שמוסיף אחרי ברכת "שים שלום". כ"שמע קולנו" מותר לבקש רק בקשה קצרה, ואילו אחרי "שים שלום" מותר להאריך בתחנונים "בורי של יום כפורים". הבדל זה קיים רק בבקשות פרטיות. אבל לצרכי הכלל מותר להאריך בבקשות אף באמצע "שמנה עשרה". לכן יש מקומות שנוהגים להרבות בפיוטים ובקשות באמצע שמונה עשרה בחגים וצומות (תוספות עבודה זרה ח, א ד"ה אם בא; בית יוסף, או"ח קט, ד"ה כתב המרדכי).

37. במה הלכות שהגמרא עומדת ללמוד מתפילת חנה כבר למדנו מפסוקים אחרים לעיל. כוונת הגמרא היא שאפשר ללמוד הלכות אלו גם מחנה (מהרש"א). חנה, אמו של שמואל הנביא, היתה עקרה והתפללה במשכן שילה שתלד בן (ראה ל, ב הערה 5). הפסוקים הנוגעים הם (שמואל א: א, יב-יז):

והנה כי הרבקה להתפלל לפני ה' וצלי שמר את פיה. ונחנה היא מדברת על לבנה רק שפתייה נעות וקולה לא ישמע, ונחשבה עלי לשבירה. ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין. הסייר את ייגן מעליה. ונתען חנה ונתאמר, לא ארני, אשה קשת רוח אנכי ויין נשכר לא שתיתי, ואשפף את נפשי לפני ה'. אל תמן את אמתך לפני בתי בליעל, כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. ויצען עלי ויאמר לבי לשלום, ואלהי ישראל ימן את שלתך אשר שאלת מעמו.

38. ראה הערה 22 לעיל.

39. לא די לחשוב על המילים בלבד, אלא צריך גם לבטא אותם בשפתים.

40. אין להגביה את הקול בתפילה עד כדי שאחרים ישמעו אבל המתפלל צריך שישמע את עצמו (רשב"א; שולחן ערוך, או"ח קא, ב, וראה לעיל כד, ב).

חלונות). ואף על גב שהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה [או לתוך הסידור], מכל מקום כשמתבטלת כוונתו ישא עיניו לשמים לעורר את הכוונה (מגן אברהם צ, ד). אחרים מפרשים, שהחלונות צריכות להיות מכוונות אל ירושלים כדי להזכיר למתפלל לכוון את מחשבותיו לעיר הקודש (רבינו יונה בסוף הפרק).

לפי הרמב"ם (תשובות בא, מובא בכסף משנה הלכות תפלה ה, ו), דין זה נאמר רק במקום התפילה של יחיד, כמו שמצאנו אצל דניאל. אבל השולחן ערוך (או"ח צה, ד) פוסק על פי הוזהר שאף בית כנסת צריך חלונות.

28. אף שנראה שדברים אלו סותרים את מאמרו של ר' יוחנן (לעיל בא, א) "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו", האמת היא שאין שום סתירה. הסוגיא שלנו אוסרת לאדם להתפלל יותר משלש תפילות ביום בלי לחדש ולהוסיף תוספת בקשה שלא אמר בשמונה עשרה הקודמת. מאידך, ר' יוחנן דיבר על אדם שיכול להוסיף בקשה מחודשת שעדיין לא אמר בשמונה עשרה הקודמת, וכגון זה הלוואי ויתפלל כל היום (רבינו יונה ד"ה יכול ובדף בא, א ד"ה והאי; עיין גם בפני יהושע שמיישב את הסוגיא גם לדעת הראשונים שמותר להתפלל תפילת נדבה בלי חידוש).

29. כי אחרי שגלה היה צריך להתפלל על קץ הגלות ושלום הגולים (מהרש"ל). אבל לפני שגלה לא נהג להתפלל (עיין רש"י כאן ורש"י על הרי"ף); [ועי' מהרש"ל וצל"ח לפירוש אחר במימרא זאת].

30. לפי פשוטו כוונת הפסוק **"דִּי הָנָא עֲבַד מִן קְדַמַּת דְּנָה"** היא לומר שדניאל נהג להתפלל אף לפני גזירתו של דריוש (ראה לעיל הערה 27). אבל אי אפשר לפרש את הפסוק כפשוטו, כי אם כן הפסוק מיותר לגמרי, שהרי ברור שדניאל התפלל לפני כן כי כל הגזירה היתה עצה בידי שונאיו של דניאל לתופסו על זה. לכן הגמרא מפרשת שכונת הפסוק לומר שדניאל נהג להתפלל אף לפני שגלה (מהרש"א).

31. יש לשאול למה לא הוכיחה הגמרא שאי אפשר להתפלל כל התפילות בזמן אחד מהפסוק בדניאל עצמו שכבר הוזכרנו: **"וּזְמַנִּין תִּלְתָּהּ בְּיוֹמָא הוּא בִּרְךְ עַל בְּרֻכּוּהי וּמְצָאֵל"**? רבינו יונה מתרץ שבפסוק בדניאל לא מוזכרים זמני התפילות, רק מספר התפילות, ועל כן יתכן שדניאל התפלל שלש תפילות אלו בזמנים שבהם הרגיש צורך להתפלל, ולא בזמנים קבועים. משום כך מביאה הגמרא מנהגו של דוד שקבע זמנים מיוחדים לתפילה, **"עָרַב וּבָקַר וַצְהָרִים"**, ומזה אנו לומדים שיש חיוב להתפלל בזמנים אלו (עיין דרכים אחרות בצל"ח ובספר חודש האביב).

32. פסוק זה הוא חלק מענין שלם בספר שמואל שהגמרא דורשת באריכות לקמן. ראה לקמן הערות 36, 37.

33. הברכות של שמונה עשרה מחולקות לשלשה חלקים:

א. שלש ברכות ראשונות, שהם שבחו של מקום.

הסירי את יינך מעליך" - מכאן אנו לומדים ששכור אסור מהם בהלכה ומהם באגדה: להתפלל, שהרי עלי צוה עליה להפיג את יינה^[41]. כתוב: "ויאמר אליה עלי: עד מתי תשתכרין וגו' " - אמר רבי אלעזר: מכאן אנו לומדים לרואה בחברו הגמרא ממשיכה בדברי אמוראים אחרים בביאור הפסוקים האלו, מהם בהלכה ומהם באגדה:

הערות

41. משום שכור אינו יכול לכוון את דעתו (עץ יוסף). רש"י מפרש שעלי חשב אותה לשכורה משום שהאריכה בתפילתה אותה לשכורה משום שהתפללה בשקט, ובזמנם לא נהגו כן. המהרש"א מקשה על פירוש זה. שהרי לומדים מתפילתה של חנה שאין להגביה את הקול בתפילה, ואם כן איך חשב אותה עלי לשכורה בגלל זה שלא הגביהה את קולה?

לכן מפרש המהרש"א שעלי חשב אותה לשכורה משום שהאריכה בתפילתה באריכות משונה ודרכם של שכורים להרכות בדברים כטלים (עיין מהרש"א ועיין יעקב; אבל עיין כעיון יעקב לא, ב ד"ה אני האשה; ועיין גם בחתם סופר לאו"ח קב).

אין עומדין פרק חמישי ברכות לא.

עין משפט
גר מצות

ג א טוֹשׁׁעַ אִיחָ סִימָן
חֲקֵם סַעֲרָה הִי
ד ב מִי״ פִּי״ד מַהֲלֹטוֹת
חֲפֻלָּה הִלְבֵּשׁ יֵת סִמּוֹ
עֲשֵׂן סִימָן טוֹשׁׁעַ אִיחָ סִי״ג
סַעֲרָה ג
ה ג מִי״ פִּי״א מַהֲלֹטוֹת
אִסְכּוּרֵי בֵּיחָה הִלְבֵּשׁ סִמּוֹ
לְאִוִּין קִיחַ טוֹשׁׁעַ יִיד סִי״
קֶסֶף:

[רב אלפס כאן ויבשעיות
 פ"ב דף רפ"ט]:
 ו ד מ"י פ"ג מהל' מעשר
 הלכה וט"ז ע"ד סימן
 שלא קעייף פד:
 ו ד מ"י פ"ב מהלכות
 מעילה הלכה יא סוג
 עשן רי:

פ"ו ו' מ"ח ס"ד מהלכות
 תפלה הל' יח סמוך עשין
 יט טוש"ע ח"ט ס' לג סעיף
 :3

[illegible]

י"א ה' טור א"ח סי' קד':
י"ב י' מ"י פ"ה מהלכות
תפלה הלכה ו' סמג שם
טוש"ע א"ח סימן 5 סעיף
:ד

י"ג ב' מנ"י פ"ד שם ה"ל ב'
 טו"ש"ע א"ח סימן קיט
 סעף א':
 יד ה' מנ"י פ"ד שם ה"ל טו
 סג"ש טו"ש"ע א"ח
 ס"ה ט"ז סעף א':
 טז ב' מנ"י פ"ה שם
 הלכה ט סג"ש טו"ר
 טז"ע א"ח ס"י קא סעף ב':
 מז ב' מנ"י פ"ד שם ה"ל ז'
 סג"ש ט"ז טו"ר וט"ע
 א"ח ס"י נט סעף א':

ליקון משיח

בשם דמוקרא. טס
וזכרתי יקרה שקורין לה
בשם. ושבעל עקריה
[לעצ' בן]. והחמורא
עבדן. דמחמורא חאן
כריה שבעל קריא איה
הדורא שגשה איה
לדורא נחור. י"א יום שנין
גדה לגדה אכל כחמלה
דמה אפילו דחמה לא
שגשה וסקרה עבר
טובלת כלילת וסן החמור
על עמאן לפי שאין הכל
בקורא כפחה גדה
איהו הן עמודות גדה
ימים שנין גדה לגדה.
ואינו לא החמור אלא כג'
אחריה דחמור איהו

כלל עת נדחה (ויקרא טו)
שעמים שראית דם נדה
[פסע אחת] מזקיקה
לשבעה נקיים מן התורה
כי"ד ההחילה לספור
שבעה נקיים לאחר שיחמה
צה גמורה וספרה שבעה
נקיים ובשביעי ראמה
אפילו כמרדל סתרה הכל
וצריכה לחזור ולספור

שבעה נקיים אי נמי שמה
רחמה שמי ימים ולא דיעה
היום רחמה דיעה דאיהו
שמה ימים תרופא דחיה
שבעה נקיים ועל כן
החמירו ויגדלו (כח: כה:)
והסבסבדה. לא תרבו כמין
שלה ולא ימותנה כברי
נגזר כשבעה דמירות הוא
גמר מלאכה והכנסתו
לבים הוא קצובתו למשע
לאקרו כי חסילת ערא
כדלמריק כהסבסבד
הסועלים (ב"מ פה.) ויזין

דעבערעס קודם ליה לכן
ומאמר לא קאטע ליה לכן
זיך מחדש להו וממנה ליה
נמוך היות לא מקבשי
דעני היות הוא קדשי
ליה ולא היות ביה דעלין
החם מוחלין בשעריך
(דברים כו) ואפי' מרתו
נשדס וטענישן קדש גונו
וקיפושות אמריין גברות
(לה:) דלא מקבשי ופי'
(מא:) לבוש גנוז של
אחר קדש וממנה
וחומר טעבול חלה בראיית
פני היות בצבא מצינא
שבושר (פה:) זה
בראיית פני היות לא
גמורס מלאכתן לחלו עליו

תענית (ברכות נה): תסדסס
תצורח וקריספות לביח דדי
ל אדם לא מצי למימר הכי
מה דלא חל עליה שם עבול
מא מאכל בהמה עראי קרי
הא דמין (דמאי פ"א מ"ג)
זון ממס שאין דעת שוחק
הי ובינו לא יסא אדם שסס
מן לדד: די דיוא עבד מין
בלחש (שסדאל א' א' יב).

אִיִּיתִי כַּמָּה דְּרוּגִיתָא דְּחִוּרְתָּא. מִכָּאן הֵגוּ לִשְׁכַּר וְזִמְרִים בְּשִׁנְאָלָא;
 בְּמִקְוִים⁽²⁾ יִיָּהּ שֶׁם תִּהְיֶה רֵעָה. פְּסוּטִים וְכִּי מִקְרָא עֲבָדוּ אֵת ה' ה'
 בִּירְאָה וְהִכְנִיעוּ סִפְּתֵי הַלֵּב וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה
 עֲבָדוּ אֵת ה' בִּירְאָה חֶפְלָה לְדִלְקִיר עֲבוּדָה⁽³⁾ כְּדִמְחִי בְּכַסְפִּי
 (פ' עקב) וְעֲבָדוּ כָּל לֵבָבָם וְזוֹ חֶפְלָה:
 רַמְבָּמִּי
 אֲרָבַע מֵאָה וָזוֹי וְחֹתֵם
 וְעַבְדֵּי הַלֵּלָא לְבָרִיָּה
 וְקִשָּׁה לְחַמֵּר כִּפְ"ג דְּעו"י

(דף מו.) גבי דמיס חילוטס ודמיס פנימיס זאל קרינענע אלז ואלז נאכמיס לגעניס זאל אלעס דאזן מועלין זיין (צו) וי"ל דהמס יתני לנחז וריקת דמיס וכבר נתכפרו בעלים מה שאין ק. האל: **רבנן** עבדי כפתינתין וכוסיס ק"ל וכן אין מפתלין ממוך קלות ראש ושמוך אלז ממוך טעב ראש ושמוסה של מנוה ענון שעסק בדברי תורה ולכן נהגו לומר פסוקי תורה ושארי קודם מפלה: **רב** אשי עבדי כפתינתא. ירושלמי לא יעמוד ויפתל אלז ממוך דבר הלכה א"ר ירמיה העוסק גלגלי טבור מעוסק בדברי תורה גלגלי:

הלכה פסוקה והיכי
אביי כי הא דר' זירא
ישראל התמידו על
טיפת דם כחרדל
ימים רבא אמר כי הא
דיב' הושעיא * מערס
גיסה במזין שלה כדי
ופטורה מן המעשר
גא * דא"ר הונא א"ר
בבבית כרשים אסור
עבדי כמתניתין רב
ת"ר * אין עומדין
נות ולא מתוך עצלות
תוך שיחה ולא מתוך
דברים בטלים אלא
יה וכן לא יפטר אדם
ולא מתוך שחוק בלא
מתוך דברים בטלים
השכן מציינו בבבאיראם
בריהם בדברי' שבה
* מרי בר בריה דרב

דבר
אבא אל יפמור אדם
הכלב שמתוך כך וזכרתו כי הא' דרב כהנא אלויה
ים נהרא עד כי צניתא דבבל כי ממא לחתם א"ל מר
צניתא דבבל איתנהו מארס הראשון ועד השני
רבי יוסי רבי אביי חנינא דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מא'
עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר
לך כל ארץ שגור עליה אדם הראשון לישוב נתישבה
ה אדם הראשון לישוב לא נתישבה רב מרדכי אלויה
מהגרונאי ועד כי כיפי ואמרי לה עד כי דורא:
יחיון את לבו לשמים אבא שאל אומר סימן לדבר' תכין
א"ר יתודה כך היה מנהגו של ר"ע כבשהית מתפלל
ועולה מפני טורח צבור וכושהית מתפלל בינו לבין
זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני חציונות
רז אבא ר' לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו הדעות
יה וגו' יכול יתפלל אדם כל היום כלו כמר מפורש על
כבר נאמר ר' הוא עבד מן קדמת דנא יכול יתפלל
הא כוללן בבית אחת כבר מפורש ע"י דוד דכתיב ערב
ש על ידי תנה שנאמר וקולה לא ישמע יכול י' ישאל
שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה
ויציב אבל אחר התפלה אפי' כסדר וידוי של ית"ב
ע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשמוע תפלה אם בא
ר רב המנוגא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע
למתפלל צריך שיכין לבו רק שפתיה נעות מכאן
שאמרו להגביה קולו בתפלתו וישפתי עלי לשכורת
ד מתי תשתכרין וגו' א"ר אלעזר מכאן לרואה בחברו
דבר

[illegible]

בסא דמוקרא. ² כוס של זכוכית לבנה: צישיץ אן מר. שירה: הי
 שירה ודי פגורה ומוגז מדין. היכן הסירה שעקקו ויכין הכנולו שאנו
 קיימים שיגרו עליו מדין. היכן: הלהב פסוקה. שאינה
 קיימת עיון שלם אלא מהסירה בה בתפלתו: יושבת עליה ד נקיים.
 בד מאתו יום שפסקת הסירה לא
 נאצריה: ד נקיים אלא לזה שנאמר
 אט טהרה מזהב ואין זכין אלא

[illegible]

הונא בריה דר' ירמיה
 מחבירו אלא מתוך דר'
 לרב שימי בר אשי מ
 דאי דאמרי אינשי ר
 דא דאכרתו אינשי ר
 דכתיב = בארץ אשר י
 היאך ישב אלא לומר
 וכל ארץ שלא גור ע
 לרב שימי בר אש
 ת"ר ^ט המתפלל צריך
 לבס תקשיב אוזן תני
 עם הצבור היה מקוצר
 עצמו אדם מניח בזה
 והשתחויות: א"ר חייא

ידי דניאל ^(א) וחמנין תלתא וגו' יכול משבא לגולה הוחל
אדם לכל רוח שירצה ת"ל ^(א) [לקבל] [נגד] ירושלם ^(א) כבר מפור
ובקר וצהרים וגו' יכול ישמיע קולו בתפלתו ^(א) כבר מפור
אדם צרכו ואח"כ יתפלל כבר מפור על ידי שלמה
תפלה זו בקשה אין אומד דבר ^(א) [בקשה] אחר אמר
אומר איתמר נמי אמר רב חייא בר אשי אמר רב ^(א)
לומר אחר תפלתו אפילו כסדר של יה"כ אומר: א
מהני קראי דחנה ^(א) וחנה היא מדרבת על לבה ^(א) מכא
למתפלל שיחודך בשפתיו וקולה ^(א) ואי ישמע ^(א) מכאן
למכאן ^(א) ששכור אסור להתפלל ^(א) ויאמר אליה עלי ^(א)

[illegible]

א) [ע' חוס' שבת כ: ד"ה
אין וחו' ב"מ כט: וחולין
סד: ד"ה בוזגמא], ב) עין
נעין עקב הגירסא, ג) נדה
דף סו. מגילה דף כח;
ד) [עסירש"י וחו' במגילה
שם], ה) פסחים דף ט.
מנחות סו: נדה טו: [ע"ז
מא:], ו) מעילה יב: [ע"ש],

[illegible]

הנהגות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אלם ממך
שמתם של מלוא כבוד:

הנהגות חנר"א

גליון הש"ס

תורה אור השלם
(א) אָז יִמְלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ
וְלִשְׁוֹנֵנוּ רִנָּה אֲזַיִמְרוּ
בְּגוֹיִם הִקְדִּיל יי' לַעֲשׂוֹת
עִם אֱלֹהֵי: (חזק' קנ"ב)

(ב) ולא אמרו אלה המעלה אתנו במצרים המוליד אתנו במדבר בארץ ערבה וישוחה בארץ ציה ויעלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם

(ט) תאמר עניים שמעתי
 יי תבין לכם תשיב
 אונד: (תהלים י)

(ד) ונאלל כדו ידעו
 רשים כתבא על
 לביתא וכו' פתיון לה
 גליטתא נגד ירושלם
 וכו' תלתא ויחלם
 הוא כרד על כרבותיו
 ומלצא ומורא קדם
 אלתא כל ככל דו הוא
 עבד כל קדמא דתא:

(יב) (יב)

(ה) ערב ובקר וצהרים
אשיחה ואהמה ושמע
קולי: (תהלים נה יח)

(ו) ותנה היא מדברת
על לבנה רק שפתיה
נעות וקולה לא ישמע
ותחשבה עלי לשכרה:

[שמואל א, א, ז']

ז' וּפְנִיָּה אֶל הַתְּפִלָּה
עֲבֹדָה וְאֵל הַתַּחֲנוּן יי
אֱלֹהֵי לְשׁוֹמֵעַ אֶל הַרְנָה
וְאֵל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר
עֲבֹדָה מִתְּפִלָּל לַפְּנִי

דאז נמי לא מחייב מדאורייתא מאכל ללבושמו ליה דאילו גבי אדם אף ענין הניקוח לזרע ולבנהמה פטור מיושבת עליו ואפילו אינו לא גזר אדם הראשון ייסורין קדמות דנא. ככל אש

אין עומדין פרק חמישי ברכות

מסורת הש"ס

לנקוט את עצמו ולהודיע את חושדו
בני בת בלעיה. אל חמני ככם בליעל
אחיהד עם אחרים וחשדני עולי:
דריש להו לשון משה: בדקי מיתה.
שאלהם נבדקה יפה כשתם הסכנה
שאל יונתן בן חמד מהם חמות:
נדה וחלה והדלקת נר. של שבת.
על ג' עברות הללו נשים מתות
ועומתא ליקף במסכת שבת (דף 68:):
שמובלע בין אנשים. רב דומי מפרש
אלהם. עבד (ב) ארוך ולא גזן וס': אלהם.
עב: (ב) צהור. ר"ש: בלעו: צהור.
שהוא לבן יותר מנאי: אלהם חכם.
יותר מדאי שלא יהיה חימה בעיני
הבריות ומוקד שמדברין בו שולטת
בו עין הרע: הנצבת עשבה. משמע
בו קול עזר ומוקדו: אלהם חכם.

וְכַתּוּב וְלֹא כִתְּבָהּ לָהּ קֶרֶן וְלֹא
בִּלְבָד עֲלִשׁוֹן הוֹלְכָה [וְכַתּוּב
כֹּה]. חַיִּיב מִיָּתָהּ. כִּי
עָרַךְ הַזֶּה הַתַּפְּלִילִית, אֲלֵּי
רִאשִׁית כֹּה [לְקַמֵּן לֵב]. וְזֶה

דָּבָר שְׁאִינוּ הֶגְוֹן שְׁצִירָה לְהוֹבִיחוּ^[1].

חנה השיבה על תוכחתו של עלי:

"וַתַּעַן חָנָה וַתֹּאמֶר: לֹא אֶדְנִי" (שמואל א: א, טו). חנה פנתה לעלי הכהן בתואר "אדוני", והיא אמרה שהדבר אינו כפי שהוא חושב. דורשת הגמרא: אָמַר עוֹלָא וְאִיתִימָא רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינָא: אֲמָרָה לִיה חָנָה: לֹא אָדוֹן אֲתָה בְּדָבָר זֶה, וְלֹא רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ שׁוֹרָה עָלֶיךָ שֶׁהִי אֲתָה חוֹשְׁדִּי בְּדָבָר זֶה, ואילו היתה רוח הקודש שורה עליך היית יודע שאינני שכורה^[2].

נוסח אחר בתשובת חנה:

איבא דאמרי - יש אומרים שהכי אֲמָרָה לִיה - כך אמרה לו חנה: לֹא אָדוֹן אֲתָה? לֹא אִיבָא שְׂכִינָה וְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ גָּבַר - האם אין שכינה ורוח הקודש נמצאים אצלך, שְׂדִנְתִּי לְכַף חוֹבָה וְלֹא דִנְתִּי לְכַף זְכוּת? מִי לֹא יָדַעַת דֹּאשָׁה קֶשֶׁת רוּחַ אֲנִכִּי^[3]?

ר' אלעזר ממשיך לדרוש פסוקים אלו:

"וַיִּזַן וְשָׁכַר לֹא שְׁתִּיתִי" - אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִפְּאֵן אֲנַחְנוּ לומדים לִנְחָשׁ בְּדָבָר שְׁאִינוּ בּוֹ, שְׁצִירָה לְהוֹדִיעוּ לְחוֹשֵׁד אוֹתוֹ שְׁאִינוּ בּוֹ אוֹתוֹ דָּבָר מְגוּנָה, ולנקות את עצמו מהחשד^[4].

"אֵל תִּתֵּן אֶת אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַת בְּלִיעֵל" - אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִפְּאֵן אֲנַחְנוּ לומדים לְשׁוֹבֵר שְׁמַתְפַּלֵּל שֶׁהוּא בָּאֵלּוּ עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה. שהרי פְּתִיב הָבָא - כתוב כאן: "לִפְנֵי בַת בְּלִיעֵל", וּבְתִיב הָתָם - וכתוב שם (דברים יג, יד): "וַיֵּצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעֵל מִקֶּרֶךְ בְּיָדֵיהֶן אֶת יִשְׁבִּי עֵינֶם לֵאמֹר גְּלָכָה וְנִעְבְּדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים". מִה לְהֵלֶן (בפסוק האחרון) הלשון "בני בליעל" הוא כינוי לעובדי עֲבוּדָה זָרָה, אֶף בָּאֵן (בפסוק הראשון) הלשון "בת בליעל" הוא כינוי לעובדת עֲבוּדָה זָרָה^[5].

עלי קיבל את הצטרפותה של חנה:

"וַיַּעַן עָלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם" - אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִפְּאֵן אֲנַחְנוּ

לומדים לְחוֹשֵׁד אֶת חֲבֵרוֹ בְּדָבָר שְׁאִינוּ בּוֹ, שְׁצִירָה לְפִיּוּסוֹ^[6] וְלֹא עוֹר, אֲלֹא שְׁצִירָה גַם לְבָרְכּוֹ, שְׁנֹאֲמַר בְּסוּף דְּבָרֵי עָלִי: "וְאֵלֶּהי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שְׁלֹתָךְ" - בקשתך.

הגמרא מפרשת את תפילת חנה^[7]:

"וַתִּדְרֹג נָדָר וַתֹּאמֶר, ה' צְבָאוֹת" - אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ לֹא הָיָה אָדָם שֶׁקָּרָאוּ לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא "צְבָאוֹת", עַד שֶׁבָּאָתָה חָנָה וּקְרָאתוֹ "צְבָאוֹת"^[8]. ולמה השתמשה חנה בשם זה? אֲמָרָה חָנָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! מִכָּל צְבָאֵי צְבָאוֹת שֶׁל בְּרוּאִים שֶׁבָּרָאתָ בְּעוֹלָמְךָ, קֶשֶׁת בְּעֵינֶיךָ שִׁתַּתְּ לִי בֶן אֲחֵרִי?"

בעזרת משל מתבאר בקשתה של חנה:

מִשָּׁל: לָמָּה הַדָּבָר דּוּמָה? לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁעָשָׂה סְעוּדָה לְעַבְדָּיו. בָּא עָנִי אֶחָד וְעָמַד עַל הַפֶּתַח. אָמַר הָעָנִי לְהָם: "תָּנוּ לִי פְרוּסָה אַחַת שֶׁל לֶחֶם". וְלֹא הִשְׁגִּיחוּ עָלָיו. דָּחַק הָעָנִי אֶת עֲצָמוֹ פְּנִימָה וְנִבְנַס אֶצֶל הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ לְמֶלֶךְ: "אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ! מִכָּל סְעוּדָה שֶׁעָשִׂיתָ קֶשֶׁת בְּעֵינֶיךָ לִיתֵּן לִי פְרוּסָה אַחַת שֶׁל לֶחֶם?"

תפילת חנה ממשיכה:

"אִם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינִי אֲמַתְךָ". במקום לומר "אם תראה" כפלה חנה את דבריה ואמרה "אם ראה תראה". מדוע? אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: אֲמָרָה חָנָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! אִם רָאָה אֲתָה אֶת עָנִי, וּתְבַרְכֵנִי בִּילֵךְ, מוֹטָב. וְאִם לֹא, תִּרְאֶה" מה שאעשה להכריח שתתן לי בן. אֵלֶּךָ וְאֶסְתַּתֵּר - אתייחד עם איש ור בפני אֶלְקָנָה בְּעָלִי, וזה יסית אותו לחשוד בי שאני בוגדת בו, והוא יתרה בי בהתראת קינוי לבל אתייחד שוב עם אותו האיש. אחרי הקינוי אחזור ואתייחד עם אותו האיש^[9], וְכֵינֵן דְּמַסְתַּתֵּרָנָא מִשְׁקוֹ לִי מִי סוּטָה - ומאחר שאעבור על הקינוי ואתייחד אתו יצטרכו להשקות אותי במים המרים כדין סוטה^[10]. וְאִי אֲתָה עוֹשָׂה תוֹרָתְךָ פְּלִסְתֵּר, - ואתה

הערות

1. "שפְּרָה", במקום לצרף את האותיות שתתקבל תיבת "בְּשָׁרָה" שפירושה חנה שהיא עקרה כמו שרה אמנו (ומתפללת לבנים). לכן חנה הוכיחה אותו שבוה שצירף את האותיות בצורה לא נכונה גילה שאין לו רוח הקודש בענין זה.

2. רש"י בשמואל שם. הגמרא דורשת כן משום שמלת "לא" נראית כמיוותרת, כי חנה הסבירה בהמשך דבריה שהתנהגותה נבעה מה שהיא "אשה קשת רוח". .. ויין ושכר לא שתית" (מהרש"א). ולכן הגמרא מבינה שהיא הוסיפה את המלה "לא" כדי לשלול את הארנות של עלי.

3. ההבדל שבין שני הנוסחאות הוא, שבנוסח השני היתה חנה תמהה על עלי, ולפי הנוסח הראשון היא אמרה את דבריה בוודאות. (ראה הגהות יעב"ץ, צ"ח, חידושי חתם סופר לאו"ח קב; אבל עיין גם במהרש"א ודקדוקי סופרים שמחברים את שתי הנוסחאות).

4. הגר"א (מובא בקול-אליהו) מעיר כמה הערות על גמרא זו. ראשונה, האם החיוב לדון לכף זכות קיים רק לגבי בעל רוח הקודש? ואם כוונת חנה לומר שעלי היה צריך לדעת שהיא מרת נפש ולא שכורה, משום שהשכינה שורה עליו, האם נביא אמר לדעת את הכלל הרי נמצאים הרבה דוגמאות שנעלמו דברים אף מהנביאים הכי גדולים. עוד קשה, איך הגיע עלי לכלל טעות כזאת שחשד בחנה, אשת נביא ובעצמה נביאה (עיין מגילה יד, א), שהיא שכורה?

5. בנוסף לזה, הגר"א מביא נוסח רש"י בדפוסים ישנים שהביא מהמדרש על הפסוק בשמואל: "לא אדוני - כשרה" מה פירושו?

6. הגר"א מפרש את הגמרא שלנו כך: אחד מבגדי הכהן הגדול היה החושן, המשובץ באבני מלוואים, שעליהן היו חרותים השמות של שבטי ישראל. בתוך החושן הניחו את האורים ותומים, שהיה נותן תשובות בדרך נס לשאלות הכהן הגדול. הרמב"ן (שמות כח, ל) מפרש שהאורים ותומים היה קלף שעליו היו כתובים שמות קדושים. חלק מהשמות נקראו "אורים" משום שהאירו אותיות מתוך שמות השבטים שהיו חרותים על החושן, וחלק מהשמות נקראו "תומים", מלשון "תמימות" משום שבשעה שהכהן הגדול היה מכוון בהם היו השמות מעינים את רוחו לדעת לקרוא את האותיות המוארות לפי הסדר הנכון, ועל ידי זה היה מקבל תשובה תמימה ושלמה לשאלותיו. התעוררות זאת הנותנת לכהן הגדול את הדעת לצרף את האותיות בסדר הנכון מגיעה רק לכהן שהוא בעל רוח הקודש, אבל מי שלא הושפע ברוח הקודש היה עלול לצרף את האותיות בצורה לא נכונה ולהבין תשובות לא נכונות לשאלותיו.

7. זה לשון תפילת חנה (שמואל א: א, י"א): "וְהִיא מִרְתַּת נֶפֶשׁ, וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה', וּבָכָה תַבְּכָה. וַתִּדְרֹג נָדָר וַתֹּאמֶר: ה' צְבָאוֹת, אִם רָאָה תִּרְאֶה פְּעֻנִי אֲמָתְךָ, וְנִכְרַתִּי וְלֹא תִשָּׁק אֶת אֲמָתְךָ, וְנִתְּתָה לְאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים, וְנִתְּתִיו לַה' כֶּל יְמֵי חַיָּו, וְמוֹרָה לֹא יֵעָלֶה עַל רֹאשׁוֹ."

8. אף שמצאנו במקרא פעמים רבות את השם "ה' צבאות", ואף בתחילת אותו פרק עצמו (שמואל א: א, ג), מכל מקום לא היה בן אדם שקראו להקב"ה בשם זה עד שבאתה חנה וקראתו (רד"ק שמואל א, י"א, מהרש"א).

9. על פי המהרש"א, לפי שאין האשה נעשית סוטה אלא אם כן נסתרה בפני עדים אחרי שקנא לה בעלה.

10. פרשת סוטה נמצאת במדבר ה, י"א-לא. בקצרה: סוטה היא אשה שבעלה הזהיר אותה שלא תתייחד עם איש מסוים, (אזהרה זו נקראת "קינוי") והיא עברה על אזהרתו והתייחדה (בלשון המקרא: "נסתרה") עם אותו איש בפני שני עדים, אבל אין הם יודעים אם היא אכן בגדה בבעלה או לא. אשה כזאת אסורה לבעלה עד שיתברר שלא זינתה. בכרי לברר את הספק קבעה התורה שתלך לבית המקדש ותברק שם על ידי "מים המרים" (מי סוטה), שיוכיחו בדרך נסית אם זינתה (ואז

בוודאי לא תעשה את ההבטחה שהבטחת בתורתך לדבר מזויף וכזוב, והרי הבטחת שאשה שהמים המרים יוכיחו שהיא נקייה תלך, **שנאמר: "ונקתה ונזרעה זרע"**.

פירוש זה של רבי אלעזר מבוסס על ההנחה שאשה שנחשדה והוכיחה את צדקתה בשתיית המים המרים תיפקד בבנים ואפילו אם היא היתה עקרה לפני כן. אבל הנחה זאת במחלוקת שנויה, כדלהלן, לכן שואלת הגמרא:

הניחא למאן דאמר – זו נוחה לפי הדיעה הסוברת שכוונת הפסוק לומר שאם היתה עקרה לפני כן תהיה נפקדת בבנים, או שפיר – ניתן לקבל פירוש זה בכפל הלשון "ראה תראה". אלא למאן דאמר שכוונת הפסוק לומר שאם היתה יולדת בצער לפני כן, אחרי שנמצאת נקייה היא יולדת ברינות, או אם ילדה נקיבות, לפני כן, אחרי כן היא יולדת זכרים, או אם ילדה ילדים שחורים, יולדת לבנים, או אם ילדה ילדים קצרים, יולדת ארוכים – לפי דיעה זאת מאי איבא למימר – מה יש לומר? הרי לדיעה זאת כל השינוי לטובה הוא בצורת הלידה ובתואר הוולד של אשה שהיא כבר בת בנים. אבל לא הבטיחה התורה שאשה עקרה תלך. ולדיעה זאת איך נפרש את כפל הלשון של חנה?

הגמרא מביאה את המחלוקת הנזכרת:

דתניא בברייתא: "ונקתה ונזרעה זרע" – מלמד שאם היתה עקרה לפני ששתתה היא נפקדת בבנים, דברי רבי ישמעאל. אמר לו רבי עקיבא: אם בן הוא הרבר, שהתורה מבטיחה שנשים כאלו תלדנה, ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו באופן המחייב אותן לשותות, וזו שלא קלקלה, ונמצאת נקייה תהיה נפקדת בבנים! לא יעלה על הדעת שהתורה תעמיד אפשרות שעל ידה אשה פרוצה תהא נשכרת על ידי פריצותה, ואילו אשה כשרה וצנועה, תפסיד^[11]. אלא הפסוק מלמד שאם היתה יולדת בצער – מעתה תהא יולדת ברינות, ואם היתה יולדת ילדים קצרים – מעתה תהא יולדת ילדים ארוכים, ואם היתה יולדת ילדים שחורים – מעתה תהא יולדת ילדים לבנים, ואם היתה רגילה ללדת אחד בכל לידה, מעתה תהא יולדת שנים – תאומים^[12].

אחרי שקבענו שאין הכל מודים ששתיית המים המרים גורמת לאשה עקרה שנקתה מהחשד להיפקד בבנים, שהרי ר' עקיבא חולק

דבר, חזרת הגמרא לשאלתה: **מאי "אם ראה תראה"?** איך יפרש רבי עקיבא את כפל הלשון? הגמרא מתרצת:

דבירה תורה פלשון בני אדם – התורה השתמשה כאן בכפל לשון כי כן דרך בני אדם לדבר בכפילות מקור ופועל, והלשון בכתבי הקודש הוא לפעמים כמו הלשון שבני אדם רגילים לדבר בו. לכן אין צורך הלשון לפרש את כפל "אם ראה תראה".

הגמרא ממשיכה עם פירוש הפסוק^[13]:

"בצעני אמתך", "(אל) לא תשכח את אמתך", "ונתת לאמתך" – אמר רבי יוסי ברבי חנינא: "ולש אמתות הללו למה? כלומר, למה חזרה חנה על המלה "אמתך" שלוש פעמים ולא אמרה רק "בעניי", "לא תשכחני", "ונתת לי", כמו שאמרה בהתחלת דבריה שם "וזכרתי" (ולא "וזכרת את אמתך"). לכן, דורשים המלה "אמתך" מלשון "מיתה"^[14]. וכך אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! שלשה דבקי מיתה בראת באשה – בשעת סכנה נבדקת האשה בשלשה דברים, שאם תמצא שעברה על אחד מהם – תמות. ואמרי לה – ויש אומרים שחנה אמרה בלשון אחר קצת: רבוננו של עולם! שלשה דבקי מיתה – חטאים המרכיקים ומקריבים מיתה על אשה לפני זמנה^[15] בראת באשה ואלו הן: נדה^[16], וכלה^[17], והדלקת הנר של שבת^[18]. כלום עברתי על אחת מהן^[19]?

הגמרא ממשיכה בביאור הפסוק:

"ונתתה לאמתך זרע אנשים". מאי – מה פירוש "זרע אנשים"?^[20]

הגמרא מביאה כמה פירושים:

אמר רב: גברא בגוברין – איש בין אנשים, כלומר, איש שיהיה חשוב לימנות בין אנשים.

ביאור שני:

ושמואל אמר: זרע שיהיה מושג שני אנשים למלכות. ומאן אינון – ומי הם שני המלכים שימשח? שאלו ודוד^[21]. ביאור שלישי:

ורבי יוחנן אמר: זרע שיהא שקול בשני אנשים, ומאן אינון – הם שני האנשים שהיה שקול כנגדם? משה ואהרן, שנאמר (תהלים צט, ו): **"משה ואהרן בכהניו, ושמואל בקוראי שמו"**^[22].

הערות

14. רש"י. [כלומר, חנה בחרה להוסיף המלה "אמתך" משום שיש בה רמז ל"מיתה"]. החזרה המשולשת רומזת על שלושה גורמים שונים של מיתה. אבל המהרש"א מפרש דרשת הגמרא לפי המובן הפשוט של "אמתך". חנה חזרה על המלה "אמתך" שלוש פעמים כדי לרמוז שבשלש המצוות המיוחדות לנשים אני אמתך הנאמנת. שמרתי עליהן כראוי, ולא מגיע לי שום עונש.
15. רש"י שבת לב, א ד"ה דבקי. עיין בגמרא שם לנפקא מינה בין שתי הנוסחאות הללו. ועיין עוד שם למה שלש העבירות האלו עונשם מיתה (רש"י).
16. שאינה שומרת על "טהרת המשפחה" כראוי.
17. "חלה" היא החלק שצוותה התורה (במדבר טו, יז-כא) להפריש מכל עיסה ולתת לכהן.
18. לשלש מצוות אלו יש קשר מיוחד לנשים. התורה סומכת על האשה בשמירת הלכות נדה, והיות וצרכי הכית תלויים באשה מוכן שמצוות חלה והדלקת נר שבת גם הן באחריותה (רש"י שבת לב, א ד"ה הריני, וריטב"א שם).
19. כך היתה טענתה של חנה: אולי מנעת ממני ילדים לטובתי שלא אסתכן, כי סוף סוף בשעת לידה האשה נמצאת בסכנה. ועל שלש עבירות הללו אשה מתה בשעת לידתה (משנה שבת לא, ב). אמנם זה לא יתכן, כי אני הרי נזהרתי בכל אלו. לכן, אנא ה', בך אותי בילד (עיון יעקב).
20. המהרש"א מסביר: אם כוונתה היתה לבקש בנים זכרים, היה לה לפרש "זכרים" ולא לסתום "אנשים". ועוד, מה התכוונה ב"אנשים", לשון רבים?
21. דבריה היו בבחינת נבואה שהרי שמואל אכן משח את שאול (שמואל א' יא, ו) ואת דוד (שמואל א' טו, יג) למלכים.
22. מסיום הפסוק, "קראים אל ה' והוא יענם", רואים ששמואל היה שקול כנגד משה ואהרן בזה שתפילתו התקבלה כמו תפילתם (מהרש"א).

המים ממיתים אותה), או היא נקייה. ומותרת שוב לבעלה. ואם היא אבן נקייה נאמר בתורה (פסוק כח): **"ונקתה ונזרעה זרע"** – כפשוטו, הבטחה שהיא תלך ולד. חנה איימה להתנהג בדרך זו כדי שיוכרח הקב"ה כביכול לכרך אותה בולד. אבל המפרשים שואלים: איך יתכן שאשה צדקת כחנה, שהיתה אחת מהנביאות, חשבה להתנהג בפריצות כזאת להתייחד אם איש זר, דבר שאסור מן התורה לאשת איש לעשות? ועוד קשה, איך היתה מוכנה להביא בחינם ליד מחרית שם ה' הנכבד והנורא, שהיה כתוב בדיו על המגילה שנמחקה לתוך המים המרים שמשקים את הסוטה?

הפני יהושע מפרש שחנה לא התכוונה לעשות כן באמת, אלא רק אמרה את הדברים בתפילתה כחלק מטענתה שמגיע לה בן. תוכן דבריה היה: "אם ראה" – לשמוע תפילתי דרך מתנת חנם, מוטב. ואם לא, "תראה" – אתכע בדין, והרי טענתי: אילו הייתי פרוצה הייתי יכולה להיות נסתרת עם איש זר ואז הייתי נפקדת בולד על ידי השקאת מים. ואם כן עכשיו שאני צנועה האם זה משרת הדין שאהיה נפטרת, ושתהיה החוטאת נשכרת יותר ממי ששומרת את התורה?

11. במסורת הש"ס (וכן הוא בסוטה כו, א) ישנה גירסא שונה, "וזה שלא קלקלה נפטרת". פירושו: וזו – אשה צנועה עקרה שלא קלקלה ולא נסתרה תהיה נפטרת. שהיא לא תיפקד בבנים, לעומת הפרוצה המעוזה להסתתר שתרויח. השוני בגירסאות הוא בפירוש המילים בלבד.

12. תוספות (סוטה כו, א ד"ה אמר) שואלים, שאותה קושיא ששאל רבי עקיבא על רבי ישמעאל יש להקשות על עצמו: אם כן, ילכו כל היולדות בצער כולן (וכן בשאר המקרים שהוכר) ויסתתרו, וזו שלא קלקלה תלך בריח!

תוספות הרא"ש (בסוטה שם) ומהרש"א (באן) מתרצים שאשה לא תפגום בשמה הטוב כדי ללדת בריח, אבל אשה עקרה עלולה מתוך יאוש להגיע אף לדבר כזה.

13. הפסוק בשלימותו הובא לעיל בהערה 7.

ביאור רביעי:

ורבנן אמרי: "זרע אנשים" פירושו שיהיה הבן הנוול זרע שמובלע בין אנשים - כלומר, שאינו בולט מתוך העם.

הגמרא מוסיפה פירוש על הביאור הרביעי:

כי אתא - כאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר בביאור הדברים, שחנה בקשה שבנה יהיה לא ארוך ולא גוץ - נמוך; ולא קטן - רזה ולא אלם - עבה, שמן; ולא צחור - לבן, חור, ולא גחור - אדמומי^[23]; ולא חכם יותר מדאי ולא טפש^[24].

ה' קיבל את תפילת חנה, וברכתו של עלי התקיימה. חנה חזרה לביתה וילדה את שמואל. הגמרא דורשת את דברי חנה שאמרה לעלי כשחזרה למשכן שילה עם שמואל^[25]:

"אני האשה הנצבת עמכה בזה" - אמר רבי יהושע בן לוי: הלשון "הנצבת עמכה" משמע שגם עלי היה נצב, (עומד), כשהתפללה או לבן. מפאן אנחנו לומדים שאסור לישב בתוך ארבע אמות של מי שעומד בתפלה^[26].

חנה המשיכה:

"אל הנער הזה התפללתי". למה התכוונה חנה בהדגשתה שהתפללה לנער "הזה"? אמר רבי אלעזר: זהו ההסבר לכך: הילד שמואל מורה הלכה לפני רבו [עלי] היה, שנאמר: **"וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי"**, והרי יש לשאול: משום ד"וישחטו את הפר", הביאו הנער אל עלי איזה קשר יש בין שתי העובדות? אלא זהו ההסבר לכך: אמר להן עלי: קראו בזה לייתי - לבוא ולשחוט את הקרבן שהביאה חנה. חזנהו שמואל - ראה אותם שמואל דהו מהדרי בתר בהן למישחט - שהיו מחזורים אחר כהן לשחוט את הקרבן. אמר להו: - אמר להם שמואל: למה

לכו לאהדורי בתר בהן למישחט - למה לכם לחזור אחר כהן כדי לשחוט את הקרבן? הרי שחיטה של קרבן אף בזר פשרה! איתוהו לקמיה דעלי - הביאו את שמואל לפני עלי^[27]. אמר ליה עלי לשמואל: מנא לך הא - מגין לך ששחטת קרבן כשרה בזר? אמר ליה שמואל לעלי: מי פתיב - האם כתוב בפרשת קרבנות ושחט הכהן? **"והקריבו ... הכהנים"** פתיב, ומשמעותו שדווקא מקבלה (קבלת הדם)^[28] ואילך מצות בהונה. מפאן אנחנו לומדים לשחיטה, שקודמת לקבלת הדם, שפשרה אף בזר^[29]. אמר ליה עלי: מימר שפיר קא אמרת - מה שאתה אומר הוא טוב, וההלכה היא אכן כמו שאמרת. מיהו - אבל מורה הלכה בפני רבך את, - אתה פוסק הלכה במקום שרבך נמצא, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ביד שמים, כלומר מיתה בטרם עת^[30]. בשמוע חנה את דברי עלי, אתיא חנה - באה חנה וקא צוהה קמיה - וצעקה לפניו: **"אני האשה הנצבת עמכה בזה וגו' "**. כלומר, זכור באיוז כוונה התפללתי עבור ילד! סלח לו על חטא זה, ואל תקח אותו ממני! אמר לה עלי: שבקי לי דאענשיה - הניחי לי שאעניש אותך, דהיינו, לא אפחול לו, והוא לא יינצל מעונש, ובעיניא רחמי - ואני אבקש רחמים מה' ויהיב לך רבא מיניה - וה' יתן במקומו לך בן גדול ממנו. אמרה ליה: **"אל הנער הזה התפללתי"**, כלומר אני רוצה את הילד הזה ולא אחר במקומו^[31].

הגמרא חוזרת לדרוש את הפסוקים הקשורים לתפילת חנה בזמן עקרותה:

"וחנה היא מדברת על לבה"^[32] - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: חנה בקשה בתפילתה על עסקי לבה - אודות הלב שלה ממש. אמרה לפניו: רבונו של עולם! מפל מה שבראת

הערות

הדם על המזבח). שחיטה וזריקה מפורשים בפסוק, וקבלה והולכה כלולים שניהם בלשון "והקריבו". אף שבדרך כלל רק הכהנים כשרים לעבודת בית המקדש, לגבי עבודת השחיטה לא מוזכר בפסוק צורך בכהן. בפסוק אמנם מוזכר "בני אהרן הכהנים" כשמדובר בקבלה והולכה, העבודות הבאות אחרי שחיטה. מכאן אנחנו לומדים ששחיטה, שהיא קודמת לקבלה, כשרה בור, ומצוות בהונה היא רק מקבלת הדם ואילך (רש"י על הפסוק).

30. חומרת האיסור של מורה הלכה בפני רבו אינו רק משום ולול ברבו בלבד. כל יסוד קיומו של כלל ישראל עומד על מסורת של תלמיד מפי רבו עד משה רבינו בחר סיני. המורה הלכה בפני רבו, בלי להזדקק לרב, עובר עבירה חמורה משום שהוא מנתק את שרשרת הקבלה ומערער על הצורך במסורת (שיחות מוסר של הגר"ח שמוליץ תשל"ב, לה. עיין ביד דוד שמפרש מה סבר שמואל שהורה הלכה בפני רבו).

המפרשים (צל"ח, רש"ש, מרומי שדה) מסבירים שעלי בוודאי ידע הלכה זו, ששחיטה כשרה בור, שהרי הלכה זו היתה קיימת מאז שהקריבו קרבנות במשכן במדבר. אלא עלי סבר שאף ששחיטה כשרה בור מכל מקום לכתחילה נוהגת בכהן. שמואל ראה שהחיפוש הרב למצוא כהן גורם לדחייה מיותרת בהקדמת העולה, ולכן הורה ששחיטה כשרה בור. עלי ששאל את שמואל "מנין אתה יודע הלכה זו?" לא שאל כך משום שלא ידע את ההלכה, אלא משום שרצה לראות אם שמואל, שהיה צעיר לימים, הבין מלוא משמעות דבריו, כדי לדעת אם הוא נחשב "כמורה הלכה בפני רבו".

עוד שואלים המפרשים, איך אפשר לומר שעלי היה רבו של שמואל, ואסור היה לשמואל להורות בפניו, הרי עדיין לא למד שמואל ממנו, שהרי זאת היתה פגישתם הראשונה. תוספות מתרצים, שעלי היה נחשב כרבו של שמואל משום שהיה גדול הדור ושמואל בא אליו כדי ללמוד אצלו. (עוד עיין בתרומת הדשן, קלח, וביד דוד). אולם הריטב"א סובר שמעשה זה אירע מאוחר יותר, בזמן ששמואל כבר גדל והיה תלמיד של עלי. אי אפשר לדעתו לומר שזה אירע כשנפגשו לראשונה, כי שמואל היה אז קטן מדאי להיות אחראי על מעשיו, שהרי חנה הביאה אותו כשהוא נגמל ממנה בבת שנתיים. הגמרא דורשת פסוקים אלו לרמוז על מעשה שהיה אחר כך. [אמנם עיין במהרש"א שמשביר כיצד יתכן ששמואל התחייב על הוראת הלכה בפני רבו כשלא היה אלא בבת שנתיים].

31. זה נשולד על ידי תפילתי חביב לי יותר מבן אחר שיוולד לי על ידי תפילתך (מהרש"א).

32. לשון "על לב" מוצאים במדבר לוולתו כמו (בראשית לר, ג): "וידבר על לב הנערה" וכמו: (ישעיהו מ ב) "דברו על לב ירושלים". אבל במדבר ללב עצמו לא מצאנו לשון על אלא בלבו או אל לבו. לכן דרשו כאן במדברת לעצמה על עסקי לב (מהרש"א).

23. על פי רש"י, כפי שמתוקן במסורת הש"ס בדפוס ווילנא.

24. חנה התפללה שבנה לא יהיה בולט כדי שלא יהיה לפלא בעיני הבריות וישתחוו עליו, שמתוך שנדברים באדם שולטת בו עין הרע (רש"י).

מצד אחר נראה מהפסוקים שבקשתה אכן התקבלה, שהרי אחרי כן אמרה חנה (פסוק ב): "אל הנער הזה התפללתי, ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי ממנו". אף על פי כן, ילד זה שהתברך כפי תפילת אמו בכשרונות ממוצעים - גדל ונהיה לגדול הורו, שמואל הנביא! מכאן מוכח שאין גבול למה שאדם מסוגל להשיג, ואף בעל כשרונות בינוניים יכול לגדול ולהתעלות למדרגות נשגבות (שיחות מוסר להגר"ח שמוליץ תשל"א, יח; ועיין שם תשל"א, כו, ביאור אחר; ועיין עוד בהגהות יעב"ץ מהלך שונה).

25. זהו לשון הפסוקים המספרים על שובה למשכן שילה יחד עם קרבן שמואל (שמואל א, כד-כו): **"ותבאדו בית ה' שלו ... וישחטו את הפר, ויביאו את הנער אל עלי"**. ותאמר: בי אדני! חי נפשך אדני. אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה'. אל הנער הזה התפללתי, ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו".

26. רש"י, וראה בתוס' ר"ה עמכה וברא"ש פירושים אחרים. משמעות המלה "עמכה" היא שעלי היה בתוך ארבע אמות שלה, משום שארבע אמות סביב לאדם נחשבים למקומו. ומשום זה עמד עלי כשהתפללה חנה, לפי שאסור לשבת בתוך ארבע אמות של המתפלל (רבינו יונה).

הטעם שאסור לשבת בתוך ארבע אמות של המתפלל הוא משום כבוד השכינה השורה בארבע אמותיו בשעה שהוא מתפלל (ריטב"א). טעם אחר: מפני שנראה כאילו חבירו מקבל על עצמו מלכות שמים ואילו הוא אינו מקבל (טור או"ח קב). המאידו מפרש שאסור לשבת תוך ארבע אמותיו של מתפלל כדי שלא יתן עליו המתפלל את לבו ותתבלבל תפילתו.

האיסור לשבת תוך ארבע אמותיו של מתפלל הוא רק למי שיושב ובטל. אבל אם היושב קורא קריאת שמע וברכותיה וברומה, מותר לו לשבת תוך ארבע אמותיו של מי שמתפלל שמונה עשרה (תוספות בשם הגאונים; שולחן ערוך קב, א).

27. בזה מובן קשר הדברים בפסוק: **"וישחטו את הפר"**, וכתוצאה מזה, "ויביאו את הנער אל עלי".

28. קבלת הדם לאחר השחיטה נקראת גם היא "הקרבה" בלשון המקרא, ראה זבחים יג, א.

29. על סדר הקרבת העולה כתוב בתורה (ויקרא א, ה): **"ושחט את בן הבקר לפני ה', והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם, וזרקו את הדם על המזבח סביב"**. בפסוק זה מוזכרות ארבע העבודות העקריות של קרבן והן: שחיטה, קבלה (קבלה בכלי של הדם היוצא ממקום השחיטה), הולכה (הולכת הדם אל המזבח), וזריקה (וזריקת

בַּאשָׁה, לֹא בְּרֵאתָ דָּבָר אֶחָד לְבִטְלָהּ. עֵינִים בִּרְאָת כּוּדִי לְרֵאוֹת, וְאַזְנִים לְשִׁמוּעַ, חוּטֵם לְהִרִיחַ, פֶּה לְדַבֵּר, יָדַיִם לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מְלָאכָה, רַגְלַיִם לְהֵלֵךְ בָּהֶן, יָדַיִם לְהִנִּיק בָּהֶן. יָדַיִם הִלְלוּ שְׁנֵתָה עַל לְבִי, לָמָּה הֵן? הֵאֵם לֹא לְהִנִּיק בָּהֶן? תָּן לִי בֶן וְאַנִּיק בָּהֶן."

מאחר והזכרנו מאמר של ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, ממשיכה הגמרא במאמר נוסף שלו, אף שאין קשר ענייני בין הדברים:
וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסִי בֶן זִמְרָא: כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית - כָּל מִי שֶׁצֶם בְּשִׁבְתָּ קוֹרְעִין לוֹ גִּזְרֵי דֵינוּ שֶׁל שְׂבָעִים שָׁנָה - בֵּית דִּין שֶׁל מַעֲלָה מִבְּטָלִים מִמֶּנּוּ גִזְרֵי דִין קֶשֶׁה, וְאִפִּילוּ אִם נִגְזַר עָלָיו שְׂבָעִים שָׁנִים רַעוּת, גִּזְרֵי דִין יִתְבַטֵּל.^[33] וְאָף עַל פִּי בֶן - עַל אֵף שֶׁזֶהוּ מַעֲשֵׂה מִשּׁוּבָה, חוֹרְרִין וְנִפְרָעִין מִמֶּנּוּ עַל דִּין עֲוֹנָה שִׁבְיָתָהּ.^[34] מֵאִי תִקְנֶתֶיהָ - מֵהַ תִּקְנֶתָהּ שֶׁלֹּא יַעֲנִישׁוּהָ עַל זֶה שִׁבְיָתָהּ מִצְוֹת עֲוֹנָה שִׁבְתָּ? אָמַר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק: לִיתִּיב תַעֲנִיתָא לְתַעֲנִיתָא - יֵשֵׁב בְּתַעֲנִית יוֹם נֹסֵף לַכֹּפֶר עַל שִׁיבָה בְּתַעֲנִית בִּשְׁבַת.^[35]

הגמרא חוזרת לדרוש תפילת חנה:

וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: חֲנָה הִטִּיחָה דְּבָרִים בְּלִפְי מַעֲלָה - לְשִׁמּוּעַ, כְּלוּמָר, דְּבַרְהָ בְּחוּסָר "דֶּרֶךְ אֶרֶץ" כְּלָפִי ה', שְׁנֵאמַר (שְׁמוּאֵל א' א, י): "וְתַתְּפִלָּל עַל ה'". בְּמָקוֹם "אֵל ה'" כְּתוּב "עַל ה'", שֶׁמִּשְׁמַעוֹ "כִּנְגַד ה'". מִלְמַד שֶׁהִטִּיחָה דְּבָרִים בְּלִפְי מַעֲלָה.^[36]

הגמרא ממשיכה עם אחר שהטיח דברים כלפי ה':

וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אֵלֶיהָ הִנְבִּיא הִטִּיחַ דְּבָרִים בְּלִפְי מַעֲלָה בְּהַתְּפַלְלוּ בְּהַר הַכְּרֵמֶל שִׁיעֲנָהּ ה' כִּנְגַד נְבִיאֵי הַבַּעַל, שְׁנֵאמַר (מְלָכִים א יח, לז): "וְאַתָּה הִסְבַּתָּ אֶת לִבְּךָ אַחֲרָיִת". אֵתָּה נָתַתָּ לָהֶם [לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל] מָקוֹם לְסוּר מֵאַחֲרֶיךָ, מִשּׁוּם שֶׁהִיָּה בִידֶךָ לְהַכִּין לַבָּבִים אֲלֶיךָ.^[37]

הגמרא ממשיכה:

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַבִּי יִצְחָק: מִיָּנִין אֲנַחְנוּ לוֹמְדִים שְׁחֹרֵר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּדוֹר מֵאַחֵר יוֹתֵר, בְּדַבְּרוּ אֶל נְבִיא אַחֵר, וְהוֹדָה לֹא לְאֵלֶיהָ, כְּלוּמָר, שֶׁצִּדְקוֹ דְּבָרֵי אֵלֶיהָ?

הערות

35. הרשב"א כותב שאף שעדיף להתענות תיכף למחרת השבת ביום ראשון, מכל מקום אין זה לעכובא, ומי שקשה לו לצום שני ימים רצופים, יכול לדחות את התענית השניה ליום אחר.
תוספות (ד"ה כל) כותבים בשם הבה"ג שבשיושב בתענית בשבת אומר התפילה המיוחדת לתענית "עננו" בסוף שמונה עשרה, בתפילת "אלהי נצור", מכיון שאין אומרים בשבת ברכת "שמע קולנו", הברכה הקבועה לתפילת "עננו", ועיין ברשב"א שחולק.
36. הגמרא מתכוונת להתנצחויות של חנה עם הקב"ה המוזכרות לפני כן, הן האיום שלה שתנצל את המים המרים כדי להיפקד, והן כשקראה תגר שרדיה נבראו ללא תועלת (מחרש"א).
37. מרש"י מלכים א' יח, לו. פירוש אחר נמצא ברמב"ם (הלכות תשובה ו, ג): "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דין האמת, שיחא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו, שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאו... וכן ישראל בימי אליהו, לפי שהרבו לפשוע, מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה, שנאמר, וְאַתָּה הִסְבַּתָּ אֶת לִבְּךָ אַחֲרָיִת, כלומר, מנעת מהן התשובה."

33. דהיינו, אף אם נגזר על האדם שיטבול משך כל חייו ("ימי שנתינו בהם שבעים שנה"), הגזירה תתבטל (עיין רש"י).
השפעת תענית בשבת חזקה יותר מתענית בימי החול לפי שהתענית קשה במיוחד בשעה שהכל מתענגים והוא מתענה (רש"י). לכן חוטא המתחרט על מעשיו ורוצה לשוב אל ה' בלב שלם, כשצם בזמן שאחרים מתענגים, בוודאי תשובתו שלימה וקורעים כל הגזירות הקשות שנגזרו עליו (ריטב"א).
אחדים מפרשים שהמדובר כאן בתענית חלום. (תוספות בשם רבינו חננאל). [הגמרא בתענית (יב, ב) מלמדת שיפה תענית לבטל חלום רע (כלומר, הרעה שהחלום מבשר עליה) כאש לנעורת].
אף שברוך כלל אסור לצום בשבת, זהו משום ביטול עונג שבת, אבל כשאדם צם משום שירא מחטאיו או כדי להרגיע את עצמו שלא יתממש חלום רע, נחשב הצום כתענוג (רשב"א, ריטב"א).

34. אף שתענית הבאה לכפר על חטאים או להרגיע מחלום רע נחשבת כתענוג (ראה הערה קודמת), מכל מקום איננה יכולה להיחשב כעונג שבת משום שבכל זאת הצום מהווה עינוי. לפיכך התענית בשבת נחשבת לחטא מסוים (ביטול עונג שבת), וכדי לכפר על חטא זה חייבים לצום צום נוסף (רשב"א, ריטב"א).

דְּכָתִיב (מיכה ד, ו): **"וְאֶשֶׁר הִרְעֵתִי"**. אני גרמתי להם להיות רעים, משום שבראתי בהם יצר הרע^[1].

הגמרא מרחיבה את הדבור בענין זה:

אָמַר רַבִּי חֲמַא בְּרַבִּי חֲנִינָא: אֶלְמָלָא – אילו לא היו כתובים **שְׁלֹשׁ מִקְרָאוֹת הָלָלוּ** המובאים להלן, המעידים שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו, **נִתְמוּטְטוּ רַגְלֵיהֶם שֶׁל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל**^[2] בעמדם במשפט לפניו יתברך, מבלי היות להם פתחון פה ביום הדין. אבל עכשיו שפסוקים אלו כתובים, יש לנו פתחון פה לומר שהוא יתברך גרם לנו לחטוא ע"י שברא בנו יצר הרע^[3]. **חַד** – האחד מן הפסוקים הוא **דְּכָתִיב: "וְאֶשֶׁר הִרְעֵתִי"**, כנ"ל. **וְחַד** – ואחד מן הפסוקים הוא **דְּכָתִיב (ירמיהו יח, ו): "הִנֵּה כַחֲמֹר בֵּיד הַיּוֹצֵר, כִּן־אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל"**. הקב"ה אומר שבידו לבטל את יצר הרע כשיעלה הרצון לפניו לעשות כן. **וְחַד** – ואחד מן הפסוקים הוא **דְּכָתִיב (יחזקאל לו, כו): "וְהִסְרֵתִי אֶת־לֵב הָאָבֶן מִבְּשָׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר"**^[4]. הרי לא רק שבידו של הקב"ה לבטל את היצר הרע, אלא שהוא מביאה מקור נוסף:

הגמרא מביאה מקור נוסף:
רַב פָּפָא אָמַר: יֵשׁ לַלְמוּד מִהֶבָּא – מכאן (יחזקאל לו, כז): **"וְנָתַתִּי רוּחִי אֵתָן בְּקִרְבְּכֶם, וְעָשִׂיתִי אֶת אֶשֶׁר בַּחֲקֵי תִלְכוּ"**^[6].
הגמרא חוזרת לנושא של הטחת דברים כלפי מעלה ומביאה עוד דוגמא לזה:

וְאָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִשֶּׁה הָטִיחַ דְּבָרִים כְּלָפִי מַעְלָה, שָׁנְאֵמַר (במדבר יא, ב): **"וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־ה' "**^[7]**, אֵל תִּקְרֵי** – אל תפרש את הפסוק כמו שהוא כתוב **"אֵל ה' "** באל"ף, אלא תפרש את הפסוק כאילו כתוב **"עַל ה' "** בעי"ן. והרי ניתן להחליף אל"ף בעי"ן לצורך דרשה, **שָׁפֶן דְּבִי** – בבית מדרשו של **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב קוֹרִין לְאֶלְפִין עֵינָיו וְלַעֲיִנִּין אֶלְפִין** לצורך דרשת הפסוקים^[8].
מקור נוסף שמשא הטיח דברים כלפי מעלה:

דְּבִי רַבִּי יִנְאִי אָמַר מִהֶבָּא – חכמי בית מדרשו של ר' ינאי אומרים שיש ללמוד הדבר מכאן (דברים א, א): **"וְדִי זָהָב"**^[9].

הערות

הגמרא מפרשת ראייה זו:
מֵאִי – מה פירוש **"דִּי זָהָב"**? **אָמַר רַבִּי יִנְאִי** – אומרים חכמי בית מדרשו של ר' ינאי: **כִּף אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! בְּשִׁבִּיל כֶּסֶף זָהָב שֶׁהִשְׁפַּעְתָּ לָהֶם לִישְׂרָאֵל עַד שָׁאֲמָרוּ, "דִּי!"** הוא שגָּרַם להם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל שֶׁל זָהָב^[10].
הגמרא מרחיבה את הדבור על התוצאות הלא טובות של מותרות:
אָמַר רַבִּי דְּבִי רַבִּי יִנְאִי – אומרים חכמי בית מדרשו של ר' ינאי שאפשר להבין את הענין על פי משל: **אֵין אָרִי נוֹהֵם** – שואג מרוב שמחה ומשתגע ומזיק מתוך שהוא אוכל מלוא קופה של תֵּבֶן, אֵלָא מִתוֹךְ שהוא אוכל מלוא קופה של בָּשָׂר. כמו כן, עם ישראל לא היו "נוהמים" למרוד בה' ולעבוד את העגל לולא שהתמלאו קורם "בבשר", דהיינו, בשפע כסף וזהב.
משל נוסף:

אָמַר רַבִּי אוֹשְׁעִינָא: מִשֶּׁל לְאָדָם שֶׁהִיתָה לוֹ פֶּרֶה כַּחוּשָׁה וּבַעֲלָת אַבְרָם, שנראות עצמותיה מזוון. **הָאֵכִילָה פְּרִשְׁינִין**^[11] **וְהִיתָה מִבְּעֻטָּת בּוֹ. אָמַר לָהּ לִפְרָה: מִי גָרַם לִיךְ שֶׁתִּהְיֶה מִבְּעֻטָּת בִּי אֵלָא פְּרִשְׁינִין שֶׁהָאֵכִילְתִּיךְ?** כמו כן, עם ישראל חטאו מתוך השפע הרב שהשפיע להם הקב"ה.
משל שלישי:

אָמַר רַבִּי חֲזִינָא בְּרַב אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִשֶּׁל לְאָדָם אֶחָד שֶׁהִיהָ לוֹ בֶּן. הִרְחִיצוּ וְסָכוּ בִשְׁמֵן, וְהָאֵכִילוּ וְהִשְׁקָהוּ, וְתָלָה לוֹ בֵּיס מֵלֵא מַעוֹת עַל צְנָאוֹ וְהוֹשִׁיבּוּ עַל פֶּתַח שֶׁל בֵּית זִוְנוֹת. מַה יַּעֲשֶׂה אוֹתוֹ הַבֶּן שֶׁלֹּא יִחָטֵא? כמו כן ה' העשיר את עם ישראל בכסף וזהב וכל טוב בצאתם ממצרים, ורוב הטובה הזאת הביא את עם ישראל לידי נסיון^[12].
הגמרא אומרת על זה:

אָמַר רַב אֲחָא בְּרִיה דְּרַב הוּנָא אָמַר רַב שִׁשְׁת: הֵינִי דְאָמַרִי אֵינִישִׁי – זו דוגמא למה שאנשים רגילים לומר: **מִלִּי בְּרִיסָה** – מילוי הכרס וְנִי בִישִׁי – הוא ממני חטאים הרעים^[13]. **שָׁנְאֵמַר** (הושע יג, ו): **"כִּמְרֵעִיתֶם וַיִּשְׁבְּעוּ, שָׁבְעוּ וַיִּרְם לָכֶם, עַל כֵּן שָׁכַחְנוּ"**. כאשר באו בני ישראל לארץ ישראל מקום מרעתם אכלו לשובע וירם לבם

לכאורה, דרשה זו תמוהה. מה הכריח את הגמרא להוציא את הפסוק מפשוטו ולדרשו על פי המידה של "אל תקרי" כדי להפוך את משה ממתפלל למטיח דברים כלפי מעלה?

הצ"ח מפרש שהגמרא נוטה מפשוטו של מקרא משום שהפסוק סתם ואמר "ויתפלל משה אל ה'" ולא פירש מה היתה תפילתו. (בכל שאר תפילותיו של משה מזכירה התורה את תוכן התפילה – ראה שמות לב, יא; דברים ט, כו). לכן מפרשת הגמרא את הפסוקים כך: ותבער במ אש ה'. . . ויצעק העם אל משה, ומשה הטיח אותם צעקות של עם ישראל כלפי מעלה, על ה'. כלומר: "צרכי עם ישראל אינם מוטלים עלי אלא עליך כי אתה אביהם" (בעין: "לא עלינו תלונותיכם כי על ה' – שמות טו, ח). משה העביר מעליו את דברי־התלונות של בני ישראל "והטיח (אותם) דברים כלפי מעלה". עיין גם בעץ יוסף בשם מעין הברכות. לביאורים נוספים עיין במהרש"א, פני יהושע, ר"ף לעין יעקב, ועיין יעקב.

9. זה לשון הפסוק במלואו: **"אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָלֶּכְיָא בְּיִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּעֶבְרָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּאָרֶן וּבֵין־תַּפֵּל וְלָכֵן נִחְצַרְתָּ וְדִי זָהָב"**. חז"ל מפרשים את שמות המקומות הללו כרמוזים המזכירים חטאים שחטאו ישראל במדבר. על ידי רמזים אלו, הוכיח משה את בני ישראל בתוכחה מסותרת. הגמרא כאן מפרשת את השם האחרון "די זהב".

10. הגמרא דורשת "די זהב" כאילו היה נקרא "די זהב". זאת אומרת, שלא היו מסוגלים לעשות את העגל הזהב, לולא הכמות הגדולה של זהב שצוה ה' אותם לקחת מהמצרים. וטען משה שהקב"ה עצמו גרם להם לישראל לחטוא בעגל הזהב ולכן מן הראוי שירחם עליהם ולא ישמיד אותם בעון זה.

[הגמרא דורשת את המלה די כלימוד זכות על חטא העגל, משום שאם נתכוין משה במלה זו רק להוכיח את ישראל על חטא העגל, היה מספיק לכתוב רק "זהב". המלה הנוספת "די" מעוררת את דרשת הגמרא (מהרש"א).]

11. המזון הכי מעולה לפירות (ראה בבא מציעא זא, א).

12. [עיין בבן יהוידע ובחידושי ר' אלעזר משה הורוויץ המפרשים למה הגמרא נקטה שלושה משלים שונים להבהיר אותה נקודה.]

13. רש"י. פירוש אחר: מתוך מילוי הכרס אדם יבוא לעשות כל מיני רעות (ערוך ע' זן [ג]).

1. בפסוק זה (המנבא על ימות המשיח) אומר הקב"ה: **"בְּיוֹם הַהוּא נֶאֱמַר הַצִּלְעָה, וְהַנְּחִיחָה אֶקְבָּצָה, וְאֶשֶׁר הִרְעֵתִי"**. הרי שהקב"ה אומר על עם ישראל הצולע והנידח "אשר הרעתי", כלומר אני גרמתי להם להיות כן שהרי כראתי בהם יצר הרע (ע' רש"י) [או, ע"פ הרמב"ם הנ"ל, לפי שמנעתי מהם את התשובה]. הרי שהקב"ה הורה לאלוהו.

יש להקשות: אם בסופו של דבר הורה הקב"ה לאלוהו, למה אמרו חכמים על אלוהו ש"הטיח דברים כלפי מעלה", כלומר, בלי הכבוד הראוי מתוך הרשבי"א (חידושי אגדות) שאף שאלוהו (וגם משה כמבואר בגמרא לקמן) צדק בעיקר דבריו, מכל מקום לא היה מן הראוי שיאמר דבר זה כמתרעם על ה' ("אתה הוא שהסבת את לבם אחרנית"). ועיין עוד במהרש"א (לקמן ד"ה נתמוטטו) שמפרש שהודאתו של הקב"ה לאלוהו היתה רק הודאה במקצת (עיין לקמן הערה 3).

2. כינוי לעם ישראל כלשון סגי נהור (ביטוי מעורר), לפי שאין נכון לאדם להזכיר שמו או שם אוהבו בקשר לפורענות כי זה נחשב לסימן רע. ולכן כשמוזכר רעה על עם ישראל, חס וחלילה, הגמרא מחליפה את השם ישראל ב"שונאיהם של ישראל".

3. המהרש"א מפרש שאין זו טענה גמורה לפטור אותנו במשפט, שהרי האדם יש לו בחירה חפשית. אלא היא טענה של לימוד זכות קצת שלא יתמוטטו רגלינו לגמרי במשפט. [עיין מכתב מאלוהו חלק ד, עמודים 7-105, שמרחיב הדבור בנושא זה].

4. לב האבן הוא כינוי ליצר הרע שקשה באבן (ראה תרגום יונתן שם).

5. מהרש"א.

6. הפסוק הזה הוא הבא תיכף אחרי הפסוק המובא מקודם בגמרא. רב פפא סובר שבפסוק זה מפורש יותר שבדעתו של הקב"ה לבטל את יצר הרע בעתיד (שפתי חכמים).

7. לשון הכתוב שם (החל מהפסוק הקודם): **"וַיְהִי הָעַם כְּמִתְאֲנָנִים, רַע בְּאֲזְנֵי ה', וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחֲר אָפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמִּחְנֶה. וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־ה' וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ"**.

8. הם היו דורשים פסוקים על ידי חילוף אותיות אלו. [במבטא לשון הקודש של ימינו הדיבור בני אדם אינם מבחינים בדיבורים בין אל"ף לעי"ן. לאמיתו של דבר, הברת העי"ן בחוץ עמוקה יותר מהברת האל"ף (מגן אכרס נג, טו).]

ועל כן שכחו את ה' [14].

פסוק נוסף כראייה ליסוד זה:

רַב נַחֲמָן אָמַר: מֵהֶבֶא - מִכָּאן (דברים ח, יד) ראייה [15]: "וְרָם לִבְכָּךְ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־ה'."

ראייה מפסוק שלישי:

וּרְבִנָּן אָמְרִי: מֵהֶבֶא - מִכָּאן (דברים לא, כ) ראייה: "וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשַׁן וּפְנָה אֶל־אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם". וְאִי בָּעִית אִימָא מֵהֶבֶא - וְאִם תִּרְצָה - אִמּוֹר, מִכָּאן (דברים לב, טו) ראייה: "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט" [16].

הגמרא חוזרת לטענת משה:

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: מִזֵּינָן אֲנִי לִוְמָדִים שְׁחֹזַר הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהוֹדָה לוֹ לְמִשְׁהָ? שְׁנָאֵמַר (הושע ב, י): "וְיִכְסֹף הָרִבִּיתִי (להם) [לה] וְהָבָה, עָשׂוּ לְבַעַל" [17].

מאחר שהזכירה הגמרא את חטא העגל, ממשיכה היא לדרוש כמה פסוקים הנאמרים בענין:

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר כִּי שַׁחַת עַמְּךָ, אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות לב, ז). מֵאִי - מֵה פִּירוּשׁוֹ שֶׁל: "לֵךְ־רֵד" [18]? אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כִּי אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: "מֹשֶׁה, רֵד מִגְדוּלְתְּךָ. בָּלוֹם נָתַתִּי לָךְ גְּדוּלָה אֲלָא בְּשִׁבִּיל יִשְׂרָאֵל? וְעַכְשִׁיו שִׁישְׁרָאֵל חָטָא, אִם כֵּן אַתָּה לָמָּה לֵי" [19]? מִיד, תִּשָּׁשׁ כַּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְלֹא הָיָה לוֹ בֶּחַ לְדַבֵּר וּלְלַמֵּד זִכּוֹת עַל עַם יִשְׂרָאֵל [20]. וְאִוֹלַם כִּינֵן שְׁאֵמַר ה' (דברים ט, יד): "הִרָף מִמֶּנִּי וְאֲשַׁמְדִּים", וְהִרָאָה בּוֹה לְמֹשֶׁה שִׁישׁ בְּכוּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְמַחֲוֹת כִּנְגַד הַפּוֹרְעָנוּת [21], אָמַר מֹשֶׁה בְּלִבּוֹ: "דְּבַר זֶה תִּלְוִי בִּי" (דהיינו, אֲנִי יוֹכֵל לְהִתְעַרֵּב לְטוֹבַת עַם יִשְׂרָאֵל). מִיד, עֲמִיד וְנִתְחַזַּק בְּתַפְלָה וּבְקֶשׁ רַחֲמִים עַל עַם יִשְׂרָאֵל. מִשָּׁל לְדַבֵּר:

מִשָּׁל לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁבָּעַס עַל בְּנוֹ, וְהָיָה מִכָּהוּ מִכָּה גְדוּלָּה, וְהָיָה אוֹהֲבֵוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב לְפָנָיו וְרוֹאֶה בְּעוֹנָשׁ, וּמִתְיַרָא לּוֹמַר לוֹ לְמַלְךְ דְּבַר לְטוֹבַת בֶּן הַמֶּלֶךְ. אָמַר הַמֶּלֶךְ לְבָנוֹ: "אֲלֵמָלָא אוֹהֲבִי זֶה שִׁיּוֹשֵׁב

הערות

לְפָנַי, הִרְגִּיתִּיךָ! אָמַר אוֹהֲבֵוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ בְּלִבּוֹ "אֲכַן דְּבַר זֶה תִּלְוִי בִּי" מִיד עֲמִיד וְהִצִּילוֹ לְבֶן הַמֶּלֶךְ.

הגמרא ממשיכה לפרש את הפסוקים המתארים את הדין-ודברים שבין הקב"ה ומשה:

אמר הקב"ה למשה: **"וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי וַיִּחַר־אִפִּי בָהֶם וְאָכַלְתָּם וְאָעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוּל וְגו' "** (שמות לב, י). **אָמַר רַבִּי אֶבְיָה: אֲלֵמָלָא מִקְרָא בְּתוֹב - אִם לֹא הָיָה כְּתוּב כִּךְ בַּפְּסוּק, אִי אֶפְשָׁר לְאֹמְרוֹ - לֹא הָיִינוּ רְשָׁאִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּבִיטוּי כּוּה. פְּסוּק זֶה מְלַמֵּד שֶׁתִּפְסוּ מִשָּׁה כְּבִיכּוֹל לְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּאָדָם שֶׁהוּא תוֹפֵס אֶת חֲבִירוֹ בְּבִגְדוֹ, וְאָמַר מֹשֶׁה לְפָנָיו: "רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! אִין אֲנִי מִנִּיחָךְ עַד שֶׁתִּמְחוֹל וְתִסְלַח לָהֶם" [22].**

הגמרא דורשת את המשך הפסוק:

"וְאָעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוּל וְגו' ". אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כֹּאשֶׁר אָמַר הַקֶּבֶ"ה כֵּן לְמֹשֶׁה אָמַר מֹשֶׁה לְפָנָי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! וְמָה בְּסָא שֶׁל שְׁלֹשׁ רְגָלִים, דְּהֵינּוּ, עִם שִׁישׁ לָהֶם זִכּוֹת שֶׁל שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אֵינּוּ יוֹכֵל לְעַמּוֹד לְפָנָי בְּשַׁעַת פְּעֻסָּךְ, בְּסָא שֶׁל רְגַל אַחַד, דְּהֵינּוּ הָעַם שֶׁאֵתָּה אוֹמַר לְבָנוֹת מִמֶּנִּי, שֶׁלֹּא תְהִיָּה לָהֶם זִכּוֹתִי, עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְעַמּוֹד לְפָנָי בְּשַׁעַת כַּעֲסֶךָ" [23]. וְלֹא עוֹד, אֲלָא שִׁישׁ בִּי בּוֹשֶׁת פָּנִים מֵאַבּוֹתִי אִם אֲסָכִים לְדַחוֹת אֶת צִאצְאֵיהֶם מִפְּנֵי הַצִּאצְאִים שְׁלִי, שֶׁעַכְשִׁיו יֹאמְרוּ, "רָאוּ פְּרָנְס שֶׁהַעֲמִיד עֲלֵיהֶם" [24]. בְּקֶשׁ אוֹתוֹ פִּרְנָס גְּדוּלָּה לְעַצְמוֹ לְהוֹיֵת אֶב לְאוֹמָה חֲדָשָׁה וְלֵכֵן לֹא בְּקֶשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים" אֲלָא הִנֵּחַ לָהֶם שִׁיכּוֹל [25].

המשך לביאור הפסוקים:

"וַיִּחַל מֹשֶׁה אֶת־פָּנָי ה' " (שמות לב, יא). מִפְּנֵי מָה כְּתִבָּה תּוֹרָה מִלֵּת "וַיִּחַל" בְּמָקוֹם "וַיִּתְפַּלֵּל" [26]?

הגמרא מפרשת:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מְלַמֵּד שֶׁעֲמִיד מִשָּׁה בְּתַפְלָה לְפָנָי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַד שֶׁהִחֲלָהוּ - כְּלוּמַר, שֶׁהַפְּצִיר בּוֹ וְהַעֲתִיר עֲלָיו רִיבּוּי תְּפִילָּה [27].

השיג את מטרותיו - כפרה לעם ישראל].
אף על פי שדברים אלו הם רק לשבר את האוזן ודרך משל, מכל מקום הגמרא דקדקה מאד בבחינת המשל, שהקפידה לומר שתפס משה בביבול "בבגדי" ה' ולא בה' עצמו. שהרי "הבגדים" מסמלים את מדות ה', כמו שהבגדים שאדם לובש מורים על התנהגותו: בשעת חרדה ושמחה לובשים בגדים חגיגיים, בשעת אבל וצער לובשים שחורים, ואם חוגר חרב וחנית הרי הוא יוצא למלחמה להגן מאויביו. כך אצל הקב"ה, אמנם בו אין שום שינוי אבל מדותיו שהוא משתמש בהם לצרכי כריותיו משתנים לפי התנהגות התחתונים. אם הוא שעת רצון, שבריותיו עושים רצונו, אז אומרים עליו על הקב"ה שהוא "לובש" בגדי רצון וחסד; אם חס ושלום מכעיסים הבריות לפניו במעשים רעים, אז אומרים עליו שהוא "לובש בגדי נקם" (עיי' ישעיהו נט, יז), וכאן, על ידי תפילתו, תפס משה ב"בגדי נקם" של הקב"ה, דהיינו מדת הרין, כדי למנוע בעדה מלהשמיד את ישראל (צל"ח).

23. תשובה זו ולמדנו מהפסוק (שמות לב, יג): "זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך", שמעלה משה את זכרם של אברהם יצחק ויעקב (מהרש"א; עיי' גם ברש"י על הפסוק).

המפרשים שואלים למה יחשבו צאצאי משה רק כבסא שנשמך על רגל אחד, והרי בני משה הם גם בני אברהם יצחק ויעקב?

לפיכך מפרש המהרש"א שלשון הגמרא שהדבר קל וחומר הוא באמת לאו דוקא. אלא טענת משה היא שאם הכסא אינו יכול לעמוד על שלשה רגלים (האבות), אז לא יהיה בכחו של "רגל" אחד נוסף (משה) לעמוד בפני חרון אפו של ה'.

אבל הבן יהודה מתרץ שעמידת הכסא על שלשה רגלים פירושה שקיום עם ישראל עומד על שלושת הבריות שכתב הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב. ואם היה הקב"ה מכלה את בני ישראל היו הבריות האלו מופרות, והיה צורך לברות ברית חדשה עם משה, וברית חדשה זו שם משה היתה או הרגל הבלעדי שצליה עומדת הכסא. וראה גם מה שפירש הצ"ח.

24. [הלשון הזה שמשמעו "פרנס שהעמיד הקב"ה עליהם" נראה קצת כמולול בכבודו יתברך. ולכן נדאית גירסת הילקוט שמעוני "שעמד עליהם" גירסא נכונה (דקדקי סופרים ב; עיי' גם בעץ יוסף שמישיב גירסתנו)].

25. ד' יעקב עמדין.

26. מהרש"א. [כל הדרשות הבאות בהמשך מקשרות "ויחל" למלה שבשרשה אותיות "חל"].

27. רש"י. ועיי' פירושים אחרים במהרש"א וברכת ראש.

14. ראה רד"ק ומצורת דור שם.

15. זה לשון הפסוקים שם: "פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבַעַת וּבְתִים טְבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁכַּחְתָּ. וּבְכִרְךָ וְצִאנְךָ יִרְבִּין וְיִכְסֹף וְנִתְּבַח יִרְבֶּה־לָךְ וְכָל יִרְבֶּה־לָךְ יִרְבֶּה. וְרָם לִבְכָּךְ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים".

16. ["ישורון" הוא כינוי לעם ישראל].

עיי' במהרש"א המפרש למה צריכים אנו לכל הפסוקים האלו כדי להבהיר מה שהוא לכאורה ענין אחד.

17. [גם כאן, ה' הורה שזה למוד זכות במקצת ולא טענה גמורה - ראה מהרש"א המובא לעיל בהערה 3].

[אף שהפסוק מדבר על עבודת הבעל בימי הושע ולא על חטא העגל בימי משה רבנו, מכל מקום הטענה נכונה גם ביחס לחטא העגל (מהרש"א)].

18. אי אפשר לפרש את הפסוק כפשוטו - ציווי למשה שירד מההר - משום שלא מוזכר בפסוק מה עליו לעשות בדרתו מההר (מהרש"א). ועוד, אילו היתה כוונת הציווי שירד מההר, היה משה עושה כן תיכף, ולא היה ממשיך לדבר עם ה' כמסופר בפסוקים הבאים (פירוש השני בצ"ח). ועיי' בתורה תמימה שם שמפרש בדרך אחרת.

19. [לפי הגהת הבי"ח: "למה לך גדולה?" וזית למדרגה גבוהה זו דק כדי להביא את העם לקבלת התורה ושמירת המצוות. ועכשיו שחטאו עליך לרדת ממדרגה זו (עיי' אברבנאל שמות לב, ז)].

20. משה רבנו סבר שתפילתו בעד ישראל לא תתקבל היות והורד מגדולתו. המקור לדרשת רבי אלעזר (שמשה הרגיש שאין בכחו להשיב על דברי ה') כך הוא: בשמות לב, ז', במשך ארבעה פסוקים, ישנו דיבור ארוך שאמר ה' אל משה. בפסוק ז מתחיל הדיבור: "וידבר ה' אל משה: לך רד וגו'". בפסוק ט, שהוא המשך מדרבור של ה' למשה כתוב שוב: "ויאמר ה' אל משה... ועתה הניחה לך". וא"כ יש לשאול: למה מפסיקה התורה את דברי ה' בפתיחה חדשה (ויאמר ה' אל משה)? לכן מפרש ר' אלעזר שה' הפסיק מלדבר אחרי דבריו הראשונים (פסוקים ז-ח) כדי לשמוע את תשובת משה. אבל משה לא נסה להשיב אחרי שהותש כוחו בשמע את דברי ה'. ושוב התחיל ה' לדבר אחרי שראה שתיקתו של משה (עיי' באברבנאל ור' שמשון רפאל הירש שם).

21. רש"י, כפי שדבריו מובאים בעין יעקב; ועיי' גם רש"י.

22. ברור שהגמרא כאן רק מתארת דבר רוחני מוחלט באופן שישבר את האוזן. [וכוונת הדברים היא שהרבה משה להתפלל ולהתחנן לפני הקב"ה ולא הרפה ער

פירוש אחר:

וְרָבָא אָמַר: מלמד שלא זו משה משם עד שכביכול הפר לו להקב"ה את נדרו שנדר להשמיד את עם ישראל. כתיב הָכֵא - כתוב כאן: "וַיִּחַל"; וְכִתִּיב הָתֵם - וכתוב שם בפרשת נדרים (במדבר ל, ג): "לֹא יִחַל דְּבָרוֹ" [דהיינו נדרו]. וְאָמַר מַר בפירוש פסוק זה: הוּא, הַנּוֹדֵר עצמו, אֵינוֹ מֵיִחַל את נדרו, אֲבָל אַחֲרִים מֵחִלִּין לוֹ - דהיינו שבית דין של שלשה אנשים אחרים - או יחיד מומחה - מתירין לו את נדרו לפי סדר התרת נדרים^[28].

עוד פירוש אחר:

וּשְׁמוּאֵל אָמַר: לשון ויחל נדרש כלשון חלל - מת. ופסוק זה מְלַמֵּד שְׁמִסֵּר משה עצמו לְמִיתָה עֲלֵיהֶם - סיכן את חייו עבורם, שְׁנֵאמַר (שמות לב, לב): "וַיָּאֵם אֵין, מַחֲנִי נָא מִסַּפְרָךְ" - ואם לא תשא חטאתם, מחוק אותי מספר החיים^[29] כי אינני חפץ עוד בחיים.

עוד פירוש אחר:

אָמַר רָבָא אָמַר רַב יִצְחָק: מְלַמֵּד שֶׁהַחֲלָה - שגרם לחול עליהם מִדַּת הַרְחָמִים של הקב"ה^[30].

ועוד פירוש אחר:

וְרַבִּנָּן אָמְרִי: מְלַמֵּד שְׁאֵמַר מִשֶּׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם! חוֹלִין הוּא לָךְ מַעֲשׂוֹת בְּדָבָר הַזֶּה"^[31].

ביאור אחרון:

"וַיִּחַל מִשֶּׁה אֶת־פָּנָיו ה' ". תִּנְיָא בברייתא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמַר: מְלַמֵּד שְׁעֵמֶד מִשֶּׁה בַתְּפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַד שְׁאַחֲזוֹתוֹ לַמֶּשֶׁה מַחֲלָה בִּשְׁם "אֲחִילּוֹ", וְהוּא לִשׁוֹן "וַיִּחַל".

הגמרא מבארת מלה זרה זו:

מֵאִי - מה זה "אֲחִילּוֹ"? אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: זֶהוּ אֵשׁ שֶׁל עֲצָמוֹת. וּמֵאִי אֵשׁ שֶׁל עֲצָמוֹת? אָמַר אַבְיִי: אֲשֶׁתָּא דְגֵרְמִי, דהיינו קדחת העצמות^[32].

הגמרא דורשת פסוק נוסף מתפילת משה:

"וַיִּזְכֹּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ" (שמות לב, יג). מֵאִי - מה כוונת המלה "בָּךְ"? אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר:

אָמַר מִשֶּׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם! אֵלֶּמְלָא - אילו^[33] נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם (לאבות) בְּשִׁמְיָם וּבְאָרְץ, הִיִּיתִי אוֹמֵר בְּשִׁמְיָם וּבְאָרְץ בְּטָלִים לַעֲתִיד לְבֹא"^[34], בָּךְ שְׁבוּעָתְךָ בְּטָלָה. וְאוֹלָם עֲבָשִׁיו שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל, שְׁהָרִי כִשְׁנִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹרָה, "וְהִרְבָּה אֲרַבָּה אֶת זֶרַעְךָ וְכוּ' ", אָמַרְתָּ לוֹ, "כִּי נִשְׁבַּעְתִּי" (בראשית כב, טו-יז). מֵה שִׁמְךָ הַגָּדוֹל חֵי וְקִיָּים לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, בָּךְ שְׁבוּעָתְךָ לַאֲבֹת לַהֲרֹבֹת אֶת זֶרַעְךָ קִיָּמָת לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים".

הגמרא דורשת את המשך הפסוק:

"וַיִּתְּנָה לָאֱלֹהִים: אֲרַבָּה אֶת־זֶרַעְכֶּם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכָל־הָאָרֶץ הִזְאֵת אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי אֶתֶּן לִזְרַעְכֶּם". שְׁוֹאֵלֶת הַגְּמָרָא: הֵאֵין - זה הלשון: "אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי", אֵינוֹ מְדוּיָק לְכַאוּרָה, אֵלֶּא "אֲשֶׁר אֲמַרְתָּ" מִיִּפְעִי לִיָּה - הִיָּה צָרִיךְ לֹמַר, כִּי הַמַּלְיָם "אֶתֶּן לִזְרַעְכֶּם" לֹא אִמְרָן מִשֶּׁה אֵלֶּא הַקִּבְיָה אִמְרָן לַאֲבֹת^[35]. אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּתִשְׁבּוּת שְׁאֵלָה זוֹ: עַד בָּאֵן - עַד לַאֲחֵר הַמַּלְיָם "כְּכֹכְבֵי שָׁמַיִם" דְּבָרֵי תַלְמִיד - תְּפִילָּתוֹ שֶׁל מִשֶּׁה; מִכָּאֵן וְאֵילָךְ - מִהַמַּלְיָם "וְכָל־הָאָרֶץ הִזְאֵת" וְהַלֵּאָה דְּבָרֵי הַרְבֵּה - תְּשׁוּבָתוֹ שֶׁל הַקִּבְיָה לַמִּשְׁה^[36].

ביאור אחר בפסוק:

וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַ נַחֲמָנִי אָמַר: אֵלֹו וְאֵלֹו - שְׁנֵי חֲלָקֵי הַפְּסוּק הֵם דְּבָרֵי תַלְמִיד. וְמֵהוּ לִשׁוֹן "אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי"? אֵלֶּא בָּךְ אָמַר מִשֶּׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם! דְּבָרִים שְׁאֲמַרְתָּ לִּי, לָךְ אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְיָי"^[37], הִלְכָתִי וְאֲמַרְתִּי לָהֶם בְּשִׁמְךָ". הַבְּטַחְתִּי לָהֶם בְּשִׁמְךָ שֶׁתִּבְּיֵא אוֹתָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן. עֲכָשׁוּ אִם לֹא תִקְיִים אֶת הַבְּטַחְתְּךָ, מֵה אֵנִי אוֹמֵר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל? אֵיךְ אוֹמַר לָהֶם שֶׁהַבְּטַחָה שֶׁהַבְּטַחְתִּי לָהֶם בְּשִׁמְךָ לֹא תִקְיִים^[38]?

לְאַחֵר שְׁסִימָה הַגְּמָרָא לְדַרְשׁ אֶת תְּפִילַּת מִשֶּׁה שֶׁהַתְּפִלָּה בַּעֲקֻבּוֹת חֲטֵא הַעֲגֹל, פּוֹנָה הַגְּמָרָא לְדַרְשׁ כַּמָּה פְּסוּקִים מִתּוֹךְ תְּפִילַּת מִשֶּׁה שֶׁהַתְּפִלָּה בַּעֲקֻבּוֹת חֲטֵא הַמְּרַגְלִים. בַּתְּפִלָּה זוֹ, טוֹעֵן מִשֶּׁה שֶׁאֵם יִשְׁמִיד הַקִּבְיָה אֶת עַם יִשְׂרָאֵל, יֹאמְרוּ אוֹמוֹת הָעוֹלָם: "מִבְּלָתִּי וְכָל־ה' לְהַבִּיא אֶת הָעַם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם, וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר" (במדבר יד, טו).

הערות

לא, ואלמלי ביו"ד פירושו "אילו היה". ולפי"ז צדיכים לגרוס כאן "אלמלי" ביו"ד, ולא כאל"ף.]

34. כמו שנאמר (ישעיהו סה, יז): "כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה" משמע שהשמים והארץ אינם קיימים לנצח (עין שפתי חכמים, ועין סנהדרין צג, א ובראשונים שם להסבר ענין זה).

35. לפי הפשט המלים "וכל הארץ הזאת אשר אמרתי וגו'" הן המשך הכטחת ה' לאבות. משה מצטט את דבריו ה' לאבות, שלא רק שירבה את זרעם אלא גם יתן לזרעם את הארץ המובטחת לנחלה. (לפי פשט זה הפסוק נפסק כך: ותדבר אלהם: "ארבה את זרעכם ככוכבי השמים, וכל הארץ הזאת...") אמנם לא מצאנו בשום גבואה לאבות שה' מכנה את הארץ המובטחת "הארץ אשר אמרתי", ולכן הגמרא הבינה שהמלים "ככוכבי השמים" הן סוף דבריו של ה', והפסוק ממשיך בדבריו משה. (לפי זה הפסוק נפסק כך: ותדבר אלהם, "ארבה את זרעכם ככוכבי השמים". וכל הארץ הזאת... אבל לפי זה קשה, שהיה לו לפסוק לומר "וכל הארץ הזאת אשר אמרתי" משום שאלו הם דברי משה ולא דברי ה' (מהרש"א); ובפניו היושע מהלך שונה - עיי"ש).

36. דברי ה' מתפרשים כך: וכל הארץ הזאת אשר כבר אמרתי אודותיה לאבות: "אתן לזרעכם", אכן תינתן לזרעם, כי לא אשמידם כמדובר (עין מהרש"א).

37. הכוונה לדברים שאמר אמר לו הקב"ה מתוך הסנה (שמות ג, טו-יז): "לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם... אעלה אתכם... אל ארץ זבת חלב ודבש" (עין ברש"י).

38. משה אמר את המלים "אשר אמרתי" דרך ייבוש. משה טען: איך אני יכול להגיד לעם ישראל שאתה תכלה אותם, אחרי שכבר הבטחת להם בשמך שינחלו את ארץ כנען? (מהרש"א).

לפי הצ"ח, משה התכוין ליסוד הידוע שדבר טוב שהבטיח הקב"ה על ידי נביא לאחרים אי אפשר שלא יתקיים, ואין החטא יכול לגרום לביטול הדבר (עין ברמב"ם, הקדמה לפירוש השמיניו באד"ה והחלק השני בענין הנביא). לכן, אמר משה "אשר אמרתי" לטעון שמאחר שהוא כבר הבטיח בתורת נביא המדבר בשם ה', שהארץ תינתן לזרעם של האבות, אי אפשר שתתבטל הבטחה זו על ידי שום חטא.

28. המתירים שואלים את הנודר אם הוא מתחרט על זה שהוא נדר מעיקרא. אם כן הוא חוזר, כגון שהוא אומר שנדר מתוך כעס ועכשיו הוא מתחרט על נדרו, אפשר להתיר את הנדר. סוג זה של התרת נדרים נקרא התרה על ידי "חרטה". אופן אחר של התרת נדרים הוא: אם יתברר למתירים שקיים מצב שאילו הכיר זה הנודר בשעת נדרו לא היה נודר מעולם, כגון, אם עכשיו רבים מפייסים אותו שיתיר את נדרו, המתירים יכולים לשאול אותו, "אם היית יודע מראש שחברך יפייסו אותך כך, האם היית בכלל נודר?" אם הוא משיב שלא היה נודר באופן זה, מתירים את נדרו. [וזהו התרה על ידי "פתח"].

מובן שאין הקב"ה צריך להיתר מאחרים לעשות שום דבר. הגמרא מתכוונת להסביר בדרך משל להתרת נדרים, שכונת הפסוק לומר שה' נתרצה לפיוסים של משה באופן שאפשר לומר שמשה "התיר" את דברו של ה' לבלות את ישראל. כמו כן, משה התנהג כ"חבר המפייס" שדרבן אפשר להתיר נדר (רשב"א, חידושי אגרות).

29. הגמרא רואה ב"ספר" משמעות של חיים. וכן פירושו הרשב"ם וחזקוני (על הפסוק) שהספר הוא "ספר החיים" (עין ראש השנה טז, ב).

30. פירוש זה מקשר את המלה "ויחל" לשורש "חול" כמו שמצאנו (בשמואל ב' ג, כט): "ויחלו על ראש יואב" - ינוחו על ראש יואב (רש"י).

31. לפי פירושו זה, תפילת משה דומה לתפילת אברהם אבינו בעד אנשי סדום. אברהם בתפילתו על סדום אמר (בראשית יח, כה): "חלילה לך מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע", והגמרא (עבודה זרה מה, א) מפרשת את דברי אברהם: "חלולין הוא לך להמית צדיק עם רשע". כמו כן, טען משה שיציל הקב"ה את כל עם ישראל בזכות הצדיקים שבהם שלא חטאו בעגל (מהרש"א).

32. "אשתא דגרמי" הוא לכאורה תרגום מלולי (בארמית) של "אש של עצמות", וא"כ מה הוסיפו בזה? מסביר הבן יהוידע, שמכיון ש"אש" בלשון הקודש משמעה אש ממש, מפרש אב"י שאינו אלא "אשתא" שפירושו בארמית: קדחת (לדוגמא עיין שבת טז, ב - טו, א). [גם יש לומר שאב"י תרגמה לארמית מכיון שמחלה זו מוזכרת בשמה הארמי בתרגום יונתן דברים כה, כב ("ובאישא דגרמיא דרלקא מוחיא").] ועיין משך חכמה (שמות לב, יא) לביאור מחודש על הגמרא שלנו.

33. [מפרש רבינו בתוס' מגילה כא, א"ה אלמלא, דאלמלא באל"ף פירושו "אילו

הגמרא שואלת:

"מבלתי יכול ה' " מיבעי ליה - היה צריך לומר. למה כתוב "יכולת" [39] ומושיבה:

אמר רבי אלעזר: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: "רבונו של עולם! עבשיו, אם תשמיד את עם ישראל, יאמרו אומות העולם: 'תשש כחו של הקב"ה עד שנעשה כביכול ככחה של נקבה, ואינו יכול להציל את עמו מידיו'. אמר הקדוש ברוך הוא למשה: 'והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם [לעם ישראל] על הים ואם כן לא יוכלו להכחיש את כוחי? אמר משה לפניו: 'רבונו של עולם! עדיין יש להם מקום לומר: למלך אחד, פרעה, יכול ה' לעמוד, אבל לשלשים ואחד מלכים בארץ כנען אינו יכול לעמוד [40].

הגמרא מוסיפה:

אמר רבי יוחנן: מנין אנו יודעים שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה? שנאמר (במדבר יד, כ): "ויאמר ה' סלחתי בך בך" - כפי שדברת, שצדקת בטענתך [41].

ביאור נוסף בפסוק:

תני דבי רבי ישמעאל - חכמי בית מדרשו של ר' ישמעאל לימדו בברייתא: אמר הקב"ה למשה: "בך בך" - אילו הייתי משמיד את עם ישראל, ודאי עתידים היו אומות העולם לומר בן שאין ביכולתי

להושיע את עמי מידם [42].

הברייתא מסיימת בשבחו של משה:

אשרי תלמיד [משה] שרבו [ה'] מודה לו!

הגמרא מסיימת נושא זה בביאור הפסוק בהמשך הענין שם:

"ואולם חי-אני" - אמר רבא אמר רב יצחק: פסוק זה מלמד שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: "משה, החייתיני בפני אומות העולם בך בך" [43].

הגמרא חוזרת לנושא העיקרי, הכנה נפשית לפני התפילה, ודורשת בענין זה פסוק מתפילה אחרת של משה:

דרש רבי שמלאי: לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל. מנן לנו דין זה? מסדר תפילתו של משה. דכתיב (דברים ג, כג): "ואתחנן אליה בעת ההיא". וכתיב בהמשך (שם כד): "ה' אלהים, אתה החלת להראות את-עבדך את-גדלך ואת-ידיך החזקה, אשר מי-אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וגבורתיך". וכתיב בתריה - אחרי שבח זה שסידר משה (שם כה): "אעברה נא ואראה את-הארץ הטובה וגו'". הרי שלא בקש משה מאומה מאת ה' עד שסידר שבחו מקודם [44].

הגמרא נותנת סימן כדי לזכור את שבעת המאמרים הבאים:

(סימן: מעשיו, צדקתו, קרבן, כהן, תעניית, מנעל, ברין) [45].

הערות

39. למה השתמש משה במלת "יכולת" שהוא שם דבר, ולא במלת "יכול" שהוא פועל ולשון יותר ישיר (עיין רשב"א: ועיין גם מהרש"א).
40. הרשב"א (בחיידושי אגרות) מפרש את הענין כך: משה רבינו היה מתוכח עם פרעה והמצריים להוכיח להם שיש סיבה עליונה [הוא ייחודה המהווה את הכל] שהוא סיבה לכל ושלטי בכל והוא שהבדיל העם הזה לחלקו, כאמרו (שמות ד, כב) "כה אמר ייחודה בני בכורי ישראל". ודבר זה כחש פרעה באמרו (שמות ה, כ) "לא ידעתי את ייחודה". אלא היו פרעה ועמו חושבים שענין ישראל כענין שאר האומות שנתונים תחת ממשלת מזלות השמים שפעמים תתגבר אומה זו מצד כח המזל המנהיג אותה ופעמים תשפל מצד שפלות המזל ההוא שיפגעו כח מזל אחר המנצח. וכשגברה יד משה בדבר ה' והוציא את העם ממצרים חזרו להודות, כמו שנאמר (שמות ט, כו) "ייחודה הצדיק" וגם (שם יד, כה) "כי ייחודה נלחם להם במצרים". ועכשיו היה דבר משה בתפילתו שאם ישמיד הקב"ה את עם ישראל יהיה פתחון פה לאומות לטעון שבאמת אין עם ישראל חלקו של סיבת הסיבות יתברך השולט על הכל, אלא חלקו של אחד ממנהיגי השפלים שאין ביכולתו לעמוד בפני השרים המנהיגים ארצות שלשים ואחד מלכים. ולכך אמר משה "מבלתי יכולת ה'", כלומר שיאמרו האומות שאין יכולתו של אלהי ישראל "יכולת ייחודה" - היכולת של המהווה את הכל, שיכפרו שייחודה הוא הוא אלהי ישראל ומנהיגם והם חלקו ונחלתו. אבל פירוש "מבלתי יכולת ה'" היה שייחודה עצמו אינו יכול, וזה סתירה מיניה וביה ומן הנמנע הוא, שמאחר שמודים שהוא ייחודה הרי מודים שאין מניעה לו יתברך.
- ואמרו "תשש כחו בנקבה" היינו שהוכר פועל והנקבה היא המקבלת את פועלת הזכר. ועכשיו ימצאו האומות פתח לומר שאין כחו יתברך ככח הזכר שהוא הפועל רק ככח הנקבה שהיא מקבלת מאחר, והיינו שהוא כשאר הכחות שמקבלין מסיבה אחרת ויגברו פעם ויושפלו פעם.
- וראה במהרש"א, בפירושו הגר"א ובבן יהוידע פירושים נוספים על ענין זה.
41. אבל ראה פירושו של רבינו חננאל. המלה "כדברך" לכאורה מיותרת, שאם רצונו יתברך לומר (בפסוק כ) שהוא טולח לעם ישראל בגלל תחנוני משה הבאים תיכף לפני זה (פסוקים יז, יט), היה די לומר: סלחתי. לכן לומדת הגמרא שטלח הקב"ה לעם ישראל בגלל טענתו הראשונה של משה (שבפסוק טז) (מהרש"א).
42. לפי זה, הפסוק נחלק לשני חלקים: "ויאמר ה': סלחתי" על החטא. ועוד: "כדברך", כי ודאי כדברך יהיו עתידין לדבר (ע' רבינו חננאל).
43. בזכות טענתך יציל ישראל, וממילא ימשיכו מצרים ושאר אומות העולם להכיר ביכולת ה' שאין לה מניעה. ומכיון שיכולת בלי שום מניעה ומציאות נצחית הן עניינים תלויים זה בזה, הרי שמשה הביא להכרה בנצחיות של הקב"ה ("החייתיני") אצל האומות (עיין רש"י, וברבינו נסים גאון באורך; ובבן יהוידע באר בדרך אחר).
44. אנוניו למדים מדברי ר' שמלאי ומנהגו של משה רבינו, לפתוח את תפילת שמונה עשרה בשבחו של הקב"ה.
- הרשב"א מוכיח שלא רק סדר הברכות לבד לומדים ממש רבינו, אלא גם תוכן שלש הברכות הראשונות. תכלית שלש הברכות הללו היא לקבוע בנפש המבקש את הגישה הנכונה לבקש מהקב"ה, ולעורר אותו על השוני המהותי שבין בקשה מה' לבקשה מאדם.

- כרגיל, כשמבקשים מוולתנו יש שלשה ספקות:
- א. האם חייב מי שמבקשים ממנו לשלם גמול למבקש, או שמבקשים ממנו על צד מתנת חנם?
- ב. האם ביכולתו של מי שמבקשים ממנו למלא את המבוקש, אם לא?
- ג. האם מי שמבקשים ממנו הוא היחיד שביכולתו למלא את המבוקש, או שישנם גם אחרים שביכולתם למלא אותו?
- והנה שלשה ספקות הללו אינם קיימים כשמבקשים מהקב"ה. שכשהקב"ה ממלא בקשה, הוא מצד החסד המוחלט ממנו כי אינו חייב לבריותיו כלל. כמו כן, אין ספק שהוא - ורק הוא - יכול למלא את כל בקשותינו. ואם לא ירצה הקב"ה למלא את המבוקש אין אחר יכול להיענות במקומו.
- מפני שדברים אלו הם כל יסוד תפילותינו, קובע ר' שמלאי שאין להתפלל עד שיבטא בפה הענינים האלו, פן יטעה ח"ו באחת מן הכוונות הללו, ויבקש מה' כמבקש מחברו, ויסתפק באחד מספקות אלו. לכן לא ישאל צרכיו לפני שיקדים לנפשו תכונת שבחי הבורא: יכיר ויתבונן שהוא אדון הכל, אין לאחד מן הנבראים תביעה עליו, ואין לו מעצור ולא מניעה בשום דבר, ואין עצה להשיג טובה ולהינצל מרעה בלתי רצונו יתברך. רק אחרי שיקבע בלבו אמיתות אלו ראוי לבקש צרכיו, כמו שאמר משה רבנו בהקדמת תפילתו לפני בקשת צרכיו. ובכן משה פתח:
- א. "ד' אלקים, אתה החילות להראות וכו'" - לומר שהוא יתברך המתחיל בטובה והחסד אצלו, לא שהקדים משה לעשות דבר שעליו חיוב הגמול הוא אליו. משה הוסיף ואמר "את עבדך", כלומר, שה' הטיב עמו טובת האדון לעבד, שאין במעשה העבד דבר שיחייב האדון בתגמולו, שעבודת העבד לאדוניו מחויבת מפני שהוא עבדו וקנינו.
- ב. "את גדלך ואת ירך החזקה" - לומר שלא ימנענו דבר.
- ג. "אשר מי קל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך" - לומר שאם ה' לא יעשה דבר, אי אפשר לוולתו בשמים ובארץ לעשותו.
- שלש הברכות הראשונות בתפילת שמונה עשרה נמשכות אחרי תפילת משה. הם עשויות לקבוע בלב המתפלל יסודות אלו לפני שהוא פותח בבקשותיו. בברכה הראשונה אנו מוכיחים את החסד שה' עושה עמנו ועשה עם אבותינו [זוכר חסדי אבות - עיין דברים יז, יב עם הספורנו שם], כדי להקדים בנפשנו שאין אנו שואלים מה' על צד הגמול. הברכה השנייה, גבורות ה', נאמרת כדי להקדים שאין אנו מסתפקים ביכולתו יתברך, שהוא יתברך כל יכול אף להמית ולהחיות.
- הברכה השלישית, קדושת השם, נאמרת לבטא בשפתים שאנו מקדישים וממליכים את השם על הכל, ומעידים אנו שאף הקדושים, כלומר, המלאכים, מהללים בכל יום לשמו יתברך ומודים כי כחם מן השפע הנשפע אליהם ממנו, ואין פועלים אלא ברצונו יתברך. קל וחומר לכני אדם, שאין לפנות אליהם כי אין בכוחם ויכולתם לעשות מכלעדי ה'.
- רק אחרי שמכירים ביסודות אלו על ידי אמירת שלש הברכות הראשונות אפשר להמשיך עם שאר הברכות של בקשת צרכים.
45. שבע מלים אלו הן סימן כדי לזכור שבעת המאמרים הבאים. לדוגמא, המלה "מעשים" היא סימן לזכור את המאמר הראשון: "גדולה תפילה יותר ממעשים טובים"; המלה "צדקה" מזכירה את המאמר השני: "גדולה תענית יותר מן הצדקה", וכן על זה הדרך.

מסורת הש"ס

(א) וַיֵּן חֹסֶם סוּדֵרֵר לֵה: וְכֵן בְּחֹסֶם דִּיבְמוֹחַ ו. ד"ה
שְׁמֵאֲמֵר, (ב) ב"מ נט.,
(ג) בֶּן אֲדָמָה קִדְּרָה כִּי־לֵל,
(ד) לְקִמֹן נה., (ה) ז"ל
עֲשׂוּתָה, (ו) וְכִנְרֵי חֶלְפֵס
אִי וְהָא דְלֵא אֲפִשְׁר
לְקַדֵּר אֲפִשְׁר לְקַדֵּר
מִקְדָּר וְאִי מִפְּסִיק:
(ז) וְכֹעֵס חֹסֶם שְׁמֵה קִיֹּס:
וְכִנְרָה טז: וְכִי קִסְדַּל:

שְׁתֵּם תִּפְתִּי. סָס
 מְלוֹתֵי הַקֶּסֶס נִמְצְאוּ
 (אֵיכָה ג. ח.) שְׁמֵהָ
 תִּפְתִּי. אֵין לְשִׁמּוֹת
 מְלִשׁוֹן נִקְשָׁה שְׁמִנְקָה
 מִחֲמַל הַקֶּסֶס שִׁמְעֵה
 שְׁמָחֹה אֵלֵל אֵל חֲמֵשׁ יָם
 לְשִׁמּוֹת מְלִשׁוֹן נִקְשָׁה
 וְיִזְכֹּר כִּי אֵין בּוֹטֵה אֵין
 דִּכְרִי לְשִׁמּוֹת וְלֹא לְחֲמֵשׁ
 אֵל חֲמֵשׁ אֵל מִחֲמֵשׁ
 חֲתָן מִשְׁמָחֵן לְשׁוֹן נִקְשָׁה
 וְיִשְׁמָעֵשׂ לְשׁוֹן עֲחָד כְּנוֹן
 (מִתְּהֵלֵם קֶסֶס) אֵין יֵס
 לְמוֹט הִרִי לְשׁוֹן נִקְשָׁה
 אִיחָדֵר יִעֲקֹב אֵל חֲתָן לִי
 מִחֲמֵה עֲחָדֵם (ל) הוּא
 לְשׁוֹן עֲחָדֵם (ל) בְּרִית ט.

ובין העיר: א"ר חנין א"ר חנינא כ
ממא לן ממושה רבינו שנא' ואת
בפעם ההיא אני והא"ר חיי
במועין בה סוף בא לידי כאב ל
תקנתיה 'עסוק בתורה שנא' ועי

שנאמר ע"ן חיים היא למחזיקים
בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל
ת"ר ארבעה צריכין חזק ואלו
שנא' ע"ק חזק ואמץ מאד לשנא'
שנא' ע"קוה אל ה' חזק ויאמץ ל'
ציון עובדי ה' וה' שכחני היינו עני
נושא אשה על אשתו ראשונה
ממולות בראתי ברכיע ועל כל מוזה
כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים
בבראתי לו שלשים גסמרא ועל כל
בנגד ימות החמה וכולן לא
אמר הקב"ה כלום אישבה עולות
ואין שכחה לפני כסא כבודך ש'
רשב"ע הואיל ויש שכחה לפני
היינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא
מעשה סיני: חסידים הראשונים
יושבי ביתך ואמר ר' יהושע ב"ר
לשמך ישבו ישרים את פניך
אחת אחר תפלתו קודם תפלת
ודורו לשמך ישבו ישרים את פניך
וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי כ'
היאך נעשית אלא מתוך שחכמה
כששלומו לא ישיבנו: אמר רב
המתפלל וראה אדם אם כנגד
הא' דאפשר לקצר (נ) קצר ואם
נתן לו שלום ולא החזיר לו ש'
בכתוב בתורתכם ע"ק השמר ל'
למה לא החזרת לי שלום אם
עוד שאפי"ס בדברים א"ל איני

ה' ואנכי ^לא אשבתך. אמילו הם חלה משכנה ר

זמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ומומשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה שגאמר « אל תוסף דבר אלי וסמך ליה » עלה אש הפסגה: וא"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מאי טעמא זה בגופו וזה בממונו: וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שגא' « למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם » (6) א"ר יוחנן « כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שגא' « דייכם מיום מלא: » וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נגעלו שערי תפלה שגאמר « גם כי זועק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה נגעלו שערי דמעה לא נגעלו שגאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל מעתי אל תחרש רבא לא גזר תעניתא יומא דעיבא משום שגא' « סכותה בענן לך מעבור תפלה: » וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל ואביהם שבשמים שגא' « ואתה » קח לך תחבת ברזל ותתתה אותה קר ברזל כינר המארץ בתפלתו אין תפלה חזרת ריקה לל אל ה' ובתיר בתריה וישמע ה' אלי גם בר אבא א"ר יוחנן כל המארץ בתפלתו שגא' « תוחלת ממושכה מחלה לב מאי חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה

בַּה לֹא קָשִׁיָּא זֶה הָא דְּמֵאֲרִיךְ וּמַעֲיִין בַּה הָא
 ל וְלֹא נִעְנָה יַחְזוֹר וַיִּתְּפַלֵּל שְׁנָאמֹר ❷ קוּה אַל
 הֵן תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים תְּפִלָּה וּדְרָךְ אִמְרֵי
 יוֹד ❸ וְלַעֲשׂוֹת כֻּלָּל הַתּוֹרָה חֹזֶק בַּתּוֹרָה וְאִמְרֵי
 בֶּן וְקוּה אַל ה' דְּרָךְ אֶרֶץ מִנֵּין שְׁנָא ❹ חֹזֶק ו
 בַּה הֵינָּה שְׂכוּחָה אִמְרֵי רִ"ל אִמְרָה כִּנְסַת יִשְׂרָאֵל
 וְזִכְרֵי מַעֲשֵׂה הָרָאשׁוֹנִה אֶתְּהָ עֻזְבִּתִּי וְשִׁכְרָה
 וּמוֹל בְּרֵאֲתִי לוֹ שְׁלִשִׁים חִיל וְעַל כָּל חִיל וְ
 דְּרֵהֲמֹון וְעַל כָּל דְּרֵהֲמֹון וְדֵהֲמֹון בְּרֵאֲתִי לוֹ שְׁלִשִׁים
 גִּסְמָרָא וְגִסְמָרָא תְּלִיתִי בּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים
 אֲתִי אֵלָא בִּשְׁבִילְךָ וְאֵת אִמְרַת עֻזְבִּתִּי וְ
 אֵילִים ❶ וּפְטָרֵי רַחֲמִים שְׁתַּקְרִיבַת לִפְנֵי כִּמְרָא
 זֶה לֹא תִשְׁכַּח לִי מַעֲשֵׂה הָעֵנָל אִמְרֵי לֵה ❷
 כִּסָּא כְּבוֹדְךָ שְׁמָא תִשְׁכַּח לִי מַעֲשֵׂה סִינֵי
 מֵאִי דְכֹתִיב ❸ גַּם אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה זֶה מַעֲשֵׂה
 הֵיוּ שׁוּדְהִין שַׁעָה אַחַת: מִנָּא הֵנִי מִלֵּי אִ"ר
 הַמִּתְפַּלֵּל צִדִּיק לִשְׁהוֹת שַׁעָה אַחַת אַחֲרֵי
 גִּנְיָא נְמִי הֵכִי יִהְיֶהתְפַלֵּל צִדִּיק שִׁישָׁהּ שִׁשִּׁים
 מִנֵּין שְׁנָא ❹ אִשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵּיתְךָ לְאַחֵר תִּפְסִיק
 תִּנּוּ רַבְנֵי חֲסִידִים הָרָאשׁוֹנִים הֵיוּ שׁוּדְהִין שִׁשִּׁים
 אַחֲרֵי שׁוּדְהִין תִּשְׁעֵי שְׁעוֹת בְּיוֹם כַּתְּפִלָּה תִּנּוּ
 יוֹדִים הֵם תּוֹרַתָם מִשְׁתַּמְרַת וּמִלֵּאכְתָּן מִן
 יוֹסֵף ❶ לֹא שָׁנוּ אֵלָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲבָכִי
 יִרְאֵה קִרְוֹן בֹּא כְּגוּדִי לֹא יִהְיֶה פּוֹסֵק
 לֹא פּוֹסֵק ❷ תִּירִי מַעֲשֵׂה כַּחֲסִיד אַחֲדֵי שְׁהִי
 לֹוֹם הַמִּתֵּן לוֹ עַד שְׁסִיִּים תִּפְתְּלוּ אַחֲרֵי שֶׁ
 יִשְׁמֹר נִפְשָׁךְ וְכֹתִיב ❸ וְנִשְׁמְרָתָם מֵאֲדָר
 הֵייתִי חוֹתֵךְ רֹאשְׁךָ בְּסִיף מִי הִיָּה תּוֹבֵעַ
 לִי הֵייתִי עוֹמֵד לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וְדָם וְכֹא

כי לא אשכחך [ישעיה שם, טו]. הוצאת ממצרים ביד חזקה: [דבר

הגדהות ה"ח

(א) גמ' שנאמר ובפרשכס
כפיכס וגו' ידיכס דמיס:
(ב) ריש"י ד"ה אל תחרש
מדלך. נ"ב וב"מ דף נ"ט
פי' בע"א ע"ש:

הנהגות הנ"ל
[ז] גמרא עילית
(אילית). חז"ל ונ"ב
אשכנז:

גליון הע"ס
גמ' כל כהן שהרג.
בהגדה מוהר"צ ז"ל
[צ"ח] וכן בחזק' יצמות
(דף ז.) ד"ה שאמר. וע'
בחזק'ט סוף פרק ז'
דנדרומ: תוס' ד"ה
גדולה כו'. פלא
תפלה. וע' משומם
מהרשד"ט ח"א סי' ל':

תויה אויז השלם
(א) ויזעבר יי בי
למענכם ולא שמע אלי
ויאמר יי אלי רב קד אל
חוסף דבר אלי עוד
בדבר הוה: (דברים ג, כו)
(ב) עזלה ראש הפסגה
וישא עיניו קמה וצפנה
ותימנה ומזרחתה יראה
בעיניו כי לא זעבר
את הירדן הוה:
(דברים ג, כז)

(ג) למה לי רב זבחיכם
יאמר וי' שבעתי עלות
אילים וחלב מריאים
ודם פרים וכבשים
ועתודים לא תפצתיו
[ישעיה א, יא]

(ד) ובפרשכם בפיוכם
אעלים עיני מקם גם כי
תרבו תפלה אינני
שמוע ידיכם דמים
מלאני: [שעה א, טו]

(ה) גַּם כִּי אָזַעק וְאֶשׁוּעַ
שָׁתֵם תִּפְלְתִּי: (אִיכָה, ח)
(ו) שִׁמְעָה תִּפְלְתִּי יי
וְשׁוּעָתִי הָאֲזִינָה אֵל
דְּמַעְתִּי אֵל תַּחֲרֹשׁ כִּי
גַר אֲנִי עֹמֵד תִּשָּׁב
כָּכָל אֲבוֹתַי:
[תהלים, לג, ג]

(ז) ספותה בענן לך
מעבור תפלה:
[איכה ג, מד]

(ח) ואתה קח לך מנחת
בחל ובתחת אותה קור
בחל ביקד ובין העיר
והכניתה את
אליה והיתה במצוד
וצרת עליה אות היא
לבית ישראל:

(יחזקאל ד, ג)
 (ט) ואת־פִּלֵּל־אֶל־יְיָ וְאָמַר
 אֲדֹנָיִי יְהוֹה אֵל־תְּשַׁחַת
 עִמּוֹךְ וְנִחַלְתֶּךָ אֲשֶׁר
 פָּדִיתָ בְּגִדְלֶךָ אֲשֶׁר

אֲרֻבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
מִשְׁכָּה מִחֻלָּה לֵב וְעֵץ
שֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֲבָדֵי אֵל
בְּיָדָם (פ' יד) הִתְשַׁכַּח אִשָּׁה
הַשְּׂמֵר לָךְ וְשֹׁמֵר גִּפְשְׁךָ
מִתּוֹךְ הָאִשׁ: (דברים ה, טו)

תוֹחֵלֶת. לָשׁוֹן מְלִיז וּמְחַמֵּה; וְגַם חֵיִים
תְּאוֹדֶה בָּאֵה. כּוֹפֵה שֶׁל מִקְרָא הוּא
קִדָּה. וְהַמְחֹק וְלֹא מִמְשֹׁךְ יֶדְךָ אֵלֶיךָ
מִזֹּר וְקֹה; צְרִיבִיל חֻזֹּק. שִׁמְחֻמְךָ
אֵלֶם שׁוֹן מִמֵּד נִבֵּל כְּמוֹ: דָּרָךְ אֶרֶץ
אֵם אֲנִי חֹנֵן לֹא לְאֻמָּתָה אֵם כּוֹמֶת
הוּא לְסוֹדֶרְתָה אֵם אִישׁ מִלְחָמָה הוּא
לְמִלְחָמָה: שְׁשִׁיִּים חֵלֶף. רֹאשִׁי גִיטוֹמֶת
וּמִזְרֹת מְלֻקּוֹת: יָצִין וּקְרִשֵׁן
וְסֶטְרָה. שְׁמוֹת שֶׁל שְׂרָרָה כְּגוֹן
שְׁלֹמֹה וְדָוִד וְכוּ' וְסֶפֶת: שִׁיָּהּ. כְּמוֹ שְׁלֹמֹה
וּקְרִשֵׁת: גַּם אֵלֶיךָ. מַעֲשֵׂה הַתֵּגֶל
שְׁאֵמְרֵה אֵלֶה אֶלֶיךָ יִשְׂרָאֵל (שְׁמוֹת לז)
וְאֵנִי זֶה מַעֲשֵׂה פִינִי. שְׁאֵמְרֵה צִי
אֲנִי ה' אֶלֶיךָ (סג ז): יִשְׁשִׁי
בִּיחֵד. וְהִדֵּר יִהְיֶה: יִידֵד יִשְׁמֵךְ
וְהִדֵּר יִצֵּן וְשִׁים אֶת פִּינִי: תִּשְׁשֵׁן
שְׁוֹת. לִשְׁלֵשׁ מַפְלֹת: תּוֹרֵת
מִשְׁתַּבֶּרֶת. צִמּוֹךְ לִנֵּס שְׁאִין מְלֻמֶּס
מִשְׁמֵכָה: אֲבִי מִלִּי עֲבִיבִים
פִּיפֵק. שֶׁלֹּא יִסְרְגוּ: הֵא דֹאשֶׁר
בְּקֻדֶּה. כְּגוֹן שְׁקֵמָה לְגִמְרֵה מַפְלֹת:
חֶבֶל

מאריך ולא מעיין בה א"ר חמא
ה' חוק ויאמץ לבך וקוה אל ה'
יין תורה ומעשים טובים מגיין
יין במעשים טובים תפלה מגיין
תחוק לפני עצמו וגו' (ו) ותאמר
רצא רצה הקב"ה רבש"ע אדם
תני אמר לה הקב"ה בתי ז"כ
יול בראתי לו שלשים לגיון ועל
ים קרמון ועל כל קרמון וקרמון
ים וחמשה אלפי רבוא כוכבים
וכחתי (ז) התשבח אשה עולה
כר אמרה לפניו רבש"ע הואיל
ם אלה תשכחנה אמרה לפניו
אמר לה (ח) ואנכי לא אשכחך
העגל ואנכי לא אשכחך זה
יהושע ב"ל אמר קרא (ט) אשר
ופלתו שנא' (י) אך צדיקים יודו
עה אחת קודם תפלתו ושעה
חתו מנין דרביב (יא) אך צדיקים
עה אחת ומתפללין שעה אחת
דתן היאך משתמרת ומלאכתך
מברכת: אפילו המלך שואל
למלכי עכו"ם פוסק מיתבי
אלא מקצר ועולה לא קשיא
ה מתפלל בדרך בא שר אחר
סיים תפלתו א"ל ריקא והלא
נפשותיכם כשנתתי לך שלום
את דמך מדי א"ל המתן לי
חברך ונתן לך שלום היית
מוחזר

[illegible]

וצריכין להתפלל רק שתתקבל^[4].

מאמר נוסף העוסק במחיצה שבין הקב"ה לבין עם ישראל: **רַבָּא לֹא גִזֵּר תַּעֲנִיתָא בְּיוֹמָא דְּעִיבָא** - ביום מעונן, **מְשֻׁם שְׁנָאֲמַר** (איכה ג, מד): **"סִפְתָּהּ בַּעֲנָן לָךְ מַעְבֹּר תַּפְלָה"** - חצצת בענן בינך לביננו למנוע את התפילה מלעבור אליך. מהפסוק משמע שעננים הם סימן שתעניתנו, עם התפילות הנאמרות ביום התענית, לא תתקבל ברצון^[5].

הגמרא חוזרת לדברי רבי אלעזר:

וְאָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, נִפְסְקָה - חֲצָה חֻמַּת בְּרִזֵּל בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים, שְׁנָאֲמַר בְּנוֹתָא יַחְזָקָא אַחֲרֵי שְׁנַטְוָה לַחֲקוֹק צִיּוֹר שֶׁל הָעִיר יְרוּשָׁלַיִם עַל לְבִינָה (יַחְזָקָא ד, ג): "וְאַתָּה קָחֶלְךָ מִחֶבֶת בְּרִזֵּל וְנִתְּתָה אוֹתָהּ קִיר בְּרִזֵּל בֵּינָךְ וּבֵין הָעִיר". מחבת הברזל ששימשה כקיר בין יחזקאל ובין העיר ירושלים החקוקה על הלבינה מסמלת את המחיצה שמפסיקה בין ישראל להקב"ה^[6].

לאחר סיום מאמרי רבי אלעזר, עוברת הגמרא למאמרים בענין קבלת מענה לתפילה:

אָמַר רַבִּי חֲנִינִי אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: כָּל הַמַּאֲרִיךְ בְּתַפְלָתוֹ מוּבְטָח לֹו שְׁאִין תַּפְלָתוֹ חוֹזֶרֶת רִיקָם בְּלִי מַעֲנֶה, דְּהֵינּוּ, שֶׁהַתַּפִּילָה מוֹעִילָה. מָנָא לָן - מִנִּין לִנּוּ מִמּוֹשֶׁה רַבִּינוּ, שְׁנָאֲמַר בְּדַבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁמִּסְפָּר לַעַם מִה שֶׁקָּרָה אַחֲרֵי חֲטָא הָעֶגְלָה (דְּבָרִים ט, כו): "וְאַתָּה תִּפְלַל אֵלֶיּהּ", וְכָתִיב בְּתִרְיָה - אַחֲרָיו (שם י, י): "וְאֲנִי עֲמַדְתִּי בְּהָר כִּימִים הָרִאשֹׁנִים - אַרְבַּעִים יוֹם וְאַרְבַּעִים לַיְלָה - וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בַּפֶּעַם הַהִיא". משמע מהפסוק שמושה התפלל במשך כל ה"ארבעים יום וארבעים לילה". זה מלמד שהמאריך בתפילתו מובטח לו שתפילתו תתקבל^[7].

הגמרא שואלת:

אִינִי - הָאֵם אֲכַן כִּךְ? וְהָא - וְהָרִי אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בְּרַבִּי אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַמַּאֲרִיךְ בְּתַפְלָתוֹ וּמַעֲיִין בָּהּ, דְּהֵינּוּ, שֶׁמִּצְפָּה שְׁתִּיעֶשֶׂה בְּקִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָאֲרִיךְ בְּתַפִּילָה, סוֹף בָּא לִידֵי כָּאֵב לֵב - אֲכֻזָּבָה, כְּשֶׁלֹּא נִתֵּן מִבּוֹקֶשׁוֹ, שְׁנָאֲמַר (משלי יג, יב): "תּוֹחֶלֶת מִמִּשְׁכָּה מַחֲלָה לֵב" - הַמִּיּוֹחֵל לְדַבֵּר מִה וּתּוֹחֶלְתוֹ נִמְשַׁכְתָּ וּמִתְאַחֲרֶת לְבֹא, הֵיא לֹו לְכָאֵב לֵב. מֵאִי תִקְנִיתָה - מִה תִקְנֶתָּ שֶׁתּוֹחֶלְתוֹ תִתְּגַשֵּׁם? יַעֲסוֹק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, שְׁנָאֲמַר בְּסוֹף הַפְּסוֹק: "וְעַץ חַיִּים תֵּאָוֶה בָּאֶה"^[8]. וְאִין "עַץ חַיִּים" אֵלֶּא תּוֹרָה, שְׁנָאֲמַר עַל הַתּוֹרָה (שם ג, יח): "עֵץ-חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ"^[9]. נִמְצָא שֶׁהַמַּאֲרִיךְ בְּתַפִּילָתוֹ אִינוּ מוּבְטָח כָּלֵל לְקַבֵּל מַעֲנֶה, וְאִךְ אִמְרָנוּ לְעִיל הַהִיפֵךְ?

הגמרא מביאה סידרה של מאמרים מרבי אלעזר בענין התפילה: **אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: גְּדוּלָּה תַּפְלָה, דְּהֵינּוּ מוֹעִילָה יוֹתֵר מִמַּעֲשִׂים טוֹבִים, שְׁאִין לָךְ גְּדוּלָּה בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים יוֹתֵר מִמּוֹשֶׁה רַבִּינוּ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נַעֲנֶה כְּשִׁבְיָשׁ (דְּבָרִים ג, כה): "אֶעֱבְרֶה-נָּא וְאֶרְאֶה אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" אֵלֶּא בּוֹכּוֹת תַּפְלָה, שְׁנָאֲמַר (שם כו): "אֶל-תּוֹסֹף דְּבַר אֱלִי עוֹד בְּדַבֵּר הַזֶּה" לְעַבּוֹר וּלְרֹאוֹת אֶת הָאָרֶץ, וְסָמִיךְ לִיָּהּ - וְסָמוּךְ לֹו לַפְּסוֹק הַזֶּה כְּתוּב מִיד (שם כז): "עֲלֶה רֹאשׁ הַפְּסָגָה . . . וְרָאָה בְּעֵינֶיךָ", שְׁנַעֲשִׂית מִקְצַת בְּקִשְׁתּוֹ, שֶׁנִּתֵּן לֹו הַקְּב"ה רְשׁוּת עַכ"פ לְרֹאוֹת אֶת הָאָרֶץ^[10].**

אגב המאמר הקודם, מביאה הגמרא מאמר שני:

וְאָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: גְּדוּלָּה תַּעֲנִית יוֹתֵר מִן הַצִּדְקָה. מֵאִי טַעְמָא? זֶה - תַּעֲנִית, אִדָּם מְקִיִּים בְּגוֹפּוֹ, וְאִילוּ זֶה - צִדְקָה, אִדָּם מְקִיִּים בְּמִמּוֹנֹו.

מאמר שלישי:

וְאָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: גְּדוּלָּה תַּפְלָה יוֹתֵר מִן הַקְּרִבּוֹת בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, שְׁנָאֲמַר בְּנוֹתָא יִשְׁעִיהוּ הַנְּבִיא שֶׁאִמַּר הַקְּב"ה כְּשֶׁפָּשְׁעוּ בֹו יִשְׂרָאֵל (יִשְׁעִיהוּ א, יא): "לָמָּה לִי רִב-וְזִבְחִיכֶם?" וְכָתִיב שֶׁם בְּהַמִּשְׁךְ (פְּסוֹק טו): "וּבִפְרֹשְׁכֶם כְּפִיכֶם [בְּתַפִּילָה] אֲעֵלִים עֵינֵי מַכֶּם" וְלֹא אִקְבַּל תַּפִּילַתְכֶּם. וְלִמָּה לֹו לְהַקְּב"ה לְהוֹסִיף שְׁגֵם תַּפִּילוֹת לֹא יִקְבַּל אִם כִּבֵּר אִמַּר שֶׁאִפִּילוֹ הַקְּרִבּוֹת לֹא יִקְבַּל? אֵלֶּא רּוֹאִים מִכָּאן שֶׁמַּעֲלַת הַתַּפִּילָה גְּדוּלָּה יוֹתֵר מִמַּעֲלַת הַקְּרִבּוֹת, וְלִכֵּן אִמַּר הַקְּב"ה שֶׁלֹּא רַק שֶׁלֹּא יִקְבַּל אֶת הַקְּרִבּוֹת אֵלֶּא גַם מִן הַתַּפִּילָה יַעֲלִים עֵינָיו.

הגמרא מביאה הלכה הנלמדת מפסוק זה:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל כֹּהֵן שֶׁהֵרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ לֹא יִשָּׂא אֶת כְּפִיו לְבֶרֶךְ בְּרַכַּת כְּהֻנָּה, שְׁנָאֲמַר: "וּבִפְרֹשְׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעֵלִים עֵינֵי מַכֶּם . . . יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוֹ". בְּרַכַּת כְּהֻנָּה הַנַּעֲשִׂית "בִּפְרֹשְׁכֶם כְּפִיכֶם" אִינָה רְצוּיָה אִם "יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוֹ", כְּלוּמַר, אִם יְדֵי הַכֹּהֵן שֶׁכָּבוּ דָם^[11].

מאמר רביעי של רבי אלעזר:

וְאָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר: מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִנְעָלוּ שַׁעְרֵי תַּפְלָה בְּשָׁמַיִם, וְתַפִּילוֹתֵינוּ אִינֵן נַעֲנוּת בְּקִלוֹת כְּמִקְדָּם, שְׁנָאֲמַר עַל יְדֵי יִרְמְיָהוּ עַל זְמַן הַחֲרוּבִן (איכה ג, ח): "גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֶשְׁוַע, שִׁתָּם תַּפְלָתִי" - סֵתָם הַקְּב"ה אֶת הַשַּׁעֲרִים בְּעַד תַּפִּילתִּי^[12]. וְאַף עַל פִּי שֶׁשַּׁעְרֵי תַּפְלָה נִנְעָלוּ, שַׁעְרֵי דְמַעָּה לֹא נִנְעָלוּ, שְׁנָאֲמַר (תְּהִלִּים לט, יג): "שִׁמְעָה-תַּפְלָתִי ה' וְשִׁוְעֵתִי הֶאֱזִינָה; אֶל-דִּמְעָתִי אֶל-תַּחֲרֹשׁ" (פִּירוּשׁוֹ: אֵל תִּשְׁתַּקֵּן). הִנֵּה שֶׁלֹּא הַתַּפִּלָּה דוּד שִׁיִּרְאָה" הַקְּב"ה אֶת דְּמַעְתּוֹ, כִּי וְדָאִי נִרְאִית הֵיא לַפְּנִי, רַק שֶׁלֹּא יִשְׁתַּקֵּן הַקְּב"ה מְלִיעֻנוֹת אֵל בְּקִשְׁתּוֹ שֶׁעֲלִיהָ הוּא (הַמִּתְפַּלֵּל) מוֹרִיד דְּמַעוֹת. הֵרִי שֶׁשַּׁעְרֵי דְמַעָּה לֹא נִנְעָלוּ אֵלֶּא תְּמִיד נִרְאִית הַרְמַעָה לַפְּנֵי יִתְבַּרךְ,

הערות

1. רבי אלעזר דורש את סיום פסוק כו "בְּדַבֵּר הַזֶּה" ואת תחילת פסוק כז "עֲלֶה רֹאשׁ הַפְּסָגָה" כמאמר אחר. כלומר, "בגלל דבר זה (שהתפללת) עלה ראש הפסגה". ההדגשה "בדבר הזה" מלמדת שרק על ידי תפילה נענה משה ולא בוכות מעשים טובים או דבר אחר (רש"י, על פי באורו של הגהות ר' אלעזר משה הורוויץ ותורה תמימה על הפסוק; עיין גם בביאור ראשון שבצל"ח; עיין עוד פירושים אחרים בתוספות ומהרש"א).
2. בשולחן ערוך (אור"ח קכח, לה) נפסק: "כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו". ושם נדון אם תשובה מועילה להתיר לו לשאת את כפיו.
3. בוודאי ממשיך הקב"ה ליענות לתפילותינו גם אחרי החורבן, אבל לא באותה התכונות שמקודם (ראה מאירי בבא מציעא נט, א). אנחנו צריכים, כאילו, "לדפוק על שערי שמים שיפתח" כדי שיכנסו תפילותינו ויענו.
4. רש"י, בבבא מציעא (נט, א) ד"ה שמעה תפילתי פירש רש"י בדרך אחרת. הרב אליהו דסלר וצ"ל מפרש שהמונח "שערים נעולים" הוא מליצה ל"ביסווי" המכסה על לבבנו וגורם לאטימות הלב. אחר חורבן בית המקדש, נתעבה כל כך ה"ביסווי" הזה עד שכמעט אי אפשר לבקעו ולהתקרב אל ה' בתפילה רגילה. אולם, בתפילה מעומק הלב שמביא את המתפלל לידי דמעות אפשר לבקוע את ה"ביסווי" ולהתקרב אל ה'. "שערי" זה לא ננעל מעולם (מכתב מאלהוד, ר, רסב; וראה גם מאירי בבבא מציעא שם).
5. רב האי גאון מובא בחידושי אגדות לרשב"א. השפתי חכמים מצייין שתמיד גוזרים תענית - לכל המאוחר - ביום שלפני התענית. לכן צריכין לפרש כוונת הגמרא שביום המעונן לא גזר רבא תענית ליום המחרת.
6. מההרש"א מעיר שלכאורה דברים אלו סותרים את דברי רבי יהושע בן לוי (פסחים פה, ב). "אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים". מההרש"א מתרץ שסוגיתנו עוסקת בבקשותינו, שאינן נשמעות כל כך כבזמן שבית המקדש היה קיים, ואילו רבי יהושע בן לוי מדבר על דברי השבח שמשבחין אנו להקב"ה, כמו קדיש וברכו, שלעולם אין להן מניעה מלהגיע לאבינו שבשמים. [וע' תוספות לסוטה לח, ב - לט, א, שמבארים כעין זה וכותבים שם נפקא מינה להלכה].
7. מההרש"א. ועיין רש"י ודקדוקי סופרים לגירסא ופירוש אחרים.
8. לפי פשוטו, צריכין לסרט המקרא ולפרשו שתאווה (תשוקה) המתגשמת היא לאדם בעץ חיים ומרפא (ראה רש"י שם). אולם הגמרא דורשת את הפסוק לפי סדר לשונו: "וְעַץ חַיִּים" מביא לידי כך שהתאווה (תשוקה) באה ומתגשמת.
9. הפסוק אומר שתלמוד תורה היא "התרופה" לכאב לב האב מהאכזבה של אי-מילוי בקשה. והיינו, שיתכן שעון ביטול תורה הוא שמנע מתפילתו שתיענה, ולכן על האדם לתקן את הדבר (מההרש"א).

מסורת הש"ס

חיים תאִוה כָּאָה: [משלי ג]
תסוד מִמֶּנּוּ יִמֵּן וּשְׂמֹאל
עוֹלָה מִרְחֹם בֵּן בְּמִנָּה גִם
מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַרְבֵּוּ

הגמרא מתרצת:

לא קשיא. הא – זאת [המימרא של רבי יוחנן] מדברת על מי דמאריך בתפילתו ומעניין בה, דהיינו שמצפה שתיעשה בקשתו. ואילו הא – זאת [המימרא של רבי חנינא] מדברת על מי דמאריך בתפילתו ולא מעניין בה^[10].

עוד מאמר בענין קבלת מענה לתפילה:

אמר רבי חמא ברבי חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל שוב, שנאמר (תהלים כז, יד): "קוה אלהי, חזק ונאמץ לבך, וקוה אלהי". "קוה אל ה'" (בתפילה). ואם לא נענתה התפילה, התחזק ואל תמשוך את ירך מלהתפלל עוד, אלא חזור וקוה אל ה'" (בתפילה) שוב.

עוד בענין זה:

תנו רבנן בברייתא: ארבעה דברים צריכין חזוק, דהיינו מאמץ תמידי כדי להצליח בהם, ואלו הן: תלמוד תורה, ומעשים טובים, תפלה ודרך ארץ [מלאכתו של אדם].

הברייתא מביאה מקור מקראי לכל אחד מהדברים שצריכים חיזוק: תורה ומעשים טובים מניין שצריכים חיזוק? שנאמר (יהושע א, ז): "ריק חזק ונאמץ מאד לשמור (ו) לעשות בכל-התורה". ודורשים: "חזק" בתורה ו"נאמץ" במעשים טובים^[11]. תפלה מניין שצריכה חיזוק? שנאמר (תהלים כז, יד): "קוה אלהי חזק ונאמץ לבך וקוה אלהי"^[12]. דרך ארץ מניין שצריך חיזוק? שנאמר (שמואל ב' י, יב): "חזק ונתחזק בעד עמנו וגו'"^[13].

הגמרא מביאה מדרש הקשור לחטא העגל וקרבות מאחר ונושאים אלו הוזכרו לעיל:

"ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (ישעיה מט, יד)^[14]. תמחה הגמרא על הכפילות: היינו עזובה היינו שכוחה! אמר ריש לקיש בהסבר הענין: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: "רבנו של עולם! באופן רגיל, אם אדם נושא אשה נוספת על

אשתו הראשונה, עדיין זוכר מעשה הראשונה. זאת אומרת: האשה הראשונה עזובה אבל לא שכוחה. אבל אתה, הקב"ה, אחרי שעזבתני גם לא זכרת מעשי הראשונים ושכחתני"^[15]. אמר לה הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל: "בתי, שנים עשר מזלות בראתי בך קיע ועל – מסביב לכל מזל ומזל בראתי לו שלשים שרי חיל הממונים על חילות חלוקות של צבאות השמים, ועל כל שר חיל ושר חיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים בנגד ימות החמה"^[16], וכולן לא בראתי אלא בשבילך. ואת אמרת 'עזבתני ושכחתני'!"

הגמרא ממשיכה ודורשת את הפסוק הבא אחר אותו שהובא לעיל כהמשך המשא ומתן שבין כנסת ישראל והקב"ה:

"התשכח אשה עולה [תינוק שלה] מרחם בן בטנה?" – אמר הקדוש ברוך הוא: "כלום אשכח עולות אילים ופטריות רחמים [בכורות] שהקרבן לפני במדבר"^[17]?

אמרה כנסת ישראל לפניו: "רבנו של עולם! הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמה לא תשכח לי מעשה העגל שחטאתי כנגדך, ותאבד על זה לעולם". אמר לה הקדוש ברוך הוא: "גם אלה תשכחנה"^[18]. אמרה כנסת ישראל לפניו: "רבנו של עולם! הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמה תשכח לי את הזכות של מעשה הר סיני". אמר לה: "ואנכי לא אשכחך"^[19].

הגמרא מביאה עוד אמורא הדורש את הפסוק באותו אופן:

והמרדרש הזה היינו אותו הפירוש דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב – מה כוונת הכתוב: "גם אלה תשכחנה"? זה מעשה חטא העגל. ומה כוונת הכתוב: "ואנכי לא אשכחך"? זה מעשה הר סיני^[20].

הערות

שבעלה נשא אחרת מועדפת עליה, ואף כשכוחה, ששכח בעלה את מעשיה הרצויים שבעבר.

16. לגיון, רהטון, קרטון וגסטרא הם שמות של שררה [כנראה מלשון הצבאי של הרומאים] (רש"י). לפי סדר הדרגות מלמעלה למטה (בן יהודה). כל "שר", המסמל מערכת כוכבים או שאר גופים שמימיים, שולט על מספר "שרים" פחותים ממנו בדרגה עם "פקודיהם", שאף הם שולטים על "שרים" פחותים מהם בדרגה עם "פקודיהם" וכן הלאה. המפקדים בדרגה הנמוכה ביותר, גסטראות, שמספרם מונה מאות מיליונים (12x30x30x30x30), מופקדים כל אחד על 365 אלפי רבבות כוכבים. בסך הכל ישנם כמה קוודריליוני כוכבים (קוודריליון – כמובנו האמריקאי והצרפתי – 1x10¹⁵).

17. הגמרא דורשת את המלה עולה כאילו כתוב עולה (רש"י): "מרחם בן כטנה" נדרש כפטריות רחמים – בכורות כהמות טהורות הקרבים על המזבח [שמות יג, כ] (עיין מהרש"א, ועיין גם רשב"א).

18. הגמרא דורשת את המלה "אלה" כבינוי לחטא העגל על שם הפסוק (שמות לב, ד): "אלה אלהיך ישראל", הלשון בו הציגו המסיתים את עגל הזהב בפני עם ישראל. לפי זה פירוש "גם אלה תשכחנה" הוא שאפילו העון החמור שהתחיל עם המלה "אלה" יישכח (רש"י). [לפי המדרש הזה תשכחנה (בנין קל) נקרא תשכחנה (בנין נפעל). ואולי הכוונה לפי הדרש: כל העבירות של עם ישראל – ובראשן חטא העגל – תישכחנה].

19. המלה "אנכי" נדרשת כבינוי לעשרת הדברות על שם הפסוק (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלהיך" שבראש עשרת הדברות. לפי זה פירוש "ואנכי לא אשכחך" הוא שלעולם לא ישכח הקב"ה את זכותו של עם ישראל שקיבל את התורה כמעמד הר סיני, המעמד שהתחיל כמלת "אנכי". [אולי הכוונה לפי הדרש: זכות שקבלתם "אנכי" לא אשכחך].

20. הרשב"א, בפירושי ההגדות שלו, מציג פירוש לאגדתא זו המשמש כמפת וכדוגמא לפירוש אגדות חז"ל. תורף דבריו הוא שבדרשות כאלו מעולם לא נתכוונו חז"ל לומר שהדרשה היא עיקר פירוש הפסוק, אלא רצו להורות לנו כמה דברים יסודיים [כמו כן שרצו ללמד אורות אהבת ה' לעמו ומעלת הקרבנות], ובדרך דמו ודרש תלו יסודות אלו בפסוקים אלו שדרשו. ומפני יסודיות הדברים, אנחנו מביאים דברי הרשב"א כלשונו הטהור, וז"ל: יש משתבשים וחושבים שהם [החכמים] ז"ל מפרשים הכתובים הבאים

10. בשולחן ערוך (או"ח צח, ה) על פי גמרא לקמן נה, א) כתוב: "אל יחשוב: ראינו הוא שיעשה הקב"ה בקשתי כיוון שבכוונתי בתפילתי, כי אדרכה זה מוכיר עונותיו של אדם, שעל ידי כך מפשפשין במעשיו לומר, 'בוטח הוא בזכותיו?' "

התוספות מקשים: מהסוגיא שלנו משמע שעיון תפילה הוא דבר לא-רצוי ואילו הגמרא בשבת (קכז, א) מונה עיון תפילה בין הדברים הרצויים ביותר "שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקדש קיימת לעולם הבא" (וכמו שאומרים כל בוקר אחרי ברכות התורה).

התוספות מתרצים שיש שני סוגי עיון תפילה:

א. עיון תפילה הבלתי רצוי המוזכר בסוגיא שלנו הוא שאדם מצפה שתבא בקשתו מפני שהאריך בתפילה.

ב. עיון תפילה שאדם "מכוין את לבו לתפילה", (דהיינו, מתפלל בכוונה) שהוא דבר רצוי וזוכה על ידו לכל המזכר בשבת שם.

11. "לשמור" קשור כאן ובמקומות אחרים (לדוגמא קידושין לו, א) לתלמוד תורה, ו"לעשות" נאמר על עשיית מעשים טובים (מהרש"א; ועיין עוד רש"י דברים ד, ו).

12. הלשון הכפול "חזק ו"נאמץ" שנמצא גם בפסוק זה מלמד על המאמץ המיוחד שדרוש בתפילה. המתפלל זקוק למאמץ תמידי כדי לשמור על כוונת הלב בתפילה (מהרש"א).

13. יואב, בדברו אל אחיו אבישי, שר צבא כמוהו, הציע שיחלק את צבאם (הנלחם עם עמון ואדם) לשתי מחנות, שאם מחנה אחד יהיה בצרה – יבוא השני לעזרתו. המובן הפשוט של הפסוק – דברי הפרידה של יואב לאחיו – הוא: תהיה חזק אם תצטרך לבוא לעזרתנו, ואנו נתחזק אם נצטרך לבא לעזרתך (מהרש"א). לפי הדרש, כפל הלשון "חזק ונתחזק" מורה על הצורך שאדם יתחזק וישקוד על מלאכתו – אם חייל למלחמתו (כמו בפסוק הזה), ואם אומן לאומנותו, ואם סוחר למסחרו (רש"י).

14. זה לשון הפסוקים בענין (יד-טו): "ותאמר ציון: עזבני ה', וה' שכחני. התשכח אשה עולה, מרחם בן בטנה? גם אלה תשכחנה, ואנכי לא אשכחך".

15. כשנושא אשה נוספת על אשתו הראשונה, הראשונה מרגישה פגיעה ועוובה (עיין רש"י בראשית ל, יא), שכן יודעת היא ששוב אין היא במרכז מחשבותיו של בעלה. עם כל זה בטוחה היא שבעלה עדיין זוכר בחיבה אותם ממעשיה שלעבר שהיו רצויים לו. אולם, עם ישראל הנמצא בגלות, ומשועבד לעמים אחרים שהצלתם מראה כאילו כאלו בוחר הקב"ה בהם יותר ממנו, מרגיש כאשה עוובה

אֲשֶׁר וַיִּחַלְדֵּהוּ אֲשֶׁר
אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
מִשְׁבָּה מִחֻלָּה לֵב וְעַיִן

וְחֹק וְאֶמֶץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר
(ט) וְתִאמָר צִיּוֹן עֲזָבוּ יי וְאֶדְנִי שִׁכְחָנִי: (שְׁמֵהּ מִלֵּךְ)
שִׁמְךָ יִשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֶה: (תְּהִלָּה קַמְד) (ר) וְכֵן
אֵל רִאיוֹתָם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דְּרָר יי אֱלֵיכֶם בְּהִרְבֵּ

הגמרא חזרת לפרש את המשנה:

חֲסִידִים הָרָאוּשִׁים הָיוּ שׁוֹהִין שָׁעָה אַחַת לַפְּנֵי הַתְּפִלָּה.

הגמרא שואלת:

מָנָה הָיוּ מִיָּלִי - מִנֵּין לומדים דברים אלו שצריכים לשהות לפני התפילה?

משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי: אָמַר קָרָא (תהלים פד, ה): "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְיוּ לְלֹחֵל עוֹלָה". קודם שוהים בבית הכנסת [יושבי ביתך] ואחר כך אפשר לפתוח בתפילה ולהלל את ה'.

עוד הלכה מאותו אמורא הקשורה להלכה הקודמת:

וְעוֹד אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי: הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ לִשְׁהוֹת שָׁעָה אַחַת אַחֲרֵי סִיּוּם תְּפִלָּתוֹ, שְׁנֵאֲמַר (תהלים קמ, יד): "אֲךָ צְדִיקִים יוֹדוּ לְשִׁמְךָ; וְיֹשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל אֶת-פִּנְיָךְ". לאחר שהודו לה' בתפילה, עדיין יושבים הם לפניו.

הגמרא מביאה סיוע מברייטא לשתי המימרות של רבי יהושע בן לוי:

תַּנְיָא נְמִי הָכִי - גַם נִשְׁנִית כֵּן בְּבֵרִיתָא: הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שִׁישְׁהָא שָׁעָה אַחַת קוֹדֵם שִׁיתְחִיל אֶת תְּפִלָּתוֹ, וְשָׁעָה אַחַת אַחֲרֵי סִיּוּם תְּפִלָּתוֹ. קוֹדֵם תְּפִלָּתוֹ מִנֵּין שְׁצִירָךְ לִשְׁהוֹת? שְׁנֵאֲמַר: "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְיוּ לְלֹחֵל עוֹלָה". לאחר תפילתו מניין שצריך

הערות

מקרא כמו שאנו מבינים אותו, מכל מקום ישנם דיוקים כפסוקים אלו בדקדוק המלים וסדרן וסגנון הרומזים, כרובד שני, על הפירושים שבארו חז"ל. ראה עוד בנושא זה שלטי הגיבורים (מודפס בדפי הר"ף ג, א למסכת עבודה זרה). דרכי האגדות והדרשות מהשלה, ומבוא האגדות ממחרץ חיות (ר"ה ועל דרך זה), שניהם מודפסים בתחילת עין יעקב לברכות.]

21. יש לציין שהברייטא שואלת איך תורתם שכבר למדו "משתמרת", אבל אינה שואלת איך יספיקו מתחילה ללמוד תורה. והטעם לזה הוא משום שאנשים אלו נקראים חסידים, ושנינו באבות (ב, ה) "לא עם הארץ חסיד", אם כן האנשים האלו בוודאי כבר למדו הרבה והגיעו לדרגת תלמיד חכם לפני שהגיעו לדרגת חסיד. לכן דנה הברייטא רק בשאלה כיצד שמרו על תורתם שכבר למדו (עיון יעקב; עיין גם בבן יהוידע).

קושיית הגמרא ותירוצה מובנות רק אם נפרש מלת "שעה" במובן "שעה ממש", ולא כמו שמצינו בכמה מקומות בגמרא שמלת "שעה" פירושה "זמן מועט" (רבינו יונה, ראה לעיל ב, ב). אבל יש לשאול: כיצד נבין את הברייטא למעלה שפותחת: "המתפלל צריך שישעה שעה אחת קודם תפלתו"? ברייתא זו מרבת בכל אדם – לא בחסידים בלבד. אם כן איך תורתם של אנשים אלו משתמרת ומלאכתם נעשית? תירוצי הגמרא לא שייך להם, משום שאין להם הזכות המיוחדת של חסידים. [עוד קשה: איך משמע מהפסוקים המובאים בברייטא שם שצריכים לשהות שעה שלימה לפני התפילה?]

הריטב"א מתרץ שפירוש המלה "שעה" בברייטא הקודמת היא באמת "זמן מועט", כפירושה במקומות אחרים בגמרא, ולא שעה שלימה ממש. סתם כן אדם, אמנם, אינו חייב לשהות שעה שלימה לפני ואחרי התפילה, אבל מכל מקום עליו לשהות זמן מועט, הן לפני שמתחיל להתפלל – לרכו את מחשבותיו ולכוון לתפילתו, והן אחרי סיום תפילתו – שלא תהא נראית התפילה כמשוי שרוצה להשליך מעליו מיד בגמר התפילה (עיין רמב"ם הלכות תפלה ד, טז).

עוד נקודה: נאמר בברייטא שחסידיהם הראשונים היו שוהים שעה אחת אחרי תפילתם. נשאלת השאלה: לאיזה מטרה שהו שעה שלימה אחרי תפילתם?

יש מפרשים שבשם שהיתה דרושה לחסידים שעה שלימה לעלות למדרגה גבוהה של כוונה, וכלשון הסור (א"י, ח, צח): "וְכֵן הָיוּ עוֹשִׂים חֲסִידִים וְאִנְשֵׁי מַעֲשֵׂה, שְׁהָיוּ מִתְבַּרְרִים וּמְכוּוִּנִין בְּתַפְלָתָן עַד שְׁהָיוּ מְגִיעִים לַהֲתַפְשׁוֹת הַגִּשְׁמִיּוֹת וּלְהַתְגַּבְּרוֹת רוּחַ הַשְּׁכִלִית עַד שְׁהָיוּ מְגִיעִים קְרוֹב לְמַעַלַת הַנְּבוּאָה", כך היתה דרושה להם שעה שלימה לדרת אחר כך ממדרגה זו (ראה דעת חכמה ומוסר, ח"א, ק, בשם ר' שמחה זיסל זיו מקלם). ויש מפרשים שהיתה דרושה להם שעה שלימה בכדי לסכם את היתרונות שהשיגו בתפילתם (רעיונות מחודשים, החלטות להיטיב דרכיהם, או חידושים בהשגת אהבת ה') כדי להחזיק בהם כל ישתכחו מהם (ר' אביגדור מילר, הללי נפשי, תתקנב"ב).

היות ואין בתפילת מנחה קריאת שמע וברכותיה קודם התפילה כמו בתפילת שחרית וערבית, אנו אומרים "אשרי" לפני תפילת המנחה כדי לקיים דברי הגמרא שצריך לשהות לפני התפילה (עיין מאירי). ובאמת, הסוגיא שלנו היא מקור המנהג להקדים את הפסוק אשרי יושבי ביתך (תהלים פד, ה) לפני תהלה לדוד (תהלים קמה). משום שפסוק זה הוא מקור החיוב לשהות לפני התפילה (תוספות, מאירי). כמו כן, נוהגים לומר "עלינו" אחרי תפילת שמונה עשרה כדי לשהות אחרי התפלה (מאירי).

בהגרותיהם כיוצא בזה על צד האמת, כמו שפירשוהו בהגדות. וכאילו עשו כאן "עולה" בשורוק כמו "עולה" בחולם, וכן פירשו "בן בטנה": פטר רחם הבא מן הבטן, וכן "אלה" – "אלה אלהיך ישראל", ו"אנכי" – "אנכי ה' אלהיך" וכו' ישתבשו רבים.

ונחלקו בו לשתי כתות. כת מהם, מצד נטותם לדעת רבותינו ז"ל וסמכם על כל מה שאמרו, הם חושבים כי פירוש המקראות כן באמת, אחר שבא בדבריהם ככה.

וכת מהם אומרים ומשתבשים יותר ונוטים אל צד הכפירה. שחושבים כי כן היתה דעתם ז"ל בפירוש המקראות ההם, וגוזרים שזה שיבוש מהם [היות וברור שאין זה פירוש המקרא]. וזוהי יצאו לשיבוש גדול ממנו, ותולים השיבוש בכל מה שאמרו גם בפירושי התורה והמצוות. ואלו סכלים באמת "ונגר פניהם בכוניס". וכדי לסלק שני השבשים האלה, אני צריך להעיר ולפרש כוונתם בכל שפיוצא בזה.

דע כי עיקר הכתוב הזה לומר שישאל ראשית המחשבה בברייטא העולם השפל מפני שהם מקבלי התורה ומצוותיה, ובהם יעמדו על ידיעתו יתברך ועל מה שירצנו יתברך מן העבודה. והוא אמרו (שמות ד, כב): "בני בכורי ישראל", ואומר (ירמיה ב, ג): "קדש ישראל לה', ראשית תבואתו". ואמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה א, ד) שמחשבתן של ישראל קודמת לכל. והוא שדימה הענין לאשה עם עולה שהוא פרי בטנה.

ואמר ועוד, שאהבתו יתברך עליהם יותר חזקה מאהבת האם לכן. לומר שלא ישכחם לעולם על שום חטא בעולם, כמו שאמר (דברים ד, לא): לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך. והוא אמרו כאן: גם אלה תשכחנה, ואנכי לא אשכחך...

ומפני שקיומם של ישראל [תלוי] בעשיית מצותיו יתברך, ובתשובה, בעת נטותם מהם [מהמצוות], והתשובה תשלם להם עם עשיית הקרבות, וקבע עוד להם עולות בבקר ובערב (והם התמידים) שמכפרים על הכל, ואף על הרהורי הלב וקבע עוד להם קרבן מחוייב והוא פטרי רחמים לזכור נפלאותיו וחסדו יתברך שפדאנו מכל נזק ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים, לפיכך יאמרו כאן: "כלום אשכח עולות ופטרי רחמים?", כאילו נקוד "עולה" בחולם מלשון "עולה", ו"בן בטנה" פטר רחם. ואין הכוונה להם רק להכניס ביאור הענין [היסודי של הפסוק: אהבת הקב"ה לישראל] בלשון הכתוב ברמז ולזכור, לא זולת זה. וכן עשו במלת "גם אלה" ובמלת "ואנכי לא אשכחך". והכוונה כאן לרמז ולזכור שנתכפר להם העגל, שהיה גדול שבחטאים עד שהגיע עונשם לשכחם מן העולם כאמור (דברים ט, יד): "הרף ממני ואשמידם", ועם כל זה נרצצה להם הקב"ה עם התשובה אחר שקבלו בסיני את התורה. זו כוונתם ז"ל, ושמו מלת "אלה" ומלת "אנכי" לרמז ולזכור.

וזה הצד, אחד להם בהגדות. שהם מגידים מה שכיוונו להגידו, ומביאין עליו את המקראות כאילו דעתם בפירוש אותו המקרא שהוא נאמר על הצד הזה שאמרוהו הם ז"ל. ואינו רק לרמז ולזכרון הענין שכוונו אליו, עכ"ל הרשב"א.

[עצם יסודו של הרשב"א בא לידי ביטוי גם על ידי ר' אברהם בן הרמב"ם במאמר על אודות דרשת חז"ל (ר"ה החלק הרביעי; מודפס בתחילת ההוצאה הרגילה של עין יעקב). אולם ראה מהר"ל (באר הגולה, באר השלישי), הסבור שעם כל זה שבפסוקים המובאים בגמרות כאלו הפשט העיקרי הוא פשוטו של

מפורת הע"ם

הגמרא מפרשת:

אמר רב יוסף: לא שנו שאינו משיב באמצע שמונה עשרה אלא למלכי ישראל [מלכים יהודים], אבל למלכי עובדי כוכבים [שאינם יהודים] פוסק אפילו באמצע תפילתו, משום שאם לא ישיבנו עלול המלך להרגו.

הגמרא שואלת:

מיתבי - הקשו מברייטא: המתפלל וראה אנס בא בנגדו, או שראה קרון בא בנגדו, לא יהא מפסיק, אלא מקצר בתפילתו ועולה ממנה. זאת אומרת, שאפילו במצב של סכנה אינו מפסיק, ואם כן איך אמר רב יוסף שבמצב כזה מפסיק?

הגמרא מתרצת:

לא קשיא - אין כאן קושי. הא - הברייטא הזאת מדברת על מצב דאפשר לקצר את תפילתו, כגון שהוא עומד בסוף התפילה^[22]. בכגון זה יקצר. ואם לאו, שאי אפשר לו לקצר - המצב שעליו דיבר רב

יוסף - אז פוסק אפילו באמצע שמונה עשרה.

הגמרא מביאה מעשה באותו ענין:

תנו רבנן בברייטא: מעשה בחסיד אחר שהיה מתפלל כשהיה בדרך. בא שר אחר ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום. המתין לו השר עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו השר: "ריקא - חסר דעת ופוחז! והלא כתוב בתורתכם (דברים ד, ט): "רק השמר לך ושמר נפשך", וכתוב עוד (דברים ד, טו): "ונשמרתם מאד לנפשתיכם"? התורה מצווה עליך לשמור על נפשך מלאבדה^[23]! בשנתתי לך שלום, למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף, מי היה תובע את נקמת דמך השפוך מירי? אמר לו החסיד: "המתן לי עד שאפסיק בדברים". המשיך החסיד ואמר לו: "אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום, האם היית

מחזיר לו שלום? אמר לו השר: "לאו" - לא. שאל אותו החסיד: "ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך?" אמר לו השר: "חותכים את ראשי בסיף". אמר לו החסיד: "והלא דברים קל וחמר? ומה אתה, שהיית עומד לפני מלך בשר ודם, שהיום כאן ומחר בקבר, היית נוהג כך, אני, שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים, על אחת כמה וכמה!" מיד נתפייס אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.^[1]

הגמרא דנה בהמשך דברי המשנה:

אפילו נחש ברוך על עקבו לא יפסיק.

הגמרא מפרשת:

אמר רב ששת: לא שנו שלא יפסיק אלא גבי נחש, אבל גבי עקרב פוסק כדי להסיר את העקרב, משום שהעקרב עלול לעקוץ יותר משנחש עלול לנשוך.^[2]

הגמרא מקשה על מימרא זו:

מיתיבי - הקשו מברייטא: אם ראו שאדם נפל לגוב אריות, אין מעדיין עליו שמת כדי להתיר לאשתו להנשא על סמך מה שראו, כי יכול להיות שהאריות לא טרפו אותו אם לא היו רעבים. אבל אם נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים - נחשים או עקרבים, מעדיין עליו שמת. מכאן רואים שאנו מניחים שגם נחשים ישכו. אם כן למה הבחין רב ששת בין נחשים לעקרבים?^[3]

הגמרא מתרצת:

שאני התם - שם בברייטא המקרה שונה, דאגב איצצא - בגלל הלחץ שהנחשים ועקרבים נלחצים מהנופל עליהם, מזקי - הם מזיקים לו. אבל במקרים רגילים, נחש עשוי להזיק פחות מעקרב.^[4]

הערות

1. אולם השאלה במקומה עומדת: איך סמך החסיד על הנס והכניס עצמו בסכנה? הרי השר צרק לפי ההלכה!
2. צ"ח מתרץ שכיון שראה החסיד שהשר הקדים לו שלום, הבין החסיד שיש לשר מדת ענוה, ולכן בטח שלא ימהר להרגו עד שישמע את דבריו המשכנעים. עיין גם מגן אברהם קד, א; אבל עיין עוד ט"ז א"ח סו, א.
3. אבל אם היה נחש מרתיע לבא כנגדו, פוסק באמצע תפילתו, משום שכיון שבא הנחש כנגדו כבעט, ברור שהנחש מתכוין להזיקו (תוספות בשם הירושלמי).
4. באמת ברייתא זו נראית כסותרת את משנתנו: אם ברור שנחש ישוך, כפי הנראה מהברייטא, למה פוסקת משנתנו שלא יפסיק משום נחש? למה תולה הגמרא את הסתירה מהברייטא דוקא במאמר של רב ששת?
5. בספר חודש האביב מתרץ שלולא דברי רב ששת היינו יכולים לומר שמשנתנו אוסרת להפסיק בתפילה אפילו אם הוא מסוכן מהנחש, והוא הדין לעקרב, כיון שעומד ומדבר לפני הקב"ה. אולם, רב ששת, בהבחינו בין נחש לעקרב, מחדש לנו שהסיבה שאינו פוסק לנחש הוא מפני שבאופן רגיל אין סכנה צפויה ממנו, מה שאין כן בעקרב שסכנתו גדולה, ולכן פוסק לעקרב. לכן מקשה הגמרא דוקא על רב ששת, כיצד יסביר הוא את הברייטא שאינה מבחינה בין נחשים לעקרבים (ועיין צ"ח ויד דוד שמפרשים בדרכים אחרים).
6. רש"י.
7. עיין בנוסח הסיפור הזה המובא בירושלמי (ה, א), לפיו מתקשר הסיפור לסוגיא היטב.
8. ערוך נולד מהרבעת כלאים של נחש וצב [שרץ הדומה לצפרדע, עיין רש"י ויקרא יא, כט] (רש"י, על פי חולין קבו, א).
9. ואין הכוונה כאן לחמור הבר שגם הוא נקרא ערוך (ראוה לדוגמא, איוב לט, ה: כלאים א, ו; בראש השנה ג, א).
10. רש"י מביא מהב"ג (בשם הירושלמי ברכות ה, א) פרטים משלימים למעשה: כשהערוך נושך את האדם, אם הערוך מקדים עצמו ומגיע למים תחילה, אז האדם מת. ואם האדם מקדים עצמו ומגיע למים לפני הערוך, אז הערוך מת והאדם נצל. לדברי חנינא נעשה נס, ונבקע מעין מתחת עקבו והוא ניצל והערוך מת.
11. [הערוך, או כל בריה אחרת, הוא שלוחו של מקום בהענשת מי שחייב מיתה (עיין נדרים מא, א). רבי חנינא ידע שהוא נקי מעון, ולכן לא חשש מהערוך. תוכן דברי רבי חנינא היה שטוב יעשו אם יחששו מעבירות שבידם ממה שיחששו מהערוך.]
12. ראו לציין כי דברי רבי חנינא שהחטא ממית ואין הערוך ממית נאמרו במקום שהערוך בא אל האדם ולא שהאדם בא אל הערוך ומכניס את עצמו לסכנה. מיסודי דתנו שגורל האדם הוא בידי שמים. לכן, אם לא הגיע עתו או שאינו חייב מיתה לא ימות. מכל מקום, אסור לאדם לסמוך על הנס ולהעמיד את עצמו במקום סכנה, וכמו שאמרו חז"ל (תענית כ, ב): "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס, שמא אין עושין לי נס."
13. הר"ן מאריך על זה בדרשותיו (דרש"ד, עמוד נה במהדורת פלדמן). הוא מסביר שהשם יתברך הטביע המציאות באופן שיהיו מקומות ומצבי סכנה המסכנים את קיום או בריאות האדם. הסכנה היא אמיתית מפני שרצונו יתברך הוא שיהיה למצבים אלו כח להזיק לאדם [מלבד מה שנגזר על האדם]. לכן, אם ה' לא יתמיד שם השגחתו על האיש ההוא ויעזובו למקרה הזמן, ישיגנו הרע.
14. ה"חנינוך" (מצוה תקמו) מכטא רעיון דומה בהסבירו חובת האדם לעשות מעקה לגגו: "צריך אדם לשמור את עצמו מן המקרים הנהוגים, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע... והטבע יעשה את פעולתו על האדם אם לא ישמר ממנו". לפיכך התורה מחייבת בניית מעקה לגג, כדי למנוע אסון קטלני של נפילה מהגג. העובדה שלא נגזרה מיתה על הנופל מהגג לא תמנע ממנו מלמות במקום סכנה.
15. לאור זה, מעשהו של רבי חנינא שדרך בעקבו על החור של הערוך, נראה מוקשה. איך הותר לו לעשות כן? ועוד, איך בטח בעצמו שלא יאונה לו כל רע? (עיין מהרש"א).
16. אפשר לתרץ את הקושיא על פי יסוד נוסף של החינוך. החינוך כותב בהמשך

שור מועד הוא שור שנגח אדם שלוש פעמים (רש"י). ושור תם הוא שור שלא נגח שלוש פעמים. [רש"י כתב כאן ששור תם הוא שור שאף פעם לא נגח אדם, וכוונתו בזה לפרש דברי רב אושעיא שמרחיקין משור תם חמשים אמה, היינו אפילו משור שאף פעם לא נגח.]

נושנה אחר שהמשנה דנה על ההכנה הראויה לתפילה, היא עוברת לדון על נוסח התפילה. היא מתחילה לדון במקומן הנכון של התוספות השונות שמוסיפים בתפילה בזמנים מסוימים:

מזכירין גבורות גשמים - בימות הגשמים מזכירים את שכח ה' שהוא מוריד גשמים בגבורתו^[12], על ידי תוספת המלים "משיב הרוח ומוריד הגשם" ב"תחיית המתים" - בברכה השניה של שמנה עשרה, הנקראת "תחיית המתים" על שם שהיא מתחילה וחותמת בענין תחיית המתים. וזה המקום של הזכרת גשמים.

ושאלה - שאלת גשמים, דהיינו תוספת המלים "ותן טל ומטר", שהן בקשה שה' יתן גשם^[13], שואלים בברכה השנייה - בברכה התשיעית של שמנה עשרה, שנקראת "ברכת השנים" על שם חתימתה "מברך השנים".

והבדלה - שמבדילים בתפילת ערבית של מוצאי שבת ויום טוב בהוספת הפסקה המתחילה "אתה חוננתנו", אומרים בברכת "חונן הדעת", שהיא הברכה הרביעית של שמנה עשרה^[14]. וזהו רעת התנא קמא.

רבי עקיבא חולק ואומר: יש לאומרה - את ההבדלה בברכה רביעית בפני עצמה, ולא כחלק מברכת "חונן הדעת".

רבי אליעזר אומר דעה שלישית: מקומה של ההבדלה הוא בברכת הודאה - ברכת "מודים", שהיא הברכה שלפני הברכה האחרונה של שמנה עשרה^[15].

גמרא הגמרא מבארת את התיאום שבין התוספות למקום הוספתן:

שינו במשנה:

מזכירין גבורות גשמים ב"תחיית המתים". **מאי טעמא** - מה טעם מזכירים אותה בברכה זו? **אמר רב יוסף:** מתוך ששקולה ירדת הגשמים בתחיית המתים, שאף גשמים מביאים חיים לבני אדם על ידי שמצמיחים תבואה המכלכלת בני אדם^[16], **לפיכך קבעוה** - קבעו חכמים הזכרת גבורות גשמים ב"תחיית המתים".

המשך המשנה:

ושאלה בברכת השנים. מאי טעמא - מה טעם מבקשים גשם בברכת השנים? **אמר רב יוסף:** מתוך ששאלת גשמים היא בקשת דבר הנצרך לפרנסה, **לפיכך קבעוה** חכמים בברכת פרנסה - בברכת השנים העוסקת בבקשת עניני הפרנסה.

המשך המשנה:

הבדלה ב"חונן הדעת". מאי טעמא - מה טעם אומרים הבדלה בברכת "חונן הדעת"? **אמר רב יוסף:** מתוך שהיא חכמה - מכיון שהכשרון להבדיל תלוי בחכמה, שרק חכם יכול להבדיל בין קדש

לחול ובין טמא לטהור^[17], **לפיכך קבעוה** חכמים בברכת חכמה - בברכת "חונן הדעת" העוסקת בבקשת חכמה.

טעם נוסף לקביעת הבדלה ב"חונן הדעת":

ורבנן אמרי: מתוך שהיא חול - מכיון שהבדלה באה לציין את המעבר מקודש לחול, **לפיכך קבעוה** חכמים בברכת החול - בתחילת הברכות השייכות לימות החול, מיד לאחר שלש ברכות הראשונות הנאמרות גם בשבת^[18].

מכיון שהגמרא הזכירה שעל ידי חכמה ורעת אפסר להבדיל בין קדש לחול, מוסיפה הגמרא מאמרים נוספים בשבח הדעת:

אמר רבי אמי: גדולה החשיבות של דעה, והראיה: שהרי נתנה בתחלת ברכה של חול - בבקשה הראשונה שתקנו אנשי כנסת הגדולה לבקש בתפילות החול^[19]. ועוד **אמר רבי אמי:** ראינו נוספת שגדולה דעה, שהרי נתנה בין שתי אותיות - ה"דעה" מוזכרת בפסוק בין שני שמות של הקב"ה^[20], **שנאמר** (שמואל א ב, ג): "כי אל דעות ה'". הרי "דעות" - לשון רבים של "דעה" - מוזכרת בין שם "אל" לשם הוי"ה^[21]. וכל מי שאין בו דעה, כלומר, מי שאינו

הערות

ודבריו שהבאנו: "ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם, לזיב חסידותם ודיבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם, כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם, כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסר ה' הטבע בידיהם. ורוב בני אדם בחטאתם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת". רבי חנינא כנראה נחשב כאחד מבני עליה אלו, והרגיש בעצמו שחוקי הטבע לא שולטים עליו (עיין חיד"א בפתח עינים; ועיין עוד עיון יעקב. ועיין שלימה משנתו).

עיין במורה נבוכים ג, יח, ופירוש הרמב"ן לאיוב לו, ז שהאריכו ביסוד האחרון של החינוך. והשווה חובות הלבבות, שער הבטחון פרק ד. ועיין עוד כתובות ל, א ותוספות שם ד"ה הכל בידי שמים להבחנות נוספות בענין.

12. לביאור לשון "גבורות גשמים", עיין מסכת תענית ב, א ובתוספות שם ד"ה דכתב.

13. המשנה נוקטת כאן לשון "שאלה" לפי שהיא בקשה, בניגוד ללשון "מזכירין" שנוקטת לעיל גבי "משיב הרוח", שהיא אינה בקשה אלא הזכרה ושבח (עיין רש"י).

14. יש מפרשים בדעת רש"י (ד"ה במוצאי), שבמוצאי שבת מתחילים את הברכה ב"אתה חוננתנו", ולא ב"אתה חונן" כבימות החול (פרישה, או"ח רצד, א; ועיין דברי חמודות מג שחולק עליו).

15. רבי אליעזר סובר שהבדלה שייכת לכרכת הודאה, מפני שהבדלה אנו מודים להקב"ה על כך שהוא נתן לנו את השבת [שעכשו נסתיימה], ועל אשר נתן לנו דעת, שעל ידה אנו יכולים להבדיל בין קדש ובין חול (רבינו יהונתן מלוגיל, עיין עוד רבינו יונה; מאירי).

16. רש"י תענית ז, א ד"ה ופליגא רב יוסף.

17. פירוש אחר: על ידי הדעת אנו מעריכים את מעלת המנוחה של שבת קודש, שבכך מובדלת היא מימות החול (עיין רבינו יונה וריטב"א).

18. תפילת שמנה עשרה מתחלקת לשלשה חלקים, שנים מהם קבועים ואחר משתנה. הקבועים הם: החלק הראשון, הכולל שלש ברכות של שבח להקב"ה,

והחלק האחרון, שכולל שלש ברכות של הודאה להקב"ה ודברי סיום. החלק שמשנתה הוא האמצעי, הכולל בימות החול שלש עשרה ברכות שבהן אנו מבקשים מהקב"ה כל צרכינו (ראה לקמן לד, א; רמב"ם הלכות תפילה א, ד). אבל בשבת וימים טובים, שאין אנו מבקשים צרכינו, אין אומרים אלא ברכה אחת שעניינה קדושת היום.

מכיון שהבדלה היא המצייתת את המעבר בין שבת לחול, לכן נכון לאומרה בברכה הראשונה השייכת לימי החול, לציין שהשבת נגמרה ומותר עכשו להמשיך עם בקשת צרכינו שבברכות החול האמצעיים של שמנה עשרה (ביאור הגר"א אורח חיים רצד, א על פי ירושלמי).

19. רשב"א (בחידושי אגדות) מוסיף שהסביר מחייבת להקדים בקשת הדעת לבקשת שאר צרכים, כי בעצם כולם תלויים בה. אדם שאין בו דעת - איך ידע לחזור בתשובה? מנין לו שעליו לבקש מהקב"ה סליחה ומחילה על כל פשעיו? ואיך ישים על לבו שדוקא מהקב"ה יש לו לבקש מילוי צרכיו לא מזולתו.

20. שמות הקב"ה נקראים "אותיות". טעם לשימוש זה כתב רש"י בסנהדרין צב, א ד"ה שתי; ועיין עוד מהרש"א ושפתי חכמים כאן.

21. פשט הפסוק הוא: הקב"ה הוא האל היודע מה שכלבו ובמחשבתו של אדם (עיין רש"י שם). ואמנם כיון שבפסוק מוזכרת "דעה" בין שני שמות [שהרי אפשר היה לכתוב ה' אל דעות] (בן יהיודע), לכן דרשו בו רבי אלעזר את דרשתו. שם "אל" מורה על מדת הדין [אל"ה הוא לשון חוק, מלשון (יחזקאל יז, יג): "אילי הארץ"] ושם הו"ה מורה על מדת הרחמים [כמו שכתוב (תהלים כה, ו): "זכר דחמיו ה'"]. בכח הדעת אפשר לקרב את שתי המדות הללו ולהבין שאין שום סתירה ביניהם, ולכן נכתבה מלת "דעה" ביניהם (עיין מהרש"א).

ורשב"א מסביר, שבכל אחת משתי המדות הללו לבד אי אפשר לעולם להתקיים [על ידי הנהגה של דין לחוד, אין העולם יכול להתקיים, שהרי (קהלת ז, כ) "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". לעומת זאת, אילו היתה ההנהגה רק לפי מדת החסד, לעולם לא היה הרשע נענש, ונמצא ולא יהיה שום הבדל בין צדיק לרשע - והרי מצב שאינו מאפשר קיום מתוקן של העולם (תשובת הרשב"א, שגרפסה בסוף ספר פירוש האגדות להרשב"א)]. ולכן הקב"ה מנהיג את עולמו על ידי שילוב של שתי המדות גם יחד. ולפיכך נכתבה "דעה"

מתקנת מצב שיש בו חסרון. הפעולה כפולה, שהיא נותנת פורענות לרעים ושכר לטובים בבת אחת, זו היא גדולתה של נקמה^[26]. והיינו - זוהי הכוונה במה דאמר עולא: - שתי נקמות הללו למה - למה נכפלה מלת "נקמות" בפסוק פעמיים? אחת לטובה - מלת "נקמות" השניה בפסוק נאמרה כנגד נתינת שכר טוב הכלולה בנקמה. ואחת לרעה - מלת "נקמות" הראשונה בפסוק נאמרה כנגד נתינת פורענות הכלולה בנקמה^[27].

והגמרא מסבירה:

מלת "נקמות" השניה בפסוק היא לטובה, דכתיב בפסוק המתאר מתן תורה (דברים לג, ב): "הופיע מִהַר פֶּאֶרֶן" - הקב"ה התגלה לעם ישראל מהר פארן. פסוק זה נדרש, שמתחילה חזר הקב"ה על אומות העולם לקבל התורה ולא קבלוה, אבל בני ישראל הסכימו לקבלו, ולכן שילם הקב"ה טובה לישראל וְחָשַׁךְ טובה מהאומות^[28]. נקמה זאת, שהיא לטובה, מרומזת בפסוק "אל נקמות הופיע", המשתמש באותה מלה "הופיע" הנמצאת בפסוק "הופיע מהר פארן". ובאותו זמן שהנקמה היא לטובה כלפי עם ישראל, הרי היא פורענות לעכו"ם, וזוהי "נקמות" לרעה, כדכתיב: "אל נקמות ה', אל נקמות הופיע".

המשך המשנה:

רבי עקיבא אומר: אומרה ברכה רביעית בו בפני עצמה. הגמרא מקשה איך יכול להיות מחלוקת של תנאים היכן לומר הבדלה:

אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן: מפדי - מאחר שאנשי פנסת הגדולה^[29] הם שתקנו להם לישראל נוסחי ברכות ותפלות, קדושות והבדלות^[30], נחוי היכן תקון - נראה באיזה מקום בתפילת שמונה עשרה תקנו לומר ההבדלה; ואיך נפל בזה מחלוקת^[31]?

הערות

יש מסבירים, שאדם המלא בחכמה ובתבונה וברעה את ה' גורם לשכינה שתשרה עליו, ובוזה הוא דומה למקדש שהיה מקום השראת השכינה בעולם (עיין בן יהודה כאן; תורת חיים סנהדרין צב, א).

26. נקמה מסוג זה, הכוללת פורענות ושכר יחד, נמצאת בין שני שמות ה' המורים על מדת הדין והרחמים (לעיל, הערה 10). מפני שהיא כוללת שתי מדות הפכיות אלו (מהרש"א).

27. רש"י לפי ספר סמיכת חכמים (מובא בקיצור בעץ יוסף).

28. שהשרה שכינתו רק על ישראל ולא על שום אומה אחרת (ראה פירוש רש"י על התורה שם, וגם פירושו לסנהדרין שם). ועוד, שהפיקר ממונם לישראל לענין ששור של ישראל שנגח שור של גוי פטור מלשלם (רש"י כאן מבבא קמא לח, א; עיין גמרא שם).

29. הכנסת הגדולה התקיימה בראשית ימי בית שני, והיו בה מאה ועשרים זקנים, ובתוכם כמה נביאים - חגי, זכריה, מלאכי, מרדכי ועזרא (עיין מגילה טו, א; יז, ב). אנשי כנסת הגדולה הם שתיקנו נוסחי התפילות והברכות כמבואר בגמרא כאן.

30. רש"י (ד"ה קבעו על הכוס) מייחס את התקנה הראשונית של הבדלה לעזרא, כי הוא עמד בראש הכנסת הגדולה (מהר"ץ חיות). כמו כן מייחס רמב"ם את נוסח התפילה לעזרא ובית דינו (הלכות, תפילה א, ד). ועיין עוד רש"י לקמן לג, ב ד"ה ותקניהו.

והנה, מסוגיא זו משמע שקידוש והבדלה נתקנו על ידי אנשי כנסת הגדולה. וקשה, הרי מבואר לעיל (ב, ב) שמצות קידוש היא מן התורה; וישנם ראשונים הסוברים שגם מצות הבדלה כמוצאי שבת היא מן התורה (רש"י גזיר ד, א; רמב"ם הל' שבת כט, א; סמ"ג עשין כט; אמנם תוספות רבי יהודה החסיד כ, ב ד"ה נשים בשם ר"ת, ומגיד משנה הל' שבת שם, סוברים שהיא מצוה מדרבנן). ותירצו הראשונים, שעצם המצוה לקדש [או להבדיל] היא מן התורה, אבל אופן קיומה, זמנה, מקומה ונוסחא אינה מן התורה. פרטים אלו נתקנו על ידי אנשי כנסת הגדולה (מאירי; שו"ת הרשב"א ד, רצה; ועיין עוד מנחת חינוך, לא).

[בנוגע לחיוב קידוש והבדלה על היין אם זה מדאורייתא נחלקו הראשונים: לדעת רש"י גזיר (שם), רבי קלונימוס מובא בתוספות רבי יהודה החסיד (שם), והפריד מובא בתוספות ר"ד (פסחים, תניינא, קו, א) יש חיוב מן התורה לקדש ולהבדיל על יין. לדעת רמב"ם (הל' שבת כט, ו), מאירי (לעיל כ, ב), סמ"ג (שם), ואור זרוע (ב, כה) אינה אלא מדרבנן. תוספות ר"ד תמה על הסוברים שהבדלה על הכוס היא דאורייתא מהמשך הסוגיא שלפנינו.

31. בדרך כלל אין הגמרא שואלת שאלה כזאת כשחולקים חכמים בתקנה שתקנו

מאמץ את עצמו לחשוב ולהתבונן^[22], אסור לרחם עליו, שנאמר בנבואת תוכחה (ישעיהו כז, יא): "כי לא עם בינות הוא, על כן לא ירחמנו עשהו" - מפני שישראל הוא עם חסר בינה, לכן לא ירחם עליו בורא, הקב"ה^[23].

מאמר דומה:

אמר רבי אלעזר: גדול הוא ענין בית המקדש, והראיה: שהרי נתן בין שתי אותיות - שמוזכר בתורה בין שני שמות של הקב"ה. שנאמר בשירת הים (שמות טו, יז): "מכון לשבתך פַּעֲלָתְהָ; מִקְדָּשְׁהָ" (אֶדְרִי), כווננו ידיר. הרי, שה"מקדש" מוזכר בין שם "אדני" לשם הו"י^[24].

מאמר נוסף בענין:

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה, הרי הוא כאילו נבנה בית המקדש בימיו. דבר זה נלמד מן הדמיון בין דעה למקדש: דעה נתנה בין שתי אותיות - שני שמות ה', כנוצר למעלה, וגם מקדש נתן בין שתי אותיות - שני שמות ה', כנוצר למעלה. הדמיון הזה מקישם, והוא מלמד שאדם בעל דעה ערכו כמקדש הבנוי^[25]. הגמרא מקשה על לימודים אלו:

מתקיף לה רב אחא קרחינא: אלא מעתה - אם כן, שהנכתב בין שני שמות ה' הוא דבר גדול, תצטרך לומר גם כן: גדולה החשיבות של נקמה שנתנה בין שתי אותיות - שהרי מוזכרת בפסוק בין שני שמות ה', שנאמר (תהלים צד, א): "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע".

הרי בפסוק הזה מקום מלת "נקמה" בין שני השמות "אל" ו"הו"י" - מראה על גדלות הנקמה. אבל האם יש גדלות בנקמה?

הגמרא מתרצת:

אמר ליה רבי אלעזר: אין - כן! במילתה מיהא גדולה היא - במקום שצריך לנקמה, אמנם דבר גדול היא. המדובר הוא במקום שהנקמה

בתוך, בין שני שמות אלו האמורים על כללות ההנהגה, כי מי שהוא נתון בתוך דבר משיג את אמיתת ענינו. כך, מי שיש לו דעת יכול להשיג, עד כמה ששכל האנושי יכול להשיג, את הנהגת הקב"ה בעולמו, שהוא התכלית של כל ההשגה האנושית בעולם (רשב"א, חידושי אגדות).

בעיני יעקב (סנהדרין צב, א) מפורש המעבר בין "אל" דרך "דעה" להו"י: מי שפגע בו מדת הדין, ואף על פי כן עומד בצדקתו בדעה מיושבת וברורה ואינו מהרהר אחר מרות הקב"ה, לבסוף תתהפך ההנהגה אתו למדת הרחמים.

22. באר שבע, סנהדרין צב, א.

23. ישעיהו הנביא מקונן על כלל ישראל, שאינו שם אל לבו להבין שכל צרותיו באו לו מחמת החטא, ולכן לא ירחם ה' עליו, ולא יסיר ממנו צרותיו, בתקוה שאולי יתעורר מתוך צרותיו לחזור בתשובה (רד"ק שם). [כמו כן, מלמד רבי אמי שאסור לרחם על המבחיש שיסוריו באו עליו לעוררו לחזור בתשובה.]

מרגליות הים (סנהדרין שם), בהסתמך על מה שמסופר בספר חסידים ובלקט יושר, מבאר שכונת רבי אמי לומר שאם אחד מבקש דבר מחבירו, ואין בו דעת להבין שמבקשו מוזק לו, אין למתבקש למלא את הבקשה, אלא יעמוד בלי רחמים כנגד כל תחנוניו של המבקש.

24. על פי ברבי הגמרא לקמן (גה, א) המדמה את בנין המשכן לבריאת שמים וארץ, אפשר להבין שהמשכן [וכן המקדש] הוא בבואה של שמים וארץ כאחד (עיין נפש החיים א, ד הג"ה ד"ה כי המשכן). בכך, מהווה המקדש מקום המאחד שני תחומים מנוגדים: שמים מצד אחד [המציאות הרוחנית של העליונים] והארץ ממול [המציאות הגשמית של התחתונים]. שני השמות הו"י ו"אדני" מתייחסים גם לשני תחומים אלו, הו"י כנגד שמים וא"דני כנגד ארץ. ומלת "מקדש" נמצאת ביניהם כי המקדש הוא מקום חיבורם (עיין מהרש"א כאן ובכתובות הא, ב; ביאורי הגר"א לאגדות הש"ס).

25. רשב"א מסביר שמן המקדש יצאו דעה והשכל לעולם, כי בלשכת הגזית ישבו הסנהדרין, מורי התורה ומביני מדע, שהשפיעו לעולם מחכמת התורה. ועוד, שעצם המקדש וכליו רמוז על ענינים שכליים. מי שיש לו דעה - ידע וישיביל מבינתו כל מה שמורי התורה היו מורים במקדש, וכל מה שהיה אפשר להשיג מצדו המקדש וכליו. ומכאן, שבעל דעה יכול להשיג היום אותן ההשגות שפעם היה אפשר להשיג מהמקדש, כאילו המקדש היה בנוי עכשיו, בימיו. לפי הרמ"א (בהקדמתו לתורת העולה, מובא בענף יוסף כאן). האופן להגיע להשגות אלו בזמן הזה הוא על ידי לימוד והתבוננות במקדש וסודי עבודתו, אף על פי שאינם קיימים היום בפועל. כך, מי שיש לו דעה "כאילו נבנה בית המקדש בימיו", כי הוא משיג את תכלית כוונתם (עיין עוד מנחות קי, א).

(א) לעיל כח; (ב) יצמות
קבל; (ג) פסחים קריב;
(ד) חוספספסא "פ"ג;
(ה) חענע דף ב, ה' (ו) לעיל
ט. נדה. ח"ו (ז) מעשרי' קריב;
(ח) משהרצן (ט) וקדרי' ע"ש;
(י) שם ע"ש; (י) שבת קריב;
ע"ש פסחים קריב; קריב;
(כ) צ"ל רב"ה (ל) וקדרי' ע"ש;
וע"כ; (מ) חוספספסא פ"ג
לעיל ט; (נ) שם; (ו) שבת
קריב; קריב; (ז) שבת טל;
מוגיל' ע"ש;
(ח) ויחנן ע' סוטה ח"א;
(ט) ויחנן פירוש בראש"ש;
(י) ויחנן מוכין; (ק) ויחנן
קריב; (ל) ויחנן דר"י
נדפסו בעטות ופרץ
לדפוס.

הנהיג את ה"ח

(א) גמ' ייחזי היכן חיקון.
נ"ב בפרק מי שמתו דף
כב ע"ב גבי טבילה בעלי
קרי פריך חלמודא נמי
הכי וע"ש בחוס':

גליהן הש"ס

גמ' נתן עקבו על פי
דחז"ל. עיין יפה מראה
במעט (פרק ג סימן יז)
ד"ה מפלח:

תורה אור השלם

(א) אֵל תָּרְבוּ תִדְבְּרוּ
גְבוּהָה גְבוּהָה יֵצֵא עֲתָק
מִפִּיכֶם כִּי אֵל דַּעוֹת יי
וְלֹא נִתְקַנּוּ עֲלֵיהֶם:
[שמואל א ב, כ]

(ב) בִּיבֹשׁ קִצְרִיהָ
תִּשְׁכַּרְתָּהּ נָשִׁים בָּאוֹת
מֵאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא
עִם בִּינוֹת הָאָדָם עַל כֵּן
לֹא יִרְחֲמֶנּוּ עֲשׂוּהָ וְיִצְרוּ
לֹא יִחַנְנֶנּוּ: (יִשְׁעָה ב', יא)
(ג) תִּכְאֲמוּ וְתִטְעֲמוּ
בְּהָר נִחְלָתְךָ כִּסּוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתָהּ יי
מִקֵּדָשׁ אֲדָנִי כִּבְנוֹת יִדִּיד:
[יִשְׁעָה ב', יב]

(ד) אל נקמות יי אל
נקמות הופיע:
[תהלים צד, א]

(ה) וַיֹּאמֶר יי מִסִּינַי בָּא
וְזָרַח מִשְׁעֵר לְמוֹ
הַלְפִּיעַ מִחֵד פֶּאֶרָן
וְאַתָּה מִרְגְּבַת קֶדֶשׁ
מִיְמִינוּ אֵשׁ דֶּת לְמוֹ:

(דברים ל"ב)
ו) לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי
אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא
יִנָּקֶה יי אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא
אֶת שְׁמוֹ לְשׁוּא:

{שמות ב, ז}

לְכָנִי וְלִשְׁכָּנִי

דאגב איצא. שמוקן
שפערט ערליכס
(קא-א) ריש תרמא
דברקא. טערסקל שמו
אזל בו (פסחים קד-)
ברוחא חלפלי שפאש
הזור בתוך הכל שמו
אזל בו ועודו שפאלטא.
ושדי דרגא. מן יעלה
חלחל (רש"י שם)
דבומי נירק. שטחיס
עלין וגם לנו כהן וגוה
(רש"י שם)
והשמן שרדק. לאו
דוקא אלא שמוע
דמפרש לקמן (רש"י שם)
והיה מוקא
הבריות. איז נאך גי
אלס ומוחזק ונחלינו

אבא עקרב פוסק. ונטולו לפי שהעקרב
לישנא פנמיס שזין האריות רעבים ו
אנא איצטא. כשנפל עליהם ודחקם
והולל: ושרי דרגא. לאו דוקא אלא כ
ממלאה דלעים זמה דעמו עליו ונכנס
זר יר הארץ. עירוד. מן העלוי ונכנס
בא שמקקין זו עם זה ויואל משימם
עירוד י: את חורו. שהוא יואל משם:
נפית העירוד. מלאמי בה"ג אמרי
כמערכת כשעירוד נושא את האדם
ואם העירוד קודם למים מת האדם
ואם האדם קודם למים מת העירוד
ונעשה גם לר' הניחא ונבקע מעין
מזכירן בראשית עקבו: מוכרין
גבורות נשמים. משיב הרוח שאינו
לשון בקשה אלא לשון הזכרה ושבת:
והוא אף. וזמן טל ומטר לשון בקשה:
והבדלה בחזון הדעת. כנולא שבת
אחלה חוננתו: בראשית בראשית
הבמה. הכנס ידוע הבדלה בין
קדש לחול ובין טמא לטהור: בין
שתי אותיות. בין שמי הארצות
בבמיתתה מידא ודלה היא. במקום
שנכנס קמה דבר גדול הוא: שתי
קבוצות חז"ל שמה. אחת לרעה להנקה
העבר"ש שלא קבלו את התורה: (ד'
אחת אצורה. כדלמיך בבב"א. ד'
ג.) מפארת הופיע והפיק ממון
לישראל שור של ישראל שנגח שור
של עבר"ס פטור: הופיע. גלה
הספקר כשלא קבלו את התורה:
העשירי. לקנות יין: כבשה על
הבזים. ולא נשמתה תקנה עולה
לשמינו והעני קטנורה נתפסה
בשמינו היאך לאמרה: בתחלה.
בשעלו מן הגולה והיו דמוקים:
קדושות. קדוש היום: מפני שיכול
לשמשע אס יראה שלא לחזור ולהפלה
הא אס אמרה נתפסה א"ל לאומרה
על הכוס: ואנא שמינית. אי שמינית:
חורר ראש. תפלה ולכוס:
הלכתא

מקדש נתן בין שתי אותיות
אותיות שנאמר א אל נקמות
הללו למה אחת לטובה ואח
אל נקמות הופיע: רבי עקיבא
אנשי כנסת הגדולה תקנו לה
קבועה בתפלה העשירו קבע
צריך שיבדיל על הכוס אית
להם לישראל ברכות ותפלות
הדענו קבועה בתפלה והם א
ממרי תרוייהו המבדיל בתפ
היכור גבורות נשמים בתהי
מחזירין אותו מפני שיכול ל
מפני שאומרה על הכוס איר
לה ר' שמעון בן יעקב דמן
או לא ואמר ליה צריך שיש
רב נחמן בר יצחק קל וחח
שיבדיל על הכוס המבדיל ע
חיננא המבדיל בתפלה משובר
הא גופא קשיא אמרת המנ
סגי והדר תני אם הבדיל ב
"ברכה שאינה צריכה ואמר
שאינה צריכה עובר משום
על ראשו בעא מיניה רב חס

וזכירין גבורות גשמיים. שאמר משיב הרוח ומ
 נשית בפני עצמה. להכדול צמולאי שנסח ואינו
 נוח על סף דלמרי' בעלמא (תמידה טז). וצחות אוח
 ח ולא קינולא (בי"ק לה). וזותבינן אשמשתיין. על

מחזיר לו א"ל לא ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסיף א"ל והלא דברים ק"ו ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם * שהיום כאן ומוחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ועולמי עולמים עץ אחת כמה וכמה מיד נתפיים אותו השר נפטר על חסיד לביתו לשלום: אפי' * נחש ברוך על עקבו לא יפסיק: אומר רב ששת שנו' * ע"א נחש אכל עקרב שמת מימיני נפל * לרגו אריות איז משהו עליו שמת נפל

לחפירה מלאה נחשים ועקרבִּים מעידִין עליו
מִזִּק אִ"ר יִצְחָק ר'רָאה שׁוּרִים פּוֹסֵק דְּתַנִּי רבִּי
מִמְּשִׁים אִמָּה וּמִשׁוּר מוֹעֵד כְּמֵלָא עֵינֵינוּ תִּנְא
דְּקוֹלָא סָלִיק לֵאגְרָא יִשְׂרֵי דִּגְנָא מִתּוֹךְ
שִׁטְחוֹר וְכוּמִי יִסֵּן מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁטֵן מִרְקָד לֹו בִּין
וְהִיהָ עֵרֹד וְהִיהָ מִזִּיק אֶת הַבְּרִיּוֹת בָּאוּ וְהוֹדוּ
לָהֶם הִרְאוּ לִי אֶת חוֹרוֹ הִרְאוּהוּ אֶת חוֹרוֹ . ג
מֵת אוֹתוֹ עֵרֹד נִמְלֹו עַל כִּתְפוֹ וְהִבְיִאוּ לְבֵית
עֵרֹד מְמִית אֶלָּא הִחְמָא מְמִית בְּאוֹתָהּ שְׁעָה א
אִיוִּי לֹו לְעֵרֹד שִׁפְגַּע בּוֹ ר' תִּינָנָא בֶן רוֹסָא : (ג)
בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים וְשֶׁאֵלָה בְּבִרְכַּת הַשְּׁנִים וְיֹהֵ
אוֹמְרָה בְּרַכָּה רְבִיעִית בְּפָנֵי עֲצֻמָּה רְבִי אֵלֵיעֶ
בְּבוֹרוֹת גִּשְׁמִים מֵאִי מַעְמָא "אִמֵּר רַב יוֹסֵף :
לְפִיכָךְ קִבְּעוּהָ בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים וְשֶׁאֵלָה בְּבִרְכַּ
יוֹסֵף מִתּוֹךְ שֶׁהִיא פְּרִנְסָה לְפִיכָךְ קִבְּעוּהָ בְּבִרְכַ
מִ"ט אִ"ר יוֹסֵף מִתּוֹךְ שֶׁהִיא חֻכְמָה קִבְּעוּהָ
מִתּוֹךְ שֶׁהִיא חוֹל לְפִיכָךְ קִבְּעוּהָ בְּבִרְכַּת חוֹל
בְּתַחֲלַת בְּרַכָּה שֶׁל חוֹל וְאִ"ר אִמֵּי "גְּדוּלָּה
שֶׁנִּשְׁמָאֵר "כִּי אֵל דְּעוֹת ה' וְכֹל מִי שֶׁאֵין בּוֹ
כִּי לֹא עִם בְּנוֹת הָאֵל עַל כֵּן לֹא יִרְחֲמֵנו עוֹשֵׂי
שֶׁנִּתֵּן בֵּין ב' אוֹתוּתִים שֶׁנִּשְׁמָאֵר : פְּעֻלַּת ה' מִ
שֵׁשׁ בֹּו דָּעָה בְּאֵילוֹ נִבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּימֵי

קוף לה"ר א"ר אהא קרנינא אל"א מעתה
אמר ליה אין במילתה מיהא גדולה היא
לרעה לטובה דכתיב: "הופיע מהר פארן
ואומר אומרה ברכה רביעית כו"ל א"ל רב
לשראל ותפלות וקדושות והבדלות
על הכוס הענו חזרו וקבעו בתפלה
נמי אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יו
דושות והבדלות בתפלה קבעו בתפלה
זי המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס
צריך שיבדיל על הכוס אמר רבא וכו'
ומתים יושאלה בברכת השנים מחזירין א
מרה על הכוס לא תימא מפני שיכול
נמי אמר רבי בנימין בר יפת שאל ר'
ר את ר' יוחנן ואנא שמעית המבדיל ב
ל על הכוס איבעיא להו המבדיל על הכ
מתפלה ומה תפלה דעיקר תקנתא היא
הכוס דלאו עיקר תקנתא היא לא כ"ש ת
ותר ממי שיבדיל על הכוס ואם הבדיל בזו
ל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל ע
ובזו יתרו לו ברכות על ראשו וכיון ד
ואיתימא ר"ל ואמרי לה ר' יוחנן ור"ס דא
תשא אלא אימא הכי אם הבדיל בזו ו
מרב ששת טעה בזו ובזו" מה אמר

אבר עקרב פויסק. צירושלמי קאמער דאס הייז נחש מרשיע לנצח כנגדו פוסק לפי שכל כנגדו בעטם מתכוין להזיקו ומיהו לא מזניז אס פסק שיחזור לראש מזולת קאמער ואס פסק חוזר לראש אזל לתלת ברבך מיהא יחזור ואס טעה בג' ראשונות או בג' מאחרונות חוזר לתלת ה' בצבות בראשונות ובעבודה' בצבורות בדאמרינן לקמן בפרקין (דף לה.): אמר

מת שאני התם דאגב איצינא
 ישעיא^א מרחיקין^ב משור תם
 שמה דר' מאיר ריש תורא
 מר שמואל הני מילי בשור
 יו ת"ד^ג מעשה במקום אחד
 לו לר' חנינא בן דוסא אמר
 עקבו על פי החור "צא ונשכו
 ודרש אמר להם ראו בני אן
 אן לי לאדם שפניו כן יצדק

רַב נָסִים נַאֲזַן

[illegible]

וזה שגאמ' עושה גדולות וגו' [תענית ב.]. ר"ע
תבואה גדילה זו [תענית ד.]. שתי אותיות של
לה ממוקן והסירו. מזהר פארן. כשמינן והחזיר
[אלידיה גופיה קא מומינ' מנחות מט.].

רבי יוחנן השיב:

הגמרא מביאה עדות מאמורא אחר שרבי יוחנן סובר שמבדילים בתפילה וגם על הכוס:

איתמר נמי: אמר רבי בנימין בר יפת: שאלה זו **שאל רבי יוסי את רבי יוחנן בעיר צידן, ואמרי לה - ויש אומרים ששאלה זו שאל רבי שמעון בן יעקב דמן צור את רבי יוחנן.** ממשיך רבי בנימין בר יפת: **ואנא שמעית - ואני בעצמי שמעתי את השאלה כששאלה לרבי יוחנן:** האם **המבדיל בתפלה צריך שיבדיל גם על הכוס או לא?** **ואמר ליה רבי יוחנן לשואל: צריך שיבדיל גם על הכוס.**

הגמרא דנה במי שהבדיל על הכוס לפני שהתפלל:

איבעיא להו - שאלו: המבדיל על הכוס לפני שהתפלל תפילת שמונה עשרה, מהו שיבדיל בתפלה - האם כאשר הוא מתפלל שמונה עשרה צריך לומר "אתה חוננתנו", או שמא כבר יצא ידי חובתו במה שהבדיל על הכוס?

הגמרא פושטת את הבעיא:

אמר רב נחמן בר יצחק: קל וחומר מתפלה - אפשר ללמוד דבר זה דרך "קל וחומר" מהציור הקודם, של המבדיל בתפילה לפני שהבדיל על הכוס. ומה במקום שהבדיל בתפלה מקודם, **דעיקר תקנתא היא -** שהיא התקנה העיקרית של הבדלה^[37], **אמרי - אמרו חכמים שלא די בזה אלא המבדיל בתפלה צריך שיבדיל גם על הכוס; המבדיל על הכוס, דלאו עיקר תקנתא היא -** שאינו מקיים בה את התקנה העיקרית של הבדלה, **לא כל שכן** שחייב להבדיל גם בתפילה, כדי לקיים את עיקר התקנה!

היוצא מדברי האמוראים המוזכרים לעיל, שצריך להבדיל הן בתפילה והן על הכוס. בברייתא הבאה מוזכרת שיטה אחרת:

תני רב אחא אריקא ברייתא קמיה - לפניו דרב חנינא: המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס. ואם הבדיל בזה ובזה - גם בתפילה וגם על הכוס, **ינחו לו ברכות על ראשו.**

מקשה הגמרא:

הא גופא קשיא - ברייתא זו סותרת את עצמה. **אמרת -** בתחלה אתה אומר **שהמבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס, אלמא -** הרי לך משמעות ברורה שבהבדלה שבתפלה לחודה סגי - מספיק. **והדר תני -** ואחר כך הברייתא שונה שאם הבדיל בזה ובזה **ינחו לו ברכות על ראשו, דהיינו שונה אתה אומר שהמשובח ביותר הוא המבדיל פעמיים.** וקשה, למה הוא משובח? **ובינן דנפיק ליה בחדא -** הרי מכיון שיצא ידי חובתו באחת מהן, **אפטר -** הוא נפטר כבר מחובת הבדלה, **והויא ברכה שאינה צריכה -** מה שמבדיל פעם נוספת היא ברכה שלא לצורך. **ואמר רב, ואיתימא -** ויש אומרים **שריש לקיש אמר, ואמרי לה -** ואחרים אומרים: **רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוניהו -** שניהם אמרו דין זה: **כל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום הדיברה השלישית של עשרת הדיברות (שמות כז): "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" -** אסור לשאת את שם ה' לשוא בשבועה. ובדומה לזה, אף המברך ברכה שאינה צריכה נושא את שם ה' לשוא^[38].

אמר ליה לרב שמן בר אבא: לא ידוע לנו איך היתה התקנה המקורית, כי עברו עליה שינויים מאז. **בתחילה, כשעלו בני ישראל מן הגולה בראשית תקופת בית שני, ומרוב עניות לא יכלו לקנות יין, קבעו -** קבעו אנשי כנסת הגדולה לומר ההבדלה **בתפלה.** אחר כך כאשר **העשירו בני ישראל והיה באפשרותם לקנות יין, העבירו חכמים את ההבדלה מתוך התפלה וקבעו להאמר על הכוס של יין^[32].** אחר כך כשהעניו עוד פעם, **חזרו חכמים וקבעו בתפלה כבתחילה.** אבל אז כבר נשתכחה התקנה הראשונה, ולכן נחלקו התנאים היכן נקבעה ההבדלה בתוך התפילה. והגמרא מוסיפה: **והם אמרו -** החכמים הללו, שהחזירו את עיקר ההבדלה אל תוך התפילה, אמרו, שאמנם בדיעבד כשאין ידו משגת לקנות יין יוצא ידי חובת הבדלה כשמבדיל בתפלה, אבל לכתחילה: **המבדיל בתפלה צריך שיבדיל גם על הכוס^[33].**

הגמרא מביאה אמורא אחר שאמר כן בשם רבי יוחנן, אבל בלי קשר למחלוקת התנאים שבמשנתנו:

איתמר נמי: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות, קדושות והבדלות. בתחלה קבעו בתפילה. העשירו קבעו על הכוס. חזרו והעניו קבעו בתפלה. והם אמרו: המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס.

הגמרא מביאה אמוראים נוספים הסוברים שיש לומר הבדלה גם בתפילה וגם על הכוס:

איתמר נמי: רבה ורב יוסף, דאמרי תרוניהו - שניהם אומרים: **המבדיל בתפלה צריך שיבדיל גם על הכוס.**

וממשיך רבה להקשות על דברי עצמו:

אמר (רבא) [רבה]^[34]: ומותביןן אשמעתין - ואנחנו מקשים על שמועתנו מהברייתא: אדם שטעה בתפילתו ולא הזכיר גבורות **גשמים -** "משיב הרוח ומוריד הגשם", **בתחיית המתים, ושאלה -** וכן אם טעה ולא הזכיר "ותן טל ומטר", **בברכת השנים, מחזירין אותו -** מחייבים אותו לחזור ולהתפלל שמונה עשרה^[35]. אבל אם טעה ולא הזכיר **הבדלה במקומה בברכת "חונן הדעת", אין מחזירין אותו, מפני שעדיין יכול לאומרה על הכוס -** חובת ההבדלה שחיסר בשמונה עשרה, הוא יכול לקיים על ידי הבדלה על כוס יין^[36]. מלשון הברייתא "שיכול" לאומרה על הכוס, משמע שבאופן רגיל אין חיוב להבדיל על הכוס. אם כן, איך אמרו האמוראים שהמבדיל בתפילה עדיין חייב להבדיל על הכוס?

והגמרא מתרצת על ידי תיקון לשון הברייתא:

לא תימא - אל תאמר בלשון הברייתא: **"מפני שיכול לאומרה על הכוס",** שמשמעותו שיכול ואינו חייב, **אלא אימא -** יש לגרוס בברייתא: **"מפני שאומרה על הכוס",** בלשון חיוב. הברייתא אומרת שמי שטעה ולא הבדיל בתפילה אינו צריך לחזור ולהתפלל, מכיון שבין כך יקיים חיובו להבדיל כשיבדיל על הכוס.

הערות

36. הראשונים דנים אם צריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה כשאין לו כוס להבדיל עליו (רבינו יונה ורא"ש לעיל כט, א; רשב"א ותוספות הרא"ש כאן).

37. הבדלה בתפילה נחשבת התקנה העיקרית, מפני שלפי התקנה האחרונה חייב תמיד לומר הבדלה בתפילה, ואילו בהבדלה על הכוס חייב רק מי שיש לו כוס (ראה רשב"א).

38. רמב"ם הלכות ברכות א, טו. הפוסקים דנו אם זה איסור דאורייתא, או שאינו אלא אסור מדרבנן והפסוק הוא אסמכתא בעלמא. עיין רמב"ם הל' ברכות א, טו והל' שבועות יב, ט; שו"ת הרמב"ם (מהדורת פריימן) פד: מגן אברהם רטו, ו. אבל ראה גם כן תוספות ר"ה לג, א; רא"ש קידושין א, מט; חינוך, תל; ריטב"א כאן; אליהו רבה רטו, ה.

רבנן ובפרטיה, מכיון שעצם המחלוקת מראה שהמסורת נשכחה מהם, או שמלכתחילה התקיימו מסורות שונות בנידון. אולם, הבדלה נאמרת כל שבוע, ולכן יש לתמוה איך נפלה מחלוקת בדבר (תוספות רבי יהודה החסיד, ריטב"א; ועיין עוד תוספות כב, ב ד"ה ונחזי עזרא).

32. או שאר משקים חשובים (עיין פסחים קז, א).

33. בפעם זו תיקנו חכמים להבדיל גם בתפילה וגם על הכוס [במקום שאפשר], שלא כתקנות הקודמות, והוא מפני שהחכמים רצו שתקנתם תעמוד לאורך ימים, ולא יצטרכו לשנותה כל פעם לפי מצבם, אם עשירים הם או עניים (עיין רשב"א, ושלחן ערוך הרב רצד, ב).

34. תוקן על פי מסורת הש"ס.

35. לפרטי דינים אלו, עיין שולחן ערוך, אורח חיים קיד וקיו.

הגהות דפ"ח

גליץ השני"ם

תורה אור השלם

קציר (ב) ביבש

(תְּבִיאָמוּ וְתִטְעֶנּוּ

(ז) אל נקמות יי א
נקמות יי א

אמר משה רבינו
אלהינו

בַּקָּה י"א אֶת אֲשֶׁר יִשְׂאֵל

לְהַחֲזִיק בְּכָל הַיּוֹם בְּכָל הַיּוֹם בְּכָל הַיּוֹם

אלס וממית נחולץ קבו.

שם כך שמעתי. ל"א כל ש
החורה על כל האות

מזכירין גבורות גשמים. שאומר מסיב הרוח ומ
ביצית בפני עצמה. להנדה במולאי שנסח ואינו
מוס על ס דאמר' בעלמא (חגיגה טו.) לנחות אוח
מוס ולא קיבלה [ב"ק לה.]. וסות בינן אשמשתי. על

הגשם ובגמרא מפרש טעמא אמאי קרי ליה בגזרות גשמים מפני שיורד
 לה צמח הדעת [גדה ח.]. יששכר^ה בתיחית המיתים. שבה חיים בני אד
 א צבא שלו קרי להו אומיות לשון מופלא. גדול מקדש. משכן הוא. הופי
 מועה שלי [שבה קכה.]. אשמועת עצמינו [גיטין לח.]. יש לי להשיב על דברי [קרי]

אמר

בזרה שנאמ' עושה גדולות וגו' (תענית ב.). ר"ע
המבואר גדלה זו (תענית ד.) שתי אותיות של
ילה ממנו והמירו. בזה פארן. כשנינו והמיר
ז: אדייה גופיה קא מוסיג (מנחות מט.).

(תהלים סה) יתרוצעו אף
ישירו:

הגמרא מתרצת:

אֵלָא, אִימָא הָכִי – אמור לקרוא בברייתא כך: **אם הבדיל בָּזוּ** – בתפילה, **וְלֹא הִבְדִּיל בָּזוּ** – על הכוס, **וְנוֹחוּ לוֹ בְּרָכוֹת עַל רֹאשׁוֹ** – כי לא בירך ברכה שאינה צריכה^[39].

הגמרא הביאה ברייתא האומרת שהטועה ולא הבדיל בתפילתו אינו צריך לחזור להתפלל, כיון שעדיין יכול להבדיל על הכוס. זה מעורר את השאלה הבאה:

בְּעָא מִינֵיהּ – שאל ממנו רב חסדא מִרְבִּי שֶׁשֶׁת: **טָעָה בָּזוּ וּבָזוּ, מָהוּ**

– מה הדין אם טעה ושכח ולא הבדיל בתפילה, וגם טעה ועשה דבר שאסור להקדים לפני הבדלה, כגון מלאכה או אכילה או שתיה^[40]. האם ישלים את ההבדלה בסדר הרגיל, דהיינו שיחזור ויתפלל ויבדיל בתפילתו ואחר כך יבדיל על הכוס, או שיכול לצאת חובת הבדלה במה שיבדיל עכשיו על הכוס^[41]?

הגמרא פושטת:

אָמַר לֵיהּ רַב שֶׁשֶׁת: טָעָה בָּזוּ וּבָזוּ, חוֹזֵר לְרֹאשׁ – הוא חייב לחזור להתחלה, כלומר: צריך לחזור ולהתפלל שמנה עשרה ולהבדיל בה, וגם להבדיל על הכוס^[42].

הערות

39. נמצא, שהאמוראים שהוזכרו לעיל סוברים שחייב להבדיל פעמיים, ואילו הברייתא סוברת שאין להבדיל פעמיים. בהמשך פוסקת הגמרא את ההלכה במחלוקת זו.
40. האיסור לעשות מלאכה לפני הבדלה נידון בשבת קנ, ב; האיסור לאכול ולשתות לפני הבדלה נידון בפסחים קו, ב. בגדר איסורים אלו – עיין שלחן ערוך
- הרב רעא, ט; חירושי הגרי"ז, הלכות שבת כט, ה; אשר לשלמה, מועד יא.
41. על פי רשב"א. רבינו יונה ורא"ש מפרשים בדרך דומה. ועיין פירושים אחרים במאירי ובגר"א.
42. רבינו יונה מפרש שזהו קנס על שכח לגמרי מהבדלה, עיין שם. ועיין רשב"א שגראה שהוא מפרש באופן אחר.

[illegible][illegible]

(א) [שבת קור: ושם נסמן],
(ב) [לעיל כט:], (ג) עירובין
מו: (ד) [לקמן לח: פסחים
נב: (ה) פסחים יג: נב:
סוכה מה: (ו) [ברכ אלפס

ובראשׁ סדר המסע
 דהבא כוהל האומד
 רב׳ רב׳ מרובים הירז
 ררך המינות האומד
 ע״ קן צבור וכו׳ וע״ש
 פירשׁ רדבנו יונה וכן
 במה שפ׳ האומד
 שסמדר הזה נשמש ג״כ
 כמטה למגילה כה. מכוון
 (מחשׁ) ״ מגילה כה״
 (ל) לקמן (ד) ״ [ושׁ]״
 (ט) [עירובין ג.] מגילה שׁ
 מיר גט : בזהו יג. חולין
 מג : נדה ד. מה״ (י) נדה
 מג : מגילה כה. (ט)״
 חושׁ״ מגילה וחושׁ״ נדה״
 (ל) מגילה שׁ [סוטה ג:]״

[illegible]

דמורה. כשהשמועה
יוצאה מפי רבו מדקדק
ולומר לרבו לשנואה פעם
שנייה ומבחין הימנו.
ברחבא דפוימבדיתא.
שהיה מדקדק בשמועתו
לדעת ממי קיבלה. ר'
ליהודה. ספק שמע מרבי
יחזקאל 16 מרבי יחזקאל

מַשְׁמִיָּה דְּרַבִּי יְהוּדָה
נִשְׂיָאָה סָפֵק מַשְׁמִיָּה דְּרַב
יְהוּדָה וְאֵי אֹמֵר לֹא רָאָה
רַחֲבָא אֶת רַבִּי יְהוּדָה
נִשְׂיָאָה דְּהָא מִפּוֹמְבְּדִיתָא
הוּא וְלֹא מִזֵּינוּ שְׁעֵלָה
לְאַרְכָּן יִשְׂרָאֵל וְעוֹד כִּי
אֲמַרְיִין צַעֲמָא דְּרִיָּק

בדאמרין דדרב יהודה
בבהל שחטין (חולין יח):
ונראה בעיני משום דרבו
מובהק היה ולא היה לומד
ממרב אחר הוה קרי ליה
רבי דלא נספיקה דדרב
יהודה אחרניא [ביצה יא:].
הר הבית וכו'. רחנה
של הר הבית הימה

ומרי מזוהו [מגילה שם].
בידי שמים. כל מדותיו
היוצר כן אחס בדי בית
מלפניו היא אור מוב
וחל הוא [תפילה וכו']

למעלה הביאה הגמרא מחלוקת בענין המבדיל בתפילה אם חייב גם להבדיל על הכוס. עכשיו דגה הגמרא בקביעת ההלכה:
אָמַר לִיה רַבִּינָא לְרַבָּא: הִלְכָתָא מַאי - מהי ההלכה במחלוקת זו?
אָמַר לִיה רַבָּא: בִּי קִידוּשׁ - דִּין הַבְדֵּלָה הוּא בְּדִין קִידוּשׁ: מַה קִידוּשׁ,
אָף עַל גַּב דְּמִקְדָּשׁ בְּצִלּוֹתָא - אף על פי שמזכיר את קדושת היום
בתפילת שבת בברכה האמצעית, מְקַדָּשׁ אֲבָסָא - מכל מקום הוא
מְקַדָּשׁ שׁוֹב עַל כּוֹס יַיִן, אָף הַבְדֵּלָה נָמִי - הוא הדין אף בהבדלה, אָף
עַל גַּב דְּמִבְדִּיל בְּצִלּוֹתָא - אף על פי שמבדיל בתפילה, מְבַדִּיל
אֲבָסָא - יש לו להבדיל שוב על כוס יין.

המשך המשנה:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: יֵשׁ לְהוֹסִיף הַבְדֵּלָה בְּבִרְכַּת הוֹדָאָה.

מצינו במשנה שלש דעות על מקום הוספת ההבדלה בתפילה: לפי תנא קמא בברכת "חונן הדעת"; לפי רבי עקיבא היא נאמרת בברכה בפני עצמה, ראשונה לברכות החול; ולפי רבי אליעזר בברכת הודאה. הגמרא מביאה מעשה הקשור למחלוקת זו:

רַבִּי זִירָא הָוָה רַכִּיב חֲמָרָא - היה רוכב על חמור, הָוָה קָא שְׁקִיל וְאָזִיל רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבִין בְּתַרְיָה - ורבי חייא בר אבין היה הולך ברגל אחריו^[1]. אָמַר לִיה רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבִין לְרַבִּי זִירָא^[2]: וְנָדָא דְאִמְרִיתוּ מִשְׁמִיָּה דְרַבִּי יוֹחָנָן - האם נכון שאמרתם בשם רבי יוחנן, שְׁהִלְכָה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, הַסּוֹבֵר שְׁמוּסִיפִים הַבְדֵּלָה בְּבִרְכַּת הוֹדָאָה, בְּיוֹם טוֹב שְׁחָל לְהִיּוֹת תִּכְפֹּף אַחֵר הַשָּׁבֶת? כשחל יום טוב ביום ראשון בשבת, הרי תפלת ערבית [הנאמרת במוצאי שבת] היא של יום טוב ואין בה ברכת "חונן הדעת", שהיא המקום הרגיל שמוסיפים בו ההבדלה. במקרה כזה נאמר בשם רבי יוחנן שהלכה כרבי אליעזר, שצריך לומר הבדלה^[3] בברכת הודאה. רבי חייא בר אבין שאל את רבי זירא: האם נכון שרבי יוחנן אמר כך? אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבִין: אֵינִי - כן, כך אמר רבי יוחנן^[4].

הגמרא מפסיקה את שיחת האמוראים כדי לתמוה על דברי רבי יוחנן:

"הִלְכָה" מְבַלְל דְּפִלְגִיגִי? - אם רבי יוחנן אמר: "הלכה כרבי אליעזר", משמע שיש שחולקים עליו בזה אלא שההכרעה היא כדעת רבי אליעזר^[5]. אבל יש לתמוה, האם אמנם חולקים בזה על רבי אליעזר?

והגמרא תמדה על התמיהה:

וְלֹא פְלִיגִי? - וכי אינם חולקים על רבי אליעזר? וְהָא פְלִיגִי רַבָּנָן - הרי חכמים במשנה חולקים על רבי אליעזר בענין מקום הזכרת ההבדלה; אם כן, למה אין הלשון "הלכה כרבי אליעזר" נכון? ומשיבה:

אִימַר דְּפִלְגִי רַבָּנָן בְּשַׁאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה - נכון הוא שחכמים חולקים על רבי אליעזר בכל מוצאי שבת במשך השנה, שמתפללים תפלת שמונה עשרה של חול ואומרים בה ברכת "חונן הדעת". אבל בְּיוֹם טוֹב שְׁחָל לְהִיּוֹת אַחֵר הַשָּׁבֶת, שאז אין אומרים ברכת "חונן הדעת" בשמונה עשרה של מוצאי שבת, מִי פְלִיגִי - האם גם בזה הם

חולקים? במקרה כזה ודאי יסכימו חכמים עם רבי אליעזר שצריך לומר הבדלה בברכת הודאה, היות וברכת "חונן הדעת" - המקום הרגיל של ההבדלה - אינה נאמרת. ואם כן, עומדת התמיהה במקומה: איך אמר רבי יוחנן "הלכה כרבי אליעזר" כשאין חולק בדבר?

הגמרא מנסה עוד להצדיק את דברי רבי יוחנן:

וְהָא פְלִיגִי רַבִּי עֲקִיבָא - הרי רבי עקיבא חולק על רבי אליעזר! הוא סובר שהבדלה בתפילת מוצאי שבת היא ברכה בפני עצמה; לשיטתו, אף בתפילה של יום טוב אומרים הבדלה בברכה בפני עצמה. אם כן, מיושבים דברי רבי יוחנן: הוא אמר "הלכה כרבי אליעזר" כדי להוציא מדעת רבי עקיבא.

והגמרא דוחה:

אין שום צורך לרבי יוחנן להוציא מדעת מרבי עקיבא במוצאי שבת שהוא יום טוב, ולומר שהלכה כרבי אליעזר כנגדו כי **אָטוּ כָּל הַשָּׁנָה כּוֹלָה מִי עֲבָדִין בְּרַבִּי עֲקִיבָא - האם אנו עושים כרבי עקיבא בכל מוצאי שבת במשך השנה, לומר הבדלה בברכה בפני עצמה, דְּהַשְׁתָּא נִיקוּ וְנַעֲבִיד בְּנֻתִיָּה - שעכשיו, במוצאי שבת שהוא יום טוב, נעמוד ונעשה כמותו? הרי אין שום סיבה לחשוב שבמקרה זה תהיה הלכה כמותו.**

והגמרא מסבירה למה אין לחשוב כך:

כָּל הַשָּׁנָה כּוֹלָה - בכל מוצאי שבת במשך השנה, מַאי טַעְמָא לֹא עֲבָדִין בְּרַבִּי עֲקִיבָא - מה הטעם שאין עושים כרבי עקיבא? משום דְּתַמְנִי סָרִי תַקֵּן - אנשי כנסת הגדולה תקנו לומר שמונה עשרה ברכות בלבד^[6], תְּשַׁסְרִי לֹא תַקֵּן - ולא תקנו לומר תשע עשרה ברכות; ועל כן אין מקום לברכה נוספת להבדלה. הֲכָא נָמִי - גם כאן, ביום טוב שחל להיות אחר השבת, שייך זה הטעם: שֶׁב תַקֵּן - אנשי כנסת הגדולה תקנו ביום טוב לומר שבע ברכות בלבד^[7], תַמְנִי לֹא תַקֵּן - ולא תקנו לומר שמונה ברכות; ועל כן אי אפשר לומר הבדלה בברכה בפני עצמה. נמצא, ששאלת רבי חייא בר אבין נכונה היא: לאיזה צורך אמר רבי יוחנן שאין הלכה כרבי עקיבא במוצאי שבת שהוא יום טוב?

הגמרא חוזרת למשא ומתן בין רבי זירא ורבי חייא בר אבין:

אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבִין: לֹא "הִלְכָה" אֲתָמֶר - לא נאמר בשם רבי יוחנן ש"הלכה" כרבי אליעזר, שמשמעותו שמפרסמים ברבים שהלכה כמותו. אֵלָא "מַטִּינִי" אֲתָמֶר - נאמר בשם רבי יוחנן "מַטִּינִי כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּיוֹם טוֹב שְׁחָל לְהִיּוֹת אַחֵר הַשָּׁבֶת", שמשמעותו שליחיד, הבא לשאול כיצד לנהוג במוצאי שבת שהוא יום טוב, מורים שיעשה כרבי אליעזר, אבל אין דורשים כן ברבים^[8].

הגמרא מביאה כמה לשונות בפסיקת הלכה זו:

דְּאֲתָמֶר^[9]: רַבִּי יִצְחָק בַּר אֲבָדִימִי אָמַר מִשּׁוּם רַבִּינוּ, הֵינּוּ רַבִּי^[10]: "הִלְכָה" כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּיוֹם טוֹב שְׁחָל לְהִיּוֹת אַחֵר הַשָּׁבֶת", ומשמעותו שמפרסמים ברבים שהלכה כרבי אליעזר במקרה זה. וְאָמַרִי לָהּ - ויש אומרים: "מַטִּינִי כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּיוֹם טוֹב שְׁחָל לְהִיּוֹת אַחֵר הַשָּׁבֶת",

הערות

- מספר זה אינו כולל ברכת המינים, הברכה הנוספת שנתקנה בזמן מאוחר יותר ביבנה; עיין לעיל כח. ב.
- שלש ברכות הראשונות ושלש האחרונות, כרגיל, והברכה האמצעית של קדושת היום (עיין לעיל לג, א).
- יש לציין שתמיהת הגמרא על דברי רבי יוחנן במקומה עומדת. שהרי גם אם נאמר שרבי יוחנן אמר: "מַטִּינִי כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר", עדיין משתמע מזה שחכמים חולקים עליו, וזה אינו - כפי שהגמרא הוכיחה. לישובים שונים על קושי זה, עיין תשובות דבר שמואל, קיר; ברכת ראש.
- לפי הגהות הגר"א גורסים "אתמר" [נאמר], במקום "דאתמר" [שנאמר]; ראה להלן הערה 11.
- עיין רש"י לעיל ל, ב ד"ה משום רבינו.

- לפירוש הלשון, "שקיל ואזיל", עיין מגדים חרשים לעיל יח, א.
- חידושי הגר"א. בתשובת דבר שמואל (קיר, מובא בגליון הש"ס) סובר להיפך, שרבי זירא שאל את רבי חייא בר אבין.
- כאשר חל יום טוב במוצאי שבת, חייבים לומר הבדלה כדי לציין את המעבר מקדושת שבת החמורה לקדושת יום טוב הקלה יותר. נוסח ההבדלה מובא בגמרא בהמשך.
- לפי הגהות הגר"א יש להשמיט המלים: "אמר ליה: אין". לפי דרך זה, תשובת רבי זירא ניתנת רק לקמן, וכך נקטנו בביאור הסוגיא [לדרכים אחרים עיין תשובות דבר שמואל, קיר; ברכת ראש].
- אם רבי יוחנן סובר שאין מחלוקת בזה, היה אומר: "מורים חכמים לרבי אליעזר ביום טוב...".

מסורת הש"ס

למקצתן ויבחרו אותו הקדש עד חזק (שם יג.) אלעזבאל סביב לו כעולתו ו לו למשכן מזו סביב (שם יד.) אלעזבאל מקדשות אחרות
 (שם טו.) ויחזק רמחם מעטין עד כלמור קדש חזק וסמך עליהם. ויבחר שרד. עד שיתחבר קדש לו כל חזקם עד
 כל חזק (שם טז.) הדיב ארבע לברך עד הרעה. וקבלינו סמך חזק לו עד מות שיתעשרת עבד כל (שם יז.) ויבחר ס
 קדש בעמדתו וזכות אחר. ויבחר ארבע דורות. כלשון עליו עד להודיע שחזקו עדו ויבחר מעטין (שם יח.) ויבחר
 (שם יט.) ויבחר (שם כ.) עד חזקו אליו עד גדול כבודו ויבחר שומר כבודו והסמך (שם כא.) דבריו ויבחר שמים. כל מחזקו
 עד שיהיה חזק עליו מן כל חזק. ויבחרו אליו להסכן לבנותו אליו דמיון הזה כחומר עד הידור ק חזק דבריו דים
 (שם כב.) עד כל דברו וזאת מן כל חזק. ויבחר (שם כג.) ריבא עד כל חזקו. שחזקו למעטין כל חזקו טוב
 (שם כד.) אכר מילתא מילתא ויבחר. כל כיצת חזק וסמך לו כלן שחזקו עד שריותו אלן חזקו סמך כל חזקו

ספסלים, והסטי הכפול הִיה בניו סְטִי לַפְּנִים מְסִטִּי^[14] – שורה אחת של ספסלים בתוך שורה אחרת של ספסלים. במקום לקרוא לספסלים בשם "אצטבאות" כמצוי במשניות^[15], הקפיד רחבא לקראם בשם "סטי" כלשון רבו.

דעה נוספת בענין מקום ההבדלה במוצאי שבת שהוא יום טוב: **אָמַר רַב יוֹסֵף: אָנָּה, לֹא הָיָה יוֹדֵעַנָּה וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַנָּה** – אני, אינני מכיר בזה ואינני מכיר בזה. כלומר, אינני מחזיק מכל הלשונות שהוזכרו ("נראין", "מודים", "מטין") המקבלים – לגמרי או במקצת – את דעתו של רבי אליעזר לומר הבדלה בברכת הודאה במוצאי שבת שחל בו יום טוב. **אָלָּה, מִדְּרַב וּשְׁמוּאֵל יוֹדֵעַנָּה** – אני מחזיק משיטתם של רב ושמואל, **דִּתְקִינוּ לָן מִרְגְּנִיתָא בְּבָבֶל^[16]** – שתקנו לנו מרגלית בבבל, כלומר: נוסח יפה המשלב הבדלה בתוך תפילת יום טוב, אחרי הפתיחה הרגילה של ברכת קדושת היום^[17], לפני "ותתן לנו": **"וְתוֹדִיעֵנוּ, ה' אֱלֹהֵינוּ, אֶת מִשְׁפָּטֵי צִדְקָה, וְתַלְמִדְנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנָה. וְתַנְחִילְנוּ זְמַנֵּי שְׁשׁוֹן וְחֻגֵי נִדְבָה^[18], וְתוֹרִישֵׁנוּ קְדוּשַׁת שַׁבָּת וְכַבֹּד מוֹעֵד וְחֻגֵינָה הָרָגֶל. בֵּין קְדוּשַׁת שַׁבָּת לְקְדוּשַׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלְתָּ^[19], וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁשַׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה קְדֻשָּׁת. הַבְּדִלְתָּ וְקְדֻשָּׁת אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקְדוּשַׁתְךָ".** ואחר כך ממשיכים עם תפילת יום טוב ואומרים: **וְתַתֵּן לָנוּ וכו'.**

ומשמעותו שאין דורשים כן ברבים, אלא מורים כך ליחיד הבא לשאול. **רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:** "מודים חכמים לרבי אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת" שאומרים הבדלה בברכת הודאה, ולא נחלקו במקרה זה^[11]. **וְרַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא אָמַר** בשם רבי יוחנן^[12]: **"נִרְאִין דְּבַרֵּי רַבִּי אֲלִיעֶזֶר בְּיוֹם טוֹב שֶׁחָל לְהִיטֵב אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת"**, ומשמעותו שאין דורשים ברבים, ואף אין מורים ליחידים, שהלכה כרבי אליעזר; אלא מי שנהג כרבי אליעזר, אין אומרים לו לחזור על תפילתו ולהתפלל כדעת חכמים, אלא יצא ידי חובתו בדיעבד^[13].

רבי זירא מכריע בין הנוסחאות הללו:

אָמַר רַבִּי זִירָא: נְקוּט דְּרַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא בִידֶךָ – הַחֹזֵק בִּידֶךָ הַנוֹסֵחַ שֶׁל רַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא, מִפְּנֵי דְרִיִּיק וְגַמְר שְׁמַעְתָּא מִפּוּמָא דְמִרְהָ שְׁפִיר – רבי חייא בר אבא היה מדריק ולומד היטב את השמועה כפי שהיא יצאה מפי רבו מבלי לשנותה. הוא היה עושה לו סימנים כדי לזכור את הלשון המדויק שאמר רבו, שלא יתחלף לו "נראין" בלשון אחר, כגון: "מטין" או: "מודים". על כן, יש להעדיף לשון "נראין", שהוא נוסחו המדויק של רבי חייא בר אבא. ובמדה זאת, להקפיד לומר בלשון רבו, התנהג **בְּרַחֲבָא דְּפּוּמְבְּדִיתָא**, שהצטיין אף הוא בהנהגה זו, כפי שיש לראות במאמר הבא: **דְּאָמַר רַחֲבָא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: הֵר הִבִּית סְטִי כְּפּוֹל הִיָּה** – הר הבית היה מוקף עם שתי שורות של

כּוֹשֵׁנָה אחרי שדנה המשנה בהוספות שונות שיש לכלול בשמונה עשרה, היא עוברת להוספות שיש להימנע מלאומר: **הָאוֹמֵר** בתפלתו, כמתכוון להפליג ולהגדיל את תחנוניו: "רחום וחנון אתה, ה', ואפילו על קן צפור יגיעו רַחֲמֶיךָ כֵּן תַּחוּס וְתַרְחַם עֲלֵינוּ^[20]", דהיינו: רחמין מגיעים אפילו על צפור ואפרוחיה הנמצאים בקן, כמו שנראה ממצות שילוח הקן^[21], וכן האומר: **"עַל טוֹב יוֹכֵר שְׁמֶךָ"** – על הטובות שאתה עושה לנו נודה לשמך^[20], וכן הכורע בתחילת ברכת הודאה ואומר: **"מודים, מודים"** פעמיים^[20]; בכל המקרים הללו **מִשְׁתַּקֵּין אוֹתוֹ**, מפני שאין להתחנן ולהתפלל כך^[22].

– מדוע משתיקים אותו, מה פגם יש בזה?
מתרצת הגמרא:

פְּלִיגִי בָּהּ תַּרִּי אֲמוּרָאִי בְּמַעֲרָבָא – בביאור דין זה חולקים שני אמוראים בארץ ישראל, והם: **רַבִּי יוֹסִי בַר אֲבָיָן וְרַבִּי יוֹסִי בַר זְבִידָא. חֵד אָמַר:** משתיקים אותו מפני שמיטיל קנאה בין הבריות שנבראו **בְּמַעֲשֶׂה בְּרָאשִׁית**. דהיינו, כאשר הוא מזכיר שרחמי הקב"ה מגיעים על קן צפור, הוא מראה בדבריו שהקב"ה חס על הצפורים ולא על שאר בריותיו^[24]. **וְחֵד אָמַר:** משתיקים אותו מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רַחֲמִים – שבדבריו הוא מתייחס למצוותיו של

הגמרא מבררת את סיבת הדין שבמשנה:

בְּשִׁלְמָא – מוכן הדבר, שהאומר: **"מודים, מודים"** משתיקין אותו, משום דְּמִיחְזִי בְּשִׁתִּי רְשׁוּיָתָא – שנראה כאילו מודה לשני שלטונות, כלומר: לשתי אלוהויות, בזה אחר זה. וכן האומר: **"עַל טוֹב יוֹכֵר שְׁמֶךָ"**, נִמִּי – גם כן מוכן משתיקים אותו, מפני שמלשונו מִשְׁמַע שיש להודות לה' רק על הטובה שגומל לנו **וְלֹא עַל הָרָעָה, וְתַנֵּן בַּמִּשְׁנָה (לְקַמֵּן נִד, א) לְהִפְךָ: חֵיִיב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה, בְּשֵׁם שְׁמִבְרָךְ עַל הַטּוֹבָה^[23]. אָלָּה, האומר: "עַל קָן צֶפּוֹר יְגִיעוּ רַחֲמֶיךָ"**, ומזכיר את רחמנותו של הקב"ה, מֵאִי טַעְמָא

הערות

- יש להעיר שזה סותר מה שנאמר למעלה בשם רבי יוחנן שמטין כרבי אליעזר, שמשמעותו שליחיד הבא לשאול מורים כרבי אליעזר, אבל כלל הציבור נהג כחכמים. הרש"ש אומר שבגלל קושי זה הגיה הגר"א מלת הפתיחה לקטע זה, וגורס: "אתמר" במקום "דאתמר", משום שאין הגמרא ממשיכה עם אותו הנוסח ברברי רבי יוחנן, אלא עם נוסח שונה. (ועיין עוד ברש"ש, אבל ראה חידושי הגר"א).
- רש"ש, וכן משמע ברש"י.
- רש"י. אבל עיין תוספות עירובין מו, ב ד"ה רבי אסי.
- שתי שורות של ספסלים מקורים – זו לפניו מזו – הקיפו את הר הבית כמקום לשבת ולהגנה מגשם (עיין רש"י כאן וסובה מב, ב ד"ה על גב האיציטבא; אבל עיין רמב"ם, בית הבחירה ה, א; ושפתי חכמים).
- פסחים יא, ב; סוכה מב, ב. (עיין קידושין ע, א וגירסת עין יעקב במסורת הש"ס שם).
- רב יוסף מדקדק לומר שנוסח זה נתקן בבבל. מהרש"א מסביר שבארץ ישראל, שהחג הוא יום אחד בלבד, במרה מסוימת לא שכיח שיחול יום טוב במוצאי שבת, ולכן לא הורגש צורך לתקן נוסח מיוחד למקרה כזה. מה שאין בן בגולה, ששומרים יום טוב שני של גלויות, שביח שמוצאי שבת יהיה יום טוב. לפיכך, בבבל דוקא נתקן נוסח מיוחד עבור מקרים כאלו.
- וטעמם של רב ושמואל הוא: כמו שבכל השנה אומרים הבדלה בברכה הראשונה של הברכות האמצעיות לימות החול, כן יש לעשות גם ביום טוב – לאומרה בברכה האמצעית של קדושת יום טוב, הבאה במקום הברכות האמצעיות של ימות החול (עיין ר"ה וריטב"א).
- לשון "חגי נדבה" רומז על שמירת יום טוב שני של גלויות, שקיבלו בני ישראל

על עצמם מרצונם בהתנדבות (מהרש"א).

19. קדושת שבת חמורה מקדושת יום טוב בשני דברים. האחד, מלאכות הקשורות להכנת אוכל [מלאכת אוכל נפש] אסורות בשבת, מה שאין כן ביום טוב. ועוד, המחלל שבת חייב מיתה, ואילו המחלל יום טוב עונשו מלקות (שפתי חכמים).

20. רש"י מגילה כו, א.

21. התורה ציוותה (דברים כב, וז) שאסור ליקח אפרוחים או ביצים מהקן כשהאם רובצת עליהם עד שיגרשנה משם. לענין מה היא הרחמנות בקיום מצות שילוח הקן, עיין רמב"ן ואבן עזרא, דברים שם; מורה נבוכים ג, מה.

22. הגמרא תסביר סיבת האיסור.

23. כלומר, יש לברך "ברוך ריין האמת" על שמועות רעות, באותה מדה של שמחה שמברכים "ברוך הטוב והמטיב" על בשורות טובות (עיין לקמן ס, ב).

24. המאירי מסביר שהחסרון באמירת "על קן צפור יגיעו רחמין" הוא שמראה בדבריו שיש "השגחה פרטית" מאת ה' על הצפורים, ואין הדבר כן; שרק בני אדם מושגחים מאת ה' בהשגחה פרטית, אבל בעלי חיים מושגחים בצורה כללית בלבד, "השגחה מינית". ומה שאמרה הגמרא "שמיטיל קנאה במעשה בראשית", כוונתה גם כן לענין זה, שרק על ידי השגחה כללית אין שום קנאה בין המינים השונים. [נראי שיריעת ה' מקיפה את כל הבריאיה כולה. רק לענין השגחה, ענין התלוי בשכר ופגוש, יש לו לארס מעלה מיוחדת: עיין ספר העיקרים ר, ז].

[שיטה זו, שה"השגחה פרטית" של ה' חלה רק על בני אדם ולא על בעלי חיים, מוזכרת בהרבה ראשונים. עיין מורה נבוכים ג, יז; ספר העיקרים, שם; ספר החינוך, קסט; רבינו בחיי בראשית יח, יט ובספרו כר הקמח ערך השגחה; רד"ק בראשית ו, ז ותהלים קמה, יז. עיין גם שיר השירים רבה ז, ח, טז. אבל עיין חולין סג, א

מסורת הש"ס

[illegible][illegible]

[א] גמ' (א"ף א"ן)
 חל"מ: [ב] [ז"ף
 איתמר: [ג] רש"י ד"ה
 ה"ג כו' (א"ף ר' זירא)
 חל"מ: [ד] גמ'
 ונתנהילנו זמני יששון
 ה"ג (גדבה). חל"מ
 ונ"ב ברמב"ם ל"ג לה:

במ' אלא מטין אתמר.
עין תשובה דבר שמואל
במטין קיד: במטין
האומר על קן צפור.
ו' זוה"ק פ' אמור על
פסוק אדם ובהמה חושע
ה'. ובמדרש רנה פרשת
מי תלא (פ"ו):

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מִהָ "
 אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מִעֲמֻד בֵּי "
 אִם לִירָאָה אֵת "
 אֱלֹהֶיךָ לִלְכֹת בְּכֹל "
 רִדְכוּ וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ "
 לַעֲבֹד אֵת " אֱלֹהֶיךָ "
 כִּכֹּר לִבְבְּךָ וּבְכֹל

חֶסֶן יְשׁוּעָה תִּקְבַּח
דָּעַת יִרְאַת יי' הִיא
אֲצִדּוֹ: [שְׁמִיחָה לֵב 1]

בצמקום ותתן לנו ולבטיגוע בין קדושה שבת לקדושה י"ט וכו' הדבֿלת
בֿקדושה אח עמך ישראל בקדושתך יאמר ותתן לנו ה' אלהינו מועדים
לגשמתה וכו' ומסיים מקדש ישראל והומנים: **ברנב' האומר.**
בֿתפלתו: ע" קן צפור יגיעו רחמיך. אנשים שהיו מראים עצמם

ואומרים רחום וחנון אלה ועל אן
צפור יגיעו רחמך שאמרת שלח את
האם או שאומר על טוב שאתה עושה
לנו חכר שמך או שאומר מודים
מודים משקין אותו: גמ' שבמיל
קנאה. לומר על אלה חס ולא על
שאר בריותיו: מדותיו. מזמיו והוא
לא לרחמם עשה אלא להטיל על
ישראל חמך גורמיו להודיע שם
עבדיו ושומרי מזמיו וגזרות חקמיו
אף בדבר' שיש לשטן ולעכו"ם להשיב
עליהם ולומר מה לורך במזהו זו:
ורבה נמי אחרוני אביו הוא דבני.
שישיב לו מה שהשיב: אי לא
דאמרניו משה. האל הגדול הגבור
השורד אשר לא יתא פנים ולא יקח
אונד (דברים י): ותקנינו בתפלה
כשהתפלל עזרא על מעל הגולה
בספר עזרא (תמיה ט): הב' ביד
שמים. כל הבא על האדם בדי
הקב"ה הוא כגון ארוך קצר עני
עשיר חכם שוטה לכן צריך הכל
בדי שמים אצל שמים ורשע
אנו בני עני שמים את זו וזו
ביד של אדם ותתן לפניו שני דרכים
והוא יבחר לו יראת שמים:
מילתא מילתא ותני דה. כל מינה
ומינה חחר ושוטה מגונה היו שמוקי
לא משחקין ליה שאין זה דומה
למקבל עליו שמי מלכיות אלא
למתלוץ אחר פסוק שלם ותני ליה
משחקין ליה דמחוי כפמי רשות:

ממי משמע על הטובה ולא על הרעה * ותנן החייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קץ צפור יגיעו רחמך מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערכא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר מפני שממיל קנא במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים יאמין אלא גזרות ההוא נחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קץ צפור אתה חוס ורחם עלינו אמר רבה בכמה ידע האי צורבא מרבנן לרצווי למריה א"ל אביי והא משתקין אותו תנן * ורבה נמי לחדודי לאביי הוא רבנן ההוא נחית קמיה דר' חנינא * אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיוראוי החזק והאמין והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך דמה לי כולי האי אנן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכולין דמימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים ידעין זוב והיו מוקסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו: ואמר * רבי חנינא * הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר * ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אמן יראת שמים מילתא זוטרתא היא והא"ר חנינא משום ר' שמעון בן יוחי אין לו להקב"ה בבית גמיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר * יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה ע"ז ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול: מודים מודים משתקין אותו: אמר ר' * זירא * כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי מיתבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקין ליה לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולכסוף כוון דעתיה אמר ליה חכרומא

[illegible][illegible][illegible]

הקב"ה כפעולות של רחמים על הבריות, ואינן אלא גזרות על ישראל, כדי להודיע שהם עבדיו ושומרי חוקותיה^[25].

הגמרא מביאה מעשה הקשור לדין זה:

ההוא דנחית קמיה דרבה - אחד ירד לפני התיבה להיות שליח ציבור בנוכחותו של רבה, ואמר בתפילתו: "אתה, ה', חסד על קן צפור, אתה חוס ורחם אף עלינו". אמר רבה בשמעו תפילה זו: **כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצוני למריה** - כמה יודע חכם חריף זה^[26] לרצות את אדוני, הקב"ה, בתפילתו! אמר ליה אביי לרבה: והא "משתקין אותו" תנן - במשנה למדנו שיש להשתקין מתפלה זו, ואם כן למה שבחת אותו? הגמרא מסיימת: **ורבה נמי** - וגם רבה, אשר ידע בוודאי משנה מפורשת זו, **לחדודי לאביי הוא דבעי** - עשה כן רק מפני שרצה לחדד את אביי, ולראות אם אביי יערער עליו מהמשנה^[27].

ועוד מעשה דומה:

ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא - אחד ירד לפני התיבה להיות שליח ציבור בנוכחותו של רבי חנינא, ואמר בתחילת שמונה עשרה: "האל הגדול, הגבור, והנורא, והאדיר, והעוז, והיראי, החזק, והאמיץ, והנדי (המוחלט), והנכבד. המתין לו רבי חנינא עד דסיים תפילתו. בי סיים - כאשר סיים תפילתו, אמר ליה רבי חנינא: סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך - האם בהוספת שבחים אלו סיימת את כל השבחים של אדונך, הקב"ה? והמשיך רבי חנינא: **למה לי כולי האי** - איזה צורך יש בכל השבחים הללו? **אנחנו מצדנו, הני תלת דאמרין** - אפילו שלושה שבחים אלו - "הגדול, הגבור והנורא" - שאנו אומרים בשמונה עשרה, **אי לאו דאמרניהו משה רבינו באורייתא** - אם לא שמשה רבינו אמרם בתורה^[28], **ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה** - ואחריו באו אנשי כנסת גדולה ותקנו שבחים אלו בתוך התפילה^[29], **לא הוינן יכולין למימר להו** - לא היינו יכולים לומר אותם! **ואת אמרת כולי האי ואזלת** - ואתה ממשיך ואומר כל כך הרבה שבחים משלך? כדי להסביר את החסרון בכך, אמשול לך משל: **למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין** - משבחים אותו **בדינרים של כסף, במקום דינרי זהב. והלא גנאי הוא לו** - האם

השבח הזה לא יהיה גנאי לו^[30]?

הגמרא מביאה מימרא נוספת של רבי חנינא:

ואמר רבי חנינא: הכל בידי שמים - כל הקשור לטבע האדם ולמצבו בעולם, כגון: גובהו, מראהו, כשרונו, ועושרו, הכל הוא בידי ה'. **חוץ מיראת שמים** - לבר מאם יהיה האדם צדיק או רשע; דבר זה נמסר ביד האדם עצמו. לפניו שני דרכים, ועליו לבחור בדרך של יראת שמים המובילה אותו להיות צדיק^[31], **שנאמר** (דברים י, יב): **"ועתה, ישראל, מה ה' אלהיך שאל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלהיך"**.

מקשה הגמרא:

אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא - האם יראת שמים היא דבר פעוט, כפי ששמעו מלשון הכתוב: **"כי אם ליראה"**^[32]? איך זה יתכן? והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי: **אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של הזכות של יראת שמים, שנאמר** (ישעיהו לג, ו): **"יראת ה' היא אוצר"**. אם יראת שמים היא המדה היחידה שהקב"ה מעריך עד כדי להכניסה לאוצר, על כרחנו שהיא דבר גדול!

ומיישבת הגמרא:

אין - כן! **לגבי משה רבינו**, שאמר פסוק זה, יראת שמים מילתא זוטרתא היא - דבר פעוט היא. משה רבינו, לפי מדרגתו, התייחס ליראת שמים כדבר פעוט^[33]. **דאמר רבי חנינא להסביר דבר זה: משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו את הכלי, דומה עליו הכלי הגדול המבוקש בכלי קטן** שקל להשיגו. לעומת זה, אם מבקשים ממנו כלי קטן ואין לו, דומה עליו הכלי הקטן המבוקש בכלי גדול שקשה להשיגו. כמו כן, יראת שמים נדמה כדבר קטן למשה, שכבר השיגו; והיא דבר גדול לשאר בני אדם, אשר על כן הקב"ה שומרה ומניחה בבית גנזיו^[34].

המשך המשנה:

האומר בברכת ההודאה: **"מודים, מודים, משתקין אותו"**.

הגמרא מביאה דין דומה למשנתנו:

אמר רבי זירא: כל האומר בקריאת שמע: "שמע, שמע"^[35],

הערות

לג, א), שאמר בתפילתו: "ועתה, אלהינו האל הגדול, הגבור והנורא, שומר הברית והחסד" (נחמיה ט, לב) [ועיין עוד רש"י מגילה כה, א ד"ה אנשי כנסת הגדולה; ועיין עוד יומא סט, ב].

טורי אבן (מגילה שם) מקשה על רש"י, ומפרש שהכוונה כאן לאנשי כנסת הגדולה שתיקנו תפילת שמונה עשרה, ובברכתה הראשונה תיקנו לומר שלשה שבחים אלו.

30. האנשים לא קלטו את המלך במספר קטן של מטבעות משהיה לו; אלא קלטוהו במין אחר לגמרי של מטבע, שהוא זול ממה שיש לו. כמו כן, כל שבח שאדם משבח לה אינו אלא מתאים להשגה המוגבלת של האדם, ובהכרח יש בו חסרון לא רק בכמות השבח ובגודלו אלא גם בסוג השבח ובאיכותו (מורה נבוכים א, נט, מובא בריטב"א כאן; אבל עיין מהרש"א).

[לדין על האיסור להוסיף על שבחי ה', עיין רא"ש, טו ומעדני יום טוב שם; רשב"א; פני יהושע; רמב"ם, הלכות תפילה ט, ז; טור אורח חיים, קיג ובית יוסף שם].

31. רש"י. ועיין עוד תוספות, מגילה כה, ב ד"ה הכל בידי שמים. רמב"ם (הלכות תשובה ה, א"ד) כולל ב"יראת שמים" את תכונות נפש האדם ומדותיו, שכולן בידי האדם להשתנות לטוב.

32. עיין ריטב"א.

33. עיין אור החיים, תחילת ספר דברים.

34. המפרשים הקשו: הרי משה אומר לישראל: "מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה..."; ואיך יתכן שלא ידע משה רבינו שלבקש מאחרים יראת שמים הוא לבקש דבר גדול? עיין עץ יוסף; ועיין גם ליקוטי אמרים פרק מב והלואה, שהאריך בזה.

35. נחלקו הפוסקים אם איסור זה נוהג רק בפסוק ראשון של קריאת שמע, או גם בשאר הפסוקים של קריאת שמע. עיין רמב"ם הלכות קריאת שמע ב, יא; אורח חיים סא, ט ומשנה ברורה שם, כד.

ורש"י ד"ה ומשפטיך אף בתהום רבה; ספר החקירה עמ' קטז; דרך חיים, שער התשובה, ט. עיין גם ירושלמי שביעית ט, א; בראשית רבה, עט.]

25. ובפרט בדברים שיש לשטן ולאומות העולם להשיב עליהם ולומר: "מה צורך במצוה זו", אנחנו מקבלים מרות הקב"ה עלינו ומקיימים גזירותיו כעבדים נאמנים (רש"י; ועיין עוד רש"י שמות טו, כו וביומא סז, ב ד"ה חוק; אבל עיין ריטב"א כאן). מהגמרא נראה שבאמת אין למצוות ה' שום טעם, וכולן אינן אלא מרצונו הנעלם של הקב"ה. ואכן, רמב"ם אומר במפורש שכן הוא דעת הגמרא כאן, אלא הרמב"ם מוסיף שווה דעת יחיד, ואילו רוב חכמינו ז"ל חולקים עליו וסוברים שיש טעמים למצוות, אף שלנו - לפעמים - אין הטעם ידוע (מורה נבוכים ג, מח; ועיין עוד רמב"ם הלכות מעילה ח, ח; הלכות תמורה ד, יג). [ויש לתמוה שהרמב"ם עצמו (הלכות תפילה ט, ז), בהביאו דין משנתנו, הסביר אותו כטעם הגמרא שלנו ללא כל הסתייגות. ראה תוספות יום טוב כאן, שמעיר על סתירה זו.] הרמב"ן מסביר דברי הגמרא בדרך אחרת. לפי דבריו, גם הגמרא שלנו מסכימה שיש טעם למצוות; אלא התנגדות הגמרא היא למשמעות המלים "על קן ציפור יגיעו רחמיך", שמשמע שסיבת מצות שילוח הקן היא מרחמנות הקב"ה על הצפורים, כשבאמת סיבת המצוה אינה מפני רחמנות על הצפורים, אלא להשריש בנו מידת הרחמנות (רמב"ן, דברים כב, ו; ועיין עוד בפירושו לויקרא יח, ויט, יט). דרך נוסף נמצא במהר"ל. לפיו, הגמרא מתנגדת למשמעות שמצוות הקב"ה מושרשות במידת הרחמים שלו, כשבאמת שורשן הוא במידת הדין והיושר שלו (אור חדש עמוד ריט, ועיין עוד בספרו תפארת ישראל, פרק ו, שהאריך בשלושת הדרכים הנזכרים: של הרמב"ם, של הרמב"ן, ושל המהר"ל עצמו).

26. עיין רש"י תענית ד, א ד"ה צורבא.

27. קשה להבין איזה חריפות נצרכה כדי לזכור משנה מפורשת. לתירוצים שונים עיין צ"ח, ושו"ת בנין ציון החדשות, קנב.

28. "האל הגדול, הגבור והנורא, אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד" (דברים י, יז).

29. רש"י מפרש שהכוונה לעזרא הסופר, ראש אנשי כנסת הגדולה (עיין לעיל

מסורת הש"ס

[illegible]

ותחזקוהם להעמיק בלשון מחזקוים
 ואומרים רחום וחנן אתה ועל קן
 צפור יגיעו רחמיך שאמרם לשלח את
 האם או שאומר על טוב שאתה עושה
 לנו וחרר שמך או שאומר מודים
 מודים משחקין אותו: גב' שמש"ד
 קצאה. לומר על אלה חס ואלה
 שאר בדיומיו: בדדיותיו. מזמוריו והוא
 לא לרחמים עשה אלא להטיל על
 ישראל חקי גורמיו להודיע שהם
 עבדיו ושומרי מזמוריו וגורמיו תקומיו
 אף בדברי שם לשטן ולעוברים להשיב
 עליהם ולומר מה נורך במצוה זו:
 ורבה נבי' אחרוני' אביו הוא רבני.
 שטיש לו מה שהשיב: אי א' אצור
 דאקנינהו משה. האל הבדול הגבור
 והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח
 שוחד (דברים י): ותקנינהו בתפלה.
 כשהפלה עורא על מעל הגולה
 בספר עורא (נחמיה ט): חב"י בדי
 שמים. כל הבא על האדם בדי
 הקב"ה הוא כגון ארון קבר עני
 עשיר חכם שטות לבן שחור העל
 בדי שמים אלה אצל דניק ורשע
 אינו בא על די שמים את זו מסר
 בידו של אדם ונתן לפניו שני דברים
 והוא יבחר לו יראת שמים:
 מילתא מילתא ותני לה. כל מיביה
 ומיביה חחר וסונה מנוגה היו שמוקי
 לא משחקין ליה שאין זה דומה
 למקבל עליו שמי מלכות אלא
 למתלוץ אמר פסוק שלם ותני ליה
 משחקין ליה דמחוי כשמי רשיות:
 חזרובתא

אמור ר' זורא נקוט דר' חייא בר אבא בריך דגמרי משעתא ממוניה דרביה. אחא פריק כיצד מכריכא על פיריות (דף לח) מה ענין ביעומי? יפת אחא ר' חייא בר אבא בריך דר' חייא בר אבא בריך שעתא ממוניה דרביה ר' חייא בר אבא כל ר' יומין הוה מהדר ללמוריה (מיהר) ויזון זביה ואר' דכוחא פ' כיסור הדמס (דף פו) רשישת חילין ופ' המביא אשם תבלי דבריות (דף כז):

מוריס מוריס משחקין אורי ישראל וזרעו השרש בזה דרבי אמור דר' דאיתמר כצבור אבא בריה תחנניה עבד רבמי דגמלא (ירושלמי פירק ד הלכה א) אמור דברוחא אמן אמן שפט שפט:

קדושת שבת וכבוד מועד וחגגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב
הבדלה ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הברלה וקדשת את
עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו וכו': **מתני'** ^אהאומר ^בעל קן צפור
יגיעו רחמך ועל טוב זכר שמך ^גמודים מודים משתקין אותו: **גמ'** בשלמא
מודים מודים משתקין אותו משום דמיחיו כשתי רשויות ועל טוב זכר שמך

הרעה^א ותנן^ב חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על
הרעה^א אמוראי במעשרא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד
גסה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים
לקמיה דרבה ואמר אתה חסת על קץ צפור אתה חוס ורחם עלינו אמר רבה
ציווי למריה א"ל אביי והא משתקין אותו תנן^ב ורבה נמי לחדודי לאביי הוא
זנינא^א אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראי החזק והאמין
סיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך כמה לי כולי האי אנן הני
הוו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא
דת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אפסים דינרי זהב והיו
נגאי הוא לו^א ואמר^ב רבי חנינא^א הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר
שואל מעמך כי אם ליראה אמו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והא"ר חנינא
לי לחקב^א בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר^ב יראת ה' היא
וטרתא היא דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו
לו דומה עליו ככלי גדול^א מודים מודים משתקין אותו^ב אמר ר'^א זורא^א כל
ידים מודים דמי מיתיבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה
מן ליה לא קשא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא
פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא בוון דעתיה ולכסוף בוון דעתיה אמר ליה
חברותא

גמ' אלה מבין אתמר.
עין חסונה דבר שמואל
(סיון קי): במתג'
האומר על קן צפור.
ע' וזה"ק פ' אמור על
פסוק אדם ובהמה מושיע
ה'. ובמדרש רנה פרשה
מי תלא (פ"ו):

(א) וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מֶה יִי
אֱלֹהֶיךָ שָׁלַל מִעֲקֶדְכִי
אִם לִירְאָה אֶת יי
אֱלֹהֶיךָ לִלְכֹּת בְּכֶל
רִגְלֶיךָ וּלְהִתְקֶה אֹתוֹ
וּלְעֲבֹד אֶת יי אֱלֹהֶיךָ
בְּכֶל לִבְבְּךָ וּבְכֹל
נַפְשְׁךָ: (דברים י, יב)

(ב) וַהֲיָה אֲמוּנַת עַמֶּיךָ
חֶסֶן יִשְׁעוֹת חֲבִיטָה
וְדַעַת יִרְאָה יי הִיא
אֲצִדּוֹ: (ישעיה כג, י)

[illegible]

נראה כמקבל עליו עול שתי רשויות, ופאומר: "מודים, מודים" דמי - הוא דומה לאומר: "מודים, מודים" [שנראה כמורה לשתי רשויות] ומשתקים אותו.
הגמרא מקשה על רבי זירא:

מיתיבי מברייטא: הקורא את שמע וכופלה, הרי זה מגונה. ויש לדייק מדברי הברייטא: מגונה הוא דהוי - העושה כן אינו אלא מגונה בלבד, שתוקי לא משתקין ליה - אבל אין צורך להשתיק אותו. אם כן, למה אמר רבי זירא שמשתקים אותו?
הגמרא מתרצת:

לא קשיא - אין שום קושיא. הא - הברייטא האומרת שהוא רק מגונה, עוסקת במי דאמר מילתא ומילתא ותני לה - שאומר כל מלה וחוזר עליה לפני שממשיך למלה הבאה. באופן זה אינו נראה

כמקבל עליו שתי רשויות, ולכן אין משתקים אותו; אבל מגונה הוא, מפני שנראה כמתלוצץ. והא - רבי זירא שאמר משתקים אותו, עוסק במי דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה - שאומר כל הפסוק כולו וחוזר עליו. באופן זה נראה כמקבל עליו שתי רשויות, ולכן משתקים אותו^[36].

הגמרא מקשה על דין הברייטא^[37]:

אמר ליה רב פפא לאביי: מדוע מי שכופל התיבות נקרא "מגונה"? ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה - אולי מתחילה לא כיון לבו למה שאמר, ולבסוף כיוון למה שאמר, ולכן כפל אותן!

ומתרצת הגמרא:

אמר ליה אביי:

הערות

36. רש"י. יש ראשונים שפירשו להיפך: כאשר כופל את התיבות, נראה כאילו הוא פונה לשתי רשויות ומשתקים אותו; אבל כאשר כופל כל הפסוק כולו, אינו אלא מגונה (עיין תוספות, רא"ש, ועוד). שולחן ערוך (שם) פוסק שיש לחשוש לשני הפירושים, ולכן בין שכופל את התיבות ובין שכופל את הפסוק משתקים אותו (ועיין שם משנה ברורה).
37. עיין צל"ח. ביאור הלכה, אורח חיים קבא, ב. בנוגע להפרש בין כפילת פסוק לכפילת תיבה באומר "מודים, מודים", ראה

חברותא פלפי שמיא מי איפא?! - וכי מנהג חברותא יש לנהוג בהקדוש ברוך הוא, לדבר לפניו כדבר איש עם רעהו, בלא כוונה, ולא להיזהר בתפילות^[1]? אי לא פון דעתיה מעיקרא - אם לא כיון דעתו

נושנה עוד נוסח של תפילה שיש לבטלו:

האומר: "יברכוך טובים", הרי זה דרכי מינות^[4], לפי שמשמעות לשונו שרק הטובים צריכים לברך, ומוציא את הרשעים מן הכלל, ואין הדבר כן, אלא יש לצרף גם את הרשעים לאגודה אחת בתפילתנו^[5]. המשנה דנה בדינו של שליח ציבור שטעה בתפילתו^[6]:

העובר לפני התיבה^[7] וטעה - שליח ציבור שטעה באמצע תפילת שמונה עשרה שאומר בקול, ומתוך בלבול אינו יודע לתקן את הטעות כראוי ולהמשיך בתפילה, יעבור אחר תחתיו לפני התיבה, וימשיך את התפילה. ולא יהא השני שמבקשים ממנו לעבור לפני התיבה סרבן באותה שעה, אלא יענה מיד ויעבור לפני התיבה^[8]. מהיכן הוא מתחיל? - מאיזה מקום בתפילה מתחיל להתפלל השני? מתחלת הברכה שטעה זה, שאם טעה הראשון ודילג אחת מן הברכות ואמר אחרת, ומתוך הבלבול לא ידע לחזור לברכה שדילג, מתחיל העובר תחתיו מאותה ברכה שדילג הראשון ואומר משם עד סוף התפילה^[9].

עוד דין הקשור בבלבול שליח הציבור:

העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הבהנים^[10], כדרך שעונה כל הקהל בסוף כל ברכה וברכה מברכותיהם, מפני הטרף - הבלבול, שאם יענה שליח הציבור אמן אפשר שיתבלבל בהקראת הברכה לכהנים^[11]. ואם אין שם בבית הכנסת כהן אלא הוא, החזן, מכל מקום לא ישא את כפיו לברך ברכת כהנים, שמא לא יוכל לחזור לתפילתו ולהמשיך ב"שים שלום", שמתבלבל משום אימת הציבור, ואם הבטחתו - ואם בטוח הוא שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפילתו בלי להתבלבל ולטעות, רשאי הוא לשאת את כפיו^[12].

שאין בו מלח, שאין בו דרך ארץ^[13]. ואולם, אם מסרב יותר מדאי, דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח - ששמו בו יותר מדי מלח ונתקלקל^[14], שהדבר נראה כיוהרא^[15]. כיצד הוא עושה? פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב - כלומר, אינו הולך לעבור לפני התיבה אלא מזמין עצמו כמי שמתכוון לקום^[16], שלישית פושט את

הגמרא מביאה ברייתא הקשורה לנאמר במשנה ש"לא יהא סרבן באותה שעה":

תנו רבנן בברייתא: **העובר לפני התיבה** - מי שמבקשים ממנו לעשות כן, צריך לסרב, כאילו אינו רוצה לעבור לפני התיבה, וכמי שאומר שאינו כדאי והגון לכך, ואם אינו מסרב, דומה לתבשיל

הערות

1. מוסף), ואילו בארץ ישראל נוהגים ברוב המקומות לברך בכל יום (ויש מקומות שמכריזים רק בשבתות וימים טובים).

11. שליח הציבור צריך להקריא להכהנים כל מלה ומלה בברכותיהם (עיין רש"י שהביא כן בסוטה לט, ב, אבל בסוטה שם ד"ה דיבור פירש רש"י כאופן אחר, וכן פי' תוס' כאן, ועיין ר"ן מגילה טו, ב בדפי הרי"ף ד"ה ואין). ודין זה נלמד מיתור המלים "אמר להם", שהחזן צריך לומר להכהנים את הברכה (תוספות על פי ספרי במדבר שם). ואם יענה החזן אמן עם הקהל בסיום הברכה הראשונה, אפשר שיתבלבל ולא יוכל לכיון דעתו מהר ולהתחיל להקריא את הברכה השניה (רש"י).

12. נקטה המשנה "ואם אין שם כהן אלא הוא", לומר שדווקא במקרה זה שאין שם כהנים אחרים מותר לשליח הציבור לשאת כפיו אם הוא בטוח שלא יטעה, כדי שלא תתבטל נשיאות כפים לגמרי, אבל כשיש שם כהנים אחרים לא ישא כפיו אפילו כשהוא בטוח בעצמו שלא יטעה (מהר"ם מרוטנבורג, מובא בב"ח או"ח קכח ד"ה כתב הר"ם, וכעוד פוסקים, וכן נפסק בשו"ע או"ח קכח, ב). ויש חולקים וסוברים שרשאי לעלות אף כשיש שם עוד כהנים (פרי חדש או"ח שם, ולפי זה נקטה המשנה שאין שם כהן אחר לחדש שאפילו באופן זה לא ישא את כפיו בשאינו בטוח בעצמו שלא יטעה, אבל כשהוא בטוח שלא יטעה רשאי לשאת כפיו ככל אופן).

בימינו שמתפללים מתוך סידור הרי זה כמובטח לו שיהזור לתפילתו ורשאי לשאת כפיו כשאין שם כהנים אחרים (משנה ברורה שם, עו). וכן רשאי לענות אמן על ברכות הכהנים (שם, עא).

13. שגנאי הוא לקבל גדולה ושררה תיכף שיפתח אדם בה (ר"י מלוגיל). והמאירי כתב שמראה עצמו רעבתן בכך, ואולי פירש שהוא כאוכל את התבשיל קודם ששמו בו מלח.

14. "הקדיח" הוא לשון שריפה (רש"י). ולהקדיח את התבשיל פירושו לשרוף או לחרוך אותו מרוב בישול, וגם לקלקלו על ידי ריבוי מלח.

15. מאירי.

16. רש"י וריטב"א. והוא מלשון הומנה, כמו "הכה" (מכתם). ויש מפרשים: מנענע בראשו (ערוך ערך הבהב, מובא במסורת הש"ס). ויש מפרשים שמסרב, אבל לא כתוקף כמו בפעם הראשונה, אלא ממעט בסירובו, והוא מלשון "הבהוב" באש, כדבר שנחרך באש ולא נשרף לגמרי (מכתם שם). וכירושלמי ברכות פ"ה ה"ג מובא ברייתא זו, ושם כתוב "שניה מעמעם", ופירש ב"פי משה": "מנגמם, כמו שרוצה ואינו רוצה".

1. והרי על ידי זה שכופל קריאתו הרי הוא מראה בזה שלא כיון בראשונה (רש"י מגילה כה, א ד"ה חברותא). ודבר זה אינו כבוד שמים.

2. עיין שופטס ד, כא שתרגום "מקבת" הוא "מרופתא" (רש"י).

3. רש"י. ויש מפרשים, שממה נפשך גוערים בו ומשתקים אותו, שאם כפל בכוונה נראה כמקבל עליו שתי רשויות, ואם כפל מפני שלא כיון דעתו בתחילה כל שכן שראוי לגעור בו ולהכותו על שאינו מכין (פסקי ריא"ז מגילה שם, ועיין ט"ז או"ח סא, ג).

ומכל מקום מי שלא כיון בפסוק ראשון של שמע - צריך לחזור ולקוראו, אך יקראנו בלחש, כדי שלא יראה כמקבל עליו שתי רשויות (משנה ברורה סג, יד).

4. משפט זה מוקף בדפוס ווילנא בסוגריים, לפי שיש שאינם גורסים אותו, ואינו נמצא במשנה שבמשניות. והרי"ף והרא"ש גורסים משפט זה בתחילת המשנה הקודמת, וכן הוא במשנה מגילה כה, א. ועיין ריטב"א לעיל לג, ב.

5. ולמדו זאת מהחלבה שריחה רע ומכל מקום מנאה הכתוב בין סממני הקטורת (רש"י מגילה כה, א עפ"י ברייתא זו, ב, וכן פירשו תוס' שם בפירוש אחר, ועיין שם ובר"י מלוגיל וברא"ה ובמאירי ובריטב"א ובפסקי רי"ד וריא"ז לעיל לג, ב עוד פירושים).

6. דבר זה היה מצוי יותר בזמן חז"ל, שלא היו כותבים ברכות ותפילות (שהיה הדבר אסור משום האיסור של כתיבת "תורה שבעל פה", עיין שבת קטו, ב) והיו מתפללים בעל פה, ופעמים שהיו טועים.

7. התיבה היא ארון הקודש שבבית הכנסת (רש"י שעל הרי"ף תענית ריש פרק ב, ר"ן מגילה כה, ב). ושליח הציבור שעומד לפני הארון נקרא "עובר" לפני התיבה (ופעמים שנקרא "יורד" מפני שמצוה להתפלל במקום נמוך, עיין רש"י ר"ה לב, א ד"ה ירד רבי יוחנן בן ברוקא, מובא במסורת הש"ס להלן בגמרא, ועיין אוצר הגאונים כאן).

8. בדרך כלל ראוי לאדם שיסרב בפעם הראשונה לדרת לפני התיבה, ולא ירד אלא כשביקשו ממנו שלש פעמים, כמבואר בגמרא, אבל כאן שהתפילה נפסקה באמצע גנאי הדבר שתהא מופסקת זמן רב, ויש להיענות מיד ולעבור לפני התיבה (רש"י).

9. רש"י. ועיין בגמרא ובמה שכתבו בדעת רש"י בפני יהושע, דברי דוד וברכת ראש.

10. מצוה מן התורה לכהנים לברך את ישראל בשלש הברכות "יברכך ה' וישמרך", "יאר ה' פניו אליך ויהנך", "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" (במדבר י, כב"ז). ברוב המקומות בחז"ל נוהגים הכהנים לברך רק בימים טובים (בתפילת

אין עומדין פרק חמישי ברכות לד.

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

רַב נָסִים נָאֵן

תנו רבנן אלו כרכות
שאדם שחזה בהן
כיו"ר. פי' תלמוד ארץ
ישראל בפי' מאמית קורין
הכל שוחין בהוראה עם
שליח צבור ר' ועזרא אמר
לכבוד במידים כו' תני
לכבוד שלא ישות יוחד
בראי ובגמ' ר' דא
הורא (בבא קמא רף טו)
איתא שדרו רף ארס
לשון (ע') [שבע] שנה
עופה נחש והני מילי הוא
שלא כרע במידים ובגמ'
סוטה כפ' אלו נאמרים
לכד לשון (קד' ט) אמרי
בזמן שליח צבור אומר
אורים הועט מה
אורים:

אמר מורים מושקעים אותם. ירושלמי הדא דלמא נצטור
 אכל בידי חתנים ה: **אמר** פסוקא בפסוקא ופסוקא.

פי' בקוטרם משתקין אותם דמחי כעוס צ' שריות ובה"ג ובפר"ח
 מפרש אפסא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיחי מנוח הו

אך לשון הגמרא לא משמע כפי
ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג'
פעמים שמע ישראל ביה"כ משחקין
אזתם לפירש"י ולפיר"ם מגונה מיהא
ה' ש' שמה אף עליו כפי כשקורא
היו"ש בענותו ומקבל עליו עול מלכות
שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה
שאומרים ה' הוא האלהים ו' פעמים
ביה"כ ויום ערבנה כבוד ו' רקיעים
בשמים לבזרם שהוא דר למעלה מו'
מנהג כשר הוא וגם מצוי בקרב ששה
פעמים ה' הוא האלהים גבי אלהי
(מלכים א' יא): **מדיכן** הוא מתחיל
במיתות הברכה שופעה בה' ירושלמי
בשחקן באופנים אחרים שילון
לר' בון אמר לה' ב' פעמים ריב"ל זה
שעבר מתחיל יתחיל ממקום הפסק
ופריך והמתן מתחיל מתחלת הברכה
שטעה בה אמר להו' מכיון דעניתון
קדושת השם כמי שהוא מתחלת הברכה
דמי: **לא** יענה אמן אחר הבהנים
בפני המרדכי: מימה חפזן וי"ל
דמסיק חפלה אף עונה חפזן וי"ל
מאחר שלא אמר לה' טעמא ש"מ
דעית אמן לא חשיב ליה הפסקא
מאחר שזריך חפלה הוא אצל לקרות
כהנים לזכרון אומר ר"ם שאין ש"ס
יכול לקרוא דהיינו חפזן חפלה
אם קורא אלא אחד ממני הקהל
קוראם והא' דאמרינן בסוטה פ' אלו
נאמרים (ד' תה) לשנים קורא כהנים
וכו' לאו אשליה לבזר קאי אלא אחרון
דכתיב בספרי (פרשת אהרן) אמור
לכם מלמד שהיו אומר להם אמרו
וחזון לאו היינו שלים לבזר דחזון היינו
המתעסק צדרי לבזר וכן משמע
ומי בסוטה (ד' עט:) דלאו אשליה
לבזר קאי דמעיקרא קאמר אין
הכניסם לבזרם להשתחיל בצרכה עד
שיכלה הדבור מפי הקורא פ' הקורא
כהנים ואח"כ אומר אין שלים לבזר
רשאי וכו' משמע דשנים הם ויש שהיו
רואים לומר דכמו כן אין ש"ס רשאי
להקדושת יברך לבזרם דכמו כן היו
הפסקא אומרים צדרינו אומרים פ'
דבהדיא יש צמדצו טעמי יתרום
וספורות אמור להם מלמד ששלים
לבזר אמור להם על כל דבור דבזר
אין ויש שרואים להחיר לבזר דבור
אין ויש להחיר הכתוב אשליה ליה ר"ם

דמה דפי' דהיא' הפסקה היינו דוקא צימיהם מיד כשצימנו צרכה הודאה לא היו אומרים וא"ל ורינו צרכה צרכתמנע בטומע (ע) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הכזור פי' אמן שעוין בסיום צרכה הודאה אלאה מעשה שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אלא עד כשיו אורגלו לומר אלהינו בלשון צרכה וטפלה אין זו הפסק דלא גרע מעשיה אמן והנחל דלא חשיבה הפסק כהנשיית (ע) **אמצעייות** (פי' ד' ה) הקורא את המחילה למפרע ולא יבא ותניא (ע) וכן בבלל וכל בתקומה אומרה במקום שזכר. ולא יבאיה דהא מן במגילה (פי' ד' ה) הקורא את המחילה במקום שדלג ובצרכה ומשם ואילך יאמר הכל בק"ש וכן בחפלה. לכן נראה כפירוש רש"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו המחילה במקום שדלג ובצרכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל דהא לא יחמיל לזהה חוץ כמו בג' ראשונות וב' אחרונות שחזר לראש וראה מנחשה בחוספסא דמסילתין (ע) הקורא אח שמע יהושעית זה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק צפוי עמנו אלא ממחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד יח:) שחם השמיט פסוק א' במגילה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והחם משה חפלה למגילה לענין הך מילתא דפרשנים. ויהי"ה פסק דרב אפי' דלמר לאמצעייות אין להן סדר דהא דרב הוה כמלמד גבי דרב אפי' בדמרינן בבהמ מקומות אחר דרב הוה אומר דרב אפי' ועוד דלרב הוה צריך לדחוק ולשנויי מחני' דכולהו חדא ברכתא גביה ויבאיהו דהוי"ה ודחיק' אן ינקום ונקמון ועוד דרב אפי' ורב שמש קיימי מחד שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המילין וא"כ אדם שטעה ודלג בצרכה אחת בצאמצעייות או שלא אמר המלך המשפט בין ר"ה ליוה"כ דקי"ל בפ"ק (ד' קי:) דמחזירין אותו לא יחזור לזהה חוץ אלא לאותה צרכה שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר דפי' רש"ם יהיבא שטעה בג' ראשונות כגון שטעה בחתימתן או לא הוציח בין ר"ה ליוה"כ בצרכה אבות ורינו או בחתימת המעים מי כחון או יהיבא שטעה בג' ראשונות חוץ לראשונה והיבא שטעה בשלש אחרונות כגון שטעה כמו מי בחתימתן או שלא הוציח בין ראש השנה ליוה"כ בשם שלום כפיס טובים או וכחבו להיט טובים בהודאה חוץ לעצומה ועומד דמין שכולה שבת היו בצרכה א' ומענית ויגזר שפי' קובע צרכה לעמנו שאומר ענו בין גואל לרופא אם שכתה וזכר זה קודם סיום חפלה אין מחזירין אותו כיון שהיה צריך לתזור ולומר על הסדר כפי' רש"ם א"כ היא צרכה לבטלה אם מחזירין אותו אבל לפי' הקונטרס היה אומרה במקום שזכר ואין כאן צרכה בצרכה **אל** ישאף אדם צדיק א' בג' ראשונות ויא' בג' אחרונות. פי' ר"ת ורינו היא דוקא ליחד אבל צרכי צבור שואלין ולכן אנו אומרים כגורו וקורבן ועלה ויהי ביום וטעם דדוקא יתיר קאמר שחרי עיקר צרכות אחרונות כרכי צבור הם (ע) **מלמדיו** אותו שפ"א ישהח. וא"ת ישהח ומה צדק וי"ל שלא יבא לעקור דבריו חכמים שלא יאמרו כל אחד ממחיר כמו שהוא רואה ואין כאן תקנה חכמי' ותישפין (ה) ליוה"כ: קדיה

הבריות כלפי שמיא. מנהג שנוי אדם בחברו ינהג אלל המקום ולא יחר בפסלמו: מדינן יליד. כלומר מלמדן אומר שיכין ומדין אומר אס ירגיל בך: מרופא. קורסו ומסס אלל המקנה בילד מתרמין מרפסח (פוסטס ד): מותני' ולא יחא פרבן באותה שעה. לפי

שאר יורדין לפני התיבה כשאומרים לו לך רד צריך לסרב פעם אחת כלומר איני כדאי לך כדאמר' לקמן בשמעוניי אכל זה לא יסרב מפני שגדלו הוא שחלה הפתלה שמוסקת כל כך: מתחלת הברכה ששעה זה. אם דלג אל מן הצרכות ואמר אחרת ואינו יודע לשבץ ולאחז סדרו יתחיל העובר לחסיו אותה צרכה שדלג זה ואומר משם הסלף: דא יענה אמן אחר הבהניש. הלכ' בקוף כל צרכה וצרכה: מפני הברוף. שלא חטרף דעמו וטעה לפי שש"ס הוא צריך להמחיל צרכה שניה ולומר לפני הכהנים כל חנה וחיבה כדאמרין בתנ"י כוטה (ל: וט): ונענונו אמן לא יוכל לכוין מהר להמחיל צרכה שלאחריו: אם אין שם כהן אלא הוא. הדין: דא ישא את כפיו. שמה לא יוכל לחזור לתפלתו לדעת לכוין להמחיל צעיס שלום שדעמו מטורפה מתימת הצבור: ואם נהגהו. כלומר אם בטות הוא שאין דעמו מטורפה מתימת הצבור: גב' יסרב. כשאומרים לו לך יעשה עמנו כלא רוצה כלומר איני כדאי: שהקדימתי לשון סרפה כמו כי אם שקדתי צאפי (דברים ז:). מהבהב. כלומר צאפי עמנו כמו נעדר לעמוד: אין דין פדר. ואם דלג צרכה אחת ואס"כ מוכר בה אומרה חף שלא צמקומה: מתחלת הברכה ששעה זה. וממילא משמעת דגומר ממנה והלאה אלמא על סדרה צריך לחזור ולאומר: חדא ברבתא ניגהו. ודקמי מחני מתחלת הצרכה שטעה זה היינו אחת חוין: ונפצר. נוטל רשות: איצ' להוביר שמו. של חולה: תחלה ופון. ממדים ולך נאה להודות: כסן

שוב מעשה בתלמיד א' שירד לפני התיבה בפני ר"א ור' א"ל תלמידיו כמה קצין הוא זה א"ל כלום מקצר יותר
א' אל נא רפא נא לה א"ר יעקב אמר רב חסדא כל המב
אין צריך להוכיח שמו שנאמר אל נא רפא נא לה ולא
ת"ר אלו ברכות שאדם שוהה בהן באבות תחלה וסוף
ואם בא לשוה בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ב
אותו שלא ישחה * אר"ש בן פזי אריב"ל משום בר קפרא

למה דפי' דהויא הפסקא היינו דוקא צימיהם מיד כשסיימו צירנה
(סג) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמר
משמע שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אבל עכשיו שאורגלו לומר
הנהכל אלה חשיבה הפסק כדפרישם ^(ע) **מציעות** אין דין פ' דהיו
במקומה דלמה נקמסו שגור. לא נהירא דהא חנן צמילה ^(פג) (פג) י'
צק"ש וכן תפלה. לכן נראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר
על הסדר אבל ודאי לא יתחיל בזהא חוץ כמו בג' ראשונות וג' אחרונות
היהשמיט בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק כפי ענינו אלא מתחיל מ
שם השמיט פסוק א' צמילה שקרא עד הסדר מאותו פסוק ואילך ו
לכא אפי' דמחר אמשיות אין להן סדר אלא דרב הוה תלמיד לגביה
יעוד דלרב הוה צריך לדחוק ולשנוי מחגי' דכולהו חד ברכתא צמילה
תחד שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וא"כ אדם שטעה
ליוה"כ דק"ל בפ"ק ^(דף יג) דמחזירין אותו לא יחזור לאלה חוץ אלא
היבא שטעה בג' ראשונות כגון שטעה בחתימתו או לא חזיר בין אלו
לאלו אחר המהלך הקדוש חזר לראשונה והיבא שטעה בשלש אחרונות
ליוה"כ בשים שלום כספר חיים טובים או וכתוב לחיים טובים בזהדא
והגור שש"י קובע ברכה לעצמו שאומר ענו בין גואל לרופא אם שכתה
לומר על הקדש כגון א"כ היא ברכה לגטלה ב' מחזירין אותו
ליוה"כ **אל** ^(פד) **שם** אדם צריכ' לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות. פי'
כברו קריבין ויעלה ויבא בהם ומדע דדוקא קאמר שהרי עיקר ברכו
ישעה ומה צדק וי"ל שלא יבא לעקור דברים חכמים שלא יאמרו כל אחד

[illegible]

הנהלת הב"ח

(א) תוס' ד"ה מלמדין
וכו'. ומיישין ליוהרא. ג"כ
כלומר ועוד חיישין
ליוהרא:

נליזן העש"ם

רש"י ד"ה מותחתי
ברכבה וכו' וממלא
כו'. עין בקדמן וחאל
שחלל גירסא בק"ק.
חיובתא דרב אס' למא
סחור ויגמא דר"ה אמר
ר"י: "גמ' דר"ה ש"ס
פני אר"ב" 5. במדנש
פני בראשית ספרא לט'
אחור ריב"ג בשם ריב"ל
אמר ר"ג חתלה על ברכה
שחיה והמקל כחתלה על
ברכה ויבטל ריב"ג בשם
סוהר. רבי ימיון בשם
ריב"ל אמר המקל משהיה
כורע כל היה נוקף:

יורה אור השלם

(א) וְאֶת־נֶפֶל לִפְנֵי יי אֶת
אֲרֻכָּיִם הַיּוֹם וְאֶת
אֲרֻכָּיִם הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפְּלִיתִי בִּי אָמַר יי
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:
[דברים ט, כה]

(ב) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יי
לֵאמֹר אֵל נָא רַחֵם נָא
לֹא: [במדבר יב, ט]

[illegible]

רַגְלֵי וַיּוֹרֵד לַפְּנֵי הַתִּיבָה^[17].

ברייטא נוספת בענין זה:

תַּנּוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיתָא: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים רּוֹבְנֵי קָשָׁה וּמִיעוּטָן יָפָה, שאין להרבות בהם, אבל כשעושים אותם במדה הם יפים וטובים, וְאֵלּוּ הֵן: שְׁאוּר שְׁנוּתִים בעיסה כדי שתחמיץ, שאם נותנים ממנו מעט, העיסה מחמיצה כראוי, ואם נותנים יותר מדאי, העיסה מתקלקלת. וּמִלַּח שְׁנוּתִים בתבשיל לתת בו טעם, שאם נותנים יותר מדי התבשיל מתקלקל, וְסֶךְ בָּנוּת, כפי שנתבאר למעלה.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים הנוגעת לדין שבמשנה על הטועה בתפילה:

אָמַר רַב הוֹנָא: הַמִּתְפַּלֵּל שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה וְטָעָה בְּשִׁלְשׁ רֵאשׁוֹנוֹת, כגון שדילג אחת משלש הברכות הראשונות של תפילת שמונה-עשרה ולא אמרה^[18], ונזכר בתוך התפילה שטעה, חוֹזֵר לְרֵאשׁ וּמִתְחִיל שׁוֹב מִתְחִילת הַתְּפִלָּה, ולא די שיחזור לתחילת הברכה שדילג, כי שלוש הברכות הראשונות עוסקות כולן בענין אחד, סידור שבחו של מקום (כמבואר בגמרא להלן), והן חשובות כברכה אחת^[19]. ואם טעה בְּאַמְצָעִיּוֹת - כגון שדילג אחת מן הברכות האמצעיות של תפילת שמונה-עשרה, מ"אתה חונן" עד "שומע תפילה", חוֹזֵר לְ"אַתָּה חוֹנֵן", שכל הברכות האמצעיות עוסקות בענין אחד, בקשת צרכיו של אדם (כמבואר להלן), וחשובות כברכה אחת, ולפיכך צריך לחזור לתחילתן. וכן אם טעה בְּאַחֲרֹנוֹת - כגון שדילג אחת משלש הברכות האחרונות של שמונה-עשרה, מ"רצה" עד "שים שלום", חוֹזֵר לְעִבּוּדָה - לברכת "רצה" (הקרויה "עבודה" מפני מבקשים בה על עבודת בית המקדש), כי שלש הברכות האחרונות עוסקות בענין אחד, הודאה להקדוש ברוך הוא (כמבואר להלן), ונחשבות כברכה אחת^[20]. וְרַב אֲסִי אָמַר: אֲמִצְעִיּוֹת אֵין לָהֶן סֵדֶר - הברכות האמצעיות אינן נחשבות כברכה אחת ואם דילג אחת מהן אין צריך לחזור ל"אתה חונן", ולא כדברי רב הונא, ואף אין סדר הברכות הללו מעכב, ולפיכך כשנזכר שדילג אומר ברכה זו במקום שנזכר, אף על פי שאין זה מקומה הקבוע, כי אין הסדר מעכב^[21].

ומקשה רב ששת ממשנתנו^[22]:

מֵתִיב רַב שֵׁשֶׁת מִהַמְּשֵׁנָה: מֵהֵיכָן הוּא חוֹזֵר? מִתְחִילת הַבְּרָכָה שְׁטָעָה זֶה, ששליח הציבור השני מתחיל מתחילת הברכה שטעה הראשון, הרי שאינו צריך לחזור מתחילת "אתה חונן" אלא די

שיחזור מתחילת הברכה שטעה, וְתִיבָתָא דְּרַב הוֹנָא! - קשה מכאן על דברי רב הונא האומר שצריך לחזור ל"אתה חונן"^[23]!

מתרצת הגמרא:

אָמַר לָךְ רַב הוֹנָא - רב הונא יכול לפרש משנתנו כשיטתו, שכוונת המשנה היא שְׁאַמְצָעִיּוֹת כּוֹלְהוּ חֲדָא בְּרַבָּתָא נִינְהוּ - כל הברכות האמצעיות נחשבות כברכה אחת, כשיטת רב הונא, וכשאומרת המשנה שמתחיל "מתחילת הברכה שטעה זה" הכוונה היא שחזור ל"אתה חונן" שהיא תחילת "הברכה" הזו של ברכות אמצעיות, וממשיך משם לפי הסדר, ואין הכוונה שחזור לתחילת הברכה הפרטית שטעה בה.

עוד מאמרי אמוראים בענין חלוקת התפילה לברכות ראשונות ואמצעיות ואחרונות:

אָמַר רַב יְהוּדָה: רְשָׁאִי אָדָם לְהוֹסִיף בְּקִשּׁוֹת פְּרִטּוֹת בְּתוֹךְ הַנוֹסַח הַקְּבוּעַ שֶׁל תְּפִילַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, ומכל מקום לְעוֹלָם אַל יִשְׁאַל אָדָם צָרְכָּיו הַפְּרִטִּים^[24], לֹא בְּשִׁלְשׁ בְּרָכוֹת רֵאשׁוֹנוֹת וְלֹא בְּשִׁלְשׁ אַחֲרֹנוֹת שֶׁל תְּפִילַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, כי ברכות אלה אינן עוסקות בבקשת צרכים, אֲלָא בְּאַמְצָעִיּוֹת, שתוכנן הוא צרכי האדם, ורשאי להוסיף ולבקש את צרכיו הפרטיים בתוך הברכות הקבועות לבקשת צרכים מעין אלה^[25], דָּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא: בְּבֵרֵיתָא רַבִּי חֲנִינָא: בְּבֵרֵיתָא הַמִּתְפַּלֵּל דּוֹמֶה לְעֹבֵד שְׂמֻדָּה שֶׁבַח לַפְּנֵי רַבּוֹ, שזהו תוכנן של הברכות הראשונות, סידור שבחו של הקב"ה^[26], וּבְאַחֲרֹנוֹת דּוֹמֶה הַמִּתְפַּלֵּל לְעֹבֵד שְׂמֻדָּה שֶׁבַח פָּרֶס - מוֹזֵן^[27] מְרַבּוֹ, שתוכן הברכות הללו הוא בקשת צרכיו של האדם. וּבְאַחֲרֹנוֹת דּוֹמֶה הַמִּתְפַּלֵּל לְעֹבֵד שְׂקֵבֶל פָּרֶס מְרַבּוֹ, וְנִפְטָר וְהוֹלֵךְ לוֹ - נפרד ממנו ומודה לו והולך, שתוכן הברכות האחרונות הוא הודאה לה' על הטוב שהיטיב לנו^[28].

ברייטא בענין תפילת שליח ציבור:

תַּנּוּ רַבָּנָן: מַעֲשֵׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁיָּרַד לַפְּנֵי הַתִּיבָה בְּפָנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְהָיָה מֵאֲרִיךְ יוֹתֵר מִדָּאִי בְּתַפִּילָתוֹ^[29], אָמַר לוֹ תַלְמִידֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: רַבִּינוּ, בְּמָה אַרְבֵּן הוּא זֶה! אָמַר לָהֶם ר' אֱלִיעֶזֶר: כָּלוּם - וְכִי מֵאֲרִיךְ הוּא יוֹתֵר מִמּוֹשֶׁה רַבִּינוּ, דְּכָתִיב בִּיה - שְׁנֵאמַר עָלָיו, כְּשֶׁהִתְפַּלֵּל לַפְּנֵי הַקִּבְיָה אַחֲרֵי חֲטָא הֶעָלָה (דברים ט, כה): "אַתָּה אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאַתָּה אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה וְגו'!" שׁוֹב מַעֲשֵׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁיָּרַד לַפְּנֵי הַתִּיבָה בְּפָנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְהָיָה מִקְצֵר יוֹתֵר מִדָּאִי. אָמַר לוֹ תַלְמִידֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: בְּמָה קָצֵר הוּא זֶה! אָמַר לָהֶם ר' אֱלִיעֶזֶר: כָּלוּם מִקְצֵר הוּא יוֹתֵר מִמּוֹשֶׁה רַבִּינוּ, דְּכָתִיב -

הערות

- נחנאל בסוף ספרו בדפוס ראשון, על פי גליון כתי"י מינכן שהיה לפניו, עיין דק"ס, ומובא במסורת הש"ס, וכ"כ בדברי דוד, ולפי זה אכן נדחו דברי רב אסי בענין זה מן המשנה, והגמרא דנה אם יש להקשות אף על רב הונא מן המשנה או שאפשר לפרש את המשנה כדברי רב הונא.
- אבל צרכי ציבור מותר לבקש אף בברכות הראשונות והאחרונות, ולכן מוסיפים בהן בעשרת ימי תשובה "זכרנו לחיים" וכו', ועיקר הברכות האחרונות מדברות אף בצרכי ציבור (תוס', רא"ש ועוד, והיינו "רצה" ו"שים שלום", ראה מעדני יום טוב על הרא"ש אות ר).
- ומכל מקום יש לבקש כל ענין דווקא בברכה העוסקת בענין זה, ולא בברכה אחרת, וכגון מי שיש לו חולה בתוך ביתו, שמבקש עליו בברכת "רפאנו", ומי שמתפלל על פרגסתו, שמוסיף בקשה זו בברכת "מברך השנים", ובברכת שומע תפילה, שהיא ברכה כללית, רשאי להוסיף בקשות על כל ענין שהוא (ריטב"א, על פי ע"ז ח, א. וכן הוא בשו"ע או"ח קט, א).
- על הקדמת השבח לבקשת צרכים עיין עוד לעיל לב, א בסוף העמוד.
- רש"י מגילה ו, ב ד"ה פרס.
- רמב"ם הל' תפילה א, ב (ומדבריו שם מבואר שסדר זה, שבח ובקשת צרכים והודאה, הוא מן התורה ונהג אפילו לפני שתיקנו נוסח קבוע של תפילה, וכן הוא בכס"ס שם). וכן מפרש מהרש"א: "שמחזיק טובה ומשבחו על הפרס שקיבל ממנו", ורש"י פירש "ונפטר" היינו שגוטל רשות.
- במאירי משמע קצת שהאריכות והקיצור שבמעשה זה הם מחוץ לתפילה הקבועה, שהוסיף הרבה על הנוסח הקבוע או שקיצר בהוספה.

- בירושלמי שם: "ובשלישית רץ ובא".
- עיין רש"י ד"ה אין להן סדר. וכן פי' בדברי דוד. ועיין שו"ע הרב קיד, ח בירושלמי כאן.
- עיין תוס' ד"ה אמצעיות.
- עיין תוספות שם.
- כן פירש רש"י. ויש ראשונים החולקים ומפרשים שגם לרב אסי סדר הברכות מעכב, אלא שסובר רב אסי שאין הברכות האמצעיות חשובות כברכה אחת ואין צריך לחזור ל"אתה חונן", אבל צריך לומר את הברכה שדילג במקומה, ולפיכך חוזר לברכה שדילג ואומר משם והלאה על הסדר (עיין תוס', רי"ף ורא"ש ועוד. ועיין להלן שגם לרש"י למסקנת הגמרא הסדר מעכב).
- הלשון בגמרא כאן ("מהיכן הוא חוזר?") שונה מלשון המשנה ("מהיכן הוא מתחיל?"), ולכן יש מפרשים שברייטא היא ולא משנתנו (עיין צ"ח), אבל מרש"י (ד"ה חדא ברכתא) ומחידושי הרשב"א משמע שפירשו שמשנתנו היא, וכן מבואר ברי"ף. ויש גורסים גם בגמרא כאן כלשון המשנה "מהיכן הוא מתחיל" (פסקי רי"ד, וכן הוא בכתי"י מינכן ועוד, ראה דק"ס, וכן משמע ברי"ף).
- וכתב רש"י שמלשון המשנה משמע שמתחיל מהברכה שטעה וממשיך משם והלאה לפי סדר הברכות, וקשה מן המשנה אף על דברי רב אסי, שסובר (לשיטת רש"י, עיין הערה 21), שאומר את הברכה במקום שנזכר ואינו צריך לחזור ולומר שוב את הברכות שאחריה. והראשונים תמחו, שאם כן למה הקשה רב ששת רק לרב הונא ולא הקשה מן המשנה אף לרב אסי (פסקי רי"ד). ויש שכתבו שגירסת רש"י בגמרא היתה "תיבתא דרב אסי. לימא תיהו תיבתא דרב הונא" וכו' (קרבן

שנאמר עליו שהתפלל על מרים אחותו תפילה קצרה (במדבר יב, יג):
"אֵל נָא רָפָא נָא לָהּ"^[30]

מכיון שהזכרה תפילתו של משה על מרים מביאה הגמרא עוד הלכה שיש ללמוד משם:

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַב חֲסֵדָא: כָּל הַמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל חֲבִירוֹ, אֵין צָרִיךְ לְהַזְכִּיר אֶת שְׁמוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ, וַיְכּוֹל לְהַתְפַּלֵּל בִּסְתָם, שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ מַחֲשׁבוֹת לְבוֹ לְמִי כּוֹנֵנִתּוֹ^[31], **שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵל נָא רָפָא נָא לָהּ"**, וְלֹא קִמְדִּפְר שְׁמָה דְּמַרְיָם - וְלֹא הֻזְכַּר מֹשֶׁה אֶת שְׁמָה שֶׁל מַרְיָם, אֲלֵא אָמַר בִּסְתָם **"לָהּ"**^[32].

עוד מדיני התפילה:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרִיתָא^[33]: **אֵלוּ בְּרָכוֹת בְּתִפִּילַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה שְׁאֲדָם**

שׁוֹחָה בָּהֶן - שְׁצָרִיךְ לְכַרְוֵעַ וּלְהַשְׁתַּחוּוֹת בָּהֶן^[34]: **בְּ"אָבוֹת"** - הַבְּרָכָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבְּתִפִּילָה, שֶׁמְזַכֵּרִים בָּהּ אֶת הָאָבוֹת וּמִסֵּימַת "מִגֵּן אֲבֵרָהם", **תְּחִלָּה וְסוֹף** - בְּתִחִילַת הַבְּרָכָה (כְּשֶׁאָמַר "בְּרוּךְ אַתָּה") וּבִסּוּפָה (כְּשֶׁאָמַר שׁוֹב "בְּרוּךְ אַתָּה")^[35]. וְכֵן **בְּהוֹדָאָה** - בְּרַכַּת "מוֹדִים", **תְּחִלָּה וְסוֹף** - בְּ"מוֹדִים" שֶׁבְּתִחִילַת הַבְּרָכָה, וּבְ"בְרוּךְ אַתָּה" שֶׁבִּסּוּפָה^[36]. **וְאִם בָּא לְשׁוּחַ בְּסוֹף כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה וּבְתִחִילַת כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה** מִלְּבַד שְׁתֵּי הַבְּרָכוֹת הַנּוֹכְרוֹת, **מְלַמְדִּין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁחָה**^[37].

הגמרא מוסיפה:

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פִּזִּי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי מִשּׁוֹם בֵּר קִפְרָא: דִּין זֶה אֵינוֹ שׁוֹה בְּכָל אָדָם, אֲלֵא הֶדְיוּט - אָדָם רָגִיל, דִּינוֹ כְּמוֹ שְׁאֲמַרְנוּ בְּבֵרִיתָא, שֶׁמִּשְׁתַּחוּהוּ רַק בְּאָבוֹת וּבְהוֹדָאָה. אֲבָל

הערות

דווקא באבות ובהודאה, מפני שענין הכריעה וההשתחויה הוא להורות על הכנעת המתפלל לפני הקב"ה, ועל הרגשתו שאינו ראוי להתפלל ולדבר לפני הקב"ה, וראוי הדבר להיות בברכות הכוללות את סיפור גדולתו של הקב"ה. שתי ברכות אלו הן ברכות כלליות על שבחי הבורא, שברכת "אבות" כוללת את כל השבחים ("הגדול הגבור והנורא") ואת ייחוד שמו של הקב"ה על האבות ועל בניהם, וברכת ההודאה היא הודאה כללית על כל הגסים והנפלאות והטובות שבכל עת, ואינן כשאר הברכות, שמדברות על ענינים פרטיים ומיוחדים, ולכן תיקנו הכריעות דווקא בהן. דברים דומים כותב גם מהר"ל (בנתיבות עולם, נתיב העבודה י), והוא מוסיף ומעמיק בזה, עיין שם.

36. עיין בהערה הקודמת. ולדעת המאירי (לקמן ע"ב ד"ה הכודע), לשון "מודים" שאומרים בברכה זו אינו לשון הודאה, אלא לשון "השתחואה" (והביא שמצינו כן בתרגום יונתן שמואל ב טו, ד שתרגם "השתחוייתי" - "מודינא"), ולכן מן הראוי להשתחות שם.

37. והטעם, שאם יניחו לו לשחות ככל ברכה, יאמרו אנשים שאין זו תקנת חכמים לשחות אלא חומרא כעלמא, שהרי כל אחד שוחה במקום אחר, ויבואו לבטל לגמרי את הכריעות. ועוד, שחוששים לזוהרא (תוספות, לפי הגהת הב"ח).

30. וכתב מהרש"א שהכל לפי הענין, שבחטא העגל שהיה החטא גדול והיתה התפילה על כלל ישראל היה צריך להאריך בתפילה, ואילו במעשה מרים שלא היה החטא גדול כל כך והיתה התפילה רק על יחיד לא היה צריך להאריך.

31. מהרש"א. ויש אומרים שדווקא בשמתפלל בפני חבירו (כגון שהוא חולה ומתפלל לרפואתו בפניו, בפי שהיה במשה ומרים), אבל כשמתפלל על חברו שלא בפניו יש להזכיר את שמו (מהרי"ל, מובא כמג"א קיט, א).

ועיין פרי חדש או"ח קיט וספר הפרדס רפז ומגדים חדשים כאן אם רק אין צורך להזכיר את שם חבירו או שאין ראוי להזכירו.

32. ועשה כן כדי לקצר בתפילתו (עיין מהרש"א).

33. ויש אומרים שהיא משנה וגורסים אותה בנוסח משנתנו (עיין ר"ף ומאירי ורשב"א, ועיין דק"ס).

34. לעיל יב, א מבואר כיצד משתחיים בתפילה.

35. שכן דרך ארץ להשתחוות כשבאים לפני המלך, ולפיכך תיקנו השתחואה בברכה הראשונה של התפילה (תוס' ר"י החסיד ותוס' הרא"ש). המבי"ט (בבית אלוקים, שער התפילה פ"ח) מבאר הטעם שתיקנו לשחות

[illegible]

הגהות חב"ח

(א) תוס' ד"ה מלמד
וכו'. וחיישין ליוהרא. נ"ב
לומר ועוד חיישין
ליוהרא:

גליון השי"ס

רש"י ד"ה מִתְחַלְתִּים
הַבְּרִיחָה וְכִי וּמִמֶּינָהּ
שָׁמָּה עֵינֵי קִדְרָן נִמְאָל
בְּחֹלֶה גִירָסָה כְּתָקָה.
מִיּוֹצֵא דְרַב אִסִּי לִימָה
תְּהֵי מִיּוֹצֵא דְר"ה אֲמַר
ר' ר"ה: גְּמ' אֲרִישֵׁן בִּי
זֶה אֲרִישֵׁן. מְנַדֵּשׁ
ר' יוֹסֵף בְּרַחֲמִימִן פֶּשֶׁה לֹט
אִימָה רִבִּינִי בֶּסֶם רִבִּינִי
אֲחֵר לִי. תַחֲלֵל לִי בְּרֵכָה
שׁוֹתֵה וְהִלָּךְ תַּחֲלֵל לִי
שׁוֹתֵה וְהִסְתָּל לִי בְּרֵכָה
שׁוֹתֵה. רִבִּי מִיּוֹן בֶּסֶם
רִבִּינִי אֲמַר הִמָּלֵךְ מִשָּׁהֵה
טוֹעַ לִי הֵיחָךְ:

גורת אור השלם

(א) וְאַתָּנָפֵל לִפְנֵי יי אֵת
אֲרֻכָּעִים הַיּוֹם וְאַתָּ
אֲרֻכָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפְּלָתִי כִּי אָמַר יי
לִהְיוֹת אֶתְכֶם:
[דברים ט, כה]

(ב) ויצעק משה אל יי
לאמר אל נא דפא נא
לה: (במדבר יב: ג)

ליקוטי רש"י

[illegible]

חברו ינהג אלל המקום ולא
ן אותו שיכון ומכין אותו
מ המקצה בידה מתרגמין
סרבן באותה שעה. לפי

⑥ חברותא כלפי שמאי מי איכא אי לא כון
 דעתיה מעיקרא מחינן ליה במחזפתא דנפחא
 ⑦ עד דמכין דעתיה: מתני' ⑧ האומר
 יכרכך טובים הרי זה דרכי מינות ⑨ העובר
 לפני התיבה ושעה יעבור אחר תחתיו ולא
 יראה סרכן באותה שעה מהיכן ⑩ הוא מתחיל
 ומתחלת הברכה שטעה ⑪ זה ⑫ העובר לפני
 התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני
 המרוץ ⑬ ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא
 אהת כפיו ⑭ ואם הכמתו שהוא נושא את כפיו
 ויחזור לתפלתו רשאי: גמ' ⑮ ת"ר ⑯ העובר לפני
 התיבה צריך לטוב ואם אינו מסדר דומה
 לטוב שאלו שנינו רב ואם מסרב יותר מדאי
 דומה לחבש של שהקדיחתו מלח כיצד הוא
 פועם ראשונה ⑰ סרב שניה ⑱ מהבהב
 שלישית פושט את גלגיו ויורד ⑲ ת"ר שלשה
 רובין קשה ומיעוטן יפה ואילו הן שאור ומלח
 ⑳ סרבות אמר רב הונא ㉑ טעה בשלש
 ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה
 חונן באחרונות חוזר לעבודה ורב אסי אמר
 באמצעיות אין להן סדר מתיב רב ששת מהיכן
 הוא חוזר מתחלת הברכה שטעה זה
 ㉒ תיובתא דרב הונא אמר לך רב הונא
 באמצעיות כללו חדא ברכתא נינהו אמר רב
 יהודה ㉓ לעולם א"ל ישראל אדם צרכיו רב
 בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא
 באמצעיות דא"ר ㉔ חנינא ראשונות דומה לעבד
 ששם סדר שבה לפני רבו אמצעיות דומה לעבד
 ששם בקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד
 ששקבץ פרס מרבו ㉕ גופטר והולך לו ㉖ ת"ר
 ששם מעשה בתלמיד אחד ㉗ שירד לפני התיבה
 בבפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי א"ל
 תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם
 כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה

פני התיבה כפני ר"א והיה מקצר יותר מדאי
א"ל כלום מקצר יותר ממושה רבינו דכתיב
ומר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו
כל זמן שיש לו רפא נא לה ולא קמדבר שמה דמרין:
בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף
וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמד
אריב"ל משום בר קפרא הדינא כמו שאמרנו
בהן

בַּיָּמִים הַהֵם מִד כֶּשֶׁמִּינוּ בְּרַחַת הַדּוּלָה לֹא הָיוּ אוֹמְרִים
יֵשׁ כְּהֵנִים עַד שִׁכְלָה אֲמֵן מִפִּי הַגָּבוֹר פִּי אֲמֵן
דָּל אֶל עֲבוֹשׁ שְׁהוֹרְגוֹ לומר אֵלֵהֶם בְּשֵׁן בְּרַחַת וְחִפְלָה
אֲמַעְיִוֹת אִין דְּהֵן בְּדֵר. פִּי בְּקוֹטְרֵם וְאֵם לֵל
וְהָא דִּכְרָא בְּרַחַת (פֶּן ד' ת.) הַקּוֹרֵא אֵת הַמְּהִילָה לֵת
יִשָּׁם וְאֵת אֲפֶסֶק אֵין סָדֵר דְּקִמְרֵה הֵיטָּן שִׁיחֲמֵל בְּמִקָּם
נִמְנו בְּנִי רֶאשׁוֹנוֹת וְנִי אֲחֵרֹנוֹת שְׁחֹר לְרֶאשׁ וְיֹאחֵז בְּמִתָּה
זֶקֶק בְּנִי עֲמָנו אֵלָם מִתְחִיל מֵאוֹתוֹ פִּסְקוֹ וְאִילָךְ וְגוֹמֵר עַד
לְהַסְדֵּר מֵאוֹתוֹ פִּסְקוֹ וְאִילָךְ וְהֵסֵם מִשּׁוֹ חֲפָלָה לְמַגְלִילָה
הַדָּלָה דְּרַב הוֹנָה כְּתוּמִיד לְגַבִּי דַּב אִפִּי כְּלֹאֲמֵרִין בְּמִתָּה
נִי דְכוּלֵהוּ הַדָּל בְּרַחַתָּה וְנִינֵה וְשִׁנְיֵי דְחִיקִי לֹא יִקְוִם
לְהִמְקִיל וְאִי אֵדֵם שְׁטַעַה דְּלֵג בְּרַחַת אֲחַת בְּחִמְמִישׁוֹת
וְיִחוּל לֹא יִחוּל לֹאִיחֵר חוּקִן אֵלָם לְאוֹתָה בְּרַחַת שְׁדֵלֵה וְעוֹמֵת
בְּחִמְמִישׁוֹן אִין לֹא הֹאִיר בִּין רִי"ה לִיזִי"ח בְּצִירַת אֲנֹשׁ
וְיֹאחֵז שְׁטַעַה בְּשֵׁלֶם אֲחֵרֹנוֹת כְּגוֹן שְׁטַעַה כְּמוֹן כֵּן בִּת
וְכַסּוֹב לְחִים טוֹבִים בְּהוֹלָה חֹרֵר לַעֲבֹדָה וְעִמְעָל דִּכְ
וְנִי בִין גּוֹאֵל לְרִיבֹא אֵם שְׁמָה וְזוֹכֵר בֵּה קוֹרֵם פִּסְם חֲפָלָה
בְּרַחַת לְבִטֵּלֶם אֵם מִחוּרִין אוֹתוֹ אֶל אֶל לִפִּי הַקּוֹטְרֵם הֵיחָה
שְׁאוֹת וְלֹאִיחֵר אֲחֵרֹנוֹת. פִּי ר"ח וְרִבִּינוּ הֵיחָה דּוּקֵל אֵלֵם
יֵחָה יִחֵד קִמְרֵם שְׁבִי עֵיקֶר בְּרַחַת אֲחֵרֹנוֹת לְרִבִּי זְכוֹר לְהִסְדֵּר
יִחְמִים שֵׁלָה יֵאֲמֵר כֹּל אֲדוֹם מִחְמִיר כְּמוֹ שֶׁהוּא בְּרַחַת וְאִין

אמר ^(ז) מורים מורים משתקין אותו. ירושלמי הלא דמיא כלבדור
אבל יחיד מחנונים הם: ^(ח) **אמר** פסוקא פסוקא ופסוקא.
פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ד' רשיות ובה"ג וצפר"ח
מפרש איפכא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגויה הו

[illegible]

דעם נאמען

תנן רבנן אלו כריתות
שואמם שויהוה ארץ
כו' מי תחלומד ארץ
ישראל כפי' מאומיהו קורין
הכל שוויחן הכוהנה אם
יש צבור י' זעירא עמ
וזכרד כמדיים י' תני
ובכרזי שלא ישוה יויה
אברה ורנני' ר' אבוח
נויניק (בבא קמא ק"ד) אה
לסוף שדרו של אה
איתא (ע') (שבע) שם
ענשה ויהי מהי מילי הוה
לא כרע כמדיים רבנני'
רסוחה כפי' אלו נאמריים
כל לשון (דף מ') אמרי
בזמן ששליח צבור אומר
מוריס העם מה הנה
העם:

קידה

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשָׁא - אין כאן קושיא, כי יכולים להעמיד את הברייתות בשני ענינים שונים: **הָא בְּתַחֲלָה**; **הָא לְבִסּוּף** - הכורע בתחילת ברכת "מודים" הרי זה משובח, כפי שנאמר בברייתא הראשונה, ואילו הכורע בסוף הברכה הרי זה מגונה, ועל כך מדברת הברייתא השנייה.

אולם ממשיכה הגמרא ומביאה דברי אמוראים שאינם סוברים כחילוק זה שבין תחילת הברכה לסופה:

רַבָּא בְּרַע בְּהוֹדָא תַּחֲלָה וְסוּף. אָמְרִי לִיה רַבִּנּוּן - אמרו לו החכמים: **אָמַאי קָא עֲבִיד מַר הֵכִי?** - מדוע עושה מר כך? **אָמַר לָהּ** - אמר להם רבא לחכמים: **חֲזִינָא לָרַב נַחְמָן דְּכָרַע** - ראיתי את רב נחמן שכרע תחילה וסוף, **וְחֲזִינָא לִיה לָרַב שֶׁשֶׁת דְּקָא עֲבַד הֵכִי!** - וראיתי אף את רב ששת שעשה כן!

מקשה הגמרא:

וְהִתְנַאי בברייתא הנזכרת: **הַכּוֹרֵעַ בְּהוֹדָא הָרִי זֶה מְגוּנָה**, ופירשנו שהכוונה לכורע בסוף הברכה, ולמה אפוא סוברים רבא והאמוראים הנזכרים שיש לכרוע תחילה וסוף?^[9]

מתרצת הגמרא:

הָיִיא בְּהוֹדָא שְׁבַהֲלָל - אין דברי הברייתא אמורים כלל בברכת "מודים" שבתפילת שמונה-עשרה, כפי שפירשנו קודם לכן, ולעולם יש לכרוע בברכת "מודים" תחילה וסוף כדברי רבא, ואילו "הודאה" שבברייתא היינו פסוקי "הודו לה' כי טוב" (תהלים קיח) שנאמרים בקריאת ההלל, שהכורע בהם הרי זה מגונה!^[10]

מקשה הגמרא:

וְהִתְנַאי בברייתא אחרת: **הַכּוֹרֵעַ בְּהוֹדָא וּבְהוֹדָא שֶׁל הַלֵּל, הָרִי זֶה מְגוּנָה** - ו"הודאה" שבברייתא זו אין פירושה "הודו לה' כי טוב" שבהלל, שהרי זוהי "הודאה של הלל" האמורה כאן בפני עצמה, ועל כרחק אפוא הכוונה לברכת "מודים" שבתפילה, שהכורע בה הוא מגונה, וחוזרת הקושיא למקומה?^[11]

מתרצת הגמרא:

כִּי תִנָּא הָיִיא בְּהוֹדָא דְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן - מה ששינוי באותה ברייתא "הודאה" היינו ברכת "נודה לך" שאומרים בברכת המזון, שהכורע בה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה, ולעולם בברכת "מודים" שבתפילה יש לכרוע תחילה וסוף!^[12]

בְּהֵן גְּדוֹל צָרִיךְ לִשְׁחוּת בְּסוּף כָּל בְּרָכָה וּבִרְכָּה, וְהַמְלִיךְ צָרִיךְ לִשְׁחוּת בְּתַחֲלִית כָּל בְּרָכָה וּבִרְכָּה וְסוּף כָּל בְּרָכָה וּבִרְכָּה, שככל שהוא גדול ומכובד יותר צריך להכניע ולהשפיל את עצמו יותר לפני ה'^[13].

רבי יצחק בר נחמני חולק:

אָמַר רַבִּי יִצְחָק בַּר נַחְמָנִי: לְדִידִי מִפְּרָשָׁא לִי מִינֵיהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי - אני עצמי שמעתי בפירוש מרבי יהושע בן לוי מאמר זה באופן אחר, וכך אמר: **הַדְּיוּט** משתחוה **כְּמוֹ שְׁאֻמְרָנוּ**; **בְּהֵן גְּדוֹל** משתחוה **בְּתַחֲלִית כָּל בְּרָכָה וּבִרְכָּה**^[14]; **הַמְלִיךְ בֵּינוֹן שְׁכָרַע** בתחילת התפילה **שׁוֹב אֵינוֹ זֹקֵף** עד סופה, **שְׁאֻמְרָא** (מלכים א ח, נד): **"וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהַתְּפִלָּל וְגו', קָם מִלִּפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' מִכְּרַע עַל בְּרָכָיו"**, שלא קם עד שכיילה להתפלל.

הואיל והוזכרו דיני כריעה בתפילה, מביאה הגמרא ברייתא על פירוש המונחים "קידה", "כריעה" ו"השתחוואה" המוזכרים בתנ"ך בכמה מקומות:

תָּנוּ רַבִּנּוּן בברייתא: **קִידָה עַל אֶפֶס** - על הפנים, ששוחה עד שמגיע בפניו לארץ^[15], **שְׁאֻמְרָא** (מלכים א א, לא): **"וַתִּקַּד בַּת שֶׁבַע אֶפֶס אָרֶץ"**; **כְּרִיעָה עַל בְּרָכִים**, **שְׁאֻמְרָא** (שם ח, נד): **"מִכְרַע עַל בְּרָכָיו"**; **הַשְׁתַּחֲוָאָה זֹו פִּישׁוּט יְדִים וְרַגְלִים** - שמשתטח על הארץ עד שנמצא מוטל על פניו^[16], **שְׁאֻמְרָא** (בראשית לו, י): **"הִבּוֹא נִבּוֹא אֲנִי וְאִמִּי וְאֶחָיו לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה"**, ומלשון "ארצה" משמע שכולו משתטח בארץ^[17].

לאחר סיום תפילת שמונה-עשרה, אומרים דברי תחנונים. תפילה זו נקראת בגמרא "נפילת אפיים"^[18], ובזמן הגמרא היו אומרים אותה בקידה או בהשתחוואה^[19]. ומספרת הגמרא על מנהגם של אבבי ורבא בענין זה:

אָמַר רַב חֵיטָא בְּרִיה דְּרַב הוֹנָא: חֲזִינָא לָהּ לְאִבֵּי וְרַבָּא - ראיתי את אבבי ורבא **דְּמִצְלוֹ אֶצְלוֹי** - שלא פשטו ידיהם ורגליהם בנפילת אפיים, אלא היטו על צדיהם^[20].

הגמרא חוזרת להלכות כריעה בתפילת שמונה-עשרה, ומקשה, שמצינו בזה סתירה בין שתי ברייתות:

תִּנִּי חָדָא - בברייתא אחת שנינו: **הַכּוֹרֵעַ בְּ"הוֹדָא"** - בברכת "מודים" שבתפילה **הָרִי זֶה מְשׁוּבָח. וְתִנָּא אֵינֶךָ** - ובברייתא אחרת שנינו להיפך, שהכורע בהודאה **הָרִי זֶה מְגוּנָה**?

הערות

1. רש"י. ועיין הוריות יג, א שמלך קודם בכמה ענינים לכהן גדול וכבודו גדול יותר.
2. וגם בסוף כל ברכה וברכה (רמב"ם הלכות תפלה ה, י לפי כסף משנה ולחם משנה שם, וכן הגיה הגר"א כאן "תחילת וסוף", ועיין דק"ס כאן כמה גירסאות ומה שכתב ברע"ת רמב"ם).
3. רש"י סוכה נג, א ד"ה וזו קידה. ואינו נשען אלא על שני גודליו ושוחה עד שנושק את הרצפה וזוקף (רש"י מגילה כב, ב ד"ה אחוי קידה על פי סוכה שם). דבר זה קשה מאד, ואמרו שבודרו של דבן שמעון בן גמליאל רק הוא לבדו היה יכול לעשות כן ולא שום אדם מן העומדים בעזרה (סוכה שם ורש"י).
4. יש אומרים שהקידה נעשית בעמידה (ר"י מיגש שבועות טז, ב). ויש שנראה מדבריהם שנעשית בישיבה (עיין דמב"ם הל' תפילה ה, יג ויד).
5. רש"י כאן ודמב"ם שם. ועיין תוספות הרא"ש הוריות ד, א.
6. רש"י. ועיין ר"י מיגש שם שבכל האופנים הללו הפנים מגיעות לארץ: בקידה - רק הפנים; בכריעה - הברכים והפנים; ובהשתחוואה - הפנים וכל הגוף.
7. בימינו מכנים אותה גם בשם "תחנון". תפילה זו נחשבת כהמשכה של תפילת שמונה-עשרה, ואין להפסיק ביניהן (עיין דמב"ם שם א ויג וכית יוסף או"ח קלא בשם תלמידי הרשב"א).
8. עיין דמב"ם שם. אך בימינו אין נוהגים כן, אלא יושבים ומטים את הראש ומכסים את הפנים בכגר או בדבר אחר (משנה ברורה קלא, ג).
9. ולא נפלו על פניהם ממש, לפי שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו (רש"י מגילה כג, א ד"ה דמצלי אצלויו על פי הגמרא שם כב, ב) אלא אם כן הוא בטוח
10. שייענה בתפילתו (גמ' שם), שאם לא ייענה אפשר שיבזהו הציבור (רש"י תענית יד, ב ד"ה רשא). ועיין תוספות מגילה כב, ב ד"ה ואיבעית אימא טעם אחר שלא נפלו על פניהם ממש (ועיין רמב"ם שם יד ובסף משנה שם).
11. הקשה הרשב"א, שהרי שנינו בברייתא לעיל עמ' א שיש לכרוע בהודאה תחילה וסוף, ואם כן מה בכך שבברייתא זו נאמר שהכורע בסוף הוא מגונה, הרי שפיר יש לומר שרבא ורב נחמן ורב ששת פסקו להלכה כדברי הברייתא שבעמ' א? וכתב הרשב"א שמכאן משמע שאכן אין לגרוס לעיל "תחילה וסוף".
12. ובשם הראב"ד פירש הרשב"א שכאן אין הגידון על כרכת הודאה שאומר היחיד בתפילתו, שבוה ודאי יש לכרוע תחילה וסוף כמו ששינונו לעיל עמ' א, אלא שמדובר כאן בברכת "מודים דרבנן", שאומר הציבור בשעה שהחזן מגיע בחזרת הש"ץ לברכת "מודים" (במבואר בסוטה מ, א), ובוה דנים בסוגיא באן אם כורעים רק בתחילת הברכה או גם בסופה.
13. רש"י. והמאירי פירש "הודאה שבהלל" על הנאמר בברכה בסוף ההלל "כי לך טוב להודות". ועיין בהערותינו לעיל עמ' א בשם המאירי, ש"מודים" שבשמונה עשרה פירושו "משתחוויים", ולפיכך כורעים בו, ואילו לשון הודאה שבהלל פירושו כפשוטו, ולפיכך אין לכרוע בו.
14. ולפירוש הראב"ד המובא לעיל נמצא שגם ב"מודים דרבנן" יש לכרוע בתחילה ובסוף, והובאה דעה זו בשו"ע או"ח (קכז, א). והרמ"א שם כתב שמנהגו לומר הכל בשחייה אחת, ששוחה בתחילת הברכה ואינו זוקף עד סופה. ויש סוברים שזוקף מיד אחר "שאתה הוא ה' אלוהינו" (ביאור הגר"א או"ח שם).

מושנה המשנה ממשיכה לדרון בטעות בתפילה:

המתפלל וטעה, סימן רע לו שאין הקב"ה חפץ בתפילתו^[12], ואם שליח צבור הוא שטעה, סימן רע לשולחו, לציבור, מפני ששולחו של אדם ממותו^[13].
אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים, ואומר אחרי תפילתו: "זה חי, וזה מת"^[14], וכדבריו כן היה. אמרו לו: מניין אתה יודע מי יחיה ומי ימות? אמר להם: אם שגורה תפילתי בפי – שהתפילה סדורה בפי במהירות ואיני נכשל בלשוני^[15], יודע אני שהוא – החולה^[16], מקובל בשמים, ויחיה. ואם לאו, שאין התפילה שגורה בפי ואני נכשל בדברי, יודע אני שהוא מטורף – שימות^[17].

גמרא שואלת הגמרא:

איהיא? – על איזו ברכה בתפילת שמונה-עשרה שנינו במשנה שהטועה בה סימן רע הוא לז' ומשיב רב חייא:

אמר רב חייא, אמר רב ספרא משום חד דבי רבי – בשם אחד מתלמידי בית המדרש של רבי (רבי יהודה הנשיא): ב"אבות" – הברכה הראשונה שבתפילת שמונה-עשרה, שאם טעה בברכה זו שהיא תחילת התפילה סימן רע הוא שאין הקב"ה חפץ בתפילתו^[18], מה שאין כן בטועה בברכות אחרות שאין זה סימן רע.

ויש גורסים שדברי רבי חייא נאמרו בקשר לענין אחר:

איפא דמתני לה אברייא – יש ששונים את המימרא של רבי חייא על הברייתא הבאה: **המתפלל תפילת שמונה-עשרה צריך שיכונן את לבו בכולן** – בכל הברכות, ואם אינו יכול לכונן בכולן, כונן את לבו לפחות באחת מן הברכות. עד כאן הברייתא. ועל כך אמר **רבי חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי** – באבות – הברכה האחת שאומרת הברייתא שחייבים לכונן בה היא ברכת "אבות"^[19]. שנינו במשנה:

אמרו עליו על רבי חנינא וכו'.

שואלת הגמרא:

מנא הני מילי – מניין לנו דברים אלו, שאם התפילה שגורה בפיו, סימן רע הוא שיירפא החולה?

הערות

12. רש"י בגמרא ד"ה באבות.
13. על כלל זה ומקורו עיין קידושין ריש פרק שני.
14. יש מפרשים שלא אמר בפירוש שהחולה מת, אלא שהבינו כך מתוך התנהגותו ותנועתיו שאין לחולה זה תקוה לחיות (תפארת ישראל וכן יהוירע).
15. ותחיתנו נובעת מלבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים (רש"י).
16. עיין רש"י ד"ה שהוא מטורף בפירוש ראשון. ויש מפרשים "שהוא", ענין התפילה, מקובל, כלומר: שנתקבלה התפילה (עיין מאירי, וכ"כ בתוס' אנשי שם למשניות בשם רמ"ז לפירוש שני שברש"י).
17. מלשון "אך טורף טורף" (בראשית מר, כח. רע"ב). ויש מפרשים "שהוא", ענין התפילה, אינו מקובל, מלשון "טורפין לו תפילתו בפניו" (לעיל ה, ב. רש"י בפירוש שני ומאירי, ועיין תוי"ט ותוס' אנשי שם).
18. לא כל אדם זוכה למה שזכה ר' חנינא בן דוסא שישגיחו עליו מן השמים להודיעו מיד אם נתקבלה תפילתו, ואצל שאר אדם אף אם אין תפילתו על החולה שגורה בפיו אין זה סימן רע, ואף אם היא שגורה בפיו אין זו ראייה לטובה (צ"ל לעיל כט, ב).
19. רש"י.
20. רש"י בגמרא ד"ה באבות.
21. על"ח.
22. רש"י כתובות קיא, ב ד"ה העושה פרקמטיא.
23. במסכת כתובות (קיא, ב) נאמר על הפסוק (דברים ל, ב): "לֹא־תִבְּקֶה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵעַ קוֹל וּלְנִדְבָקָה בּוֹ" – "וכי אפשר לאדם לידבק בשביניה? אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הבתוב כאילו מדבק בשכיניה". וכתב הרמב"ם (הלכות דעות ו, ב) שמצות עשה להידבק בחכמים וכתלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם, ונלמדת המצוה מהפסוק (דברים י, ב) "ויבו תדבק".
24. ועיין מהרש"א כאן ומשך חכמה ויקרא כו, ו על ביאור מאמר זה..
25. רש"י סנהדרין צט, א ד"ה עין לא ראתה.

וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה ח, ז): "כבר הודיענו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על כוריה, ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקב"ה לבדו, ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים לישראל אינם אלא לדברים שבגוף, שנהנין בהם ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב הממשלה לישראל, אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ורמיון, ולא דימוה הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא שישעיהו אומר 'עין לא ראתה אלהים וזולתך יעשה למחכה לו', כלומר: הטובה שלא ראתה אותה עין נביא ולא דאה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים: כל הנביאים כולן לא נבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא, עין לא ראתה אלהים וזולתך". ונחלקו הראשונים מהו "עולם הבא" המוזכר כאן. לדעת הרמב"ם (בהל' תשובה שם ובפירוש המשניות בהקדמה לסנהדרין פרק י) הכוונה לעולם הנשמות,

מסורת הש"ס

קשה (בראשית כה) וליציל
לב. מאן דמפרש
חמאיה. לרבים נראה
שאני [בוס ונכלס] בדבר
[כדסה ז:] שכל מה שאדם
חותם בפרהסיא מיעוט
כבוד שמים הוא [רעי'
מהרש"א בח"א ד"ה חציץ].
בפיו חמואה. שלא

והגמרא מביאה שיש בענין זה מחלוקת:

וּפְלִיגָא דְשִׁמּוּאֵל - דברי רבי יוחנן, שסובר שהנבואות על אחרית הימים שבדברי הנביאים מכוונות לימות המשיח, חלוקים על הדברים הבאים של שמואל, **דְּאָמַר שִׁמּוּאֵל: אֵין בֵּין הָעוֹלָם הַזֶּה לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחַ אֶלָּא שְׁעוּד מַלְכוּיֹת בַּלְבָּד**, שלא יהיו ישראל משועבדים לאומות העולם, אבל בשאר הענינים יהא עולם נודהג כמנהגו, **שְׁנַאמַר** (דברים טו, יא): **"כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ"**, ומשמע שלעולם לא יחדל, אף בימות המשיח, ועל כרחק שנבואות הנביאים על הטובה והעושר שבאחרית הימים, שמשמע מהן שלא יהיו עוד עניים, אינן מכוונות לימות המשיח, שהם בעולם הזה^[26], אלא לעולם הבא^[27].

מאמר נוסף של רבי יוחנן, בדומה למאמרים הנזכרים:

וְאָמַר רַבִּי חִיָּא בַר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַנְּבִיאִים כּוֹלֵן לֹא נִתְנָבְאוּ אֶלָּא לְבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה אֲבָל צְדִיקִים גְּמוּרִים "עֵין לֹא רָאֵתָה אֱלֹהִים וּזְלַתְךָ".

ויש חולקים:

וּפְלִיגָא דְרַבִּי אֲבָהוּ - דברי רבי יוחנן, ששכרם של צדיקים גמורים גדול משכרם של בעלי תשובה, חלוקים על הדברים הבאים של רבי אבהו, **דְּאָמַר רַבִּי אֲבָהוּ: מְקוֹם שֶׁבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִין, צְדִיקִים גְּמוּרִים אֵינֶם עוֹמְדִין**, שמעלתם של בעלי תשובה גדולה משל צדיקים גמורים^[28], **שְׁנַאמַר** (ישעיה נז, יט): **"שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקָרוֹב"**, **"לְרַחוּק" בְּרִישָׁא וְהָדָר לְקָרוֹב** - בתחילה נזכר בפסוק הרחוק, שהוא מי שנתרחק מן הקב"ה ושב והתקרב אליו, ואחר כך נאמר שלום לקרוב, היינו למי שהיה קרוב מתחילתו, שהוא הצדיק הגמור, ללמדנו שגדולה מעלתם של בעלי תשובה משל צדיקים גמורים^[29].

ומבאר הגמרא כיצד מיישב רבי יוחנן פסוק זה, שנזכרו בו ה"רחוק" לפני ה"קרוב":

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר לֵךְ שֶׁכָּךְ פִּירוּשׁ הַפֶּסוּק: מֵאֵי "רַחוּק"? - מִיְהוּ הַרְחוּק הַמוֹזְכָּר כֵּאֵן? לֹא בַעַל תְּשׁוּבָה, אֲלֵא מִי שֶׁהָיָה רַחוּק מִדְּבַר

עֲבִירָה מְעִיקָרָא - מתחילה, שהוא הצדיק הגמור, ומאי "קרוב"? לא מי שהיה קרוב מתחילה, אלא להיפך: בעל תשובה, **שֶׁהָיָה קָרוֹב לְדְבַר עֲבִירָה מְעִיקָרָא**^[30] - בתחילה ונתרחק ממנו השתא - עכשיו, שחזר בתשובה, ונמצא שהצדיק הגמור נזכר בפסוק בתחילה, ומעלתו גדולה משל בעל תשובה.

הגמרא דנה מהו שכר זה ש"עין לא ראתה":

מֵאֵי - לְמַעַן הַכוֹנֵה ב"עֵין לֹא רָאֵתָה"? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי: זֶה יֵינן הַמְּשׁוּמָר בְּעֵנָיו - בתוך הענבים מַשְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית^[31], **רַבִּי שִׁמּוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר: זֶה "עֵדֶן", שֶׁלֹּא שִׁלְטָה בּוֹ עֵין כָּל בְּרִיָּה וְעָלִיו נֹאמַר "עֵין לֹא רָאֵתָה", שְׁמָא תֹאמַר: אָדָם הָרָאשׁוֹן הֵיכָן הָיָה? הֲרֵי הִיא כֵּן עֵדֶן, וְנִמְצָא אִפּוּא שֶׁכָּבַר שִׁלְטָה בֵּן עֵדֶן עֵין בְּרִיָּה! לֹא כֵךְ הַדְּבַר, אֲלֵא שֶׁאָדָם הָרָאשׁוֹן הִיא בְּגֵן! - ב"גן" עֵדֶן, הֵינּוּ הֵגֶן שֶׁלִּפְנֵי "עֵדֶן", אֲבָל לֹא הִיא ב"עֵדֶן" עַצְמוֹ. וְשְׁמָא תֹאמַר שֶׁאֵין הַדְּבַר כֵּךְ, אֲלֵא הוּא גֵן הוּא עֵדֶן, וְאִינֶם שְׁנֵי דְבָרִים שׁוּנִים, תִּלְמוּד לֹאמַר (בראשית ב, י): **"וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֵּן"**, הֲרֵי ש"גֵן" לְחוּד ו"עֵדֶן" לְחוּד^[32].**

הגמרא חוזרת לתפילתו של רבי חנינא בן דוסא על החולים המוזכרת במשנה, ומביאה מעשים בענין זה:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיהֶם: מַעֲשֵׂה שֶׁחָלָה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּין גַּמְלִיאֵל. שָׁגַר שְׁנֵי תִלְמִידֵי חֲכָמִים אֶצֶל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוּסָא לְבָקֵשׁ עָלָיו רַחֲמִים. פִּינָן שָׂרָא אוֹתָם מִתְּקָרְבִים עָלָה לְעַלְיָהּ וּבָקֵשׁ עָלָיו רַחֲמִים^[33], **בִּירִידָתוֹ מִן הָעֲלִיָּה אָמַר לָהֶם: לָכוּ לְבִיתְכֶם, שֶׁחָלַצְתֶּם חַמָּה - כִּי כָּבַד יֶרֶד חוֹמוֹ שֶׁל הַחוּלָה. אָמְרוּ לוֹ הַשְׁלִיחִים לְרַבִּי חֲנִינָא: וְכִי נָבִיא אֵתָּה? אָמַר לָהֶן: לֹא נָבִיא אֲנִי וְלֹא בֶּן נָבִיא אֲנִי^[34], אֶלָּא כֵךְ מְקַבְּלִנִי: אִם שְׁגוּרָה תִּפְלְתִּי בִּפִּי, יוֹדַע אֲנִי שֶׁהוּא מְקוּבָּל, וְאִם לֹא יוֹדַע אֲנִי שֶׁהוּא מְטוּרָף. יֵשְׁבוּ הַשְׁלֹוּחִים וּכְתְּבוּ וּכְוֹנוּ אוֹתָהּ שְׁעָה - רִשְׁמוּ אֶת הַשְּׁעָה הַמְדוּיִיקֶת שֶׁבָּהּ אָמַר לָהֶם דְּבָרִים אֵלֶּה. וּבִשְׁבָּאוּ אֶצֶל רַבִּין גַּמְלִיאֵל, וְסִפְרוּ לוֹ אֶת הַמַּעֲשֵׂה, אָמַר לָהֶן רַבִּין גַּמְלִיאֵל: הַעֲבֹדָה! - לִשּׁוֹן שְׁבוּעָה: לֹא חֲסַרְתֶּם וְלֹא הוֹתַרְתֶּם מִן הַשְּׁעָה הַמְדוּיִיקֶת אֶלָּא כֵךְ הָיָה מַעֲשֵׂה, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה שֶׁאָמַר לָכֶם**

הערות

וטעם הדבר כתב הרמב"ם (הל' תשובה ז, ד), מפני שבעלי תשובה טעמו טעם החטא ופירשו ממנו ובכשו את יצרם, ונמצא שכובשים את יצרם יותר מהצדיקים הגמורים.

ויש שנחנו טעם לדבר, לפי שהעושה תשובה מאהבה וזרונות נעשים לו כזכיות (יומא פו, ב), ונמצא שזכויותיו מרובות משל הצדיק, ועוד, שקיים אף מצות תשובה [שהיא אחת מתרי"ג מצוות לדעת הרמב"ם] (סמא דחיי, מובא ביד יוסף שב"עין יעקב). וב"תניא" פרק ז כתב שהעושה תשובה נפשו צמאה להירבק בה, ביתר עוז מצמאון נפשות הצדיקים, לפי שהיתה עד עתה רחוקה מאד מה (ועיין שם ב"אגרת התשובה", ח, שהביא בן מזוהר פ' חיי שרה). ועיין עוד מהרש"א, ביאור הגר"א או"ח נג, ה, מרגליות הים סנהדרין שם, עינים למשפט כאן, מכתב מאלהו ח"ע ג' 353.

29. רש"י סנהדרין שם ד"ה ברישא לרחוק.

30. המלה "מעיקרא" נוספה על פי הגהות הב"ח.

31. ביד רמ"ה (סנהדרין שם) פירש שהיין הוא משל לשכר העולם הבא, שיש בו שמחה כיון זה שמשמח לבב אנוש, ועיין "משומר בענביו מששת ימי בראשית" הוא לומר ששמחה זו לא השיגה אדם מעולם, כיון המשומר שלא שלטה בו יד מעולם.

ויש מפרשים שהיין הוא משל לחכמת התורה הנסתרת, שתיגלה לצדיקים לעתיד לבא (עץ יוסף בשם רס"ג בפירושו על שיר השירים, וכן הביא במרגליות הים סנהדרין שם ממדרש הנעלם ותיקוני זוהר, וכן כתב הגר"א בסוף ספר אבן שלמה. ועיין גם חידושי אגרות למהר"ל סנהדרין שם ומהרש"א כאן).

32. "עדן" הוא העולם הבא, שעליו נאמר לעיל יו, א: "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה" (מהרש"א). ועיין מהר"ל סנהדרין שם על ההבדל בין דברי ר' יהושע בן לוי לדברי ר' שמואל בר נחמני.

33. משמע שעלה מיד להתפלל קודם שאמרו לו מה בקשתם, ואפשר שירע על מחלתו של בן רבן גמליאל וכשראה את השלוחים הבין שבאים לבקש שיתפלל עליו (מהרש"א).

34. נקט לשון הפסוק כעמוס (ז, יד).

שלאחר מיתה. ולדעת הרמב"ם (בתורת האדם, שער הגמול) הכוונה לעולם שיהיה לעתיד לבוא, לאחר תחיית המתים (ואחרי התקופה של "ימות המשיח"). שבו יודרך גם הגוף ויהא רוחני כמו הנפש, ועיין שם שהאריך בביאור הדברים, ועיין גם יד רמ"ה סנהדרין ריש פרק חלק.

26. רש"י שבת סג, א ר"ה לא יחרל.

27. יד רמ"ה סנהדרין צט, א.

מדברי הרמב"ם משמע לכאורה שפוסק כשמואל, שכתב (הלכות מלכים יב, א"ב): "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישעיה (יא, ו) יוגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבע" - משל וחדירה. ענין הדבר, שהיו ישראל יושבים לבטח עם רשעי הגוים המשולים זאב ונמר וכו', ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגולו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר יאריה כבקר יאכל תבן, וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים. ובימות המשיח ייודע לכל לאיזה דבר היה משל, ומה ענין רמזו בהן. אמרו חכמים, אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד".

אולם בהלכות תשובה (ח, ז, והובא בהערה הקודמת) הביא הרמב"ם את דרשת רבי יוחנן, ותמה בכסף משנה (הל' תשובה שם), שהרי בגמרא כאן נאמר שרבי יוחנן חולק על שמואל ואין הביא הרמב"ם דברי שניהם? ותירץ בלחם משנה (שם), שלעולם פוסק הרמב"ם כרבי יוחנן, אלא שסובר שגם לרבי יוחנן לא ישתנה טבעו של עולם, ומחלוקת רבי יוחנן ושמואל היא בדברים שאינם שינוי הטבע, כגון ביטול המלחמות והעוני, שלרבי יוחנן לא יהיו בימות המשיח מלחמות ולא עוני, ונבואות הנביאים מדברות על ימות המשיח (וכל הדברים על שינוי הטבע הם בדרך משל), ואילו לשמואל יהיה עוני גם בימות המשיח, ורק שעבוד מלכויות יתבטל. וכן משמע ברמב"ם הלכות מלכים שם (הלכה ה): "ובאותו הזמן לא יהיה שם רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדרים מצויין כעפר" (ולא כדברי שמואל שאף בימות המשיח לא יחדל אביון).

28. "דגדול כוחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתם" (רש"י סנהדרין צט, א ד"ה צדיקים).

מאמר נוסף של רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן בעניני תפילה:
**וְאָמַר רַבִּי חֵינָא בַּר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֵל יִתְפַּלֵּל אָדָם אֶלָּא
 בְּבֵית שֵׁישׁ שֶׁם חִלּוֹנוֹתָיָא^[38], שְׁנֵאמַר (דניאל ו, יא): "וְכִזְבִּין פְּתִיחִין
 לֵיהּ בְּעֵלְיָתָהּ (לְקַבֵּל) נֶגֶד יְרוּשָׁלַם" - וחלונות היו פתוחים לו
 (לדניאל) בעלייתו כנגד ירושלים, והיה מתפלל שם.**

עוד מאמר בענין המקום המתאים לתפילה:

**אָמַר רַב כְּהֵנָא: חֲצִיף עָלֵי מַאֲן דְּמִצְלִי בְּבִקְתָא - חצוף הוא בעיני
 מי שמתפלל בשדה, מקום פרוץ ללא מחיצות^[39].**

ומאמר נוסף של רב כהנא בסגנון דומה:

**וְאָמַר רַב כְּהֵנָא: חֲצִיף עָלֵי מַאֲן דְּמִפְרֵשׁ חֲטָאֵיהּ - חצוף הוא בעיני
 מי שמגלה ומפרסם את חטאיו בפני אחרים, שְׁנֵאמַר (תהלים לב, א):
 "אֲשֶׁרִי נִשְׁוִי פֶשַׁע בְּסוּי חֲטָאֵהּ" - אשרי מי שחטאיו מכוסים ואינם
 גלויים לכל^[40].**

רבי חנינא בן דוסא, חֲלָצְתוֹ חֲמָה וְשָׂאֵל לָנוּ מִים לְשִׁתּוֹת.
 וְשׁוֹב מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי חֵינָא בֶּן דּוּסָא, שֶׁהֵלֵךְ לְלַמּוֹד תּוֹרָה
 אֶצֶל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַבְאִי, וְחָלָה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַבְאִי.
 אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַבְאִי לְרַבִּי חֵינָא בֶּן דּוּסָא: חֲנִינָא בְּנִי,
 בְּקֶשׁ עָלֶיךָ רַחֲמִים וְיִחְיֶה! הִנִּיחַ רַבִּי חֵינָא בֶּן דּוּסָא אֶת רֹאשׁוֹ
 בֵּין בְּרַבִּי, וּבְקֶשׁ עָלֶיךָ רַחֲמִים, וְחִיָּה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַבְאִי
 עַל כֵּן: אֶלְמְלִי הֵטִיחַ - הִנִּיחַ^[35] בֶּן זַבְאִי^[36] אֶת רֹאשׁוֹ בֵּין
 בְּרַבִּי כָּל הַיּוֹם בּוֹלֹ, לֹא הָיוּ מְשֻׁגָּחִים עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם! אָמַרָה
 לוֹ אִשְׁתּוֹ לְרַבִּי יוֹחָנָן: וְכִי חֲנִינָא גָדוֹל מִמֶּךָ? אָמַר לָהּ: לֹא,
 אֶלָּא הוּא דוֹמָה בְּעֶבֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא בֶּן בֵּית וְנִכְנָס וְיוֹצֵא
 שְׁלֹא בְּרִשׁוֹת, וּבְכָל שְׁעָה הוּא יִכּוֹל לְדַבֵּר עִם הַמֶּלֶךְ וּדְבָרָיו נִשְׁמָעִים,
 וְאֲנִי דוֹמָה בְּשֹׁר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, שְׁאִינוֹ רָגִיל לֵבָא לִפְנֵי בְּכָל
 שְׁעָה^[37].

הדרן עלך אין עומדין

הערות

35. ויש גורסים כך, "הניח", במקום "הטיח" (ראה דק"ס). ויש גורסים "הטיח בן זכאי את ראשו בקרקע" (ראה שם) ולפי זה פירוש המילה הוא "הכה" או "דפק".
36. דבן יוחנן מדבר על עצמו.
37. רש"י. ופירש מהרש"א, שרבן יוחנן בן זכאי, שהיה עוסק בצרכי ציבור, ומלמד תורה לרבים, שהיה אב בית דין באותו דור, לא היה לו פנאי להתפלל תמיד על יחידים, ולא היתה תפילתו על ענינים אלה מתקבלת כל כך, והרי זה כשר לפני המלך שמדבר עם המלך על צרכי הממלכה ואף כשצריך איזה דבר פרטי אינו רגיל לבא לפני המלך, מה שאין כן רבי חנינא שהיה רגיל תמיד להתפלל על צרכיהם של יחידים.
- יש מפרשים באופן אחר, שרבי חנינא בן דוסא היה רואה את עצמו כעבד לפני המלך, שהצטיין בענוה יתירה, ומשום כך היו תפילותיו מקובלות, ואילו רבן יוחנן בן זכאי שהיה מנהיג הדור, היה זקוק לראות את עצמו כשר לפני המלך, ולפיכך לא התקבלו תפילותיו כל כך (בן יהודע). וראה ב"עין יעקב" (ב"הכותב" וב"עין יוסף") עוד פירושים.
38. שגורמים לו שיכיון לבו, שהוא מסתכל לשמים ולבו נכנע (רש"י). ועיין לעיל לא, א, שאף שם הובא מאמר זה.
39. כי במקום צנוע חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר (רש"י). ויש מפרשים מפני שרגילים לעבור שם הולכי דרכים שעלולים להפריע לו בתפילתו (תוספות), ונקרא חצוף, מפני שמראה בעצמו שאפילו יעברו שם הולכי דרכים לא תתבטל כוונתו וזו דרך גאווה וחוצפה (מג"א צ, ו בדעת תוספות).
40. וטעם הדבר, מפני כבוד ה', שכל מה שאדם חוטא בפרהסיא יש בזה מיעוט כבוד שמים (רש"י יומא פו, ב ד"ה בחטא שאינו מפורסם). ועוד, שהמפרסם את חטאיו נראה שאינו מתבייש בהם, וצריך אדם להתבייש בחטאיו, וכמו שאמרו (לעיל יב, ב): "כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו" (תוספות).
- הדברים כאן אמורים בחטא שבין אדם למקום, אבל חטא שבין אדם לחבירו יש לפרסמו, כדי שיבקשו השומעים מחברו למחול לו (יומא שם ורש"י ד"ה עבירות שבין אדם לחברו).

פרק ששי

נושנה ^[1] **ביצור** ^[2] **מברכין על הפירות לפני אכילתם** ^[3] **על פירות האילן הוא אומר:** "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם ^[4] **בורא פרי העץ**". **חוץ מן היין**, שמתוך חשיבותו קבעו לו חכמים ברכה לעצמו, **שעל היין הוא אומר** - חותם הברכה: **"בורא פרי הגפן"**. **ועל פירות הארץ שאינם גדלים על האילן** ^[5], כגון מיני קטניות ^[6], הוא אומר: **"בורא פרי האדמה"** ^[7]. **חוץ מן הפת**, שמתוך חשיבותה קבעו לה ברכה לעצמה, **שעל הפת הוא אומר:** **"המוציא לחם מן הארץ"** ^[8]. **ואף על הירקות**, כגון כרוב וחסה, הוא אומר: **"בורא פרי האדמה"**. **רבי יהודה אומר:** על הירקות הוא אומר: **"בורא מיני דשאנים"** ^[9].

לכך הוא בא, ללמד שני דינים אלו, שצריך לברך לפני האכילה ואחריה? **האי מיבעי ליה** - מלת "הלולים", שהיא לשון רבים ודורשים אותה כאילו כתוב בתורה "הלול" פעמיים, נצרכת ללמד שני דינים אחרים: **חד** - "הלול" אחד אנחנו דורשים כאילו כתוב בתורה "חילול" [שהוא לשון פדיון] ^[10], **דאמר רחמנא** - שבזה התורה מלמדת: **אחליה, והדר אכליה** - אם רצונך לאכול פירות רבעי חוץ לירושלים, עליך להוציאם מקודם לחולין על ידי פדיון [דהיינו: חלל קדושת הפירות על כסף, ורק לאחר מכן מותר לך לאוכלם] ^[11]. **ואידך** - וה"הלול" השני בא ללמדנו שרק **דבר הטעון שיירה** - שמהללים בו את ה' ואומרים עליו שירה, וזהו יין ענבים שאומרים עליו שירה בבית המקדש בשעת ניסוך היין על

גמרא דברי המשנה מתייחסים אל החיוב הכללי שצריך לברך על הפירות לפני אכילתם. הגמרא דנה מהיכן נלמד חיוב זה: **מנא הני מילי** - מהיכן לומדים דברים אלו, שצריך לברך על הפירות ^[12] **דתנו רבנן** בבבלי: **לענין נטע רבעי כתיב** (ויקרא יט, כד): **"ובשנה הרביעת יהיה כל פרי קדש הלולים לה"** ^[13]. **מה שכתוב מלת "הלולים"** בלשון רבים **מלמד**, שפירות רבעי **טעונים** שני הלולים, דהיינו שתי ברכות: **ברכה לפנייהם** - לפני אכילתם, **ולאחרייהם** - לאחר אכילתם. **מפאן אמר רבי עקיבא: אסור לאדם שיטעום פלום קודם שיברך עליו** ^[14]. הגמרא מקשה על לימוד זה: **והאי "קדש הלולים" להכי הוא דאָתא** - וכי "קדש הלולים"

הערות

1. המלה "ביצור" מורכבת משלש מלים: "באי זה צד", ופירושה: "באיזה אופן", והיא מלת שאלה כעד איכות דבר או הדומה לו (רמב"ם פירוש המשניות).
2. מלשונה של המשנה "ביצור מברכין", משמע שעיקר החיוב לברך על האוכל כבר הוזכר מקודם, לפי שלשון "ביצור" מורה על דבר שבבר הוזכר לפני כן. ואכן, שנינו לעיל בענין ברכות קריאת שמע במשנה (יא, א): **"מקום שאמרו שלא לחתום אינו רשאי לחתום"**, ואותה משנה נשנית גם לענין ברכות הנהנין (ראה שם כרש"י). ועל זה שואלת משנתנו, לגבי ברכות הפירות [שהן מהברכות שאין חותמים בהן בברכה] באיזה נוסח מברכים עליהם (רבינו יונה). ועוד יש לומר, כי לעיל במשנה (ב, ב) שנינו בענין בעל קרי: **"ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו"**, הרי שמברכים לפני המזון, והוא הדין שמברכים על כל דבר לפני אכילתו, ועל זה שואלת משנתנו כיצד מברכים (תוספות).
3. כל ברכות הנהנין פותחות בנוסח: **"ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם** . . . [לקמן מ, ב נחלקו אמוראים אם המלים "מלך העולם" מעכבות את הברכה]. משנתנו באה לפרט החילוקים בנוסחי הברכות על כל מין ומין, ולא הוזכרה פתיחת הברכות לפי שנוסחה משותף לכל הברכות (רמב"ם בפירוש המשניות; עיין עוד מגן אברהם רטו, ה ומחצית השקל שם).
4. עיין גמרא לקמן מ, א"ב, מה נחשב פרי העץ ומה נחשב פרי האדמה.
5. רבינו יונה; עיין הערה 8.
6. משמעות המלים "אילן" ו"עץ" אחת היא, אלא "עץ" הוא לשון המקרא ו"אילן" לשון המשנה. וכן משמעות המלים "ארץ" ו"אדמה" אחת היא, אלא "ארץ" הוא לשון המשנה ו"אדמה" לשון המקרא. וכמו שמצינו בכראשית ד, ג: **"ויבא קין מפרי האדמה"**, ובדברים כו, ב לענין הבאת בכורים: **"ולקחת מראשית כל פרי האדמה"**. [בלשון המשנה "אדמה" מתיחסת בדרך כלל לעפר הארץ ולא לארץ עצמה]. בשהתנא מזכיר את הפרי שעליו מברכים, הוא קורא לו בלשון המשנה שבו הוא מדבר, ולכן שנה: **"על פירות האילן אומר וכו'**, ועל פירות הארץ אומר וכו'"; אבל נוסחאות הברכות עצמן נתקנו בולן בלשון המקרא, ולכן על פירות האילן מברכין **"בורא פרי העץ"** ועל פירות הארץ מברכין **"בורא פרי האדמה"** (תוספות אנשי שם; ועיין עוד במאירי ובריטב"א; אך עיין שנות אליהו).
7. המפרשים שואלים למה לא נשנה במשנה: **"וחוץ ממיני מזונות, שעל מיני מזונות מברכין: בורא מיני מזונות"**. עיין פני יהושע ושפתי חכמים כאן, וצ"ח לקמן לה, ב ד"ה דאמר רב יהודה אמר שמואל, שדנו בזה.
8. בברכת הפת מברכים המוציא לחם מן "הארץ" ולא מן "האדמה" (עיין הערה הקודמת). מפני שזהו לשון המקרא לענין לחם, ככתוב (תהלים קד, יד): **"להוציא לחם מן הארץ"** (ריטב"א).
9. רבי יהודה סובר שכל מין ומין צריך ברכה מיוחדת לעצמו, ויהא המין ניכר בנוסח הברכה (עיין להלן מ, א). בכלל "פרי האדמה" נכללים שני מינים שונים, מיני דשאנים כגון כרוב וחסה [בהם אוכלים את הירק, דהיינו העלים, ואין אוכלים את הזרע], ומיני זרעים כגון קטניות ודגן [בהם אוכלים את הזרע ואין אוכלים את הירק]. ולכן סובר רבי יהודה שעל מיני דשאנים צריך לפרט ולברך **"בורא מיני דשאנים"**, ועל מיני זרעים צריך לפרט ולברך **"בורא מיני זרעים"**, כמבואר בבבליא
10. בפסוק הקודם כתוב (פסוק בג): **"וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל"**. [פירות הגדלים בשלש השנים הראשונות אחרי נטיעת אילן, אסורים באכילה ובהנאה, והם הנקראים "ערלה"]. ואחר כך כתוב: **"ובשנה הרביעת יהיה כל פרי קדש הלולים לה"**, והוא דין "רבעי" [או: "נטע רבעי"], שהפירות הגדלים בשנה הרביעית מותרים באכילה, אבל קדושים הם ונאכלים רק בירושלים [כפירות הקדושים כקדושת מעשר שני, ראה למטה הערה 13]. והם "הלולים לה". דהיינו שמביאים פירות אלו לירושלים ושם אוכלים אותם ומהללים את שם ה' (רמב"ן על התורה שם).
11. רבי עקיבא מוסיף שממה שצוית תורה לברך לפני אכילת פירות רבעי, למדים אנו שהוא הדין והוא הטעם שמברכים על כל מאכל לפני אכילתו [עיין להלן בהמשך הסוגיא] (פירוש הרשב"ץ, אבל עיין צ"ח).
12. אותיות "ה" ו"ח" דומות בצורתן ובמבטאן ונדרשות כאותיות המתחלפות, ולכן חכמים דורשים באן הלשון "הלול" כלשון "הלול" (עיין רש"י, וירושלמי פאה ז, ה המובא בגליון הש"ס; ועיין רשב"א).
13. הפסוק בא ללמדנו שקדושת פירות רבעי היא כקדושת פירות מעשר שני, דהיינו, שאינם נאכלים חוץ לירושלים אלא על ידי פדיון [ואין דינם בפירות שביעית שאין לקדושתם פדיון (תוספות)] ופירות שלא נפדו, או דמי פירות רבעי שנפדו, מעלים לירושלים ונאכלים שם (רמב"ם הל' מעשר שני ט, ד). לפרטי דיני פדיון מעשר שני ורבעי, עיין ברמב"ם הל' מעשר שני ד, א"י; ט, ב.

דְּאֵתְמַר: רַבִּי חִיָּיא וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרַבִּי נחלקו בגירסת המשניות שנשנו לענין פירות רבעי: **חַד תַּנִּי** - אחד גורס בכל המשניות: **"כָּרֶם רַבְעִי"**, ו**חַד תַּנִּי** - ואחד גורס: **"נִטְעָה רַבְעִי"**.
הגמרא מנסה לדון וליישב הקושיא גם לדעת מי שגורס "כרם רבעי":

וּלְמֵאנָּה דְּתַנִּי כָּרֶם רַבְעִי - ואף למי שגורס "כרם רבעי" במשניות, **הַנִּיחָא** - קושייתנו מתיישבת, **אִי יָלִיף גְּזֵרָה שְׁוֵה** - אם הוא לומד שרבעי נוהג רק בענבים מה"גזרה שוה" המובאת בברייתא הבאה [ואינו לומד דין זה מלשון "הלול"]^[14], כי לפי זה "הלול" אחד מיותר ללמד שצריך לברך על הפירות. **דְּתַנִּיא בְּבֵרִיתָא: רַבִּי אֱמִיר: נֶאֱמַר כָּאֵן** - לענין פירות רבעי (ויקרא יט, כה): "ובשנה החמישית תאכלו את פריהם להוסיף לכם תבואתו"^[20], ו**נֶאֱמַר לְהֵלֵךְ** בכלאי הכרם (דברים כב, ט): **"וּתְבוֹאֹת הַכָּרֶם"**. **מָה לְהֵלֵךְ** - כמו ששם בענין כלאים, ה"תבואה" המוזכרת בפסוק היא תבואת הַכָּרֶם, אף כָּאֵן בענין רבעי, ה"תבואה" המוזכרת בפסוק היא תבואת הַכָּרֶם, ומכאן לומדים שרק בכרם נוהג קדושת רבעי, ולא בשאר מיני פירות^[21]. ולמי שדורש כן, **אֵינִי תֵּר לִיהַ חַד הֵלֹל לְכֶרֶךְ** - "הלול" אחד מיותר לו ללמוד ממנו חיוב ברכה על הפירות; שהרי הוא לומד הדין שרבעי נוהג רק בענבים מגזרה שוה, ואינו צריך ללמוד אותו מ"הלול". **וְאִי לֹא יָלִיף גְּזֵרָה שְׁוֵה** - אך, אם אינו לומד הדין שרבעי נוהג רק בכרם מגזרה שוה אלא מלשון "הלול" [שאין רבעי אלא בדבר הטעון שירה]^[22], **בְּרֶכֶה מִנָּא לִיהַ** - מהיכן ילמד שצריך לברך על הפירות? הרי שני ה"הלול"ים משמשים לדרשות אחרות.

וְאִי נִמִּי יָלִיף גְּזֵרָה שְׁוֵה - ועוד יקשה, שאף אם הוא לומד מגזרה שוה שדין רבעי נוהג רק בענבים, ונותר לו "הלול" אחד ללמד שצריך לברך על הפירות, עדיין אין הקושיא מיושבת לגמרי, שהרי יש לשאול: **אִשְׁכַּח לֹא חֲרִיזו** - אמנם מצינו מקור מ"הלול" לברך על הפירות לאחר אכילתם^[23], אבל **לִפְנֵי מִנֵּן** - מהיכן נלמד לברך על הפירות לפני אכילתם?

על הקושיא האחרונה הגמרא מתרצת:

הָא לֹא קָשְׁיָא - זו אינה קשה. **דְּאֵתְמַר בְּקַל וְחוֹמֶר** - שהרי יש ללמוד חיוב ברכה על הפירות לפני אכילתם ב"קל וחומר" מהברכה שאחרי אכילתם: **אִם בְּשִׁהוּא שְׂבַע מִכֶּרֶךְ** - חייב לברך ולהודות על שבעה; **בְּשִׁהוּא רֶעֶב** ובא לשבור את רעבונו על ידי ברייתו של ה', **לֹא כָּל שֶׁכֶן** - האם אין זה יותר פשוט שצריך לברך ולהודות לה?^[24] ונמצא, שאם לומדים מ"הלול" שצריך לברך על הפירות אחרי אכילתם, אנו

המזבח^[14], רק הוא טעון חלול - פדיון בשנה הרביעית, מפני שהוא קדוש בקדושת רבעי, ודבר שאינו טעון שירה - היינו שאר כל הפירות, שאין אומרים עליהם שירה במקדש אין טעון חלול - אינם טעונים פדיון בשנה הרביעית, מפני שאינם קדושים בקדושת רבעי^[15].

וזהו כְּרִבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַחֲמֵי אֱמִיר רַבִּי יוֹנָתָן, דְּאֵמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַחֲמֵי אֱמִיר רַבִּי יוֹנָתָן: מִנֵּן שְׁאִין הַלּוּם אֱמִירִים שִׁירָה^[16] בבית המקדש על שום קרבן אחר, אֶלָּא עַל הַיֵּין בַּלְבָּד? שְׁנֶאֱמַר (שופטים ט, יג): **"וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגָּפֶן: הַחֲדֵלְתִּי - הָאֵם אֶפְסִיק לְהוֹצִיא אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמִּשְׁמַח אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים?"**^[17] והנה **אֵם אֲנָשִׁים מִשְׁמַח** - אכן, היין משמח אנשים, אך **אֱלֹהִים בְּמָה מִשְׁמַח?** אלא מִכָּאֵן אֵנוּ לְמַדִּים שְׁאִין הַלּוּם אֱמִירִים שִׁירָה בבית המקדש אֶלָּא עַל הַיֵּין, והיין משמח אלהים על ידי שירת הַלּוּם בשעת ניסוכו על המזבח. הרי מבואר, ש"הלול" אחד מלמדנו שאוכלים רבעי חוץ לירושלים על ידי פדיון, ו"הלול" שני מלמדנו שאין רבעי נוהג אלא בענבים. לפי זה, אין כאן "הלול" מיותר שיכול ללמדנו שצריך לברך לפני אכילת פירות ואחריה, וקשה אם כן על הברייתא שלומדת זאת מפסוק זה.

הגמרא מסבירה שקושיא זו קשה רק לפי דעה אחת במחלוקת בקשר לקדושת רבעי:

הַנִּיחָא - הנה מובן שיש "הלול" אחד מיותר [שממנו נוכל ללמוד לברך על הפירות], **לְמֵאנָּה דְּתַנִּי נִטְעָה רַבְעִי** - למי שגורס בכל המשניות שנשנו לענין רבעי: "נטעה רבעי" [ולא: "כרם רבעי"]^[18]. לדעתו, נוהגת קדושת רבעי בכל פירות האילן ולא רק בכרם [בענבים], ועל כרחנו אינו לומד מ"הלול" השני שרק בענבים יש קדושת רבעי, וממילא לפי דבריו נותר "הלול" אחד ללמד שמברכים על הפירות^[18]. **אֶלָּא לְמֵאנָּה דְּתַנִּי כָּרֶם רַבְעִי** - למי שגורס בכל המשניות שנשנו לענין רבעי: "כרם רבעי" [ולא: "נטעה רבעי"]^[19], שלדעתו קדושת רבעי נוהגת רק בענבים ולא בכל פירות האילן, ולכאורה הוא לומד כן ממה שכתוב "הלול" - שרק יין שטעון שירה טעון חילול^[19], **מֵאִי אֵיכָא לְמִימַר** - מה יש לומר? הרי לדעה זו לא נותר "הלול" ללמד על חיוב ברכה, שהרי "הלול" אחד בא להורות שרבעי נאכל חוץ לירושלים על ידי פדיון, ו"הלול" שני בא להורות שקדושת רבעי נוהגת רק בכרם, ואם כן אין "הלול" מיותר ללמדנו החיוב לברך על הפירות. והשאלה במקומה עומדת: מנין החיוב לברך על הפירות?

הגמרא מביאה המחלוקת אם גורסים במשניות "נטעה רבעי" או "כרם רבעי":

הערות

14. עם כל קרבן עולה או שלמים חובה להביא יין, שמנסכים על גבי המזבח לתוך ספל המיוחד לכך. הלוים היו אומרים שירה רק בקרבנות הציבור, והיינו בשעת ניסוך היין של התמידים ושל קרבנות העולה שבמוספי החגים, ובשעת ניסוך היין של קרבנות השלמים שבמוסף חג השבועות (רמב"ם הל' כלי המקדש ג, ב).
15. זאת אומרת, ש"הלול" השני בא ללמדנו שרק דבר שעליו אומרים שירה יש בו קדושת רבעי, והיינו ענבים בלבד. ואף על פי שאיסור ערלה המוזכר בפסוק הקודם נוהג בכל פירות האילן ולא דוקא בענבים (ענין ספר המאור ב"ק כו, ב מרפי הרי"ף; אבל ענין רש"י סוטה מג, ב ד"ה קלא, מאירי באן סוף ד"ה ארבע מתנות, ושו"ת חתם סופר יו"ד רפה; וענין עור רש"י), בא פסוק "הלול" ללמדנו שקדושת רבעי נוהגת אך ורק כפירות שאומרים עליהם שירה במקדש, והיינו ענבים, אבל שאר פירות האילן הם חולין גמורים בשנה הרביעית ואין בהם קדושה כלל.
16. ענין הערה 14.
17. פסוק זה הוא חלק ממשל שאמור יותם בן גרעון, בו מבקשים עצי היער מהגפן להיות מלכם (שופטים ט, יב): **"וַיֹּאמְרוּ הָעֲצִים לַגָּפֶן: לָכִי אֶת מְלָכִי עֲלֵינוּ"**. הגפן מסרבת, ועונה להם שאם תמלוך עליהם תצטרך לחלול מלעשות את יינה המשמח את אלהים ואנשים.
18. ענין רש"י באן ולקמן ד"ה חר תני.
- גם למי שגורס "נטעה רבעי" רבעי אנו צריכים ל"הלול" השני ללמדנו שאוכלים פירות רבעי חוץ לירושלים על ידי פדיון, ואינו מיותר ללמדנו שמברכים לפני אכילת

- פירות; רק "הלול" אחד מיותר ללמדנו חיוב ברכה, ענין צ"ח והגהות ר' אליעזר משה הורוויץ מה שרנו כזה.
19. כמו שנתבאר בהערה 15.
20. בלומר, שבשר ששומרים מצוות ערלה ונטע רבעי, הנטיעות מתברכות בשנים הבאות והפירות מתרכים (רש"י ויקרא שם). "תבואה" פירושה: יכול הארץ, או יכול האילנות.
21. בפסוק הזה מבואר, שה"תבואה" שהיא קדושה בשנה הרביעית (ככתוב בפסוק הקודם), היא חולין גמורים בשנה החמישית. ואם ה"תבואה" שבפסוק זה תבואת הכרם היא, הרי שאף הפירות המוזכרים למעלה בענין קדושת רבעי הם רק ענבים ולא פירות אחרים.
22. מקובל היה אצל חבמי בית המדרש שיש שלומרים דין זה [שאין רבעי נוהג אלא בברך] מלשון "הלול" ולא מגזרה שוה, וכמו שהגמרא נקטה בתחלת הקושיא: **"הָאֵי מֵיבֵעִי לִיהַ"**... דבר הטעון שירה טעון חלול. לדעה זו קשה מנין שמברכים על הפירות, שהרי לא נותר "הלול" שנוכל ללמוד ממנו חיוב ברכה.
23. אם יש לנו מקור אחד בלבד שצריך לברך על הפירות, מסתבר לומר שהוא בא לחייב ברכה לאחר אכילתם, שכבר מצאנו בתורה חיוב לברך אחרי האכילה, והיינו אחרי אכילת לחם, שנאמר (דברים ח, י): **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּתְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ"** (רש"י, וענין תוס' ד"ה תינח).
24. רש"י לקמן מח, ב. הראשונים מוכיחים ש"קל וחומר" זה יש עליו תשובה, אלא מבין שבמסקנת הגמרא לומדים חיוב הברכה ממקור אחר, אין הגמרא מרייקת בו כל כך (רשב"א, ריטב"א; וענין תוספות).

יודעים מ"קל וחומר" שצריך לברך גם לפני אכילתם.^[25]

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

אֲשַׁכְּחַן כָּרֶם - מצאנו לפי זה מקור רק להברכה על אכילת פירות הכרם, שהרי לשיטה זו שדין רבעי נוהג רק בכרם, מלת "הלול" מוסבה רק על פירות הכרם. אבל **שָׁאֵר מִיָּנִין** של פירות, **מִיָּנִין** - שצריך לברך עליהם?

הגמרא מתרצת:

דִּילִיף מִכָּרֶם - לומדים חיוב ברכה על שאר המינים מחיוב הברכה על פירות הכרם: **מֵה פְּרֵי הַכָּרֶם** הוא **דָּבָר שֶׁאֵדָם נִהְיָה מִמֶּנּוּ, וְטַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו, **אָף כָּל דָּבָר שֶׁאֵדָם נִהְיָה מִמֶּנּוּ, טַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו.^[26]

הגמרא דוחה, שאי אפשר ללמוד חיוב ברכה בשאר מינים מחיוב הברכה בכרם:

אֵיכָא לְמַפְרָךְ - אפשר לדחות את הלימוד של שאר מינים מפרי הכרם: **מֵה לְכָרֶם** - חמור הוא כרם משאר מינים ואין ללמוד ממנו, **שֶׁכֵּן חֵיִיב בְּעוֹלָלוֹת** - שהרי יש בו חיוב ליתן העוללות לעניים!^[27] ויש לנו לומר, שכשם שהחמירה התורה בכרם לתת עוללותיו לעניים, כך החמירה תורה שצריך לברך על פרי; אבל שאר פירות שאין בהם חיוב לתת העוללות לעניים, כמו כן אין בהם חיוב לברך עליהם.

הגמרא מקיימת את הלימוד:

קָמָה של דגן.^[28] **תוֹכִיחַ** שאין חיוב ברכה תלוי בחיוב לתת עוללות לעניים. שהרי אין בקמה חיוב עוללות, ואף על פי כן חייבה תורה לברך אחרי אכילת לחם הבא מן הקמה, שנאמר בתורה (דברים ח, ט"ו): **"אֶרְץ אֲשֶׁר לֹא בְמַסְכֶּנֶת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם... וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָתָּ"**,^[29] וכשם שהתורה חייבה לברך אחרי אכילת לחם אף על פי שאין בו דין עוללות, כך חייבה תורה לברך על אכילת שאר פירות אף על פי שאין בהם דין עוללות.

הגמרא דוחה, שגם מקמה אי אפשר ללמוד חיוב ברכה לשאר מינים:

מֵה לְקָמָה - חמורה היא קמה משאר מינים וגם ממנה אין ללמוד **שֶׁכֵּן חֵיִיב בְּחֻלָּה**^[30] - שהרי חייבים להפריש "חלה" מן העיסה הבאה מן הקמה! ויש לנו לומר, שכשם שהחמירה התורה בקמה להפריש חלה מן הלחם הבא ממנה, כך החמירה תורה שצריך לברך על אכילת הלחם הבא ממנה; אבל שאר פירות שאין חייבים להפריש מהם חלה, כמו כן אין בהם חיוב לברך עליהם. הגמרא מקיימת את הלימוד:

הערות

כָּרֶם יוֹכִיחַ שאין חיוב ברכה תלוי בחיוב חלה. שהרי אין חיוב חלה בכרם, ומכל מקום חייב לברך על הענבים, כמו שלמדנו למעלה מ"הלול". **וְחֹזֵר הָדִין** - והטיעון חוזר על עצמו; אפשר לחזור ולדחות: "מה לכרם שחייב בעוללות", ונאמר: "קמה תוכיח", ושוב לחזור ולדחות: "מה לקמה שכן חייבת בחלה", ונאמר: "כרם יוכיח", וכן הלאה. ובסופו של דבר, **לֹא רָאִי זֶה כָּרְאִי זֶה**^[31] - אין מדת הקמה כמדת הכרם, שהרי אין הקמה חייבת בעוללות כמו הכרם, **וְלֹא רָאִי זֶה כָּרְאִי זֶה** - ואין מדת הכרם כמדת הקמה, שהרי אין הכרם חייב בחלה כמו הקמה; ואם כן לא מצות עוללות גורמת חיוב הברכה ולא מצות חלה גורמת אותו, אלא **הַצֵּד הַשְּׂוֹה שְׁבָהֶן** - המדה השה בשניהם, בכרם ובקמה, שכל אחד מהם הוא **דָּבָר שֶׁאֵדָם נִהְיָה מִמֶּנּוּ**, והוא הגורם שכל אחד מהם **טַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו. אם כן נלמד מבין שניהם שאף **כָּל דָּבָר שֶׁאֵדָם נִהְיָה מִמֶּנּוּ, טַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו.

הגמרא דוחה, שעדיין אין ללמוד חיוב ברכה על כל דבר מכרם וקמה מ"הצד השוה שבהן":

מֵה לְהַצֵּד הַשְּׂוֹה שְׁבָהֶן - חמורים הם כרם וקמה משאר מינים כמדה השה שבהם, ואין ללמוד מהם, **שֶׁכֵּן יֵשׁ בּוֹ צֵד מְזַבֵּחַ** - הרי יש לכרם וקמה מדה משותפת של "מזבח", דהיינו: שפירותיהם עולים על המזבח, שכן מן הכרם מביאים יין לניסוך על המזבח, ומן הקמה מביאים סלת למנחה הנקרכת על המזבח, ואם כן יש לומר שהתורה חייבה לברך רק על דברים חמורים שיש בהם צד מזבח.^[32] **וְאֵתִי נִמְי זֵית** - ואף שעל כל פנים אפשר ללמוד מבין שניהם שמברכים גם על זית, **דְּאֵית בֵּיה צֵד מְזַבֵּחַ** - שהרי יש גם בזית מדה של "מזבח", שהרי בוללים המנחות בשמן זית.^[33] מכל מקום אין ללמוד מכרם וקמה לברך על שאר דברים שאין בהם צד מזבח.

לפני שמתרצים קושיא זו, הגמרא מפסיקה בתמיהה על הנחת המקשן שחיוב ברכה על הזית נלמד מכרם וקמה:

וְזֵית מִצֵּד מְזַבֵּחַ אֵתִי - וכי חיוב ברכה על זית אנו צריכים ללמוד מכרם וקמה על ידי "הצד השוה" של צד מזבח? **וְהָא בְּהִדְיָא כְּתִיב בֵּיה כָּרֶם** - והרי בזית כתוב במפורש לשון כרם, **דְּכְתִיב (שופטים טו, ה): "וַיִּבְעֵר מִגְדִּישׁ וְעֵד קָמָה וְעֵד כָּרֶם זֵית"**,^[34] ואם כן, אחרי שלמדנו למעלה שה"תבואה" המוזכרת בפסוק לענין רבעי היא "תבואת הכרם", הרי אף זית בכלל, שאף הוא "כרם" וקדושת רבעי נוהגת בו. והפסוק "קודש הלולים לה" מוסב, איפוא, אף על זית, ונלמד ממנו [מלשון "הלול"] שצריכים לברך עליו; ולמה צריכים

הדין המקביל לסוגייתנו במסכת בבא מציעא פז, ב, ובפסוק שנדרון בסוגיא שם מופיעה מלת "קמה" במפורש.

30. "חלה" היא החלק שחייבים להפריש מעיסה העשויה מקמח של אחד מחמשת מיני דגן (למעלה, הערה 25) ולחתך לכהן (במדבר טו, ב; חלה א, א).

31. מובנו של מדר "צד השוה" הוא, שאם מצינו דין מסוים שנוהג בשני ענינים שונים, יש לנו להניח שגורם הדין הוא התכונה המשותפת שישנה לשניהם [ה"צד השוה" שבהם], ולא התכונות המיוחדות שיש לאחד מהם ואין לשני. לכן כאשר נמצא ה"צד" ששוה בשני הדברים, ניתן ללמוד מביניהם שגם כל ענין אחר שיש לו תכונה זו [המשותפת לשני הענינים] נוהג בו אותו הדין, אף על פי שאין בענין האחר התכונות המיוחדות שיש לכל אחד משני הענינים הראשונים [שהרי תכונות אלו אינן "הצד השוה שבהן"]. וכן בנידון דידן, אף על פי שבכרם יש חומרא של עוללות ובקמה יש חומרא של חלה, יש לנו להניח שלא חומרות אלו הן הגורמות לחיוב לברך עליהם, אלא ש"הצד השוה" שבשניהם גורם חיוב הברכה, והוא, ששניהם הם דברים שנהנים מהם. ואם כן, ניתן ללמוד מבין שניהם שכל דבר שנהנים ממנו חייבים לברך עליו.

32. שגם זה "צד" ששוה שבכרם וקמה, ונוכל לומר שהוא הוא הגורם לחיוב הברכה, אבל דבר שאין בו צד מזבח אינו טעון ברכה.

33. רש"י בבא מציעא פז, ב.

34. הפסוק מתאר כיצד הבעיר שמשון הגבור שדות הפלשתים על ידי קשירת לפידים לזנבות שועלים.

25. ואם כן, אף מי שגורם "כרם רבעי", אם הוא לומר זאת מגזירה שוה - יש לו מקור לחיוב ברכה לפני האכילה ולאחריה.

26. מדה זו נקראת "מה מצינו", והיא אחת המדות שהתורה נדרשת בהן. והיינו, שכל שמצינו דין בענין אחד בתורה לומדים את הדין משם גם לענין אחר דומה, כל שאין פירכא וסיבה לומר שהדין נאמר רק בענין שבו כתוב ולא בענין אחר.

27. "עוללות" [מלשון "עולל", שפירושו: ילד צעיר], הם אשכולות ענבים שלא צמחו כל הצורך, וציתתה תורה (ויקרא יט, י) להשאירם לעניים. המשנה במסכת פאה (ז, ד) מגדירה "עוללות" כאשכולות שאין להם לא "כתף" ולא "נטף" אלא שורה יחידית של ענבים (רש"י).

בפירושם של "כתף" ו"נטף", נראה מדברי רש"י שהוא כביאורו של הראב"ד (בתורת כהנים, ויקרא שם; עיין שם עוד), שמסביר שבאשכול שגדל כל צרכו יש שריגים ("פסיגין") היוצאים מן השדרה לכל אורכה. בראש האשכול יש פסיגין מרובים צפופים זה בזה, ובגלל צפיפותם אין אחד מניח את השני "לנטף" למטה, אלא הם בולטים לצדדים כמו כתפיים של האדם, וזה נקרא "כתף". בזנב האשכול אין הפסיגין צפופים כל כך והם "נוטפים" למטה, וזה נקרא "נטף". "עוללות" הם אשכולות שאין להם לא "כתף" ולא "נטף", אלא יש להם שדרה שממנה גדלים הענבים בלי פסיגין כלל לא בראשה ולא בזנבה (עיין ראב"ד לתורת כהנים שם; ועיין במפרשים במסכת פאה שם שמפרשים "כתף" ו"נטף" באופנים אחרים).

28. "קמה" היא תבואה בשבילים כשהיא עדיין מחוברת לקרקע. "דגן" הוא אחד מחמשת המינים: חטה, שעורה, כוסמין, שובל שועל ושיפון.

29. רש"י. הגמרא משתמשת בביטוי "קמה" בנוגע ללחם; יתכן שהסיבה היא בגלל

הַקְשׁוּת תַּחַת הַיָּד הַזֶּה קָא' דַּקְטִי מִיֵּד
(ד' ג.) מִשּׁוֹם דִּהְיָא סְבָרָא הוּא לִבְרָךְ
מִן הַעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בִּרְיָה אִי נִמְי' י"ל
דַּקְטִי צֶעַל קִרִי מִבְּדָךְ לֵאחֲרָיו וְאִינוּ
מִצְבָּר לִפְנֵי הוּא עִי"ב דִּהְיָא לִבְרָךְ
עוֹבֵר כָּל דֶּבֶר וְדָבָר עִי"ב קִאֲמַר הַזֶּה
מִיֵּד מִבְּרִינִן:
וְהוּדִר אֲבִיָּה. חִימָה
לֵה אִי קִרָּא הַא בַּפ"ב
דַּקְדּוּשִׁין (ד' ה.) גִּמְרִינֵן קִדָּשׁ קִדָּשׁ
מִמַּעֲשֵׂה שֵׁי א"ב קִרָּא מִמַּעֲשֵׂה שֵׁי
י"ל אִי לֹא קִרָּא דִּהְיָוִילִים הוּא אֲמִינָא
דִּהְיָרִבָּה יִינֵץ לְחוֹמְרָא קִדָּשׁ קִדָּשׁ

[illegible]

אחרי שפסח קדוש סימן קן:
נבי יוח במה הוצר. וא"ת
איכא למפרך מה להלך השוה
בזמן חייבין בלוקט דפרס בדרס הייט
קט משה"כ בזמן דלוי בן לקט וי"ל
ישיא ליה למפרך פירכא אפי' יחא
אלה השוה חשוב למיזי זח מיניה מ"מ
קאמר דשאר מינים לא ידע מיניה:
חזרו. דעיקר ברכה

שבעת וברכת: **לפניו** יתברך
ואו"ק"ו הוא דאס כן מהא ברכה
ולפניו מדאורייתא ועליל פירק מי
ומתו (דף ע"ז) משמע גבי בעל קרי
ולאו דאורייתא הוא ואפי' רבי יהודה
א פליג אלמא משום דבעאן ללכות
דקרי (ע"ז דף ע"ז):

יברך שאין גדרו מן הקרקע כגון
בשר ודגים וא"ת מאי איריא
לברך אפילו ירקות נמי לא אחיא ליה
י"ל דאיכא למימר קמה מוחסר ולפי'
ש"י דאמר דברים דלאו בר נעימה
מינן וליכא למימר לחאם משכר

יִלְנוּת לְדִיכָא לְמַפְרָךְ מַה לְהֵכְן שְׁנָן
יִיבִים בְּפִיחָא: **אַלֵּא** סְבֵרָא הוּא
סְפֹר לְאָדָם שִׂיחָנָה בִּי. וְקֵרָא לְנִסְיָנָה
עֵיל אֶסְמַכְחָא בְּעִלְמָא וְהִגְמַרְחָא הִיא
גִּבּוֹר מַחֲסֵלָה לְמֹדוֹד גִּמּוֹר הוּא:
כֹּאן

צֶל חֶכֶם יִלֵּךְ אֶצֶל חֶכֶם מֵאִי
חֵת כְּדִי שְׁלֹא יִבֹּא לִידֵי מַעֲוִילָה
יָמִים שְׁנֵא' לָהּ הָאָרֶץ וּמִדְּוָאָה
לֹא קִשְׂיָא כִּאֵן קוֹדֵם בְּרַכָּה
כִּאֵן

ללמוד חיוב ברכה על הזית מקמה וכרם?

הגמרא מתרצת את התמיהה:

אָמַר רַב פֶּפְאָה: בְּרָם זֵית אֶקְרִי, בְּרָם סְתָמָא לֹא אֶקְרִי - מטע של זיתים נקרא בפסוק "כרם זית", אבל אינו נקרא "כרם" סתם; "כרם" סתם במקרא [בלי שם לווי] מתייחס רק לכרם של ענבים. וכיון שכן, הנה הגזרה שוה מהפסוק "ותבואת הכרם", הבאה ללמדנו שה"תבואה" הכתובה לענין רבעי פירושה תבואת הכרם בלבד, מלמדת על דיני רבעי וחיוב ברכה רק בתבואה של "כרם" סתם, דהיינו בענבים; וזית, שלא נקרא "כרם" סתם, אינו נכלל בדיני רבעי ובחיוב ברכה. לפי זה, חיוב ברכה על הזית נובל ללמוד רק מן "הצד השוה" שבכרם וקמה שיש בהם צד מזבח.

הגמרא חוזרת לקושייתה הקודמת:

מִכָּל מְקוֹם קָשִׁיָא - בכל אופן, עדיין קשה היאך לומדים חיוב ברכה לשאר מינים מקמה וכרם ב"הצד השוה", הרי יש לדחות: **מַה לְהַצִּיד הַשְּׂוֹה שְׂבָהּ שָׁפָן יֵשׁ בָּהֶן צַד מְזַבֵּחַ**, ואיך נלמוד מביניהם חיוב ברכה על המינים שאין בהם צד מזבח.

מתוך קושיא זו הגמרא מביאה מקור חדש לחיוב ברכה על שאר מינים:

אֵלָא דִּילָיִף לָהּ מִשְׁבַּעַת הַמִּינִין - לומדים חיוב ברכה על שאר מינים מחיוב ברכה על אכילת אחד משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, האמורים בפסוק (דברים ח, ח): "ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית-שמן ודבש", ועליהם מוסב הכתוב בסמוך (שם פסוק י): "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך". וכך לומדים מהם שאר מינים: **מַה** כל אחד **מִשְׁבַּעַת הַמִּינִין** הוא **דְּבָר דְּכָר** שאדם **נֶהְנֶה** ממנו, **וְטַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו^[35], **אָף כָּל דְּבָר שְׂאֵרִים נֶהְנֶה** ממנו **טַעוֹן בְּרָכָה** כשאוכל ונהנה ממנו.

הגמרא דוחה, שאי אפשר ללמוד חיוב ברכה בשאר מינים מחיוב הברכה בשבעת המינים:

מַה לְשַׁבַּעַת הַמִּינִין - חמורים הם שבעת המינים משאר מינים, ואין ללמוד מהם, **שָׁפָן חַיִּיבִין בְּכַבּוּרִים** - שהרי יש בהם חיוב "בכורים"^[36] ויש לנו לומר, שכשם שהחמירה בהם התורה להביא מהם בכורים, כך החמירה בהם שצריך לברך עליהם, מה שאין כן שאר מינים שאין מביאים מהם בכורים, כמו כן אינם טעונים ברכה. **וְעוֹד יִקְשֶׁה**, אפילו אם נלמד חיוב ברכה לשאר מינים משבעת המינים, **הַתִּינַח לְאַחֲרָיו** - מובן שאפשר ללמוד חיוב ברכה על שאר מינים אחרי אכילתם, ממה שיש חיוב לברך על שבעת המינים אחרי אכילתם, כמו שכתוב: "ואכלת ושבעת וברכת", אבל **לִפְנֵי מִנִּין** - מהיכן נלמד לברך על שאר מינים לפני אכילתם?

הגמרא מתרצת הקושיא האחרונה כמו שתירצה קושיא זו

למעלה^[37]:

הָא לֹא קָשִׁיָא - זו אינה קשה. **דְּאֵתְנִיא בְּקַל וְחוּמָר** - שהרי יש ללמוד חיוב ברכה על הפירות לפני אכילתם ב"קל וחומר" מהברכה שאחרי אכילתם: אם **בְּשֶׁהוּא שְׂבַע מְבָרֵךְ** - חיוב לברך ולהודות על שבעו, **בְּשֶׁהוּא רַעֲב** ובא לשבור את רעבונו על ידי ברייתו של ה', **לֹא כָּל שָׂבִין** - האם אין זה יותר פשוט שצריך לברך ולהודות לה'^[38]?

אך, עדיין לא נתיישבה הקושיא הראשונה: איך אפשר ללמוד חיוב ברכה על שאר מינים משבעת המינים, הרי יש חומרא בשבעת המינים שהם חייבים בבכורים^[39]? והגמרא אף מוסיפה להקשות קושיא אחרת:

וּלְמֵאנָן דְּתַנִּי נִטְע רַבְעִי - ואף למי שגורס במשניות "נטע רבעי", ונותרה לו מלת "הלול" ללמד חיוב ברכה על הפירות [ונתבאר למעלה בסוגיא שלדעה זו לומדים מ"הלול" שכשם שמברכים על הפירות כך מברכים על כל דבר שאדם נהנה ממנו]; עדיין אין לנו מקור לחיוב ברכה על כל דבר: **הָא תִּינַח כָּל דְּבָר נְטִיעָה** - שהרי "הלול" יכול רק ללמדנו שיש לברך על כל פרי שבא על ידי נטיעה, שהרי הפסוק "קודש הלולים" מדבר בדבר נטוע שקדוש בקדושת רבעי, אבל דבר **דְּלֹא בֵּר נְטִיעָה** - שאינו בא על ידי נטיעה, **כְּגוֹן בְּשֶׂר, בְּיָצִים וְדָגִים, מִנָּא לִיה** - מהיכן הוא לומד שיש לברך עליהם? מכיון שלשתי הדיעות לא מצאנו מקור מספיק לחיוב ברכה על כל המאכלים, מסיקה הגמרא שאכן אין מקור מן המקרא שצריך לברך לפני האכילה:

אֵלָא החיוב לברך לפני האכילה **סְבָרָא הוּא**, **שְׁאִסוּר לוֹ לְאָדָם שִׁיְהֵנָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה**^[40] **בְּלֹא** לברך **בְּרָכָה תַּחְלָה**, דהיינו: דבר המובן מאליו הוא שהבא ליהנות מברייתו של ה', יש לו לתת תורה למי שבראה והמציא לו הנאה זו^[41].

וכן שנינו בברייתא:

תַּנּוּ רַבִּנָּן בְּבִרְיָתָא: אִסּוּר לוֹ לְאָדָם שִׁיְהֵנָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא לְבָרֵךְ בְּרָכָה תַּחְלָה, וְכָל הַנֶּהֱנֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא לְבָרֵךְ בְּרָכָה תַּחְלָה, מַעַל, כֵּאלִיל נִהְנֶה מִן הַהִקְדָּשׁ^[42]. **מֵאִי תַקְנִיתִיה** - מה תקנתו? **יִלָּף אֶצֶל חֲכָם**.

והגמרא תמהה:

יִלָּף אֶצֶל חֲכָם? מֵאִי עֲבִיד לִיה - מה יעשה החכם לתקן את מעילתו? **הָא עֲבִיד לִיה אִיסוּרָא** - הרי כבר עבר על האיסור! ומסבירים:

אֵלָא אָמַר רַבָּא: כּוּוֹנֵת הַבְּרִייתָא הִיא שִׁילָף אֶצֶל חֲכָם מַעֲיָקָרָא - מתחלה, לפני שיאכל, ילך אל החכם וילמדנו **בְּרָכוֹת** - איזו ברכה מברכים על כל דבר ודבר, **כְּדִי שְׁלֹא יִבֹּא לִידֵי מַעֲיָלָה** על ידי אכילה בלא ברכה^[43].

הערות

ור"ח. עיין רמב"ן להלן בתחלת פרק שמיני; עיין עוד דרכי משה ומגן אברהם אורח חיים דטו, א.
41. רש"י.

לפי מסקנא זו, החיוב לברך לפני אכילת פירות אינו אלא מררבנן, ופסוק "הלולים" המובא בברייתא למקור לחיוב ברכה על הפירות אינו אלא "אסמכתא", סמך לתקנת חכמים. אבל בהמשך הסוגיא לעיל נקטה הגמרא שלימוד גמור הוא (תוספות, רש"א: עיין פירוש הרשב"ץ, וצל"ח לקמן ד"ה אמר רב יהודה אמר שמואל; אבל עיין בפני יהושע).

42. "מעילה" היא האיסור ליהנות מנכסי הקדש, דהיינו דברים הקדושים בקדושת קרבן או דברים שהם ממון הקדש (עיין ויקרא ה, טו-טז). מאחר ש"לה" הארץ ומלואה" (תהלים כד, א), דהיינו שכל הארץ קנינו של הקב"ה, במבואר להלן בסוגיא, ממילא כל הנהנה מן העולם כלי לברך תחלה הרי הוא נהנה מן ההקדש ומעל (רש"י על פי גמרא לקמן).

43. לפי זה שאלת הברייתא "מה תקנתו", היא: מה תקנתו של מי שאינו יודע דיני הברכות שיוכל לאכול ולא יבוא לידי איסור מעילה? ועל זה עונה הברייתא שילך אצל חכם ללמוד הברכה הראויה לכל דבר ודבר, וממילא לא יבוא לידי מעילה (רבינו יונה; עיין גם חפץ ה', ומרומי שדה).

35. הגמרא כאן הולכת בעקבות הדעה הסוברת שהפסוק "ואכלת ושבעת וברכת" מחייב ברכה אחרי אכילת כל אחד משבעת המינים (עיין להלן לו, א; מד, א), דהיינו שחובת הברכה המוזכרת בפסוק זה נאמרה על כל שבעת המינים המוזכרים בפסוק הקודם. ועיין ברשב"א מד, א ד"ה ורבנן.

36. התורה מחייבת בעלי שדה בארץ ישראל להביא לכית המקדש הפירות שבכרו ראשונה בשדותיהם כל שנה, ולתתם לכהן (דברים כו, א-יא). הגמרא במנחות פד, ב דורשת מגזרה שוה שמצוה זו נוהגת רק בשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל (עיין רש"י).

37. עיין צל"ח וספר שלמה משנתו שמסבירים למה חזרה הגמרא על אותה קושיא ותירוץ.

38. עיין לעיל הערה 24.

39. אף לא נתיישבה עדיין הקושיא שהקשתה הגמרא לעיל, למי שגורס כרם רבעי: "ואי לא יליף גזרה שוה ברכה מנא ליה", וכמו שנתבאר למעלה (הערה 22) שיש שלמדו דין זה [שאין נוהג אלא בכרם] מלשון "הלול" ולא מגזרה שוה. בתירוצו הגמרא בסמוך אף קושיא זו מסולקת.

40. הנאה זו פירושה הנאה הנכנסת לתוך הגוף ונבלעת בו, כגון אכילה, שתיה,

הגמרא מביאה מאמר דומה:

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה בתחלה, נחשב כאילו נהנה מקדשי שמים - מן הקדשים הקדושים לה', שנאמר (תהלים כד, א): "לה' הארץ ומלואה", כל דבר בעולם קנינו של הקב"ה הוא ונחשב כקדשי שמים, ואם אכל בלא ברכה הרי נהנה מקדשי שמים ומעל.

הגמרא ממשיכה בביאור האיסור לאכול בלא ברכה:

רבי לוי רמי - הקשה סתירה בין שני פסוקים: כתיב בפסוק אחד: "לה' הארץ ומלואה", ומשמע שהארץ וכל אשר בה שייכים לקב"ה בלבד, וכתיב בפסוק אחר (תהלים קטו, טז): "השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם" - ומשמע שכל דבר בארץ ניתן לשימושם של בני אדם? ותירץ: לא קשיא - אין שום סתירה. כאן - הפסוק "לה' הארץ ומלואה", נאמר קודם שבירך ברכה על הדבר שבא ליהנות ממנו, שעדיין של ה' הוא,

גמ"ה תורת ה' בפיו

הוצאת התלמוד "מבוא" (שונת שני) וחפצי קדושה

רח' מאה שערים 85 (בתי ניטון) טל 323689

קבלת קהל כל ערב 7.00-8.00

מסורת הש"ס

בָּאֵן - הפסוק "והארץ נתן לבני אדם", נאמר **לְאַחַר** שבירך **הַבְּרָכָה**, שכבר ניתנה לבני אדם^[1].

מימרא נוספת בענין הנהגה בלא ברכה:

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פֶּפְאָה: כָּל הַנֶּהֱנֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְרָכָה תחלה, נחשב **בְּאִילוֹ גּוֹזֵל לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא**^[2], ו**נִכְנָסֶת יִשְׂרָאֵל** - וכאילו גוזל מכנסת ישראל, שפירותיהם של בני ישראל לוקים בשבילו, והרי הוא גוזל מהם פירותיהם^[3], **שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי כח, כד): **"גּוֹזֵל אֲבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין פֶּשַׁע, חֶבֶר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית"**. ו**אֵין "אֲבִיו"** המוזכר בפסוק **אֵלֹא הַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא**, **שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים לב, ו): **"הִלֵּה תִגְמְלוּ זֹאת... הֲלֹא הוּא אֲבִיךָ קִנְיָ"**. הרי ש'ה' הוא אבינו. ו**אֵין "אִמּוֹ"** המוזכרת בפסוק **אֵלֹא בְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל**, **שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי א, ח): **"שְׁמַע בְּנִי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאֵל תִּשְׁטַח תּוֹרַת אִמְךָ"**^[4]. **מֵאֵין** - מה פירושו של **"חֶבֶר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית"**? **אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פֶּפְאָה** כך פירושו: מי שנהנה מן העולם הזה בלא ברכה **חֶבֶר הוּא לְיִרְבָּעָם בֶּן נֶבֶט, שֶׁהִשְׁחִית אֶת יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִיִּים**, שכשם שירבעם בן נבט חטא והחטיא את ישראל^[5], כך הנהגה בלא ברכה חוטא ומחטיא, שהרי אחרים למדים ממנו ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה^[6].

מימרא נוספת של רבי חנינא בר פפא:

רַבִּי חֲנִינָא בַּר פֶּפְאָה רְמִי - הקשה סתירה בין שני פסוקים: **כְּתִיב** בפסוק אחד (הושע ב, יא): ה' אמר לבני ישראל שאינם מקיימים מצוותיו, **"וְלִקְחֹתִי דְגָנִי בַעֲתוֹ"** וגו', הרי שהדגן שייך לה', ו**כְּתִיב** בפסוק אחר (דברים יא, יד): **"וְאֶסְפַּתְּ דְגָנְךָ"** וגו', הרי שהדגן שייך לבני אדם? ו**תִּירֵץ: לֹא קָשִׁיָא** - באמת אין שום סתירה, **בָּאֵן** - הפסוק "ואספת דגנך", נאמר **בְּזִמְנָן שִׁישְׁרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנָו שֶׁל מְקוֹם**, אז הדגן שייך להם. **בָּאֵן** - הפסוק "ולקחתי דגני", נאמר **בְּזִמְנָן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנָו שֶׁל מְקוֹם**, שאז ה' נוטל את הדגן ומראה להם שהוא שלו.

הגמרא מביאה ברייתא לפרש הפסוק "ואספת דגנך":

תִּנּוּ רַבָּנָן בְּבֵרִיתָא: כתוב **"וְאֶסְפַּתְּ דְגָנְךָ"**. **מֵה תִלְמוּד לומֵר** - מה בא הפסוק להשמיענו? הרי פשוט שכל אחד יאסוף דגנו^[7]. עונה הברייתא: **לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר** (יהושע א, ח): **"לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה"**

מפִּיךָ, **יָכוֹל** - היה מקום לומר ש**דְּבָרִים בְּכֶתֶבְךָ** - פירוש הפסוק הוא כפשוטו, שתמיד יעסוק בתורה ולא יעסוק כלל בפרנסה. **תִלְמוּד לומֵר** - לכך בא הפסוק **"וְאֶסְפַּתְּ דְגָנְךָ"**, ללמדנו: **הִנֵּהג בְּהֵן מִנְהַג דְּרַךְ אֶרֶץ** - נהוג במנהגו של עולם יחד עם דברי התורה, דהיינו: עסוק בפרנסה^[8], **דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל**. **רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי אומר:** וכי **אֶפְשָׁר** לומר כדברי רבי ישמעאל? הלא אם **אָדָם חוֹרֵשׁ בִּשְׁעַת חֲרִישָׁה, וְזוֹרַע בִּשְׁעַת זְרִיעָה, וְקוֹצֵר בִּשְׁעַת קְצִירָה, וְדָשׁ בִּשְׁעַת דִּישָׁה, וְזוֹרַח בִּשְׁעַת נְשִׁיבַת הָרוּחַ, תּוֹרָה מֵה תֵּהָא עֲלֵיהּ** - מתי יוכל לעסוק בתורה? **אֵלֹא** על כרחנו אין זה המצב הרצוי, ולא לזה נתכוין הפסוק באמרו **"לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ"**, אלא **בְּזִמְנָן שִׁישְׁרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנָו שֶׁל מְקוֹם**, הם זוכים ו**מְלַאכְתָּן** בשדה **נַעֲשִׂית עַל יְדֵי אַחֲרִים**, **שֶׁנֶּאֱמַר** (ישעיהו סא, ה): **"וְעַמְּדוּ זֵרִים וְרָעוּ צִאֲנָכֶם"** וגו', ואז בני ישראל פנויים לעסוק בתורה ללא הפסק, ומתקיים הפסוק **"לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ"**. ו**בְּזִמְנָן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנָו שֶׁל מְקוֹם**, אז אינם זוכים לכך, ו**מְלַאכְתָּן** בשדה **נַעֲשִׂית עַל יְדֵי עַצְמָן**, ומתקיים הפסוק **שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶסְפַּתְּ דְגָנְךָ"**^[9], ואז אינם יכולים להתמיד בלימוד התורה כראוי. **וְלֹא עוֹד** - ולא זו בלבד, **אֵלֹא שְׁנַעֲנִשִּׁים**, ואף **מְלַאכְתָּ אַחֲרִים נַעֲשִׂית עַל יְדֵן, שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים כח, מח): **"וְעַבְדְּתָ אֶת אֲבִיכָּהּ"** וגו'.

הגמרא מביאה דברי האמוראים על מחלוקת זו:

אָמַר אֲבִי: הִרְבָּה אֲנָשִׁים עָשׂוּ כְּדִבְרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל, שנהגו מנהג דרך ארץ עם דברי תורה, ו**עֲלֵתָה בִּידָן** - והצליחו להתפרנס וגם לעסוק בדברי תורה. והרבה אחרים נהגו כדברי רבי שמעון בן יוחי ועסקו רק בדברי תורה, **וְלֹא עֲלֵתָה בִּידָן**, אלא היו טרודים בפרנסתם והתבטלו מדברי תורה^[10]. **אָמַר לְהוּ רַבָּא לְרַבָּנָן** - לתלמידיו: **בְּמִטּוֹתָא מִיִּנְיָנִי** - בבקשה מכם, **בְּיוֹמֵי נִסָּן** - שקוצרים התבואה, ו**בְּיוֹמֵי תִשְׁרִי** - שדורכים הענבים והזיתים^[11], **לֹא תִתְחַזּוּ קָמָאִי** - אל תתראו לפני ללמוד תורה אלא תתעסקו במלאכתכם, **כִּי הֵיכִי דְלֹא תִשְׁרְדוּ בְּמִזְוִנְיָכוּ כּוֹלָא שְׁתָּא** - כדי שלא תהיו טרודים בפרנסתכם כל השנה^[12].

מימרא בשם רבי יהודה ברבי אלעאי הקשורה לענין זה:

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹדָה בְּרַבִּי

הערות

8. שאם לא תנהג בהם מנהג דרך ארץ אלא תצטרך לבריות, סופך ליבטל מדברי תורה (רש"י; עיין אבות ב, ב). ונמצא שעיסוקו בפרנסה אינו סתירה לחיוב "לא ימוש ספר התורה הזה מפִּיךָ", אלא אדרבה - פסוק זה מחייב את האדם לעסוק בפרנסה כדי שיוכל ללמוד תורה ללא הפסק.

9. המפרשים מקשים: איך אפשר להעמיד הפסוק "ואספת דגנך" בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, הרי בפסוק שלפניו נאמר (פסוק יג): **"וְהָיָה אִם שָׁמַעְתֶּם מִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם"**. ואז: **"וְנִתְּתִי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בַּעֲתוֹ"**. ואספת דגנך... הרי מפורש בתורה ש"ואספת דגנך" אמור בזמן שעושים רצונו של מקום ומקיימים את המצות? ריטב"א מתרץ שרבי שמעון בן יוחי מחלק את הפסוק לשנים, וכך פירושו: **"וְהָיָה אִם שָׁמַעְתֶּם"**, היינו בזמן שעושים רצונו של מקום בשלמות, אז **"וְנִתְּתִי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בַּעֲתוֹ"**. וממשיך הפסוק, שבזמן שישראל מקיימים המצוות, אבל אינם עושים רצונו של מקום בשלמות, אז **"ואספת דגנך"**. עיין גם מהרש"א.

10. מלשון הגמרא: **"הִרְבָּה עָשׂוּ"**... כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידך, מבואר שאין זו מרת רוב הציבור, אלא חייבים הם לנהוג כמדת רבי ישמעאל, וכמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים קנו, א). אבל יש יחידים שראויים לנהוג כמדת רבי שמעון בן יוחי ויצליחו בה (ביאור הלכה שם). ועיין חידושי חתם סופר, וחיידושי מרן רי"ז הלוי על התורה, בתחלת פרשת חיי שרה.

11. רש"י; עיין מצפה איתן שרן בזמנים המדויקים של פעולות אלו.

12. בפשטות נראה לפרש, שיעץ להם רבא להתעסק בעבודתם בחדשיים אלו שהפרנסה מצויה, מפני שיתכן שלא תזדמן להם אפשרות אחרת להתפרנס במשך השנה. אמנם במאירי מבואר, שרבא אמר להם שבחדשיים אלו יתעסקו רק בצרכי פרנסה בלבד, כדי ששאר חדשי השנה יהיו פנויים לגמרי לעסוק בתורה; וזה עדיף מלהתעסק בצרכי פרנסתם במשך כל השנה - אפילו במדה מועטת - יחד עם לימודם.

1. היצורים כולם נבראו לכבוד השי"ת, שנאמר (ישעיהו מג, ו): **"כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וּלְכַבּוֹדִי בִּרְאִיתִי וְיִצְרִיתִי אֶף עֲשִׂיתִי"** (אבות ו, יא). ולכן, אין לו לאדם להשתמש בשום דבר עד שיברך עליו, וישלים בזה את תפקידו של היצור, אשר למענו נברא (ראה מהרש"א לה, א).

2. הנהגה מן עולם הזה בלי ברכה, גוזל מה' את הברכה המגיעה לו (רש"י; עיין פני שלמה). פירוש אחר: הנהגה בלי ברכה גוזל גוף המאכל מה', שהרי עד שמברך המאכל של ה' הוא, כמבואר בגמרא (מהרש"א שם).

3. על ידי שהוא נוהג לאכול מבלי לברך, אחרים לומרים ממנו שלא לברך, ועל ידי כך פירותיהם לוקים בגינו, שהרי הוא גרם להם לחטוא ולא לברך וליענש (רש"י; ועיין רש"י סנהדרין קב, א ד"ה אין אביו).

4. התורה נקראת "תורת אִמְךָ", רדיינו אותך, שהיא כנסת ישראל (רש"י משלי שם).

5. ירבעם בן נבט היה המלך הראשון על עשרת השבטים, אחרי שנחלקה מלכות ישראל לשתיים בימי רחבעם בן שלמה (עיין מלכים א יב, כ). ירבעם היה ירא שאם ימשיכו בני מלכותו לעבוד את ה' בבית המקדש בירושלים, הם ישובו למלכות רחבעם, ולכן אסר על ישראל לעלות לירושלים בשלש הרגלים ככתוב בתורה, ותיקן במקומה שיעלו למקומות של עבודה זרה שהקים בממלכתו (שם, כח כ"ג; מלכים ב י, כא).

6. רש"י. וכך נדרש הפסוק: הגוזל אביו ואמו על ידי שאומר שאין פשע שלא לברך לפני שנהנה מן העולם הזה, חסר הוא לירבעם בן נבט, שהרי הוא חוטא ומחטיא את הרבים, כמו שעשה ירבעם.

7. בפסוק נאמר: **"וְנִתְּתִי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בַּעֲתוֹ"**. ואספת דגנך ותירושך ויצהורך. והיה לו לכתוב: **"וְנִתְּתִי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בַּעֲתוֹ"**. דגנך ותירושך ויצהורך, והרבר מובן מאילו שיאסוף היבול מן השדה (צ"ח).

שואלת הגמרא:

מאי שנא יין – במה שונה יין משאר פירות האילן שתקנו לו חכמים ברכה מיוחדת לעצמו, המפרטת את העץ, היינו הגפן, שעליו גדלים הענבים? **אילימא משום דאשתני לעלויא אשתני לברכה** – אם תאמר שתקנו ליין ברכה מיוחדת לעצמו, מפני שהשתנות הפרי [הענב] ליין הוא שינוי לטובה, וכשם שהפרי נשתנה לטובה כך נשתנה לברכה, כלומר: מעלתו של יין על הפרי קובעת ברכה לעצמו, ו**הרי שמן זית, דאשתני לעלויא** – היות השתנה לטובה ונהיה שמן, ולא **אשתני לברכה** – ולא השתנה לענין ברכה, **דאמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו** **”בורא פרי העץ”**^[23], שהיא גם ברכתו של היות עצמו. וקשה, למה ליין יש ברכה מיוחדת ולשמן אין?

הגמרא מתרצת:

אמרי – אמרו לתרץ קושיא זו, **התם** – שם, לענין שמן זית, אף שהשתנה הפרי לטובה לא השתנה לענין ברכה, **משום דלא אפשר לברך ברכה המפרטת את העץ שעליו גדל היות. היכי נברך** – הנה, איך נברך על השמן ברכה המזכירה שם העץ? האם **נברך** **”בורא פרי היות”**^[24]? זה לא יתכן, שהרי **פירא גופיה ”זית” אקרי** – אף הפרי עצמו נקרא **”זית”**, ואם כן **”בורא פרי היות”** יכול להתפרש, שה **בורא השמן**, פריו של היות [הפרי], וזה אינו, שאין שמן בריאה בידי שמים אלא מעשה ידי אדם; רק על היין אפשר לברך **”בורא פרי הגפן”**, שהרי העץ נקרא **”גפן”** והפרי נקרא **”ענב”**, וכך מתפרשת ברכת היין: **בורא הענב**, פריו של עץ הגפן.

הגמרא דוחה את התירוץ:

ונברך עליו **”בורא פרי עץ זית”** – הרי אפשר לברך על שמן זית **”בורא פרי עץ זית”**, וכך מוזכר בבירור העץ שעליו גדלים היותים [בדומה לברכת היין, שמוזכר בה הגפן שעליו גדלים הענבים]. וחזורת הקושיא למקומה: מה שונה יין, שנשתנה לטובה ומברכים עליו ברכה מיוחדת, משמן זית שנשתנה לטובה ואין מברכים עליו ברכה מיוחדת?

אלעאי^[18]: **בא וראה שלא פירות הראשונים דורות האחרונים**, כלומר: היראת שמים והחסידות של הדורות האחרונים ירודה היא לעומת הדורות הקודמים. **דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי, זו וזו נתקיימה בינן** – הצליחו בתורתם ובפרנסתם, **דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי, זו וזו לא נתקיימה בינן** – לא הצליחו לא בתורתם ולא בפרנסתם.

מימרא נוספת בשם רבי יהודה ברבי אלעאי על ירידת הדורות:

ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא פירות הראשונים דורות האחרונים. **דורות הראשונים**, בחפצם לקיים מצוות ה', היו **מכניסין פירותיהן מן השדה לבתיהם דרך טרקסמון** – דרך שערי החצר והבית^[14], **כדי לחייבן במעשר**^[15]. אבל **דורות האחרונים מכניסין פירותיהן לבתיהם דרך גגות, דרך חצרות**^[16], **דרך קרפיפות** – שטחים פנויים שליד הבית, ולא הכניסום דרך שערי החצר והבית, **כדי לפטרן מן המעשר**^[17].

הגמרא מסבירה למה תלוי חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בדרך

ההכנסה לבית:

דאמר רבי ינאי: אין הטבל^[18] **מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית**, דהיינו: שיכניסו אותו לבית דרך הפתח הראשי המשמש לכניסה ויציאה^[19], **שנאמר בענין ביעור מעשרות (דברים כו, יג): ”בערתי הקדש מן הבית”**^[20].

רבי יוחנן חולק על רבי ינאי:

ורבי יוחנן אמר: אפילו חצר – אם הטבל הוכנס לתוך חצר [אף אם לא הוכנס לתוך הבית]^[21], **קובעת חיוב מעשר, שנאמר שם כאותו ענין (שם, יב): ”ואכלו בשעריך ושבעו”**^[22].

הגמרא דנה במה ששינו במשנה: על פירות האילן הוא אומר:

”בורא פרי העץ, חוץ מן היין וכו’, שעל היין הוא אומר: **”בורא פרי הגפן”**.

הערות

13. "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, פירושו שרבה בר בר חנה שמע מימרא זו מפי רבי יוחנן; "אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי", פירושו שרבי יוחנן לא שמע המימרא מפי רבי יהודה ברבי אלעאי אלא קיבלה מפי אחרים ששמעו מפיו (עיין רש"י חולין ק"ג, ב; ועיין הקדמה לסדר הרורות). כאן מביא רבי יוחנן מימרא בשם התנא רבי יהודה ברבי אלעאי, שהוא התנא המוזכר במשניות בכל מקום בשם "רבי יהודה", וחי כמה דורות לפני רבי יוחנן.
14. רש"י כאן. ובגטין (פא, א) פירש רש"י "טרקסמון": דרך הכבושה מחוץ ליכנס לפנים; אבל עיין תוספות שם.
15. כפי שהגמרא מבארת בסמוך, אין פירות השרה מתחייבים בהפרשת תרומות ומעשרות עד "שיראו פני הבית", דהיינו: שיכנסו לבית דרך הפתח שהוא "פני הבית".
16. "דרך חצרות" המוזכר כאן קשה, מפני שעיקר הבנייה לבית היא דרך חצרות כמבואר לעיל, ובאופן זה הפירות מתחייבים במעשר. ועור קשה, הרי רבי יוחנן בעל המימרא סובר בעצמו בסמוך שהכניסה לחצר לבר [אף אם לא נכנסו לתוך הבית] קובעת למעשר (עיין בצ"ח), והיאך יאמר כאן שהמכניס דרך חצר פטור ממעשר. ואכן, בקטע זה של הסוגיא המקבילה במסכת גיטין (פא, א) אין "דרך חצירות" מופיע [אמנם עיין רש"י שם ד"ה כדי לחייבו]; כמו כן אין הוא מופיע בנוסחאות אחרות בסוגיא שלנו (עיין דקדוקי סופרים; עיין גם חזון איש מעשרות ה, טו). אמנם עיין צ"ח שמיישב הגירסא שלנו.
17. הפירות המוכנסים לבית שלא כדרך ההכנסה הרגילה לא "ראו פני הבית" (עיין למעלה הערה 15, ובגמרא בסמוך). ואם כן לא חלה עליהם חובת הפרשת תרומות ומעשרות.
18. "טבל" הוא תבואה או פירות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות. ה"טבל" מחוייב בהפרשת תרומות ומעשרות רק אחרי שהתקיים בו מספר תנאים. רבי ינאי מלמדנו על אחר מן התנאים, והוא "ראיית פני הבית".
19. עיין פרטי הדינים במאירי כאן, ובדמ"ס הל' מעשר ג, א"ד; ד, א"ב.
- אף על פי שאין פירות מחוייבים במעשר מן התורה אלא אם כבר ראו פני הבית, מודה רבי ינאי שיש להם חובת מעשר מדרבנן, ואסור לאכול מהם אכילת קבע עד שיעשרם אף לפני שראו פני הבית (רש"י; ועיין תוספות בשם רש"י); ורק אכילת

20. פסוק זה הוא חלק מנוסח "יודיו מעשרות" שחייבה התורה לומר אחרי השנה השלישית ואחרי השנה השישית של שנות השמיטה, לאחר שקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות ונתינתן לבעליהן. וכך כתוב בפסוק: "בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי ולגר, ליתום ולאלמנה, ככל מצותך אשר צויתני". המלים "מן הבית" באות להורות שאין לפירות חובת תרומות ומעשרות עד שיוכנסו לבית. בבבא מציעא (פח, א) מבואר, שהפסוק "בערתי הקדש מן הבית" מלמד רק שאין חובת מעשר עד שהפירות נכנסים לבית, אבל הדין שאין חובת מעשר עד שנכנסים לבית דרך הפתח דוקא נלמד ממה שבנוסף לזה כתוב בפסוק הקודם (המובא על ידי רבי יוחנן בסמוך): "ואכלו בשעריך ושבעו", שאין חובת מעשר עד שיכניסו הפירות דרך שער הבית. ועל כרחנו שדרשת רבי ינאי הובאה כאן בקיצור (ועיין רש"י גיטין פא, א ד"ה כדי לחייבו).
21. "חצר" הקובעת למעשר, היא כל שהכלים נשמרים בתוכה או שאין אדם בוש מלאכות בתוכה (עיין מעשרות ג, ה; רמב"ם הלכות מעשר ד, ח), לפי שחצר כזו דומה לבית (עיין בבא מציעא פח, א).
22. בפסוק נאמר: "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר, ונתתה ללוי, לגר, ליתום ולאלמנה, ואכלו בשעריך ושבעו". רבי יוחנן דורש מן הלשון "ונתתה ללוי..." בשעריך" שחובת מעשר חלה משעה שהפירות נכנסים לשער (רש"י בבא מציעא פח, א). כלומר: משיכנסו לחצר דרך השער נקבע למעשר, אף שלא נכנסו לתוך הבית (רמב"ם הל' מעשר ד, ז; רשב"א, הובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא שם).
23. עיין צ"ח שהקשה, למה לא הוכיחה הגמרא מהמשנה שאין מברכים ברכה מיוחדת על השמן, שהרי במשנה שינו: "על פירות האילן הוא אומר... חוץ מן היין", הרי שרק על יין מברכים ברכה מיוחדת ולא על שום פרי אילן אחר. ועיין להלן ל, א הערה 4.
24. שם הפרי הוא "זית" וכן גם שם העץ (עיין דברים כח, מורש"י שם). [וכן בשאר הפירות, העץ נקרא על שם הפרי, כמו תאנה (בראשית ג, י) ותפוח (שיר השירים ב, ג)].

אבל הברכה מיוחדת שקבעו על היין הוא מפני שמשיבוע כששותים ממנו מעט.

הגמרא מקשה:

ומי סעיד כלל - וכי יין משיבוע בכלל [אפילו מעט]? **והקתיב** (תהלים קד, טו): **"וַיִּינְךָ יִשְׁמַח לְבַב אֲנוֹשׁ . . . וְלִחְמוֹ לְבַב אֲנוֹשׁ יִסְעֶד"** וגו', ומשמע: **נְהַמָּא הוּא דְסַעֲד** - לחם לבד הוא שמשיבוע, **חֲמֵרָא לֹא סַעֲד** - אבל יין אינו משיבוע [אלא משמח].

הגמרא מתרצת:

הפסוק אינו אומר שיין אינו משיבוע, **אָלָא** כך אומר הפסוק: **חֲמֵרָא אֵית בֵּיה תְּרִיתִי: סַעֲד וּמְשַׁמַּח** - יין יש בו שתי מעלות: הוא משיבוע והוא גם משמח. אבל **נְהַמָּא מְסַעֲד סַעֲד, שְׂמוּחִי לֹא מְשַׁמַּח** - לחם רק משיבוע אבל אינו משמח.

הגמרא מקשה:

אי הָכִי - אם כן, שיין ון ומשיבוע כמו לחם, הרי גם הוא נחשב "מוזון", ואם כן **נִבְרִיךְ עֲלֵיהּ שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת** - מן הדין שנברך אחרי שתייתו שלש הברכות של ברכת המזון^[34], כמו שמברכים אחרי אכילת לחם, אבל להלן (לו, א) שנינו בבביתא: **"כל שהוא משבעת המינים [ולא מין דגן] . . . חכמים אומרים: [מברכים אחריו] ברכה אחת מעין שלש [ולא שלש ברכות]"**, והרי יין בכלל.

הגמרא מתרצת:

לֹא קִבְעִי אִינוּשֵׁי סַעֲדָתִיהוּ עֲלוּיה - אנשים אינם קובעים סעודתם על יין, ולכן אין לברך אחריו שלש ברכות אף על פי שמשיבוע^[35].
הגמרא שואלת:

אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק לְרַבָּא: אִי קִבְעַת עֲלוּיה סַעֲדָתִיהּ מֵאִי - לפי זה, אם קבע אדם סעודתו על יין מה דינו? האם מברך אחריו שלש ברכות?

הגמרא עונה:

אָמַר לִיה רַבָּא לְרַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק: לְכָשִׁיבָא אֲלֵיהּ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר לֵנו, אִי הוּא קְבִיעוּתָא - אם קביעות על יין נחשבת כקביעות סעודה, אז נדון בענין. **הַשְׁתָּא מִיָּהָא** - אבל עכשיו, **בְּטִלָּה דַּעְתּוֹ** של הקובע סעודתו על יין **אֲצֵל כָּל אָדָם** שאינם קובעים סעודתם על יין^[36], ולקביעותו אין חשיבות של קביעות סעודה, ולכן אינו מברך אחריו שלש ברכות.

הגמרא דנה בברכה שמברכים על שמן זית, שהוזכרה למעלה:

גּוּפָא - נאמר לעיל: **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי יִצְחָק אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁמֵן זֵית מְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ".**

הגמרא מביאה הבדל אחר בין יין לשמן להסביר החילוק בברכתם: **אָלָא אָמַר מַר זוּטְרָא: חֲמֵרָא זַיִין** - יין ון את האדם, ובגלל חשיבות זו קבעו לו חכמים ברכה מיוחדת^[25], אבל **מְשַׁחָא לֹא זַיִין** - שמן אינו ון את האדם, ולכן לא קבעו לו ברכה מיוחדת.

הגמרא דוחה אף תירוץ זה:

וּמְשַׁחָא לֹא זַיִין - וכי שמן אינו ון? **וְהִתְנַן** במשנה (עירובין כו, ב): **הַנּוֹדֵר שְׁלֹא לִיהָנוֹת מִן הַמְּזוֹן, מוֹתֵר בְּמִים וּבְמִלַּח. וְהוֹיֵנָּה בָּהּ** - ובלימוד משנה זו, הקשינו ממנה [בגמרא עירובין ל, א]: מהמשנה משמע, **מִים וּמִלַּח הוּא דְלֹא אֶקְרִי מְזוֹן** - רק מים ומלח בלבד אינם נקראים "מזון", **הָא כָּל מִיָּלִי אֶקְרִי מְזוֹן** - אבל כל מאכל אחר נקרא "מזון", שהרי הם אסורים לנודר מן המזון; אם כן **נִימָא תִּיהוּי תִּיּוֹבָתָא דְרַב וְשְׂמוּאֵל** - נאמר שממשנה זו מופרכים דברי רב ושמואל, **דְּאָמְרִי** - שאמרו: **אֵין מְבָרְכִין "בּוֹרָא מִיָּנִי מְזוּנוֹת" אָלָא** על מאכלים שנעשו **בְּחִמְשַׁת הַמִּינִין** של דגן **בְּלִבְד**^[26], ומבואר מדבריהם ששאר המאכלים אינם נחשבים "מזון"? וְשֵׁם בְּסוּגִיא אָמַר רַב הוּנָא לתרץ הקושיא: אין שום סתירה מהמשנה לדברי רב ושמואל, שלא דברה המשנה בנודר "מן המזון", לפי שהנודר מן המזון באמת אסור רק במאכלים שנעשו מחמשת מיני דגן, שהם בלבד נקראים "מזון", כדברי רב ושמואל; אלא המשנה מדברת **בְּאִמְרָא בְּנִדְרוֹ: "כָּל דְּבַר הֵנָּן אִסּוּר עָלָי"**, דהיינו שנודר מכל דבר שזן את האדם, ולכן אסור בכל מאכל חוץ ממים ומלח^[27]. וחוזרים לנושא שלנו: **אֲלָמָא מְשַׁחָא זַיִין** - הרי מוכח מזה ששמן זית ון, שהרי הנודר מן כל הזן אסור בשמן זית. וחזרת הקושיא: מה שונה יין משמן שמברכים עליו ברכה מיוחדת?

הגמרא מחלקת בין יין לשמן באופן אחר:

אָלָא, חֲמֵרָא סַעֲד - יין משיבוע^[28], ובגלל חשיבות זו קבעו לו חכמים ברכה מיוחדת. **וּמְשַׁחָא לֹא סַעֲד** - אבל שמן אינו משיבוע, ולכן לא קבעו לו ברכה מיוחדת^[29].

הגמרא מקשה:

וְחֲמֵרָא מִי סַעֲד - וכי יין משיבוע? **וְהָא רַבָּא הָוָה שְׁתֵּי חֲמֵרֵי כָּל מַעְלֵי יוֹמָא דְּפַסְחָא** - והרי רבא היה רגיל לשתות יין בערב פסח כל היום^[30] **כִּי הִיכִי דְּנִגְרָרִיהּ לְלִבְיָה** - כדי למשוך את לבו, כלומר: לעורר את תאבונו, **וְנִיכּוּל מִצָּה טָפִי** - ועל ידי כך יאכל מצה בליל פסח לתאבון^[31]. הרי שיין אינו משיבוע אלא אדרבה מעורר תאבון.

הגמרא מתרצת:

טוֹבָא גְרִיר - יין הרבה מעורר תאבון^[32], אבל **פוֹרְתָא סַעֲד** - יין מעט משיבוע^[33]. רבא שתה יין הרבה לעורר תאבונו לאכילת מצה;

הערות

25. כלומר: מלבד שיין השתנה לטובה, יש בו מעלה נוספת שהוא ון, ושתי המעלות יחד קובעות לו ברכה מיוחדת לעצמו, מה שאין כן שמן אף על פי שהשתנה לטובה מכל מקום אינו ון (מרומי שרה).
26. חמשת מיני דגן הם: חטה, שעורה, שובלת שועל, כוסמין ושיפון. ועיין שולחן ערוך (אורח חיים, רח) לפרטי הריגים של ברכת "בורא מיני מזונות".
27. כל המאכלים חוץ ממים ומלח וזנים את האדם, ולכן אסורים הם למי שנדר מ"כל הזן". אבל רק מאכלים שנעשו מחמשת מיני דגן ואוכלים אותם כדי שיעורר [שְׁשִׁיבִיעַ] הלב (עיין תוספות לו, ב ד"ה כל), הם נקראים "מזון", ולכן אין מברכים "בורא מיני מזונות" אלא על מאכלים אלו (עיין רש"י ודאש יוסף; אבל עיין רש"י עירובין ל, א ד"ה באומר כל הזן עליו).
28. כלומר: לא רק שהיין ון את האדם, אלא הוא גם משיבוע את התאבון (עיין רש"י).
29. כלומר: מלבד שיין השתנה לטובה, יש בו מעלה נוספת שהוא משיבוע, ושתי המעלות יחד קובעות לו ברכה מיוחדת לעצמו, מה שאין כן שמן אף על פי שהשתנה לטובה מכל מקום אינו משיבוע (מרומי שרה).
30. מאירי פסחים קו, ב.
31. מצוה מן התורה לאכול מצה בלילה הראשון של פסח (שמות יב, יח), והחשוב להדר את המצות כמו שנאמר (שמות טו, ב): **"זֶה אֱלִי וְאֵנֹהוּ"** (עיין שבת קלג, ב; בבא קמא ט, ב), נוהג גם במצות אכילת מצה, ולכן צריך לאכול מצה בליל פסח לתאבון משום הידור מצוה (עיין רש"י ורשב"ם פסחים צט, ב ד"ה לא יאכל,

רמב"ם הל' חמץ ומצה ו, יב).

32. "יין הרבה" היינו בערך שלש רביעיות של לוג (ביאור הלכה רח, יז ד"ה ברכת שלשה; על פי פסחים קח, א).

33. עיין תוספות ד"ה טובא גריר; אבל עיין ראב"ה (קג, מובא בקובץ שיטות קמאי); ועיין שולחן ערוך (אורח חיים, תעא) ומשנה ברורה (שם, ר"ח), וביאור הלכה (שם, ד"ה ויין).

34. מן התורה חייבים לברך שלש ברכות אחרי המזון (לקמן מה, כ). חכמים הוסיפו ברכה רביעית (שם), ומכל מקום ברכת המזון נקראת "שלש ברכות" על שם הברכות שהן מן התורה.

35. כלומר, אנשים אינם עושים את היין לעיקר סעודתם, וחובת ברכת המזון - הנלמדת ממה שנאמר (דברים ח, י): **"וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ וּזְכַרְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ"** - לא נאמרה אלא על דבר שאדם קובע סעודתו עליו, ולכן אין מברכים ברכת המזון אלא על הפת העשוי מחמשת מיני דגן, שעליו אדם קובע סעודתו. ועיין משנה וגמרא לקמן מה, א, וגמרא לקמן לח, א.

36. הכלל "בטלה דעתו אצל כל אדם" נמצא בהרבה מקומות כש"ס, והוא קובע שה'נימוס הרגיל' נקבע על פי ההתנהגות המקובלת על דעת רוב בני אדם, ואין מתחשבים בדעתו של אחד שנוהג באופן שונה ויוצא מן הכלל, אלא דעתו כטלה. וכן בנידון דידן, מכיון שרוב בני אדם אינם קובעים סעודתם על יין, מי שבא ונוהג אחרת וקובע סעודתו על יין בטלה דעתו, ואין קביעותו נחשבת כקביעות סעודה לחייב ברכת המזון.

מסורת הש"ס

וְכָרְמִיכֶם: (ישעיה סא, ה)
לִפְרוֹל עַל צִוְּאָרְךָ עֵר
תִּתִּינוּ לָדָו וְלָגֵד לִיתוּם
(כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹר אֶת
אֲכָלוֹ בְּשַׁעֲרֶיךָ וּשְׁבָעוּ:
עַד: (תהלים קד, טו)

הגמרא שואלת:

היכי דמי – באיזה אופן שותים את השמן שיברכו עליו "בורא פרי העץ"? **אילימא דקא שתי ליה** (משתה)^[37] – אם נאמר ששותה את השמן כמו שהוא, **אוזוקי מזיק ליה** – הרי שמן זית כשהוא לבר מזיק לגוף, ואם כך אין השתייה טעונה ברכה כלל^[38], **דתניא** – שהרי שנינו בברייתא: זר, מי שאינו כהן, **השותה שמן של תרומה בשוגג, משלם לכהן את הקרן** – את דמי השמן ששתה, ככל מפסיד ממון אחרים שמשלם את דמיו, **ואינו משלם את החומש** – אבל אינו צריך לשלם לו את החומש הנוסף שחייבה התורה לזר האוכל [ושותה] תרומה בשוגג, כי שתיית שמן אינה נחשבת "אכילה" מכיון שמזיק לו. אבל זר **הסף את גופו בשמן של תרומה בשוגג, משלם לכהן את הקרן, ומשלם לו גם את החומש**, מפני שסיכה בכלל שתייה היא, ונחשבת "אכילה" תרומה^[39]. הרי למדנו, שאין שתיית שמן נחשבת "אכילה" לענין תשלומי תרומה; והוא הדין שאינה נחשבת "אכילה" לענין ברכה, ואם כן אין לברך על שתייתו. הגמרא מנסה למצוא אופן אחר של שתיית שמן, שיש לברך עליו "בורא פרי העץ":

אָלָא, האם נאמר שמברך "בורא פרי העץ" על שמן זית באופן דקא **אָכיל ליה על ידי פת** – שאוכל שמן עם הפת, ללפת בו את הפת, וכך אין השמן מזיק לו אלא אדרבה נהנה ממנו^[40], ובאופן כזה אכילתו נחשבת "אכילה" וחייב לברך עליה? **אי הָכִי** – אם כן, באופן כזה, **הוֹיָא ליה פת עיקר והוא טפל** – הפת הוא עיקר האוכל והשמן טפל לו, **ותנן במשנה** (לקמן מד, א): **זֶה הַפֶּלֶל, פֶּלֶל שְׂבֹא לִפְנֵי מֵאֵכֶל שֶׁהוּא עֵיקֶר וְעָמוּ טַפֵּלָה** – מאכל אחר טפל לו, **מְבָרֵךְ עַל הָעֵיקֶר וּפּוֹטֵר אֶת הַטַּפֵּלָה** מברכה. ואם כן, כשאוכל שמן על ידי פת, מברך על הלחם "המוציא לחם מן הארץ" ואינו מברך על השמן כלל!

ומנסים עוד אופן אחר:

אָלָא, האם נאמר שמברכים על שמן זית "בורא פרי העץ" באופן דקא **שתי ליה על ידי אָנִיגְרוֹן** – ששותה שמן זית כשהוא מעורב במרק הנקרא "אניגרון", וכך אין השמן מזיק לו אלא אדרבה נהנה ממנו^[41], **דְּאָמַר רַבָּה בַּר שְׁמוּאֵל: "אָנִיגְרוֹן"** הוא **מֵיָא דְסַלְקָא** – מים שהתבשל בהם תרד^[42], **"אָפְסִיגְרוֹן"** הוא **מֵיָא**

הערות

37. מלת "משתה" [המוקפת בסוגריים בדפוסים שלנו] רומה למלת "משתיה", [תרומה] בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש". "אכילה" המוזכרת בתורה לענין תשלומי תרומה, כוללת אכילה, שתייה, וסיכת שמן שהיא בכלל שתייה (עיין תרומות ו, א ובתוספות י"ט שם). הברייתא המובאת כאן מלמדת, שאף שזר הסך בשמן של תרומה נחשב כאילו "שתה" את השמן וחייב לשלם קרן וחומש, מכל מקום אם באמת שתה שמן של תרומה פטור מחומש, שמכיון שהיא מזיקה לו, אין שתייתו קרויה "שתייה", אלא נחשב כמו שהפסיד את השמן בשתייתו. ולכן אינו משלם חומש, משום שכתוב "ואיש כי יאכל קדש... ולא מי שמפסיד קדש; ואף על פי כן, הקרן הוא חייב לשלם מדין מפסיד ממון אחרים (עיין תוספות הרא"ש; תוספות ב"ק ו, ב ד"ה שור; תוספות ב"מ צט, ב ד"ה פרט). ועיין משנת רבי אהרן בבא קמא ר, ג.

40. משנה ברורה רב, כח.

41. תוספות הרא"ש.

42. תרד הוא ירק ממשפחת הסלקים, והדרך היה לערב בו שמן זית (עיין רש"י כאן, ורש"י יומא עו, א ד"ה אניגרון). "אניגרון" מוזכר כמה פעמים במשניות (עיין רש"י והגהות יעב"ץ, ועיין רש"י יומא שם).

38. חובת ברכה ראשונה על האוכל תקנו חכמים בדומה לחובת ברכת המזון, ובברכת המזון כתוב (דברים ח, י): "ואבלת... וברכת"; שתיית שמן המזיק את הגוף אינה נחשבת אכילה [או שתייה] כמו שיתבאר בגמרא בסמוך (רש"י; עיין דרוש וחרוש לרבי עקיבא איגר מה שתמה על פירש"י, ומה שכתב בפירוש הסוגיא).

דעת הרמב"ם (הל' ברכות ח, ב) היא, שהשותה שמן מברך "שהכל נהיה בדברו" אף על פי שמזיק לו, אבל הטור (או"ח רב) סובר כדעת רש"י, שאין מברכים עליו כלל. ועיין בכסף משנה ובבית יוסף שם; ועיין פירוש הרשב"ץ להלן לו, א.

39. זר האוכל תרומה בשוגג חייב לשלם לכהן עבור מה שאכל (קרן), דהיינו דמי התרומה, ולהוסיף על זה "חומש", שנאמר (ויקרא כב, יד): "ואיש כי יאכל קדש

דְּכֹוּלְהוּ שְׁלָקִי - מים של כל מיני ירק שלוק, דהיינו: מים שהתבשלו בהם שאר מיני ירק. **אִם כֵּן**, שכאן עוסקים בשותה שמן על ידי אניגרון, הנה ליה אניגרון עיקר - הרי האניגרון הוא עיקר המאכל וּשְׁמֵן טָפֵל לו, וּתִנֵּן בְּמִשְׁנָה: זֶה הַכֶּלֶל: כֹּל שְׂבֵא לִפְנֵי מֵאֵכֶל שֶׁהוּא עֵיקֶר וְעָמּוּ טָפֵלָה - מאכל אחר טפל לו, מְבָרֵךְ עַל הָעֵיקֶר וּפוֹטֵר אֶת הַטָּפֵל מִבְּרָכָה. ואם כן, כשאוכל שמן על ידי אניגרון, מברך על האניגרון ברכתו הראויה לו^[1] ופוטר את השמן. ועדיין קשה: מתי מברכים "בורא פרי העץ" על שמן זית?

הגמרא מתרצת:

אמנם, מדובר בשותה שמן על ידי אניגרון, אבל הָכָא בְּמֵאֵי עֲסָקִינָּה - באיזה מקרה מדובר כאן? בְּמֵי שְׁחוּשׁ בְּגֵרוֹנוֹ - שגרנו כואב לו ושותה שמן לשכך כאבו, והוא נותן שמן הרבה לתוך האניגרון ושותה. ומכיון שיש בו שמן הרבה, הרי השמן עיקר והאניגרון טפל לו^[2], ומברכים על השמן "בורא פרי העץ" [ופוטרים את האניגרון]. וכך מצינו בבבלי^[3] [שהחושש בגרונו מערב שמן הרבה באניגרון], דְּתִנֵּינָא: הַחוּשׁ בְּגֵרוֹנוֹ לֹא יַעֲרַעְנוּ בְּשֵׁמֶן תְּחִלָּה בְּשֶׁבֶת - מי שחושש בגרונו בשבת, לא יתן השמן בפיו על מנת להשהותו בגרונו ולחזור ולפלוטו לאחר מכן. שמכיון שאינו בולע השמן, מוכח שעושה כן לשם רפואה^[4], ואסור לעשות בשבת דבר שניכר שנעשה לצורך רפואה. אָבֵל נֹתֵן הוּא שְׁמֵן הַרְבֵּה לְתוֹךְ אֲנִיגְרוֹן כדי לשתותו, ונותנו בפיו ומשהה אותו בגרונו, וּבֹלֵעַ - ולבסוף הוא בולעו. כי מאחר שעושה כן דרך בליעה אינו מוכח שעושה כן לשם רפואה, וכל שאין הריפו ניכר מותר לעשותו בשבת^[4].

שואלת הגמרא:

אם שמואל ורבי יוחנן מדברים במי שנותן שמן הרבה בתוך האניגרון ושותהו לצורך רפואה, פְּשִׁיטָא - פשוט הוא שמברכים עליו "בורא פרי העץ", שהרי השמן הוא העיקר, ולמה הוצרכו להשיענו דין זה^[5]? הגמרא מתרצת:

אין דין זה פשוט כל כך, לפי שמהו דְּתִימָא - היית אומר, פִּינֵן דְּלַרְפוּאָה קָא מְכַוֵּין - שמשום שמכוון בשתיית השמן לשם רפואה ולא לשם הנאת אכילה, לֹא לְבָרִיךְ עָלֶיהָ כָּלֵל - אין לברך עליו כלל, קִמְשַׁמַּע לָן - משמיעים לנו שמואל ורבי יוחנן שאין הדבר כן, אלא פִּינֵן דְּאִית לִיה הִנָּא מִינִיָּה בְּעֵי בְּרוּכִי - מכיון שמלבד הרפואה יש לו הנאת אכילה מהשמן, צריך לברך עליו אף על פי שמכוון לשם רפואה^[6].

הערות

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בענין אחר, התלוי בדין שהוזכר למעלה:

קִמְחָא דְּחִיטִי - האוכל קמח חטים כמו שהוא^[7], **רַב יְהוּדָה אָמַר**: מברך עליו "בורא פרי האדמה", כמו שמברך כשאוכל חטים שלמות^[8], וְרַב נַחֲמָן אָמַר: מברך עליו "שֶׁהֵכֵל נְהִיָּה בְּדַבְּרוֹ", לפי שנשתנתה צורת החטה, וכבר אינה "פרי האדמה"^[9]. אָמַר לִיה רַבָּא לְרַב נַחֲמָן: לֹא תַפְלוּג עָלֶיהָ דְּרַב יְהוּדָה - אל תחלוק על רב יהודה שאמר שמברכים על הקמח "בורא פרי האדמה", דְּרַבִּי יוֹחָנָן וְשִׁמּוּאֵל קִימִי כְּנֻתִיה - לפי שרבי יוחנן ושמואל טוברים כמותו. דָּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי יִצְחָק אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁמֵן זֵית מְבָרְכִין עָלָיו "בורא פרי העץ". אֶלְמָא - הרי, אָף עַל גַּב דְּאִשְׁתַּנִּי - אף על פי שהזית השתנה ונעשה שמן, בְּמִלְתִּיהָ קָאִי - עדיין עומד הוא במצבו הראשון, דהיינו שנחשב כזית לענין ברכה, שהרי מברכים על השמן "בורא פרי העץ", שהוא גם ברכתו של הזית. הָכָא נִמִּי - לגבי קמח גם כן, אָף עַל גַּב דְּאִשְׁתַּנִּי - אף על פי שהחטים השתנו ונעשו קמח, בְּמִלְתִּיהָ קָאִי - עדיין עומד הוא במצבו הראשון, דהיינו שנחשב כחטים לענין ברכה, וכשם שהאוכל חטים שלמות מברך "בורא פרי האדמה", אף האוכל קמח מברך "בורא פרי האדמה".

הגמרא דוחה הוכחתו של רבא:

מִי דָמִי - האם דומה קמח לשמן זית? הָתֵם - שם, בשמן זית, לִית לִיה עֲלוּיָא אַחְרִינָא - אין לו התעלות אחרת, כלומר: זית שנעשה שמן כבר הגיע לצורתו הרצויה, שהרי לכך נטעוהו, לעשות ממנו שמן; הלכך השמן נחשב כזית עצמו, ומברכים עליו "בורא פרי העץ". אבל הָכָא - כאן, בקמח חטים, אִית לִיה עֲלוּיָא אַחְרִינָא בְּפֶת - יש לו התעלות נוספת, דהיינו: לעשות ממנו לחם. ואם כן החטה עוד לא הגיעה לצורתה הרצויה, שהרי אין נוטעים חטים לעשות מהן קמח אלא לחם, ולכן אין הקמח נחשב כחטים עצמן, ואין מברכים עליו "בורא פרי האדמה" אלא "שהכל נהיה בדברו"^[10]. הגמרא מקשה על דעת רב נחמן:

וְכִי אִית לִיה עֲלוּיָא אַחְרִינָא לֹא מְבָרְכִין עָלֶיהָ "בורא פרי האדמה" אֶלָּא "שֶׁהֵכֵל" - וכי מפני שיש לקמח התעלות נוספת אין מברכים עליו "בורא פרי האדמה" אלא "שהכל"? וְהָא אָמַר רַבִּי זִירָא אָמַר רַב מִתְנָא אָמַר שְׁמוּאֵל: אֶקְרָא חִיטִּי וְקִמְחָא דְּשַׁעֲרֵי מְבָרְכִין עָלֶיהָ "שֶׁהֵכֵל נְהִיָּה בְּדַבְּרוֹ" - על דלעת חיה

- נחלקו הפוסקים מהי ברכה זו. יש אומרים שמברכים עליו שהכל (רמב"ם הל' ברכות ח, ב), ויש אומרים בורא פרי האדמה (עיין משנה ברורה רב, לה).
- רש"י. ומשמע מדבריו שדעתו כדעת ה"ר יוסף המובאת בטור (אורח חיים, רב), שהשמן נחשב עיקר בגלל כמותו הרבה, ולא משום ששותה את האניגרון לצורך רפואה. הגמרא נקטה "החושש בגרונו" לדוגמה בלבד, מפני שאז נוהגים ליתן שמן הרבה באניגרון; אבל הוא הדין כששותה אניגרון שיש בו שמן הרבה אפילו שלא לצורך רפואה שמברך עליו "בורא פרי העץ", כי השמן נחשב העיקר מפני כמותו. אמנם יש ראשונים (המובאים בטור שם) שחולקים וסוברים שאין השמן נחשב לעיקר אלא כששותה האניגרון לצורך רפואה. ועיין אורח חיים רב, ד ומשנה ברורה שם.
- חכמים אסרו לעשות בשבת דבר שניכר שנעשה לצורך רפואה, "גזרה משום שחיקת סממנים", דהיינו: שמא יבא בגלל זה לטחון את הסממנים הנצרכים לרפואה, שהיא אב מלאכה מן התורה (רש"י, כפי שביאר דבריו בספר דברי דוד).
- רש"י. והוא הדין שמותר לשתות שמן בלי אניגרון ולהשהותו בגרונו ולבולעו. הברייתא נקטה "נותן שמן לתוך אניגרון" משום שכך היא הדרך לשתות שמן, לפי ששמן בלבד מוזק לגוף, כמבואר למעלה (דברי דוד בהסבר דברי רש"י, אבל עיין תוספות ושאר ראשונים שביארו בדרך אחרת).
- צל"ח מקשה: אולי באים שמואל ורבי יוחנן להודיענו שעל שמן זית מברכים "בורא פרי העץ" ולא "בורא פרי עץ הוית", וכמבואר לעיל בגמרא (לה, ב?) ומתוך, שדין זה למרים אנו ממה ששינו במשנתנו שעל [כל] פירות האילן אומר "בורא פרי העץ" חוץ מן היין, הרי שגם על השמן מברכים "בורא פרי העץ". ועיין לעיל לה, ב הערה 23.

- לפי זה, אם אדם שותה משקין לרפואה, והם רעים לשתות ואין לו הנאה מהם, אינו מברך עליהם (תוספות). ודהיינו, שתקנת חכמים לברך על אוכלים ומשקים היא על ההנאה שבאכילתם ושתייתם (עיין למעלה לה, ב הערה 37). אבל על תועלת הרפואה שבהם לא תקנו חכמים ברכות הנהנין. אמנם כשיש לו מהם הנאת אכילה או שתייה צריך לברך אף על פי שעיקר כוונתו היא לשם רפואה, וכמבואר בסוגיא.
- לדעת רש"י, רי"ף, ורב האי גאון, הגמרא עוסקת בקמח דגיל, שעושים ממנו לחם. אבל תוספות ורא"ש סוברים שקמח כזה אינו ראוי לאכילה ואין לברך עליו "בורא פרי האדמה". אלא מדובר כאן בקמח שלא נטחון רק דק ויש בו עדיין טעם חטים, או בקמח העשוי מחטים קלויות ואותו קמח ראוי לאכילה. ועיין גם רבינו יונה ורשב"א.
- כמבואר בבבלי^[10] לקמן (לה, א). רב יהודה סובר שאף על פי שנשתנו החטים לקמח לא נשתנתה ברכתו. [עיין רש"י ד"ה דאשתני, אמנם דבריו נאמרו לפי הגירסא המובאת בד"ש בסוגיא, כמבואר ברש"י].
- רב נחמן סובר שמכיון שנשתנו החטים מצורתם הראשונה, אי אפשר לברך על הקמח "בורא פרי האדמה", לפי שהקמח אינו בריאה בידי שמים אלא מעשה ידי אדם [עיין למעלה לה, ב לענין שמן זית], ולכן ברכתו הראויה היא הברכה הכללית, "שהכל נהיה בדברו".
- אוכל מסויים שנשתנה מצורתו הטבעית, נקרא "פרי" רק אם הוא נמצא בצורה שבשבילה נטעו אותה. ולכן שמן זית נקרא "פרי" על אף שאינו קיים בצורתו הטבעית, משום שהזית ניטע כדי לשנות אותו לשמן. אבל קמח אינו נקרא "פרי", משום שאינו קיים לא בצורתו הטבעית [היינו חטה שלימה] ולא בצורה שבשבילה נזרע [היינו לחם]; ולכן אי אפשר לברך עליו "בורא פרי האדמה", אלא הברכה הכללית, שהיא "שהכל נהיה בדברו" (עיין רש"י).

ז' תוא"ל וקשה
קוקיאני כדליתא שבת
דף קט:

רַב נָסִים נֶאֱמָר

הגהות תכ"ח

גליון הש"ם
מ' הווא"ל וקשה
קוקיאני כדלמא שנה
97 קט:

אומר: בורא פרי העץ. הרי שגם הקפריסין נחשבים פרי הצלף, שהרי מברכים עליהם "בורא פרי העץ", ואם כן מן הדין שהיה אסורים באיסור ערלה.

הגמרא מתרצת:

אכן, לפי ברייתא זו שמברכים "בורא פרי העץ" על הקפריסין, גם קפריסין אסורים באיסור ערלה, אבל אין מזה קושיא על רב, לפי שהוא דאמר רבי עקיבא - רב, שסובר שאין בקפריסין איסור ערלה, סובר כרבי עקיבא, החולק על ברייתא זו, וסובר שקפריסין אינם נחשבים פרי העץ. דתנן במשנה (מעשרות ד, ו): **רבי אליעזר אומר: צלף מתעשר - צריך להפריש מעשר מפירות אלו של הצלף: תמרות ואבינות וקפריסין. רבי עקיבא אומר: אין מתעשר אלא אבינות בלבד, מפני שהוא - האבינה נחשבת פרי, ולא התמרות והקפריסין.** וכשם שסובר רבי עקיבא לענין חיוב מעשר שאבינות נחשבות פרי ולא קפריסין, כך הוא סובר לענין איסור ערלה שאבינות אסורות באיסור ערלה ולא קפריסין, וכדברי רבי^[31].

הגמרא מקשה:

ונימא: "הלכה כרבי עקיבא" - היה לו לרב לומר שהלכה כרבי עקיבא שרק האבינות חייבות במעשר ולא הקפריסין, וממילא נבין גם לענין ערלה שרק האבינות אסורות ולא הקפריסין, ולמה הוצרך רב לפסוק הלכה בפני עצמה לענין ערלה שהקפריסין מותרים?

הגמרא מתרצת:

אי אמר - אם היה רב אומר: **"הלכה כרבי עקיבא"**, הוה אמינא - הייתי אומר שכוונתו לפסוק הלכה כרבי עקיבא **אפילו בארץ - בארץ ישראל**, שאף בצלף של ערלה שבארץ ישראל מותר לאכול הקפריסין. לכן אמר רב שצלף של ערלה שבחוץ לארץ אוכל את הקפריסין, וקמשמע לן - הוא משמיענו שרק בחוץ לארץ מקילים כרבי עקיבא, מפני שכל המיקל באיסור ערלה שבארץ, **הלכה כמותו** באיסור ערלה שבחוץ לארץ, שמכיון שאיסור ערלה בחוץ לארץ הוא מדרבנן, הולכים אחרי דעת המיקל^[32], ומכיון שרבי עקיבא מיקל בצלף של ערלה בארץ ישראל ומתיר לאכול הקפריסין, לכן הלכה כמותו בחוץ לארץ. **אבל** לגבי צלף של ערלה בארץ, לא אמר רב שהקפריסין מותרים, מפני שבארץ ישראל הלכה כרבי אליעזר

על העליו ועל התמרות^[24], אומר: **"בורא פרי האדמה"**, משום שאינם עיקר פרי הצלף^[25]. **ועל האבינות** - על ה"פרחא", שהוא עיקר הפרי, **ועל הקפריסין** - הקליפות הגדילות מסביב לאבינות, אומר: **"בורא פרי העץ"**. הרי שמברכים "בורא פרי האדמה" על העלים ועל התמרות, אף על פי שאין נוטעים הצלף על דעת לאוכלם^[26].

הגמרא מתרצת:

אמר רב נחמן בר יצחק: צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא - אנשים נוטעים צלף גם על דעת לאכול את צמחיו, דהיינו העלים והתמרות, מפני שתלישתם מן העץ אינה מזיקה לאילן^[27], ולכן מברכים עליהם "בורא פרי האדמה", אבל דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא - אין אנשים נוטעים דקל על דעת לאכול הקורא, מפני שתלישת הקורא מן הדקל ממעטת את ענפיו^[28], ולכן אין הקורא נחשב פרי, ומברכים עליו "שהכל" ולא "בורא פרי האדמה".

הגמרא מסיימת:

ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה - אף על פי ששייב שמואל את רב יהודה, שקרא לו "שנון" ואמר שמסתבר כמותו שמברכים על קורא "בורא פרי האדמה", מכל מקום **הלכתא כותיה דשמואל** - ההלכה כדעת שמואל, שמברכים על קורא "שהכל נהיה בדברו".

הגמרא ממשיכה לדון בדיון פרי הצלף:

אמר רב יהודה אמר רב: צלף של ערלה בחוצה לארץ^[29], זורק את האבינות, שהם עיקר פרי הצלף ואסורים באיסור ערלה, **ואוכל את הקפריסין** - הקליפות של הפרי, שאינם נחשבים פרי הצלף ואינם אסורים באיסור ערלה^[30].

הגמרא מקשה:

למימרא - האם זאת אומרת דאבינות פרי וקפריסין לא פירי - שאבינות נחשבות פירות, דהיינו שנחשבות "פרי" העץ, וקפריסין אינם נחשבים "פרי" העץ? **ורמינהו** - יש להקשות סתירה לזה מהברייתא המובאת למעלה: **על מיני נצפה** - על הסוגים השונים של צמחים הגדלים על הצלף. **על העלים ועל התמרות אומר: "בורא פרי האדמה"**, מפני שאינם עיקר פרי הצלף, **ועל האבינות**, שהם עיקר הפרי, **ועל הקפריסין** - הקליפות הגדולות מסביב לאבינות,

הערות

24. ולא על קפריסין. והברייתא המובאת לעיל הסוברת שמברכים "בורא פרי העץ" אף על הקפריסין, נשנית כפי שיטת רבי אליעזר, הסובר שאף קפריסין נחשבים פרי העץ לענין מעשר, והוא הדין לענין ערלה ולענין ברכה.

25. אמנם, רבי אליעזר סובר שהתמרות מחויבות כמעשר, ומכל מקום מבואר בברייתא שעל התמרות מברכים "בורא פרי האדמה" ולא "בורא פרי העץ". והטעם, לפי שאף שהתמרות אינן נחשבות פרי העץ כיון שאינן עיקר פרי הצלף, מכל מקום מחויבות הן במעשר כמו שאר ירקות.

26. כמו כן, אף על פי שמבואר בברייתא שגם על העלים מברכים "בורא פרי האדמה", מכל מקום אין רבי אליעזר מחייב העלים במעשר. והטעם, לפי שכיון שירקות אינם מחויבים במעשר אלא מדרבנן, הקילו רבנן בעלי הצלף ולא חייבים במעשר, ומכל מקום כיון שאנשים נוטעים הצלף על דעת לאכול גם את העלים, מברכים עליהם "בורא פרי האדמה" (עיין רשב"א, ועיין עוד רמב"ן).

27. והיוצא מתוך הסוגיא, שכל שדינו כפרי העץ לענין ערלה דינו כפרי העץ לענין ברכה, ומברכים עליו "בורא פרי העץ"; וכן כל שמברכים עליו "בורא פרי העץ" דינו כפרי העץ לענין ערלה. אמנם חיוב מעשר אינו תלוי בדינים אלו, ויתכן שיהא דבר הנחשב "פרי אדמה" לענין ברכה וערלה, ומכל מקום יהא חייב במעשר כמו ירק (ועיין רמב"ן מדוע אין רבי עקיבא מחייב קפריסין ותמרות במעשר מדין מעשר ירק).

28. עיין רש"י. ועיין חזון איש (כלאים א, ח; ערלה יא, ז) הן אם מה שהולכים אחרי המיקל בערלה בחוץ לארץ, הוא מטעם הכלל הרגיל "ספק דרבנן לקולא", או שיש בוה משמעות מיוחדת.

29. אף על פי שרבי עקיבא אמר דינו לגבי חיוב מעשר של צלף ולא לגבי דינו ערלה, מכל מקום מכיון שלפי דעתו - שאין הקפריסין חייבים במעשר - יוצא שאין בקפריסין איסור ערלה בארץ ישראל, ממילא הוא נחשב "המיקל" גם לגבי ערלה, והלכה כמותו בחוץ לארץ.

30. הכלל שכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ, לא אמר לענין ערלה בלבד, אלא הוא הדין לענין כל מצוות התלויות בארץ (עיין קרושין לה, ב) שנהוגות בארץ מן התורה ובחוץ לארץ מדברי סופרים (עיין שבת קלט, א).

24. בתוך העלים גדלים כמין תמרות, כמו שגדלים בעלים של ערבה (עיין רש"י).

25. אף שהם גדלים על עץ הצלף, מכל מקום אין לברך עליהם "בורא פרי העץ", משום שרק עיקר הפרי נקרא "פרי העץ", אך מכיון שגם הם נחשבים פרי, ראויים הם לכרבת "בורא פרי האדמה" (עיין רשב"א לקמן ד"ה רבי אליעזר).

26. המקשן נוקט שכשם שנוטעים דקל על דעת לאכול התמרים ולא על דעת לאכול הקורא, כך נוטעים צלף על דעת לאכול את הפרחא [האבינות] שהוא עיקר הפרי ולא על דעת לאכול העלים והתמרות.

27. עיין רש"י.

28. רש"י.

29. בתורה נאמר (ויקרא יט, כג): "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם בל עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פריה, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל". אמנם אף על פי שבפסוק כתוב שאיסור ערלה נוהג "כי תבאו אל הארץ", דהיינו בפירות הגדלים בארץ ישראל (עיין קידושין לה, ב - לו, א), מכל מקום במשנה (ערלה ג, ט) שנינו שהערלה אסורה אף בחוץ לארץ מטעם "הלכה". בקידושין לח, ב נחלקו אמוראים אם "הלכה" זו היא מדרבנן, או אם היא "הלכה למשה מסיני" שהוא דין תורה. רש"י מסביר את הסוגיא באן לפי דעת האמוראים שסוברים ערלה בחוץ לארץ "הלכה" מדרבנן (עיין פני יהושע וצל"ח).

30. דינו ערלה נוהגים רק ב"פרי העץ" כמו שכתוב: "ונטעתם בל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריה". רב סובר, שאף על פי שעל הצלף גדלים מינים שונים שראויים לאכילה [אבינות, קפריסין, עלים ותמרות], מכל מקום רק האבינה [ה"פרחא"] שהיא עיקר פרי הצלף נחשבת "פרי העץ" (עיין למעלה הערה 25) ואסורה באיסור ערלה, אבל שאר הדברים הנאכלים הגדלים על עץ הצלף [בולל הקפריסין שהם הקליפות של האבינות] אינם נחשבים "פרי העץ" ואינם אסורים באיסור ערלה. [לקמן בגמרא יתבאר למה העמיד רב את דינו של צלף שבחוץ לארץ.]

31. וכך סובר רבי עקיבא אף לענין ברכה, שעל אבינות מברכים "בורא פרי העץ"

דְּרִיתִּים: (א) קֶלֶחַן מִן
דְּרִיתִּים: (ב) כֶּסֶף
מִרְקָה וְהַטּוֹר וְכֵסֶף
פִּי מִן מִלֵּחַ וְרִבְעִי
פִּיטָה מִשְׁחָה שְׂמֹול הַקֶּלֶחַ
(ו) עִירֻינֹד' כֶּסֶף: (ז)
(ח) קֶנֶב. עִירֻינֹד' כֶּסֶף
גִּינִיָּה: טו' רִ"ה: כ"ד:
כִּמְכֹּזִת י: יג. קְדוּשָׁן
לֵב: (לג): כ"ק: ד': טו':
נִיטְשָׁן: ע"ה: כ"ב: קֶלֶב: טו':
מִג: סְנֵדֶרֶס י: כ' כִּרְחֹשׁ
יט: נִיט' יג: י"ח: (כ)
ט: מִשְׁעֲרֹת עִיר מִשְׁחָה
(י) שִׁנָּה: ד' קֶלֶב
(כ) 'חֹסֶפֶס' סוֹף: ס"ג
(ג) כֶּלֶסֶף: י"ח עֲלֵמָה
שִׁנָּה: ט' לְרִשְׁתָּהּ: ל"ח:
(ה) מִשְׁקָן לְרִשְׁתָּהּ כֶּסֶף
(ז) רִשְׁתָּהּ:

בְּרֹאשׁוֹהוּ שְׂלִיכִי. שְׁלֹכִים
 שֶׁל יָרִיחַ (שְׂבִיחָתוֹ) עָלֶיךָ.
 שְׁלֹכִי יִשְׂרָאֵל יִצְחָק וְיִצְחָק
 בְּיוֹן. **דְּרֵית** **דְּרֵית**
הַרְגָה. שְׁלֹכִי מַמְלֵכַת
 עַד כְּדֹרִים [קִשְׁקֶשׁ לַחֲ].
 חֻלְשֵׁת
 שְׂבָנִים מֵשִׁים [שְׂבַח שְׂבַח].
 קוּרְבָּא. שֶׁן הַדָּל עֲנִשְׁתִּי
 אֲחֵיךָ כֵּלֵךְ שֶׁן הַדָּל עֲנִשְׁתִּי
 אֲחֵיךָ וְלִשְׁנֵי עֲנִיחֵי
 מִתְקַשֶּׁת וְעֲנִשְׁתִּי עַן [קִשְׁקֶשׁ]
 קוּר. קוּר. דְּרֵית שֶׁן הַסֶּפֶק
 עַד הַקֵּל כֵּלֵךְ שֶׁן הַסֶּפֶק
 שְׂעִירֵי יוֹמֹת הַגִּזְמִים
 וְחֻשְׁקָה וְעֲנִשְׁתִּי עַן קִר
 לֵהוּ קוּר וְעוֹבֵן מַמְלֵכַת
 [וְעִירְבֻרָה] עָלֶיךָ. עָלֶיךָ מִן
 אֲחֵיךָ הַטְּעוֹנִים עֲנִי מִירוֹת
 חֻלְשֵׁת וְקִשְׁקֶשׁ יִשְׂרָאֵל
 לֵהוּ אֲחֵיךָ לֵהוּ לֵהוּ לֵהוּ
 לֵהוּ דְּכִדְמָר דְּרֵית מִתְקַשֶּׁת
 חֲסִידִים (בְּרִי צִיחֵ) עָלֶיךָ
 אֲחֵיךָ גִּדְּלוּ הָאֵל וְעַל
 עֲנִיחֵיךָ הַדָּל וְלִשְׁנֵי עֲנִיחֵי
 אֲחֵיךָ שֶׁן בְּרִיחוֹתֶיךָ מִצִּדֵּי
 קִשְׁקֶשׁ יִשְׂרָאֵל [שְׂבַח קִשְׁקֶשׁ].
 מִן שְׁלֹכִי עַד הָאֵל
 וְנִגְמַל לְקוֹר עַן יִמִּים [בִּבִּי]
 עָלֶיךָ. עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 גְּנִי עֲלֵה הָאֵל עָלֶיךָ
 לְעֵלֶם שְׂאֵף עָלֶיךָ מִצִּדֵּי
 לְחֵלֶם לִדְרֹךְ. וְלִשְׁנֵי
 מִתְקַשֶּׁת מִן הַחֲסִידִים לֵהוּ
 גִדְּלוּ [שְׂבַח קִשְׁקֶשׁ] עָלֶיךָ
 שְׁלֹכִי שֶׁן עֲנִיחֵי עָלֶיךָ
 שְׁלֹכִי שֶׁן עָלֶיךָ מִצִּדֵּי
 שֶׁן עֲנִיחֵי עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 וְשֹׁאֵף מִשְׁעוֹת עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 כְּסִידִים מִן הַחֲסִידִים וְלֵהוּ
 יְדוּעַ מִתְקַשֶּׁת. וְבִיבְרִיאָה.
 עָלֶיךָ אֲרַם עָלֶיךָ כְּסִידֵי דוד
 וְסִפְסָפָה עַד אֲרַם יִשְׂרָאֵל
 וְקִשְׁקֶשׁ כִּינּוֹת יִשְׂרָאֵל
 מִתְקַשֶּׁת מִצִּדֵּי עֲסִיקוֹ
 מִתְקַשֶּׁת [קִשְׁקֶשׁ] (קִשְׁקֶשׁ)
 עָלֶיךָ פִּרְסִיךְ עָלֶיךָ לֵהוּ
 מִתְקַשֶּׁת מִצִּדֵּי הָאֵל
 לֵהוּ אֲחֵיךָ מִצִּדֵּי עֲסִיקוֹ
 וְסִפְסָפָה עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 כְּסִידֵי עָלֶיךָ מִתְקַשֶּׁת
 כְּסִידֵי עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 שֶׁן עֲנִיחֵי עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 וְקִשְׁקֶשׁ יִשְׂרָאֵל יְדוּעַ עָלֶיךָ
 עָלֶיךָ עָלֶיךָ עָלֶיךָ עָלֶיךָ
 [מִדְּרֻשֵׁי עָלֶיךָ].

השמן מרר זא בשטיו לכלל דרך
אחילתו ועיקר הפרי לכך נטעוהו
הלך פרי הוא: מאי לאו. מדאמר
שערי מכלל דס"ל בחיטי צפה"א
דחשיב: ופי גרע ממה"א וזו"פ.
היכי חספא לדעתין דלא תבעי
צרכה: וזו"פ. שלמרי"א (6). קריאני.
חולטים שצמעים: דמרי"א היה הנאה.
באחילה: קורא. כך של דקל.
כשנפיו גדלים בכל שנה ושנה כדרך
כל האילנות הטופ בשנה זו כך ובשנה
שניה מתקשה ונעשה עץ: צנן סופו
להקשות. שאם אינו מולשו נעמו
הוא מתקשה עץ: אדעתא דרפוגא.
לאכול כשהוא כך ושמו פוגלא: צ"ף.
מין עץ: אדעתא דרפוחא. שם
פריו: מיני נצפה. הוא לנף. לפי
שגדלים בו כמה מיני אחילה קרי
ליה מיני: תמורות. בתוך העלים
גדלים כמין תמורות וזולטין בעלה
כמו בעלין של ערבה: אביונות.
הוא הפרי: קפריסין. הוא קליפה
גדולה שסביבות האילן כעין קליפה
הגדולה סביב אגוזים דקיס: צ"ף
נשי אינשי אדעתא דשותא. לאכול
את העלים ואת התמורות שאינן
ממעטין את האילן בכך: דקיא לא
נשי אינשי אדעתא. לאכול את
הקורא שהאילנו ממעט ענפי האילן:
ער"ה בחוצה לארץ. מדברי סופרים
הוא: דא"ר הומק"ה בארץ. בערלה
הלכה כמותו בחוצה לארץ. דמיון
דאינה מן התורה הלך אחר המיקל:
גבי מעשר. דהא דר"ע לגבי מעשר
איחמר דמעשר פירות האילן בדא"ר
גופה דרננן שהתורה לא חייבה
לעשר אלא דגן מירוש ויהנה ב"אים
בבב"ם. קסבר מין ירק הוא: (ג.)
צ"ש הוה לא"ה ספק ער"ה וכו' (ט.)
היא מ"מ מסקנא דפירכא דרבינא
הוא ולמימר שאף הפרי עצמו מותר
בחוצה לארץ דהא גא"ר ספק הוא
ומנן ספק ערלה כו': ובסודיא. איס
צונה שנגס דוד והוספה על גבול
ארץ ישראל: ובחוצה לארץ. הלוקח
מן התשדע על הערלה ויודע הוא
שם צפרדעין וקנות ונטיעום: יורד
ולוקח. דימנו אף על פי שספק
הוא אם יציא מן הנטיעום:
ובלבד

דאמר ר' יהודה אמר ר' יוחנן שמן זית כ
העץ אַלמא אע"ג דאין
אע"ג דאשתי במלתי
רית ליה עלוי אחרני
אחרנא בפת וכי איני
לא מברכין עליה בה
שהכל והא"ר זירא
שמואל אקרא חייא ו
עליהו שהכל נהיה ב
בורא פרי האדמה לא
בדברו ולשמעין דח
אשמעין דחייי הודו
אבל דשערי לא לבר
המלח וע"ז הומית א
אינש דשדיל לפומה
עליה כלל קמיל כיון
אמר בורא פרי האדמ
בורא פרי האדמה פיר
להקשות אמר ליה ש
להקשות ומברכין ע
דפוגא דקלא לא נש
ארעתא דהכי לא מבר
ע"ז מיני נצפה על הע
וע"ז הקפריסין אומר
ארעתא דשוחא דקלא
לרב יהודה הלכתא כו
בחוצה לארץ זורק א
וקפריסין לאו פירי ו
בורא פרי האדמה וע
דאמר כר"ע דתנן ר' ב
ר"ע אומר אין מת
הלכה כרבי עקיבא
קמ"ל כל המיקל ב
ונימא הלכה כרבי ע
בח"ל אי אמר הכי ה
אבל גבי ערלה דכא
אשכחיה למר בר רב
דעתך כר' עקיבא דכ
אומרים כלאים בטרם
בערלה הא גופא קשיא
הוא והדר תני אלו ו
קשיא ב"ש ספוקי מסמ
הוה ליה ספק ערלה ו

שמואל וכן א"ר יצחק
מזכירין עליו בורא פרי
ה' בשנתו במלכותו קא ה"נ
יה קאי מי דמי התם
א הכא אית ליה עלויא
ת ליה עלויא אחרינא
ורא פרי האדמה אלא
אמר רב מתנא אמר
קמחא דשערי מברכין
גדברו מאי לאו דחיי
דחיי נמי שהכל נהיה
ישי וכ"ש דשערי אי
האמינא ה"מ דחיי
ך עליה כלל קמ"ל ומי
ומור שהכל נהיה בדבריו
אבל קמחא דשערי הוא
דאית ליה הנאה מיניו
הה ושמואל אמר "שהכל
הוא ושמואל אמר י
ואל ר' יהודה" ששנא
ליה בורא פרי האדמה ו
עיי אינשי אדעתא דקו
כנין עליה והרי צלף ד
לין ועל התמרות אומר
בורא פרי העץ אמר רב
לא נטעי אינשי אדעת
תיה דשמואל: אמר רב
האבינות ואוכל את ה
האבינות ועל מיני נצפה
ל האבינות ועל הקפת
אליעזר אומר צלף מ
אלא אבינות
אמר הלכה כרבי
הלכה כמותו
בחוצה לארץ דר
הנ"מ גבי מ
מדאורייתא אימא
דקא וזיק אבי
ולעביד מר כב"ש
אומרים "אין כלא
צלף ב"ש אומרים
שחייב בערר
ועבדי הכא לר
ערלה בא"י

כן לא שייך ביה כרכה לצורף
 האדמה אלא מיירי בקמחא שקורין
 אשקלא^א סיר או בקמח שעושין
 משבולת שעל שמייבין במור:
לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.
 וסבר גמ' כוונתו דשמואל ו"כ
 אותן ולנבי גפנים דלא נטעי אינשי
 אדעתא דהכי ממדיקין עליהו שהכל
 נהיה בדברו ואותן שקד' כהם רמס
 אוכלים קליפתם התלויה ולא נטעי
 להו אדעתא דהכי למילל להו כהן
 רמס כי אם לאטל הגרעין שלהן
 כשיחשלו מנדק עליהו גמי שהכל
 קליפי
 גרע ממלח וחמית^א דתנן^ב על
 אצטרך סדיא מלח וחמית עבד
 איל^א וקשה לקויאני לא לרבי
 ה בעי ברוכי: "קורא רב יהודה
 כל נהיה ברברו רב יהודה אמר
 שהכל נהיה ברברו הואיל וסופו
 כותהך מסתברא דהא צנון סופו
 לא היא צנון נטעי אינשי אדעתא
 דא וכל היכא דלא נטעי אינשי
 נטעי אינשי אדעתא דפרחא ותנן
 בורא פרי האדמה ועל האבינוות
 נחמן בר יצחק צלף נטעי אינשי
 א דקורא ואע"ג דקפסיה שמואל
 יהודה אמר רב צלף של ערלה
 דקפרסין למימרא דאבינוות פרי
 על העלים ועל התמרות אומר
 יסין אומר בורא פרי העץ הוא
 מעשר תמרות ואבינוות וקפרסין
 בכבד מפני שהוא פרי ונימא
 עקיבא הוה אמינא אפי' בארץ
 בחוצה לארץ אבל בארץ לא
 כל המיקל בארץ הלכה כמותו
 עשר אילן דבארץ גופא מדרבנן
 בח"ל נמי נגזור קמיל רבינא
 נות וקאכיל קפרסין א"ל מאי
 דמקילי טפי דתנן^ב צלף ב"ש
 בם בכרם אלו ואלו מודים שחייב
 יום כלאים בכרם אלמא מין ירק
 לא אלמא מין אילן הוא הא לא
 נומרא והכא לחומרא מ"מ לב"ש
 אסור ובסוריא מותר ובח"ל יורד

סמן לזכר שפ"ב
 כ"ב ח"י ע"ב
 מזמור הלל: ד'
 כ"ב מ"י ח"י חל'
 מלאס הל' כ טו"ש
 יו"ד כ"י ע"ב טו
 כ"ב נ' ח"י ט"י מלמס
 מלכות אסרות הל'
 יא סמג לאון קמט טו"ש
 יו"ד סמן לזכר שפ"ב

רב נסים נאון

אי אמר היה אמינא
 מה הילי מעשר (ירק)
 [אלון] ובראון גוסיה
 משעור בשניו בראון
 מרש השנה כ"א באחד
 בתשרי ראש השנה לשובים
 ולשמיטת
 ולירקות
 ובכריתא (שם דף יב)
 לירקות
 ואמרין לירקות אמר ניהו
 מעשר ירקו חינו קחני
 נאון דרבנן קחני
 דאורייתא
 דאורייתא כירשא אידי
 ודחביה לן אקמה קמט
 קרין נאון דרבנן כל שכן
 דאורייתא ובמסכת יומא
 בפרק יום הכפורים
 (ג) אחא נון חזון
 כרשיין ואכל וינוע ציר
 לעשר וקח מילי דירק
 דרבנן ובתחיל' מסכת
 מעשרות דבני מערבא
 אמרי ירקת מנין איסי בן
 העשר אומר ההעשרות
 לירק מברבריה לפי
 שהכתוב לא זכר אלא זרע
 הארץ ופיר הנין כרתייה
 וכל מעשר הארץ מרור
 הארץ מפיר הנין אבל ירק
 מדרבנן הוא כפרשני:

הנהגות הב"ח

(ב) רש"י ד"ה וזמית
 שגמיה"ל, ח"י פ"י מ'
 מלח: (ג) ד"ה מ"מ לבי"ט
 וכו'. מלה לוי וכולי הא'
 (ד) תנא: ד"ה לא'
 ידענו וכו' ב' בולגו, י"ב
 והוא וכולי כלומר לא
 בולגו: (ה) ד"ה, כיון
 וכו' ונלחן הכהנים, י"ב
 לקח קמן דף ל"ח ע"א
 נגמ מחלח רה:

גליון הש"ס

ב"ה הו"א' וקשה
 אקווינא דמחלח שנת
 דף קט

שאיסור ערלה נוהג בקפריסין^[33].

הגמרא מקשה:

וְנִימָא – והיה לו לרב לומר: **"הֲלָכָה בְּרַבִּי עֲקִיבָא בְּחֻצָּה לְאַרְצָא"**, והיינו מבינים מדבריו שהטעם הוא משום **דְּכָל הַמִּיקָל בְּאִיסוּר עֶרְלָה בְּאַרְצָא הֲלָכָה בְּמוֹתוֹ** באיסור ערלה **בְּחֻצָּה לְאַרְצָא**, ולא היינו מתירים קפריסין בצלף של ערלה בארץ ישראל. ועדיין קשה, למה הוצרך לפסוק הלכה בפני עצמה לענין ערלה שהקפריסין מותרים?

הגמרא מתרצת:

אִי אָמַר הָבִי – אם רב היה אומר כן, שהלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ, **הָיָה אָמִינָא** – הייתי אומר, **שְׁהֵי מִיָּלִי** – דברים אלו, שהלכה כרבי עקיבא בחוץ לארץ, נאמרו רק **לְגַבִּי מַעֲשֵׂר פִּירוֹת הָאֵילָן**, שהרי דברי רבי עקיבא לענין מעשר נאמרו, והייתי חושב שכוונת רב היא שאין הקפריסין בחוץ לארץ חייבים במעשר^[34], ופסק כן בחוץ לארץ מפני **דְּבְּאַרְצָא גּוֹפָא** – שבארץ ישראל עצמה החיוב לעשר פירות האילן הוא **מִדְּרַבְּנָן**^[35]. ולכן היינו אומרים שרב פוטר קפריסין ממעשר בחוץ לארץ, משום שאף אם יטעו בגלל זה ולא יעשרו קפריסין אף בארץ ישראל [שיחשבו שאין קפריסין חייבים במעשר כלל], אין חשש שיעברו על איסור תורה. **אָבֵל גָּבִי עֶרְלָה, דְּבְּאַרְצָא הָאִיסוּר הוּא מִדְּאוּרִיתָא** – מן התורה, **אִימָא** – הייתי אומר, **שֶׁבְּחֻצָּה לְאַרְצָא נִמִּי** – גם כן **נִגְזָר** גזרה שהקפריסין יהיו אסורים באיסור ערלה, שאם נקל בקפריסין של ערלה בחוצה לארץ שמא יבואו להקל גם בארץ ישראל [ויחשבו שאין בקפריסין איסור ערלה כלל], ויעברו על איסור ערלה מן התורה. **קַמְשִׁמַּע לָן** – משמיענו רב שאין גוזרים כך, אלא מותר לאכול קפריסין מצלף של ערלה וכדעת רבי עקיבא.

הגמרא מביאה עובדא בענין אכילת קפריסין מצלף של ערלה בחוץ לארץ:

רַבִּינָא אֶשְׁכַּחִיה – מצא למר בר רב אשי, **דְּקָא זְרִיק אֲבִיוֹנוֹת וְקָאכִיל קַפְרִיסִין** – שהיה זורק את האביונות מצלף של ערלה בחוץ לארץ ואוכל את הקפריסין^[36]. **אָמַר לִיה** רבינא למר בר רב אשי: **מֵאִי דַעְתָּךְ** – למה אתה סובר שמותר לאכול קפריסין מצלף של ערלה בחוץ לארץ? האם משום שאתה נוהג בחוץ לארץ **בְּרַבִּי עֲקִיבָא דְּמִיקָל** בארץ ישראל וסובר שאין קפריסין נחשבים פרי העץ לענין מעשר וערלה, וכל המיקל בערלה בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ^[37]?

הערות

40. בית הלל סוברים שמאחר שהשרשים של הצלף נשארים באדמה משנה לשנה ומהם גדלים הפירות לשנה האחרת, אילן הוא ולא ירק [עיין לקמן מ, א, הערה 43], ולכן מותר לנטעו בכרם (רבינו יונה).

41. עיין הערה 39.

42. עיין לעיל הערות 29 ו-30.

43. כגון אילן שספק אם עברו עליו שלש שנים או לא; או פרדס שיש בו נטיעות של ערלה ושאר נטיעות, ולקט גוי [או ישראל שחשוד לעבור על איסור ערלה] מן הפירות ואין ידוע אם לקט מן הנטיעות של ערלה או משאר הנטיעות (רש"י קידושין לח, ב ד"ה היינו דשני לן).

44. "סוריא" היא מדינת ארם צובה שכבש דוד המלך והוסיפה לגבול ארץ ישראל (רש"י). כיבוש זה נחשב "ביבוש יחיד", ולדעת משנה זו אין לו תוקף של "כיבוש רבים" של כלל הציבור [עיין רש"י גיטין ח, ב ד"ה כיבוש יחיד; תוספות ח, א ד"ה כיבוש], וממילא אין לסוריא דין של ארץ ישראל אלא דינה כחוץ לארץ, ולכן ספק ערלה מותר בה (רש"י קידושין לח, ב ד"ה בסוריא).

45. במשנה זו מבוארת שספק ערלה בחוץ לארץ מותר. לדעת האומר (עיין לעיל הערה 29) שאיסור ערלה בחוץ לארץ הוא מדרבנן, הנה ספק ערלה מותר מטעם "ספק דרבנן לקולא" (אבל עיין לעיל הערה 32, בשם חזון איש). ולדעת האומר שאיסור ערלה בחוץ לארץ הוא הלכה למשה מסיני ואיסורו מן התורה, מכל מקום ספק ערלה מותר, מפני שבך ניתנה ההלכה מתחלה למשה מסיני, שערלה ודאית בלבד אסורה בחוץ לארץ, אבל ספיקה מותר (עיין קידושין לח, ב).

46. הרחוקים מארץ ישראל יותר מסוריא (רש"י קידושין לח, ב ד"ה ובחוצה לארץ).

47. רש"י; עיין רש"י קידושין לח, ב ד"ה יורד.

33. אף על פי ש"הלכה כרבי עקיבא מחבירו" (עירובין מו, ב), מכל מקום נראה לו לרב ששיטת רבי אליעזר לדון הקפריסין כפרי הצלף מסתברת יותר משיטת רבי עקיבא, ולכן חשש לרבי רבי אליעזר והחמיר בארץ ישראל לאסור קפריסין ערלה (עיין רמב"ן).

34. עיין תוספות חולין ו, ב ד"ה והתיר, המבארים מתי היו מעשרין בחוץ לארץ, ועיין רש"י שם.

35. מדאורייתא חייבים לעשר רק דגן, תירוש ויין [ויצהר [שמן וזית] (עיין דברים יב, יז; יד, כג; יח, ד). מעשר שאר פירות האילן וירקות אינו אלא מדרבנן (עיין רש"י, וכן דעת רוב הראשונים). אמנם יש ראשונים שסוברים שמעשר כל פירות האילן הוא מן התורה, ורק מעשר ירק הוא מדרבנן (עיין רמב"ם הל' תרומות ב, א; הל' מעשר א, ט). מפשטות לשון הגמרא באן משמע כדברי רש"י וסיעתו שחיוב מעשר באילן אינו אלא מדרבנן; לדעת הראשונים שסוברים שחיוב מעשר באילן הוא מן התורה יש לתרץ שכוונת הגמרא כאן היא שכל המעשרות בזמן הזה – אחרי חורבן בית המקדש – הן מדרבנן אפילו בארץ ישראל לענין חיוב מצוות התלויות בארץ [ולאו דוקא מעשר אילן], מפני שבטלה קדושת הארץ (עיין צ"ח).

36. אמוראים אלה היו בבבל שהיא בחוץ לארץ.

37. רבינו יונה; עיין להלן לו, ב הערה 25; ועיין דברי רוד (ד"ה אר"י א"ר) שדן בזה בארוכה.

38. עיין רש"י שגורס כאן "דתניא", ועיין למעלה הערה 15.

39. התורה (דברים כב, ט) אוסרת זריעת דגן או ירקות בכרם; איסור זה נקרא "כלאי הכרם". אך מותר לנטוע אילנות בכרם (עיין רמב"ם הל' כלאים א, ו; הל' לבית שמאי נחשב צלף לירק ולא לעץ, מפני שהוא נמוך וקטן (רבינו יונה), ולכן אוסרים לנטעו בכרם (עיין גמרא לקמן).

[illegible]

י"ב ט' טו"ש "ע או"ח ס"י רג
סעיף ח:
כ' י' מ"י פ"ח מהלכות
ברכות הלכה ו' סמג ש"ס
טו"ש "ע או"ח ס"י רב סעיף
:ו

כָּא כ מ״י פ״ה מהל' מ״ש
 ונטע רנעי הלכס ג
 סמג עשן קטו טוש״ע י״ד
 סימן רלד סעיף ג:
 כב ה ט״ז מהל'
 תומה הלכס ד:
 כג ט מ״י פ״ה מהל'
 כללס הל' כ טוש״ע
 י״ד ט רלו סעיף טו:
 כד ט מ״י פ״ה מהלכות
 מאלכות אסורות הל'
 יא סמג לארין קמד טוש״ע
 י״ד סימן רלד סעיף ט י:

אנחנו נשבעים

א"י אמר יחי הוה אמת
 הני מילי מעשר (אמק)
 [אילן] ובראך נוסיה
 מדרבנן. שנסתק
 חשב השנה כפי א' באתר
 משורש השנה האש לשנים
 לשמיטים
 לזניעה
 וליקוטי
 בברייתא (שם ע"ב)
 ליקוטי
 ואמרין לירקות מאי ניהו
 מעשר דין הנינו מותרות
 תנא דרבנן
 וקתני
 דאורייתא
 דאורייתא בירשא אלוני
 הרביעה לוי אקמהנה
 דין תנא דרבנן בלשן
 דאורייתא ובמסכת יומא
 (פס"ג ו' והמפורסם)
 אלא תנא מ' בחזון
 כירשין ואכל ואינו צריך
 לשעור דלוי מילי
 דרבנן ובתחיל' מסכת
 משורות רבי מערבא
 אמר ירוקת מניס און בן
 עקיבא אומר העשירו
 ליק. מרביתן
 שהתבטל וכו' אלא ר' כותבי
 אחר ופירי האין כותבי
 וכל מעשר האין מוצע
 האין מפירי האין ליק
 מרבנן וכו' בדפוסים:

הגהות הב"ח

(א) ר'ש"י ד"ה וזמית
שלמיר"א. כ"ב פ"י מי
מלח: (ב) ד"ה מ"מ לנ"ש
וכו'. ערלה וכו' וכו' והא
מ"מ: (ג) תוס' ד"ה לא
יערענו וכו' או כולעו. כ"ב
והא וכולע כלומר או
כולעו: (ד) ד"ה. כיון
וכו'. ונרא' להבדיל. כ"ב
עין לקמן דף ל"ח ע"א
גבי שחטא כרה:

גלייז העש"ס

גמ' הואיל וקשה
לקויאני כדאיחא שבת
דף קט:

יִיעָרְעֵנוּ. פִּירֵשׁ לַהֲסוּפּוֹ וְאִם אִיכּ פִּלְגוֹ וְלִימֵנו דְּדִידָה
מֵאִי אִירָא ע"י אֲנִיגְרוֹן אֲפִילוּ בְּעִינֵיהּ שְׂרִי בִלְעָנוּ לְאֶלְמֵר דִּהָא
אִינוּ אֲסוּר אֲלָא לְעִרְעֵר דִּהֵינוּ לַהֲסוּפּוֹ ע"כ פִּי הִר"י לֹא יִיעָרְעֵנוּ
בְּבִלְעִיהּ בְּלֹא שְׂחִייה שְׂכַל שְׂחִייה שְׂאִינָה אֲלָא לְרִפּוּאָה קְרִי לִיהּ
אֲחִפִּי

ומתחיל ממש דקא מוכחא מילתא
לרפואה קא מכין ח"י ים לייסב
פירוש רש"י לא יערענו להשמות
וצל נותן הוא לתוך איגרון ואפילו
השמותו לא בולעו (א) צניינה בלא
השמה: **כיון** דאית ליה הנאה
צניינה בשי ברובי, ונרמקין הדברים (ג)
אם אדם שמה (ב) משקין אם המשקין
יעים לשחות לית ליה הנאה מינה
וא צני ברובי ואי אית ליה הנאה
צניינה בלא הרפואה צני ברובי:
ה**לכתא** שכתוב בספרים לא
גרס' לשון ח"י אגורא
עד קמחא וכו': **קמחא** דהיי"ו
וראה בלא מייר קמחא ממש דאם
כן לא שיכח ציה ברבה דבורא פרי
האדמה אלא מייר קמחא שקורין
לשקלא"טיר או קמחא שעשין
משבולת שזעל שמייבין בתנור:
נשי אינש אדעתא דקרא.
וסבר גמ' כוונתו דשמואל וא"י
זוהן יולדי נפשים דלא נטעי אינש
אדעתא דהכי מזבנינן עלייהו שהכל
היה דבדנו ואותן שקד' כשהם רבים
אוחלים קליפתם החלווה ולא נטעי
א"י אדעתא דהכי למיכל להו כשהן
רבים כי אם לאכול הגרעינים שלהן
שיתבשלו מדרך עלייהו נמי שהכל:
קלפיו

ע' ממלח' וזמית' ד' דתנ' ע' עבד' שרד' מלח' וזמית' עבד' * וקשה לקויאני לא לברך עי' ברוכי' " קורא רב יהודה נהיה בדברו רב יהודה אמר כל נהיה בדברו הואיל וסופו לתק' מסתברא דהא צנון סופו היא צנון נטעי אינשי אדעתא וכל היכא דלא נטעי אינשי אינשי אדעתא דפרחא ותנן א פרי האדמה ועל האביונות מן בר' צחק צלף נטעי אינשי וקורא ואע"ג דקלסיה שמואל דהא אמר רב צלף של ערלה ריסין למימרא דאביונות פרי העלים ועל התמרות אומר אומר בורא פרי העץ הוא שר תמרות ואביונות וקפריסין ד מפני שהוא פרי ונימא בא הוה אמינא אפי' בארץ צעה לארץ אבל בארץ לא המיקל בארץ הלכה כמותו אילן דבארץ גופא מדרבנן ח"ל נמי נגזור קמ"ל רבינא וקאכיל קפריסין א"ל מאי מוקי' טפי דתנן צלף ב"ש בכרם אלו ואלו מודים שחייב כלאים בכרם אלמא מין ירק אלמא מין אילן הוא הא לא יא והכא לחומרא מ"מ לב"ש יורד ובסוריא מותר ובח"ל יורד ולוקח

דכולהו שלקי א"כ * הוה ליה אנגירון עיקר
 וישמן מפל ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר
 ועמו מפלה מברך על העיקר ופוסט את
 המפלה הכא במאי עסקין^ז בחושש בנרגו
 דתניא^ח החושש^ט בנרגו^י לא יערענו בשמן
 תחלה בשבת אבל נותן שמן הרבה לתוך
 אנגירון וכולע פשיטא^כ מהו דתימא כיון
 דלרפואה קא מכין לא לברך עליה כג
 קמיל^ל יכיון דאית ליה הנאה מיניה בעי
 ברכוי: קמחא דחיטי רב יהודה אמר בורא
 פרי האדמה ורב נחמן אמר^מ שהכל נהיה
 בדבריו א"ל רבא לרב נחמן לא תפלוג עליה
 דרב יהודה דר' יוחנן ושמואל קיימי כוותיה
 דאמר^נ רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יצחק
 א"ר יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי
 העץ אלמא אע"ג דאשתני במלתיא קאי ה"ג
 אע"ג דאשתני במלתיא קאי מי דמי התם
 לית ליה עלויא אחרינא הכא אית ליה עלויא
 אחרינא בפת וכי אית ליה עלויא אחרינא
 לא מברכין עליה בורא פרי האדמה אלא
 שהכל והא"ר יוחנן אמר רב מתנא אמר
 ששמואל^ס אקרא חיטא וקמחא דשערי מברכין
 עליהו שהכל נהיה בדברו מאי לאו דחיטי
 בבורא פרי האדמה לא דחיטי נמי שהכל נהיה
 בדברו ולשמעינן דחיטי וכ"ש דשערי אי
 אשמעינן דחיטי הוה אמינא ה"מ דחיטי

אבל דשערי לא לברך עליה כלל קמ"ל ו
המלה ועל הוזמית אומר שהכל נהיה בדרבנן
אינש דשדי לפומיה אבל קמחא דשערי הוא
עליה כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה
אמר בורא פרי האדמה ושמואל אמר שהכל
בורא פרי האדמה פירא הוא ושמואל אמר
להקשות אמר ליה שמואל לרב יהודה ששינא
להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה
דפוגלא דקלא לא נמעי אינש אדעתא דקור
אדעתא דהכי לא מברכין עליה והרי צלף דב
ע"י מיני נצפה על העליו ועל התמורות אומר
ועל הקפרסין אומר בורא פרי העץ אמר רב
אדעתא דשותא דקלא לא נמעי אינש אדעת
לרב יהודה הלכתא כותיה דשמואל אמר רב
בחוצה לארץ זורק את האבינות ואוכל את
וקפרסין לאו פירי ורמיניהו על מיני נצפה
בורא פרי האדמה ועל האבינות ועל הקפר
דאמר כר"ע דתנן רבי אליעזר אומר צלף מת
ר"ע אומר אין מתעשר אלא אבינות
הלכה כרבי עקיבא אי אמר הלכה כרבי
קמ"ל כל המיקל בארץ הלכה כמותו
ונימא הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ ד
בח"ל אי אמר הכי הוה אמינא הני"מ גבי מ
אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא
אשכחיה לר' בר רב אשי דקא זריק אבי
דעתך כר' עקיבא דמיקל ולעביד מר כב"ש
אומרים כלאים בכרם וב"ה אומרים אין כלא
בערלה הא גופא קשיא אמרת צלף ב"ש אומ
הוא והדר תני אלו ואלו מודים שחייב בער
קשיא ב"ש ספוקי מספקא להו ועבדי הכא לר
הוה ליה ספק ערלה ותנן ספק ערלה בא"י

דבֿרֿוֹהוּ שְׁלָקִי, כֹּל מִינִי יִרְק־שָׁלוֹם: הַחוּשֵׁשׁ בְּגִדּוֹ, וְזִרְק־לָמֶחַ פִּי
שֶׁמֶן הַרְבֵּה דְּהוּא לִיה שֶׁמֶן עֵינַי וְאִיגִירוֹן טַפֵּל: אִם יִצְרְעֵנוּ בִּשְׁמֹן,
בְּשֶׁבֶת דְּמַשִּׁי לִיה בְּחוֹךְ גִּרְזוֹ וְאִינוּ בִּזְלוֹעַ וְכִין לֵאל בִּלְע לִיה מוֹכַח
מִלִּילָחַ דְּלִרְפוּאָה הוּא וְחֻכְמִים גִּזְרוּ עַל כֹּל רְפוּאוֹת הַגִּבְרוֹת מִשּׁוֹם
שְׁחִיקָה סְמִינִס שְׂחִיף מִלֵּאכָה:
תַּחֲדָה, כְּלוֹמֵר לִכְתּוּמָה לֹא יִמָּן
הַשֶּׁמֶן צִפּוֹ לָשׁ עֲרֵעוֹר כִּי אִם
לָשׁ צִלְעָה וְאִם בֵּאל לִכְסֵהוּתוֹ יִשְׁהוּ:
דְּאִית לִיָּה הִנָּה מִינִיָּה, לְבַד הַרְפוּאָה
יֵשׁ לִי הִנָּה לְאִתְּרָהּ, וְהַלְכָה וְכוּ' עַד
פֶּטֶר לֵרוֹ לֹא אִתְּרָהּ וְכוּ': הוּא:
קִמְחָא דְּחִיטִּי, אוֹכֵל קִמְחַ טַמִּיס כְּמוֹת
שְׂחִיף: בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה, כְּשֶׁאֵר
טוֹסֵס חֲטִין דְּחִיטִּי לִקְמֵן בְּפִרְקִין
(ד' ב.) שֶׁמֶצֶךְ בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה:
דְּאִשְׁתֵּנִי, וְגֵרַע הוֹאִיל וְלֹא אִשְׁתֵּנִי
לְעִלְיָה מַעֲלִימָח: בְּמַלְתִּיה אִתִּי.
וְהוּא לִי כְּסוּס חֲטִין: הָכָא אִתִּי
וְהוּא יִשְׁתֵּנִי אֲדָרְבָּא וְלִרְבִּי אֵל מַלְלֵי

לעזר דעם

ש"מיר"א. פירוש ומית,
מי מלת, זיר מלת (שיטה
מקובלת סס):
אישק"אמיר. פירוש
קמת שאינו נטחן כ"כ ויש
בו עדיין טעם חטה
(חוספות הרא"ש):

לְהַחֲזִיק בְּכָל הַיּוֹם

כשנעפיו גדלים ככל שנה ושנה נדוך
כל האילנות העוסף בשנה זו רך ובשנה
שניה מתקשה ונעשה עץ: צנון פופו
דחקשות. שאס אינו מולשו בעמו
הוא מתקשה כעץ: אדעתא דפוגלא.
לאכלו כשהוא רך ושמו פוגלא: צץ.
מין עץ: אדעתא דפרהא. סס
פרוי: מיני נצפה. הוא נלף. לפי
שגדלים ביו כמה מיני אכילה קרי
ליה מיני: תפרות. בחוך העלים
גדלים כמין חמרות וזולטין בעלה
כמו בעלין של ערבה: אבינות.
הוא הפרי: קפריסין. הוא קליפה
דולה שסביבות הפרי כעין קליפה
הגדילה סביב אגוזים דקין: צץ.
נשי אינשי אדעתא דשומא. לאכול
אח העלים ואח התמרות שאין
ממעטין אח האילן בכך: דקלא לא
נשי אינשי אדעתא. לאכול אח
הקורא שהאכלו ממעט ענפי האילן:
ערפה בחוצה פריה. מדברי סופרים
הוא: דבא המיקף בארץ. דעלה
הלכה כמותו בחוצה לארץ. דמיון
דאינה מן הסורה הלך אחד המיון:
גבי מעשר. דהא דר"ע לגבי מעשר
איחמר דמעשר פירות האילן נבאך
נופה דרבנן שהסורה לא חייבה
לעשר אלא דגן חירוש ויזהר: ב"איים
בברם. סקנר מין ירק הוא: מ"א
ל"בשי דהוה י"ח ספק ערפה וכו' (3).
האי מ"מ מסקנא דפירכא דריבנא
הוא ולמימר שאף הפרי עצמו מותר
בחוצה לארץ דהא נאך ספק הוא
ותנן ספק ערלה כו' ובסוריא. ארס
נזבה שכבש דוד והוספה על גבול
ארץ ישראל: ובחוצה לארץ. הלוקח
מן החשוד על הערלה ויודע הוא
שום צפרדסו וקונו ונעטיו: יורד
יורק. אדמו אף על פי שספק
הוא אס יציא מן הנמיעות:
ובלכד

{קידושין לח:}.

באופן שאותו מִגֵּן ישנו **בין בתלש** - כשהפרי תלוש מן העץ, **בין במחובר** - כשהפרי מחובר לעץ, אבל **הכא** - כאן בקפרס של צלף, **במחובר** - כשהפרי מחובר לצלף, **איתיה** - ישנו לקפרס, אבל **בתלש** - כשהפרי תלוש מן העץ, **ליתיה** - הקפרס אינו קיים, שהקפרס נופל מהפרי כשהפרי מתבשל, ולכן אין קפריסי צלף נחשבים כשומר לפרי לענין ערלה.

הגמרא מקשה על חילוקו של רבא:

איתיה אבני - אבני הקשה על רבא ממשנה (עוקצין ב, ג): **פיטמא של רמון** - הפרח שבראש הרמון^[5] **מצטרפת** עם הרמון עצמו להשלים לשיעור "ביצה" של טומאת אוכלים^[6], **והנץ שלו**, כמין שער הגדל מסביב לפיטמא^[7], **אין מצטרף** להשלים לשיעור "ביצה" של טומאת אוכלים, והנה **מדקאמר** התנא: **הנץ שלו אין מצטרף** לרמון להשלים לשיעור טומאת אוכלים, **אלמא דלאו אוכל הוא** - הרי שאין הנץ נחשב אוכל וחלק מגוף הפרי, ומכל מקום **תנן** במשנה **גבי ערלה** (ערלה א, ח): **קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים, והנרענין** של פירות, **חייבין בערלה**, והנה, אחרי שהנץ של רמון אינו אוכל [כמו שמוכח מהמשנה בעוקצין], על כרחנו שהטעם שהוא חייב בערלה היינו משום שנחשב כשומר לפרי [ונתרבה לאיסור ערלה מ"את" פרי, הטפל לפרי]^[8], והרי הנץ כשהוא מתיבש נופל מעל הקליפה, ואינו שומר על הרמון כשהוא תלוש מן העץ, ואף על פי כן נחשב כשומר לפרי ואסור באיסור ערלה, ואם כן הוא הדין בקפרס של צלף, אף שאינו שומר לפרי בתלש, מכל מקום יהא נחשב שומר ואסור באיסור ערלה.

מתוך קושיא זו חזר בו רבא והגדיר "שומר לפרי" באופן אחר: **אלא אמר רבא: היכא אמרינן** - באיזה אופן אומרים **דנעשה להו** - שדבר המִגֵּן על הפירות נחשב **כשומר לפרי**, ונאסר באיסור ערלה, **היכא דאיתיה** - באופן שאותו מִגֵּן ישנו על הפרי **בשעת גמר פירא** - בשעת בישולו של הפרי; וכן הנץ של רמון ישנו על הרמון בשעת בישולו, ולכן הוא נחשב שומר לפרי ונוהג בו איסור ערלה, אבל **האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא** - הקפרס הזה אינו קיים בשעת בישולו של הפרי, שהרי כשמגיע הפרי סמוך לבישולו הקפרס נופל ממנו^[9], ולכן אין לו דין שומר לפרי ואין איסור ערלה נוהג בו.

ולוקח - כלומר, מותר לו לקחת פירות מן החשוד [או מן הגוי], אף על פי שיכול להיות שיביא לו מן הערלה, **ובלבד שלא ירָאנו** הלוקח כשהוא **לוקט** הפירות מן הנטיעות של ערלה^[1], ושואל רבינא את מר בר רב אשי: אחרי שמצאנו לדעת בית שמאי שאביונות של צלף ספק ערלה הן ולא ודאי ערלה, הרי "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ"^[2], ואם כן מותר לאכול האביונות בחוץ לארץ, ולמה אתה זורק אותן?

מר בר רב אשי עונה לרבינא:

יש הבדל בין לפסוק כרבי עקיבא בחוץ לארץ לבין לפסוק בבית שמאי בחוץ לארץ. **רבי עקיבא במקום רבי אליעזר** - כשנחלק רבי עקיבא על רבי אליעזר לענין קפריסין אם נחשבים כפרי העץ, **עבדינן בנותיה** - אפשר לנהוג כמותו, שאין דברי רבי אליעזר מבטלים את דברי רבי עקיבא, ולכן סומכים על שיטת רבי עקיבא בחוץ לארץ ואוכלים קפריסי ערלה, **ובית שמאי במקום בית הלל** - אבל כשנחלקו בית שמאי על בית הלל, **אינה משנה** - דברי בית שמאי כלפי דברי בית הלל בטלים לגמרי^[3], ואם כן אביונות ודאי ערלה הן בבית הלל ואסורות בחוץ לארץ.

הגמרא מקשה על ההיתר לאכול קפריסין של ערלה בחוץ לארץ: **ותיפוק ליה** - הרי מן הדין שקפרס [קליפה] של ערלה יהא אסור מפני **דנעשה** - שנחשב **שומר לפרי, ורחמנא אמר** - והתורה אמרה לגבי איסור ערלה (ויקרא יט, כג): **"וערלתם ערלתו את פריו"**, ודורשים המלה **"את"** שבאה לרבות אף את **הטפל לפרי** לאיסור ערלה^[4], **ומאי ניהו** - מהו הטפל לפרי? הוא **השומר לפרי**, דהיינו החלק שִמְגֵן ושומר על הפרי, שאף הוא אסור באיסור ערלה אף על פי שאינו פרי מצד עצמו, ואם כן, מן הדין שקפריסין יהיו אסורים באיסור ערלה לפי שהם שומרים לפרי, ולפי זה יקשה, איך התירו רב ומר בר רב אשי לאכול קפריסי ערלה בחוץ לארץ מטעם שאינו פרי העץ? הרי אף על פי שאינם חייבים במעשר משום שאינם נחשבים פרי העץ [כדעת רבי עקיבא], מכל מקום מן הדין שינהוג בהם איסור ערלה משום שהם שומרים לפרי.

הגמרא מתרצת שאין לקפריסין דין שומר לפרי לענין ערלה:

אמר רבא: היכא אמרינן - באיזה אופן אנו אומרים דבר המִגֵּן על הפרי **נעשה שומר לפרי** ואסור באיסור ערלה, **היכא דאיתיה** -

הערות

1. יש חילוק בין סוריא לשאר מקומות בחוץ לארץ. בסוריא ספק ערלה מותר, אבל אסור לומר לחשוד או לגוי: לך רד ולקוט פירות מפרס שיש בו ערלה, ואף על פי שאחרי שלקט החשוד הוא ספק ערלה, שהרי אין הלוקח יורע אם לקט הפירות מנטיעות של ערלה או משאר הנטיעות, מכל מקום כל זמן שלא נלקטו הפירות אין כאן ספק ערלה, שהרי יורע איזו נטיעות הן ערלה ואיזו נטיעות אינן ערלה, ה"ספק ערלה" נעשה על ידי הלקיטה, ולכן אסרו חכמים ללכת לכתחלה ולומר לחשוד ללקוט פירות ולעשותם "ספק ערלה". דק הפירות שנלקטו על ידי החשוד או הגוי מעצמו - וכשבא הלוקח לקנותם כבר ספק ערלה הם - מותרים אף בסוריא. מה שאין כן בשאר מקומות בחוץ לארץ הקילו חכמים בדיון זה, והתירו לכתחלה לומר לחשוד או לגוי: לך ולקוט פירות מפרס שיש בו ערלה, אף על פי שעל ידי הלקיטה נעשה "ספק ערלה" (עיין רש"י כאן וקדושין לח, ב; הגהות הב"ח שם, וב"ח י"ד רצד; מאירי, ר"ן ותוספות ר"י הוקן שם; חזון איש קידושין, קמח).

2. רבינו יונה.
3. בדרך כלל ההלכה לעולם היא כדעת בית הלל ולא כדעת בית שמאי, ולכן הענין שנחלקו בו בית שמאי ובית הלל נחשב אצלנו כמחולט כדעת בית הלל, ואין בו צר של ספק.
4. בהרבה מקומות בש"ס רודשים את המלה "את" לרבות דבר נוסף (עיין פני יהושע).
5. כעין הפרחים שבראש התפוחים והחבושים (רש"י). לפי הרמב"ם בפירוש המשניות והרע"ב בעוקצין שם, ה"פיטמא" היא הבלטה כעין ראש דר היוצא בראש הרמון באמצע הפרח.
6. אין אוכל טמא מטמא אוכלים [או משקים] אחרים במגעם אלא כשיש בו

7. עיין רש"י חולין קיח, ב ד"ה הפיטמא; ר"ש ורע"ב, עוקצין שם. הנץ ברמון הוא כמו הקפרס באביונות (רש"י), שהוא שומר על הדמון ונופל ממנו בעודנו מחובר בעץ.

8. רש"י, ומטעם זה אף קליפי הרמון והאגוז שאינם ראויים לאכילה אסורים באיסור ערלה, לפי שהם שומרים לפרי, ומה שערלה נוהגת בגרעיני פירות, אף על פי שאינם שומרים לפרי, עיין תוספות (ר"ה קליפי), רא"ש (סימן ד), ורשב"א (ד"ה קליפי).

9. אף שהנץ דינו כשומר לפרי, ושומר מצטרף לפרי להשלימו לשיעור טומאת אוכלין [שמטעם זה הפיטמא מצטרפת לרמון להשלימו לשיעור טומאת אוכלין; עיין עוקצין א, א], מכל מקום אין הנץ מצטרף להשלים לשיעור, לפי שהנץ הוא שומר על גבי שומר [שהוא נמצא על גבי הפיטמא], ושומר על גבי שומר אינו מצטרף לפרי; רק שומר הנמצא על הפדי עצמו - כמו פיטמא או קליפת האגוז והדמון - מצטרף לפרי (רש"י ד"ה אין מצטרף, על פי הגמרא חולין קיט, ב).

10. סברת רבא היא שאין פרי נחשב "פרי" עד שעת בישולו; לפני בישולו עדיין אין עליו שם פרי ולא נאסר באיסור ערלה [שאין איסור ערלה אלא על פרי, שנאמר: "וערלתם את ערלתו את פריו"]. ולכן שומר שנוהג בו דין ערלה מצד שהוא טפל לפרי, הוא רק אם ישנו על הפרי בשעת בישולו, שאז נעשה "פרי" וחל עליו - ועל שומרו - איסור ערלה, ולכן, קפרס שנופל לפני שהאביונה בשלה ונעשית פרי, הרי מעולם לא נעשה שומר וטפל ל"פרי". מה שאין כן הנץ של רמון ישנו בשעת בישולו והרי שומר לפרי הוא.

הגמרא מקשה על הגדרה זו:

איני – האמנם כן, שמגן הנופל מן הפרי קודם ביטולו אינו נחשב שומר לפרי לענין ערלה? **והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה: הני מתחילי דערלה אסורי** – השומרים הגדלים מסביב לתמרים בקטנם^[10] אסורים משום ערלה **הואיל ונעשו שומר לפירי. ושומר לפירי אימת הוי** – ומתי הוא שומר על התמרים? **בכופרא** – כשהתמרים קטנים קודם ביטולם, אבל כשהתמרים גדולים הוא מתייבש ונופל, ואף על פי כן קא קרי ליה – רב נחמן קורא לו: **”שומר לפירי”**. הרי שמגן שנופל קודם ביטול הפרי גם כן נחשב שומר לפרי ואסור משום ערלה. ואם כן הוא הדין שקפרס של ערלה צריך להיות אסור מדין שומר לפרי, אף על פי שנופל לפני ביטול הפרי^[11].

הגמרא מתרצת:

רב נחמן הסובר ש”מתחל” נחשב שומר לפרי אף על פי שנופל קודם ביטול התמר, **סבר לה רבי יוסי**, הסובר שתמר קטן נחשב פרי אף על פי שלא נגמר ביטולו, ולפיכך שומר שלו נחשב שומר לפרי. דתנן במשנה (ערלה א, ז): **”רבי יוסי אומר: סמדר – ענב קטן קודם ביטולו”**^[12], **אסור באיסור ערלה, מפני שהוא פרי**, אף על פי שעוד לא הגיע לביטולו. וכשם שסובר רב יוסי שסמדר נחשב פרי, הוא הדין שתמר קודם ביטולו נחשב פרי, ולכן ה”מתחל” של תמר נחשב שומר לפרי אף על פי שנופל קודם ביטול הפרי, ואסור משום ערלה כדברי רב נחמן^[13]. **ופליגי רבנן עליה** – אבל חכמים חולקים על רבי יוסי שם במשנה^[14], וסוברים שסמדר אינו אסור באיסור ערלה מפני שאינו נחשב פרי; והוא הדין לדעתם שאין תמר קטן נחשב פרי, וממילא אין ה”מתחל” של התמר הקטן נחשב שומר לפרי ואין בו איסור ערלה. ואף על פי שרב נחמן פוסק להלכה כרבי יוסי ואסור מתחילי התמרים, מכל מקום ההלכה היא כרבנן, לפי הכלל ש”יחיד ורבים הלכה כרבים”, ופירות קודם ביטולם אינם נחשבים “פרי”; והוא הדין האביונות בעוד שהקפריסין מחוברים להן אינן נחשבות “פרי”, ומשום כך אמר רבא שאין הקפריסין נחשבים שומרים לפרי.

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

מתקיף לה – הקשה על זה **רב שימי מנהרדעא: ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה** – וכי חכמים שנחלקו עם רבי יוסי בדין סמדר, חולקים עליו גם בדין שאר פירות האילן [חוץ מן הענבים]? **והתנן** – הרי שנינו במשנה (שביעית ד, י): **”מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית** – מאיזה זמן אסור לקצוץ אילנות בשביעית? כלומר: באיזה שלב מצמיחת הפרי, הוא נקרא “פרי” של שביעית שאסור להפסידו^[15]? **בית שמאי אומרים: אסור לקצוץ כל האילנות משויצואו** – משיתחילו להוציא את הפרי^[16]. **ובית הלל אומרים:**

החרובין אסור לקוצצם **משויצאון** – משיראו בהם כמין שרשרות של חרובים [אבל לפני כן מותר], **והגפנים** אסור לקוצצם **משויצאון** – מוזמן שהענבים גסים כ”גרוע”^[17], **והיתים** **משויצאון** – משיגדל הנץ סביב לזית. **ושאר כל האילנות**, אסור לקוצצם **משויצאון** – משיתחילו להוציא את הפרי. **ואמר רב אסי: מהו שיעור “גרוע”?** **הוא בוסר** **הוא גרוע** – כל מקום שהזכר “בוסר”^[18], היינו “גרוע”, כלומר: שניהם דבר אחד הם, **והוא פול הלכן**.

והגמרא מפסיקה את הקושיא לבאר דברי רב אסי:

פול הלכן סלקא דעתך – וכי יעלה על דעתך שרב אסי מתכוון לומר שבוסר הנקרא “גרוע” הוא פול הלכן? הרי הוא עוסק בענבים ולא בפולים! **אלא אימא** – אמור, שרב אסי התכוון לומר **ששיעורו** של בוסר שנקרא “גרוע”, הוא פגודל של **פול הלכן**. ורב אסי מלמדנו שרק משהגיעו הענבים לגודל של פול הלכן אסורים בית הלל לקצוץ את הגפנים בשביעית ולא לפני כן; שלפני שהגיעו לגודל של פול הלכן אין על הענבים תורת פרי ואין איסור להפסידם בשביעית.

הרי למדנו מדברי רב אסי, שלפי בית הלל אין הענבים נחשבים “פרי” לפני שהגיעו לשיעור “בוסר”. והנה, ענבים באים לכלל סמדר לפני שבאים לכלל בוסר; ואם כן מבואר במשנה לדעת בית הלל שאין לסמדר שם פרי. ומתוך כך מקשה רב שימי על רבא:

מאן שמעת ליה דאמר – מי הוא זה הסובר שבוסר אין – כן נחשב פרי, **וסמדר לא** נחשב פרי? **רבנן** סוברים כך, שחולקים על רבי יוסי לענין ערלה וסוברים שסמדר אינו אסור באיסור ערלה, ואם כן מבואר שבית הלל במשנה בשביעית סוברים כרבנן שחולקים על רבי יוסי^[19], שהרי לדעת רבי יוסי יהא אסור לקצוץ גפנים בשביעית משהגיעו הענבים לשיעור סמדר. ואף על פי כן, **קתני** – שנינו במשנה שגם לבית הלל אסור לקצוץ **שאר כל האילנות משויצאון** את הפרי, דהיינו שמזמן שיתחילו להוציא את הפרי כבר נחשבים “פירות” ואסור להפסידם בשביעית. הרי, שלענין שאר פירות [חוץ מענבים, חרובים וזיתים] מודים רבנן לרבי יוסי שנחשבים “פרי” בתחלת יציאתם מן העץ^[20], ואם כן אף לרבנן האביונה נחשבת “פרי” בזמן שהקפרס נמצא עליה, וכן יש לתמר שם פרי בזמן שה”מתחל” נמצא עליו. ויקשה מזה על רבא, הסובר שאין הקפרס נחשב שומר לפרי לפי שנופל מן האביונה לפני ביטולה.

מתוך קושיא זו חזר בו רבא והגדיר ה”שומר לפרי” באופן אחר:

אלא אמר רבא: היבא אמרינן – באיזה אופן אומרים, **דהוי שומר לפרי** – שדבר המגן על הפרי נחשב שומר לפרי ונאסר באיסור ערלה, **היבא דכי שקלת ליה לשומר מניי פירא** – באופן שאם תסיר את השומר ימות הפרי, דהיינו שהפרי יתייבש^[21]. **הבא** – כאן בקפרס, **פי**

הערות

10. ה”מתחל” בתמר הוא כמו הקפרס באביונות (רש”י); שניהם שומרים על הפרי ונופלים קודם ביטולו של הפרי.
11. כלומר, הגמרא מוכיחה מדברי רב נחמן שהתמר קרוי “פרי” אף לפני ביטולו, וכל עליו איסור ערלה, וממילא גם השומר שלו נאסר באיסור ערלה מדין טפל לפרי. ואם כן, גם האביונה של הצלף נחשבת פרי לפני ביטולה ונאסרת באיסור ערלה, היא והקפרס שעליה.
12. הענב קרוי “סמדר” אחרי שנופלים פדחי הגפן, וכל גרגיר של ענב נראה לעצמו (רש”י), עיין שיר השירים ב, יג, טו; ז, יג.
13. והוא הדין שקפרס נחשב שומר לפרי ואסור משום ערלה אף על פי שנופל קודם ביטולו.
14. לשון המשנה במסכת ערלה הוא: “העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה”. רבי יוסי אסר סמדר מפני שהוא פרי.
15. אף על פי שיש איסור בללי להשחית עץ מאכל (עיין דברים כ, יט-כ), מכל מקום אם האילן מוציא פירות מעטים (עיין דמכ”ה הל’ מלכים ו, ט), או אם העצים שוים יותר מהפירות [לעשות מהם קורות וכדומה], אין איסור “לא תשחית” (עיין במפרשי המשנה בשביעית שם, ותוספות כאן). אבל בשביעית אסור לקצוץ אילן שיש עליו פירות בכל אופן; והטעם, מפני שלענין פירות שביעית נאמר בתורה (ויקרא כה, ו): “והיתה שבת הארץ לכם לאכלה”, ודרשו חכמים “לאכלה ולא להפסד”.
16. עיין רש”י, אבל עיין רש”י פסחים נב, ב ד”ה משויצאון.
17. להלן בגמרא יבואר מהו שיעור “גרוע”.
18. “בוסר” הוא ררגה מטויימת בגידולו של הענב (ראה, לדוגמה, ישעיהו יח, ה; ירמיהו לא, כח).
19. אבל לולי דברי רב אסי שגרוע הוא בוסר, היה אפשר לפרש שגרוע הוא סמדר, ובית הלל סוברים כדבי יוסי ולא כרבנן (רש”י פסחים נג, א).
20. “משויצאון את הפרי” היינו שהגיעו לשיעור “סמדר”; כלומר, בשאר פירות מורים רבנן לרבי יוסי שסמדר נחשב פרי (חזון איש שביעית ז, כ).
21. כגון “מתחל” של תמר וגן של רמון שהם שומרים על חיות הפרי, ואם יסירו ימות הפרי [וכמו שיתבאר מיד בגמרא לענין רמון], ולכן אסורים הם באיסור ערלה מדין שומר לפרי.

ביצד מברכין פרק ששי ברכות

מסורת הש"ס

זאל לוקט מן הגמיעות: איזא משנה.
פוק זיין. דא נמי ר' עקיבא דאמר
ו לעגן עגלה אסורי קפרסין דהוה
וופו שטפל הימנו כשמגיע להבשל:
שיטמא ע"ר רמון. הפרט באראסן
כען שט' תפוסים וולקספרגלין;
מצטרפת. לכביה לטומאה אוחלין;
הגין ש"ה. נן גרמון כקפרס
באוימות. אין מצטרף. אע"פ
דקי"ל בעדור הדרוטוב (ד' קף);
סומים מנערסין לטומאה
דלען טומאת אורכליו הני מילי

גמ' כ"י שיש בו כ"י ע'
לקמן מ"ח ע"ז חוס' ד"ה
אלו כ"י: רש"י ד"ה
משויצאיו אל הדרי
כ"י: ע"י פסוקים ל"ב ע"ז
כ"י: ד"ה משויצאו
לש"י: תוס' ד"ה כ"י
לקמן
כ"י: ואם דרבך. לקמן
ל"ט ע"ז: כ"א ד"א
ה"ר כ"י: לישנא קייטא
ה"ר כ"י: נדקטו א"ל לנרן
ה"א א"ל ח"ט רש"י לנרן
מ"מ: דהו' כמנכר על
שקדים מ"מ: דה"ר ברכה
לכטלס: כ"י
הפסוקה חק' ק"ל ה"א
שקדים חק' הסעודה טעון
ברכה ל"ט:

(א) וְכִי תִכְאוּ אֶל הָאָרֶץ
וַיִּמְצְאוּם כָּל עֵץ מֵאֵכֶל
וַעֲרֻלָּתָם עָרְלוּ אֹת
פְּרִי שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה
לָכֶם עָרְלִים לֹא יֵאָכֵל:
[ויקרא יט, בנ]

(ב) אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא
בְּמִסְכֵּנֶת תֵּאָכֵל כִּי
הָיָה לֹא תִתֵּן כָּל בָּהּ
אֲשֶׁר אֲנִיהָ כָּרוֹל
מִתְהַרְיָה
[דברים יט, ט]

[illegible]

בַּבֶּבֶד שָׁא יִדְאֵנוּ.
שְׂרָאָל כְּשֵׁהוּ לֹקֹט מִן
שְׂרָלָה וְהָא [דַּמֶּנ] לְעִיל
סוּרִיא מוֹתֵר כְּשִׁנְלֵקֶט
בֶּר אֲבָל לִכְחַלָּה אֵינוּ
וּמֵר לוֹ לָךְ רֵד וּלְקוֹט
יִקְדוּשֵׁין לַח. פִּיטְסְמָא.
הַמְּוֹתָא אֵלֶּי אֵם עַל

קליפי אנוזים והגרעינין חייבין
שם לזרך על הגרעיני
אין קוצצין איזנות בשביעית. וא"צ

דאסור משום לא תשחית את
העצה (דברים ז') ו"ל דלא טעין קבא
דלא שייך ביה לא תשחית דבחיטא
פ' לא יספור (צ"ב יו.) אי גמי חייב
דמעולה דמים לעשות ממנה קורות
דלא ^ו לא שייך לא תשחית ומיהו
משום חסורא דשביעית חיטא לאכלה
ולא לסחורה ולא להפסד:

מכאן לא היו פירא
יש ללמוד דעל בוסר פסות
לא מברסקין עליה בורא פרי
הענק אלא בורא פרי האדמה: לשון
והלכתא פרי בר רב אשי
ה"א מולדני עולה לאו פרי וכו'.
היה חומר הר"מ לגבי ערלה לאו
פירא הוא היינו משום דכל המיכל
בארץ הלכה כמותו בח"ל אבל בארץ

ליטוואריי' בלעז מברכין עליה בורא
פרי האדמה אבל יבישחא לא מברכין
עליה וכן הלכה בנגבילא שקורין

וְכֵן בִּישְׁתָּהוּ חֶבֶד עַל שֶׁ קָמוּ
 הָאֲדָמָה קִלְיָא מִבְּרִינִן עָלֵיו בּוֹרָא
 שְׁמֵיהֶם אֲדָמָה מִמֵּי שְׂרָגִילָן לֵאלֹלוֹ
 יִצְוֶנָה וְגַם הוּא גָדֵל עַל הָאֲדָמָה כְּמוֹ
 קִיסִים וְעַל זֹקָרָיו מִבְּרִינִן בּוֹרָא פִּרְיָ
 הָעֵץ כִּי יֵעָר עִם דְּבָשִׁי (שֵׁי ה) וְהָ
 וּבּוֹקָרָיו וְזֵבֶר שְׂקוּרִין מִשְׁוֹקֵדָא
 וְהַמִּבְּרִינִן וְהָאֲדָמָה פִּרְיָ שְׁגֵם וְהַגִּין
 לֵאלֹלוֹ אוֹתוֹ יִצְוֶנָה: **כֵּן** שֵׁשׁ בּוֹ
 הַחֲמִשָּׁת הַמִּינִין מִבְּרִינִן עָלֵיו בּוֹרָא
 מִינֵי מוֹזוּתָא. וְכֵן קִלְיָרִיטָא שֶׁ בְּלַעֲוִי
 מִשְׁוֹשִׁים מִקָּמָה וּמִסֵּא אוֹ מִחֶלֶל
 מִבְּרִינִן עָלֵיהֶם בּוֹרָא מִינֵי מוֹזוּתָא
 וְכֵן כְּשֶׁנִּתְחַלֵּץ קָמָה לְחוּץ פּוֹלִין אוֹ
 לְחוּץ דְּעִשִׁים אוֹ כִּרְשִׁים וְכֵן לְחוּץ
 קִדְשִׁים שְׁעוֹשִׁין לְחֹלֶה אִם עוֹשִׁין אוֹתוֹ
 מִדִּי שִׁסְעוּד הֵלֵב אוֹ לִרְךָ לִבְרָךְ
 בּוֹרָא מִ"מ * וְאִם לִדְבֵק (3) עֲלֵמָה
 לֵאוֹ לִרְךָ לִבְרָךְ בּוֹרָא מִ"מ וְטוֹב
 הַהֲחִמִּיר וְלִגְמָעוֹ * בְּחוּץ הַסְעוּדָה לֵאמֹר
 יִרְכֶּה הַמּוֹלֵל וְיַסְפּוֹר מִמֶּה נִסְפָּךְ:
 בּוֹרָא

עיקר א"ר יוסף כותיה דרב
עלוי בורא מיני מזונות ואיתכ
בורא מיני מזונות וצריכא דא

וְנִסְתָּ מִן הַיָּם וְהָיָה לְךָ
וְנִסְתָּ מִן הַיָּם וְהָיָה לְךָ
וְנִסְתָּ מִן הַיָּם וְהָיָה לְךָ
וְנִסְתָּ מִן הַיָּם וְהָיָה לְךָ

וְיִשְׂרָאֵל יֹאמַר אֲנִי מֵעַתָּה
 וְיוֹבֵל הֶלְכָה יֵח טוֹשׁ"ע
 או"ח סִימָן רב סעיף ב':
 וְיִשְׂרָאֵל יֹאמַר אֲנִי מֵעַתָּה
 בְּרֻחוֹת הֶלְכָה ו' קמג
 עֲשֵׂין כו טוֹשׁ"ע או"ח סי' רב
 סעיף ו':

[illegible]

(א) תום' ד"ה ברטינא
כו'. וכן מסמר של
רופל'י שאין: (ב) ד"ה
בל שיש וכו'. ואם לדבק.
ג"כ ע"ל דף ל"ט ע"א:

מאומתו אין קוצצין את האילנות בשביעית. ומפני מה אין קוצצין מפני שמר הכתוב והיה שכת' ארץ לכן לאכלה וירש' ה' לאכלה ולא להפסד במסכת דפסחים בפרק אקום שנהגו (דף נב) דאמרין ר' אילא קץ פנייתא דשביע' אקשי' עליה והכי עבד הכי אלא ארץ רחוקה לא

החפסד זכר ומפרקין
נסתפיה אלא ר' אילא
נדנשתני קץ כלומר שאין
לדרי גמר פיר ולכן
נחזיר ר' אילא לקוצן
הבית אמר בעל הלכות
פרש"י (פרש"י) דנשתני כפית
נסתני דנשתני להו גופרי
וביכרין עלתון בורא פרי
עוצ דכיון דלא עבדי
אית אחריני היינו פרייהו
אית בבבא קמא כפ'
וחובל בחבור (דף צא)
פיר רב דרקל דרשין
בא אסור למקציה והא
תן קנא וזמא דלא בויחתי
אית קיצונ רובע שאני
דחשיבי וזו המשנה

[illegible]

א מיני מזונות סבר סמירא
כל שיש בו מחמשת המינין
בו מחמשת המינין מברכין
מחמשת המינין מברכין עליו
יהא אבל על ידי תערוכות לא
קמל

הוא צעיר ונמרץ, מלא חיים, נשוי וארבע בנים. הוא עובד כקצין במילואים, אך לא רוצה להמשיך בעתיד. "אני רוצה לעבוד בשטח", אומר שמואל, "לעבוד עם אנשים".

במהלך השיחה, שמואל מספר על חייו ועל משפחתו. הוא מתאר את עצמו כאדם שמאוד חשוב לו המשפחה והילדים. הוא גם מספר על חוויותיו מהצבא, על המשימות שהיה מעורב בהן, ועל הרגשות שלו כלפי הנהגות הצבא.

השיחה ממשיכה להתפתח, ושמואל מביע את דעותיו על נושאים שונים הקשורים לחייו ולחברתו. הוא מדבר בצורה פתוחה ומסירה, ובזהירות מאזין לדעות של האחרים. השיחה מסתיימת באווירה ידידותית, עם הבטחה לראייה נוספת.

בשביל ר' דברים מאורות לוקין ואתר מהן
אין מותר לקון מהפירות אלא לאחר שנמנע
כל חבואתה לאכול ואמר' בנח' מלמד

האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקצו;

שנקצץ ממנה קודם גמר פירי הרי הפסידו ורחמנא

יאכל". **מִמִּשְׁמַע שְׁנֵאֲמַר** - ממשמעות הפסוק שנאמר: **"וְעָרְלָתָם עָרְלָתוֹ אֶת פְּרִי", אֵינִי יוֹדֵעַ שְׁעַץ מֵאֲכָל הוּא?** הרי מובן מאליו שהפסוק מדבר בעץ מאכל, שהרי עוסקים כאן בפירות הראויים לאכילה. ואם כן למה כתוב בתחלת הפסוק "ונטעתם כל עץ מאכל", הרי מלת "מאכל" מיותרת! **אֵלָּא מַה תִּלְמֹד לִימֹד עֵץ "מֵאֲכָל" -** מה באה מלה זו ללמדנו? **לְהַבִּיא** - היא באה לרבות לאיסור ערלה עץ **שְׁטַעַם עֵצוֹ וּפְרִיָּו שֶׁהָיָה**. כלומר, "עץ מאכל" באה לרבות לאיסור ערלה פרי של עץ, שהעץ עצמו נקרא "מאכל" מפני שיש בו טעם פרי. **וְאֵיזוֹהוּ עֵץ שְׁטַעַם עֵצוֹ וּפְרִיָּו שׁוּהוּ?** עץ **הַפִּלְפִּלִין**, ללמד **שֶׁהַפִּלְפִּלִין חֵיבִין בְּעָרְלָהוּ** [31]. **וְלִלְמַדְךָ -** ועוד בא הכתוב ללמד, **שְׁאִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חֲסֵרָה כְּלוּם, שְׁנֵאֲמַר** (דברים ח, ט): **"אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנָתָא תֵּאֲכַל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תִחַסֵּר כָּל בָּהּ"** [32]. הרי למדים אנו מהברייתא שפלפל ראוי לאכילה; שאם לא כן לא היה נאסר באיסור ערלה, שהרי אין איסור ערלה נוהג אלא בפרי העץ הראוי לאכילה. וקשה על רבא שאמר שפלפל אינו ראוי לאכילה.

הגמרא מתרצת:

לֹא קָשִׁיָּא - אין שום קושי. **הָא בְּרִיטִיבְתָּא -** הברייתא האוסרת פלפל באיסור ערלה, עוסקת בפלפל רטוב [טרי], והוא ראוי לאכילה. **הָא בִּיבְשָׁתָא -** רבא שאמר שאין מברכים על פלפל, ושהכוסס פלפל ביום הכפורים פטור מכרת, עוסק בפלפל יבש שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו [33].

הגמרא מקשה על פסקו של רבא שהכוסס זוגביל ביום הכפורים פטור:

אָמְרִי לִיה רַבִּנְן - אמרו לו חכמים **לְמַרְיָמִר**: האם אמר רבא **כֹּס וְזִגְבִילָא בְּיוֹמָא דְּכַפּוּרִי פְטוּר** - מי שכוסס זוגביל ביום כפורים פטור מכרת מפני שאינו ראוי לאכילה? **וְהָא אָמַר רַבָּא** במקום אחר: **הָאִי הַמְלִתָּא -** בצק שעושים מזוגביל כתוש מעורב בדבש [34], **דְּאֵתְנֵא מִבִּי הַנְדוּאִי -** הבאה מארץ כוש [35], **שְׁרִיָּא -** מותרת באכילה, ואין

שְׁקִלָּתָא לִיה לֹא מִיִּית פִּירָא - כשתסיר הקפרס מן האביונה אין האביונה מתה, וכיון שכן, אין לו דין שומר לפרי.

הגמרא מוסיפה:

הָיָה עוֹבְדָא - היה מעשה, **וְשְׁקִלָּתָא לִנְיָ דְּרִמּוֹנָא -** שהסירו הנץ של רמון, **וְנִבְשׁ רִמּוֹנָא -** ואכן הרמון התייבש. **וְשְׁקִלָּתָא לְפִרְחָא דְּבִטִיתָא -** הסירו את הקפרס של אביונה, **וְאֵינִי בִּיטִיתָא -** והאביונה התקיימה ולא התייבשה [22]. ומסקנת הגמרא [23]:

(וְהִלְכְתָּא - ההלכה היא **כְּמַר בְּרַב רַב אֲשִׁי, דְּזִרִיק -** שזורק את האביונות של ערלה, **וְאָכִיל אֶת הַקְּפְרִיסִין**) [24]. **וּמִדְּלִגְבִי עָרְלָה לֹא פִירָא נִינְהוּ -** ומכיון שלענין ערלה אין הקפריסין נחשבים "פירות העץ", **לִגְבִי בְּרִכּוֹת נִמִּי לֹא פִירָא נִינְהוּ -** אף לענין ברכה אינם נחשבים "פירות העץ", **וְלֹא מְבָרְכִין עֲלֶיהָ -** ואין מברכים עליהם **"בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ" אֵלָּא "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲרָמָה"**) [25].

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים מה מברכים על גרגירי פלפל [26]: **הַאוּכֵל פִּלְפִּלִי, רַב שֵׁשֶׁת אָמַר:** מברך עליהם **"שֶׁהִפֵּל נְהִיָּה** בדבריו [27]. **רַבָּא אָמַר:** **לֹא כְלוּם -** אין מברך עליהם כלל, שאינם ראויים לאכילה. **וְאֶזְרָא רַבָּא לְטַעְמִיָּה -** והולך רבא בפסק זה לפי שיטתו בפסק אחר. **דְּאָמַר רַבָּא: כֹּס פִּלְפִּלִי בְּיוֹמֵי דְּכַפּוּרִי -** מי שכוסס [לועס וכולע] [28] גרגירי פלפל ביום הכפורים, **פְטוּר** מכרת [29], **וְכֵן, כֹּס וְזִגְבִילָא בְּיוֹמָא דְּכַפּוּרִי פְטוּר -** מי שכוסס זוגביל ביום הכפורים פטור מכרת. וכשם שסובר רבא שאכילת פלפלים אינה נחשבת אכילה לענין יום הכפורים [30], הוא הדין שאינה נחשבת אכילה לענין חיוב ברכה, ולכן אין אכילתם טעונה ברכה.

הגמרא מקשה על רבא:

מִיִּיתִיבִי - הקשו על רבא ממה ששינו בברייתא: **הִנֵּה רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר:** כתוב בפסוק (ויקרא יט, כג): **"וְכִי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל, וְעָרְלַתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פְּרִי, שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים לֹא**

הערות

26. מדובר כאן בפלפל שמתבלים בו אוכל, ולא ב"פלפל הגינה" שנאכל בירק. ולפי הגמרא - מדובר כאן בפלפל יבש.
27. רב ששת סובר שהתיבשות הפלפל נחשבת כשינוי לרעה, וכיון שנשתנה לרעה ורוב אנשים אינם אוכלים אותו כעין, לכן נשתנה לרעה אף לענין ברכה ומברכים עליו "שהכל נהיה בדברו", ודומה לסכרת רב נחמן לעיל (לו, א) לענין קמח חטים, שמכיון שנשתנה מחטה לקמח מברכים עליו "שהכל" [עין לעיל שם הערות 7-16] (רמב"ן).
28. כל דבר שאדם אוכל שלא כדרך נקרא "כסיסה" (רש"י). משתמשים במלה זו בלעיסת גרעינים קשים, כגון: חטה, אורז ופלפל, שדרך אכילתם הרגיל הוא על ידי בישול.
29. "כרת" היא העונש על ה"אובל" ביום הכפורים (ויקרא כג, כט; ברייתא ב, א).
30. עיין רש"י יומא פא, ב ד"ה בס פלפלין.
31. לולי ריבוי הפסוק היינו אומרים שפלפל מין ירק הוא, מפני שהוא עץ נמוך שאינו גבוה מן הארץ, ולכן אין איסור ערלה נוהג בו, והפסוק מלמדנו שעץ הוא ונוהג בו ערלה (רש"י סוכה לה, א ד"ה חייבין בערלה; עיין תוספות שם שמפרשים צורך הלימוד כאופן אחר).
32. המלים "עץ מאכל" [דהיינו פלפל] מורות לנו, שמה שהבטיחה תורה שארץ ישראל "לא תחסר כל בה", היינו שיהיו בה כל מיני מאכל, ואפילו פלפלין (רש"י סוכה לה, א; עיין שפתי חכמים כאן).
33. לפי המסקנא חולקים רב ששת ורבא באוכל פלפל יבש, אבל לא נחלקו באוכל פלפל רטוב [טרי]. אכן הראשונים נחלקו בו מה מברכים עליו. יש אומרים שמברכים עליו "בורא פרי האדמה" (רי"ף; אורח חיים רב, יח), ויש אומרים שמברכים עליו "בורא פרי העץ", וכמבואר להלן בגמרא שפלפל אסור באיסור ערלה, הרי שפרי העץ הוא (רבינו יונה; עיין רמב"ן, ומשנה ברורה שם, פב).
34. עיין רש"י יומא פא, ב; ועיין רבינו יונה, ומרדכי (סימן קטו).
35. רש"י; וכן פירש ביומא (פא, ב ד"ה מבי הנדוא) ובקידושין (כב, ב ד"ה הנדואה). ועיין רש"י סוכה (לו, א ד"ה אל לך) ש"כוש" קרובה לכבל יותר מלארץ ישראל, ומשמע שהוא מקום קרוב לחורו. בעבודה זרה (טז, א ד"ה בפרזלא דינרואה) פירש רש"י שהוא ארץ חור.

22. לעיל (לו, א) פירש רש"י ש"פרחא" היא האביונה, אבל כאן משמע ש"פרחא" היא הקפרס. עיין רש"י שם שהעיר על כך, ומביא שהערך גרס כאן: "דשקליה לניצא דפרחא והו"י בוטיטא". כלומר, שנטלו את הקפרס מעל האביונה והבשיל (עיין פירוש הרשב"ץ לסוף לו, א). לפי גירסא זו גם כאן "פרחא" פירושה האביונה עצמה.

23. רשב"א מביא גירסא זו בשם מקצת ספרים, ומוסיף בשם הראב"ד שאינו מלשון הגמרא אלא מדברי ספר הלכות גדולות (עיין רא"ש ורבינו יונה).

24. כפי דעת רבי עקיבא (לעיל לו, א) שהקפריסין אינם נחשבים פרי העץ לענין מעשר ולענין ערלה.

25. יש ראשונים (עיין תוספות ורא"ש) שחולקים על פסק זה [עיין לעיל הערה 23], וכותבים שרק לגבי ערלה בחוץ המיקל פארי בר רב אשי על רבי עקיבא שאין הקפריסין נחשבים פרי העץ, מפני שכל המיקל פארי הלכה כמותו בחוץ לארץ; אבל בארץ ישראל הלכה כרבי אליעזר, וקפריסין ערלה אסורים מפני שדינם כפרי העץ, וממילא מברכים עליהם "בורא פרי העץ". ומכיון שאין שום חילוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ לענין ברכה, הרי שגם בחוץ לארץ מברכים עליהם "בורא פרי העץ". ולפי זה פוסקים להלכה כרעת הברייתא המובאת לעיל (לו, א): על האביונות ועל הקפריסין אומר "בורא פרי העץ".

אמנם דעת רבינו יונה היא, שמה שנוהגים כרכי אליעזר בארץ ישראל היינו מצד ספק, בעקבות הכלל ש"ספק דאורייתא לחומרא", ואם כן לענין ברכה הקפריסין הם ספק פרי העץ ספק פרי האדמה, ולכן למעשה יש לברך עליהם "בורא פרי האדמה"; לפי שביעבר אמ בירך על פרי העץ "בורא פרי האדמה" יצא, כמבואר להלן במשנה מ, א. ומה שהגמרא [דברי ספר הלכות גדולות] אומרת כאן: "מדלגבי ערלה לאו פירא ניהו לגבי ברכות נמי לאו פירא ניהו, ולא מברכין עליה בורא פרי העץ", כך פירושה: מכיון שלענין ערלה אינו פרי ודאי אלא ספק פרי, כמו כן לענין ברכה אינו פרי ודאי, ולכן מברכים עליו "בורא פרי האדמה" מספק.

אולם הרמב"ם (הל' מעשר שני י, ג) פוסק להלכה ברכי עקיבא שאין הקפריסין נחשבים פרי העץ אף לגבי ערלה בארץ ישראל [וכנראה שוהו גם דעת הרי"ף, עיין צ"ח ורבינו יונה]. לפי שיטה זו מברכים על הקפריסין "בורא פרי האדמה" בתורת ודאי, לא בתורת ספק. עיין אורח חיים סימן רב, וכיאר הגר"א שם; ביאר הגר"א יורה דעה רצד, א.

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

קריפי

אנשים והגרעין חייבין בעררה. דפרי ניהו מנאן שיש לנכר על הגרעין של גודגדניות וגרעין אפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעין של פירות בורא פרי העץ: אין קוצצין אילנות בשביעית. וא"ת בלא שביעית נמי מיוקף ליה

לדאסור משום לא תשחית את עצה (דברים כ) וי"ל דלא טעין קנא ללא שייך ביה לא תשחית כליליתא פ' לא יפסור (ב"ב טו.) אי נמי איירי מעולה גדמים לעשות ממנה קורות דא"ל לא שייך לא תשחית ומיהו משום אסורא דשביעית איכא לאלכלה ולא להסדור ולא להפסד:

שיעורו

מנאן י' ללמוד דעל נוסר פסות מפול לא מברכין עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה: לשון ה"ג והלכתא במר בר רב אשי מדלגבי ערלה לאו פירא הוא וכו'. והיה אומר הר"מ דלגבי ערלה לאו פירא הוא היינו משום דכל המיקל בנכר הלכה כמותו במחל אכל נאכר ודאי הוא פירא מברכין עליו בורא פרי העץ ובנכרות ליכא חלוק בין נאכר לח"ל: ברטיבא. כגון

לעטורא' בלעז מברכין עליה בורא פרי האדמה אכל יעשה לא מברכין עליה וכן הלכה ונגבילא שקורין ויזמי' ברו בלעז וכן (ב) קל"ו של גרופלי' שאין גיליס לאלכל [אלא] גרטיבא כגון בלעטורא' אין מברכין עליהם כלל כיצתא אכל עץ של קנמון שקורין קלילא מברכין עליו בורא פרי האדמה מפני שרגילין לאלכל עיוש וגם הוא גל על העץ כמו קנים ועל נוקר' מברכין בורא פרי העץ מי יערי עס דכשי' (ש"ס ה) זה נוקר' ואנחן שקורין מושקד' מברכין בורא פרי העץ שגם נוהגין לאלכל אותו עיוש: כל' שיש בו מחשבת המיץ מברכין עליו בורא מיני מוונות. וכן קלימירט' בלעז' שעושים מקמת ומים או ממלח מברכין עליהם בורא מיני מוונות וכן כשעושים קמת לחוך פולין או לחוך עדשים או כריסם וכן לחוך שקדים שעושים לחולה אם עושין אותו כדי שיעוד הלך אז נרין לנכר בורא מ"מ * ואם לדנך (ג) בעלמא * אינו נרין לנכר בורא מ"מ וטוב להחמיר ולגמט * נמוך הסעודה לאחר ברכת המזל' ופטור ממה נפשך: בורא

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

טעין שיש לתפוחים ולספרגלין: מצטרפת. לכניסה לטומאה אולכין: והגין ש"ר. קן כרמון כקפרס תלבויות: אין מצטרף. לע"ג דק"ל בענין והרובט (ד' קח): שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אולכין הי מילי קליפת האלון והרמון אכל הנן שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרין בענין והרובט (ד' קט):

חייבים בעררה. דלחמנא רבינו מאח פרו הטפל לפריו והאן נך ליתיה שומר כחלוש שכסממנים נופל מעל הקליפה: קפרס ליתיה בגמר פירא. כשמונע סמוך לנשולו הוא נופל ממנו: מתחיל. כקפרס תלבויות: כקפרס. כשמונע קפרס קדוש: כקפרס. כקפרס דהיינו פרי ופ"ה בר' יוסף. דסופרא הי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר: פמר אפור. ענייני מין שפול הפרח וכל גרניו נראה לעלמא קרי סמדר קאמר ר' יוסי מין שפול לכלל סמדר פרי ואסור משום ערלה: ופ"ה רבנן ע"ה. והלכה כרביס הלך אבינויות בעוד שהקפריסין כהן לאו פרי ניהו ולא מיקרי קפריסין שומר פרי: בשאר אילנות. מן הענייני: אין קוצצין בשביעית. דלחמנא אמר לאלכלה ולא להפסד: משיזיאו. אמר * הפרי: משיזיאו. משיזיאו. כהן ששירות של מוכרין: משיזיאו. כהן ששירות גסס כגורע ולקמן מפרש לה: משיזיאו. משגדל הנן סביב: הוא בוסר הוא גורע. כל מקום שהוכרו נוסר הוא גורע: פ"ה ד"ה רבנן ע"ה. הא ענייני קיימין: מאן שביעית ליה דאמר. גבי ענייני נוסר הוא דהיינו פרי אכל סמדר לא: רבנן. הלא דלגבי עליה דר' יוסי כמסתכ ערלה וקאמר בשאר אילנות דמשיזיאו הי פרי הראוי: ביציאת. אבינויות: כהן שפ"ה. כל דבר שאדם אולל שלא כדרכו מקרי כסממנים: פסור. מכת: האתא. לעטורא' בלעז: שריא. אין זה לא משום כשולו נכרם ולא משום ענייני נכרם: הנדוא. כושיס: הביין קדרה. מין מאלל קפו כמו מלח שמנעוה בקינה כך עושין מאלל קפו קדרה. ולקמן מפרש לה קמחא דקדשה ומשחא וקרי ליה אכרודי: דייסא. של מטיס כחושות כמחשבת: דייסא בעין הביין קדרה. לקמן מפרש לה מטי דמחברי נאשיתא ויהיו זהו דוכסא וענין להו נקדירה: פמירא. קלח: קמ"ל

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

טעין שיש לתפוחים ולספרגלין: מצטרפת. לכניסה לטומאה אולכין: והגין ש"ר. קן כרמון כקפרס תלבויות: אין מצטרף. לע"ג דק"ל בענין והרובט (ד' קח): שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אולכין הי מילי קליפת האלון והרמון אכל הנן שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרין בענין והרובט (ד' קט):

חייבים בעררה. דלחמנא רבינו מאח פרו הטפל לפריו והאן נך ליתיה שומר כחלוש שכסממנים נופל מעל הקליפה: קפרס ליתיה בגמר פירא. כשמונע סמוך לנשולו הוא נופל ממנו: מתחיל. כקפרס תלבויות: כקפרס. כשמונע קפרס קדוש: כקפרס. כקפרס דהיינו פרי ופ"ה בר' יוסף. דסופרא הי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר: פמר אפור. ענייני מין שפול הפרח וכל גרניו נראה לעלמא קרי סמדר קאמר ר' יוסי מין שפול לכלל סמדר פרי ואסור משום ערלה: ופ"ה רבנן ע"ה. והלכה כרביס הלך אבינויות בעוד שהקפריסין כהן לאו פרי ניהו ולא מיקרי קפריסין שומר פרי: בשאר אילנות. מן הענייני: אין קוצצין בשביעית. דלחמנא אמר לאלכלה ולא להפסד: משיזיאו. אמר * הפרי: משיזיאו. משיזיאו. כהן ששירות של מוכרין: משיזיאו. כהן ששירות גסס כגורע ולקמן מפרש לה: משיזיאו. משגדל הנן סביב: הוא בוסר הוא גורע. כל מקום שהוכרו נוסר הוא גורע: פ"ה ד"ה רבנן ע"ה. הא ענייני קיימין: מאן שביעית ליה דאמר. גבי ענייני נוסר הוא דהיינו פרי אכל סמדר לא: רבנן. הלא דלגבי עליה דר' יוסי כמסתכ ערלה וקאמר בשאר אילנות דמשיזיאו הי פרי הראוי: ביציאת. אבינויות: כהן שפ"ה. כל דבר שאדם אולל שלא כדרכו מקרי כסממנים: פסור. מכת: האתא. לעטורא' בלעז: שריא. אין זה לא משום כשולו נכרם ולא משום ענייני נכרם: הנדוא. כושיס: הביין קדרה. מין מאלל קפו כמו מלח שמנעוה בקינה כך עושין מאלל קפו קדרה. ולקמן מפרש לה קמחא דקדשה ומשחא וקרי ליה אכרודי: דייסא. של מטיס כחושות כמחשבת: דייסא בעין הביין קדרה. לקמן מפרש לה מטי דמחברי נאשיתא ויהיו זהו דוכסא וענין להו נקדירה: פמירא. קלח: קמ"ל

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

טעין שיש לתפוחים ולספרגלין: מצטרפת. לכניסה לטומאה אולכין: והגין ש"ר. קן כרמון כקפרס תלבויות: אין מצטרף. לע"ג דק"ל בענין והרובט (ד' קח): שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אולכין הי מילי קליפת האלון והרמון אכל הנן שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרין בענין והרובט (ד' קט):

חייבים בעררה. דלחמנא רבינו מאח פרו הטפל לפריו והאן נך ליתיה שומר כחלוש שכסממנים נופל מעל הקליפה: קפרס ליתיה בגמר פירא. כשמונע סמוך לנשולו הוא נופל ממנו: מתחיל. כקפרס תלבויות: כקפרס. כשמונע קפרס קדוש: כקפרס. כקפרס דהיינו פרי ופ"ה בר' יוסף. דסופרא הי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר: פמר אפור. ענייני מין שפול הפרח וכל גרניו נראה לעלמא קרי סמדר קאמר ר' יוסי מין שפול לכלל סמדר פרי ואסור משום ערלה: ופ"ה רבנן ע"ה. והלכה כרביס הלך אבינויות בעוד שהקפריסין כהן לאו פרי ניהו ולא מיקרי קפריסין שומר פרי: בשאר אילנות. מן הענייני: אין קוצצין בשביעית. דלחמנא אמר לאלכלה ולא להפסד: משיזיאו. אמר * הפרי: משיזיאו. משיזיאו. כהן ששירות של מוכרין: משיזיאו. כהן ששירות גסס כגורע ולקמן מפרש לה: משיזיאו. משגדל הנן סביב: הוא בוסר הוא גורע. כל מקום שהוכרו נוסר הוא גורע: פ"ה ד"ה רבנן ע"ה. הא ענייני קיימין: מאן שביעית ליה דאמר. גבי ענייני נוסר הוא דהיינו פרי אכל סמדר לא: רבנן. הלא דלגבי עליה דר' יוסי כמסתכ ערלה וקאמר בשאר אילנות דמשיזיאו הי פרי הראוי: ביציאת. אבינויות: כהן שפ"ה. כל דבר שאדם אולל שלא כדרכו מקרי כסממנים: פסור. מכת: האתא. לעטורא' בלעז: שריא. אין זה לא משום כשולו נכרם ולא משום ענייני נכרם: הנדוא. כושיס: הביין קדרה. מין מאלל קפו כמו מלח שמנעוה בקינה כך עושין מאלל קפו קדרה. ולקמן מפרש לה קמחא דקדשה ומשחא וקרי ליה אכרודי: דייסא. של מטיס כחושות כמחשבת: דייסא בעין הביין קדרה. לקמן מפרש לה מטי דמחברי נאשיתא ויהיו זהו דוכסא וענין להו נקדירה: פמירא. קלח: קמ"ל

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

טעין שיש לתפוחים ולספרגלין: מצטרפת. לכניסה לטומאה אולכין: והגין ש"ר. קן כרמון כקפרס תלבויות: אין מצטרף. לע"ג דק"ל בענין והרובט (ד' קח): שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אולכין הי מילי קליפת האלון והרמון אכל הנן שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרין בענין והרובט (ד' קט):

חייבים בעררה. דלחמנא רבינו מאח פרו הטפל לפריו והאן נך ליתיה שומר כחלוש שכסממנים נופל מעל הקליפה: קפרס ליתיה בגמר פירא. כשמונע סמוך לנשולו הוא נופל ממנו: מתחיל. כקפרס תלבויות: כקפרס. כשמונע קפרס קדוש: כקפרס. כקפרס דהיינו פרי ופ"ה בר' יוסף. דסופרא הי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר: פמר אפור. ענייני מין שפול הפרח וכל גרניו נראה לעלמא קרי סמדר קאמר ר' יוסי מין שפול לכלל סמדר פרי ואסור משום ערלה: ופ"ה רבנן ע"ה. והלכה כרביס הלך אבינויות בעוד שהקפריסין כהן לאו פרי ניהו ולא מיקרי קפריסין שומר פרי: בשאר אילנות. מן הענייני: אין קוצצין בשביעית. דלחמנא אמר לאלכלה ולא להפסד: משיזיאו. אמר * הפרי: משיזיאו. משיזיאו. כהן ששירות של מוכרין: משיזיאו. כהן ששירות גסס כגורע ולקמן מפרש לה: משיזיאו. משגדל הנן סביב: הוא בוסר הוא גורע. כל מקום שהוכרו נוסר הוא גורע: פ"ה ד"ה רבנן ע"ה. הא ענייני קיימין: מאן שביעית ליה דאמר. גבי ענייני נוסר הוא דהיינו פרי אכל סמדר לא: רבנן. הלא דלגבי עליה דר' יוסי כמסתכ ערלה וקאמר בשאר אילנות דמשיזיאו הי פרי הראוי: ביציאת. אבינויות: כהן שפ"ה. כל דבר שאדם אולל שלא כדרכו מקרי כסממנים: פסור. מכת: האתא. לעטורא' בלעז: שריא. אין זה לא משום כשולו נכרם ולא משום ענייני נכרם: הנדוא. כושיס: הביין קדרה. מין מאלל קפו כמו מלח שמנעוה בקינה כך עושין מאלל קפו קדרה. ולקמן מפרש לה קמחא דקדשה ומשחא וקרי ליה אכרודי: דייסא. של מטיס כחושות כמחשבת: דייסא בעין הביין קדרה. לקמן מפרש לה מטי דמחברי נאשיתא ויהיו זהו דוכסא וענין להו נקדירה: פמירא. קלח: קמ"ל

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

טעין שיש לתפוחים ולספרגלין: מצטרפת. לכניסה לטומאה אולכין: והגין ש"ר. קן כרמון כקפרס תלבויות: אין מצטרף. לע"ג דק"ל בענין והרובט (ד' קח): שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אולכין הי מילי קליפת האלון והרמון אכל הנן שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרין בענין והרובט (ד' קט):

ובכ"ב ש"א יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הגרעין: אינה משנה. ואין זה ספק אלא דאי: ותיפוק ליה. דאי נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו לענין ערלה אסרי קפריסין דהוה ליה שומר: בתלוש ליתיה. סופו שנופל הימנו כשמונע להחבול: פיטמא ש"ר רמון. הפרח שנראשו

שֶׁכֶּבֶד דּוּכָּשָׁא עֵיקָר - הדבש הוא עיקר המאכל^[41], ומברך על הדבש ופוסט את החטים שהם טפל לו. רב פִּהְנָא אָמַר: מברכים עליה "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת", משום שֶׁכֶּבֶד סְמִידָא עֵיקָר - הקמח הוא עיקר המאכל והדבש טפל לו^[42].

אָמַר רַב יוֹסֵף: פְּנִיָּה דְּרַב פִּהְנָא מְסַתְבָּרָא - מסתבר שההלכה היא כרב כהנא, דְּרַב וְשִׁמְוֵאל דְּאִמְרֵי תְרִוּיָהוּ - שהרי רב ושמואל שניהם אמרו: כֹּל מֵאֵל שֵׁשׁ בּוֹ מִחֲמֶשֶׁת הַמִּינִין של דגן^[43], מְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת", מפני שהדגן הוא עיקר המאכל, וכמו כן בדיוסא זו החטים הן העיקר והדבש טפל להן.

הגמרא דנה בדינו של רב ושמואל שהוזכר למעלה:

גּוֹפָא - נאמר לעיל: רַב וְשִׁמְוֵאל דְּאִמְרֵי תְרִוּיָהוּ - שניהם אמרו: כֹּל מֵאֵל שֵׁשׁ בּוֹ מִחֲמֶשֶׁת הַמִּינִין של דגן, מְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת". וְאִתְמַר נָמִי - ונאמר עוד: רַב וְשִׁמְוֵאל דְּאִמְרֵי תְרִוּיָהוּ - שניהם אמרו: כֹּל מֵאֵל שֵׁשׁ בּוֹ מִחֲמֶשֶׁת הַמִּינִין של דגן, מְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת".

הגמרא מסבירה למה צריכים שתי המימרות:

וְצָרִיכָא - וצריכים שתי המימרות, דְּאִי אֲשַׁמְעִינָן - שאם היו אומרים שמברכים "בורא מיני מזונות" על "כֹּל שֶׁהוּא מִחֲמֶשֶׁת הַמִּינִין", הָנָה אָמִינָא - הייתי אומר שמברכים עליו "בורא מיני מזונות" משום דְּאִתְיָה בְּעִינָהּ - שהדגן ישנו בעין^[44], אָבָל במאכל שנמצא בו מחמשת מיני דגן על ידי תערובות, שהדגן מעורב עם מינים אחרים^[45], לֹא יברכו עליו "בורא מיני מזונות", לפי שאין הדגן נחשב עיקר המאכל,

לאוסרה, לא מדין בישול עכו"ם^[36], ולא מדין גיעולי נכרים^[37]. וּמְבָרְכִין עָלֶיהָ "בּוֹרָא פְּרֵי הָאֲדָמָה". והנהגה ממנה שאמר רבא שאין איסור בישול עכו"ם בזנגביל מפני שנאכל חי כמו שהוא, הרי שסובר שזנגביל חי ראוי לאכילה^[38], ואם כן למה פטור מכרת כשאוכלו ביום הכפורים?

הגמרא מתרצת:

לֹא קָשִׁיָא - אין שום קושיא. הָא בְּרִטְיָבָתָא - מה שאמר רבא שזנגביל נאכל כשהוא חי, היינו זנגביל רטוב [טרי]. הָא בִּיבְשָׁתָא - ומה שאמר שזנגביל אינו ראוי לאכילה, ושהכוסס זנגביל ביום הכפורים פטור מכרת, היינו זנגביל יבש שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים:

הַאוּכַל חֲבִיץ קֶדְרָה - מין מאכל קפוי שעושים מקמח, דבש ושמץ ומבשלים אותם יחד בקדרה^[39], וְכֵן הַאוּכַל דְּיִיסָא - תבשיל של חטים כתושות במכתשת, רַב יְהוּדָה אָמַר: מברכים עליהם: "שֶׁהֵבֵל נִהְיָה בְּדָכְרוּ". רַב פִּהְנָא אָמַר: מברכים עליהם: "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת"^[40].

הגמרא מבררת באיזו מין דיוסא נחלקו:

בְּדִיּוּסָא גְרִידָא פּוּלִי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי ד' בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת - בדיוסא פשוטה כולם מודים שמברכים עליה "בורא מיני מזונות". בִּי פְּלִיגִי - הם חולקים רק בְּדִיּוּסָא הַעֲשׂוּיָה בְּעִין חֲבִיץ קֶדְרָה, כלומר, בדיוסא שיש בה דבש ובישולה בקדרה.

הגמרא מסבירה סיבת המחלוקת:

רַב יְהוּדָה אָמַר: מברכים על דיוסא כזו "שֶׁהֵבֵל נִהְיָה בְּדָכְרוּ", משום

הערות

36. חכמים אסרו מאכלים שהתבשלו על ידי גוים כדי להרחיק בני ישראל מן הגוים, שלא יבואו ישראל להתחתן בהם (עיין משנה עבודה זרה לה, ב וברש"י שם). אין איסור כישול עכו"ם נוהג במאכל שנאכל חי כמו שהוא (עיין עבודה זרה לה, א). רבא פוסק שמאחר שזנגביל נאכל חי כמו שהוא, לכן אין איסור לאכול את ה"המלאת" שהתבשלה על ידי גוי משום בישול עכו"ם (רש"י יומא פא, ב).

40. עיין לעיל לה, ב הערות 26, 27.

41. רב יהודה סובר שהדבש הוא העיקר, מפני שהוא הרוב והסלת המיעוט. ועוד, משום שעיקר אכילת חביץ קדרה היא בשביל הדבש, והקמח בא רק לתת בו טעם ולשפרו (עיין רשב"א).

42. רב כהנא חולק על רב יהודה, וסובר שבכל מאכל שנותנים בו מחמשת מיני דגן לשפרו ולתת בו טעם [לא לדבק את המאכל בלבד] נחשב הדגן לעיקר המאכל, וכמו שאמרו רב ושמואל לקמן (רשב"א כאן, ולהלן לו, א; ועיין תוספות ד"ה כל).

43. עיין לעיל לה, ב הערה 26.

44. כלומר, שהדגן הוא רוב התערובת (עיין רא"ש סימן ז, ומערני יום טוב שם, ו).

45. ואין הדגן אלא המיעוט בתערובת.

37. "גיעולי נכרים" הוא בליעת טעם איסור של מאכלי נכרים. ה"המלאת" שנתבשלה בכלים של גוים בולעת לתוכה טעם של מאכלי האיסור שבישלו הגוים בכלים אלו. רבא פוסק שאין איסור לאכול את ה"המלאת" שהתבשלה בכלים של גוים, לפי שבליעת האיסור נותנת בה "טעם לפגם" (רש"י יומא פא, ב), שהרי מסתמא נתבשל האיסור אתמול, וכבר הופג טעמו בלינה (רש"י עבודה זרה לה, ב; עיין תוספות שם ד"ה א). או משום שהגוים משתמשים בכלים מיוחדים לעשות "המלאת", ואין בהם בליעת איסור בלל.

כמו כן אין שום חשש לתערובת יין ולשאר דברים האסורים בתוך ה"המלאת", לפי שהאומן לא יקלקל אומנותו (מרדכי, סימן קטז).

38. רש"י יומא שם.

39. עיין רש"י. [רש"י כותב שלהלן בגמרא מבואר שכך עושין חביץ קדרה. אמנם

הגמרא מתרצת:

כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה וְלֹא כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה – בוונת הברייתא היא רק שפת אורז ודוחן הוא כמעשה קדרה לענין ברכה בפרט אחד בלבד, אבל אין דינו כמעשה קדרה לגמרי. וכך פירושה של הברייתא: פת אורז ודוחן **כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה** הוא במה **דְּמַבְרְכִין עָלָיו תְּחִלָּה וְסוֹף** ברכות אחרות מכפי שמברכים על פת מחמשת המינים. כלומר, על מעשה קדרה מחמשת המינים אין מברכים "המוציא לחם מן הארץ" לפני אכילתם [אלא "בורא מיני מזונות"], ואין מברכים ברכת המזון אחרי אכילתם [אלא "על המחיה"]. בפרט זה דומים פת אורז ודוחן למעשה קדרה, ששניהם אינם קרויים "לחם", וממילא אינו מברך על פת אורז ודוחן ברכות הלחם, לא לפניו ולא לאחריו. ובאה הברייתא ללמדנו, שכשם שאין תורת לחם על מעשה קדרה כך אין תורת לחם על פת אורז ודוחן^[7]. **וְלֹא כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה** – אבל אין פת אורז ודוחן דומה למעשה קדרה לענין איזו ברכה מברכים עליו לפניו ולאחריו: **דְּאִילוּ כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה**, בתחלה מברכים "בורא מיני מזונות", **וְלִבְסוֹף** מברכים **בְּרָכָה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ**, היינו ברכת "על המחיה". ואילו **הָכָא** – כאן, בפת אורז ודוחן, בתחלה מברך **עָלָיו "שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בְּדַבְרוֹ"**, **וְלִבְסוֹף** מברך עליו "בורא נִפְשוֹת רַבּוֹת וְחִסְרוֹנָן עַל כָּל מֵה שֶׁבָּרָא" וגו'^[8].

הגמרא ממשיכה להקשות:

וכי מעשה קדרה של אורז לאו מעשה קדרה הוא – האם אינו נחשב כמעשה קדרה של דגן לענין ברכה? **וְהַתִּנְיָא** בברייתא: **אֵלּוּ הֵן מִינֵי הַתְּבַשִּׁילִים שִׁישׁ לָחֶם** דין **מַעֲשֵׂה קִדְרָה** לענין ברכה: **חִילְקָא** – תבשיל מחטים [או משאר מיני דגן]^[9] שנחלקו לשנים, **טְרָגִיס** – תבשיל מחטים שנחלקו לשלשה חלקים, **סוּלַת** – תבשיל מקמח^[10], **זְרִיז** – תבשיל מחטים שנחלקו לארבעה חלקים, **וְעֶרְסָן** – תבשיל מחטים שנחלקו לחמשה חלקים^[11], ותבשיל מאורז^[12]. הרי מפורש בברייתא זו שגם על תבשיל של אורז מברכים הברכה שמברכים על מעשה קדירה של חמשת המינים, דהיינו "בורא מיני מזונות".

הגמרא מתרצת:

הָא מַנִּי – הברייתא הזאת לפי איזה תנא נשנית? לפי **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי הֵיא** נשנית, שהוא סובר שאורז מין דגן הוא ודינו כחמשת

קָא מְשַׁמַּע לָן – לכן הוצרכו רב ושמואל להשמיענו שעל כל מאכל **שִׁישׁ בּו** מחמשת מיני דגן, אפילו על ידי תערובת, ואפילו אם הדגן הוא מיעוט התערובת, מברכים על המאכל "בורא מיני מזונות"^[1]. ואי **אֲשַׁמְעִינָן** – ואם היו משמיעים לנו שעל כל מאכל **שִׁישׁ בּו** מחמשת מיני דגן אפילו על ידי תערובת מברכים "בורא מיני מזונות"^[2], הֲנָה **אֲמִינָא** – הייתי אומר שעל כל מאכל **שִׁישׁ בּו חֲמֶשֶׁת הַמִּינִים** של דגן, אין – כן, מברכים עליו "בורא מיני מזונות", אף על פי שהדגן אינו רוב התערובת. **אָבֵל אֹרִז וְדוּחָן** (או דוחן)^[3], כשהם בתערובת עם מינים אחרים, לא מברכים על התערובת "בורא מיני מזונות" בגלל האורז והדוחן; והיינו חושבים שהטעם שאין מברכים עליה "בורא מיני מזונות" הוא **מִשּׁוּם דְּעַל יְדֵי תַעְרוּבָתָא**, לפי שהאורז או הדוחן אינם רוב התערובת, ולכן הרוב נחשב העיקר והאורז או הדוחן טפל לו. **אָבֵל אִיתִיהּ בְּעֵינֵיהּ** – אם האורז או הדוחן ישנו בעין, דהיינו מאכל שכולו או רובו אורז או דוחן, נִימָא – היינו אומרים, שֶׁאִפִּילוּ אֹרִז וְדוּחָן נָמִי – גם כן מברכין עָלָיו "בורא מיני מזונות"^[4], **כְּמַשְׁמַע לָן** – לכן הוצרכו רב ושמואל להשמיענו שרק כל מאכל שהוא כולו או רובו **חֲמֶשֶׁת הַמִּינִים** של דגן, הוא **דְּמַבְרְכִין עָלָיו בּוּרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת**^[6], **לְאִפּוּקֵי** – להוציא אורז ודוחן, דֶּאֱפִילוּ **אִיתִיהּ בְּעֵינֵיהּ** – ישנו בעין במאכל, לא מברכין – אין מברכים עליו "בורא מיני מזונות".

מקשה הגמרא:

וְאֹרִז [וְדוּחָן] לֹא מְבָרְכִין "בורא מיני מזונות" – וכי על אורז ודוחן אין מברכים "בורא מיני מזונות"? **וְהַתִּנְיָא** בברייתא: **הָבִיאוּ לְפָנָיו פַּת אֹרִז וּפַת דוּחָן, מְבָרַךְ עָלָיו תְּחִלָּה** – לפני אכילתו, **וְסוֹף** – ולאחר אכילתו, **כְּמַעֲשֵׂה קִדְרָה** – כמו שמברכים על מעשה קדרה של חמשת המינים. **וְגַבִּי מַעֲשֵׂה קִדְרָה** של חמשת מיני דגן, תִּנְיָא בברייתא: **בְּתִחֲלָה** – לפני אכילתו **מְבָרַךְ עָלָיו "בורא מיני מזונות"**, **וְלִבְסוֹף** – לאחר אכילתו **מְבָרַךְ עָלָיו בְּרָכָה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ** – ברכת "על המחיה"^[6]. הרי שעל פת אורז ודוחן מברכים "בורא מיני מזונות" כמו שמברכים על מעשה קדרה של חמשת המינים, וקשה על רב ושמואל שאמרו שאין מברכים "בורא מיני מזונות" אלא על מאכל של חמשת המינים בלבד.

הערות

1. תוספות מסבירים את נוסח הברכה כך: "בורא נפשות רבות וחסרונן", דהיינו שברא כל צרכי סיפוקם של הנפשות הרבות, שהם הדברים ההכרחיים לצורך קיום חיות כמו לחם ומים. "על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי", כלומר: אנו מברכים גם על כל שאר הדברים שברא שאינם הכרחיים לצורך קיום חיות ולא נברא אלא שיתענגו הנפשות בהם, דהיינו פירות וכיוצא בהם (בית יוסף, אורח חיים רז). ויש מפרשים: "וחסרונן על כל מה שברא", ה' ברא נפשות רבות, ומה שחסר לנפשות, מה שהן צריכות לצורך קיומן, מוטל על הדברים "שברא" – דהיינו על המאכלים השונים הנמצאים בעולם – למלא את החסרון (טור ובית יוסף שם; ועיין שו"ת הרשב"א סימן תתכג, שמפרש "בורא נפשות רבות וחסרונן...". דהיינו שברא נפשות שחסרות וצריכות להמאכלים השונים שברא ה' בעולמו). עיין עוד טור שם לענין המשך הברכה.

2. עיין רש"י כאן, ולמעלה ר"ה כמעשה קדרה.

3. אף שאמת היא שמברכים "בורא מיני מזונות" על תבשיל של סולת מחמשת המינים, מכל מקום אין לצדף תבשיל כזה לרשימת התבשילים המוזכרים בברייתא, שהם תבשילים העשויים מרגן הכתוש לחלקים גסים ולא נטחן לגמרי. עיין הגהות הב"ח שאינו גורס כאן "סולת", ועיין רקדוקי סופרים.

4. רבינו יונה (דף כו, א בראש העמוד) כותב שמברכים "בורא מיני מזונות" על תבשיל רק אם נכתשו החטים וגרבו יחד בבישולם [שאו היא נחשבת "מוזון"], אבל אם בישלו חטים שלמות והגרעינים נשארו שלמים, מברכים עליהם "בורא פרי האדמה" [שחטים שלמות אינן נחשבות "מוזון"], וכמו שמברכים על אכילת חטה חיה כמבואר להלן בסוגיא (ועיין רברי רבינו יונה להלן שם, סוף ר"ה והפת שעושין; ועיין תוספות סוף ר"ה הכוסס). [ברבים אלה מופיעים גם ברברי ספר הלכות גדולות, המובאים בגליון של במה כתבי יד של הגמרא]. ועיין מגן אברהם רח, ב ומשנה ברורה רח, ר.

5. שנחלק באחר מהאופנים הנזכרים (עיין אורח חיים רח, ז, וכיאר הלכה שם ר"ה עד שנתמעך).

1. הרגן הוא מאכל חשוב, ולכן הוא נחשב לעולם העיקר ושאר התערובת טפלה לו (רשב"א; עיין רמב"ם הל' ברכות ג, ו), וכל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוסק את הטפלה (משנה להלן מר, א). ועיין עוד תוספות לו, ב ר"ה כל; שו"ת אבני נזר א"ח לח; ומשנה ברורה רח, זח, ובשער הציון, יב.

2. עכשיו הגמרא באה להסביר: אחרי שלמדנו מדברי רב ושמואל שאף כשהרגן מיעוט התערובת מברכים עליו "בורא מיני מזונות" ואין מברכים על הרוב, אם כן יקשה – למה הוצרכו ללמדנו במימרא נוספת שמברכים על הרגן "בורא מיני מזונות" כשהוא רוב התערובת, הרי זה מובן מאליו מתוך המימרא הראשונה.

3. רעת רש"י ש"אורז" הוא "מ"ל" [הנקרא בזמננו "דוחן"] ו"דוחן" הוא "פניץ" [הנקרא בזמננו "פנג", שגם הוא מין ממיני הדוחן], ורעת תוספות שאורז הוא "רייז" [הנקרא בזמננו "אורז"] ודוחן הוא "מ"ל". הפירוש המקובל הוא כפירוש התוספות (בית יוסף, אורח חיים רח [ד"ה ומ"ש רבינו וכן כתב גאון]; משנה ברורה רח, כה).

4. כלומר: היינו יכולים לחשוב, שהרגן חשוב כל כך, שהוא נחשב העיקר אף אם הוא מיעוט התערובת. מה שאין כן אורז ודוחן, על אף שהם חשובים שאם המאכל עשוי כולו או רובו מאורז או דוחן מברכים עליו "בורא מיני מזונות", מכל מקום אינם חשובים כל כך עד שאף אם הם מיעוט התערובת יהיו נחשבים העיקר.

5. עיין לה, ב הערה 25.

6. ברכה זו קרויה "מעין שלש", מפני שכלול בה בקיצור כל שלש הכרכות של ברכת המזון [וכן נכלל בה מעין הברכה הרביעית של ברכת המזון שהיא מדרבנן] (עיין גמרא לקמן מר, א).

7. עיין פני יהושע, צ"ח, חידושי הגר"א, ומרומי שדה.

8. על כל דבר שאין מברכים אחריו ברכת המזון או ברכה מעין שלש, מברכים אחריו ברכת "בורא נפשות" (עיין לקמן מר, ב; אורח חיים, רז).

המינים לכל דבר. דתניא בברייתא: רבי יוחנן בן נורי אומר: אורז מין דגן הוא, ותיבין על חמוצו ברת - האוכל בפסח חמץ של אורז חייב ברת, כמו שחייבים על חמץ של חמשת מיני דגן. ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, אם אכל מצה של אורז, הוא יוצא ידי חובת אכילת מצה בליל פסח. הרי שסובר רבי יוחנן בן נורי שדין אורז בדין חמשת המינים. לפי שיטתו יש לברך על תבשיל של אורז לפני "בורא מיני מזונות" ולאחריו "על המחיה"; והברייתא האומרת שתבשיל קדרה של אורז דינו לענין ברכה כמעשה קדרה של חמשת המינים, נשנית כפי דעתו^[13]. אבל לדעת רבנן, לא מברכים על תבשיל של אורז הברכה שמברכים על מעשה קדרה של חמשת מיני דגן, לפי שהם חולקים על רבי יוחנן בן נורי^[14], וסוברים שאורז אינו מין דגן; לדעתם האוכל חמץ של אורז בפסח אינו חייב ברת, והאוכל מצה של אורז אינו יוצא ידי חובתו בליל פסח. ורב ושמואל שפסקו שעל אורז ודוחן אין מברכים "בורא מיני מזונות", אמרו כן לדעת רבנן החולקים על רבי יוחנן בן נורי.

הגמרא ממשיכה להקשות:

וכי רבנן שנחלקו עם רבי יוחנן בן נורי, סוברים שעל מעשה קדרה של אורז לא מברכים "בורא מיני מזונות"? ותיבין בברייתא: הפוסק^[15] את החטה חיה כמו שהיא, מברך עליה "בורא פרי האדמה". ואם טחנה ועשאה קמח, ואפאה ועשאה לחם, ובשלה - היינו שבישל הלחם [שנעשה מהחטה] במים, כך הדין: בזמן שהפרוסות של הלחם קיימות, שלא נמחו בבישול^[16], עדיין נחשב התבשיל "לחם", ולכן בתחלה - לפני אכילת התבשיל מברך עליה "המוציא לחם מן הארץ", ולבסוף - לאחר אכילתו מברך עליה שלש ברכות של ברכת המזון. ואם אין הפרוסות של הלחם קיימות, שנמחו בבישול, בטל שם "לחם" מהתבשיל, ולכן בתחלה - לפני אכילת התבשיל, מברך עליה "בורא מיני מזונות", ולבסוף - לאחר אכילתו, מברך עליה ברכה אחת מעין שלש, כמו שמברכים על כל תבשיל של חטה. הפוסק את האורז חי כמו שהוא, מברך עליו "בורא פרי האדמה". ואם טחנו ועשאו קמח, ואפאו ועשאו לחם, ובשלו - היינו שבישל הלחם [שנעשה מהאורז] במים, אף על פי שהפרוסות קיימות ועדיין נחשב התבשיל "לחם", מכל מקום בתחלה - קודם אכילתו, מברך עליו "בורא מיני מזונות", ולבסוף - לאחר אכילתו, מברך עליו ברכה אחת מעין שלש. מני ברייתא זו, שעל לחם אורז מברכים "בורא מיני מזונות", לפי מי נשנית? אילימא - אם תאמר לפי רבי יוחנן בן נורי היא נשנית,

דאמר: אורז מין דגן הוא כשאר חמשת המינים, הנה זה לא יתכן, שהרי לפי רבי יוחנן בן נורי, "המוציא לחם מן הארץ" ושלש ברכות בעי פרוכי - צריכים לברך על פת אורז "המוציא לחם מן הארץ" לפני אכילתו וברכת המזון לאחר אכילתו, שהרי לחם הוא לכל דבר כמו לחם מחמשת מיני דגן. אלא לאו - ודאי הברייתא לפי רבנן היא נשנית, הסוברים שאין אורז נחשב דגן, ולכן אין פת אורז נחשב "לחם" שמברכים עליו "המוציא לחם מן הארץ" וברכת המזון. ומכל מקום הברייתא אומרת שמברכים על פת אורז "בורא מיני מזונות"^[17]; הרי שעל פת אורז, והוא הדין על תבשיל של אורז, יש לברך "בורא מיני מזונות", ותיבין דרב ושמואל - ומופרכים דברי רב ושמואל האומרים, שרק על חמשת מיני דגן מברכים "בורא מיני מזונות" ולא על תבשיל של אורז.

הגמרא מסיימת:

תיבין דברי רב ושמואל מופרכים^[18].

הגמרא דנה בדין הכוסס את החטה שמוזכר למעלה:

אמר רב ברייתא שהובאה למעלה: הכוסס את החטה - האוכל חטה חיה כמו שהיא מברך עליה "בורא פרי האדמה". מקשה הגמרא:

והתניא בברייתא אחרת: הכוסס את החטה מברך עליה "בורא מיני זרעים"? הגמרא מתרצת:

לא קשיא - אין שום קושיא. הא - הברייתא האומרת הכוסס את החטה מברך "בורא מיני זרעים", נשנית כפי דעת רבי יהודה, הסובר שמברכים על כל מין ומין ברכה שמפרטת את המין, ולכן הוא סובר שעל החטה, שמין זרע היא, יש לברך "בורא מיני זרעים"^[19]. והא - הברייתא האומרת שהכוסס את החטה מברך "בורא פרי האדמה", נשנית כפי דעת רבנן, החולקים על רבי יהודה וסוברים שעל כל פירות האדמה [בין דשאים בין זרעים] מברכים "בורא פרי האדמה", ולכן אף על החטה מברכים "בורא פרי האדמה". והמחלוקת של רבי יהודה ורבנן שנויה במשנתנו, דתנן במשנה (לה, א): ועל ירקות הוא אומר: "בורא פרי האדמה". רבי יהודה אומר: "בורא מיני דשאים". הרי שרבנן סוברים שאף על פי שבכלל "פרי האדמה" יש שני מינים: דשאים וזרעים, מכל מקום אין מברכים על ירקות [דהיינו דשאים] ברכה המפרטת את מינם, אלא מברכים "בורא פרי האדמה"; אם כן הוא הדין על חטה, שמין זרע היא, אין מברכים ברכה המפרטת את מינה, אלא מברכים "בורא פרי האדמה", וכמבואר בברייתא

הערות

13. וכן לרבי יוחנן בן נורי מברכים על פת אורז לפני "המוציא" ואחריו ברכת המזון. ועיין חלה א, א"ב.
14. כמבואר בפסחים לה, א. ועיין חלה א, ד; ג, ז.
15. עיין למעלה לו, ב הערה 25.
16. רש"י. יש מפרשים "הפרוסות קיימות", היינו שלא נמחו במים ער כדי כך שהפרוסה תפורר כשיטלנה (תוספות). ויש ראשונים שסוברים שכל של התפוררה הפרוסה לפחות מכשיעור זית על ידי הבישול, נחשבת הפרוסה בקיימת (עיין רבינו יונה בשם ירושלמי, תוספות לו, ב ר"ה חביצא; אורח חיים קסח, י; ולקמן לו, ב הערה 9).
17. שאף על פי שאורז אינו מין דגן לענין חמץ ומצה [דהיינו שאינו נחשב לחם גמור], מכל מקום כיון שמזין ומשביע נחשב "מזון" ומברכים עליו "בורא מיני מזונות" (עיין מרומי שרה).
18. ועל פי ברייתא זו אנו נוהגים הלכה למעשה לברך "בורא מיני מזונות" על תבשיל או רייסא של אורז; ואף על פי שהברייתא עוסקת בלחם אורז, הוא הדין תבשיל ורייסא של אורז. וכן מוכח מהברייתא עצמה, שהרי הברייתא אומרת שמברכים על לחם אורז "בורא מיני מזונות" אף על פי שהפרוסות קיימות, ומשמע שיותר פשוט שמברכים "בורא מיני מזונות" כשאין הפרוסות קיימות; ולחם אורז כשאין הפרוסות קיימות ובטלה ממנה תורת פת, הרי היא כרייסא או תבשיל, הרי שעל רייסא ותבשיל של אורז מברכים "בורא מיני מזונות" (בית יוסף אורח חיים רח, ר"ה האוכל אורז). [ואף שהברייתא אומרת שמברכים "על המחיה" לאחר
19. עיין למעלה לה, א הערה 8.

האומרת שעל פת אורז מברכים לבסוף "על המחיה", נשנית כפי דעת רבן גמליאל; והא - הבריייתא האומרת שמברכים אחריו "בורא נפשות", נשנית כפי דעת רבנן, החולקים על רבן גמליאל, כפי שיבואר בסוף הבריייתא הבאה. דתניא בבריייתא: זה הכלל של ברכות שמברכים לאחר האכילה: כל שהוא משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, רבן גמליאל אומר: מברכים אחר אכילתו של ברכות של ברכת המזון. ונחמיה אומר: מברכים ברכה אחת מעין שלש, דהיינו: על מעשה קדירה של חמשת מיני דגן מברכים "על המחיה", ועל שאר הפירות משבעת המינים מברכים "על העץ ועל פרי העץ" וגו' [21]. ומעשה היה ברבן גמליאל והזקנים שהיו מסובין [22] בעליה ביריחו, והביאו לפנייהם כותבות - תמרים [23], והם אחד משבעת המינים, ואכלו אותם. ואחרי האכילה נתן רבן גמליאל רשות לרבי עקיבא לברך ולהוציא את כולם בברכת המזון [24]. קפץ וברך רבי עקיבא ברכה אחת מעין שלש - רבי עקיבא פתח מיד ובירך "על העץ ועל פרי העץ", כדעת חכמים שחולקים על רבן גמליאל [25]. אמר ליה רבן גמליאל: עקיבא! עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת שביני לבין חכמים [26]? אמר לו רבי עקיבא: רבינו! אף על פי שאתה אומר בן, ונחמיה אומר בן, הרי למדתנו רבינו שבמקום מחלוקת בין יחיד ורבים, הלכה בריבים, ואם כן ההלכה היא כדעת חכמים שמברכים אחרי שבעת המינים ברכה מעין שלש, ולא ברכת המזון. הבריייתא ממשיכה:

רבי יהודה אומר משמו של רבן גמליאל [27]: לאחר אכילת כל מאכל שהוא משבעת המינים,

הראשונה. אבל רבי יהודה הסובר שעל ירקות מברכים ברכה המפרטת את מינם, דהיינו "בורא מיני דשאים", הוא הדין שעל חטה מברכים ברכה המפרטת את מינה, ולכן מברכים עליה "בורא מיני זרעים", כמבואר בבריייתא השניה.

הגמרא ממשיכה לדון בדברי הבריייתא, ודנה בדין כוסס את האורז המוזכר למעלה:

אמר מר בבריייתא שהובאה למעלה: הפוסס את האורז מברך עליו "בורא פרי האדמה". ואם טחנו ועשאו קמח, ואפאו ועשאו לחם ובשלו - היינו שבישל הלחם במים, אף על פי שהפוסס את הלחם קיימות, מכל מקום בתחלה מברך עליו "בורא מיני מזונות", ולבסוף ברכה אחת מעין שלש.

מקשה הגמרא:

והתניא בבריייתא אחרת לענין הברכה אחרי אכילת לחם או תבשיל של אורז: לבסוף ולא פלום - כלומר: אכילתו אינה טעונה אחריה שום ברכה מאותן הברכות שמברכים אחרי אכילת אחד משבעת המינים [20], דהיינו: לא ברכת המזון [שמברכים על לחם מחמשת מיני דגן] ולא ברכה מעין שלש [שמברכים על שאר פירות משבעת המינים], אלא טעונה אחריה ברכת "בורא נפשות רבות", ככל דבר שאינו משבעת המינים. וקשה, הרי בבריייתא הראשונה שנינו שעל פת אורז מברכים לאחריו "על המחיה", ובבריייתא שניה שנינו שמברכים "בורא נפשות"?

הגמרא מתרצת:

אמר רב ששת: לא קשיא - אין שום סתירה. הא - הבריייתא

הערות

24. רבן גמליאל פסק כשיטתו שעל כל שבעת המינים מברכים ברכת המזון, והוא אף סובר שיש "זימון" (ראה הקדמה לפרק שביעי) אחרי אכילתם, ולכן נתן לרבי עקיבא רשות לזמן ולהוציא את כולם בברכת המזון (תוספות, רשב"א וריטב"א).
25. רבי עקיבא לא הוציא את כולם בברכת המזון, אלא בירך "על העץ ועל פרי העץ" לעצמו. ואף האחרים המסובין שם ברכו כל אחד לעצמו, שהרי לפי דעת חכמים שאין מברכים ברכת המזון על שבעת המינים כמו בן אין בהם "זימון" (ראשונים הנ"ל). ועיין על"ח למה קפץ רבי עקיבא ומיהר לברך.
26. רבי עקיבא היה תלמידם של רבן גמליאל וחביריו, ולכן גער בו רבן גמליאל על שבא להכריע במחלוקת שבין רבותיו.
27. רש"י (עיין תוספתא ד, יג). דברי רבי יהודה אלו אינם דברים ששמע מפי רבן גמליאל, אלא הם גירסא אחרת ששמע במחלוקת רבן גמליאל וחכמים, ולפי גירסתו יוצא דין נוסף בדעת רבן גמליאל, כמו שיתבאר מיד.

20. רש"י. שבעת המינים הם הפירות שבהם נשתבחה ארץ ישראל בתורה, כמו שנאמר (דברים ח, ח): "ארץ חטה ושערה [ונכללים בהן כל חמשת מיני דגן, כמבואר בפסחים לה, א] גפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש [תמרים]".
עיי' שו"ת רשב"א (סימן תתכג) שכותב דרך אחרת למה ברכת "בורא נפשות" מוזכרת בלשון "ולא כלום"; ועיין ביאור הגר"א באורח חיים רח, ו.
21. מחלוקת זו מובאת במשנה לקמן מד, א. בגמרא שם מבואר סיבת המחלוקת.
22. בזמן התנאים היו אוכלים כהסיבה. רבן גמליאל והזקנים הסבו והמתינו עד שיביאו לפנייהם אוכל.
23. תמרים הם "דבש" המוזכר בפסוק של שבעת המינים [עיין הערה 20], שהדבש זב מן התמרים (רש"י).
יריחו היתה "עיר התמרים", כמבואר בשופטים א, טז. עיין תרגום שם (שפתי חכמים).

לה א מ"י פ"ג מהל'
 ברכות הל' יוד סנה
 עשין כ טוש"ע ז"ר"ח ס"י
 ד"ח ע"ד א
לו ב מ"י שם הלכה ד סנה
 ע"ח טוש"ע ז"ר"ח ס"י
 ב:
לז ג מ"י פ"ה ו"ט מהל'
 חזק ונחל סנה לאזין
 ע"ח טוש"ע ז"ר"ח ס"י חג
 ע"ח א
לח ד מ"י פ"ג מהל'
 ברכות הל' ב טוש"ע
 ז"ר"ח ס"י ד"ח ע"ד א
לט ה מ"י שם הל' א סנה
 עשין כ טוש"ע ז"ר"ח
 ס"י
 י קס"ח ע"י י
מ ו ז מ"י שם הלכה (י)
 סנה טוש"ע ז"ר"ח
 ס"י
 ס"י ד"ח ע"ד א

אשמענין כל שיש בו
חמשת המינים אין
משום דע"י תערובת
אם אפילו אורו ודוחן
מיני מזונות קמ"ל כל
הוא דמברכין עליו
אורו ודוחן דאפילו
ינין בורא מיני מזונות
ינין בורא מיני מזונות
אורו ופת דוחן מברך
הוא קדרה וגבי מעשה
מברך עליו בורא מ"מ
בה אחת מעין שלש
מעשה קדרה כמעשה
הוא וסוף ולא כמעשה
קדרה בתחלה בורא
הוא אחת מעין ג' ואילו
יש שהכל נהיה ברברו
ביות וחסרונן על כל
מעשה קדרה הוא
קדרה חילקא שרגים (6)
הוא מיני רבי יוחנן בן
חנן בן גורי אומר אורו
חמוצו כרת ואדם
אבל דרבנן לא ורבנן
את החטא מברך
שחנה אפאה ובשלה
בתחלה מברך עליה
ולבסוף מברך עליה
סוֹת קיימות בתחלה
מזונות לבסוף מברך
הריבוי אם האדם

מא' מזרז בנפשה רבי ירמיה אמר לא אכלית סלת מן יומא וכו': **[ג]** ר"ג רשות דר' עקיבא כמו שהיה סבור וא"ת לר"ג הא ק"ל ^א דאין מוזמנין על הפירות וי"ל דר"ג היה סבור שהיה מביא בידך ר"ע מעין ג' לעצמו דוקא דק"ל אין מוזמנין על הפירות ואחרים המסובין בדרכו כל אר שנתות וס' לדמותם על ו' המניס א"כ כ"ל בדרכה טעונה כוס א"כ ^(י) יומנו אין יומנו לעולם של בירה וא"ת מ"מ מהם שהוא טועם דרך דרכה פעם אחת וא"כ אין לדבר סוף וי"ל לנזמני מודה ר"ג דלכ"ל ובי ליט ליה לר"ג בדרך אחת ממש שלם בשום מהום: וי"ל

[illegible]

עין משפט
טר מצוה

פא א מיי פ"ג מהל' נדרות הלכה ד' סנה עשין מ' טו"ש"ע א"ח"ס ס"ר קטע ט"ז:
פב ב מיי פ"ג מהל' תמידין ומוספין הלכה י"ח:
פג ג מיי פ"ג מהל' גמסא הקדש הלכה י"ח:
פד ד מיי פ"ג מהל' נדרות הל' ח סנה עשין מ' טו"ש"ע א"ח"ס ס"ר קטע ט"ז:
פה ו מיי פ"ג מהל' נדרות הל' ח סנה עשין קמא טו"ש"ע י"ח ס"ר שט ט"ז:
פז ז מיי פ"ג מהל' נדרות הל' ח סנה עשין קמא טו"ש"ע י"ח ס"ר שט ט"ז:
פח ח מיי פ"ג מהל' נדרות הל' ח סנה עשין קמא טו"ש"ע י"ח ס"ר שט ט"ז:
פח ח מיי פ"ג מהל' נדרות הל' ח סנה עשין קמא טו"ש"ע י"ח ס"ר שט ט"ז:

חביצא דאית ביה פרוורין. פרש"י כמו שלניק"ק (א) וז"ל והמנחם לעיל זמן שהפרוסות וכו' אין הפרוסות קיימות לא יבדק עליהן המוציא אע"פ דלית ביה כוית ור"ל דרב יוסף מפרש לה הפרוסות קיימות היינו נכזים ואין הפרוסות קיימות בשלזין כהן כוית וכן מפרש נמי בירושלמי וז"ל ואין מדרגה דר יוסף פרוור מנחות לפרורי חביצא ור"ל כיון שנטמאין בשמן כנחשלו דמי ומיהו קשה דלקט מכולן כוית דקאי אהמשה המיניין ולא אהמנחות כמו שאפרש והמס' (ד) נמי לא מיייר כנחשלו ומאי מדרגה לחביצא שהוא מבוסל לכן נ"ל חביצא היינו פרוורין הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב כמו חביצא דממר (ז) שהן נדבקים:

היה עומד ומקריב מנחות. פרש"י בעל כוית המתנדב מנחה ודומק גדול הוא דהיה עומד ומקריב משמע כהן המקריב וכן לישא נטלן לאכלן משמע דלכאן קאי ונראה כהן העומד להקריב ראשון כנחשלו וכו' משמעותו היו וכל שנה מתחדשת משמרה אחת אם כן כל משמרה אינה משמרה אלא כ' פעמים בשנה וכוין שיש להם זמן קבוע מנדרין שהיטו ולא כפירש"י דמנחות דמיייר כהן שלא הקריב מעולם: **לקט** מבוזבז. פירש"י דקאי אהמנחות ולא נהירא דל"כ היכי קאמר דאם חתך הוא וכו' והא אמרין (מנחות ד' ג') כל המנחות בנות מזה ונראה דקאי אהמנחות מיניין וה"ק לקט מכל מיני לחמים כוית כו':

אמר רבא והוא דאיכא עזירה תוריתא דנהמא. וכן קיימא לן דרנא נהמא הוא ולא בעינן שיהו כפדורין כוית כיון דלויכא מורחא דנהמא לענין המוציא ואפילו נחשלו לפירוש רש"י והא דמשמע בירושלמי פרוסות קיימות הן כוית היינו לפי שכן דרך להיות מורחא דנהמא כוית אבל פעמים דלפילו כפדורין מכות איכא מורחא דנהמא: מורחא דנהמא. נראה דהיינו כשנמתי' הפרורין (א) במים ואם המים מתלכדים מתחת הפרורין אולא ליה מורחא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממ"ץ ללגן פרוורין במים בלילה כדי לאכלן בשחר בלא נכרת המוציא ובלא נכרת המון שלא לאחר כדי שיחמא ראשו ויכול להכיר ההלכה:

לחם העשוי לביתה פטור מן החלה. והיינו כשעשאו כלומדים ופירש"י עיסה שמיצבים במים וקשה דהא אמרין במסכת חלה (פ"א משנה ה') על שחמלנו עיסה וסופו סופגין חייבין בחלה וכל שחמלנו סופגין וסופו עיסה חייבין נמי בחלה וסופגין פטור מן החלה ופסק ר"ת אס כן בניצול"ש וירושל"ש דמתחלת עיסה מנדרין עליה המוציא ומייצב בחלה אף על פי דסופן סופגין ומתחלה היה ר"ת דדוקא חייבין בחלה דמנחות חלה עיסה חייבין בחלה אבל מן המוציא פטורים דעכשיו הם סופגין וכו' דהא לעיל קמי נטלן לאכלן מנדרין עליה המוציא גבי מנחה אף על פי דעכשיו הם סופגין שהמנחות מתעוגות בשמן. וירמשי"ש אף על גב דחייבין בחלה שהיו עיסה מתחלה פטורין מהמוציא ואין מנדרין עליהם אלא בורא מיני מנחות דלית להו מורחא דנהמא ואחר כך נכרת מעין שלם על המנחה ועל הכלכלה ורבינו יוחנן ז"ל היה מקופק

תוריתא דנהמא. תורא מנחית להם: כובא דארעא. עושה מקום חלל בכירה ועומד בתוכו מים וקמח כמו שפירש"י באלפס: גבלי מרחא. נומים קמח ומים בכלי ונחשין כקף וסופי' על הכירה כשהיא נסקת: נהמא דהנדקא. נקף שאופין כשפוד ומוספים אותו ממיד בשמן או במי בליים ושמן: אהם העשוי לביתה. אין אופין אותו במנחור אלא במנחה: כענין ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

ו"א (ג) מין דגן. שנמין דגן יש חילוק שאם עשאו פת הכל מודים שגריץ לאחריו ג' נכרות: או. אף אם מין דגן הוא אלא שלא עשאו פת בשמים אלו נחלקו ר"ג וחכמים: במאי אוקימתא. להווא דלעיל דקמי ולנסוף נכרה אחת מעין שלם: ר"ג אימא סיפא דרישא. דההיא ממתי' דמתי' גבי הכוסס את המטה דההיא רישא דידה וקמי סיפא אין הפרוסות קיימות כו': השתא. אפילו אדייסקא אמר ר"ג במתיתא כמתימא או מין דגן ולא עשאו פת מנדרין לאחריו ג' נכרות: פת או הפרוסות קיימות. שנחמלנו פת ממש היה: מיבציא. וכשנמנו מי גרע מדדייסקא: אלא לאו רבנן היא. דלמרי גבי דיסקא נכרה אחת והאי נמי משנמנו לאו פת הוא והוי כדייסקא: והלכא לא גרסינן: ירישא. הוא חזק קדרה: דהקלא. בני כפר: דמפשי ביה קמחא. שמרבים בו קמח: דמחוזא. בני כרך: חביצא. כעין שלניק"ק שפספסין כמון האלפס לחם: מנא אמינא דה. דלפדורין כוית מנדרין המוציא: דיה. ישראל עומד: מקריב מנחות. ונמנה לכהן להקריבה: ואמר ברוך שהחיינו. אם לא הכילו מנחות וימים רבים: נטלן לאכלן. והני עזר. כלומר וכן על המנחות מנחת מנחת ומנחת מנחת הקריבות כהן אפיוות: וכו' פותח. כלומר בנענן קודם קמחא ועושה אותן פתימין כויתים כדכתיב פתוח אותם פתים (ויקרא ג') אלא פתימין כויתים מנדרין עליהן המוציא: פורבן. למנחות האפיוות על המנחת ועל המנחת קודם קמחא עד שמחזירין לפתלן: הבי נמי. דפליג אהא דקמי מנדרין המוציא: והתניא לקט מבוזבז. פתימין המנחות: כוית ביה. ומתקאלמר ויולא בו ידי חובתו כפסס משום אכילת מזה דמנחות עשה היא דכתיב צערב תאכלו מנחות והם להם בעינן דכתיב זה להם עוני אלהם להם היה ומנדרין המוציא והא ממתינן על כרחך רבי ישמעאל היא דהא קמי לקט מכולן כוית אלהם בפתימין פתימין מכות קאי: בשערפן. כשחזר וגבלי יחד וחזר ואפאן. ערסן לשון ערסומים: והוא שאבין בבדי אכילת פרס. שלא ישהה משחמל לאכול שיעור כוית עד שגמר אכילת השיעור יותר מכדי אכילת חצי ככר של שמנה בליים דהוי חצי אכילת בליים שזהו לירוף שיעור אכילת ואם שזה יחזר אין האכילה מאטרפת והוא ליה כאכול חצי יום היום וחצי יום למחר ואין בו כוית כרת אם חתך הוא: ואי בשערפן והוא שאבין לשון יחד מיעב ליה: הב"ע. ובשלא ערסן היא ודקדאמרת והא דקמי דחשיב למיזה להם בלא מלחם גדול וגשאר מן הלחם שלא נפרס כולו אבל אם נפרס כולו לא חשיב פתימין הפסחתי מכות ולא מנדרין המוציא ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

תוריתא דנהמא. תורא מנחית להם: כובא דארעא. עושה מקום חלל בכירה ועומד בתוכו מים וקמח כמו שפירש"י באלפס: גבלי מרחא. נומים קמח ומים בכלי ונחשין כקף וסופי' על הכירה כשהיא נסקת: נהמא דהנדקא. נקף שאופין כשפוד ומוספים אותו ממיד בשמן או במי בליים ושמן: אהם העשוי לביתה. אין אופין אותו במנחור אלא במנחה: כענין ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

תוריתא דנהמא. תורא מנחית להם: כובא דארעא. עושה מקום חלל בכירה ועומד בתוכו מים וקמח כמו שפירש"י באלפס: גבלי מרחא. נומים קמח ומים בכלי ונחשין כקף וסופי' על הכירה כשהיא נסקת: נהמא דהנדקא. נקף שאופין כשפוד ומוספים אותו ממיד בשמן או במי בליים ושמן: אהם העשוי לביתה. אין אופין אותו במנחור אלא במנחה: כענין ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

תוריתא דנהמא. תורא מנחית להם: כובא דארעא. עושה מקום חלל בכירה ועומד בתוכו מים וקמח כמו שפירש"י באלפס: גבלי מרחא. נומים קמח ומים בכלי ונחשין כקף וסופי' על הכירה כשהיא נסקת: נהמא דהנדקא. נקף שאופין כשפוד ומוספים אותו ממיד בשמן או במי בליים ושמן: אהם העשוי לביתה. אין אופין אותו במנחור אלא במנחה: כענין ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

תוריתא דנהמא. תורא מנחית להם: כובא דארעא. עושה מקום חלל בכירה ועומד בתוכו מים וקמח כמו שפירש"י באלפס: גבלי מרחא. נומים קמח ומים בכלי ונחשין כקף וסופי' על הכירה כשהיא נסקת: נהמא דהנדקא. נקף שאופין כשפוד ומוספים אותו ממיד בשמן או במי בליים ושמן: אהם העשוי לביתה. אין אופין אותו במנחור אלא במנחה: כענין ואין יוצא כהן ידי חובת מזה כפסס:

(6) [משין זה שנה סג' וסס נמקין]. (3) מנחות ע"ה: (2) ס"ט ד' ב"ט ע"ה:
הגהות הב"ח
(6) גמ' ולאו מין דגן וכו' וחכמים אומרים נכרה אחת מעין שלם שטו: (3) רש"י ד"ה ולאו מין: (3) תוב' ד"ה חביצא וכו' כמו שלניק"ק. ר"ג כלומר שנחשלו לעיל וכו' (7) בא"ד והמס לא מיייר שנחשלו מ"מ מאי מדרגה: (8) ר"ה מורחא דנהמא וכו' במים דלחם המים וכו' רבינו דוד ממין לשון פרוורין במים כל הילה.

הגהות הגר"א
[א] גמ' (פרוקין חייבין בחלה). מ"מ: [ב] שם כי אתא רבין ארי' פרוקין חייבין בחלה. כ"ל:

לעני רש"י
שנייקוקין. פירוש מחיבת פת שני (נפסר הייך עמוד קל"ז ועין רבינו יונה דף כ' ע"א ד"ה ה"א וכו' ח"א ס"ח ס"ט קמ"ז): גבלי"ש. פירוש שלקות (ר"ש ב"ה ס"ד סימן ה' הנהגה ד'). למנחות דקום (נדרות מהר"ם סימן ט"ו). רישא"ש. פירוש עיסה שמיצבים עשוי מעיסה דקה. ורימשי"ש. פירוש חוטי בלק אכוסים ודקס (עין ר"ש פסחים ס"ב סימן ט"ז ומוסף הערך כרך אטריק).

מחסי אהם. שאבין מיבצי' י"ח. דמין דמי שאלנן משמע (דכרנה) פירורין הם ולא מחסי אהם שלם פירה. הכא במאי עביקין. אלא לעולם שלא [וערסן] ואפי' הכי לא תפרין הכ"ע יולא כפירורין כגון שאלו מלחם גדול שערין הוא ענין הככר שאלו ממנו הוא שיעור דבר נכרה (הוא) הלך פירורין נמי שאלנן [ומתן] שאלנן נסיו ומנדרין עליהן אכל המנחות שפירין ולא נשחיר מין דבר משום אימאן לך דבעינן כוית וכו' וכו' חביצא נמי דקלאר לא חייב בו כוית וכו' א"כ"ם שאל מלחם גדול לא ידו הלהם בשן בעינן כוית לענין המוציא (מהמס' שם). בלא מלחם גדול פירורים מכות פסחתי מכות מלחם גדול כן משמעו אלא אכילת דבי פסחתי הוי בלחם יומר מכות ואפי' חייב לנכך כן הפירורין שנטל מן הלחם [שם מכתין]. דלית ביה פרוורין כוית. מנדרין עליהן המוציא. תוריתא דנהמא. שיהא כהן מראה להם ולא שיהו שריים כ"כ שאין נראה להם לאו [במנחות שם].

הראשונה נשנית כפי דעת רבנן, **קְשִׁיָּא דְרַבְּנָן אֲדַרְבָּנָן** - חזרנו לקושייתנו, שהרי דברי רבנן סותרים את עצמם. בברייתא הראשונה שנינו שאחרי אכילת לחם אורז מברכים "על המחיה", ובברייתא האחרונה שנינו שחכמים אומרים שאחרי אכילת לחם אורז "ולא כלום", דהיינו שאין מברכים "על המחיה" אלא "בורא נפשות". הגמרא מתרצת:

אֵלָא לְעוֹלָם רַבְּנָן - אכן, הברייתא הראשונה דעת רבנן היא ולא דעת רבן גמליאל, כמו שהוכחנו. **וּתְנִי גַבִּי אוֹרִזְ - וְשָׁנָה** [כלומר: תגיה] סוף הברייתא בדין לחם אורז, וכך צריך לומר: "**וּלְבָסוֹף** - אחרי אכילת לחם אורז, **אֵינּוּ מְבָרְכִין עָלָיו וְלֹא כְּלוּם**", אלא "בורא נפשות". לפי זה אין שום סתירה בין שתי הברייתות, שבשתיהן נשנה שאחרי אכילת לחם אורז מברכים "בורא נפשות", וכדעת רבנן.

הגמרא דנה בדין ברכת "בורא מיני מזונות":

אָמַר רַבָּא: הָאִי יְהִיטָא - חביץ קדרה העשוי מקמח ומדבש^[6], **דְּחַקְלָאִי** - של בני הכפר, **דְּמַפְשִׁי בֵּיהּ קִמְחָא** - שמרבים בו קמח, **מְבָרְךְ עָלָיו "בּוֹרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת"**. **מָאִי טַעְמָא** - מה הטעם? **דְּסִמְיָדָא עֵיקָר** - מפני שהקמח הוא עיקר המאכל והדבש טפל לו. אבל חביץ קדירה **דְּמַחֲוָא** - של בני כרך^[7], **דְּלֹא מַפְשִׁי בֵּיהּ קִמְחָא** - שאינם מרבים בו קמח, **מְבָרְךְ עָלָיו "שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בְּדָבָרוֹ"**. **מָאִי טַעְמָא** - מה הטעם? מפני ש**דּוֹבְשָׁא עֵיקָר** - הדבש הוא העיקר והקמח טפל לו. **וְהָדָר אָמַר רַבָּא** - ושוב אמר רבא שזה אינו, אלא: **אִידִי וְאִידִי** - זה וזה, כלומר: בין חביץ קדירה של בני כפר בין של בני כרך, מברכים עליו "**בּוֹרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת**", משום ד**רַב וְשִׁמּוּאֵל דְּאָמְרֵי תַרְנוּיָהּ** - שניהם אמרו: כל מאכל שיש בו מחמשת המינים של דגן, אף על פי שהדגן מיעוט התערובת, הוא נחשב עיקר המאכל, **וּמְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת"**. ולכן אף על חביץ קדירה של בני כרך שאינם מרבים בו קמח, מברכים "בורא מיני מזונות".

הגמרא ממשיכה בדיני ברכת "בורא מיני מזונות":

אָמַר רַב יוֹסֵף: הָאִי חֲבִיצָא - פירורי לחם שנתבשל^[8], **דְּאִית בֵּיהּ פְּרוּרִין בְּזִית** - שיש בו פירורים בגודל של זית, **בְּתַחֲלָה** - לפני אכילתו, **מְבָרְךְ עָלָיו "הַמוּצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ"**, **וּלְבָסוֹף** - לאחר אכילתו, **מְבָרְךְ עָלָיו שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת** של ברכת המזון. מכיון שהפירורים הם בגודל של זית, אף על פי שנתבשלו ונעשו חביצא הם נחשבים "לחם", ולכן מברכים לפנייהם ואחריהם ברכת הלחם^[9]. אבל חביצא דלית ביה פְּרוּרִין בְּזִית - שאין בו פירורים בגודל של זית, **בְּתַחֲלָה** - לפני אכילתו, **מְבָרְךְ עָלָיו "בּוֹרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת"**, **וּלְבָסוֹף** - לאחר אכילתו, מברך **בְּרָכָה אַחַת מְעִין שְׁלֹשׁ**. כי מאחר שהפירורים הם פחותים מכזית, בטל מהם שם לחם ונחשבים כ"דגן ולא עשאו פת", שברכתו "בורא מיני מזונות" ו"על המחיה"^[10], כמו ששנינו למעלה בברייתא לדעת חכמים.

וְלֹא מִין דְּגָן הוּא, או כל דבר שהוא מין דגן **וְלֹא עֲשָׂאוּ פֶת** אלא עשאו מעשה קדרה וכיוצא בו, **רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמַר**: מברכים אחרי אכילתם **שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת** של ברכת המזון^[1]. **וְנַחֲכֵמִים אוֹמְרִים**: מברכים אחרי אכילתם **בְּרָכָה אַחַת** מעין שלש, דהיינו "על המחיה"^[2]. **כָּל דָּבָר שֶׁאֵינּוּ לֹא מִשְׁבַּעַת הַמִּינִין** שנשתבחה בהם ארץ ישראל **וְלֹא מִין דְּגָן**^[3], **כְּגוֹן פֶּת אוֹרִזְ וְדוּחַן** - או פת דוחן, **רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמַר**: מברכים אחרי אכילתם **בְּרָכָה אַחַת מְעִין שְׁלֹשׁ**, **וְנַחֲכֵמִים אוֹמְרִים: וְלֹא כְּלוּם** - אין מברכים אחרי "על המחיה" אלא "בורא נפשות"^[4]. הרי שלפי רבי יהודה נחלקו רבן גמליאל וחכמים בפת אורז ודוחן: לרבן גמליאל מברכים אחרי אכילתם "על המחיה" ולחכמים מברכים "בורא נפשות". וכך מתרץ רב ששת סתירת הברייתות: הברייתא שבה נשנה שאחרי אכילת פת אורז מברכים "על המחיה", נשנית כפי דעת רבן גמליאל; והברייתא שבה נשנה שאחרי אכילת פת אורז "לבסוף ולא כלום", דהיינו שמברכים "בורא נפשות", נשנית כפי דעת רבנן.

הגמרא דוחה תירוצו של רב ששת:

בְּמָאִי אוֹקִימָתָא - איך העמדת הברייתא שבה נשנה שעל לחם אורז מברכים "על המחיה", **כְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל? אֵימָא סִיפָא דְרִישָׁא** - לְמַד סופה של החלק הראשון שבברייתא, לענין לחם חטה שנתבשל: **אִם אֵין הַפְּרוּסוֹת** של הלחם **קִימוֹת** אחרי הבישול, אינן נחשבות "לחם", ולכן **בְּתַחֲלָה** - לפני האכילה, **מְבָרְךְ עָלֶיהָ "בּוֹרָא מִינֵי מְזוֹנוֹת"**, **וּלְבָסוֹף** - אחרי האכילה **מְבָרְךְ עָלֶיהָ בְּרָכָה אַחַת מְעִין שְׁלֹשׁ**. מִנֵּי - לדעת מי נשנית הלכה זו? אי לפי רבן גמליאל, הרי לא יתכן לומר כן, **הַשְׁתָּא אַפּוֹתָבוֹת וְאֲדִיטָא** - אם אף על תמרים ועל דייסא [של דגן] **אָמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל** בברייתא המובאת למעלה שמברכים אחרי אכילתם **שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת** של ברכת המזון^[5], אם כן בלחם שנתבשל, אף אם אין הפרוסות קיימות, **מִיפְעָאִי** - האם צריכים לומר שלפי דעתו מברכים אחרי אכילתו ברכת המזון? כלומר: לדעת רבן גמליאל, שמברכים ברכת המזון אחרי אכילת דייסא אף שאין היא לחם כלל, הרי בודאי שמברכים ברכת המזון על לחם שנתבשל ואין הפרוסות קיימות, שבתחלתו לחם ממש היה אלא שהתפורר בבישולו; שהרי תבשיל כזה בודאי לא גרע מדייסא. **אֵלָא פְּשִׁיטָא** שברייתא זו, הסוברת שמברכים "על המחיה" אחרי אכילת לחם שנתבשל ואין הפרוסות קיימות, נשנית לפי דעת רַבְּנָן, דהיינו חכמים החולקים על רבן גמליאל, וסוברים שעל דייסא מברכים "על המחיה", ואם כן הוא הדין לחם שנתבשל ואין הפרוסות קיימות אינו נחשב "לחם" אלא כדייסא, וגם עליו מברכים לאחריו "על המחיה". ואם כן אי אפשר לומר כדברי רב ששת שברייתא זו נשנית כפי דעת רבן גמליאל [ושמשום כך היא אומרת שאחרי פת אורז מברכים "על המחיה"]^[6], שהרי הוכחנו מתחלת הברייתא שהיא נשנית כפי דעת רבנן. והגמרא מסיימת הקושיא: **אֵי הָכִי** - ואם כן, שהברייתא

הערות

1. כמובן, רבן גמליאל פוסק כן אף במין דגן שעשה ממנו לחם. הברייתא מזכירה מין דגן "ולא עשאו פת", כי רק במקרה זה חולקים חכמים על רבן גמליאל. במין דגן שעשאו לחם מודים חכמים שמברכים עליו ברכת המזון (עיין רש"י).
2. מכאן ואילך היא הוספת רבי יהודה על הגירסא הראשונה בפלוגתא רבן גמליאל וחכמים. והיינו, רבי יהודה מוסיף שנחלקו רבן גמליאל וחכמים בפת אורז ודוחן, אם מברכים אחרי "על המחיה" או "בורא נפשות". ודברי רבי יהודה אלו הם יסוד תירוצו של רב ששת על סתירת הברייתות.
3. עיין רש"י המעיד, שמלשון הברייתא: "דבר שאינו משבעת המינים ואינו מין דגן", משמע שיש מחמשת מיני דגן שאינו כלול בשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. אמנם בפסחים לה, א מבואר שכוסמין נחשבים מין חטים, ושיבולת שועל ושיפון נחשבים מין שעורים; והיינו, שכל חמשת מיני דגן נכללים ב"חטה ושעורה" המוזכרות בפסוק של שבעת המינים (למעלה לו, א הערה 20). ועיין בדבריו לפסחים לו, ב.
4. עיין לו, א והערה 20 שם.
5. שהרי הוא אמר בברייתא, בתחלת עמוד זה, שמברכים ברכת המזון על "מין דגן

ולא עשאו פת", וזה כולל דייסא (רש"י).

6. רש"י, עיין לעיל לו, ב והערה 34 שם.

7. רש"י (ועיין רש"י ערכין יד, א ד"ה אחד המקדיש; תרגום אונקלוס במדבר כב, לט). ומאירי פירש ש"מחוא" היא שם עיר [היא היתה עירו של רבא].

8. רש"י (לפי תוספות ד"ה חביצא) וריטב"א. רבינו יונה מפרש בשם רש"י שהוא פירורי לחם מטוגנים בשמן. תוספות בעצמם וראשונים אחרים מפרשים "חביצא" בדרך אחרת. ועיין למטה הערה 26.

9. עיין סוף הערה הבאה.

10. תוספות ורבינו יונה מפרשים דברי רש"י, שרב יוסף המחלק בין פירורים שיש בהם כזית שמברך עליהם "המוציא", לפירורים שאין בהם כזית שמברך עליהם "בורא מיני מזונות", בא לפרש שזוהי כוונת הברייתא שהובאה לעיל (לו, א), המחלקת בלחם שנתבשל בין פרוסות קיימות לאין קיימות, ולדעת רב יוסף "פרוסות קיימות" פירוש שיש בהן כזית, ו"אין הפרוסות קיימות" פירוש שאין בהן כזית. דהיינו, רב יוסף סובר שבישול הלחם מבטל ממנו שם לחם אם הפרורים

רבי יוסף מביא הוכחה לדבריו:

אמר רב יוסף: מנא אמינא לה – מנין למדתי שפירורי לחם שנתבשלו והם בגודל של זית, עדיין נחשבים "לחם" ומברכים עליהם "המוציא"? **דתניא בברייתא: מי שהיה עומד ומקריב מנחות פירושלים** – ישראל שנתן לכהן קרבנות מנחה^[11] שלו להקריבם על המזבח^[12], אם ישראל זה לא הביא מנחה להקריבה ימים רבים, **אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"**^[13], **נטלן** – כשנטל הכהן את המנחות **לאכלן**^[14], **מברך "המוציא לחם מן הארץ"**, **ותני עלה** – ושנינו במשנה (מנחות עה, ב) לענין המנחות המטוגנות במחבת או במרחשת^[15]: **וכולן, פותחן לפני קמיצתן לפתיתים שיש בהם פזית**^[16], הרי כשאוכל הכהן שירי מנחת מחבת ומרחשת, הינו אוכל פתיתים מטוגנים שיש בהם כזית. ובברייתא שנינו שמברך על כל המנחות "המוציא לחם מן הארץ", וזה כולל מנחת מרחשת ומנחת מחבת. ומכאן, שפתיתי לחם מטוגנים [והוא הדין פירורי לחם מבושלים] בגודל של זית נחשבים "לחם" ומברכים עליהם "המוציא"^[17].

הגמרא מקשה על הוכחת רב יוסף:

אמר ליה אבבי לרב יוסף: אלא מעתה, אם כך, שברכת "המוציא" תלויה באם יש בפתיתים כשיעור זית או לא, **לתנא דבי רבי ישמעאל** – הנה לפי התנא מבית מדרשו של רבי ישמעאל, **דאמר בפתית מנחות המחבת והמרחשת: פורכן עד שמחזירין לסלמן** – מצות פתיתה היא שהכהן פותחן לפני הקמיצה עד שמחזירין לקמח. הרי כשם שהוא חולק על המשנה [שהובאה למעלה] הסוברת שפותת את המנחות לכזית, **הכי נמי** – האם חולק הוא על הברייתא [שהובאה למעלה] לענין הברכה שמברכים על אכילתן [של מנחות המחבת והמרחשת], וסובר **דלא כבי רובי "המוציא לחם מן הארץ"** – שאין צריכים לברך עליהן "המוציא לחם מן הארץ", אלא "בורא מיני

מזונות"? שהרי לפי שיטתו אין בפתיתי המנחות כשיעור זית. **וכי תנימא הכי נמי** – ואם תאמר, שאכן לדעת תנא דבי רבי ישמעאל אין מברכים "המוציא" על מנחות אלו, מפני שאין פתיתיהן נחשבים "לחם" לפי שאין בהם כזית, זה אינו, **והתניא** – שהרי שנינו בברייתא: **מי שלקט מכולן** – מכל פתיתי המנחות^[18] עד שבכולם יחד יש כשיעור **זית ואכלן, אם חמץ הוא ואכלו בפסח ענוש כרת; ואם מצה הוא, אדם יוצא בו ידי חובתו** לאכול כזית מצה **בליל פסח**^[19]. והנה אם יוצא אדם ידי חובת אכילת מצה בפסח על ידי שיעור זית של פתיתים אלה, הרי מוכח שהם נחשבים "לחם", שהרי מפורש בתורה שהמצוה היא אכילת מצה שהיא "לחם עוני"^[20] (דברים טז, ג)^[20], ואחרי שפתיתים נחשבים "לחם" הרי בודאי מברכים עליהם "המוציא". ובעל כרחנו שברייתא זו נשנית לפי תנא דבי רבי ישמעאל הסובר שפתיתי מנחות הם פחותים מכזית, שהרי נשנה בה שלקט מכולן לעשות מהם כזית. ואם כן, מפורש בברייתא זו שאף פירורים פחותים מכזית נחשבים "לחם", וממילא ברכתם "המוציא", וקשה על רב יוסף^[21].

רב יוסף מתרץ:

הכא במאי עסקינן – במה אנו עוסקים כאן בברייתא? **בשערסן** – במקרה שחזר וגיבל את הפתיתים יחד ועשה מהם עיסה, וחזר ואפאה ועשאה לחם חדש, וזה ודאי נחשב "לחם" ויוצא בו ידי מצות אכילת מצה, וכן מברכים עליו "המוציא".

הגמרא מקשה:

אי הכי – אם כן, שהברייתא עוסקת במי שגיבל את הפתיתים ועשה מהם לחם חדש, **אימא סיפא** – למד סוף הברייתא, המשכו של הברייתא שהובאה למעלה, האומרת על עונש ה"כרת" של האוכל כזית של פתיתי חמץ: **והוא שאכלן בבדי אכילת פסח** – משהתחיל לאכול שיעור כזית עד שגמר אכילת השיעור, לא שהה יותר מכדי אכילת חצי ככר לחם^[22]. **ואי** – ואם הברייתא מדברת **בשערסן** ועשה

הערת

פחותים מכזית. [ולפי זה, החילוק בין פירורים של זית לפירורים פחותים מזה, נאמר רק לענין לחם שנתבשל (או נטון). אבל פירורי לחם הנדבקים יחד על ידי מרק או דבר אחר אבל לא נתבשלו, אפילו אם אין בפירורים כזית מברך עליהם "המוציא". עיין תוספות ורבינו יונה; אבל עיין פני יהושע (ד"ה שם בגמ' אמר רב יוסף) ודברי דוד.]

18. רש"י: ועיין תוספות ד"ה לקט, ועיין הערה הבאה.

19. יש איסור "לא תעשה" לאכול חמץ בפסח, והאוכל כזית חמץ (העשוי מאחד מחמשת מיני דגן) כפסח חייב כרת (שמות יב, טו). ויש מצות "עשה" לאכול כזית מצה (העשויה מאחד מחמשת מיני דגן) בליל פסח (שם, יח). הברייתא אומרת שאם לקט פתיתים ממנחות שונות עד שבין כולם יש כשיעור זית ואכלן, הפתיתים מצטרפים לשיעור זית, ואם חמץ הם חייב כרת על אכילתם בפסח, ואם מצה הם יצא ידי חובת אכילת כזית מצה.

אמנם אי אפשר לפרש הברייתא כפשוטה, שלקט פתיתים ממנחות שונות, שאם כן איך נשנה בה: "אם חמץ הוא...". הרי כל המנחות באות מצה ואינן חמץ (ויקרא ב, יא). ועוד קשה, איך נשנה בברייתא: "ואם מצה הוא...". הרי אין יוצאים מצנת אכילת מצה על ידי קמיצתן של מנחות (עיין תוספות ורבינו יונה; ועיין רש"י). אלא פירוש הכדייתא (לפי רש"י) הוא, שאם לקט פתיתים שונים של חמץ או של מצה של חולין ואכלם, באופן הדומה לבהן שמלקט פתיתים קטנים ממנחות שונות ואכלם, אם חמץ הם – כולם מצטרפים לכזית וחייב כרת על אכילתם בפסח, ואם מצה הם – כולם מצטרפים לכזית ויוצא ידי חובת אכילת מצה (עיין בעל המאור ומאירי).

20. רש"י: דין זה נאמר רק לענין קיום מצות אכילת מצה, שאם אין שם "לחם" על המצה אין מקיימים המצוה. אך איסור חמץ אינו תלוי כשם לחם, אלא כל דגן שנתחמץ אסור לאוכלו בפסח, והאוכל ממנו כזית חייב כרת.

21. עיין רש"י. והנה מתוך דברי הברייתא עצמה מוכח שמדובר באוכל פחותים מכזית, ושהם נחשבים "לחם", ואם כן ודאי שהיא סותרת דברי רב יוסף אף מבלי שנדע מי הוא התנא ששנה אותה; עיין צ"ח (ד"ה ונדאה דלהכי הקדים) שמסביר למה הגמרא הוצרכה להקדים דברי התנא דבי רבי ישמעאל. ועיין מנחם משיב נפש.

22. "בבר" המוזכר כאן, הוא הככר המוזכר במשנה עירובין פכ, כ, שיש בו מוזן לשתי סעודות. "פרס", שהוא חצי ככר, יש בו מוזן לסעודה אחת (עיין רש"י עירובין פכ, ב ד"ה חציה לבית המנוגע). כבר שלם יש בו כשיעור שמונה כיצים, ובפרס יש כשיעור ארבע כיצים (רש"י). והיא שיטת רבי שמעון במשנה שם; דעת רבי יוחנן כן כרוקה במשנה שם ש"ככר" הוא כשיעור שש כיצים, ופרס הוא כשיעור שלש כיצים. עיין אורח חיים תריב, ד.

שיעור "כדי אכילת פרס" הוא שיעור זמן שאדם אוכל בו חצי ככר בפעם אחת.

11. המנחות הן הקרבנות הבאים מסולת הבלולה בשמן (ויקרא ב, א"א). יש סוגים שונים של מנחה, ראה למטה הערה 16.

12. כך פירש רש"י, שהישראל ה"מקריב" היינו שנותן את המנחה לכהן להקריבה, מפני שהעבודות העיקריות הנעשות במנחות אינן כשרות אלא ככהן. אך עיין תוספות כאן שמפרש "היה עומד": הכהן, והישראל בעל הקרבן אינו מוזכר בברייתא; ועיין רש"י מנחות עה, ב.

13. עיין פני יהושע, מגן אברהם (בב, א) ומרומי שדה, למה מברך ישראל "שהחיינו" על הבאת המנחה; ועיין רש"י מנחות עה, ב ד"ה מברך, ורש"י כת"י שם.

14. שירי המנחה נאכלים לכהנים וזברים בלבד (ויקרא ו, ט).

15. ברוב המקומות "ותני עלה" פירושו: שנינו בברייתא על המשנה [או הברייתא] שהבאנו מקודם. כאן אין "ותני עלה" מתייחס לברייתא הקודמת של "היה עומד ומקריב" וכו', אלא פירושו שלמדנו במשנה בדיני המנחות המטוגנות [או אפירות] (רש"י; עיין חידושי מהר"ם בענין ד"ה בא"י מנחת מחבת; עיין גם פני יהושע וצ"ח). סוגיא זו מופיעה גם במנחות עה, ב, ושם אין הגירסא "ותני עלה", אלא "ותנן וכולן פותחין" וכו'.

16. כל המנחות הנאכלות טעונות קמיצה. וכך היא נעשית: הכהן כופף שלש אצבעותיו האמצעיות לתוך כף ידו, ותוחב את ידו ואצבעותיו אל תוך המנחה. באופן זה הוא מכניס חלק מן המנחה לחלל שבין אצבעותיו לבין כף ידו, ובכך הוא מוציא את החלק הזה מן הכלי שבו מונחת המנחה. חלק זה שהופרש מן המנחה נקרא ה"קומץ", והוא החלק שהכהן מעלה ומקטיר על אש המזבח. חלק המנחה שנשאר בכלי נקרא "שירי המנחה", והוא נאכל לכהנים. יש מנחה שנקמצת לפני אפייתה בתנור [מנחת סולת], ויש מנחה שנקמצת אחרי אפייתה בתנור [מנחת מאפה תנור], ויש מנחות שנקמצות אחרי שמטגנים אותן במחבת או במרחשת. כל המנחות הנאפות בתנור או הנטוגות בכלי [מחבת או מרחשת] לפני קמיצתן, פותחין אותן לפתיתים ואחרי כן קומצים אותם (ויקרא ב, ו ורש"י שם).

17. לפי פירוש רש"י (עיין לעיל הערה 10) בא רב יוסף להוכיח שלחם שנתבשל ויש בו כזית עדיין נחשב "לחם". תוספות מקשים עליו: מהי הוכחת רב יוסף ממנחה שיש בפתיתיה כזית, הרי המנחה לא נתבשלה? והם מתרצים, שמכיון שהמנחות

כאשר בא רבין מארץ ישראל לבבל, אָמר לחכמי הישיבה בבבל בשם רבי יוחנן: טְרוֹקְנִין פְּטוּרִין מִן הַחֲלָה.^[29]

הגמרא מבארת:

מאי - מה הם טְרוֹקְנִין? אָמר אַבְי: הם פּוֹבָא דְאַרְעָא - "כובא" שעושים באדמה. כלומר, עושים כעין גומא בתחתית הכירה, ונותנים בתוכו מים וקמח, והבלילה נאפית שם כמו בתוך קדרה.^[30]

וסוג נוסף של לחם לענין חובת חלה:

וְאָמר אַבְי: טְרִיתָא? ^[31] פְּטוּרָה מִן הַחֲלָה, משום שאינה נחשבת "לחם".

ומבארים:

מאי - מהי טְרִיתָא? אִיבָא דְאַמְרִי - יש אומרים ש"טרייתא" היא גְבִיל מְרִתַּח - בלילה מרותחת. כלומר, שופכים בלילה רכה של קמח ומים על הכירה כשהיא ניסקת, והיא נאפית שם.^[32] וְאִיבָא דְאַמְרִי - ויש אומרים שהיא נִהְמָא דְהִנְדָקָא - לחם הודי.^[33] הוא עיסה שנאפית על שפוד ונמשחת בתדירות [במשך זמן האפייה] בשמן או במי ביצים ושמן. וְאִיבָא דְאַמְרִי - ויש אומרים ש"טרייתא" היא לֶחֶם הָעָשׂוּי לְכוֹתַח.^[34] שהוא נאפה בשמש ולא בתנור.

הגמרא מביאה ברייתא:

תַּנִּי רַבִּי חִינָא - לימד ברייתא: לֶחֶם הָעָשׂוּי לְכוֹתַח פְּטוּר מִן הַחֲלָה.

מקשה הגמרא:

וְהָא תַּנִּי בְּרִיתָא אַחֲרָת: לֶחֶם הָעָשׂוּי לְכוֹתַח חַיִּיב בְּחֲלָה!

הגמרא מתרצת:

הָתָם - שם, בברייתא השניה, הלחם העשוי לכותח חייב בחלה, בְּדִקְתָּנִי טַעְמָא - מפני הטעם ששינונו בהמשך הברייתא עצמה: רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: מַעֲשִׂיָה - אופן עשייתה של העיסה, מוֹכִיחִין עָלֶיהָ לשם מה נעשה הלחם. כיצד? אם עֲשָׂאן

מהפיתיתם לחם חדש, הַאִי "שְׂאֵכְלָן" - לשון זה, שאכל "אותם", משמע שאכל את הפיתיתם עצמם, אינו נכון, "שְׂאֵכְלָן" מִיבְעֵי לִיה - התנא היה צריך לשנות "שאכלו", שאכל "אותו", היינו שאכל הלחם החדש.^[23] לשון "שאכלן" מוכיח שלא עשה לחם חדש, אלא שאכל הפיתיתם הקיימים.

רב יוסף חוזר בו מתירושו שהברייתא עוסקת במי שעשה לחם חדש, אלא היא עוסקת באמת במי שאוכל כזית מצירוף פתיתים פחותים מזית כמו שאמרנו, ומכל מקום אין קושיא:

אלא ^[24] הֲכָא בְּמַאי עֲסָקִין? - במה אנו עוסקים כאן בברייתא? בְּכָא מְלָחָם גָּדוֹל - הפתיתים הפחותים מכזית באים מכבר לחם גדול שלא נפרס כולו ונשאר ממנו כזית, שמכיון שהכבר הגדול נחשב "לחם" [שהרי יש בו כזית], ממילא גם הפתיתים הפחותים מכזית שבאים ממנו נחשבים "לחם".^[25] ולכן אם אכל כזית מפיתיתם אלו יוצא ידי חובת אכילת מצה. אבל אם הלחם הגדול נפרס כולו - אין הפתיתים הפחותים מכזית הבאים ממנו נחשבים "לחם", ואין אדם יוצא בהם ידי חובת מצה, ואין מברכים עליהם "המוציא".

הגמרא מסיימת:

מַאי הֵנָּה עָלָה - מהי המסקנא לענין ברכה על "חביצא" כשהפרורים פחותים מכזית? אָמַר רַב שֶׁשֶׁת: הַאִי חֲבִיצָא, אָף עַל גַּב דְּלִית בֵּיהּ פְּרוּרִין כְּזִית - שאין בו פרורים בגודל של זית, מְכַרְךָ עָלֶיךָ "המוציא לחם מן הארץ", ולא כדעת רב יוסף. אָמַר רַבָּא: וְהוּא דְאִיבָא עָלֶיהָ תוֹרִיתָא דְנִהְמָא - ובתנאי שיש על ה"חביצא" תואר מראית הלחם. כלומר: הפרורים לא נמוחו בכשולם עד שאינו ניכר שהם "לחם", שאם אין עליהם תואר מראית לחם, אינם נחשבים "לחם" ומברכים עליהם "בורא מיני מזונות".^[26]

הגמרא דנה בסוגים שונים של לחם לענין חיוב "חלה".^[27]

טְרוֹקְנִין ^[28] נחשבים "לחם" וְחַיִּיבִין בְּחֲלָה. וְכִי אֶתָּא רַבִּין - אבל

הערות

או מטוגנות כשיש בהן כזית אף אם אין בהן "תואר לחם", ועל פרוסות שאין בהן כזית בתנאי שיש בהן תואר לחם. אך בשולחן ערוך (אורח חיים קסח, י) נפסק להלכה על פי שיטת תוספות ורא"ש בפירוש הסוגיא, ש"חביצא" היא פרוסות לחם שנדבקו יחד על ידי מרק או חלב ולא נתבשלו (עיין לעיל, הערה 10), ובפרוסות אלו - אם יש בהן כזית מברכים עליהן "המוציא" אף שאין בהן תואר לחם, ואם אין בהן כזית מברכים עליהן "המוציא" רק אם ניכר בהן תואר "לחם". אבל לחם שנתבשל, הרי על ידי הבישול עצמו הוא כבר נחשב שאין עליו תואר לחם [אף על פי שניכר לעין שהוא לחם], וכל שאין בו כזית אין מברכים עליו "המוציא" אלא "בורא מיני מזונות". [ולחם שנטגן, אם דינו כלחם שנתבשל או כלחם שנדבק יחד, עיין משנה ברורה שם, גו]. וכל זה כלחם שנתבשל, או שנדבק הפרוסות על ידי מרק וכדומה, אבל לחם שמפורר דק דק ולא נדבק יחד ולא נתבשל, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו "המוציא" וברכת המזון (רא"ש ושולחן ערוך שם).

27. מצות הפרשת חלה (עיין לעיל לה, א הערה 26) נוהגת רק ב"לחם", כמו שנאמר (במדבר טו, יט): "והיה באכלכם מלחם הארץ, תרימו תרומה לה'". הגמרא דנה כאן בסוגים שונים של לחם אם דינם כ"לחם" לענין מצות חלה.

28. הגמרא תסביר מיד מה הם "טרוקנין".

29. גירסת רא"ש (סימן יא) וביאור הגר"א (יורה דעה שבט, ז; עיין הגהות הגר"א באן) היא: "כי אתא רבין אמר רבי יוחנן טרוקנין חייבים בחלה", והיינו שגם רבי יוחנן סובר כן.

30. עיין רש"י. ואף שבבבלי חלה העיסה רכה היא, מכל מקום כיון שהתערבות מתקבצת בתוך הגומא עד שנעשית לחם גמור (טור, אורח חיים קסח). דינו כלחם וחייב בחלה לדעת אב"י [וכן לדעת רבי יוחנן לפי גירסת הרא"ש, עיין הערה הקודמת].

31. הגמרא תסביר מיד מה היא "טרייתא".

32. הבבלי חלה הרכה מתפשטת על הכירה ואינה מתקבצת יחד להיות כלחם [כמו ה"כובא דארעא"]. ולכן אינה נחשבת "לחם" ואינה חייבת בחלה (עיין רא"ש, יא; טור, אורח חיים קסח; שולחן ערוך, יורה דעה שבט, ה).

33. רש"ש. ועיין למעלה לו, ב הערה 30.

34. כותח עשוי מחלב, לחם מעופש קצת ומלח, ובזמן הגמרא היו טובלים בו את המאכל (עיין משנה וגמרא פסחים מב, א, ותפארת ישראל שם, ב). הלחם שנעשה בשביל הכותח היה נאפה בשמש (רש"י); אבל עיין דיטב"א.

כל מה שאוכל במשך זמן זה [שהוא בין שלש לתשע דקות, ויש בזה דעות שונות בין הפוסקים]. נחשב בדיון תורה [מ"הלכה למשה מסיני"] לפעולת "אכילה" אחת. והנה, אין אדם נענש על איסורי אכילה שבתורה אלא אם אבל שיעור זית של האיסור בפעולת אכילה אחת. האוכל כזית חמץ בפסח לא בבת אחת ממש, אלא פחות פחות מכזית, עד שבמשך הזמן של אכילת פרס הצטרפו לכזית, חייב עליו כרת, כי כל כמה שנאכל במשך הזמן של אכילת פרס מצטרף יחד לפעולת אכילה אחת. אבל אם שהה באכילת חלקי הזית יותר מכדי אכילת פרס, נחשב כאילו אכל הכזית על ידי שתי פעולות אכילה, ודומה לאוכל חצי זית היום וחצי זית למחר שאין האכילות מצטרפות לפעולות אכילה אחת, והאוכל חמץ באופן כזה פטור מכרת (עיין רש"י).

וכמו כן לגבי קיום מצוות "עשה" של אכילה בתורה, כמו מצות אכילת מצה בליל פסח, אין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה אלא אם אכל כזית מצה במשך זמן של אכילת פרס. אמנם רש"י מפרש דברי סוף הברייתא "והוא שאכלן בכדי אכילת פרס" שהם מוסבים על מה שמוזכר מקודם בברייתא שהאוכל כזית מפירורי חמץ בפסח חייב כרת, אבל באמת אפשר לפרש שהם מוסבים אף על מה שמוזכר בברייתא שהאוכל כזית מפירורי מצה יצא ידי חובתו, שגם על זה מסיימת הברייתא "והוא שאכלן בכדי אכילת פרס". עיין צ"ח (ד"ה לקט מבוין כזית) שעמד על כך למה פירש רש"י כן.

23. רש"י. מהרש"א הקשה למה מקשה הגמרא קושיא זו דוקא מסוף הברייתא, הרי אף בראש הברייתא קשה: "ליקט מכולן כזית ואכלן", "ואכלן" מִיבְעֵי לִיה. עיין מה שתירץ פני יהושע. [אמנם הסוגיא במנחות עה, ב מביאה את ראש הברייתא בלשון יחיד: "ליקט מכולן כזית ואכלו". ועיין דקדוקי סופרים שם.]

24. במנחות עה, ב הגירסא היא בגוף הגמרא "אלא הכא במאי עסקין... ", ומפורש בזה שרב יוסף חזר בו מתירוץ הראשון ובה לתרץ תירוץ חדש.

25. גם כאן אי אפשר לפרש שהברייתא עוסקת במנחות ממש, שהרי את המנחות פותחים לגמרי ולא נשאר בהן כבר שיש בו זית, אלא הברייתא מדברת במי שליקט פתיתים מכבר של חולין בדומה לכהן שמלקט פתיתים של מנחות (עיין לעיל, הערה 19).

26. רש"י כאן ובמנחות עה, ב; ועיין מרדכי (סימן קיט), ומגן אברהם קסח, כח. תנאי זה - שצריך שיהיו על הפרוסות תואר לחם - הוא רק בפרוסות שהן פחות מבוית. אבל פרוסות שיש בהן כזית מברכים עליהן "המוציא" אף אם אין בהם תואר לחם (רא"ש, י).

לפי המסקנא (לפי פירוש רש"י), מברכים "המוציא" על פרוסות לחם מבושלות

מְבָרְכִין עֲלוּיָהּ – עליו **”שֶׁהֵבֵל נְהִיָּה בְּדָבָרוֹ”**, אף על פי שעל תמרים עצמם מברכים **”בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ”**. **מָאִי טַעְמָא** – מה הטעם? מפני שזיעה בעלמא הוא – סתם זיעה הוא. כלומר, אין הרבש נחשב כתמר שנכתש ושם הפרי עליו, אלא נחשב כזיעה היוצאת מן הפרי. וכיון שאינו נחשב כפרי עצמו, אין מברכים עליו **”בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ”** אלא **”שֶׁהֵבֵל”**.

הגמרא מסבירה:

בְּמָא – כדעת איזה תנא אמר מר בר רב אשי את דינו, שרבו תמרים נחשב זיעה ולא פרי? **פִּי הָאִי תָנָא** – כאותו תנא, דהיינו כרבי יהושע המובא בסמוך. **דְּתַנֵּן** במשנה (תרומות יא, ב) לענין זר שאכל תרומה: אם שתה בשוגג **דְּבִשׁ תְּמָרִים, וְיֵינ תְּפּוּחִים, וְחֹמֶץ סַפְּנוֹת** – חומץ העשוי מענבים הגדלים בסוף העונה שאינם מתבשלים לעולם, ושאָר מִי פִּירוֹת – מִיץ פִּירוֹת, שֶׁל תְּרֹמָה – של פירות תרומה, רְבִי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּב את השוטה לשלם קֶרֶן וְחֹמֶשׁ לכהן כמו כל זר שאכל תרומה בשוגג^[6], וְרְבִי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר מלשלם, שאין מי הפירות אלא סתם **”זיעה”** ואין שם **”תרומה”** חל עליהם^[7]. ומר בר רב אשי סובר כדעת רבי יהושע, שמי פירות היוצאים מן הפרי אינם נחשבים כפרי עצמו, ולכן אין מברכים על דבש תמרים [ולא על שאר מי פירות] **”בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ”** אלא **”שֶׁהֵבֵל”**^[8].

הגמרא מביאה שאלה שנשאלה לרבא:

אָמַר לִיה הֵהוּא מְרַבֵּן לְרָבָא – אחד התלמידים אמר לרבא: **טְרִימָא מְהוּ** – מה מברכים על **”טרימא”**^[9]? **לֹא הֵנָּה אֲדַעְתִּיהָ דְּרָבָא מָאִי קָאָמַר לִיה** – רבא לא הבין מהו שואל. וְיָתִיב רְבִינָא קָמִיָּה

פְּעֻבִין – כְּכַפְרוֹת, כלומר: אם העיסה ערוכה וחתוכה בצורה נאה של ככרות לחם, חֲיִיבִין העבין בחלה. כי מאחר שהקפיד לערוך את העיסה בצורת לחם, אף על פי שאפאה בשמש, הדבר ברור שהוא מכוון לאוכלה בדרך פת ולא לעשות ממנה כותח^[1]. אבל אם ערך העיסה **קְלָמוּדִין** – כנסרים, דהיינו שלא הקפיד לערוך אותה בצורת לחם, ואפאה כך בשמש, פְּטוּרִים הנסרים מן החלה, שהדבר ברור שעשה העיסה לכותח ולא לאוכלה בדרך פת^[2].

הגמרא דנה בדִין כובא דארעא המוזכר לעיל (לו, ב):

אָמַר לִיה אֲבִי לְרַב יוֹסֵף: הָאִי כּוּבָא דְאַרְעָא, מָאִי מְבָרְכִין עֲלוּיָהּ – איזו ברכה מברכים על ה”כובא” הנאפה בקרקעית הכירה? **אָמַר לִיה רַב יוֹסֵף: מִי סְבַרְתָּ נִהְמָא הוּא** – וכי אתה סבור שלחם גמור הוא ומברכים עליו **”המוציא”**? **גּוּבְלָא בְּעֵלְמָא הוּא** – הוא סתם בצק שנאפה, ומְבָרְכִין עֲלוּיָהּ **”בּוֹרָא מִינֵי מְזוּנוֹת”** – ומברכים עליו **”בּוֹרָא מִינֵי מְזוּנוֹת”**^[3]. מֵר זוטרא קָבַע סְעוּדָתָהּ עֲלוּיָהּ – קבע סעודתו על כובא דארעא, וּבְרַךְ עֲלוּיָהּ – בירך עליו לפני אכילתו **”המוציא לחם מן האָרֶץ”**, וְשֵׁלֶשׁ בְּרָכוֹת של ברכת המזון לאחר אכילתו^[4]. **אָמַר מֵר בַּר רַב אֲשִׁי: וְאָדָם יוֹצֵא בָהֶן** – בכובא דארעא [כשעשאה מצה], יְדֵי חוֹבְתָהּ לֹאכּוֹל מְצָה בְּלִיל פֶּסַח. **מָאִי טַעְמָא** – מה הטעם? **”לָחֶם עוֹנִי”** קְרִינֵן בִּיהּ – אנו קוראים בו **”לחם עוני”** (דברים טז, ג), כלומר: כובא נחשב **”לחם עוני”** ואפשר לקיים בו מצות אכילת מצה^[5].

הלכה נוספת בשם מר בר רב אשי:

וְאָמַר מֵר בַּר רַב אֲשִׁי: הָאִי דּוּבְשָׁא דְתְּמָרִי – ההוא דבש תמרים,

הערות

- לפי זה, הברייתא השניה האומרת שלחם העשוי לכותח חייבת בחלה, אין כוונתה ללחם שנאפה כדי לעשות ממנו כותח, שהרי לחם כזה פטור מן החלה כמבואר בברייתא הראשונה, אלא כוונתה להעיסה שנעשית לאוכלה בדרך לחם, אך נאפה בשמש בדרך שאופין לחם לכותח.
- היוצא ממסקנת הגמרא, שיש הברל בלחם שנאפה בשמש בין אם נעשה כעבין [שחייב בחלה], לבין אם נעשה כלמודין [שפטור מן החלה]. יש ראשונים שסוברים שהברל זה הוא מדרבנן; מן התורה כל לחם שלא נאפה בתנור או בתבנית אפייה אינו נחשב **”לחם”**, וכל לחם שנאפה בשמש פטור מן החלה. ומה שהנעשה כעבין חייב בחלה – הוא מדרבנן, גזירה שמא יחליפו אותו בלחם גמור שנאפה בתנור, או שמא ימלך ויאפנו בתנור [אבל אלו שנעשו כלמודין אינם מתחלפים בלחם גמור, וגם אין בהם חשש שימלך] (עיין רא”ש פסחים ב, טז; ר”ש חלה א, ה). לפי זה אין מברכים **”המוציא”** על לחם העשוי לכותח אפילו אם נעשה כעבין, שהרי מן התורה אינו נחשב **”לחם”** לענין חלה, וכל שאינו לחם לענין חיוב חלה אינו לחם לענין ברכת **”המוציא”** (עיין אורח חיים קסח, טז וביאור הגר”א שם). אמנם דעת רבינו תם (הובאה בתוספות לו, ב ד”ה לחם, תוספות פסחים לו, ב ד”ה וכויל, ורא”ש פסחים ב, טז) שכל עיסה שבלילתה עבה דינה בלחם מן התורה, וחייבת בחלה אפילו אם נאפית בשמש או נתבשלה במים. ומה שהנעשה כנסרים פטור מן החלה – היינו מפני שהעיסה לא נעשתה על דעת לאוכלה בדרך לחם אלא כדי לעשות ממנה כותח, ולכן פטור מן החלה (עיין רבינו יונה, ומשנה חלה א, ח). לפי שיטה זו מברכים **”המוציא”** על לחם שנאפה בשמש כשנעשה כעבין. [הלכה למעשה בענין זה, עיין אורח חיים קסח, יג; ש”ך, יורה דעה שכט, ד].
- כל מחלוקת זו עוסקת רק בעיסה שבלילתה עבה. בעיסה שבלילתה רכה, בולם מורים שאינה נחשבת **”לחם”** אלא כשנאפה בתנור או כתבנית אפייה בלי משקה; עיין יורה דעה שכט, ב.
- בלילת הכובא דארעא היא רכה מאד, ולכן אף על פי שנאפה בתנור אין דינו כלחם גמור לענין ברכה. ואף על פי שגם בלילה רכה שנאפתה בתנור נחשבת **”לחם”** לענין חיוב חלה ולענין ברכת **”המוציא”** [ראה סוף הערה הקודמת], מבלי מקום כיון שעיסת הכובא רכה מאד אינו נחשב לחם גמור, ולכן מברכים עליו **”בּוֹרָא מִינֵי מְזוּנוֹת”** כשאר דברי מאפה (עיין מגן אברהם קסח, מ; אבל עיין ביאור הלכה קסח, טז ד”ה סתם).
- דין זה נוהג בכל דבר מאפה שנחשב **”לחם”** לענין חיוב חלה (מצד צורת עיסתו או מצד צורת אפייתו – עיין הערה 2), אבל אין דרך בני אדם לקבוע סעודה עליו (עיין אורח חיים קסח, ויח). וכך הדין: כשאוכלים אותו בלי קביעות סעודה, מברכים עליו **”מְזוּנוֹת”** בתחלה ו”על המחיה” לבסוף; וכאשר קובעים עליו סעודה, מברכים עליו **”המוציא”** בתחלה וברכת המזון לבסוף. ומה נחשב **”קביעות סעודה”** – עיין אורח חיים קסח, ו ומשנה ברורה שם, כד.
- מצות אכילת מצה בליל פסח, מתקיימת רק במצה שהיא **”לחם עוני”**, ולכן אין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה בליל פסח ב”מצה עשירה” (עיין למעלה לו, ב

- והערה 20 שם; פסחים לו, א). מר בר רב אשי אומר, שלא נחשוב שמאחר שלפעמים אוכלים כובא דארעא לשם תענוג, הוא נחשב ב”מצה עשירה” ואין יוצאים בו ידי חובת אכילת מצה, אלא **”לחם עוני”** הוא ואפשר לקיים בו חובת אכילת מצה. דרך אחרת: שלא נחשוב שמאחר שהכובא נאפה בארמה אין לו צורת לחם ואינו יוצא בו ידי חובתו בפסח, משמיענו מר בר רב אשי שאינו כן, ואדרבה – כך נראה לחם עוני, שאין לענין תנור והוא אופה לחמו בקרקע (עיין בית יוסף אורח חיים קסח, ד”ה טרוקנין).
- [מדרברי רבינו חננאל כאן משמע שאין אדם יוצא ידי חובת מצה בכובא אלא אם קבע סעודתו עליו. אך עיין מנחת חינוך י, ה ד”ה והנה דקדק הרב המחבר].
- זר האוכל תרומה בשוגג חייב לשלם לכהן בעבור הדבר הנאכל וחייב להוסיף עליו חומש (עיין לעיל לה, ב הערה 36). רבי אליעזר סובר שמי הפירות נידונים כגוף הפרי, ולכן זר השוטה מי פירות תרומה בשוגג, חייב לשלם קֶרֶן וחומש כמי שאוכל הפרי עצמו; שכשם שיש על הפרי עצמו שם **”תרומה”** כך יש שם תרומה על המיץ היוצא מן הפרי.
- לדעת רבי יהושע רק יין ענבים ושמן זיתים נחשבים כגוף הפרי, ולכן רק מי ששוטה יין הבא מענבים של תרומה או שמן הבא מזיתים של תרומה משלם קֶרֶן וחומש (עיין לעיל לה, ב; תרומות יא, כג; חולין קכ, ב). אבל שאר מי פירות (שעוסקת בהם המשנה באן) אינם נחשבים כגוף הפרי אלא כזיעה, ואין עליהם שם **”התרומה”** שיש על הפרי עצמו; ולכן השוטה מיץ היוצא מן התרומה אינו חייב קֶרֶן וחומש (רש”י; עיין רמב”ם וראב”ד הל’ תרומות יא, ב, ועיין לקמן הערה 15).
- [ה”ספונות” המוזכרות במשנה כאן, מאחר שלא יתבשלו לעולם – אינן נחשבות כענבים לגבי מימיהם אלא כשאר פירות, ולכן מימיהם נחשבים זיעה ואינם נחשבים **”יין”**, ולכן זר השוטה מהם אינו חייב קֶרֶן וחומש (עיין משנה ברורה רב, נ). להגדרה מתי נחשבים מי פירות זיעה ומתי נחשבים כפרי, עיין חזון איש אורח חיים לג, ה; ועיין אורח חיים רב, ח ומשנה ברורה שם].
- ואף על פי שדינו של מר בר רב אשי נוגע לכל מי פירות ולא רק לדבש תמרים, מכל מקום נקט דינו בדבש תמרים, ללמדנו שאף על פי שהתורה מונה **”דבש”** בין שבעת הפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל [שנאמר (דברים ח, ח): **”אֶרֶץ זֵית־שֶׁמֶן וְדִבְשָׁן”**], מכל מקום הדבש עצמו זיעה הוא; פירושו של **”דבש”** המוזכר בפסוק הוא התמרים שיוצא מהם דבש ולא הדבש עצמו **”צל”ח**, ועיין משנה ברורה רב, מו; ועיין רש”י א סוף ד”ה דבש של תמרים).
- כל דבר שכתוש קצת ואינו מרוסק לגמרי נקרא **”טרימא”**, כפי שיבואר בהמשך (רש”י). השאלה היא אם כדבר כזה נשאר עליו שם הפרי ומברכים עליו **”בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ”**, או שבטל ממנו שם הפרי על ידי הכתישה ומברכים עליו **”שֶׁהֵבֵל”**. [יש אומרים ש”מרוסק לגמרי” שכתב רש”י הכוונה שנימוח לגמרי על ידי בישול עד שאין שם אוכל עליו ונעשה כמשקה. לפי פירוש זה כל שלא נעשה כמשקה נקרא **”טרימא”** לענין ברכה (עיין מגן אברהם רב, יח והגהות רבי עקיבא איגר שם).

(2) אל המוצרים בתוצרת דאס
לוי (מברבר, כו, כב)
מברבר
המוליך
הגדל והנרא
הש
הר
ועקר והמאון
שור אין מים המוציא
מזר מים
המלמשי: (מברבר, כו, כב)
ולמחתי אתכם לי
עם ויהיה לכם
אלהים וידעתם כי
אני ואלהים המוציא
אתכם ממחתי ככלות
מוצרים: (שמות, י, י)

לָחֶם מִן הָאָרֶץ" - "המוציא", עם "ה" לפניו. רבי נחמיה חולק ואומר: מברך "מוציא לחם מן הארץ" - "מוציא", בלי "ה" לפניו. הגמרא מבררת את המחלוקת:

אָמַר רַבָּא: בְּ"מוֹצִיא" בלי "ה" לפניו כּוֹלֵי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי - הכל מודים, **"דְּאִפִּיק" מְשַׁמַּע** - שמשמעותה היא "שהוציא כבר", **דְּכָתִיב** - שהרי כתוב (במדבר לב, כב): **"אֶל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם"**. דברים אלו נאמרו בפרשת בלעם אחרי שכבר יצאו ישראל ממצרים, הרי מפורש בפסוק הזה ש"מוציא" פירושו "מי שהוציא כבר"^[30]. **כִּי פְּלִיגִי** - הם חולקים רק בְּ"הַמוֹצִיא" - במשמעות של "המוציא". **רַבֵּן סָבְרִי** - חכמים [התנא קמא בברייתא] סוברים, **"הַמוֹצִיא" "דְּאִפִּיק" מְשַׁמַּע** - אף "המוציא" משמע "מי שהוציא כבר", **דְּכָתִיב** - שהרי כתוב (דברים ח, טו): **"הַמוֹצִיא לָךְ מִיָּם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ"**, ופסוק זה אמר משה לבני ישראל בסוף שנת הארבעים, אחרי שכבר סיפק להם ה' מים כל השנים שהיו במדבר^[31]. הרי שגם "המוציא" משמע "מי שהוציא כבר". **וְרַבִּי נַחֲמִיָּה סָבַר "הַמוֹצִיא" "דְּמַפִּיק" מְשַׁמַּע** - "המוציא" משמע "מי שהוציא", **שְׁנַאֲמַר** (שמות ו, ז): **"אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלֹת מִצְרַיִם"**, ופסוק זה אמר משה כשהיו בני ישראל עדיין משועבדים במצרים. הרי ש"המוציא" משמע "מי שיוציא אתכם בעתיד"^[32].

התשובה לדעת חכמים על ראיית רבי נחמיה:

וְרַבֵּן - חכמים הסוברים ש"המוציא" משמע "מי שהוציא", איך הם מפרשים הפסוק: "המוציא אתכם מתחת סבולות מצרים"? **ההוא** - באותו פסוק **הָכִי קָאָמַר לְהוּ קוֹדֶשׁא בְּרִיָּה הוּא לְיִשְׂרָאֵל** - כך אומר הקדוש ברוך הוא לישראל: **כִּד מְפִיקָנָא לְכוּ** - כאשר אוציא אתכם ממצרים, **עֲבִידְנָא לְכוּ מִלְּתָא** - אעשה לכם דברים נסים, **כִּי הִיכִי דִּינְדְּעִיתוּ** - כדי שתדעו, **דְּאָנָא הוּא דְּאִפִּיקִית יִתְכוֹן מִמִּצְרַיִם** - שאני הוא שהוצאתי אתכם ממצרים, **דְּכָתִיב** - שהרי כתוב בתחלת הפסוק: **"וַיִּדְעֻתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלֹת מִצְרַיִם"**. כלומר, לאחר יציאתכם ממצרים תדעו כי ה' הוא זה שהוציא אתכם. ואם כן, גם בפסוק זה "המוציא" פירושו "מי שהוציא כבר"^[33].

הגמרא מביאה מעשה הנוגע למחלוקת זו:

מִשְׁתַּבְּחִין לִיה רַבֵּן לְרַבִּי זִירָא [אֵת] בַּר רַב זְבִיד אַחוּה דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר רַב זְבִיד - חכמים שבחו לפני רבי זירא חכם אחד שהיה

לך לומר בטעם הדבר שהתירו חכמים אוכלים שעיקרם לרפואה? בעל כרחנו צריכים לומר שאין איסור רפואה בשבת כאשר הרואה יאמר **שֶׁגִּבְרָא לְאֹכִילָה קָא מְכוּיִן** - האדם מכויין באכילתו לשם אכילה רגילה ולא לשם רפואה, **וּרְפוּאָה מִמִּילָא קָא הוּיָא** - והרפואה נעשית מאליה אגב אכילתו. **הָכָא נִמִּי** - אף כאן בשתיית רכה, שתייתה בשבת מותרת אף שעיקרה לרפואה, כי הרואה יאמר שגברא **לְאֹכִילָה קָא מְכוּיִן** - האדם מכויין באכילתו לשם אכילה [שתייה] רגילה ולא לשם רפואה, **וּרְפוּאָה מִמִּילָא קָא הוּיָא** - והרפואה נעשית מאליה אגב אכילתו.

הגמרא מבררת למה הוצרך רב [ושמואל] לפסוק על ברכת השתייתא:

וְצִרִיכָא דְרַב (וְשְׁמוּאֵל^[27]) - ויש צורך בפסק ההלכה של רב [ושל שמואל]. **דְּאִי מְהֵאִי** - שאם נבוא ללמוד חיוב ברכה על שתיית רכה ממה ששנינו בברייתא שמותר לשותותה בשבת, אשר מזה מוכח שאוכל הוא^[28], ואם כן מובן מאליו שטעונה ברכה, זה אינו, מפני דְּהִנָּה **אָמִינָא** - הייתי אומר שהטעם שמותר לשותותה בשבת מפני שהרואה יאמר **לְאֹכִילָה קָא מְכוּיִן**, **וּרְפוּאָה מִמִּילָא קָא הוּיָא**. **אָבַל הָכָא** - כאן לענין הברכה, **כִּינֵן דְּלִכְתַּחְלָה לְרְפוּאָה קָא מְכוּיִן** - מכויין שעיקר כוונתו בשתיית השתייתא היא לשם רפואה, הייתי אומר **לֹא לְבְרִיךְ עֲלֶיהָ כָּלֵל** - אין צורך לברך עליה. כלומר, לענין רפואה בשבת אין האיסור תלוי בכוונת האדם לשם רפואה, אלא במה שניכרת כוונתו שעושה לשם רפואה, ולכן מותר לשותותה שתייתא רכה בשבת בכוונה לשם רפואה, מאחר שאין כוונתו ניכרת. אך חיוב ברכה אינו תלוי בהיכר הכוונה אלא תלוי בכוונת האכילה עצמה, לכן היינו אומרים שאין לברך על שתיית כשמכויין לרפואה, לפי שעל אכילה לשם רפואה אין חיוב ברכה, **קִמְשַׁמַּע לָן** - לכן הוצרך רב להשמיענו **שְׁכִינֵן דְּאִית לִיה הִנָּא מִינָּה** - שמכויין שיש הנאת אכילה אף לשותותה שתייתא רכה לשם רפואה, שהרי מאכל היא ובהכרח נהנה ממנה, **בְּעֵי בְּרוּכִי** - צריך לברך עליה^[29].

הגמרא דנה במה ששנינו במשנה: **שְׁעַל הַפֶּת הוּא אוֹמֵר הַמוֹצִיא וכו' לחם מן הארץ.**

תְּנוּ רַבֵּן בְּרִייתָא: מַה הוּא אוֹמֵר לִפְנֵי אֲכִילַת לֶחֶם? "הַמוֹצִיא

הערות

שבא ליהנות הימנו - כבר הוציא אותו ה' מן הארץ (רש"י). הגמרא מוכיחה מהפסוק בפרשת בלעם, שבודאי "מוציא" בלי הקדמת "ה" משמע "שהוציא כבר". ולא נחלקו חכמים [היתנא קמא] ורבי נחמיה אלא במשמעות של "המוציא" עם הקדמת "ה" לפניו, שחכמים סוברים שגם "המוציא" משמע לשעבר ואפשר לברך בלשון זה, ורבי נחמיה סובר ש"המוציא" משמע "שמוציא עכשיו" או "שיוציא לעתיד", ואין לברך ברכת הלחם אלא בלשון "מוציא" שמשמע לשעבר.

כמוכן, אין בוונת הגמרא ש"מוציא" משמש כפועל בלשון עבר; בתור פועל אין "מוציא" אלא לשון הווה בלבד. בברכת הלחם משמשת מלת "מוציא" כשם-עצם, ופירושו: ברוך אתה ה', מי שמוציא [או: זה שמוציא] לחם מן הארץ. שם-עצם זה יש לו לשמש בצורה שמשמעותה "מי שכבר הוציא" (עיין בראש הערה הקודמת). הגמרא מוכיחה מהפסוק: **"אֶל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם"**, ששם-העצם "מוציא" משמע "מי שהוציא". שהרי בפסוק הזה בהכרח "מוציאם" משמשת בתור שם-עצם ולא בתור פועל, שכאן בפרשת בלעם בודאי פירושו של "מוציאם" שכבר הוציאם ממצרים, שהרי כבר יצאו ממצרים לפני כארבעים שנה; ו"מוציא" בתור פועל אין במשמעותה אלא לשון הווה בלבד; ובעל כרחנו שכאן "מוציא" משמש בתור שם-עצם, ומוכח שמשמעותו "מי שהוציא מכבר" (עיין חכמת מנוח).

31. עיין רש"י.

32. עיין רש"י. גם הפסוק שהביאו חכמים: **"הַמוֹצִיא לָךְ מִיָּם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ"**, מפרש רבי נחמיה ש"המוציא" משמע בהווה, שהרי הקב"ה המשיך להוציא להם מים בל ימי היותם במדבר (רש"י).

33. לדעת רבי נחמיה, הפסוק: **"וַיִּדְעֻתָם כִּי אֲנִי ה' "** אינו אומר שידעו לאחר שיצאו ממצרים שה' הוציאם, אלא עכשיו בשעבודם במצרים הם מצווים מפי הקב"ה שיבינו שהוא עתיד להוציאם ממצרים.

27. עיין סוף הערה 29.

28. שהרי רק רפואה שהיא אוכל מותרת בשבת, כמבואר במשנה שהובאה למעלה.

29. ומכל מקום מברכים עליה "שהכל" ולא "בורא מיני מזונות", שאף על פי שנהנה באכילתו, אין הנאת האכילה עיקר הנאתו, כיון שעיקרה לרפואה ואין הבריאים רגילין לאוכלה (עיין רמ"א אורח חיים רד, יא; משנה ברורה שם, נד; שער הציון שם, מה; ועיין לעיל הערה 17).

[יש ראשונים (עיין תוספות ד"ה והא תנן) הסוברים שהטעם שמברכים "שהכל" ולא "בורא מיני מזונות" על שתיית רכה, מפני שאינו עשוי שישערו ממנה כי אם לשותותה בלבד (ועיין אורח חיים רח, ו ומשנה ברורה שם, כג). ועיין עוד משנה ברורה רד, נה. ועיין צ"ח שהקשה לפי זה, למה תלתה הגמרא למעלה הטעם שמברכים "שהכל" מפני ש"לרפואה עבדי לה".]

הוציא מתוך דברי הגמרא, שהוצרך רב להשמיענו שמברכים "שהכל" על שתיית רכה, מפני שהיינו חושבים שאין מברכים עליה כלל כיון שאוכלה לשם רפואה. ראש יוסף תמה, למה לא אמרה הגמרא בפשטות שהוצרך רב להשמיענו שאין מברכים על שתיית רכה ברכת "מזונות" אף על פי שיש בה אחד מחמשת מיני רגן. עיין גם צ"ח שדן בזה.

[הגמרא הסבירה למה הוצרך רב לפסוק שמברכים "שהכל" על שתיית רכה, אבל אינה מסבירה למה הוצרך שמואל לפסוק שמברכים "בורא מיני מזונות" על שתייתא עבה. מתוך כך המהרש"ל גורס בגמרא "וצריכא דרב", ולא גורס "ושמואל". אך הפני יהושע (ד"ה שתייתא) והצל"ח (ד"ה וצריכא) מיישבים את הגירסא "וצריכא דרב ושמואל", ומבארים שבתיורין הגמרא מיושב גם הצורך לפסוק של שמואל, עיין בדבריהם].

30. עיין רש"י. לדברי הכל מן הראוי לברך ברכת הלחם בלשון "שהוציא מכבר", כלומר: ברוך ה' שכבר הוציא את הלחם מן הארץ. שהרי הלחם

[illegible]

בנו של רב זביר, אחיו של רבי שמעון בן רב זביר^[34], ואמרו עליו דאָן גָּדוֹל הוּא, וּבְקִי בְּכָרְכוֹת הוּא - הוּא בְּקִי בְּהַלְכוֹת בְּרֻכּוֹת. אָמַר לָהֶם רַבִּי זִירָא: לִבְשִׁיבָא לִידְכֶם - אֲלִיכֶם הֵבִיאוּהוּ לְיָדִי - אֵלַי. זְמַנָּא חָדָא - פַּעַם אַחַת, אֵינְקֻלַּע לְגַבִּיָּה - הוֹדְמָן אֶצֶל רַבִּי זִירָא. אָפִיקוּ לִיה

רִיפְתָּא - הוֹצִיאוּ לוֹ לֶחֶם לֵאכּוֹל. פָּתַח בְּבִרְכַּת הַלֶּחֶם^[35] וְאָמַר: "מוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ", וְלֹא אָמַר "הַמוֹצִיא". אָמַר רַבִּי זִירָא: זֶה הוּא שְׂאוּמֵרִים עָלָיו דְּאָדָם גָּדוֹל הוּא וּבְקִי בְּכָרְכוֹת הוּא? בְּשִׁלְמָא אִי אָמַר "הַמוֹצִיא" - אֵילוּ אָמַר בְּבִרְכַּתוֹ "הַמוֹצִיא", הִיָּה מוֹבֵן,

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

לה.

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

לעזר וזרעו

[illegible]

ליקוטי רש"י

[illegible]

בכלה משום (ג) עושה עיסמו בלל כק
בה שיעורא הכא גבי ורמשי"ש נמי
יעור חלה בקדשה אחת אף היה מנרץ
ספק וכל דבר שחמלתו סופגין וסופו
עיסה חייבין בחלה ובהמוציא דק"ל
כדני יוחנן פירק כל עשה (פסחים ה.)
דפליגי ר' יוחנן ור"ל בתעשה איללס
ופליגי בבלילתו רכה דהיינו מחלתו
סופגין וסופו עיסה אס נאפה בתמור
או בדירה או באללס בלא מים ושמן
דר"ל ס"ל דלא הוה חייב אלא כשאפה
בתמור ואחא קאי מתמימין מחלתו
וסופגין וסופו עיסה דחייב מחלה אכל
באללס פטור ורבי יוחנן מצידי
דמעשה איללס סופו עיסה קרינן ביה
רק שלא יהיו משקין באללס דהכי
אימא בירושלמי כל שאמור תחמיו
חייב בחלה ומבדיקין עליו המוציא אכל
אנילי"ש אין מבדיקין עליו המוציא
דלא הוה אלא גובלא בעלמא ומיהו אס
קבע סעודתיה עליהו כמו בפסחים
מבדק המוציא וכל דבר שחמלתו
סופגין וגם סופו כגון הני סופגין
שמטבין אותן בשמן שקורין בוני"ש
(ט) פטורין מן החלה: **בזר** וזוהר
קבע סעודתיה עליה. וכן ילי"ש אי
קבע סעודתיה עליה מבדיקין עליה
המוציא וכן לזה הר"מ בפסחים
שקובצין סעודתן עליהן לבדק המוציא
בפת חמלה כדי לפטורין מבדיקה שהיה
מסופק אי הוה קביעמיהו קביעות
או לא: **דחייב** וכן נאפה דתמרי מבדיקין
עליה שחב"ג. ובשקין מכל מיני
פירות כגון ממורש ודמין דלמדיקין
גבי ערלה (י) ולאפוקי מה"ש שפירס
דמייירי שנתן לתוכן מים ושכר דידן
אע"ג דשמע"ש בהן כוית כדרי אכילה
פרס לא מבדיקין עליו בורה מיני
מונות אלא שהכל ואפי"ר לרב ושמואל
דחמרי כל שיש בו מחמשת המינין
מבדיקין עליו בורה מיני מונות הא
לא הוי ביה ממש שעורים (א) ואין שכר
אלא טעמא בעלמא ועוד משום שיש
בו עליה אחריתא בפת ועוד בשמיה
אומר שהכל: **וישניין** שבחושין.
רבי (ה) ור"י יוסי פליגי גבי נותן מים
לתוכן המוציא ובקלשה מיירי מדקמי
השומעין ולא קמי לשון גבול והכי
דייקין הסם: **ולא** מ"ד דרפואה
עבדי ליה רפואה בשבת מי שרי.
דסובר דכיון (ו) דכל שעקרו לרפואה
ואין רביות לעשותו לצורך אכילה
לאסור בשבת וכו': **ורא** תנן ב"ר
האובדיו וכו'. דשמע דמנקט כל
האובדיו דאפי"ר (י) כל שעקרו לרפואה
כיון שחלליה שפיר דמי מנקט
כל ומסיק הגמרא ואריכא דרב
שמואל דפשיטא (י) דמתמימין שריא
אף על פי שגומד לרפואה אכל דרב
שמואל אשמעינן דלא יומא כיון
דעקרו לרפואה לא לבדק עליה כלל
קמי שמעט כל כיון דמתמימין מיניה
עדי בדיקין ומכל מקום לא יבדק
אלא שהכל כיון שאינו עשוי
לסעוד כי אס לשחות ואס כן כל
ידר שיש בו מחמשת המינין ואינו
עשוי לסעוד כי אס לשחות כגון
שכר וכיוצא בו מבדק שהכל
הוא גוואל פסק בזה"ל והלכתא
אף דאית ליה הגהה מיניה מבדק:
והלכתא

ללחם
עריסם
זיון לצור
לרא פרי
למורדון פטורים א"ל אב"י לרב
א דארעא מאי מברכין עלויה
נהמא הוא *גובלא בעלמא
עלויה בורא מיני מזונות מר
סעודתיה עלויה וברך עלויה
מן הארץ ושלש ברכות אמר
ואדם יוצא בהן ידי חובתו
חם עוני קרינן ביה ואמר מר בר
דבוכשא דתמרי מברכין עלויה
דברו מ"ט זיעה בעלמא הוא
תנא דתנן *דבש תמרים ויין
ספוניות ושאר מי פירות של
יעזור מחייב קרן וחומש ורבי
א"ל ההוא מרבנן לרבא טרימא
דעתיה דרבא מאי קאמר ליה
זיה דרבא א"ל דשומשמי קא
טמי קא אמרת או דפורצני קא
הכי אסקיה רבא לדעתיה אמר
אי קא אמרת ואדכרתן מלתא
אסי והאי תמרי של תרומה
הון טרימא ואסור לעשות מהן
תמרי ועבדינהו טרימא
בורא פרי העץ מאי טעמא
מי כדמעיקרא. שתייתא רב
ה דברו ושמואל אמר בורא
ר רב חסדא ולא פליגי *הא
ה עבה לאכילה עבדי לה רבה
די לה מתיב רב יוסף *ושוין
ת השתות בשבת [ב] ושותין
אי ס"ד לרפואה קא מכיין
מי שרי א"ל אב"י ואת לא
תנן *כל האוכלין אוכל אדם
וכל המשקין שותה אלא מה
גברא לאכילה קא מכיין ה"נ
אי מכיין לישנא אחרינא אלא
ימר גברא לאכילה קא מכיין
קא הויא ה"נ לאכילה קא
מילא קא הויא וצריכא דרב
מהאי ה"א לאכילה קא מכיין
קא הויא אבל הכא *כיון
וואה קא מכיין לא לברך
ל כיון דאית ליה הנאה מיניה
ל הפת הוא אומר המוציא
הוא אומר המוציא לחם מן
ה אומר מוציא לחם מן הארץ
ציא כולי עלמא לא פליגי
פליגי בהמוציא רבנן סברי
מים מצור החלמיש *ורבי
מוציא אתכם מתחת סבלות
א בריך הוא לישראל כד
עיתו דאנא הוא דאפיקת
יכם המוציא משתבחין ליה
ש בר רב זביד דאדם גדול
לידכם הביאוהו לידי זמנא
ואמר מוציא אמר זה הוא
וא בשלמא אי אמר המוציא
וכל וקף על פי שלרפואה נעשית ה

קוטפת כגלוסקאות
הנכרים בעלמא שלא הקפיד על
עצד קטן (פ"ד ק"י.) עשה לו למדין
הנה בעלמא הוא. ואינו פרי לנכך עליו
יות. ספי ענבים
מית ועושים מהן
וחומש. לשותה
י' יהושע פומר.
ואין שם תרומה
רי היתמן למשקה
בלבד והיינו כמר
דימא פדון. מה
קיימנא כל דר
מרוסק: לא הוה
היה מבין מהו
להווא מרבנן
שאל: דקורפמי.
וועמנין צו יין
להווא שמן?
מ. ענבים למת
לעשות חמד:
קא אמרת. מתוך
דברא חת השאלה
אלתמי כמו ציעי
חולין (דף גז.)
י' פרימא. שאני
מילתא קלי ויין
עליה ב"פ העד:
שוי מקמח קליות
נעמד שהשלים
לאכיליה עבידא.
שבוחשין. מגיסין
צמימיו: ויתום
סכת פסחים (דף
י"ב שותה. אלמא
הא ממילא הוה
יין כי" (ב' ה"ג
והע"ג דמניא
ואו ומתל לכלו
רעטען דברה:
רפואה קא מכון
ל כיון דמתחמי
הוה צעי דרוסי:
ומ גדולות הוא:
וואיז כנר והא
דלשענר צעין
סזה סא פארץ
מנו: דכתיב א'
שנאמרה פרשת
מוציא ק"י מים.
מיה סבר דמפיק
א דכתיב המוציא
ה למשה עדין
מים עשין היה
מדבר: דאפיקית
הואלמי אחס:
אשמעין
כתיב א' אל מוציא ממצרים
משמע דכתיב א' המוציא
מוציא דמפיק משמע שנאמר א'
ההוא הכי קאמר להו קודר
בידנא לכו מלתא כי היכי
דכתיב א' וידעתם כי אני ה'
[את] בר רב זביד אחוה דר
נות הוא אמר להם לכשיבא
ביה אפיקו ליה ריפתא פתד
י' אדם גדול הוא ובקי בברכות
צורא מיני מוונות קלישתא מצרך

[illegible]

והלכתא המוציא וכו'. ואע"פ ש
משמע ⁽²⁾ וזירושלמי כ
האומיות כגון העולם מוציא ואע"פ
שאני החס דקרא כביש (לחם קד)
לעבודת האדם להוציא לחם מן
הארץ ועל כן יש לנצות בשתי ידי
בנעשר אצבעות נגד י' תיבות
שמקרא זה: **מזקתני** ירקות
דומיא דפת. לא היו ירקות דומיא
דפת שהרי פה אישתי לעלוף ויש
ירקות שאין משתטות לעלוף אלא
למנוח. לא הפה אין שכול מגרע אלא
הגרעא אף הירקות נמי במלמיהו
קיימי ולא מגרע להו הבשול:

אלא אי אמרת שלקות לאו במילתייהו קיימי בשלמא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו אלא לבסוף מאי מברך דילמא בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא מתיב רב יצחק בר שמואל ^ס ידקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח יוצא בהן ובקלח שלהן אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין ואי סיד במילתייהו קאי שלוקין אמאי לא שאני התם דבעינן טעם מרור וליכא אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח ז' כיון דשקילא לגרעניה

[illegible]

הַאֲדָמָה. וממשיך רב חסדא: ורבותינו הוֹרְדִין מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לבבל, וּמִנּוּ - ומי הוא? ⁽⁷⁾ עוֹלָא מְשַׁמֵּיה דְּרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: ⁽⁸⁾ שְׁלֻקוֹת מְבָרְכִין עֲלֵיהֶן "שֶׁהֶבֶל נִהְיָ בְּדִבְרוֹ". וְאֵינִי [רב חסדא] אוֹמֵר שאין מחלוקת ביניהם⁽⁹⁾, אלא יש שלק שמברכים עליו "בורא פרי האדמה", ויש שלק שמברכים עליו "שהכל". כָּל יֶרֶק שֶׁמְבָרְכִים עָלָיו בְּתַחֲלָתוֹ כִּשְׁהוּא חֵי "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", דהיינו יֶרֶק שֶׁדָּרְכוּ לִיאֲכַל חֵי⁽¹⁰⁾, אִם שְׁלֻקוֹ - בִּישּׁוּל, מְבָרְכִים עָלָיו "שֶׁהֶבֶל נִהְיָ בְּדִבְרוֹ" ולא "בורא פרי האדמה", כי על ידי הבישול נשתנה טעמו לרעה, ולכן נשתנה לענין ברכה ומברכים עליו "שהכל נהיה בדברו"⁽¹¹⁾. וְכָל יֶרֶק שֶׁמְבָרְכִים עָלָיו בְּתַחֲלָתוֹ כִּשְׁהוּא חֵי "שֶׁהֶבֶל נִהְיָ בְּדִבְרוֹ", דהיינו יֶרֶק שאין דרכו לִיאֲכַל חֵי אלא מבושל⁽¹²⁾, אִם שְׁלֻקוֹ מְבָרְכִים עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", מפני שעל ידי הבישול בא לידי דרך אכילתו, ונמצא שעיקר חשיבותו כ"פרי" הוא לאחר בישולו, ולכן רק לאחר שנתבשל מברכים עליו "בורא פרי האדמה"⁽¹³⁾.

הגמרא מקשה על רב חסדא: **בְּשֻׁלְמָא** - מובן מה שרב חסדא אמר: כָּל יֶרֶק שֶׁמְבָרְכִים עָלָיו בְּתַחֲלָתוֹ "שֶׁהֶבֶל נִהְיָ בְּדִבְרוֹ", אִם שְׁלֻקוֹ מְבָרְכִים עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", שהרי מְשַׁבַּחְתָּ לָּהּ בְּכִרְבָּא וְסֻלְקָא וְקָרָא - מצאנו ירקות כאלו שנאכלים מבושלים ולא חיים, בגון: כרוב, תרד ודלעת, ולכן רק אחרי בישולם מברכים עליהם "בורא פרי האדמה". אָלָא מה שאמר רב חסדא: כָּל יֶרֶק שֶׁמְבָרְכִים עָלָיו בְּתַחֲלָתוֹ בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה, אִם שְׁלֻקוֹ מְבָרְכִים עָלָיו "שֶׁהֶבֶל", דהיינו שמשתינים לרעה על ידי בישולם, הִכִּי מְשַׁבַּחְתָּ לָּהּ - היכן מצאנו ירקות כאלו שמשובחים יותר חיים מבושלים? הגמרא משיבה:

אָמַר רַב נַחֲמָן בֶּר יִצְחָק: מְשַׁבַּחְתָּ לָּהּ בְּתוֹמֵי וְכִרְתִּי - מצאנו שומים וכרישים, שמשובחים יותר חיים מבושלים⁽¹⁴⁾.

הגמרא מביאה דרשת רב נחמן החולקת על רב חסדא: כִּךְ דְּרַשׁ רַב נַחֲמָן: מְשׁוּם רַבִּינוּ - נאמר בשם רבינו, וּמִנּוּ - ומי הוא? שְׁמוּאֵל: שְׁלֻקוֹת מְבָרְכִין עֲלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה". וממשיך רב נחמן: וְחִבְרִינוּ הוֹרְדִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לבבל, וּמִנּוּ - ומי הוא? עוֹלָא⁽¹⁵⁾ מְשַׁמֵּיה דְּרַבִּי יוֹחָנָן, אָמַר: שְׁלֻקוֹת מְבָרְכִין עֲלֵיהֶן שֶׁהֶבֶל נִהְיָ בְּדִבְרוֹ, וְאֵינִי [רב נחמן] אוֹמֵר ששניהם מדברים על כל

אֲשַׁמְעִינָן טַעְמָא - כי בזה היה מלמדנו שפירוש הפסוק (שמות ו, ז): "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", הוא כפירושם של חכמים [שהוציא לשעבר], ולא כפירושם של רבי נחמיה [שעתיד להוציא], וְאֲשַׁמְעִינָן דְּהִלְכָתָא בְּרַבָּנָן - וכן היה מלמדנו בזה שהלכה כחכמים ש"המוציא" משמע לשעבר, ושראו לברך כן⁽¹⁾. אָלָא במה דָּאָמַר "מוציא" בברכתו, מֵאִי קִמְשַׁמַּע לָן - מה מלמדנו? הרי כולם מודים שאפשר לברך בלשון "מוציא"⁽²⁾.

הגמרא מיישבת הנהגת בנו של רב זביד:

וְאֵיהוּ דְּעֵבֶר - והוא [בנו של רב זביד] שעשה כך, דהיינו שבירך בלשון "מוציא" ולא "המוציא", עשה כן כדי לֹאפּוּקֵי נַפְשֵׁיהּ מִפְּלוּגָתָא - להוציא עצמו ממחלוקת⁽³⁾. כלומר, כדי לא ליכנס למחלוקת חכמים ורבי נחמיה אם ראוי לברך בלשון "המוציא", בירך בלשון "מוציא" שכולם מודים שראוי לברך בו.

הגמרא מסיימת:

וְהִלְכָתָא - ההלכה היא שמברכים בלשון: "המוציא לָחֶם מִן הָאֶרֶץ", דְּקִיַּיְמָא לָן בְּרַבָּנָן - משום שאנחנו פוסקים להלכה כרבנן דְּאָמְרִי: "דְּאִפִּיק" מְשַׁמַּע - שאומרים ש"המוציא" משמע לשעבר⁽⁴⁾.

הגמרא דנה במה ששינונו במשנה: וְעַל הִירְקוֹת אוֹמֵר וכו' "בורא פרי האדמה". ומדייקים:

קִתְּנֵי יִרְקוֹת דּוּמְיָא דְּפֶת - המשנה שונה דין הירקות בדומה לדין הפת. כלומר, משמע מהמשנה שמברכים "בורא פרי האדמה" על ירקות אף באופן שהם דומים לפת: מֵה פֶת שֶׁנִּשְׁתַּנָּה עַל יְדֵי הָאוֹר באפייתו, ומברכים עליו ברכת הלחם, אָף יִרְקוֹת נִמִּי - גם כן, אף שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ עַל יְדֵי הָאוֹר - על ידי בישול, מכל מקום נחשבים "פרי האדמה" ומברכים עליהם ברכת הירקות⁽⁵⁾. אָמַר רַבִּנְאִי מְשַׁמֵּיה דְּאֲבִי - בשם אביו: זֹאת אוֹמֶרֶת: שְׁלֻקוֹת - ירקות מבושלים מְבָרְכִין עֲלֵיהֶן "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה". (מִמַּאי - ממה ניתן ללמוד זאת? מִדְּקִתְּנֵי יִרְקוֹת דּוּמְיָא דְּפֶת - ממה שהמשנה שונה דין הירקות בדומה לדין הפת⁽⁶⁾).

הגמרא מביאה דרשת רב חסדא לענין ברכה על שלקות:

כִּךְ דְּרַשׁ רַב חֲסִדָּא: מְשׁוּם רַבִּינוּ - נאמר בשם רבינו, וּמִנּוּ - ומי הוא? הוּא? רַב: שְׁלֻקוֹת - ירקות מבושלים מְבָרְכִין עֲלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי

הערות

1. רש"י. וראה להלן הערה 4.
2. ואין לומר שבנו של רב זביד בירך בלשון "מוציא" ללמדנו שהלכה ברבי נחמיה, שבודאי הלכה כרבנן, לפי הכלל ש"יחיד ורבים הלכה כרבים". ארם המברך, יש לו לברך בנוסח שנוכל ללמוד ממנו דינים, עד כמה שאפשר. ולכן סבר רב זירא, שאף על פי שלדעת חכמים אפשר לברך בין בלשון "מוציא" בין בלשון "המוציא", מכל מקום היה בנו של רב זביד צריך לברך בלשון "המוציא" להשמיענו פירוש הפסוק ולהשמיענו שהלכה כרבנן (רא"ש פסחים א, י; ועיין טורי זהב, אורח חיים קסז, ד; וראה להלן הערה 4).
3. אבל רבי זירא סובר שאף על פי בן עדיף לברך "המוציא", כמו שכתבנו בהערה הקודמת. [אמנם מהגמרא לקמן נ, א משמע שעדיף שלא לברך בנוסח השנוי במחלוקת. עיין טורי זהב, אורח חיים קסז, ד שדן בקושיא זו].
4. ולכן יש לברך בלשון "המוציא" ולא בלשון "מוציא", כמו שהבאנו למעלה (הערה 2).
5. תוספות מביאים בשם ירושלמי טעם אחר למה עדיף לברך בלשון "המוציא" מלברך בלשון "מוציא", שעל ידי כך לא יבוא לערב האות "מ" שבסוף מלת "העולם" עם האות "מ" שבתחלת מלת "מוציא" הבאה אחריה. כלומר, אם יברך: "ברוך... מלך העולם מוציא...". הרי ה"מ" שבסוף "העולם" וה"מ" שבתחלת "מוציא" יהיו נשמעות כאות אחת, ושתי המלים יהיו נשמעות כמלה אחת ארוכה, ולכן עדיף לומר "המוציא", שעל ידי כך האות "ה" שבתחלת מלת "המוציא" מפרירה בין "העולם" ל"מוציא" ולא תיבלענה האותיות זו בזו. ואף על פי שבסוף הברכה אומרים "המוציא לחם מן הארץ", וה"מ" שבסוף מלת "לחם" מתערבת עם ה"מ" שבתחלת מלת "מן" ונשמעות כמלה אחת ארוכה, הנה נוסח זה תקנו החכמים על שם הפסוק (תהלים קד, יד): "להוציא לחם מן הארץ", ועדיף לנסח הברכה בלשון המקרא, מלדייק על חשש עירוב אותיות (תוספות ד"ה והלכנתא, רא"ש; ועיין ריטב"א פירוש אחר למה עדיף לברך בלשון המוציא).
6. רש"י. ועיין פני יהושע, תוספות אנשי שם על המשנה, ומרומי שדה, מהיכן הגמרא מדויקת דמיון הירקות לפת.
7. המלים בסוגריים נראות מיותרות, ואינן מופיעות בגירסת הרי"ף והדא"ש (עיין מסורת הש"ס). אך עיין תוספות (ד"ה מודקנתי) ומהרש"א. ועיין עוד דקדוקי סופרים שמביא גירסא אחרת בגמרא.
8. גירסת רש"י היא: "ומאן נינהו", דהיינו: מי הם.
9. עולא היה רגיל ללכת מארץ ישראל לבבל [ונקראת "ירידה", מפני ש"ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות"; עיין קידושין סט, א-ב], ובבבל היה מלמד תורת רבו רבי יוחנן, שהיה מגדולי האמוראים בארץ ישראל.
10. רש"י. אלמלא דברי רב חסדא, היינו אומרים שרב ורבי יוחנן חולקים, וכפי שטובר רב נחמן להלן בסוגיא. ועיין רברי דוד אילו היו חולקין כיצד היה מתפרש יסוד המחלוקת; ועיין רבינו יונה בביאור דעת הרי"ף.
11. רש"י.
12. עיין רש"י. ועיין תוספות ר"ה משבחת, רשב"א ושאר ראשונים.
13. רש"י. מכיון שדרכו לִיאֲכַל מבושל ולא חי, ממילא כל זמן שהוא חי עדיין לא הגיע לעיקר חשיבותו כ"פרי", ולכן אין מברכים עליו "בורא פרי האדמה" אלא הברכה הכללית "שהכל".
14. רש"י.
15. ואף על פי שנראה לעינים שהביח השום והכרישים, השבח בא על ידי טעם הבשר והמלח שמתבשלים עמם, אבל שום וכרישים שמתבשלים לבדם, גרועים יותר מבושלים מחיים (תוספות; עיין רמ"א, אורח חיים רה, א; טורי זהב שם, ג; מגן אברהם שם, ה).
16. רב חסדא כינה לעולא בשם "רבתינו", אבל רב נחמן היה [יותר] חשוב (עיין שפתי חכמים), וכינה לעולא בשם "חברינו" (רש"י).

מסורת הש"ס

(א) ברי"ף ורא"ש לימח לכל
(ב) פסחים מא. (ג) פי'
סבסוך למדו, (ד) [עו'
פירש"י בעירובין סו. ד"ה
מה], (ה) [לעיל לג. וש"נ],
(ו) חולין פו. כרימות ס.
ע"ש, (ז) [בילה כה:],
(ח) פסחים דף לט.,
(ט) ירושלמי כ"ל.

הגהות חב"ח

(א) רש"י ד"ה אומר רב
נחמן וכו' כרבי נזימן בר
יפת עולא וכו'. כר' נזימן
בר יפת עד שנחנק;
(ב) ד"ה חרסי וכו'. רבי
נזימן חרסי היה רבא;
(ג) ד"ה בר מן וכו'. רבי
נזימן בר יפת כלום;
(ד) תרומ' ד"ה משכחת
וכו' ה"ר אלפס פסק
בשקלות אע"י דלשחטנו
לגריעותא על ידי בשול
ג"כ אומר גורא;

גליץ השני

גמרא ודל' כתא
המוציא ע"י תורה חיים
סנדר' ע"י ע"א ד"ה
ר"א: תוס' ד"ה
משכחת ד' וזו
שכל כך הוא טוב
אחר הביטול כמו
קודם לכן. ע"י מתני'
ספ"נ לתומות ונר"ס
סס:

לעזי רחמי"

ל'ומיברד"ש. פירוש
ערמונים גדולים (ברכות
מהר"ם סימן ד'):

ליקוטי רש"י

[illegible]

אשמענין טעמא. פירושא דקרא כמו שפירשנוהו ולמדנו פירושו:
ואשמענין הדיב ברבנו. להמליא דלפיק הוה: מאי קמשמע לן.
הכל מודע בזה: אף ירקות שנשתנו בר. ואפילו הכי נמלימיהו
קיימי ומברכינ עליהו גזרא פרי האדמה: שאלות. כל ירק שזק:
דרש שר' חסדא בר' עמיאל רבני

רבי יוחנן שחב"ל. הרי הדבר במתקנות: ואני אומר. לישב דברים שזקין מלוקין יש מהן פרי האדמה ויש מהן שהכל ב"ל. ירק הנאכל מי שמתלמי צ"פ האדמה שלקו אפקיה ממלמיה לגביעותא ומצדן שהכל ולקמן מוקי לה בתומי וכרמי: וב"ל. ירק שאין דרכו לנאכל מי שמתלמיו אס אכלו מי שהכל הוא שולק. והביאו לדרך אכלתו מהו עיקר פירו ומצדן בורא פרי האדמה: דרש רב נחמן. כך:

משום רבינו. שמואל: שְׁקוֹת מִבְּרֵךְ בּוֹרֵא פְרִי הָאֲדָמָה וְחִבְרִינוּ כו'. רב נחמן חסדו ולא קרי לעולם רבנמי: אמר שְׁקוֹת שְׁהֵבֵל ואני אומר. שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי ודברי שמואל דדברי ר' יוחנן בכל מיני ירקות הן וחלוקין על על זה שמואל כ"מ דלמך מבוטל קאי דמלמיה ור' יוחנן קאי כר' יוסי: ויציא דרביה השני

במים ידי אכלתם מהם של מלכו
וקריתן ביה לחם עוני: אב"ל לא
במבוא⁵. דמו לאו לחם איקרי:
אפי"ו ר' יוסי מורה. דלענין ברכה
במילתיה קאי: אמר רב נחמן קבע
ע"א אשבשתיה כר' בנימין (ב). עולא
שאתר משום ר' יוחנן לעיל שהכל
למד וקבע שנושו כרבי בנימין
שנתקעו בלבו ועשיו אומר צדית
המדרש בשם רבי יוחנן: תדי בה
ר' יורא. במחלוקת זו שהוכרז צדית
המדרש ופי מה ענין להוציר דברי
ר' בנימין (ב) אצל דברי רבי חיאי
בר אבא במחלוקת בית המדרש שר
אינו כדאי לתקוע עליו: בר מן דין
ובר מן דין. לבר משמי ראיית
הללו שאמרתי שאין רבי בנימין (א)
כלום אצל רבי חיאי יש לנו עוד ראיה
שלא אמר רבי יוחנן מימיו שלקות
שהכל: וא"ל בורא פרי האדמה.
אלמא אע"ג דלנקיה קאי במילתיה:
שאב"ל זית פליג. (פסחים עו.) מלית
כמות ימים וק"ל (פסחים עו.) מלית
כמות: אב"ל לא בבושין. בירקות
של מרור היא שניה בפרק כל שעה
(דף עו.) לומר שאין יולאין בהן
שליקון משום שרקו אלמא לא
במילתיה קיימי. שוקו הוי ימוחו טפי
ממנוסח: דבשינוי טעם מרור יוציא.
אצל לענין ברכה שם פרי עליו:

היה אחת מעין שלש
מא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו אלא
סונון על כל מה שברא מתיב רב יצחק בר
ח יוצא בהן ובקלה שלהן אבל לא כבושין ולא
לוקין אמאי לא שאני ההם דבעינן טעם מרור
יחי מברך על זית מליח וכוון דשקלא דגרעניה
בצר

וזהלכתא המוציא וכו'. ואע"פ דבמזמור כ"ע לא פליגי דלפיק משמע ⁽¹⁾ ויבדלושמי מפרש טעמא כדי שלא לערב בעולם מולאי ואע"ג דבלחם מן נמי איכא עירוב (תהלים קד) מזמיר חזיר לבהמה ועשב

ההפך ועל ק"ש לנצות בשמי ידיו
נצבער אצבעות נגד " מיצות
מדתני ירקות
דומיא דפת. לא הי ירקות דומיא
דפת שהרי פת אישמי לעלוה ויש
ירקות שאין משמטו לעלוה אלא
לכלומר מה הפת אין צבול מגרע אלא
הגרסה אף הירקות נמי צמתיסו
קיימי ולא מגרע להו הנצול:

משכחת לה בתומי וברתי.

[illegible]

בקטנה סעודה אתו ושאלו לר' יוחנן ואמר להו מב
האדמה ועוד אמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר'
ובריך עליו תחלה וסוף אי אמרת בשלמא שלקות בב
מכרד עליו בורא פרי העץ ולכסוף מכרד עליו בר

אלא אי אמרת שלקות לאו במילתייהו קיימי בשם
מאי מברך דילמא בורא נפשות רבות
שמואל¹⁰ ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפי
שלוקין ולא מבושלין ואי ס"ד במילתייהו קאי
ולכא אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא רבי יוחנן

לעיל בשם רבי יוחנן שמברכים על שלקוט "שהכל", למד וקבע את טעותו^[22] **בְּרַבִּי בְּנִימִין בַּר יִפְתָּה** - כפי עדותו של רבי בנימין בר יפת שאמר כן בשם רבי יוחנן. עולא חזר על זה עד שנקבע בלבו שכך אמר רבי יוחנן, ולכן אמר כן בשמו [אבל באמת מעולם לא אמר רבי יוחנן כן, אלא אמר שברכתם "בורא פרי האדמה" כעדוּתו של רבי חייה בר אבא]^[23].

רבי זירא סובר שאין שום מקום למחלוקת מהי שיטת רבי יוחנן: **תְּהִי בָּהּ רַבִּי יוֹרְאָה** - תמה על כך שהוזכרה בבית המדרש שיש מחלוקת בין רבי חייה בר אבא לרבי בנימין בר יפת מהי דעת רבי יוחנן בברכת שלקות. **וְכִי מָה עֲנִין רַבִּי בְּנִימִין בַּר יִפְתָּה אֶצֶל רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא** - איזו שייכות יש לרבי בנימין בר יפת עם רבי חייה בר אבא שיחלוק עליו, הרי אינו ראוי לחלוק עליו^[24]. **רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא דִּיִּיק וְגַמִּיר שְׁמַעְתָּא מִרַבִּי יוֹחָנָן רַבִּיה** - היה מדייק כשלמד הלכה מפי רבי יוחנן רבו, **וְרַבִּי בְּנִימִין בַּר יִפְתָּה לֹא דִיִּיק. וְעוֹד, רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא כָּל תַּלְתִּין יוֹמִין** - כל שלשים יום, **מִהֲדַר תַּלְמוּדִיהָ קָמִיָּה דְּרַבִּי יוֹחָנָן רַבִּיה** - היה חוזר על לימודו לפני רבי יוחנן רבו^[25], **וְרַבִּי בְּנִימִין בַּר יִפְתָּה לֹא מִהֲדַר** - לא היה חוזר. **וְעוֹד, בַּר מִן דִּין וְכַר מִן דִּין** - חוץ משני טעמים אלו שאין להתחשב ברבי בנימין בר יפת כנגד רבי חייה בר אבא, הנה יש להוכיח שרבי יוחנן מעולם לא אמר שמברכים על שלקות "שהכל". **דִּהְוָא תוֹרְמָסָא** - בענין הירק הנקרא "תורמוס", **דְּשִׁלְקֵי לִיה שְׁבַע זְמַנִּין בְּקִדְרָה** - שמבשלים אותו שבע פעמים בקדרה, **וְאֶכְלֵי לִיה** - ואוכלים אותו **בְּקִנּוּחַ סְעוּדָה**^[26]. **אָתוּ** - באו ושאלו לרבי יוחנן מה מברכים עליו? **וְאָמַר לָהּ** - להם: **מִבְּרַכִּין עָלֶיהָ** - עליו "בורא פרי האדמה". הרי שסובר רבי יוחנן ששלקות נחשבים "פרי האדמה" ומברכים עליהם "בורא פרי האדמה". **וְעוֹד הוֹכֵחַ שְׂרַבִּי יוֹחָנָן לֹא אָמַר שִׁמְבִּרְכִים עַל שְׁלֻקוֹת שֶׁהֵכֵל**, שהרי **אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא: אֲנִי רְאִיתִי אֶת רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁאֶכֶל זֵית מְלִיחַ** - זית ששהה במלח כמה ימים^[27], **וְכִרְיָה עָלָיו רַבִּי יוֹחָנָן**, בתחלה - לפני אכילתו, **וְסוּף** - ולאחר אכילתו. והנה **אִי אִמְרַת בִּשְׁלָמָא שְׁלֻקוֹת בְּמִילְתִּיהוּ קִיָּיִמי** - אם תאמר שרבי יוחנן סובר שירקות אחרי בישולם [או כבושם במלח] עדיין נחשבים "פרי האדמה", והוא הדין שפירות האילן אחרי בישולם [או כבושם במלח] עדיין נחשבים "פרי העץ", מובן הרבר, **שֶׁבִּתְחֵלָה מְכַרְךָ עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ" וְלְבִסּוֹף מְכַרְךָ עָלָיו בְּרִכָּה אַחַת מֵעֵין שְׁלֵשׁ**, שזית מליח דינו כזית חי ולא נשתנתה ברכתו על ידי מליחתו. **אֶלָּא אִי אִמְרַת שְׁלֻקוֹת לֹא בְּמִילְתִּיהוּ קִיָּיִמי** - אבל אם תאמר שרבי יוחנן סובר שירקות מבושלים [או כבושים במלח] אינם נחשבים "פרי האדמה", והוא הדין שפירות האילן מבושלים [או כבושים במלח] אינם נחשבים "פרי העץ", אזי **בִּשְׁלָמָא** - מובן היטב **בִּתְחֵלָה** - לפני אכילת זית המליח, **מְכַרְךָ עָלָיו "שֶׁהֵכֵל נִהְיָה בְּדִבְרֵוֹ"**, **אֶלָּא לְבִסּוֹף** - לאחר אכילתו, **מֵאִי מְכַרְךָ?** איזו ברכה

מיני ירקות, בין שנאכלים חיים בין שנאכלים מבושלים, וחולקים זה על זה: שמואל סובר שעל כל השלקות [אף אלו שמשוּבחים יותר חיים] מברכים "בורא פרי האדמה", ורבי יוחנן סובר שעל כולם [אף אלו שמשוּבחים יותר מבושלים] מברכים "שהכל"^[16]. ומחלוקת אמוראים אלו **בְּמַחְלֻקַּת תְּנַאִים שְׁנוּיָה**, **דְּתַנְיָא בְּבִרְיָתָא: יוֹצֵאִין יְדֵי חוֹבֵת אֲכִילַת מִצָּה בִּפְסַח, בְּרִיקָה** - מִצָּה שְׁטוּחָה וְקִשָּׁה הַשְּׂרִי בְּמִים, וְבִרְקִיק מְבוּשֵׁל שְׁלֹא נִמּוּחַ, לפי שהוא עדיין נחשב "לחם"^[17], **דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר, וְרַבִּי יוֹסִי אֹמַר: יוֹצֵאִים יְדֵי חוֹבֵת מִצָּה בְּרִיקָה הַשְּׂרִי בְּמִים, אֶכֶל לֹא בְּרִיקָה מְבוּשֵׁל, אֶף עַל פִּי שְׁלֹא נִמּוּחַ**. ומפרש רב נחמן שהמחלוקת היא אם לחם מבושל נקרא "לחם": רבי מאיר סובר שמצא מבושלת עדיין נחשבת "לחם", ולכן אפשר לצאת בה חובת אכילת מצה בפסח, ורבי יוסי סובר שמצא מבושלת אינה נחשבת "לחם", ולכן אין יוצאים בה חובת אכילת מצה בפסח. ובוזה נחלקו גם שמואל ועולא: שמואל סובר שכשם שלחם מבושל נחשב "לחם" כדברי רבי מאיר, כך ירקות מבושלים נחשבים "פרי האדמה" אחרי בישולם וראוי לברך עליהם "בורא פרי האדמה". ורבי יוחנן סובר שכשם שלחם מבושל אינו נחשב "לחם" כדברי רבי יוסי, כך ירקות מבושלים אינם נחשבים "פרי האדמה" ואין ראוי לברך עליהם "בורא פרי האדמה".

הגמרא^[18] דוחה:

וְלֹא הִיא - וזה אינו. כלומר, אין המחלוקת של שמואל ועולא לענין ברכת שלקות תלויה במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי לענין מצה מבושלת. כי יתכן **דְּכֹוְלֵי עֲלָמָא** - כל התנאים מודים **שֶׁשְׁלֻקוֹת מְכַרְכִּין עָלֶיהָ "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה"**, דהיינו שגם רבי יוסי סובר שירקות, אחרי בישולם, עדיין נחשבים "פרי האדמה" וראוי לברך עליהם "בורא פרי האדמה", **וְעַד כָּאֵן לֹא קָאָמַר רַבִּי יוֹסִי הָתֵם** - לפי שמה שאמר רבי יוסי שם בבירייתא, שאין יוצאים ידי חובת מצה במצה מבושלת, לא אמר כן משום שאין המצה המבושלת נחשבת "לחם", **אֶלָּא מִשּׁוּם דְּבָעִינָן טַעַם מִצָּה** - לקיום מצות אכילת מצה, צריכים מצה כזו שיש לה טעם מצה^[19], **וְלִכְפֹּא** - ואין טעם מצה למצה מבושלת^[20]. **אֶכֶל הָכָא** - כאן, לענין ברכה על ירקות מבושלים, **אֶפְיֻלוּ רַבִּי יוֹסִי מוֹדָה שִׁירְקוֹת מְבוּשָׁלִים נִחְשָׁבִים "פְּרִי הָאֲדָמָה" וְרָאוּ לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה"**^[21].

למעלה דרשו רב חסדא ורב נחמן בשם רבי יוחנן שמברכים על שלקות "שהכל". עכשיו הגמרא מביאה מחלוקת מה אמר רבי יוחנן בענין:

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֻקוֹת מְכַרְכִּין עָלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה". וְרַבִּי בְּנִימִין בַּר יִפְתָּה חוֹלֵק עָלָיו וְאָמַר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֻקוֹת מְכַרְכִּין עָלֵיהֶם "שֶׁהֵכֵל נִהְיָה בְּדִבְרֵוֹ". אָמַר רַב נְחֲמָן בַּר יִצְחָק: קִבַּע עוֹלָא לְשִׁבְשִׁתִּיהָ - עולא, שאמר

הערות

16. עיין רש"י; ועיין דברי רוד שהבאנו למעלה, הערה 9.
17. מצות אכילת מצה מתקיימת רק באכילת "לחם", עיין לעיל לו, ב והערה 20; לח, א והערה 6. רבי מאיר אומר שמצא שרויה במים או מבושלת ולא נמוחה על ידי בישולה, עדיין נחשבת "לחם" וראוי לקיים בה מצות אכילת מצה (רש"י). אבל אם המצא נמוחה על ידי הבישול, אינה נחשבת "לחם" ואינה ראויה לקיים בה מצות אכילת מצה (ראה לו, א).
18. עיין רש"י א.
19. עיין משנה ברורה תעה, כט; אבל עיין מהר"ץ חיות כאן.
20. בין לרבי מאיר בין לרבי יוסי צריכים טעם מצה לקיום מצות אכילת מצה (עיין פסחים קטו, א, ורש"י ורשב"ם שם ד"ה ומבטל ליה). לא נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי אלא אם הטעם של מצה מבושלת נחשב טעם מצה או לא (רשב"א; ועיין רבינו יונה ופני יהושע).
21. הלכה למעשה כיצד מברכים על שלקות, עיין אורח חיים רה, א, ומשנה ברורה וביאור הלכה שם.
22. רש"י. פירוש אחר: הוא קבע את גירסתו בעל פה (עיין מסורת הש"ס; ועיין ערוך, ערך שבש [ב]).
23. עיין רש"י.
24. רש"י; אבל עיין רשב"א.
25. "תלמודיה" בדרך כלל הוא כל מה שלמד; אבל כאן פירושו הוא כל מה שלמד רבי חייה בר אבא בשלשים יום, והיה חוזר עליהם בפני רבי יוחנן ביום השלשים ואחד [או ביום השלשים; עיין תוספות רבי יהודה החסיד ותוספות הרא"ש] (תוספות). כדי לברר אם כיוון יפה שמועותיו (ריטב"א). אבל עיין באר שבע בריתות כו, א (ד"ה והא ר' זירא בר אדא). שדן לומר שאכן הכוונה כאן הוא לכל מה שלמד.
26. אם נתבשל פחות משבע פעמים יש בו טעם מר (עיין ביצה כה, ב ורש"י שם).
27. והדין הוא (פסחים עו, א): "מליח כרותח" (רש"י) - מליחה דינה כבישול. ובאן הוית המליח נחשב כזית רותח ומבושל, ואם על שלקות מברכים "שהכל" הוא הדין על מליח מברכים "שהכל".

[illegible]

בירך רבי יוחנן אחרי אכילתו, אם אין זה נחשב "פרי העץ"^[28]?

הגמרא מתרצת:

דילמא - שמא לאחר אכילת הזית המליח בירך רבי יוחנן: **"בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא"**^[29].

הגמרא מקשה על אלו הסוברים ששלקות נחשבים פרי האדמה:

מתיב - הקשה **רב יצחק בר שמואל** ממשנה (פסחים לט, א)^[30]: אותם הירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו לאכול מרור בליל פסח^[31], הוא יוצא ידי חובתו בהן - בעלים שלהם, ובקלח שלהן, אבל לא כשהם כבושין ולא כשהם שלוקין ולא כשהם מבושלין^[32]. ואי סלקא דעתך - ואם אתה סובר במילתיהו קאי - שהשלקות נחשבים "ירקות" כבתחלה, שלוקין אמאי לא - למה לא יצא ידי חובת מרור בירקות שלוקים?

הגמרא מתרצת:

שאני התם - שם לענין מרור הדבר שונה, משום דבעינן טעם מרור - לקיום מצות אכילת מרור, צריכים מרור כזה שיש לו טעם מרור, ולכא - ואין טעם מרור בירק כבוש, שלוק או מבושל. ולכן אף ששלקות נחשבים "פרי האדמה" לענין שמברכים עליהם "בורא פרי האדמה", מכל מקום אין יוצאים בהם ידי חובת מרור מפני שאין בהם טעם מרור.

הגמרא שואלת על המעשה שהובא לעיל:

אמר ליה רבי ירמיה לרבי ירמיה: רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח - איך בירך על הזית אחרי אכילתו? הרי פיון דשקילא לגרעיניה - מאחר שנטל ממנו את גרעינו,

הערות

30. עיין להלן סוף הערה 32.

31. עיין שמות יב, ח. בזמן המקדש כשהקריבו קרבן פסח היתה מצות אכילת מרור מן התורה, אבל בזמן הזה מצות מרור היא מדרבנן (פסחים קב, א).

32. "שלוקים" הם ירקות שמבושלים ונמוחים יותר מ"מבושלים" (עיין רש"י; ועיין רש"י פסחים לט, א ד"ה שלוקין, ותוספות הרא"ש כאן).

[נוסח המשנה שמובאת בגמרא כאן שונה מנוסח המשנה בפסחים לט, א. הנוסח המובא כאן דומה לנוסח הברייתא המובאת בפסחים לט, ב. אך דקדוקי סופרים מביא גירסאות בגמרא כאן, שמתחילות במלים: "ולא כבושין...". שהוא לשון המשנה שם, והוא מוכיח שזו היא גם גירסת רש"י, כמבואר בד"ה אבל לא בבושין.

28. קושיית הגמרא מיוסדת על שיטת רבי יצחק בר אבדימי (לקמן מד, ב) שאין מברכים "בורא נפשות" אלא לאחר אכילת ביצים ובשר, ולא לאחר אכילת שאר דברים. לכן אם זית מליח אינו נחשב "פרי העץ", ואין ראוי לברך אחרי אכילתו ברכת "על העץ ועל פרי העץ" [שמברכים לאחר אכילת פירות משבעת המינים], הרי אין לברך אחריו כלום (צל"ח; ועיין פני יהושע).

29. כלומר, שמא רבי יוחנן סובר באמוראים (לקמן מד, ב) החולקים על רבי יצחק בר אבדימי, וסוברים שמברכים "בורא נפשות" לאחר אכילת כל דבר ולא רק אחרי ביצים ובשר, וממילא אף אם רבי יוחנן סובר שזית מליח אינו נחשב "פרי העץ", מכל מקום מברך אחריו "בורא נפשות" (צל"ח).

בְּצִר לִיה שִׁיעוּרָא – הוא נפחת משיעור זית, ואין לברך "על העץ" על פחות מכזית.^[1]

רבי זירא משיב:

אָמַר לִיה רבי זירא לרבי ירמיה: **מִי סִבְרַת פְּזִית גְּדוֹל בְּעֵינָן** – וכי סבור אתה שצריכים אכילת שיעור זית גדול להתחייב בברכת "על העץ"? **פְּזִית בִּינוּנִי בְּעֵינָן** – צריכים רק אכילת שיעור זית בינוני, (וְהָא אֵיכָא – והרי נשאר כשיעור)^[2] וְהִזֵּית הָהוּא, דְּאֵינִיתוּ לְקַמִּיָּה דְּרַבִּי יוֹחָנָן – שהביאו לפני רבי יוחנן, זִית גְּדוֹל הָהוּא – היה, דָּאֵף עַל גַּב דְּשִׁקְלוּהָ לְגַרְעִינוּתִיהָ – שאף על פי שהוציאו גרעינו, פֶּשׁ לִיה שִׁיעוּרָא – נשאר בו שיעור זית בינוני. דְּתַנָּן בַּמִּשְׁנָה (כלים יז, ח): "זִית" שְׁאֲמָרוּ חֲכָמִים לַעֲנִין שִׁיעוּר כָּל הָאֲכִילוֹת^[3], לֹא זִית קָטָן הוּא, וְלֹא זִית גְּדוֹל, אֲלָא זִית בִּינוּנִי, וְהוּא הוּזִית הִנְקָא "אֲגוּרִי"^[4]. הגמרא מפרשת את השם "אגורי":

וְאָמַר רַבִּי אֶבְהוֹ: לֹא "אֲגוּרִי" הוּא שְׁמוֹ הָאֲמִיתִי אֲלָא "אֲבָרוּטִי" שְׁמוֹ, וְאָמַרִי לָהּ – ויש אומרים: "סְמֵרוּסִי" שְׁמוֹ. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ "אֲגוּרִי"? מִשּׁוֹם שֶׁשְּׁמֵנוּ אֲגוּר בְּתוֹכּוֹ. כְּלוּמַר, אֵין הַשֶּׁמֶן נִבְלַע בְּזִית כְּמִיץ הַבְּלוּעַ בַּתְּפוּחִים וְתוֹתִים, אֲלָא כְּנוֹס בְּתוֹכוֹ וּמְזוּמָן לְצֹאת מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ מִיץ הָעֵנָבִים^[5].

הגמרא חוזרת לדון בברכה שמברכים על שלקות:

נִימָא בְּתַנָּאי – נֹאמַר שֶׁהִבְרַח שֶׁמֶבְרִכִּים עַל שְׁלָקוֹת שְׁנוּיָה בַּמַּחְלֻקָּה תְּנֵאמִי: דְּהִנְהוּ תְּרִי תַלְמִידֵי דְּהוּוּ יְתִבִּי קַמִּיָּה דְּבַר קַפְרָא – שְׁנֵי תַלְמִידִים יֵשְׁבוּ לִפְנֵי בַר קַפְרָא, הִבִּיאוּ לִפְנֵיהֶם^[6] פְּרוּב וְדוּרְמִסְקִין – מְלוּחַ^[7], וּפְרָגִיּוֹת – בֶּשֶׂר חֲגֻלָּה [מִיִּן שְׁלִיז]^[8]. נִתְּן בַּר קַפְרָא רִשּׁוֹת לְאַחַד מֵהֶן לְבָרֵךְ וּלְהוֹצִיא שֶׁאֵר הַמְּסוּבִים בַּבְּרַכָּה רִאשׁוֹנָה^[9]. קִפְצִין^[10] הַתַּלְמִיד מִבְּלִי לְשֹׂאֵל אֶת רֵבּוֹ עַל אִיזָה מֵהֶם לְבַרֵךְ, וּבְרָךְ "שֶׁהִכֵּל" עַל הַפְּרָגִיּוֹת^[11]. לְגַלְגַּל עָלָיו חֲבִירוֹ עַל שִׁבְרָךְ

הערות

- התורה צוותה לברך אחרי אכילת אחד משבעת המינים, שנאמר (דברים ח, י): "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך". מלת "אכילה" שבתורה מובנה לפחות שיעור כזית (עיין להלן מא, א"ב), ואם כן אין לברך אחרי אכילת פחות מכזית (רש"י; עיין תוספות ורא"ש). והגמרא מקשה: אחרי שניטל גרעינו של הזית המליח שאכל, הרי לא נשאר בו שיעור זית, ואם כן איך בירך אחרי אכילתו (עיין תוספות ורא"ש; ועיין עוד שלמה משנתו).
- [קושיית הגמרא היא רק לגבי הברכה האחרונה על הזית. אבל ברכה ראשונה מברכים אפילו על פחות מכשיעור זית, שהרי אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה כמבואר לעיל לה, א (תוספות)].
- המלים "והא איכא" מיותרות, ועיין רש"י שאינו גורס להן.
- רש"י. והוא הדין לענין שאר דיני התורה התלוים בשיעור זית (רש"י).
- כלומר, הזית האגורי הוא זית בינוני (תפארת ישראל על המשנה שם; עיין עוד רש"י יומא פ, א ד"ה והתניא). פירוש אחר: כשדברו חכמים על הזית הבינוני, אין כוונתם לזית הבינוני מבין כל המינים השונים של זיתים, אלא כוונתם לזית הבינוני בין הזיתים האגורים, שגם בהם יש גודלים שונים (משנה אחרונה שם).
- רש"י; אבל עיין ירושלמי המובא באלוהו רבה על המשנה שם.
- יש ספרים שגורסים כאן: "הביאו לפניהם" (עיין דקדוקי סופרים).
- רש"י, על פי תרגומו בלע"ז, ועל דבריו בבבא קמא (נה, א ד"ה פסיוני). הכרוב היה מבושל (עיין גמרא לעיל לח, ב) וכן הדורמסקין היו מבושלים (עיין רש"י ד"ה דמברך סבר שלקות).
- רש"י מבאי פירוש אחר ש"דורמסקין" הם שזיפים יבשים, ודוחהו. ועיין להלן סוף הערה 11.
- רש"י, על פי תרגומו בלע"ז.
- והיינו, שאחד מברך בקול רם והאחרים שומעים ועונים אמן, והם יוצאים ידי חובת ברכה ראשונה על ידי שמיעת הברכה מפי המברך מדיו "שומע כעונה". אף על פי שדברים אלו הובאו למסובים בתוך הסעודה, מכל מקום לא פטרתם ברכת הלחם, מפני שאינם באים ללפת את הפת [דהיינו שאינם נאכלים עם הלחם] (רש"י לקמן ד"ה זקנה אין כאן; ועיין לקמן מא, ב רש"י ד"ה שלא מחמת הסעודה). אמנם דעת תוספות (מא, ב ד"ה הלכתא) ועוד ראשונים, שכל דבר הנאכל בתוך הסעודה, ברכת הפת פוטרנו אף על פי שאינו נאכל עם הלחם. לפי שיטה זו בעל כרחנו לומר שדברים אלו לא נאכלו בתוך סעודה (עיין תוספות ד"ה נתן).
- יש מפרשים שהטעם שרש"י סבור שהביאו מאכלים אלו לפניהם בתוך

על הפרגיות ולא על הכרוב והדורמסקין^[12]. בְּעֵס בַּר קַפְרָא וְאָמַר: לֹא עַל הַמְּבָרֵךְ עַל הַפְּרָגִיּוֹת אֲנִי בּוֹעֵס אֲלָא עַל הַמְּלַגְלָג עָלָיו אֲנִי בּוֹעֵס, שֶׁאֵם חֲבִירָךְ דּוֹמָה כְּמִי שֶׁלֹא טָעַם טָעַם בְּשֶׁר מַעוֹלָם, וְהַבֶּשֶׂר חָבִיב עָלָיו וְלֹכֵן הַקִּדִּים לְבַרֵךְ עָלָיו, אֲתָה עַל מָה – לֵאמֹר סִיבָה לְגַלְגַּל עָלָיו? חֲזוֹר בַּר קַפְרָא וְאָמַר^[13]: לֹא עַל הַמְּלַגְלָג אֲנִי בּוֹעֵס אֲלָא עַל הַמְּבָרֵךְ אֲנִי בּוֹעֵס. וְאָמַר בַּר קַפְרָא לְהַסְבִּיר אֶת דְּבָרָיו: אִם חֲכָמָה אֵין פֶּאן, זָקְנָה אֵין פֶּאן? כְּלוּמַר, אִפִּילוּ אִם אֲיִנִּי נִחְשָׁב כְּחֶכֶם, אֲבָל אֵין סַפֵּךְ שֶׁאֵין זָקֵן, וְהִיא לֵךְ לְשֹׂאֲלִי עַל אִיזָה מֵהֶם לְבַרֵךְ לְפִטוֹר אֶת שֶׁאֵר הַמִּינִים^[14]. תָּנָא בְּבֵרִיתָא לַעֲנִין שְׁנֵי תַלְמִידִים אֵלוֹ: וְשִׁנְיָהֶם לֹא הוֹצִיאוּ שְׁתֵּנָן – לֹא נִשְׁאָרוּ בַּחַיִּים עַד סוֹף הַשָּׁנָה.

הגמרא מבארת במה נחלקו שני תלמידי בַר קַפְרָא:

מֵאִי לֹא בְּהָא קָא מִיפְלְגִי – וכי לא נחלקו שני התלמידים בזה? דְּמְבָרֵךְ – התלמיד שבירך על הפרגיות, סָבַר שְׁלָקוֹת וּפְרָגִיּוֹת "שֶׁהִכֵּל נִהְיָ בְּדְבָרוֹ" – בין הכרוב והדורמסקין המבושלים ובין הבשר ברכותיהם שוות, שעל כולם מברכים "שֶׁהִכֵּל"^[15], הַלְכָּךְ – לכן, אחרי שברכותיהם שוות, חֲבִיב עָדִיף – עדיף לברך על מה שחביב עליו לאכול ולפטור את שאר המאכלים בברכתו^[16], ולכן בירך על הפרגיות שהיו חביבות עליו ופטור הכרוב והדורמסקין. וּמְלַגְלָג – התלמיד שלגלג עליו, סָבַר שֶׁעַל שְׁלָקוֹת, דִּהֵינּוּ עַל הַכְּרוּב וְהַדּוּרְמִסְקִין הַמְּבוּשָׁלִים, מְבָרְכִים "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", וְעַל בֶּשֶׂר פְּרָגִיּוֹת הֵרִי מְבָרְכִים "שֶׁהִכֵּל נִהְיָ בְּדְבָרוֹ", הַלְכָּךְ – לכן, מאחר שיש למאכלים אלו ברכות שונות, פִּיכָא עָדִיף – עדיף להקדים ולברך ברכת "בורא פרי האדמה" על הכרוב והדורמסקין, שהיא ברכה מפורטת, לפני שמברך "שֶׁהִכֵּל" על הפרגיות, שהיא ברכה כללית^[17]. ולכן סבר המלגלג שחבירו היה צריך להקדים ולברך "בורא פרי האדמה" על הכרוב והדורמסקין לפני שבירך "שֶׁהִכֵּל" על הפרגיות.

הסעודה, משום שאילו הובאו שלא בתוך הסעודה, מצוה על כל אחד לברך לעצמו, ורק אם קבעו סעודה ביחד על הפת אחד מברך בשביל כולם (עיין שלמה משנתו ומרומי שדה; ועיין פני יהושע על תוספות ד"ה נתן, וצל"ח על רש"י ד"ה זקנה אין כאן).

10. עיין שלמה משנתו.

11. בסמוך יתבאר שהתלמיד המברך סבר שמברכים על שלקות "שֶׁהִכֵּל", וגמצא שהברכות על כל שלשת המאכלים שהביאו לפניהם שוות הן [שעל כולם מברכים "שֶׁהִכֵּל"], ואפשר היה לברך על אחד מהם ולפטור בכך את כולם. לכן היה צריך לברך על הפרגיות משום שהיו חביבות עליו, ועדיף לברך על מין חביב (עיין משנה מ, ב וגמרא שם מא, א).

[רש"י לעיל (ד"ה דורמסקין) דחה את הפירוש ש"דורמסקין" הם שזיפים, משום שעל שזיפים מברכים "בורא פרי העץ", ואין הקדים התלמיד לברך "שֶׁהִכֵּל" על הפרגיות לפני שבירך "בורא פרי העץ" על השזיפים, שהיא ברכה מפורטת יותר וצריך להקדימה לברכת "שֶׁהִכֵּל". רבי עקיבא איגר (בגליון השי"ס) תמה על דחיית רש"י, שהרי המברך סבר שמברכים על שלקות "שֶׁהִכֵּל", ואם כן הוא הדין שעל שזיפים שלוקים מברכים "שֶׁהִכֵּל" ולא "בורא פרי העץ", ולכן בירך על הפרגיות שחביבות עליו ופטור בברכתו את השזיפים. ועיין מרומי שדה שיישב דברי רש"י.]

12. טעם המלגלג יתבאר בסמוך.

13. עיין מהרש"א בחידושי אגדות.

14. עיין רש"י וריטב"א.

15. על כל דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון בשר, מברכים "שֶׁהִכֵּל נִהְיָ בְּדְבָרוֹ", כמבואר במשנה מ, ב (עיין רש"י).

16. עיין לעיל הערה 11.

17. והיינו, שיש להקדים ולברך על הירקות לפני הבשר בגלל שני טעמים: (א) מצד הברכה עצמה, שיש להקדים ולברך הברכה החשובה. ברכת "בורא פרי האדמה" חשובה יותר מברכת "שֶׁהִכֵּל", שברכת "האדמה" מיוחדת לירקות וברכת "שֶׁהִכֵּל" אינה אלא ברכה כללית [שמברכים על כל דבר שאין גידולו מן הארץ]. (ב) מצד המינים שעליהם מברכים, שיש להקדים ולברך על המין החשוב. ירקות חשובים יותר מבשר, שהרי נתקנה להם ברכה בפני עצמה, מה שאין כן כשר שלא נתקנה לו ברכה בפני עצמה (עיין רש"י סוף ד"ה דורמסקין וד"ה ומלגלג סבר; אולם עיין לשון שולחן ערוך, אורח חיים ריא, ג; ועיין ריטב"א מא, א ד"ה אמר עולא).

א מִי פִי' מַלְאָכָה
ב מַלְאָכָה אֲשֶׁר הִ' א
ג (טוֹשֵׁעַ אִיִּם סִי חֲסוֹ):
ד בַּבַּיִת בַּטּוֹשֵׁעַ אִיִּם סִי
ה רִאֵה כֶּסֶף ג:
ו בַּטּוֹשֵׁעַ אִיִּם סִי רֵה
ז כֶּסֶף ד:
ח דִּי מִי פִ"ג מַהִלִּ
ט בְּרַחֲמֵי ה' וְטוֹשֵׁעַ
י אִיִּם סִי רַח כֶּסֶף ג:
יא הִי מִי פִ"ג מַהִלִּ
יב בְּרַחֲמֵי הִלֵּל ד סִי
יג טוֹשֵׁעַ אִיִּם סִי מִיִּן רֵה
יד כֶּסֶף ג:
טו וְהִי מִי פִטְוֹ מַהִלִּ
טז תְּחִימוֹת הִלֵּלֵה י"ב
יז ויִ"א מַהִלִּ טוֹמֵאֵת אֲוֹכֵלִן
יח הִלֵּלֵה ז:

ברכה * מלא לגומיו כ"י שצ"ק
לאחריו מעין ג' ברכות * והר"י היה
אומר בצורה נפשות כיון ללא ברכה
חשובה היא אפי' בצדדי משיעור
מזכירין בורא נפשות רבות ולא
נראה לכיון בצורה נפשות חקונה
מגדל על הגפרן ר' יהי דעל הגפרן כתיב
שיעורא בצורה נפשות רבות נמי כתיב
שיעורא וצירושלמי ר' יוחנן יהי
ברך אחי הא לא הו' שיעורא וקאמר
משום בריה דאפילו לא אכל אלא
פרידה אחת של ענב או פרידה אחת
של רמון כתיב ברוכי משום דבבבירה
מזכירין אפילו פסוח מבית וחולק על
גמרא דמון כדמשמע הכא א"כ אין
הלכה למתא של ירושלמי (א) וה"ר יוסף
היה מפרש שיעורא אפילו חולק על
הגמרא שלנו דהכא מיירי שהסור
הגרעניים וגמלה אם כן לא היה
כדיימו אכל אם אכלו שלם אפי' אם
היה פרידה אחת של רמון מזכך עליו
חמלה וסוף וגמרא ירושל' היה סבור
שהיה היה שלם ולכן הוציך לתוך
באותו ענין דלכל פרידה (ב) דבריה
ואין חולקים יחד עוד יש צירושלמי
היה דברך לחמורמוסא למיכליה
ונפל מידה וסחל אחרינא כתיב ברוכי

וזמנא אחריני ופריך מאי שאל מאמנא
המים פירוש למבצר לשמות והני
חזלי והני אחריני ינינה וא"ל לברך
פעם אחת ושמעי הכא הוה דעמו
מתחלה ליה ומהני ידע שיכלי כו'
אבל בתורמוסא לא ידע שיפלו מידו
ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם
ועד משום דהוה ברכה לנטלה וכן
נכון לומר על כל ברכה לנטלה
בשמי"ל:

דורמסקין.

פירש"י פרוג"ש, ולא נראה דבסמוך
משמע דבזכרין עליהן בורא פני
מאמנא, וזמנא אחריני ופריך מאי

האמנה והידידות ביהוה פירוש
 צדור ונראה שהוא מין כרוב:
 בר קפרא רשות לאחד מהן
 גתן. ונראה דמיייר צבחה
 שלפניו דאי בשל אחירו הא אמרין
 (מילין קי.) דלחן מומנן על הפירות
 ומיייר צבסון ואנו אין לנו שום
 הסבה אלא על הפס ולכן נרץ לצר
 כל אחד על כל דבר כי צבחות הן
 זיון: **חביב** עדיף. וכן הלכה
 אם יש לו שני מיני פירות לפניו חביב
 עדיף וצורא פרי הדמיה עדיף
 משהכל נהיה צבחה ומצבורת טפי
 ואחזנה לעצמה מקרית ויכרך על
 חסונו המיו שער בו פרי האדמה אל

על פי שאלות המין שיש לבקר עליו
סהכל חצי עליו ואם לפני פירות
שהצרכות שוות ואחד מהן הוא מו'
המיון יבקר חסלה על אותו של ו'
המיון לעדיפי: **מיוא** דפלא
בפלא. מצרכין עליה בורה פרי
אדמה אם כי שני זה אלא מו'

ואם לא יאמר כן, אלא יאמר: "הנה נשבעתי לך, ואתה תעשה עמי".

וזהו חלקי פת צנומה בקשרה
והיא אמרתי בסמך דכ"ע שאלה
ק על פי שאין בזה חיה מצרכה
ומה רב היא בר אשי סבר דהוי
ומה ואם כן בעינן שמלה הצרכה
פרורים^(*) המוציא לחם מן הארץ:

הַאֲדָמָה [231]. ועל תבשיל דלפתא - של לפת, דמפשו בה קמחא טפי - שמרבים בו קמח, מברכים "בּוֹרָא מִיְנֵי מְזוֹנוֹת" [241] וְהָדָר אָמַר - ואחר כך אמר: אִידִי וְאִידִי על זה ועל זה, כלומר: לא רק על תבשיל של סלק אלא גם על תבשיל של לפת, מברכים "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה", [וחזר בו מפסקו הראשון]. וְהָאִי דְשִׁדִּי בְּהָ קִמְחָא טְפִי - לפי שמה שנותנים הרבה קמח בתבשיל של לפת, לְדְבוּקֵי בְּעֵלְמָא עֲבָדִי לָהּ - הוא רק לדבק התבשיל ולעשותו סמך [25].

הגמרא מתארת היתרונות של תבשיל סלק: **אָמַר רַב חֲסֵדָא: תְּבַשִּׁיל שֶׁל תְּרִדִין - סֶלֶק, יִפְּה לֵלֵב, וְטוֹב לְעֵינַיִם, וְכָל שֶׁבֶן שְׁטוֹב לְבָנֵי מַעֲיָם. אָמַר אֲבִי: וְהוּא דִּיתִיב אֲבִי תְּפִי -** ובתנאי שהתבשיל ישב על הכירה, במקום ששמים הקדרה להתבשל, עד שהסלק נתבשל ונמחה מאד, וְעָבִיד תוֹף תוֹף - עד שקול רתיחתו נשמע כ"תוך תוף" [26].

רב פפא דן בברכה שמברכים על מרק: **אָמַר רַב פָּפָא: פְּשִׁיטָא לִי - פְּשוּט לִי, מִיָּא דְסִלְקָא פְּסִלְקָא - מִיָּם שְׁנַתְּשֵׁל בָּהֶם סֶלֶק וְקָבְלוּ טַעְמוֹ, הֵם כְּסִלְקָא עֲצָמוּ לְעֵינֵי בְּרַכָּה, וּמְבָרְכִים עֲלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה", וּמִיָּא דְלִפְתָּא פְּלִפְתָּא - וּמִיָּם שְׁנַתְּשֵׁל בָּהֶם לֶפֶת וְקָבְלוּ טַעְמוֹ, הֵם כְּלִפְתָּא עֲצָמוּ לְעֵינֵי בְּרַכָּה, וּמְבָרְכִים עֲלֵיהֶם "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה". וּמִיָּא דְכּוֹלְהוּ שְׁלָקִי כְּכּוֹלְהוּ שְׁלָקִי - וּמִיָּם שְׁנַתְּשֵׁל בָּהֶם כָּל הִירְקוֹת הֵם כְּכָל אוֹתָם יִרְקוֹת לְעֵינֵי בְּרַכָּה, וּמְבָרְכִים עַל מִיָּם אֱלוֹ "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה" [27]. בְּעֵי רַב פָּפָא: מִיָּא דְשִׁיבְתָּא מְאִי - מִה מְבָרְכִים עַל מִיָּם שְׁנַתְּשֵׁל בָּהֶם שְׁבֶת [שְׁמִיר] [28] וְקָבְלוּ טַעַם הַשְּׁבֶת? הָאֵם נֹאמַר לְמַתּוּקֵי טַעְמָא עֲבָדִי - שֶׁהַשְּׁבֶת עֲשׂוּיָה לְהַמְתִּיק, כְּלוּמָר: שְׁשָׁמִים שְׁבֶת בְּתַבְשִׁיל כְּדִי לְהַטְעִימוֹ, וְלִכֵּן יֵשׁ לְבָרֵךְ עַל הַמִּיָּם בְּרַכַּת הַשְּׁבֶת, דְּהֵינּוּ "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה" כְּמוֹ שֶׁמְבָרְכִים עַל שָׂאֵר מִי שְׁלִקוֹת, אוֹ שְׁמָא לְעַבְדֵי זִוְהָמָא עֲבָדִי לָהּ - שְׁמִיָּם שְׁבֶת בְּתַבְשִׁיל רַק כְּדִי לְהַעבִיר מִמֶּנּוּ רִיחוֹת רַעִים, וְלֹא כְּדִי לְהַטְעִימוֹ, וְאֵם כֵּן מְבָרְכִים עַל הַמִּיָּם "שֶׁהִכֵּל".**

הגמרא פושטת את השאלה:

תָּא שְׁמַע לְפִשּׁוּט הַשְּׁאֵלָה מִמִּשְׁנָה (עוֹקְצִין ג, ד): הַשְּׁבֶת - שֶׁל תְּרוּמָה, מִשְׁנֵתָנָה טַעַם בְּקִדְיָה - שְׁנַתְּשֵׁל בָּקִדְרָה וְנִתְּנָה בָּהּ טַעְמָה, אֵין

הרי שתנאים אלו [תלמידי בר קפרא] נחלקו אם מברכים על שלקות [הכרוב דורמסקין] "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה" או "שֶׁהִכֵּל" [18].
הגמרא דוחה:

לֹא - אין זה מוכרח, כי אפשר לומר **דְּכוּלִי עֲלֵמָא** - כולם, היינו שני התלמידים של בר קפרא, סוברים שעל **שְׁלִקוֹת וּפְרָגִיּוֹת** מברכים "שֶׁהִכֵּל נִהְיָ בְּדְכָרוֹ". וְהָכָא - וכאן, **בְּהָאִי סִכְרָא קָא מִיפְלָגִי** - התלמידים נחלקו בסברא זו: מִר - החכם שבירך על הפרגיות, סִכְר שבין שברכותיהן שוות **חֲבִיב עֲדִיף** - עדיף לברך על מה שחביב עליו, ולכן בירך על הפרגיות. וְמִר - החכם המלגלג, סִכְר כְּרֹוב עֲדִיף - שעדיף לברך על כרוב מלברך על הפרגיות [אף על פי שהפרגיות חביבות עליו], מפני שיש לכרוב מעלה דְּזִיין - שהוא מזין [19].

הגמרא דנה בברכת לפת:

אָמַר רַבִּי זִירָא: כִּי הוֹיֵנָּ בִּי רַב הוֹנָא - כשהיינו בבית מדרשו של רב הונא, **אָמַר לָן -** לנו: **הֲנִי גְּרָגִלְדִּי דְלִפְתָּא** - ראשי לפתות אלו [21], **פְּרִמִּינְהוּ פְּרִימָא רַבָּא** - אם חתך אותם לחתיכות גדולות, מברכים עליהם "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה". **פְּרִימָא זֹוטָא** - אם חתך אותם לחתיכות קטנות, מברכים עליהם "שֶׁהִכֵּל נִהְיָ בְּדְכָרוֹ", כי מה שנחתכו לחתיכות קטנות נחשב שינוי לרעה, ושוב אין הלפתות נחשבות "פְּרִי הַאֲדָמָה" [21]. **וְכִי אֶתָּאן לְבִי רַב יְהוּדָה** - כאשר באנו לבית מדרשו של רב יהודה, **אָמַר לָן -** אמר לנו רב יהודה: **אִידִי וְאִידִי -** על זה ועל זה, כלומר: בין שחתכו הלפתות לחתיכות גדולות בין שחתכו אותן לחתיכות קטנות, מברכים "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה". **וְהָאִי דְפְּרִמִּינְהוּ טְפִי** - לפי שמה שחתכו אותן לחתיכות כל כך קטנות, היא **כִּי הִיכִי דְנִגְמָתִיק טַעְמִיָּה** - כדי להמתיק את טעמו, ואם כן חתיכה זו נחשבת שינוי לטובה, ולכן גם חתיכות הלפתות הקטנות נחשבות "פְּרִי הַאֲדָמָה", וברכתן "בּוֹרָא פְּרִי הַאֲדָמָה" [22].

הגמרא דנה על הברכה שמברכים על תבשילים שנעשים עם קמח:

אָמַר רַב אֲשִׁי: כִּי הוֹיֵנָּ בִּי רַב פִּהָנָא - כשהיינו בבית מדרשו של רב כהנא, **אָמַר לָן -** אמר לנו: **תְּבַשִּׁילָא דְסִלְקָא דְלֹא מִפְּשׁוּ בְּהָ קִמְחָא** - על תבשיל של סלק שאין מרבים בו קמח, מברכים "בּוֹרָא פְּרִי

הערות

- זהו סיום דברי הגמרא למעלה "נימא כתנאי", דהיינו תלמידי בר קפרא - שתנאים הם - נחלקו בברכת שלקות. אולם עיין דקדוקי סופרים שתמה על כך שתלמידי בר קפרא [שהוא בעצמו חי בסוף תקופת התנאים, עיין סדר הדורות (ערך בר קפרא)] נחשבים כתנאים, ומביא ספרים אחרים שאינם גורסים "נימא כתנאי".
- כמו ששינוי בכדיייתא לקמן מר, ב: כרוב למוזן ותרידין לרפואה (רש"י). [עיין ריטב"א שרחיית הגמרא אינה אלא דיחוי, אבל העיקר כלשון הראשון; ועיין שם על מה שנוגע בזה להלכה].
- מדובר כאן בלפת חי, לא בלפת שלוק (רש"י; אבל עיין במאירי שהביא שיטת רש"י באופן אחר).
- עיין רש"י; אבל עיין ריטב"א.
- עיין ריטב"א.
- אף על פי שרב ושמואל אמרו (לעיל לו, ב - לו, א) "כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות" אף שהרגן מיעוט, היינו כשבא הרגן להטעים ולהבשיל התבשיל (רשב"א לו, ב ד"ה רובשא) או לסעוד את הלב (תוספות לו, ב ד"ה בל), אבל בתבשיל הסלק - הקמח בא לדבק את התבשיל ולעשותו סמך, ובאופן כזה הקמח טפל לתבשיל, ומברכים על התבשיל ופוטרים את הקמח (עיין גמרא לקמן; דברי דוד).
- בשמרבים קמח בתבשיל, מסתמא כא הקמח להשביח את התבשיל (ולסעור הלב) ולא רק לדבק, ואם כן הקמח עיקר והתבשיל טפל לו, ומברכים "בורא מיני מזונות" (דברי דוד).
- רב כהנא מסיק, שאף בשמרבים קמח בתבשיל הלפת אינו אלא לדבק ולא לטעם ולסעוד, ולכן לעולם הקמח טפל, ומברכים על התבשיל ופוטרים את הקמח (דברי דוד).
- "תוך תוך", כך נשמע קול רתיחת סלק שלוק ונמוח (רש"י).
- הראשונים מקשים: מה שונים מים שנתבשלו בהם ירקות ויש בהם טעמים,

- שמברכים עליהם ברכת הירק, ממי פירות שנחשבים וזיעה סתם ואין מברכים עליהם אלא "שֶׁהִכֵּל" כמבואר לעיל (לח, א)?
- תירוצים שונים נאמרו בענין יוש הבדלים כיניהם להלכה:
- רשב"א (לח, א ד"ה רבש) מתרץ שְׁמִי סֶלֶק כְּסִלְקָא וְיֵשׁ לֶפֶת כְּלִפְתָּא, משום שרוב אבילות ירקות אלו היא על ידי שליקה, ולכן מי שליקתן כמותן ומברכים עליהם ברכת הירק עצמו; מה שאין כן רברים שאין דרכם לישלק או ליסחט אלא ליאכל בעין, אין מימיהם כמותם מי פירות שדינם כזיעה, היינו פירות כאלו שאין דרכם ליסחט ולישלק, אלא כעין תפוחים ותמרים וכיוצא בהם שדרכן ליאכל חיים ובעין, ולכן אין מימיהם אלא וזיעה בעלמא (עיין אורח חיים רב, י ובביאור הלכה ד"ה על אותן המים). לפי זה, פירות שדרכם ליאכל על ידי סחיטה או שליקה - מימיהם כמותם.
- ראש"י (יח) מתרץ שְׁמִיָּם שְׁבֶת בָּהֶם יִרְקוֹת יֵשׁ בָּהֶם טַעַם הִירֶק, ולכן נחשבים כירק עצמו ומברכים עליהם ברכת הירק [ויתכן שהוא הדין אם בשל פירות ונכנס טעם הדפרי במים, שמברכים עליהם "בורא פרי העץ"], מה שאין כן מי פירות שיוצאים על ידי סחיטה, אין להם טעם הדפרי, ולכן אין נחשבים אלא כזיעה בעלמא (עיין אורח חיים רב, ח"א, ומגן אברהם שם, כב).
- מרדכי (סימן קכה) מחלק בין ירקות לפירות. מי ירקות שיוצאים מהם על ידי שליקה או סחיטה נחשבים כירק עצמו, מפני שהמשקה היוצא מירק - עיקרו עומר לטבול בו ולאוכלו בתור מאכל, והמשקה נחשב מאכל כמו הירק עצמו, ולכן הוא נחשב "ירק" ומברכים עליו ברכת הירק. מה שאין כן מי פירות שיוצאים מהם על ידי שליקה או סחיטה, עומדים לשתייה ולא לאכילה, ונמצא שאין מי הפירות נחשבים כהפירות עצמם [שהפירות מאכל הם ועומדים לאכילה, ומי הפירות משקה הם ועומדים לשתייה], ולכן אין מברכים עליהם ברכת הפירות אלא "שֶׁהִכֵּל" (ועיין מגן אברהם רה, ו שמביא עוד דעות בענין, ודן בהבדלים להלכה בין התירוצים).
- רש"י על פי תרגומו בלע"ז. שְׁמִיָּם שְׁבֶת בְּקִדְרָה לְהַטְעִים אֶת הַתְּבַשִּׁיל וְלֹא לֵאכּוֹל הַשְּׁבֶת עֲצָמָה (רש"י).

האדמה אף על פי שאין בה אלא מים
הוא י' לחלק: **פת** צמחה בקצרה
ויו' הא' אמרין בסמוך דכ"ע שלמה
אף על פי שאין בהן מים מזכרין
ונמה רב חייל בר אשי סבר דהו'
שם ואם כן צעין שכלה הברכה
ופוררים ^ו המולי' לחם מן הארץ:
והלכתא

א מ"י פ"ד מהלכות
 מאכלות אסורות ה' א'
 גט"ש"ע א"ר"ח ק"י (פסו):
 א"ב ג' גט"ש"ע א"ר"ח ק"י
 ב ר"ח טע"ף ג'
 ג גט"ש"ע א"ר"ח ק"י רה
 טע"ף ד'
 ד ג' ד מ"י פ"ג מהל'
 ברכות ה' ו' גט"ש"ע
 א"ר"ח ט"ז טע"ף ב'
 ו ד' ד מ"י פ"ח מהל'
 ברכות הלכה ד טמג
 ט גט"ש"ע א"ר"ח ק"י רה
 טע"ף ב'
 ז ה' ד מ"י ט"ו מהל'
 מרבות הלכה י"ב
 פ"א מהל' עומאח ארלנ
 הלכה ז'

וּפְלִיגָא דְרַבִּי חִיָּיא - רבי חייה חולק על רב חייה בר אשי. דָּאָמַר רַבִּי חִיָּיא: צְרִיךְ שְׁתַּכְלֵל בְּרִכָּה עִם בְּצִיעַת הַפֶּת, כלומר: יש לפרוס פרוסה מן הפת ביחד עם סיום ברכת "המוציא" ולא לפני כן ואם כן, צריך לברך ברכת "המוציא" על פת שלמה, ולא על הפת הצנומה בקערה שהיא פרוסה ועומדת^[31]. רבא מקשה על רבי חייה:

מִתְקִיף לָהּ רַבָּא - הקשה על רבי חייה: מֵאִי שְׁנָא - מה שונה פת צנומה בקערה, דְּלֹא מִבְּרַךְ עֲלֶיהָ? מִשּׁוּם דְּכִי כְּלִיא בְּרִכָּה אֶפְרוּסָה קָא כְּלִיא - שכאשר מברך את הברכה עד גמרה^[32], היא נאמרת על פרוסה ולא על שלמה; הרי כשמברך עַל הַפֶּת השלמה נְמִי - גם כן פִּי קָא גְמָרָה אֶפְרוּסָה גְמָרָה - כאשר גומר הברכה, הרי הוא גומרה על פרוסה ולא על שלמה! כלומר, לדעת רבי חייה שפורסים פרוסה בשעת סיום הברכה ולא אחרי סיומה, מה מעלה יש לברך על פת שלמה? הרי הפת נפרסת ביחד עם סיום הברכה, ונמצא שהברכה מסתיימת על פת פרוסה ולא על שלמה.

בָּה מִשּׁוּם תְּרוּמָה - אין בה משום איסור תרומה לזרים, שאחרי שיצא טעמה נחשבת כעץ סתם ולא כאוכל. וְאִינָה מִשְׁמָאָה טוּמְאָת אוֹכְלִים - ואינה מקבלת טומאת אוכלים, שאחרי שיצא טעמה אינה נחשבת כאוכל^[29]. שְׁמַע מִינָהּ לְמַתוּקֵי טַעְמָא עֲבָדֵי לָהּ - הרי מוכח שהשבת עשויה לתת טעם בקדרה ולא רק להעביר ריחות, שכך מפורש במשנה: "השבת משנתנה טעם בקדרה", ואם כן מברכים על מִי שֶׁבֶת "בורא פרי האדמה".

הגמרא מסיקה:

שְׁמַע מִינָהּ - אכן מוכח ממשנה זו ששבת עשויה להטעים התבשיל, ומברכים על מימיה "בורא פרי האדמה".

הגמרא עוסקת בדִין בציעת הפת:

אָמַר רַב חִיָּיא בְּרַ אֲשִׁי: פֶּת צְנוּמָה - קשה ויבשה, שנתנה לשרות בְּקַעְרָה כדי לרככה^[30], מְבָרְכִין עָלֶיהָ "המוציא". הגמרא מביאה מחלוקת בזה:

הערות

להלן, ואיך אפשר לומר שרב חייה בר אשי חולק על רבי חייה. אלא רב חייה בר אשי עוסק במקום שיש לפניו פת שלמה [או פרוסה גדולה של פת, עיין רבינו יונה וריטב"א; ועיין להלן לט, ב ובהערות] ופת צנומה, דהיינו פת פרוסה לפרוסות קטנות; ולענין זה אומר רב חייה בר אשי שמברך "המוציא" על הפת הצנומה הפרוסה, ואינו צריך לברך דוקא על השלמה [או על הפרוסה הגדולה], שאף על פי שיש לה מעלה של שלמות [או גודל], מאידך יש לפת צנומה המעלה של חביב [ועל זה חולק רבי חייה להלן וסובר שמכיון שצריך לגמור הברכה עם בציעת הפת עדיף לברך "המוציא" על השלמה] (עיין תוספות ד"ה פת צנומה). פירוש אחר: רב חייה בר אשי מלמדנו שאף על פי שהפת ראויה לאכילה לפני שחותכה לחתיכות, מכל מקום מותר לו לחתוך אותה לחתיכות ולשפוך עליהן מרק ואחרי כן לברך עליהן "המוציא", ואינו צריך לברך "המוציא" לפני שחותכה לחתיכות [ועל זה חולק רבי חייה וסובר שחייב לברך "המוציא" ואחר כך לבצוע את הפת] (עיין רמב"ן, רבינו יונה, ורא"ש).

31. ריטב"א: עיין הערה הקודמת.

32. פירשנו "כליא" על פי דברי הרש"ש לפי גירסתנו כגמרא.

29. רק אוכל ראוי להיות תרומה ולקבל טומאת אוכלים. השבת אחרי שיצא טעמה אינה נחשבת אוכל אלא סתם עץ, ואינה תרומה ואינה ראויה לקבל טומאת אוכלים.

30. "צנומה" פירוש: קשה כאבן (עיין רש"י כאן; בראשית מא, כג ורש"י שם). יש מפרשים פת "צנומה" היינו פת חתוכה לחתיכות (וכן מפרשים את הפסוק בבראשית שם). הכוונה כאן היא לפת שאדם עושה ממנה חתיכות ונותן עליה מרק בקערה, ואובלה חתיכה בלא בציעה אחרת (לשון הרמב"ן על התורה שם, ועיין רמב"ן כאן; עיין עוד רש"י המובא בריטב"א).

לשני הפירושים החידוש הוא שמברכים "המוציא" על הפת אף על פי שהיא פרוסה לפרוסות [אף לפי רש"י מדובר כאן בפת קשה הנפרס לפרוסות לפני שרייתה] (עיין פירוש הרשב"ץ; ועיין ריטב"א), או שהפת נמחתה מחמת שרייתה ונפרסה מאליה לפרוסות (עיין רש"י לקמן ד"ה צריך שתכלה).

ראשונים כותבים, שרב חייה בר אשי אינו בא ללמדנו שמברכים כרכת "המוציא" על פרוסות לחם שיש בהן כזית או תואר לחם, שדין זה כבר למדנו לעיל (לז, ב) לגבי חביצא. ועוד, שאם כן אין זה ענין לדינו של רבי חייה המובא

והלכתא כרמא דמברך ואח"כ
מן הפת עד אחר הכ
המנוחא קודם שיחמך כדי שמהם
המנוחה נכון לעשות (א) דהיינו היום
שנצטע נכון להחמיר ולברך קודם
שיחמך שלא משמט ידו לנצות קודם
שחבלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם
למנוחה ויפסקו שלשה שאלני (תקון
מס) מסקיין דענין עד שחבלה אמן
מפי העוין שלא יצנע קודם ויש
שנצטע ראה שזכר לקיים הברכה
קודם שיצנע מדמי רבי חי'א
צירושלמי אין מברכין על הפת אלא
שנצטע שהוא פורס והיינו משום
שחם יפרוס קודם הברכה שמה חפול
הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה
ואחרת שיצנע בלא ברכה אלא יטעור
לחזור (א) ולברך ויש כאן ברכה לנצלה
אבל אם (ב) היה צריך לנצק על כל
הפת ולא יוכל לפרוס קודם הברכה
אז אם חפול הפרוסה אינו מברך על
הפת אלא יצטע ויברך ויפסקו

יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי
אב פרוסה ש"ה חמין ושלמה
 ושלמין ממין אחד אפילו יי
 דלנוסקאות ושלמין דבעל הציט מבצר
 כשר ופת וזל שן נכר מבצר על הכשר
 דחצי וקו ופת של מבצר אטו חצי
 שמוין וקו שלם הפת לבן של חצי
 הקי דחציב ליה טפי: **כתנאי**
 לכאורה משמע דלהי נקט חצי צל
 דגבי פרוסה של חמין דקאי עלה דהה
 ונחא אסיפא דמבצר על הפרוסה ש
 עדיפי אכל א"ל לפרס דחמין עדיפי
 עדיפי: **ומר** חבש שלם עדיף וא"י
 אט"ג אב מצרלה חבש לבן עדיף
 מפמיחין של חמין אט"ג דלדקדמיה קרר
 הווא כשהן חמין מבצר על חמין שירלה
 גדולים אם ירבה ואז צני ברך על השש

בוצע. פי' שלא יפריש הפרוסה
ברכה ויש שטוהגין לגבי כרסה
שפת שלמה בשעת ברכה ואין
יעת בין הכרסה ללמלה ומיהו
אלא אמר רבא מבין
עבדי ר' חייא ורבנן
אמרה לי אם אבך
ר' חייא צריך שחכ
ורבנן עבדי כרבא ו
מבדק ואח"כ בוצע:
פתיתין ושלמין אמר
הפתיתין ופוטרי את
שלמה מצוה מן הכ
חמין ושלמה מן הש
על הפרוסה של חמין
שעורין א"ר ירמיה בר
בצל קמן שלם אבל
יהודה אומר לא כי א
לאא רדא המפולין

רב הווא שהלכה כמותו
 וכן השמורים ד"ה מברך על
 ויחזיק הפתחתו מפת נקיה והשל
 על השלמין דגלוסקאום פרוכ
 (תחלה) וכן אמרין בירושל
 מנצח לאשה שירא דלחמינ
 רי מעל השלמין עד לאחר
 ב"ה פירש רש"י ח"י בל ג'
 גדול (ד) משום דש בח"י בלל
 שום שוין ויש לפירש דבהדי שו
 ול חטין ופוטרי אמ השלמה
 משום שפת של חטין חטוב
 מ מנה ליה (א) ח"מל דר
 חכוי (תהדר) ו"ה ב"הרמכס
 א והדין עם רש"י שלא רצה לפ
 ח"כ לא קפיד אחשיבות ולא
 ומים קטנים אלאמא לא חשיב ליה

אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע. (6) וגומר כל הברכה ואח"כ מפריש הפרוסה כליל ברכה אפט שלס: פתיתין ושמין אמר רב הונא. אס רבא מבדק על הפתיתין ואס הפתיתין גדולים מן השלמין נצרך לבדק עליהן: בתנאי. הא דלמרת פרוסה ל חטין ושמלה של שערינן בן מנחם ה"א: אבא ר' דא חצי בצ"א גדול. ואע"פ שיש שם יוסר מקטן שלס: במקום שיש כהן. וטמנו לו מדי: במקום שאין כהן. נצרך לישראל שיגיענו עד שימצא כהן ליטנו לו וחי כלל אין משלם: יוצא ידי שנייה. ודי מתקשר על רב הונא ורבי יוסמן: מניח הפרוסה תחת השלמה. ונמצאו שתיסן גידו וצונו או משתיסן או מן השלמה: ד"ם עיני בתיב. ודרכו של עמי נפרוסה לפיק נצרך שימצא כצונו מן הפרוסה: אבאלא שירותא. פרוסה גדולה שהיא די לו לכל הסעודה בשבת: ריפתא דערובא. שערכו צו אכמול ערובי מלירות: טול

היה תלמידו של רב דדוקא בזמורא בחרא אמרין הלכה כבשרא:
הפרוסה של חטין. לחייו עדיפי משום דלקדמיה קרא אבל פתימין
ממן מפת קיבר מנכר על השלמין בדאיחא בחוספתא (פס"ד) שלמין
הא דגלוסקאות ושלמין דבעל היתא מנכר על השלמין דבעל היתא נכרי
ומי פת טעור ופתי טעור על הטעור אבל אם פת לא נכרי
והשלמין פת נקי טעור ופת נקי טעור מנכר לאחא שריא אבל רבינו
ריבא הנהיג. שני שלמין קימי אחד אם אחד יותר נקי מנכר על
דול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מנצל קטן שלם ולא נראה דהא
גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאם כן לא היו דומיא דחשוב
האם האל גדולו טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמימי
של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא
מפת שלם שפיר דהא פ"י דבמין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם
חטין חשיב טפי משום דלקדמיה קרא י"ש לומר דהי מדהא דהתם
חטין חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף הי"ב דמי שלם עדיף
רש כחנאי אפלוגתהיה דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש (י) לרב
האשלתמות וא"כ מאי כחנאי איכא ולפר"ט נמי דפי' דמנכר על הפתימין
ה עדיף אלא כי הדדי מינה לרב הונא וא"כ לא מצי קאי כחנאי אפלוגתא

תורה מן הירצה. שמה
סין יאכלם מיד וזהו כלל
האדם יפין ואין מתקיימין
הגבורה מתקיימין ואין
ידין (פסוקה דה). יוצא
שני. שניה. עבד
ממרוסו (שבת סא.)
בצבוע. כרתה המולא.
הדיקין. חלוצין חלוצין
כל. הוד בצע אפולא.
שירותא. פרוסא קדולא
ודו לו לא למסע קטנה
ולכבוד שבת וגרלה תכבוד
קטנה שבת. להחמיר
ולאכל שבת. שני הוד
מתרמי דהו. מעמס
שעטרוס עמס ועמס
בניח אחד משאר בני אדם
(שבת קי.)

רבא חולק על רבי חייא:

אָלֵא אָמַר רַבָּא: מְבָרַךְ - יֵשׁ לוֹ לְגִמּוּר בְּרַכַּת "הַמוּצִיא" וְאַחֲרֵי כֵן בּוֹצֵעַ הַפֶּת, כדי שתכלה הברכה כולה על פת שלמה^[1].

הגמרא מספרת כיצד נהגו למעשה בברכת הפת:

נִהְרָדְעִי - בְּנֵי נִהְרְדַּעַא, עֲבָדֵי - נוֹהֲגִים פְּדַעַת רַבִּי חֵיָא, לבצוע הפת ביחד עם סיום הברכה. **וְרַבְּנָן עֲבָדֵי רַבָּא - וְחַכְמִים נוֹהֲגִים כַּדַּעַת רַבָּא,** לסיים הברכה ואחר כך לבצוע הפת. **אָמַר רַבִּינָא: אֲמָרָה לִי אִם - אֲמִי: אָבוּךָ עֲבִיד - אֲבִיךָ נִהַג כְּרַבִּי חֵיָא, דְּאָמַר רַבִּי חֵיָא: צָרִיךְ שֶׁתִּכְלֶה בְּרַכָּה בִּיחָד עִם בְּצִיעַת הַפֶּת. וְרַבְּנָן עֲבָדֵי - וְחַכְמִים נוֹהֲגִים כְּרַבָּא,** שגומרים הברכה ואחר כך בוצעים הפת.

הגמרא מסיימת:

וְהַלְכָתָא - הַהִלְכָה הִיא כְּרַבָּא, דְּאָמַר מְבָרַךְ הַבְּרַכָּה כּוֹלָה וְאַחֲרֵי כֵן בּוֹצֵעַ הַפֶּת^[2].

הגמרא מביאה מחלוקת בענין ברכת "המוציא":

אֵיתָמַר: אִם הֵבִיאוּ לְפָנֵיהֶם - לִפְנֵי הַמְּסֻבִּים בְּסַעֲדָה, פְּתִיתִין - פְּרוּסוֹת לַחֵם, וְשִׁלְמִין - כְּכֹרֹת לַחֵם שְׁלָמִים^[3]. אָמַר רַב הוֹנָא: אִם רֹצֵה מְבָרַךְ "הַמוּצִיא" עַל הַפְּתִיתִין וּפּוֹטֵר בְּבִרְכָתוֹ אֶת הַשִּׁלְמִין^[4], וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: שִׁלְמָה מִצְוָה מִן הַמוּבָחָר - מִצְוָה מִן הַמוּבָחָר לְבָרֵךְ "הַמוּצִיא" עַל הַשִּׁלְמָה וּלְפֹטֵר הַפְּרוּסוֹת בְּבִרְכָתוֹ^[5].

הגמרא מוסיפה:

לא נחלקו רב הונא ורבי יוחנן אלא במקום שהפתיתים והשלמים ממין אחד הם. **אָבֵל אִם הֵבִיאוּ לִפְנֵי הַמְּסֻבִּים פְּרוּסָה שֶׁל חֲטִין וְשִׁלְמָה מִן הַשְּׁעוּרִין, דְּבָרֵי הַפֶּל - שְׁנֵיהֶם סוֹבְרִים שֶׁמְבָרַךְ עַל הַפְּרוּסָה שֶׁל חֲטִין וּפּוֹטֵר בְּבִרְכָתוֹ אֶת הַשִּׁלְמָה שֶׁל שְׁעוּרִין^[6].**

הגמרא רוצה לתלות דין זה האחרון במחלוקת התנאים:

אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה בְּרַ אֲבָא: הַדִּין הַזֶּה, שְׁעָדִיף לְבָרֵךְ עַל הַפְּרוּסָה שֶׁל חֲטִים בְּמִקוֹם הַשִּׁלְמָה שֶׁל שְׁעוּרִים^[7], כְּתִנָּאִי - תְּלוּי בְּמַחְלֻקַּת תַּנָּאִים

הערות

6. חטה עדיפה משעורה לענין ברבה, שהרי בפסוק של שבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ (דברים ח, טז) הקדימה התורה חטה לשעורה; עיין לקמן מא, ב (עין תוספות, ד"ה אבל). ואף שלדעת רבי יוחנן יש עדיפות לשלם, מכל מקום העדיפות של חטה חשובה יותר, ולכן הפרוסה של חטה עדיפה על השלם של שעורה. [וכמו כן לדעת רב הונא, העדיפות של חטה חשובה מהעדיפות של גידול, ומכריע על פרוסה קטנה של לחם חטה אף במקום בבר גדול של לחם שעורה].

7. רש"י; עיין תוספות (ד"ה ומר סבר) ופני יהושע (ד"ה בפרש"י ב"ה כתנאי).

8. רש"י; עיין גם תוספות.

9. שהרי חטה בוראי חשובה משעורה לענין ברכה (למעלה, הערה 6). ובשם שלענין תרומה תורמים את הדבר החשוב – שהוא הדבר הגדול – ולא הדבר השלם, הוא הדין לגבי ברכה, מברכים על הדבר החשוב – שהוא החטה [הפרוסה] – ולא על הדבר השלם [השעורה השלמה] (עיין תוספות ד"ה בל). אמנם אף על פי שרבי יהודה סובר שדבר גדול חשוב מדבר שלם, היינו לענין תרומה – כיון שמתנה גדולה יותר חשובה לכהן. אבל אין זה סותר דינו של רבי יוחנן לענין ברכה שפתיתים גדולים חשובים יותר משלמים קטנים, שיתכן שלענין ברכה סובר רבי יהודה שדבר שלם חשוב מדבר גדול [שלענין ברכה אין שום מעלה בגודלו של הככר].

10. שהרי כשם שהיה נראה מסברא שמה שחשוב לכהן [דהיינו גידול המתנה] עדיף לענין תרומה, ואף על פי כן סובר התנא קמא שמעלת "שלם" עדיפה ממנו ותורמים הבצל השלם ולא הגדול; הוא הדין לענין ברכה, אף על פי שחטה חשובה משעורה לענין ברכה, מכל מקום מעלת "שלם" עדיפה ממנה ומכריע על השלמה של שעורה ופוטרת את הפרוסה של חטה (עיין תוספות ד"ה ומר; עיין עוד מרומי שדה).

לדעת התנא קמא, שמעלת דבר שלם עדיפה ממעלת דבר "חשוב" לענין ברכה, הרי נסתרת שיטת רב הונא שאין עדיפות לשלם לענין ברכה, ושלכן גבי פתיתים ושלמים מברכים על איזה שירצה. אמנם הגמרא מיד סותרת ביאור זה בדעת התנא קמא, ולפי המסקנא יתכן שהתנא קמא מודה לסברת רב הונא שאין מעלה ל"שלם" לענין ברכה.

11. וכן לענין ברכה כולם מודים שמברכים על הפרוסה של חטים שהיא חשובה, ופוטרת את השלמה של שעורה; שהתנא קמא ורבי יהודה שניהם סוברים שדבר חשוב עדיף מדבר שלם, בין לענין תרומה בין לענין ברכה.

1. וזוהי דרך כבוד לברכה שתהיה על פת שלמה (משנה ברורה קסו, ד).

2. ואין הכוונה שמתחיל לחתוך הלחם אחרי גמר הברכה, אלא שגומר להפריך הפרוסה מהככר אחרי סוף הברכה, אבל יש להתחיל לחתוכה לפני כן. ואדרבה לכתחלה אסור להתחיל לחתוך אחרי הברכה שזה נחשב הפסקה בין הברכה לאכילה (עיין תוספות, ורא"ש סימן יט; ועיין רש"י ד"ה אלא אמר רבא). אמנם כשחותך לפני גמר הברכה אין לחתוך אלא מעט כדי שישאר הככר שלם עד אחרי הברכה (עיין רא"ש והגהות אשר"י; אורח חיים קסו, א ומגן אברהם, ה; מגן אברהם רער, א).

מה שהגמרא פוסקת הלכה למעשה ברבא שמברך ואחר כך בוצע, היינו להורות שאין הלכה כרבי חייא שגומרים ברכת "המוציא" עם פריסת הפרוסה מן הפת. אבל כמו כן היא פוסקת שאין הלכה כרב חייא בר אשי שמברכין "המוציא" על פת צנומה בקערה – שהרי מבואר לעיל (לט, א) שרב חייא הסובר שצריך לגמור הברכה עם בציעת הפת, חולק על רב חייא בר אשי שמברכים על הפרוסות בקערה; אם כן רבא הסובר שאין לפרוס הפרוסה עד גמר הברכה, בודאי שחולק עליו (עיין ריטב"א).

3. הדין הוא שמברכים רק על אחד מהם, או על שלם או על פרוסה, ופוטרים את האחרים בברכתו. ונחלקו רב הונא ורבי יוחנן על איזה מהם מברך. אמנם זהו דוקא אם רוצה לאכול משניהם – מן השלמים ומן הפתיתים; אם אין בדעתו לאכול אלא מסוג אחד, בוראי אינו חייב לאכול מהשני כדי לברך עליו (עיין ריטב"א ד"ה אבל פרוסה של חטים; רמ"א אורח חיים קסח, א).

4. רב הונא סובר שאין עדיפות לשלמות הככר לענין ברכה, ולכן אם רוצה מברך על הפתיתים (רש"י); אבל עיין דאב"ד המובא בפירוש הרשב"י וריטב"א. וכל זה כשאין אחד מהם גדול מהשני, אבל אם הפרוסה גדולה מהשלם, סובר רב הונא שצריך לברך על הפרוסה, כי גידול הלחם נחשב עדיפות לענין ברכה. רבי יוחנן חולק אף על זה, וסובר שמברכים על השלם אף אם הפרוסה יותר גדולה ממנו, ש"שלם" עדיף (רש"י שם; ועיין תוספות ד"ה מברך). [לפי זה, אם השלם גדול מהפרוסה, גם לרב הונא מברכים על השלם, אך לא מצד שלמותו אלא מצד גודלו. ואם כן, הגמרא כאן עוסקת במקרה שאין השלם גדול מהפרוסות].

5. רבי יוחנן חולק על רב הונא וסובר ש"שלם" עדיף, ואף אם הפרוסה גדולה מהשלם סובר רבי יוחנן שמברכים על השלם, שלדעתו חשיבות של שלם עדיף מחשיבות של גידול (תוספות בביאור שיטת רש"י).

עין משפט
נר מצוה

א ו א מיי פ"ו מהלכות
ברכות הל' כ פתח עשין
ב טו"ש"ע א"ר"ס סי' קסו
פס"ק א:
ב ו ב מיי"ס הל' ד סג
ש"ס טו"ש"ע א"ר"ס סי'
קס"ה פס"ק א:
פ"ה ג מיי"ס פ"ה מהל'
תורות הלכה כ:
פ"ה ד ש"ס הלכה א:
ג ה מיי"ס פ"ו מהלכות
ברכות הלכה ד סג
עשין ב טו"ש"ע א"ר"ס סי'
קס"ה פס"ק א:
ש"א ו מיי"ס פ"ה מהל' תת'
ומה הלכה ב טו"ש"ע
א"ר"ס סי' טע"ה פס"ק א [רב'
אלפס כאן ופ"י ע"פ דף
קט"ו]:
גב ז ח מיי"ס פ"ו מהל'
ברכות הל' ד ופ"י
מהל' שבת הל' ט סג עשין
טו טו"ש"ע א"ר"ס סי' עז
פס"ק א: [רב' אלפס כאן
ובשבת פס"ק דף מ"ו]
גב ח מיי"ס פ"ו מהלכות
ברכות הל' ג טו"ש"ע
ש"ס פס"ק ג:
י א"ר"ס א"ר"ס סי' טע"ה
ב כהנאה]:

והלכתא

ברבא דמברך ואח"כ בוצע. פי' שלא יפריש הפרוסה
מן הפת עד אחר הנכרה ויש שטעגין לנרך נכרה
המוציא קודם שיחמך כדי שחמך הפת שלמה נשעת נכרה ואין
המנהג נכון לעשות (ז) דהיינו היסוד הדעת בין הנכרה לאכלה ומיהו
נשעת נכון להמיר ולנרך קודם
שיחמך שלא תשטמו ידו לנשוע קודם
שחמך הנכרה שאז לא יהיה לו לחם
משנה ובפרק שלשה שאלנו (למך)
מסקין דנעין עד שחמך אמר
מפי העוין שלא ינשע קודם ויש
מחזיקים ראה שרץ למים הנכרה
קודם שינשע מדמי רבי חייא
בירושלמי אין מברכין על הפת אלא
נשעת שהוא פורס והיינו משום
שאם יפרוס קודם הנכרה שמה תפול
הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה
אחרת שינשע בלא נכרה אלא יאמר
לחור (א) ולנרך יש כאן נכרה לבטלה
אלא אם (ב) (א) היה לנרך לנרך על כל
הפת ולא יוכל לפרוס קודם הנכרה
אז אם תפול הפרוסה אינו מברך על
פרוסה אחרת ופטר נכרה ראשון:
מברך על הפתיתין ופוטרי את
השפתיין. פירש"י אס
הפתימין והשלמין שזין יבך על
אזה שרפה ואם הפתימין גדולים
נרך לנרך על הפתימין לפטור את
השלמין ור' יוחנן אומר על השלמין
מזה מן המוכתר אפי' אס הפתימין
גדולי טפי ומיהו א"כ סברא הפוכה
לדבר הונו פתימין שהם גדולים
עדפי ור' יוחנן שלמין עדפי ואין
סברא ולמר דפליגי בספך סברות
ועוד מימה אמאי שיה נסמך לשון
דקט לשון פרוסה של חטין ע"כ
פירש רבינו חס דמיי' בפתימין
גדולים ושלמים קטנים וה"פ אמר
רב הונא מברך על הפתימין כלומר
אס ירצה והוא הדין על השלמין אס
ירצה ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר
וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי

אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע. (ה) וגומר כל הנכרה ואח"כ מפריש
הפרוסה דלגול נכרה אפס שלם: פתימין ושלמין אמר רב הונא.
אס רבא מברך על הפתימין ואס הפתימין גדולים מן השלמין נרך
לנרך עליהן: כתנאי. הא דלמרת פרוסה של חטין ושלמה של
שעורין סי' תנאי היל: אב"י לא חצי
בצ"ג גדול. ואפי' שיש בו יותר
מקטן שלם: במקום שיש בהן.
ונתנו לו מיד: במקום שאין בהן.
נרך לשראל שליטעט עד שימלא
כהן ליטו לו וחצי בלא אין מתקיים:
יוצא ידי שנייה. ידי מחלוקת של רב
הונא ורבי יוחנן: מניח פרוסה תחת
השלמה. ונמלאו שמיין בידו
ונשע או משמיה או מן השלמה:
לחם עוני כתיב. ודרכו של עני
בפרוסה לפיכך נרך שיראה כנשוע
מן הפרוסה: אב"י שירותא.
פרוסה גדולה שהיה די לו לכל
הקטורה נשעת: ריפתא דעירובא.
שערנו זו תחמול ערובי שירותא:
טול

ומר סבר שלם עדיף הויא דאיכא בהן כולי עלמא לא פליגי דחשוב עדיף
כי פליגי דליכא בהן. דחנן דכל מקום שיש בהן תורם מן היפה וכל מקום
שאין בהן תורם מן המתקיים ר' יהודה אומר אין תורם אלא מן היפה אמר
רב נחמן בר יצחק. וירא שמים יוצא ידי שניה ומונח מר בריה דרבינא
דמר בריה דרבינא מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע תני תנא קמיה
דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך אמר ליה
מה שמך א"ל. שלמן א"ל שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין
התלמידים אמר רב פפא הכל מודים ב'פסח שמניח פרוסה בתוך שלמה
ובוצע מאי טעמא. לחם עוני כתיב. א"ר אבא ויבשבת חייב ארם לבצוע
על שתי ככרות מ"ט. לחם משנה כתיב א"ר אשי חוינא ליה לרב כהנא
דנקיט דתרי ובצע חדא ר' יורא. הוה בצע אכולא שירותא א"ל רבינא
לרב אשי. והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר [ליה] כיון דכל יומא לא קעביד
הכי והאידינא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא. רב אמי ורב אסי ['] כי
הוה מתרמי דהו ריפתא דעירובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ
אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי
אמר

יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהלכה כמותו שהיה תלמידו של רב דדוקא בלמורא בחרא אמרין הלכה כבתרא:
אבר פרוסה של חטין ושלמה מן השעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין. דמיי' עדפי משום דלקדמיה קרא אכל פתימין
ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתימין מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מברך על השלמין כדאימא בתוספתא (פרק ד) שלמין
דגלוסקאוף ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דגלוסקאוף פרוסה דגלוסקאוף ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דבעל הבית פת
כשר ופת של נכרי מברך על הכשר (תחלה) וכן אמרין בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור אכל אס פת של נכרי
חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאזה שירצה כדאימא בתוספתא פת נקי ופת טמא קיבר טהור מברך לאזה שירצה אכל רבינו
שמעון ז"ל לסלק הפת לכן של נכרי מעל השלחן עד לאחר נכרה המוציא. שני שלמין ממין אחד אס אחד יותר נקי מברך על
הנקי דחביב ליה טפי: **כתנאי** ב"י. פירש רש"י חצי בלא גדול קרי חטין שלם ולא נראה דהא
לכאורה משמע דלחכי נקט חצי בלא גדול (ה) משום דיש בחצי בלא גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאס כן לא הו' דומיא דחשוב
דגבי פרוסה של חטין דקאי עלה דהתם שזין ויש לפרש דכהדי שזין הם אכל דגדול טוב יותר לאכלה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמיי' **אבר**
תנאי אספא דמברך על הפרוסה של חטין ופוטרי את השלמה של שעורים ומר סבר חטין עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא
עדיפי אכל א"ל לפרש דחטין עדיפי משום שפת של חטין חטין עדיפי דהא פי' דמניח אחד פת נקיה ופת קיבר דהא
עדיף: **ובר** פירש רש"י עדיף. וא"ת מנא ליה הא (ה) אימא דחטין חטין טפי משום דלקדמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דשלים
אפי' דמסברא חטין לכהן עדיף דכתיב (במדבר י) כהרימכם את חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלים עדיף ה"ג נימא שלם עדיף
מפתימין של חטין אפי' דלקדמיה קרא והדין עס רש"י שלא רצה לפרש כמנאי אפלוגמיהו דרבי יוחנן ורב הונא שהיה למאי דמפרש (ו) לרב
הונא כשהן שזין מברך על חטין שירצה א"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות וא"כ מאי כתנאי איכא ולפ"ת נמי דפי' דמברך על הפתימין
גדולים אס ירצה ואי צני צריך על השלמים קטנים אלמא לא חשיב ליה עדיף אלא כי הדדי ניניהו לרב הונא וא"כ לא מני קאי כתנאי אפלוגמא
דפתימין: **בר** הויא דאיכא בהן כ"ע לא פליגי דחשיב עדיף. והי' דלעיל קאמר פתימין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים
היינו דוקא לנכרה דלא איכפת ליה שיערך בגדול דלמה יבך בגדול הואיל ואינו נקי מזה דהא גבי נתינה לכהן איכא תפוקות דמין לו הגדול
החשוב טפי דנחא ליה: **מניח** פרוסה בתוך השלמה ובוצע. פירש רש"י ונשע לשמיה או בוצע לשלמה בלגד והיינו ע"י שניה דכיון
שהניח הפרוסה תחת השלמה נראה כמו שנושע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אכל לא רצה לפרש ונשע לאזה מהן שירצה או לפרוסה
או לשלמה דמקדמיה לחור השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ יראה שמים יוצא ידי שניהם כדרכ הונא וכד' יוחנן בפתימין
ושלמה ולפי' ר"ת לא מנינו לפרש הכי דקאי אפתימין שהרי אינו נרך לעשות כן אלא יבך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא
לא קאמר אלא על הפרוסה אס ירצה אכל פשיטא אס צריך על השלמה יא' ונראה (ו) לפרוש ר"ת שניהם קאי אשני לתמים אפרוסה
כל תמים ושלמה של שעורים: **הכל** מודים בפסח שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע מאי טעמא חטין עוני כתיב. משום
דכתיב לחם עוני משמיה ושלמה ונראה כנשוע על הפרוסה וכן המנהג אכל אין לעשות המוציא וגם על
אכילת מנא וסורכים ואוכלים משמיהן יחד כדי שיהא נראה כנשוע על הפרוסה וכן המנהג אכל אין לעשות המוציא וגם על
אכילת מנא מן הפרוסה דהי' כעושה מנות חבילות חבילות ונראה לי דהא הי' נכרה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות
דאס אקדוש מברכין קידוש וברכה הי' ורבינו מנחם מיו"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה בזה כי אס
בשיל לחם משנה והר"י היה רגיל לנרך תחלה נכרה המוציא על שמיהן קודם שינשע ואחר כך מברך על אכילת מנא ונשע
משמיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שמיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגמא ולא היה רוצה לשנות המנהג
והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קלת ולא היה מפרידה עד שיערך על הפרוסה על אכילת מנא ונשע משמיהן יחד:
הנא

(א) פרוסות פ"ב מ"ה.
(ב) שם מ"ד [נמנחמ ונא].
(ג) שבת פ"ה. (ד) שבת
פ"ה. (ה) חבילות פ"ה.
(ו) שבת פ"ה. (ז) ע"י מרש"א
ומהר"ל. (ח) ונראה דבר'
לר"ת שמיין וקאי לשני
כל'.

הנחות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אלא וכו'.
נשע גומר ב' (ב) תוס'
ד"ה והלכתא וכו'. נשועות
כן דהיינו היסוד: (ג) בא"ד
אלא יעקב לחור. נ"ב
דמי בירושלמי היכא
דמברך
למכילה ונפל מדיה וכו'
וע' תוס' לעיל ב"ח
ד"ה בלא ליה: (ד) ד"ה
כתנאי וכו' נקט חצי בלא
גדול. נ"ב פי' דהו"ל לומר
אכל לא גדול שאינו שלם
לאחר לנרך נקט חצי:
(ה) ד"ה וכו' וכו'. הא
בא"ד למימר דמטין:
(ו) בא"ד למאי דמפרש
רש"י לרב הונא דכשן
שזין:

גליון הש"ס

גבי א"י שפ"ה. מנינו
שם ז' בסוף מגילת רות
ושם הוא מלא יו"ו:

תורת אור השלם

(א) לא חאכל גליון חטין
שכבצ' ימים חאכל
גליון מצות לחם עני פי'
במחצית יצאת מארץ
מצרים למצות חטין את
יום צאתך מארץ
מצרים כל ימי חטין:
(ב) וכו'.

(ב) וכו' פירש חטין
לקטו לחם משנה שני
העפר לאחד ונבאו כל
גליון העפר וכו' וכו'
למחור. [שם טו. כב]

ליקוטי רש"י

תורה מן היפה. שמה
כסן ואכל מיד (וזה כלל)
חטין יפין ואין מתקיימן ואין
גבירות מתקיימן ואין
יפין [נפחות נה]. ויוצא
ידי שניהן. עבד
כתרויהו [שבת פ"ה].
פ"ב. ברכה המוציא.
דכתיב תרתי. אומן
כד. הוה בצע אב"י
שירותא. פרוסה גדולה
ודי לו כה לאזה שערדי
ולכבוד שבת ונראה כמחבר
טעודת שבת ונראה כמחבר
ולאכל נכרה. כי הוה
מברכיה. פ"ה. פנמים
שהעירוב נכרים ופעמים
נכית אחד משאר בני אדם
[שבת פ"ה].

שְׁלוֹם אֶתָּה וּשְׁלָמָה מִשְׁנָתָךְ, שְׁשֻׁמָּת שְׁלוֹם בֵּין הַתְּלִמִּידִים^[21].

הגמרא עוברת לדין בציעת הפת בליל פסח:

אָמַר רַב פִּפְא: הַכֹּל מוֹדִים בְּלִיל פֶּסַח שְׁמוֹנִיַּח הַמִּצָּה הַפְּרוּסָה בְּתוֹךְ
- מתחת המצה השלמה ובוצע. **מַאי טַעְמָא** - מה הטעם? משום
שלגבי מצות אכילת מצה, "**לֶחֶם עֲנִי**" **כְּתִיב** בתורה (דברים טו, ג)
ולכן מן הראוי לקיים מצות אכילת מצה בפסח בדרך שעני אוכל את
לחמו, ודרכו של עני בפרוסה ולא בככר שלם, אם כן צריך שִׁירָאָה
כאילו בוצע על הפרוסה^[22].

הגמרא עוברת לדין בציעת הפת בשבת:

אָמַר רַבִּי אֲבָא: וּבְשַׁבָּת, חַיִּיב אָדָם לְבָצוֹעַ הַפֶּת, דְּהֵיִינוּ לְכַרְךְ
ברכת "המוציא"^[23], **עַל שְׁתֵּי כִכָּרוֹת לֶחֶם. מַאי טַעְמָא** - מה הטעם?
משום שלענין המן שלקטו בני ישראל בערב שבת "**לֶחֶם מִשְׁנָה**"
כְּתִיב בתורה (שמות טז, כב)^[24]. **אָמַר רַב אֲשִׁי: חֲזִינָא לִיה לְרַב**
כְּהֵנָּא דְנָקִיט תַּרְתִּי וּבָצַע חֲדָא - ראיתי את רב כהנא שלקח ואחז
בידיו שתי ככרות לחם כשברך "המוציא" בשבת, ובצע רק אחד
מהם^[25]. **רַבִּי יִצְחָק הָהוּא בָּצַע אֶפְסָלָא שִׁירוּתָא** - היה בוצע מן הפת
בשבת פרוסה גדולה שמספיקה לכל הסעודה^[26]. **אָמַר לִיה רַבִּינָא**
לְרַב אֲשִׁי: וְהָא קָא מִתְחַזִּי פְּרַעְבְּתָנוּתָא - הרי זה נראה
כרעבתנות^[27]! **אָמַר [לִיה] רַב אֲשִׁי: פִּינֵן דְּכָל יוֹמָא לֹא קַעְבִּיד הָכִי**
- מאחר שאינו עושה כן כל יום, **וְהָאִידִנָּא קָא עָבִיד** - ובשבת בלבד
עושה כן, **לֹא מִתְחַזִּי פְּרַעְבְּתָנוּתָא** - אינו נראה כרעבתנות אלא
כמחבב סעודת שבת.

ומנהג נוסף בענין בציעת הפת:

כך היו נוהגים **רַב אָמִי וְרַב אֲסִי: בִּי הָהוּא מִתְרַמִּי לְהוּ רִיפְתָא**

יותר או פירות המתקיימים יותר: **כָּל מְקוֹם שֵׁישׁ כְּהֵן** לקבל התרומה
מִיד, **תוֹרֵם מִן הַיָּפֶה** - מצוה לתרום מן הפירות היפים. **וְכָל**
מְקוֹם שֶׁאֵין כְּהֵן לקבל התרומה מִיד, **תוֹרֵם מִן הַמִּתְקִיִּים** - עדיף
לתרום מן הפירות המתקיימים יותר מלתרום מן היפים יותר, **רַבִּי**
יְהוּדָה אוֹמֵר: אף כשאין כהן **אֵין תוֹרֵם אֶלָּא מִן הַיָּפֶה**, אף שיתכן
שיתקלקל לפני שיגיע ליד כהן^[12]. המחלוקת בין תנא קמא לרבי יהודה
במשנה זו, היא היא המחלוקת שביניהם במשנה הבאה אחריה
שהובאה לעיל, אם תורמים חצי בצל גדול או בצל קטן שלם. גם
במשנה זו מדובר כשאין כהן: תנא קמא סובר שתורמים הבצל הקטן
השלם שמתקיים יותר ולא חצי הבצל הגדול, ורבי יהודה סובר
שתורמים חצי הבצל הגדול שהוא מתנה יותר חשובה אף על פי שאינו
מתקיים^[13].

הגמרא חוזרת למחלוקת רב הונא ורבי יוחנן^[14]:

אָמַר רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק: וַיֵּרָא שְׁמַיִם^[15] יוֹצֵא יְדֵי שְׁנֵיהֶן - במקרה
זה, שהביאו פרוסה גדולה וככר שלם קטן, ונחלקו רב הונא ורבי יוחנן
על איזה מהם מברכים ברכת "המוציא"^[16], היה חכם מסויים שהצטיין
ביראת שמים, שהיה נוהג לצאת ידי חובת שתי הדעות. **וּמֵנוּ** - ומי הוא?
מֵר בְּרִיה דְּרַבִּינָא. דְּמֵר בְּרִיה דְּרַבִּינָא כשהביאו לפניו פרוסה
ושלמה, היה מְנִיחַ פְּרוּסָה בְּתוֹךְ - מתחת לפת השלמה בשעת
הכרכה, **וּבּוֹצֵעַ וְאוֹכֵל^[17]**.

הגמרא מביאה ברייתא לסיוע למנהגו של מר בריה דרבינא:

תֵּנִי תֵּנָא קָמִיָּה דְּרַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק - ה"תנא" שהיה רגיל ללמד
ברייתות בבית המדרש^[18], שנה לפני רב נחמן בר יצחק הברייתא הבאה:
כשמביאים לפניו פרוסת לחם ופת שלמה, **מְנִיחַ הַפְּרוּסָה בְּתוֹךְ** -
מתחת השלמה **וּבּוֹצֵעַ וּמְבָרְךְ^[19]**. **אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק לְתַנָּא:**
מַה שְּׁמָךְ? אָמַר לִיה הַתַּנָּא: שְׁלָמָן^[20]. **אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק:**

הערות

12. נאמר בתורה גבי תרומת מעשר (במדבר יח, לב): "בהרימכם את חלבו ממנו",
ודורש רבי יהודה שלעולם צריך להפריש תרומה [בין תרומה גדולה ובין תרומת
מעשר] מ"חלבו", דהיינו מן הפירות היפים, אף כשיש חשש שיתקלקלו ויפסיד
הכהן (רע"ב תרומות שם; ועיין משנה ראשונה שם).

13. החצי הבצל הגדול נחשב "חלבו" ביחס לבצל הקטן, כיון שהיא מתנה יותר
חשובה לכהן מצד כמותו, ולכן סובר רבי יהודה שצריך לתרום הבצל הגדול אף
על פי שאינו מתקיים כל כך כמו הבצל הקטן, שבוה מתקיימת מצות "בהרימכם
את חלבו ממנו". ועיין בהערה הקודמת.

14. רש"י; אבל עיין שיטת רבינו תם בתוספות ד"ה מברך וד"ה מניח.

15. עיין גירסא אחרת ברי"ף ורא"ש.

16. לרב הונא צריך לברך "המוציא" על הפרוסה הגדולה, ולרבי יוחנן צריך לברך
על הככר השלם הקטן; עיין צ"ח.

17. והיה בוצע משתייהן או מן השלמה בלבד (רש"י; אבל עיין לקמן הערה 22).
שמכיון שהדין הפרוסה תחת השלמה, אף כשבוצע מן השלמה בלבד נראה כאילו
בוצע משתייהן (תוספות בביאור דברי רש"י). [אבל רש"י לא רצה לפרש שבוצע
איזה מהן שירצה, שמכיון שהקפיד להניח השלמה למעלה והפרוסה מתחתיה,
מוכח שהקפיד לבצוע מן השלמה (עיין תוספות)]. ועל כל פנים, על ידי שמחזיק
שתייהן בשעת הכרכה ונראה כבוצע משתייהן, נחשב כאילו בירך ברכת "המוציא"
על שתייהן, ובכך יצא ידי שתי השיטות.

18. "תנא" [בזמן האמוראים] פירושו: אחד שלמד ושנן לשון הברייתות עד
שירדם על פה, והיה שונה אותה לפני אחרים.

19. מלשון הברייתא: "בוצע ומברך", נראה שבוצע הפת לפני סיום הכרכה, וזה
סותר לשיטת רבא למעלה שמסיים הכרכה ואחר כך בוצע. עיין רש"י שמעיר על
כך, ומביא שמלת "ומברך" איננה מופיעה בגירסת הרי"ף והרא"ש.

20. ניקוד השם הוא על פי דברי הרש"ש; אבל עיין בגליון הש"ס.

21. רב נחמן בר יצחק דורש את השם "שלמן" כאילו הוא לשון "שלו" ולשון
"שלם". והוא משבח את התנא שהצליח לעשות שלום בין תלמידיו רב הונא
לתלמידיו רבי יוחנן על ידי משנתו השלמה, שמתוך בקיאותו בברייתות הורה דרך
בבציעת הפת לצאת ידי כל הדעות.

22. רש"י ד"ה לחם עוני. והיינו, שעל ידי שמניח הפרוסה מתחת לשלמה ובוצע
השלמה נראה כאילו בוצע גם את הפרוסה. דברי רש"י אלו מתאימים לדבריו
למעלה (ראה הערה 17), שכל שמניח הפרוסה מתחת לשלמה אין צורך לבצוע
הפרוסה, שמספיק מה שנראה כבוצע משתייהן. וגם כאן, כדי לקיים דין "לחם

עוני", מספיק אם נראה כאילו בוצע הפרוסה (אבל עיין דעת רב האי גאון המובאת
ברמב"ן ובריטב"א).

אמנם הרא"ש (סימן בא) חולק על רש"י, וכותב שמשמע מהגמרא שבוצע גם
מן המצה הפרוסה, שכן דרכו של עני לבצוע פרוסה ולאכול ממנה (אולם עיין
תוספות ד"ה הכל מודים, ורשב"א; ועיין רבינו יונה וריטב"א שבוצע רק מן
הפרוסה). לפי זה, גם מה שאמר רב נחמן בר יצחק למעלה שמניח פרוסה בתוך
שלמה ובוצע, הכוונה שבוצע את שתייהן.

[הראשונים כותבים שהמנהג לבצוע המצה האמצעית בתחילת הסדר של ליל
פסח ("יחץ"). מקורו מהגמרא כאן שיש לבצוע על פרוסה מדין "לחם עוני". עיין
ר"ן פסחים כה, ב בדפי הרי"ף.]

בליל הסדר לוקחים מצה פרוסה לקיים דין "לחם עוני", ובנוסף לכך צריכים
מצה שלמה משום הדור יום טוב (רבינו יונה וריטב"א). הראשונים דנים אם צריכים
רק מצה אחת שלמה, כהמשמעות הפשוטה של הגמרא כאן, או שצריכים להוסיף
שתי מצות שלמות לקיים חובת "לחם משנה" כמו כל סעודת שבת ויום טוב (עיין
תוספות ועוד ראשונים).

23. רש"י שבת קיז, ב ד"ה לבצוע; אבל עיין ריטב"א כאן.

24. כשמדרו בני ישראל באהליהם המן שלקטו בערב שבת, מצאו שירד לכל אחד
כפלים ממה שירד להם בשאר ימות השבוע - מנה אחת ליום ששי ומנה נוספת
לשבת, כי בשבת לא ירד מן. וזכר לנס זה מברכים ברכת "המוציא" בסעודות
השבת על שתי ככרות לחם.

25. שהרי בפסוק נאמר: "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה". רב כהנא אחז שתי
הככרות בידי וזכר ללקיטת שתי המנות שלקטו בערב שבת, אבל לא בצע את
שניהם, מפני שענין "לחם משנה" מוזכר בתורה לענין הלקיטה ולא לענין הבציעה
(עיין שבת קיז, ב ורש"י).

יש מפרשים שרב כהנא בצע דוקא בכך אחד, וזכר לנס שהמן הנוסף שירד ביום
ששי בשביל שבת נשאר עד למחר ולא התליע (שם, כד) [מה שאין כן בשאר ימות
השבוע, אם הותירו מן המן עד למחר - התליע (שם, ב)]. וזכר לכך, השאיר רב
כהנא הככר השני שלם (עיין פירוש הרשב"י; כל בו, כד).

26. ויש בזה משום כבוד שבת, שהיה מראה בכך שמחבב סעודת שבת וברעתו
לאכול הרבה (רש"י שבת, שם; אבל עיין רשב"א).

27. והרי שנינו בברייתא (ד"ך ארץ רבה, סוף פרק ו) שלא יאחזו אדם בידי
[לאכול] פרוסת לחם בגודל של כביצה או יותר: "ואם עושה כן, הרי זה רעבתן
וגרגרן" (פירוש הרשב"י; עיין אורח חיים קסז, א).

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

כרמא דמברך ואח"כ בוצע פ"י שלא יפריש הפרוסה
מן הפת עד אחר הצרכה ויש שנוהגין לנצק צרכה
כדי שיתחמך כדי שתהא הפת שלמה בשעת צרכה ואין
(ג) דהוי היסח הדעת בין הצרכה לאמילה ומייהו
מתחמיר ולנצק קודם

אלא אמר רבא מבכר ואח"כ בוצע נהרדעי
עבדי כר' חייא ורבנן עבדי כרבא אמר רבינא
אמרה לי אם אבך עבד כר' חייא דאמה
ר' חייא צריך שתכלה ברכה עם הפת
ורבנן עבדי כרבא והלכתא *כרבא דאמר
מבכר ואח"כ בוצע: איתמר הביאו לפניהם
פתיתין ושלמין אמר רב הונא מבכר על
הפתיתין ופוטרי את השלמין ור' יוחנן אמה
שלמה מצוה מן המוכרח אבל פרוסה של
חמין ושלמה מן השעורין דברי הכל מבכר
על הפרוסה של חמין ופוטרי את השלמה של
שעורין א"ר ירמיה בר אבא כתנאי ^א תורמין
בצל קמון שלם אבל לא חצי בצל גדול ר'
יהודה אומר לא כי אלא חצי בצל גדול מאי
לאו בהא קמפלגי דמר סבר חשוב עדיף

אֵלֶּא אָמַר רַבָּא מִבְּרַךְ וְאַחֲ"כ בּוֹצֵעַ. (6) וְגוֹמַר כֹּל הַבְּרָכָה וְאַחֲ"כ מִפְּרִישׁ הַפְּרוּסָה לְכֵלִי בְּרָכָה אֶפֶס שֶׁלֹּס: פְּתִיתִין וְיִשְׁלָמִין אָמַר רַב הוּנָא. אֵלֶּא שֶׁנָּה מִנְּכָךְ עַל הַפְּתִיתִין וְחַס הַפְּתִיתִין גְּדוּלִּים מִן הַשְּׁלָמִין לְכָךְ לְנֶכֶךְ עֵלֶיהָ: כִּתְנָאִי. הֵא לְדַמְרַת פְּרוּסָה שֶׁל חֲזָין וְשִׁלְמָה שֶׁל שְׁעוּרִין כּו' תַּנְהִי הֵיא: אַבָּא לָא חֲצִי בָצָא גְדוּלָּה וְאַחֲ"כ שִׁטָּה שֶׁנָּה לוֹ יוֹמֵר מִקְּטָן שֶׁלֹּס: בְּמִקְוֵם שִׁישׁ בְּהָן. וְנִתְּנוּ לוֹ מִדִּ: בְּמִקְוֵם שִׁאִין בְּהָן. לְכָךְ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֵּנִיעֻט עַד שִׁימָלֵא כֵּהן לִיתְנוּ לוֹ וְחָזִי כָּל אֵין מִתְקַיִּים: יוֹצֵא יְדֵי שְׁנֵיהֶן. יְדֵי מִתְלוּקָה שֶׁל רַב הוּנָא וְרַבִּי יוֹחָנָן: מִנְהָ פְּרוּסָה תַּחַת הַשְּׁלֻמָּה. וְיִשְׁלָמִין שְׁמִינִין שְׁמִינִין בְּדִי בּוֹצֵעַ אִו מִשְׁמִיחִין אִו מִן הַשְּׁלָמָה: לָחֶם עֹנִי כְּתִיב. וְדַרְכוֹ שֶׁל עֵינִי בְּפְרוּסָה לְפִיכָךְ לְכָךְ שִׁירָה כְּבוֹשֶׁת מִן הַפְּרוּסָה: אַבָּא שִׁירָה. פְּרוּסָה גְדוּלָּה שֶׁהִיא דִּי לוֹ לֵכֵל הַסֵּעֻדָה בְּשֶׁנָּה: רִיפְתָא דְּעִירָבָא. שְׁעָרָה צוֹ אֲחִמּוֹל עֵרֻבִי תִּלְיוּת: טוֹל

מברך על הפתיתין ופופר את השלמין. פירש"י אם

הפחיתים והשלמים שזין יצחק על אחה שירצה ואם הפחיתים גדולים יצרך לבדך על הפחיתים לפטור את השלמים ור' יוחנן אומר על השלמים מזהה מן המובחר אפי' אם הפחיתים גדולים טפי ותימה א"כ סברא הפוכה דלברר פחיתים שהם גדולים דערי ולר' יוחנן שלמים געריין ואין סברא לומר דפלגי בהפך סברות ועוד תימה אמאי שיה כסומן לשונו דנקט לשון פרוסה של חטין ע"כ פירש רבינו חם דמיי' בפחיתים גדולים ושלמים קטנים וה"פ אמר רב הונא במדבר על הפחיתים כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמים אלא ירצה ור' יוחנן אמר שלמים עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי

וומר סבר שלם עדיף היבא דאיכא כהן כולי עלמא לא פליגי דחשוב עדיף
כי פליגי דליכא כהן ^א דתנן ^ב דכל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום
שאין כהן תורם מן המתקיים ר' יהודה אומר אין תורם אלא מן היפה אמר
רב נחמן בר יצחק ^א וירא שמים יוצא ידי שניהן ומנו מר בריה דרבינא
דמר בריה דרבינא ^ב מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע תני תנא קמיה
דרב נחמן בר יצחק מניח הפרושה בתוך השלמה ובוצע ומברך אמר ליה
מה שמך אמר ^א ^ב שלמן אמר ^א ^ב שלום אתה ושלמה משנתך שישמת שלום בין
התלמידים אמר רב פפא הכל מודים ^א בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה
ובוצע מאי מעמא ^א ^ב לחם עוני כתיב ^א ^ב אר אבא ^א ^ב ובשבת חייב אדם לבצוע
על שתי ככרות מ"ט ^א ^ב לחם משנה כתיב ^א ^ב אשי חוינא ליה לרב כהנא
דנקיט תרתי ובצע חדא ר' זירא ^א ^ב הוה בצע אכולא שירותא אמר ^א ^ב רבינא
לרב אשי ^א ^ב והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר ^א ^ב [ציה] כיון דכל יומא לא קעביד
הכי והאידינא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא ^א ^ב רב אמי ורב אסי ^א ^ב כי
הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מכרכין עליה המוציא לחם מן הארץ
אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי
אמר

יומאן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהלכה כמומו שהיה מלמידו של רב דדוקא בגמולא? בחראי אמרין הלכה כבשראי:

ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפחיתים מפת נקיה והשלמין מפת קיבר מנכר על השלמין כדאיחא בחוספסא (פס' ד) שלמין דגלוסקאות ושלמין דבעל היות מנכר על השלמין דגלוסקאות פרוסה דגלוסקאות ושלמין דבעל היות מנכר על השלמין דבעל היות פת כשר ופת של נכרי מנכר על הכשר (מתלה) וכן אמרין בירושלמי פת טמא טמא מנכר על הטמא ואכל אס פת של נכרי חצינו וגקי ופת של נכרי אפילו לאט מנכר לאחא שיראנא כדאיחא בירושלמי פת נקי וטמא ופת נקי טמא מנכר לאחא שיראנא אכל רבינו שמעון ויהי לפלק פתה לנן של נכרי מעל השלמין דע לאחור ברבנא הנוטלי. שני שלמין ממין אחד אס לאחא ויהי יומר נקי מנכר על הנקי דחצינו ליה טפי: **כתנאי** ב"י פירש רש"י חגי צלל גדול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מצלל קטן שלם ולא נראה דהא לכאורה משמע דלהכי נקט חגי צלל גדול (ד) משום דיש בחגי צלל גדול כמו בקטן שלם ולא יותר ועוד דאס כן לא הוי דומיא דחשוב דבגי פרוסה של חטין דקאי עלה דהאס שוין וסא לפרש דכהדדי שוין הס אכל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמיימי מנאי אסופא דמנכר על הפרוסה של חטין ופוטור אס השלמה של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקמיה בקרא עדיפי אכל איא לפרש דחטין עדיפי משום שפה של חטין חשוב מפת של שעורים דהא פי' דבמין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם עדיף: **ובר** פבר ש"ס עדיף. וא"ת מנא ליה הא (א) אימא דחטין חשיבי טפי משום דלמקמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דהאס אע"פ דמסבירא חשוב לכהן עדיף דכחי (מגדרי ה) בזהימכס את חלבנו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף הי"ג וימא שלם עדיף מפחיתים של חטין אע"פ דלמקמיה קרא והדן עם רש"י שלא ראה לפרש כתנאי אפלוגמיהו דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש (ו) לרב הונא שהן שוין מנכר על אחו שיראנא אי"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות ואפי' מאי כתנאי איכא ולפירש נמי דפי' דמנכר על הפחיתים

גדולים אם יראה וחי צדיק בדרך על השלמים קטנים חלמה לא חשבי ליה עדיף אלם כי הדדי מינה לרב הווא ויח"ל לא מני קחי כחמי אפונתא דפתימין: **כ"ד** היבא דאיבא ברוך ב"ע דא פליגי דחשיב עדיף. וניהי דלעיל קאמר פתימין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים היינו דוקא לברכה ללא איכפת ליה שיצרך בגדול דלמה יצרך בגדול הוואל ואינו קר מזה אבל גבי נשמה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול השבוע שפי נדווא ליה: **כ"ה** פרושה בתוך אפתימין ובווצע פירש רש"י ובווצע לשמין או בוצע לשלמה כלבו והיינו ע"י שמיין דיתן שהיניג חתם השלמה נראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע לשלמה אבל לא רצה לפרש ובווצע לאחא מהן שיצרה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לחוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ יראה שמים יואל ידי שניהם דכרז הווא וכד' יותנן בפתימין ושלמה ולפי' ר"ת לא מנינו לפרש היי דקאי אפתימין שהיי אילו לרץ לעשות כן אלם יצרך על השלמה ודי בך לב"ש דאפילו רב הווא לא קאמר אלם על הפרוסה אם יראה אבל פשיטא אם צריך על השלמה יאל וגראה ^א לפירוש ר"ת שניהם קאי אשמי לתמים אפרוסה על חטים ושלמה של שעורים: **כ"ו** מורדים בפסח שפניח הפרוסה בתוך השלמה ובווצע מאי שפניח דלחם עיני בתביב. משום דכתיב לחם מני מנייה הפרוסה חתם השלמה וגראה כבוצע על הפרוסה ומ"מ אל לבוצע כי אם על השלמה ועל הפרוסה יצרך על אכילת מנה מורדים ואוכלים משמיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג אבל אלם לעשות המוואל וגם על אכילת מנה מן הפרוסה דהיי כעושה מנות חבילות חבילות וגראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות דהא אקידוש מצריים קידוש וצרכה הין ורבינו מנחם מווינ"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה צאה כי אם שבציל לחם משה והר"י היה רגיל לברך חתלה ברמה המוואל על שמיהן קודם שיציע ואחר כך מברך על אכילת מנה ובווצע משמיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שמיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רוצה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה חתלה המוואל והיה בוצע קלת ולא היה מפרידה עד שיצרך על הפרוסה על אכילת מנה ובווצע משמיהן יחד: הבא

(א) תרומות פ"ב מ"ה,
(ב) שם מ"ד (מנחות נה.),
(ג) (שבת סא.), (ד) שבת
קז.; (ה) כתובות לו.;
(ו) שבת שם, (ז) ע"י מהרש"א
ומהרש"ל (ח) [ונראה דגר'
לר"ח שחיהן וקאי לשני
פס'ין].

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה אלא וכו'.
טעם גומלי כל: (ג) תרבו
אלי והלכתם וכו'. אלא וכו'
כן קורא היסוד: ב"ד פאד
אלא יטערן לתור. ני"ב
דמיני פירשלו היטא
דברין
למכיליה ופסל מדיה וכו'
וע' בתוס' לעיל דקד' זה
ד"ה צר ליה: (ד) ר"ה
כתבתי וכו' פס' חז' צל
גדול, ני"ב ע"י הדור' כל
אכל לא גדול שפירט שלם
לחיו זורק נקט חזי:
(ה) ר"ה ומר וכו'. חזי:
איכא למימר דחטין:
(ו) ב"ד' למחי ממשפח
רש"י לרב הוה דשקטן
שין:

גליון הש"ס

גמ' א"ל ש"בן. מנינו
שם זה בסוף מגילת רות
ושם הוא מלא ו"ו:

תורה אור השלם

(א) לֹא תֹאכַל עָלָיו חֶמֶץ
שֶׁבָּעַת יָמִים תֹּאכַל
עָלָיו מִצֹּחַת לֶחֶם עֵינִי בִּי
בְּחֶפְזוֹן יֵצֵאת מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת
יוֹם יֵצִאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ;

[דברים טז, ג]

(ב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי
לָקְטוּ לֶחֶם מְשֻׁנָּה שְׁנֵי
הָעָמָר לְאַחַד וַיָּבֹאוּ כָּל
גִּשְׁרֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ
לְמֹשֶׁה: [שְׁמוֹת טז, כב]

ליקוטי רמב"ם

תורם מן היסוד. שם
 חן ואלה מן וזה כלל
 חסן מן חן ומקסימו
 גיבורות מקסימו ואין
 ידן [מנחת חן]. יוצא
 שרן. שרין. עכ.
 כמיווהו [שבת פס'
 ב']. ברתה החזילה.
 דבקין ברת. חזון
 גדול. הוד בשם אביה
 שריותא. פרוס גדול
 ודי לה לאחות מעשה
 ולבדו שם וזהו מנחת
 שריותא שם בהחזק
 שרין. כי הרה
 מרתיה. הרה. פשוט
 שריותו בזהו ופשוט
 בזהו משאך בני אדם
 [שבת פס'].

וְאֵת־עֵבִיד בֵּיהַּ מִצָּנָה חֲדָא - מאחר שנעשה בו מצוה אחת, דהיינו מצות עירוב, נִעָבֵד בֵּיהַּ מִצָּנָה אַחֲרִיתִי - נעשה בו מצוה אחרת, דהיינו ברכת "המוציא"^[30].

דְּעִרּוּבָא - כאשר הזדמן להם לחם שערבו בו אתמול "עירובי חצרות"^[28], מְבָרְכִין עֲלֶיהָ - היו מברכים עליו למחרת^[29] "המוציא לָחֶם מִן הָאָרֶץ". אָמְרִי - אמרו להסביר טעם המנהג: הוֹאִיל

הערות

30. יש מפרשים כוונת רש"י (עיין הערה הקודמת) שרב אמי ורב אסי אכלו את הלחם של העירוב ביום ראשון, שאם היה נאכל בשבת היה אסור לטלטל בחצר או מבית לבית עד סוף השבת (ספר המכתם, מובא בקובץ שיטות קמאי, עמ' 1064). ויש מפרשים כוונת רש"י שאכלו את הלחם בשבת עצמה; לדעתם אם העירוב היה קיים בכניסת השבת הוא מתיר הטלטול כל יום השבת (מהר"ם מרוטנבורג, מובא בקובץ שיטות קמאי שם; עיין רמ"א אורח חיים שצד, ב). לפי שיטה זו, יתכן ש"המצוה האחרת" המוזכרת כאן בגמרא שקיימו כלחם העירוב, היא מצות "לחם משנה" וסעודת שבת (עיין משנה ברורה תקכו, מח).

28. חצר שהרבה בתים פתוחים לתוכה, אסרו חכמים לבני החצר לטלטל בשבת מן הבתים לחצר או מבית לבית בתוך החצר עד שיערבו – דהיינו שגובים לחם מכל בית ובית ונותנים אותן באחר מבתי החצר, שעל ידי כך נחשבים כל כני החצר כאילו הם דרים כולם באותו הבית, וכאילו כל החצר מיוחדת לאותו בית (עיין אורח חיים שסו, א ומשנה ברורה שם, ב; שולחן ערוך שם, ו). אין צורך להניח העירוב כל שבוע באותו בית, אלא אפשר להניחו כל שבוע בבית אחר. כאן הגמרא מספרת כיצד נהגו רב אמי ורב אסי בשבוע שהניחו הלחם של העירוב בביתם (עיין רש"י כאן ובשבת קיז, ב).

29. רש"י; עיין הערה הבאה.

הגמרא דנה במי שהפסיק בדיבור בין ברכת המוציא לאכילת הלחם^[1]:

אָמַר רַבִּי: מִי שֶׁבִירַךְ עַל הַלֶּחֶם וּבָצַע, וּלְפָנָיו שְׁטַעַם מִן הַפְּרוּסָה בָּצַע מִמֶּנָּה וְהוֹשִׁיטָהּ לְאַחַד מִן הַמְּסֻבִּים וְאָמַר לוֹ: **"טוֹל בְּרוּךְ, טוֹל בְּרוּךְ"** – "קַח מִן הַפְּרוּסָה שֶׁבִּרְכָתִי עָלֶיהָ, קַח מִן הַפְּרוּסָה שֶׁבִּרְכָתִי עָלֶיהָ"^[2], **אֵינּוּ צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְבָרֵךְ** עַל הַלֶּחֶם לְפָנָיו שְׁטַעַם מִמֶּנָּה; שֶׁמִּכֵּין שְׂדִיבֵר לְצוּרֵךְ הַבֵּרָכָה אֵין הַדִּיבּוּר נֶחֱשָׁב הַפְּסָקָה בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָהּ^[3]. אֲבָל אִם אָמַר בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָת הַלֶּחֶם: **"הֵבֵא מֶלֶח"**, אוֹ: **"הֵבֵא לִפְתָּן"**, לִתְבֵּל בָּהֶם אֵת הַלֶּחֶם, צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְבָרֵךְ עַל הַלֶּחֶם לְפָנָיו שְׁטַעַם מִמֶּנָּה, כִּי דִיבּוּר כֹּזֵה אֵינוֹ לְצוּרֵךְ הַבֵּרָכָה, וְנֶחֱשָׁב הַפְּסָקָה בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָהּ. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:** אֶפִּילּוּ אִם אָמַר בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָת הַלֶּחֶם: **"הֵבֵיאוּ מֶלֶח"** אוֹ **"הֵבֵיאוּ לִפְתָּן"**, נָמִי – גַּם כֵּן, **אֵינוֹ צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְבָרֵךְ** עַל הַלֶּחֶם לְפָנָיו שְׁטַעַם מִמֶּנָּה, כִּי אִף דִּיבּוּר זֶה נֶחֱשָׁב צוּרֵךְ הַבֵּרָכָה, שֶׁעַל יְדֵי הַמֶּלֶח אוֹ הַלְּפָתָן – הַפְּרוּסָה שֶׁל בֵּרָכָה נֶאֱכַלָּת בְּטַעַם טוֹב^[4]. אֲבָל אִם אָמַר בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָת הַלֶּחֶם: **"גָּבִיל לְתוֹרִי, גָּבִיל לְתוֹרִי"** – "תִּגְבֵּל [סוּבִין בְּמִים] לְצוּרֵךְ הַשּׁוּוֹרִים, תִּגְבֵּל לְצוּרֵךְ הַשּׁוּוֹרִים", צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְבָרֵךְ עַל הַלֶּחֶם לְפָנָיו שְׁטַעַם מִמֶּנָּה, כִּי דִיבּוּר כֹּזֵה אֵינוֹ צוּרֵךְ הַבֵּרָכָה, וְנֶחֱשָׁב הַפְּסָקָה בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָתָהּ. **וְרַבִּי שֶׁשֶׁת אָמַר:** אֶפִּילּוּ אִם אָמַר בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָת הַלֶּחֶם: **"גָּבִיל לְתוֹרִי"** – "תִּגְבֵּל לְצוּרֵךְ הַשּׁוּוֹרִים", נָמִי – גַּם כֵּן, **אֵינוֹ צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְבָרֵךְ** עַל הַלֶּחֶם, **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַבִּי:** אֶסּוּר לְאָדָם שִׂיאֲכָל קוֹדֵם – לְפָנָיו שִׂיתָן מֵאֲכָל לְבִהְמָתוֹ, שְׁנֵאֲמַר (דְּבָרִים י"א, טו): **"וְנָתַתִּי עֶשְׂב בְּשֶׂדֶךָ לְבִהְמָתְךָ"**, וְהָדָר – וְאַחֲרָיו: **"וְאֶכְלָתָ וְשָׂבַעְתָּ"**^[5]. וּמִכֵּיּוֹן שֶׁאֶסּוּר לְאָכּוֹל עַד שִׂיתָן מֵאֲכָל לְבִהְמָתוֹ, לִכֵּן הַדִּיבּוּר לְהִכִּין אוֹכֵל לְשׁוּוֹרִים נֶחֱשָׁב צוּרֵךְ הַבֵּרָכָה וְאֵינוֹ הַפְּסָקָה.

הגמרא מביאה הלכה נוספת הנוגעת לבציעת הפת:

אָמַר רַבָּא בְּרַם שְׁמוּאֵל מְשוּם רַבִּי חִיָּיא: אֵין הַבּוֹצֵעַ אֵת הַלֶּחֶם – רְשָׁאי לְבָרֵךְ^[6] וּלְבָצוֹעַ עַד שֶׁיֵּבִיאוּ מֶלֶח אוֹ לִפְתָּן לְפָנָיו כֵּל אֶחָד וְאֶחָד מִן הַמְּסֻבִּים הַיּוֹצֵאִים בְּבִרְכָתוֹ. וְהַטַּעַם, כְּדִי שִׁיבֹל כָּל אֶחָד מֵהֶם לְאָכּוֹל מִן הַפְּרוּסָה שֶׁל בֵּרָכָה בְּטַעַם טוֹב, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְהַפְסִיק בֵּין הַבֵּרָכָה לְאִכִּילָהּ לְבִקֵּשׁ מֶלֶח אוֹ לִפְתָּן^[7].

הגמרא מביאה מעשה הנוגע להלכה זו:

1. דיבור בין ברכה לפעולה שעליו המברכים – נחשב הפסקה ביניהם, וצריך לחזור ולברך. וכן מבואר במנחות לו, א, שלדעת האומרים שמברכים ברכה אחת על הנחת תפילין של יד ושל ראש – אם דיבר בין הנחת התפילין של יד להנחת התפילין של ראש חזר ומברך, מפני שהדיבור מפסיק בין הברכה להנחת התפילין של ראש. כמו כן מצאנו בחולין (פו, ב – פו, א), במי ששוחט עופות [או חיות] החייבים בכסוי הדם (ויקרא יז, יג) ובירך על שחיטתו, וכיסה דם העוף הראשון לפני ששחט העוף השני. הגמרא שם דנה אם ההתעסקות בכסוי הדם נחשבת כהפסקה בין הברכה לשחיטת העוף השני [ויצטרך לחזור ולברך על השחיטה השנייה], הרי, שחשך הורעת בין הברכה לפעולה שעליה מברכים, מפסיק ביניהם ומחייב שיחזור ויברך (עין רש"י; ועין בספר הרוקח [סימן שכט] מובא בקובץ שיטות קמאי עמ' 1068 טור 2).
2. אנשים שקבעו ביחד סעודה על הפת, אחד מברך על הפת בשביל כולם והמסובים יוצאים ידי חובתם בשמיעת הברכה מפי המברך (עין משנה מב, א). המברך בוצע הפת אחרי הברכה וטועם ממנה, ומחלקה בין המסובים. במקרה שלנו, המברך אכן בוצע מן הפת לאחר ברכתו, אבל לפני שהוא בעצמו אכל ממנה, פרס פרוסה והושיטה לאחד מן המסובים ואמר לו שיקח מן הפרוסה של ברכה (רש"י).
3. [על כפילות הלשון: "טול ברוך, טול ברוך", עין שלמה משנתו ושפתי חכמים]. ואף על פי שאין צורך בדיבור זה לברכת המברך עצמו, מכל מקום כיון שהוא לצורך ברכת חבירו (עין פני יהושע), נחשב צורך הברכה ואינו מפסיק (רש"י). אמנם אף על פי שדיבור לצורך הברכה אינו נחשב הפסק ואינו צריך לחזור ולברך, היינו כדעבד; לכתחלה אין להפסיק בין ברכה לאכילה אפילו בדיבור כזה (רמ"א אורח חיים קסו, ו).
4. רש"י. ולאכול פרוסת הברכה בטעם טוב הוא כבוד לברכה (עין משנה ברורה קסו, כז).
5. וכשם שהקדוש ברוך הוא מְסַפֵּק צרכי הבהמות לפני צרכי האדם, גם אנחנו

רַבָּא בְּרַם שְׁמוּאֵל אֶקְלַע לְבִי רִישׁ גְּלוּתָא – הוֹדֵמָן לְבִיתוֹ שֶׁל רֹאשׁ הַגּוּלָּה^[8]. **אֶפִּיקוּ לִיה רִיפְתָּא** – הוֹצִיאוּ לוֹ [לְרַבָּא בְּרַם שְׁמוּאֵל] לֶחֶם, וּבָצַע לְהָדִיא – וּבִרְךָ רַבָּא "הַמוֹצִיא" וּבָצַע הַלֶּחֶם מִיד, וְלֹא הִמְתִּין עַד שִׁבִּיאוּ לוֹ מֶלֶח אוֹ לִפְתָּן. **אָמְרוּ לִיה: הָדָר מִרְּשָׁמְעִיתָה** – הָאֵם חֲזוֹר בּוֹ הִרְבַּ מְדִינוֹ? הֲרִי אֵתָה לִימְדַת שְׁאִין לְבָצוֹעַ הַלֶּחֶם עַד שִׁבִּיאוּ מֶלֶח אוֹ לִפְתָּן! **אָמַר לָהּ** – אָמַר לָהֶם: **לִית דִּין צָרִיךְ בְּשֵׁשׁ** – לֶחֶם כֹּזֵה אֵינוֹ צָרִיךְ הִמְתָּנָה עַד שִׁבִּיאוּ מֶלֶח אוֹ לִפְתָּן לְהַטְעִימוֹ^[9], פֶּת נִקְיָה הִיא וִישׁ לָהּ טַעַם טוֹב בְּלִי לְהוֹסִיף מֶלֶח^[10].

הגמרא מביאה מימרא נוספת שאמר רבא בר שמואל בשם רבי חייא^[11]:

וְאָמַר רַבָּא בְּרַם שְׁמוּאֵל מְשוּם רַבִּי חִיָּיא: כְּשֶׁאֲדָם מִשְׁתִּין, אֵין מִי רְגִלִים כָּלִים – יוֹצֵאִים לְגַמְרִי מִן הַגּוֹף, אֶלָּא כְּשֶׁמִּשְׁתִּין בִּישִׁיבָה. אֲדָם הַמִּשְׁתִּין בְּעִמְדָה, מִפְּסִיק אֵת הַקְּלוּחַ לְפָנָיו שְׁמֵי הַרְגָּלִים כָּלִים לְצִאָתָהּ, מְדַאגָּה שֶׁלֹּא יִנְתָּזוּ נְצוּצוֹת עַל רַגְלָיו מִן הַקֶּרֶק עַד שֶׁאֲשֶׁר הַקְּלוּחַ הוֹלֵךְ לִיגְמַר וּמִתְקָרֵב לְגוֹפּוֹ. אֲבָל כְּשֶׁמִּשְׁתִּין בִּישִׁיבָה אֵין נְצוּצוֹת נְתוּיִם, וְאֵינוֹ מִפְּסִיק הַקְּלוּחַ עַד שְׁמֵי הַרְגָּלִים כָּלִים מִעֲצָמָם^[12]. **אָמַר רַב פִּהְנָא:** וּבְעֶפְר תִּיחוּחַ – אִם הוּא מִשְׁתִּין בְּעַפְר כְּתוּשׁ וּרֶךְ, מִי הַרְגָּלִים כָּלִים אֶפִּילּוּ כְּשֶׁמִּשְׁתִּין בְּעִמְדָה, שְׁבַעֲפַר כְּתוּשׁ וּרֶךְ אֵין הַנְּצוּצוֹת נְתוּיִם אֲלָא נִסְפָּגִים בְּעַפְר, וּמִמִּילָא אֵין אֲדָם מִפְּסִיק הַקְּלוּחַ עַד שֶׁכֵּלוּ מִי רַגְלִים לְגַמְרִי. **וְאִי לִיכָא עֶפְר תִּיחוּחַ** – אִם אֵין לוֹ עַפְר כְּתוּשׁ וּרֶךְ, וְגַם אֵינוֹ יִכּוֹל לִשְׁבֹּת, יַעֲמוּד בְּמָקוֹם גְּבוּהָ וְיִשְׁתִּין לְמָקוֹם מְדָרוֹן – מָקוֹם שֶׁשִּׁיפּוּעוֹ יוֹרֵד מִלְּפָנָיו, וּמִמִּילָא אֵין הַנְּצוּצוֹת נְתוּיִם עַל רַגְלָיו וּמִי הַרְגָּלִים כָּלִים.

ועוד מימרא ממנו:

וְאָמַר רַבָּא בְּרַם שְׁמוּאֵל מְשִׁמִּיה דְּרַבִּי חִיָּיא: אַחֲרָי כָּל אֲכִילָתָךְ אֶכּוֹל מֶלֶח, וְאַחֲרָי כָּל שְׁתִּיתָךְ שְׁתֵּה מַיִם, וְכֵן אֵין אֵתָה נְזוּק מֵאִכִּילָתָךְ אוֹ שְׁתִּיתָךְ. תִּנְיָא נָמִי הֵכִי – וְכֵן שְׁנִינוּ בְּבִרְיָתָא: אַחֲרָי כָּל אֲכִילָתָךְ אֶכּוֹל מֶלֶח, וְאַחֲרָי כָּל שְׁתִּיתָךְ שְׁתֵּה מַיִם, וְאֵין אֵתָה נְזוּק^[13]. תִּנְיָא אֵידֶךְ – שְׁנִינוּ בְּבִרְיָתָא אַחֲרָת: אֶכּוֹל כָּל מֵאֲכָל וְלֹא אֶכּוֹל מֶלֶח, אוֹ שְׁתֵּה כָּל מִשְׁקִין וְלֹא שְׁתֵּה מַיִם, בְּיוֹם יִדְאָג מִן רִיחַ הַפֶּה, וּבְלִילָהּ יִדְאָג מִפְּנֵי אִסְכָּרָה^[14]. תִּנְנוּ רַבָּנִן בְּבִרְיָתָא: הַמְּקַפָּה

הערות

- חייבים להדמות לדרכיו ולעשות כן (פירוש הרשב"ץ; ועין שיטה מקובצת [של רבי יונתן שטיין]. ועין ביאור הלכה קסו, ו ד"ה ומ"מ לכתחילה, שדן אם החיוב לתת מאכל לבהמתו לפני שיאכל, הוא מן התורה או מדברי סופרים).
6. משנה ברורה קסו, כה.
7. משנה ברורה קסו, כז; ועין ריטב"א.
8. ראש הגולה היה מנהיגם של היהודים בבבל בתקופת התלמוד ולאחריה, והיה מצאצאי של דוד המלך (עין סנהדרין ה, א; רמב"ם הלכות סנהדרין ד, יג).
9. "בשש" פירושו: עיכוב; או, המתנה, כמו שכתוב (שופטים ה, כח): "בושש רבבו" (רש"י); וכן (שמות לב, א): "וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר" (רבינו יונה ורא"ש; ועין שם פירוש אחר).
10. אמנם אף על פי שהאוכל פת נקיה אינו צריך להמתין למלח, מכל מקום מצוה להביא מלח על כל שלחן קודם בציעת הפת (עין תוספות ד"ה הבא; רמ"א אורח חיים קסו, ה ומשנה ברורה שם).
11. המימרות הבאות של רבא בר שמואל בשם רבי חייא אינן עוסקות בענינים הנדונים בסוגיא, אך אגב המימרא הראשונה בשמו המדברת בענין בציעת הפת – מביאה הגמרא מימרות נוספות בשמו. ובך היא דרכה של הגמרא בהרבה מקומות, להביא ביחד כמה מימרות של תנא או אמורא אף על פי שאין לכולן שייכות לנדון הסוגיא.
12. עין נדה יג, א; יומא ל, א; משנה ברורה ג, כג.
13. אמנם אם היה לו מלח בפת או בשאר המאכלים שאכל בסעודה אינו צריך לאכול מלח אחרי אכילתו, וכן אם שתה משקים שיש בהם מים אינו צריך לשתות מים אחרי שתייתו (רמ"א אורח חיים קע, כב; ועין מגן אברהם קעט, ח).
14. אסכרה היא דלקת הגרון המתחילה במעינים ועלולה להביא לידי חניקה (עין רש"י כאן, ובשבת לג, א ד"ה אסכרה, ובתרגום ה"ע"י; ועין רש"י לעיל ח, א ד"ה אסכרה והערה 25 שם).

אֲכִילָתוֹ בְּמִים – המציף במים את מה שאכל, כלומר: השותה מים רבים לאחר אכילתו עד שהאוכל שאכל צף במים, **אֵינוֹ בָּא לְיָדִי חוֹלֵי מַעֲסִים**.

והגמרא מסבירה:

וְכַמָּה מִים צָרִיךְ לִשְׁתּוֹת שֶׁלֹּא יִבּוֹא לְיָדִי חוֹלֵי מַעֲסִים? אָמַר רַב חֲסִדָּא: קִיתוֹן אֶחָד לִפְתַּת אַחַת^[15].

הגמרא מזכירה מנהגים נוספים המועילים לבריאות:

אָמַר רַב מְרִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֶרְגִּיל בְּאִכִּילַת עֲדָשִׁים אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם, מוֹנֵעַ אֶסְכָּרָה מִתּוֹךְ בֵּיתוֹ, לִפִּי שְׁאִסְכָּרָה בָּאָה מִחֲמַת עֲצִירוֹת, וְעַדְשִׁים מִשְׁלָשִׁים. אָבָל כָּל יוֹמָא לֹא – אֵין לֹאכֹלֶם. מַאי טַעְמָא – מַה הִטַּעַם שֶׁאֵין לֹאכֹל עַדְשִׁים כָּל יוֹם? מִשּׁוֹם דְּקָשָׁה לְרִיחַ הָפָה – הָאִכִּילָה גּוֹרֶמֶת רִיחַ הָפָה. וְאָמַר רַב מְרִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֶרְגִּיל בְּחֶרְדֵּל – בְּאִכִּילַת חֶרְדֵּל אַחַת לְשָׁלְשִׁים יוֹם, מוֹנֵעַ חֲלָאִים מִתּוֹךְ בֵּיתוֹ, אָבָל כָּל יוֹמָא לֹא – אֵין לֹאכֹלוּ. מַאי טַעְמָא – מַה הִטַּעַם שֶׁאֵין לֹאכֹל חֶרְדֵּל כָּל יוֹם? מִשּׁוֹם דְּקָשָׁה לְחוֹלְשָׁא דְלָבָא – הָאִכִּילָה גּוֹרֶמֶת לְחוֹלְשַׁת הַלֵּב. אָמַר רַב חִנְיָא בְּרַ אֲשִׁי אָמַר רַב: הֶרְגִּיל בְּדָגִים קְטָנִים אֵינוֹ בָּא לְיָדִי חוֹלֵי מַעֲסִים. וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׂדָגִים קְטָנִים מִפְּרִין וּמִבְרִין, כְּלוּמַר, עַל יְדֵי אֲכִילָתָם – הָאֵדָם פְּרָה וּרְבָה^[16], וּמִבְרִין – וּמִבְרִיאִים כָּל גּוֹפּוֹ שֶׁל אָדָם. אָמַר רַבִּי חֲמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא: הֶרְגִּיל בְּקֶצֶח^[17] אֵינוֹ בָּא לְיָדִי כָּאֵב לֵב.

הגמרא מקשה על רבי חמא ברבי חנינא:

מִיִּתְיָבִי מְבַרֵּייתָא: רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: קֶצֶח אֶחָד מִשְׁשִׁים סָמְנֵי הַמֶּנֶת הוּא – קֶצֶח הוּא אֶחָד מִשְׁשִׁים הַסּוּגִים שֶׁל רַעַל. וְהִישָׁן לְמוֹרַח גְּרָנוֹ – הִישָׁן לְצַד מוֹרַח שֶׁל אוֹצֵר שֶׁל קֶצֶח, דָּמוּ בְּרָאשׁוֹ – גּוֹרֵם לַעֲצָמוֹ מִיתָה. הַרוּחַ הַמַּעֲרֵבִית, שְׂבָאָה [בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל] מִצַּד הַיָּם, לֹחֶה הִיא וּמִתּוֹנָה, וְהִיא סוֹפֶגֶת רִיחַ הַקֶּצֶח וּמְכַנִּסְתּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹפּוֹ שֶׁל הִישָׁן. הִרִי שְׂקֶצֶח מוֹזִיק וְאֵינוֹ מְבַרֵּא!

הגמרא מתרצת:

לֹא קָשִׁיָּא – אֵין שׁוֹם קוֹשִׁיא. הָא – הַבְּרִייתָא הַאוֹמֶרֶת שְׂקֶצֶח מוֹזִיק, עוֹסֶקֶת בְּרִיחּוֹ שֶׁל קֶצֶח, וּרְיָחוֹ מוֹזִיק. הָא – הַמִּמְרָא שֶׁל רַבִּי חֲמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא, עוֹסֶקֶת בְּטַעְמוֹ שֶׁל קֶצֶח, וְאֲכִילַת קֶצֶח בְּרִיאָה לְאָדָם.

הגמרא מביאה מעשה הנוגע לענין הזה:

אֵימִיה – אִמּוֹ דְּרַבִּי יְרֵמְיָה, אָפִיא לִיה רִיפְתָּא – אִפְתָּה לַחַם בְּשִׁבְלִי, וּמִדְּבָקָא לִיה – וְהִדְבִּיקָה קֶצֶח עַל הַלֶּחֶם עַד שֶׁנִּקְלַט בּוֹ טַעַם הַקֶּצֶח הַמְּבַרֵּא, וּמִקְלָפָא לִיה – וְאַחֵר כֵּךְ קִלְפָה אֶת הַקֶּצֶח שֶׁלֹּא יִנּוֹק מִרִּיחוֹ.

שנינו במשנתנו:

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַל הַיִּרְקוֹת הוּא אוֹמֵר "בּוֹרָא מִיְּנֵי דְשָׂאִים".

אָמַר רַבִּי זִירָא, וְאֵיתִימָא – וְיֵשׁ אוֹמְרִים רַבִּי חֲנִינָא בְּרַ פָּפָא: אֵין הֶלְכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה^[18]. וְעוֹד אָמַר רַבִּי זִירָא, וְאֵיתִימָא – וְיֵשׁ אוֹמְרִים רַבִּי חֲנִינָא בְּרַ פָּפָא: מַאי טַעְמָא – מַה טַּעַמוֹ דְּרַבִּי יְהוּדָה שֶׁמְבַרְכִּים בְּרַכָּה בְּפָנֵי עֲצָמָה עַל כָּל מִין וּמִין שֶׁל פְּרִי הָאֲדָמָה^[19]? מִפְּנֵי שְׂאֵמֶר קָרָא (תְּהִלִּים סח, כ): "בְּרוּךְ ה' יוֹם יוֹם". וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל: וְכִי בְּיוֹם מְבַרְכִּין אוֹתוֹ – אֵת ה', וּבְלֵילָה אֵין מְבַרְכִּין אוֹתוֹ^[20]? הִרִי בּוֹדָאִי חִיבִים לְבַרְכוֹ בֵּין בְּיוֹם בֵּין בְּלֵילָה! אֲלֵא בֹא הַפְּסוֹק לּוֹמֵר לָךְ: כָּל יוֹם וְיוֹם תֵּן לוֹ – לָהּ, בְּרַכָּה וּשְׁבַח מַעֲשֵׂי בְּרַכּוֹתָיו שֶׁל ה' בְּאוֹתוֹ יוֹם. כְּלוּמַר, בְּיוֹם הַשַּׁבָּת צָרִיךְ לְבַרֵּךְ לָהּ, בְּרַכָּה מִיּוֹחַדַּת לְיוֹם הַשַּׁבָּת, וּבְיוֹם טוֹב צָרִיךְ לְבַרֵּךְ בְּרַכָּה מִיּוֹחַדַּת לְיוֹם טוֹב^[21]. וְהָכָא נִמִּי – גַּם כֹּאן, לַעֲנִין כָּל מִין וּמִין שֶׁל פְּרִי הָאֲדָמָה, תֵּן לוֹ – לָהּ, בְּרַכָּה וּשְׁבַח מַעֲשֵׂי בְּרַכּוֹתָיו – מַעֲשֵׂי הַשְּׁפַעְתּוֹ שֶׁל ה' בְּאוֹתוֹ מִין. וְלִכֵּן צָרִיךְ לְבַרֵּךְ בְּרַכָּה שֶׁמְזַכֵּרָה אוֹתוֹ מִין^[22].

הגמרא מביאה מימרא נוספת שאמר רבי זירא או רבי חנינא בר

פפא^[23]:

וְאָמַר רַבִּי זִירָא, וְאֵיתִימָא – וְיֵשׁ אוֹמְרִים רַבִּי חֲנִינָא בְּרַ פָּפָא: בֹּא וְרָאָה, שְׁלֹא בְּמִדַּת הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בִּשְׁוֹר וְדָם^[24]. מִדַּת בִּשְׁוֹר וְדָם – הִטְבַּע שֶׁל דָּבָר שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יְדֵי בְּנֵי אָדָם [שֶׁהוּא דָּבָר גִּשְׁמִי]. הוּא שְׂכָלִי רִיקוֹן מַחְזִיק מַה שְׁנוֹתָנִים לְתוֹכּוֹ, אֲבָל כִּלִּי מֵלֵא אֵינוֹ מַחְזִיק יוֹתֵר. אָבָל דָּבָר שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יְדֵי הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא [שֶׁהוּא דָּבָר רוּחָנִי] אֵינוֹ בֶּן, אֵלֹא אֲדָרְבָּה מֵלֵא – תַּלְמִיד חֹסֶם הַמֵּלֵא בְּחֻכְמַת הַתּוֹרָה, מַחְזִיק עוֹד יוֹתֵר חֻכְמַת הַתּוֹרָה. רִיקוֹן – אָדָם רִיק מִתּוֹרָה, אֵינוֹ מַחְזִיק חֻכְמַת הַתּוֹרָה כֻּלָּל.

הגמרא מביאה מקור לזה:

שְׁנָאֵמֶר (שְׁמוֹת טו, כו): "וַיֹּאמֶר אֵם שְׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ...". וּמִסְבִּירִים אֶת הַכְּפִילוֹת "שְׁמוּעַ תִּשְׁמַע": אֵם שְׁמוּעַ – אֵם שִׁמְעַת בְּתַחֲלִילָה, תִּשְׁמַע – עֵתִיד אֶתָּה לְהִטּוֹת אוֹזְן וּלְשִׁמּוּעַ פֶּעַם אַחֲרָת. וְאֵם לֹא – אֵם לֹא שִׁמְעַת בְּתַחֲלִילָה, לֹא תִשְׁמַע גַּם לְאַחֵר מִכֵּן^[25]. דְּבָר אַחֵר – פִּירוּשׁ אַחֵר: אֵם שְׁמוּעַ בִּישָׁן – אֵם תַּחֲזוֹר פֶּעַם אַחֵר פֶּעַם עַל מַה שֶׁלְּמַדְתָּ^[26], תִּשְׁמַע בְּחֶדֶשׁ – תַּחֲכֹסֶם בּוֹ לְהִבִּין דְּבָרִים חֲדָשִׁים מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים הַיֵּשְׁנִים^[27]. וְהַגְמָרָא מְסַיֶּמֶת הַדְּרָשָׁה בַּפְּסוֹק מִסְפֵּר דְּבָרִים (ל, יז): "וְאֵם יִפְנֶה לְכַבֵּךְ" לְבִטְלָה, כְּלוּמַר: אֵם תַּתִּיבֵּא מִלְּחוֹזֵר עַל מַה שֶׁלְּמַדְתָּ, אֵלֹא תִפְנֶה לְכַבֵּךְ לְדְּבָרִים בְּטָלִים, שׁוֹב: "לֹא תִשְׁמַע" – לֹא תִזְכֶּה לְלַמּוֹד דְּבָרִים חֲדָשִׁים מִתּוֹךְ הַיֵּשְׁנִים^[28].

הערות

- לפי זה, פירוש: "ברוך ה' יום יום", הוא: תן ברכה מיוחדת ליום השבת וברכה מיוחדת ליום טוב. לפירוש זה אין ב"יום יום" שום כפילות, שהרי "יום" אחד פירושו יום השבת ו"יום" שני פירושו יום טוב (עיין מהרש"א; ועיין סוכה מו, א רש"י ד"ה כל יום ויום, ורש"י שם).
- ולטעמם של חכמים החולקים על דרשת רבי יהודה, עיין יד דוד [בתרא]. ועיין בהגהות רבי אלעזר משה הורוויץ.
- ראה למעלה הערה 11.
- אין כוונת הגמרא לומר שזהו ההבדל שבין בני אדם להקב"ה, אלא כוונת הגמרא לחלק בין דברים גשמיים המוגבלים למקום מסוים, לדברים רוחניים שהם למעלה מן המקום ואינם מוגבלים לו (עיין מהרש"א באריכות).
- רש"י כאן, בסוכה מו, ב ביאר רש"י דרשה זו: "אם שמוע", אם התרגלת לשמוע דברי תורה בלדחותך, אז "תשמע", תוכל ללמוד ולהוסיף על לימודך. אבל אם לא הטיית און בלדחותך לשמוע דברי תורה, לא יספיק בידך לשמוע אחר כך.
- עיין רש"י כאן ובסוכה שם.
- רש"י סוכה שם.
- עיין רש"י סוכה שם.

- כל הקיתונות שבזמנם היו של מרה אחת, וכן כל הככרות.
- "מפרין ומרבין" הוא בנין הפעיל של לשון התורה: "פרו ורבו" (בראשית א, כב).
- צמח הנקרא שומר (עיין רש"י בשם רבותיו בלע"ז), פירוש אחר: מין זרע שמגדלים בארצות ערב (רש"י).
- כלומר, אף על פי שרבי יהודה רורש את דינו מתוך פסוק כמו שיתבאר מיד בגמרא, מכל מקום אין הלכה כמותו אלא כחכמים, משום ש"יחיד ורבים הלכה כרבים" (עיין פני יהושע ומצפה איתן; ועיין בהגהות רבי אלעזר משה הורוויץ).
- בפרי האדמה נכללים מיני דשאים [כמו כרוב וחסא] ומיני זרעים [כמו קטניות וחטים]. לרבי יהודה מברכים על מיני דשאים "בורא מיני דשאים" כמבואר במשנה לה, א, ועל מיני זרעים "בורא מיני זרעים" כמבואר בברייתא לו, א. לרבנן מברכים על כולם "בורא פרי האדמה". ועיין לעיל לה, א הערה 7.
- אף על פי שבכל מקום לילה בכלל יום, ובמקום שכתוב "יום" אינו בא למעט "לילה", מכל מקום כאן, שהפסוק כותב "יום" פעמיים, היה נראה שהכפילות באה למעט לילה. ולכן הוצרכה הגמרא לפרש שלא יתכן שהפסוק בא לומר שאין מברכים ה' בלילה (מהרש"א).

[illegible]

אברהם. חולי המחמלי
התקיים ונזמר בנרון
במקום בנמל"ן (שבה)
גלה. בנמל"ן גלה"ו
פעמים שקבע בחן פיו
כל דלס ותח לשון פיו
יכר פיו דובר שקר
(תהלים טו) והוא סרוכה
יחיה משה (תענית טו.)
אשר"ל תגולתמט גלה"ו
בשמן גלוק (לילד ח.)
כף יום ויום חל"ו
בשמן ברבורית. חל"ו
שמן של חול של חול
שמן של חול של חול
שמן של חול של חול
(סוכה מו.) חלוקה. חל"ו
חלוקה. חלוקה. חל"ו
חלוקה. חלוקה. חל"ו
חלוקה. חלוקה. חל"ו

ובעפר תיחוח אפילו
תיחוח יעמוד במקום
דרון; ואמר רבא בר
אבא 'אחר כל אכילתך
תייתך שתה מים ואי
כי אחר כל אכילתך
תייתך שתה מים ואי
'אכל כל מאכל ולא
שקין ולא שתה מים
ה' ובליילה ידאג מפני
אכילתו במים אינו
סבבמה אמר רב חסדא
זמרי א"ר יוחנן הרגיל
ס' יום מונע אסכרה
יומא לא מ"ט משום
רב מרי אמר רבי
ת לשלשים יום מונע
כל כל יומא לא מ"ט
דלבא אמר רב חיאי
ל בדגים קטנים אינו
א עוד אלא שדגים
ומבכרין כל גופו של אדם
א לידי כאב לב מיתבי רשב"ג
אומר קצח אחד
הוא והישן למזרח גרנו דמו
בראשו לא קשיא הא
מיה דרבי ירמיה אפיא ליה
ריפתא ומדבקא ליה
הא אמר בורא מיני דשאים:
א"ר זירא ואיתימא
אין הלכה כרבי יהודה
א"ר זירא ואיתימא ר'

ב"ר"ן מ"אנאנא. פירוש
 אסכרה, מין חולי הגרון
 הממקום (מוסף פירוש רש"י)
 ערך אסכרה ועיין רש"י
 שנה דף ק"ל ס"ט(א).
 נ"י"א. פירוש קת'
 (ועיין רש"י פסחים ד'
 לה ע"א ד"ף שנייה)
 וערך ערך קת':
 פ"ר"י"א. פירוש
 פרי הקטן והוא אדום
 (משנ"ץ עקן מ"מין ט"ב)
 מות שדה (ע"ין מוספות
 נמרות דף ט"א ד"א
 חל"ץ).
 ב"ר"י"א. פירוש
 חסם וחלסתי אשר על
 פני השדה (מוספות חכמי
 אנגליה, מוספות
 ה"א"ע):

יה אומר בורא מיני דשאים: א"ר זירא ואיתימא ר' יאין הלכה כרבי יהודה ^א וא"ר זירא ואיתימא ר' רבי יהודה אמר קרא ^ב ברוך ה' יום וכו' כיום ^ג לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכא נמי ויתימא ר' חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא ושמע אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע ד"א לא תשמע: מתני' ^ד בידך על פירות האילן בורא פרי צא ועל כולם ^ה אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא: יצחק ר' יהודה היא דתנן ^ו יבש המעין ונקצץ האילן ת הארץ וכו': פשיטא א"ר נחמן בר יצחק לא נצרכה שאכל ממנו אדם הראשון רבי מאיר אומר גפן היה ^ז וישת מן היין וישכר רבי נחמיה אומר תאנה היתה אנה ר"י אומר חטה היתה שאין התנינוק יודע לקרות אמר רבי יהודה חטה מין אילן היא ליברך עליה בורא ויבא דכי שקלת ליה ^ח לפרי איתיה לגוואז והדר מפיק

משנה מי שפירך על פירות האילן "בורא פרי האדמה" במקום לברך "בורא פרי העץ", יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולברך. ואם בירך על פירות הארץ "בורא פרי העץ" במקום "בורא פרי האדמה", לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולברך "בורא פרי האדמה" לפני שאוכל. ועל פולס^[29], אם אמר ברכת "שהכל נהיה בדברך" במקום לברך ברכתם המפורטת, יצא ידי חובת ברכה ואינו צריך לחזור ולברך.

גמרא הגמרא שואלת:

מאן תנא – מי התנא של משנתנו, שסובר דעיקר אילן ארץ היא – שעיקר גידול פירות האילן בא מכח האדמה, שממנה יונקים האילן והפירות, ומשום כך יוצאים בדיעבד בברכת "בורא פרי האדמה" על פרי העץ^[30] והגמרא משיבה:

אמר רב נחמן בר יצחק: משנתנו רבי יהודה היא. דתנן במשנה לגבי מצות הבאת בכורים^[31] (בכורים א, ו): מי שיש לו שדה של חטים או שעורים, ובו מעין שמשקה ממנו השדה, ויבש המעין לאחר שקצר הבכורים, לפני שהביאם לבית המקדש^[32]; וכן מי שיש לו פרדס של אילנות, ולקט בכורים מן האילן, ונקצץ האילן אחרי שלקט הבכורים, לפני שהביאם לבית המקדש^[33]; מביא את הבכורים לבית המקדש, ואינו קורא – אבל לא יקרא פרשת בכורים, משום שאינו יכול לומר (דברים כו, י): "האדמה אשר נתת לי", שאחרי שיבש המעין ונקצץ האילן הרי בטלה האדמה שממנה גדלו הפירות^[34]. רבי יהודה אומר: מביא הבכורים לבית המקדש וקורא פרשת בכורים, מפני שגם אחרי שיבש המעין ונקצץ האילן יכול לומר: "האדמה אשר נתת לי"; שאף על פי שאין מעין ואין אילן, מכל מקום האדמה עצמה עדיין קיימת, והיא העיקר – שממנה גדלו הפירות^[35]. והמחלוקת לענין ברכה על פירות האילן תלויה במחלוקת שבענין בכורים. רבנן סוברים שפרי העץ נחשבים כגדלים אף מן האילן, והמלים "פרי האדמה אשר נתת לי" מוסבות, איפוא, על פירות הגדלים מן האדמה ומן העץ יחד. ולכן הם סוברים שאם נקצץ האילן שוב אינם "פרי האדמה". משום כך, לענין ברכה אם בירך על פירות האילן "בורא פרי האדמה" אינו יוצא ידי חובתו, שהרי הפרי בא אף מן העץ ולא רק מן האדמה^[36]. ורבי יהודה סובר, שפרי העץ נחשבים כגדלים רק מן האדמה, ולכן גם אחרי שנקצץ האילן יכול לומר: "פרי האדמה אשר

נתתה לי", מפני ש"פרי האדמה" פירושו פרי האדמה עצמה. משום כך, הוא הדין לענין ברכה אם בירך על פרי העץ "בורא פרי האדמה" יצא, שגם פרי העץ "פרי האדמה" הוא^[37].

שינוי במשנה:

אם בירך על פירות הארץ וכו' "בורא פרי העץ" לא יצא. מקשה הגמרא:

למה הוצרכה המשנה ללמדנו שאם בירך על פירות הארץ [ירקות או זרעים] "בורא פרי העץ" לא יצא? פשיטא – הרי זה דין פשוט ומובן מאליו, שהרי פירות הארץ ודאי אינם "פרי העץ", וודאי שאם בירך עליהם "בורא פרי העץ" לא יצא ידי חובתו. הגמרא משיבה:

אמר רב נחמן בר יצחק: לא נצרכה – אין צורך ללמד דין זה אלא לפי דעת רבי יהודה, דאמר: חטה מין אילן היא. דתניא בברייתא: האילן שאכל ממנו אדם הראשון^[38], רבי מאיר אומר: גפן היתה, שאין לה דבר שמביא יללה – בכיה על האדם אלא יין, שנאמר (בראית ט, כא): "וישת [נח] מן היין וישכר". היין הביא את נח לידי בויין, והביאו לקלל בנו כנען^[39]. ומאחר שאין דבר כיון שמביא יללה על האדם, דהיינו צרות ואסונות המביאות האדם לידי בכיה, מסתבר שהוא העץ שממנו אכל אדם הראשון, שהרי על ידו באה מיתה לעולם (בראשית ב, יז; ג, יט) והיא בכיה לדורות^[40]. רבי נחמיה אומר: תאנה היתה, שמסתבר לומר שבדבר שנתקלקלו בו אדם וחיה, בו עצמו נתקנו, שנאמר לאחר שאכלו מן העץ (בראשית ג, ז): "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם, ויתפרו עלה תאנה, ויעשו להם חגרת"^[41]. רבי יהודה אומר: חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות "אבא" ו"אמא" עד שיטעום טעם דגן. הדין מביא את האדם לידי דעת, ואם כן מסתבר שעץ הדעת שממנו אכל אדם הראשון חטה היתה^[42], שהרי חטה היא עיקר הדין שאדם

הערות

מהם כבר אין הפרי נקרא "פרי האדמה". מה שאין כן לגבי ברכה, הרי נוסח הברכה "בורא פרי האדמה" בוראי פירושו: פרי שגדל רק מן האדמה, שהרי חכמים תקנו ברכה זו על הירקות והזרעים שגדלים מהאדמה בלבד [ועל פירות העץ תקנו ברכה אחרת בפני עצמה]; ולכן, מכיון שפרי העץ גדל גם מן העץ, אף בדיעבד אין לברך עליו "בורא פרי האדמה", שהרי הברכה ונוסחתה אינה מתייחסת אלא לפרי שגדל מן האדמה בלבד.

37. רבי יהודה סובר ש"פרי האדמה" המוזכר בפסוק לענין בכורים, פירושו: פרי העץ שגדל מן האדמה, כיון שעיקר גידולו מן האדמה ולא מן העץ. אם כן, בוראי אף בירך על פירות האילן "בורא פרי האדמה" יצא, שהרי גם פרי העץ גדלים מן האדמה [בלבד] ו"פרי אדמה" הם (ועיין עוד ברש"ש).

[מאחר שמשנתנו היא "סתם משנה" ונשנית לפי דעת רבי יהודה (כמבואר בסוגיא), משמע שהלכה כמותו בין לענין ברכה בין לענין בכורים (עיין תוספות ד"ה רבי יהודה; אבל עיין תוספות יום טוב למשנתנו; כסף משנה ברמב"ם הל' ברכות ח, י. ועיין עוד צ"ח; שאגת אריה, כג.)]

38. ככתוב בבראשית ג, ו.

39. עיין בראשית ט, כא-כו.

40. עיין רש"י כאן, ובסנהדרין ע, ב ד"ה שאין לך דבר.

41. כך היא מדרת הקדוש ברוך הוא, שברבר שהוא מכה את האדם בו הוא מרפאהו. וכן מצאנו בנבואת זכריה על בנין המקדש לימות המשיח (זכריה ב, ט): "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב", דהיינו, באש שבה נחרב המקדש, כמו שנאמר (איכה ד, יא): "ויצת אש בציון", בה בעצמה יכנה אותו לעתיד לבוא. וכן כאן, אחרי שאדם וחיה נענשו וגלו מגן עדן על ידי העץ, באה להם התקנה על ידו. ואחרי שמצאנו שתוקנו על ידי עלה התאנה, מסתבר שנענשו על ידי התאנה, והוא הוא העץ שממנו אכלו (רש"י סנהדרין ע, ב ד"ה בדבר שנתקלקלו בו; ועיין תוספות שם, ד"ה בה).

42. עיין רש"י כאן ובסנהדרין שם; ועיין מרגליות הים שם.

29. להלן בגמרא (מ, ב) יתבאר על מה מוסכות המלים "ועל כולם".

30. אחרי שהתנא של המשנה סובר שהמברך על פירות האילן "בורא פרי האדמה" יצא ידי חובתו, בהכרח שהוא סובר שפרי העץ נקראים גם "פרי האדמה", דהיינו, שגידול פרי העץ מתייחס אף לאדמה ולא רק לאילן. אילו היה מתייחס גידול הפרי לאילן בלבד ולא לאדמה, הרי "פרי העץ" הם ולא "פרי האדמה", ומי שבירך על פירות האילן "בורא פרי האדמה" לא היה יוצא, כמו מי שבירך על פירות הארץ "בורא פרי העץ".

31. בעלי שדה בארץ ישראל חייבים להביא לבית המקדש הפירות [משבעת המינים] שבכורו ראשונה בשדותיהם כל שנה, ולתתם לכהן (דברים כו, א – יא).

32. עיין רש"י; אבל עיין רע"ב בבכורים שם, ומשנה ראשונה שם ד"ה יבש המעין.

33. רש"י; אבל עיין רש"י ורע"ב שם, ועיין ראש יוסף וחידושי מהר"ם בנעט כאן.

34. בשעה שמביאים הבכורים במקדש, מצוה לקרות הפרשה הכתובה בדברים כו, מאמצע פסוק ג: "הגדתי היום...". עד אמצע פסוק ה: "הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'". התנא קמא סובר שכשיבש המעין ונקצץ האילן צריך להביא הבכורים למקדש, אבל אינו קורא הפרשה, מפני שאינו יכול לומר: "האדמה אשר נתת לי". לדעתו, גם האילן והמעין מגדלים את הפירות, ולכן הם נכללים במלת "האדמה" הכתובה כאן; וכיון שכן, אחרי שיבש המעין ונקצץ האילן הרי בטלה "האדמה" ואיננה (עיין רש"י).

35. רבי יהודה סובר שעיקר גידול הפירות בא מכח האדמה ולא מהמעין והאילן, ואם כן, "האדמה אשר נתת לי" היינו האדמה עצמה שגידלה הפירות ואינו כולל את המעין והאילן כלל. וכיון שכן, אף לאחר שיבש המעין או נקצץ האילן מביא וקורא הפרשה, שהרי "האדמה אשר נתת לי" – דהיינו האדמה עצמה שגידלה הפירות – עדיין קיימת (עיין רש"י ורש"ש).

36. ויש הברל בין הדין לגבי ברכה לבין הדין לגבי בכורים. לגבי בכורים נקרא פרי העץ "פרי האדמה", שפירושו: פרי שגדל גם מעץ וגם מאדמה, ולכן אם חסר אחד

עַד אֲבָּא בִּמְיָי פִּי"א מַהֲלִי
בְּרֻכּוֹת הֵלִי תִּסְמַג
עֲשִׂין כֹּחַ טוֹשׁ"ע אִו"חַ קִי
קִסוֹ טַעֲיָר וְסִימָנִי רוֹ טַעֲיָר

[ב] מ"י פ"ט מהלכות
עבדים הל' ח סמג
עשין פז ח"ל ומקדימין מזון
הבהמות ועבדים לסעודה
עמון הרי הוא אומר כעמי
עבדים אל די לרדויהם כעמי
ספחה אל די גבריה
ולע"ק:

ע"ה ג ד מ"י פ"ו מהל'
ברכות הלכה ג סמג
עשין כ טוש"ע או"ת ס'
קסו סעיף ה:
ע"ה ד מ"י פ"ד מהל'
חטילין הל' יח טוש"ע
או"ת ס' ג סעיף יג:
ע"ה ז טוש"ע או"ת ס' קע
סעיף כב בהגה וטוש"ע
ס' קעט סעי' ו:

עַם הַזֶּה מֵיִן פִּי' מַה־
 דַּעוֹת הַלֵּלָהּ בִּ:
 עַם הַזֶּה מֵיִן שֶׁם הַלֵּלָהּ טוֹ:
 פִּי בִּי מֵיִן פִּי' מַה־מַּלְכוֹת
 בְּרוֹמֹת הַלֵּלָהּ אֵל מִסֵּב
 עֲשֵׂן כֹּה טוֹשֵׁעַ' אֵלִים סִימֵן
 דָּה עֲשֵׂף אֵל:
 פִּי בִי מֵיִן שֶׁם הַלֵּלָהּ י
 וְסָמַן שֶׁם טוֹשֵׁעַ
 אֵלִים סִי רוֹעַ עֲשֵׂף אֵל:
 פִּי בִי מֵיִן פִּי' מַה־
 בְּכוֹרִים הַלֵּלָהּ יִי:
 פִּי בִי טוֹשֵׁעַ' אֵלִים סִי רֵג
 עֲשֵׂף בִּי:

הנהגות הב"ח

(א) תופ' ד"ה איחיה
וכו'. מיני דשאין הן
ומיהו;

ליהודים רשע"ה

אכרם. חולי התחלה
נמשים ונזמר גרונן
הקדקד בנחלה^א [שעה]
נולד^ב נולד^ב נולד^ב
פעמים שנקבע בנחן פיו
של חדש וזה לעון פיו
יסכר פי דוברי שר
(תהלים קכ) ויהי אכרם
מזה משנה [תענית יט:י]
אכרם אכרם אכרם
שמן חן [פסלים יג]
כף יום ויום תן לו
משכן ברחובי.
שמן שחן של שנה של חול
שמן של חול של יום
שמן של יום
[סוכה מו:י]. מזה.
אכרם. מזה.
אכרם. מזה.

[illegible]

חֲזִיר אֵם יִפְהֶה נֶגְדָּךְ וְהָאֵל
חֲשֵׁמֶה (דברים טז שפ"א).
שָׁחֵן דְּבִר שְׂמִינִי
שָׁחֵן עַל הָאֵדָם אֵלֶּה
יִין. הִלְכָּן מִסְתַּבְּרָא דַּעַל
נִקְנָמָה מִיָּהּ וְכִמְה
עֵלוֹם. שָׁחֵן הַתִּינוּק
יִוֵּדֶה וְכו'. וּמִקְדֵּשׁ לֵיה
עָן] הַדַּעַת טוֹב וְרַע
שֶׁמֶע מִיָּהּ הֵיטָם חֲטִיִּים.
נֶחֱסָקָן. מִיָּהּ הַדַּעַת חֲטִיִּים.
בְּחִלּוֹת שְׂהוּם מִכָּה נֶחֱסָקָן
מִרְשָׁא נֶחֱסָקָן נֶחֱסָקָן
וְיֵלֶךְ אֵשׁ בְּצִיּוֹן (איכה ד)
וְכִמְה (אנשים ב) וְאֵל
אֵלֶּיהָ (אנשים ב) מוֹמֶה
שֶׁכֶּבֶד וְסִגְרִינִי עֵלֶּה.

הבא מֵיָמָּה בִּי צִרִיךְ לַבְרִיךְ. דְּהוּ הִיסָח הַדַּעַת וְהִמָּ אֲמַרְי' בִּפְנֵי
דְּמִנְחָתוֹ (דף יג.) סָח בֵּין תַּפְסִילִין לְתַפְסִילִין רִמְךָ לְבָרְךָ וְכֵן
הִלְכָה אִם סָח בֵּין בְּרַכַּת הַמוֹצֵאֵל לְאִמְלֵהָ וְכֵן בְּרַכַּת קִדּוּשׁ לְשִׁמְיָה
רִמְךָ לְחִזּוֹר וְלִבְרִיךְ אִי לֹא מִלְחָמָה דְּשִׁיבָא לְסַעֲדָהּ כְּמוֹ כִּיּוֹל בְּרוּךְ וְכֵן

בשמיטה צריך לחזור ולבדוק אי לא
ממילתא דשמיטה כמו העוד יותר
בהמות ותרנגולים לשחוט או שיאמר
אחז היטב שלא ישמע לך שלא
תפסל השמיטה אין זו הפסקה ואנו
אין אנו רגילים להביא על השלחן
לך מלח ולא לפסן משום דפת שטרי
חשוב וברי הוא כי הא דאמר
בסמוך לית דין צריך בשש מיהו
רבי מנחם היה מתקדק מאד להביא
מלח על השלחן כדאימא במדרש
כשישראל יושבין על השלחן
וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם
והן בלא מלחא השטן מתרגר
עליהם וצריח מלח מנין עולים:
רבי יהודה היא דתנין יבש המצין
ובו' וגראה דהלכה כרבי
יהודה דתסם לן מנח כותמיה ואם
בדך על פירות האילן בורא פמי
האדמה יאל: **יבש** המצין בו'
יש מפרשים לכך מנח ואינו קורא
מפי שאלו נראה כמנח להקב"ה
אלא כקובל על מה שנתן לו אדמה
שאיה ראויה לפירות:

אֵתֶּיךָ לְמוֹנָה וְדָדִי אֶתִּי.

מהכא נראה לדמות
ופרמ"ח וזונטו"ש ויזולא בנה
לרבי'ן לזכר עליהם בורא פרי העץ
שהרי דרך העץ להמקיס ימים
רבים ובי שקיל הפרי בשנה זו הדד
אחי פרי בצותו העץ ענמו ^(א) מיהו
הרבי רבי מנחם הביא רחיה
מדרשמי דמסכת בלאס ^(ב) דמרבין
על כל מיני דלעד בורא פרי האדמה
דקאמר החם ההגין ואטדין מין
אלין הם ואין בלאס כדום ופרוך
והמניא אלו הן מיני דשאים הקודם
והאעד ומשני תמן לזכרה והכא
לכלאים אלמא לענין דכרה מיני
דשאין ^(ג) ומיהו לדברי הכל פרמ"ח
לזכר לזכר עליהם דפה"ע דלינו גדל
על אטדין ועזו מתקיס משנה לשה:
ורבי

דם א"ר תמא ברכי תנינא
 ר' רשב"ג אומר קצת אחד
 דמו בראשו לא קשיא הא
 ליה ריפתא ומדבקא ליה
 ש"אם: א"ר זירא ואיתימא
 ר' ^ט וא"ר זירא ואיתימא ר'
 ברוך ה' יום וכי כיום
 לו מעין ברכתיו הכא נמי
 פא בא וראה שלא כמדת
 אבל הקב"ה אינו כן מלא
 ואם לאו לא תשמע ד"א
 על פירות האילן בורא פרי
 שהכל נהיה בדברו יצא:
^פ י"בש המעין ונקצץ האילן
 נחמן בר יצחק לא נצרכה
 שון רבי מאיר אומר גפן היה
 נחמיה אומר תאנה היתה
 שאין תנינוק יודע לקרות
 אילן היא ליברך עליה בורא
 רי איתיה לגוואז והדר מפיק
 אבל

הבא מלח ב' צריך לב
דמנחות (דף לז.)
הלכה אם סח בין צרכת ה
צריך לחזור ולבדוק אי לאו מ

אמר רב *טול ברוך טול ברוך אינו צריך
לברך הבא מלח הבא לפתן צריך לברך ור'
יוחנן אמר אפי' הביאו מלח הביאו לפתן נמי
א"צ לברך גביל לתורי גביל לתורי צריך
לברך ורב ששת אמר *אפילו גביל לתורי
נמי אינו צריך לברך דאמר ר' יהודה אמר
ר' רב [2] אסור לאדם *שיאכל קודם שיתן
ממאכל לבהמתו שנא' *ונתתי עשב בשדך
לבהמתך והדר ואכלת ושבעת: אמר רבא
בר שמואל משום רבי חייא ז"אין הבצוע
רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני
כל אחד ואחד רבא בר שמואל אקלע לבי
ריש גלותא אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא
אמרו ליה הדר מר משמעתיה אמר להו
ר' לית דין צריך בשש: ואמר רבא בר שמואל
משום רבי חייא *ז"אין מי רגלים כלים אלא
בישיבה אמר רב כהנא ובעפר תיחוח אפילו
בעמידה ואי ליכא עפר תיחוח יעמוד במקום
גבוה וישתין למקום מדרון: ואמר רבא בר
שמואל משמיה דר' חייא *אחר כל אכילתך
אכול מלח ואחר כל שתיתך שתה מים ואי
אתה נוזק תניא נמי הכי *אחר כל אכילתך
אכול מלח ואחר כל שתיתך שתה מים ואי
אתה נוזק תניא אידך *אכל כל מאכל ולא
אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים
ביום ידאג מן ריח הפה ובליילה ידאג מפני
אסכרה: ת"ר המקפה אכילתו במים אינו
בא לידי חולי מעים *וכמה אמר רב חסדא
קיתון לפת אמר רב מרי א"ר יוחנן הרגיל
בערשמים אחת לשלשים יום מונע אסכרה
מתוך ביתו *אבל כל יומא לא מ"ט משום
דקשה לריח הפה ואמר רב מרי אמר רבי
יוחנן הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע
חלאים מתוך ביתו *אבל כל יומא לא מ"ט
משום דקשה לחולשא דלבא אמר רב חייא
בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו
בא לידי חולי מעים ולא עוד *אלא שדגים

קטנים מפרין ומברין ומברין כל גופו של
ההגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב מי
מששים סמני המות הוא והישן למזרח גר
בבריתו הא בטעמו אימיה דרבי ירמיה אפי
מקלפא ליה: ר' יהודה אומר בורא מיני
ר' חנינא בר פפא אין הלכה כרבי יה

חיננא בר פפא מ"ט דרבי יהודה אמר קר
 כין אותו אלא לומר לך כל יום ויום ת
 תתן. ^(ט) וא"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר
 כשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזי
 ויאמר אם שמוע תשמע אם שמוע תש
 ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: מתני' ^(י) ב
 בורא פרי העץ לא יצא ועל כולם ^(י) אם
 היא אמר רב נחמן בר יצחק ר' יהודה היא
 מביא וקורא: על פירות הארץ וכו': פשיטא
 אילן היא דתניא ^(י) אילן שאכל ממנו אדם הו
 האדם אלא יין שנאמר ^(י) וישת מן היין וישכר
 שנאמר ^(י) ויתפרו עלה תאנה ר"י אומר חטה
^(י) ס"ד אמנא הואיל ואמר רבי יהודה חטה
 לכיזן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה ^(י)

גיטין סכ. ג) בבר
 פס חמא שמואל
 חמא אמר רב
 חמא אמר רב
 בגיטין חמא שמואל

הַן שִׁמְחָה לְזֹכֶר בְּרַכְהָ וְלֹא מִסְפָּקָה:
הַיְּבוּא מוֹלֵה. נִמִּי אֵין תְּרִץ לְבָרֵךְ
שֶׁאֵף ז' לְזֹכֶר בְּרַכְהָ שִׁמְחָה פְּרוּסָה
שֶׁל בְּרַכְהָ נֶאֱחָלַת בְּעֵטֶס: גִּבִּי
חֲדָרִי. גִּבִּיל אֶת הַיְּהוּסִים גִּמִּים
לְזֹכֶר הַשְּׁוֹרִים: וּבִצֵּה יָהּ חֲדָרִיא.
לְזֹכֶר מִיד וְלֹא הַמְחִין תְּנִלְתֵּל וּלְפָחִין:
בִּשְׁשׁ. עֲכֹבֹב כְּמוֹ בִּזְשֵׁשׁ רַבְּבוֹ
(שׁוֹפְטִים ה') לְזֹכֶר פֶּת נִקְיָה הֵיאֹ ז'
וּלְזִין תְּכִיסֵה לְפָחִין: אֵין מִן רִגְזִים
בְּלִיִּם. מִן הַגּוֹף אֵלֶּה בִּישִׁיעָה לְפִי
שִׁשְׁכֵּהקִלּוֹת קִרְבֹּב לְפִסְקוֹת הֵוא דְּרֹאֵ
לְזֹכֶר מִיָּדָה לְזֹכֶר מִיָּדָה: וְהַיְּבוּא

גליז הש"ס

ו' סדר"א הואיל
ד"ר"י חמדה מין איילן.
שבת דף ס"ו ע"א
מוס' ד"ה כוורת:

תורה אור השלם

וְנִתְּתִי עֶשֶׂב בַּשָּׂדֶה
הַמִּתְדָּק וְאֶכְלֶתָּ
שִׁבְעָתָה: (דברים יא, טו)
בְּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם
זֶה מִמָּסָה לָנוּ
יְשׁוּעָתָנוּ מֵלָחָם:

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ
שָׁמוֹעַ לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר בְּעֵינָיו תַּמְשָׁה
לְמַצּוֹתָיו
מִדֶּרֶת כָּל חֲקוֹי כָּל
מַחֲלָה אֲשֶׁר שָׁמָּה
צָרִים לֹא אֲשִׁים
יֵד כִּי אֲנִי יְיָ רִפְאֵךְ:
(שְׁמוֹת כו, כז)

וְאִם יִפְתָּה לְכַבֵּד וְלֹא
שָׁמַע וְנִדְחָתָה
שְׂתִיחוּיָהּ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים וְעִבְרָתָם:

וַיֵּשֶׁת מִן הַיּוֹן וַיִּשְׁכַּר
תַּגֵּל בְּתוֹךְ אֲהֵלָה:
[בראשית 41: 20]

וַיִּתְּנָה עֵינֵי
יְהוָה וַיַּדְעוּ כִּי עִירָמָם
וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָלֹת׃

פירות
 כרה. מין מולי הגרון
 חנק (מוסר) העורן
 אסמרה ועין רש"
 דף אל מוע"ל.
 פירות פסח דף
 ע"א ד"ה ש"ל ענינה
 ערך קלח) (קלח)
 פירות
 ייזיזיז
 קטן והוא הלדס
 ס"ח קטן סימן ש"ב)
 שרה (עין מוספות)
 ברות דף מ ע"א ד"ה
 בונטו"ש
 מוס חומס האלס
 והוא נבאטער גלדס
 השדה (מוספות חכמי
 מוספות
 הלא"ה):

אוכל. ואחרי שלמדנו דעת רבי יהודה, הגמרא ממשיכה: סלקא דעתך אמינא – לולא דברי המשנה היה עולה על דעתך לומר, הואיל ואמר רבי יהודה בברייתא שהבאנו שחטה מין אילן היא, ליברך עליה "בורא פרי העץ" – אם בירך על החטה "בורא פרי העץ" יצא ידי חובתו. לכן קמשמע לן – המשנה

מודיעה לנו שאינו כן. אלא היבא מברכינן – באיזה עץ מברכים על פרי "בורא פרי העץ"? היבא דכי שקלת ליה לפירי – רק בעץ כזה שכאשר נוטלים ממנו הפירות, איתיה לגווא – נשאר הענף של העץ שגדל עליו הפירות, וְהָדָר מְפִיק והוא מוציא עוד פירות^[48],

הערות

48. רש"י. כלומר, הענפים נשארים על האילן ובכל שנה חוזרים ומוציאים פירות. רק אילן כזה נחשב "עץ" לענין שמברכים על פירותיו "בורא פרי העץ".
- אולם הרא"ש (סימן כג) כותב, שכל שאין צורך לנטוע אותו משנה לשנה, אלא השרשים נשארים בארץ ומגרלים פירות לשנה הבאה, נחשב "עץ", ומברכים על פירותיו "בורא פרי העץ". כנראה שלדעת הרא"ש פירוש "גווא" הוא: "שורש", ולא "ענף"; השם "עץ" אינו תלוי באם נשארים גוף העץ וענפיו משנה לשנה, אלא באם שרשיו נשארים משנה לשנה (עין ב"ח, אורח חיים רג). ועיין באריכות חיי אדם נא, ט; נשמת אדם, ז. ועיין גם בית יוסף, אורח חיים רג; שולחן ערוך שם, ג; משנה ברורה שם, ג).

ולכן המברך על פת ויין ברכת "שהכל", אף על פי ששינה ממטבע הברכה שטבעו חכמים, מכל מקום יצא ידי חובתו. הגמרא דוחה:

אמר לך רב הונא - רב הונא יכול לומר לך שאין דעתו שנויה במחלוקת: **אנא דאמרי** - מה שאני אומר, שברכת "שהכל" אינה פוטרת פת ויין, מתאים **אפילו לדעת רבי מאיר**, הסובר שהמברך בנוסח "כמה נאה פת זו..." יצא. כי **עד פאן לא קאמר רבי מאיר הָתָם** - שם, לגבי המברך בנוסח שונה מהמטבע שטבעו חכמים, לא אמר רבי מאיר שיצא ידי חובתו **אלא היכא דקא מדבר שמייה דפת** - רק במקום שמזכיר שם "פת" בברכתו ואומר: "כמה נאה פת זו". **אבל היכא דלא קא מדבר שמייה דפת** - במקום שאינו מזכיר שם פת בברכתו, כגון אם בירך "שהכל" על הפת, **אפילו רבי מאיר מודה** שלא יצא ידי חובתו. כלומר, אף על פי שרבי מאיר סובר שגם המשנה בברכתו מהנוסח שקבעו חכמים יוצא ידי חובת ברכה, מכל מקום יכול להיות שהוא מודה שחובת הברכה על פת ויין היא להזכירם בפירוש בברכתם. וכיון שבברכת "שהכל" אין הפת והיין מוזכרים, אינו יוצא ידי חובת ברכתם. **ורבי יוחנן אמר לך** - ואף רבי יוחנן יכול לומר לך שאין דעתו שנויה במחלוקת: **אנא דאמרי** - מה שאני אומר, שברכת "שהכל" פוטרת פת ויין, מתאים **אפילו לדעת רבי יוסי**, הסובר שהמשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא. כי **עד פאן לא קאמר רבי יוסי הָתָם** - שם, לגבי המברך בנוסח "כמה נאה פת זו..." לא אמר רבי יוסי שלא יצא ידי חובתו **אלא משום דקאמר ברכה דלא תקינו רבנן** - שהוא אומר ברכה בנוסח שלא תיקנו חכמים כלל, **אבל אמר "שהכל נהיה בברך"** על פת ויין, שהוא נוסח דתקינו רבנן לברך על מאכלים אחרים, יכול להיות שאפילו **רבי יוסי מודה** שיצא ידי חובתו. כלומר, כיון שבירך על פת ויין בנוסח של ברכה שנתקנה על ידי החכמים ["שהכל נהיה בדברך"], מודה רבי יוסי שאין זה שינוי ממטבע שטבעו חכמים, ויצא ידי חובתו. ונמצא, שהמחלוקת בין רב

אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי, ליתיה לגווא דהדר מפיק - אבל במקום שלאחר נטילת הפרי לא נשאר הענף שיחזור ויוציא עוד פירות, **לא מברכין עליה "בורא פרי העץ"** - אין מברכים על פרי כזה "בורא פרי העץ" **אלא "בורא פרי האדמה"**.^[1]

שינוי במשנה:

ועל כולן אם אמר: שהכל וכו' נהיה בדברך, יצא ידי חובת ברכה ואינו צריך לחזור ולברך.

הגמרא מביאה מחלוקת בפירוש המשנה:

אמר: רב הונא אמר: על כל מאכל ומשקה אם בירך "שהכל" יצא ידי חובתו, **חוץ מן הפת ומן היין**,^[2] שאם בירך עליהם "שהכל" צריך לחזור ולברך ברכתם הראויה להם. **ורבי יוחנן אמר:** אפילו פת ויין אם בירך עליהם "שהכל" יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולברך.^[3] הגמרא מציעה:

נימא פתנאי - נאמר שמחלוקת זו, אם ברכת "שהכל" פוטרת פת ויין מברכתם, שנויה במחלוקת תנאים המובאת בברייתא: **מי שראה פת, ואמר: "כמה נאה פת זו! ברוך המקום שבראה", יצא ידי חובת ברכה ראשונה ומותר לאכול הפת.** וכן **מי שראה תאנה, ואמר: "כמה נאה תאנה זו, ברוך המקום שבראה", יצא ידי חובת ברכה ראשונה ומותר לאכול התאנה, דברי רבי מאיר. רבי יוסי חולק ואומר:** בנוסחאות אלו אין יוצאים ידי חובת ברכה, מפני שכל **המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות** - כל שינוי בנוסח ברכתו מהנוסח שתיקנו חכמים בברכות^[4], **לא יצא ידי חובתו**.^[5] **נימא** - נאמר ש**רב הונא דאמר** שברכת "שהכל" אינה פוטרת פת ויין מברכה, סובר **ברבי יוסי** שכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו, ומכיון שברכת "שהכל" אינה המטבע שטבעו חכמים בברכת הפת והיין, אין ברכת "שהכל" פוטרת יין ופת מברכתם.^[6] **ורבי יוחנן דאמר** שברכת "שהכל" פוטרת פת ויין, סובר **ברבי מאיר** שהמברך בשינוי ממטבע שטבעו חכמים יצא ידי חובתו,

הערות

1. ולכן, מאחר שאין הקנה של החטה קיים משנה לשנה אין לו דין "עץ" לגבי ברכה. ואף על פי שלדעת רבי יהודה נקראת החטה "עץ" בתורה בפרשת עץ הדעת, מכל מקום כיון שהמשמעות הפשוטה של "עץ" היא אילן הקיים משנה לשנה, ממילא כך משתמע ה"עץ" שבברכת "בורא פרי העץ", ולכן אם בירך על חטה "בורא פרי העץ" צריך לחזור ולברך, שאינו משתמע מהברכה שנתן שבח על החטה (ועיין עוד במאירי).
2. רב הונא מפרש שהמלים "ועל כולן" מוסבות על כל הפירות המוזכרים מקודם במשנה זו, והיינו פירות האילן ופירות הארץ, אבל לא על לחם ויין שאינם מוזכרים במשנה זו אלא במשנה הקודמת (ועיין עוד בפני יהושע, סוף ד"ה בתוס' ב"ה נימא רב הונא).
3. רב הונא סובר שהמברך "שהכל" על היין לא יצא, מטעם המבואר להלן בגמרא מב, א שהיין "גורם ברכה לעצמו" בקידוש ובהבדלה ובברכת חתנים (רש"י). ביאור דבריו נראה: הגמרא שם מסבירה מדוע אין ברכת הלחם פוטרת יין מברכה כששותו בתוך הסעודה [כמו שפוטרת שאר הדברים הנאכלים בתוך הסעודה], ועל זה אומרת הגמרא מפני שיש "גורם ברכה לעצמו", והיינו: מכיון שמברכים על היין בקידוש ובהבדלה אף אם אין לו צורך לשתות יין דוקא (עיין רש"י שם), נמצא שברכת היין אינה ברכה שנתקנה רק על הנאת שתיית היין [כשאר ברכות הנהנין שנתקנו על הנאת האכילה, עיין לעיל לה, א"ב], אלא היא תקנת ברכה בפני עצמה שנתקנה לברכה בתורת שבח על היין, וברכת הלחם יכולה לפטור רק מחובת ברכות הנהנין שחייב לברך על אכילת שאר המאכלים, אבל אינה פוטרת מברכת היין שהיא גם ברכת השבח, וסובר רב הונא, שמטעם זה אין ברכת "שהכל" פוטרת יין, שאף ברכת "שהכל" פוטרת רק מחובת ברכת הנהנין ולא מברכת היין שהיא חובת ברכה בפני עצמה.
4. בזה מסביר רש"י גם מדוע אין ברכת "שהכל" פוטרת פת. שגם הפת "גורמת ברכה לעצמה", שהרי בלילי שבת ויום טוב כשאין יין מקדשים על הפת [עיין פסחים ק, ב; רש"י להלן נא, ב ד"ה שהיין גורם], אף אם אין לו צורך לאכול פת דוקא, ולכן אין ברכת "שהכל" פוטרת פת, לפי שגם פת גורמת ברכה לעצמה (מרומי שדה; עיין גם שלמה משנתו; ראה גם סוף הערה 6).
5. רבי יוחנן מפרש שהמלים "ועל כולן" מוסבות על כל המאכלים המוזכרים אף במשנה הקודמת (לה, א), ונכללים בזה גם פת ויין שמזכירים שם.
6. "מטבע שטבעו חכמים בברכות", היינו נוסחאות הברכות השונות שקבעו זורא

ובית דינו (שפתי חכמים).

5. ורבי מאיר חולק על זה, וסובר שאף על פי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, מכל מקום כל שאומר ענין ותוכן הברכה כעין שתיקנוה חכמים, יצא ידי חובתו (ראה להלן הערה 16, והמקורות שצוינו שם).

6. תוספות מקשים: איך יתכן לומר שרב הונא סובר כרבי יוסי? הרי רב הונא מודה בשאר דברים חוץ מפת ויין שאם בירך עליהם "שהכל" יצא, ואילו לדעת רבי יוסי משמע שלא יצא. שהרי שינה מנוסח הברכה שתקנו חכמים לברך עליהם [שהרי תקנו לברך עליהם "האדמה" או "העץ", והוא בירך "שהכל"], וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו. תוספות מתרצים, שיתכן שלא אמר רבי יוסי שלא יצא ידי חובתו אלא כשבירך "ברוך המקום שבראה", כיון חולק תקנו חכמים נוסח ברכה כזו כלל, אבל אם בירך "שהכל" [על כל הדברים חוץ מפת ויין] שהיא ברכה שתקנו חכמים, מודה רבי יוסי שיצא ידי חובתו. [תירוצם של תוספות קשה מחמת כמה סיבות, עיין מהרש"א; ועיין חכמת שלמה, פני יהושע ושלמה משנתו; אבל עיין ריטב"א].

פני יהושע ורש"י [הרש"ש כותב שיתכן שזוהי גם כוונת התוספות בתירוצם] מבארים טעמו של רב הונא כך: על שאר פרי העץ ופרי האדמה תקנו חכמים לברך ברכה כללית, כמו ברכת "בורא פרי העץ" הכוללת כל פירות האילן, וכן ברכת "בורא פרי האדמה" הכוללת כל פירות הארץ. והרי גם ברכת "שהכל" ברכה כללית היא. ואם כן, הקשנה ומברך על הפירות "שהכל", לא שינה בדבריו כלל, כן שהשינוי הוא רק מברכה כללית אחת ["בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה"] לברכה כללית אחרת ["שהכל"]. בזה גם רבי יוסי מודה שיצא ידי חובתו, שאין זה כלול ב"המשנה ממטבע שטבעו חכמים". מה שאין כן פת ויין, שטבעו חכמים עליהם ברכות פרטיות שמפרט בהן הפת והיין, הרי המברך עליהם "שהכל" שינה מברכה פרטית לברכה כללית, וזה נחשב שינוי גמור ממטבע שטבעו חכמים, ולדעת רבי יוסי לא יצא ידי חובתו. ולכן הגמרא סוברת שרבי הונא סובר כשיטת רבי יוסי, שכשם שרבי יוסי סובר שהמשנה מברכת הפת או התאנה ל"ברוך המקום שבראה" נחשב שינוי ממטבע שטבעו חכמים, ואינו יוצא ידי חובת ברכה, גם המשנה מהברכה הפרטית על היין והפת לברכה הכללית "שהכל" נחשב שינוי ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. מה שאין כן לרבי מאיר, הסובר שגם אם שינה ממטבע הברכה שתקנו חכמים יצא, הוא הדין אם בירך "שהכל" על פת ויין, אף על פי ששינה מברכה פרטית לכללית, יצא ידי חובתו.

מסורת הש"ס

הוא לרבי יוחנן אינה תלויה בהכרח במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי.

הגמרא מביאה מעשה:

בְּנִימִין רְעִיא - הרועה, **בְּרַךְ רִיפְתָּא** - אכל לחם, ו**אָמַר** לאחר אכילתו: **"בְּרִיךְ מְרִיה דְּהָאִי פִּיתָא"** - ברוך אדוני של לחם זה. **אָמַר רַב: יָצָא** בנימין הרועה כזה ידי חובת ברכת המזון^[7].
הגמרא מקשה על רב:

וְהָאָמַר רַב - הרי רב אמר: **כָּל בְּרָכָה שְׁאִין בָּהּ הַזְכָּרַת הַשֵּׁם** של ה' **אֵינָה קְרוּיָה בְּרָכָה** לצאת בה חובת הברכות^[8]. ואם כן, איך אמר רב שבנימין הרועה יצא ידי חובת ברכת המזון כשאמר "ברוך מריה דהאי פיתא"? הרי אין בברכתו הזכרת השם.

הגמרא מתרצת:

דְּאָמַר בנימין הרועה: **"בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מְרִיה דְּהָאִי פִּיתָא"** - ברוך הרחום, אדוני של לחם זו. "רחמנא" [רחום] נחשב הזכרת השם, ולכן יצא ידי חובתו^[9].
ומקשים עוד:

וְהָא בְּעִינָן שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת - כדי לצאת חובת ברכת המזון, הרי צריכים לברך שלש ברכות, והיינו: ברכת הון, ברכת הארץ וברכת "בונה ירושלים"^[10]. ואיך אמר רב שבנימין הרועה יצא ידי חובת ברכת המזון בברכה אחת?
ומתריצים:

מַאי "יָצָא" **דְּקָאָמַר רַב נָמִי** - רב שאמר שבנימין הרועה יצא ידי חובתו, גם כן כיון לומר ש**יָצָא** רק ידי חובת **בְּרָכָה ראשונה** של ברכת המזון, והיינו: ברכת הון^[11].
הגמרא מקשה:

מַאי קָמְשַׁמַּע לָן - לפי זה, מה בא רב להשמיענו באמרו שבנימין הרועה יצא ידי חובת ברכת המזון^[12]? האם נאמר שבא להשמיענו שאף על גב ד**אָמַר בְּלִשׁוֹן חוֹל** - שאף על פי שבירך ברכת המזון בשפה אחרת ולא בלשון הקודש [שהרי בנימין הרועה כירך בארמית], מכל מקום יצא ידי חובתו? הרי אין רב צריך להשמיענו זאת, שהרי דין זה **תְּנִינָא** - נשנה במשנה (סוטה לב, א): **וְאֵלּוּ נֶאֱמָרִים כָּכָל לִשׁוֹן**^[13]: **פְּרַשְׁת סוּטָה**^[14], **וּידְוִי מַעֲשֵׂר**^[15], **קְרִיאַת שְׁמַע**^[16], **וּתְפִלָּה**, **וּבְרַכַּת הַמְּזוֹן**. הרי מפורש במשנה שיוצאים ידי חובת ברכת המזון בכל לשון ולא דוקא בלשון הקודש. והקושיא במקומה עומדת: מה בא רב ללמדנו באמרו שבנימין הרועה יצא ידי חובתו?
הגמרא מתרצת:

אָצְטְרִיךְ - רב הוצרך ללמדנו זאת. כי לולי דבריו **סִלְקָא דַּעְתָּךְ אָמִינָא** - היה עולה על דעתך לומר, שמה ששינונו במשנה שברכת המזון נאמרת בכל לשון, **הֵינִי מִיָּלִי** - במה דברים אמורים, **דְּאָמַר בְּלִשׁוֹן חוֹל בִּי הֵיכִי דְתַקִּינוּ רַבָּנָן בְּלִשׁוֹן קֹדֶשׁ** - כשאמר בשפה האחרת הנוסח של ברכת המזון שתקנו חכמים בלשון קדש, והיינו שתרגם לשפה האחרת את הנוסח של ברכת המזון שקבעו חכמים בלשון קדש. **אָכֵל לֹא אָמַר בְּלִשׁוֹן חוֹל בִּי הֵיכִי דְתַקִּינוּ רַבָּנָן בְּלִשׁוֹן קֹדֶשׁ** - אם לא אמר ברכת המזון בשפה האחרת כנוסח שתקנו חכמים בלשון קדש, אלא **חֲדָשׁ** בשפה האחרת נוסח חדש של ברכת המזון, **אֵימָא** - הייתי אומר **שֵׁלָא** יצא ידי חובתו. לכן **קָמְשַׁמַּע לָן** - השמיענו רב שאפילו בדרך כארמית ברכת המזון בנוסח חדש, כמו ברכת בנימין הרועה, יצא ידי חובת ברכת המזון^[17].

הגמרא חוזרת להלכה האחרת של רב שהובאה לעיל:

גוּפָא - נאמר לעיל: **אָמַר רַב: כָּל בְּרָכָה שְׁאִין בָּהּ הַזְכָּרַת הַשֵּׁם** של ה' **אֵינָה בְּרָכָה** לצאת בה חובת הברכות. ו**רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: כָּל בְּרָכָה שְׁאִין בָּהּ** גם^[18] **הַזְכָּרַת מַלְכוּת** של ה', והיינו שלא הזכיר בה שם: הוא מלך העולם, **אֵינָה בְּרָכָה** לצאת בה חובת הברכות^[19].
הגמרא מביאה סייע לרב, שברכה שיש בה הזכרת השם ואין בה הזכרת מלכות - יוצאים בה חובת ברכה:

אָמַר אַבְיִי: בְּנוּתִיה דְּרַב מִסְתַּבְּרָא - מסתבר כדעת רב, שהזכרת השם מספיקה כלי הזכרת מלכות, **דְּתַנִּיא בְּבִרְיִיתָא**^[20] הפסוק: **"לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי"** (דברים כו, יג), הנאמר בפרשת וידוי מעשר, כך פירושו: **"לֹא עֲבַרְתִּי" מַלְכָּרְךָ** - כשהפרשתי תרומות ומעשרות לא נמנעתי מלברך: "ברוך ... אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה ומעשר"^[21], **"וְלֹא שָׁכַחְתִּי" מַלְהֻזְכִּיר שְׁמֶךָ** בברכה כשברכתי **עָלָיו**. ומסיים אביי: הרי הברייתא שונה שלא שכח מלהזכיר שם ה' בברכתו, ו**אֵילּוּ מַלְכוּת לֹא קִתְּנִי** - אבל אין הברייתא שונה שלא שכח מלהזכיר מלכות ה' בברכה. ומוכח מזה שרק הזכרת השם מעכבת בקיום חובת ברכה ולא הזכרת מלכות.

והתירוץ לדעת רבי יוחנן:

וְרַבִּי יוֹחָנָן הסובר שהזכרת מלכות מעכבת בקיום חובת ברכה, הוא צריך לתרץ הברייתא ולומר: **תְּנִי** - שְׁנָה, כלומר: תגיה את לשון הברייתא^[22], וכך צריך לומר: **"וְלֹא שָׁכַחְתִּי מַלְהֻזְכִּיר שְׁמֶךָ וּמַלְכוּתָךְ עָלָיו"**^[23].

הערות

7. ואף על פי ששינה מנוסח ברכת המזון שקבעו חכמים, סובר רב להלכה כרבי מאיר, שאף המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות יצא ידי חובתו (עיין רא"ש, כג).
8. והיינו, שאינו מספיק לומר: "ברוך אתה הון את העולם ... וכדומה, אלא צריך לומר: "ברוך אתה ה' הון את העולם ...". ואם לא הזכיר שם ה' לא יצא ידי חובתו.
9. "רחמנא" הוא "דחום" בארמית, והוא כנוי לשם ה' (עיין משנה שבועות לה, א) [אולם עיין שער הציון קסז, ג].
10. [כמו כן, בברייתא המובאת לעיל, על האומר: "ברוך המקום שבראה", הנה במה שאמר "המקום" שהוא כנוי לשם ה', קיים החיוב להזכיר שם ה' בברכה (צל"ח לעיל ד"ה ברוך המקום)].
11. כמבואר להלן בגמרא מה, ב.
12. עיין רא"ש, אך עיין חכמת שלמה שפירש שיצא ידי חובת ברכת "המוציא" לפני אכילתו. ועיין תוספות רבי יהודה החסיד ותוספות הרא"ש.
13. עיין צל"ח שהקשה, למה לא נאמר שרב משמיענו שהלכה כרבי מאיר, שאף על פי ששינה ממטבע שטבעו חכמים בברכות יצא ידי חובתו.
14. והיינו, בכל לשון שהאומר מביא (עיין תוספות סוטה לב, א ד"ה אלו).
15. היא השבועה שהכהן משביע את הסוטה לפני שמשקה אותה מי המרים (עיין במדבר ה, יט-כב) (דש"י).
16. עיין לעיל לה, ב הערה 20.
17. עיין גמרא לעיל יג, א.
18. ובלבד שלא ישנה הענין והתוכן של הברכה שתיקנו חכמים (עיין רשב"א;
19. עיין רא"ש, אבל עיין תוספות, רשב"א וריטב"א.
20. ואף בברכתו של בנימין הרועה שהובאה לעיל, שאמר: "ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא", לדעת רבי יוחנן לא יצא אלא אם הזכיר גם מלכות (דשב"א וריטב"א לעיל; רא"ש, כג). כמו כן בדינו של רבי מאיר המובא לעיל, שאמר: "ברוך המקום שבראה", לדעת רבי יוחנן יש להגיה לשון הברייתא, שאמר: "ברוך המקום מלך העולם שבראה" (צל"ח לעיל ד"ה ברוך המקום).

- ועיין ביאור הגר"א המובא במשנה ברורה סח, סוף א; ועיין שולחן ערוך אורח חיים קפז, א ומשנה ברורה שם).
18. עיין ספר חפץ ה' שמאריך לבאר מניין מוכח שלרבי יוחנן צריך להזכיר את שניהם, גם שם ה' וגם מלכותו.
19. ולכן מלבד "ברוך אתה ה' " (עיין לעיל ג, א) צריך לומר "מלך העולם" [או לשון אחר שמוזכר שם] הוא מלכו של עולם] (עיין תוספות ורא"ש; ועיין אורח חיים, ריד וביאור הלכה שם, ד"ה ואפילו).
20. יש מגיחים כאן "דתנן", והיינו במשנה, במקום "דתניא" בברייתא, שהרי המובא כאן בגמרא, הוא לשון המשנה במעשר שני ה', יא (פני יהושע, הגהות יעב"ץ ורש"י; אך עיין צל"ח וחדושי רבי אלעזר משה הורוויץ).
21. דרשת הברייתא אינה דרשה גמורה, שהרי אין חיוב מן התורה לברך על הפרשת תרומות ומעשרות; אלא "אסמכתא" [סמך] היא לחיוב ברכת המצוות שתיקנו חכמים לברך לפני עשיית כל מצוה (תוספות יום טוב מעשר שני ה, יא; שלמה משנתו כאן; ועיין ריטב"א; ועיין עוד פני יהושע ומרומי שרה).
22. רא"ש, אבל עיין תוספות, רשב"א וריטב"א.
23. ואף בברכתו של בנימין הרועה שהובאה לעיל, שאמר: "ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא", לדעת רבי יוחנן לא יצא אלא אם הזכיר גם מלכות (דשב"א וריטב"א לעיל; רא"ש, כג). כמו כן בדינו של רבי מאיר המובא לעיל, שאמר: "ברוך המקום שבראה", לדעת רבי יוחנן יש להגיה לשון הברייתא, שאמר: "ברוך המקום מלך העולם שבראה" (צל"ח לעיל ד"ה ברוך המקום).

חזין מן הפת ומן היין. כלמחמין לקמן (דף מג.) שגורס ברכות
הרבה לעזמו בקדוש ובהצלה ובברכת חמנים: ידי ברכה ראשונה.
ברכת הין: פרשת מופה. כשהכהן משמיע: וידוי מעשר.
בערמי הקדש מן הצית (דברים טו): מליברך. כרוך אשר קדשנו

במלכותו וזו להפריש חרומה
ומעשר: **ביתני'** הנובלות.
מפרש בגמ': גזבאי. חגבים
טוהרים: מין קלפה, חומק ועובלות
וגזבאי על ידי קללה הן חזקין:
גמ' שהקריב. נטויר'רן בלע':
מירבא רבו מארעא. מלחמות
הארץ הם גדלים על העצים ועל
העלים: בושאי' כמרא. כמו
שרפי חמה בשגסל ושרפס החום
וישן וממרים הם. ממרר חום
כמו ממכר בשרא (שפחים דף טז.).

תבירי דיוקא. שהרוב משני:
אשארא. אחומך וגובלי פליג ר'
יהודה: פרי העין בני ברוב.
שהרי לא נשמו לקבלו: הקלים
שבדמאי. פירות שהקלו חכמים
בדמאי שלהן שהלוקחן מעט ארץ
אין נריך לעשרן. אלו היו: השיתין
בו. שאין חשובים ואין ע"ה חס
עליהם מלעשרן: מואשי. קולמשי:
שידי גופני. עגבים סמומיות:
הא וראן. אם ידוע שלא הופרש
מהן מעשר: שמשאן גורן. העמי
או מי שלקטן העמיד מהן ערימת
כרי: האקט והשכחה והפאה. אע"פ
שפטורים הם המעשר לקטן עמי
° ועשאן גורן הוקדשו למעשר מדרבנן
דמאן דמזי סבר שחצוהם קרקעו היא:
בשלמה

וישן חול תנינא ^א ואלו נאמרים בכל לש
 זון אצטריך סד"א הני מילי דאמרה בלשון
 כי היכי דתקינן רבנן בלשון קדש אימא ^א
 יענה ברכה ^א ורבי יוחנן אמר ^א כל ברכה שא
 תניא ^א לא עברתי ממצותך ולא שכחתי
 נות לא קתי ^א ור' יוחנן תני ולא שכחתי
 מן הארץ אומר שהכל נהיה ברבנו ^א
 ר' יהודה אומר כל שהוא מין קלל
 יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך
 שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמה
 וכל חיה וכל עוף וכל דומם וכל

צורתו אומר שהכל על המלח ועל הזב
ת לאו גדולי קרקע נינהו והתניא הנודר
ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור א
קי מארעא והא על דבר שאין גדולו מן הארץ
ת ר' זורא ור' אילעא חד אמר בושלי כמור
ה אין מברכין עליו בשלמא למ"ד בושלי כמור
מין קללה אשארא איכא דאמרי בשלמא
ד תמי דויקא שהכל בורא פרי העץ מבעי
ו כי פלגי בנובלות תמרה דתנן ה הקלין שבר
נצפה ונובלות תמרה שיתין אמר רבה בר בר
אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן תאני נה חיוור
פניו שיליה גופני נצפה פריחה ונובלות תמרה ר
למא למ"ד בושלי כמורא היינו דקתני הקלין שב
קא וראין חייב הפקרא נינהו הכא במאי עסקי
רב הלקט והשכחה והפאה שעשואן גורן

המשרש שני וגם נחמיו ללוו זה משרש ראשון לגר ליוסם ולתלמאזה זה משרש עני
למאזה דרדק לכוון נלו לילי. וברבית האיוון. מדכיו וברכס וכו' אל עשוק
ללך קדק ער ססס ברבס המאוסס דמל אל לסס חויל סיון לל יקלר כורל
ללל "לנע" סילול מללללס המאוסס (מכניס כנס). סילוללס ממוס סלל יקלר אחר
מיוס (קריסס הלל). ללללס אלל גרולק קיוסל ינוסל דמל חני מירכס מללללס וס
ללל גרולק קיוסל מיוס (קריסס הלל). מירכב ער מללללס. מללללס וס סלל מלל
משרסס בלללס לללללס אלן מברכיון עוליסס כדכר סגול מן הללל. ודמל ע"ל דבר
אל. נכחור. ומכניס מללללס וסלללס מלסס (נ"ל ע"ל) ער המוסס מן וסללס וסלללס
ללללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס וסלללס
סלללס. סלל דיוס סלל סללללס (סללללס) מעט מעט וסללללס סגול סלל סלל עיוס לל ש
סלל חויל סלל משרש ראשון סלל ע"ל לקט סכמס וסלל סלל סלל וסלל וסלל וסלל
סלללס סללל סללללס סללל סללל סללל סללל סללל סללל סללל סללל סללל סללל סללל

שלומא
 ואומרו בכל לשון כדילין לקמן ולא אמרין בגשון זו הו
 יתסרסחא מימי דענינן שני קרוין (על. ע.ל. ש.ה.ק.ר.)
 מי בגשון לא הגשילי אס הוא חס המיטין שני קרוין ידסחא
 ודחנין ועגולין ופסוקאס (שם ע.ל.) ועד כסדרין ודחנין
 זא דבר אסל ידעולו מן האלף כסדרין שכלל אסל ידעולו
 ידעולו קרקע על קמור כסדרין ופסוקאס מימי קרוין
 שאין גדולו מן הארץ קתני. ואסו מנסין ופסוקאס
 ארמי (שם ע.ל.) מוסו ממנו שכלו ונמקלו (שם ע.ל.)
 קל (שם ע.ל.) הדיקט ורשכחה ורשכחה גשנין.
 מימי זאז ענינן עז י עז י דוועסן ענין על קטן שם
 עמק קאז ענינן (שם ע.ל.) מוסקריס שכאר ענין שכל
 זאז אמרין כסדרסו (שם ע.ל.) קטן שכלו וסלח ששכלן שכלן

[illegible]

יְקִי הַכְּבוֹד לְאֹמְרָהּ בְּלֹא־
 אֵיגֶרֶא בְּלֵעָ הֵיטָּן יִין
 בֹּרֵא בִּיקֵר בְּרֵא מִי מוֹטוֹת
 יוֹיֹת אֹמֵר שְׁהֵבִי וְכִי־
 יִין שֵׁן וּמוֹתֵר בְּכַמְהֵי־
 קֶסֶם מֵאִירָא יִקִּי וּמֵה־
 מִירְבָּא גְמִי לֹא
 עֲרֵת כְּסֻרֵּת נִכְמְרוֹ
 יִין יוֹרֵן שְׁכִינָא כְּלֵמֶה
 וְפִטְוֹר מִן הַמַּעֲשֵׂה
 הֵי עֲטִילוֹתָּ
 יִין מִגְּדֵי
 בְּכִי צֵד וְעִי בְּהֵי־שֵׁן
 קֶסֶם

כְּשֶׁנֶּה המשנה מלמדת כיצד מברכים על שאר המאכלים:
ועל דבר שאין גדולו מן הארץ, אומר - מברך לפני אכילתו: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם **שהכל נהיה בדברו**". **על החומץ, ועל הנובלות**^[24], **ועל הגובאי - חגבים טהורים**^[25], **אומר - מברך:** "**שהכל נהיה בדברו**". **רבי יהודה אומר:** כל מאכל שהוא מין הבא על ידי קללה, אין מברכין עליו כלל. ולכן אין מברכין על החומץ ועל הנובלות ועל החגבים, שכולם הם מינים הבאים על ידי קללה^[26].
המשך המשנה עוסק במי שיש לפניו מאכלים שונים, על איזה מהם מברך:
מי שהיה לפניו מינין הרבה של מאכלים, **רבי יהודה אומר:** אם יש ביניהן מין אחד משבעה מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל^[27], **עליו הוא מברך. וחקמים חולקים ואומרים:** מברך על איזה מהן שירצה. כלומר, מברך על המין החביב עליו לאכול^[28].

גמרא הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את דברי המשנה:
תנו רבנן בברייתא: על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון בשר בהמות, חיות, ועופות ודגים, אומר: "**שהכל נהיה בדברו**". על החלב ועל הביצים ועל הגבינה, אומר: "**שהכל**".
על הפת שעפשה - שנתעפשה קצת, ועל היין שהקרים - שנתקלקל קצת^[29], **ועל התבשיל שעבר צורתו - שנשתנתה מראיתו, דהיינו שנתקלקל קצת, אומר:** "**שהכל**"^[30]. **על המלח, ועל הזמית - מי מלח, ועל כמהין ופטירות**^[31], **אומר:** "**שהכל**".

הגמרא מקשה על מה שנשנה בברייתא שעל כמהין ופטירות מברכים "שהכל" ולא "בורא פרי האדמה"^[32].
למימרא - וכי זאת אומרת, דכמהין ופטירות לאו גדולי קרקע נינהו - אינם גדולי קרקע? והתניא בברייתא אחרת: הנודר שלא ליהנות מפירות הארץ, אסור לו ליהנות בפירות הארץ, ומוותר לו ליהנות בכמהין ופטירות, מפני שאינם "פירות הארץ". ואם אמר בנדרו: "כל גדולי קרקע אסורים עלי", אסור לו ליהנות אף בכמהין ופטירות. הרי שכמהים ופטירות גידולי קרקע הם.
הגמרא מתרצת:

אמר אביי: מקום גדולם של כמהים ופטירות הוא על העצים ועל הכלים^[33], אבל מירבא רבו מארעא - הם גדלים ומתרבים מלחלוחית הארץ שהם יונקים דרך האויר, ולכן הם נחשבים "גידולי קרקע" כיון שהם גדלים מכח הקרקע. אבל מינקי לא ינקי מארעא - אינם יונקים את יניקתם [לחלוחית הארץ] ישר מהקרקע, ולכן אינם נחשבים "פרי האדמה" ואין לברך עליהם "בורא פרי האדמה".
מקשה הגמרא:

והא "על דבר שאין גדולו מן הארץ" קתני - הרי בברייתא הראשונה הקדימה לומר שעל דבר שאין גדולו מן הארץ אומר "שהכל", ובין דברים אלו הברייתא כוללת כמהין ופטירות, הרי שכמהין ופטירות נחשבים דברים שאין גדולם מן הארץ.
הגמרא מתרצת:

לדעת האומר "תמרי דויקא", אין רבי יהודה חולק על כל הדברים המוזכרים במשנה, אלא אשארא - על שאר הדברים שהזכיר התנא קמא, דהיינו חומץ וגובאי, שסובר רבי יהודה שאין מברכים עליהם כיון שמין קללה הם. אבל נובלות שאינם מין קללה, מודה רבי יהודה

הערות

24. בגמרא יתבאר מה הן "נובלות".
25. עיין ויקרא יא, בא"ב.
26. רש"י, חומץ נחשב מין קללה, מפני שהוא יין שנתקלקל. לענין נובלות - יתבאר בגמרא למה נחשבות מין קללה. וחגבים נחשבים מין קללה מפני שהם מפסידים התבואה: אבל עיין רבינו יונה.
- [לדעת מלאכת שלמה יש לגרוס במשנה "כל שהוא מן קללה" במקום: "מין קללה", והיינו שמינים אלו באים "מן" הקללה].
27. בפסוק (דברים ח, ח): "ארץ חטה ושערה, וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ורביש".
28. רש"י מא, א ד"ה חביב עדיף.
29. "הקרים" פירושו: הוא שנעשה בו כמין חוטים (רש"י על פי תרגומו בלע"ז).
30. דברים אלו, כיון שהתקלקלו קצת ונשתנו לרעה, בטלה חשיבותם, והם יורדים במדרגת ברכתם מברכה המיוחרת להם [דהיינו ברכת היין או ברכת הלחם] לברכת "שהכל" (עיין ביאור הלכה, רד"ה ופת שעפשה). וכל זה אם רק נתקלקלו קצת ועדיין ראויים לאכילת אדם, אבל אם נתקלקלו עד שאינם ראויים לאכילת אדם אין מברכים עליהם כלל (עיין אורח חיים רד, ומשנה בדורה שם, א"ב).
31. עיין מלאכת שלמה שגורס בגמרא: "ותני על דבר שאין יונק מן הארץ אבל גדולו מן הארץ". [שמא יש לפרש שאין הגמרא מזהה את לשון הברייתא, אלא הגמרא מתרצת שהבדייתא משתמשת בלשון "גדולו מן הארץ" במובן מצומצם, שמשמעותו הוא דבר היונק ישר מהקרקע; מה שאין כן נדרים נאמרים בלשון בני אדם (נדרים מט, א), שאף דברים שאינם יונקים ישר מהקרקע נקראים בלשונם "גדולו מן הארץ".]
32. עיין מלאכת שלמה שגורס בגמרא: "ותני על דבר שאין יונק מן הארץ אבל גדולו מן הארץ". [שמא יש לפרש שאין הגמרא מזהה את לשון הברייתא, אלא הגמרא מתרצת שהבדייתא משתמשת בלשון "גדולו מן הארץ" במובן מצומצם, שמשמעותו הוא דבר היונק ישר מהקרקע; מה שאין כן נדרים נאמרים בלשון בני אדם (נדרים מט, א), שאף דברים שאינם יונקים ישר מהקרקע נקראים בלשונם "גדולו מן הארץ".]
33. עיין רש"י, ורש"י ורא"ש נדרים נה, ב.
34. עיין מלאכת שלמה שגורס בגמרא: "ותני על דבר שאין יונק מן הארץ אבל גדולו מן הארץ". [שמא יש לפרש שאין הגמרא מזהה את לשון הברייתא, אלא הגמרא מתרצת שהבדייתא משתמשת בלשון "גדולו מן הארץ" במובן מצומצם, שמשמעותו הוא דבר היונק ישר מהקרקע; מה שאין כן נדרים נאמרים בלשון בני אדם (נדרים מט, א), שאף דברים שאינם יונקים ישר מהקרקע נקראים בלשונם "גדולו מן הארץ".]
35. עיין בראשונים ובפוסקים שדנו אם מדובר כאן בתמרים שנשרפו או נשרו קודם בשולם (עיין רמב"ם בפירוש המשניות; רבינו יונה; ראש יוסף באריכות; טורי זהב, אורח חיים רד, ג; באור הלכה רב, ט ד"ה שבשלם ושרפם; ביאור הגר"א, שם).
36. ראה למעלה הערה 26.
37. אף אם נפרש שמדובר כאן בתמרים שנשרו מן העץ קודם בשולם (עיין הערה 35), מכל מקום התמרים לא נתקלקלו, רק גדולם נעצר.

מסורת הש"ס

חֹץ מִן הַפֶּת וּמִן הַיָּיִן. כְּדַמְרִינָן לִקְמֹן (97 מנ). שְׁגוּרָם כִּרְוֹת
הִרְבֵּה לַעֲלֹמוֹ קִדְשׁוֹ וְכִהְדִּלָּהּ וְכִנְרַחַת מַחֲמִים: יְדֵי כְּרִיבָה רֵאשׁוֹנָה.
כִּרְמָה הֵן: פֶּרֶשֶׁת סוֹסֶה. כְּשֶׁהִכָּן מַשְׁעִינָה: וְיִדְיוֹ מִנְשֵׁה.
נִעְרַחֵי קִדְשׁ מִן הַצִּית (דננ: טו): מִלְּבִרְכָּה. כְּרוֹךְ אֲשֶׁר קִדְשׁוֹ
נִמְלֹחֵה וְלֹטוֹ לַפֶּרֶשׁ הִרְבֵּה מְרֹמָה
תֵּן לִיָּה לִפְרִי לִיתִּיהָ וּמַעֲשֶׂה: מִתְנִי הַנְּעִלָּה

ואבל היבא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה
לגוואז דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא
פרי העץ אלא בפה"א: ועל כולן אם אמר
שהכל וכו': אתמר רב הונא אמר חז"ן מן
הפת ומן היין ורבי יוחנן אמר "אף" פת ויין
נימא כתנאי ⁶ ראה פת ואמר כמה נאה פת
וזו ברוך המקום שבראה יצא ראה תאנה
ואמר כמה נאה תאנה זו ברוך המקום
שבראה יצא דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר ⁷ כל
המשנה ממנו בע שמועזו חכמים בברכות

ומרי דיקא. שהרוב משקין:
ששארם. לחמוק וגובלי פליג ר'
הזהר: פרי העץ בני ברובו.
הסרי לא נשמו לקלוקל: הקיים
הפרא. פירות שחלו ממים
דמאי שלהן שהלוקמן מעם הארץ
מן תרץ לעשרן. אלו הן: השיתין
והשין חשונים ואין עיה חס
לניהם מלעשרן: בודשי קולמשי:
שחיי גופני. ענינים קטוניות:
וראן. אם ידוע שלא הופרס
בהן מעשר: שששארן גורן. העני

וְיָמֵי שְׁלֹמֹן הָעֶמֶד מֵהֵן עֲרִימָה
רַי: הָאֵקֶם וְהַשְׁכַּחַה וְהַפָּאָה. אֵעִי
וּפְטוּרִים מִן הַמַּעֲשֶׂה לְקֹטֵן עֵי
וְעֵשָׂאן גּוֹרֵן הוֹקְעוֹ לַמַּעֲשֶׂה מִדְּרַבָּן
מֵאֵן דְּחֵי סָבַר שְׁתּוּבָה קִרְקְעוּ הֵיא:
בְּשִׁלְמָא

פרשת סוּמָה וידוי מעשר
כי היכי דתקינו רבנן בששון
קמ"ל: גופא ^א אמר רב * כל
המלכות אינה ברכה אמר
ברתי מלברכך ולא שכחתי
הזכיר שמך ומלכותך עליו:
החומץ ^ה ועל הנובלות ועל

בוטרי"ר. פירוש להקדים,
להעלות קרום, להחמסות
נקליפה דקה מלמעלה.
קו"מ"ש"י. פירוש
עוזרין (ועיין ערוך עך
עוזר):

[illegible][illegible]

שמברכים עליהם.

הגמרא מביאה גירסה אחרת לקושיא זו:

איבא דאמרי - יש אומרים שהקשו מדברי התנא קמא שמברכים עליהם "שהכל" **בשלמא למאן דאמר "בושלי במרא"** - לדעת האומר ש"נובלות" הן תמרים שנשרפו בחום, מובן היטב, **היינו דמברכין עליהו שהכל** - לכך סובר התנא קמא שמברכים עליהם "שהכל". שהרי תמרים אלו נשתנו לרעה ואינם ראויים לברכת "בורא פרי העץ" ^[38]. **אלא למאן דאמר "תמרי דזיקא"** - לדעת האומר ש"נובלות" הן תמרים שהרוח השירתם מן העץ, למה מברכים עליהם "שהכל"? **"בורא פרי העץ" מבעי ליה לברוכי** - הרי צריכים לברך עליהם "בורא פרי העץ"! שהרי תמרים אלו לא השתנו לרעה. מתוך כך מסיקה הגמרא:

אלא כך צריך לומר: **בנובלות סתמא, בולי עלמא לא פליגי ד"בושלי במרא" נינהו** - ב"נובלות" סתם המוזכרות במשנתנו אין שום מחלוקת שפירושם: תמרים שנשרפו בחום. ולכן סובר התנא קמא שמברכים עליהם "שהכל", שהרי נשתנו לרעה, ועל זה חולק רבי יהודה וסובר כיון שמין קללה הם אין מברכים עליהם כלל. **כי פליגי** - במה נחלקו רבי זירא ורבי אילעא? בפירוש **"נובלות תמרה"** שנשנו במשנה אחרת. **דתנן במשנה (דמאי א, א): הקלין שבדמאי** - הפירות שהקלו חכמים בדמאי שלהם, ואמרו שהלוקחם מעם הארץ אינו צריך לעשרם ^[39], אלו הם: **השיתין והרימין והעונדין, בנות שוח ובנות שקמה, וגופנין ונצפה ונובלות תמרה**.

הגמרא מבארת מה הם הפירות הללו:

מה הם **"שיתין"**? **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מין תאנים** ^[40]. **"רימין"**, הם **בנדי** - לוטוס ^[41]. **"העונדין"**, הם **טולשי** - תפוחי-חוזר ^[42]. מה הם **"בנות שוח"**? **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: תאני חוורתא** - תאנים לבנות גרועות ^[43]. מה הם **"בנות שקמה"**? **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: דובלי** - תאני עץ השקמה. **"גופנין"**, הם **שילחי גופני** - ענבים הגדלים בסוף הקיץ שאינם מתבשלים לעולם. **"נצפה"** הוא **הפרחה** - אביונה,

והוא פרי עץ הצלף ^[44]. ומה הם **"נובלות תמרה"**? נחלקו בו **רבי אילעא ורבי זירא: חד אמר: בושלי במרא** הן, תמרים שנשרפו בשמש. **וחד אמר תמרי דזיקא** הן, תמרים שהרוח השירתם מן העץ. הגמרא מקשה:

בשלמא למאן דאמר "בושלי במרא" - לדעת האומר ש"נובלות תמרה" הן תמרים שנשרפו בשמש, מובן היטב, **היינו דקתני הקלין שבדמאי** - משום כך שנינו במשנה שהקלו חכמים בנובלות תמרה של דמאי שאין צריכים לעשרם "מספק", לפי שאפשר לדייק במשנה כדון, **שספיקן הוא דפטור ממעשר**, דהיינו: רק בפירות שאין ידוע אם עישרם המוכר הקלו חכמים שאין צריך לעשרם. **הא נדאן** - אבל אם ידוע שלא הופרש מהן מעשר, **חייב** להפריש מהן מעשר קודם אכילתם, כמו שאר מיני פירות. וכך הוא הדין הנכון. **אלא למאן דאמר "תמרי דזיקא"** - אבל למי שאמר ש"נובלות תמרה" הן תמרים שהרוח השירתם מן העץ, **נדאן חייב** - וכי אם ידוע שלא עישרם חייב להפריש מהם מעשר? הרי **הפקרא נינהו** - הפקר הם, שאחרי שנשרו מן האילן הרי בעל האילן מפקירם, ופירות של הפקר פטורים מן המעשר ^[45]! ואם כן למה נשנה במשנה לגבי נובלות תמרה שרק ספקן [דמאי, ספק טבל] פטור מן המעשר, הרי אף ודאן [טבל ודאי] פטור מן המעשר, שהרי הפקר הם.

הגמרא מתרצת:

לדעת האומר "תמרי דזיקא" יש לומר, **שהבא במאי עסקין** - במה אנו עוסקים כאן? **שעשאן גורן** - המלקט תמרים אלו עשה מהם ערימה [כרי]. באופן כזה אם ודאי טבל הם - חייבים במעשר, אף על פי שזכה בהם מן ההפקר. **דאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב** ^[46]: **הלקט** ^[47] **והשכחה** ^[48] **והפאה** ^[49] **שעשאן גורן** - שהעני שלקטם עשה מהם ערימה [כרי], **הוקבעו למעשר** - נתחייבו במעשר ^[50].

הגמרא מביאה גירסה אחרת לקושיא זו:

איבא דאמרי - יש אומרים שכך הקשו:

הערות

38. ראה למעלה הערה 30.
39. אחרי שראו חכמים שישנם מעמי הארץ שאינם מפרישים מעשרות מפירותיהם [אף על פי שכולם הקפידו להפריש תרומה גדולה], חששו בקונה פירות מעם הארץ שמא טבל הם, ולכן גזרו שאסור לאוכלם עד שיפריש מהם כל המעשרות המסופקים. פירות כאלו נקראים "דמאי" [יש מפרשים שהיא מלה המורכבת משתי מלים: "דא מאי", והכוונה: "מה זה?". ועיין עוד תוספות יום טוב ומלאכת שלמה במשנתנו.] (עיין בשאר מפרשי המשניות במשנתנו ובמעשר שני ה, טו).
40. הפירות ה"קלין שבדמאי" המנויים במשנה, הם פירות גרועים וזולים, שעמי הארץ אינם חסים עליהם ואינם נמנעים מלהפריש מהם מעשרות, ואפשר להחזיק שהם מעושרים. ולכן לא גזרו חכמים על פירות אלו איסור דמאי, והקונה פירות אלו מעם הארץ מותר לאוכלם בלי לעשרם (עיין רש"י).
41. הם תאנים מדבריות (רע"ב במשנה שם, והגהות הכ"ח כאן, ב). תאנים כאלו אינם חשובים ואין עם הארץ נמנע מלעשרם (עיין רש"י).
42. הוא פרי הדומה לתמר (עיין ערוך השלם, ערך רמי).
43. רש"י לפי תרגומו בלע"ז, והוא פרי שיח בר הדומה לתפוח קטן.
44. עיין רשב"א; ועיין עוד תוספות שבועות יב, ב ד"ה כבנות שוח, ובעבודה זרה יד, א ד"ה בנות שוח.
45. עיין לעיל לו, ב הערה 19.
46. שמסתמא בעל האילן מפקיר התמרים הנושרים ונופלים מן העץ (עיין בבא מציעא כא, ב). פירות שהופקרו וכל אחד יכול לזכות בהם, פטורים מן המעשרות אף אחרי שאחר זכה בהם מן ההפקר, ואפילו אם חזרו וחזו בהם הבעלים הראשונים מן ההפקר פטורים מלעשרם (עיין מעשרות א, א; פאה א, ו).
47. "לקט" הוא שכולת אחת או שתיים שנפלו מיד הקוצר בשעת קצירת התבואה. התורה אוסרת לחזור עליהן אלא מצוה להניחן לעניים (ויקרא יט, ט"ו).
48. "שכחה" היא עומר אחד או שנים שנשכחו בשדה בשעת איסוף הענפים. כמו ה"לקט", אסור לחזור לקחתם אלא מצוה להניחם לעניים (דברים כד, יט).
49. "פאה" היא חלק מן השדה, בדרך כלל בצדדי השדה, שאסור לבעל השדה לקצור משם את התבואה, אלא מצוה להניחה לעניים (ויקרא, שם).
50. לקט, שכחה ופאה פטורים מן המעשרות, מפני שנאמר בתורה לגבי מעשר ראשון הניתן ללוי (דברים יד, כט): "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך... [ותתן לו המעשר המגיע לו]". חכמים דייקו מן הפסוק, שפירות כאלו שיש ללוי חלק בהם - דהיינו לקט, שכחה ופאה, שגם לוי עני ראשי לקחתם כמו שאר עניים - פטורים מן המעשרות (רש"י גיטין מז, א ד"ה לקט שכחה ופאה; עיין תוספות כ"ק כח, א ר"ה זה).
51. היינו, שנאסרו הפירות באכילה עד שיפרישו מהם מעשרות.
52. רבי אליעזר בן יעקב בא ללמדנו, שאף על פי שלקט שכחה ופאה פטורים מן המעשרות, מכל מקום אם העני שלקטם עשה מהם כרי, ונחשב בכך כגמר מלאכה של אסיפת התבואה (עיין רש"י ב"ק צ"ד, א ד"ה מרחו), חייב מדרבנן להפריש מהם מעשר. והטעם, משום שהרואה ערימת התבואה ברשות העני יחשוב שהיא באה מדרשו של העני, ויחשוד בו שלא הפריש מעשרות (רש"י). ומטעם זה אף המלקט תמרים שנשרו מן העץ [שהם הפקר ופטורים ממעשר מן התורה] ועשה מהם כרי, חייב להפריש מהם מעשר מדרבנן. לענין כרי כזה נשנה במשנה, שהלוקח "נובלות תמרה" מעם הארץ שעשה מהם כרי ונתחייב לעשרן מדרבנן, אם ודאי טבל הן - חייב הלוקח לעשרן מדרבנן, אבל מספק אינו חייב לעשרן, מפני שאנו מחזיקים שהעם הארץ עישרן לפני שמכרן.

הגמרא מקשה:

מיתבי - השיבו על דברי עולא מהברייתא הבאה: **אם היו לפניו צנון וזית, מברך ברכת "האדמה" על הצנון, ופוסט בה את חובת הברכה על הזית.** הרי שמברכים ברכה אחת על שני המינים, אף על פי שברכותיהן אינן שוות^[7].

הגמרא מתרצת:

הכא במאי עסקינן - במה אנו עוסקים כאן? **בשהצנון עיקר, והזית טפל לו,** שאכל את הזית בכדי להפיג את חריפות הצנון בלבד. בכגון זה הוא שאמרו שברכת הצנון פוטרת את הזית^[8]. אך, כשהזית איננו טפל לצנון, מברכים על כל אחד מהם בנפרד.

הגמרא ממשיכה להקשות:

אי הכי - אם כן, שהברייתא עוסקת במקרה של זית הטפל לצנון, **אימא סיפא** - אמור את סוף הברייתא, שהוא: **רבי יהודה אומר: מברך על הזית, שהזית ממין שבקעה.** אם המדובר בית שהוא טפל - איך יתכן שרבי יהודה יחלוק ויסבור שמברך עליו? **לית ליה לרבי יהודה** - וכי נאמר שרבי יהודה איננו סובר **הא דתנן** - את אותה ששינו במשנה (למטה, מד, א): **כל שהוא עיקר, ועמו טפלה** - כל שנמצא לפניו מאכל שהוא העיקר, ואתו מאכל הנאכל בטפל אליו, **מברך על המאכל שהוא העיקר, ופוסט בברכתו אף את הטפלה?** **וכי תימא, הכי נמי דלית ליה** - ואם תאמר, אכן כך הוא - אין רבי יהודה סובר את דין המשנה שברכת העיקר פוטרת את הטפלה, **והתנא** - והלא אי אפשר לומר כן, שהרי כך שינו בברייתא הבאה: **רבי יהודה אומר: אם מחמת חריפות הצנון פא הזית,** הוא מברך "האדמה" **על הצנון, ופוסט בה אף את חובת הברכה על הזית,** שכן הזית אינו אלא טפל לצנון במקרה זה. הרי שרבי יהודה כן סובר את דין המשנה! מכיון שכן, איך עלה על דעתך לפרש את מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה שבברייתא במקרה של זית הטפל לצנון?

הגמרא מתרצת:

לעולם בצנון עיקר עסקינן - ללא ספק, הברייתא האומרת שמברך "האדמה" על הצנון, ופוסט בה את חובת הברכה על הזית, עוסקת במקרה של זית הטפל לצנון, כפי שתרצנו למעלה. ובדבר הקושיא, שבמקרה כזה לא יתכן שרבי יהודה יחלוק לומר שמברך על הזית - התשובה היא שאכן, לא נחלק רבי יהודה במקרה זה, **וכי פליגי רבי יהודה ורבנן, במילתא אחריתי פליגי** - וכאשר נחלקו רבי יהודה וחכמים, נחלקו הם בדבר אחר. **וחסורי מחסר, והכי קתני** - והרי [זה כאלו] חסרות כמה מלים מנוסח הברייתא, וכך צריכים

בשלמא למאן דאמר "תמרי דזיקא" - לדעת האומר ש"נובלות תמרה" (המוזכרות במשנה בדמאי) הן תמרים שהשירים הרוח מן העץ, יהיה מובן מה שהכנוי של התמרים במשנתנו שונה מהכנוי שבמסכת דמאי - שהיות ולדעת הכל עוסקת משנתנו בתמרים שנשרפו מחום השמש^[1], **היינו דהכא קרי לה "נובלות" סתמא** - משום כך בחר התנא של משנתנו לקרוא להן "נובלות" סתם, **והתם קרי לה תמרה** - ואילו שם, בדמאי, הוא קרא להן "נובלות תמרה"; כי מאחר שכל אחת מן המשניות האלו עוסקת בדבר אחר, השתמש התנא בלשונות שונות^[2]. **אלא למאן דאמר "בושלי כמרא"** - אבל לדעת האומר שאף ה"נובלות תמרה" שבמסכת דמאי הן התמרים שנשרפו מחום השמש, מן הראוי ששתי המשניות ישתמשו באותו שם כדי לכנות תמרים אלו: **ניתני אידי ואידי "נובלות תמרה"** - וישנה בשתייהן לשון "נובלות תמרה", או **אידי ואידי "נובלות" סתמא** - או בשתייהן לשון "נובלות", סתם! מפני מה בחרה כל משנה לכנות את התמרים שנשרפו בחום השמש, בשם אחר?

הגמרא מסכימה:

קשיא - אכן, זו קושיא.

הגמרא מביאה את הפסקא הבאה שבמשנה:

היו לפניו מינין הרבה וכו' רבי יהודה אומר: אם יש ביניהן מין שבעה, עליו הוא מברך. וחכמים אומרים: מברך על איזה מין שירצה. הגמרא מבארת את המחלוקת שבין רבי יהודה וחכמים: **אמר עולא: המחלוקת** שבין רבי יהודה וחכמים היא **בשפרכותיהן** של שני המינים שלפניו **שוות** הן, כגון זית ותפוח, ששניהם ברכתם "העץ", והנושא לדיון הוא רק איזה מהם יאחז בידו ויברך עליו את הברכה, ויפטור בה את המין השני^[3]; **דרבי יהודה סבר מין שבקעה** - אותו פרי שהוא משבעת המינים **עדיף** לברך עליו; לכן, יברך על הזית שהוא משבעת המינים, יאכל ממנו, ואחר כך יאכל התפוח מבלי לברך עליו. **ורבנן סברי** - וחכמים סוברים, **המין** שהוא יותר **חביב** עליו, **עדיף** לברך עליו; לכן, אם התפוח חביב עליו יותר - מברך על התפוח, אוכל ממנו, ואחר כך אוכל הזית מבלי לברך עליו^[4]. **אבל, בשאין ברכותיהן של שני המינים שוות** (כגון אם מונח לפניו צנון שברכתו "האדמה", וזית שברכתו "העץ"), אף על פי שבדיעבד, אם ברך "האדמה" על הזית הרי יצא ידי חובת ברכתו^[5], מכל מקום, **לדברי הפל, אינו בדין שיפטור את הזית בברכו "האדמה" על הצנון, אלא מברך על מין זה, וחוזר ומברך על מין זה**^[6].

הערות

6. עולא סובר שאין לו לברך את ברכת "האדמה" על הצנון, ולפטור בכך את חיוב ברכתו על הזית. ואע"פ ששינו במשנה (מ, א) שברכת "האדמה" פוטרת את פרי העץ, אין זה אלא בשטעה ובירך "האדמה" על פרי העץ עצמו. אבל כשמונח לפניו פרי העץ ופרי האדמה, ובירך "האדמה" בתחילה על פרי האדמה, אינו פוסט בה את פרי העץ. [אך, אם בשעה שבירך "האדמה" על פרי האדמה, התכוון כמפורש לפטור בה גם את פרי העץ, הוא אכן נפטור מלברך שוב על פרי העץ (שו"ע או"ח ר"ב, ביאור הגר"א שם; ועיין גם משנה ברורה, ר"י, ועיין עוד שאגת אריה, סימן כז)]. לכן, צריך הוא לברך שתי ברכות נפרדות, על הזית ועל הצנון; ומכיון שכן, הכריזה בידו להקדים איזה מהן שירצה. [אך, עיין בה"ג, מובא כרא"ש סימן כה, ואו"ח ר"א, ג, עם משנה ברורה]. מחלוקת רבי יהודה וחכמים אינה שייכת למקרה זה, כי מחלוקתם נשנית רק כדי לקבוע על איזה מן המאכלים הוא יברך, אם על "המין החביב עליו", או על "מין השבעה". אבל כשצריכים לברך את שתי הברכות בכל מקרה, אין כל חשיבות לסדר אמירתם, ואין עדיפות לא ל"מין החביב", ולא ל"מין השבעה" (עיין רש"י, על פי דברי דוד; עיין גם תוספות, רא"ש, ורבינו יונה).

7. וגרר הדבר, שברכת "האדמה" פוטרת פרי העץ אפילו בשבירך על פרי האדמה, ולא רק בשבירך כן על פרי העץ עצמו, ושלא כסברת עולא הנ"ל בהערה הקודמת.

8. וכמו ששינו במשנה מר, א [שתובא בהמשך הגמרא], "כל שהוא עיקר, ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוסט את הטפלה" (רש"י).

1. כמסקנת הגמרא לעיל, מ, ב (רש"י).

2. עיין חדש האביב המסביר מדוע שני השמות מתאימים כל אחד לפרי המכונה בו.

3. אע"פ שהברכה פוטרת את כל מיני הפירות שלפניו, מכל מקום כשאוחז הפרי ומברך עליו - חלה עליו הברכה במיוחד, ובוה הוא מחשיב את אותו פרי ביחס לשאר הפירות. לכן נחלקו ר' יהודה וחכמים איוו מתכוונות הפרי קובעת את חשיבותו לענין הברכה, מין שנשתבחה בו ארץ ישראל - או החביב למברך.

4. את דברי חכמים שבמשנה, "מברך על איזה מהן שירצה", היינו יכולים לפרש שרצונו לומר בזה שאין כל הבדל בין מין אחד לחבירו, ולפיכך יברך על איזה מהם אשר יעלה בדעתו לברך עליו. אולם, מדברי הגמרא כאן, שלדעת חכמים "מין חביב עדיף", עולה שכונת דבריהם במשנה היא שיברך על אותו המין שירצה לאוכלו, כלומר, שהוא יותר חביב אצלו (עיין רש"י וצל"ח). [עיין דרכי משה (אורח חיים, קע"ח, א) שראוי לו לאדם לברך על החביב עליו, בכדי לשבח את קונו בדבר שהוא אוהב].

[לדעת הרא"ש (ו, כה), "המין החביב עליו" הוא החביב עליו בדרך כלל, אע"פ שהוא מעדיף כעת את המין השני (ועיין עוד רבינו יונה, כה, ב, ד"ה מחלוקת בשברכותיהן שוות). אבל ברמב"ם (הל' ברכות ח, יג) מפרש שה"מין החביב עליו" הוא אותו שחביב עליו כעת (עיין כסף משנה, שם).]

5. וכפי ששינו במשנה לעיל, מ, א (רש"י, על פי פירוש ה"דברי דוד"; ועיין עוד ברשב"א).

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מא.

עין משפט
גר מצות

צוה א ב מ"י פ"ח מהל'
ברכות הל' יג סג
עשין כ' טו"ע ז"ל א"ח ס'
ר"א ט"ף א'
צוה ג מ"י וסג טו"ע
א"ח ט' ס' ע"ד א'
צוה ד מ"י פ"ו מהלס
טומאח צרע' הל' ו'
צוה ה ס' הלס ו'
צוה ו מ"י פ"ג מהל'
טומאח מה הל' ב'
ז מ"י פ"ה מהלס
מירוד הלס ב' סג
לאחר ז'
קא ח מ"י פ"ח מהל'
שנה הלס א'
קב ט מ"י פ"ו מהל' כלס
הלס ב':

הנהגות הב"ח

(א) גמ' ממין שבעה וכו'
 לית ליה: (ב) שם אכילת
 פרס חנא פה טעין וכו'
 ואוכלה כלסמן: (ג) תוש'
 ד"ה חבל וכו' דאפילו רבי
 יהודה: (ד) ד"ה גפן וכו'
 הים היוצא יוצר:

גלין הש"ס

גמ' כ"ז המוקדם
בפסוק. ע"י טורי אבן
חגיגה דף י"ב ע"ב ד"ה
ואם הארץ:

תורה אור השלם

(א) אֶרֶץ חֹמָה וְשֹׁעֵרָה
וְנֶגְפָן וְתֹאנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ
יֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ:
[דברים ח, ח]

אבר בשאין ברוחיהן שוות. פירש"י כגון גנון ויוט ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פועל את חבירו אפי' (ג) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבטם המינים אלא מנכר על איזה שירצה מחלה המצינו לו ואחר כך יבקר על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה

שנאמר שיחד מודה לרבים
 רבים מודים ליחד והקשה רש"י
 ולנרצך על הצנן ולפטר את האית
 דהא חנן לעיל ברא על פירות האית
 ב"פ האדמה יאל ומינך דשאי התם
 שאין שם אלא חד מינא ועוה וינרצך
 ב"פ האדמה אכל האב כשנירצך
 ב"פ האדמה על הצנן לא פטר את
 חנרו שהוא ב"פ העץ אפי' דביעב
 וא"ו את האמרי לעיל (ד' ע"ג) ש
 ענדא דבר קפרא דנכרנא בורא פרי
 האדמה תשיבא טפי משהכל לפי
 שמבוררת טפי א"כ גם ב"פ העץ
 תשיבא טפי מנכרנא ב"פ האדמה וי"ל
 לא תשיבא טפי העץ כל כ' מנ"פ
 האדמה כמו תשבוז ב"פ האדמה
 משהכל ומי"ש בהלכות גדולות דב"פ
 העץ תקדים לב"פ האדמה דמבוררת
 טפי היינו לפי המסקנא דלקמן
 דפליגי בשאל נכרומיה שוה וקמ"ל
 כ"י יהודה אכל להאי לישא דלמרי
 ולא פליגי בשאין נכרומיה שוה
 לא מחוסס פסק בהלכות גדולות
 דפרישטו לעיל: **מיתרבי** היו
 לפינוי צנן וזית סבך על הצנן
 וכו'. ופיר' אולמא דמנרצך ב"פ
 האדמה אפילו לפטור ב"פ העץ
 אפילו לגבי זית שהוא משענת
 המינים וכו' קליות שהן כמו כ'
 משענת המינים דמנרצך ב"פ
 האדמה לפטור את הפחוסים ^(ז) לכן
 צריך להנהיג הכי דפרישט ^(ח) לעיל
 שאין נכרומיה שוה כמו תפחוס
 וקליות: **א** יימיה להקדים דא"ר
 יוסף וכו'. פירש"י והר"י לפי גרסא זו
 אחיה אכל דלמרי דר' יוסף לא התקדם
 כ"י יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גריס
 אמר רב יוסף וכו' ואחיה אליבא
 דרבנן ומיירי שאין תנבינן זה מזה
 דהא אולנין בתר מוקדם דאי
 תנבינן פשיטא דתנבין קדם דהא
 אפי' בשאר מינין לגבי שעת
 המינין אמרי רבנן דמנרצך על
 אחיה שירלה ומילתא דרב' יוסף
 מילתא תנאי נפשה ולא נהירא
 דבסמך משמע דגרס דלמרי רב
 יוסף ואחיה כ"י יהודה דוקא
 דקאמר רב חסדא ורב המנונא הוו
 יתני בסעודתא וכו' אי"ל לא סבר
 לה מר להא דרב יוסף דלמרי רב
 המוקדם וכו': **במאי** פ"ג.
 כלומר מאי עומד ר' יהודה דלמרי
 שבעת המינין עדיף מאי עדיפות
 שיכא דהו' אחר שאין יכולין לפטור
 שאר מינין ומשני דהעדיפות היו מן
 ההקדמה: **אבל** כדו רבי רביעית יין וכו'.
 פ"י א"ל שכל עליו לא לוללן מן
 רביעית יין חייב אבל אם אכל מעין

דקלשי והולמן בקל חזק מן הכלי חבל
 יא טפי שהיין הוא עב ומחזיק גודש
 יס רביעית יין ואם היה מים היה
 בלי בעלי בתים. גבי כלי עץ מחניא:
 איחזו

ן לפי שהיו עב והמים קלושין ויש
ם שיכול לקרוש ולעמוד על חזית משום
גרועות (שבת עו:) והיא תאנה יבשה:
שיעורן

אכול צדיק יבאם אה גבדו ומזומקין לה צדום הכסם
 ואל אל שיעור סעודה קים לכו לנמן הכי ובעין שיהיה
 שיעורים (מנחה שש), מייבב. שיהיה וס הכסמים שיעורבו
 לשתת. מנאלחמ כח (יערובין שש), עצם ששעוריה.
 ין שש. כשיעור וזה עת שדע שדע לו גלגולת שמה לו
 והכללים ולולין ועליו מנערסין לשעור רעשתי יין שאם
 ימים. תאמר. מה שחן (מנחה שש), בגרזרת. איה
 וזה כלי מן עז מורו לה חתכלו ליום (מנחה שש),

בשמיני ימים. ונולדו לדמאי חמור דיקא ועובלות דמח' אוקימנא
בנשלי כמרא היינו דהכא קרי להו נוללות חמרה ובמחני' חן (ד' מ)
ונוללות חממא: בשברכותיהן שוות. כגון זמים ותפוחים למרווייהו
ב"פ העץ ונא לפטור את שחיהן בנכרה אחת: חביב ערין. חיה

בשלמא למ"ד תמרי
לה נובלות סתמא והר
למ"ד בושלי כמרא ניי
תמרה או אידי ואידי
היו לפניו מינין הרר
מחלוקת בשברכותיה
סבר * מין שבעה עדיף
עדיף אבד * בששין
מבד על זה וחזור
היו לפניו צנן וזית
את היות הבי' כשהצנן
סיפא ר' יהודה אומר
ממין שבעה (ב) לית לא
(ג) כ"ל שהוא עיקר וע
העיקר ופוסר את ה
דלית ליה והתניא ר
מחמת צנן בא הוית
את הוית לעולם בצ
פליגי רבי יהודה וח
פליגי וחסורי מחסרא
צנן וזית מבד על ו
כ"ה כשהצנן עיקר
ד"ה מבד על זה וחז
מינין בעלמא שברכו
אזה מהן שירצה רב
על הוית שהוית ממין
אמי ורבי יצחק נפת
בשברכותיהן שוות ה
שבעה עדיף ורבנן סב
בששין ברכותיהן שו
על זה וחזור ומבד
בששין ברכותיהן שוור
למאן דאמר בשברכ
שפיר אלא למאן דא
שוות פליגי במאי פלי
דאמר רב יוסף ואיני
* המוקדם בפסוק זה
« ארץ חטה ושעורה
זית שמן ודבש ופליגי
כל הפסוק כולו לש
הנכנס לבית המנ
וסגדליו ומבעותיו ביד
היה לבוש כליו וסג
באצבעותיו הוא ממא
שישאה בכדי אכילת
פת שעורין מיסב ו
דתנן (א) עצם כש
ובמשא ואינו מטמ
רביעית יין לנויר תא
שבת רמון כרתנן *

בשהוא לבוש צהן צעי שהיה: אבי"ת
וכמים את העירוב " שהוא כולו מזון
עודה אמת: פת חציו. נאכלת מהר:
למ מהר שאינו פונה אנה ואנה: ואינו
מסני הוא: כדי רביעית יין לגויר.

בשיעור רביעית יין חייב ואין שיעור
ברביעית מים כדאמרין (במנחות קד).
זוהו רביעית דליה כזית: להוצאת

[illegible][illegible]

(א) לעייל לה: ולקמן מד

[illegible]

ליקנותי רע"י

[illegible][illegible]

פליגי - במה הם חולקים?

הגמרא מתרצת:

אמר רבי ירמיה: הם חולקים איזה משתי הברכות **להקדים**. כלומר, מחלוקתם אם "מין השבעה" או "מין החביב" עדיף, נוגעת גם לענין איזה מן המינים קודמת ברכתו לברכה על המין השני, ולא רק לענין על איזה מן המאכלים יברך ויפטור בכך את השני^[15].

הגמרא מוכיחה שמקפידים על קדימה בברכות:

דאמר רב יוסף, ואיתימא - ויש אומרים שרבי יצחק אמר: כל מין המוקדם - שכתוב לפני חבירו **בפסוק זה** (שיובא כעת), הוא מוקדם - קודם לחבירו **לברכה**. **שנאמר** (דברים ח, ח): **"אֶרֶץ חֹשֶׁה וְשֹׁעֵרָה וְגִפְנָן וְתַאנְהָ וְרִמּוֹן אֶרֶץ-זֵית שְׁמֶן וְדִבְשָׁ"**. למשל, הרוצה לאכול גרעיני חטה (שלא התבשלו), שברכתם "האדמה", ותאנים, שברכתם "העץ", יקדים לברך "האדמה" על החטה, מכיון שהיא מוזכרת בפסוק קודם ל"תאנה" הרי לנו מקור לכך שיש ענין של קדימה בברכות^[16].

הגמרא מציינת:

ופליגא דרבי חנן - הוראה זאת (של רב יוסף, או רבי יצחק) חולקת על הוראת רבי חנן. **דאמר רבי חנן:** כל הפסוק פולו, ללמדנו את השיעורין של דיני התורה **נאמר**^[17]: **"חֹשֶׁה"** הוזכרה בפסוק ללמדנו את מה דתנן - ששנינו במשנה (נגעים יג, ט): **הַנִּכְנָס לְבֵית הַמְּנוּגָע**^[18], **וְכָלֵיו** - כשבגדיו מקופלים ומונחים על כתפיו, ואת סנדליו וטבעותיו הוא נושא בידיו ואינו לובשם, אזי גם הוא וגם הן - ר"ל בגדיו, סנדליו, וטבעותיו, **טמאין מיד**. כי מאחר שאינו לובשם, אין הם טפלים לו, והם נטמאים מכח ביאת עצמם אל תוך הבית, שהרי אמרה התורה (ויקרא יד, מו): **"והבא אל הבית... יטמא..."**, בין באדם, בין בכלים. לעומת זאת, אם כשנכנס לבית המנוגע **היה לבוש פליו** - בגדיו, וסנדליו היו ברגליו, וטבעותיו היו באצבעותיו, אזי הוא אמנם **טמא מיד, והן** - אבל בגדיו, סנדליו וטבעותיו, שהם טפלים לו - אינם נטמאים מכח ביאת עצמם^[19], והם נשארים **טהורין עד**

לשנותה^[9]: **היו לפניו צנון וזית, מברך "האדמה" על הצנון, ופוסט** בה אף את חובת הברכה על הזית. **במה הדברים אמורים?** **בשהצנון עיקר מאכלו, והזית טפל לו**^[10]. אבל כשאין הצנון עיקר מאכלו, והזית בא בתורת מאכל בפני עצמו, ולא בכדי להפיג את חריפות הצנון בלבד, **לדברי הכל, מברך על מין זה, וחוזר ומברך על מין זה**^[11]. ובמקרה של שני מינים בעלמא - שבעולם^[12] **שברכותיהן שוות**, דרך משל, הזית והתפוח, הוא מברך על איזה מהן שירצה, כלומר על המין החביב עליו. **רבי יהודה אומר: מברך על הזית, שהזית ממין שבעה**^[13].

הגמרא מבררת את פרטי המחלוקת שבין רבי יהודה וחכמים במשנתנו:

פליגי בה - נחלקו בענין זה רבי אמי ורבי יצחק נפחא: חד - אחד מהם אמר כעולא, שהמחלוקת שביניהם היא רק בשברכותיהן של שני המינים שלפניו שוות הן. דרבי יהודה סבר שמין שבעה עדיף לברך עליו, ורבנן סברי - וחכמים סוברים שמין חביב עדיף לברך עליו, אבל בשאין ברכותיהן של שני המינים שלפניו שוות, לדברי הכל מברך על מין זה, וחוזר ומברך על מין זה. וחד - ואחד מהם אמר שאף בשאין ברכותיהן של שני המינים שלפניו שוות, נמי מחלוקת - גם כן נחלקו רבי יהודה וחכמים^[14].

הגמרא שואלת:

בשלמא למאן דאמר בשברכותיהן שוות מחלוקת, שפיר - לזה שאמר שהתנאים נחלקו רק בשברכות שני המינים שוות - מובן הדבר היטב, וענין מחלוקתם הוא, כאמור לעיל, אם עדיף לברך על "מין השבעה", או שמא עדיף לברך על "המין החביב", ולפטור בכך את המין השני. אלא למאן דאמר בשאין ברכותיהן שוות פליגי - אבל לאומר שהתנאים נחלקו אף בשברכות שני המינים שלפניו אינן שוות, הרי ברור שברכה אחת אינה פוטרת את שני המינים, ושניהם מודים שעליו לברך פעמיים. מכיון שכן, **במאי**

הערות

16. מאחר שרב יוסף נקט בלשונו "מוקדם לברכה", יש לדייק שהוא מדבר גם לענין הקדמת ברכה אחת לחברתה כשברכותיהם אינן שוות, ולא רק לענין העדפת מין האחד על משנהו לברכה כשברכותיהם שוות (עיין הערה הקודמת). הרי לנו אם כן שיש מקרים בהם צריך להקדים ברכה לחברתה, ויש בכך סיוע לר' ירמיה שאמר שמחלוקת ר' יהודה וחכמים היא אפילו כשאין ברכותיהם שוות ולענין הקדמה.

הוראתו של רב יוסף יכולה להיות מקובלת בין על ר' יהודה ובין על חכמים, ואין היא סותרת את דעתם: ודאי כך הוא לר' יהודה, שהרי אם כדעת רב יוסף, שברכת מין אחד משבעת המינים קודמת לברכת המין השני - כל שכן שהיא קודמת לברכת מין אחר שאינו משבעת המינים כלל וכדעת ר' יהודה. וגם לדעת חכמים, מעלת שבעת המינים לפי דעת רב יוסף יכולה להתקיים במקרה ששני המינים חביבים עליו באותה מדרה, אבל אם האחד חביב יותר - יש להקרימו ואף אם אינו משבעת המינים, כי מעלת חביב עולה על מעלת מין שבעה, וכדעת חכמים (ע"פ דברי רש"י).

17. רב יוסף, הסובר כנראה שהפסוק מונה את שבעת המינים כפי סדר חשיבותם (שמפני כך הוא אומר שהמוקדם בפסוק קודם לברכה), מפרש שהפסוק משבח את ארץ ישראל בפירותיה החשובים, הרי הן שבעת המינים. לפיכך, יש לומר ג"כ שמנאם הפסוק כפי סדר חשיבותם. אבל לדעת רבי חנן, ש"כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר", כלומר, שהפסוק משבח את ארץ ישראל על שיש בה פירות שתלויים בהם שיעורים של דיני התורה, לא יתכן שהפסוק מנאם כפי סדר חשיבותם, שהרי כל דיני התורה שוים הם בחשיבותם. הרי שרשנתו של רבי חנן אינה עולה בקנה אחד עם זו של רב יוסף (עיין רש"י).

18. התורה (ויקרא יד, לג-נג) מפרטת את דיני "בית המנוגע", הוא הבית שנראה בקירותיו נגע צרעת. הבית הוא אב הטומאה, לטמא את האדם או הכלי שבתוכו. בפסוקים מו"מו, התורה מחלקת בין טומאת "הבא אל הבית" לזמן קצר (שהיא טומאה קלה, ונטמא בה האדם לברו, אבל לא בגדיו שהוא לבוש בהם, עיין בהמשך), לבין טומאת "השוכב" או ה"אוכל" בבית, (כלומר, השוהה שם שיעור זמן אבילת פרס - עיין גמרא בהמשך), שהיא יותר חמורה, ונטמאים בה גם בגדיו שהוא לבוש בהם באותה שעה (עיין רש"י כאן, ובסוכה ו, א).

19. אלא מכח הטומאה החמורה של האדם שלבשם כשהיה בבית [עיין הערה קודמת].

9. משפט זה, המורה לכאורה על הגהה בנוסח הברייתא על ידי בעלי התלמוד, הוא דבר המצוי בשי"ס, ואפילו ביחס לנוסח המשנה. אולם, לא תמיד ניתן לקבוע בודאות אם כוונת הגמרא להגהה ממש, או רק לפירוש, ומצאנו דיון בין גדולי האחרונים בזה: הגאון מווילנא (דבריו הובאו על ידי בנו, רבי אברהם, בספר "רב פעלים", עמ' 107) סובר שאף כשהגמרא אומרת "חסורי מחסרה והכי קתני" אין היא מתכוונת להגיה את נוסח המשנה אלא הכוונה שהמשנה מתפרשת בדרך זה, כשתוכן ה"הגהה" מרומז בנוסח המשנה כמות שהוא. [מהלך זה הובא כבר (אך נדחה) בספר שארית יוסף (מאחר הקדמונים, ר' יוסף אבן וירגא, ווארשה, תרצ"ט, עמ' 4-5)]. אך רבי יוסף קארו, בפירושו להליכות עולם (שער ב, פרק ב, רף יב ע"א"ב), מפרש את הדברים כפשוטם, שכוונת הגמרא להגהה ממש. והטעם שיש חסרון במשנה, ולא שנה אותה רבי יהודה הנשיא בתקנה, מפני שששת סדרי המשנה המוכרים לנו כיום כוללים כתובם "משנה קדומה" שנמסרה על פה מדור לדור, וכשהיו שונים אותה בעל פה, הנשיא השבחה שישבחו בקצת מן המקומות את מקצת המלים. כשערך רבי יהודה הנשיא את ספר המשנה וקבע את נוסחו, לא רצה לשנות מן הלשון שהיתה שגורה בפי רוב התלמידים, והשאיר אותה כפי שהיא וסמך על המעיין בנוסח המשנה שיבין את החסרון ויגיה מעצמו, [כפי שאכן הוגה על-ידי בעלי הגמרא, בדורות שלאחר מכן]. (עיין גם עיטור סופרים על ספר כריתות ב, ה; יב; תפארת ישראל (בועז), ערבין ד, א).

10. ואין בזה מחלוקת, כי הכל מודים שברכת העיקר פוטרת את הטפל.

11. כי הכל מודים לעולא, האומר בשני מינים שאין ברכותיהם שוות, שאינו כדיון שיפטור את המין השני בברכו על המין הראשון. ומאחר שמברך על כל אחד מהם בנפרד - ביכולתו להקדים איזה מהם שירצה.

12. הגמרא משתמשת בביטוי "בעלמא", להדגיש בכך שהברייתא עוברת כעת לנושא אחר, ואינה עוסקת עוד במקרה הצנון וזית שנדון בתחילתה.

13. מחלוקת רבי יהודה וחכמים שבברייתא היא היא מחלוקתם שבמשנה.

14. סברת דעה זו תבואר בהמשך.

15. עיין דברי דוד.

[הגמרא נוקטת כאן את הלשון "להקדים", ואילו למעלה היא נקטה בלשון "עדיף", כי בכאן הם חולקים על איזה מהמינים יקדים לברך, ולאחר מכן יברך גם על חבירו, מה שאין כן למעלה, שהדיון הוא על איזה מהם עדיף לברך, ויפטור בכך את השני מחובת ברכתו ולא יברך עליו כלל.]

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מא

עץ משפט
גר מצודה

צו א ב מ"י פ"ח מהל'
נרדמו הלי' יג סג
עשין כ טושי"ח א"ח פ'
י"ח"ה סעף א'
צו ב מ"י וסג שס טושי"ח
א"ח"ה סעף ד'
צו ד מ"י פ"י וסג סג
טושי"ח נרדמו הלי' יג
צו ה שס סג
צו ו מ"י פ"ג מהל'
טושי"ח מהל' ח'
ק ז מ"י פ"ה מהלס
מירוח סג
לפון ד'
קא ח מ"י פ"ה מהל'
סג סג סג
קב ט מ"י פ"ו מהל' כלס
סג סג

הגהות חב"ח

(א) גבו' תמין שבעה וכו'
 לית ליה: (ג) שם אחילת
 פרס חנא פת חטין וכו'
 ואוכלה בלפתן: (ג) תרומ'
 ד"ה חבל וכו' דאמילו רבי
 יהודה: (ד) ד"ה גפן וכו'
 היה היוולא יומר:

גליון הש"ס

גמ' כ"ז המוקדם
בפסוק. ע"י טורי און
מגיגה דף י"ג ע"ג ד"ה
ואם הארץ:

תורה אור השלם

(א) אֶרֶץ חֲמָה וְשַׁעֲרָה
וְנָפֹן וְחֶאֱנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ
זֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ:
[רבי'ס ח, ח]

אבר בשאין ברכותיהן שוות. פירש"י כגון גטון וזית ושבו אין כאלן ממלוקת כיון שאין האחד פוטר את הצירו אפי' (א) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מצדך על אחוה שירלה חמלה המצניע לו ואחר כך יבדך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה לשומרים האולל ולא פ' הגמ' מוטב שחמרים שיחד מודה לרבי לראש רבים מחדים ליחד והקשה רש"י ולצריך על הגטון ולפטר את הזית דהא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יאל ומיך דשאני התם שאין ספ' אלא חד מינא וטעיה בעיך ב"פ האדמה אכל הכא כשצריך ב"פ האדמה על הגטון לא פטר את חבירו שהוא ב"פ העץ אפי' בדעבד ואי"ת הא אמרי' לעיל (ק. ג.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת גורא לפי האדמה תשיב טפי משהכל לפי שמוכרת טפי אי"ת גם ב"פ העץ תשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא תשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ

ההלמה כמו שפסוק ב"פ ההלמה
משהכל וכו' נכללות גדולות דר"פ
העץ הקדש לנבי"ס ההלמה דמורכרת
טפי היינו לפי המסקנה דלקמן
דפליגי בשאין ברכומיהן שוות וקו"ל
כר' יהודה אצל להא' ישנה דלמחר'
לא פליגי בשאין ברכומיהן שוות
ללא ממוקם שפסוק דהלכות גדולות
דפסירטנו לעיל: **מיתרבי** היו
צפוני צנן וזית מברך על הצנן
ובר' ופירך אלמא דמברך ב"פ
ההלמה אפילו לפסוק ב"פ העץ
אפילו לגבי זית שהוא משבעת
המינים וכ"ש קליות שהן כמו כן
משבעת המינים דמברך עליהן ב"פ
ההלמה לפסוק את הפסוקים ^(א) לכן
נר"כ להגיה הכי דפסירטנו לעיל
באין ברכומיהן שוות כמו תפוחים
וקליות: **א"ר** ירמיה דהקדים דא"ר
יוסף ובר' פירש"י והר"י לא נקטו ו'
אחיה הא דלמחר ד יוסף כל המוקדם
כר' יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גרים
אלמחר דר' יוסף ובר' ואחיה חלוצים
דרכנו ומייר' שאין חציצין זה מזה
דהא חלוצין בחר מוקדם דהא
בחציצין פשיטא דחציצין קודם דהא
אפי' בשאר מינים לגבי שבעת
המינים אמרי רבנן דמברך על
אחיה שיראה ומילתא דר' יוסף
מילתא בחצי נפשה ולא הניחא
דנכחמך משמע דגרס דלמחר דר'
יוסף ואחיה כר' יהודה דוקא
דקלמחר דר' תפא' ורב המנוח הוו
יחבי בסעודתא וכו' א"ל לא סבר
לה מר להא דר' יוסף דלמחר כל
המוקדם וכו': **במאי** פ"ג
לומר מאי טעמא דר' יהודה דלמחר
שבעת המינים עדיף מר' עדיפות
שייכא בזה אחר שאין יכולין לפסוק
שאר מינים ומשמ' דהעדיפות היו מן
הקדמה: **גפן** כור רביעית כ"ו ובר'
פ"ה א"ס אכל עלין או לונצין כ"ו
דביעית כ"ו חייב אכל א"ס אכל מהו

[illegible]

בשלמא דמ"ד, ונבלות דמרי דזקא ועובלות דממ"י אוקימנא
בנבולי כמרא היינו דהכא קרי לכו נבלות תמרה ונממ"י תנן (ד' מ)
ונבלות סתמא: בשברכותיהו שוות. כגון ימים ותפוחים דמריהו
ש"ה העץ ונא לפטור את שחיהו בנכרה אחת: הדיב עדיף. אחי
סילצה למתניתין את החסדי עליו
שמשמע: אבל בשאין בברכותיהו שוות
ד"ה. אין בנכרה אחת פוטרתן ושז
אין כאל מחלוקת ואע"ג דתנן (נזיל
ד' מ) בירך על פירות האילן ב"פ
האלדמה ולא ה"מ בחד מינא וטעם
בירך עליה ב"פ הלא האילן איננו
בירך עליה ובידך על הגזן לא נפטריה:
האין וז שטם הבמ' מעיקרא קשיא
ליה פשיטא דלא איזטרך למימנא
הדר קשיא הדיב מלי למימנא ועוד
ליה פשיטא הדיב לא לאזשמשמע
עולה ה"א כגון פטור את הארץ השמיני
בירך על פירות האילן ב"פ האלדמה
אלא: שדוה צנון עיקר. ששביעית החמיל

ליקוטי רמב"ם

כל שהוא עיקר ה' (ב) שהוא עיקר ה' העיקר ופוסר את ה' דלית ליה והתניא ה' מחמת צנון בא הוית את הוית לעולם בצצ' פליגי רבי יהודה ור' פליגי וחסורי מחסרא צנון ווית מבדק על ה' בד"א כשהצנון עיקר ד"ה מבדק על זה והחסורי שברכותיו מינין בעלמא שברכותיו אזה מהן שירצה רבי על הוית שהוית מביין אמי ורבי יצחק נפתח בשברכותיהן שוות ה' שבעה ערף ורבנן סבין בשאין ברכותיהן שוות על זה וחזר ומבדק בשאין ברכותיהן שוות למאן דאמר בשברכו שפיר אלא למאן דא' שוות פליגי במאי פליגי דאמר רב יוסף ואי' המוקדם בפסוק זה ה' ארץ חטא ושעורה (א) וית שמן ודבש ופליגי (ב) כל הפסוק כולו לפליגי (ג) הנכנס לבית המיטות וסגדליו ומבעותיו בידיו "היה לבוש כליו וסגד באצבעותיו הוא טמא שישהא בכדי אכילת פת שעורין מיסב וא' רחנן (א) עצם כשעור ובמשא ואינו מוממא רביעית יין לגזיר חאננן שבת רחמן כדתנן (א)

[illegible][illegible]

שִׁישָׁהָ שם האדם הלובש אותם שיעור זמן של **בְּכָדִי אֲכִילָת פֶּרֶס**^[20], של **פֶּת חֲטִין וְלֹא שֶׁל פֶּת שְׁעוּרִין**^[21], הנאכלת כשהוא **מִיֶּסֶב וְאוֹכֵל בְּלִפְתָּן**^[22]. ובכן, המלה "חטה" שבפסוק מלמדת ששיעור הזמן שיששה האדם בבית המנוגע לפני שיטמא אף את בגדיו, נמדד באכילת פת חטה.

"שְׁעָרָה" הוזכרה בפסוק ללמדנו את מה **דִּתְנֵן** - ששנינו במשנה (אהלות ב, ג)^[23]: **עֵצִים בְּשְׁעוּרָה, מִטְמֵא בְּמִנְעָה וּבְמִשְׁאֵה** - חלק מעצם המת, שגודלו כגודל גרעין השעורה, מטמא את האדם (או כל דבר אחר שמקבל טומאה מדין התורה) שנגע בו, או את האדם הנושא

(ואפילו אם לא נגע בו), **וְאִינוּ מִטְמֵא בְּאֵהָל** - אבל אין הוא מטמא את האדם (או כל דבר אחר, כנ"ל) הנמצא אתו מתחת לגג אחד^[24] **"גֶּפֶן"** הוזכר בפסוק ללמדנו את השיעור של **כָּדִי רִבְעִית** הלוג של **יֵין, לְנִזְיֹר** שאכל דברים האסורים לך^[25].

"תֵּאֲנֶה" מוזכרת בפסוק ללמדנו **שֶׁכָּרְוָהָ** - תאנה יבשה, **לְהוֹצִאת שֶׁבֶת** - היא שיעור המאכל שחייבים על הוצאתו מרשות לרשות בשבת^[26].

"רְמוֹן" מוזכר בפסוק ללמדנו **כְּדִתְנֵן** - כפי ששנינו במשנה (כלים יז, א): במקרה של **כָּל כְּלִי בְּעֵלֵי כְּתִים** שניקבו,

הערות

20. הוא חציו של הכבר ששיעורו בו חכמים את העירוב, שכולו מזון שתי סעודות; מכיון שכן, הרי שה"פרס" הוא מזון סעודה אחת (רש"י; עיין לעיל לז, ב, הערה 22).
21. פת חטין נאכלת יותר מהר מפת שעורים (רש"י).
22. האוכל דרך הסיבה אוכל יותר מהר מפני שאינו מסיח את דעתו לדברים אחרים (עיין רש"י, כאן ובעירובין ד, א ובסוכה ו, א). וכן פת עם לפת נאכלת יותר מהר (רש"י, עירובין ד, א).
23. הגמרא אינה מביאה את המשנה בלשונה ממש.
24. [אך המת עצמו, וכן חלק ממנו (במקרים מסויימים), כן מטמא את הנמצא אתו מתחת לגג אחד. להלן רשימה חלקית של חלקי המת המטמאים באהל: עצמות שהן יותר גדולות (דרך משל, הגולגולת, או השדרה, ובתנאי שהן בשלימותן), רובע הקב של עצמות, שנאסף מ"רוב מנין" של הגוף (כלומר, מ-125 מתוך 248 העצמות שבגוף), או מ"רוב בנין" שלו, כגון שתי השוקיים וידך אחת ביחד (עיין אהלות ב, א).
- הדין ש"עצם כשעורה" אינו מטמא באהל נלמד מהלכה למשה מסיני (רש"י; ועיין עוד ברע"ב, אהלות, שם, שמביא מקור לדין זה מן המקרא).
25. ה"ניזיר" הוא האדם שקבל על עצמו בנדר להיות ניזיר. אחד הדברים העיקריים שהניזיר אסור בהם הוא שתיית היין, וכן אכילת כל דבר היוצא מן הגפן, דהיינו: ענבים, חרצנים, זגים, וכו'. (עיין במדבר ו, א"ח).
- בדרך כלל, השיעור לעונש על אכילת מאכלים אסורים הוא "כזית", ועל
26. הכוונה למאכל אדם (עיין משנה, שבת עז, ב). למאכלי בהמה, יש שיעורים אחרים (עיין שם עמוד א').

20. הוא חציו של הכבר ששיעורו בו חכמים את העירוב, שכולו מזון שתי סעודות; מכיון שכן, הרי שה"פרס" הוא מזון סעודה אחת (רש"י; עיין לעיל לז, ב, הערה 22).

21. פת חטין נאכלת יותר מהר מפת שעורים (רש"י).

22. האוכל דרך הסיבה אוכל יותר מהר מפני שאינו מסיח את דעתו לדברים אחרים (עיין רש"י, כאן ובעירובין ד, א ובסוכה ו, א). וכן פת עם לפת נאכלת יותר מהר (רש"י, עירובין ד, א).

23. הגמרא אינה מביאה את המשנה בלשונה ממש.

24. [אך המת עצמו, וכן חלק ממנו (במקרים מסויימים), כן מטמא את הנמצא אתו מתחת לגג אחד. להלן רשימה חלקית של חלקי המת המטמאים באהל: עצמות שהן יותר גדולות (דרך משל, הגולגולת, או השדרה, ובתנאי שהן בשלימותן), רובע הקב של עצמות, שנאסף מ"רוב מנין" של הגוף (כלומר, מ-125 מתוך 248 העצמות שבגוף), או מ"רוב בנין" שלו, כגון שתי השוקיים וידך אחת ביחד (עיין אהלות ב, א).

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מב

עין משפט

נר מצודה

[illegible]

הגהות חב"ח

גמ' ממין שבעה וכו'
 ליה: (ב) שם אכלת
 ס תנא פת חטין וכו'
 כלה בלפתח: (ג) תוס'
 ה אבל וכו' דאפילו רבי
 דה: (ד) ד"ה גפן וכו'
 היה היונא יומח:

י"ז הש"ס

ב"ה המוקדש
למזבח. ע"י טורי אבן
גדול דף י"ב ע"ב ד"ה
ואת הארץ:

מורה אור השלם

אֶרֶץ חָמָה וְשֹׁעֵרָה
בֵּן וְתֹאנָה וְרֵמוֹן אֶרֶץ
זֵית שָׁמֶן וְדִבְשׁ:
(דברים ט, ח)

אבר בשאין ברבותיהן שוות. פירש"י כגון גנון וזית ושזב אין כאן מתקוקם כיון שאין האחד פוטר את חבירו אפי' (ג) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעה המינים אלא מבשר על איזה שירצה מחלה המציב לו ואחר כך יבשר על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה

בשלמא למ"ד תמרי דזקא היינו דהכא קרי
לה נובלות סתמא והתם קרי לה תמרה אלא
ללמ"ד בושלי כמרא ניתני אידי ואידי נובלות
תמרה או אידי ואידי נובלות סתמא קשיא:
הווי לפניו מינין הרבה כו': אמר עולא
במחלוקת בשברכותיהן שוות דרבי יהודה
סבר *מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב
ועדיף אבל ב'בשאין ברכותיהן שוות ד"ה
מברך על זה וחוזר ומברך על זה מיתבי
הווי לפניו צונן מין מברך על הצנן ופוטרי
ספיא ר' יהודה אומר מברך על הוית שהוית
ממין שבעה (ה) לית ליה לר' יהודה הא דתנן
(ו) כל שהוא עיקר ועמו מפלה מברך על
העיקר ופוטרי את המפלה וכי תימא ה"ג
דלית ליה והתניא רבי יהודה אומר אם
ממחת צנן בא הוית מברך על הצנן ופוטרי
את הוית לעולם בצנן עיקר עסקינו וכי
פליגי רבי יהודה ורבנן במילתא אחריתי
פליגי וחסורי מחסרא והכי קתני הווי לפניו
עצונן ווית מברך על הצנן ופוטרי את הוית
מכבוד"א כשהצנן עיקר אבל אין הצנן עיקר
ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה ושני
מינין בעלמא שברכותיהן שוות מברך על זה ושני
דאיה מהן שירצה רבי יהודה אומר מברך
על הוית שהוית ממין שבעה פליגי בה רבי
אמי ורבי יצחק נפחא חד אמר מחלוקת
בשברכותיהן שוות דרבי יהודה סבר מין
שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף אבל
ב'בשאין ברכותיהן שוות דרבי הכל מברך
על זה וחוזר ומברך על זה וחד אמר אף
ב'בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת בשלמא
ללמאן דאמר בשברכותיהן שוות מחלוקת
שפיר אלא למאן דאמר בשאין ברכותיהן
שוות פליגי במאי פליגי א"ר ירמיה להקדים
דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק *כל
המוקדם בפסוק זה מוקדם לכרעה שנאמר
(ח) ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ
זית שמן ודבש ופליגא דרבי חנן דא"ר חנן
כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר חטה דתנן
(ט) הנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו
וסנדליו וטבעותיו בדיו הוא והן ממאין מיד
לבוש כליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו
בבאצבעותיו הוא טמא מיד והן מהורין עד
פת ששירשה בכדי אכילת פרס (י) פת חטין ולא
פת שעורין מיסב ואוכלן בלפתן שעורה
ועצם כשעורה מטמא במגע
ויבטמא ואינו מטמא באהל (יג) גפן כדי
רביעית יין לנויר תאנה כ"גוורת להוצאת
שבת רמון כדתנן *כל כלי בעלי בתים

שעורין

מדי רביעית מים לא מחביא
מי משערין ביין לררד שיעור
קלח קודם שיפול מן הס
(ד) יולא יותר מרביעית :^ו

רביעית יין ורביעית מים ש

יש להדגיש כי המושג "שבת" אינו מוגדר כאן כיום שלם, אלא כיום שלם של שבת. לכן, המושג "שבת" אינו מוגדר כאן כיום שלם, אלא כיום שלם של שבת.

בשלא לא דמיון, נובלות דמיון תמרי דיקא ונובלות דמיון אוקימנא
בנושלי כמרא היינו דהכא קרי לכו נובלות חמרה ובממני תנן (ד' מ)
נובלות סתמא: בשברכותיהן שוות. כגון וימים ותפוחים לזמוריהו
בז"ה העץ וכל לפטור את שמיין בצרכה אחת: חביב עדיף. איהו
שירא דממתיקין ברוח חסדיה עליו
ממעט: אבל בשאין צרכותיהן שוות
ד"ה. אין צרכה אחת פוטרתן ושבו
אין כלן מחלוקת ואמ"ר דהנן (נשל)
דף מ). צירק על פירות האילן ב"פ
האדמה הי"מ כחד מינה וטעם
ובינך עליה ב"פ האדמה כלל אטו
וחית ובינך על האטון לא נפטר חית:
פשיטא לא גרסינן עד מייחיה מהא
שלין ויטעם אמר מעיקרא קשיא
אין פשיטא דלא אטריקן למימרא
והדר קשיא היכי מצי למימרא ועוד
דלא פשיטא היא אי לאו דאשמעינן

ליקוץ רע"י

[illegible]

לאני קורא והוא אל היות וכשהוא לא
שפר. חלי כבר ששערו בו חכמים אל
שמי סעודות וחזיו מוון סעודה אחת
מיבם. דרך הסנה שהיא נאכלת מהר
באח. הלכה למשה סמי
אכל חרשים חזים ולולבין כשישור
ברביעית ין חזר ממה שיש ברביעית
דסמך אבל מידי דקלש לא הוא

מזה בגדים הנכנס טמא מיד דכחיו (ויקרא ד) והבא
שלה אכל ותני כרז וזו כדי אכלה קף על גבי דלרי'
אשרם דבוליה הש"ס על ששעוריה בפרומה בלתי נח
בזוהר שורה בלתי נח ויחד (ויקרא ד) דלרינו דרך
שעורנו באה"י. שזו עלם בלא עז שיהא על שדה
מערב (ספרה שם). בדר ביבית יין בידור. למי
שעברו יין ואין דומה המעשר בזמן חלה ע"י תמי
חולב לזם לענין שבת דמזן שבת (שם) המזין

[illegible][illegible]

למחר לשהיית בית המנוגע על
לשואה כדי מעודה ואף על
כבודי ארילת חגי ככר זו והוא
בנאכלת בעמידה והולך
מתן המח [סוכה שם]. ואינו
רוב מנין אברי אדם. גפן.
לכום מלא יין עד שיא
יביסה וזה שיערו כל

כל בנים ירכם את גזריו ומקומין לה בחרות ביהם
ואכל שיעור סעודה קים להו לרננן הכי ובענין שישקה
ועוריס (סוכה שם) מריבם ו' שהיה לו ברכיהם שיעוריו
לפניהם. ונחלקה מהר (ועוריס שם) עצם שיעורה.
ששעורו או עד שיהא שדרה או לגלולה שלמה או
באנים וזולתו ומהרסין לשעור בדיעות יין שאם
לא תאנה. וישעורו (סוכה שם) בגרוריה. הלא
לגבי כל עד חטא לה בחסות כלום וסבה דת.

עין משפט
גר מצוה

קג א מיי פ"ד מהלכות
שבת ע"ד ע"ד ה' א
סמג לאון פ"ד טו"ע א"ח
פ"ד ח"ב סעיף א'
קד ב מיי פ"ד מהלכות
ברכות ה' יג סמג
ע"ד ח"ב טו"ע א"ח פ'
ר"ח סעיף ד'
קד ב טו"ע א"ח פ'
קד סעיף ב'
קו ד מיי פ"ד מהלכות
ברכות ה' יא סמג
טו"ע א"ח פ' סמג
סעיף א ב'
קו ד טו"ע א"ח פ'
קד סעיף א א'

איתנו לקמיהו תמרי ורמוני. ולא ללפת בהן את הפת דאס כן
הו' להו פת עיקר והן טפלה ותנן (דף מד.) מברך על
העיקר ופותר את הטפלה: **וה** שני ארין. מ"מ היכא דליכא חטה
חית או שעורים ותמרים אע"ג דשין לארץ מכל מקום המוקדם

בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים
לברכה: **הביאו** לפניהם תאנים
וענבים בתוך הסעודה. וכגון שאין
באין ללפת את הפת אלא לקנות
סעודה: **אלא** פת הבאה בכסנין.
לענין ברכה לפניו ואין טעון ברכה
לאחריו רק בורא נפשות רבות מידי
דהו' אלוה ודומן דלמרי לעיל
(דף נ"ב:) בתחלה מברך ב"מ ולבסוף
ולא כלום הואיל ונתנו בהן שקדים
הרבה. ופ"י רש"י אפי' אם אכל מהן
אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא מלא
דלמרי לעיל כל שיש בו מחמשת
המינין נריך ברכה מעין שלש ועוד
אמרי קאמר כסנין לימלא נמי אורח
ודומן ע"כ נריך לפרש דמירי בתוך
הסעודה קודם בהמ"ז דמירי זה
וה"ק חוץ מן הפת הבאה בכסנין
בתוך הסעודה קודם בהמ"ז דלון
טעון ברכה לאחריו דפטר ליה בהמ"ז
אפי' לרז שש משום דהו' דבר מועט
אכל בלא סעודה אף לאחריו נריך
לברך מעין ג' ברכות ולהכי לא נקט
פת אורח ודומן שהרי אפילו בלא
סעודה נמי אין לריסין ברכה מעין ג'
לאחריו: וכן ק"ל כרז שש אלא כרז
הוא לא רץ נחמן דלון הלכה כחיד
נמקום רבים. ה"ג: **ויין** פותר ב"י
מיני משקין. ולכאורה מירי גיין
בלא סעודה דאי בנהי פת מיוקף ליה
דפטר ליה פת דאפי' יין נמי ראה
לומר הספר בסמוך דפטור אי לאו
טעמא דקובע ברכה לעצמו אלא
מירי בלא סעודה ואפי' יין פותר
ולית הלכא כוונתה שהרי מפת
פותרת אין הלכה כמותו אלא כפסק
רב פפא א"כ גס מהא דקאמר יין
פותר וכו' לית הלכא כוונתה:
הלכתא דברים הבאים בתוך
הסעודה מחמת

הסעודה. פ"י הקוטרם ללפת בהן
את הפת אין טעונין ברכה דהו' להו טפלה ולא נהירא דל"כ מתמי'
היא (דף מד.) דמברך על העיקר ופותר את הטפלה ומאי קמ"ל
ועוד קשה דפריך בסמוך יין נמי נפטריה פת ומאי קשה והלא
כששמים היין אינו טפלה לפת ואין במידי דטפל לפת מיידין ואין
לפרש לפירוש הקוטרם יין נפטריה פת כששורה פתו זינני קאמר
דהו' ליה יין טפל דהא לא אשכחן שיערך עליו צענין זה אלא
דחיי מירי בשמים. ועוד קשה מה שפ"י דברים הנאכלים שלא
מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדן וכרוב שאין
ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון יניהו ולא נהירא דלמרי' במתמי' כרוב
כל מעשה קדרה. ודברים הרגילים ללכא לאחר הסעודה פירש"י כמו פירות ואפי' הביא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן טעונים
ברכה בין לפניהם דללא טפלה יניהו ובין לאחריהם דלון ברכה המזון פותרתן דלאו מזון יניהו דהיינו כרז שש דלמרי לעיל הביאו לפניו
חאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם והו' דלא כהלכתא דק"ל כרז נחמן וכרז הו' כדפירשית לעיל.
על כן פ"י ר"י דברים הנאכלים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר
דגים וכל מיני קדרה והביאן בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם אפי' אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת דשין
דמשהו פת מיי קדרה והביאן בתוך הסעודה כגון דברים שאין דרכן ללכא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן
את הפת טעונין ברכה לפנין דשין דלאו משום לפתן אלא אין הפת פותרתן והיינו כר"י וכרז הו' דלמרי דטעונין ברכה לפניהם
ולא לאחריהם: **לאחר** הסעודה גרסי' ומו' לא. ולא גרסי' דברים הנאכלים בתוך ספא. והכי פירושו אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה
פ"י לאחר שמשו את ידיהם מן הפת שזכרנו אין הפת פותרתן כלל והו' כמו שזכרנו בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים ללכא מחמת הסעודה
ובין דברים שאין רגילים ללכא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם ללכא דברים דלעיל קאי ועכשיו אין לנו דין זה דלון מנהג
שלנו למשוך דיינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם בהמ"ז דעתנו לאכול פת כל שעה וק"ל
כפסק דרב פפא: **אי** הכי יין נמי נפטריה פת. דודאי יין מחמת סעודה שמי שהוא שותה כמה פעמים דאי לאו הסעודה לא ישתה
ולפטריה פת משהו שמי יין דגורם ברכה לעצמו פירש"י דבהרבה מקומות הוא נא ומברכין עליו אע"פ שאין לריסין לשחות כגון
בקידוש ובברכת אריוקין ורש"א פ"י משום דנריך לברך על היין בורא פרי הגפן ובתחלה כשהוא צעניס בורא פרי העץ ועל שאר
משקין שהכל נהיה בדבריו ומיהו אומר ר"מ דבשאר משקין כמו מים ושכר הנאכל מחמת הסעודה פת פותרת דאפי' יין הוה פותר אי לאו
דקובע ברכה לעצמו והלא כמתור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהו' כנמלק והא דלא פריך הכא
(ג) מהן משום דין יין אכל מים לא ייזי דלמרי (לש"ה:) הנוהר מן המזון וכו' ופשיטא דלא פטר להו פת דליה כלל ברכה הפת.

שיעורן ברמונים. יקב כמוזיא רמון טהור. בעלי בחים חקים על
לויס. הלכך יקב כמוזיא קטניות מנעו לויס. יקב כמוזיא זית
משמחם לאגחים. יקב כמוזיא אגוז משמחם בו רמונים. אכל של אומן
העומד למכור לא הו' שיעוריה דבסי: שרוב שיעוריה. אכלת חלב

דס מחר ופיגול: דבש. האמור בתורה
הוא דבש תמרים וכוחבת היא
תמרה: זה שני ארין. ארץ זית שמן
ודבש דכתיב בספיה דקרא הפסוק
ארץ ארץ שרוב שיעוריה כותים דבש
ותמרים תשונים (ה) מתאנים ורמונים
שהרמון חמשי לארץ הכמונה בראש
המקרא ודבש שני לארץ הכמונה
בסופו: מאן יהיב דין נגרי דפרזלא.
רגלים של בורא: ונשמעינך. נשמך
ונלך אחרך תמיד: הביאו לפניהם
תאנים וענבים בתוך הסעודה. ולא
ללפת את הפת דל"כ הו' להו טפלה
ואין חולק דכרז שאין טעון ברכה
לא לפניו ולא לאחריו אלא לפעמים
בבא למתק את פיו בתוך הסעודה
בפירות: מברך לפניהם. דלאו טפלה
יניהו: ויא' לאחריהם. דבהמ"ז

פותרתן: בין לפניהם בין לאחריהם.
דלא פטר אלא מידי דשין והכי לא
יזיני: פת הבאה בכסנין. לאחר
אכילה ובהמ"ז היו רגילים להביא
כסנין והן קליות לפי שזיין ללכא
דלמרי' בעלמא (שערינו עו:) הו'
כסני דמעלו לייבא ומביאין עממן פת
שלושה עם חבלין קעין אונלינא
שלנו ויש שפושין אותן דכרז מועט
ואילנות ואוכלין מהן דכרז מועט
ומתוך שנותנים זה חבלין הרבה
ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט לא
הטעויה ברכה מעין ג' מידי דהו'
אפת אורח ודומן דלמרי' בפרקין
(דף נ"ב:) בתחלה בורא מיני מזונות
ולבסוף וכל כלום: פת פותרת.
בין לפניהם בין לאחריהם: דברים
הבאים מחמת הסעודה. ללפת בהן
את הפת: אין טענין ברכה. דהו'
להו טפלה הלכך כל מידי בין מזון
בין פירות שהביאו ללפתן אין בו
ברכה לא לפניו ולא לאחריו: ש"א
מחמת הסעודה בתוך הסעודה. כגון

דייסא וכן כרוב ותרדן שאין
לפתן וזאין לזון ולשבע טעונים ברכה לפניהם דלאו טפלה יניהו
ברכה לפניהם. דלאו טפלה יניהו ואין בכלל לשם דנפטריה בברכה
המוזיא: ויא' לאחריהם. דמיני מזון יניהו וברכת המזון פותרתן: דברים
הרגילים לבא לאחר סעודה. כגון פירות ואפי' הביאו בתוך הסעודה
שלא מחמת לפתן: שיעורין ברכה בין לפניהם. דלאו טפלה יניהו:
בין לאחריהם. דלון ברכה המזון פותרתן דלאו מזון יניהו:
דגורם
טפלה
מיהו
דלון
הוא
פותרתן
כרוב
למרי'
פ"י
הוא
פותרתן
כרוב
למרי'
פ"י
הוא
פותרתן
כרוב
למרי'
פ"י
הוא
פותרתן
כרוב
למרי'

(ה) ג' פ"ד מהלכות
שבת ע"ד ע"ד ה' א
סמג לאון פ"ד טו"ע א"ח
פ"ד ח"ב סעיף א'
קד ב מיי פ"ד מהלכות
ברכות ה' יג סמג
ע"ד ח"ב טו"ע א"ח פ'
ר"ח סעיף ד'
קד ב טו"ע א"ח פ'
קד סעיף ב'
קו ד מיי פ"ד מהלכות
ברכות ה' יא סמג
טו"ע א"ח פ' סמג
סעיף א ב'
קו ד טו"ע א"ח פ'
קד סעיף א א'

הנהגות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה זה שני
וכי' תשובים תרמונים
והרמון כל"ל וחיבת
מתאנים מתאן: (ג) תרבי'
ד"ה א ה"י וכו' כמלק
ובא דלא פריך הכא מין
אלא משום דין:

לענין רש"י

אוב"ד רש"י. פירוש פת
הבאה בכסנין. פת
שלושה עם חבלין.
למנוחות (רש"י דף מד
ע"ה). פת העלוש מן
הביצים (מסופים בלע דף
טו ע"ד ד"ה קמ"ה):

ליקוטי רש"י

שיעורין. נקביוסם וטובה
ה' ברמונים. בעל הפית
קם על כליו וחס יקב
כמוזיא זית מנעו
לאגוזים כחמו מנעו
לרמונים לפיכך חס נשמא
וויקב עינין טהור עד
שיקב כמוזיא רמון והיינו
שיעורין כרמונים אכל כל
אומן העומד למכור טהור
נגק קטן ושיעורין דו'.
דעד שיקב כמוזיא רמון
שם עליו ותקבל
טומאה לפי שבעל ברכות
חס על כליו ושכחא מוזיא
זינים משמחם בו רמונים
אכל כל אומן שיעורין
למכר טהור נגק כל
שהו (סוטה שם). לטבר
מטומאתן אכל פתוח
מכלל חיים עליה ולא
מטביל ליה (שבת קי"ב).
שיעוריה
דבריהם. אכלת חלב דס
והוא ופיגול וטמא ויגילה
ובכמה טמא ובשר המט
להחיל ומגע נצילות
ושיעורין שם. מת ונכילה
ואיפוך חלב ודס ופיגול
והוא וטמא ויגיד הגשה
(סוטה שם). דבש. כל
דבש האמור בתורה דבש
תמרים ומלמרי הסם
(כספרי פ"א מ"ג) אין
מביאין בבורים כי אם מ'
המינין ולא תתמרים
שנהרים ולא חסידות
שעמקין אלאה שפסא
לית למא דתמרים מ'
המינים דהיינו דבש
(שערינו שם). כל מיני
מקרה קריין דבש
ותמרים מיי מקרה הן.
כוחבת. תמרה. בירוס
הבפריים. דלא תבי
כיה אכלה אלא אשר לא
טענה (ויקרא כג) מידי
דמיני דעמיה ומפק
ליה מעמי. מי בתיבי.
כלום תבי בתורה ע"ס
כשעורה וזית המנוגע
בטמין וכן כלום וטובה
שם. לאחר הסעודה.
לומר הרגילים ללכא לאחר
סעודה טעונין ברכה בין
לפניהם ובין לאחריהם
אפי' הביאו בתוך הסעודה
דשין דלאו לפתן אין
הפת פותרתן וכו'.

בְּעֶלְמָא - שיעורים אלו נקבעו ע"פ דעת חכמי ישראל, וסמכו דבריהם מן המקרא הוזה^[7]. אך עיקרו של הפסוק אכן בא לשבח את ארץ ישראל בפירותיה החשובים. מכיון שכן, שפיר ניתן לומר שמנאם הכתוב לפי סדר חשיבותם^[8].

הגמרא מביאה מעשה המסייע להבנה מדוייקת יותר של הוראת רב יוסף:

רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא - היו יושבים בסעודה, **איתו לקמיהו תמרי ורמוני** - והביאו לפניהם תמרים ורמונים. **שקל רב המנונא, בריך אתמרי ברישא** - רב המנונא לקח, וברך על התמרים תחילה^[9]. **אמר ליה רב חסדא: לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף, ואיתימא רבי יצחק** - וכי אין הרב סובר את זה שרב יוסף, ויש אומרים רבי יצחק, אמר: **כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה?** לפי זה, היית צריך לברך על הרמון, שהוא נזכר חמישי בפסוק, ולא על התמר, שהוא השביעי! **אמר ליה רב המנונא:** אכן אני סבור כהוראת רב יוסף; ומכל מקום, ברכת התמר קודמת לברכת הרמון כי זה - התמר - **שני ל"א ארץ** - הוא הפרי השני שנזכר אחרי המלה "ארץ", ואילו זה - הרמון - **חמישי ל"א ארץ** - הוא הפרי החמישי שנזכר אחרי המלה "ארץ"^[10]. לכן, ברכת התמר קודמת לברכת הרמון. כששמע רב חסדא את החידוש הזה, **אמר ליה לרב המנונא**, מתוך הערצה: **מאן יהיב לן** - מי יתן לנו, כלומר, הלואי שהיו לנו^[11], **נגרי דפרזלא** - רגלים מברזל, שאינן מתעייפות לעולם, ו**נשמעינך** - והיינו אז יכולים לשרת אותך וללכת אחריך תמיד^[12].

הגמרא דנה בהלכות הברכות על פירות הנאכלים בתוך הסעודה: **איתמר** - נאמר: מה הדין כשהביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך

שיעורין להטהר מטומאתם, הוא נקב **כנפח רמונים**^[1]. ובקשר למלים **"ארץ-זית שמן"** שכפסוק, **אמר רבי יוסי ברכי חנינא:** בטוי זה מלמד שארץ ישראל היא **ארץ שכל שיעוריהם הם "בזיתים"** - כלומר, כל דין של תורה הצריך לשיעור מסויים - שיעורו הוא כנפח ה"זית".

הגמרא מקשה:

כל שיעוריה סלקא דעתך? - וכי תעלה על דעתך שאכן הכוונה ל"כל שיעוריה"? **והא איבא הנה דאמר!** - והרי קיימים אותם השיעורים הנזכרים למעלה, והלא הם קשורים לפירות אחרים, ולא לזית!

לכן, מתקנת הגמרא מאמר זה:

אלא, אמור כך: **ארץ שרוב שיעוריה הם "בזיתים"**^[2]. **"רבש" תמרים**^[3] המוזכר בפסוק זה מלמד את השיעור הבא: **בכותבת הגסה ביום הכפורים** - כמות של אוכל בנפח של תמרה גדולה הוא השיעור להתחייב עליו משום אכילה ביום הכפורים^[4]. הגמרא רואה צורך להסביר את דעת רב יוסף (או ר' יצחק): **ואידך** - ומה יאמר בעל הדעה האחרת, הלומד מפסוק זה שיש להקדים ברכה על הפרי החשוב יותר מחמת קדימתו בפסוק? הרי מאחר ש"כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר", יוצא שהפסוק משבח את ארץ ישראל על שיש בה פירות שתלויים בהם שיעורים של דיני התורה, ולא על שפירותיה משובחים. מכיון שכן, אין להסיק כלום על דבר ערכו של כל מין ומין מסדר הזכרתם בתורה^[5]! עונה הגמרא:

רב יוסף יאמר: **הני שיעורין ביהדיא מי בתיבי?** - האם שיעורים אלה כתובים בפסוק כמפורש^[6]? **אלא, מדרבנן, וקרא אסמכתא**

הערות

- כלי טמא שאינו ראוי עוד לשימוש, בטל ממנו השם "כלי", וממילא נטהר הוא מטומאתו. בעל הבית [כלומר, אדם המשתמש בכלי לשימוש הפרטי (ולא לשימוש מסחרי)] חס בדרך כלל על ממונו, ואינו משליך כלי שניקב ונפסל משימושו המקורי, כל זמן שהוא ראוי לשימוש אחר. לכן, כלי עץ [עיין תוספות, לעיל, מא, א, ד"ה כלי, ורש"י, שבת צו, א, ד"ה הרי הוא; עיין גם תוספות, עירובין ד, ב, ד"ה כל, ותפארת ישראל, כלים יז, ב] שניקב, ואינו ראוי עוד להחזיק קטניות (כי הן נופלות החוצה דרך הנקב) - בעליו מצניעו לשים בו זיתים, שהם גדולים מן הקטניות. ואם ניקב הכלי בנקב יותר גדול, המאפשר גם לזיתים ליפול ממנו - ישתמש בעל הבית בכלי לשים בו אגוזים. ואם הנקב כל כך גדול עד שהכלי אינו מחזיק אף אגוזים - הוא ישתמש בכלי לשים בו רמונים. לפיכך, כל עוד שלא ניקב הכלי בנקב ש"מוציא רמונים" - הוא עדיין ראוי לשימוש. אבל משניקב כ"מוציא רמונים", אין הוא ראוי עוד לשימוש בכלל - בטל ממנו שם "כלי", והוא נטהר מטומאתו.
- כל זה בנוגע לכלים של בעל הבית. אבל האומן, המייצר כלים למטרות מסחריות, ולא לשימוש הפרטי, משליך כלי משנוקב אפילו בנקב כלשהו, מאחר שנקב כזה עושהו אינו ראוי למכירה. ובכן, אפילו אם נוקב בנקב קטן, הוא נטהר מטומאתו (עיין רש"י, כאן, ובסוכה ו, א).
- השיעור לעונשים עבור אכילת חלב, דם, נותר, פיגול, ורוב המאכלים האסורים שבתורה הוא "כזית". בנוסף לכך, כל דבר הראוי לקבל טומאה נטמא ב"אוהל" ע"י "כזית" מן בשר המת. וכן הנוגע ב"כזית" מן הנכילה, נטמא (עיין רש"י כאן, ובעירובין ד, ב).
- ה"דבש" המוזכר בתורה הוא דבש תמרים (רש"י). [כוונת הגמרא באן היא לתמר עצמו].
- אסור לאכול אף פחות משיעור זה, אך אינו מתחייב בעונש כרת או בהבאת קרבן חטאת, אלא אם כן אכל "ככותבת" או יותר (עיין יומא עג, ב). הטעם ששיעור האכילה ביום הכפורים הוא "ככותבת", ולא "כזית", (כבשאר איסורי האכילה שבתורה), הוא מפני שהתורה הוזהירה על האכילה ביום הכפורים בלשון "עינו" (ויקרא כג, כט). ואין המאכל מיישב את דעת האדם ומוציא אותו מכלל "עינו" בפחות מ"ככותבת" (רש"י, סוכה ו, א, על פי יומא עט, א ופ, ב).
- עיין מא, א, הערה 17.
- כלום מוכירה התורה את הדין התלוי בשיעור הפרי, כמו "עצם בשעורה" וכדומה? (רש"י, סוכה ו, א). ללא ספק, לפי פשוטו לא בא המקרא אלא לשבח את ארץ ישראל בפירותיה המשובחים, ואין בו כל רמז ל"שיעורים של תורה".
- בדרך כלל, הביטוי "מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא" מורה על היות הדין המדובר תקנה שתיקנו חכמים, כאשר הם סומכים דבריהם מן המקרא. אך, ברור

- הדבר ש"שיעורים של תורה" המנויים כאן הם מן התורה. לכן, מוכרחים אנו לפרש שהכוונה כאן ששיעורים אלו קבעו חכמים, אך לא שהם מדרבנן, אלא הם מדין התורה (על אף שהדברים רק נסמכים מן הפסוק, ולא ממש נלמדים ממנו). ועיין גם מסורת הש"ס, המעיר מנוסח הגמרא שבסוגיות המקבילות בעירובין ובסוכה, שהיא "הלכתא גינהו" (במקום "מדרבנן"). כלומר, הרי הם בכלל ההלכות שנמסרו למשה מסיני מפה אל פה לבר, ללא כל מקור מן התורה הכתובה, וסמכותם חכמים מן המקרא.
- עיין מא, א, הערה 17.
- אין לומר שהמלה "כרישא" (בתחילה), מורה על שרב המנונא ברך אחר כך על הרמונים, שהרי ברכות התמרים והרמונים שוות הן, וברכה אחת פוטרת את שניהם. אלא, יתכן ופירוש הדברים שרב המנונא "לקח את התמרים תחילה", והמשתמע מכך שאחרי כן אבל גם את הרמונים. ונמצינו למדים ממעשיו אם כן שראוי לברך על התמר, ולפטור בכך את הרמון מחיוב ברכתו, [עיין גמרא בהמשך], דבר שלא היינו יודעים, אלמלי אבל את התמרים לברך. (עיין דברי נחמיה; ועיין עוד צ"ח). פירוש אחר: המלה "כרישא" חוזרת על רב המנונא, שהוא לקח וברך ראשון לכל המסוכין (רש"י).
- אף על פי שפירות אלו הוגשו כאמצע הסעודה, הם נתחייבו בברכה בפני עצמם, כפי שיבואר בהמשך - עיין הערה 14 (עיין פני יהושע).
- המלה "ארץ" מופיעה בפסוק פעמיים: **"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ודמון ארץ זית שמן ורשב" [תמרים]**. רב המנונא סבור שחשיבות הפרי נקבעת בהתאם לסמיכותו אל המלה "ארץ". לכן, היות והתמר, שבאים ראשון ושני אחרי "ארץ" השניה, חשובים מן התאנה והרמון, למשל, שבאים רביעי וחמישי אחרי "ארץ" הראשונה. (רש"י). משום כך, ברך רב המנונא על התמרים, ולא על הרמונים. [מכל מקום, כותכים תוספות, החטה, שהיא ראשונה אחרי "ארץ" הראשונה, קודמת לזית, שהוא הראשון אחרי "ארץ" השניה; והוא הדין בפירות השניים - השעורה קודמת לדבש.
- נמצינו למדים מכל הנ"ל שכך הוא סדר ברכתיהם של שבעת המינים: (1) חטה, (2) זיתים, (3) שעורה, (4) תמרים, (5) ענבים, (6) תאנים, (7) ורמונים. ועיין צ"ח מא, א, ד"ה שנאמר ארץ, הנושא ונותן כסיבת הדבר, למה נכתבה המלה "ארץ" כאן פעמיים; ועיין עוד יד דוד (בתרא) כאן.]
- "מאן יהיב" הוא תרגומו של לשון התורה "מי יתן" (שמות טו, ג, דברים ה, כו, ועוד) שמוכנו, "הלוא" (עיין תרגום אונקלוס, שם).
- הגמרא משתמשת כאן בפועל "שמע", במובן של שירות או שימוש, כמו במלה התלמודית "שמעיה", כלומר "השמש שלו". המשמש את רבו, מלכד מה שהוא משרתו הוא לומד ממנו ומהנהגותיו כל הזמן.

עין משפט
נר מצוה

ק"א א מ"י פ"ב מהלכות
שבתה פסוק ה' א
סנה לארץ סט טו"ע א"ח
ס"י תרי"ב סוף א'
ק"ב ב מ"י פ"ח מהל'
גריסות ה' יג סנה
ע"ש ס טו"ע א"ח ס'
ק"ה ג טו"ע א"ח ס'
ק"ד סוף א'
ק"ו ד מ"י פ"ד מהלכות
גריסות ה' יא סנה שס
טו"ע א"ח ס' ס' ס' ס'
סוף א' ב'
ק"ו ה טו"ע א"ח ס'
ק"ד סוף א' ז:

אייתו

לפנינו תמרי ורמוני. ולא ללפת בהן את הפת דאס כן
הוה להו פת עיקר והן טפלה וחנן (דף מה) מנצח על
העיקר ופוטרי את הטפלה: **וזה** שני דאריץ. מ"מ היכא דאכלא חטה
וחיט או שעורים ותמרים אע"ג דשזין לארץ מכל מקום המוקדם
בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים
לזכרה: **הביאו** לפניהם תאנים
וענבים בתוך הסעודה. וכגון שאין
בזין ללפת את הפת אלא לקנו
סעודה: **אלא** פת הבאה בכסנין.
דטעון זכרה לפניו ואין טעון זכרה
לאחריו רק כורא נפשות רבות מידי
דהוה אלוה ודומן דאמר לעיל
(דף ב:) נחמלה מנצח במ"מ ולנסוף
ולא כלום הואיל ונחמנו בהן שקדים
הרבה. ופי' רש"י אפי' אם אכל מהן
אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא חדא
דאמר לעיל כל שיש בו מחמשת
המינין לרץ זכרה מעין שלש ועוד
אחרי קאמר כסנין לימלא נמי אורח
ודומן ע"כ לרץ לפש דמיירי בתוך
הסעודה קודם בהמ"ז דמיירי בה
וה"ק חוץ מן הפת הנאה כסנין
בתוך הסעודה קודם בהמ"ז דאין
טעון זכרה לאחר דפטור ליה בהמ"ז
אפי' לרץ שש משום דהוה דבר מועט
אכל בלא סעודה אף לאחריו לרץ
לנצח מעין ג' זכרות ולהכי לא נקט
פת אורח ודומן שהרי אפילו בלא
סעודה נמי אין לרצין זכרה מעין ג'
לאחריו: לא קיבל כרע שש אלא כרע
הוא ורע נחמן דאין הלכה כחיד
במקום רבים. ה"ג: **ויין** פוטר ב'
פיני משקין. ולכאורה מיירי צין
בלא סעודה דאי נהדי פת מיוסף ליה
דפטור ליה פת דאפי' יין נמי ראה
לומר הספר בסמוך דפטור אי לאו
טעמא דקובע זכרה לעלמו אלא
מיירי בלא סעודה ואפי' יין פוטר
ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת
פוטרת אין הלכה כמותו אלא כפסק
רב פפא א"כ גם מהא דקאמר יין
פוטר וכו' לית הלכתא כוותיה:
הלכתא דברים הבאים בתוך
הסעודה מחמת

שיעורן ברמונים. יוקב כמוזיא רמון טהור. בעלי בתים חסידים על
כליהם. הלכך יוקב כמוזיא קטניות מלגיו לזיתים. יוקב כמוזיא זית
משמשת לאגוזים. יוקב כמוזיא אגוז משמשת בו רמונים. אבל של אומן
העומד למכור לא היו שיעורים בהם: שרוב שיעוריה. אכילה חלב
דס נותר ופיגול: דבש. האמור בתורה
הוא דבש תמרים וזיתים. וזית שמן
וממנו: זה שני דאריץ. ארץ זית שמן
ודבש דכתיב בקיפיה דקרא הפסוק
ארץ את הסדר וזמר לעשות זיתים
ותמרים חשובים (ב) מתאנים ורמונים
שהרמון חמשי לארץ הכמונה בראש
המקרא ודבש שני לארץ הכמונה
בסופו: מאן יהיב לן נגרי דפרוזא.
רגלים של כרול: וגשמיני. נשמך
ונלך אחריו תמיד: הביאו לפניהם
תאנים וענבים בתוך הסעודה. ולא
ללפת את הפת דא"כ הוה להו טפלה
ואין חולק דבצר שאין טעון זכרה
לא לפניו ולא לאחריו אלא לפעמים
שנא למתק את פיו בתוך הסעודה
בפירות: מברך לפניהם. דלאו טפלה
נינהו: ואלא פאחריהם. זכמה"ז
פוטרת: בין לפניהם בין פאחריהם.
דלא פטר אלא מידי דזין והכי לא
זיני: פת הבאה בכסנין. לאחר
אכילה ובהמ"ז היו רגלים להביא
כסנין והן קליות לפי שיפין לל
דאמר' בעלמא (עירובין טו:) הני
כסני דמעלו לליכא ומצאין עמהן פת
שנלוש עם חללין כעין אובליא"ש
שלו ויש שעושין אותן כמין פוטר
ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט
ומחון שנותנים בה חללין הרבה
ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט לא
הטעויה זכרה מעין ג' מידי דהוה
אפת אורח ודומן דאמרין בפרקין
(דף לו:) נחמלה כורא מיני מזונות
ולכסוף ואלא כלום: פת פוטר.
צין לפניהם צין לאחריהם: דברים
הבאים מחמת הפעודה. ללפת בהן
את הפת: אין משנין זכרה. דהוה
להו טפלה הלכך כל מידי צין מוון
צין פירות שהביאו ללפתן אין בו
זכרה לא לפניו ולא לאחריו: שני
מחמת הפעודה בתוך הסעודה. כגון
דיסא וכן כרוב ותדנין שאין ללפתן
זכרה לפניהם. דלאו טפלה נינהו ואין
המוזיא: ואלא פאחריהם. דמיני מוון
נינהו וזכרת המוון פוטרין: דברים
הביאין פא' פאחר פועדה. כגון פירות
אפי' הביאין בתוך הסעודה
שלא מחמת לפתן: משנין זכרה בין
לפניהם בין פאחריהם. דאין זכרה
המוון פוטרין דלאו מזוני נינהו:
דגורם

(א) ג' חוץ סנה. וכו' ד"ה
לאלף. (ב) בעירובין וסנה
מסוק הש"ס א"א
הלכתא גיבור. (ג) חולין
ק"א ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה זה שני
חשובים ברמונים
שהרמון כלי' וזית
מתאנים מתקין: (ב) תרומ'
ד"ה אי הכי וכו' נמלך
ובא דלא פריך הכא מיין
אלא משום דין:

לעיו רש"י

אובליא"ש. פירוש פת
הנאה כסנין. פת
שלושה עם חללין.
לחמיות (רש"י דף מב
ע"א). פת העלום מן
הכסנין (ומפסוק דלא
טו ע"ב ד"ה קמ"ל).

ליקוב רש"י

שיעורן. עניניהם. וסנה
(א) ברפובין. בעל הבית
חם על כליו ואם יוקב
כמוזיא זית מלגיו
לאגוזים כלאו מלגיו
לרמונים לפיכך אם נשמא
ויקב עדיין טמא עד
שיקב כמוזיא רמון והיינו
שיעורן ברמונים אלא כל
אומן העומד למכור טהור
בנקב קטן (שיעורין דף
דע) שנקב כמוזיא רמון
שם כליו עליו ומקבל
טומאה לפי שבעל הבית
חם על כליו ושהוא מוזיא
זיתים משמשת בו רמונים
אבל כל אומן שומר
למכור טהור נקב כל
סנהו (סנהו שם). לטור
מטומאין אלא פחות
מכלל חיים עליה ולא
מטיל ליה (שבת דף
רוב שיעוריה
בזיתים. אכילה חלב דס
וטור ופיגול וטמא ונילה
ובהמה טמאה ובשר הממ
לחליל ומגע גנילות
והיינו שם). חם ונילה
ואיסור חלב דס ופיגול
וטור וטמא וזר השם
כל. דבש. כל
דבש האמור בתורה דבש
תמרים ודאמרי הסם
(בטורס פ"א מ"א) אין
מביאין בטורס כ"א ס' מ'
המינין ולא מתמרים
שבהם ולא פירות
שנמקין אלאה פשיטא
ליה למת דממרי מו'
המינין דהיינו דבש
(עירובין שם). כל מיני
מקוקה קריין דבש
ותמרים מיני מקוקה כן.
בכוחבת. תמרה. ביום
הבפורים. דלא כחיו
זיה אכילה אלא אש' לא
טעוה (ויקרא כג) מידי
דמיית דעמה ומפקע
ליה מעינו. מי כתיבי.
כלום כחיו בתורה עלם
כשעורה וזית המנוגע
נחשין וכן כולם (סנהו
שם). פאחר הפעודה.
כלומר הרגילים ללא לאחר
סעודה טעוין זכרה צין
לפניהם וצין לאחריהם
אפי' הביאין בתוך הסעודה
דצין דאין לפתן אין
הסם פוטרין (חולין
דף ק"א).

מלאחריהם^[17] וַיִּזְן פוֹטֵר כָּל מִינֵי מִשְׁקִים - ובדומה לכך, ברכת בורא פרי הגפן וברכת "על הגפן" שמברכים לפני ואחרי שתיית היין, פוטרות את כל מיני המשקים הבאים באמצע מחובת ברכותיהם, הן מלפניהם והן מלאחריהם^[18]. מאחר שהלחם הוא המאכל החשוב ביותר, והיין המשקה החשוב ביותר, הברכות שמברכים עליהם פוטרות את כל שאר המאכלים והמשקים מחיוב ברכותיהם^[19].

הגמרא מביאה את מסקנת ההלכה בנושא הברכה על המאכלים הנאכלים בתוך הסעודה:

אָמַר רַב פֶּפֶא: הַלֵּכְתָּא - הַהִלְכָּה הִיא: דְּבָרִים הַבָּאִים מִחֻמַּת הַסְּעוּדָה - מאכלים הבאים ללפת את הפת, והנאכלים עמה^[20], והם באים בתוך הסעודה, אין טעונים ברכה, לא לפנייהם - לפני אכילתם, ולא לאחרייהם - לאחר אכילתם, מאחר שהם טפלים אל הלחם^[21]. והבאים שלא מחמת הסעודה - שאינם באים ללפת את הפת, ואינם נאכלים עמה, אלא נאכלים בתוך הסעודה לשם מזון ושובע, כגון דייסא, כרוב ותירד^[22], טעונים ברכה לפנייהם, מפני שאינם בכלל הלחם, וגם אינם טפלים אליו, שתפטור אותם ברכת "המוציא", ואין טעונים ברכה לאחרייהם, מפני ש"מזון" הם, וברכת המזון פוטרת אותם. ודברים שרגילים להביאם לאחר הסעודה, כגון

הַסְּעוּדָה של פת^[13]? אָמַר רַב הוֹנָא: הֵם טְעוּנִים בְּרָכָה לִפְנֵיהֶם - לפני אכילתם, מכיון שברכת הלחם אינה פוטרתם מחיוב הברכה שלפניהם ואין הם טעונים ברכה לאחרייהם - לאחר אכילתם, כי ברכת המזון פוטרתם מחיוב הברכה שלאחריהם^[14]. וְכֵן אָמַר גַּם רַב נַחֲמָן: הֵם טְעוּנִים בְּרָכָה לִפְנֵיהֶם, וְאֵין הֵם טְעוּנִים בְּרָכָה לְאַחֲרֵיהֶם. וְרַב שֶׁשֶׁת אָמַר: הֵם טְעוּנִין בְּרָכָה בֵּין לִפְנֵיהֶם, בֵּין לְאַחֲרֵיהֶם^[15]. שְׁאֵין לָךְ דְּבַר שֶׁשְׁעוֹן בְּרָכָה לִפְנֵיו, וְאֵין טְעוֹן בְּרָכָה לְאַחֲרָיו, אֶלָּא פַת הַבָּאָה בְּכִסְנִין בְּלִבָּד^[16]. מכיון שכן, כשם שפירות הנאכלים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם (כפי שסבור אף אתה), כך הם טעונים ברכה אחריהם.

הגמרא מציינת:

וּפְלִיגָא דְרַבִּי חִיָּא - והוראה זו, לפיה פירות הבאים תוך הסעודה טעונים ברכה, (לרב הונא, על כל פנים קודם אכילתם, ולרב ששת, אפילו אחרי כן) חולקת על זו של רבי חייא (שהגמרא מביאה עכשיו). דָּאֻמַּר רַבִּי חִיָּא: בִּרְכַּת הַפֶּת פּוֹטֵרֶת כָּל מִינֵי מִאֲכָל הַבָּאִים תּוֹךְ הַסְּעוּדָה - ואפילו את הפירות - מחיוב ברכתם. כלומר, ברכת המוציא וברכת המזון שמברכים לפני ואחרי אכילת הפת, פוטרות את כל מיני המאכלים הבאים באמצע מחובת ברכותיהם, הן מלפניהם והן

הערות

המחיה"ה לאחריו [אם אמנם אכל בזית מן המאכל תוך כדי אכילת פרס] (עין ביאור הגר"א, שם). בנוסף, מעירים התוספות על דברי רש"י, מדוע לא כלל רב ששת אף את הפת של אורז ושל דוחן ברשימת המאכלים ה"טעונים ברכה לפנייהם, ואין טעונים ברכה לאחרייהם"? לפיכך, התוספות מפרשים את דברי רב ששת לענין פת הבאה בכיסנין הנאכלת בתוך הסעודה, לפני ברכת המזון. והו המאכל היחיד הטעון ברכה לפניו, ולא לאחריו, והסיבה לכך היא שברכת המזון פוטרת אותו. אמנם פת הבאה בכיסנין מחוץ לסעודה אכן טעונה ברכת "על המחיה" אחריה. [ועיין גם רבינו יונה, ששיטתו מורכבת מפירושי רש"י ותוספות ביחוד].

[ראשונים אחרים מסבירים את המונח "פת הבאה בכיסנין" באופן שונה ממה שפירש רש"י. לדעת רבינו חננאל (דבריו הובאו ברבינו יונה), המלה "כיסנין" היא משורש "כיס", והכוונה לעיסה הנלווה בצורת כיסים; כיסים אלו ממלאים בשקדים, דבש, ושאר מיני מתיקה, ואח"כ אופים אותם. נמצא ש"פת הבאה בכיסנין" היא פת הבאה בצורה של כיסים. רב האי גאון (הובא בערוך) מביא את ה"כיסנין" שהוא "כעכין", והוא לחם קשה ויבש (עין תרגום ליהושע ט, ה), ובכך, "פת הבאה בכיסנין" היא פת הבאה כשהיא קשה ויבשה; כלומר, פת הנאפית להיות נאכלת כשהיא קשה ופריכה. [עין גם בביאורו של הרמב"ם, הל' ברכות ג, ט, וט"ז, או"ח קסח, ו].

17. עיין רש"י.

18. רבינו יונה. לפרטי דין זה, עיין משנה ברורה, קעז, ג, וביאור הלכה, שם.

19. עיין תוספות, ד"ה אי הכי.

20. שהפת היא עיקרה של סעודה (עיין רש"י, ובהערה הסמוכה).

21. מכיון שכן, כל המאכלים - גם אלה שהרגילות לאוכלם בתורת מזון, וגם אלה שהרגילות לאוכלם למתק את הפה, או לשם קינוח, דוגמת הפירות - אינם טעונים ברכה כשהם נאכלים ביחד עם הלחם (רש"י). [לפי זה, חלק זה מהוראת רב פפא אינו עומד בסתירה עם הוראותיהם של רב הונא ורב ששת].

לפירושו של רש"י, יוצא לכאורה שחלק זה מהוראת רב פפא אינו מחדש מאומה על הנאמר במשנה שבסוף הפרק (מד, א, והובאה לעיל לה, ב, וז"א, א), לפיה ברכת העיקר פוטרת את הטפלה מחובת ברכתה. מאחר ודבר זה אינו מתקבל על דעת הראשונים (מבמה טעמים, עיין תוספות, ד"ה הלכתא), מציע רבינו יונה ליישב את שיטת רש"י, בדלהלן: המקרה אשר עליו דבר רב פפא הוא בשחיו עומדים באמצע הסעודה, והתחלת קביעות היתה בבשר, או בדברים אחרים כיוצא בו, ובאמצע הסעודה אחרי שהתחילו לאכול מזה, הביאו לפנייהם פירות ללפת בהם את הפת, ואכלו מהם עם הפת, ועכשיו הם אוכלים אותם בלא פת, ועדיין כוונתם לאכול מהם אח"כ עם הפת. רב פפא מלמרו בזה, כי אף על פי שעכשיו הם נאכלים בפני עצמם, מכל מקום, מאחר והובאו הפירות בתחילה ללפת בהם את הפת וגם אחרי זה ימשיכו ללפת בהם את הפת, אכילת פירות אלו בפני עצמם באמצע (לכך נתכוון רב פפא באומרו "בתוך הסעודה") אינה מחייבת בברכות נפרדות. עיין גם באו"ח קעז, א. [ועיין גם את פירושי בעל המאור והרשב"א, שיתכן שאף הם עולים בקנה אחד עם פירוש רש"י. ועיין גם באו"ח קעז, ד].

התוספות והרא"ש מסבירים את דברי רב פפא בדרך אחרת, השונה לגמרי מדרכו של רש"י - עיין להלן הערה 23.

22. רש"י; ועיין עוד בתוספות והרא"ש, שדבריהם מובאים בהערה הבאה.

13. סתם "סעודה" היא ארוחה הנקבעת על הלחם, כלומר, שהמאכל העיקרי שבה הוא הלחם (עיין רש"י, בראשית יח, ה, ומגן אברהם קעז, א). מכיון שכן, הרי שמדובר כאן בארם שכרך כבר את ברכת "המוציא" על הלחם, והוא עתיד גם לכרך את ברכת המזון בסוף סעודתו.

14. פירות אלו אינם באים ללפת את הפת [וכן אינם נאכלים כתורת דבר המזין כשלעצמם], שאם כן, נטפלים הם אל הלחם, ואין הם זקוקים בלל לברכה (עיין בהמשך, הערות 20-21). אלא, כל מטרת הבאתם היא למתק את הפה בתוך הסעודה (רש"י), או לשם קינוח כסופה (תוספות). [הרשב"א סובר שהגמרא עוסקת בפירות שאינם באים ללפת בהם את הפת ממש, אלא לסייע קצת את תאות המאכל, כדי שיתאוה לאכול יותר. אך, אחרים סוברים שפירות הנאכלים לשם כך בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה בלל, עיין מגן אברהם קסח, כב, וקעז, יא].

רב הונא סובר שפירות אלו טעונים ברכה לפנייהם, מכיון שאין הם טפלים אל הלחם. אבל אין הם טעונים ברכה אחריהם, כי ברכת המזון שכסוף הסעודה פוטרת את כל מה שנאכל במשך הסעודה - ואפילו מאכלים שאינם טפלים אל הלחם (עיין רש"י; ועיין עוד רשב"א).

15. רב ששת סבור שברכת המזון פוטרת רק את המאכלים הנאכלים בתורת דבר המזין, ולא את המאכלים - דוגמת פירות אלו - הנאכלים בשביל מתיקותם, או לשם קינוח סעודה (רש"י; עיין מלא הרועים וחדש האביב).

16. מצאנו פירושים שונים בדברי הראשונים בביאור מהותה של "פת הבאה בכיסנין" [עיין בסוף ההערה]. אך הצד השווה שבהם שהוא מין מאפה הנאכל כאכילת ארעי, ובוה שונה הוא מן הלחם, שעליו קובעים את הסעודה (עיין הערה 13, למעלה).

לדעת רש"י, ה"כיסנין" הם "קליות" (גרעיני דגן הקלויים באש). אחרי שגמרו לאכול ולברך את ברכת המזון, היו רגילים לאכול את הקליות, מפני שהם "יפים (כלומר, מועילים) ללב" (עיין עירובין כט, ב). יחד עם הקליות היו מגישים מיני מאפה שנילושו בתבלינים, אגונים ושקדים, והיו אוכלים גם מהם מעט. מיני מאפה אלה נקראו "פת" (כלומר מיני מאפה) הבאה לאחר הסעודה בכיסנין - עם הקליות. והנה, אין ספק שמיני מאפה אלו טעונים ברכת "מזונות" לפנייהם, (מכיון שכבר ברך את ברכת המזון). ומכל מקום, מכיון שיש בהם הרבה תבלינים, אגונים ושקדים, ואוכלים מהם רק מעט, אין הם טעונים אותה ה"ברכה" שמברכים דרך כלל (כלומר, "על המחיה") אחריהם. נמצא ששנים הם בדינם לפת העשויה מאורז או מרוחן, שברכתם "מזונות" קודם אכילתם, ו"לא כלום" אחריהם [לעיל לו, א"ב]. כלומר, אין מברכים לאחריהם "על המחיה", אלא "בורא נפשות" בלבד [עיין לו, א, הערה 20] (עיין רש"י, עם הסברו של רבינו יונה לדבריו).

בדבר מה שכתב רש"י שאין מברכים "על המחיה" על פת הבאה בכיסנין מפני שיש בה הרבה תבלינים, אגונים ושקדים, ואוכלים ממנה רק מעט, האחרונים מוסיפים הסבר, שצירוף שני הדברים הללו מביא לכך שהארם אוכל פחות משיעור כזית תוך פרק זמן של "כדי אכילת פרס" [עיין לו, כ, הערה 29]. מכיון שכן, הרי שאין לו את המחייב לברכת "על המחיה", אלא לברכת "בורא נפשות" לבד (עיין ראש יוסף; ביאור הגר"א, או"ח רח, ט; ועיין עוד בצ"ח).

והנה, התוספות חלקו על עיקר הנחת רש"י, לפיה אין לברך "על המחיה" על מאכל שכמות הדגן שבו עומדת על פחות משיעור כזית דגן ש"נאכל תוך פרק זמן של "כדי אכילת פרס". לדעתם, כשם שמעט הדגן שבו מהווה סיבה לחייבו בברכת "מזונות" קודם אכילתו, [לעיל, לו, א"ב], כך הוא מהווה סיבה לחייבו בברכת "על

הבאים מחמת הסעודה, בתוך הסעודה, אינם טעונים ברכה, לא לפניהם ולא לאחריהם^[24]? אמר להם בן זומא: הואיל ופת פוטרתן – מפני שברכת הלחם פוטרת אותם. אמרו לו^[25]: אי הכי – אם כן, יין נמי נפטר בה פת – מן הראוי שברכת הלחם תפטור אף את היין הבא מחמת הסעודה, בתוך הסעודה, מחובת ברכתו^[26]. והרי כולנו יודעים שמברכים על היין בכגון זה! השיב להם בן זומא: שאני יין – היין שונה משאר הדברים,

פירות, שבאים לשם קינוח, טעונים ברכה אפילו כשאוכלם בתוך הסעודה (בעצמם, בלא הלחם). בין לפניהם, מפני שאין הם טפלים אל הלחם, בין לאחריהם, מפני שאין הם "מוזון", שתפטור אותם ברכת המזון^[23].

הגמרא מביאה ברייתא השייכת לענינו:

שאלו תלמידיו את בן זומא: מפני מה אמרו חכמים: דברים

הערות

23. דש"י. [ונמצינו למדים לפי זה שדעת רב פפא לפסוק את ההלכה כרב ששת במחלוקתו עם רב הונא ורב נחמן.]
התוספות והרא"ש (ו, כו) מפרשים את דברי רב פפא בדרך אחרת, ודעתם התקבלה להלכה כשלחן ערוך (או"ח קעז, א"ב), והיא כך:

(א) "דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה" הם מאכלים שרגילים לאוכלם עם הלחם (שהוא עיקרו של סעודה) בתוך הסעודה, והם נאכלים לשם מזון, דוגמת הבשר, הדגים, ותבשילים אחרים מעין זה. מאכלים אלה, המהווים חלק עיקרי מן הסעודה, נפטרים מברכותיהם על ידי ברכות הלחם כשאוכלם בסעודה, אפילו כשהם עצמם נאכלים בנפרד, ללא הלחם.
(ב) דברים הבאים "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה", הם מאכלים שאינם נאכלים למזון, דוגמת התאנים והענבים. אפילו כשאוכלים את המאכלים האלו בתוך הסעודה, אין הם נחשבים חלק עיקרי של הסעודה, ולכן אין ברכת "המוציא" פוטרם. אפילו כן, אין הוא מברך אחריהם, כי ברכת המזון פוטרת את כל המאכלים הנאכלים בתוך הסעודה, מחייב ברכתם אחריהם. [נמצא שדעת התוספות היא שרב פפא פוסק כדעת רב הונא ורב נחמן במחלוקתם עם רב ששת.]

24. ראה למעלה, הערות 20 ו-23.

25. עיין רי"ף וראשונים אחרים, שמוכח מדבריהם שזהו המשך לשון הברייתא. (ואף על פי שחלק זה הוא בלשון ארמית – דבר שאינו שכיח כלל בברייתות, שכן כמעט תמיד מנוסחות הן בלשון הקדש).

26. כשם שברכת הלחם פוטרת את שאר המאכלים שנאכלים עמה מחובת בברותיהם, הוא הדין והוא הטעם שתפטור גם את היין ששותים בתוך הסעודה, שהרי אף הוא טפל אל הלחם.

רש"י הסביר למעלה, ש"דברים הבאים מחמת הסעודה" הם המאכלים הנאכלים ללפת את הפת, ונאכלים ביחד עמה. לפי זה, מוכרחים אנו לומר שמקרה היין שהוכירו תלמידי בן זומא הוא בדומה לכך – כלומר, ששרה פתו ביין (מהרי"ל, מובא במג"א קסח, ל). אבל התוספות (רי"ה הלכתא) סבורים שבכגון זה פשוט הדבר שאין היין טעון ברכה בפני עצמה, וכבן, לא יתכן שלכך התכוונו התלמידים. רבינו יונה (בתוך היישוב שכתב לשיטת רש"י – ראה למעלה, הערה 21) מסביר שהתלמידים התכוונו ליין שהובא בעיקרו של דבר לצורך הסעודה [כלומר, ששותהו בכדי להקל על עיכול הלחם], ועכשיו הוא בא לשותותו בפני עצמו. היה ידוע ומפורסם שמברכים על היין קודם לשתייתו במקרה הזה, וכזה הוא ששאלו התלמידים מדוע נשתנה דין היין מדיני שאר המאכלים שנאכלים בדרך זה.

(ג) "לאחר הסעודה", פירשו, אותם המאכלים הנאכלים "אחר הסעודה", פשוטו כמשמעו (וזה בניגוד להסברו של רש"י, שהכוונה למאכלים שרגילים להביאם בגמר הסעודה). בזמן התלמוד, הרגילות היתה שלאחר שהסתיימה הסעודה, היו מושכים את ידיהם מן הפת, ומוציאים פירות ויין. מאחר שכבר הסתיימה הסעודה, המאכלים הנאכלים אז אינם נחשבים כלל בחלק מן הסעודה, ולפיכך הם טעונים ברכות בפני עצמם, לפני ואחרי אבילתם. [ומצאנו דעות בין

משמיה דשמואל - והרי כבודו, כלומר, אתה רב יהודה, אמרת בשם שמואל: **לחמניות** - מין פת הבאה בכיסנין^[10], **מערבין בהן** עירובי חצרות אף שעירובי חצירות טעונים לחם^[11], ו**מברכין עליהן ברכת "המוציא"**, כשם שמברכים על לחם רגיל. ואם כן לכאורה כך הוא הדין בכל הסוגים של פת הבאה בכיסנין, שנחשבים הם כלחם לברך עליהם את ברכות הלחם. השיב להם רב יהודה: **שאני היתם** - שונה הדבר שם, בלחמניות, כי שמואל עוסק שם רק במקרה **דקבע סעודתיה עליהו** - שקבע האדם את סעודתו על הלחמניות, ואכל מהם אכילה מרובה בכמות שאחרים רגילים לקבוע עליה את סעודתם^[12], **אכל היכא דלא קבע סעודתיה עליהו** - אבל במקרה שלא קבע עליהם את סעודתו, כמו כאן בסעודת הנישואין, אין מברכים עליהם "המוציא", אלא "מוזנות".

הגמרא עוסקת בהגדרת סיום סעודה^[13]:

רב פפא איקלע לבי - הודמן לביתו של רב הונא בריה דרב נתן, בתר דגמר סעודתיהו - לאחר שגמרו לאכול את סעודתם, **איתו לקמיהו מדי למיכל** - הביאו לפניהם מאכל. **שקל - נטל רב פפא את המאכל, וקא אכיל - והיה אוכל אותו. אמרו לו לרב פפא: לא סבר לה מר** - האין כבודו סובר כפי פסק ההלכה האומר, שאם גמר האדם את סעודתו, **אסור מלאכול עד שיברך ברכת המזון על הסעודה שכבר אכל, ויחזור ויברך ברכה ראשונה על המאכל החדש שבא לפניו. כי מכיון שגמר את סעודתו, והתכוון שלא יאכל עוד, הסיח את דעתו מברכת "המוציא" שבירך לפני הסעודה, ומסעודה עצמה^[14]. אמר להו - להם, רב פפא: אין אתם אומרים את פסק ההלכה כלשוננו. אלא כך למדוני רבותי: סלק [אסור מלאכול], אתמר - הוא הלשון שנאמר בו פסק ההלכה. סילוק זה שהוא הסרת הלחם וכל האוכל מעל השולחן, מציין את סיום הסעודה, ואוסר על האדם לאכול עוד^[15]. אבל, כוונה בלבד להפסיק מלאכול עוד, אינה מציינת את סיום הסעודה, ואם יתחרט האדם ויחליט להמשיך לאכול, תיחשב אכילתו המשך סעודתו הראשונה.**

הגמרא מספרת מעשה:

רבא^[16] ורבי ירמיה איקלעו לבי ריש גלותא - הודמנו לבית ראש

משום דגורם ברכה לעצמו, כלומר, בכמה מקרים מברכים על היין אף שאין רוצים לשותו, כמו בקידוש, הבדלה, וברכת חתנים^[1].

הגמרא מביאה מעשה בענין "פת הבאה בכיסנין"^[2]:

רב הונא אכל פעם תליסר ריפתיה בני תלתא תלתא בקבא - שלש עשרה ככרות של "פת הבאה בכיסנין", שבכל שלשה לחמים היה נפח של קב^[3], ולא בריך - ולא ברך ברכת המזון לאחר אכילתם. אף שפת הבאה בכיסנין היא מין פת, מכל מקום לא תיקנו לה חכמים ברכת המוציא או ברכת המזון, מפני שרגילים לאוכלה באכילת עראי בלבד, ולא לקבוע עליה סעודה^[4]. לכן, בירך רב הונא ברכת "מוזנות" לפנייהם, ו"בורא נפשות" לאחריהם^[5]. אמר ליה רב נחמן לרב הונא: עדי פפא - הלא אלה נאכלו בכמות גדולה להשביע את רעבונך, ולא הקילו חכמים באכילה מרובה כזו של פת הבאה בכיסנין. אלא, אמר רב נחמן^[6], ברכת פת הבאה בכיסנין נקבעת לפי הדין דלהלן: **כל שאחרים קובעים עליו סעודה, צריך לברך עליו את ברכות הלחם^[7].**

הגמרא מביאה עוד מעשה בענין "פת הבאה בכיסנין":

רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא - רב יהודה היה עסוק בהכנות נישואי בנו עם בתו של רב יהודה בר חביבא. איתו לקמיהו - הביאו לפני האורחים פת הבאה בכיסנין. כי אתא - כשבא רב יהודה, שמעניהו דקא מברכי המוציא - שמע אותם מברכים על הפת הבאה בכיסנין ברכת "המוציא". אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא - מה הן קולות ה"ציצי" שאני שומע^[8]? דילמא - שמא, ברכת "המוציא לחם מן הארץ", קא מברכיתו - אתם מברכים? והרי הברכה על פת הבאה בכיסנין היא "מוזנות" אמרי ליה: אין - אמרו לו: אכן, אנו מברכים ברכת "המוציא", דתניא - שהרי שנינו בברייתא: **רבי מונא אמר משום רבי יהודה^[9]: פת הבאה בכיסנין, מברכין עליה "המוציא". ואמר שמואל: **הלכה ברכי מונא. אמר להו רב יהודה גירסה זו שהזכרתם מוטעית היא, הגירסה האמיתית היא: "אין הלכה ברכי מונא", אתמר - כך נפסקה הלכה זו על ידי שמואל. ואם כן ברכת פת הבאה בכיסנין היא "מוזנות". אמרי ליה - אמרו לו לרב יהודה: והא מר הוא דאמר****

הערות

- דש"י כאן, ולעיל מ, ב הערה 2. [ובכן, תיקנו חכמים לברך על היין על כל פנים, אף בשאין שותים אותו כמשקה [ליהנות ממנו], כיון שהברכה נתקנה עליו לא רק על הגאה שתיית היין, אלא נתקנה גם בתורת שבח על היין. וכן, לגבי היין הבא בתוך הסעודה, אף שברכת "המוציא" היתה דאווה לפטור את ברכת היין מצד היותו משקה, מכל מקום אינה פוטרת את החיוב המיוחד לברך על היין מצד חשיבות היותו יין. לכן, טעון היין בדכה בפני עצמה]. עיין גם תוספות וריטב"א.
- הענין של "פת הבאה בכיסנין" הובא בדרך אגב, לעיל מא, ב.
- ה"קב" הוא נפח של 24 ביצים. יוצא שכל ככר של הפת הבאה בכיסנין שאכל רב הונא היה בשיעור של 8 ביצים, וסך הכל, שיעור של 104 ביצים ל-13 הככרות! [אך, תוספות לעיל (ב, א, ד"ה תליסר), מעירים שדגילה הגמרא לנקוט את המספר 13 כגזמא].
- עיין מא, ב, הערה 16.
- כן הוא לפי דעת רש"י, שהסברנו לעיל מא, ב, הערה 16. (עיין פני יהושע).
- ר"ף; ועיין רשב"א שפירש באופן אחר.
- רב נחמן סובר שמאחר שהסיבה שלא תיקנו חכמים את ברכות הלחם לפת הבאה בכיסנין, היא רק מפני שאין רגילים לקבוע עליה סעודה, ממילא מי שאוכל ממנה אכילה מרובה, הנחשבת קביעות סעודה לרוב בני אדם [לפרטים, עיין מ"ב קסח, כד], צריך לברך עליה כמו על הלחם. ורב הונא שאכל כמות גדולה מפת הבאה בכיסנין, היה צריך לברך ברכת המזון לאחר אכילתם [ו"המוציא" לפני אכילתם]. אף אם הוא עצמו לא קבע עליה סעודה (עיין רש"י; עיין דא"ש ו, ל, ואו"ח קסח, ו).
- "ציצי" הוא חיקוי של ההברה הסופית של המלה "המוציא", בשחיה נשמעת מפי אנשים רבים המברכים יחדו.
- רבי יהודה, התנא, חי בשלשה דורות לפני רב יהודה, האמורא, הנוכח כאן במעשה זה. [רב יהודה היה תלמידו של רב, שהיה תלמידו של רבי, שהיה תלמידו

הערות

- של רבי יהודה].
- [רש"י מתרגם כאן את המלה "לחמניות" ללע"ז כ"אובליאש", כשם שתירגם על פת הבאה בכיסנין, לעיל מא, ב, ד"ה פת הבאה בכיסנין. אך, עיין תוספות, ורא"ש ו, ל, ואו"ח קסח, ח].
- ראה למעלה לט, ב, הערה 29.
- ראה למעלה, הערה 7, ורבינו חננאל; עיין גם שלמה משנתו.
- ראה להלן ובהערה הבאה לענין ההלכות היוצאות מהגדרה זו.
- רש"י.
- יש להסביר את החובה לברך ברכת המזון, באחד משני אופנים: יש מפרשים שהסיח הדעת מן הסעודה נחשב כאילו קיבל על עצמו לברך ברכת המזון. לכן, חייב הוא לעשות כן ללא דחוי. (עיין רשב"א, לקמן, ד"ה ולית, וראש יוסף; עיין עוד פירוש הרשב"ץ). או אפשר לפרש שכונת רש"י לומר שכשם שאסור להפסיק בין הברכה ובין המעשה שמברכים עליו [עיין מ, א, הערה 1], הוא הדין שאסור להפסיק בין המעשה [דהיינו, האכילה] ובין הברכה הבאה לאחריו. (עיין רא"ש, חולין ו, ה).
- אך, רש"י, בחולין פו, ב, ד"ה כיון דאמר הב ליברך, מסביר שכאשר אמרה הגמרא, "אסור מלאכול", הכוונה היתה רק לומר שאין לו לאכול עד שיחזור ויברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול. כי מאחר שהסתיימה סעודתו, אין המשך אכילתו נפטר בברכת "המוציא" שבירך בתחילת הסעודה; אבל אינו חייב לכרך עכשיו ברכת המזון, לפני שימשיך באכילתו. (עיין עוד תוספות כאן, ד"ה רבי זירא, ותוספות ורא"ש, חולין, שם).
- רש"י. פירוש אחר: "סילוק" כאן, הוא סילוק השלחן הקטן, שממנו אכל האדם. בזמן התלמוד נהגו שכל אחד מן המסובים אכל משלחן קטן שהונח לפניו עם האוכל. וקודם שברכו ברכת המזון נהגו לסלק שלחנות אלה (עיין תוספות, ורא"ש ו, לא).
- יש גורסים כאן, "רבה".

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מב.

עין משפט
נר מצוה

א ב מ נ ס"ג מהל'
ברכות הל' ט סמג
מ נוש"ע או"ח סי'
קסח סעיף ו ז:
ג ד שס סעיף ו וסעיף
ס:

מ"ד מהלכות
דרכות הלכה ז סמג שם
ע אר"ח סימן קעט
סעיף 3:

ו' מ"י פ"ג מהל'
מעשה קרצנות הלכה
יב:

זו מ"י פ"ו מהל'
חפלה הל' י' עוש"ע
מ"י הי"א מעיף א':

ה' קנ"ו ספיקי נל
חז מ"י פ"ו מהל'
ברכות הל' כ סמג
ת תוס' לנ"ח חז

כאן נראה שיש חז"ל
סעיף א' ובס"ד קטו:
פ' מ"ד מהל'

י טור או"ת סימן קעד:

קשו:
ב' מ"י ס"א מהל'
ברכות הלכה י"ב סמג

וּשְׁמֵהּ אֲחִי קָמוּ
יָא וְסִימָן רַג סַעִיף א:

דב נסים נאמן

תציפות הן תכף
לסמיכה שחיתה.
ודור קרין ישראל כפ'
הן קרין אמר תכף
הן שחיתה רחביכ
(א) וסמך ושחט.
לשחית ידים ברכה
[מגן] (תלמים קלד)
רכס קדש וברכו וא
וכפ לגאולה חפלה
יך (שם י) יהיו
אמרי פ מה כתיב
הן ענן ה' ביום צרה
דפ"ג דשחיטת
לם (לג) אמרי
לסמיכה שחיתה
דאורייתא:

לִיכְנֹמֵי רַעֲמִי"י

[illegible][illegible]

משקין הצאין מחמת הסעודה
שצאין בשביל הפה לשרוע המאכל
וגם א"א לא תכלה בלא שמה והלך
וגם פוטרין חוץ מן הצאין בדקאמא
גמרא טעמא ואלהי טעמא ימא
שזאו מברכס בפסח על החורח
על אכלת מרור לבד שהעולם
מקשים אחי אין מברכין גמי ב"פ
ההלחמה וב"פ ההלחמה דשאר ירקות
לזיו פוטר בדקאמא תחם כין
לזיוה העור והלל אסך דעמיה אלא
ודאי טעמא היו כיון דרחמנא
קצביה חובה דכחיב על מזוז
ומורורס יכלוהו היו כנו דברס
העור גילין לבא מחמת הסעודה דפט
פוטרתן: **לחמניות.** פרש"י
לחמניות ואלה נהירו דל"כ חטיו

לֹא קָבַע נָמִי (ג) לְבָרֶךְ הַמּוֹיָאֵל שֶׁהִיא הָיְתָה לָהֶם גְּמוּלָה שֶׁהִיא כֹּסֶף עֵסֶק וְנִזְנָה לִפְרֵשׁ דְּהִינּוּ מִלִּישׁ מִיָּהוּ כִּי קָבַע כְּעוֹדֵמֶה עֲלֵיהֶם מִבְּרַךְ עָלָיו הַמּוֹיָאֵל כִּמוֹ צְפוּרִים מִיָּהוּ רַבִּי שֶׁשֶּׁמֶן פִּירֵשׁ דִּיאָן לְבָרֶךְ עָלָיו הַמּוֹיָאֵל דִּיבּוֹ כִּמוֹ דִּיאָן: **סֵלֶק** אַתְמָר. שֶׁשֶּׁמֶשׁ עֲדָרְכָּה (ה) **סֵלֶק** הַמִּבְּרַךְ קוֹדֵם בְּהֵמָּה (ו) וְלֹאֲחֵרֶה קֶשֶׁה לְמַהֲגָה שֶׁשֶּׁלּוֹ שֶׁאֵין מִקְפִּידִים שָׁלָה לְסֵלֶק הֵלֵתֶם קוֹדֵם (ז) וְשִׁמָּה בִּימִיָּה נָמִי לֹא הָיוּ מִסְלָקִין הַשְּׁלֹמֹן מִקְמֵי הַמִּבְּרַךְ כִּי אֵם מִלְּמֵה שֶׁאֵר הַמְסוּבִין לִפִּי שֶׁלְּמִנּוֹת קָטְנִים וְכֵן אֶחָד לְעַלְמֵי עֲזָמוֹ אוֹכֵל עַל שִׁלְתּוֹ אֵל אֵין מִסְלָקִין שֶׁרְגִילִים לְאֹכֵל כֹּלּוֹ עַל שֶׁלֹּא אֶחָד אֵין נָהֵל לְסֵלֶק הַשְּׁלֹמֹן עַל שֶׁלֹּא אֶחָד אֵין נָהֵל מִן הַמּוֹיָאֵל: **רַבִּי יוֹרָא** דִּאֲמַר (ח) לִפִּי מַה שֶּׁמִּפְרֵשִׁים הָעוֹלָם הֵב לָן וְנִבְרַךְ אֲסוּר לְמַשְׁחֵי בְּנֵי־לֵוִי בְּרַכָּה שֶׁלִּפְנֵי אֲמָאִי לֹא אֵכֵל לְבָרֶךְ עֲלֵיהֶם וְלִיכּוֹל וְשִׁמָּה הִיא בְּרַכָּה שֶׁהִיא בּוֹ פֶת וְהִיא זֶרֶךְ בְּרַכָּה הַמּוֹיָאֵל וְנָטִי וְטוֹרֵה הִיא לְעֵשׂוֹת כָּל כֵּן: **אַתְכָּא** דְּרִישׁ מִלִּישׁוֹת סַבְבִּין: מִי שֶׁשָּׂכַח לְאֹכֵל הַיִּסְקוּמָן וְאִמְרָה לָן וְנִבְרַךְ אֵין הֵיכֵם הַדְעָה דִּלָּן אֲתֵכָא דְרַחֲמֵנָא לְמַשְׁחֵי אֲסוּרִים בּוֹלֵן הִינּוּ דּוּקָא (י) וְכִי אֲתֵכָרִים בּוֹלֵן אֵין אֲתֵכָא לֹא אִזְרָה (יב) וְכִי אֲתֵכָרִים בּוֹלֵן הִינּוּ כִּי אֲתֵכָא וְהִיבִי

יש ג' גזרות פשוטות. ושברגל לאכול
אם יתן להם צעה"ב יותר וגדלה
יום ברבדה. והלך כיון שנטל דיו
לה" **ברך** ע"ה הפת פתור את
ופא' ^(ט) דברים הנאים לאחר סעודה
מ"ל בדקך על הפרפרה דליא פטר
המברכין עליה חורא מני מזונות
וקן משמע גמרא דחשיב פרפרה
גדל דבין. ואטו אין לנו הסבה אלא
אלא ישיבה שלנו היא קביעות לנו
שלקן אחד ושכטו אוכלין יחד היינו
המ"ו כעובדא דחלמדי דרב דברכמ
גדך לעלמנו וא"מ מאי שגא דבמוגמר
ושחיה איניו בנאה אלא ליה אחר זה:
ואע"פ

דגורם ברכה לעצמו רב הונא אכל ^א תליסר דיפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך ^א רב נחמן עדי כפנא אלא ^א כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך רב יהודה היה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא אייתו לקמיהו פת הבאה בכסנין כי איתא שמעינהו דקא מברכי המוציא אמר להו מאי ציצי דקא שמענא דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו אמרי ליה אין דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא ואמר שמואל הלכה כרבי מונא אמר להו ^א אין הלכה כרבי מונא אתמר אמרי ליה והא במה הוא דאמר משמיה דשמואל ^א לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא שאני התם ^א דקבע סעודתיה עלייהו אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו לא רב פפא איקלע ^א רבי רב הונא בריה דרב נתן בתר דגמרי סעודתיהו אייתו לקמיהו מידי דלמיכל שקל רב פפא וקא אכיל אמרי ליה לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול אמר להו סלק אתמר ^א רבא ורבי זירא איקלעו ^א לבי ריש גלותא לבתר דסליקו תכא מקמיהו שדרו להו ^א ריסתנא מבי ריש גלותא ^א רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל ^א לא סבר לה אמר סלק אסור מלאכול ^א לאנן אתכא דריש גלותא סמכינן אמר רב הרגיל בשמן שמן מעכבו אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן כגון אנן דרגילין במשחא משחא מעכבא לן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא ^א אלא כי הא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב ^א שלש תכיפות הן ^א תכף לסמיכה שחיטת ^א תכף לגאולה תפלה ^א תכף לנשילת ידים ברכה אמר אביי אף אנו נאמר תכף לתלמודי חכמים ברכה שנאמר ^א ויברכה ה' בגללך איבעית אימא מזהבא שנאמר ^א ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף מתני' ^א ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון ברך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת כשיא אף לא מעשה קדרה ^א היו ^א יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן

גורם ברבה לַעֲצוּמוֹ. בַּכֹּהֵן מְקוּמוֹת הוּא בֹא וּמַזְכִּירֵן עֲלָיו וְאֵעִ"פ
 וְשֶׁלֹּא הָיוּ לְיָדֵים לְשִׁמְיוֹ: רַב הוּנָא אָבֵל תַּלְמוֹד רִישׁוֹ. מִסֵּת הַבִּשּׁוּל
 נִכְסְתֵין וְלֹא בִּיזָךְ אֲחֵרָיו: אֲמַר רַב נַחֲמָן עֲדִי כִפְנָא. גְּרָסִי: עֲדִי. אֲלֹ.
 בְּלוּמַר אֲלֹ לְרַעְיוֹן נִגְלָו וְאִשְׁלֵה מְרוּבָה חַו לֹא נִפְטַרְתָּ מַזְכֵּרָה אֲלֹ

כל שאחרים קובעין אצלנו בך
עשנו בהמ"ו כך פירש רב האי.
וברמיתו פירשו תלמידי ריפמי מפת
שכלנו ולא בירך אחריו משום דלא
שבע עובד וקרא כתיב (דברים ה) ואכלת
שבעת עובדך וכן פ"ה ר' יהודה
הג"ה ואינו י"ל דלית ליה לרב הונא
ההוה הממירו על עמלן עד כות ועד
בציה (גמ' דף כ:) ודלא כר"מ ודלא
כר' יהודה (למן דף מע:): א"המיות.

וְיִזְכְּרוּ לִי בְּלִילָיִם: אָמֵן מְלֵאכֵי
 עַד שִׁבְרָה בְּהַמִּיז יוֹחֵד וּבִכְרָה עַל
 בָּצָה לִפְנֵי דִמְיוֹ דְּגִמְרָה אֶסֶף דַּעֲמִי
 וְנִזְכְּרָה רִאשׁוֹנָה וּמַסְעוּדָתֶיהָ: בְּלִילָה
 אֶסֶף הַלֵּחֶם וְכָל הָאוֹכֵל
 וְעַל הַשֶּׁלֶתן עֲדִין לֹא בָּרַב אָמֵן
 אֶלּוּל: יִרְמְיָהוּ. אֲמִנְיָסְעוּשִׁיזִין:
 אֲתֵבָה דְּרִישׁ גִּזְזָתָא מִבְּבִינִן. וְלִין
 מִלּוֹקֻתָּהּ סְלוֹק שְׁדַעְתָּהּ אֶסֶף יֵשָׁא
 מִתְּשִׁיבָתָא מִתָּהּ מִיּוֹ אֲלִיט נֶאֱכַל: הֲרֵגִי
 מִשְׁמֵן. לְמַשׁוֹת דִּיּוֹ אַחֵר אֲלִילָה:
 מִשְׁמֵן מַעֲבָד. לַעֲנִין בְּרַכָּה שְׁאִפִּיו
 וְסֻלֵּק וְלֹא מִשַּׁח דִּיּוֹ עַדִּין
 עוֹדָה וְאוֹכֵל כִּימָת וְאוֹכֵל בְּלֵיל בְּרַכָּה:
 הֲלֵכְתָּהּ כִּבְלָה הִי שְׂמַתְתָּהּ.
 וְזוֹ סוּם סְעוּדָה מְלִי לֹא בְּגִמְרָה וְלֹא

[illegible]

(6) עמי חייב קלג: ד'ה
עליהם ועי' רש"י וחס'
שבת קטז. ד'ה חילוסר;
(7) ברדה: ח' נפי חל'
ולקמן דף נ: ח'
עמי **תנא**: ד' חמשה ג.
ביוזא ח' (ח' וישיבני
ד'ה ח' ח' ח' ח' ח' ח'
שנמשיות ח' ח' ח' ח'
וכר' ח' ח' ח' ח' ח' ח'
לחלוח ח' ח' ח' ח' ח'
חוס' לקמן ע"ד ח'
הסבו ח' ח' ח' ח' ח'
ג: ח' ח' ח' ח' ח' ח'
ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח'
ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח'
ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח'
ח' ח' ח' ח' ח' ח' ח'

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מעשה
קריבה מלקח טעמים, וזו
ע"ל דף ס"ז:
(ב) תוס' ד"ה לתמנויה
וירי' לא קבע ומי יריך
לנכר וכו' שגרי' תמנויה
ושבונו עיטס: (ג) ד"ה
סילק וכו' משמע שדקקו.
סילק פירושו מדקדאמלר לנכר
לדקקו מכל וכו'.
(ד) ב"בא"ה. הלחם קודם.
מש"כ כלומר וזהו לא
שעלקו גס השלקו.
(ה) ד"ה גמי יצלו וכו'
מחמה.
התוספות פרק כסוי הלא
סוף דף פו וז"ל הר"ש
לשם: (ו) ד"ה אחכא
דריש גלחא וכו' א"ל
לומר גלחא דגלי.

גליין הש"ס

[illegible]

תורה אור השלם

(א) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבֵן אִם
נָא מִצְאִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
נִחְשָׁתִי וַיִּבְרַכְנִי יי
בְּגִלְגָּל: (בראשית ל, כו)

(ב) וַיְהִי מִאֵן הַפְּקִיד
אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כֵּן
אָשֶׁר יֵשׁ לוֹ וַיִּבְרַךְ יי
אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בְּגִלְגָּל
יִסְפֹּף וַיְהִי בְרָכָתוֹ יי בְּכֹל
אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית
בִּשְׂדֵהוּ: (בראשית לט, ח)

לעזי דעז"י

אובליאיי"ש.
למנוחות, מה
העלה
בטיקן, מה גלושה
העלה
תלן, (ש"ח) מה ע"כ
ד"ה פה העלה בטיקן,
מה העלה מן
הבית
(תוספת) בלה דף טו
ע"כ
משיבטשירין, מיר
מנה של בשר
מזול
(ש"ח) ברות דף ט
דף טו
ד"ה (דסתה): גיליי"ש.
ירקן למנוחות
ירקן
דף עושין בשר
גרוש
(דבנו ויה דף טו)
ד"ה וזו ודף טו
ד"ה
ואמר ויה טוש"ש
מיר
מה טוש"ש

זמן שלא משחנו את ידינו בשמן.
ומכל מקום, מסיקה הגמרא:

ולית הלכתא בכל הני שמעתתא - ואין הלכה כאף אחד מפסקי ההלכה שהוזכרו למעלה; לא כמי שאמר שסיום הסעודה תלוי בגמר האכילה, ולא כמי שאמר שהוא תלוי בסילוק האוכל מלפניו, ואף לא כמי שאמר שהוא תלוי במשיחת הידים בשמן למי שרגיל בכך. **אָלָא**, סיום הסעודה תלוי בנטילת מים אחרונים, וכל זמן שלא נטל מים אחרונים מותר לאכול בלי ברכה, ומשנטל אסור לאכול. **פי הא דאמר** - כפי מה שאמר **רבי חייא בר אשי אמר רב: שלש תכופות הן**, יש שלש הלכות המחייבות להסמיך דבר אחד "תיכף" לדבר אחר: **תכף לסמיכה** על ראש הקרבן, צריך לבוא מעשה **שחיטה** של הקרבן^[22], **תכף לברכת "גאולה"**, מתפללים **תפלה** של "שמונה עשרה ברכות"^[23], ו**תכף לנטילת ידים** במים האחרונים בסוף הסעודה, מברכים **בְּרָכָה**, היינו ברכת המזון. כלומר, משנטל ידיו לאחר אכילתו, אסור לאכול עד שיברך ברכת המזון^[24].

אמר אביי: אף אנו נוסיף על רשימה זו ונאמר: תכף לתלמידי חכמים הבאים להתארח. בְּרָכָה. המקרב תלמיד חכם אצלו, ומארחו בביתו, מביא מיד גם ברכה אל תוך ביתו^[25]. **שנאמר** (בראשית ל, כז): **"וַיִּבְרְכֵנִי ה' בְּגִלְגָל"**^[26] **איבעית אימא מהכא** - ואם תרצה, תאמר שניתן ללמוד זאת מכאן, **שנאמר** (בראשית לט, ה): **"וַיִּבְרְךְ ה' אֶת-בֵּית הַמִּצְרִי בְּגִלְגָל יוֹסֵף"**.

הגולה^[17]. **לְבַתֵּר דְּסַלְקוּ תָבָא מִקְמֵיהּ** - לאחר שסילקו את השלחן מפניהם^[18], **שְׁדָרוּ לְהוּ רִיסְתָנָא מִבֵּי רִישׁ גְּלוּתָא** - שלחו להם מנה מבית ראש הגולה^[19]. **רְבָא אָכִיל** - אכל ממנה זו, ו**רְבִי זִירָא לֹא אָכִיל** - לא אכל ממנה. **אָמַר לִיה רְבִי זִירָא לְרַבָּא: לֹא סָבַר לָהּ מָר** - האין כבודו סובר כפי פסק ההלכה האומר שאם סלק האדם את האוכל מלפניו, **אָסוּר מְלָאכּוּלָּא? אָמַר לִיה רַבָּא לְרַבִּי זִירָא: אֵכֵן**, סובר אני כפי פסק הלכה זה, אלא שאין פסק זה נודה במקרה שלנו, כי **אֲנִין אֶתְבָּא דְּרִישׁ גְּלוּתָא סְמִכִין** - אנחנו סמוכים על שלחנו של ראש הגולה. כלומר, אנחנו אורחיו, ולכן, אין סילוקנו נחשב סיום הסעודה. כי דעתנו לאכול כל שיתן לנו מארחנו, אף לאחר סילוק השלחן.

הגמרא ממשיכה לעסוק בהגדרת סיום הסעודה:

אמר רב: אדם הרגיל למשוח את ידיו בשמן, לאחר שאכל^[20], **השמן מעבבו מלהחשב כמי שסיים את סעודתו**. כלומר, סיום הסעודה תלוי רק במשיחת ידיו בשמן. ואפילו אם גמר לאכול, וסילק את האוכל מלפניו, עדיין הסעודה נמשכת. וכל זמן שלא משח את ידיו בשמן, מותר לו לאכול בלי ברכה^[21]. **אמר רב אשי: פי הוין פי רב כהנא** - כשהיינו בבית מדרשו של רב כהנא, **אמר לן** - אמר לנו רב כהנא: **בְּגוֹן אֲנִין דְּרִגְלִינִין בְּמִשְׁחָא** - במקרה של אנשים כמונו, שאנו רגילים למשוח את ידינו בשמן, לאחר אכילה, **מִשְׁחָא מְעַבְבָּא לָן** - השמן מעבב אותנו מלהחשב כאילו סיימנו את סעודתנו, ומותר לנו להמשיך לאכול בלי ברכה, כל

כושנה ברך על היין ששתה לפני המזון, כלומר לפני הסעודה, **פטר את היין שעומד הוא לשתות לאחר המזון מהחובה לברך עליו**^[27]. **ברך על הפרפרת שאכל לפני המזון**, כלומר לפני הסעודה, **פטר את הפרפרת שעומד הוא לאכול לאחר המזון מהחובה לברך עליה**^[28]. **ברך על הפת ברכת "המוציא" פטר את חובת הברכה של הפרפרת**^[29]. אבל, כשברך על הפרפרת, **לא פטר את חובת הברכה של הפת**^[30]. **בית שמאי אומרים: אף לא פטר את חובת הברכה של מעשה קדרה שאוכל**, דהיינו דייסא עשויה מגרעיני דגן שנחלקו במכתש לשתים, שלש, ארבע או חמש חתיכות^[31]. **היו יושבין ביחד**, ואוכלים שלא בהסבה, **כל אחד**

הערות

"המוציא" על הלחם - עיין ברייתא לקמן, מג, א (עיין פני יהושע, כאן) עם פרפראות, כמו דגים ובשר חוגלה, כדי לעורר את התאבון לאכילה. משנתנו קוראת להם, "היין שלפני המזון" ו"הפרפרת שלפני המזון". לאחר גמר הסעודה, קודם ברכת המזון, שוב נהגו לשתות יין ולאכול קליות (כיסנין) עם לחמניות (פת הבאה בכיסנין). לאלה קוראת המשנה "היין שלאחר המזון" ו"הפרפרת שלאחר המזון". (עיין רש"י, אך עיין שלימה משנתו). [לפעמים, היו מגישים פרפראות אלה לאחר ברכת המזון (עיין רש"י, מא, ב, ד"ה פת הבאה בכיסנין). אך אין משנתנו מתכוונת למקרה זה].

[בגירסת רש"י המודפסת ליד הרי"ף בתוב שה"פרפרת שלאחר המזון" היתה אף היא, דגים ובשר חוגלה, וזו, בנראה, היתה גם גירסת תוספות, ד"ה ברך על הפת].

המשנה באה ללמדנו שמי שברך על היין שלפני המזון בורא פרי הגפן, פטר בברכתו גם את היין שלאחר המזון, מברכה. והוא הדין לגבי הפרפרת. [לענין הפרפרת, מדובר מן הסתם, במקרה שברכותיהן של שתי הפרפראות, זו שלפני המזון, וזו שלאחר המזון, שוות (עיין שלימה משנתו; עיין עוד צ"ח; אך, עיין גם פני יהושע וראש יוסף)].

יין ופרפרת הבאים לאחר המזון טעונים ברכה ראשונה, אף שהם נאכלים קודם ברכת המזון (עיין לעיל, סוף מא, ב) משנתנו באה להשמיע שאם בירכו על היין והפרפרת לפני המזון, פוטרת ברכה זו את חובת ברכתם של היין והפרפרת שלאחר המזון.

29. הכוונה לפרפרת של פת הבאה בכיסנין, הנאכלת כקינוח סעודה. המשנה מלמדת שברכת "המוציא" שמברכים על הלחם, פוטרת אותה (שלימה משנתו, בהסבר דברי רש"י; עיין גם תוספות ואחרים).

30. כלומר, מי שברך "מוזנות" לפני הסעודה, על פרפרת של פת הבאה בכיסנין, לא פטר את הלחם מברכת "המוציא", אף שהפת הבאה בכיסנין שברך עליה, מין פת היא (על פי שלימה משנתו, מובא בהערה קודמת; עיין עוד תוספות; אך, עיין גם פני יהושע)

31. שברכתה "מוזנות". עיין לעיל, לו, א.

בגמרא יתבאר מה היא כוונתם של דברי בית שמאי.

17. עיין מ, א, הערה 8.

18. ראה למעלה, הערה 16.

19. בנראה, ה"ריש גלותא" אכל בחלק אחר של הבית.

20. היו עושים כן כדי להעביר את ריח האוכל מן הידים (עיין לקמן, נג, ב [ריטב"א]).

21. רש"י; עיין צ"ח, ד"ה אסור לאכול.

22. "סמיכה", היא הנחת שתי ידיו של מקריב הקרבן על ראש קרבנו, ולחיצה עליו בכל בחו. נאמר בתורה בענין סמיכה על קרבן העולה (ויקרא א, ד"ה): "וסמך ידו על ראש העלה... וחסח...". מתוך שהסמיכה התורה את מצות סמיכה למצות שחיטה למדנו שיש לצרף שתי פעולות אלה, ולעשותן אחת תיכף אחר השניה. (רב נסים גאון בשם ירושלמי; רש"י, ובחים לג, א, ד"ה תכף לסמיכה; עיין ביצה כ, א).

23. אין להפסיק כלל בין הברכה הנאמרת לאחר קריאת שמע, שחתימתה "ברוך אתה ה' גאל ישראל", ובין אמירת תפלת "שמונה עשרה". (עיין גמרא לעיל, ד, ב). ברכת "השכיבנו" הנאמרת לאחר ברכת "גאולה" בערבית, אינה הפסק, אלא נחשבת כהארכה של ברכת "גאולה". (שם). [וכן יש מן הראשונים שמסבירים כן על כרכת "ברוך ה' לעולם" הנאמרת בחוץ לארץ].

24. ראה למעלה, הערה 15. עיין עוד א"ח קעט, א, עם מג"א, מ"ב, וביאור הלכה.

[אף שמוכח מהגמרא שלנו שהכוונה למים אחרונים, הירושלמי חולק ומבאר שמדובר במים ראשונים, והכוונה שיש להסמיך את ברכת "המוציא" תיכף לנטילת ידים. (עיין גליון הש"ס, פני יהושע, וא"ח קסו).

25. עיין רש"י.

26. לכן אמר זאת ליעקב כשהודיע לו על רצונו לחזור לביתו. לכן ביקש ממנו להשאר אצלו, והזכיר שה' בירך אותו מאז שיעקב הגיע אליו (עיין מהרש"א).

27. עיין הערה הבאה.

28. בזמן המשנה נהגו לשתות כוס יין לפני הסעודה [כלומר, קודם שברכו ברכת

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מב.

[illegible]

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מעשה
 בקורה חלקו ענינו. ז"ל
 ז"ל (ע"ל דף ה' ע"ב)
 (ב) דור רב לא נחמנו
 ויבוי לא קבע נמי ארץ
 חמלו ויבוי שיהי' חמלו
 ונפלו ויבוי שיהי' חמלו
 (ג) ד"ה (ד) א"ל
 שסעק וכו' משמע שדקן.
 ש"ד פירוש מומחזק לנדר
 וכו';
 וסעקו וסעקו חכא
 ב"ד. הלחם קודם.
 ז"ל לומר ולמה לא
 השתן: גם השתן
 מוסמקין (ה) רבי זרעא
 ז"ל וכו';
 חממה. ז"ל וכו';
 השתופות פתק הדס
 ש"ד ש"ד וכו' כח"ס
 (ו) ד"ה אחכא
 פירוש גולגולת וכו'
 לדר ואלתי דכל:

גליון הש"ס

גמ' אלא כי דא
דאמ"ר בר אשי. ע'
בזמנתו פ"ב
שבעת ימים ועוד
הה"ק ה' דרכ גדל: גמ'
ש"ש ביבשות הן. ע'
לקמן דף י"ב ע"ב חוס'
הוא מקב: רש"י דף
מס' מ"ת דים דמים
אחרונים ידן
מבואר. חל גמ' דברים
ויבואר ש' א"ע מבואר
דקדק על טעלה ראשונה.
ועין חוס' פסוק דף ל"ט
ע"א ד"ה כל וז"ע:

תורה אור השלם

(א) ויאמר אליו לכן אם
גם מצאתי חן בעיניך
גחשתי ויברכני יי
בגלגלך: (בראשית ל, יז)

(ב) ויהי מאז הפקיד
אותו בביתו ועל כל
אשר יש לו ויברך יי
את בית המצרי בגלגל
יוסף ויהי ברכת יי בכל
אשר יש לו בבית
ובשדה: (בראשית ל, יח)

לעזי רעז"י

אוביאריא. פירוש
לחמנוות, פת הבאה
בכספן, פת ששלוש עט
בשולחן (רש"י) חזק מה ע"ז
פתי הבאה בנספין
פת העולם מן הנינים
(תוספות) חזק דף ק
ע"ז ד"ה קטל'.

אנאנשישרשרין. פירוש
מנהל כל כשר מנהל
הכל (ברכות דף ע"ג)
ד"ה דסתחא: גי'א.י.ש.
דקון עשושין כפי חבליס
ורקנו יוה דף קמ
ד"ה ויהי ודף ק"ט ע"ה
ואחמ ועין חמא ס"א
סמו חמא ס"א:

דגורם ברכה לעצמו. בכמה מקומות הוא בא ומזכרין עליו ואע"פ שאלא היו לריסים לשמימו: רב הונא אבא תלפיר ריפתי. מפת הבאה בכספן ולא ציך אחרי: אמר רב נחמן עדי כפנא. גרסי: עזי. אלו. כולומר אלו לרעבון נאכלו ואחלה מרובה מזו לא נפערת מזכרה אלא דגורם ברכה לעצמו וריפתי בני תלחא חתא"ל רב נחמן עדי כפ קובעים עליו סעודה הוה עסיק ליה לבר חביבא אייתו לקמיהו אתא שמעיניהו דקא להו מאי ציצי דקא ע

הגורם ברכה לעצמו רב הונא אכל * תלסור
ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך
א"ל רב נחמן עדי כפנא אלא * כל שאחרים
קובעים עליו סעודה צריך לברך רב יהודה
היה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר
חביבא אייתו לקמיהו פת הבאה בכסנין כי
אתא שמעינהו דקא מברכי המוציא אמר
הו מאי ציצי דקא שמענא דילמא המוציא
לחם מן הארץ קא מברכיתו אמרי ליה אין
דתינא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת
הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא ואמר
שמואל הלכה כרבי מונא אמר להו * אין
הלכה כרבי מונא אתמר אמרי ליה והא
מר הוא דאמר משמיה דשמואל * לחמניות
מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא שאני
התם * דקבע סעודתיה עליהו אבל היכא
דלא קבע סעודתיה עליהו לא רב פפא
איפלע לבי רב הונא בריה דרב נתן בתר
הגמרי סעודתיהו אייתו לקמיהו מידי
למיכל שקל רב פפא וקא אכיל אמרי ליה
לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול אמר
להו סלק אתמר * רבא ורבי זורא איפלעו
לבי ריש גלותא לבתר דסליקו תבא מקמיהו
שדרו להו * ריסתנא מבי ריש גלותא * רבא
אכיל ורבי זורא לא אכיל א"ל לא סבר לה
מר סלק אסור מלאכול א"ל * אנן אתבא
דריש גלותא סמיכין: אמר רב הרגיל בשמן
שמן מעכבו אמר רב אשי כי הוינן בי רב
כהנא אמר לן כגון אנן דרגילין במשחא
משחא מעכבא לן ולית הלכתא ככל הני
שמעתתא * אלא כי הא דאמר רב חייא
בר אשי אמר רב * שלש תכיפות הן *^א תכף
לסמיכה שחיטה * תכף לגאולה תפלה
* תכף לנפילת ידים ברכה אמר אביי אף
אנו נאמר תכף לתלמידי חכמים ברכה
שנאמר * ויברכני ה' בגללך איבעית אימא
מהכא שנאמר * ויברך ה' את בית המצרי
בגלל יוסף: מתני' * ברך על היין שלפני
המזון פטר את היין שלאחר המזון * ברך
על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת
שלאחר המזון ברך על הפת פטר את
הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת
כש"א אף לא מעשה קדרה * היו * יושבין כל
אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן
בא

[illegible]

שלא לדרך כלל כאשר משקיין הצאון
פוערת כל הדברים הצאים בשצילה
זין לפי שעיקר משקה הוא והוא ראש
יקר והן טפלין לו לענין צרכה והלכך

משקין הבאין מחמת הסעודה
שבאין בשביל הפת לשרות המזכר
וגם א"א לאכילה בלא שמה והלכך
פת פוערתן חוץ מן היין בדקאמר
גמרא טעמא ולהאי טעמא יחא
מה שאנו מזכרים בפסח על החזרת
על אכילת מרור לבד שהעולם
מקשים אחאי אין מזכרין גמי ז"פ
האדמה וז"פ האדמה דשאר ירקות
אינו פוער בדקאמרין החם כיון
לאיכא הגדה והלא אסח דעתיה אלא
ודאי טעמא הי כיון דרחמנא
קבעיה חובה דכתיב עלו מנחות
ומזורים יאכלוהו הו' כמו דברים
הרגילין ללא מחמת הסעודה דפת
פוערתן: **לחמניות.** פרש"י

רַב נָסִים גָּאון

שֶׁלֹשׁ תְּכִיפּוֹת הָזֶן תִּכְּפֹה
לְסִמְכָהּ שְׁחִיטָה.
בְּתַלְמוּד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּפְיִי
מֵאִמּוּמִי קוֹרִין אֲמַרְתִּי
לְסִמְכָה שְׁחִיטָה דְּכָתִיב
(וַיִּקְרָא א) וְשִׁמְרֵן וְשִׁמְרֵן.
תִּכְּפֹה לְנִטְיָלָה יְרִיד בְּרִכָּה
(שְׁנֵאמֹר) (תְּהִלִּים קל')
שְׂאוּ יְרִידְכֶם קִדְשׁ וּבְרָכָה
תִּכְּפֹה לְגִאוּלָּה טַלְתָּה
שְׁנֵאמֹר (שֶׁם ט) הִיוּ
לְרִצּוֹן אֲמִרִי פִי מִה כְּתִיב
בְּתוֹרָתִי יִעָנֶךָ ה' בְּיוֹם צָרָה
בְּגִמְוִי דְּפִי' רַחֲמֵיךָ
קוֹרְשִׁים דְּפִי' (לג) אֲמִרִי
תִּכְּפֹה לְסִמְכָה שְׁחִיטָה

ליקוטי רש"י

[illegible]

מְבָרֵךְ לְעֶצְמוֹ. אֲךְ, אִם הִסְבּוּ בִיחָד כְּדֵי לֵאכּוֹל, אֶחָד מְבָרֵךְ לְכֻלָּן^[32].

הערות

[הגמרא (מג, א) תדון אם צריכים הסבה לצרפם ביחד רק לגבי אכילת לחם, או אף לגבי מאכלים אחרים].

[יש להעיר שהצירוף הנוצר ביניהם על ידי הסיבתם יחד, נשאר ומשפיע אף לאחר סיום סעודתם (והם עומדים להפרד איש מרעהו) שאם הם שלשה אנשים גדולים שאכלו ביחד, התחייבו ב"זימון" (עיין משנה, מה, א), ואסור להם להפרד לפני שברכו ברכת המזון ביחד. אך אם ישבו ולא הסיבו, לא התחייבו ב"זימון", והצירוף שהיה ביניהם מתנתק עם סיום הסעודה, ועל כל אחד מהם לברך ברכת המזון לעצמו. (עיין תוספות, לקמן מה, א, ד"ה אם; רא"ש ז, ה, ואו"ח ריג).]

[תוספות מעירים שבזמננו שאנו רגילים לאכול ביחד בשיבה ליד השלחן (ולא בהסיבה על מטות), הכחנת המשנה בין "ישיבה" ו"הסיבה" כבר אינה קיימת. אלא, ישיבה ביחד ליד שלחן אחד מצרפת את כל המשתתפים בסעודה, כמו שצירפה הסיבה ליד שלחנות קטנים בזמן המשנה, ואחד יכול לברך להוציא את כולם ידי חובתם (עיין שלחן ערוך, או"ח קסז, יא, וריג, א)].

32. הכלל בברכות הוא שמעיקרא דדינא אדם יוצא ידי חובתו על ידי שמיעת הברכה מאדם אחר [שומע כעונה"] (עיין סוכה לח, ב). אך לגבי ברכות הנהנין (בין בברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה), אמרו חכמים שאין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה מאדם אחר, אלא במקרה שהצטרפו לאכול ביחד בקביעות, שאז אחד מברך לכולם. (עיין ריטב"א, והמקורות שהובאו שם בהערה 482; עיין עוד או"ח קסז, יג, עם מ"ב, סה, ושלחן ערוך הרב קסז, יז). והנה, בתקופת המשנה, כשהצטרפו לאכול ביחד, היו רגילים לאכול בהסבה על מטות. (עיין רש"י; ריטב"א). לכן, כאשר אוכלים כמה אנשים ביחד בשיבה, ולא בהסבה, נחשבים הם כיחידים שהתחברו באופן ארעי ולא כקבוצה שהצטרפו באופן קבוע לאכול ביחד. ובכן, פוסקת משנתנו שכאשר הם יושבים ואוכלים יחד, כל אחד מהם צריך לברך לעצמו ברכה ראשונה לפני האכילה, וכן ברכה אחרונה לאחריה. (עיין רש"י ותוספות). ורק כשהם אוכלים בהסבה, נחשבים הם כקבוצה שהצטרפה לאכול יחד בקביעות, ואחד מהם יכול לברך את הברכות לכולם (שם).

מביאם וירקוה ממשיכן
אח הכ לטול דמשיכן
נמי בברכות (מב) שהיו
רגילין לטכול פפרת
קודם אכילת הפס לגר
אח הכ דקמן יציר על
הפס פטר אח הפרפרת
על הפרפרת לא פטר אח
הפס אלאח דפרפרת
קודם לפח נרשבים פסחים

ק"ו א מ"י פ"ז מהל' נכנסת ה"ל יג סמג ע"ז ס טור אור"ח סי' קעד: קיד ב מ"י פ"ד מהל' נכנסת ה"ל יג סמג וטור ס: ק"ו ג טו"ע שם ס"ד: ק"ב ד מ"י פ"ד מהל' נכנסת ה"ל יג סמג וטור ס: ק"א ד ו מ"י פ"ד מהל' נכנסת ה"ל יג סמג טו"ע אור"ח סימן קעז: ק"ב ז מ"י פ"ד מהל' נכנסת ה"ל יג סמג שם טו"ע אור"ח סי' קסו קע"ף יא:

רב נסים נאמן

והוא אומר על המוגמר: גרסי' בגמ' דביי מיערבא (הלכה ו) מה בין מוגמר ובין מוגמר כולן מיריתין וין אחד הוא שהוא טעם פשיטא של זו הבטיא דמוגמר אע"ג דמילתא ידועה היא שאין מביאין אותו אלא לאחר הסעודה אחד מברך לכולן ולפיכך שאל השואל מפני מה ה"ז הבא בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו והמוגמר אחד מברך לכולן וין אחד מברך וטור כל

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה, וכבר נכנסו ברכת המזון ויש הפסק בין וין למוגמר:

ורב ששת אומר אינו פוטר רב נחמן אומר פוטר רב נחמן וכל תלמידיו דרב וכו'.

וגראה דהלכה כתלמידי רב דרב ששת קאי כותיהו

והלכתא כותיהו דר"ז בדמיו (ד) וכבר שטת באיסורי ואע"ג דק"ל (ז) דרב ושמואל הלכה כרב באיסורי שאני הכא דכל תלמידי רב פליגי עליה מסתמא כך שמעו מרב מיהו וין אלו תריסין לאתו פסק דאין אלו מושבין דינו מן הפת כלל וגראה דין שלפני סעודה פוטר את הין שנתון הסעודה אע"ג דפסקין הכא דין שנתון הסעודה אינו פוטר וין ללאחר הסעודה שאני הכא דהא לשרות חוה לשמות אכל זה לשמות חוה לשרות פוטר שפיר כגון וין שלפני הסעודה פוטר שנתון הסעודה ומה דנקט בכתוב וי"ט לאו דוקא דה"ה אס כצעק סעודה על הין בשאר ימות החול ואס הביא אדם וין לפני הסעודה לשמות שנתון הסעודה פשיטא דין לפני סעודה פוטרנו כיון דדעתיה למשמי וין של קידוש פוטר וין שנתון הסעודה וכן הבדלה אס הביא על שלחנו להבדיל דפוטר וין שלאחריו כן שנתון הסעודה וסעודת וי"ט לאו דוקא ולא אלא למעוטי אלא נמלך ואפילו אס"ל דדוקא נקט שנתות וי"ט מ"מ יש לומר דה"מ לענין שנה לפטור וין שלאחר המזון שהוא אחר משמע ידיהם מן הפת שאין רגילות לקבוע לשמות וין לאחר המזון נקביעות אלא בשמות וימים טובים ולא בשאר ימים אכל לענין לפטור וין שנתון המזון שרגילות לשמות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה וין שלפני המזון אע"פ דזה לשמות חוה לשרות דעד כאן לא איבעיא לן אלא אי לשרות דלא חשיב מפיק לשמות אכל לשמות דחשיב טפי דהיינו וין שלפני המזון פשיטא דפוטר וין לשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף קה) גבי שקדשו בב"ה דר' יוחנן אמר אף די וין נמי ילא ואין צריך לחזור ולברך על הין שנתון הסעודה אע"ג דקדשו של נמקוס סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדילא די קידוש מדי וין נמי ילא ואף על גב דליתיה רבי יוחנן היינו דוקא בשני מקום א"כ נראה היינו דה"ה להבדלה דאין לחלק בין הבדלה לקידוש ולאפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא נמקוס סעודה אכל וין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר נטילה דהכי מירי הא דפסקין דין שלפני המזון פוטר הין שנתון המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע כשנתון מתוך הצריח' כיצד קדר הסבה וכו' מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשמות שם פוטר אפילו דהבדלה דפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע וין דהבדלה מין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמתמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשיהו מפלוגתא דא דלא צריך לברך אחריו ברכה משין שלג ולא פטר וין שנתון המזון: וין שנתון המזון מהו שיפטר וין שלאחר המזון. ומירי דלא הוה להו וין לפני המזון: הסבו אין לא הפכו ו"א. וימיה אמאי מקשה מדיוקא (ז) ותקשי ליה מרישא דהדיא דקמיני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמרינא שישבו בצעיל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אכל אס ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסבה נמי מהניא:

עשרה

בני אדם שהיו מהלכין בו ניזיל וניכיל דחמא בו וישבו ודחבו דמא. והשתא נישא הא דפריש כנמתי' דמירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הצריח' דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המתינו למינעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמה מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא:

בא להם וין בתוך המזון בו. בגמ' (ד' מה) מפרש טעמא: והוא אומר ע"ה המוגמר. אותו שברך על הין הוא מברך על המוגמר שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אנקם וכולין על האס בנמנות לריח טוב ומנכרם עליו בורא עלי בשמים: דאחר שפדח. לאחר כשה"ו

שאנו מנכרי סעודה אפי' הכי מי שברך על הין שהתחיל בברכות אחרונות גומלין: גמ' דא שני. דין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון: אלא בשבתות בו. דדעתו לישב אחר המזון ולשמות וכו' בריך ברישא אדעתא דהכי בריך: על כ"ה בוס וכו'. דהוה כנמלך ומתחיל בשמיה כלל דהוה וסד: יישר. יפה עשית: וכן אומר ריב"ז. לעשות: דא פבר דה פו בו. דנ"ט לאו נמלך הוא: נמלך אלא. איני רגיל לקבוע סעודה על הין: בא להם וין בתוך המזון. וקודם המזון לא בל ללס: אם תימצא דאמר. להביא ראייה ממשמנו דקמיני דין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון אינה ראייה דהסם זה לשמות חוה לשמות אכל שנתון המזון לשרות אכילה שצמתי הוא בל ולא היו רגילין לשמות שנתון הסעודה אלא מעט לשרות: דאחר המזון אחד מברך לבד. קס"ד דה"ק דכשיצאו וין שני אחר המזון אחד מברך לכולן והא מתא ליה דכל אחד ואחד יברך על שנתון המזון לעצמו וקא מנכר חו ברכה על שלאחר המזון: פטר את הפרפרת. אע"פ שאין צורך סעודה למלי הכרס אלא למנמר אכילה: וכו' שכן משנה קדרה. שהוא לאכול לזון ממש: בדרך פלן. כמקום פלוגי דקבעו להם מתחלה מקום דבור ופלו והאמנה הו קביעות אכל ישנו מאלוין כמקום אחד יחד אינה קביעות: אולי תלמידיו בתריה. דקצרוהו צעיר אחרת: נדר דנק. כך שמו (ז): רישא דוקא. דקמיני היו יושבים בלא הזמנת מקום הוא דלא הו קביעות אכל אנו שהזמניהו לכך הו קביעות ואחד מברך לכולן: אהר

קדרה ואתי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקמיני בריך על הפרפרת לא פטר את הפת ופת הוא דלא פטר אבל מעשה קדרה פטר ואתו ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטר תיקו: והיו יושבין כל אחד ואחד בו: הסבו אין לא הסבו לא ורמינהו (ז) עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אומר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא ברוך פלן כי נח נפשיה דרב אולו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בתר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלגינא כי הסבו דמי לא הוה בידיהו קם רב אדא בר אהבה אהר

מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשמות שם פוטר אפילו דהבדלה דפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע וין דהבדלה מין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמתמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשיהו מפלוגתא דא דלא צריך לברך אחריו ברכה משין שלג ולא פטר וין שנתון המזון: וין שנתון המזון מהו שיפטר וין שלאחר המזון. ומירי דלא הוה להו וין לפני המזון: הסבו אין לא הפכו ו"א. וימיה אמאי מקשה מדיוקא (ז) ותקשי ליה מרישא דהדיא דקמיני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמרינא שישבו בצעיל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אכל אס ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסבה נמי מהניא:

בני אדם שהיו מהלכין בו ניזיל וניכיל דחמא בו וישבו ודחבו דמא. והשתא נישא הא דפריש כנמתי' דמירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הצריח' דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המתינו למינעי עד ברכת המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמה מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא:

(א) נשכח נג. מנ: עירובין לב: פסחים נג: ב"מ נא. סנהדרין ק. שביעות מ: מה: חולין ח: עה: ש"ז. (ג) [מסכתא פ"ה ע"ש]. (ד) [גמ' אחרת ה"ל לרש"י בנשכח הנגמ]. (ה) [ע' חס' עירובין לב ד"ה ר"ש]. (ו) [בסויות מנ: חס' חס' שבת ט: (ז) [ע' חס' חס' שבת ט: ד"ה אלא].

הנחות חב"ח

(א) רש"י ד"ה נכר וכו' שמו חס"ד וחל"כ מ"ה א"ר כיון דאמריו חיל ויטיל בדוכתא פלן רישא דוקא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה הסבו אין וכו'. וימיה אמאי מקשה ע"י רשב"א דמירובין שבת דף נ"ט ע"כ ד"ה הא יס עליה חוסת:

ליקוטי רש"י

הפוגמור. לבנה על גבי גמלים (בבבא בבב).

אם בא להם יין בתוך המזון, כלומר באמצע הסעודה, כל אחד ואחד מברך לעצמו^[1], ואם הביאו להם יין אחר המזון, אחד מברך לכולם ומוציא אותם ידי חובתם. והוא, המברך על היין^[2], אומר בשביל כולם אף את הברכה על המוגמר - אבכת בשמים שחוקים שנהגו להניח במחתה של גחלים, ולהביאה לפני המסובים לאחר האכילה להריח בהם ולברך עליהם "בורא עצי בשמים". ואף על פי שאין מביאין בפניהם את המוגמר אלא לאחר סעודה, כלומר לאחר שברכו ברכת המזון; ובכן, אין המוגמר נחשב מצרכי הסעודה. מכל מקום, מאחר שהמברך על היין בסוף הסעודה קודם ברכת המזון, התחיל בברכות הנהנין של סוף הסעודה, ראוי שהוא יגמור ברכות אלה, ולכן, יברך הוא את ברכת המוגמר^[3].

חזייה דבריה אכל קסא וקסא - הוא ראה שאביי ברך על כל כוס וכוס של יין ששתה לאחר הסעודה. אומר ליה רב יצחק בר יוסף: לא סבר לה מר - האין כבודו סובר, להא - את פסק הלכה זה דרבי יהושע בן לוי, שבימים טובים, ברכת היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון^[7]? אומר ליה אביי: נמלך אנא - אני נמלך מחדש כל פעם שאני בא לשתות עוד כוס יין, שהרי אינני רגיל לקבוע את סעודתי על היין אפילו ביום טוב. וכל כוס יין שאני שותה בסוף הסעודה, הוא מחמת החלטה חדשה לשתותו. ומשום כך, ברכת היין שלפני המזון, אינה פוטרת את כוסות היין שאני שותה לאחר המזון.

הגמרא מביאה ספק בני הישיבה בהלכה זו:

איבעיא להו - הועלה ספק לפני בני הישיבה: אם לא שתו יין לפני הסעודה, אלא בא להם יין בתוך המזון, וביכרו עליו, מהו - האם אומרים שפוטרת את היין שלאחר המזון מברכה? אם תימצי לומר - אם תרצה לומר שאפשר להביא ראיה ממשנתנו שאמרה "ברך על היין שלפני המזון, פוטר את היין שלאחר המזון מברכה", אין להשוות את המקרה של המשנה עם המקרה שהסתפקנו בו. כי, שמא רק במקרה של המשנה נפטר היין שלאחר המזון מברכה, משום דמגישים יין זה שלאחר המזון כדי לשתות אותו בתור משקה של יין, וכן יין זה שלפני המזון מגישים כדי לשתות אותו בתור משקה של יין. לכן, ברכת היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון מברכה. אבל הקא - כאן, במקרה שהסתפקנו בו, דמגישים יין זה שלאחר המזון כדי לשתות אותו בתור משקה של יין, וזה - אבל היין שבתוך המזון, שהשתיה ממנו היא רק כדי לשרות את האוכל שבמעיו, לא - יש לומר שאין ברכתו פוטרת את היין שלאחר המזון מברכה^[8]. או דילמא לא שניא - או שמא אין חילוק זה בין שני המקרים משנה את הדין, וברכת היין שבתוך המזון הבא לשרות את האוכל, אכן פוטרת מברכה את היין שלאחר המזון, הבא לשם שתיית יין.

הגמרא מביאה תשובות שונות לשאלה זו:

רב אמר שהמברך על היין בתוך המזון, פוטר מברכה את היין שלאחר המזון. **ורב פהנא אמר** שאינו פוטר אותו. וכן, **רב נחמן**

הגמרא ממעטת את היקף הדין הראשון של משנתנו: **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו** חכמים במשנתנו שברכת היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון, אלא בשבתות וימים טובים, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין, רגילות היא בימים אלה לשתות יין לאחר סיום סעודתו. וכשבירך על היין שלפני המזון, התכוון, מן הסתם, לשתות יין גם לאחר המזון^[4], אבל בשאר ימות השנה כאשר אין רגילים לשתות יין לאחר סיום הסעודה לפני ברכת המזון, מברך על כל כוס, וכוס של יין שהוא שותה לאחר הסעודה, שהרי בשעה שברך על היין שלפני הסעודה, לא התכוון לשתות יין לאחר הסעודה. לכן, כאשר הוא נמלך ומחליט לשתות לאחר הסעודה, אין שתייתו נחשבת המשך לשתייתו הקודמת, אלא מעשה חדש של שתייה, המחייב ברכה חדשה. ולא רק הכוס הראשון שהוא שותה לאחר הסעודה טעון ברכה מטעם זה, אלא כל כוס וכוס שישתה לאחר הסעודה טעון ברכה בפני עצמה. כי בשעה שמברך על הכוס הראשון לאחר הסעודה אינו מתכוון, מן הסתם, לשתות עוד^[5].

הגמרא מביאה סיוע לדעה זו:

אתמר נמי - ונאמר גם כן: **אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: לא שנו** חכמים במשנתנו שברכת היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון, אלא בשבתות וימים טובים, ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ, ובשעת הקצת דם^[6], הואיל ואדם קובע בזמנים אלו את סעודתו על היין, אבל בשאר ימות השנה, מברך על כל כוס וכוס של יין ששותה לאחר הסעודה.

הגמרא מביאה מעשה השייך לענייננו:

רבה בר מרי איקלע לבי - הודמן לביתו של רבא ביום חול. חזייה דבריה - הוא ראה שרבא בירך על היין שהביאו לו לפני המזון, והדר בריה - וחזר וברך על היין שהביאו לו לאחר המזון, אמר ליה רבה בר מרי: יישר - יפה עשית, וכן אמר רבי יהושע בן לוי לעשות.

הגמרא מביאה עוד מעשה:

רב יצחק בר יוסף איקלע לבי - הודמן לביתו של אביי, ביום טוב.

הערות

[1] המלים, "ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ובשעת הקצת דם" אינם מגירסת התלמוד המקורית, אלא הם פסק הלכה של הגאונים להרחיב את דין הגמרא, לכלול אף מקרים אלה שבהם קובעים סעודה על היין; ועל פי דברי הגאונים הוגה לשון הגמרא (רא"ש ו, לב; עיין עוד רבינו יונה).

7. יש לתמוה למה הקשה רב יצחק בר יוסף על אביי ממאמרו של רבי יהושע בן לוי, ולא מהמשנה עצמה. הרי המשנה (ולא רבי יהושע בן לוי) היא זו שאומרת שברכת היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון. רבי יהושע בן לוי רק הגביל את דין המשנה לשבתות וימים טובים. ואילו מעשיו של אביי היו בסתירה לגוף דברי המשנה. עיין תוס' רא"ש וצ"ח הדגים בזה.

8. מנהגם היה לשתות מעט יין בתוך הסעודה כדי לשרות את האוכל. והגמרא חוקרת שאולי ברכת יין זה (שאינו שתיה חשובה כל כך) אינה יכולה לפטור מברכה את היין שלאחר המזון הבא כדי לשתותו בתור משקה של יין, שהוא שתיה חשובה ביותר (עיין אהל מועד, מובא בבית יוסף; מגן אברהם קעד, ג). [לפי הסבר זה, הברכה על היין שלפני המזון, הבא "לשתות", ודאי שתפטור את ברכת היין שבתוך המזון, הבא "לשרות" (עיין רבינו יונה, רא"ש, ואו"ח קעד, ד). אך ריטבי"א מסביר שהטעם שברכת היין הבא "לשרות" אינה פוטרת את היין הבא "לשתות" הוא משום שהראשון נחשב "אכילה", והשני "שתייה", שהם שני ענינים שונים ואין אחר פוטר את חבירו. ולפי הסבר זה, כנראה, הוא הדין להיפך.

1. הגמרא להלן תבאר את הטעם לדין זה (רש"י).

2. רש"י; עיין גם רבינו יונה ותוס' הרא"ש; עיין גם רמב"ם, הל' ברכות ז, יג.

3. עיין רש"י. והנה מפשט לשונו של רש"י משמע שהמברך על היין לפני ברכת המזון, מברך אף על המוגמר שמביאים לאחר ברכת המזון. אך רבינו יונה, ותוס' היא"ש מפרשים שהתכוון רש"י רק למקרה שהביאו בפניהם את המוגמר לפני ברכת המזון. והמשנה מלמדת שהגם שרגילים להביא את המוגמר לאחר ברכת המזון, ומשום כך אינו נחשב מצרכי הסעודה אפילו כשמביאים אותו לפני ברכת המזון, מכל מקום, אם אמנם עדיין לא בירכו ברכת המזון, מכבדים את האיש שבירך על היין לברך גם על המוגמר. (עיין עוד שלימה משנתו.)

4. המנהג לשתות יין בסיום הסעודה לפני ברכת המזון, (שהוזכר לעיל מב, א, הערה 28) לא היה נהוג אלא בשבתות ובימים טובים. לכן, רק בסעודות אלה אפשר לומר שהמברך על היין שלפני הסעודה מתכוון מן הסתם, לשתות אף לאחר הסעודה (עיין רש"י). לכן, רק במקרה זה פסקה המשנה שברכת היין הראשונה פוטרת את היין שלאחר המזון.

5. עיין רש"י.

6. רחיצה בבית מרחץ והקזת דם מחלישים גופו של אדם. ומשום רפואה נהגו לאחר הרחצה או ההקזה לקבוע סעודה על היין.

עין משפט
גר מצוה

ק"ו א מ"י פ"ו מ"ל
נכנסת ה"י י' סמג
עשין ס טור ו"ח פ"י קע"ד
ק"ו ב מ"י פ"ד מ"ל
נכנסת ה"י י' סמג
טור ש"ס
ק"ו ג טו"ע ש"ס פ"ד
ק"ב ד מ"י פ"ד מ"ל
נכנסת ה"י י' סמג
טור ש"ס
ק"ב ה מ"י פ"ד מ"ל
נכנסת ה"י י' סמג ש"ס
טו"ע ו"ח פ"ד מ"ל
ק"ב ז ח מ"י פ"ד מ"ל
נכנסת ה"י י' סמג
ש"ס טו"ע ו"ח פ"ד מ"ל
ספרי ו':

רב נסים נאמן

והוא אומר על המנוגח:
גרסי' בגמ' דבין
מעברא (הלכה ו') מה בין
מוגמר ובין יין מוגמר
בגין מריחין יין אחר הוא
שהוא טעם פשיטא של
זו הבעיא דמוגמר אצי"ג
דמילתא ידועה היא שאין
מביאין אותו אלא לאחר
הסעודה אחר מברך לכולן
ולפיכך שאל השואל ממני
מה היה הבא בתוך המזון
כל אחד ואחד מברך
לעצמו והמוגמר אחר
מברך לכולן יין אחד
טעם ומברך כל אחד
לעצמו:

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר פסודה. וכבר נכנס ברכה המזון יש הפסק בין יין למוגמר:

ורב ששת אמר אינו פוסד ורב נחמן אמר פוסד וכל תלמידי דרב וכו'. וגדלה דהלכה כתלמידי דרב דרב ששת קאי כוונתו

והלכתא כוונתו דר"ג דני"ז וכו' ששת בליסורי וטע"ג דק"ל (ב) דרב ושמואל הלכה כרב בליסורי שאני הכא דכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא קך שמעו מרב מיזה אין אנו נריכין לאותו פסק דלין אנו מושכין ידעו מן הפת כלל וגדלה דין שלפני סעודה פוסד את היין שנתון הסעודה וטע"ג דפסקין הכא דין שנתון הסעודה אינו פוסד יין דלאחר הסעודה שאני הכא דזה לשרות זה לשמות אכל זה לשמות זה לשרות פוסד שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוסד שנתון הסעודה ומה דנקט שנתות ו"ט לאו דוקא דה"ה אס קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשמות שנתון הסעודה פשיטא דין דלפני סעודה פוסדו כיון דעתימא למשחי וכן יין של קידוש פוסד יין שנתון הסעודה וכן הגדלה אס הביא על שלתו להגדיל דפוסד יין שלאחר כן שנתון הסעודה ושנתות ו"ט לאו דוקא ולא אחא למעוטי אלא נמלך ואפילו אח"ל דדוקא נקט שנתות ו"ט מ"מ יש לומר דה"מ לעינן שגא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמעו ידיהם מן הפת שאין רגילות לקבוע לשמות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשנתות וימים טובים ולא בשאר ימים אכל לעינן לפטור יין שנתון המזון שרגילות לשמות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה יין שלפני המזון וטע"ג דזה לשמות זה לשרות דעד כאן לא איבעיא לן אלא אי לשרות דלא תשיב מפיק לשמות אכל לשמות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוסד יין דלשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף ק"ה) גבי שקדשו ב"ה דר' יוחנן אמר אף די יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולנכר על היין שנתון הסעודה וטע"ג דקדשו של נמקס סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדילא די קידוש מדי יין נמי יצאו ואף על גב דליחושב רבי יוחנן היינו דוקא בשני מקום א"כ נראה משם דה"ה להגדלה דלין לחלק בין הגדלה לקידוש ולפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוסד משום דלין קידוש אלא נמקס סעודה אכל יין של הגדלה לא פוסד אפילו הגדיל לאחר נעילה דהכי מייירי הא דפסקין דין שלפני המזון פוסד היין שנתון המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע בסמוך מתוך הנריית' כיצד קדר הסנה וכו' מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשמות שם פוסד אפילו דהגדלה כדפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין דהגדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להגדיל קידש נעילה דים לאפוקי נפשיהו מפלוגתא דאז דאי צריך לנכר אחריו ברכה מעין שלם ולא פטר יין שנתון המזון: ויין שבתוך המזון מהו שיפסוד יין שיאחר המזון. ומיירי דלא הוה ליה יין לפני המזון: **הסבו** אין דא הסבו דא. * חומה אמאי מקשה מדיוקא * וחקשי ליה מרישא כהדיא דקמיני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמרינא שישנו בשביל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אלא אס ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסנה נמי מההיא:

עשרה

בני אדם שהיו מהלכין בו בישובו והפכו רמיא. והשתא ניחא הא דפריש בגמתי' דמיירי בין בברכה המוילא בין בברכה המוילא הכא מתוך הברייתא דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אמאי המטינו למיבני עד ברכה המזון והיאך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמה מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוילא:

בא להם יין בתוך המזון כו'. בגמ' (ד מ"ג) מפרש טעמא: והוא אומר על המוגמר. אותו שזכר על היין הוא מברך על המוגמר שהיו רגילים להביא לפנייהם אחר אכילה אבקס רובלין על האש במחנות לרמי טוב ומזכרים עליו גורא עליו בשמים: דאחר פסודה. לאחר בנה"מ

שאין מזכרי סעודה אפי' הכי מי שזכר על היין שהתחיל בברכות אחרונות גומקין: גמ' דא שני דין שלפני המזון פוסד את שלאחר המזון: אלא בשבתות כו'. דדעתו לישב אחר המזון ולשמות וכו' צריך צרישא אדעתא דהכי צריך: על ב"ה בום וכו'. דהוה כנמלך ומתחיל בשמיה בכל חד וחד: יישר. יפה עשית: וכן אמר ריב"ז. לעשות: דא פבר ד"ה מר כו'. דני"ט לאו נמלך הוא: נמלך אנא. איני רגיל לקבוע סעודה על היין: בא להם יין בתוך המזון. וקודם המזון לא בל להם: אם תימצי דאמר. להביא ראייה ממשתנות דקמיני דין שלפני המזון פוסד את שלאחר המזון אינה ראייה דהתם זה לשמות זה לשמות אכל שנתון המזון לשרות אכילה שנתוני הוא בל ולא היו רגילין לשמות בתוך הסעודה אלא מעט לשרות: דאחר המזון אחד מברך דבין. קס"ד דה"ק דכשיצאו יין שמי אחר המזון אחד מברך לכולן והא חתא ליה דכל אחד ואחד יברך על שנתון המזון לעצמו וקא מלריך חו ברכה על שלאחר המזון: פטר את הפרפרת. וטע"ג שאין צורך סעודה למלי הכנס אלא למגמר אכילה: וכו' שכן מעשה קדרה. שהוא לאכול לזון ממנו: בדרך פ"ן. במקום פלוגי דקבעו להם מתחלה מקום דכדור ועלם והאמנה היו קביעות אכל ישבו מאלוין במקום אחד יחד אינה קביעות: או"ו תלמודיו בתריה. דקצורו צעיר אחרת: גדר דנק. קך שמו (ב): רישא דוקא. דקמיני היו יושבים בלא הזמנת מקום הוא דלא היו קביעות אכל אנו שהזמניהו לכך היו קביעות ואחד מברך לכולן: אהדר

קדרה ואתי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקמיני ברכ על הפרפרת דא פטר את הפת ופת הוא דלא פטר אבל מעשה קדרה פטר ואותו ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטר תיקו: דהיו יושבין כל אחד ואחד כו'. הסבו אין לא הסבו לא ורמיניהו * עשרה שהיו הולכים בדרך וטע"ג שכולם אוכלים מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול וטע"ג שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם קמיני ישבו וטע"ג שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא ברוך פלן כי נח נפשיה דרב אולו תלמודיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בתר דברכי יחבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא ברכתא פלניתא כי הסבו דמי לא הוה בירייהו קם רב אדא בר אהבה אהדר

מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשמות שם פוסד אפילו דהגדלה כדפריש מההיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין דהגדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להגדיל קידש נעילה דים לאפוקי נפשיהו מפלוגתא דאז דאי צריך לנכר אחריו ברכה מעין שלם ולא פטר יין שנתון המזון: ויין שבתוך המזון מהו שיפסוד יין שיאחר המזון. ומיירי דלא הוה ליה יין לפני המזון: **הסבו** אין דא הסבו דא. * חומה אמאי מקשה מדיוקא * וחקשי ליה מרישא כהדיא דקמיני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מרישא הוה אמרינא שישנו בשביל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אלא אס ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסנה נמי מההיא:

(א) נשכח גג: סג עירובין
לכ: פסחים גג: ב"מ נא.
סנה"ד ק. טענות מ. מה:
חולין ח: עה: ע"ל.
(ג) [מוספתא פ"ה ע"ש].
(ד) גרי אחרת ה"ל לרש"י
נשכחת הגמ' (ד) נ'נ'
מוס' עירובין ג' ד"ה
ר"ש (ה) [נשכחת מנ'].
(ו) נש"י חוס' שבת נט:
ד"ה אלא].

הנהגות חב"ח

(א) רש"י ד"ה נכר וכו'
שמו הפס"ד ואח"כ מ"ה
א"ר כיון דאמרי ניזיל
ויכול דדמחא פלן רישא
דוקא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה הפכו אין
וכו'. חומה אמאי מקשה.
פ"י רש"י"ל בחיובי שכן
דף נ"ט ע"ב ד"ה הא יש
עליה חומה:

ליקובי רש"י

המוגמר. לכוונה על גבי
גמלים (במצה כב):

הבאה "לסיים" את הסעודה, ודאי שהיא תפטור מברכה את הדייסא הבאה לשם מזון ממש^[10]. וְאֵתִי בֵּית שְׁמַאי לְמִימַר לֹא מִיבְעִינָא פְּרָפְרָת דְּלֹא פְטָרָה לְהוּ פַת - אין צורך לומר שברכת הפת אינה פוטרת את הפרפרת מברכה, אֵלָא, אֲפִילוּ את חובת הברכה על מַעֲשֵׂה הַקֶּדְרָה, נָמִי - גם כן לֹא פְטָרָה ברכת הפת. כלומר, בעוד שלתנא קמא היה פשוט שברכת הפת פוטרת את מעשה הקדרה, ולא ראה צורך אלא לומר שהיא פוטרת אף את הפרפרת מברכה, בית שמאי חולקים וסוברים שאינה פוטרת אפילו את מעשה הקדירה. או דִּילְמָא אֲסִיפָא פְּלִיגִי - או שמא חולקים בית שמאי על הדין השני, דְּקִתְנִי - ששינונו במשנתנו, שאם בָּרַךְ עַל הַפְּרָפְרָת לֹא פָטַר אֶת הַפֶּת מברכה. משמע, שרק את ברכת הפת הוא דִּילְמָא פָטַר על ידי ברכת הפרפרת. אֲבָל, את ברכת מַעֲשֵׂה הַקֶּדְרָה, פָטַר על ידי ברכת הפרפרת^[11]. וְאֵתוּ בֵּית שְׁמַאי לְמִימַר - ובאו בית שמאי לחלוק ולומר: וְאֲפִילוּ ברכת מַעֲשֵׂה הַקֶּדְרָה נָמִי - גם כן, לֹא פָטַר בברכת הפרפרת^[12].

הגמרא מסיימת:

תִּיקוּ - הספק עומד במקומו ללא הכרעה.

הגמרא דנה בחלק הבא של משנתנו, האומר:

הָיוּ יוֹשְׁבֵינָא בִּיחָד ואוכלים, כָּל אֶחָד וְאֶחָד כּו', מברך לעצמו. הסבו - אחד מברך לכולם.

הגמרא מדייקת בלשון המשנה, ומקשה סתירה:

מלשון המשנה משמע שרק אם הִסְבּוּ ביחד, אֵין - אכן מברך אחד מהם לכולם; אך אם לֹא הִסְבּוּ, אלא רק ישבו ביחד - לֹא יברך אחד מהם לכולם^[13]. וְרַמְיָנָהּ - אך סתירה לזה מהברייתא הבאה: עֲשֶׂה אנשים שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ, אֵף עַל פִּי שְׂבוּלָם אוֹכְלִים מִכֶּכֶר אֶחָד שֶׁל לֶחֶם, מכל מקום כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּכֶר לְעַצְמוֹ. כי אף על פי שאכילה מככר אחד משותף מְצַרְפֶּת אותם יחד במדה מסויימת, מכל מקום אין רואים אותם כמשתתפים בסעודה משותפת, מאחר שהם אוכלים בהליכה. אבל אם יֵשְׁבוּ לֶאֱכֹל, גדול כחה של ישיבתם יחד, שֶׁאֵף עַל פִּי שְׂבָל אֶחָד וְאֶחָד אוֹכְלִים מִכֶּכֶר המיוחד לו - אֶחָד מִכֶּכֶר לְכֻלָּם. קִתְנִי - שְׁנוּי, אם כן, בברייתא, שאפילו אם רק יֵשְׁבוּ ביחד אחד מברך לכולם, אֵף עַל פִּי שְׂבָל הִסְבּוּ. ואילו משנתנו אומרת שאין אחד מברך לכולם אלא אם כן הִסְבּוּ, אבל לא אם רק ישבו ביחד!

הגמרא מתרצת:

אָמַר רַב נְחֻמָּן בַּר יִצְחָק: הִבְרִיתָא מִדְּבַרְתָּ כְּגוֹן דְּאֲמַרִּי נִיזִיל וְנִיכּוּל לְחֵמָא בְּדוּף פֶּלֶן - במקרה שאמרו אחד לשני "נלך ונאכל לחם במקום פלוני". מאחר שקודם סעודתם הזמינו עצמם לאכול יחד - נחשבת סעודתם לסעודה משותפת המצרפת את כולם, אף אם הם רק יושבים ולא הִסְבּוּ^[14]. אבל המשנה מדברת במקרה שבו ישבו לאכול ביחד בלי הסכמה מוקדמת, שאז אינם נחשבים כקבועים יחד

אָמַר פּוֹטֵר וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר, אֵינוּ פּוֹטֵר. אֵךְ, רַב הוּנָא וְרַב יְהוּדָה וְכָל תַּלְמִידֵי דְרַב אָמֵרִי נִגְדַּם מַה שֶּׁפֶסֶק רַב, רַבִּי, וְלִדְעָתָם אֵינוּ פּוֹטֵר^[9].

הגמרא מקשה על דעת המקילים:

אֵיתִיבִיהּ - הקשה לו רַבָּא לְרַב נְחֻמָּן שֶׁפֶסֶק שְׁהִיִּין שְׁבִתוֹךְ הַמְּזוֹן פּוֹטֵר את היין שלאחר המזון, ממשנתנו, האומרת: כָּא לְהֵם יִין בְּתוֹף הַמְּזוֹן, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּכֶר לְעַצְמוֹ, ואם בא להם יין לְאַחַר הַמְּזוֹן, אֶחָד מִכֶּכֶר לְכֻלָּם, ומוציא אותם ידי חובתם. והנה, המקרה השני של "יין שלאחר המזון" הוא המשך, כנראה, למקרה הראשון של "יין שבתוך המזון". כלומר, לאחר ששתו יין בתוך המזון, ובירך כל אחד לעצמו, הביאו להם עוד יין לאחר המזון. שעליו מברך אחד מהם ומוציא את כולם ידי חובתם. אך, למה צריכים כלל לברך על היין שלאחר המזון אם כבר בירכו על היין שבתוך המזון? כנראה, משום שאין ברכת היין שבתוך המזון פוטרת את היין שלאחר המזון!

הגמרא מתרצת:

אָמַר לִיהוּ רַב נְחֻמָּן לְרַבָּא: הֵכִי קָאָמַר - כך אומרת המשנה: "ואם לא כָּא לְהֵם יִין בְּתוֹף הַמְּזוֹן, אֵלָא לְאַחַר הַמְּזוֹן, אֶחָד מִכֶּכֶר לְכֻלָּם". כלומר, המשנה עוסקת בשני מקרים שונים: אחד שבו הביאו להם יין בתוך המזון, והשני שלא הביאו להם יין עד לאחר המזון. אך, אם בירכו על היין שבתוך המזון, ברכתו אכן פוטרת את היין שלאחר המזון מברכה.

הגמרא דנה בחלק הבא של המשנה, האומר:

אם בָּרַךְ ברכת "המוציא" על הפת, פָטַר בכך אף את הַפְּרָפְרָת מברכה. אך, אם בירך "מזונות" על הַפְּרָפְרָת, לֹא פָטַר אֶת הַפֶּת מברכה. בֵּית שְׁמַאי אֹמְרִים: אֵף לֹא פָטַר מברכה, מַעֲשֵׂה הַקֶּדְרָה כלומר, דייסא.

הגמרא חוקרת מה היא כוונתם של בית שמאי:

אִיבְעִינָא לְהוּ - הועלה ספק לפני בני הישיבה: בֵּית שְׁמַאי אֲרִישָׁא פְּלִיגִי - האם דברי בית שמאי מתייחסים לדין הראשון המוזכר במשנה, שברכת הלחם פוטרת את הפרפרת מברכה? או דִּילְמָא אֲסִיפָא פְּלִיגִי - או שמא מתייחסים דברי בית שמאי לדין השני של המשנה האומר שברכת הפרפרת אינה פוטרת את הפת מברכה?

הגמרא מסבירה איך דברי בית שמאי יכולים להתייחס לכל אחד משני דינים אלה:

מצד אחד, אפשר לומר שבאו בית שמאי לחלוק על מה דְּקָאָמַר תִּנָּא קָמָא: "אם בָּרַךְ עַל הַפֶּת, פָטַר אף את הַפְּרָפְרָת מברכה". וְנִשְׁמַע מדבריו, כָּל שֶׁפֶן שְׁבִרְכָת הַפֶּת פּוֹטֵר מַעֲשֵׂה הַקֶּדְרָה, כלומר, דייסא הנאכלת בתוך הסעודה. שהרי אם ברכת הלחם פוטרת את הפרפרת,

הערות

9. פסק הלבנה זה של כל תלמידי רב נגד דעת רבם, מורה ששמעו ממנו שחזר בו רב, ולבסוף אף הוא הורה שברכת היין שבתוך המזון אינה פוטרת מברכה את היין שלאחר המזון. (עיין תוס' רא"ש).

10. רש"י: אבל עיין דש"ש.

11. כלומר, מי שאוכל פרפרת של "פת הבאה בכיסנין" וגם מעשה קדרה, לפני הסעודה - או בפני עצמם, ללא קשר לסעודה - ברכת "מזונות" שמברך על הפרפרת פוטרת אותו מלברך "מזונות" על מעשה הקדירה שאוכל במשך "סעודת הפרפרת" שלו, [ואפילו בסתם, כשלא התבונן שברכתו תפטור גם את מעשה הקדרה]. שהרי ברכת הפרפרת החשובה יותר, שהיא מין פת, פוטרת את ברכת מעשה הקדרה שאינו מין פת, כשם שברכת הפת פוטרת בסתם את הפרפרת ואת מעשה הקדרה הנאכלים בתוך סעודת פת, אף שלא התבונן שברכתו תפטור אותם (רשב"א וריטב"א).

12. אף שהפרפרת חשובה יותר ממעשה הקדרה [עיין הערה קודמת]. אבל ודאי שאף בית שמאי מודים שאם התבונן שברכה אחת תפטור שני מאכלים

13. יש לתמוה, שהרי המשנה אומרת במפורש: "היו יושבין, כל אחד מברך לעצמו". אם כן, למה היתה הגמרא צריכה ללמוד זאת ע"י דיוק מהפסיקה הסמוכה? תוספות מתרצים: היינו יכולים לטעות ולהבין שדברי המשנה, "היו יושבים, כל אחד..." הם במקרה שישבו ביחד לצורך אחר, ורק אחר כך החליטו לאכול ואז הדין הוא שאינם מצטרפים ביחד שיברך אחד מהם לכולם. אך אם בשעה שישבו כוונתם היתה לאכול ביחד - מצטרפים הם לקבוצה אחת אף בלא הסיבה, ואחד מברך לכולם. כדי שלא נטעה לפרש כך את דברי המשנה, למדה הגמרא ממה שאמרה המשנה "הסבו...", שמוה משמע שאינם מצטרפים יחד אלא על ידי הסיבה.

14. כוונת הגמרא לאו דוקא שקבעו מקום מסויים לאכול שם. הנקודה הקובעת היא שהסכימו קודם סעודתם לאכול ביחד (רשב"א).

קין א מ"י פ"ו מהל' נרכות ה' יג סמג' עשין ט טור א"ח סי' קע"ב: קיה ב מ"י פ"ד מהל' נרכות ה' יג סמג' טור שם:

קיה ג טו"ע שם סי' קכ"ד מ"י פ"ד מהל' נרכות ה' יג סמג' טור שם: קכ"ה ה' מ"י פ"ד מהל' נרכות ה' יג סמג' טו"ע שם: קכ"ו ח מ"י פ"ד מהל' נרכות ה' יג סמג' טו"ע שם: קכ"ז טו"ע שם: קכ"ח טו"ע שם: קכ"ט טו"ע שם: קל' טו"ע שם:

רב גמים גאון

ורוא אומר על המוגמר: גרסי' בגמ' רבני מערבא (הלכה ו) מה בין מוגמר ובין מוגמר כולן מירחין יין אחד הוא שהוא טעם פשיטא של זו הבטיא ודמוגמר אע"ג דמילתא ידועה היא שאין מביאין אותו אלא לאחר הסעודה אחר מברך לכולן ולפיכך שאל השואל מפני מה היין הבא בתוך המזון לעצמו המוגמר אחר מברך לכולן כל אחד לעצמו:

ואע"פ

שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה. וכבר נזכר ברכות המזון ויש הפסק בין יין למוגמר:

ורב

ששת אמר אינו פוטר רב נחמן אמר פוטר וכל תלמידי דרב ובר, ונראה להלכה כמלמדיו דרב דרב ששם קלי כותיהו

והלכתא כותיה דר"ג דביי' (ז) וכבר שם בלסוף ואע"ג דק"ל (ח) דרב ושמואל הלכה כרב בלסוף שאני הכא לכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא קך משמע מרב מיהו אין אנו נרמין לאותו פסק דאין אנו מושכין דיעו מן הפת כלל ונראה דין שלפני סעודה פוטר את היין שנחמך הסעודה אע"ג דפסקין הכא דין שנחמך הסעודה אינו פוטר יין דלאחר הסעודה שאני הכא דזה לשונות וזה לשונות אבל זה לשונות וזה לשונות פוטר שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוטר שנחמך הסעודה ומה דנקט שנחמך וי"ט לאו דוקא דה"ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות התול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשמות בתוך הסעודה פשיטא דין דלפני סעודה פוטרנו מין דעמיה למשתי וכן יין של קדוש פוטר יין שנחמך הסעודה וכן הדלה אם הביא על שלחנו להגדיל דפוטר יין שנחמך הסעודה וי"ט לאו דוקא ולא אחא למעוטי אלא נמלך ואפילו אמ"ל דדוקא נקט שנחמך וי"ט מ"מ יש לומר ה"מ לענין שגא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמעו ידיהם מן הפת שאין רגילות לקבוע לשמות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשנחמך וימים טובים ולא בשאר ימים אבל לענין לפטור יין שנחמך המזון שרגילות לשמות ואי אפילו בשאר ימים פטור ליה יין שלפני המזון אע"פ דזה לשונות וזה לשונות דעד כאן לא איבעיא לן אלא הי לשונות דלא חשיב מפיק לשמות אבל לשמות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוטר יין לשונות וכן משמע נמי בצרני פסחים (דף קפ.) גבי שקדשו בצ"ה דר' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יאלו ואין צריך לחזור ולברך על היין שנחמך הסעודה אע"ג דקדשו שלא במקום סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדלוא ידי קדשו מידי יין נמי יאלו ואף על גב דאחיות רבי יוחנן היינו דוקא בשינוי מקום א"כ נראה משם דה"ה להדלה דאין לחלק בין הדלה לקדוש ולפסוק מהני דמולקין ואמרי דוקא קדוש פוטר משום דאין קדוש אלא במקום סעודה אבל יין של הדלה לא פטור אפילו להגדיל לאחר נטילה דהכי מיייר הא דפסקין דין שלפני המזון פוטר היין שנחמך המזון דכבר נטל דיו והכי משמע בסמך מתוך הבריי' כ"ד סדר הסבה וכו' מיהו נראה כיון דנטל דיו דעמו לכול ולשמות שם פוטר אפילו להגדיל דפריש מההיא דצרני פסחים ועוד דלא גרע יין להדלה מין שלפני הסעודה דפטור ומיהו יש שמחמירין להגדיל קודם נטילת ידים לאפסוקי נפשיהו מפלוגמא דלא דלוי צריך לברך אחריו ברכה מעין שגא ולא פטור יין שנחמך המזון: יין שבתוך המזון מהו שיפסור יין שלאחר המזון. ומייר דלא הוה ליה יין לפני המזון: הסבו אין לא הסבו לא ורבינוהו ע' עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מבכר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מבכר אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא ברוך פלן כי נח נפשיה דרב אולו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בחר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלגינא כי הסבו דמי לא הוה בידיהו קם רב ארא בר אהבה אהדר

בא להם יין בתוך המזון כו' בגמ' (ד' מה) מפרש טעמא: והוא אומר על המוגמר. אומר שצריך על היין הוא מצריך על המוגמר שהיו רגילים להביא לפנייהם אחר אכילה אצקת רולין על האש במחמך לרמז טוב ומכרסם עליו כזרע עני בשמים: לאחר סעודה. לאחר כהמ"ז

שאני מלכר סעודה אפי' הכי מי צריך על היין שהתחיל בנכרות אחרות גומרין: גמ' לא שנו דין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון: אלא בשבתות כו'. דדעמו ליכא אחר המזון ולשמות וי צריך ברישא אדעתא דהכי צריך: ע"כ כ"ז בוס וכו'. דהוה כמלך ומתחיל בשמים בכל חד וחד: יישר. יפה עשית: וכן אמר ריב"ז. לעשות: לא פבר דהי מר כו'. דנ"ט לאו נמלך הוא: נמלך בלשון. איני רגיל לקבוע סעודה על היין: בא להם יין בתוך המזון. וקודם המזון לא כל להם: אם תיבצי דומר. להביא רחיה ממשנתו דקתני דין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון אינה רחיה דהתם זה לשמות אלא לשמות אצל שנחמך המזון לשמות רגילין לשמות בתוך הסעודה אלא מעט לשמות: לאחר המזון אחד מברך בצ"ה. קס"ד דה"ק דכשיביאו יין שני אחר המזון אחד מברך לכולן והא מנא ליה דכל אחד ואחד יברך על שנחמך המזון לעצמו וקא מלכר מו ברכה על שלאחר המזון: פטר את הפספס. אע"פ שאין צורך סעודה למלי הכרם אלא למגמר אכילה: וכ"כ שכן מעשה קדרה. שהוא לכול לזון ממש: בדרך פלן. במקום פלוגי דקבעו להם ממחלה מקום דדבור ועל הזמנה הו קביעות אכל ישבו מאלוין במקום אחד יחד אינה קביעות: אולו תלמידיו בתריה. דקדוהו בעיר אחרת: נהר דנק. קך שמו (ה): ר"ש דוקא. דקתני היו יושבים בלא הזמנה מקום הוא דלא הו קביעות אכל אלו שהזמניהו לך הו קביעות ואחד מברך לכולן: אהדר

קדרה ואחי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקתני בך על הפרפרת לא פטור את הפת פת הוא דלא פטור אבל מעשה קדרה פטור ואחי ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטור תיקו: והיו יושבין כל אחד ואחד כו'. הסבו אין לא הסבו לא ורבינוהו ע' עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מבכר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מבכר אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא ברוך פלן כי נח נפשיה דרב אולו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בחר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלגינא כי הסבו דמי לא הוה בידיהו קם רב ארא בר אהבה אהדר

מיהו נראה כיון דנטל דיו דעמו לכול ולשמות שם פוטר אפילו להגדיל דפריש מההיא דצרני פסחים ועוד דלא גרע יין להדלה מין שלפני הסעודה דפטור ומיהו יש שמחמירין להגדיל קודם נטילת ידים לאפסוקי נפשיהו מפלוגמא דלא דלוי צריך לברך אחריו ברכה מעין שגא ולא פטור יין שנחמך המזון: יין שבתוך המזון מהו שיפסור יין שלאחר המזון. ומייר דלא הוה ליה יין לפני המזון: הסבו אין לא הסבו לא ורבינוהו ע' עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מבכר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מבכר אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא ברוך פלן כי נח נפשיה דרב אולו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בחר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלגינא כי הסבו דמי לא הוה בידיהו קם רב ארא בר אהבה אהדר

עשרה שיש אדם שהו מהלכין כו' ניזיל וניכול לחמא כו'. והסבה ניחא הא דפריש בנחמך דמייר בין ברכה המולא בין ברכה המולא הכל מתוך הכרייתא דעשרה בני אדם ואלו אמאי הממנו למיבעי עד ברכה המזון והואך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמה דישבו לכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המולא:

(א) שבת נג. סג. עירובין לג. פסחים נג. כ"מ נא. טהרה ק. שבעות מ. מה: ח. ע"ה: ע"ה: (ג) [מסכתא פ"ה ע"ה]. (ד) אחרת ה"ל לרש"י בעטתא הגמ' (ז) ע"ה ח"ט עירובין לג. ד"ה ר"ש. (ח) [בכורות מע"ה]. (ט) [ע"ה ח"ט שבת נט: ד"ה אלא].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה נהר וכו' שמו הס"ד ואח"כ מ"ה א"ר כיון דלחמא ניזיל וניכול בדוכתא פלן חשבה דוקא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה הסבו אין וכו'. תימה אמאי מקשה. ע"ה רש"י בחדושי שבת דף נ"ט ע"ב ד"ה הא יש עליה חומס:

ליקושי רש"י

הסוגמר. לזנוע על גבי נחמ"ס [בכורות כב:].

בסעודה משותפת, וכל אחד צריך לברך לעצמו^[15], אלא אם כן הסבו^[16].

הגמרא מספרת מעשה השייך לענייננו:

כִּי נָח נִפְשִׁיהָ דְּרַב - כאשר מת רב **אָזְלוּ תַלְמִידָיו בְּתַרְיָה -** הלכו תלמידיו אחריו, כלומר אחרי מטתו, לעיר שנקבר שם. **כִּי הָדְרִי -** כשחזרו מהלויתו, **אָמְרִי -** אמרו אחד לשני: **נִיזִיל וְנִיכּוֹל לְחַמָּא אֲנָהּר דְּנָק -** נלך ונאכל לחם ליד הנהר דנק. **בְּתַר דְּכָרְכִי יְתִבִּי וְקָא מִיבְעִיָּא לָהּ -** לאחר שאכלו, ישבו והועלה ספק ביניהם: **"הסבו"**

דְּנָקָא תִּנְן אָבֵל יִשְׁבוּ, לֹא - האם אמרה המשנה "הסבו" בדוקא, כדי שישתמע ממנה שאם רק ישבו ביחד אין אחד יכול לברך לכולם? או **דִּילָמָא בִּינָן דְּאָמְרִי נִיזִיל וְנִיכּוֹל רִיפְתָּא בְּדוּכְתָּא פְּלַנִיתָא -** או שמא, מאחר שאומרים אחד לשני "נלך ונאכל לחם במקום פלוני", **כִּי הִסְבוּ דְּמִי -** הרי הוא כאילו הסבו - אף שלמעשה רק ישבו ביחד - ואחד מברך לכולם^[17]? **לֹא הָוָה בִּידְוִיָּהּ -** התשובה לשאלה זו לא היתה בידם, ולכן, הרגישו ביותר את אובדן רבם, רב. **קָם -** עמד על רגליו^[18] אחד מהתלמידים, **רַב אָדָא בְּר אֲהֵבָה,**

הערות

15. עיין רש"י.

16. וכן מדויק בלשון המשנה: "היו יושבים" (דהיינו, שרק במקרה ישבו יחד לאכול), ולא "ישבו", שהיה מקביל לצורת הפועל בפיסקה הבאה: "הסבו" (וראה הערה הבאה). הברייחא, לעומת זאת, אכן נקטה לשון "ישבו", ומתפרשת במובן של הומינו עצמם לשבת ולאכול יחד, ולכן שם הדין הוא שאחד מברך לכולם.

17. [לרש"י היתה כאן, כנראה, גירסא אחרת בגמרא (מסורת הש"ס), לפיה שאלו תלמידיו רב אם נקטה המשנה את הלשון "היו יושבין" בדוקא, שמשמעו שישבו יחד לאכול בלי הומנה מוקדמת, אך אם הומינו עצמם לאכול ביחד ("נלך ונאכל

לחם במקום פלוני") הרי הוא כאילו הסבו, ואחד מברך לכולם].

ספקם של התלמידים נגע בהלכה למעשה. הם לא ידעו איך לנהוג אחרי שאכלו כולם ביחד: האם אחד מהם יברך לכולם, או לא? אלא שיש לתמוה, שמאחר שאף הדין של ברכת "המוציא" תלוי בספק שלהם, אם יברך אחד לכולם או לא [עיין מב, א, הערה 33], למה המתינו לשאול את השאלה ער שבאו לברך ברבת המזון, ולא שאלו אותה בבר לגבי ברכת "המוציא"? ושואל מדובר שישבו לאכול בזה אחר זה, ועל כן ברך כל אחד ברכת "המוציא" לעצמו אף על פי שקבעו לאכול במקום אחד (תוספות).

18. ראה להלן מג, א, תחלת הערה 1.

מועילה לו ולעולם אין אחד יכול לברך לכולם^[7]. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אָפִילוּ יוֹזֵן נָמִי מֵהֵנָּה לִיָּה הֶסְבָּה – מועילה לו הסבה שאם הסבו יוכל אחד לברך לכולם^[8].
הגמרא מקשה על רב:

מִיתִיבִי – הקשו על שיטתו של רב מהברייתא הבאה: **פִּיצֵר סָדֵר** סעודת הקבע הנאכלת **בְּהֶסְבָּה**^[9]? **הַאֲוֶרְחִין** הראשונים שהגיעו, **נִכְנְסִין** לחדר שהיה מחוץ למקום המסיבה, **וְיוֹשְׁבִין עַל גְּבֵי סִפְסָלִין** וְעַל גְּבֵי קַתְרָאוֹת – כסאות, וממתינים עד שִׁיגִיעוּ שֶׁאֵר הָאוֹרְחִים וְיִכְנְסוּ כוֹלָם לחדר זה^[10]. והיו רגילים^[11] שבשעה שהיו האורחים ממתינים, **הָבִיאוּ לָהֶם מִים**, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה נוֹטֵל יָדוֹ אַחַת, כְּדִי לִקְבֹּל בָּהּ אֶת הַכּוֹס שִׁישְׁתָּה עֲכָשׁוּ לִפְנֵי הַמּוֹזֵן^[12]. וכשפָּא לָהֶם יוֹזֵן, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּרָךְ לְעַצְמוֹ, מִפְּנֵי שִׁבְשִׁייתָה זֶה, עֲדִיין אֵין אֶחָד מֵהֶם יוֹכֵל לִבְרַךְ לְכוֹלָם. לאחר שהתכנסו כל האורחים, נכנסו למקום המסיבה, עָלוּ עַל הַמְּטוֹת שֶׁהָיוּ שָׁם, וְהִסְבּוּ עֲלֵיהֶן, וְכָא לָהֶם מִים פֶּעַם שְׁנִיָּה, לִיטוֹל בָּהֶם יָדֵים לְצוּרֵךְ הַסְּעוּדָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד כָּבֵר נֹטֵל יָדוֹ אַחַת, לִפְנֵי שְׁתִּייתָה הֵינן, מִכָּל מְקוֹם חוּצוֹר וְנוֹטֵל שְׁתֵּי יָדָיו לִפְנֵי הַסְּעוּדָה, שֶׁהֵי אוֹכְלִים בְּשְׁתֵּי הַיָּדִים^[13]. אַחֵר כֵּךְ, כִּשְׁפָא לָהֶם יוֹזֵן פֶּעַם שְׁנִיָּה בַּחֲדָר הַמְּסִיבָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּרָךְ לְעַצְמוֹ עַל הֵינן שְׁשִׁתָּה מְקוֹרֵם, מִכָּל מְקוֹם הֵינן שְׁשׁוּתִים עֲכָשׁוּ לִפְנֵי הַמּוֹזֵן, בַּחֲדָר הַמְּסִיבָה, טַעוֹן בְּרַכָּה מִחֲדָשׁ^[14], אֲלֵא שַׁעַל שְׁתִּייתָה זֶה, שֶׁהִיא בְּהֶסְבָּה, אֶחָד מִבְּרָךְ לְכוֹלָם.

הגמרא מקשה עכשיו מברייתא זו על שני הלשונות במאמרו של רב: והנה, **לְהֵאִיר לִישָׁנָא דְאָמֵר רַב** – ללשון זה הראשון, שלפיו אמר רב:

אֶהְדֵּר קְרִיעָה לְאַחֲרֵיהּ וְקָרַע קְרִיעָה אֶחְרִינָא – סיבב לאחוריו את הצד הקרוע בחלוק שלבש, שקרע אותו כבר בהספד רבו, וקרע קריעה אחרת לפניו^[1]. **אָמַר** בקינה: **נָח נִפְשִׁיהּ דְּרַב וּבְרַכַּת מוֹזְנָא לֹא גְמָרִינָן** – מת רבנו, רב, ולא הספקנו ללמוד ממנו אפילו את הלכות ברכת המזון! נשארו התלמידים נבוכים בענין זה עַד דְּאֵתָא הָהוּא סָבָא – עד שבא זקן מסויים^[2], **רָמָא לְהוּ מִתְּנִיתִין אֶבְרִייתָא** – והקשה להם את הסתירה שהוזכרה למעלה בין משנתנו לבין הברייתא^[3] **וְשָׁנִי לָהּ** – ותירץ להם את הסתירה כפי שתירצה שם רב נחמן בר יצחק, וכאותו טעם שנתן: **פִּינֵן דְּאָמְרִי נִיזִיל וְנִיכּוֹל לְחַמָּא בְּדוּרָךְ פִּלָּן**, **כְּהֶסְבּוּ דְמִי** – מאחר שאמרו קודם אכילה, "נלך ונאכל במקום פלוני", הרי הוא כאילו הסבו^[4].

למדנו במשנה:

הַסְּבּוּ, אֶחָד מִבְּרָךְ לְכוֹלָם.

אָמַר רַב: לֹא שָׁנוּ חֲכָמִים דִּין זֶה בְּמִשְׁנַתְנוּ אֶלָּא בִּפְתַּ בְּלִבְדִּי דְּבָעֵי הֶסְבָּה – שצריכה הסיבה כדי שיוכל אחד המסובים לברך ולהוציא את כולם, **אֶבֶל יוֹזֵן לֹא בָּעֵי הֶסְבָּה** – אינו צריך הסיבה, ואפילו אם רק ישבו יחדו לשנות יין, בלי הסבה, אחד מברך לכולם^[5]. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אָפִילוּ יוֹזֵן נָמִי בָּעֵי הֶסְבָּה** – גם כן צריך הסבה כדי שיוכל אחד לברך לכולם^[6].

הגמרא מביאה גירסא אחרת במחלוקת זו:

אִיפָא דְאָמְרִי – יש אומרים שנחלקו רב ורבי יוחנן כך: **אָמַר רַב: לֹא שָׁנוּ חֲכָמִים דִּין זֶה בְּמִשְׁנַתְנוּ אֶלָּא בִּפְתַּ בְּלִבְדִּי דְּמֵהֵנָּה לִיָּה הֶסְבָּה** – שמועילה בה הסבה לצרף יחד את המשתתפים בסעודה כדי שיוכל אחד לברך לכולם. **אֶבֶל יוֹזֵן, לֹא מֵהֵנָּה לִיָּה הֶסְבָּה** – אין ההסבה

הערות

1. אינה מצרפת יחד את המשתתפים באכילתם או בשתייתם, ואין אחד יכול לברך לכולם (עיי' רא"ש; רמ"א, או"ח ריג, א; עיי' גם רשב"א).

9. בתוספתא ד, ח, גורסים: "ביצד סדר סעודה".

10. רש"י, לקמן.

11. רש"י, [כוונת רש"י, כנראה, לפרש את השימוש בלשון עבר, בפועל "והביאו", שמשמעו "היו מביאים"]. אבל עיי' סוף הערה הבאה.

12. סתם ידים טמאות הן לפני נטילת ידים. דעת רש"י, שכאשר אדם שותה משקה שהוא אחד משבעת המשקים העלולים לקבל טומאה, חייב הוא ליטול את היד שאוחז בה את הכוס, מחשש שמא יגע בידו למשקה שבתוך הכוס (כית יוסף, או"ח קנח, ד"ה וכתב הר"ן). וכן דעת הרשב"א. אבל תוספות חולקים וסוברים שהטעם שנוטלים יד אחת הוא רק מפני כבוד הברכה שמברכים על המשקה [שאינו זה מן הכבוד לברך כשאוחז את הכוס ביד שאינה רחוצה] (עיי' עוד או"ח קנח, ר"ז, ע"ס ביאור הגר"א).

[אך ראש יוסף ומרומי שדה, באן, מסבירים שאף רש"י מודה לדברי תוספות. הם פירשו בדברי רש"י, (ר"ה הביאו להם מים, עיי' הערה קודמת), שכוונתו לומר שנטלו יד אחת לפני שתיית יין מתוך רגילות, ורש"י רצה להדגיש שזה לא היה מפני שהיו חייבים לעשות כן על פי דין, אך לפי הבנת הבית יוסף בשיטת רש"י, צריכים לפרש את דברי רש"י אלה כפי שפירשנום בהערה הקודמת].

13. רש"י. [רש"י בא להסביר שאמנם חייבו חכמים ליטול ידים גם ללחם וגם למשקים (עיי' הערה קודמת), אבל חילקו בין השנים והצריכו ליטול רק יד אחת למשקים, ושתי הידיים לאכילת לחם].

בלשון, "חוזר ונוטל..." מדגישה הברייתא שחייב ליטול עכשיו אף את אותה יד שנטל כבר לצורך שתיית היין. כי מאחר שאין האדם נזהר מלגעת בדברים טמאים בידו הטמאה, יש לחשוש שמא מתוך היסח הדעת נגעה גם היד הטהורה בדבר טמא (ביאור הגר"א, שם).

[לפי תוספות, הסוברים שנטילת יד אחת לפני שתיית היין היא רק מפני כבוד הברכה (עיי' הערה 12), הטעם שחוזר ונוטל את היד שכבר נטל, הוא משום שבנטילה הראשונה לא התכוין לשם מצות נטילת ידים, (עיי' או"ח קנח, ז, ובמשנה ברורה שם)].

14. מפני שאין ברכת היין ששתו מחוץ למקום המסיבה פוטרת את היין ששותים בחדר המסיבה, שהרי הדין הוא ששינוי מקום מחייב ברכה חרשה (תוספות); עיי' פסחים ק, ב). אלא שתיית היין על הספסלים והקתדראות אינה "היין שלפני המוזן" שהוכיחה משנתנו, שתיית היין עכשיו [בין נטילת ידים לברכת "המוציא" בהתחלת הסעודה עצמה, זו היא שתיית "היין שלפני המוזן" (רש"י, עיי' עוד רש"י, נא, ב, ד"ה ואח"כ מוזגין).

1. חייב האדם לקרוע את בגדו באבילות על מות רבו – עיי' יו"ד שמ, ז"ח. אין האדם יוצא ידי חובת הקריעה על הקרוב או על הרב, אלא אם קרע את בגדו מלפניו (יו"ד שמ, ב), ובעמידה (שם, א). רב ארא בר אבהו כבר קרע את החלוק מצד פניו בשעת מיתו של רב. עכשיו סיבב את החלוק כדי שהחלק הלא קרוע של הבגד יהיה לפניו, וקרע אותו פעם נוספת. הוא עשה זאת כדי להראות שהיה אבול קשה עליו עכשיו ממש כיום שמת בו רב, מאחר שעכשיו הרגישו ביותר שלא היה רב אתם להורות להם הלכה שלא ידעו הם להורות (רש"י).

2. תוספות, חולין ו, א, ד"ה אשכחיה, מביאים דעה, שבכל מקום בתלמוד שמוזכר "ההוא סבא" – הכוונה לאליהו הנביא.

3. דהיינו, שהמשנה אומרת שאחד מברך לכולם רק כשהסבו לאכול, ואילו הברייתא אומרת שאף אם ישבו לאכול בלי הסיבה אחד מברך לכולם.

4. וזהו המקרה שעליו דיברה הברייתא [כפי שמשמע מלשון "ישבו". ראה למעלה מב, ב, הערה 16].

5. בזמן הגמרא נהגו להסב בסעודה קבועה, מה שאין כן בשתיית יין שלא נהגו להסב בשתייתו. לכן, כשאכלו סעודה בישיבה ללא הסבה, נחשב כל אחד מהם כיושב בישיבה עראית ללא קביעות, ואינם נחשבים באובלים סעודה משותפת (עיי' ריטב"א, ומב, א, הערה 33). לעומת זאת בשתיית יין שלא נהגו להסב בה, שונה הוא הדין, ואף כששותים בישיבה ללא הסבה, יש קביעות בישיבה זו, ואחד מהם יכול לברך לכולם (עיי' שלחן ערוך הרב ריג, א).

6. רבי יוחנן סובר שאף היין, מתוך חשיבותו, אין קובעים עליו אלא בהסבה. לכן כשנתאספו אנשים לשנות יחדו בלי הסבה, אין הצטרפות עראית זו מספקת לגרס שאחד יוכל לברך לכולם (עיי' משנה ברורה, ריג, ב).

[לדעת הרבה מה הראשונים, לא נחלק רבי יוחנן עם רב אלא לגבי יין. אבל לגבי שאר מאכלים (חוץ מן הפת והיין), מורה שרגילים לקבוע עליהם, אף בלי הסבה; ולכן, יכול אחד לברך לכולם אפילו כשיושבים בלא הסבה (עיי' רא"ש, ואו"ח ריג, א; עיי' ריטב"א כאן שחולק).

7. לרעת רב יש רק סעודה אחת הנחשבת קבועה כדי שהמשתתפים בה יחשבו קבועים יחד, והוא סעודת פת הנאכלת בהסבה, אבל אכילת שאר דברים – אפילו שתיית יין – לעולם אינה נחשבת קבועה, ואפילו כששותים בהסבה אין המשתתפים נחשבים כקבועים יחד. לכן, בשתיית יין או באכילת שאר מאכלים (לא בתוך סעודת פת) צריך כל אחד לברך לעצמו (עיי' רא"ש; עיי' גם ריטב"א).

8. רבי יוחנן סובר שאף שתיית יין חשוכה היא, ואם השתיה היא בהסבה נחשבים המשתתפים בה קבועים יחד. לכן, לא רק בסעודת פת משותפת, אלא אף בשתיית יין משותפת, יכול אחד לברך לכולם (עיי' רא"ש; עיי' גם ריטב"א).

[ללשון זה, גם כן, אין רבי יוחנן חולק על רב אלא ביין (ראה הערה 6). אבל לגבי כל שאר המאכלים חוץ מן הפת והיין, לדברי הכל אפילו אכילה בהסבה

[illegible]

בָּא לָהֶם יַיִן בְּתוֹךְ הַמּוֹזֵן כל אחד ואחד מברך לעצמו. ואם בא להם יין אחר המוזן, אחד מברך לכולם.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת פסק הלכה זה:

שָׁאֵלוּ אֶת בֶּן זִוְמָא: מִפְּנֵי מָה אָמְרוּ חֲכָמִים: בָּא לָהֶם יַיִן בְּתוֹךְ הַמּוֹזֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מְבָרֵךְ לְעַצְמוֹ. ואם בא להם יין לאחר המוזן, אֶחָד מְבָרֵךְ לְכֻלָּם. הרי בתוך המוזן ודאי קבועים הם ביחד; למה אין אחד יכול לברך לכולם? אָמַר לָהֶם בֶּן זִוְמָא: הוֹאִיל וְאֵין בֵּית הַבְּלִיעָה פָּנוּי מְאוּכָל בִּשְׁעַת הַסְּעוּדָה. כלומר, המסובים עסוקים באכילה ואינם שמים לב לצאת ידי חובתם בברכת המברך^[18].

שנינו במשנה:

וְהוּא אוֹמֵר עַל הַמוֹגֶמֶר כּו' – מִי שֶׁבִּירַךְ עַל הַיֵּין, הוּא מְבָרֵךְ גַּם עַל הַקְּטוֹרֶת לאחר הסעודה.

הגמרא מדייקת:

מִדְּקִתָּנִי 'וְהוּא אוֹמֵר עַל הַמוֹגֶמֶר' – מִמָּה שֶׁהַמִּשְׁנָה מְדַגִּישָׁה שְׁמִי שֶׁבִּירַךְ בְּרַכַּת הַיֵּין הוּא הוּא הַמְּבָרֵךְ עַל הַקְּטוֹרֶת, מִכָּלֵל דְּאִיפָּא עֲדִיף מִיָּנִיָּה – מִשְׁמַע מִזֶּה, שֶׁהַמְּדוּבָר כָּאֵן הוּא שֵׁשׁ בֵּין הַמְּסוּבִים מִי שֶׁחֻשָּׁב יוֹתֵר מִזֶּה שֶׁבִּירַךְ בְּרַכַּת הַיֵּין^[19], וְאִם עַל פִּי כֵּן אֵין הַחֻשָּׁב מְבָרֵךְ עַל הַקְּטוֹרֶת, אֵלֹא זֶה שֶׁבִּירַךְ עַל הַיֵּין מְבָרֵךְ עַל הַקְּטוֹרֶת^[20]. (וְאִמָּא, הוֹאִיל וְהוּא נָטַל יָדָיו תְּחִלָּה בְּאַחְרוֹנָה – וְלָמָּה? לִפְיָ שְׁהוּא, הַמְּבָרֵךְ בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן, נָטַל יָדָיו רִאשׁוֹן לְמִים אַחֲרוֹנִים^[21]). מִסְּטִיעַ לִיָּה לְרַב – מִתּוֹךְ דִּיוֹק זֶה בְּדַבְרֵי הַמִּשְׁנָה, יֵשׁ לְהַבִּיא סִיּוּעַ לְדַבְרֵי רַב, דְּאָמַר רַב חִיָּיא בְּרַב אֲשִׁי אָמַר רַב: הַנּוֹטֵל יָדָיו תְּחִלָּה בְּאַחְרוֹנָה – מִי שֶׁנּוֹטֵל יָדָיו רִאשׁוֹן לְמִים אַחֲרוֹנִים, הוּא מְזוּמָן לְבִרְכָּה – הוּא הוּא הַמְּיוֹעֵד לְבִרַךְ בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן^[22].

מעשה שהיה בענין זה:

רַב נְרִבִּי חִיָּיא הָוּוּ יְתִבִּי קָמִיָּה דְּרַבִּי בְּסַעוּדָתָא – רַב וְרַבִּי חִיָּיא יֵשְׁבוּ בִּסְעוּדָה לִפְנֵי רַב. אָמַר לִיָּה רַבִּי לְרַב: קוּם מִשִּׁי יָדְךָ! עֲמוּד וּרְחֹץ אֶת יָדֶיךָ בְּמִים אַחֲרוֹנִים! חֲזִינָה דְּהִנָּה מְרַתָּ – רָאָה רַבִּי חִיָּיא שֶׁרַב הָיָה רוּעֵד, שֶׁהָיָה חוֹשֵׁשׁ שְׁמָא רָאָה רַבִּי יָדָיו מְלוּכָלוּת, אוֹ שֶׁהָאֵרִיךְ בִּסְעוּדָה יוֹתֵר מִדָּא, וְרוּצָה לְגַעוֹר בּוֹ בְּדֶרֶךְ זֶה. אָמַר לִיָּה רַבִּי חִיָּיא לְרַב: בְּרַב פְּחָתִי – בְּנֵם שֶׁל גְּדוּלִים^[23]. 'עֵינִי בְּכַרְכַּת מְזוּנָא' קָאָמַר לָךְ – רַבִּי אוֹמֵר לָךְ שֶׁתַּעֲיִין בְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן. הוּא מְכַבֵּד אוֹתָךְ בְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן, וְלִפְיָכֵךְ אָמַר לָךְ לִיטוֹל תְּחִלָּה מִים אַחֲרוֹנִים, שֶׁהַנּוֹטֵל רִאשׁוֹן מִים אַחֲרוֹנִים הוּא הַמְּזוּמָן לְבִרְכָּה.

הגמרא דנה בהלכות ברכות הריח:

אָמַר רַבִּי יִזְרְאֵל אָמַר רַבָּא בְּרַב יְרֵמְיָה: מֵאִמְיָתִי מְבָרְכִין עַל הָרִיחַ? – מִמֵּתִי אֲפֹשֶׁר לְבִרַךְ עַל הָרִיחַ שֶׁל קְטוֹרֶת? מִשְׁתַּעֲלָה תִּמְכָּרְתוּ – מִשְׁקִיטוֹר עֲשֵׂנוּ מִתְּחִיל לַעֲלוֹת^[24].

הערות

15. אף שלא דברה הברייתא דוקא במקרה של "אורחים", הגמרא קוראת למשתתפי הסעודה "אורחים" משום שדרך הבעלי בתים העשירים להזמין לסעודתם אורחים עניים (רש"י).
16. ראה למעלה, הערה 5.
17. ראה למעלה, הערה 7.
18. רש"י. פירוש אחר: אינם יכולים לענות "אמן" לברכת המברך, מחשש סכנה, שמא יבואו להחנק אם יענו "אמן" בשעת האכילה (רבינו יונה; רשב"א, רא"ש סימן לד'). [עיי' או"ח קעד, ח לנפקא מינה להלכה בין שני פירושים אלה]. עוד פירוש אחר: מאחר שבעת בליעת המאכל, אין בית הבלעיה פנוי לשתייה, אין האדם יכול לצאת ידי חובת ברכת שתייה, באותה שעה (ריטב"א).
19. דהיינו אדם שגדול יותר בתורה מן המברך ברכת המוזן.
20. בדרך כלל, הגדול בתורה מכל המסובים מברך (עיי' להלן מז, א; שולחן ערוך אורח חיים כא, א). הגמרא מדייקת, שהמשנה עוסקת במקרה שבשעת ברכת הקטורת (עיי' השגות הראב"ד להלכות ברכות ז, יג) נמצא בין המסובים אדם הגדול יותר בתורה, שהיה להם לכבד אותו לברך ברכת הקטרת. שהרי אם אין בין המסובים אדם כזה, הדבר פשוט שמי שבירך הברכה הקודמת ממשיך לברך אף ברכה זו, ולא היתה המשנה צריכה להשיענו דין זה, מכיון שאין בו שום
21. חידוש (רבינו יונה, אבל עיי' בעל המאור).
22. מלים אלו נתווספו בטעות ויש להשמיטם (מהרש"ל; הגהות הגר"א. אבל עיי' מרומי שדה, המנסה ליישב גירסא זו).
23. מכיון שנתכבד כנטילת מים אחרונים תחילה, הרי התחיל כמצוות השייכות לברכת המוזן, ולכן יש לו גם לגמור מצוות אלו על ידי שיברך ברכת המוזן (עיי' ריטב"א), אף על פי שנמצא בין המסובים מי שגדול בתורה יותר ממנו והוא היה מברך ברכת המוזן (רבינו חננאל). והמדובר כאן הוא במקרה שהגדול בתורה כיבד את הקטן ממנו ליטול ידיו למים אחרונים, או שהקטן נתכבד בנטילת ידים בטעות והגדול הסכים (עיי' פירוש הרשב"ץ) וסיוע לדינו של רב ממשנתנו, האומרת שמי שנתכבד בברכת היין, ובוה התחיל בברכות שעל ההנאות הכאות אחרי הסעודה – הוא יגמור ברכות אלו ויברך על הקטורת, אף על פי שיש גדול בתורה בין המסובים שהיה צריך להתכבד בברכה זו (ועיי' פני יהושע). ועיי' להלן מז, א ובהערה 16 שם.
24. דהיינו: בנו של תלמיד חכם (רש"י נזיר נט, א). ועיי' גיטין סב, א.
25. אבל לא לפני זה (שלחן ערוך, אורח חיים, רטו, יב). מפני שער כמה שאפשר צריכה הברכה להאמר בסמוך אל ההנאה אשר עליה היא נאמרת, ובדומה לכלל "כל המצוות מברך עליון עובר לעשייתן", ולא עובר לעובר (מגן אברהם, שם, כ).

ביצד מברכין פרק ששי ברכות

מג.

עין משפט
גד מצוה

קב"א מ"י פ"א מהל' ברכות שם סמג עש"ן
ס' טור א"ח סי' קע"ד
טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ב
סעיף א'
קב"א ב' מ"י פ"ד מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סי' קע"ד
סעיף ח'
קב"א ג' מ"י פ"ז מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סי' קפ"א
סעיף ו'
קב"א ד' מ"י פ"ח מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י'
קב"א ה' מ"י פ"ט מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י"א
קב"א ו' מ"י פ"י מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י"ב
קב"א ז' מ"י פ"י מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י"ג
קב"א ח' מ"י פ"י מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י"ד
קב"א ט' מ"י פ"י מהל' ברכות הלכה י"ב סמג
שם טו"ש ע"א א"ח סימן ר"ח
סעיף י"ה

כל אחד נופל ידו אחת. מפני " כבוד הצרכה ולא דמי לנטול ידיו לפירות דהו' מגבי הרוח כיון שאינו נוטל שמי ידיו: **בא** דהם יין וכו'. אע"ג דין שלמי המזון פוטור יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא שאני הכא כיון שעלו להסב הוא שני מקום

אחד קריעה לאחוריה. קרע שקרע בהספד רצו החזיר החלוק לאחוריו ומה שלאחר לפנים כדי לקרוע קרע אחר להלכות אכל עכשיו כיום המיתה על שהיו צריכים להוראה ואין יודעים להורות: רמ"ז דהו' בור' בדרמין לעיל וע"כ נצט"ב ליה לאוקומי ברייתא דהם

(א) חוספחא פרק ד'
(ב) חוספחא פרק ד'
(ג) רש"ל מ"ז פד נחמיה
(ד) לקמן מ"ז (ה) [שם]
(ו) פ"י בר גדולים [שם ג']
(ז) שם פרש"י בן גדולים וע'
(ח) מ"ס לעיל י"ג: (י) [שם]
(יא) שם חו"ס ספחים קטו.
(יב) כל שמיטתו כ"י ותי'
מנהג: יח' ד"ה העטין.

הגהות הגר"א

[א] ג"י (ואסמא)
הוא"ל והוא נפל ידיו
באחוריה. נמחק:

גליון הש"ס

גמ' שאני התם דמגו
דקא מהניא ליה
הסבה. ע"י לעיל דף ל"ט
ע"כ ברש"י ד"ה וקנה
ובתוס' ד"ה נמן:

לעזי רש"י

פושט"א. פירוש משק
(עין) פירוש ערך משק
ורכשו יונה דף ק"א ע"כ
ד"ה חזון ורש"י סימן
(ל"ה):

ליקומי רש"י

בר פחת. בן גדולים
(שבת ג' בט.) נטו של
נחמיה חכם [נדר טו.].
משחא כבישא בור'
הא דלמך ככלד מברכין
(מג.) הלא משחא כבישא
וטחיה מברכין עליו ע"כ
לא נבא בתוך הסעודה
קאמר אלא נבא להריח
[לקמן ג' ע"ש].

ואחד בור' לעצמו. לרמיץ עוד זכרה שאין זכרה לראשונה פוטורה שאין הראשון קרוי שלמי המזון שאינו במקום סעודה והוא נחמיה הוא יין שלמי המזון: אחד מברך בבור'. דמיון להספד והקצו: קשיא רישא. דקמני כל אחד ואחד מברך לעצמו: שאני אורחין לדעתיהו' למיעקר. סופן למיעקר ולעלות ולהסב במקום אחר שאין זה מקום המסיבה אלא כאן ישבו עד שימכנסו כל הקרואים ודרך צעלי צמים עשירים היה לזמן לסעודתם אורחים עניים להבי קרי לכו אורחים והא' דלמך רב יין לא צעי הסבה אלא ישיבה בעלתא שלא נצטת סעודה קאמר או נצטת סעודה ובמקום סעודה: הוא"ל ואין בית הבליעה פנוי. ואין לז המסובין אל המברך אלא לנלוט: מכלל דאיכא עירי' מיניה. ואפ"ה כיון דלמחל נחמיה עביר לחדך: הנופל ידיו נחמיה. צמים אחרונים הוא מזומן לנחמיה: חזירה. רבי חייל לרב: דהוה מרתת. שמה ראה די מלוכלכות או שמה הארבעה כבישא יומר מדלי: עיין בברכת מזונא קאמר דף. כאן נמן לך רשות לברך בהמ"ז שהנוטל ידיו מחלה הוא מברך: ע"י הריח. של מוגמר. תפירתו. קיטור העשן שמתמר ועולה: הא לא ארחת. לא הריח בו עדין ולא נהנה: מברכין עירי' בורא עצי בשמים. ואע"פ שנשקף ואינו צעין אלא שהימנור עולה: חזין פמושק. מושג"ל צלע"ז: שהוא מן חזיה. מן הרע של מה: מיתבי אין מברכין בורא עצי בשמים אלא ע"י אפרסמון. שהעץ ענמו צא לפנינו: ע"י בית רבי ורש"י בית קיסר. נקט ה"י משום שאינו מלוי אלא צניח מלמס וצעלי גדולה: וע"י החרם שבב"ב מקום. וה"ה לכל הדומה להם שהעץ ענמו מריח צלל שרפה אלא דהם שמים ודברו חכמים בהויה בכל מקום. ומוגמר לא מברכין אלא בורא מיני בשמים: משחא דאפרסמא מאי מברכין. על ריחו: שמן ארצנו. שהיה גדל בימיו ועל שם הריח היתה נקראת יריחו והוא פג האמור בספר יחזקאל (כ"ו) יהודה וא"י המה רוכלין צמחי מנתי ופג כן רחמי בספר יוסף בן גוריון: בר מיניה דרב יהודה. אל תצא לי ראה מדבריו צו: בשרתא. קושט: משחא כבישא. שמן שבו עומן הקושט והשמן מריח מן הצום שנחכו: לא. הוא"ל ואין נראה לעינינו אלא השמן: משחא פחינה. שטמנו צו כשרתא: סמלק

אחד קריעה לאחוריה וקרע קריעה אחריה אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן עד דאתא ההוא סבא רמא להו מתניתין אברייתא ושני להו כיון דאמרי גזיל וגיבול לחמא ברוך פלן כהסבו דמי: הסבו אחד מברך: אמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה ור' יוחנן אמר "אפילו יין נמי בעי הסבה איכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה ורבי יוחנן אמר אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה מיתבי **ביצד** סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו עליו והסבו ובא להם מים אף על פי שכל אחד ואחד נוטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו בא להם יין אף על פי שכל אחד ואחד בורך לעצמו אחד מברך לכולם להאיד לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה קשיא רישא שאני אורחין דרעתייהו למיעקר ולהאיד לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה קשיא סיפא * שאני התם דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת מהניא ליה הסבה לזין: בא להם יין בתוך המזון: * שאלו את בן זומא מפני מה אמרו * בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם אמר להם הוא"ל ואין בית הבליעה פנוי: והוא אומר על המוגמר בור' מודקתו והוא אומר על המוגמר מכלל דאיכא עירי' מיניה * ואמאי הוא"ל והוא נפל ידיו ואין תחלה באחרונה מסייע ליה לרב דאמר רב חייא בר אשי * אמר רב * הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה * רב ורבי חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא א"ל רבי לרב קום משי ירך חזייה דהוה מרתת אמר ליה רבי חייא * בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך: אמר רבי וירא אמר רבא בר ירמיה "מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמורתא א"ל רבי וירא דרבא בר ירמיה והא לא קא ארחת אמר ליה ולטעמך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל אלא דעתיה למיכל הכא נמי דעתיה לארוחי אמר רבי חייא בריה דרבא בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב ואמרי לה אמר רב חסדא אמר ועירי * כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חזין 'ממושק שמן חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים מיתבי אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ועל אפרסמון של בית קיסר ועל החרם שבב"ב מקום תיובתא אמר ליה רב חסדא לרב יצחק האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה א"ל הכי אמר רב יהודה בורא שמן ארצנו א"ל רב מיניה דר' יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל לכולי עמא מאי א"ל הכי אמר רבי יוחנן 'בורא שמן ערב אמר ר' ארא בר אבהו האי בשרתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים אבל משחא כבישא

משחא אפילו מברכין משחא אבל משחא מוחינא אמר

לא ורב כהנא אמר אפילו

רבי זירא מקשה על הוראה זאת:

אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבָּא בְּרַיְמָה: אַבְל הֵיאךְ יִבְרַךְ כְּבַר אֹז, וְהָא לֹא קָא אָרַח? - והרי עדיין לא הריח את הקטורת, ולא נהנה ממנה^[25]?

רבא בר ירמיה השיב:

אָמַר לִיה: וְלִטְעָמִיף הַמוּצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ דְּמִבְּרַךְ - אבל לפי הסברה שלך, שאין מברכים על הריח קודם שנהנה ממנו, היה לך לשאול אותה השאלה בקשר לברכת הלחם, שמברכים אותה קודם אכילתו: ואיך יברך עליו, וְהָא לֹא אָבַל? - והרי עדיין לא אכל ממנו^[26]? אֵלָּא, דְּעֵתִיהָ לְמִיכַל - אלא מה תאמר, שברכת המוציא נאמרת כשדעתו (כלומר, כשהוא נוגש) לאכול את הלחם, ולא אחרי שכבר אכלו. הֵבָא נָמִי דְּעֵתִיהָ לְאֵרוּחִי - אף כאן, הברכה נאמרת כשדעתו להריח, אף על פי שטרם הריח.

הגמרא דנה בנוסח ברכת הקטורת:

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בְּרִיה דְּרַבָּא בְּרַיְמָה אָמַר רַב חֲסָדָא אָמַר רַב - רבי חיאי, בנו של אבא בר נחמני, אמר בשם רב חסדא, שאמר בשם רב, וְאָמַרִי לָהּ אָמַר רַב חֲסָדָא אָמַר וְעִירִי - ואחרים אומרים את המאמר בשם רב חסדא, שאמר בשם זעירי: כָּל סוּגֵי הַמוּגְמָרוֹת - הקטורת מְבָרְכִין עֲלֶיהָ בּוֹרָא עֲצֵי בְשָׁמִים^[27], חוץ ממוֹשֶׁק, שֶׁמֶן חִיָּה הוּא נוֹצֵר, ולא מן העץ, ולכן הדין הוא שֶׁמְבָרְכִין עָלָיו בּוֹרָא מִיְנֵי בְשָׁמִים^[28].

מקשים על זאת מבריייתא:

מִיתִיבִי: אֵין מְבָרְכִין בּוֹרָא עֲצֵי בְשָׁמִים אֵלָּא עַל עֲצֵי אֶפְרַסְמוֹן שֶׁל בֵּית רַבִּי, וְעַל עֲצֵי אֶפְרַסְמוֹן שֶׁל בֵּית קִיסָר^[29], וְעַל הַדָּס

שֶׁבֶל מְקוֹם^[30], כלומר, מברכים "בורא עצי בשמים" רק כשמריחים את העץ עצמו (כבמקרים הללו של אפרסמון ושל הדס), אבל כשאין מריחים את העץ עצמו, כמו במוגמר, מברכים "בורא מיני בשמים"! הגמרא מסיקה:

תְּיוֹבָתָא - אכן, מכאן סתירה להוראה זאת^[31].

הגמרא דנה בנוסח הברכות על שמנים ריחניים:

אָמַר לִיה רַב חֲסָדָא לְרַב יִצְחָק: הָאִי מִשְׁחָא דְּאֶפְרַסְמוֹן - שמן אפרסמון הוּא^[32], מֵאִי מְבָרְכִין עָלָיָה? - איזה ברכה מברכים כשמריחים אותו? אָמַר לִיה רַב יִצְחָק לְרַב חֲסָדָא: הֵכִי - כך אָמַר רַב יְהוּדָה: מְבָרְכִים בּוֹרָא שֶׁמֶן אֶרְצוֹ^[33]. אָמַר לִיה רַב חֲסָדָא לְרַב יִצְחָק: בְּרַיְמָה דְּרַב יְהוּדָה, דְּחִבֵּיקָא לִיה אָרֶץ וְשָׂאֵל - אל תביא לי ראיה מדעת רב יהודה, כי ארץ ישראל חביבה עליו עד למאור! לְכוּלִי עֲלֵמָא מֵאִי? - מה היא ברכתו עבור שאר אנשים? אָמַר לִיה רַב יִצְחָק לְרַב חֲסָדָא: הֵכִי - כך אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: - ברכתו היא בּוֹרָא שֶׁמֶן עֵרֶב^[34].

הגמרא דנה בעד כמה מצריכים שהעץ יהיה קיים, בכדי שנוכל לברך עליו "בורא עצי בשמים":

אָמַר רַב אָבָא בְּרַיְמָה: הָאִי - זה הפְּשָׁרְתָא, - הוא הקושט^[35], מְבָרְכִין עָלָיָה - עליו בּוֹרָא עֲצֵי בְשָׁמִים, אֵבֶל מִשְׁחָא כְּבִישָׁא, לֹא - אבל שמן שטמון בו כשרתא, אין מברכים עליו ברכה זאת^[36]. וְרַב בְּהֵנָא אָמַר: אֶפִּילוּ מִשְׁחָא כְּבִישָׁא מְבָרְכִים עָלָיו בּוֹרָא עֲצֵי בְשָׁמִים^[37], אֵבֶל מִשְׁחָא טְחִינָא, לֹא - אבל שמן שטחנו בו כשרתא אין מברכים עליו ברכה זאת. נִהְרַדְעִי אָמַרִי - חכמי נהרדעא אומרים: אֶפִּילוּ מִשְׁחָא טְחִינָא מְבָרְכִים עָלָיו בּוֹרָא עֲצֵי בְשָׁמִים^[38].

הערות

לגירסת זאת, בוונת הבריייתא לכלול כל דבר שעיקר גידולו לריחו, אפילו כאלו שמריחים רק את עשנם ולא את גופם; ובאה למעט פירות שריחן טוב, דוגמת התפוחים והחבושים. כי אף על פי שהפירות גדלים על העצים מכל מקום היות ואין עיקר גידולן לריחן, אלא לשם אכילה, מטבע לשון הברכה "בשמים" אינו מתאים להם (ראה להלן, מג. ב). אבל עצים המשמשים למוגמר אשר מגדלים אותם לצורך הבשמים, שפיר מברכים עליהם "בורא עצי בשמים" (עיין תוספות; שלחן ערוך, אורח חיים, רטו, יג; ועיין גם משנה ברורה, שם, מט).

32. שמן אפרסמון הוא שרף הנוסף מאילן האפרסמון (הערער), ערך אפרסמון; ועיין גם ריטב"א. ובמאירי מפרש, שלוקחים עצי אפרסמון ושמים אותם לתוך צלוחית של שמן, והשמן קולט את הריח.

33. אילן האפרסמון גדל ביריחו, ועל שם ריח האפרסמון היא נקראת יריחו. עץ האפרסמון של ארץ ישראל מוזכר גם ביחזקאל כו, יז, בשם "פנג". כך מבואר בספר יוסיפון (רש"י).

34. לגבי השאלה מדוע לא יברכו עליו את הברכה הרגילה של "בורא עצי בשמים", יש מן הראשונים שתידעו, שמכיון ששמן אפרסמון נמצא כארץ ישראל, והוא חשוב, קבעו לו ברכה בפני עצמו (רבינו יונה). ויש מפרשים הטעם, שהרי אפילו בפירות - משקה היוצא מהן אינו כמותם לברכה, וכל שכן בעץ, וממילא אין יכולים לברך "בורא עצי בשמים" על שמן זה שאינו אלא שרף הנוסף מן האילן (ריטב"א, כאן, ובהלכות ברכות שלו, ד, י; עיין גם ב"ח, אורח חיים, רטו, ד"ה ומ"ש וכתב הראב"ד, ושער הציון, שם, כה).

35. (רש"י). והוא אחד מן י"א מיני הבשמים בקטורת שבמקדש, עיין בריתות ו, א; וראה רבינו יונה שפירש באופן אחר.

36. לפעמים כובשים את הכשרתא בתוך שמן, והשמן קולט את ריח הכשרתא הטמון בתוכו. מכיון שהכשרתא טמון בשמן, ולפיכך אין הוא נראה לעין, אי אפשר לברך עליו "בורא עצי בשמים".

37. בי אף על פי שאין הכשרתא נראה לעין, הרי הוא קיים על כל פנים בצורתו המקורית.

38. מכיון שהכשרתא קיים על כל פנים, אם כי לא בצורתו המקורית, שפיר אפשר לברך עליו. ואם סיננו את השמן והוציאנו ממנו הכשרתא, יש אומרים שאין מברכים עליו כלל, ויש אומרים שמברכים עליו "בורא שמן ערב" (ריטב"א; שלחן ערוך, אורח חיים, רטו, ו, ומשנה ברורה ושער הציון, שם).

25. אף על פי שלא מצאנו חובה בשאר הברכות ליהנות מן הרבר קודם שיברך, ואם כן מה מקשה רבי זירא? מפרש בצ"ח, כי בשאר הברכות חייב המברך שיהיה לו על כל פנים קשר עם האוכל קודם שיברך, על ידי שיאחזונו ביד ימינו (עיין למטה, מג. ב; שלחן ערוך, אורח חיים, קסז, ג; שם, רו, ד). הואיל ואין כל אפשרות לאחוז את הבשמים הנוצרים ולא את קיטור העשן, סובר רבי זירא שלכל הפחות עליו "לאחוז" את ריחו, ר"ל להריחו, קודם שיברך. ועיין גם ביאור הלכה, רטו, יב, ר"ה קודם; ועיין עוד פני יהושע ומרומי שדה.

26. אף על פי שצריך לאחוז את האוכל בעת הברכה, הרי בסופו של דבר מברכים על הנאת הרבר, ולא על אחיזתו. והואיל וכן, אם תאמר שברכת הריח נאמרת רק אחרי ש"אחז" את הנאת הקטורת, ע"י שהריח, אם כן מן הראוי שאף ברכת המוציא לא תאמר, אלא אם כן כבר "אחז" בהנאת הלחם, והיינו רק לאחר שאכלו (צל"ח).

27. עיין למטה מג. ב, הערה 5, שם נתבאר אם המלה "עצי" כאן מתפרשת במובן של "חתיבות עץ" בעלמא, או במובן של "אילנות". נקודת החידוש כאן היא שאפשר לברך "בורא עצי בשמים" ואף על פי שהעץ כבר נשרף ואינו בעין ורק קיטור העשן מתמר ועולה (רש"י).

28. המושק נוצר מן הרעי של חיה (רש"י), או מן הויעה שלה (דעת יש אומרים, הובאה בטור, אורח חיים, רטו). אמנם לדעת רוב הפוסקים מייצרים את המושק מחומר המצוי בצוארו של סוג מסוים של צבי, הגדל בהורו (רבינו יונה; טור, שם; רמב"ם, הלכות כלי המקדש, א, ג; רמב"ן, שמות, ל, כג; ועיין גם ב"ח, אורח חיים, שם, ופרישה, שם, ד, שמקצת ראשונים גורסים באן בגמרא "מין" חיה, עם יו"ד).

29. התנא הזכיר של בית רבי ושל בית קיסר במיוחד, כי עצי אפרסמון מצויים רק בביתם של מלכים וחשובים. [ורבי היה נשיא וגם עשיר גדול] (רש"י).

30. הבריייתא מזכירה עצי אפרסמון והדס, כי בהם רגילים להריח את העצים עצמם, בלי לשרוף אותם. אבל לאו דוקא אלו, אלא הוא הדין בכל עצי הבשמים שמשמשים בהם בצורה זאת. ועיקר כוונת הבריייתא היא רק למעט המוגמר, שהעץ נשרף ואינו קיים בעת הברכה (רש"י).

31. לפי גירסת הגמרא לפנינו יוצא, שלהלכה אין מברכים "בורא עצי בשמים" על המוגמר. אבל הראשונים מביאים את גירסת בה"ג, שלפיה הגמרא מתרצת "תנא הו"ס וכל דמי ליה", כלומר, כל הדומה להדס מברכים עליו "בורא עצי בשמים".

אמר ליה רב חסדא לרב
יה א"ל הכי אמר רב יהודה
דחביבא ליה ארץ ישראל
ורא שמן ערב אמר ר' אדא
בשמים אבל משחא כבישא
אמרי אפ" משחא טחינא
אמר

קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ב'רובת שם סתת עשין
 ח' טור ח"א ח' קבד
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת רב
 טעף א:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ב'רובת סלכא יב סתת
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף ח:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ב'רובת סלכא יב סתת
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף י:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ב'רובת סלכא יב סתת
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת רטו
 טעף יב:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יג:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ב'רובת סלכא יב סתת
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יד:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יה:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יז:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יח:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף יט:
 קבדב א מ"י פ"א מהל'
 ח' טו"ש ח"א ח' סתת
 טעף כ:

הגמרא דנה בברכותיהם של סוגים שונים של צמחים ריחניים:
אמר רב גידל אמר רב: האי סמלק - יסמין זה^[1], מברכין עליוה
- עליו (כלומר, על ריחו) בורא עצי בשמים^[2].
אמר רב חננאל אמר רב: הני חלפי דימא - גבעולי הנדר האלו^[3],
מברכין עליהו - עליהם בורא עצי בשמים.

צמחים אלו, על אף שגבעוליהם קשים, אין הם עצים אמיתיים. אף על פי כן הורו לנו חז"ל שברכתם "בורא עצי בשמים". הגמרא מביאה המקור להוראה זאת:

אמר מר זוטרא: מאי קרא? - מהו הפסוק שממנו ניתן ללמוד דבר זה? ממה שנאמר (יהושע ב, ו): "והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ"^[4] - הרי לנו שגבעולים (קשים - ראה להלן) נחשבים ל"עצים". לפיכך, ברכת ה"סמלק" ו"חלפי דימא", הגדלים אף הם בצורה של גבעולים, היא "בורא עצי בשמים"^[5].

הגמרא דנה בברכותיהם של צמחים ריחניים אחרים:

רב משרשיא אמר: האי נרקום - ורד זה^[6], דגינניא - אם הוא מהסוג הגדל בגינות, מברכין עליוה - עליו בורא עצי בשמים - כי גבעולו קשה^[7], דרבא - ואם הוא מהסוג של צמחי בר, או ברכתו בורא עשבי בשמים - כי גבעולו רך^[8].

אמר רב ששת: הני סיגלי - סיגליות אלו מברכין עליהו - עליהם בורא עשבי בשמים.

אמר מר זוטרא: האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא - מי שמריח אתרוג או חבוש^[9], אומר ברוך אתה ה' וגו' שנתן ריח טוב בפירות.

הערות

1. הוא מין עשב ריחני, שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו, ושלשה עלין בכל שורה (רש"י).
2. עיין הערה 5 להלן.
3. הוא כושם הנקרא גם שבלת נדר בלשון חז"ל, והוא אחד מן י"א מיני הבשמים בקטורת שבמקדש, עיין ברייתו ו, א. הוא גדל בגבעולים, ודומה לגבעולי פשתן (רש"י).
4. אחרים מפרשים ש"חלפי דימא" הוא הרוזמרין (רבינו יונה; ועיין גם ביאור הגר"א, אורח חיים, רטז, ז). והוא שיח ירוק-ער ממשפחת הנענא (מינטה). הגרל באיור ים התיכון.
5. בפרק זה מתואר מעשה שני המרגלים שנשלחו ע"י יהושע ליריחו. רחב, תושבת העיר, הטמינתם בפשתי העץ הערוכות לה על הגג, כרי שלא ימצאו אותם אנשי מלך יריחו.
6. רש"י, ע"פ הגהות הב"ח אות ב, וראה ריא"ז המובא בשלטי הגבורים אות ו, עיין ריטב"א המבאר שהקובע לברכת "בורא עצי בשמים" שונה מן הקובע לברכת "בורא פרי העץ" (עיין למעלה, מ, א"ב; שלחן ערוך, אורח חיים, רג). כי בברכת "בורא פרי העץ", המלה "עץ" פירושו "אילן", ואילו בברכת "בורא עצי בשמים", פירושו של "עצי", בלשון רבים, הוא "חתוכות עץ" בעלמא. לפיכך, פירושה של ברכת "בורא פרי העץ" הוא "בורא פירות האילן", ומכרכים אותה רק על פירות הגדלים על צמחים שמבחינה הלכתית נחשבים לאילנות. פירושה של ברכת "בורא עצי בשמים", לעומת זה, הוא "בורא עצים" [כלומר, עצמים קשים] ריחניים, והיא נאמרת על כל צמח קשה הרומה לעץ. לפיכך, על אף שצמחי ה"סמלק" ו"חלפי דימא" אינם נחשבים אילנות, מכל מקום, הואיל וגדלים הם בצורה של גבעולים, הרי הם בכלל "עצים", ומכרכים עליהם ברכת "בורא עצי בשמים". ככל הנראה, כך היא דעת רש"י (רי"ה סמלק) גם כן.
7. אבל רעת הרשב"א (לעיל, מג, א, ד"ה מיתבי) היא, שהמבחן הקובע בשתי הברכות הוא שוה. גם בברכת "בורא עצי בשמים", פירושו של "עצי" הוא "אילנות", ופירוש הברכה הוא "בורא אילנות ריחניים". לפי זה, צמחי ה"סמלק" ו"חלפי דימא" נחשבים אילנות, בהתאם לכללים שנאמרו בקשר לברכת "בורא פרי העץ". עיין ביאור הלכה, רטז, ג, ד"ה עצי בשמים.
8. [לדעת הרשב"א צריך לפרש שהראיה שהגמרא מביאה מ"עצי" פשתן היא, שלא תאמר שאף על פי שצמחי ה"סמלק" ו"חלפי דימא" עצים הם במובן ההלכתי, מכל מקום אין מן הראוי לברך עליהם ברכת "בורא עצי בשמים", מכיון שגבעוליהם רכים הם ביחס לעצים ממש, עיין ביאור הלכה, שם.]
9. רש"י, ויש אומרים, חבצלת (רבינו יונה).
7. ריטב"א. ועיין הערה 5 לעיל, והערה הבאה.
8. ריטב"א. תשובות הרשב"א (א, שצט), והובא בבית יוסף, אורח חיים, רטז), בהתאם לשיטתו הנ"ל בהערה 5, מבאר את ההבדל בין "נרקום דגינניא",

הגמרא נוטה מן הנושא, ללמד על סוג אחר של ברכה:
אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן - מי שיוצא בימי ניסן,
וחזי אילני דקא מלכלבי - ורואה עצי פרי שמוציאים פרח, אומר
ברוך אתה ה' וגו' שלא חיסר בעולמו כלום, וכרא בו פירות
טובות ואילנות טובות, להתנאות - ליהנות בהן בני אדם^[10].

הגמרא מביאה מקור מן המקרא לאמירת ברכה על הריח:
אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מנזן - מהיכן אנו למדים
שמברכין על הריח? שנאמר (תהלים קנ, ו): "בל הנשמה תהלל
יה". איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו, ואין הגוף נהנה ממנו?
הוי אומר - צריך אתה לומר, זה הריח^[11].

הגמרא מביאה מאמרים נוספים מרב זוטרא בר טוביה בשם רב, שאינם קשורים לנושאים הקודמים^[12]:

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: עתידים בחורי ישראל -
שלא טעמו טעם חטא^[13], שיתנו ריח טוב כלבנון, כלומר, כיצר
הלבנון שעליו ופרחיו ריחניים, שנאמר (הושע יד, ז): "ילכו ינקותיו
- בחוריו, ויהי כעץ זית הודו - יופיו, וריח לו כלבנון".

ומאמר נוסף ממנו:

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מאי דכתיב - מהו פירושו
של מה שכתוב (קהלת ג, יא): "את־הכל עשה ה' יפה בעתו"? פסוק
זה מלמד אותנו שכל אחד ואחד יפה לו הקדוש ברוך הוא
אומנתו בפניו - שהקדוש ברוך הוא הטביע בטבעו של כל אחד
ואחד, שאומנתו תמצא חן בעיניו^[14].

1. ל"נרקום דרבא" באופן שונה: "דגינניא" נעבר ומשקים אותו, וגרל ומתקיים משנה לשנה, (ואף על פי שעצו מתייבש), לכן הוא נחשב "עץ", כלומר אילן (עיין לעיל, מ, א, ה"ה 43). "דרבא", לעומת זה, שאינו נעבר ואין משקים אותו, מתייבש כעשב והולך לו, ומכיון שאין הוא מתקיים משנה לשנה, אין הוא נחשב עץ.
2. שיעקר גידולם לאכילה ולא לריח (עיין לעיל מג, א, ה"ה 31).
3. בטור ושלחן ערוך (אורח חיים, רכו, א) מובאת הנוסח "ליהנות" בהן וכו', במקום "להתנאות", וכן המנהג.
4. אף על פי שהגמרא אומרת שכרכה זו נאמרת בחודש ניסן, אין זה אלא משום שבארצות החמות (שבחצי־כרוד הצפוני) האביב מתחיל בחודש ניסן, ובררך כלל זהו הזמן שרואים את עצי הפרי בפריחתם בפעם הראשונה. אבל הוא הדין שמברך בחודש אחר מחדשי השנה אם זוהי תחילת פריחתם שם (משנה כרורה, רכו, א, בשם אחרונים).
5. ברכה זאת מברכים רק פעם אחת בשנה (שלחן ערוך, אורח חיים, שם).
6. כלומר, שלא נאמר שמברכים רק על דבר הנכנס לתוך הגוף בצורה מוחשית באכילה או שתייה, אבל לא על הריח, שאינו נכנס לגוף בצורה כזו. לכן מכיאים דרשה שמברכים גם על הריח, הנחשב להנאת הנשמה, כי כהשוואה לאכילה ושתייה הוא תענוג רוחני המיוחס לנשמה, ולא לגוף, ואכן, מפני כך הוא נקרא "ריח", כי הוא ענין רוחני (ערוך השלחן רטז, א). ומצאנו עוד (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה", הרי שרוח האדם נקלט כגופו דרך האף, בו הוא מדיח.
7. עיין לעיל, מ, א, ה"ה 11.
8. כך היא גירסת הגמרא, על פי מסורת הש"ס, "בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא". וכן הוא בנוסח הגמרא שבעין יעקב.
9. אפילו הכורסקי, [שעיסוקו בעיבוד עורות, ונאלץ לבא כמגע עם חומרים שריחם רע], אומנתו נאה לו בעיניו. ועשה הקדוש ברוך הוא כן, כרי שלא יחסר לעולם שום סוג של אומנות (רש"י).
10. הפסוק בשלימותו אומר: "את־הכל עשה יפה בעתו, גם את־העלם נתן כלכם, מבלי אשר לא ימצא האדם את־המעשה אשר עשה האלהים, מראש ועד־סוף". לפי דרשת הגמרא, הפסוק מתפרש כך: "את־הכל עשה יפה בעתו" - בעת כריאת האדם, כשגור עליו הקדוש ברוך הוא מה יהיה מעשהו, יפה לו אומנתו בעיניו, גם אם היא אומנות כוזבת ושפלה. בנוסף לזה, "גם את־העולם נתן כלכם" - כל כך נתן, כלומר השריש, בלב כל אומן ואומן את אהבת אומנותו ("העולם"), עד שכתוצאה מכך, "מבלי אשר לא ימצא האדם את־המעשה" - אין האדם מוצא ענין, כלומר מתאוה, להתעסק באומנות ("המעשה") של אחרים. וכל כך למה? "אשר עשה האלהים" כן לצורך קיום יישובו של העולם, בכדי להבטיח שכל אדם יתמיד בתפקידו מראש ועד־סוף, מתחילת חייו ועד סופו (מהרש"א; ועיין גם מרומי שדה).

הגמרא מבארת עד היכן הדברים מגיעים:

אמר רב פפא: היינו דאמר אינשי – זהו מה שאומרים אנשים, **הלה ליה קורא לדבר אחר** – תלה את הרך הגדל בדקל על צואר החזיר, כדי שיאכלנו בנקיות^[15], **ואיהו דידיה עביר** – והוא יעשה את שלו, כלומר, יגלגלנו באשפה^[16].

ועוד מאמר:

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: אדם היוצא יחידי בלילה ובידו אבוקה – נחשבת היא כשנים, **וירח המאיר** – נחשב כשלשה^[17].

הגמרא מבררת כוונת המאמר:

איבעיא להו – הסתפקו בני הישיבה: האם האבוקה נחשבת כשנים **בהדי דידיה** – ביחד אתו, או **דילמא** – אולי האבוקה נחשבת כשנים **לבר מדידה** – מלבדו. כלומר: האם נחשבת האבוקה כאדם אחד בלבד, ורק בצירוף האדם הנושאה נחשבת היא כשנים, או אפשר שהיא לבדה נחשבת כשנים, ובצירוף האדם הנושאה הרי כאן שלשה? הגמרא משיבה:

תא שמע – בא, ודייק מסיום מאמרו של רב: **וירח כשלשה**. אי אמרת בשלמא בהדי דידיה, שפיר – אם תאמר שאבוקה כשנים, וכן ירח כשלשה, הפירוש הוא ביחד אתו, אז מובן הדבר היטב, אלא אי אמרת לבר מדידה – אבל אם תאמר שכוונת רב באבוקה כשנים ובירח כשלשה היא מלבדו, ארבעה למה לי – איזה תועלת יש לי ממה שעם הירח נחשב כארבעה אנשים, והאמר מר – והלא אמר מר: לאדם אחר, השד נראה ומזיק; לשנים, הוא נראה ואינו מזיק^[18]; ולשלשה בני אדם, אינו נראה כל עיקר. הרי שדי בשלשה בני אדם כדי שלשד כבר לא תהיה כל השפעה מזיקה, ומכאן שחבורה של ארבעה איננה שמורה מפני היוק השדים יותר מחבורה של שלשה^[19]! אלא לאו שמע מינה – אלא, תדייק מסיום מאמרו של רב, שכוונת

תחילת מאמרו היא שהאבוקה נחשבת כשנים בהדי דידיה – ביחד אתו.

הגמרא מסיקה:

שמע מינה – אכן, תדייק כך ממנו.

ומאמר אחרון בסידרה זו:

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמר רב חנא בר ביזנא אמר רב – שמו של רבי שמעון חסידא – ויש אומרים שרב חנא בר ביזנא אמר רב שמו של רבי שמעון חסידא, **ואמר רב יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי** – ויש אומרים שרבי יוחנן הוא שאמר זאת משמו של רבי שמעון בן יוחי: **נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין** – יבייש פני חברו ברבים. מנלן – מהיכן אנו למדים כן? מתמר. שפאמר עליה בשעה שהוציאה לירח (בראשית לח, כה): **היא מוצאת וגו'** – והיא שלחה אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה לו אנכי הרה". אבל לא ביישתי ברכים על ידי נקיבת שמו במפורש כאבי העובר שבמעיה^[20].

הגמרא מביאה ברייתא בקשר לברכות הריח:

תנו רבנן – שנו חכמים בברייתא: אם הביאו לפניו שמן ערב **והדס**^[21]. בית שמאי אומרים: תחילה מכרף על השמן, ואחר כך מכרף על ההדס. ובית הלל אומרים: תחילה מכרף על ההדס, ואחר כך מכרף על השמן^[22]. אמר רבן גמליאל: אני אכריע את כף המאזנים במחלוקת זו לטובת בית שמאי, על ידי הסברת טעמים: מן הראוי שיכרף קודם על השמן, כי ממנו נהנים בכפליים: שמן זכינו לריחו^[23], וזכינו גם לסיכתו. ואילו הדס, נהנים ממנו רק הנאה יחידה: לריחו אמנם זכינו, אבל לסיכתו לא זכינו.

הגמרא פוסקת את ההלכה:

אמר רבי יוחנן: ההלכה היא כדברי המכריע – כלומר, כדברי רבן גמליאל^[24].

הערות

15. ע"פ רש"י בעין יעקב.
16. שזאת היא אומנותו, וכל כך היא יפה בעיניו (רש"י כאן, ובעין יעקב).
17. לתוספת הסבר לתופעה נפלאה זו של נטייתו הטבעית של האדם אחרי אומנות מסוימת זו ולא אחרת, עיין חובות הלבבות, שער הבטחון, סוף פרק שלישי.
18. מאמר זה מהווה המשך למאמר אחר של רב, שלא יצא אדם יחידי בלילה, פן יזוך על ידי השדים (עיין בבא קמא ס, ב, ורש"י שם; תוספות פסחים ב, א, ד"ה יכנס). כעת אומר רב, שהיוצא ואבוקה בידו – אינו נחשב כיוצא יחידי (עיין רש"י), כי האבוקה נחשבת כשנים. וכן היוצא יחידי והירח מאיר ברקיע, הרי זה כאילו נמצאים שם שלשה בני אדם.
19. ההבדל בין שנים לשלשה בני אדם יבואר בהמשך (רש"י).
20. כלומר, השד לא יזיק את האדם, אבל האדם מצדו יסבול מפחד ראיית השד (כן יהודיע).
21. מכיון שכן, איזה ענין היה לו לרב להבחין בין הירח, הנחשב כשלשה ועוד אחד, לבין האבוקה, הנחשבת רק כשנים ועוד אחד?
22. הרקע למאורע זה מובא בבראשית לח. אחרי מכירת יוסף בעבד, יהודה נפרד מאחיו ונשא אשה. בנו הבכור גדל, נשא אשה בשם תמר, ונפטד לעולמו תקופה קצרה אחרי כן, מבלי להשאיר אחריו תולדות. אז נשאה בנו השני של יהודה, ואף הוא נפטד כנ"ל. יהודה חשש שתמר אחראית עבור אסונות אלו, ועיכב את נישואי היבום של תמר לשלה, בנו הצעיר. תמר הבינה שיהודה אינו מתכוין להסכים עם נישואיה לשלה, אבל נחושה היתה בדרתה ליטול חלק במצות היבום; לכן החליטה על נקיטת תחבולה, שתגרום לכך שיהודה עצמו ייבם אותה. [קודם מתן תורה היה ניתן לקיים את מצות היבום דרך כל קרוב הראוי לידש את המת. לאחר מתן תורה, היבום מותר לאחי המת בלבד (עיין רמב"ן, בראשית לח, ח).] תמר התחפשה כזונה, ויהודה נמשך לקרבתה (מבלי להכירנה), והיא הרתה לו. כשהודיעו ליהודה את דבר הריונה של תמר, הוא הסיק מכך שזנתה, וחרץ את דינה למות על ידי שריפה (עיין בראשית רבה פה, ג, מובא ברש"י, בראשית לח, כד, ורמב"ן שם, להסבר הענין מדוע היה דינה למיתה).
23. כשהביאו את תמר אל המוקד, הרי יכולה להציל את עצמה על ידי שתגלה מיהו אבי העובר, אולם היא היתה מביישת בכך את יהודה ברכים. במקום זה הסתפקה ברמז, אשר יובן ליהודה בלבד. היא שלחה אליו את החפצים שהשאיר בידה כמשכונות על שכרה, וקיוותה שיודה על האמת ויבטל את גור דינה, אבל היתה מוכנה גם למות ולא לגלות את זהותו כרכים כאבי העובר אם לא יודה
24. לפירוש המלה "מכריע", עיין רש"י שבת מ, א ד"ה הדר ביה רבי עקיבא שכתב: "מכביד, מטה כף מאזניים ומכריע את שכנגדו". וזו משמעות המלה בין במכריע לגמרי כאחד מבעלי הדעות החולקות ובין כשממצע ומכריע בחלקו כדעה זו ובחלקו כדעה זו, כמו שכתב רש"י (חולין קלז, א, סוף ד"ה והאמר מר אין

- ממעצמו. מכך אנו למדים שנוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים (עיין רש"י).
- [לא מצאנו שח"ל יבטאו את עצמם באופן כה חריף ביחס לעבירות חמורות אחרות. והסיבה לכך, שהבייש ברכים דומה בבחינת מה לרציחה, כי פני המתבייש מלבינים, ונעלם מראה האדם, ונראה במת (עיין בבא מציעא נח, ב), ועוד, שיש שצער הבושת מר מן המות עצמו, וכשם שחייב האדם למסור את נפשו ולא להרוג יהודי אחר, כך הוא חייב ליהרג ולא לביישו (שערי תשובה, ג, קלט; ועיין עוד תוספות סוטה, י, ב, ד"ה נוח).]
21. את הדברים האלו נהגו להביא בסוף הסעודה, השמן בבדי לנקות את הידים מריחות המאכלים, וההדס להריח את ריחו הטוב (רש"י).
- [עיין רש"י, למטה נג, א, ד"ה אין מברכין, שברבת "בורא עצי בשמים" על שמן ערב (עיין למעלה, מג, א) מברכים רק בשבאים להריחו. אבל שמן שמשמשים בו לנקות את הידים, אין מברכים עליו, אלא אם כן הוא שמן אפרסמון, ואז בדכתו "בורא שמן ערב". לפי זה, הברייתא שלנו, האומרת (לפירוש רש"י) שמברכים על השמן הבא לצורך ניקוי הידים, עוסקת בשמן אפרסמון (עיין הערה 23, למטה; ועיין עוד תוספות, שמפרשים הברייתא לענין שמן להריח, ולא לניקוי הידים).]
22. כי ההדס נהנים ממנו בצורתו הטבעית, והוא עצמו קרוי "בשמים", ואילו השמן – אין הריח מעצמו אלא קולטו מאחר, ולכן ההדס חשוב יותר (עיין משנה ברורה, רטו, מג, מה).
23. כגון "משחא כבישא" (רש"י). כלומר, שמן שכבשו בו בשמים, ועיין למעלה מג, א, הערות 31, 33.
- [לשיטת רש"י הנ"ל הערה 21 שאין מברכים על שמן של ניקוי הידים (חוץ מבשמן אפרסמון), צריכים לומר שמדובר כאן בשמן להריח. נמצא אם כן שרבי רש"י אלו עומדים בסתירה לכאורה עם דכריו הקודמים, שבית שמאי ובית הלל חולקים בשמן שמביאים כסוף הסעודה לנקות את הידים. עיין צ"ח הקובע שלרש"י המחלוקת היא בשני האופנים של שמן הבא עם ההדס: בשמן אפרסמון, שמביאים לנקות את הידים, ובשאר שמנים, להריח. והצל"ח מבאר עוד מה ראה רש"י להביא לעיל הדוגמא של שמן לנקות את הידים, ואילו כאן של שמן להריח.]
24. לפירוש המלה "מכריע", עיין רש"י שבת מ, א ד"ה הדר ביה רבי עקיבא שכתב: "מכביד, מטה כף מאזניים ומכריע את שכנגדו". וזו משמעות המלה בין במכריע לגמרי כאחד מבעלי הדעות החולקות ובין כשממצע ומכריע בחלקו כדעה זו ובחלקו כדעה זו, כמו שכתב רש"י (חולין קלז, א, סוף ד"ה והאמר מר אין

מסורת הע"ס

הוא ממני בשמים ואמרות
ונקודתיו. יסגון בנין וכן
ועי' במהרש"א ח"א. קורא
ממקשה ונעשה עץ [לעיל לו].
[ח]. קור. דבר כך הנוסף על

מעשה הקשור להכרעת ההלכה בנידון:

רַב פֶּפֶא אֵיקָלֶע לְבִי רַב הוּנָא בְּרִיה דְּרַב אֵיקָא - רב פפא הזדמן לביתו של רב הונא, בנו של רב איקא. אייתו לקמיהו שמן והדס - הביאו לפניו שמן ערב והדס. **שָׁקַל רַב פֶּפֶא, בְּרִיךְ אֱהֵדֵס בְּרִישָׁא** - רב פפא לקח את ההדס, ובירך עליו תחילה, **וְהָדַר בְּרִיךְ אֲשָׁמֶן** - ואחר כך בירך על השמן, **אָמַר לִיה רַב הוּנָא, בְּנוֹ שֶׁל רַב אֵיקָא: לֹא סָבַר לֵה מִר הֶלְכָּה כְּדִבְרֵי הַמְכַרִּיעַ?** - האם מר אינו סובר כמאמרו של רבי יוחנן, שההלכה היא כדברי המכריע? **אָמַר לִיה רַב פֶּפֶא: הֲכִי - כִּךְ אָמַר רַבָּא: הֶלְכָּה כְּבֵית הַלֵּל** - כלומר, עשיתי כרבא, החולק על רבי יוחנן ופוסק כבית הלל, שמברכים על ההדס תחילה. הגמרא מסיקה:

וְלֹא הִיא - אבל אין הדבר כן, כלומר, מעולם לא אמר רבא דבר זה. **לֹא שְׁתַּמוּטִי נִפְשִׁיהּ הוּא דְּעֵבֶר** - אלא מה שעשה רב פפא כן, כלומר אמר מה שאמר, היה בכדי לחלץ את עצמו ממצב לא נעים^[25].

הגמרא מביאה עוד ברייתא הדנה בקדימת הברכה על שמן ערב: **תַּנּוּ רַבָּנִן - שְׁנוּ חֲכָמִים בְּבֵרִיתָא: אִם הֵבִיאוּ לִפְנֵיהֶם שֶׁמֶן עָרֶב וְיֵינִי^[26] בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: אוֹחֻזוּ אֶת הַשֶּׁמֶן בְּיָמֵינוּ**, כלומר: בידו הימנית, **וְאֵת הַיֵּינִי בְּשִׁמְאָלוֹ^[27] וּמִבְּרַךְ עַל הַשֶּׁמֶן בּוֹרָא שֶׁמֶן עָרֶב^[28], וְחוֹזֵר וּמִבְּרַךְ עַל הַיֵּינִי^[29]**. אבל בית הלל אומרים: **אוֹחֻזוּ אֶת הַיֵּינִי בְּיָמֵינוּ, וְאֵת הַשֶּׁמֶן בְּשִׁמְאָלוֹ, וּמִבְּרַךְ עַל הַיֵּינִי, וְחוֹזֵר וּמִבְּרַךְ עַל הַשֶּׁמֶן^[30] וְטָחוּ - מִקְנָחוּ בְּרֹאשׁ הַשֶּׁמֶשׁ, כְּדִי שֶׁלֹּא יֵצֵא לְשׁוֹק עִם יָדִים מְבוֹשְׁמוֹת^[31]**. ואם השמש תלמיד חכם הוא, אזי טחו בפותל - ולא בראש השמש, מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לצאת לשוק בשהוא מבושם.

הגמרא מביאה ברייתא הקשורה לנושא הקודם:

תַּנּוּ רַבָּנִן בְּבֵרִיתָא: שֶׁשֶּׁה דְּכָרִים גִּנְאִי לוֹ לְתַלְמִיד חֶכֶם: אֵל יֵצֵא בְּשִׁהוּא מְבוֹשֵׁם לְשׁוֹק, וְאֵל יֵצֵא יְחִידִי בְּלִילָה, וְאֵל יֵצֵא בְּמִנְעָלִים הַמְטוּלָאִים - במנעלים שיש בהם טלאים, **וְאֵל יִסְפֹּר - יִשׁוּחַח עִם אִשָּׁה בְּשׁוֹק, וְאֵל יִסֵּב - יִסְעַד בַּחֲבוּרָה שֶׁל עַמִּי הָאֶרֶץ, וְאֵל יִכְנֹס בְּאַחֲרוֹנָה** - כלומר, אחרון - **לְבֵית הַמִּדְרָשׁ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֵף לֹא יִפְסִיעַ פְּסִיעָה גִּסָּה, וְאֵל יִהְלֹךְ בְּקוֹמָה וְקוֹפָה**. הגמרא מבררת את ששת הדברים שבברייתא, לפי הסדר: **אֵל יֵצֵא בְּשִׁהוּא מְבוֹשֵׁם לְשׁוֹק. אָמַר רַבִּי אֲבָא בְּרִיה דְּרַבִּי חִינְיָ**

בְּרִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן - רבי אבא, בנו של רבי חייא בר אבא, אמר משמו של רבי יוחנן: הדברים אמורים במקום שחשודים האנשים על משכב זכור^[32]. **אָמַר רַב שֶׁשֶׁת: לֹא אָמְרָן אֵלָא בְּבִגְדוֹ** - לא אמרו כן אלא בתלמיד חכם שבגדיו מבושמים, כי זה עלול לעורר את החשד עליו, **אָבַל בְּגוּפוֹ, זֵיעָה מַעֲבָרָא לִיה** - אבל אם גופו מבושם, אין בזה חשד, כי הזיעה מבטלת את ריח הבושם מעליו^[33].

אָמַר רַב פֶּפֶא: וְשִׁעְרוֹ כְּבִגְדוֹ דְּמִי - ושערו שזה לבגדו לאיסור, כי הזיעה אינה מצויה בו^[34].

נוסח אחר במאמר רב פפא:

וְאָמְרִי לֵה - וְיֵשׁ אוֹמְרִים אוֹתוֹ כֵּכָה: בְּגוּפוֹ דְּמִי - ושערו שזה לגופו להיתר, כי הזיעה מצויה בו^[35].

הגמרא מבררת את הדבר הבא שבברייתא:

וְאֵל יֵצֵא יְחִידִי בְּלִילָה. מִשּׁוֹם חֲשָׂדָא - שיבואו לחשוד בו שיוצא לעסוק בזנות.

הגמרא מגבילה את האיסור:

וְלֹא אָמְרָן אֵלָא דְּלֹא קָבִיעַ לִיה עֵידָנָא - ולא אמרו כן אלא אם אין לו זמן קבוע ללמוד מרביו את שיעורו בלילה, **אָבַל קָבִיעַ לִיה עֵידָנָא** אבל אם קבוע לו זמן לזה, **מִידַע יָדִיעַ דְּלַעֲיָנָה קָא אָזִיל** - הדבר ידוע לכל שלשיעורו הקבוע הוא הולך, ולא יבואו לחשוד בו.

הגמרא מבררת את הדבר השלישי שבברייתא:

וְאֵל יֵצֵא בְּמִנְעָלִים הַמְטוּלָאִים. מְסִיעֵה לִיה לְרַבִּי חִינְיָ בְּרִי אֲבָא - דבר זה מהווה סיוע לרבי חייא בר אבא, **דְּאָמַר רַבִּי חִינְיָ בְּרִי אֲבָא: גִּנְאִי הוּא לְתַלְמִיד חֶכֶם שֶׁיֵּצֵא בְּמִנְעָלִים הַמְטוּלָאִים**.

הגמרא שואלת:

אֵינִי? - הֲאֵכָן כִּךְ הִדְבַּר? וְהָא רַבִּי חִינְיָ בְּרִי אֲבָא נִפְיָק - וְהוּי רַבִּי חִינְיָ בְּרִי אֲבָא עֲצָמוּ יֵצֵא בְּמִנְעָלִים הַמְטוּלָאִים?

הגמרא מתרצת:

אָמַר מִר זוּטְרָא בְּרִיה דְּרַבִּי נַחֲמָן: הֲגִנְאִי הוּא רַק בְּזִמְנָא שִׁישׁ בְּהֵם טְלָאִי עַל גְּבִי טְלָאִי.

הגמרא מגבילה את האיסור:

וְלֹא אָמְרָן אֵלָא בְּפִנְתָּא - ולא אמרו כך אלא בטלאי שעל חלקו העליון של המנעל, במקום הנראה לעינים, **אָבַל בְּגִילְדָא לִית לָן בָּהּ** - אבל אם הוא על הסוליא, אין לנו שום הקפדה בכך. **וּבְפִנְתָּא לֹא אָמְרָן אֵלָא בְּאוֹרְחָא** - ואפילו בטלאי שעל חלקו העליון של המנעל,

הערות

26. הברייתא עוסקת ביין ששותים בגמר הסעודה [קודם ברכת המזון], ולא בכוס של ברבת המזון (רש"י).
27. מאחר והוא מברך על השמן תחילה [לדעת בית שמאי], הוא אוהזו ביד ימינו (רש"י). כי כל דבר שהאדם מברך עליו, לאוכלו או להריחו, צריך לאוחזו ביד ימינו כשהוא מברך (שלחן ערוך, אורח חיים, ר"ו, ד).
28. רש"י. עיין הערה 21, למעלה. ועיין גם בצ"ח.
29. הברייתא עוסקת בסעודה של ימות החול, שאז הברכה על היין שלפני הסעודה אינה פוטרת את היין שלאחריה [עיין למעלה, מב, ב] (רש"י). לדעת בית שמאי ברכת השמן קודמת לברכת היין, כי השמן אינו מחוסר מעשה ליהנות ממנו, אלא מיד שמקדיבו לחוטמו הוא מריחו ונהנה ממנו, מה שאין כן ביין, שאינו נהנה ממנו עד ששותהו (רשב"א, למעלה מא, א, ד"ה אמר עולא).
30. לדעת בית הלל, ברכת היין קודמת לברכת השמן, כי היין שהוא לשתייה ונכנס אל תוך הגוף - חביב ועדיף מהשמן, שהוא דק להריח ואינו נכנס אל תוך הגוף (עיין רשב"א, שם, ומשנה ברורה, רטו, ד).
31. המדובר בסועד תלמיד חכם, וגנאי הוא לתלמיד חכם לצאת לשוק כשהוא מבושם, [כמו שיבואר בהמשך] (רש"י; ועיין לקמן הערה 33).
32. והם מבשמים את עצמם, כדי שיתאוו להם אחרים (רש"י).
33. הבוונה לחלקי הגוף המכוסים דרך כלל בבגדים, והם מויעים; אבל אסור לבשם את הידים, למשל (עיין הערה 31, למעלה). הואיל ואין דרכם להזיע (עיין צ"ח; רש"י; לחם משנה, הלכות דעות, ה, ט).
34. רש"י. כלומר, אין היא מצויה ביותר.
35. שם. כלומר, היא מצויה על כל פנים במדה מסויימת.

- הכרעה שלישית מברעת): בשנים חולקים ובא שלישי ומכריע המשקל כאחד מהם, או בכל הדבר, או בחציו כזה וחציו כזה.
- הטעם ש"הלכה כדברי המכריע", כתב רש"י (ב"ק קטו, א, ועי' גם בשבת שם) שהוא מטעם שהמכריע מצטרף בהכרעותיו לאחד מן הצדדים ובכך גודם שיהיו שנים כנגד אחד, ואחרי רבים להטות.
- מן הראוי לציין שתוספות כתבו שמשמעות המושג "הכרעה" בסוגיא שלנו שונה ממשמעותו בכל שאר המקומות. בכל מקום אחד - ה"מכריע" מבריע בין שתי דעות מנוגדות ע"י הצגת דעה שלישית הממצעת בין השתים, ופירוש המושג הוא תמיד "ממצע". אצלנו, לעומת זאת, השימוש במושג "מכריע" הוא במשמעות של הכרעת בובד המשקל לגמרי לצד אחד, וממילא גם הכלל "הלכה כדברי המכריע" הנוכח כאן אינו שייך לכלל הנוכח במסכת שבת (לט"ב), כי שם הכלל מתייחס רק ל"ממצע", וכמו שביארנו (עי' תוספות ב"ק קטו, א, ד"ה הכרעה שלישית; שבת מ, א, ד"ה הלכה כדברי המכריע; פסחים בא, א, ד"ה אין).
25. רב פפא התבייש מפני שעשה שלא כדין, והמציא מאמר זה של רבא, בכדי לחפות על מעשהו (רש"י).
- קשה לומר שרב פפא המציא הלכה שקרית, בכדי שלא יתבייש. לפיכך, צ"ח ורמ"ע מפאנו (דבריו הובאו במסורת הש"ס) מציעים פירושים אחרים בגמרא. אבל עיין שו"ר קרבן על הירושלמי (נו"ר ז, א, ד"ה איתוניה, וציין לדבריו בגליון הש"ס, כאן), שמיישב פירוש רש"י. (עיין גם רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, יד, יג, ולחם משנה, שם).
- כהרבה ספרי הש"ס, המשפט "ולא היא, לאשתמוטי נפשיה הוא דעביד" אינו מופיע (עיין רי"ף ותוספות). לנוסח ספרים הללו, יוצא שרבא אכן אמר שהלכה כבית הלל, ורב פפא נהג כדין. עיין שלחן ערוך, אורח חיים, רבו, יא, שפוסק את ההלכה בהתאם לנוסח זה.

מסורת הש"ס

גלה הוא עמנו את הדבר
להם ליהודה ובעלתי את
מכביד מטה קץ מאוני
בסוף הסעודה לסוף יד
לא צא להרים ולקמן ג
צילי שבתות נשבת קי

להגדר אחריהם^[37].

הגמרא מבררת את הדבר השישי שכברייטא:

וְאֵל יִכְנָס אַחֲרֶיהָ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ - מִשּׁוּם דְּקָרוּ לִיה פּוֹשֵׁעַ - כִּי אֲנָשִׁים יִכְנּוּ אוֹתוֹ "פּוֹשֵׁעַ", כְּלוּמָר, מִתְעַצֵּל^[38].

הגמרא מבררת בעת את דברי היש אומרים שכברייטא:

וְיֵשׁ אֲמָרִים: אֵף לֹא יִפְסִיעַ פְּסִיעָה גְּסָה - דְּאָמַר מַר: פְּסִיעָה גְּסָה נּוֹטֶלֶת אַחֲד מִחֲמֵשׁ מֵאוֹת מֵמָאוֹר עֵינָיו שֶׁל אָדָם^[39]. מֵאִי תִקְנֶתִּיהָ? - מֵהִי תִקְנֶתָּ? כְּלוּמָר, בְּמִקְרָה שֶׁכָּבַר הַפְסִיד חֶלֶק מִמָּאוֹר עֵינָיו עַל יְדֵי שִׁפְסַע פְּסִיעָה גְּסָה, כִּיצַד יִתְקַן זֹאת? לְהַדְרִיחַ בְּקִדּוּשׁא דְּבֵי שְׁמֵשׁ - יִחְזִירָנוּ עַל יְדֵי שְׁתִּיית יַיִן הַקִּידוּשׁ שֶׁל לִילֵי שַׁבָּתוֹת^[40].

הגמרא מבררת את הדבר האחרון שעליו אומרת כברייטא שגנאי הוא לתלמיד חכם:

וְאֵל יִהְיֶה בְּקוֹמָה זְקוּפָה - דְּאָמַר מַר: הַמְהִלֵּךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, וְאֵפִילוּ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלִבָּר, בְּאֵילוּ דוּחָק רַגְלֵי שְׂכִינָה, דְּכָתִיב (ישעיה ו, ג): "מֵלֵא כָּל הָאָרֶץ בְּבוֹדוֹ"^[41].

לא אמרו כך אלא בהולך בדרך, אָבֵל בְּבֵיתָא לִית לָן בָּה - אבל בתוך הבית, אין לנו שום הקפדה בכך. וְלֹא אָמְרָן אֵלָּא בִּימּוֹת הַחֲמִיָּה - ולא אמרו כך אלא בעונת הקיץ, אָבֵל בִּימּוֹת הַגְּשָׁמִים לִית לָן בָּה - אבל בעונת הגשמים, כאשר הטלאי מכוסה כטיט ואין הוא נראה לעינים, אין לנו שום הקפדה בכך.

הגמרא מבררת את הדבר הרביעי שכברייטא:

וְאֵל יִסְפֹּר - יִשּׁוּחַח עִם אִשָּׁה בְּשׁוּק. אָמַר רַב חֲסָדָא: וְאֵפִילוּ הִיא אִשְׁתּוֹ, מִשּׁוּם שֶׁאֵין הַכֹּל מְכִירִין בָּה שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ^[36].

הגמרא מסייעת לדינו של רב חסדא מן כברייטא:

תִּנְיָא נְמִי הָכִי - גַם כְּבִרְיִיתָא נִשְׁנָה כֵךְ: גִּנְאִי הוּא לְתַלְמִיד חֲכָם שִׁישּׁוּחַח עִם אִשָּׁה בְּשׁוּק אֵפִילוּ הִיא אִשְׁתּוֹ, וְאֵפִילוּ הִיא בֵּיתוֹ, וְאֵפִילוּ הִיא אֲחוֹתוֹ, לְפִי שְׁאֵין הַכֹּל בְּקִיָּאִין - מְכִירִים בְּקִרְבוֹתָיו.

הגמרא מבררת את הדבר החמישי שכברייטא:

וְאֵל יִסֵּב - יִסְעוֹד בְּחִבּוּרָה שֶׁל עַמִּי הָאָרֶץ. מֵאִי טַעְמָא? - מֵהוּ הַטַּעַם? דִּילְמָא אֲתִי לְאִמְשׁוּכֵי בְּתַרְיָהוּ - פֶּן יִבּוּא

הערות

36. ויבואו לחשוד בו שיש לו קשר עם זונה (רש"י).

37. עיין ביאור הלכה לאורח חיים, קע, ב.

38. רש"י. עיין גליוני השי"ס, המציין מקומות נוספים בשי"ס, בהם המלה "פושע" מתפרשת במובן זה של "מתעצל", ועי' פירוש אחד במהרש"א.

39. התוספות (תענית י, ב, ד"ה פסיעה) מבארים שהדברים אמורים רק בפסיעתו הראשונה. בפסיעות הבאות, נוטלת כל אחת מהן רק $\frac{1}{600}$ מן המאור שנשאר לו אחרי פסיעה הקודמת. נמצא שכל פסיעה ופסיעה נוטלת פחות מן קודמתה. ויש אומרים, שפסיעות הבאות אינן נוטלות מאומה ממאור עיניו. לענין מה הוא שיעור פסיעה גסה, עיין למעלה ו, ב, הערה 19.

[עיין בן יהוירע, המבאר מהו הגנאי המיוחד לתלמיד חכם בכך שניטל ממנו חלק ממאור עיניו.]

40. רש"י. אחרים מפרשים ענין רפואה זאת, שנותן מן היין לתוך העינים, ולא

ששותהו (תוספות, פסחים ק, ב, ד"ה ידי קידוש, בשם רב נטרונאי גאון; עיין גם רמ"א, אורח חיים, רעא, י, ומגן אברהם, שם, כג; לפירושים נוספים, עיין מאירי, שבת קיג, ב, ומהרש"א, כאן).

41. משמעות הפסוק שכבוד השכינה משתרבב ויורד למטה, אל תוך העולם הזה. הווקף קומתו נראה כ"דוחק" בשכינה (רש"י, קידושין לא, א, ד"ה מלא כל הארץ).

בדברי חז"ל, "ארבע אמות" הן מקומו של האדם [עיין עירובין מח, א; ועיין גם בעל המאור, שבת, תחילת פרק הוורק]. אדם זה, ההולך אותן ארבע אמות בקומה זקופה, ומתנהג בהן בבשלו ממש, מראה בכך שדומה עליו שאין השכינה נמצאת שם, כביכול (מהרש"א, קידושין שם).

[עיין עץ יוסף המסביר שלכל אדם אסור ללכת ארבע אמות בקומה זקופה. נוסף על כך התלמיד חכם, שראוי לו ליוהר מללכת כך אפילו כלשהו, וזהו הגנאי לתלמיד חכם שכברייטא. ועיין שם שמסייע את הדברים מדברי הרמב"ם.]

משנה אם הביאו לפניו מליח - מאכל שהוא מלוח, לאכול תחלה^[1], ופת עמו^[2], מברך על המליח, ופוטר בכך את חיוב ברכתו על הפת, שהפת טפלה לו - למליח. זה הכלל: כל שהוא עיקר, ועמו טפלה - כל שנמצא לפניו מאכל שהוא העיקר, ואתו מאכל הנאכל בטפל אליו, מברך על העיקר, ופוטר את הטפלה^[3].

גמרא הגמרא שואלת:

ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה? - וכי יש מציאות כזאת, שהמליח הוא העיקר, והפת טפלה לו^[4]?

הגמרא מתרצת:

אמר רב אחא בריה דרב עוקבא אמר רב אשי: באוכלי פירות גנוסר שנו - המשנה עוסקת באלו שאוכלים את הפירות של גינוסר, שהם מתוקים ביותר^[5].

הגמרא מתארת עד כמה חביבים היו עליהם פירות גינוסר:

אמר רבה בר בר חנה: פי הנה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גנוסר - כשהיינו הולכים אחרי רבי יוחנן, לאכול את הפירות של גינוסר, **פי הוינן פי מאה** - כשהיינו מאה אנשים ההולכים אחריו, **מנקטין ליה לכל חד וחד עשרה עשרה** - כל אחד מאתנו היה לוקח בשבילו עשרה פירות, שהוא סך הכל אלף פירות; **וכי הוינן פי עשרה** - וכשהיינו עשרה אנשים ההולכים אחריו, **מנקטין ליה כל חד וחד מאה מאה** - כל אחד מאתנו היה לוקח בשבילו מאה פירות, שהוא סך הכל אלף פירות. **וכל מאה מיניהו הנה מחזיק להו צנא בר תלתא סאני** - והפירות היו כל כך גדולים, עד שסל בר שלשת סאין היה מחזיק מאה מן הפירות הללו^[6]. **ואכיל להו, ומשתבע דלא טעים זיונא** - ורבי יוחנן היה אוכל את כולם, ואחר כך היה נשבע שלא טעם מאכל^[7].

הגמרא שואלת:

זיונא סלקא דעתך?! - וכי תעלה על דעתך שהיה נשבע שלא טעם מאכל^[8]?

הגמרא מתרצת:

אלא אימא, מזונא - אלא, אמור שרבי יוחנן היה נשבע שלא טעם דבר שמזין ומשביע^[9].

הגמרא מספרת עוד:

רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק ליה דורבא מאפותיה - רבי אבהו אכל מן הפירות של גינוסר, עד שהזכוב היה מחליק מעל מצחו^[10]. **ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור מזויהו** - ורב אמי ורב אסי היו אוכלים אותם, עד ששערם היה נושר. **רבי שמעון בן**

הערות

- המשנה מדגישה שהמליח אוכלים אותו תחילה; עיין הערה 3, למטה.
- לאוכלו אחרי המליח.
- באמור בהערה 1, המשנה מדגישה שהמליח אוכלים אותו לפני הפת. כפי הנראה, כוונת המשנה להשמיענו שברכת העיקר פוטרת את הטפלה רק כשאוכלים את הטפלה אחרי [או יחד עם] העיקר, אבל אם אוכלים את הטפלה קודם, היא צריכה ברכה בפני עצמה [עיין רמ"א, אורח חיים, ריב, א]. עוד יתכן שהמשנה באה להשמיענו שברכת העיקר פוטרת את הטפלה אפילו כשהטפלה אינה נאכלת יחד עם העיקר (תוספות יום טוב).
- [עיין תוספות רבי עקיבא איגר, מג, שמבאר מה משמיעה לנו המשנה בבבא זאת של "זה הכלל וגו'". ועיין עוד רש"י על רש"י ד"ה פירות גינוסר.]
- כלומר, איך יתכן שהמליח יחשב העיקר, והפת הטפלה, מאחר שהפת היא זו שמוינה ומשביעה? (עיין צ"ח ויד דוד [בתרא]).
- גינוסר הוא האיזור מסביב לים כנרת (רש"י). [כמבואר במגילה ו, א: "כינרת זו גינוסר. ולמה נקרא שמה כנרת? מפני שפירותיה מתוקים כקול הכנורות".]
- הגמרא מתרצת שה"מליח" שבמשנה הוא הפירות של גינוסר, שהם מתוקים ביותר, ואינם נאכלים אלא עם הרבה מלח (רבינו יונה; ריטב"א; עיין צ"ח ורש"י; ועיין עוד תוספות ד"ה באוכלי). הפירות הללו הם כל כך חשובים, עד שחשיבותם עולה על חשיבות הפת (רש"י). [לכן, רק אותם ניתן לכנות בשם "עיקר" ביחס לפת (פרישה, אורח חיים, ריב, א; ועיין עוד ראש יוסף ומאירי).]
- פירוש אחר: האוכל פת יחד עם שאר מאכלים בכדי להשביע רעבונו, תמיד מחשיבים את הפת לעיקר, [אפילו כשהוא תאב בעיקר לשאר המאכלים, ולא לפת, עיין משנה ברורה ריב, ג, ושער הציון שם, ט]. אבל המשנה עוסקת באוכל

לקיש הנה אכיל עד דמריר - רבי שמעון בן לקיש היה אוכלם, עד שדעתו היתה מטופת עליו, **ואמר להו רבי יוחנן לרבי נשיאה** - ואז רבי יוחנן היה מודיע על כך לבית הנשיא, **והנה משרר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי אבתריה** - והנשיא, רבי יהודה נשיאה, היה שולח פלוגה של אנשים אחרי רבי שמעון בן לקיש, **ומייתי ליה לביתיה** - והיו מביאים אותו אל ביתו.

הגמרא מספרת בשבח פירותיה של ארץ ישראל:

פי אתא רב דימי אמר - כאשר רב דימי בא לבבל מארץ ישראל, הוא סיפר: **עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך**^[11] **שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית** - שש מאות אלף קערות של דג טונה חתוך **לקוצצי תאנים** - להאכיל את הפועלים שמלקטים את התאנים, **מערב שבת לערב שבת** - כלומר, מספר המלקטים היה כה מרובה, עד שנוקקו לכמות עצומה כזו של מאכל מדי שבוע.

הגמרא מספרת עוד על השפע שבהר המלך:

פי אתא רבין אמר - כאשר רבין בא לבבל מארץ ישראל, הוא סיפר: **אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך, שהיו מורידים ממנו ארבעים סאה גזלות, משלוש בריכות בחדש** - כלומר, היו מורידים סך כזה שלש פעמים בחדש^[12].

הגמרא מספרת עוד בשבחה של ארץ ישראל:

פי אתא רבי יצחק אמר - כאשר רבי יצחק בא לבבל מארץ ישראל, הוא סיפר: **עיר אחת היתה בארץ ישראל, וגופנית שמה, שהיו בה שמנים וזוגות אחים כהנים, נשואים לשמנים וזוגות אחיות כהנות** - כלומר, בנותיהן של כהנים^[13]. **ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא, ולא אשכחו** - והחכמים חפשו בבבל מסורא ועד נהרדעא^[14], ולא מצאו מקרה דומה של כהנים הנשואים עם כהנות, **בר מבנתיה דרב חסדא** - מלבד המקרה של בנות רב חסדא. **דהו נסיבין לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא** - שהיו נשואות לשני האחים, רמי בר חמא ומר עוקבא בר חמא. **ואף על גב דאינהי הוו כהנתא, אינהו לא הוו כהני** - וגם מקרה זה לא היה דומה לחלוטין, כי אף על פי שהאחיות היו כהנות, האחים לא היו כהנים.

מד.

קמז א מיי פ"ג מהל'
זכרות הלכה ה'
והלכה ז סמוג עשין רח'
טוש"ע אר"ח קומן ריב'
ספיף א:
קמז ב מיי פ"ג שם הל'
ג והלכה יא סמוג שם
טוש"ע אר"ח ק"י רח ספיף
א:
קמז ג מיי פ"ג מהל'
זכרות הלכה יב ופ"ח
הל' ז סמוג שם טוש"ע
אר"ח ק"י רח:
קמז ד מיי וסמוג שם
טוש"ע אר"ח קימן רח'
ספיף י:
ספיף י:

[illegible]

מרתנ'י מדיח. כל דבר מלוח: גמ' פירות גוסר. פירות
 אך יס כנח משונים מן הפס: זיונא. משמע מידי דבר אכילה:
 מוונא. דבר הסועד: דשריק דרובא טאפות' שהזכר ממליק ממלכו
 מחור להלח פנים כשרו ממליק: עד דמוריד. דעמו מטרפמ:

מִתְנִי* הֵבִיאוּ לַפְּנֵי מַלְיָח (6) תַּחֲלָה וּפֶת עֵמּוּ מִבֶּרֶךְ עַל הַמַּלְיָח וּפּוֹטֵר אֶת הַפֶּת שֶׁהִפֵּת טַפְלָה לוֹ * וְהַכֹּלל כֹּל שֶׁהוּא עֵיֶקֶר וְעֵמּוּ טַפְלָה מִבֶּרֶךְ עַל הָעֵיֶקֶר וּפּוֹטֵר אֶת הַטַּפְלָה: גַּמ' וּמִי אֵיכָא מִיּוֹדִי דְהוּי מַלְיָח עֵיֶקֶר וּפֶת טַפְלָה אִמְרֵי רַב אַחָא בְרִיהַ דְּרַב שְׁוִירָא אִמְרֵי רַב אִשִּׁי בְּאוֹכְלֵי פִירוֹת גְּנוֹסֵר שִׁשְׁנֵי * אִמְרֵי רַבָּה בְּרַב בַּר חֲנָה כִּי הוּא אֹלֵינָן בְּבִתְרִיהַ דְּרַבִּי יוֹחָנָן לְמִיכָל פִּירוֹת גְּנוֹסֵר כִּי הוֹיֵנָן בִּי מָאָה מְנַקְּשִׁין לִיהַ לְכֹל חֵד וְחֵד עֵשְׂרָה עֵשְׂרָה וְכִי הוֹיֵנָן בִּי עֵשְׂרָה מְנַקְּשִׁין לִיהַ כֹּל חֵד וְחֵד מָאָה מָאָה וְכֹל מָאָה מִיֵּיחֵיו * הוּא מְחֻזָּק לְהוּ צִנָּא בַר תַּלְתָּא סָאֵי * וְאִכִּיל לְהוּ וּמִשְׁתַּבַּע דְּלֹא טַעִים זִינָא זִינָא ס'ד' אֵלֹא אֵימָא מְזוּנָא רַבִּי אַבְהוּ אִכִּיל עַד דְּהוּא שֶׁרִיק לִיהַ דּוּדְבָא מֵאִפּוֹתֶיהַ וְרַב אִמִּי וְרַב אִסִּי הוּוּ אִכִּיל עַד דְּנִתּוֹר מִזֵּיחֵיו רִשְׁבִּיל הוּא אִכִּיל עַד דְּמִרִיד וְאִמְרֵי לְהוּ רַבִּי יוֹחָנָן לְדָבִי נְשִׂיאָה וְהוּא מְשַׁדֵּר לִיהַ רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה בְּאַלּוּשִׁי אֲבִתְרִיהַ וּמִיֵּיתִי לִיהַ לְבִיתֶיהַ כִּי אַתָּא רַב דִּימִי אִמְרֵי עֵיר אַחַת הִיתָה לוֹ לִנְיָא הַמֶּלֶךְ בְּהַר הַמֶּלֶךְ שְׁהוּ מוֹצִיאִים מִמֶּנָּה שְׁשִׁים רַבּוֹא סְפָלִי טְרִית לְקוֹצֵצֵי תַּאנִּים מַע' * לַע' כִּי אַתָּא רַבִּין אִמְרֵי אֵינָן אַחַד הֵיזֵי לוֹ לִנְיָא הַמֶּלֶךְ בְּהַר הַמֶּלֶךְ שְׁהוּ מוֹרִידִים מִמֶּנּוּ אַרְבַּעִים סָאָה גִּזְלוֹת מִשְׁלֵשׁ בְּרִיכוֹת בְּחֹדֶשׁ כִּי אַתָּא ר' יִצְחָק אִמְרֵי עֵיר אַחַת הִיתָה בְּאַרְצָא יִשְׂרָאֵל וְגוֹפְנִית שְׁמָה שְׁהוּ בַּה שְׁשִׁמְנִים זִגּוֹת אַחִים כְּהֻנִּים נְשׂוּאִים לְשִׁמְנִים זִגּוֹת אַחִיוֹת כְּהֻנֹּת וּבִדְקוֹן רַבְנָן מְסוּרָא וְעַד הִתְרַדְעָא וְלֹא אִשְׁכַּחוּ בַר מִבְּנֵתֶיהַ דְּרַב חֲסִדָּא דְּהוּוּ נְסִיבִין לְרַמִּי בַר חֲמָא וּלְמַר עֻקְבָּא בַר חֲמָא וְאֵע' דִּאֵינִי הוּוּ כְּהִנְתָּא אֵינִי הוּוּ כְּהִנְתָּא אִמְרֵי רַב כֹּל סְעוּדָה שְׁאִין בַּה מַלְחָ אֵינִי סְעוּדָה אִמְרֵי רַבִּי חִיָּא בַר אַבָּא א"ר יוֹחָנָן כֹּל סְעוּדָה שְׁאִין בַּה * שְׁרִיף אֵינִי סְעוּדָה: מִתְנִי* אִכִּיל עֻנְבִים וְתַאנִּים וְרַמּוּנִים מִבֶּרֶךְ אַחֲרֵיהֶם שֶׁלֵּשׁ בְּרִכּוֹת דְּבָרֵי רַבִּין גְּמִלְיָאָל חֲכִי"א בְּרַכָּה אַחַת * (מַעֲיָן שֶׁלֵּשׁ) ר"ע אוֹמֵר אִפִּי אִכִּיל שֶׁלֵּק וְהוּא מְזוּנָא מִבֶּרֶךְ עַלֵּיו ג' בְּרִכּוֹת * הַשּׁוֹתָה מִים לְצִמְאוֹ מִבֶּרֶךְ שֶׁהֵלֵךְ

טרית. ספלים מלאים חמיות דג
 חמוך שקורים טווימי"א: קווצי
 תאנים. למאכל פועלים שקווצים
 תאנים והיו מרובים עד שכל אלו
 נזרמן להם למאכל: בריבות.
 קובי"א"ש בלע"ז: משיש בריבות
 בחדש ג' פתמים בחדש מורדים

(א) במשנה. מליח
צמחלה:

[א] סאי ניהו ברבא
א' טעין ג' ז"צ א"ל
דמחמח מינים על המחיה
על הכלכלה כי עד טוב
ומטיב לכל וחסום על
החלקן ועל המחיה אפרי
העץ ועל העץ ועל פרי
העץ. דמחמח על הגפן
ועל פרי הגפן. מיחמח
באמאי חמיר רב חסדא
בפ"ק ח"ו. כי הוא ג' ז"צ
ורא"ש ולג' שלנו ז"צ
למה לא פסק מ"ה מינים:
ש"ס (כ"א אתר רב
רדמי א"ר א"ר חתים
רב"ה ברור מקדש
ישראל ור"ה הכא
מ"ה):

גמ' לטעוטי הכוסם
את החטא. ע' לעיל ל"ז
ע"א חוס' ד"ה הכוסם:

וְאֵת אֶרֶץ חָטָה וְשֹׁעֵרָה
נִגְזַן וְהָאָדָמָה וְדִמְיוֹ אֶרֶץ
יֵת שְׁמֹן יִדְבֹשׁ: אֶרֶץ
אֲשֶׁר לֹא בִמְסַכְנֵת
אֲבָל בָּהּ לֶחֶם לָאֵם
תִּחְסֹר כָּל בָּהּ אֶרֶץ
אֲשֶׁר אֲבִינָה בְּחֹדֶ
מִתְרִיָּה תִּחְצֹב
נִחְשָׁה: (יִרְמְיָהוּ, ח, יח-יט)
וְשִׁבְעָה
בְּרִכַּת אֵת יי אֱלֹהֶיךָ
לְהָרִין הַמִּבְרָה אֲשֶׁר
נִתְּנָה לָךְ: (יִרְמְיָהוּ, ח, יח)

וְזִינְיָא. מִירוֹשׁ טַרְמִי,
וְיִין דְּגִיס קְטֻנִּים (רַש"י)
וְיִין דָּף לֵה ע"ב, קוּלִּים
וְיִין דְּגִיס (רַש"י) שְׁנֵה דָף
ט ע"א וְיִין רַש"י שְׁנֵה
דָף קַמֵּה ע"ב וְיִין דָף
ז ע"ב. קוּבִיבִיא"ש.
ירוֹשׁ בְּרִיכוֹת,
הַיּוֹנִים יוֹלֵדִים בְּכָל חוֹדֶשׁ
מִגְזָלוֹת זָכָר וּנְקֵבָה
רַש"י בִּינָה דָף י ע"א
וְיִין רַש"י ב"ב דָף פ
ע"א):

מובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו תשובה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל רחמשת המינין על המוחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו' וחותרם על הארץ ועל המחיה מותרם במאי חתים כי אתא וזו רב דימי אמר רב חתים בריה ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים הכא מאי רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות א"ר עמרם ^א ולא פלגי הא לן והא להו מתקין דה ר"נ בר יצחק אינהו אכלי ואנן מברכין ^א אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה אמר

הגמרא מביאה מאמר בקשר לאכילת המלח:

אמר רב: כל סעודה שאין בה מלח, אינה סעודה - כלומר, סעודה חשובה^[15].

הגמרא מביאה מאמר דומה:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל סעודה שאין בה שריף - תבשיל לח שיש בו מרק, אינה סעודה.

כושנה אכל ענבים ותאנים ורמונים - אם אכל ענבים, או תאנים, או רמונים^[16], מברך אחריהם שלש הברכות

של ברכת המזון. אלו הם דברי רבן גמליאל^[17]. וְחַכְמֵי אֱמִירִים: בְּרָכָה אַחַת מֵעֵין שֶׁלֶשׁ - מברך ברכה

אחת בלבד, שהיא תמציתה של שלש הברכות^[18]. רבי עקיבא אומר: אפילו אכל שלק - ירק מבושל בלבד, והוא מזונו

- שסומך עליו למזון^[19], מברך עליו שלש הברכות של ברכת המזון^[20].

המשנה מביאה מחלוקת בענין הברכה על המים:

השותה מים לצמא - לרוות את צמאונו^[21], מברך ברכת שהכל נהיה בדברו. רבי טרפון אומר: מברך ברכת בורא

נפשות רבות וחסרונן . . .^[22].

הגמרא מתרצת:

ההוא מבקע ליה למעוטי הכוסס את החטה - לדעת רבן גמליאל, המלה "ארץ", המפסיקה את הענין, באה לשלול את חובת ברכת המזון מן הלועס גרעיני חטה כמות שהם ובולעם^[26].

הגמרא מביאה הוראות מן האמוראים בענין מחלוקת זו:

אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי חנינא: כל מאכל שהוא מחמשת המינין של דגן (שהם חטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל, ושיפון)^[27] בתחלה - קודם שיאכלנו, מברך עליו את הברכה בורא מיני מזונות - אם עשאו תבשיל^[28], ולבסוף - בגמר אכילתו, מברך ברכה אחת שהיא מעין שלש^[29]. **אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: כל מאכל שהוא משבעת המינין** - ואינו מין דגן^[30], בתחלה - קודם שיאכלנו, הוא מברך עליו את הברכה בורא פרי העץ, ולבסוף - בגמר אכילתו, הוא מברך ברכה אחת מעין שלש^[31].

הגמרא דנה בנוסח ברכה אחת מעין שלש:

אמר ליה אבני לרב דימי: מאי ניהו - מה הוא נוסח ברכה אחת מעין שלש? **אמר ליה רב דימי: אפירי דעץ** - על אלו משבעת

הגמרא מבארת את שיטת רבן גמליאל:

מאי טעמא דרבן גמליאל? - מה טעמו של רבן

גמליאל, הסובר שמברכים שלש ברכות של ברכת המזון אחרי אכילת

אחד משבעת המינים? **דכתיב (דברים ח, ח) "ארץ חטה ושעורה וגו' "**, ו**כתיב בפסוק הבא (שם, ט): "ארץ אשר לא במספנת**

תאכל בה לחם וגו' " - ארץ אשר לא תאכל בה פת חריבה, כדרך

העני ומסכן^[23] **וכתיב בפסוק שלאחריו (שם, י): "ואכלת ושבעת**

וברכת את ה' אלהיך"^[24]. **ורבנן** - ומה היא תשובת חכמים על

כך? מדוע הם סבורים שרק על הלחם מברכים שלש ברכות, ולא על

שאר המינים? עונה הגמרא שחכמים מפרשים שהמלה "ארץ"

הפסיק הענין^[25].

לאור תשובת חכמים הגמרא שואלת שוב אודות טעמו של רבן

גמליאל:

ורבן גמליאל נמי - אבל לכאורה, גם רבן גמליאל צריך להודות

ש"ארץ" הפסיק הענין, כדברי חכמים. אם כן, איך יתכן שיסבור

שמצות ברכת המזון נאמרה גם ביחס למינים שהוזכרו קודם שהופסק

הענין?

הערות

25. מסתבר לומר שהמלה "ארץ" בתחילת פסוק ט, [שהיא מיותרת לבאורה, כי כבר נאמר "ארץ" בפסוק הקודם], באה להורות על היותו ענין מחודש העומד בפני עצמו, ולא המשכו של פסוק ח. ומכיון שכן, הרי שמצות התורה שבפסוק י חוזרת רק על הלחם שבפסוק ט, ולא על שאר המינים שבפסוק ח (עיין רש"י). [וחיוב ברכה אחת מעין שלש שאמרו חכמים הוא מדרבנן בלבד (רבינו יונה). פירוש אחר: אפשר גם לומר שמן התורה הוא, שהרי סוף כל סוף גם שאר המינים הוזכרו בפסוקים האלה. לכן, ודאי הוא שחובת "וברכתך" שייבת אף בהם, אלא לא בשלימותה, מאחר ו"ארץ" הפסיק הענין (ריטב"א).]

26. [עיין לעיל לו, ב, הערה 28]. פסוק ט אינו בא להפסיק "הענין", כלומר הקשר שבין פסוק ח ופסוק י, לחלוטין; אלא רק בא לצמצמו, ולומר שאין זה נכון שחובת הברכה שבפסוק י חלה על ה"חטה" בכל צורות אכילתה (בדומה לפסוק ח), אלא רק על ה"חטה" שהכינו אותה [ואכלוה] בדרך הרגילה, ר"ל בצורת לחם שנוכר בפסוק ט (עיין רש"י). [כלומר, אף על פי שחובת ברכת המזון שבפסוק י חלה על כל שבעת המינים שהוזכרו בפסוק ח, הדברים אמורים רק כשאוכלים אותם בדרך המקובל. לכן היא חלה על הפירות אפילו אם נאבלו כמות שהם חיים, וכן על מיני דגן שהכינו ואכלו אותם בצורה של לחם או דייסא וכדומה (עיין ברייתא, למעלה, לו, א"ב). כי כך הוא דרך אכילתם. לעומת זה, הכוסס גרעיני חטה, שאוכלה שלא בדרך אכילתה המקובלת - פטור מברכת המזון, מאחר ואין זה דומה לאכילת הלחם (עיין רשכ"א).]

27. כולם מיני דגן הם, כי הכוסמת מין חטה היא, ושיבולת שועל ושיפון הם מיני שעורה (רש"י); ועיין חלה ד, ב, ופסחים לה, א.

28. רש"י. אבל אם אכלו חי, ברכתו "בורא פרי האדמה", ואם אכלו בצורה של לחם, ברכתו "המוציא לחם מן הארץ" - עיין לעיל, לו, א.

29. אף על פי שחמשת מיני הדגן הם משבעת המינים (ראה הערה 16, לעיל), לדעת רבן גמליאל מברכים עליהם שלש ברכות, רבי יעקב בר אידי סובר שהלכה כדעת חכמים, ומברכים ברכה אחת מעין שלש.

30. רש"י.

31. אף הוראה זאת לדעת חכמים היא. עיין רבינו יונה וראש יוסף שמבארים מפני מה הוכרחו אמוראים להורות כן במפורש, מאחר וכלל הוא בכל מקום שהלכה כרבים כנגד היחיד, וכאן חכמים הם הרבים כנגד רבן גמליאל.

15. במקצת ספרים בתוב: כל סעודה שאין בה מלח, אינה סעודה. לגירסת ספרים הללו, שייכותו של מאמר זה למשנה שלנו מובנת היטב (עיין דקדוקי סופרים).

16. שהם מהפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, כמאמר הכתוב (דברים ח, ח): ארץ חטה, ושעורה, וגפן, ותאנה, ורמון; ארץ זית שמן ודבש [של תמרים].

17. רבן גמליאל הולך בזה לשיטתו הנזכרת בברייתא למעלה לו, א, שכל מאכל שהוא משבעת המינים, מברכים אחרי שלש הברכות של ברכת המזון (רש"י).

"שלש הברכות" הן: (א) הון את הכל; (ב) על הארץ ועל המזון; (ג) בונה ברחמי ירושלים. הגמרא (למטה, מח, ב) מוצאת רמז לשלש ברכות אלו בפסוק שבתורה (דברים ח, י): "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". [עיין חזון איש, אורח חיים לד, א, הקובע שנוסח שלש הברכות של שבעת המינים שונה מן הנוסח שמברכים אחרי אכילת הפת].

18. הגמרא תפרט מהו נוסח הברכה.

19. רש"י. כלומר, לסעודתו.

20. כי הלוא התורה אומרת (דברים ח, י) "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך", ולדעתו של רבי עקיבא התורה נותנת כלל, שאכילת כל סוג של מאכל יכולה להביא לידי חיוב ברכת המזון (רע"ב). [הגמרא תבאר מה ראו רבן גמליאל וחכמים לחלוק, ולהגביל דברי התורה לסוגים מסויימים של מאכל בלבד].

21. הגמרא (למטה, סוף ע"ב) תבאר מדוע המשנה מפרטת "לצמא".

22. "יחסרונן" פירושו "צרכי סיפוקם" של אותן "נפשות רבות" (רש"י); ועיין לעיל לו, א הערה 8.

לדעת רבי טרפון, הברכה שמברכים לפני שתיית המים היא "בורא נפשות", ולא "שהכל" (רש"י), עירובין יד, ב, ד"ה רבי טרפון; תוספות, להלן מה, א, ד"ה רבי טרפון.

23. רשכ"ס, דברים שם.

24. רבן גמליאל סובר שפסוק זה האחרון מדבר בכל המאכלים שהוזכרו כשני הפסוקים הקודמים - בלחם שבפסוק ט, ובפירות שאר המינים שבפסוק ח. נמצא אתה אומר שציווי התורה "וברכת את ה' אלקיך" [ר"ל, שלש ברכות, עיין לעיל הערה 17], חל על כל אחד מן המאכלים האלו (רש"י).

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מד.

עין משפט
נר מצוה

קָדַם אַ מַיִן פֿ"ג מַהֲלֵי
נִרְכּוּת הַלֵּלָהּ הַ
וְהַלְלָהּ אַ סָמָה עֵשֶׂן כַּח
טוֹש־ע אֶרֶץ יִמְנֵן רִיב
סָטִיף אֶ:
קָדַם בַּ מַיִן פֿ"ג שֶׁס הֲלִי
ג וְהַלְלָהּ יֵא סָמָה שֶׁס
טוֹש־ע אֶרֶץ יִמְנֵן רִיב סָטִיף
אֶ:
קָדַם גַּ מַיִן פֿ"ג מַהֲלֵי
נִרְכּוּת הַלֵּלָהּ יֵא וְסִ"ח
הֲלִי דְרִמּוֹת טוֹש־ע
אֶרֶץ קִי רִחִ:
קָדַם דַּ מַיִן וְסָמָה שֶׁס
טוֹש־ע אֶרֶץ יִמְנֵן רִיב
סָטִיף אֶ:

ליקומי רש"י

[illegible]

באוכלי פירות גופר שנו. שהמליח עיקר שהוא צא להשיב הלכ שנחלש מפני מחיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו צא אלא כשציל המליח וא"ם פירות היו עיקר ומליח טפל ולגריך על הפירות ולפטר כולוהו י"ל דמייך שלא אכל הפירות בצאמו מעמד

א"י נשעה שאכל פירות גוססר לא
היה שס עדיין מליה ופח דלא היה
יודע שיחלש לבו מחמת הממיקות:
מברך על המליה. ואף על גב
דאשמעינן דפח פוסר

אח הפרפרת אינטוויך לאשמעין
דפעמים דפת טפל: **רבי** עקיבא
אומר אפי' אב"י ש"ק ודוא מוזנו ב"י.
ולא דמי להדיא דלעיל (דף לז.)
ד"ג נתן רשות לר"ע לצרר וכו'
דשמי הכא דאקבע מוזהא עליה:
על הנינ יע"י פרי הנינ. אבל על

היו מזכרים על הגפן ועל פרי
הגפן דמיון דמיון קובע ברכה לעצמו
ומשום חיצוניותה הוא הדיון לאחריו
ונחמתיהם יש שחוממין על הארץ ועל
הפירות ויש שחוממין על הגפן ועל
פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"ל
לשטם החמימה שבה אין אנו משנין
רק לומר פרי הגפן במקום פרי העץ
אבל בעלמא היכא דלא מזכרין
העץ אלא בסתמא על הארץ ועל
הפירות חזון נמי אין לשטם וכן
המיימנו מלכר להזכיר מהעץ
המאורע בשבט ובי"ט וכן משמע
בבב"ר ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול
להיות מה שזוכרים מעין המאורע
היינו דוקא בימימה שיהו רגילין
לקבוע חזון ואומני פירות אבל
המלכר לא קבוע ופ"ר חזון דלכל
ממני ממוגות כגון דייסא ומלסא ושמי
שחממא מזכר ברך אחה ה' אמ"ה על
הממיה ועל הכלכלה על הגפן ועל
פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל
התנוגת השדה וכו' ותווס כ"א אמ"ה
על הארץ ועל הממיה ועל הפירות
ולא על חממיה בשמים דהלכר היא
המלכר הממיה והפירות:

אינהו מיכל אכלי ואנן מברכין.
משמע שאין נראה למקשן

עצרתו האמוראית 3337 בשנת ג' (קדושין
א:א) יעלו ישראל כי פ"ח"מ גבי (קדושין
א:א) לעולם ישא אשה ואחר כך ילמד
מורה ותנא אחריו ילמד מורה
ואחר כך ישא אשה ומסיק הא לן והא
לכו ופירש ר"מ דר' יוחנן היה מדבר
בשני תלמידיו שישו מבבל דשנא
הבא קים ליה למקשן דבאצותא שעה
אסמרי רב חסדא הא מילתא לא היה
אין שום חסדא מא"י וכן לא שום
תלמיד מבבל לפי רבי ווא"כ
לא היה מוציב רב חסדא שהיה מבבל
אם לא בני בבל ולהכי פריך היאך
עצרתו בני בבל על הארץ ועל פירוניה
נשמע דקאי דוקא על פירות של ארץ
ישראל והם אינם אכולים אומן:

לחזינו על ישראל עמך ועל
זרה בימינו והעלנו לתוכה
ובכללה ועל תנובת השדה
אמר רב חתים ב"ח ברוך
ה' ור' יוחנן אמר על הארץ
ר' יצחק אינהו אכלי ואנן
ר' על הארץ ועל פירותיה
אמר

מרתני' מ'ית. כל דבר מלוש: נב' פירות גנזפר. פירות
אלק' י' מרת חשונים מן הפס: ויונא. משמע מידי דבר אלמלה:
מיונא. דבר הסועד: דשריק דודבא מאפתי' שהצונז מחליק ממנחו
מחוק נלהת פיס נשרו מחליק: עד דמריד. דעמו מטרפת:

בא"ש. אוכלוסיו בני אדם: מפלי
שירות. ספלים מלאים חסידות דג
חמור שקורים טווי"א: קצוצי
תאנים. למחלל פועלים שקוצים
תחלים והיו מרוצים עד שכל אלו
לסם לזכריו לסם למחלל: בריכות.
קוצי"א ש"נלע"ו: משמש בריכות
בחדש. ג' פעמים נחש מורדים
ממנו ק: שמים וזוגת אחים. שים
למים אחים היו כולם וכן נשתייה:
שירות. נחש לא שים זו מרק כמו
שורפה: מרתנ' מברך
אחריהם ג' ברכות. ר"ג לטעמיה
לחלל לעיל נפיקין (דף ב.) כל
שחוט מו' המים מברך אחיו ג'

הוא מחזיק להו צנא
להו ומשחבע דלא
אלא אימא מזונא רבי
שריק ליה דורבא מא
אסי הוו אכלי עד דגרי
אכיל עד דמריר ואממו
נשיאה והוה משרד ל
באלושי אבחריה ומי
אתא רב דימי אמר עיי
המלך בהר המלך
ששים רבוא ספלי מריר
לע"ש כי אתא רבין א
צינאי המלך בהר ה

ממנו ארבעים סאה
בחדש כי אחא ר'
היתה בארץ ישראל ו
שמונים זוגות אחים כ
זוגות אחיות כהנות ו
נחרדעא ולא אשכחו ב
דהוו נסיבין לרמי בר
חמא ואע"ג דאינהי הוו
כהני אמר רב כל מעו
ד מעודה אמר רבי חייא
מעודה שאין בה ^א
מלתני^א אכל ענבים ו
אחריהם שלש ברכות
והכ"א ברכה אחת ^ב
אפי' אכל שלק והוא
ברכות ^ג השוטה מים

יבנות וחסרונן: גמ' מ"ט דר"ג דכתיב «ארץ חטה וש
אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' וכתיב » ואכלת
אלהך ורבנן ארץ הפסיק הענין ור"ג נמי ארץ הפסיק
למעוטי הכוסם את החטה א"ר יעקב בר אידי א"ר חנינא
המניין בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין
מרי אריב"ל כל שהוא משבעת המינין בתחלה מברך ב
ברכה אחת מעין שלש א"ל אבי לרב דימי מאי ניהו ו
א"ל יאפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת ה
שובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולש
ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה יו
ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל דחמשת ה
בו וחותם על הארץ ועל המחיה מיחתם במאי חת
מקדש ישראל וראשי חרשים הכא מאי רב חסדא א
על הפירות א"ר עמרם ׀ ולא פלגי הא לן והא
מברכין ׀ אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ו

(א) לעיל לה: מה:
(ב) עירובין ל' (ג) צ"ל דא
הוה רב"ז ו' ואביד' א'
ד'הו רב"ז ו' ד'הו רב"ז ו' ד'הו
(ד) ג' שרף פי' שפני
אח המכלול שפני ערוך.
(ה) ס"א ל"ג, עירובין ד'
(ו) ח' ע"ג, לעיל ל' ד"ה
בולא ומוס' לקמן מה. ד"ה
ר"ט, (ז) ע' שפני
בבבניה יח אתה ה'
טוב ורבי' (י) שפני
יומא כא: ב'ה. מעני' ד'
ערבין כט: טובה מה.
(לעיל ה' ער' ד': טובה ל'.
צ"מ קו. ב"צ קמו.

הגהות חב"ח

(6) במשנה. מליח
בחמלה:

הגהות הגר"א

[א] מאי ניהו ברבא
א' משין ג' אל
דלמנא משין על המים
ועל הכלכלה כו' עד טוב
ומידי לכל וחוסם על
הסדן ועל המים אפיר
דען על העץ ועל פרי
העץ. דלמנא על הסדן
ועל פרי הסדן. מיחסם
מנחל תחום כו' עד סדא
אמר כו'. כי הוא ג' ר"ק
והל"ל וגבי' שלני ג' ר"ק
למה לא פסג מה' מינים:
[ב] ש' כי אתא ר' הור
דוסי' ארי' תתים
בר"ה ברוך מקדש
ישראל ור"ה האב
מנחל. תת"מ:

גלידן השנים

גמ' למעוטי הכוסס
את החטה. ע' לעיל ל"ז
ע"א חוס' ד"ה הכוסס:

תורה אור השלם

(א) אֶרֶץ חֵקֶה וְשֹׁעֵרֶה
(גִּזְזוֹן וְהִנֵּה וְרִמּוֹן אֶרֶץ
יִיט שְׁמֹן וְדִבְשׁ: אֶרֶץ
אֲשֶׁר לֹא
תִחַסֵּר בָּהּ לֶחֶם אֶל
תִּחַסֵּר בָּהּ אֶרֶץ
אֲשֶׁר אֲבִינָה בְּרֹד
וּמִתְרִידָה תִּחַסֵּב
תִּשְׁלֹחַ: (דְּבָרִים ח, יא)

(ב) וְאֶבְלֶתָ
וְרִבְרֶבֶת אִתּוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ
עַל אֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
נָתַן לָךְ: (דְּבָרִים ח, יב)

טווינג"א. פירוש טרסת,
מין דגים קטנים (רש"י
ע"ז דף ה' ע"ב), קוליס
האיספני (רש"י שבת דף
לט ע"א ועין רש"י שבת
דף קמה ע"ב וזילא דף
טז ע"ב). קוביאי"ש.
פירוש בריות, מה
שהיונים יולדים בכל חודש
שני חלוחות זכר ונקבה
(רש"י ביצה דף י' ע"א
ועין רש"י"ב דף דף פ'
ע"א);

כאן, בברכה אחת מעין שלש שעל פרי העץ מן שבעת המינים? האם גם כאן מסיימים: ברוך אתה ה', על הארץ ועל הפירות?^[41] הגמרא עונה:

רַב חֲסֵדָא אָמַר שְׁמִימִים: בְּרוּךְ אַתָּה ה', עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הָאֵשׁ.
וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר שְׁמִימִים: בְּרוּךְ אַתָּה ה', עַל הָאָרֶץ וְעַל הַיָּם.^[42]

הגמרא מסבירה את טעם השוני שבין שתי הדעות:

אָמַר רַב עֲמֶרֶם: וְלֹא פְּלִיגִי – וְרַב חֲסֵדָא וְרַבִּי יוֹחָנָן אֵינֶם חוֹלְקִים אֶחָד עַל הַשְּׁנִי. הָא לָן – הוֹרָאָה רַב חֲסֵדָא, שְׁהוּא מִבְּבֵל (לפיה מסיימים "על הארץ ועל פירותיה"). היא בשבילנו, כלומר בשביל תושבי בבל, **וְהָא לְהוּ –** ואילו הוראת רבי יוחנן, שהוא מארץ ישראל (לפיה מסיימים "על הארץ ועל הפירות"), היא להם, כלומר, בשביל תושבי ארץ ישראל^[43].

הגמרא מקשה:

מִתְקִיף לָהּ רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק – רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק הִתְנַגֵּד לַכֹּהֵן: אֵינְהוּ אֶבְלִי וְאֵנָּן מְבָרְכִין?! – וכי זה הגיוני שהם (תושבי ארץ ישראל) יאכלו את הפירות שגדלים שם, ואנו, שגרים בבבל, נזכיר את אותם הפירות בברכותינו?^[44]

והגמרא מסיימת:

אֵלָּא אֵיפּוּף – אלא, הפוך את הדברים: **רַב חֲסֵדָא, שְׁהוּרָה עֲבוּר תּוֹשְׁבֵי בָבֶל, אָמַר שְׁמִימִים: עַל הָאָרֶץ וְעַל הַיָּם.** **וְרַבִּי יוֹחָנָן, שְׁהוּרָה עֲבוּר תּוֹשְׁבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמַר שְׁמִימִים: עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הָאָרֶץ.**^[45]

המינים שהם פרי העץ, מברך^[32] ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ, וְעַל תְּנוּבָת – יִבּוֹל הַשָּׂדֶה**^[33], **וְעַל אֶרֶץ חֲמֵדָה טוֹבָה וְרֻחָהּ שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ, לְאֶכּוֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשִׁבּוֹעַ מִטּוֹבָהּ**^[34]. **רַחֵם ה' אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ; וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָהּ; וְעַל מִקְדָּשָׁהּ; וְעַל מִזְבְּחָהּ. וְתִבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם, עִיר קְדֻשָּׁה, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בָּהּ**^[35]. **כִּי אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל**^[36].

רב דימי ממשיך:

דְּחֻמְשַׁת הַמִּינִין – נוסח ברכה מעין שלש הנאמרת אחרי אכילת אחד מחמשת המינים של דגן הוא: ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, **עַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַכֶּלֶלָּה וְעַל תְּנוּבָת – יִבּוֹל הַשָּׂדֶה כּו'**^[37]. **וְחֻתָּם –** ומסיים את ברכתו כך: ברוך אתה ה', **עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמַּחֲיָה**^[38].

הגמרא שואלת:

מִיֻּחָתָם בְּמֵאֵי חֲתִים? – במה מסיימים את הברכה מעין שלש שעל פרי העץ?

הגמרא מבארת את נקודת הספק שבשאלתה:

כִּי אַתָּא רַב דִּימִי, אָמַר – כאשר רב דימי בא לבבל, אמר: **רַב חֲתִים בְּרֵאשׁ חֲדָשׁ –** כך היה רב מסיים את ברכתה האמצעית של תפילת המוסף בראש חודש: **בְּרוּךְ אַתָּה ה', מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרֵאשִׁי חֲדָשִׁים.** הנהגת רב מלמדת אותנו שאף על פי שאין זה מן הראוי לסיים את הברכה בשני שבחים^[39], הסיום "מקדש ישראל וראשי חדשים" נחשב לשבח אחד, אשר על כן ניתן לאומרו^[40]. **הֵכָא מֵאֵי –** מה היא ההלכה

הערות

32. הנוסח המקובל כיום, שהוא הנמצא בסידורים שלנו, שונה במקצת מן הנוסח המופיע כאן, ומקורו בחילופי גירסאות שבסוגיית הגמרא – עיין שער הציון רח, ג.
33. חלק זה מהברכה הוא קיצורה של הראשונה מבין שלשת הברכות (עיין הערה 17, למעלה) – היא ברכת "הזן את הכל".
34. חלק זה הוא קיצורה של השניה מבין שלשת הברכות – היא ברכת "על הארץ ועל המזון".
35. זהו קיצורה של הברכה השלישית – "בונה ברחמי ירושלים אמן".

36. זהו קיצור הברכה הרביעית של ברכת המזון – הטוב והמטיב, שאומרים אותה בנוסף לשלש הברכות המקוריות של ברכת המזון, וחז"ל תיקנוה בתקופה מאוחרת. על אף שהברכה המקוצרת כוללת את ארבע הברכות, מכל מקום היא מכונה "מעין שלש", ולא "מעין ארבע", מכיון שרק שלש הברכות הראשונות הן מן התורה [עיין למטה, מח, ב] (ריטב"א).
37. המשך הברכה שוה לנוסח הברכה שעל פרי העץ, המובאת לעיל (עיין רש"י).
38. הכלל הוא שברכות שהן יותר ארוכות, מתחילות ב"ברוך אתה ה'... ומסיימות ב"ברוך אתה ה'... " (עיין להלן, מח, א).
39. עיין להלן, מט, א, ורש"י שם, ד"ה אין חולמין בשתים.

40. כי חתימה זאת מתפרשת כך: ברוך אתה ה', המקדש ישראל, שהם מקדשים ראשי חדשים (עיין למטה, מט, א). נמצא שאין זה אלא שבח אחד.
41. כלומר, האם זה נחשב לשבח אחד, שפירושו, "על הארץ המוציאה את הפירות"? (עיין למטה, מט, א; ועיין פירוש אחר בשאלה בהגהות רבי אלעזר משה הורוויץ).
42. האחרונים מתקשים בביאור הספק של הגמרא: רב דימי כבר אמר לעיל שברכה אחת מעין שלש שעל הדגן מסתיימת ב"על הארץ ועל המחיה"; הרי שנוסח זה מתפרש כשבח אחד, ופירושו "על הארץ המוציאה את המחיה". ומכיון שכן, איזה מקום יש להסתפק לענין החתימה הדומה בברכה שעל הפירות? ראש יוסף מפרש את הספק כך: אפשר שדוקא בדגן, הצומח מן הארץ עצמה, ניתן לפרש את החתימה במובן זה של "על הארץ המוציאה את המחיה". אבל בפירות,

43. אין זה מן הראוי שאנחנו הבבלים נאמר "על פירותיה", והמשמעות היא פירות ארץ ישראל, מאחר שאין אנו אוכלים אותם! (רש"י). [אלא, ראו לנו יותר לומר "על הפירות", שהיא לשון סתמית הכוללת את כל הפירות בכל מקום שהם].

44. המשמעות של "פירותיה" היא פירות ארץ ישראל; לכן נוסח זה מתאים לתושבי ארץ ישראל, שאוכלים פירות אלו. אבל המשמעות של "הפירות" היא פירות בכל מקום שהם; לכן נוסח זה מתאים לתושבי בבל, האוכלים פירות שאינם גדלים בארץ ישראל (עיין ריטב"א). [ועיין מעדני יום טוב על הרא"ש כאן (אות צ), המבאר מדוע חתימת תושבי בבל "על הארץ (כלומר, ארץ ישראל) ועל הפירות (של כל מקום)" ראויה היא, אע"פ שלכאורה יש בה שני שבחים]. [בנוגע לברכה אחרונה על היין – ראה תוספות וראשונים. בקשר למאכלים הנעשים מחטה ושעורה שגדלו בארץ ישראל – ראה ריטב"א ומרומי שדה].

כיצד מברכין פרק ששי ברכות

מן

עין משפט
נר מצוה

קמרו א מיי פ"ג מהל'
ברכות הלכה ה'
ההלכה : סמך עשין מח
טוש"ע א"ח סימן ריב
סעף א:
קמרו ב מיי פ"ג שם הל'
ג הלכה יא סמך שם
טוש"ע א"ח סי' רח סעף
א:
קמרו ג מיי פ"ג מהל'
ברכות הלכה י"ז ופ"ח
הל' ד סמך שם טוש"ע
א"ח סי' רח:
קמרו ד מיי וקמך שם
טוש"ע א"ח סימן רח
סעף י:

ליקונוי רחמי"ה

[illegible]

באוכלי פירות גופר שני. שהמליח עיקר שהוא צא להשיב הלב שנחלש מפני מחיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו צא אלא כשציל המליח וא"כ פירות היו עיקר ומליח טפל ולכריך על הפירות ולפטר כולוהו ו"ל דמייך שלא אכל הפירות בצאמו מעמד

היה שם עדיין מלחם ופח ללא היות:
וידוע שיחלש לבו מחמת המתיקות:
מברך ע"ה המליצה. ואף על גב
דאשמעינן דפת פוטור
הפרפתו לאטריך לאשמעינן
דפתם דפת: **רבי** עקיבא
אומר אפי' אפי' שיק' והוא מוזנז כה.
לדבר דמי להאריך ללעיל (ק"ו ר"ה).
ד"ר ג' מן רשותו דלעיל לבדק וכו'.
שאלני הכא דאקבע מזוניה עליה:
על הני ועל פרי הניץ. אבל על
היין מברכים על הגפן ועל פרי
הגפן לכיוון דין קובע ברכה לעצמו
ממשושים חביבותיה הוא הארץ וכו'
מחמתה י"ש שחומתין על הארץ ועל
פירותיה י"ש שחומתין על הגפן ועל
פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"י
לשטת החמימה שברי אין אנו משנין
יק' לומר פרי הגפן במקום פרי העץ
אבל בעלמא היכא דלא מברכין על
העץ אלא בסתמא על הארץ ועל
הפירות ציין נמי אין לשטת וכו'.
משימוי מנריך להביר בה מעין
ממאורע בשבת וצ"ט וכן משמע
בריר' ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול
היה מה שזוכרים מעין ממאורע
צ"ט דוקא בימיהם שהיו רגילין
אקבעין ארץ ואמריה פירותיה
לדינא לא קבעי ופיר' היכא דאכלי
ממנו מוונות כגון דירא ומואלי וכו'
ומא' מברך בדרך אהה ה' אמ"ה על
ממיה ועל הכלכלה על הגפן ועל
פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל
ענבי השדה וכו' ומואלי ב"א אמ"ה
על הארץ ועל הממיה ועל הפירות
היא הוי חמימה בשמים דאכלי היא
הנחילה ממיה ופירותיה:

איגרו מיכל אכלי ואמן מברכינ.
 משמע שאין נראה לתקן
 שידברו האמוראים דבבל בשביל בני
 ארץ ישראל כי כך פירש גבי (קדושין
 טו:) לעולם ישא אשה ואחר כך ילמוד
 תורה ותנא אחריתי ילמוד תורה
 ואחר כך ישא אשה ומסיק הא לן והא
 להו ופירש תלמידי דר' יוחנן היא מדבר
 בשביל תלמידי שיהיו מצבלין דשמיא
 הכא קים ליה לתקן דבאחזיה שעה
 שאמר רב חסדא הא מילתא לא היה
 לפניו שום תלמיד מא"י וכן לא שום
 תלמיד מצבלין לפני רבי יוחנן וא"כ
 לא היה מוזיר רב חסדא שהיה מצבלין
 כי אם לפניו בבל ולהכי פריך היאך
 יברכו בני בבל על הארץ ועל פירותיה
 משמע דקאי דוקא על פירות של ארץ
 ישראל והם אינם אוכלים דאמאי:
 עבדינא

מִתְנַיִי מִלִּיחָה. כָּל דָּבָר מֵלוֹחַ: נִבְלִי פִירוֹת גִּנְזֹפֶר. פִּירוֹת
יֵם כִּנְרַת חֲשׂוֹבִים מִן הַפֶּתַח: וְיוֹנָה. מִשְׁמַע מִיָּד דָּבָר אֲמִילָה:
דָּבָר הַסּוֹעֵד: דְּרִשִׁיק דְּרֹבְנָה מֵאֲפֹתָי: שְׁהִיבֵנּוּ מִחֲלִיק מִמְּלֹחַ
לְהֵלֵךְ פִּינִס בְּשֶׁר מִחֲלִיק: עַד דְּמִרִיד. לְעַמּוּ מֵטְרַפָּה:

שורות. ספלים מלאים חמניות דג
 שקורים טוניי"א: קבוצי
 תאנים. למאל פועלים שקוללים
 והיו מרובים עד שכל אלו
 להם למאל: בריבות.
 קבוצי"אם בלע"ז: משלש בריבות
 ג' פעמים כדש' מורידים
 שמים וזגות אחים. שנים
 חמים היו כולם וכן נזמיהם:
 שורות. מבשל לה שיש צו מרק כמו
 שורה: מיה: מתנ"י מברך
 אחריהם ג' ברות. ר"ג לטעמיה
 להלל בפירקין (דף ה.) כל
 מ' המינים מברך אחרי ג'
 אפילו אב"ש של ירק:
 מוזג. שמך עליו למון:
 חריון. ר"י ספוק: גמ' וברכה.
 ובהוא קאי ובהוא קרא ג' ברכות
 כדמרינן בפרק שלש אכלו
 ארץ הפסין הענין
 קאי וברכה אלא אלא דסמך
 ור"ג הווא. הפסקה לפרוש
 דכתיב בקרא קמא אלא
 כסס"כ כמות שהיא אין
 בכלל ברכה אלא"כ עשה להם:
 דמית המינים. כולם מין דגן חטין
 וסמין וסמין וסמין שזולת שזולת וסמין
 מין חטה שזולת שזולת וסמין
 מין שורה: מברך עליו ב"מ מוזגות.
 עשו מבשל: ב"ש שהוא מו'
 משרא ז' המינים האמורים
 ואינו מין דגן: אפרי דע"ז
 פרי העני וע"ז אפרי חמדה
 אחריו קאי כולה
 רב חתים בר"ה ב".
 דמית למר: הבא מאי. מי
 חמתי כחמי הכי גוונא כגון על
 ועל הפירות ולא היא חממה
 שמים ממכר דמפרש על בפרק
 אכלו (דף מט.) הא ק"ו והוא
 רב חסדא מצבל וצבל חממי
 על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן
 ישראל והם חממי על
 ואנן מברכין. על פירותיה
 ישראל למודה קאי ואנן לא
 מנייהו ומברכים עליהו:
 מוסר

בָּבוֹת וְחֶסְרוֹנוֹ; גִּלְמִי מִמָּוֶה דְּרַגְתִּיכִּי (א) אֶרֶץ חֲמָה וְיִשְׂרָאֵל
בְּמִסְכָּנוֹת תֹּאכַל כֹּה לֶחֶם וְגו' וְכִתְיִב (ב) וְאֹכֶלֶת
רֹחַ הַיָּם וְרֹחַ הָאֵשׁ אֶרֶץ הַפְּסִיק הָעֵינִי וְרֹגִי נִמְי אֶרֶץ הַפְּסִיק
לְמַעֲוֵי הַכּוֹסֶס אֶת הַחֲמָה א"ר יַעֲקֹב בֶּר אִידִי א"ר הִינֵנִי
מִמֵּינִי כְּתֻלָּה מִבְּרַךְ עָלָיו בְּמִי וְלִבְסוֹף בְּרַכָּה אֶחָת מִעֵין
רֵדִי אֲרִיבִל כֹּל שְׁהוּא מִשְׁבַּעַת הַמֵּינִין בְּתֻלָּה מִבְּרַךְ
בְּרַכָּה אֶחָת מִעֵין שֶׁלֹּשׁ א"ל אֲבִי לֶרֶב דִּימִי מִאִי נִיחֻ (א) ב
א"ל יִפְרִי דַעֲוִי עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ וְעַל הַחוּבֹת הַיָּם

(א) לעיל לה: מא,
 (ב) ערובין (ג) ז"ל דא
 הוה חרש' (ד) ואביה
 יהוה דבדודה (ה) וזכר
 (ו) ז"ל שרף מי שמיב
 אה תחאכל שמימי עירך,
 (ז) ע"ל (ח) ערובין ד;
 (ט) ע"ל חוס' לעיל לו ד"ה
 גורא וחסו' לקמן מה ד"ה
 ר"ט, (י) וישמחו
 בבנינה מי אתה ד;
 גבור וכו' (י) שנה ט
 יומא כל: ב"הה. חמי' ד;
 קדושין כט: סוכה מת.
 (לעיל) ב"הה יד: סוכה לו.
 כ"ח. ק"ל (י) חמל.

הגהות הב"ח

(ה) במשנה.
מלית
צתחלה:

הגהות הנר"ם

[א] מאי ניהו ברבא
אמר: "נ"ז א"ל
 תתחשב מינים על ההמיה
 ועל המלכה כו' עד טוב
 ומצריז לכל וחושם על
 המלכה ועל ההמיה אפרי
 דעץ על העץ ועל פרי
 העץ. דממהל על הגפן
 ועל פרי הגפן. ומחסם
 גמאח. תמים רב חסדא
 אמר כו'. כי הוא נ"ז יר"ף
 חסדא ונ"ז ש' שגנו י"ז
 גמאח לא פסח מה' מינים:
 שם (ב' אתה רב
 ירמיו א"ר חסדא
 בר"ה ברור מקדש
 שרא"ל וירח הכה
 מאי): תלמי:

גליין העש"ס

גמ' למעוטי הכוסם
את החטה. ע' לעיל ל"ז
ע"א קום ד"ה הכוסם:

תורה אור השלם

[illegible]

၁၇၉၄-၁၈၀၆

טוני"א. פירוש ט"ר,
 מין דגים קטנים (רש"י
 ע"ד דף לה ע"ב), קוליים
 האוספים (רש"י שנה דף
 לו ע"א ועיין רש"י שנה
 דף קמה ע"ב ובינה דף
 טו ע"ב). קובי"א. ש.
 פירוש נביכות, מה
 שהיונים יולדים בכל חודש
 שני חזלות זכר ונקבה
 (רש"י בינה דף י ע"א
 ועיין רש"י"ב כ"ב דף ס
 ע"א).

וְכֵן הָיָה שֶׁהַנְּחִלָּה לְאַבְוֹתֵינוּ לֵאכּוֹל מִפֶּרִיָּה וּלְשִׁבּוֹעַ מִטּוֹבָה רַחֵם ה' אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ מִזִּבְחֶךָ וּתְבַנֶּה יְרוּשָׁלַיִם עִיר קֹדֶשְׁךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ תְּרוּמָה וּשְׂמִיחָנוּ בָּהּ כִּי אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל דְּחֻמֶּשֶׁת הַמִּינוּן עַל הַמַּחֲיוּה וְעַל הַכִּלְכֵּלָה וְעַל תְּנוּכַת הַשָּׂדֶה וְיָחוּתָם עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמַּחֲיוּה מִיַּחֲתָם בְּמֵאֵי חַתִּים כִּי אַתָּה וְיָ רַב דִּימִי אִמְר רַב חַתִּים בְּרִיךְ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֲדָשִׁים הַכֹּא מֵאֵי רַב חֲסֵדָא אִמְר עַל הָאָרֶץ וְעַל פִּירוּתֶיהָ וְיִחְנֵן אִמְר עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוּת אִ"ר עֲמֵרס וְלֹא פְּלִיגִי הָא לָן וְהָא לְהוּ מִתְקַף לָהּ ר"נ בַּר יִצְחָק אֵינְהוּ אַבְלִי וְאַנְן בְּרַבְּכִין יֵאלֹא אִיפּוֹךְ רַב חֲסֵדָא אִמְר עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוּת ר' יִחְנֵן אִמְר עַל הָאָרֶץ וְעַל פִּירוּתֶיהָ אִמְר

עבירה

בבבא. וכן אנו נוהגין כדאשי למברכין כתר מלא
וכתר ירקא דורא נפשות רבות: **ולבני משרבא**
דמברכין הכי בתר וכו'. ואין לא עבדין כגון מערבא דדוקא לדירה
שהיא דרכא לסלקא גלילה שייכא ברכה דלשמו חקין דכתיב
ושמרת את החקק הזאת למועדה
מימים וגו' אבל אנו שמסקלין אותן
בזלי היום או אפי' נלקין גלילה לא
שיך חקק דדוקא לדירה דקסברי
לילה לאו זמן תפילין הוא ומימים
ימימה אחא למעוטי לילות שייכא
ברכה דחקקא אכל אן דק"ל ^ו ללילה
וזמן תפילין הוא ואין ^ו משימין הפסוק
ושמרת החקק וגו' בפסוק ומה שאין
אנו מניחים אותן גלילה מפני שמה
יפה בן אפי' מתין לסלקן עד
הלילה לא מברכין אפי' דאין קיימא
לן דשנת ו"ט לאו זמן תפילין אפי' ^ו
לא מברכין דדוקא לדירה דסבירא
לכו חקק קאי לתפילין מברכין ומדע
שהי' אינהו נמי לא היו מברכין אלא
אתפילין למודיעיה משום דכתיב וכו'
חקק אכל אשאר מנות כגון ציית ולולב
וסוכה לא היו מברכין ^ו (וה"ה הכא)
וקשה דהו' מני' לשנוי הכי לאפוקי
שאר מנות אפי' לגבי מערבא ^ו:
דחנקהיה

קפח א ב ג מר פ"ח
מחל' ביטול הל' א
סמך עשין מ טו"ע א"ח
ס"ר ד טע"ף א ו נפיקין ח:
קפח ד מ"י פ"ח מחל'
ברכות הלכה ה:
קד ה טו"ע א"ח ס"ר
רע טע"ף ה:
קנא ו ז מ"י פ"ח מחל'
ברכות הל' א סמך
ס"ט טו"ע א"ח סמך דר
טע"ף ו:

ליקובי רש"י

אפי' ירקא. ירקא. לחמיו
טורא נפשות רבות כי הכי
דמברכין אכל מני' מחל'
ועל כל פ"ר חקק חון
משכנת המינים דנענין
ברכה אחת משני ג'
מצות. ציית ולולב וסמך
מנות שמברכין עליהן
עובר לעשייתן ונהי' נא.
ריחני. מברכין עליהן
טורא ע"י כשמים ואין
טעון ברכה לחמיו
דנאכל מועטת היא וכן
גכ. ב"י ירק וכו'
פוריק. ירקון. חולי
שמו גלילי' וצ"ל כה.
ירקון. חולי שפני
מורקוס ויוסא. פד.
תדרין. גליל' ונקמן ג.
ופי פ"סין. פוליו"ל יכס
טורה גמס וטורה נצי'
כט. ודורה. ודלירי"א
שהליל כחוס ונקמן
שם. רחמה של כחמה
נצי' שם. ויזרת
הכבד. הוא דופן המסך
שקורין אכירי"ש ונלשון
ארמי חלל דכנדא וירקא
ג. ד. איכרי"ש של כחמה
ולקמן סס. סודני.
חלמיו חכמים על שם
סוד ד' לרליו (מהללס
סה). ל"א רב פפא רמי
שכרל הו' כדלמברכין
בפסוקים (קרי). ואמר רב
פפא ח' לאו דרמאי
שכרל לא איעתרי וסודני
מיקרי כדלמברכין המס
תמי כדלמברכין אפי' סודנא
רסוט ואמאי קרי ליה
סודנא סוד נאה שמערת
וגמילות חסדים [מנחות
עא. וכו"ז נדה יב].

קופרא. כל מיני כשר: אב"י ירקא לא. לר' לנכרי אחריה: חד
כתרי. מר זוטרא שהחזק כון יחיד בלא שם אצוי עבד כרז יחזק
נר אכדמי שהחזק בשמו ובשם אצוי: ותרי בחד. מר בר רב אשי
שהחזק בשמו ובשם אצוי עבד כר' יחזק שהחזק יחיד: בבבא.
אף כרז פפא: ב"י שמועין ברכה.
משנה היא במסכת נדה: דמשימי
ירקא. וכו"ש מלא: דמשימי מצות.
אין מברכין כשמסקלין תפילין וציית
ואחר תקיעת שופר ולולב: ב"י שהוא
בביצה. אין לך מין מאלל שיעור
כביצה שלא תהא ביצה טובה לגוף
ממנו: בגו"א. כלליה לתא ורכה
שזרפין אותה: קיימי. מדות
מחזיקות לוג: בגו"א. משימא.
טובה משימא קיימי: בגו"א.
לליה קשה טובה מארבע קיימי:
בבבא. כמים עלה א"ר ינאי כל
שהוא כביצה ביצה טובה ממנו: בק"ח
ש' ברוב שנו. שהוא מזון דתניא
לקמן כרוב למזון: ברישין. כרמי:
ב"י ירק וכו'. נטול מולד
הפנים: ב"י קפן. שלא גדל כל זכר
ולקמן מפרש כמה כל זכר: ב"י
נפש. דבר חי הנאכל שלם כגון דגים
קטנים שגדלו כל לר' הקרוב דנפש.
האכול מן הכחמה במקום מיות שלה
ולקמן מפרש לה: אוי ציית. לכרס
האכול לפת: ג' ציית. בקדירה הרבה
ומשלי: ד' ציית. בקדירה הרבה
שלא יטריך לכוססו כשיניו: קודם
ארבע שעות. שאינו זמן סעודה
והריח קשה לגבי אדם המספרים
עמו קודם אכילה שהגוף ריקן:
כאידך דר' יצחק פבירא. א"י. אכל
אסור לספר לא סבירא לי: בר ווא.
כלומר שמן וטוב שסוד וזו: דלית
ביה רבנא. שלא גדל עד רביעית
שלו כגון טלה רביעית של חל גדי
דרי רביעית של שעיר גדול וכן כל
דבר: ג' ציית. דבי ג' ציית. דגים קטנים
מאל ומצוין בין הקנים כגאס ואין
דרך לגדל יותר אכל דג קטן ממין
דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן
מקטין: שנקא. נולד מקוס בית
השחיטה וסמוך לגל ולמעיס: צ"י
ברוך. למקום שזכרו שם על
השחיטה: ופי' פ"סין. משליל של
פוליא"ל: ודורה. ולדיר"א שהולד
נולד לו: ויזרת הכבד. טרפשא
דכנדא שקורין איציר"ש: מב"י כשר.
היא קשה אכל כשמנשלה עס כשר
שמן מתק כחם: מב"י יין. כשאין
שומה אחריה יין: מב"י ציית.
שאינו שולקה הרבה: סודני. בעל
שכר תמריס ור' פפא מוכר שכר היה
כדלמבר כחמיו נשך (דף סה). טרשא
דרב פפא שכרלא לא פסיד ואמר רב
פפא אי לא דרמאי שכרלא לא איעתרי
(פסחים ק"ב). והוא נקרא סודני
כדלמבר תמרי כחלחך לני סודנא
רהוט (ס): דלא נפיש צ"י חמרא.
שקומי שכר אחס: במאי תבריתו
ד"ה. לכוה של לפת: אוי פרסייתא.
בקעיית של עזים גדולות היתה
שנעה עשר או כיום שנעה ועשרים:
מאי

א) נדה נא: ב) נשכח
ק"ל. ג) נלקמן מ: ד) נ"י
כט. ה) נ"ל יבש וכן
הוא לקמן מ: וכן איתא
בגו"א כט. ע"ש פ"ח י"א.
ה) נענין פ"י סודני ילא
שמים דכתיב סוד ה'
לחליו וע' בריש' מנחות
ע"ה. ודעה י"ב. ו) מנחות
ל"ה. ז) נ"ל מוקמין.
ח) רש"ל מ"י. ט) נכחוס'
סוכה לט. ד"ה אכל לפני
וכי' ונחוס' מה נא: ד"ה
ולגבי תמלא ישוב על זה
ודע דכחוס' נדה שם
מבוארם הדברים יפה
וע"ע חוס' מנחות לו:
ד"ה ושמרת.

הגהות הגר"א

[א] גבי (דבש) חומי:

לעזי רש"י

פוליא"ל. פירוש סיקין.
יוסור (רש"י לר"ף שבת
דף מ"ג ע"ב). סאה (רש"י
מה דף נא ע"א). מעשרות
פ"ג מ"ט. ודלירי"א.
פירוש רחם רחמה של
כחמה (רש"י ע"ז דף כט
ע"א ועין ירמיה ב. ח).
איבריש.
היומרת על הכבד, דופן
המסך (רש"י וקרא ג.
ד). טרפס הכבד (רמב"ם)
שמטה פ"ו ה"י. הכשר
למחלק וחולץ בין ריאה
לכבד (ירלמי' השלם סומן
מ"ז דף ד ע"ה).

מארבע מבושלתא כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא:
רע"א אפילו אכל שלק כו'. ומי איכא מידי דהוה שלק מזוני א"ר אשי בקלח
ש' כרוב שנו ת"ר ^ו טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים
ויפין לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב את הנפש
וכ' קרוב דנפש משיב את הנפש כרוב למזון ותדרין לרפואה אוי לו לבית
שהלפת עוברת בתוכו: אמר מר טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי
תקנתיה נלעסיה וגשריה כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה
לשלקניהו ונלעסיהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר
הקזה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו מאי
טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ומר זוטרא ורב אשי הו' יתבי אייתו קמיהו ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתך דא"ר יצחק
כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אנו דקא
אכלינן וקא משתעית בהן אמר להו אנא כאידך דר' יצחק ס"ל דא"ר יצחק
אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות כל קטן מקטין אמר רב חסדא
אפילו גדיא בר ווא לא אמרן אלא דלית ביה רבועא אבל אית ביה רבועא
לית לן בה כל נפש משיב נפש אמר רב פפא אפילו גידני דבי גילי כל הקרוב
לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי
מייתית לי אומצא דבישרא מרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך כרוב למזון
ותדרין לרפואה כרוב למזון אין ולרפואה לא והא תניא ^ו ששה דברים מרפאין
את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותדרין ומי פ"סין ^ו דבש ואו
וקיבה והרת ויזרת הכבד אלא אימא כרוב אף למזון אוי לו לבית שהלפת
עוברת בתוכו איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא
תימא לי במאי כרכת ריפתא אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין איתמר
רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים ורבי יוחנן אמר מבלי יין א"ל
רבא לרב פפא ^ו סודני אנו תברין לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו
חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציבי כי הא דביתיה דרב פפא בתר דמבשלא לה
תברא לה בתמנון אוי פרסייתא תנו רבנן דג קמן מליח פעמים שהוא
ממית בשבעה בשבעה עשר ובשערים ושבעה ואמרי לה בעשרים ושלושה
ולא אמרן אלא במטוי ולא מטוי אבל מטוי שפיר לית לן בה ודלא מטוי
שפיר לא אמרן אלא דלא שחה בתריה שכרא אבל שחה בתריה שכרא לית
לן בה: ו' והשוותה מים לצמא וכו': לאפוקי מאי א"ר אידך בר אבין לאפוקי למאן
דחנקתיה

שורפת חמת קדרת הלפת: פעמים שהוא פטית. ואלו הן כיום שנעה ימים למלחתו או כיום

לְאִפּוּקֵי מִצּוֹת - המשנה באה להוציא את המצות, ללמדנו שמברכים על המצוה קודם עשייתה, אבל לא אחריה^[5].

הגמרא ממשיכה לשאול:

וּלְבִנֵי מַעֲרָבָא - אבל לאנשי המערב (כלומר, לאנשי ארץ ישראל), **דְּבִתְרֵי דְּמִסְלָקֵי תְּפִילִּיָּהוּ, מְבָרְכֵי** - שלאחר שהם חולצים את תפיליהם, הם מברכים **אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְשִׁמּוֹר חֻקָּיו**^[6], **לְאִפּוּקֵי מֵאִי?** - מה הוא הדבר, אותו המשנה מוציאה מן הכלל?

הגמרא מתרצת:

לְאִפּוּקֵי רִיחָנִי - המשנה מוציאה את הריחות מן הכלל, ללמדנו שמברכים על הריח קודם שמריחים אותו, אבל לא לאחר מכן^[7].

הגמרא מתארת את מעלות הביצה^[8]:

אָמַר רַבִּי יֵנְאִי אָמַר רַבִּי: כָּל מֵאֵכֵל שֶׁהוּא כְּשִׁיעוֹר הַבִּיצָה, הַבִּיצָה טוֹבָה מִמֶּנּוּ - כלומר, אין לך מין מאכל בשיעור הביצה, שהוא טוב לגוף ממנה. **כִּי אֵתָא רַבִּין אָמַר** - כשרבין בא לבבל מארץ ישראל, הוא אמר: **טָבָא בִּיעֵתָא מְגוּלְגֻלְתָּא מְשִׁיתָא קִיִּיסֵי סוּלְתָא** - ביצה הצלויה צליה קלה, עד שהיא לחה ורכה^[9], טובה היא לגוף מששה קייסים^[10] של סולת (קמח משובח ומנופה היטב). **כִּי אֵתָא רַב דִּימִי אָמַר** - כשרב דימי בא לבבל מארץ ישראל, הוא אמר: **טָבָא בִּיעֵתָא מְגוּלְגֻלְתָּא מְשִׁיתָא** - ביצה הצלויה צליה קלה, טובה היא לגוף מששה קייסים של סולת. **מְשִׁיתָא, מְאָרְבַּע** - ביצה הצלויה צליה קשה, טובה היא להגוף מארבעה קייסים של סולת^[11]. **מְבוּשְׁלָתָא** - ביצה מבושלת במים, **כָּל שֶׁהוּא כְּבִיצָה, בִּיצָה טוֹבָה הֵימָנוּ, לְבַר מְבִשְׂרָא** - כל מין מאכל שהוא בשיעור הביצה, הביצה טובה לגוף ממנו, חוץ מן הבשר^[12].

הגמרא מביאה את הפסקא השניה של המשנה:

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר אָפִילוּ אָכַל שֶׁלֶק כּו' - יִרַק מְבוּשֵׁל בְּלֶבֶד, וְהוּא מְזוּנָה, שְׁסוּמָךְ עֲלִיו לְמוֹזֵן.

הגמרא שואלת:

וּמִי אֵיבָא מִיְדֵי דִּהֲוָה שֶׁלֶק מְזוּנָה? - וְכִי יֵשׁ מְצִיאוֹת כּוּז, שִׁירָק הוּא מְזוּנָה?

הגמרא מתרצת שאכן קיימת מציאות כזאת:

אָמַר רַב אֲשִׁי: בְּקֶלַח שֶׁל כְּרוּב שָׁנוּ - המשנה שלנו נשנית בקשר לקלח של כרוב (החלק שבמרכז הכרוב, שבו תלוים העלים), שאוכלים אותו לשם מזון.

הגמרא מבררת אילו הם המאכלים שמברכים לאחריהם "בורא נפשות":

אָמַר רַב יִצְחָק בְּרַ אֲבָדִימִי מִשּׁוּם רַבִּינוּ - משמו של רב (שהיה מכוונה בדרך כבוד "רבינו"): **עַל הַבִּיצָא** - על הביצה **וְעַל מִינֵי קוֹפְרָא** - ועל כל מיני בשר, **בְּתַחֲלָה** - קודם אכילתו, **מְבָרְךְ בְּרַכַּת שֶׁהֵבֵל, וּלְבָסוֹף** - בגמר אכילתו, מברך ברכת **בוֹרָא נַפְשוֹת רַבּוֹת וְכו'.** **אָבֵל יִרְקָא, לֹא** - אבל על הירק, אין הוא מברך כלל בגמר אכילתו^[1]. **וְרַבִּי יִצְחָק אָמַר: אָפִילוּ יִרְקָא** - אפילו על הירק הוא מברך "בורא נפשות" בגמר אכילתו, **אָבֵל מֵאִ, לֹא** - אבל על המים אין הוא מברך כלל בגמר אכילתו^[2]. **וְרַב פֶּפְאָ אָמַר: אָפִילוּ מֵאִ - אִפִּילוּ עַל הַמִּים** הוא מברך "בורא נפשות" בגמר שתייתו.

הגמרא מספרת:

מֵר זוֹטְרָא עֲבִיד כְּרַב יִצְחָק בְּרַ אֲבָדִימִי - מר זוטרא היה עושה (מתנהג) על פי הוראת רב יצחק בר אבדימי, **וְרַב שִׁימִי בְּרַ אֲשִׁי עֲבִיד כְּרַבִּי יִצְחָק** - ורב שימי בר אשי היה עושה על פי הוראת רב יצחק. **וְסִימָנָךְ, חַד כְּתָרִי, וְתָרִי כָּחַד** - והסימן שלך, לזכור מי נהג כמי, הוא: "אחד [נהג] כשנים, ושנים [נהגו] כאחד"^[3]. **אָמַר רַב אֲשִׁי: אֲנָא, זְמַנָּא דְּכִי מְדַרְבְּנָא, עֲבִידְנָא כְּכוֹלָהוּ** - אני, בזמן שאני זוכר, עושה כמו כולם^[4].

הגמרא מביאה קושיא מן המשנה:

תֵּנֵן - שנינו במשנה (נדה נא, ב): **כָּל שֶׁטַעוֹן בְּרַכָּה לְאַחֲרָיו, טַעוֹן בְּרַכָּה לְפָנָיו** - כל דבר הצריך ברכה לאחריו, צריך ברכה לפניו, **וְיֵשׁ שֶׁטַעוֹן בְּרַכָּה לְפָנָיו, וְאֵין טַעוֹן בְּרַכָּה לְאַחֲרָיו** - אבל יש דבר הצריך ברכה לפניו, ואינו צריך ברכה לאחריו. **בְּשִׁלְמָא לְרַב יִצְחָק בְּרַבִּי אֲבָדִימִי, לְאִפּוּקֵי יִרְקָא** - משנה זאת מובנת היטב לפי רב יצחק בר אבדימי, הסבור שאין מברכים "בורא נפשות" אחרי אכילת הירק, כי נוכל לומר שהיא באה להוציא את הירק, וכל שכן את המים, מכלל הדברים הטעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם. כלומר, המשנה, בקבעה שיש דברים הזקוקים לברכה בתחילה אך לא בסוף - מתכוונת לירקות ולמים, שכך דינם. **לְרַבִּי יִצְחָק, לְאִפּוּקֵי מֵאִ - וְכֵן לְרַבִּי יִצְחָק, הַסּוֹבֵר שֶׁמְבָרְכִים "בוֹרָא נַפְשוֹת" אַחֲרֵי הִירָק, אָבֵל לֹא אַחֲרֵי הַמִּים, נוֹכַח לומר שֶׁהַמִּשְׁנָה בָּאָה לְהוֹצִיא אֶת הַמִּים. אָלָּא לְרַב פֶּפְאָ, לְאִפּוּקֵי מֵאִי? - אָבֵל לְרַב פֶּפְאָ, הַסּוֹבֵר שֶׁמְבָרְכִים "בוֹרָא נַפְשוֹת" אִפִּילוּ אַחֲרֵי שְׁתִּיית הַמִּים, מֵה הוּא הַדְּבַר, שֶׁהַמִּשְׁנָה מוֹצִיָּאָה מִן הַכֹּלֵל?**

הגמרא מתרצת:

הערות

- הביצה והבשר הם מאכלים חשובים, ויש לברך אחריהם. אבל הירקות, שאינם חשובים כל כך, אינם צריכים ברכה אחרונה (עיין ריטב"א, פני יהושע, ועיין צ"ח, המפרש באופן אחר, ועיין גם תוספות רבי יהודה החסיד).
- רבי יצחק סובר שמברכים "בורא נפשות" אחרי האכילה, ובדומה למאמר הכתוב "ואבלת ושבעת וכרכת", אבל לא אחרי השתייה, שאינה חשובה כלל (פני יהושע, ועיין עוד בצ"ח הנ"ל הערה הקודמת).
- מר זוטרא שהוזכר כאן כ"אחד" [שהוזכר יחיד, בשמו לבד, ללא שם אביו], עשה כהוראת ה"שנים", כלומר, כרב יצחק בר אבדימי, שהוזכר בשמו ובשם אביו. וה"שנים", כלומר, רב שימי בר יצחק, שהוזכר בשמו ובשם אביו, עשה כ"אחד", הוא רבי יצחק, שהוזכר יחיד, ללא שם אביו (רש"י).
- ואפילו כרב פפא (רש"י, ועיין עוד חורש האביב), והנני מברך "בורא נפשות" אפילו אחרי שתיית מים [עיין חרשים גם ישנים בענין כוונת הביטוי "זמנא דכי מדרכנא"].
- כלומר, אין מברכים על המצוה אחרי עשייתה. למשל: על תפילין וציצית בשעת חליצתם, או על שופר לאחר שתקעו בו, או על לולב לאחר שנטלו (רש"י). [כי דוקא קודם לעשיית המצוה תיקנו חכמינו ז"ל את הברכה, ולא לאחריה.]
- ברכה זאת מבוססת על מאמר הכתוב (שמות יג, י): "ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה". לדעת אנשי המערב, פסוק זה מלמדנו שהתפילין (שהוזכרו בפסוק הקודם), זמנם רק מ"יום ליום", אבל לא בלילה. לפיכך, החולץ את תפיליו לעת ערב קיים את המצוה, ועליו לברך (תוספות, רשב"א; ועיין שם סכרת אנשי בבל שאינם מברכים).
- לא תיקנו ברכה לאחריו, כי הנאה מועטת היא (רש"י נדה נב, א, ד"ה ריחני). פירוש אחר: כי משנפסק הריח מחוטמו, כבר עברה הנאתו. והרי זה דומה למאכל, שמשנתעבל במעיו אין מברכים עליו את הברכה האחרונה, [עיין משנה, למטה נא, ב] (כל בו, הובא במגן אברהם, רטז, א; ועיין גם בט"ז, רטז, א).
- יכולה היתה הגמרא לתרץ "לאפוקי שאר מצות", שאפילו אנשי מערב אינם מברכים אחריהן (תוספות). אולם התוספות בנדה (נא, ב, ד"ה ולבני) מפרשים שהגמרא העדיפה לתרץ "לאפוקי ריחא", שהוא דבר חתוך ואין בו שום יוצא מן הכלל, שאין שום ריח שמברכים עליו לאחריו. ועיין עוד מדרכי, קנר.
- יתכן והגמרא מביאה את הדיון הבא, להסביר את דעת רב יצחק בר אבדימי, המבחין בין ביצים וירקות לענין ברכת "בורא נפשות" (עיין פני יהושע, הנ"ל הערה 1).
- ו"שורפים" אותה (רש"י). כלומר, גומעים אותה כמו משקה. תרגומו המילולי של "ביעתא מגולגלתא" הוא "ביצה מגולגלת". לא ניתן לגלגל ביצה חיה. לפיכך, "ביעתא מגולגלתא" היא הביצה הצלויה עד כדי כך שניתן לגלגלה (מחרש"א; ועיין רש"י, שבת לח, ב, ד"ה בשביל).
- "קייסי" הוא לשון רבים של "קייסא", והוא מדה המחזיקה לוג (רש"י). [ה"לוג" הוא מדה של נפח השווה לשש ביצים, ונמצא שששה קייסי הם 36 ביצים.]
- כלומר, ביצה הצלויה צליה קשה טובה להגוף מן שיעור 24 ביצים של סולת.
- ומה שאמר רבי ינאי לעיל שהביצה טובה לגוף מכל מאכל אחר שהוא בשיעור הביצה, נאמר בקשר לביצה מבושלת (רש"י).

קמח א ב ג מ גי פ"ח
מהל' ברכת הל' א
סמך עשין מ טו"ע א"ח
ס' ר' עקי"א ו' ו' ו' ו' ו'
קמח ד מ"י פ"ח מהל'
ברכות אלה ח:
קב ה טו"ע א"ח ס' מ'
טע טע"ק א:
קנא ו ז מ"י פ"ח מהל'
ברכות הל' א סמך
עס טו"ע א"ח סמן ד'
טע"ק ו':

ליקוטי רש"י

אפילו ירקא. וירקא
נורא נפשות רבות כי הרי
דמברכין אכל מיני מאכל
ועל כל פרי העץ חוץ
משכנת המים דבעין
ברכה אחת חמין ג'
בצורת. ציט' ולול' וס' א'
מזון שמברכין עליהן
עוד לעשייתן. ונדה טו"ג:
ריחוק. מברכין עליהן
נורא על בשרים וזין
טעון ברכה לחמין
דהנאה מועטת היא וס'
גב'. כ" ירקא ד' ו'
מוריק. ירקון. חלי
שמו גלגל"ה ושל' כהנא.
ירקון. חלי. שפיו
מוריקות. ויטא. פד'.
תדרין. גלג' וקמח ד' ו'
ומי פיוסין. פוליוס. יצ'
סורה גמ' וסורה. יצ'
טו". ודחת. ודלית"א
שהלל ברכה וקמח
סו". רמיה של ברכה
ע"י וסו". ויזרת
הכבד. הוא דופן המסך
שקורין אינר"ש ונלשון
לרמי מלה דכבד ויטא
ג. ד'. אינר"ש של ברכה
הכבד. וסו". ויזרת
תלמידי חכמים על שם
קוד ד' לירא' (מהל' ס'
כה). ל"א רב פסא רמי
סכרא הוה כדלמדין
בפסחים (קג). ואמר רב
פסאן א' ל' ל' דרמתי
סכרא לא אישמי וסודי
מיקרי כדלמדין חס'
ממ' כנולדן א"י סודת'
רסות ואמתי קרו ליה
סודת' סוד נלה שמערת
וגמולות חסדים. נמחות
עא. וכע"ז נדה יב'.

עבידנא כבולוהו. וכן אלו נוהגין כרז אשי למברכין בחר מיא
ונחר ירקא בורא נפשות רבות: **ולבני מערבא**
דמברבין הכי בתר וכו'. ואכן לא עבדינן כנני מערבא דדוקא לדיהו
סהיה דרכס לסלקם צלילה שייכא ברכה לשמור חקיו מרמז
ושמרת את החקה הולא למועדה
מימים וגו' אבל אלו שמסקין אותן
בנתי היום או אפי' נסלקן צלילה לא
שיך חקה דדוקא לדיהו דקסברי
לילה לאו זמן חפילין הוא ומימים
ייממה אחא למעוטי לילות שייכא
ברכה דחקה אבל אן דק"ל ^ו דלילה
זמן חפילין הוא ואן ^ו משימין הפסוק
ושמרת החקה וגו' נפסח ומה שאין
אלו מימים אותן צלילה מפני שמה
יפתי כהן אפי' נמחין נסלקן עד
לילה לא מברכין אפי' ג' דלן קיימא
לן דשנח ו"ט לאו זמן חפילין אפי'ה
לא מברכין דדוקא לדיהו דסנידא
לח חקה קאי לחפילין מברכ' ומדע
שהי אינה נמי לא היו מברכין אלא
לחפילין לחודיהו משום דכתיב כהן
חקה אבל אשאר מנות כגון ציית ולול
וסוכה לא היו מברכין ^ז (וה"ה הכה)
וקשה דהוי מצי לשנוי הכי לאפוקי
שאר מנות אפי' לנני מערבא ^ח:
דמקמייה

אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו * על
הביעא ועל מיני קופרא בתחלה מברך שהכל
ולבסוף בורא נפשות רבות וכו' אבל ירקא
לא ור' יצחק אמר * אפילו ירקא אבל מיה לא
ורב פפא אמר * אפילו מיה מר וזוטרא עבד
כרז יצחק בר אבדימי ורב שימי ברי אשי
עבד כר' יצחק וס'מך חד כתר' ותר' בחד
א"ר אשי אנא זמנא דכי מברכ' עבידנא
כבולוהו ^א תנן ד' כל שמעון ברכה לאחריו טעון
ברכה לפניו ויש שמעון ברכה לפניו ואין טעון
ברכה לאחריו בשלמא לרב יצחק בר אבדימי
לאפוקי ירקא לר' יצחק לאפוקי מיה אלא לרב
פפא לאפוקי מאי לאפוקי מצות ולבני מערבא
דבחר דמסלקי תפיליהו מברכ' אקב"ו
לשמור חקיו לאפוקי מאי לאפוקי * ריחני א"ר
ניאי א"ר כ' שהוא כביצה ביצה טובה ממנו
כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מוגולגלתא
משיחא קייס' סולתא כי אתא רב דימי אמר
טבא ביעתא מוגולגלתא משיחא משיחא
מארכע מבושלתא כל שהוא כביצה ביצה הימנו לבר מבשרא:
רע"א אפילו אבל שלק כר: ומי איכא מידי דהוה שלק מווי א"ר אשי בקלח
של כרוב שנו ת"ר ^ב מחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים
ויפין לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קמן מקמין וכל נפש משיב את הנפש
וכל קרוב לנפש משיב את הנפש כרוב למזון ותרדן לרפואה אוי לו לבית
שהלפת עוברת בתוכו: אמר מר מחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי
תקנתיה נלעסיה ונשדייה כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה
לשלקניהו ונבלעיהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר
הקוה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו מאי
טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ומר זוטרא ורב אשי הווי יתבי אייתו קמיהו ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתך דא"ר יצחק
כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אן דקא
אכלין וקא משתעית בהדן אמר להו אנא כאידך דר' יצחק ס"ל דא"ר יצחק
אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות כל קמן מקמין אמר רב חסדא
אפילו גריא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רבעא אבל אית ביה רבעא
לית לן בה כל נפש משיב נפש אמר רב פפא אפילו גילדני דכי גילי כל הקרוב
לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי
מיתית לי אומצא דבישרא טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך כרוב למזון
ותרדן לרפואה כרוב למזון אין ולרפואה לא והא תניא ^ג ששה דברים מרפאין
את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותדרין ומי סיסין ^ד דבש ואו
וקיבה והרת ויזרת הכבד אלא אימא כרוב אף למזון אוי לו לבית שהלפת
עוברת בתוכו איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא
תימא לי במאי ברכת ריפתא אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין א"ל
רבא לרב פפא ^ה סודני אן תברנין לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו
חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציכי כי הא דביתוהו דרב פפא בתר דמבשלא לה
תברא לה בתמנן אופי פרסייתא תנו רבנן דג קמן מליח פעמים שהוא
ממית בשבעה בשבעה עשר ובעשרים ושבועה ואמרי לה בעשרים ושלשה
ולא אמרן אלא בממיו ולא בממיו אבל ממיו שפיר לית לן בה ודלא ממיו
שפיר לא אמרן אלא דלא שתה בתריה שכרא אבל שתה בתריה שכרא לית
לן בה: ו' והשתה מים לצמא וכו': לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין * לאפוקי למאן
דחנקתיה

שורפת חמת קדרת הלפת: פעמים שהוא ממית. ואלו הן ציוס שצעה ימים למיתתו או ציוס
דחנקתיה

קופרא. כל מיני צמר: אבל ירקא לא. צריך לצרוב אחריה: חד
בתרי. מר זוטרא שהוכר כאן יחד בלא שם אציו עבד כרז יצחק
בר אבדימי שהוכר בשמו ובשם אציו: ותר' בחד. מר בר רב אשי
שהוכר בשמו ובשם אציו עבד כר' יצחק שהוכר יחד: בבולוהו.
אף כרז פפא: ב" ששעון ברכה.
משנה היא במסכת נדה: ל' משוטי
ירקא. וכ"ש מיה: ל' משוטי מצות.
אין מברכין כשמסקין חפילין ולינית
ואחר תקיעת שופר ולולב: ב" שהוא
בביצה. אין לך מין מאכל שיעור
כביצה שלא תהא צילה טובה לגוף
ממנו: מוגולגלתא. צלילה למה ורכה
שורפין אותה: קייס'. מידות
מחזיקות לוג: מוגולגלתא משיחא.
טובה משיחא קייס': משיחא.
צלילה קשה טובה מארבע קייס':
מבושלתא. צמיס עלה א"ר ינאי כל
שהוא כביצה צילה טובה ממנו: בקלח
ש' כרוב שנו. שהוא מזון דמיה
לקמן כרוב למזון: כרישין. כחמי:
ב" ירק חי מוריק. נוטל חומר
הפנים: ב" קמן. שלא גדל כל צרכו
ולקמן מפרש כמה כל צרכו: ב" נפש.
דבר חי הנאכל שלם כגון דגים
קטנים שגדלו כל צרכן: הקרוב לנפש.
האכול מן הכהונה במקום מות שלה
ולקמן מפרש לה: אוי ציבת. לכרס
האכול לפת: נלעסיה. כוססו
ומשליכו: לשלקניהו. בקדרה הרכה
שלא יטמך לכוססו בשנייה: קודם
ארבע שעות. שאינו זמן סעודה
והיה קשה לנני אדם המספרים
עמו קודם אכילה שהנוף ריקן:
כאידך דר' יצחק פבירא י"י. אבל
אסור לספר לא סנידא לי: בר זוזא.
כלומר שמן וטוב ששוקה חז: דלית
ביה רבעא. שלא גדל עד רביעית
שלו כגון טלה רביעית של חיל גדי
דכי רביעית של שעיר גדול וכן כל
דבר: גילדני דבי גיל'. דגים קטנים
מאלד ומזניין בין הקטנים בלגס ואין
דרכן לגדל יותר אבל דג קטן ממין
דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן
מקטין: ונאר מקוס צית
השמיטה ושנקא ללג ולמעשים: צ"י
ברוך. למקום שגרנו שם על
השמיטה: ומי סיסין. תציל של
פוליוס: ודחת. ולדירא' שהולד
נוצר בו: ויזרת הכבד. טרפשא
דכבדא שקורין אינר"ש: מבלי בשר.
היא קשה אבל כשמבשלה עס צמר
שמן ממיס כחה: מבלי יין. כשלין
שומה אחריה יין: מבלי עצים.
שאני שולקה הרצה: פודני. בעל
שכר תמרים ור' פפא מוכר שכר היה
כדלמך בלחמו נשך (דף סה). טרשא
דרב פפא שכרא לא פסיד ואמר רב
פפא אי לאו דרמתי שכרא לא אישמי
(פסחים קיג). והוא נקרא סודני
כדלמדין תמרי בתלחך לני סודנא
רהוט (סו): דלא נפיש לכו חמרא.
שזותי שכר אחס: במאי תבריתו
לה. לכונו של לפת: אופי פרסייתא.
בקיעות של עגים גדולות הימה
שצעה עשר או ציוס שצעה ועשרים:
מאי

(ה) נדה טו"ג. (ו) [קמח ט: ע"ז]
ק"ל. (ז) [ג'ל יבש וכן
כט.]. (ח) [ג'ל יבש וכן
הוא לקמן מ: וכן אפסל
נע"ג כט. ע"ש פרש"י].
(ט) [נערוך פי' סודני ילא
שמים דכתיב סוד ה'
לרליו וע' ברש"י מנחות
ע"ל. ונדה יב:]. (י) מנחות
לג. (י) [ג'ל מוקמין.
(ח) רש"ל מ"ו. ט. [בנחוס]
סוכה טו. ד"ה אלו לפניו
וכי' ונחוס' מדה נא: ד"ה
ולבני מאכל כרוב על זה
ודע דכחוס' מדה שם
מנחות הדברים יפה
וע"ש חוס' מנחות לו:
ד"ה [שמרת].

הנהגות הגר"א

[א] גבי (דבש) חו"מ:

לעזי רש"י

פריאוי"ה. פירוש סיסין.
יושר (רש"י ליי"ף שכת
דף מ ע"ב). סולא (רש"י
נדה דף נא ע"א. מעשרות
פ"ג מ"ט). ודירא' א.
פירוש הכה רמיה של
כמה (רש"י ע"ז דף טו
ע"א ועין רימיה כ ח).
אינר"ש. פירוש
היזרת על הכבד. דופן
המסך (רש"י ויקרא ג.
ד). טרפשא כבד (רמב"ם
שמיטה פ"ו ה"י). הכבד
המתלק וחוזק בין ריאה
לכבד (ויקרא השלם סומן
מ"ו דף ד ע"א):

דקא אכלין - אבל, הרי אנחנו אכלנו, וקא משתעית בהדן - ועם כל זאת הנך מברך אתנו, דבר המראה שאין אתה סבור כרבי יצחק בזה! ומכיון שכן, מדוע אין אתה אוכל בעצמך? אמר להו - אמר להם מר ווטרא: אגא באידך דרבי יצחק סבירא לי - אני סבור כאמרתו האחרת של רבי יצחק, דאמר רבי יצחק: אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם לארבע שעות - לשעה הרביעית של היום^[17].

הגמרא חוזרת לבאר את הפיסקא הבאה שבברייתא: כל קטן מקטין - כל דבר שאוכלים אותו כשהוא קטן, כלומר שלא גדל כל צרכו, מעבב את הגדילה. אמר רב חסדא: אפילו גדיא בר זונא - הדברים נכונים אפילו ביחס לגדי שמן וטוב, הנמכר בזו^[18].

הגמרא מבארת במה הדברים אמורים: ולא אמרן אלא דלית ביה רבצא - ולא אמרו כן אלא בבהמה שטרם הגיע לרבע גידולו^[19], אבל אית ביה רבצא, לית לן בה - אבל אם כבר הגיע לרבע גידולו, אין בזה כל נזק.

הגמרא מבארת את הפיסקא הבאה: כל דבר שהיה בו נפש, משיב נפש האוכלו. אמר רב פפא: אפילו גילדני דבי גילי - הדברים נכונים אפילו ביחס לדגי "גלדנא" שהם קטנים מאוד, ומצויים בין הקנים שבאגם^[20].

הגמרא מבארת את הפיסקא הבאה: כל הקרוב לנפש - כל בשר הבא ממקום חיותה של הבהמה, משיב את הנפש. אמר רב אחא בר יעקב: עונקא - כוונת הברייתא לבשר מן הצואר, שהוא מקום בית השחיטה, וקרוב ללב ולמעיים^[21].

הגמרא מביאה מעשה הקשור לנושא זה: אמר ליה רבא לשמעיה - רבא אמר למשמשו: כי מיייתית לי אומצא דבישרא - כשאתה מביא לי נתח בשר מן הטבח, טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך - תטריח את עצמך, כלומר תרדק, להביאני מן הנתח שהוא קרוב אל המקום שברכו עליו, כלומר מן הצואר, הוא המקום שברכו עליו בשעת השחיטה^[22].

הגמרא מבארת את הפיסקא שלאחריה: הקרוב טוב למזון, ותדרין - והסלק טוב לרפואה. הגמרא שואלת:

קרוב למזון, אין, ולרפואה, לא - האם המשמעות היא שהכרוב טוב למזון, אבל לא לרפואה? והא תנאי - אבל הרי נשנה בברייתא: ששה דברים מרפאין את החולה מחליו, ורפואתן רפואה - ורפואתם מתקיימת. ואלו הן: קרוב, ותדרין, ומי סיסין (דבש) [יבש] - ומים של סיסין, [הוא סוג של נענה]^[23], וקיבה, והרת - ורחם, ויותרת הכבד - וסרעפת (הקרומ המבסה את הכבד). הרי שגם כרוב מועיל לרפואה!

הגמרא מביאה ברייתא, המזכירה את הכרוב כמאכל מוין: תנו דבנן: בשר טחול יפה לשינים, וקשה לבני מעים. כרישין - הכרתי קשין לשינים, ויפין לבני מעים. כל ירק חי, מוריק - נוטל את צבע הפנים. וכל קטן מקטין - וכל דבר שאוכלים אותו כשהוא קטן, כלומר שלא גדל כל צרכו, מעבב את הגדילה^[13]. וכל נפש - וכל דבר שהיה בו נפש, ונאכל בשלימותו, משיב את הנפש. וכל קרוב לנפש - וכל בשר הבא ממקום חיותה של הבהמה^[14], משיב את הנפש. הקרוב טוב למזון, ותדרין - והסלק טוב לרפואה. אוי לו לבית - לכרס שהלפת עוברת בתוכו.

הגמרא מבארת את הברייתא פיסקא אחר פיסקא: אמר מר: בשר טחול יפה לשינים, וקשה לבני מעים. מאי תקנתיה? - מה היא תקנתו? כלומר, איך ניתן להשיג את תועלת הטחול לשינים, מבלי לסבול את נזקו לבני המעים? נלעסיה ונשדיה - יש לו ללעוס אותו, ולפולטו מתוך פיו.

הפיסקא הבאה: כרישין קשין לשינים, ויפין לבני מעים. מאי תקנתיה? - מה היא תקנתו? כלומר, איך ניתן להשיג את תועלת הכרתי לבני המעים, מבלי לסבול את נזקו לשינים? לשלקניהו ונבלעניהו - יש לו לבשלם הרבה עד שהם רכים מאוד, ולבולעם מבלי ללעוס אותם.

הפיסקא הבאה: כל ירק חי, מוריק - נוטל את צבע הפנים. אמר רבי יצחק: הדברים אמורים רק כשאוכלים אותו בסעודה הראשונה של אחר הקנה של דם.

הגמרא מביאה אמרה נוספת בענין הירקות, מאותו האמורא: ואמר רבי יצחק: כל האוכל ירק, קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו - לפני השעה הרביעית של היום אסור לדבר עם מי שאכל ירק. מאי טעמא? - מהו הטעם לזה? משום ריחא - מפני הריח^[15].

עוד מימרא מרבי יצחק בענין הירקות: ואמר רבי יצחק: אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם לארבע שעות - לשעה הרביעית של היום^[16].

הגמרא מביאה מעשה הקשור לנושא זה: אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי - היו יושבים. אייתו קמיהו - הביאו לפניהם ירק חי קודם ארבע שעות. אמימר ורב אשי אכול - אכלו, ומר זוטרא לא אכל. אמרו ליה - אמימר ורב אשי אמרו למר זוטרא: מאי דעתיך? - מה הנימוק שלך, שלא אכלת? דאמר - כנראה, הוא מפני שאמר רבי יצחק: כל האוכל ירק, קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו, משום ריחא - אסור לדבר עם מי שאכל ירק, קודם לשעה הרביעית של היום, מפני הריח. והא אגן

הערות

13. ואלו בהם משום "קטן" ה"מקטין", הנזכר למעלה, כי זהו דוקא בדג קטן ממין דג גדול, שטרם הגיע לרבע גודלו, אבל אלו אין דברים לגדול יותר (רש"י).

21. רש"י. ועיין עוד במהרש"א.

22. השוחט את הבהמה מברך על השחיטה לפני כן.

23. רש"י כאן מפרש ש"מי סיסין" הוא תבשיל הנעשה מסיסין. לפי זה, מונח זה מתפרש על דרך "מיא דסלקא" ו"מיא דלפתא" [מים של סלק, ושל לפת], הנזכר למעלה לט, א, (עיין שם ברש"י שהכוונה לתבשיל). אבל עיין עבודה זרה כט, א, שם מפרש רש"י באופן שונה, ש"מי סיסין" הוא מים ששרה בהם סיסין יבשים. ובגטין סט, ב משמע כדברי רש"י בעבודה זרה.

בספרים ישנים הגירסא כאן "ומי סיסין דבש וקיבה". לפי זה, הדבש הוא הרביעי מתוך שבעה דברים שהברייתא פירטה. אולם קשה, שהרי נאמר בתחילת הברייתא "ששה דברים", ולא שבעה. לכן, הסכמת רוב האחרונים (עיין צ"ח, למשל) להגיה כאן "יבש", במקום "דבש", וכפי שהברייתא מובאת למטה גז, ב, ובעבודה זרה בט, א. והוא תואר השם, החוזר על "מי סיסין", כלומר, שהתבשיל הוא מסיסין יבשים. ועיין גם דקדוקי סופרים אות צ.

13. הגמרא תבאר בהמשך מה זה "כל צרבו" (רש"י).

14. הגמרא תבאר בהמשך (רש"י).

15. ריח פיו של אוכל ירק קשה הוא לבני אדם טרם שאכלו סעודתם באותו היום. מכיון שדרך האדם לאכול את סעודתו הראשונה של היום בשעה הרביעית של היום [עיין שבת י, א], מן הראוי אם כן שער או לא ידבר עם מי שאכל ירק (רש"י, ע"פ הבנת הרש"י; ועיין עוד ברש"י שם, המעיר ממשמעות הגמרא בהמשך).

16. כי אכילת הירק על קיבה ריקה קשה לו.

17. כלומר, אף על פי שאינני סבור כרבי יצחק שריח פיו של מי שאכל ירק קשה לאחרים שלא אכלו עדיין, אבל בזה סבור אני כמותו שהירק קשה הוא להאובל עצמו (רש"י; ועיין עוד במהרש"א).

18. רש"י. כלומר, אפילו אכילת דבר טוב כזה נחשב "קטן" ש"מקטין", מכיון שסוף סוף גדל כל צרכו.

19. כגון טלה שלא הגיע לרבע גודלו של איל, או גדי שלא הגיע לרבע גודלו של שעיר (תש), וכן בכל שאר מיני הבהמות (רש"י).

20. כלומר, גם אלו משיבים את הנפש.

עבידנא

בבבבב. וכן אנו נוהגין כדכר אשי דמברכין בחר מיה
ובחר ירקא בורא נפשות רבות: וְלִבְנֵי מִשְׁרָא
דמברכין הוי בחר וכו'. ואנן לא עבדינן כגון מערבא דדוקא לדידהו
שהיה דרכם לסלקם צלילה שייכא כרכה דלשמור חקיו דכרכה
ושמרת את החקיה האת למעודה
מימיה וגו' אבל אנו שמסקלן אותן
בחי היום או אפי' נסלקן צלילה לא
שיך חקה ודוקא לדידהו דקסברי
לילה לאו זמן תפילין הוא ומימיה
ימיהא אלא למעוטי לילות שייכא
כרכה דחקה אבל אנו דקי"ל ¹ ללילה
וזמן תפילין הוא ואנן ² משמין הפסק
משמרת החקה וגו' נפסק ומה שאין
אנו מניחים אותן צלילה מפני שמא
יפית בהן אפי' נמחין נסלקן עד
לילה לא מברכין אע"ג דאנן קיימא
לן דשנת וי"ט לאו זמן תפילין אפי"ה
לא מברכין דדוקא לדידהו דקסבירא
לכו חקה קאי לתפילין מברכין ומדע
שהרי אינהו נמי לא היו מברכין אלא
לתפילין לחודיהו משום דכרכה צוה
חקה אבל אשאר מנות כגון צליה ולולב
וסוכה לא היו מברכין ³ (וה"ה הכא)
וקשה דהו מצי לשנוי הכי לאפוקי
שאר מנות אפי' לבני מערבא ⁴:
דמקמי

קפח א ב ג מיי פ"ה
מבלי ברכות הל' א
מגן עין מ טו"ע א"ח
ס"ד דקט"ז א ובעינן כו'
קפח ד מיי פ"ה מהל'
ברכות הלכה ח'
קג ה טו"ע א"ח פ"ה ס'
דע ספק א'
קנא ו ז מיי פ"ה מהל'
ברכות הל' א סמג
שם טו"ע א"ח סימן רד
ספק י':

ליקונו רש"י

אפי"ו ירקא. וירקא
גורא נפשות רבות כי הוי
דמברכין אכל מניי מאלל
ועל כל פרי עץ חוץ
משמרת המינים דבעין
כרכה אכלת משין ג'
בצורת. צליה ולולב ושאר
מנות שמברכין עליהן
עובר לשמין נוסה גא:
ריהני. מברכין עליהן
גורא עלי כשמים ואין
טעון כרכה לחתיו
דנהלה מועטת הוא וסם
גב. כ"י ירקא הוי
בוריק. ירקון. חלי
שמו נגלית (לעיל כה).
ירקון. חלי. שפני
מוריקות. וינסא. פד.
תדרין. גל"ץ ונקמן גא:
ופי סיפין. פוליו"ל יבש
שורה כמים ושמה וצ"ו
כט. ודחת. ודליר"א
ששגלל בתוכה ונקמן
שם. רחמה של כהמה
נצ"ו שם. וייתרת
הכבר. הוא דופן המסך
שקורין איברי"ש ונלסון
ארמי חלרל דכדל ונקרא
ג. ד. איברי"ש של כהמה
ונקמן שם. סודני.
תלמידי חכמים על שם
סוד ד' ליראיו (מהלס)
כה. ל"א רב פפא רמי
שכרל הוה דלמדיקין
נפסקים (קא). ואמר רב
פפא. אי לא דרמאי
שכרל לא איעתרי וסודני
מיקרי דלמדיקין החם
תמרי בלולב אפי' סודני
רעוץ ודמאי קרו ליה
סודניא סוד נאה שמשכרת
וגמולות חקדים (מנחות
עא. ובעי"ו נדה יב).

קופרא. כל מיני צמר: אב"י ירקא א"א. לר"ך לגרמי אחריה: חד
בתרי. מר זוטרא שהוכר כאן יחד בלא שם אציו עבד כרז יחחק
בר אצדימי שהוכר בשמו וכשם אציו: ותרי בחד. מר בר רב אשי
שהוכר בשמו וכשם אציו עבד כר' יחחק שהוכר יחיד: בבבבב.
אף כרז פפא: ב"י שמשון ברכה.
משנה היא במסכת נדה: ל"שעוטי
ירקא. וכו"ש מיה: ל"שעוטי מצות.
אין מברכין כשמסקלן תפילין וצליה
ואחר מקיעת שופר ולולב: ב"י שהוא
בביצה. אין לך מין מאלל שיעור
כציה שלא תהא ציה טובה לגוף
ממנו: מוגלגלאת. צליה למה ורכה
שזרפין אותה: קייסי. מדות
מחזיקות לוג: מוגלגלאת משייתא.
טובה משייתא קייסי: מבויתא.
צליה קשה טובה מארבע קייסי:
מבויתא. צמיס עלה א"ר ינאי כל
שהוא כציה ציה טובה ממנו: בק"ח
ש"י ברוב שני. שהוא מזון דמניא
לקמן כרז למוון: ברישין. כתיב:
ב"י ירקא חי מוריק. נוטל חומר
הפנים: ב"י קמן. שלא גדל כל צרכו
ולקמן מפרש כמה כל צרכו: ב"י
נפש. דבר חי הנאכל שלם כגון דגים
קטנים שגדלו כל צרכן: הקרוב אנפ"ש.
האכול מן הנהמה במקום חיות שלה
ולקמן מפרש לה: אוי צבית. לרסם
האכול לפת: ג"שעוטי. כוססו
ומשליס: ל"שעוטיהו. בקדירה הרבה
שלא יעטרך לכוססו צמינו: קודם
ארבע שעות. שאינו זמן סעודה
והריח קשה לבני אדם המספרים
עמו קודם אכילה שהגוף ריקן:
באייד דר' יצחק פבירא א"י. אבל
אסור לספר לא סבירא לי: בר ווא.
כלומר שמן וטוב ששזה זוז: דלית
ביה רבנא. שלא גדל עד רביעית
שלו כגון טלה רביעית של איל גדי
כדי רביעית של שעיר גדול וכן כל
דבר: ג"דני דבי ג"י. דגים קטנים
מאלד ומזינין בין הקיים בלגס ואין
דרכן לגדל יותר אבל דג קטן ממין
דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן
מקטין: ענקא. זואר מקום צית
השמיטה קטן ללז ולמעוטי צבי
ברוך. לתקום שזכרו שם על
השמיטה: ומי סיפין. תכשיל של
פוליו"ל: ודחת. ולדיר"א שהולד
נולד צו: ויתרת הכבר. טרפשא
דכדל שקורין איברי"ש: מב"י בשר.
היא קשה אבל כשמבשלה עם צמר
שמן ממיס כהה: מב"י יין. כשאין
שמה אחריה יין: מב"י עצים.
שאינו שולקת הרבה: סודני. בעל
שכר תמרים ור' פפא מוכר שכר היה
דלמחר באציו נשך (דף סה). טרשא
דרב פפא שכרלי לא פסיד ואמר רב
פפא אי לא דרמאי שכרל לא איעתרי
(פסחים קי). והוא נקרא סודני
דלמדיקין תמרי כחלחך לצי סודניא
רהוט (סג): ד"א נפיש צבו חמרא.
ששתי שכר אסם: במאי תבריתו
ד"ה. לכוז של לפת: אופי פרסייתא.
בקעיות של עלים גדולות היתה
שבעה עשר או ציום שבעה ועשרים:
מאי

הנהגות הגר"א

[א] גב' (דבש) חו"מ:

לעזי רש"י

פוליו"ל. פירוש סיפין.
יועזר (רש"י לר"ף שבת
דף מ ע"ג). טולא (רש"י
נדה דף נא ע"א, משניות
פ"ג מ"ט). ואיירא.
פירוש הכתובת רחמה של
כהמה (רש"י ע"ז דף כט
ע"א ועין רימיה כ. ח).
פירוש
אייבר"ש.
היותה על הכבד, דופן
המסך (רש"י ויקרא ג.
ד). טרפשא הכבד (רמב"ם
שמיטה פ"ו ה"י). הכשר
המתקן וחלחך בין ריאה
לכבד (ירמיה השלם סימן
מ"ז דף ד ע"א):

מארבע מבושלתא כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא:
רע"א אפילו אבל שלק בו: ומי איכא מידי דהוה שלק מווינו א"ר אשי בקלח
של כרוב שנו ת"ד ¹ מחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים
ויפין לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קמן מקטין וכל נפש משיב את הנפש
וכל קרוב לנפש משיב את הנפש כרוב למוון ותדרין לרפואה אוי לו לבית
שהלפת עוברת בתוכו: אמר מר טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי
תקנתיה נלעסיה ונשדייה כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה
לשלקניהו ונבלעניהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר
הקוה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו מאי
טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אייתו קמיהו ירק חי קודם ארבע שעות
אמימר ורב אשי אוכל ומר זוטרא לא אוכל אמרו ליה מאי דעתך דא"ר יצחק
כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אנן דקא
אכלינן וקא משתתית בהדן אמר להו אנא כאייד דר' יצחק ס"ל דא"ר יצחק
אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות כל קמן מקטין אמר רב חסדא
אפילו גדיא בר ווא ולא אמרן אלא דלית ביה רבנא אב"י אית ביה רבנא
לית לן בה כל נפש משיב נפש אמר רב פפא אפילו ג"דני דבי ג"י כל הקרוב
לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי
מיייתת לי אומצא דבישרא מרז ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך כרוב למוון
ותדרין לרפואה כרוב למוון אין ולרפואה לא והא תנאי ² ששה דברים מרפאין
את החולה מחלי ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותדרין ומי סיפין ³ דבש ואו
וקיבה והרת וייתרת הכבד אלא אימא כרוב אף למוון אוי צו לבית שהלפת
עוברת בתוכו איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא
תימא לי במאי ברכת ריפתא אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין איחמר
רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים ורבי יוחנן אמר מבלי יין א"ל
רבא לרב פפא ⁴ סודני אנן תברין לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו
חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציבי כי הא דביתיהו דרב פפא בחר דמבשלא לה
חברא לה בתמנן אופי פרסייתא תנו רבנן דג קמן מליח פעמים שהוא
ממית בשבעה בשבעה עשר ובעשרים ושבעה ואמרו לה בעשרים ושלשה
ולא אמרן אלא בממיו ולא ממיו אבל ממיו שפיר לית לן בה ודלא ממיו
שפיר לא אמרן אלא דלא שתה בתריה שכרא אבל שתה בתריה שכרא לית
לן בה: והשוותה מים לצמא וכו': לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין 'לאפוקי למאן
דחנקתיה

שורפת תחת קדרת הלפת: פעמים שהוא פמית. ואלו הן ציום שבעה ימים למליחתו או ציום

הגמרא מתרצת:

אֵלָא, אִימָא כְּרֹוב אָף לְמוֹזֶן - אלא, אמור בכוונת הברייתא שהכרוב טוב אף למוזון^[24].

והפיסקא האחרונה שבברייתא:

אוי לו לְבֵית - לְכֹרֶס שֶׁהִלְפֵת עֹבֶרֶת בְּתוֹכוֹ.

הגמרא שואלת:

אֵינִי? - הָאֵכֵן כֵּךְ הִדְבֵּר, שֶׁהִלְפֵת הִיא מֵאֵכֵל הַקְּשָׁה לְבִרְיָאוֹת? וְהָאֵמֵר לִיָּה רָבָא לְשִׁמְעִיָּה - וְהִרִי רַבָּא אָמַר לְמִשְׁמָשׁוֹ: בִּי חֲזִית לְפָתָא בְּשׁוּקָא - כְּשֶׁתִּרְאֶה לֶפֶת בְּשׁוּק, לֹא תִימָא לִי, בְּמֵאֵי כְּרִכְתָּ רִיפְתָּא? - אַל תִּשְׁאַלְנִי, "מָה תֹאכֵל הַיּוֹם עִם הַלֶּחֶם?"^[25].

הגמרא מתרצת בשני אופנים:

אָמַר אֲבִי: כוֹונַת הַבְּרִייתָא לִלְפַת שֶׁנִּתְבַּשְׁלָה מִבְּלִי בְּשָׂר. אֲבֵל כְּשֶׁמִּבְשָׁלִים אוֹתָהּ יַחַד עִם בָּשָׂר שֶׁמֶן, הַבָּשָׂר מַחֲלִישׁ אֶת כַּח הַלְּפַת, וְשׁוֹב אֵינֶנָּה קֶשֶׁה בְּרִיאוֹת. וְרָבָא אָמַר: כוֹונַת הַבְּרִייתָא לִלְפַת הַנֶּאֱכָלֶת מִבְּלִי שִׁישְׁתָּהּ יֵינן אַחֲרֶיהָ. אֲבֵל אִם שׁוֹתָה יֵינן אַחֲרֶיהָ, הֵיִינן מַחֲלִישׁ אֶת כַּח הַלְּפַת, וְשׁוֹב אֵינֶנָּה קֶשֶׁה.

הגמרא מביאה מן האמוראים שבדורות הקודמים, שדנו אף הם בשאלה זאת:

אִיתְמַר - נֹאמַר: רַב אָמַר: כוֹונַת הַבְּרִייתָא לִלְפַת שֶׁנִּתְבַּשְׁלָה מִבְּלִי בְּשָׂר. וְשִׁמְוֵאל אָמַר: כוֹונַת הַבְּרִייתָא לִלְפַת הַנֶּאֱכָלֶת מִבְּלִי עֲצִים - כְּלֹמֵר, שֶׁלֹא נִתְבַּשְׁלָה הָרַבָּה. אֲבֵל אִם נִתְבַּשְׁלָה הָרַבָּה, הַבִּישׁוּל מַחֲלִישׁ אֶת כַּח הַלְּפַת. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: כוֹונַת הַבְּרִייתָא לִלְפַת הַנֶּאֱכָלֶת מִבְּלִי שִׁישְׁתָּהּ יֵינן אַחֲרֶיהָ.

מעשה הקשור לדיון זה:

אָמַר לִיָּה רָבָא לְרַב פֶּפְא: סוּדְנִי - מִבְּשָׁל שְׂכָר^[26]! אֲנִי תְּבָרִינִן לָהּ בְּבִשְׂרָא וְחִמְרָא - אֲנַחְנוּ שׁוֹבְרִים אוֹתָהּ, כְּלֹמֵר מַחֲלִישִׁים אֶת כַּח הַלְּפַת, עִם בָּשָׂר וַיֵּינן. אֲתוֹן, דְּלֹא נִפִּישׁ לְכוּ חִמְרָא, בְּמֵאֵי תְּבָרִיתוֹ לָהּ? - אֲבֵל אֲתֵם, שְׂרָגִילִים אֲתֵם בְּשִׁכָּר, וְאִין לָכֵם הָרַבָּה יֵינן, בְּמָה אֲתֵם שׁוֹבְרִים אוֹתָהּ? אָמַר לִיָּה: בְּצִיבִי - עִם עֲצִים,

כלומר, על ידי בישול ממושך.

הגמרא מוסיפה:

מִי הָא דְּבִיתָהּ דְּרַב פֶּפְא - כְּמוֹ שֶׁאִשְׁתּוֹ שֶׁל רַב פֶּפְא נִהְגָּה לַעֲשׂוֹת, בְּתֵר דְּמִבְּשָׁלָא לָהּ, תְּבָרָא לָהּ בְּתִמְנָן אוֹפִי פְּרִסְיָתָא - לֹאֲחֹר שֶׁבִשְׁלָה אוֹתָהּ, הִיתָה שׁוֹבְרָתָה עִם שְׁמוֹנִים בְּקַעִיּוֹת שֶׁל עֲצִים גְּדוּלִים. כְּלֹמֵר, שֶׁהוֹסִיפָה אוֹתָם לֹאֵשׁ שֶׁבָּה הִתְבַּשְׁלָה הַלְּפַת, וְהִמְשִׁיכָה כֵּךְ בְּבִשּׁוּלָה כְּדֵי לְשַׁבֵּר אֶת כַּחָהּ.

הגמרא מביאה ברייתא בקשר לסכנתו האפשרית של דג קטן מלוח: **תָּנוּ רַבָּנֵן - שְׁנֵי חֲכָמִים בְּבִרְיָתָא: דָּג קָטָן מְלִיחַ, פְּעָמִים שֶׁהוּא מְמִית אֶת הָאוֹכֵלוֹ: בְּשִׁבְעָה - בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי לְמַלִּיחָתוֹ, בְּיוֹם הַשְּׁבַעָה עֶשְׂרִי, וּבְיוֹם הָעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה. וְאָמְרִי לָהּ - וַיֵּשׁ אוֹמְרִים: בְּיוֹם הָעֶשְׂרִים וְשִׁלְשָׁה.**

הגמרא מגבילה את הדברים:

וְלֹא אָמְרָן אֵלָא בְּמִטְוִי וְלֹא מִטְוִי - וְלֹא אֲמַרְנוּ (שְׁמוּיָק) אֲלֵא בְּדָג שְׁצִלּוֹ וְאֵינּוּ צִלּוֹי, כְּלֹמֵר, שֶׁלֹא נִצְלָה כָּל צוּרְכוֹ, אֲבָל מִטְוִי שְׁפִיר, לִית לָן בָּהּ - אֲבֵל אִם נִצְלָה כָּל צִרְכּוֹ - אֵין קְפִידָא בְּדַבְּרָה. וְדִלָּא מִטְוִי שְׁפִיר, לֹא אָמְרָן אֵלָא דְּלֹא שְׁתָּה בְּתִרְיָה שְׂכָרָא - וְאִפִּילוּ כְּשֶׁלֹא נִצְלָה כָּל צִרְכּוֹ, לֹא אֲמַרְנוּ כֵּן אֲלֵא אִם לֹא שְׁתָּה שְׂכָר אַחֲרָיו, אֲבָל שְׁתָּה בְּתִרְיָה שְׂכָרָא, לִית לָן בָּהּ - אֲבֵל אִם שְׁתָּה שְׂכָר אַחֲרָיו - אֵין קְפִידָא בְּדַבְּרָה.

הפיסקא הבאה של המשנה אומרת:

וְהַשְׁוֵתָה מֵיָם לְצִמָּאוֹ וְכוּ'

משמעות הדבר שהשוותה מים שלא לצמא, אינו מברך "שהכל".

הגמרא שואלת:

לְאַפּוֹקִי מֵאֵי? - מִמָּה זֶה בָּא לְהוֹצִיא? כְּלֹמֵר: בְּאִיזָה מְקָרָה יִשְׁתָּה אֲדָם מֵיָם שֶׁלֹא מִתּוֹךְ צִמָּא?

הגמרא מתרצת:

אָמַר רַב אִידִי בְּרַב אָבִין: לְאַפּוֹקִי לְמֵאֵן - הוּא בָּא לְהוֹצִיא אֲדָם

הערות

26. רב פפא היה מוכר שכר תמרים, עיין בבא מציעא סה, א, פסחים קיג, א (רש"י).
ועיין עוד רש"י, מנחות עא, א בפירושו הראשון, ורש"י נדה יב, ב, ד"ה סודני,
בפירושו הראשון.

24. כלומר, מה שאין כן בתרדיון, שהם טובים לרפואה אבל לא למוזון.

25. כלומר, עליך להבין מעצמך, מבלי לשאול, שרצוני בלפת. הרי שהלפת היא מאכל היפה לבריאות.

דְּחַנְקָמִיָּה אֹמֵץ - הנחנק על ידי חתיכת בשר, והוא שותה את המים בכדי לסלק את הבשר מן בית הבליעה^[ג].
 הגמרא מביאה את הפיסקא האחרונה של המשנה:
רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: השותה את המים מברך **בּוֹרֵא נִפְשׁוֹת רַבּוֹת וְחִסְרוֹנָן**.
 הגמרא שואלת:

אָמַר לִיה רַבָּא בְּרַב חֲנָן לְאַבְי, וְאָמַרִי לָהּ - ויש אומרים שאמר **לְרַב יוֹסֵף:** הֲלִכְתָּא מַאי? - מה היא ההלכה? איזה ברכה מברכים על המים, "שהכל", כדעת התנא קמא, או "בורא נפשות", כדעת רבי טרפון? **אָמַר לִיה פּוֹק חֲזִי מַאי עָמַא דְּבֵר -** צא וראה איך נוהגים העם. כלומר, המנהג הנפוץ הוא לברך "שהכל" קודם לשתיית המים, ו"בורא נפשות" לאחריה.

הדרך עלך כיצד מברכין

כיצד מברכין - פרק ששי ברכות

מה.

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

דחנקתיה אומצא. ודוקא מיס שאין לו הגאה כי אם לשמות
מיס לנמאז והגאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב
הגאה אבל שאר משקים שעולס הגוף נהנה מהן ככל ענין מתוך
והאילו חנקתיה אומצא כדאמרין לעיל (דף טז.) ואע"ג דלרפואה אחי
צעי צדוק. ורב עמרם פירש דדוקא
לפניו לא צעי צדוקי אבל לאחריו
חיבי. ורבינו משה פירש דלא הוה
דהאיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא
צעי צדקה:

רבי טרפון אימר בורא נפשות רבות וכו'. פירוש לפניו. ופון חזי מנאי עמא דבר והנה נהגו העולם לנכר לאחשדו אכל לא מנינו לפרש דפליגי בלחשדו דחנא קמא סבר דמבר אפך לפניו ולא לאחשדו ורבי טרפון סבר דאף לאחשדו ידכר בורא נפשות רבות דאטן כ' פייך לעיל מרס פפא דמבכר (ליקטי) [לשמייעיה] ממלחיה דרבי טרפון שהוא חנא :

הדרן עלך ביצור מברין
שלשה שאבאו באחת. בירושלמי
פרך הכא את אמרת
אין רשאין ליתלן והכא את אמרת
חייבים לזמן ועתה לכאורה אין זה
קשה וכן לקמן (דף ג) פריך מנינא
הדא וימנא שאין רשאין ליתלן היינו

מִשּׁוֹם לְחִיבִים וְזֶמֶן וְיִצְיָר לְהֵי פִיר
הִבָּא אֵת אֲמֵרַת דְּלִין רִשְׁאִין לִיתְלַק
דְּמִשְׁמַע אֵם גְּמֵרו אֲחִילְתָּן יִתְד אִין
רִשְׁאִין לִיתְלַק אֵלֶּה הָאֵחָד רִשְׁאִי לְגִמְרו
סְעוּדָתוֹ וְלִבְנֵי קוּדֵם חֲבֵרו וְחִיבִין
זִמְן מִשְׁמַע דְּחֻבַּת זִמְוֹן עֲלֵיהֶם וְאִין
רִשְׁאִין לְגִמְרו סְעוּדָתָן זֶה בְּלֹא זֶה
וְיִשְׁנֵי שְׁמוּאֵל כָּאֵן בְּחֻמְלָה כָּאֵן בְּסוּף
אִיחָרו בְּחֻמְלָה וְאִיחָרו בְּסוּף פְּלִיגֵי בֵּה
תָּרִי אֲמֹרָרֵי הַד אֲחֵלָה נִתְּנו דַּעַם
לֵאכּוּל זֶה בְּחֻמְלָה אֲכֹלו מִיָּת וְזֶה
בְּסוּף וְהַד אֲמֵר אֲכֹלו מִיָּת וְזֶה
בְּחֻמְלָה נִתְּנו דַּעַם לֵאכּוּל זֶה בְּסוּף
וְרַב אֶלְפֶּס חוּפֵם דְּרַב ^(*) רִשְׁאֵין עֵיקֶר
וְהוּ"פ נִתְּנו דַּעַם לֵאכּוּל כְּלוּמַר
שֶׁהִתְחַלְּו מִמְחֻלָּה לֵאכּוּל בִּיחָד וְזֶה
בְּחֻמְלָה אִלּוּ וְהִיא חֻבַּת זִמְוֹן עֲלֵיהֶם
אֲכֹלו מִיָּת וְהַד אֲמֵר כְּלוּמַר אִלּוּ
הִתְחַלְּו הִתְחַל חוּדֵם חֲבֵרו בְּמִיָּת אִלּוּ

מן זמנתינו עליו. חימה דאמר בערמין
 יא אובל מרומה ישראל חולין אלמא
 חזון והכא נמי הכי דדח מנייהו אבל
 יבסחן אבל מרומה לכל הפסות ראויה
 יג שגול תמיה חטין וטענה ז' ואפאה
 יד היה מודר הגלה מן השנים והוא
 טו ענין ההרהר מפני שכל זכר אבל א'
 טז **קורו** ש"י משה וא"ת הי"ח מיימי
 טז מבין שהקב"ה היה קורא ומשה היה
 יז אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו
 יח רס מן יומר מקולו של הקב"ה שהיה
 יט הלא היה צריך לגזול כל דבר אלמא

הגו לנכד במחלה שהכל
על כל מה שדבר:
ברבין
יחד ללרופ ברעה בלשון

דחנקתיה אומצא: רבי מרפון אומר בורא
בפפשות רבות וחסרון: ⁶ אמר ליה רבא בר
רב חנן לאבוי ואבוי דה לרב יוסף הלכתא
מאי אמר ליה ⁷ ⁸ פה חזי מאי טמא דבר:

הדרך עלך כיצד מברכין

ועובדים וקטנים אין מזמנין עליהן ^א עד כמה
מזמנין ^ב עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה:
גמ' מה"מ אמר רב אסי דאמר קרא ^ג גדרו
לה' אתי ונרוממה שמו יחדו רבי אבהו אמר
מהכא ^ד כי שם ה' אקרא הכן גודל לאלהינו
אמר רב חנן בר ^ה אבא 'מנין לעונה אמן שלא
ונגיבה קולו יותר מן המבדק שנאמר גדרו
לה' אתי ונרוממה שמו יחדו אמר ר' שמעון
בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגיב
קולו יותר מן הקורא שנאמר ^ו משה ידבר
יהא להם יענו בקול שאין תלמוד לומר
בקול ומה תלמוד לומר בקול בקולו של משה
תניא גמי הכי ^ז אין המתרגם רשאי להגיב
קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם
להגיב קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו
ויקרא: אתמה שנים שאכלו כאחת פליגי רב

מומזנין וחדד אמר אם רצו לזמן אין מומזנין תנן
שלשה אין שנים לא התם חובה הכא רשות
ת חיובין לזמן ואין רשאין ליחלק שלשה אין
י בחובה מעיקרא תא שמע ^ב השמש שהיה
עומם אע"פ שלא נתנו לו רשות היה משמש
מהם אלא אם כן נתנו לו רשות שאני התם
דניחא

וְאֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִגְמוֹר זֶה בְּלֹא זֶה וְלִבְרָךְ: **אֶחָד**
 וְיִשְׂרָאֵלִים וּפְרִיץ פְּשִׁעָא וּמַשְׁנִי לֹא לְרִכְבָּא אִף עַל גְּבִ
 וְשֶׁהֵכֵן יוֹל לִרְצֵף עִם שִׁירָאֵל לִאֲכֹל בְּחוֹלִין מִטְּרַפְרִין
 וְיֵשׁ לִמֹּר דְּלִמְלֵת עֵבֶל לֹא שִׁמָּה אֲמִילָה לֵּל חַיִּיל אִין
 לְשִׁתָּן עֵבֶל דְּאִין חִיבִים לִזְמַן כְּדִאֲמַרְיָן (בִּצ"ק פ"ק ד'ע"ד)
 וְנִיחָא מִכָּאן דְּהוּא אֹמֵר רֵיבִין יְהוּדָה דְּלִשְׁנָה אֲשַׁכְּלוּ
 גִּינֵי דְּלִיני רַחֵי לִאֲכֹל עִמָּהּ עִם דְּרַחֵם לִאֲכֹל עִמָּהּ וְהוּא
 אֵעִי" שִׁיבִילִים לְשֹׂאֵל עַל דְּרַם דְּהִשְׁתָּא מִיְהָא אֵין אֲתַשְׁלֵנוּ
 מִמִּתְרַגַּם וְלֹא הִיא מִרִּים קוּלוּ יוֹמֵר מִהֻקְבָּה" שֶׁהִיא קוּרָא וְהוּא
 סִתְמָא מִשָּׁה בְּכַל כְּחוּ הִיא עוֹנָה דְּלִי לְהַשְׁמִיעַ קוּלוּ לְכַל הַעֲ
 לוּ הִי הִיא מְגַבִּיהָ קוּלוּ דְּכִי שְׁלֵא יִהְיֶה קוּלוּ שֶׁל מִשָּׁה הַמִּ
 וְיִשְׁ" וְכֵן לְעִין הַמְּוִאֵל וְשֹׂאֵר בְּרִבּוֹת אִין הָאֶחָד מִבְּנֵי
 וְלִבְרָךְ כֹּל אֶחָד לְעִנְיָנוּ בֵּין בְּרַכַּת הַמְּוִאֵל בֵּין בְּרַכַּת הַמִּתְרַ
 פִּרְאָה נִתָּן אֶד כִּפְרָא רִשׁוֹת לִאֲחָד לִבְרָךְ וְשִׁינִים הוּא הַתְּפִלָּה
 דְּעַל הַמְּוִאֵל אֶד מִבְּרָךְ לְכוּלָּן ע"כ נִי"ל בְּדִבְרֵיהֶם רִאשׁוֹנִיהַ
 דְּמִבְּרָךְ הַלְוִיָּא חֲזָרוּ אֲרֵב בְּרַכָּה שֶׁל קוֹף סְעוּדָה בְּשִׁתְּמִילָה
 לֵּל הַיָּא כִּי אִם דְּרַבֵּן ע"כ מִיְהָא אֵין אֲתַזְּמִין זֶה אֲתַזְּמִין זֶה אֲתַזְּמִין

קב. מפרש"י אחאז אין רשאין ליתלק האחד מפני השנים רחוק
אז לאין רשאין ליתלק משום דיפטרטו לשליש מצרכת הזמן וזו
ד' אין רשאין ליתלק זע"ג דאיכא שנים מנאז' וז' מנאז' והוה
יא"ע כ"ב פירש רבינו יהודה דודאי פריך מירשאו וה"ק דליכא
מזד מהם רשאי ליתלק אבל מדקתני אין רשאין ליתלק משמע

מאי עבא דבר. היאך נוהגים וכנע
ולנסוף בורא נפשות ברות ומסמ
הרצן עלך ביצד
שלשה שאבדו ובר' צומן. להוד
רבים כגון נצרך: ששנאש
תרומתו. קס"ד (6) תרומת מעשר
שלו שעל הלו להרבים: מעשר שני
שנפדה. להמירו בצללה חוץ
לירושלה ואת פדיונו יעלה לירושלה
ויאכל: והשמש. ששמשם כסעודה
ואכל עהלה חית כדי להטריק מעהם
וזמון ודבא מי אטריק ששמינ
אטריק ודבא אטריק אי ראי דברה

נעצירה דמפרסע וואויל צנמראל: עד
במה מוזמנין. כמה יאכל עמהס
ויתחייב עמהס צוימון ונפקא מינה
להוציא יד חובתן אס יתנו לו הכס
לברך: גמ' מה"מ. דשלשה ראויס
לברכה תרופ: גרדו דה' אתי. הרי
שלש. וכן אקרא הבו גודל היסוד
אומר לשנים: אינן רשאיין ייחזק.
ולברך כל אחד לעצמו דמפקעי לה
למורת זמון: שלשה אין שנים לא.
ה"פ דמדקמי אין רשאיין ליתלן שמע

מיהה לשגשגה מזמנין שנים אין מזמנין
ואפילו זמן דאי אחרת שנים נמי אי
נלו זמנין אמאי אין האחד רשע
ליחלק לחיל הוא ולא מפקעת ברכת
ומון צדיק ומזמנא השנים: שאני התם
דרחוקבש בחבורה משיקרא. ואי חיל
הוא מפקעת להו חובה וקמו להו
ברשות וגדול ההמורה ועושה ממי
שאני מלווה ועושה: אובל עשה.
אין כלן גאווה דינא להו דמימיין להו
לדי זמון ואי שנים מזמנין אמאי ניחא
להו בלאו ידידיה נמי אי ציו מזמני:
דמימיין

ורבי יוחנן חד אמר אם רצו לז
שלשה שאכלו כאחת חייבין לז
תא שמע ⁵⁰ שלשה שאכלו כא
שנים ⁵¹ לא שאני התם דקבעו
משמש על השנים הרי זה אוכל
על השלשה הרי זה אינו אוכל

(ב) עירובין 77
(ג) [עירובין 85 ספחים
נד. מנחות לה:]
(ד) [לקמן ג.] (ד) עירובין
מט: יומא עט: ועיר
חוס' לקמן מט: ד"ה עד
כמה:] (ה) ד"ה רבא כ"ה
בשאלות מ"ט
(ו) [לקמן ג.] (ז) ועיר
רש"י עירובין ד: ד"ה
מסנה
רש"י, (ח) [מ"ל וז"ל
רש"י, (ט) וז"ל וז"ל
עד אלא מנאך רש"י מ"
וי"ב אין חוס' מקומה
(י) ועמ"ש חוס' בברייתא
בבאור הדברים בחפזין
קו. ד"ה וס"מ].

הַגְּהוּזֹת הַבִּיָּה

גליון הש"ס

תורה אור השלם
(א) גִּדְּלוּ לִי אֶתִּי
וְנִרְמְמָה שְׁמוֹ יְחִידוֹ:
[חזלים לר, ה]

(ב) כִּי שֵׁם יְיָ אֱקָרָא תְּבוּרָה
גִּדְּלָה לְאַלְהֵינוּ:

(ג) וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר
הַזֶּה וַחֲזֹק מְאֹד מִשָּׁה
יָדָבֵר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵהוּ
בְקוֹל: [שמעו, יי, יט]

הקדמה לפרק שביעי

מצות עשה מן התורה לברך ברכת המזון לאחר אכילת פת, כמו שנאמר (דברים ח, י): "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ".

שלוש הברכות הראשונות של ברכת המזון הן מן התורה, ואלו הן: (א) "ברכת הון", המסיימת במילים "הון את הכל", והיא הודאה על המזון. (ב) "ברכת הארץ", המסיימת "על הארץ ועל המזון". גם ברכה זו היא מן התורה, כפי שמבואר בפסוק הנזכר, שיש לברך את ה' "על הארץ הטובה". (ג) ברכת "בונה ירושלים". ברכה זו נלמדת מדרשת הפסוק "על הארץ הטובה", ודורשים ש"הטובה" היא ירושלים (עיין לקמן מה, ב). הברכה הרביעית שאנו מברכים בברכת המזון, "הטוב והמיטיב", נחלקו תנאים אם היא מן התורה או מדרבנן (עיין גמרא שם), ונפסקה ההלכה שהיא מדרבנן (עיין לקמן מה, א-ב ומשנה ברורה קצא, ב).

שלשה אנשים (או יותר) שאכלו יחד חייבים לברך ברכת המזון ב"זימון"^[1]. כיצד מזמנים? אחד מהסוערים ("המזמן") אומר לאחרים המברכים לפני ברכת המזון: "נברך שאכלנו משלו!", והאחרים עונים: "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". כשאכלו עשרה אנשים (או יותר) יחד, מזכירים בברכת הזימון שם ה' במפורש, ואומר המזמן: "נברך אלהינו שאכלנו משלו", והעונים אומרים: "ברוך אלהינו וכו'" (עיין משנה לקמן מט, ב).

עיקר ענינו של הזימון הוא שהשלושה מזמנים יחד לברכת המזון ומצטרפים לברכה בלשון רבים (רש"י למשנה מה, א ד"ה שלשה שאכלו) משום "ברב עם הדרת מלך" (ריטב"א שם), והדבר נעשה על ידי שהאחד "מזמין" את האחרים לברך יחד. ויש מפרשים "זימון" מלשון הכנה והזמנה, וענינו הוא הכנה לפני ברכת המזון, "דרך אוהרה והתראה להתעורר לברכה מתוך כוונה" (מאירי שם).

בימי חז"ל היה נהוג שהמזמן מוציא את האחרים בברכת המזון, היינו שהוא אומר את הברכות בקול והאחרים שומעים ועונים אחריו אמן על כל ברכה וברכה, ונמצא שכולם מברכים כאחד. ויש סוברים שענין זה הוא חלק מעיקר התקנה של הזימון (עיין משנה ברורה קפג, כז"כ, ומרומי שדה לדף מה, א). בזמננו, שרוב האנשים קשה להם לכוין לכל מילה של המזמן, ויש לחשוש שיסיחו דעתם ולא יצאו ידי חובת ברכת המזון, נוהגים שכל אחד מהמזמנים מברך בפני עצמו (משנה ברורה שם)^[2].

פרק זה עוסק בהלכות ברכת המזון בכלל ובתקנת הזימון בפרט.

הערות

1. ועיין בגמרא מה, א ולקמן מה, ב ובהעדותינו שם על מקורה של ברכת הזימון ואם היא מן התורה או מדרבנן.
2. ומכל מקום יש להיזהר שיברך המזמן בקול רם, והעונים ייזהרו לומר עמו בלחש.

פרק שביעי

משנה המשנה דנה בחיוב ברכת ה"זימון" הנאמרת לפני ברכת המזון^[1] כששלשה אנשים (או יותר) סועדים יחד: **שלשה שאכלו לחם, וחייבים בברכת המזון, ואכילתם היתה פאחת - יחד^[2], חייבין לזמן - להודמן יחד ולהצטרף לברכת המזון בלשון רבים:** "נברך שאכלנו משלו"^[3].

אכל אחד מהשלשה דמאי - לחם העשוי מתבואה של "דמאי", תבואה שנקנתה מ"עם הארץ" החשוד על המעשרות וספק אם היא מעושרת או לא, ועבר על האיסור דרבנן שאסור לאוכלה בלא לעשר^[4], ומעשר ראשון שנטלה תרומתו - או שאכל לחם העשוי ממעשר ראשון שהופרשה ממנו תרומת מעשר כדין, והוא מותר באכילה^[5], או שאכל לחם ממעשר שני והקדש שגפדו^[6] ופקעה קדושתם, שמתירים באכילה, והשמש - המשרת בסעודה שאכל פזית לחם, ולא ישב עם השנים האחרים לסעוד בדרך קביעות, והפזית^[7] שאכל עמהם, מומנין עליו - שכל אחד מאלה מצטרף עם שנים אחרים לזימון, לפי שאכל דברים שמתירים באכילה, ואף על פי שיש מהם שדומים לאיסור אין כאן ברכה בעבירה^[8], ואף אם אכל דבר האסור באכילה כגון דמאי, אין איסור זה מפקיע חובת זימון^[9], ואף השמש שלא אכל בקביעות כל כך, הואיל ואכל בזית, מצטרף עמהם לזימון, ואפילו הכותי דינו כישראל לענין זה ומצטרף לזימון.

אבל אכל טבל - לחם מתבואה שידוע בוודאי שאינה מעושרת, שאסור באכילה, ומעשר ראשון שלא נטלה ממנו תרומתו - תרומת מעשר, שדינו כטבל ואסור באכילה, ומעשר שני והקדש שלא נפדו ואסורים באכילה, ההקדש בכל מקום ומעשר שני מחוץ לירושלים, והשמש שאכל פחות מכוזית לחם, והנכרי שאכל עמהם, שאינו חייב בברכת המזון, אין מומנין עליו - כל אחד מאלו אינו מצטרף לברכת הזימון^[10].
דין נוסף בענין זימון:

נשים ועבדים וקטנים - אשה או עבד כנעני או קטן שאכלו עם שני גברים גדולים בני חורין, אין מומנין עליהן - אינם מצטרפים לשלשה לחייב ברכת הזימון^[11].
ועוד מהלכות ברכת המזון:

עד כמה מומנין? - כמה צריך אדם לאכול עם שאר הסועדים כדי שיתחייב בזימון, ויוכל להוציאם ידי חובתם בברכת המזון אם יתנו לו לברך^[12]? עד פזית לכל הפחות, שהאוכל בזית חייב בברכת המזון ויכול להוציא אחרים. רבי יהודה אומר: עד פביצה, שאין חיוב ברכת המזון אלא באוכל כביצה^[13].

הערות

1. עיין בהקדמתנו לפרק זה על מהותו של הזימון.
2. עיין רבינו יונה ורא"ש על השיעור שנחשב "שאכלו כאחת". ועיין לקמן נ, א במשנה, ושו"ע או"ח קצג, ב"ד.
3. רש"י.
4. עיין לעיל מ, ב ובהערותינו שם.
5. תבואת ארץ ישראל ופירותיה חייבים בתרומות ובמעשרות, וקודם שהופרשו הרי הם "טבל" ואסורים באכילה לכל אדם, בין ישראל ובין כהן. חיוב ההפרשה חל מיד כשנגמרה מלאכת התבואה או הפירות (עיין מעשרות א, ה"ח). וזהו סדר ההפרשה: א) בתחילה מפרישים "תרומה גדולה" (שנקראת כך להבדילה מ"תרומת מעשר", עיין להלן) בשיעור של כאחד מחמישים (עיין תרומות ד, ג; ובימינו מפרישים רק שיעור מועט, כל שהוא). תרומה זו ניתנת לכהן ואסורה לזרים. ב) לאחר הפרשת התרומה הגדולה מפרישים עשירית מן הנשאר ל"מעשר ראשון", הניתן ללווי' (ג) עשירית מן הנשאר לאחר הפרשת מעשר ראשון מפרישים כ"מעשר שני" (בשנה הראשונה, השנייה, הרביעית והחמישית לשנות השמיטה), או כ"מעשר עני" (בשנה השלישית והשישית לשנות השמיטה). מעשר עני ניתן לעניים ונאכל בכל מקום, ואילו מעשר שני נשאר בידי הבעלים ואינו ניתן לאחרים, אבל יש בו קדישה, ואסור לאוכלו מחוץ לירושלים.
6. מעשר שני אסור לאוכלו מחוץ לירושלים. אבל אם רצונו של אדם בכך, יכול הוא לפדות את המעשר על כסף, ולהעלות את הכסף לירושלים ולקנות בו אוכל לאוכלו שם, וכשנפדה המעשר מותר לאוכלו בכל מקום (רש"י).
7. אף תבואה של "הקדש", תבואה שהוקדשה לצרכי בית המקדש, ואסורה באכילה ובהנאה משום מעילה בהקדש, ניתן לפדותה בדמים ולאחר פדיונה היא חולין ומותרת באכילה.
8. הכותים הם עם של עובדי אלילים, מן העמים שהביאו האשורים מכותא ועוד ארצות כשהגלו את עשרת השבטים, והושיבום בערי שומרון, ומפחד האריות

9. שהיו ממיתים אותם התגירו (עיין מלכים ב יז, כד"מא). ונחלקו התנאים אם דינם כישראל, שהם גרי אמת, או שהם "גרי אריות" ולא נתגירו באמת, ודינם כנכרים גמורים (עיין קידושין עה, ב). אולם גם לדעת הסוברים שדינם כגרי אמת, גורו עליהם בתקופה מאוחרת יותר, כשנתברר שהם עובדים עבודה זרה, ועשאו כנכרים גמורים (עיין חולין ו, א). משנתנו היא כרעת הסוברים שהם גרי אמת, וחייבים במצוות ובברכת המזון (תוס' ר' יהודה החסיד ותוס' הרא"ש). וקודם שגזרו עליהם, אבל בזמן הזה אין מומנים על כותי (שו"ע או"ח קצט, ב).
10. לשון רש"י. ובגמרא (לקמן מז, א"כ) מבואר מפני מה דומים דברים אלה לאיסור ומהו החידוש בכל פרט המוזכר במשנה.
11. וטעם הדבר מבואר בגמרא.
12. בטעם הדבר שהאוכל טבל ושאר איסורים אינו מצטרף לזימון נחלקו ראשונים: יש סוברים שהעושה כן פטור לגמרי מברכת המזון, שאין לברך על מאכל של איסור (רמב"ם, הלכות ברכות א, יט, רשב"א, ריטב"א, ועוד. ובבית יוסף או"ח סי' קצו מדויק כך מרש"י ד"ה והשמש). ויש סוברים שחייב לברך ברכת המזון, ומכל מקום אינו מצטרף לזימון, מפני שאכילת איסור אינה אכילה של קבע, והרי היא כעין אכילה של פירות, שאינה מחייבת בזימון מפני שאינה אכילת קבע (השגות הראב"ד הלכות ברכות שם ורא"ש כאן).
13. לקמן (מה, ב) בגמרא מבואר אם שלש נשים או שלשה עבדים שאוכלים יחד מומנים בפני עצמם.
14. רש"י. וביארו המפרשים, שהיה קשה לו, שהרי כבר שנינו ברישא של משנתנו ששיעור האכילה הוא כזית, שהשמש שאכל כזית מומנים עליו, ומה כאה המשנה לומר כאן, ולכן פירש ששני ענינים הם, שברישא דנים מתי "מומנים עליו", כלומר, אימתי מצטרף אדם לזימון של שנים אחרים שאכל עמהם, שהם המברכים ומצטרפים אותו לשם זימון, ובה השיעור הוא כזית, ואילו בסיפא דנים מתי "מומנין", כלומר, אימתי יכול הוא עצמו לברך ולהיות המזמן המוציא את האחרים ידי חובתם, ובה לרבי יהודה השיעור הוא כביצה. ואף על פי שלרבי יהודה מי שאכל פחות מכביצה פטור מברכת המזון ואינו מוציא אחרים ידי חובתם, מכל מקום מודה הוא שמי שאכל כזית מצטרף לזימון ויכולים האחרים לזמן עליו, כדרך שמצינו (לקמן מה, א) שהאוכל ירק מצטרף מומנים עליו (פני יהושע ורש"י. ועיין רש"י שעל הרי"ף, מהרש"א, צ"ח, הגהות ר' אלעזר משה הורוויץ).
15. מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה אינה בהלכות זימון, אלא בעיקר חיוב ברכת המזון, אם הוא בכזית או בכביצה, ומכאן נובעת המחלוקת בענין השיעור לענין זימון, שהרי רק מי שמחויב בברכת המזון יכול להוציא אחרים ידי חובתם.

דחנקתיה **אומצא**. ודוקא מיס שאין לו הנאה מי אס לשמוע
מיס לנמאוו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב
הנאה אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מנצר
ואפילו חנקתיה אומצא כדאמרין לעיל (דף טז.) ואש"כ לפרסות אחי
בעי צבוחי. ורב עמרם פירש דדוקא
לפניו לא בעי צבוחי אבל לאחריו
חיוב. ורבינו משה פירש דלא היא
דהאיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא
בעי צבחה:

שְׁלֹשָׁה שֶׁאֵלֶּיךָ בָּאָהֶם בִּירוּשָׁלַם
פֶּרֶךְ הֵכָּה אִם אֲמַרְתָּ
אֲחִין רִשְׁאִין לִיחֻלֵּק וְהֵכָּה אִם אֲמַרְתָּ
וְיִיבִיטִים לִזְמַן וְעַתָּה לְנִחְוָרָה אֲחִין זֶה
יִשְׁקָה וְכֵן לִקְמֹן (ד' ג') פֶּרֶךְ תִּינֵנָה
חֲדָד וְיִמְנָה שֶׁאֲחִין רִשְׁאִין לִיחֻלֵּק הֵיטָּן
מִשְׁמַעֲמֹשׁ דְּחִיבִים לִזְמַן וְלִ"נ דְּהִי פֶּרֶךְ
וְהֵכָּה אִם אֲמַרְתָּ דְּלֹאין רִשְׁאִין לִיחֻלֵּק
לְמִשְׁמַעֲמֹשׁ אִם גְּמֻרֵי לִפְתֹּלֵן יִדֵּד אֲחִין
רִשְׁאִין לִיחֻלֵּק אֲבָל הֵאָחֵד רִשְׁאִין לְגִמּוּר
סְעֻדָּתוֹ וְלִבְרֵךְ קֹדֶם חֲבֵרוֹ וְחִיבִין
לִזְמַן מִשְׁמַעֲמֹשׁ דְּחֹבִים יִזְמוּן עֲלֵיהֶם וְאִין
רִשְׁאִין לְגִמּוּר סְעֻדָּתוֹ זֶה בִּלְאֵל זֶה
מִשְׁנֵי שְׂמוּעָל כֵּאֵן בְּחֻמְלָה כֵּאֵן בְּסוֹף
וְחִיבֵי בְּחֻמְלָה וְחִיבֵי בְּסוֹף פְּלִיגֵי בֵּה
לְאֹכֹל אֲמֹרָאִי חֵד אִם תִּנְנוּ דַּעַם
לְאֹכֹל זֶה בְּחֻמְלָה אֲכָלוּ כִּיֵּם זֶה
וְסוֹף וְחֵד אִם אֲמַר אֲכָלוּ כִּיֵּם זֶה
וְחֻמְלָה תִּנְנוּ דַּעַם לְאֹכֹל זֶה בְּסוֹף
וְחֵד אֲלַפִּס חוּסֵם דֶּרֶךְ ^(ד) לְרִאשׁוֹן עֵיקֶר
הִ"פִּם תִּנְנוּ דַּעַם לְאֹכֹל לְזִמּוּר
וְהִסְתִּילוּ מִחֻמְלָה לְאֹכֹל בִּימֵד זֶה
וְחֻמְלָה אִזּוּ וְחֵד אֲחִין חֻסֵּם עֲלֵיהֶם
לְאֹכֹל כִּיֵּם זֶה בְּסוֹף לְזִמּוּר אִם
אֲחֵלֶּה חֻסְתִּיל חוּסֵם חֲבֵרֵי בְּחִיבֵי אִם

[illegible]

מוֹחֲזָקִים עָלָיו. חִמָּה דֹלָמֵר צִעֲרִין
 אֹכֵל תְּרוּמָה וְיִשְׂרָאֵל חֹלִין אֲלֵמָה
 וְהִכָּה נָמִי נִהַ' דָּחַד מִיֵּיהוּ אֲכַל
 אֲכַל תְּרוּמָה לְכָל הַפְּחוּת רִאשִׁיה
 שְׁגֹל סָאָה חֲטִין וְטִמְאָה * וְאִפְּסָה
 הִיָּה מוֹדֵר מִן הַשְּׂמִים וְהוּא
 הִיָּה הַבְּהֵרָה מִפֶּסֶח שֶׁל נִכְרִי אֲכַל אֵל
 קוֹרָא * וְהַיְּמִינִי * וְהַיְּמִינִי
 נִבְרָא שֶׁהִקְבֵּה"ה הִיָּה קוֹרָא וְשִׁמָּה הִיָּה
 לְכָל הַקֶּבֶד"ה לֹא הִיָּה רִיחַ לְהִרְסִים קוֹלוֹ
 וְכֵס יוֹמֵר מִקּוֹלוֹ שֶׁל הַקֶּבֶד"ה שֶׁהִיָּה
 הוֹיָא חֲבֵרָה לְנִבִּי הֵא דֹלָמֵר אֲזִינִי
 שֶׁוֹן רִשִׁי לְקַמֵּן וְלֹא נִהִירָא דְלַעִיל
 דִּי אִי הוּא שְׁלֵשָׁה חֲסִידִים הֵא הִיָּה שֶׁס
 וְיָחִין וְאֵה שֶׁס לְבִיעִי וְהוֹטְעִים
 וְכֵס מִזֵּה רִיחַ לְכָרֵךְ כֵּל אֲחֵד לְעִלְמוֹ
 שֶׁהִיא מִדְּאֻרִייתָא לְשֵׁם הַחֲמִיזִי *
 נָמִי מוֹמַנִין לִירֵל הוּא וְהֵא לֹא מִיִּסְקָ'
 וְאִין לֹא לְהַפְקִיעַ מִמֶּנּוּ בִּרְכַת הוֹמִין
 וְכו' וְכו' * אֲתִמָּא צִבְרֵיהּ מִקּוּמוֹת
 מִרְדְּמָשׁוֹס הַיְּחִיד קֶאֱמֵר דְּאִי"כ הֵל
 הוּא פִּקֵּעַ וְזִמּוֹן אֵס נִסְתַּלֵּק אֲחֵד מֵהֶם:
 וְהֵא

רבי יוחנן חד אמר אם רצו לזכור
שלשה שאכלו באחת חייבין לאכול
תא שמע ^ה שלשה שאכלו באחת
חייבין לאכול תא שמע ^ה
שנים לא שאני התם דקבעו לו
משמש על השנים הרי זה אוכל
על השלשה הרי זה אינו אוכל

הוא מפרש "אחא" אין רשאי ליתלק האחד מפני השנים כיון
 דאין רשאי ליתלק משום דיטערי לשליש מצברת הזמן וגמ'
 "אין רשאי ליתלק אע"ג דליכא שנים מכאן וצ" מכאן והוי
 א"ע פירש רבינו יהודה דודאי פריך מרישא וה"ק לויכא
 מהם רשאי ליתלק אבל מזהמני אין רשאי ליתלק משמע

שלשה שאכלו באחת אין רשאי ל' ברכת זמן חימה דילמא טט' ל' דעיקר פרכתו * סמך אסיפא דקת חימה א"כ אמאי לא מקשי מן היספא ב' חומר אין היחד רשאי ליחלק אי נמי אין

_____

הנחות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שנטלה
מזומנו קס"ד. י"ב י"ל
דמסוס סיפא קאמר רש"י
קס"ד וע"ל דף מ"ז ע"ב
ול"י שחוט ט"ס ח' אפי
אסיפא ט"ל שטן שאל נטלה
הזומנו וק"ל שוב ראונו
נשנה דף קכ"ו פריש"י
לסס ויכ"ס חזומה גדולה
שעל ישראל להפריש
והפרישו חזום וכו' ע"ש
זה חסר בלון:

גליון הש"ס
תוס' ד"ה אבל מכל
כו' ואמאי ואבין
ומברך. שם ליחא כן.
חלל ואמאי והפסח חלה
ובין וז"ל: תוס' ד"ה
ש"ש שאכלו באחד
אין רשאי ליהנות כו'
פסח' אסימא. כעין זה
במס' גיטין דף פ"ב ע"ב
תוס' ד"ה זו דברי ר"מ
וש"נ:

תורה אור השלם
(א) גִּדְּלוּ לִי אֹתִי
וְקִרְמָתָה שְׁמוֹ יִהְיֶה:
(תחלם לה, ד)
(ב) כִּי שֵׁם יי אֶקְרָא הַבּוֹ
גִּדְּלָה לְאֶחָיו:
(ברם לה, ג)
(ג) וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר
הַזֶּה וַיִּזְקַח מֶלֶךְ מִשָּׁה
יִרְבֵּר וַחֲאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ
בְּקוֹל: (שמה יט, טז)

[illegible]

לִיקוּמִי דַשׁ"י

[illegible]

גמרא הגמרא שואלת:

מנא הני מילי? - מנין לנו מן המקרא הדין שבמשנה, ששלשה שאכלו באחת ראויים להצטרף לזימון^[14]? ומשיב רב אסי:

אמר רב אסי: דאמר קרא (תהילים לד, ד): **"גִּדְּלוּ לַה' אֹתִי וְנִרְוַמָּה שְׁמוֹ יְיָהּ"**, ולשון "גדלו" ברבים משמע לפחות שנים, ויחד עם המדבר הרי יש באן שלשה המרוממים שמו יחדיו, ומכאן ששלשה ראויים להצטרף יחד לשבח את ה'. רבי אבהו דורש כך מפסוק אחר:

רבי אבהו אמר: מהכא - מבאן, מהפסוק הכא (דברים לב, ג): **"כִּי שָׁם ה' אֶקְרָא הִבּוּ גִדְּלוּ לֵאלֹהֵינוּ"**, הרי שמלבר הקורא יש באן עוד שנים ("הבו גדלו" בלשון רבים), שהם שלשה, ויחד הם משבחים את ה'.

הגמרא מביאה דרשה נוספת בענין אחר מהפסוק הנזכר, "גדלו לך אתי":

אמר רב חנן בר אבא: מנין לעונה אמן על ברכה, שלא יגביה קולו יותר מן המברך? **שנאמר** (תהילים לד, ד): **"גִּדְּלוּ לַה' אֹתִי וְנִרְוַמָּה שְׁמוֹ יְיָהּ"**, והפסוק נדרש על עניית אמן, שהמברך אומר לעונים "גדלו לך אתי" בעניית אמן, ולשון "אתי" משמע בשוה ובדומה לי, ומכאן שהענייה צריכה להיות בקול השוה לזה של המברך^[15].

הגמרא מביאה דין דומה לזה בענין התרגום בקריאת התורה, שהיה נהוג בזמן הגמרא לתרגם לארמית לפני הציבור כל פסוק לאחר קריאתו^[16]:

אמר רבי שמעון בן פזי: מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא בתורה? שנאמר (שמות יט, יט) בעשרת הדברות: **"מִשָּׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל"**, ופסוק זה הוא קשה לכאורה, שהרי אין תלמוד לומר **"בְּקוֹל"**! - שהיה די לומר "משה ידבר והאלהים יענונו", ומה תלמוד לומר **"בְּקוֹל"**? - מה באה המילה "בְּקוֹל" ללמדנו? **בְּקוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה** - שדיבר אלהים בקול השוה לקולו של משה^[17].

הגמרא מביאה ראייה לדין זה:

תנא נמי הכי - שנינו בן אף בברייתא: אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו בנגד הקורא, ודבר זה אינו בדין, שיהא קולו של הקורא גבוה משל המתרגם^[18], ימנע - ינמיק הקורא קולו בקול המתרגם, ויקרא.

נחלקו אמוראים בשנים שפטורים מזימון, מה הדין בשרצו לזמן, אם רשות בידם או לאו:

אתמר: שנים שאכלו באחת, פליגי - נחלקו בדבר רב ורבי יוחנן.

הערות

חד - אחד מהם אמר: אם רצו לזמן, מזמנין. וחד אמר: אם רצו לזמן, אין מזמנין.

הגמרא מביאה ראייה לדעה השניה, שאינם מזמנים:

תנן במשנתנו: שלשה שאכלו באחת חייבין לזמן, ומשמע ששלשה אין - כן, מזמנים, אבל שנים לא - אינם מזמנים! ורוחה הגמרא מיד:

התם חובה הכא רשות - שם, במשנתנו, מדובר בחובת זימון, שהכל מודים שאינה אלא בשלשה שאכלו באחת ולא בשנים, ואילו כאן, במחלוקת האמוראים, דנים שמא רשות בידם לזמן, אף על פי שאינם חייבים^[19].

ומביאה הגמרא ראייה אחרת:

תא שמע מברייתא^[20]: שלשה שאכלו באחת חייבין לזמן, ואין רשאין ליחלק ולברך כל אחד ברכת המזון לעצמו, מפני שמפקיעים בכך מצות זימון. ומדייקת הגמרא: מכאן ששלשה אין - כן, יכולים וחייבים לזמן, אבל שנים לא - אינם רשאים לזמן, שאם תאמר שגם שנים רשאים לזמן מפני מה אין השלושה רשאים ליחלק, ילך אחד מהם ויברך לעצמו, שהרי אינו מפקיע בכך מצות זימון מן השנים הנשארים, שהרשות בידם לזמן בפני עצמם בלעדיו! אלא על כרחך שנים אינם רשאים לזמן כלל^[21].

רוחה הגמרא:

שאני התם דקבעו להו בחובה מעיקרא - שם, בדין שבברייתא בשלשה שאכלו באחת, הדבר שונה, לפי שכבר נקבעו מתחילה בזימון של חובה, שהרי שלשה שאכלו באחת חייבים בזימון, ואם ייחלק האחד מהם, אף על פי שהרשות בידם עדיין לזמן, הרי לא יהא זה אלא זימון של "רשות", ונמצא מפקיע מהם מצות זימון של "חובה", ואין לעשות כן, שהרי "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה"^[22], אבל לעולם יש לומר ששנים שאכלו באחת רשאים לזמן.

הגמרא מביאה ראייה נוספת שאין שנים רשאים לזמן:

תא שמע מברייתא: השמש שהיה משמש על השנים בסעודה, הרי זה אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות בפירוש לכך, ואין זו דרך גאווה, שבוודאי נוח להם שיאכל עמהם ויביאם לידי זימון. אבל היה משמש על השלשה, הרי זה אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות. ואם גם שנים רשאים לזמן, מנין לנו ששנים רוצים שיאכל עמהם, הרי גם בלעדיו יוכלו לזמן?

ורוחה הגמרא גם ראייה זו:

שאני התם - שם, בדין שבברייתא, שיש לשנים הסועדים אפשרות לצרף אליהם את השמש כשלישי לשם זימון, הדבר שונה,

צריך לגרוס גם בברייתא: "אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם", ועל הדין השני אומרת הברייתא שאם אי אפשר וכי' (ראה מרומי שדה).

19. לכאורה הדחיה היא פשוטה כל כך, שקשה להבין מה היתה ה"הוה אמינא" של המקשן, ועיין צ"ח שרן בזה.

20. לפי הגירסא שלפנינו ברייתא היא (צ"ח. ועיין להלן). אבל יש גורסים "שלשה שאכלו באחת אינן רשאין ליחלק" (תוספות ר"ה שלשה), ולפי גירסא זו, משנה היא (לקמן ג. א).

21. רש"י.

הקשו תוספות, שאף אם נאמר ששנים רשאים לזמן, מכל מקום אין השלישי רשאי ליחלק כדי שלא לבטל מעצמו מצות זימון.

ותירץ הצ"ח, שאי אפשר לומר שזו כוונת הברייתא, שהרי כבר נאמר בתחילת הברייתא "שלשה שאכלו באחת חייבין לזמן", וברור איפוא שאינם רשאים לברך בפני עצמם, ולשם מה נאמר עוד "ואין רשאין ליחלק", אלא על כרחך כוונת הברייתא שאפילו כשאין היחיד מבטל מצות זימון, כגון שהולך לברך עם אחרים במקום אחר, ומזמן שם, מכל מקום אסור ליחלק, מפני שמבטל מן האחרים מצות זימון, ומוכח איפוא שאין השנים הנותנים רשאים לזמן, ועיין תוספות ורשב"א תירוצים אחרים.

22. עיין קידושין לא, א. רש"י.

14. רש"י. ואין השאלה מנין לנו עיקר הדין של זימון, שהרי הפסוקים שמביאים האמוראים אין בהם רמז לענין זימון דווקא, ועור, שברכת הזימון לומדים לפי תנאים מסויימים מהפסוק של ברכת המזון (עיין לקמן מח, ב), אלא ששואלים מנין שצירוף זה של זימון הוא רווקא בשלשה (פני יהושע בדעת רש"י. ועיין ריטב"א).

15. ריטב"א.

16. מנהג זה תחילתו מימות עזרא, לאחר גלות בבל, שהיו עמי הארץ רבים שלא הבינו לשון הקודש, ואילו הארמית היתה שגורה בפייהם, ונהגו כך כל זמן התנאים והאמוראים. לאחר קריאת כל פסוק היה הקורא מעט עד שיתרגמו המתורגמן לארמית לפני הציבור (עיין מגילה כג, ב - כד, א. רמב"ם הל' תפילה יב, י"ב, שו"ע או"ח קמה).

17. רק שתי הרברות הראשונות נשמעו באופן ישיר מפי הקב"ה לישראל, ואילו שאר הרברות אמר ה' למשה והוא מסרן לבני ישראל, והרי זה דומה לקורא בתורה שהמתורגמן מוסר את דבריו לציבור בשפה המובנת להם. משה היה מרבר, מן הסתם, אל העם בכל כוחו, כדי שישמעו הכל, ואילו הקב"ה לא היה צריך לומר בקול רם, שהרי לא דיבר אלא עם משה לבדו, ומכל מקום הגביה קולו כקולו של משה, כדי שלא יהא קולו של משה "המתרגם" גבוה יותר מקולו של הקב"ה (תוספות. ועיין מהרש"א, חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ, עיין יעקב ועץ יוסף).

18. רמב"ם (הלכות תפילה יב, יא, וכן בשו"ע או"ח קמה) ומאירי. ואפשר שכן

והא

וג' א מ"י פ"ה מהלכות
ברכות הלכה ז סמג
עשין כ טו"ע א"ח ס'
קל"ט פ"ה א"ח
יד ב מ"י פ"ה שם ה"א יא
סמג שם טו"ע א"ח
ס' ר"ג סעיף ב:
טו ג ד מ"י פ"ה שם
הלכה יג וסמג שם
טו"ע א"ח סמן קל"ד
סעיף ב:
פז ה מ"י שם ה"א טו סמג
שם טו"ע א"ח ס'
קל"ט פ"ה א"ח
יד ב מ"י פ"ה שם ה"א יא
סמג שם טו"ע א"ח
יד ו טו"ע א"ח סמן
קל"ט פ"ה א"ח
יד ב מ"י פ"ה שם ה"א יא
סמג שם טו"ע א"ח
ס' קל"ט פ"ה א"ח
ב מ"י פ"ה שם ה"א טו
ס' קל"ט פ"ה א"ח
ס' קל"ט פ"ה א"ח
בא י טו"ע א"ח ס'
קל"ט פ"ה א"ח

שאני

מאח נשי כתר גברי רמין. לענין קנז חפלה ולענין כל
דבר שנעשרה ואפילו הכי חשבוין להו כשלשה וה"ה לשנים
אכל לא מני למימר כחד דמין דאין יכולות לומן דהא קמני נשים
מומנות לעצמן ורש"י פירש כחרי לענין חובה דאין חייבות לומן
ואם ראו מומנות והוא הדין לשנים:
לעצמן וכן עשו בנות רבינו אנדרה
ממיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן
ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי
לא נהגו מדקמני מומנות משמע
דקאמר חייבות לומן וי"ל דנשים
מומנות לעצמן היינו אם ראו לומן
מומנות וכן משמע קל"ט הלשון
מדקמני כסמך נשים ועבדים אם
לא לומן אין מומנן ועוד דמדה
ליה הגמרא לשנים משמע דחובה
לכא והא דקאמר גריש ערין (דף ג.)
וס' הכל מחייבין זימון לאחיו נשים
לענין רשות קאמר ולא לענין חובה
ונשים לרין עיון אם יוצאות בברכה
הזימון של אנשים מאחר שאין מצינות
יש מציאין ראה שיוצאות מדאמר
לקמן סופר מנכר וזכר יוצא מכלן
משמע שאף הנשים יוצאות בזה"ל
שלנו מיהו יש לדחות אותה ראה
דשלי צור שמזין בלשון הקדש וידע
קל"ט מלי קאמר אכל אינו יודע לנכר
אכל נשים שאין מצינות כלל מני
למימר דלא נפקי והא דאמר' במגילה
(פ"ד ד' ט.) לועו ששמע אשורית יא
פרסומי יסא בעלמא שאני כדאמרין
התם (דף יט.) האשכנזים בני
הרמכים מי ידעין מאי ניהו:
א' הכי אימא סיפא. לא גרס אי
הכי דהא אפי' מעיקר' נמי
היה מני למפרך מסיפא דאין מומנן:
רב וביד אמר ברך הוא ומבורך.
וכה"ג פסק ברוך הוא ומבורך
שמו תמיד לעולם ועד ואי היה עשרה
עני כתריו ברוך הוא אלהיו
ומבורך שמו תמיד לעולם ועד:
הא בבונה ירושלים הא בשאר
ברכות. פ"ח ור"ג ד"מ
כל ברכה וברכה כגון אחר ישתבח
ויסוף זו ומיהו פוק חזי מאי עמא
דבר שלא נהגו לעולם אמר אלא
אחר בונה ירושלים כדכח"ז:
רב אשי עני ליה ב"חשה.
וכן פסק כה"ג ועוד לדתן
דליכא פועלים אפילו אבי מודה:
לא

דניחא להו דמקבע להו בחובה (מעיקרא)
ת"ש (פ"ה) נשים מומנות לעצמן ועבדים מומנים
לעצמן נשים ועבדים וקמנים אם רצו לזמן
אין מומנן (פ"ה) והא נשים אפילו מאה) והא
מאה וזו נשי כתר גברי רמין וקמני נשים
מומנות לעצמן ועבדים מומנן לעצמן שאני
התם דאיכא דעות א"ה אימא סיפא נשים
ועבדים אם רצו לזמן אין מומנן אמאי לא והא
איכא דעות שאני התם משום פריצותא
תסתיים דרב דאמר אם רצו לזמן אין מומנן
דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה
שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין
לו ומומנן עליו מעמא דקוראין לו הא לא
קוראין לו לא שאני התם דאקבעו להו בחובה
מעיקרא אלא תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר
אם רצו לזמן אין מומנן דאמר רבה בר בר
חנה א"ר יוחנן נשים שאכלו כאחת אחד מהן
יוצא בברכת חבירו והיונן בה מאי קא משמע
לן תנינא (פ"ה) שמוע ולא ענה יצא ואמר רבי יורא
לומר שאין ברכת הזימון ביניהם תסתיים א"ל
רבא בר רב הונא לרב הונא והא רבנן דאתו
ממערבא אמרי אם רצו לזמן מומנן מאי לאו
דשמוע להו מר' יוחנן לא דשמוע להו מרב
מקמי דנחית לבבל: גופא אמר רב דימי בר
יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד
מהם לשוק קוראין לו ומומנן עליו אמר אביי
והוא דקרו ליה ועני אמר מר זוטרא ולא אמרן
אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתי מתקיף
לה רב אשי אדרבה איפכא מסתברא תשעה
(ה) גראין כעשרה שנים אין גראין כשלשה
השנים (ה) הלכתא כמר זוטרא מ"ט (י) כיון דבעי לאדכורי
שם שמים בציר מעשרה לאו אורח ארעא
אמר אביי נקיטין שנים שאכלו כאחת מצוה
ליחלק (ה) תניא גמי הכי (ה) שנים שאכלו כאחת
מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם
סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מבור
ובור יוצא: אמר רבא (ה) הא מילתא אמרייתא
אנא ואיתמרה משמיה דרבי זורא כוותי
ושלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים
ואין שנים מפסיקין לאחד ולא והא רב פפא
אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד שאני
רב פפא (ה) דלפנים משורת הדין הוא דעבד
יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מרפתי כרכי ריפתא בהדי
הרדי לא הוה בהו חד דהוה מופלג מחבריה לכרכי להו (ה) יתבי וקא
מבעיא להו) הא דתנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא
אדם גדול אבל היכא דכי הרדי ניהו חלוק ברכות עדיף בריך איניש
(ה) לנפשיה אתו לקמיה דמרימר אמר להו ידי ברכה יצאתם ידי זימון לא
יצאתם וכי תימרו ניהדר וזמון (ה) אין זימון למפרע בא ומוצאן כשהן מברכים
מהו אומר אחריהם רב וביד אמר ברך ומבורך רב פפא אמר עונה אמרן ולא
פליגי (ה) הא דאשכחינהו דקא אמרי נברך והא דאשכחינהו דקא אמרי ברך
אשכחינהו דקא אמרי נברך ומבורך דאשכחינהו דקא אמרי ברך
עונה אמר תני חרא העונה אמרן אחר (ה) ברכותיו הרי זה משובה ותניא אידך
הרי זה מגונה לא קשיא (ה) הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות אביי עני
ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב לאו
דאורייתא רב אשי 'עני ליה ב"חשה כי היכי דלא נולולו בהטוב (ה) והמטיב
רבי

דניחא להו דמקבע להו בחובה. גדול המצוה ועושה: אם רצו אין
מומנים. כדמפרש טעמא לקמן שאין קביעותן נאה משום פריצותא
בין דנשים בין דמשכנ זכור דעבדים בקטנים: דאפילו מאה כתר
רמין. לענין חובה דאין חייבות לומן ואם ראו מומנן והוא הדין
לשנים: דאיכא דעות. דלע"ג
לענין חובה אין חייבות לענין
רשות דעות שלשה חשיבי להודות
לר' אחי: קוראין לו. להודיעו שם
רשעים לומן ויפנה אליהם במקום
מעמדו ולי להם בך: ומומנן ע"ז.
ואע"פ שאני נא אללס: ואמר רבי
יורא לומר שאין ברכת הזימון ביניהן.
לא נא ללמדנו אלא שאין לרין
זימון דכיון דאחד יוצא בברכה חבירו
אשמעין דאין זימון דלי יש זימון
ברכה שניהם ה"ה שיהי אומר נברך
והוא עונה ברוך הוא: לא דשמוע
להו מרבי יוחנן. דבר מערבא הוא
דאילו רב צנצל הוה וזני מערבא
היכא שמע להו: והוא דקרו ליה
ועני. סמך הוא אללס ועונה ברוך
הוא: לא אפרין. דלא לרין למימי
גבייהו אלא שלשה אכל עשרה
שילטרפו משום חסרת השם עד
דאחי גבייהו: גראין כעשרה. דאין
אדם ממנה להצטין בין עשרה
לתשעה: מצוה ליחלק. ולנכר כל
אחד בפני עצמו בין ברכה המוציא
בין ברכה המזון: אחד מפסיק
לשנים. אם גמרו השנים סעודתן
ורוין לומן דרך הרך הוא שיהא
האחד מפסיק את סעודתו עד
שחמט עליו עד ברכה הון דהיינו
ברכה זימון וזכור וגומר סעודתו
אכל שנים אין עליהם להפסיק בשביל
היחד וימתין עד שיגמרו: לפנים
משורת הדין. לאשכחיה: לא הוה
בהו (ה). מופלג בחכמה וזקנה מן
השנים: דאיכא אדם גדול
מנכר כדפסקין לקמן להלכתא (דף
(ה). בא ומוצאן. אחד מן השוק
נא ומלא שלשה שהיו מומנן: ברוך
ומבורך. דלא מני למימר שאכלנו
משלו: הא דאמר ברך ומבורך.
כדאשכחינהו דקאמר המזון נברך
אכל אשכחינהו דענו ברוך הוא עונה
במריהו אמר: הא בבונה ירושלים.
שהיא סוף הברכות הרי זה משונה
וכן בסוף ברכות דקריאת שמע
שחרית וערבית ואחר כל ברכותיו
דקמני כדאמר הרי זה משונה
אחר גמר כל ברכותיו קאמר
ואחר כל ברכותיו דקמני הרי זה
מנונה בסוף כל ברכה וברכה
קאמר: כי היכי דלשמעו פועלים.
ודעו שנגמרה כל הברכה שהרי
אין המנכר עונה אמרן אלא לבסוף:
וליקומו. לעבדיהם וזו משום
דקמפקע לכו מהטוב והמטיב לא
איכפת ליה דקסבר ללאו דאורייתא
היא אלא ציננה תקוה על הרוב
ביתר שנתו לקבוצה: רב אשי עני.
להוא אמרן בלחשה כי היכי דלא
לשמעו וידעו ששם גמר הברכות
וחללו בטוב והמטיב ומיהו משום
דסוף כל ברכותיו היה ומלא כדאמר
ה"ל משונה לא סגי דלא עני ליה:
קטניא

(א) [ערבין ג.]. (ב) [ד' מיתו
הלל לרין מות ומנכי
רש"י מלא דגריס ואל אפי'
מאה נשי כתר גברי רמין].
(ג) סוכה לה: [ע"פ הע"פ].
(ד) מגילה כ"ג. (ה) חולין ק"ו.
(ו) [מנחות מ.]. (ז) [לע"ג].
(ח) [ד']. (ט) [אבדורי].
כ"ד. (י) [א"ל]. (י"א) [למן]

הנהגות הב"ח

(א) גבי גראין כעשרה.
ל"ב ע"ל סוף דף מ"ו:
(ב) שם כרך איניס איניס
לנפשיה: (ג) שם אחר כל
ברכותיו: (ד) שם דלא
ללול נכנן בטוב:
(ה) רש"י ד"ה לא הוה
כח מר מופלג:

הנהגות הג"א

[א] גבי ודא ודא נשים
אפי' מאה (והא
מאה) מאה:

ליקומו רש"י

מומנות לעצמן. של
נשים וכן שלשה עבדים
אכל אין נשים או שני
עבדים מלטרפין עס (שני)
אנשים לפי שם נאנשים
מה שאין נשים ועבדים
שאין הנשים ואחרות ברת
ואין העבדים אחרות על
תלמידי [ערבין ג.]. שמוע
ר"א ענה יצא. שאני
ידע לא לקרות ולא לענות
אם שמע וזמן לזו לשמוע
אף פי שלא ענה יצא
וכן לתחפלין כגבור ושלם
כגור אומר [קדושה] או
יחא שמה רבא יסתקן
בתפלתן וישמעו כוונה
והרי הן כענין וכשיגמרו
הקדושה יחזרו לתפלתן
וכן יסד רב יהודה גאון
בעל הלכות גדולות [סוכה
לח.]. מצוה ליחלק.
הואיל ואין כלן שלשה
[חולין ק.]. אין זימון
למפרע משכין ידי
ומן לא ילא [דקסן ג.].

לו להודיעו שהם רוצים לזמן, ויפנה אליהם ממקומו ויענה לזימון וּמְזַמְּנֵין עָלָיו אף על פי שאינו בא אצלם ואינם בחדר אחד בשעת הזימון^[7]. ומדייקת הגמרא מדברי רב: טַעְמָא - טעם הדבר שאפשר לזמן באופן זה הוא רק משום דְּקוֹרְאִין לוֹ, והוא עונה לזימון ונמצא שיש כאן שלשה, הָא לֹא קוֹרְאִין לוֹ, לֹא - אבל אם אין קוראים לשלישי אין השנים יכולים לזמן בפני עצמם, ומוכח איפוא שלדעת רב אין שנים שאכלו כאחת רשאים לזמן, והוא הוא שאומר כך במחלוקת עם רבי יוחנן!

דוחה הגמרא:

שֶׁאִנִּי הָתֵם - שונה הדבר שם, בשלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם, דְּאֵקְבְּעוּ לָהּ בְּחוּבָה מַעֲיָקְרָא - שכבר נקבעו מתחילה בזימון של חובה, שהרי שלשה שאכלו כאחת חייבים בזימון, והואיל וכבר נתחייבו בזימון של חובה אינם רשאים ליחלק ולזמן וזימון של רשות בשנים, וצריכים לקרוא לשלישי לזמן עמו זימון גמור של חובה, ולעולם אפשר שסובר רב ששנים האוכלים כאחת רשאים לזמן.

ומנסים לברר את הדברים מתוך מאמר אחר של רבי יוחנן: **אָלָא, תַּסְתִּיִּם** - יתברר הדבר להיפך, דְּרַבִּי יוֹחָנָן הוּא דְּאָמַר "אִם רָצוּ לְזַמֵּן אֵין מְזַמְּנִין", ולא רב, דְּאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁנַיִם שֶׁאֵכְלוּ בְּאַחַת, אַחֵד מֵהֶן יוֹצֵא בְּבִרְכַּת הַמִּזוֹן שֶׁל חֲבִירוֹ כְּשֶׁשׁוּמְעָה מִחֲבִירוֹ, כְּדִין כָּל הַבְּרֻכּוֹת שֶׁשׁוּמַע כְּעוֹנָה". וְהוֹיָנָן בָּהּ: - ושאלנו על כך בבית המדרש: מַאי קָא מְשַׁמַּע לָךְ? - מה השמיענו רבי יוחנן בזה, ומה החידוש בדבר? הרי תְּנִינָא בברייתא: **שְׁמַע** מאדם אחר ברכה או דבר אחר שחייב באמירתו, כגון הלל ביום טוב, וְלֹא עֲנָה בְּפִיו, אף על פי כן יֵצֵא, שֶׁשׁוּמַע כְּעוֹנָה^[8], ואם כן מה החידוש שאף בברכת המזון הדין כך? וְאָמַר רַבִּי יוֹרְאָ שְׂרָבִי יוֹחָנָן כֹּא לֹמַר שֶׁאֵין בְּרִכַּת הַזִּימּוֹן^[9] בִּינֵיהֶם - שאינם רשאים לזמן, וזהו שאמר רבי יוחנן שיוצא ב"ברכת חבירו", שאילו בזימון אין זו ברכת חבירו אלא ברכת שניהם יחד, שהרי אומרים "נברך" בלשון רבים והשומע עונה "ברוך". ועל כל פנים מבואר מדברי רבי יוחנן, לפי פירושו של רבי זירא, שרבי יוחנן הוא הסובר שאין שנים רשאים לזמן^[10].

ומסיקה הגמרא:

תַּסְתִּיִּם - אכן, התברר שרבי יוחנן הוא הסובר שאין שנים מזמנים, ורב הוא הסובר שמזמנים.

ומקשה רבא בר רב הונא על מסקנה זו:

אָמַר לִיה רַבָּא בַּר רַב הוֹנָא לְרַב הוֹנָא: וְהָא רַבִּנָּן דְּאָתוּ מִמַּעַרְבָא - והרי חכמים שבאו לבבל מארץ ישראל^[11] אָמְרִי - אומרים ששנים שאכלו כאחת אִם רָצוּ לְזַמֵּן, מְזַמְּנִין, מַאי לָאו דְּשִׁמִּיעַ לָהּ מִרְבִּי יוֹחָנָן - האם לא מרבי יוחנן, ראש חכמי ארץ

דְּנִיחָא לָהּ דְּמַקְבָּע לָהּ בְּחוּבָה (מעיקרא)^[12] - שנוח להם שעל ידי צירופו ייקבעו בזימון של חובה, אף על פי שגם בלעדיו הם רשאים לזמן, שהרי "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה".

הגמרא מביאה ראייה לדעת הסוברים ששנים רשאים לזמן:

תָּא שְׁמַע מִבְּרִייתָא: נְשִׁים מְזַמְּנוֹת לְעַצְמָן אם אכלו שלש נשים יחד, וְעַבְדִּים מְזַמְּנִים לְעַצְמָן אם אכלו יחד, אבל נְשִׁים וְעַבְדִּים וְקַטְנִים שאכלו יחד, אִם רָצוּ לְזַמֵּן אֵין מְזַמְּנִין יחד, וטעם הדבר מבואר בגמרא להלן. עד כאן הברייתא. ומוכיחה הגמרא מכאן ששנים מזמנים: (וְהָא נְשִׁים אֵפִילוּ מֵאֵהָ)^[2] וְהָא מֵאֵהָ נְשִׁי פְתָרִי גְבָרִי דְּמִינִי - והרי אפילו מאה נשים אינן נחשבות לעניין זימון אלא כשני אנשים, שאין בהם חובת זימון, שהרי אין חיוב זימון בנשים^[3], וְאָף עַל פִּי כֵן קָתְנִי בברייתא "נְשִׁים מְזַמְּנוֹת לְעַצְמָן וְעַבְדִּים מְזַמְּנִין לְעַצְמָן", שרשאות לזמן, והוא הדין לשני אנשים, שאף שאין בהם חובת זימון, רשאים לזמן!

דוחה הגמרא:

שֶׁאִנִּי הָתֵם שונה הדבר שם, בנשים, דְּאֵיכָא דְּעוֹת - שאף ששלש נשים אינן חייבות לזמן, הן עדיפות על שני אנשים לענין זימון של רשות, לפי שיש בהן שלש דיעות חלוקות זו מזו, ומתקיים בהן הכתוב "גדלו לה" אתי וגרוממה שמו יחדו", כמו בזימון של שלשה אנשים, אבל שני אנשים אפשר שאין בידם לזמן, שאין אני קורא בהם "גדלו לה" אתי^[4].

מקשה הגמרא:

אֵי הָכִי - אם כך, אֵימָא סִיפָא - פרש לי את הסיפא של הברייתא: "נְשִׁים וְעַבְדִּים אִם רָצוּ לְזַמֵּן אֵין מְזַמְּנִין", שנשים שאכלו עם עבדים אין בהם זימון, וְאֵמָא לֹא? וְהָא אֵיכָא דְּעוֹת! - למה אין בהם זימון של רשות, כמו בנשים שאכלו לעצמן ועבדים שאכלו לעצמם, והרי יש כאן שלש דיעות חלוקות ומתקיים בהם הכתוב "גדלו לה" אתי^[5]!

מתרצת הגמרא:

שֶׁאִנִּי הָתֵם - שונה הדבר שם, כשאכלו נשים עם עבדים, שאין בהם זימון מִשּׁוּם פְּרִיצוּתָא - משום פריצות, שאין קביעות סעודה של נשים עם עבדים נאה, ואין לזמן בסעודה כזו^[6].

נאמר לעיל, בתחילת הסוגיא, שדין זה של זימון בשנים הוא מחלוקת רב ורבי יוחנן, ולא נאמר מי מהם סובר שמזמנים ומי סובר שאין מזמנים. הגמרא מנסה עכשיו לברר דבר זה, מי מהם סובר כך ומי להיפך, ותחילה מנסים לברר את דעת רב מתוך מאמר אחר שלו:

תַּסְתִּיִּם - יתברר הדבר דְּרַב הוּא דְּאָמַר "אִם רָצוּ לְזַמֵּן אֵין מְזַמְּנִין", דְּאָמַר רַב דִּמִּי בַר יוֹסֵף אָמַר רַב: שְׁלִשָּׁה שֶׁאֵכְלוּ בְּאַחַת, וְיֵצֵא אַחֵד מֵהֶם לְשׁוּק קוֹדֵם שֶׁבִּירְכוּ בְּרִכַּת הַמִּזוֹן, קוֹרְאִין

הערות

1. המילה "מעיקרא", המוקפת סוגריים, אינה מובנת, והיא כנראה טעות סופר, ואינה מצויה בכתבי היד וברש"י (דק"ס).
2. תיבות אלה הן טעות סופר, ועיין דקדוקי סופרים על מקורה של הטעות.
3. רש"י. ועיין תוספות ד"ה והא.
4. רש"י. ועיין גם תוספות ד"ה שאני התם, ועיין רבינו יונה ורא"ש פירוש אחר.
5. לכאורה אפשר להקשות קושיא זו על הברייתא גם בלא דחיית הגמרא "שאני התם דאיכא דיעות", שהרי סוף סוף מבואר בברייתא שנשים מזמנות לעצמן ואינן מזמנות כשאכלו עם עבדים, וקשה מה בין זה לזה. ואמנם כתבו התוספות שאין לגרוס "אי הכי", שקושיא בפני עצמה היא על הברייתא ולא על דחיית הגמרא. ועיין פני יהושע וצל"ח שיישבו הגירסא שלפנינו.
6. וגם עבדים וקטנים שאכלו יחד יש בזה משום פריצות, שעלולים לבא לידי משכב זכור (רש"י ד"ה אם רצו).
7. בכמה מקומות מבואר בגמרא שעבדים כנעניים היו פרוצים בעריות וחשודים על כך (עיין למשל גיטין יג, א).
- על ההלכה בענין זה של זימון בנשים בפני עצמן או עם גברים עיין שו"ע או"ח קצט, ר"ז ומשנה ברורה שם.
7. ועיין בגמרא להלן על כך, ועיין ראש יוסף.
8. עיין סוכה לח, ב.
9. בדפוס וילנא בטעות "המזון", אבל הגירסא הנכונה "הזמון", וכן הוא ברש"י, וכן הוא בדפוסים ישנים ובראשונים (וכבר תיקנו כן בכמה ש"ס).
10. על פי רש"י.
- לשון רש"י היא שרבי יוחנן בא לומר ש"אין צריכין זימון", וזה תמוה, שהרי ידוע ששנים אין צריכים זימון, והחידוש הוא שאין להם רשות לזמן, ועיין צ"ח שהקשה כן, ומה שכתב ליישב.
- רש"י כאן (וכן להלן, ד"ה והוא דקרו ליה) כתב שעונה "ברוך הוא", שלפי נוסחתו עונים השומעים למזמן "ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו" (וכן הוא בסידור רש"י סי' צ ובמחזור ויטרי סי' סא).
11. ארץ ישראל קרויה בתלמוד הבבלי "מערבא" מפני שהיא מצויה מערבית לדומית לבבל (ועיין תוס' בכורות נה, ב ד"ה מטרא ממערבא).

יג א מ"י פ"ה מהלכות
ברכות הלכה ז סמך
עשין מ טו"ע א"ח ס'
קטע סעף ז:
יד ב מ"י פ"ה שם הל' יא
סמך שם טו"ע א"ח
ס' רג סעף ז:
טו ג ד מ"י פ"ה שם
הלכה יג וסמך שם
טו"ע א"ח סמך קט'
סעף ז:
טז ה מ"י פ"ה שם הל' טו סמך
שם טו"ע א"ח ס'
קטע סעף ז:
יז ו מ"י פ"ה שם הל' ו
סמך שם טו"ע א"ח
ס' רג סעף ז:
יח ז טו"ע א"ח סמך
קטע סעף ז:
יט ח מ"י פ"ה שם הל' ח
סמך שם טו"ע א"ח
ס' קטע סעף ז:
כ ט מ"י פ"ה שם הל' ט
סמך שם טו"ע א"ח
ס' קטע סעף ז:
כא י טו"ע א"ח ס'
קטע סעף ז:

והא מאה נשי בתרי גברי דמיין. לענין קצוק תפלה ולענין כל דבר שנעשרה ואפילו הכי חשיבין להו כשלשה וה"ה לשנים אבל לא מצי למימר כחד דמיין דלינן יכולות לזמן דא קמני נשים מומנות לעמלן ורש"י פירש כמדי לענין חובה דלינן חייבות לזמן ואם רצו מומנות והוא הדין לשנים: **שאני** התם דאיכא דעות. מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעמלן וכן עשו צוות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקמני מומנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מומנות לעמלן היינו אם רצו לזמן מומנות וכן משמע קצת הלשון מדקמני בסמוך נשים וענדים אם רצו לזמן אין מומנן ועוד דמדמה ליה הגמרא לשנים משמע דחובה ליכא והא דקאמר גריש ערכין (דף ג. וס.) הכל מחוייבין ציומין לאחרי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים נרצין עיון אם יולדות צרכות ציומין של אנשים מאחר שאין מציות ויש מצידין רחיה שיואלות מדאמר לקמן סופר מנכר ובור יולא מכאן משמע שאף הנשים יולדות צנהמ"ו שלנו מיהו יש לדחות אותה רחיה דשאני בור שמכין בלשון הקדש וידוע קצת מאי קאמר אבל אינו ידוע לנכר אבל נשים שאין מציות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמר צנהמ"ו (פ"ד ד' ח.) לזנו ששמע אשורית יאל פרוסמו ניסא בעלמא שאני דאמרין התם (דף יח.) האתחמרינן צני הרמכים מי ידעין מאי מיהו: **אי** הכי איכא סיפא. לא גרס אי הכי דהא אפי' מעיקר נמי הוה מצי למפקד מסיפא דלינן מומנן: **רב** וביד אמר ברך הוא ומבורך ובה"ג פסק ברך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני נחמיהו ברך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: **הא** בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. פ"ח ור"ג ד"מ כלל ברכה וברכה כגון אחר יסתתב ויולא צו ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לעולם אמן אלא אחר צוה ירושלים צנהמ"ו: **רב** אשי עני ליה בלחישא. וכן פסק צה"ג ועוד לדדן דליכא פועלים אפילו אצ"י מודה: לא

דניחא אהו דמקבע אהו בחובה. דגדול המלווה ועושה: **אם** רצו אין מומנן. כדמפרש טעמא לקמן שאין קציותן נאה משום פריעותא צין דנשים צין דמשכנ זכור דענדים בקטנים: **דאפילו** מאה בתרי דמיין. לענין חובה דלינן חייבות לזמן ואם רצו מומנות לעמלן ורש"י פירש כמדי לענין חובה דלינן חייבות לזמן ואם רצו מומנות והוא הדין לשנים: **שאני** התם דאיכא דעות. מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעמלן וכן עשו צוות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקמני מומנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מומנות לעמלן היינו אם רצו לזמן מומנות וכן משמע קצת הלשון מדקמני בסמוך נשים וענדים אם רצו לזמן אין מומנן ועוד דמדמה ליה הגמרא לשנים משמע דחובה ליכא והא דקאמר גריש ערכין (דף ג. וס.) הכל מחוייבין ציומין לאחרי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים נרצין עיון אם יולדות צרכות ציומין של אנשים מאחר שאין מציות ויש מצידין רחיה שיואלות מדאמר לקמן סופר מנכר ובור יולא מכאן משמע שאף הנשים יולדות צנהמ"ו שלנו מיהו יש לדחות אותה רחיה דשאני בור שמכין בלשון הקדש וידוע קצת מאי קאמר אבל אינו ידוע לנכר אבל נשים שאין מציות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמר צנהמ"ו (פ"ד ד' ח.) לזנו ששמע אשורית יאל פרוסמו ניסא בעלמא שאני דאמרין התם (דף יח.) האתחמרינן צני הרמכים מי ידעין מאי מיהו: **אי** הכי איכא סיפא. לא גרס אי הכי דהא אפי' מעיקר נמי הוה מצי למפקד מסיפא דלינן מומנן: **רב** וביד אמר ברך הוא ומבורך ובה"ג פסק ברך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני נחמיהו ברך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: **הא** בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. פ"ח ור"ג ד"מ כלל ברכה וברכה כגון אחר יסתתב ויולא צו ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לעולם אמן אלא אחר צוה ירושלים צנהמ"ו: **רב** אשי עני ליה בלחישא. וכן פסק צה"ג ועוד לדדן דליכא פועלים אפילו אצ"י מודה: לא

דניחא אהו דמקבע אהו בחובה (מעיקרא) ח"ש⁶ א נשים מומנות לעצמן ועבדים מומנן לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מומנן⁷ (והא נשים אפילו מאה) והא מאה ואו נשי בתרי גברי דמיין וקתני נשים מומנות לעצמן ועבדים מומנן לעצמן שאני התם דאיכא דעות א"ה איכא סיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מומנן אמאי לא והא איכא דעות שאני התם משום פריעותא תסתית דרב דאמר אם רצו לזמן אין מומנן דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומומנן עליו טעמא דקוראין לו הא לא קוראין לו לא שאני התם דאקבעו אהו בחובה מעיקרא אלא תסתית דר' יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מומנן דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן נשים שאכלו כאחת אחד מהן יוצא בברכת חבירו והיונן בה מאי קא משמע לן תנינא⁸ ששמע ולא ענה יצא ואמר רבי יצא לומר שאין ברכת הציומין ביניהם תסתית א"ל רבא בר רב הונא לרב הונא והא רבנן דאתו ממערבא אמרי אם רצו לזמן מומנן מאי לאו דשמעי אהו מר' יוחנן לא דשמעי אהו מרב מקמי דנחית לבבל: גופא אמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומומנן עליו אמר אביי והוא דקרו ליה ועני אמר מר וזטרא ולא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתי מתקף לה רב אשי אדרבה איפכא מסתברא תשעה (ה) גראין בעשרה שנים אין גראין בשלשה ד' והלכתא כמר וזטרא מ"ט⁹ כיון דבעי לאדכורי שם שמים בציר מעשרה לאו אורה ארעא אמר אביי נקיטין שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק¹⁰ תניא נמי הכי¹¹ שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מבורך ובור יוצא: אמר רבא¹² הא מילתא אמרייתא אנא ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי ישלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד ולא והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו ורד שאני רב פפא¹³ דלפנים משורת הדין הוא דעבד יתורה בר מרימר ובר בר רב אשי ורב אחא מרפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי לא הוה בהו חד דהוה מופלג מחבירה לכרכי ליה¹⁴ (יחיבי וקא מיבעיא ליה) הא דתנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא אדם גדול אבל היכא דכי הדדי ניגהו חלוק ברכות עדיף בריך איניש לנפשיה אתו לקמיה דמרימר אמר ליה ידי ברכה יצאתם ידי ציומין לא יצאתם וכי תימרו ניהדר ונזמן¹⁵ אין ציומין למפרע בא ומצאן כשהן מברכים מהו אומר אחריהם רב וביד אמר בריך ומבורך רב פפא אמר עונה אמן ולא פליגי¹⁶ הא דאשכחניהו דקא אמרי בריך והא דאשכחניהו דקא אמרי בריך אשכחניהו דקא אמרי בריך ומבורך דאשכחניהו דקא אמרי בריך עונה אמן תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא¹⁷ הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות אביי עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב לאו דאורייתא רב אשי¹⁸ עני ליה בלחישא כי היכי דלא נולולו בהטוב (ז) והמטיב רבי

דניחא אהו דמקבע אהו בחובה. דגדול המלווה ועושה: **אם** רצו אין מומנן. כדמפרש טעמא לקמן שאין קציותן נאה משום פריעותא צין דנשים צין דמשכנ זכור דענדים בקטנים: **דאפילו** מאה בתרי דמיין. לענין חובה דלינן חייבות לזמן ואם רצו מומנות לעמלן ורש"י פירש כמדי לענין חובה דלינן חייבות לזמן ואם רצו מומנות והוא הדין לשנים: **שאני** התם דאיכא דעות. מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעמלן וכן עשו צוות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקמני מומנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מומנות לעמלן היינו אם רצו לזמן מומנות וכן משמע קצת הלשון מדקמני בסמוך נשים וענדים אם רצו לזמן אין מומנן ועוד דמדמה ליה הגמרא לשנים משמע דחובה ליכא והא דקאמר גריש ערכין (דף ג. וס.) הכל מחוייבין ציומין לאחרי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים נרצין עיון אם יולדות צרכות ציומין של אנשים מאחר שאין מציות ויש מצידין רחיה שיואלות מדאמר לקמן סופר מנכר ובור יולא מכאן משמע שאף הנשים יולדות צנהמ"ו שלנו מיהו יש לדחות אותה רחיה דשאני בור שמכין בלשון הקדש וידוע קצת מאי קאמר אבל אינו ידוע לנכר אבל נשים שאין מציות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמר צנהמ"ו (פ"ד ד' ח.) לזנו ששמע אשורית יאל פרוסמו ניסא בעלמא שאני דאמרין התם (דף יח.) האתחמרינן צני הרמכים מי ידעין מאי מיהו: **אי** הכי איכא סיפא. לא גרס אי הכי דהא אפי' מעיקר נמי הוה מצי למפקד מסיפא דלינן מומנן: **רב** וביד אמר ברך הוא ומבורך ובה"ג פסק ברך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני נחמיהו ברך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: **הא** בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. פ"ח ור"ג ד"מ כלל ברכה וברכה כגון אחר יסתתב ויולא צו ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לעולם אמן אלא אחר צוה ירושלים צנהמ"ו: **רב** אשי עני ליה בלחישא. וכן פסק צה"ג ועוד לדדן דליכא פועלים אפילו אצ"י מודה: לא

(ה) [ערמין ג. ט] ונ' חיות
הלל צרכין מוין ומדברי
רש"י נראה דנשים והא אפי'
מאה נשי בתרי גברי דמיין,
(ז) סוטה לז: [ע"ש הטעם],
(ח) מגילה כ"ב: (ט) מוילין קו,
(י) [ממנו מ. ג.] ונלע"ג.
(יב) [נ"ל לאסרינו"א
וה"ל מ. ג.] (ט) [נלקמן
ב"ר פ' ור"א"ש]. ט [נלקמן
ג.].

הגהות הב"ח

(ה) גבי נחמין בעשרה.
כ"ב ע"ל סוף דף מ"ו:
(ז) שם בריך חיות חיות
לנפשיה: (א) שם אחר כל
ברכות: (ד) שם דלא
לוללו רבנן כדכתיב:
(ה) רש"י ד"ה לא הוה
כ"ב מד מוסלג:

הגהות הגר"א

[א] גבי ויהא נשים
אפי' כאחד (והא
מאה) חל"מ:

ליקומו רש"י

מומנות לעצמן. של
נשים וכן שלשה עבדים
אבל אין שם נשים או שני
עבדים מתפצלים עם (שני)
אנשים לפי שיש באנשים
מה שאין בנשים ובעבדים
שאין הנשים אומרות ברכת
ואין העבדים אומרים על
נחמיהו (ערכין ג.) שבע
יאל ענה יצא. שאלו
ידוע לא לקרות ולא לענות
אם שמע וסיון לנו לשמוע
אף על פי שלא ענה יאל
וכן לתחפצין דאמר ושלח
צבור אומר [דקדוק] או
יהא שמה רבא יסתקו
בחסלתן וישמעו ככוונה
והרי הן בעוין וכשעומד
הקדוש יחזרו לתפלתן
וכן יסד רב יהודה גאון
בעל הלכות גדולות (סוטה
לח.) מצוה ל"ח ח"ק.
הואיל ואין כלל שלשה
[מילין קו.] אין ציומן
אפסרם משכירי ידי
ומון לא יאל ונקמן ג.

הגמרא מביאה סיוע לאביי מבריייתא:

תנא נמי הכי - שנינו כן אף בבריייתא: **שנים שאכלו באחת, מצנה ליחלק**, כדברי אביי. **במה דברים אמורים? כששניהם סופרים** - תלמידי חכמים, שיוצאים לדרך בעצמם^[16], **אבל** היה אחד מהם **סופר ואחד בור** - עם הארץ שאינו יודע לדרך בעצמו^[17], **סופר מכרך ובור יוצא בשמיעת הברכה ממנו משום "שומע כעונה"**.

דין נוסף בענין זימון:

אמר רבא: הא מילתא אמרייתא אנא - דבר זה אמרתיו אני מעצמי ואיתמרה משמיה דרבי זירא כותי - ונאמר גם בשם רבי זירא כדברי: **שלשה שאכלו באחת, אחד מפסיק לשנים**, אם גמרו השנים סעודתם ורוצים לזמן, דרך ארץ היא שיהא האחד מפסיק את סעודתו עד שיזמנו עליו ויגמרו ברכת הזון^[18], ואחר כך חוזר וגומר סעודתו, ואין שנים מפסיקין לאחד שגמר את סעודתו ורוצה לזמן, שאינם מחויבים בזה משום דרך ארץ, אלא ימתין האחד עד שיגמרו ויזמנו יחד^[19].

ומקשה הגמרא על כך:

ולא? - וכי אין שנים מפסיקים סעודתם לאחד? **והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה, איהו וחד?** - והרי רב פפא, הוא ועוד אחד שהיה עמו בסעודתו, הפסיקו לאבא מר, בנו של רב פפא, שגמר סעודתו ורצה לזמן?

מתרצת הגמרא:

שאני רב פפא - שונה המעשה ברב פפא ואין ללמוד ממנו הלכה, **דלפנים משורת הדין הוא דעבד** - שלפנים משורת הדין עשה כן, לכבד את בנו^[20], אבל מן הדין אין שנים מפסיקים לאחד.

מעשה בענין זימון:

יהודה בר מרימר, ומר בר רב אשי, ורב אחא מדפתי, פרכי ריפתא בהדי הדדי - אכלו לחם יחד^[21], והיו איפוא חייבים בזימון. **לא הנהו בהו חד דהנה מופלג מחבירה** - לא היה ביניהם אחד שהיה מופלג יותר מחבירו בחכמה או בזקנה לברוכי להו - לברך להם, שבדרך כלל הגדול מזמן ומברך לאחרים^[22], ואילו הם היו כולם שווים בחכמה ובזקנה. **(יתבי וקא מיבעיא להו) [אמרין] - אמרו^[23]: הא דתנן - זה ששנינו במשנתנו "שלשה שאכלו באחת חייבין לזמן", הני מילי היבא דאיבא אדם גדול - דברים אלה אמורים רק כשיש שם אדם גדול יותר מן האחרים שיזמן להם, אבל היבא דכי הדדי נינהו - אבל במקום שכולם שווים זה לזה חלוק ברכות עדיף, שייחלקו ויברכו כל אחד לעצמו^[24]. ואכן כך עשו: בריה איניש לנפשיה - בירך כל אחד מהם לעצמו. לאחר מכן אתו לקמיה דמרימר - באו לפני מרימר וסיפרו לו את המעשה. אמר להו - אמר להם מרימר: אמנם ידי ברכה - ברכת המזון יצאתם, שהרי סוף סוף ברכתם לעצמכם, אבל ידי זימון לא יצאתם, שחובת זימון קיימת גם כשאין שם גדול יותר מן האחרים. וכי תימרו ניהדר ונזמן - ואם**

ישראל הוא ששמעו כן (ולא מרב, שהיה בבבל), ונמצא איפוא שדעת רבי יוחנן היא שרשות בידם לזמן, ולא כפי שהוכיחה הגמרא למעלה?

ודוחים:

לא! דשמייע להו מרב מקמי דנחית לבבל - אפשר ששמעו דין זה מרב בזמן שהיה עדיין בארץ ישראל, לפני שירד לבבל^[12].

הגמרא חוזרת לדון בהרחבה במאמרו של רב שהובא לעיל בדרך אגב:

גופא: - בגוף המאמר המובא למעלה: **אמר רב דימי בר יוסף אמר רב: שלשה שאכלו באחת, ויצא אחד מהם לשוק, קוראין לו ומזמנין עליו, אמר אביי על כך: והוא דקרו ליה ועני** - דין זה שמצטרף עמם ממקומו בשוק אמור דווקא כשהוא סמוך אצלם, וכשהם קוראים לו הוא עונה לזימון: "ברוך" וכו', אבל אם הוא רחוק יותר אינם יכולים לזמן עליו^[13].

מר זוטרא מוסיף עוד בדיון זה:

אמר מר זוטרא: ולא אמרן - ולא אמרנו הלכה זו שמצטרפים השנים את השלישי שיצא ומזמנים עליו, אלא בשלשה שאכלו כאחת, אבל בעשרה שאכלו כאחת, שעליהם להזכיר בזימון את שם ה' ולומר "נברך אליהו"^[14], אם יצא אחד מהם לשוק אינם מזמנים עליו במקומו בהזכרת השם עד דנייתי - עד שיבוא שוב אליהם ויברכו יחד, שלענין הזכרת השם אינם מצטרפים עד שיהיו כולם במקום אחד.

רב אשי תמה על דברי מר זוטרא:

מתקיף לה - מקשה עליה, על מימרא זו של מר זוטרא, רב אשי: אדרבה! איפכא מסתברא - מסתבר לומר להיפך, שעשרה ערפים על שלשה! שהרי תשעה נראין בעשרה, שבין תשעה אנשים לעשרה קשה להבחין בקלות, ואילו שנים אין נראין בשלשה, שההבדל שבין שנים לשלשה ניכר לכל אדם, והואיל ושלשה שיצא אחד מהם מזמנים עליו, אף שניכר הדבר שאינם אלא שנים, קל וחומר בעשרה שמזמנים על זה שיצא, שעל כל פנים הם נראים כעשרה! ומכל מקום מסיקה הגמרא:

והלכתא פמר זוטרא - הלכה כמר זוטרא, שעשרה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם אינם מזמנים עליו במקומו, ולא כרב אשי. **מאי טעמא?** - מה הטעם שמחמירים בעשרה יותר מבשלשה? **פיון דבעי לאדפריי שם שמים** - כיון שהצירוף של עשרה נחוץ כדי להזכיר שם שמים בברכת הזימון, **בציר מעשרה לאו אורח ארעא** - בפחות מעשרה המצויים במקום אחד אין זו דרך ארץ להזכיר שם שמים.

דין נוסף בענין שנים שאכלו כאחת:

אמר אביי: נקיטין - קבלה בדינו מרבתינו: **שנים שאכלו באחת מצנה ליחלק ולברך כל אחד בפני עצמו, ולכתחילה לא יצא האחד בברכת המזון של חבירו בתורת "שומע כעונה"**^[15].

הערות

12. רב היה תלמידו של רבי יהודה הנשיא בארץ ישראל (עי' חולין קלז, ב), וירר לבבל אחרי מות רבי כדי להפיץ שם תורה (עיין יומא פז, ב).
13. רש"י. ועיין ריטב"א פירוש אחר.
14. כמבואר במשנה לקמן מט, ב.
15. לדעת רש"י הרברים אמורים אף בברכת המוציא, שלכתחילה יברך בעצמו, אבל רוב ראשונים חולקים עליו, וסוברים שאף לכתחילה אפשר להוציא זה את זה בברכה ראשונה, ועיין לעיל סוף דף מב, א על ענין זה.
16. בהרבה מקומות נקראו תלמידי חכמים סופרים. ויש אומרים טעם לזה, לפי שעיקר הלימוד הוא הלימוד שעל ידי בתיבה בספר (מהרש"א בחידושי אגרות ב"ב י, ב. ועיין קידושין ל, א).
17. תוספות ד"ה שאני, רבינו יונה, רא"ש, שו"ע אורח חיים קצג, א. ועיין ריטב"א שפירש באופן אחר.
18. שעד כאן היא ברכת הזימון (עיין לקמן מז, א).
19. פירוש זה, שהגידונו הוא משום דרך ארץ, הוא פירוש רש"י. אבל רבינו יונה סובר שהחוב של אחד להפסיק לשנים אינו רק ענין של דרך ארץ אלא חוב גמור מן הדין. ועיין רא"ש ושו"ע אורח חיים ד, א.
20. רש"י.
21. לשון "ברכי ריפתא" ("בורכים פת") הוא משום שהיו נוהגים ללפת את הפת בבשר או בידקות והיה המזון "כדוך" בתוך הפת.
22. עיין לקמן דף מז, א.
23. זו גירסת הר"ף והרא"ש, עיין מסורת הש"ס.
24. פירשו ראשונים סכרת אמוראים אלה, שהרי לעיל (עמ' א) למדו זימון בשלשה מהפסוק "כי שם ה' אקרא" שנאמר על ידי משה רבינו, או מהפסוק "גדלו לה' אתי", שאמרו דוד המלך, והם היו גדולי הדור, ולכן אין חובת זימון אלא כשהמברך הוא אדם גדול (תוס' רבי יהודה החסיד, תוס' הרא"ש, ריטב"א).

בְּרִכּוֹתָיו שֶׁמִּבְרַךְ בְּעֶצְמוֹ, הָרִי זֶה מְשׁוּבָּח. וְתִגְיָא אִידָךְ - וּשְׁנִינוּ בְּבִרְיֵיתָא אַחֲרֵת: הָעוֹנָה אֲמַן אַחֲרֵי כָל בְּרִכּוֹתָיו הָרִי זֶה מְגוּנָה, וְקִשָּׁה, שֶׁהִבְרִייתָהּ סוֹתֵרוֹת זֹאת זֹאת!

מתרצת הגמרא:

לֹא קִשָּׁיָא, הָא בְּבוֹנָה יְרוּשָׁלַיִם - זֶה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהוּא מְשׁוּבָּח, מְדַבְּרִים בְּבִרְכַּת "בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם" שֶׁבְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן, שֶׁהִיא סִיּוּם שֶׁל שְׁלֹשׁ הַבְּרִכּוֹת שֶׁחִיּוּב לְדַאֲוִרְיָתָא, וְעִנִּיתָ ה"אֲמַן" שֶׁעוֹנָה שֶׁשִּׂיכַת גַּם לְכָל הַבְּרִכּוֹת שֶׁאָמַר קוֹדֵם לָכֵן, וְהָא בְּשָׁאֵר בְּרִכּוֹת - זֶה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהוּא מְגוּנָה מְדַבְּרִים בְּעוֹנָה אֲמַן אַחֲרֵי שֶׁאֵר הַבְּרִכּוֹת, שֶׁהָעוֹנָה אֲמַן אַחֲרֵי כָל בְּרַכָּה וּבְרַכָּה שֶׁמִּבְרַךְ, הָרִי זֶה מְגוּנָה^[30].

ועוד בענין אמן שאחר "בונה ירושלים":

אֲבִי עֲנִי לִיָּה בְּקָלָא - הִיָּה עוֹנָה אֲמַן בְּקוֹל רֵם לְאַחֲרֵי בְּרַכַּת בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם כִּי הִיָּה לְשִׁמְעוֹ פּוֹעֲלִים וְלִיקוּמוֹ - כְּדִי שֶׁהַפּוֹעֲלִים הָאוֹכְלִים עִמּוֹ וְיוֹצֵאִים יְדֵי חוֹבָה בְּבִרְכָּתוֹ יִשְׁמְעוּ שֶׁנִּגְמְרָה הַבְּרַכָּה, שֶׁהָרִי אֵין הַמִּבְרַךְ עוֹנָה אֲמַן עַד לְבִסּוּף, וְיַעֲמִדוּ מִשֶּׁם לְמַלְאכְתָּם, וְאִף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ אֶת הַבְּרַכָּה הַרְבִּיעִית שֶׁל בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן, בְּרַכַּת "הַטוֹב וְהַמְּטִיב", אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, דְּ"הַטוֹב וְהַמְּטִיב" לֹא דְאֻרְיָתָא הִיא, אֲלֵא חֲכָמִים תִּיקְנוּהָ, וְלֹא חִיּוּב אֶת הַפּוֹעֲלִים לְבַטֵּל מִמַּלְאכְתָּם בְּשִׁבְלֵי בְּרַכָּה זוֹ^[31]. רַב אֲשִׁי עֲנִי לִיָּה בְּלִחִישָׁא - הִיָּה עוֹנָה "אֲמַן" זֶה בְּלַחֲשׁ, כִּי הִיָּה לֹא נִזְלָזָל בְּהַטוֹב וְהַמְּטִיב - כְּדִי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ אַחֲרֵים וְיִבְאוּ לְזָלוֹל בְּתַקְנַת חֲכָמִים שֶׁתִּיקְנוּ לומר "הַטוֹב וְהַמְּטִיב", וּמִכָּל מְקוֹם הִיָּה אומר אֲמַן בְּלַחֲשׁ, כְּמוֹ שֶׁשְׁנִינוּ בְּבִרְיֵיתָא הַנּוֹכַחַת שֶׁהָעוֹנָה אֲמַן אַחֲרֵי בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם הָרִי זֶה מְשׁוּבָּח.

תאמרו "נחזור ונזמן" עכשיו, לאחר שבירכנו ברכת המזון, ונצא עכשיו ידי חובת זימון, אין זימון למפרע! - אין זימון לאחר ברכת המזון אלא לפניה^[25]!

הגמרא ממשיכה בדיני זימון:

בֹּא וּמִצָּאֵן בְּשֶׁהֵן מְכַרְכִּים - אַחֲרֵי מִן הַשּׁוּק שֶׁלֹּא אָכַל וּבֹא וּמִצָּא שְׁלֹשָׁה שֶׁאָכְלוּ כְּשֶׁהֵם מְזֻמְנִים, מַהוּ אומר אַחֲרֵיהֶם? שֶׁהָרִי אֵינוֹ יוֹכֵל לומר "בְּרוּךְ שֶׁאָכְלָנוּ מִשְׁלוֹ"^[26]! רַב זְבִיד אָמַר: עוֹנָה "בְּרוּךְ וּמְבֹרָךְ"^[27]. רַב פֶּפְאָה אָמַר: עוֹנָה "אֲמַן".

מבארת הגמרא:

וְלֹא פְּלִיגִי - אֵין מַחְלוקַת בֵּין רַב זְבִיד לְבֵין רַב פֶּפְאָה, כִּי כָל אֶחָד מֵהֶם דִּיבֵר בְּמִקְרָה אַחֵר. הָא - מֵאָמַר זֶה שֶׁל רַב זְבִיד נֹאמַר כְּגוֹן דְּאִשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אֲמַרִי נְכֵרָךְ - שֶׁמִּצָּא אוֹתָם כְּשֶׁהֵם מְזֻמְנִים אומר: "נְכֵרָךְ שֶׁאָכְלָנוּ מִשְׁלוֹ". וְהָא - דְּבִרִי רַב פֶּפְאָה נֹאמְרוּ כְּגוֹן דְּאִשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אֲמַרִי בְּרוּךְ - כְּשֶׁמִּצָּאֵם כְּשֶׁהֵם עוֹנִים לְדְּבִרֵי הַמּוֹזֵן וְאוֹמְרִים: "בְּרוּךְ שֶׁאָכְלָנוּ מִשְׁלוֹ", וְכֵן הוּא הָדִין: אִם אִשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אֲמַרִי נְכֵרָךְ - אִם מִצָּאֵם כְּשֶׁהֵם מְזֻמְנִים אומר "נְכֵרָךְ", הוּא אומר: "בְּרוּךְ וּמְבֹרָךְ", וְכְּדִבְרֵי רַב זְבִיד, וְאֵילוֹ אִם אִשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אֲמַרִי בְּרוּךְ - מִצָּאֵם כְּשֶׁהֵם אומר "בְּרוּךְ שֶׁאָכְלָנוּ", וְלֹא שֶׁמַּע אֶת הַמּוֹזֵן אומר "נְכֵרָךְ", אֵינוֹ יוֹכֵל לְהַשְׁתַּתֵּף עִמָּם בְּאִמִּירַת "בְּרוּךְ וּמְבֹרָךְ"^[28], אֲלֵא עוֹנָה אֲמַן, כְּדִבְרֵי רַב פֶּפְאָה.

הגמרא דנה עוד על עניית "אמן" בענין אחר, ומקשה, שיש בענין זה סתירה בין שתי ברייתות:

תְּנִי חֲדָא - שְׁנִינוּ בְּבִרְיֵיתָא אַחַת: הָעוֹנָה אֲמַן אַחֲרֵי [כָּל]^[29]

גמ' ח תורת ה' בפיר

להשאלת חתולמוזי המבואר (טוטנטטיי) והפצי קייזר

רח' מאה שערים 85 (בתי ניטין) טל 5323689

קבלת קהל כל ערב 7.00-8.00

הערות

בברכת בונה ירושלים עצמה, והסבירו אחרונים שעניית ה"אמן" באה להבריל בין שלש הברכות הראשונות שהן מדאורייתא, לבין הברכה הרביעית (הטוב והמטיב) שהיא מדרבנן [בדלקמן מח, ב] (משנה ברורה רטו, ד). ועיין עוד בתוספות כאן, בית יוסף אורח חיים סימן נא, ר"ה ואחר ישתבח, שו"ע אורח חיים רטו, א.

31. "הטוב והמטיב" תיקנה חכמים כיבנה על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה (רש"י, עפ"י הגמרא לקמן מח, ב). ועיין לעיל טז, א ולקמן מז, א על פועלים שמקצרים בברכת המזון כרי שלא לבטל ממלאכת כעל הבית (ועיין בהגהות מלא הרועים שתמה, ששם מבואר שפטורים גם מברכה שלישית ולא רק מ"הטוב והמטיב", את הברכה השלישית עם השניה, עיין לעיל שם, אבל כאן מדרבנן כשאננם יורעים לברך ושומעים ברכת המזון מפי המכרך, ולכן חייבים לשמוע ער סוף הברכה השלישית).

כזמן הזה נוהגים שפועלים מברכים לעולם כל ארבע הברכות של ברכת המזון, שאין ררך בני אדם להקפיד בכך ומסתמא על רעת כן שכרו את הפועלים שיברכו כל ארבע הברכות כתיקונן (שו"ע או"ח קצא, ב).

25. רש"י לקמן ג, א ד"ה למפרע.

26. רש"י. ואין זה מן הראוי שישתוק ולא יענה כלום בשעה שאומרים שבח והודאה לה' (ט"ז או"ח קסח, א).

27. הנוסח המלא הוא "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד" (הלכות גרולות, מובא בתוספות ובעוד ראשונים).

28. מבין שלא שמע את המזמן מבקשו לברך (משנה ברורה קצח, ג).

29. הגהות הב"ח על פי רש"י ד"ה הא בבונה ירושלים.

30. ונמצא שאין פירוש "אחר כל ברכותיו" בשתי הכרייתות שוה: בברייתא השניה הכוונה היא למי שעונה אמן אחר כל ברכה וברכה מברכותיו, שהואיל ועדיין לא סיים ברכותיו, מגונה הוא לומר אמן, ואילו בברייתא הראשונה הכוונה היא למי שעונה אמן בסיום כל ברכותיו, שהוא משובח (רש"י).

לדעת רש"י אף העונה אמן על ברכות עצמו בסיום ברכות קריאת שמע של שחרית ושל ערבית הדי זה משובח (ועיין רמב"ם, הל' ברכות א, טז, שסובר אף הוא כן, אבל מחלק בין ברכות קריאת שמע של שחרית לבין ברכות קריאת שמע של ערבית). ותוסי' חולקים וסוברים שדברי הגמרא כאן אמורים רק

יָדָיו וְלֹא בִמְעָשֵׂי יָדָיו, וְאֵל יוֹדֵקָר - יוֹדֵמָן לֹא לִפְנֵיו וְלֹא לִפְנֵינוּ שׁוֹם דְּבַר הֶרְהוּר חֲטָא וְעֵבִירָה וְעוֹן מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם^[6].

הגמרא חוזרת לדון בהלכות זימון, ושואלת:

עַד הֵיכָן בִּרְכַּת הַזִּמּוּן? - היכן מסתיימת "ברכת הזימון", הנאמרת רק בשלשה, ומתחילה "ברכת המזון" עצמה, הנאמרת גם ביחידות או בשנים^[7]?

נחלקו בדבר אמוראים:

רַב נַחֲמָן אָמַר: **עַד "נִבְרָךְ"**, שהזימון הוא מה שאומר המזמן "נברך שאכלנו משלך" ועונים השומעים "ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו", וחזור המזמן ועונה עמהם "ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו", ושם מסתיים הזימון ומתחילה הברכה הראשונה של ברכת המזון, "ברכת הון", ומשם ואילך מברכים אף במקום שאין זימון. **וְרַב שֶׁשֶׁת אָמַר:** **עַד "הֵזֵן"**, שעד סוף ברכת הון הוא חלק מברכת הזימון, והמברך במקום שאין זימון אינו אומר ברכה זו כלל אלא מתחיל בברכה השניה של ברכת המזון, "ברכת הארץ"^[8].

הגמרא מנסה לתלות מחלוקת זו במחלוקת תנאים:

גִּימָא כְּתִנָּא? - האם נאמר שמחלוקת תנאים היא זו? **דְּתַנִּי חָדָא:** - ששנינו בברייתא אחת: **בִּרְכַּת הַמְּזוֹן, שְׁנִים וּשְׁלֹשָׁה** - פעמים יש בה שתי ברכות, ופעמים יש בה שלש ברכות (כפי שיתבאר), **וְתִנָּא אֵידָךְ:** - שנינו בברייתא אחרת: ברכת המזון **שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעָה** - פעמים יש בה שלש ברכות ופעמים ארבע, ומבארת הגמרא מיד: **סְבִירָה** - סברו בני הישיבה לומר בפירוש הברייתות ומחלוקתן כך: **דְּכֹלֵי עֲלָמָא** - לדברי הכל ברכת "הטוב והמטיב" **לֹא דְאֹרִייתָא הִיא** - אינה מן התורה אלא תקנת חכמים היא^[9], ולכן אינה נחשבת במנין הברכות בברייתות הנוכחות, שאין מונות אלא הברכות שחיובו מן התורה. **מַאי לֹא בְּהָא קְמִיפְלָגִי:** - האם לא בזה נחלקו: **מֵאן דְּאָמַר "שְׁתִּים וּשְׁלֹשָׁה" קְסָבֵר עַד הֵזֵן** - מי שאמר "שתיים ושלש" (התנא של הברייתא הראשונה) סובר שברכת הזימון היא עד "הון", כרב ששת, ונמצא שבמקום זימון יש בברכת המזון שלש ברכות שמן התורה ("הון", "ברכת הארץ", ו"בונה ירושלים"), וכשמברכים בלי זימון ואין אומרים "הון" כלל, יש בברכת המזון רק שתי ברכות מן התורה ("ברכת הארץ" ו"בונה ירושלים"), **וּמֵאן דְּאָמַר שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעָה קְסָבֵר עַד נִבְרָךְ** - ומי שאמר "שלש וארבע" (התנא של הברייתא השניה) סובר שברכת הזימון היא עד "נברך" בלבד, כרב נחמן, וברכת המזון מתחילה בברכת הון, ונמצא שיש בברכת המזון

רַבִּי זִירָא חָלַשׁ - חִלָּה. עַל לִגְבִּיהָ - בא אליו לבקרו **רַבִּי אֲבָהוּ. קָבִיל עָלֶיהָ:** - קיבל על עצמו רבי אבהו: **אִי מִתְפַּח קְטִינָא חֲרִיף שְׂקִי** - אם יבריא רבי זירא (שהיה מכונה "הקטן חרוץ השקיים")^[1] **עֲבִידְנָא יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן** - אעשה "יום טוב", כלומר: סעודה גדולה, לחכמים. **אֲתַפַּח** - הבריא רבי זירא. **עַבְדְּ סַעוּדָתָא לְכוּלְהוּ רַבָּנָן** - עשה רבי אבהו סעודה לכל החכמים. **כִּי מָטָא לְמִשְׁרֵי** - כשהגיע הזמן להתחיל בסעודה, כלומר, לברך ברכת המוציא ולאכול, **אָמַר לִיה רַבִּי אֲבָהוּ לְרַבִּי זִירָא: לִישְׁרֵי לָן מַר** - יברך לנו מר, שיבצע את הלחם ויברך המוציא עבור כל המסובים. **אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי אֲבָהוּ: לֹא סָבַר לָה מַר** - האם אין מר סובר **לְהָא דְרַבִּי יוֹחָנָן** - כמאמר זה של רבי יוחנן, **דְּאָמַר: בַּעַל הַבֵּית בּוֹצֵעַ** על הלחם ומוציא את כולם? והרי אתה הוא בעל הסעודה! **שְׂקָא לָהּ** - בצע להם רבי אבהו ובירך, שקיבל את תשובתו של רבי זירא. **כִּי מָטָא לְבִירוֹכִי** - כשהגיע זמן ברכת המזון **אָמַר לִיה רַבִּי אֲבָהוּ לְרַבִּי זִירָא: נִבְרָיָה לָן מַר** - יברך לנו מר ברכת המזון. **אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי אֲבָהוּ: לֹא סָבַר לָה מַר** - האם אין מר סובר **לְהָא דְרַבִּי הוּנָא דְמֵן כָּכָל**^[2] - כמאמר זה של רב הונא מבבל, **דְּאָמַר: בּוֹצֵעַ מְבָרֵךְ?** - שהבוצע על הלחם בתחילת הסעודה הוא המברך ברכת המזון? והואיל ובצעת הרי עליך לברך אף ברכת המזון!

ומבארת הגמרא סברתו של רבי אבהו, שביקש מרבי זירא לברך ברכת המזון:

נֵאִיהוּ - והוא, רבי אבהו **כְּמֵאן סְבִירָא לִיה?** - כמי הוא סובר? **כִּי הָא** - הוא סובר כמאמר זה **דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי: בַּעַל הַבֵּית בּוֹצֵעַ** על הפת ומברך המוציא, **וְאֹרֶחַ מְבָרֵךְ** ברכת המזון, ולכן ביקש מרבי זירא, האורח, לברך ברכת המזון^[3].
הגמרא מבארת טעמו של רבי שמעון בן יוחאי:

בַּעַל הַבֵּית בּוֹצֵעַ, כְּדִי שִׁיבֹצֵעַ מִן הַלֶּחֶם בְּעֵין יָפָה ויתן לאורחים פרוסות גדולות, שהרי הסעודה שלו, שאילו היה אורח בוצע, לא היה נותן בעין יפה, שאין זו דרך ארץ ליטול לעצמו ולאורחים אחרים בעין יפה מפיתו של בעל הבית. **וְאֹרֶחַ מְבָרֵךְ** ברכת המזון, **כְּדִי שִׁיבֹרֵךְ** את **בַּעַל הַבֵּית** בתוך ברכת המזון^[4]. **מַאי מְבָרֵךְ?** - מה נוסח הברכה שמברך אורח לבעל הבית בברכת המזון? **"יְהִי רָצוֹן שְׁלֹא יָבוֹשׁ בַּעַל הַבֵּית בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא יִכְלֹם לְעוֹלָם הַבָּא"**. **וְרַבִּי מוֹסִיף בָּהּ, בְּבִרְכָּהּ זֹו דְּבָרִים אֵלֶּה: "וַיִּצְלַח מֵאֵד כָּכָל נִכְסָיו, וַיְהִי נִכְסָיו וְנִכְסֵינוּ מוֹצְלָחִים וְקְרוּבִים לְעִיר"**^[5]. **וְאֵל יִשְׁלוֹט שְׁטָן לֹא בִמְעָשֵׂי**

הערות

- גם בשולחן ערוך (או"ח רא, א) מובאת ברכת האורח שבגמרא, בכמה שינויים קלים. ועיין מעדני יום טוב על הרא"ש כאן אות ט (מובא כמשנה ברורה שם ס"ק ה) שתמה על מנהגנו שמשנים מנוסח זה ואומרים נוסח אחר (בנוסח אשכנז: "הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה" וכו').
- רש"י, ועיין ראש יוסף. ועיין להלן פירושים אחרים.
- פירוש זה (וכן פירוש המשך הסוגיא שבפנים) הוא לפי רש"י. ולפי זה נמצא דבר הנראה תמוה מאד, שלרב ששת אין יחיד אומר "ברכת הון" כלל, אף על פי שהיא מהברכות שחיוכו דאורייתא, ואינה נאמרת אלא במקום זימון. ואמנם תמיהו תוספות וכל הראשונים על פירוש רש"י, והוכיחו ממנה מקומות שלדברי הכל יחיד מברך גם ברכת הון.
- ופירשו תוספות ועוד ראשונים סוגייתנו (על פי הרי"ף), שהמדובר כאן הוא במקרה שנוצר לעיל (מה, ב) שאחד מפסיק סעודתו לשנים כדי שיומנו עליו, ועל זה שאלו, עד היכן צריך האחד להמתין לשנים קודם שימשיך בסעודתו. וכזה נחלקו רב נחמן ורב ששת: לרב נחמן אינו צריך להמתין אלא עד סיום הזימון, ובתחילת ברכת הון רשאי הוא להמשיך לאכול, ואילו לרב ששת עליו להמתין עד סיום ברכת הון, ולא מפני ש"ברכת הון" נאמרת רק במקום זימון, שודאי היא נאמרת גם ביחיד, אלא מפני ש"נברך" אינה ברכה, ועל היחיד להמתין עד סיום "הון" שהיא ברכה, שיהא ניכר שהוא משתתף עמהם בזימון (עיין תוספות ד"ה עד היכן, רא"ש, רבינו יונה וש"ע אורח חיים ר, ב. ועיין רי"ף שאף שפירש בעיקר הענין כתוספות שמדברים כאחד המפסיק לשנים, מכל מקום נראה שפירש המחלוקת בענין אחר, ועיין רשב"א וריטב"א ושאר ראשונים כאן).
- ע' לעיל סוף מה, ב ולקמן מה, ב.

- רבי זירא מכונה כך על שום מעשה שהיה, כמבואר בכבא מציעא (פה, א): רבי זירא התענה מאה תעניות כדי שלא תשלוט בו אש של גיהנום, והיה בורק עצמו פעם אחת בכל שלשים יום אם שולטת בו האש: היה מסיק את התנור ויושב בתוכו, ולא היתה האש שולטת בו. פעם אחת נתנו בו חכמים עניניהם ("עין הרע"), ונחרכו שוקיו מן האש, ונקרא מאז "חרץ שקי". הכינוי "קטינא" (קטן) ניתן לו על שום קומתו הנמוכה, ובי"ספד יוחסין" (מאמר ב אות ז, ומובא כמהרש"א בחידושי אגרות ב"מ שם) כתוב שמשום כך נקרא "רבי זעירא" - קטן וזעיר - בירושלמי, ובבבלי נקרא "רבי זירא" שהוא אותו שם עצמו, אלא שהאות "עין" נבלעה.
- הוא רב הונא סתם שבבל הש"ס, ונקרא כאן "רב הונא דמן בבל" מכיון שמעשה זה היה במקומו של רבי אבהו בארץ ישראל, ורבי זירא עלה לשם מבבל, ולכן אמר לרבי אבהו בלשון זו (רש"י).
- והקשו ראשונים: כיון שסבר רבי אבהו כרבי יוחנן, שבעל הבית בוצע ואורח מברך, מדוע אמר לרבי זירא לבצוע? ותירצו, שכיון שכל הסעודה לא נעשתה אלא מחמת רבי זירא, סבר רבי אבהו שהוא נחשב כבעל הבית ועליו לבצוע (רשב"א, דיטב"א ועוד ראשונים. ועיין תירוצים אחרים במהרש"א, ביאורי הגר"א, חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ, ועיין ראש יוסף).
- בזמן חז"ל היה רק המזמן מברך ברכת המזון בקול ושאר הסועדים היו יוצאים בשמיעת הברכה, כמבואר לעיל בכמה מקומות. ולפיכך מכבדים את האורח לזמן ולדבר כל ברבת המזון בקול, ובכך הוא מוסיף ברכה לבעל הבית בתוך ברכת המזון. אבל אילו היה בעל הבית מברך, אין זו דרך ארץ שיברך את עצמו.
- הנכסים המוזכרים כאן הם הקרקעות, וכשהן קרובות לעיר יכול בעל הבית לראותן תמיד ולדעת מה הן צריכות (רש"י).

[illegible]

שלש ברכות מן התורה (ברכות "הזן", "הארץ" ו"בונה ירושלים"), ובמקום זימון, כשאכלו שלשה כאחד ומוזמנים, יש בה ברכה נוספת, ברכת הזימון ("נברך" עד "ובטובו חיינו"), וארבע ברכות הן. ונמצא איפוא שמחלוקת רב נחמן ורב ששת מחלוקת תנאים היא.

דוחה הגמרא:

לא! אפשר לפרש את מחלוקת התנאים באופנים אחרים, ורב נחמן מתרץ – יכול לתרץ את שתי הבריות לטעמיה – לשיטתו, ששני התנאים יכולים לסבור כדעתו, ורב ששת מתרץ לטעמיה, ששני התנאים יכולים לסבור כדעתו. ומבארים מיד:

רב נחמן מתרץ לטעמיה: דכולי עלמא – לדברי הכל ברכת הזימון עד נברך, כדעתו של רב נחמן, ואם כן מאן דאמר "שלש וארבע" שפיר – התנא שאמר "שלש וארבע" מובנים דבריו היטב, שבברכת המזון יש שלש ברכות מן התורה, ובמקום זימון מוסיפים ברכה רביעית, ברכת הזימון, ומאן דאמר "שתיים ושלש" – ואילו התנא שאמר "שתיים ושלש", אמר לה רב נחמן שכך פירוש דבריו: **הבא בברכת פועלים עסקינן** – כאן, בברייתא שאמרו שלפעמים מברך "שתיים", בברכת המזון של פועלים העוסקים במלאכת בעל הבית הדברים אמורים, שאינם מברכים אלא שתי ברכות, **דאמר מר ברייתא^[10]** פועל המברך ברכת המזון פותח ב"הזן" וכולל ברכת **בונה ירושלים בברכת הארץ**, שאומרן יחד כברכה אחת^[11], ו"שלש" שאמרו היינו כשהפועלים מברכים בזימון ומוסיפים ברכת הזימון לשתי ברכות אלה.

ועכשיו מבארים כיצד יכול רב ששת ליישב את שתי הבריות כשיטתו:

רב ששת מתרץ לטעמיה: דכולי עלמא – לדברי הכל ברכת הזימון עד הזן, כדעת רב ששת. ואם כן מאן דאמר "שתיים ושלש" שפיר – התנא שאמר "שתיים ושלש" מובנים דבריו היטב, שבברכת המזון של יחיד יש רק שתי ברכות מן התורה ("ברכת הארץ" ו"בונה ירושלים"), ובזימון יש ברכה נוספת ("ברכת הזן"). ומאן דאמר **שלש וארבע** – ואילו התנא שאמר "שלש וארבע", קסבר "הטוב

והמטיב" דאורייתא היא – לדעתו אף ברכת "הטוב והמטיב", הברכה הרביעית שבברכת המזון היא מן התורה, ונמצא שבמקום זימון (שאומר גם "הזן") יש בברכת המזון ארבע ברכות מן התורה, ואילו שלא במקום זימון יש בה שלש ברכות^[12].

הואיל והזכירו את המחלוקת אם ברכת "הטוב והמטיב" היא דאורייתא או לא, מביאים כמה הוכחות שאינה מדאורייתא^[13]:

אמר רב יוסף: תדע רביה שכן הדבר, ד"הטוב והמטיב" לאו דאורייתא, שהרי פועלים עוקרים אותה בברכת המזון שלהם, שאינם אומרים כלל ברכת הטוב והמטיב^[14], ואילו היתה מן התורה היו חייבים לאומרה, אלא ודאי תקנת חכמים היא, ולא חייבו בה חכמים את הפועלים.

ועוד הוכחה:

אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב: תדע רביה שכן הדבר, ד"הטוב והמטיב" לאו דאורייתא, שהרי פותח בה בברוך, שתחילת הברכה היא "ברוך אתה ה' אלהינו, ואין חותם בה בברוך, שאינו מסיים שוב בסוף הברכה "ברוך אתה ה' ", כדרך שעושים בברכות אחרות, ומכאן מוכח שאינה דומה לשאר הברכות של ברכת המזון שהן מן התורה^[15], כפי שמבאר רב מיד. ולפני ביאור ההוכחה מקדים רב ברייתא המבארת את הכללים בעניין נוסח הברכות: **בדתנא: כל הברכות כולן פותח בהן ב"ברוך אתה ה' " וכו', וחותם בהן ב"ברוך אתה ה' " וכו'^[16], חוץ מברכת הפירות, כגון "בורא פרי העץ" ושאר ברכות הנהנין, וברכת המצוות שמברכים לפני עשיית מצוה "אשר קדשנו במצותיו וצונו" וכו', וברכה הסמוכה לחברתה, כגון הברכות שבתפילת שמונה עשרה, שסמוכות זו לזו^[17], וברכה אחרונה שבקריאת שמע – הברכה שלאחר קריאת שמע ("אמת ויציב" בשחרית ו"אמת ואמונה" בערבית^[18]), שכל אלה אינן פותחות וחותמות בברוך: **יש מהן מאלה שהזכרנו שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך** כגון ברכת הפירות וברכת המצוות, שאומר רק ברכה קצרה "ברוך אתה ה' " וכו', ולא יותר^[19].**

הערות

- בריייתא זו מובאת במלואה לעיל טז, א, וכאן הובאה בקיצור, ועיין הגהות הב"ח שמגיה גם כאן הנוסח השלם של הבריייתא.
- חכמים תיקנו לפועלים לקצר בברכת המזון שלהם משום ביטול מלאכתו של בעל הבית, ותיקנו לכלול שתי ברכות אלו, שענייניהן דומים, כבברה אחת. ועיין לעיל טז, א, ולהלן.
- הפירוש שבפנים הוא לשיטת רש"י כאן. אבל לשאר הראשונים (עיין הערה 7), שמחלוקת האמוראים היא רק באחד המפסיק לשנים, מוכרחים לפרש סוגיא זו באופן אחר. ופירשו על פי הרי"ף, שמדובר בבריות לא על מספר הברכות של ברכת המזון, אלא על מספר האנשים הרשאים לחלק ביניהם את ברכת המזון (וגורסים "שנים ושלשה", "שלשה וארבעה", בלשון זכר): כשאין כל הסועדים בקיאים בכל ברכת המזון, רשאים הם לחלק את הברכות, שאחד יברך את הברכה שהוא בקי בה ויוציא את האחרים, וחברו יברך ברכה אחרת, אבל אינם רשאים לחלק ברכה אחת לשני אנשים, שכל אחד מהם יוציא את חברו בחצי ברכה (ועיין לעיל לה, א וקהילות יעקב סי' ט). ונמצא שלרב נחמן, שברכת הזימון עד נברך, אפשר לתת לאחר לזמן, ולחבירו לברך ברכת הזן, שהן שתי ברכות נפרדות, ברכת הזימון וברכת הזן, אבל לרב ששת שברכת הזימון עד הזן, אין לעשות כן, ויש לתת לאדם אחר לברך עד סוף הזן. ואם כן לרב נחמן פעמים שאפשר לחלק את הברכות (שמן התורה) לארבעה אנשים, אחד עד סוף הזימון, ושלוש הברכות, ברכה לכל אחד, ואילו לרב ששת אין לחלק אלא לשלשה לכל היותר, וזהו שרצו לתלות מחלוקת התנאים שבבריות אם אפשר לחלק לארבעה אנשים או רק לשלושה במחלוקת רב נחמן ורב ששת. ודוחה הגמרא: לרב נחמן, שאפשר להעמיד בברכת פועלים, שאין שם אלא שתי ברכות שמן התורה חוץ מברכת הזימון, ולרב ששת, שהבריייתא האומרת שאפשר לחלק לארבעה סוברת ש"הטוב והמטיב" דאורייתא ומונים אף אותה (עיין תוספות ושאר ראשונים הנזכרים למעלה).
- אבל אין הוכחות אלה סותרות את תירוצו של רב ששת, שהתנא של ברייתא זו סובר שהטוב והמטיב דאורייתא, שהרי בלאו הכי מחלוקת תנאים היא (עיין לקמן מח, ב – מט, א), ואפשר להעמיד את הבריייתא כתנא הסובר שהיא דאורייתא (ועיין מרומי שדה).
- ואף על פי שעוקרים ברכת "בונה ירושלים" שהיא מן התורה, אין זו עקירה, שאף שאין אומרים אותה בפני עצמה, הרי כוללים אותה בברכת הארץ, אבל ברכת הטוב והמטיב אינם אומרים כלל (רשב"א וריטב"א). ועיין תוספות לעיל טז, א ר"ה וחותם ובגליין הש"ס כאן.
- בברכה הראשונה של ברכת המזון פותחים בברוך ("ברוך אתה ה' " וכו') וחותמים בברוך ("ברוך אתה ה' הזן את הכל"). בברכה השנייה והשלישית אין פותחים בברוך, אבל חותמים בברוך ("ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון", "ברוך אתה ה' בונה ירושלים"), ואילו בברכה הרביעית, "הטוב והמטיב", פותחים בברוך, ואין חותמים בברוך, וטעם הדבר מבואר מתוך הדברים דלהלן.
- כן הוא נוסח הברכה הראשונה של ברכת המזון (ראה לעיל), וברכה ראשונה של שמונה עשרה, וקידוש, ועוד ברכות רבות.
- וכן הברכות השנייה והשלישית של ברכת המזון.
- רש"י בעמ' ב. ועיין תוספות על ברכות רבות שלבאורה אינן מתאימות לכללים שבבריייתא זו.
- וטעם הדבר מבואר בגמרא פסחים (קה, א), לפי שאין אלא הודאה, ופירש רש"י, שהן ברכות קצרות ואין בהן אלא ענין ההודאה ותו לא, ואין צורך לחזור שוב על הנוסח "ברוך אתה ה' ", מה שאין כן בברכות ארוכות שיש בהן עוד תפילה או ענין אחר, כגון ברכת הקידוש שאומרים בה "כי הוא יום תחילה למקראי קודש", ולפיכך יש צורך לשוב ולחתום בהן בברוך.

עשרה נקמות. וְשִׁבְרֵיהֶן
אֶחָדָהּ וּשְׁבִירָתָהּ
שֶׁמֶץ. אֵפֶס שֶׁזֶן נִרְדָּה
אֶחָדָהּ לַמֶּלֶךְ הָיְתָה
שֶׁהַחֵלֶב בִּנְדוּךְ הָיָה
פָּסוּק "וְאֵפֶס" אֵינוֹ
מִחֲלֵה בִּנְדוּךְ וְאֶחָדָהּ
לַמֶּלֶךְ נִרְדָּה הַסְּמוּכָה
בְּקִינָתָהּ לְאוֹתָהּ שֶׁלֹּא
קִינָתָה שָׁמַע הַמֶּלֶךְ
אֶחָד וְיָצִיב עַל כּוֹפֵה שֶׁל
אֶחָד וְאֶחָדָהּ נִבְרָאוּ
(ד'): שֶׁזֶן לִמְנוּחַ אֶחָד
וְיָצִיב אֶחָד אֵינוֹ הָאֶחָדָה
דְּכַמִּיּוֹת הָאֶחָדָה אֶחָד
הַלֵּךְ כְּחֵדָּה בְּרִחְבָּהּ
אֶרֶצָהּ מִמֶּנּוּ. שֶׁיֵּהָרֵץ
מִלֵּא וְיִכְלֹוּ שְׂפֹתָהּ בֵּין
בְּנֵיכֶן וְיִכְלֹוּ חוֹתֶם בְּגֹן
בְּרַחֲמֵי פִירֹת וְמוֹת
(וְשִׁבְרֵיהֶן מִסִּיחַ קוֹל).

מו:

והמטוב

והמטוב. וא"ת ואמאי פותחת בברוך והלא סמוכה
לחברתה היא ויש לומר דנחמיה כפני עמיה (היא)
בשיל הרוגי ביתר ^א וא"ת אמאי אינה חותמת בברוך ו"ל משום
דקדירה היא רק שחקנה לאחר כך שלש מלכיות ושלא
הטבות ונאמן אחת של ברכת
ההפטרה הוא מן הברכה העליונה ^ב
ולכן הוא נכתב גדול שצמיס
הראשונים היו רגילין לעמוד כל
הקהל ולומר נקול רס נאמן אחת
וכי כשהיה המינוק מגיע שם:
להיכן הוא חוזר. פירש רש"י
דקאי לאחד דפסיק
לשנים וממתין לאחרים עד הון והיכן
חזר לאחר סעודתו דבין אמרי
למקום שפסק והלכתא למקום שפסק
ומתמה דא"כ היכי הלכתא למקום
שפסק אחרי שאלך אחר כך פשיטא
דיחזור אפילו להון דהא הון דאורייתא
ע"כ נריך לומר דקאי אהא דאמרינן
לעיל דהמנכר אומר נכר שאלנו
משלו והמסובין עונים ברוך שאלנו
משלו ונענו חייט להיכן הוא חוזר
המנכר לאחר שיעט המסובין חזר
לראש שהמנכר חזר ואומר נכר
שאלנו משלו ונענו חייט ונכר
אמרי למקום שפסק שאומר ברוך
שאלנו משלו וכן הלכתא והר"מ
מאייבירא פירש דקאי אשאלש שאלנו
ויאל אחד מהם לשוק קוראים לו
ומתמים עליו ולעיל מן מה פירשו
עד היכן מקום וימון שניך להו לאוחו
אחד דקרו ליה ועני עד נכר ומאן
ואילך יך לדרכו ואינס צריכים
האחרים עוד לצירופו והכא נצי
לאוחו מן השוק להיכן הוא חוזר
למקום שפסק דהיינו למר מהון
ואילך ^א ולמר המנכר והשתא יתאל דלא
קשה מהון שהרי לא ^ב ספר צינמיה:
בר זוטרא איקאע צבי רב אשי
איתרע ביה מ"תא. וכוותיה
קיימא לן והכי מבכרין צא"י אמ"ה
האל הטוב והמטיב אל אחת דין
אחת שופט בלדק ולוקח במשפט
ושליט במשפטיו ואנחנו בעדיו ועמנו
ובכל אהנו חייבין להודות לו ולגדור
גודר פירות בישראל הוא יגדור פלאה
זאת מעלינו ומעל האכל שנתוכנו
לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך
עלינו לעולם ועד וגו' ופירש דה"ג
דאין לומר במשפט דקיימא לן צפ'
במה צהמה יולאה (דף נה:) דיש
מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון
ומתהו נכך אין למחוק: **בזמן** שהן
שתי מנות גדול מסב בראש שני
צ"ל צמעה הימנו. דהיינו כלפי ראשו
שמסב על המטה דרך שמאל ולמטה
מקרי דרך מרגלותיו דהיינו מימני
ובזה מדקדק רב ששם דאס כן נצי
גדול למחור פשטויה כשמדבר עם
השני כיון שהשני למעלה הימנו ולקמן
במתניתא גרס גדול מסב בראש השני
למטה הימנו וזהו כלפי מרגלותיו
והוא מימני ואל לא מתרין ויחיד כי
אין מבכרין וכו'. וא"ת הא אמרינן בשבת צפ' צמה צהמה (דף נה:)
לוי ורב הוגא בר חיאל הוו קא אולי בצורחא קדמה תמרמה
דרב הוגא לתמרול דלי בעי רב הוגא לאפוקי מדעתיה דלי כו' אלמא
מכבדים בדרכים ו"ל כשיצאו לדרכך כאחד מבכדין בדרכים אבל אס כל
אחד יך לדרכו ופגנו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדים:
אין

אין
אין
אין

ויש מהן חותם ולא פותח. כגון ברכה הסמוכה לחברתה שהרי כבר
פחת ברכה ראשונה וצרכה אחרונה שבקריאת שמע אחת ויצי אחת
ואמונה שאע"פ שק"ש מפסיק ביניהם אברכות דלפניה סמוכה והיא
לה סמוכה לחברתה: השוב והמטיב וכו'. דלאו סמוכה לחברתה
היא שאינה מברכת המזון אלא על
קצרות הרוגי ביתר חקונה: שהרי
שקרים אותה בבית האבא. אלינא
דר"ע: דהיכן הוא חוזר. מי שנעטר
לימון ואממן לעיל אלינא דרב שש
ברכת ימון עד הון והולך זה להיות
מפסיק אפילו עד שיגמור המנכר
ברכת הון וחזר זה שהפסיק לשנים
וגמר סעודתו להיכן הוא חוזר לבקר
לאחר שיגמור סעודתו: חוזר דראש.
למחלה הון שהרי נחמיה צימון
במתחלה הוקבע בג': צמקום שפסק.
לברכת הארץ כאשר יחיד: ה"ג אף
על גב דכנן אחון פרסאי בלרי
סעודה בקיאי מינייכו: בזמן שהן
שתי מנות. רגילין היו לאכול בהסבה
על אש השמאלית מנוטה ורגליו לארץ
אש אש על מטה אחת: בזמן שהן
שנים גדול מסב בראש. כלומר מסב
חמלה על מנתו: ושני צ"ל צמעה
הימנו. מנת השני לצד מרגלותיו
של גדול: ובזמן שהן שתי מנות גדול
באמצע שני צ"ל צמעה הימנו שיש
צ"ל צמעה הימנו. לצד מרגלותיו:
א"ל. רב ששם לרש גלותא: וכו'
בני אשתיו מתרין תרתי ויתבי.
ואס רזה הגדול לדבר עם שני לו
נריך הוא לוקח עצמו ממסכתו לשב
וקוף דכל זמן שהוא מנוטה אינו יכול
לדבר עמו לפי שהשני לו אחורי ראשו
של גדול הוא ופני הגדול מסובין לצד
אחר וטוב לו שישב שני לו למטה
הימנו וישמע דבריו כשהוא מנוטה:
במחוג. מראים צדיהם ונאצצמיה:
צמחה: מים ראשונים מדיכן
מתחילין. רב ששם קא"ל לרש גלותא
מהיכן מתחילין פרסאים מים
ראשונים: א"ת מתחילין תבא קמיה.
שלחן שלו מציין מיד לפניו ואוכל
ולפני כל אחד ואחד היו מציין שלחן
קטן: דא מפליק תבא. מקמי גדול
עד דמשו כולהו ובעוד שהוא אוכל
האחרים נוטלין מים אחרונים: שני
צ"ל צמעה הימנו. ששם הולך גדול
לספר עמו לא יחא נריך לוקוף:
ובזמן שהם ג' שני צ"ל צמעה הימנו.
ואס צל לספר מספר עם השלישי לו
ואס צל לספר עם השני לו טוב הוא
שקוף ואל יספיל את השני לו לפי
קטן ממנו שיהא הוא למטה וקטן ממנו
למעלה הימנו: מתחילין מן הגדול.
ולאלתר מעיילי תבא קמיה: ובזמן
שהם מאה. לאו דוקא דה"ה עשרה
ולכל יותר מה' שגנאי הוא שילקו
השלחן מלפני הגדול כשנוטל ידיו
וימחין שם יושב ונעל עד שיטול כלס
לפיכך כשהם יותר מתמשה מתחילין מן
הקטן היושב בסוף ואין מסלקין שלחן

מלפני הגדול עד שיגיע המים למחשה שאלנו: וחורוים ונתחילין מן
הגדול. ונוטלין שלחן מלפניו: צמקום שמים אחרונים חורוים.
כשמגיעים למחשה אס נעל הגדול הוא מבכר ואס ליה לאחר ליעול קודם
לו הוא מבכר: הנושא ידיו באחרונה תחלה. אוחו שנוטל בנתחלה האמשה
אחרונים קורא תחלה באחרונה: אין מבכרין. לומר היה אחת
קודם: דא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו קל לפני:
ולא

(א) [מס' שמחות סוף פ"ד
ע"ש]. (ב) שם. (ג) [תרומות
על בשלח ונחמיה בשלח
ובמח' ועי' ענין עין
וירקן]. (ד) חוספתא פ"ה.
(ה) לעיל מג. ע"ש.
(ו) [בדליתא לקמן מח:].
(ז) ויחזר וילמד תחלה בכו'
פסחים קד: ד"ה חוקן.
(ח) [ש"ר ט"א ועי' מגיל'
ס' קטן סוף יא דל"ל
עלן].

ליקובי דש"י

ויש מהן שהותם.
ואלי פותח כגון ברכה
הסמוכה לחברתה שהרי
פסחים ה"ה הלכות
שנפחתה בברוך. והשוב
והמטיב. ברכת המזון
אע"ג דסמוכה לחברתה
שהרי תחיל ברכת המזון
אע"כ פותח בה בברוך
משום דברכה כלפי נפשה
איתקן משום הוינו ביתר
שיעור לקצרה הטוב של
הקצרות והמטיב שנתנו
לקצרה אכל אנו מאכרין
בה קצת כדי לומר בה שלס
מלכות דמפשה שפרק
שלא שאלו (ברכות
מע). הלך כולה חדל
הודאה היא בברכה
הפירות ונברכה תמלול
ולא נעיל תמלול ירשבים
פסחים קד: הגדול ידיו
באחרונה תחלה.
במים אחרונים הוא מומן
לבהמ"ז. ויחיה. רבי חיאל
לרב. דקא מרתת. שמה
רזה ידו מלכות או
שמה הארבעי נאכלה
יותר מלפני (לפני מן). בר
פסחים. כן גדולים שמה
ג: טו. במו של תלמיד
הס' [נורי טו.]. עיין
בברכת מונוא קאמר
דך. כאל נמן לך רשות
לברך ברכת המזון שהטול
ידיו תחלה הוא מבכר
[לפני שם].

מעשה שהיה בענין "הטוב והמטיב" בבית האבל:

מר זוטרא איקלע לבי רב אשי - הודמן לבית רב אשי. **איתרע ביה מלתא** - אירע לו לרב אשי דבר רע, שנפטר אחד מקרוביו, והיה אבל. **פתח וברך** - פתח מר זוטרא בברכה רביעית של ברכת המזון ובירך בנוסח זה: **"הטוב והמטיב"**^[6], **אל אמת, דיין אמת, שופט צדק, לוקח במשפט, ושלט בעולמו לעשות בו כרצונו, כי כל דרכיו משפט, שהכל שלו, ואנחנו עמו ועבדיו, ובכל - בכל ענין שהוא אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. גודר פרוצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים"**^[7].

הגמרא חוזרת לדיני זימון:

שלשה שאכלו כאחד, והפסיק האחד את סעודתו כדי שיזמנו עליו השנים האחרים, כמבואר לעיל (מה, ב), ממתינן להם עד שיסיימו ברכת "הזן", שהרי לרב ששת (לעיל עמ' א) ברכת הזימון היא עד "הזן", ואחר כך גומר סעודתו^[8]. ושואלים: כשגמר את סעודתו אחר כך וצריך לברך, **להיכן**, מאיזו ברכה בברכת המזון הוא חוזר לברך? ונחלקו אמוראים בדבר: **רב זבדי משמיה דאבאי אמר: חוזר לראש** - לתחילת ברכת הזן. ואף על פי שלרב ששת אין יחיד מברך אלא מתחילת ברכת הארץ (כמבואר לעיל), כאן שכבר אכל תחילת סעודתו בשלושה ונתחייב בזימון, כבר נתחייב אף בברכת הזן וצריך לאומרה^[9]. **ורבנן אמרי: חוזר למקום שפסק כשזימנו עליו**, ששמע אז עד ברכת הזן, ועכשיו הוא ממשיך מהברכה השניה (ברכת הארץ), כשאר יחיד שמתחיל שם ברכת המזון לדעת רב ששת^[10].

ומסיקה הגמרא:

והלכתא - הלכה שחוזר למקום שפסק, כרבנן.

הגמרא עוברת לדון בעניני דרך ארץ בסעודה:

אמר ליה ריש גלולתא - ראש הגולה, שהיה ממונה על יהודי בבל, **לרב ששת: אף על גב דרבנן קשישי אתון** - אף על פי שחכמים וקנים אתם, **פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מיניכו** - הפרסים במנהגי הסעודה בקיאים יותר מכם, שכך הם נוהגים: **בזמן שהן שתי מטות**,

יש מהן שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך, כגון ברכה הסמוכה לחברתה, שהרי כבר פתח בברוך בברכה הראשונה שאמר, ודי בזה גם לברכה הסמוכה אליה^[1], ואף ברכה אחרונה שבקריאת שמע, אף על פי שאינה סמוכה לחברתה, נחשבת כסמוכה לברכות שקודם קריאת שמע, שאין קריאת שמע שבאמצע נחשבת הפסק לענין זה^[2]. ו"הטוב והמטיב" שבברכת המזון **פותח בה בברוך ואין חותם בברוך**. עד כאן הברייתא^[3]. ומסיים רב: **מכלל - מתוך כך יש ללמוד דברכה בפני עצמה היא**, שאילו היתה ברכת הטוב והמטיב מן התורה, לא היתה פותחת בברוך, שהרי היא סמוכה לברכות שלפניה, וברכה הסמוכה לחברתה חותמת בברוך ואינה פותחת בברוך, כמו ששינונו בברייתא, ועל כרחק אינה חלק מברכת המזון של תורה, אלא תיקונה חכמים על קבורת הרוגי ביתר, וברכה בפני עצמה היא, ולכן היא פותחת בברוך^[4].

והוכחה נוספת:

ואמר רב נחמן בר יצחק: תדע רביה שכן הדבר, ד'הטוב והמטיב' לאו דאורייתא, שהרי רבי עקיבא בברייתא דלהלן סובר שעוקרין אותה בבית האבל, ואומרים במקומה ברכה אחרת, כמבואר להלן, ואילו היתה מן התורה היו חייבים לאומרה אף בבית האבל, **דתניא בברייתא: מה הם אומרים בברכה הרביעית של ברכת המזון כשמברכים בבית האבל? ברוך הטוב והמטיב**, כדרך שמברכים בכל מקום. **רבי עקיבא חולק ואומר: אין אומרים בבית האבל "הטוב והמטיב" אלא אומר במקומה "ברוך דיין האמת"**^[5].

ושואלת הגמרא על דברי תנא קמא:

וכי **"הטוב והמטיב" אין - כן**, **"דיין אמת" לא?** והרי אין זה מסתבר שיאמרו בבית האבל רק "הטוב והמטיב", ולא יאמרו שם גם "דיין האמת", שראוי להיאמר באבלות! **אלא אימא - פרש דברי תנא קמא שאומר "אף הטוב והמטיב"**, שאילו לרבי עקיבא אומר בבית האבל רק "דיין האמת", ואילו לתנא קמא אומר "הטוב והמטיב" ומוסיף בה גם "דיין האמת".

הערות

1. רש"י. ועיין תוס' הרא"ש בשם רבינו תם שלדעתו חתימת הברכה הראשונה היא פתיחה לברכה הסמוכה אליה.
2. רש"י. ומשום כך הוכירה הברייתא ברכה זו בפרט, ללמדנו שאין קריאת שמע חשובה הפסק (ריטב"א). ועיין רשב"א כאן ולעיל יא, א שחולק וסובר שאין ברכה אחרונה של קריאת שמע סמוכה לחברתה וטעם אחר יש שאינה פותחת בברוך.
3. פירשנו כך על פי פסחים קד, ב, שהובאה הברייתא עם סיום זה "והטוב והמטיב" וכו', וכך משמע ברש"י ורשב"א שם. אבל הריטב"א וביאורי הגר"א כאן מפרשים שממילא "והטוב והמטיב" אין זה מן הברייתא, אלא רב הוא שמסים הוכחתו שהטוב והמטיב לאו דאורייתא, שהרי היא פותחת בברוך (ועיין ביאורי הגר"א שמגיה בפסחים שם לפי פירוש זה).
4. רש"י. ועיין לקמן מה, ב.
5. והקשו תוספות: הואיל וברכה בפני עצמה היא, מפני מה אינה חותמת בברוך ככל שאר הברכות הארוכות? ותירצו, שאין זו ברכה ארוכה, אלא היא בברכות הקצרות כגון ברכות הפירות והמצוות שאינן חותמות בברוך, לפי שכל האריכות שבה היא מענין אחד, שמוכיר שם שמים בהרבה לשונות (מלכנו, יוצרנו, קרושנו וכו'), ואינה דומה לשאר ברכות ארוכות שיש בהן ענינים שונים (תוספות פסחים קד, ב ד"ה הטוב, ועיין רש"י לקמן מט, א ד"ה ומיד אינה צריכה מלכות. ועיין תוספות כאן ורשב"א וריטב"א תירוצים אחרים).
6. במשנה לקמן (נד, א) נאמר: **"על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב: על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת"**. והדברים שם אמורים בזמן ששומע את הבשורה, ואילו כאן דנים על ברכת המזון בבית האבל, אם אומרים בה "הטוב והמטיב" כבכל השנה או שאומרים במקומה "דיין האמת". ואף על פי שאין הלכה כרבי עקיבא, מכל מקום מוכיח רב נחמן בר יצחק מדבריו ש"הטוב והמטיב" אינה מן התורה, כי אף חכמים לא נחלקו על רבי עקיבא אלא אם עוקרים אותה בבית האבל, אבל אף הם מודים שאינה אלא מדרבנן (רשב"א וריטב"א בפירוש אחד, ועיין עוד בדבריהם).
6. פירוש הדברים, שפתח בברכה הרביעית בנוסח הרגיל: **"בא"י אלקינו מלך**

- העולם האל אבינו מלבנו וכו' הטוב והמטיב", והמשיך: **"אל אמת דיין אמת" וכו' (עיין תוספות ד"ה מר זוטרא ושלחן ערוך אורח חיים קפט, ב ויורה דעה שעט, א. ועיין בי"ח אורח חיים שם ושי"ר יורה דעה שם, ומובאים במשנה ברורה שם, ו שלדעתם אומרים גם "הוא הטיב הוא מטיב הוא יטיב לנו", ומסיימים אחרי התוספת של אבלות "הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו", שיש לומר בברכה שלש "הטבות" ושלש "גמולות", כמו בכל יום).**
7. כתב ב"באר הגולה" (יו"ד סוף סי' שעט) שלא ראה נוהגים לומר כרכה זו בבית האבל, ואפשר שסמכו על הפוסקים שסוברים שאין ברכה זו נאמרת אלא בעשרה. ועיין גשר החיים ח"א עמ' רג ופני ברוך י, לג.
8. ע' לעיל מה, ב רש"י ד"ה אחד מפסיק לשנים, ולעיל עמוד א הערה 8.
9. רש"י. ואף על פי ששמע מן המזמן ברכת הזן, לא יצא ידי חובה בברכה זו, שהרי היה באמצע סעודתו ולא התכוין לצאת ידי חובת ברכת המזון (ראש יוסף).
10. רש"י. ופירשו אחרונים טעמם של רבנן, שאף על פי שכבר נתחייב בברכת הזן על מה שאכל בתחילה בשלושה, יצא ידי חובת ברכה זו כמה ששמעה מן המזמן, ואף על פי שעכשיו נתחייב שוב בברכת המזון על מה שאכל לאחר הזימון, הרי עכשיו אכל ביחידות ואינו חייב בברכת הזן כלל, שלרב ששת אין יחיד חייב לברך אלא מברכת הארץ ואילך (ראש יוסף).
- פירוש רש"י לסוגיא זו הוא על פי שיטתו לעיל (עמ' א) שלרב ששת אין יחיד חייב בברכת הזן. אבל לדעת שאר הראשונים (המובאים בהערותינו לעיל שם) שיחיד חייב בברכת הזן, אין לפרש כן, שהואיל ואבל אחרי שגמר סעודתו הרי חייב בברכת הזן כשאר יחיד שאכל, ופשוט שחוזר לתחילת ברכת המזון. ולפיכך פירשו תוספות (ד"ה להיכן, בשם הר"ם מאיברא) שהמדובר הוא במקרה אחר, בשלושה שאכלו כאחד ויצא אחד מהם לשוק, שקוראים לו ומומנים עליו במקומו (כמבואר לעיל מה, ב), ולא אכל כלום אחר הזימון, וכשבא לברך נחלקו, שרב זבדי בשם אבאי סובר שחוזר לתחילת ברכת המזון, ואילו רבנן (והלכה כמותם) סוברים שאינו חוזר אלא לתחילת ברכת הארץ, שכבר יצא ידי הזן כששמעה מן המזמן, ולא אכל כלום אחר כך (ועיין ר"ף ותוספות ושאר ראשונים עוד פירוש).

עין משפט
גר מצוה

והטוב

והמטיב. וא"ת ואמאי פותחת צברון והלא סמוכה לחברתה היא ויש לומר דנתקנה בפני עממה (היא) בשביל הרעיו ציטר^א וא"ת אמאי אינה חותמת צברון וי"ל משום דקצרה היא רק שחקנו לאחר כך שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש הטבות ונאמן אתה של צברת

ההפטרות הוא מן הצרכה העליונה ולכן הוא נכתב גדול שנימים הראשונים היו רגילין לעמוד כל הקהל ולומר בקול רם נאמן אתה וכו' כשהיה המיטות מגיע שם:

להיבין

הוא חזון. פירש רש"י דקאי לאחד דפסיק לשנים וממחין לאחרים עד הון והיכן חזר לאחר סעודתו רבנן אמרי למקום שפסק והלכתה למקום שפסק ותמה דל"כ היכי הלכתה למקום שפסק אחרי שאכל אחר כך פשיטא

דחזור אפילו להון דהא הון דלאורייתא ע"כ צריך לומר דקאי אהא דאמרין לגיל דהמנכר אומר נכדן שאכלנו משלו והמסובין עונים נכדן שאכלנו משלו ונעטו חיינו להיכן הוא חזר המנכר לאחר שעינו המסובין חזר להם שהמנכר חזר ואומר נכדן שאכלנו משלו ונעטו חיינו ורננן אמרי למקום שפסק שאומר נכדן שאכלנו משלו וכן הלכתה והר"מ מאייביר"א פירש דקאי אשלה שאכלו ויא' אחד מהם לשון קוראים לו עומנים עליו ולעיל נמי הכי פירשו עמ עמק וזמנו עשרך לכו לאתו אחד דקרו ליה ועני עד נכדן ומכלן ואיך ילך לדרכו ואינם נרבים האחרים עד לזירפיה והכא נצי לאתו מן השוק להיכן הוא חזר למקום שפסק דהיינו למר מהון ואיך ולמר מנכדן ויחשף נחל דלא קשה מהון שהרי לא^א ספר גימטריא: מור

והוא אקיצע דבי רב אשי איתרע ביה מילתא. וכוותיה קיימא לן והכי מברכין בל"א אמ"ה האל הטוב והמטיב אל אמת דין אמת שופט צדק ולוקח נמשפט ושליט נמשעו ואנחנו עבדיו ועמו וכל אנחנו חייבין להודות לו ולזכרו גורר פירות בישראל הוא יגדור פלגה וזאת מעליו ומעל האכל שנתוכנו לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלך עלינו לגויל ועד וגו' ופירש צה"ג דאין לומר נמשפט דקיימא לן בפי' נמה צהמה יואלא (דף טז:) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ומיהו נכדן אין למחוק: בזמן שהן שתי מכות גדול מסב בראש שני

ל"א מיעלה הימנו דהיינו כלפי ראשו שמסב על המטה דרך שמאל ולמטה מקרי דרך מרגלותיו דהיינו מימניו וזהו למדוקק רב ששם דאם כן נצי גדול למדוקק כפשוטו כשמדבר עם השני כיון שהשי למעלה הימנו ולקמן נמתיתא גרם גדול מסב בראש השני למטה הימנו וזהו כלפי מרגלותיו והוא מימניו ולא לא מתרחק ויחיד כי נצי לאשתעווי צהדי שני: אין

מכבדין וכו'. וא"ת הא אמרין בשבת צ"ב צמה צמה (דף טז:) לוי וכו' הוה צר חייא הוה קא אזלי בצורחא קמה חמרה דרב הוה לחמרא דליי נצי רב הוה לאשוקי מדעמיה דליי כו' אלמא מכבדים דרביים וי"ל כשלאו לדרך כהחד מכבדין דרביים אכל אס כל אחד ילך לדרכו ופגשו זה זה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדים: אין

ויש מהן

שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא ואמר רב נחמן בר יצחק תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי עוקרין אותה בבית האבל כדתניא^א מה הם אומרים בבית הברוך דין האמת הטוב והמטיב אין דין אמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב מר וזמרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מלתא פתח וברך^א הטוב והמטיב אל אמת דין אמת^א שופט בצדק לוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גורר פירות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים^א להיבין הוא חזר רב וביד משמיה דאביי אמר חזר דראש ורבנן אמרי למקום שפסק והלכתה למקום שפסק: א"ל ריש גלותא דרב ששת אע"ג דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקאי מיניכו בזמן שהן שתי מכות גדול מסב בראש ושני ל"א מיעלה הימנו ובזמן שהם שלש גדול מסב באמצע שני ל"א למעלה הימנו שלישי ל"א למטה הימנו אמר ליה וכי בעי אשתעווי בהדיה^א מתרחין תרוצי ויתבי ובשחתי בהדיה א"ל שאני פרסאי דמחוי ליה במחוג מים ראשונים מוהיבן מתחילין אמר ליה מן הגדול ישב גדול וישמור ידיו עד שנוטלין כולן א"ל לאלחר מייתו תבא קמיה מים אחרונים מוהיבן מתחילין אמר ליה מן הקטן וגדול יתיב וידיו מוזהמות עד שנוטלין כולן א"ל לא מסלקי תבא מקמיה עד דנמתי מיא לגביה אמר רב ששת אנא מתניתא ידענא דתניא^א כיצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מכות גדול מסב בראש ושני ל"א למטה הימנו בזמן שהן שלש מכות גדול מסב בראש שני ל"א למעלה הימנו שלישי ל"א למטה הימנו ראשונים מתחילין מן הגדול המים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן עד שמוגעים אצל ה' וחוזרין ומתחילין מן הגדול ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת מסייע ליה לרב דא"ר חייא בר אשי אמר רב^א כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מוזהב לברכה רב ורבי חייא הוה יתבי בסעודתא קמיה דרבי אמר ליה רבי לרב קום משי ירך חזייה דקא מרתת אמר ליה בר פחתי עיין בברכת מוזהב קאמר לך ת"ר אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא

מלפני הגדול עד שיגיעו המים למטה שאכלו: וחזרין ומתחילין מן הגדול. וטעמין שלתן מלפניו: למקום שמים אחרונים חוזרים. כשמגיעים למטה אס נטל הגדול הוא מצדק ואס צוה לאחר לטול קודם לו הוא מצדק: הנוטל ידיו באחרונה תחלה. אומר שנוטל נחתלת התמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: אין מכבדין. לומר היה אמת קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

ויש מהן חותם ולא פותח. כגון צרכה הסמוכה לחברתה שהרי כבר פתח בצרכה ראשונה וצרכה אחרונה שנקראת שמע אמת ויצי אמת ואמונה שאע"פ שק"ש מפסיק ציגמס אנכיות דלפניה סמוכה והיא לה סמוכה לחברתה: הטוב היא שאינה מנצחת המזון אלא על קצות הרעיו ציטר תקנו: שהרי עוקרים אותה בבית האבל. אליבא דר"ע: להיבין הוא חזון. מי שנטרף לוימון ואמרו לעיל אליבא דרב ששם צרכת זימון עד הון והולך זה להיות מפסיק אכילתו עד שיגמור המנכר צרכת הון וחזר זה שהפסיק לשנים וגמר סעודתו להיכן הוא חזר לצדק לאחר שיגמור סעודתו: חזון דראש. לחתלת הון שהרי נחמיי צימון שנחתלת הקוצע צ"ל: למקום שפסק. לצרכת הארץ כשאר יחיד: ד"ה אף על גב דרבנן פסאלי צרכי סעודה נקאי מיניכו: בזמן שהן שתי מכות. רגילין היו לאכול צרכה אע"פ שישנן דלפניה מוטע רגילין לארץ איש איש על מטה אחת: בזמן שהן שנים גדול מסב בראש. לומר מסב תחלה על מטה: ושני ל"א מיעלה הימנו. מנת השני לצד מרגלותיו של גדול: ובזמן שהן שלש גדול מסב באמצע שני ל"א מיעלה הימנו שלישי ל"א למטה הימנו. לצד מרגלותיו: א"ל. רב ששם לרש גלותא: ובי בני אשתעווי מתרחין תרוצי ויתבי. ואס רבא הגדול לדבר עם שני לו צריך הוא לוקח עמנו ממסכתו ליצב זקוף דכל זמן שהוא מוטה אינו יכול לדבר עמו לפי שהשני לו אחורי ראשו של גדול הוא ופני הגדול מסובין לצד אחר וטוב לו שיצב שני לו למטה הימנו ושמע דכריו כשהוא מוטה: במחוג. מרגלים צדיהם וצנאצנאותיה צרמיה: מים ראשונים מוהיבן מתחילין. רב ששם קא"ל לרש גלותא מהיבן מתחילין פרסיים מים ראשונים: לאלחר מייתו תבא קמיה. שלתן שלו מצינן מיד לפניו ואוכל ולפני כל אחד ואחד היו מצינן שלתן קטן: לא מסלקי תבא. מקמי גדול עד דמטו כולהו וצבוד שהוא אוכל האחרים נוטלין מים אחרונים: שני ל"א למטה הימנו. ששם הולך גדול לספר עמו לא יהא צריך לזקוף: ובזמן שהם ג' שני ל"א מיעלה הימנו. ואס צה לספר מספר עם השלישי לו ואס צה לספר עם השני לו טוב הוא שיקוף ולא יפסיל את השני לו לפני קטן ממנו שיהא הוא למטה וקטן ממנו למעלה הימנו: מתחילין מן הגדול. ולאחר מעילי תבא קמיה: ובזמן שהם מאה. לאו דוקא דה"ה עשרה ולכל יתיר מה' שגנאי הוא שילקו השלשן מלפני הגדול כשיטול ידיו וימתיק שם יושב וצטל עד שיטלו כלם לפיכך כשהם יתיר מתמשה מתחילין מן הקטן היושב בצוף ואין מסלקין שלתן

מלפני הגדול עד שיגיעו המים למטה שאכלו: וחזרין ומתחילין מן הגדול. וטעמין שלתן מלפניו: למקום שמים אחרונים חוזרים. כשמגיעים למטה אס נטל הגדול הוא מצדק ואס צוה לאחר לטול קודם לו הוא מצדק: הנוטל ידיו באחרונה תחלה. אומר שנוטל נחתלת התמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: אין מכבדין. לומר היה אמת קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

מלפני הגדול עד שיגיעו המים למטה שאכלו: וחזרין ומתחילין מן הגדול. וטעמין שלתן מלפניו: למקום שמים אחרונים חוזרים. כשמגיעים למטה אס נטל הגדול הוא מצדק ואס צוה לאחר לטול קודם לו הוא מצדק: הנוטל ידיו באחרונה תחלה. אומר שנוטל נחתלת התמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: אין מכבדין. לומר היה אמת קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

[א] 'מס' שמות סוף פ"ד ע"ש. [ב] שם, [ג] (א) מרגלית של שלום ובמקור בשלום ובמקור: וי' צברון ערך [ד] תוספתא פ"ה, (ה) לעיל מג. ע"ש, [ו] (א) תוספתא לקמן מח. [ז] (א) יתיר ציטר מלתא נמר פסיקס קרי: ד"ה חזון, [ח] (א) 'ע' רש"י וע' מ"א ס' קפס ס' יא ד"ל ע"ד.

גילוי הש"ס

תוס' ד"ה להיבין וכו'. ולמר מנכדן י"ל מן נדה לך [בס"פ]:

ליקוטי רש"י

ויש מהן שחותם. ואינו פותח כגון צרכה הסמוכה לחברתה שהרי פותחתה. הראשונה שמתחלה צברון. והטוב והמטיב. דלפניה המזון אע"פ דקמיה לחברתה שהרי החלה בצרכה המזון אע"פ שפוחה כה צברון משום דכרכה צלמיה נפשה איתקן משום הרעיו ציטר שיעתק לקצורה טעם אלא הקצורה והמטיב נחתם לקצורה אכל את מאכרין כה קצת כדי לומר כה שלש מלכיות כדמפרש בפרק שלשה שאכלו (ברכות מט.) הלכך כולה חדא הדאס היא כצרכת הפירות וכצרכת המלכות ולא ציגמס חותמה (הרשב"ם פסחים קד.) הנוטל ידיו באחרונה תחלה. במים אחרונים הוא מוזהב לברכה. חזרין ומתחילין מן הקטן עד שמוגעים אצל ה' וחוזרין ומתחילין מן הגדול ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת מסייע ליה לרב דא"ר חייא בר אשי אמר רב^א כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מוזהב לברכה רב ורבי חייא הוה יתבי בסעודתא קמיה דרבי אמר ליה רבי לרב קום משי ירך חזייה דקא מרתת אמר ליה בר פחתי עיין בברכת מוזהב קאמר לך ת"ר אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא

מלפני הגדול עד שיגיעו המים למטה שאכלו: וחזרין ומתחילין מן הגדול. וטעמין שלתן מלפניו: למקום שמים אחרונים חוזרים. כשמגיעים למטה אס נטל הגדול הוא מצדק ואס צוה לאחר לטול קודם לו הוא מצדק: הנוטל ידיו באחרונה תחלה. אומר שנוטל נחתלת התמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: אין מכבדין. לומר היה אמת קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

השיב לו הריש גלותא:

אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: לא מסלקי תפא מקמיה עד דנמטי מיה לגביה - אין הם מסלקים השולחן שלפניו עד שמביאים לו מים ליטול, ואינו יושב בטל וממתין, אלא יכול לאכול עד שיביאו לו מים אחרונים.

רב ששת משיב עכשיו לדברי ראש הגולה שאמר שהפרסיים בקיאים במנהגי הסעודה יותר מן החכמים:

אמר רב ששת: אָנָּא מְתִינָא יְדַעְנָא! - ברייתא אני יודע, ומברייתא זו עלינו ללמוד מנהגי דרך ארץ בסעודה, ולא מן הפרסיים! דתנא בברייתא: פִּיצַר סַדֵּר הַסֵּפָה של מיטות הסועדים? בְּזִמָּן שֶׁהָן שְׁתֵּי מִטּוֹת ושני סועדים, גְּדוֹל מִסָּב פְּרָאשׁ - בתחילה^[13], וְשָׁנִי לוֹ מְנִיחִים את מיטתו לְמִטָּה הַיָּמָנָה - למרגלותיו של הגדול, שאם ירצה הגדול לשוחח עמו, לא יצטרך להזדקק ולשבת. בְּזִמָּן שֶׁהָן שְׁלֹשׁ מִטּוֹת ושלושה סועדים, גְּדוֹל מִסָּב פְּרָאשׁ - תחילה, שְׁנִי לוֹ לְמִעְלָה הַיָּמָנָה - למראשותיו, שְׁלִישִׁי לוֹ לְמִטָּה הַיָּמָנָה - למרגלותיו, לפי שהמקום שלמעלה ממנו מכובד יותר, ויש לכבד את השני שהוא גדול יותר, ואם ירצה הגדול לשוחח, ישוחח עם השלישי, ואף על פי שאם ירצה לשוחח עם השני, יצטרך להזדקק ולשבת, אין בכך כלום, שבכבודו של השני עדיף על טירחתו, ואל לו להשפיל בשביל טירחה זו את השני להושיבו למטה מן השלישי שהוא קטן ממנו^[14]. כשנוטלים מִים הָרָאשׁוֹנִים קודם סעודה, מְתַחֲלִין מִן הַגְּדוֹל ומביאים לו שולחנו מיד שלא יצטרך להמתין לאחרים^[15]. כשנוטלים מִים אַחֲרוֹנִים, בְּזִמָּן שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה או פחות, מְתַחֲלִין מִן הַגְּדוֹל^[16]. וּבְזִמָּן שֶׁהֵם מָאָה - לאו דווקא, אלא כל שהם יותר מחמשה, מְתַחֲלִין מִן הַקָּטָן^[17]. עד שְׁמַגִּיעִים אֶצֶל חֲמִישִׁי בגדלות, וְאֵז חוֹזְרִין וּמְתַחֲלִין מִן הַגְּדוֹל. וְלִמְקוֹם שְׁמִים אַחֲרוֹנִים חוֹזְרִין לְשֵׁם בְּרָכָה חוֹזֶרֶת - מי שנוטל (מן החמשה האחרונים) מים אחרונים תחילה, הוא המברך ברכת המזון, שאם נטל הגדול תחילה הוא מברך, ואם ציוה לאחר ליטול לפניו, הוא המברך.

ומעירה הגמרא:

מְסִיעֵה לִיה לְרַב - ברייתא זו מסייעת לדברי רב, דְּאָמַר רַב חֵיָא בַּר אֲשִׁי אָמַר רַב: כָּל הַנוֹטֵל יָדָיו בְּאַחֲרוֹנָה - כשמגיעים לחמשה האחרונים תְּחִלָּה, שנטל ראשון מביניהם, הוא מְזוּמָּן לְבִרְכָּה, וכדברי הברייתא.

מעשה שהיה בענין זה:

רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי - רב ורבי חייא ישבו בסעודה לפני רבי. אמר ליה רבי לרב: קום משי ידך! - עמוד ורחץ ידיך במים אחרונים! חזייה דקא מרתת - ראה רבי חייא שרב רוער, שהיה חושש שמא רבי ידיו מלוכלכות או שהאריך

שרגילים היו לאכול בהסבה על גבי מיטות, והיו מסובים על צד שמאל והרגלים מוטות לארץ, כל אחד על מיטה לחד, ובזמן שיש שם שתי מיטות, כלומר, שאוכלים שני אנשים יחד, הַגְּדוֹל שביניהם מִסָּב פְּרָאשׁ - מסב תחילה על מיטתו, וְשָׁנִי לוֹ מְנִיחִים את מיטתו לְמִעְלָה הַיָּמָנָה - לצד מראשותיו של הגדול. וּבְזִמָּן שֶׁהֵם שְׁלֹשׁ מיטות ושלושה אנשים, גְּדוֹל מִסָּב בְּאַמְצַע, שְׁנִי לוֹ מִסָּב לְמִעְלָה הַיָּמָנָה - על מיטה שלצד מראשותיו, וְשְׁלִישִׁי לוֹ מִסָּב לְמִטָּה הַיָּמָנָה - על מיטה שלצד מרגלותיו.

רב ששת תמה על מנהג זה, שאינו בחכמה:

אמר ליה רב ששת לריש גלותא: וְכִי בְּעֵי אֲשַׁתְּעוּי בְּהִדְיָה - וכשהגדול רוצה לשוחח עם השני לו המיסב למראשותיו מְתַרְרֵץ תְּרוּצִי וְנִיתִיב וּמִשְׁתַּעֵי בְּהִדְיָה? - האם עליו להזדקק ולשבת כדי לשוחח עמו? שהרי השני מיטתו מונחת לצד מראשותיו, ואינו יכול לדבר עמו כל זמן שהוא מיסב, שהוא אחורי ראשו, וטוב היה יותר אילו היתה מיטתו של השני למרגלותיו והיה יכול לדבר עמו כשהוא מיסב!

והשיב לו ריש גלותא:

אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: שאני פְּרָסָאִי דְּמַחְוִי לִיה בְּמַחוּג - שונים הם הפרסיים, שהם נוהגים להראות רמזים בידיהם ובאצבעותיהם, ומכיון שהם משוחחים זה עם זה על ידי רמזים וסימנים אין להם צורך לשוחח בפה, ואין צורך שיראה הגדול את פניו של השני על מנת לומר לו משהו^[11].

רב ששת שואל על מנהגי סעודה אחרים של הפרסיים:

מִים רָאשׁוֹנִים - נטילת ידיים קודם הסעודה, מְהִיכָן מְתַחֲלִין? - מי נוטל ראשון? אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: מתחילים מן הגדול. רב ששת תמה אף על מנהג זה:

יֵשֵׁב גְּדוֹל וְיִשְׁמֹר יָדָיו עַד שְׁנוּטְלִין כּוֹלֵץ? - ובי כבודו של הגדול להמתין לכולם? שהרי רק אחרי שיטלו כולם יביאו את האוכל, וכל אותו זמן אינו יכול לעשות כלום, כדי שלא יתבלבלו ידיו!

והשיב לו ריש גלותא:

אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: מנהג הפרסיים הוא שְׁלֹא לְתַר מִיָּתוֹ תְּפָא קָמִיָּה - מיד לאחר שנטל מביאים שולחן לפניו ואוכל, שלפני כל אחד ואחד היה שולחן קטן, ואינו צריך להמתין לאחרים^[12]. ושאל עוד רב ששת על הפרסיים:

מִים אַחֲרוֹנִים שְׁנוּטִילִים בסוף הסעודה, מְהִיכָן מְתַחֲלִין? - מי נוטל ראשון? אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: מתחילים מן הקטן.

גם על מנהג זה תמה רב ששת:

וְגְדוֹל יְתִיב - יושב וידי מְזוּהָמוֹת עַד שְׁנוּטְלִין כּוֹלֵץ? הרי אין זה ראוי שיצטרך הגדול להמתין בידיים מְזוּהָמוֹת עד שיטלו כולם!

הערות

11. שהרי יכול הגדול לרמוז באצבעותיו, והשני שמיסב מאחוריו יראה את הסימן.
12. רש"י. ובסוף הסעודה היו מסלקים את השולחן, עיין תוספות לעיל מב, א ד"ה סלק, ופסחים ק, ב ד"ה שאין.
13. ועיין בהערותינו לקמן מז, א בענין "גדול מברך" מי נחשב "גדול" לענין ההלכות הנזכרות באן.
14. רש"י. ואין להקשות, שישב הגדול בראש, והשני למטה הימנ, והשלישי למטה מן השני, ויוכל לשוחח עם שניהם, שאם כן יהיה השני באמצע, ומקום זה נחשב כמקום המכובד ביותר והוא מקומו של הגדול (לחם משנה הל' ברכות ז, א).
15. דש"י.
- דין זה נאמר דווקא כשכל אחד מברך לעצמו (כגון בסעודת חתונה או סעודה גדולה אחרת, שאין זה אפשרי להמתין עד שיטלו כולם ויצאו בברכת אחד מהם), אבל כשאחד מברך "המוציא" ומוציא את כל האחרים ידי חובה, אם יטול הגדול תחילה יצטרך להמתין לכל האחרים, ולפיכך יטול אחרון (עיין שו"ע אורח חיים קסה, ב וט"ז שם ג, ומשנה ברורה שם ה).
- ועיין רמב"ם (הל' ברכות ז, א ובסוף משנה שם) שפירש הברייתא באופן אחר,
- ועיין גם צ"ח ומרומי שרה.
16. לא שיש כבוד בנטילת ידיים מְזוּהָמוֹת במים אחרונים, ואדרבה, מבואר להלן (מו, א) שאין מכבדים בזה, אלא שהואיל והנוטל מים אחרונים תחילה הוא המברך, כמבואר להלן, ויש לכבד את הגדול בברכה, ממילא יש להקדימו גם בנטילת המים האחרונים (רשב"א וריטב"א). ואם ציוה הגדול לכבד אחר בברכה, הוא נוטל לראשון (עיין להלן).
- והטעם שתיקנו חכמים כן, שהמברך יטול ראשון מבין החמשה, כתבו ראשונים, כדי שיעיין בברכת המזון קודם שיברך, ושיערו חכמים שהזמן שבו נוטלים ארבעה אנשים את ידיהם אחריו די בו לעיין זה (השגות הראב"ד הלכות ברכות ז, יב ורשב"א וריטב"א. ועיין רמב"ם, הל' ברכות שם, ורבינו יונה, המפרשים באופן אחר).
17. סדר הישיבה היה לפי חשיבותם, ולפיכך מתחילים מן הקטן שהוא יושב אחרון, ונוטלים בזה אחר זה מן הקטן אל הגדול, וכך לא יצטרך הגדול לשבת בטל בלי שולחן לפניו ולהמתין עד שיטלו כולם, ואין מסלקים את השולחן מלפניו עד שיגיע תורו ליטול (רש"י).

בסעודה יותר מדי, ורוצה לגעור בו בדרך זו. **אָמַר לִיה רַבִּי חֵיִיא לרַב:**
בְּרַ פְּחָתִי – בנם של גדולים! **עֵינִין בְּבִרְכַּת מְזוּנָא קְאָמַר לָךְ** – "עֵינִין
 בברכת המזון" הוא שרבי אומר לך, שמכבד הוא אותך בברכת המזון,
 ולפיכך אמר לך ליטול תחילה מים אחרונים, שהנוטל מים אחרונים
 בתחילה הוא המזומן לברכה^[18].

ועוד ברייתא בהלכות דרך ארץ:
תָּנּוּ רַבֵּנָן בְּבִרְיָתָא: **אֵין מְכַבְּדִין אִישׁ אֶת רַעְהוּ לֹמַר "הִיָּה אַתָּה**
קודם" לֹא בְּדַרְכֵיכֶם, כשנפגשים בדרך, שאין הקטן אומר לגדול "לך
 לפני"^[19], **וְלֹא בְּגִשְׁרֵיכֶם,** כשנפגשים על גבי גשר^[20],

הערות

18. על פי רש"י לעיל מג, א.
 19. וטעם הדבר, יש מפרשים שהמדובר בתוך העיר, והטעם בדי שלא
 להפריע לעוברים ושבים אחרים. ויש מפרשים שמדובר דווקא בדרכים שבין
 עיר לעיר, שהחולבים שם נחפזים לדרכם ואין זו דרך ארץ להתאחר בביכור זה
 לזה (רבינו יונה). והדברים אמורים כשנפגשו בדרך כמקרה, אבל כששנים נועדים
 יחד לצאת לדרך כתבו ראשונים שמכבדים ומקדימים את הגדול (תוספות ורבינו
 יונה).
 20. מפני הסכנה בשהייה בזמן המעבר על גבי גשר (רבינו יונה ומאירי).

שגם לגירסא "לאכול" אינם רשאים לטעום כלום עד שיטעום הבוצע! ומשיבה הגמרא שאמנם אין נפקא מינה בין שתי הגירסאות: לא אמר רב ספרא "לטעום איתמר" אלא מפני שחייב אדם לומר בלשון רבו, ובלשון זו ("לטעום") שמע מאמר זה מר, ולכן הקפיד על כך, אבל אין הבדל להלכה בזה.

ברייטא בהלכות דרך ארץ בסעודה:

תנו רבנן בברייטא (תוספתא ברכות ה, ח): **שנים** האוכלים מקערה אחת **ממתינין זה לזה בקערה**, שכש אחד מהם מפסיק לאכול כדי לשנות, חבירו מפסיק לאכול וממתין לו עד שיגמור שתייתו^[6], אבל שלשה האוכלים מקערה אחת **אין ממתינין** לאחר המפסיק לשתייה. **הבוצע** ומברך על הלחם להוציא את האחרים, **הוא פושט ידו תחלה** - הוא נוטל מהקערה תחלה אוכל ללפת בו את פרוסת המוציא, אפילו כשהוא הקטן שבחבורה, כגון שהוא בעל הבית שבוצע תחילה בכל ענין^[6], **ואם בא לחלוק פבור לרבו או למי שגדול הימנו** שהוא יטול מהקערה תחלה, **הרשות בידו**.

ועוד מהלכות בציעת הפת:

רבה בר בר חנה הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא - רבה בר בר חנה השיא את בנו לבתו של רב שמואל בר רב קטינא. **קדים ותיב** - קדם רבה בר בר חנה וישב לפני סעודת הנישואין וקמתני ליה לבריה - ושנה לבנו את הברייטא הבאה בהלכות סעודה, שהיה מנהגם שהחתן בוצע את הפת בסעודת הנישואין ולימדו כיצד יעשה, וזוהי הברייטא: **אין הבוצע רשאי לבצוע את הפת עד שיקלה אמן מפי העונים על ברכת "המוציא"** שביכר^[7].

רב חסדא אמר: כשאמר "עד שיכלה אמן מפי העונים", אין הכוונה שצריך להמתין לכל העונים, אלא עד שיכלה אמן **מפי רוב העונים**, ואף אם מיעוטם מאריכים באמן אין צריך להמתין להם.

והקשה רמי בר חמא על כך:

אמר ליה רמי בר חמא לרב חסדא: מאי שנא רובא, דאכתי לא כלאי ברקה - מפני מה נשתנה דינם של רוב העונים, שאינו רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפייהם, לפי שעדיין לא כלתה ברכת המוציא עד שענו עליה אמן, והרי זה כאילו לא כילה לברך המוציא שאינו רשאי לבצוע, **מיעוטא נמי לא כלאי ברקה**! - הרי אף המיעוט כשלא סיימו עניית אמן, הרי זה כאילו לא כלתה ברכת המוציא עדיין! ומפני מה רשאי לבצוע אז?

והשיב רב חסדא:

אמר ליה רב חסדא לרמי בר חמא: שאני אומר: כל העונה אמן יותר מדאי - שמאריך בענייתו יותר מדי, **אינו אלא טועה**^[8], ולפיכך אין צריך להמתין למיעוט שמאריכים יותר מדי בעניית האמן.

4. הלכה זו נוהגת רווקא כשהבל אוכלים מהכבר שבצע עליה המברך, אבל אם מונחת כבר לפני כל אחד ואחד, וכל אחד אוכל מבכרו, רשאים לאכול קודם שיטעום הבוצע (תוספות ד"ה אין המסובין בשם ירושלמי, רבינו יונה. וכך נפסק בשולחן ערוך, אורח חיים קסו, טו).

ועיין פרי מגדים (אשל אברהם או"ח קסו, לה) אם הלכה זו היא מהלכות דרך ארץ או שהיא דין ממש ומטעם אחר, עיין שם (ועיין משנה ברורה שם, עו).

5. ר"י מלוגיל, רבינו יונה, מאירי, ריטב"א, וכן הוא בשולחן ערוך או"ח קע, ב. ועיין ערוך השולחן קע, ד פירוש אחר.

6. רש"י גיטין נט, ב ד"ה הבוצע (ועיין לעיל מז, א). או כשהגדול נתן לו רשות לבצוע (מגן אברהם קסו, לו).

7. לעיל (לט, ב) מבואר שצריך שתכלה ברכת המוציא קודם בציעת הפת, ומטעם יש להמתין עוד עד שיכלה אמן מפי העונים, כי גם עניית האמן נחשבת כחלק מן הברכה (רש"י).

8. וטעם הדבר, לפי שכשהוא מאריך אין קריאת התיבה כמשמעה (תוס' ד"ה כל המאריך) ואין קריאת התיבה נשמעת יפה (תוס' רבי יהודה החסיד ותוס' הרא"ש).

ולא בידים מוזהמות - ואין מכבדים בנטילת מים אחרונים, שנוטלים לנקות את הידים המוזהמות מן הסעודה, להקדים את הגדול לקטן^[9]. מעשה שהיה בענין כיבוד בדרכים:

רבין ואבוי הוו קא אזלי באורחא - היו הולכים בדרך, ורכבו על גבי חמורים. **קדמיה חמריה דרבין לראבוי** - קדם חמורו של רבין והלך לפני חמורו של אבוי, **ולא אמר ליה רבין לאבוי: "ניזיל מר"**! - "ילך מר לפני!", כפי שהיה ראוי לעשות מפני הכבוד. **אמר אבוי בלבו: מרסליק האי מרבנן ממערבא גס ליה דעתיה** - מזמן שבא חכם זה מארץ ישראל^[2] גס ליבו, ואינו נוהג כבוד באחרים כראוי. **בי מטא לפתחא דבי כנישתא** - כשהגיעו לפתח של בית כנסת **אמר ליה רבין לאבוי דרך כבוד: "ניצל מר"**! - "יכנס מר!". **אמר ליה אבוי לרבין: ועד השתא לאו מר אנא?** - ועד עתה לא הייתי "מר"? ומפני מה לא כיבדתני קודם לכן, בהיותנו בדרך? **אמר ליה רבין לאבוי: הכי - כך אמר רבי יוחנן: אין מכבדין את הגדול להיכנס תחילה אלא בפתח שיש בה מוזה, אבל בדרך אין מכבדים, ולפיכך לא כיבדתניך בהיותנו בדרך.**

ושאלת הגמרא על דברי רבי יוחנן:

דאית בה מוזה אין, דלית בה מוזה לא - וכי בפתח שיש בו מוזה מכבדים, ואילו בפתח שאין בו מוזה אין מכבדים? **אלא מעתה, פתחי בית הכנסת ובית המדרש דלית בהו מוזה** - שאין בהם מוזה, כי מצד הדין פטורים הם ממוזה כשאין דרים בהם^[3], **הכי נמי דאין מכבדין** - האם אמנם אין מכבדים בהם? הרי אין זה מסתבר כלל, ועוד, שהרי רבין כיבד את אבוי בפתח בית הכנסת!

מתרצת הגמרא:

אלא אימא - אמור שאין כוונת רבי יוחנן לפתח שיש בו מוזה ממש, אלא **בפתח הראוי למוזה**, שאילו היו דרים במקום זה היה הפתח חייב במוזה, ובא למעט דרכים ופרצות שאינם ראויים למוזה כלל ואין מכבדים בהם.

הגמרא מביאה עוד הלכה מהלכות דרך ארץ בסעודה:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: אין המסובין בסעודה רשאים לאכול כלום עד שיטעום הבוצע - עד שיטעם מן הפת המברך להוציא את כל המסובין^[4].

ומביאה הגמרא גירסא אחרת במאמר זה:

יתיב רב ספרא וקאמר: - ישב רב ספרא ושנה מאמר זה של רב, ואמר: **"לטעום" איתמר** - "אין המסובין רשאים לטעום כלום עד שיטעום הבוצע" נאמר על ידי רב, ולא כפי שנאמר שאינם רשאים "לאכול".

ושאלת הגמרא:

למאי נפקא מינה? - מה ההבדל בין שתי הגירסאות, הרי ברור הדבר

הערות

1. שאין זה כבוד במה שרומז לו שירחץ תחילה ידיו המוזהמות (משנה ברורה קפא, יד). או מפני שצער הוא להם לעמוד בידים מוזהמות (ר"י מלוגיל, וכעין זה ברבינו יונה ובמאירי, מפני סכנת מל סדומית, ועיין רא"ה וריטב"א פירוש אחר בעצם הדין ובטעמו).

מה ששנינו לעיל (מו, ב) שמכבדים את הגדול בנטילת מים אחרונים (כשיש שם חמשה או פחות). אין זה משום הכבוד שבנטילת המים מצד עצמה, שהרי אין מכבדים בזה, כמבואר כאן, אלא משום הברכה, שהמברך נוטל ראשון בדי שיוכל לעיין בברכת המזון, וכפי שמבואר בהערותינו שם (רבינו יונה וריטב"א). והדין האמור כאן שאין מכבדים הוא כשיש יותר מחמשה, שאין המסובים האחרים מכבדים זה את זה בנטילת מים אחרונים, וכן לאחר שנטל הגדול שבחמשה, שארבעה האחרונים אינם מכבדים זה את זה (עיין בראשונים הנזכרים, ובשו"ע או"ח קפא, ו משנה ברורה שם).

2. רבין היה רגיל לעלות מבבל לארץ ישראל ולחזור לבבל, והיה מוסר לחכמי בבל מאמריו של רבי יוחנן, ראש חכמי ארץ ישראל (רש"י).

3. עיין שו"ע יורה דעה רפו, ג וי, שבית כנסת פטור ממוזה לרבני הכל, ובבית מדרש יש חולקים ומחייבים. בימינו נהגו בכל זאת לקבוע מוזה אף בבית הכנסת.

שְׁלֹשָׁה שֵׁאוֹכְלוּ פֶּרֶק שְׁבִיעִי בִּרְכוֹת

מז.

עץ משפט
נר מצוה

[illegible]

רַב גַּמִּים נֶאֱמָר

[illegible]

הגהות הב"ח

(א) ריש"י ד"ה הא לא מדי
וכו' ואמר מר. ג"כ פ"ק
דסנהדרין:

תורה אור השלם
(א) וְאֵל הַלְוִיִּם תִּדְבֹּר
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת
הַמַּעֲשֹׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם מֵאֲתָם בְּנִתְּלַחְכֶּם
וְהִרְמַתֶּם מִמֶּנּוּ תְרוּמַת
יְיָ מַעֲשֹׂר מִן הַמַּעֲשֹׂר:
[בְּמִדְבַּר זֵה טו]

המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הכבדן. וזמנה מההוא
סבא דערינ פסמים (דף ק) בדמין ושמי אלמנה דשמי קודם
הממבדן שמה ים חלוק בין אלהיאל לשמהי אי נמי ים לומר דלא שמה
אלמנה להראות לו מעשה שלא היה כדרך לומר יומר ויבדלושמי ים בשם
לכל אחד כדור או כוסו בידו ימילים
לשמות אפי' קודם המבדן וגבי ההוא
סבא היה לו כוסו בידו והכי אימא
בירושלמי אמר רבי בון בשם רבי אין
המסובין רשאין לטעום עד שיטעום
המבדן רביאל אמר שומין אע"פ שלא
שמה המבדן ולא פליגי רבי בון בשם
רבי שזוקו לבוס אחד דרביאל דהיה
לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו
שמשון במבדן חסידה משלל הפסח
המואל ויהיה בוצע רבינו שמשון הפסח
סהיה לפניו ואוכל והכר מקולי היה
אומר אם בלע המבדן ונתן לכל אחד
שטקו אין כריך להממין כל אחד עד
תמלוק המבדן והא דלדמרי' כהא
אין המסובין רשאין לטעום כו' היינו
להקדים ולבצע מן הפסח שנלע
המבדן אבל אמר שומן לכל אחד
חלוק אין קפידא וכן כריך לומר
בסמוך בטעמו הוא פושט דיו חתלה
לעטול פסו ואם בלא חלוק כבוד לרבו
רשאי ואמאי והא אין המסובין רשאין
לעטום וכו' ואין לומר דמן טעטול
לדמרי' קאמר אף המבדן חלוק קודם
לדמרי' מה כדור היה או אכל לפי מה
שפירשנו ינחא ויש מפרש פושט
דיו חתלה בקערה להחמיל בחליה
ומכאן שמשע שאין כריך למוג מכוס
בכרה של סטות היכא שיש צלמי
האורחים כוסות שאינן פגומות כפי
אם אותן כוסות פגומות ים קפידא :
אמן יתבאר שאין שומע הכרה

האחרים ששמו פן מימה דהא
אמרין בטורה (פ"ה דף טז:
באלכסנדריא של מלכים דף טז:
קל גדול ולא היו יכולים כולם לשמוע
מפי המנצח וזו מנינים בטורים
כדי שיעו חמימת הנכרות ויענו האזן
ו"ל שידעו יודעים בחזו ברכה החזן
עומד לאמנם לא היו שומעים אותו
אזל הכא מיירי שאינם יודעים כלל
היך החזן עומד ומתפלל ובחזו
ברכה הוא עומד אלא עוה אחר
האחרים בלא שמיעה ולא ידיעה ^א:
כד המאריך בחזון מאדויבין יו
יפיו ושנוניתו ובלבד שלא
יארץ יותר מדלי וטעמא לפי שאין
קריאת החיבה כשחמשה כשהוא
מארץ יותר מדלי ומסקנא דמלתא
דאין כהווע רשאי לצועע עי שכלה
אמן מפי רוב העושים:

ש"ר ראשון שנמלה
דיבא אל' שהקדימו
תרומת מעשר ולא
גדולה וכד' אבהו
אילו
בייחוד יי ארדיליא ובר.
משמע דק הלכה דרב נמי
ל' פליג
דעס מלאכול אין שלישי
מטעם עמסה:

ה'לכתא גדול מברך. ומיהו

אלה הגדול טמן רשום
 לקטן לנצח שפיר כדאשכחן (גניל מה)
 (מ:): דלמר ליה לרב משי יד וכו':
ומאכילין את האכפתי דמאי.
 מיירי באכפתי
 ישראל ומוטלין עליהם לזוהם והם
 כעשים דדוקא דמאי אבל עבד לא
 דמאי אבל עבד לא דאם כן פורע
 דביין. וא"ח רב הוגא טעמא דב"ש אחא לאשמעי' דהכי פריך
 ו מאכילין בים משנה היא ולא חיוסא לאותה משנה או ברייתא:
 אמר

[illegible][illegible]

ליקוטי רש"י

בריה דרב שמואל
 ז"א המסובין רשאי ל
 הבוצע יתיב רב ספרא
 למאי נפקא מינה ש
 רבו ת"ד ^זשנים ממב
 שלה ואין ז' ממתיני'
 תלשה ואם בא לחלו
 שגדול הימנו הרשות
 הוה עסיק ליה לבריה
 קטינא קדים וייתיב
 הבוצע רשאי לבצוע
 העונים רב חסדא אמר
 רמי בר חמא מ"ש ר
 ברכה מיעומא נמי לא
 אומר כל העונה אמן
 טועה: ת"ר ^זאין עוני
 אמן קטופה ולא
 ברכה מפיו כי עזאי
 יתומה היו בניו יתומי
 קטופה יתקטפו ימיו
 מאריכין לו ימיו ושנות
 בסעודתא אתא רב
 קמסרברא ואכיל א"ל
 ברוח און אכילנא לן
 לי ^זארדיליא וגזיליא
 תלמודי דרב הוו יתבי
 אמרי אתא גברא רבא
 מי סבירין גדול מ
 מבקר והלכתא ^זגדול
 לבסוף: אכל דמאי
^זביון דאי בעי מפקר
 וחזי ליה דתנן ^זמאסנא
 ואת האכסניא דמאי
 ב"ש אומרים אין מא
 האכסניא דמאי: מ
 תרומתו: ^זפשיטא לא
 בשבלים והפריש ממנו
 הפריש ממנו תרומה
 דאמר ר' אבהו ובר
 ראשון שקהוין בש
 גדולה שנאמר ^זוהר

מַעֲשֵׂה מִן הַמַּעֲשֵׂה
אֲמַרְתִּי לָךְ וְלֹא תִרְוּמָה גְדוֹלָה וְתִרְוּמַת מַעֲשֵׂה מִן
יָרֵב פָּפָא לֹאֲבִי אִי הִכִּי אֶפִּילוֹ הִקְרִימוּ בְּכָרִי גַּם אֲמִר
וְקִסְפוּ לָהּ אִסּוּר מִיָּמָה וְלֹא גַּם בְּחֻשְׁכָּה שֶׁל נִכְרִים שֶׁהֵטִיל עַל
זִכְרוֹ מִמַּמְנוֹתָ שֶׁל כֶּסֶף^ו וְאֲמִר רַב הוּא תָנָה בְּשֵׁי אֵין בּוֹ
בְּנֵמָה דּוֹכֵחִין יֵשׁ לומר דְּקָא מַשְׁמַע לָן דְּלֵי מַשְׁכַּחַת תָּנָה דְּאֲמִר

[illegible][illegible][illegible]

הגמרא מביאה ברייתא הדנה בעניית אמן כהלכתה:

תנו רבנן בברייתא: אין עונין לא אמן חטופה - שקורא את האות אלף בשוא (אמן) במקום בקמץ (אמן)^[9], **ולא אמן חטופה** - קצרה וחסרה, שמבליע אות אחת^[10], כגון שאינו קורא את האות נון בסוף המילה בפה באופן שתהא ניכרת, ונשמע כאומר "אמן"^[11], **ולא אמן יתומה** - שעונה אמן בלי לשמוע את הברכה^[12], **ולא יזרוק ברכה מפיו במהירות**, שנראה שהברכה דומה עליו כמשא כבד, ואינו מבכר אלא מפני שחוק קבוע הוא לו^[13]. **בן עזאי אומר: כל העונה אמן יתומה, יהיו בניו יתומים**; העונה אמן חטופה, יתחטפו ימיו - ימות קודם זמנו, וכאילו ייחטפו ממנו ימיו; העונה אמן חטופה יתקטפו - יתקצרו ימיו. **ובל המאריך באמן כראוי^[14], מאריכין לו ימיו ושנותיו**.

הגמרא חוזרת לדון בהלכות זימון, ומביאים מעשה בענין זה:

רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא - ישבו בסעודה. **אתא - בא** והצטרף אליהם **רב שימי בר חיאיא**. **הנה קמסרבה ואכיל** - היה ממהר לאכול כדי שיוכל להצטרף עמם לברכת המזון בזימון. **אמר ליה רב לרב שימי בר חיאיא: מה דעתך** - מה כוונתך בזה שאתה ממהר כל כך, האם רוצה אתה **לאיצטרופי בהך?** - להצטרף אתנו לזימון? **אנן אכילנא לן!** - הרי אנו כבר אכלנו לנו, וכבר גמרנו את הסעודה קודם שבתא, ולא אכלנו יחד עמך, ואין אתה מחייבנו בזימון! **אמר ליה שמואל לרב: אלו מיתו לי ארדיליא** - אילו היו מביאים לי עכשיו לקינוח סעודה כמהין ופטירות, **וגוזליא לאבא** - או שהיו מביאים לי, אבא (כינוי של כבוד לרב^[15]), גוזלות לאכול, שמאכלים אלו חביבים עלינו מאד, **מי לא אכילין?** - וכי לא היינו אוכלים? ונמצא שעדיין לא הסחנו דעתנו מן הסעודה ולא סיימנו לגמרי סעודה זו, ומצטרף רב שימי עמנו לזימון כאילו אכלנו יחד.

ומעשה אחר בענין זימון:

תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא - תלמידיו של רב ישבו בסעודה.

הערות

על רב אחא - בא רב אחא לאחר שהתחילו סעודתם והצטרף אליהם. **אמרי** - אמרו: **אתא גברא רבא דמברך לן** - הנה בא אדם גדול (רב אחא) שיבכר לנו, שהגדול שבסעודה מזמין ומבכר לכולם^[16]. **אמר להו רב אחא לתלמידים: מי סבריתו** - וכי סבורים אתם **דגדול מברך אף באופן זה? עיקר שפסעודה מברך!** - אחד מאלה שהיו בתחילת הסעודה הוא המבכר, ולא מי שהצטרף לסעודה אחר כך, אף על פי שהוא גדול מהם.

אבל מסקנת הגמרא אינה כסברת רבי אחא:

והלכתא - והלכה: **גדול מברך אף על גב דאתא לבסוף** - אף על פי שבא בסוף הסעודה ואינו עיקר שבסעודה.

שנינו במשנתנו:

אכל דמאי וכו' מזמנין עליו.

מקשה הגמרא:

הא לא חזי ליה! - הרי דמאי, שנלקח מעם הארץ ואין ידוע אם הוא מעושר, אינו ראוי לו, שאסור באכילה, ואין מזמנים על סעודה של איסור^[17]?

מתרצת הגמרא:

פינן דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני - כיון שאם אדם רוצה יש בידו להפקיר את כל נכסיו ולהיות עני, **והוי ליה** - ואז יהא הדמאי ראוי לו, שמותר להאכיל עניים דמאי (כפי שמבארים מיד), ממילא אף עכשיו שלא הפקיר והוא אסור באכילת דמאי, נחשב הדמאי כמזון הראוי לו ומזמנים עליו^[18], שאיסור זה מכיון שאפשר להפקיעו אינו מונע חיוב זימון^[19], **דתנן** (דמאי ג, א): **מאכילין את העניים דמאי, ואת האכסניא** - חיילי המלך שמוטל על בני העיר לכלכלם בשוכם מן המלחמה, **דמאי**, שהואיל ואינם במקומם ואין להם כאן מה לאכול הם נחשבים כעניים ומאכילים אותם דמאי^[20]. וטעמו של היתר זה, לפי שרוב עמי הארץ מעשרים הם, ואיסור דמאי חומרא דרבנן היא לחוש לאותם שאינם מעשרים, ולא החמירו בזה לגבי עניים^[21]. **ואמר רב הונא: תנא בברייתא: בית שמאי אומרים: אין מאכילין את**

9. לשון רש"י: "חטופה, שקורין את האלף בחטף ולא בפתח", וכוונתו בזה, שקורין את האלף בשוא ולא בקמץ, שרש"י קורא ל"שוא" "חטף", וקורא ל"קמץ" "פתח" (מעדיף יום טוב על הרא"ש פ"ב סי' ג אות י, ב"ח א"י"ח סי' קכד, משנה ברורה קכד, כט ועוד), וכך הם שמות הנקודות ברש"י בהרבה מקומות. ו"חטופה" לפי זה מלשון "חטף". ויש מהראשונים מפרשים כעין זה, שקורא את האלף ב"חטף פתח" במקום ב"קמץ גדול" (ר"י מלוניל, ופירוש אחד במאירי, ועוד).

10. יש מהראשונים מפרשים אמן חטופה, שחוטף וממהר לענותה קודם שסיים המבכר (ערוך ערך אמן ב בשם רב כהן צדק גאון, רא"ה ומאירי וריטב"א, ומובא בטור א"י"ח שם ובשו"ע שם ח). או שחוטף ואומר את המילה במהירות (רבינו יונה). וגם לפירוש רש"י שלשון "חטופה" היא על שם "חטף" יש בעניית האמן באופן זה גם משום קיצור וחפזון, ולפיכך נענש על כך (עיין להלן).

11. על פי רש"י. ועיין ערוך שם (ומאירי בשם יש מפרשים) פירוש אחר, שפוסק את המילה לשתיים.

12. רש"י, ונקראת אמן זו "יתומה", לפי שאמן ללא ברכה היא כיתום שאין לו הורים.

והקשה רש"י מהמבואר בסוכה (נא, ב) שבאלכסנדריה שבמצרים היה בית כנסת גדול מאד, ולא היו הכל שומעים את הש"ץ מתפלל, ובשהיה שליח ציבור מסיים ברכתו היה השמש מניף סודר להודיע לקהל שיענה אמן. הרי שהיו עונים אמן אף על פי שלא שמעו את הברכה. ותיירך, ששם היו יודעים שהם עונים אמן אחר ברכה ועל איזו ברכה הם עונים, אלא שלא היו שומעים את קול המבכר, אבל כאן מדברים במי שאינו יודע על מה הוא עונה אמן, ומכיון שעניין האמן הוא אימות ואישור לברכת המבכר, כשאינו יודע מה היא הברכה אין לענות. ועיין תוספות סוכה נב, א ד"ה וכיון תירץ אחר, וש"ע א"י"ח קכד, ח.

13. יש מפרשים אמן יתומה, שעונה אמן לאחר זמן ולא מיד עם סיום הברכה (מאירי ועוד, ועיין רמ"א בשו"ע שם).

14. ובלבד שלא יאריך יותר מדי, כמבואר לעיל (תוספות).

15. רש"י.

16. רש"י (ועי' משנה פאה ה, ד על מי שאינו במקומו ואין לו כסף כאן שנחשב כעני). ומשמע מדברי רש"י שהחיילים הם מ ישראל ומכל מקום מותר להאכילם דמאי (וכן משמע ברש"י עירובין לא, ב ד"ה אכסניא). ועי' תוס' עירובין יז, ב ד"ה ואת אכסניא שהביאו שיש בזה מחלוקת בירושלמי, ולדעה אחת מדובר בחיילים נכרים, והחידוש הוא שמותר להאכילם דמאי, שאילו טבל גמור אסור להאכיל אף לנכרי, שהטבל אסור בהנאה של כילוי (ובתוס' כאן כתבו כעין זה בסתם, בפירוש שני).

17. רש"י.

18. רש"י.

19. רש"י.

20. רש"י.

ע ב שישעם המבצר. ותימה מההוא
(ק' 77) למדין וסמי אלמנ דשמי קודם
יחל לא שריח א' נמי י' לומר דלא שחיה
ללא שריח לומר יומר וזכרונם י' כשם
לכל אחד ככרו וא' כוסו בידו י' יולים
לשמות אפי' קודם המבצר וגבי ההוא
כסא היה לו כוסו בידו והבי אחא
כזכרונם אמר רבי כון נשם ר' אין
המסובין רשאין לטעום עד שיטעום
המבצר ריב"ל אמר שומן אע"פ שלא
שחה המבצר ולא פליגי רבי כון נשם
ר' אבא חזק לטוס דריב"ל ר' אבא
לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו
שמשון בחופה אחת שבעה החתן
ההוא ויהי כון נשם רבינו שמשון הפת
שהיה לפניו ואוכל והשר מנאזלי אה
אומר א' כן שבע המבצר ונתן לו אחד
חלקו אין צריך להמתין כל אחד עד

שיתעס המצרך והא דלמרחי' הכה
אין המסוכין רשאין לעסוס כ"י הייט
להקדים וליצוט מן הכח שבצע
המצרך אצל אחר שנתן לכל אחד
תקון אין קפידא וכן לרר' לומר
בסמוך הצוצה הוא פושט דיו תחלה
לעצול פשו ואם צא לתלוק כבוד לרבו
רשא וואמאי' הוא הא המסוכין רשאין
לעסוס וכ"י ואין לומר דמן הטובל
לחדיה קאמר אל המצרך קודם אכל
דא"כ מה כבוד היה זה אצל לפי מה
שפירשמי יומא ויש מפרש פושט
דיו תחלה בקערה להחמיל באכילה
ומכאן משמע שאין לרר' למוג מפי
כרעה לשאר כוסות היצא שיש כפי
האורחים כוסות שאין פגומות אצל
אם אומן כוסות פגומות ים קפידא ^(ז)
אמן יתווסף. שאין שומע הברכה
מפי המצרך ועונה אחר
האחרים ששמעו אמן מימיה דהא
לחרינן בסבוכה ^(ז"ה דף 77 א:)
באלסנדידיא של מרחים שיהי שם
קהל גדול ולא היו יכולים כולם לשמוע
מפי המצרך והיו מניפים כסודרים
כדי שיעדו תחיתמן הברכות ויענו אמן
ו"ל שהיו יודעים באחו כרעה החון
עומד לאננס לא היו שומעים אותו
אצל הכה מיייר שאינם יודעים וכללו
היכן החון עומד ומתפלל ובאחו
כרעה הוא עומד אלא עונה אחר
האחרים בלא שמיעה ולא ידיעה ^(ז)
כף המאררין באמן במאררין י"ו
ימיו ושנתייו. וכלכל של
יאררן יותר מדאי וטעמא לפי שאין
קריאת המינה כששמעה כשהוא
מאררן יותר מדאי ומסקנא דלמלא
דאין הצוצה רשא לעצוט עד שיכלה
אמן מפי רוב העומים:
אי"ו מיינו י"ו ארדייא וכו'.
משמע דכן הלכה דרבי נמי
לא פליג אצל א' אחר הבן וזנברך
שהסיתו דעתם מלאכול אין שלשי
מאטרף עמהם:
והלכתא גדול מברך. ומיהו
אם הגדול נותן רשות

[illegible][illegible]

רש"י ד"ה הא לא חזי
וואמר מר. ג"כ פ"ק
דסנהדרין:

וְאֵל הַלִּוּיִם תִּדְבֹּר
מִרְתַּת אֱלֹהִים כִּי תִקְחוּ
חֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת
מַעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי
עִם מֵאֲתָם בְּנִחְלַתְכֶם
וּמִתָּם מִמֶּנּוּ תְרוּמַת
מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר:

לוקה ודמך וז חרומה שזא הקדים מעשר לתרומה
 לה קודם מירוח דמן החורה חרומה קודמה למעשר
 דינו אבל חרומה גדולה החלשה לא יעשה הינו
 וז ועבשו הערים הלי קדמו דרן שלז יחקרנו הינו
 שבעל מעשר חלה ומלא כל חרומה חרומה גדולה
 וזה היא החרומה מעשר מן המעשר [ביצה י:ג]
 כלום אפי' הכי פטור [בלין] חקוה גדולה שזאמר
 ז שמרנו מן ליטער לוי ואמאלי נקט בשבלין [אחרה]
 וחרונו מן ליטער לוי ואמאלי נקט בשבלין [אחרה]
 וחרונו מן ליטער לוי ואמאלי נקט בשבלין [אחרה]

הַעֲנִיִּים וְאֵת הָאֶכְסֵנְיָא דְּמַאי, ולא כדברי המשנה הנוכחת, שהיא דברי בית הלל^[22].

בהמשך המשנה נאמר:

מַעֲשֵׂר רֹאשׁוֹן שְׁנִטְלָה תְּרוּמָתוֹ וכו' מזמנין עליו.

ומקשה הגמרא:

פְּשִׁיטָא!? - פשוט הרבר, שכיון שהופרש המעשר כדינו לאחר שניטלה תרומה גדולה מן התבואה, ואף ניטלה מן המעשר תרומתו, תרומת מעשר, הרי הוא מותר באכילה לכל אדם^[23], ומה החידוש בדבר שמזמנים עליו?

מתרצת הגמרא:

לֹא צָרִיכָא - לא הוצרכה המשנה לומר לנו דין זה אֶלָּא באופן שֶׁהַקְדִּימוֹ הלוי לכהן ונטל מבעל הבית את המעשר הראשון קודם שנטל הכהן תרומה גדולה, ודבר זה היה בְּשִׁבְלִים - כשהיתה התבואה עדיין בשיבולים, כלומר, קודם מירוח הכרי, שעדיין לא נגמרה מלאכתה^[24], וְהַפְּרִישׁ הַלוי מִמֶּנּוּ - ממעשר זה, תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר, וְלֹא הַפְּרִישׁ מִמֶּנּוּ תְּרוּמָה גְּדוּלָּה, "וניטלה תרומתו" שאמרו במשנה היינו תרומת מעשר, ולא ניטלה ממנו תרומה גדולה, והיה עולה על הדעת לומר שעדיין הוא טבל ואסור באכילה, עד שיפריש ממנו

תרומה גדולה כדינו^[25], ומחדשת המשנה שהוא מותר ואין צריך להפריש ממנו תרומה גדולה, וְכִדְרֵבִי אֲבָהוּ, דְּאָמַר רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: מַעֲשֵׂר רֹאשׁוֹן שֶׁהִקְדִּימוּ בְּשִׁבְלִים פְּטוּר מִתְּרוּמָה גְּדוּלָּה. שְׁנָאֵמַר במעשר ראשון: "וְהִרְמַתֶּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר" (כמדבר יח, כו), ודורשים פסוק זה: "מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר" אָמַרְתִּי לָךְ וְלֹא "תְּרוּמָה גְּדוּלָּה וְתְרוּמַת מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר", שהמעשר הראשון חייב רק בהפרשת תרומת מעשר ("מעשר מן המעשר") ולא בתרומה גדולה^[26].

ומקשה רב פפא על רבי אבהו:

אָמַר לִיה רַב פָּפָא לְאַבִּי: אִי הָכִי - אם כן, שמעשר ראשון שנטלו לוי לפני שהופרשה התרומה פטור מתרומה גדולה, אֶפִּילוּ הִקְדִּימוּ בְּכָרִי נָמִי - אפילו הקדים הלוי את הכהן לאחר מירוח הכרי, שנגמרה מלאכת התבואה, ונטל מעשר ראשון קודם שנטל הכהן תרומה גדולה, יהא המעשר פטור מתרומה גדולה, ומפני מה אמר רבי אבהו שרק אם "הקדימו בשבלים" פטור?

מתרץ אבי:

אָמַר לִיה אבִּי לרב פפא: עָלֶיךָ - כדי ליישב את שאלתך, שלא נטעה לומר כמו שהקשית, שאף בהקדימו בכרי פטור, אָמַר קָרָא - נאמר בתורה (במדבר יח, כח-כט) על הלויים:

הערות

מירוח הכרי בגורן (שמעמידים ערימה גדולה, "כרי", של גרגירי תבואה בגורן, ומחליקים ומשוים את פניה של הערימה בכלי מיוחד העשוי לכך, וזהו ה"מירוח"). קודם לכן אינה טבל גמור, אלא שאם הפריש ממנה תרומות או מעשרות חלה הפרשתו.

25. אילו היה מפריש כסדר ההפרשה, היה נותן לכהן תרומה גדולה (אחד מחמישים מן התבואה), והלוי היה נוטל עשירית מן הנותר ומפריש לכהן עשירית מזה בתרומת מעשר (ולמשל, אם היו שם מאה ק"ג תבואה, היה הכהן נוטל שני ק"ג, והלוי היה נוטל עשירית מ־98 ק"ג, שהם 9.8 ק"ג, ומפריש 0.98 ק"ג תרומת מעשר לכהן. בסך הכל היה הכהן נוטל 2.98 ק"ג, ואילו הלוי היה נוטל 8.82 ק"ג). עבשיו שנטל הלוי שלא כדין לפני הכהן, יש בתוך חלקו גם תרומה גדולה השייכת לכהן (ובדוגמה הנ"ל נטל הלוי 10 ק"ג, והפריש לכהן 1 ק"ג, ויש בידיו 9 ק"ג במקום 8.82 שהיו מגיעים לו על פי דין).

26. הררשה היא ממה שנאמר "והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר", ודורשים שהתרומה היא רק מעשר מן המעשר ואין עוד תרומה אחרת במעשר זה (רש"י ביצה יג, ב).

22. התוספות תמהו: וכי בא רב הונא להשמיענו שיטת בית שמאי, שאינה להלכה? וחירצו, שבא ללמדנו שאם נמצא משנה או ברייתא הסוברות שאין מאכילים את העניים דמאי, אין הלכה כמותן, שהן מדברי בית שמאי. ולפירוש זה דברי רב הונא הם ענין בפני עצמו ואינם קשורים לחירוץ הגמרא על משנתנו, ואכן יש גורסים בגמרא "אמר רב הונא" ולא "ואמר" כמו לפנינו (בך) הוא בכת"י מיינכן, ועיין דק"ס). ועי' פני יהושע והגהות חתם סופר לשו"ע או"ח קצו שיישבו הגירסא שלפנינו.

23. וסברה הגמרא שבדאי מדובר במשנה כשהפריש תרומות ומעשרות בדין, שבתחילה מפרישים תרומה גדולה, ואחר כך מעשר ראשון, ומהמעשר מפרישים תרומת מעשר (עיין בהערותינו למשנה לעיל מה, א על סדר ההפרשה). המשנה מסדר ההפרשה, בגון שהפריש מעשר ראשון לפני תרומה גדולה, עובר על הנאמר "מִלְאֲתָךְ וְדִמְעָךָ לֹא תֵאַחַר" (שמות כב, כח). חז"ל פירשו פסוק זה, ש"מלאכתך" הם הביכורים, ו"דמעך" היא התרומה, ובא הפסוק לומר שאין להקדים תרומה לביכורים, והוא הדין שאין לשנות מסדר שאר התרומות והמעשרות (עיין רש"י כאן).

24. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות חל רק בגמר מלאכה, והוא בתבואה לאחר

שְׁלֵשָׁה שֵׁאוֹכְלוּ פֶּרֶק שְׁבִיעִי בִּרְכוֹת

מן.

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

אנחנו

[illegible]

הגהות חב"ח

(ב) ריש"י ד"ה הא לא חזי
וכו' ואמר מה ג"כ פ"ק
7777777

תורה אור השלם
(א) וְאֵל הַלְוִיִּם תִּדְבֹּר
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת
הַמַּעֲשֹׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם מֵאֲתָם בְּנִחֲלַתְכֶם
וּדְרִכְתֶּם מִקְצוֹ תְרוּמָת
יְיָ מַעֲשֹׂר מִן הַמַּעֲשֹׂר:
[במדבר יח, כו]

אין המסובין רשאין לשטען עד שיטעו המברך. וזמנה מההול
סגל דערניי פסחים (דף קו) גרמין ושמי אלמנה דשמי קודם
המברך שמה יש חלוק בין אמה' לשמה' אי נמי יש לומר דלא שמה
אלמל' להראות לו מעשה שלה איך צריך לומר יומר ויטור ויטורלמי אי כשם
לכל אחד כדור או כוסו בידו צדו
לשמות אפי' כדור המברך וגי' ההוא
סגל היה לו כוסו בידו והכי אימל'
בירושלמי אמר רבי צון בשם רב אין
המסובין רשאין לטעום עד שיטעום
המברך ריב'ל אמר שומין אע"פ שגם
שמה המברך קול פליגי רבי צון שלא
רב שזוקק לטום אחד דריב'ל דהיה
לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו
שמעון בחופה אחת שצנע המעון
הנמולל והיה צנע רבינו שמעון הפת
אומר לפניו ואוכל והשר מקולי' הפת
סויה אס' נצט המברך ונתן לכל אחד
חלקו אין צריך להמציא כל אחד עד
שיטעום המברך וי' דלמתי' הכא
אין המסובין רשאין לטעום כו' היינו
להקדים ולנצטנו מן הפת שצנע
המברך וי' אמר שומין אע"פ שגם

המבקר חזק מן שכן נכד
חלקו אין קפידה לוין צריך לומר
בסמוך בדוע הוא פושט ידיו חסלה
לעבול פמו ואם נח לחלוק כבוד לרבו
רשאי ואמאי והא אין המבוקש רשאי
לעטוס וכו' ואין לומר דמן הטעול
לחזרה קאמר צד המבקר קולד אס
לא"כ מה כבוד היה זה אכל לפי מה
שפירשמי יחא ויש מפרש פושט
ידיו חסלה נקערה להחמיל בחדלה
ומכאן משמע שאין צריך למוש בפני
בזרה לשאר כוסות ויכלה שני כוסים
האורחים כוסות שאין פגומות אכל
אם אותו כוסות פגומות יק קפידה¹⁰
אמן יתובה שאין שומע הדברה
מפי המבקר עונה אחר
האחרים ששמעו אמר מימה דהא
אמרין בטובה (פ"ה דף ע"ב)
באלכסנדריא של מצרים שהיה שם
קל גדול ולא היה יכול כולם לשמע
מפי הגבור והיו יושבים בסדורים
כדי שיעשו חתימת הדברות ויענו אמר
ו"ל שאין יודעים לחזו בזרה החזן
עומד אחסם לא היו שומעים אותו
אכל האם מימי שאנס יודעים כלל
היו החזן עומד ומסתכל ובאלו
בזרה הוא עומד אלא עונה אחר
האחרים בלא שומעה ולא ידיעה¹¹
כל המבקר באופן מאריכין לו
יבשו ושחזנו בשחן ונבלד ש"א
יארצך יותר מדאי וטעמא לפי שאין
קריאת הדיבה כחשמשה כשהוא
מאריך יותר מדאי ומסקנא דמלתא
לחץ הבועה רשאי לנבוע עד שיעלה
אמן מפי רוב העושים

אֵילָן מִיּוֹם הַיּוֹם אֵילָן רִאשׁוֹן שְׁמֹלָה יֵיבֹא אֶלֶּא שְׁהִקְדִּימוֹ תְּרוּמוֹת מַעֲשֵׂר וְלֹא גְדוּלָה וְכֹדֶר אֲבָהוּ

והלכתא גדול מברך ומיהו
אם הגדול טון רשות
לקטן לנכר שפיר כשלשמן (עניי מה)
(מ:) דלמר ליה לרב משוי יד וכו':
ומאכלין את האכאביא דבאי.
מיירי בלסכא
ישראל ומוטלין עליהם לזום והם
בעניים הדוקא דמאי אכל טבל לא
בעניים דמאי אכל טבל לא דלם קן פורע
בזיון. וא"ח רב הוגא טעמא דב"ש אחא לשמעתי דהכי פריך
קן מאכלין צים שמאי היא ולא חייתוס לאותה משנה או ברייתא:
אמר

ולא בידים מזוהמות. נטילת מים אחרונים: ממעברא. לפי שהיה ידיו רגיל לעלות מבצל לא"י ולומר הוא דבריו משמו של ר' יוחנן: כלומר כנגמט כל פתחים למעוטי דרסי' אצוהר. אצוהר איתמר. אין חלוק בדבר אלא שמיני לומר בלשון קדים: קדים: רבה בר רב מנה לישב על השולחן ולשטח לבנו הלכות סעודה יפסי שהסמן רגיל לנטע והיה מלמדו שיאמר יעשה: בצבוע לפסח הסחוסה עד שיבליח אמן מפי העושים. אמן אמן כרבת המוציא אלף עינים מן הצרכה היא ואמר' צפרק יצא מצרכין (ק' טז:) כצ"ר שחלה צרכה קודם לזעה: חטופה. שקורין חטופה בצמק ולא בצפה ^ו ואומר וזאת היא צדק לומר אמן: שטופה.

יְקוֹמִי רַע"י

[illegible]

מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר
אֲמַרְתִּי לָךְ וְלֹא תְרוּמָה גְדוּלָּה וְתְרוּמַת מַעֲשֵׂר מִ
רֶב פָּפָא לֵאבִי אִי הִכִּי אֶפִּילוּ הִקְדִּימוּ בְּכֵרִי נָמִי אֲמַר
וְקִסְפוּ לָהּ אִסּוּר מִיָּתֶה וְאִי נָמִי בְּאֻכְלֵי שֶׁל נִכְרִים שֶׁהֵטִיל עַל
וְיָצוּ מִמֶּנּוּ שֶׁל כֶּסֶף: **וְאֲמַר** רַב הוּא תָנָה בִּשְׁמֵא אֵין בִּי
וְכַמֶּה דּוֹכֵחִין יֵשׁ לומר דָּקָּא מִשְׁמַע לָן דְּלִי מִשְׁכַּחַת תָּנָה דְּאֲמַר

[illegible][illegible]

מִצִּיּוֹן אֲנִי הָיִיתִי
דָּבָר אֲנִי הָיִיתִי
 עֲלֵיהֶם מִמֵּי תַּחֲרִיבֵיהֶם
 לְחַדֵּשׁ עַם כְּתוּבֵי הַחֶסֶד
 חֶסֶד שׁוֹרֵר עִמִּי וְאֶחָד
 מִשְׁתַּחֲוִּי אֲבִיכֵי־יָחִל
 אֶל מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְעֲלֵיהֶם
 זֶה הָיָה לְמִתְחַנֵּן וְיִתְחַנֵּן
 עֲנִיִּים מִי יִשְׁלֹם
 נִצְחָהּ [וְשֶׁחֶד קִבֵּל יְיָ]
 הִנֵּה אֶל יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת
 עַל חֲלוּשֵׁיכֶם וְיִשְׁלֹם לָכֵן
 [וְיִתְחַנֵּן יְיָ] עֲנִיִּים מִי
 יִשְׂרָאֵל שְׁתַּחֲוִּי לְקוֹנֵן עֲלֵיהֶם
 זֶה הָיָה לְקוֹנֵן וְזֶה לֹא
 עֲנִיִּים שֶׁכִּי אֶל כִּבְדֵּיהֶם
 [וְשֶׁחֶד יְיָ] יִתְחַנֵּן לָכֵן
 מֶלֶךְ וְעֲלֵיהֶם וְעֲנִיִּים
 זֶה הַתִּהְיֶה [וְשֶׁחֶד יְיָ]
 חֵילֹת מִלֵּךְ יִשְׂרָאֵל
 שְׁתַּחֲוִּי עַל הַעֲרִירָה
 קוֹנֵן לְבָנוֹן עֲלֵיהֶם
 מִחֲרִיבֵיהֶם וְיִשְׁלֹם לָכֵן
 וְזֶה כִּי עֲלֵיהֶם עֲנִיִּים
 הוֹלֵל וְאֶלֶן כְּתוּבֹתָם
 [וְשֶׁחֶד יְיָ] יִתְחַנֵּן

[illegible]

פד מ' מ' ס'א מ'הל
 נצרכו הללו :
פד ב' ט'ע'ע' א'ל'ס ס'
 קל'ס מ'ל' (א'ד'ל'א'ד'ל'א'
 מ'מ'מ'ן):
פד ג' ט'ו'ט'ע' ש'ס ס'פ'ק' ד':
פד ד' מ'י' פ'י'ג' מ'הל'
 א'ל'ו'ר' ק'ל'ס ה'ל'ל'ס ו'
 ס'מ'אן ג'מ'ל' ע'פ'ס ו'י'ד'
 ס'י' נ'ד'ע' ע'פ'ס ב':
פד ה' מ'י' פ'י'ש' מ'הל'
 ע'ד'מ'ס ט'ו'ט' ו' ס'מ'
 ע'ש'ש'ן ס' ט'ו'ט'ע' ו'י'ד'
 נ'ד'ע' ע'פ'ק' ע'ש':
פד ו' מ'י' פ'י'ל' מ'הל'
 מ'פ'ל'ס ה'ל'ל'ס א' ס'מ'
 ע'ש'ש'ן ט'ו'ט'ע' א'ל'ס כ' ס'
 ע'ש'ש'ן ט'ו'ט'ע' א'ל'ס ד'
 ו' ו'כ'ר'ל'ס ס' מ'י'מ'ן ו'

מצוה דרבים שאני.

מִכָּא מַעֲשֵׂוֹתֵיכֶם. בְּרַשָּׁה
בְּהִי קָרָא לֵאלֹהֵי מְרוֹמָם
מִמֶּנּוּ: הֵיאֵ אִידֵן. מַעֲשֵׂה
דְּגַן חֵלֶה עָלֵינוּ רְשׁוֹם
הָאֵרֶץ וּמָה רֵאִיתָ הֵיאֵ
מַעֲשֵׂה שְׁנֵי וְהִקְדַּשׁ
יִכְגוֹן שְׁנָתָן אֶת הָאֶרֶץ
וְהָאֵרֶץ קָמִילָא דִּין חוֹמֶשׁ
כּוֹתִי: פְּשִׁיטָא מְרוֹ
קָמִילָא: וְהַבּוֹתִי מוֹמֶנֶן
וְלֹא עִם הָאֶרֶץ וְתִנָּא
וְכִי אִמְרוּ בְּכּוֹתֵי חֶבֶר
אֵל הָאֵרֶץ עָ"ה וְהִכָּא
הָאֵרֶץ: מַעֲשֵׂה וְהִנֵּה

ליום כחיד ואל הלוים חדרר וכחיד
כל גד חרומה שבו חייבים להפריש
מחרמה בכרי נעשה דגן ויכין לחקרי
ולה דכחיד ראשית ודגן חמן לו על
שצבילם לא חדרגן ואל חלה עני
רשום חק: מעשר שני ודוקיט.
אם הנעלים פדון אותו מוספין
חומש: לא קבע. חין לו קציעות
לפי חולין וכן: והוא בעיה דרבנן.
בחיטא דקתני חין מומזמן על ע"ה
בע"ה לרבנן: דרפני ע"ה דר"מ.
וקאמר שאלו מעשר פירומיו הלכך
חתי מומזמן עליו דעשורי מעשר:
איהו ע"ה. שדבר חכמים בכל
מוקס: שלא שמש ת"ח. הוא הגמרא
תלמודא דרבנן שני ודוקיט.

[illegible][illegible]

קמ פורח מומוגין עציז. פס"ז
ההביא שמי שערות ועדיין
לא הגיע ל"ג שנה ויום אחד ולא
היזירא דא"כ אחמאי אמר בסמוך
לחמאי קטן פורח היינו שמי
שערות עדיין קטן צבירימא צבירא ע"כ
שמי פס"ח קטן פורח צמח י"ג שנה
ועדיין לא הביא שמי שערות ידועות
אחינן גדולות כדי לקוף ראשן
ועיקרין שכן הוא שיעורם ולהכי
קרי ליה פורח שפירושו ואמחו
שערות אבל אין גדולות כל שיעור
ההשאה ה"פ אמרת הביא דמשמע
הביא דוקא והדר קמי אין מדקדקין
קטנן דמשמע אפילו לא הביא אלא
ע"מ לחמאי קטן פורח ואמי סיפא
לגלויי רישא דמה שהוא אמר ברשא
שמי שערות היינו פורחות
אחינן שערות ממש וכדפירש שונם
צמח י"ג שנה וא"ת והא אמרין
עלי קטן המוטל צעריה עושין
אורחו סניף ח"ל דהתם איירי
עשירה והכא מיירי בשלשה או
שמה פלגי דאדרי:

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקוֹל
 שֶׁל שְׁאֵינוֹ אוֹכֵל חֲלוּץ
 חֲכָמִים אוֹמְרִים כֹּל
 כְּרֹאיוֹ וְהָיָה כּוֹתָא
 זֶה דְּבִמְאֵי דְכְּתִיב
 (דָּאִמְרֵי מִר כֹּל מִצְוָה
 הִרְבֵּה מִדְּקֹדֶקֶין כִּי
 אִיחֻהּ ע"ה כֹּל שְׁאֵינוֹ
 יִרְיֵת דְּכָרִי ר' אֱלִיעֶזֶר
 שְׁאֵינוֹ מְנִיחַ תַּפְלִין
 אֵין לוֹ צִיצִית בְּגָדוֹ
 מְזוּזָה עַל פֶּתְחוֹ ר'
 כֹּל שֵׁשׁ לוֹ בָּנִים
 אַחֲרָיִם אוֹמְרִים אִפִּי'
 תַּח הָרִי זֶה ע"ה א"ד
 מִי בִּר חֲמָא לֹא אוֹמְרִין
 תַּחֲלִיפָא דְתָנִי סְפָרָא
 פְּשִׁיזָּה דְרַמִּי בִּר חֲמָא
 דְרַמִּי בִּר חֲמָא אֵלָּא
 בִּר תַּחֲלִיפָא וְהִתְנִיא
 קָרָא וְשִׁנְהָ וְלֹא שְׂמַשׁ
 אֲנִי רַב מְנִשְׂאֵי בִּר
 לְרַבְנָן וְרַמִּי בִּר חֲמָא
 וְרַבְנָן וְגֵרִים לְהוֹ
 פְּשִׁימָא לֹא צְרִיכָא
 אֲשִׁין כִּי: פְּשִׁימָא לֹא
 בִּיב פֶּפֶא לֵאבִי קמ"ל
 וְלֹא נִפְרֻו כְּהֻלָּתָן
 וְצִצִּית הַכֶּסֶף בִּידָךְ
 קַעֵף וְלֹא פְּרָאוּ בְּכֶסֶף
 מִחוּת מִכִּית: פְּשִׁימָא
 אֲנִי מִימִינוֹ יְהוֹנָן:

משה טעם וסיו וסיו מתאמרים יחד
ועוסקים בך והיא דוגמת הגמרא
סדרו האמוראים: לא אומין ע"ה.
רמי כד חמא לא רה לזרפו לשלשה
לזמן: דמשמע משמש: ורמי בר
בבאי הוא ד"א דק. לא בך לשלול
מדת רב מנשי: שפיר נפלה הרמות.
קס"ד מרומות קאמר: פשיטא.
דאין מומין דהיינו טבל: שהקדימו
לבבוי. לאחר שנמרח והוקבע
לתרומה מן התורה קדם לוי את
הכהן ונעל מעשר ראשון חסלה ואחד
מתמים שבו היה ראוי לתרומה
גדולה לכהן ושלח ויטלה מומותיו
דקמי לאו מרומות מעשר קאמר אלא
תרומה גדולה: מהו דתימא בראמר
י"ה רב פפא לאביי. לעיל אי הכי
אפילו הקדימו בכרי נמי קמ"ל:
אבימון. כספ שלא קבע בו זורה
וקרינו: כפולות נלעז: עד שימזג
וימזג. ציבמות (ז' טו): נפקא לן
מירקא משה את הדם וזרקו על העם
ואין הזאה בלא טבילה: פנתי. חסור
לזמני עשרה וכו' אמר רב אסי נמי
לעשרה קאמר: מצוה דרביב. להוציא
רביס ידי חובתם בקדושה: תשעה
נראין בעשרה: מפרס ואולי לה:
אמרי י"ה בי מנפנה. הוו נרלס עשרה
שאין אדם מבחין בכן כל כד ממוך
שכן יחד: ואמרי י"ה בי מברדי. נראין
טפי מרובין: שני תלמודי חבבים
המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין.
שהיה טעם: קמן פורה. שהיה
סימנים ולא בלא כלל שמו:
לאתי

[illegible]

פירוש כסף של
קבע בו לורה, חמיכה
חכת של טבעו עליה
לורה מטבע:

תורה אור השלם
 (בן תרימו גם אתם
 ירומות " מכל
 עשיתים אשר
 יקחו מאת בני ישראל
 תתם ממנו את
 ירומות " לאהרן
 וכהן: מכל מתנותיכם
 ירמו את כל תרומת
 מקל חלבו את
 מקדשו מכל):

[illegible]

מִתְּחִלָּה בָּאִים אַחֲרָיו
כּוֹלֵם אָמַר רַב הוּנָא
שְׂעָרָה גִּרְאָן כַּעֲשָׂרָה
מִצְטַרְפִּין אָמַר לִיה
הָאֵת זֶה בְּהִלְכָּה כִּי
דָּא אִרְ' יוֹחָנָן קָטָן
שְׂעָרָתוֹ אֵין מוֹמְמִין
לֹא וְהָדָר תֵּין אֵין מוֹ

ולו עליו שכר כולם ששכר
השערה וארון מצטרפין אל
המצטרפין אמרי לה כי מכנפי
בב נחמן ושבת גברא הוא
טרופין מחוי רב חסדא כגון
ירח מומוני עליו תנ"ה קטן
ואין מודקדקין במאן הא
קדקין בקטן לאתווי קטן
לאתווי

[illegible]

לזימון מפני שאין לו קביעות, שהוא הולך ובא, קא משמע לן - ומשמיענו התנא שהואיל ומכל מקום אכל כזית עמהם הרי הוא מצטרף לזימון^[4].

עוד שנינו במשנה:

והכותי מזמנין עליו.

מקשה הגמרא:

אמאי - למה מזמנים על כותי? **לא יהא אלא "עם הארץ"**! שאף אם דינו של כותי כישאראל^[5], מכל מקום הרי הכותים אינם לומדים תורה בראוי, ואין הכותי עדיף מ"עם הארץ", בור שלא למד תורה, **ותניא** בברייתא: **אין מזמנין על "עם הארץ"**^[6]!

ומתרץ אביי:

אביי אמר: בכותי חביר - אמנם רוב הכותים הם עמי הארץ, אבל משנתנו מדברת בכותי תלמיד חכם ולכן מזמנים עליו^[7].

רבא מתרץ באופן אחר:

רבא אמר: אפילו תימא - יש ליישב משנתנו אפילו אם תאמר שמדובר בכותי עם הארץ, כי מזמנים גם על עם הארץ, **והבא -** ואילו כאן, בברייתא האומרת שאין מזמנים על עם הארץ, אין מדברים בסתם עם הארץ, אלא **בעם הארץ דרבנן דפליגי עליה דרבי מאיר עסקינן** - אנו עוסקים בעם הארץ לפי הגדרתם של חכמים החולקים על רבי מאיר בברייתא הבאה, שהוא עם הארץ שאינו מעשר פירותיו כראוי, ורק עם הארץ כזה אין מזמנים עליו^[8]. **דתניא** בברייתא: **איזהו עם הארץ שדיברו בו חכמים בכל מקום**^[9]? **כל שאינו אוכל חוליו בטרהה -** שאינו מחמיר על עצמו לאכול אפילו חולין בטרהה, כפי שהיו נוהגים "חברים" בזמן המשנה, אף שאין בדבר איסור מצד הדין. אלא **דברי רבי מאיר. ויחכמים חולקים ואומרים: כל שאינו מעשר פירותיו כראוי. והני כותאי עשוירי מעשרי כדחיו -** והכותים הללו מעשרים הם את פירותיהם כראוי, **דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי -** שבדבר הכתוב בתורה במפורש הם זהירים, אף על פי שהם עמי הארץ ואינם יודעים הרבה הלכות, **דאמר מר ברייתא: כל מצוה שהחזיקו בה כותים, הרבה מדקדקין בה יותר ממשכאל**, וכיון שהכותים מחזיקים במצות מעשר ומעשרים, מזמנים עליהם.

דעות נוספות של תנאים בענין הגדרת "עם הארץ":

תנו רבנן בברייתא: איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא קריאת שמע ערבית וישרית, שזה ודאי אינו יודע כלום, אבל אם יודע לקרות וקורא אינו עם הארץ^[10], **דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: כל שאינו מניח תפילין. בן עזאי אומר: כל שאין לו**

"מבל מעשרתיכם וכו' תרימו את כל תרומת ה' ", שמשמע שחייבים להפריש כל תרומה שבמעשר זה, אף תרומה גדולה, ובא הכתוב ללמדנו שאם הקדים מעשר ראשון לתרומה גדולה לאחר שכבר נתמרחת התבואה בכרי, חייב להפריש ממנו תרומה גדולה. ושואלים:

ומה ראית? - מנין לך לדרוש שהפסוק המחייב מעשר ראשון בתרומה גדולה מדבר בהקדימו לאחר שנתמרחת התבואה בכרי, והפסוק הפוטר מדבר בהקדימו בשבלים? ואולי יש לדרוש להיפך, שבהקדימו בשבלים חייב ובהקדימו בכרי פטור^[11]!

ומבארים:

האי אידגן, והאי לא אידגן - זה, הכרי, כבר נעשה דגן, שמשעה שנתמרחת התבואה בכרי היא קרויה "דגן", ונתחייבה בתרומה גדולה, כמו שנאמר (דברים יח, ד): **"ראשית דגנך וכו' תתן לו"**, וכיון שנתחייבה שוב אינה נפטרת מן התרומה אף כשנעשתה מעשר ראשון, ואילו זה שהקדימו בשבלים עדיין לא נדגן ולא נתחייב בתרומה, וכשהפריש ממנו מעשר ראשון אין המעשר מתחייב שוב בתרומה גדולה אף כשנרגן אחר כך^[2].

בהמשך המשנה שנינו:

מעשר שני והקדש שגפדו וכו' מזמנין עליו.

ומקשה הגמרא:

פשיטא! - לשם מה הוצרכה המשנה לומר דבר זה, הרי הדין פשוט ואין בו שום חידוש, שלאחר שגפדו חולין גמורים הם ולמה לא יזמנו עליהם?

מתרצת הגמרא:

הבא במאי עסקינן - במה אנו עוסקים במשנתנו? **כגון שנתן את הקרן כשפדאם ולא נתן את החומש הנוסף, שחייבים הבעלים כשפודים מעשר שני והקדש שלהם להוסיף בפדיונם חומש על ערך הקרן**^[3], **והא קא משמע לן -** ודבר זה משמיענו התנא של משנתנו, **דאין חומש מעבב את הפדיון, שאף שלא נתן את החומש בדיעבד ההקדש או המעשר פדויים ומותר לאוכלם, ולכן מזמנים על מי שאכלם.**

ושנינו בהמשך המשנה:

השמש שאכל כזית וכו' מזמנים עליו.

מקשה הגמרא:

פשיטא! - למה הוצרכה המשנה להזכיר דבר זה, שהוא פשוט ואין בו שום חידוש?

מתרצת הגמרא:

מהו דתימא שמש לא קבע - אפשר היה לומר שהשמש אינו מצטרף

הערות

1. רש"י ביצה יג, ב. והקשו תוספות (בביצה שם ד"ה ומה ראית) מה הטעם לומר להיפך, שבהקדימו בשבלים חייב יותר, ולכן פירשו באופן אחר. ובתוס' הרא"ש כאן פירש הטעם, שאפשר לומר שבהקדימו בשבלים קנסה התורה את הלוי לתת גם תרומה גדולה מכיון שירע שלא הופרשה ממנו תרומה גדולה (שהרי בדרך כלל אין מפרישים תרומה גדולה אלא אחרי המירוח), אבל בהקדימו בכרי אפשר שלא ידע הלוי שעדיין לא ניטלה תרומתו ולא קנסתו התורה.
2. על פי רש"י.
3. רש"י. ועי' ויקרא כז, כז ולא ופירוש רש"י שם.
4. שאר בני אדם אינם מצטרפים אלא בישיבת קבע, ואם אחד מהם הולך ובא אינו מצטרף, אבל השמש כיון שדרך אכילתו בכך הוא מצטרף (רא"ש סי' א, וכן הוא בקיצור ברבינו יונה במשנה, וכן נפסק בשו"ע או"ח קצג, ב). ועי' ריטב"א כאן ובמשנה טעם אחר לזה שמצטרף השמש.
5. עי' בהערותינו למשנה (לעיל מה, א) שנחלקו תנאים אם הכותים הם גרי אמת או לא, ושמשנתנו סוברת שהם גרי אמת ודינם כישאראל.
6. כלומר, שתלמידי חכמים אין מזמנים על עם הארץ, אבל שלשה עמי הארץ שאכלו יחד מזמנים (מאיירי וריטב"א. וכן פסק בביתאור הלכה סי' קצו ד"ה מזמנין עליו). והטעם שאין מזמנים עליו, מפני שאין זה ראוי לתלמיד חכם להסב בסעודה עם עמי הארץ (עיין לעיל מג, ב. מאירי). וקושיית הגמרא היא, שממשנתנו משמע שכותי מזמנים עליו אם אכל עם שני ישראלים כשרים, והרי אינו עדיף מעם הארץ.
7. בכמה מקומות נקראו תלמידי חכמים "חברים", וכתב הרמב"ם (בפירוש המשניות דמאי ב, ג) שטעם הדבר מפני שחברותם זה לזה היא חברות אמיתית, מפני שהיא לשם שמים. במובן מצומצם יותר הכוונה ב"חבר" היא למי שקיבל על עצמו לדקדק כדיני מעשרות ונאמן על המעשרות, או למי שקיבל על עצמו להיזהר כטומאה וטהרה ונאמן על הטהרות.
8. ובעם הארץ כזה אין זימון אף כשאכלו שלשה עמי הארץ כאחת, שהרי אינם מעשרים כראוי ואין זימון באכילת טבל (ריטב"א). ומשמע שהטעם שאין מזמנים על עם הארץ הוא מפני שודאי אכל טבל. ויש מהראשונים סוברים שאפילו כשאכל עם הארץ משל אחרים אוכל של היתר, הואיל והוא עבריין שאינו מעשר פירותיו אין תלמידי חכמים מזמנים עמו (עיין ספר הבתים לר"ד הכוכבי הלכות ברכות עמ' קמד).
9. רש"י (ואפשר שדבריו מוסכים על הברייתא השניה). ובסוטה כב, א פירש רש"י (על הברייתא השניה המובאת להלן "איזהו עם הארץ?"), "שנחשד על הטהרות ועל המעשרות ומוחזק מגעו טמא". ובתוספות ר"י החסיד ותוספות הרא"ש כאן האריכו לדון אם הברייתות המובאות כאן נאמרו לענין זימון, או בנאמנות לטהרות ולמעשרות, או בדינים אחרים של עם הארץ, ועיין תוספות סוטה שם וגיטין סא, א.
10. רש"י סוטה כב, א.

מקשה הגמרא:

טָבֵל, פְּשִׁיטָא - פשוט הדבר ואין בו כל חידוש, שהואיל וטבל אסור באכילה ודאי שאין מזמנים עליו, ולמה נזכר במשנה^[16]?

מתרצת הגמרא:

לֹא צְרִיכָא - לא הוצרכה המשנה לומר דין זה אלא **בְּטָבֵל טָבֵל מְדַרְבְּנָן**, שאין בו דין טבל אלא מדרבנן, ולא מן התורה, ודין זה חידוש הוא שאף שאיסורו מדרבנן בלבד מכל מקום אין מזמנים עליו. ומבארים מיד: **הֵיכִי דְמִי?** - כיצד יתכן שאין הטבל טבול אלא מדרבנן? כשגדל **בְּעֶצֶץ שְׂאִינוּ נְקוּב** שהפירות הצומחים בעצץ שאינו נקוב פטורים מן התורה מתרומות ומעשרות, שאין חיוב זה נוהג אלא בגידולי קרקע ממש, וחכמים חייבו בתרומות ומעשרות, ואם לא הפריש מהם אין בהם איסור טבל אלא מדרבנן^[17].

ושנינו עוד במשנה:

מַעֲשֵׂר רֵאשׁוֹן שלא נטלה תרומתו **כו'** אין מזמנים עליו.

מקשה הגמרא:

פְּשִׁיטָא - פשוט הדבר שאין מזמנים עליו, שהואיל ולא נטלה ממנו תרומת מעשר הוא טבל גמור? ולמה הוצרכה המשנה להזכיר דין זה? מתרצת הגמרא:

לֹא צְרִיכָא - לא הוצרכה המשנה לומר דין זה אלא **בְּגוֹן שְׁהַקְדִּימוּ בְּכָרִי** - שהקדים הלוי את הכהן לאחר שנתמרחא התבואה בכרי ונתחייבה בתרומות ומעשרות, ונטל מבעל הבית מעשר ראשון קודם שהופרשה תרומה גדולה, והפריש ממנו תרומת מעשר, ומה שנאמר במשנה "שלא נטלה תרומתו" אין הכוונה לתרומת מעשר, אלא לתרומה גדולה, שהלוי לא הפריש מן המעשר תרומה גדולה ומשום כך הוא אסור באכילה^[18], והחידוש שבדבר הוא בכ: **מֵהוּ דְתִימָא** - לולא דברי המשנה היה אפשר לומר **בְּדָאֲמַר לִיה** - כמו שאמר לו **רַב פָּפָא לֹא בִי לַמַּעֲלָה**^[19], שהקשה לו שנדרוש את הפסוק "מעשר מן המעשר" לפטור מעשר ראשון מתרומה גדולה אף על פי שהקדימו בכרי, ולפי זה אין במעשר זה שלא נטלה ממנו תרומה גדולה כל איסור, **קָא מְשַׁמַּע לָן בְּדִשְׁנֵי לִיה** - ומשמיענו התנא של המשנה כמו שתירץ לו אבבי לרב פפא, שלומדים מדרשת "מכל מעשרותיכם תרימו" שבמקום שכבר "נדגגה" התבואה וחל עליה חיוב תרומה גדולה כשנתמרחא בכרי, שוב אינה נפטרת מחיוב זה כשהקדים והפריש מעשר ראשון, וממילא אם אכל ממנו קודם שהפריש תרומה גדולה הרי הוא כאוכל טבל ואין מזמנים עליו.

ושנינו עוד במשנתנו:

מַעֲשֵׂר שְׁנִי והקדש שלא נפרדו **וכו'** אין מזמנים עליו.

צִיצִית בְּבִגְדוֹ - שיש לו בגד של ארבע כנפות החייב בציצית ואינו מטיל בו ציצית. **רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר: כָּל שֶׁאֵין מְזוּזָה עַל פֶּתְחוֹ. רַבִּי נֶתָן בַּר יוֹסֵף אוֹמֵר: כָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּנִים וְאִינוּ מְגַדְלִים לְתַלְמוּד תּוֹרָה. אַחֲרִים אוֹמְרִים: אֲפִילוּ קָרָא מִקְרָא וְשָׁנָה מִשְׁנָה, וְלֹא שִׁמַּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, לַלְמוּד מֵהֶם טַעְמֵי הַמִּשְׁנִיּוֹת, הֲרִי זֶה עִם הָאָרֶץ, לְפִי שֶׁאֵין תּוֹרָתוֹ עַל בּוֹרִיָּה^[11].**

רב הונא פוסק הלכה במחלוקת התנאים:

אָמַר רַב הוֹנָא: הֵלֵכָה בְּאַחֲרִים שעם הארץ הוא אפילו מי שקרא ושנה, כל שלא שימש תלמידי חכמים^[12].

מעשה בענין זימון על עם הארץ:

רַמִּי בַר חֲמָא לֹא אֶזְמִין עָלֶיהָ דְּרַב מְנַשֵּׂא בַר תַּחְלִיפָא - לא רצה לצרף לזימון את רב מנשיא בר תחליפא, אף על פי **דְּתַנִּי סְפָרָא וְסַפְרֵי וְהַלְכָתָא** - שהיה שונה בעל פה "ספרא" ו"ספרי", מדרשי הלכה על התורה^[13], ומשניות ("הלכות")^[14], מפני שהיה רמי בר חמא סבור שלא שימש רב מנשיא תלמידי חכמים, ודינו כעם הארץ שאין מזמנים עליו. **בִּי נַח נִפְשִׁיה דְּרַמִּי בַר חֲמָא** - כשנפטר רמי בר חמא, **אָמַר רַבָּא: לֹא נַח נִפְשִׁיה דְּרַמִּי בַר חֲמָא** - לא נפטר רמי בר חמא אלא משום חטא זה **דְּלֹא אֶזְמִין אַרְבַּ מְנַשֵּׂא בַר תַּחְלִיפָא** - שלא צירפו לזימון, ונענש על הפגיעה בכבודו, שנהג עמו כעם הארץ.

מקשה הגמרא על דברי רבא:

וְהַתְנִיָּא בְּבִרְיָתָא הַנּוֹכְרַת לַמַּעֲלָה: אַחֲרִים אוֹמְרִים: אֲפִילוּ קָרָא וְשָׁנָה וְלֹא שִׁמַּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הֲרִי זֶה עִם הָאָרֶץ, וְכַךְ פִּסַּק רַב הוֹנָא לַהֲלָכָה, וְנִמְצָא שֶׁנֶּחָה רַמִּי בַר חֲמָא כְּשֶׁלֹּא צִירַף אֶת רַב מְנַשֵּׂא לְזִימּוֹן, וְלִמָּה נִעֲנַשׁ?

מתרצת הגמרא:

שֶׁאֵינוּ רַב מְנַשֵּׂא בַר תַּחְלִיפָא דְּמִשְׁמַע לְהוּ לְרַבְּנָן - רב מנשיא לא היה דינו כעם הארץ, שלאמיתו של דבר שימש תלמידי חכמים, ו**רַמִּי בַר חֲמָא הוּא דְּלֹא דָק אֲבִתְרִיָּה** - ורמי בר חמא לא בדק מה טיבו של רב מנשיא, וטעה בדבר.

ותירוץ אחר:

לִישְׁנָא אַחֲרִינָא - לשון אחר: **דְּשִׁמַּע שְׁמַעְתָּא מְפּוֹמִיָּיהוּ דְּרַבְּנָן וְגָרִיס לְהוּ** - רב מנשיא אמנם לא שימש תלמידי חכמים, אבל היה שומע דברים מפי החכמים וחוזר עליהם ומשננם, ומשום כך **בְּצִוְרָא מִרְבָּן דְּמִי** - נחשב כתלמיד חכם^[15].

ושנינו במשנתנו:

אָבֵל טָבֵל וּמַעֲשֵׂר וְכו' אין מזמנים עליו.

הערות

11. רש"י חולץ סו, א ד"ה תנא דבי רב. ולדעת הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה נקרא כן מפני שסדרו האמורא רב, ועי' לעיל יח, ב הערה 6.

12. ספרי הוא מדרש הלכה על החומשים במדבר ודברים, ונקרא "ספרי", מפני שהוא על שני ספרים, במדבר ודברים, ואילו המדרש על ספר ויקרא נקרא "ספרא" בלשון יחיד מפני שהוא על ספר אחד (ערוך ערך ספר, רבינו חננאל יומא מ, ב).

13. עיין רש"י סוטה כב, א ד"ה הלכות. ועיין גם ביאורי הגר"א.

14. בפי הנראה הבוונה היא שרב מנשיא לא השתתף בעצמו ב"גמרא", היינו במשא ומתן של האמוראים בדברי המשנה, אבל היה שומע את מסקנות הדברים מן החכמים, ומכיון שסוף סוף שמע מהם את הפירוש הנכון במשנה נחשב גם כן כצורבא מרבנן.

15. ואף על פי שהוצרכה המשנה להשמיענו עיקר הדין שאין מזמנים על דבר איסור, מכל מקום הואיל ונאמר הרישא שמזמנים על דמאי, שיש בו ספק אם הופרשו מעשרותיו, משמע מזה שעל דאי טבל אין מזמנים, ואין צריך לשנות זאת בסיפא (פני יהושע, ועי' גם צ"ח).

16. הצומח בעצץ נקוב (שיש בו נקב בדי שורש קטן) חייב בתרומות ומעשרות מן התורה (עי' משנה דמאי ה, י). וחכמים גזרו אף על הצומח בעצץ שאינו נקוב.

17. רש"י. ואף ברישא של המשנה מדברים כשהקדימו הלוי לכהן, אלא ששם המדובר כשהקדימו בשבלים, ואז באמת פטור מתרומה גדולה, עיין לעיל.

18. סוף עמ' א.

11. רש"י סוטה שם ד"ה ולא שימש.

שימוש תלמידי חכמים הוא מה שנקרא בדברי חז"ל "גמרא" (או "תלמוד"), והוא הגמרא התלויה בספרא, שהיו נותנים לדברי המשנה טעם, והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך, והיא דוגמת הגמרא שסידרו האמוראים (רש"י באן). ומי ששונה משנתו בלי להבין טעמיה אין ללמוד ממנו, לפי שעל ידי הטעמים יש חילוק באיסור ובהיתר וכדיני ממונות לזכות ולחייב ובטהרות לטמא ולטהר (רש"י סוטה שם).

12. לפי זה להלכה אין מזמנים על עם הארץ, ואפילו כשקרא ושנה, אם לא שימש תלמידי חכמים. וכבר כתבו התוספות כאן ועוד ראשונים שאין נוהגים בזמן הזה כך, ומזמנים אפילו על עם הארץ שלא קרא ולא שנה (וכן נפסק בשו"ע או"ח קצט, והטעם, כדרך שאמרו בגמרא (חגיגה כב, א) שבזמן הזה מקבלים עדות מעם הארץ, בדברי רבי יוסי שם, כדי שלא יהיה כל אחד הולך ובונה במה לעצמו ושורף גם פרה אדומה לעצמו (בלומר, כדי לשמור על האחדות, שאם יפרשו מעמי הארץ גם הם עלולים לפרוש מן הציבור לגמרי). וטעם אחר כתבו תוספות בחגיגה שם, שלא כל הרוצה ליטול את השם להחזיק עצמו בתלמיד חכם ולא לזמן על עם הארץ בידו ליטול, ואין אנו מחזיקים עצמנו כתלמידי חכמים לענין זה. ועיין עוד טעמים במאירי כאן. ועיין מגן אברהם או"ח שם א ומשנה ברורה שם מה הדין בזמן הזה בזימון עם עבדיין.

13. ספרא (נקרא גם "תורת בהנים") הוא מדרש הלכה על ספר ויקרא. בבמה מקומות נקרא גם "ספרא דבי רב", מפני שבני הישיבה ("בני רב") היו בקיאים בו

פד א מ"י מ"א מהל'
 נצרות הלכה כ:
 מה ב טו"ש"ב א"ח"ס
 קט"ס מ"ג (נדהא"ה)
 מומתין:
 פו ב טו"ש"ב ע"י טע"פ ד:
 פז ד מ"י מ"א מהל'
 אחריו ב"ה הלכה ו:
 סנה לא"ח קט"ס טו"ש"ב י"ד
 ס"י רס"ה מ"י מ"א
 מה ד ה ו מ"י מ"א מהל'
 עבדים ה"י א סנה
 עש"ן פו טו"ש"ב י"ד ס"י
 רס"ה טע"פ עט:
 סז א מ"י מ"א מהל'
 מנהל"ה פ"ה א סנה
 עש"ן ט טו"ש"ב א"ח"ס ז
 עש"ן ד (רב אלע"ה סע"ל ד)
 ו. ונבא"ש (ע"י ע"ל)

[illegible]

ש"זו"ן. פירוש כסף שלא
נקבע צו לורה, חתימה
מחכה שלא טבעו עליה
לורה מטבע:

תורה אור השלם
(א) בן תרמו גם אתם
תרומות " מפל
מעשרתיכם אשר
תקחו מאת בני ישראל
ונתתם ממנו את
תרומת " לאהרן
הכהן: מפל מתנתיכם
תרמו את כל תרומת
" מפל חלבו את
מקדשו ממנו:

{במודבר יז, כח-כט}

(ב) וְנִתְּתָה בְּכֶסֶף וְצִדְתָּ
(ג) וְאִם גָּאֹל יִגְאֹל אֶת
(ד) וְהִתְנַחֲלָתֶם אִתָּם לְבָ

מכאן קשה לה"ב דפירש דמי שמת
לו מת גי"ט האמון דאבילות ונהג
והלך אחי י"ט האמון דרננן דמי
אבילות דאורייתא דכמי (עמוד ט)
ודאורייתא כיום מר דהנה קרנ
דאחיה חפלה דרננן דמיא קרנ
דלעולם זהם מעבדו וכן משמע
ומי ברש תמוז (דף ז. ג) בני חנן
והג' ו' ימי המשעת ואח"כ ונהג ו'
ימי אבילות ומדשעת ימי המשעת
מנעילין אבילות דאורייתא כל שכן
יום טוב שמי

בטהרה דברי ר"מ
 שאינו מעשר פירות
 עשורי מעשרי כד
 באורייתא מזהר והירי
 שהחזיקו בה כותים
 יותר מישראל ת"י
 קורא ק"ש ערבית וש
 רבי יהושע אומר כל
 בן עזאי אומר כל
 ר' נתן אומר כל שא
 נתן בר יוסף אומר
 ואינו מגדלם לת"ת
 קרא ושנה ולא שמש
 הונא הלכה כאחרים
 עליה דרב מנשיא בר
 וספרי והלכתא כי נח
 אמר רבא לא נח נפשי
 דלא אומין ארב מנשי
 אחרים אומרים אפילו
 ת"ת הרי זה ע"ה

ולית

מכל^ט מה שפירושיכם תרימו ומה ראית האי
אידגן והאי לא אידגן; מעשר שני והקדש
שנפדו; פשיטא ה"ב * כגון שנתן את הקרן
ולא נתן את החומש^י והא קמ"ל דאין חומש
השמש שאכל כוית: פשיטא מהו
דתימא שמש לא קבע קמ"ל: והכותי מומנין
עליו: אמאי לא יהא אלא עם הארץ ותניא
דאין מומנין על ע"ה אב"י אלא ככותי חבר
דבא אמר אפילו תימא בכותי ע"ה והכא
דבע"ה דרבנן דפליגי עליה דר' מאיר עסקין
דתימא איהו ע"ה כל שאינו אוכל חולין
בבמהרה דברי ר"מ וחכמים אומרים כל
שאינו מעשר פירותיו כראוי והני כותאי
מעשרי כדחזי דכמאי דכתיב
בכאורייתא מזהר וזהיר^ז דאמר מר כל מצוה
שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה
יותר מישראל ת"ר^ח איהו ע"ה כל שאינו
קורא ק"ש ערבית ושמחית דברי ר' אליעזר
דבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין
בבן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו
ד' נתן אומר כל שאין מוזהר על פתחו ר'
נתן בר יוסף אומר כל שיש לו כנים
ואינו מגדלם לת"ת^ט אחרים אומרים אפ'
הקרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה א"ר
הונא הלכה כאחרים רמי בר חמא לא אומין
ועליה דרב מנשיא בר תחליפא דתני ספרא
יספרי והלכתא כי נח נפשיה דרמי בר חמא
אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא
דלא אומין ארב מנשיא בר תחליפא והתניא
אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש
ת"ח הרי זה ע"ה שאני רב מנשיא בר
תחליפא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא
ומעשמעתתא מפומייהו דרבנן וגרים להו
ל ומעשר וכו': טבל פשיטא לא צריכא
שאינו נקוב: מעשר ראשון כו': פשיטא לא
דתימא כדאמר ליה רב פפא לאב"י קמ"ל
שיטא לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן
אסימון ורחמנא אמר^י וצרת הכסף בידך
יש שחללו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף
לו: והשמש שאכל פחות מכזית: פשיטא
פפא פחות מכזית: והנכרי אין מומנין עליו:

שָׁמַל וְלֹא טָבַל ^(א) דָּאָמַר רַבִּי יוֹזֵא אֲדִיר יוֹתֵן
וְאֵל נְשִׁים וְעַבְדִּים וְקַטְּנִים אִין מִזְמִנִּין עֲלֵיהֶן
נְשִׁים וְעַבְדִּים וְקַטְּנִים אִין מִזְמִנִּין עֲלֵיהֶם הָאֵל
יִקְרָן הַמוֹטֵל בְּעֵרֶסָה אִין מִזְמִנִּין עֲלֵיו אֵל
פִּינִי מִיִּתְּבִי ^(ב) מַעֲשֵׂה בְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שׁוֹכֵנִס ל
שְׁחָרָר אִין לֹא שְׁחָרָר לֹא תְרִי אֲצַמְרִיכוּ שְׁחָרָר
וּמִשְׁחָרָר עֲבָדוּ עֹוֹבֵר בַּעֲשָׂה שְׁנֹאמַר ^(ג) לְעוֹלָם
יֵא מִצְוָה דְּרַבִּים שְׁאֵנִי ^(ד) וְאָמַר רַבִּי בִּלְיָעוֹר
הָרֵאשׁוֹנִים שְׁאֵפִילוּ מֵאֵה בָּאִים אַחֲרָיו כִּי
נִתְּנִין לוֹ שֶׁכֶר כִּגְגֵד כּוֹלֵם אָמַר רַב הוֹנָא
אֵל אָמַר רַב הוֹנָא תִשְׁעָה נִרְאִין בַּעֲשָׂרָה
בִּי אֲמִי שְׁנִים וּשְׁבַת מִצְטַרְפִּין אָמַר לִיה
דִּי כְּמִים הַמְחַדְרִין זֶה אֵת זֶה בְּהִלְכָה מִ
תְּנִין כְּגוֹן אֲנֵה וְרַב חֲסָדָא אֲדִיר יוֹתֵן קָטָן
לֵיו וְשִׁלָּא הִבֵּיָא שְׁתֵּי שְׁעוֹרֹת אִין מִזְמִנִּין
שְׁעוֹרֹת אִין לֹא הִבֵּיָא לֹא וְהָדָר תְּנִי אִין מִזְ

שְׁמוֹת ת"ח: לְלוֹמֵד סִכְרָה הֵגֶם' נִטְעָה
 חֲמוּמָה מִעֲשֶׂה שֶׁל וְשִׁבְעָה קָבֵה). קָה כִּלְה
 קִדְמָה יִיטוּ חֲמוּמָה גְּדוּלָה חֲמוּמָה לִמְסִיחָה
 (עֲיֹבְדִין לֹא): פִּלְאֵט'ס בְּלֵע' (סִפְסִיחַ שֶׁ
 יִעֲבֹדִינָם) שֶׁל וְשִׁבְעָה מִקְדָּשׁ אֶחָל וְיִס
 לְמִלּוּ שֶׁחֲמוּמָה לִבְחִינֵי שֶׁל עֲשֶׂה נִטְעָה
 וְדִבְרֵיהֶם ד', כֹּהן
 (וְיִסְרָאֵל, כֹּהן יִשְׂרָאֵל אִישׁ
 נִרְאִי (יְכִימָת מו:), נִרְאִי כְּעֲשֶׂה־הָ

וְיָסַד כְּמִי וְאֵל הַיָּסֵד מִדְּבַר וְכִמְיָה
כֹּל לֹד תְּרוֹמָה שֶׁנּוּ חִיטִּים לְהַפְרִישׁ
מִמֶּנּוּ בְּכִי נִעְשֶׂה דָגָן וְיִמְיֹן לְדֹקֵר
לֵה דְכִמְיָה רָאִישׁוֹ דִּקְרָן חָמֵן לֹא אֶבֶל
שֶׁבְּנִים לֹא אֶדְרֵן וְלֹא חֵמֵן עֲלֵיו
רְשׁוֹת כֶּסֶן: מִעֲשֶׂר שְׁנֵי וְהִקְדִּישׁ
אֵם הַבְּעִלִּים פְּדוּיֵן אוֹתוֹ מוֹסִיפִין
חֹמֶשׁ: עֵא קִבֵּעַ אֵין לוֹ קִצְיוֹת
לִפִּי שְׁהוּלֵךְ וְנָל: וְהִזְכֵּר בְּיַד דְּבִקּוֹן
בְּרִיתָא דְקָמִי אֵין מוֹמְמִין עַל עֵינֵי
בְּעֵי הַלְּבָבִין: דְּפִדְיָי עֵינֵי דְרֵבִי
וְקֹאמְרִי כִּשְׁלֹשׁ מִעֲשֶׂר פִּירוּמֵי הַלֵּךְ
רוּחִי מוֹמְמִין עֲלֵיו לְעִשּׂוּרִי מִעֲשֶׂר:
אִיזִירוֹ יִשְׂרָאֵל: שְׁדִּבְרוּ הַגְּמָרָם כֹּל
מִקּוֹס: יִשְׂרָאֵל שְׁמֵשׁ תִּ"ח. הוּא הַגְּמָרָם
לְהִלָּחֵם בְּחֶרֶב שְׁבִי וְנִמְחֵם לְדִבְרֵי

גמ' תשעה וארון. עי'
שנה לב ע"א חוס' ד"ה
על שקורין ובמהרש"א
סס:

מכ" [מתנות יובל].
 תרומה גדולה הכתוב
 מדבר שם הקדים לו את
 וקבל זכר
 מעשרות קודם שיעלו
 הכהן תרומה גדולה
 הכי [לרץ להפסיק הלי
 כן העשר תחילה אחד
 מתמשים לתרומה גדולה
 ויחזור ויפסיק תרומה
 מעשר [במדבר י"ח, כט].
 וזולתו כמיז וזהו כימי
 כל למיז דכל דז תרומה
 המוטלת על יו"ן [בבבז]
 וזה רבתי.

[illegible]

ילעולם אינו גר עד שימול
 אמר רבי יוסי קמן המוטל
 דאמר רבוי יהושע בן לוי
 עושין אותו סניף לעשרה
 חת הכנסת ולא מצא עשרה
 חד ונפיק בחד והיכי עבד
 בהם תעבודו ולדבר מצוה
 ש"כים אדם לבית הכנסת
 עליו שכר כולם ש"כר
 תשעה וארזן מצטרפין א"ל
 מצטרפין אמרי לה כי מכנפי
 נחמן ושבת גברא הוא
 שרפין מחוי רב חסדא גנון
 גר מוזנין עליו תני' קמן
 ואין מודקדקין בקני' הא
 דקין בקנן לאתויי מאי לאו
 לאתויי

ומשנה מה הם [סוטה כב.], מעשר ראשון וכו' פ' עתה בתרומת מעשר קאמר וקא פריך פשיטא, שהיה מינה מקמי דליפשיטא מעשר מיניה קאמר, אסימון, מש' ונתן הבכור וקם לו, במקדש שזהו כמיב וספק ממי משיח מהם ערקן עליו והיה לו [בי"מ נד.], עד שימול' ולעיל מה'.

מקשה הגמרא:

פשיטא! – פשוט הדבר ומה החידוש בו, שהואיל ולא נפדו הם אסורים באכילה ואין מזמנים עליהם!

מתרצת הגמרא:

לא צריכא – לא הוצרכה המשנה אלא כגון שנפדו המעשר שני וההקדש, ולא נפדו בהלכתן. ומבארים מיד: מעשר שני, בגון שפדאו על גבי אסימון – חתיכת מתכת של כסף שלא טבעו אותה כמטבע, ורחמנא אמר – התורה אמרה בענין פדיון מעשר שני (דברים יד, כה): **”וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף בִּדְרָךְ”**, ודרשים מלשון “וצרת” שפודים מעשר שני דוקא בכסף שיש (לו) עליו צורה, אבל אם פדאו על גבי אסימון אינו פדוי. ולענין הקדש מדברים באופן הבא: **הקדש, שחללו – פדאו על גבי קרקע, ולא פדאו בכסף, ורחמנא אמר** בענין פדיון הקדש (ויקרא כז, יט): **”וְנָתַן הַכֶּסֶף וְקָם לוֹ”**^[20]. והחידוש במשנתנו הוא שפדיון מעשר שני על גבי אסימון אינו מועיל, שלא כדעת תנאים מסויימים שסוברים שמועיל^[21], וכן בהקדש אין מועיל פדיון על גבי קרקע, ונמצא שהמעשר או ההקדש עומדים בקדושתם ואסור לאכול מהם, ואם אכלם אין מזמנים עליו.

ועוד שנינו במשנה:

והשמש שאכל פחות מכזית וכו' אין מזמנין עליו.

מקשה הגמרא:

פשיטא! – פשוט הדבר ולמה הוצרכה המשנה לאומרו, שכל שלא אכל השמש כזית אינו מצטרף לזימון^[22]?

ומתרצת הגמרא:

אכן אין חידוש בדין זה, אלא: **איידי דתנא רישא כזית תנא סיפא פחות מכזית** – אגב הדין שברישא של משנתנו, שהשמש שאכל כזית מזמנים עליו, שהוא חידוש, שנה התנא דין השמש גם בסיפא, שאם אכל פחות מכזית אין מזמנים עליו.

ועוד שנינו במשנה:

והנכרי אין מזמנין עליו.

מקשה הגמרא:

פשיטא! – פשוט הדבר ואין צריך לאומרו, שהרי הנכרי פטור מכל המצוות ואינו חייב בברכת המזון ובזימון, ודאי שאינו מצטרף לזימון, ולשם מה הוצרכה המשנה לומר דין זה?

מתרצת הגמרא:

הבא במאי עסקינן – במה אנו עוסקים במשנתנו? לא בנכרי גמור, אלא בגר שמל ולא טבל במקוה, שסדר הגירות הוא שהגר נימול ואחר כך טובל במקוה, והחידוש במשנה הוא שאף על פי שכבר נימול, כל זמן שלא טבל דינו כנכרי, כדברי רבי זירא בשם רבי יוחנן, **דאמר רבי יורא אמר רבי יוחנן: לעולם אינו גר עד שימול ויטבול**^[23], וכמה דלא טבל – וכל זמן שלא טבל עדיין

נכרי הוא ואין מזמנים עליו.

עוד שנינו במשנה:

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן.

מאמר של אמורא בענין זימון על קטן:

אמר (רבי יוסי) [רב אסי]: קטן המושל בעריסה מזמנין עליו.

ומקשה הגמרא ממשנתנו:

והא תנן במשנתנו: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם?

מתרצת הגמרא:

הוא – רב אסי דאמר מאמר זה, כוונתו היתה **כרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שאמרו קטן המושל בעריסה אין מזמנין עליו**, שאינו מצטרף להיות השלישי לזימון, כפי ששנינו במשנתנו, **אבל עושין אותו סניף לעשרה** – מצרפים אותו (“סניף” – לשון חיבור) לתשעה גדולים לזימון של עשרה, שמזכירים את השם (כמבואר במשנה לקמן מט, ב), שהואיל ויש כאן תשעה גדולים שחייבים בזימון, ואין צריכים את העשירי לעצם חיוב הזימון אלא להזכרת השם, אף קטן מצטרף^[25], ואף רב אסי שאמר מזמנין עליו כוונתו לענין צירוף לעשרה^[26].

מאמר נוסף של רבי יהושע בן לוי בענין דומה:

ואמר רבי יהושע בן לוי: תשעה מישראל ועבד כנעני מצטרפין למנין עשרה לומר דבר שבקדושה, שאין אומרים דבר שבקדושה אלא בעשרה^[27].

ומקשה הגמרא על דין זה מבריייתא:

מיתבי מבריייתא: מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הפוסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה. ומשמע שרק משום ששחרר אין – כן, מצטרף למנין העבד המשוחרר, אבל אם לא שחרר, לא – אינו מצטרף למנין כל זמן שהוא עבד, אף על פי שיש שם תשעה מלבדו, ולא כרבי יהושע בן לוי?

מתרצת הגמרא:

תרי אצטריכו – שנים היו צריכים שם למנין, שהיו שם רק שמונה ישראלים, ולרבי אליעזר היו שם שני עבדים, **ושחרר חד** – אחד מהם, ונפיק בחד – ויצא ידי חובת המנין הנחוץ לדבר שבקדושה בתשעה ישראלים (השמונה הראשונים עם העבד המשוחרר) ובעבד אחד שלא שחררו, שמצטרף למנין כדברי רבי יהושע בן לוי.

ומקשה הגמרא על עיקר המעשה ברבי אליעזר:

והיכי עבד הכי? – איך עשה כן, לשחרר עבדו הכנעני? **והאמר** – והרי אמר **רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר (ויקרא כה, מו): “לעולם בהם תעבדו”**, שמצות עשה לעבד בהם לעולם ולא לשחררם?

מתרצת הגמרא:

לדבר מצוה שאני – שונה הדבר כשמשחרר לדבר מצוה, בגון כאן

הערות

על ירו בקדושת ישראל, והוא כעין גירות. שם נאמר (שמות כד, ח) **”וַיִּקַּח מִלִּפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא עַל הָעָם”**, וקיבלו חכמים שאין הוא בלא טבילה, והואיל ונוכרה הזאת היום על כרחך היתה שם גם טבילה במקוה (רש”י). ועיין יבמות שם (מו, א – מז, ב) על המקור למילת הגר, ועל אשה שמתגיירת בטבילה בלבד, ועל קבלת המצוות, שהיא עיקרה של הגירות.

24. כך גורסים כמה ראשונים (עיין רש”י ר”ה סניף ומסורת הש”ס ודק”ס). ויש גורסים: רב אשי (עיין דק”ס).

25. רש”י לבראשית רבה פרשת מקץ (צא, ג ר”ה להלן שהוא מזכיר את השם). ועיין להלן על צירוף קטן למנין לומר דבר שבקדושה.

26. רש”י. והיינו, שהמשנה מדברת לענין צירוף לשלושה ואילו רב אסי מדבר על צירוף לעשרה (ראבי”ה סי’ קכח). ועיין צ”ח שפירש באופן אחר.

27. “עבד כנעני” אינו נכרי גמור ולא ישראל גמור, אלא מגיירים אותו והוא חייב במצוות רק כאשר, היינו שפטור ממצוות עשה שהזמן גרמן (עי’ חגיגה ד, א). והואיל ואינם ישראלים גמורים אין עבדים כנעניים מצטרפים למנין עשרה לומר דבר שבקדושה, אלא באופן שיש תשעה ישראלים מלבדם.

20. אין פסוק בתורה בלשון זו, והכוונה כאן היא לפסוק **”וַיִּסַּף חֲמִשִּׁית כֶּסֶף עֶרְכָּךְ עָלָיו וְקָם לוֹ”** (ויקרא שם), וכתבו התוספות (שבת קכח, א ד”ה ונתן) שכך דרך השי”ס לקצר הפסוקים ולאומרם בלשון אחרת. וכתבו עוד בתוספות שם שאפשר לפדות הקרש גם בשהו כסף, וביארו שם את הררשה מנין לנו למעט קרקע, עיין שם.

21. עיין בבא מציעא מז, ב ותוספות שבת קכח, א ד”ה שפרא.

22. אפשר לפרש הקושיא, שהואיל וברישא של המשנה נאמר שבאכל כזית מזמנים עליו, משמע מזה שבפחות מכזית אין מזמנים (ועיין מה שתמה על כך בהגהות הרש”ש).

הטעם שאין מזמנים באכל פחות מכזית, יש אומרים שהוא מפני שלא נתחייב בברכת המזון (עי’ רשב”א מח, א ר”ה הא ומשנה ברורה קצו, ח). ויש אומרים מפני שאין זו אכילה ואינו יכול לענות “ברוך שאכלנו משלו” (פרי מגדים או”ח באשל אברהם קצו, ר). ועיין משנה ברורה שם). ויש אומרים שדווקא השמש, שאינו קובע עמדם סעודה והוא יוצא ובא, וגם לא אכל כזית, הוא שאינו מצטרף, מכיון שאין זו אכילת קבע (חזו”א או”ח ל, ואייב, עיי”ש).

23. ביבמות (מו, ב) למרו רין זה מקבלת התורה של עם ישראל בסיני, שנתקדשו

מסורת הש"ס

ששחרר לצורך מנין, שאינו עובר בעשה.
ומקשה הגמרא:

מַצָּנָה הַבָּאָה בְּעֵבֶרָה הִיא! ובמה עדיפה המצוה של אמירת דבר שבקדושה על העבירה של שחרור עבד, שהיא דוחה אותה?
ומתרת הגמרא:

מַצָּנָה דְּרַבִּים שְׁאֵנִי - מצוה של רבים, כאמירת דבר שבקדושה במנין, שמוציא את הרבים ידי חובתם בקדושה, שונה ממצוה של יחיד, ואף שמצוה של יחיד אינה דוחה את האיסור של שחרור עבד, מצוה של רבים דוחה איסור זה^[28].

ועוד מאמר של רבי יהושע בן לוי על תפילה במנין:

וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי: לְעוֹלָם יִשְׁכּוּ אַדָּם לְבֵית הַפְּנִסָּת, כְּדֵי שִׁזְזָה וְיִמְנָה עִם עֲשָׂרָה הָרָאשׁוּנִים. שְׁאֵפִילוּ מֵאָה בָּאִים אַחֲרָיו, קָבַל עָלָיו שָׂכָר כּוֹלָם.

מקשה הגמרא:

שָׂכָר כּוֹלָם סִלְקָא דְעֵתָךְ - וכי יעלה על הדעת שהוא יקבל שכר כולם, וכל המתפללים לא יטלו שכר כלל?

מתרת הגמרא:

אֵלָא אֵימָא - אמור שכך כוונת הדברים: **נוֹתֵנִין לוֹ שָׂכָר כְּנֹגֵד שָׂכָר כּוֹלָם**, שנוטל שכר הרבה כנגד השכר שנוטלים כל השאר.

ועוד מאמר בענין מנין:

אָמַר רַב הוֹנָא: תִּשְׁעָה וְאַרְבֹּן שבבית הכנסת שמונח בו ספר תורה^[29] **מִצְטָרְפִין** למנין.

ותמה רב נחמן:

אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן לִרְבִּי הוֹנָא: וְאַרְבֹּן גִּבְרָא הוּא? - וכי ארון אדם הוא שמצטרף למנין?

ומתקן רב הונא את דבריו:

אֵלָא אָמַר רַב הוֹנָא: תִּשְׁעָה הִנְרָאִין כְּעֲשָׂרָה מִצְטָרְפִין למנין^[30], כפי שמבארים מיד: **אֲמַרִי לָהּ** - יש אומרים שכוונת רב הונא **כִּי מִפְּנֵי** - כשהתשעה מכונסים יחד, שאז קשה להבחין בקלות כמה אנשים יש כאן, והם נראים כעשרה, ודי בזה למנין. **וְאֲמַרִי לָהּ כִּי מִבְּדָרִי** - ויש אומרים להיפך, שהמדובר הוא כשהתשעה מפורדים, שאז הם נראים מרובים יותר ונחשבים כמנין.

הערות

28. ואף על פי שהמצוה של אמירת דבר שבקדושה בעשרה אינה אלא מדרבנן, ואילו העשה שלא לשחרר עבד הוא מן התורה, מכל מקום מצוה של רבים עדיפה ודוחה אפילו איסור תורה (רא"ש).

יש מהראשונים מפרשים תירוץ הגמרא "מצוה שאני" באופן אחר, שהאיסור לשחרר עבד הוא כעין הלאו שנאמר בעכו"ם "וְלֹא תִחַנֵּם" (דברים ו, ב), שאין לתת להם מתנת חינוך, ואף בשחרור עבד אסור לשחררו כמתנת חינוך, אבל בשמשחררו הארון לצורך עצמו, שרוצה לקיים מצוה, אין איסור בדבר (חידושי הרמב"ן גיטין לח, ב בהשמוטה, והובא תירוץ בחידושי הרשב"א ובר"ן גיטין שם). ותמיהו אחרונים על פירוש זה, שאם כן למה רק משום מצוה דרבים התירו, ומה הקשתה הגמרא על התירוץ "מצוה שאני" שמצוה הבאה בעבירה היא, הלא אין כאן עבירה כלל כשמשחרר לצורך מצוה (מגן אברהם או"ח צ, ל, טורי אבן לחגיגה ב, ב). ויש מבארים קושיית הגמרא, שהואיל ואין כאן אלא הנאה של קיום מצוה, הרי לא הרויח הארון בשחרור בלום, שגם אילו לא היה משחרר היה מקיים מצוה אחרת, של "לעולם בהם תעבודו", ואף אם שתי המצוות, של "לעולם בהם תעבודו" ושל אמירת דבר שבקדושה, שקולות הן, שוב יש כאן עבירה, שבמקום שאין הארון מרויח כלום כשחורר עובר בעשה. ועל זה מתרצת הגמרא שמצוה של רבים עדיפה מהמצוה של "לעולם בהם תעבודו", ומכיון שכך נמצא שמרויח הרב בשחרור מצוה גדולה יותר, ושוב אין כלל איסור בשחרור (חי' חתם סופר גיטין שם, הגהות אמרי ברוך לטורי אבן שם, ועיין גם אגרות משה או"ח סי' קפח). ועיין עוד מה שדנו בביאור סוגייתנו בהגהות הבי"ח ובהגהות מהר"ץ חיות.

29. תוספות שבת לב, א ד"ה על שקורין (מובא בגליון הש"ס).

30. בספר דברי אליהו (ליקוטים המיוחסים להגר"א) כתב שכך היתה בוונת רב הונא מתחילה, ומה שאמר "תשעה וארון", היתה כוונתו לנוטריקון של "ארון", שהיא: אחד דינא ואינו נדאה, והוא הקב"ה שמצטרף עם התשעה (וכ"כ בספר פתח עינים לחיד"א ובנחל אשכול על ספר האשכול ח"א הלכות תפילה סי' יד). ובחידושי הגר"א (וכן ב"קול אליהו") כתוב בשמו, שהכוונה היתה, שכמו שהארון

ועוד מאמר דומה לזה בענין זימון בשלושה:
אָמַר רַבִּי אָמִי: שְׁנַיִם וְשֶׁבַע מִצְטָרְפִין - שנים שאכלו כאחת בשבת, נחשבים כשלושה ומוזמנים, כאילו השבת היא השלישי.

ושוב תמה רב נחמן:

אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן לִרְבִּי אָמִי: וְשֶׁבַע גִּבְרָא הוּא? - וכי שבת אדם הוא שמצטרף לזימון?

ומתקן רבי אמי את דבריו:

אֵלָא אָמַר רַבִּי אָמִי: שְׁנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים הַמְּחַדְרִין זֶה אֶת זֶה בְּהִלְכָּה מִצְטָרְפִין לזימון ונחשבים כשלושה, שהואיל ועוסקים בהלכה בתוך הסעודה, ההלכה נחשבת כשלישי^[31].

ומביאים דוגמאות של זוגות תלמידי חכמים המחזירים זה את זה בהלכה:

מַחְוִי - החוה, הראה על ידי תנועה, **רַב חֲסֵדָא: כְּגוֹן אָנָּא** - אני - **וְרַב שִׁשְׁתִּי. מַחְוִי רַב שִׁשְׁתִּי: כְּגוֹן אָנָּא וְרַב חֲסֵדָא.**

מאמר נוסף בענין צירוף לזימון:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: קֶטֶן פּוֹרַח - שהביא סימני גדלות (שתי שערות) אבל עדיין לא הגיע לגיל שלש עשרה, ודינו כקטן לשאר דיני התורה^[32], מכל מקום **מִזְמָנִין עָלָיו**, שמצטרף בשלישי לזימון.

הגמרא מביאה ראייה לרבי יוחנן מברייתא:

תַּנְיָא נְמִי הָכִי - שנינו כן אף בברייתא: **קֶטֶן שֶׁהֵבִיא שְׁתֵּי שְׁעָרוֹת, מִזְמָנִין עָלָיו; וְקֶטֶן שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁתֵּי שְׁעָרוֹת, אֵין מִזְמָנִין עָלָיו. וְאֵין מְדַקְדְּקִין בְּקֶטֶן**. עד כאן הברייתא. וברייתא זו צריכה ביאור, כפי ששואלים מיד: **הָא גּוֹפָא קָשְׁיָא** - ברייתא זו גופה קשה, שיש בה סתירה בין תחילתה לסופה: **אָמַרְתָּ** - נאמר ברישא של הברייתא שדווקא אם הביא שתי שערות אין - כן, הוא מצטרף לזימון, אבל **לֹא הֵבִיא שְׁתֵּי שְׁעָרוֹת, לֹא**, אינו מצטרף, **וְהָדָר תַּנְי** - ואחר כך שונה התנא בסיפא: **"אֵין מְדַקְדְּקִין בְּקֶטֶן"**, ומשמע לבאורה שאין מדקדקין בו אם הביא שערות אם לאו, ולעולם מזמנים עליו! ומוכרחים לפרש שהסיפא "אין מדקדקים בקטן" לא נאמרה לענין שערות, שוראי צריך שיהיו לו שתי שערות, אלא לענין אחר, ומהו אותו ענין? **לֹא תוֹנִי מֵאִי** - לרבות איזה ענין נאמרו הדברים שאין מדקדקים בו? **לֹא** - האם לא

שבבית המקדש בקורש הקדשים היה עומד שם בנס ולא היה תופס מקום, וכמו שאמרו "מקום ארון אינו מן המידה" (יומא כא, א), והיו עשר אמות מן הארון עד לכותל מצד זה ועשר אמות לצד השני, כאילו אין שם ארון כלל, ונראה היה כ"עשרה" (כעשר אמות), כך מצטרפים למנין תשעה "הנראים כעשרה". ועיין עוד בהגהות רא"ם הורו"ק.

31. תוספות הרא"ש ופסקי רי"ד. ועיין מאירי לקמן מח, א פירוש אחר. ולבאורה אין תירוץ רבי אמי מובן, שכשם שהקשה רב נחמן "ושבת גברא הוא?" כך יש להקשות "וחידור הלכה גברא הוא?"

ותירוץ הצ"ח, שקושיית רב נחמן "ושבת גברא הוא" (וכן "וארון גברא הוא") היא שאי אפשר שאותם שני אנשים עצמם לפעמים נחשבים כשנים (בחול) ולפעמים כשלושה (בשבת), אבל שני תלמידי חכמים המחזירים זה את זה בהלכה לעולם נחשבים כשלושה, שלעולם יש להם חשיבות זו. אולם לבאורה אין הרברים מתאימים לפירוש תוספות הרא"ש, שרק כשהם לומדים הלכה בשעת הסעודה ההלכה היא כשלישי, ועיקר הדבר עדיין צריך ביאור.

[ועיין עוד לעיל ו, א על שנים שעוסקים בתורה ששכינה עמהם, וכן שלשה שיושבים בדין ועשרה שמתפללים, ואולי תיקנו זימון בשלושה מפני שהשכינה עמהם בשמברכים (כדרך שהשכינה עמהם כשיושבים בדין), ושנים שעוסקים בתורה הם כשלושה לענין זה].

גם כאן מבאר בבאורי הגר"א שרבי אמי התכוין מתחילה לדין זה, ששני תלמידי חכמים המחזירים זה את זה בהלכה הם כשלושה, ונקט לשון "שנים ושבת" לרמוז לכך, כי בשבת רגילים לעסוק בתורה. ובנחל אשכול שם כתב שכוונת רבי אמי במילה "שבת" היתה לנוטריקון: שיש ביהם תורה.

32. רש"י. ועי' תוספות ד"ה קטן פורח פירוש אחר.

אין קטן נעשה גדול לכל דיני התורה עד שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד ויביא שתי שערות (שו"ע או"ח נה, ט). ועיין שו"ע אה"ע קנה, יריח על מקום השערות ושיעורן.

לזימון בעשרה ומזכירים את השם בזימון, אף על פי שזה שאכל ירק פטור מברכת המזון ואינו מברך עמם^[8].

ועוד בענין זה:

אָמַר רַבִּי זִירָא: בְּעָאֵי מִינִיהּ – שְׂאֵלְתִּי מִמֶּנּוּ, מִרַב יְהוּדָה: שְׂמִנָּה שֶׁאֵכְלוּ לֶחֶם וְשָׁנִים אֲכָלוּ יֶרֶק מִהוּ? – הָאֵם מְצַטְרְפִים לְזִימּוֹן שֶׁל עֶשְׂרֶה? וְעוֹד שָׁאֵל: שְׁבַעַה שֶׁאֵכְלוּ לֶחֶם וְשִׁלְשָׁה אֲכָלוּ יֶרֶק מִהוּ? אָמַר לִי רַב יְהוּדָה: לֹא שָׁנָא – אֵין הִבְדֵּל בְּדַבֵּר, וְגַם שָׁנִים אוֹ שִׁלְשָׁה שֶׁאֵכְלוּ יֶרֶק מְצַטְרְפִים לַעֲשֶׂרֶה. וּמִמְשִׁיךְ רַבִּי זִירָא: שֶׁשָּׁה וְנָדָא לֹא מִיבְעִינָא לִי – עַל שֶׁשָּׁה שֶׁאֵכְלוּ פֶת וְאַרְבַּעַה שֶׁאֵכְלוּ יֶרֶק לֹא נִסְתַּפֵּק לִי הַדִּין, כִּי בְּרוּר הִיָּה לִי שֶׁאֵינָם מְצַטְרְפִים^[9].

רבי ירמיה חולק על רבי זירא:

אָמַר לִיהִי רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי זִירָא: שְׁפִיר עֲבַדְתָּ דְּלֹא אִיבְעִינָא לָךְ – טוֹב עֲשִׂיתָ שֶׁלֹּא שְׂאֵלְתָּ עַל שֶׁשָּׁה, אֲבָל לֹא מִטַּעֲמָךְ, שֶׁהִיָּה בְּרוּר לָךְ שֶׁאֵין אַרְבַּעַה אוֹכְלֵי יֶרֶק מְצַטְרְפִים לַשֶּׁשָּׁה, אֲלֹא לְהִיפֵךְ, מִפְּנֵי שְׂוָדָא גַם הֵם מְצַטְרְפִים! כִּי הָתָם טַעֲמָא מָאִי? – שֶׁם, בְּשָׁנִים וְשִׁלְשָׁה אוֹכְלֵי יֶרֶק, מִה הֵטַעַם שֶׁהֵם מְצַטְרְפִים לַשְׂמִנָּה וְלַשְׁבַּעַה אוֹכְלֵי פֶת? מִשּׁוּם דְּאִיבָא רֹבָא – שִׁישׁ כָּאֵן רֹב שֶׁל אוֹכְלֵי פֶת מִתּוֹךְ הָעֶשְׂרֶה הָדְרוּשִׁים לְזִימּוֹן בִּשְׁם, וְאֵם כֵּן הָכָא נִמְי אִיבָא רֹבָא! – אֵף כָּאֵן, בְּשֶׁשָּׁה אוֹכְלֵי פֶת, יֵשׁ כָּאֵן רֹב, וּמְצַטְרְפִים אֶת הַמִּיעוּט שֶׁל אוֹכְלֵי יֶרֶק לְזִימּוֹן בַּעֲשֶׂרֶה! וּמִבִּאֲרַת הַגִּמְרָא סִבְרַת רַבִּי זִירָא:

וְאִיהוּ – וְהוּא, רַבִּי זִירָא שֶׁסִּבֵּר שֶׁאֵין לְצַרֵּף אַרְבַּעַה אוֹכְלֵי יֶרֶק לְזִימּוֹן, טַעֲמוֹ מִפְּנֵי שֶׁסִּבֵּר: רֹבָא דְּמִינִיכָר בְּעִינָן – רֹב הַנִּיכָר וְנִרְאָה לְעֵינֵינוּ אֲנֹכִי, צְרִיכִים, וְלֹא דִי בִּסְתָם רֹב, וְשִׁבַּעַה הוּא רֹב הַנִּיכָר, אֲבָל שֶׁשָּׁה אֵינוֹ רֹב הַנִּיכָר וְאֵין מְצַטְרְפִים בְּאֻפֵּן זֶה אֶת הַמִּיעוּט לְזִימּוֹן בִּשְׁם^[10].

הגמרא מביאה מעשה בענין צירוף לזימון בעשרה:

יֵנְאִי מִלְכָּא וּמִלְכָּתָא פְּרִיכוּ רִיפְתָּא בְּהַדִּי הָדִי – יֵנְאִי הַמֶּלֶךְ וְאִשְׁתּוּ הַמַּלְכָּה אֲכָלוּ יַחַד סְעוּדָה שֶׁל פֶּת, וְהָיוּ שֶׁם עוֹד מֵאֲנָשֵׁי בֵּית הַמַּלְכָּה (כַּמְבֹּאֵר לַהֲלֹן). וּמִדֶּקְטָל לָהּ לְרַבָּנָן לֹא הָיָה לִיהִי אֵינִישׁ

לְאֶתְוִי קֶטֶן פּוֹרַח, שֶׁאֵין מְדַקְדָּקִים בְּקֶטֶן זֶה שִׁדּוּעַ שֶׁהִבִּיא שְׁתֵּי שַׁעֲרוֹת אִם הִגִּיעַ לְגִיל שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֶה אוֹ לֹא, כִּי אֵף קֶטֶן "פּוֹרַח", הֵינּוּ שִׁדּוּעַ שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְגִיל שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֶה, מִזְמָנִים עָלָיו, וְכַדְבְּרֵי רַבִּי יוֹחָנָן^[1]. וּמִסִּימַת הַגִּמְרָא:

וְלִית הַלְכָתָא בְּכָל הַנִּי שְׂמַעְתָּתָא – וְאֵין הַלְכָּה כָּל הַמִּמְרוֹת הַלָּלוּ בַּעֲנִין צִירוּף לְזִימּוֹן וּלְמִנִּין, שֶׁאֵין מְצַרְפִים לְמִנִּין תַּשְׁעָה הַנִּרְאִים כַּעֲשֶׂרֶה, וְאֵין מְצַרְפִים לְזִימּוֹן שְׁנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים הַמְּחַדְדִים זֶה אֶת זֶה בַּהֲלָכָה^[2], אֲלֹא שֶׁמְקִילִים בַּעֲנִין צִירוּף רַק אֶת הַקּוֹלָא הַבֵּאֵה^[3], כִּי הָא דְאָמַר – כִּמוֹ שֶׁאֵמַר רַב נַחֲמָן: קֶטֶן הַיּוֹדֵעַ לְמִי מְבָרְכִין מִזְמָנִין עָלָיו^[4].

הגמרא מביאה מעשה כדי לבאר מה פירוש "קטן היודע למי מברכין":

אֲבִי וְרַבָּא^[5] כִּשְׁהוּ עֲדִיין יְלִידִים קִטְנִים הָיוּ יְתִבִּי קָמִיה דְּרַבָּה – יִשְׁבוּ לִפְנֵי רַבָּה. אָמַר לָהּ רַבָּה לֵאבִי וְרַבָּא: לְמִי מְבָרְכִין? אָמַרִי לִיהִי – אִמְרוּ לוֹ אֲבִי וְרַבָּא לְרַבָּה: לְרַחֲמָנָא – ל"הֲרַחֲמֵן", לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. חֹזֵר רַבָּה וְשֶׁאֵלָם: וְרַחֲמָנָא הֵיכָא יְתִבִּי – וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הֵיכָן הוּא מְצוּי? רַבָּא אָחֳוֹי לְשִׁמִּי טַלְלָא – רַבָּא הַצְבִּיעַ אֶל הַתְּקֵרָה. אֲבִי נָפֵק לְבָרָא אָחֳוֹי כְּלָפִי שְׁמִיָּא – אֲבִי יֵצֵא הַחוּצָה וְהַצְבִּיעַ כְּלָפִי הַשָּׁמַיִם. אָמַר לָהּ רַבָּה לֵאבִי וְרַבָּא: תְּרֻוּיְכוּ רַבָּנָן הָיוּתוּ! – שְׁנִיכֶם תַּהִיוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים^[6]!

ואומרת הגמרא על מעשה זה:

הֵינּוּ דְאָמְרֵי אֵינְשֵׁי: "בּוֹצִין בּוֹצִין מִקְטָפִיה דִּידֵי" – עַל כְּגוֹן זֶה נֹאמַר הַפֶּתֶגֶם הַשְּׁגוּר בְּפִי בְּנֵי אָדָם: "כָּל דֹּלַעַת וְדֹלַעַת מִתְחִילַת צְמִיחָתָהּ הִיא נִיכְרַת" אִם תִּהְיֶה טוֹבָה כִּשְׁתַּגְדֵּל^[7], וְאֵף הַחֲכָם נִיכָר בַּחֲכָמָתוֹ כִּבְר מִקְטָנוֹת.

הלכה נוספת בהלכות הצירוף לזימון בעשרה:

אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיה דְּרַב שְׁמוּאֵל בְּרִי שִׁילַת מְשִׁמִּיה דְּרַב: תַּשְׁעָה אֲכָלוּ דָגָן – לֶחֶם, שֶׁנַּעֲשָׂה מִדָּגָן, וְאֶחָד אֲכָל יֶרֶק, מְצַטְרְפִין

הערות

1. רש"י, והקשו תוספות (לעיל מז, ב ד"ה קטן פורח): אם זו כוונת הברייתא, למה לי כלל הסיפא "אין מדקדקים בקטן", והלא כבר מבואר דין זה בפירוש ברישא, שנאמר בה שקטן שיש לו שתי שערות מומנן עליו?
2. ולכן פירשו תוספות בשם ר"ח "קטן פורח" באופן אחר, שהוא קטן שנכנס לשנת י"ג, ואם יהיו לו שתי שערות גדולות בשיעור שיש בהן "לבוף ראשן לעיקרן", נעשה גדול, אבל קטן זה התחילו לצמוח שערותיו ולא הגיעו לשיעור זה (ופורח פירשו שפרחו וצמחו בו שערות). ולפי זה מן הרישא של הברייתא אין ללמוד דין קטן פורח, שיש לומר שהמדובר כשהביא שתי שערות בשיעור גדולות, ורק מן הסיפא שאין מדקדקים בקטן לומדים שאין מדקדקים באורך השערות ומצטרף לזימון בכל אופן (ועיין רשב"א ותוס' ר"י החסיד ושאר ראשונים כאן). ועי' פני יהושע שמיישב שיטת רש"י.
3. לפי רוב הראשונים הכוונה היא לדחות מהלכה גם את דברי רבי יהושע בן לוי שמצטרפים קטן ועבר לעשרה, ועי' תוספות בשם רבינו תם ובעל המאור כאן שחולקים וסוברים שממירות אלה לא נדחו מהלכה.
4. רמב"ן במלחמת ה'.
5. יש מפרשים שהכוונה אפילו כשהוא קטן ביותר (ר"ף, רמב"ם הל' ברכות ה, ז). ומה ששינוי במשנה שאין מומנים על קטן, מדובר בקטן שאינו יודע למי מברכים, ויש מהראשונים מפרשים, שאין מומנים אלא על קטן פורח, ודווקא בשיעור למי מברכים, אבל קטן יותר, שאינו קטן פורח, אפילו יודע למי מברכים אין מומנים עליו, שצריך שני התנאים יחד, שיהא קטן פורח ויודע למי מברכים (ר"י בתוספות, רא"ש לדעת הבית יוסף א"ח קצט, ועי' שו"ת מהרי"ק סי' מט, מובא בבית יוסף שם, שפירש דברי הרא"ש באופן אחר).
6. ואף על פי שהלכה כבר נחמץ, נהגים שלא לזמן על כל מי שלא מלאו לו י"ג שנה, ואם הגיע לגיל זה סומכים שוראי הביא שתי שערות מומנים עליו (רמ"א א"ח קצט, י).
7. ויש גורסים: "ורבא בריה דרב חנן" (ועיין דק"ס שהאר"י להוביח בגירסא זו, ושכן כתבו בשו"ת בית אפרים ובעל שו"ת שואל ומשיב).
8. ממעשה זה נראה שהיו קטנים ביותר, ותשובותיהם העידו על חכמה מיוחדת, ומשמע לכאורה כדברי הר"ף וסיעתו שבהערה הקודמת, שמומנים אף על קטן ביותר היודע למי מברכים. אולם התוספות, סוברים שאין מומנים אלא על קטן

רַב נָסִים נֶאֱמַר

תגהות הב"ח

גליון הש"ם

תורה אור השלם

לְהַתְּחַלֵּץ

רובא דמינכר. רז
הנראה לעינים [עיי' לו]:
ועי' חזקוני כס. ריה רוב
הנראה לעינים כלומר רוב.
גבור שהוא [ינכר].
מפסה ה"ה
חזר עליה לתקדש זה כמו
בכור על סלפלות (ימימה)
(ו) החזר והזן בנכס
משל דו לבקש אח
המלכות ונלשון חמשים
משלש בשעור [משלי' ח].
משלש
בשטמונים על מורה ריה
[אגרימיה. יחד הוא
דעבר ואין הלכה כמנום
ושבת לח].

שִׁמְעוֹן בֶּן שִׁטָּח דְּעֵבֶד - שעשה מעשה ובירך ברכת המזון להוציא אחרים אף שהוא עצמו לא אכל פת ולא היה מחוייב בברכת המזון, **לְגַרְמִיָּה הוּא דְּעֵבֶד** - לעצמו הוא שעשה, כלומר, ששיטת יחיד היא ולא הורד לו חכמים, **דְּהָכִי** - שכך **אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**: לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן בברכת המזון עד **שִׂיאֵכֶל** בעצמו **בְּזֵית** פת^[18] של דגן, ויתחייב בעצמו בברכת המזון, שאין אדם מוציא אחרים אלא כשהוא עצמו מחוייב בדבר^[19], אבל אם לא אכל בזית דגן, אף על פי ששתה כוס יין כשמעון בן שטח, אינו יכול לברך ולהוציא את האחרים ידי חובה^[20]. ומקשה הגמרא על רבי יוחנן:

מִיתֵיבִי מְבַרְיִיתָא: רַבִּין שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עֲלֶה אִדָּם אֶחָד לַמָּקוֹם שֶׁהוּא סוֹעֵדִים בּוֹ וְהִסִּיב עִמָּהֶם, אֲפִילוּ לֹא טָבַל עִמָּהֶם לֵאכּוֹל אֶלָּא יֵרֶק בְּצִיר - מִין רוֹטֵב, **וְלֹא אֶכֶל עִמָּהֶם אֶלָּא גְרוּגֶרֶת** - תֵּאנָה יִבְשָׁה אַחַת, **מִצֵּטְרָף לְזִימּוֹן**, ולכאורה הכוונה שיכול אף לזמן ולהוציאם ידי חובת ברכת המזון, אף על פי שלא אכל בזית דגן, ולא כרבי יוחנן^[21]!.

מתרצת הגמרא:

אֲצִטְרופִי מִצֵּטְרָף - כשאכל ירק או גרוגרת מצטרף הוא לזימון, שיכולים אחרים לזמן עליו, **אֶכֶל לְהוֹצִיא אֶת הָרַבִּים יְדֵי חוֹבָתָן** אינו יכול עד **שִׂיאֵכֶל בְּזֵית דָּגָן**.

ומביאה הגמרא עוד אמוראים הסוברים כשיטת רבי יוחנן וכחילוק בין צירוף לבין הוצאת הרבים ידי חובה:

אֵיתָמַר נָמִי - אף האמוראים הבאים אמרו כן: **אָמַר רַב חֲנָא בַר יְהוּדָה מְשַׁמִּיָּה דְּרַבָּא: אֲפִילוּ לֹא**

לְבָרוּכִי לָהּ - ומכיון שהרג ינאי את כל חכמי ישראל^[11] לא היה שם אדם שיברך להם ברכת המזון להוציאם ידי חובה^[12]. **אָמַר לָהּ לְבִיתָהּ** - אמר לה ינאי לאשתו: **מֵאֵן יְהִיב לָן גְּבָרָא דְּמַבְרֵךְ לָן!** - מי יתן והיה לנו אדם שיברך לנו! **אָמְרָה לִיָּהּ הַמַּלְכָּה לִינְאִי: אֲשֶׁתְּפַע לִי דְאִי מִיִּיתֵינָא לָךְ גְּבָרָא דְלֹא מַצְעֵרֶת לִיָּהּ** - הישבע לי שאם אביא לך אדם שיברך לא תצערנו. **אֲשֶׁתְּפַע** - נשבע לה. **אֵייתִיתִיָּה לְשִׁמְעוֹן בֶּן שִׁטָּח אַחוּהָ** - הביאה לו את התנא שמעון בן שטח, שהיה אחיה^[13]. **אוֹתִיבִיָּה בֵּין דִּינִיָּה לְדִינָה** - הושיבו המלך בינו לבין המלכה. **אָמַר לִיָּהּ ינאי: חֲזִית בְּמָה יִקְרָא עֲבָדִינָא לָךְ?** - הראית כמה כבוד אני עושה לך? **אָמַר לִיָּהּ שמעון בן שטח לינאי: לֹא אֶת קָא מוֹקְרֶת לִי, אֶלָּא אוֹרִייתָא הִיא דְּמוֹקְרָא לִי** - לא אתה מכבדני אלא התורה שלמדתי מכבדת אותי, **דְּכֵתִיב** - שנאמר בענין התורה (משלי ד, ח): **סִסְלִסְלָה וְתִרְוּמָמָה, תִּכְבְּדֶךָ כִּי תַחְבֶּקְנָהּ**^[14], והיא המרוממת והמכבדת אותי. **אָמַר לָהּ ינאי למלכה: קָא חֲזִית** - הרי את רואה **דְּלֹא מְקַבֵּל מְרוֹת**^[15]! **יְהִיבֵי לִיָּהּ כֶּסֶף לְבָרוּכִי** - נתנו לו לשמעון בן שטח כוס יין לברך עליה ברכת המזון^[16]. **אָמַר שמעון בן שטח: הִיכִי אֲבָרִיךָ?** - איך אברך? באיזה נוסח? וכי אומר **בְּרוּךְ שֶׁאֵכֵל ינאי וְחִבְרִיו מִשְׁלוֹ?** - הרי איני יכול לומר **שֶׁאֵכֵלְנוּ מִשְׁלוֹ**, שלא אכלתי כלום! **שֶׁתִּיָּה לְהוּאָא כֶּסֶף** - שתה אותה הכוס; **יְהִיבֵי לִיָּהּ כֶּסֶף אַחֲרִינָא וּבְרִיךְ** - נתנו לו כוס אחרת, וזימן עמם ובירך ברכת המזון להוציאם ידי חובה, שעכשיו ששתה כוס יין הרי יכול היה לומר **בְּרוּךְ שֶׁאֵכֵלְנוּ מִשְׁלוֹ**, שאף שתיה בכלל אכילה היא.

ואומר רבי אבא על מעשה זה:

אָמַר רַבִּי אֲבָא בְּרִיה דְּרַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא (אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן)^[17]:

הערות

- ינאי המלך היה ממלכי בית חשמונאי בימי הבית השני, ושימש גם ככהונה גדולה (ועי' בגמרא לעיל כט, א דיון אם הוא יוחנן כהן גדול או לאו). במסכת קידושין (סו, א) מסופר שכשרצה אחד החכמים לפוסלו מן הכהונה משום שהיה פקפק על יחוסו, הרג ינאי את כל החכמים (רש"י).
- כצ"ל תמה כיצד יתכן שהיו כודים כל כך, שינאי שהיה מלך וכהן גדול וכל יושבי שולחנו לא היה בהם אחד שידע לברך ברכת המזון, ועיין שם ובעץ יוסף בישוב הדבר.
- שמעון בן שטח היה ראש הסנהדרין (עיין חגיגה טו, ב), וכשהרג ינאי המלך את החכמים, החביאה המלכה (אחותו) אותו וניצל (עי' רש"י קידושין סו, א), ועכשיו הביאתו המלכה ממקום מחבואו. ועי' בירושלמי ברכות פ"ז ה"ב גרסא אחרת של המעשה שבגמרא כאן.
- "סלסלה" פירושו: הגכיהנה (ראב"ע משלי שם), או: משמש בה בקביעות (מצודות שם, ועיין רש"י שם: "חפשה, דְּהָה חוֹר עליה לדקדק בה"). והדברים אמורים שם על התורה (או על החבמה).
- "תחבקנה" פירושו: תהיה רבוק בה, כאדם המחבק את חברו (על פי מצודות). מרש"י (ד"ה סלסלה) נראה שלא גרס בגמרא את סוף הפסוק "תכבדך כי תחבקנה", ועיין מהרש"א בחידושי אגדות ודרדקי סופרים אות צ על גירסתו, ועיין אוצר הגאונים.
- ברש"י שבי"עין יעקב" (בסוגריים) הגירסא "דלא מקבלי מרותא" בלשון רבים, ופירש, שאין החכמים מבירים טובה למי שעושה להם טובה, ואינם מקבלים מרות המלך. וגם לגירסתנו יש לפרש שאמר לה ינאי המלך, ששמעון בן שטח אינו מכיר לי טובה על הכבוד שעשיתי לו, ואינו מקבל מרות המלך, ומכאן שטוב עשיתי כשהרגתי את החכמים שאינם מקבלים עול מלכותי (עיין רש"י).
- נוהגים לברך ברכת המזון על כוס יין, כפי שעושים בקידוש והבדלה, ויש מחלוקת אם דבר זה הוא חובה או רשות, ואם נוהג דווקא בזימון או אף כשמברכים ביחידות (עי' פסחים קה, ב וק"ו, ב, וש"ע או"ח קפב, א).
- במסורת הש"ס מחק "אמר רבי יוחנן" (וכן אינו בכת"י מינכן ועוד, ראה דק"ס), שהרי הוכחת רבי אבא היא ממימרא של רבי יוחנן, ולא יתכן שיביא רבי יוחנן ראייה מרביר עצמו. ובצ"ל כתב ליישב גירסתנו, שרבי יוחנן לא אמר דברים אלה בפירוש, ששמעון בן שטח לגרמיה הוא דעבד, אלא אמר רק שאין אדם מוציא אחרים עד שיאכל בזית דגן, ורבי אבא למד מדברים אלה ששמעון בן שטח לגרמיה הוא דעבד, ואמר זאת בשמו. אולם מסקנתו היא שיישוב זה איננו עולה יפה, עיין בדבריו.
- עי' רמב"ם הל' ברכות ה, ח וש"ע או"ח קצו, ב. ועי' תוס' ר"י החסיד ורא"ש ס' כא שמוספים באכל כזית דגן באופן שחייב בברכה מעין שלש, אם יכול להוציא את המחוייב בברכת המזון, ובטור או"ח שם כתב שמוציא.
- במסכת ראש השנה (כט, א) נאמר שכל הברכות, כגון ברכות המצוות וברכות

קידוש והבדלה וביוצא בהן, אדם מוציא את חברו אפילו אם כבר יצא בעצמו ידי חובה (כגון בקידוש, כשבבר קידש בעצמו קודם לכן), והטעם משום ש"כל ישראל ערבים זה לזה", ונמצא שכל זמן שלא קיים חבירו איזו מצוה, אף הוא לא יצא ידי חובתו, שהוא ערב לחברו, ונחשב אף הוא מחוייב בדבר ומוציא את חבירו (עי' רש"י ר"ה שם). והטעם שאין אומרים כך אף בברכת המזון, שיוציא אחרים גם אם לא אכל, כתבו ראשונים על פי הירושלמי (ברכות פ"ג ה"ג), שלומדים מהנאמר (דברים ח, י) "ואכלת ושבעת וברכת" - "מי שאכל הוא יברך" (תוספות ר"י החסיד ורא"ש). ויש סוברים שדרשה זו אסמכתא בעלמא היא, ומן התורה מוציא בברכת המזון אף על פי שלא אכל, ורק מדרבנן החמירו שאינו מוציא אלא כשאכל כזית (רשב"א וריטב"א, ועיין תוספות ר"י החסיד ורא"ש שמוספים בזה). ועיין מה שכתבו הרשב"א והריטב"א בביאור דעת שמעון בן שטח שמוציא בברכת המזון אף כשלא אכל כזית דגן.

ועיין תוספות ד"ה עד ובהערה הבאה.

20. אף על פי שגם אם אכל כזית אינו חייב בברכת המזון מן התורה, שאין חיוב מן התורה אלא כשאכל כדי שביעה, ובאכילת כזית חיובו רק מדרבנן (עיין לעיל כ, ב). מכל מקום כיון שהוא מחוייב על כל פנים מדרבנן בברכת המזון, מוציא בברכתו גם מי שאכל כדי שביעה וחייב מן התורה, כמו שמוכח מהמעשה בשמעון בן שטח, שודאי ינאי וחבריו אכלו כדי שביעה, ואילו היה אוכל כזית משמע בגמרא שהכל מודים שהיה מוציאם ידי חובה (רש"י).

והקשה רש"י, שלעיל (כ, ב) מבואר בגמרא שהמחוייב בברכת המזון מדרבנן אינו מוציא את המחוייב מן התורה, שהרי אמרו שם שקטן שהגיע לחינוך אינו מוציא את הגדול שאכל כדי שביעה בברכת המזון, מכיון שחיוב הגדול הוא מן התורה וחיוב הקטן הוא רק מדרבנן משום חינוך. ותיירץ, שחיוב הקטן משום חינוך אינו חיוב עצמי של הקטן, אלא שהחיוב מוטל על אביו לחנכו במצוות (ועיין על חידוש זה בקהילות יעקב ס' טו ובחי' ר' ראובן גרונובסקי סוכה ס' א וב), והוא עצמו נחשב כמי שאינו מחוייב כלל בברכת המזון, אפילו מדרבנן, ואינו יכול להוציא אחרים, מה שאין כן בגדול האוכל כזית שחייב בברכת המזון, אף על פי שחיובו אינו מדרבנן, שיכול להוציא מי שחייב מן התורה (ועיין תוספות). לדעת בה"ג (המובא ברש"י) אכן מי שאכל כזית אמנם אינו מוציא אלא אחר שאכל כזית, שחיובו רק מדרבנן, אבל אם אכל חברו כדי שביעה אינו מוציא ידי חובה, וכן דעת הרמב"ם (הל' ברכות ה, ט"ו), ותמה רש"י על דיעה זו מסוגייתנו, שמשמע שמוציא, כמבואר למעלה, ועיין כסף משנה הלכות ברכות שם ביישוב דעת בה"ג והרמב"ם מקשיית רש"י.

ועיין עוד בתוספות (ד"ה עד) שיטה שלישית בענין זה (והובאה לעיל כ, ב הערה 14). ועיין עוד בדיון זה ברא"ש ובש"ע או"ח קצו, ד.

21. ריטב"א. ובתב עור, שידוע היה למקשה שאין חולק על דעת רבן שמעון בן גמליאל (ולכן לא דחו שרשב"ג סובר כשמעון בן שטח ואין הלכה כמותם). ועיין צ"ח הסבר אחר. ועיין בהגהות הב"ח גרסא ופירוש אחר.

דוקא ההם בדלחא כמגילה (פ"ד דף נ"ג)
 צבור צבול אכל גלשאר דברים לא ואפי'
 כעלו לא ולפי' ר"ת חומש אינו מועיל כי
 דירושלמי דרבי יוסי צ"ל תלפחא דוקא
 מאי רכוחא הוה צבו שצטיון כלפי מ'
 קא עביד שהיה בהם צינה: **תשע**
 ואפילו ערך שצאלנו יבולין לומר ששרי'
 לעיל נמי מחמירין טפי בצירוק שגשה
 מקווי מפרש הלן הלה כחומה צריכה
 מטערפי ואין הלכה ביחד ועוד דא"כ
 מטערק שפיר אפי' לא טעם אלא שחייבי'
 מטערק אלא ש"מ כאן לעשרה וציר'
 אפרי' לא דהשני אלא דהשני: **השני**

ירושלים", רביעית "הטוב והמטיב". ובשבת, מתחיל את הברכה השלישית בנחמה ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע, כלומר, שאינו משנה את נוסח עיקר הברכה ממה שאומר בחול, אלא מתחיל ומסיים בבנין ירושלים (שנקרא "נחמה") כמו בחול, אלא שמוסיף דברים בתוך הברכה בענין קדושת היום של שבת, דהיינו "רצה והחליצנו"^[6]. רבי אליעזר חולק ואומר: מקום ההוספה של קדושת היום תלוי ברצונו של המברך, שאם רצה לאומרה בנחמה, היינו ב"בונה ירושלים", אומרה שם; רצה לאומרה בברכה הארץ, אומרה שם; רצה לאומרה בברכה שתקנו חכמים ביבנה, היינו ב"הטוב והמטיב", אומרה שם^[7]. ונחמנים אומרים: אינו אומרה אלא בנחמה בלבד, כדעת תנא קמא. ומקשה הגמרא:

חכמים היינו תנא קמא! - דברי חכמים הם הם דברי תנא קמא, שלדברי שניהם אומר קדושת היום של שבת בבונה ירושלים, ולמה נשנו בברייתא כשתי דעות שונות? מתרצת הגמרא:

איכא בינייהו דיעבד - יש ביניהם מחלוקת בדיעבד, כשהזכיר שבת בברכה אחרת ולא בבונה ירושלים, שלתנא קמא אינו צריך לחזור ולברך, ואילו חכמים אומרים שאינו אומרה אלא בנחמה בלבד ואם לא עשה כן חוזר ומברך.

בריייתא נוספת בענין המקור מן התורה לברכת המזון:

תנו רבנן בברייתא: מניין לברכת המזון מן התורה? שנאמר (דברים ח, י): "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". ודורש התנא מפסוק זה את כל הברכות שבברכת המזון^[8], כך: ["וברכת"^[9] - זו ברכת "הזן"^[10], "את ה'"]

טבל עמהם אלא בציר, ולא אבל עמהם אלא גורגרת אחת, מצטרף לזימון, ולהוציא את הרבים ידי חובתם בברכת המזון, אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. מסקנת הגמרא להלכה:

אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא: הלכתא - הלכה: אבל עלה ירק ושתה כוס של יין עם אוכלי הפת, מצטרף עמהם לזימון^[11], אבל להוציא ידי חובת ברכת המזון, אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן.

לאחר שדנו בהלכות זימון, חוזרת הגמרא לדון בנוסח ברכת המזון^[12]:

אמר רב נחמן: משה תקן לישראל ברכת "הזן" בשעה שירד להם מן^[13]. והושע תקן להם ברכת "הארץ" ביון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו ברכת "בונה ירושלים"; דוד, שכבש את ירושלים, תקן את תחילת הברכה: "על ישראל עמך ועל ירושלים עירך", ושלמה, שבנה את בית המקדש, תקן את ההמשך: "על הבית הגדול והקדוש"^[14]. ברכת "הטוב והמטיב", ביבנה תקנוה החכמים שהיו שם כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנא: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, תקנו ביבנה "הטוב והמטיב", ותיקנו לומר "הטוב" מפני שבדרך נס לא הסריחו גופות ההרוגים, ו"המטיב" מפני שניתנו לקבורה^[15].

בריייתא הדנה בנוסח ברכת המזון בחול ובשבת:

תנו רבנן בברייתא: סדר ברכת המזון כך היא: ברכה ראשונה ברכת "הזן", שניה ברכת "הארץ", שלישית "בונה

הערות

1. לדעת הר"ף ועוד ראשונים דווקא לזימון בעשרה מצרפים אחד שאכל ירק או דבר אחר, אבל שנים שאכלו פת אינם יכולים לצרף שלישי שלא אכל פת לזימון של שלשה. ואילו תוספות (לעיל עמ' א ד"ה תשעה) והרא"ש ועוד חולקים וסוברים שאף לשלשה מצטרף מי שאכל ירק. ועי' רשב"א, ריטב"א, ובית יוסף או"ח קצו.

2. ברכת המזון עצמה היא מן התורה, ולקמן מבואר שצריכים לברך שלש ברכות מן התורה, ומה שאמרו כאן שנתקנו הברכות בזמנים שונים ועל ידי משה ויהושע ודוד ושלמה וכו', כתבו ראשונים (רשב"א באן, וכן הוא בטור או"ח קפח), שעיקר תוכן הברכות הוא מן התורה, שיש לברך על המזון, ועל ארץ ישראל, ועל בנין ירושלים, אבל לא קבעה להן התורה נוסח קבוע ("מטבע" קבוע), וחכמים קבעו זאת בזמנים שונים כמבואר כאן (ועיין לעיל מ, ב מה הדין במי שבירך בנוסח שונה ממה שתיקנו חכמים).

3. בספר "גליוני הש"ס" לר"י ענגיל תמה למה בירכו ברכת המזון על ה"מן", הרי לא היה מחמשת מיני דגן, ואף שטעמו בו טעם לחם אם רצו, מסתבר שעל טעם לבד אין חיוב ברכת המזון. ותירץ שרב נחמן סובר כמאן דאמר (יומא עה, א) שטעמו כל המינים במן טעמן וממשן, והיה לחם ממש. ועיין תורה שלמה פרשת בשלח, כרך יד במילואים סימן יד על דין המן למצה, לחם הפנים וכו'.

4. הנוסח שתיקנו דוד ושלמה אינו הנוסח שאנו אומרים היום, שאנו מבקשים את החזרתה של מלכות בית דוד ובנין בית המקדש, ואילו בזמן שהיה בית המקדש בנוי היתה הבקשה לקיים את המלכות ולהעמיד את בית המקדש ולהמשיך את החיים בארץ בשלום (רשב"א וטור שם, עיין הערה 2).

5. המדובר הוא על המרד שמרדו ישראל ברומי בראשות בר-כוכבא בימי אדריינוס קיסר. העיר ביתר היתה עיר גדולה מאד, ושם ישבו ראשי המורדים, וכשדיכאו הרומאים את המרד הרגו שם אלפים ורבות מיהודים ולא הרשו לקבור את המתים. רבן גמליאל ובית דינו שביבנה ישבו ימים רבים בתעניות ובזבו רבן גמליאל אוצרות אבותיו עד שניתנה רשות מטעם השלטון הרומאי לקבור את ההרוגים (אבודרהם סדר ברכת המזון). מכיון שברך נס נשמרו גופות ההרוגים בשלמות ולא הוקרבו, וניתנה הרשות לקבורם, תיקנו על כך ברכת הטוב והמטיב, כדרך שמברכים על בשורות טובות.

בירושלמי (ברכות פ"ז א"א) אמרו שמשחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד, ומשום כך תיקנו הברכה על הרוגי ביתר אחר בונה ירושלים (רא"ש כאן). ויש אומרים טעם אחר, שזה שהמת מסריח הרי הוא מפני שאין קיום לגוף בלא הנפש, וכשנחרב הבית ונסתלקה השכינה מישראל אפשר היה לחשוב שאין קיום עוד לישראל, שישאל בלא השראת השכינה הם כגוף בלי נשמה; ומן הנס של הרוגי ביתר שלא הסריחו יש ללמוד על קיום ישראל בגלות,

6. רש"י. והנה קיימות שתי נוסחאות לברכת "בונה ירושלים". נוסחא אחת (שאנו נוהגים לומר) היא: "רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך", ובחתימה: "בונה ירושלים". ונוסחא שניה: "נחמנו ה' אלקינו בירושלים עירך", ובחתימה "מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים". ונחלקו ראשונים: יש סוברים שלעולם, בין בחול ובין בשבת, יכול לומר אחת מנוסחאות ויוצא ידי חובתו (רמב"ם הל' ברכות כ, ד, ועיין לח"מ שם, ושו"ע או"ח קפח, ד). ולפי זה נקטה הבריייתא כאן לשון "מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה" לפי הנוסחא של לשון נחמה (לח"מ שם). ויש סוברים שבחול אומרים "רחם", כמנהגנו, אבל בשבת משנים את הנוסחא ואומרים "נחמנו" וחותמים "מנחם עמו ישראל" כפי הנוסחא השניה, ומפרשים שזו כוונת הבריייתא כאן, שבשבת צריך רוקא לומר הנוסחא של נחמה (רי"ף, וכן הכריע הגר"א או"ח שם). והטעם, מפני ששבת היא מעין עולם הבא ומוכירים בה ענין הנחמה לישראל שתהיה בגאולה (פסקי ר"ד, ועיין תוספות באן שהביאו טעם אחר ודחו). ולשיטת רש"י המובאת בפנים אין לשנות נוסח הברכה בשבת ממה שאומרים בחול (וכן דעת תוספות כאן ורשב"א ועוד), ויכולים לומר לשון "רחם", ואף נוסחא זו נקראת כפי התנא "נחמה", מפני שבנין ירושלים הוא נחמתן של ישראל (רש"י).

7. רבי אליעזר לא הזכיר ברכת הון, שאם רצה אומרה שם, ועיין צ"ח שדן בטעם שאינו יכול לאומרה בברכת הון. ויש גורסים בדברי רבי אליעזר גם ברכת הון (עיין דק"ס).

8. שהברכות הן מן התורה, ורק הנוסח תוקן אחר כך, עיין הערות 2, 4.

9. כך הנוסח בכת"י מינכן ובדפוס ראשון (שונצינו) ובמנורת המאור פרק קכא, ולפי זה בתחילה פירש התנא מנין לביקור של ברכת המזון מן התורה, ואחר כך הולך ודורש מכל מלה בפסוק מנין כל ברכה וברכה. ולפי הנוסח שלפנינו יש לפרש שמתחילה היתה השאלה מנין לכל ברכה וברכה שבברכת המזון מן התורה, והתשובה היא: "שנאמר ואכלת ושבעת וברכת" - זו ברכת הון, את ה' אלהיך וכו'."

10. טעם הדרשה, שכרכת הון היא על המזון שאכל ושבע ממנו, ולכן היא כלולה במילים "ואכלת ושבעת וברכת", ותיקנה משה על המן שהיו אוכלים ושבעים ממנו (מהרש"א).

גג א ב מ"י פ"ב מהל'
ברכות הלכה א סמג
עשין זו טור או"ח סי' קפו
וקפח:
גג ג מ"י שם הלכה ה
וסמג שם טוש"ע או"ח
סי' קפח סעיף ד ה:
גג ד ד מ"י שם הל' ג
סמג שם טור או"ח סי'
קפו:

[illegible][illegible]

מתן

וּבֹרֵךְ אֶת הַלֶּחֶם וְאֶת הַמִּיּוֹץ אֶל תְּקַרְתְּ
לֶחֶם קֹדֶם שִׁיאֲכַלְנוּ ר' נָתַן אוֹמֵר אֵינוֹ צָר

בן תמצאון אותו במרם יעלה הבמה לאכול כי לא יאכל העם עד באו
 יאכלו הקרואים וכל כך כמה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר
 דכתיב ׀ משכמו ומעלה גבוה מכל העם ורבי יוחנן אמר לפי שאין מלכו
 ׀ נמא ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר ר' ישמעאל ק"ו על
 לא כ"ש רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי יש
 ׀ על הארץ המובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר ׀ ואתנה לך את לחות האבן
 ׀ מנין שכשם שמברך על המובה כך מברך על הרעה ת"ל אשר נתן לך ה' אל
 מדה טובה ובין מדה פורענות רבי יהודה בן בתירה אומר אינו צריך הרי ד
 זו תורה וכן הוא אומר ׀ כי לקח טוב נתתי לכם המובה זו בנין ירושל
 הוה והלבנון: תניא רבי אליעזר אומר ׀ כל שלא אמר ארץ המדה
 ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר
 יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה פלימו אומר ׀ צריך שיקדים ברית לתו

ירושלים. שעל ידו נתקדשה ירושלים:
הרי"ד שיוכוה בה ברית. צברת הארץ

[א] גמ' וברכת זו
ברכת הזמון את ה'
אלהיה זו ברכ' הזון.
נ"ל: [ב] שם בשווא
דעב לא כ"ש דברי ר'
שמעאל ר' עקיבא
אומר. כ"ל (וע'
מיוס'): [ג] שם
ברכת. נ"נ אה ה'
אלהיה:

גמ' יהושע תקן. עין
חשב"ך ח"ב (עין קמא):

(א) וּבִאֲכֻלָּתָּ וּשְׂבַעְתָּ
בְּרִבְכָּתְּ אֶת יי' אֱלֹהֶיךָ
עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
נָתַן לָךְ: (דברים ח, י)

(ב) אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה
אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נְעֻבֵּר הַיְּרֵדָן הַהוּא
הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְכֹנָן:
(דברים י, כה)

(גִּדְלוּ לִי אֶתִּי וְנִרְוֹמָקָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
[תהלים לד, ד])

וְעַבְדְּתֶם אֶת יי
אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְדּוּ אֶת
יְחֻמְדִּי וְאֶת מִימִיד
הַסֵּרֶתִי מִחֵלָה
מִכְרַבְּדִי: [שְׁמִי כֵן רַב]

(ו) כְּבִלְכֶם הָעֵיר בֵּן
תִּמְצָאון אֹתוֹ כְּמֹרֶם
עַל־הַבְּמֹתָה לֵאמֹל כִּי
לֹא יֵאָכֵל הָעֵס עַד כֹּאז
כִּי הוּא יִכְרֹךְ הַחֹבֶה
בֵּן יִמְחֲרִי בֵּן
הַקְּרָאִים וְעַתָּה עָלוּ כִּי
אֲתוֹ תִּמְצָאוֹן כְּתוּיִם
אֲתוֹ: [שְׁמוֹנָה ז' ט' י']

וְלֹא הָיָה בֶן וְשָׁמוּ
שָׂאוֹל בְּחֹר וְטוֹב וְאִין
אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב
מִמֶּנּוּ מִשְׁבָּמוֹ וּמִעֲלָה

[illegible]

ט. יב. אפי שאין מציבות נזנית וכו'. משהגיע זמן המלכות ליפול ושמעמד אחרת
אלה מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה שנאמר (דניאל ה) ביה בליליא [קס"ג] בלשנא
ונאמר (יחזקאל ל) ובחפזתם חשך היום [יבא לח:] מ"ג הדבורה. על בשורות טובות
הטוב והמטיב. מ"ג הדבורה. על שמועות רעות

דעה רביעית:

רבי נתן אומר: אינו צריך ללמוד מקל וחומר, וגם אין לומדים מהלימודים הקודמים, אלא מהפסוק הבא^[21]. הרי הוא אומר על שמואל הנביא, שאמרו עליו הנערות לשאול ולנער (שמואל א ט, יג): **"בְּבִאֲכֶם הָעִיר בֵּן תִּמְצָאוּן אֹתוֹ, בְּטָרֶם יַעֲלֶה הַכֶּמֶתָה לְאָכֹל, כִּי לֹא יֵאָכֵל הָעֵם עַד בָּאוּ, כִּי הוּא יִכְרֹךְ הַזֹּבַח, אַחֲרֵי כֵן יֵאָכֹלוּ הַקְּרָאִים"**, הרי שיש לברך על הזבח לפני האכילה^[22].

מכיון שהובא הפסוק מספר שמואל, מפסיקה הגמרא את הציטוט מן הברייתא, ושואלת על פסוק זה:

וְכָל כֹּהֵן לְמַה? – למה האריכו הנערות כל כך בתשובתן, ואף ענו על דברים שלא נשאלו עליהם?

ומשיבה הגמרא:

לְפִי שֶׁהַנָּשִׁים דִּבְּרִיּוֹת הֵן.

שמואל משיב תשובה אחרת:

ושמואל אומר: האריכו בדי להסתכל בפייו של שאול, דכתיב – שנאמר על שאול (שמואל א ט, ב): **"וַאֲנִין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ, מִשְׁכֵּמוֹ וּמַעֲלָה גְבוּהָ מִכָּל הָעָם"**.

ותשובה שלישית:

ורבי יוחנן אומר: לפי שאין מלכות נוגעת בחכמה אפילו במלא נימא – כחוט השערה, שמיד כשמוחלך מלך חדש, מסתיים זמן מלכותו של המלך הקודם, ואין לו עוד שום שלטון בזמנו של המלך החדש; שמואל היה מנהיג ישראל באותה שעה, והיה עליו למשוך את שאול למלך כשיבוא אליו, ותעבור השררה ממנו לשאול, והאריכו הנערות בדבריהן כדי שיתעכב שאול עוד זמן מה, עד שיגיע סוף הזמן שנקצב לשמואל להיות שופט על ישראל^[23].

וממשיכים בהבאת הברייתא הנזכרת:

ואין לי אלא ברבפת המזון, שנלמדת מן הפסוקים הנזכרים, **ברבפת התורה מניין** שחייבים לברך קודם הלימוד?

וכמה דעות בדבר. דעה ראשונה:

אמר רבי ישמעאל: קל וחומר הוא: אם על חיי שעה – מזון גשמי הנותן לאדם חיים בעולם הזה מברך, על חיי עולם הבא – התורה שמביאה את האדם לחיי העולם הבא^[24] לא כל שכן שמברך עליה!

אלהיה' – זו ברבפת המזון^[11]. **"על הארץ" – זו ברבפת הארץ**. **"הטובה" – זו ברבפת "בונה ירושלים"**, וכן הוא אומר בפסוק אחר (דברים ג, כה) לענין ירושלים: **"הָהָר הַטוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן"**, ומכאן שירושלים קרויה "ההר הטוב"^[12], ואף "הטובה" שבפסוק שלנו רומז לירושלים. וסיום הפסוק **"אֲשֶׁר נָתַן לָךְ"** – זו ברבפת "הטוב והמטיב"^[13], וסובר תנא זה שאף ברבפת הטוב והמטיב היא מן התורה, ולא ביבנה תיקנוה^[14]. וממשיכה הברייתא: **אֵין לִי אֵלָא לְאַחֲרֵיוֹ, שְׁחִיב לְבָרֵךְ עַל הַמִּזְוִן לְאַחֲרֵיוֹ, לְפָנָיו מִנִּין?** – מנין שחייבים לברך גם לפני האכילה? **אמר, קל וחומר:** כשהוא שבע מברך ומודה על השובע, כשהוא רעב ובא לשבור רעבונו על ידי בריאתו של הקדוש ברוך הוא לא כל שכן שצריך לברך יותר^[15]!

וממשיכה הברייתא בדברי רבי, שחולק ודורש את הפסוק באופן אחר:

רבי אומר: [אינו צריך]^[16] – אין צורך ללמוד חיוב ברכה שלפניו מקל וחומר, אלא יש לדרוש כן מגוף הפסוק, שכך הוא נדרש: **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּת [את ה'] אֱלֹהֶיךָ"**^[17] – זו ברבפת "הזן"^[18], **אָכַל בִּרְכַּת הַמִּזְוִן** אינה נלמדת מפסוק זה, בדברי תנא קמא, אלא מ"גדלו לה' אתי" (תהלים לד, ג) נפקא – היא נלמדת, וכפי שנתבאר בתחילת הפרק (לעיל מה, א)^[19]. **"על הארץ" – זו ברבפת הארץ**, בדברי תנא קמא. **"הטובה" – זו ברבפת "בונה ירושלים"**, וכן הוא אומר (דברים ג, כה): **"הָהָר הַטוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן"**, בדברי תנא קמא. אבל ברבפת **"הטוב והמטיב" ביבנה תקנוה ואינה מן התורה. אין לי אלא לאחריו, לפניו מניין** שחייב לברך על המזון? **תלמוד לומר:** **"אֲשֶׁר נָתַן לָךְ"**, שמשמע משנתן לך, שמיד כשנותן לך ה' את המזון ברכה, קודם האכילה^[20].

ודעה שלישית של תנא בברייתא זו:

רבי יצחק אומר: אינו צריך – אין צורך ללמוד חיוב הברכה שלפני המזון מקל וחומר, ואף אינה נלמדת מ"אשר נתן לך" בדברי רבי, אלא יש ללמוד דבר זה מפסוק אחר: **הרי הוא אומר** (שמות כג, כה): **"וּבִרְךָ אֶת לַחֲמֶךָ וְאֶת מִימֶיךָ"**, ודורשים: **אל תקרי "וברך", אלא "ובכר"** בלשון ציווי, שמצווה אתה לברך על לחמך ומימך, ואימתי קרוי לחם? קודם שיאכלנו.

הערות

- טעם הררשה, לפי שבברכת הוימן אין אומרים בה אלא "נברך שאכלנו משלך", ועיקר הוימן הוא בעשרה שאומרים "נברך אלהינו" ומתאים על זה לשון "את ה' אלהיך" (מהרש"א). והקדומו ברכת הון לברכת הוימן לפי שברכת הון נוגעת גם ביחיר (צל"ח).
- תוספות (לעיל מה, א ד"ה עד היכן) גרסו להיפך: "ברכתי זו ברכת הוימן, את ה' אלוך זו ברכת הון", ולפי זה רורש התנא את הפסוק לפי סדר הברכות, וכך היא הגירסא בתוספתא ברכות (ו, א) ובירושלמי כאן ה"א (ועי' צל"ח).
- פסוק זה נאמר בתפילת משה להיכנס לארץ ולראות את "ההר הטוב", רהינו, הר הבית שבירושלים, ו"הלבנון" שהוא בית המקדש (ספרי רברים שם).
- כפי הנראה הלימוד הוא מיתור המלים "אשר נתן לך" בסוף הפסוק (שהיה אפשר לסיים את הפסוק "על הארץ הטובה"), ומכאן לומדים שיש לברך על כל הטובה, וזו היא ברכת הטוב והמטיב. וברכה זו היא המשך לברכות הארץ וירושלים (עי' רש"י לקמן מט, א ד"ה ומיד אינה צריכה מלכות).
- ירושלמי כאן ה"א. וכן משמע ברש"י ד"ה בדתנא קמא.
- רש"י. ועי' לעיל לה, א והערותינו שם.
- על מלים אלו עי' פני יהושע, ועי' דק"ס.
- המלים "את ה' אלהיך" נוספו על פי הגהות הגר"א. ועי' בהערה הבאה.
- ואין לומרם כתנא שתי ברכות, אחת מ"וברכת", ואחת מ"את ה' אלהיך" אלא הכל נדרש כאחר לברכת הון.
- לתנא קמא משמע שברכת הוימן חיובה מן התורה, שנלמדת מאותו פסוק כשאר הברכות של ברכת המזון, אבל לרבי אין החיוב מן התורה, כי מהפסוק "גדלו לה' אתי" אין ללמוד עצם חיוב הוימן אלא שחיובו הוא בשלשה ולא בפחות מזה, עי' לעיל מה, א ובהערותינו שם, ועוד, שאין ללמוד דין תורה מפסוק בתהילים, ואין דרשה זו אלא אסמכתא, ועצם החיוב הוא מדרבנן (פני יהושע, ועי' דק"ס).
- גם ריטב"א לעיל מה, א ר"ה דכתיב גדלו).
- לרבי שאין דורשים "אשר נתן לך" לברכת "הטוב והמטיב", בדרך שדורש תנא קמא, נמצא שמלים אלו פנויות לדרשה, והוא דורשן על חיוב ברכה קודם האכילה, שלומר תנא קמא מקל וחומר.
- לכאורה קשה, שהרי דרשת רבי נתן היא מפסוק בנביאים, בספר שמואל, ועריך ללמוד מפסוק מן התורה מאשר ללמוד מדברי נביאים ("דברי קבלה", שהגלמר מהם דינו בדיון דרבנן)! ונראה מכאן שרבי נתן סובר שאף הדרשה מ"וברך את לחמך ואת מימך" אינה דרשה גמורה אלא אסמכתא, וחיוב ברכה לפני המזון אינו אלא מדרבנן, ואף רבי שדורש מ"אשר נתן לך" אפשר שאין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא (פני יהושע, ועי' גם ריטב"א).
- ברכה זו אינה ברכת הנהנין, אלא ברכת המצוות, שמברך: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לאכול את הזבח", שמצות עשה היא לאכול את הזבח, כמו שנאמר (דברים יב, כז): **"נָתַם זִבְחֶיךָ וְשִׁפְךָ עַל מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִקְשֶׁר תֵּאָכֹל"** (רש"י).
- ותמה מהרש"א, איך אפשר ללמוד ברכת הנהנין על אכילת רשות ממה שחייבים לברך ברכה על מצות אכילה? ועי' מה שכתבו ליישב בפני יהושע, צל"ח וחיורשי ר' אלעזר משה הורוויץ.
- רש"י. ולא שנתכוונו הנערות לכך, אלא שהקב"ה שם אריכות דברים בפיהן עד שתגיע שעתו של שאול (מהרש"א).
- בילקוט שמעוני רמז קח (ובשינוי במדרש שמואל שם) הובא הטעם שרצו להביט ביופיו בשם רבי יהודה, ואמר לו רבי יוסי: "אם כן עשית בנות ישראל בזונות!" שאין ראוי לאשה להסתכל ביופיו של איש, ואמר שם רבי יוסי כטעם המובא בגמרא כאן בשם רבי יוחנן.
- בהגהות ר"י עמרין מוחק "הבא" (וכן אינו בכת"י מינכן, ראה דק"ס), והכוונה היא ל"חיי עולם", כלומר, חיי נצח.

מסורת הש"ס

וְיָנֵה לְךָ אֶת לַחַת הָאֵשׁ
[משלי ד, ב]

דעה שניה:

רבי חייא בר נחמני, תלמידו של רבי ישמעאל, אומר משום רבי ישמעאל: אינו צריך לקל-וחומר זה, כי יש ללמוד ממקום אחר: הרי הוא אומר (דברים ח, י): "על הארץ הטובה אשר נתן לך", ולהלן (שמות כד, יב) הוא אומר: "ונתתה לך את לחת האבן והתורה והמצוה וגו'", ומלשון "נתתה" שנאמרה בשני הפסוקים לומדים שיש לברך גם על נתינת התורה המוזכרת בפסוק השני, כשם שמברכים על המזון^[25].

ודרשה נוספת מהפסוק "אשר נתן לך":

רבי מאיר אומר: ומניין שכשם שמברך על הטובה ברכות הודאה כך מברך על הרעה הבאה עליו "דיין האמת"^[26]? תלמוד לומר: "אשר נתן לך ה' אלהיך"^[27], וזכרו בפסוק זה שני השמות: "ה' ", שהוא מדת הרחמים, ו"אלהיך", שהוא מדת הדין, ללמד שיש לברך בין כשהקב"ה נוהג עם האדם במידת הרחמים ובין כשהוא נוהג עמו במדת הדין, שהאלהים הוא דיין בכל דין שדן, בין מדה טובה, ובין מדה של פורענות^[28].

דעה שלישית על המקור לברכת התורה:

רבי יהודה בן בתירה אומר: אינו צריך ללמוד ברכת התורה מקל-וחומר, וגם אין לומדים מלשון נתינה, כי יש ללמוד מכאן: הרי הוא אומר (דברים שם): "טובה" "הטובה", כלומר, שנאמר "הטובה", והמילה כולה נראית מיותרת, שכבר נאמר קודם לכן שהיא ארץ טובה, ואף כשנכתבה אפשר היה לכתובה "טובה" בלא "ה" בתחילתה, ודורשים את שני היתורים כך^[29]: "טובה" - זו

תורה, וכן הוא אומר על התורה (משלי ד, ב): "כי לקח טוב נתתי לכם", ומכאן לברכת התורה. ומיתור "ה" דורשים: "הטובה" - זו בנן ירושלים, וכן הוא אומר בפסוק אחר (דברים ג, כה): "הקהר הטוב הזה והלבנון", ו"ההר הטוב" בה"א הידיעה הוא הר הבית שבירושלים, ומכאן שיש להזכיר בברכת המזון בנין ירושלים.

ברייאת אחרת על נוסח ברכת המזון:

תנא בברייאתא: רבי אליעזר אומר: כל שלא אמר "ארץ חמדה טובה ורחבה" בברכת "הארץ", ומלכות בית דוד ב"בונה ירושלים", לא יצא ידי חובתו^[30]. נחום הנקן אומר: צריך שיזכור בה ברית, בברכת הארץ, שעל ידי ברית מילה ניתנה הארץ לאברהם, שנאמר לו בענין ברית מילה (בראשית יז, ח): "ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורייך"^[31]. רבי יוסי אומר: צריך שיזכור בה תורה בברכת הארץ, שאף בזכות התורה והמצוות ירשו את הארץ, כמו שנאמר על קיום התורה והמצוות (דברים ח, א): "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבותם וכאתם וירשתם את הארץ"^[32]. פלימו אומר: צריך שיזכיר ברית לתורה כנוסח הברכה, כגון: "על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו", והטעם להקדמה זו, לפי שזו - התורה נתנה בשלש בריתות, ששלש פעמים נכרתה ברית בין הקב"ה לישראל על נתינת התורה: א) בהר סיני ובאוהל מועד. ב) בערבות מואב. ג) בהר גריזים ובהר עיבל^[33].

הערות

25. ועי' לעיל כא, א לימודים אחרים לברכת התורה.

26. עי' במשנה לקמן נד, א.

27. בפסוק נאמר: "וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך", אלא שרבי מאיר דורש את המילים "אשר נתן לך" כאילו הן מוסבות על המילים "ה' אלהיך" שבתחילת הפסוק, וכאילו נאמר: "וברכת את ה' אלוהיך על הארץ הטובה; וברכת על אשר נתן לך ה' אלוהיך" (רש"י).

28. מהרש"א. ורש"י פירש "בין מרה טובה" - "התורה שהיא מדה טובה", ובריו צריכים ביאור (עיין מהרש"א שנתקשה בזה). ועיין דק"ס שדברי רש"י הם לפי גירסא אחרת, עיי"ש.

29. מהרש"א.

30. הטעם שצריכים לומר "ארץ חמדה טובה ורחבה" הוא מפני שמצאנו בשבחי ארץ ישראל שהיא "טובה ורחבה" (שמות ג, ח) ו"ארץ חמדה" (ירמיה ג, יט), ובין שצריך להזכיר ברכת הארץ, צריך להזכיר אף שבחה (רבינו יונה, מאירי, ריטב"א). ומלכות בית דוד יש לומר בברכת בונה ירושלים, מפני שעל ידו נתקדשה ירושלים (רש"י). ועוד, שאין נחמה שלמה בבנין ירושלים אלא עם מלכות בית דוד (מאירי).

לרעת כמה ראשונים, כל שלא אמר דברים אלו לא יצא ידי חובת ברכת המזון כלל, וצריך לחזור ולברך. ויש סוברים שאף שלא יצא ידי חובתו כראוי, אינו צריך לחזור ולברך (עי' טור או"ח קפז ובית יוסף שם, ועי' גם מאירי ורא"ה וריטב"א כאן). ובשולחן ערוך (או"ח קפז, ג) נפסקה ההלכה כדעה הראשונה.

31. רש"י.

32. רש"י.

33. לשון רש"י: "בשלשה מקומות ניתנה התורה לישראל, בסיני באהל מועד ובהר גריזים ובערבות מואב, ובכל אחד נכרתה ברית". ונתקשו המפרשים, שפתח בשלשה ומנה ארבעה מקומות. וביארו, ש"סיני ואהל מועד" ענין אחד הוא, שכללי התורה ניתנו לישראל בהר סיני, וחזר משה ונצטוו פרטי התורה באהל מועד ולימדם לישראל [ודברי רש"י בזה הם על פי דעת רבי ישמעאל במסכת סוטה (לו, ב), ולא כרבי עקיבא שם שסוחר שגם בסיני וגם באהל מועד נצטוו בין בכללים ובין בפרטים, ושתי בריתות הן של סיני ושל אהל מועד]. ושוב חזר משה ושנה לישראל את התורה כולה, כללותיה ופרטותיה, בשנת הארבעים לצאתם ממצרים, בערבות מואב, קודם שעברו את הירדן. ושוב חזרו ושנו ישראל את התורה אחרי שעבדו את הירדן בהר גריזים ובהר עיבל (צל"ח והגהות מלא הרועים, ועיין מהרש"א שכתב כאופן אחר). המקור לזה שנכרתה ברית בסיני ובערבות מואב הוא מהפסוק שבסוף התוכחה (דברים כח, טט): "אלה דברי הברית אשר צנה ה' את משה לקחת את בני ישראל בארץ מצרים מלפני הברית אשר כרת אתם בחרב", הרי שהיתה ברית בערבות מואב וגם כחורב, היינו סיני (רש"י). הברית שבהר גריזים ובהר עיבל נזכרה בתורה (דברים פרק כז), שנצטוו להקים אבנים גדולות שכתובה עליהם כל התורה בהר עיבל ולומר שם (בהר גריזים ובהר עיבל) ברכות וקללות. מעמד זה, של ברכות וקללות התלויות בשמירת התורה, נחשב כברית נוספת שנכרתה עם ישראל, במבואר בסוטה שם.

תנו רבנן בברייתא: מהו חותם? בבנין ירושלים - כלומר, ב"בונה ירושלים"^[8]. רבי יוסי ב"רבי יהודה אומר: "מושיע ישראל". שואלת הגמרא:

וכי "מושיע ישראל" אין - כן, חותמים בה, ואילו בנין ירושלים לא? - שאם חתם "בונה ירושלים" לא יצא? והרי עיקר הברכה היא בקשה על בנין ירושלים^[9]! ומבארת הגמרא:

אָלָא אֵימָא - פרש: אָף מוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל, שאף אם חתם "מושיע ישראל" ולא חתם "בונה ירושלים" יצא ידי חובה, מפני שתועתם של ישראל היא בנין ירושלים, אבל ודאי שאם חתם "בונה ירושלים" יצא^[10]. מעשה בענין זה:

רַבָּה בַּר רַב הוּנָא אֵיקְלַע לְבִי רִישׁ גְּלוּתָא - הודמן לבית ראש הגולה, וכיבדוהו שם לברך ברכת המזון. פָּתַח בְּחֵדָא וְסִיּוּם בְּתַרְתִּי - כשהתחיל בברכה השלישית, לא אמר "רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך", אלא אמר אחד משני הענינים (ישראל או ירושלים); וכשסיים הברכה חתם בשניהם: "מושיע ישראל ובונה ירושלים"^[11]. אָמַר רַב חֲסֵדָא עַל כֵּךְ: גְּבוּרָתָא לְמַחְתֵּם בְּתַרְתִּי? - וכי מעשה גבורה הוא לחתום ברכה בשני ענינים? וְהִתְנִיף שֶׁאֵין לַעֲשׂוֹת כֵּן, שֶׁכֵּךְ שֶׁנִּינוּ בְּרִייתָא: רַבִּי אֹמֵר: אֵין חוֹתְמִין בְּשְׁתֵּימָם^[12]!?

הגמרא דנה על דברי רבי:

גּוֹפֵא: - בגוף הדין שהזכרנו: רַבִּי אֹמֵר: אֵין חוֹתְמִין בְּשְׁתֵּימָם, הקשה על כך לוי:

אֵיתִיבִיהּ - הקשה לוי לרבי: הרי חותמים ברכת הארץ בשתיים, שאומרים "על הארץ ועל המזון"?! ותירץ רבי:

אָרְץ דְּמַפְקָא מְזוּן - אין כאן אלא ענין אחד בלבד, כי פירוש "על הארץ ועל המזון" הוא "על הארץ המוציאה מזון", וההוראה היא על הארץ בלבד. ומקשה עוד לוי:

הרי חותמים בשתיים בברכה אחרונה שמברכים על פירות משבעת המינים ("ברכה מעין שלש"), שחותמים "על הארץ ועל הפירות"?!

הערות

1. ואף על פי שהתורה נכרתו עליה שלש בריתות ממש, ואילו מילה אין בה י"ג בריתות ממש, אלא הזכרת המלה ברית י"ג פעמים, מכל מקום מכיון שחזרה התורה על המלה ברית י"ג פעמים, באה לומר שמצוה זו גדולה ושקולה כנגד כריתת י"ג בריתות (עין תוס' ג, יא, ושם האריך עוד בביאור העניין).
2. בערוך (ערך "רב") מביא בשם רב האי גאון שרבי אבא זה הוא האמורא רב (ששמו היה "אבא", לדעתו, ועיין לעיל מז, א ובהערותינו שם מחלוקת ראשונים בזה). ואף על פי שהוא אמורא, הובאו דבריו בברייתא בין התנאים, וכן הובאו בעוד מקומות כביריות (עין ערוך שם), מפני שהיה בסוף התנאים ובתחילת האמוראים, ונחשב במקצת כתנא, כמו שאמרו (עירובין נ, ב ועוד מקומות) "רב תנא הוא ופליג", שרב נחשב כתנא ויכול לחלוק על תנאים, ועי' ר"ח שבת קלה, ב, ולהלן הערה 21.
3. והטעם, שלשון "מנחיל ארצות" שייך גם לשאר עמים שהנחילים הקב"ה ארצות, ואנחנו צריכים לברך על ארץ ישראל בפרט (בית יוסף או"ח קפז).
4. עי' על כך בגמרא להלן.
5. בכמה מקומות הכוונה בכינוי זה היא לאמורא רב (רש"י), ועיין להלן הערה 21.
6. לעיל מ, כ אמר רבי יוחנן (וכן נפסק בשו"ע או"ח ריד), שכל כרכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ולעיל מז, א מבואר שברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך (וממילא אינה צריכה לא שם ולא מלכות בפתיחתה) מכיון שכבר פתח כן בברכה הראשונה. ומטעם זה, בברכת המזון פותחת בברוך רק הברכה הראשונה, ברכת הון, ואילו הברכות השניה והשלישית הן ברכות הסמוכות לחברותיהן ואינן פותחות בברוך. אבל ברכת הטוב והמטיב, מכיון שהיא תקנת חכמים ביבנה, לשיטה זו, היא כברכה שאינה סמוכה לחברתה וצריך לפתוח בה בברוך ולומר בה שם ומלכות.
7. ואף על פי שמכל מקום צריך לפתוח בה בברוך (ואינה כשאר ברכה הסמוכה לחברתה, ששאר ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת כלל בברוך אלא רק חותמת בברוך), טעם הדבר מפני שכולה ענין אחד של הוראה בלי הפסקה, והיא

וְזוֹ - ברית מילה, נִתְּנָה בְּשֵׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה בְּרִיתוֹת, שבפרשת מילה (בראשית פרק יז), נזכרה המלה "ברית" שלש עשרה פעמים, ולכן יש להקדים הזכרת ברית להזכרת התורה^[1]. רַבִּי אֲבָא^[2] אֹמֵר: צָרִיךְ שְׂיֵאמַר בְּהַ בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ לִשְׁוֹן הוֹדָאָה תַּחֲלָה וְסוֹף - בתחילת הברכה ("נודה לך") ובסופה ("אנחנו מודים לך"). וְהַפּוֹחַת בַּלְשׁוֹנוֹת הוֹדָאָה בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ לֹא יִפְחוֹת מִהוֹדָאָה אַחַת. וְכָל הַפּוֹחַת מֵאַחַת, שְׂאִינוּ אֹמֵר שׁוֹם לִשְׁוֹן הוֹדָאָה בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ, הָרִי זֶה מְגוּנָה. וְכָל הַחוֹתֵם: "בִּרְוֹךְ אַתָּה ה' מְנַחֵל אֲרָצוֹת" בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ, בְּמָקוֹם "עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמְּזוֹן"^[3], וְ"בִרְוֹךְ אַתָּה ה' מוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל" בְּ"בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם"^[4], הָרִי זֶה בּוֹר. וְכָל שְׂאִינוּ אֹמֵר בְּרִית וְתוֹרָה בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד בְּבּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ. אומרת הגמרא:

מְסִייעַ לִיהּ - ברייתא זו מסייעת לו לרבי אילעא, שאמר אף הוא כדברים האמורים בברייתא, דָּאֵמַר רַבִּי אֵילְעָא אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אֲחָא מְשׁוּם רַבִּינוּ^[5]: כָּל שֶׁלֹּא אָמַר בְּרִית וְתוֹרָה בְּבִרְכַּת הָאָרֶץ וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד בְּבּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ.

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים בנוסח ברכת "הטוב והמטיב": פְּלִיגִי - נחלקו ביה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן: חד - אחר מהם אָמַר: "הטוב והמטיב" צְרִיכָה מַלְכוּת - צריך לומר בה "מלך העולם". וְחַד - ואחר מהם אָמַר: אֵינָה צְרִיכָה מַלְכוּת. ומבארת הגמרא את המחלוקת, שהיא תלויה במחלוקת התנאים המובאת לעיל (מח, ב) אם ברכת הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה או שהיא מן התורה: מֵאֵין דָּאֵמַר צְרִיכָה מַלְכוּת קֶסֶבֶר דְּרַבִּנָּן - מי שאומר צריכה מלכות סובר שברכת הטוב והמטיב היא תקנת חכמים, ולכן אינה נחשבת כסמוכה לברכות הראשונות של ברכת המזון שהן מן התורה, אלא כברכה נפרדת בפני עצמה, ודינה כברכה שאינה סמוכה לחברתה שצריך לומר בה מלכות^[6], וּמֵאֵין דָּאֵמַר אֵינָה צְרִיכָה מַלְכוּת קֶסֶבֶר דְּאֹרִייתָא - ומי שאומר אינה צריכה מלכות סובר שברכת הטוב והמטיב היא מן התורה, והיא סמוכה לברכת בונה ירושלים, ולכן אינה צריכה מלכות^[7].

הגמרא מביאה ברייתא בענין חתימת הברכה "בונה ירושלים":

1. ואף על פי שהתורה נכרתו עליה שלש בריתות ממש, ואילו מילה אין בה י"ג בריתות ממש, אלא הזכרת המלה ברית י"ג פעמים, מכל מקום מכיון שחזרה התורה על המלה ברית י"ג פעמים, באה לומר שמצוה זו גדולה ושקולה כנגד כריתת י"ג בריתות (עין תוס' ג, יא, ושם האריך עוד בביאור העניין).
2. בערוך (ערך "רב") מביא בשם רב האי גאון שרבי אבא זה הוא האמורא רב (ששמו היה "אבא", לדעתו, ועיין לעיל מז, א ובהערותינו שם מחלוקת ראשונים בזה). ואף על פי שהוא אמורא, הובאו דבריו בברייתא בין התנאים, וכן הובאו בעוד מקומות כביריות (עין ערוך שם), מפני שהיה בסוף התנאים ובתחילת האמוראים, ונחשב במקצת כתנא, כמו שאמרו (עירובין נ, ב ועוד מקומות) "רב תנא הוא ופליג", שרב נחשב כתנא ויכול לחלוק על תנאים, ועי' ר"ח שבת קלה, ב, ולהלן הערה 21.
3. והטעם, שלשון "מנחיל ארצות" שייך גם לשאר עמים שהנחילים הקב"ה ארצות, ואנחנו צריכים לברך על ארץ ישראל בפרט (בית יוסף או"ח קפז).
4. עי' על כך בגמרא להלן.
5. בכמה מקומות הכוונה בכינוי זה היא לאמורא רב (רש"י), ועיין להלן הערה 21.
6. לעיל מ, כ אמר רבי יוחנן (וכן נפסק בשו"ע או"ח ריד), שכל כרכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ולעיל מז, א מבואר שברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך (וממילא אינה צריכה לא שם ולא מלכות בפתיחתה) מכיון שכבר פתח כן בברכה הראשונה. ומטעם זה, בברכת המזון פותחת בברוך רק הברכה הראשונה, ברכת הון, ואילו הברכות השניה והשלישית הן ברכות הסמוכות לחברותיהן ואינן פותחות בברוך. אבל ברכת הטוב והמטיב, מכיון שהיא תקנת חכמים ביבנה, לשיטה זו, היא כברכה שאינה סמוכה לחברתה וצריך לפתוח בה בברוך ולומר בה שם ומלכות.
7. ואף על פי שמכל מקום צריך לפתוח בה בברוך (ואינה כשאר ברכה הסמוכה לחברתה, ששאר ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת כלל בברוך אלא רק חותמת בברוך), טעם הדבר מפני שכולה ענין אחד של הוראה בלי הפסקה, והיא

שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

ממ.

עין משפט
נר מצוה

(א) ויהי חנוכה (ה) הוא רב
ונקרא בשלל רבי אבה עיל
עירך עירך (ב) (ג) ונעיל
מ. (ד) נפסח קב: סוטה מ.
טעמא דנעילן שיהא לנו
פניו למאה אחת ולא יפנה
עמיהם כי כחוס' מ"ק
ח: ד"ה לפיכך (ה) ונעיל
יב. מ: (ו) ונעיל חו"ט
מדרס פ"ג מ"א ד"ה
(ז) ס"א לזכור (ז) ונעיל חו"ט
לעיל מ: ד"ה אמר אביו.

הנהגות הב"ה

(א) רש"י ד"ה ומ"ד
כמה וכו' אמת הוא וכו'
בה הפסקה. י"ב ע"ל
כפשו"ט דף מ"ו סוף
ע"ה:

גילוי הש"ס

גמ' והתניא ר' אומר
אין חותמין בשמים.
ע"י פסחים דף קד ע"ב
חו"ט ד"ה ולת הלכות:
שם ארבעה אר"י
הטוב והמטיב צריכה
מלכות מאי קמ"י.
ק"ל ה' לעיל פלוג' מה
אכל יוס' בן דוסתאי ורענן
ול"ע (ע"י רש"י א"ב)
רש"י ד"ה ומ"ד א"ב
מלכות וכו' ומיהו
פותח בה בברוך. למי
שפתימה היה חתומה
עין לעיל דף מו ע"ה
הע' דטעו והמטיב לאו
דלוריתא ושם לא מוכר
מלכות כדכתיב וכו' ע:

תורה אור השלם

(א) בונה ירושלים ו'
גדלי ישראל יבנים:
(החלם קמ"ב)

מי"ה נתנה ב"ג בריתות. ^(א) כפרשת מילה שנחנה לאברהם אבינו הם
כתובים: תחלה וכו'. ^(ב) נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אלו
מודים לך: מ"ד צריכה מלכות קסבר דרבנן. הלך לאו צריכה

הסמוכה לחברתה היא שאינה מברכת
מלכות קסבר דאורייתא היא.
(דף מח): אשר נתן לך זה הטוב
והמטיב והוא לה צריכה הסמוכה
לחברתה * ומיהו פותח בה צברוך
לפי שפתימה היא חתומה שכולה
הודאה אחת היא ואינה (ב) הפסקה
ודומה לברכת הפירות והמנוח: בונה
ירושלים *א. בחמיה אם חתם בונה
ירושלים לאו חתומה היא הלא עיקר
צריכה לירושלים היא: אלא אימא אף
מושיע. אם צל לחסות מושיע ישראל
ולא חתם בונה ירושלים ילא שפתימה
ישראל היא צנין ירושלים: פתח בחדא.
כשהחמיל צריכה לא אמר רחם ה'
על ישראל עמך ועל ירושלים עירך
אלא אחת מהן וכשחמס חתם בשמים
מושיע ישראל וצונה ירושלים: אין
חותמין בשמים. שדומין לעושין
מלות חבילות כי היכי דלמר (פסחים
קכ:) אין אומר צ' קדושות על כוס
אחד: מקדש השבת וישראל והומנים.
והכל ליכא למימר ישראל מקדשי
לשבת חומנים דלילו זמנים מלוין
צב"ד לקדש חדשים ע"פ הראיה
אכל שבת קדישא וקיימא: חוץ מו
וה"ש האב חדא היא. אין כלן אלא
צריכה מקדש שמצדד להקצ"ה
שקדש השבת והומנים אכל מושיע
ישראל וצונה ירושלים תרתי מילי
נינהו ואין כוללים צ' דברים
צריכה אחת. ולא גרס ה' צהא
תליא. וזה"ל גרס הכי חוץ מו
ומ"ש ה' תרתי קדושי נינהו ומודה
רבי דחממין צהו בשמים אכל נחמה
חדא מילתא היא וצחדא בעי למחמס.
ואינו נ"ל דל"כ אית ליה לרבי
חוממין בשמים והכל ה"ע דהא צהא
תליא ולא היה לו לכלול ולומר אין
חוממין בשמים ועוד רבי כי אמרה
לאו אנתמה אמרה: פתח בצ"ע עמך
ישראל כה. דנעילן חתומה מעין
פתימה: ור"ג בו. צונה ירושלים
חשונת ישראל היא דכתיב (מלכים
קמ) צונה ירושלים ה' ולא נדתי
ישראל יבנים: *א. אורח ארעא ד"א
אמר מלכות שמים. צונה ירושלים
הלך מהדר לה צהטוב והמטיב
(*) ואומר מלך העולם הטוב והמטיב:
שתי מלכויות. כגון אבינו מלכנו אדירנו
צוראלנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב
רוענו רועה ישראל מלך הטוב
והמטיב לכל וכו': *ב. מדידה.
שפותחת צורך אחת ה' אלהינו מלך
העולם וכו': ויחייב רב גידל וקאמר
טעה בו א"י. רב הונא לרב גידל
מלך אמרה: ולא ידענא. רבי יוחנן
קאמר לה לא ידענא אי אמר רב גידל
לצורן ולשמהח אי לא אמר לשמהח
ואי אמרה משמיה דרב אי לא
אמרה: אי חתים בה. מקדש
ישראל וראשי חדשים אי לא חתים:
והדר

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י
הואיל והיא דאורייתא חתומה צברוך היא סמוכה היא
ומיך דקצרה היא והוא הודאה בעלמא צריכה פירות וצריכה
מלות ומימה אמאי שני אותה יומר משאר צריכה שחומות האות
ולא פותחות האיל דאורייתא היא

וזו נתנה ב"ג בריתות ר' *אבא אומר *צריך
שיאמר בה הודאה תחלה וסוף והפוחת לא
יפחות מא' וכל הפוחת מא' הרי זה מגונה
וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ
ומושיע את ישראל בבונה ירושלים הרי זה
בור *וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת
הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא
יצא ידי חובתו מסייע ליה לר' אילעא דא"ר
אילעא א"ר יעקב בר אחא משום רבינו כל
שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ
ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא
ידי חובתו פלגי בה אבא יוסי בן דוסתאי
ורבנן חד אמר הטוב והמטיב צריכה מלכות
וחד אמר אינה צריכה מלכות מאן דאמר
צריכה מלכות קסבר דרבנן ומאן דאמר
אינה צריכה מלכות * קסבר דאורייתא:
ת"ר מהו חותם בבנין ירושלים רבי יוסי בר'
יהודה אומר מושיע ישראל מושיע ישראל
אין בנין ירושלים לא אלא אימא אף מושיע
ישראל. רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש
גלותא פתח בחדא וסיים בתרתי אמר רב
חסדא גבורתא למחתם בתרתי * והתניא רבי
אומר אין חותמין בשמים גופא רבי אומר אין
חותמין בשמים איתביה לוי לרבי *על הארץ
ועל המזון ארץ דמפקא מזון על הארץ ועל
הפירות ארץ דמפקא פירות מקדש ישראל
והומנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש
ישראל וראשי חדשים ישראל דקדשינהו
לראשי חדשים מקדש * השבת וישראל
והומנים חוץ מו ומאי שנא הכא חדא היא
חתם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה
וטעמא מאי אין חותמין בשמים לפי * שאין
עושין מצות חבילות חבילות מאי הוי עלה
א"ר ששת פתח ברחם על עמך ישראל
חותם במושיע ישראל פתח ברחם על

ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר *אפי' פתח ברחם על ישראל
חותם בבונה ירושלים מושום שנאמר * בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יבנים
אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יבנים אמר ליה רבי זורא לרב
חסדא נתיימר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנוי' מתנינ' אמר
ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא וברכי ברכת מזונא וזקפי
רב שישת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות
ואמאי לא אמרת כדבר חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר
ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאין
לא בנשים ולא בעבדים ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב:
* אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל כל
ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא * א"ר יוחנן חדא זימנא א"ר יורא
לומר שצריכה שתי מלכויות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי נבעי
תלת חדא דידה וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ
מאי טעמא לא מושום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה בונה ירושלים
גמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ה"ה דאפילו בונה ירושלים
גמי לא בעיא אלא אידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא
אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר * צריכה שתי מלכויות לבר
מדידה יתיב רבי יורא אחורי דרב גידל ויחייב רב גידל קמיה דרב הונא
ויחייב וקאמר * טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה
לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן
אמרה רב הדר יתיב וקאמר * טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל
לשמוחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והומנים *ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר * טעה ולא הזכיר של ראש
חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה
אי חתים בה אי לא חתים בה אי דידה אי דרכיה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן
והדר

נא א מ"י פ"ג מהלכות
ברכות הלכה ג סמג
עין ס סו"ט א"ח פ"ק
נא ב מ"י ס"ס הלכה ד
סמג ס"ס טו"ט ע"ה
עין ד דב"ח קפח סוף
ג:
נא ב מ"י ס"ס הלכה ג סמג
ס"ס טו"ט א"ח פ"ק
קפח:
נא ב מ"י ס"ס הלכה ד סמג
ס"ס טו"ט א"ח פ"ק
קפח סוף ד:
ס"ס מ"י ס"ס הלכה ז סמג
ס"ס טו"ט א"ח פ"ק
קפח סוף ח:
ס"ס מ"י ס"ס הלכה ז סמג
ס"ס טו"ט א"ח פ"ק
קפח סוף ו:
ס"ס מ"י ס"ס הלכה ז סמג
ס"ס טו"ט א"ח פ"ק
קפח סוף ז
[וכס' מהלכות]

ליקוטי רש"י

ישראל דקדשינהו
לזמנים. ומינה נרץ
למקדש קדושת ישראל
למקדש שני ד"ה קדושת
ישראל נחשדו הם ואלו
לא נחשדו ישראל לא היו
קובעים בדין. וקדושת
השבת וישראל
והומנים. שבת מקדשה
וקיימא משמח ימי
בראשית ואינה תלויה
בקביעות דלמא שבת
[ב"ה וכו']. חבילות
חבילות. דמחוי עליה
כמשו' ורש"י ספחים
קכ: * גרסא כמי שהיו
עלי למשחוי וממהר
לפרק משחוי (סוטה ה.).

ותירץ רבי:

אָרץ דִּמְפָקָא פִּירוּת - פירוש הברכה הוא "על הארץ המוציאה פירות" ואין כאן אלא ענין אחד ולא שנים. ומקשה עוד לוי:

הרי חותמים בשנים בברכה שאומרים בקידוש של יום טוב ובתפילות ימים טובים, שחותמים "מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים"?! ותירץ רבי:

יִשְׂרָאֵל דְּקִדְשִׁיהּ לְזַמְנִים - פירוש הברכה הוא "מקדש ישראל, אשר מקדשים את הזמנים", שישאל מקדשים את המועדים על ידי קביעות החדשים בבית דין, ואין כאן אלא ענין אחד^[13]. והקשה לוי:

בתפילת מוסף של ראש חודש חותמים בשנים, שאומרים "מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים"?! ותירץ רבי:

יִשְׂרָאֵל דְּקִדְשִׁיהּ לְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים - כוונת הברכה היא "מקדש ישראל אשר מקדשים את ראשי החדשים" בקידוש החודש בבית דין^[14].

ומקשה עוד לוי:

הרי בתפילת יום טוב שחל בשבת חותמים בשנים, שאומרים "מְקַדֵּשׁ הַשָּׁבֶת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים", ואמנם "ישראל והזמנים" ענין אחד הוא, כפי שהסביר רבי, שהכוונה לישראל שמקדשים את הזמנים, אבל "השבת" הוא ענין אחר, שאין ישראל מקדשים את השבת, שהיא קבועה ועומדת מימי בראשית ואינה תלויה בקידוש החודש^[15], ונמצא שיש כאן חתימה בשנים! השיב לו רבי:

חוץ מזו - הכלל שאמרתי שאין חותמים בשנים נוהג בכל הברכות חוץ מברכה זו של "מקדש השבת וישראל והזמנים", שבה חותמים בשנים.

שואלת הגמרא:

וּמַאי שָׁנָא - במה שונה ברכה זו של "מקדש השבת וישראל והזמנים", ומפני מה אכן מודה בה רבי שחותמים בשנים? מתרצת הגמרא:

הָכָא חֲדָא הִיא - כאן, בברכה זו שבח אחד הוא, שמברך את הקב"ה שהוא מקדש השבת וישראל והזמנים, ואף על פי שיש כאן שתי קדושות של שבת וישראל מכל מקום הכל הוא שבח אחד שהקב"ה מקדשם, אבל **הָתָם** - שם, בשאר ברכות, כגון בחתימת "מושיע ישראל ובונה ירושלים" **תְּרִיתִי, כֹּל חֲדָא וְחֲדָא בְּאַפִּי נִפְשָׁה** - שני ענינים נפרדים הם, שהקב"ה מושיע את ישראל ובונה את ירושלים, וכל אחד ואחד מהם הוא דבר בפני עצמו, ואין חותמים בשני ענינים נפרדים^[16].

וְטַעְמָא מַאי - ומה הטעם שאין חותמין בשנים? **לְפִי שְׂאִין עוֹשִׂין מִצּוֹת חֻבּוֹלוֹת חֻבּוֹלוֹת**^[17].

הגמרא חוזרת לדון בחתימת ברכת "בונה ירושלים", ושואלת: **מַאי הוּי עֲלָהּ** - מה היה עליה, על הלכה זו? כלומר: מה היא ההלכה בענין זה של חתימת "בונה ירושלים"? ונחלקו אמוראים:

אָמַר רַב שֵׁשֶׁת: אם פָּתַח את הברכה השלישית ב'רַחֵם עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל', **חֹתֵם** בסופה ב'מוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל', שחתמת הברכה צריכה להיות מעין הפתיחה, וכשם שפתח בבקשה על ישראל כך חותם בתשועת ישראל, ואילו אם פָּתַח ב'רַחֵם עַל יְרוּשָׁלַיִם', **חֹתֵם** ב'בֹּנֵה יְרוּשָׁלַיִם', מעין הפתיחה. וְרַב נַחֲמָן נחלק עליו וְאָמַר: אֲפִילוּ פָתַח ב'רַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל' **חֹתֵם** ב'בֹּנֵה יְרוּשָׁלַיִם' ולא ב'מושיע ישראל', **מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר** (תהילים קמ"ב): **"בֹּנֵה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנֹס"**, ודורשים פסוק זה: **"אֵימָתִי בֹנֵה יְרוּשָׁלַם ה' בְּזֶמֶן שְׁנִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנֹס"**, ומכיון שבנין ירושלים יהיה יחד עם קיבוץ נדחי ישראל, הרי הוא תשועת ישראל, וכשחותם "בונה ירושלים" הרי זה מעין הפתיחה "רחם על ישראל עמך".

מעשה הנוגע לנוסח ברכת המזון:

אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַב חֲסֵדָא: נִיתִי מַר וְנִתְּנִי - יבוא מר וישנה ל^[18] **אָמַר לִיה רַב חֲסֵדָא לרבי זירא: בְּרַכַּת מְזוֹנָא לֹא גִמְרִינָא וְתַנּוּי מִתְּנִינָא?** - אפילו ברכת המזון לא למדתי כראוי, ואתה רוצה שאשנה לך? **אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לרבי חסדא: מַאי הָאִי?** - מה זה, מה פירוש דברך שאינך יודע ברכת המזון? **אָמַר לִיה רַב חֲסֵדָא: דְּאֶקְלָעִי לְבִי רִישׁ גְּלוּתָא, וּבְרִיכִי בְרַכַּת מְזוֹנָא** - שהודמנתי לבית ראש הגולה, ובירכתי להם ברכת המזון, והיה שם רב ששת, וְנִקְפִּיה רַב שֵׁשֶׁת לְקוֹעִיה עַלִי בְּחוּנָא - וזקף רב ששת צוארו עלי בכעס כנחש הזוקף עצמו, שסבר שאיני מברך כראוי. שאל רבי זירא את רב חסדא: **וְאַמַּאי** - ולמה כעס עליך רב ששת? והשיב רב חסדא לרבי זירא: **מִשּׁוּם דְּלֹא אָמַרִי** - שלא אמרתי **לֹא "בְּרִית" וְלֹא "תּוֹרָה"** בברכת הארץ **וְלֹא "מַלְכוּת בית דוד"** בברכת בונה ירושלים, ולדעת רב ששת לא יצא ידי חובתו.

ושאלו רבי זירא:

וְאַמַּאי לֹא אָמַרְתָּ - מדוע באמת לא אמרת ברית, תורה ומלכות? ענה לו רב חסדא:

סברתי **בְּדֶרֶב חֲנַנְאֵל אָמַר רַב, דְּאָמַר רַב חֲנַנְאֵל אָמַר רַב: לֹא אָמַר בְּרִית וְתּוֹרָה וּמַלְכוּת, יֵצֵא יְדֵי חוֹבַת בְּרַכַּת הַמְּזוֹן**. והטעם: **בְּרִית** אין הזכרתה חובה, **לְפִי שְׂאִינָה** נוהגת **בְּנָשִׁים**, שחייבות בברכת המזון (כפי ששנינו במשנה לעיל כ, ב). ואינן צריכות להודות בברכת המזון על ברית מילה, שאינה שייכת בהן; **וְתּוֹרָה וּמַלְכוּת** אין הזכרתן חובה, **לְפִי שְׂאִינָן לֹא בְּנָשִׁים וְלֹא בְּעֶבְדִּים** שאף הם חייבים בברכת המזון (כאמור במשנה שם). ונשים ועבדים שפטורים מתלמוד תורה אינם צריכים להזכיר תורה בברכת המזון, ואף מלכות בית דוד אין הזכרתה נוהגת בהם^[19], ומכאן שאין תורה ומלכות חלק מהותי של

הערות

ישראל ובנין ירושלים הם ענין אחד, ובמקום שענין הברכה הוא אחד, אין חותמים אלא באחד ואין כופלים את ענין הברכה פעמיים. ודחה רש"י פירוש זה, כי אם כן נמצא שמורה רבי שבכל מקום חותמים בשנים, חוץ ממקום שענין הברכה הוא אחד, ואילו לשון רבי "אין חותמים בשנים" משמע שבכל מקום אין חותמים כך. ועוד, שלפי זה נאמרו דברי רבי רק בברכת מושיע ישראל ובונה ירושלים, ואילו מלשון רבי משמע שדיבר סתם בשאר ברכות. ועי' רי"ף וריבנו יונה גירסה נוספת כאן.

17. כמבואר למעלה, הערה 12, בשם רש"י. ומשמע מרש"י שהוצרך לפרש כן מעצמו, שלא גרס כאן בגמרא משפט זה (דק"ס וכית נתן).

18. עי' רש"י סוכה כח, ב (ד"ה ותנווי) שלשון "תנווי" משמעו לימוד תלמוד, סברות וטעמי המשנה. ועי' הוריות יג, ב.

19. יש אומרים שטעם הדבר, שהואיל ופטורים מקריאת שמע (משנה שם), שהיא קבלת עול מלכות שמים, אי אפשר לחייבם להזכיר מלכות בית דוד בברכת המזון,

13. מועדי הימים הטובים תלויים בלוח השנה, והלוח נקבע על פי קידוש החודש בבית דין, שמקבלים עדים שראו את הלבנה בחירושה וקובעים שראש חודש היום (רש"י ד"ה מקדש השבת וישראל והזמנים).

14. תירוצו זה הוא בעין תירוצו הקודם של רבי על "מקדש ישראל והזמנים", וקשה, מה הקשה לוי שוב מ"ישראל וראשי חרשים", הרי כבר תירץ לו רבי כן על מקדש ישראל והזמנים, ועי' מה שביארו בזה בצ"ח וכהגהות ר' אלעזר משה הורוויץ.

15. רש"י.

16. ואף על פי שתשועתם של ישראל היא בנין ירושלים (עיין רש"י לעיל וגמרא להלן) מכל מקום הם שני ענינים נפרדים, שאומר על הקב"ה שהוא "מושיע" ו"בונה", ונחשב הדבר כחתימה בשנים (רש"י. ועי' רבינו יונה).

רש"י מביא בשם "הלכות גרולות" גירסה אחרת בגמרא, ולפיה הפירוש הוא להיפך: בברכת מקדש השבת והזמנים שהן שתי קדושות נפרדות, מודה רבי שחותמים בה בשנים, הואיל וצריך להזכיר בברכה זו שני הענינים, אבל ישועת

ג מ"ג שם הלכה ב' סמג
 שם טור אורח סימן
 קסז:
ג מ"ג ד' מ"ג שם הל' ד סמג
 שם טוש"ע אורח"ס
 קפת סעף ד':
פ מ"ג שם הלכה ו' סמג
 שם טוש"ע אורח"ס
 קפת סעף א':
פ מ"ג שם הל' יב
 סמג שם טוש"ע אורח"ס
 ס' קפת סעף ו':
פ מ"ג שם הל' יג
 טוש"ע שם סעף ו'
 [ובס' חסד]:

[illegible]

(6) אבא אומר * צריך לה' וסוף והפחת לא' מ'א' הרי זה מגונה יצות בברכת הארץ ונה' ירושלים הרי זה ברית ותורה בברכת בבונה ירושלים לא' ליה לר' אלעא דא"ר אחא משום רבינו כל תורה בברכת הארץ ה' ירושלים לא יצא אבא יוסי בן דוסתאי הממטיב צריכה מלכות מלכות מאן דאמר דרבנן ומאן דאמר קסבר דאורייתא: ירושלים רבי יוסי בר' ישראל מושיע ישראל לא אימא אף מושיע ונא איקלע לבי ריש יום בתרתי אמר רב בתרתי * והתניא רבי גופא רבי אומר אין לוי לרבי יעל הארץ מזון על הארץ ועל פירות מקדש ישראל יניחו לזמנים מקדש ישראל דקדשינהו * השבת ישראל שנה הכא חדא היא וחדא באפי נפשה בשמים לפי * שאין כילות מאי הוי עלה שם על עמך ישראל פתח ברחם על

מַלְכוּת קֶבֶד דְּאוֹרֵייתָא דִּיא.
וּמִנְרַבָּה הֶאֱרָךְ הָיָה מְלָמֵד לְעִיל
(דף תמ:) אֲשֶׁר מִן לֵךְ זֶה הַטּוֹב
וְהַמְטִיב וְהוּא לֵה דְבַרְהָ סְמוּכָה
לְפָנֵי הַצִּבְרָתָהּ * וְיִמְיוֹ פֻתַח בֵּה בְּנִימָן
שֶׁלֹּם שֶׁפִּתְחֵהּ הָיָה חֲמוּמָה שְׂכֹלָה
וְהָדָהּ אֶחָת הָיָה וְלֹאֵה (ב) הַפְסָקָה
וְדוּמָה לְבַרְכַּת הַפִּיּוּט וְהַמְנוּת: בּוּנָה
וְיִרְשָׁלַיִם דָּא. בְּתִמְיָה אִם חָתָם בּוּנָה
וְיִרְשָׁלַיִם לֹא חֲמוּמָה הָיָה הֵלֵךְ עֵינֶךָ
בְּצִבְרָה דִּירְשָׁלַיִם הָיָה: אִילָא אִימָא אִף
מִשְׁוֹאֵי אִם בָּא לְחַסּוּם מִשְׁוֵעִי שֶׁרָאָל
אִם חָתָם בּוּנָה יִרְשָׁלַיִם לֹא חֲמוּמָה

(א) רש"י ד"ה ומ"ד
אינה וכו' אחת היא ואין
בה הפסקה. נ"צ ע"ל
בפרש"י דף מ"ו סוף
ע"א:

(מ') ורתניא ר' אומר
 אין חותמין בשתיים.
 וי' פסחים דף קד ע"ב
 'חוס' ר"ל ולי' להנמס:
 וס' ארבע"ה אר"י
 העוב והמבי צריכה
 ש"לכות מאי קמ"ץ.
 וי' ל' להניל פליגי כזה
 וי' וי' כן דוקא ורנן
 וי' ע"י רנ"א א"צ:
 וי' ד"ה וי' א"צ:
 ש"לכות וכו' ומיהו
 וי' וי' חתמה בה בברוך. לפי
 פסחתה היא חתמה
 וי' ענין לעיל דף מו ע"א
 וי' דע דהטוב והמטיב לאו
 וי' וי' וס' לא מוכר
 מלכות בבריתא וי':

(א) בֹּנֵה יְרוּשָׁלַיִם יִי
נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנָם:
[תהלים קמז, ב.]

ואמרה רב הדר יתיב וקאמר 'טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר "טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה אי ידידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן ודרב

הראשונה של ברכת המזון, וברכה הסמוכה לחברתה אינה צריכה מלכות כלל, וממילא אין צורך להשלים הזכרת המלכות שלה, ואם כך **בונה ירושלים נמי לא תבטי** - אף ברכת "בונה ירושלים" אין צריך להשלים את המלכות החסרה בה, **דהויה לה** - שהיא **ברכה הסמוכה לחברתה**, ואינה צריכה מלכות, ולמה איפוא צריך להזכיר ב"הטוב והמטיב" שתי מלכויות?

מתרצת הגמרא:

הוא הדין דאפילו "בונה ירושלים" נמי לא בעינא - אכן אף ברכת "בונה ירושלים" אינה צריכה מלכות, שהיא ברכה הסמוכה לחברתה, **אלא, אידי דאמר** - הואיל ומוכיר בה מלכות בית דוד, **לאו אויח ארעא** - אין זו דרך ארץ **דלא אמר** בה אף מלכות שמים, שבמקום שמזכיר מלכות בשר ודם, חייב להזכיר אף מלכות שמים, ומכיון שכך יש להשלים הזכרה זו בברכת הטוב והמטיב^[23].

תירוץ אחר:

רב פפא אמר: הכי קאמר - כך כוונת רבי יוחנן: ברכת "הטוב והמטיב" **צריכה שתי מלכויות לבר מדידה** - חוץ משל עצמה, היינו שמלבד הזכרת מלכות בתחילתה כדרך שאר הברכות, יש להזכיר בה עוד פעמיים לשון מלכות, אחת כנגד המלכות החסרה בברכת "בונה ירושלים", ואחת כנגד המלכות החסרה בברכת "הארץ"^[24].

בשבת מוסיפים בברכת המזון "רצה והחליצנו" (עיין לעיל מח, ב), ובמועדים ובראשי חודשים "יעלה ויבוא". הגמרא דנה במי שטעה ולא הזכיר תוספות אלו בברכת המזון:

ייתיב רבי זירא אחורי דרב גידל - ישב רבי זירא מאחורי רב גידל בבית המדרש, **ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא** - וישב רב גידל לפני רב הונא, שהיה רב הונא רבם של רב גידל ושל רבי זירא וישבו לפניו, רב גידל ראשון ואחריו רבי זירא, **ויתיב רב גידל**^[25] **וקאמר** - ואמר כך: **טעה בברכת המזון ולא הזכיר של שבת** - שלא אמר "רצה והחליצנו", **אומר: ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו וישראל באהבה לאות ולברית. ברוך מקדש השבת**^[26]. **אמר ליה רב**

ברכת המזון וגם אנשים יוצאים ידי חובה אם לא הזכיר^[20].
ומכל מקום תמה רבי זירא על רב חסדא:

ואת שבתך כל הני תנאי ואמוראי ועבדתך ברב - ואתה הנחת את כל התנאים והאמוראים, המובאים לעיל, שאומרים שחייבים להזכיר ברית ותורה ומלכות, ועשית כרב, שהוא יחיד בדבריו אלה^[21]?

הגמרא דנה בנוסח ברכת הטוב והמטיב:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: "הטוב והמטיב" צריכה מלכות, כלומר: יש להזכיר בה מלכות שמים.

מקשה הגמרא:

מאי קא משמע לן? - מה השמיענו רבי יוחנן במאמר זה? וכי בא להשמיענו שכל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה? והא **אמרה רבי יוחנן חדא זימנא** - והרי כבר אמר רבי יוחנן דין זה לעיל (מ, ב) על כל הברכות, ולמה הוצרך לחזור ולאומרו על ברכת הטוב והמטיב בפרט^[22]?

ומבאר רבי זירא כוונת רבי יוחנן:

אמר רבי זירא: לומר שצריכה ברכת "הטוב והמטיב" שתי הזכרות של מלכויות; חדא דידה - הזכרה אחת של עצמה, שהיא פותחת בהזכרת מלכות כשאר ברכות, ומוכיר בתחילתה "מלך העולם", **וחדא ד"בונה ירושלים"** - והזכרה אחת נוספת של מלכות שמזכיר בה, ואומר "מלכנו", להשלים בה את הזכרת המלכות של ברכת "בונה ירושלים", שאין בה מלכות כלל.

מקשה הגמרא:

אי הכי - אם כן, שצריך להשלים בברכת "הטוב והמטיב" מלכות שלא נזכרה ב"בונה ירושלים", **נבעי תלת** - נצטרך להזכיר שלש פעמים מלכות בהטוב והמטיב, ולא רק שתיים: **חדא דידה, וחדא דבונה ירושלים**, כפי שביארנו, **וחדא דברכת הארץ?** - ופעם אחת נוספת להשלים את הזכרת המלכות החסרה בברכת "הארץ"? **אלא** על כרחך **ברכת הארץ מאי טעמא לא?** - מה הטעם שאמנם אין משלימים מלכות של ברכת הארץ? **משום דהויה לה** - שהיא, ברכת "הארץ", **ברכה הסמוכה לחברתה**, שהיא סמוכה לברכה

הערות

והמטיב לאו דאורייתא! (רשב"א וריטב"א, וכן הוא בכת"י מינכן, ראה דק"ס), וקושיית הגמרא היא, שאם זו כוונת רבי יוחנן, לא היה צריך לומר בלשון "צריכה מלכות", אלא לומר בפירוש "הטוב והמטיב לאו דאורייתא", שזהו עיקר חידושו, ואף על פי שגם התנאים המובאים לעיל נקטו לשון "צריכה מלכות", יש הבדל בין לשון התנאים ללשון האמוראים, שהאמוראים אין דרכם לסתום אלא לפרש, ואם עיקר החידוש הוא שהברכה דרבנן, היה לו לומר כן בפירוש, אבל התנאים פעמים שהם סותמים ונוקטים רק את ההלכה היוצאת מן הדברים ולא את עיקר הסברא (רשב"א וריטב"א, ועיין בצ"ח תירוץ אחר).

23. והטעם שאין מוזכרים מלכות שמים בברכת בונה ירושלים עצמה, מפני שהיא כרכה הסמוכה לחברתה, שאין אומרים בה מלכות, ולפיכך אומרה בהטוב והמטיב (תוספות ד"ה לומר ורשב"א, ועי' ריטב"א).

יש מפרשים הטעם, לפי שאין זה ראוי להזכיר מלכות שמים יחד עם מלכות בשר ודם בכרכה אחת, שנראה במי שמדמה אותן זו לזו (רינו יונה, רא"ש).

24. ואף על פי שמן הדין אין צריך להזכיר מלכות בברכת הארץ, שהיא סמוכה לחברתה, הואיל וצריך להשלים בהטוב והמטיב הזכרת מלכות משום ברכת בונה ירושלים (שהזכיר בה מלכות בית דוד, ואין זו דרך ארץ שלא להזכיר מלכות שמים, כמבואר בתירוץ הראשון). מוכיר אף המלכות שכנגד ברכת הארץ (תוספות ורבינו יונה. ועיין בתוספות שהוסיפו שהואיל ולא נתקנו הברכות יחד, שמשם תיקן ברכת הון ויהושע ברכת הארץ, אינן נחשבות לגמרי סמוכות זו לזו וצריכה ברכת הארץ השלמת המלכות).

נוסח ברכת המזון שלנו הוא כדעת רב פפא, שמוכירים שלש פעמים מלכות: "מלך העולם", "אכינו מלכנו אדיינו בוראנו וכו'", "המלך הטוב והמטיב לכל" (עי' רש"י).

25. רש"י: ועי' תוס' ר' יהודה החסיד שנסתפק אם רב גידל הוא שאמר או רב הונא, ועי' הגהות הרש"ש וצל"ח.

26. ברכה זו נאמרת מיד לאחר ברכת בונה ירושלים (כמבואר להלן עמ' ב), ולרוב הפוסקים אומרים בפתיחתה שם ומלכות ("ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות וכו'") וחותמים בשם ("ברוך אתה ה' מקדש השבת"), כשאר ברכות (וכן נפסק בשלחן ערוך א"ח קפח, ו. ועיין ראב"ד המובא ברשב"א ובטור א"ח שם

שאי אפשר שיהיו חייבים בהזכרת מלכות בשר ודם ולא בהזכרת מלכות שמים (הגהות רא"ם הורוויץ; ועיין מצפה איתן טעם אחר).

20. וסובר רב שלא תיקנו שתי נוסחאות בברכת המזון, אחת לנשים ואחת לאנשים, אלא נוסח אחד לכולם, וכל מה שאינו שייך בנשים אף אנשים אינם צריכים לאומרו (רשב"א, ועיין פנ"י וראש יוסף).

מהגמרא כאן משמע שאין נשים צריכות לומר בברכת המזון לא ברית ולא תורה (ועי' תוס' לעיל כ, ב ד"ה נשים), וכן פוסק הרמ"א (בשו"ע א"ח קפו, ג). ומכל מקום בימינו נהגו הנשים לומר אף הן "על ברייתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלימדנו", שמברכות על ברית המילה של הזכרים ועל לימוד התורה שלהם, ועוד, שגם הנשים חייבות ללמוד דיני המצוות שחייבות בהן כדי לדעת כיצד לקיימן (משנה ברורה שם, ט). אבל הזכרת מלכות בית דוד על ידי נשים לא נידונה בשו"ע שם, ואולי לא גרסו בגמרא כאן "מלכות", וכן משמע קצת ברשב"א (כאן).

21. והקשה בהגהות הרש"ש, שהרי בין התנאים והאמוראים הללו (האומרים שאם לא אמר ברית ותורה ומלכות לא יצא ידי חובה) נזכר גם "רבי אבא", ועי' לעיל בשם רב האי גאון שהוא רב, וכן נזכר לעיל בדברי אילעא שאמר משום רב יעקב בר אחא "משום רבינו", שהוא כינוי לרב בבמה מקומות, ונמצא שדברי רב כאן (שיוצא ידי חובה אם לא הזכיר ברית ותורה ומלכות) סותרים לדברי עצמו הנ"ל. ובחידושי הרא"ה, בהערות המהדיר, כתב שכאמת נחלקו בדעת רב, שרב חננאל אמר בשם רב שיוצא, והברייתא ורב יעקב בר אחא אמרו שאינו יוצא. ועיין הגהות ר' נחמיה בירך שכתב מטעם זה ש"רבינו" המוזכר לעיל אינו רב אלא רבי.

22. לעיל בעמוד זה יש מחלוקת תנאים אם ברכת "הטוב והמטיב" צריכה מלכות או לא, ואף על פי שבכל הברכות צריך מלכות, מבואר בגמרא לעיל טעם הסוברים שאינה צריכה, משום שלדעתם ברכת הטוב והמטיב היא דאורייתא, ונחשבת ברכה הסמוכה לחברתה, שאינה צריכה מלכות, והסוברים שצריכה מלכות סוברים שהיא מדרבנן, ולכן היא נחשבת בכרכה בפני עצמה, וצריכה מלכות. ולפי זה אפשר היה לומר שרבי יוחנן בא לחדש שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ולכן היא צריכה מלכות. ואכן יש גורסים כאן בגמרא המשך לקושיא שלפנינו בלשון זו: "מאי קא משמע לן, דהטוב והמטיב לאו דאורייתא? נימא בהדיא הטוב

שלושה שאכלו פרק שביעי ברכות

ממ.

עין משפט
נר מצוה

נא א"מ פ"ב מלכות
ברכות הלכה ג סמג
עשין ט טור אורח חיים קפז
נב ב"מ שם והלכה ד
סמג שם טוש"ע שם
סעף ג ד ובתי קמח סעף
ג:

נב ג"מ שם הלכה ג סמג
שם טור אורח חיים קפז
נב ד"מ שם הלכה ד סמג
שם טוש"ע אורח חיים סי'
קמח סעף ד:
פ ה"מ שם הלכה ו סמג
שם טוש"ע אורח חיים סי'
קמח סעף א:
פא ו' ז"מ שם הל' י
סמג שם טוש"ע אורח
חיים סי' קמח סעף ו:
פב ה"מ שם הל' י
טוש"ע שם סעף ו
[ונב"מ מנד]:

ליקוטי רש"י

ישראל דקדשיהו
דומנים. ומניס ישראל
להקדים קדושת ישראל
לקדושתן של יי קדושת
ישראל נמקדשו הם ואילו
לא נמקדשו ישראל לא היו
קובעים חדשים וקוראין
מועדים שנים דין. במקדש
השבת וישראל
והדומנים. שנת מקדש
וקיימת משפט ימי
בראשית ואינה מלחיה
בקדושת דלאש חדש
[הינה י.]. הביאות
הביאות. דמיוני עליה
כמסור [ושב"ס] פסחים
קכז. שנהא כמי שהיו
עליה למשאו וממחר
לפרק משאו [סנהדרין].

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י
הואיל והיא דלדורייתא אמאי פותחת צנורן הא סמוכה היא
ומיזך דקצרה היא והיא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת
מנחה ומימא אמאי שני אותה יומר משאר ברכות הסמוכות שחותמות
ולא פותחות הואיל ודלדורייתא היא

היה לנו להאריך בה ולחמסם צנורן
ולא לשנוט משאר סמוכות וי"ל
דלין ה"י ולמנן דלית ליה שהיא
דלדורייתא היא חותמת ולא פותח וכן
איתא בתוספתא [פ"ב] בהדיא ר'
יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם
ומיהו אן קי"ל שהיא מדרבנן ולכן
צריכה מלכות דלדאמר צריכה שמי
מלכות דר מדידה: **ברוך** שצריכה
ב' מלכות בר מדידה. מלך דבונה
ירושלים דלאו אורח וכו' וגם זה
אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה
היא ע"כ אומרה צריכה הטוב והמטיב
והואיל ואמר בה מלכות דבונה
ירושלים דלאו אורח ארעא וכו'
אמר נמי דכרכת הארץ אע"פ שהיא
סמוכה להצרתה הואיל ולא נתקנו
בה אחר זה דיהושע תקן כרכת
הארץ ומשה תקן כרכת הן מש"ה
נקט מלכות דלא היו סמוכות ומיהו
אין הואיל ונתקנו על הסדר אין אנו
פותחין צנורן ויש שנהגין לומר בבונה
ירושלים מלכות: **ברוך** שנתן
שבתות למונה וכו'. וא"ת והא
סמוכה היא וי"ל הואיל ולא נתקנה
שם אלא לאומרה לפרקים כששנה
כזה והתליתו אין זה קרוי סמוכה
ולריך פסחה צנורן וכברכת של
י"ח ברכות כולם סמוכות לברכות אל
חי וקיס חי נמי אלהי אברהם
היינו מלכות ^(ט) כדלמרינן (לעיל ד' י):
משנברא העולם לא היה אדם
שקלא להקצ"ה אדון עד שזא
אברהם וקראו אדון שנה' אדני אלהים
מה חתן לי (בראשית טו) ואם הוא
י"ט כולל ואומר צנור שנתן שבתות
למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה
וכן כי מקלע שנת ור"ס:
ח

ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר דאפי' פתח ברחם על ישראל
חותם בבונה ירושלים משום שנאמר ^(ט) בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס
אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס אמר ליה רבי זירא לרב
חסדא נתיי מר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנוי' מתנינ' אמר
ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא וברכי ברכת מזונא וקפי
רב ששת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות
ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר
ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בגושה תורה ומלכות לפי שאין
לא בגושה ולא בעבדים ואת שבתק כל הני נתאי ואמוראי ועבדת כרב:
^(א) אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל כל
ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא ^(ב) א"ר יוחנן חרא זימנא א"ר זירא
לומר שצריכה שתי מלכויות חרא דידה וחרא דבונה ירושלים אי הכי נבעי
תלת חרא דידה וחרא דבונה ירושלים וחרא דכרכת הארץ אלא ברכת הארץ
מאי מעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה להצרתה בונה ירושלים
נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה להצרתה בונה ירושלים
נמי לא בעיא אלא אידי דאמר דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא
אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר "צריכה שתי מלכויות לבר
מודיה יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל וייתיב רב גידל קמיה דרב הונא
ויתיב וקאמר 'מעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה
לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן
אמרה רב הדר יתיב וקאמר 'מעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל
לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר 'מעה ולא הזכיר של ראש
חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה
אי חתים בה אי לא חתים בה אי ידידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן
והדר

מ"ה נתנה ב"ג בריתות. ^(א) צפרשת מילה שנמנה לאברהם אבינו הם
כמונים: תחלה וסוף. ^(ב) נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו
מודים לך: מ"ד צריכה מלכות קסבר דרבנן. הלכך לאו צריכה
הסמוכה להצרתה היא עשירה מצרכת הארץ: ומ"ד אינה צריכה
מלכות קסבר דאורייתא היא.

ומצרכת הארץ היא דלדאמר לעיל
(דף מה): אשר נתן לך זה הטוב
והמטיב והוא לה ברכה הסמוכה
להצרתה * ומיהו פותח בה צנורן
לפי שפסחתה היא חתומה שכולה
הודאה אחת היא ואינה ^(ה) הפסקה
ודומה לברכה הפירות והמנוח: בונה
ירושלים ^(א). צמחיה אס חתם בונה
ירושלים לאו חתומה היא הלא עיקר
ברכה דירושלים היא: א"א אימא א"א
מושיע. אס צא לחתום מושיע ישראל
ולא חתם בונה ירושלים ילא שחשונה
ישראל היא צנין ירושלים: פתח בחדא.
כשהחמיל צרכה לא אמר רסס ה'
על ישראל עמך ועל ירושלים עירך
אלא אחת מהן וכשתחם חתם בשמים
מושיע ישראל ובונה ירושלים: אין
חותמין בשבת. שדומין לעושין
מלות מלכות כי היכי דלדאמר (פסחים
קכ): אין אומר ב' קדושות על כוס
אחד: מקדש השבת וישראל והדומנים.
והלא ליכא למימר ישראל מקדשי
לשבת וחמנים דלילו ומניס תליון
צנ"ד לקדש חדשים ע"פ הראייה
אזל שנת קדישא וקיימנא: הוין מו
ומ"ש הכא חרא היא. אין כאן אלא
ברכה מקדש שצריך להקצ"ה
שמתקדש השנה והזמנים אצל מושיע
ישראל ובונה ירושלים תרתי מלי
נינה ואין כוללים ב' דברים
צרכה אחת. ולא גרס הא בזה
תלא. וזה"ל גרס הכי חוץ מו
ומ"ש הני תרתי קדושי נינה ומודה
רבי דחממין בזה בשמים אצל נחמה
חרא מילתא היא ונחמד צני למחמס.
ואינו י"ל דל"כ אינה ליה לרבי
חותמין בשמים והלא ה"ט דהא בזה
תלא ולא היה לו לכלול ולומר אין
חותמין בשמים ועוד רבי כי אמרה
לאו חתומה אמרה: פתח בע"ה עמך
ישראל ב'. דבעינן חתומה מעין
פסחה: ור"נ ב'. בונה ירושלים
תשועת ישראל היא דכתיב (מלכים
קמ) בונה ירושלים ה' ולא נדמי
ישראל יכנס: א"א אורח ארעא ד"א
אמר מלכות שמים. בבונה ירושלים
הלכך מהדר לה צהטוב והמטיב
^(ב) ואומר מלך העולם הטוב והמטיב:
שתי מלכויות. כגון אבינו מלכנו אדירנו
צורנו גואלנו קדושו קדוש יעקב
רוענו רועה ישראל המלך הטוב
והמטיב לכל וכו': דבר מדידה.
שפותחת צנור אחת ה' אלהינו מלך
העולם וכו': וייתיב רב גידל וקאמר
מעה ב' א"ל. רב הונא לרב גידל
מאן אמרה: ו"א ידענא. רבי זירא
קאמר לה לא ידענא אי אמר רב גידל
לזכרון ולשמחה אי לא אמר לשמחה
ואי אמרה משמיה דרב אי לא
אמרה: אי חתים בה. מקדש
ישראל וראשי חדשים אי לא חתים:
והדר

(א) [כך חתם רבי אהרן]
ונקרא בשמו רבי אהרן ע"י
עורך ערך רצ"ו. (ב) [לעיל
מו.]. (ג) [כילה ח.].
(ד) [פסחים קכ: טוטה ח.
טעמא דבעינן שיהא לנו
סניו למתא אחת ולא יפנה
עצמו להמנהיג כחות מ"ק
ח: ד"ה לפיכך] (ה) [לעיל
יב. מ.]. (ו) [ש"י חו"ט
מדיס פ"ג מ"א ד"ה
שנכרתו] (ז) [ד"ה הגי' נדך,
ח. ס"א א"ל] (ח) [ש"י חו"ט
לעיל מ: ד"ה אמר אבינו].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ומ"ד
איהו וכו' אחת היא ואין
בה הפסקה. י"ב ע"ל
בפס"י דף מ"ו סוף
ע"ה:

גליון הש"ס

גם' והתניא ר' אומר
אין חותמין בשמים.
ע"י פסחים דף ק"ד ע"ב
חו"ט ו"ל הלכא:
שם ארבע"ה אר"י
הטוב והמטיב צריכה
מלכות מאי קמ"ל.
ק"ל הא לעיל פלגי בזה
אזל ויסי בן חסנאי ורבנן
ו"ע [ש"י רש"י]:
רש"י ד"ה ופ"ד א"א
מלכות וכו' וידידיה
פותח בה בברוך. לפי
שפסחתה היא חתומה
עין לעיל דף מו ע"ה
מדע דהטוב והמטיב לאו
דלדורייתא ושם לא נזכר
מלכות כדלמרינא ו"ע:

תורה אור השלם

(א) בונה ירושלים:
נתיי ישראל יכנס:
[הרחק קמ. ב]

הברכה אחרי "לזכרון" גם "שמחה", היינו שאמר "לזכרון ולשמחה", אי לא אמר בה שמחה - או שלא אמר כן, שאמר רק "לזכרון"^[29], ואינני יודע אי חתים בה, אי לא חתים בה - אם חתם בברכה זו "ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חרשים", או שלא חתם^[30], ואינני יודע אי דידיה אי דרביה - אם הלכה זו של ראש חודש היא משל עצמו, של רב גידל עצמו, או משל רבו, שאמרה בשם רב, כמו ההלכות הקודמות שאמר בשמו.

מעשה אחר בענין טעות כזו:

גידל בר מניומי הנה קאי קמיה דרב נחמן - היה עומד לפני רב נחמן בשבת או ביום טוב. טעה רב נחמן בברכת המזון ולא הזכיר "רצה" או "יעלה ויבוא",

הונא לרב גידל: מאן אמרה? - מי אמר הלכה זו? וענה לו רב גידל: רב אמרה.

הדר יתיב וקאמר: - שוב ישב רב גידל ואמר: טעה ולא הזכיר של יום טוב, "יעלה ויבוא", אומר: "ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון"^[27]. ברוך מקדש ישראל והזמנים". ושוב אמר ליה רב הונא לרב גידל: מאן אמרה? - מי אמר הלכה זו? ושוב ענה לו רב גידל: רב אמרה.

הדר יתיב רב גידל וקאמר: טעה ולא הזכיר של ראש חודש, "יעלה ויבוא", אומר: "ברוך"^[28] שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון".

רבי זירא, שסיפר מעשה זה, המשיך ואמר:

ולא ידענא - ואינני יודע אי אמר בה - אם אמר רב גידל בנוסח

הערות

29. וטעם הספק הוא, אם יש דין של "שמחה" בראש חודש, שלא נזכרה בראש חודש בפירוש מצות שמחה, שאין ראש חודש יום שמחה מצד עצמו, אבל נאמר בתורה (במדבר י, י) "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חרשיכם וגו'" (במדבר י, י), הרי שהוקש ראש חודש ליום של שמחה (תוס' ר' יהודה החסיד, תוס' הרא"ש, ריטב"א).

30. והטעם לומר שלא תיקנו בה חתימה, כדרך שתיקנו בברכות הנזכרות בשבת וביום טוב, מפני שאם אין אומרים בה שמחה הרי היא ברכה קצרה כברכת הפירות וברכת המצות, שאין בה אלא ענין אחד של הודאה והזכרת המאורע של ראש חודש (תוספות ר' יהודה החסיד ותוספות הרא"ש), ואילו אם אומרים בה שמחה הרי היא כשאר הברכות של שבת ויום טוב וחותמים בה (תוספות הרא"ש). להלכה נפסק שאינו אומר בה שמחה ואינו חותם בה (שו"ע או"ח קפח, ז).

שחולק). ואף על פי שאלו היה מזכיר שבת כרינה ב"רצה" לא היה אומר שם ומלכות, הרי זה מפני שהיא חלק מברכת בונה ירושלים, אבל עכשיו שאומרה בפני עצמה צריך לומר בה שם ומלכות (רשב"א וריטב"א). ואף על פי שהיא סמוכה לחברתה, לבונה ירושלים, פותחת בשם ומלכות מפני שלא נתקנה לאומרה שם באופן קבוע אלא רק לפרקים כשטעה ולא אמר "רצה" (תוספות ר"ה ברוך).

27. יש גורסים במקום "לשמחה ולזכרון" - "לששון ולשמחה" (רי"ף), וכך הגירסא בשולחן ערוך (או"ח קפח, ו). ועוד נוסף בנוסח שבשולחן ערוך "את יום חג פלוני זה" (וכן הוא בריטב"א בשם הראב"ד).

28. ע' ביאור הלכה (קפח, ז וד"ה אומר) שהביא מחלוקת ראשונים ואחרונים אם יש בברכה זו שם ומלכות (ואומר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שנתן" וכו') או לא, וכתב להלכה שיש לומר בשם ומלכות.

שלישה שאכלו פרק שביעי ברכות

ממ.

עין משפט
נר מצוה

גו א מ"י פ"ב מהלכות
ברכות הלכה ג סמג
עשין מ טור אורח חיים קסו:
נז ב מ"י שם והלכה ד
סמג שם טו"ע"ע שם
סעיף ג ו זכרי קצת סעיף
ג:
נח ג מ"י שם הלכה ג סמג
שם טור אורח חיים
קסו:
נז ד מ"י שם הל' ד סמג
שם טו"ע"ע אורח חיים
קפת סעיף ד:
ז ה מ"י שם הלכה ג סמג
שם טו"ע"ע אורח חיים
קפת סעיף א:
סא ז מ"י שם הל' יב
סמג שם טו"ע"ע אורח
חיים קפת סעיף י:
פב ד מ"י שם הל' יג
טו"ע"ע שם סעיף י
[ונסמך חזק]:

ליקוטי רש"י

ישראל דקדשיהו
לזבנים. ומנחם נדך
לקדים קדושת ישראל
לקדושתן שגל דקדושת
ישראל נמקדש הם ואילו
לא נמקדשו ישראל לא היו
קדושים חדשים וקוראין
מועדים כדכתיב דין. מקדש
השבת וישראל
והזבנים. שבת מקדשה
וקיימה משפט ימי
בראשית ואינה מליה
נקדשות דלאש מש
[ביצה י.]. הביאות
הביאות. דמחזיק עליה
כמשי [רש"י] ספחים
קב. שגלה כמי שהיו
עליו למשאו ומתהר
לפרק משאו [סוטה ה.].

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י
הואיל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא
ומיך דקצרה היא והיא הולאה צלמא בברכת פירות וצרכה
מלות ומינה אמאי שני אומה יותר משאר ברכות הסמוכות שהתחלות

ולא פותחות הואיל דאורייתא היא
היה לנו להאריך בה ולחמסם בברוך
ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל
דלון ה"ג ולמאן דלית ליה שהיא
דאורייתא היה חוסם ולא פותח וכן
אמא צמוספתא [פ"ב] צנדלר ר'
יוסי הגלילי היה מאריך בה והמעיז
ומיחו און ק"ל שהיא מדברגן ולכן
צריכה מלכות דלאמר צריכה שתי
מלכות בר מידה: **לזכור** שצריכה
ב' מלכות בר מידה. מלא דבונה
ירושלים דלאו אורח וכו' וגם זה
אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה
היא ע"כ לאומרה בהטוב והמעיז
והואיל ואמר זה מלכות דבונה
ירושלים דלאו אורח ארעא וכו'
אמר נמי דברכת הארץ ע"פ שהיא
סמוכה למצבתה הואיל ולא נתקנו
זה אחר זה דיהושע תקן ברכת
הארץ ומשה תקן ברכת הון משה
נקט מלכות דלא היו סמוכות ומיחו
און הואיל ונתקנו על הסדר אין אנו
פותחין בברוך ויש שנהגין לומר בצונה
ירושלים מלכות: **ברוך** שנתן
שבתות למועדות וכו'. וא"ת והא
סמוכה היא וי"ל הואיל ולא נתקנה
שם אלא לאומרה לפרקים כששכח
רעה והתלכט אין זה קרוי סמוכה
ולכן פותחת בברוך ובצרכה של
י"ח ברכות כולם סמוכות לברכות אל
חי וקיס אי נמי אלהי אלהים
היינו מלכות ^(ג) דלאומרינן (נעל ד י):
משנבדל העולם לא היה אדם
שקרא להקב"ה אדון עד שגא
אלהים וקראו אדון שגא' אדני אלהים
מה תקן לי (בראשית טו) ואם הוא
י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות
למועדות וי"ט לעמו ישראל לשמחה
וכן כי מקלט שבת ור"ח:

א

ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר אפי' פתח ברחם על ישראל
חותם בבונה ירושלים משום שנאמר ^(א) בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס
אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס אמר ליה רבי יורא לרב
חסדא ניתי מר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנוי' מתנינ' אמר
ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא וברכי ברכת מזונא וקפי
רב ששת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות
ואמאי לא אמרת כדבר חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר
ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינן
לא בנשים ולא בעבדים ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב:
אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל כל
ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא ^(ב) א"ר יוחנן חדא זימנא א"ר יורא
לומר שצריכה שתי מלכות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי נבעי
תלת חדא דידה וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ
מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה בונה ירושלים
נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ה"ה דאפילו בונה ירושלים
אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר "צריכה שתי מלכות לבר
מידה יתיב רבי יורא אחורי דרב גידל וייתיב רב גידל קמיה דרב הונא
ויתיב וקאמר 'טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למועדות
לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן

אמרה רב הדר יתיב וקאמר 'טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל
לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר 'טעה ולא הזכיר של ראש
חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה
אי חתים בה אי לא חתים בה אי ידידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן
והדר

מילה נתנה ב"ג בריתות. ^(ג) צפרשת מילה שנמנה לאברהם אבינו הם
כמונים: תחלה וסוף. ^(ד) נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו
מודים לך: מיד צריכה מלכות קסבר דרבנן. הלכן לאו ברכה
הסמוכה למצבתה היא שאינה מצרבת הארץ: ומ"ד אינה צריכה

מלכות קסבר דאורייתא היא.
ומצבתה הארץ היא דלאמר לעיל
(ק' מה): אשר נתן לך זה הטוב
והמטיב והוא לה ברכה הסמוכה
למצבתה * ומינה פותח זה בברוך
למצבתה לפי שמצבתה היא חתומה שכולה
הולאה אחת היא ואינה (ה) הפסקה
ודומה לברכה הפירות והמנות: בונה
ירושלים לא. צממיה אס חתם צונה
ירושלים לאו חתומה היא הלא עיקר
ברכה דירושלים היא: אלא אימא אפי'
מושיע אס צל לחתום מושיע ישראל
ולא חתם צונה ירושלים ילא שמשועת
ירושלם היא בני ירושלים: פתח בחדא.
כשהחמיל בברכה לא אמר רחס ה'
על ישראל עמך ועל ירושלים עירך
אלא אחת מהן וכשתחם חתם צממים
מושיע ישראל וצונה ירושלים: אין
חותמין בשתיים. שדומין לעושין
מלות צבילות כי היכי דלאר (פסחים
קב): אין אומר ב' קדשות על כוס
אחד: מקדש השבת וישראל והזבנים.
והכל ליכא לומר ישראל מקדשי
לשבת חזנים דאילו זמנים תלמין
צ"ל לקדש חדשים ע"פ הראיה
אזל שבת קדישא וקיימא: חוץ מזו
ופ"ש הכא חדא היא. אין כאן אלא
ברכה מקדש שמתוך להקצ"ה
צממיה הטוב והמטיב אכל מושיע
ישראל וצונה ירושלים תרמי מלי
מינה ואין כוללים ב' דברים
בברכה אחת. ולא גרס ה' דהא
תליא. וזה"ל גרס הכי חוץ מזו
ומ"ש ה' תרמי קדושי מינה ומודה
רבי דתממין זהו צממים אכל נמחה
חדא מילתא היא ונחמד צני למתחם.
ואינו נ"ל דא"כ אחת ליה לרבי
חותמין צממים והכל ה"ט דהא דהא
תליא ולא היה לו לכלול ולומר אין
חותמין צממים ועוד רבי כי אמרה
לאו אנתמה אמרה: פתח בעל עמך
ישראל כו'. דנענין חתומה מעין
פמיתה: ור"ג כו'. צונה ירושלים
משועת ישראל היא דכתיב (מלכים
קמ) צונה ירושלים ה' ולא נדחי
ישראל יכנס: לאו אורח ארעא דלא
אמר מלכות שמים. בצונה ירושלים
הלכן מהדר לה דהטוב והמטיב
(^(ג) ואומר מלך העולם הטוב והמטיב):
שתי מלכויות. כגון אבינו מלכנו אדירנו
צוראנו גואלנו קדושו קדוש יעקב
רוענו רועה ישראל המלך הטוב
והמטיב לכל וכו': צ"ב מדידה.
שפותחת ברוך אתה ה' אלהינו מלך
העולם וכו': וייתיב רב גידל וקאמר
טעה בו א"ל. רב הונא לרב גידל
מאן אמרה: ולא ידענא. רבי יורא
קאמר לה לא ידענא אי אמר רב גידל
לזכרון ולשמחה אי לא אמר לשמחה
ואי אמרה משמיה דרב אי לא
אמרה: אי חתים בה. מקדש
ישראל וראשי חדשים אי לא חתים:
והדר

נמי והתניא ר' אומר
אין חותמין בשתיים.
ע"י פסחים ק"ד ק"ד ע"כ
חוס' ד"ה וילת הלכות:
שם ארבעה אר"י
הטוב והמטיב צריכה
מלכות מאי קמ"ל.
ק"ל ה' לעיל פלוגי בה
אזל יוסי בן דוסתאי ורבנן
ו"ע [ע"י רש"י]:
רש"י ד"ה ופ"ד א"צ
מלכות וכו' ומינה
פותח בה בברוך. לפי
שפמיתה היא חתומה
עין לעיל דף מו ע"א
חדע דהטוב והמטיב לאו
דאורייתא וס' לא מוכר
מלכות כדכתיב וז"ע:

(א) [כך חזק (זה) הוא רב
וקצת בשמו רבי אלא ע"י
ערוך ערך רב.] (ג) [נעל]
מו.] (ג) [נעל] (ה) [נעל]
(ד) [פסחים קב: סוטה ת.
טעמא דנענין שהיא לנו
פניו למנה אחת ולא יפנה
עלמהמהמה כחוס' מ"ק
ח: ד"ה לפיכך] (ה) [נעל]
יב. מ.] (ו) [ע"י מו"ט
נדחים פ"ג מ"א ד"ה
שנכרתו] (ז) [ד"ה הגי' ודך
ח: ח"א לינו] (ט) [וע"י חוס'
לעיל מ: ד"ה אמר אבינו].

הנהגות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ומ"ד
לינה וכו' אחת חתם ואין
בה הפסקה. יב"ב ע"ל
בפרש"י דף מ"ו סוף
ע"א:

גליון הש"ס

נמי והתניא ר' אומר
אין חותמין בשתיים.
ע"י פסחים ק"ד ק"ד ע"כ
חוס' ד"ה וילת הלכות:
שם ארבעה אר"י
הטוב והמטיב צריכה
מלכות מאי קמ"ל.
ק"ל ה' לעיל פלוגי בה
אזל יוסי בן דוסתאי ורבנן
ו"ע [ע"י רש"י]:
רש"י ד"ה ופ"ד א"צ
מלכות וכו' ומינה
פותח בה בברוך. לפי
שפמיתה היא חתומה
עין לעיל דף מו ע"א
חדע דהטוב והמטיב לאו
דאורייתא וס' לא מוכר
מלכות כדכתיב וז"ע:

תורה אור השלם

(א) בונה ירושלים ה'
נדחי ישראל יכנס:
[תהלים קמ. ב]

מסורת הש"ס

(א) פקדים מט. ודף סא;
(ב) יומא עט.; (ג) [שס
פא.]; (ד) [פקדים מט: פה.
קאא.]; (ה) [ועי' היטב חוס'
סוכה ס. ד"ה אי בעי,
[שנח קח.]; (ו) שייך
למשה לעיל ס"א מה,
(ז) [עירובין דף מו];
(ח) [מתא.]; (י) [לח.]; (כ) ס'
יחזי קודם סימן נב,
(ל) [ועי' חוס' יומא עט.
ד"ה ולא צריך בארכות].

הגהות הב"ח

(ח) גבו' אמר ליה רב אידי
בר אבין לרב עמרם מאי
שנא:

גליף הש"ם

תוס' ד"ה אם נבר
צופי' בו. הוי' לשון
ראיה עי' לקמן על ע"ב
ברש"י ד"ה מן הלוסי'
תוס' ד"ה ר"מ מבר
בו' ולענין שתיה
אומר ר"י דיש
לחזקו' ולברך. ק"ל
היחזק שיע' להממיר לברך
הא בברכה שפיקא להקל
ולע"ע:

תורה אור השלם

(א) בַּמִּקְהֵלוֹת בָּרְכוּ
אֱלֹהִים יי מִמָּקוֹר
יִשְׂרָאֵל: [תהלים סח, כז]

ליקומי רעש"י

שהיה בידו בשר
קדש. עמו בדרך ונפסל
ביוצא שמחית קדשים
קלים חומת ירושלים. אם
עבר צופים. שם כפר
שיכול לראות בית המקדש
משם [פסחים מט.]. מקום
שיכול לראות משם הצירה
ומשם והלאה אין יכול

[illegible]

והדר־שם. לתחלת צרכת המזון כדאמרינן (עילי דף סו:): גבי חפלה עקר את רגליו חוזר לראש ההם הוא דליכא עקירת רגלים אבל הכא קיום הברכה הוא עקירת רגלים: מי שיזא מירושלים. לעיל מנייה מיירי ההולך לשחוט את פסחו וזכר שיש לו חמץ בחור.

למזמור יחזור ויצטר ואם לאו יצטר
כללו וכן מי שילא מירושלים וזכר
שם בידו בשר קודש ונפסל ביעלמו
מוך לתומה: אם עבר צופים: מקום
שיכול לראות בהמק: לפני הבירה.
מקום בשר הבית שיש שם בית השן
גדול ששורפים פסולי קדשים קלים
כלאמרין בנזמים בפרק עטול יום
(דף קד:) זה היה. ממך ובשר קודש:
חזרתו בנזמאות גרסינן. שיעור
חזרתו כשיעור עומלתו מיד להשיב
לענין עומלתו משיב זה לענין חזרה:
מתני' בשלשה והוא אומר ברבו.
הוא כללו ידיה איכה וימון וכן
כולס: אחד עשרה ואחד עשרה
רבו. כלומר הכל שזה משראליס
להזכיר את השם אין צריך לשנות
ובגמ' פריך הא קמי סיפא במאה
והוא אומר כו': לפי רוב הקהלה
הם מברכים. כמו שאמר שם חילוק
בין מזה לעשרה ובין מזה לחלק
ובין חלק לרבו והא דקמי אחד
עשרה ולאחד עשרה בראי ר"ע היא
דאמר מזה מציון בנות הכנסת
משהגיעו לעשרה אין חילוק בין
רבים בין מועטים חף כאלו אין חילוק
הכי מוקי לה בגמרא: גמ' אל יוציא
את עצמו. אע"פ שזכרנוהו הוא
רשאי לומר לשלשה ברכו טוב לו
שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל
המברכים: תנן בשלשה והוא אומר
ברכו. אלמא הכי עדיף כלומר
רבים אתם ואפילו איני עמכם:
אף

רבי יהודה אומר 'זוהו זה בכזית אמר רבי יוחנן מוחלפת
לם לא תיפך הכא בקראי פליגי ר' מאיר סבר ו' ואכלת
תיה ואכלה ו' בכזית ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת
ה ואזו זו כביצה התם בסברא פליגי ר' מאיר סבר
שומאתו כביצה אף חזרתו כביצה ור' יהודה סבר
יסורו בכזית אף חזרתו בכזית: **מתני'** כיצד מומצין
בשלשה והוא אומר ברכו בעשרה אומר נברך אלהינו
ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר
יהוא אומר ברכו באלף הוא אומר נברך לה' אלהינו
הוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלה
שב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא והוא אומר ברכו
עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות
הזון שאכלנו ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם
קולות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל אמר ר' עקיבא
ת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו את ה'
ברכו את ה' המבורך: **גמ'** אמר שמואל ילעולם
יצמו מן הכלל תנן בשלשה והוא אומר ברכו אימא

ג' שאל מיה וכן לעיל ^א גבי שאל מיה מליח וכן פסק בזה"ר ור"ח
בפחות ממלא לוגמיו אף על גב דלענין יום הכפורים ליחא לא
ש הכפורים עד דהוי דוקא ^ב כמות: **נברך** א"הו גרמין
מ"ד כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה' אכל גבי ברכה לא מצינו
בבית הכנסת אחד עשרה וכו'. משמע דרבי יוסי הגלילי מודה
שי' שנה דפליגי בצרכה המזון ומדור בבית הכנסת ועל לומר דרשאי
לשכמה דש"ג אכל בצרכה המזון שכן קצועין ומועדין שם יחד
א"י יוציא אדם את עצמו מן הכ"ס וספרך בירושלמי א"ה הקורא
אומר המעבור אין זה מציא עצמו מן הכלל:

יצרכו היינו צווי לצרך את השם אבל בצרך אינו אלא נטילת רשות:
אלא

אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. וא"ת והא הוי ר"ח מיומי לילה להשענות בהון במגילת טענות וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחייבנו בצרכה המזון אבל ביום טוב צריך לאכול פת ותימה דלמחרתן בקובה (פ"ב דף סו.) אי בעי אכיל ואי בעי לא

והדר לרשעא אמר ליה הכי אמר ליה דאמרה מעה חוזר לראש והא מעה אומר ברוך שנת עצה אמר רב מגשיא רב לא שנו אלא שלא אבל פתח בהמוב והו רב אידי בר אבין אמר נחמן אמר שמואל מש חדש בתפלה מחזירין אין מחזירין אותו אממור עמרם מאי שנא תפלה המזון אמר ליה אף לדר לרב נחמן ואמר לי נ שמיעי לי אלא נחזי א מחזירין אותו ברכת כ בעי לא אכיל אין מחזירין אותו וימים מוכיב הכי נמי דאי טעי ההדרי רבי שילא אמר רב אמר רב הונא אמר שנתן לאו איתמר על פתח בהמוב והממזרי והממזרי חוזר לראש: למימרא דרבי מאיר יהודה כביצה והא איני יוכן מי שיצא מירושל בשך קדש אם עבר ואם לאו חוזר ושורר המערכה עד כמה

מודיעים ולפנים אלף י"ל שאינו מקום
ונשים "הו לשון רחל וה"פ חס הרחוק
מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות
ירושלים שורפו במקומו: **רבי**
מאיר פבר ואבאל וו אבילה ואבילה
בבית, ואומר ה"ר דמי קרלי
אסמכתא בעלמא נינהו דמלאריתא
זעין שביעה גמורה כדאמר פרק
מי שמתו (ד' כ:) ופי' לא אשכ פנים
לישראל וכו' וכן אמרין הסם בן
מצנא לאציו ומוקים לה צמאן לחיל
שיעורא דרבנן ופירשי' היינו כחם או
כביעה ועוד ופי' חום או כביעה הוי
דאורייתא אחא שיעור דרבנן. וקי"ל
בכח דלפי מה שמחליף רבי יוחנן
קאמר רבי יהודה במת ור' מאיר
ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה וגם
לנביי רחא מתחילין ור"מ איח ליה עד
כחם נראה דהלכה כר"מ במת חף
על גב דבעלמא "ר"מ ורבי יהודה
הלכה כרבי יהודה צהא הלכה כר"מ

דַּהּא קַיִס לִיה ר' יוֹסֶקֶן בְּשִׁיעָתוֹ לַעֲלִי ^ע לְאִינוּ מוֹלֵא רַבִּים יְדֵי חוֹבְתָן וּשְׁאֵלֻמוֹת ^פ * וּלְעִנְיָן שְׁמִיה אֹמֵר ר"י דִּיש לֵהחֲמִיר וּלְבַרְכּ עֲלֵיו אֲשֶׁר

[illegible]

תנן בשלשה והוא אומר ברכו. ס"ד השמא דברכו עדיף משום

חג א מיי פ"ב מהלכות
 זכרות ה' יג סמג עשין
 כ טוש"ע אור"ח ט"י קפח
 סעיף ז ובכ"ז מהד:
 סד ב ג מיי סס ה' יב
 טוש"ע פ"ט ס"א:
 סה ד ה מיי פ"ט מהל'
 פסולי המוקדשין
 הלכה ח:
 סו ז ז מיי פ"ה מהל'
 זכרות ה' יג סמג
 עשין כ טוש"ע אור"ח ט"י
 קכב סעיף א:

[illegible]

לומר "יעלה ויבוא", שאין ההזכרה בברכת המזון חובה גמורה^[6]. והקשה רב אידי בר אבין: **אָלָא מַעְתָּה** שהטעם מפני שאינו חייב לאכול פת, **שִׁבְתוֹת וַיָּמִים טוֹבִים דְּלֹא סָגִי דְּלֹא אָכִיל** - שלא יתכן שלא יאכל, שחייבים לאכול בהם סעודה^[7], וממילא חייבים בברכת המזון, **הָכֵי גַּמִּי דְּאֵי טַעֲמֵי הָדָר?** - האם אמנם מי שטעה ולא הזכיר בברכת המזון שבהם "רצה" או "יעלה ויבוא" צריך לחזור? והשיב לו רב עמרם:

אָמַר לִיה רַב עֲמֶרֶם לְרַב אִידִי בַר אֲבִין: אֵין - כֵּן! אֲמַנָּם אִם טַעַה בְּשִׁבְתוֹת וַיָּמִים טוֹבִים בְּבִרְכַּת הַמַּזֶּן חוּר, דְּאָמַר רַבִּי שִׁילָא אָמַר רַב: טַעַה בְּבִרְכַּת הַמַּזֶּן בְּשִׁבְתוֹת וַיָּמִים טוֹב וְלֹא אָמַר "רצה" או "יעלה ויבוא" חוּר לְרֵאשׁ.

והקשה רב אידי בר אבין: **וְהָא אָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַב: טַעַה אוֹמַר "בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן" וְכו', וְאִינוּ חוּר לְרֵאשׁ?** והשיב רב עמרם:

לֹא אֵיתָמַר עֲלָה - וְהָלֵא כֵּן נֹאמַר עַל הַלֵּכָה זֶה: לֹא שָׁנוּ שְׁאוּמַר "בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן" וְכו' אָלָא שְׁלֹא פִּתְחָ בְּ"הַטּוֹב וְהַמְּטִיב", אָכֵל פִּתְחָ בְּ"הַטּוֹב וְהַמְּטִיב" חוּר לְרֵאשׁ, וְכַמְבּוּאָר לַעֲלִיל.

שנינו במשנה:

עַד כְּמָה מְזַמְּנִין וְכו', עַד כּוּיָת, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר עַד כְּבִיצָה^[8]. שואלת הגמרא:

לְמִימָרָא - הָאֵם יֵשׁ לַלְמוּד מִמִּשְׁנַתוֹ דְּרַבִּי מֵאִיר, שְׁהוּא "תָּנָא קַמָּא" שְׁבַמְשַׁנָּה^[9] **חֲשִׁיב לִיה כּוּיָת** - שכזית הוא שיעור חשוב לדעתו ולכן חייב בזימון על כזית, **וְרַבִּי יְהוּדָה** חשוב לדעתו רק שיעור של **כְּבִיצָה**, ולכן מזמנים רק בכביצה? **וְהָא אֵיפְכָא שְׁמַעֲיָן לְהוּ?** - והרי במקום אחר שמענו מדבריהם להיפך, שרבי יהודה מחשיב שיעור כזית ורבי מאיר שיעור כביצה? **דִּתְנִן בְּמִשְׁנָה (פסחים מט, א): וְכֵן**^[10] **מִי שִׁיצָא מִירוּשָׁלַיִם וְנִזְכָּר שֶׁהָיָה בִּידוֹ בֶּשֶׂר קָדֵשׁ שֶׁנִּפְסַל בִּיצִיאָתוֹ מִחוּץ לַחוּמַת יְרוּשָׁלַיִם, וְטַעוֹן שְׂרִיפָה, אִם כֹּכַר עֶבֶר "צוּפִים" - מְקוֹם מִחוּץ לַירוּשָׁלַיִם שֶׁמֶשׁ יִכּוּלִים לִרְאוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וּמִשָּׁם וְאֵילָךְ כֹּכַר אֵינוֹ נִרְאָה**^[11], **שׁוֹרְפוֹ בְּמִקְוָמוֹ, וְאִינוּ צָרִיךְ לַחְזוֹר לַירוּשָׁלַיִם לְשׁוֹרְפוֹ שָׁם. וְאִם לֹא, שְׁלֹא עֵבֶר עֲרִיין "צוּפִים", חוּר לַירוּשָׁלַיִם, לְהַר הַבֵּית, וְשׁוֹרְפוֹ לִפְנֵי הַבֵּיתָה - מְקוֹם כְּהָר הַבֵּית**

וְהָדָר לְרִישָׁא - וְחוּר לְרֵאשׁ בְּרִכַּת הַמַּזֶּן^[12], שחזר ואמר כל הברכות מתחילה. **אָמַר לִיה גִּידֵל בַּר מַנְיּוּמִי לְרַב נַחֲמָן: מֵאִי טַעְמָא עָבִיד מַר הָכֵי? - מִדּוּעַ עָשָׂה מַר כֵּן, לַחְזוֹר לְרֵאשׁ? אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן לַגִּידֵל: עֲשִׂיתִי כֵּן מִפְּנֵי שֶׁכֵּךְ הָדִין, דְּאָמַר רַבִּי שִׁילָא אָמַר רַב: טַעַה חוּר לְרֵאשׁ.**

הוסיף גידל בר מניומי והקשה:

וְהָא אָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַב: טַעַה אוֹמַר בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן וְכו', כִּפִּי שֶׁנִּתְבָּאָר, וְאִם כֵּן אֵין צוּרֵךְ לַחְזוֹר לְרֵאשׁ אִלָּא יֹאמַר "בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן"? וְהָשִׁיב רַב נַחֲמָן:

אָמַר לִיה רַב נַחֲמָן לַגִּידֵל בַּר מַנְיּוּמִי: לֹא אֵיתָמַר עֲלָה - וְהָלֵא כֵּךְ נֹאמַר עַל הַלֵּכָה זֶה: אָמַר רַב מְנַשֵּׁי אָמַר רַב תַּחְלִיפָא אָמַר רַב: לֹא שָׁנוּ שְׁאוּמַר "בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן" וְכו' אָלָא שְׁעָרִיין לֹא פִּתְחָ בְּבִרְכַּת הַטּוֹב וְהַמְּטִיב כְּשֶׁנִּזְכָּר בְּטַעוֹת, אִלָּא נִזְכָּר מִיד אַחֲרֵי חֲתִימַת "בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם", אָכֵל פִּתְחָ בְּ"הַטּוֹב וְהַמְּטִיב" וְנִזְכָּר שְׁטַעַה, חוּר לְרֵאשׁ^[2]! וְכֵךְ הָיָה אֲצִלִּי, שְׁטַעֲתִי וְנִזְכַּרְתִּי לְאַחַר שֶׁפִּתְחֵתִי בְּ"הַטּוֹב וְהַמְּטִיב", וְלִכְּן חוּרְתִי לְרֵאשׁ.

ועוד בענין זה:

אָמַר רַב אִידִי בַר אֲבִין אָמַר רַב עֲמֶרֶם אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר שְׁמוּאֵל: טַעַה וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ בְּתַפְלָה, שְׁלֹא אָמַר "יעלה ויבוא" בתפילת שמונה עשרה מְחִזְרִין אוֹתוֹ וְחוּר עַל תְּפִילָתוֹ כְּדִי לומר יעלה ויבוא^[3]. אֲבָל טַעַה וְלֹא הִזְכִּיר "יעלה ויבוא" בְּבִרְכַּת הַמַּזֶּן, אֵין מְחִזְרִין אוֹתוֹ. אָמַר לִיה רַב [אִידִי בַר] ^[4] **אֲבִין לְרַב עֲמֶרֶם: מֵאִי שָׁנָא תַּפְלָה וּמֵאִי שָׁנָא בְּרִכַּת הַמַּזֶּן? - מִהוּ הִתְבָּדֵל בִּינֵיהֶם, שֶׁבְּתַפְלָה חוּר וּבְבִרְכַּת הַמַּזֶּן אֵינוֹ חוּר? אָמַר לִיה רַב עֲמֶרֶם לְרַב אִידִי בַר אֲבִין: אֵף לְדִידִי קָשִׁיָא לִי - אֵף לִי הָיָה הַדְּבַר קָשָׁה וְשִׁאִילָתִיהָ לְרַב נַחֲמָן - וְשִׁאִלָתִי מֵרַב נַחֲמָן, וְאָמַר לִי רַב נַחֲמָן: מִיָּנִיָּה דְּמֶר שְׁמוּאֵל לֹא שְׁמִיעַ לִי - מִשְׁמוּאֵל עֲצָמוֹ, שְׁאִמַּר הַלֵּכָה זֶה, לֹא שֶׁמַּעֲתִי טַעַם הַדְּבַר, אָלָא נִחְזִי אֲנִן - נִרְאָה אֲנַחְנוּ בְּעֲצָמָנוּ אִיזוּה טַעַם יֵשׁ בְּחִילוֹק זֶה: תַּפְלָה, דְּחוּבָה הִיא, שְׁחִיבִים לְהַתְפַּלל שְׁמוֹנֵה עֶשְׂרֵה בְּכָל יוֹם, מְחִזְרִין אוֹתוֹ אִם שִׁכַּח "יעלה ויבוא", שְׁהוּאִיל וְהַתְפִּילָה הִיא חוּבָה אֵף הִזְכַּרְתָּ רֵאשׁ חוּדֶשׁ בְּהָ הִיא חוּבָה גְּמוּרָה, אֲבָל בְּרִכַּת מְזוֹנָא - בְּרִכַּת הַמַּזֶּן, שְׁתַּלּוּיָה בְּרִצּוֹנוֹ שֶׁל אָדָם, דְּאֵי בְּעִי אָכִיל אִי בְּעִי לֹא אָכִיל - שְׁאֵם רוּצָה אוֹכֵל, וְאִם רוּצָה אֵינוֹ אוֹכֵל פֶּת וְאֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּבִרְכָּה זֹאת^[5], אֵין מְחִזְרִין אוֹתוֹ אִם שִׁכַּח**

הערות

1. רש"י. וכן סוברים הרמב"ם (הל' ברכות ב, יב) והרא"ש והריטב"א כאן.
2. לענין תפילת שמונה עשרה ההלכה היא שאם שכח "יעלה ויבוא" (שמקומה בתוך ברכת "רצה") ועדיין לא סיים את התפילה, חוזר לתחילת ברכת "רצה", אבל אם סיים תפילתו ועקר רגליו חוזר לתחילת התפילה (מלבד בתפילת ערבית של ראש חודש, עיין לעיל ל, ב). בברכת המזון, שאין בה עקירת רגלים, כשמסיים את הברכה זוהי עקירת רגליו (רש"י). ואף על פי שעדיין לא סיים לגמרי ברכת המזון, שצריך לסיים ברכת הטוב והמטיב, הואיל וברכה זו אינה אלא מרובן הרי היא כברכה אחרת לגמרי, ובשפתח בה כבר הסיח דעתו מן הברכות של תורה שנחשב כמי שעקר רגליו כתפילה (ריטב"א, ועי' ביאור הלכה קפח, ו ד"ה עד שהתחיל שכתב טעם זה, ומה שכתב להלכה לפי זה; ועיין תוס' ר"י החסיד ורא"ש טעם אחר, וביאור הלכה שם ד"ה לראש).
3. ויש מהראשונים סוברים שאם פתח ב"הטוב והמטיב" אין זה כעוקר רגליו בתפילה, ואינו חוזר אלא לברכת בונה ירושלים, ורק אם סיים גם הטוב והמטיב חוזר לתחילת ברכת המזון (השגות הראב"ד הל' ברכות שם וריכנו יונה ורשב"א כאן).
4. אם סיים את התפילה, חוזר לראש, ואם נזכר קודם סיום התפילה, חוזר לברכת "רצה", כמבואר לעיל בט, ב.
5. הגהות הב"ח, וכן הגירסא בבתי"י מיינכן ועוד (ראה דק"ס).
6. ואף על פי שאסור להתענות בראש חודש, מכל מקום אינו חייב לאכול דווקא פת (תוספות).
7. ומכל מקום דווקא כשלא נזכר עד שפתח ב"הטוב והמטיב" אין מחזירים אותו, אבל אם נזכר קודם שפתח ב"הטוב והמטיב", אומר "ברוך שנתן ראשי חדשים" וכו', כמבואר לעיל (רי"ף. רשב"א, ריטב"א. ועי' בעל המאור שחולק).
8. בשבת ובימים טובים חייבים לאכול לפחות שתי סעודות של פת, אחת בלילה ואחת ביום. ונחלקו ראשונים בסעודה שלישית בשבת אם חייבים לאכול דווקא פת או לא (עיין תוספות, ועי' שו"ע אורח חיים רצא, ד).
9. המחלוקת אינה רק בזימון, אלא הוא הדין לברכת המזון בלא זימון, שלתנא קמא חייב בברכת המזון בכזית, ולרבי יהודה אינו חייב אלא בכביצה, וקטה המשנה זימון להשמיענו שלתנא קמא אף מזמנים בכזית (תוספות ורשב"א).
10. "סתם משנה רבי מאיר" (סנהדרין פו, א. ועי' עירובין צו, ב וגיטין ד, א). ובגמ' יומא עט, ב הובאה משנתנו והגירסא שם "עד כזית, דברי רבי מאיר", וכן גורסים רש"י (לעיל כ, ב ד"ה עד כזית) ועוד ראשונים.
11. ברישא של המשנה שם נאמר שמי שהולך לשחוט את קרבן פסחו ב"ד בניסן ונזכר שיש לו חמץ כתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבעור ולחזור למצוותו, חייב לחזור, ואם אינו יכול לעשות כן, די לו לבטל החמץ בליבו, והמשך המשנה הוא "וכן" מי שיצא מירושלים, שאף שם יש חילוק כזה (רש"י). הטעם שדי בביטול הוא, לפי שמן התורה די לבטל את החמץ בלב ואין צורך לבערו בפועל, וחכמים תיקנו שלא די בביטול, ובמקום מצוה הקילו והעמידו הדבר על דין תורה (עי' רש"י פסחים מט, א ומג"א או"ח תמר, יא).
12. רש"י כאן ולקמן סא, ב ד"ה מן הצופים. וכן פי' רש"י בפסחים שם, והוסיף שהוא שם כפר (ועי' בספר תבואות הארץ לר' יהוסף שוורץ עמ' קנב על זיהוי המקום, ואם הוא "הר הצופים" של ימינו או לא). ויש מפרשים שצופים אינו שם מקום מסויים, אלא כל מקום שממנו אפשר לראות את ירושלים (תוספות ורשב"א, ועי' מאירי לפירוש אחר).

מסורת הש"ס

(א) פסחים מט. דף פא.
(ב) יומא עט. א. (ג) אש
פא. (ד) פסחים מט: פה.
קבא. ה) ועי' היטב חוס'
סוכה ח. ד"ה אי בעי.
(ו) שבת קח. א. (ז) שיר
למשה לעיל מה.
(ח) עירובין דף מו.
(ט) מנח. י. (י) לנח. כ. פ'
יחור קודם סימן עב.
(ל) ועי' חוס' יומא עט.
ד"ה ולא בירך בארכות.

ביתו אם יכול לתור ולצער ולחזור
למנוחו יחזור ויבער ואם לאו יבטל
כלנו וכן מי שילא מירושלים ומכר
שיש בידו כשר קודש ונפסל ביציאתו
חוק לתומה: אם עבר צופים מקום
שכח ללמוד מלפניו: צפי בהירה.
מקום כזה הדין שיש אם בית הדשן
גדול כשורפין פסולי קדשים קלים
כדאמרין בנזכים בפרק טבול יום
(דף קד:): זה וזה. ממך וכשר קודש:
חורטו כפיומאמו גרסינן. שיעור
חורטו כשיעור שומאמו מילי דחשיב
לענין טומאה תשיב זה לענין חורט:
מתני' כשדשה והוא אושר ברכו.

דהא בלאו דדידה איכא זימון וכן
 כולם: אחד עשרה ואחד עשרה
 רבוא. כלומר הכל שוה משכאיים
 להזכיר את השם אין צריך לשנות
 ובגמ' פריך לא קתני סיפא במאה
 והוא אומר כו': דכ"י רוב הקהל
 הם מברכים. כמו שאמר שם חילוק
 בין מאה לעשרה ובין מאה לאלף
 ובין אלף לרבוא והא דקתני אחד
 עשרה ואחד עשרה רבוא ר"ע היא
 דאמר מה מלינו צבית הכנסת
 מהסגינן לעשרה אין חילוק
 רבים הם מועטים אף כאן אין חילוק
 הכי מוקי לה בגמרא דגמ' א"י וציצי
 את עצמו. אע"פ שצאצאיה הוא
 ראשי לומר לשלשה דבריו טוב לו
 שיאמר נצרך ואל יצא עמו מכלל
 המצרכים: תנן בשלשה והוא אומר
 ברביו. אלמא הכי עדיף כלומר
 רבים אחס ואפילו איני עמסם:
 אף

ורבי יהודה אומר "זה וזה בכזית אמר רבי יוחנן מוחלפת וולם לא תיפוך הכא בקראי פליגי ר' מאיר סבר^ו ואכלת שתיה ואכילה^ו בכזית ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת ע"ה ואיזו זו כביצה התם בסברא פליגי ר' מאיר סבר^ו מומאטו בכביצה אף חזרתו בכביצה ור' יהודה סבר^ו איסורו בכזית אף חזרתו בכזית: **מתני'** כיצד מומנין בשלשה והוא אומר ברכו בעשרה אומר נברך אלהינו ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר^ו ה והוא אומר ברכו באלף הוא אומר נברך לה' אלהינו יהוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ושב הכרובים על המזון שאכלנו ברכוא והוא אומר ברכו עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי עבדות מזון שאכלנו ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם וקהילות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל אמר ר' עקיבא בסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו את ה' ברכו את ה' המבורך: **גמ'** אמר שמואל 'לעולם עצמו מן הכלל תנן בשלשה והוא אומר ברכו אימא

ה"ה צרכת המון בלא זימון אלה
 רבותא אשמעינן דאפילו על בית
 מומינן: **אם** עבר צופים פירש"י
 בפסחים (פ"ג ד' מע.) מקום ששמו
 זופים ול"נ דל"ח ה"ל למימר וכמדומה
 ללך רוח כדקאמר ההם [ע:] גבי
 מודיעים ולפינס אלא ה"נ שאינו מקום
 יופים * ה"י לשון ראייה וה"פ אם הרמיק
 מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות
 ירושלים שורפו במקומו: **רבי**
מאיר פבר ואביה וזו אביה ואביה
 בבבית. ואומר הר"י דהני קרלי
 אסמכתא בעלמא יניהו דמדאורייתא
 צענין צביעה גמורה דלמחר פרק
 ז' שמתו (ד' כ:) וכל לא אלא פנים
 לישראל וכו' וכן אמרינן ההם בן
 מבך לאביו ומוקם לה במתן דאבין
 שיעורא דרבנן ופירש"י היינו בית או
 כביה ועוד אי בית או כביה הו
 דלדורייתא אחא שיעור דרבנן. וק"ל
 בבית דלפי מה שמחליף רבי יוחנן
 קאמר רבי יהודה בבית ור' מאיר
 ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה גס
 לאחי דלא מחליף ור"מ איח לא עס
 פאחי נראה דהלכה כר"מ בבית אף
 על גב דבעלמא ^(ג) ר"מ ורבי יהודה
 הלכה כרבי יהודה צהא הלכה כר"מ

עד שיאכל כחית וכן לעיל ^ה גבי שאכל כחית מליח וכן פסק בג"ה ור"ח
 יעלו בפסות ממלא לזמניו אף על גב דלענין יום הכפורים ליתא לא
 יום הכפורים עד דהוי דוקא ^ו כחושבת: **נברך** אהרני גרסינן
 למ"ד כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה' אכל גבי צרכה לא מצינו
 בבית הכנסת אחד עשרה וכו'. משמע דרבי יוסי בגלילי מודה
 שאי שנה דפליגי בצרכה המזון ומודו צבית הכנסת ויש לומר דדאי
 אדעתיה דש"ס אכל בצרכה המזון שהן קבועין ומעורבין שם יחד
 א יוציא דהא את עצמו מן הכ"ס. ומפרך בירושלמי מן הקורא
 שאומר המעורב אין זה מוציא עצמו מן הכלל:

דברנו היינו צווי לבדך את השם אבל נבדך אינו אלא נטילת רשות:
אלא

פ א מ"י פ"ב מהלכות
 ברכות ה"י ג' סג' עש'
 כ' ע"ט"ה א"ח ס' קפח
 סעף' ז' וספ' חד':
פ ד ב ג מ"י סס ה"י יג'
 ט"ט"ה טס ס"א':
 ד ה ד מ"י פ"ט מהל'
 פסול' המוקדשין
 הלכות ח':
פ ו ז מ"י פ"ה מהל'
 ברכות ה"י ד' סג'
 עשין כ' ט"ט"ה א"ח ס'
 קכ"ב סעף' א':

מִרְיָם סִבֵּר חֲזוֹנָתוֹ כְּטוֹמְאָתוֹ

[illegible]

הגהות הב"ח

(א) גב' אמר ליה רב אידי
בר אבין לרב עמרם מאי
זאב:

גלייז העש"ס

תום" ד"ה אם עבר
צופי" כו'. הו' לשון
ראיה עי' לקמן סא ע"ב
נרס"י ד"ה מן הנזופי:
תום" ד"ה ר"ט סבר
כו' ולענין שתיה
אומר ר"י דיש
להחמיר ולברך. ק"ל
היך שין להחמיר לנדר
הא נזכרה שפיקא להקל
(ו"ע)

תורה אור השלם

(א) בְּמִקְהֵלוֹת
אֱלֹהִים יִּמְקֹד
יִשְׂרָאֵל: (תהלים סח, כו)

ליקוטי רע"י

[illegible]

המשניות: **הכא** - כאן, במשנתנו, **בְּקִרְאֵי פְּלִיגִי** - מחלוקתם היא בדרשת המקראות, ושניהם לומדים דבריהם מאותו פסוק עצמו שנאמר על ברכת המזון (דברים ח, י): "ואכלת ושבעת וברכת", וכך היא המחלוקת: **רַבִּי מֵאִיר סָבַר: "וְאָכַלְתָּ" - זו אֲכִילָה, וְשָׁבַעְתָּ - זו שְׁתִּיָּה**^[16], וְאֲכִילָה שיעורה בכל מקום בְּכִנּוּיָהּ, ולכן אף כאן השיעור הוא בכזית^[17], וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר: "וְאָכַלְתָּ וְשָׁבַעְתָּ" - אֲכִילָה שִׁישׁ בָּהּ שְׁבִיעָה. וְאִיזוּ זו? כְּבִיצָה, ולכן לא די כאן בשיעור כזית אלא צריך כביצה^[18], ואילו הַתָּם - שם, במשנה בפסחים, בענין חזרה על בשר קודש, בְּסִבְרָא פְּלִיגִי - נחלקו בסברא, וכך היא המחלוקת: **רַבִּי מֵאִיר סָבַר: חֲזָרְתוּ בְּטוּמְאָתוֹ** - השיעור שחייבו לחזור בשבילו הוא כשיעור החשוב בעניני טומאה, ולכן: **מֵה טוּמְאָתוֹ בְּכִבְיָצָה**, שזהו השיעור של טומאת אוכלין^[19], אף חֲזָרְתוֹ בְּכִבְיָצָה. וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר: חֲזָרְתוֹ כְּאִיסוּרוֹ - השיעור שחייבו לחזור עבדו הוא כשיעור האיסור של קדשים פסולים, ולפיכך: **מֵה אִיסוּרוֹ**, איסור האכילה של קדשים פסולים בְּכִנּוּיָהּ, ככל שאר איסורי אכילה^[20], אף חֲזָרְתוֹ בְּכִנּוּיָהּ.

המיועד לשריפת "קדשים קלים" שנפסלו^[12], ומותר לקחת לצורך השריפה מַעֲצֵי הַמַּעֲרָכָה, מהעצים המיועדים למערכת האש שעל המזבח. **עַד כַּמָּה הֵם חוֹזְרִים?** - מה השיעור הקטן ביותר של בשר קדשים שחייב לחזור בשבילו לשורפו בירושלים? **רַבִּי מֵאִיר אָמַר: זֶה נֶזֶה בְּכִבְיָצָה** - השיעור הוא בכביצה, בין בזה, בבשר קדשים שנפסל, ובין בדין חמץ המוזכר במשנה שם קודם לכן^[13], וְרַבִּי יְהוּדָה אָמַר: חוזרים על זֶה נֶזֶה בְּכִנּוּיָהּ. עד כאן המשנה בפסחים. ומצינו איפוא שלרבי יהודה כזית הוא שיעור חשוב, ולרבי מאיר כביצה^[14], להיפך מהמבואר במשנתנו?

מתרץ רבי יוחנן:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מוֹחֲלָפֶת הַשִּׁישָׁה - שיטותיהם של רבי מאיר ורבי יהודה הוחלפו בטעות, וצריך לומר במשנתנו להיפך, שרבי מאיר אומר כביצה ורבי יהודה כזית^[15].

תירוץ אחר:

אָבִי אָמַר: לְעוֹלָם לֹא תִיפּוֹף - אין צורך להפוך את השיטות ולשנות את הגירסא במשנתנו, אלא שיש הברל בין הנושאים בשתי

משנה המשנה דנה בנוסח ברכת הזימון:

בִּיצָה מְזֻמָּנִין? בְּשִׁלְשָׁה שאכלו כאחת **אָמַר** המזמין: "נִבְרַךְ שֶׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ". בְּשִׁלְשָׁה נְהוּא, שיש שלשה שאכלו מלבד המזמין עצמו, **אָמַר**: "בְּרַכּוֹ שֶׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ", שהרי גם בלעדיו יש שלשה החייבים בזימון^[21], וכן בזימון של עשרה, שיש בו הזכרת השם^[22]: **בְּעֶשְׂרָה אָמַר**: "נִבְרַךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ", ואילו בְּעֶשְׂרָה נְהוּא, שיש עשרה בלעדיו, **אָמַר**: "בְּרַכּוֹ". אַחַד עֶשְׂרֵה וְאַחַד עֶשְׂרֵה רְבּוּא^[23] שאכלו כאחת ומברכים דינם שוה, שמעשרה ומעלה שראויים להזכיר את השם אין הנוסח משתנה לפי מספר המברכים. ומיד אומרת המשנה דברים הסותרים לזה (ועיין בגמרא שדנה בסתירה זו), שיש שינוי בנוסח הזימון בין עשרה לבין מאה ואלף ורבוא, כפי שיבואר: **בְּמֵאָה הוּא אָמַר**: "נִבְרַךְ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ", שמוסיף להזכרת "אלהינו" הנאמרת בעשרה גם שם "ה'". **בְּמֵאָה נְהוּא אָמַר**: "בְּרַכּוֹ ה' אֱלֹהֵינוּ". וכו'. **בְּאֶלֶף הוּא אָמַר**: "נִבְרַךְ (לה') [ה'] אֱלֹהֵינוּ וְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ". **בְּאֶלֶף נְהוּא אָמַר**: "בְּרַכּוֹ". וכו'. **בְּרְבּוּא אָמַר**: "נִבְרַךְ (לה') [ה'] אֱלֹהֵינוּ וְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים עַל הַמְּזוֹן שֶׁאֲכַלְנוּ". **בְּרְבּוּא נְהוּא אָמַר**: "בְּרַכּוֹ". וכו'. **כַּעֲנִין שֶׁהוּא מְבָרֵךְ כִּף עוֹנִים** שאר המזמנים אַחֲרָיו, כגון בריבוא, שעונים אחריו כעין הנוסח שאמר: "בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵינוּ וְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים עַל הַמְּזוֹן

הערות

18. ומשמע שהמחלוקת היא בחיוב ברכת המזון מדאורייתא, אם הוא בכזית או בכביצה, שהרי נחלקו בדרשת הפסוקים, ואף על פי שלעיל (ב, ב) אמר רב עירא שאין חיוב מן התורה אלא כשאובלים כדי שביעה, ובכזית או בכביצה החיוב הוא רק מדרבנן, אבוי חולק עליו וסובר שאף בכזית או בכביצה החיוב הוא מדאורייתא (רשב"א לעיל מה, א, וכן משמע בהשגות הראב"ד הל' ברכות ה, טו, ולדעתו הלכה כאבוי). ויש מהראשונים סוברים שגם לאבוי החיוב הוא מדרבנן, שאין חיוב מן התורה אלא באוכל כדי שביעה, ודרשות הפסוקים כאן אינן אלא אסמכתות (תוס' ד"ה רבי מאיר, רא"ש). ועי' רמב"ם הל' ברכות שם, שולחן ערוך אורח חיים קצו, ד, ומגן אברהם קפד, יא, שפסקו להלכה שאין חיוב דאורייתא אלא בכדי שביעה.

19. דבר זה נלמד מדרשה (ביומא פ, א). ונחלקו הראשונים, שיש סוברים שאפילו אובל כל שהוא מקבל טומאה, אלא שאינו מטמא אחרים עד שיהא בו שיעור כביצה (תוספות פסחים לג, ב ד"ה איתמא בשם רש"י ורמב"ם הל' טומאת אוכלין ד, א ועוד). ומה שאמרו כאן "חזרתו כטומאתו" הכוונה לשיעור הטומאה לטמא אחרים (תוס' ר"י החסיד ותוס' הרא"ש ומאירי וריטב"א), ויש סוברים שאף לענין קבלת טומאה צריך שיעור כביצה מן התורה (ר"ת בתוס' שם, ותוס' שם כתב שגם רש"י חזר משיטתו וסובר כן, ועוד ראשונים, ויש מחלוקת לשיטה זו אם גזרו מדרבנן שיקבל טומאה בכל שהוא או לא).

20. על פי רש"י פסחים נ, א, ד"ה כאיסודו.

21. רש"י. וכוונתו, שבשלשה אומר המזמין לשון "נברך" וכולל עצמו עמהם, לפי שבלעדיו אין כאן ברכה של זימון, אבל כשיש שלשה מלבדו יכול לומר להם לשון "ברכו".

22. אין מומנים בשם בפחות מעשרה (משנה מגילה כג, ב), לפי שאין זה דרך ארץ להזכיר שם שמים בפחות מזה (גמ' מגילה שם). ויש מהראשונים סוברים שזימון בשם הוא כדבר שבקדושה (כמו קדיש וקדושה וברכו), שאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה (מאירי לעיל בתחילת הפרק, ואולי גרס שם במגילה באופן אחר, עי' דק"ס מגילה שם).

23. ריבוא הוא רבבה, עשרת אלפים. עשרה דיבוא הם מאה אלף.

24. הגהה זו היא על פי תוספות ד"ה נברך, וכן הגהה בהמשך המשנה.

12. רש"י (עפ"י זבחים קד, ב).
בשר קדשים שנטמא, צריך לשורפו ב"מקום אכילתו" (עי' פסחים ב, א ודש"י פסחים מט, א ד"ה ואם לאו), היינו המקום שהיה נאכל בו אילו היה טהור, ולכן קדשי קדשים, שאכילתם בעזרה, שורפם בעזרה, ואילו קדשים קלים, שנאכלים בכל העיר ירושלים, יכול לשורפם בכל העיר. ומכל מקום, אם שורפם מחוץ להר הבית, צריך לשורפם בעצים שלו, ואם שורפם בהר הבית לפני ה"בירה", יכול לשורפם בעצי המערכה (משנה פסחים פא, ב, ועי' תוס' שם ד"ה נטמא רובו בטעם ההיתר להשתמש לזה בעצי המערכה, שהם של הקדש). ולפי זה, כוונת המשנה היא שחייב לחזור לירושלים כדי לשורפם, ואינו חייב לשרוף דווקא לפני הבירה, אלא שאם אין לו עצים שורפם לפני הבירה מעצי המערכה (עי' רש"י פסחים פב, א ד"ה כאן באכסנאי).

והטעם שאם עבר צופים לא חייבוהו לחזור, כתבו ראשונים, לפי שמן התורה יכול לשורפם בכל מקום שירצה, אף חוץ מירושלים, והחיוב לשרוף בירושלים הוא דרבנן, ולא החמירו כשכבר עבר צופים (תוספות פסחים מט, א ד"ה ושורפו, ותוספות ר"י החסיד ותוספות הרא"ש כאן).

13. עי' הערה 10.

14. שהואיל והחיוב לחזור הוא מדרבנן (עי' לעיל) מסתבר שגזרו בשיעור חשוב.

15. על פי תוספות ד"ה רבי מאיר. ועי' מהרש"א שתמה מנין להם לפרש כן, שלבאודיה אפשר לפרש שבפסחים הוא שמוחלפת השיטה. ועי' ראש יוסף.

16. יש מפרשים שהלימוד הוא שחייב לברך ברכה אחרונה על שתיה, ואף על פי שהפסוק עוסק בברכת המזון על הלחם, מכל מקום דורשים ממנו גם שחייב לברך ברכה "מעין שלש" אחר כל מאכל משבעת המינים, בין אם אובלו ובין אם שותתו (כגון יין) (ריטב"א, וכן משמע ברא"ש סי' כד ובתוס' יומא עט, א ד"ה ולא וסובה כו, ב ד"ה ולא, ועי' תוס' לעיל לט, א ד"ה בצר). [ברכת "בורא נפשות" אחד שתיית משקים אחרים אינה אלא מדרבנן לכל הדיעות].

ויש מפרשים שכל הפסוק מדבר על ברכת המזון, ו"שתיה" האמורה כאן היינו שאין חיוב ברכת המזון מן התורה בשאכל פת עד שישתה לאחר האכילה, שכל שאכל ועדיין הוא צמא אין זה בכלל "ושבעת" (יראים השלם סי' רגג, מובא במרדכי ברכות סימן קצו, ועי' רמ"א אורח חיים קצו, ד).

17. עי' לעיל לט, א הערה ו גמ' לעיל מא, א.ב.

שְׁאֵבְלָנוּ, וכך עונים בעשרה ובמאה ובאלף מעין הנוסח שאומר המזמון.

ומביאה המשנה מחלוקת בענין זה:

רבי יוסי הגלילי אומר: לפי רוב הקהל הם מברכים, שנוסח הזימון משתנה לפי מספר המברכים, כמו שאמרנו, שיש חילוק בין עשרה ומאה ואלף וריבוא, שְׁנַאֲמַר (תהילים סו, כז): "בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים ה' מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל", ומלשון "מקהלות", שהוא לשון רבים, משמע שיש כמה סוגים של "קהל" ובכל אחד מהסוגים מברכים באופן אחר^[25]. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: מַה מְצִינוּ בַתפִּילָה שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת, אֶחָד מְרֻבָּים וְאֶחָד מוֹעֲטִים, אֹמֵר "בָּרְכוּ אֶת ה'", כל שהם יותר מעשרה, ואין חילוק בין רבים למעטים, כך בברכת המזון אין חילוק בין רבים למעטים, שלעולם אומר אותו נוסח עצמו, וכמו ששינונו ברישא של משנתנו: "אחד עשרה ואחד עשרה ריבוא"^[26].

ואגב דברי רבי עקיבא שאומרים בבית הכנסת "ברכו את ה'", מביאה המשנה את דעתו של רבי ישמעאל בענין זה (שאינו נוגע לברכת הזימון):

רבי ישמעאל אומר: "בָּרְכוּ אֶת ה' הַמְּבֹרָךְ", שיש להוסיף בנוסח "ברכו" את המילה "המבורך".

גמרא מביאה הלכה הקשורה לנוסח הזימון:

אָמַר שְׁמוּאֵל: לְעוֹלָם אֵל יוֹצִיא אֶדָם אֶת עֲצָמוֹ מִן הַבָּלָל בְּנוֹסַח בְּרֻכּוֹתָיו, וְכִשְׁאָכְלוּ אַרְבַּעַת כֹּאחַת, לֹא יֹאמַר הַמְּזֻמָּן לְאַחֵרִים "ברכו", אף על פי שיש כאן זימון בלעדיו ורשאי לעשות כן, מפני שכשואמר בלשון זו מוציא עצמו מכלל המברכים, אלא טוב יותר שיכלול עצמו עמהם ויאמר "נברך".

ומקשה הגמרא ממשנתנו:

תָּנִין: בְּשֵׁלֶשָׁה נְהוּא אֹמֵר "בָּרְכוּ", וְלֹא "נברך", וְלֹא כְּשִׁמוּאֵל^[27]?
מתרצת הגמרא:
אֵימָא - פִּרְשׁ אֶת מִשְׁנַתְנוּ שְׁכוּוֹנְתָהּ כֵּךְ:

25. על פי מהרש"א. ועיין בגמרא להלן על פירוש "ממקור ישראל".
26. אף רבי יוסי הגלילי מודה שבבית הכנסת אומרים לעולם "ברכו את ה'", שבתפילה אלו נכנסים ואלו יוצאים ואין שליח הציבור מרגיש בזה, ולכן לא חילקו ואומר לעולם נוסח קבוע, אבל בברכת המזון שאין יוצאים עד אחרי הכרבה אין
לטעות, ולכן סובר רבי יוסי הגלילי שמשנתנו הנוסח לפי מספר המברכים (תוס').
ועיין עוד מהרש"א על ביאור דעתו של רבי יוסי הגלילי.
27. וסבר המקשה, שלשון "ברכו" עדיפה, מפני שהוא כבודם של האחרים, שמראה כזה שהם רבים ויכולים לזמן אפילו בלעדיו (על פי רש"י, ועיין תוס' טעם אחר).

פא, יא): "הִרְחַב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ", שכיכול אומר הקב"ה לאדם שירחיב פיו לשאול כל מה שברצונו, אף דבר גדול, והקב"ה ימלא משאלותיו!

מתרצת הגמרא:

ההוא בְּדַבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב - פסוק זה נאמר רק לענין דברי תורה, שבהם יבקש אדם מהקב"ה לתת לו חכמה מרובה, אבל בשאר ענינים יש לבקש רק דבר מועט.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת על הדיוק בנוסח ברכת הזימון:

תִּנְיָא בברייתא: רבי אומר: האומר בזימון "בְּטוֹבוֹ חַיִּינוּ" הרי זה תלמיד חכם, אבל האומר "ובטובו חיים" הרי זה בור, שלא תיקנו לומר כך, מפני שלשון חיים משמע על אחרים, ואינו כולל עצמו עמהם, ולעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל.

גירסא אחרת בברייתא זו:

נהרבֿלאי מתני איפכא - בני נהרבֿל (שם מקום)^[4] שונים ברייתא זו להיפך, שאם אומר "חיים" הרי זה תלמיד חכם, ואם אומר "חיינו" הרי זה בור, שלדעתם לשון "חיים" עדיף, שכולל בזה את כל העולם ולא רק את הסועדים^[5].

ומסיקה הגמרא:

ולית הלכתא בנהרבֿלאי - אין הלכה כגירסת נהרבֿלאי, אלא כגירסא הראשונה, שיש לומר "ובטובו חיינו".

ועוד על הנוסח המדויק של ברכת הזימון:

אמר רבי יוחנן: האומר "נברך שְׁאֵכְלָנוּ מְשָׁלוּ", הרי זה תלמיד חכם, ואילו האומר: "נברך למי שְׁאֵכְלָנוּ מְשָׁלוּ", הרי זה בור, שלא תיקנו לומר בלשון זו, לפי שכשאומר כן נראה כמברך לבעל הבית שאכל משלו, אבל כשאומר סתם "שאכלנו משלו" משמע שמברך להקב"ה שהכל אוכלים משלו^[6].

ומקשה עליו רב אחא בריה דרבא:

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: והא אמרינן - והרי אנו אומרים בהגדה של פסח^[7] "למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו!" ולמה אין חוששים שלשון "למי" נראה כמשבח לאדם ולא להקב"ה?

ומתרץ רב אשי:

אמר ליה רב אשי לרב אחא בריה דרבא: הָתָם מוֹכְחָא מִלִּתָּא - שם הדברים מוכיחים מצד עצמם שהכוונה להקב"ה, ואין מקום לטעות בדבר אף על פי שאומר "למי", שהרי מאן עביר נסיס? קודשא בריך הוא! - מי עושה נסים? הקב"ה! אבל בנידון שלנו יש מקום לטעות בלשון "למי" שהזמון מברך את בעל הבית.

עוד מימרא של רבי יוחנן^[8] בענין נוסח ברכת הזימון:

אמר רבי יוחנן: האומר "ברוך שְׁאֵכְלָנוּ מְשָׁלוּ", הרי זה תלמיד חכם, ואילו האומר "על המזון שְׁאֵכְלָנוּ", הרי זה בור, שלא תיקנו לומר כן, לפי שכשאומר בנוסח זה נראה כמברך את המזון שאכל ולא

"אף ברכו", שרשאי לומר גם נוסח זה של "ברכו" כשיש שלשה בלעדיו, ומכל מקום "נברך" עדיף, שאינו מוציא עצמו מן הכלל, ואין כוונת המשנה שיאמר דווקא "ברכו".

ומביאה הגמרא ראייה לדברי שמואל:

רְאֵמִי רַב אֲדָא בַר אֲדֵהָבָה: אָמְרִי בִּי רַב - אמרו בבית מדרשו של רב: תִּנְיָא במשנה לקמן (בעמוד זה למטה) כדברי שמואל, ששנינו שם: שֶׁשֶׁה נִחְלָקִין עַד עֶשְׂרֶה, שאם אכלו ששה אנשים או יותר עד עשרה, רשאים להיחלק בברכת המזון לקבוצות של שלשה ולזמן כל אחת לחוד, אבל עשרה אינם רשאים להיחלק, שיפסידו ברכת הזימון בהזכרת השם, שאינה נאמרת אלא בעשרה. ומכאן מוכיחים כדברי שמואל, כי אי אמרת בשלמא "נברך" עדיף משום הִי נִחְלָקִין - אם אתה אומר כדברי שמואל ש"נברך" עדיף, מובנים היטב דברי המשנה שמותר לששה להיחלק ואין בזה שום הפסד, אלא אי אמרת "ברכו" עדיף אמאי נִחְלָקִין? - אבל אם אתה אומר שעדיף לומר "ברכו", נמצא שאם יזמנו בששה יאמר המזמן "ברכו", ואם ייחלקו לשלשה שלשה יוכלו לומר רק "נברך", ויפסידו מעלה זו של אמירת "ברכו", ולמה אומרת המשנה שנחלקים? אלא לאו שֶׁמַּע מִיָּנָה - האם לא משמע מכאן ש"נברך" עדיף? ומסיקים שאכן שֶׁמַּע מִיָּנָה, משמע ממשנה זו כדברי שמואל ש"נברך" עדיף^[1].

ראייה נוספת לדברי שמואל:

תִּנְיָא נְמִי הִי - שנינו כן אף בברייתא: בִּין שְׁאֵמֵר "ברכו" בִּין שְׁאֵמֵר "נברך", אֵין תּוֹפְסִין אוֹתוֹ עַל כֶּף - אין גוערים בו, כלומר, שאין איסור בדבר^[2], וְהַנִּקְדָּנִין - הדייקנים תּוֹפְסִין אוֹתוֹ עַל כֶּף מפני שהוציא עצמו מן הכלל, וכדברי שמואל. וממשיכה הברייתא בענין הדיוק בנוסח הזימון: וּמַבְרִכֹתֵינוּ שֶׁל אֲדָם נִיבֵר אִם תִּלְמִיד חֶכֶם הוּא אִם לֹא. בִּיצֵד? רַבִּי אֹמֵר: האומר בזימון "ברוך שאכלנו משלו וְבְטוֹבוֹ חַיִּינוּ", הרי זה תלמיד חכם, אבל אם אמר בנוסח זה במקום "ובטובו": "וּמְטוֹבוֹ חַיִּינוּ" הרי זה בור ועם הארץ, שאינו יודע את הנוסח הנכון, שלא תיקנו לומר כך, מפני שלשון "מטובו" משמע שהקב"ה נותן לנו רק מעט מטובו, כדי לחיות ולא יותר, ואם אומר כן נמצא ממעט בטובותיו של הקב"ה^[3].

ומקשה אביי:

אמר ליה אבִי לרב דימי: והקתיב - והרי נאמר בתפילתו של דוד (שמואל ב ז, כט): "וּמַבְרִכֶּךָ יְבָרְךָ בֵּית עֲבָדְךָ לְעוֹלָם", ואם "מטובו" הוא דבר מועט, אף "מברכתך" פירושו ברכה מועטת, ואין זה מסתבר שביקש דוד רק ברכה מועטת?

מתרצת הגמרא:

בְּשֵׁאלָה שְׁאֵנִי - בבקשה ("שאלה") הדבר שונה, שעדיף לבקש דבר מועט, כי המבקש צריך לשאול כעני העומד בפתח שאינו מעיז לבקש דבר גדול, ולכן ביקש דוד רק ברכה מועטת.

ומקשה הגמרא על תירוצו זה:

בְּשֵׁאלָה נְמִי הִתִּיב - הרי גם לענין שאלה ובקשה נאמר (תהילים

הערות

4. כסנהדרין (יז, ב) מבואר ש"נהרבֿלאי" הוא כינוי לאמורא רמי בר רבבי (או "בר ברכי").

5. רש"י.

6. כי כשאומר "למי" משמע שרבים הם, זה זן את זה וזה זן את זה, והוא מברך לאחד מהם שאכל משלו, והוא בעל הבית (רש"י), שאם אומר סתם מוכח הדבר שכוונתו להקב"ה, אבל כשאומר "למי שאכלנו משלו" שמוכיר שם פרטי נראה שמדבר על אדם מסוים (רבינו יונה, ועיין גם אבודרהם דיני ברכת המזון, מהדורת ירושלים תשכ"ג עמ' שיב).

7. נוסח זה נאמר בסיום ההגדה, לפני ההלל, ומתחיל "לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס למי שעשה וכו'" (ומוזכר במשנה פסחים קטז, ב).

8. ויש גורסים: "ואמר רבי יוחנן" (ראה דק"ס).

1. באמת אין להוכיח מהמשנה לקמן אלא שאין עדיפות ל"ברכו" על "נברך", ולכן רשאים ליחלק. אבל אין הוכחה משם ש"נברך" עדיף כדברי שמואל. ומשום כך הגיה רש"י בגמרא (עי' תוס' ר"י החסיד) במקום "שמע מינה נברך עדיף" - "שמע מינה אף ברכו", שההוכחה היא שמשנתנו כוונתה לומר "אף ברכו" ולא שברכו עדיף.

והריטב"א פירש על פי הגירסא שלפנינו, שדברי שמואל סברא הם, שלא יוציא עצמו מן הכלל, אלא שמשנתנו משמע שמכל מקום לשון "ברכו" עדיף, והואיל והוכיחו מהמשנה לקמן שלשון ברכו אינו עדיף על לשון נברך, ממילא פשוט הדבר מסברא שאינם שווים אלא נברך עדיף שלא להוציא עצמו מן הכלל (ואף רש"י פירש כן עיקר הראיה, אלא שמכל מקום הוצרך להגיה כדי לפרש לשון הגמרא כפשוטו). ועיין בתוס' פירוש אחר.

2. רש"י שעל הרי"ף (מ"בלומר").

3. רש"י. ועי' ריטב"א פירוש אחר.

את הקב"ה^[9].

ומוסיף רב הונא בריה דרב יהושע:

אָמַר רַב הוֹנָא בְּרִיה דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ: לֹא אָמְרֵן - לֹא אִמְרֵנוּ דִּין זֶה, לומר דווקא "נברך שאכלנו משלו" ולא "על המזון שאכלנו" **אֵלָא בְּשִׁלְשָׁה** שאכלו כאחת ומזמנים, **דְּלִיכָא שֶׁם שְׁמִים** - שאינם מזכירים בנוסח הזימון שם שמים, ויש מקום לטעות שהכוונה לברך את המזון שאכל, **אֲבָל בְּעֶשְׂרָה** שאכלו כאחת, **דְּאִיכָא שֶׁם שְׁמִים** - שיש בנוסח הזימון שלהם שם שמים, יכולים לומר "על המזון שאכלנו", כי **מוֹבָחָא מִיִּלְתָּא** - הדברים מוכיחים שכוונתם להקב"ה, שמזכירים את שמו בפירוש, ואין מקום לטעות בזה. ומוכיח רב הונא כן: **בְּדִתְנֵן בְּמִשְׁתַּנּוּ: בְּעֵנִין שְׁהוּא מְבָרַךְ כִּף עוֹנִין אַחֲרֵיו: "בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים עַל הַמְּזוֹן שְׁאֵכְלֵנוּ"**, הרי שאומרים "על המזון שאכלנו" ולא "ברוך שאכלנו משלו", הואיל ומזכירים שם שמים בפירוש.

שנינו במשנתנו:

אַחַד עֶשְׂרֵה וְאַחַד עֶשְׂרֵה רְבּוּא.

מקשה הגמרא:

הָא גּוֹפֵא קְשִׁיָּא - הרי משנה זו סותרת את עצמה! **אָמְרַת - בְּתִחִילַת הַמִּשְׁנָה נֹאמַר: "אַחַד עֶשְׂרֵה וְאַחַד עֶשְׂרֵה רְבּוּא"**, **אֲלֵמָא כִּי הִדְרִי נִינְהוּ** - הרי שנוסח הזימון שוה בין לעשרה ובין לעשרה ריבוא, **וְהִדְרִי קִתְּנִי** - ומיד אחר כך שנינו במשנה **"בְּמִאָּה אֹמֵר וְכוּ", בְּאֵלָף אֹמֵר וְכוּ, בְּרְבּוּא אֹמֵר וְכוּ**, נוסחאות מיוחדות של זימון למאה ולאלף ולריבוא?

ומבאר רב יוסף:

אָמַר רַב יוֹסֵף: לֹא קְשִׁיָּא - אין זו קושיא, כי שתי הבבות הסותרות שבמשנה נשנו על ידי שני תנאים שונים, החולקים זה על זה: **הָא - הַסִּיפָא** של המשנה שיש לשנות את נוסח הזימון למאה ולאלף ולריבוא, היא מדברי **רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי**, ואילו **הָא - הַרִישָׁא** "אחד עשרה ואחד עשרה רבוא" היא דברי **רַבִּי עֲקִיבָא**, הסובר שאין לשנות את נוסח הזימון מעשרה ומעלה. **דִּתְנֵן בְּסִיּוּם מִשְׁתַּנּוּ: רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי אֹמֵר: לְפִי רֹב הַקֶּהֱלָהּ הֵם מְבָרְכִין, שְׁנֶאֱמַר (תהילים סו, כז): "בְּמִקְהָלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים"**, שנוסח הזימון משתנה במאה ובאלף ובריבוא, לפי רוב הקהל. **אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא^[10]: מַה מְצִינוּ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וְכוּ**, שאין לשנות את הנוסח לפי רוב הקהל.

מכיון שהובאו דברי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא, שואלת הגמרא: **וְרַבִּי עֲקִיבָא, הֲאִי קָרָא דְּרַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי מֵאִי עֲבִיד לֵיהּ?** - פסוק זה שדורש ממנו רבי יוסי הגלילי את שיטתו ("במקהלות" וכו') מה דורש ממנו רבי עקיבא?

משיבה הגמרא:

מִיָּבְעֵי לֵיהּ - לדעת רבי עקיבא הפסוק נדרש לדרשה אחרת, **לְבִדְתַּנְיָא** - למה ששנינו בברייתא: **הָיָה רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר: מִנֵּין שְׁאֵפִילוּ עוֹבְרִין שְׁבַמְעֵי אִמֵּן אָמְרוּ שִׁירָה עַל הַיָּם**, בקריעת ים סוף? **שְׁנֶאֱמַר "בְּמִקְהָלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים ה' מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל"**,

הערות

9. רי"ף ורא"ש. וכן כתבו בדעת רש"י בבית יוסף או"ח קצב ובצל"ח כאן. ועי' בתוספות פירוש אחר.

10. פירשנו לפי הגהת בעל "ידקדוקי סופרים" (על פי כת"י), שמוחק את ה"נקודתיים" (: שברפוס לפני דברי רבי עקיבא (שנראה מהן כאילו הכוונה לפסיקה חדשה מן המשנה). ומפרש שהוא המושך דברי רבי יוסף, כפי שפירשנו.

11. רש"י טוטה לא, א ד"ה ממקור.

12. ונמצא שהפקיעו עצמם מזימון בעשרה בהזכרת השם, שאף על פי ששומעים את ברכת הזימון של ראש הגולה, הרי כבר בירכו ברכת המזון קודם לכן ואין מקיימים מצות זימון לאחר ברכת המזון, כמבואר בגמרא להלן (רש"י). והטעם שמתור לעשות כן, לזמן בשלשה ולהפקיע החיוב של זימון בשם, לפי שחיוב זה אינו אלא מדרבנן, וכבוד הבריות (שלא לזלזל בכבוד ראש הגולה) דוחה איסור שחולק, ומפרש שלא היו שומעים גם את הזימון).

ודורשים "במקהלות", שכשנקהלו על הים, ברכו את ה' אפילו "ממקור ישראל", שאף העוברים המצויים ב"מקור", ברחם אמם, אמרו שירה^[11].

ומבארת הגמרא מניין לרבי יוסי הגלילי דרשה זו של רבי מאיר: **וְאִידֵךְ** - והתנא השני, היינו רבי יוסי הגלילי, סובר שדרשה זו שאפילו עוברין אמרו שירה מן המלה **"מְקוֹר"** נִפְקָא - היא נלמדת, ואילו מ"מקהלות" יש ללמוד שלפי רוב הקהל הם מברכים.

רבא פוסק הלכה במחלוקת התנאים:

אָמַר רַבָּא: הִלְכָּה בְּרַבִּי עֲקִיבָא, שאין שינוי בנוסח הזימון מעשרה ומעלה.

הגמרא מביאה מעשה שהיה בענין זה:

רַבִּינָא וְרַב חָמָא בְּרַב בּוֹזִי אֶקְלְעוּ לְבֵי רִישׁ גְּלוּתָא - הודמנו לביתו של ראש הגולה, וסעדו שם אנשים רבים. **קָם רַב חָמָא, וְקָא מְהִיר אֲבִי מֵאָה** - עמד רב חמא וחזיר אחרי מאה לצרפס לזימון, כדי לומר את הנוסח המיוחד לזימון של מאה. **אָמַר לֵיהּ רַבִּינָא לְרַב חָמָא: לֹא צְרִיכָת - אֵינָךְ צָרִיךְ לַחֲזוֹר אַחֲרֵי מֵאָה, שְׁהִי הָכִי - כֵּךְ - אָמַר רַבָּא: הִלְכָּה בְּרַבִּי עֲקִיבָא**, ואין מוסיפים את שם "ה'" בנוסח הזימון למאה.

עוד מעשה בענין זימון בבית ראש הגולה:

אָמַר רַבָּא: כִּי אֶבְלִינֵן רִפְתָּא בִּי רִישׁ גְּלוּתָא - כשהיינו אוכלים לחם בבית ראש הגולה, **מְבָרְכִין שְׁלֹשָׁה שְׁלֹשָׁה** - היינו מברכים בזימון בחבורות של שלשה שלשה, שראש הגולה היה מאריך בסעודתו, ואנו לא היינו ממתנינים לברכתו, אלא היינו מזמנים לעצמנו וממתנינים אחרי הברכה עד שיגמור ראש הגולה ויזמן הוא והיושבים אצלו.

שואלת הגמרא:

וְלִיבְרַכוּ עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה - למה נחלקו לחבורות של שלשה, היה להם להיחלק לחבורות של עשרה עשרה, שכבר חל עליהם חיוב של זימון בעשרה בהזכרת השם ואסורים להיחלק לפחות מעשרה?

מתרצת הגמרא:

שְׁמַע רִישׁ גְּלוּתָא וְאִיקְפֵּר - אילו היו נחלקים לחבורות של עשרה, היה המזמן צריך להגביה קולו, וחששו שמא ישמע ראש הגולה ויקפיד עליהם שמברכים בפני עצמם בפרהסיא, אבל עכשיו שנחלקו לשלשה שלשה, בירכו בקול נמוך^[12].

וממשיכה הגמרא ומקשה:

וְנִיפְקוּ בְּבִרְכַּתָּא דְּרִישׁ גְּלוּתָא - ולמה היו צריכים להיחלק ולזמן לעצמם, וכזה הפסידו זימון של עשרה בהזכרת השם, היה להם לצאת ידי חובה בברכתו של ראש הגולה עצמו, שהיה מברך בקול רם לאחר הסעודה להוציא את כל בני הסעודה?

מתרצת הגמרא:

אֵינְדִי דְּאֹוְשׁוּ כּוֹלֵי עַלְמָא לֹא שְׁמַעֵי - הואיל ורעשו כל המסובים שם, שהיו שם מסובים רבים ורעש גדול, לא היו יכולים לשמוע את קולו של המברך, ולכן הוצרכו להיחלק ולזמן לעצמם^[13].

רבנן, כמבואר לעיל ט, ב. (תוס' ר"י החסיד ורשב"א וריטב"א. ועיין רשב"א כאן פירוש נוסף, וט"ז או"ח ר, ג טעם אחר שמותרים ליחלק, ועיין משנה ברורה קצג, טז אם מותר להיחלק לצורך מצוה אחרת).

13. מדברי רש"י שבהערה הקודמת משמע שיכולים היו לשמוע את ברכת הזימון של ראש הגולה, אלא שמחמת הרעש לא היו יכולים לשמוע אחר כך את כל ברכת המזון מפי המברך, ומשום כך זימנו לעצמם. ולכאורה קשה למה לא שמעו ברכת הזימון של ראש הגולה, והיו מברכים ברכת המזון לעצמם בלחש, ומוכח מזה שלדעת רש"י אין יוצאים ידי זימון אלא אם כן שומעים כל ברכת המזון מפי המברך (דרכי משה או"ח קצג, ועיין שם שיכולים גם לברך לעצמם בלחש, אך בתנאי שישמעו גם ברכת המזון ויענו אחריי אמן על כל ברכה, ועיין מגן אברהם או"ח שם ד ומשנה ברורה שם יז, ועיין בהקדמה לפרקנו. ועיין ב"י או"ח שם שחולק, ומפרש שלא היו שומעים גם את הזימון).

עוד הלכה בענין זימון:

אמר ר'בה תוספא: הני שלשה דכרכי רפתא בהדי הדדי - שלשה שאכלו פת כאחת וקדים חד מיניהו וברייך לדעתיה - וקדם אחד מהם וברייך ברכת המזון לעצמו בלא זימון, אינו נפקין בזמון דידיה - הם יוצאים ידי חובה בזימון עמו, שלאחר שגמרו סעודתם הם מזמנים עליו והוא עונה עמהם, אף על פי שכבר בייך ברכת המזון קודם לכן, אבל איהו לא נפיק בזמון דידיה - הוא, אף על פי שעונה לזימון שלהם, אינו יוצא בזימון זה ידי חובה, לפי שאין זמון למפרע, לאחר ברכת המזון, והוא כבר בייך קודם שענה לזימון זה, ונמצא שהפסיד מצוה זו של זימון.

שנינו במשנה:

רבי ישמעאל אומר: "ברכו את ה' המבורך".

הגמרא מביאה מעשה שהיה בענין זה:

רפרם בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גיבר - הודמן לבית הכנסת של אבי גיבר^[14]. **קם קרא בספרא** - עמד וקרא בספר תורה, **ואמר לפני הקריאה:** "ברכו את ה'", **ואשתיק** - ושתק ולא אמר "המבורך". **אושו בולי עלמא** - צעקו כל הקהל: "ברכו את ה' המבורך!" **אמר ר'בא** לרפרם בר פפא: "פתיא אוכמא!" - "כלי חרס שחור!", כינוי של חיבה^[15], **בהדי פלוגתא למה לך?** - למה לך להיכנס למחלוקת? שהרי לרבי ישמעאל יש לומר דווקא "המבורך", ואף רבי עקיבא מודה שעריף לעשות כן, אלא שסובר שאין צריך, ואם כן טוב יותר לעשות כרבי ישמעאל^[16]! **ועוד, הא נהוג עלמא ברבי ישמעאל** - הרי נהוג העולם כרבי ישמעאל, לומר "המבורך", וכך היה עליך לעשות!

משנה **שלשה שאכלו כאחת, אינו רשאי ליחלק** לברך ברכת המזון כל אחד בפני עצמו בלא זימון, שכבר נתחייבו בזימון, **וכן ארבעה** שאכלו כאחת, אין השלשה מזמנים והרביעי מברך לעצמו, אף על פי שמתקיים הזימון בשלשה, לפי שהרביעי מבטל מצות זימון המוטלת אף עליו, **וכן חמשה** אינם נחלקים מטעם זה. אבל **ששה נחלקין**, מותרים להיחלק לשתי חבורות של שלשה, שיש כדי זימון בכל אחת מהן, וכן נחלקים לשתי חבורות (או שלש) **עד עשרה**. **ועשרה אין נחלקין**, אף על פי שאינם מבטלים לגמרי מצות זימון בכך, לפי שנתחייבו בזימון עם הזכרת השם שאינו בפחות מעשרה, וכן יותר מעשרה אינם נחלקים, **עד עשרים** שאכלו כאחת, שנחלקים, אם רצונם בכך, לשתי חבורות של עשרה עשרה.

שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן - מקצת מחבורה זו ומקצת מחבורה זו, רואין אלו את אלו, הרי אלו מצטרפין לזמון אחד, שיכולים לזמן יחד^[17], **ואם לאו**, שאינם רואים אלו את אלו, כגון שיש יריעה פרוסה ביניהם^[18], **אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן** ואינם מצטרפים.

לאחר ששנינו דיני זימון וברכת המזון, דנה המשנה על ברכת היין^[19], ומביאים מחלוקת תנאים בזה: **אין מברכין על היין** "בורא פרי הגפן" **עד שיתן לתוכו מים**, אבל על יין שאינו מזוג במים (יין "חיי") אין מברכים "בורא פרי הגפן"^[20], **דברי רבי אליעזר**. **וחכמים** חולקים **ואומרים:** **מברכין** אף על יין חי "בורא פרי הגפן"^[21].

כאן במשנה היתירה, שאף אם ישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינם רשאים להיחלק.

תירוצי אחר:

לישנא אחריתא: - לשון אחר: **אמר רבי אבא אמר שמואל:** **הכי קתני** - כך כוונת משנתנו: **שלשה שישבו לאכול כאחת, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכפרו**, ואינם אוכלים יחד כולם מכיכר לחם אחת, ואפשר היה לומר שבאופן זה אינם מצטרפים ואין עליהם חובת זימון^[23], **אינו רשאי ליחלק**, שהם מצטרפים יחד, ודבר זה רמז לנו התנא במשנה היתירה.

תירוצי שלישי:

אי נמי כי הא דרב הונא - אפשר לתרץ עוד, שכוונת המשנה לחדש

אמר הגמרא דנה ברישא של המשנה, שלשה שאכלו כאחת אינו רשאי ליחלק, ומקשה:

מאי קא משמע לך? - מה משמיעה לנו משנה זו, הרי **תנינא חדא וימנא!** - כבר שנינו זאת פעם אחת! שהרי כבר שנינו בתחילת הפרק (לעיל מה, א): **שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן**, ואינם רשאים ליחלק ולברך בפני עצמם!

מתרצת הגמרא:

הא קא משמע לך - דבר זה משמיעה לנו המשנה, **פי הא** - כאותה הלכה **דאמר רבי אבא אמר שמואל:** **שלשה שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו**^[22], **אינו רשאי ליחלק ולאכול בנפרד**, אלא חייבים לאכול יחד כדי לברך בזימון, ודין זה כוונת התנא לרמוז

הערות

20. היין שבזמן חז"ל היה חזק מאד ולא היה ראוי לשתיה בלא מים, ונהגו למוזגו במים ביחס של אחד לשלשה, חלק אחד יין ושלשה חלקים מים (שבת עז, א). בגמרא לעיל (לה, ב) מבואר שתיקנו לברך על היין "בורא פרי הגפן", אף על פי שעל הענבים עצמם מברכים "בורא פרי העץ" כשאר כל הפירות, מפני חשיבותו שנשתנה לשבח, ולדעת רבי אליעזר כל זמן שלא נמוג במים עדיין לא השתנה לשבח ואין לו החשיבות המיוחדת של יין, והרי הוא כענבים, ומברכים עליו "בורא פרי העץ" (רש"י לקמן ע"ב ד"ה אין מברכים, ועיין רמב"ם בפירוש המשנה, ותפארת ישראל, בועז אות ח).

21. טעמם של חכמים מבואר בגמרא (לקמן ע"ב ב).

22. יש מהראשונים מפרשים שלא די בזה שישבו לאכול, אלא שמדובר כשבירכו המוציא והתחילו לאכול, אבל לא אכלו עדיין כוית ולא נתחייבו עריין בברכת המזון, ומה שנאמר במשנה כאן "שאכלו" היינו שהתחילו לאכול (תוס' ר"י החסיד ורא"ש, ועי' גם תוס' לעיל מה, א ד"ה שלשה שאכלו כאחת, וכן הוא בשו"ע אורח חיים קצ"ד, ועי' ט"ז שם. ועי' רבינו יונה שסובר שאפילו לא התחילו כלל לאכול אסורים ליחלק אם גמרו בדעתם לאכול יחד).

23. תוספות ד"ה שלשה.

14. ויש גורסים "גובר" (דק"ס, וכתב שהוא הנכון). "אבי גובר" הוא שם מקום או שם אדם (רש"י תענית כו, א ד"ה אבי גובר), ובית כנסת גדול היה (רש"י עירובין טא, ב ד"ה בבי כנישתא דבי אגובר).

15. דרכם של תלמידי חכמים שמצטערים על לימוד תורה ואינם פנויים לכבס בגדיהם, והכינוי "כלי שחור" משמעו על דרך שאמרו בתענית ז, א "חכמה מפוארת בכלי מכווד" (רש"י עבודה זרה טז, ב ד"ה פתיא אוכמא).

16. רש"י.

17. אבל אינם חייבים להצטרף יחד לזימון אחד (משנה ברורה קצ"ה, ב. ועי' ביאור הלכה שם).

18. רש"י לקמן ע"ב ד"ה שמש מצרפן. ואפשר לפרש כגון שהחדר בנוי באופן שהיושבים בוית זו אינם רואים את היושבים בוית אחרת.

19. קצת קשה למה הובאה מחלוקת זו לאחר דיני ברכת המזון והזימון, ולא בפרק ששי עם שאר דיני ברכה ראשונה. ולכאורה אפשר היה לפרש שהנידון כאן בברכת היין שמברכים על כוס של ברכת המזון, אבל בגמרא לקמן (ע"ב ב) לא משמע כך. ועיין מה שכתב ליישב בצ"ח וב"תוס' אנשי שם" למשניות.

אדם, שכל אחד מהם בא מחבורה של שלשה, שכבר התחייב שם בזימון, ולכן חייב עכשיו לקיים את חיובו הקודם בזימון עם האחרים, אבל אם בא מחבורה של שנים, שלא התחייב כלל בזימון, וגם עכשיו לא אכל עם אלה, אינו מתחייב בזימון.

רבא מוסיף ומבאר דין זה:

אמר רבא:

כאותה הלכה של רב הונא, דאמר רב הונא: שלשה שבאו משלש חבורות של סועדים, ועמד אחד מכל חבורה והצטרפו שלשה לחבורה אחת, אינן רשאים ליחלק, ואפילו לא אכלו יחד, שכבר גמרו כל אחד סעודתו עם חבורתו הראשונה, מכל מקום כבר התחייבו בזימון ואינם רשאים ליחלק, ודבר זה רומז לנו התנא במשנה היתירה. ומבארים מיד דין זה:

אמר רב חסדא: והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בְּנֵי

פחיתות דבי מכסי: בהדי פלוגתא
 רבא דר. טוב לך ללחם דברי רבי
 ישמעאל שאף ר"ע מודה דמי אמר
 המבורך טפי עדיף אלא שאין צריך:
 ב"מ. איני רשאיין ליהדר.
 דליתמיצוי לכו בזמון: וכן דר. אין
 הג' מזמנין ויחידא יחלק מהם דליהו
 נמי ליקבע בחובות וזמן: ששה

לכאן: עד עשרה. אבל עשרה אין נחלקים לדאיתחייבו להו בזמן הזכרת השם עד שיהא עשרים ואז יחלקו אם ירלו לשתי חבורות: ג' ג' ו' שבאו ודמסיים רב חסדא שאלו מג' חבורות של ג' בני אדם בכל חבורה ונחייבוו אלו בזמן ועמד אחד מכל חבורה ונשטרפו שלשה מחבורה אחת חייבין למנ ואין ראשין ליחלק שכבר הוקבעו ואפי' לא אכלו אלו השלשה משנשטרפו יחד שכבר גמרו סעודתן עם הראשונים ולא

[illegible]

וְלֹא אָמַרְן אֵלֶּה דְלֵיל אִקְדִּימוּ הֶגֶךְ. תְּבוּרוֹת שִׁפְרָשׁוֹ אֵלֶּה מֵהֶן וְזִמְנוֹ
עָלִייתוֹ הָיָה כְּגֹן אֵם הָיָה אֲרֻעָה בְּכָל חֲצִיזָה וְשֹׁשֶׁר כָּל אֶחָד מֵהֶן
יִזְמֵן וְהַפּוֹרְשִׁים הֵלְלוּ הָיוּ צְרִיכִים לִשְׁקוֹת קֹדֶשׁ שְׂגִימָה הַתְּבוּרוֹת
עַל שִׁפְרָשׁוֹ: אֲבָל זִמְנוֹ עָלִייתוֹ. דֵּהֵן כְּגֹן שִׁפְרָשׁוֹ אֵלֶּה עִמָּהּ לִימֵינוֹ
כִּלְמָלָה לְעֵל קוֹרֵן לֹא וְזִמְנוֹ עָלִייתוֹ

ולא אמרן אלא דלא
עלייהו בדוכתייהו
בדוכתייהו פרח זימן
אמינא לה ^כ דתנן ^כ כ
שאברה חציה או שר
טהורה החזירה מקבל
מכאן ולהבא אין לו
דפלוה פרח לה טומא
עליהו פרח זימן מין

דפלקטור פרח לה שומא
עליהו פרח זימן מיו
תנא דאם יש שמש
אין מברכין על היין;
לחובו מים אין מברכ
בורא פרי העץ ונוטע
לחובו מים מברכין ע
נוטלין וא ממנו לידים
ובין כך מברכין עליו
הימנו לידים כמאן אז
עושה אדם כל צרכיו
א"ר יוסי ברבי חנינא
בכוס של ברכה שאין
לחובו מים מ"ט אמר

מניחין בשר חי על
מלא על הפת ואין זורק
את הקערה בפת אמוי
כרכו ריפתא בהדי הה
ורמוני שקל מר זוטרא
דסתנא א"ל לא סבר
זורקין את האוכלין ה
כשם שאין זורקין את
האוכלין א"ל והתניא
את הפת אבל זורקין
קשיא 'הא במידי דב
ממאים ת"ר ^(א) ממשי
חתן ולפני כלה זורקין
בימות החמה אבל ל
לא גלוסקאות לא ביי
הגשמים: אמר רב יהו
לתוך פיו בלא ברכה
תניא חדא בולען ות
איך מסלקן ז"ק
במשקין ^(ב) והא דתני
ממאים והא דתניא

יל ואוכלין הפת אח"כ חבל
סופרים (פ"ג) אין אוכלין
אחת ושמה הדיא דלא
ש"ל ברכה שאין מברכין
לקמן ד' דברים נאמרו
חי למוך הכוס ואח"כ

ברכין עליו צורא פרי הגפן
מודה שמואל אין מעבירי

אקדימו הנך ואומון
אמבר אומון עלייהו
וינייהו אמר רבא מנא
מטה שנגנבה חציה או
לקוה אחין או שותפין
טומאה מכאן ולחבא
פרע לא אלמא כיון
מינה ה"נ כיון דאומון
יהיו: ב' חבורות וכו':

הראשונים עליהם אע"ג דהדרי לכלל
שם שלשה לא הדרי לכלל זימון אבל
די לא זאמזון לא פסק חובת זימון
מהן אף (ג) לפי פירדסם: אם יש שמש
בניהם. שמשנתם ששניהם: שמש
מצרפן. אע"פ שאין אלו רואין את

אלו כגון יריעה פרוסה ציניהם: אץ מברכין עליו ב"פ הגפן. לפי שהיה יינם חזק מאוד ואין ראו לשמיה בלא מים הלכן אכתי לא אשתמי למעלותא ולא זו מצרכתו הראשונה והרי הוא כענבים צירכתו צ"פ העץ: ונוסחין פמנו צירכה. דשם מים עליו דמי פירות בעלמא מקרי: משנתן הורכו מים. שם מין עליו ואין נוטלין אלא במים וכו'. לשון אחר הכי גרסי' מין עד

שלא נתן לתוכו מים מצרכין עליו
 ז"ס העץ ואין נוטלין הימנו לידים
 משמן לתוכו מים מצרכין עליו זורא
 פרי הגפן ונוטלין הימנו לידים דבר
 ר' אליעזר וזכ"א צין כך וצין כך
 מצרכין עליו ז"ס הגפן ואין נוטלין
 ממנו לידים. וטעמיהו לזכנן משום
 הספק זולתין כי מלאכי הבלכות
 גדולות אכל קידוש הדבילה. ונזכרתי
 בחספתא ולא גרסין בה הכי אלא

כמו שהוא נספרים: "בר"א. דלמח
נוטלין הימנו לידים ולא חייס להפסד
לזוכלין: צמאי חזי. לשמיה דמצרכין
עליו צרכה היין: צקורייזי. פייטין
בלע"ז ובלשון חכמים טונומלית
ואלתוסיס: אין מעבירם כופ מלא
עם הפת. שלא יפסד על הפס ומהל
הם צויה: פתק. ורק: דפתנא.
אמיניטטריטיון בלע"ז מנה של צשר
מזושל: מדי דפמאסי. שמתמען

בזריקתו בכוון חתמים שנשטפו כל חרס
ומומים: דלא ממשיכו יין בצמורות.
דבר קשה: משום שיש לו כח משום ציון
והפסד לפי שמקצתים אותו ברחש פי

הַגָּזֹר כְּכֵלִי: בְּיָמֹת הַחֲמֹה, שֶׁאֵין טֵיט דְּרָרִים: אַבֵּי אָא
וְלוֹסְקָאוֹת. שֶׁהֵר אָף צִימוֹת הַחֲמֵה הֵן נִמְאָסִין בְּזִרְקִין: בּוֹלְעִין.
כֵּלָּה צִרְכָּה: פּוֹרְשֵׁן, וּמִבְּרַךְ וּחֹסֵר וְאוֹכְלִין: מִשְׁקִין, בּוֹלְעִין שֶׁאֵין
אִפְשָׁר לִסְלֶקֶן לְאַחַד מִלְּגוּמֵי וּלְבָרֵךְ וְלֹא לַפְּלֹטֶס שֶׁמִּפְסָדִין: פּוֹרְשֵׁן
בְּמִירֵי דֵּא מִמַּאֲסֵי, כִּמֵּה שְׁתַּמֵּן בְּצִי וְיָכוֹל לִחְזֹר וְלֹאֲכֹל: בְּמִירֵי

ס כדאיחא צמכות (ד' ע"ז): רסן ט' נמלים ואחד חי וכו' אלמא דאחא חזי. פי' ולמאי אשתני לעילויא ומשני לקוריימי וכן הלכה כרבנן דין

אמרין (פסחים קח:) שמתן חי ילא:
 כוס מלא על הפת וגם אין חותכין עליו בשר חי ואין זורקין את

י דממאס: וְלֹא בימות הגשמים. אע"פ שבאגחים אין האוכל לזרוק חטים צבית חתמים כדרך לזהר שלא ירקוס אלא במקום נקי:

מעיקרה

(א) רש"י ד"ה אבל אומן
וכו'. אלא עד כדי
(ג) ד"ה מטה וכו'. א
לפני פרדחם: (ג) רש"י
ד"ה כמאן וכו'. וי"ל וס
ר' אליעזר דקנס
(ד) בא"ד ודלא כפירו
רצו חננאל שפסק דלא

[א] גמ' ורובלין פון
 זיין ווארן ווייניג.
 לויזן לויז'א שטראס
 (וויזשניו ריז פון
 שטאט) שווארע מוה
 זאמל זיין בעפער'ס
 שטיקל ממנו לויזן
 אונדז אונדז ער
 בעפער'ס וועגלן
 לויזן דערס און וואכ'ן
 פון זיין מוה וועגלן
 ער זיין בעפער'ס וואכ'ן
 שטאט לויזן וועגלן
 ריכטע זאמל פון ש. ח.
 גמל וואכ'ן וואכ'ן
 כ'רס אונדז ערשטיג
 דענקן שטאט לויזן וואכ'ן
 מ'ס'ס וועגלן וועגלן
 שטאט וואכ'ן
 בעפער'ס זיין אלט ריז
 גמל פון ק'ס דעה ריז
 ו' וועגלן: [ב] רש
 ו'וה ורובלין פון
 ער אונדז
 חל'ס: [ג]
 (וויזשניו) בחיבוסת
 ו'וה פון ד'הי אונדז
 כ'ס שטאט בחיבוסת
 חל'ס: (וויזשניו) ריז
 בחיבוסת פון ריז
 ו'וה פון ריז

השמש מצרפן, ונחשבים כחבורה אחת אף על פי שאין אלו רואים את אלו.

ועוד שנינו במשנה:

אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: מברכין.

ברייתא בענין זה:

תנו רבנן בברייתא: יין, עד שלא נתן לתוכו מים, אין מברכין עליו "בורא פרי הגפן" אלא "בורא פרי העץ", לפי שהיה היין בזמנם חזק מאוד, ולא היה ראוי לשתייה בלא מים, וכל זמן שלא נתנו לתוכו מים נשאר בברכתו הראשונה כדין ענבים שמברכים עליהם "בורא פרי העץ"^[4], ונוטלין ממנו לידים, שדינו כמים שנוטלים מהם לידים, ולא כיון (שאינו כשר לנטילת ידים), לפי שכל זמן שלא נתנו לתוכו מים הוא כמי פירות בעלמא. משנתן לתוכו מים מברכין עליו "בורא פרי הגפן", ואין נוטלין ממנו לידים, ששם יין עליו, ואין נוטלים אלא במים, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: בין פה ובין פה - בין אם נתן לתוכו מים ובין אם לא נתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן, ואין נוטלין הימנו לידים, ששם יין עליו^[5].

הגמרא מפרשת דברי אמורא על פי הברייתא הנזכרת:

במאן אזלא הא - כמי, כאיזה תנא, נאמרה ההלכה דאמר שמואל: עושה אדם כל צרכיו בפת, שמותר להשתמש בפת או במאכל אחר לצרכים אחרים שאינם אכילה? כמאן? - כמי? כרבי אליעזר בברייתא הנזכרת, שנוטלים ידים ביין שאינו מזוג, וסובר איפוא שאין חוששים להפסד אוכלים, והוא הדין לפת שעושה אדם בה כל צרכיו ואין חוששים להפסדה^[6].

רבי יוסי ברבי חנינא דן במחלוקת התנאים שבברייתא הנזכרת:

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה - של ברכת המזון, שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים. מאי טעמא? - מה טעם? אמר רב אשעיא: בעינן - מפני שצריכים אנו לעשות מצוה מן המובחר^[7].

ולא אמרין - ולא אמרנו שחייבים לזמן עכשיו אלא דלא אקדימו הנה ואזמון עליהו בדוכתייהו - כשלא הקדימו אלו, בני החבורות הראשונות, לזמן עליהם במקומם הראשון, כגון שהיו ארבעה בכל אחת מהחבורות הראשונות, והפורשים מן החבורות הוצרכו לצאת לשוק קודם גמר הסעודה, ונשארו שלשה בכל חבורה לזימון, ושלושת הפורשים עדיין חייבים בזימון וצריכים לקיים חיובם עכשיו, אכל אזמון עליהו בדוכתייהו פרח זימון מיניהו - אבל אם זימנו על הפורשים הללו במקומם הראשון, שכשהוצרכו לצאת זימנו עליהם בני החבורות^[1] והם היו שם רק לברכת הזימון ("עברך" ו"ברוך שאכלנו משליו")^[2] ולא בירכו עדיין ברכת המזון, הואיל וכבר זימנו פקעה מהם חובת זימון, ואינם חוזרים ומתחייבים עכשיו בזימון אף על פי שהם עכשיו שלשה, ורשאים ליחלק ולברך כל אחד בפני עצמו^[3]. רבא מביא סיוע לדבריו:

אמר רבא: מאן אמינא לה? - מנין לי הלכה זו שאמרת? מהמשנה הבאה דתנן במשנה (כלים יח, ט): מטה טמאה שנגנבה חציה, או שאבדה חציה, או שחלקיה אחין או שותפין לשנים, טהורה, מפני שפקע ממנה שם "מטה" ואינה עוד בכלל "כלי" המקבל טמאה. החזירה לקדמותה, שחזרו ותיקנו אותה והיא עכשיו שלימה כשהיתה, מקבלת טמאה מכאן ולהבא כדין מטה שלמה. ומדייק רבא מן המשנה: "מכאן ולהבא", אין, למפרע לא - מכאן ולהבא היא מקבלת טמאה, אבל אין טומאתה הישנה חוזרת לה. אלמא, כיון דפלגוה - הרי שכיון שחילקו את המטה לשנים פרח לה טומאה מינה - פרוחה טומאתה ממנה ואינה חוזרת אליה כשתיקנה, הך נמי - ואף כאן, בנידון השלשה שבאו משלש חבורות, כיון דאזמון עליהו פרח זימון מיניהו - כיון שזימנו עליהם החבורות הראשונות כבר פקע מהם חיוב זימון ואינו חוזר שוב כשהצטרפו שוב לחבורה חדשה של שלשה.

שנינו במשנה:

שתי חבורות וכו' [שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן רואים אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו אלו מזמנים לעצמן ואלו מזמנין לעצמן].

ברייתא בענין זה:

תנא בברייתא: אם יש שמש ביניהם המושמש את שתי החבורות,

הערות

1. כמבואר לעיל (מה, ב) שאם הוצרך אחד לצאת קוראים לו ומזמנים עליו (רש"י).
2. רש"י. ודברים אלו הם כרב נחמן לעיל מו, א, שברכת הזימון היא עד "ברוך שאכלנו משליו", ולא כרב ששת שם שברכת הזימון היא עד סוף ברכת "הוין". ועיין תוס' (נדרפו בעמ' א) ד"ה אבל.
3. רש"י. והקשו רבינו יונה ועוד ראשונים, שדבר זה פשוט הוא שאם כבר יצא ידי זימון אינו חייב לזמן שוב, ולמה הוצרך רבא לומר זאת? ותירץ הרא"ש, שהחידוש הוא שאפילו אכלו אחר כך שלשת הפורשים כאחת, מכל מקום אינם חייבים בזימון, ואף על פי שאילו היו אוכלים מתחילה יחד היו חייבים בזימון, כאן שהמשיכו את הסעודה הראשונה בלי ליטול ידים ולברך "המוציא" מחדש, וכבר זימנו כסעודה זו, פקע מהם חיוב זימון (וכן נפסק בשו"ע או"ח קצג, ה). אבל כשלא זימנו בתחילה, אפילו לא אכלו עכשיו יחד כלל, חייבים לזמן מפני חיובם הראשון (רש"י לעיל עמ' א).
4. רש"י. והקשו ראשונים מפרשים שדברי רבא "אזמון עליהו בדוכתייהו" פירושה שאנשי החבורות זימנו בלעדיהם, כגון שהיו שלשה בכל חבורה בלי הפורשים הללו, והפורשים לא הצטרפו לזימון זה ולא שמעו כלל ברכת הזימון, ואף על פי כן פקעה מהם חובת זימון, כיון שחיובם היה מכח החבורה שאכלו עמה, וחבורה זו כבר קיימה מצות זימון (תוס' ר"י החסיד, מובא ברבינו יונה וברא"ש, וחי' הרמב"ן, וכן הוא בשו"ע או"ח שם, ו, ועיין חידושי רעק"א שם).
5. רש"י, ועיין בהערותינו למשנה.
6. רש"י. ואף חכמים החולקים על רבי אליעזר אין ראייה שנחלקו עליו בדין הפסד אוכלים, אלא שסוברים שיש שאינו מזוג פסול לנטילה, וכוונת הגמרא שמרבי אליעזר מוכח בדברי שמואל, ומחכמים אין ראייה לא לדברי שמואל ולא להיפך (ריטב"א, ראש יוסף, צ"ח).
7. ומשמע מהגמרא שלשמואל מותר להשתמש בפת לצרכיו אף כשהיא נמאסת על ידי כך (כמו בנטילה ביין שאינו מזוג לרבי אליעזר). והקשו הראשונים משבת ג, ב שאמרו שם שמורה שמואל במקום שהפת נמאסת על ידי כך שאינו עושה בה צרכיו. ויש מהראשונים סוברים שאכן מחלוקת הסוגיות היא בין סוגייתנו לסוגיא בשבת (י"א בריטב"א כאן ובשבת). אך יש מתרצים ששמואל עצמו אכן מתיר רק במקום שאין הפת נמאסת על ידי כך, כמו שאמרו בשבת, ומה שאמרו כאן שדברי שמואל הם כרבי אליעזר, אין הכוונה ששמואל סובר לגמרי כרבי אליעזר, כי רבי אליעזר מתיר להשתמש באוכלין אף כשהם נמאסין על ידי כך, ואילו שמואל סובר במתור רק במקום שאין האוכל נמאס (תוספות ד"ה כמאן ועוד ראשונים).
8. ועי' לקמן נא, א בסוף העמוד על כוס של ברכה שצריך להיות חי, ובהערותינו שם.

לגירסא זו כשיש עליו שם "יין" הוא כשר לנטילת ידים, מכיון שהוא בכלל "משקה", אבל כל זמן שאין עליו שם יין הוא בכלל מי פירות שאינם חשויים "משקה" (עיין משנה תרומות יא, ב-ג ומכשירין ו, ד), ואין נוטלים ממנו לידים. ולחכמים אף שיש עליו שם יין אין נוטלים ממנו לידים משום "הפסד אוכלין". וכתב רש"י שאין גירסא זו נכונה, ושבתוספתא (ברכות ר, ב) הגירסא כמו לפנינו. ועיין רשב"א ורא"ש גירסא אחרת, ולדעתם בין "יין" ובין "מי פירות" פסולים לנטילת ידים לסעודה, והמדובר בברייתא כאן לא כנטילת ידים ממש אלא ברחיצה לצורך נקיות בעלמא. ועיין שו"ע או"ח קס, יב שהביא הדעות השונות להלכה, ומשנה ברורה שם סד שמחמיר בנטילת ידים ביין ומיקל במי פירות בשעת הדחק.

ומקשה הגמרא על חכמים שבברייתא הנוכרת:

וְרַבִּנּוּן הַסּוֹבְרִים שֶׁמְבָרְכִים כּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן עַל הַיַּיִן קוֹדֵם שִׁיתָן בּוֹ מִים, **לְמָאֵי חֵזְיָא** - לָמָּה הוּא רָאוּי? לְאִיזוֹ שְׁתִּיהָ הוּא רָאוּי בְּלֹא מִזְיָגָה, שֶׁמְבָרְכִים עָלָיו בְּרַכַּת הַיַּיִן^[8]

מתרץ רבי זירא:

אָמַר רַבִּי זִירָא: חֵזִי לְקוֹרְיֵיטִי - רָאוּי הוּא לְ"קוֹרְיֵיטִי", מִשְׁקָה שֶׁמְעוֹרֵב בּוֹ יַיִן עִם דְּבָרִים אֲחֵרִים, מְבַלִּי לְמוֹזָג בְּמִים^[9].

אגב דברי שמואל על השימוש בפת מובאים דינים נוספים בענין פת והשימוש בה:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרִיתָא: **אֲרַבְעָה דְּבָרִים נֶאֱמָרוּ בְּפֶת:** (א) **אֵין מְנִיחִין בְּשׂוֹר חֵי עַל הַפֶּת** מִפְּנֵי שֶׁנִּמְאָסֶת עַל יְדֵי זֶה^[10]; (ב) **וְאֵין מְעִבִּירִין כּוֹס מְלֵא מֵעַל הַפֶּת** שֶׁלֹּא יִשְׁפֹךְ עַל הַפֶּת וְתִהְיֶה הַפֶּת בּוֹזִיגָה; (ג) **וְאֵין זוֹרְקִין אֶת הַפֶּת בְּאוֹר,** שֶׁהוּא דֶּרֶךְ בּוֹזִיג^[11]; (ד) **וְאֵין סוֹמְכִין אֶת הַקֶּעֶרֶה בְּפֶת** - כִּשְׁשׁוּלִי הַקֶּעֶרֶה הַמְלִיאָה תִּבְשִׁיל אִינֶם יִשְׂרָאֵל וְאִינָה עוֹמֶדֶת בְּלֹא לְהִיסְמֹךְ עַל דְּבַר אֲחֵר, אֵין סוֹמְכִים אוֹתָהּ בְּפֶת, שֶׁמֶּא יִשְׁפֹךְ מִן הַתִּבְשִׁיל עַל הַפֶּת וְתִמְאָס^[12].

מעשה בענין זריקת אוכלים:

אָמִימַר וּמַר זוּטְרָא וְרַב אֲשִׁי פְּרָכּוּ רִיפְתָא בְּהַדִּי הַדִּי - אֲכָלוּ יַחַד סְעוּדָה. **אֵייתִי לְקַמְיָהּוּ תַּמְרִי וְרִמּוֹנִי** - הִבִּיאוּ לִפְנֵיהֶם תַּמְרִים וְרִמּוֹנִים. **שָׁקַל מַר זוּטְרָא פֶּתָק לְקַמְיָה דְּרַב אֲשִׁי דִּסְתָנָא** - לָקַח מַר זוּטְרָא וּזְרַק לִפְנֵי רַב אֲשִׁי מִנָּה שֶׁל בֶּשֶׂר מִבוֹשֶׁל^[13]. **אָמַר לִיהָ רַב אֲשִׁי לְמַר זוּטְרָא: לֹא סָבַר לָהּ מַר לְהָא דְתִנְיָא** - הֵאֵם אֵין מַר סוֹבֵר כְּאוֹתָהּ שֶׁשְׁנֵינוּ בְּבֵרִיתָא: **"אֵין זוֹרְקִין אֶת הָאוֹכְלִין"**? הִשִּׁיב מַר זוּטְרָא: **הֵהִיא בְּפֶת תִּנְיָא** - אוֹתָהּ בְּרִיתָא בְּפֶת הִיא שְׁנוּיָה, שֶׁאֲסוּר לְזָרוֹק אֶת הַפֶּת, אֲבָל שֶׁאֵר אוֹכְלִין מוֹתֵר לְזָרוֹק. וְהִקְשָׁה לוֹ רַב אֲשִׁי: **וְהִתְנִיָא בְּבֵרִיתָא אַחֲרָת: "בְּשֵׁם שְׂאִין זוֹרְקִין אֶת הַפֶּת כִּף אֵין זוֹרְקִין אֶת הָאוֹכְלִין"**, הֲרִי שֶׁאֵף שֶׁאֵר אוֹכְלִין אֲסוּר לְזָרוֹק? **אָמַר לִיהָ מַר זוּטְרָא לְרַב אֲשִׁי: וְהִתְנִיָא בְּבֵרִיתָא שְׁלִישִׁית כְּדָבְרִי: "אֵף עַל פִּי שְׂאִין זוֹרְקִין אֶת הַפֶּת, אֲבָל זוֹרְקִין אֶת הָאוֹכְלִין"**, הֲרִי שֶׁמוֹתֵר לְזָרוֹק שֶׁאֵר אוֹכְלִין!

אָלָא, שִׁישׁ לִיִּישֵׁב אֶת הַבְּרִיתָא הַסּוֹתְרוֹת כִּךְ: **לֹא קִשְׂיָא** - וְאֵין כַּאֵן קוֹשִׂיָא, כִּי הָא בְּמִידֵי דְּמִמָּאִים, הָא בְּמִידֵי דְּלֹא מִמָּאִים - הַבְּרִיתָא הָאֲסוּרָה לְזָרוֹק כָּל אוֹכְלִין מְדַבֵּרֶת עַל דְּבָרִים הַנִּמְאָסִים עַל יְדֵי הַזְרִיקָה, כְּגוֹן תַּאנִּים בְּשִׁלוֹת וְתוֹתִים, שֶׁנִּמְעָכִים עַל יְדֵי הַזְרִיקָה, וְהַבְּרִיתָא הַמְתִּירָה זְרִיקַת הָאוֹכְלִין (חוּץ מִפֶּת) מְדַבֵּרֶת עַל אוֹכְלִים שֶׁאֵינֶם נִמְאָסִים בְּזְרִיקָתָם, כְּגוֹן רִימּוֹנִים וְאֶגְזִיזִים וְכָל דְּבַר קִשְׁיָא, וּמְכַל מְקוֹם פֶּת אֲסוּר לְזָרוֹק אֵף עַל פִּי שֶׁאִינָה נִמְאָסֶת^[14].

ברייתא נוספת בענין שימוש באוכלין:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרִיתָא: **מִמְשִׁיכִין** - מְזַרְיָמִים **וְיֵין בְּצִנּוֹרוֹת לִפְנֵי חֶתָן וּלְפָנֵי בָלָה** לְשֵׁם סִימָן טוֹב^[15], וְאֵין בּוֹה מִשּׁוּם בּוֹזִיג וְהַפְסֵד, לִפִּי שֶׁהֵיִין נִשְׁפָךְ מִן הַצִּנּוֹר לְתוֹךְ כָּלִי^[16], **וְזוֹרְקִין לְפָנֵיהֶם קָלִיּוֹת** - גִּרְעִינִים קְלִיִּים שֶׁל תְּבוּאָה, **וְאֶגְזִיזִים, בִּימּוֹת הַחֲמָה** שֶׁאֵין בָּהֶם בּוֹץ עַל הַקֶּרֶקֶע וְאִינֶם נִמְאָסִים בּוֹה, **אֲבָל לֹא בִימּוֹת הַגִּשְׁמִים** שֶׁנּוֹפְלִים בְּבוֹץ וְנִמְאָסִים^[17], **אֲבָל לֹא גְלוּסְקָאוֹת** - אֵין זוֹרְקִין לְפָנֵיהֶם לְחֻמְנוּת **לֹא בִימּוֹת הַחֲמָה וְלֹא בִימּוֹת הַגִּשְׁמִים**, שֶׁגְלוּסְקָאוֹת אֵף בִּימּוֹת הַחֲמָה נִמְאָסוֹת בְּזְרִיקָתָן^[18].

הגמרא מביאה ענין אחר הקשור לאוכלין הנמאסים:

אָמַר רַב יְהוּדָה: שִׁכַּח וְהִכְנִיס אוֹכְלִין לְתוֹךְ פִּי בְּלֹא בְּרָכָה, מְסַלְקָן לְצַד אֶחָד שֶׁל פִּי וּמִבְרָךְ.

הגמרא מביאה שלש ברייתות סותרות בענין זה:

תִּנְיָא חֲדָא - בְּבֵרִיתָא אַחַת: שִׁכַּח וְהִכְנִיס אוֹכְלִין לְתוֹךְ פִּי בְּלֹא בְּרָכָה, **בּוֹלְעֵן בְּלֹא בְּרָכָה, וְתִנְיָא אֵינְךָ** - בְּבֵרִיתָא אַחֲרָת: **פּוֹלְטֵן וּמִבְרָךְ וְחֹזֵר וְאוֹכֵל, וְתִנְיָא אֵינְךָ** - בְּבֵרִיתָא שְׁלִישִׁית: **מְסַלְקָן לְצַד אֶחָד שֶׁל פִּי וּמִבְרָךְ, כְּדִבְרֵי רַב יְהוּדָה.**

מיישבת הגמרא:

לֹא קִשְׂיָא - אֵין כַּאֵן קוֹשִׂיָא, כִּי יֵשׁ לִיִּישֵׁב, שֶׁכָּל אַחַת מִהַבְּרִיתוֹת מְדַבֵּרֶת עַל מְקָרָה שׁוֹנָה: **הָא דְתִנְיָא "בּוֹלְעֵן" בְּמִשְׁקִין** - הַבְּרִיתָא שֶׁמְתִירָה לְבּוֹלְעֵן בְּלֹא בְּרָכָה מְדַבֵּרֶת בְּמִשְׁקִין, שֶׁאֵי אֲפֻשֶׁר לְסַלְקָן לְצַד אֶחָד שֶׁל פִּי וּלְבַרְךְ, וְאִם יִפְלֹטֵם מִפִּי יִמָּאֶס וְלֹא יִהְיֶה רָאוּיִם לְשְׁתִּיהָ,

הערות

8. רש"י. כלומר: במה השתנה יין שאינו מוזג לשבב עד שהשתנתה ברכתו לכרכת "בורא פרי הגפן"? (תוספות), ועיין בהערותינו למשנה).
9. "קורייטי" הוא שם כללי למשקאות הנקראים בגמרא במקומות אחרים "אנומלין" ו"אלונתית" (רש"י, ועיין ריטב"א פירוש אחר). משקה אנומלין עשוי מתערובת של יין, דבש ופלפלן, ואלונתית מין יין, מים צלולים ושמן אפרסמון (ע"ז ל, א, ועיין גם רש"י חולין ג, א ד"ה לתת לתוך המוריסי).
10. ויש להקשות, שהיה לגמרא לתרץ, שיהיו שאינו מוזג ראוי לשותתו על ידי מוּיָגָה בְּמִים, ולמה לרבי זירא לתרץ שהוא ראוי לקורייטי, ומה בין מוּיָגָה בדבש ופלפלן, שנחשב מחמתה כיון, למוּיָגָה בְּמִים? ויש לומר, שמוּיָגָה בְּמִים, שהיא ביחס של אחד לשלשה (שלשה חלקי מים על כל חלק של יין), הופכת את היין לדבר אחר לגמרי, ו"פנים חדשות באו לכאן", וכל זמן שלא נמוג אינו חשוב יין מחמת האפשרות להשתנות למשקה אחר, אבל בתערובת של "קורייטי" היין הוא העיקר, ולכן אף קודם שעירבוהו נחשב כיון מפני שאפשר לעשות ממנו קורייטי (תפארת ישראל בעז אה ח).
11. רבינו יונה, ועי"ש טעם נוסף.
12. טעם האיסור של ביזוי אוכלים הוא שנראה כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם (רש"י תענית כ, ב ד"ה אין מאכלין, ועיין עוד תומר דבורה לרמ"ק פ"ג).
13. דין זה נוהג אפילו בשאין חשש שהפת תימאס על ידי הזריקה (כגון שזורקים לתוך צלחת). שהזריקה עצמה היא בזיון לפת (תוספות, ריטב"א. וכן נפסק בשו"ע או"ח קעא, א ומשנה ברורה שם ט, ועי' להלן).
14. רבינו יונה.
15. הראשונים דנים אם שמואל, שאמר שמוותר לעשות צרכיו בפת (וסובר כרבי אליעזר, עי' לעיל) חולק על ברייתא זו, ומתיר לסמוך את הקערה בפת (עי' תוס' ר"י החסיד בשם ר"ח, רבינו יונה). או שמודה שמואל במקום שהפת נמאסת על ידי כך, ולפיכך אין לסמוך את הקערה בפת, שהפת עלולה להימאס על ידי זה (תוס' ד"ה אין זורקים, ועוד ראשונים, ומחלוקת זו תלויה בתירוץ הנוכחים בהערה 6, עיין שם). ועל כל פנים לרוב הפוסקים הלכה כדברי ברייתא זו (וכן
16. הוא פירוש "דסתנא" (רש"י). ותמה מהרש"א, שמשמע מתוך הסוגיא שהביאו לפנינו תמרים ורימונים וזרק לו תמר או רימון, וכמו שאמר בהמשך הגמרא, שזרק לו דבר שאינו נמאס (ופירש רש"י ב"ה דלא ממאס "רימון ואגוז וכל דבר קשה"). אבל בשר מבושל שנמאס בזריקה אסור לזרוק. ובכת"י מינכן כתוב במקום "דסתנא" - "רומנא" (ובעין זה בפסקי ר"ד "רימונא"). והיינו שזרק לו רימון (ובאור זרוע ח"א סי' רה ליתא לא "דסתנא" ולא "רימונא", ואם כן הפירוש הוא שזרק לו מהתמרים או מהרימונים).
17. ועיין ב"י או"ח קעא (ד"ה ומי"ש רבינו ואין נוטלין הידים) שמיישב גירסתנו שזרק לו בשר מבושל, שזרקו למקום נקי שאינו נמאס בזריקתו (אבל עדיין צריך ביאור לגירסת זו למה הוזכר שהביאו לפנינו תמרים ורימונים).
18. ומכאן שעצם זריקת הפת נחשבת כביזוי אוכלים, אף שאינה נמאסת (צל"ח וביאורי הגר"א, וכמבואר לעיל הע' 11), לפי שהפת חשובה יותר משאר אוכלים (משנה ברורה קעא, ט).
19. ועי' בהערה הקודמת.
20. שיימשכו שלוותם וטובתם (לבוש, אורח חיים קעא, ד).
21. רש"י. ועי' רשב"א טעם אחר, ועי' ב"ח או"ח סימן קעא ד"ה ממשיכים.
22. ואף שהאגוזים יש להם קליפה ואין האוכל שבתוכם נמאס, מכל מקום הם נמאסים כשנופלים בבוץ (תוספות). וכן יש להיזהר כשזורקים חטים לפני חתן שלא יזרקום אלא במקום נקי (תוספות שם, שו"ע או"ח קעא, ה).
23. רש"י. ותמה הצ"ח שאף אם לא היו נמאסות היה אסור לזרוקן, כדרך שמבואר למעלה, שפת אסור לזרוק אף כשאינה נמאסת. וביאורי הגר"א כתב שרש"י מפרש "גלוסקאות" שאין זה פת אלא מין מאפה אחר. והרש"ש כתב שרש"י גורס בגמרא "לא חתיכות ולא גלוסקאות" (בגירסת הר"ף והרא"ש ועוד, וכן הוא ברש"י שעל הר"ף), והוצרך לטעם שנמאסים לגבי חתיכות (של בשר), ולא לגבי גלוסקאות. (ועיין ב"י או"ח קעא שכתב בדעת ראשונים שסוברים שאף פת מותר לזרוק במקום שאינה נמאסת, ואולי כך גם דעת רש"י, וצ"ע).

[illegible]

ולא אמרן אלא דלא אקדימו הניד ואומון
ועליהו בדוכתיהו אבל אומון עליהו
בדוכתיהו פרח זימון מעיניהו אמר רבא מנא
אמינא לה ⁶ דתנן *מטה שנגבה חציה או
שארבה חציה או שחלקה אחין או שותפין
בטהורה החזירה מקבלת טומאה מכאן ולהבא
מכאן ולהבא אין למפרע לא אלמא כיון
דפליגה פרח לה טומאה מינה ה"נ כיון דאומון
עליהו פרח זימון מעיניהו: ב' חבורות וכו':

כמאן אַזאַ האַ דאָרף שמואל
 וכו' ב'ר' אַלעזר. לנאָרע
 משמע ממא' דאָרף ר"א טעלן וכו'.
 וסוניה דאָרמין פּערק צמה טומין
 (ד' י:) אַינר דאָרף שמואל צמדי דלָא
 מומאָס צמדי דממאָס מי אַמר ואַ"כ
 הייב מוקים לה האַ דאָרמאָס כּר"א
 וצמדי יין מדי דממאָס צנאָלע דים
 דמדי דממאָס מודה שמואל ועוד
 קשה דהכא משמע דאין הלכה
 כשמואל מדמוקין לה כר"א ובפרק שני
 דביצה (ד' נא:) קאָמר סתמא דגמ'
 דסובלי לחותא צייט דמונעליין
 ליה אַזב רפחא כשמואל משמע
 דקיי"ל כווסיה וי"ל דהכא לֹא קאָמר
 אַללאַ דלדי ר"א (א) דסבר לה כשמואל
 ועדיפא מויה קאָמר שמיח אַליי
 היבא דממאָס ולא נחא כֵּן אַללאַ
 לפרש טעמא דר"א כדפרישו וזה"ל
 אַמאָר דהלכה כרצון דהכא והלכה
 גמי כשמואל דפי קאָמר שמואל היי
 מיילי מדי דלָא מומאָס אַזל מדי
 דממאָס לֹא דלָא כפי' (ד' י) ר"א שפּסָק
 דלָא כשמואל מדמוקין ליה כר"א אַללאַ
 ודאי קיימא לן כשמואל כדפרישו
 ואַ"כ מואר לסמוך הקערה צמה
 היבא דלָא מומאָס וי"א דלרר לאַזל

עוממא אע"ג דהדר הדורו וכו' ה"א
ממא לא דורה עוממא. ה"ב נמי
מ"ן דפקע שס שלשה מנייהו
בהפרסם ושם זימון ע"י שימנו
הראשונים עליהם אע"ג דדורי לכלל
שם שלשה לא הדרי לכלל זימון לא
י לא אומון לא פקע חובו זימון
מ"ן א"ף (ג) לפי פרידמס: א"י שמש
ביניהם. שמשמש לשמיהם: שמש
מצרפן. אע"פ שאין אלו רואין את

(א) רש"י ד"ה אבל אומון וכו'. אלא עד כדי:
(ב) ד"ה מטה וכו'. אף לפני פרידחס: (ג) תוס' ד"ה כמאן וכו'. וי"ל וכו' ד' אליעזר דקצר:
(ד) בא"ד ודלא כפירוש רבינו חננאל שפסק ללא:

[illegible]

ט' נמלים ואחד חי וכו' אלמלא לדמות
ומשני לקוריינו וכן הלכה כרשבנן דין
:f
חומטמן עליו בשר חי ואין זורקין את
וגשמים. אע"פ שבאגחים אין האוכל
לחבר שלא יזרקום אלא במקום נקי:
מעיקרא

קאי ארום עלמו ומאי חי שלם כדאימא במכות (ד' טו:) רי
ז בלא ^(ט) שצירה: למאי חזי. ומאי אשמי לעילו
ורכו עליו בורא פרי הגפן דאמרנו (פסחים קס:) שחלו סי

מותרת עליו בשר חי ואין זורקין את
הגשמים. אע"פ שבאגחים אין האוכל
ליהרם שלא יזרקו לאל במקום נקי:
מעיקרה

מורה שמואל אין מעבירין כוס מלא על הפה וגם אין
 ר' אבהו אסור לזרוק צנידה דממאס: **וְלֹא** בימות
 מאסין ומיהו עכשיו שזרעין לזרוק חטים ציטת חטים זר

שמשלקן לצד אחד של פיו מדברת על אוכל שנמאס אם יפלטנו מפיו^[20] ולא יוכל לחזור ולאוכלו, ולכן אינו יכול לפולטו אלא יסלקו לצד אחד ויברך, ולא התירו לו לבלוע בלא ברכה כמו במשקין, מכיון שיכול לברך בעודו בפיו.

ולפיכך מותר לבלוע^[19]; וְהָא דִּתְנִיָא "פּוֹלֵטֵן" בְּמִידֵי דְלֹא מִמָּאִיס - הִבְרִייתָא שאומרת שפולטן וחוזר ומברך ואוכל, מדברת על אוכל שאינו נמאס במה שהיה בפיו ויכול לחזור ולאוכלו לאחר שיפלטנו; וְהָא דִּתְנִיָא "מְסַלְקֵן" בְּמִידֵי דְמִמָּאִיס - הִבְרִייתָא שאומרת

מקשה הגמרא:

בְּמִידֵי דְלֹא מִמַּאִס נָמִי לְסַלְקִינָהּ לְצַד אֶחָד וְלִיבְרָךְ – אף באוכל שאינו נמאס, מפני מה צריך לפולטו קודם שיברך, יסלקנו לצד אחד של פיו ויברך, כפי שעושה באוכל הנמאס?
מתרץ רב יצחק קסקסאה^[1]:

תְּרַגְמָא – פירשה רב יצחק קסקסאה קמיה – לפני דְּרַבִּי יוֹסִי בֶר אֲבִין מִשְׁמִיָּה דְּרַבִּי יוֹחָנָן: **מִשּׁוּם שְׁנָאֲמַר** (תהילים עא, ח): **יִמְלֹא פִי תִהְלֶתֶךָ**, שלכתחילה יש לברך ולהלל לה במלוא פיו, ולא בפה שיש בו אוכל^[2], ורק בדבר הנמאס מוכרחים לברך על ידי סילוק האוכל לצד פיו.

עוד דיון במי ששכח לברך קודם אכילתו:

בְּעוּ מִיָּנִיה – שאלו מרב חסדא: **מִי שְׁאַבֵּל וְשָׁתָה וְלֹא בִרָךְ** לפני אכילתו ושתייתו, מהו שִׁיחֻזּוֹר ויְבָרַךְ לפני שימשיך לאכול ולשתות^[3]? אָמַר רב חסדא: משל למה הדבר דומה? לְמִי שְׁאַבֵּל שוֹם וְרִיחוֹ נִדְרָף, שהשום יש לו ריח חריף ובלתי נעים, וכי יִחֻזּוֹר ויֹאכַל שוֹם אַחֵר כְּדֵי שִׁיחֵא רִיחוֹ נִדְרָף יוֹתֵר? ואף כאן, וכי מפני שחטא ואכל בלא ברכה יוסיף חטא על פשע ויאכל עוד בלא ברכה? ודאי שיברך עכשיו על מה שעומד לאכול!

רבינא לומד מדברי רב חסדא דין נוסף:

אָמַר רַבִּינָא: הַלָּכָה – לפיכך, כיון שאמר רב חסדא שאף אם התחיל לאכול יכול לברך באמצע סעודתו, אָפִילוּ גַּמַּר סְעוּדָתוֹ ואינו אוכל יותר יִחֻזּוֹר ויְבָרַךְ לאחר האכילה את הברכה שמברכים לפנייה (כגון "המוציא"). וראיה לדבר, דְּתַנִּינָא בברייתא: **טָבַל בַּמְקוּהָ וְעָלָה, יֵצֵא מִמֶּנּוּ, אוֹמֵר בְּעָלִיתוֹ** לאחר הטבילה: **"בָּרוּךְ אַתָּה קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצֻנּוֹ עַל הַטְּבִילָה"**, הרי שאפשר לברך אף לאחר קיום המצוה, והוא הדין בברכות הנהנין, שאפשר לברכן לאחר האכילה. הגמרא דוחה את הראיה:

וְלֹא הִיא – אין הדבר כן. **הֵתָם** – שם, לענין טבילה, מְעִיקְרָא גְבָרָא **לֹא חָזִי** – מתחילה, קודם הטבילה, לא היה האדם ראוי לברך, שאם טובל משום "קרי" הרי אסור לברך שום ברכה קודם שיטבול, ולפיכך מכרך לאחר הטבילה, מיד כשנטהר והוא ראוי לברכה^[4], אבל הָכָא – כאן, כשאכל בלא ברכה, מְעִיקְרָא גְבָרָא חָזִי – מתחילה היה ראוי לברך, והיה חייב לברך א, וְהוֹאִיל וְאִידְחֵי אִידְחֵי – והואיל וגמר

הערות

1. כנראה היה שם מקומו "קסקסא", ועיין דק"ס גירסאות אחרות.
2. ומכאן יש ללמוד שהמברך צריך לברך במלוא פיו ולא לגמגם (משנה ברורה קעב, ז בשם האשכול).
3. פרשנו כפי שפירש מהרש"א, וכן הוא פירוש רש"י לפי הגהת הגר"א, ועיין מהרש"א שתמה על הגירסא שלפנינו ברש"י. וספק הגמרא היה שמא מכיון שכבר התחיל לאכול אין זה ראוי שיברך עוד אף על מה שעומד עכשיו לאכול. ועיין לעיל כט, א הערות 5, 6.
4. רוב הטבילות בזמן חז"ל היו משום "קרי", שהרואה קרי היה אסור מתקנת עזרא בדברי תורה וברכות (עיין לעיל כ, ב – כב, ב) קודם שביטלו טבילה זו (רש"י). ועיין תוספות שפירשו בטבילת גרים, ומה שכתבו עוד בזה.
5. רש"י מפרש שהואיל ולא היה ראוי מתחילה לברך, הרי זה "רחוי מעיקרא" ("רחוי מתחילה"). שאינו "דחוי", דהיינו שאינו נדחה על ידי זה מחיובו, אלא חוזר ונראה אחר כך (על עצם המושגים של "דיחוי", ו"דיחוי מעיקרא" עיין סוכה לג, א, ועוד מקומות, ועיין רא"ש מ"ק ג, צו).
6. אבל אם עדיין לא גמר סעודתו מברך על האוכל שעומד לאכול מכאן ואילך, ולא משום האוכל שכבר אכל (לבוש או"ח קסז, ח). ויש אומרים שכשמברך באמצע הסעודה חלה ברכתו גם על מה שכבר אכל ומתקן בזה מה שאכל בלא ברכה, ודוקא כשגמר את הסעודה שכבר נדחה מברכה אינו חוזר ונראה, אבל קודם הגמר עדיין ראוי הוא לברך (מעדני יו"ט על הרא"ש כאן סי' לג, אות ט, עפ"י לשון רש"י כאן). ובעיקר פירוש רש"י בגמרא שנדחה הואיל וגמר סעודתו – עיין בהגהות ר' אלעזר משה הרוויץ פירוש אחר.
7. ועיין עוד בספר עמק ברכה (ברכות הנהנין א) על הדמיון שמדמה הגמרא ברכת הנהנין לברכת המצות.
8. ענין "אספרגוס" מובא כאן משום הברייתא השניה דלהלן "ששה דברים נאמרו באספרגוס", שאחד מהם הוא ששותים אותו "חיי", בלי למוזג בו מים, והרי זהו הנידון במשנתנו, אם מברכים "בורא פרי הגפן" על יין חי (תוס' ר"י החסיד ותוס' הרא"ש). וגם סגנון הברייתא "ששה דברים" וכו' דומה לסגנון הברייתא המובאת למעלה דברים נאמרו בפת".
9. רש"י פסחים קי, ב ד"ה אספרגוס. ועיין הגהות הגר"א נדרים נג, ב ואוצר הגאונים.
10. רש"י, ועיין אוצה"ג.
11. כמבואר להלן בגמרא.
12. יין של שנה שניה נקרא יין ישן, ושל שנה שלישית נקרא מיושן (רש"י, על פי המשנה בבא בתרא צח, א).
13. הרש"ש מגיה "דתניא", שהיא ברייתא, ועיין להלן בשמו.
14. "קונם" הוא מ"בינוי נדרים", והבינוי נוצר משיבוש המילה "קרבן", ובוונת הנודר היא שחפץ זה אסור עליו בהקדש וכקרבן (עיין רש"י, ועיין נדרים י, א ור"ן נדרים ב, א ד"ה כל).
15. בהגהות הגר"א מוחק "אסור בחדש", שאינו במשנה נדרים שם, ולהיפך, מבואר שם במשנה שמותר בכל היינות, כי "נדר שהותר מקצתו הותר כולו", ומכיון שמותר ביין ישן מותר אף בחדש. והרש"ש מגיה "דתניא" (כנ"ל בשמו), ולדעתו כוונת הגמרא להביא ברייתא שאוסרת ביין חדש ומתירה במיושן, ודברי הברייתא אמורים באופן שאין אומרים "נדר שהותר מקצתו הותר כולו" (עי' נדרים כה, ב – כז, א).
16. לכאורה משמע שלצורך הרפואה של האספרגוס יש לשתות כוס מלא. ועי' תוספות בבא בתרא נח, ב ד"ה אנבג שלא פירשו כן.

סעודתו ונדחה מן הברכה, שלא בירך בזמן הראוי, נדחה לגמרי ואינו יכול לברך עוד^[5].

ברייטא בענין אחר^[6]:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא: אֶסְפְּרָגוּס – מין משקה, העשוי מתערובת של יין (או שְׁכָר) עם תבשיל של כרוב^[7] והיו שותים אותו לרפואה בכל בוקר על קיבה ריקה^[8], **יָפָה לֵלֵב וְטוֹב לְעֵינַיִם, וְכָל שֶׁכֶן שְׂכָן** שהוא טוב לְבָנִי מַעִים. וְהָגִיל בּוֹ לשתותו במידה, **יָפָה לְכָל גּוֹפּוֹ. וְהַמְשִׁתְּכֶם הַיָּמָנוּ, קֶשֶׁה לְכָל גּוֹפּוֹ.**
מקשה הגמרא:

מִדְּקִתָּנִי – ממה ששנינו בברייתא זו **"יָפָה לֵלֵב"**, מִכָּלֵל דְּבַחְמָא עֲסָקִינָן – משמע שבאספרגוס העשוי מיין אנו עוסקים, שהוא יפה ללב (שאספרגוס של שְׁכָר קשה ללב)^[9], וְקִתָּנִי **"וְכָל שֶׁכֶן לְבָנִי מַעִים"**, הרי שאספרגוס העשוי מיין יפה לבני מעיים, ומקשים על כך: וְהַתְּנִינָא בברייתא אחרת: אספרגוס העשוי מיין, **לֵלְעֵיט** (ראשי תיבות: לֵב, עֵין, טחול) **יָפָה, אֲבָל לְרַמְיָא** (ראש, מעיים, תחתונות, היינו: טחורים) **קֶשֶׁה**, הרי שהוא קשה למעיים, ושתי הברייתות סותרות זו לזו!

מתרצת הגמרא:

כִּי תַנִּינָא הֵיאָה בְּמִיּוּשָׁן – אותה ברייתא שאומרת שהוא טוב למעיים מדברת באספרגוס העשוי מיין מיושן, יין ישן שעברו עליו יותר משתי שנים^[10], ואילו הברייתא האחרת מדברת ביין חדש, שהוא קשה למעיים, בְּדִתָּנָן במשנה (נדרים סו, א)^[11]: מי שאמר **"קוֹנֵם יֵין שְׂאֲגִי טוֹעֵם"**, שאסר על עצמו ב"קונם", בנדר, טעימת יין^[12], ואמר שנודר כך מפני **"שֶׁהֵינִי קֶשֶׁה לְבָנִי מַעִים"**. וְאָמְרוּ לוֹ בשעת הנדר: **וְהָלֹא יֵין מִיּוּשָׁן יָפָה הוּא לְבָנִי מַעִים וְשָׁתֵק**, ומשמע שקיבל את הדברים, ולפיכך דינו שְׁאֲסוֹר בֵּינָן חֲדָשׁ^[13] וּמוֹתֵר בְּמִיּוּשָׁן. שְׁמַע מִיָּנִיה – משמע מכאן שיין מיושן יפה למעיים, ואף אספרגוס העשוי ממנו יפה למעיים.

ברייטא נוספת בענין שתיית אספרגוס:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא: שֶׁשֶׁה דְּבָרִים נֶאֱמָרוּ בְּאֶסְפְּרָגוּס: א) אֵין שוֹתִין אוֹתוֹ אֶלֶּא בְּשֶׁהוּא חַי – שהיין שבו חי ואינו מוזג במים; **וּמִלָּא** – כשהכוס מליאה^[14]; **ב) מִקְבֵּלוֹ בִיד יָמִין וְשׁוֹתָהּ בְּשְׂמָאל; ג) וְאֵין מְשִׁיחִין אַחֲרָיו, וְאֵין מְפַסְּקִין בּוֹ בשתייתו אלא שותהו בבת**

שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

נא.

עין משפט
נר מצוה

פא א מיי פ"ח מ"ה
נכנסת ל' ז' חמ"ט
מ טו"ע י"ד י"ח י"ח
ט"ז
פב ב מ"י פ"ד ש"ה
טו"ע י"ח י"ח י"ח
ט"ז
פג ג ש"ע י"ח י"ח
ט"ז
פד ד ש"ע י"ח י"ח
ט"ז
פה ה ו מ"י פ"ד ש"ה
טו טו"ע י"ח י"ח
ט"ז
פז ז ש"ע י"ח י"ח
ט"ז
פח ח ו מ"י פ"ד ש"ה
טו טו"ע י"ח י"ח
ט"ז
פז ז ש"ע י"ח י"ח
ט"ז

רב נסים נאון

ללע"ט יפה לרמ"ח רע.
סיון
ובהלכות גירולות מפרש
לכל לעין לטחול יפה
לראש למעין לחתונות
רע: עשרה ברכות נאמר
בכוס של ברכה כו'
בפרק בנהי דבי מערבא
אמר ר' חזקוני
דברים נאמר בכוס של
ברכה עשרה ברכות נאמר
ושלשן בפרק אחר
(דברים לג) נפחלי שבע
רצון ומלא שבע עשור
רצון מרוד ומלא במשענו
אמר ר' חזקוני אמר עשרה
כן מה בחוב חסן ים
דרום ירשה אתה וזכה
לירש העולם הזה
והעולם הבא:

לעזר רש"י

פריש"ק. פירוש חדש
(חומשות רבינו יונה)
נמוג בשני חומשות (עין)
אחרות חסד הלכות ברכה
המון סיון (ז):

ליקוני רש"י

גברא דא חזי. חזימה והלא טמא חזי חסור לנכר
ונקוטנס פירש דבעלי קרין אסורים דכדרי חזרה
וי"ל דמיייר צטעלע גרים ומפני אותה טעילה הארכיו לכל שאר
טעילות לנכר לאחר טעילה וכן נכד"י שפעמים אדם נא מניח הכסא
ואין אדם רואי לנכר עד לאחר
הטעילה נהגו העם לנכר כל שאר
ברכת ידים לאחר טעילה (ז):
אין לנו אלא ארבעה דברים.
ומיהו לא משמע (כן) דפליגי
ר' יוחנן אהיה דנותנו לימינו
דלאמרי לקמן א"ר יוחנן ראשונים
שאלו מהו שחסייע שמאל לימין
משמע שכן היו נוהגים. ומיהו
מהאמוראים היו עושים עיטור
ועיטור משמע שהיו מתחמרים על
עמלן והיו מזהרים כנולן ולפיק ים
להחמיר כזכר על ברכה:
שטיפה יפה. ופלא. ירושלמי
דסוף פירקין א"ר
אחא שלשה דברים נאמרו כזכר של
ברכה מלא עיטור ומודם ושלשן
מקרא נפחלי שבע רצון ומלא ברכה
ה' שבע עיטור רצון מודם ומלא
כחשמו: **שטיפה** יפה. מבחין
והדחה מבפנים. ופי' ר"י דוקא
שאלן בכוס יפה שיש בו שזיר טכוס
אכל אס הוא יפה נלאו הכי שפיר
דמי דלא עינין אלא שיהא כוס של
ברכה יפה: **זוכה** לשני עצמות.
פי' הרב רבי יוסף ממרשיל"א
מדהוה ליה למכתם ים הדוס רש
וכח ירשה ליה וי"ד ה"ל ימיה
וכי"ד ה"ל נכדלו שני עולמות
דלאמרינן בהחלת (מנחות ד' טו):
כי ציה ה' צור עולמים (אל חקרי
צור אלא צר וכו'): **שמאל** מהו
שחסייע לימין. כנסות גדולות מיייר
או נראש חדש טעם שאל להיות
בשנת שהוא נחמדה או ציטורין
ולריך להאריך בברכה המון:
אין

במיד דלא ממאים נמי לסלקיהו לצד אחד
ולריך חגומא רב יצחק קסקסאה קמיה
דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן
משום שנאמר (יזלא פי תהלתך בעו מיניה
מרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך מהו
שיחזור ויברך אמר להו מי שאכל שום
ורחיו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא
ריחו נודף אמר רבינא הלכך אפילו גמר
סעודתו יחזור ויברך דתניא (ז) *טבל ועלה
אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו
וצונו על הטבילה ולא היא התם מעיקרא
גברא דא חזי הכא מעיקרא גברא חזי והואיל
ואידחי אידחי: תנו רבנן אספרגוס יפה ללב
ושב לעינים וכ"ש לבני מעים והרגיל בו יפה
לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו
מודקתני יפה ללב מבלל דבחמרא עסקין
וקתני וכל שבן לבני מעים והתניא דלע"מ
יפה לרמ"ת קשה כי תניא ההיא במיושן
דבתנן קונם יין שאני טועם שהיו קשה
לבני מעים אמרו לו והלא מיושן יפה הוא
לבני מעים ושתק (ז) אסור בחדש ומותר
במיושן שמע מינה: תנו רבנן ששה דברים
נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא
כשהוא חי ומלא מקבלו בימין ושותתו
בשמאל ואין משיחין אחריו ואין מפסיקין בו
ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ורק
אחריו ואין סומכין אותו אלא במינו והתניא
אין סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא
בדחמרא הא בדשכרא תני חדא דלע"מ יפה
קשה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא
תני חדא רק אחריו לוקה ותניא אידך לא רק
אחריו לוקה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא
לא רק אחריו לוקה מימין נורקין אפילו בפני המלך: א"ר ישמעאל בן
אלישע שלשה דברים סח לי סוריא שר הפנים * אל תטול חלוקך שחרית
מיד השמש ותלבש יואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו ואל תחזור כוס
אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכנסית ואמרי לה אסתלגנית של
מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים
הללו וילכד אמר רבי' שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך
שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו יואל
תעמוד לפני הנשים בשעה שחזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניך
וחרבי בדי ויש לי רשות לחבל ואי פגע מאי תקנתיה לינושף מדוכתיה ארבע
אמות אי איכא נהרא ליעבריה ואי איכא דרכא אחרנא לצייל בה ואי איכא
גודא ליקו אחורא ואי לא ליהדר אפיה ולימא * ויאמר ה' אל השמן יגער ה' בך
וגו' עד דחלפי מיניה: א"ר זירא א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה
דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטור
נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפה ונותן עיניו בו ויש
אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה
בלבד * הדחה שטיפה * חי ומלא תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ א"ר
יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר * ומלא
ברכה ה' ים ודרום ירשה ר' יוסי בר חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמים
העולם הזה והעולם הבא עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב
חסדא מעטר ליה בנפלי (ז) * אמר ר' חנן * ובחי * אמר רב ששת * ובברכת
הארץ עיטור רב פפא מעטף ויחביב רב אסי פרים סודרא על רישיה 'נוטלו בשתי ידיו א"ר חנינא
בר פפא מאי קראה * שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ונותנו לימין א"ר אבא אמר ר' יוחנן
ראשונים שאלו שמאל מהו שחסייע לימין אמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו

הארץ עיטור רב פפא מעטף ויחביב רב אסי פרים סודרא על רישיה 'נוטלו בשתי ידיו א"ר חנינא
בר פפא מאי קראה * שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ונותנו לימין א"ר אבא אמר ר' יוחנן
ראשונים שאלו שמאל מהו שחסייע לימין אמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו
אין

(א) פסחים יז: (ב) נדרים סו.
פ"ח, (ג) וס' משמ"ה.
(ד) ע"י לעיל ז' חס' ד"ה
עולות וכן מוחק ד"ה שם
מוריס. וע"ע חור טסהרין
ע. ד"ה ח"ן. (ה) נכדל"ש
ליחא לכל זה גם נכד"ק
נדפס בפנים בני שני תלמי
עולות וכן מוחק ד"ה שם
על הליון ועיקר ה"י
שהיה לפני רב אלפס כ'
ליחא חי אמר רב ששת עד
בכרת הארץ וכו' ר' יונה
וכי' חס' סיון קטע ע"ש
נכד חס' ד"ה: ר"ה עד וכו'
וע"ע חס' שם ע"י: ד"ה
כדי וסוף' עיזובין כט:
ומוס' פסחים קט: ומוס'
נכד חס' ד"ה: ר"ה עד וכו'
(ז) ד"ה וכו' ד"ה
מהו שחזר. כ"ה. לזכרה
ז"ל קדש ד"ה יחזור
והאלל. (ח) [לעיל ז' ג].
(ט) וע"ע חס' פסחים:
ד"ה ע"י. (י) [לעיל ז' חס'
לפניו ע"י].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מי שאל
ושמה ולא בך. אכנסה
דלפניהם קאי:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה יחזור
כו' (וינעשה ברכה
בפ"ה). חס' ד"ה:
[ב] שם ד"ה מהו
שיחזור כו' באפ"ה
אכ"ה ושתיה. ל"ל
(ע"פ חס'). [ג] גמי
ושתק מותר במיושן.
ל"ל: [ד] שם מעט
יפה בנפלי חי אמר
רב ששת עד ברכת
הארץ. ל"ל (וכי' דכתי'
נחל"מ ס' קט"ז):

גליון הש"ס

גמי א' תטול חלוקך.
מג"א ס' ד קכ"ב:
חס' ד קכ"ב:

תורה אור השלם

(א) וקלא פי' תהלתך כל
היום תתקרבך:
(החלם ט"ח, ט).

(ב) ויאמר יי אל השמן
יגער יי בך השמן יגער
יי בך הבחור בירושלים
הלא זה אחד מכל
מאש: (וכי' ג' ט).

(ג) וינפחלי אפר נפחלי
שבע רצון וקלא קריה
יי ים ודרום ירשה:
(דברים לג, ט).

(ד) שאו ידכם קדש
וקרבו את יי:
(תהלים קה, ב).

סוריאֵל שר הפנים^[17] (א) אֵל תטול חֲלוֹקֶה בְּשַׁחֲרִית מִיַּד הַשֶּׁמֶשׁ - המשרת המשמש אותך וְתִלְבַּשׁ, אלא טול את החלוק בעצמך ממקומו ותלבשנו^[18] (ב) וְאֵל תטול יָדֶיךָ בְּשַׁחֲרִית מִמֵּי שְׁלֹא נָטַל יָדָיו עֲדִיין^[19] (ג) וְאֵל תַּחְזִיר כּוֹס אֶסְפָּרְגוֹס אֶלָּא לְמִי שֶׁנִּתְּנוּ לָךְ; מִפְּנֵי שֶׁתִּבְסְפִית - שם חבורת שרים, וְאֶמְרִי לָהּ: - ויש אומרים: אֶסְתַּלְגֵּנִית - חבורה של מְלָאכֵי חֲבֵלָה, מְצַפִּין לוֹ לְאָדָם וְאֹמְרִים: "אֵימָתִי יָבֵא אָדָם לִידֵי אַחֵר מְדַבְּרִים הֵלָלוּ וְיִלְכְּדוּ!"

מאמר דומה של אמורא:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי: שֶׁלֹּשָׁה דְּבָרִים סָח לִי מִלֶּאֱלֹהִים הַמּוֹת^[20] (א) אֵל תטול חֲלוֹקֶה שַׁחֲרִית מִיַּד הַשֶּׁמֶשׁ וְתִלְבַּשׁ; (ב) וְאֵל תטול יָדֶיךָ מִמֵּי שְׁלֹא נָטַל יָדָיו; (ג) וְאֵל תַּעֲמֹד לִפְנֵי הַנָּשִׁים בְּשָׁעָה שְׁחוֹזָרוֹת מִן הַמֶּת, מִהַלּוּיִת הַמֶּת, מִפְּנֵי שֶׁאֵינִי מְרַקֵּד וְכֹא לִפְנֵיהֶן וְחֲרָבִי בְּיָדִי, וְיֵשׁ לִי רְשׁוּת לְחַבֵּל בְּמִי שֶׁמּוֹדֵמֵן לִפְנֵי.

הגמרא מוסיפה:

וְאִי פָּגַע מֵאֵי תִקְנִיתָה - ואם פגע אדם בנשים החוזרות מן המת, מה תקנתו שלא יפגע בו מלאך המוות? לִינִשְׁוֹף מְדוּכָתִיתָה - יקפוץ ממקומו אַרְבַּע אַמּוֹת. אִי אֵיכָא נִהְרָא לִיעֲבָרִיה - אם יש שם נהר, יעברו, וְאִי אֵיכָא דְרִכָּא אַחֲרִינָא לִיזִיל בָּהּ - ואם יש שם דרך אחרת, ילך בָּהּ. וְאִי אֵיכָא גוּרָא לִיקוּ אַחוּרָא - ואם יש שם קיר, יעמוד מאחוריו. וְאִי לֹא - ואם אינו יכול לעשות אחד מהדברים הנזכרים, לִיהָדָר אֶפְיָה וְלִימָא - יחזור פניו ויאמר את הפסוק (זכריה ג, ב): "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁטָן^[21] יָגַעַר ה' בָּךְ וְגו' ", ויחזור על פסוק זה עַד דְּחִלְפִי מִיָּנִיה - עד שתעבורנה הנשים מלפניו.

הגמרא חוזרת להלכות הכוס של ברכת המזון שהוזכרה לעיל (ג, ב): אָמַר רַבִּי זִירָא אָמַר רַבִּי אֶבְהוֹ, וְאֶמְרִי לָהּ: בְּמַתְנִיתָא תָּנָא וִישׁ אֹמְרִים שֶׁבְרִייתָא הִיא: עֲשֶׂהָ דְּבָרִים נֶאֱמָרוּ כְּכֹס שֶׁל בְּרָכָה - כוס שאומרים עליו ברכת המזון^[22] (א) טַעוֹן הֶדְחָה, (ב) וְשִׁטְפָה (ההבדל ביניהן מבואר בגמרא להלן); (ג) חֵי^[23] (ד) וּמְלָא; (ה) עִיטוֹר, כפי שיתבאר (ו) וְעִיטוֹף, כפי שיתבאר; (ז) נוֹטְלוֹ בְּשֵׁתִי יָדָיו, (ח) וְנוֹתְנוֹ בְּיַד יָמִין^[24] (ט) וּמַגְבִּיהוּ מִן הַקֶּרֶקַע טַפָּח, אם מיסב על גבי קרקע, ואם יושב בשולחן, מגביהו טפח מן השולחן; (י) וְנוֹתֵן עֵינָיו בּוֹ בִּשְׁעַת הַבִּרְכָּה. וִישׁ אֹמְרִים דְּבַר נוֹסֵף: אֵף מְשַׁגְרוֹ בְּמַתְנָה לְאִנְשֵׁי בֵיתוֹ - לאשתו, שמשגר לה במיוחד את הכוס לאחר הברכה לשותות ממנו, לְכַבּוּדָהּ. ולהלן בגמרא מבוארים דברי הברייתא.

ואמר רבי יוחנן על ברייתא זו:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֲנִי אֵין לָנוּ - אין אנו נוהגים לעשות אֶלָּא אַרְבָּעָה מִן הַדְּבָרִים הַנּוֹכְרִים בְּלִבְד: הֶדְחָה, שְׁטִיפָה, חֵי וּמְלָא^[25]

אחת^[15] (ד) וְאֵין מְחִזְרִין אוֹתוֹ כּוֹס אֶלָּא לְמִי שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ; (ה) וְרַק אַחֲרָיו - יורק אחרי שתייתו; (ו) וְאֵין סוּמְכִין אוֹתוֹ - אין אוכלים אחריו מִיַּד אֶלָּא בְּמִינוֹ, ולא דבר אחר.

מקשה הגמרא על סיום הברייתא:

וְהִתְנַחֵא בְּבִרְיָתָא אַחֲרָת: אֵין סוּמְכִין אוֹתוֹ אֶלָּא בְּפֶת - ולא בענבים?

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשְׁיָא - אין זו קושיא, כִּי הָא בְּדַחְמָרָא, הָא בְּדַשְׁכָּרָא - הברייתא השניה מדברת באספרגוס של יין, שיש לסמוך אחריו אכילת פת, ואילו הברייתא הראשונה מדברת באספרגוס העשוי משכר, שאין סומכים אותו אלא במינו, היינו שאם היה עשוי משכר של תאנים, אוכל אחריו תאנים, ואם היה משכר של תמרים אוכל אחריו תמרים.

ועוד ברייתות בענין אספרגוס:

תָּנִי חָדָא - שנינו בברייתא אחת: אספרגוס לְלַע"ט (לב, עין, טחול) יָפָה, לְרַמ"ת (ראש, מעיים, תחתונות) קָשָׁה. וְתָנִי אֵינְךָ - בברייתא אחרת, ההיפך: לְרַמ"ת יָפָה, לְלַע"ט קָשָׁה, וקשה, שהברייתות סותרות זו לזו?

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשְׁיָא - אין זו קושיא, כִּי הָא בְּדַחְמָרָא, הָא בְּדַשְׁכָּרָא - הברייתא הראשונה מדברת באספרגוס העשוי מיין, והשניה בעשוי משכר.

ועוד ברייתות בענין אספרגוס:

תָּנִי חָדָא - שנינו בברייתא אחת: רַק אַחֲרָיו לֹקָה - אם ירק אחרי שתיית האספרגוס לוקה במחלה מסוימת, וְתָנִי אֵינְךָ - בברייתא אחרת להיפך: לֹא רַק אַחֲרָיו, לֹקָה, וקשה, שהברייתות סותרות זו לזו?

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשְׁיָא. הָא בְּדַחְמָרָא הָא בְּדַשְׁכָּרָא - הברייתא הראשונה מדברת באספרגוס של יין, שאין לירוק אחריו, והשניה בשל שכר, שיש לירוק אחריו.

ומוסיף רב אשי:

אָמַר רַב אֲשִׁי: הַשְׁתָּא דְאֶמְרַת - עכשיו שאמרנו שאספרגוס של שכר "לֹא רַק אַחֲרָיו לֹקָה", מִיָּמִינוּ נִזְרְקִין - יש לירוק את ה"מים" שבפיו אחר השתייה אֶפְיָלוּ בְּפִנֵּי הַמֶּלֶךְ, אף על פי שאין זו דרך ארץ, כִּדִּי שֶׁלֹא יִלְקָה בַּמַּחֲלָה וְיִסְתַּכֵּן^[16].

מאמר נוסף של תנא בענין הנהגת האדם בבוקר ושתיית האספרגוס: אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן אֱלִישֶׁע: שֶׁלֹּשָׁה דְּבָרִים סָח לִי הַמֶּלֶךְ:

הערות

15. אין זו דרך ארץ לשתות כוס יין בבת אחת (עי' פסחים פו, ב), אבל לצורך הרפואה של אספרגוס יש לשתותו דווקא בבת אחת.
16. רש"י.
17. "מלאך חשוב לכא לפני הקב"ה", ורבי ישמעאל עלה לרקיע על ידי הזכרת שם, כפי שמבואר בברייתא של "מעשה מרכבה" (רש"י), וכפי הנראה הכוונה לברייתא הידועה בשם "פרקי היכלות", ונרפסה ב"אוצר מדרשים" (עוד). ועי' בענין זה בפיוט "אלה אזכרה" שבמוסף של יום הכיפורים ובהגהות מהר"ץ חיות כאן, ולעיל ז, א והערותינו שם.
18. רש"י. ועי' לבושי שרד או"ח ד, א.
19. עי' שו"ע או"ח ד, יא, ומגן אברהם שם, ה.
20. עי' כתובות עז, ב מעשה שבו ניצח רבי יהושע בן לוי את מלאך המות, ועי' הגהות מהר"ץ חיות.
21. השטן ומלאך המות אחד הם (עי' בבא בתרא טז, א).
22. רש"י. והוא הדין לכוס של ברכה אחרת, כגון כוס של קירוש או הברלה (הגהות דברי נחמיה. ועי' רמב"ם הל' שבת כט, ז ומגיד משנה שם שלדעת הרמב"ם מדברים כאן בכוס של קירוש).
23. לכאורה הכוונה שיהא היין שבכוס חי ולא מזוג במים, אבל אין לפרש כן,

18. המאירי מונה שני הדברים (נוטלו בשתי ידיו, ונותנו ביד ימין) כדבר אחד, ומשלים את מנין עשרת הדברים בדברי "יש אומרים" שמשגרו במתנה לאשתו.
25. יש מפרשים דברי רבי יוחנן כמשמעם, שבא להוציא כל שאר הדברים הנזכרים בברייתא, שאין נוהגים לעשותם (וכן פי' הרמב"ם, הל' ברכות ז, טו,

לעטרה יש למלאן ביין חי^[30]. **אָמַר רב ששת: וּבְכִרְפֵּת הָאֲרֶץ,** שיש למלא את הכוסות של ה"עיתור" ביין (או ל"עטר בתלמידים") כשמגיעים ל"ברכת הארץ"^[31].

הגמרא מבארת מהו "עיתור":

"עיתור". רב פפא מעטף וְיָתִיב - היה מתעטף בטליתו ויושב כשהיה מברך ברכת המזון על הכוס. **רב אסי פריס סודרא על רישיה -** היה פורס סודר (מטפחת של כיסוי ראש) על ראשו^[32].

ומבארת הגמרא את הדבר השביעי שאמרו בכוס של ברכה: **"נוטלו בשתי ידי". אָמַר רבי חנינא בר פפא: מאי קראה? -** מהו הפסוק שרומז לדין זה? הפסוק הבא (תהילים קלד, ב): **"שאו ידכם קדש וברכו את ה'".**

ומבארת הגמרא את הדבר השמיני שאמרו בכוס:

"ונותנו לימין". אָמַר רבי חייא בר אבא אָמַר רבי יוחנן: ראשונים שאלו: שְׂמַאל מַהוּ שְׁתַּסִּיעַ לְיָמִין באחיות כוס של ברכה? אָמַר רב אשי: הוֹאִיל וְרַאשׁוֹנִים אֵיבָעִנָּא לָהּ וְלֹא אֵיפְשַׁט לָהּ - הוֹאִיל וְרַאשׁוֹנִים נסתפקו בדין זה ולא נפשט להם ספקם,

הגמרא מבארת את הדברים הטעונים ביאור בברייתא הנזכרת, ותחילה מבארים את ההבדל בין הדחה לשטיפה: **תָּנָא בברייתא: הִדְחָה מִבִּפְנִים, וְשָׁטִיפָה מִבְּחוּץ,** שיש לרחוץ ולנקות את הכוס בין מבפנים ובין מבחוץ^[26].

נאמר בברייתא שהכוס צריך שיהא מלא, ואומרים על כך:

אָמַר רבי יוחנן: כָּל הַמְכַרְךָ עַל כּוֹס מְלֵא, נוֹתֵנִין לוֹ נִחְלָה בְּלִי מְצָרִים - בלי גבולות, **שְׁנַאָמַר (דברים לב, כג): "וּמְלֵא בְרֶכֶת ה', יָם וְדָרוֹם יִרְשָׁה",** ודורשים, שכשמברך את ה' בכוס מלא, זוכה לרשת נחלה ב"ים" (מערב) ובדרום, ללא גבולות^[27]. **רבי יוסי בר חנינא אומר: זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא**^[28].

הגמרא מבארת מהו "עיתור" שנאמר בברייתא:

"עיתור". רב יהודה מעשרהו בתלמידים, שהתלמידים היו יושבים מסביבו במעגל כשבירו כוס של ברכה, כאילו הם "עטרה" או כתר, ודבר זה הוא כבוד הברכה. רב חסדא מעטר ליה בנטלי - היה "מעטר" את הכוס של ברכה בכוסות אחרות של יין, שהיה מניחן מסביבה כעין עטרה^[29].

אָמַר רבי חנן: ובחי, שהכוסות שמקיפים בהן את כוס הברכה

הערות

30. כך פירשו בצ"ח ובביאורי הגר"א ובהגהות יפה עינים לפי הגירסא שלפנינו. וכתב כיפה עינים, שהוֹאִיל והכוסות של העיתור אין שותים אותן, ממלאים אותן ביין חי להראות שבחה של ארץ ישראל שממנה בא יין זה, אבל הכוס של הברכה ששותים אותה מוֹזֵגִים אותה במים שתהא ראויה לשתייה. וראה בהערה הבאה על גירסאות אחרות.

31. צ"ח והגר"א. ופירוש זה הוא לפי הגירסא שלפנינו, אבל הראשונים יש להם כאן גירסאות ופירושים אחרים.

הרי"ף אינו גורס "אמר רבי חנן", אלא: "חי, אמר רב ששת: עד ברכת הארץ" (עיין מסורת הש"ס והגהות הגר"א). ופירוש הדברים, שמה שאמרו בברייתא שכוס של ברכה צריך שיהא "חי", פירושו שבתחילת ברכת המזון יהיה היין שבכוס חי, וכשמגיע לברכת הארץ ימוזגו במים (רבינו יונה ורא"ה), והטעם, להוריע שבח ארץ ישראל שיינה חזק וצריך למוזגו במים רכים (רא"ש). ובדברים אלו מיושבת הקושיא שבהערה 23, ש"חי" הוא כפשוטו, ומה שאמרו שמוזגו היינו שמוזגו אחר כך בשעת ברכת הארץ. (ולפי גירסא זו מקום הדברים הוא לעיל, לפני דברי רבי יוחנן על "מלא", שהרי "חי" הוֹבֵר בברייתא לפני "מלא", וכן הוא ברא"ה).

ומדברי רש"י נראה שלא גרס את המילה "חי", וגירסתו היא: "אמר רב ששת: ומוסיפין בברכת הארץ" (עי' דקדוקי סופרים, וכן הכיאו בתוספות פסחים קח, ב, ד"ה שתאן, וכבא בתרא צו, ב, ד"ה עד, ועי' רשב"א וריטב"א), ופירוש הדברים שמוסיפים עור יין לכוס בברכת הארץ, ויש מפרשים גירסא זו, שמוסיפים לכוס עוד מים (עיין תוס' שם).

32. כתב כמגן אברהם בשם הב"ח: "ירא שמים לא יכרך במצנפת, דק ישים הכובע על ראשו, ויש נוהגים ג"כ להתעטף בכגד העליון (מעיל), שכל זה הוא בכלל עיתור הנאמר כגמרא אצל כוס ברכה. וכן נהגו כהנים בישראל בעת ברכת המזון שמשמין הכובע על ראשיהן אפילו כשהוא מברך ביחיד כלי כוס" (משנה ברורה קפג, יא).

והביא רק ארבעה הדברים להלכה). ויש סוברים שלא בא רבי יוחנן למעט אלא עיתור ועיתור שאין נוהגים בהם, אבל שאר דברים נוהגים, והוכיחו כן מדברי רבי יוחנן להלן בסוגיא, שכן כמה שאמרו "ונותנו לימין" (תוספות והרא"ש, וכן הוא בשו"ע אורח חיים קפג, ד). ויש מפרשים שרבי יוחנן מודה בכל עשרת הדברים שבברייתא, אלא שסובר שארבעה הדברים שהזכיר מעכבים את הברכה, ושאר הדברים אינם אלא מצוה מן המובחר (רשב"א ורא"ה וריטב"א. וב"כ הגר"א בשו"ע שם, ועי' גם מעדני יום טוב על הרא"ש סי' לה, אות ז).

ועי' הגהות בן אריה שהביא מתיקוני זוהר שעשרת הדברים שבכוס של ברכה נאמרו בזמן שבית המקדש קיים, ופירש על פי זה שרבי יוחנן כוונתו שאנחנו בזמן הזה, שחרב הבית, אין לנו אלא ארבעה דברים בלבד.

26. ר"ן זה נוהג דווקא כשאין הכוס נקיה, שנשאר בה מעט יין, אבל אם הכוס נקיה אין צורך בשטיפה ובהרחה (תוספות). וכן הוא בשו"ע א"ח קפג, א, ועי' משנה ברורה שם, ג).

27. כוונת הדרשה, שביצר מערב (בים) אין ישוב, ואין שם גבולות, וכן בדרום ארץ ישראל, שהוא מדבר ללא ישוב, אין גבולות (על פי מהרש"א וביאורי הגר"א). על פשט הכתוב עי' במפרשי התורה.

28. יש גורסים גם כאן "שנאמר ים ודרום ירשה" (רי"ף ועוד, עיין דק"ס). ופירשו התוספות, שהדרשה היא מהמלה "ירשה", שהיה לו לומר "ירש", ומיתור האותיות "י" ו"ה" דורש שזוכה לעולם הזה ועולם הבא, שהעולם הזה נברא באות "ה" והעולם הבא באות "י", כמו שנאמר במסכת מנחות (כט, ב). ועיין פירושים אחרים ברכנו יונה ובמהרש"א.

29. עי' תפארת שמואל על הרא"ש (סי' לה, ומובא בשערי תשובה קפג, א) שכתב שאף שאין אנו נוהגים "עיתור", על כל פנים אין להניח כלים ריקים על השולחן בשעת ברכת המזון, שהוא להיפך ממנהג ה"עיתור". ועי' מאירי פירוש אחר לענין העיתור בכוסות.

מסורת הש"ס

נבגא. אנבגא. כוס שהוא
רביעים [קידושין ע.].
מברך על היום.
בשמקדש בערני שנמות
קדוש היום תחילה ואחר
כן נצטמ היין [סוכה נו.].
בבא ידן. כל ימות השנה
תאמר. אחר המנון.

אֲנִי נֶעֱבֵד לְחֻמְרָא – נהגו אנו לחומרא, שלא תסייע יד שמאל לימין בשעת הברכה^[1].

הגמרא ממשיכה ומבארת את הדבר התשיעי שאמרו בכוס של ברכה:

”וּמַגְבִּיהוּ מִן הַקֶּקֶע טַפַּח”. אָמַר רַב אֶחָא בְּרַבִּי חֲנִינָא: מַאי קָרָאָהּ? – מהו הפסוק הרומז לדבר זה? הפסוק הבא (תהילים קטז, יג): **”בֹּס וְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבֶשֶׂם ה’ אֶקְרָא”**, שקודם הקריאה בשם ה' "נושאים" (מגביהים) את הכוס.

ומבארת הגמרא את הדבר העשירי:

”וְנוֹתֵן עֵינָיו בּו”. כִּי הֵיכִי דְלֹא נִיסַח דְּעִתִּיהּ מִיָּנִיה – כדי שלא יסיח דעתו ממנו^[2].

הגמרא מבארת את סיום הבריייתא:

”וְיֵשׁ אֹמְרִים: וּמִשְׁגְּרוּ לְאַנְשֵׁי בֵיתוֹ בְּמִתְנָה”. כִּי הֵיכִי דִתְתַבְּרַךְ דְּבִיתָהּ – טעם הדבר הוא כדי שתתברך אשתו ("אנשי ביתו") בזכות השתיה מן הכוס של ברכה.

מעשה שהיה בענין זה:

עוֹלָא אֶקְלַע לְבִי רַב נַחֲמָן – הזדמן לביתו של רב נחמן, בְּרִיךְ רִיפְתָּא – אבל שם סעודה של פת, וּבְרִיךְ בְּרַכְתָּ מִזֶּנָּה – וברוך ברכת המזון על הכוס. יָהֵב לִיהַ בְּפֶסַח דְּבִרְכָתָא לְרַב נַחֲמָן – כשסיים לברך, נתן את הכוס לרב נחמן לשותות ממנה. אָמַר לִיהַ רַב נַחֲמָן לְעוֹלָא: לִישְׁדַּר מֵר פֶּסַח דְּבִרְכָתָא לִילְתָּא – ישלח מר את הכוס לאשתי ילתא! אָמַר לִיהַ עוֹלָא לְרַב נַחֲמָן: הֵכִי – כך אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֵין פְּרִי בְטָנָה שֶׁל אִשָּׁה מִתְבָּרַךְ אֶלָּא מִפְּרִי בְטָנוֹ שֶׁל אִישׁ – הברכה שמתברכת אשה בולדות היא בזכותו של האיש, שְׁנֵאמַר (דברים ז, יג): **”וּבְרִיךְ פְּרִי בְטָנְךָ”**, פְּרִי בְטָנָה שֶׁל אִשָּׁה לֹא נֶאֱמַר, שהרי לא נאמר **”פְּרִי בְטָנְךָ”** בלשון נקבה אֶלָּא **”פְּרִי בְטָנְךָ”** בלשון זכר^[3], ומכאן שהולדות קרויים פרי בטנו של הזכר, שהברכה חלה על הזכר והאשה מתברכת בזכותו, ואם כן אין צורך לשלוח את הכוס לילתא, ודי בזה שישתה רב נחמן מן הכוס ותחול הברכה אף עליה^[4]. תְּנִינָא נְמִי הֵכִי – שנינו כן אף בבריייתא: **רַבִּי נִתָּן אָמַר: מִנֵּין שְׁאִין פְּרִי בְטָנָה שֶׁל אִשָּׁה מִתְבָּרַךְ אֶלָּא מִפְּרִי בְטָנוֹ שֶׁל אִישׁ? שְׁנֵאמַר: ”וּבְרִיךְ פְּרִי בְטָנְךָ”**, פְּרִי בְטָנָה לֹא נֶאֱמַר,

אֶלָּא **”פְּרִי בְטָנְךָ”**. אֲדַהֲכִי – בינתיים, שְׁמַעְהָ יִלְתָּא שלא ישגר לה כוס של ברכה. קָמָה בְּזִיזָהָא – עמדה בכעס, וְעִלְתָּה לְבִי חֲמָרָא – ונכנסה למרתף היין, וְתַבְרָא אַרְבַּע מָאָה דְּנִי דְחֲמָרָא – ושברה ארבע מאות חביות יין בחמתה. אָמַר לִיהַ רַב נַחֲמָן לְעוֹלָא: נִשְׁדַּר לָהּ מֵר פֶּסַח אַחֲרִינָא – ישלח לה מר כוס אחרת לפייסה. שִׁלַּח לָהּ כוס אחרת, ואמר: **כֹּל הָאִי נִבְגָּא דְּבִרְכָתָא הִיא** – כל היין שבחבית נחשב ככוס של ברכה, ושתי ממנו! שְׁלַחָה לִיהַ יִלְתָּא: **”מִמַּהְדוּרִי מִיָּלִי וּמִסְמַרְטוּטִי כְּלָמִי”** – "מרוכלים המחזירים בעיירות יָרְבוּ דְּבָרִים, בדרך שמסמרטוטים, בלויי סחבות, יָרְבוּ כִּינִים!" (פתגם שהיו נוהגים לומר בזמנם), וכוונתה היתה שדברי עולא אינם אלא דברים בעלמא כפּטפּוּטִי של רובל^[5].

הגמרא מביאה שני מאמרים של רב אסי בענין כוס של ברכה:

אָמַר רַב אָסִי: אֵין מְסִיחִין עַל כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה – אין מדברים מזמן שנוטל המברך את הכוס בידו עד סיום הברכה^[6]. וְאָמַר רַב אָסִי: אֵין מְבָרְכִין עַל כּוֹס שֶׁל פּוּרְעָנוֹת. ומבארת הגמרא מיד:

מַאי – מהו כוס של פורענות? אָמַר רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק: כּוֹס שְׁנִי שֶׁבִּסְעוּדָה, שהמסיים את סעודתו במספר זוגי של כוסות (שהכוס של ברכה היא שניה או רביעית וכו') עלול להינזק על ידי שְׂדִים^[7], ולפיכך לא יברך ברכת המזון על כוס זו אלא ישתה עוד כוס ויברך^[8]. תְּנִינָא נְמִי הֵכִי בְּבִרְיָתָא: הַשּׁוֹתֶה כְּפָלִים – זוגות, לֹא יְבָרַךְ בְּרַכַּת הַמִּזְוֹן עַל כּוֹס זֶה, מִשּׁוּם שְׁנֵאמַר (עמוס ד, יד): **”הַבּוֹן לְקִרְאָת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל”**, וְהָאִי לֹא מִתְקַן – וזה אינו מוכן כראוי לברך את ה', שבא לברך על כוס של פורענות ולא בדברים נאים^[9].

הלכה נוספת בענין ברכת המזון:

אָמַר רַבִּי אֶבְהוֹ: וְאָמְרִי לָהּ בְּמִתְנִיתָא תְּנָא – ויש אומרים שבבריייתא הוא ששנינו כך: הָאוֹכֵל וּמֵהֶלֶךְ, מְבָרַךְ בְּרַכַּת הַמִּזְוֹן מְעוּמָד, שעליו להפסיק ללכת ולעמוד במקום אחד בזמן הברכה. וּכְשֶׁהוּא אוֹכֵל מְעוּמָד, מְבָרַךְ מִיּוֹשֵׁב^[10]. וּכְשֶׁהוּא מִיּוֹשֵׁב עַל מִיטָה וְאוֹכֵל, יוֹשֵׁב וּמְבָרַךְ^[11].

ומסיקה הגמרא שאין הלכה כן:

וְהִלְכְתָּא: – הלכה שבבבליהו – בכלום, בין באוכל בהליכה ובין בעמידה ובין בהסבה יושב ומְבָרַךְ בְּרַכַּת הַמִּזְוֹן^[12].

הדרן עלך שלשה שאכלו

הערות

- רש"י. וכתב המאירי, שאף על פי שבעבודת הקדשנות אם סייע בשמאל אין זה פוסל (עי' שבת צג, ב), שם הדברים אמורים בדעיבד, אבל לכתחילה אין מסייעים בשמאל, ועי' הגהות מהר"ץ חיות.
- נחלקו הפוסקים אם יש להחמיר שלא תסייע שמאל לימין אף בשאין השמאל נוגעת בכוס עצמה, או דווקא כשמחזיק בכוס אף בשמאלו (עי' שו"ע אורח חיים קפג, ד, ובמפרשים שם).
- עי' מאירי. ויש מפרשים: שלא יסיח דעתו מן הברכה (רא"ש. וכן הוא במשנה ברורה קפג, יז).
- רש"י, ועיין מהרש"א. ובספר ניצוצי אור מגיה במקום "פרי בטנה" – "פְּרִי בְטָנְךָ".
- ונמצא שעולא חולק על הדעה שבבריייתא שצריך לשגר לאשתו כוס של ברכה. ועוד יש לומר, שעולא סובר כרבי יוחנן, שאין נוהגים אלא ארבעה מן הדברים המוזכרים בבריייתא (מהרש"א).
- עיין רש"י ומהרש"א.
- רש"י. ועיין תוספות ומשנה ברורה קפג, כב.

זן מר פכטו מהלכות שבת
 הל' ד' ע"ש ע"ה א"ח ס'
 רלח סעף א'
 ג ו' מ"י ס' מ' מ' מ'
 דרסות הל' ח ט ו' ופכט'
 מהל' שבת הל' ה' ס' ס' ס'
 עשין ס' ט' ע"ש ע"ה א"ח ס'
 ס' רח סעף ג' ה' ו' ס' רל'
 סעף ג' וס' רלח סעף י'
 ח' מ"י ס' מהלכות דרסות
 הל' ד' ופכט' ה' א' ט' ע"ש
 א"ח ס' קס' ס' א'
 ג ו' מ"י ס' מ' מהלכות
 דרסות הלכה ד' ט' ע"ש
 א"ח ס' קע' סעף ג'
 ד' מ"י ס' מ' מהלכות
 דרסות הלכה י' ס' ס'
 עשין ס' ע"ש ע"ה א"ח ס'
 רע' סעף ג'

התחיר ושאנו תדיר חריר
קודם. ובמשנת זבחים כ"י (דף
פ"ט) ובמשנת הוריות
בפרק אהרן (דף י"ב) כל
התדיר מחבירו הוא קודם
את חבירו ואמרין בגמרא
אמר הני מילי אמר אביי
ואמר ר'אבה (במכרין כח)
מלובד עולת התמיר אשר
לעולת התמיר מכדי בתיב
עולת הבוקר עולת התמיר
למה לי מאי קאמר רחמנא
האי תדיר קודם בריש:

(א) בֹּסֶם יְשׁוּעוֹת אִשָּׁא
וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
[חזקים קמו, יג]

[illegible]

לְבֹן כֹּה אֲעֲשֶׂה לְךָ
יִשְׂרָאֵל עֲקֵב בִּי זֹאת
אֲעֲשֶׂה לְךָ הַכּוֹן
לְקִרְאָת אֱלֹהֶיךָ
יִשְׂרָאֵל: [עמס ד, יב]

והלכתא בכולהו יושב ומבדק.
לפי שזכרת המזון
ולאורייתא התמירו זה להיות יושב
ומבדק שהרי עשה דברים נאמרו
בו מה שאין כן בשאר דרכות והוא
בטורקין ואכלת ושבעת שז עת
זכרת לזכרת המזון מפני רבי
משה אלנברט:

אֲנִי נֶעֱבֵד לְחֹמְרָא ² וּמִגְבִּיהוּ מִן הַקֶּרֶק טַפֵּחַ
 אִ"ר אַחַת ב'ר' חֲנִינָא מֵאִי קִרְאָה * כּוּם יִשְׁעוּת
 אִשָּׁא וּבִשְׁם ה' אִקְרָא ² וְנוֹתָן עֵינָיו בּו כִּי הִכִּי
 דְּלֹא נִיסַח דַּעְתִּיהּ מִיְּנִיהּ * ⁷ וּמִשְׁגֵּרוּ לְאַנְשֵׁי בֵיתוֹ
 בְּמַתְנָה כִּי הִכִּי דִתְתַבְּרָךְ דְּבִיתָהוּ עוֹלָא
 אִקְלַע לְבִי רַב נַחֲמָן כִּרְיָךְ רִפְתָּא כִּרְיָךְ בִּרְכַת
 מְזוּנָא יִהְיֶה לֵיה כְּסָא דְּבִרְכַתָּא לְרַב נַחֲמָן אִ"ל
 רַב נַחֲמָן לִישְׁדֵּר מִר כְּסָא דְּבִרְכַתָּא לִילְחָא
 אִ"ל הִכִּי אִ"ר יוֹחָנָן אִין פְּרִי בְּמִנָּה שֶׁל אִשָּׁה
 מִתְבָּרַךְ אִלֵּא מִפְּרִי בְּמִנָּה שֶׁל אִישׁ שְׁנֵאמֵר
 (ב) וּבִרְךְ פְּרִי בְּמִנָּךְ פְּרִי בְּמִנָּה לֹא נֵאמֵר אִלֵּא פְּרִי
 בְּמִנָּךְ תֵּינִיא נְמִי הִכִּי ר' נָחֵן אֹמֵר מִנִּין שְׂאִין
 פְּרִי בְּמִנָּה שֶׁל אִשָּׁה מִתְבָּרַךְ אִלֵּא מִפְּרִי בְּמִנָּה
 שֶׁל אִישׁ שְׁנֵאמֵר וּבִרְךְ פְּרִי בְּמִנָּךְ פְּרִי בְּמִנָּה
 לֹא נֵאמֵר אִלֵּא פְּרִי בְּמִנָּךְ אֲדַרְכֵּי שְׁמַעְיָה לִילְחָא
 וְתִבְרָא ד' מֵאָה דִּנִּי דְּחֹמְרָא אִ"ל רַב נַחֲמָן
 חָל לֵה כָּל הָאִי נִבְנָא דְּבִרְכַתָּא הִיא שְׁלַחָה
 כְּלָמִי אִ"ר אִסִּי ⁷ אִין מְסִיחִין עַל כּוּם שֶׁל
 עַל כּוּם שֶׁל פּוֹרְעָנוֹת מֵאִי כּוּם שֶׁל פּוֹרְעָנוֹת
 יִ"ה הַשּׁוֹתָה כְּפִלִּים לֹא יִבְרַךְ מִשּׁוּם שְׁנֵאמֵר
 אִי לֹא מִתְקֵן אִ"ר אַבְהוּ וְאִמְרִי לֵה בְּמַתְנִיתָא
 וּכְשֶׁהוּא אוֹכֵל מְעוּמָד מִבְּרַךְ מִיּוֹשֵׁב וּכְשֶׁהוּא
 דִּד יוֹחֲלֵתָא בְּכּוֹלָהּ יוֹשֵׁב וּמִבְּרַךְ;

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו ה' דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים 'מברך על היין ואחר כך מברך על היום ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים ב"ש אומרים מקנה ידיו במפה ומניחה על השלחן וב"ה אומרים על הכסת ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים וב"ה אומרים נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ה' ב"ש אומרים גר ומוזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים גר ובשמים מוזן והבדלה ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים [י] בורא מאורי האש "אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכ"ם ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז ואין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו מי שאכל ושכח ולא בידך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ועד מתי מברך [י] עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו ה' בא להן יין אחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על המזון ובית הלל אומרים "מברך על המזון ואח"כ מברך על היין 'ועונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה: גמ' ה' תנו רבנן דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר ה' דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאני תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה מאי ד"א וכי תימא התם תרתי והכא חדא ה"נ תרתי נינהו ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאני תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה פשיטא דהא נפקא בבת קול איבעית אימא קודם בת קול ואיבעית אימא לאחר בת קול ורבי

המהאי קרא דכתיב במוספין מלכד עולת הבקר אשר לעולת החמיד תעשו את אלה מלכד
המוספין וקא דרשין אשר לעולת החמיד קרא יחירה למילף דבשביל שהיא קמיד החמיד

ואנן נעבד ד'חומרא. שלא תסייע שמאל לימין בשעת זרכה: שמונה וילתא. שלא יסגר לה כוס של זרכה: קמה ביזחרא. עמדה כעס: כ"ל האי נבגא דברכתא היא. כל יין שנכתב כוס של זרכה הוא שמי ממנו: נבגא. כוס. כמו לשמי מר ^ו תנבגא: מפחדורי מילי. ממחזירי בעירות ירבו חמדי זכרים: ומסמרוטי כלמי. וממסחקי זגדים כלים וממורטרי ירבו כלים. כנים מתרגמי כלתמא: כלתמא: כוס מסיחין. משלחו עד סינך: כוס שני. שהוא של זוגות והעומד (ב) על שלחו ושי זוגות יחזק על די דשים: בפלים. זוגות: הכון לקראת (ג). זכרים נאים ולא זכרים פורענות: מפס. זמנס דך דכריתא: והלכתא. זכולה יוסב ומנר:

הדרך שלך שלשה שאכלו

אלי דברים וכו' בסעודה. שמעלק
הכלות סעודה: מברך על
ידוים. בקדוש שנתות ומים טובים:
ואחר כך מוזגין את הכוס. יין הנא
לפני המזון כדאמרין בפרק מיד
בבבלי (דף מג.) הסבו אל"פ שנטל
ברו' וצטנן להס' יין וכו' וקאמר' ש"ס
נטולין לידים ואחר כך מוסיף א"ש
הכוס ואוכלים סעודתם כהניא נטילה
ובי"ה אומרים מחגין את הכוס ושומין
אוחו ואחר כך נטולין לידים ושעמא
דמרחייהו מפרש בגמרא: ומקנה ידיו
מנטילה מיס ראשונים:
ומביניהו עני השולחן. ומקנה ע"ד ידיו
תמיד מזהמת התבשיל: ובי"ה אומרים

על הכר או על הסכך יצונוהו אחרי כן ושם יקנה זה ידיו תמיד וטעמה ממכרם בגמ': מכבדיו את הבית. המקום שאלנו שם אם הסבו על גבי ערקק מכבדים את הסכך או אם הסבו על השלחן מכבדים את השלחן כמבדיו אהה עליו: נדר בדך נטילין ילדים. מיס אחרונים: נדר מי שאין לו אלא כוס אחד במזמולא שנת מניחו עד לאחר המזון וסודר עליו נר ומזון ובשמים הבדלה נה: אין מכבדים על הנר ועל הבשמים ששם עובים ושם מתים. טעם דכולהו משלש גמרות: שיאותו. סיוה הנסס ממנו: עד כדי שיעבד המזון. ממכרם שיעורא גמ': מכבד על הדין.

נגמרת מפרס פלוגתיהו: שניין אמר
אחר ישראל המברך, אפילו לא שמע
אלה סוף ברכה אבל לא לאחר כוונת
ממנו בדרך להר גריזים: גמ' שהיה
שם ציין קדושה: כוס זה לא בזה אלא
בשכר שנת לביבות: וזכר קדש הרים.
ושקבלו עליו או מנחת הכוכבים:
שהיו יין לא בא. לשלמן וכשם שקדש
לכניסה כך קודש לברכה: שהיו
יום לקדשה שחמרה. שם אין יין
ואם מקדשין והמקדש על הפה גם הוא
ומקום יין וזכרה הפה קודמת:
לדיר קודם. נפקא לן במסכת זבחים
לאחר שהקריבם המהדי תקריבו
: ומנחן אמה למד לכל החמדין:
ורבי

(א) פסחים קיד. סוכה נו.
(ב) פסחים קג. (ג) [לקמן
נב.], (ד) חוספמא פ"ה
[פסחים קיד.], [סוכה נו.],
(ה) פסחים שס [קיד.],
[זבחים לא.], (ו) [קדושין ע.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כוס שני
וכו' והעומד מעל:
(ב) ד"ה הכון לקראת
אלהיו בדברים:

גליון הש"ס

גמ' ומשגרו לאנשי
ביתו. עי' תו"ט ר"ש
סוטה ד"ה רי"א:

ליקומי רש"י

[illegible]

[עירובין ז:ז.]

פרק שמיני

משנה אחרי שסיים התנא הלכות ברכת המזון בפרק הקודם, שונה הוא כעת הלכות שנוהגות בסעודה עצמה^[1]. המשנה מביאה כמה מחלוקות בין בית שמאי לבית הלל בהלכות אלו:

אלו דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה:

המחלוקת הראשונה עוסקת בברכות הקידוש שאומרים בתחילת הסעודה הראשונה של שבתות וימים טובים - ברכת "בורא פרי הגפן" על היין, וברכת קדושת היום:

בית שמאי אומרים: מברך אדם על קדושת היום ואחר כך מברך על היין. ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על קדושת היום.^[2]

המחלוקת השנייה קשורה בשתיית היין שהיו רגילים בימי חז"ל לשותות, גם בימי חול, לפני סעודות חשובות^[3]:
בית שמאי אומרים: נוטלין לידים - רוחצים את הידים לשם "נטילת ידים" לסעודה, ואחר כך מוזגין^[4] ושותים את הכוס, לפני שמברכים על הפת. ובית הלל אומרים: מוזגין ושותים את הכוס, ואחר כך נוטלין לידים לסעודה.
המחלוקת השלישית:

בית שמאי אומרים: אחרי נטילת הידים לסעודה מקנח ידיו במפה - מנגב ידיו במגבת, ומניחה על השלחן, כדי שבשעת הסעודה יקנח בה את ידיו מזהמת המאכלים. **ובית הלל אומרים:** מניח את המפה על הכסא שהוא מיסב עליה, ושם יקנח בה ידיו בשעת הסעודה.

המחלוקת הרביעית:

בית שמאי אומרים: בגמר הסעודה מכבדין את הבית - מטאטאים את החדר שבו אכלו: אם הסבו על הקרקע מכבדים את הקרקע, ואם הסבו על השלחן מכבדים את השלחן משיורי מאכלים שנתפזרו עליו; **ואחר כך נוטלין לידים ב"מים אחרונים"**^[5]. **ובית הלל אומרים: נוטלין לידים ב"מים אחרונים", ואחר כך מכבדין את הבית.**
המחלוקת החמישית:

מי שיש לו רק כוס אחת של יין במוצאי שבת, מניחה עד לאחר סעודתו כדי לברך ברכת המזון וברכות ה"הבדלה" על הכוס^[6]. נחלקו בית שמאי ובית הלל בסדר הראוי במקרה כזה:

בית שמאי אומרים: סדר הברכות הוא: גר^[7], וברכת המזון, בשמים^[8], והבדלה. **ובית הלל אומרים:** סדר הברכות הוא: גר ובשמים מוזן והבדלה.

המחלוקת הששית:

בית שמאי אומרים: נוסח ברכת הנר במוצאי שבת הוא, "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שברך מאור האש". **ובית הלל אומרים:** "... בורא מאורי האש".

אגב הדיון בעניני ברכות ההבדלה, מביאה המשנה הלכות נוספות בענין ברכות הנר והבשמים:

אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עובדי כוכבים, ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים - כלומר נר שהדליקו לכבוד המת, ובשמים שהניחם ליד המת כדי להעביר סרחון הגוף, ולא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה^[9], ואין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו. (שיהנו מאורו). הגמרא תפרש למה אין מברכים על כל אלו.
מחלוקת שביעית בעניני סעודה:

מי שאכל סעודה ושכח ולא בירך ברכת המזון מיד, ויצא מהמקום שבו אכל, בית שמאי אומרים יחזור למקומו - שאכל שם, ויברך ברכת המזון. ובית הלל אומרים: יברך במקום שזיכר - כלומר מותר לו לברך במקום שבו נזכר, ואינו

הערות

1. תוס' הרא"ש, תוס' ר' יהודה החסיד.
2. טעמיהם של בית שמאי ובית הלל במחלוקת המובאות במשנתנו יפורשו בגמרא.
3. כמו שמוזכר בברייתא לעיל (מג, א - "כיצד סדר הסבה וכו'"). אבל עיין ברי"ף, ובספר שלמה משנתו.
4. בימי קדם היו מערבים בכוס יין "חיי" (חזק וחרוף) במים, כדי לעשותו נוח לשתייה. פעולה זו נקראת "מוזגה". בימינו היין אינו חריף עד כדי כך וראוי לשתייה כפי שהוא, ודינה של המשנה שנאמר על מוזגת הכוס יתקיים גם במילוי הכוס ביין.
5. חכמים תיקנו נטילת ידים ב"מים אחרונים" לפני ברכת המזון. (ועיין חולין קה, א"ב, ושו"ע אור"ח קפא, להלכותיה).
6. בדרך כלל אין מברכים שתי הברכות על כוס אחת, מפני ש"אין עושין מצוות חבילות חבילות" - כלומר, אין לצרף מצוות לעשותן ביחד ב"חבילה" אחת, שנראה מזה שהמצוות הן כמשא עליו (ע' פסחים קב, ב, ותשובות ר' עקיבא איגר רצט אות ד; ועיין גם צ"ח ורש"ש). אך אם אין לו אלא כוס אחת, אז יש לו להמתין עד גמר סעודתו ולברך הבדלה וברכת המזון על אותה הכוס. (ע' לקמן נב, א, הערה 2, ששם מבואר הטעם למה מותר לו לאכול לפני הבדלה.)
7. בנוסף לברכת "המבדיל" מברכים גם על הנר ועל הבשמים במוצאי שבת, וכפי שיבואר בהערות הבאות, ונהוג לסדר ברכות אלו (של נר ושל בשמים) ביחד עם ברכת "המבדיל" על הכוס. נמצא שבמקרה הזה עליו לסדר ארבע ברכות ביחד על הכוס: על הנר, על הבשמים, ברכת המזון, וברכת ההבדלה.
8. הרואה אש במוצאי שבת מברך עליה ברכת שבח לבואר שברא אור האש.
9. לפי שאסור ליהנות ממשמי עבודה זרה (עיין עבודה זרה נא, ב - נב, א), ואפילו מהנר הדולק לפניו (רשב"א לקמן נב, ב, ד"ה ואין מברכין). ועיין לקמן נב, ב הערה 55.

ו' מ"י פ"ט מ'מלכות שבת
הל' ד' טו"ש ע"י א"ח ע'
ר'מ' ע"י א"ח:
ה' מ"י פ"ט מ'מל'
נ'כ'מ' ה' ח' ו' ו'פכ"ט'
מ'מל' שבת הל' ח' ס' ס'מג
ע"ש' ח' ס' טו"ש ע"י א"ח
ס' ר'ח' ס'מ' ו' ו'ס' ר'ח' י'
ס'מ' ג' ו'ס' ר'מ' ע"י א"ח:
ו' מ"י פ"ט מ'מלכות שבת
הל' ד' טו"ש ע"י א"ח ע'
א"ח ע' קס' מ"ח":
ג' ו' מ"י ס"ו מ'מלכות
נ'כ'מ' הל' ד' טו"ש ע"י
א"ח ע' קס' ס'מ' ג':
ד' מ"י ס"א מ'מלכות
נ'כ'מ' הל' ג' י' ס'מג
ע"ש' ח' טו"ש ע"י א"ח ע'
ר'מ' ע"י א"ח:
ט' ס'מ' ג':

לרע סעף אן:
 ז' ח' מ' פ' ט' מהל'
 ברעט הל' ח' וספ'ט'
 מהל' שבת הל' כה סמג'
 עשין ח טע טוש"ע:
 ח' ד' סעף: ב' ה' וספ' ד' א'
 סעף: ב' ח' סמג' וספ':
 א' ח' מ' פ' ט' מהלכות ברעט'
 ח' ופ' ד' הל' א' טוש"ע:
 א' ח' מ' פ' ט' קדש ספ':
 ג' א' ח' מ' פ' ט' מהלכות
 ברעט הלכות ד' טוש"ע:
 א' ח' מ' פ' ט' קדש סעף: ג'
 ד' י' מ' פ' ט' מהלכות
 ברעט הלכות י' סמג'
 עשין ח טע טוש"ע א' ח' מ' פ' ט' מהלכות
 רעט סעף: ב'

רב נסים גאון

תדיר שאנו תדיר תדיר
עיקרם.
במשנת זכבים כ"י (דף
פ"ט) ובמשנת היריות
בפרק אחרון (דף י"ב כל
העמוד מחבריו הוא קודם
הוא תבירי ואמרן בנמר
מנא תלי מלי אמר אבי
דאמר קרא (במדבר כח)
מלכר עולה הברק אשר
לעלות התמיד מברך כח
עולה הברק עולה התמיד
למה לי מאי קאמר רחמנא
הוא התדיר קודם ברישא:

תורה אור השלם
(א) כוס יצועות אשא
וכשם " אקרא:
(תהלים קסו, יג)
(ב) ואברך
וירבך וברך ופדך בכלך
ופרי ארמיתך יגדך
ותורישך יגערך
אקרא ימשהרת אצרך
על הארץ אשר
שבע לבאבך לתת
לך: (תהלים יג)
(ג) לכן בה אשה לך
ישראל עקב כי זאת
אמשה לך הבן
אקראת
אלהך
ישראל: (עשה ה, יג)

והמהאי קרא דכתיב במוספין מלמד עולה הבקר אשר לעולה החמיד חששו אח אלה מלמד משמע לאחר שהקריבתם החמיד חקריבו: המוספין וקא דרשינן אשר לעולה החמיד קרא יחירה למילף דבשביל שהיא מיד הקדימה הכתוב ומכאן אזה ללמד לכל החמדין: ורבי

חייב לחזור למקום שבו אכל כדי לברך שם^[10]. ועד מתי מברך - עד מתי יכול הוא לברך ברכת המזון, כשנזכר לאחר זמן שעור לא בירך? עד כדי שיתעבל המזון שבמעייו מאותה סעודה^[11]. ומחלוקת שמינית:

בא להן זין אחר המזון - אם הובא להם [ביום חול] כוס יין לאחר שגמרו סעודתם (לפני ברכת המזון), אם אין שם אלא אותו כוס, בית שמאי אומרים: אם ירצה, מברך על היין ושותהו^[12], ואחר כך מברך על המזון. ובית הלל אומרים: מברך על המזון ואחר כך מברך על היין, כדי שיברך ברכת המזון על "כוס של ברכה". המשנה מביאה הלכה בענין עניית "אמן":

ועניין "אמן" אחר ושראל המברך, אפילו לא שמע אלא סוף הברכה בלבד^[13]. ואין עונין "אמן" אחר פותי המברך^[14], עד שישמע כל המברך כולה מפיו, שמא הוא מברך לדמות שהיו מקצת הכותים עובדים אותה בהר גריזים^[15].

(הקידוש) שתאמר, שהרי אם אין לו יין אינו מקדש^[16]. דבר אחר (טעם נוסף): ברכת היין תדירה, וברכת היום אינה כל כך תדירה, שהיא נאמרת רק בשבתות ובימים טובים - והכלל הוא: תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם - כשיש לפניו שתי מצוות, והאחת תדירה יותר מהשנייה, יש לו להקדים את המצוה התדירה^[17]. בסיום, קובעת הברייתא: והלכה כדברי בית הלל.

שואלת הגמרא:

מאי "דבר אחר"? כלומר, למה הוצרכו בית הלל לומר טעם שני^[18]? משיבה הגמרא:

בית הלל מתכוונים לומר כך: וכי תימא התם תרתי והכא חדא - אם תטען ששם, לצדם של בית שמאי, ישנם שני טעמים^[19], וכאן, לצדנו, יש רק אחד^[20] - ואין בטעם האחר כדי להכריע את השנים! אף אנו נשיב לך: הכא נמי תרתי ניהו - גם כאן יש שני טעמים! כי בנוסף לטעמנו הראשון, יש גם "דבר אחר": "ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר קודם".

גמרא בברייתא השנויה בתוספתא (פרק ה, כהכט) מובאות ארבע המחלוקות הראשונות של בית שמאי ובית הלל שבמשנתנו בתוספת טעמיהם. הגמרא מביאה כל קטע מברייתא זו לחוד, ומבארת אותו ומרחיבה עליו.

על המחלוקת הראשונה:

תנו רבנן: אלו דברים השנויים במחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל בהלכות הנהגות בפסעודה: בית שמאי אומרים: מברך על קדושת היום, ואחר כך מברך על היין, מפני שהיום גורם ליין שניבא - שהרי היין הזה לא בא אלא בשביל השבת, כדי לומר עליו את הקידוש, ולכן ברכת הקידוש קודמת, שהיא עיקרית; ומפני שבכך קדש היום ועדיין זין לא בא, כלומר, כך הדין נותן, שראוי להקדים את ברכת קדושת היום לפני ברכת היין, מפני שקדושת היום קדמה להופיע לפני שהיין הגיע. קדושת היום חלה עליו משעה שמקבל על עצמו את השבת או משעת צאת הכוכבים, ואילו היין אינו בא אל השלחן עד שעת הסעודה. ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על קדושת היום, מפני שהיין גורם לקדושה

הערות

שלא התגירו כאמת אלא מפחד האריות ונשארו עובדי עבודה זרה, או כותים גרי אמת, מפני שלאחר מכן התגירו לגמרי (תוס' חולין ג, ב, ד"ה קסבר). גם לדעה שכאמת התגירו בסוף, יש אומרים שאין דינם כישראלים בתחומים מסוימים בהלכה - מפני שלא קבלו את כל חלקי תורה שבעל פה, ולכן אי אפשר לסמוך עליהם שיקיימו המצוות כתיקונן. (ראה ההערה הבאה).

15. כפי שזכר במסכת חולין (ו, א). אמנם, כששומע כל הברכה מהבית, עונה אחריו אמן, כי הדבר ברור שאין כוונתו לעבודה זרה מבין שאומר הברכה (רבינו יונה, וראה מגן אברהם רטו, ד).

בתקופה יותר מאוחרת גזרו החכמים על הכותים להחשיבם בעובדי כוכבים גמורים, מפני שמצאו שהיו עובדים לפסל בדמות יונה שהיה להם בהר גריזים (חולין ו, א). מאז הם נחשבים כעובדי עבודה זרה ואין עונים אמן על ברכתם אפילו כששומעים כל הברכה (ראה משנה ברורה רטו, י. ולענין ברכת נכרי עיין שם ובשער הציון אות ט).

16. ואם אין לו יין ומקדש על הפת, או בא הפת במקום היין, וברכת הפת קודמת לברכת הקידוש (רש"י). ואין כוונת הברייתא לומר שמקדשים אך ורק על היין, אלא לומר שאי אפשר לקדש בלי יין או הבא במקומו, כגון פת, שגם עליו מקדשים (ראה פסחים קו, ב). לכן ברכת היין או הפת קודמת לקדושת היום.

17. הגמרא בזבחים (פט, א) לומרת כלל זה ממה שכתוב בענין קרבן המוסף של פסח (במדבר כח, כג): "מלכד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלו [קרבנות המוסף]". "מלכד" משמע לאחר, כלומר לאחר שתקריבו את קרבן התמיד של שחר תקריבו המוספים. המלים "אשר לעולת התמיד" מיותרים ונדרשים כנתינת טעם: למה מקדימים "עולת הבקר" מפני שהיא "עולת התמיד" כלומר תדיר יותר. ומכאן לומדים לכל מקום, שחייבים להקדים התדיר לפני מה שאינו תדיר (רש"י).

ברכת היין נחשבת לתדיר מפני שהיא נאמרת בקידוש של שבתות וימים טובים, בברכת המזון כשמברכים על הכוס, בברכות אירוסין ונישואין ועוד. אבל אין לפרש שברכת היין תדירה מפני שהיין מצוי תמיד לברך עליו, שהרי הגמרא בזבחים צא, אומרת שדבר המצוי שלא מחמת חובה אינו נחשב לתדיר (שלמה משנתו).

18. עיין ריטב"א ושיטה מקובצת לענין למה מקשה הגמרא רק על בית הלל, ולא על בית שמאי שגם כן הביאו שני טעמים. וראה גם בצ"ח באורך.

19. האחר, שהיום גורם ליין שיבא. והשני, שכבר קדש היום ועדיין יין לא בא.

20. שהיין גורם לקדושה שתיאמר.

10. בית הלל מודים לבית שמאי שלכתחילה חייב לברך ברכת המזון במקום שאכל ואסור לו לצאת ממקומו עד שיברך (עיין לקמן נג, ב ובהערה 11 שם). המחלוקת כאן היא רק לענין בדיעבד, אם שכח לברך ועזב את המקום לפני שבירך: האם הוא חייב לחזור למקומו כדי לברך שם?

[הראשונים נחלקו בחיוב זה לברך דוקא במקום שאכל, אם מיוחד הוא לברכת המזון או לא. לדעת הרשב"א (לקמן נג, ב ד"ה מחלוקת) והנהגות מיימוניות (הלכות ברכות ד, א), חיוב זה אמור רק לגבי ברכת המזון, התוספות (פסחים קא, ב ד"ה אלא) והרא"ש (פסחים י, ו) סוברים שגם באכל מאכל של חמשת מיני דגן שמברכים לאחריהם "על המחיה" חייב לברך במקומו. הרשב"א (פסחים קא, ב) והרמב"ם (הל' ברכות ד, א) כוללים בחיוב לברך במקומו גם יין ופירות משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, שגם לאחריהם מברכים ברכה אחת מעין שלוש ("על הגפן" או "על הפירות"). ועיין משנה ברורה קעח, מד, שמביא דעת הגר"א שפוסק להלכה כשיטת התוס' שרק ברכת המזון וברכת "על המחיה" חייב לברך במקום שאכל. לכל הדעות, אינו חייב לברך ברכת "בזרא נפשות" במקום שאכל.]

11. בגמרא (נג, ב) יפורש כמה הוא שיעור הזמן הזה.

12. הגמרא (נב, א) מסיקה, שלדברי בית שמאי כאן מותר לו לשתות את היין לפני ברכת המזון ואינו חייב לברך ברכת המזון על כוס יין.

13. רש"י. [ממה שפירש רש"י ששמע דק סוף הברכה, ולא פירש שלא שמע את הברכה כלל, משמע לכאורה שכדי לענות אמן צריך לשמוע לפחות חלק מהברכה. אולם, ראה דברי רש"י למעלה (מו, א, ד"ה יתומה) שכתב שיכול לענות אמן אם הוא יודע על איזו ברכה הוא עונה אפילו אם לא שמע הברכה כלל (ראה למעלה שם הערה 12, ובשו"ע או"ח קכד, ח). וכתב בבאור הלכה (רטו, ב, ד"ה שלא שמע) שבדואי אינו צריך לשמוע הברכה כדי לענות אמן, ומה שכתב רש"י ששמע סוף הברכה היינו שעל ידי ששומע סוף הברכה יודע הוא כאיזה ברכה עומד המברך.]

14. הכותים היו קבוצת אנשים ממקומות שונים, כולל כותה, שמלך אשור הושיב אותם בארץ ישראל במקומם של עשרת השבטים שיצאו לגלות, כפי שמסופר בספר מלכים (ב, פרק יז). בתחילת שבתם שם לא יראו את ה', וה' שלח בהם אריות שהיו הורגים בהם. כאשר נודע הדבר למלך אשור הוא שלח אחד מהבנהגים אשר הוגלו משומרון, כדי ללמד אותם לעבוד את ה'. כאשר למדו לעבוד את ה' פסקו האריות, אך הם המשיכו לעבוד גם את פסיליהם.

התנאים נחלקו (קידושין עב, ב; נדה נו, ב) אם "כותים גרי אריות" הם, כלומר

מסורת הש"ס

וְיִמְיָ פִּרְטִי מַהֲלֹט שֶׁנֶּה
הֵלֵךְ בִּרְעוּשׁ עֲרֻחִים כִּי
רָחַם עָלָיו:
בִּה זִמְיָ פִּרְטִי מַהֲלֹט
בְּרֹחֹת הֵלֵךְ מִן וּפִרְטִי
מַהֲלֹט שֶׁנֶּה הֵלֵךְ כִּי סָמַג
עֲשִׂים כִּי בִרְעוּשׁ עֲרֻחִים
כִּי פִרְטִי עֲרֻחִים וְסָמַג
סָמַג בִּרְעוּשׁ עֲרֻחִים:
וְיִמְיָ פִּרְטִי מַהֲלֹט בְּרֹחֹת
הֵלֵךְ בִּרְעוּשׁ עֲרֻחִים
וְיִמְיָ פִּרְטִי קֶדֶם סָמַג:
ג וְיִמְיָ פִּרְטִי מַהֲלֹט
בְּרֹחֹת הֵלֵךְ בִּרְעוּשׁ
עֲרֻחִים כִּי קֶדֶם סָמַג:
ד וְיִמְיָ פִּרְטִי מַהֲלֹט
בְּרֹחֹת הֵלֵךְ יִג סָמַג
עֲשִׂים כִּי בִרְעוּשׁ עֲרֻחִים
כִּי פִרְטִי עֲרֻחִים:
רְעוּשׁ עֲרֻחִים:

תדיר ושאינו תדיר תדיר
קודם.
במשנת ובחם כפ"י (דף
פט) במשנת תדיר חיל
בפיק אחרון (דף יב) היל
התדיר מתבדיל הוא קודם
את חבירו ואחריו כבמרא
מנא הני מילי אמר אביי
דאמר ר' (במבדכ) כח
מלבד עולת הבוקר אשר
לעולת החמיו מכדי כח
עולת הבוקר קודם החמיו
למה לי מאי קולא רחמנא
האי דתדיר קדים כרישא:

(ב) וְאֶהְיֶה
וְהָרַקְדִּי וְיִרְדֵּי פְרִי בְמִנְקֵי
וּפְרִי אֲדַמְתֵּךְ דִּגְגֵי
וְחִירָשֶׁךְ וְיִצְהָרֶךְ שֶׁנֶּר
אֶלְפֵּי וְעֶשְׂתֵּרֶת צֶאֱנֵי
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לָתֵת
לָּךְ: (וְהָרַקְדִּי וְיִרְדֵּי)

(ג) לָבֵן כֹּה אֲעֲשֶׂה לָּךְ
יִשְׂרָאֵל עֲקֵב בִּי זֹאת
אֲעֲשֶׂה לָּךְ הַכֹּהֵן
לְקִרְאָתוֹ אֱלֹהֶיךָ
יִשְׂרָאֵל: [עמוס ה, יב]

אָנן נעבד לחומרא זימגיהו מן הקרקע טפח
א"ר אחא בר' חנינא מאי קראה כוס ישועות
אשא ובשם ה' אקרא ונותן עיניו בו כי היכי
דלא ניסח דעתיה מיניה וימשגרו לאנשי ביתו
במתנה כי היכי דתתברך דביתו עולא
אקלע לבי רב נחמן כריך ריפתא כריך ברכת
מזונא יתב ליה כסא דברכתא לרב נחמן א"ל
רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא
א"ל הכי א"ר יוחנן אין פרי בטנה של אשה
מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר
וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי
בטנך תניא נמי הכי ר' נתן אומר מגין שאין
פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו

קמה בזידרא ועלתה לבי חמרא וחברא ד' מאה דני דחמרא א"ל רב נחמן
נשדר לה מר כסא אחרינא שלח לה כל האה נבגא דברכתא דא"ל שלח
ליה ממהדורי מילי ומסמרטומי כלמי א"ר אפי' האין מסיחין על כוס של
ברכה ואמר רב אפי' אין מברכין על כוס של פודענות מאי כוס של פודענות
א"ר נחמן בר יצחק כוס שני תנ"ה השותה כפלים לא יברך משום שנאמר
הכין לקראת אליהו ישראל והאי לא מתקן א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא
תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא
מיסב ואוכל יושב ומברך והולכתא בכולהו יושב ומברך:

אלו ^ה דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים 'מברך על היין ואחר כך מברך על היום ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים ב"ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב"ה אומרים ע"י הכסת ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים וב"ה אומרים נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ^ה ב"ש אומרים נר ומוזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מוזן והבדלה ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים [י] כורא מאורי האש "אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור לִמְקוֹמוֹ ויברך וב"ה אומרים יכרך במקום שנזכר ועד מתי מברך [י] עד כדי שיתעכל המוזן שבמעיו ^ה בא להן יין אחר המוזן אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על המוזן ובית הלל אומרים ^ה מברך על המוזן ואח"כ מברך על היין 'ועונין אמון אחר ישראל המברך ואין עונין אמון אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה: גמ' ^ה תנו רבנן דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין שהיוזם גורם ל"ין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר ^ה דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה מאי ד"א וכי תימא התם תרתי והכא חדא ה"נ תרתי נינהו ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה פשיטא דהא נפקא בת קול איבעית אימא קודם בת קול ואיבעית אימא לאחר בת קול ורבי

וּמִסְפָּרוֹתָיו בְּכָל־י. וּמִמִּשְׁחֵי בְּנִיִּים
בְּלִיִּים וּמִמּוֹרֵטִים יִרְבוּ כִּנִּים. כִּנִּים
לְמַתְחַרְגֵּימָה' לְתַמְחָא: אֵין מִסְחִין.
מִשְׁחָחוּ עַד שִׁיבֵךְ: כּוֹפֵ שׁוֹנִי. שְׁחָה
כֵּל וְזוֹת וְהַטּוֹמֵה (6) עַל שְׁלֹמֹה
שִׁשִּׁי וְזוֹת מִקּוֹף עַל יַד שְׁדִים: בְּכָל־י.
וְזוֹת: הַבּוֹן לְקָרָאת (3). דְּנִכְרִים
נִלְאִים וְלֹא דְנִכְרִי פּוֹרַעֲנוֹת: מִשְׁב.
בְּמַטֵּה דֶרֶךְ הַסֵּנִי: וְהִלְבַּחַת. כְּזוֹלֹה
יִשָּׁב וְיִנְכַּר:

אמר דברים וכו' בשערה. שנמלך
בהלכות סעודה: מברך על
היהם. נקדוש שנתנו וימים טובים:
ואחר כך מוזגין את הבוה. בין הנא
לפני המזון נלמדין נפרק נלד
נמלדין (דף מג.) הסבו אע"פ שנטל
כו' הביאו להם יין וכו' וקאמרין ב"ש
נעטלין לידים ואחר כך שמים את
הכוס ואוכלים סעודתם כהיא נעילה
וב"ה אומרים מחגיגין את הכוס ושומין
לאוהו ואחר כך נעטלין לידים וטעמא
התריייהו מפרש בגמרא: ומקנה דיו
במבבבבב. מנעילה מיס רשונים:
ומניחה על השולחן. ומקנה כהא דיו
תמיד מוזהמת האשכל: וב"ה אומרים:
זה הכר או על הכסא יימנה אחרי
כן וינקם כה דיו תמיד וטעמא
מפרש בגמ': מברדין את הבית.
מקום שאלו שם את הסבו על גבי
הקרקע מברדים את הקרקע או את
הסבו על השלחן מברדין את השלחן
משמירי אוליין שנמסורו עליו: ואחר
בין נוצלין יידיים. מיס אמרונים: נר
ומזון. מי שדין על אלף כוס אמר
במזלזל שבה מניחו עד לאחר המזון
וסודר עליו נר ומזון ובשמים והכלה
כיו: אין מברכים על הגר ועל הבשמים
שם עברים ושם מתיב. טעם דלוליה
מפרש בגמרא: שיאותו. שיהו נגנים
ממנו: שם כדו שיתעלה המזון.
מפרש שטורח בגמ': מברך על הגין

בגמרא מתפרס פלוגמיהיה: ענין אמן
ואחר ישראל המברך. אפילו לא שמע
אלא סוף זכרה אבל לא לאחר כתיב
שמה כך להר גריז: גב' שהיו
גורם דין שיבא. כוס זה לא בא אלא
במצביל שנה לקידוש: ובבר קדש היום.
מסקננו עליו זה מנחת הכוכבים:
ועדיו יין דא בא. קולן וכס שקדס
לכניהם לא לשלם לזכרה: שהיו
עורם לקדשה שחומר. שם אן יין
לא מקדשין והמקדש על הפה גם הוא
במקום יין וזכרה הפה קודמת:
תדיר קודם. נפקא לן ממסכת זבחים
ע לאחר שהקדשם החמיר חמיריו
יב ומכאן אחס למד לכל חמירין:
וכי

(א) רש"י ד"ה כוס שני
וכו' והעומד מעל:
(ב) ד"ה הכון לקראת
אלהיך צדברים:

גליון הש"ס
גמ' ומשגרו לאנשי
ביתו. עי' חו"ט ריש
סוטה ד"ה ר"א:

ליקוטי רש"י

[illegible]

בסוף הברייתא נאמר:

”והלכה בדברי בית הלל”.

מקשה הגמרא:

פשיטא – הלא דבר פשוט הוא זה, ואין צריך לאומרו, דהא נפקא בת קול – שהרי יצאה בת קול משמים שבכל מקום הלכה כבית הלל, כמו שמוזכר בעירובין (יג, ב)^[21]! למה, אם כן, הוצרכה הברייתא ללמד

במקרה הזה במיוחד שהלכה כבית הלל?

הגמרא מתרצת בשתי דרכים:

איבעית אימא, קודם בת קול – אם תרצה תאמר: הברייתא נאמרה לפני שיצאה הבת קול שקבעה הלכה כבית הלל. ואיבעית אימא – ואם תרצה תאמר: הברייתא נאמרה אמנם לאחר בת קול,

ההבדלה, והרי במשנתנו אמרו בית שמאי שמברך על היום ואחר כך מברך על היין!

הגמרא מנסה שוב ליישב הסתירה בין המשנה ובין הברייתא על ידי העמדת הברייתא כבית הלל:

וממאי דבית שמאי היא ואליבא דרבי יהודה - ומנין לך שהברייתא הקדימה מאור לבשמים מפני שהיא עומדת בשיטת בית שמאי שלפי רבי יהודה? **דילמא בית הלל היא ואליבא דרבי מאיר** - שמא בשיטת בית הלל שלפי רבי מאיר היא עומדת, וכפי שלמדנו במשנתנו: "בית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה" - המאור קודם לבשמים אף בדברי בית הלל!^[4]

הגמרא דוחה גם אפשרות זו:

לא סלקא דעתך - אל תעלה בדעתך להעמיד הברייתא כבית הלל ואליבא דרבי מאיר. **דקתני הכא במתניתין** - שהרי כאן במשנתנו למדנו: **בית שמאי אומרים, נר ומזון בשמים והבדלה; ובית הלל אומרים, נר ובשמים מזון והבדלה**. הרי שלפי רבי מאיר, שמשנתנו בשיטתו, גם בית שמאי וגם בית הלל סוברים שאין ברכת המזון בתחילה. ואילו **התם בברייתא קתני: אם אין לו אלא כוס אחד, מניחו לאחר המזון ומשלשן פולן לאחריו**. הרי שהברייתא היא כרבי יהודה, שלדבריו הכל מודים שברכת המזון היא בתחילה. **שמע מינה דבית שמאי היא ואליבא דרבי יהודה** - מסדרם של הדברים שנאמרו בה - מזון בתחילה, וכן מאור ואחר כך בשמים - מזה תלמד שברייתא זו היא כדברי בית שמאי לפי דעתו של רבי יהודה.

מאחר שהוכח שהברייתא היא אכן בשיטת בית שמאי, חוזרת הגמרא לקושיא שהתחילה בה:

ומפל מקום קשיא - בכל אופן, הברייתא שבה סוברים בית שמאי שברכת היין קודמת לברכת ההבדלה קשה, שהיא עומדת בסתירה לדברי בית שמאי במשנתנו שברכת היום קודמת לברכת היין! מתרצת הגמרא:

קא סברי בית שמאי, שאני עיולי יומא מאפוקי יומא - בית שמאי סוברים שהכנסת יום השבת שונה מהוצאת יום השבת; ולפיכך אין דין ההבדלה שנאמרת ביציאת השבת כדן הקידוש שנאמר בכניסת השבת: **עיולי יומא, כמה דמקדמינן ליה עדיף** - לענין הכנסת השבת, כל כמה שמקדימים אותה עדיף; ולכן ראוי להקדים את ברכת הקידוש לפני ברכת היין^[5]. **אפוקי יומא, כמה דמאחרין ליה עדיף** - ואילו בהוצאת השבת כל כמה שמאחרים אותה עדיף, **פי היכי דלא להוי עלן כמשוי** - כדי שלא ייראה כאילו השבת היא משא שמכביד עלינו ורצוננו להיפטר ממנו; ולכן ראוי לאחר את ברכת ההבדלה עד לאחר ברכת היין.

הערות

ובית הלל היא לענין ברכת המזון וברכת הבשמים - בית שמאי סוברים שברכת המזון קודמת לבשמים ובית הלל סוברים שהבשמים קודמים לברכת המזון. בברייתא שלפנינו בא רבי יהודה לחלוק על דברי רבי מאיר ולפרש מחלוקתם בענין אחר - לרעתו, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל לענין ברכת המזון וברכת הבשמים, אלא לענין ברכת המאור וברכת הבשמים. ועיין ריטב"א וספר שלמה משנתו להלן נב, ב, לכיאר מחלוקת בית שמאי ובית הלל לפי נוסח רבי יהודה.

4. משנתנו היא בשיטתו של רבי מאיר (כאמור בהערה הקודמת). לשיטה זו, סדר הברכות לדעת בית הלל הוא: מאור, בשמים, ברכת המזון והבדלה. אמנם הברייתא שהקדימה מאור לבשמים בוראי אינה כבית הלל אליבא דר' יהודה, שלדבריו הם מקדימים בשמים למאור; אבל אולי היא כבית הלל אליבא דרבי מאיר. כזה היה מתיישב מה שהקדימה הברייתא ברכת היין לברכת ההבדלה - שהרי לבית הלל, גם לענין קידוש קודמת ברכת היין לברכת היום! [ראוי לציין שכשמברכים ברכת המזון על הכוס, נאמרת ברכת היין אחרי ברכת המזון - ואילו בקידוש מקדימים את ברכת היין, כדעת בית הלל, וכן כשאר מצוות שיש בהן אמירה על היין. עי' תוספות ד"ה ורבי יהושע בטעם הדבר.]

5. עיין בהגהות ר' אלעזר משה הורוויץ, ובט"ז או"ח תרפא, א, הדנים כשאלה מרוע לא החשיבה הברייתא לעיל (בתחילת הסוגיא) את הטעם הזה כטעם שלישי להקדמת ברכת היום לברכת היין.

ורבי יהושע היא, דאמר אין משגיחין בבת קול^[6] - אבל הברייתא סוברת כשיטת רבי יהושע שאין להתחשב במה שנתגלה מן השמים, כדי לקבוע את ההלכה; לפיכך הוצרכה הברייתא לקבוע הלכה כבית הלל במקום הזה, כי לפי שיטתה אין הכרעת הבת-קול מקובלת להלכה, שתהא הלכה כבית הלל בכל מקום.

עתה פונה הגמרא לברר את שיטת בית שמאי, ומקשה:

וסברי בית שמאי - האם באמת סוברים בית שמאי **דברכת היום עדיף** ויש להקדים אותה? **והתניא** - והלא שנינו בברייתא: **הנכנס לביתו במוצאי שבת, מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים, ואחר כך אומר ברכת הבדלה; ואם אין לו אלא כוס אחד של יין, ואם יבדיל עליו עכשיו לא יישאר לו יין לברך עליו ברכת המזון לאחר סעודת הלילה, מניחו עד לאחר המזון**^[2], **ומשלשן פולן לאחריו** - עושה "שלשלת" לאחר ברכת המזון מכל הברכות שזכרו, כלומר: מסדר את כל הברכות הללו אחרי סעודתו, ולאחר שבירך ברכת המזון תחלה. ואם ברכת קדושת היום קודמת לברכת היין, כדברי בית שמאי במשנתנו, למה מקדימים ברכת היין לפני ברכת ההבדלה, כדברי הברייתא הזו [והלא גם ברכת ההבדלה "ברכת היום" היא!]?

הגמרא שואלת:

וקא ממאי דבית שמאי היא - מנין לך ההנחה שברייתא זו עולה כשיטת בית שמאי? **דלמא בית הלל היא** - שמא עומדת היא דוקא בשיטת בית הלל, שגם לענין הקידוש אמרו שמברכים ברכת היין תחילה!

הגמרא דוחה אפשרות זאת:

לא סלקא דעתך - אל תעלה בדעתך לומר כן! **דקתני** - שהרי הברייתא שונה ברכת המאור ואחר כך ברכת הבשמים; **ומאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא** - ומיהו ששמעת שסובר סברא זו (שיש להקדים ברכת המאור לפני ברכת הבשמים)? **בית שמאי! דתניא** - שהרי שנינו בברייתא נוספת בענין המברך ברכת המזון והבדלה על כוס אחת: **אמר רבי יהודה, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על ברכת המזון שהיא בתחלה, ועל הבדלה שהיא בסוף**^[3]. **על מה נחלקו בית שמאי ובית הלל? על המאור ועל הבשמים שבאמצע: בית שמאי אומרים, מאור ואחר כך בשמים (והסדר הוא: ברכת המזון, מאור, בשמים, הבדלה). ובית הלל אומרים, בשמים ואחר כך מאור (והסדר הוא: ברכת המזון, בשמים, מאור, הבדלה). נמצא שהברייתא המוזכרת למעלה, שהקדימה ברכת המאור לברכת הבשמים, נאמרה בשיטת בית שמאי. היילך קמה קושייתנו: למה הקדימה הברייתא ברכת היין לברכת**

1. במסכת בבא מציעא (נט, ב) מסופר שהיתה מחלוקת גדולה בין רבי אליעזר והחכמים בנוגע לסוג תנור מסוים שרבי אליעזר טיהרו והחכמים טמאוהו ("תנור של עכנאי"; ראה כלים ה, י, ועריות ז, ז). יצאה בת-קול מן השמים ואמרה שההלכה היא כרבי אליעזר בכל מקום. עמר רבי יהושע ולימד שאין מתחשבים בבת-קול, שהרי תורה כתוב (דברים ל, יב) "לא בשמים היא", כלומר: מאז שניתנה תורה לישראל שוב אין ההלכה נקבעת מהשמים אלא על ידי בני אדם שפוסקים ההלכה על פי הכללים שנמסרו למשה בהר סיני. אחר מהכללים היא מה שנאמר (שמות כג, ב) "אחרי רבים להטות", רדיינו שההלכה היא כדעת הרבים שבין חכמי התורה.

מעתה, הוא הדין בענין בית שמאי וכית הלל: אף על פי שהבת-קול אמרה שהלכה כבית הלל, יתכן שאין בכך כדי לקבוע שאכן תהא הלכה כמותם בכל מקום. (ועי' תוספות, ותוס' ר' יהודה החסיד, המגדירים כלל זה לפרטי)

2. לדעה הסוברת שברכת המזון צריכה כוס, התירו לו לאכול לפני הבדלה כדי שיוכל לברך ברכת המזון על הכוס, אף על פי שבדרך כלל אסור לאכול לפני הבדלה (עי' תוספות והרשב"א).

3. רבי מאיר ורבי יהודה חולקים לענין הנוסחא הנכונה של המחלוקת שכין בית שמאי ובית הלל במי שמברך ברכת המזון והבדלה על כוס אחד. נוסחתו של רבי מאיר היא הנוכרת במשנתנו, כמבואר בגמרא (לקמן, עמוד ב). לדעתו, הכל מורים שברכת המאור היא בתחילה וברכת ההבדלה בסוף; המחלוקת בין בית שמאי

שיעור של רביעית הלוג יין^[12], והא קא פחית ליה משיעוריה - על ידי ששפך מהכוס לתוך ידו הרי מיעט את היין הנשאר מהשיעור הראוי!

משיבה הגמרא:

דנפיש ליה טפי משיעוריה - מדובר במשנתנו באופן שיש לו יותר יין מהשיעור המצומצם, ונשאר בכוס כשיעור גם אחרי ששפך ממנו לידו. הגמרא ממשיכה להקשות:

והא "אם אין שם אלא אותו כוס" קתני, והרי משמע שהיה לו רק כדי כוס אחת של יין, כלומר רביעית ולא יותר.

משיבה הגמרא:

תרי לא הני ומחד נפיש - מה שנאמר במשנה "ואין שם אלא כוס אחד" היינו שאין די לשתי כוסות, אבל יש יותר מהשיעור הדרוש לכוס אחת.

הגמרא ממשיכה להקשות:

והא תני רבי חייא - והרי רבי חייא שנה בברייתא [לענין מי שהביאו לו יין אחרי סעודתו]: **בית שמאי אומרים: מברך על היין ושותהו, ואחר כך מברך ברכת המזון**. הרי מפורש בברייתא של רבי חייא שאינו צריך להשאיר את הכוס לאחר ברכת המזון. ברור מזה שבית שמאי סוברים שברכת המזון אינה טעונה כוס!

מעתה, הרי הוכח ששני הדינים שיוחסו לבית שמאי אכן עומדים בסתירה זה לזה. הילכך מסיקה הגמרא:

אלא, תרי תנאי ואליבא דבית שמאי - מחלוקת היא בין שני תנאים בשיטת בית שמאי: התנא של משנתנו ושל הברייתא של רבי חייא סובר שלדעת בית שמאי ברכת המזון אינה טעונה כוס; ואילו התנא של הברייתא המובאת למעלה (שהעמידה הגמרא כדברי בית שמאי שלפי רבי יהודה) סובר שלדעת בית שמאי ברכת המזון טעונה כוס^[13].

הגמרא עוברת אל המחלוקת השנייה שבמשנתנו: **בית שמאי אומרים וכו'** [נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס, ובית הלל אומרים מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים].

הגמרא מביאה ומבארת את קטע הברייתא המביא מחלוקת זו שבין בית שמאי ובית הלל בתוספת טעמיהם [זהו המשך הברייתא שבה פתחה הגמרא למעלה בתחילת הפרק]:

תנו רבנן: בית שמאי אומרים, השותים יין לפני סעודתם **נוטלין לידים** - רוחצים את הידים לטהרן לסעודה, **ואחר כך מוזגין ושותים את הכוס**, לפני שמברכים על הפת^[14]; מפני שאם אָתָּה אומר **מוזגין ושותים את הכוס תחלה**, לפני שנוטלים את הידים לסעודה,

מאחר שהוכח שהברייתא המוזכרת למעלה היא בשיטת בית שמאי, עומדת הגמרא על סתירה נוספת בין דברי הברייתא לדברי בית שמאי שנזכרו במשנתנו:

וסברי בית שמאי - האם באמת סוברים בית שמאי "**ברכת המזון טעונה** (צריכה) **כוס**" - כלומר שחייבים לברך ברכת המזון על כוס של יין, כפי שמשמע ממה שנאמר בברייתא במי שאין לו אלא כוס אחד של יין, שמניחו לברכת המזון ואינו מבדיל עליו לפני שאוכל? **והא תנן** - והרי במשנתנו שנינו: **כא להם יין לאחר המזון** (לא במוצאי שבת, אלא בכל יום)^[6], **אם אין שם אלא אותו כוס, בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון**. מאי לאו **דמברך עילויה ושותי ליה** - לכאורה הפירוש הוא שאם רצה מברך על היין ושותהו, ואינו צריך להניחו כדי לברך ברכת המזון על הכוס. הרי שסוברים בית שמאי שברכת המזון אינה טעונה כוס^[7]!

משיבה הגמרא:

לא! דמברך עילויה ומנח ליה - כוונת דברי בית שמאי המובאים במשנתנו אינה אלא זו: שמברך עליו מתחילה ומניחו כדי לברך עליו אחר כך ברכת המזון.

הגמרא הבינה שכוונת המתרגם לומר שמברך על היין ואינו שותה ממנו כלל, אלא מניחו כולו כדי לברך עליו ברכת המזון^[8]. על פי זה מקשה הגמרא:

והאמר מר^[9]: "המברך על כוס של ברכה צריך שיטעום ממנה", איך תוכל איפוא לומר שמברך ואינו שותה^[10]?

משיבה הגמרא:

דטעים ליה - הוא אכן טועם מהיין, ומשאיר את השאר לברך עליו ברכת המזון.

הגמרא ממשיכה להקשות:

והאמר מר (פסחים קה, ב): **"טעמו פגמו"** - הטועם מכוס של יין, פוגם אותו מלהיות ראוי ל"כוס של ברכה" - לברך עליו ברכת המזון, קידוש או הבדלה. איך תאמר, אם כן, ששותה ממנו ושוב מברך ברכת המזון עליו?

מתרצת הגמרא:

דטעים ליה בדיה - כלומר, הוא שופך מעט מהיין לתוך ידו וטועם ממנו; ומכיון שלא שתה ישר מהכוס, נשאר היין שבכוס ראוי לברך עליו ברכת המזון^[11].

הגמרא מניחה שהמשנה עוסקת בכוס שמחזיקה שיעור מצומצם של רביעית. על פי זה ממשיכה הגמרא להקשות:

והאמר מר (שם): **"כוס של ברכה צריך שיהיה בה שיעור"** (דהיינו

הערות

ולא ישתה ממנו, היה לה לגמרא להקשות בפשטות שאם לא ישתה תהא ברכתו לבטלה. ועוד, הרי רין זה של "המברך צריך שיטעום" לא כא ללמד שהמברך ברכת הנהנין צריך לטעום ממה שברך עליו, אלא ללמד שהעושה מצוה שיש בעשייתה ברכה על הכוס (כגון קידוש ומילה) צריך המברך לטעום מהכוס (עי' רש"י עירובין מ, ב, ד"ה ליתכיה לינוקא; ורשב"ם פסחים קה, ב, ד"ה ושמ' המברך), ולמח' הביאה הגמרא רין זה כאן?

ואולי יש לומר שכוונת הגמרא לחזק את הקושיא על ידי סברא זו: אם המברך על היין תוך קיום מצוה, שרק היא המזיקתו לברכה זו, בכל זאת חייב הוא לטעום מהכוס - המברך שכל מטרתו אינה אלא בשביל לשתות, בודאי שחייב הוא לטעום מהכוס לאחר שבירך עליו!

11. ועל זה חולקים בית הלל וסוברים שגם אם ישפוך מהכוס לתוך ידו וישתה ממנו ייחשב הנשאר בכוס כפגום; לכן לדעתם צריך הוא להשאיר את כל הכוס כדי לברך עליו ברכת המזון (רשב"א, ריטב"א; וראה שם פירוש נוסף).

12. רשב"ם, פסחים קה, ב. הלוג הוא מרת נפח, גודלו שווה לשש ביצים בינוניות של תרגולת. נמצא שרביעית הלוג שווה לנפח של ביצה וחצי.

13. רש"י, בפי שהגיה המהרש"א בדבריו. ועי' רשב"א ושאר ראשונים לענין דעת בית הלל בשאלת "ברכת המזון טעונה כוס".

14. ואין בית שמאי חוששים במקרה זה להפסק בין נטילת הידים לסעודה; ראה להלן נב, ב, והערה 3 שם.

6. בתוך הסעודה לא היה להם יין, ורק כשגמרו סעודתם כא להם יין, לפני ברכת המזון (רש"י). ועי' "שלימה משנתנו" לענין למה תפסה המשנה ציור שלא היה להם יין בתוך הסעודה.

7. הקשה הרשב"א (לקמן ד"ה תרי תנאי): למה הביאה הגמרא סתירה בין המשנה לבין הברייתא כאשר יכלה להביא סתירה בתוך המשנה עצמה? הרי למעלה במשנה אמרו בית שמאי שמי שיש לו רק כוס אחד של יין מברך עליו ברכת המזון והברלה! ותירץ, שאין ללמוד שברכת המזון טעונה כוס מתיאור שבמשנה שמברך ברכת המזון על הכוס, כי גם אם אין ברכת המזון צריכה כוס, אולי לכתחלה יפה לברך על הכוס. אלא דקרוק הגמרא היא ממה שהתירה לו הברייתא לאכול לפני הבדלה כדי לברך ברכת המזון על הכוס, ובוראי שזה יתכן רק אם ברכת המזון טעונה כוס. וזאת אין ללמוד מהמשנה, שהרי יתכן שהמשנה עוסקת במקרה שיושב ואוכל מבעוד יום וגומר סעודתו בלילה (ואילו את הברייתא אי אפשר לפרש באוכל מבעוד יום, שהרי כתוב בה "הנכנס לביתו במוצאי שבת"). אבל ראה מהרש"א (למעלה נא, ב); וראה גם רבינו יונה.

8. ראה ריטב"א ורשב"א.

9. המלים "אמר מר" - האדון, או הרב אמר - באים בדרך כלל לציין מימרא של תנא. כאן ובקשויות הבאות אין הכוונה למימרות מפורשות של תנאים, אלא להלכות שהגמרא בפסחים (קה, ב) מרייקת מברייתא זו של "הנכנס לביתו במוצאי שבת" (ראה רב ניסים גאון).

10. יש לעיין בקושיית הגמרא. אם כוונת הגמרא להקשות, איך יברך ברכת היין

[illegible]

יש לחשוש ולגזור: גזירה שמא יטמאו משקין שמצויים על אחרוני הכוס, מחמת ידיו שטרם טוהרו^[15], ויחזרו המשקים הטמאים ויטמאו את הכוס^[16]. שואלת הגמרא:

וְלִיטְמוּ יָדֵים לְכֹס – למה תולים בית שמאי את החשש הזה דוקא ב"משקין שאחורי הכוס"? יאמרו בפשטות שהידים שטרם טוהרו יטמאו את הכוס כשהן נוגעות בה בעצמה! מבארת הגמרא:

יָדֵים שְׁנוֹת הֵן לטומאה – כלומר, הידים, שכל עיקר טומאתן אינו אלא תקנת חכמים, לא עשו אותן כמי שנטמאו ממקור של טומאה, אלא כמי שקבלו טומאה מדבר שבעצמו נטמא – וְזו הַלְכָה קְבוּעָה שֶׁאֵין שְׁנֵי לטומאה עושה בנגיעתו שליש לטומאה בחולין, אלא על ידי משקין: אין בחולין (בניגוד לקדשים ותרומה) דין ששני יטמא עוד ויעשה "שלישי לטומאה", אבל על משקים החמירו חכמים שגם מנגיעת "שני לטומאה" הם נעשים כ"ראשונים לטומאה", ועכשיו יש בכוחם לחזור ולעשות "שני לטומאה" בנגיעתם, ולכן יש בכוחם לטמא הכוס^[17].

הגמרא ממשיכה בהבאת דברי הברייתא:

הערות

15. כלומר, שמא יהיו משקים על אחורי הכוס והם יקבלו טומאה מידי, שכן ידיו טמאות מדרבנן עד שיטלן במים (עיין בהמשך הסוגיא: וע' שבת יד, א"ב, לטעם הגזירה).

כמבוא לסוגיא, יש להקדים כמה כללים בהלכות קבלת טומאה: מקור ראשון של טומאה נקרא "אב הטומאה" (ראה משנה כלים פרק א, כל סוגי אבות הטומאה). אב הטומאה מטמא אדם או חפץ כאשר הוא נוגע בו. בדרך כלל, הטומאה יורדת בדרגה כאשר היא עוברת מן המטמא למקבל הטומאה. האדם או החפץ שקיבל טומאה מאב הטומאה נקרא "ראשון לטומאה" (ובקיצור: "ראשון"). כאשר הראשון נוגע בדבר אחר – הוא עושה "שני לטומאה", "שני לטומאה" הוא המדרגה האחרונה של טומאה בדברים של חולין (בניגוד לתרומה שיש בה שליש, ולקדשים שיש בהם גם רביעי. והשלשית בתרומה והרביעי בקדוש אינם נקראים "טמא", אלא "פטול"). נמצא שברוב המקרים אב הטומאה עושה ראשון, והראשון עושה שני.

אולם לא כל דבר מקבל טומאה בכל המדרגות. מן התורה אדם או כלים מקבלים טומאה רק מאב הטומאה (או ממת עצמו שטומאתו חמורה עוד יותר ונקרא "אבי אבות הטומאה"), ולא מראשון לטומאה. נמצא שאדם או כלי יכול להיות ראשון אבל לא שני. ראשון לטומאה יכול לטמא רק אוכלים ומשקים. האוכלים והמשקים האלו הם שניים לטומאה, ואינם מטמאים אוכלים ומשקים אחרים של חולין.

כיוצא מן הכלל האחרון הזה, תיקנו חכמים ששני הנוגע במשקה – עושה את המשקה לראשון, ואותו המשקה יכול שוב לטמא אוכלים; וכן תקנו שמשקים טמאים יכולים לטמא כלים (ראה שבת יד, ב, ולהלן הערה 17). "משקה" לענין זה הוא אחד משבעת המשקין הנזכרים במשנה מכשירין ו, ד: מים, יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל ודם. [טעמיהן של תקנות אלו וגדריהן יתבארו בהערות שבסוגיא הבאה].

עוד תקנו חכמים שהאב לאכול לחם חייב ליטול ידיו במים. אחת מהסיבות לחקנה זו היא החשש שכן יבא לאכול לחם של תרומה בלי נטילת ידים, והרי כל שלא נטל ידיו הן שניות לטומאה מדרבנן, וכשנוגע בתרומה עושה אותה שליש לטומאה, ואוסרה לאכילה. כדי שיהיו הכהנים רגילים בנטילת ידים לטעודה – גורו גם כן על כל איש ישראל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו. גם בזמן הזה לא בטלה תקנה זו, כדי שיהיו רגילים בה כשיבנה בית המקדש. (ראה חולין ק, א, ומשנה ברורה קנח, א. וראה גם ערוך השלחן קנח, א"ד).

לענין האם דינים אלו שבמשנתנו נוהגים בזמן הזה, שהרי כולנו טמאים, ראה ראש יוסף כאן ד"ה ת"ר, וחזון איש ידים ז, יא; ראה גם משנה ברורה וערוך השלחן שם.

16. המשנה במסכת פרה (ח, ז) אומרת: כל הפוסל את התרומה מטמא משקים להיות תחילה. כלומר, כל שני לטומאה, שבכחו לעשות התרומה שליש (הנקרא "פטול" – ראה ההערה הקודמת) על ידי נגיעתו, הרי הוא מטמא משקים ועושה אותם "תחילה", דהיינו ראשון לטומאה. לפיכך, היות והידים לפני נטילתן הן שניות לטומאה (מדרבנן – עיין וזבחים, יב; שבת יג, ב), כשהאדם נוגע או במשקים שבגב הכוס – (מדרבנן) הריהו עושה אותם לראשון. המשקים שבגב הכוס, שנעשו ראשונים לטומאה – חוזרים ומטמאים את הכוס. [רק גב הכוס, שנטמא בטומאה דרבנן זו, ואילו פנים הכוס טהור. טעם הדבר יתבאר להלן]. בית שמאי סוברים שאסור להשתמש בכוס כזו שהיא טמאה מגבה, וכמו שנראה להלן בסוגיא. לכן, כדי למנוע אפשרות כזאת, מחייבים בית שמאי ליטול ידים לפני שמוזגים את הכוס, כדי שלא יטמאו הידים את המים שבגב הכוס, והמים יטמאו

ובית הלל אומרים, מוזגין ושותים את הכוס ואחר כך נוטלין לידים^[18], מפני שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה, יש לחשוש ולגזור: גזירה שמא יטמאו משקין שבידיים – שמא יהיו מים על ידיו ויקבלו טומאה מחמת אחורי הכוס^[19], ויחזרו ויטמאו את הידים – כלומר, יש לחשוש שמא יהיו אחורי הכוס טמאים, ושמא לא ינגב ידיו יפה אחרי הנטילה וישארו מים על ידיו, ואז המים יקבלו טומאה מאחורי הכוס והידים יטמאו שוב מן המים^[20], ונמצא שהוא אוכל בידיים טמאות^[21].

אף כאן שואלת הגמרא:

וְנִיטְמוּ כֹס לידים – למה תולים בית הלל את החשש הזה דוקא ב"משקין שבידיים"? הלא גם בידיים נגובות יפה קיים החשש, שמא יהיו אחורי הכוס טמאים, ויטמאו את הידים בשעה שהידים עצמן נוגעות בכוס לאחר שכבר טוהרו בנטילה! וכיון שכך הוא, מה הועילה תקנתם של בית הלל (למוזג הכוס שלפני המזון ואח"כ ליטול הידים) לגבי כוסות שישתה בתוך הסעודה?!

מבארת הגמרא:

אף זו הַלְכָה קְבוּעָה, שֶׁאֵין כָּלִי מְטַמֵּא אָדָם – כלומר: כלי כזה שנטמא מילד הטומאה^[22], ולא מ"אב הטומאה"^[22], אינו מטמא את

את הכוס (ראה רש"י).

17. עצם תירוצי הגמ' הוא, שאין ידים – שהן רק שניות לטומאה – יכולות לטמא כוס, מכיון שאין כלי מקבל טומאה אלא מאב הטומאה (ועי' ריטב"א שמפרש מדוע נקטה הגמ' "אין שני עושה שליש בחולין", אשר לכאורה אינו עיקר התירוצי), ורק ע"י משקים זה אפשרי, כיון שהידים עושות את המשקים ראשון, ומשקים ראשון כן מטמאים כלי. רש"י מקשה את הקושיא המתבקשת: הרי מן התורה אין כלי מקבל טומאה אלא מאב הטומאה, וא"כ אע"פ שהמשקים ראשונים לטומאה, מ"מ איך יקבל הכלי טומאה מהמשקים, והלא אינם אב? מסביר רש"י שחכמים גזרו גזירה מיוחדת, שיהיו משקים ראשונים מטמאים כלי. הטעם לגזירה הוא "משום משקים של זב וזבה" – המשקים שיוצאים מגופם של זב וזבה, כגון רוק ומי רגלים, שהם אבות הטומאה ומטמאים כלים, כדי שלא יטעו לחשוב שמשקים אלו הם כשאר משקים ואינם מטמאים כלים, לכן גזרו חכמים שכל המשקים הטמאים יטמאו כלים (ראה גם ריטב"א, רש"י). מכל מקום, חכמים לא גזרו בדומה לכך שכל המשקים יטמאו אדם – ראה "משנה אחרונה" לזכים ה, יב.

18. חששם של בית שמאי, שמא יטמאו ידיו את המשקים שבגב הכוס והמשקים יטמאו את אחורי הכוס – אינו חשש לשיטת בית הלל, כי הם סוברים שאפילו לכתחילה מותר להשתמש בכלי שאחוריו טמאים ותוכו טהור, כמו שיתבאר להלן [וכוס זו, שנטמאה מחמת משקה ראשון – לא נטמא אלא גבה ולא תוכה, וכמו שיתבאר ג"כ להלן]. נמצא שלשיטת בית הלל, אם ימוזג את הכוס לפני שיטול ידיו – לא תתעורר שום בעיה, ואילו אם יטול ידיו ואחר כך ימוזג את הכוס – דוקא אז תתעורר בעיה, וכמו שמשבירים בית הלל והולכים (עיין רש"י, וראה גם תוס' הרא"ש ותוס' ר' יהודה החסיד).

19. שהרי לבית הלל מותר להשתמש בכוס שגבו טמא ותוכו טהור, כאמור בהערה הקודמת.

20. כי המים, שנעשו ראשונים לטומאה, יש בכוחם לטמא את הידים (ראה משנה ידים פרק ב; ג, א; וראה למטה הערה 23).

21. ע"י כך, נטילת הידים שגרמה טומאה לידיו – השיגה את ההפך מן המטרה שלשמה נתקנה, שהיא להסיר הטומאה מידי בשעת סעודה (ראה למעלה הערה 15).

[הקשו התוספות: מבין שבית הלל חוששים שלא ינגב ידיו לגמרי, איך סילקו החשש במה שתיקנו שיומוזג את הכוס לפני נטילת ידים? הרי חשש זה קיים עדיין בתוך הסעודה: שמא לא ינגב ידיו לגמרי ויטמאו ידיו מהכוס כשיגע בו בתוך הסעודה! ותיצרו התוספות שבדאי האדם מנגב ידיו יפה לפני אכילת הלחם, שהרי אמרו בגמרא (סוטה ד, ב) "האוכל פת בלי ניגוב ידיו כאילו אכל לחם טמא", ולכן אין לחשוש שמא לא ינגב ידיו יפה בתוך הסעודה. אבל בשוטה לפני הסעודה יש לחשוש שמא לא ינגב ידיו יפה קודם השתיה].

22. [דבר שקיבל טומאה מאב הטומאה (ונעשה "ראשון") נקרא "ולד הטומאה".] כאשר כלי מקבל טומאה מאב הטומאה נטמאים גם תוכו וגם גבו של הכלי. רק כאשר כלי מקבל טומאה ממשקה ראשון שנוגע בגבו, אחוריו טמאים ולא תוכו (ראה משנה כלים בה, ו; ולקמן נב, ב, בהערה 1). ממילא, כוס זו שאנו עוסקים בה נטמאה מראשון לטומאה [שעושה את גב הכוס לשני], ולא מאב הטומאה. גם לבית שמאי וגם לבית הלל אין לחשוש שמא ישתה מכוס שקיבלה טומאה מאב הטומאה, ואז תהיה הכוס ראשון והכוס עצמה תוכל לטמא את הידים, שכן הכל מודים שאסור לשות מכוס כזה.

אלו דברים פרק שמיני ברכות

גב.

עין משפט
נר מצודה

ה' א' מ"י פ"ט מלכות
 שבת ה' כח טו"ש"ע
 א"י"ח ס' קסב סע"ג:
 י' ב' מ"י פ"ח מל' אבות
 הטומאות הלכה ב':
 ז' ג' מ"י פ"ו שם ה' ה':
 ח' ד' מ"י פ"ח שם הלכה
 א':
 ט' ה' מ"י פ"ו שם ה' ג'
 ופ"ג מל' כלים הלכה
 ז':

רב נסים גאון

[illegible]

וְרַבִּי יְהוֹשֻעַ הָיָה דַּמְרָא אִין מְשֻׁנְחִין בִּבְתָּ קוֹלָא וְאִם תֵּאמַר אִין קָסָה הִלְכְתָּא אֲהִלְכְתָּא דִּהְיָא דְרֵנִי יְהוֹשֻעַ דְּהִמְרָא שֶׁל מְעַמְבֵּא קוֹלָא כְרֵנִי יְהוֹשֻעַ וקוֹלָא כְנֵה" וְהָיָה דְּרוּקָא וְהָיָה קָמְרָא דְאִין מְשֻׁנְחִין צִנְחָ קוֹל דִּהֲנָה קוֹל הֵי כְנֵגֵד הָאֵרָא וְכִסְרָא אֲמֵרָה תּוֹרָה אֲחֵרָא רִיטִס לִישׁוּתִים (שְׁמֹנֶה עָבָד) אֲבָל כִּיָּה הִיז רִיטִס אַע"פ שְׁמִיטָה רִבִּי יְהוֹשֻעַ הִכָּה אַע"פ דְּלֹא דְמִי דְשִׁמְיָא הִסְט דִּהֲנָה קוֹל הֵי כְנֵגֵד הָרִיב הָיָה מִנָּה סִבְרָא מִיָּרִיבִי יְהוֹשֻעַ דְּלַמְרָא אִין מְשֻׁנְחִין צִנְחָ קוֹל אַע"פ שְׁהִרִיב מְסִיעֵה לִנְחָ קוֹל הוֹאִיל וי"ש מִחֲדָיָה טַפִּי וְאִתָּם מִ"ש דְּנִקְדוּשָׁה וְהִכְדִּילָה מְנַרְבֵּן קוֹדֶשׁ עַל הָיִין וַיִּצְרַחֲתָה הַמּוֹזוֹן אִין מְנַרְבֵּן עַד לֵאחֲרָיָה שְׁלֹם צִרְחוֹת אִין הִסְרִי נַעֲבִיד אִין נִבְרָךְ קוֹדֶשׁ צִרְחָה הַמּוֹזוֹן אִין הֵיָּה צִרְחָה הַמּוֹזוֹן הִסְרָה הִדְעָה דְשִׁלְמָה צִרְחָה הַמּוֹזוֹן הִסְרָה נַפְשָׁהיָה דְּנִקְדוּשָׁה הֵיָּה רוּחָה לֵאחֲלֹל וְהִכְדִּילָה הֵיָּה רוּחָה לְשׁוּתִים אֲבָל צִרְחָה הַמּוֹזוֹן עֵקֶר נַפְשָׁהיָה מְשִׁמָּה: **מִצִּיחוֹ** עַד אַחֲרֵי הַמּוֹזוֹן. הִכָּה מְשִׁמָּה שְׁמוֹרָה לְטַעוֹת קוֹדֶשׁ הִכְדִּילָה. מִיָּמָה הָאִין אֲמִירָה צִחָ עוֹתוֹת (ש"ס דף ק"י פ"י) הָאִין מְעוֹלָה לְפִי שֶׁלָּה הֵיָּה לוֹ יִין לִשְׁבִּילִי עֲלִיָּה וְיִין דְשִׁמְיָא אֲמִירָה שֶׁהֵיָּה סִבּוֹר שִׁיָּהיָה לוֹ כּוֹס לִמְחָר אוֹ מִחֲמִיר עַל עֲלֻמָּה הֵיָּה וְהִכָּה שְׁלֵמִי דְקִסְקֵר צִרְחָה הַמּוֹזוֹן טַעוּתָה כּוֹס וְלִכְרָא מִצִּיחוֹ צִרְחָה הַמּוֹזוֹן: **מַעֲמוֹ** נִפְּמוֹ. פִּרְשֵׁנִים דְּרוּקָא לְקוֹדֶשׁ וְהִכְדִּילָה לְרִיבִי שֶׁלָּה הֵיָּה פִּגְמוֹס אֲבָל לִשְׁחוֹת לְרִיבִי לְבָרֵךְ עֲלִיָּה אַע"פ שְׁהוּא פִּגְמוֹס דְּלִסְרוֹר לִישׁוּתִים מִן הַטְּוִחָה" צִנְחָ צִרְחָה וְקוֹדֶשׁ וְהִכְדִּילָה נְמִי לֹא אֲמִרָא אֲבָל מִתְּקוֹס דְּלִסְרוֹר דְּלִסְרוֹר אֲבָל יֵין אֲפִשֵׁר מְנַרְבֵּן אַפִּי" אֲפִגְמוֹס וְעוֹתָן לִחְבוֹי מִיִּם דְּלִאֲחִתָּא צִירוֹשְׁלֵמִי רִבִּי יוֹנֵה טַעֲמִים אֲכִסְאָ וְתַמְכִּין לִיָּה פִי" לֵאחֲרָה שְׁמֵחָה מִיָּמָה הוֹסֵף עֲלִיָּה שְׁהוּא מִיִּם אוֹ יֵין וְהֵיָּה מְנַרְבֵּן עֲלִיָּה: **גוֹרָה** שְׁמֵי יִשְׁמָאוֹ מְשֻׁנְחִין שְׁבִירָה. אֲבָל צִתּוֹן הַסְּתֵרָה לֵיכָּה לְמִישָׁה שְׁהִיז אֲדָם מִנְּגֵב יִדּוֹ יִפֵּה קוֹדֶשׁ אֲמִילָה דְּלִמְרָא"י" הֵיָּהוּכָל צִנְחָ יִגְוֵב דִּידִם וְכִין אֲבָל צִנְחָה אִין אֲדָם מִדְּקִדֵּךְ לִנְחָ דִּידִם כִּיָּין כִּי: מִקָּף

וַיִּלְבָּא דְּבִשׁ: ב"ש אומרים וכו': ^א ת"ר ב"ש אומרים
מוֹחֲגִין אֶת הַכּוֹס שֶׁאֵם אֶתָּה אוֹמֵר מוֹחֲגִין אֶת הַכּוֹס
מֵאֵם מוֹשְׁקִין שְׁאֲחֹרֵי הַכּוֹס מִחֲמַת יָדָיו וַיִּחְזְרוּ וַיִּטְמְאוּ
לַכּוֹס יָדִים שְׁנוֹת הֵן ^ב וַאֲזַן שְׁנֵי עוֹשֶׂה שְׁלִישִׁי בַּחלּוּץ
הָא"א מוֹחֲגִין אֶת הַכּוֹס וְאַחֵר כִּךְ נוֹטְלִין לְיָדִים שֶׁאֵם אֶתָּה
חֲלָה גֹזֶרָה שְׂמָא יִטְמְאוּ מוֹשְׁקִין שְׁבִידִים מִחֲמַת הַכּוֹס
יָדִים וְנִיטְמִי כּוֹס לְיָדִים ^ג אִין כְּלִי מִטְמֵא אֶדָם וְנִיטְמִי
אֶת כְּבָלִי שְׁנִטְמְאוּ אַחֲרָיו בַּמִּשְׁקִין עֲסָקִין רְחוּבֵי
תַּנְגָן הִלְכִי שְׁנִטְמְאוּ אַחֲרָיו בַּמִּשְׁקִין אַחֲרָיו מִמַּאִם
כּוֹס וְהֵן נִעְשִׂים חֲלָה וַיִּחְזְרוּ וַיִּטְמְאוּ אֶת הַיָּדִים וְנִמְנַח לוֹכַל כִּידִים
נִמְי יִטְמַח כּוֹס לְיָדִים וְכִיוֹן דִּהְיִי הוּא נְהִי נִמְי דְּכּוֹס שְׁלֹפִי הַמִּזּוֹן
חֲלָה עֲלֵיהֶן הֵלֵךְ מִטְמְאִין אֶת הַיָּדִים: אִין כְּלִי מִפְּמַא אֶדָם. כְּלוּמַר כְּלִי
יָד עֲלִיהֶן דְּרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ מְנַחֵם יָדִים (פ"ג ה"א) כְּלָלִים שְׁנִטְמְאוּ בַּמִּשְׁקִין
וְנוֹמַלְה אִינוּ מִטְמְאִין אֶת הַיָּדִים שֶׁאֵם שְׁנֵי עוֹשֶׂה שְׁנֵי וְאִם שֶׁהִסְפֵּךְ
נִגְזְרִין אִינִן מִטְמְאִין אֶת הַיָּדִים. וְאִם תִּתְּנֵם פְּמִיט שְׁנֵי מִשְׁקִין נִחְבָּל
אֶחָד אַחֲרָיו בַּכְּלִי. כְּלִי שֶׁעַף קֶלֶמֶךְ דְּלִילוֹ לֵי כֶּסֶם אִין מִטְמְאִין
הֵן שְׁאִינוּ רִאשׁוֹן לְטוֹמְאָה שֶׁאֵף אֵם נִגַּע בְּשֶׁאֲחֹרֵי חֲכָמִים חֲלָה: אֵלֶּה
אֵלֶּה מִנְּחַל הַטּוֹמְאָה גִּזְרֵי חֲכָמִים ^ד שִׁיְהוּ מִשְׁקִין מִטְמְאִין כְּלִים מִפְּנֵי
שֶׁל זֶה וְדוּקוֹן וְנִמְי רִגְלֵי גֹזֶר עַל כֵּן הַמִּשְׁקִין מִטְמְאִין שְׁעִמְאֵם כְּלִים:

ולפי זה העצם איך חדים מספיק את הכוח אבל המשקל שאחוריו מספיק מחמת דים רבים להפלות את התורה. מסמך את המשיקה (תורה חלה) חזק מכלול ים ויפוק איך רבים משקל אחת במחל ים ויפוק איך השבת (ז' אמי) האוכלין מסמך במשקל ים מחמת רם דאורייתא איך הרבה (ויקרא ז') וכל משקל שאם ישתה איך אנו במשקל רב ורובן על דאורייתא אחת במחל ים משום משקל אחת במחל ים ורובן על דאורייתא ים מכלול ים וכי מסמך את המשיקה ושקולת חלה וכל משקל ים שיעקר אחת ים דים בדין כולם כולם ים (כ"ט משה) חזק מכלול ים מכדי שם כולם ים פוסל את ים וידר שם יטאם שיעקר כבדים מכלול ים הכוח איך במחל אחוריים רבים רבן אחוריים וכל יבית הצבעה לתורה כלומר שאחוריו מסמך ואעפ"י חזק מכלול ים מסמך את המשיקה המשיק ודק מסמך רבים אחריה כדון כשרות פ"ק (ז' משה) ו מסמך את דרס ופסולת דרס ורובן מסמך (ז' פ"ט) שחורן התנין על דאורייתא ים בביעור מסמך וטאם אחוריים חרדבן ים בדרתא אחוריים (ז' פ"ט) (שמעון) כולם ים חזק מכלול ים אחריה ים מסמך את המשיקה וכל משקל ים כולם ים מסמך במשקל חזק מכלול ים וכל משקל אחוריים איך במשקל חזק מכלול ים וכל משקל ים

ור' יהושע היא. כנצח מליצא בתמורו של עכנא' צפ' הזהב (ד' ט:)
 ומשלש'ן. לטון שלשלל לומר סודין לאחר המזון: ומבאי דר"ש
 הוא בר' אלמא צ"ג מאור ואח"כ בשמים וכן ברייתא מני מאור
 אחר כך בשמים קאמר אלמא צ"ג
 הנהלה: ור"מבאי ב"ה היא ואיבא
 דר"מ. דמן במתניתין ב"ה אומרים
 נר ובשמים ואמר בגמרא ר"מ היא:
 צ"מ פ"קא דעתך. לאוקמי ברייתא
 במתניתין דמתני' קמי טון צלמט
 וביביתא קמי משלש'ן כולן לאחריו
 כר' יהודה דלמר על המזון שנחמלה
 ומדקמי לרבי יהודה מאור ואח"כ
 בשמים בית שמאי היא: וז"מ קשיא.
 דברכה היין קדמה להכלה: קדשה
 עיולי הוא והכללה אפוקי ביה: ברבא
 משנה בוס. ברכה המזון לקמי
 מניינו לאחר המזון: וההתן. מתני'
 פסקין: אה צ"ה. כל ימות השנה
 צלמט: באר היין. ויביתא המזון
 לא בלס וכשגמרו סעודתם בל
 ללס לפני ברכה המזון: מאי צ"א

הגהות חב"ח

(א) גמ' ועל הבשמים
שב"ט אומרים: (ג) שם
וסברי ב"ש (ברכת המזון)
מא"מ ונ"ב ט"א וכן הוא
בפירש"י ברכה:

לִיקוּנֵי חַיִּים

המזון ולקדוש ולהגדלה צפרק ערבי
פסקים (ד' קס): ה"ג אלא תרי תנאי
אליבא דביש"מ. מנה דמנתי ומנה דר'
חייא ל' מנה דרבי חייא אליבא דביש"מ
חייא א"ן צברה טעונה כוס ומנה
דמנתינן דלעיל דרבי יהודה אליבא
דביש"מ סבר צברה טעונה כוס: גזירה
שמוא ייבמא משקין. שנפלו בנחורא
היום מחמת דים דתמן (פסא פ"ח
ה"ט) כל הפוסק את ההרומה טעמא
משקים להיות מחלה ויחזור ויעמלו
את הכוס וביש"מ סבר אמור להשתמש
בכוס שאחוריו טעמאם כדלקמן:
וייבמא דים אלו. בלא ליה דקאמר
משקין שאחוריו הכוס כנה משקין נמי
מטמו דים לכוס: אלא ע"י משקין.
המשקין נעשין קאשויים מדרבנן.
וה"מ כלי אינו מכלל טומאה אלא
מלב הטומאה הני מילי מדאורייתא
ומבמאי גזרו חז"ל משקים קאשויים
מטמאים כלי גזרה משום משקים וז'
חבה שכן אבות הטומאה כגון רוקן
ומימי רגליו: ובי"א אומרים כו'.
בחספספא ה"ג לא ובי"א אומרים
אחורי הכוס לנעום טמאים דבר אחר
חפץ לנט"י סעודה. למאי דחיישימי
שלא יעמלו הידים את אחורי הכוס
לאו משאם היא שאפילו לכחלה
ומחר להטמא בנלי שאחוריו טמאים
ומכאן טעור טעמו ה' שטמאין אחורי
מחמת משקין דאמרינן ביה בשמעתין
מוציא טעור הלכך מחנין וסומין את
הכוס מחלה קודם נטילה שאם אחה
אומר נטילין לידים מחלה שמה יו'
אחורי הכוס ממאין אחרי שמה לא

יהוה הדיים נגזרות יפה ממי הנטילה ויטמא המסקין שצדיים מחמם
מסורבות: וגנבי בוס צדיים. למה לי מסקין צדיים אפי' דייס נגזרות
עבד ב"ה מקנחא דשוחה קודם טעילה כוסות הדאין בחור המזון
מה שנטמא אצל הטומאה אינו מטמא את הטמא דקריין כרענן דפ
ואומר כי שנטמא בחור הטומאה מטמא את הדיים ונטמא בול
מטמא את הדיים אין למדים היינו הלכך כוסות שבוך המזון שהדיים
טופה על הדיים אין חזרת מסקין עליו אלא חזרת חורב: ברי שגנב
מגבן אפילו בטומאה דלוריטא: שנטמא אחריו במשקין. אין לך מ
אחריו במשקין. אף על פי שזו אדם וכלים מקצתין טומאה מן המזון
שגנבו משקה שהוא אצל הטומאה לנטות אדם וכלים מזהם כגון ויטמא

[illegible][illegible][illegible]

(רש"י'ם שם ק.י.) יצא
 יצא. ממחנה ליה
 ועברין קדוים ומוראם
 היכי ליתקטו עליון הייח
 הכפיה מזה בשמה
 וחרין מקדמין למנה
 אפיקו יצא. כגון
 הכלה. מאחרין יצא.
 הייח לשקטן שם עליה
 לאמורה הייח אלא
 לא חלל כוס חמץ
 דמאחרין ליה עד לאחר
 המנון. המכר חרין
 שיטתו. אלא חרין או
 חמץ מן השומרים

ובסמינין מן ה' ימיו
 כולן דאמזר עטירידין ימיו
 הלכא כרז אחא בר יעקב
 מהן יצאו כולן ידי מוכלין אר
 שיעטוס דאמזר לאו דווקא
 ממנו אלאהם דאמזר כרבה
 ביה דין (ר"ה טז): לא יפא
 יתו כד לחנוכן במזלות ופך
 פגמו. לקידוש והדלה וכל
 לברך בורא פיו הגסן של
 (לכר שער וברכות' ס"א) בור
 מהמבא קאמר שמשמאין מג
 אלא מבא הטומאה וגורו מ
 של ז' וימיו הלך ה' ומה
 שטמאין ומה ז' מהידי

הידיים – שלא על ידי משקים^[23].

מקשה הגמרא:

וְנִיטְמִי הַכּוֹס הַטְּמֵאָה לְמִשְׁקֵין שֶׁבְּתוֹכוֹ! אִם תְּהִיָּה הַכּוֹס טְמֵאָה,

מִדּוּעַ הִתִּירוּ בֵּית הַלֵּל לִשְׁתּוֹת מִתּוֹכָהּ כֻּלָּל^[24]?

מתרצת הגמרא:

הָכָא בְּכָלִי שֶׁנִּטְמָאוּ אַחֲרָיו בְּמִשְׁקֵין עֲסָקִין – אֲנַחְנוּ עוֹסְקִים כָּאֵן
בְּכּוֹס שֶׁנִּטְמָאוּ אַחֲרֵיהֶם עַל יְדֵי שֶׁנִּגְעוּ בָּהֶם מִשְׁקִים טְמֵאִים, דְּתוֹכוֹ שֶׁל
הַכּוֹס שֶׁהוּא וְגַבּוֹ טְמֵא, דְּתִנּוּן בְּמִשְׁנָה (כִּלִּים כה, ו): כָּלִי שֶׁנִּטְמָאוּ
אַחֲרָיו בְּמִשְׁקֵין – כָּלִי שֶׁמִּשְׁקִים טְמֵאִים נִגְעוּ בוֹ מִבְּחוּץ^[25], אַחֲרָיו
טְמֵאִים,

גמ"ח תורת ה' בפיד

השאלת התלמוד המבואר (סיוטנטיין יחפצי קדושך)

רח"מ מאה שערים 85 ובתי ניטין) טל 5323689

קבלת קהל כל ערב 7.00-8.00

הערות

רטובות – כגון בתחילת הסעודה אם נטל ידיו קודם – או הכוס, שהיא שני, תטמא את המשקה שעל ידיו ותעשנו ראשון, והמשקה מצדו יעשה את הידיים שניות. [רש"י מסביר שאין לחשוש ממה שלפעמים ידיו רטובות מהשומן והרוטב של האוכל, מפני שהשומן והרוטב יש עליהם תורת "אוכל", ואינם נחשבים למשקים שמיטמאים ונעשים ראשון מחמת כוס טמאה.]

24. והלא האוכל אוכלים טמאים נעשה בעצמו שני לטומאה מדרבנן (שבת יג, ב) ונמצא שסוף סוף האדם טמא! ועור, אם חוששים לטהרת הידיים – בוראי מן הראוי לשמור על טהרת האכל עצמו (עיין ריטב"א).

25. הכלי שמדובר בו הוא של מתכת או של עץ שמקבלים טומאה מגבם, ולא של חרס; כלי חרס אינו מקבל טומאה מגבו כלל, אלא רק מתוכו, אפילו בטומאה דאורייתא (ראה משנה חולין כד, ב).

(כנזכר בהערה 17 למעלה). והם מטמאים כלים מדרבנן

23. מן התורה אדם מקבל טומאה רק מאב הטומאה. מדרבנן גזרו שאם ידיו נוגעות בדראשון, נטמאו ידיו (ולא כל גופו). במסכת ידים (ג, א"ב) נחלקו רבי יהושע וחכמים אם ידים מקבלות טומאה גם משני. יסוד מחלוקתם הוא זה: החכמים גזרו על כתבי הקודש שיהיו נחשבים שני לטומאה, ואפילו ידים הנוגעות בהם נעשות שני לטומאה. כלומר, אע"פ שבדרך כלל שני אין בכוחו לעשות שני, כתבי הקודש שירים נגעו בהם – יוצאים מן הכלל בענין זה. (ראה זבים ה, יב; שבת יג, ב). רבי יהושע מרמה כל שני לטומאה לכתבי הקודש לענין טומאת ידים, וסובר שכולם מטמאים לידיים. חכמים חולקים וסוברים שרק ראשון מטמא את הידיים ולא שני וכתבי הקודש הם יוצאים מן הכלל בזה. נמצא שלפי חכמים, שההלכה כמותם, כלי שגבם טמא ותוכו טהור, שאינו אלא שני (ראה הערה הקודמת), אינו יכול לטמא ידים שלא באמצעות משקה.

יוצא, איפוא, שבתוך הסעודה כשהידיים הן בוראי יבשות (ראה למעלה הערה 21) – אין חשש, שהרי כוס שרק גבה טמא אינה מטמאה את הידיים. רק כשהידיים

[illegible]

הגהות הב"ח

(ח) גמ' ועל הנשמים
שצ"ס אומרים: (ג) שם
וסברי צ"ס (צרכה המזון)
חל"מ ונ"ב ס"א וכן הוא
נפירס"י צרכה:

ליקוטי דברי חיים

[illegible]

עכנאי צפ' הזהב (ד' נט):
 וסמאי דב"ש
 וכן צרייחא נמי מאור
 וקמני יין צרישא מקמי

"ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבית
 קול וסברי בית שמאי דברכת היום עדיפא
 והתניא * הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדק
 ועל היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך
 אומר הברכה ואם אין לו אלא כוס אחד
 מניחו לאחר המזון ומשלששלן כולן לאחריו
 ואם ממאי דב"ש היא דלמא ב"ה היא לא
 ס"ד דקתני מאור ואח"כ בשמים ומאן שמעת
 ליה דאית ליה המזון סברא ב"ש * דתניא א"ר
 יהודה לא נחלקו בית שמאי וב"ה על המזון
 שבתחלה ועל הברכה שהיא בסוף על מה
 נחלקו על המאור ועל הבשמים (6) ב"ש
 אומרים מאור ואחר כך בשמים וב"ה אומרים
 בשמים ואחר כך מאור וממאי דבית שמאי
 היא ואליבא דרבי יהודה דילמא בית הלל
 היא ואליבא דרבי מאיר לא ס"ד דקתני הכא
 במתניתין בית שמאי אומרים גר ומזון בשמים
 והבדלה וית הלל אומרים נר ובשמים מזון
 והבדלה והתם בברייתא קתני אם אין לו אלא
 כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלששלן כולן
 לאחריו שמע מינה דבית שמאי היא ואליבא
 דרבי יהודה ומכל מקום קשיא קא סברי בית
 שמאי * שאני עיילי יומא מאפוקי יומא עיילי
 יומא כמה דמוקדמינן ליה עדיף אפוקי יומא
 כמה דמאחרין ליה עדיף כי היכי דלא
 להוי כולן כמזבין וסברי ב"ש (7) ברכת המזון
 טעונה עין והא תנן בלא להם יין לאחר
 המזון אם אין שם אלא אותו כוס ביש שמאי
 אומרים מבדק על היין ואחר כך מבדק על
 המזון מאי לאו דמברך עילויה ושתי ליה לא
 דמברך עילויה ומנח ליה והאמר מר * המברך
 צריך שיטעום דטעום ליה והאמר מר * *טעמו
 פגמו דטעום ליה בידיה והאמר מר * כוס של
 ברכה צריך שיעור והא קא פחית ליה
 משיעוריה דנפיש ליה טפי משיעוריה והא
 אם אין שם אלא אותו כוס קתני תרי לא הוי
 ואחר נפיש והא תני רבי חייא ב"ש אומרים

ורבי יהושע הוא דאמר אין משגיחין בבית קהל ואם תאמר איך קשה הלכתא אהלכתא דהאידי דרבי יהושע דתנור של ענכאדי קי"ל כרבי יהושע וקי"ל כביה"מ"ל דדוקא הם קאמר לאין משגיחין בבית קול דהבם קול היה כנגד הרוב וכבר אמרנו תורה

ב"ה היו רבים אע"פ שמייא רבי
היושע הכה אע"פ דלא דמי דשמי
האם דרבת קול היה נגד הרוב
לחמר אין משתין בבת קול אע"פ
שהרוב מסייע לבת קול הוולא וז"ש
ממדר' טפי ואל"מ מ"ס דנקודות
והבדלה ממזין קודם על היין
והבדלה המזון אין ממזין עד לנחר
שלש ברכות וי"ל דהיינו נעבד אס
נצרך קודם ברכת המזון וי"כ יהא
ברכת המזון קודם הדעת דבשלמא
בצאר ברכות לא עקר נפשיה מהמלה
דנקודות היה רואה לנלו לנלו וזהמלה
היה רואה לשחות אבל בברכת המזון
עקר נפשיה משמים: **בגורו** עד
לאחר המזון. הכה משמע שמות
לנעוטר קודם הדעת. ממה הא
אחמרת בת טוות (ע"פ דף קי.) פי' לן
מנוה לפי שלא היה לו יין להבדיל
עליו. וי"ל דשמי אחמרת שהיה סבור
שהיה לו כוס למחר ואז ממזר על
עמו היה והכא דאני דקסבר ברכת
המזון טעונה כוס ולכן מניחו לברכת
המזון: **פעמו** פנפוס. פנפוס
דוקא לנקודת והבדלה צריך שלא יהא
פנפוס אבל לשמות צריך לצרך עליו
אע"פ שהוא פנפוס דאסור ליהנות מן
העוה"ז בלא ברכה וקדוש דאפשר
נמי לא אמרן אלא במקום דאפשר
אבל לא אמרן מצד אפי' אפוס
ועתה לתוכי מישר בלתיאף בירושלמי
רבי יונה טעים אכסא ומתקן ליה פי'
לאחר ששתה ממנו וסיקף עליו כל
שהוא מים און יין והיה מצדק עליו:
גזרה שפא ויפאנו משקין שבידים.
אבל בתוך הסעודה ליכא
למימש שהי אדם מנגב דיו יפה
קודם אכילה דלאמר^ו האוכל בלא
ניגוד דים וכו' אבל בשמיהא אין
אדם מדקדק לנגב דיו כל יין

רים וכו': (ט) ת"ר ב"ש אומרים
אתה אומר מוחזק את הכוס
מחמת דיו ויחזור וישמאן
ואין שני עושה שלישי בחולין
ד כך נומלן לידים שאם אתה
משקן שבדים מחמת הכוס
אין כלי מטמא אדם וניטמי
דיו במשקן עסקינן דתוכו
דיו במשקן אחריו מטמא
יטמא את הידים ונמצא חולל בדים
הכי הוא נמי דכוס שלפי המון
ים: אין כלי מטמא אדם. כלומר כלי
דמים: (פ"מ מ"ה) כללים שנתמלא משקן
שאלו שני עושה שני וזע"פ שהספיק
והוא חלמה פעמים שיש משקן חבשיל
קאמר דלילו כלי חרס אין מטמאין
אם נגעו בשני עשאוהו כחמים מחלה:
(ז) שני משקן מטמאין כלים מפני
על כל המשקין טמאין שנתמלא כלים:

[illegible][illegible]

ד' א מיי פכ"ט מהלכות
 שבת ה' טו טוש"ע
 ח"ו"ח סי' קפב סעיף ג:
 ו ב מיי פ"א מהל' אבות
 הטומאות הלכה ב:
 ז ג מיי פ"ו שם ה' ה:
 ח ד מיי פ"ח שם הלכה
 א:
 ט ד מיי פ"ו שם ה' ג
 וס"ג מהל' כלים הלכה
 ז:

דב נסים נאמן

[illegible]

בחילוקי אמות
 רבסנת שערות
 ורובסנת (מרחוק) אבדוק
 מבטאת את הרקוד
 ופוסלת את התרומה ואין
 שום חילוקי רבני אלא
 דורשני ופוסל
 (הלכה) ה"ט
 אומר לו ידיו
 שניתן את האבול
 התרומה אלא
 משקה גזר ופוסל וידיו
 תחלו צר ופוסל אם כטבול
 צר שחור צר ורורו אלא
 אלא שפוסל אם שחור
 מוטביל א"כ יש
 כח לזרע על הידים לא
 מפני כי שחור אבול
 התרומה כחן שאתה
 אפסל לו יד שניתן א"כ
 הוא בול מן התרומה
 צר כפרה פ"ט (משנת
 ז) לא תקען בול אלא
 מרוב טורף מבטאת את
 התרומה ופוסלת
 התרומה ומוטב
 במסכתו ידיו כפי
 המעלה ואפסל לו ידיו
 זכין מעינו שודים לתלמידי
 ואפסלנו לו ידיו מן התרומה
 את תבחרה בדין ר' יוחנן
 ופוסל ב"ר יוחנן שני

[illegible]

[illegible]

אין די בחשש של "ניצוצות" להפקיע הלכה זו, שהיא מהלכות סעודה הקבועות!

הגמרא עוברת אל המחלוקת השלישית שבמשנתנו: **בית שמאי אומרים מקנח וכו'** [ידיו במפה ומניחה על השולחן, ובית הלל אומרים מניחה על הכסת].

הגמרא מביאה ומבארת את קטע-הברייתא המביא מחלוקת זו שבין בית שמאי ובית הלל בתוספת טעמיהם [וזהו המשך הברייתא שבה פתחה הגמרא למעלה בתחילת הפרק]:

תנו רבנן: בית שמאי אומרים, אחרי נטילת הידים לסעודה **מקנח ידיו במפה** – מנגב ידיו במגבת, **ומניחה על השלחן**, כדי לקנח בה את ידיו בשעת הסעודה מזהמת המאכלים; מפני **שאם אתה אומר** שניחנה **על הכסת** שהוא מיסב עליה [כדברי בית הלל], יש לחשוש ולגזור: **גזירה שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת** – כלומר, שמא יהיו מים טופחים על המפה^[4] מחמת ניגוב הידים, והמים יקבלו טומאה מהכסת, העלולה להיות טמאה^[5], **ויחזרו המים ויטמאו את הידים** כשיקנח ידיו במפה בתוך הסעודה מזהמת המאכלים – ונמצא שהוא אוכל בידים טמאות.

שואלת הגמרא:

ונטמיה כסת למפה – למה תולים בית שמאי את החשש הזה דוקא ב"משקין שבמפה"? יאמרו בפשטות שהכסת טמאה את המפה עצמה, והמפה טמאה את הידים^[6]!

מתרצת הגמרא:

הלכה קבועה היא ש"אין כלי שאינו אב הטומאה **מטמא כלי** אחר". לפיכך, לא תטמא הכסת את המפה אם לא על ידי מים שעליה.

מקשה הגמרא:

ונטמיה כסת לגברא גופיה – ולמה לא תטמא הכסת את האדם עצמו שמיסב עליה? וכיון שחששו חכמים לטהרת הידים בשעת סעודה, כל שכן שיש להם לחשוש לטהרת האדם עצמו – והיה להם לאסור את כל עיקר ההסיבה על כסת^[7]!

מתרצת הגמרא:

אף זו הלכה קבועה, ש"אין כלי שאינו אב הטומאה **מטמא אדם**"^[8]. הגמרא ממשיכה בהבאת דברי הברייתא:

ובית הלל אומרים, מניח את המפה **על הכסת** שהוא מיסב עליה, ושם יקנח בה ידיו בשעת הסעודה; מפני **שאם אתה אומר** שניחנה **על השלחן** [כדברי בית שמאי], יש לחשוש ולגזור: **גזירה שמא יטמאו משקים שבמפה מחמת השלחן**, העלול להיות טמא, **ויחזרו ויטמאו את האוכלין**, כי כשהמפה מונחת על השולחן עלולה היא לנגוע במאכלים, ונמצא שאוכל בטומאה ובטל כל עיקר תקנת נטילת ידים לסעודה.

ואילו **תוכו**, **ואוגנו** – שפתו הכפולה לצד חוץ, **ואגנו** – ידית בצורת אוון כמו של כר, **וידי** – ידיות ישירות כמו של מחבת, **טהורין**^[1]; אבל אם **נטמא תוכו** – שהמשקים הטמאים נגעו בכלי מבפנים, **נטמא כולו**, כולל אחוריו, שפתו, אונו, וידי^[2].

הגמרא מסבירה המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל:

במאי קא מיפלגי – מהי הנקודה היסודית שבגללה נחלקו? **בית שמאי סברי** (סוברים): **אסור להשתמש כלל בשעת סעודה בכלי שנטמאו אחוריו במשקין**, מפני שיש לחשוש ולגזור: **גזירה משום ניצוצות** – שמא ינתזו טיפות מתוך הכלי על אחוריו ויטמאו מחמת אחורי הכלי, ושוב יטמאו הטיפות את ידיו, ונמצא שהוא אוכל בידים טמאות. לפיכך אמרו בית שמאי נוטלים לידים תחילה, כדי שלא תועבר טומאה מהידיים אל אחורי הכוס [כמבואר לעיל], ויאסר השימוש בה; וגם, מאותה סיבה עצמה, **ליכא למגזר שמא יטמאו המשקין שבידיים בכוס** – יטול ידיו לפני שימוזג את הכוס, ואין מקום לחשוש, כדברי בית הלל, שאם יטול ידיו לפני שימוזג את הכוס שמא יישארו מי הנטילה על ידיו ויקבלו טומאה מהכוס – שהרי לבית שמאי אין משתמשים בשעת סעודה אלא בכוס טהורה! **ובית הלל סברי: מותר להשתמש בשעת סעודה בכלי שנטמאו אחוריו במשקין; אגרי** – מפני שהם אומרים, **ניצוצות לא שכיחי** – אין הדבר מצוי שינתזו טיפות מתוך הכוס על אחורי הכוס. ולפיכך אין כל צורך, לדעת בית הלל, בנטילת ידים קודם מוזיגת הכוס, כי גם אם ייטמאו אחורי הכוס מחמת הידים, אין בכך כלום לדעתם. ונמילא, מאותה סיבה עצמה, גם **איכא למיחש שמא יטמאו משקין שבידיים מחמת הכוס** – יש מקום לחשוש למי הנטילה שעל ידיו שייטמאו מאחורי הכוס – שהרי לבית הלל ייתכן שהכוס שמשתמשים בה בשעת הסעודה יהיו אחוריה טמאים! לכן אין, לדעתם, ליטול ידיו לפני שמוזג את הכוס.

הגמרא מביאה המשך דברי בית הלל בברייתא:

דבר אחר – טעם נוסף שמוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים, משום הכלל **"תכף לנטילת ידים סעודה"**, כלומר, שאין להפסיק בין נטילת ידים לתחילת הסעודה. אף מוזיגת הכוס הפסק שאין ראוי להפסיק בו היא.

הגמרא מסבירה דבריהם:

מאי "דבר אחר"? – מה מוסיפים בית הלל בטעם הנוסף? **הכי קאגרי להו** – כך אומרים להם **בית הלל לבית שמאי: לדידכו דאגריהו** – אפילו לשיטתכם שאתם אומרים **"אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאין"**, משום **דגזרינן משום ניצוצות** [שלפי הנחה זו קם החשש שלכם ונפל החשש שלנו, כאמור], **אפילו הכי הוה עדיפא** – עם כל זאת עדיפה דרך זו [דהיינו, שיהיו מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים], משום **ד"תכף לנטילת ידים סעודה"**^[3].

הערות

1. כנזכר למעלה (עמוד א, הערות 15 ו-17), טומאה זו של כלים שנטמאו ממשקים היא מדרבנן. החכמים רצו שידעו הכל שטומאה זו היא מדרבנן כדי שלא יבואו לשרוף תרומה שנטמאה מכלי כזה [שהרי בדרך כלל אסור לשרוף תרומה שהיא טהורה מן התורה, אף אם היא טמאה מדרבנן]. לפיכך עשו היכר בטומאה זו: שלא כמו כלי שנטמא מאב הטומאה, שטומאתו היא כין מתוכו ובין מגבו, כלי זה שנטמא מחמת משקים ראשונים לטומאה איננו טמא אלא מגבו ולא מתוכו. בכך יהיה ניכר שטומאה זו היא מדרבנן (רש"י, וראה הערה הבאה).
2. החכמים לא תקנו כאן שיהיה תוכו טמא וגבו טהור, מפני שהיה די בהיכר אחר כדי ללמד שטומאה זו היא מדרבנן. הם בחרו לעשות ההיכר במקרה שנטמא גבו ולא במקרה שנטמא תוכו מפני שגם בטומאה מדאורייתא מצאנו שהטומאה שבאה על ידי נגיעה מבפנים חמורה מהטומאה שבאה מבחוץ – והיינו בכלי חרס, שמקבל טומאה רק מתוכו ולא מגבו (ע' תפארת ישראל, כלים כה, א).
3. לענין טעמי וגדרי הלכה זו עיין תוספות פסחים קו, ב, ד"ה וימני; ובאו"ח קסו עם המשנה ברורה. וראה ריטב"א ומאירי כאן לענין אותם אנשים שבסעודת שבת נוהגים ליטול ידים לפני קידוש.
4. אם המגבת לחה מניגוב הידים, הלחות נחשבת למשקה לקבל טומאה ולטמא

אחרים. לגבי מהו שיעור הלחות הדרוש לכך, עיין למעלה בגמרא (כה, א-ב).

5. הכל מודים שמותר להסב לסעודה על כסת שהיא ראשון או שני לטומאה (ע' מאירי). לפעמים, איפוא, הכסת שאדם מיסב עליה אכן טמאה היא; ואם יניח את המפה הרטובה עליה, הרי ייטמאו המשקים שעל המפה מהכסת וייעשו ראשון לטומאה (כמבואר למעלה בעמוד א הערות 15, 16).

6. יש לשאול: אפילו אם הכסת היתה מטמאה את המפה, כפי מה שהגמרא מעלה כעת בדעתה שכלי מטמא כלי, הרי המפה תהיה לכל היותר שני לטומאה (כי רק משקים שנטמאים נעשים תמיד ראשון, כמו שביארנו בהערה הקודמת), ולא תטמא את הידים! עיין תירוצ' לזה בריטב"א.

7. ע"י לעיל נב, א, הערה 24.

8. אמנם, מדרבנן, הידים נטמאות גם מראשון לטומאה. אך במקרה שהכסת ראשונה לטומאה – יוכל המיטב עליה לסעודה לזוהר שירי עזמן לא יגעו בה (רש"י).

[יש גם כלים שהם אב הטומאה (לדוגמא: מטה – או כסת – שישב עליה זב) ומטמאים אדם. אך רגילים היו לזוהר שלא להשתמש בכסת כזו (תוס' הרא"ש).]

דב נסים זצ"ל

פִּירוּרִין דְּלִית בְּהוּ בִּזִּית מוֹתֵר
 צָאבֻד בִּיד. מִיֵּחַ קֶסֶה
 לַעֲנוּתֹאס דְּכֹאמְרִין צִפְרָק כֹּל הַבָּשָׂר
 פִּירוּקִין (ד' קה:) **כְּבוֹלֵה**
 הַחֲבִיבָה כְּבִיבָה דְּבֵר מוֹחֵה. וְאִם
 צִהֲבֹאס דִּימֹחֹר לַמְקוּמוֹ יִצְרָק מִשְׁמַע
 הַלֵּלֶה כְּבִישׁ לִקְרָן (ד' קז:) מִשְׁמַעֲמִין
 מִדַּעֲבָד יִמְרוּרֵאס צִמְחִיָּה. וְאִם לֵלָה
 מִשְׁמִי לֵה מִשּׁוֹס דִּהֲסֹס אִמֵּי צִ"ה מִדּוֹ
 לְבִישׁ אֵלֶּה שֵׁלֵה הַטְרִימֹחֹו (ק' לך:)
 הַעֵב כְּבִיבָה אִיבֹא דְרֵבִי
נִהְגוּ יוֹרֹדֵה. מִיֵּחַ דְּלֹאן אִפִּילוֹ
 לַחֲתֹלֶה יוֹרֵחֵא כֵּן וּצְפֻרָּק (ה' דהר)
 (ד' קז:) אֹמֵר נִהְגוּ אֹמְרִי לֵלָה
 מִדּוֹרִין וְאִי עֲבֵד הִי לֵלָה מִהֲדַרְדֵּר
 לִיָּה וְיִ"ל דִּהֲסֹס אִיבֹא מִדּוֹרֵא דְּפִלְגִי
 צִחֵר אֲמֵר הַלֵּלֶה וְהוּא פִּירוּקֵס הַלֵּלֶה
 לַחֲתֹלֶה וּמִדּוֹרֵינֵא מִ"ה אִיבֹא נִהְגוּ
 דְּקֹאמֵר אִדֵּק הִי דִיעֲבֵד אֲבֵל הֵבֵא
 יִכּוֹל לְהוֹיֵס דְּלֹאן כֵּאֵן אֵלֶּה נִהְגוּ
 (ק' גירלֵא) **כְּבִירָא** כִּיעֵי צִ"ה וְאִם
 הוֹאִיל וְיִ"ש נִשְׁשֹׁן בְּרֹא אֲמֵי אֲמֵר
 צוֹרֵא וְיִ"ל דְּלִשּׁוֹן קֶרֶה עֲדִיד:
 וְכִי

הבשמים שבש"א על המאור
 דרבי יהודה: בש"א שברא כו
 בורא דעתיד למברא וב"ה סב
 ובורא רוח א בורא השמים ונו
 ומאורי רב"ש סברי חיא תנורא
 הרבה מאורות יש באור: אין
 אמר רב יהכא במסכת עובדי
 אין מברכין לא על הנר ולא
 טעם קצור מה טעם אין מ
 כוכבים לעז' ת"ר אור ששב

תוכו ואוגנו ואזנו וידיו מהורין נטמא תוכו
נטמא כולו במאי קא מיפלגי ב"ש סברי אסור
להשתמש בכלי שנטמאו אחריו במשקין
גזרה משום ניצוצות וליכא למגור שמא
יטמאו המשקין שבידים ככוס וב"ה סברי
מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחריו
במשקין אמרי ניצוצות לא שכיחי ואיכא
למירש שמא יטמאו משקין שבידים מחמת
הכוס ^א ד"א * תכף לנט"י סעודה מאי ד"א
ה"ק להו ב"ה לב"ש לדידכו דאמריתו אסור
להשתמש בכלי שאחריו טמאין דגורנין
משום ניצוצות אפ"ה הא עדיפא דתכף
לנט"י סעודה: ב"ש אומרים מקנה וכו':
ת"ר ^ב בית שמאי אומרים מקנה ידיו במפה
ומניחה על השלחן שאם אתה אומר על
הכסת גזרה שמא יטמאו משקין שבמפה
מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידים
ונטמאיה כסת למפה אין ^ג כלי מטמא כלי
ונטמאיה כסת לגזרה גופה אין כלי מטמא
אדם ובה"א על הכסת שאם אתה אומר על
השלחן גזרה שמא יטמאו משקים שבמפה
מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין
ולטמא שלחן לאוכלין שבתוכו הכא בשלחן
שני עסקינן ואין ^ד שני עושה שלישי בחולין
אלא ע"י משקין במאי קמיפלגי ב"ש סברי
אסור להשתמש בשלחן שני גזרה משום
אוכלי תרומה וב"ה סברי מותר להשתמש
בשלחן שני אוכלי תרומה וריזין הם ד"א
אין נט"י לחולין מן התורה מאי ד"א הכי
קאמרי להו ב"ה לב"ש וכי תימרו מ"ש גבי
אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא
חיישינן אפילו הכי הא עדיפא דריש נט"י
לחולין מן התורה מוטב שיטמאו ידים דלית
לבוש ויורה מדאבויבא ואל יטמאו אוכלים

ואח"כ בשמים ובה"א בשמים ואח"כ מאור ואח"כ
 אמר רבא בברא כ"ע לא פליגי דברא מש
 רי בורא נמי דברא משמע מתיב רב יוסף (ס) יוצ
 יזרם אלא א"ר יוסף בברא "ובורא כ"ע לא פלי
 ז איכא בגורא יב"ה סברי טובא נהורי איכא בגור
 מברכין כו': בשלמא גר משום דלא שבת אלא
 כוכבים עסקין מפני שסתם מסבת עובדי כוכב
 על השמים של ע"ז מכלל דרישא לאו בע"ז
 תברכין לא על הגר ולא על השמים של עכ
 ת מברכין עליו ושלא שבת אין מברכין עליו

[illegible]

מהלכות סעודה היא: משקין
שבפפה. שמה יאה משקה טופח
עליה מתחמת גבול הדלים וחזור
ועתה לא הדלים שיקנה זה חמדי
בין הסעודה: ונעמידה בפת למפה.
כלל משקים: אין בלי. שאינו אז
הטומאה מטמא כלים ולא אדם והוא
זוהר שלא יגעו דיו בנסח אם ראשונה
היא לטומאה. שאלה צדוק. דמפרש
לקמיה לדבריה ב"ה מותר להשתמש
בשלתן שני: משום אובלי תרומה.
שהשני פוסל את התרומה: אפילו
הבי הא עריפא. למוש שמה אירע
מקרה שישתמשו בשלתן שני ולא
יימנה על גבי השלתן שלא טמאה את
האכלין מתמת משקין שבה מלמוש
שלא טמאה מתמת כסא וחמור
ותטמא את הדלים: מפסיד את
האובליין. שמים אתרונים נמין
עליהם ונמאסים: ה"ג בתוספתא
בה"א אם שמש ח"ת הוא נוטל
שירורין שם בהן חות ומניח שירורין
אפון חות: מתיני אפיבא.
מפיך בהן סיפא דב"ש לב"ה ודב"ה

ויוחנן י'גהו העם כב"ה אליבא
מע כי פליגי בבורא כ"ש סברי
ר אור ובורא חשך ו יוצר הרים
ני דברא משמע כי פליגי במאור
דברא תנ"ה אמרו להם ב"ה לב"ש
בשמים מ"ט לא אמר רב יהודה
יום לע"ו היא הא מדרקתני סיפא
עסקינן א"ר חנינא מסורא מה
"ם מפני שסתם מסכת עובדי
(מאי שבת) ומאי לא שבת
אי

שאלו לו אלף כותא במוצאי שבת מניחו עד לאחר
 ברי ר"ם. דהיינו הו חמי לפלוגמיהו ד"ש וז"ה דספ
 בשהו מתיבי ברישא ואין מצעירין על השמות ואמר
 ה כמין פקיע של שמי ואז"כ נטה ואום כדאיתא במסכ

הַחֲנוּת הַכֹּהֵן
(א) וְכִי מִסְכָּה
(ב) חֲסִידֵי (חֲסִידֵי יְהוָה)
מִשְׁמֵחִים מִלִּפְנֵי יְהוָה
כִּי לֹא נִסְיָהוּ
תִּירוּ אֹרֶךְ הַיּוֹם
(א) יִצְחָק אֹרֶךְ
חֲשֵׁךְ עֵשָׂה שְׁלוֹם
(ב) וְכִי עָמָּה יֵשׁ
כִּי אֶלֶּה: (חֲסִידֵי יְהוָה)
(א) הֵנָּה יִצְחָק הָרִים
וְכִי חֲסִידֵי יְהוָה
כִּי שְׁלוֹם עֵשָׂה שְׁלוֹם
עֵשָׂה וְיִצְחָק עַל מִסְכָּה
(א) יִצְחָק יְהוָה
שְׁלוֹם: (חֲסִידֵי יְהוָה)
(א) הֵנָּה אֹרֶךְ הַיּוֹם
וְכִי חֲסִידֵי יְהוָה
כִּי שְׁלוֹם יִצְחָק
וְכִי חֲסִידֵי יְהוָה
כִּי שְׁלוֹם יְהוָה:

זכר תחוריו [תנחום] נין
 [בכורו] שם.
 תוכו. אפילו עומאה
 דרעק סוף טמא [תנינה]
 שם. אפין כ"י מבבא
 כ"י. דין חולל ולא כ"י
 שאני אב הטומאה
 מנמאין כלס אפילו
 מדרגין ולא גורו חמס
 מדברים עומאה
 הכלס אלא שומאן זכ
 המסקין ומשום משקה זכ
 וזה [פסחים] ט"ו.
 דברך אבשים
 ברישא. כהנהג סגור.
 א"י. רב הונא לרבה שם
 שגמר הדלה [ר"ש] שם
 [ג:] גר וזון בשים
 [ג:] רבא דאלי

המזון וסודר עליו נר ומזון
 עם מתני' ר"מ. על' הסוזון
 דברי יומן נהגו כו' (דשכ"ס
 ת חגיגה ישיעה מכ, ה).

מקשה הגמרא:

אם משום כך, ולטמא שלחן לאוכלין שבתוכו - שיטמא השולחן עצמו את המאכלים, גם שלא על ידי "משקים שבמפה" - ומה תועיל הנחת המפה על הכסת?

מתרצת הגמרא:

הָכָא בְּשִׁלְחָן שְׁנֵי עֲסָקִינָן - אנחנו עוסקים כאן רק בשולחן שהוא "שני לטומאה"^[9], והלכה קבועה היא ש"אין שני לטומאה עושה בנגיעתו שלישי לטומאה בחולין, אלא על ידי משקין": אין בחולין דין של "שלישי לטומאה", ורק על המשקים החמירו חכמים שגם מנגיעת "שני לטומאה" הם נעשים כ"ראשונים לטומאה", שיש בכוחם לחזור ולעשות "שני לטומאה" בנגיעתם [כאמור וכמבואר למעלה, עמוד א.]. לפיכך, רק על ידי משקים, העלולים להימצא על המפה, תועבר טומאה מהשולחן אל המאכלים.

הגמרא מסבירה את המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל:

בְּמַאי קְמִיפְלָגִי - מהי הנקודה היסודית שבגללה נחלקו? **בֵּית שְׁמַאי סָבְרִי (סוברים): אָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּ"שִׁלְחָן שְׁנִי"** - אסור לאכול אף סעודת חולין על שולחן שהוא "שני לטומאה"; שהם גוזרים גְּזֵרָה מְשוּמָּה אוֹכְלֵי תְרוּמָה, שיבואו לטעות ולאכול גם הם את תרומתם על שולחן כזה - והם אסורים בכך, מפני שתרומה נפסלת (כלומר, נאסרת באכילה כדין תרומה טמאה) בנגיעת "שני לטומאה". ומאחר שאין סועדים על שולחן טמא כלל, ממילא אין מקום לאסור הנחת המפה על השולחן מחשש להעברת טומאה מן השולחן אל המאכלים כדברי בית הלל. **וּבֵית הֶלֶל סָבְרִי: מוֹתֵר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּ"שִׁלְחָן שְׁנִי"** לסעודת חולין, מפני שאוכלי תְרוּמָה זְרִיזִין וְהִירִים הֵם^[10], ואין לחשוש שיטעו ויאכלו תרומה על שולחן טמא. ומאחר שמותר לסעוד [סעודת חולין] על שולחן טמא, ממילא קם החשש האמור בהנחת המפה על השולחן.

הגמרא מביאה המשך דברי בית הלל בברייתא:

דָּבָר אַחֵר - טענה נוספת: **אֵין נְטִילַת יָדַיִם לְחֻלּוּלִין מִן הַתּוֹרָה**.

מפרשת הגמרא:

מַאי "דָּבָר אַחֵר" - מהי כוונת בית הלל בהוסיפם טענה זו הנוספת? **הֵכִי קָאֻמְרִי לְהוֹ - כִּךְ אוֹמְרִים לָהֶם בֵּית הֶלֶל לְבֵית שְׁמַאי: וְכִי**

הערות

9. ואילו שולחן שהוא "ראשון לטומאה" אכן אסור להשתמש בו לסעודה.

10. הגמרא נוקטת "אוכלי תרומה" במקום הלשון הרגיל "כהנים זריזין הם" (כמו בשבת כ, א), מפני שרצתה לכלול כאן גם אלו שאוכלים חולין בדרגת הטהרה הדרושה לאוכלי תרומה (שפתי חכמים). גם י"ל בפשטות ש"אוכלי תרומה" כולל נשות הכהנים ובנותיהם ועבדיהם.

11. מדין התורה, אין ירי האדם נבדלות מגופו שיוכלו ליטמא לבדן מראשון לטומאה; אלא ידי אדם הם ככל גופו שמקבל טומאה רק מאב הטומאה ולא מראשון. [וגם אם נטמאו ידי יחד עם כל גופו, הרי אין חיוב להיות טהור לפני שאוכל חולין.] רק מדרבנן נדונות הידים בפני עצמן לקבל טומאה מראשון לטומאה, ולהתחייב בנטילת ידים לפני שאוכלים לחם אפילו של חולין כדי להעביר טומאה זו מהידים. נמצא שאין לטומאת ידים עיקר בתורה, שהרי אין שום מקרה של טומאת ידים מן התורה. [וע' בהגהות ר' אלעזר משה הורוויץ לענין מה שמשמע מלשון הגמרא כאילו יש נטילת ידים מן התורה לתרומה.]

12. מאכל של חולין הנוגע בראשון נעשה שני מן התורה. לכן, אף על פי שהטומאה שאנחנו עוסקים בה היא מכח טומאה מדרבנן, מכל מקום יש לנו לחשוש יותר לטומאה זו מלחשוש לטומאת הידים, שלטומאת הידים אין מקור בתורה כלל.

אמנם גם בית הלל חוששים לאפשרות שייטמאו הידים במקרים מסויימים - כמו שמצאנו בסוגיא הקודמת (שאמרו מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים מחמת החשש שמא ייטמאו ידי ממי הנטילה שיגעו בכוס הטמא). אבל בנדוננו כאן, שאפשר לומר בו רק באחד משני חששות, אין בית הלל חוששים לטומאת הידים (ריטב"א).

13. פירשנו הגמרא לפי הגירסא שלפנינו והיא גם גרסת התוספות: "הכי קאמרי לרו ב"ה לב"ש ובי תימרו מאי שנא גבי אוכלין דחיישינן ומאי שנא גבי ידים דלא חיישינן". לפי גירסא זו "דבר אחר" המוזכר בברייתא אין פירושו "טעם נוסף לדברי בית הלל" כמו בסוגיא הקודמת. אלא כאן הכוונה היא להוספת הסבר

תימרו, מאי שנא גבי אוכלין דחיישינן ומאי שנא גבי ידים דלא חיישינן - ואם תטענו, מדוע שונים דברינו לגבי המאכלים מדברינו לגבי הידים - שלגבי המאכלים אנחנו חוששים שמא יקבלו טומאה מהמים שעל המפה, ולכן אנחנו אסורים להניח המפה על השולחן; ואילו לגבי הידים אין אנו חוששים שמא יקבלו טומאה מהמים שעל המפה, ולכן אנחנו מתירים להניח את המפה על הכסת? נשיב ש**אפילו הכי הא עדיפא** - אף על פי שבאמת יש צדדים לכאן ולכאן, מכל מקום עדיפה דרך זו [דהיינו, שיהיו מניחים המפה על הכסת]. כי יותר יש לחשוש מפני טומאת המאכלים ממה שיש לחשוש מפני טומאת הידים, משום **דאין חיוב נטילת ידים לחולין מן התורה: כל עיקר המושג "טומאת הידים"**, המחייב נטילת הידים לפני הסעודה ושמירת טהרתן בשעת הסעודה, אינו אלא מדרבנן! ולכן, **מוטב שייטמאו ידים, דלית להו עיקר מדאורייתא** - שאין לטומאתן שורש בתורה^[11], **וְאֵל יִטְמְאוּ אוֹכְלִים, דְּאִית לְהוֹ עֵיקֶר מְדֻאֲרִייתָא** - שיש לטומאתם שורש בתורה^[12],^[13]

הגמרא עוברת אל המחלוקת הרביעית שבמשנתנו: **בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים מְכַבְּדִין וְכוּ'** [את הבית ואחר כך נוטלין לידים, ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית].

הגמרא מביאה ומבארת את קטע־הברייתא המביא מחלוקת זו שבין בית שמאי ובית הלל בתוספת טעמיהם [וזהו המשך הברייתא שבה פתחה הגמרא למעלה בתחילת הפרק]:

תְּנוּ רַבָּנִי: בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, בגמר הסעודה **מְכַבְּדִין אֶת הַבֵּית** - מטאטאים את החדר שבו אכלו^[14], **וְאַחֵר כִּךְ נוֹטְלִין לְיָדַיִם בִּ"מִים אַחֲרוֹנִים"**; מפני **שֶׁאִם אֵתָּה אוֹמֵר נוֹטְלִין לְיָדַיִם תַּחֲלָה**, לפני שמסלקים שיירי האוכל, **נִמְצָא אֵתָּה מְפַסֵּד אֶת הָאוֹכְלִין**, שמים אחרונים נתונים על המאכלים והם נמאסים - ואסור לאבד את המאכלים^[15].

הגמרא מוסיפה ומסבירה שוב: **אָכַל נְטִילַת יָדַיִם לְבֵית שְׁמַאי תַּחֲלָה לֹא סָבִיבָא לְהוֹ** - בית שמאי סוברים שאין ליטול ידים ב"מים אחרונים" תחילה, לפני שמסלקים שיירי האוכל; **מַאי טַעְמָא? מְשוּמָּה פְּיֻרְרִין** הנשארים מהאוכל, ש"המים האחרונים" עלולים להפסידם^[16].

בשיטת בית הלל: למה חוששים בית הלל לטומאת האוכלים יותר מלטומאת הידים? [ועיין רש"י והגהות ר' אלעזר משה הורוויץ שהקשו למה בכלל הוצרכה הגמרא להסביר שטומאת אוכלים חמורה מטומאת ידים; הרי גם אם שתי הטומאות שוות, ראוי להניח המפה על הכסת ששם היא תטמא רק את הידים, ולא להניח המפה על השלחן ששם היא תטמא גם הידים וגם האוכלים!]

התוספות מביאים גירסא אחרת שהיא כנראה גם גירסת רש"י: "הכי קאמרי לרו ב"ה לב"ש, אפילו לירדכו דאמריטו אסור להשתמש בשלחן שני משום אוכלי תרומה, הא עדיפא דאין נטילת ידים לחולין מן התורה". לפי גירסא זו "דבר אחר" פירושו "טעם נוסף" כמו בסוגיא הקודמת. בית הלל טוענים שגם לשיטת בית שמאי שאסור להשתמש בשלחן שני, מכל מקום ראוי להניח המפה על הכסת הטמאה ולא על השלחן הטהור, שמא יקרה שיאכל בטעות על שלחן טמא ויטמאו האוכלין בטומאת אוכלין שעיקרה מדאורייתא.

14. כלומר, את המקום שאכלו שם: אם הסבו על גבי קרקע - מכבדים את הקרקע; ואם הסבו על השלחן - מכבדין את השלחן משיוירי אוכלין שנתפזרו עליו (רש"י על המשנה לעיל נא, ב).

15. רש"י, אבל ראה דברי גאון המובאים ברשב"א. וראה ריטב"א ראה גם שלמה משנתו.

16. ההוספה הזאת בגמרא נראית מיותרת, שאינה מחדשת כלום על מה שנאמר בברייתא. עיין בהגהות הב"ח ובדקדוקי סופרים שאכן אינם גורסים דברי הגמרא האלה כלל. אך בשנות אליהו וברש"י פירשו שהגמרא באה להעיר שאין מחלוקת זו דומה למחלוקות הקודמות, שבהן בית שמאי ובית הלל נחלקו לגמרי. במחלוקת הראשונה בית שמאי סוברים שחייבים לברך על היום לפני שמברך על היין, ואילו לבית הלל חייבים דוקא לברך על היין לפני שמברך על היום. במחלוקת השניה סוברים בית שמאי שחייבים ליטול את הידים לפני שמוזגים את הכוס ואילו לבית הלל חייבים דוקא למוזג את הכוס לפני שנוטלים את הידים. במחלוקת השלישית סוברים בית שמאי שחייבים להניח המפה על השלחן ולא

מסורת הש"ס

אליבא
בברי
הרים
במאור
לביש
יתורה
סיפא
אמה
עובדי
שבת
אי
 עד לאתר האתון וכו' עילו ד' אהור
 וכו' אמר חמתי ירישתי
 וכו' ואמר ירי ויתקן נבגו י' ירישתי
 וכו' אמר חמתי ויתקן י' ירישתי וכו'

המשך דברי הברייתא:

ובית הלל אומרים, אם שמש תלמיד חכם הוא, נוטל פירורין שיש בָּהֶן כְּזֵית - שמש תלמיד חכם הרי יודע לסלק את שיירי הלחם הגדולים שיש בהם שיעור כזית, ומניח רק פירורין שאין בָּהֶן כְּזֵית, ובכך יתקן את החשש של איבוד מאכלים במי הנטילה הניתנים עליהם - כי פירורים הקטנים משיעור כזית אין איסור לאברם. ונמצא, שאין צורך בכיבוד הבית לפני נטילת מים אחרונים.

מציינת הגמרא:

מְסִיעֵה לִיה לְרַבִּי יוֹחָנָן - דברי בית הלל אלה מסייעים לרבי יוחנן. דָּאֵמַר רַבִּי יוֹחָנָן: פִּירוּרִין שְׁאִין בָּהֶם כְּזֵית מוֹתֵר לֹאֲבָדֵן בֵּיד, שהאיסור להשחית מאכלים לא נאמר על פחות מכזית^[17].

הגמרא מסבירה את המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל:

בְּמַאי קְמִיפְלָגִי - מהי הנקודה היסודית שבגללה נחלקו? בית הלל סָבְרִי (סוברים): אִסוּר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׁשׁ עִם הָאֶרֶץ^[18], ואילו שמש שהוא תלמיד חכם ידע לסלק הפירורים הגדולים, כאמור. **ובית שמאי סָבְרִי: מוֹתֵר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׁשׁ עִם הָאֶרֶץ; וכיון ששמש עם-הארץ לא ידע לסלק לפני נטילת "מים אחרונים" את הפירורים שיש בהם שיעור כזית, לכן מחייבים בית שמאי לכבד את הבית לפני נטילת ידים, כדי שלא יופסדו הפירורים הגדולים על ידי מי הנטילה.**

ולענין פסק ההלכה:

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶר חֲנִינָא אָמַר רַב הוֹנָא: בְּכוֹלִיהּ פְּרָקִין - בכל המחלוקות שבפרק שלנו, הִלְכָה בְּבֵית הַלֵּל, בֵּר מֵהָא - חוץ ממחלוקת זו, דִּהְלָכָה בְּבֵית שְׁמַאי שְׁמוּתֵר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׁשׁ עִם הָאֶרֶץ, ולכן, מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים. וְרַבִּי אוֹשְׁעִינָא מְתַנִּי אִיפְכָא - רבי אושעיא שנה את המשנה להיפך (שבית שמאי הם שאומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית, ובית הלל הם שאומרים מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים), ולדבריו בָּהָא נִמְי - גם במחלוקת זו הִלְכָה בְּבֵית הַלֵּל^[19].

המחלוקת החמישית שבמשנתו:

בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, סֵדֶרֶן שֶׁל בְּרֻכּוֹת הַהִבְדֵּלָה וּבִרְכַּת הַמּוּזוֹן, לִמִּי שאין לו אלא כוס אחת של יין ועליה הוא מסדר את כל הברכות הללו יחדיו, הוא: גֵּר וּמוֹזוֹן וְכו' [בשמים והבדלה; ובית הלל אומרים: גֵּר ובשמים מוזון והבדלה].

הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

רַב הוֹנָא בֵּר יְהוּדָה אֵיקָלַע לְבִי רַבָּא - רב הונא בר יהודה הודמן לביתו של רבא. חֲזִינָה לְרַבָּא דְּבִרִּין אֲבָשְׁמִים בְּרִישָׁא - ראה רב הונא בר יהודה את רבא שבירך במוצאי שבת על הבשמים תחילה, לפני שבירך על הנר. אָמַר לִיה רַב הוֹנָא בֵּר יְהוּדָה לְרַבָּא: מְבָדִי - הרי

בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הַלֵּל אֲמָאוּר לֹא פְּלִיגִי - בית שמאי ובית הלל אינם חולקים בענין ברכת המאור; הכל מודים שהיא קודמת לברכת הבשמים! (דתניא) [דתנן] במשנתנו: בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, גֵּר וּמוֹזוֹן בְּשָׁמִים וְהַבְדֵּלָה, וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים, גֵּר וּבְשָׁמִים מוֹזוֹן וְהַבְדֵּלָה. מדוע, איפוא, אתה משנה לברך על הבשמים תחילה? תשובת רבא:

עָנִי רַבָּא בְּתַרְיָה - ענה רבא אחריו: זו דְּבָרִי רַבִּי מֵאִיר - המשנה היא נוסחת רבי מאיר במחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל. אָבָל רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר: לֹא נִחְלְקוּ בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הַלֵּל [במי שאין לו אלא כוס אחת של יין במוצאי שבת] עַל הַמוֹזוֹן שֶׁהוּא בְּתַחֲלָה וְעַל הַבְדֵּלָה שֶׁהִיא בְּסוֹף - שמברכים ברכת המוזון תחילה לכל הברכות הללו וברכת ההבדלה בסופן; עַל מָה נִחְלְקוּ? רַק עַל הַמָּאוּר וְעַל הַבְּשָׁמִים! שְׁבִית שְׁמַאי אוֹמְרִים, עַל הַמָּאוּר וְאַחֵר כֶּף בְּשָׁמִים, וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים, בְּשָׁמִים וְאַחֵר כֶּף מָאוּר. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: נִהְיָ הָעַם בְּבֵית הַלֵּל אֲלִיפָא דְּרַבִּי יְהוּדָה, שמברכים על הבשמים ואחר כך על המאור^[20].

המחלוקת הששית שבמשנתו:

בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, נוֹסַח בְּרַכַּת הַנֵּר הוּא: "שְׁבָרָא בּו" [מאור האש]; וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים: "בּוּרָא מֵאוּרִי הָאש".

ביאור המחלוקת:

אָמַר רַבָּא: בְּבָרָא פּוֹלֵי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי דְּבָרָא מְשַׁמַּע - במלת "ברא" אין מי שחולק שמשמעה "שברא", בלשון עבר, וראוי הוא לאומרה בברכה זו שבה משבחים להקב"ה על בריאת האש שהיתה בעבר, במוצאי השבת הראשונה^[21], בִּי פְּלִיגִי - הם רק חולקים במלת "בּוּרָא", בֵּית שְׁמַאי סָבְרִי (סוברים): בּוּרָא דַּעֲתִיד לְמַבְרָא - המלה "בורא" משמעה "שעתיד לבוא"^[22], ולפיכך אין ראוי לאומרה בברכה שמברכים על בריאת האש בעבר. וּבֵית הַלֵּל סָבְרִי: בּוּרָא נִמִּי דְּבָרָא מְשַׁמַּע - גם "בורא", בלשון הווה, יש במשמעה "שברא" בעבר^[23].

הגמרא מקשה על ביאור זה של המחלוקת:

מְתִיב רַב יוֹסֵף - רב יוסף הקשה על ביאורו של רבא מכח שלושה פסוקים: הרי כתוב (ישעיה מה, ז): "יִוצֵר אוֹר וּבוֹרָא חֹשֶׁךְ"; וכתוב (עמוס ד, יג): "יִוצֵר הָרִים וּבָרָא רוּחַ"; וכתוב (ישעיה מב, ה): "בּוּרָא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם". בכל הפסוקים האלה נאמר "בורא" בקשר לדברים שברא ה' בעבר, בששת ימי בראשית! ואיך אפשר לומר שבית שמאי סוברים ש"בורא" משמע רק להבא ולא לשעבר? מכח קושיות אלו מפרש רב יוסף את המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בדרך אחרת:

אֵלָא אָמַר רַב יוֹסֵף: בְּבָרָא וּבוֹרָא פּוֹלֵי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי דְּבָרָא

הערות

18. היינו מי שאינו בקי בהלכות סעודה (ראה מאירי). ועיין שפתי חכמים שמישב דברי בית הלל עם ההלכה שאסור להשתמש בתלמיד חכם (ראה מגילה כח, ב; ויורה דעה רמג, ז). אך יתכן ש"תלמיד חכם" המוזכר כאן אינו תלמיד חכם ממש, אלא רק שבקי בהלכות סעודה, כמו שהבאנו מהמאירי.
  19. גם לרבי אושעיא ההלכה היא מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים. ההבדל הוא רק במה שרבי אושעיא הוסיף ברביהם ומייחס דין זה לבית הלל.
  20. עיין ריטב"א כאן, ושלמה משנתו לעיל נב, א, שמבארים מחלוקת בית שמאי ובית הלל בענין סדר הבדלות.
  21. ראה לעיל פרק שמיני נא, ב, הערה 7; ראה גם שפתי חכמים כאן.
  22. "בורא" הוא לשון הווה, ומשמש גם כמובן שהוא ממשיך לברוא תמיד. מתוך כך, משתמע ממנו שיבא גם לעתיד (עיין רש"י).
  23. ראה לעיל לח, א, בענין ברכת המוציא; ושם בהערה 30, לענין איך ניתן לפרש שפועל בלשון הווה משמעו גם לשעבר.
- עיין תוספות שמסבירים שאף על פי שבית הלל מסכימים שגם "ברא" משמע לשעבר, הם מעדיפים "בורא" מפני שהיא לשון המקראות [עיין להלן בגמרא]. ראה גם למעלה תחילת לח, ב; וראה משמר הלויים כאן.]

על הכסת ואילו לבית הלל חייבים דוקא להניח המפה על הכסת ולא על השלחן. על סמך זה היינו נוטים לפרש גם כאן שנחלקו לגמרי - שלבית שמאי חייבים לכבד את הבית לפני שנוטלים את הידים, ואילו לבית הלל חייבים לטול את הידים לפני שמכבדים את הבית. לכן מדינשה הגמרא את סברת בית שמאי, ללמד שמחלוקת זו שונה מהמחלוקת הקודמת: במחלוקת זו רק לבית שמאי יש הקפדה על הסדר, בדי שלא יפסידו המים האחרונים את המאכלים - ואילו לבית הלל אין כל הקפדה על הסדר. אין בית הלל מתכוונים לומר שחייבים להקדים את הנטילה במים אחרונים אלא רק שמוותר להקדים הנטילה במים אחרונים. (ע' גם שלמה משנתו.)

17. אך יש להעיר, שאע"פ שמוותר לאבד בידים פירורים קטנים שאין בהם כזית, מכל מקום אסור לדרוך עליהם, כי הדריכה עליהם היא בזיון גדול יותר מאיבודם, והגמרא בחולין (קה, ב) אכן אומרת שהדורך עליהן גורם לעניות. מטעם זה אמרו בית הלל במשנתנו "ואחר כך מכבדין את הבית", כי אף על פי שסילק את הפירורים שיש בהם כזית לפני נטילת מים אחרונים, מכל מקום עליו לכבד אחר כך את הפירורים הקטנים שנשארו, כדי שלא ידרכו עליהם בני אדם (תוספות, לפי ביאורו של המגן אברהם קפ, ג; אבל ראה בית יוסף ושלחן ערוך או"ח קפ, ד; ראה גם שלמה משנתו).

(א) גמ' מפקד את האוכלין (אכל נ"י וכו' משום פרוורין) חל"מ ונ"ב ס"א לא גרסי זה:

(א) ויצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יי עשהו כל אלה: [ישעיה מ"ז, ז]

(ב) כי הגה ויצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחתה עיפה ודוד על בנותיו ארץ יי אלהי צבאותו שמו: [עמוס, ז, ט]

אנש"א. פירוש בית
אחיה (רש"י בכורות דף
ל"ה ע"א), בית יד וביח
חלייתו (רש"י בב"מ פ"א
לחולין דף כ"ה ע"א):

וּמִזֶּנֶה. שְׁמֹה הַכְּסֹפֶה
לְעַד מִן וְרָאוּ לַחֲמִישִׁים
[הַגִּידָה כִּבֵּי]. דֹּהִינֵי צִית
קִיבֹל הַחֲמִינִי שִׁיבֵּשׁ עֲלֵיו
לִ"א לֹאנֵה [הִינֵנו] שְׁמֹה
[בַּכְּהֻדָּה לֵא]. וּמִזֶּנֶה. בָּגֹן
חֲזֹן הַכְּמִישִׁים [הַגִּידָה שֶׁם].
זֶה מֵה שְׁעוֹשִׁין בַּכְּמִישִׁים שֶׁל
חֶרֶס לֵבִים אֲחִירָה שְׁקוֹרִין
מִשְׁמִ"ו [בַּכְּהֻדָּה שֶׁם].
וְדִידֵיו. כְּלִי שֵׁשׁ לוֹ כִּית יָד
בָּגֹן מִחֲכֵה [הַגִּידָה שֶׁם].
כְּנוֹ כְּלִי חֶרֶס שְׁעוֹשִׁין לוֹ

[illegible]

תוכו ואוגנו ואזנו וידיו מהורין נטמא תוכו נטמא כולו במאי קא מיפלגי ב"ש סברי אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחריו במשקין גזרה משום ניצוצות וליכא למגור שמא ינטמאו המשקין שבידים בכום וב"ס סברי מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחריו במשקין אמרי ניצוצות לא שכיחי ואיכא במיהש שמא ינטמאו משקין שבידים מחמת הכים * ד"א * תכף לנט"י סעודה מאי ד"א ה"ק להו ב"ה לב"ש לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בכלי שאחריו טמאין דגורין משום ניצוצות אפ"ה הא עדיפא דתכף

ת"ר בש"א^א מכבדין
נוטלין לידים תחלה
תחלה לא סבירא להו
אי נוטל פירורין שיש
יהי לר' יוחנן^ב דא"ר
במאי קמפלגי ב"ה
ת"ר להשתמש בשמם
לכלה כב"ה בר מהא
הלכה כב"ה: בש"א
ז חזייה לרבא דברך
פליגי^ג דרנאי בש"א
והרבדלה עני רבא
ב"ש ובי"ה על המזון
אזיל על המזון וי"ה

ומים ואח"כ דבר וא"ר יוחנן ד'נהנו העם כב"ה אליבא
ע לא פליגי דאור משמע כי פליגי בבורא ב"ש סבר
ע מתיב ב"י יוספ' (ס) יוצר אור ובורא חשך (ז) יוצר הרים
א "ובורא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי במאור
י טובא נהורי איכא בנורא תנ"ה אמרו להם ב"ה לב"ש
משום דלא שבת אלא בשמים מ"ט לא אמר רב יהודה
ותם מסכת עובדי כוכבים לע"ז היא הא מדקתני סיפא
כלל דרישא לאו בע"ז עסקין א"ר חנינא מסורא מה
על הבשמים של עכו"ם מפני שסתם מסכת עובדי
שבת אין מברכין עליו (י"מאי שבת) ומאי לא שבת
אי

לפני פתחה ב"ש
ת"ר בית שמאי אומ
ומנחה על השלחן
הכסת גזרה שמאי
מחמת הכסת ויחזור
ונשמיי כסת למפה
ונשמיי כסת לגברא
אדם ובה"א על הכסת
השלחן גזרה שמאי
מחמת השלחן ויחזור
ולמזא שלחן לאוכלי
שני עסקין ואין ש"ט
אלא ע"י משקין במזא
אסור להשתמש בשני
אוכלי תרומה וב"ה
בשלחן שני אוכלי
אין נט"י לחולין מן
קאמרי להו ב"ה לב"ב
אוכלין רחיישינן וכו'
רחיישינן אפילו הכי
לחולין מן התורה מהכי
לד"ה ויורה מהאמורא

ראית לזו עיקר מדאורייתא: בש"א מכבדן וכו'; את הבית ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נמצא אתה מפסיד את האוכלין (6) אבל נמי"ל שב"ש מ"ט משום פירורין ובה"א אם שמש תלמיד חכם ובהן כזית ומניח פירורין שאין בהן כזית מסייע יוחנן פירורין שאין בהם כזית מותר לאברן בידבר סברי אסור להשתמש בשמש ע"ה וב"ש סברי מ"מ ע"ה א"ר יוסי בר חנינא א"ר הונא בכולה פרקין דהלכה כב"ש ור' אושעיא מתני איפכא ובהא נמי נר ומוזון וכו': ר"ב הונא בר יהודה איקלע לבי רבי אבשמים ברישא א"ל מכרי ב"ש ובי"ה אמאור לא נר ומוזון בשמים והבדלה ובה"א נר ובשמים מותר בתריה זו דברי ר"מ אבל ר' יהודה אימור לא נחלכל שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה

הבשמים שבש"א על המאור ואח"כ בשמים וכו"א ב' דרבי יהודה: בש"א שברא כו': אמר רבא כב"א כ' בורא דעתיד למברא וכו"א סברי בורא נמי דברא מש' ובורא רוח כ' בורא השמים ונוטריהם אלא א"ר יוסף ב"ב ומאורי דב"ש סברי חדא נהורא איכא בגורא וכו"א סב' הרבה מאורות יש באור: אין מברכין כו': בשלמא גר' אמר רב 'הכא במסכת עובדי כוכבים עסקינן מפני ש' אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז' מעם קאמר מה טעם אין מברכין לא על הנר ולא כוכבים לע"ז ת"ר אור ששבת מברכין עליו ושלא

י אטוט"ם אר"ם קסו:
 יא ב ד מ"י פ"י מהל'
 זכרות הלכה יא סג
 עש"ן ט"ש"ע אר"ם פ'
 קס סק"ד ג:
 יב ד מ"י פכ"ט מהל'
 שנה הלכה כד סג
 עש"ן ט"ש"ע אר"ם פ'
 רז סק"ד א ג:
 יג ה ו מ"י ומגן שס
 ט"ש"ע אר"ם פ' רז
 סק"ד א:
 יד ז מ"י שס הלכה כה
 ופ"י מהל' זכרות ה'
 ט סג עש"ן ט"ש"ע
 אר"ם פ' רז סק"ד ו וס'
 רז סק"ד כ:

[illegible]

שְׁרָא כְּמָא
 וְאִשְׁתִּין עֲלֶיהָ אֵלָּא מִצֵּתָהּ
 לֹא תִטְמָא אִדָּם כְּלוּמֹר
 שֶׁהַכִּלִּי שֶׁנִּטְמָא בִּשְׂרָף
 אֵינוֹ מִטְמָא אִדָּם בְּעִיקֶר
 אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ וּבְגִמְיָ
 דְּכִיצַד צוּלִין אֶת הַפֶּסֶח
 (דף עט) אֵיתָא אַבְל
 נִטְמָא הַסֶּכֶךְ כְּטוֹמָא
 שְׂרָף וּלְבִשְׁר הוּא דְּמִטְמָא
 לֵיה לְגַבְשֵׁר אֵל מִטְמָא
 לֵיה:

[illegible][illegible][illegible]

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: הָכָא בְּמִסְכַּת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עֲסָקִין -
כאן במשנה אנחנו עוסקים בבשמים של מסיבת נכרים; ואין מברכים
עליהם מפני שסתם מסכת עובדי כוכבים לעבודה זרה היא,
ואסור ליהנות מדבר של עבודה זרה^[27].

הגמרא מקשה על פירוש זה של המשנה:

הָא מִדְּקִתְנִי סִיפָא - אבל ממה שלמדנו בסיפא של המשנה, "אין
מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה", **מְכַלְל**
דְּרִישָׁא לֹא בְּעֻבְדָּה זְרָה עֲסָקִין - משמע שברישא אין אנו
עוסקים בבשמים של עבודה זרה!

מתרצת הגמרא:

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא מְסוּרָא: מַה טַּעַם קָאָמַר - הסיפא של המשנה
אמורה במובן של "מה טעם". כלומר, הסיפא של המשנה באה לפרש
את הרישא: **מַה טַּעַם "אֵין מְבָרְכִין לֹא עַל הַנֵּר וְלֹא עַל הַבְּשָׁמִים**
שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים," כפי שנאמר ברישא? **מִפְּנֵי שְׁסָתָם מִסְכַּת**
עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לְעֻבְדָּה זְרָה, ו"אין מברכין לא על הנר ולא על
הבשמים של עבודה זרה"^[28].

הגמרא מביאה ברייתא:

תָּנוּ רַבָּנָן: אֹרֶךְ שִׁשְׁבַּת מְבָרְכִין עָלֶיהָ, וְשִׁלָּא שְׁבַת אֵין מְבָרְכִין
עָלֶיהָ.

הגמרא מבררת את כוונת דברי הברייתא:

מַאי שְׁבַת וּמַאי לֹא שְׁבַת - מה נקרא "אור ששבת" ומה נקרא "אור
שלא שבת"?

מְשַׁמֵּעַ - בשתי המלים "ברא" ו"בורא" אין מי שחולק ששתייהן
משמעות לשעבר, וממילא שתייהן מתאימות ללשון הברכה^[24]; **כִּי**
פְּלִיגִי בְּמֵאור וּמֵאֹרִי - במה הם חולקים? במלים "מאור" ו"מאורי",
דְּבִית שְׁמַאי סָבְרִי: חָדָא נְהוּרָא אֵיכָא בְּנוּרָא - סוג אחד של אור
יש באש, ולפיכך יש להזכיר בלשון יחיד: "מאור", **וּבֵית הֵלֵל סָבְרִי:**
טוּבָא נְהוּרִי אֵיכָא בְּנוּרָא - סוגים רבים של אור יש באש - יש
שלהבת אדומה ושלהבת לבנה ושלהבת ירקרקת - ולפיכך יש להזכיר
בלשון רבים: "מאורי".

הגמרא מביאה ברייתא המסייעת לפירושו של רב יוסף:

תָּנִין נְמִי הָכִי - כך גם נאמר בברייתא: **אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הֵלֵל**
לְבֵית שְׁמַאי, הֲרֵבָה מְאֻרוֹת יֵשׁ בְּאֹר (באש). הרי שעל זה
נחלקו^[25].

שנינו במשנתנו: **אֵין מְבָרְכִין כּו' [על הנר ועל הבשמים של עובדי**
כוכבים].

שואלת הגמרא:

בְּשִׁלְמָא נֵר מְשׁוּם דְּלֹא שְׁבַת - זה דבר מובן שאין מברכים על נר
של נכרי, כי הנר לא שבת ממלאכת איסור, שהרי הנכרי עושה
מלאכה בשבת לאורו^[26]; ולמדנו בברייתא שהגמרא מביאה בהמשך
שאין מברכין על נר שלא שבת, מאחר שנעשתה בו עבירה. **אֵלָא**
בְּשָׁמִים מַאי טַעְמָא לֹא - אבל בשמים של נכרי, מדוע אין מברכין
עליהם?

משיבה הגמרא:

הערות

24. אף על פי שבית שמאי אמרו "שברא" ובית הלל אמרו "בורא" לא על זה
נחלקו, ושניהם מורים ששתי הלשונות ראויות הן להשתמש בהן. ומה שבית שמאי
אמרו "שברא" ובית הלל אמרו "בורא", כל אחר תפס הלשון שהוא היה רגיל
לומר (תוס' הרא"ש, ותוס' ר' יהודה החסיד; אבל עיין בהערה הבאה בשם הגר"א).
25. קשה להבין מסקנת הגמרא. סוף סוף, הרי לכאורה בית שמאי סוברים שיש
לומר דוקא "ברא", ובית הלל אמרו דוקא "בורא" - ומדוע? ועוד, איך אומרים
בית שמאי שיש רק מאור אחד באש - הרי עינינו רואות שיש כמה צבעים באש?
פירש הגר"א בשנות אליהו (על משנתנו) שיש שני פנים לאש. האחד הוא יסוד
האש שהקב"ה ברא בעבר והשני הוא מה שאנו מוציאים אש בכל יום מחדש. ויש
חילוק ביניהם, שליסוד האש שנברא בתחילה יש גוון אחד ובאש שלנו יש הרבה
גוונים. וזה שאמרו בגמרא שחולקים לענין "מאור" ו"מאורי", דהיינו שבית שמאי
ובית הלל חולקים אם מברכים על מאור אחד - והיינו על יסוד האש - או על
מאורי האש שלנו שיש בה הרבה גוונים. בית שמאי סוברים שמברכים על יסוד
האש, ולכן הם אומרים ברא בלשון עבר שכבר נברא מאו. ובית הלל סוברים שאנו
מברכים גם על אש שלנו שאנו מוציאים תמיד ויש בו הרבה גוונים, וגם על יסוד
האש שהוא גוון אחד; לכן יש לומר לשון "בורא" ששייך בו גם לשון הווה, על
האש שאנו מוציאים תמיד מחדש.

26. רש"י. ולפי זה אפילו אם לא הדליקו הנכרי בשבת, אם עשה מלאכה לאורו אין
לברך עליו. אבל ראה שו"ע רצח, ה, שנקט שהדליקו בשבת.
[אע"פ שאין בהרלקת הנר בשבת משום עבירה לנכרי, וכשהדליקו לצורך

עצמו מותר אף ליהודי להשתמש לאורו, כתב השלחן ערוך (שם) שכל שאם היה
מדליקו ישראל היה עובר - נקרא לא שבת ממלאכת עברה. ולפי זה אין
לשון "עברה" כאן במובנו הפשוט, אלא זהו רק מובן לכך שהוא הינה פסולה
לברך עליה במוצאי שבת, שאם עבר עשה בה מלאכה כזו האסורה ליהודי
לעשותה בשבת (ולרש"י, אף אם לא עשה מלאכה בגוף האש, אלא רק עשה את
המלאכה לאורה כנ"ל) - אין אש זו ראויה לברך עליה במוצאי שבת. ועיין מש"כ
בזה ט"ז וערוך השולחן].
27. אסור ליהנות בדבר מדברי העבודת כוכבים, והוא מה שאמר הכתוב (דברים
יג, יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (רמב"ם פירוש המשניות. ראה או"ח ריו,
ו; ראה גם למעלה נא. ב, הערה 9).
בתוס' הרא"ש קורא לבשמים אלו "תקרובת" עבודת כוכבים, כלומר קרבן
שלהם, ואילו הרשב"א מגדיר אותם כמשמשי עבודת כוכבים. בכל אופן אסור
ליהנות מהם.
28. טעם זה נצרך רק לענין מה שאין מברכים על בשמים של עבודה זרה, ואילו על
הנר של עבודה זרה גם בלי טעם זה אין לברך, מפני שהוא נר שלא שבת (כמו
שאמרנו וכמו שיתבאר עוד). טעם זה הוזכר גם לגבי נר לרמזו שאסור להשתמש
בנר כזה כלל [וכמו בן אסור להריח בשמים כאלו כלל] (ראה שפתי חכמים). והוא
הדיון, שגר של עבודה זרה אפילו אם שבת אסור לברך עליו מפני טעם זה (תוס'
הרא"ש). אולם, כיפה עינים הביא מהירושלמי שדברי רבי חנינא נאמרו רק לגבי
הבשמים ולא לגבי הנר.

לרשות^[7]. ולדבריו, שאתה אומר שאין האש הדולקת ברגע זה נחשבת להמשכה של האש שדלקה ברגע הקודם, ושתייהן נחשבות לשתי מציאויות נפרדות, **אֲמַאי חַיִּיב** – מדוע יתחייב על הוצאת שלהבת משום הוצאה מרשות לרשות? הרי **מַה שְׁעָקָר לֹא הֵנִיחַ, וּמַה שְׁהֵנִיחַ לֹא עָקָר** – לא אותה האש שהרים ברשות היחיד היא האש שהניח ברשות הרבים – ואין חייבים משום הוצאת שבת אלא בעקירת דבר מהרשות האחת והנחת אותו הדבר עצמו ברשות האחרת!

הגמרא מתרצת:

אָלָא לְעוֹלָם דְּאִיסוּרָא נִמְי אִיתִיה – באמת, גם אותה אש של נכרי האסורה עדיין קיימת – ולכן חייבים על הוצאת שלהבת בשבת – אלא שתמיד מתווספת לה אש חדשה, **וְכִי קָא מְבָרַךְ אֶתּוּסְפָתָא דְּהֵתִירָא קָא מְבָרַךְ** – והמברך על נר שהדליק ישראל מנכרי הרי הוא מברך על התוספת החדשה, שהיא מותרת.

מקשה הגמרא:

אִי הָכִי נִכְרִי מְבָרַךְ נִמְי – אם כן, גם כשהדליק נכרי מנר של נכרי היה ראוי לברך על תוספת האש החדשה, שהיא מותרת!

מתרצת הגמרא:

אִין הָכִי נִמְי – באמת כן הדבר: מעיקר הדין היה ראוי להתיר לברך על התוספת המותרת שהוסיף הנכרי השני. אלא: **גְּזָרָה מְשׁוּם נִכְרִי רֵאשׁוֹן וְעַמּוּד רֵאשׁוֹן** – החכמים גזרו, שאם תתיר לברך על נר שהדליק נכרי מנכרי במוצאי שבת, יבואו לברך גם על נר שהדליק נכרי מבעוד יום של שבת, ועל אותו אור עצמו, שלא נוסף עליו משחשיכה – כגון שיברכו על "העמוד הראשון" של האש הדולק מיד בתחילת הלילה של מוצאי שבת^[8].

הגמרא מביאה כמה ברייתות נוספות העוסקות בדיני נר של ישראל ושל נכרי. הברייתא הראשונה:

תֵּנוּ רַבָּנִי: הִזְה מְהֵלֵךְ חוּץ לְבִרְךָ בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְרָאָה אֹר (אש) – אִם רֹב אֲנִשִּׁי הָעִיר הֵם נִכְרִים, אֵינּוּ מְבָרַךְ עַל אֵשׁ זו; אִם רֹב אֲנִשִּׁי הָעִיר הֵם יִשְׂרָאֵל, מְבָרַךְ עַל אֵשׁ זו^[9].

הגמרא עומדת על סתירה במשמעות דברי הברייתא:

הָא גּוֹפֵא קִשְׁיָא – הברייתא עצמה מוקשה. **אֲמַרְתָּ בְּרִישָׁא: "אִם רֹב נִכְרִים אֵינּוּ מְבָרַךְ"**, משמע: **הָא מְחַצֶּה עַל מְחַצֶּה מְבָרַךְ** – אבל אם חצי אנשי העיר הם נכרים וחצי אנשי העיר ישראל יכול לברך על האש. **וְהָדָר תֵּנִי** – ושוב מלמדת הברייתא: **"אִם רֹב יִשְׂרָאֵל מְבָרַךְ"**, משמע: **הָא מְחַצֶּה עַל מְחַצֶּה אֵינּוּ מְבָרַךְ** – אבל

אִי נִימָא לֹא שַׁבַּת מְחַמַּת מְלָאכָה אֲפִילוּ מִמְלָאכָה דְּהֵתִירָא – אם נאמר ש"לא שבת" פירושו שלא שבת אפילו ממלאכה שיש לה היתר – כלומר, שאפילו נר שנעשתה בו מלאכה שיש לה היתר בשבת, כגון שהדליקוהו בשבת עבור יולדת או חולה שיש בו סכנה, אין לברך עליו, שהרי מכל מקום לא שבת נר זה ממלאכה – אם כן יש להקשות: **וְהֵתִנֵּיא** – והרי למדנו בברייתא אחרת: **אֹר שֶׁל חֵיהָ (יולדת) וְשֶׁל חוּלָה מְבָרַכִּין עָלֶיהָ!**

הגמרא מסיקה, איפוא:

אָמַר רַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק: מַאי "שַׁבַּת"? שִׁשְׁבַּת מְחַמַּת מְלָאכָה עֲבִידָה – שלא נעשתה מלאכה בנר זה בשבת באיסור; אבל אם נעשתה בו מלאכה בהיתר, כגון שהדליקוהו עבור יולדת או חולה, מותר לברך עליו.

הגמרא מביאה סיוע לכך מברייתא:

תֵּנִיא נִמְי הָכִי: עֲשִׂשִׁית^[1] שהודלקה לפני שבת, שְׁהֵיְתָה דוֹלֶקֶת וְהוֹלֶכֶת בְּמִשְׁךְ הַשַּׁבָּת כָּל הַיּוֹם כּוּלּוּ בְּבֵית שֶׁל יִשְׂרָאֵל^[2] – לְמוֹצָאֵי שַׁבַּת מְבָרַכִּין עָלֶיהָ, שהרי לא נעשתה בה עבירה, שלא הודלקה בשבת^[3].

הגמרא מביאה ברייתא בענין זה:

תֵּנוּ רַבָּנִי: נִכְרִי שֶׁהִדְלִיק נֹר בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת מִנֵּר שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהִדְלִיק נֹר מִנֵּר שֶׁל נִכְרִי, מְבָרַכִּין עָלָיו; נִכְרִי שֶׁהִדְלִיק נֹר מִנֵּר שֶׁל נִכְרִי, אֵין מְבָרַכִּין עָלָיו.

שואלת הגמרא:

מַאי שְׁנָא "נִכְרִי מְבָרַךְ" דָּלָא – במה שונה ומיוחד נר שהדליק נכרי מנר של נכרי אחר, שבגלל כך אין מברכין עליו? **מְשׁוּם דָּלָא שַׁבַּת** – האם זה בגלל שהאור לא שבת^[4]? **אִי הָכִי יִשְׂרָאֵל מְבָרַךְ נִמְי הָא לֹא שַׁבַּת** – אם כן גם נר שהדליק ישראל מנר של נכרי, הרי גם הוא אור שלא שבת^[5], וגם עליו אין לברך?

הגמרא מנסה לתרץ, אך דוחה את התירוץ:

וְכִי תִימָא הָא אִיסוּרָא אָנֹל לִיה וְהָא אַחֲרִינָא הוּא – ואם תתירץ ותאמר: טבעה של אש הוא, שכל רגע שהיא דולקת והולכת – שלהבת זו נעלמת ואחרת עולה במקומה. ולכן, אותה אש של נכרי האסורה הלכה לה, ואש זו שמשך הישראל ממנה כאש אחרת היא נחשבת, **וּבִידָא דְּיִשְׂרָאֵל קָא מְתִילָדָא** – וביד הישראל נולדה, לאחר השבת, ואין בה משום "אור שלא שבת"^[6]. **אָלָא הָא דְּתֵנִיא** – אם כן, איך תפרש ברייתא אחרת שלמדנו: **הַמוֹצֵאֵי שַׁלְהֶבֶת מִרְשׁוֹת הַיַּחֲדָד לְרִשּׁוֹת הָרְבִים בַּשַּׁבָּת, חַיִּיב מְשׁוּם מְלָאכָה הוֹצָאָה מִרְשׁוֹת**

הערות

7. הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים או מרשות הרבים לרשות היחיד היא אחת משלושים ותשע המלאכות האסורות בשבת. העושה כן בשוגג חייב חטאת ובמודר חייב מיתה.
הגמרא בביצה (לט, א) מעמידה את הברייתא שלפנינו כשלהבת שנתלית בחתיכת חרס קטנה המרוחה בשמן: על הוצאת החרס אינו חייב מפני שהיא קטנה מהשיעור שחייבים על הוצאתה, ונמצא שחייב רק על הוצאת השלהבת עצמה.
8. החכמים גזרו על הנר של הנכרי השני כדי שלא יטעו לברך על הנר של הנכרי הראשון, ועל הנר של הנכרי הראשון (שגם עליו נוסף אור חדש אחרי השבת) גזרו שמא יברכו על העמוד הראשון, דהיינו מיד בתחילת הלילה לפני שנוסף עליו. אין זו "גזירה לגזירה" שאין גזרים, אלא הכל נחשב לגזירה אחת – שגזרו שלא לברך על נר הנמצא ביד נכרי שמקורו באש שנדלק בשבת (עיין תוספות, ריטב"א). אולם מותר לברך על נר שהדליק נכרי מישראל או ישראל מנכרי, וכן על אש שהדליק נכרי במוצאי שבת, שעל אלו לא הוצרכו לגזור.
[הגמרא לא הקשתה שיהא מותר לברך על נר של נכרי ראשון אחרי שעבר זמן במוצאי שבת כדי שתתווסף בו אש חדשה, כי דבר פשוט היה שיש לגזור על הנכרי הראשון בעצמו, משום עמוד הראשון; החידוש של הברייתא היא במה שהוסיפו לגזור על הנכרי השני (ריטב"א, צ"ח).]

9. שבכל מקרה של ספק הולכים אחרי הרוב (ראה חולין יא, א; מגן אברהם רחצ, יב). לכן, אם רוב אנשי העיר הם נכרים – אין מברכים על הנר (ראה לעיל הערה 5), ואם רוב אנשי העיר הם יהודים – אנו מניחים שהנר הוא של יהודי ולא הודלק בשבת, ולכן מברכים עליו (ראה ריטב"א והערה הבאה).

1. כלי שקוף שמגן על הנר מפני הרוח, והנר מאיר מתוכו.
2. אבל בבית נכרי נקרא נר שלא שבת אף אם הודלק לפני שבת, מפני שהנכרי עושה מלאכה לאורו (עיין רש"י לעיל נב, ב, ד"ה משום דלא שבת; וראה שפתי חכמים ושלזימה משנתו. ועיין עוד צ"ח).
3. רש"י. ולא הזכיר רש"י כאן שאם נעשתה מלאכה אסורה לאורו, נקרא נר שלא שבת, כמו שהזכיר למעלה (נב, ב, ד"ה משום דלא שבת). ואכן, הפוסקים לא הביאו תנאי זה לנר ששבת; לדעתם כל שלא הודלק בשבת נקרא נר ששבת אף אם נעשתה מלאכה אסורה לאורו – ומה שלא מברכים על נר של נכרי, והו רק מפני שמן הסתם הדליקו הנכרי בשבת. וראה מאירי שמייחס שיטה זו גם לרש"י עצמו. וראה עוד לעיל נב, ב, הערה 26.
4. וצריך עיון לאיזה צורך הביאה הגמרא סיוע מברייתא זו, הרי כבר למדנו ברייתא מפורשת באור של חיה ושל חולה, שממנה מוכח פירושו של נר ששבת (ריטב"א; ועיין גיטת הרי"ף והרא"ש בגליון הגמרא לעיל סוף נב, ב).
5. ואף על פי שזו הודלק אחרי שבת, מכל מקום נחשב הוא כנר שלא שבת מפני שהודלק מנר שלא שבת.
6. שכל נר שהוא ביד נכרי, אנו תולים שמסתמא הדליקו בשבת (משנה ברורה רחצ, יח; ועיין לעיל הערה 3).
7. הגמרא יכולה להקשות כאן הקושיא שהיא מקשה בהמשך: אם כן למה אין מברכין על נר שהדליק נכרי מנר של נכרי אחר? אך על הקושיא ההיא אפשר לתרץ כמו שהגמרא מתרצת בהמשך, ואילו על קושיא שהגמרא תקשה כעת מהברייתא אין תירוץ (תוספות).

אלו דברים פרק שמיני ברכות

עין משפט
נר מצוה

פז א ב מ"ח פ"ט מהל'
שבת הל' ב טו"ע
א"ח"ס ק"י רמ"ע פ"ט
פז ג מ"ח פ"ט מהל' כו
טו"ע א"ח"ס שם שמי'
י:

יז ד (מ"ח פ"ט מהל' שבת
הלכה ה פתח ע"פ כט):
יח ה (ז) מ"ח פ"ט מהל'
שבת הלכה כו קמח
ע"פ (טו) כט טו"ע א"ח"ס
ס"י (כ"ח פ"ט) ו (כ"ח) רמ"ע
פ"ט:

יז טו"ע שם:
יח ז מ"ח שם סמך ע"פ
(כח) כט טו"ע א"ח"ס
ס"י רמ"ע פ"ט:
כ ח ב (ז) מ"ח שם טו"ע
שם שמי' יא:
יז טו"ע שם:

כא ב שם שמי' יז:
כב ב מ"ח פ"ט מהל' ח"ת
הל' ט טו"ע י"ד ס"י
רמ"ע פ"ט:

כג ב טו"ע [ש"ס] א"ח"ס
ס"י רמ"ע פ"ט:
כד ג מ"ח פ"ט מהל'
ברכות הלכה ט סמך
ע"פ (כ) טו"ע א"ח"ס
ס"י ר"ח שמי' ב ו"ח רמ"ע
פ"ט:

כה ב מ"ח פ"ט מהלפת
ברכות הלכה ט סמך
ע"פ (כ) טו"ע א"ח"ס
ס"י ר"ח שמי' ב ו"ח רמ"ע
פ"ט:

כו ב מ"ח שם הל' ט
טו"ע שם שמי' ג:
כז ב מ"ח שם שמי' ג:
כח ב מ"ח שם שמי' ג:

וכי תימא דק איסורא או"ל י"ה. ה"מ לאקשו"י אי הכי נכרי מנכרי
נמי אלא עדיפא מיניה פריך דה"מ לשנוי דמשני בסמוך:
גזירה משום נכרי ראשון ונכרי ראשון משום עמוד ראשון וכו'.
מלך גזירה היא דגורו חכמים כל אש נכרי שניד הנכרי

דלי לא הא לא קיימא הא אלל נכרי
שהדליק משראל וישראל מנכרי

מנכרין עליו והכי קיימא לן:
הא דאיכא אדם חשוב. אס כן
משום כבודו של חשוב ולא
לאורה כן פרש"י ור"מ פירש איפכא
כאדם חשוב לאורה ודלילא אדם
חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת:
אין מברכין עליו. פירש"י מיהו
מנכרין עליו כדוך שגאל שמן
ערב והא דלמך לעיל כליד מנכרין
(ד' מג.) האי משאל כבישא מנכרין
עליו כורא ע"י בשמים היינו צנא
להרים ולא מיירי צתוך הסעודה:
באכילה

לעולם דאיסורא נמי איתיה
וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך אי הכי נכרי מנכרי נמי אין
ה"ג גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: ת"ר "היה מהלך חוץ לכרך וראה
אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך הא גופא קשיא אמרת
אם רוב נכרים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם רוב
ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך ברין הוא דאפי' * מחצה
על מחצה נמי מברך ואיירי * (ד'תנ') רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל:
ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה חינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל
הוא מברך אם נכרי הוא אינו מברך מאי איריא חינוק אפי' גדול נמי אמר
רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא
דוראי נכרי הוא חינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר היה מהלך חוץ
לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך
עליו תני חרא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא
קשיא והא בתחלה הא לבסוף תני חרא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו
ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף תני חרא אור
של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין
עליו ל"ק * הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי בעית אימא
הא והא דאיכא ואי אדם חשוב ולא קשיא * הא דאיכא חונא הא דליכא חונא
ואביא הא והא דאיכא חונא ולא קשיא * הא דאיכא סהרא והא דליכא סהרא:
ת"ר * היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפנייהם בש"א כל אחד ואחד
מברך לעצמו * ובה"א אחד מברך לכולן משום שנאמר * ברוב עם הדרת מלך
בשלאמא ב"ה מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני במול
בית המדרש * תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל * לא היו אומרים מרפא
בבית המדרש מפני במול בית המדרש: אין מברכין לא על הגר ולא על
הבשמים של מתים: מ"ט נר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא
דעבידי אמר רב יהודה אמר רב * כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין
עליו וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו אמר רב חונא * בשמים
של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הוזהמא אין מברכין עליו למימרא
דכל היכא רלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה מיתבי * הנכנס לחנותו של
בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס
ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא
וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דניירו אינשי וניתו וגובין
מיניה תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים
אינו מברך אם רוב ישראל מברך רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו
מברך מפני שבנות ישראל מקטורות לכשפים אטו כולוהו לכשפים מקטור
ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים אשתכח רובא דלאו
לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך אמר ר' חייא בר
אבא אמר רבי יוחנן מהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות
בצפורי והריח ריח * אינו מברך מפני שחוקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את
הכלים תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכ"רם נתרצה להריח הרי זה חוטא:
ואין

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה ואפי' הוא מלאכה של היתר. כגון
של חולה ושל חיה קאמר דלון מברכין: נעשית. לנטיק"א: שחיתה
דוקת והולכת. מע"ש וצבית ישראל: למ"ש מברכין. לפי שלא
נעבדה בה עבירה שלא הולקת בשבת: נכרי שהדליק משראל.

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו
ממלאכה דהתירא והתניא * אור של חיה
ושל חולה מברכין עליו אר"ג בר יצחק מאי
שבת * ששבת מחמת מלאכה עבירה תנ"ה
עשית שחיתה דולקת והולכת כל היום
כולו * למ"ש מברכין עליה: ת"ר * נכרי
שהדליק משראל וישראל שהדליק מנכרי
מברכין עליו נכרי מנכרי אין מברכין עליו
מ"ש נכרי מנכרי דלא משום דלא שבת א"ה
ישראל מנכרי נמי הא לא שבת וכי תימא דק
איסורא אול ליה והא אחרניא הוא ובידא
דישראל קא מתילדא אלא הא * דתניא
* המוציא שלהבת לר"ה חייב אמאי חייב מה
שעקר לא הניח ומה שהניח לא עקר אלא
וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך
ה"ג גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון:
אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל
מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם
רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו
מברך ברין הוא דאפי' * מחצה על מחצה
נמי מברך ואיירי * (ד'תנ') רישא רוב נכרים
תנא סיפא רוב ישראל: ת"ר היה מהלך חוץ
לכרך וראה חינוק ואבוקה בידו בודק אחריו
אם ישראל הוא מברך אם נכרי הוא אינו
מברך מאי איריא חינוק אפי' גדול נמי אמר
רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה
עסקי' גדול מוכחא מילתא דוראי נכרי הוא
חינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר
היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי
הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו
תני חרא אור של כבשן מברכין עליו ותניא
אידך אין מברכין עליו לא קשיא והא בתחלה
הא לבסוף תני חרא אור של תנור ושל כירים
מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא
קשיא והא בתחלה הא לבסוף תני חרא אור
של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין
עליו ותניא אידך אין מברכין עליו ל"ק * הא
דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי
בעית אימא הא והא דאיכא ואי אדם חשוב
ולא קשיא * הא דאיכא חונא הא דליכא חונא
ואביא הא והא דאיכא חונא ולא קשיא * הא
דאיכא סהרא והא דליכא סהרא: ת"ר * היו
יושבין בבית המדרש והביאו אור לפנייהם
בש"א כל אחד ואחד מברך לעצמו * ובה"א
אחד מברך לכולן משום שנאמר * ברוב עם
הדרת מלך בשלאמא ב"ה מפרשי טעמא אלא
בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני במול בית
המדרש * תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל
* לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני
במול בית המדרש: אין מברכין לא על הגר ולא
על הבשמים של מתים: מ"ט נר לכבוד הוא
דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי
אמר רב יהודה אמר רב * כל שמוציאין לפניו
ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין
לפניו אלא בלילה מברכין עליו אמר רב חונא *
בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את
הוזהמא אין מברכין עליו למימרא דכל היכא
רלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה מיתבי *
הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב
שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד
נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם
והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך
אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דניירו
אינשי וניתו וגובין מיניה תנו רבנן היה מהלך
חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים
אינו מברך אם רוב ישראל מברך רבי יוסי
אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו מברך מפני
שבנות ישראל מקטורות לכשפים אטו כולוהו
לכשפים מקטור ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא
נמי לגמר את הכלים אשתכח רובא דלאו
לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא
מברך אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן
מהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות
בצפורי והריח ריח * אינו מברך מפני שחוקתו
אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים תנו רבנן
היה מהלך בשוק של עכ"רם נתרצה להריח הרי
זה חוטא: ואין

גמי מחצה על מחצה
נמי מברך. י"ז פ"ח
י"ז ס"י ק"י סק"ה:
רש"י ד"ה מרפא כ"ו
שרג"ס ד"ה כ"ו.
והוא דפסקי ד"ה פ"ח
נ"ב מ"ח שם סמך ע"פ
וה"ל לא היה חסד חולה
אלא לא היה כדן או
כסוק ויהי ע"ש ונשמו
יולא ממנוי ע"ד שגא
יעקב אבינו וקטן רחמי
ואמר רבן כל העולמים
אל תתק נפשי ממנו עד
שלא יאחז בו ונזנוי
ועמור לו לסיק חייב אדם
לומר בעצמו חייט
שנפיק המוה היה לאור
שלאמר עשיתו מהל
אור:

תורה אור השלם
א) קרב עם הדרת מלך
ובקאם * א"ה קהלת
ר"ח: [משל י. כח]

לעזי רש"י
פ"ט פ"ט
עשית. פ"ט (רש"י פ"ט)
ד' כט ע"ה. כ"י שנתון
כ' ה"ג (ר"ה) כלס פ"כ
מ"ז. ע"ח ע"ד פ"ט
ועין רש"י שם דף כ
ע"ה ודף מ"ה ע"ה ד"ה
עשית:

ליקובי רש"י
ששבת
מלאכה עבירה. שלק
ביתר כגון של חיה ושל
חולה [פ"ח טו. יז]

אסותא: נר לכבוד. המת עבדא:
בשמים עבידי לעבורי ריחא. דסרמונו
של מת עבדי ולא להרים: כ"ה. מה
שהוא חשוב להוציא לפניו נר ביום
אם הוציאו בלילה במוצאי שבת
לקבורה אין מברכין על אותו נר
דלכבוד עבדא ולא להאיר: וכו'. מה
שאינו חשוב להוציא נר לפניו ביום
אלא בלילה מברכין עליו אם הוציאוהו
במוצאי שבת לקבורה: מברכין עליו.
להאיר עבדא: בשמים. שמוליך אדם
אסותא לציט הכסא להעביר ממנו
ריח רע של בשר * אין מברכין עליו:
ושמן העשוי להעביר את הוזהמא. שמוציא
בסוף הסעודה לסקן ידים מוזהמות והוא
בשמים: אין מברכין עליו. כורא ע"י בשמים
אלא כורא שמן ערב מברכין אס שמן של
אפרסמון הוא. והא דלמך כליד מנכרין
(ד' מג.) האי משאל כבישא מנכרין עליו
כורא ע"י בשמים היינו צנא להרים ולא
מיירי צתוך הסעודה: בשרא. היו רגילים
לגמר ערבי שבתות וצפורי בשרא:

לשם עשיתו את הבגדים: בשרא. היו רגילים
לגמר ערבי שבתות וצפורי בשרא:
לשם עשיתו את הבגדים: בשרא. היו רגילים
לגמר ערבי שבתות וצפורי בשרא:

אם חצי אנשי העיר הם נכרים וחציים ישראל אינו יכול לברך!

מתרצת הגמרא:

בְּדִין הוּא – באמת – **דְּאִפִּילוּ מַחְצָה עַל מַחְצָה נָמִי** (גם כן) **מְבָרֵךְ; וְאִינְדִּי דְתָנָא רִישָׁא רֹב נְכָרִים תָּנָא סִיפָא רֹב יִשְׂרָאֵל** – אלא שאגב שהזכיר ברישא "רוב נכרים", הזכיר בסיפא "רוב ישראל". ובאמת הדיוק מהרישא הוא עיקר, ואם מחצית מאנשי העיר הם יהודים מברכים על האש^[10].

עוד ברייתא:

תָּנִי רַבְּנָן: הִיָּה מְהֵלֵךְ חוּץ לְבִרְךָ בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְרָאָה תִינוּק (ילד) וְאֶבּוּקָה בִּידוֹ – בּוֹדֵק אַחֲרָיו: אִם יִשְׂרָאֵל הוּא, מְבָרֵךְ עַל הָאֲבּוּקָה; אִם נְכָרִי הוּא, אֵינוֹ מְבָרֵךְ.

שואלת הגמרא:

מַאי אִירָאִי תִינוּק – מדוע נקטה הברייתא דוקא ילד? **אִפִּילוּ גְדוֹל נָמִי** – הרי דין זה שייך גם בגדול!

משיבה הגמרא:

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: הֵכָא בְּסֻמוֹף לְשִׁקְיעַת הַחֲמָה עֲסָקִינָן – כאן, בברייתא זו, מדובר מיד בתחילת הלילה. **גְדוֹל, מוֹכָחָא מִלְתָּא דְנִדְאִי נְכָרִי הוּא** – לכן אם הוא גדול ברור הדבר שהוא נכרי ואין צורך לבדוק אם הוא ישראל או נכרי; כי אילו היה ישראל לא היה ממחר לאחוז אבוקה בידו סמוך לחשיכה מיד בצאת השבת^[11]. אבל אם הוא תינוק, אין כאן אומדנא כזו; **אִימַר** – כי אוכל לומר: **יִשְׂרָאֵל הוּא, אֶקְרִי וְנָקִיט** – וקרה במקרה שהוא אחז באבוקה באותו זמן. לכן אם יתברר שהתינוק הוא ישראל מותר לברך על האבוקה שבידו.

עוד ברייתא:

תָּנִי רַבְּנָן: הִיָּה מְהֵלֵךְ חוּץ לְבִרְךָ בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְרָאָה אֹר (אש) – אִם הָאֹר עָבָה פְּפִי הַכֶּבֶשֶׁן שְׁשׁוּרְפִים בּוֹ אֲבָנִים לְסִיד, מְבָרֵךְ עָלָיו, שְׁנַעְשָׂה לְהָאִיר^[12]; וְאִם לֹא, אֵינוֹ מְבָרֵךְ עָלָיו, שְׁלֹא נַעֲשָׂה לְהָאִיר אֶלָּא לְבִשֵׁל בּוֹ – ואין מברכים אלא על אש שנעשתה להאיר.

באותו הענין, מביאה הגמרא שתי ברייתות הסותרות זו את זו:

תָּנִי חֲדָא – ברייתא אחת לימדה: **אֹר שֶׁל כֶּבֶשֶׁן – מְבָרֵכִין עָלָיו. וְתַנְיָא אֵידֶךְ** – וברייתא אחרת: **אֵין מְבָרֵכִין עָלָיו!**

הגמרא מיישבת את הסתירה:

לֹא קִשְׁיָא. הָא בְּתַחֲלָה – בברייתא השנייה שמלמדת שאין מברכים על אור הכבשן, מדובר בתחילת שריפת אבני הסיד בכבשן, שאז אין האש משמשת להאיר. **הָא לְבִסּוֹף** – ואילו בברייתא הראשונה שמלמדת שמברכים על אור הכבשן, מדובר בסוף שריפת האבנים; לאחר שנשרפו האבנים נהוג להדליק אור גדול כדי להשלים כליל את שריפת האבנים, ואז זו משתמשים בה גם לאורה^[13].

ושוב מביאה הגמרא שתי ברייתות סותרות:

תָּנִי חֲדָא – ברייתא אחת לימדה: **אֹר שֶׁל תַּנּוּר וְשֶׁל פִּירִים^[14] – מְבָרֵכִין עָלָיו. וְתַנְיָא אֵידֶךְ** – וברייתא אחרת: **אֵין מְבָרֵכִין עָלָיו!**

הגמרא מיישבת:

לֹא קִשְׁיָא. הָא בְּתַחֲלָה – בברייתא השנייה שמלמדת שאין מברכים על אש התנור והכיריים, מדובר בתחילת הסקתם, שאז אין האש מיועדת להאיר אלא לאפות. **הָא לְבִסּוֹף** – ואילו בברייתא הראשונה שמלמדת שמברכים על אש התנור והכיריים, מדובר בסוף; לאחר שהוסק התנור ושמו הפת בתוכו, מדליקים קיסמים דקים בפי התנור, כדי להאיר וכדי להחזיק חומו בתוכו, וכיון שמשתמשים לאורו מברכים עליו.

ושוב, בשלישית, שתי ברייתות סותרות:

תָּנִי חֲדָא – ברייתא אחת לימדה: **אֹר שֶׁל בֵּית הַפְּנִסָּת וְשֶׁל בֵּית הַמֶּדְרֵשׁ – מְבָרֵכִין עָלָיו. וְתַנְיָא אֵידֶךְ** – וברייתא אחרת: **אֵין מְבָרֵכִין עָלָיו!**

הגמרא מיישבת:

לֹא קִשְׁיָא. הָא דְאִיכָא אָדָם חָשׁוּב – בברייתא השנייה שמלמדת שאין מברכים עליו, מדובר במקום שיש אדם חשוב, והנר דולק לכבודו ולא להאיר. **הָא דְלִיכָא אָדָם חָשׁוּב** – ואילו בברייתא הראשונה שמלמדת שמברכים על אור של בית הכנסת, מדובר במקום שאין שם אדם חשוב, שאז הנר דולק כדי להאיר^[15].

דרך שנייה:

וְאִי בְּעֵית אֵימָא – ואם תרצה, אמור: **הָא וְהָא דְאִיכָא אָדָם חָשׁוּב** – זה וזה, כלומר בשתי הברייתות, מדובר כשיש שם אדם חשוב. **וְלֹא קִשְׁיָא. הָא דְאִיכָא חֲזָנָא** – בברייתא הראשונה שמלמדת שמברכים על נר של בית הכנסת מדובר כשיש שם שְׁמֶשׁ שאוכל שם^[16], ולכן אפילו כשיש שם אדם חשוב – הנר דולק בשביל הַשְּׁמֶשׁ שצריך לאורו ולא רק לכבוד האדם החשוב. **הָא דְלִיכָא חֲזָנָא** – ואילו בברייתא השנייה שמלמדת שאין מברכים על נר של בית הכנסת מדובר כשאין שם שְׁמֶשׁ, ולכן אם יש שם אדם חשוב הנר דולק רק לכבודו ולא להאיר.

דרך שלישית:

וְאִי בְּעֵית אֵימָא – ואם תרצה, אמור: **הָא וְהָא דְאִיכָא חֲזָנָא** – בשתי הברייתות מדובר כשיש שם שְׁמֶשׁ. **וְלֹא קִשְׁיָא. הָא דְאִיכָא סְהָרָא** – בברייתא השנייה שמלמדת שאין מברכים על נר בית הכנסת, מדובר כשיש ירח שמאיר, והַשְּׁמֶשׁ יכול לאכול לאור הירח, ואז הנר של בית הכנסת דולק לכבוד האדם החשוב ולא להאיר. **וְהָא דְלִיכָא סְהָרָא** – ואילו בברייתא הראשונה שמלמדת שמברכים על נר של בית הכנסת, מדובר כשאין הירח מאיר, ולכן הנר של בית הכנסת דולק לכבוד האדם החשוב וגם להאיר לַשְּׁמֶשׁ, ומברכים עליו.

עוד ברייתא:

תָּנִי רַבְּנָן: הֵיוּ יוֹשְׁבֵין בְּבֵית הַמֶּדְרֵשׁ בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְהָבִיאוּ אֹר לְפָנֵיהֶם – בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: כָּל אֶחָד וְאֶחָד מְבָרֵךְ לְעַצְמוֹ, וּבֵית הֵלֵל אוֹמְרִים: אֶחָד מְבָרֵךְ לְכֻלָּן, מִשּׁוּם שְׁנָאֵמַר (משלי יד, כח) "בְּרִבְעָם הִדְרַת מֶלֶךְ"^[17].

הערות

מלמעלה, והיו מחממים אותם ע"י הבערת גחלים בתוכם, כאשר הקדירות היו מונחות על שפת פתחיהם או על כיסויים מלמעלה, ולפעמים בתוכם. אולם, ה"תנור" היה צר למעלה ורחב למטה – וחמומו רב; ואילו ה"כירה" היתה מלבנית, אורכה כפול מרוחבה, עם מקום לשתי קדירות על גביה – וחמומו מועט (ע' מסכת שבת, פרק כירה לו, ב; לח, ב).

15. רש"י. והתוספות הביאו בשם רבנו חננאל שפירש הפוך: כשיש אדם חשוב בבית הכנסת נדלק הנר גם להאיר בשבילו, ומברכים עליו, וכשאין אדם חשוב נדלק הנר רק לכבוד בית הכנסת ולא להאיר, ולכן אין מברכים עליו. [ולענין ההלכה עיין שו"ע ונושאי כלים או"ח רצח, יא].

16. רש"י. ואין הכוונה שהשמש אוכל כבית הכנסת עצמו, שהרי אסור לאכול בבית הכנסת (ע' מגילה כח, א). אלא השמש אוכל בחדר הסמוך לבית הכנסת, והנר של בית הכנסת מאיר לו דרך חלון הפתוח לחדר (עיין מגן אברהם רצח, טו; ותוס' פסחים קא, א ד"ה דאכלו).

17. עיין מאירי שמביא גירסא אחרת בגמרא.

10. בטעם ההיתר בתבו הריטב"א והמאירי, שיש כאן ספק ספיקא (שני ספיקות): שמא הנר של ישראל שמא של נכרי; ואפילו אם הוא של נכרי, שמא לא עשה בו מלאכה בשבת, ועל נר של נכרי ששבת יכולים לברך, כמבואר בגמרא למעלה (עיין גם פרי חדש יורה דעה קיד).

11. המשנה ברורה (רצח, טו, ושם בשער הציון אות יג) מדייק מכאן שנהר שהודלק בין השמשות של מוצאי שבת (היינו בזמן שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים) נחשב גם כן לנר שלא שבת, ואין מברכים עליו.

12. במקרה זה אנו נוקטים שהגדול בודאי נכרי הוא (וראה לעיל הערה 5), אפילו אם יש רוב ישראל בעיר (תוס' הרא"ש).

13. אם האש שרואה היא עבה כאור היוצא מפי הכבשן הרי זה אור חזק שנעשה כדי להשתמש לאורו (רש"י; עיין תוס' הרא"ש; ועיין עוד ריטב"א).

14. ומה שנאמר בגמרא למעלה שעל אור עבה כמו האור של פי הכבשן מברכים עליו, היינו גם כן שהוא אור גדול, בדומה לאש שמדליקים בסוף שריפת האבנים.

15. ה"תנור" וה"כירה" שהיו בימי חז"ל היו שניהם עשויים כעין תיבות הפתוחות

ששבת   מחמת
מלאכת עבירה. שלק
נהייתר כגון של חיה ושל
חולה {מסחים נד.}

[illegible]

לענין הבשמים, מביאה הגמרא מאמר המלמד על אופנים אחרים שאין מברכים עליהם מפני אותו טעם האמור:
אמר רב הונא: בשמים של בית הפסא, שאדם איסטניס מביא לבית הכסא כדי להעביר משם את הריח הרע, ושמן מבושם העשוי להעביר את הוזהמא מהידים בסוף הסעודה – אין מברכין עליו^[22].
 מקשה הגמרא:

למימרא – האם זה אכן אומר, דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עליו – שכל בשמים שאינם מיועדים ליהנות מריחם אין לברך עליהם ברכת "בורא מיני בשמים"? **מיתבי** – הקשו על זה מברייטא: **הנכנס לחנותו של פשם (מוכר בשמים) והריח ריח טוב, אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחר. נכנס ויצא, נכנס ויצא, מברך על כל פעם ופעם**^[23]. [עד כאן הברייטא].
וקא הקא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך – והרי כאן אין הבשמים מיועדים ליהנות מריחם, אלא לימכר – והברייטא מלמדנו שמברכים עליהם!
 מתרצת הגמרא:

אין, לריחא נמי הוא דעבידא – כן, הבשמים שבחנותו של פשם אכן מיועדים גם ליהנות מריחם, כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונבון מיניה – כדי שאנשים יריחו אותם ויבואו ויקנו ממנו. הילכך הדין נותן שיברכו עליהם.
 הגמרא מביאה ברייתא:

תנו רבנן: הנה מהלך חוץ לברך והריח ריח – אם רוב אנשי העיר עובדי כוכבים, אינו מברך, שאין מברכים על בשמים של מסיבת עובדי כוכבים [כאמור למעלה]^[24]; **אם רוב אנשי העיר ישראלי, מברך. רבי יוסי אומר אפילו רוב ישראלי נמי (גם כן) אינו מברך, מפני שבנות ישראלי מקטרות בשמים לבשפים** – כלומר, כדי להעביר רוחות רעות^[25], ואין הבשמים שלהן מיועדים ליהנות מריחם.
 מקשה הגמרא:

אטו פוליהו לבשפים מקטרין – האם כולן מקטרות לכשפים? בודאי שיש רק מיעוט שעושות כן! ולמה, איפוא, אנו דנים על הבשמים שהוא מריח חוץ לברך שהם מקטורת של כשפים?
 מתרצת הגמרא:

הנה לה מיעוטא לבשפים – הרי יש, על כל פנים, מיעוט של ריחות

שואלת הגמרא:

בשלמא בית הלל מפרשי טעמא – דברי בית הלל מובנים, שהרי הם מפרשים את טעמם, **אלא בית שמאי מאי טעמא** – אבל מהו טעמם של בית שמאי?
 משיבה הגמרא:

קסברי מפני בטול בית המדרש – הם סוברים שאינו נכון לבטל את בית המדרש על כך – שהרי אם אחד יברך לכולם, יצטרכו כולם להפסיק מלימודם כדי שיתכוונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן; ועל כן עדיף שיברך כל אחד לעצמו^[18].

הגמרא מציינת, כחידוק להסבר זה, שמצינו גם במקום אחר שחוששים לביטול בית המדרש בדבר דומה:

תניא נמי הכי – כך למדנו גם בברייטא אחרת: בני הבית של בית רבן גמליאל לא היו אומרים "מרפא!" בבית המדרש, כדרך שרגילים לומר במקום אחר לאדם המתעטש^[19], **מפני בטול בית המדרש**.

שנינו עוד במשנתנו:

אין מברכין. . . לא על הנר ולא על הבשמים של מתים.

הגמרא מפרשת:

מאי טעמא – מהו הטעם שאין מברכים על אלה? הטעם הוא: **נר לכבוד הוא דעבידא** – הנר שמניחים אצל המת – עשוי לכבודו של המת, ואילו ברכת הנר שמברכים במוצאי שבת נתקנה דוקא על נר העשוי כדי להאיר [כאמור למעלה]; **בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי** – הבשמים שמניחים ליד המת – עשויים רק להעביר את הריח הרע של סרחון גוף המת, ואילו ברכת הבשמים שמברכים במוצאי שבת נתקנה דוקא על בשמים המיועדים להריח^[20].
 הגמרא מגבילה את הדין האמור בנר של מתים:

אמר רב יהודה אמר רב: כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה – כל שמחמת חשיבותו של המת היו מוציאים לפניו נר גם אם היו קוברים אותו ביום – אם הוציאו אותו לקבורה בלילה של מוצאי שבת אין מברכין עליו, מפני שזו מיועד לכבוד ולא להאיר^[21]. **וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה** – אבל כל שמוציאים לפניו נר רק כשנקבר בלילה, אבל אם היה נקבר ביום לא היו מדליקים לפניו נר, מפני שאין המת חשוב כל כך – **מברכין עליו, כי אין הנר הזה מיועד אלא להאיר**.

הערות

18. רש"י, ועיין חודש האביב. אבל עיין שפתי חכמים, וראה גם מעדני יום טוב.
19. רש"י (וראה מג"א רל, ו). המקור למנהג זה הוא בפרקי דרבי אליעזר פרק נב (הביאו רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס): "מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה, אלא אם היה בדרך או בשוק והיה עווש ונשמתו יוצאת מנחיריו, ער שבא יעקב אבינו ובקש רחמים ואמר: רבון כל העולמים אל תקח נפשי ממני ער שאצוה את בני ובנותי, ונעתר לו. לפיכך חייב אדם לומר כעטשתו, "חיים" (כמו "אסותא" או "מרפא", או "לבריאות" בימינו). שמהפך המות הזה לאור וכו'".
- [לענין אם יש לומר "אסותא" או "לבריאות" כשאחד מתעטש בבית הכנסת והשני אינו עוסק בלימוד באותו רגע, עיין מגדים חרשים באורך.]
20. [עיין ביאור הלכה סימן ריו ר"ה של בה"ב, ובריטכ"א, לענין אם מברכים על בשמים אלו כשנוטלן בירו כבונה להריח.]
21. רש"י. ממה שסיים רש"י "ולא להאיר", משמע שאם הנר דולק גם לכבוד וגם להאיר מברכים עליו; וכן משמע מרש"י למעלה ר"ה כסוף (ביאור הלכה סי' רצח ד"ה נר בית הכנסת). וראה ריטב"א שגם הוא סובר כן, ומפרש שרין הגמרא שאין מברכים על נר שנדלק לכבוד – נאמר רק בלילה שבו הלבנה מאירה בשעת הקבורה, ואין צריכים את הנר אלא לכבוד ולא להאיר. אבל אם אין הלבנה מאירה, ונמצא שהנר דולק גם לכבוד וגם להאיר – מברכים עליו. אולם רבינו יונה חולק וסובר שאם הנר דולק גם לכבוד וגם להאיר אין מברכים עליו, ולכן אם מת זה הוא חשוב שגם ביום היו מדליקים לפניו נר, אז אין מברכין על הנר בלילה אפילו אם צריכים את הנר גם להאיר. (ועיין באשל אברהם רצח, טז שמבאר
22. שמן שיש בו ריח של עצי בשמים מברכים עליו "בורא עצי בשמים" (ראה למעלה מג, א; ואו"ח רטו, ו). אולם, אין מברכים על שמן מבושם אלא אם הוא בא לריח, אבל אם השמן בא לנקות הידים מוזהמא, כמו שמן שמביאים בסוף הסעודה, אין מברכים עליו.
- אמנם, כל זה לענין ברכת הריח של "בורא עצי בשמים". אבל שמן אפרסמון, אפילו הביאווהו בסוף הסעודה כדי לנקות הידים, מברכים עליו "בורא שמן ערב" (רש"י). שהיא ברכה המיוחדת לשמן אפרסמון (ראה למעלה מג, א; וראה חודש האביב ושפתי חכמים שמסבירים הטעם. אך ע' עוד שלימה משנתו; וע' שולחן ערוך או"ח רטו, ו, ובשעה"צ כה). ועיין עוד מגן אברהם ריו, ה' ומשנה ברורה ריו, יא, שהביאו מהפוסקים שגם "בורא שמן ערב" אין מברכים כשהשמן בא להסיר הוזהמא.
23. [לענין היוצא מחנות של בשמים והיה בדעתו לחזור ולהריח עור, עיין ריטב"א ומאירי, ושו"ע או"ח ריו, א, ושם במגן אברהם ב"ג.]
24. מכיון שמריח ריח הבשמים חוץ לעיר, מסתמא הריח הוא ממסיבה, (ראה מגן אברהם ריו, ז), וכיון שרוב העיר הם עובדי כוכבים, הרי סתם מסיבה של עובדי כוכבים היא לעבורה זרה, ואסור להריח מבשמים של עבודה זרה, כמו שלמדנו בגמרא למעלה נב, ב (ראה שם הערה 27).
- דין זה נאמר בכל זמן ולא נאמר דוקא במוצאי שבת, שהרי אסור ליהנות כלל מבשמים כאלו, כמבואר למעלה (שפתי חכמים).
25. שפתי חכמים.

אלו דברים פרק שמיני ברכות

עין משפט
נר מצוה

6) גי' הענין ל'משי' מביא ומדליק' עי' נערך עשית ונכר אלמסך ל' תניה עשית שיהיה דהיקת והולכת כל היום כולו מביאין מביאין אור להבדלה ועי' גמ' ט' בילה לע. חסותה דשנה פק' י' (א) [דתנא] (ז) [חוספתא פ"ה ע"ג] (ח) [חוספתא (ספ"ה)] (י) [דבנא דע"ג חסב ומראה פליאה] חוספתא פ"ה.

הנהרות הגמ"א

[א] גמ' הא דליכא אדם חשוב ואביא הא והא דאביא. גי' גירסת ר"ח לליכא:

גליון הש"ס

גמ' מביא על מחצה גמ' מביא. עי' פ"ח י"ד פ"י סק"ה: רש"י ד"ה מביא כו' שרגעיהם דאורי כו' וכולן נפקין דכ"א פק' י"ב מיום שנכנסו שמים וארץ לא היה אדם מזה אלא אם היה נדבק או כשוק היה עומד ונשמתו יולא מנחמיו עד שגא עקב אשוי ונשק רחמים ואמר רבן כל העולמים אל תקח נפשי ממני עד שאלוהי את בני וננתי ונעמר לו למיך חייב אלם לומר בעשיתו חס סתפס המות הזה לאור שנאמר עשיתו חסל אור:

תורה אור השלם

א) ברב עם הדרת מלך ובאקם דאם קהלת [רואן] [משל י' חת]

לענין רש"י

דנפירגא. פירוש עשית. פס' רש"י מביא דף כט ע"א. כלי שומעין נו הגר (נ"ה) כלם פ"ב מ"ד. ענין ערך פס' ועי' רש"י שנת דף כג ע"א דף מד ע"א ד"ה עשית:

ליקוטי רש"י

שבת מחמת מלאכת עבירה. שולח נהימר כגון של חיה ושל חולה [מסכים ד:].

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה ואפי' הוא מלאכה של היתר. כגון של חולה ושל חיה קאמר דאין מברכין: עשית. לנטרל: שיהיה דהיקת והולכת. מע"ס ונבית ישראל: ל'משי מברכין. לפי שלא נעבדה זה עבירה שלא הולקת בשבת. נברי שהדליק מישרא.

מחשבה מ"ס: הך איסורא אולא. מתוך ששלהבת דולקת והולכת קמא קמא פרה ליה: המוציא שלהבת לר"ה. בשבת חייב. ומוקמינן לה נמשכה בילה כגון דשייפיה לחרס משחא ואמלי בה נורא דגמלת ליכא אלא שלהבת ומשום חרס לא מחייב דליה. זה שיעורא: מה שעקר לא הניח. והולאת שבת לא מחייבא עד דליכא עקירה מרשות זו והמנה נרשות זו: גזירה משום נברי ראשון ועמוד ראשון. אי שרית נכבדו שדליק מנכרי משחכה אחי לגרודו נכבדו שדליק מנכדו יום ונבולות אור עצמו שלא נמוסף משחכה כגון שמנך עליו סמוך למשכה מיד: גדול מוכחא מלאה דנברי הוא. ואין נריך לבדוק אחריו דלי יחמא דישאל הוא לא היה ממנה סמוך למשכה מיד לאחז האור צידו: כפי הכבשן. ששורפים כו' אכנים לסד אס עבה כלאר היולא מפי הכבשן נהורא צריח הוא ולהשתמש לאורה היא נעשית: ואם לאו. לאו לאורה נעשית אלא לבשל ואין מברכין אלא על שנעשה להאיר: בתהלה. בתחלת שרפת אכנים אין האור להאיר: בסוף. לאחר שנסרפו האכנים רובן מדליקין אור גדול מלמעלה למקל מלמטה האכנים ומשתמשו נמי לאורה: ש' תנור. בסוף מברכין עליו. לאחר שהוסק התנור והפח בתוכו מדליקין קסמין דקין צפוי להאיר ולקלוט חומו לחומו וזמין דמשתמש לאורה מברכין עליו: אור ש' בית הכנסת. דליכא אדם חשוב לכבודו הדליקה ולא שזריך לאור אלא לכבוד צעלמא ואין מברכין עליו: ל'בא אדם חשוב. להאיר להס הדליקה ומברכין: הא והא דאביא אדם חשוב. ואי ליכא חונא שמש שוכלל צבית הכנסת אף לאורה עשויה שאלכל החון לאורה ומברכין: הא והא דאביא חונא. ואיכא סהרא שהחון יכול לאכול לאורה אין מברכין על הנר שלא להאיר הדליקה אלא לכבוד אדם חשוב: מפני כבוד בית המדרש. שזמן שז' מברך לכולם הס נריכס לשמוק מגרסתם כדי שיתכונן כולם וישמעו אליו ועט אמן: מרפא. לאדם חסותעט. שרגלים לומר אסותא: נר לכבוד. המה עבדא: בשמים עבדי לעבדו ריחא. דסרחונו של מת עבדי ולא להריח: כ"ה. מת שהוא חשוב להוליא לפניו נר ציוס אס הוליא צבילה צמולא שנת לקצורה אין מברכין על אותו נר דלכבוד עבדא ולא להאיר: וב"ה. מת שאינו חשוב להוליא נר לפניו ציוס אלא צבילה מברכין עליו אס הוליאיו צמולא שנת לקצורה: מברכין עליו. דלהאיר עבדא: בשמים. שמוליך אדם אקטנים לביח הכסא להעביר ממנו ריח רע של נכח"ס אין מברכין עליו:

וכי תימא הך איסורא אול ליה. ה"מ לאקשוזי אי הכי נכרי מנכרי נמי אלא עדיפא מיניה פריך דה"מ לשנוי דמשיני בסמוך: גזירה משום נברי ראשון ונברי ראשון משום עמוד ראשון וכו'. מלא גזירה היא דגורו חכמים כל אס נכרי שביד הנכרי דלי לא הא לא קיימא הא אכל נכרי שדליק מישראל וישאל מנכרי מברכין עליו והכי קיימא לן: הא דאביא אדם חשוב. אס כן משום כבודו של חשוב ולא לאורה כן פירש"י ור"ח פירש ליכא אדם חשוב לאורה וצבילה אדם חשוב עשוי לכבוד צית הכנסת: אין מברכין עליו. פירש"י מיהו מברכין עליו כיון שזכר שמן ערב והא דלמך לעיל צבילד מברכין (ד' מג.) האי משחא כנישא מברכין עליו צבילד עשוי צממא היינו צבא להריח ולא מיירי צמון הסעודה: צבילה וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך אי הכי נכרי מנכרי נמי אין ה"נ גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: ת"ר ה"ה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך הא גופא קשיא אמרת אס רוב נכרים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אס רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך ברין הוא דאפי' מחצה על מחצה נמי מברך ואייד' (ד'תנ') רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אס ישראל הוא מברך אס נכרי הוא אינו מברך מאי איריא תינוק אפי' גדול נמי אמר רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אס עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו תני חרא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו קשיא דהא בתחלה הא לכסוף תני חרא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא אלא בתחלה הא בתחלה הא לכסוף תני חרא אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו ל"ק ה"א דאביא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי בעית אימא הא והא דאביא אדם חשוב ולא קשיא ה"א דאביא חונא הא דליכא חונא ואב"א הא והא דאביא חונא ולא קשיא ה"א דאביא סהרא והא דליכא סהרא: ת"ר ה"ה היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם בש"א כל אחד ואחד מברך לעצמו ובה"א אחד מברך לכולן משום שנאמר ב"ה מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני כבוד בית המדרש ה"ה תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל ה"ה היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני כבוד בית המדרש: אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים: מ"ט נר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבדו ריחא הוא דעבידי אמר רב יהודה אמר רב כ"ה שמוציאין לפניו ביום ובצילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין לפניו אלא בצילה מברכין עליו אמר רב חונא ב"שמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הוזהמא אין מברכין עליו למימרא דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עליוהי מיתבי ה"ה הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אס רוב עובדי כוכבים אינו מברך אס רוב ישראל מברך רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו מברך מפני שבנות ישראל מקטרות לכשפים אטו כולוהו לכשפים מקטרת ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים אשתכח רובא דלאו לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח אינו מברך מפני שחוקתו אינו עשוי אלא לגמור בו את הכלים תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכו"ם נתרצה להריח הרי זה חוטא: ואין

ושמן העשוי לעבדו את הוזהמא. שמציאס בסוף הסעודה לסוך ידים מוזהמות והוא מצושס צממנים: אין מברכין עליו. צורא עליו צממנים אלא צורא שמן ערב מברכין אס שמן של אפרסמון הוא. והא דלמך צבילד מברכין (ד' מג.) האי משחא כנישא מברכין עליו ע"כ לא צבא צמון הסעודה קאמר אלא צבא להריח: לגמר את הכלים. לגמס צעשנו את הנגלים: בטבריא. היו רגילים לגמר ערבי צממות וצפורי צמ"ס: לא

פ"א א ב מ"י פ"ט מהל' שבת הל' ח טו"ע א"ח ט"י רח ספק' ה: פ"א ג מ"י שם הל' ט טו"ע א"ח שם ספ"י (י): י"ד (מ"י) פ"ח מהל' שבת הל' ח טמג עשין (ט): י"ה (ז) מ"י פ"ט מהל' שבת הל' ט טמג עשין (ט): ט"ו (ט) טו"ע א"ח ס"י (ר"ח) ספק' ו (ט"י) רח ספק' י: י"ז טו"ע שם: י"ח א מ"י שם טמג עשין (כח) טו"ע א"ח ס"י רח ספק' י: כ (ח) ב מ"י שם טו"ע שם ספ"י: כ"א ב שם ספק' י: כ"ב א מ"י פ"ח מהל' שבת הל' ט טו"ע א"ח ס"י רח ספק' י: כ"ג ב טור [ש"ע] א"ח ס"י רח ספק' י: כ"ד ב מ"י פ"ט מהל' שבת הל' ח טמג עשין (ח) טו"ע א"ח ס"י רח ספק' י: כ"ה ב מ"י שם טו"ע א"ח ס"י רח ספק' י: כ"ו ב מ"י שם הל' ח טו"ע שם ספ"י ג:

מִפְּנֵי שְׁחֻקָּתוֹ אֵינוֹ עָשׂוּי אֶלָּא לְגַמֵּר בּוֹ אֶת הַכָּלִים – מִן הַסֵּתֶם
אֵין הַבְּשָׂמִים שֶׁמֶהֶם כֹּא רִיחַ זֶה מִיּוֹעֲדִים לִיהֲנוֹת מִרִיחָם אֶלָּא לְבֶשֶׂם
אֶת הַבְּגָדִים: כִּטְכִּירָא הִיּוּ רְגִילִים לְגַמֵּר הַבְּגָדִים כְּעֶרֶב שַׁבָּת וּכְצִיפּוּרֵי
הִיּוּ רְגִילִים לְגַמֵּר הַבְּגָדִים בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת^[26].

וּמַעֲנִין לַעֲנִין, מְבִיאָה הַגְּמָרָא עוֹד בְּרִייתָא בְּעִנְיַן הַנָּתַת הַרִיחַ:
תִּנּוּ רַבָּנָן: הָיָה מְהֵלֵךְ בְּשׁוּק שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, נִתְּרָצָה לְהַרִיחַ
– אִם הַרִיחַ הַבְּשָׂמִים בְּרִצּוֹן, הָרִי זֶה חוּטָא, מִפְּנֵי שֶׁנִּהְיָה מִעֲבוּרָה
זֶרֶה^[27].

הַבְּשָׂמִים שֶׁהֵם נַעֲשִׂים כְּקִטּוֹרֶת לְכַשְׁפִּים, וּמִיּוֹעוּטָא נִמְי לְגַמֵּר אֶת
הַכָּלִים – וּמִיּוֹעוּטָא נַעֲשִׂים גַּם כֵּן, בְּנוֹסֶף, לְבֶשֶׂם אֶת הַבְּגָדִים^[26];
אֲשֶׁתִּכַּח רוּבָא דְלֹא לְרִיחָא עֲבִיד – נִמְצָא שְׂרׁוּב הַבְּשָׂמִים אֵינוֹ
מִיּוֹעֵד לִיהֲנוֹת מִרִיחָם^[27]. וְכָל רוּבָא דְלֹא לְרִיחָא עֲבִיד לֹא מְבָרֵךְ –
וְכָל שְׂרׁוּבָם שֶׁל הַבְּשָׂמִים אֵינוֹ מִיּוֹעֵד לִיהֲנוֹת מִרִיחָם אֵין מְבָרְכִים עֲלֵיהֶם.

הַלְכָה נּוֹסֶפֶת בְּעִנְיַן בְּרַכַּת "בּוֹרָא מִינִי בְּשָׂמִים":
אָמַר רַבִּי חִיָּיא בְּרַ אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הִמְהֵלֵךְ בְּעֶרְבֵי שַׁבָּתוֹת
בְּטְכִירָא וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת בְּצִפּוּרֵי, וְהַרִיחַ רִיחַ, אֵינוֹ מְבָרֵךְ,

הערות

26. בְּשָׁנֵי הַמִּקְוֹמוֹת הַתְּכוּוּנוֹ לְכַבּוֹד הַשַּׁבָּת. כִּטְכִּירָא נִהְיָה לְגַמֵּר הַבְּגָדִים בְּעֶרֶב
שַׁבָּת כְּדֵי שִׁיְהִיָּה בֵּהֶם רִיחַ טוֹב בַּשַּׁבָּת, וְאֵילּוּ בְּצִיפּוּרֵי נִהְיָה לְגַמֵּר הַבְּגָדִים כְּמוֹצָאֵי
שַׁבָּת כְּדֵי לְהַתְנַחֵם בְּרִיחַ הַטּוֹב מִן הַצֶּעֶר שֶׁהִיא לֵהֶם בְּאִבִּידַת הַנִּשְׁמָה הִיתִּירָה
שֶׁהִיָּתָה לֵהֶם בַּשַּׁבָּת (רֹאה לְמַעֲלָה נָא, ב, הַעֲרָה 7. רֹאה שְׁלִימָה מִשְׁנֵתוֹ וְרֹאה גַּם
שַׁפְתֵי חֲכָמִים וְהַגְּהוֹת יַעֲבִ"ץ).

27. רֹאה לְמַעֲלָה נָב, ב, הַעֲרָה 27. אוֹלַם אִם מִרִיחַ רִיחַ בְּשָׂמִים שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים
שֶׁלֹּא בְּכוּוּנָה אֵינוֹ חוּטָא (עֵינִן פִּסְחִים כֵּה, ב – כו, א; וְיֹורֶה דְעָה קִמְב, טו; ש"ך שֶׁם
ס"ק לָד; רֹאה גַּם שַׁפְתֵי חֲכָמִים).

26. הִיּוּ מְבַשְּׂמִים בְּגָדִים עַל יְדֵי שֶׁהִיּוּ שׁוֹרְפִים בְּשָׂמִים תַּחַת הַבְּגָדִים כְּדֵי שֶׁהַבְּגָדִים
יִקְלְטוּ רִיחַ הַבְּשָׂמִים, וְנִקְרָא "לְגַמֵּר הַבְּגָדִים" (רֹאה שַׁבָּת יח, א). הַבְּשָׂמִים שֶׁבֵּהֶם
מְבַשְּׂמִים הַבְּגָדִים אֵינֶם מִיּוֹעֲדִים לְהַרִיחַ בֵּהֶם, וְאֵין מְבָרְכִים עַל הַרִיחַ שֶׁנִּקְלַט
בַּבְּגָדִים, שֶׁאֵין מְבָרְכִים עַל הַרִיחַ אֶלָּא אִם מִקּוֹר הַרִיחַ נִמְצָא עֲדִיין (עֵינִן או"ח ריו,
וּבְמִפְרָשִׁים שֶׁם).

27. שֶׁכֹּאשֶׁר נִצְרַף מִיּוֹעוּט הַיְּהוּדִים שֶׁמִּקְטֵרִים לְכַשְׁפִּים וּמִיּוֹעוּט הַיְּהוּדִים שֶׁמְבַשְּׂמִים
בְּגָדִים בִּיחָד עִם מִיּוֹעוּט עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, נִמְצָא שֶׁעַל רוּב הַבְּשָׂמִים שֶׁל הָעִיר אֵין
לְבָרֵךְ (רש"ש. אוֹלַם רֹאה מַעֲרֵי יו"ט אוֹת ז וְצִל"ח ד"ה בְּדִין הוּא).

אלו דברים פרק שמיני ברכות

עין משפט
נר מצוה

פ"א א ב מ"י פ"ט מהל'
שבת הל' ס' טושיע
א"ר"ם ס' ר"ח טע"ף ה'
פ"ג א מ"י ס' הל' כו
טושיע א"ר"ם ס' טע"ף
ו':

י"ד (מ"י פ"ח מהל' שבת
הלכה ס' פ"ח טע"ף כט)
י"ה ה' (ו') מ"י פ"ט מהל'
שבת הלכה ס' פ"ח
טע"ף (כט) טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

[ו] טושיע טע"ף:
י"ב א מ"י ס' טע"ף טע"ף
(כח) טע"ף טע"ף א"ר"ם
ס' ר"ח טע"ף י':
ב ה"א (ו') מ"י ס' טע"ף
טע"ף יא':

[ו] טושיע טע"ף:
כ"א ב טע"ף י':
כ"ב א מ"י פ"ד מהל' ש"ס
הל' ט' טושיע א"ר"ם
ר"ח טע"ף ח':

כ"ג ב טור [טע"ף א"ר"ם
ס' ר"ח טע"ף יז']
כ"ד ג מ"י פ"ט מהל'
שבת הלכה ס' פ"ח
טע"ף (כט) טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

כ"ה א מ"י פ"ט מהל' שבת
הלכה ס' פ"ח טע"ף
טע"ף ח' טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

כ"ז ב מ"י פ"ט מהל' שבת
הלכה ס' פ"ח טע"ף
טע"ף ח' טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

כ"ח א מ"י פ"ט מהל' שבת
הלכה ס' פ"ח טע"ף
טע"ף ח' טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

כ"ט ב מ"י פ"ט מהל' שבת
הלכה ס' פ"ח טע"ף
טע"ף ח' טושיע א"ר"ם
ס' (ר"ח טע"ף ז' ו') ר"ח
טע"ף ז':

וכי תימא דק איסורא אפי' דיה. ה"מ לאקשו' אי הכי נכרי מנכרי
נמי אלא עדיפא מיניה פריך דה"מ לשנוי דממשני בסמוך:
גזירה משום נכרי ראשון ונכרי ראשון משום עמוד ראשון וכו'.
חלל גזרה היא דגזרו חכמים כל אש נכרי שבת הנכרי

דאי לא הא לא קיימא הא אכל נכרי
שהדליק משראלי ושראלי מנכרי
מנכרין עליו והכי קיימא לן:
ה"א דאיכא אדם חשוב. א"ס כן
משום כבודו של חשוב ולא
לאורה כן פרש"י ור"ח פירש איכא
באדם חשוב לאורה ודלילא אדם
חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת:
אין מברכין עליו. פירש"י מיהו
מנכרין עליו כדון שבת שמן
ערב והא דלמך לעיל כילד מנכרין
(ד' מג.) ה"א משחא כנישא מנכרין
עליו כדורא ע"י בשמים היינו כדורא
להרים ולא מיייר כדון הסעודה:
באכילה

לעולם דאיסורא נמי איתיה
וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך אי הכי נכרי מנכרי נמי אין
ה"ג גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: ת"ר ה"ה מהלך חוץ לכרך וראה
אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך הא גופא קשיא אמרת
אם רוב נכרים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך ותרד תני אם רוב
ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך ברין הוא 'דאפי' * מחצה
על מחצה נמי מברך ואיידי * (דחג.) רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל:
ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל
הוא מברך אם נכרי הוא אינו מברך מאי איריא תינוק אפי' גדול נמי אמר
רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא
דוראי נכרי הוא תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר היה מהלך חוץ
לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך
עליו תני חדא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא
קשיא 'הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור של תנור ושל כידים מברכין עליו
ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור
של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין
עליו ל"ק *הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי בעית אימא
הא והא דאיכא וכו' אדם חשוב ולא קשיא *הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא
ואביי' הא והא דאיכא חזנא ולא קשיא *הא דאיכא סהרא והא דליכא סהרא:
ת"ר *היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפנייהם בש"א כל אחד ואחד
מברך לעצמו *ובה"א אחד מברך לכולן משום שנאמר * ברוב עם הדרת מלך
בש"מא ב"ה מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני בטול
בית המדרש * תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל *לא היו אומרים מרפא
בבית המדרש מפני בטול בית המדרש: אין מברכין לא על הגר ולא על
הבשמים של מתים: מ"ט גר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא
דעבידי אמר רב יהודה אמר רב *כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין
עליו וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו אמר רב הונא *בשמים
של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו למימרא
דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עליוהי מיתבי *הנכנס לחנותו של
בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס
ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא
וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דגירחו אינשי וניתו ונבון
מיניה תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים
אינו מברך אם רוב ישראל מברך רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו
מברך מפני שבנות ישראל מקמרות לכשפים אמו כולדו לכשפים מקמרן
ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמור את הכלים אשתכח רובא דלאו
לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך אמר ר' חייה בר
אבא אמר רבי יוחנן מההלך בערבי שבתות במבריא ובמוצאי שבתות
בצפורי והריח ריח *אינו מברך מפני שחוקתו אינו עשוי אלא לגמור בו את
הכלים תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכו"ם נתרצה להריח הרי זה חומא:
ואין

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה ואפי' היא מלאכה של היתר. כגון
של חולה ושל חיה קאמר דאין מברכין: עשית. לנטילת'א: שריתא
דליקת והדחת. מע"ס וככתי' שראל: אפי' מברכין. לפי שלא
נעצרה בה ענינה של הדלקה בשבת: נכרי שהדליק משראלי.

משחטה מ"ש: דק איסורא אפי'א.
מחוק ששבת דולקת והולכת קמא
קמא פרט ליה: המוציא שיהבת ד"ה.
בשבת חיוב. ומקמינן לה במסכת
גילה כגון דשיפיה לחרס משחא
ואתלי בה טורא דגמלת ליה אלא
שלהבת ומשום חרס לא מחייב דלית
בה שיעורא: מה שעקר לא הניח.
והוא שבת לא מחייב עד דליכא
עקירה ממש וזו והנה נכנסת וזו:
גזירה משום נכרי ראשון ועמוד
ראשון. אי שרית נכרי שהדליק מנכרי
משחטה אפי' לנכרי נכרי שהדליק
מנכרד יום וצאחו אור ועמו של
נמוסך משחטה כגון שמנך עליו
סמוך למסכה מיד: גזר' מוכחא מילתא
דנכרי הוא. ואין כריך לבדוק אחריו
דאי אימא דשראל הוא לא היה ממנה
סמוך למסכה מיד לאחז האור בידו:
כפי הכבשן. שזרפים בו אכנים
לסך עבה כדורא אור מפי
הכבשן נגורא כדורא היא ולהשמש
לאורה היא נעשית: ואם לאו. לאו
לאורה נעשית אלא לבשל ואין מברכין
אלא על שנעשה להאיר: בתחלה.
בתחלת שרפת אכנים אין האור
להאיר: בסוף. לאחר שנשרפו האכנים
רובן מדליקין אור גדול מלמעלה
למרח שרפת האכנים ומשמשין נמי
לאורה: ש' תנור. בסוף מברכין
עליו. לאחר שהוסק התנור והסת
בזוכה מדליקין קסמין דקין כפיו
להאיר ולקלוט חומו לחוסו וכיון
דמשתמש לאורו מברכין עליו: אור
ש' בית הכנסת. כדליכא אדם חשוב
לכדורו הדליקוהו ולא שצריך לאור
אלא לכבוד צענא ואין מברכין עליו:
ליכא אדם חשוב. להאיר להם

הדליקוהו ומברכין: הא והא דאיכא
אדם חשוב. ואי איכא חזנא שמש
שזכר צדית הכנסת אף לאורה עשויה
שיאכל החזן לאורה ומברכין: הא והא
דאיכא חזנא. ואיכא סהרא שהחזן
יכול לאכול לאורה אין מברכין על
הגר שלא להאיר הדליקוהו אלא לכבוד
אדם חשוב: מפני בטול בית המדרש.
שזמן ש' מברך לכולם הם זריכים
לשחוק מגרסתם כדי שיחזקו כולם
וישמעו אלו ויעטו אמן: מרפא.
לאדם המשתעשע * שרגילים לומר
אסותא: גר לבבד. המה עבדא:
בשמים עבדי צעבורי ריחא. דסרחונו
של מה עבדי ולא להרים: כ"ה. מה
שחזר חשוב להוציא לפניו גר ציוס
אם הוציא צלילה צמולא שבת
לקצורה אין מברכין על אותו גר
לכבוד עבדא ולא להאיר: וכו'. מה
שאינו חשוב להוציא גר לפניו ציוס
אלא צלילה מברכין עליו אם הוציאוהו
צמולא שבת לקצורה: מברכין עליו.
להאיר עבדא: בשמים. שמולין אדם
אסותא לבית הכסא להעביר ממנו
ריח רע של צהכ"ס אין מברכין עליו:

שמיני. פסג (רש"י מוכה
דף כט ע"א). כל שמתקין
בו גמר (רש"י כל"ס פ"ג
מ"ד. ע"ן ע"ן פסג
וע"ן ש"י שבת דף כג
ע"א דף מה ע"א ד"ה
עשית):

ליקומי רש"י
שבת מחמת
מלאכה עבירה. שדך
נחמך כגון של חיה ושל
חולה (נפחים י"ב)

ושמן העשוי להעביר את הזוהמא. שמיניאם בסוף הסעודה לטוך ידים מוזהמות והוא מנושם בשמים: אין מברכין עליו. כדורא ע"י בשמים אלא
כדורא שמן ערב מברכין אס שמן של אפרסמון הוא. והא דלמך כילד מברכין (דף מג.) ה"א משחא כנישא מנכרין עליו כדורא ע"י לא כדורא
במך הסעודה קאמר אלא כדורא להרים: דגמור את הכלים. לבשם כעשן את הבגדים: במבריא. היו רגילים לגמור ערבי שבתות וצפורי צמולא:

ה"י"ד. תלשין מתקנת חתלה ואחר כך גבורים באין ונעלמן אף באל העוה אמן בל לאחר התברך ומונח לומר שהעוה אמן משועה מן המברך. תנאי היא. דלכא נל"ד המברך ואין דלמר שהמברך משועה. אחד המברך ואחד העוה בששש. דלמר שאלמר (תלשין) גלגל ל"א בל ברב ונעלמה שמו ונעלמו אמן ונעלמו אמן

שנינו במשנתנו:

ואין מברכין על הנר עד שיאותרו [לאורו].

נחלקו אמוראים בביאור התנאי של "עד שיאותרו לאורו":

אמר רב יהודה אומר רב: לא "יאותו" יאותו ממש - אין כוונת המשנה במלה "יאותו" שהמברכים יהנו ממש - כלומר, שהמברך על הנר צריך שיהנה ממש מהנר; **אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה** - אלא כל שחוקק אורו של הנר הוא כזה, שאילו היה אדם עומד קרוב אליו היה יכול ליהנות ממנו - יכול הוא לברך עליו, ונאפילו הוא עומד עכשיו בקרוב מקום ואינו יכול ליהנות מאורו. וכן אמר רב אשי: בקרוב מקום שנינו - מדובר במשנתנו במי שעומד רחוק מהנר, והדין הוא שאם העומדים קרוב לנר יכולים להשתמש לאורו - יכול הוא לברך.

הגמרא מקשה:

מיתבי - הקשו מברייטא: היתה לו נר טמונה בחיקו^[1] או בפנס (בעשית^[2]), או שראה שלהבת ולא נשתמש לאורה, או נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת, אינו מברך עד שיראה שלהבת וישתמש לאורה.

הגמרא מסבירה את הקושיא מהברייטא:

בשלמא "משתמש לאורה ולא ראה שלהבת", משפחת לה - מה שנאמר בברייטא "נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת" דבר המובן הוא - שכן אתה מוצא מקרה כזה, כגון דקנימא בקרן וזית - שהנר נמצא מאחורי פינה של בנין, והמברך אינו רואהו אבל משתמש לאורו המאיר מעבר לפינה; **אלא "ראה שלהבת ולא נשתמש לאורה" הוי משפחת לה** - אבל כיצד אתה מוצא מקרה שיהיה רואה את הנר ואינו יכול להשתמש לאורו? לאו, דמרחקא - האם לא מדובר שהנר רחוק ממנו, ומתוך כך הוא שאינו יכול להשתמש לאורו, כי קלוש הוא, אף שיכול לראותו מרחוק? אך, אם כן, הרי ברייתא זו שאוסרת לברך על הנר במקרה כזה סותרת את דברי רב יהודה בשם רב!

משיבה הגמרא:

לא! כגון דעמיא ואנלא - הברייטא מדברת על נר שאורו קלוש מפני שהוא דולך ונכבה, באופן שאפילו העומדים קרוב אליו אינם יכולים להשתמש לאורו. אבל אם העומדים קרוב אליו היו יכולים ליהנות מאורו, לעולם אפשר שגם הרחוקים ממנו מברכים עליו, כדברי רב יהודה בשם רב.

הגמרא מביאה ברייתא בענין אם מברכים על אור קלוש:

תנו רבנן: גחלים לוחשות^[3] מברכין עליהן במוצאי שבת, אבל

גחלים אוממות - כבויות במקצת ועדיין דולקות קצת, אין מברכין עליהן.

הגמרא מפרשת:

היכי דמי לוחשות - מה נחשב גחלים "לוחשות" שמברכים עליהן? **אמר רב חסדא: כל שאילו מכניס לתוכן קיסם** (חתיכת עץ דקה) **ודולקת מאליה** - שהגחלים עדיין כל כך לוחטות, שאם יכניס ביניהן קיסם - הוא יידלק מאליו.

מאחר שהזכירה בברייטא זו המלה "אוממות", חוקרת הגמרא בענין הכתיב הנכון של מלה זו:

איבעיא להו: האם המלה נכתבת "אוממות" באל"ף או "עוממות" בעי"ן? תא שמע, דאמר רב חסדא בר אבדימי - בא ולמד מדברי רב חסדא בר אבדימי שהביא פסוק מן המקרא כדי לפשוט שאלה זו: "אָרְזִים לֹא-עֲמֹמָה בְּגַן-אֱלֹהִים" (יחזקאל לא, ח)^[4]. כשם ש"עממהו", שמשמעו מענין כהיית זוהר, נכתב בעי"ן, כך גם "עוממות", שמשמעו מענין כהיית האש והאור, נכתב בעי"ן.

הגמרא מביאה דעה חולקת בביאור דברי משנתנו שאין מברכין על הנר "עד שיאותרו לאורו":

ורבא אמר: יאותו ממש - כוונת המשנה במלה "יאותו" היא שהמברכים יהנו ממש מאור הנר - ואין לברך על הנר במוצאי שבת אלא אם המברך בעצמו עומד קרוב דיו אל הנר כדי שיהנה מאורו^[5].

הגמרא מבארת:

וכמה קרוב צריך לעמוד לפי דעת רבא, שתהא השתמשותו שם מספיקה להיחשב כהנאה מאור הנר? אמר עולא: כדי שיפיר בין איסור לפונדיון - קרוב דיו כדי שיוכל להבחין בין איסור לפונדיון, שהן מטבעות קטנות שונות^[6]. **חזקיה אמר: כדי שיפיר בין מלוזמא של טבריה למלוזמא של צפורי, שהן משקלות שונים^[7].**

הגמרא מספרת:

רב יהודה, שסובר לעיל שמברכים על הנר גם בריחוק מקום, היה מברך אדבי אנא דיילא - על הנר של ביתו של ארא דיילא, שהיה רחוק מביתו. **רבא, שסובר לעיל שהמברך צריך להיות קרוב אל הנר, היה מברך אדבי גוריא בר חמא** - על הנר של ביתו של גוריא בר חמא, שהיה קרוב לביתו. **אביי היה מברך אדבי בר אבבה** - על הנר של ביתו של בר אבבה^[8].

הגמרא מביאה הלכה בענין ברכת הנר:

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזירין על האור כדרך שמחזירים על המצות - אם אין לו נר לברך עליו במוצאי שבת, אינו צריך

הערות

1. שאינו רואה השלהבת וגם אינו נהנה מהאור (רשב"א). ואפילו אם הוא נהנה מהנר, שמתחמם ממנו - אינו מברך עליו, שאין מברכים אלא על הנאת אורו (ריטב"א). [ראה שלימה משנתו שלפי רש"י (ראה הערה הבאה) שני האופנים שלכאורה דנה בהם הברייטא - בחיקו ובפנס - אינם אלא אופן אחד: שיש לו נר בתוך פנס (קופסת זכוכית) טמון בחיקו - שהרי קשה להחזיק נר טמון בחיקו בלי כיסוי].
2. רש"י. עשית היא כלי מזכוכית שמחזיקים בו נר, והנר מאיר מתוכו. לפי זה הברייטא מלמדת שאע"פ שרואה הנר, מכל מקום מכיון שרואהו דרך זכוכית - אין מברכים עליו. הרשב"א חולק ומפרש שפנס המוזכר בברייטא הוא של ברזל [מנוקב בנקבים קטנים - עיין משנה ברורה רצח, לו]. לדבריו הברייטא מלמדת שאם רואה רק את האור (דרך הנקבים) אבל אינו רואה השלהבת - אינו מברך, אבל אם הנר הוא בתוך עשית של זכוכית סובר הרשב"א שמברכים עליו, אם יכולים להשתמש לאורו, וכמו שיבואר בגמרא בסמוך. [בבית יוסף (או"ח רצח) הביא מדברי הירושלמי (ברכות ח, ו) כהשת רש"י, ולכן הוא פוסק בשלחן ערוך (שם, סעיף טו) כרש"י, אולם המג"א (שם סק כ) פוסק ברשב"א. ראה גם ביאור הלכה שם ד"ה או בתוך].
3. מדובר בגחלים שהודלקו להאיר ולא שהודלקו לבישול ולחימום (רא"ש; ריטב"א).
4. הנביא מדבר על גדולתה של מלכות אשור, ואומר שמרוב גדולתה אפילו עצי

- הארוזים שבגן עדן (ע' רד"ק; ועיין רש"י שם) לא יכלו להכהות גודל תוארה, כלומר, לא היה בהם אחד נאה ממנה.
5. אף לרבא אין הכוונה שצריך ליהנות ממש מהאור, אלא שיכול ליהנות מהאור במקום שהוא עומד שם (רש"י, ריטב"א. ראה שלמה משנתו; וראה עוד בעל המאור).
6. הפונדיון שווה לשני איסרין (ע' קידושין יב, א). ולכן נהגו העולם להסתכל בצפרנים בשעה שמברכין על הנר - להראות שיכול ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין ציפורן לבשר (רא"ש; וראה מאירי להסבר נוסף למנהג זה).
7. "מלוזמא" היה משקל מסויים, אלא שהמשקל בשם זה היה שונה בטבריה מבציפורי (רש"י; ורבינו יונה פירש שגם אלה היו מטבעות). רבינו יונה מוסיף שהדמיון בין שתי אלה היה גדול יותר מהדמיון שבין איסר לפונדיון. לפי זה יוצא שהיה צורך ביותר אור כדי להבחין ביניהן, ואם כן - כדי לברך מצריך חזקיה אור חזק יותר מהאור שמצריך עולא.
8. רש"י אינו מפרש כאילו שיטה סובר אביי, ועיין בבעל המאור ורשב"א גירסת אחרות בענין שמות החבמים שעליהם מסופר כאן, ומפרשים ששלושת האמוראים הנזכרים סוברים כרב יהודה אמר רב שאפשר לברך גם מרחוק, בנגוד לעולא, חזקיה ורבא הסוברים שצריך ממש ליהנות מהאור. להלכה, עיין או"ח רצח, ד שצריך להיות די קרוב לנר כדי ליהנות ממנו בפועל.

[illegible]

תלמידים, שהאחד, כאשר קרה לו שיצא בשוגג מן המקום שבו אכל מבלי לברך ברכת המזון, החמיר על עצמו כבית שמאי, וחזר למקום שבו אכל ובירך; **וְאֶשְׁכַּח אֶרְנָא דְדִהָבָא** – ומצא ארנק מלא מטבעות זהב^[11] **וְחָד עֲבִיד בְּמוֹזֵיד בְּבֵית הַלֵּל** – והאחד הורה היתר לעצמו ויצא מן המקום שבו אכל למקום אחר שהוצרך ללכת לשם, על דעת לברך במקום האחר, ובכך עשה – במוזיד – כדברי בית הלל בקשר למי ששכח^[12] **וְאֶכְלִיה אֶרְיָא** – ואריה אכל אותו!

הגמרא מספרת עוד:

רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה הָוָה קָאָזַל בְּשִׁירְתָּא (היה הולך בשיירה), **אֶבֶל וְאֶשְׁתִּילִי** (ושכח) **וְלֹא בְּרִיךְ בְּרַכַּת הַמְּזוֹן**, והמשיך עם השיירה בדרכם. כשזוכר שלא בירך, **אָמַר לעצמו, הִיכִי אֶעֱבִיד** – איך אעשה? **אִי אֲמִינָא לָהּ, אֲנָשָׁא לְבָרָךְ** – אם אומר להם ששכחתי לברך ואני רוצה לחזור למקום שאכלתי כדי לברך שם, **אָמְרוּ לוֹ, בְּרִיךְ כָּל הֵיכָא דְמִבְּרַכְתָּ לְרַחֲמָנָא מִבְּרַכְתָּ** – הם יאמרו לו, בכל מקום שאתה מברך הרי אתה מברך לה. כלומר: הם יטענו ששכינת ה' נמצאת בכל מקום ואפשר לברך לו בכל מקום, ואין סיבה לחזור למקום שבו אכלתי. לפיכך, **מוֹטֵב דְּאֲמִינָא לָהּ אֲנָשָׁא יוֹנָה דְדִהָבָא** – עדיף שאגיד להם "שכחתי יונה של זהב", שאז יסכימו שאחזור לקחתה. **אָמַר לָהּ: אֲנִטְרוּ לוֹ, דְּאֲנָשָׁא יוֹנָה דְדִהָבָא** – אמר להם, "חכו לו, כי שכחתי יונה של זהב"^[13]. **אָזִיל וּבְרִיךְ** – ואשבח יונה דְדִהָבָא – הלך רבה בר בר חנה ובירך במקום שאכל – ומצא יונה של זהב!

הגמרא מבררת את כוונת דבריו של רבה בר בר חנה:

וּמֵאִי שָׁנָא יוֹנָה – מה מיוחד ביונה? כלומר, למה הזכיר רבה בר בר חנה יונה ולא דבר אחר? **דְּמִתִּילִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לְיוֹנָה** – שכנסת ישראל – כלומר, עם ישראל – נמשלה ליונה, דְּכָתִיב – שהרי כתוב עליה (תהילים סח, יד): **"כִּנְפֵי יוֹנָה נִחְפְּהָ בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּיָּרְקֶק חֲרוֹץ"**^[14]. ומדוע נמשלה כנסת ישראל ליונה? לומר לך: **מֵה יוֹנָה אֵינָה נִיצוֹלָת אֱלָא בְּכַנְפֶיהָ**, שהיונה בורחת או נלחמת בראשי כנפיה^[15], אף **יִשְׂרָאֵל אֵינָן נִיצוֹלִין אֱלָא בְּמִצּוֹת שֶׁהֵם עוֹשִׂים**^[16].

שנינו במשנתנו:

עַד אֵימְתִי הוּא וְכוּ' [מברך? עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו].

הגמרא מפרשת:

כְּמָה הוּא שִׁיעוֹר עֲבוּל? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל זְמַן שְׂאִינוּ רָעֵב. וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר: כָּל זְמַן שִׁינְמָא (שהוא צמא) **מִחֲמַת אֲכִילָתוֹ. מְקַשָּׁה הִגְמָרָא:**

אָמַר לִיה רַב יִימָר בַּר שְׁלֵמְיָא לְמַר זוּטְרָא, וְאָמְרִי לָהּ (ויש אומרים שאמר) **רַב יִימָר בַּר שִׁינְבִי לְמַר זוּטְרָא: מִי אָמַר רִישׁ לְקִישׁ הָכִי** – האם באמת אמר ריש לקיש כך? **וְהָאֵמַר רַב אֲמִי אָמַר**

לטרוד ולחזור אחריו כפי שמשתדלים ומחזרים אחרי המצוות^[9]. **אָמַר רַבִּי יוֹרְאָה: מְרִישׁ הָוָה מְהִירָנָא** – בתחילה הייתי מחזר אחרי גר לברך עליו; **פִּינָן דְּשִׁמְעָנָא לָהּ דְרַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָנָּא נָמִי לֹא מְהִירָנָא** – אבל מאז ששמעתי דין זה של רב יהודה בשם רב – גם אני אינני מחזר אחרי הגר, **אֱלָא אִי מְקַלַּע לִי מִמִּילָא, מְכַרִּיכָנָא** – אלא רק אם הוא מזדמן לי בקלות אני מברך.

עוד שנינו במשנתנו:

מִי שְׂאֶכֶל וְכוּ' [ושכח ולא בירך – בית שמאי אומרים, יחזור למקומו ויברך; ובית הלל אומרים, יברך במקום שזוכר].

הגמרא מבארת:

אָמַר רַב זְבִיד, וְאִיתִימָא (ויש אומרים) **רַב דִּימִי בַר אָבָא: מִחֲלוקֶת בְּשִׁכְחָא** – המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל בענין אם צריך לחזור למקומו כדי לברך ברכת המזון היא רק במי ששכח לברך לפני שיצא ממקומו; **אֶבֶל** אם עזב את מקומו בְּמוֹזֵיד בְּלִי לְבָרָךְ^[10], **דְּבְרֵי הַלֵּל** – אז הכל מודים שִׁיחֲזוֹר לְמִקְוָמוֹ וְיִבְרַךְ.

שואלת הגמרא:

פְּשִׁיטָא! וְשִׁכְחָ תַּנָּן – דבר פשוט הוא זה! הלא בפירוש אמרה המשנה "ושכח" למה, איפוא, הוצרך רב זביד להשמיענו דבר זה?

משיבה הגמרא:

מֵהוּ דְתִימָא – לולי המימרא של רב זביד יכולת לומר: **הוּא הָדִין אֶפִּילוּ בְּמוֹזֵיד** – שהמחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל אמורה גם במי שיצא ממקומו במוזיד מבלי לברך, **וְהָאִי דְקִתְנִי וְשִׁכְחָ** – ומה שנקטה המשנה לשון "ושכח", אין זה אלא כדי **לְהוֹדִיעָךְ כְּתֵן דְּבֵית שְׁמַאי** – להשמיענו עד היכן דברי בית שמאי אמורים: שאפילו את השוגג הם מחייבים לחזור למקומו כדי לברך! **קִמְשִׁמַּע לָן** – לכן, כדי שלא נטעה בפירוש המשנה, השמיע לנו רב זביד שנחלקו בית שמאי ובית הלל דוקא כששכח, ואילו כשיצא ממקומו במוזיד – גם בית הלל מחייבים אותו לחזור ולברך, וכאמור.

הגמרא מצטטת ברייתא שמביאה את מחלוקתן של בית שמאי ובית הלל בהרחבה:

תַּנְיָא: אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הַלֵּל לְבֵית שְׁמַאי: לְדַבְרֵיכֶם, מִי שְׂאֶכֶל בְּרֹאשׁ הַבִּירָה (בית גדול) **וְשִׁכְחָ לְבָרָךְ בְּרַכַּת הַמְּזוֹן, וְיָרַד וְלֹא בְּרַךְ – יִחֲזוֹר לְרֹאשׁ הַבִּירָה וְיִבְרַךְ?** – האם עליו לטרוד כל כך ולחזור לראש הבירה כדי לברך? **אָמְרוּ לָהֶן בֵּית שְׁמַאי לְבֵית הַלֵּל: וְלְדַבְרֵיכֶם, מִי שְׂשִׁכְחָ אֶרְנָקִי** (כיס של מעות) **בְּרֹאשׁ הַבִּירָה** האם **לֹא יַעֲלֶה וְיִטְלֶנָּה? וְאִם לְכַבּוֹד עֲצָמוֹ הוּא עוֹלָה, לְכַבּוֹד שְׁמִים לֹא כָּל שֶׁנְּ שֶׁעָלִיו לַעֲלוֹת!**

הגמרא מביאה שני סיפורים בענין זה:

הָנְהוּ תְּרֵי תַלְמִידֵי, חָד עֲבִיד בְּשׁוּגָג בְּבֵית שְׁמַאי – היו שני

הערות

13. אף על פי שבאמת לא נאבדה לו יונה של זהב, היה מותר לו לומר כך כדי שיוכל לחזור למקומו בשביל לברך (ועיין לקמן הערה 16). הוא גם לא חשש שיחשדו בו ששיקר כשלא ימצא היונה, שבודאי היו מאמינים לו שחזר לחפש היונה אלא שלא מצא (ראה שפתי חכמים ושלמה משנתו).
14. לענין הלכה, הרמב"ם פוסק בבית הלל שיוכל לברך במקום שזוכר, ורבינו יונה והרא"ש פוסקים בבית שמאי שחייב לחזור למקום שאכל (עי' שולחן ערוך אורח קפד, א, ובמשנה ברורה שם).
15. הפסוק מדבר על כנסת ישראל, ופירושו: [אף אם אתם חשוכים ומכוערים מצרות הגלות, מכל מקום] תהיו נאים כמו כנפי יונה שנראות במצופות בכסף, ונוצותיה זוהרות כזהב הנוטה לגוון ירוק-צהוב. והכוונה לומר, שסופה של כנסת ישראל לגאולה שלימה ורב טוב (מצודת דוד).
16. שלא כמו שאר עופות שלוחמים בחרטומיהן, מכה היונה באיובה בראשי כנפיה (עי' רש"י שבת מט, א; קל, א. וראה עוד תוס' ר' יהודה החסיד).
17. מבין שכנסת ישראל נמשלה ליונה, ומצוותיה נמשלו לכנפי היונה שנוצותיה זוהרות כזהב, לבן דימה רבה בר בר חנה את חזרתו עכור מצות ברכת המזון כאילו חזר עבור יונה של זהב.

9. טעם הדבר הוא לפי שברבה זו אינה אלא לזכר שנברא האור במוצאי שבת – והרי היא ברכת השבח, בדומה לברכת "עושה מעשה בראשית" שמברכים כשרואים ימים ונהרות (משנה לקמן גר, א). לפיכך, כשם שאין מחפשים אחרי ימים ונהרות כדי לברך עליהם, כך אין צריכים לחזור אחרי הגר במוצאי שבת לברך עליו (ראה רא"ש ורמב"ן, וראה שפתי חכמים ושלמה משנתו). וכמו כן, גם אין חייבים לחזור אחרי בשמים מכיון שהם רק להנאת עצמו (ריטב"א, תוס' הרא"ש; ועיין עוד מאירי). [הראשונים נחלקו אם גם במוצאי יום כיפור אין צריכים לחזור אחרי הגר לברך עליו. ראה ראב"ד הובא ברשב"א, מאירי; ועיין עוד ריטב"א].
10. כלומר שהתכוון לברך ברכת המזון אחר כך במקום אחר.
11. אף על פי שמצאנו במקומות אחרים שאין לעשות בבית שמאי, והעושה בבית שמאי ראוי להיענש (עיין למעלה במשנה י, ב; ובגמרא יא, א) – במקרה הזה התלמיד ראוי לשבח, כי אפילו בית הלל מודים שהחזר למקומו לברך כדברי בית שמאי תבא עליו ברכה, אלא שאינם מחייבים אותו לטרוד כל כך (וראה ריטב"א) להסבר נוסף; וע' שנות אליהו להגר"א על המשנה דלעיל י, ב).
12. ראה שלמה משנתו, שמפרש למה הגמרא אומרת עליו שעשה "בבית הלל", והרי אמרנו שדברי בית הלל הם רק בשוגג.

גוי"דיין. משכן מתגבן וחסד גדולים באין וטעמן אף כאן העונה אמן בל לאחר המבצר ומנחם לומר השעיה אמן משוכה מן המבצר. **חנניא דיא.** דליאמן למי
המבצר ואין לומר הסבכין משוכה. אחד המבצר ואחד השוכה בשמש. דהא משכח (משלים לך) נגלו לך אמי כדכח ונעומה שמי יחידו ממי (ויור כח).

[illegible]

מקשה הגמרא:

לְמִימָרָא דְּמִכְבָּרָא עֲדִיף מִמָּאן דְּעֵנִי אָמֵן – האם זה אומר שהמברך ברכה עדיף ממי שעונה אחריו אמן עליה? וְהִתְנַאי – והלא למדנו בברייתא: **רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: גְּדוֹל הָעוֹנָה אָמֵן יוֹתֵר מִן הַמְּבָרָךְ. אָמֵר לִיה רַבִּי נְהוֹרָאִי: הַשָּׁמַיִם** – נשבע אני בשם ה' וישוב בשמים שֶׁכֵּן הוּא, כְּדִבְרֵיךְ; תִּדַּע – וראייה לכך, שֶׁהָרִי גוֹלְיֵרִין (החילולים הפשוטים) יוֹרְדִין וּמִתְגָּרִין (מעוררים את האויב) בְּמִלְחָמָה וְגִבּוֹרִים יוֹרְדִין אַחֲרֵיהֶם וּמִנְצִיחִין^[22]!

מתרצת הגמרא:

תְּנַאי הִיא – דבר זה תלוי במחלוקת תנאים. **תְּנַאי** – שהרי, לעומת הברייתא הנזכרת, למדנו בברייתא אחרת: **אַחַר הַמְּבָרָךְ וְאַחַר הָעוֹנָה אָמֵן בְּמִשְׁמַע** – במשמעו של הפסוק בנחמיה (ט, ה): "קומו ברכו את ד' אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדְךָ", נכללים גם המברך וגם העונה אמן^[23], **אָלָא שְׁמִמְהֵרִין**, מן השמים, לתת שכר לְמִכְבָּרָא יוֹתֵר מִן הָעוֹנָה אָמֵן. הרי שהתנא של ברייתא זו חולק על רבי יוסי ורבי נהוראי, וסובר שיש עדיפות למברך יותר מן העונה אמן – וזהו שיטת רב ורב הונא.

הגמרא מביאה שאלה בדיני עניית אמן:

בְּעֵי מִינֵיהּ שְׁמוּאֵל מִרְב – שְׁמוּאֵל שָׁאֵל אֶת רַב: מַהוּ לַעֲנוֹת אָמֵן אַחֲרֵי תִינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּין – האם יש לענות אמן אחרי ברכתם של ילדים כשהם לומדים ברכות מפי רבם? **אָמֵר לִיה רַב לְשְׁמוּאֵל: אַחֲרֵי הַבַּל עוֹנִין אָמֵן, חוּץ מִתִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּין, הוֹאִיל וְלֹהֲתָלְמִיד עֲשׂוּיִין** – על הברכות של תינוקות של בית רבן אין לענות אמן, מפני שהם מתכוונים בברכתם לשם לימוד ואינם מתכוונים לברך.

הגמרא מביאה יוצא מן הכלל הזה:

וְהָנִי מִלֵּי בְּדִלָא עֵידֵן מִפְטָרֵיהוּ – במה דברים אמורים, שלא בזמן שקוראים ה"הפטרה", **אָבֵל בְּעֵידֵן מִפְטָרֵיהוּ עוֹנִין** – אבל בזמן שהילדים קוראים ההפטרה ומברכים על התורה ועל הנביא, עונים אחריהם אמן^[24], כיון שאז הם מתכוונים לברכה.

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בהלכה מהלכות סוף הסעודה:

תָּנוּ רַבָּנֵן: שְׁמֵן שְׁהָיוּ רִגְלִים לְסוּף וּלְנִקּוֹת בּוֹ אֶת הַיָּדִים בְּסוּף הַסַּעֲדָה אַחֲרֵי "מִים אַחֲרוֹנִים", מַעֲבֵב אֶת הַבְּרָכָה – שאסור לזמן ולברך ברכת המזון עד שיביאווה ויסוכו בו^[25], **דְּכָרִי רַבִּי זִילְאִי, רַבִּי**

רִישׁ לְקִישׁ: בְּמָה שִׁיעוֹר עֶבּוֹל? בְּדִי לְהֵלֵךְ אַרְבַּע מִלִּין – והלא רב אמי אמר בשם ריש לקיש ששיעור עבול הוא כשיעור הזמן שאדם הולך ארבעה מילין^[17]!

מתרצת הגמרא:

לֹא קָשִׁי. בָּאֵן בְּאִכְלָה מְרוּבָה – השיעור של "כדי הילוך ארבע מילין" אמור כשאכל הרבה, **בָּאֵן בְּאִכְלָה מוּעָטָה** – ואילו השיעור של "כל זמן שיצא מחמת אכילתו" אמור כשאכל מעט^[18]. עוד שנינו במשנתנו:

בָּא לְהֵם יֵין וְכו' [אחר המזון, אם אין שם אלא אותו הכוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון, ובית הלל אומרים מברך על המזון ואחר כך מברך על היין^[19]]. וענין אמן אחר ישראל המברך ואין ענין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה.]

הגמרא מתייחסת לסוף המשנה, והיא מניחה שעניית אמן המוזכרת במשנה היא עניית אמן של אחד המסובים, שמתכווין לצאת ידי חובת ברכת המזון על ידי שמיעת הברכה. על פי זה מקשה הגמרא:

לְמִימָרָא דִּישְׁרָאֵל אָף עַל גַּב דְּלֹא שְׁמַע כּוֹלָה בְּרָכָה עוֹנָה – האם אכן כוונת המשנה לומר מה שמשמע ממנה: שאחר ישראל המברך יכול השומע לענות אמן – ולצאת ידי חובת הברכה – אף על פי שלא שמע את כל הברכה כולה [אלא רק את סופה בלבד]? **וְכִי לֹא שְׁמַע הִיכִי נָפִיק** – כאשר לא שמע את כל הברכה איך הוא יוצא ידי חובתו?! מתרצת הגמרא:

אָמֵר חִיָּא בֵּר רַב: בְּשָׁלָא אָבֵל עֲמָהֵן. וְכֵן אָמֵר רַב נַחֲמָן אָמֵר רַבָּה בֵּר אָבוּהִי: בְּשָׁלָא אָבֵל עֲמָהֵן – אין המשנה עוסקת באחד המסובים, אלא באדם שלא אכל עמהם, ואינו בא לצאת ידי חובתו בברכה זו אלא רק לענות עליה אמן בלבד; ועל כך מלמדת המשנה שאכן עליו לענות אמן אף על פי שלא שמע את כל הברכה^[20]. הגמרא מביאה הוראה נוספת בענין ברכת המזון ועניית אמן (ואף היא קשורה בחיית בר רב הנזכר לעיל):

אָמֵר לִיה רַב לְחִיָּא בְּרִיָּה: בְּרִי (בְּנִי). חָטוֹף וּבְרִיָּה. וְכֵן אָמֵר רַב הוֹנָא לְרַבָּה בְּרִיָּה: חָטוֹף וּבְרִיָּה – רב אמר לבנו חייתא ורב הונא לבנו רבה: כשמושיטין כוס של ברכת המזון, תהיה מחזור ומשתדל שיתנוה לך ותהיה אתה המברך ברכת המזון והמוציא את האחרים^[21].

הערות

22. מתכסיסי מלחמה שהחילולים הפשוטים מתחילים בקרב והחילולים המוכרחים נשארים מאחור לסוף הקרב כדי לגמור הנצחון (המפרש ותוס' נזיר שם), ונמצא שהנצחון נקראת על שם הגיבורים שגומרים (תוס' שם). כמו כן, מי שגומר הברכה על ידי שעונה אמן (עיין רש"י לעיל מז, א ד"ה עד שיכלה), משוכח הוא מן המברך. מהתוספות בנזיר ומתוס' הרא"ש משמע שהם מדרמים זה לכלל הידוע שהמצוה נקראת על שם גומרה. לביאור אחר, עיין במהרש"א חידושי אגרות סוטה מ, ב ד"ה מנין.

23. לקמן (סג, א) ובמסכת תענית (טז, ב), מפרשת הגמרא את תחילת הפסוק "קומו ברכו" לענין המברך, ואת סוף הפסוק, "ויברכו שם כבודך", לענין העונה אמן. בבית המקדש היו עונים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" במקום עניית אמן – והרי לשון זו מרומזת בלשון הכתוב "ויברכו שם כבודך". לפיכך, גם המברך וגם העונה אמן הם במשמעו של הפסוק.

24. רש"י, ועיין מאירי. מאחר שהחכמים תיקנו שקטן יכול לקרא בתורה ולהפטיר בנביא (עי' מגילה כד, א), נמצא שברכותיו אלו – ודוקא אלו – אכן ברכות הן, ולכן עונים אחריהן "אמן" (ריטב"א). אולם הראב"ד (הובא ברא"ש, רשב"א וריטב"א) פירש: "בעת שהם פוטרם עצמם" – כלומר, בזמן שהם אוכלים ומברכים לצאת ידי חובתם. מכיון שקטנים חייבים במצוות מדרבנן, נחשבת ברכתם לברכה אמיתית ועונים אחריה "אמן", מה שאין כן כשאניא אלא להתלמד.

25. מי שדרכו לסוף ידיו בשמן בסוף סעודתו (ראה למעלה מב, א) נחשבו ידיו למזוהמות עד שסכן, ואסור לברך כשידיו מזוהמות (ראה ריטב"א).

רש"י מוסיף שיש גם כוונה נוספת בלשון "מעבב את הברכה": השמן מעבב את הברכה הראשונה של כל רבר שאוכל בקינוח הסעודה לפני ברכת המזון שכל עוד שלא סך ידיו בשמן אינו צריך לברך שום ברכה ראשונה אם יאכל עוד, כי לא נגמרה הסעודה עד שסך ידיו בשמן (רש"י, וראה למעלה מב, א).

17. המיל הוא אלפיים אמות. על פי השיטות השונות של מדידת האמה, המיל הוא בין 960 מטר ל-1160 מטר.

יש שיטות שונות לענין שיעור הזמן של "כדי הילוך מיל". יש אומרים שהוא 18 דקות, יש אומרים 22.5 דקות, ויש אומרים 24 דקות (ראה ביאור הלכה תנט, ב, ד"ה הוי). לפי זה "כדי הילוך ארבע מילין" הוא 72, 90 או 96 דקות.

18. רש"י. והתוספות פירשו להיפך: לאכילה מרובה שיעור עיכול הוא כל זמן שיצא, ולאכילה מועטת השיעור הוא כדי הילוך ארבע מילין. רוב הפוסקים לא הביאו החילוק בין אכילה מרובה למועטת מפני שהם סוברים שהחילוק נאמר רק לשיטת ריש לקיש, ואילו לפי רבי יוחנן שהלכה כמותו (ראה או"ח קפד, ה; ומשנה ברורה שם) אין הבדל בין אכילה מרובה למועטת: בשניהם שיעור עיכול היא עד ששוב יהא רעב (מגן אברהם קפד, ט. וראה ביאור הלכה שם ד"ה אם אינו יודע).

19. על חלק זה של המשנה כבר נתפרש למעלה (נב, א) שבית שמאי סוברים ברכת המזון אינה טעונה כוס ובית הלל סוברים ברכת המזון טעונה כוס (רש"י, אבל עיין תשובות הרשב"א שמב הובא בתוס' רעק"א למשניות אות נ). כאן מתייחסת הגמרא להמשך דברי המשנה.

20. אבל אדם המכוון לצאת ידי חובתו על ידי שמיעת הברכה מאחר, צריך לשמוע את כל הברכה כולה [ואז יוצא ידי חובתו אפילו לא ענה אמן; עיין או"ח ריג, ב].

21. מדובר באן כשמברכים ברכת המזון בזימון (עיין בפרק הקורים), שאז אחד מברך והאחרים יוצאים ידי חובתם על ידי שמיעת הברכה ממנו. לדעת רב ורב הונא, גדולה זכותו של המברך מזכותו של העונה אמן (ראה רש"י כאן ובמפרש לנזיר ס, ב; וכן נפסק בשו"ע או"ח רא, ד). הדברים אמורים לגבי כל הברכות ולא רק לענין ברכת המזון; תמיד עדיף לברך, מאשר לצאת מאחר ולענות אמן (פי' הרא"ש, נזיר שם. דאה גם מגן אברהם רא, ו).

[illegible]

„והתקדשתם“, אלו מים ראשונים - מלה זו רומזת ל"מים ראשונים", שנוטלים את הידים בהם לפני אכילת לחם^[29]. המשך הפסוק „והייתם קדושים“, אלו מים אחרונים - מילים אלו רומזות ל"מים אחרונים" שנוטלים בהם הידים בסוף הסעודה לפני ברכת המזון^[30]. המשך הפסוק „כי קדוש [אני]^[31]“, זה שמן [הטוב]^[31] - מילים אלו רומזות לשמן [טוב, שיש בו בשמים] שסכים בו הידים בסוף הסעודה. ומה שנאמר בפסוק „אני ה' אלהיכם“^[32], זו ברכה - מילים אלו רומזות לברכת המזון. הרי שיש ליטול ידים ב"מים אחרונים" כדי לנקותן, ושוב לסוך בשמן מבושם כדי להסיר כל ריח רע מהידיים, ורק אז, כשהידיים נקיות מכל לכלוך וריח רע, יש לברך ברכת המזון^[33].

זיואי אומר: אינו מעבב. רבי אהא אומר: שמן טוב - שיש בו בשמים, מעבב את הברכה למי שרגיל לסוך בו. רבי זוהמאי אומר: בשם שמזוהם - מי שיש עליו ריח רע, פסול לעבודה בבית המקדש^[26], כך ידים מזוהמות - שיש עליהן ריח רע, פסולות לברכה על המזון. ובאותו ענין:

אמר רב נחמן בר יצחק: אנה לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא - אינני מכיר לא את רבי זילאי ולא את רבי זיואי ולא את רבי זוהמאי, אלא מתניתא ידענא - אבל ברייתא אחרת אני יודע^[27]: דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא (ויש אומרים שזה נאמר בברייתא): מה שכתוב (ויקרא יא, מד)^[28]:

הדרן עלך אלו דברים

הערות

26. ראה רמב"ם הלכות ביאת מקדש 1, יג.
27. כלומר אינני מתחשב בדבריהם אלא בדברי הברייתא.

28. במסורת הש"ס ציין את הפסוק שבפרשת קדושים - ויקרא כ. לשון הפסוק שם (פסוק ז) הוא: "והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם". אולם, שם לא כתוב "כי קדוש אני" (עי' המשך הגמרא). ובהגהות הגר"א כתב שהכוונה לפסוק שבסוף פרשת שמיני (ויקרא יא, מד), ושם הלשון הוא: "כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני". וראה להלן הערות 31, 32.

29. נטילת ידים לפני הסעודה [וברכת הפת] היא מענין הנקיות, שהיא קשורה לקדושה (עי' מהרש"א; ערוך השלחן קנח, ב; ושלמה משנתו כאן).

30. גם נטילת הידים [וכן וסיכה בשמן] לפני ברכת המזון היא מענין הנקיות

31. הב"ח מוסיף מילים אלו. וראה הערה 28, וההערה הבאה.
32. המילים "ה' אלהיכם" אינן מופיעות בפרשת שמיני בסיום הפסוק, וכנראה שהן מתחילת הפסוק או מהפסוק שבפרשת קדושים (ראה לעיל הערה 28; מהרש"א, חידושי אגרות; תורה תמימה, ויקרא יא, מד, אות קצט). ובהגהות הגר"א מוחק שתי המילים "ה' אלהיכם". לדבריו נדרש "כי קדוש" על השמן, ו"אני" על הברכה.

33. ראה ריטב"א ורבינו יונה שרנים למה מברכים על נטילת ידים שבתחילת הסעודה ואין מברכים על מים אחרונים שבסוף הסעודה.

פרק תשיעי

משנה בפרק זה, בבקודמו, צורפו כל המשניות של הפרק כולו זו לזו, והובאו כולן בתחילתן. המשניות הראשונות עוסקות בברכות שבח והודאה לה'. המשנה הראשונה פותחת בברכות הנאמרות כאשר רואים מקומות

המזכירים את חסדי ה' לעמו ישראל:

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל^[1] אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם^[2] שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. הרואה מקום בארץ ישראל שנעקרה ממנו עבודת כוכבים, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעקר עבודת כוכבים מארצנו.

המשנה השנייה עוברת לברכות הנאמרות בעקבות תופעות טבע בולטות:

על הזיקין – כוכבי שביט^[3] ועל הנועות – רעידות אדמה ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הכרקים^[4] אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם^[5].

ברכות על מראות נוף מרשימים הקיימים מששת ימי בראשית:

על ההרים ועל הגבעות^[6] ועל הימים ועל הנהרות^[7] ועל המדברות^[8], אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה^[9] בראשית. רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול^[10], אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה את הים הגדול, שכיון שהוא החשוב והגדול שבימים קבעו לו ברכה לעצמו^[11], אך רק בזמן שראוהו לפרכים – בהפסקות, מזמן לזמן^[12]. אבל אם רואה אותו לעתים תכופות אינו חוזר ומברך אחר הפעם הראשונה^[13].

ברכות על מאורעות טובים ורעים:

על הגשמים, ועל בשורות טובות, אומר: ברוך אתה... הטוב והמטיב. על בשורות רעות אומר ברוך אתה... דיין האמת^[14]. בנה בית חדש^[15], וקנה בלים חדשים^[16], אומר ברוך אתה... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה^[17]. מברך ברוך דיין האמת על הרעה מעין על הטובה – כלומר, על מאורע שהוא רע עתה אע"פ שבעתיד יכול להיות

הערות

הנוכחית. שהרי אף בעת שארם אינו מביט על מקומות אלו, מודע הוא שהם קיימים בעולם, ואף על פי כן אינו מברך עד שיראה אותם ויתפעל בראייתו. אדם הרואה מקום כזה לעיתים תכופות – תוך שלושים יום מהראייה הקודמת – אינו מתפעל מחדש, ואין ראייתו החוזרת מוסיפה להרשים אותו יותר מידיעתו על קיום אותו המקום (אגרות משה או"ח חלק ג, פה, בביאור דברי הרא"ש). להבדיל ממראות נוף ומקום שנעשה בו נס, על תופעות טבע – זיקים וזעות רעמים ורוחות וברקים – מברך בכל פעם שרואה או שומע אותן, למרות שלא עברו שלושים יום מהפעם הקודמת. הטעם לכך הוא שתופעות אלו הן לעולם מחדשות; זוועה (רעידת אדמה) שאירעה היום אינה הזוועה שאירעה אתמול. מה שאין כן מראות נוף שהם עומדים בלא שינוי, ולכן אינו מברך עליהם עד לאחר שלושים יום מהראייה הקודמת, כאשר הראייה הנוכחית תהיה בחידוש לו (ראה ריטב"א; ראה לדרך נט, א; ספר המכתם לדרך נט, ב). [לגבי ברקים ורעמים יש הגבלה אחרת. משברך על ברקים ורעמים, אינו חוזר ומברך על ברקים ורעמים נוספים כל זמן שלא נתפורו העננים לגמרי לאחר הברכה הקודמת. ואם עבר הלילה בינתיים מברך למחרתו שנית אף על פי שלא נתפורו העננים (ראה: ירושלמי ט, ב, רא"ש להלן נט, א; שולחן ערוך או"ח רכו, ב ובמשנה ברורה שם)].

14. כלומר, הדין רין אמת. בברכה זו, מקבל הבשורה הרעה מביע את אמונתו שגזירת ה' לעולם צודקת היא וישרה.

15. ובן אם קנה בית (משנה ברורה רכג, יא).

16. ואפילו ישנים שאינם חרדים אלא לו, שלא היו שלו מעולם; להוציא כלים שמכרם וחזר וקנאם, שאינו מברך עליהם (ירושלמי ט, ג, מובא בראשונים; שולחן ערוך או"ח רכג, ג; ראה גם ההערה הבאה).

17. ברכת שהחיינו ניתקנה מעיקרה על המועדים, שהם באים מזמן לזמן לפי סדר קבוע, ומברכים לה' על שהגיענו לזמן שציפינו לו. כן מברכים שהחיינו על פרי מהיבול החדש, שאף זו טובה הבאה משנה לשנה (ראה: עירובין מ, ב; משנה ברורה רכג, ז; ביאור הלכה שם ד"ה ויש שכתבו). ממשנתנו למדנו שכל אדם מברך שהחיינו בעת שמחה מיחדת לו, ולכן מברך על רכישות המשמחות אותו. המונח "כלים" בא כנראה במשנתנו בחוראת "בגדים", וכלי בית אף הם בכלל. הדרב"ז פוסק שיש לברך שהחיינו אף בעת רכישת שאר חפצים, כל שהמקם משמעותי והוא שמח בו (שו"ת הדרב"ז תתנה). רבי משה פיינשטיין מורה לברך שהחיינו על רכב חדש (אגרות משה, או"ח חלק ג, פ).⁽⁹⁾

כתבו התוספות (נט, ב ד"ה ורבי) שאין לברך שהחיינו אלא על בגדים חשובים, אבל לא על בגדים שאינם חשובים כל כך, ככתונת פשוטה או נעליים. לדעת הרא"ש (לדף ס, א) ברכת שהחיינו תלויה במעמרו הכלכלי של המברך; יש עני השמח ברכישת כתונת פשוטה, יותר משהעשיר שמח בבגדים חשובים (ראה שולחן ערוך או"ח רכג, ו, ומשנה ברורה שם). המשנה ברורה (שם יג) פסק שעשיר ביותר שאפילו בגדים יקרים אינם נחשבים בעיניו כל כך, לא יברך עליהם.

[הרמ"א (שם ו) הוכיח את המנהג לברך את הלבוש בגר חדש: תבלה ותתחדש].

1. כגון אלו המנויים בברייתא בגמרא: מעברות הים והירדן, נחלי ארנון, וכו' (רש"י).

2. כבר למדנו שכל ברכה שאין בה הזכרת שם אינה ברכה, ושכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה (למעלה מ, ב; בירושלמי לפרקנו הובא הכלל אודות ברכה שאין בה מלכות גם בנוגע לברכות שבמשנתנו). לכן, על פי רוב דעות, מוסיפים לברכה זו ולשאר הברכות המוזכרות במשנה את שם ה' בלשון נובח – "אתה ה'", ואת תואר המלכות – "אלהינו מלך העולם" (תוספות, ד"ה הרואה; רא"ש; רמב"ם הלכות ברכות פרק י; טור ובית יוסף או"ח ריח; לדעת רב נחשון גאון [הובא באוצר הגאונים] המשנה נמנעה מלהזכיר את נוסח הברכה בשם ומלכות כדי שהלומד לא יאמר ברכה לבטלה). אולם לדעת הראב"ד הברכות שבמשנתנו אינן טעונות הזכרת שם ומלכות, כיון שאינן קבועות, שהרי נאמרות על מאורעות מזדמנות או תופעות הבאות לפרקים (ראה השגות הראב"ד על בעל המאור דף מר, א מרפי הרי"ף ד"ה שאין; ראה רשב"א בשמו; מאירי), ואינן אלא שבח והודאה בעלמא (ב"י או"ח ריח ד"ה ומ"ש רבינו).

3. ראה להלן מח, ב.

4. להלן מט, א"כ תרחיב הגמרא אודות תופעות אלו.

5. לפי שתופעות אלו נראות או נשמעות למרחוק (רש"י).

6. הגבוהים ביותר, אשר כח בוראם ניכר מהם (אבודרהם). הערוך השלחן (רכח, א) מוזכר כדוגמאות את הרי האלפים, הפירנאים, והרי אררט.

7. הגדולים מאד (אבודרהם). מכרכים על ארבעה הנהרות המנויים בבראשית ב, יא-יד: פישון (נילוס) גיחון (אולי הנילוס הלבן) חדקל ופרת, וכן על בל נהר דומה בגודלו (תוספות, לפי מגן אברהם רכח, ג). הערוך השלחן (שם, ב) בולל את הנהרות וולגה וריינוס.

8. כמשמעם, ויתכן שהיערות השוממים מאדם ככלל (ראה אשל אברהם לרבי אברהם דוד מבוטשאטש או"ח רכח).

9. ראה דקדוקי סופרים ולקמן נט, א; ראה שו"ע או"ח רכח, א.

10. בענין זהותו של "הים הגדול" ראה להלן נט, ב ובהערות שם.

11. רש"י. דברי רבי יהודה מתאימים לשיטתו (ראה לעיל מ, א, וסוכה מו, א) שעל הברכה להיות מפורטת מעין הטובה המיוחדת שעליו מברך (ביאור הגר"א באו"ח רכח, א; וראה רש"י).

12. לאחר שעברו לפחות שלושים יום מראייתו הקודמת (להלן נט, ב). המגן אברהם דן (ריח, ד) אם יום הראייה הקודמת ויום הראייה הנוכחית נמנים בכלל שלושים היום.

13. והוא הדין לענין שאר מראות נוף – הרים, גבעות, ימים, נהרות ומדברות, וכן לענין מקום שנעשו בו נסים לישראל, שאין מברך עליהם אלא אם עברו שלושים יום מראייתו הקודמת (ראה תוספות ד"ה הרואה; ראה רמב"ם הלכות ברכות י, טו; רא"ש; שולחן ערוך או"ח ריח, ג).

הפסקה זו נדרשת לאחר ראייה קודמת כדי שיתפעל הרואה מחדש מהראייה

שתבוא ממנו טובה רבה, ועל הטובה מעין על הרעה – על מאורע שהוא טוב עתה מברך ברוך הטוב והמטיב אף על פי שעלול לגרום רעה רבה^[18]. שאין העתידות ודאיות, ולכן אין מברכים על העתיד להיות אלא על מה שאירע עתה^[19].

כשם שאין מברכים על העתיד, כך אין מתפללים על העבר:

והצועק בתפלה לשעבר – על דבר שכבר אירע, הרי זו תפלת שוא – ללא תועלת. כגון שהיתה אשתו מעוברת, ואומר: יהי רצון שתלד אשתי זכר, הרי זו תפלת שוא, שכבר נוצר הולד ונקבע מינו. או שהיה בא בדרך ומתקרב לעיר ושמע קול צנחה בעיר, ואומר: יהי רצון שלא תהא צרה זו שצווחים עליה בתוך ביתי אלא במקום אחר, הרי זו תפלת שוא, שכבר אירע האסון היכן שאירע^[20].

המשנה מציגה דוגמה לתפלה ראויה על העתיד:

הנכנס לכרך שסכנה אורבת לו בו^[21] מתפלל שתים – שתי תפילות: אחת בכניסתו, שיכנס לשלום, ואחת ביציאתו, שיצא לשלום^[22]. בן עזאי אומר: מתפלל ארבע תפילות: שתים בכניסתו, אחת לפני שיכנס – בקשה שיכנס לשלום, והשניה לאחר שנכנס – הודאה על שנכנס לשלום, ושתים ביציאתו, אחת לפני שיצא – בקשה שיצא לשלום, והשניה לאחר שיצא – הודאה על שיצא לשלום^[23]. בין כניסתו בין ביציאתו נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד^[24].

הזוכר שעל בשורות רעות מברך ברוך דיין האמת. המשנה מביאה מקור להלכה זו:

חייב אדם לכרך על הרעה בשם – באותו אופן^[25] שמברך על הטובה. שואמר: ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך [ובכל נפשך ובכל מאדך] (דברים ו, ה). ומדרשו^[26]: "בכל לבבך", בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע^[27]. "ובכל נפשך", אהוב את ה' והשמע לו אפילו כאשר הוא נוטל את נפשך, כלומר, מסור נפשך על קידוש שמו ואל תעבוד עבודה זרה אפילו אם מאיימים להורגך על סירובך^[28]. "ובכל מאדך", כמו בכל הרב שבידך. ופירושו: אהוב את ה' בכל ממונך, כלומר, מסור כל ממונך על קידוש שמו^[29]. דבר (לימוד) אחר: "בכל מאדך", לשון "מדה" ולשון "הודיה", אהוב את ה' ובטא אהבתך בהודיה על המדות המדורות לך מאתו: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, בין מדה טובה בין מדת פורענות, הוי מודה לו בברכה. הרי שחייב אדם לברך אף על הרעה.

המשנה עוברת למנות מספר הלכות בענין מורא מקדש^[30]:

לא יקל אדם את ראשו – לא ינהג בקלות ראש כנגד שער המזרח של הר הבית, שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים – כי שער המזרח של חומת הר הבית ופתחי עזרת ישראל ועזרת נשים ופתח האולם וההיכל כולם מכוונים זה מול זה עד פתח בית קודש הקדשים^[31]. ולא יפנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו – חגורת

הערות

18. הגמרא (ס, א) תתן דוגמאות ל"רעה מעין על הטובה" ו"טובה מעין על הרעה". הרש"ש מוחך תיבת "על" בשתי הפסקאות, וגורס: על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה, בנוסח המשנה במשניות ובירושלמי.
19. רמב"ם הלכות ברכות י, ד; ראה פירושו למשנה.
20. אבל יתפלל שבני ביתו ינצלו מהצרה המתרחשת, או יבטח בה' שאינה בביתו (רבנו יונה ופוסקי ירושלים, וראה ירושלמי ט, ג ולהלן בגמרא ס, א).
21. כגון שמצויים בו מושלים רעים מחפשים עלילות (רש"י).
22. רש"י. לפי הרמב"ם בפירושו למשנה התפלה שביציאתו היא הודאה על שיצא מן הכרך לשלום (ראה ספר אמת ליעקב לרבי יעקב קמינצקי).
23. ראה להלן ס, א.
24. על פירוש ד"ה ארבע פירשנו שפיסקא זו היא סיום מאמרו של בן עזאי בענין הנכנס לכרך. אבל לפי הרמב"ם הלכות ברכות י, כו היא מאמר כללי העומד לעצמו, שלעולם יצק אדם על העתיד לבא ויתן הודיה על מה שעבר.
25. ראה להלן ס, ב.
26. מטרת התנא – להביא מקור לברכה על הרעה – תושג בדרשו את סוף הפסוק, התיבות "ובכל מאדך" (ראה תפארת ישראל). אלא שבטעם יגיע אל סוף הפסוק דורש הוא לפי דרכו את הפסוק מראשו (וראה מאירי שפירש באופן אחר).
27. ב"י אחת בתיבת "לבבך" היא יתירה, שהיה יכול להיכתב "בכל לבך". לכן היא נדרשת בהוראת המספר שנים, באילו נאמר "בכל שני לבותך" (רא"ה). "לב" משמש באן כנדרף ל"יצר".
28. אהבת ה' בשני יצרים פירושה לעבדו על ידי שני היצרים – מוקדי הרצונות והתאוות הטובים והרעים. עבודת ה' ביצר הטוב היא עשיית המצוות בדרכו של היצר הטוב, ואילו עבודת ה' ביצר הרע היא הקרבת היצר הרע ושכירת התאוות להמנע מעבירה, ככתוב: ובחי אלהים רוח נשברה וגו' (תהלים נא, יט). עוד יש לפרש שיצר הטוב הוא מדת הרחמנות וההטבה, ויצר הרע הוא מדת האכזריות. פעמים שאדם עובד את ה' במדת הרחמים, כאשר מטיב עם הראויים לכך, ופעמים שעובד את ה' במדת האכזריות, כאשר מתאבד על הרשעים (רבנו יונה). על פי הרמב"ם (הלכות דעות פרק ג, ושמונה פרקים פרק ה; אולם ראה פירושו למשנתו) ניתן לפרש שיצר הרע הוא המשיכה לצרכים הגופניים, שאדם קרוב לחטוא על ידה. על אדם לעבוד את ה' אף בעת סיפוק צרכיו הגופניים, שלא יאכל וישתה ויבקש שאר צרכיו להנאת עצמו בלבד, אלא כדי שיהיה גופו בריא לעבודת בוראו. ובל מעשיו יהיו לשם שמים.
28. ראה רמב"ם הלכות יסודי התורה ה, ז, על פי סנהדרין עד, א. ראה גם שנות

אליהו, והעמק שאלה קדושים קא, א.
29. מענין הפסוק נראה שהחייב למסוד כל ממונו הוא כדי להנצל מעבודה זרה (ראה ההערה הקודמת). אולם יצויין שהרמ"א (יורה דעה קנו, א) פסק שחייב אדם לתת כל ממונו שלא לעבוד אף על אחת משאר מצוות לא תעשה. ראה כיאור הגר"א שם, ה; ערוך לנר לסנהדרין עד, א; מרחשת חלק א, מג, גייד.
30. הואיל והזכיר התנא אהבת ה' עד היכן היא מגיעה – עד שיש להודות לה' על כל מדה שהוא מודד, הזכיר יראת ה' עד היכן היא מגיעה – עד שאין להקל ראש מול שער המזרח אפילו מחוץ להר הבית, ואין להכנס להר הבית וכו' (תוספות יום טוב; ראה יבמות ו, א"ב; וראה חידושי רבי אלעזר משה הורוויץ שנתן טעם נוסף להוכחת הלכות מורא מקדש כאן).
מצות עשה ליראה מן המקדש, שנאמר (ויקרא יט, ל): "ומקדשי תיראו". ולא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על יראתו (רמב"ם שם, א, על פי יבמות ו, ב). מן התורה מצוה זו נוהגת בהר הבית כלכד, אלא שחכמים הוסיפו לאסור מעשים מסוימים שיש בהם זלזול למקדש אף שנעשים מחוץ להר הבית, כאשר יפורש במשנתו ולהלן סא, ב.

31. עזרת נשים היא העזרה החיצונית אשר אליה ולא מעבר לה הותרה כניסה לנשים. עזרת ישראל היא העזרה הפנימית אשר לפני הבית. האולם היה מעין פרוזדור בנוי לפני ההיכל, וההיכל הוא החדר אשר בו מוצב הקטורת, המנורה, והשולחן. בית קדשי הקדשים הוא לפני מההיכל והוא מקום ארון הברית. שער המזרח אשר בחומה המקיפה את הר הבית היה מכון נוכח פתחי כל המחיצות עד פתח בית קודש הקדשים (רש"י; ראה מידות ב, ד; יומא טז, א, ורש"י שם ד"ה ומתבין ורואה). [בבית המקדש הראשון הפריד כותל בין ההיכל וקודש הקדשים, ובאותו כותל היה פתח מכון נגד שאר הפתחים, סגור בפרוכות תלויה. אולם בבית השני לא היה כותל בנוי בין ההיכל לקודש הקדשים, אלא שתי פרוכות היו תלויות במקום הכותל לכל רוחב הכית, ורווח אמה ביניהן. החיצונית היתה מקופלת מעט (בלשון המשנה: "פרופה") בקצהה הדרומי, והפנימית בקצהה הצפוני. בהן גדול הבא לבית קדשי קדשים לא היה פותח את הפרוכות, אלא נכנס בין כותל הדרומי של ההיכל וקצה הפרוכות החיצונית, והולך צפונה בין הפרוכות לרוחב הבית עד שמגיע לקפול שבקצה הפרוכות הפנימית, ונכנס משם (ראה יומא נא, ב – נב, ב). כיון שפרוכות אלו עמדו במקום כותל ולא נפתחו לעולם, נחשבו ככותל בנוי (ראה רש"י לכתובות קו, א, ד"ה בדבבי). לפיכך, בבית שני לא היה לקדשי הקדשים פתח]. וראה רמב"ם בפירושו למשנה ובהלכות בית הבחירה שם ה, ורבינו חננאל.

קלות ראש כוללת: צחוק ודברי שעשועים (רמב"ם בפירושו למשנה); עמידה בערום (ריטב"א ומאירי להלן סא, ב) תספורת או הטלת מי רגלים (מאירי שם).

מעותי^[32] ובאבק שעל רגליו. ולא יעשנו קפנדריא – קיצור דרך למקום אחר^[33]; ודקיקה אסורה בו מקל וחומר, שהיא דרך בזיון יותר מנעילת מנעל בו^[34]. הלכה הנוהגת בבית המקדש בענין ברכות:

כל חותמי ברכות שבמקדש הראשון היו אומרים – כלומר, כל מברכי ברכות בבית הראשון היו חותמים בסוף הברכה: ברוך אתה ה' אלהי ישראל עד העולם, ברוך [חונן הרעת; הרוצה בתשובה; וכן כולם; כל ברכה לפי סיומה]^[35] משקלקלו – משהשחיתו הצדוקים וכפרו בדת האמת ובתחיית המתים ובעולם הבא ואמרו אין עולם אלא אחד – העולם הזה, התקינו חכמים^[36] שיהיו אומרים [חותמי ברכות שבמקדש השני]: ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם [ברוך...], כלומר, ברוך הוא מעולם בעולם הזה ויבורך לעד לעתיד לבא בעולם הבא. תיקנו זאת כדי לחזק את האמונה בעולם הבא נגד רעת הצדוקים^[37].

תקנה נוספת:

ועוד התקינו לאמץ את האמונה בבורא, שיהא אדם שואל את שלום חברו – נותן שלום לחברו בשם – בשם ה', ואין בהוצאת השם לכבוד הבריות משום זלוזל בכבוד הבורא^[38], ומבועז למרו לשאול שלום הבריות בשם, שנאמר (רות ב, ד): "והנה בעז בא מבית לחם, ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו וברכה ה'". ועוד מקרא מצאנו, כי כאשר נראה מלאך ה' אל גרעון בן יואש, ויאמר הכתוב שכך פתח המלאך (שופטים ו, יב): "ה' עמך גבור החיל". ויאמר (משלי כג, כב): "שמע לאביך זה [אשר] ילך, ואל תבזו פי זקנה אמה", כלומר, אל תלעיג על מנהגי ותקנות חכמי אומתך אף על פי שהם קדמונים וישנים, אלא אררבה, יש לך ללמוד מהם [כגון מנהגם של כועז וגרעון]^[39]. ויאמר (תהלים קיט, קכו): "עת לעשות לה' הפרו תורתך". רבי נתן היה דורש מקרא זה ויאמר לפרשו כך: הפרו תורתך משום שהגיעה עת לעשות לה' – כלומר, פעמים שעליך להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור כדי לעשות רצונו של מקום^[41]. הרי שהוזהרנו

הערות

32. רש"י; ורמב"ם (פירוש למשנה) פירש שהוא בגד תחתון לספוג הזיעה. כיון שאין הדרך ללבוש בגד זה מבחוץ אין ראוי לעשות כן בהר הכית.
33. ראה להלן טב, ב.
34. ראה להלן טב, ב.
35. והיו השומעים עונים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", במקום "אמן" (ראה תענית טז, ב).
- לפי גירסה אחרת, נוסח המשנה הוא: כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים מן העולם (ראה המשנה במשניות הוצאת ווילנא; ברטנורא; מלא הרועים; ראה דקדוקי סופרים כ). וברש"י לפנינו הנוסח: ברוך ה' אלהי ישראל עד מן העולם, ואחת התיבות שהרגשו היא כנראה שיבוש שנשתרש מתיוקן סופר, ואין להכריע מה היתה גירסת רש"י (ראה לשון הזהב). לדעת ריטב"א (להלן סג, א) במקדש ראשון ברכו כרצונם באחד משינוי הנוסחים: "מן העולם", או "עד העולם".
- ראה ערוך (ערך עת) שמפרש משנתנו באופן אחר; ראה גם רמב"ם הלכות תפלה יד, ט; ראה מאור ישראל להלן סג, א.
36. עזרא וסיעתו (רש"י).
37. הצדוקים היו בני כת שפעלו בזמן בית שני אשר כפרו בתורה שבעל פה וכיחו בפירושי ובהוראות חכמי התורה. הם כפרו בתחית המתים וטענו שאין עולם מלבד העולם הזה.
- רבי יצחק מולאזין (נפש החיים א, א), בהגהה להגהה קורמת) מפרש שבזמן בית ראשון ההכרה הרוחנית של עם ישראל היתה כה עמוקה עד שלא הבחינו בין העולם הזה לעולם הבא, כי העם כולו הבין שכל מעשה אדם בעולם התחתון יש לו תוצאה מקבילה בעולם העליון. לכן לא היה צורך להזכיר בברכה אלא עולם אחד, שכן ברור היה ש"העולם" הנוכח כולל את שני העולמות יחד. אולם בבית שני כבר שפלה דרגתם של העם ורבים מתוכו כבר הפרידו בין העולם הזה לבין העולם הבא. לכן הוצרכו לתקן שיוזכרו בפירוש את שני העולמות, כל אחד לבדו. אבל תיקנו נוסח שיהיה משמע ממנו שתכלית האדם הוא העולם הבא, שכן לשון החתימה מתפרש בקריאה לציבור השומעים: ברכו את ה' בעולם הזה ("מן העולם") כדי שתהיו רגילים בעבודתו ותזכו לחיות ולברך לעד בעולם הבא ("עד העולם"). שאין העולם הזה לפני העולם הבא כלום אלא כפרוודור לפני הטרקלין (רש"י להלן סג, א), על פי תוספתא ו, כז; ראה גם רש"י נחמיה ט, ד).
- מטבע זה מקורו מלשון המקרא בנחמיה ט, ד, המצטט את הוראות הלויים לעם בעת בנין בית שני (ראה להלן סג, א; ורא יומא טט, ב, ורש"י שם ד"ה ויברך עזרא וגו').
- מהר"ץ חיות מעיר שמיסד בת הצדוקים, צדוק, היה תלמיד תועה של אנטיגנוס איש טוכו (ראה רמב"ם לאבות א, ג) אשר חי באמצע תקופת בית שני, ועזרא הסופר, שזמנו בתחילת ימי הבית השני, חי שנים רבות לפניו. לכן לא יתכן שעזרא וסיעתו תיקנו הנוסח בגלל קילקולם של הצדוקים, אלא מפני הכופרים שביניהם. אבל המשנה מכנה את הכופרים כולם בשם הצדוקים שהיו ידועים בתקופה המאוחרת. אולם בהרבה מנוסחאות המשנה (ראה במשניות הוצאת ווילנא; פירוש המשנה לרמב"ם; דקדוקי סופרים כ) הגירסה היא: משקלקלו המינים, והכוונה למינים סתם ולא לתלמידי צדוק.
- על הטעם לתיוקן מטבע מיוחד לברכות שבמקדש והענינה עליהם, ומתי מברכים מטבע זה:
- במקדש לא היו עונים אמן, אלא כן הענינו אומרים: "ברוך שם כבודו לעולם ועד", וכיון שהענינו מאריכין ואומרים ברוך וכו'. בדין הוא שיאריכו המברכין ויאמרו

מן העולם ועד העולם (לשון ריטב"א להלן סג, א, וראה למעלה הערה 7; וראה תוספות יום טוב לסוטה ז, ו). אלא שיש ליתן טעם להנהגת ענין ברוך שם כבוד וכו' במקדש תחת ענין אמן. רע"ב (משנה תענית ב, ד) מסביר שענו כן במקדש כיון שבמקדש הגו את שם הויה (שהוא מוזכר בכל ברכה) באותיותיו (ראה סוטה לח, א) ושמיעת ברכה בהיגוי השם דורשת ענינה מפורטת יותר מ"אמן" בלבד (ראה תוספות סוטה מ, ב; ד"ה וכל כך למד). [על הסבר זה מרחיבים מהרש"א בסוטה מ, ב, וצ"ל להלן סג, א; ראה גם לשון הזהב כאן בפירושו הראשון.] אולם לדעת רבי אלעזר משה דורוויץ (להלן שם), אף במקדש לא הגו את השם באותיותיו אלא בברכת הכהנים, ולא בברכות אחרות. אולם ראה תוספות ישנים יומא לט, ב, ד"ה עשר פעמים, אשר מדבריהם משמע שאמנם הגו את השם באותיותיו בכל הברכות שבמקדש; ראה גם יומא טט, ב, שם משמע מהגמרא שהגוי השם מותר באופן כללי במקדש; וראה רש"י סנהדרין קא, ב, ד"ה ובלשון עגה שגם מדבריו משמע כן. למקורות נוספים בענין זה, ראה מגדים חדשים להלן סג, א.

לשון הזהב מציע (בפירושו השני) שמטבע הברכה המיוחד ומטבע הענינה המיוחד שניהם תוקנו לכבוד הגיית השם באותיותיו, ולפיכך שניהם רומזים לעולם הבא שכן בעולם הבא כולם יגו את שם ההויה באותיותיו. הגמרא בתענית (שם) מזכירה את ענין ברוך שם וכו' במקדש לענין ברכות השמונה עשרה. לדעת ראב"ד (הובא ברשב"א להלן סג, א) וריטב"א (שם) אין עונים כן אפילו במקדש אלא על ברכות מהשמונה עשרה (ולכן אין חותמים "מן העולם עד העולם" אלא בברכות מהשמונה עשרה, ראה ריטב"א סג, א, אשר דבריו הובאו למעלה); על שאר הברכות היו עונים "אמן". אולם מרש"י יומא טט, ב, ד"ה ויברך עזרא וגו' ברור שלדעתו היו עונים ברוך שם כבוד וכו' במקדש אף על ברכות אחרות (ראה מהרש"א סוטה שם, צ"ל שם, ולשון הזהב כאן, שכולם כנראה מסכימים לדעת רש"י).

38. הדעות חלוקות אם הכוונה שהתירו לשאול שלום חברו בשם או שחייבו לעשות כן (ראה ריב"ן מכות כג, ב, ד"ה ושאלת שלום בשם). אם זו חובה, יוצאים אנו לדידה בימינו באמירת "שלום עליכם", שכן "שלום" הוא אחד משמותיו של הקדוש ברוך הוא (ריב"ן שם על פי שבת י, ב; עיין פירוש המשנה לרמב"ם; ערוך ערך עת; ראה פירוש רבי ירוחם פישל פרלאו לספר המצוות של רס"ג כ"א א עמוד מח, א ה"ן בשני השיטות; ראה גם מהרש"א למכות שם).

39. ראה פירוש המשנה לרמב"ם. מלשון רש"י כאן ולהלן סג, א, ד"ה תא שמע משמע שפירש: "ואל תבזו כי זקנה אמן" – אל תלול כמנהגם, אלא אדרבא למד מוקני אומתך. הגמרא להלן שם תפרש מדוע הוצרכה המשנה להוסיף זאת.

40. פשוטו של מקרא כך הוא: הגיעה העת לשומרי הברית להתחזק ולעשות לה', כי הרשעים מסביב הפרו תורתך.

41. לדעת רש"י הכוונה היא שרצונו של מקום שישאל אדם לשלום חכרו, כנאמר (תהלים לד, טו): "בקש שלום ורדפהו (אולם ראה רמב"ם בפירוש המשנה). ריטב"א מפרש (להלן סג, א) שביקשו חכמים שיהיה שם שמים שגור בפי העם (ראה גם מאירי שם; וראה מלבי"ם רות ב, ד).

תשובות גינת וורדים (א"ח ב, כו) מעיר שלפי רש"י כאן המקרא מתיר לעשות רק דבר שנראה אסור ולא דבר איסור ממש, ואילו רש"י להלן (סג, א) הביא כדוגמא את אליהו הנביא שהקריב בכמה בשעת איסור הבמות כדי לגרור פירצה בישראל, ואיסור ההקריבה בכמה הוא איסור גמור. ביישובו לסתירה זו מחלק גינת וורדים בין עתות לעשות; בין עת שבר ופירצה חמורה בדת אשר אז צריך לפעמים לעבור על איסור ממש כדי לגרור גדר, ובין עת צורך שאסור לעבור בה על איסור גמור אבל מותר לעשות דבר הנראה כאיסור כדי לעשות רצונו של מקום.

לתקן תקנות ולגדור גדרים לקיום התורה. לכן תקנו שיהיה אדם שואל את שלום חברו בשם, אף שהדבר נראה כזלזול מעט בכבוד המקום^[42].

גמרא שואלת הגמרא:

מָנָא הֵנִי מִיָּלִי – מנין הדברים האלו, שמברכים על נס שנעשה לישראל^[43]? משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: דְּאָמַר קָרָא – שהרי אמר הכתוב (שמות יח, י) שכאשר בא יתרו אל משה המדבר ושמע ממשע על הניסים שעשה ה' לישראל במצרים ועל ים סוף: **"וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ: בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל וְגו'** אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲהִי. הרי שבירך על הניסים שנעשו לישראל^[44].

הגמרא מדייקת מלשון המשנה – "מקום שנעשו בו ניסים לישראל", שאין מברכים אלא על נס שנעשה לעם ישראל כולו. שואלת הגמרא:

אֲנִיסָא דְרַבִּים מְבָרְכִין, אֲנִיסָא דְיָחִיד לֹא מְבָרְכִין – האמנם מברכים רק על נס שנעשה לרבים, ואילו על נס שנעשה ליחיד אין מברכים? וְהָאֵל הָהוּא גָבֵרָא דְהָוָה קָא אָזִיל בְּעֶבֶר יִמִּינָא – איש אחד הלך ב"עבר ימינא" (שם מחזו מדרום לנהר פרת)^[45]. **נָפַל עָלֶיהָ אֲרִיָּא** – תקף אותו אריה, **אֲתַעְבִּיד לִיה נִיסָא וְאִיתְצַל מִיָּנִיה** – ונעשה לו נס וניצל ממנו. **אָתָּא לְקַמְיָה דְרַבָּא** – בא האיש לפני רבא לשאול מה דינו, **וְאָמַר לִיה** – השיב לו רבא: **כָּל אֵימַת דְּמִטִּית לְהֶתֶם** – בכל עת שתגיע לשם (למקום הנס), **בְּרִיךְ: בְּרוּךְ אַתָּה... שְׁעָשָׂה לִי נִס בְּמָקוֹם הַזֶּה**. ועוד מעשה שהיה: **מֶר בְּרִיה דְרַבִּינָא הָוָה קָאָזִיל בְּפִקְתָּא דְעֶרְבוֹת** – הלך בבקעת "ערבות" (שם מקום) **וַצָּחָא לְמִיָּא** – וצמא למים. **אֲתַעְבִּיד לִיה נִיסָא** – נעשה לו נס,

הערות

קשה להבין מדוע לענין אחד הניסים הזכיר מר בריה רבינא את המקום ("ערבות"), ולענין השני הזכיר את המאורע ("גמלי"). תוספות הרא"ש מציע שהזכרת המקום "ערבות" רומז גם למהות המאורע שאירע בו, כי היה מקום ידוע בצחיחותו (ראה גם תשובתו השניה של תוספות הרא"ש; וראה ט"ז אר"ח ריח, א).

47. הכוונה לרוב עם ישראל. אבל על נס שנעשה למיעוט מהעם, אף שיש בתוך המיעוט אנשים רבים, אין אחרים מברכים, כדין נס של יחיד (רבנו יונה; שולחן ערוך אר"ח ריח, ב). נס שנעשה לאדם "מסוים" (ארם מפורסם אשר שמעו פשט בכל ישראל, כינאב בן צרויה שר צבא דוד), וכן נס של יחיד ששם ה' נקדש בו בכל ישראל (כדניאל שניצל מגוב האריות), דינם כנס של רבים (רשב"א; ריטב"א; רא"ה; טור ושולחן ערוך אר"ח ריח, ז; ראה משנה ברורה וביאור הלכה שם; וראה להלן גו, ב).

48. גירסת הרי"ף ורב האי גאון היא: "אניסא דיחיד הוא ובריה ובר ברי צריכי לברוכי" – על נס שנעשה ליחיד הוא ובנו וכן בנו צריכים לברך. לפיכך יש מחייבים בן או נכד לברך על נס האב או הסבא (מאירי). לדעת אחרים החיוב חל על כל צאצאי בעל הנס (רשב"א; ריטב"א; שולחן ערוך שם ד; ראה משנה ברורה טז). אודות נוסח הברכה אשר מברכים צאצאים של בעל נס, ראה משנה ברורה טז ושער הציון.

תלמיד הרואה מקום שנעשה בו נס לרבו מברך [ברוך... שעשה נס לרבי במקום הזה] (רשב"א; ריטב"א; רא"ה; טור ושולחן ערוך אר"ח ריח, ו). דין זה נאמר לענין רבו המובהק (משנה ברורה ב).

לפי ריטב"א (ראה הערה 44) יש לברך לא רק על ראיית מקום הנס אלא אף על ראיית כעל הנס. לפיכך, מי שנעשה נס לאביו לברך בכל פעם שפוגש אותו (אם עברו שלשים יום מהפגישה הקודמת): ברוך... שעשה נס לאבא (משנה ברורה כא, כב). לפי דעה אחת יש לברך גם כאשר רואים חבר שנעשה לו נס [אף שאין לברך כאשר רואים את המקום שנעשה בו הנס לחבר] (רא"ה; מאירי; אולם ראה שער הציון יז).

לענין ברכה על נס, יש המגדירים "נס" בהצלה על-טבעית (יוצאת ממנהג העולם). אחרים אומרים שכל שניצל באופן משונה ובלתי צפוי, אף שלא היה בו שינוי טבעי, מברך (ראה ביאור הלכה ריח, ט; וראה מאירי).

49. ודוקא אם רואה את מקום המעבר עצמו, אבל הרואה מקום אחר בים סוף לא יברך (כפתור ופרח פרק ז, צוין בבאור הלכה ריח ד"ה כגון מעברות).

50. כאשר הכניס יהושע את ישראל לארץ כנען, נכרתו מימי הירדן ובני ישראל עברו בחרבה.

42. אין ברור מי הם שתקנו תקנה זו. מהגמרא להלן (טג, א) נראה שאין הכוונה שבועז עצמו תיקן תקנה זו אלא שהמתקנים סמכו על נהגו של בועז, ומדברי רש"י (כאן ושם) מוכח שתקנה תוקנה לאחר זמנו של בועז. אולם לפי המדרש (רות רבה ד, ה) בועז ובית דינו הם בעלי התקנה (וראה מכות כג, ב, וירושלמי לברכות ט, ה). ויתכן ליישב לפי ראב"ד (מובא בריטב"א טג, א) שכתב שתקנה זו אמנם תוקנה בימי בועז, אלא שנשתכחה וחזרו ויסדוה בתקופה מאוחרת. ספר המכתם מיישב באופן אחר: לפי התוספות למשנתנו (ו, כט) אמנם לא תוקנה תקנה זו בימי בועז, אלא שהחסידיים שבאותו דור נהגו כן מדעתם, ובתקופה מאוחרת תוקנה לכל ישראל. הוא אף מציע שבית דין של חשמונאים תקנו תקנה זו לאחר נצחונם על היוונים (ראה ספר המכתם בארוכה).

43. רש"י גורס: מנלן דמברכינן אניסא – מנין לנו שמברכים על נס? וראה מאירי (ד"ה כל שמברך). הגמרא מחפשת מקור לברכה על נס כיון ששונה היא משאר ברכות המנויות במשנה, שכן כולן נאמרות על תופעות קיימות בשעת הברכה, חוץ מברכה זו שהיא על מאורע שאירע בעבר (ברכת ראש, צ"ח, מרומי שדה).

44. הקשו המפרשים: נאמר במשנה שמברכים כאשר רואים מקום שנעשה בו נס, ואילו יתרו לא ראה את המקומות שבהם נעשו הניסים (מצרים וים סוף), אלא ברך במדבר במחנה ישראל.

יש ראשונים המפרשים שראיית האנשים שנעשה להם הנס היא כראיית מקום הנס, ולכן ברך יתרו כשראה את ישראל (ריטב"א; ראה מאירי; אבל ראה מהרש"א).

מהרש"א מעיר שברכת יתרו חסרה הזכרת מלכות, וכל ברכה שאין בה הזכרת מלכות אינה ברכה (ראה הערה 2). מהרש"א מטביר שהזכרת הצלת ישראל מיד פרעה ומצרים באה בברכת יתרו תחת הזכרת מלכות כיון שהיא מורה שהאלהי ישראל הוא שליט בכל ומלך העולם.

45. רש"י. עבר ימינא פירושו: עברו הדרומי של נהר פרת. "ימין" הוא כינוי לרוח דרום (ראה תהלים פט, יג, ותרגום בראשית יג, ט); "נהר" סתם (במקרא) הוא נהר פרת.

46. כאשר הגיע לאחד משני המקומות שנעשו לו בהם ניסים, היה מברך על שני הניסים, אלא שהיה מקדים בברכתו את הנס שנעשה לו באותו המקום שעמד בו. יש ראשונים המסיקים שכל מי שנעשה לו ניסים רבים ינהג כן (רא"ש; שולחן ערוך אר"ח ריח, ה). לדעת אחרים היתה זו חומרה שנהג מר בריה רבינא לעצמו, אבל מעיקר הדין די שיאמר: ברוך שעשה לי נס במקום הזה, אף שנעשו לו ניסים במקומות אחרים (תוספות רבנו יהודה החסיד; מאירי; ראה רמב"ם הלכות ברכות י, ט, וכסף משנה שם).

שטס נאכט ה' ווארער הי' עמך גבור החי'.

מזקאמר ליה מלאך
לנדען שאלה שטס נאכט
אלמא דהסמס [מכות
כג:]. עת לעשות לה'
הפרו וכו'. ורובותי
דרשו ממנו שצוהנין על
דבר לשמו על מקום מוסר
לבעת איקור הבמות
עס צוהניס במרה. ה'כ'.
אז יהא כמו שיאמר מן
גדולים [במדבר כא, יד].

ישראל עברים בחרבה, עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן". אלא מעברות נחלי ארנון, מנלן – מנין לנו שנעשה שם נס?

משיבה הגמרא

דכתיב – שהרי כתוב (במדבר כא, יד): "על פן יאמר בספר מלחמת ה': את זהב בסופה וגו'" ^[53]. תנא – ושנה התנא בברייתא: יש לפרש את הפיסקה "את זהב בסופה" כך: "את" ו"הב" (אלו שמותיהם) ^[54] שני מצורעים היו, דהו מהלכין – שהיו הולכים בסוף מחנה ישראל ^[55]. פי הו קא חלפי ישראל – בטרם עברו ישראל את הגיא שבנחלי ארנון, אתו אמוראי – באו האמוריים יושבי הארץ ההיא

את נחלי ארנון בגיא בין צוקים ^[51], אבני אלגביש במורד בית חורון, ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה; על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום ^[52].

שואלת הגמרא

בשלמא מעברות הים ידוע מה הנס שהתרחש שם, דכתיב – שכן כתוב (שמות יד, כב): "ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה". וכן מעברות הירדן ידוע גם מה הנס שנעשה שם, דכתיב – שכן כתוב (יהושע ג, יז): "ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית ה' בחרבה (ביבשה) בתוך הירדן, הכן (עמידה איתנה), וכל

הערות

51. יבואר בהמשך הגמרא מה הם הניסים שנעשו שם ובשאר המקומות המנויים להלן בברייתא.
52. כלומר, צריך לברך: "ברוך... שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה", חוץ מלענין אשתו של לוט שהרואה אותה מברך ברכות אחרות, כאשר יתבאר בהמשך (נד, ב).
53. פיסקה זו פירושה עלום, ומפרשי המקרא פירשוה באופנים שונים (וראה להלן נח, א). גמרתנו תפרש בדרך דרש.
54. והאות ו"ו שבתוכה "נהב" היא ו"ו החיבור (צל"ח; אולם ראה רבנו חננאל).
55. מצורע הוא מי שנגוע בנגע צרעת, המתוארת בויקרא פרק יג. מצורע מרוחק ממחנה ישראל (ראה במדבר ה, ב, ורש"י שם), ולכן שני מצורעים אלו נסעו בסוף המחנה מאחורי שאר העם (מהרש"א, צל"ח; ראה ענף יוסף).

הרואה פרק תשיעי ברכות

גד

עין משפט
נר מצוה

[illegible]

ליקוטי רמ"א

[illegible]

הרואה וכו' אומר ברוך ששעה נסים לאבותינו וכו'. פירש רבי' שמעיה דכל הני זרכות לזכרת שם ומלכות ברוך אלהי' אלהינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקוני' כי הר"י היה רגיל לזכר על הזכרים ברוך אלהי' אלהינו מלך העולם שכתב וגבורתו מלא עולם וכו' פרי"ו ומימי ירושלמי דפריקין רבי' זעירא כו' כל ברכה שאין בה וכו' וגדלה לרבינו דדוקא לרואה משגלים יום לשגלים יום דומיא לרואה יום הגדול לפרקים דאמר ירושלמי דפרקים היינו שגלים יום:

שעקר שגרים מארצנו. ירושלמי ממנו כשנעקרה עכו"ם מכל ארץ ישראל:

על הנהדרות. לאלו על כל נהרות
אשרי אלה אשרב נהרות
דכמי בקרא כמו חדקל ופרת:
אבני

ואמר ברוך דייין האמת בנה בית חדש^א וקנה כלים
 חיינו וקיימנו והניענו לזמן הזה מברך על הרעה מעין
 מעין על הרעה והוצעק לשעבר הרי זו תפלת שוא
 ואמר יהי רצון שתלך אשתי זכר הרי זו תפלת שוא
 ל צוהה בעיר ואומר יהי רצון שלא^ב תהא בתוך ביתי
 ל כך מתפלל שתיים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו
 תים בכניסתו ושתיים ביציאתו נותן הודאה על שעבר
 ב אדם ל כך על הרעה כשם שמברך על הטובה
 אלהיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך בשני יצריך ביצה
 נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך^ג ובכל מאדך בכל
 בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו לא
 ד שער המזרח שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים
 ת במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא
 מקל וחומר כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים
 הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו
 העולם והתקינו שיהא אדם^ד שואל את שלום חברו
 עזי בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו
 ה' עמך גבור החיל ואומר^ה אל תבו כי וקנה אמך
 הפרו תורתך רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת
 הני מילי אמר רבי יוחנן דאמר קרא^ו ויאמר יתרו ברוך
 סא דרבים מברכינן אניסא דיחיד לא מברכינן והא
 אוזיל בעבר ימינא נפץ עליה אריא אתעביד ליה ניסא
 מיה דרבא וא"ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך
 הוה מר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות
 ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי ותו זמנא
 קא דמחזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה
 טא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל
 וזא בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות אמרי
 נא מיחייבי לברוכי^ז אניסא דיחיד איהו ואו חייב לברוכי
 דות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני
 ורזון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל
 בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של
 לעה במקומה על כולן צריך שיתן הודאה ושבח
 מעברות הים דכתיב^ח ויבאו בני ישראל בתוך הים
 דכתיב^ט ויעמדו הכהנים נושאי הארון בריה הים
 וכל ישראל עוברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי
 מעברות נחלי ארנון מנול דכתיב^י על כן יאמר
 ורב בסופה וגו' תנא את רוב בסופה שני מצורעים
 מחנה ישראל כי הווי קא חלפי ישראל אתו אמוראי (ג)

השילוח אל תחם וגו' בעבר ימינו. שם מדינה כדרכו של פרט: בפקתא. גמילא פריצא. גמל משוגע שעסקיו רעים: אתפרקא ליה אשיתא. מרות הים. מקום שעברו ישראל בים סוף: ומעברות הירדן. ימימי. ימי יהושע היה כספר יהושע (ב'): ואבן שורק עוג. לקמן מפרש: טבריא.

הרואה מקום שנעשו בו נסים **אִישֵׁרֶאֱלָה**. כגון הֵנָּה דקמתי לקמן מעברות הים והיִלְדָּן ונחלי אֶרֶצָן כו': ויִקְרַן חוֹשֶׁת מִפְּרֶשׁ בַּגְּמֵרָה: **מֵאָה שָׁוִים**. לפי שאלו נראין אז כשמעין לרמקוח: ברוך עשה בראשיתו. ובגמרא (דף עט.) פריך אטו הֵנָּה דלעיל לאו מִפְּרֶשׁ בַּרְאשִׁית ויִנְהוּ:

הַרְאָה ^אמִקּוֹם שֶׁנֶּאֱמָר
אֹמֵר בְּרוּךְ
בְּמִקּוֹם הַזֶּה מִקּוֹם ^ב
אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁעָקֵר עֲבוֹרֵי
הַזֹּעֵעוֹת וְעַל הָרַעֲמִימִים
הַבִּרְקִים אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁ
עַל ^גהַדְּהִימִים וְעַל הַגִּנְיָ
הַגְּדֹלָה וְעַל הַמַּדְבְּרִי
^דבְּרֵאשִׁית רַבִּי יְהוּדָה
הַגְּדֹל אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁ
יְבוֹמֵן שְׂרָאוֹהוּ לְפָרֶקֶן
בְּשׂוֹרֹת טוֹבוֹת אֹמֵר
הָעַל ^הבְּשׂוֹרֹת רְעוֹת
חֲדָשִׁים אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁ
עַל הַטּוֹבָה וְעַל הַטּוֹבִים
הַיָּסֵד אֲשֶׁר מְזוּיָרָם

היה בא בדרך ושמו
היו זו תפלת אור החג
בן יעזריאל אומר יא
וצועק על העתיד ד
שנאמר וואהבת את
טוב וביצר הרע ו ובכב
ממונה דא בכל מאהב
יקל אדם את ראשו כי
ולא יכנס לזה הבכר
יעשנו כפגנדיא ורקיקו
עד העולם משקלקלק
אומרים מן העולם וע
בשם שנאמר והנה
לו יברכך ה' ואומר
ואומר עת לעשות ל
לעשות דה' גב' מנא
ה' אשר הציל וגו' א
ההוא גברא דהוה קא
ואיתצל מיניה אתא ל
שעשה לי גם במקום
וצאה למיא איתעביד
חדא הוה קאזיל ברם
אשיתא על גוה כי
כי מנא דרסתקא דכי
אניסא דרבים כול' ע
תנו רבנן ה' הוראה
אלגביש במורד בית
ואבן שישב עליה מש
לומ וחומת יריחו ש
לפני המקום בשלמא
ביבשה מעברות היר
בחרבה בתוך הירדן
לעבור את הירדן אי
בספר מלחמות ה' או
היו דהוה בסוף הלכין
בסוף הלכין בסוף הלכין

המנוגן, המזכיר את א"ר יוחנן דלמר קרא ויאמר ימרו ביוך ה' אש
עצמות. ערבות. שם מקום: ויצא צמיא. זמא למים: ברפתא. בשום
הנפלה חומת בית שהיה קמון לו וכנס לחור הבית מפני הגמל: ב
השטע: מעברות נהלי ארצו. להמו חפרס חלא ויאס: במורד בית חור

(א) ע"י חוספתא לקמן נ"ט.
 ד"ה ע"ל, (ב) כ"א מעשה,
 (ג) פסחים (ד) ד"א
 (ה) שמואל, (ו) ע"י חוס'
 סוקה מו, ד"ה העשה וכו'
 מ"א בס"ד רב חירל גאון,
 (ז) כ"א יהיזי אלז בן
 בריה, (ח) לעיל ג"ל ומו:
 מגילה כה, (ט) יצמות ו:
 (י) מ"ן הערוב כ"א
 בתנאי העשרה וכן פירש
 הרע"ב במשניותיו ע"ש,
 (כ) כ"ז ובני' והשנה
 שנמשכות הג' החיטין,
 (ל) מכות ג'.

הנהגות הב"ח

(א) גמ' אמו אמוראי טשו
להו בנחלי ארנון עבדי
להו:

הַגְּבוּרֹת הַיָּמִינִי

[א] גמ' אניסא דיחיד
איהו. נ"צ ונר' ונר
נר'ה. גירסת הגאונים
וכר"ס:

עירתה מיד השלם

(א) וְאֶהְיֶה אִתָּךְ
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל
וּבְכָל נִפְשֶׁךָ וּבְכָל
מַאֲדֶךָ (וְיִרְאֶה יְהוָה)

(ב) וְהִנֵּה בָעֵז בָּא מִבֵּית
לֶחֶם וַיֹּאמֶר לְקוֹדְדִים יי
עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ
יְבָרְכֶךָ יי: [רות ב' ד']

(ג) וַיֵּרָא אֱלֹהֵי מֶלֶאךָ יי
וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יי עֲמֹד
גְבוּר הַחַיִּל: (שופטים ו, יב)

(ד) שָׁמַע לְאַבְרָם
וְלָרֶדֶד וְאֵל תְּבוּנָה בִּי וְקִנְיָה
אַמְרִי: [משלי ב, כב]
(ה) עַתָּה לַעֲשׂוֹת לִי

הַפְּרוּ תוֹרַתְךָ:
(אהלים קים, קבו)

(ו) וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְּרוּךְ יי
אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיָּד

מִצָּרִים וּמִיַּד פֶּרַעַה
אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם
מִמָּוֶת יַד מִצָּרִים:

(ז) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיּוֹם
וַהֲמִים לָהֶם חֹמֶה

מִיָּמִינוֹם וּמִשְׁמָאלָם:
[שמות יד, כב]

(ח) וַיִּעָמְרוּ הַכֹּהֲנִים
לְגִשָּׁאֵי הָאָרֶץ בְּדִית יְיָ
בְּחִרְבָּהּ כְּתוּר הַיִּירֵד
כֹּהֵן וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים
בְּחִרְבָּה עַד אֲשֶׁר תָּמוּ
כָּל הַגּוֹי לְעֵבֶר אֶת
הַיִּירֵד: (יחזקאל א: ח)

(ט) עַל בֵּן יֹאמֶר בְּסֵפֶר
מִלְחָמָה יִי אֶת וְהִב
בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים
אֲרָנוּ: [במדבר כא יד]

[illegible]

מסורת הש"ס

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

האיש שירדו בעבורו? האיש, זה יהושע, דכתיב - שנאמר עליו (במדבר כז, יח): "קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו", הרי שכונה יהושע "איש", ומתי ירדו אבנים בעבורו? כתיב - בענין מלחמת יהושע בחמשת מלכי האמורי, נאמר (יהושע י, יא): "ויהי בנוסם מפניו (בניו) ישראל, הם במורד בית חורן, וה' השליך עליהם (על האמוריים) אבנים גדולות וגו'". הרי שירדו אבני ברד בעבור יהושע, להיות לעזר לו במלחמת ישראל באמורי^[4].

מקום הנס הבא המנוי בברייתא:

אֲבִי אֶלְגִּבִּישׁ עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לְזִרוּק עַל יִשְׂרָאֵל.

מפרשת הגמרא:

מנין שבקש עוג לזרוק אבן על ישראל, ונעשה להם נס? גמרא גמירי לה - מפי המסורת למדוה. אמר עוג לעצמו: מחנה ישראל, כמה הוי - מה גודלו? תלתא פריסי - שלש פרסאות בריבוע^[5]. איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פריסי - אלך ואעקור הר שמדתי שלש פרסאות בריבוע, ואישידי עליהו ואיקטלינהו - ואזרוק עליהם ואהרגם. אזל עקר טורא בר תלתא פריסי - הלך (עוג) ועקר הר בן שלש פרסאות, ואייתי על רישיה - והניחו על ראשו, לשאתו אל מחנה ישראל ולזרקו עליהם. ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי - אלא שהביא הקדוש ברוך הוא גמלים^[6] על ההר, ונקבנה - והם נקבו בו חור, ונחית בצנאריה - ונפל ההר סביב צוארו, כאשר ראשו של עוג בחור. הנה בעי למשלפה - ביקש (עוג) לשולפ, משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא - התארכו שיניו ונמשכו לצד זה ולצד זה וחדרו להר, ולא מצי למשלפה - ולא יכל לשולפו.

רמז מהמקרא להתארכות שיני עוג:

והיינו דכתיב - וזה שאמר הכתוב (תהלים ג, ח): "שני רשעים שברת", וכדרכי שמעון בן לקיש - וכמאמרו של רבי שמעון בן לקיש. דאמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב - מהו כוונת הכתוב: "שני רשעים שברת"? אל תקרי - אל תקרא בפסוק זה: "שברת" אלא: שרבת - הארכת, רמז לשיני עוג שנתארכו וחדרו להר.

הגמרא שבה לסיפור מעשה עוג:

משה כמה הנה - כמה היה גבוה? עשר אמות^[7]. שקיל נרגא בר עשר אמין - לקח (משה) גרון שאורכו עשר אמות, שוור עשר אמין - קפץ לגובה עשר אמות, מחייה בקרסוליה - הכהו (את עוג) בקרסולו וקטליה - והרגו^[8].

הערות

- על פי הפשט, "אבני אלגביש" הוא שם נרדף ל"אבני ברד".
- פרסה היא מידת אורך, בין 3.85 ק"מ ל-4.65 ק"מ בערך, לפי הדעות השונות. נאמר (במדבר לג, מט): "ויחננו (ישראל) על הירדן, מבית הקשת עד אכל השטים, בצרבת מואב".
- והעיד רבה בר בון חנה (עירובין נה, ב, מתורגם): אני ראייתי את אותו המקום, והוא בן שלש פרסאות (אורך) על שלש פרסאות (רוחב). מכאן ששטח מחנה ישראל היה שלש פרסאות כריבוע (רשי; ראה מהרש"א לעירובין שם).
- רשי. וערוך (ערך קמץ) פירש: חגבים. רשיי לשבת עז, ב, ד"ה קמצא מביא את שני הפירושים (ראה רשיי כאן).
- נאמר (שמות מ, יח): ויקם משה את המושב וגו'. ודרשו: ויקם משה (את עצמו) את (כמו "עם") המושב; הקים את עצמו לקומת המושב. ונאמר אודות המושב (שמות לו, כא): עשר אמת ארך הקרש וגו', ומכאן שמה היה גבוה עשר אמות (ע"פ רשי; וראה מהרש"א שלא מצא מקור לדרשה זו, והביא משבת צב, א שהוביחו שמשה היה גבוה כהמשכן שהרי הוא פרש את האהל על המשכן, כנאמר בשמות מ, יט; ולפי זה קומתו היתה עשר אמות עם ידיו הפשוטות למעלה, כפי ששמע גם מגמרתנו שחישבה עשר אמות לגובה משה עד גרונו הנטוי למעלה להכות את עוג).
- לדעת כמה מן המפרשים אין להבין סיפור זה כפשוטו כי פשוטו וודאי הוא זר מאד (מהרש"א). אלא בדרך משל וסוד. להלן תוכן ביאורו של הרשב"א (פירושי האגדות):
- לא בצדקתם באו ישראל לרשת את הארץ, אלא שזכות האבות והשבויה שנשבע ה' לאבות הן שעמדו לישראל (ראה דברים ט ד"ו). חשש משה שגם לעוג

עבדי להון נקירותא וטשו בהון - עשו להם מערות בצדי ההרים שהדרך עוברת ביניהם, ונחבאו בהן. אמרי - אמרו: כי חלפי ישראל הקא - כאשר יעברו ישראל כאן, בעמק שבינינו, נקטלינו - נהרגם בחצים ואבני בליסטראות^[1]. ולא הוו ידעי - ולא ידעו (האמוריים) דארונו הנה מסגי קמיהו דישאל - שארון (הברית) היה הולך לפני ישראל^[2] ונהה ממיה להו טורי מקמיהו - והיה מנמיך את ההרים מפניהם, להקל על מסעם. פיון דאמא ארון - כאשר הגיע הארון לנחל ארנון אדבקו טורי בהדי הדדי - נדבקו ההרים יחד, שהושפלו ונשטחו ומלאו את העמק שביניהם כדי להשוות את הדרך, ונקטלינו - והרגו את האמוריים, ונחת דמיהו - וירד דמם לנחלי ארנון. כי אתו את והב - לאחר שבאו את והב - שני המצורעים שבסוף מחנה ישראל - דרך מקום המעבר, לאחר שחזרו ההרים לגובהם ונפער שוב העמק שביניהם, חזו - ראו (את והב) דמא דקא נפיק מביני טורי - דם יוצא מבין ההרים. אתו ואמרי להו לישאל - באו וסיפרו לישראל, והבינו ישראל שנעשה להם נס, ואמרו שירה. היינו דכתיב - זה שאמר הכתוב (במדבר כא, טו): "ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב" - ומדרון הנחלים היורד למושב ער (שם ישוב מואב) סמוך לגבול מואב (הפסוק כולו מתאר את המקום). ומדרשו: (יסופר בספר מלחמת ה' אודות) שפך דם האמוריים אל הנחלים, כאשר נטה ההר שנחבאו בו והתפשט לעבר ער ונדבק בהר שלעומתו אשר בגבול מואב.

מקום הנס הבא המנוי בברייתא:

אֲבִי אֶלְגִּבִּישׁ בְּמִוֶּרֶד בֵּית חוֹרוֹן.

מפרשת הגמרא:

מאי - מה הם אבני אלגביש^[3]? תנא - שנינו בברייתא: "אלגביש" הוא נוטריקון של "על גב איש", ונקראו כן האבנים במורד בית חורון שהם אבנים שעמדו - נתלו באויר במקומם על גב איש, כלומר, בעבור איש, וירדו לאחר זמן על גב איש, בעבור איש אחר. מתי עמדו על גב איש, ומי האיש שעמדו בעבורו? האיש, זה משה, דכתיב - שנאמר עליו (במדבר יב, ג): "והאיש משה ענו מאד", הרי שכונה משה "איש", ומתי עמדו אבנים בעבורו? כתיב - כי לאחר שפרש כפיו אל ה' בתפלה שיחדל הברד, נאמר (שמות ט, לג): "וינחלו הקלות והברד, ומטר (אפילו זה שכבר החל לרדת) לא יתה ארצה", אלא נתלה במקומו. הרי שעמדו אבני ברד על פי משה. אבנים אלו נשתמרו, ולאחר זמן ירדו על גב איש. מתי ירדו, ומי

1. "נחלי ארנון" הוא עמק צר פעור בין שני הרים גבוהים ותלולים, משוך לאורך הגבול שבין ארץ מואב וארץ האמורי.
2. הארון נסע לפני בני ישראל דרך שלשת ימים (במדבר י, לג). לפי הספרי (פג, הובא ברשיי שם לד) עמוד הענן הוא שהשווה את הדרך לפניהם.
3. חמשת מלכי האמורי נאספו להלחם בגבעון על אשר השלימו יושביה עם ישראל. יהושע וישראל באו להגנת גבעון, ויכו את האמוריים והם נסו מפניהם. "ויהי בנסם מפניו ישראל הם במורד בית חורן נה השליך עליהם (אמוריים) אבנים גדולות מן השמים עד עוקה (שם מקום שאליו הגיעו במנוס) ונקתו רבים אשר מתו באבני הקרד מאשר הרגו בני ישראל בקרב" (יהושע י, יא). אלו הן "אבני אלגביש במורד בית חורון" המוזכרות בברייתא, אשר הרואה אותן מברך על הנס. אולם, שם בספר יהושע לא כונה האבנים "אבני אלגביש" אלא "אבנים גדולות" ו"אבני ברד", ואילו הכינוי "אבני אלגביש" מופיע בספר יחזקאל בענין מלחמת גוג ומגוג, עליו נאמר: "ונשפטי אתו בדרך ובכח, ונשם שוטף ואבני אלגביש וגו'" (יחזקאל לח, כב). "אבני אלגביש" מוזכרות גם למעלה שם יג, יא ויג, בענין אחר. על כן שואלת הגמרא למה כינתה הברייתא את אבני הברד שבמורד בית חורון בשם "אבני אלגביש".
4. אבני הברד שנוצרו להנקם מהמצריים אויביהם של ישראל, נשתמרו להנקם מאויבי ישראל בשתי מלחמות עתירות - מהאמוריים במלחמת יהושע, ומגוג ומגוג במלחמתם לעתיד לבא (ראה מדרש תנחומא ומדרש רבה לשמות ט, לג; ראה הערה הקודמת). לכן נקראו האבנים המוזכרות בענין מלחמת גוג ומגוג "אבני אלגביש", שהן מאותן האבנים אשר נשתמרו ממצרים ואשר ירדו בעבור יהושע - "על גב איש" (מהרש"א).

מסורת הש"ס

(6) מַלְאֲכֵי שָׁמַיִם
(7) כִּי (בְּצִוְיָם) מִיָּד
(8) מִלְּפָנֶיךָ יְיָ
(9) מִלְּפָנֶיךָ יְיָ
(10) כִּי יָרָא דָמָר
(11) דִּמְיָךְ (אֲשֶׁר) מִלְּפָנֶיךָ יְיָ
(12) כִּי לֹא תִשָּׁחַד
(13) וְתִרְצֵחַ לְחַיִּים כְּכֹד
(14) מִלְּפָנֶיךָ בְּקֹסֶם
(15) כִּי עֲרַבְתָּ וְחִלְצָתָּ
(16) וְעָלָה מִלְּפָנֶיךָ
(17) כִּי שָׁחַט שָׁחַד וְנִמְלָא
(18) מִדָּם לִפְנֵי קִרְיֹת
(19) לִפְנֵי בָּחִי
(20) אֲשֶׁר יִשְׁחַד
(21) וְיִשְׁחַד
(22) וְיִשְׁחַד
(23) וְיִשְׁחַד
(24) וְיִשְׁחַד
(25) וְיִשְׁחַד
(26) וְיִשְׁחַד
(27) וְיִשְׁחַד
(28) וְיִשְׁחַד
(29) וְיִשְׁחַד
(30) וְיִשְׁחַד
(31) וְיִשְׁחַד
(32) וְיִשְׁחַד
(33) וְיִשְׁחַד
(34) וְיִשְׁחַד
(35) וְיִשְׁחַד
(36) וְיִשְׁחַד
(37) וְיִשְׁחַד
(38) וְיִשְׁחַד
(39) וְיִשְׁחַד
(40) וְיִשְׁחַד
(41) וְיִשְׁחַד
(42) וְיִשְׁחַד
(43) וְיִשְׁחַד
(44) וְיִשְׁחַד
(45) וְיִשְׁחַד
(46) וְיִשְׁחַד
(47) וְיִשְׁחַד
(48) וְיִשְׁחַד
(49) וְיִשְׁחַד
(50) וְיִשְׁחַד
(51) וְיִשְׁחַד
(52) וְיִשְׁחַד
(53) וְיִשְׁחַד
(54) וְיִשְׁחַד
(55) וְיִשְׁחַד
(56) וְיִשְׁחַד
(57) וְיִשְׁחַד
(58) וְיִשְׁחַד
(59) וְיִשְׁחַד
(60) וְיִשְׁחַד
(61) וְיִשְׁחַד
(62) וְיִשְׁחַד
(63) וְיִשְׁחַד
(64) וְיִשְׁחַד
(65) וְיִשְׁחַד
(66) וְיִשְׁחַד
(67) וְיִשְׁחַד
(68) וְיִשְׁחַד
(69) וְיִשְׁחַד
(70) וְיִשְׁחַד
(71) וְיִשְׁחַד
(72) וְיִשְׁחַד
(73) וְיִשְׁחַד
(74) וְיִשְׁחַד
(75) וְיִשְׁחַד
(76) וְיִשְׁחַד
(77) וְיִשְׁחַד
(78) וְיִשְׁחַד
(79) וְיִשְׁחַד
(80) וְיִשְׁחַד
(81) וְיִשְׁחַד
(82) וְיִשְׁחַד
(83) וְיִשְׁחַד
(84) וְיִשְׁחַד
(85) וְיִשְׁחַד
(86) וְיִשְׁחַד
(87) וְיִשְׁחַד
(88) וְיִשְׁחַד
(89) וְיִשְׁחַד
(90) וְיִשְׁחַד
(91) וְיִשְׁחַד
(92) וְיִשְׁחַד
(93) וְיִשְׁחַד
(94) וְיִשְׁחַד
(95) וְיִשְׁחַד
(96) וְיִשְׁחַד
(97) וְיִשְׁחַד
(98) וְיִשְׁחַד
(99) וְיִשְׁחַד
(100) וְיִשְׁחַד

הגהות הב"ח

(ב) רש"י ד"ה לא נמך וכו'. בלחזר הס"ד ואח"כ מ"ה אמר עיג חשבן בן בלבו הס"ד ואח"כ מ"ה מחנה וכו' חלמא פרקי מחנ' (ש"ס) ד"ה משה וכו'. (ק) ד"ה המשכן שנאמר ויקם משה את המשכן ודרשנין הקיס: (א) ד"ה וירוממוס וכו'. המומד כמעט הס"ד:

הנהגות הגר"א
[א] גמ' חסידים טובים. (רשום קו על מלות הללו). וי"צ לחיכים טובות שגמלני כל טוב. רי"ף ורא"ש:

מאריבין. עי' לעיל מו
ע"א ולע"ק [ערש"א
נח"א]: תד"ה ארבעה
כו' המצויין תת"ה.
עי' ריש שנה בחוס' ד"ה
ולאח:

לחזור החל לעבוד נלא חן
ול דל מואב ובהר של דל
יעוע ההר של ארץ ישראל
אזות נקשע ויהרגס וחוה
גול מואב (במדבר כא, טו).
דומה לו (דניאל ט) וסחר.
לחן (כב) כהמון כסף לשון
הכחא אף זה לא נחן לארץ
על ישראל ונחשו על ראשו
ולכאן (ספגיה טו). וידי
אבן וישיבו תחתיו.
זי, יב. ותבט אשתו

מקום הנס הבא המנוי בברייתא:

וְאֵבֶן שֶׁיֵּשֶׁב עָלֶיהָ מִשָּׁה.

מפרשת הגמרא:

דְּכָתִיב – שהרי כתוב בענין מלחמת עמלק (שמות יז, יב)^[9]: **”וַיִּדְּו מִשָּׁה בְּבָדִים, וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׁמְנוּ תַּחְתֵּיו וַיִּשְׁבּוּ עָלֶיהָ”**, וידידו מורמות בתפלה עד שגבר ישראל והחליש את עמלק. ראיית אבן זו מזכירה את נס נצחון ישראל על עמלק^[10].

מקום הנס הבא המנוי בברייתא:

וְאִשְׁתּוֹ שֶׁל לוֹט.

מפרשת הגמרא:

שְׁנָאֲמַר – שהרי נאמר בענין בריחת לוט ומשפחתו מסדום (בראשית יט, כו)^[11]: **”וַתִּבֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו, וַתְּהִי נָצִיב (עמוד) מִלֶּחַ”**. הרואה את נציב המלח, מברך^[12].

מקום הנס הבא המנוי בברייתא:

וְחֻמַּת יְרִיחוֹ שֶׁנִּבְלָעָה בַּמִּקְוָה.

מפרשת הגמרא:

מנין שחומת יריחו נבלעה בארץ שמתחתיה, שמא רק נפלה על צידה? **דְּכָתִיב** – שהרי כתוב בענין לכידת יריחו (יהושע ו, ב)^[13]: **”וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ”**, משמע שנבלעה במקומה שמתחתיה, ולא שנטתה ונפלה אל מקום פנוי^[14].

הגמרא חוזרת לענין אשתו של לוט, ומקשה:

בְּשִׁלְמָא פוֹלְהוּ – נוח להבין את דברי הברייתא אודות שאר כל המאורעות המוזכרות בה, שהרי כל אחד מהם **נִיָּסָא** – הוא נס נעשה לישועת ישראל, ולכן הרואה את מקום המאורע נותן הודאה ושבח ומברך ברוך שעשה ניסים וכו'. **אֵלָא אִשְׁתּוֹ שֶׁל לוֹט** – אבל המאורע שאירע לאשתו של לוט – הפיכתה לנציב מלח, **פּוֹרְעָנוּתָא** – פורענות (עונש) הוא, והרואה את נציב המלח, מדוע יברך?

מבדירה הגמרא:

כוונת הברייתא היא **דְּאֲמַר** – שהרואה אשתו של לוט אומר: **בְּרוּךְ אתה... דִּין הָאֲמָת**, שהיא ברכת שומע בשורה רעה המוזכרת

במשנתנו (לעיל נד, א), ומברך כן על העונש שפגע באשת לוט^[15].

מקשה הגמרא:

וְהָא הוֹדָאָה וְשִׁבַּח קִתְּנִי – והרי אודות המנויים בברייתא שנה התנא שהרואה אותם צריך שיתן “הודאה ושבח” לפני המקום, ואשתו של לוט בבלל. ואיך נפרש שהרואה אשתו של לוט מברך “ברוך דיין האמת”, אשר אינה הודאה ושבח אלא צידוק הדין?

משיבה הגמרא:

תְּנִי – הוסף על נוסח הברייתא, ושנה בסופה: **עַל לוֹט וְעַל אִשְׁתּוֹ מְבָרְכִים שְׁתֵּים. עַל עוֹנְשָׁהּ שֶׁל אִשְׁתּוֹ אוֹמַר: בְּרוּךְ אתה... דִּין הָאֲמָת. וְעַל הַצִּלְתּוֹ שֶׁל לוֹט אוֹמַר: בְּרוּךְ אתה... זוֹכֵר אֶת הַצִּדִּיקִים**^[16], שזכר את אברהם ובזכותו מילט את לוט קרובו מתוך ההפיכה. ראיית נציב המלח מעוררת את זכרה של אשת לוט שפגעה בה מידת הדין, וגם את זכרו של לוט שניצל באותה העת, ושרד לבדו מתוך סדום ההפוכה בולה לארץ מלחה^[17].

ובאותו ענין:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֶפִּילוּ בְּשַׁעַת כְּעֶסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּגוֹן שֶׁעָשָׂה שְׁשַׁחַת אֶת עֲרֵי הַכֹּהֵן, זוֹכֵר אֶת הַצִּדִּיקִים. שְׁנָאֲמַר (בראשית יט, כט): **”וַיְהִי בַשַּׁחַת אֱלֹהִים אֶת עֲרֵי הַכֹּהֵן, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אֲבָרָהָם, וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מֵתוֹךְ הַהֶפְכָּה וְגו’”**.

הגמרא חוזרת לענין חומת יריחו:

וְחֻמַּת יְרִיחוֹ שֶׁנִּבְלָעָה.

מקשה הגמרא:

איך תאמר הברייתא שחומת יריחו נבלעה, וְהָא – והלא נִפְלָהָ? ומנין? **שְׁנָאֲמַר** (יהושע ו, כ): **”וַיְהִי כַשְּׁמַע הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ”**, הרי שנפלה ולא שנבלעה.

משיבה הגמרא:

כִּינֵן דְּפוֹתֶיהָ – שעוביה (של חומת יריחו) **וְרוֹמָה** – וגובהה **כִּי הִדְרִי נִינְהוּ** – שווים היו, **מִשּׁוּם הָכִי אֲבָלְעָה בְּלוּעִי** – לכן נבלעה החומה בארץ שתחתיה, שאם היתה נוטה אל צידה ונופלת אל השטח הסמוך, לא היה גובהה מתמעט. ולכן בינה המקרא את בליעת חומת יריחו

הערות

וְאֵת כָּל הַכֹּהֵן, וְאֵת כָּל יִשְׂרָאֵל הָעָרִים וְצִמְח הָאֲדָמָה. וַתִּבֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו, וַתְּהִי נָצִיב מִלֶּחַ” (שם כד"כ).

12. להלן יבואר מה מברך ומדוע.

13. יריחו היתה העיר הראשונה שלבדו ישראל במסעם לכיבוש ארץ כנען. אנשי המלחמה סבו סביב העיר הנצורה שבעה ימים, פעם אחת ביום בששה הימים הראשונים, וביום השביעי שבע פעמים. “וַיְהִי בַּפֶּעַם הַשְּׁבִיעִית תִּקְעוּ הַבָּהָדִים בַּשּׁוֹפָרוֹת, וַיֹּאמְרוּ יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם הָרִיעוּ (צעקו). כִּי יִתֵּן ה' לָכֶם אֶת הָעִיר” (יהושע ו, טז). “וַיִּנְדְּעוּ הָעָם וַיִּתְּקְעוּ (הכהנים) בַּשּׁוֹפָרוֹת. וַיְהִי כַשְּׁמַע הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה, וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיִּנְעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ (ישר) לַמּוֹל, שֶׁלֹּא הוֹצִיכּוּ לְהִיכָנֵס דֶּרֶךְ פְּרָצוֹת בַּחוּרְבוֹת הַחוֹמָה שֶׁהָיָה נִבְלָעָה תַּחְתֶּיהָ) וַיִּלָּכְדוּ אֶת הָעִיר” (שם כ).

14. רש"י; ראה כיאורי הגר"א שפירש מקרא זה באופן מחורש.

15. ברכה זו אמרת על הנס שבהפיכת אשת לוט לנציב מלח, שהוא נס מפורסם וניכר ממקומו כשאר הניסים המנויים בברייתא, אלא שאין ראוי לברך עליו ברוך שעשה נס וכו' כיון שהוא פורענות, ולכן יסוד לברך ברוך דיין האמת (אבל ראה שער הציון ריח, כב).

16. עד כאן לשון ההוספה לנוסח הברייתא.

17. ולכן מונה הברייתא את אשתו של לוט בין אלה אשר הרואה אותם צריך שיתן הודאה ושבח, שכן הרואה אותה נותן הודאה ושבח בברכת ברוך זוכר את הצדיקים. יוצא שתיקון נוסח הברייתא אינו עוקר את משמעות הנוסח המקורי (בית יוסף, או"ח ריח; ראה מרומי שדה ושער הציון קיח, כג"כ; וראה מאירי).

ברכה זו נוסדה על נס הצלתו של לוט שהוא נס מפורסם אשר זכרו מתעורר מתוך ראיית המקום (ראה למעלה הערה 15). אולם אינו מברך עליו ברוך שעשה נס וכו', כיון שהיה לוט רשע ובלתי ראוי לנס ולא ניצול אלא בזכות אברהם. אבל יתן הודאה ושבח בברכת ברוך זוכר הצדיקים, לאמור, שאפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר הוא את הצדיקים ומרחם על הרשעים בעבורם (מדרש"א).

תעמוד זכותו של אברהם אבינו על שבא פעם לעורו (ראה נדה סא, א), כי עוג היה הפליט שהגיר לאברהם שנשבה לוט (ראה בראשית יד, יג). ואמנם סמך עוג על זכותו של אברהם שתעמוד לו במלחמתו עם ישראל, וביקש לעקור “הר” – רמז לאברהם אבינו אשר ממנו חוצבו ישראל (ראה ישעיה נא, א-ב ומיכה ו, א), ולזורקו על ישראל – להפוך את הקערה על פיה ולכלות את ישראל בזכות אברהם. אלא שבאו “נמלים” – שאין כחם אלא בפיחם, רמז לתפלותיהם של משה וישראל – והפרו עצתו, ונושעו ישראל. משה עורר בתפלתו את זכות עצמו – הנרמות ב”גובהו בן עשר אמות”, את זכות ישראל – הנרמות ב”גרון בן עשר אמות” אשר ביר משה מנהיגם, ואת זכות אבותיו לפניו (האבות) – הנרמות ב”עשר אמות” אשר קפץ משה מעליהם. בזכויות אלו יחר נעשה נס לישראל וניצלו מעוג והרגוהו. אמנם, מוסיף הרשב”א, גם במציאות היה עוג גבוה וגבור ביותר עד הגבול האנושי האפשרי, וביקש בכחו הרב להפיל על ישראל אבן (או אבנים) גדולה מאד, וניצלו ממנו בנס. על אבן זו אומרת הברייתא שהרואה אותה צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (וראה מהרש”א שמתקשה בדברי הרשב”א ומפרש באופן אחר; ועיין עוד בגור אריה למהר”ל במדבר כא, לג; צל”ח; בן יהוירע שפירשו אגרה זו על לפי רמזים אחרים; אבל ראה ביאור הלכה ריח, א).

9. “ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק” (שמות יז, י"א; וראה במשנה ראש השנה כט, א, אורות פעולתן של ידי משה). גמרתנו תביא מהמשך המקרא, בו יסופר שירי משה כבדו עליו ולא יכל עוד להרימן, ולכן ישב על אבן כאשר אהרן וחור תומכים בוורעותיו, מזה אחד ומזה אחר.

10. וראה מהרש”א.

11. “וַיְהִי כְהוֹצִיאֵם (המלאכים) אֹתָם (את לוט ואת אשתו ושתי בנותיו) הַחוּצָה (מסדרם) וַיֹּאמְרוּ (אחר המלאכים אל לוט) הִפְלַט עַל נַפְשְׁךָ אֶל תְּבִיט אַחֲרֶיךָ וְאַל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכֹּהֵן, הִקְרָה הִפְלַט פֶּן תִּסָּפֶה” (בראשית יט, יז). “וַיְהִי הַמָּטִיר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹנָה גֶפְרִית וָאֵשׁ, מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם. וַיַּהֲפֹךְ אֶת הָעָרִים הָאֵל (סדום ועמרה)

"נפילה", כי מלבד דרך בליעה אין לחומה כזו נפילה ניכרת^[18].

לאחר הדיון אודות הברכה על ראיית מקום נס, דנה הגמרא אודות הניצולים מסכנות מסימות:

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה אנשים צריכין להודות בברכה, כשיוצאים מן הסכנה^[19]: יורדי הים לאחר שעלו אל היבשה, הולכי מדברות^[20] לאחר שהגיעו אל הישוב, ומי שהיה חולה ונתרפא^[21], ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא^[22].

הגמרא מביאה מקור מהמקרא לחיובו של כל אחד מהארבעה להודות. ראשונים, יורדי הים:

יורדי הים, מנלן - מנין לנו שצריכים להודות? דכתיב - שהרי כתוב אודות יורדי הים (תהלים קז, כל המקראות)^[23]: "יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה'". ואומר: "ייעמד רוח סערה, יעלו שמים ירדו תהומות". ואומר: "יחוגו וינועו בפשבור". ואומר: "ויצעקו אל ה' בצר להם, וממצוקתיהם יוציאים". ואומר: "יקם סערה לדממה". ואומר: "וישמחו כי ישתקו". ואומר: "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם". הרי שלאחר שעלו מן הים חייבים להודות.

מקור להודיית הולכי מדברות:

הולכי מדברות, מנלן - מנין לנו שצריכים להודות? דכתיב - שהרי

כתוב אודות הולכי מדברות (שם)^[24]: **"תעו במדבר בשימוץ דרך, עיר מושב לא מצאו . . . ויצעקו אל ה', ויריכם בדרך וישרה . . . יודו לה' חסדו".** הרי שלאחר שהגיעו לישוב חייבים להודות.

מקור להודיית חולה שנתרפא:

מי שחלה ונתרפא, מנין שצריך להודות? דכתיב - שהרי כתוב אודות חולים שנתרפאו (שם)^[25]: "אולים, מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו. כל אכל תתעב נפשם וגו'. ויצעקו אל ה' בצר להם וגו'. ישלח דברו ויפאם וגו'. יודו לה' חסדו". הרי שלאחר שנתרפאו חייבים להודות.

מקור להודיית יוצא מבית האסורים:

שהיה חבוש בבית האסורין, מנלן - מנין לנו שצריך להודות? דכתיב - שהרי כתוב אודות אסירים שיצאו לחופש^[26]: "ישבי חשך וצלמות וגו'. כי המרו אמרי אל וגו'". ואומר: "ויכנע בעמל לבם וגו'". ואומר: "ויצעקו אל ה' בצר להם". ואומר: "ויציאם מחשך וצלמות וגו'". ואומר: "יודו לה' חסדו". הרי שלאחר שיצאו חייבים להודות.

הגמרא מציגה את נוסח ברכתם של הארבעה:

מאי מברך? אמר רב יהודה: ברוך אתה . . . גומל חסדים טובים^[27].

הערות

את ה"סערה" (והפוך אותה) ל"קמה, ויחשו (וישקטו) גליהם של "המים הרבים" - הים; וישימחו (יורדי הים) כי ישתקו (הגלים), וינחם (ה') אל מחוץ חפצם: * (ולבשיגיעו) יודו לה' (על) חסדו, ונפלאותיו (יספרו) לבני אדם: * וירממוהו בקהל עם, ובמושב קנים יהללוהו:

24. להלן הקטע אודות הולכי מדבר:

תעו במדבר, בשימוץ (בשממה), (מן הדרך; עיר מושב לא מצאו: * רעבים (היו), גם צמאים; נפשם בקה תתעטף (כמו "סתעלף", תדעך); ויצעקו אל ה' בצר להם; (והוא) ממצוקותיהם יצילם: * ויריכם בדרך וישרה, ללכת אל עיר מושב: * (ולבשיגיעו), יודו לה' (על) חסדו, ונפלאותיו (יספרו) לבני אדם: * ב"השביע (ה') נפש שקקה (מתאווה למים), ונפש רעבה מלא טוב:

המזמור אמנם מתאר הולכי מדבר שתעו וצמאו, וכן יורדי ים שעמדה עליהם סערה, אולם חובת הברכה חלה תמיד על יורדי הים והולכי מדברות אף שלא אירע להם כך, שכן הסכנות מצויות בים ובמדבר והעובר בהם בשלום צריך להודות (מאירי, אלא שהביא דעה חולקת; ראה הערה 22).

25. להלן הקטע אודות חולים שנתרפאו:

"אולים (טפשים, חטאים), מדרך פשעם (בגלל רכסם הפושעת) ומעונותיהם (ובגלל עוונותיהם) יתענו (הם מעונים בחולי); * כל אכל תתעב נפשם (בדרך החולה המואס באוכל), ויגיעו (מחמת מחלתם) ערש צערי מות: * ויצעקו אל ה' בצר להם, (והוא) ממצוקותיהם ישיעם: * ישלח דברו ויפאם, וימלט (אותם) משחיתותם (מדרת שחת): * יודו לה' (על) חסדו, ונפלאותיו (יספרו) לבני אדם: * ויזכרו זכרי תודה, ויספרו מעשי ברכה:

26. להלן הקטע אודות אסירים שיצאו:

"ישבי (היושבים ב)חשך וצלמות, אסירי (אסורים ב)עני (רצועות מהודקות מבאיבות) וברקל (בבלים מברזל); * אירע להם כך) כי המרו אמרי אל, נעצת עליון (ה') נאצו (בוז); * ויכנע (ה') בעמל (בעבודת פרך בשבי את) לבם, בשלו (מעמל) ואין עזר להם); * ויצעקו אל ה' בצר להם, (והוא) ממצוקותיהם ישיעם: * ויציאם מחשך וצלמות, ומיסרותיהם (הרצועות והכבלים שהם אסורים בהם) וינמק: * יודו לה' (על) חסדו, ונפלאותיו (יספרו) לבני אדם: * ב"השבר (ה') דלתות נחשט (שהיו נעולים בפניהם), ובריתי ברקל גדע (כרת):

הארבעה מנויים בגמרא שלא כסדר הופעתם כמזמור, כי הגמרא מונה תחלה את השכיחים יותר, ואילו המזמור מקדים את אלו שסכנתם רבה יותר (תוספות); תוספות רבנו יהודה החסיד; דרך התלמוד למנות קודם את השכיח יותר, ראה תוספות לשובת ב, א בשם ר"ת. ואחרים פירשו בהיפך, שהקודמים בגמרא הם המסוכנים יותר ובלקרימים כמזמור הם השכיחים יותר (רבינו יונה; ריטב"א; ערוך ערך ארבע, מובא בקליין).

27. הנוסח המובא ברי"ף, רמב"ם, רמב"ם (הל' ברכות י, ח), ורא"ש הוא: ברוך אתה . . . [ה]גומל לחיבים טובות שגמלני כל טוב. כלומר, שגומל טובות אף לחיבים (רשעים) שאינם ראויים להינצל, ואני כאחד מהם ובלתי הגון, ולמרות זאת גמלני כל טוב (בית יוסף או"ח ריט; ראה עיון יעקב). ולפי זה יתכן לפרש: "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם" - יודו לה' על חסדו שעשה להם ועל נפלאותיו שעשה לבני אדם אחרים דומים להם וחייבים כמותם.

השומעים ברכה זו עונים: "אמן! מי שגמלך כל טוב, הוא יגמלך כל טוב סלה" (טור ושולחן ערוך, או"ח ריט, ב; רמב"ם שם, בנוסח שונה מעט).

18. רש"י; ראה עיון יעקב.

19. רש"י; ראה יד דוד. נוסח הברכה יובא בהמשך.

20. שכן מצויים שם חיות רעות וליסטים, מה שאין בן ההולכים בשאר דרכים שאינם צריכים להודות (רבינו יונה; רמב"ם סימן ג; טור או"ח ריט). לדעת אחרים, כל הולכי דרכים מברכים בהגיעם ליעדם אף שאינם עוברים במדברות, שכל הדרכים בחזקת סכנה הם, אלא שרב יהודה הזכיר "הולכי מדברות" כלשון המקרא (ראה בהמשך הגמרא) שממנו המקור לברכה זו (רמב"ם כספר תורת האדם, מהדורת הרב שעוועל עמוד מט; מאירי; וראה רמב"ם הלכות ברכות י, ח).

בשולחן ערוך (ריט, ז) הביא המחבר את שתי הדעות, והוסיף שלדברי הכל ההולך פחות מפרסה מהעיר אינו מברך, אלא אם המקום שהולך בו מוחזק כמסוכן. אין יורדי הים והולכי מדברות צריכים להודות כל שלא הגיעו ליעדם הסופי, אף שעשו תחנת ביניים ביבשה או בישוב (משנה ברורה ריט, א; ראה שער הציון שם).

21. ודוקא חולה שיש בחוליו סכנת חיים (טור בשם ראב"ד, או"ח ריט; רמ"א שם, ח). לדעת אחרים כל שנפל למשכב מחמת חוליו ונתרפא צריך להודות (רמב"ם כספר תורת האדם, מהדורת הרב שעוועל עמוד מט; תשובות הרשב"א א, פב; ריטב"א; מאירי; נראה שכן רעת הר"ר יוסף בתוספות ד"ה ואימא; שולחן ערוך או"ח ריט, ח; וראה ביאור הלכה שם ר"ה בגון), שכן חולה שעלה למטה דומה למי שעלה לגדרום (בימת המשפט) להיות נידון, שהוא זקוק לפרקליטים גדולים להנצל (ראה שבת לב, א). ובאשר נעשו רחמי ה' כפרקליטים לחולה ונתרפא, צריך הוא להודות. ויש אומרים שאפילו חש בעיניו או בראשו ונתרפא, צריך להודות (טור בשם ערוך, או"ח ריט; ערוך ערך ארבע בשם רב האי גאון; ראה שבת שם).

22. ודוקא חבוש באשמה שעונשה מות, שהוא בסכנת חיים (מגן אברהם ריט, א). לדעת אחרים, אפילו נחבש מחמת ממון שתובעים ממנו מברך, שכל שהיה כלא ולא היה חפשי לעצמו חייב להודות בשיצא (ראה ביאור הלכה ריט, א ד"ה חבוש; וראה רבינו יונה).

יש אומרים שמלבד ארבעה אלו, כל שאירעה לו סכנה (כגון שנפל עליו כותל) וניצול, מברך (ראה מאירי; שולחן ערוך שם, ט; וראה מהר"ל בנתיבות עולם, נתיב העבודה פרק יג). אלא שהוזכרו ארבעה אלו בפרט להודות שהם מברכים לעולם אפילו לא אירעו להם סכנות מיוחדות (מלבד היירדה לים, ההליכה במדבר, החולי, או החבישה), שכן מצביהם של אלו הארבעה מסובכים מטבעם (מאירי; ראה הערה 24). ואם ניצל בדרך נס, מברך גם ברוך שעשה לי נס וכו' בכל פעם שרואה את המקום, בנאמר בגמרא לעיל נד, א (ראה משנה ברורה ריט, ל).

23. מזמור קו בתהילים מזמור את הנושעים מצרה להודות ולשבח לה'. הקריאה "יודו לה' חסדו" מופיעה בו ארבע פעמים, לענין הולכי מדבר שהגיעו לעיר מושב, אסירים שיצאו ממאסרת, חולים שנתרפאו, ויורדי ים שעלו. להלן הקטע אודות יורדי ים, בתוספת מילות ביאור:

יורדי (היורדים אל) הים באניות, עשי מלאכה במים רבים: * המה ראו מעשי ה', ונפלאותיו (ראו) במצולה (במים עמוקים); * ויאמר (ויצוה ה'), ויעמד רוח סערה ויתרומם (הרוח את) גליו: * יעלו (באניות אל ה)שמים (על פסגות הגלים), ירדו (אל) תהומות (השקעים שבין הגלים); נפשם ברכה (בצרתם) תתמוגג (תימס); * יחוגו (יטובו) וינועו (ויתנדנדו) בפשבור, וכל חקמתם (במלאכת השיט) תתבלע (לשון בליעה, באילו נעלמה החכמה במים); * ויצעקו אל ה' בצר להם, (והוא) ממצוקותיהם יציאם (כמו "הוציאם", ראה רמב"ם לשמות ט, א); * יקם (יעצור ה'

עשרה - אפילו של פשוטי עם, ותרי רבנן - ובנוסף להם צריך שני חכמים, וביחד יהיו שנים עשר? ואיך אמר מר זוטרא שדי בעשרה אשר שנים מתוכם חכמים? מאשרת הגמרא: קשיא - אכן, זו קושיא^[31].

מעשה הנוגע לברכת הגומל:

רב יהודה חלש ואתפח - חלה ונתרפא. על לגביה רב חנא בגדתא - נכנס אליו לבקרו רב חנא מבגד^[32] ורבנן - וחכמים אחרים עמו. אמרי ליה - אמרו החכמים לרב יהודה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא - ברוך הרחמן (כיניו לשם) שנתן אותך לנו - שהשיבך משערי מות אלינו - ולא נתן אותך אל העפר^[33]. אמר להו - אמר להם רב יהודה: פטרותן יתי מלאודוי - פטרם אותי מלהודות ולברך הגומל כדין חולה ונתרפא, שכן אתם כבר ברכתם עבורי על החלמתי מן החולי.

מקשה הגמרא:

והא - והלא אמר אבוי: בעי אודוי באפי עשרה - צריך להודות בפני עשרה, ואיך יצא רב יהודה בברכת החכמים בהעדר עשרה? משיבה הגמרא:

דהווי בי עשרה - שהיה שם מנין עשרה בשעה שברכו.

מוסיפה הגמרא להקשות:

והא איהו לא קא מודה - והלא הוא (רב יהודה, או אדם אחר במקרה דומה) עצמו אינו מודה על הצלתו, אלא שאחרים הם שמודים ומברכים, וכיצד יצא ידי חובתו להודות על ידי ברכתם של אחרים? משיבה הגמרא:

לא צריך - מדובר, דעני בתרייהו אמן - שענה אחריהם אמן, וכאילו הוא עצמו בירך על הצלתו, ובכך נתן הודיה ויצא ידי חובתו^[34].

לאחר שהביאה הגמרא בשם רב יהודה מאמר בענין ארבעה שצריכים להודות, מביאה הגמרא משמו מאמרים נוספים הקשורים למספר:

אמר רב יהודה: שלשה אנשים צריכין שימור - שמירה משדים^[35],

הלכה נוספת בענין ברכה זו:

אבוי אמר: וצריך לאודוי קמי עשרה - וכל אחד מארבעה אלו צריך להודות - לברך ברכת הגומל - בפני עשרה גברים ישראלים. דכתיב - שהרי כתוב בסוף המזמור, מוסב על ארבעתם^[28] (תהלים קז, לב): "וירוממוהו בקהל עם וגו'", - המברכים ירוממו את ה' בברכה בתוך קהל עם, ואין קהל פחות מעשרה גברים^[29].

דרישה נוספת בקשר לברכה זו:

מר זוטרא אמר: ותרינ מנייהו רבנן - שנים מהעשרה צריכים להיות תלמידי חכמים, שנאמר (שם): "ובמושב זקנים יהללוהו" - המברכים יהללו את ה' בברכה במקום שיושבים בו זקנים, שהם חכמי התורה^[30]. ונאמר "זקנים" כלשון רבים, ומיעוט רבים שנים. מכאן ששנים מהעשרה צריכים להיות חכמים.

הגמרא מביאה קושיא על דברי מר זוטרא:

מתקיף לה - מקשה רב אשי על הלכה זו: ואימא פוליהו רבנן - ומדוע לא תאמר שכל העשרה צריכים להיות חכמים? שהרי "מושב הזקנים" המוזכר בסוף הפסוק הוא "קהל העם" המוזכר בראשו, אלא שהענין נכפל במילים שונות. כיון שנקראו "קהל" ונקראו "זקנים", למדנו שדרוש קהל של זקנים (חכמים), וכבר אמרנו שאין קהל פחות מעשרה.

משיבה הגמרא:

מי כתיב - וכי כתוב "בקהל זקנים"? אילו בא הכתוב ללמד שצריך לברך בפני עשרה חכמים, היה אומר בקצרה "וירוממוהו בקהל זקנים". אולם אין כתוב כן, אלא "בקהל עם" כתיב, ופשוטי עם אף הם במשמע. לכן יש לפרש שסוף הפסוק - "ובמושב זקנים יהללוהו", אינו שווה בעניינו עם ראשו - "וירוממוהו בקהל עם", אלא בא ללמדנו ענין נוסף, ששנים מתוך קהל העשרה צריכים להיות חכמים.

מוסיפה הגמרא להקשות:

השבת שיש לפרש "קהל עם" - קהל של פשוטי עם, ולכן "מושב זקנים" הם בהכרח אחרים. לדברך, אין הזקנים נכללים ב"קהל עם". ואם כן, אימא - מדוע לא תאמר בי עשרה שאר עמא - שצריך מנין

הערות

28. רש"י. וראה רד"ק בפירושו לתהלים שם.
29. ראה רש"י לכתובות ז, ב ד"ה במקלות, מובא בגליון הש"ס. במנין העשרה נכלל גם המברך (משנה ברורה ריט, ו ושער הציון שם, ז).
- יש אומרים שמנין עשרה אינו מעכב, ובדיעבד אם ברך שלא בפני עשרה יצא ידי חובתו ואינו חוזר ומברך (טור או"ח ריט). ובן אם ידוע לו שלא יודמנו לו עשרה, יברך שלא בפני עשרה (ראה משנה ברורה שם, ח). לדעת אחרים, אם ברך שלא בפני עשרה אפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולברך בפני עשרה (ראה רבינו יונה ד"ה אמר; ראה ביאור הלכה ריט, ג ד"ה וי"א). בשולחן ערוך (שם ג) הביא המחבר את שתי הדעות והכריע שבדיעבד אם ברך שלא בפני עשרה טוב שיחזור ויברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות.
- נוהגים שמברך אחר העליה לתורה (תוספות). והבית יוסף (או"ח ריט ד"ה וכתוב) הביא המנהג לברך בבית הכנסת לאחר קריאת התורה שאז מזומנים לו עשרה (וראה רא"ה שנתן טעמים אחרים למנהג).
30. על פי קידושין לב, כ אין זקן במקרא אלא חכם (רא"ה, ראה פני יהושע שם). בענין מי נחשב חכם בנוגע לברכת הגומל, ראה מאירי, ומגן אברהם (ריט, ג).
31. אבל אינה "תיובתא" - תשובה נוצחת (מונח שמשמעו דחיה מוחלטת של דעה מחמת קושיא), ומשמע שעל אף שהגמרא הניחה את הקושיא ללא ישוב, אפשר ליישבה. לפיכך, הרי"ף והרמב"ם (הלכות ברכות י, ח) פסקו כמר זוטרא שדי בעשרה ושני חכמים ביניהם, ואין צורך בשנים עשר (ביאורי הגר"א; אבל ראה תוספות ורא"ש, הפוסקים שצריך שני חכמים בנוסף לעשרה; וראה ביאור הלכה ריב, ג ד"ה ותרי). ויש שכתבו שדברי מר זוטרא נדחו לגמרי ולכן אין צריכים שני חכמים כלל, ודי בעשרה הדיוטות (ריטב"א, רא"ה). בשולחן ערוך (או"ח ריט, ג) מכריע המחבר שלכתחילה יברך בפני עשרה שנים מתוכם חכמים, אבל אם אין חכמים מצויים שם לא ימנע מלברך (ראה ביאור הלכה שם, ד"ה לא שכיחי).
32. העיר החשובה שבבבל המדינה משחרבה בכל העיר (רש"י).
- ללשונו הראשון של רש"י ביבמות סז, א ד"ה בגדתא, פירושו: בעל אגדה, כמו "באגדתא" בחסרון האליף.
33. יתברר בהמשך שזו היתה ברכה כשרה לצאת בה המחוייב ידי חובת ברכת הגומל. כיון שכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה (ראה לעיל גר, א בריה (2), יש מן הראשונים שפירשו שהחכמים הזכירו מלכות בברכה זו, ואמרו: "ברך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך ניהלן וכו' " - ברוך הרחמן מלך העולם שנתן אותך לנו וכו' (רא"ש; אבל ראה תוספות). והכינוי "רחמנא" הוא הזכרת השם (ביאורי הגר"א; ראה מעדני יו"ט ח, על פי הגמרא לעיל מ, ב; וראה רבנו יונה).
34. כלל הוא ש"שומע כעונה" - השומע ברכה או תפלה (או קריאה) מפי אחר וכיוון לבו אל הדברים, יצא ידי חובתו כאילו הצטרף לאמירתם, אף על פי שלא ענה אחריהם אמן. אולם, שונה היה מקדוהו של רב יהודה, כי החכמים שבאו לבקרו לא התחייבו לברך אלא שברכו דרך שבח ותהלה על הצלתו, ולכן ברכתם לא היתה כשרה להצטרף הוא אליה לצאת ידי חובתו בשמיעתה בלבד. לפיכך הוצרך רב יהודה לענות אמן; ויצא ידי חובתו בעניית אמן על ברכתם, שכן העונה אמן אחר ברכה נחשב כאילו אמר בעצמו את הדברים (טור או"ח ריט; ראה ביאור הלכה ריט, ד ד"ה וענה אמן; אולם ראה רא"ה וריטב"א אשר לדעתם יכול היה רב יהודה לצאת ידי חובתו בשמיעת הברכה בלבד; וראה שו"ת אבני נזר או"ח סימן מ, בארוכה).
- אף שברכי החכמים בנוסח שונה מזה המוכא בגמרא, יצא רב יהודה ידי חובתו בברכתם, שכל שאמר כענין מטבע הברכה יצא ידי חובתו (שו"ת אבני נזר או"ח סימן לט; משנה ברורה ריט, ד ושער הציון שם).
35. והשמירה היא שיתלווה להם אחר, ביום ובלילה, בבית ובחוץ (ערוך השלחן, אבן העזר סד, ג; ראה הגהות יעב"ץ). שאין השד מוזק אלא ליחיד לבדו (ראה לעיל מג, ב, וברש"י שם ד"ה לאחד נראה).
- וראה לעיל ג, רעב: ותפוק ליה משום מוזיקן, בתרי.

וְאֵלֹהֵי הָעוֹלָה, שֶׁהוֹרֵעַ מִזֶּלֶק וּלְפִיכָךְ הִשְׁדַּם מִתְגַּרְה בּוֹ^[36], חֲתָן, וְכֹלָה, שֶׁמִּחְמַת קִנְיָנוֹ מִתְגַּרְה בָּהֶם^[37].
 בְּרִייתָא בִּעְנִין:
 בְּמִתְנִיתָא תְּנָא - בְּבִרְיִיתָא שְׁנוֹי: חוֹלָה, חֵיָה - יוֹלְדָתָא, שֶׁהִיא כְּחוֹלָה, חֲתָן, וְכֹלָה. וַיֵּשׁ אֲוִמְרִים: אָף אֲבָל, שֶׁאֵין הוּא הוֹרֵעַ מִזֶּלֶק. וַיֵּשׁ אֲוִמְרִים: אָף תְּלַמְדֵי חֲכָמִים בְּלִילָה, שֶׁאֵין בָּהֶם מִתְקַנָּא הִשְׁדַּם וּמִתְגַּרְה בָּהֶם^[38].
 מֵאִמֵּר נֹסֵף בְּשֵׁם רַב יְהוּדָה הַקְּשׁוֹר לְמִסְפַּר שְׁלֹשָׁה:

וְאִמֵּר רַב יְהוּדָה: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים יֵשׁ, אֲשֶׁר [הַמֵּאָרִיךְ בְּהֵן] מֵאָרִיכִין יָמָיו וְשָׁנוּתָיו שֶׁל אָדָם. וְאֵלֹהֵם: הַמֵּאָרִיךְ בְּתַפְלָתוֹ, וְהַמֵּאָרִיךְ עַל שְׁלָחָנוֹ - בְּסַעֲוֹדָתוֹ, שֶׁאֵינוֹ נֶחֱפֵז לְסִימָה, וְהַמֵּאָרִיךְ בְּבֵית הַכֶּסֶּא - שֶׁמִּמֶּתִּין עַד שִׁתְּפִנֶּה לְגִמְרִי, וְהִיא דֶּרֶךְ רַפּוּאָה.
 מִקְשָׁה הַגְּמֵרָא:
 וְהַמֵּאָרִיךְ בְּתַפְלָתוֹ מְעֲלִייתָא הִיא - הַאֲמֵנָם לְהַאָרִיךְ בְּתַפְלָה דְּבַר רַצּוֹנִי הוּא? וְהָאִמֵּר - וְהֵלֵא אִמֵּר רַבִּי חֵיָה בְּרַ אֲבָא אִמֵּר רַבִּי יוֹחָנָן:

הערות

לְבָדָם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה (רַבִּינוֹ יוֹנָה, ג, א בְּדִפִּי הַרִי"ף, ד"ה שְׁנֵאִמֵּר; וְרֵאָה שְׁפִתֵי חֲכָמִים).
 אֲסוּר אֲמֵנָם לְכָל אָדָם לִישׁוֹן יְחִידִי בְּבֵית (שֶׁבֶת קָנָא, ב; רֵאָה מִגֵּן אֲבֵרָהָם רִלֵט, ז), אֲלֵא שֶׁתְּלַמִּיד חֲכָם צָרִיךְ שִׁמּוֹר בְּלִילָה אִף אִם נֶעוּר, בִּינן שֶׁהִשְׁדַּם מִתְקַנָּא בּוֹ (פְּרִי חֲרֵשׁ, יוֹרֵה דְּעָה קֵטוֹ, צִוִּין בְּהַגְהוֹת יַעֲב"ץ).

36. רש"י.
 37. רש"י; וְרֵאָה מִהֲרֵש"א.
 וְרֵאָה רַבִּינוֹ יוֹנָה שְׁפִירֵשׁ שֶׁאֵלֹו צְרִיכִים שִׁמּוֹר מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁטָן מִקְטָרֵג בְּשַׁעַת הַסִּכְנָה וּבְשַׁעַת שְׁמִיחָה.
 38. אִף שֶׁתּוֹרָתָם מְגִינָה עֲלֵיהֶם, זְקוּקִים הֵם לְשִׁמְרָה יִתִּירָה כִּאֲשֶׁר עוֹמְדִים

ימיו ושנותיו? שבזמן שמאריך, דלמא אתי עניא ויהיב ליה - שמא יבא עני והוא יתן לו מן המאכלים^[8]. היכן רמזו ענין זה במקרא? דכתיב - שכן כתוב בענין המקדש שלעתיד לבוא (יחזקאל מא, כב): "המזבח עץ שלוש אמות גבה". פירושו: וכנגד המזבח, שולחן עץ גבוה שלוש אמות^[9]. וכתיב בסופו של אותו הפסוק: "וינדר אלי זה השלחן אשר לפני ה'", ומכאן שכל הפסוק אודות השולחן ידבר. אלא שמקרא זה סתום, ונראה מפשוטו שתחלתו מדבר אודות המזבח; פתח בדבר אודות המזבח, וסיים בשלחן? רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרנויהו - שניהם אמרו: אמנם המקרא כולו מדבר אודות השולחן, אלא שניתן לכנות אף את השולחן "מזבח". ומדוע? שכל זמן שבית המקדש קיים, מזבח מכפר על ישראל, שמקריבים עליו קרבנות, ועבשיו שנחרב בית המקדש, שלחנו של אדם מכפר עליו, שמאכיל עליו עניים.

הדבר השלישי שהמאריך בו מאריכים לו ימיו ושנותיו:

והמאריך בבית הפסא, האמנם מעליותא הוא - דבר רצוי הוא? והתניא - והלא שנינו בברייתא: עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות - טחורים. ואלו הם: האוכל עלי קנים - עלי קני סוף, ועלי גפנים, ולולבי - קנקנות^[10] של גפנים, ומוריגי - חלקיה המחוספסים של בהמה^[11], ושרדו של דג, ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו, והשותה שמרי יין, והמקנח עצמו לאחר שנפנה בסיד, ובחרסית - בטיט היוצרים^[12], והמקנח עצמו בצרור - אבן קטנה שקנח בו חברו. ויש אומרים אף התולה עצמו - מתכופף מעל החפירה בבית הפסא יותר מדאי - זמן רב מדי. הרי שהמאריך בבית הכסא ניוזק, ואיך אמר רב יהודה שראוי לעשות כן?

משיבה הגמרא:

לא קשיא - אין כאן קושי. הא - זה האמור בברייתא שמאריך בבית הכסא לוקה בטחורים, אמור דמאריך ותלי - במאריך כאשר הוא כופף ברכיו ונתלה מעל החפירה, אבל איננו יושב על מושב, ונקביו נמתחים. ואילו הא - מאמרו זה של רב יהודה בשבח המאריך בבית הכסא, אמור דמאריך ולא תלי - במאריך שאינו מתכופף, אלא יושב על מושב.

סימוכין לכך שדרך רפואה היא שלא להעמיד את הנקבים:

פי הא - כמעשה זה: דאמרה ליה ההיא מטרוניתא - שאמרה מטרונה אחת לרבי יהודה ברכי אלעאי: פניך דומים לפנייהם של מגדלי חזירים ולמלוי ברבית, שמקצועות אלו טורחם מועט ושכרם מרובה, והעוסקים בהם פניהם בריאים וצוהלים. אמר לה - השיב לה רבי יהודה: הימנותא - באמונה^[13] לדידי תרנויהו אסירן - לי, שני מקצועות אלו אסורים, ואיני עוסק בהם^[14]. אלא, הגורם למראיתו הבריאה הוא שעשרים וארבעה בית הפסא - בתי כסא

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה - ומצפה שמרוב הארכתו וכוונתו תפלתו תתקבל ובקשתו תיעשה - סוף בא לידי כאב לב, כי אין בקשתו נעשית, שנאמר (משלי יג, יב): "תוחלת ממשכה מחלה לב" - תקוה ממושכת שאינה מתגשמת מחליאה את הלב. מקרא זה רומז ביחוד לתקוה שסיבתה תפלה ארוכה, שכן יש לדרוש: "תוחלת ממשכה" - תפלה ארוכה, מלשון "חלוי" ותחנה^[15]. לכן, אל יתפלל באורך ובהטעמה כמנמק מדוע ראוייה שאלתו להינתן, אלא בקצרה וברוח נמוכה כחסר כל האנוס לבקש על נפשו אף שידע שאינו ראוי להיענות. הרי שהארכת התפלה אינה רצויה, ואיך אמר רב יהודה שהמאריך בתפלתו מאריכים לו ימיו ושנותיו^[2]?

מאמר נוסף השולל את העיון בתפלה:

ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, שגורמים שבית דין של מעלה יפשפשו במעשיו, לומר: בוטח זה בזכויותיו; נראה מה הם^[3]. ואילו הן שלשת הדברים: העובר תחת^[4] קיר נטוי - קיר רעוע נוטה ליפול, ומראה שאינו חושש מפני הסכנה; ועיון תפלה - שמתאמץ להתפלל בכוונה מתוך בטחון שראוייה תפלה כזו להיענות^[5]; ומוסר דין על חבירו לשמים - מבקש מה' לשפוט בינו ובין חברו אשר לו ריב עמו, ובוטח שראוי הוא שחברו יענה על ידו^[6].

משיבה הגמרא:

הא - זו הסתירה לכאורה בין דברי רב יהודה לדברי רבי יוחנן, לא קשיא - אין בה קושי. שכן, הא - מאמרו זה של רבי יוחנן בגנות המאריך בתפלה, אמור דמעין בה - כשמאריך ומצפה שמרוב כוונתו תיעשה בקשתו. ואילו הא - מאמרו זה של רב יהודה בשבח המאריך בתפלה, אמור דלא מעין בה - כשמאריך אבל אינו מצפה שמרוב כוונתו תיעשה בקשתו.

שואלת הגמרא:

והיכי עבד? - ומה עושה זה המאריך אשר שיבחו רב יהודה? כלומר, מדוע ובעבור מה הוא מאריך אם איננו מקוה שמרוב כוונתו תינתן בקשתו?

משיבה הגמרא:

דמפיש ברחמי - שמרבה הוא ברחמים. כלומר, מאריך ומתאמץ בתפלתו, אך לא מתוך תקוה שבקשתו הגונה וראויה שתינתן, אלא מתוך בטחון שיתן לו הקב"ה את בקשתו ברחמיו. ואומר בלבו: מי אני דל וגבוה בא לבקש מאת מלך מלכי המלכים הקב"ה, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו^[7].

לאחר שדנה הגמרא בענין המאריך בתפלתו, ממשיכה היא לדון בענין השני מתוך שלשה הדברים שהזכיר רב יהודה במאמרו: והמאריך על שלחנו; מה מעלה יש בנוהג זה שכנגדו מאריכים לו

הערות

- כמו: ויחל משה (שמות לב, יא). ושני הפירושים של הבטוי "תוחלת ממשכה" במשמע, והמקרא מתפרש: תפלה ארוכה הגורמת לתקוה ממושכת מחלה לב (ראה רש"י לעיל לב, ב; וראה מהרש"א כאן). ועל משקל זה יסד רבי יוחנן את מאמרו: "כל המאריך בתפלתו" - תפלה ארוכה, "ומעיין בה" - ציפה ותקוה, "סוף" - לאחר שקוה חנם זמן רב, "בא לידי כאב לב".
- ראה מנחם משיב נפש ויד דוד שפידשו קושיא זו (ואת כל הדיון אודות המאריך בתפלה) באופן אחר.
- רש"י.
- רש"י לראש השנה טו, ב ד"ה קיר נטוי. ובתנחומא לוישלח, ח: בשלשה מקומות פנקסו של אדם נפתחת: היוצא לדרך יחידי, והיושב בבית המרועע, והנודד ואינו משלם. ולפי זה יתכן לפרש "קיר נטוי" - קיר נטוי בביתו שהוא דר בו, והקיר עצמו מזכיר את עונותיו של בעל הבית אשר מניחו רעוע ואינו מחזקו.
- ראה רש"י שם ד"ה מוסר דין.
- ודוקא אם יש שם בית דין לגשת אליהם שיעשו צדק, אבל אם אין שם בית דין מותר למסור דינו לשמים (תוספות הרא"ש, על פי בבא קמא צג, א; וראה רמ"א ח"מ תכב, א).
- ראה טור או"ח סוף סימן צח, ושולחן ערוך שם ה (וראה מנחם משיב נפש).
- ועל ידי הצדקה מאריך ימים, כנאמר (משלי י, ב): צדקה תציל ממות (אבודרהם עמוד שב). ולא אמר רב יהודה בסתם "הונותן צדקה", כי ביקש לכלול במאמרו דברים אשר ראוי לאדם להאריך בהם, ולא ידאג מאיבוד הזמן, שכן מאריכים לו ימיו ושנותיו בנגדם ויותר (וראה בן יהודה).
- ראה רש"י ליחזקאל שם.
- חוטרים דקים רכים יוצאים מן הזמורות (ראה רש"י כאן ולשבת פא, א ד"ה לולבי גפנים; ראה רש"י חולין צב, א ד"ה זמורות וד"ה קנקנות).
- מלשון "מוגד קרוץ" (ישעיה מא, טו) שהוא כלי רישא משונן. "מוריגי בהמה" כוללים את החיך, הלשון (המחופה בקרום עבה מחוספסת), הכרס הפנימי, ובית הכסות (רש"י; ראה רש"י לשבת פא, א ד"ה מוריגי בהמה; וראה מהרש"א).
- שעושים ממנו כלי חרס.
- לשון שבועה (רש"י). ורבנו חננאל פירש: הנאמן יודע!
- אסור לבן ישראל להלוות לישראל בריבית (ראה ויקרא כה, לו-לז), וכן אסור לו לגדל חזירים (משנה בבא קמא עט, ב).

חלום רע מתקיים כולו - על כל פרטיו.

מאמר נוסף:

ואמר רב חסדא: חלמא בישא עדיף מחלמא טבא - חלום רע עדיף לו לאדם מחלום טוב, שחלום רע מעוררו לתשובה.

מאמר נוסף:

ואמר רב חסדא: חלמא בישא עציבותיה מסתתיה - חלום רע די לו עצבונו. כלומר, החלום מזהיר שראוי הוא לעונש, ובעצבונו ודאגתו על החלום כבר בא על עונשו ובטל החלום^[34], וכן, **חלמא טבא חדויה מסתתיה** - חלום טוב די לו שמחתו. כלומר, החלום מבשר שראוי הוא לשכר, ובשמחתו על החלום כבר בא על שכרו ובטל החלום.

מאמר דומה:

אמר רב יוסף: חלמא טבא - חלום טוב, **אפילו לדידי** - אפילו לי, שאני עיוור^[35] ואיני נהנה מעולמי^[36], **בדיחותיה** - השמחה על החלום **מפפחא ליה** - מבטלת אותו, כי במעט ההנאה של השמחה על החלום כבר באתי על שכרי ובטל החלום.

מאמר נוסף מרב חסדא בענין חלומות:

ואמר רב חסדא: חלמא בישא קשה מנגדא - חלום רע קשה לגוף ממלקות, שקשה הדאגה שאדם דואג ממנו. **שנאמר** (קהלת ג, יד): **"והאלהים עשה שיראו מלפניו"**, **ואמר רבה בר בר חנה: אמר רבי יוחנן** בפירושו מקרא זה: **זה חלום רע** שהאלהים מראהו לאדם כדי שיראה וישוב. הרי שחלום רע שובר ומכניע את האדם יותר מן הכל.

מאמרים נוספים בענין חלומות מאמוראים אחרים:

נאמר (ירמיה כג, כח): **"הנביא אשר אתו חלום"** (אשר חלם חלום) **יספר חלום** (יספר אותו לאחרים בתור חלום, ולא כאילו הוא חזון נבואה מה'), **ואשר** (והנביא אשר) **דבריו אתו** (באמת) **ידבר דבריו** (לאחרים בתור נבואה) **אמת, מה לתבן את הבר נאם ה'** - מה לי חלומותיכם המשולים לתבן עם בר (תבואה)^[37], אמר ה'. נשאלת השאלה: **וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום**, כלומר, מדוע משול חלום לבר ותבן? **אלא, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בשם שאי אפשר לבר** - שתצמח תבואה בלא תבן, **בך אי אפשר לתוכן** הממשי של החלום שיבוא לבדו בלא דברים בטלים - פרטים בלתי מתקיימים.

מאמר דומה:

אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים.

מנא לן - מנין לנו? **מיוסף**. **דכתיב** שהרי כתוב בסיפור חלומו של יוסף (בראשית לו, ט): **"והנה השמש והירח וגו' ואחד עשר כוכבים משתחוים ליו"**. בחלומם זה, השמש מסמלת את יעקב אביו, הירח מסמל את רחל אמו, והכוכבים מסמלים את אחד עשר אחיו, אשר כולם - אביו אמו ואחיו - עתידים להשתחוות לו.

להיכן אכניסם עד שאעשה משכן? **שמא בך** - בסדר זה **אמר לה הקדוש ברוך הוא: עשה משכן ארון וכלים**; משכן קודם לארון וכלים? **אמר לו משה: אמנם! שמא בצל אל** - תחת השראת רוח הקודש **היית ולכן ידעת** איך אמר ה'. בצדק נקרא שמך בצלאל - בצל אל^[28].

עוד בענין חכמת בצלאל:

אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שונבראו בהן - על ידי צירופן **שמים וארץ**^[29], כלומר, לעשות את המשכן וכליו בחכמה שבסודה נבראו שמים וארץ^[30]. **כתיב הכא** - כתוב כאן, אודות בצלאל (שמות לה, לא): **"וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת"**, כי מדות אלו - חכמה, תבונה, ודעת - דרושות היו לעשיית המשכן, ולכן מילא ה' את בצלאל בהן. ובמדות אלו נבראו שמים וארץ (והים בכלל הארץ). שכן **כתיב הָתָם** - כתוב שם, בענין בריאת העולם (משלי ג, יט): **"ה' בחכמה יסד ארץ, ביוגן שמים בתבונה"**. **וכתיב** אודות בריאת הים (שם כ): **"בדעתו תהומות נבקעו"**.

עוד בענין חכמת עושי מלאכת המשכן והנלמד מהם:

אמר רבי יוחנן: אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה נוספת אלא למי שיש בו כבר חכמה מעצמו^[31]. **שנאמר** (דניאל ב, כא): **"יהב חכמתא לחפזימין ומנדעא לידעי בינה"** - נותן (ה') חכמה לחכמים, ודעת לבעלי בינה.

מקור נוסף:

שמע רב תחליפא בר מערבא - בן המערב (כינאי לארץ ישראל שהיא ממערב לבבל) את המאמר הזה, **ואמר קמיה דרבי אבהו**. **אמר ליה** - אמר לו רבי אבהו: **אתון** - אתם **מהתם מתניתו לה** - משם (מהמקרא המוזכר שבדניאל) אתם לומדים את הדבר. **אנן** - אנו **מהכא מתנינן לה** - מכאן אנו לומדים אותו, **דכתיב** - מהכתוב בענין עושי מלאכת המשכן (שמות לא, ו): **"ויבלב כל חכם לב נתתי חכמה"**.

הוזכר למעלה שעל חלום טוב מכריז הקדוש ברוך הוא בעצמו.

הגמרא מביאה מאמרים נוספים בענין חלומות:

אמר רב חסדא: הלואי יחלום אדם כל חלום ולא טנות - ולא חלום של צום, כלומר, חלום שבו הוא רואה עצמו שרוי בתענית^[32], שהוא חלום קשה ואינו נפתר לטוב^[33].

מאמרים נוספים מרב חסדא בענין חלומות:

ואמר רב חסדא: חלמא דלא מפשר - חלום שלא פתרוהו **באגרתא דלא מקריא** - דומה לאיגרת שלא קראה ותוכנה עדיין סתום. אף החלום תוכנו עלום ואינו מורה לא על טוב ולא על רע, אלא שלאחר שפתרוהו מתקיים החלום לפי הפתרון.

מאמר נוסף:

ואמר רב חסדא: לא חלמא טבא מקיים כוליה - לא חלום טוב מתקיים כולו - על כל פרטיו, **ולא חלמא בישא מקיים כוליה** - ולא

הערות

33. והערך (ערך טוות) פירש: כל חלום יש בו תוכן ממשי, חוץ מחלום שאדם חולם מחמת צום, כי היושב בצום רעבונו גורם לו לחלום חלומות בטלים. מבאן מסיק בשער הציון (רכ, א) שכל אדם שסבל צער גדול ביום אל ידאג מחלום רע בלילה.

34. ראה רש"י. ומהרש"א מפרש שעצבונו הוא עצמו העונש שעל כואו הזהיר החלום. וכן בהמשך לענין חלום טוב; השמחה היא עצמה השכר שעל כואו בישר החלום.

35. רש"י.

36. עץ יוסף.

37. לפי הפירוש הפשוט, ממשיך הכתוב את החלום לתבן ואת הנבואה לבר, ותמה על נביאי השקר: מדוע תצרפו חלומותיכם תוהו אל נבואות נביאי האמת? אלא שלפירוש זה היה מדויק יותר אם היה כתוב "תבן אצל הבר", ולא "תבן את הבר" שהוראתו "עם הבר". לכן דרשו שתבן עם הבר שניהם יחד משל לנמשל אחד, הוא החלום אשר יש בו תוכן אמיתי מעורב בדברים בטלים (מהרש"א).

בני ישראל שרוח הקדוש שורה על בצלאל (שלמה משנתו). וראה ביאורים שונים בדברי המפרשים המנויים לעיל בהערה זו, ובמהרש"א ובגור אריה למהר"ל שמות לח, כב.

28. ואמנם עשה בצלאל משכן תחילה וכלים אחריו, כפי שהם סדורים בענין עשיית המשכן על ידי בצלאל (שמות פרכים לו-לז).

29. כפי ששנוי בספר יצירה (רש"י; וראה שפתי חכמים).

30. "השמים שמים לה" והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו, טז). בעשותו את המשכן - משכנו עלי ארץ של יושב שמים - צירף בצלאל את מעלות השמים למעלות הארץ (ראה "שלמה משנתו" ומהרש"א לכתובות ה, א באורך).

31. החכמה העצמית הראשונית היא יראת ה', כנאמר (תהלים קיא, י): ראשית חכמה יראת ה' (וראה איוב כח, כח). חכמה זו היא בידי האדם, שכבר למדנו (לעיל לג, ב): הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים (נפש החיים ד, ה; וראה מנחם משיב נפש וברכת ראש שפירשו באופנים אחרים).

32. רש"י על פי יד דוד; וראה עיון יעקב שפירש דברי רש"י באופן אחר.

מסורת הש"ס

של הבטחה זו: **שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים**, שהם באים לאדם פתאום ללא סיבות מוקדמות טבעיות. וסוף הפסוק: **"ונגע לא יקרב בִּהְלֵךְ"**, פירושו: **שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך**^[8]. שכן, "באהלך" פירושו: "באשתך", שהיא עקרת הבית ומצויה בו תדיר, וספק נדות הוא כנגע בה שנאסרת היא מחמתו^[9] (עד כאן ממאמר רב חסדא). למדנו מכאן שמובטח הצדיק שלא יבהילוהו חלום רע, ואיך אמר רב הונא שלאדם טוב מראים חלום רע?

מחמת קושיא זו מתקנת הגמרא במעט את מאמר רב הונא: **אֵלָא**, זו כוונת רב הונא: **איהו** - האדם הטוב **לא חזי ליה** - אמנם אינו רואה חלום רע בעצמו, שלא ייבהל, אולם **אחריו חזי ליה** - אחרים רואים חלום רע עליו, והם מודיעים לו כדי שידאג ולא יחטא וכדי שעצבונו יכפר לו. וכך אמר רב הונא: **אדם טוב מראים עליו חלום רע** - לאחרים.

מוסיפה הגמרא להקשות: חשבת שאדם טוב אין מראים לו חלום רע, שלא להבהילו, אלא שאחרים חולמים עליו. **וכי לא חזא איהו מעליותא הוא** - וכי אם הוא עצמו אינו רואה חלום, דבר טוב הוא? הרי לדברך, אדם טוב אינו רואה שום חלום; אינו רואה חלום רע כדי שלא יבהל, ואף חלום טוב אינו רואה שלא ישמח ויהיה שאנו, כאשר הוכחת מהברייתא בענין דוד המלך שלא ראה חלום טוב מעורו. **והאמר** - והלא אמר **רבי זעירא: כל הלן שבועה ימים בלא חלום נקרא רע** - סימן הוא שבשמים שונאים אותו ולכן אין מראים לו דבר. מניין **שנאמר** (משלי יט, כג): **"יִרְאֵת ה' (תביאהו) לְחַיִּים, וְשִׁבְעַת יָלִין בְּלִי יַפְקָד רַע"** - והירא את ה' ישכב שבע - בטוח שלא יפקד בשום רעה. ומדרשו: **אל תקרי** - אל תקרא את התיבה "שבע" בהגי' **"שבע"** (כאשר היא מנוקדת על פי הפשט), **אֵלָא "שבע"**; וכך תפרש: ושבע ילין בל יפקד, רע - ואם ילין אדם שבעה ימים מבלי להפקד בחלום, סימן שהוא רע. הרי שמי שאינו חולם כלל נקרא רע, ואיך תאמר שלאדם טוב אין מראים שום חלום?

מחמת קושיא זו דוחה הגמרא את התיקון המוצע בנוסח מאמרו של רב הונא, ושבה לפרש את דבריו באופן אחר^[10]: **אֵלָא**, אל תאמר שלדעת רב הונא אין מראים חלום רע על אדם טוב אלא לאחרים, כי אמנם מראים את החלום הרע לאדם הטוב עצמו. ובאשר לקושתך מדברי רב חסדא שצדיק מובטח הוא שלא יבהילוהו חלומות רעים, **הכי קאמר** - כך אמר רב הונא: **דחזא ולא ידע מאי חזא**^[11] - שרואה אבל אינו יודע מה ראה. כלומר, כאשר אמר רב הונא

ואולם, **ההיא שעמא אמייה לא הנות** - באותה שעה שחלם אמו כבר לא היתה בחיים, שכבר מתה בלידת בנימין. לכן, אף שלבסוף - בהיות יוסף מושל במצרים - התקיים עיקר החלום ובאו אביו ואחיו - השמש והכוכבים - להשתחוות לו, מראה הירח המשתחוה לו נותר דבר בטל. מכאן שאפילו חלום בעל תוכן ממשי ואשר מקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים^[12].

לימוד נוסף מענין יוסף וחלומותיו:

אמר רבי לוי: לעולם יצפה אדם לחלום טוב שיתקיים, אפילו **עד עשרים ושנים שנה. מנלן** - מנין? ממעשה יוסף, שחלומותיו התקיימו רק לאחר עשרים ושנים שנה. **דכתיב** - שהרי כתוב (בראשית לו, ב"ה): **"אלה תלדות יעקב, יוסף בן-שבע-עשרה שנה וגו' . . . ויחלום יוסף חלום וגו' . הרי שהיה יוסף בן שבע עשרה בעת שחלם. וכתיב** - וכתוב בענין עליית יוסף למשול על מצרים (שם מא, מו): **"ויסוף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה וגו' . מן שבסרי עד תלתין במה הוי** - משבע עשרה ועד שלשים, כמה שנים הן? **תלת סרי** - שלש עשרה. הרי שעברו שלש עשרה שנה מעת חלומו ועד שנעשה משנה לפרעה. **ושב דשבועא** - הוסף עליהן שבע שנות השובע שהחלו מעת עמד יוסף לפני פרעה, **ותרתי דכפנא** - ושנתיים של רעב שבאו אחרי השובע, ואשר לסופן ירדו אחי יוסף ואביו מצרימה והשתחוו לה^[13]; **הא עשרים ושנים** - הרי לך בסך הכל עשרים ושנים שנה שעברו מעת שחלם יוסף ועד שהתקיים החלום^[14]. מכאן שלעולם יצפה אדם לחלום טוב, אפילו עד עשרים ושנים שנה.

מאמר נוסף בענין חלומות:

אמר רב הונא: לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, אלא חלום רע^[4], כדי שידאג ולא יחטא וכדי שעצבונו יכפר על מעט עונותיו^[5]. **ולאדם רע אין מראין לו חלום רע**, אלא חלום טוב, כדי לשמחו, שיאכל שכרו המגיע לו עבור מעט מעשיו הטובים וייתרד מן העולם הבא^[6].

סימוכין מברייתא לדברי רב הונא:

תנאי נמי הדי - אף מברייתא שנינו כן: **כל שנותיו של דוד המלך, שהיה אדם טוב, לא ראה חלום טוב. וכל שנותיו של אחיתופל, שהיה אדם רע^[7], לא ראה חלום רע**. מקשה הגמרא:

האמנם מראים לאדם טוב חלום רע? **והכי קאמר** - והרי כתוב בענין צדיק הבוטח בה' (תהלים צא, י): **"לא תאנה אליך רעה"** - לא תקרה לך רעה פתאום. **ואמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא:** פירושה

הערות

- לפי המדרש (בראשית רבה פד, יא) הירח בחלומו של יוסף סימל את בלהה שפחת רחל אשר גידלה את יוסף כבן (וראה רש"י לבראשית לו, י). גמרתנו רוחה כנראה את הפירוש הזה, אולי מפני שמשמע מהמקראות שגם בלהה מתה כטרם ירד יעקב למצרים (ראה רמב"ן לשם והוכחתו מבראשית מו, כו; מהרש"א).
- כאשר התוודע יוסף אל אחיו, אמר (בראשית מה, ו): **"כי זה (כבר) שנתיים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים (יהיו) אשר אין (בהן) תריש וקציר"**. מכאן שיררו האחים למצרים לסוף שנתיים רעב.
- אין מפורש במקרא שיעקב אבינו השתחוה ליוסף, אלא שהגמרא מניחה שעשה כן פעם במשך מגוריו במצרים (וראה בראשית מו, לא ורש"י שם) ובכך התקיים החלום. על כל פנים ודאי שלא השתחוה לו מקודם.
- ורש"י גורס במפורש: לאדם טוב מראין לו חלום רע, ובהמשך: לאדם רע מראים לו חלום טוב. ביאורו יתאים לגירסא זו.
- רש"י.
- רש"י.
- אחיתופל היה יועצו של דוד אשר קשר עם אבשלום במרדו בדוד אביו (ראה שמואל ב פרקים טו-יז). אחיתופל נחשב לרשע גמור (ראה סנהדרין צ, א במשנה ושם קו, ב).
- התורה אסרה (ויקרא יח, יט) יחסי אישות עם נדה. אדם הבא מן הדרך, קשה עליו כשימצא את אשתו ספק נדה ולהרחיקה יותר מאשר למצוא אותה נדה וראית, שיצרו תוקפו ואומר הוא לנפשו: טהורה היא ועל חנם אני מונע עצמי (רש"י

- לסנהדרין קג, א ר"ה שלא תמצא; וראה פירושו לבבא מציעא קו, א ד"ה ספק נדה).
9. ררשו כן כי לפי פשוטו היה ראוי להיכתב: לא יקרב אל אהלך. לכן פירשו את המקרא כמו: לא יהיה באהלך (באשתך) נגע מתקרב. איזה הוא נגע אשר בעורו קרב כבר הוא באהלך? זו נדות מספק, שהיא כנגע מתקרב - ספק כא הוסת, ספק עריץ לא בא, ובטרים הגיע כבר נגע באשה, שכבר נאסרה מחמת הספק.
10. הדברים אמורים לפי גירסת הגמרא שלפנינו. לפי הגירסא החילופית, התיקון למאמר רב הונא במקומו עומד. ראה המשך הגמרא ובהערה הבאה.
11. בעל דקדוקי סופרים (ח) מעדיף את הגירסא: **"כי קאמרינן, דלא חזא כלל. אבל חזא ולא ידע מאי חזא, שפיר דמי"**. זו כנראה גירסתו של רש"י, ופירושה: מתי אמרנו שהלן שבע לילות בלא חלום נקרא רע, כאשר אינו רואה חלום כלל. אבל אם רואה חלום אלא שבהקיצו אינו זוכר מה שחלם, אינו נקרא רע. לכן, מראים לאדם טוב חלום טוב, אלא שבהקיצו משתכח ממנו החלום כדי שלא ישמח בו (רש"י). והברייתא שאמרה שכל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב, כוונתה שלא ראה חלום טוב שזכר אותו בהקיצו.
- לפי גירסא זו, למסקנת הגמרא זו דעתו של רב הונא:
- (א) אדם טוב אין מראים לו עצמו חלום רע כדי שלא להבהילו.
- (ב) הלן שבוע ללא חלום נקרא רע. לכן מראים לאדם טוב חלום טוב, אלא שהחלום משתכח בהקיצו, שלא ישמח ויבא לידי שאננות.
- (ג) מראים לאחרים חלום רע על אדם טוב כדי שידעוהו וידאג, וכדי שעצבונו יכפר על מעט עונותיו.

מסורת הש"ס

לְאִשִּׁי: (בְּרֵאשִׁית כ, טו)
וְיָהּ וְיִלְלָא רִיזָא הַזֵּדֶדָה

לְבָרְכָהּ וְגו' (דברים כג, ו) [16].

שְׁלֹש פְּדוּיוֹת, אלו הן: ראשון: דְּבָתִּיב (תהלים נה, יט): "פְּדָה (ה') בְּשָׁלוֹם (את) נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי (ממלחמה עלי) וְגו' ". שני: "וּפְדוּנִי ה' יִשְׁבּוֹן וְגו' וְכָאוּ צִיּוֹן בְּרָנָה " (ישעיה לה, י). שלישי: "וַיֹּאמֶר הָעַם אֶל שְׂאוֹל הַיּוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה [הַגְדוּלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חֲלִילָה ... וַיִּפְדוּ הָעַם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מָת"] וְגו' (שמואל א יד, מה) [17].

שְׁלֹש שְׁלוּמוֹת, אלו הן: ראשון: דְּבָתִּיב - מה שכתוב אודות עידן המשיח: "בּוֹרָא (אברא לעמים) נִיב שְׁפָתַיִם (צורת דיבור חדשה, שלא יזכירו עוד מלחמה, אלא) שְׁלוֹם שְׁלוֹם (יאמרו) לְרַחוּק וּלְקְרוֹב, אָמֵר ה'. וּרְפָאֵתִי (וארפא את ישראל) [18] שְׁנִי: "וַיִּרְוַח (גבורה) לְבָשָׂה אֶת עַמְּשִׁי וְגו' (ויאמר:) לָךְ (באנו אליך) דָּוִד, וְעַמְּךָ (אנו) בָּן יִשִּׁי. שְׁלוֹם שְׁלוֹם לָךְ וְשְׁלוֹם לְעַרְךָ" (דברי הימים א יב, יט) [19]. שלישי: "וַיֹּאמְרָתָם (אליו:) כֹּה לָחִי (כה תתקיים לשנה הבאה), וְאַתָּה (יהיה לך) שְׁלוֹם, וּבֵיתְךָ (יהיה להם) שְׁלוֹם וְגו' " (שמואל א כה, [20] 1).

הגמרא מציגה דברים שעברו בין שלשה אמוראים ביושבם יחד; חלקם קשורים לענין הטבת חלום:

אָמֵימֵר, וּמֵר זוּטְרָא, וְרַב אֲשִׁי, הוּו יְתִיב בְּהַדִּי הַדְּדִי - ישבו יחד. אָמֵרִי - אמרו זה לזה: כָּל חַד וְחַד מִיָּנָן - כל אחד מאתנו לִימָא מְלִתָּא דְּלֹא שְׁמִיעַ לִיה לְחֻבְרִיָּה - יאמר דבר (חדש) שחבריו לא שמעוהו. פֶּתַח חַד מִיָּנִיָּהוּ - פתח אחד מהם וְאָמֵר: הָאִי מָאן דְּחָזַא חֲלִמָא וְלֹא יָדַע מָאִי חָזַא - מה [21] שראה חלום ואינו יודע מה ראה, כלומר, אינו מבין את משמעות החלום אם טוב הוא אם רע [22], לִיקוּם קָמִי בְּהֵנִי - יעמוד לפני הכהנים בְּעֵידָנָא דְּפָרְסִי וְדִיָּהוּ - בעת שפורסים ידיהם לברך את העם, וְלִימָא הָכִי - ויאמר כך: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! אֲנִי שֶׁלָּךְ וְחֲלוּמוֹתֵי שֶׁלָּךְ. חֲלוֹם חֲלִמָתִי, וְאִינִי יוֹדַע מָה הוּא. בֵּין שְׁחֲלִמָתִי אֲנִי לְעַצְמִי - על עצמי, וּבֵין שְׁחֲלָמוּ לִי - עלי חֲבִירִי, וּבֵין שְׁחֲלִמָתִי עַל אֲחֵרִים; אִם טוֹבִים הֵם הַחֲלוּמוֹת, חֲזָקָם וְאִמְצָם, כלומר, עשה שיתקיימו בְּחֲלוּמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף [23], וְאִם צְרִיכִים הֵם רְפוּאָה, כִּי מִשְׁמַעוֹתָם רַעָה, רְפָאִם כְּאִשֶּׁר רָפָא אֶת מִי מְרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבִּינוּ [24], וּבְמִרְיָם מְצַרְעָתָהּ [25], וּבְחֻזְקִיהוּ מִחֲלִיו [26], וּבְמִי יִרְחוּ עַל יְדֵי אֱלִישֶׁע [27], וּבְשֵׁם שְׁהַפְכָת קָלֶלֶת בְּלָעַם הָרָשָׁע לְבָרְכָהּ [28], כֵּן הַפּוֹף כָּל חֲלוּמוֹתֵי עַלִי לְטוֹבָה (ער כאן הבקשה). וּמִסִּיִּים אֶת בִּקְשָׁתוּ בְּהַדִּי בְּהֵנִי - יחד עם הכהנים

שלאדם טוב מראים חלום רע, כוונתו היתה שבהקיצו זוכר הוא שחלם חלום רע, כדי שידאג ולא יחטא וכדי שעצבונו יכפר לו, אבל אינו זוכר את מחזות הבלהות, כדי שלא יבהילוהו.

עצה למי שנעצב מחמת חלום:

אָמֵר רַב הוֹנָא בְּרַ אָמִי אָמֵר רַבִּי פְּדָת אָמֵר רַבִּי יוֹחָנָן: הַרּוּאָה חֲלוֹם מְדַאִיג וְנַפְשׁוֹ עֲגוּמָה - עצובה, יִלָּךְ וַיִּפְתְּרֵנוּ בְּפִנֵּי שְׁלִישָׁה. מקשה הגמרא:

הֲאִמְנָם יִפְתְּרֵנוּ? וְהָאָמֵר - והלא אמר רַב חֲסֵדָא (לעיל נה, א): חֲלִמָא דְּלֹא מַפְשֵׁר בְּאַגְרָתָא דְּלֹא מְקַרְיָא - חלום שלא פתרוהו הוא כאיגרת שלא קראוהו, שאינו מורה לא על טוב ולא על רע, ורק לאחר שפותרים אותו מתקיים הוא לפי הפתרון. לכן, עדיף להניח את החלום בלי פתרון מאשר ללכת לפותרו ולהסתכן בפתרון שיאמת את חששותיו ואשר החלום יתקיים על פיו [12]. ומדוע אמרו שילך ויפתרנו? מחמת קושיא זו, מתקנת הגמרא את נוסח מאמרו של רב הונא בר אמאי:

אל תאמר: ילך ויפתרנו בפני שלשה, אֶלָּא אֵימָא - אמור: יְטִיבֵנוּ - יעשה שיתקיים לטוב, בְּפִנֵּי שְׁלִישָׁה [13]. הגמרא מפרשת כיצד יטיב את החלום:

לִיְתִי תִלְתָּא - יביא שלשה אנשים [14] וְלִימָא לָהּ - ויאמר להם: חֲלִמָא טָבָא חֲזָאִי - חלום טוב ראיתי! וְלִימְרוּ לִיה הֵנָּה - והם יענו לו: טָבָא הוּא וְטָבָא לִיהוּ - אמנם, טוב הוא! וְיִהִי רַצּוֹן (ש)טוב יהיה. רְחֻמָּנָא לְשׁוּיָה לְטָב - הרחמן (כינוי לה') יעשהו טוב. שְׁבַע זִימְנִין לְגִזְרוּ עָלָךְ מִן שְׁמִיָּא דְּלָהּוּי טָבָא - שבע פעמים יגזרו עליך מן השמים שיהיה טוב [15]. וְיִהִי טָבָא - ואמנם יהיה טוב! הגמרא מונה פסוקים שיאמרו השלשה לאחר הלחש:

וְלִימְרוּ - ולאחר לחש זה יאמרו שלשת המטיבים שְׁלֹש הַפּוֹכוֹת - מקראות בענין הפיכת רע לטוב, וְשְׁלֹש פְּדוּיוֹת - מקראות בענין פדייה מצרה, וְשְׁלֹש שְׁלוּמוֹת - מקראות בענין ברכת שלום.

הגמרא מפרטת:

שְׁלֹש הַפּוֹכוֹת, אלו הן: ראשון: "הַפְּכָת (אתה ה' את) מִסְפְּדִי לְמַחֲוֹל לִי, פִּתְחָת (התרת את) שְׁקִי (אשר לבשתי כמנהג אבליים) וְתִאָּרַנִי (ותחגרני ב)שְׁמָחָה" (תהלים ל, יב). שני: "אֶזְרָא (בגאולה העתידה) תִּשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֲוֹל וּבְחָרִים וּזְקִנִּים יַחְדּוֹ, וְהַפְּכָתִי אֶבְלָם לְשִׁשּׁוֹן וְגו' " (ירמיה לא, יב). שלישי: "וְלֹא אָבָה (ולא רצה) ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֵּעַ אֶל בְּלָעַם וַיַּהַפֵּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת הַקָּלָה

הערות

12. עץ יוסף.
13. נשאלת השאלה: אם אמנם חלום שלא פתרוהו הוא כאגרת שלא קראוהו, מדוע זקוק החלום להטבה? עבור תשובה אפשרית, ראה דברי מהרש"א המובאים להלן הערה 42 (וראה גם תוספות רבנו יהודה החסיד).
14. שאוהבים אותו (כך גידסת הרא"ש; שולחן ערוך או"ח רכ, א).
15. על פי פירושם העיקרי של התוספות. לפי פירושם האחר, התיבות "שבע זימנין" דבוקות למעלה ל"ולימא לה... ולימרו ליה הנך", כלומר: כך יאמר החולם שבע פעמים, וכך יענו השלשה שבע פעמים (וראה תוספות הרא"ש, וב"ח או"ח רכ, א).
16. ביקש בלעם לקוב את ישראל, אלא שבכל אחת משלש הפעמים שפתח לקללם, שם ה' את ברכתם בפיו.
17. ברדוף ישראל אחר פלשתים, השביע שאל את העם לאמר: ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב. אולם יונתן בנו לא שמע בהשביע אביו את העם, ויטעום מעט דבש אשר מצא בשדה. כאשר נודע הדבר לשאל, עמד לדון את בנו למות, אלא שהעם מנעוהו; ויפדו העם את יונתן ולא מת.
18. פירשנו את הפסוק על פי רד"ק שם.
19. לאחר מות שאל, באו גיבורים מבני בנימין ויהודה אל מצודת דוד לקבלו עליהם למלך. דוד יצא לפניהם ושאלם אם לשלום באו, אם לרמותו וליפול עליו פתאום. המקרא הנזכר בגמרא הוא תשובת עמשי - מראשי הקצינים שבאו - אשר מחמתה קיבלם דוד ויתנם בראש גדודו.
20. בזו הפנייה ציוה דוד שיפנו נעריו אל נבל הכרמלי, כאשר שלחם לבקש ממנו שיתן למחית דוד ואנשיו.
21. "האי מאן" היינו - מי האיש.
22. רא"ש. מהרש"א פירש: ואינו זוכר את פרטי החלום, אבל אם זוכר הוא את החלום ואינו מבין את משמעו, ילך ויטיבנו באופן המתואר למעלה (וראה מגורת המאור ג, קיא).
23. שהתקיימו לטובה בהיותו מושל במצרים, כאשר השתחוו לו אחיו ואביו.
24. לאחר קריעת ים סוף הלכו ישראל שלשה ימים במדבר ולא מצאו מים. לבסוף הגיעו לעין מים במרה, אלא שהמים מרים היו ובלתי ראויים לשתיה ועל כן נקרא המקום מרה. הקב"ה הראה למשה עץ, וישלך אל המים וימתקו (ראה שמות טו, כב-כד).
25. מרים הנביאה הצטרעה על אשר דברה סרה אודות משה אחיה. התפלל משה עליה והקב"ה רפא אותה (ראה במדבר יב, א-טו).
26. חזקיהו מלך ישראל חלה אנושות, והנביא ישעיהו בא אליו בדבר ה' ויודיעהו שימות. אף על פי כן לא התייאש חזקיהו, ויטב את פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'. שמע ה' את תפלתו והוסיף לו חמש עשרה שנות חיים (ראה מלכים ב, כ, א-ז).
27. אנשי יריחו אמרו לאלישע הנביא שימימי עירם רעים ובגללם הארץ משכלת. אלישע השליך מלח מתוך צלוחית חרשה אל המים, וירפאו המים (ראה מלכים ב יד, כב).
28. ראה למעלה הערה 16.

[illegible]

לְגַלִּי - יגלה הדבר לרבים.

מנהגו של אמורא אשר ממנו נלמד מה התועלת בפרסום דבר מחלה:

בִּי הָא דְרָבָא - כאותו מנהג של רבא; **בִּי הָוָה חֲלִישׁ** - כאשר היה נחלה, **יוֹמָא קָמָא לֹא מְגַלִּי** - ביום הראשון לחוליו לא היה מגלה את דבר המחלה, **אוֹלַם מְכָאן וְאֵילָךְ** - אם נמשכה מחלתו יום שני, **אָמַר לִיה לְשִׁמְעִיָּה** - היה מצווה לשמוע: **פּוֹק אֲכָרִיז** - צא הכרו: **רָבָא חֲלִישׁ** - רבא חלה! והיה רבא נותן טעם לצווי: **מָאן דְּרָחִים לִי** - מי שאוהב אותי וישמע שחליתי **לְבַעֲי עַלִי רַחֲמִי** - יבקש עלי רחמים. **וּמָאן דְּסָנִי לִי** - ומי ששונא אותי **לְחָדִי לִי** - ישמח לאידי. ושמחת שונאי אף היא תהיה לעזר לי, שהרי **כְּתִיב** (משלי כד, יז-יח): **בְּנַפְל אוֹיְבֶךָ אַל תִּשְׁמַח וּבְכַשְׁלוֹ אַל יִגַּל לְבֶךָ, פֶּן יֵרָאֶה ה' וְרַע בְּעֵינָיו וְהָשִׁיב מַעְלָיו אָפּוֹ**. הנה בגלל שמחת האויב ישיב ה' את חרון אפו מעלי וארפא^[37].

הגמרא שבה לענין חלומות והטבתם:

שְׁמוּאֵל, בִּי הָוָה חֲזִי חֲלֵמָא בִּישָׁא - כאשר היה רואה חלום רע, **אָמַר** - היה קורא מקרא זה (זכריה י, ב): **וְנַחֲלֻמוֹת הַשָּׁא יִדְבְּרוּ**, אשר פירושו לפי פשוטו: נביאי השקר דברו (ספרו) לישראל חלומות שוא שלהם. אלא ששמואל היה מטעימו: וחלומות; השוא ידברו, כלומר: ובאשר לחלומות, הם מדברים את השוא ואין משמעות להם^[38]. **בִּי הָוָה חֲזִי חֲלֵמָא טָבָא** - וכאשר היה רואה חלום טוב, היה מטעים את אותו המקרא בלשון תמיה: וחלומות; האמנם שוא ידברו^[39]? **וְאָמַר** - היה אומר: **וְכִי הַחֲלֻמוֹת הַשָּׁא יִדְבְּרוּ? וְהַכְּתִיב** - והלא כתוב אודות נביא אמת (במדבר יב, ו): **בְּחֻלּוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ**. הרי שאין כל החלומות שוא, ופעמים שידברו אמת.

אמורא אחר העיר אף הוא על הסתירה הנראית בין שני מקראות אלו:

רָבָא רַמִּי - הציג סתירה: **כְּתִיב: "בְּחֻלּוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ"**, הרי שהחלום אמת. **וּכְתִיב: "וְנַחֲלֻמוֹת הַשָּׁא יִדְבְּרוּ"**, הרי שהחלומות ידברו שקר.

מתרץ רבא את הסתירה:

לֹא קָשְׁיָא. כָּאֵן, בְּמִקְרָא הָרֵאשׁוֹן, מְדוּבָר בְּחֻלּוֹם עַל יְדֵי מְלָאָךְ, שְׁהוּא חֲלוֹם אִמְתָּה. כָּאֵן, בְּמִקְרָא הַשֵּׁנִי, מְדוּבָר בְּחֻלּוֹם עַל יְדֵי שָׂרָה, שְׁהוּא יִדְבֵּר שִׁקְרָה^[40].

המסיימים את ברכתם, **דְּעֵנִי צְבוּרָא אָמֵן** - שיענו הצבור אמן על ברכת הכהנים ותחול האמן גם על בקשתו^[29]. **וְאֵי לֹא** - ואם לא, כלומר אם סיים את בקשתו בטרם סיימו הכהנים את ברכתם, **לִימָא הָבִי** - יאמר כך: **אֲדִיר בְּמָרוֹם, שׁוֹכֵן בְּגִבּוֹרָה! אַתָּה שְׁלוֹם וְשִׁמְךָ שְׁלוֹם!** **יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁתִּשְׁמַע עֲלֵינוּ שְׁלוֹם**. ואומר כן כדי לסיים בקשה נוספת זו עם הכהנים^[30].

דבר האמורא השני:

פֶּתַח אֵינְךָ - פתח האחר (האמורא השני) **וְאָמַר: הָאֵי מָאן דְּעֵיִל לְמִתָּא** - מי שנכנס לעיר **וְדָחִיל מְעִינָא בִּישָׁא** - וירא הוא מעין רעה^[31], כלומר מעינים הרעה של הרבים המצויים בעיר גדולה, **לְנִקּוּט וְקָפָא דִּינָא דִּימִינִיָּה בִּינָא דְשִׁמְאִלִיָּה** - יאחז אגודל ידו הימנית בידו השמאלית, **וְזִקְפָא דִּינָא דְשִׁמְאִלִיָּה בִּינָא דִּימִינִיָּה** - ואת אגודל ידו השמאלית בידו הימנית, **וְלִימָא הָבִי** - ויאמר כך: **אָנָּה - פְּלוֹנִי בִּר פְּלוֹנִי, מְזַרְעָא דְיוֹסָף קָאֲתִינָא** - מזרע יוסף אני בא, **דְּלֹא שְׁלֵטָא בִּיה עֵינָא בִּישָׁא** - שאין עין רעה שולטת בו (עד כאן הלחש)^[32]. ומנין שאין עין רעה שולטת בזרע יוסף? **שְׁנָאֲמַר** - שהרי נאמר אודות יוסף (בברכת יעקב, בראשית מט, כב): **"בֶּן פֶּרֶת (בן חן הוא) יוֹסֵף, בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵין וגו' "** - בן אשר חינו נטוי על עין הרואה אותו^[33]. ומדרשו: **אַל תִּקְרִי** - אל תקרא את התיבות **"עלי עין"** בהיגוי **"עלי עין"** (כאשר הן מנוקדות על פי הפשט), **אֶלָּא** בהיגוי **"עולי עין"**, וכך תפרש: בן פרת עלי עין - בן פורה אשר פירותיו (זרעו) מורמים מעל עין רעה, שאינה שולטת בהם. **רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינָא אָמַר** שהמקור המקראי **מִהֶכָּא** - מכאן, מתוך ברכתו של יעקב לבני יוסף (בראשית מח, טז): **"וַיִּדְבֹּר (וירבו בדגים) לָרֶב בְּקָרֶב הָאָרֶץ"**. מדוע נמשלו צאצאי יוסף לדגים^[34]? כי **מִה דְגִים שְׂבִיִּם, מִיָּם מְכֻסִּים עֲלֵיהֶם וְאִינֶם נִרְאִים וְלֹכֵן אֵין עֵין רָעָה שׁוֹלֶטָת בָּהֶם, אֵף זֶרְעוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֵין עֵין רָעָה שׁוֹלֶטָת בָּהֶם**, אפילו שהם דרים גלויים בקרב הארץ. מסיים האמורא השני את דברו: **וְאֵי דָחִיל מְעִינָא בִּישָׁא דִּילִיָּה** - ואם ירא הוא מעין רעה של עצמו, כלומר, ירא הוא פן יביט על אחרים בעין רעה^[35], **לִיחְזִי אֲשֶׁרְפָּא דְנַחֲרִיָּה דְשִׁמְאִלִיָּה** - יביט על דופן נחירו השמאלי.

דבר האמורא השלישי:

פֶּתַח אֵינְךָ - אחר (האמורא השלישי) **וְאָמַר, הָאֵי מָאן דְּחֲלִישׁ** - מי שחלה, **יוֹמָא קָמָא** - ביום הראשון **לֹא לְגַלִּי** - אל יגלה הדבר **בִּי הֵיכִי דְלֹא לְתִרְעָה מְזִלִּיָּה** - כדי שלא יורע מזלו בהחזיקו עצמו חולה^[36]. **מְכָאן וְאֵילָךְ** - מהיום השני והלאה, שכבר בלאו הכי הוחזק חולה,

הערות

רעה פועלת באמצעות אחר מהכוחות הרוחניים שביצירה אשר מתעורר על ידי קנאת איש את רעהו (נתיבות עולם, נתיב עין טוב; דרך חיים ב, ט, ז, יט; חירושי אגרות לבבא מציעא פד, א; ראה גם חזון איש, חו"מ, ליקוטים כא). לפי אחרים, הנוק שבעקבות עין רעה בא כעונש על פגם מוסרי. אדם שלקח ברכה מאת ה', אל יצטרך אחרים בהבלטתה, ואם עשה כן מעורר הוא מדנים על עצמו וגורם שישקלו בשמים מחדש אם ראוי הוא לאותה ברכה (מכתב מאליהו חלק ג עמוד שיג, וחלק ד עמוד ה).

32. משמע שכל אחר אומר כן, אפילו מי שאין ידוע עליו שהוא מצאצאי יוסף. מהרש"א ואחרים מצינים את הקושי שבכך, ומציעים ליישב שכל ישראל נקרא על שם יוסף (ראה מהרש"א; וראה תהלים עז, טז וסנהדרין יט, ב).

33. רש"י לבראשית שם.

34. והיכן מצינו דגים בקרב הארץ?

35. ו'מגדים חדשים' פירש: ידא פן יכית הוא על עצמו בעין רעה.

36. כבר למדנו (לעיל יט, א): לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן - אל יפתח בדבריו פתח לשטן לקטרג עליו, ולכן אל יאמר על עצמו שראוי הוא להענש בירי שמים. כאן מרחיבה הגמרא את הכלל: אל יפתח אדם פיו לשטן בהחזיק עצמו חולה הזקוק לרחמי שמים, אשר מעיינים בדניו אם ראוי הוא להינצל (ראה מהרש"א).

37. רש"י; וראה רש"י למשלי שם.

38. כי לפי פשוטו של מקרא, האות "ה" של תיבת "השוא" היא מיותרת.

39. ראה מהרש"א.

40. ראה להלן הערה 42.

29. ברכת כהנים כוללת שלשה פסוקים (במדרבן, כד-כו): **"יְבָרְכְךָ ה' וְיִשְׁמְרְךָ, יֵאָר ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וְיַחְנֹךְ. יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וְיִשֶּׁם לְךָ שְׁלוֹם"**. לאחר כל פסוק עונים הציבור אמן. לדעת המהרש"א, אומר החולם בקשה זו שלש פעמים, פעם אחת עם כל פסוק שבברכת הכהנים, כדי שיענו הציבור אמן על בקשתו שלש פעמים (וראה משנה ברורה קל, ה).

נהגו ברוב הקהלות בחוץ לארץ שכל אחר אומר בקשה זו בשעה שהכהנים נושאים כפיהם ברגלים, בין שחלם לאחרונה ובין שלא חלם. מנהג זה פשט כיון שברוב הקהלות (שלא כמו בארץ ישראל) אין הבהנים מברכים את העם בכל יום, אלא ברגלים, ואין אחד שאינו חולם בין רגל לרגל אפילו פעם אחת (משנה ברורה קל, א).

נהגו הכהנים להאריך בניגון אלם בסוף כל פסוק ופסוק מהברכה. החולם יאמר את הבקשה בשעה שמנגנים, אבל כאשר אומרים הכהנים את תיבות הברכה ישתוק ויאזין לברכתם בשימת לב (שלחן ערוך או"ח קכח, כו ורמ"א שם, על פי סוטה מ, א; ראה תוספות לסוטה שם ד"ה כל האומרים; ראה גם תשובות מהר"ל קמח, צו"י ברמ"א קכח, מה, ומשנה ברורה קכח, קעב).

30. כ"ח או"ח קל; מגן אברהם או"ח קל, ג ר"ד. ומנהגו להוסיף תמיד את הבקשה הזו לאחר שמסיימים הכהנים את ברכתם, בהתאם לגירסתו השונה של הרי"ף בגמרתנו, שהיא: וכי מהדרי כהני אפייהו לימא וכו' - וכאשר מחזירים הכהנים את פניהם (מנוכח הקהל, לאחר שסיימו לברך), יאמר וכו' (ט"ז או"ח שם; ראה גם רא"ש ומערני יום טוב ז).

31. הבלטת יופי, עושר, או שאר הטובות אשר אדם ניחון בהם עלולה למשוך אליו "עין רעה" - מבט מקנא עוין אשר בכוחו להזיק למי שחשף לו. לדעת מהר"ל, עין

שָׁכַל אֶחָד וְאֶחָד - שר המשקים ושר האופים, הָרְאוּהוּ חִלּוּמוֹ וּפְתָרוֹן חִלּוּמוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ, ולכן ידע שר האופים שיוסף צדק בפתרון חלומו של שר המשקים.

אגב נושא חיזוי עתידות על ידי חלומות, מזכירה הגמרא תופעה נוספת המורה על העתיד:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הַשָּׂכִּים נִמְיָד נָפַל לוֹ פֶּסוֹק לַתּוֹךְ פּוֹי, הָרִי זֶה נְבוֹאָה קִטְנָה, ויש בפסוק מסר הנוגע לעתיד.

מאמר נוסף מרבי יוחנן בענין חלומות המורים על העתיד:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה חִלּוּמוֹת מִתְקַיֵּמִין, ואלו הם: **חִלּוּם שֶׁל שְׁחִירִית, וְחִלּוּם שֶׁחֵלֵם לוֹ - עַלִּי חֲבִירוֹ, וְחִלּוּם שֶׁנִּפְתָּר בְּתוֹךְ חִלּוּמוֹ**.^[46] **וְיֵשׁ אוֹמֵר אִף חִלּוּם שֶׁנִּשְׁנָה** - שהראוהו לו פעמיים^[47]. **שְׁנֵאֲמַר** - שהרי נאמר בענין חלומות פרעה אודות שנות השובע והרעב שיבואו (בראשית מא, לב): **"וְעַל הַשָּׁנֹת הַחֲלוּם וְגו'** פִּי נִכּוֹן הִדְבֵּר מֵעַם הָאֱלֹהִים וּמִמֶּהָרָה הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ"^[48].

מאמר נוסף בענין תוכנם של חלומות:

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָנִי: אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: אֵין מְרַאֵין לוֹ לְאָדָם בַּחֲלוּם אֶלָּא מְרִאוֹת מוֹרֵכּוֹת מִהֶרְהוּרֵי לְבוֹ אשר הרהר ביום, ואפילו תוכן משמעותי מלוּבש תמיד בדמויות מתוך מחשבות החולם. **מִנִּין? שְׁנֵאֲמַר** - שהרי נאמר בענין חלום נבוכדנצר שפתרו לו דניאל (דניאל ב, כט): **"אֲנִי מֶלֶכָא רַעֲיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סִלְקוּ"** - אתה המלך, מחשבותיך שביום עלו לך בחלומך על משכבך^[49]. **וְאִיבְעִית אֵימָא מִהֶבָּא** - ואם תרצה, אמור שהמקור מכאן (שם ל, באותו ענין): **"וְרַעֲיוֹנֵי לְבָבְךָ תִּנְדַּע"** - ומחשבות לבבך תדע. כלומר, תוכן מחשבותיך שביום תדע על פי חלומך בלילה.

הוכחה לכך מן החיים:

אָמַר רַבָּא: תִּדַּע - הא לך ראייה! **דְּלֹא מַחְוֵי לִיה לְאִינֵשׁ** - שהרי אין מראים לו לאדם בחלומו **לֹא דְקָלָא דְדִּהָבָא** - לא דקל של זהב ו**לֹא פִילָא דְעֵייל בְּקוֹפָא דְמַחְטָא** - ולא פיל שנכנס בנקב של מחט. דברים אלו נמנעים ואין אדם רגיל לצוירם בדמיונו, ולכן אינו חולם עליהם.

הגמרא תספר אודות חלום אחד בעל משמעויות רבות:

אָמַר רַבִּי בִּיזְנָא בֶּר זְבִדָּא אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא^[41]: **אָמַר רַבִּי פִנְדָּא אָמַר רַב נַחוּם אָמַר רַבִּי בִּירִים מִשּׁוּם זָקֵן אֶחָד - וּמִנּוּ - וּמִי הוּא אוֹתוֹ וְזָקֵן? רַבִּי בְּנָאָה: עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חִלּוּמוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם. פַּעַם אַחַת חֲלַמְתִּי חִלּוֹם וְהִלְכְּתִי אֶצֶל כּוֹלֵם, שִׁפְתֵּיהֶוּ. וּמָה שִׁפְתֵּר לִי זֶה, לֹא פִתֵּר לִי זֶה, שְׁכַל אֶחָד פִּתֵּר בְּאוֹפֵן אַחֵר. וְאוֹלֵם, כּוֹלֵם - כָּל עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה הַפְתָּרוֹנוֹת נִתְקַיְּמוּ בִּי: לְקִיּוֹם מָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַחֲלוּמוֹת הוֹלְכִים אַחֵר הִפָּה - מִתְקַיְּמִים עַל פִּי הַפְתָּרוֹן שֶׁנָּתַן לָהֶם הַפָּה**^[42].

מקשה הגמרא:

אָטוּ - וְכִי הַפְתַּגְם "כָּל הַחֲלוּמוֹת הוֹלְכִים אַחֵר הִפָּה" קָרָא הוּא - מְקַרָא הוּא, שיאמר עליו רבי בנאה "שנאמר"? הלא אינו במקרא!

משיבה הגמרא:

אֵין - כן. אמנם אין נוסח הפתגם מן המקרא, אבל עניינו מפורש במקרא. **וּבְדִרְבִּי - וּכְמֵאמְרוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר. דָּאֲמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מִנִּין שְׁכַל הַחֲלוּמוֹת הוֹלְכִין אַחֵר הִפָּה? שְׁנֵאֲמַר** - שהרי נאמר בענין חלומות שר המשקים ושר האופים אשר פתר יוסף (בראשית מא, יג): **"וְיִהְיֶה פֶּאֶשֶׁר פִּתֵּר לָנוּ בֶּן הָיָה"**, כלומר, מאחר שפתר לנו וכתוצאה מכך, כן היה במציאות^[43].

הגמרא מוסיפה התנייה לכלל שכל החלומות הולכים אחר הפה: **אָמַר רַבָּא: וְאוֹלֵם הוּא דְמַפְשֵׁר לִיה מַעֲיִן חֲלָמִיהָ** - הכלל אמור רק כאשר הפותר פותר מעין החלום, אבל אם אין הקבלה בין מראות החלום לבין הפתרון, אין בפתרון ממש^[44]. **שְׁנֵאֲמַר** (שם, באותו ענין): **"אִישׁ פִּחְלָמוֹ פִּתֵּר"** - לכל איש פתר כענין חלומו, ולכן הלכו חלומותנו והתקיימו על פי פתרונו.

הגמרא מוסיפה להעיר על מקרא מוקשה בענין חלומותיהם של שר המשקים ושר האופים:

נאמר (בראשית מ, טז): **"וַיֹּרָא שֵׁר הָאֲפִים כִּי טוֹב פִּתֵּר"** (יוסף את חלום שר המשקים). **מִנָּא יָדַע** - מנין ידע שר האופים שיוסף פתר אל נכון^[45] את חלום שר המשקים? **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מְקַרָא זֶה מְלִמָּד**

הערות

אשר אינם אלא פרי דמיונו של החולם (ראה בדרגמאות את חלומותיהם של קיסר רומי ושבוד מלכא, להלן נ, א).

פתרון חלומות וכח הדיבור:

לדעת מהרש"א, למדים אנו מגמרתנו שיש כח בנפשו של אדם לפעול בדיבורו ולהשפיע על האופן אשר בו יתגשם חלום. סמך לכך מוצא מהרש"א במאמר (לעיל ז, א). אל תהי ברכת הריט קלה בעיניך, אשר משם נלמד שבכוח הדיבור להשפיע לטוב. באופן דומה מעיר מהרש"א (תשובות הרשב"א א, תח) על הכתוב (ויקרא ט, יד; וראה רש"י שם): לא תקלל חרש וגו', שאם אין ממש בקללה לא היתה התורה אוסרתה. הרי שלדיבור כח פועל בטבע (ראה גם שאר המקורות המצוינות בתשובת הרשב"א שם; ראה ספר המאורות להלן נ, א; מכתב מאלהיו חלק ד עמודים קסד-קסח; ראה גם איי הים).

43. כי היה יכול להיכתב בקצרה: ויהי כאשר פתר לנו, כלומר, ויהי במציאות כאשר פתר לנו. לכן יש לדרוש: ויהי מחמת וכתוצאה שפתר לנו, שכן היה והתקיים במציאות.

44. ראה לעיל הערה 42.

45. כך מפרשת גמרתנו את התיבה "טוב" (וראה תרגום אונקלוס ופירוש הרמב"ן לבראשית שם; וראה המהרש"א).

46. שני הראשונים טעמם שווה. כי יבואר בהמשך שהחלומות מושפעים ממחשבותיו של האדם בהיותו ער ולכן אמיתתם מסופקת, אולם חלום של שחירת הבא לאחר שעבר רוב הלילה וכבר נחו רעיוניו של האדם (וגם עיכולו איננו פעיל) תוכנו ממשי יותר. וכן חלום שחלם עליו חברו, כי לרוב שרעפיו של אדם תפוסים בעיקר בענייני עצמו, ולפיכך אין לתלות את תוכנו של חלום על אדם בהשפעת המחשבות שבוים; וחלום שנפתר בתוך חלום מתקיים בי הפתרון שבחלום הוא כפתרון בפה, וכל החלומות הולכים אחר הפה (מהרש"א).

47. הישנות החלום מורה שאינו מקרי אלא מוחזק ואמיתי (מהרש"א).

48. דרשו כנראה את המילה "נכון" בהוראת "אמת". לפי פשוטה הוראתה "מובן".

49. לפי פשוטו פירושו: מחשבותיך (מראות החלום) אשר על משכבך, באו להודיע את שיהיה בעתיד.

41. כנראה שם אמורא, ואינו התנא הידוע.

42. חלומות: הוראתם ופתרונם.

מפרשים רבים התקשו בזה, כי אין תתחלף הוראת החלום בחילוף הפתרון, ואין תשתנה למפרע על פי פתרון מאוחר. ולא עוד, אלא שמאמרים שונים בגמרתנו נראים כסותרים כלל זה. ביניהם: מאמר רב הונא שלאדם טוב אין מראים חלום טוב כי אם חלום רע; ואם אין משמעות בחלום עצמו אלא שהולך הוא אחר הפתרון, שום חלום אינו טוב ואינו רע (הכותב בעין יעקב; בעל העקידה, צוין במהרש"א). כרי לענות על שאלות אלו ואחרות, מסוג מהרש"א את החלומות לשלשה:

(א) יש חלום אשר במראה שבו טמונות הוראות אפשריות רבות, לטוב ולרע (ראה כרוגמאות את כל החלומות שפתר בר הדיא להלן נ, א, וביניהם חלום אורות חסה אשר מצד אחד מורה על הכפלת העסקים והצלחה ומצד שני על מרידות וכשלוש). חלומות אלו מוכרעים על פי פתרון הפה, ועליהם אמרו: כל החלומות הולכים אחר הפה. חלומו של רבי בנאה היה מהסוג הזה, ולכן כל עשרים וארבעה הפתרונות התקיימו בו, שכל אחד פתר מעין אחד מהפנים שבהוראת החלום (וראה ריטב"א לתענית יב, ב ד"ה רבי; אולם ראה עץ יוסף שפירש באופן אחר). על חלומות אלו אמר רבא שהם באים על ידי שר, והם חלומות שוא כיון שכל זמן שלא נפתרו אין בהם משמעות, כאגרת שלא קראוה.

(ב) חלומות אחרים הוראתם ברורה יותר והם מתקיימים באופן מסוים אף שלא נפתרו, אלא שעל ידי פתרון ניתן להפחית או להעצים את משמעות החלום ולפעמים אף להופכו מטוב לרע ומרע לטוב (ראה כרוגמא חלום אורות באר, להלן נ, ב, אשר הוראתו הרגילה היא ביאת שלום ובכל זאת נהפך הוא לרע על ידי אמירת פסוק מסוים). כאשר לכוחו של הפה להטות אופן קיומו של חלום לכאן או לכאן, ראה להלן בהערה זו תחת הכותרת "פתרון חלומות וכח הדיבור".

(ג) סוג אחרון של חלומות בולל את החלומות האמיתיים המורים על עתידות (בחלומות יוסף). והם מתקיימים ואינם משתנים על ידי הפתרון כי אם בתשובה ומעשים טובים. על חלומות אלו אמר רבא שהם באים על ידי מלאך.

ברור שמלבר החלומות אשר מנה מהרש"א, יש חלומות חסרי משמעות לגמרי

הרואה פרק תשיעי ברכות

נו.

הנהגות הב"ח

(ב) גבי וקריט פסוקא
לפסוקא: (ג) שם ותפשי
ליה לרבא דחיל סלי עלמא
ואמרי רבא איתפסין און
לא כל סין אמרי ליה:
(ג) שם גהיט מחפילין
עין רבא ואשת ואלו
דפטר חמור גהיט בחפלה
לפוק אול: (ד) רש"י ד"ה
סבור מלכא מלך פרס:

גליון הש"ס

גבי א"ר אשתא
שכבא. ע"י לקמן דף
ס"ב ע"ה מוס' ד"ה רבא:

לעזי רש"י

מש"א ר"י. פירוש
שניים פנימיות (רש"י)
בכורות דף לה ע"ה,
שניים ממלכות (רש"י)
בכורות דף לט ע"ה,
שניים שומות:

עומד עליו בלמורא להשמיע בקול רס לרבים בקול חמור העוטר:
וי"ו דפטר חמור גהיט מתפילין. כפרשת והיה כי יצילך וכל פטר
חמר חפדה בשה והוא חסר וי"ו ונחפילין של רבא כחבו הכותב מלא
ולא"כ מחקו והיינו גהיט מחוק: דשא ברייתא. דלמ חילון שבצית:

אתחך מתה. השומרת את הצית:
כבי. שניים הפנימיות שקורין
משילא"ר: תרתי נשי מגרשת.
שאלשו של אדם קריה יונה דכתיב
מכת מקל עז גרשלו כרש"י לפסוק:
ב"א מצרים. נחלה בלא מלכא כלומר
קרקעות רחבים ורעים: ובספין
אבקה. כסוי עפר הפורה ממפלות
הסומה: ונתר מוקרי. נשר מומו:
אורדא מבי סדיא. המוכין יולאין מן

הכר שזמנאסמיו: חל"א מצרואה.
הלל שאלו קורין כספת לפי שם הלל
אמר הקרי הלל הגדול קורין לזה הלל
המנ"י: נפיו מתרחשי דף. שעי"
נסיס נקרא ניסן שעל כל גרה
הנאה לישלל אומרים אותו על
גאולתן: דיה קא או"ל. כר הדיא
זהדי דרנא: בארבא. כספיה:
אמר בהדי גברא דמתרחיש דיה
ניסא דמה י"י. שמה כלן יארע לו
הנס שחטנע הספיה והוא ינלא:
בדיד קיימא. כך הוא חלוי הסמרון
אם לעונה אם לרעה והפכת לי
לרעה: אשתו ש"י רבא. כח רב
חסדא היתה: שוריא דמלכא. שומר
אולר המלך: גפ"ה תכלא. מולע:
שירא

ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא
אחרית ^א דאמר רבא אמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב מאי דכתיב בנך

ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב אקרין בחלמין ^א לך אכול בשמחה לחמך לאבוי אמר ליה מרווח
עסקך ואכלת ושתיית וקריית פסוקא מחדא דלכך לרבא אמר ליה פסיד עסקך מבחית ולא אכלת ושתיית

וקריית ^ב לפכווי פחד אקרין ^א ורע רב תוציא השדה לאבוי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרין ^א ויתם
יהיו לך בכל גבולך וגו' לאבוי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרין ^א וראו כל עמי הארץ וגו' לאבוי א"ל

נפק דף שמה דריש מתיבתא הוית אימתך נפלת בעלמא לרבא אמר ליה ברייא דמלכא אתבר ומתפסת
בגנבי ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך למחר אתבר ברייא דמלכא ואתו ^א ותפשי ליה לרבא. אמרי ליה

חזן חסא על פום דני לאבוי א"ל עוף עסקך כחמא לרבא א"ל מריר עסקך כי חסא אמרי ליה חזן בשרא
על פום דני לאבוי אמר ליה בסים חמך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך לרבא אמר ליה תקוף

חמך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא מיכל ביה אמרי ליה חזן חביתא דתלי בדיקלא לאבוי אמר ליה
מריר עסקך בדיקלא לרבא אמר ליה חלי עסקך כתמרי אמרי ליה חזן רומנא דקדחי אפום דני לאבוי

אמר ליה עשוק עסקך כרומנא לרבא אמר ליה קאוי עסקך כרומנא אמרי ליה חזן חביתא דנפל לבריא
לאבוי א"ל מתבעי עסקך ^א כראמר נפל פתא בבירא ולא אשתכח לרבא א"ל פסיד עסקך ושד' ליה

לכירא אמרי ליה חזין בר חמרא דקאי איסדן ונער לאבוי אמר ליה מלכא הוית וקאי אמורא עלך
לרבא א"ל פטר חמור ^א גהיט מתפילך א"ל לרדיי חזי לי ואיתיה אמר ליה וא"י דפטר חמור ודאי גהיט

מתפילך לסוף אול רבא לחוריה לגביה אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל אמר ליה ^א אשתך שכבא
אמר ליה חזאי ^א כבי ושני דנתור א"ל בנך ובנתך שכבן אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן א"ל תרי נשי

מגרשת אמר ליה חזאי תרי נרגילי דלפתא אמר ליה תרין קולפי בלעת אול רבא ההוא יומא ויתבי
בי מדרשא כוליה יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קמנצו בהדי הדדי אול רבא לפרוקנהו ומחוהו

לרבא תרי דלו למחוייה אחרייתו אמר מסתי תרין חזאי לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא א"ל חזאי ^א אשתא
דנפל א"ל נכסים בלא מצרים קנית א"ל חזאי אפדנא דאבוי דנפל וכספין אבקה א"ל אבוי שכיב ומתיבתיה

אתיא לנבך א"ל חזאי אפדנא דידי דנפיל ואתו כולי עלמא שקיל לבינתא לבנתא א"ל שמעתתך מברין
בעלמא א"ל חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי א"ל ^א אורדא מבי סדיא נפיק א"ל אקרין הללא מצרואה בחלמא

א"ל ניסא מתרחשי לך הוה קא או"ל בהדיה בארבא אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי בהדי דקא
סליק נפל סיפרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה ^א כל החלומות הולכין אחר הפה אמר רשע

בדיד קיימא וצערתן כולי האי כולהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא יהא רעוא דלמסר ההוא גברא
לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה אמר מאי אעביד גמירי ^א דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכ"ש רבא

דבריא קא לייט אמר איקום ואגלי ^א דאמר מר גלות מכפרת עון קם גלי לבי רומאי אול יתיב אפתחא דריש
^א שוריא דמלכא ריש שוריא חזא חלמא א"ל חזאי חלמא דעי"ל מחמא באצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהיב

ליה לא א"ל ולא מידי א"ל חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהיב ליה ולא א"ל חזאי

דנפל תכלא בכולה ידא א"ל נפל תכלא בכולהו שיראי שמעי בי מלכא ואיתויה לריש שוריא קא קטלי ליה

א"ל אנא אמאי אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר אייתוהו לבר הריא אמרי ליה אממו זוזא דידך חרבו

שיראי

קיסר. מלך רומי והיה לו חגר עס פרסיים: מאי חוינא. מלי
אלהה בלילה בחלום: משחרי דף פרסאי. עושים כך עזות המלך.
כמו לא חמרל דמד מנהון שמרית (תרגום ממדבר טו). ולשון חכמים

(ספרי פ' דברים) הדבק לשמור ושמחו לך: ושבד דף. יסלולך כשני:
וצחנו בך קשייתא. יכופו אותך לעמון

גרגיני תמרים: שבור (ד). מלך פרס:
פסיד עסקך. מתקלקל פרקמטיא
שן: ויא אהני דף דמיב"ל. מתוך

לעבך לא יטעם לך שום מלכל:
מרווח עסקך. ומתוך שמתחך לא
תמלוה לאכול שמהיט שבע בשמחתך:

והיא. אשתך: דפכווי פחד.
להפיג דלגמך: מרישיה. זרע רב
מוליד השדה: ברייא דמלכא. אולר

שמשטי המלך שם יסגר על ידי
גנבים ויעלילו עליך לומר שאתה
גנבנס: ק' וחומר מינך. אס רבא

תחד כל שן שיתמדו חזו וירלו
ממך: חסא. מורח: עוף עסקך.
כפול צריות כחזרת שהיא רחבה

וכפולה: מריר עסקך. שנאי לכל
ומר יהיה הסומה שן: חביתא.
הס היו משתכרים צין: חלי עסקך.

ממוק. כלומר שמתן סמורתך מול:
דקדחי. גדלה: ששיש עסקך.
ציוק מתכרין. כמו עשוק לגנב (כ"ח)

ד' ג': א"ר א"ר קאוי עסקך.
לשון קהוי הכל יסלואו: מתבעי
עסקך. יתבקש עסקך ויחזרו אחרי

לקנות: דקאי איסדן. מלשומיו.
מלמרגמין מלשומיו אסדויה
(כאלשת סה): מלכא הוית. רשע

ישינה הדורש דרשות והממורגמן
לך אכל בשמחה
לחמך ושתיה בלב טוב
י"ג כי בבר רצה
האלהים את מעשיך:
(קדחה ב. ט)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

ויתם יהיו לך בכל
גבולך ויזמן לא חסדך
כי ישל יחיד:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

והוא רב תוציא
השדה ויבטח תאמץ כי
יתקלעו הארבה:
(דברים ב. טו)

ממך - הבשר לאכול עם היין. לרְבָא אָמַר ליה: תְּקִיף חֲמֶרְךָ - יחמיץ יינך וְאָתוּ פּוּלִי עֲלָמָא לְמִזְבֵּן בְּשָׂרָא לְמִיכַל בֵּיהּ - ויבאו כולם לקנות בשר לתבל בו ולאכול^[16].
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא לְבַר הֵדִיא: חֲזָן חֲבִיתָא דְתַלִּי בְּדִיקְלָא - ראינו חבית תלויה בדקל. לְאֲבִי אָמַר ליה: מְדִלִי עֶסְקָךָ בְּדִיקְלָא - עסקך ירום כדקל. לְרְבָא אָמַר ליה: חֲלִי עֶסְקָךָ בְּתַמְרֵי - ימתק עסקך בפי הקונים כתמרים, כלומר, תאלץ למוכרו בזול ורבים יקפצו לקנות^[17].
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא לְבַר הֵדִיא: חֲזָן רֹמְנָא דְקַדְחֵי אָפּוּם דְנִי - ראינו רימון צומח על פי חבית. לְאֲבִי אָמַר ליה: עֲשִׂיךָ עֶסְקָךָ בְּרֹמְנָא - יקר יהיה עסקך כרימון, כלומר, דמיו יהיו מרובים כגריני רימון. לְרְבָא אָמַר ליה: קְאִוִּי עֶסְקָךָ בְּרֹמְנָא - חמצמץ יהיה עסקך בפי הקונים כעסיס רימונים, כלומר, הם ידחו אותך.
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא: חֲזָן חֲבִיתָא דְנָפַל לְבִירָא - ראינו חבית שנפלה לבור. לְאֲבִי אָמַר ליה: מְתַבְּעִי עֶסְקָךָ - יבוקש עסקך, שכן סחורה שנפלה לבור מסמלת בחלום סחורה מבוקשת, בְּדָאָמַר - בהתאם לאימרה: נָפַל פְּתָא בְּבִירָא וְלֹא אֲשַׁתְּפַח - נפל הפת לבור ואינו נמצא. במליצה זו רגילים הבדיות לתאר דבר אבוד אשר רבים מטכסים עצה להחזירו. ואילו לְרְבָא אָמַר ליה בר הדיא: פְּסִיד עֶסְקָךָ וְשָׂדִית לִיה לְבִירָא - עסקך יתקלקל ותזרקנו לבור.
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא לְבַר הֵדִיא: חֲזָן בֶּר חֲמֶרָא - ראינו ציר (חמור צעיר) דְקָאִי אֲאִיסְדֵּן וְנוֹעֵר - עומד מעל ראשו^[18] ונוער. לְאֲבִי אָמַר ליה: מְלָכָא הוּיָא וְקָאִי אָמוּרָא עֲלָךְ - מלך, כלומר: ראש ישיבה, תהיה ויעמוד המתורגמן^[19] אצלך להשמיע דבריך בקול רם. לְרְבָא אָמַר ליה: פֶּטֶר חֲמֹר גְּהִיט מְתַפִּילָךְ - התיבות "פטר חמור" מחוקות מהתפלה של ראש שלך^[20]. אָמַר ליה רבא לבר הדיא: לְדִידִי חֲזִי לִי וְאִיתִיה - אני עצמי ראיתי את פרשיות התפילין שלי, ותיבות אלו ישנם. אָמַר ליה - השיב בר הדיא לרבא: יתכן שתיבות אלו נמצאות, אבל נָא וְדָפֶטֶר חֲמֹר - האות ו' שבתבות "פטר חמור" נדאי גְּהִיט מְתַפִּילָךְ - על כל פנים מחוקה מהתפלה של ראש שלך^[21].

יַחְסְלָנוּ הָאֲרָבָה" (רברים כז, לח). לְאֲבִי אָמַר ליה בר הדיא מְרִישִׁיה - לאביי פתר בר הדיא על פי ראש הפסוק: "זרע רב תוציא השדה" - כמשמעו, שפיק שדרו יבול רב^[11]. לְרְבָא אָמַר ליה בר הדיא מְסִיפִיה - פתר על פי סוף הפסוק: "ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה" - שלא יאסוף משרהו אלא מעט.
חלום נוסף:

אָקְרִינָן - הקריאו לנו: "וְיִזְתִּים יִהְיוּ לָךְ בְּכָל-גְּבוּלְךָ וְגו'" וְשָׁמֵן לֹא תִסּוּךְ כִּי יִשָּׁל (יפלו בטרם עת) וְיִתֶּךָ (שם, מ). לְאֲבִי אָמַר ליה מְרִישִׁיה - לאביי פתר בר הדיא על פי ראש הפסוק: "וְיִזְתִּים יִהְיוּ לָךְ בְּכָל גְּבוּלְךָ" - שיהיו לו זיתים רבים. לְרְבָא אָמַר ליה מְסִיפִיה - פתר על פי סוף הפסוק: "ושמן לא תסוך כי ישל זיתך" - שלמרות מאמציו לא יהיו לו זיתים ושמן.
חלום נוסף:

אָקְרִינָן - הקריאו לנו: "וְיִרְאוּ כָל-עַמֵּי הָאָרֶץ וְגו'" כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיִרְאוּ מִמֶּךָ" (שם, י)^[12]. לְאֲבִי אָמַר ליה: נָפַק לָךְ שְׁמָא דְרִישׁ מְתִיבְתָא הוּיָא - יצא שמך כי תיעשה ראש הישיבה, אִימְתָךְ נָפַלְתָּ בְּעֲלָמָא - ויראת כבודך יפול על הציבור. לְרְבָא אָמַר ליה: בְּדִינָא דְמִלְכָּא - אוצר תכשיטי המלך אֲתָבֵר - יפרץ, וּמִתְפַּסֶּת בְּגִנְבִי - ואתה תתפס עקב עלילה תחת הגנבים האמיתיים, וְדִינִי פּוּלִי עֲלָמָא קַל וְחֹמֶר מִינָךְ - וכולם ידונו ממך קל וחומר על עצמם, לומר: אם לרבא הצדיק הנודע המעוטר בכתר תורה^[13] אירע שנחשד ונכלא על לא חמס בכפו, קל וחומר לנו שאנו בסכנה דומה. לכן כולם "יראו ממך", כלומר, יראו לנפשם משום המעשה שאירע בך. ואכן, כאשר פתר בר הדיא, כן היה. לְמַחֵר אֲתָבֵר בְּדִינָא דְמִלְכָּא - נפרץ אוצר תכשיטי המלך וְאָתוּ וְתַפְשִׁי לִיה לְרְבָא - ובאו שוטרי המלך ותפסו את רבא.
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא לְבַר הֵדִיא: חֲזָן חֶסָא עַל פּוּם דְנִי - ראינו חסה על פי חבית. לְאֲבִי אָמַר ליה: עִיף עֶסְקָךָ בְּחֶסָא - עסקך יכפיל רווחו כחסה, אשר עליה מקופלים והם נפרסים לרוחב^[14]. לְרְבָא אָמַר ליה: מְרִיר עֶסְקָךָ כִּי חֶסָא - מר יהיה עסקך בפי הקונים כחסה^[15], כלומר, הם ידחו אותך.
חלום נוסף:

אָמְרִי לִיה אבִי ורְבָא לְבַר הֵדִיא: חֲזָן בְּשָׂרָא עַל פּוּם דְנִי - ראינו בשר על פי חבית. לְאֲבִי אָמַר ליה: בְּסִים חֲמֶרְךָ - יערב יינך וְאָתוּ פּוּלִי עֲלָמָא - ויבואו כולם לְמִזְבֵּן בְּשָׂרָא וְחֲמֶרָא מִינָךְ - לקנות בשר ויין

הערות

- והמשך הפסוק אין לו משמעות לגבי העתיד, אלא שהקריאו עד סוף הפסוק כי אין להפסיק קריאת פסוק באמצע (ראה תענית כז, ב).
- מקרא זה הוא מהברכות שלפני התוכחה ואשר יחולו על ישראל אם ישמרו את מצוות ה'.
- והמקרא נפתח: "וראו כל עמי הארץ" - פשוטי העם הרחוקים מדרגתך וקרובים להחשך "בי שם ה' נקרא עליך" ובכל זאת נתפסת ולכן "יראו ממך" - מתוך קל וחומר שיעשו מהמעשה שאירע בך.
- וראה דקדוקי סופרים; וראה חוק יעקב לאו"ח תעג, ה. החבית שהחסה מונחת עליו מסמלת את עסקו של אביי, ובהמשך את של רבא, כיון שהיו משתכרים ביון (רש"י).
- בתלמוד הירושלמי (פסחים ב, ה) מתוארת החסה כירק שתחלתו מתוק וסופו מר, שכן אם לוקטים אותו בעודו צעיר הוא מתוק ואם נשאר הוא בקרקע נעשה מעוצה ומר (וראה חוק יעקב לאו"ח תעג, יח).
- דקדוקי סופרים מביא גרסה שונה: למישקל חמרא למיכווי בשרא - לקנות חומץ לצלות בו בשר.
- רש"י. ויש שפירשו שינו של רבא ימתק כתמרים, ויין מתוק מדי נחשב ליין ירוד (הגהות ר' אלעזר משה הורוויץ, ומצפה איתן. על פי מנחות פו, ב ירפו, א).
- כלומר, מעל ראשו של כל אחד מאתנו בחלומנו.
- בימיהם נהגו לדרוש בעזרת "אמורא". הדרוש היה לוחש את דבריו ל"אמורא", אשר היה חזר על הדברים בפני העם בקול רם ובהדחבה (ראה רש"י לחולין טו, א ד"ה לאמורא). החמור הנוער מטמל את האמורא המכריז בקול גדול (רש"י).

- ולכן חמור צעיר נוער אצל ראשך, להעיר לך לחסרון התיבות "פטר חמור" בתפלה שבראשך.
- בתפילין ארבע פרשיות; אחת מהן פרשת "והיה כי יביאך" (שמות יג, יא-טז) בענין הבכורות, ואחר הבכורות הוא פטר חמור - חמור בכור לאמן.
- התיבה "חמור" פעמים נכתבת מלאה בוי"ו ופעמים חסרה בלי וי"ו. על פי המסורת, תיבת "חמר" בפסוק זה (שמות יג, יג) היא חסדה, אלא שהסופר שכתב תפיליו של רבא טעה וכתב "חמור" מלא ואחר כך חזר ומחק את הוי"ו המיותר (רש"י). ותפילין כאלו שתיקנו הסופר לאחר שנכתבו פסולות, כיון שבמחיקת הוי"ו נותר רווח בתוך התיבה "חמר" באילו נחלקה לשניים, וכבר אינה נקראת כמילה אחת. ואם מחק הסופר גם את הרי"ש וכתבו מחרש ומילא בו את הרווח מהוי"ו שנמחק, אף בזה לא הועיל שכן נמצא שנכתב הרי"ש בסוף לאחר שכבר נכתבו האותיות שאחריו בפרשה, ותפילין שאותיותיהן נכתבו שלא כסדרן פסולות (בית יוסף לאו"ח לב בשם ר' יצחק אסכנדרני). והוסיף שם שכנראה סופרו של רבא הרגיש בטעות מיד ומחק את הוי"ו וכתב את הרי"ש על מקום המחיקה בטרם המשיך בכתיבת הפרשה, והתפילין נכתבו אמנם כסדר והיו כשרות. שהרי פתרון זה נמנה על הרעות שגרם בר הדיא לרבא, ואם תפיליו של רבא היו פסולות באמת הלא הטיב עמו בר הדיא כאשר גילה לו שפסולות הם ומנעו מלהניחם. [אבל בר הדיא פתר כאילו מחק הסופר את הוי"ו והוויז את הרי"ש לאחר שגמר כתיבת הפרשה, וכאשר נבדקו התפילין נמצא הקלף שמתחת לרי"ש מגורד הוכרח רבא לגונם שמא צדק בר הדיא ונכתבו שלא כסדר. וזו הרעה שגרם לו בר הדיא].
- מהרש"א מעיר שבניגוד לשאר החלומות אשר בר הדיא הולך אחר פיו, כאן היה יסוד אמיתי לפתרונו שהרי גילה דבר שנעשה בעבר.

את אמרת לקריבך
וכו'. לחם ברו קטנה
לקרובו ואשמו אמרה
שמתנו לקרובו.
ואכפפה. הכניחמו והודה
לם לחם לקרובו וקידושין
מה: בבי. מקום מושב
הקטנים וז"ל ע"כ
חוס' בשם רש"י
אשיתא. יקור לחמה
ביתו כו' והכינו בן
עורא (ד) ואשיו יחיתו
ובמלחא עמי אשתא (ב)ק
(ג) מורדיוא (ד) נצי ב"ב. ח.
ועובין פ.

אביי ימות והישיבה תבא אליך, כלומר, בני הישיבה ימנך לראש הישיבה^[26].
חלום נוסף:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי אפדנא ידי דנפיל - ראיתי שנפלה טירתי שלי ואתו פולי עלמא שקיל לבנתא לבנתא - ובאו בני אדם וכל אחד נטל מהמפולת לבנה לבנה. **אמר ליה בר הדיא: שמעתתך מדרך בלמא** - שמועותיך (הוראותיך, הלכותיך) יפוצו בעולם.

חלום נוסף:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי - ראיתי בחלומי שנבקע ראשי ומוחי נושר. **אמר ליה בר הדיא: אודרא מבי סדיא נפיק** - מוך יוצא ממלוי הכר שעליו אתה מניח ראשך^[27].
חלום אחרון שסיפר רבא לבר הדיא:

אמר ליה רבא לבר הדיא: אקריין הללא מצראא בלמא - הקריאו לי בחלומי את הלל המצרי - מזמורי ההלל שקוראים בליל ראשון של פסח לתת שבח על גאולת מצרים^[28]. **אמר ליה בר הדיא: ניסא מתרחשי לך** - ניסים יתרחשו לך, ותהלל על ישועתך^[29]. בעת שסיפר רבא לבר הדיא חלום זה, הנה קא אזיל בהדיא בארפא - היה בר הדיא מפליג עמו בספינה. **אמר בר הדיא לעצמו: בהדי גברא דמתרחשי ליה ניסא למה לי** - למה לי להיות עם איש שיקרה לו נס? שמא יתרחש הנס כאן, שתשבר ספינה זו וינצל הוא, אולם אני אטבע. גמר בר הדיא בלבו לעלות מהספינה אל חוף הנהר. **בהדי דקא סליק נפל סיפרא מיניה** - תוך שעלה נפל ממנו ספר. **אשכחיה רבא וחזא דהנה כתיב ביה** - מצא אותו רבא וראה שהיה כתוב בו: **כל החלומות הולכין אחר הפה**. **אמר רבא לבר הדיא: רשע! בדיך קיימא** - כך היה תלוי אופן קיומם של חלומות, והפכת חלומותי לרעה וצערך תן פולי האי - וציערת אותי כל כך^[30]! **פולחו מחילנא לך, בר מברתיה דרב חסדא** - על כל הצרות שהבאת עלי מוחל אני לך, חוץ מבת רב חסדא אשתי שמתה על פי פתרונו^[31]. **יהא רעא** - יהי רצון דלמסר **ההוא גברא** - שימסר אותו איש (בר הדיא) לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה - לידי מלכות שלא ירחמו עליו.

תגובת בר הדיא לקללת רבא:

אמר בר הדיא לעצמו: מאי אעביד - מה אעשה? **גמירי** - הלא מסורת בידנו דקללת חכם, אפילו בחנם היא פאה - אפילו בלי סבה מוצדקת היא מתקיימת^[32], **וכל שכן קללה זו שקללני רבא, דבדינא קא לייט** - שבצדק קללני ולא בחנם. **אמר לעצמו: איקום ואגלי** - אקום ואגלה, **דאמר מר** - שהרי נאמר בברייתא: **גלות מכפרת על עון**^[33], אולי

ממשיכה הגמרא בסיפור המעשה:

לסוף - לבסוף, **אזל רבא לחוריה לגביה** - הלך רבא לברו בלי אביי אצל בר הדיא, שיפתור לו חלומות נוספים. **אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי דשא ברייתא דנפל** - ראיתי שדלת ביתי החיצונית נפלה. **אמר ליה בר הדיא כפתרון: אשתך שכבא** - אשתך, שהיא כדלת השומרת על הבית, תמות.

חלום נוסף שחלם רבא וסיפר לבר הדיא:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי ככי ושני דנתור - ראיתי שהשינים הטוחנות והשיניים החותכות שלי נשרו. **אמר ליה בר הדיא: בנך ובנתך שכבן** - בנך ובנותיך מתים^[22].
חלום נוסף:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי תרתי יוני דפרחן - ראיתי שתי יונים פורחות מאתי. **אמר ליה בר הדיא: תרי נשי מגרשת** - שתי נשים תגרש^[23].
חלום נוסף:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי תרי גרגלידי דלפתא - ראיתי בחלומי שני ראשי לפתות. **אמר ליה בר הדיא, פתונו: תרין קולפי בלעת** - שתי מכות תספוג ממקל שראשה מעובה כלפת. **אזל רבא ההוא יומא ותיב בוי מדרשא פוליה יומא** - הלך רבא אותו יום וישב בבית המדרש כל היום, כדי להתרחק מכל תגרה אפשרית ולחסוך מעצמו את המכות החזיות. **אשפח הנהו תרי סגי נהורי דהו קמנצו בהדי דרדי** - מצא שני עוורים ניצים זה בזה, **אזל רבא לפרוקניהו** - הלך רבא להפרידם, **ומחווה לרבא תרי** - והם הכו את רבא שתי מכות, שכן לא ראו את שלפניהם. **דלו למחוייה אחריתי** - הגביהו מקליהם להכותו מכה נוספת, **אמר** - אמר להם רבא: **מסתין! תרין חזאי** - די לי! שתי לפתות ראיתי בחלומי כנגד שתי מכות ולא יותר.

עד כה לא נתן רבא שכר לבר הדיא על פתרון חלומותיו. מעתה נתן לו, והפתרונות שמכאן ואילך השתנו לטובה בהתאם:

לסוף - לבסוף, **אתא רבא ויהיב ליה אגרא** - בא רבא ונתן לבר הדיא שכר. **אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי אשיתא דנפל** - ראיתי בחלומי שכותר^[24] ביתי נפל. **אמר ליה בר הדיא לרבא: נכסים בלא מצרים קני** - נכסים בלי גבול, כלומר, רבים ונרחבים, תקנה^[25].
חלום נוסף:

אמר ליה רבא לבר הדיא: חזאי אפדנא דאבוי דנפל - ראיתי בחלומי שנפלה טירתי של אביי ונכסיו אבקיה - ואני כוסיתי באבק מפולתה. **אמר ליה בר הדיא: אבוי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך** -

הערות

ממצרים (וראה פסחים צה, א כמשנה). אין להחליף בין הלל זה ל"הלל הגדול", שהוא המזמור קלו מתהילים ושקוראים אף אותו כסוף ליל הסדר (ראה שפתי חבמים; באשר לטעם ש"הלל הגדול" נקרא כן, דא פסחים קיח, א).

29. ראה רש"י ד"ה ניסי, על פי הכנתו של מגדים חרשים אשר מוחק מדבריו רש"י את התיבה "ניסין" בטעות סופר; וראה כרכת ראש.

30. רבא לא היה בקי בפתרון חלומות, וחשב עד כה שהפתרון משתנה לפי טבעו ומזלו של החולם, ולכן לא חשב בבר הדיא כאשר פתר חלום דומה לו ולאביי באופנים הפוכים (ריטב"א בפירושו השני; ראה גם יד דוד; וראה למעלה סוף הערה 8). ובאשר מצא רבא את ספרו של בר הדיא, הבין שפתר והולך את החלומות כאוות לכו הדע.

31. רבא היה נשוי לבת רב חסדא (רש"י; ראה יבמות לד, ב; בבא בתרא יב, ב). שפת חכמים מעיר שבר הדיא פתר חלום אחר של רבא כאופן שימותו גם בניו ובנותיו, ומציע שיתכן שרבא כלל בכוונתו את הכנים עם האשה ואף על מותם סידך למחול. ולפי גרסאות אחרות כגמרתנו מפורש שרבא הודיע לבר הדיא שאף על מות בניו ובנותיו אינו מוחל (ראה דקדוקי סופרים ר).

32. ודוקא אם יש במקולל מידת אשמה, אפילו שהיא מועטת ואינה דאווה לחומרת הקללה. אבל קללת חנם לגמרי אפילו של חכם לא תתקיים (ריטב"א למכות יא, א; דא משלי כו, ב).

33. הרמב"ם (הלכות תשובה כ, ד) מפרש שגלות מכפרת עון מפני שהיא גורמת להגולה להכנע ולהיות עניו ושפל רוח.

22. [יתכן שהשיניים החותכות רומזות על הכנים בעלי הגבורה היושבים בשער, והשיניים הטוחנות רומזות על בנות העושות מלאכתן פנימה בירכתי הכית.] [אף קודם לזה לא בא רבא לבר הדיא ביחד עם אביי (עיין לעיל, הערה 8); כוונת הגמרא כאן שחלומות אלו חלם רבא לברו ולא אביי, ולכן בא רבא לברו לבר הדיא לפתור אותם.]

23. אשתו של אדם נקראה יונה במליצת הכתוב (שיר השירים ה, ב): "יונתני תמתי" (רש"י).

24. ערוך ערך אשיתא: פירוש, כותל; ראה רש"י למעלה נד, א ד"ה אתפרקא; וראה רש"י לבבא קמא נ, א ד"ה לאושין ופירושו לעזרא ד, יב.

25. כי כאשר נפרץ הבית כבר אין הרשות מוגבלת; רמז לקרקעות רבות מבלי גבול. 26. ואמנם נעשה ראשי ישיבה לאחר אביי, אלא שסדר קיום החלומות שונה במעט מסדר החלומות עצמם, כי אשתו מתה לאחר שנעשה ראש ישיבה אף שחלם על מותה (כאשר ראה כותל ביתו נופל, למעלה) קודם שחלם שיעשה ראש ישיבה (ראה תוספות להלן סב, א ד"ה רבא).

27. [את החלום המאיים הזה שהוראתו כמעט ברורה לרעה לא הצליח בר הדיא להטות לטוב, ומכל מקום מיעט רעתו במידה האפשרית עד שנעשה חסר משמעות. או שהכוונה שנוצות פוך יקרות ימלא את כרו עד אפס מקום, והוא סימן לעושר ועיניו.]

28. הם המזמורים קיג עד קיח מתהילים, והוא ההלל שקוראים אף בשאר הרגלים ובחנוכה, אלא שאין קוראים אותו כלילה אלא בליל הפסח - בלילה שנגאלו

יכוּפּר לִי וּאִמְלֹט מִהַקְלִלָּהּ. קָם גָּלִי לְבִי רוּמָאִי - קָם בַּר הַדִּיא וּגְלָהּ לַמָּקוֹם הַרוּמָאִים, כְּלוּמַר, לְרוּמִי. אָזַל יְתִיב אֶפְתָּחָא דְרִישׁ טוּרְזִינָא דְמִלְכָּא. הֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל רֹאשׁ שׁוּמְרֵי אוּצֵר הַמֶּלֶךְ³⁴. רִישׁ טוּרְזִינָא חֲזָא חֲלָמָא - שֶׁר זֶה חֶלֶם חֶלֶם. אָמַר לִיהּ לִבְר הַדִּיא: חֲזָאִי חֲלָמָא דְעֵייל מַחְטָא בְּאַצְבָּעָתִי - רֵאִיתִי חֶלֶם שֶׁנִּכְנַס מִחֹט באֶצְבַּע שְׁלִי. אָמַר לִיהּ בַר הַדִּיא: הֵב לִי זִוְנָא - תֵּן לִי זֶה וְאִפְתּוֹר לָךְ, וְלֹא יִהְיֶה לִּיהּ - אֲבָל הוּא לֹא נָתַן לוֹ. לָכֵן, לֹא אָמַר לִיהּ וְלֹא מִיָּדִי - לֹא אָמַר לוֹ בַר הַדִּיא דְבַר. פַּעַם אַחֲרָת, אָמַר לִיהּ הֲשֵׁר לִבְר הַדִּיא: חֲזָאִי דְנִפְל תְּכָלָא בְּתַרְתִּין אֶצְבָּעָתִי - רֵאִיתִי בַחֲלוּם שֶׁחָדְרוּ תוֹלְעִים בְּשֵׁתִים מֵאֶצְבָּעוֹתַי. אָמַר לִיהּ בַר הַדִּיא: הֵב לִי זִוְנָא - תֵּן לִי זֶה, וְלֹא יִהְיֶה לִיהּ - אֲבָל הוּא לֹא נָתַן לוֹ. וְלָכֵן לֹא אָמַר לִיהּ בַר הַדִּיא פֶּתְרוֹן. פַּעַם שְׁלִישִׁית אָמַר לִיהּ הֲשֵׁר לִבְר הַדִּיא: חֲזָאִי דְנִפְל תְּכָלָא

בְּכוּלָּהּ יָדָא - חֲלַמְתִּי שֶׁחָדְרוּ תוֹלְעִים בְּכָל הַיָּד שְׁלִי. אָמַר לִיהּ בַר הַדִּיא: נִפְל תְּכָלָא בְּכוּלָּהּ שִׁירָאִי - פִּשְׁטוּ תוֹלְעִים בְּכָל הַשִּׁירָאִים (בְּגַדֵּי מִשֵּׁי מַעוּלָּה) שְׁבֹאוּצֵר. שְׁמֻעִי בִּי מִלְכָּא - שָׁמְעוּ עַל כֵּךְ בְּבֵית הַמֶּלֶךְ, וְאַתִּיוָהּ לְרִישׁ טוּרְזִינָא - וְהִבִּיאוּ אֶת שֶׁר שׁוּמְרֵי הָאוּצֵר, לְהוֹצִיאוֹ לְהוֹרֵג עַל שִׁפְשָׁע וְהִתְרַשָּׁל בְּשִׁמְרֵת הַשִּׁירָאִים שְׁבֹאוּצֵר. קָא קִטְלִי לִיהּ - בַּעֲדוֹר הֵם עוֹסְקִים בְּדִבְרֵי הַרִיגָתוֹ, אָמַר לָהֶם שֶׁר הָאוּצֵר: אֲנָא אֲמָאִי - מְדוּעָה אֲנִי? כְּלוּמַר, מְדוּעָה תִּתְּלוּ אֶת הָאִשְׁמָה בִּי וְתִהְיֶה גוֹנִי, אֵייתִנוּ לְהֵאֵי דְהֵנָּה יָדַע וְלֹא אָמַר - הִבִּיאוּ תַּחְתִּי אֶת זֶה שִׁידַע וְלֹא אָמַר - אֶת בַּר הַדִּיא שִׁידַע זִמְנָן רַב שֶׁתוֹלְעִים מַכִּלִּים אֶת הַשִּׁירָאִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ, וְלֹא הִגִּיד. אֵייתִנוּהוּ לְבַר הַדִּיא - הִבִּיאוּ אֶת בַּר הַדִּיא, אָמַר לִיהּ - אָמְרוּ לוֹ: אֲמַטוּ זִוְנָא דִּידְךָ - בְּגַלְלֵל זֶה אֶחָד שֶׁלָּךְ, אֲשֶׁר בַּעֲבוּרוֹ סִירְבַּת לְגַלּוֹת שֶׁהַשִּׁירָאִים נֹאכְלִים עַל יְדֵי תוֹלְעִים, חֲרָבוּ

(ה) גבי וקריט פסוקא
לפסוק: (ז) שם ופסוק
ליה לרצא דחיל כולי ענמא
ואמרי רבא איתפס אגן
לא כל שכן אמרי ליה:
(ג) שם גהיט מתפלך
עיין רבא ואשכח וא"ו
דפטר חמור גהיט חספא
לסוף אל: (ד) רש"י ד"ה
שכור מלכא מלך פרס:

גליון הש"ס

בפי א"ר אשתך
שכבא. ע"י לקמן דף
פ"ב ע"א חוס' ד"ה רבא:

לעזי רש"י

רש"י א"ר. פסוק
שייט פנימיות (רש"י)
כסוד דף לה ע"א
שייט מחלומות (רש"י)
כסוד דף לו ע"א
שייט עומות:

עומד עליו נאמורא להשמיע בקול רס לרבים בקול חמור הנוער:
ו"ו דפטר חמור גהיט מתפלך. נפרשת והיה כי יצילך וכל פטר
חמור חסדה כשה והוא חסר ו"ו ונמלין של רצא כמכו הכוזב מלא
ואמ"כ מחקו והיינו גהיט מחוק: דשא ברייתא. דלת חילון שצבית:

אתה דמתה. השומרת את הצית:
כבי. שנים הפנימיות שקורין
משאלא"ר: תרתי נשי מוגרשת.
שאלמו של אדם קריה יונה דכתיב
יומי ממתי: תרין קולפי ב"דעת.
מכא מקל ענ גרלש כרלשי לפמות:
ב"א מצרים. נחלה גלא מנרס כלומר
קרקעות רחבים ורבים: ובסין
אבקה. כפי עפר הפורת ממפלות
הסומה: ונתר מוקרי. נשר מוחר:
אודא מבי סריא. המוכין יולאין מן

הכר שנמלשומיו: ה"ל מציאה.
הלל שאלו קורין נפסא לפי שיש הלל
אמר הקרי הלל הגדול קורין ליה הלל
המנזר: נופי מתרחשי דף. שעי'
נסים נקרא ניסן שעל כל דעה
הנחה לישראל אומרים אותו על
גאולתן: הוה קא או"ר. נר הדל
נדהיה דרנא: בארשא. נספיה:
אמר בהדי גברא דמתרחשי דיה
ניסא דמה ד"י. שמא כאל יאדע לו
הנס שמתעב הספיה והוא ינלל:
בדיד קיימא. כך הוא מלי הפסוק
אם לטובה אם לרעה והפסוק לי
לרעה: אשתו של רבא. נח רב
חסדא הימא: טוריא דמלכא. שומר
אולר המלך: נפא תב"א. מולע:

שירא

אחרית ד' דאמר רבא אמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב מאי דכתיב בנך
ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב אקרינ בחלמין א' לך אכול בשמחה לחמך לאב"י אמר ליה מרווח
עסקך ואכלת ושתית וקריט פסוקא מחדוא דלכך לרבא אמר ליה פסיד עסקך טבחית ולא אכלת ושתית
וקריט (ה) לפכודי פחדך אקרינ (ו) זרע רב תוציא השרה לאב"י א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינ (ז) ויתים
יהיו לך בכל גבולך וגו' לאב"י א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינ (ח) וראו כל עמי הארץ וגו' לאב"י א"ל
נפק דף שמא דריש מתיבתא הוית אימתך נפלת בעלמא לרבא אמר ליה בדינא דמלכא אתבר ומתפסת
בגנבי ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך דמחר אתבר בדינא דמלכא ואתו (י) ותפשי ליה לרבא. אמרי ליה
חון חסא על פום דני לאב"י א"ל עיף עסקך כחמא לרבא א"ל מריד עסקך כי חסא אמרי ליה חון בשרא
על פום דני לאב"י אמר ליה בסים חמך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך לרבא אמר ליה תקף
חמך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא למיכל ביה אמרי ליה חון חבייתא דתלי בדיקלא לאב"י אמר ליה
מריד עסקך כדיקלא לרבא אמר ליה חלי עסקך כתמרי אמרי ליה חון רומנא דקדחי אפום דני לאב"י
אמר ליה עשיק עסקך טרומנא לרבא אמר ליה קאוי עסקך כרומנא אמרי ליה חון חבייתא דנפל לבירא
לאב"י א"ל מתבעי עסקך כדאמר נפל פתא כבירא ולא אשתכח לרבא א"ל פסיד עסקך ושד' ליה
לבירא אמרי ליה חיונן בר חמרא דקאי איסדן ונוער לאב"י אמר ליה מלכא הוית וקאי אמורא עלך
לרבא א"ל פטר חמור (י) גהיט מתפלך א"ל לדידי חזי לי ואיתיה אמר ליה וא"ו דפטר חמור ודאי גהיט
מתפלך לסוף אול רבא לחודיה לגביה אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל אמר ליה אשתך שכבא
אמר ליה חזאי ככי ושני דנתור א"ל בנך ובנתך שכבן אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן א"ל תרי נשי
מגרשת אמר ליה חזאי תרי גרגלידי דלפתא אמר ליה תרין קולפי בלעת אול רבא ההוא יומא ויתיב
בי מדרשא כוליה יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קמנצו בהדי הדדי אול רבא לפרוקניהו ומחוהו
לרבא תרי דלו למחוייה אחריתי אמר מסתי תרין חזאי לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא א"ל חזאי אשיתא
דנפל א"ל נכסים בלא מצרים קנית א"ל חזאי אפדנא דאב"י דנפל וכסין אבקה א"ל אב"י שכיב ומתיבתיה
אתיא לגבך א"ל חזאי אפדנא ידיד דנפיל ואתו כולי עלמא שקיל לבינתא לבינתא א"ל שמעתתך מברדן
בעלמא א"ל חזאי דאבקע רישך ונתר מוקרי א"ל אודא מבי סריא נפיק א"ל אקרינ הללא מצראה בחלמא
א"ל ניסא מתרחשי לך הוה קא אול בהדיה בארשא אמר בהדי גברא דמתרחשי ליה ניסא למה לי בהדי דקא
סליק נפל סיפרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה אמר רשע
בדיד קיימא וצערתך כולי האי כולוהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא יהא רעוא דלמסר ההוא גברא
לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה אמר מאי אעביד גמירי דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכ"ש רבא
דבדינא קא לייט אמר איקום ואגלי דאמר מר גלות מכפרת עון קם גלי לבי רומאי אול יתיב אפתחא דריש
טוריא דמלכא ריש טוריא חזא חלמא א"ל חזאי חלמא דעיף מחמא באצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא ייה
ליה לא א"ל ולא מירי א"ל חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא ייה ולא א"ל חזאי
דנפל תכלא בכולה ידא א"ל נפל תכלא בכולהו שיראי שמעי בי מלכא ואתויה לריש טוריא קא קמלי ליה
א"ל אנא אמאי אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר אייתוהו לבר הדיא אמרי ליה אמטו זוזא דידך חרבו
שיראי

(א) חנניא (ב) נדרים כח
קדושין מה: (ג) יבמות
פנ: (ד) וסס איתא רב חנן
בר רבא אפר רבן
(ה) נשם (ו) א"ל (ז) נשי
היטב בעי"ג כח. נכסיה
ומי סס ד"ה כח
(ח) נסד למתמ דמו ק
פס"י כ"ק ג ד"ה
לאושן וכו' ע"ש ונמנן
מי ססל: (י) גי הערן
אודא מי טלף
(כ) נעל דה: (ט) מות
יה. (י) מנהיגין ל:
(ס) גי הערן מוריא מי
שומר המשלס.

תורה אור השלם
(א) שורף סבין לעיניך
ולא תאכל מכו חמך
גולד מלך ולא שוב
לך צאנך נצח
לאב"י ואין לך
מלשינ: (דברים טו, לא)
(ב) בנים ובעות תוליד
ולא יהיו לך בי ילדי
פשינ: (דברים טו, מא)
(ג) בנך ובעות תוליד
לעמך אחר ובעית ראות
וקלות אליהם כל היום
ואין לך יד:
(דברים טו, כב)
(ד) לך אכל בשמחה
לקחך ושתה קלב טוב
יגד כי דבר רצה
האלהים את משעבד:
(קדוש טו, יז)
(ה) זרע רב תוציא
השרה וקמטת האם כי
יתקלט הארבה:
(דברים טו, לח)

(ו) ויתים יהיו לך בכל
גבולך וישמן לא חסדך
כי ישר תהיך:
(דברים טו, מ)

(ז) וראו כל עמי הארץ
כי שם יי נקרא ע"ד
(דברים טו, מ)

ליקוטי רש"י

את אפרת דקריבך
וכי. למת כמו קטנה
לקרוב ואשתו אמרה
שמינה לקרובה
ואכסדה הכמיטו וזוהי
לה למת לקרובה וקרישין
מה: ככי. מקום מושב
השנים ונע"ש ע"ש כח.
חסי בשם דש"י.
אשיתא. יסוד למות
דמו כי וסנידו כספר
עולא (ד) ואשית יסודו
ובמלך נפל אשיתא ב"ק
ג. טוריא. (נשי כ"ב ח.
טוריא טו, ב).

שִׁירָאֵי דְמַלְכָּא - נהרסו השיראים של המלך!

וכך הענישו את בר הדיא:

כְּפִיתוּ תְרִין אַרְזֵי בַחְבְּלָא - כפתו שני ארזים זה לזה בחבל^[1], **אֶסּוּר חַד פְּרַעֲיָה לְחַד אַרְזָא** - קשרו רגלו האחת של בר הדיא לאחד הארזים, **וְחַד פְּרַעֲיָה לְחַד אַרְזָא** - ורגלו האחת לארז האחר, **וְשָׂרוּ לְחַבְלָא עַד דְּאַצְטְלִיק רִישָׁיהּ** - והתירו פתאום את החבל, עד שנחלק ראשו של בר הדיא. **אֲזַל כָּל חַד וְחַד וְקָם אֲדוּכְתִיָּה** - הלך כל אחד ואחד מהארזים ועמד במקומו, **וְאַצְטְלִיק וְנָפַל בְּתֵרִין** - ובר הדיא נחלק ונפל בשני נתחים^[2].

הגמרא תספר אודות חלומות מאיימים נוספים שהפותר הפכם לטובה:

שָׂאֵל בֶּן דָּמָא בֶּן אָחוּתוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל אֵת רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: רְאִיתִי בַחְלוּמִי שְׁנֵי לְחֵי שְׁנָשְׁרוּ. **אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל**, זה פתרונו: **שְׁנֵי גְדוּדֵי - אֲצִילִי^[3] רומי יַעֲצוּ - זממו יחד עָלֶיךָ רָעָה, וּמָתוּ**. לכן ראית את הלחיים המסמלים את דיבור הפה שנשרו, להורות שמתו המדברים עליך סרה.

חלומות בר קפרא שרבי הפכם לטובה:

אָמַר לִיהּ בַר קַפְרָא לְרַבִּי: רְאִיתִי בַחְלוּמִי חוּטְמִי שְׁנָשָׁר. **אָמַר לִיהּ רַבִּי**, זה פתרונו: **חָרוֹן אָף - כעסו של הקב"ה נִסְתַּלַּק מִמֶּךָ, כי היית קרוב להענש ונמחל לך**. לכן ראית את האף - אשר על שמו נקרא הכעס "חרון אף"^[4] - נושר מעליך.

חלום נוסף:

אָמַר לִיהּ בַר קַפְרָא לְרַבִּי: רְאִיתִי שְׁנֵי יָדַי שְׁנָחֲתֻכוּ. **אָמַר לִיהּ: לֹא תַצְטַרֵּךְ לַמַּעֲשֶׂה יָדֶיךָ**, כי תעשר ומלאכתך תיעשה על ידי אחרים. חלום נוסף

אָמַר לִיהּ בַר קַפְרָא לְרַבִּי: רְאִיתִי שְׁתֵּי רַגְלֵי שְׁנָקְטְעוּ. **אָמַר לִיהּ: עַל סוּס אֲתָה רוֹכֵב כַּמְנַהֵג הַנְּגִידִים הַנִּכְבָּדִים^[5]**, ולא תצטרך ללכת ברגליך.

חלום נוסף:

אמר בר קפרא לרבי: **חֲזָאִי דְאֶמְרִי לִי - ראיתי שאומרים לי: בְּאֶדְר מִיתָת וְנִיסָן לֹא חֲזִית - באדר תמות, ואת ניסן (שלאחריו) לא**

תראה. **אָמַר לִיהּ: בְּאֶדְרוּתָא מִיתָת - בהדר וכבוד תמות בסוף ימך, כי "אדר" בחלומך הוראתו "אדרותא", שפירושו בארמית "הדר", וְלֹא אֲתִית לִידֵי נִסְיוֹן - ולא תבא לידי ניסיון, כי "ניסן" בחלומך הוראתו "ניסיון".**

מעשה בצדוקי שחלומותיו הורו על עברו ולא על העתידות לו: **אָמַר לִיהּ הֵהוּא צְדוּקִי לְרַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: רְאִיתִי בַחְלוּמִי שְׁאֲנִי מְשַׁקָּה שֶׁמֶן לְזִיתִים - מוֹזֵג שֶׁמֶן לְתוֹךְ זֵיתִים**. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: הַחֲלוֹם מוֹרָה שְׁהוּא בָּא עַל אִמּוֹ - בעל את אמו^[6]**. חלום נוסף:

אָמַר לִיהּ הַצְדוּקִי לְרַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: חֲזָאִי דְקֻטִּיף לִי בּוֹכְבָא - ראיתי בחלומי שקטפתי כוכב מהשמים: **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: חֲלוּמָךְ מוֹרָה שֶׁבַר יִשְׂרָאֵל גָּנְבָת - שגנבת בן ישראל, שכן משולים ישראל לכוכבים ואתה חטפת אחד מביניהם^[7]. חלום נוסף:**

אָמַר לִיהּ הַצְדוּקִי: חֲזָאִי דְבִלְעָתִי לְכוֹכְבָא - ראיתי שבלעתי את הכוכב. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: בַּר יִשְׂרָאֵל זִבְנִיתִיה וְאָכַלְתָּ לְדָמֶיהָ - מכרת את בן ישראל שחטפת, ואכלת את הדמים שקיבלת בעבורו. חלום נוסף:**

אָמַר לִיהּ הַצְדוּקִי: חֲזָאִי עֵינֵי דְנִשְׁקָן אֶהְדְּרִי - ראיתי שעיני נושקות זו לזו^[8]. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: בָּא עַל אָחוּתוֹ^[9]**. חלום נוסף

אָמַר לִיהּ הַצְדוּקִי: חֲזָאִי דְנִשְׁקִי סִיְהָרָא - ראיתי שאני נושק לירח. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: בָּא עַל אִשְׁתּוֹ יִשְׂרָאֵל אַחֵר^[10]. חלום נוסף:**

אָמַר לִיהּ הַצְדוּקִי: חֲזָאִי דְדָרִיכְנָא בְּטוֹנָא דְאָסָא - ראיתי שאני דורך בצל^[11] עץ הדס. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: בָּא עַל נַעֲרָה הַמְּאוֹרָסָה, אשר רגילים להשיאה תחת חופה עשויה הדסים קלועים^[12]. הוסיף ואמר ליה הצדוקי: **חֲזָאִי טוֹנָא מַעִילָאִי וְהוּא מִתְּתָאִי - ראיתי שהצל מלמעלה ואני^[13] מלמטה. **אָמַר לִיהּ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: מְשַׁבֵּךְךָ עִם אוֹתָהּ נַעֲרָה הִיא הַפֶּה מִדֶּרֶךְ הָעוֹלָם, שהיתה היא מלמעלה והוא מלמטה^[14]**.****

הערות

- משכו ועקמו שני ארזים שגדלו במרחק מה זה מזה עד שהצמידו את גזעיהם בגובה, והדקו אותם בחבל כבד.
- דקדוקי סופרים (ג) בשם מראה אש מוחק את התיבות "עד דאצטליק רישיה", לשתי הגרסאות, הכוונה היא שבאשר התירו את החבל חזרו ונוקפו הארזים בעוצמה, ובר הדיא שהיה חציו קשור לבל אחד מהם נמתח ביניהם ונקרע באמצעו. וראה בדקדוקי סופרים גרסאות נוספות.
- "גְדוּד" או "גְדוּדִי" הוא כנראה גרף ל"אציל", ומשמעו "נכדל מעם" או "גבוה", מהשורש "גדר". וקרוב לו: נגיד. וראה בתרגום לתהלים לא, כא: "תִּסְתַּמְרִים בְּסֶטֶר פְּנֵי מַרְכְּסֵי אִישׁ" - מגדודי גברא, מגבהות איש (ראה ר"ק לשם; תרגום לישעיה מ, ד: והרכסים לכקעה - ובית גדורין לבקעה; וראה תהלים סה, יא ובתרגום שם). ובגרסאות אחרות: שני גדולי רומי יעצו עליך רעה (ראה דקדוקי סופרים), וראה גיטין נו, א: שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי.
- הניב "חרון אף" רגיל במקרא. "חרון" משמעו "בערה" וגרף ל"חמה", והחמה ניכרת באפו של הבועס כי גופו מתחמם והוא מוציא הבל דרך אפו (רש"י; וראה דברים בט, יט ורש"י לשם).
- בימיהם רק הנבדרים רכבו על סוס (ראה מנחת יעקב, על פי ר"ן לנדרים לג, א ד"ה סוס).
- השמן אגור בזית כעובר ברחם אמו, והשמן המופק הוא בבן נולד לאם. זה הצדוקי שראה עצמו משקה שמן לזיחים חזר אל אמו ובא עליה.
- י' ישמעאל פנה אליו בגוף שלישי, וכן עשה בכל החלומות אשר פתרונו: בא על פלוגית.
- ראה בראשית כב, יז, בענין הבטחת ה' אל אברהם: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך בבוכבי השמים וגו'.
- הכוונה בנראה: קרובות ונוגעות.
- שתי העינים התאומות זו לזו מסמלות אח ואחות.

- הירח, אשר לו מחזור חורשי ואשר מקבל ומשקף את אורה של השמש, מסמל אשה בפני בעלה, וכבר למדנו (למעלה נה, ב) שהירח שראה יוסף בחלומו עם השמש והכוכבים סימל את רחל אשת יעקב.
- "טונא" הוא כמו "טולא" (רש"י), שפירושו: צל.
- "נערה" בלשון ההלכה היא בת קרובה לגיל הבגרות, אשר מלאו לה שנים עשרה שנה וכבר צמחו לה לפחות שתי שערות למטה בגוף במקומות שמבוגרים מצמיחים בהם שער. מהיום שצמחו השערות ולמשך ששה חדשים תקרא נערה. מששה חדשים ואילך תקרא "בוגרת" (ראה רמב"ם הלכות אישות ב, ב).
- אין לקוחי אשה נגמרים אלא על ידי "קידושין" ו"נשואין". "קידושין" הם שם כללי לדרכים אשר בהם קונה איש את האשה לאוסרה על אחרים. לאחר קירושה נקראת האשה "ארוסה" או "מאורסה", ועדיין יושבת היא בבית אביה, והיא שונה במקצת הלכותיה מאשה בבית בעלה. כניסת האשה לבית בעלה נקראת "נשואין", ולאחריהם נקראת האשה "נשואה" ונעשית אשתו הגמורה של בעלה לכל הלכותיה.
- "נערה מאורסה" היא נערה אשר קידשה איש ועדיין לא נכנסה לביתו לנשואין. ניאוף עם נערה מאורסה עונשו חמור מניאוף עם נשואה, שכן הבא על נערה (בתולה - ראה דברים כב, כג) מאורסה עונשו חנק בסקילה, שהיא החמורה שבמיתות בית דין, ואילו הבא על אשת איש נשואה עונשו חנק שהיא מיתה קלה יותר.
- נהגו להעמיר בשעת הנישואין חופת הדסים ברשות החתן כדי להכניס תחתיה את ארוסתו (ראה רש"י, על פי כתובות טו, ב ר"ז, ב), ונחשבה היא בכניסתה לחופה כמי שנכנסה לבית הבעל ונעשתה אשתו הגמורה. כאשר דרך הצדוקי בחלומו בצל הדס, סימל הדבר שטימא ארוסת אחר המזומנת להכנס תחת צל חופת הדסים.
- בינה עצמו כגוף שלישי.
- רש"י על פי הגהות הב"ח ב.

חלום נוסף:

אמר ליה הצדוקי: חזאי עורכי דהדרי לפורנייה - ראיתי עורבים מקיפים סביב מיטתי. **אמר ליה רבי ישמעאל: אשתך ונתה מאנשים** - עם אנשים הרבה, והם כעורבים הממתינים שתתרחק ויאכלו הם.

חלום נוסף:

אמר ליה הצדוקי: חזאי יוני דהדרי לפורנייה - ראיתי יונים מקיפות סביב מיטתי. **אמר ליה רבי ישמעאל: נשים הרבה של אנשים אחרים טמאת**, והן היונים הקרבות למטתך^[15].

חלום נוסף:

אמר ליה הצדוקי: חזאי דנקיט תרי יוני ופרחן - ראיתי שאוחז אני שתי יונות, והן מנופפות כנפיהן ומתאמצות לפרוח. **אמר ליה רבי ישמעאל: תרתי נשי נסבת** - שתי נשים נשאת ופטרתינון בלא גט - ושילחתן בלא גט, ועדיין הן אסורות לאחרים. והן כיונות נאחזות ומתאמצות לפרוח - משולחות ואינן חופשיות להנשא לאחרים^[16].

חלום נוסף:

אמר ליה הצדוקי: חזאי דקליפנא ביעי - ראיתי שאני קולף ביצים. **אמר ליה רבי ישמעאל: שכבי קא משלחת** - מתים הפשטת מתכריכיהם^[17]. **אמר ליה** - ענה לו הצדוקי: **כולהו איתנהו בי בר מהא דליתיה** - כל האשמות שבפתרונויך יש בי, חוץ מאשמה זו האחרונה שאין בי, כי לא הפשטתי מתים. ואולם, **אדהכי והכי** - בינתיים, בעוד הם מדברים, **אתיא האי איתתא** - באה אשה אחת **ואמרה ליה לצדוקי: האי גלימא דמכסא** - זה החלוק שאתה מתכסה בו, **דגברא פלוני הוא** - של איש פלוני הוא דמית ואשלתיה - אשר מת ואתה הפשטתה אותו מכגדיו שקברוהו בהם. חלומות נוספים שסיפר הצדוקי לרבי ישמעאל:

אמר ליה הצדוקי לרבי ישמעאל: חזאי דאמרי לי - ראיתי שאומרים לי: **שבך לך אבוך נכסי בקפודקא** - עזב לך אביך נכסים בקפודקא^[18]. **אמר ליה רבי ישמעאל: אית לך נכסי בקפודקא** - האם יש לך נכסים שהוריש לך אביך בקפודקא? **אמר ליה הצדוקי: לאו** - לא. שוב שאלו רבי ישמעאל: **אזל אבוך לקפודקא** - האם הלך אביך לקפודקא ומת שם ושמא קנה שם נכסים ואינך יודע? **אמר ליה הצדוקי: לאו** - לא, אבי לא נסע לקפודקא. **אם כן** - אם אין לך שם נכסים שאתה יודע עליהם, וגם לא נסע אביך שם בטרם מת, אזי אין הוראת החלום כפשוטו, אלא שיש לפתור את המילה "קפודקא" כנוטריקון: ראש המילה: **קפא**, פירושו: **בשורא** - קורה, כי בפרסית ויוונית נקראת קורה "קפא". וסוף המילה: "דקא", דומה צלילה לדקא, שפירושו ביוונית: **עשרה**^[19]. לכן יש לפתור את שאמרו לך

בחלום: הוריש לך אביך נכסים בקורה העשירית. זיל חזי קפא דריש עשרה - לך ראה ובדוק את הקורה הבנויה בכותל ביתך בראש עשר קורות (העשירית מהקרקע), ותמצא **שהיא מלאה זוני** - מטבעות. **אזל** - הלך הצדוקי, **אשכח** - ומצא **שהיא** אכן **מלאה זוני**.

מראות חלום שונים, ומשמעם לפי הקשרם במקרא:

אמר רבי חנינא: הרואה באר בחלום, רואה שלום לעצמו, שנאמר (בראשית כו, יט): **"ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים"**^[20]. כיון שהבאר מופיעה במקרא בהקשר של שלום, הרואה באר בחלום רואה שלום. **רבי נתן אומר: הרואה באר בחלום, מצא תורה** - יחכים בתורה, **שנאמר** (משלי ח, לה): **"כי מצא מציא חיים"**, הרי שהחיים נמצאים כאשר נמצאת תורה. **וכתיב הכא** - ובתוב בענינו, אודות הבאר שחפרו עבדי יצחק: **"וימצאו שם באר מים חיים"**. לכן מסמלת באר מציאת חיים, ואת החיים מוצא אדם כאשר הוא מוצא תורה^[21]. **רבא אמר: הרואה באר בחלום ימצא חיים ממש**, כי באר במקרא קשורה לחיים, שכן נקראת "באר מים חיים"^[22].

מראות חלום נוספים שהוראתם שלום:

אמר רבי חנן: שלש שלומות - מראות חלום מבשרי שלום הן: **נהר, צפור, וקדרה**.

רבי חנן מביא הקשר מקראי לכל אחת מהשלש:

מראה **נהר** בחלום הוראתו שלום, **דכתיב** בענין גאולת ירושלים (ישעיה סו, יב): **"הנני נטה אליה כנהר שלום"** - הנני מטה אליה שלום רב בשפע נהר. מראה **צפור** הוראתו שלום, **דכתיב** - בענין הצלת ירושלים ממחנה אשור הצרים עליה (שם לא, ה): **"כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים וגו'"** - מהרה כמעוף צפורים תבא הגנת ה' וישועתו לירושלים^[23]. מראה **קדרה** הוראתו שלום, **דכתיב** (שם כו, יב): **"ה' תשפת שלום לנו"** - תערוך שלום לנו בערוך קדרה על אש^[24]. **אמר רבי חנינא: אולם ובקדרה שאין בה בשר** - מראה קדרה מבשר שלום דוקא אם ראה קדרה שאין בה בשר, אבל קדרה שיש בה בשר היא סימן לפורענות^[25]. (שנינו) **[שנאמר]**^[26] - שהרי נאמר בתוכחה לקציני ישראל החמסנים גזולי עמם (מיכה ג, ג): **"ופרשו באשר בסיר ובבשר בתוך קלחת"** - והם ינתחו את איברי בני עמם כאשר יכינו (בשר) לבשל בסיר וכבשר נתון בקדרה.

אף על פי שמראות נהר, ציפור, או קדרה בחלום מבשרים שלום, עלולה הוראתם להשתנות לרעה על ידי קריאת פסוק שבו מוזכרים הם בהקשר רע. שכן קריאת הפסוק הוא כפתרון החלום, והחלומות הולכים אחר הפה^[27]. לכן:

הערות

15. ראה נו, א הערה 23.
16. ולמעלה (נו, א) הוזכר שרבא חלם ששתי יונים פורחות מאתו, ופתר לו בר הדיא ששתי נשים יגרש בגט, כי אותן היונות פרחו חופשיות.
17. לפי אמרי בינה הביצה מסמלת מת, כיון שהיא חלקה ואטומה מסביב ואין לה פה, כמת שאינו מדבר.
18. קפודקא היתה ארץ ממערב לנהר פרת, באסיה הקטנה. בזמן התנאים היתה קפודקא מחוז רומי (ראה במשנה בתובות יג, יא ובמפרשי המשנה שם; ראה גם "הגיאוגרפיה במשנה" עמוד 171).
19. רש"י.
20. ובאר זה לא התקיים ביד יצחק עד שכרת עמו אבימלך מלך גרר ברית והלך מאתו בשלום, כי לפני הברית רבו רועי גרר עם רועי יצחק על מי הבאר. לכן מסמל הבאר הזה שלום (מהרש"א). ובקדוקי סופרים (ל) מובאת גירסא שונה אשר לפיה המקרא שמביאה הגמרא בענין שלום הוא פסוק כב שם: **ויצחק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה וגו'.**
21. לכן דיקדק רבי נתן לומר: **מצא תורה**, לעומת רבי חנינא שאמר: **רואה שלום**, כי דבריו של רבי נתן נסמכים על הלשון השווה - "וימצאו", "מצא" - בבראשית שם ובמשלי שם.
22. מהרש"א מוסיף שגם למים נמשלה תורה (ראה ישעיה נה, א). יש אמנם דברים
- אחרים שנמשלו למים, אולם אין דבר שנמשל למים ולחיים אלא תורה. לכן, מים חיים מסמלים תורה.
23. ראה מהרש"א.
24. הפועל "שפת" הוראתו היסודית הנחת ותיקון סיר על אש, והושאל לשימת שלום קבע (ראה מפרשי המקרא לשם, ורש"י לחולין פד, א ד"ה ישפות). לכן מראה קדרה בחלום מבשר שלום.
25. יש שהצביעו על קשר מושגי בין קדרה לשלום, שכן האש והמים הם יסודות מנוגדים זה לזה, ולולי הקדרה החוצצת היו המים שבה מכבים את האש שתחתיה והיתה האש מאדה את המים באחת. הקדרה מתווכת בין האש למים, ובאילו עושה שלום ביניהם (רבי מרדכי בנעט, צוין על ידי שפתי חכמים).
26. ראה רש"י ד"ה ופרשו.
27. ראה הערת הגליון וקדוקי סופרים.
28. מהרש"א; וראה למעלה נה, ב הערה 42; וראה ריטב"א לתענית יב, ב ד"ה רבי יהושע. מהרש"א אף מציע שיתכן שקריאת מקרא באקראי משפיעה על אופן קיום חלום כיון שהמקרא עצמו אף הוא מורה על העתידות, כמאמר רבי יוחנן (למעלה נה, ב): **השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה.**

15. ראה נו, א הערה 23.
16. ולמעלה (נו, א) הוזכר שרבא חלם ששתי יונים פורחות מאתו, ופתר לו בר הדיא ששתי נשים יגרש בגט, כי אותן היונות פרחו חופשיות.
17. לפי אמרי בינה הביצה מסמלת מת, כיון שהיא חלקה ואטומה מסביב ואין לה פה, כמת שאינו מדבר.
18. קפודקא היתה ארץ ממערב לנהר פרת, באסיה הקטנה. בזמן התנאים היתה קפודקא מחוז רומי (ראה במשנה בתובות יג, יא ובמפרשי המשנה שם; ראה גם "הגיאוגרפיה במשנה" עמוד 171).
19. רש"י.
20. ובאר זה לא התקיים ביד יצחק עד שכרת עמו אבימלך מלך גרר ברית והלך מאתו בשלום, כי לפני הברית רבו רועי גרר עם רועי יצחק על מי הבאר. לכן מסמל הבאר הזה שלום (מהרש"א). ובקדוקי סופרים (ל) מובאת גירסא שונה אשר לפיה המקרא שמביאה הגמרא בענין שלום הוא פסוק כב שם: **ויצחק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה וגו'.**
21. לכן דיקדק רבי נתן לומר: **מצא תורה**, לעומת רבי חנינא שאמר: **רואה שלום**, כי דבריו של רבי נתן נסמכים על הלשון השווה - "וימצאו", "מצא" - בבראשית שם ובמשלי שם.
22. מהרש"א מוסיף שגם למים נמשלה תורה (ראה ישעיה נה, א). יש אמנם דברים

השור והרועט (דף קמז.) דללקי מללק: יעצו ע"ד רעה. והס הלחסי
 על כן הוא קרי מרין קף: **א** תצורך הצעשה ידך. שמתעשר:
 שהוא בתוך הזית השקה את אמו: קפ"ף **ז** כובבא. עקרתי
 רגליך לעשות לה חופה על הנס כניסמה לחופה וקורן לה
 הינומה כדלמרינן בכמויות (דף ע"ז:) שילמא כהיטומא ודלשה
 פרוע: **הונא דאסא.** טולא דלסא (ג:) שכבי משלחת. מתים
 השפעת: **אב** בן. דליה כך ההס נכסי ואנך לא עיבי ההס:
 קפא. דלמרי ליה כסורא שנלשון פרס ויון קורין לכסורא
 קפא: דיקא. הוא עשרה שנלשון יוני קורין לעשרה דיקא. והכי
 אמרי לך יש לך ממון בקורה עשירית: דריש עשרה. קורה שנרש
 עשרה: שיש שיעומות הן. שלט חלומות המנשרים שלט: ופרשו
 כאשר בפי ארמא סורעומא היא: ובב"ל קנינך. לשון מרובה
 הוא אף קניס הרבה קנה על צינה הוא: קרא קורא קניא.
 קרא לנעמ כדלמרינן לקמן הרואה לענין נחלוס ירל שמס
 הוא לשון דלו עיני למרוס (ישעיה ל:) קורא. כך הגדל בענפי
 הדקל ככל שנה כדך שאר חלומות ולשה עניה הוא מתקשה
 ונעשה עץ: קורא. שעה: קניא. קנה: האובי מבשרו. נחלוס:
 בין בריוף. כשהיה נך: גם צינה. קרוב לוטריקון על גמל:
 ב"ר נעשה **ז**. כמו שנעשה דלמרינן כדלמרינן בעסידהרין (דף ע"ב:)

והא בא על אמר ליה חזאי דקמפי לי כובבא אמר
 כובבא אמר ליה בר ישראל ובנתיב ואכלת לדמיה
 אחרות אמר ליה חזאי גרשקיי סתירא אמר ליה בא
 דאסא אמר ליה בא על נערה המאורסה אמר ליה
 הפך אמר ליה חזאי עודבי דהרדי לפורייה אמר
 וגוי דהרדי לפורייה אמר ליה נשים הרבה טמאת
 מרתי נשי נסבת ופטריתוין בלא גמ אמר ליה חזאי
 ליה כולו איתנהו כי בר מהא דליתיה אדרכי והכי
 דגברא פלוגי הוא דמית ואשלחתיה אמר ליה חזאי
 ה אית לך נכסי בקפודקא אמר ליה אול אבך
 עשרה ויל חזי קפא דריש עשרה שיהא מלאה וזוי אול
 אר בחלוס רואה שלום שנאמר **ו** ויחפרו עבדי צחק
 וא תורה שנאמר **כ** כי מוצאי מצא חיים וכתוב הכא
 וגן שלש שלומות הן נהר צפור וקדרה נהר דכתיב
 ימים עפות כן **ג** ה' צבאות וגו' קדרה דכתיב **ה'**
 בה בשר **ו** שנינו **ו** ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך
 ישכים ויאמר **ה** הגני נומה אליה כנדה שלום קורם
 פור בחלוס ישכים ויאמר **ה** כצפרים עפות כן **ג** ה' וגו'
 וגו' הרואה קדרה בחלוס ישכים ויאמר **ה'** תשפות
 שפות הרואה ענבים בחלוס ישכים ויאמר **ה'** כנעבים
 ריש הרואה הר בחלוס ישכים ויאמר **ה'** מה נאוו על
 ל ההרם אשא בכי ונהי הרואה שופר בחלוס ישכים
 ויאמר **ה'** שיקדמו פסוק אחר **ה'** תקעו שופר בגבעה הרואה
 חרץ כלב לשונו קורם שיקדמו פסוק אחר **ה'** והכלבים
 שאגו מי לא יירא קורם שיקדמו פסוק אחר **ה'** עלה
 ויגלה ויחלף שמלותיו קורם שיקדמו פסוק אחר
 ולום ישכים ויאמר **ה'** באר מים חיים קורם שיקדמו
 ישכים ויאמר **ה'** קנה רצון לא ישכר קורם שיקדמו
 הרצון קנה רבנן הרואה קנה בחלוס יצפה לחכמה
ה' ובכל קנינך קנה בינה אמר רבי יורא קרא קורא
 לוינא אלא למי שהווא ירא שמים בכל כח הרואה

[illegible]

(כא) וַיִּגְדַּל לָהּ אֶת כָּל לֶפֶס
 (כג) בְּהַקִּיד בֵּיר מִימֶיהָ
 הַרְצוּץ תִּהְיֶה עַל מְצָרִים
 מְלֻךְ מְצָרִים לְכָל הַפְּתוּחַ
 (דברים ל, יז) (כח) וְכִי יִגְדַּל
 עַל יָדָהּ וְעַל מְצָרֶיהָ

תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשוור האוכל מב
נשכו יסורין באים עליו בעטו ררך רחוקה נזרמה
הא דרכים הוא לתורא הא דרכים תורא לרייה הרר
יבא לך צדיק ונעשה הוא עני ורובב על חמור
לו שירה נאה שינא נעשה לו שיניו רע הרואה
שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן הרואה סו
בנחת יפה בדרוך קשה הרואה משהמלא בחלום
בעלמא לו הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו
חנינא מאי קראא וואנכי אדר עמך מצדימה ואנכי
ה' העביר חמאתך לא תמות הרואה פינחס בחלו
לו פידים פלאי פלאות נעשה לו והתניא כל מיני

שְׂרָר מִתְעַשֶּׂה נִגְחָו הָרִוּץ לִיָּה בָּנִים שֶׁמִּנְחִים בְּתוֹרָה
לוֹ רִכְבּוֹ עוֹלָה לְגִדּוּלָה הִתְחַנֵּא רִכְבּוֹ מֵת אֶל קֶשֶׁא
יָאֵה חֲמוֹד בָּחֻלֹם יִצְפֵּה לִישׁוּעָה שֶׁנֶּאֱמַר (כ) הֵנָּה מִלֶּכֶךְ
וְיֹאֵה חֲתוּל בָּחֻלֹם בֶּאֱתָרָא רִדְקוֹ לִיָּה שְׁוֹעָא נַעֲשִׂית
עֲנֻבִים בָּחֻלֹם לִכְנוּת בִּין מִזְמָנִי בִין שְׁלָא מִזְמָנִי יִפּוֹת
(ל) לָבֵן בָּחֻלֹם בִּין נִבְחֹת בִּין כִּרְדּוּף יִפֵּה לֹא אִדּוּם
פִּלְחוֹ נִשְׁמַעֲת וְדוּקָא יִשְׁמַעֲלָא בִן אֲבֵרָהִם אֲבֵל מִיַּעֲקֹב
מִן הַשְּׁמִימִם וְהַצִּילָהוּ מִמֶּנָּה אֲמַר כִּרָּא חֲמָא דְרַבִּי
אֶעֱלֶךְ עַד עֵלָה דֵּר נַחֲמָן בֶּר יִצְחָק אֲמַר מִחֲבָא (א) אֵם
ס פֶּלֶא נַעֲשֶׂה לוֹ (ב) הִרְוָה פִּיל בָּחֻלֹם פִּלְאוֹת נַעֲשׂוּ
חִיּוֹת יִפִּין בָּחֻלֹם חוּץ מִן הַפִּיל וְמִן הַרְקוֹל אֶל קֶשֶׁא
הָא

שְׁמַעוּ קוֹל מִקְּהָה מַלְּוָה הַשְּׁמִימִם וְעַד רִבְבָּהּ דִּרְדּוֹ הַלָּבֵן (א) הִתָּה בָּיוֹם הַרְוָה וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם (ב) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ג) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ד) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ה) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ו) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ז) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ח) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ט) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (י) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יא) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יב) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יג) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יד) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (טו) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (טז) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יז) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יח) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יט) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כ) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כא) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כב) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כג) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כד) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כה) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כו) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כז) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כח) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (כט) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (ל) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לא) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לב) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לג) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לד) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לה) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לו) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לז) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִּירוּשָׁלַיִם לִי כִּרָּא הַקֶּלֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (לח) וְיִסְמַעוּ קוֹל מִקְּהָה בִ

[illegible]

ישראל דמלכא מפליס על מלך: דאצטליק. נתקן לז'. דווגומט
הפס שיען עלך רעה: חרון אף. יכר כחוסם שמתחמס ומולול הכז
באדרותא מיתת. נכנד ונכדל ממות: אמו בעל. דומיל דשמן
כוכב נתלס: גבת. שמשלו לכוכבים: נערה המאורסה. היו

ישראי דמלכא כפיתו תרין ארזי בחבלא אסור חר
כרעיה לחר ארזא וחד כרעיה לחר ארזא ושרו
לחבלא עד דאצטליק (ב) רישיה (ג) אזל כל חר וחד וקם
דוכותיה ואצטליק ונפל בתרין שאל בן דמא בן
אחותו של ר' ישמעאל אמר ר' ישמעאל ראיתי שני
לחאי שנשרו אחר שני ארזי רמי יעזר עלך רעה
ומתו אמר ליה בר קפרא לרבי ראיתי חוממי
שנשר אמר ליה חרון אף נסתלק ממך אמר ליה
ראיתי שני ידי שנחתכו אמר ליה לא תצטרך
ללמעשה ירך אמר ליה ראיתי ב' רגלי שנקמעו
אמר ליה על סוס אתה רוכב חזאי דאמרי י'
באורד מיתת וניסן לא חיות אמר ליה באדרותא
לר' ישמעאל ראיתי שאני משקה שמן ליותים אמר ל'
למה בר ישראל גבת אמר ליה חזאי רבלעתי לכל
אמר ליה חזאי עני דנשקן אהרדי אמר ליה בא עת
ועל אשת ישראל אמר ליה חזאי דריכנא כטונא
חזאי טונא מעילאי והוא מתתאי אמר ליה משכבך
ליה אשתך ונתה מאנשים הרבה אמר ליה חזאי
אמר ליה חזאי דקיש תרי יוני ופרחן אמר ליה ר'
דקליפא ביני אמר ליה שכבי קא משלחת אמר ל'
אחיא האי איתתא ואמרה ליה האי גלימא דמכסא
דאמרי לי שבק לך אבך נכסי בקפודקיא אמר ליה
לקפודקיא אמר ליה לאו אם בן קפא כשורא אמר ליה
אשכח שהיא מלאה וזוי אמר רבי חנינא הרואה קנא
בנחל וימצאו שם באר מים חיים ר' נתן אומר מצטנא
באר מים חיים רבא אמר חיים ממש אמר רבי ר'
חניני נוטה אליה כנהר שלום צפור דכתיב (ד) כצפר
ושפות שלום לנו אמר ר' חנינא ובקרה שאין ב'
קלחת אמר ר' יהושע בן לוי הרואה נהר בחלום
שיקדמו פסוק אחר (ה) כי יבא כנהר צד הרואה צפ'
קודם שיקדמו פסוק אחר (ו) כצפור נודדת מן קנה
שורב לנו קודם שיקדמו פסוק אחר (ז) שפות הסיר
בכמדרס קודם שיקדמו פסוק אחר (ח) ענביו ענבי ר'
ההרים רגלי מבשר קודם שיקדמו פסוק אחר (ט) ויאמר
(י) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול קודם
לכלב בחלום ישכים ויאמר (יא) ולכל בני ישראל לא יד
עיו נפש הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר (יב) אריה
מסבכו הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר
(יג) אם גלחתי וסר ממני כחי הרואה באר בת
פסוק אחר (יד) בהקדיר ביר מימיה הרואה קנה בחלום
פסוק אחר (טו) הגה כטחת (טז) על משענת הקנה
שנאמר (יז) קנה חכמה קנים יצפה לכינה שנאמר
מרא מרא וכלהו מעולו לחלמא תניא אין מראו ר'
ההוא

[illegible][illegible]

חשק שלמה
רב נסים נאמן

(א) סוליה ב"ה לסניף
במנהל צראט.

ד'קנ"ה

הסיר (מ"ב 7) וכן לעמר

וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל לְפָנָיו אֵת בְּרִיתוֹ לֵי

שִׁמְתָה תָּשִׁיט שְׁלוֹם לָנוּ
לְמִיּוּנֵינוּ בְּכָל יוֹם וְיוֹם וְלִשְׁמֵי שָׁמַיִם

לקמן ד"ה שפות הסיר).

ומשנרים האצרים באשר

במקור לבשל ופרשו לשון

[מיכה ג, ג]. כי יבוא

הגודל ממקומו מ"ח הגר
מושבה היא תרצה שפירא

הקדירה ואחד נותן לחובתו
ותנו לחברה כלום ויבדוקו

לְבָשָׁר יֵבֶה נְבוֹכַדְנֶצַּר וַיִּחַנְנֵהוּ

Abstract

(כא) וַיָּגֵד לָהּ אֶת כָּל לְבוּ

הַרְצוּן הַזֶּה עַל מִצְרִים אֲ

מִלְדָּה מִצָּרִים לְכָל הַבְּמִהָה
(מִצָּרִים אֶל הַבְּמִהָה) וְיָרֶוּעַ

וְעַל אֵיר בֶּן אֶתְנָת: (אֵיר)

[illegible]

וְיָמֵי מַתְעֵשֶׁר נָתַח הָיוּ לֵה בָנִים שִׁמְנָתִים בְּתוֹרָה
 וְיָרְכְבוּ עוֹלָה לְגִדּוּלָהּ וְהִתְנִיחַ רִכְבּוֹ מֵת לֹא קִשְׁיָא
 הָאֵל חֲמוֹר בַּחֲלוֹם יִצְחָק לִישׁוּעָה שְׁנָאֻר ^(כ) הֵנָּה מִלֶּכֶךְ
 הָאֵל חֲתוּל בַּחֲלוֹם בְּאֶתְרָא דְקָדוֹר לֵה שְׁוֹנִיָּה נַעֲשִׂית
 וְבָנִים בַּחֲלוֹם לְבִנְתוֹ בִּין בּוֹמָנִן בִּין שְׁלֹא בּוֹמָנִן יִפּוֹת
^(ז) לָבָן בַּחֲלוֹם בִּין בְּנַחַח בִּין בְּרֹדּוֹף יִפֵּה לֹא אֲדוּם
 וְיָתוּ שְׁמַעְתָּ וְדוֹקָא יִשְׁמַעְעָל בֵּן אֲבָרְהָם אֵל מִיִּיעָה
 וְהַשְׁמִים הַעֲלִירוֹהוּ מִמֶּנָּה אֲמַר רַבִּי חֲמוֹר בְּרַבִּי
 עֲלֶדְךָ גַּם עֹלָה רַב נָמַן בֶּן יִצְחָק אֲמַר מַהְכָּא ^(ח) גַּם
 פְּלֵא שְׁמַעְתָּ לֹא ^(ט) הָרֹאה פִּיל בַּחֲלוֹם פְּלֵא נַעֲשׂוּ
 וְיִתּוּ יִפְנִי אֲחִלּוֹם חוּץ מִן הַפִּיל מִן הַקֶּקֶל לֹא קִשְׁיָא
 הָא

שְׁמַעְתָּ קוֹל מִקְנֵה מַעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה בְּאֶרֶץ הַלְבָּן ^(י) וְיִתְנֵה לָהֶן
 גִּדּוֹל וְכֹאן הַמִּבְרִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְתִנְחִיחִם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְתִשְׁמְרוּהֶן ^(יא) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יב) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יג) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יד) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(טו) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(טז) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יז) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יח) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(יט) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כ) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כא) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כב) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כג) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כד) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כה) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כו) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כז) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כח) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(כט) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(ל) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(לא) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(לב) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(לג) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר בְּנִבְכָּה הַעֲצֵדָה בְּרִמָּה הִרְעִיעַ בֵּית אֱוָן אֲחֵרִיךָ בְּנִימִין ^(לד) וְיִתְנֵה לָהֶן
 חֵט הַתְּקוּעָה שׁוֹפֵר

[illegible]

עור בענין שור בחלום:

תָּנוּ רַבֵּנָא בברייתא: **חֲמִשָּׁה דְּכָרִים נֶאֱמְרוּ בְּשׁוֹר** - הנראה בחלום: הרואה עצמו בחלום **אוֹכֵל מִבְּשָׂרוֹ, מַתְעַשֵּׂר, נִגְחוֹ הַשּׁוֹר** בחלום, **הוֹיִין לִיהַ בָּנִים שְׂמִינְגָחִים בְּתוֹרָה** - יהיו לוֹ בָּנִים שִׁישָׁאוּ וִיתְנוּ במלחמתה של תורה^[37]. **נִשְׁכּוּ הַשּׁוֹר** בחלום, **יְסוּרִין בָּאִים עָלָיו**. **בְּעֵטוֹ** הַשּׁוֹר בחלום, סימן הוא שְׁדָרְךָ **רְחוּקָה נִזְדַּמְנָה לוֹ** - הוכנה לוֹ, שיצטרך ללכת בה. **רָכְבוּ** את הַשּׁוֹר בחלום, סימן שהוא **עוֹלָה לַגְּדוּלָה**.

מקשה הגמרא:

וְהִתְנִיָּא - והלא שני בברייתא אחרת בענין שור הנראה בחלום: **רָכְבוּ**, סימן שהוא **מֵת**. ברייתא זו סותרת לכאורה את דברי הברייתא הקודמת אשר אמרה שאם רכבו עולה לגדולה.

משיבה הגמרא:

לֹא קִשְׁיָא - אין כאן קושי. **הָא** - ברייתא זו שנאמר בה שאם רכבו עולה לגדולה, שנויה **דְּרָכִיב הוּא לְתוֹרָא** - כאשר דואה עצמו רוכב על הַשּׁוֹר. ואילו **הָא** - ברייתא זו האחרת שנאמר בה שאם רכבו מת, שנויה **דְּרָכִיב תוֹרָא לְדִידִיהַ** - כאשר רואה את הַשּׁוֹר רוכב עליו. מענין שור בחלום עוברת הגמרא לחלום אודות בהמת משא אחרת:

הַרְוָא חֲמוֹר בְּחִלּוֹם, יִצְפָּה לִישׁוּעָה. **שְׁנַאֲמַר** - אודות מלך המשיח^[38] (זכריה ט, ט): **"הִנֵּה מֶלֶכְךָ יָבוֹא לָךְ, צָדִיק וְנוֹשֵׁעַ הוּא, עֲנִי וְרָכִיב עַל חֲמוֹר"**. הרי שחמור מוזכר במקרא בהקשר של ישועה: ישועת מלך המשיח הנושע בה, וישועת ישראל שתבא על ידי מלך המשיח.

הגמרא תזכיר מספר מראות חלום אשר הוראתם משתנה בשינוי עניינים:

הַרְוָא חֲתוּל בְּחִלּוֹם, פתרונו תלוי במקום; **בְּאַתְרָא דְּקָרוּ לִיהַ** - במקום שקוראים לחתול בארמית: **שׁוֹנֵרָא** (בשורוק), **נַעֲשִׂית לוֹ שִׁינְהָ נָאָה**, שכן "שונרא" דומה בצלילו למילים "שירה נאה" כאשר הן נאמרות ברצף. ואילו במקום שקוראים לחתול בארמית: **שׁוֹנֵרָא** (בחיריק), **נַעֲשֶׂה לוֹ שִׁינוּי רַע**, שכן "שונרא" דומה בצלילו למילים "שינוי רע"^[39].

הַרְוָא עֲנָבִים בְּחִלּוֹם, פתרונו תלוי בצבעם ובעונה: אם הענבים שראה **לְכָנוּת**, אזי **בֵּין בְּזִמְנָא** - בעונת הענבים, **בֵּין שְׁלֹא בְּזִמְנָא, יָפוּת** - סימן יפה הם לו. ואילו ענבים **שְׁחוּרוֹת**, אם ראה אותם **בְּזִמְנָא, יָפוּת** - סימן יפה הם לו, ואילו אם ראה אותם **שְׁלֹא בְּזִמְנָא, רָעוֹת** - סימן רע הם לו^[40].

הַרְוָא סוֹס לָכֵן בְּחִלּוֹם, **בֵּין שְׁהוּלָךְ הַסּוֹס בְּנִחַת**, **בֵּין בְּרָדוּף** - בין שהוא דוהר, סימן **יָפָה** הוא לו. אבל הרואה סוס **אָדוּם** בחלום, פתרונו תלוי במצבו; אם הוא הולך **בְּנִחַת**, סימן **יָפָה** לו, ואילו **בְּרָדוּף** - אם הוא דוהר, **קָשָׁה** - סימן קשה הוא לו^[41].

מראות נוספים אשר משמעם קשור לצליל שמם:

הַרְוָא דְּמוֹת יִשְׁמַעְאֵל בְּחִלּוֹם, תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת, שכן שמו: **יִשְׁמַע-אל**^[42]. ואולם, זה **דְּוָקָא** אם ראה את **יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אֲבָרְהָם, אָבֶל טִייעָא בְּעֵלְמָא** - סתם ערבי, שאף הוא מכונה "ישמעאל" על שם אומתו, **לֹא** - אין בכך אות שתפלתו נשמעת.

מראה נוסף:

הַרְוָא גָּמֶל בְּחִלּוֹם, סימן הוא שמייתה נקנסה לו מן השמים **וְהַצִּילוּהוּ מִמֶּנָּה**. **אָמַר רַבִּי חֲמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא: מַאי קָרָאָה** - היכן במקרא נקשר גמל להצלה ממות? במקרא זה שבו הבטיח ה' ליעקב במראה לילה: **"אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֵה"** (בראשית מז, ד). המילים "גם עלה" קרובות בצלילם ל"גמל", והוא נוטריקון שלוק. לכן מסמל הגמל העלאה מתוך שקיעה בשעבוד מצרים בפרט, והצלה מתוך סכנת מות בכלל. **רַב נַחְמָן בְּרַי יִצְחָק אָמַר: מִהֲבָא** - המקרא המקשר בין גמל לבין הצלה ממות, הוא כאן (שמואל ב יב, יג): **"גַּם ה' הָעֵבִיר חֲטָאתְךָ, לֹא תָמוּת"**^[43]. מילת "גם" הפותחת את תת המשפט הראשון, בצירוף למילה "לא" אשר פותחת את תת המשפט האחרון, יוצרות יחד את הצליל "גמלא" הקרוב ל"גמל". לכן מסמל הגמל את משמעות המשפט כולו, שהיא הצלה מעונש מיתה.

מראה נוסף מבשר טוב:

הַרְוָא פִּינְחָס בְּחִלּוֹם, סימן הוא שפִּלָּא נַעֲשֶׂה לוֹ, שכן נעשה לפנחס פלא^[44].

מראה נוסף אשר משמעו קשור לצליל שמו:

הַרְוָא פִּיל בְּחִלּוֹם, סימן הוא שפִּלָּאוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ, שכן "פיל" דומה בצלילו ל"פלא". הרואה **פִּילִים** בחלום, סימן הוא שפִּלָּאֵי פִּלָּאוֹת - פלאים גדולים נַעֲשׂוּ לוֹ.

מקשה הגמרא:

וְהִתְנִיָּא בברייתא: **כָּל מִינֵי חַיּוֹת יָפִין לְחִלּוֹם** - טוב לאדם לראותם בחלום, **חוּץ מִן הַפִּיל וּמִן הַקּוֹף**, שהם סימן רע בחלום. הרי שהפיל סימן רע בחלום, ואיך אמרת שהרואה פיל, פלאות נעשו לו?

משיבה הגמרא:

לֹא קִשְׁיָא - אין כאן קושי,

הערות

מטה אותם למשמעות רעה. או שהופעת ענבים שלא בעונתם היא לעצמה רבר שינוי מטה מעט לרע, ובצירוף הצבע השחור נעשה המראה לסימן רע.

41. יתכן שמראה סוס הוא סימן טוב ומסמל עליה לגדולה שכן דרך הגגירים לרכוב בסוסים (ראה למעלה הערה 3), אלא שסוס אדום דוהר מסמל "סוס שוטף במלחמה" (על פי ירמיה ח, ו) עקובה מרם.

42. כאשר ברחה הגר שפחת שרה מפני גבירתה, מצא אותה מלאך ה' על עין המים במדבר. "וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאֲךָ ה': הֲנָךְ הָיָה וַיִּלְדְּתִי בֶן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל, כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּךְ" (בראשית טז, יא).

43. זו היתה תשובת נתן הנביא לרור, כאשר נשלח להוכיח את דור על רבר בת שבע אשת אוריה החתי, ולאחר שענה דור: חטאתי לה.

44. רש"י. הגמרא בסנהדרין פב, ב מונה ששה ניסים שנעשו לפנחס בהורגו את זמרי עם המדינית (במדבר כה, ז-ח).

37. דימויי מלחמה רגילים בתלמוד לתאר תלמידי חכמים המתווכחים בהלכה (ראה מגילה טו, ב וקידושין ל, ב).

38. ראה רש"י ורד"ק שם.

39. רש"י מצדד לקיים גירסת ערוך (ערך שגר) אשר גראה מדבריו שהיא הפוכה: שונרא נעשה לו שינוי רע, שינרא נעשית לו שירה נאה; כי הצליל של "שינרא" קרוב יותר מ"שונרא" ל"שירה נאה", וב"שינוי רע" יש שורוק כאשר יש ב"שונרא" (וראה דקדוקי סופרים ג).

40. [יתכן שענבים בעונתם הם סימן טוב כי השם "ענבה" נופל גם על בריאות גרגירי התבואה והקטניות (ראה פאה א, ב ובמפרשי המשנה שם), ולכן מסמלות ענבים בעונתם יכול מבורך. אבל ענבים שלא בעונת הבציר אין הוראתם בענין היבול, ופתרונם משתנה לטוב ולרע כאשר נאמר בגמרא למעלה. לכן, ענבים לבנות צבעם הן מטה אותם למשמעות טובה, ואילו ענבים שחורות צבעם הקודר

לְבִינָה תִקְרָא”^[9]. ניתן להגות את התיבה “אם” בצירה תחת האל”ף, ולפרש: תקרא לבינה “אם”^[10]. כיון שנקראת הבינה אם, המתחבר לאמו בחלום סימן הוא לו שידבק בבינה.

הָבָא עַל נַעֲרָה מְאֻרְסָה^[11] בחלום, **יִצְפֶּה לְתוֹרָה** – ליריעת התורה, **שְׁנָאֵמֶר** (דברים לג, ד): “תוֹרָה [אשר] צִנֵּה לָנוּ מִשֶּׁה [היא] מוֹרֶשֶׁה קְהֵלָת (לקהלת) יַעֲקֹב”^[12]. **אֵל תִּקְרִי** – אל תקרא את התיבה “מורשה” בהיגוי: “מוֹרֶשֶׁה” כפי שהיא הגויה על פי הפשט, אֶלָּא בהיגוי: **מְאֻרְסָה**^[12], ללמדך שהתורה קנויה לישראל וחביבה עליהם כארוסה על הארוס. כיון שמשולה התורה לנערה מאורסה, המתחבר אל נערה מאורסה בחלום סימן הוא לו שידבק בתורה.

הָבָא עַל אַחוּתוֹ בְּחֵלֹם, יִצְפֶּה לְחֻכְמָה, שְׁנָאֵמֶר (משלי ז, ד): “אֲמַר לְחֻכְמָה אַחֲתִי אֵת”^[13], כלומר, התקרב אל החכמה כאשר אח קרוב אל אחותו. כיון שנרמית החכמה לאחות, המתחבר אל אחותו בחלום סימן הוא לו שידבק בחכמה.

הָבָא עַל אֶשֶׁת אִישׁ אַחֵר בְּחֵלֹם, מוֹבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶן הָעוֹלָם הָבָא. כי לכל אחד מישראל מזומן חלק מיוחד בעולם הבא, כאשר לכל איש יש אשה מיוחדת המותרת לו ואסורה לאחרים, ואולם מי שלא זכה עובר חלקו לצדיק ממנו. הבא על אשת איש בחלום, סימן הוא לו שנוטל חלקו בעולם הבא ואף נוטל חלק נוסף שהיה מזומן לחברו^[13]. **וְהָיָה מִלִּי** – אולם דברים אלו אמורים רק **דְּלֵא יָדַע לָהּ** – כאשר אינו מכיר את האשה וְלֵא הָרָהֶר בָּהּ מְאֻרְסָה – ולא הרהר עליה מערב, אבל אם מכירה או הרהר עליה מסתבר שהחלום הוא פרי הרהוריו ואינו טעון משמעות^[14].

הגמרא מונה צמחים וימיני פירות אשר משמעם בחלום תלוי בהקשרם במקרא או בצליל שמם:

אָמַר רַבִּי חִינּוּא בְּרַ אָבָא: הָרֹאֶה חֲטִים בְּחֵלֹם, רָאָה שְׁלוֹם, שְׁנָאֵמֶר (תהלים קמז, יד): “הַשֶּׁם גְּבוּלָךְ שְׁלוֹם, חֶלֶב חֲטִים יִשְׁבִּיעֶךָ”^[15]. הרי שבאו חטים בהקשר של שלום.

הָרֹאֶה שְׁעוּרִים בְּחֵלֹם, סימן הוא שִׁסְרוּ עֲוֹנוֹתָיו, שְׁנָאֵמֶר (ישעיהו ו, ז): “וְיִסַּר עֲוֹנְךָ וְחַטֹּאתֶיךָ תִּכְפֹּר”^[15]. המילה “שעורין” קרובה לנטריקון של “סר עון”^[15].

מעשה באמורא שנהג בהתאם לפתרון זה:

אָמַר רַבִּי זִירָא: אֵנָּה לֹא סִלְקִי – אני לא עליתי מִבְּבֶל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַד דְּחֻזְאִי שְׁעָרֵי בְּחֵלְמָא – עד שראיתי שעורים בחלום, כי לא הרגשתי עצמי דאוי לדור בפלטין של מלך עד שהראו לי

הָא – זה שאמרנו שהרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו, אמור על פיל דְּמִסְרָג – אכוף, שיש על גבו אוכף^[11], הָא – ברייתא זו שנאמר בה שפיל בחלום הוא סימן רע, שנויה אודות פיל דְּלֵא מִסְרָג – שאינו אכוף.

מראות נוספים:

הָרֹאֶה הוֹנָא (שם איש) **בְּחֵלֹם, נִסְ נַעֲשֶׂה לוֹ, שֶׁכֵּן הוֹנִין** שבשם “הונא” רומות לנו”ן בראש המילה “נס”^[2].

הרואה חֲנִינְיָא, חֲנִנְיָא, או יוֹחֲנָן בחלום, נְסִי נְסִים – ניסים גדולים נַעֲשֶׂוּ לוֹ, כי בכל אחד מהשמות האלה יש נוגי”ם כפולות רצופות, רמו לשתי הנוגי”ם בראשי התיבות של הביטוי הכפול “ניסי ניסים”^[3].

הָרֹאֶה הֶסְפֵּד בְּחֵלֹם, סימן הוא לו שֶׁמֶן הַשָּׁמַיִם חָסוּ עָלָיו וּפְדָאוּהוּ ממות, כי “הספד” הוא נוטריקון של “חסו פדו”, כאשר הח”ית מתיבת חסו מתחלפת בה”ה^[4]. **וְהָיָה מִלִּי** – אולם הדברים אמורים רק בְּכֵתִבָּא – כאשר ראה בחלומו את התיבה “הספד” בכתב, אבל אם ראה בחלומו הספד ממש על מת אין בכך הוראה שֶׁמֶן הַשָּׁמַיִם חָסוּ עָלָיו וּפְדָאוּהוּ^[5].

הגמרא תפרש משמעם של מספר מראות אשר בהם עוסק החולם בסדר תפילת היום:

הָעוֹנֶה בְּחֵלֹם: “יְהִי שְׁמִיהּ רַבָּא מְבָרַךְ”^[6], **מוֹבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶן הָעוֹלָם הָבָא** – מזומן לחיי עולם הבא.

הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע בְּחֵלֹם, רָאוי שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו שְׂכִינָה – נבואה מה^[7], אֶלָּא שְׁאִין דּוֹרוּ וְזָבְאֵי לְכַף שִׁיחִיהּ בְּהֵם נְבִיא.

הַמְנִיחַ תְּפִילִּין בְּחֵלֹם, יִצְפֶּה לְגְדוּלָה, שְׁנָאֵמֶר (דברים כח, י): “וְיָרְאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְגו' וְיָרְאוּ מִפָּנֶיךָ”^[8]. **וְתִנָּא** – ועל מקרא זה שנוי בברייתא: **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר: אֵלּוּ תְּפִילִּין שְׁבָרָאשׁ, לפי שמונחות בהן פרשיות מתורת ה' ^[8]. לכן מסמלות תפילין גדולה, כי אין גדולה יתירה משיקרא על אדם שם מלכו של עולם.**

הַמְתַּפַּלֵּל בְּחֵלֹם, סימן יָפָה לוֹ. וְהָיָה מִלִּי – אולם הדברים אמורים רק **דְּלֵא סִיִּים** – אם לא סיים את תפלתו בחלום, אלא התעורר לפני שראה עצמו עוקר רגליו מלעמוד לפני ה', כי אז הדבר סימן לו שהוא קרוב אל הקדוש ברוך הוא.

הגמרא מונה מספר חלומות בהם רואה החולם את עצמו מתחבר לבנות זוג שונות. הוראת החלום משתנה לפי זהותה של זו שהתחבר אליה:

הָבָא עַל אִמּוֹ בְּחֵלֹם, יִצְפֶּה לְבִינָה, שְׁנָאֵמֶר (משלי ב, ג): “כִּי אִם

הערות

דרש מקרא זה על תפילין כי שם “שרי” ניכר בצורתן. שכן בבית של ראש חקוקה ש”ן וקשר רצועתו בצורת דל”ת, ורצועת התפלה של יד קשרה כעין יו”ד, אלא שרבי אליעזר הזכיר ביחוד את התפלה של ראש כיון שבה רוב אותיות השם. וראה תוספות שם ד”ה אלו תפילין ולעיל ו, א ד”ה אלו תפילין; וראה תרגום יונתן דברים שם.

9. פירושו: כי רק אם תבקש בינה באילו אתה קורא לה... “אז תבין וְיָרָאת ה' וְנָצַת אֱלֹהִים תִּמְצָא” (שם ה). וראה מהרש”א, ומנחת שי משלי שם.

10. ותהיה הוראת המקרא: כאשר תעשה מהבינה עיקר ויסוד... “אז תבין וגו'”^[15]. או: אז תסיה ותרווה אותך הבינה כאם את בנה (ראה מהרש”א).

11. ראה למעלה נו, ב הערה 12.

12. כי מאורסה כתובה בתורה בשי”ן שמאלית ולא בסמ”ך (דברים כב כג ו־כה), והאל”ף שבה כמעט נבלעת בהיגוי בתנועת חולם שאחריה.

כל מקום שנאמר: אל תקרי... אלא... אין הבוונה שיש לתקן את נוסח המקרא, אלא שכיון שלא נרשמו התנועות והדגשים בכתב רק נמסרו במסורת, הניחה התורה מקום לדרוש את אותיותיה ותיבותיה גם על פי היגויים נוספים.

13. רש”י: ראה ענין דומה בחגיגה טו, א; וראה בית הלוי לפרשת נח ד”ה ובוה יתבאר, ומשנת רבי אהרן חלק א עמודים 35, 76.

14. ראה גליוני השי”ס. מסתבר שהגבלה זו שייכת גם לענין בא על נערה מאורסה בחלום, שאם מכירה או הרהר עליה מערב, אין החלום מבשרו שיצפה לתורה (וראה קדושה וברכה, פרחי כהונה, ושפתי חכמים).

15. מהרש”א. נו”ן הריבוי באה תדיר בלשון המשנה והתלמוד תחת מ”ם, בהשפעת השפה ארמית.

1. רש”י, ראה שלמה משנתו; וראה רש”י להלן נו, ב ד”ה דמסרג.
2. רש”י. נשאלת השאלה: כמה מיוחד השם “הונא” שהוא מורה על נס, משאר השמות הרבים שיש בהם את האות נו”ן – כגון נח, אהרן, ואחרים. יש משיבים שהשם “הונא” נגזר מן “חינא” (כי האותיות ה”ה וחי”ת מתחלפות) שהוא “חן” בארמית, ולכן יש בהוראתו חן בעיני ה' (יד דוד; ראה גם קדושה וברכה; שלמה משנתו).
3. רש”י. וכולם נגזרים מן “חנן” והוראתם חנינה מה' (ראה מהרש”א; ראה ההערה הקודמת).
4. ה”ה וחי”ת מתחלפות תדיר בלשון, כי מוצאה שוה והיגויה דומה.
5. [כי מראה הספד ממש ובכי אינו סימן מבשר טוב.]
הגבלה זו מתייחסת גם לאמור למעלה אודות הרואה הונא או חנינא חנניא ויוחנן בחלום: הדברים אמורים על מי שראה שמות אלה בכתב. אבל אם ראה בחלומו אנשים בעלי השמות האלה אין בכך הוראה שנס או ניסי ניסים נעשו לו (רש”י) [כי אין צלילם של שמות אלו דומה לצליל המלה “נס”, אלא שכאשר הם נראים בכתב אזי נו”ן הכתובה בהם רומזת כנגד נו”ן כתובה בראש תיבת “נס”].
6. [נראה שהראיה היא מסופו... מברך לעלם ולעלמי עלמייא, שבוה שמברך את שמו הגדול לעולמי עולמים, וזכה לחיי עולם.]
7. קריאת שמע היא קבלת עול מלכות שמים (ראה למעלה יג, א במשנה). הקורא קריאת שמע בחלום סימן הוא שזכה לקבל על עצמו מלכות שמים ולכן ראויה מלכות שמים להגלות עליו (קדושה וברכה).
8. ופרשיות האלו עוסקים בענין האמונה בה' והדבקות בו, שמירת מצוותיו, וזכרון הגאולה אשר גאלנו. וראה ברש”י מנחות לה, ב ד”ה שם ה' שרבי אליעזר הגדול

וְלֹא יָמוּת לַשֶּׁחֶר
וְלֹחֵם לִבֵּי אֲנוּשׁ

כגון בעץ האגוז והג'
להריק מעיו הרקם

כלי ונא' פס'

שסרו עוונותי^[16].

צמחים נוספים:

הְרֹאָה גִּפֶּן טְעוּנָה אֲשֶׁכּוּלוֹת בַּחֲלוֹם, אֵין אֲשֶׁתּוֹ מַפְלֵת נַפְלִים, שְׁנֶאֱמַר (תהלים קכח, ג): **"אֲשֶׁתְּךָ בְּגֶפֶן פְּרִיָּה בִּירְכָתִי בֵּיתְךָ, בְּנִיךָ כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים, סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ."** הרי שבאה גפן כמשל לאשה פוריה היוולדת לבעלה בנים רבים.

הרואה **שׁוֹרְקָה** - זמורת גפן ארוכה^[17], **יִצְפָּה לְמִשִּׁיחַ, שְׁנֶאֱמַר** בברכת יעקב ליהודה (בראשית מט, יא): **"אֲסֹרִי לְגִפֶּן עֵירָה, וְלִשְׁרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו"** - כרמי ארץ יהודה יתברכו עד שבן יהודה יקשור חמורו לגפן אחת ואתונו לשורקה אחת, כי יפיק מכל גפן כדי משאו של חמור. מקרא זה נדרש בתרגום על ימות המשיח (אשר הוזכר שם בפסוק שלפניו): **"אֲסֹרִי לְגִפֶּן עֵירָה"** - יאספו ישראל מסביב אל ירושלים, **"ולשרקה בני אתנו"** - ויבנו ישראל את המקדש^[18]. כיון שהוזכרה שורקה בהקשר לימות המשיח, הרואה שורקה בחלומו יצפה למשיח.

הְרֹאָה עֵץ תְּאֵנָה בַּחֲלוֹם, תּוֹרָתוֹ מִשְׁתַּמֶּרֶת בְּקֶרְבוֹ, שְׁנֶאֱמַר (משלי כז, יח): **"נִצֵּר (שומר) תְּאֵנָה יֵאֱכַל פְּרִיָּה"**. הרי שבאה התאנה בהקשר של שמירה.

הְרֹאָה רְמוּנִים בַּחֲלוֹם, פְּתֻרוֹנוֹ תְּלוּי בְּתוֹאֲרָם: זֹטְרִי - אִם קִטְנִים הֵם, פְּרִי עֲסָקִיָּה בְּרְמוּנָא - עֶסְקוּ יִפְרָה כְּרֻמֹּן שְׁגֵרְעִינִי מְרֻבִּים, וְנִיתֵן לְהַצְמִיחַ עֵץ חֹדֶשׁ מִכָּל אֶחָד מֵהֶם. רְבֵרְבִי - אִם גְּדוּלִים הֵם, רְבִי עֲסָקִיָּה בְּרְמוּנָא - עֶסְקוּ יִגְדַּל כְּרִימֹן שֶׁהוּא מִבֵּין הַגְּדוּלִים שֶׁבִּפְרִיֹת הָאֵילָן. פִּלְגִי - אִם רָאָה רְמוּנִים שֶׁנִּחְלָקוּ, תְּלוּי הַדָּבָר בְּאִישִׁיּוֹת הַחֹלֶם: אִם תִּלְמִיד חָכֵם הוּא, יִצְפָּה לְתוֹרָה, שְׁנֶאֱמַר (שיר השירים ח, ב): **"אֲשַׁקֶּה מִיַּיִן הָרֶקֶח (רקוח בתבלינים) מִעֵסִיס רְמוּנִי". מקרא זה נדרש על דברי תורה אשר ישראל הוגים בהם ומחדשים חידושים לשמחתו של מקום^[19]. כיון שנדרמו חידושי תורה לעסיס רמונים, תלמיד חכם הרואה רימונים חלוקים מוכנים למצות מהם עסיס, יצפה לתורה. **וְאִם עִם הָאָרֶץ הוּא (החולם על רימונים שנחלקו), אֲשֶׁר אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַגִּיתָּ וּלְחַדֵּשׁ בְּתוֹרָה, יִצְפָּה לְמִצְוֹת, שְׁנֶאֱמַר (שם ד, ג): **"בְּפִלַח הַרְמוֹן רִקְתָּךְ"**. שכן על מקרא זה דרשו: **מָאִי - מֶה נִרְמֹז בְּתִיבָה רִקְתָּךְ**^[20] **שֶׁאֵפִילוֹ רִיקְנִין שְׁבֶף ("רקתך") מְלֵאִים מִצְוֹת בְּרְמוֹן הַמֵּלֶא בְּגֵרְעִינִים. לכן, עִם הָאָרֶץ הַרְמוֹן פִּלַח רִימֹן יִצְפָּה לְמִצְוֹת.******

הְרֹאָה זֵיתִים בַּחֲלוֹם, פְּתֻרוֹנוֹ תְּלוּי בְּגוּדֵלִים: זֹטְרִי - אִם קִטְנִים הֵם, פְּרִי וְרְבִי וְקָאִי עֲסָקִיָּה בְּזֵיתִים - עֶסְקוּ יִפְרָה וִירְבֵּה כּוֹזִיתִים הַגְּדֻלִים בְּצַפִּיפּוֹת עַל הָעֵנָף וְאִף יִתְמִיד בְּהַצְלַחְתּוֹ כִּשְׁמֵן הַזֵּיתִים הַמִּתְקִיִּים מִבְּלִי לְהַתְקַלֵּקֵל^[21]. וְהִנֵּי מִיָּלִי - אִלֵּם הַדְּבָרִים אֲמֹרִים רַק בְּרֹאָה פְּרִי - אֶת פִּירוֹת הַזֵּית, אֲבָל אֵילָנִי - אִם חֵלֶם עַל עֲצֵי זֵית הַזֵּיִן לִיָּה - יִהְיוּ לוֹ בָּנִים מְרֻבִּים, שְׁנֶאֱמַר (תהלים קכח, ג): **"בְּנִיךָ כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים וְגו' סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ". הרי שבאו עצי זית כמשל לבנים מרובים.**

לשון אחר בענין מראה עץ זית בחלום:

אֵיכָא דְאָמְרִי - יֵשׁ אֹמְרִים: הְרֹאָה עֵץ זֵית בַּחֲלוֹם, שֵׁם טוֹב יוֹצֵא

לו, שְׁנֶאֱמַר - שְׁהָרִי נֶאֱמַר אֹדוֹת יִשְׂרָאֵל (ירמיה יא, טז): **"זֵית רִעְנָן יִפָּה פְּרִי תֹאֵר (יפּה בִּפְרִיֹתָיו בְּעַלִּי תוֹאֵר נֶאֱמַר), קָרָא ה' שְׁמִךְ". הרי שבא עץ זית בהקשר של שם טוב.**

מראות נוספים מפרי הארץ:

הְרֹאָה שְׁמֵן זֵית בַּחֲלוֹם, יִצְפָּה לְמֵאוֹר תּוֹרָה, שְׁנֶאֱמַר בענין שמן למנורת המשכן (שמות כז, כ): **"וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שְׁמֵן זֵית זָךְ כְּתִית לְמֵאוֹר"**. הרי ששמן זית נקשר במקרא למאור, ובמיוחד למאור תורה, שכן מנורת המשכן מסמלת את מאור התורה^[22].

הְרֹאָה תְּמָרִים בַּחֲלוֹם, סִימָן הוּא שְׁתֵּמוּ עֲוֹנוֹתָיו, שְׁנֶאֱמַר (איכה ד, כב): **"תָּם עֲוֹנָךְ בַּת צִיּוֹן". המילה "תמר" קרובה למילה "תם", אשר קשורה לסילוק עוונות^[23].**

מראה נוסף מהחלקאות:

אָמַר רַב יוֹסֵף: הְרֹאָה עֵץ בַּחֲלוֹם, שְׁנֶה מִתְבָּרְכֵת לוֹ, וְאִם רָאָה עֲזִים רַבִּים, שְׁנִים רַבּוֹת מִתְבָּרְכוֹת לוֹ, שְׁנֶאֱמַר (משלי כז, כז): **"וְיָדִי (הסתפק ב) חֲלָב עֲזִים לְלַחְמֶךָ". כיון שבאו עזים בהקשר של לחם מספיק, מראה עץ בחלום הוא סימן לשנה מבורכת.**

מראות צמחים מבין ארבעת המינים אשר לוקחים בחג הסוכות (ראה ויקרא כג, מ):

הְרֹאָה הֶדֶס בַּחֲלוֹם, נִכְסִיו מְצִלְחִין לוֹ, כְּעַלִּי הֶדֶס הַנִּרְאִים מִיוֹשְׁבִים הֵיטֵב וּמַחֲבֻרִים בַּחוּזֶק לְעָנָף, שֶׁכֵּן עַלִּי הַהֶדֶס מְשׁוּלָּשִׁים וְחוֹפְפִים זֶה עַל זֶה כְּמִין קְלִיעָה^[24]. וְאִם אֵין לוֹ נִכְסִים, יְרוֹשָׁה נּוֹפֶלֶת לוֹ מִמְּקוֹם אַחֵר.

הגמרא מוסיפה הגבלה:

אָמַר עוּלָא, וְאָמְרִי לָהּ בְּמִתְנִיתָא תָּנָא - וִישׁ אֹמְרִים שֶׁהַדָּבָר שְׁנוֹי בְּבִרְיָתָא: הוּא דְּחָזָא בְּכַנְיָהּ - אִלֵּם זֶה כֹּאשֶׁר רָאָה אֶת הַהֶדֶסִים עַל כֵּנֶם - מַחֲבֻרִים לְשִׁיחַ הַהֶדֶס^[25], אֲבָל הַרְּאָה הֶדֶסִים תְּלוּשִׁים אֵין מִשְׁמַעַם שֶׁנִּכְסִיו יִצְלִיחוֹ.

מינים נוספים מבין ארבעת המינים:

הְרֹאָה אֶתְרוֹג בַּחֲלוֹם, סִימָן הוּא שֶׁהָדוֹר הוּא לְפָנֵי קוֹנוֹ, שְׁנֶאֱמַר (ויקרא כג, מ): **"וַיִּלְקַחְתֶּם לָכֶם בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְגו'". פרי עץ הדור הוא האתרוג. כיון שנקרא הדור, הרואה אתרוג הדור הוא לפני המקום.**

הְרֹאָה לוּלָב בַּחֲלוֹם, סִימָן הוּא שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא לֵב אֶחָד לְאָבִיו שְׁבִשְׁמִים - שֶׁאֵין לָבוֹ חֲלוֹק בֵּין מִסִּירוֹתוֹ לְבוֹרָאוֹ לְבִין רְצוּנוֹתָיו שְׁלוֹ, שֶׁכֵּן "לוּלָב" הוּא נוֹטְרִיקוֹן שֶׁל "לוֹ לֵב"^[26].

חלומות אשר בהם נראים עופות ממינים שונים:

הְרֹאָה אָנוּז בַּחֲלוֹם, יִצְפָּה לְחֻכְמָה, שְׁנֶאֱמַר (משלי א, כ): **"חֻכְמוֹת בַּחוּץ תִּרְנָה" - הַחֻכְמָה תִּקְרָא בְּקוֹל בְּרָחוּב לְהַזְהִיר הַבְּרִיּוֹת לְסוּר אֵלֶיהָ. הָאוּז, אֲשֶׁר דָּרְכוּ לְהִלָּךְ וּלְעֻגֵּעַ בְּקוֹל מְרַעֵשׁ, מְסַמֵּל בַּחֲלוֹם אֶת הַחֻכְמָה הַקּוֹרֶאת בְּרָחוּב. וְהֵבֵא עָלֶיהָ בַּחֲלוֹם, הָוִי - יִהְיֶה רֹאשׁ יִשְׂרָאֵל, הַמְכַרִּיו וּמַצוּה לְרַבִּים כֹּאזוֹ קוֹרָא בַּחוּצוֹת, כִּי הַחִיבוֹר אֶל הָאוּזוֹה מְסַמֵּל דְּבָקוֹת בְּמִידַתָּה^[27].**

מה שאירע לאמורא בהתאם לפתרון זה:

אָמַר רַב אֲשִׁי: אֲנִי רֵאִיתִיהָ (את האוּזוֹה) בַּחֲלוֹם וּבָאֵתִי עָלֶיהָ

הערות

- ראה אבני נזר יו"ד חלק ב תנר כג' כד' ו'תנו יא; וראה במהרש"א אופן אחר.
- על פי רש"י בראשית מט, יא. לפי רד"ק ישעיה ח, ב וירמיה ב, כא, שורק הוא מין משובח של גפן שאין בענביו חרצנים (וראה רש"י למקראות אלו).
- ראה תרגום אונקלוס ורש"י שם.
- ראה רש"י, וראה מדרש רבה שם.
- חכמים דרשו את כל תוארי היופי שבהם התקלסה שם הרעיה, כשבחים על ישראל. לכן בקשו לדעת איזה שבח לישראל נרמז במקרא זה.
- נוסח הגמרא לפנינו נראה חסר, כי לפי הענין היה צריך להפתח כאן מראה חלום של זיתים גדולים. וראה בדרוקי סופרים (ב) גרסאות אחרות שבהן אמנם בא כאן פתרון למראה של זיתים גדולים (וראה ברכת ראש).
- ראה בבא בתרא כה, ב.
- לדעת מהרש"א, תמר נפתר כנוטריקון של "תמו מורים (בני מרי)", מלשון "שמעו נא המורים" (במדבר כ, י).
- על פי רש"י, ואולי יש גם בעלי ההדס המשולשים רמז למעוטי של אדם אשר עליו להשלישם; שליש בקרקע, שליש בפרקמטיא, ושליש תחת ידו (ראה בבא מציעא מב, א).
- רש"י.
- וגם הרקל גזעו יחיד ואינו מסתעף לענפים כשאר אילנות (ראה סוכה מה, ב ורש"י שם ד"ה אין לו, ומגילה יד, א ורש"י שם ד"ה לב אחד).
- ראה למעלה בראש העמוד בענין אמו, נערה מאורסה, ואחותו.

וַיֹּאמֶר אֵת הַנֶּחֱמָה
לְמַדְרֵשׁ פְּרִנְסָה מְזֻמָּה
זֶה הַדְּבָר בְּנִי עַ
יִקְרָה שֶׁהִזְכִּירוּהוּ בִּ
י"כ (ר"ף עה) תֵּינֵא
אֹמֵר בּוֹא וְרֵא
כְּמֹדַת הַקֶּבֶה"ה מִדְּ
דִם כּו' קָלֵל אֶ
עַלֵּה לִגַּג מְזֻמָּה
לְמַטָּה מְזֻמָּה
וּלְפִי שְׁפָרְסָה
לֹא בְּכָל מִינֵה
הִרְאָהוּ בַחֲלֹת
פְּרִנְסָה מְזֻמָּת לֹא

[illegible][illegible]

ימות אלף עון יס' בישיבה חה עומד
 י"י. שהרבה מצות תלויות בה חה
 ערסו ממנומיה: הנתפש אפרדיוס.
 א סימן שמירה הוא ששומרים א קומו
 מדי הרק: אלה שיש בו אנו
 זולים וקטנים וסמוכים זה לזה
 סימן לראש ישיבה שהגדולים
 וקטנים מתקצצים יחד קצוץ גדול
 וזאים לשמוע דרשה מפיו: י"ה.
 אילנות גדולים ארבע סמוכים זה לזה.
 אף זה סימן לראש לתלמידי הרב
 והוא ראש לבני כלה שמפרש
 לתלמידים שמועם אחר שעמד
 הרב והם מחזירין על שמועם הרב
 לתלמידים שלא יצאו בדברי הרב ככל
 הדרך חה מבינה להם: תלי מבא.
 נראה לו שהיה זוג ועגבל תלי בנאורו
 ומשמיע קול והוא סימן לראש ישיבה
 ששמיע קול לרבים: ונבחי בה
 נבוחי. קשקשיהם בהם: שנותיו
 מחזירין לו. לפי שהעונות קרירין
 אדומים שנאמר אם אדיומו כחולע
 (ישיבה ה) ואומר נכחם עוין
 (ירמיה ב') וסימן הוא שפורשן ממנו:
 שפנתו מוזנתם. נכחם שפער
 תלמו ומלי לו בכל מקום: הרגו.
 לנחש: ב' שבן שנבפלה לו. שהרי
 נתגבר עליו: ולא דיא. אלף
 רב ששם דורש להנאחו לפתור
 תלמו לטובה: יש שותרו בו.
 לפיכך אין לעמוד על פתאור:
 השמים

דחוא שערִי בחלמא הרואה
וְזוֹרֵקָה יַצֵּה לְמִשְׁחָה שְׁנֹאמֵר
וְמוֹרֵת בִּקְרָבוֹ שְׁנֹאמֵר ^א נֹצֵר
י רִבִּי עֲסָקִי כְּרֹמוֹנָא פְּלָגִי
ה הוּא יַצֵּה לְמוֹצוֹת שְׁנֹאמֵר
ה הֲרוּאָה זִיתִּים בַּחלוֹם זֹוֹטְרִי
וְנִין שְׁנֹאמֵר ^ב בִּינֵךְ כִּשְׁתִּילִי
נ רַעְנָן יִפֶּה פְּרִי תוֹאֵר קְרֹא
נ שְׁמֹן זֵיתִי וְךָ הֲרוּאָה תִּמְרִים
ז בַּחלוֹם שְׁנֵה מְתַרְבֵּת לֹו
זֵלֹוֹם נִכְסִיו מִצְלִיחִין לֹו וְאִם
אֵא תֵנָא וְהוּא דְחוּא בְּכִנְיֵיהוּ
ז תִּמְרִים הֲרוּאָה לֹולֵב בַּחלוֹם
נֹאמֵר ^ג חֲכֻמוֹת בַּחוּץ תְּרוּנָה
קִית לְגִדּוּלָה הֲרוּאָה תְּרַנּוּל
ה נָאִה וְגִילָה הֲרוּאָה בְּצִים
בִּנְן כָּל כָּלִי וְזֹכִיכִית וְכֵן כָּל
נִפְצֵם הַמְּגַלָּח רֹאשׁוֹ בַּחלוֹם
זֹוב יֵצֵא לֹו בְּעֶרְיָבָה גִּדּוּלָה
דֹּמָר צוּעָה לְהַפְתָּח וְהִ"מ
דֹּמְרִי תְּרוּוִיָּהוּ כִּיּוֹן שְׁעֵלָה
כָּל עוֹמֵד בִּלְלָא חֲמָא בֹאֲרֵי
וְלֹדֵר הוֹסִיפוֹ לֹו שְׁמִירָה עַל
רֹאשׁ יִשְׁבָּה לְעֵדֵךְ נַעֲשֶׂה
דְּעִילִי לֹאֲגֻמָּא נַעֲשֶׂה רֹאשׁ
בֹּא דֹאמְרִי תְּרוּוִיָּהוּ לֹאֲגֻמָּא
יֵב יְהוֹשֻׁעַ דִּלָּא תִלִּי טְבִלָּא
יִזִּי בָּה נְבוּחִי תִנִּי תֵנָא קִמְיָה
מֵאִי סְדוּרִין סְדוּרִין לִימַחֵל תִּנִּי
לָה לֹו הֲרֵגוּ אֲבֵדָה פִּרְנֶסְתוֹ
א חוּיָא בַּחלְמָיָה וְקִמְלִיָּה תִנִּי
יֵב לֹו וְיֵשׁ שׁוֹתָהוּ וְרַע לֹו יֵשׁ
דֹּמְרִי תֵנָּה שְׂכָר לֹאוּבֵד בִּין לְמִרִי
חֲמוֹ בַּחלְמִי וְשִׁתּוֹ וְיִין מִסְכְּתִי

אמר

כנגד: כלל חטא. לפי שמ"ל אין
 רבים: ערוס כלל אורח עניות:
 חביבה: העומד ערוס סימן שהסו'
 פיים. שומרין אותו שלא יכרה א'
 א' דלא מסרג הרוואה הונא
 וזה לו חנינא חנינא יוחנן נסי'
 ה' הרוואה הספר בחלום מן'
 ילי ופדאווה והני מילי בכתבא
 מיה רבא מברך מובטח לו
 אם הבא הקורא ק"ש ר' ראוי
 שכינה אלא שאין דורו וכאי'
 שפליג בחלום יצפה לגדולה
 כל עמי הארץ כי שם י"ה
 ו' וחנינא רבי אציעור הגדול
 לין שבראש המתפלל בחלום
 ה"מ דלא סיים הבא על אמו
 כינה שנאמר כ' כי אם כינה
 נערה מאורסה יצפה לתורה
 ה' צוה לנו משה מורשה
 אל תקרי מורשה אלא
 א' על אחרותו בחלום יצפה
 א' אמור לחכמה אחותי את
 ת' איש בחלום מובטח לו
 אם הבא וה"מ דלא ידע לה
 מאורתא א"ר חייא בר אבא
 בחלום ראה שלום שנאמר
 שלום חלב חטים ישבעך
 בחלום סרו עונותיו שנאמר

ונא לא סלקי מבבל לא"י
 שנאמר "אשתך כגפן פוריה
 אה תאנה בחלום תורתו ממ
 פרי עסקיה כרמונא רב
 יין הרקח מעסים רמני ואם
 שך מזאים מצות כרמי
 בל איני היוין ליה בנים
 שם טוב יוצא לו שנאמר "ו
 ד תורה שנאמר "ויקחו אל
 ציון אמר רב יוסף הירואה
 עוים ללחמך הירואה הדם
 אמר עולא ואמרי לה במת
 שנאמר "פרי עץ הדד כפוו
 אוז בחלום יצפה לחכמה
 אני ראיתיה ובאתי עליה ו
 זכרים תרגולת יצפה לתרי
 תו וכן אגוזים וכן קשואים
 ו שנאמר "וינחם אל מחוז
 היושב בעריבה קטנה שם
 בחלום סימן יפה לו שנאמר
 יודד יודד מגדולות אב"י ורב
 דינו העומר ערום בחלום
 שמעיה נעשית לו נתנהו
 לא הנכנס לאגם בחלום נע
 רב יהושע חזו חלמא רב פ
 ער נעשה ראש לכני כלה
 אש ישיבה רב הונא בריה
 ילית לאגמא ותלאי מבלא ו
 לו והתניא עונותיו סדורין לו
 פרנסתו מזומנת לו נשכו נ
 ולא היא רב ששת הוא ד
 לום חץ מן היין יש שותהו
 ש ויש שותהו ורע לו שנאמר
 לעולם טוב לו שנאמר "לכר

חפילין של ראש [הקב"ה] מטיל יראה
[נססחים מט:]. אשתך בגפן פוריה.
חרגס במלך המשיח. גפן הס ישראל

בקץ על גביו ^(א) יפה: גם נעשה ^(א)
 להם כחבור: חנינא. טיפין הרבה נ
 אכלוהו קאי שראה הוגל או חנינא
 בזה ששקל חסו עליו ופדלוהו: ד
 שנסמלחן סימן
 הקצו"ה: מוכח
 שלם הבא. וטול
 כגן עדן דדמי
 למינים שחלקו:
 וטול אשך מיין
 : מעשים רמוני.
 : נכסיו מצדיקו.
 וולסים זה על זה
 : ניהו זה כנס
 : ניהו ראש ישיבה.
 : אני ראיתי
 ימי ראש ישיבה
 : ביצא. גיטא א"נ
 וגילה נטריקון.
 בקשתו. חסק
 וכול חסוס נס:
 קהלת יעקב א"ל
 : חצב. סימן
 : נעשים המגלה.
 דם האל לו כמו
 : (בראשית מה):
 : דמדלי.
 : יס: הנפדה.
 : ונגותו נפרס
 : דלא קנה.
 : כבבל עמר
 : השם גבו

שאתך תכופר אמר רבי זירא
ליום אין אשתו מפלת נפלים
עירה ולשורקה בני אתונו ד
היה הרואה רמונים בחלום
יצפה לתורה שנאמר אשקך
רקתך מאי רקתך אפילו
עסקיה כזיתים וה"מ פרי
א דאמרי הרואה זית בחלום
לכל שמן זית בחלום יצפה לכל
ונותיו שנאמר אשקך עונך ב
נברכות לו שנאמר ודי חל
ירושה נופלת לו ממקום אה
ב חלום הרור הוא לפני קונן
ב אחד לאביו שבשמים הרור
יו ראש ישיבה אמר רב אשי
לכן זכר תרגומים יצפה לבני
בקשתו נשתברו נעשית ב
ה הנכנס לכרך נעשו לו ח
ראשו וקנו לו ולכל מושפת
חתו וה"מ דמדליה דלוי ה
לה לג בחלום עולה לגדולה
תגרוי בחלום קורעים לו גז
בלא מצות הנתפש לסרדייו
בקולר אבל חבלא בעלמא
ה רב פפא ורב הונא בריה
א בריה דרב יהושע דעייל
פפא דחלי טבלא נעשה
בני כלה אמר רב אשי אנא
המקז דם בחלום עונותיו מח
ב ששת הרואה נחש בחלום
ששת כל שכן שנכפלה פרנס
ני יוחנן כל מיני משקין יפין
ו שנאמר ויין ישמח לבב א
רבי יוחנן לתנא תני תלמיד ח

וַיִּשְׁמַח לִבָּב אֱנוֹשׁ לְהַצְדִּיק
 מִן שָׂכָר הָאוֹדֵר וַיִּין לְמִרֵּי נֶפֶשׁ:
 תוּ בֵּין מַסְכְּתֵי: (משלי טז, ה)

[illegible]

תורה אור השלם
(8) וְיָרָא כִּי שָׁנִי אֲחִירֹן
כִּי שָׁנִי יִקְרָא אֶלְדִּי
(וְיָרָא אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּחַסֵּד)

(9) כִּי אִם לְבִיעָה תִּקְרָא
לְחַבְבִּיבָה תִּתֵּן קוֹלְדִּי
(10) מִשְׁלֵי ג. ד.

(11) תוֹרָה צִוָּה לָנוּ מוֹשֶׁה
מִדְּרָשָׁה קַהֲלָה יַעֲקֹב:
(יִרְחֹם ג. ד.)

(12) אֲמַר וְהִקְמַע אֲחֵרֵי
אֶת־הַמֶּלֶךְ לְבִיעָה
תִּקְרָא: (מִשְׁלֵי ג. ד.)

(13) חֶסֶד בְּדֹקֵף שְׁלוֹם
תִּלְכֵּךְ תִּשְׁמַע וְיִשְׁמְעִי:
(יִרְחֹם ח. קס. ד.)

(14) וְנִגַּע עַל צִי יִיאֲמַר
הִנֵּה נִגַּע זֶה עַל שְׁפָתַיִךְ
וְכִּי אֲנִי אֲשַׁחֲדֶיךָ
תִּכְבְּדֶנִּי: (יִשְׁעִיה א. ג.)

(15) אִישׁוֹךְ בִּנְיָן פִּירָה
בְּדִמְיָה יִחִיד גִּזְדִּי
בְּשִׁתְּלֵי יִרְחֵם בְּבִיב
לְשִׁתְּוֹ: (יִרְחֹם קס. ד.)

הִרְקָה. הִיטָּו
הַנִּמָּלֵךְ מִן הַרְמוֹ
הַכֶּסֶם זֶה שְׁעִלּוֹ
כִּמּוֹן קִלְעִיה:
בְּמִקְוָם בְּמִחְבּוֹב
שִׁמְכִי וְמוֹטָה לִּי
יִבֹר. וְעַל כֵּן
בְּחֶסֶד מַחֲסִיחַ:
בְּחֶסֶד"7. תְּרִינֵא
שֶׁל תְּרִנְגוֹל: תִּלְ
כְּנִיִּים הִלְלוּ שֶׁ
נִשְׁתַּבְּרוּ. נִתְגַּלֶּה
מִחוּץ. הִיטָּו
הַזֶּה לְחֵם חֶסֶד
סִימָן גְּדוֹלָה וְחֵ
יִגְלַח וְיִחַלֵּף
בְּצִיבִיבָה. מִ
שִׁתְּוֹכֵךְ בְּנִיבָה
סִימָן הַזֶּה שֶׁסִּי
יִזְלַח מִנְּעוּלֵי:
שֶׁלֵּא הַמַּחֲסִי

וְסָר עֵינָיו
 גִּפְן מַעֲוֵהָ
 אֹסִירִי לִגְפִי
 תִּאֲנֶה יֹאכֵל
 אִם תִּ"ח הָיוּ
 כִּכְפַל הָרִבִּי
 פָּרִי וְרִבִּי וּמִי
 יוֹתִים וְגוֹ'
 י"י שִׁמְךָ הִרְבֵּה
 בַּחֲלוּם תִּמְנֹה
 עֵינַי שְׁנַיִם
 אֵין לוֹ נִכְסַי
 הִרְוָה אֲתֶנָּה
 אֵין לוֹ אֱלֹא
 וְהִבֵּא עָלֶיהָ
 בַּחֲלוּם יִצְפֶּה
 בַּחֲלוּם תִּלְוִי
 הַנִּשְׁבָּרִים כִּי
 סִימֹן יִפֹּה לִי
 לוֹ וְלִכֹּל מִשֵּׁי
 וְלֹא קִנְיָה לִי
 עַל הַקּוֹרֵעַ
 יִשְׂרָאֵל עֵרֹוֹ
 שְׁמִירְתּוֹ וְהִ'
 רֹאשׁ לִבִּי
 יִשִּׁיבֶה רִבִּי
 עֵינָי אֱלֹא
 נַעֲשֶׂה רֹאשׁ
 רִי"ג בְּרִי צִחַ
 תִּנְאָה קִמִּיָּה
 אִמְרָה לִיָּה רִבִּי
 תִּנְאָה קִמִּיָּה
 שׁוֹתָהּ וּמוֹכֵר
 נִפְשָׁה אִמְרָה לִי

וְלֹא מִזֶּה לְשִׁחָה וְלֹא יִחָסֵר לָחֶמוֹ: [ישעי]
וְלָהֶם לֵבב אָנוּשׁ יִתְעַר: [תהלים קד, מז]
לְחֶמֶנוּ בְּלִבָּמִי

לא קנח עצמו בחלומו, אבל אם קנח אינו סימן טוב שכן המאמץ את ידיו^[36].

העולה לגג בחלום, עולה לגדולה. ירד מהגג, יורד מגדולתו. דעה חולקת:

אביו ורבו דאמרי תרווייהו – שניהם אמרו: **כיון שעלה לגג ועלה לגדולה, עלה ואינו יורד מגדולתו**, ומה שראה עצמו יורד מן הגג הוא מראה חסר משמעות^[37].

חלומות נוספים:

הקורע בגדיו בחלום, קורעים לו בשמים את גזר דינו.
העומד ערום בחלום, פתורו תלוי במקום: אם חלם **בבבל**, סימן הוא **שעומד בלא חטא**, כי הרבה עוונות כרוכים בישיבת חוץ לארץ, וזה העומד ערום בחלומו נקי הוא מהם ולא נדבק בו. אולם אם חלם **בארץ ישראל**, שהרבה מצוות תלויות בה, סימן הוא שהוא **ערום בלא מצות**.

הנתפש בחלומו וגמסר לסרדיוט – שוטר השומר עליו שלא יברח, **שמירה** מנוק **נעשית לו** משמים. **נתנוהו בחלומו בקולר** – טבעת ברזל בצוארו (לכבילה). סימן הוא **שהוסיפו לו משמים שמירה על שמירתו**, כפי שהידקו את שמירתו בחלומו. **והני מילי** – אולם הדברים אמורים רק אם נתנוהו **בקולר**, **אבל חבלא בעלמא** – אם קשרוהו בחבל פשוט, **לא** – אין בכך סימן שהוסיפו שמירה על שמירתו.

הנכנס לאגם בחלום, שיש בו קני סוף גבוהים וגמוכים גדלים צפופים וסמוכים זה לזה, נעשה ראש ושיבה, אשר כל התלמידים – גדולים וקטנים – מתקבצים יחד לפניו לשמוע הדרשה מפיו. הנכנס **ליער** בחלום, שבו אילנות גבוהים ומירווחים ביניהם, **נעשה ראש לבני כלה** – ראש לתלמידים הנאספים ("כלה" פירושה: אסיפה), החוזר לאחר הדרשה על דברי הרב ומפרש בהרחבה את הטעון ביאור. המתעכבים לפני "ראש לבני כלה" הם גדולי התלמידים שרצונם להתעמק בדברי הרב ולחדד הבנתם, אבל שאר התלמידים מתפזרים בסיום הדרשה. לכן דומה ראש לבני כלה לאדם העומד ביער, מוקף אילנות גבוהים רווחים^[38].

מה שאירע לשני אמוראים בהתאם לפתרונם אלו:

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חוו חלמא – ראו חלום. **רב פפא** שראה **דעייל לאגמא** – שנכנס לאגם בחלומו, **נעשה ראש ושיבה**. **רב הונא בריה דרב יהושע** שראה **דעייל ליער** – שנכנס ליער בחלומו, **נעשה ראש לבני כלה**.

נוסח אחר של סיפור מעשה זה:

איפא דאמרי – יש אמורים: **תרווייהו לאגמא עיילי** – שניהם (רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע) נכנסו לאגם. **אלא שרב פפא, דתלי טבלא** – שחלם שהיה לו פעמון תלוי על צוארו, **נעשה ראש**

בחלומי וסלקית לגדולה – ועליתי לגדולה, כי נהיתי ראש ושיבה במתא מחסיא.

עוף נוסף:

הרואה תרנגול בחלום, יצפה לבן זכר, שכן נקרא התרנגול: גבר^[28]. הרואה **תרנגולים** בחלום, **יצפה לבנים זכרים**. הרואה **תרנגולת** בחלום **יצפה לתרביצה** – גינה נאה וגילה^[29], שכן "תרנגולת" נוטריקון של "תרביצה נאה וגילה"^[30]. ומעופות לביצים:

הרואה ביצים בחלום, תלויה בקשתו, ועוד לא נחתם בשמים אם לקבלה אם לדחותה, והיא בספק כביצה שהאוכל שבה סתום בקליפתה ונעלם בתוכה. **נשתברו הביצים בחלומו, נעשית בקשתו**, וכסימן לכך ראה את האוכל שבביצה מתגלה. מוסיפה הגמרא:

וכן ברואה אגוזים, וכן ברואה קשואים, וכן ברואה כל פלי וזוכית, וכן ברואה כל הדברים הנשפכים באלו – הדומים לאלו שנמנו, שאם ראה אותם שלמים בקשתו תלויה ואם ראה אותם נשברים נעשית בקשתו^[31]. חלומות נוספים ומשמעם:

הנכנס לכרך בחלום, נעשו לו חפציו, שנאמר בענין יורדי ים אשר עמדה עליהם סערה, ובחסדי ה' שככה (תהלים קו, ל): **"ויונחם (ה') אל מחוז חפצם"** – אל עיר יערם. כיון שעיר היעד כונתה בלשון המקרא "מחוז חפץ", הנכנס אליה בחלום סימן הוא לו שהשיג חפציו.

המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו, כי התגלחת מבשרת גדולה ותפארת. שכן דרך הגדולים העומדים לפני מלכים לגלח ראשם, כאשר עשה יוסף בעת שהריצוהו מן הבור לעמוד לפני פרעה (בראשית מא, יד)^[32]. ואם גלח **ראשו וזקנו** בחלום, סימן יפה הוא לו **ולכל משפחתו**, כי הרחבת התגלחת עד הזקן מורה שהגדולה תתפשט אל בני המשפחה.

היושב בעריבה – ספינת נהר קטנה בחלום, **שם טוב יוצא לו**, כי הפלגתו למרחקים בעריבה מסמלת פירסום שמו הטוב. היושב **בעריבה גדולה בחלום, שם טוב יוצא לו ולכל משפחתו**, כי בעריבה גדולה יש מקום לבני לווייה; סימן שגם לבני משפחתו יצא שם טוב. **והני מילי** – אולם הדברים אמורים רק **דמדליה דלוי** – כאשר העריבה נישאת בגובה הגלים, אבל אם היא מפליגה נמוכה ומשוקעת במים אין בחלום סימן שיצא לו שם טוב^[33].

הנפנה בחלום, סימן יפה לו; סימן הוא שגגותו וסרחונו פרשו ממנו, **שנאמר** בענין המציק לישראל אשר תש כחו ואף לקה בעצירות (ישעיה נא, יד): **"מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת"** – טלטל עצמו לרפות מעיו ולפתוח נקביו כדי להוריק פרשו, שלא ימות ויגיע לשחת (לקבר)^[34]. הרי שהוצאת הפרש הזוכרה במקרא בהקשר טוב, של הצלה ממוות^[35]. **והני מילי** – אולם הדברים אמורים רק **דלא קנח** – אם

הערות

28. ראה יומא כ, א במשנה.

31. וראה מהרש"א שפירש באופן אחר; וראה מלא הרועים.

32. רש"י.

33. אולי מפני שעריבה כזו כמעט אינה נראית מרחוק, או שהשקיעה כמים מסמלת שפלות.

34. על פי פירושו הראשון של רש"י ישעיה שם.

35. ראה רקרוקי סופרים, וראה להלן נז, ב.

36. רש"י; ראה אמת ליעקב.

37. [כי חלום אף על פי שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים (למעלה נה, א). ומה שראה עצמו יורד הוא מהדברים הכטלים אשר בכל חלום (ראה שם), הבאים להשלים את המראה ולא להוסיף פרטים לפתרונו. כנוהג שבעולם אדם העולה על גג סופו יורד ואינו שוהה שם לצמיתות, ולכן ראה החולם את עצמו יורד, אבל אין בכך משמעות בענין העתידות].

38. רש"י על פי מלא הרועים; אבל ראה רש"י למעלה, ב ד"ה אגרא רכלה, ורש"י בבא בתרא כב, א ד"ה ריש כלה, ששם הוא מפרש "כלה" באופן אחר.

29. "כגן כנה" (ישעיה נח, יא, וירמיה לא, יב). המילה "גילה" כאן היא תואר לגינה, ומתפרשת על פי הכתוב (שיר השירים ר, יב): "גן נעול אֲחֹתִי כְלָה, גֵּל (המעין שבגן) נעול, מִעֵין חֲתוּמִים, וכן בספר יהושע (טו, יט): "... וַנִּתְּנָהּ לִי גִלְתָּ מִים, וַיִּתֵּן לִּי כָּלֵב אֶת גִּלְתָּ עֲלִיּוֹת וְאֶת גִּלְתָּ תַּחְתִּיּוֹת. לכן, גינה גילה היא גינה רווייה ממעין שבתוכה.

יתכן גם שהביטוי "תרביצה נאה" מושפע מלשון הכתוב (תהלים כג, ב): "בְּנֵאוֹת יִשְׂרָאֵל יִרְבִּיצֵנִי, וְשֵׁם נֹסֵף מִיר (סוף הפסוק): "עַל מִי מִנְחֹת יִתְּנֵלֵנִי".

30. רש"י, אשר מעיר שניתן לפרש תרביצה: בית מדרש, כי מצינו "תרביצא" בלשון חכמינו ככינוי לבית מדרש (ראה מנחות פב, ב ורש"י ד"ה ובתרביצא; תנחומא תוריע ט: עשו תרבץ לתורה).

אף ש"תרנגול" יכול לשמש גם הוא כנוטריקון של "תרביצה נאה וגילה", "תרנגולת" רומזת לתרביצה שיש לה ריבוי מעיינות – "גִּלְתָּ מִים" בלשון הפסוק ביהושע – שלכן היא רווייה ביותר.

(א) ב"ק נה. ע"ש,
(ב) מטהרין דף יא.
(ג) לעיל ו. מנחות לה:
[מגילה טז: סוטה יז.
חולין פט.]. (ד) [פסחים
מט.]. (ה) [מטהרין עט.
ו] [עירובין יט. מגילה כ.
מגילה ו. מטהרין לו.].
(ו) [יומא פח.]. (ז) [וע'
פירש' בנמוך ב' ד"ה
דמרג].

דמסרג. שׂים לו אוֹרֶךְ עַל גְּבִיּוֹ ^(א) יִפֶּה: נָם נַעֲשֶׂה לוֹ. וְיֵין כִּנְגַל וְיֵין וְכִגּוֹן שְׂרָה־הַשֶּׁס כְּמוֹ: הַיּוֹנָה. וְיֵין הַרְבֵּה נָסִים רִבִּים: הַיּוֹנָה יִטִּיל בְּתַבְאָה. אֲכֻלֵּהוּ קֹלֵי שְׂרָה־הַיּוֹנָה אִם מִיֵּבֶה וְיֵין שֶׁל הַסֶּפֶד כְּמוֹהֶה דְּמַשְׁמַע חֶסֶד עָלָיו וּפְלִאוֹתָיו: דִּלָּא פִּיִּים. הָא דְּמַסְרָה הָא דִּלָּא בַּחֲלוּם נָם נַעֲשֶׂה לוֹ נָסִים נַעֲשֶׂה לוֹ ^(ב) הָרֹר

הא דמסרג הא דלא מסרג הרואה הונא
בבבולוס נם נעשה לו חנינא חנינא יוחנן נסי
נסימם נעשו לו ^א הרואה הספד בבבולוס מן
השמים חסו עליו ופדאוהו והני מילי בבבא
העונה יהא שמיא רבא מברך מובטח לו
שהוא בן העולם הבא הקורא קיש ^ב ראוי
שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי
לכך המניח תפילין בבבולוס יצפה לגדולה
שנאמר ^א וראו כל עמי הארץ כי שם יי
נקרא עלך וגו' ^ב ותניא רבי אליעזר הגדול
אומר אלו תפילין שבראש המתפלל בבבולוס
סימן יפה לו והי"מ דלא סיין הבא על אמו
בבבולוס יצפה לבניה שנאמר ^א כי אם לבניה
תקרא הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה
שנאמר ^א תורה צוה לנו משה מורשה
הלכת יעקב ^ב אל תקרי מורשה אלא
^א מאורשה הבא על אחותו בבבולוס יצפה
לחכמה שנאמר ^א אמור לחכמה אחתי את
הבא על אחתי איש בבבולוס מובטח לו
שהוא בן העולם הבא והי"מ דלא ידע לה
ולא הרר בה מאורתה א"ר חייא בר אבא
הרואה חטים בבבולוס ראה שלום שנאמר
^א השם גבוה שלום חלב חטים ישיבעך
הרואה שעורים בבבולוס סרו עונותיו שנאמר

יביות אלף עון יש ציטתה חה עומד
 "ה" שהרבה מלות תליות בה חה
 ערס ממלוחי: הנתפס לפרדיון.
 א סימן שמירה הוא שומרים אוחו
 מדי חק: אגב. שם זו קנים
 גדולים וקנים ושומרים אלה
 סימן לראש ישיבה שהגדולים
 וקטנים מהקנים יחד כן גדול
 ובאים לשמוע דרשה מפיו: ישר.
 אלוהים ואלוהים רשמי חבורה זה
 חבורה

ליקומוי רעז"י

[illegible]

דחואי שערי בחלמא הוראה
שורקה יצפה למשיח שנאמר
תמרת בקרבו שנאמר ^ב נוצר
ני רבי עסקיה כרמונא פלגי
הוא יצפה למצות שנאמר
הוראה זיתים בחלום זוטרי
זובין שנאמר ^ב בנדכש תילי
ת רענן יפה פרי תואר קרא
שמן זית זך הוראה תמרים
עזו בחלום שנה מתבררת לו ואם
חלום נכסיו מצליחין לו ואם
תא תנא והוא דחוא כננייהת
תמרים הוראה לולב בחלום
נאמר ^ב חכמות בחוץ תרונה
לקית לגדולה הוראה תרגול
תה נאה וגילה הוראה ביצים
זכנן כל כלי זכויות וכן כל
תפצם המגלה ראשו בחלום
שוב יוצא לו בעריבה גדולה
^ב מהר צועה להפתח וה"מ
דאמרי תרווייהו כיון שעלה
בבל עומד בלא חטא אצל
קולר הוסיפו לו שמירה כע
ה ראש ישיבה ליער נעשה
א דעיל לאנמא נעשה ראש
יכא דאמרי תרווייהו לאנמא
רב יהושע דלא תלי מבלא
חיי בה נבוחי תני תנא קמדי
מאי סדורין סדורין לימחל תנא
גלה לו תרגו אבדה פרנסתו
א חויה בחלמיה וקטליה תנא
שוב לו ויש שותהו ורע לו יש
^ב תנו שכר לאוכב זיין למר
לחמו בלחמי ושתו בין מסכת
אמר

[illegible]

[ועד כאן שייך לדרך זו ע"ב]
 דפסר: חזק על גבי
 רס אוריס נחון גבי
 [למקל ע"ב] ה:ספ: מתי
 זו לנדה הלכותו
 [ה:] אלו תפילין
 שבראש: אוח הן לכל
 שס הן נקבל אוחיו
 [ה:] שמכח [בסס] רס
 הסס חן דלה: דמסוס
 מאורש: לל קריות ועקס
 ורקה בני אחרת: וס
 עשמינן שרקי: בני
 חלד: בני אוח: יס
 מהר צושה: מי שרקי
 אלו מוסר ולי הורק מכלי א
 שמימי [שס] ה:

וְסָר עֹנֵךְ וְחִטְּמָתְךָ כְּתוּרָא אִמְר רַבִּי זִירָא אֲנִי אֵלֶּי
גַּפְּן מַעֲוֵנָה בַּחֲלוּם אֵין אִשְׁתּוּ מַפְלַת נַפְלִים שְׁנֵאמַר
אֲוֹסְרִי לִגְפֵן עִירָה וְלַשּׁוּרְקָה בְּנֵי אֲתוּנּוּ הִרְוֵאָה ת
תֵּאֵנָה יֹאכֵל פְּרִיָּה הִרְוֵאָה רִמּוּנִים בַּחֲלוּם זֹוֹטְרִי פ
אֵם תִּ"ח הוּא יִצְפֵּה לַתּוֹרָה שְׁנֵאמַר אֲשַׁקֵּךְ מִיַּיִן הִרְוֵאָה
כַּפְלָה הִרְמוֹן רִקְתָּךְ מֵאֵי רִקְתָּךְ אֲפִילוּ רִיקְנֵךְ ש
פְּרִי וְרִבִּי וְקֵאֵי עֲסָקִיָּה כִּזְתִּים וְהִ"מ פְּרִי אֲבָל א
זִזְתִּים וְגַ' אֵיכָא דֵאִמְרִי הִרְוֵאָה זִזְתִּים בַּחֲלוּם שֵׁם ש
יִי שִׁמְךָ הִרְוֵאָה שִׁמֹּן זִזְתִּים בַּחֲלוּם יִצְפֵּה לְמֵאֹר תּוֹוֹן
בַּחֲלוּם תִּמּוּ עֲוֹנוֹתָיו שְׁנֵאמַר תָּם עֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן
עֲזִים שְׁנִים מַחֲבֻרְכוֹת לֹו שְׁנֵאמַר וְדִי חֲלַב עֲזִים
אֵין לֹו נִכְסִים יִירֻשָׁה נּוֹפֶלֶת לֹו מִמָּקוֹם אֲרָה רַבִּי אִמְר
הִרְוֵאָה אֲתֵרוֹן בַּחֲלוּם הַדּוּר הוּא לִצְנִי שְׁנֵאמַר
אֵין לֹו אֵלָּא לֵב אֶחָד לֵאבָיו שְׁבַשְׁמִים הִרְוֵאָה אוֹזוֹן
וְהִבָּא עֲלֶיהָ הוּי רֹאשׁ יִשִּׁיבָה אִמְר רַב אִשִּׁי אֵין
בַּחֲלוּם יִצְפֵּה לֵבֵן זִכֵּר תִּרְגוּלִים יִצְפֵּה לִבְנִים זִכְרֵינִי
בַּחֲלוּם תְּלוּיָה בְּקִשְׁתּוֹ נִשְׁתַּבְּרוּ נַעֲשִׂית בְּקִשְׁתּוֹ וְ
הַנִּשְׁבָּרִים כָּאֵלּוּ הַנִּכְנָם לְכַדֵּךְ נַעֲשׂוּ לֹו חֲפָצָיו שְׁנֵאמַר
סִימֵן יִפֵּה לֹו רֹאשׁוֹ וְחֻקּוֹ לֹו וְלֵכֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ הַיּוֹשֵׁעַ
לֹו וְלֵכֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִ"מ דְּמִדְּלִיָּה דְּלוּיָה הִנֵּפְתָּה בַּחֲקֵי
דְּלֹא קָנָה הַעוֹלָה לִגֵּן בַּחֲלוּם עוֹלָה לְגִדּוּלָה יִדֵּי
עֲלֵה הַקּוֹרֵעַ בְּגִדָיו בַּחֲלוּם קּוֹרֵעִים לֹו גִּזְרֵינּוּ
יִשְׂרָאֵל עוֹרֵם כָּלָא מִצּוֹת הַנִּתְפָּשׁ לְפִרְדִּיט שְׁמִירָתוֹ
שְׁמִירָתוֹ וְהִ"מ בְּקוֹלֵךְ אֲבָל חֲבָלָא כַּעֲלָמָא לֹא
רֹאשׁ לִבְנֵי כֹלָה רַב פֶּפֶא וְרַב הוֹנָא בְּרִיה דְּרַב יִשִּׁיבָה
רַב הוֹנָא בְּרִיה דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ דְּעִילָל לִיעֵר נִשְׁיֵב
עִילָל אֵלָּא רַב פֶּפֶא דְּתַלִּי טְבֵּלָא נַעֲשֵׂה רֹאשׁ יִי
נַעֲשֵׂה רֹאשׁ לִבְנֵי כֹלָה אִמְר רַב אִשִּׁי אֲנִי עִילָלִית
דְּרַ"ג כִּי יִצְחָק הַמִּקְזֵּר דָּם בַּחֲלוּם עֲוֹנוֹתָיו מַחֲלִין לֹו וְ
תֵּנָא קָמִיָּה דְּרַב שֵׁשֶׁת הִרְוֵאָה נַחֵשׁ בַּחֲלוּם פִּרְנָסָה
אִמְר דִּיה רַב שֵׁשֶׁת כָּל שֶׁכֶּן שְׁנִכְפֵּלָה פִּרְנָסָתּוֹ וְלֹא
תֵּנָא קָמִיָּה דְּרַבִּי יוֹחָנָן כָּל מִינֵי מִשְׁקֵין יִפֵּן לַחֲלוּם
שׁוֹתָהוּ וְטוֹב לֹו שְׁנֵאמַר וְיִין יִשְׁמַח רָבִב אֲנִשׁ וְיִשְׁמַח
נֶפֶשׁ אִמְר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן לֵתָנָא תֵּנִי תַלְמִיד חֲכָם לַעֲוֹלָה

[illegible]

תורה אור השלם
(א) וראו כל עמי הארץ
כי שם יי נקרא עליך
ויראו מקרב: (דברים ב', י')

(ב) כי אם לבניה תקרא
לתבונה תתן קולך:
(משלי ג, ג)

(ג) תורה צוה לנו משה
מורשה קהלת יעקב:
(דברים יג, ד)

ד) אָמַר לַחֲכָמָה אַחֲתִי
אֶת וּמָרַע לְבִינָה
תִּקְרָא: (משלי י, ד)

(ה) הַשֵּׁם גְּבוּלָד שָׁלוֹם
חֶלֶב חַמִּים יִשְׁבִּיעַד:
[תהלים קמו, ד]

(ו) וַיַּגַע עַל פִּי וַיֹּאמֶר
הִנֵּה גָעָה זֶה עַל שְׁפָתַי
וְסֵר עֲוֹנִי וְחַטָּאתִי
תִכַּפֵּר: (ישעיה ג, ו)

(ו) אֶשְׁתָּךְ בְּגִפְּן פְּרִיָּה
בִּירְבָּחִי בִּיתְךָ בְּגִדֶּךָ
בְּשֵׁתְלִי וַיְתִים סָבִיב
לְשִׁלְחָנְךָ: [חזקים קטב, ג]
(ח) אִסְרִי לְגִפְּן עִירָה

וְלִשְׂרָקָהּ בָּנִי אֲתָנוּ כָּפִים
בֵּין לְכָשׁוּ וּבְרָם עֲנָבִים
סוּתָהּ: [בְּרֹאשִׁית כ"ט, י"א]
(ט) נֶצֶר תֵּאָנָה יֹאכֵל
פְּרִיָּה וְשֹׁמֵר אֲדָנוּ
[פְּרִיָּה וְשֹׁמֵר אֲדָנוּ]

יְהוָה: [משלי כו, ח]
 (א) אֶתְהַדָּךְ אֲבִי־אֶל
 בֵּית אֲמִי תִלְמַדְנִי
 אֲשַׁקֶּךְ מִיַּיִן הַדֶּקֶה
 מַעֲסִים רַמְנִי:
 [שיר השירים ח, ב]

(כ) בחומט השני
שפתחתיך ומרדך
נאווה בפלת הרמון
רקתך מבער לצמתך:
[שיר השירים ה, ג]

(ל) וְיָת רַעְנָן יִפֶּה פְּרִי
הָאָדָר קָרָא יִי שְׁמֹךְ לְקוֹל
הַמִּוֶּלֶה גְּדֻלָּה הַצִּית
אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ
דְּלִיּוֹתָיו: (דמיה יא, טו)

(מ) וְאַתָּה תִּצְוֶה אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ
שֶׁמֶן זַיִת וְךָ בְּתִית
לְמָאֹר לְהַעֲלֹת נֵר
תָּמִיד: [שמונה כו, ב']

(ט) וְהָיָה עִנְיֵן פֶּתַח צִדִּין לֵאמֹר
יִיחִסֵּף דְּתַגְלוּתָהּ פֶּקֶד
עֹנֶה פֶתַח אֲרוֹם גְּלוּהָ עַל
חֲטָאתָהּ: [איסור ה, כב]

וְחַיִּים לְעוֹרֹתֶיךָ:
[משלי כו, כז]
(ע) וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר
בַּפֶּת הַמָּרִים וְעֹנַף עֵץ

עֲכַת וְעָרְבִי נָחַל
וְשִׁמְחָתָם לִפְנֵי יי
אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים:
[ויקרא כו, ז]
פ) חֲכָמוֹת בַּחוּץ תִּרְעָה

בְּרַחֲבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ:
[מוֹשֵׁי א, כ]
צ) וַיִּשְׁמְחוּ בִּי יִשְׁתַּקּוּ
וַיִּנָּחֲם אֶל מִחוּז חֲפָצָם:
[תהלים קז, ל]

וְלֹא יָמוּת לְשִׁמְחָת וְלֹא
וְלֹא יָלֵךְ לִכְבֹּד אֲנֹשׁ יִשְׁעֵהוּ

[illegible]

דבק בו סמל הפרנסה. הָרָגוּ לנחש בחלום, אֲבָדָה פְּרִנְסָתוֹ (ער כאן מהברייתא). אָמַר לִיה רַב שֵׁשֶׁת לשונה הברייתות: אל תשנה שאם הרגו לנחש בחלום אבדה פרנסתו, אלא כָּל שָׁכֵן שֶׁנִּכְפְּלָה פְּרִנְסָתוֹ^[44]!

הגמרא קובעת שנוסח הברייתא נכון כפי ששנה התנא:

וְלֹא הִיא - אֵין הדבר כאשר הציע רב ששת. רַב שֵׁשֶׁת הוּא דְחָא חוּיָא בְּחַלְמִיָּה וְקִטְלִיָּה - רב ששת עצמו ראה נחש בחלמו והרגו, ולכן ביקש לפתור חלמו לטוב^[45], אבל לפי האמת הרואה נחש בחלום והרגו אמנם אבדה פרנסתו.

ברייתא נוספת:

תָּנִי תִנָּא - שנה שונה הברייתות קמיה דְרַבִּי יוֹחָנָן: כָּל מִינֵי מִשְׁקִין יִפְּיִין לְחַלּוּם - סימן יפה הוא לראות עצמו שותה אותם בחלום, חוץ מִן הַיַּיִן, שאם שתה יין בחלום אין לעמוד על פתרונו; כִּי יֵשׁ שוֹתֵהוּ וְטוֹב לוֹ, יֵשׁ שוֹתֵהוּ וְרַע לוֹ. יֵשׁ שוֹתֵהוּ וְטוֹב לוֹ, שְׁנָאֲמַר (תהלים קד, טו): "וַיִּינֵן יִשְׁמַח לְבָב אֲנֹשִׁי", הרי שהזכר יין במקרא כמשקה משמח ולכן עלול הוא להיות סימן טוב. וְיֵשׁ שוֹתֵהוּ וְרַע לוֹ, שְׁנָאֲמַר (משלי לא, ו): "תָּנוּ שֹׁכֵר לְאוֹכֵל (בצער), וַיִּינֵן (תנו) לְמַרִי נֶפֶשׁ" (לשמחם). הרי שבא יין בהקשר לאבל ומרירות נפש ולכן עלול הוא להיות סימן רע (ער כאן מהברייתא). אָמַר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן לְתִנָּא: תָּנִי - תקן את נוסח הברייתא, והוסף בה ושנה: תִּלְמִיד חָכָם לְעוֹלָם טוֹב לוֹ לראות עצמו שותה יין, שְׁנָאֲמַר - כי נאמר על החכמה שהיא מוּמִינָה את באי העולם לסעוד על שולחנה, ואומרת (משלי ט, ה): "לָכוּ לְחַמּוֹ בְּלִחְמִי (אכלו ממאכלי) וּשְׁתוּ בַּיַּיִן (מהיין) מִסִּכְתִּי" (אשר מוגתי). כיון שנרמית קליטת החכמה לשתיית יין, תלמיד חכם העוסק בחכמה שראה עצמו שותה יין, יש לו לצפות שיחכים.

יְשִׁיבָה, שכן קול הפעמון מסמל את קול ראש הישיבה המשמיע דבריו לרבים^[39]. ואילו רַב הוּנָא בְּרִיה דְרַב יְהוֹשֻׁעַ, דְּלֹא תָלִי טַבְלָא - שלא היה לו פעמון תלוי עליו, נַעֲשֶׂה רֹאשׁ לְבָנֵי כְּלָה ולא ראש ישיבה^[40].

הגמרא מוסיפה:

אָמַר רַב אֲשִׁי: אֲנִי עֵיילִית לְאַגְמָא - אני נכנסתי לאגם בחלום ותָּלִי טַבְלָא - והיה פעמון תלוי עלי וְנִבְחִי בָּה נְבוּחִי - וקשקשתי בו בקול. ואמנם נעשה רב אשי ראש ישיבה במתא מחסיא^[41].

הגמרא תביא מספר הברייתות העוסקות בחלומות ופתרונם:

תָּנִי תִנָּא - שנה "שונה הברייתות" (בקי בברייתות על פה) קמיה דְרַב נַחֲמָן בְּרִי יִצְחָק: הַמְקִיז דָּם בְּחַלּוּם, סימן הוא שְׁעוֹנוֹתָיו מְחוּלִין לוֹ. אודם הדם מסמל עוונות, ולכן הקזת הדם הוא סימן לסילוק עוונות^[42]. מקשה הגמרא:

וְהִתְנָא - הלא שנינו בברייתא אחרת: הַמְקִיז דָּם בְּחַלּוּם עוֹנוֹתָיו סְדוּרִין לוֹ, כלומר, ערוכים לפני בית דין של מעלה להפריע ממנו עליהם?

משיבה הגמרא:

מֵאִי סְדוּרִין - מה פירוש מאמר הברייתא שהמקזיז דם בחלום עוונותיו "סדורין לו"? לא כאשר הנחת, שהעוונות סדורים להפריע ממנו, אלא סְדוּרִין לִימְחָל^[43], וברייתא זו עולה בקנה אחד עם הברייתא הקודמת שנאמר בה שעוונותיו מחולים לו.

ברייתא נוספת:

תָּנִי תִנָּא - שנה שונה הברייתות קמיה דְרַב שֵׁשֶׁת: הָרֹאֶה נָחֵשׁ בְּחַלּוּם, פְּרִנְסָתוֹ מְזוּמָּנָה לוֹ, כנחש זה שפרנסתו מצויה לו בכל מקום, שכן ניזון הוא מן העפר. נִשְׁכּוֹ הנחש, נִכְפְּלָה לוֹ פרנסתו, כי

הערות

43. אולי הכונה שבית דין של מעלה מהפך בעוונות למצוא בהם צד קולא כדי למחול עליהם. או שהעוונות ערוכים ושמורים כדי שימנו עם הזכויות, שכן השב תשובה מאהבה וזדונות נעשים לו בזכויות (יומא פו, ב). וראה צ"ח.

44. כלומר, מאחר שאמרנו שאם נשכו הנחש רמז הוא שדבקה בו הפרנסה ונכפלה, אם הרג את הנחש והתגבר עליו ותפסו בידו, כל שכן שהדבר מרמז שהפרנסה בידו ונכפלה לו (על פי רש"י).

45. כי כל החלומות הולכים אחר הפה (למעלה נה, ב).

39. רש"י.

40. ראש לבני כלה אינו מרים קולו כפעמון כי אינו מדבר אלא לתלמידים מעטים המתאספים סביבו.

41. כפי שהוזכר למעלה בעמוד זה.

42. רש"י. האודם נקשר בחטא, שנאמר (ישעיה א, יח): "אם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים (מִיָּן אֲרִיג אֲדוּם) כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ, אִם יֵאָדְמוּ כְּתוֹלַע (אֲרִיג אֲדוּם כָּהֵה) כְּצֶמֶר (לִבָּן) יִהְיוּ" (וראה גם ירמיה ב, כב).

כגון בעץ האגוז והגסן וא
להריק מעיו הרקם בלי נח
בלי ונא' שס ושלת

[א] גמ' (ישעי' יצפה
לנחמה). תל"מ:
[ב] שם שנישה נסים
לאבותינו. ז"ל
ללדיקס:

גמ' כל מיני עומות.
ע"י נדה דף כ"ג ע"א
במ"ד ד"ה קריא שה"י להס
גירסא למרחק באו:

(א) עֲמִישְׁתּוֹ תִּהְיֶה אוֹר
וְעֵינָיו בְּעַמְעָפִי שְׂתֵר:
[עֵינָיו נֶאֱמָר]

לָחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל
הָאֲדָמָה בִּי מִמֶּנָּה
לִקְחֹתָ בִּי עֹפֶר אֶתָּה
וְאֶל עֹפֶר תֵּשׁוּב:

וְלֹא יָמוּת לְשַׁחַת וְלֹא
יִחָסֵר לַחֲמוֹ:
[יְשַׁעִיָּה נָא, יֵד]

אִם תָּשִׁים אֶשֶׁם נַפְשׁוֹ
בְּרֵאחַ וְרַע יִאֲרִיד יָמָיו
וְחֻפֵּץ י' בִּירוֹ יֵצֵל:

[ישעיה גג, י']

לִי: [איוֹב ג', יג.]

וְהַחֲלִימֵנִי וְהַחֲנֵנִי:
[ישעיה לז, טז]

ממערד יפרדו ולאם
מלאם יאמן ורב יעבד
צעיר:

עֲמִים שָׁפָה בְּרוּרָה
יִקְרָא כָּלֵם בְּשֵׁם יי
לַעֲבֹד שְׂכָם אַחֵר:

וְאֶת־מִיָּהּ וְאֶת־בְּנֵיהֶם
וְאֶת־כָּל־עַמּוּדָתָהּ יִשְׁמַד
נָאֻם יְיָ צְבָאוֹת:
(ישעיה ד, כג)

רמב"ם א. פירוש נמיה
עין רש"י חולין דף נב
ב ועין חספוט רבנו
הודה. פשו"ר. פירוש
עדר, כלי שמגרדים בו
העפר (עין רש"י
עוה"ו, כה). דול"י"ר.
לי שמחליק בו את
הגססים (עין רש"י ב"ק

פירש ר"י לא ידענא אחאי נקט
מרחוקים יותר משאר עבודה כוכבים.
ונראה לי דא"צ לצרר זה במהות

יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות הרואה מגלת אסתר נס נעשה
ללו שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה רב"ע יצפה
לעשרות רבי ישמעאל בן אלשע ידאג מן הפורענות שלשה תלמידי
חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה
ואחר ידאג מן הפורענות כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף
והקפוד והאמר מר הרואה פיל בחלום פלא נעשה לו לא קשיא הא
דמסרג הא דלא מסרג כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום
והני מילי דחנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה
עבד דחזאי ראשי לפתוח כי חזא בכנייהו חזא כל מיני צבעונין יפין לחלום
חוץ מן התכלת כ כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן קריא וקפופא
וקורפרא: [הגוף הגוף מע"י משיב"י ומרחיב"י סימן:] ג' נכנסין לגוף
ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות וכפניות ופגי תמרה שלשה אין נכנסין
לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש שלשה מעין העולם
הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש תשמיש דמאי אילמא תשמיש המטה
הא מכחש כחש אלא תשמיש נקבים שלשה משיבין דעתו של אדם
אלו הן קול ומראה וריח שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה
ואשה נאה וכלים נאים: [חמש"ה ושש"ה ועשר"ה סימן:] חמשה
אחד מששים אלו הן אש דבש ושבת ושניה וחלום אש אחד מששים
לגיהנם דבש אחד מששים למן שבת אחד מששים לעולם הבא שניה
אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה ששה דברים סימן יפה
החולה אלו הן עטוש ויעה שלשול קרי ושניה וחלום עטוש דכתיב
עטשוותיו תהר אור ויעה דכתיב בועת אפך תאכל חם שלשול
דכתיב מהר צועה להפתח ולא ימות לשרת קרי דכתיב יראה ויע
וארך ימים שניה דכתיב ישנתי או ינחל חלום דכתיב ותחלמני
החיני ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו

[illegible]

ממרים רעים: שמש. חמה וזרחת
קוף. של מימי זמר או קול ערב של
אש: עשור: שטנוד: מרי: מחר
צוהה. מי שצריך להיטיב מעי הרקם
כלי נקראת צויה שנאמר (יחזקאל מח)
ותלמי לו צוים וצויהו וכליו יריקו
כמוצא כתיב: ותחלימיני ותחיימיני
כתקין: כתיב: תרדוק: בל"ץ: מי:
סימן: בשול פוליואל: ורת.
ודליר"א שהשלל כחוכה: ויתרת
הבבד. איציר"ש של כחמה:
וזמרינן לשון כחמות: ותגלחת.
אם מגלת: וזרי. סימן: מסמא
ופנדל"א סימן יוליא מוך פון שמואל
אחרים מן הכית: עשרא. סימן
הוא שרמז להם קבורה: דב
יבדריהם. על פושעי ישראל מחפלי:
בבשן ש"א אש. מפירה שסוקס צה
ככשנס של תגניה מישאל ועוריה:
מקום שנוטלין מפני עפר. מקום יש
בבבל שאין כחמה יולאש משם אם
אין נותנים עליה עפר מעפר המקום
והוא סימן השמד ומקללומיה על
בבל היא ובימים מהד"ר יתכן לראתי
שנוטלים משם עפר לטיט לבניני
המקום וסוף סוף אחזו מקום אין צו
ישבו ולא זרע ולא נטיעה: גורד
ומקרים. שגור להשמידה וקיס:
מקללה

פואתו רפואה אלו
 בכר ו"א אף דגים קטנים ולא " עוד אלא שדגים
 חזירין את החולה לחזיו וחליו קשה אלו הן האוכל
 צלוייה ותגלחת ושחלים והחלב והבגיה והמרחץ
 צאל " למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים
 בבטן " אל תקרי גוים אלא גיים וא"ר יהודה
 א צנון ולא חזרת ולא קשואין אל בימות החמה
 יר "תר מת בבית שלום בבית אכל ושתה בבית
 ו תרגמא רב פפא במסאנא וסנדלא כל דשקיל
 מעלי בר מעפרא וחדלא: מקום שנעקרה ממנו
 ד שנתן ארך אפים לעוברי רצונו " מקום שנעקרה
 וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות
 מר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובה עובדי
 יו שעתידים להתגייר שנאמר " אז אהפך אל עמים
 צדיק לברך חמש ברכות ראה בכל אומר ברוך
 ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע " ראה
 ים ו" לאבותינו במקום הזה ראה מירקלים אומר
 ין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה נחר ומקיים
 גבירי ואמר הרואו צדיקי למעבד רעותא דמריכו
 במרדדיה ושדי לרוא לקיים מה שנא' " וטאמרתיה
 לא שמיש לי אלא מדשחא בריכתינהו לכולהו

[illegible]

אגב ענין חלומות ופטרונם:

אמר רבי יוחנן: השכים – עמד ממטתו ונפל פסוק לתוך פיו באקראי, הרי זו נבואה קטנה – יש בתוכן הפסוק משום חיזוי עתידות^[1].

ושב לענין חלומות ופטרונם. הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בשורה ארוכה של סוגי מראות. הברייתא פותחת כרשימת קבוצות אשר בכל אחת מהן שלשה פריטים בעלי ענין משותף ומשמעויות שונות בחלום:

תנו רבנן – שנו רבותינו בברייתא: שלשה מלכים הם אשר להופעתם^[2] בחלום משמעות מסויימת: הרואה דוד בחלום, יצפה לחסידות, שכן אמר דוד (תהלים פו, ב): "שְׁמֶרְהָ נַפְשִׁי כִּי חֲסִיד אֲנִי"^[3]. הרואה שלמה בחלום, יצפה לחכמה, שכן היה גדול החכמים, כנאמר עליו (מלכים א ה, יא): "וַיַּחֲכֶם מֶלֶךְ הָאֲדָם" הרואה אחאב בחלום, ידאג מן הפורענות, שכן נענש אחאב מדה כנגד מדה כאשר ניבא אליהו, כי במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות היוזרעאלי, שם לקקו את דם אחאב לאחר שנהרג במלחמה נגד ארם^[4].

קבוצה נוספת:

שלשה ספרי נביאים הם אשר למראם בחלום משמעות מסויימת: הרואה ספר מלכים בחלום, יצפה לגדולה, כי הגדולה למלך. הרואה ספר יחזקאל בחלום יצפה לחכמה, שכן פותח ספר יחזקאל במעשה מרכבה, אשר את סודותיו הנשגבים אין לדרוש לרבים אלא ליחיד חכם ונבון^[5]. הרואה ספר ישעיה בחלום, יצפה לנחמה, שכל עיקרו של נבואת ישעיה הוא נחמה ודיבורים על לב ישראל וירושלים הדוים, לחזק בטחונם בה' ולאמצם בבשורת גאולתו שתבא^[6]. הרואה ספר ירמיה, ידאג מן הפורענות, שכן ירמיה חי ופעל בתקופה שקדמה למצורו של נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים ובזמן כיבושה, ועיקר נבואתו על החורבן המעודר למלכות יהודה אם לא יחדלו מפשעיהם וישבו אל ה'^[7].

קבוצה נוספת:

שלשה ספרי כתובים גדולים – ארוכים הם אשר למראם בחלום משמעות מסויימת: הרואה ספר תהלים בחלום, יצפה לחסידות^[8].

הרואה ספר משלי בחלום, שכולו משלי חכמה מפי שלמה המלך החכם מכל אדם, יצפה לחכמה^[9]. הרואה ספר איוב בחלום ידאג מן הפורענות, שכולו תיאור הסבל והיסורים המזויזעים שפגעו באיוב וחילופי הדברים שבינו לחבריו אודות מטרת היסורים ומשמעם.

קבוצה נוספת:

שלשה ספרי כתובים קטנים – קצרים הם אשר למראם בחלום משמעות מסויימת: הרואה שיר השירים בחלום, יצפה לחסידות, שכולו נדרש על האהבה העזה שבין ישראל לבורא וכולו יראת ה' וחבתו בלב כל ישראל. הרואה קהלת בחלום, שכולו חכמה חודרת בענין טיבו ומצבו של אדם חולף בעולם קיים^[10], יצפה לחכמה. הרואה קינות – מגילת איכה בחלום, ידאג מן הפורענות, שכן מגילה זו חוברת בידי ירמיה הנביא לקונן על חורבן ירושלים ובית המקדש. הרואה^[11] מגילת אסתר בחלום, נס נעשה לו, שכולה סיפור הנס שנעשה בימי אחשוורוש להצלת היהודים מגזירת המן אשר ביקש להשמידם.

קבוצה נוספת:

שלשה חכמים הם אשר להופעתם בחלום משמעות מסויימת: הרואה רבי [רבי יהודה הנשיא] בחלום, יצפה לחכמה, שכן היה ראשון בין חכמי דורו ומסדר המשנה. הרואה רבי אלעזר בן עזריה, יצפה לעשירות, שכן היה עשיר מופלג^[12]. הרואה רבי ישמעאל בן אילישע, ידאג מן הפורענות, שכן היה מהעשרה הרוגי מלכות, ונהרג במיתה משונה, שהפשיטו הצוררים הרומיים את עור פניו וקרקפתו בחייו^[13].

קבוצה נוספת:

שלשה תלמידי חכמים^[14] הם אשר להופעתם בחלום משמעות מסויימת: הרואה בן עזאי בחלום, יצפה לחסידות, שכן היה חסיד, ובמיתתו קראו עליו: "קָרָא בְּעֵינֵי ה' הַמְּוֹתָה לְחֲסִידָיו" (תהלים קטו, טו)^[15]. הרואה בן זומא בחלום, יצפה לחכמה, שהיה מן הבולטים שבחכמי דורו^[16]. הרואה "אחר" (אלישע בן אבויה) ידאג מן הפורענות, שכן כפר בעיקר ונעשה מין, ועלה עשן מקברו משך שנים רבות^[17] לאות שמתיישר באש גהינם.

הערות

- מאמר זה כבר הובא למעלה בה, והמפרשים הקשו מדוע הובא כאן שוב. יש שיישבו שלמעלה מופיע המאמר לאחר שהוזכר נוהגו של שמואל לבטל חלום רע ולקיים חלום טוב על ידי קריאת פסוקים, ומיד לאחר שנאמר שם בגמרא שכל החלומות הולכים אחר הפה. לכן היה מקום לטעות ולפרש שמאמר רבי יוחנן עוסק אף הוא במי שהשכים לאחר חלום אשר פתורו מסופק, ללמדנו שאם נפל פסוק לתוך פיו יש בפסוק משום פתרון החלום. הזכרת המאמר כאן כענין לעצמו בא ללמדנו שכונת רבי יוחנן היא שהפסוק מהווה נבואה קטנה בכל מקרה, גם אם לא חלם באותו לילה (צל"ח; וראה שלמה משנתו שיישב באופן אחר).
- המשמעות הפשוטה היא שרואה בחלומו את המלך עצמו, וכן להלן לענין ספרי הנביאים, שרואה בחלומו את הספר עצמו. אולם לדעת שפתי חכמים הכוונה היא שרואה את שם המלך בכתב, ולהלן לענין ספרי הנביאים, שרואה את שם הספר בכתב (ראה שם).
- ורוב מומרי דור בתהלים הם געגועי הנפש לאלהים. וראה למעלה ד, א.
- אחאב מלך ישראל חמד לו את כרם נבות היוזרעאלי הסמוך להיכלו בשומרון. לאחר שסירב נבות למוכרו, העלילה איזבל אשת אחאב על נבות שברך (לשון נקיה) את האלילים ואת המלך, ואף שכרה עדי שקר להרשיע; ויסקלו את נבות וימותו, ונכסיו וכרמו עברו לרשות המלך כרין מורד במלכות. אליהו הנביא נשלח אל אחאב, לדבר אליו לאמר: בה אמר ה', הִרְצֵתָּהּ וְגַם יִרְשֶׁתָּ... בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דָּם נָבוֹת יִלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דָּם אֲתָהּ" (מלכים א בא, יט). לסוף שלש שנים יצא אחאב למלחמה כארם בעצת נביאי השקר, ונהרג מחץ שחרר לבין פרקי שריונו. כאשר הוחזרה גופתו לשומרון ושטפו את מרכבתו מן הדם; וַיִּלְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דָּמוֹ וַהֲזֹנוּתָ קֶחֶץ, בְּדָבָר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר" (שם כב, לח).
- אחאב בן עמרי מלך ישראל, איוב הגדול של הנביא אליהו, עשה הרע בעיני ה' יותר מכל אשר לפניו (שם טו, ל); הקים מזבח לבעל והעמיד אשרה, ואיזבל אשתו בת מלך צידונים הבריתה את נביאי ה'. אחאב נמנה בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא (ראה סנהדרין צ, א). לרעת צל"ח, מסמל אחאב פורענות כיון שנפרע בעולם הזה וגם נטרד מהעולם הבא, ואיבר שני עולמותיו.
- צל"ח; ראה חגיגה יא, ב.

6. ראה בבא בתרא יד, ב וכמהרש"א שם

7. קטע זה מהברייתא מוקשה שהרי פתח ואמר: שלשה נביאים הם, ולבסוף מנה ארבעה: מלכים, יחזקאל, ישעיה, וירמיה. לכן מוחק הגר"א בהגהותיו את התיבות: ישעיה, יצפה לנחמה (אולם ראה צל"ח; ודקדוקי סופרים ב).

8. ראה למעלה כראש העמוד כענין הרואה דוד בחלום (מנוי בן שלשה המלכים), ובהערה 2.

9. ראה רש"י בבא בתרא יד, ב ד"ה משלי קהלת.

10. במגילה ז, א מגדיר התלמוד את מגילת קהלת: חכמתו של שלמה. וראה רש"י בבא בתרא יד, ב ד"ה משלי קהלת.

11. התנא הוסיף את התיבה "הרואה" כדי להפריד את מגילת אסתר משאר הכתובים הקטנים ולעשותה ענין לעצמה, כי בכל הברייתא סידר את המראות בקבוצות שלשה שלשה, ואסתר מוזכר כאן בכתוב קטן רביעי (צל"ח; וראה הגהות רבי אלעזר משה הורביץ).

12. מסופר על רבי אלעזר בן עזריה שהיו עדריו הבקר שלו כה מרובים עד שהיה מפריש שנים עשר אלף עגלים למעשר מתוך הנולדים כל שנה (שבת נד, כ; ראה גם למעלה בז, כ).

13. רש"י; וראה סוטה מח, כ ורש"י שם ד"ה שמעון וישמעאל.

14. שלשת האישים מהקבוצה הקודמת נסמכו ונקראו "רבי", ולכן מכנה אותם הברייתא: חכמים. הנמנים על הקבוצה הנוכחית לא נסמכו ולא נקראו "רבי", ולכן מכנה אותם הברייתא: תלמידי חכמים (מהרש"א).

15. רש"י, ראה חגיגה יד, ב. בן עזאי היה מהארככה שנכנסו לפרדס (העפילו לפסגת ההשגה האנושית). והוא "הציץ ומת" (שם; וראה רש"י שם).

16. ראה קידושין מט, כ, ורש"י שם ד"ה בן עזאי וכן זומא. "משמת בן זומא בטלו הדרשנים" (סוטה מט, א; וראה סנהדרין יז, ב, והוריות ב, ב).

17. מפטירת רבי מאיר ועד פטירת רבי יוחנן (חגיגה טו, ב). אלישע בן אבויה היה תלמיד חכם ורבו של רבי מאיר, והוזכר מאמר בשמו באבות ד, כ. אף הוא נמנה על הארבעה שנכנסו לפרדס, אלא שנתפס למינות. משיצא לתרבות רעה נודע בשם "אחר".

מסורת הש"ס

(א) לעיל נה: וק"ש:
 (ב) אחר"צ פ"ח וע"ש:
 (ג) באחר"צ פ"ח ליתא
 וזהו אמי שמיר ששה
 גביאס: (ד) לעיל נו:
 (ה) הרקוב קריא וס'
 וישגף תרגום קריא
 וקוספא: (ו) לעיל מד: ע"ג
 כה: (ז) לעיל מ. (ח) וצ"ג
 יא. וסג'. (ט) כבכל
 השפרם ותקומם
 גיים והקרי גיים ותזה
 להספיק: (י) ע"י חו' ע"ג
 יא.
 (כ) חוספא פסק
 (ל) ועל נו.

[א] גמ' (ישעי' יצפה
לנחמה). מל"מ:
[ב] שם שנישה נסים
למבותינו. ז"ל
לדקיס:

גמ' כל מיני עופות.
עי' נדה דף כ"ג ע"א
במו' ד"ה קריא שה' להס
גירסא אחרת לאו:

(א) עָמִישְׁתִּיו תִּהְלֵ אֹד
וְעֵינָיו בְּעַפְעָפִי שָׁחַר:
[איוב טז, י]

לָחֶם עַד שׁוֹבֶךְ אֶל
הָאֲדָמָה כִּי כֹמֶנָה
לִקְחָתָהּ כִּי עֹפֵר אֶתָּה
וְאֶל עֹפֵר תִּשׁוּב:

וְלֹא יָמוּת לִשְׁחָת וְלֹא
יִחָסֵר לַחֲמוּר:
[יִשְׁעִיה נָא יִד]

אִם תִּשְׁמַע אֱלֹהִים נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה זֶרַע יִאֲרִיד יָמִים
וְחֶפֶץ יִבְרֹךְ יִצְלַח:

וְאֶשְׁקֹף יִשְׁנֵתִי אֲזַיְנוּת
לִי: [אויב ג, י]

וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי:
[ישעיה ל"ח, טז]
וַיֹּאמֶר י' לֵה שְׁנֵי גֵוִים

מִמַּעֲיָד יִפְדּוּ וְלֹא
מִלֵּאם יֵאָמֵן וְרַב יַעֲבֹד
צָעִיר:

עָמִים עֲשֶׂה בְּרוּרָה
דְּקָרָא בְּלִם בָּשֵׁם יי

ט) וְשִׁמְתִּיהָ לְמִוְרֵשׁ
קֶפֶד וְאַגְמִי מַיִם
וְיִטְאֲמֶנָּה חֲתִידָה בְּמִטְאֲמָנָה

[ישעיה יד, כג]

מרבין"א. פירוש נמיה
(עיין רש"י חולין דף נב
ע"ב ועיין חוססות רבינו

כלי שמחליק בו אח
ישעיה ו, כה). דו"ל"י"ר.

ורש"י ישעיה מד, יג.
דף כג ע"א). צוא"ש"א.
רוש חנשמח (רש"י ויקרא

הרואה מרקואים. בחוספתא חנן במקום מרקוליס דהנא עמודא סוכים ו"כ לאו דוקא מרקוליס אלא לפי שצמקומו של מתנא דהו עובדים לה ועמה אין אנו רגילים לזרז לפי שאנו רואים אפוא בכל יום וכל הער הרואים אמרו לעיל דהו משלשים יום

אמר רבי יוחנן הש
פיו הרי זה נבואה קב
מלכים הם הרואה
לחסידות שלמה יצפר
מן הפורענות ג' נבי
מלכים יצפה לגור
לחכמה ישעיה ואי יצפ
מן הפורענות שלשה
הרואה ספר תהלים
יצפה לחכמה איוב
שלשה כתובים קטמ
השירים בחלום הזה:

יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות הרואה מן
ללו שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה
לעשירות רבי ישמעאל בן אלשע ידאג מן הפור
חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות
אמר ודאג מן הפורענות כל מיני חיים ופנים לחלום

הוא יצא מן המערה כשיש לו כוחות פנימיים רבים. ודוקטור דהאמר מר הוואה¹⁷ פיל בחלום פלא נעש ודמסגר הא דלא מסרג כל מיני מכתח יפין לחלום לחוהני מילי דחזנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחוהני יקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות ור

לפחות כי הוא בכנייתו הוא כל מי
לחלום חיוני"ן ומרחיב"ן
הגוף הגוף מעין משיב"ן
מהן גורדנניות וכפניות ופני
הגוף הגוף נהנה

הוא מוכש כחיש אלא תשמיש נקבים שלשה מושג
אלו הן קול ומראה וריח שלשה מרחיבין דעתו ש

אחד מששים אלו הן אש רבש ושבת ושינה וחלום
לגיהנם רבש אחד מששים לזמן שבת אחד מששים
אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה ש

דכתיב ׀ מדר צועה להפתח ולא ימות לשחת קר
יארק ימים שינה דכתיב ׀ יענות או ינוח לי חל

הוא כרוב ותהרדן וסיסין יבשין וקיבה והרת ויותרת
לקמנים מפרין ומכרין כל גופו של אדם עשרה דברים
ביבשר שור בשר שמן בשר עלי בשר צפרים וביצת

לגוף כחרבות איני והכתוב "ויאמר ה' לה שני גוֹמְרֵי רֶב אלו אנוניונים" ורבי שלא פסק משלחנם ולא בימות הגשמים לא קשיא הא ברבנני הא בזמנא דהוה שם רב אלו אנוניונים

ממנו עובדת כוכבים אומר ברוך שערך עכ"ם מארצנו

וְשֵׁהַחֲרִיב כָּל הַרְשָׁעָה רָאָה בִּיתוֹ שֶׁל נְבוֹכַדְנֶצַּר אוֹמֵר
לְפָנָיו עַל מַה שֶּׁהָיָה לְפָנָיו וְהָיָה לְפָנָיו

[illegible]

במסאמא השמר אמר רב אשי אגא הא דרב המ

הרואה ר' עקיבא בחלומו
יצפה לחסידות.
אית בפוק כל ישראל יש
להן חלק (דף קי) שנה
אספו לי חסידיו אלו ר'
עקיבא וחבריו שמסרו
נפשם לזבחה על דברי
תורה ואמרי' (שם) אמר
רבה בר בר חנה שבקה ר'
עקיבא לחסידותיה:

שרוי בתוכו ואמר
בשכחו (ג'טן דף סו) ר'
אלעזר בן עזריה קופה של
בשמים כלומר שהיה
מאסף החכמות ומסדר
אותם ושנינו (סוטה דף
מט) משמת ר'אב"ע בטלה
המורה להבדיל בין המצוות

יש לך ארץ כזה אדמה
נותן תורה ע"י כמפורש
בפ' הקומץ את המנחה
(מנחות ד' בט) מיהו לא
התחיל ללמוד ולגרוס עד
שהיה בן מ' שנה כמו
שאמרו (בשלהי ספרי) ד'

אלישע ידאג מן
הפורענות. מפני שבימיו
היו ישראל עומדין בצרות
וגזירות ומלחמות בסוף
זמן בית שני וכבר נשבה
בנערותו ופדאיתו ר'

שפדאו בממון הרבה לא
היו ימים מרעטים עד
שהורה הוראה ביישראל
ומנו ר' ישמעאל בן
אלישע ואיתא בסוף גמ'
דהוריות דבני מערבא

נהרג עם רבן שמעון בן
גמליאל דתניא במכילתא
דר' ישמעאל כשנהרג ר'
שמעון ור' ישמעאל אמר
להן ר' עקיבא לתלמידיו
החקינו עצמיכם לפורענות
שאילו מורה עמירה לרא

לבוא בדורנו ונסתלקו
אלו מבינותינו שנא'
(ישעיה נז) הצדיק אבד
וגו' ובפ' עגלה ערופה ד

ס' סוטה (דף מח) ובפ' דיני ממונות דתחלת סנהדרין' (דף יא) אמרי' ת"ר משמחו

וערוך ערך פסל א'). יבנ"ן. פירוש כום (תרגום ויקרא יא, ח ודברים יד, טז ועיין רש"י נדה
פירוש ינאף (תרגום ויקרא יא, ח; דברים יד, טז ועיין רש"י נדה דף כג ע"א). טפ"פ. פ.

הוא, זהו), משא (רש"י מביא לה, ט' ע"ה) פירוש נחשתה משקין נרצבו שמה כן המושך פירוש ל
 ודוגמא, קירש"ן (ע"ה) רמ"א שו"ע או"ח סימן שצ"ה (סע"ד), אשכנזי, פירוש ל
 (ע"ה), פירוש חרדי (רש"י סנהדרין דף סד ע"א), אייבנר, פירוש היומרת על
 (ע"ה).

ת. שמרים רעועים שלא יתסלו כל צרכן. עיבודים ב.ת. עיבודים ת.ה. אור. בכל עניינים
תאמת אור. ת.ה. כמו בשלו נרו (איוס כט) נאמר ב.ת. סהר צוהה להפחתה וטא ימות

וְיִקְרָא ג' ד', טַרְפֵּס הַכֶּדֶד (רַמְבַּ"ם שְׁמִיעָה פ"ו ה"י) הַשָּׂר הַמַּחֲלֵק וְהַחוֹזֵן בֵּין יִרְאֵה לַכֶּדֶד (ע"א). פּוֹרְאִיזוּ"ם. פְּרוֹט סִיסְקִין, יוֹעֵזר (רַש"י ל"ר"ף שְׁנַת דָּף מ ע"ב), סִיחָה (רַש"י דָּף דָּה נֶאֱ

[illegible]

ומכאן לקבוצות שלשה יוצאים מכלל:

כל מיני חיות ופות לחלום – סימן יפה הוא לראותם בחלום, חוץ מן הפיל והקוף והקפוד^[18], שחיות אלו משונות במבנה גופן, ודבר שינוי הוא סימן נוטה לרע המבשר על ערעור הסדר הרואי. מקשה הגמרא:

והאמר ר' – והרי נאמר למעלה (נו, ב): הרואה פיל בחלום, פלא נעשה לו?
משיבה הגמרא:

לא קשיא – אין כאן קושי. **הא** – זה שנאמר שהרואה פיל בחלום פלא נעשה לו, אמור על פיל דמסרג – אכוף (שיש על גבו אוכף), ואילו **הא** – ברייתא זו האומרת שפיל בחלום אינו סימן יפה, שנויה אודות פיל דלא מסרג – שאינו אכוף^[19]. קבוצה נוספת של שלשה יוצאים מכלל:

כל מיני כלי מתכת ופיץ לחלום – סימן יפה הוא לראותם בחלום, חוץ ממר – את (כלי חפירה), פסל – דקר לפיסול וחציבה, וקדרום – מכוש (כלי חפירה מחודד), שאלו כלי משחית וחבלה^[20]. והני מילי – אולם הדברים אמורים רק דחזנהו בקתייהו כאשר רואה את השלשה האלו מחוברים לקת שלהם ומוכנים למלאכתם, שאז מראם הוא סימן רע. אבל אם ראה כלי מתכת אלו מנותקים מהקת אין במראם סימן רע.

ומכאן ליוצאים מכלל בודדים:

כל מיני פירות ופיץ לחלום – סימן יפה הוא לראותם בחלום, חוץ מפגי תמרה – תמרים שנשרו בטרם הבשילו דים^[21].
כל מיני ורקות ופיץ לחלום – סימן יפה הוא לראותם בחלום, חוץ מראשי לפתות, שצורתם כאלה מעובה והם מסמלים מכות ומהלומות^[22].

מקשה הגמרא:

והאמר רב: לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות – לא התעשרתי עד שראיתי בחלומי ראשי לפתות? הרי שמראה ראשי לפתות הוא סימן טוב, ואיך אמרה הברייתא שאינם יפים לחלום? משיבה הגמרא:

פי חזא, בכנייהו חזא – כאשר ראה אותם רב, ראה אותם מחוברים למקום גידולם בארץ, שאז הם סימן טוב. אולם הברייתא שנויה ברואה ראשי לפתות תלושים, שאינם סימן טוב.

עוד יוצאים מכלל:

כל מיני צבעונין – בגדים או אריגים צבועים ופיץ לחלום – סימן יפה לראותם בחלום, חוץ מן התכלת שהוא ירקרק^[23] – סימן לפני חולה שמוריקים.

כל מיני עופות ופיץ לחלום – סימן יפה לראותם בחלום, חוץ מן קריא – ינשוף, וקפופא – כוס^[24], וקורפראי – עטלף^[25]. עופות אלו משונים במראם משאר עופות, ולכן אינם סימן טוב^[26]. סימן לזכירת חמשת קבוצות שלשה הבאות שתמנה הברייתא:

והגוי'ף הגוי'ף מעי'ן משיבי'ן ומרחיבי'ן – סימן.
אגב קבוצות השלשה שנמנו לענין משמעם בחלום, תמנה הברייתא קבוצות נוספות שבהן שלשה פריטים בעלי תכונה משותפת: **שלשה דברים נכנסין לגוף, ואין הגוף נהנה מהן**. אלו הם: **גודגוניות** – דובדבנים^[27], ו**כפניות** – מין תמרים רעים^[28], ו**פגי תמרה** – תמרים שנשרו בטרם הבשילו דים. **שלשה דברים אין נכנסין לגוף, והגוף נהנה מהן**. אלו הן: **רחיצה** – רחיצת הגוף, ו**סיכה** – סיכת הגוף במיני שמנים, ו**תשמיש** המטה.

שלשה דברים הנאתם מעין הנאת העולם הבא^[29]. אלו הן: **שבת, שמש וזרחת, ותשמיש**. שואלת הגמרא:

תשמיש שהזכירה הברייתא בין שלשה הדברים שהם מעין העולם הבא, דמאי – במה מדובר? **אילימא – תשמיש המטה** – אם תאמר בזיווג, **הא מכחש פחיש** – הרי העוסק בכך נחלש, ואיך תאמר הברייתא שזו הנאה גמורה מעין העולם הבא^[30]? משיבה הגמרא:

אלא, הדברים אמורים אודות תשמיש נקבים – להפנות.

קבוצה נוספת:

שלשה משיבי'ן דעתו של אדם^[31]. אלו הן: **קול ערב**^[32], ו**מראה נאה**^[33] ו**ריח טוב**.
שלשה מרחיבי'ן דעתו של אדם^[34]. אלו הן: **דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים**.

סימן לזכירת שלשת הקבוצות הבאות שתמנה הברייתא, על פי מספר פריטיהם:
חמש'ה ושש'ה ונעשר'ה – סימן^[35].

הערות

18. לפי רש"י הקיפור הוא חיה דומה לקוף בעלת זנב ארוך, אשר שמה בלע"ז: מרטינא. הכוונה לנלק, חיה טורפת וזריזה מטיבה לטפס, ממשפחת הסמוריים לפי הסיווג המודרני (הנמיה נמנית אף היא על משפחה זו).
19. רש"י. ובפירוש שני פירש: דמסרג – נתון באפסר.
20. רש"י.
21. להלן תמנה הברייתא את פגי התמרה בין המאכלים שאין לגוף הנאה מהם.
22. כפי שפתר בר הדיא לרבא, למעלה ג, א (רש"י). בנוסף לכך, הלפת היא בין הירקות הקשים ביותר (ראה סנהדרין יט, ב ורש"י ד"ה כדאי לפתות).
23. רש"י. התכלת הוא צמד צבוע כחל ירקרק, והתורה צוותה להטיל פתיל ממנו בציצית (במדבר טו, לח).
24. על פי לעזו של רש"י. לפי התרגום ויקרא יא, יז, יש לתרגם להיפך: קריא – כוס, קפופא – ינשוף.
25. כוס וינשוף משונים במראם (רש"י מוסיף: מגונים) שכן הלסתות שלהם שטוחות כלחיי אדם ועיניהם מביטות אל לפנייהם כעיני אדם, מה שאין כן שאר עופות שגולגולותיהם מאורכות ועיניהם לצדיהם (רש"י על פי נדה סג, א, ורש"י לשם ד"ה לסתות). והעטלף אף הוא משונה מאד במראהו (וראה בהערה הבאה).
26. רש"י תירגם קורפראי: טלפ"א. הוא החפרפרת שאינו מין עוף אלא שרץ. תירגמנו "עטלף" על פי רש"י חולין סג, א, ד"ה קיפוף שכתב: קלב"א שוריי"ץ שדומה לטלפ"א שבשרצים, וכן כתב בפירושו ויקרא יא, יח. קלב"א שוריי"ץ הוא עטלף (על פי הלעו, וכן עולה בבירור מרש"י ויקרא שם ומפורש ברש"י ישעיה ב, כ). העטלף והחפרפרת שניהם נקראו בשם אחד: חנשמת (והעטלף המוזכר בפסוק יט שם הוא כנראה מין אחר של עטלף). ראה רש"י ויקרא שם פסוק ל ד"ה

27. על פי לעזו של רש"י.
28. רש"י, ובעירובין כח, א פירש: תמרים רעות שלא ביטלו כל צרכן.
29. ראה מהרש"א, ושלמה משנתו ד"ה שבת וד"ה שבת אחד.
30. לדעת בן יהודע קושיא זו מוסבת רק על המאמר שלפניו, שהתשמיש מעין העולם הבא, אבל לא על המאמר שלפני פניו, שהתשמיש אינו נכנס לגוף אבל מהנהו. כי אף שהתשמיש מחליש יתכן לומר עליו שהגוף נהנה ממנו, אולם אין לומר עליו שהנאתו הנאה גמורה ללא מגרעת כעין העולם הבא שהוא נועם מושלם ללא חסדון.
31. מראגתו ויגונו (מהרש"א).
32. של כלי זמר או קול ערב של אשה (רש"י).
33. בגון גן או בנין פאר (ראה שמונה פרקים להדמב"ם פרק ה).
34. לאחר שדעתו מיושבת עליו, דברים אלו ירוממו רוחו (ביאורי הגר"א; אולם ראה מהרש"א).
35. על הקבוצה הראשונה שתבא נמנים חמשה פריטים, על השניה ששה, ועל השלישית עשרה.

עין משפט
גר מצות

כ א מ"י מ"י מהלכות
 ברכות הלכה ט קמג
 עשין כ מוש"ע או"ח ס'
 רעד סעיף א:
 כא ב ג מ"י שם מוש"ע
 שם סעיף ב:
 כב ד שם סעיף ג:
 כג ה מ"י שם מוש"ע שם
 ובס"י ריח סעיף ז:
 כד ו מוש"ע סימן רעד
 סעיף ד:

הוראה ר' עקיבא בחלומה
יצפה חלדיות.
אית בפרק כל ישראל
לחן חלק (דף ק) שטא
אספרי לוי חסירי אלו ר'
עקיבא וחבירי עמסור
נחשה לביכזה לוי דבירי
תורה ואמר: (שם) אמר
רבה רב תנה שבעה ר'
עקיבא
חלדיות:
הוראה ר' אלעזר בן
עזריה יצפה לחכמה. לפי
המנהגת בישיבה הוראן
י"ח שנה ביהביה הוראן רב
חכם מאד כמה שאתה
מנצח. חלדיו (דף ג) אמר
ר' הושע עזריה אין ר'
יתום שר' אלעזר בן עזריה
יחזיק בלבונו ואמר
בבשרו (גמ' דף סו) ר'
אלעזר בן עזריה קופה של
שמימים כמורה שחיה

[illegible]

ועמיסה שהוא מחטטס יהל
לשחת. אפי נקבן קסן
מחוק כמו שאומר במאכל
לועס ולעסו וכלי ירקו ויש
דהרת. ולדירא שהולד מלא

11

הרואה מרקוֹז'ים. בחוספתא מן צמקום מרקול'ים דהכא עבדוּ
 סוכים וז"ל לאו דוקא מרקול'ים אלא לפי שצמקומו של
 הרואה היה עבדים ולא היה הבדל הרואים אמרו לעיל דהוי
 משלשים יום: **ורא** מרקוֹז'ים.

אמר רבי יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קמנה תנו רבנן ע' שלשה מלכים הם הרוואה דוד בחלום יצפה לחסידות שלמה יצפה לחכמה אחאב ידאג מן הפורענות ג' נביאים הם הרוואה ספר מלכים יצפה לגדולה ע' חזקאל יצפה לחכמה ישעיה וא' יצפה לנחמה ירמיה ידאג מן הפורענות שלשה כתובים גדולים הם הרוואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות שלשה כתובים קטנים הם הרוואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות מהלך

הפורענות הרואה מגלת אסתר גם נעשה רבי בחלום יצפה לחכמה ראב"ע יצפה לשע ידאג מן הפורענות שלשה תלמידי גלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה יני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף פיל בחלום פלא נעשה לו לא קשיא הא מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה ין מראשי לפתות והאמר רב לא איעתרי א בכנייהו הוא כל מיני צבעונין יפין לחלום פות יפין לחלום חוץ מן קריא וקפופא משיבין ומרחיבין סימן: ג' נכנסין לגוף ת וכפניות ופגי תמרה לחלום חוץ נכנסין דחיצה וסיכה ותשמיש שלשה מעין העולם מוש תשמיש רמאי אילמא תשמיש המטה ש נקבים שלשה משיבין דעתו של אדם טה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה [חמשה וששה ועשרה סימן]: חמושה ש ושבת ושינה וחלום איש אחד מששים מן שבת אחד מששים לעולם הבא שינה ד מששים לנבואה ששה דברים סימן יפה שלשול קרי ושינה וחלום עמוש דכתיב כתיב בועת אפיך תאכל לחם שלשול לא ימות ללחת קרי דכתיב יראה וזע ונתי או ינוח לו חלום דכתיב ותחלימו את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו

וְקִיבָה וְהִרְתָּ וַיִּזְכֶּרְתָּ הַכֹּהֵן וַיֵּאָדָה אִם אֶף דָּגִים
אֵדָם עֲשֶׂה דָבָרִים מִחוּצוֹן אֶת הַחֹלֶה לֹא
לִי בָשָׂר צָפְרִים וּבִצְהָ צִלְיָה וְתִגְלַחְתָּ וּשְׂרָא
אִים תֵּנָה דְּבִי ר' יִשְׁמָעֵאל ^א לָמָּה נִקְרָא עֲ
יֵאמֹר ה' לֹה שְׁנֵי גִיּוֹם בְּכַנְתָּךְ ^ב אֵל תִּקְרָא
שְׁלֵא פֶסֶק מִשְׁלַחֲנֵם לֹא צִנּוֹן וְלֹא חֹרֶת
הָא רַבְרַבְרִי הָא כּוּזְמָרִי ת"ר מֵת בְּבֵית
הַבֵּית סִימָן רַע לְבֵית תִּרְגָּמָא רַב פֶּפֶא
דָּלָא כֹל דִּיהִיב שְׂכָרָא מַעְלִי בַר מַעְפָּא
וְהָא מִדְּקוּלֵּי אִשְׁמֵר שְׂכָרָא שְׁתָּן אוֹרְךָ אִפִּים
שַׁעֲרָךְ עֹבִיטִים מֵאֲרֻצְנוּ וּכְשֶׁם שְׁנוּקָהָה מִמֶּנּוּ
בְּרַךְ וּבִחַ ^א אֵין צִרִיךְ לֹאמֹר וְהִשְׁבֵּךְ לֹב עֹבְדֵי
לְאַרְצֵךְ צִרִיךְ לֹאמֹר כֵּן מִפְּנֵי שְׁעֵתִידִים לְהַתְּגִידִי
הָרֹאֶה בְּבֹל הָרִשְׁעָה צִרִיךְ לְבָרֵךְ חֲמִשָּׁה
תּוֹ שֶׁל נְכוּכְרִנְצָדָה אוֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁהִרְחִיב בֵּיתִי
אוֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁעֲשֵׂה נִסִּים ^ב לְאַבּוּתֵינוּ בְּמִי
יִצְחוֹ ^א רֵאֵה מְקוֹם שְׁנוּמְלִין מִמֶּנּוּ עֵפֶר אוֹמֵר
עֵפֶרָא טְרִיף לָהּ יָדָא עַל גְּבִייהּ וְאִמֹר רְהוּמֵנוּ
לְבַבְלָה הוּא שְׁקִיל עֵפֶרָא בְּסוּדְרִיהּ וּשְׂרִי לְבִרְא
יֵאנָה הָא דְרַב הַמּוֹנָא לֹא שְׁמִיעַ לִי אֵל

יר"י (דף יא) אמר"י ת"ר משמחו
 ת. אלימדר"ל ממעטין אם הוצע.
 ישרותיו תהל אור. כל עטיו
 מהר ציבה הבהת ולא ימות
 שמתה. וטעם. לשון דבר העומד לדור
 קמלי אל כלי וגו' שם ושלח לו
 יבש שורם במים וטועה (ע"ז כט).
 וטעם ודכחל שקורין ירמיה' (ע"ז כט)
 שאלה דכחל כדא מרדא שקורין שפן

ומה ונפל לו פסוק צפיו: שיר השירים. כולו
קוסם כלל כל ישראל: רבי ישמעאל בן אבי-
השפט עור קרקפמו צפיו: חזין בן הפל-
טין במרחיקו. קפוד מיה שמונה לקוף יש
לה ונז ארוך ושמיה מרענא:
דפסרה: ארוך על גבי ויאל נתון
באפסר: חזין שמה. פסרי' בלעז:
פס' דלני'ר: רחמנו בבתיהו.
שראין למלאכתו למזל ולהשחית:
פני תפסה. שלא בשטל כל רעין:
בבניהו. במחזור כלל בלחש סמין

[א] גם' (ישע'י) יצפה
לנחמה). תל"מ:
[ב] שם שעשה נסים
למבותינו. ז"ל
ללדיקים:

גמ' כ"ל מיני עופות.
 ע"י נדה דף כ"ג ע"א
 בתו' ד"ה קריא שה"י להם
 גירסא אחרת כלו:

(א) עֲמִישְׁתִּי הָהֵל אֹרֶךְ
וְעִינִי בְּעַפְעָפִי שָׁחַר:
[איוב מא י']

(ב) בָּנֹעַת אֶפְרַיִם הָאֵבֶל
לָחֵם עַד שׁוֹבֵד אֶל
הָאֶרֶץ כִּי מִמֶּנָּה
לִקְחָתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה
וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב:

(ג) מִדֶּר צָעָה לְהַפְתִּיחַ
לֹא יָמוּת לְשִׁחָת וְלֹא
יִחָסֵר לְחִמּוֹ:
[יְשׁוּעָה נֹא, יֵד]

(ד) וַיִּזְכָּר חֲפֶץ דָּבָא הַחֲלִי
אֵם תְּשִׁים אֶשְׂמֹנֶת גִּפְסוֹ
דְּאַה זֶרַע יִצְרִיק יָמִים
וְחֲפֶץ יִּ בִידוֹ יִצְלַח:
[מעשה נג, י]

אֲשַׁקֹּט יִשְׁנָתִי אֲזִינָה
לִי: [איוב ג, יג]

וְתַחֲלִימוּנֵי וְהַחֲנִי:
(ישעיה ל"א. כז.)

(ו) ויאמר יי' לה שני גוים
בבמותי ושני לאמים
ממעדי יפרדו ולאם

צָעִיר:
[בראשית כה, כג]

(ח) כִּי אִזּוּ אֶהְפֹּךְ אֶל
עַמִּים שְׂפָה בְּרוּרָה
לְקַדֵּא כָּל־מִשְׁמַח
לְעוֹלָם וָעוֹלָם

לְעִבְרָא שְׁכֵם אַחֲרֵי:
[צמחה ג, ט]
לְמִוֶּרֶשׁ יִשְׁמְחִיתָּהּ
הַפֶּדֶר וְאֶגְמוֹי מִיָּם

שִׁמְשֹׁמֵשׁ בְּמִטָּה
הַשְּׂמֹד נָא יִצְבֹּאֵת:
[ישעיה ד, כג]

הרמ"ה"א. פירוש נמייה
ע"י רש"י חולין דף נב
ו"א וי"א וי"א וי"א וי"א

היה זה יום חורבן ופחד
לכל אדם. פשוט רש"י
תעלה, כלי שמגדלים בו
אח העפר (עיין רש"י
שם, ז, כה). דו"ר.
כלי שמשליק בו אח
הנמרים (עיין רש"י ז"ק
ז' קט ע"א ד"ה מעלה
דף נצני מד).

א. משה ואלה שמות בני ישראל אשר באו אל מצרים: ראובן, שמעון, לוי, יהודה, זבולון, יוסף, בנמי, דן, נפתלי, גד, אשר, יצחק, ורובן, שם, וישראל, ואלה שמות בני ישראל אשר באו אל מצרים.

מקבוצות שלשה עוברת הברייתא לקבוצות בעלות מספר פריטים אחר:
חמשה דברים יש בהם תכונה בעוצמה של **אחד משישים** מהדבר אשר בו מתגלמת אותה תכונה בשלמותה^[36]. **אלו הן: אש, דבש, ושינה, ונחלום.**
 הברייתא מפרטת:
אש, אחד משישים לגיהנם. דבש, טעמו הערב אחד משישים למן שבת, נועמו אחד משישים לעולם הבא. שינה, ביטול ההכרה ושיתוק הפעולה שבה אחד משישים למיתה. חלום, סגולת הוראת העתידות שבו אחד משישים לנבואה.
 קבוצה נוספת:

ששה דברים סימן יפה לחולה: סימן הם שהוקל חליו. **אלו הן: עטוש, זיעה, שלשול, קרי – פליטת זרע, ושינה, ונחלום.**
 הברייתא תביא הוכחות מהמקרא שכל אחד מהששה הוא סימן יפה לחולה:
עטוש, מנין שהוא סימן יפה לחולה, דכתיב (איוב מא, י): "עטשתי תהל (יבזיק) אור", כלומר, עטוש החולה יאירהו באור החיים^[37]. **זיעה, דכתיב (בראשית ג, יט): "בזעת אפיקך תאכל לחם",** כלומר: הזיעה היא סימן שעור יחלים החולה ויאכל לחם^[38]. **שלשול מנין דכתיב (ישעיה נא, יד): "מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת",** כלומר: מהר החולה לפתוח נקביו ולהוריק פרשו, סימן הוא שלא ימות ולא יגיע לשחת^[39]. **קרי מנין, דכתיב (ישעיה נג, י): "יראה זרע יאריך ימים",** כלומר: אם ראה זרע סימן הוא שיחלים ויאריך ימים^[40]. **שינה מנין, דכתיב (איוב ג, יב): "ישנתי אז ינוח לי",** כלומר: אז ינוח לי ממחלתי^[41]. **חלום מנין, דכתיב (ישעיה לח, טז): "ותחלימיני והחניני",** כלומר, ותעשה שאחלום ובכך אדע שאחיה מחלתי^[42].

קבוצה נוספת:
 ממשיכה הברייתא: **ששה דברים מרפאין את החולה מחליו, ורפואתו רפואה שלמה. אלו הן: קרוב, ותדין – עלי סלק, וסיסין – מין נענה ויבשין^[43], וקיבה של בהמה, וקרת – רחם של בהמה, ויותרת הפקר – סרעפת של בהמה^[44]. ויש אומרים: אף דגים קטנים; ולא עוד, אלא שדגים קטנים אף מפרין ומכרין – מחזקים כל גופו של אדם.**

קבוצה נוספת:
עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו; ולא עוד אלא שחליו קשה משהיה מקודם. אלו הן: האוכל בשר שור, בשר שמן, בשר צלי, בשר צפרים, וביצה צלויה, ותגלחת, והאוכל שחלים^[45], והחלב, והגבינה, והמרקץ. ויש אומרים: אף האוכל אגוזים. ויש אומרים: אף האוכל קשואים^[46].
 סימוכין לדעה שקשואים גורמים חולי:
תנא דבי רבי ישמעאל בברייתא: למה נקרא שמן קשואים? מפני שהן קשים לגוף פחירות.
 מקשה הגמרא:

איני – האמנם קשים הקשואים לגוף? והכתיב – והלא כתוב שנאמר לרבקה בהריונה (בראשית כה, כג): "ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך" – ישראל שיצאו מיעקב, ואדום שיצאו מעשו. ומדרשו: אל תקרי – אל תקרא את התיבה "גוים" בהיגוי: "גוים" (כאשר היא הגויה על פי המסורת). אלא בהיגוי: "גיים", כמו "גאים" (גדולים)^[47]. וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מִי הֵם שְׁנֵי הַגְּדוֹלִים הָעֲתִידִים לְצֵאת מִרְבֵּקָה, הָאֶחָד מֵאֲדוּם וְהַשֵּׁנִי מִיִּשְׂרָאֵל? אֵלּוּ אֲנִטּוּנִינוּס קִיסָר רומי^[48] וְרַבִּי [רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא] שֶׁנֶּחֱגוּ בַּגְּדוּלָּה וּמַלְכוּת עַד שֶׁלֹּא פָּסַק מִשְׁלָחָנָם – לֹא הִפְסִיקוּ לְהַעֲלוֹת עַל שְׁלַחָנָם לֹא צָנוּן וְלֹא חֲזָרָת וְלֹא קְשׁוּאִין, לֹא בִּימּוֹת הַחֲמָה וְלֹא בִּימּוֹת הַגְּשָׁמִים^[49]. אִם אֲמַנָּם קְשׁוּאִים כֹּה קְשִׁים לְגוֹף, מִדּוּעַ הֶעֱלָו אוֹתָם רַבִּי עַל שְׁלַחָנָם כֹּל הַשָּׁנָה?

משיבה הגמרא:
לא קשיא – אין כאן קושי. הא – זה שנאמר בברייתא על קשואים, שהם קשים לגוף, אמור ברברבי – אודות קשואים גדולים. ואילו הא – זה שאמר רב שלא פסקו קשואים משלחנם של רבי ואנטונינוס, אמור בוזטרי – אודות קשואים קטנים, שהם יפים לגוף^[50].
 הגמרא שבה לענין חלומות:

תנו רבנן בברייתא: הרואה בחלומו מת בבית, מורה הרבר שיהיה שלום בבית. אבל ושתה המת בבית בחלום, סימן יפה לבית^[51]. נטל המת פלים מן הבית, סימן רע לבית.
 הגמרא מפרשת באילו כלים מדובר:

תרגמא – פירשה רב פפא: במקסאנא וסנדלא – מדובר בנעל או סנדל, אבל אם נטל שאר כלים, סימן יפה הוא לבית. שכן: כל דשקיל שכבא מעלי, בר מקסאנא וסנדלא – כל דבר שנוטל מת מן הבית

הערות

36. לאו דוקא אחד משישים, כי רגיל התלמוד להשתמש במספר ששים כדוגמא למספר רב בלתי מסויים (מהרש"א בפירושו הראשון; ראה רש"י שבת צ, ב ד"ה שיתין ולסנהדרין ז, ב ד"ה ששים גבורים, ותוספות בבא קמא צב, ב ד"ה שיתין; אולם ראה מגדים חרשים ד"ה אמנם), והכוונה כאן הוא לחלק זעיר אבל ממשי. עוד ניתן לפרש על פי ההלכה שחלק אחד של איסור שנפל לתוך חמישים ותשעה חלקים של היתר אוסר את כל התערובת, שכן נותן מטעמו לכל התערובת, אבל אם יש ששים חלקים היתר כנגדו בטל האיסור ואינו מורגש בתערובת (חולין צח, א; שולחן ערוך יו"ד צח, א). מכאן שאחד משישים הוא החלק המזערי ביותר שהוא ממשי ועדיין מוחש טעמו. חמשה אלו יש בהם מעין הטעם של הרבר שכנגדם, כאילו נתערב אחד בששים (מהרש"א בפירושו השני).
37. פשוטו של מקרא מתאר את הליתין.
38. אכילת לחם שהוא קיום הגוף משמש כאן מליצה לחיים. לפי פשוטו, מקרא זה הוא מקללת הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון לאחר שחטא בעץ הדעת. לכן, אין כוונת הברייתא להכביא הוכחה גמורה שהזיעה היא סימן טוב לחולה, אלא רמז בדרך דרש. וכן לענין שאר המקראות אודות שאר הפריטים מתוך הששה (מהרש"א).
39. "צעה" היא הורקה מכלי, על פי ירמיה מח, יב. כאן הכוונה להורקת המעיים (רש"י; ראה רש"י לישעיה שם; אולם ראה מהרש"א). וראה למעלה נז, א.
40. פשוטו של מקרא מתאר את עם ישראל כאיש אחד, והם יראו בנים ויאריכו ימים בזמן גאולתם בשכר מכאובי הגלות (ראה מפרשי המקרא שם; וראה ביאור רמב"ן לפרשת "הנה ישיביל עבדי").
41. לפי פשוטו של מקרא אמר זאת איוב על עצמו, שאם היה מת בלדתו היה לו בנחם מיסוריו.
42. וראה למעלה נז, א.
43. רש"י גורס: מי סיסין – מים שבישלו בהם סיסין.
44. על פי לעזו של רש"י.
45. צמח ממשפחת המצליבים אשר עליו החריפים נאכלים ואת זרעו החריף היו שוחקים ואוכלים בשמן וחומץ (ראה מעשרות ד, ה; שבת קמ, א).
46. "קישוא" בלשון המשנה והתלמוד הוא פרי אדמה ממשפחת הדלועיים דומה ל"מלפפון" (יוונית: מלון תפוח) שהוא מלון בלשון המשנה (ראה בלאים א, ב; תרומות ב, ו). הפרי הנקרא בזמנינו "קישוא" (ערבית: קוסה) בזמנו הובא מאמריקה ולא היה מוכר בעולם העתיק.
47. התיבה כתובה: גיים, אלא שעל פי המסורת קוראים אותה כאילו נכתב: גוים. כאן היא נדרשת כפי שהיא כתובה.
48. לפי "דורות הראשונים" אנטונינוס זה הוא הקיסר מרקוס אורליוס אנטונינוס, שמלך משנת 161 ועד 180 למנינם. תוך מסעותיו בארצות ממלכתו ביקר אף במחוז יהודה ופגש שם את רבי יהודה הנשיא, ונקשר אליו בידידות עד יום מותו. רב דרש את המקרא על רבי ואנטונינוס כנראה מפני שחיו בזמן אחד ונקשרו בידידות, כתאומים בבטן אמם.
49. כי הרבו מגרים על שולחנם תמיד עד שהזקקו בני הסעודה לאכול ממינים אלו המסייעים לעיכול (ראה עבודה זרה יא, א ותוספות שם ד"ה שלא פסקו). או שהגדולה היא שהיו מינים אלו מצויים אצלם תמיד אפילו שלא בעונתם, כי גידלו אותם עבורם בתנאים מיוחדים, כדרך שעושים למלכים (מהרש"א שם).
50. ע"פ רש"י.
51. אולי המת הדומם הוא סמל לשלווה. ועל עת שלום נאמר (ויקרא כו, ו): "ושכבתם ואין מחריד", ואם אכל ושתה בבית, קבע עצמו בבית, סימן שישכון שלום קבע בבית.

[illegible]

דַּרְשׁ רַב הַמְנוּנָא: הַרְאָה מִקּוּמוֹת שׁוֹנִים בְּכָל הַרְשָׁעָה, צָרִיף לְבָרֵךְ חֲמֵשׁ בְּרֻכּוֹת. הִנֵּה פִירוּטָם: רָאָה חוֹרְבוֹת הָעִיר בְּכָל, אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... שֶׁהַחֲרִיב בְּכָל הַרְשָׁעָה^[59]. רָאָה חוֹרְבוֹת בֵּיתוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר^[60], אֹמֵר: בָּרוּךְ שֶׁהַחֲרִיב בֵּיתוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר הַרְשָׁעָה. רָאָה גֹב שֶׁל אֲרִיּוֹת שֶׁאֵלֵּיו הוֹשִׁלָּךְ דְּנִיָּאל^[61], אוּ בְּשֵׁן הָאֵשׁ שֶׁאֵלֵּיו הוֹשִׁלְךָ חֲנַנְיָה מִיִּשְׁשָׁל וְעֻזְרִיָּה^[62], אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאֲבוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה^[63]. רָאָה פֶּסֶל מֶרְקוּלִיס^[64], אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... שֶׁנָּתַן אֲרֶךְ אַפִּים לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ. רָאָה מָקוֹם שְׁנוֹטְלֵין מִמֶּנּוּ עֶפֶר^[65], אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... אֹמֵר וְעוֹשֶׂה גֹזֵר וּמְקַיֵּם; שֶׁגֹּזֵר לְהַשְׁמִיד אֶת בָּבֶל וְקִיָּם.

מִנְהֵגֵי אֲמוּרָאִים הַקְּשׁוּרִים לַעֲנִין הַשְׁמִדָּה בָּבֶל הַרְשָׁעָה: רַבָּא, כִּי הָיָה חֲזִי חֲמִרֵי דְשָׁקְלִי עֶפְרָא – כֹּאשֶׁר רָאָה חֲמוּרִים נוֹשָׂאִים לַחוּץ עֶפֶר, טָרִיף לָהּ וְדָא עַל גְּבִיּוּהָ וְאָמַר – הִיא טוֹפַח בִּידוֹ עַל גְּבִיּוּהָ וְאֹמֵר: רְהוּטוּ צְדִיקִי לְמַעַבְדִּי רְעוּתָא דְמַרְיִיכוּ – רוצו צדיקים לעשות רצון קונכם.

מֵר בְּרִיָּה דְרַבִּינָא, כִּי הָיָה מְטִי לְכָבֶל – כֹּאשֶׁר הָיָה מְגִיעַ לְקִצָּה בָּבֶל, הָיָה שָׁקִיל עֶפְרָא בְּסוּדְרִיָּה – הִיא נוֹטֶל עֶפֶר בְּסוּדְרוֹ וְשָׂדִי לְבָרָא – וְזוּרְקוּ מִחוּץ לַגְּבּוּל בָּבֶל, לְקָיִים מֵה שְׁנָאֲמַר (יִשְׁעִיָּה יד, כג): "וְיִטְאָטְאִיָּה בְּמִטְאָטְא הַשְׁמִד", כֹּלֹמֵר: בָּבֶל תִּשְׁמַד עַד שֶׁאֵפִילוּ עֶפְרָה יִטְאָטְא הַחוּצָה^[66].

הַעֲרָה בַּעֲנִין חֲמֵשׁ הַבְּרֻכּוֹת שֶׁלִּימֵד רַב הַמְנוּנָא לְבָרֵךְ: אָמַר רַב אֲשִׁי: אֲנָא, הָא דְרַב הַמְנוּנָא לֹא שְׁמִיעַ לִי – אֲנִי, אֶת מֵאֲמָרוֹ זֶה שֶׁל רַב הַמְנוּנָא לֹא שָׁמַעְתִּי, אֲלֵא מִדְּעִתָּאִי בְּרִיכְתֵּינָהּ לְכוּלָּהּ – אֲבָל מִדְּעִתִּי בְּרֻכְתִּי אֶת כָּל חֲמֵשׁ הַבְּרֻכּוֹת.

הוא סימן יפה, חוץ מנעל או סנדל. נעל או סנדל מסמל יציאה לדרך, וכאשר נוטל המת נעל מן הבית סימן הוא שאחד מדייריו מזומן לצאת עם המת מתוך הבית ומארץ חיים וכן: כָּל דִּיהֵיב שְׁכָבָא מְעָלִי, בַּר מַעְפָּרָא וְחֶרְדְּלָא – כל דבר שנותן המת לאחד מבני הבית בחלום הוא סימן יפה, חוץ מעפר או חרדל^[52].

שנינו במשנתנו

הרואה... מָקוֹם שֶׁנַּעֲקָרָה מִמֶּנּוּ עֲבוּדָת גְּלוּלִים, אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם^[53] שֶׁעָקַר עֲבוּדָת כּוֹכָבִים מֵאַרְצֵנוּ.

הַגְּמָרָא מְבִיאָה בְּרִייתָא מִהַתּוֹסְפָתָא בַּעֲנִין מִשְׁנַתְנו:

תִּנּוּ רַבָּנִן בְּבְרִייתָא: הַרְאָה פֶּסֶל שֶׁל מֶרְקוּלִיס (שם אליל)^[54] אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... שֶׁנָּתַן אֲרֶךְ אַפִּים לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ^[55]. הַרואה מָקוֹם שֶׁנַּעֲקָרָה מִמֶּנּוּ עֲבוּדָת כּוֹכָבִים, אֹמֵר: בָּרוּךְ אַתָּה... שֶׁעָקַר עֲבוּדָת כּוֹכָבִים מֵאַרְצֵנוּ, וְכָשֶׁם שֶׁנַּעֲקָרָה מִמָּקוֹם זֶה, בֵּן תַּעֲקֹר מִכָּל מְקוּמוֹת יִשְׂרָאֵל^[56], וְהָשֵׁב לָב עוֹבְדֵיהֶם שֶׁל הַכּוֹכָבִים וְהַאֲלִילִים לְעַבְדָּךְ (עַד כֹּאן הַבְּרֻכָּה). וּבַחוּץ לְאֶרֶץ אֵין צָרִיף לֹמֵר: וְהָשֵׁב לָב עוֹבְדֵיהֶם לְעַבְדָּךְ, מִפְּנֵי שְׁרוּפָה עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, וּבִקְשָׁה זֹה הִיא עַל פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּשׁוּבוּ לַעֲבוֹד אֶת ה' ^[57]. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֱלֶעָזָר אֹמֵר: אֵף בַּחוּץ לְאֶרֶץ צָרִיף לֹמֵר בֵּן (וְהָשֵׁב לָב עוֹבְדֵיהֶם לַעֲבֹד) מִפְּנֵי שֶׁעִתִּידִים הַגּוֹיִים יוֹשְׁבֵי חוּץ לְאֶרֶץ הַתְּנַיִי, שְׁנָאֲמַר – כִּפִּי שְׁנָאֲמַר אֹדוּת אַחֲרִית הַיָּמִים (צִפְנִיָּה ג, ט): אֲזִי אֶהְפֹּךְ (אַפְנָה) "אֶל עַמִּים" (ב) שֶׁפָּה בְּרוּרָה, לְקָרָא כָּלֶם בְּשֵׁם ה', לְעַבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד" (בִּלְב אֶחָד)^[58].

מֵאֲמַר מֵאֲמֹרָא הַכוֹלָל בֵּין נוֹשְׂאָיו אֶת הַבְּרֻכָּה הַזֹּאת עַל רֵאִית מֶרְקוּלִיס:

הערות

לומר "והשב לב וכו'", אבל אם רצה להוסיף בקשה זו רשאי אף לדעת תנא קמא (בית יוסף או"ח רבד).

59. בבל כונתה "הרשעה" על שהחריבה ארצנו ומקדשנו, ולכן מברכים על חורבנה ועל נקמת ה' בה (ראה מהרש"א בפי שהובא בעין יעקב).

60. נבוכדנצר היה מלך בבל אשר עלה על ארץ ישראל והחריב את ירושלים ובית המקדש.

61. ואשר יצא ממנו שלם ללא חבלה, כמסופר בדניאל פרק ו. ראה שולחן ערוך או"ח ריח, ז; וראה טור שם וב"ח בשם מהרש"ל שם.

62. ואשר יצאו ממנו שלמים, כמסופר בדניאל פרק ג.

63. אף על פי שאין מברכים על נס של יחיד (למעלה נר, א), שונים הם דניאל, חנניה, מישאל, ועזריה, שכן שם שמים נקדש בהם ברכים (ירושלמי, רשב"א נד, א; טור או"ח ריח; שולחן ערוך שם ז; ראה משנה ברורה וביאור הלכה שם).

הגר"א בהגהותיו גורס כאן "לצדיקים" (במקום "לאבותינו"). כגירסת רי"ף, רמב"ם, רא"ש, ואחרים. והיא גידסא ישרה מזו שלפנינו כיון שאין בל אחד מישראל מצאצאי דניאל, חנניה, מישאל, ועזריה (ראה דקדוקי סופרים אות ש ורש"ש).

64. רב המנונא כולל את מרקוליס בין המקומות בבבל אשר מברכים עליהם, כיון שהיה נעבד בבבל (חידושי הר"ן; תוספות הרא"ש). או שפסל מרקוליס עמד סמוך לשאר האתרים שהזכיר (תוספות רבנו יהודה החסיד).

65. מקום יש בבבל שאין בהמה יוצאה משם אם אין נותנים עליה עפר מעפר המקום, והוא סימן השמר ומקללותיה של בבל היא (לשון רש"י), שאפילו העפר שביסודה יעקר.

66. לפי פשוטו הבוונה שתתרוקן בבל מכל טוב ולא ישרא בה מאומה (מצורת דוד שם).

52. העפר שנותן המת הוא רמז לקבורת מת (רש"י). אודות חרדל מוזכר בשבת קלד, א, שממתיקים אותו על ידי שמכבים בו גחלת, ולכן יש בנתינת חרדל על ידי מת רמז לביובי גחלת החיים (שלמה משנתו).

53. ראה למעלה נר, א הערה 2.

54. מרקוליס הוא שם האליל בשינוי לגנאי, ראה תוספות עבודה זרה ג, א, ד"ה אבני. לדעת רבים מן הראשונים, הוא הדין לכל עבודה זרה שרואה שמברך ברכה זו, אלא שהברייתא הזכירה מרקוליס כיון שהוא היה נעבד במקומו של התנא (תוספות ד"ה הרואה [א]; תוספות רבנו יהודה החסיד; תוספות הרא"ש; רמב"ם הלכות ברכות י, ט; טור ושולחן ערוך או"ח רכר, א; אולם ראה תוספות ד"ה הרואה [ב]; רא"ה).

בימינו אין מברכים ברכה זו (רמ"א רכ"ד שם; ראה תוספות וטור שם; ראה גם משנה ברורה שם ג).

55. ומה לעוברי רצונו בך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (לשון הגמרא מכות כד, ב, צוין על ידי עיון יעקב).

56. הפוסקים השמיטו את התיבה "ישראל" (ראה רמב"ם הלכות ברכות י, ט; שולחן ערוך או"ח רכר, ב).

57. רש"י. כשאומר ברכה זו בחוץ לארץ, יאמר: שעקר עבודת כוכבים ממקום זה, תחת: מארצנו (רא"ש בשם ירושלמי; רבינו יונה מב, ב בדפי הרי"ף; וראה רמב"ם ושולחן ערוך שם).

58. ויתקן (המשיח) את העולם בולו לעבוד את ה' ביחד. שנאמר: "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעברו שכם אחד" (רמב"ם הלכות מלכים יא, ד).

רמב"ם (הלכות ברכות י, ט) פסק ברעת רבי שמעון בן אלעזר, אף שהיא דעת יחיד, בין שמסתבר טעמו. וגם תנא קמא לא אמר אלא שבחוץ לארץ אין צריך

בְּהָא מַחֲרִיטִי מִלְּפָנֶיךָ
 נִכְרֹת הֵלֵךְ יֵאָמֵר
 עֵשֶׂן כִּי טוֹשֵׁעַ אֲרוּחִי קִי
 רַבֵּד עֲשֵׂה הִי
 כִּי בִּמְיֵי שֶׁטָּעִי עֵשֶׂה
 סַעֲפִי וְ
 כִּי בִּמְיֵי שֶׁטָּעִי עֵשֶׂה
 סַעֲפִי וְ
 כִּי דִּמְיֵי שֶׁטָּעִי עֵשֶׂה
 סַעֲפִי חִי
 כִּי הֵם סַעֲפִי טִי
 וְ מִי מִיֵּד מִלְּפָנֶיךָ
 אֲסִיבִי בִּיחָה הַלֵּסָה בִּי
 סַמָּה לֵאמֹר לִפְנֵי טוֹשֵׁעַ
 אֲהִיֵּעַ כִּי טוֹשֵׁעַ אֲפִי

רב נסים גאון

[illegible]

וְנָקְרוּ לְעֵינָיו: קוֹפֵּצָא. מִקֵּץ לַדְּרוֹם:
 בְּרִיחַ הַשָּׁבָב חִדְּרוּ. אִם בְּמִמְרָם וְגו'
 עֲסָקִי נִפְשׁוֹת שִׁדְדֵה אִם שָׁאִם יִמְאֵל
 עֲמָלָם מִתְּהֵלִי מִמּוֹק וְהוּא כֵּן לִדְעַן
 שִׁקּוֹס עֲלֶיךָ וְיִהְיֶה אֲמֵרָה מִדֶּם
 הַשֶּׁסֶם עֲמָלָה. וְהִכְרֹז: הַמְּלִיכָה וּ
 מִצְחָתָה מִתְּחֵלָה. כְּדֵבִי כֵּן (כֵּס
 מְלִכּוֹת מִי' עַל כֵּס יֵה (שְׁמֹת) כֵּס
 לְלוֹמַר עַל יְדֵי מִלְחָמָה לִי' בְּעִמְלֵךְ
 יִתְּנֶה שֶׁכָּלוּ: הַבְּזֻזָּה. מְדַכֵּיט שֶׁן
 יִשְׁלֹחַ מִשְׁמַע עַל נִשְׂאֵל רֹאשׁ מִשָּׁן
 וְמוֹבֵל: דִּבְרֵי יִשְׂרָאֵל. לֵבֶל הֶסֶק לְהוֹיֹת
 לְרֹאשׁ הוּא מִתְּחַסֵּף לְלוֹמַר שְׂהוּא גִזְרֵה
 וּמַעֲמִיד: רִישׁ גְּדִירָתָא. בִּזְרֵה הַמְּמוּסָה
 עַל הַחוֹפְרִין חֲפִירוֹת מִלְּאֻחוֹת
 מִס כְּדִי לְהִשְׁקוֹת בֶּסֶן שְׁדוּמִיָּן:
 בְּרִיחַ

וּבְרִיךְ שְׁבָרָא כָּל אֱלוֹ לִשְׁמֵי
יֵשׁ וְדַע וְקַדֵּשׁ וְעִמְד וְדֵשׁ וְזֹרֵה
קִנְיָן לִפְנֵי וְכֹמֶה גִּיעוּת יָגַע אֲדָם
וְלִכְבוֹשׁ וְאֵנִי מִשְׁכִּים וּמוֹצֵא כָּל
צָרָה כָּל אֱלוֹ לִפְנֵי הוּא הִיָּה אוֹמֵר
הִבִּיא לִפְנֵי כֹמֶה יֵין הִבִּיא לִפְנֵי
אוֹרֵה רַע מְהֵרָה אוֹמֵר מֶלֶךְ טוֹרָה
כִּי טוֹרָה שְׁמִרָה עַל הַבֵּית הַזֶּה
שְׁנֵי פִעְלוֹ אֲשֶׁר שׁוֹרְדוֹ אֲנָשִׁים
יָסִים אָמַר רַבָּא וְאִיתִימָא רַב זְבִיד
אֲדָרְשׁ בְּאוֹכְלוֹסָא אָמַר עוֹלָא
הִרְוָה חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר בְּרִיךְ
לְבְרִיתוֹתֵינוּ הִרְוָה מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
מִכְבוֹדוֹ וְלִבְרִיתוֹתֵינוּ אִ"ר וְיִחְנֵן
כִּי בִלְבָד אֵלָא אִפִּי לְקָרְתָא וְחֹזֵן
שֵׁשֶׁת סָגִי טוֹרֵה הוּא קְאֻלִּי
צְדוֹקִי אָמַר לִיה חֲצִבִּי לְהִרְאֵה
יֵי קָא אוּשָׁא אָמַר לִיה הוּא
כִּי קָא אוּשָׁא אָמַר לִיה הוּא
חֲלִיקִי תְלִיתָאִי כִי קָא שְׁתַּקָּא
אֵלָּא כִּי הָא אָמַר לִיה דְּמִלְכוּתָא
עוֹבֵר רוּחַ גְּדוּלָּה חֻזֵּק מִפְרִיק
ה' וְאַחֲרֵי הָרַעַשׁ אֵשׁ לֵב כֹּאשׁ
אִיכָא דְּאִמְרֵי חֲבֵרֵיהּ כְּחִלְיָהּ
ר' שִׁילָא ר' נְגִירִיהּ לִהְיוֹת גְּבִירָא
רָאִי דְּקָא דִּינָא בְּלֵא הִרְמִנָא
הָא אָמַר לְהוּ דְּבָא עַל חֲמִרְתָּא
וְאִסְתִּיד אִמְרוּ לִיה אִי הִכִּי כִּי
הוּא מְאִי דְּבַעֲיָתוֹן עֵבִיד בְּרִי
ה' וְגוֹן אִמְרֵי לִיה מְאִי קְאִמְרִיהּ
וְיָתָא דְּרִקְעָא וְיִהֵב לְכוּ שׁוֹלִמְנָא
קוֹלָפָא אִמְרוּ לִיה דּוֹן דִּינָא כִּי
יִרְדֵּי לִיה רִשַׁע לֹא חֲמִרִי אִיקְרֵי
הוּא חֲמִרִי אָמַר הָאִי רוֹדֵף הוּא
אָמַר הָאִיל וְאַתְעֵבִיד לִי נִיסָא
מֵרֵעָה גְּדוּלוֹת עַד אֵין קְאִמְרֵיהּ
וְגוֹן וְהִתְפָּאֵרַת זֶה הִמָּה וְלִבְנֵי
מֵר בִּסְפֵר מִלְחָמוֹת ה' אֵת וְהִבֵּי
נִלְחַמְתָּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹת וְגוֹן
שָׂא זֶה מִלְחָמַת גּוֹן וּמִגַּד וְכֵן הוּא
וְיִחְנֵן אָמַר ר' יוֹחָנָן אִפִּילֵי
כִּי ה' הַגְּדוּלָּה זֶה קִרְיעַת יִם
וְיִשְׁלִים וְהַהוּד זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
חָנוּ

מספט: ^ב בחינתו ^א פניו
התורה אמרה אם בא אל
לפי שזכר על
ותמלאתו חומר לא תעמיד

ו ירשע איז לשטון: קאת
מכנס אלז עי שזכר ומטעי
איז לשכנס: אוכלוס, חיל
יורע מה שכלל כל אלו:

^א אמר רבי ירמיה בן אלוזר נתקללה בכל
נתקללו שכניה נתקללה שומרו
שכניה נתקללה בכל נתקללו שכניה דכתיב
^א ושמתיה למורש קבור ואנני מים נתקללה
שומרון נתברכו שכניה דכתיב ^ב ושמתיה
שומרון לעי השדה למטעי כרם וגו' ואמר רב
המנונא ^א הרוואה אוכלוס ישראל אומר בריך
חכם הרים אוכלוס עובדי כוכבים אומר
^ב בושה אמכם וגו' ת"ר ^א הרוואה אוכלוס
ישראל אומר בריך חכם הרים שאין דעתם
דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה בן

וּמִזְעֵלָה בְּהָר הַבֵּית אֹמֶר בְּרוּךְ חֲכָם הַרוּיִם
נֹגַע אֶדְם הָרֹאשׁוֹן עַד שְׂמֵעָא פֶת לֹאכֹל הָרִי
וְאַחֲרֵיכֶּם אֵכֵל וְאִנִּי מִשְׁכִּים וּמוֹרָא כָּל אֱלֹ
גִּזּוּ וּלְכָן נִפְנֵץ וְטוֹה וְאֶרֶץ וְאֶחָד קָדַם מִצָּא
שְׁקֻדָּתָא וּבֹאֹת לִפְתַּח בֵּיתִי וְאִנִּי מִשְׁכִּים
שְׁרֻדָּתָא מֵרַח עֵלֶּה הַבֵּית בִּשְׂבִילִי כְּמָה בְּשׁוּר
לֹא מָה שְׂמֵרָה לֹא מֵרַח אֵלָּא בִּשְׂבִילִי אֲבָל
אֲכַלְתִּי חֲתִיכָה אַחַת אֲכַלְתִּי כּוּס אֶחָד שְׁתִּיתִי
וְיִבְנוּ עַל אֹרֶחַ מִזֵּב מִהוּ אֹמֶר ^(א) זָכֹר כִּי תִ
וְאִנִּישִׁים וְגו' ^(ב) וְהָאִישׁ יִבְנִי שְׂאוֹל זָקֵן כָּאִישׁ
אֲבִי דָוִד שִׁינָא בְּאוּכְלוֹסָא וְנִכְנֵס בְּאוּכְלוֹסָא
אִין אֲכַלְלוֹס פְּחוּתָה מִשְׁמֵשִׁם רְבוּא ת"ד ^(ג)
עֹבֵדִי כֹוכְבִים אֹמֶר בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן מַחֲכֶמְתּוֹ וְאִנִּי
רֵאיוֹ מִלְכִּי עֹבֵדִי כֹוכְבִים אֹמֶר בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן
לְקִרְיָתָא מִלְכִּי יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְקִרְיָתָא מִלְכִּי יִשְׂרָאֵל
כִּי בֵּין מִלְכִּי יִשְׂרָאֵל לְמִלְכִּי עֹבֵדִי כֹוכְבִים רַב
וְקָם אֹל בְּהַדְרִיּוֹ רַב שֶׁשֶׁת אֲשַׁכְחִיהָ הַהוּא
יִדְעָנָא מִפִּי מִינֵךְ חֲלָף גִּנְדָּא קְמִיָּתָא כִּי
רַב שֶׁשֶׁת לֹא קִמְיָתָא חֲלָף גִּנְדָּא קְמִיָּתָא
אֹמֶר לִיה רַב שֶׁשֶׁת לֹא קָא אֲתִי מִלְכָּא
שֶׁתָּא אֲתִי מִלְכָּא אֹמֶר לִיה הֵהוּא צְדוּקִי מִ
דְּרַכְתִּי ^(א) צָא וְעִמְדַת בְּהָר לְפָנֵי ה' וְהִנֵּה ה'
לֹא בִירוּחַ ה' וְאַחֲרֵי הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא כְרַעַשׁ
דְּקָא כִּי אַתָּא מִלְכָּא פִתַּח רַב שֶׁשֶׁת וְקָם
מִבְּרַכַת שְׁמַי וּמֹאִי הוּא עֲלִיהָ דִּהְיוּתָא צְדוּקִי
ת"ת ^(ב) נֶתַן עֵינָיו בִּי וְנִעֲשֶׂה גֹל שֶׁל עֲצֻמֹת
קֹרֵעִי בִי מִלְכָּא אֹמֶר אֵיכָא חַד גִּבְרָא בִּיהוּתָא
כִּי אַתָּא אֹמֶרִי לִיה מָה טַעְמָא נִגְדַתִּיה לִי
דִּלְהוּ אִין אַתָּא אֵלִיהוּ אֲרִמִי לִיה כְּאִינִישׁ
וּמֹאִי דְגִלְגִּין מֵאַרְעִין לִית לִן רִשְׁוֹתָא לְמַקְטָל
ר' שִׁילָא וְאֹמֶר ^(א) לָךְ ה' הַגְדִּילָה לְהַגְבִּיר
רַחֲמָנָא דִּיהִיב מַלְכוּתָא בְּאַרְעָא כֵּעֵן מִלְכִּי
דִּיהָ יִקְרָא דְּמַלְכוּתָא כּוּלִי הָאִי יְהִיבִי לִי
גִבְרָא עֲבִיד רַחֲמָנָא נִיסָא לְשַׁקְרִי הִכִּי אֲבִי
בְּשֶׁרֶם חַיִּיָּה דְקִאוּל לְמִמְרָא לְהוּ דְקִרְיָ
וְרַנֵּךְ הַשְׁכַּם לְהַרְגוּ מַוְרִיחַ בְּקוֹלָא וְקִמְרִיה
ה' הַגְדִּילָה זֹו מַעֲשֶׂה בְּרֹאשִׁית וְכֵן הוּא אֹמֶר
שְׁנֵאמֶר ^(א) וִירָא יִשְׂרָאֵל תִּהִי הַגְדִּילָה
יְדוּם הַשְׁמַם וִירַח עֲמֵד וְגו' וְהִנֵּצָה זֹו מִפְּלִי
וּ מִלְחַמַת נַחֲלִי אֲרֻנֵּן שְׁנֵאמֶר ^(ב) עַל כֵּן יִאֲמָר
אֲרָץ זֹו מִלְחַמַת סִיסְרָא שְׁנֵאמֶר ^(ג) מִן שְׁמַיִם
מִזֵּק וְכֵן הוּא אֹמֶר ^(ד) כִּי יֵד עַל כֵּס יִהְיֶה וְהַמֶּלֶךְ
רֹאשׁ מִשָּׁךְ וְתוֹבֵל כָּל לְרֹאשׁ אֹמֶר ^(ה) רַב ה'
לִיה בְּמַתְנִיתָא תָנָא מִשְׁמִיָּה דְרַבִּי עֲקִיבָא
וְהַתְפָּאֶרֶת זֹו מִתֵּן תוֹרָה וְהִנֵּצָה זֹו יֵרֵד

ונתקללה בבל נתקללו שבניה. כלומר
 וקפדו. חיות ועופות רעים ומוקיץ את
 כרסם שמתקללו בה עמי ישראל הנזה
 גדול של שנים רבות: חכם הוריו.
 שמשני. שהם מורשים חורשים
 ואני מואל מוק: כל אמות שוקדות
 ובאות פתחי. עשיר היה והכל
 וכל אלה למסורה: שאם יבד.
 לעולם הכל ויראה בכבוד מלך
 המשיח: יבחין. כמה יר כבוד
 נטיל סדר מלות ומה ממה שהיה
 נטיל האמות בעוה"ל: חצי צדור.
 הדבין השלמים הולכים לנהר לשאוב
 מים: בגי צייא. השכורים היסין
 כלומר למה הולכים ואף אותם שאתה
 קומא וכל מהלך אותם מלך:
 גנדה. כח: ורחמי דינא. אוהבים

הגהות חנ"א

[א] נמרא לבריותיו.
נ"כ לנ"ו: [ב] שם
לבריותיו. נ"כ לנ"ו:

[illegible]

וַיֹּאמֶר צֶא וְעִמְדָה
בְּרַח לִפְנֵי ה' וְהָיָה
עִבְרִי וְיִזְכֹּר גְּדוּלַת וְהַזְכָּר
מִקְדָּשׁ הָרִיִּים וּיִשְׁכַּח
סִלְעֵי לִפְנֵי ה' לֹא
יִרְחֹק וְאַחֲרֵי הָרִיִּים
רָעַשׁ לֹא בָרָעַשׁ וְ:
אַחֲרֵי הָרָעַשׁ אִשׁ אֶל
בָּאֵשׁ וְאַחֲרֵי הָאֵשׁ קוֹל
רָמָה רָקָה:
[מִלְכָּם י. ט. א. א. ב.]

(ח) לֵךְ וְהִנֵּה
וְהַתְּבַרְכָּה (וְהַתְּפַלֵּא)
וְהִנָּחַץ וְהַהוֹד כִּי כָל
בְּשָׂמִים וְכִיָּרִן לִי וְ:
הַמִּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא
לְכָל לְרֹאשׁ:

(דברי הימים א כב, יא)
 (ז) וּתְעַנְּקֶהָ
 פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּיָד
 חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְיוֹמָת
 מוֹסִים וְדָמָתָם;
 (חֲזַקְלָא כב, יב)
 (י) עֲשֵׂה גִדְלוֹת עַד אֵין
 חֶקֶר וּנְפִלְאוֹת עַד אֵין
 מִסְפָּר; (אבות ב, י)
 (כ) הִנֵּה יִשְׂרָאֵל אֶת
 הָיָה גִדְלָה אֲשֶׁר עֲשֵׂה
 יְיָ בְּמִצְרַיִם וְיִירָאוּ הָעַם
 אֶת יְיָ וְיִאֱמִינוּ בִּי
 וּבְמִשְׁחָה עֲבָדֵי;
 (שמות יד, יג)

מִקֵּד עַד יִקְוֶה נָוִי אֲבוֹיו הָלֵא הָיָא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיֶּשֶׁר וְעַמּוּד הַשֵּׁשֶׁשׁ בְּהֵי הַשְּׂמִים
 יוֹסִים: (דְּהַרְשֵׁנִי ע"ג.) (א) פֻּרְה דְּרַבְמִי לְבָרִי וְעִמְשִׁים אִין אִישׁ אַחֵי אֲדָרְבֵּם בְּאִפִּי וְאֲרַמְסֵם
 בְּבִרְיָה וְכִי מְבַשְׁלֵי אֲנִילְהוּ: (דְּהַרְשֵׁנִי ע"ג.) (ב) עַל גֵּן אֲדָרְבִּי בְּסֵפֶר מִתְרַמֵּת יִי אֵל וְהִבֵּ
 אֲרִיזִין: (דְּהַרְשֵׁנִי ע"ד.) (ג) מִן שְׂמִים לְמִלְוֵהוּ וְהוֹבְדִיכֵם מִסְּפֻלְתוֹם וְלִמְעַם מִי סִקְרָא:
 יִי בִי יִד עַל פִּי מֵת וְלִמְלִיכָה בְּרִינִי בְּמִלְכּוֹת מִלְּחָמָה וְעַל גֵּן אֲדָרְבִּי: (דְּהַרְשֵׁנִי ע"ה.) (ד) עַל מִן אֲדָרְבִּי
 מִרְתָּה הֵא אֲמִר אֲרִיזִי אֲלֵיךְ הֵנִי אֲלֵיךְ גִּלּוּ גִישָׁא רֵאשׁ מִשְׁחָ וְחִבְלָ: (דְּהַרְשֵׁנִי ע"ו.)

[illegible][illegible][illegible]

ישראל, לראות בכבודם אשר חלק להם ה'. ולא לקראת מלכי ישראל בלבד, אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים, שאם יזכה לחיות לעולם הבא ולראות את כבוד מלך המשיח, יבחיין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים, כלומר, יבחיין כמה רב כבוד מלך ישראל (המשיח) בשכר מצוותיו מהכבוד שהשיגו מקודם מלכי עובדי כוכבים.

מעשה באמורא שיצא לקבל פני המלך:
רב ששת סגי נהור הוה - עיורו היה^[28]. הוה קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא - הלכו כולם לקבל פני המלך, וקם אזל בהדיהו רב ששת - ורב ששת קם וחלץ עמהם. אשכחיה ההוא צדוקי - פגש אותו צדוקי אחר, אמר ליה הצדוקי לרב ששת: חצבי לנהרא, פגני לניא - הכדים השלמים הולכים לנהר לשאוב בהם מים, השבורים לא? כלומר: בעלי מאור עינים הולכים למטרה, לראות את המלך ופמלייתו; אתה העיור מרוע יצאת ואנה תלך? אמר ליה רב ששת: תא חזי דירענא טפי מינך - בוא ראה שאדע יותר ממך מהמתרחש. חלף גונדא קמיינא - עברה פלוגה ראשונה ממשמר המלך, פי קא אנושא - כאשר היא רועשת. אמר ליה ההוא צדוקי לרב ששת: אתא מלכא - בא המלך! אמר ליה רב ששת: לא קאתי - עדיין לא בא. חלף גונדא תנינא - עברה פלוגה שניה פי קא אנושא - רועשת. אמר ליה ההוא צדוקי לרב ששת: השתא קא אתי מלכא - עתה בא המלך! אמר ליה רב ששת: לא קא אתי מלכא - עדיין אין המלך בא. חליף תליתא - עברה פלוגה שלישית פי קא שתקא - כאשר היא שותקת (ברממה). אמר ליה רב ששת לצדוקי: ודאי השתא אתי מלכא - עתה ודאי בא המלך. אמר ליה ההוא צדוקי לרב ששת: מנא לך הא - מגין זה לך? אמר ליה - השיב לו רב ששת: דמלכותא דארעא קעין מלכותא דרקיעא - שכן מלכות בארץ סדריה כעין סדרי מלכות שמים. מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא

ומתבונן בחכמתו ומאמציו של מארחו^[14]. לפיכך, על אדם להיות אורח טוב בעולמו של הקדוש ברוך הוא, ולהודות לו ולברכו כאילו ברא עולם ומלואו אך לתועלת המברך, שכן חייב כל אחד ואחד לומר: בשבילי נברא העולם^[16].

אגב ענין אוכלוסא:

נאמר (שמואל א י, יב): **"והאיש בימי שאול זקן בא באנשים"**. מה פירוש "בא באנשים"^[16]? **אמר רבא, ואיתימא - ויש אומרים: אמר רב זביד, ואיתימא - ויש אומרים: אמר רב אושעיא: זה האיש הוא ישי אבי דוד^[17] שיצא באוכלוסא - בליווי קהל רב, ונכנס באוכלוסא, ודרש באוכלוסא^[18].**

שתי הלכות בענין ברכת הרואה אוכלוסי ישראל:

אמר עולא: נקיטין - אווזים אנו שאין אוכלוסא בבבל, כלומר, אין ברכת הרואה אוכלוסי ישראל נוהגת בבבל^[19]. תנא בברייתא: אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא - משש מאות אלף איש יחד, אבל על קהל מעט ממספר זה אין מברכים^[20].
 אגב ההבחנה בין רואה אוכלוסי ישראל לבין רואה אוכלוסי עובדי כוכבים, מביאה הגמרא ברכות גוספות לרואה אישים שונים מישראל ומעובדי כוכבים:

תנו רבנן בברייתא: הרואה חכמי ישראל - חכמי תורה, אומר: ברוך אתה... שחלק מחכמתו ליראיו^[21]. הרואה חכמי עובדי כוכבים חכמי מדעים^[22], אומר: ברוך אתה... שנתן מחכמתו לבריותיו^[23].
הרואה מלכי ישראל, אומר: ברוך אתה... שחלק מכבודו ליראיו^[24]. הרואה מלכי עובדי כוכבים^[25], אומר: ברוך אתה... שנתן^[26] מכבודו לבריותיו^[27].

מאמר בענין כבוד מלכי ישראל, וכבוד מלכי עובדי כוכבים:

אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי

הערות

- לפי פשוטו פירושו: לכן (בעבוד הנאמר בפסוק הקודם) יראו אנשים את ה', ואולם הוא יתברך אינו רואה לפניו שום חכמי לב, כי כל חכמתם כאין נגדו (ראה מפרשי המקרא שם).
- ראה סנהדרין לו, א, וראה יד רמ"ה שם ר"ה לפיכך; וראה רש"י שם. כי כאשר שני אורחים טובים סועדים יחד על שולחן אחד, כל אחד מהם אומר: כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי. והצדק עם שניהם, שכן הציע בעל הבית את כל הטוב אשר הכין לפני כל אחד מאורחיו, ומה לאחר אם נטה חסרו כמדה שוה גם לשני.
- משלו זה של בן זומא קרוב לנמשל, כי כאשר ראה בן זומא את המוני ישראל נאספים לעבוד את האלהים במקדשו, לא קרא בהתפעלות: "כל הנקרא בשמי (עם ישראל) ולקבדו כראיתו" (ישעיה מג, ז), שוה מדרך אורח רע לומר שכל טרחו של בעל הבית לעצמו, אלא: אלא: שרא אתה ה'. . . שרא כל אלו לשמשני. [ובסנהדרין לח, א, הובא מהתוספתא: תנו רבנן: אדם נכרא בערב שבת (לאחר שאר הנבראים)... כדי שיכנס לסעודה מיד (שכל הנבראים לא נבראו אלא בשביל האדם, ראה יד רמה שם). משל למלך בשר ודם שכנה פלטרין (העולם) ושיכללן (תרגום ויכלו השמים והארץ: ואשתכללו שמיא וארעא) והתקין סעודה (הנבראים) ואחר כך הכניס אורחין (אדם וחווה). שנאמר (משלי ט, א-ג): חקמות (החכמה שבה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו) בנתה ביתה (את העולם), חצבה עמודיה שבעה (בשבעה ימי בראשית). שבעה טבחה (הכינה בשר), מסכה (מוזה) יינה, אף צרקה שלקחה (בפת ומיני תבשילים, כנאמר שם, ה: לבו לחמו בלחמי). שלקחה נערתיקה תקרא (לקראו לאנשים להזמין לסעודה) וגו' (עד כאן מלשון הברייתא שם). והוא ממש משלו של בן זומא, ולפי סדר הודית האורח הטוב: בשר, יין, גלוסקאות.]
- לפי פשוטו: נמנה בכנסיות החשובים (לשון רש"י שם).
- מפורש שם במקרא שהאיש שמדובר עליו הוא ישי אבי דוד, ואין כוונת הגמרא אלא לפרש שיצא באוכלוסא וכו'.
- היה שר על ששים רבוא אנשי צבא (רש"י ליבמות עו, ב, ר"ה באוכלוסא, על פי המשך גמרתנו שאין אוכלוסא פחותה מששים רבוא), והיה יוצא למלחמה ושב ממנה בליוויים, ואף היה דורש דברי תורה לפני קהל שומעים של ששים רבוא והיה יוצא לבית המדרש ושב ממנו בליוויים (ראה מהרש"א).
- ראה רמב"ם הלכות ברכות י, יא וכסף משנה שם; בית יוסף או"ח רכז ד"ה מדברי. הברכה נתקנה על ראיית אוכלוסי ישראל בארץ ישראל, כי ראוי לכרך על

- שיש חיל רב מישראל בארצם (מערני יום טוב אות ת), אבל אוכלוסי ישראל בבבל גולים הם מארצם.
- רמב"ם שם; טור ושולחן ערוך או"ח רכז, ה.
- חכמי תורה נקראים יראים, כי כל שיראת חטאו קודמת להכמתו חכמתו מתקיימת, כנאמר באבות ג, ט (מהרש"א).
- בי ודאי שאין לכרך על חכמי רתם (שולחן ערוך או"ח רכז, ז, ומשנה כרורה שם).
- על חכמי ישראל מברך: ברוך... שחלק וכו', כי בביכול חולק הוא להם מחכמתו שלו שהיא חכמת התורה אשר כסודה ברא את העולם. אבל על חכמי עובדי כוכבים מברך: ברוך... שנתן וכו', כי להם נתן רק חכמה אנושית שימושית נצרכת לאדם בעולמו (כ"ח או"ח רכז, ראה דבריו שם; מהרש"א; וראה בית יוסף שם; אולם ראה רמב"ם הלכות ברכות י, יא, הגורס גם ככרכת הדואה חכמי ישראל: ברוך... שנתן וכו').
- יש גורסים בכרכת הרואה חכמי עובדי כוכבים: ברוך... שנתן מחכמתו לבשר ודם, וכן להלן בכרכת הרואה מלכי עובדי כוכבים: ברוך... שנתן מכבודו לבשר ודם (הגהות הגר"א). זו היא גירסת ר"ף, רמב"ם (שם), רא"ש, טור ושולחן ערוך או"ח רכז.
- אף שרובם של מלכי ישראל (למעט מלכי יהודה) היו רשעים ניתן לברך עליהם כך, שכן הם מלכו כובות אבותיהם היראים וירשו כבודם (רש"י).
- מברכים בן על כל שליט אשר אין מעליו אחר שיכול לשנות דבריו, ואשר דן והורג כמשפט (מגן אברהם רכז, ה).
- ראה הערה 23. גם לענין ברכת המלכים, אומר על מלכי ישראל: שחלק, ועל מלכי עובדי כוכבים: שנתן. כי למלכי ישראל חלק הקדוש ברוך הוא כבוד אמיתי מעין כבודו שלו, ואין כבוד אלא תודה, והמלך אשר תפקידו להקים התורה ולדרוש בעם שילבו בדרכיה גופו מכבוד כבוד התורה. אבל למלכי עובדי כוכבים נתן כבוד כערך אנוש, כי תפקידם להעמיד סדרי המדינה וכבודם שאוב מערכה ויקרה (ראה מהרש"א; כ"ח או"ח רכז).
- ראה בסוף הערה 23.
- תרגום מילולי של "סגי נהור": רב מאור, והיא לשון נקיה למי שניטל מאור עיניו. וראה פסחים ג, א בענין לשון נקיה.

נקרו לעיניו: קראם. מקל לרדוט:
גר השבע דרגו. אס במממרה וגר
סקי נפסות שידע הוא שזאס ימלא
מקו מנהלים ממוק והוא כל דעמק
שיקום עליך יהרגך אמרה מורה
השקט אתה והרגשו: המפלאה וו
במממרה עפלק. דכוכי בה כסא
מלכות די על כסא (שמות)
כלומר על ידי מלחמה ליי בעמלק
יתעלה כסאו: המתנשא. מדכוכי לשון
נשאות משמע על נשאו ראש קמ
ותוכל: קרא דאש. כלל הקס ליות
לראס הוא ממנשא כלומר שהוא נזיר
ומעמידו: ריש גרייתא. צור הממונה
על החופשין חפירות מללחמות
מיס כדי להשקות בהן שדומיהן:
כדור

נביאים האחרונים חגי
זכריה ומלאכי נסתלקה
רוח"ק מישראל אף הוא
אומר בשעת מיתתו
וַיִּמָּוֶט וַיִּשְׁמָעֵאל לְמַדְרָא

וְיָדַם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרָה עַל
וְלֹא אֵין לְבֹא בְּיוֹם הַחֹם
בְּחֻמְתִּי וְיִן נִצָּחַם עַל
בְּסוּפָה וְאֵת הַנְּחָלִים
[שׁוֹמֵטִים ה, כ] [ע] וְיֹאמְרוּ
הַנּוֹבָא עַל גִּג וְאֵת

עדר יקום גוי אבינו הלא הוא חסדוק על ספר הלשון ונעמד השמש ברוח השמים
 (יחזקאל יג) (ט) פורה דרבהי לרבי ובעמנים אין איש חילי ודרבנים באפי וארמס
 עדר וכל מלכיש אגלתי (ישעיהו ג) (ז) על כל יאמר בספר מלחמה ו' את וזה
 ארנון (מגדל יד) (ח) שנים עשר המנוקב בעמלותם ונחמנו עם ספרוא
 וכל עם ביה חסדוק וזהו בעמלן מדר דר' (שמות יט) (ט) ואתה כל אדם
 וזה כל אדם אתי אלוהים נתן אדלד ענו נשיא ראש משה וחבלי (תהלים יא)

רבה כי חתני הויה בעיקר מקוללים ל כשהוא מצוי בזה המעשה נקרא מקולל וזה ענין
אבל כלפי אחרת אפשרה חכמים (בתנ"ך) כמבטלה דין (מיתות דף) הוריא א
לשאר יסודות אשכנז כי בעצתן אמר במדבר לזה ההרעה ענין דין זה הדין כי
ואצ"ל דין מיתות למרבה בפיס' דין ע"פ ה' ופס' (דף) יתא' לזה דייטא שהוכרעה
(דף) הכ' באבני דין קוללים חיה ואלה דין אבני דין קוללים אחר מיתות אחר מיתות וזה
ההוריק' ענין הלוחי. וזהו ראוי חכמה (שמות) הכ' במיתות מיתות חנה וזהו
מורה (דף) עב' מיתות דין אשכנז שיש חסום וזהו ארמיתן כפי מ"ר א"ר ש' שמרחת
מטותו הלא יס' אמר א' אילנות קרא לאמרי' חיה ואלה יס' ענין ל' קוללת ל' והאמרת

חשק שלמה רב נסים גאון (ה) [שייך לעמוד הקודם]. (ג) [אולי ז"ל הסוחר]:

[illegible][illegible]

אינו בא תוך רעש אלא לאחר שנופלת דממה. **דְּכָתִיב** - שהרי כאשר נאמר לאלוהו לעמוד בהר חורב ולהמתין לקול נבואה בעת שיעבור ה' (כתוב (מלכים א יט, יא-יג): **"צֵא וְעַמְדָּתָּ בְּהָר לִפְנֵי ה' . וְהָנָה ה' עִבְרָ וְרוּחַ גְּדוּלָּה וְחֶזֶק מִפָּרֶק הָרִים וּמִשְׁבַּר סִלְעִים** (נושבת) **לִפְנֵי** (בא) ה'; **לֹא בָרוּחַ ה' . וְאַחֲרֵי הָרוּחַ רָעַשׁ; לֹא בָרַעַשׁ ה' . וְאַחֲרֵי הָרַעַשׁ אֵשׁ; לֹא בָאֵשׁ ה' . וְאַחֲרֵי הָאֵשׁ, קוֹל דְּמָמָה דָּקָה . וַיְהִי כִשְׁמַע אֱלֹהֵי (את קול הדממה) . . . וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַמְּעָרָה, וְהָנָה אֱלֹהֵי קוֹל וּגו'** " (עד כאן מהמקרא). הרי שלא עבר ה' עד שכבר עברו משרתיו הרועשים ונשמע קול דממה דקה. כיון שמלכות הארץ כעין מלכות שמים, יודע אני שעתה שכבר חלפו הפלוגות הרועשות ושוררת דממה, יבא המלך^[29].

המשך המעשה:

כִּי אֶתָּא מַלְכָּא - כאשר אמנם בא המלך, **פֶּתַח רַב שֵׁשֶׁת וְקָא מְבָרַךְ לֵיה** - פתח רב ששת והתחיל לברך עליו^[30]. **אָמַר לֵיה הָהוּא צְדוּקִי לִרְב שֵׁשֶׁת: לְמָאן דָּלָא חֲזִית לֵיה קָא מְבָרַכְתָּ** - על מי שאינך רואה אתה מברך?^[31]

שני נוסחים אודות סופו של אותו צדוקי:

וּמַאי הָוִי עָלֵיהּ דְּהָהוּא צְדוּקִי - ומה היה עם אותו צדוקי? **אִיבָא דְאָמְרִי** - יש אומרים: **חֲבָרוּהִי בְּחִלְיָהוּ לְעֵינֵיהּ** - חבריו ניקרו את עיניו^[31]. **וְאִיבָא דְאָמְרִי** - ויש אומרים: **רַב שֵׁשֶׁת נָתַן עֵינָיו בּו וְנַעֲשָׂה (הצדוקי) גַל שֶׁל עֲצָמוֹת**^[32].

מעשה נוסף הנוגע לרמיון שבין מלכות הארץ ומלכות שמים:

רַבִּי שִׁילָא נִגְדִּיהָ לְהָהוּא גִבְרָא דְבָעַל מִצְרִית - רבי שילא הלך בבית דינו איש אחד שבעל מצרית^[33]. **אָזַל אֲכַל בֵּיה קוֹרְצִי בִּי מַלְכָּא** - הלך אותו איש והלשין^[34] בבית המלך. **אָמַר לַפְקִידֵי הַמֶּלֶךְ: אִיבָא חַד גִּבְרָא בִּיהוּדָאִי** - יש יש אחד בין היהודים דָּקָא דִּין דִּינָא בְּלֹא הֶרְמֵנָא דְּמַלְכָּא - אשר עושה משפט בלי רשות המלך. **שָׁדַר עָלֵיהּ פְּרִיסְתָּקָא** - שגרו אליו (לרבי שילא) שליח^[35] להזמין לביור. **כִּי אֶתָּא, אָמְרִי לֵיה** - כאשר בא רבי שילא לפני פקיד המלך, אמרו לו: **מַאי טַעֲמָא נִגְדִּיתָּהּ לְהָאִי** - מדוע הלכיתך לזה? **אָמַר לֵיה** -

השיב להם רבי שילא: **דְּבָא עַל חֲמִרְתָּא** - כי בעל חמורה. **אָמְרִי לֵיה** - שאלו הפקידים: **אֵית לָךְ סִהְדִּי** - האם יש לך עדים על כך? **אָמַר לֵיה: אֵין** - כן. **אֶתָּא אֱלֵיהּ אֲדָמִי לֵיה בְּאִינוּשׁ וְאַסְהִיד** - בא אליהו הנביא בדמות אדם^[36] והעיד שאמנם בעל חמורה. כיון שקיבלו את עדותו^[37], **אָמְרִי לֵיה** - אמרו לרבי שילא: **אִי הָכִי בַר קָטָלָא הוּא** - אם כן, בן מות הוא, ומדוע לא גזרת להורגו^[38]? **אָמַר לֵיה** - השיב להם רבי שילא: **אָנָּן** - אנו היהודים, **מִיּוֹמָא דְּגָלִינוּ מֵאֶרְעִין לִית לָן רְשׁוּתָא לְמַקְטֵל** - מיום שגלינו מארצנו אין לנו רשות להמית^[39], **אֲתוֹן מַאי דְּבַעֲיָתוֹן עֲבִידוּ בֵּיה** - אבל אתם עשו אתו כרצונכם. **עַד דְּמַעֲיָנִי בֵּיה בְּדִינָא** - תוך שהם מעיינים בדינו של הנאשם בבעילת חמורה, **פֶּתַח רַבִּי שִׁילָא וְאָמַר: "לָךְ ה' הַגְדֵּלָה וְהַגְבֹּרָה וּגו' "** וְהִתְפַּאֲרַת וְהִנְצַח (והנצחון) וְהַהוּד, כִּי כָל (אשר) בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ (שלך הוא). לָךְ ה' הַמְּמַלְכָּה וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל לְרֹאשׁ" (דברי הימים א כט, יא) - והעליונות על כל מושל^[40]. **אָמְרִי לֵיה** - אמרו הפקידים לרבי שילא: **מַאי קָאָמְרָתָּ** - מה אתה אומר? **אָמַר לֵיה רַבִּי שִׁילָא: הָכִי קָאָמְרִינָא** - כך אני אומר: **בְּרִיךְ רַחֲמֵנָא** - ברוך הרחמן (כינוי לשם) **דְּהָיִיב מַלְכוּתָא בְּאַרְעָא כְּעִין מַלְכוּתָא דְּרַקִּיעָא** - השם מלכות בארץ כעין מלכות שמים, **וְיִהֱב לְבוּ שׁוֹלְטָנָא וְרַחֲמֵי דִינָא** - ואשר נתן לכם שילטון ואהבת צדק^[41]. **אָמְרוּ הַפְּקִידִים בֵּין עַצְמָם: חֲבִיבָא עָלֵיהּ יִקְרָא דְּמַלְכוּתָא בּוֹלִי הָאִי** - חביב עליו כבוד המלכות כל כך! **יִהְיִי לֵיה קוֹלָפָא** - נתנו לרבי שילא מקל לרדות, כאות שרשאי הוא לדון ולהעניש. **אָמְרוּ לֵיה רַבִּי שִׁילָא: דוֹן דִּינָא** - עשה משפט! **כִּי הָנָה נִפְּיק** - כאשר יצא רבי שילא מבית המלך, **אָמַר לֵיה הָהוּא גִבְרָא** - אמר לו אותו האיש בועל המצרית: **עֲבִיד רַחֲמֵנָא נִיסָא לְשִׁקְרִי הָכִי** - עושה הקדוש ברוך הוא נס להעמיד השקר כך^[42]? **אָמַר לֵיה רַב שִׁילָא: רַשָּׁע! לֹאֻ חֲמִרִי אִיקְרוּ** - וכי לא נקראו המצרים חמורים? הלא מדמה אותם הכתוב לחמורים. **דְּכָתִיב** - שהרי כתוב אודות המצרים (יחזקאל כג, כ): **"אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בָּשָׂרָם"**^[43]. **חֲזִייה דְּקָאָזִיל לְמִימְרָא לֵיה דְּקָרִינָהוּ חֲמִרִי** - ראה רבי שילא שהולך זה לומר לאנשי המלוכה שהוא (רבי שילא) קרא להם חמורים^[44]. **אָמַר**

הערות

29. יתכן ששלשת הפלוגות שעברו לפני המלך הם כנגד שלשה משרתי ה' שעברו לפניו: הרוח, הרעש, והאש. הכוונה שם בספר מלכים לסיעת מלאכי רוח, סיעת מלאכי רעש (זועה, רעידת אדמה), וסיעת מלאכי אש (מהרש"א ורש"י שם על פי התרגום שם).
30. ברכת הרואה מלכי עובדי כוכבים שהוזכרה למעלה: ברוך אתה ה'... שנתן מכבודו לבריותיו (וראה מהרש"א).
- משמע מכאן שהיודע בבירור שנמצא המלך מברך עליו אף על פי שאינו רואה אותו (כגון שעובר המלך בכרכרה סגורה), שהרי רב ששת עיוור היה וברך. אבל אין להסיק לענין שאר הדברים שתקנו ברכה על ראייתם שמברכים כאשר נודע שנמצאים אף שאינם נראים, בי שונה ברכת מלך שעיקרה על כבודו, וחשים בכבודו אף ללא ראיית עצמו, כאשר עשה רב ששת (שערי תשובה רכז, ה; משנה ברורה שם, יא).
31. רש"י. הפועל "בחל" הוראתו היסודית לצבוע סביב העין בצבע בחול, והושאל גם להחרת אבקה או משחה לעין לשם רפואה ובעזרת "מכחול", שהוא עץ דק שעמו מוציאים את הצבע או התרופה מהשפופרת. כאן המילה "בחל"ינהו" פירושה: ניקרו, והיא לשון "סגי נהור" - לשון נקיה מהופכת (מהרש"א).
32. כמת שנוקב בשמו ונפל מעצמותיו מוזמן רב (רש"י לשבת לה, א, ד"ה גל), כי רשעים בחייהם קרוים מתים (מהרש"א).
- שני העונשים מדה כנגד מדה, שכן לדעה הראשונה אף הוא נעשה עיוור לבסוף תחת אשר לעג לרב ששת, ולדעה השניה למד במותו מה רב כח עיניו השתומות של רב ששת.
33. חכמים גזרו על הבא על הנכרית דרך זנות שיוכה מכת מרדות (מכות על שעבר על דברי סופרים). ואם נשאה דרך חיתון ובא עליה לוקה מן התורה (רמב"ם הלכות איסורי ביאה יב, ב; טור ושלחן ערוך אבן העזר טז, א; ועוד עיין תוספות כתובות כט, א, ד"ה אלו נערו).
34. "אכילת קורצין" הוא ניב שהוראתה: הלשין או ריכל, גזור ממנהג רווח בימים קדמונים שמשפר רכילות היה מתכבד לאכול בבית מקבל הדברים כאות לקיום דבריו. אותה סעודה נקראת "אכילת קורצין", על שם קריצות העינים המתלות

- לסיפור דברי רכילות (ראה רש"י ויקרא יט, טו; ראה לעומתו רמב"ן שם; וראה אבן עזרא דניאל ג, ח).
35. לפי ערוך ערך פרסתק פירושו: כתב.
36. אליהו הנביא לא מת אלא עלה בסערה השמימה (מלכים ב ב, יא), והוא מתגלה בעולם לפעמים בדמויות שונות.
37. כאשר שאלו בבית המלך אם יש לו "סהדי" (עדים, בלשון רבים) לא התכוונו דוקא לעדים רבים, והסתפקו בעדות היחיד של אליהו (ראה מהרש"א).
38. כיון שבין כה העונשת אותו במלקות ללא רשות המלך, מדוע לא הרגת אותו? או שהכוונה: היה לך לבקש רשות מיוחדת מהמלך ולהמיתו (מהרש"א).
39. אפילו ברשות המלך. ומה שהלקתיו לא היה בתורת גזר דין, שהרי עונשו של שוכב עם בהמה מיתה (שמות כב, יח) ולא מלקות, אלא שייסרתי אותו דרך תובחא שלא ישוב לאותה כסלה. לפיכך אין להאשים אותי כמי שעשה משפט ללא רשות המלך (מהרש"א).
40. שייבך בן על הנס שנעשה לו בהופעת אליהו להעיד.
41. על פי רש"י. לדעת מהרש"א פירוש "רחמי דינא": רחמים במשפט, והוסיף זה רבי שילא כדי ששופטי בית המלך ירחמו על בועל המצרית ולא ימיתוהו (כי לפי האמת לא התחייב בעונש חמור ממלקות). שכן מרות הגדולה והגבורה הם שלטון ודין והתפארת היא הרחמים בדין, וביון שמלכות הארץ היא כעין מלכות שמים מוטל על שופטי המלך לרחם בדין כאשר עושה הקדוש ברוך הוא ולהציל נאשם זה ממות (מהרש"א).
42. שכן שלח את אליהו הנביא להעיד שבא על חמורה אף שלא בא אלא על מצרית.
43. המקרא ממשיך שם את ישראל שזנו אחרי אלילי מצרים לאשה זונה החושקת להמנות על פלגשיו של מצרי, "אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בָּשָׂרָם" (יחזקאל כג, ח) - אשר ערותן של הפלגשים בנות מצרים כערות חמור (ראה רד"ק שם).
44. אף שקרא רבי שילא מקרא זה על מצרית ולא על בבלית, עמד הרשע הלזה להעליל עליו שקרא כן על כל הגויים.

מסורת הש"ס

הרואה פרק תשיעי ברכות

נת.

עין משפט
נר מצוה

ב'ה א מ"י פ"י מהלכות
 שבתות ה' יא אמן
 עשן כ טו"ע א"ח ס'
 רכב עק"ע:
 כו ג מ"י שס טו"ע שט
 סק"י:
 כז ג מ"י שס טו"ע שס
 סק"י:
 כח ד מ"י שס טו"ע שס
 סק"י ח:
 כ"ה ה שס סק"י ט:
 כ"ו מ"י ס"ב סלסל
 אסוק"י ביאה הלכה כ'
 סמנ לארץ ק"ר טו"ע
 אה"ע ס' טו סק"י א':

רב נסים נאמן

[illegible][illegible]

משפט: ^ב בחגיהו צִיִּינִה נקרו לעיניו: קולפא. מקל לרדוף: התורה אמרה אם בא הדרגן השכם צִיִּינִה. אם במתחרה וגו' (שמות כב) לפי שגא על עסקי נפשות שידע הוא שגא ימלא ומתנאלי חומר לא מעמיד עמך מלהלי ממך והוא כל דלעם קיטוס עלך ויהרגך אמרה חורה השכם עמך והכרה: הפסלה וזו מלחמה עתה. דכתיב נחם כסא מלכות כי יד על כס יה (שמות י) כלומר כי ידי מלחמה ליי' בעמלק יפתנה כסא: והתנא: מדכתיב גסון נשיאיהו משמע על נשיא ראש מלכות וחובל: דהי' צִיִּינִה. לכל הקס ליהוי לראש הוא מתנשא כלומר שהוא גזיר ומעמיד: ריש הדינא. בור הממונה על החפצין מפירות לאלאון מים כדי להשקות כסן שדומין: ברוך

ברוך חכם הרוים ובורך שברא כל אלו לשמנו
שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה
ומוצא כל אלו מתוקנין לפני וכמה יגיעות יגע אדם
וג' ואחר כך מצא בגד צלבוש ואני משכים ומוצא כל
ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני הוא היה אומר
בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני
אלא בשבילי אבל אורח רע מזה אומר מה מורה
לתי כוס אחד שותיתי כל מורה שמרה בעל הבית זה
אומר : וזכור כי תשנא פעלו אשר שוררו אנשים
מי שאל וקן בא באנשים אמר : רבא ואיתימא רב זבדי
ווסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא
מששים רבוא ת"ר : ה'רואה חכמי ישראל אומר ברוך
ה' שנתן מחכמתו וא' לבריותיו : ה'רואה מלכי ישראל
אומר ברוך שנתן מכבודו וא' לבריותיו וא"ר יוחנן
לקראת מלכי ישראל כלבד אלא אפי' לקראת מלכי
כי עובדי כוכבים רב ששט פני גזר הוה הוו קאזלי
ששט אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא
לף גונרא קמייחא כי קא אוושא אמר ליה ההוא
חלף גונרא תניינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא
לא קא אתי מלכא חלף תליתא כי קא שחא
ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא
גזר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה ורוח מפרק
גזר רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש
פתח רב ששט וקא מבך ליה אמר ליה ההוא
עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוי כחליעו
שה גל של עצמות ר' שילא : ונגידה לההוא גברא
איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא תרמנא
ה מעמא נגדיתה להא אמר להו דבא על מלכותא
דאמי ליה כאניש ואסחיד אמרי ליה אי הכי רב
לן רשתא מקמל אתון מאי דבעיתון עבדו ביה
ה' הגדולה והגבורה וגו' אמרי ליה מאי קאמרת
בארעא בעין מלכותא דיקיעא ויהב לכו שולמנא
ולי האי יתבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי
מא לשקרי הכי אמר ליה רשע לאו חמרי איקרי
למימרא להו דקרינתו חמרי אמר האי רודף הוא
ליה בקולפא ומקליה אמר הוואל ואתעביד לי ניסא
דרשית וכן הוא אמר : עושה גדולות ער אין חסד
את הדי הגדולה וגו' והתפארתו וגו' חמה וזלבה
וגו' והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר : וז
שנאמר : על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב
שנאמר : מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלות וגו'
יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא
לראש אמר : רב חנן בר רבא אמר ר' יוחנן אפילו
ושמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קרעת ים
תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש :
תנו

[illegible]

נתקללה בבל נתקללו שכניה. כלומר
וקפוד. חיות ועופות רעים ומזיקין את
כרם שתקללו זה ערי ישראל הזה
גדול של שש רגלי: חכם הרזים.
ששמיני. שש מורשים חורשים
ואני מולא מוכן: כל אומות שוקדות
ובאות פתחי. עשיר היה הכל
באלו אללו תספורי: שאם יזכה
לעולם הלא ירלא בנכוד מלך
המשיח: יבחי. כמה יתר כבוד
ונטיל שבר מלות יוחר ממה שהיה
כבוד האומות בעו"ז: חבבי מנהסיה
הדין תפלים הולכים להכר לעלום
מיס: כגני ייאי. השנונים להיין
לומר להם הולכים ואף אחם שמהם
סוגא ולא תרואו להיין מוכן:
סוגא. כמ: ורחמי דינאי. חבבי

וּמֵאָה רָאָה אוֹכְלוֹמָא עַל גַּב מַעֲלָה בְּהַר הַבֵּית וְהָאֵל
הוּא הִיא אוֹמֵר כְּמָה יִגְעוּת יַעַן אֲדָם הָרָאשׁוֹן עַד
וּבְרֵד וְטָחַן וְהִרְקִיד וְלֹשׁ וְאָפֶה וְאָחֵ"כ אָכַל וְאֵינִי מִשְׁכִּי
הָרָאשׁוֹן עַד שְׂמֻצָּא בְּגַד לְכַבּוּשׁ גּוֹז וְלֹבֵן וְנִפְץ וְטוֹה וְ
אֵלֵי מַתּוֹקִים לִפְנֵי כָל הָאוֹמוֹת שׁוֹקֵדוֹת וּבָאוֹת לַפְתַּח
אוֹרֵה מִזֵּב ה' מֵהוּ אוֹמֵר כְּמָה מַרְחוֹת מַרְחָה בַּעַל הַבֵּית
כְּמָה גְלוּסְקָאוֹת הַבֵּית לִפְנֵי וְכָל מָה שְׂמַרְחָה לֹא מִרְחָה
לְרַח בַּעַל הַבֵּית זֶה פֶת אַחַת אַחֲלָתִי חֲתִיבָה אַחַת אֵלֵי
כִּי מִרְחָה אֵלֵי בִשְׁבִיל אֲשֶׁר־וּבְנוֹ וְכִי אֹרֵחַ מִזֵּב מִי
עַל אֹרֵחַ רַע כְּתִיב ה' לִכֵּן יִדְאוּתוֹ אֲנָשִׁים וְגו' ה' וְהָאֵלֵי ב
וְאִיתִימָא רַב אוֹשְׁעִיָּא זֶה יֵשׁ אֲבִי דוֹר שִׁינָא בְּאוֹסְכִים
נְקִימִין אֵין אוֹכְלוֹמָא בְּבַבֵּל תְּנֵא אֵין אוֹכְלוֹמָא פְחוֹתִתִּימָא
שְׁחָלַק מִחֲבֻמְהוּ לִירֵאִי ה' חֲכָמִי עוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים אוֹמֵר ב
אוֹמֵר בְּרִיךְ שְׁחָלַק מִכְּבוּדוֹ לִירֵאִי מַלְכֵי עוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים
ה' לַעֲלוֹלִים יִשְׁתַּדֵּל אֲדָם לְרוֹץ לְקִרְאָת מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֵמַל
עוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים שְׂאֵם יֹכֵחַ בִּיחֻזִּין בֵּין מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לִמַּל
כּוֹלֵי עַלְמָא לְקַבּוּלֵי אִפִּי מַלְכָּא וְקָם אוֹל בְּהַדְרִייהוּ דְּרַב
כְּנָנִי לִיָּיא אִמֵּר לִיהַ תָּא חַזִּי דִידְעָנָא טַפִּי מִינֵךְ וְ
צְדוּקִי אַתָּא מַלְכָּא אִמֵּר לִיהַ רַב שֵׁשֶׁת לֹא קֵאחִי
צְדוּקִי הַשְׁתָּא קָא אַתִּי מַלְכָּא אִמֵּר לִיהַ רַב שֵׁשֶׁת
אִמֵּר לִיהַ רַב שֵׁשֶׁת וְדָא הַשְׁתָּא אַתִּי מַלְכָּא אִמֵּר
דִּירְעָא עֵינִן מַלְכוּתָא דִּירְעָא דְּכִתְבִּי ה' צֹא וְעֻמְדַת
הַרִּים וּמִשְׁבַּר סַלְעִים לִפְנֵי ה' לֹא בִירוֹת ה' וְאַחֲרֵי ד
ה' וְאַחֲרֵי הַשֶּׁשׁ קוֹל דְּמַמָּה דִּקָּה כִּי אַתָּא מַלְכָּא
צְדוּקִי לִמָּאן דִּלֹא חַיִּית לִיהַ קָא מְבִרְכַת וּמֵאִי הוּי
לַעֲיִינָה וְאִיכָּא דִּאֲמֵרִי רַב שֵׁשֶׁת ה' נָתַן עֵינָיו כּוֹ וְנִנְי
דְּבַעַל מִצְרַיִם אוֹל אָכַל בֵּית קוֹרְצֵי בִי מַלְכָּא אִמֵּר
דְּמַלְכָּא שְׂדֵר עָלֶיהָ פְּרִיסְתָּקָא כִּי אַתָּא אִמֵּרִי לִיהַ
אִמֵּרִי לִיהַ אֵית לָךְ סַחְדִּי אִמֵּר לְהוּ אֵין אַתָּא אִלִּיתִי
קָלָא הוּא אִמֵּר לְהוּ אֵין מִיּוֹמָא דְּגִלְגִּין מִיּוֹמָא דְּאִלִּיתִי
עַד דְּמַעֲיִנִי בֵּית דְּרִינָא פְתוּחַ ר' שִׁלְמָא וְאִמֵּר ה' לֵאל
אִמֵּר לְהוּ הֵכִי קָאִמֵּינָא בְּרִיךְ דְּרַחֲמָנָא דִּיהֵיב מַלְכוּתָא
וְרַחֲמֵי דִינָא אִמֵּרוּ חֲבִיבָא עָלֶיהָ יִקְרָא דְּמַלְכוּתָא
הוּהוּ נִפְקִי אִמֵּר לִיהַ הֵהוּא גְבִירָא עֲבִיד דְּרַחֲמָנָא
דְּכִתְבִּי ה' אֲשֶׁר בֶּשֶׂר תְּמוּרִים בִּשְׂרָם חַיִּיָּה דְּקִאֲוִיל
וְהַתְּוֹרָה אִמְרָה אֵם כָּא לְהִרְגֵךְ הַשְׁכֵּם לְהִרְגוּ מוֹתָ
בְּהָא יִקְרָא דְּרִשְׁנָא לִיהַ לָךְ ה' הַגְדוֹלָה זֶה מַעֲשֵׂה
וְהַתְּוֹרָה זֶה צִיָּיאָה מִצְרִים שְׂנֵאמֵר ה' וִירָא יִשְׂרָאֵל
שְׁעֻמְדוֹ לוֹ לִיהוֹשֻׁעַ שְׂנֵאמֵר ה' וִידוּם הַשְׁמֵשׁ וִירָה עַמֵּי
נִצָּחַם עַל בְּגִדֵי וְגו' וְהַהוּד זֶה מַלְחַמַת נְחָלִי אֲרֻנִּין
כְּסוּפָה וְגו' כִּי כָל בְּשָׂמִים וּבִאֲרָץ זֶה מַלְחַמַת סִיסְרָא
לָךְ ה' הַמַּמְלָכָה זֶה מַלְחַמַת עַמְלֹק וְכֵן הוּא אוֹמֵר ה' כִּי
אוֹמֵר ה' הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נִשְׂאָא רֹאשׁ מִשְׁךְ וְתוֹבֵל לְכָכִי
רִישׁ גְּרִינִתָּא מִן שְׂמִיא מִנּוּ לִיהַ בְּמַתְנִיתָא תְּנֵא
סוֹף וְהַתְּוֹרָה זֶה מַכַּת כְּבוֹדוֹת וְהַתְּפָאֶרֶת זֶה מַתְּ

[illegible]

(א) מִיִּצְרָיִם דָּף יוֹם;
(ב) מִתְחַפֵּסֶה מִרְקָא וְ;
(ג) מִלֵּל אֲבוּבִית;
(ד) עַיִן חַיִּים מִן עַל;
(ה) מִתְחַפֵּסֶה (יִתְחַבֵּט עַל;
עֵשֶׂה) (ו) לֵגָל עַל;
(ז) הַעֲרָךְ מִלֵּחָא
אֲמַר בִּשְׁשֵׁת וּבִפְקִי
בִּירוּסָא
וּבְבִיבִיזוֹ מִיִּצְרָיִם עֲרָךְ
עַבְדֵּי כֶּסֶף (ח) שֶׁכֶּל הָאֵל;
(ט) מִסְתַּכְרִיז קִי-
לֵךְ מַעֲשֵׂה דֵי (י) לִקְטֹן
כֶּסֶף: מִסְתַּכְרִיז עַבְדֵּי
(כ) צִיִּי אֵל; וְכֵס אִשָּׁה
וְהָאֵל הָאֵל עַבְדֵּי אֲמַר בִּי
וְכֵס אִשָּׁה מִיִּצְרָיִם עַל כֶּסֶף
שֶׁהָ מִיִּצְרָיִם אִשָּׁה עַל
דֵּי עֵשֶׂה (ל) מִשְׁכָּךְ כֶּסֶף
רָקֵד עַל וְכֵסֵּה לִדְלָא).

הגהות הנ"ל

[א] גטרא לבריותיו.
נ"ב לנ"ו: [ב] שם
לבריותיו. נ"ב לנ"ו:

תורה אור חשם
(א) ושמחיה למדוש
קבר [אמרי] מים
טמאמיה כטמאמיה
השמן נאם יצאות:
[טעמה ד.מ.]
(ב) ושמחיה שמחין לעי
השרה למשין
תחריני [אמרי]
ויסחרי אנליה [מסחרי.א.]
(ג) מושה אמכם קאד
חפרי יולדכם הנה
אחריהם נזים מרבי ענה
[ערכה: (דסמה ג. ב.)]
(ד) ובר מי חגיגה עגלו
איש שררו אנשים:
[אזכר אל. מ.ד.]
(ה) לכן אדראו אנשים
לא ידאע לב חכמי לב:
[אזכר אל. מ.ד.]

ו' ירדו בן איש אחיה
התן מביט לרם
שמו ישי לרם שמונה
בנים והאיש כימי
שאר זמן בן אִנְשֵׁים:
(שמואל א' י')

ו' ואמר צא
בקר לפני " והנה " עבר ויהי גדולה וחסן
מפניך הרים ומשבר
פנינים לפני " ויהי
ביום " ואמר הריהו
רעש אל ברכוש " ואמר
הרעש שני אל
באש " ואמר האש קול
הקמות נקה:
(שמואל א' י"א-י"ב)

הגדלה " " הגדלה
התעברה (התעברה)
והנחז והנהיג " בן
בשמים ובארץ קד " הממלכה
התעברה:
לכל דאש:

(דברי הימים א כב, יא)
 (ט) ותענבה
 פלגשיהם אשר בשם
 המזרים בשם וזרית
 סוסים וזמנים:
 (יחזקאל כג, י)
 (י) עשה גדלות עד אין
 חקר ונפלאות עד אין
 מספר: (יחזקאל כג, י)
 (כ) ונרא ישראל את
 ה' והגדלה אשר עשה
 ו' במצרים ויראו העם
 את ו' ויאמינו ב'י
 וכן משה עבד:
 (שמות ד, כא)

וְלֹא אֵין לְבֹא בְּיוֹם תִּבְחָמְתִּי וְזֶה נִצָּחָם עַל כְּסוּפָה וְאֵת הַנְּחָלִים [שׁוּפֹסִים ה, כ] (ג) יֵאמְרוּ הַנְּבֵאָה עַל גִּגְי וְאֵת לִיקוּנְתִּי רַשִׁי נִתְּנוּ וְזֶה

[illegible][illegible]

נלחמו נגדו בני נפתלי וזבולון תחת ברק בן אבינועם ועל פי דבורה הנביאה. במלחמה זו נתן ה' נצחון לחיל ישראל הלוחמים עלי ארץ, ואף נלחמו בסיסרא חיל ה' אשר בשמים, **שָׁנְאָמֶר** – שכן נאמר בשירת דבורה לאחר המלחמה (שופטים ה, כ): **”מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים, מִמַּסְלוֹתָם וְגו’ נִלְחָמוּ עִם סִסְרָא”**^[50]. **”לָךְ ה’ הַמִּמְלָכָה”**, זו מלחמת עמלק, וכן הוא אומר (שמות יז, טז): **”כִּי יָד עַל כַּס יָהּ”** (נשבע ה' בכסאו שתהיה) מלחמה לה' בעמלק מדור דור. כס המלכות הוא סמל הממלכה^[51]. **”וְהַמִּתְנַשֵּׂא”**, זו מלחמת גוג ומגוג אשר יבואו להלחם בישראל באחרית הימים, ומפלתם תכניס את עידן המשיח^[52]. וכן הוא אומר (יחזקאל לח, ג): **”הֲנִי אֵלֶיךָ גּוֹג – הֲנִי מביא נגדך את גוג נשיא ראש מִשְׁךְ וְתָכַל”**. גוג נקרא “נשיא”, והקדוש ברוך הוא יתנשא עליו וישפטו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית. **”וְהַתְגַּדְלִיתִי וְהַתְקַדְשִׁיתִי וְנִוְדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים, וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה’”** (שם כג).

הגמרא משלימה את ביאור הפסוק:

”לְכָל לְרֹאשׁ” – אָמַר רַב חֲנַן בֶּר רַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֲפִילוּ רִישׁ גְּרָגִיתָא – האחראי על חופרי הבורות שמהם נמשכות תעלות המים להשקות השדות^[53], שלו שררה פעוטה מן שְׁמַיָא מִנּוּ לִיה – משמים ממנים אותו. לכן נאמר: **”לָךְ ה’ הַמִּמְלָכָה, וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ”** אשר לכל ראש^[54], כלומר, אפילו עליונותו של ראש חופרים באה מתוקף מלכות שמים, ומעט כבודו גם הוא מכבוד ה' אשר נתן לבריותיו^[55].

דרשה אחרת לפסוק: לך ה' הגדולה וגו':

בְּמַתְנִיתָא תָּנָא מִשְׁמִיָּה דְרַבִּי עֲקִיבָא – בבביתא שנה התנא משם רבי עקיבא: **”לָךְ ה’ הַגְּדֹלָה”**, זו קריעת ים סוף, שכן נאמר אודות קריעת ים סוף (שמות יד, לא): **”וַיִּנָּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה וְגו’”**^[56]. **”וְהַגְּבוּרָה”**, זו מַכַּת כְּבוֹרוֹת, אשר הכה אותם ה' לבדו בגבורתו^[57]. **”וְהַתְפָּאֶרֶת”**, זו מַתָּן תּוֹרָה, שהיא תפארת לישראל^[58]. **”וְהַנִּצָּח”**, זו יְרוּשָׁלַיִם, עיר המלוכה אשר תעמוד לעד ולא תשוב ותלכד^[59]. **”וְהַהוֹר”**, זו בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הודם והדרם של ישראל^[60].

הערות

45. נאמר (שמות כב, א): **”אִם בְּמַחְתֶּרֶת יִמְצָא הַנֶּבֶז וְהָכָה נָמַת אִין לוֹ דְּמִים”** אין לבעל הבית אשמה בשפיכת דמיו. טעם הדבר שהגבגב יודע שבעל הבית עלול לגלותו ולעמוד נגדו להציל ממנו, ובדאי בא הגבגב על דעת שאם יקום עליו בעל הבית יהרוג אותו ויטול ממנו בורע. לפיכך התיירה התורה לבעל הבית להקדים להרוג את הגבגב, ללמדך שאם בא אדם להרגך השכם אתה להורגו (רש"י על פי סנהדרין עב, א).
46. ולולי המקל והרשות לשפוט כנפשו לא היה עולה ביד רבי שילא להרוג את המלשין בשבוע להעליל עליו שנית (בן יהוידע).
47. “גדולה” היא מדת החסד, ונאמר (תהלים פט, ג): **”עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה”** (מהרש"א, וראה שם שפירש כל דרשתו של רבי שילא על פי חכמת הקבלה).
48. במליצת הנביא שם נשאל הקדוש ברוך הוא “מדוע אדם ללבושך (מלבושך)” (שם, ב). הפסוק המובא בגמרא הוא מתשובתו. לשון התשובה רומז שמדת הנצח של הקדוש ברוך הוא גברה על נצח רומי (ראה מהרש"א; וראה צ"ח שפירש באופן אחר).
49. הענין מפורש למעלה נד, ב – נה, א. פירשנו את הפסוק על פי רש"י לבמדבר (הגמרא למעלה מפרשת אחרת בדרך דרוש, ועל פי פירושה כל הפסוק מדבר אודות מלחמת נחלי ארנון).
- במהשך הכתוב (שם יזכ) נאמר שעם ישראל שר שירה כהוראה על נס זה (ראה רש"י שם טו יז), והוראה נגדו מ"הוד" (ביאורי הגר"א).
50. הכוכבים ירדו והתרחיקו שרינום של חיילי סיסרא, וכאשר קפצו אלו לתוך נהר קישון להתקרר, “נחל קישון גָּרַפָם” (שופטים ה, כא) – שטפם (ר"ק שם ב בדרך דרש, על פי פסחים קיח, ב).
51. עמלק היו הראשונים להלחם בישראל לאחר שיצאו ממצרים, והקדוש ברוך הוא הכריז עליהם מלחמה לדורות עד אשר ימחה זכרם מתחת השמים (ראה שמות יז, חטו, ורברים כה, יז יט).
- לפי רש"י, הגמרא כאן דורשת את התיבה “יד” כאילו נאמר “על יד”, ואת התיבה “על” מלשון עילוי. המקרא מתפרש: כי יד על כס ית מלחמה לה' בעמלק

- כי על ידי זה יתעלה (יתגלה בעוז) כס ית; על ידי המלחמה לה' בעמלק, מבאן שעילוי הממלכה תלוי במלחמת עמלק.
- ובפירושו לשמות פירש רש"י: “כִּי יָד עַל כַּס יָהּ” – נשבע הקדוש ברוך הוא [בכסאו, בהרמת יד] שאין שמו שלם (השם “יה” חסר ו"ו וה"ה להשלימו לשם הוי"ה) ואין בסאו שלם (התיבה “כס” חסרה אל"ף להשלימה ל”כסא”) עד שימחה שמו של עמלק בלו. אלא שפירושו לבאן מתאים יותר לדרשת גמרתו.
- פירוש נוסף לדרשת גמרתו: “הממלכה” היא המלכות מלכים. כאשר תושלם מלחמת עמלק במחית זכרם מתחת השמים, ימליך הקדוש ברוך את המשיח למלך על העולם (ביאורי הגר"א).
52. ראה רמב"ם הלכות מלכים יב, ב. מלחמת גוג ומגוג וקץ הימים מתוארים ביחזקאל פרקים לח לט, וזכריה פרק יד, ואל פרקים ג יד, ודניאל פרק יא.
53. רש"י. “גרגיתא” הוא בור; לדעת ערוך (ערך גרגתא) הוא בור שממנו משקים השדות.
- לפי פירוש אחר, “ריש גרגיתא” הוא הממונה לחלק לפי ימים את מי הבור בין בעלי השדות השותפים בו (רש"י קידושין עו, ב, ד"ה ריש גרגותא; רשב"ם בבא בתרא צא, ב, ד"ה ריש גרגותא).
54. על פי רד"ק שם. לפי רש"י הכוונה היא שה' מתנשא להעמיד כל ראש.
55. כי אין יתנשא אדם על אדם, ואיך ישעבד אל רצונו את חברו שהוא עולם מלא לעצמו, בלתי אם גידלוהו מלכו של עולם תחלית רצויה לפניו; אז מתכבד הוא בכבוד משלחו.
56. ולא עברו ישראל את הים אלא בחסד ה', שהיא מדת הגדולה (ראה מהרש"א, וראה למעלה הערה 47).
57. ובכורות מצרים נידונו במידת הדין, שהיא מידת הגבורה (מהרש"א).
58. בנאמר (דברים ו, ד): **”כִּי הוּא (התורה) חֻקְמָתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים”** (מהרש"א).
59. ראה תהלים קבה א יב ומפרשי המקרא שם (צוין במהרש"א).
60. מהרש"א.

משפט: ^ו בחלינו ^ז צנינו, נקרו נענינו: קריא. מקל נלדנו:
התורה אמרה אל בא לדרגך השבט ^א חרעו, אל נמחמרתם וכו':
(מחמת) ^ב לפי שזה על עסקי נשבות שיעדו הוא שלם ינאל
וממלאנו חומר לא חעמיד עמך מלחלל ממנוק והוא נאל לדעם כן
שיקום עליך ויהיךך אמרה חזרה
השם אלה והרגנו: ^ג הפסוק: ו
פדחתם עמך, לדכתי כה נאל
מלכות כי די כה ^ד (שמו ח)
לומר על די מלחמה לוי נעמל
יחעלה כנאל: ^ה הפסוק: מדכתי לשון
נשיות משמע על נשוא ראש מלכות
וחובל: ^ו צדק ^ז ראש, לכל הקס נשיות
לראש הוא ממנאל כלומר שהוא חזר
ומעמידו: ^ח ריש גירתא, נור הממונה
על החופרין חפירות נלמלואן
מיס כדי להשקות עין שדומין:
נרוך

ברוך חכם הדין וברוך שברא כל אלו דשמש
שמוצא פת לאכול חרש וזרע וקצר יעמר ויש זורה
ומוצא כל אלו מחתקנין לפני וכמה יעשות יגע אדם
בא וזרע כך מצא בגר דלכוש וזכמי משכים ומוציא כל
ביתיו ואני משכים ומוציא כל אלו לפני הוא היה אומד
בשבילי כמה בשך הביא לפני כמה יין הביא לפני
אלא בשבילי אבל אודה רע מהו אומר מה מורה
לתי כום אחד שתינו כל מורה ששרה בעל הגבית
הוא אומר וזכור כי תשניא מעלו אשר שורדו אנשים
מי שאלו וכן בא באנשים אמר וזכור אשר יומא רב וזכר
לכא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא
מששים רבוא ת"ר ה"רואה חכמי ישראל אומד ברוך
דוך שנתן מחכמתו וזו לבריותיו ה"רואה מלכי ישראל
אמר ברוך שנתן מכבודו וזו לבריותיו א"ר יוחנן
לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי
כי עשרת כוכבים רב ששט סגי נהור הוה חזי קאלי
ששט אובדי חכמים הוה צדוקי אמר ליה תבוי לגמלא
לף גונדא קמייא כי קא אוושא אמר ליה ההוא
חלף גונדא תנינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא
לא קא אתי מלכא חלף הליאמי כי קא שטקא
ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא
בחר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה חזק מפדק
בחר רעש לא רעש ה' ואחר הרעש אש לא באש
פתח רב ששט אמר מבדק ליה אמר ליה ההוא
עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוי כחלינהו
שה גל של עצמות ר' שילא וזו גמריה לההוא גברא
איכא חר גברא ביהודאי דקא ריין דינא בלא דהכנא
הי מעמא גמריה והאי אמר דהו על חמרתא
דאמי ליה כאניש ואסודר אמרי ליה אי הכי בר
לן רשותא למקמל אתון מאי דבעיתון עבדו ביה
ה' הגדולה והגבורה וגו' אמרי ליה מאי קאמרת
בארעא עקין מלכותא דרעיקא ויהב לכו שולמנא
ולוי האי יחבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי
מא לשקר הכי אמר ליה רשע לאו חרף איקר
לימקראת להו דקרינה חמרי אמר ליה ההוא
כי קולפא וקמליה אמרו חזלי ואתעביד לוי ניסא
ראשית וכן הוא אומר עושה גדולות עד אין חקר
את הוד הגדולה וגו' והתפארת זו חמה ולבנה
וגו' והנצח זו מפתחת של דומי וכן הוא אומר וזו
שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' את ההב
שנאמר מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו'
יד על לב כי ה' רבתינשא זו מלחמות גוג ומגוג וכן הוא
לראש אמר ה' את חנן רב רבא אמר ר' יוחנן אפילו
שמיא דרבי עקיבא חנן בר הגדולה ר' קרעת פ'ס'
תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש:

תנו

רבה כי תבני הדיא בעיקר מקרקלים כי שרוא מוצב בזה המעלה נקרא מקרקלים והיו עובדי אבן בליס אותן האבנים המצוקים (במדראי) כמסודרים שם ר' מנחם (דף קס) חזקוני א"ל כלומר ישראל עשה כן כשענו יחיד תשאת במיד בלא הלהדה עושה את ואת הדיא בן גסן דקא דקא מיכיוז למירגמה ובכס' ע"פ ר' ישמעאל (דף קג) איתא לרוא ברייתא שהזכרתי (דף קכ) בה כי תבני שר קוליס חייב להבדיר ואלו קן אבני תיב המעלה אחת חייב אחרת חייב אחרת חייב להדקס ולתקס להדקס (שהמחש) א"ל במסחרתי חייב עונב הנב חזקוני וזה וזה מורה (דף קנ) על תבני בלא מחמתת דקו משום שפ"ה ואומרים בלא מרע אלא שר ומסחרת ד' וזה

[illegible]

רוח מי ידלה ממנו היום להשקות עדותיו ומי למחר שכן
 נעזבו אחד שררה וממשלה במלכות אחר השם הוא
 גשם עליהם דאפילו ריש גרוגוזא משמיתו ממ ליה [דה"א
 כ.ב.]. באזורי ד' צבאות. אמר הניחא שמי אזוי ש
 של על בעל אבידה לומר הוא אחד אותה אלא האבידה
 מולות להט [איכ"ט, ט.]. התקשר מעדנות כימה.
 אכר לח. לא.

הגמרא שבה לענין ברכות:

תנו רבנן בברייתא: **הרואה בתי ישראל בישובן**^[1], אומר: **ברוך אתה... מציב גבול אלמנה**^[2]. הרואה בתי ישראל בחורבן אומר: **ברוך אתה... דיין האמת**^[3]. הרואה בתי עובדי כוכבים בישובן^[4] אומר: **"בית גאים יסח ה' "** (משלי טו, כה) - בית יהירים יעקור ה'. הרואה בתי אומות העולם בחורבן אומר: **"אל נקמות ה', אל נקמות, הופיעו!"** (תהלים צד, א).

מעשה בענין בית ישראל בחורבנו:

עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא - הלכו בדרך. **בי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי** - כאשר הגיעו לפתח בית רב חנא בר חנילאי שנחרב, **נגד רב חסדא** - השתוחח^[5] רב חסדא ואתנח - ונאנח. **אמר ליה עולא: אמאי קא מתנחת - מדוע אתה נאנח? והאמר רב: אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר** כאשר נצטוו יחזקאל להאנח לעיני ישראל מדאבה על החורבן הקרב (יחזקאל כא, יא): **"ואתה בן אדם האנח בשכרון מתנים וגו' "** - האנח אנחה השוברת חצי גוף עד המתניים^[6]. ולא עוד אלא שרבי יוחנן אמר: אנחה שוברת אף כל גופו של אדם, שנאמר (בהמשך הענין, שם יב): **"והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח? ואמרת אל (על) שמועה (כי באה) ונמס כל לב וגו' ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים"**^[7]. ומדוע תאנח ותערער בריאותך? רב חסדא משיב:

אמר לו רב חסדא: היכי לא אתנח - איך לא אתאנח? **ביתא דהו ביה שיתין אפיתא ביממא ושותין אפיתא בלילא** - בית שהיו בו ששים אופים ביום וששים אופים בלילה, ואפין לכל מאן דצריך - והיו אופים עבור כל נצרך. **ולא שקל ידא מן כיסא** - ועוד, שלא נטל רב חנא בר חנילאי את ידו מארנקו, **דסבר דילמא אתי עני בר טובים** - כי חשש פן יבא עני בן טובים (שלא הורגל לכקש) ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף - ועד שיפשוט רב חנא בר חנילאי את ידו אל ארנקו, יכלם העני וילך. לכן היתה ידו מונחת על ארנקו תמיד שיהיה מוזמן לתת צדקה מיד. **ותו הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא** - ועוד, היו פתוחים לבית זה ארבעה שערים לארבע רוחות העולם, כדי שיכנסו העניים מיד מבלי צורך לסוב אל הפתח. **וכל דהוה עייל בפין נפיק בי שבע** - וכל הנכנס רעב, יצא שבע. **והו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי** - והיו זורקים חטים

ושעורים החוצה בשנות בצורת, **דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בלילא** - כדי שכל מי שהדבר מביישו לקחת בגלוי ביום (שלא הורגל ליטול צדקה בשנות שובע) יבא ויקח בסתר לילה. **השתא נפל בתלא ולא אתנח** - עכשיו נפל בית זה ונעשה תל, האם לא אתאנח?

עולא מבקש לנחם את רב חסדא:

אמר ליה עולא: הכי - כך אמר רבי יוחנן: מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו, שנאמר - שכך אמר ישעיה בתוכחתו לעשירים המרחיבים בתייהם תוך השגת גבול העני (ישעיה ה, ט): **"באני [שמעתי את] ה' צבאות [נשבע] אם לא בתיים רבים לשמה יהיו [בעון זה], גדלים וטובים מאין יושב,"** כלומר, בתיים של גדולים וטובים^[8] - כלומר צדיקים - יחרבו מאין יושב. ואולם, **אמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן, שנאמר (תהלים קכה, א): "שיר המעלות לדוד, הבטחים בה' [יהיו] בהר ציון [אשר] לא ימוט לעולם יושב" (תהלים קכה, א).** במה מדמה המקרא את הבטחים בה' - הצדיקים - להר ציון? מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו, אף בתיהן של צדיקים עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן. לכן עליך להתנחם על חורבן בית רב חנא בר חנילאי, שכן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו. **חזייה דלא מנישב דעתיה** - ראה עולא שעדיין לא נתיישבה דעתו של רב חסדא^[9], **אמר ליה עולא: דיו לעבר שיהא כרבו** - דיו לרב חנא בר חנילאי עבר ה' שיהיה ביתו חרב כל זמן שבית מקדשו של ה' חרב, ושישוב ויבנה בעת בנין המקדש.

ברכה נוספת:

תנו רבנן בברייתא: הרואה קברי ישראל^[10] אומר ברוך אתה... אשר יצר אתכם בדין - באופן הראוי לפי משפטו הישר, וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין^[11], ואסף אתכם אל עולם הנשמות בדין, ועתיד להקימכם בדין בתחיית המתים.

הגמרא קוטעת את הצעת דברי הברייתא להביא נוסח ארוך יותר של ברכה זו:

מר בריה דרבנא - בנו של רבינא **מסיים בה** - מסיים ברכה זו בנוסח משמיה דרב נחמן: **וידע מספר כולכם** - וזכר כל אחד מכם לפוקדו לעתיד, ולכן הוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם. ברוך אתה ה' מחיה המתים^[12].

הערות

1. בתיים גדולים של מנהיגים ועשירים היושבים בתוקפם וגבורתם (בית יוסף ובי"ח או"ח רכד, על פי רש"י; אבל ראה מהרש"א; וראה רי"ף, צוין בהערה הבאה). מבלי שישטין עליהם איש (בית יוסף שם).
2. כגון בזמן בית המקדש השני (רש"י). אין הגמרא מדברת על תקופת בית ראשון, כי משל ה"אלמנה" מתאים לישראל רק מאחד שחרב בית ראשון (בית יוסף שם; ראה מהרש"א). הברכה "ברוך מציב גבול אלמנה" משבחת את הקדוש ברוך הוא על החזרת קהילות ישראל לישובם לאחר גלותם.
3. משמע מדברי רש"י שאין אומרים ברכה זו אלא בארץ ישראל ובזמן שבית המקדש קיים (בית יוסף; ראה צ"ח; אולם ראה בי"ח לפי משנה בדורה שם ושער ציון יא). אולם לדעת הרי"ף הבתים המוזכרים כאן ואשר מברכים עליהם הם בתי כנסיות עומדים בתפארתם. לדעה זו אין בין ארץ ישראל לחוץ לארץ, ובשניהם מברך על בתי כנסיות בישובם. בי"ח ומשנה בדורה (שם) מציינים שכך המנהג, אלא שפרי מגדים פוסק שיש לחשוש לשיטת רש"י ולכן יש לברך ברכה זו ללא שם ומלכות.
4. נוסח הברכה תוקן על פי הכתוב (משלי טו, כה): **"בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה"**. ראש המקרא נאמד על בתי עובדי כוכבים, כבהמשך הגמרא.
5. הברכה על בשורה רעה, דאה במשנתנו למעלה נד, א.
6. על פי רש"י יש לפרש: בתיים של מנהיגים עובדי כוכבים ועשידיהם [ראה הערה 1]. לפי הרי"ף הכוונה לבתי עבודת כוכבים [ראה הערה 2] (משנה בדורה שם טו).
7. "נגד" פירושו נפרס או מט, ודרך הנאנח על צדה גדולה לשוך ברפיון (ראה רד"ק ליחזקאל כא, יא). תרגום "וַיָּגַע וַיָּמָת" (בראשית כה, ח) ואיתנגיד ומית, כלומר, כרע ומת מיד במיתת נשיקה. ובבבא קמא סו, א: יכול נגב שור שוה מנה ישלם תחתיו (חמשה שוורים) נגידין, פירושו: ממוטטים קרובים למות, וראה רש"י שם
8. ד"ה נגידים. (וראה דברים לג, יג, ובשני התרגומים שם). יתכן ש"נגד" בהוראת הלקה (שכח בש"ס) אף הוא נגזר מלשון הטיה, כנאמר בענין מלקות (דברים כה, ב): **"והפילו השפט וקההו וגו' "**. הביטוי "נגד ואיתנח" רווח גם בצורה: אינגיד ואיתנח.
9. המתניים הם בחצי הגוף (רש"י כתובות סב, א, ד"ה מתנים).
10. לפי פשוטו המקרא מתאר איך יגיבו השומעים לבשורה על לכידת ירושלים. רבי יוחנן מפרש שהמקרא מתאר את שתגרום האנחה עצמה, שהיא תשבור גוף ורוח. לדעת בן יהוידע אין דבי יוחנן חולק על רב, אלא שרב מדבר אודות אנחה מכאב גופני, ואילו רבי יוחנן מדבר על אנחה מכאב גופני ונפשי יחד, שהיא שוברת כל גופו של אדם.
11. מהרש"א. לפי פשוטו גדולים וטובים הם תוארים לבתים.
12. לא נתיישבה דעתו בהבטחה שיבנה הבית בעתיד כיון שעתה חרב היה (מהרש"א).
13. נחלקו הפוסקים אם מברכים על קבר אחד, או שאין לברך עד שרואה כמה קברים יחד (ראה באר היטב או"ח רכד, ח).
14. ביצירת אדם וכלכלתו משתף הקדוש ברוך הוא גם את הרחמים עם מדת הדין, אלא שהברייתא הזכירה דין בכולם להשוות את הלשון לנאמר בענין המות (ואסף אתכם בדין), שהוא כולו דין (ראה מהרש"א; ראה רבנו יונה).
15. נוסח הרא"ש לברכה זו: **"ברוך... אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין וידע מספר כולכם. ברוך... מחיה המתים"**. נוסחים אחרים רשומים ברי"ף, ר"א, מאירי, רמב"ם (הלכות ברכות י, י) וטור (רכד). ראה גם בית יוסף שם, וצל"ח.

מסורת הש"ס

מחלת זרע (ספיליוס) של תפוחי-זהב. תפוחי-זהב נפוצים במיוחד בשדות פתוחים, ויש להם חשיבות רבה כמזון לבעלי חיים. מחלת זרע נגרמת כתוצאה מחדירת חיידקי *Erwinia carotovora* לתפוחי-זהב, וכתוצאה מכך מתפתח מחלת זרע. תפוחי-זהב נפוצים במיוחד בשדות פתוחים, ויש להם חשיבות רבה כמזון לבעלי חיים. מחלת זרע נגרמת כתוצאה מחדירת חיידקי *Erwinia carotovora* לתפוחי-זהב, וכתוצאה מכך מתפתח מחלת זרע.

הגמרא שבה להמשך הברייתא:

הרואה קברי עובדי כוכבים אומר את הפסוק (ירמיה נ, יב): "בושה אמנם וגו' מאד, חפרה יולדתכם. הנה אחרית (סופם של) גוים [היא] מדבר ציה (שממה) נערה" (ארץ צמאה), בבית קברות שומם מחי.

נסיבות אחרות אשר בהן מברכים "ברוך... מחיה המתים":

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חבירו לאחר שלשים יום שלא ראה אותו, אומר: ברוך אתה... שהחיינו וקיימנו והגיינו לזמן הזה. הרואה את חבירו לאחר שנים עשר חדש שלא ראה אותו, אומר: ברוך אתה... מחיה המתים^[13].

מאמר על המשמעות של זמן שנים עשר חודש לענין מת:

אמר רב: אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש^[14], שנאמר (תהלים לא, יג): "נשכחתי כמת מלב, היותי ככלי אבד". במה מדמה המקרא את המת לכלי אבד? כפי שכלי אבד זנוח מבעלו לאחר שנים עשר חודש, שכבר התיאש מלכשו^[15], כך נשכח המת מהלב לאחר שנים עשר חודש.

מעשה בענין ברכת שהחיינו על חבר:

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוּו קאזלי באורחא - היו הולכים בדרך. פגעו ביה - פגשו ברב חנינא בריה דרב איקא. אמרו ליה - אמרו רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לרב חנינא בריה דרב איקא: ביהדי דחיינך ברכינך עלך תרתי - עתה שראינו אותך נברך עליך שתי ברכות: ברוך... אשר חלק מחכמתו

ליראיו, כדין הרואה חכם מישראל^[16], ושהחיינו, כדין הרואה את חבירו לאחר שלשים יום. אמר להו - ענה להם רב חנינא בריה דרב איקא: אָנא נמי - גם אני, בִּין דְּחֻזְתִּיכוֹ - כיון שראיתי אתכם חֲשֵׁבְתִּיכוֹ עֲלֹאֵי כְשִׁיתִין רַבּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל - חשובים אתם בעיני כששים רבוא מישראל, וברכינא עליכו תלתא - ולכן אברך עליכם שלש ברכות: הֵנָּה תִרְתִּי - שתי אלו שאמרתם לברך עלי ("שחלק מחכמתו" ו"שהחיינו"), ונוסף עליהן: בְּרוּךְ חָכֵם הָרְזִים, כדין הרואה אוכלוסי ישראל^[17]. אמרו ליה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע: חֲפִימַת פּוֹלֵי הָאֵי - האמנם חכמת כל כך^[18]? יְהִי בֵּיה עֵינֵיהוּ וְשָׂכִיב - נתנו בו עיניהם, ומת^[19].

ברכות אחרות על בני אדם שונים:

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הבהקנים - בעלי עור מנומר^[20] אומר: ברוך אתה... משנה הבריות^[21]. מקשה הגמרא:

מִיתִיבֵי - מקשים מברייא: רָאָה אֶת הַבּוֹשִׁי, וְאֶת הַגִּיחור - אדום ביותר, וְאֶת הַלּוֹקֶן - לבן ביותר, וְאֶת הַקָּפֶס - שכריסו נפוחה עד שמתוך עוביו נראית קומתו מקופחת^[22], וְאֶת הַנָּס - גמד, וְאֶת הַדְּרָנִיקוֹס - מיובל ביבלות^[23], אומר: ברוך אתה... משנה את הבריות^[24].

ראה את הקטע - קטוע יד^[25], וְאֶת הַסּוּמָא^[26], וְאֶת פְּתוּי הָרָאשׁ - שערו מסובך ומדובק כלבד^[27], וְאֶת הַחֹגֶר - קטוע רגל, וְאֶת הַמוֹכֶה שָׁחִין, וְאֶת הַבְּהֻקִּים, אומר: ברוך... דיין אמת^[28]. הרי שעל

הערות

ומבדיק (על פי הענין שם נראה שמדובר בנמשים). על שם הבוהק מבין הנקודות נקראו "בהקנים".

21. ודוקא אם אין בהקנים שכיחים באותו מקום (משנה ברורה שם). לדעת כמה ראשונים אין לברך משנה הבריות על אנשים משונים במדאם אלא בפעם הראשונה שרואה אותו השינוי, שאז מתפעל הוא מן המראה (ריטב"א בשם ראב"ד; רא"ה, ועוד; שולחן ערוך או"ח דכה, ט). לדעת אחרים מברך בכל פעם שרואה אותו, כל שעברו שלשים יום מהמראה האחרון (מאירי; טוד ודמ"א שם; ראה משנה ברורה שם ל).

22. רש"י בפירושו הראשון. לפירוש זה השם "קפח" נגזר מהפועל "קפח" שהוראתו קטע (ראה רש"י קידושין נב, ב, ד"ה לקפחני, וגיטין כט, ב, ד"ה קפחניהו). קומתו של הקפח נראית קטועה.

בפירושו השני פירש: אדם גבוה מאד שפדצופו שמוט וכולט, והוא מכוער. בכבורות (מה, ב) מפדשת הגמרא "שקפח" הוא גבוה וצנום מאד עד שגופו אינו סובל קומתו, ונכפף ונראה כמי שחוליותיו שמוטות (ראה רש"י שם ד"ה באריכא). אולם יתכן שהגידסא הנכונה שם היא "כפח", בב"ק (ראה הערת גיליון שם; וראה רב ניסים גאון).

23. פירש רש"י בלשון ראשון: וורא"ש, אשר תרגומה מצרפת עתיקה: שיש בו יבלות. ברש"י לפנינו האיות: רודא"ש, אלא שנוסח זה מבוסס על כתב יד מאוחר יותר ופחות סמכותי (תרגום הלעו על הש"ס).

בלשון שני פירש רש"י: פיו עקום. ערוך גרס: ברדיקוס, שהוא מי שמשונה בגובהו (מוסף הערוך).

24. ראה הערה 21.

25. קטע פירושו בדרך כלל: קטוע דגל (ראה שבת סה, ב). כאן שקטע מנוי בברייא נוסף על חגד, פירושו: קטוע יד (רש"י).

26. בשתי עיניו (משנה ברורה דכה, כג; ראה שער הציון שם).

27. רש"י. לדעת ערוך הוא מי שראשו אינו סגלגל אלא רחב.

28. אלו שמברכים עליהם ברוך דיין האמת הם בעלי מומים שנתחדשו בהם לאחר לידה, ויתכן שבאו כעונש. לכן מצדיקים את הדין ומברכים עליהם ברוך דיין האמת (משנה ברורה דכה, כו).

אין מברך ברוך דיין האמת על בעל מום אלא אם מצטער המברך בצרתו (ראב"ד, מובא בריטב"א, טוד ושולחן ערוך או"ח דכה, ט; אולם ראה מאירי). שכיון שמצטער צריך להצדיק את הדין (משנה ברורה שם כז), אבל ברכת משנה הבריות מברך גם על מי שאינו מצטער אליו, שאינה תלויה אלא במראה המשונה (באור הגר"א שם; ט"ז, מגן אברהם, משנה ברורה; אבל ראה רא"ה, ב"ח בפירושו השני, פרישה).

יש פוסקים שאין לברך דיין האמת על מום אלא בפעם הראשונה שרואה מום מאותו סוג. ויש אומרים שאם ברך על בעל מום ונולד מום דומה באדם אחר שהוא מצטער בצרתו, שוב יברך דיין האמת, כי בודאי גדל צערו כאשר אוהב נוסף שלו לקה (משנה ברורה שם כט).

13. ודוקא חבירו החביב עליו ואשר הוא נהנה בראייתו (רא"ש, תוספות, ועוד; שולחן ערוך או"ח דכה, א). מדובר בחבר שהיה רגיל לראותו תדיר ועתה נעלם למשך שלשים יום או שנים עשר חודש (תשובות רשב"א חלק ד ע; וראה משנה ברורה שם, ב).

לאחר שנים עשר חודש כבר נשכח החבר מן הלב (רבינו יונה, ראה ההערה הבאה), וכאשר פוגשו שוב לאחר שנים עשר חודש כאילו שב אליו מבין המתים, ומברך עליו ברוך מחיה המתים (רשב"א בתשובתו שם).

פירוש אחר: בכל שנה נידון אדם בראש השנה ויום הכפורים, אם למות אם לחיים. ביון שלא ראה את חברו עד שעברו ראש השנה ויום הכפורים ועתה פוגשו ח'י, מברך ברוך מחיה המתים על שניצל מדין מיתה בראש השנה ויום הכפורים (מהרש"א).

14. וכן משתכח חבר מן הלב לאחר שנים עשר חודש (רבינו יונה).

15. שכן למדנו (בבא מציעא כח, א) שהמוצא מציאה מכריז עליה בעלייתו לרגל לירושלים שלש דגלים רצופות, כדי שישמע האובר וישיב לו אבירתו. אבל ברגל הרביעית אינו מכריז, בי מאחר שעברו שנים עשר חודש מעת שאבדה ודאי כבר נתיאש בעל האבירה (רש"י).

16. שכן היה רב חנינא בריה דרב איקא חכם ביותר (רש"י).

17. למעלה נח, א. פירשנו שם בהערה 6 שמברכים ברוך חכם הרזים על אוכלוסא פת ששים רבוא כיון שהם כוללים ביניהם את כל הדעות והכשרונות השכליים האפשריים. לפיכך סבר רב חנינא בריה דרב איקא שיש לו לברך בן גם על רב פפא ורב הונא בדיה רבי יהושע לבדם, שכן חכמים מופלגים אלו כללו ביניהם את כל הדעות והחכמות האנושיות (רמב"ן במלחמות ה' דף מד, א בדפי ר"ף; צ"ח).

מעשה זה אירע בבבל, ולכן נראה שרב חנינא חולק על עולא אשר לדעתו אין אוכלוסא בבבל (למעלה שם), בלומר, אין מברכים ברכת האוכלוסין בבבל (ראה כסף משנה להלכות ברכות י, יא, ובית יוסף או"ח דכה, ה; ראה גם דברי חמודות [על רא"ש] כו, וצ"ח). יש שהציעו שרב חנינא לא ברך בפועל את ברכת חכם הרזים, אלא רמו לרב פפא ורב הונא בדיה דרב יהושע שחשובים הם בעיניו כששים רבוא ואם היו בארץ ישראל היה מברך עליהם (בית יוסף שם; דאה רמב"ן שם).

18. אין אדם מבחין שחברו חכם בכל החכמות ומקיף את כל הדעות אלא אם הוא עצמו חכם מופלג ובקי בחכמת הפרצוף להביר אופי איש על פי מראהו. האמנם סבור אתה שהגעית לדדגה זו (רמב"ן שם; צ"ח; וראה למעלה נח, א, סוף הערה 6)?

פירוש אחר: איך סמכת על חכמתך ולא חששת מלברך ברכה לבטלה; האמנם חכם אתה עד שתוכל לחדש מלבך ברכה על יחידים שלא הוצרכה במשנה או בברייא (ב"ח או"ח דכה; וראה בן יהוידע)?

19. נענש על שסמך על חכמתו והורה לעצמו שלא כשורה (ב"ח שם; ראה ההערה הקודמת).

20. פירש רש"י: כעדשים, כלומר, עורם מנומר ככתמים כעין עדשים. על פי משנה ברורה (דכה, כד) כתמים אלו הם נקודות אדמדמות דקות והעור ביניהם בהיר

[illegible]

ומחוי נהורא דרעקעא רב א
גיסא ומיבעית ומחוי כמאן
ובסיל הא כיצד אלמלא חמ
כימה לא נתקיים עולם מופ
מאן דהוה טריקא ליה עק
כימה או מושכות כסיל ר
לה דמברדן מאי עש אמר
דעגלא ומסתברא כמאן דא

אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא ד
בר שמואל רמי כתיב ^ע עושה עש כסיו
של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה
חמה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא ד
א לא הוה חי והיינו דקאמר ליה רחב
הא מאי כימה אמר שמואל כמאה ככ
רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה
זב מלה דכתיב ^ז ועיש על בניה

בשר ודב. כסיל שולט בימות
החמה להכי אקדמיה קרא. כימה
שולט בימות השמש ולהכי אקדמיה
קרא. עקרב היינו כימה וממזל טלה
הוא: גדר דיעור. מתמש כמו של
עקרב: עוקצא דעקרבא. וזב
העקרב: מערות כימה. קשרים
של כימה: כמאה ככבי. יש בין
הסוככים של כימה שכן כחה של
כימה: אמרי לה דמכנה. אופן
שכן כחה של כימה ואמרי לה
דמזכרין: יותא אמרי לה. דקימא
נוצנ טלה ואמרי לה דקימא גריס
עגלא: רישא דעגלא. ראשו של
עגל והיינו מזל שור והוא נמשך אחר
מזל טלה ראש השור סמוך לנוצנ
טלה שכן הסדר טלה שור תאומים:
ומתברא כמאן דאמר וזב. היינו
סוככים העשויין מזנ מלכדיז ועיש
על גניה תחם: אלמא חדרה.
והאי וזב מחוי טערה דערין:
כטרפה

(ד) באונו "צבאות אש"
 חתים רבים לעולם
 יהיו עושים (אמנם)
 כמאן יושב: (שעריהם הן)
 המעלות
 המצודות
 יהיו כפי חזקת
 אלה: ימות עולמם יושב:
 (החיים נקרא)
 בושא אקמם מאד
 חזקה ויולקעם תנה
 אחרית גוים מרבה ציה
 (שעריהם)
 חזקה כחל אבר:
 (החיים כלל)
 (אמנם)
 עשה עש
 יקמה ויחרי' חמון:
 (אמנם)
 עשה ביה וזכיר
 ויחמד לפקד צלמית
 ויחמד לילה השנים
 הקדורא למי חסד
 וישקעם על פי הארץ
 (שמו): (שמו)
 חזקה חזקה
 חזקה ויחמד חזקה
 חזקה ויחמד חזקה

לְעֹזֵי רִשׁ״י

היה קטנה היא ומדכאב לך
 וידו בכל מקום שהוא אבל
 ט. יא. [ע"ב שיר לע"א]
 ועו כשנגזר עליהם גזירה
 אובדת ממנו כד"א אשר
 יסור בימה שלא חלא כל

[illegible]

אחיוני (ברש"י) גוראטע און
שטאל ינאל (טור און)
ווייזער. פירן

[illegible]

שומעין שעביו של רביע כנה
מלחמה ואזיה בעמלק עולה
שימחה שמו של עמלק כולו
שכחבו בו (עמוס א) ועברת
שלם כוון למשפט כקאו הרי
ה' המלכה והמחנשא יליף
המלכות אינו של מלך ומי ש
בית גאים יסדו ה' ונסס
מאה ה' ובשנועה אם לא
חאכד ממנו (דברים כב) ה

בהקנים אומר ברוך דיין האמת, ואיך אמר רבי יהושע בן לוי שמברך עליהם ברוך משנה הבריות?
משיבה הגמרא:

לא קשיא - אין כאן קושי. **הא** - מאמר זה של רבי יהושע בן לוי שמברך על בהקן "ברוך משנה הבריות", אמור אודות בהקן ממעי **אמו** - מלידה. ואילו **הא** - דין זה בברייתא שמברך על בהקן "ברוך דיין האמת", אמור אודות מי שנעשה בהקן **בְּתֵר דְּאִיתִילִיד** - לאחר שנולד. **דִּיקָא נָמי** - ישוב זה של דברי הברייתא הוא גם מדוקדק בלשונה, **דְּקִתְנִי דוּמִיא דְקִטְע** - שכן שנתה הברייתא את דין הבהקן אצל דין הקטע, ולא אצל דין הכושי ושאר המשונים בגוון עורם, ללמדך שאין מדובר בבקן ממעי אמו אלא במי שנעשה בהקן לאחר לידתו, בדומה לקטע שמומו התחדש בו לאחר לידתו.
מאשרת הגמרא:

שְׁמַע מִינָהּ - אכן, כך משמע מהברייתא.

דברים אחרים אשר מברכים עליהם משנה הבריות:

תָּנוּ רַבָּנֵינוּ בְּבֵרִיתָא: הָרֹאֶה פֶּיל, קוֹף, וְקַפּוֹף - כּוֹס [29] **אֹמֵר בְּרוּךְ . . . מִשְׁנֵה אֶת הַבְּרִיּוֹת** [30].
המשך הברייתא:

רָאָה בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת - נאות מאד [31] **וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת אֹמֵר: בְּרוּךְ. . . שְׂכָכָה לוֹ שִׁישׁ לוֹ כּוֹה בְּעוֹלָמוֹ** [32].

שינוי במשנתנו:

עַל הַזִּיקִין. . . אומר: ברוך. . . שכחו וגבורתו מלא עולם.

שואלת הגמרא:

מֵאִי - מֵהֶם זִיקִין? אָמַר שְׁמוּאֵל: כּוֹכָב דְּשִׁבִּיט - כּוֹכַב שְׁבִיט [33].
מאמר נוסף של שמואל אודות כוכב שביט:

וְאָמַר שְׁמוּאֵל: נִהֲרִין לִי שְׁבִילֵי דְשְׁמַיָּא בְּשְׁבִילֵי דְנִהַרְדְּעָא - מוֹאֲרִים (ברורים ומוכנים) לִי שְׁבִילֵי שְׁמַיָּא מְסֻלּוּלֵי הַכּוֹכְבִּים - כְּשִׁבְלֵי נִהַרְדְּעָא עִיר, לְבָר מְכּוֹכָבָא דְשִׁבִּיט - חוץ מְכּוֹכָב הַשְּׁבִיט דְּלֹא יִדְעָנָא מֵהֵי נִיהוּ - שאיני יודע מה טיבו. וְגַמִּירִי - אבל מפי המסורת למדנו דְּלֹא עֲבַר בְּסָלָא - שאינו עובר דרך קבוצת הכוכבים "כסיל" [34], **וְאִי עֲבַר בְּסָלָא חָרַב עֲלָמָא - ואילו היה עובר דרך כסיל היה נחרב העולם [35].**

הערות

מקשה הגמרא:
וְהָא קָא חֲזִינָן דְּעֵבֶר - והרי רואים אנו לפעמים שכוכב שביט עובר דרך כסיל?

משיבה הגמרא:

זִינְיָהּ הוּא דְּעֵבֶר - זוהר של כוכב השביט הוא שעובר דרך כסיל, **וּמִתְחִזִּי בְּדְּעֵבֶר אִיהוּ** - ונראה כאילו הכוכב עצמו עובר.
פירוש אחר ל"זיקין" [36]:

רַב הוּנָא בְּרִיה דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: וִילּוֹן הוּא דְּמִקְרַע (דְּמַגְלָגַל) [37] - "זיק" מופיע כאשר נקרע "וילון" (הרקיע התחתון מבין שבעה הרקיעים) **וּמִחֲזִי נִהַרְא דְרָקִיעָא** - ונראה אור רקיע (הרקיע השני שבו קבועים שמש ירח וכוכבים) לאורך הקרע [38].
הסבר אחר לתופעה של כוכב שביט הנראה עובר דרך כסיל:

רַב אֲשִׁי אָמַר: הכוכב הנראה עובר דרך כסיל אינו כוכב שביט, אלא **כּוֹכָבָא הוּא דְּעֵקֶר מֵהַאי גִּיסָא דְכִסְלָא** - כוכב הוא שנעקר פתאום מצד אחד של כסיל, **וְחֲזִי לִיה חֲבִרְיָה מֵהָרְ גִּיסָא, וּמִיבְעִית - וְרֹאָה** אותו חברו (כוכב אחר) אשר בצד השני של כסיל, ונבהל וזע [39], **וּמִחֲזִי בְּמֵאן דְּעֵבֶר** - והכוכב שנעלם פתאום ממקומו יחד עם הכוכב השני הזע מיד בצד השני, נראים ככוכב אחד העובר ביעף דרך כסיל.

מאמר בענין מזל כסיל:

שְׁמוּאֵל רַמִּי - מְצִיג סְתִירָה בֵּין שְׁנֵי מִקְרָאוֹת: בְּתִיב - כְּתוּב (אִיּוּב ט, ט); "עֲשֵׂה עֵשׂ כְּסִיל וְכִימָה" (שְׁלֹשֶׁת שְׁמוֹת קְבוּצוֹת כּוֹכְבִּים), הִרִי שְׁכִסִּיל קוֹדֶמֶת לְכִימָה. וְכְתִיב (עֲמוֹס ה, ח) "עֲשֵׂה כִימָה וְכִסִּיל", הִרִי שְׁכִימָה קוֹדֶמֶת לְכִסִּיל. הָא בְּיָצֵד - כלומר, איך ניישב את שני המקראות? המקרא מקדים פעם את זו ופעם את זו ללמד ששניהן שוות [40], שכן **אֶלְמָלָא חֲמָה שֶׁל כְּסִיל - הַחוּם שְׁבָא בְּהַשְׁפַּעַת כְּסִיל [41], **לֹא נִתְקַיֵּים הָעוֹלָם מִפְּנֵי צִינָה שֶׁל כִּימָה; וְאֶלְמָלָא צִינָה שֶׁל כִּימָה - הַקּוֹר שְׁבָא בְּהַשְׁפַּעַת כִּימָה** [42], **לֹא נִתְקַיֵּים הָעוֹלָם מִפְּנֵי חֲמָה שֶׁל כְּסִיל**.**

עוד בענין תוקף קורה של כימה:

וְגַמִּירִי - וּלְמַדְנוּ מִפִּי הַמְּסוֹרֶת: אִי לֹא עוֹקְצָא דְּעֵקֶרְבָא דְּמִנַּח בְּנִהַר דִּינוּר - אֶלְמָלָא הִיָּה מוֹנַח עוֹקֵץ הָעֶקֶב (קְבוּצַת כִּימָה הָרֹמָה בְּצוֹרְתָהּ לְעֶקֶב) [43] בְּנִהַר הָאֵשׁ [44], אֲשֶׁר מִחֲמֹמוֹ מַעֵט, כָּל מֵאֵן דִּהְוָה

(ערך ויל) היא: וילון הוא דמתגלגל ומתחזי נהורא ררקיע (הערת גליון).

38. לפי הגמרא בחגיגה (יב, ב) יש שבעה רקיעים. התחתון הוא "וילון". מעלי "רקיע" אשר בו קבועים שמש וירח וכוכבים והוא עצמו כולו מאיר, אלא שוילון חוצץ בפני אורו. כאשר נקרע וילון חודר וזהר רקיע מבעד לקרע. לדעת רב הונא בריה דרב יהושע, וזהר זה הוא הזיק (על פי רש"י).

לדעת תוספות רב הונא בריה דרב יהושע אינו בה להציע פירוש נוסף למילה "זיקין" שבמשנה, אלא לישוב באופן אחר את הקושיא שהקשו על שמואל (שאמר שאין כוכב שביט עובר דרך כסיל, והלא רואים שעובר). תשובתו היא שהאור הנראה עובר דרך כסיל אינו של כוכב שביט, אלא זוהר רקיע הבוקע דרך קרע בוילון לרוחב כסיל. לפי סדר המאמרים בגמרא נראים דברי התוספות מיושבים יותר, כי מאמר רב הונא בריה דרב יהושע מופיע בין שתי תשובות לקושיא על שמואל; תשובת הגמרא בסתם מיד לפני מאמרו, ותשובת רב אשי מיד אחריו. ראה ברכת ראש המיישב את פירושו של רש"י.

39. לכל כוכב כח מיוחד לו, ומערכות הכוכבים מסודרים מה' להנהיג טבע העולם (ראה ביאורי הגר"א). כאשר כוכב רואה כוכב סמוך נעקר ממקומו, נבעת מפחד שמה בא לגבור בכחו על חכו שלו (ביאורי הגר"א).

40. ואף במקומות אחרים מצינו שמחליף המקרא את הסדר להורות ששני המוזכרים שווים. ראה לרוגמאות: רש"י לשמות ו, כו (בנוגע למשה ואהרן), ורמב"ם הלכות ממרים ו, ב (בנוגע לביכור אב ואם).

41. בקיץ שולטת כסיל, ולכן ראוי להקדימה (רש"י).

42. בחורף שולטת כימה, ולכן ראוי להקדימה (רש"י).

43. אין מדובר כאן במזל עקרב, כי קבוצת כימה היא ממזל טלה (רש"י; וראה מהרש"א).

44. [מה שקוראים במנינו "שביל החלב".] השם "נהר די נור" מושאל מדניאל ז, י.

29. יש לו לסתות ולחיים כאדם (לשון רש"י), וראה למעלה נו, ב, הערה 25.

30. ראה למעלה נו, ב, וברש"י ד"ה חוץ מן הפיל. לרעת מאירי בעלי חיים אלו משונים בכך שדומים במקצת לבני אדם.

31. בני אדם או בעלי חיים (שולחן ערוך או"ח רכה, י), זכרים או נקבות (משנה ברורה שם לב; אולם ראה עבודה זרה כ, א"ב).

32. מורה לה' בברכתו על שנתן לו הנאה מראיית מראות נאות כאלו (ראב"ד, מובא בריטב"א, ראי"ה, ועוד). לדעת אחרים אין ברכה זו על ההנאה (מאירי), אלא על היופי עצמו שהוא כבוד לבוּרָא (ראה רש"י לשבת נ, ב, ד"ה בשביל קונהו).

יש אומרים שאינו מברך ברכה זו אלא כפעם הראשונה שרואה בריה נאה מאותו סוג, ואינו מברך שנית על בריה דומה אלא אם היתה נאה מהראשונה (ראב"ד, מובא בריטב"א, ראי"ה, ועוד; שולחן ערוך או"ח רכה, י). לדעת אחרים ניתן לברך שוב על בריה דומה לאחר שעברו שלשים יום משברך בפעם הקודמת (מאירי). מחלוקת זו מקבילה למחלוקת שהוכרנו בהערה 21 (ביאור הגר"א שם; שער הציון שם לד; אולם ראה ב"ח).

33. פירש רש"י: כוכב היוֹרֵד (צריך לומר: היוֹרֵה) כחץ ברקיע ממקום למקום, וארוך כשבט. כוונתו לנקרא בימינו: מטאור, אשר מחמת מעופו המהיר נראה מאורך כשבט. ואילו רמב"ם (הלכות ברכות ז, יד) כתב: או כמו כוכבים שיש להם זנב, וכן פירש על "זיקין" בפירושו למשנה, וכוונתו לנקרא בימינו כוכב שביט (וראה משנה ברורה רכו, א; וראה דברי רמב"ם בהלכות ברכות שם).

34. מוזכרת במקרא בעמוס ה, ח, איוב ט, ט, ויל, לא.

35. לחיבורי הכוכבים השפעות על העולם. אילו היה כוכב השביט מתחבר עם כסיל, היה העולם חרב (ראה ביאורי הגר"א).

36. על פי רש"י; וראה ההערה 38.

37. תיבת "דמגלגל" אינה בגירסת רש"י, תוספות, ועין יעקב. אולם גירסת ערוך

ל-נשים נא

ליקומי דעז"י

שומעין שעביו של רקיע כגו

האנחה כשברון מתנים וגו' וזהו כי יאמרו אליך על מנתם כל לב וגו' א"ל היכי כיממא ושיתין אפייתא בלילי כיסא דסבר דילמא אתי ענייתו הוו פתוחין ליה ארבע כפין נפיק כי שבע והוו שדה מאן דכסיפא מיטתא למשקתלא ולא אתנח אמר ליה גגורא גזירה על בתיהן של תאם לא בתים רבים לשמה ועתיד הקדוש ברוך הוא להבטחים ביי כהר ציון מה לישבו אף בתיהן של צדיקייב דעתיה א"ל דיו לעבר ברוך אשר יצר אתכם ברוך ועתיד להקימכם ברוך מוידוע מספר כולכם והוא המתים קברי עובדי כוכבים ואת חבירו לאחר שלשים יומוהו לאחר י"ב חדש אומר ומשתכח מן הלב אלא לאחר מלכ הייתי ככלי אובר רב באורחא פגעו ביה ברב חניני בריכנין עלך תרתי ברוך אשר אנא נמי כיון דחזיתוכו חזי וברכינא עליכו תלתא הנך כולי האי ייבוי ביה עינייהו ברוך משנה הבריות מיתיבי ואת הקפח ואת הננס ואת הקטע ואת הסומא ואת הבהקנים אומר ברוך דייקא נמי דתני דומיא דקבא אומר ברוך משנה את הבריות אומר ברוך ששכח לו בעונו כוכבא דשביט ואמר שמואל לבר מכוכבא דשביט דלא יעבר כסלא חרב עלמא והא דרעבר איהו רב הונא בר' ומחזי גהורא דרקינא רב אגיסא ומיבעית ומחזי כמאן ויכסיל הא כיצד אלמלא חמי כימה לא נתקיים עולם מפמאן הוה טריקא ליה עקב כימה או מושכח כסיל רב אמר לה דמבורן מאי עש אמר דעגלא ומסתברא כמאן דא

הרואה פרק תשיעי ברכות

ת"ר *הרואה בתי ישראל בישובן אומר
 ברוך מצוי גבול אלמנה בחורבנן אומר
 ברוך דיין האמת בתי עובדי כוכבים בישובן
 אומר * בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר
 * אל נקמות ה' אל נקמות הופיע עולא ורב
 חסדא הוו קא אזלי באורחא כי ממו
 אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב
 חסדא אתאנה אמר ליה עולא אמאי קא
 מתנחת * והאמר רב אנהא שוברת חצי
 גופו של אדם שנאמר * ואתה בן אדם
 יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר
 * אתה נאנח ואמרת אל שמועה * כי באה
 לא אתנה ביתא דהוו בה שיתין אפייתא
 ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקל ידא מן
 בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסין
 כבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל
 ליה חמי ושערי בשני בצורת אבראי דכל
 ל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל
 חצי אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש
 צדיקים שיחרכו שנאמר * באוני ה' צבאות
 יהוי גדולים וטובים מאין יושב ואמר ר' יוחנן
 להחיות לישוב שנאמר * שיר המעלות לדוד
 הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחיותו
 * עתיד הקב"ה להחיות לישובן חזיה דלא
 שיהא כרכו ת"ר *הרואה קברי ישראל אומר
 * אתכם ברין וכלכל אתכם ברין ואסף אתכם
 ברין דרכינא מסיים בה משמיה דרב נחמן
 נתיב להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה
 אומר * בושא אמכם וגו' אמר ריב"ל *הרואה
 * אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן
 ברוך מחיה המתים אמר רב * אחי המת
 * שני עשר חדש שנאמר * נשכחתי כמת
 * ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי
 * בריה דרב איקא אמרו ליה כהדי דחוינך
 * חלק מחכמתו ליראוי ושהחיינו אמר להו
 * שבתוכו עולאי כשיתין רבוון בית ישראל
 * וברוך חכם הרים אמרו ליה חכמת
 * אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים אומר
 * את הכושי ואת הנתיור ואת הלוקון
 * הרנניקוס אומר ברוך משנה את הבריות
 * פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין
 * אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאיתליד
 * שמע מינה ת"ר *הרואה פיל קוף עקפף
 * בריית *ראה "בריות *הרואה ואלילנות טובות
 * על הויקון: *מאי ויקון אמר שמואל
 * נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא
 * ניהו וגמרי דלא עבר כסלא ואי
 * קא חזינן דעבר וזויה הוא דעבר ומתחזי
 * יהושע אמר וילון הוא דמקער * דמגלגל
 * אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא *
 * דעבר שמואל רמי כתיב * עושה עש כסי
 * של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה
 * חמה של כסיל וגמרי אי לאו עוקצא *
 * לא הוה חיי והיינו דקאמר ליה רחמ
 * מאי כימא אמר שמואל כמאא כח
 * רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה
 * זנב מלה דכתיב * ועיש על בניה

דקמי קטע לחוד משמע דרגלס
דקמן (שם פ"ו ד' סה) הקטע וילא
נקב שיל: הובא אדיתרע ד'ה בדר
דאיתרע: לאמר עזלת טולו וזר
אומר ברוך דיין האמת. דומיא
דקטע וקטע בחר דלחיליד הוא:
קפוח. עוף שקורין וולטי"ר ויש לו
לסחוט ולחיס כאלס: כונבא
דשיבו. כונב היורד כען נביקע
ממקום למקום וארוך כשנט שהוא
יורה ונראה כמו שפוחת רקיע:
וגמירי ד'א עבר בפלא. שאני
מעביר מול כסיל כשהוא שביט:
כפלא. כסיל: רב הונא אמר.
מאי זיקין וילן הוא דמקע ומתחיל
רקיע דרך הקריעה כרומת: בתיב
עושה עש בפ"ה ובמדי. דקמיה ליה
כסיל לכימה: הא כיצד. מלמד
שנהיין שני: שאמ"א חסא שני
כפ"ה ובר. כסיל שולט בימות
החמה להכי אקדמיה קרא. כימה
שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה
קרא. עקרב היינו כימה וממול טלה
הוא: נהר דיוור. מתחם כמו של
עקרב: עוקבא עקרבא. ונא
העקרב: מעדנות בימה. קשרים
של כימה: במאה ככבי. יס צין
הטובים של כימה שני כמה של
כימה: אמרי ד'ה דמכנפי. חותן
שני כמה של כימה ואמרי לה
דמנדכן: יותא אמרי ד'ה. דקימא
בוגט טלה ואמרי לה דקימא בריס
עגלא: דישא דעגלא. ראשו של
עגל והיינו מול שור והוא נמשך אחר
מול טלה ראש השור כמו לונג
טלה שני הסדר טלה שור חמושים
ומסתבירא כמאן דאמר ונב. היינו
כוכבים העשויין מונג מדכמי ועש
על צימה מתחם: א"מא חסרה.
והאי ונב מחזי כטרפא דטרפי:
טרפא

[illegible][illegible]

וְעַתָּה הִנֵּנוּ בְּיָמֵינוּ עוֹשִׂים לְיוֹמֵינוּ
כְּעוֹשִׂים לְיוֹמֵי הַלֵּבד.

(ו):

הַקְטָנָה הַזֶּה הוּא וּמִדְחִיב לָךְ
כֻּלָּם מִקּוֹס שְׁמוֹ אֲחֵל
[ע"כ שייך לע"א].
מִפְּנֵי כְּסִגְרָה עֲלֵיהֶם גִּזְרָה
לְאַזְכָּרָת מַמְנוּ כְּדֹ"א אֲשֶׁר
קִיסֹר רִמָּה שֶׁלָּא חָלָל כָּל

הוזכר למעלה הכתוב: "עושה עש כסיל וכימה". כסיל וכימה זהותן כבר ידועה. עתה תוהה הגמרא את עש:
מאי - מה הוא עש? **אמר רב יהודה**: הוא קבוצת הכוכבים הנקראת "יוֹתָא".
 שואלת הגמרא:

מאי - ומה היא יוֹתָא?

הגמרא מציגה שתי דעות שונות:

אמרי לה - יש אומרים שהיא **זנב מזל טלה**, **ואמרי לה רישא דעגלא** - ויש אומרים שהיא ראש העגל (מזל שור)^[48].
 הגמרא מכריעה כדעה הראשונה:

ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה - ומסתבר כמי שאמר שעש זנב מזל טלה. **דכתיב** - שהרי כתוב (איוב לח, לב): **וְעֵשׂ עַל בְּנֵיהֶ תִּנָּחֵם** - התוכל לנחם את עיש (עש) על אבדון בניה? **אלמא חסרה** - מכאן שעש חסרה מספר כוכבים, **ומתחזיא** - והרי נודע שזנב טלה נראה

טריקא ליה עקרבא - כל מי שהיה עוקצו עקרב **לא הנה חיי** - לא היה חי, אבל מכיון שעוקץ העקרב מחומם בנהר האש, תש במעט כח ערסם של העקרבים עלי אדמה^[45].
 שמואל מסיים מאמרו בענין האיזון בין חומה של כסיל וקורה של כימה:

והיינו דקאמר ליה רחמנא - וזה שאמר הקב"ה **לאיוב**: **"התקשר מעדנות כימה, או משכנות כסיל תפתח"** (איוב לח, לא) - התוכל אתה לקשור את קישורי כימה כאשר עשיתי, לרסן אותה שלא יצא כל צינתה ויחריב העולם? התוכל לפתוח את הרצועות הכובלות את כסיל, כדי שחומה ישתחרר מעט להפיג צינתה של כימה^[46]?
 הגמרא תפרש את השם "כימה":

מאי כימה - מה פירוש השם "כימה"? **אמר שמואל**: **כמאה בכבי**, כלומר, יש בה כמאה כוכבים שבהם כוח צינתה.

מחלוקת בענין זיהוי כוכבים אלו:

אמרי לה דמכנפי - יש אומרים שהם הכוכבים המקובצים שבכימה, **ואמרי לה דמבדרן** - ויש אומרים שהם המפוזרים^[47].

גמ"ח תורת ה' בפ"ד

להוצאת דתלמוד המבואר (סוטנשטיין) והפצת קריטר

רחי מאה שערים 85 (בתי ניטין) טל 5323689

קבלת קהל כל ערב 7.00-8.00

הערות

45. נאמר בעבודה זרה כח, ב, שיש לחמם את הנעקץ מעקרב והיא תרופה לו, ואם נתקרב סכנה היא לו. מכאן שתוקף ערסו של עקרב הוא מכח קור (מהרש"א, ביאורי הגר"א).
46. על פי רש"י לאיוב שם. מסופר שם בענין איך שאל הקדוש ברוך הוא את איוב מדוע יתנמה על דרכי ה'. התוכל אתה (איוב) לברוא עולם ולהעמיד סדריו, שאתה דורש להבין גזרת אלהים?
- כוכבי כימה "קשורים", כדבר קר אשר מתכווץ, ואילו כוכבי כסיל "מפותחים", כדבר חם אשר מתרחב (ביאורי הגר"א).
47. לדעה הראשונה יתפרש המקרא: **"התקשר מעדנות כימה"** - התוכל לקשור ולקבץ את כוכבי כימה כאשר עשיתי? ואילו לדעה השניה: **"התקשר מעדנות כימה"** - התוכל אתה לקשור ולקבץ את כוכבי כימה אשר פיזרתי? ראה שאינך יכול לשנות בריאתם! (מהרש"א).
48. בגלגל המזלות עולה שור כעקבות טלה, וראשו סמוך לזנב טלה (רש"י). לכן הסתפקו אם יותא שייך לזנב טלה או לראש שור.

בְּטָרְפָא דְטָרִיף – כמכת קורנוס (פטיש כבד), שכן ניטלו ממנו כוכבים ונסתם החסרון מחומר הרקיע סביבו, ומשטח שנפער בו חור וסתמוהו מגופו נראה כנוס ושקוע כאילו הוכה בפטיש^[1].

הגמרא מפרשת איך נחסרו כוכבים מעיש:

וְהָאֵי דְאֵלָא בְּתָרָה – ומה שהולכת עש (זנב טלה) אחר כימה (בגוף טלה), **דְאֵמְרָה לָהּ** – שכן אומרת עש לכימה: **הַב לִי בְנִי** – תני לי בני! כי כוכביה החסרים של עיש נמצאים בכימה, **שֶׁבִשְׂעָה שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בִקֵּשׁ לְהֵבִיא מְבוֹל לְעוֹלָם, נִטַּל שְׁנֵי כּוֹכָבִים מִכִּימָה וְעַל יְדֵי כֵךְ הֵבִיא מְבוֹל לְעוֹלָם**, שכן ירד המבול דרך הנקבים שנתהוו במקום שני הכוכבים שנעקרו^[2]. **וְכִשְׁבִּקֵשׁ לְסִתְמָה** (את כימה) לאחר המבול, **נִטַּל שְׁנֵי כּוֹכָבִים מִעִישׁ וּסִתְמָה**, ואלו שני הכוכבים הם "בניה" האבודים של עש אשר דורשת היא מכימה שתחזירם.

שואלת הגמרא:

וְלִיהֲדָר לָהּ – ומדוע לא החזיר הקדוש ברוך הוא (לאחר המבול) אל כימה את אותם הכוכבים שנטל ממנה, ולמה סתמה בכוכבים שנלקחו מעש?

משיבה הגמרא:

אֵין הַבּוֹר מִתְמַלָּא לַגַּמְרִי מְחוּלְתָּנוּ – מהעפר שהוציאו ממנו כאשר חפרוהו, כי תמיד יחסר מעט עפר ממה שהוציאו, ודפנות הבור גם מתרחבים מעט בשעת החפירה^[3]. והנמשל: כיון שנעקרו כוכבים מכימה, לא ניתן היה לסתום לגמרי את הנקבים שנוצרו באותם כוכבים עצמם, אלא בכוכבים אחרים גדולים מהם. **אֵי נָמִי** – עוד תשובה אפשרית: **אֵין קְטִיגוֹר נַעֲשֶׂה סְנִיגוֹר** – אין מלמד חובה נעשה מלמד זכות^[4], כלומר: אותם שני כוכבים שנתלשו מכימה, כיון שעל ידיהם בא המבול, אין ראוי שיעצר המבול על ידיהם בחזרה למקומם.

מוסיפה הגמרא לשאול:

וְלִיבְרִי לָהּ תְּרִי כִכְבִּי אַחֲרֵינִי – ומדוע לא ברא הקדוש ברוך הוא שני כוכבים אחרים לסתום את כימה, ולמה לקח עבורה כוכבים מעש?

משיבה הגמרא:

נאמר (קהלת א, ט): **"אֵין כָּל חֵדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ"**, כלומר, אין הקדוש ברוך הוא בורא חדשות לאחר מעשה בראשית.

מאמר מסיים בענין כוכביה החסרים של עיש:

אָמַר רַב נַחֲמָן: עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְזִירָן לָהּ, שְׁנֵי אֲמָר (איוב לח, לב): "וְעִישׁ עַל בְּנֵיהַ תִּנָּחֵם" – התוכל אתה (איוב) להוביל

את עיש עם בניה האבודים, כאשר אעשה אני (ה')? מכאן שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר לה את שני כוכביה האבודים^[5].

שנינו במשנתנו:

וְעַל הַזְּעוּת וכו'.

שואלת הגמרא:

מֵאֵי זְעוּת?

משיבה הגמרא:

אָמַר רַב קִטִּינָא: גוּהָא – רַעֲיִידָת אַדְמָה.

מעשה ברב קטינא ורעידת אדמה:

רַב קִטִּינָא הָיָה קָאָזִיל בְּאוֹרְחָא – היה הולך בדרך. **כִּי מָטָא אֶפְתָּחָא דְבֵי אוּבָא טַמְיָא** – כשהגיע לפתח ביתו של בעל אוֹב העושה כישוף בעצמות המת^[6], **גָּנַח גוּהָא** נודעזה הארץ ורעשה מאד מאד. **אָמַר רַב קִטִּינָא: מִי יָדַע אוּבָא טַמְיָא הָאֵי גוּהָא מָהוּ?** – האם יודע בעל האוב ממה באה רעידת אדמה כזאת? **רָמָא לִיה קָלָא** – ענה בעל האוב בקול רם: **קִטִּינָא, קִטִּינָא, אָמַאי לֹא יָדַעְנָא** – מדוע לא אדע? **בִּשְׂעָה שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא זֹכֵר אֶת בְּנֵי שְׁשְׁרוּיִים בְּצַעַר בֵּין אוֹמוֹת הָעוֹלָם, מוֹרִיד שְׁתֵּי דְמַעוֹת לִים הַגָּדוֹל, וְקוֹלוֹ נִשְׁמָע מִסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, וְהֵינִי גוּהָא** – ומכך נובעת רעידת האדמה. **אָמַר רַב קִטִּינָא** בתגובה לדברים הללו: **אוּבָא טַמְיָא פְּרִיב הוּא וּמִילִיָּה פְּרִיבִין** – בעל האוב, הוא שקרן ודבריו הם דברי שקר^[7]. **אֵי הָכִי** שהרי אם כדבריו, **גוּהָא גוּהָא מִיבְּעִי לִיה** – היו צריכות להתרחש שתי רעידות אדמה רצופות, משתי הדמעות!

מעירה הגמרא:

וְלֹא הִיא, ואין ראית רב קטינא נכונה, כי באמת **גוּהָא גוּהָא עֲבִיד** – מתרחשות שתי רעידות אדמה; **וְהָאֵי דְלֹא אוּדִי לִיה** – והטעם שלא הודה רב קטינא לדברי בעל האוב, הוא **פִּי הִיכִי דְלֹא לִיטְעִי בּוֹלִי עֲלֵמָא אֶבְתָּרִיָּה** כדי שלא יטעו העולם אחריו בשאר דבריו^[8].

טעמים אחרים לרעידת האדמה:

וְרַב קִטִּינָא דִּירְיָה – עצמו **אָמַר** לבאר ממה באה רעידת אדמה, שהקדוש ברוך הוא **סוּפֵק בְּפִיו** זו בזו, **שְׁנֵי אֲמָר** (יחזקאל כא, כב): **"וְגַם־אֲנִי אֶכָּה כָּפִי אֶל־כָּפִי וְהִנַּחֲתִי חֲמָתִי"**, הרי מצינו שהקב"ה כביכול "סופק כפיו", ומפרש רב קטינא שמאותו הקול מודעזעת הארץ^[9]. **רַבִּי נִתָּן אוֹמַר: אֲנָחָה מִתְאַנַּח הַקֶּבֶד, שְׁנֵי אֲמָר**

הערות

- נמצאת מלה זו במסכת כלים, אבל נמצאת היא במסכת אהלות (ז, ג) ושם פירש רב האי גאון שהיא "עצמות", עיי"ש בפירושו.
- בבן יהוידע מבאר את בבל לשונו של רב קטינא "כדיב הוא, ומיליה כדיבין". בדברי חז"ל באגדה אנו מוצאים מאמרים שלפום ריהטא נראים רחוקים מן המציאות, וככלל זה המעשים הידועים של רבה בר בר חנה (בבבא בתרא עג, א – עד, ב) [וכן הרבה מהאגדות שבמסכת זו]. אלא, שכידוע, כלולים בדברי חז"ל באגדתא סודות ורוזים נשגבים, שבחרו חז"ל להעלים בלבוש סיפורים. אבל רק בדברי חז"ל, שהיו אנשי אמת ומעולם לא אמרו מלה שאינה אמת, צריכים אנו לבאר שאין בונתם כפשוטה, לדברים הרחוקים מן המציאות. אבל בבעלי אוֹב וכדומה, הרי הדבר להיפך, שהרי ידוע שהם רמאים, ואם הם אומרים דבר הנראה רחוק מן האמת, אין סיבה לפרש את כוונתם במשלים ורמזים, אלא אדרבה, נראה שדבריהם הם דברי שקר לגמרי, ללא כל גרעין של אמת.
- ע' רמב"ם (הל' עבודת כוכבים י, ד) שאסור לשבח מעשי עובד כוכבים מפני שגורם לאנשים להרבה עמו וללמוד ממעשיו הרעים.
- ישראל השרויים בין העובדי כוכבים סובלים הן מצרת הגוף הן מצרת הנפש, והמשיל בעל האוב את שתי מיני הצער ל"שתי דמעות" שכביכול מוריד הקב"ה על צערם של ישראל. ורב קטינא מאן כזה דאם בן היו מתרחשות שתי רעידות נפרדות. ורב קטינא אף הוא סובר שרעידת האדמה רומזת לשני מיני צער הללו – צרת הנפש וצרת הגוף. והמשיל הענין לזה שהקב"ה סופק כף על כף, דהיינו שהוא סופק יד ימין על יד שמאל, ונאמר (ישעיה מח, יג) "אֵף יְדִי יִסְדֶּה אֶרֶץ וְיָמִינוּ טַפְחָה שָׁמַיִם", הדי שהארץ (המסמלת את הגוף) נבראת בשמאל, והשמים (המסמלים את הנפש) נבראו בימין, ומה שהקב"ה סופק "ימין על שמאל" על שני מיני הצער, נעשית רעידה אחת (ראה ענף יוסף בשם איי הים).

- רש"י. ויש גורסים: כטרטפא מטרף – כאילו נרבק (מקום החסרון) יחד (לשונן השני של רש"י). שפת הנקב על השפה שממולה (ולפירושו זה "טרף" הוא כנראה "עֶלְהָ" [על פי בראשית ח, יא, ויחזקאל יז, ט], כי שני צירי הנקב מחוברים זה על זה בשכבות כעלים).
- רש"י ראש השנה יא, ב, סוף ד"ה ואודי לטעמייהו. והם ארובות השמים שנפתחו, המוזכרות בבראשית ז, יא (מהרש"א, והוסף שמייעוט רבים שנים ולכן נאמר שנטל שני כוכבים וכו'). ויש מפרשים שבאשר תש מעט כח צינתה של כימה בהעדר שנים מכוכביה, גברה רתיחת האדמה ו"נִבְקְעוּ כָּל מַעְיָנוֹת תְּהוֹם כִּכְבִּי" (בראשית שם) (מהרש"א; ביאורי הגר"א).
- רבינו חננאל סנהדרין טו, א, הובא בערוך ערך חלי [א]; תוספות שם ד"ה אין "חוליה" היא טבעת העפר הנערס סביב פי הבור (תוספות שם, ערוך שם). וראה רש"י שם ד"ה ואין, ופירושו ר"ת בתוספות שם. וראה למעלה ג, ב, ורש"י שם ד"ה אין ותוספות שם ד"ה ואין.
- דוגמאות נוספות לכלל זה ראה בחגיגה יג, ב; ראש השנה כו, א; וקידושין ה, א.
- ויברא שני כוכבים אחרים לסתום את כימה. ואף על פי שבעולם הזה "אין חדש תחת השמש", לעתיד לבא יהיה חדש, בנאמר (ישעיה סה, יז): "כִּי הִנְנִי בּוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה" (מהרש"א; וראה בן יהוידע).
- אוב המוזכר בתורה (בויקרא יט, לא; כ, וכו'; דברים יח, יא; וע' גם ש"א פרק כח) הוא מין כישוף (יש פירושים שונים לצורת הכישוף, ע' סנהדרין סה, א"ב). בעל האוב הנוכח כאן עושה כישוף בעצמות המת (שהרי קראוהו "אוּבָא טַמְיָא", ו"טמיה" בארמית היינו "עצמות", ולא "טמא" (ראה רש"י) [רש"י כ' שמלת "טמיה" נמצאת במסכת כלים האי גאון פירשה "עצמות". והנה לפנינו לא

חתיכות ברר, דְּבָרִיק בְּרָקָא וּמְנַהֲמֵי עֲנְנֵי וְאֵתִי מִטְרָא – שהרי אנו רואים שקודם לרעם מבריק הברק, אחר כך שומעים את רעש העננים, ואז יורד הגשם מחתיכות הברר שנשברו ונמסו. הרי שהברק הוא זה הגורם לרעם, ולא העננים בלבד.

אומרת המשנה:
וְעַל הָרוּחוֹת וכו'.

שואלת הגמרא:

מאי רוחות – באיזה סוג רוחות מברכים? וכי מברכים על כל רוח שהיא?

מבארת הגמרא:

אָמַר אַבְיִי וְעָפָא – סופה^[13].

ובאותו ענין:

וְאָמַר אַבְיִי: גְּמִירֵי דְעָפָא בְּלִילִיא לֹא הָיוּ – מסורת בידנו שאין סופות בלילה^[14].

מקשה הגמרא:

וְהָא קָא חֲזִינָן דְּהָיוּ – והרי אנו רואים שיש סופות בלילה!

מתרצת הגמרא:

הָהוּא דְאֵתְחֻלִּי בִּימָמָא – אותה סופה שאנו רואים בלילה הוא סופה שהתחילה כבר ביום^[15].

ועוד באותו ענין:

וְאָמַר אַבְיִי: גְּמִירֵי דְעָפָא תְּרִיתִי שְׁעֵי לֹא קָאִי – מסורת בידנו שאין סופה נמשכת שעתיים, לְקִיָּים מַה שְּׁנֶאֱמַר (נחום א, ט):
"לֹא-תִקּוּם פְּעָמִים צָרָה"^[16].

מקשה הגמרא:

וְהָא קָא חֲזִינָן דְּקָאִי – והרי אנו רואים סופות שנמשכות שעתיים!

מבארת הגמרא:

דְּמַפְסִיק בֵּינֵי בֵּינֵי – אותה סופה אינה נמשכת שעתיים רצופות, אלא יש בה איזה הפסק באמצע^[17].

הערות

שהקשת בענן דבר טבעי יתילד באויר הלח בסיבות אור השמש, אבל מפני ששמוהו ה' יתברך לאות בענן... אמרו כי בזמן שיש אנשים צדיקים ראויים להגן על דורם שלא היתה הקשת נראית בהם... כך בזמן המקדש כהעשות שם רצונו יתברך לא היו הווועות והקולות המכהילים נשמעים, אבל בחורכן הבית שנוספו יגונות על גרימת העוונות ואבדה כל חמדה וגילוי השכינה אין לך זמן שהגשמים יורדין שאין הקולות והברקים נראים ונשמעים, וזו היא כוונתם וז"ל לא זולת זה, עכ"ל הרשב"א.

11. יש לברך על הרעמים תוך כדי דיבור, דהיינו, הזמן שבו יכול לומר "שלום עליך מורי" (וע' או"ח תקפב, ב; ומשנה ברורה שם, ז) מאת שראה הברק או שמע הרעם, ולאחר שיעור זה, לא יברך (משנה ברורה רכז, יב).

12. רש"י בפירושו הראשון; וע"ש בפירושו השני.

13. ברש"י בדפוס ווילנא פירש "סופטורביי"ל". אבל נראה שנפלה טעות בדפוס, ונתחברו שני פירושים ברש"י: (א) ביאור בעברית: סופה, (ב) ותרגום ללעז: "טורביי"ל (העקוב למישור, מגדים חדשים; וע' גם רבינו יהונתן מלניל).

לא ברור להלכה מהו גדר הסופה שמברכים עליה "שכחו וגבורתו מלא עולם". הרא"ש מפרש שזעפא היא רוח סערה חזקה ביותר". התוספות מביאים ירושלמי (ט, ב) המחלק בין רוחות הבאים "בזעם", שמכרכים עליהן "שכחו וגבורתו מלא עולם", ובין רוחות הבאות "בנחת" (אכל הן רוחות גדולות (מגן אברהם רכז, א), שאין מברכים עליהן אלא "עושה מעשה בראשית". כיון שאין אנו בקיאים להבחין בין הבאות בזעף לבין הבאות בנחת, פוסק המשנה ברורה שטוב לברך תמיד על רוח סערה שאינה מצויה ברכת עושה מעשה בראשית בלבד (שאף על הדברים שברכתם "שכחו וגבורתו מלא עולם" אפשר לברך בנוסח "עושה מעשה בראשית" – ראה למטה הערה 25).

14. והוא מחסדי ה' שאין באה בלילה, שהוא זמן שינה, ולא יוכלו להישמר מהזיקה (מהרש"א; וע' הבונה).

15. ויכולים להישמר מנזקה מבעוד יום.

16. וכל שעה נחשבת לפעם אחת, לפי שכל שעה יש לה מזל כפני עצמה (ע' מהרש"א).

17. וגם זה מחסדי ה', שאלו היתה הסופה נמשכת שעתיים רצופות אי אפשר היה לעמוד מפניה. על פי מסקנת הגמרא מתבאר הפסוק כך: "לא תקום פעמיים –

(יחזקאל ה, יב) "וַיִּהְיוּ חֲמִיתֵי בָם וַהֲנַחְמָתִי" – כלומר, כמו שארם הכועס מתאנח, ועל ידי האנחה רעתו מתנחמת, כך אף הקב"ה כביכול מתאנח, ואמר ר' נתן אותה אנחה היא שמרעידה את הארץ. **וְרַבֵּנָן אָמְרִי:** הקב"ה בועט בְּרָקִיעַ, שְׁנֶאֱמַר (ירמ' כה, ל): "הִידֵּד בְּדָרְכָיו" [הקב"ה קורא "הידד" כשם שקוראים הדורכים ובוועטים בענבים לעשות מהם יין] **יַעֲנֶה אֶל כָּל-יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ**; ואם כן, ראינו שהוא בועט ברכיע, והארץ מזדעזעת מקול הבעיטה. **רַב אֶחָא בִּר יַעֲקֹב אָמַר:** הקב"ה דוחק את רגליו תחת פסא הכבוד, שְׁנֶאֱמַר (ישעיה סו, א): "כִּי־הָאֵמֶר ה', הַשָּׁמַיִם בִּסְאֵי וְהָאָרֶץ בְּרַגְלֵי", ואותה רעידה מגעת עד לארץ וגורמת לרעידת האדמה^[10].

ממשיכה המשנה:

וְעַל הָרַעְמִים... אומר ברוך אתה... שכחו וגבורתו מלא עולם^[11]. שואלת הגמרא:

מאי רעמים – כלומר, מה גורם להם לבא?

הגמרא מביאה ארבע דעות:

אָמַר שְׁמוּאֵל: עֲנְנֵי בְּגִלְגָּלָא – עננים המתחככים זה בזה, קול החיכוך הוא הרעם^[12]. **שְׁנֶאֱמַר** (תהלים עז, יט): "קוֹל רַעְמָךְ בְּגִלְגָּל, הַאִירוּ בְּרָקִים תַּבַּל, רָגְזָה וּתְרַעַשׂ הָאָרֶץ". **וְרַבֵּנָן אָמְרִי: עֲנְנֵי דְשִׁפְכֵי מֵיָא לְהַדְדִּי** – הרעם הוא קול המים הנשפכים מענן לחבירו, שְׁנֶאֱמַר (ירמיה י, יג): "לְקוֹל תַּתֹּת הַמּוֹן מִיָּם בְּשָׁמַיִם". **רַב אֶחָא בִּר יַעֲקֹב אָמַר:** בְּרָקָא תְּקִיפָא דְבָרִיק בְּעֲנָנָא וּמִתְבַּר גְּזִיזֵי דְבְּרִיָּא – ברק חזק הפוגע בענן ומשבר חתיכות ברר וקול השבירה הוא הרעם. **רַב אֲשִׁי אָמַר:** עֲנְנֵי חִלְחֻלִּי מַחֲלַחֲלִי וְאֵתִי זִיקָא וּמִנְשֵׁב אֶפּוֹמִיָּהּ – כשהעננים חלולים ובא הרוח ומנשב על פיהם, יוצא קול, וְדָמִי בְּזִיקָא עַל פּוֹם דְּנִי – כמו שיש קול כשהרוח מנשב על פי חביות, וקול הרוח המנשב על פי העננים הוא הרעם.

מסיקה הגמרא:

וּמִסְתַּבְּרָא כְּרַב אֶחָא בִּר יַעֲקֹב, שהרעם בא כתוצאה מברק השובר

10. הנה קדמונינו דברו באורך על תיאורי ההגשמה שבאו בגמרא כאן (שהקב"ה "מוריד דמעות", "סופק כפיו", "מתאנח", "דוחק את רגליו" וכדומה). רב האי גאון (מובא באוצר הגאונים) ורבינו נסים גאון (מובא בהכתוב בעין יעקב) מבארים היסוד הברור שהקב"ה אינו גוף ולא ישיגהו משיגי הגוף ואין לדמותו לשום בריה, ואין לפניו לא שחוק ולא כבי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחק. כל תיאור כזה בדברי חז"ל אינו אלא בתורת משל, ואין להבין את הדברים כפשטם כלל. אלא שהחכמים השתמשו במשלים כאלו בדברי אגדה על פי דרך המקרא, שאף בו נאמר "עין ה' יד ה'", ויחר אף ה'", "עלה עשן באפוי" והרכה כמותם, שגם דברים אלו לא נאמרו אלא בתורת משל. על פי היסוד הזה, הם מפרשים כך את הסוגיא: רב קטינא סבר שישאל כל כך חשובים לפני הקב"ה, ש"אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל" (יבמות עג, א) וכן, כל דבר שהקב"ה מביא לעולם, בשביל ישראל הוא. הלכך כל האירועים שבשמים ושבארץ באים על דברים שבין ישראל למקום, כגון הקשת הנראית בענן, שהיא אות לברית שברת ה' עם נח אחר המבול. לרב קטינא, רעידת אדמה באה כסימן על צער השכינה, כביכול, על שבני ישראל שרויים בצער בין העובדי כוכבים.

וכתב רבינו חננאל, שכשרואה הקב"ה את עינוי ישראל תחת אומות העולם, "עולה על לבו" להביא מבול על האומות, אבל הוא זוכר את בריתו [שברת עם נח שלא להביא מבול על העולם] והוא מוכרח להמנע מכך. התוצאה מכך היא מעין דמעות [המסמלות כעס עצור] הגורמות לרעידת אדמה. תכלית רעידת האדמה היא להראות לישראל שלא נטש אותם ה' ולא שכחם, ויבא יום שיחזירם לארצם ולכבודם. הלכך, עליהם לסבול עולם עד כלות ימי הגלות שגזרה עליהם. כשהם רואים את סימני צער הבורא, כביכול, על מצבם, הם מתחזקים ביראתם וחוזרים לתורתו ומצוותיו (ע' ירושלמי ט, ב, לגורמים נוספים לרעידות האדמה).

[ועל מה שייחסו בגמרא כאן סיבות לתופעות הטבע, כותב הרשב"א (בפירושי ההגדות, הובאו דבריו בהכתוב לעין יעקב): ואל יקשה בעיניך אמרם שהוא על חורבן הבית ותחשוב כי הם ז"ל חושבים שקודם החורבן וקודם בנין הבית לא היתה גוהא ובחורבן הבית נתחדש ענין זה בעולם... בי עולם כמנהגו נוהג מימות בראשית. רק כוונתם ז"ל כי בזמן שהבית קיים והיו ישראל עושין רצונו יתברך היו גשמים יורדים בעתם בנחת בלא זעף וכלי קולות וברקים המבהילים הלבבות כמו שאמר ר' יהושע בן לוי [למטה בגמרא] "לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמימות שבלב"... ומשנחרב הבית ואפילו בזמן הבית כשאין עושין רצונו יתברך הגשמים באים בזעף כדי להיות סימן החימה והקצף, וכענין שאמרו בקשת כי מן הירוע

לא מני לבדו מלא עולם שאין
במקום אחד אלא כל אחד ואחד במ

קול תתו המון מים
שמים ויעלה נשאים
קצה הארץ ברכים

ואסוף על פני.
ואישמעתיס נִיחֻזְקָא לֵא,
מְהֵרָא רַשִׁי לֵיד"ש בִּלְע"ז

אֲשׁוּרִים בְּחַסְדָּם: [משנה ג']

בהמשך המשנה נאמר:

ועל הבָּרָקִים אוֹמֵר: בְּרוּךְ . . . שֶׁכָּחוּ וּגְבוּרָתוֹ מְלֵא עוֹלָם.

שואלת הגמרא:

מֵאֵי בָּרָקִים שֶׁמְבָרְכִים עֲלֵיהֶם?

משיבה הגמרא:

אָמַר רַבָּא: בָּרָקָא - בִּרְקָא^[18]

ממשיך רבא באותו ענין:

וְאָמַר רַבָּא: בָּרָקָא וַיְחִידָאָהּ - שְׁלֵא הַבְּרִיק אֵלֶּא פַּעַם אַחַת^[19], וּבָרָקָא חִינְרָא וּבָרָקָא יְרוּקָתָא - בִּרְקָא לְבָן אוּ בִּרְקָא צָהוּב, וְעֲנָנִי דְסִלְקָן בְּקֶרֶן מַעַרְבִית וְאַתְיִין מִקֶּרֶן דְּרוּמִית - וְעֲנָנִים הָעוֹלִים בְּצַד מַעֲרָב וְחוּזִרִים וְבָאִים מִכוּון דְּרוּם, וְתִרְתִּי עֲנָנִי דְסִלְקָן חֲדָא לְאַפִּי חֲבֵרְתָּהּ - וְשֵׁנִי עֲנָנִים הָעוֹלִים אַחַד כְּלָפִי חֲבִירוֹ וְנַפְגָּשִׁים, כּוֹלְהוּ קְשִׁינָא - כּוֹלֵם קָשִׁים לְעוֹלָם, וְאִינָם שֶׁל בִּרְכָּה.

שואלת הגמרא:

לְמַאי נִפְקָא מִינָהּ? לְאִיזָה צוּרָךְ אָמַר רַבָּא דְּבָרִים אֵלּוּ?

מתרצת הגמרא:

לְמַבְעֵי רַחֲמֵי - כְּדִי שֶׁאִם נִרְאָה סִימָנִים אֵלּוּ נִתְפַּלֵּל וְנִבְקֵשׁ רַחֲמִים.

הגמרא מגבילה את דברי רבא:

וְהֵנִי מִיְלֵי בְּלִילִיָּא - וְלֹא נֹאמַר שִׁימָנִים הִלְלוּ אִינָם שֶׁל בִּרְכָּה אֵלֶּא כְּשֶׁאִירְעוּ בְּלִילָה, אֲבָל בְּצִפְרָא לִית בָּהּ מִשְׁשָׂא - אֲבָל כְּשֶׁאִירְעוּ בְּבוּקָר, אִין בָּהֶם מִמֶּשׁ.

מימרא באותו ענין:

אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בֶּר רַב יִצְחָק: הֵנִי עֲנָנִי דְצִפְרָא לִית בָּהּ מִשְׁשָׂא - אוֹתָם עֲנָנִי בּוּקָר אִין בָּהֶם מִמֶּשׁ, וְאִין לְסִמּוֹן עֲלֵיהֶם שִׁירִיד גֶּשֶׁם, דְּכִתִּיב (הוֹשֵׁעַ ו, ד): "וַיִּחְסְדֶכֶם בְּעָנָן בָּקָר וּגוֹ", שֶׁהִמְשַׁמְעוֹת הֵיא שֶׁאִין הַחֶסֶד קָבֹעַ וְאִי אִפְשָׁר לְסִמּוֹן עֲלָיו, כִּשֶׁם שֶׁאִי אִפְשָׁר לְסִמּוֹן עַל עֵנָן בּוּקָר שִׁירִיד גֶּשֶׁם, הֲרִי שֶׁאִין מִמֶּשׁ בְּעָנָן הַבּוּקָר.

מקשה הגמרא:

אָמַר לִיה רַב פֶּפֶא לֹאֲבִי: הָא אֲמַרִי אִינְשֵׁי - הֲרִי אוֹמְרִים הַהֲמוֹן: פֶּד מִפְתָּח בְּכִי מִיטְרָא - אִם כִּשְׁתַּפְּתָח דְּלַתִּיךְ בְּבוּקָר יִרְד לָךְ מִטֵּר, אֲנִי אוֹמְרִים לָךְ בֶּר חֲמָרָא - אִם אַתָּה חֲמָר הַמוּלִיךְ תְּבוּאָה מִמְּקוֹם לְמִקּוֹם עַל גְּבֵי חֲמוּרִים: מוֹךְ שְׁקִיף וְגִנִּי - כְּפּוֹל וְהִצַּע שְׁקָךְ תַּחְתָּךְ וְתִישָׁן עֲלָיו, שְׁלֵא תִרְוִיחַ אִם תּוֹלִיךְ הַחֲטִים אֲנָה וְאֲנָה לְמַכְרָם, מִפְּנֵי שׁוּדָאֵי יִרְד מַחֲזִיר הַחֲטִים כְּתוּצָאָה מִהַשְׁפַּע שִׁיבּוּא מִהַגֶּשֶׁם^[20]. הֲרִי רּוֹאִים אֲנִי מוֹזָה שֶׁעֲנָנִי בּוּקָר יֵשׁ בָּהֶם מִמֶּשׁ!

מתרצת הגמרא:

לֹא קְשִׁיָּא: - אִין כֹּאן קוּשִׁיא. הָא - זֶה שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁעֲנָן בּוּקָר הוּא סִימָן לְשַׁפַּע הַיִּינוֹ דְּקֶטֶר בְּעִיבָא - כִּשְׁנִתְקַשְּׁרוּ הַשָּׁמַיִם בְּעֲנָנִים עֲבִים, כִּי אִזּוּ וְדָאֵי יִרְד גֶּשֶׁם שִׁיבּוֹל לְגַדְל תְּבוּאָה וּפִירוֹת בְּשַׁפַּע רַב. הָא - זֶה שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁאִין בְּעָנָן בּוּקָר מִמֶּשׁ הַיִּינוֹ דְּקֶטֶר בְּעִנְיָ - כִּשְׁנִתְקַשְּׁרוּ הַשָּׁמַיִם בְּעֲנָנִים קְלוּשִׁים.

הערות

21. לאחר המבול אמר הקב"ה: "את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ. והיה בענני ענן על הארץ, ונראתה הקשת בענן. וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם, ובין כל נפש חיה בכל בשר, ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר" (בראשית ט, יג-טו). על פי פסוקים אלו מברכים: זוכר הברית.
22. כלומר, אף על פי שיש רשעים שעוברים היה ראוי לבטל את הברית, הקב"ה נאמן בבריתו; וקיים במאמרו, כלומר הקב"ה היה מקיים את מאמרו אפילו אם לא היה כורת ברית על אותו הדבר (אבודרהם).
- יש מפרשים, שהקשת קיים במאמרו, שהיא אחת מעשרה דברים שנבראו במאמרו של הקב"ה בששת ימי בראשית, אף לפני המבול (ע' פרקי אבות ה, ו). דהיינו, אנו משבחים לבורא שעשה קשת במאמרו, ועל ידיה זוכר הוא את בריתו (מהרש"א).
23. וזוהי דומה הברכה לקשת עצמה. כשם שיש גוונים שונים לקשת, כך יש גוונים שונים בשבח שבברכתה (בן יהוידע).
24. הגהות ר' יעקב עמדין; וע' תורה אור המביא מקור אחר.

עולם". **רְבָא אָמַר:** לעולם אל תצרף את שני החלקים. אלא כוונת המשנה היא **שְׁהֵתָם** - על הנזכרים בתחילת המשנה, מזיקין ועד ברכים, **מְבָרְךְ תְּרִתִּי** - מברך שתי הברכות: **בְּרוּךְ שֶׁכָּחוּ מְלָא עוֹלָם, וְעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית**^[25]. אבל **הָכָא** - על הנזכרים בסוף המשנה, הרים וגבעות וכו', **עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית אֵיכָא** - יש טעם לברך עליהם עושה מעשה בראשית^[26], **שֶׁכָּחוּ מְלָא עוֹלָם לֵיכָא** - אבל אין לברך עליהם בלשון "מלא עולם", לפי שכל הר וגבעה אינו נמצא אלא במקום אחד^[27].

אופן נוסף שבו מברכים עושה מעשה בראשית:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי: הַרְואָה רְקִיעַ בְּטַהֲרָתָהּ - בלי עננים לגמרי^[28], שכך היתה בריאתו^[29], **אוֹמַר: בְּרוּךְ ... עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה**

בְּרָאשִׁית.

הגמרא מגבילה דין זה:

אֵימָתִי מְבָרְךְ על רקיע בטהרתו? **אָמַר אֲבִי:** **כִּי אֲתָא מְטָרָא בּוֹלִי לִילָיָא וּבְצִפְרָא אֲתָא אֶסְתָּנָא וּמַגְלִיא לְהוּ לְשִׁמְיָא** - דוקא כשירד גשם כל הלילה, ובבוקר באה רוח צפונית וגלתה את פני השמים^[30], שאז נתחדש מראה הרקיע כעין מעשה בראשית.

הגמרא מביאה דעה חולקת:

וּפְלִגִּי - ושיטת אביי חולקת על השיטה **דְּרַפְרָם בְּרַ פְּפָא אָמַר רַב חֲסָדָא. דְּאָמַר רַפְרָם בְּרַ פְּפָא אָמַר רַב חֲסָדָא:** **מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא נִרְאִית רְקִיעַ בְּטַהֲרָתָהּ, שְׁנֵאמַר** (ישעיה נ, ג): **"אֲלֹכֵי שָׁמַיִם קָדְרוּת וְשָׁק אֲשִׁים כְּסוּתָם"**. הלכך אי אפשר לברך ברכה זו מאז שחרב בית המקדש.

הערות

27. ע' רש"י כאן ובנדפס סביבות הרי"ף; וע' פרישה או"ח רכח, ב.

28. ראה שמות כד, י ואיוב לז, כא עם פירושו של רש"י.

29. רש"י.

30. פעמים שהרקיע עומד בטהרתו כמה ימים ושבעות, ודאי שאינו מברך בכל פעם שרואהו. ואין ראוי לברך אלא כשמתחדש ברקיע בעין מעשה בראשית, שהיה הרקיע מכוסה וחוזר ונתגלה, ודוקא בבוקר, שאז ניכרת טהרתו ביותר (מהרש"א).

25. בית יוסף (אורח חיים, רכז, ד"ה על הזיקין) מפרש ששיטת רש"י היא שמברך שתי ברבות (וע' גם הגהות הראב"ד להל' ברכות י, יד). אבל רי"ף, רמב"ם, ורא"ש (ורשב"א בשם רב האי גאון) מפרשים שאינו מברך אלא ברבה אחת, אלא שיכול הוא לברך איזו מהן שירצה. וכך נפסק להלכה (ע' או"ח רכז, א).

26. כשאנו מכירים בדבר שהקב"ה בראו בששת ימי בראשית, ועדיין הוא קיים, שבחו של מקום הוא, שאם יצירותיו עדיין קיימות, קל וחומר שהוא קיים (אבודרהם).

שנינו בשר אין מצרכין הטוב
 ציה תרמי לסעיד ומשמח
 לא ופסרצ"ס בערני פסחים
 מצרכים הטוב והמטיב אצל

תנו רבנן *הרואה חמה בתקופתה לבנה
 ואו בגבורתה וכוכבים במסילותם ומולות
 כסדרן אומר ברוך עושה בראשית * ואימת
 הוי אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור
 ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת
 נהוי ארבע: ר' יהודה אומר הרואה הים
 לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא
 א"ר יצחק ז"ע שלשים יום ואמר רמי בר
 אבא א"ר יצחק הרואה פרת אגשרא דבבל
 אומר ברוך עושה בראשית² והאידינא דשנייה
 פרסאי מבי שבור ולעיל רב יוסף אמר מאידי
 דקרא ולעיל ואמר רמי בר אבא הרואה
 דגלת אגשרא דשביסתנא אומר ברוך עושה
 בראשית מאי³ חדקל א"ר אשי שמימיו חדין
 וקלן מאי⁴ פרת שמימיו פרין ורבין ואמר
 רבא האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו
 מיא דדגלת האי דגחורוי משום דמשמשי
 רומא דבאי עינייהו עינייהו משום דדיוור

בבית אפל: על הגשמים כו'; ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך ^ס והא"ר אברהם ואמרי לה במתניתא תנא "מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברכין אמר רב יהודה "מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שוורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה ^{יג} בא"י רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות א"ר פפא הלכך גימרינהו לתרייהו רוב ההודאות והאל ההודאות ואלא קשיא ל"ק הא דשמע משמע הא דחזא מחזי דשמע משמע היינו בשורות טובות ותנן על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב אלא אדי ואדי דחזי מחזי ולא קשיא הא דאתא פורתא הא דאתא טובא ואב"א הא והא דאתא טובא ולא קשיא 'הא דאית ליה ארעא הא דלית ליה ארעא אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך והא ^ע (תנן) בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה ^{יג} שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב לא קשיא

^חהא דאית ליה שותפות הא דלית ליה
בר על שלו הוא אומר ברוך שהחינו וקיימנו
בר ברוך הטוב והמטיב וכל היכא דלית
טוב והמטיב והתניא אמרו ליה ילדה אשתו
בי התם נמי דאיכא אשתו בהדיה הניחא
הוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת
והמטיב התם נמי דאיכא אחי דקא ירתי
ברך^ט שינוי מקום צריך לברך וא"ר יוסף בר
שינוי יין א"צ לברך אבל אומר ברוך הטוב
וחבורה דשמו בהדיה:^ז בנה בית חדש וקנה
א שנו אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו
אמר [ז] אפילו יש לו כיוצא בהן צריך לברך

יום ורביעי לשנה. לר' שנים חמשה
 ימים למדת שאין תקופה נופלת
 בתחלת הלילה אלא לסוף ד' שנים
 שהוא מחזור קטן ו' מחזורים קטנים
 למחזור גדול וסימניו ד"ב"ו הגא"ה הרי
 שאינה בזה חמלת ליל ד' אלא מכת'
 שנים בל"ח שנים בראש כל מחזור
 קטן בזה לתחלת הלילה ובראש
 מחזור הגדול בזה לתקופה הראשונה
 שהוא תחלת ליל ד': אגשרא דבב"ב
 אומר ברוך עשה בראשית. קים
 לכו שלא נשחנה פרת מהלכו ע"י
 אחד משם ולמעלה אכל משם
 ולמטה הסיבובו בני אדם דרך
 אחרת: והאידנא דשנייה פרמאי.
 מלמעלה לגשר אין מצרך עליו
 עשה בראשית אלא מאהי דקירא
 ולעיל. איזי דקירי שם מחז שהוא על
 הפרת: חדין. מרפין מיא וקלין
 לשקול במאזנים וטובים לשמות שאין
 מנבדיין את היום: ה"ג והא' גיהודי
 משום דמשמשי בינמא. לפיכך
 צניהן אדומין כאלדומים היום ר"ו"ש
 צלעו: דידיי ענידו. ענייהם נים
 ונעים: משיגא חתן קראת בזה.
 שהמים צבוצין על הארץ וכשהטפה
 ויחל עולדו מהר חתמיה ונחיה

שָׁמַע עֲלֵיהֶם עֲשֵׂה אֲתָם וְהַחֲמִיתָ בְּנֵיכֶם
לְקַרְתָּם: שָׁמַע מִשְׁמַע שֶׁבַעסְבָּרָה
לֵאמֹר יִרְדּוּ גִשְׁמִים בְּלֵילֵה אֹמֶר הַטּוֹב
וְהַמְטִיב: אֲתָם פֹּדֶרֶת. מוֹדִים אֲנִחנו
לָךְ: אֲתָם טוֹבָא. הַטּוֹב וְהַמְטִיב: אִית
יְיָ אֲרַעָא. הַטּוֹב וְהַמְטִיב שְׁהַטִּיב לוֹ:
בְּנֵה בֵית חָדָשׁ וְרַג שְׁכֻנו שְׁלוֹ אֹמֶר
שְׁהַטִּיבו: שְׁלֹ וְשֹׁל אַחֲרֵיהֶם. הַטּוֹב
וְהַמְטִיב: הִיג ^ו (וְהַתָּנָן) בְּנֵה בֵית
חָדָשׁ וְכו' דָּא קְשִׁיָּה דָּא דִּיאִת יְיָ
שׁוֹתְפוֹת דָּא דִּיאִת יְיָ שׁוֹתְפוֹת.
וְלִיג אֵלֵה הֵא וְהֵא דִּיאִת לִיָּה אֲרַעָא.
וְהִיג מִירוּסָא דְשִׁמְעִין קִאִי דְזוּכְמִיה
מוֹדִים אֲנִחנו לָךְ בְּדִלִית לִיָּה אֲרַעָא
הַטּוֹב וְהַמְטִיב בְּדִלִית לִיָּה וְדִקָא
וְעֵלִיה מִזְכָּר שְׁהַטִּיבו אֲכָל גִּשְׁמִים
בְּטוֹבָה וְכו': חֲתוּמָא. כְּמוֹתָם: קִצְרוּ
וְיִרוּסָא מִחֲזִי שֶׁן בְּשׁוֹרָה מִח אֲבִי
לְכָר לְכָר בּוֹרָק פִּרִי הַגֶּפֶן: שְׁעִינִי

[illegible]

חֲדָשִׁיךָ הוּא פֶּתַח:
[מֵאֵשֶׁת ב' דר.]

לְעוֹי דְּרֵשִׁי

וְרֵשִׁי. מִירוֹשׁ בְּמִזְרָה,
דְּלוֹס הִרְבֵּה (רֵשִׁי בְּכֹסֶת
נָח ע"כ דְּלִי' בְּמִזְרָה),
אֲדֻמוֹ (רֵשִׁי) בְּחֹשֶׁשׁ
נֶה, סֵה, אֲדֻמֶּס (רֵשִׁי)
וּיְקַרְל י' (מט):

דברים נוספים שמכרכים עליהם "עושה מעשה בראשית":

תָּנוּ רַבֵּנָּה בְּרִייתָא: הַרְוָא חֲמָה בְּתַקּוּפָתָהּ - הרואה את השמש במקום בו התחילה להקיף את הארץ כשנתלתה ברקיע בששת ימי בראשית^[1], או הרואה את הִלְכָּנָה בְּגִבּוֹרָתָהּ - בתוקפה^[2], וְכּוֹכְבִּים בְּמִסְלֹתָם - או הרואה את אחד מכוכבי הלכת כשהם נמצאים בתחלת גלגל המזלות, וּמְזֻלּוֹת בְּסֻדְרָן - או שרואה את המזלות כשהם נמצאים באותו מצב שבו נבראו^[3], **אָמַר: "בְּרוּךְ אַתָּה...**

עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה בְּרִאשִׁית^[5].

שואלת הגמרא:

וְאֵימָת הָיוּ - מתי נמצאת השמש באותו המקום שהתחילה בו את הקפתה כשנתלתה ברקיע?

עונה הגמרא:

אָמַר אַבְי: כָּל עֶשְׂרִים וְשִׁמּוֹנָה שָׁנִין - בכל עשרים ושמונה שנים, **וְהָדָר מַחְזֹר** - באשר המחזור הגדול של החמה חוזר ומתחיל^[6],

הערות

1. רש"י, ענין זה יתבאר בגמרא להלן. רבינו חננאל מפרש "חמה בתקופתה" כאופן אחר, על פי הירושלמי (ט, ב): כשהיו שלשה ימים מעוננים בימות הגשמים ולא נראתה החמה, בשחורות ורואים אותה צריך לברך (עין ערוך, ערך חמה). שמא לא גרס רבינו חננאל את דברי אביו שלפנינו (עין גליון הש"ס לרבי עקיבא איגר), או שסובר שאין הלכה כמותו (עין פרישה, אורח חיים רכט, ד; תשובות חתם סופר, אורח חיים נו). אבל להלכה הביאו הפוסקים את דברי אביו, לפי שבאשר נחלקו הבבלי והירושלמי, הלכה כרבא הבבלי (ועין עור רבינו חננאל, הוצאת מבון לב שמח הערה 120).

2. אין הכוונה ל"קידוש לבנה" שמכרכים בתחלת החודש בעת שרואים את הלבנה בהתחרשותה, כפי שנתבאר בסנהדרין מב, א, אלא לתופעה אסטרונומית מסוימת השייכת ללבנה (עין הערה הבאה). שעליה מברכים "עושה מעשה בראשית".

3. כדי להבין דברי הגמרא נקדים כמה דברים: "גלגל המזלות" הוא רצועה לאורך השמים ברוחב שש עשרה מעלות, שבאמצע רחבו עובר המסלול השנתי של השמש (על מהותו של מסלול זה, ראה בהמשך). כמו כל גלגל, היקף גלגל המזלות הינו שלש מאות וששים מעלות; מחלקים אותו לשנים עשר חלקים של שלשים מעלות כל אחד, הנקראים "מזלות". כל מזל נקרא על שם צורה שדומה לצורת קבוצת הכוכבים שבאותו מזל. שמות המזלות לפי סדרם הם: טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזניים, עקרב, קשת, גדי, דלי, רגים, ששת המזלות הראשונים הם מצפון לקו המשווה (הכונה היא לקו המשווה השמימי, היינו הקשת בשמים שמעל קו המשווה של ברור הארץ). והששה האחרונים הם מדרומו. אף שהשמש עולה כל בוקר במזרח מזורח, מכל מקום אינה עולה כל בוקר באותה נקודה במזרח. מניסן עד תמוז היא עולה כל בוקר מעט צפונית יותר מן המקום בו עלתה בבוקר הקודם. מתמוז עד תשרי השמש חוזרת מעט דרומה בל יום, עד שהיא מגיעה בתשרי לנקודת אמצע המזרח בין צפון לדרום. מתשרי ואילך עד טבת, השמש ממשיכה לנוע דרומה, ובכל יום היא עולה בנקודה דרומית יותר מזו שעלתה בה אתמול. בטבת היא מתחילה לחזור צפונה, עד שבניסן היא שוב בנקודת האמצע שבין צפון לדרום. ובכן, גם המזלות הם חציים מצפון לקו המשווה וחציים מדרומו. מכדור הארץ נראית תנועת השמש כמורכבת משתי תנועות: האחת היא סיבוב יומי סביב כדור הארץ, יחד עם כל גרמי השמים, והשניה היא תנועה של השמש בלבד, והיא מקיפה את כדור הארץ במשך שנה (במעגל הנוטה $23\frac{1}{2}$ מעלות לתנועת השמים היומית). תנועה שניה זו, היא המכונה "המסלול השנתי של השמש", והיא במרכז גלגל המזלות. כיון שהשמש סובבת את כדור הארץ במשך שנה, מקום זריחתה ביחס לכוכבים אלו (ואת אומרת, ביחס למזל הנמצא באופק המזרחי בשעה שהשמש זורחת) משתנה בכל יום לצד מרחק במעלה אחת בערך (שהרי שנת השמש היא בערך $365\frac{1}{4}$ יום, והיקף גלגל המזלות הוא 360 מעלות, נמצא שבכל יום השינוי הוא קרוב למעלה). לכן בתקופת ניסן השמש נמצאת בראש מזל טלה, ובתקופת תמוז היא בראש מזל סרטן, ובן הלאה. באופן דומה נראית תנועת הלבנה (לעומדים בכדור הארץ) מונעת יומית ומנוגעת שנתית, ובכל חודש חודש בעת שהלבנה במילואה היא נראית במקום אחר בשמים ביחס לגלגל המזלות.

כל מזל חודש "שולט" במשך חודש; כלומר הוא המזל הנראה עולה עם אור הבוקר בימות אותו חודש. ובכל חודש שולט מזל אחר. בתחילת חודש ניסן מזל טלה מתחיל לעלות עם אור הבוקר (והמזל שכנגדו בצד השני, מאזניים, מתחיל לשקוע). אחר שתי שעות מזל טלה כבר עלה כולו (ומאזניים ירד כולו), ואז מתחיל מזל שור לעלות וכן הלאה. בכל יום מקדימה עליתו של מזל טלה בבארבע דקות, ונמצא שלאחר חודש מקדימה עליתו בשעתיים; היינו, שעם אור הבוקר כבר עלה מזל טלה כולו, ומעתה המזל הראשון שעולה באותו בוקר הוא מזל שור, הבא אחרי טלה. נמצא שבחודש אייר שולט מזל שור, שהרי בתחילת החודש הוא מתחיל לעלות באור הבוקר, ולאחר שתי שעות לאחר ששכר עלה כולו, עולה הוא תאומים, ואחר כך עולה סרטן, וכן כולם (עין רש"י ראש השנה יא, ב, סד"ה ואדרו לטעמייהו).

כמו כן, בימים שונים בשנה, הלבנה וכוכבי הלכת עולים בשמים בנקודות שונות, ותחת מזלות שונים, וכל אחד מהם נע במהירות אחרת ובמסלול אחר. הביטוי "לבנה בגבורתה" פירושו בשחורות הלבנה בתחילת החודש לתחילת מזל טלה ואינו נוטה לא לצפון ולא לדרום (רמב"ם הלכות ברכות י, יח; טור ושולחן ערוך אורח חיים רכט, ב), כלומר, שהלבנה נראית בדיוק בראש המזל, ולא בנקודה צפונית למזל או דרומית לו (הרב חיים קניבסקי, בהקדמה לפירושו על ברייתא דמזלות). הביטוי "וכוכבים במסילותם" פירושו בשאור מחמשת כוכבי הלכת (שאפשר לראותם בעין, והם: כוכב, נוגה, מאדים, שבתאי, צדק; בשאר כוכבי הלכת, שאינם נראים אלא במכשירים מיוחדים, אין הסוגיא עוסקת כלל) חוזר לתחילת מזל טלה, ואותו הכוכב אינו נוטה לצפון או לדרום (רמב"ם שם).

הביטוי "מזלות בסדרן" מוגדר על ידי הרמב"ם (שם) כמצב שבו מראה מזל טלה עולה עם בוקר בנקודת אמצע המזרח. (דברי הרמב"ם אינם ברורים, שהרי, באמור

לעיל, עולה מזל טלה תמיד באמצע המזרח, שכן הוא המזל של תקופת ניסן, ואז עולה הוא עם השמש בדיוק במזרח! עיין מור וקציעה לאורח חיים סימן רבט, ובמחזיק ברבך שם, לדיון בשאלה זו.) ואילו רבינו יהונתן (מובא ברכינו יונה) כותב ש"מזלות בסדרן" פירושו שהמזלות נמצאים באותו מקום שבו היו בשעת בריאת העולם, וזמנה של תופעה זו "נודע לחכמי הכוכבים".

[אף על פי שבכל דור ודור מכרכים ברכת החמה, אין נוהגים לברך "עושה מעשה בראשית" על הלבנה, כוכבי הלכת או על המזלות בסדרן (עין משנה ברורה רכט, ט). הפוסקים נתנו כמה טעמים למנהג זה. הבית אפרים (תשובות, או"ח ו) מביא את דעת רבי יעקב לנדא (בנו של בעל נודע ביהודה) והחיד"א (מחזיק ברבך, או"ח רכט, ט) שהטעם הוא שרק מומחים בתכונה יודעים את החשבון המדויק של הדברים הללו (אבל עיין גם בתשובות מהר"א אסאד, יהודה יעלה, או"ח; חיד"א, ברכי יוסף, שיורי ברבך, או"ח רכט, ב).]

4. כך הגירסא ברא"ש, בטור ושולחן ערוך (או"ח רכט, ב), אבל התוספתא (ו, י), הרי"ף והרמב"ם (הלכות ברכות י, יח) אינם גורסים "מעשה". ועיין תשובות עצי ברושים, ס.

5. חתם סופר מביא את סדר ברכת החמה כפי שנהגו בזמנו, והוא כולל, מלבד הברכה, אמירת דברים נוספים. וכך אמרו בקהלנו [פרשבורג] בבוקר יום רביעי, ו' ניסן תקע"ג: תהלים קמח (הללו את ה' מן השמים וכו'); הברכה: עושה מעשה בראשית; אל ארון (משחרית לשבת); תהלים יט (השמים מספרים כבוד אל וכו'); עלינו; וקדיש (תשובות, אורח חיים סימן נו; לענין תוספות אחרות, עיין תשובות עצי ברושים, ס; תשובות מים חיים, כב; קונטרס של שדי חמד, בסוף מערכת חמץ ומצה). [הברייתא שלנו היא המקור היחידי בש"ס לברכת החמה. בנוסף לספרים שהוזכרו לעיל, גם הספרים דלהלן דנים בברכת החמה והענינים הנלווים אליה: טור ושולחן ערוך אורח חיים (רכט, ב) ונושאי כליהם; תשובות משאת בנימין, קא; בוקר יורח; אור החמה, מאת רבי מאיר דוד הרצברג; אור החמה, מאת רבי שלמה סגנר; תקופת החמה וברכתה, מאת רבי יחיאל מיכל טוקצ'נינסקי; יורח אור, מאת רבי פנחס שווארץ. בעת כתיבת שורות אלו, הפעם האחרונה שברכו ברכת החמה היתה בר' ניסן תשמ"א; הפעם הבאה, תהיה כערב פסח תשס"ט.]

6. כדי להבין את דברי אביו, נקדים כמה מהחשבונות של לוח השנה העברי: הגמרא (עירובין נו, א) מביאה את דברי שמואל: "אין תקופת ניסן [תקופת האביב, והיא הרגע שבו היום והלילה שווים], נופלת [כלומר: מתחילה] אלא בארבע רבעי היום; [דהיינו], או בתחלת היום, או בתחלת הלילה, או בחצי היום, או בחצי הלילה... ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה". לתחילת התקופה יש משמעות אסטרונומית – תחילת תקופת ניסן היא הרגע בו השמש מגיעה במסלול השנתי לראש מזל טלה (ראה הערה 3).

כלומר, לשמואל יש שלש מאות ששים וחמשה ורבע ימים בשנת החמה, והשנה מתחלקת לארבע תקופות שוות (המתאימות לארבעת השיוניים במסלול השמש המזרחי בהערה 3). תחילת כל תקופה מתאחרת שבע וחצי שעות ביום מתחילת התקופה שקדמה לה. למשל, אם תקופת ניסן מתחילה בתחילת הלילה [תחילת היום בלוח העברי] דהיינו בשעה שש כערב [שהרי בתקופת ניסן היום והלילה שווים הם], התקופה הבאה, תקופת תמוז [תקופת קיץ], תתחיל לאחר תשעים ואחד יום ושבע וחצי שעות. תשעים ואחד יום הם שלשה עשר שבועות בדיוק. הלכך, תקופת תמוז תתחיל באותו יום בשבוע שהתחילה בו תקופת ניסן, ובהפרש של שבע וחצי שעות, כלומר: היא תתחיל בשעה אחת וחצי לפנות בוקר. התקופה הבאה, תקופת תשרי [תקופת סתיו], תתחיל לאחר שלשה עשר שבועות ושבע וחצי שעות, דהיינו: בשעה תשע בבוקר. התקופה האחרונה של השנה, תקופת טבת [תקופת חורף], תתחיל שבע וחצי שעות מאוחר יותר ביום, כלומר: בשעה ארבע וחצי אחר הצהריים. ותקופת ניסן של השנה הבאה, תתחיל באיחור של שבע וחצי שעות נוספות, כלומר: בחצות הלילה למחרת היום בו התחילה האחרת. נמצא שבאחר ארבע תקופות השנה, כאשר הגענו שנית לתקופת ניסן, התאחרה התקופה בשלושים שעות, שהן יום ורבע. על פי חשבון דומה נמצא כי בשנה השלישית תתחיל תקופת ניסן בשש בבוקר, ובשנה הרביעית היא תתחיל בחצות היום. (ובשנה חמישית שוב תתחיל בתקופת ניסן בתחילת הלילה, וחוזר חלילה). כלומר, אין תקופת ניסן נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ארבע שנים. זמן זה נקרא "מחזור קטן". וכפי שראינו, אין התקופה נופלת אלא באחד מארבעה זמנים, דהיינו בתחלת היום, או בתחילת הלילה, או בחצי היום, או בחצי הלילה.

לאחר מחזור קטן של ארבע שנים, כשחוזרת תקופת ניסן ומתחילה בתחילת הלילה, היא תתאחר בחמשה ימים (יום ורבע לשנה). הסימן לאיחור התקופה בין מחזור למחזור הוא דב"ז הגא"י. דהיינו, אם חלה תקופת ניסן של השנה הראשונה בתחילת ליל ד', היא תחול בתחילת ליל ב' במחזור הבא. בתחילת ליל ז' במחזור השלישי, בתחילת ליל ה' במחזור הרביעי, בתחילת ליל ג' במחזור החמישי, בתחילת

[illegible][illegible][illegible]

הטוב וההמטיב. אבל אשינו לחם ואשינו נשר אין מזכרין הטוב וההמטיב דלדוקא אין לדית ניה תרמי דסעיד ומשמח מזכרין הטוב והמטיב אבל נשר ולחם לא ופרש"ם צערי פסחים (דף קא. וסא) דלדוקא כשהאחרון משונה מזכרין הטוב והמטיב אבל כצ"חא כל בו "אך בירושלמי דכ"ד

תנו רבנן *הרואה ה' בגבורתה וכוכביו כסדרן אומר ברוך ע' הוי אמר אבי' כל כ' ונפלה תקופת ניסן ביע' גזרי ארבע: ר' יהודי וכו': לפרקים עד כמ' א"ר יצחק יעד שלשה אבא א"ר יצחק הרואה אומר ברוך עושה ברא פרסאי מבי שבור ולע' דקירא ולעיל ואמר דגלת אנשרא דשבים בראשית שמיא (א) חדקל וקלין מאי (ב) פרת שני רבא האי דחרפי בני מיא דאגלת האי דג' בימא והאי דניידי

במרחא שלנו (א):

התם דאִיכא בני חבורה דשתו
בהדיה. וה"ה אם אשתו
ובניו עמו אכל יחד לא ואפילו
שהחיינו אין מנצק יחד על שניו יין
דלא אשכחן יחד שמצד שהחיינו רק
לחדתה אף כל פרי חדש שפאלו
מנצק שהחיינו דלדמרינן כסוף ככל
מעריבין (ערוכין מ:): **ורבי** יוחנן
אמר אפי' קנה ביצוא בהם. והלכתא
כר' יוחנן אליבא דלישנא דגמרא
אפילו קנה והדר קנה שהיו לו קליין
חדשים כיוצא באלו לרין לבצק קליין
כדבי ר' יוחנן לגבי דרב מר' ש' דלגבי
רב^ט הלכתא כדומיה ואומר ר"י
דוקא בצגדים משוים דומיא דבית
חדש נקט כלים חדשים אכל שהחיינו
השוין כ"כ כמו מעלים ואנפליאות
וחלוק וכיוצא בהן אין לרין לבצק
גירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף
דברים חדשים אלא אפי' שקים
כאלו חדשים הן ר' יעקב בשם רבי
חייא בר אבא אמר קנה אומר
שהחיינו יתנו לו אומר הטוב והמטיב
לשם בצגדים אומר מלביש ערומים ול"ע
בגמרא שלנו דלא אשכחן הטוב
והמטיב אלא בדאיכא אחרתא צדיק:
אשר

שׁוֹתָפוֹת וְהִתְנִיֵּא ^בקִצְרוֹ שֶׁל דָּבָר עַל שְׁלוֹ הוּא אוֹמֵר
עַל שְׁלוֹ וְעַל שֶׁל חֲבִירוֹ אוֹמֵר בְּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמְּצִי
לְאַחֲרֵינָא בְּהִדְיָה לֹא מִבְּרַךְ הַטּוֹב וְהַמְּצִי וְהִתְנִיֵּא אִי
זִכֹּר אוֹמֵר בְּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמְּצִי הֵתֵם נִמְי דְּאִיכָא
לֵה בּוֹכֵר ת"ש ^במַת אֲבִיו וְהוּא יוֹרְשׁוֹ בְּתַחֲלָה אוֹמֵר
וּלְבִסּוֹף הוּא אוֹמֵר בְּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמְּצִי הֵתֵם נִמְי
בְּהִדְיָה ת"ש ^בשִׁנְיִי יִין א"צ לְבִרְךְ ^בשִׁנְיִי מְקוֹם צִרְיָן
אֲבָא א"ר יוֹחָנָן ^באֶע"פ שֶׁאֲמָרוּ שִׁנְיִי יִין א"צ לְבִרְךְ
וְהַמְּצִי הֵתֵם נִמְי ^בדְּאִיכָא בְּנֵי חֲבוּרָה דְּרִשְׁתּוּ בְּהִדְיָה:
כֻּלִּים חֲרָשִׁים וְכו': א"ר הֲוֵנָא לֹא שִׁנְיִי אֵלָּא שֶׁאֵין לוֹ
כּוֹתֵץ בְּהוּ א"צ לְבִרְךְ וְר' יוֹחָנָן אָמַר ^באִפִּילוּ יֵשׁ לוֹ

קשיא לך צנה בית חדש אומר שהיינו לא קשיא ההוא דצנה
בדלית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא שיהי כל מ
ש"י דבר. וזו כלומר כללו של דבר: ולבסוף הוא אומר הטוב והמטיב
יורשו כלומר היתב נכסיו: שינוי יין. שמה מן כשטורה והעילוי
מקום. ולא מכאן והלך לבית אחר והעילוי לו יין: ר"י אמר אפילו יש

בתקופתה. מקום שהיא חזרה שם לתחלת היקפה היא שעת תלמי המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש: אימת ח'י, אחמה בתקופתה קאי: ב' ב"ח שנים. של תקופת יסן ^ט שבקוף ב"ח כשחזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נפלת בשעת תלמי המאורות בשבתאי היא שעה תחלת ליל ד': באורחא דלת נגדו ד'. שהעריב שמשו של ג' בשבת וחמיל ליל ד': נגדה. ליל דלחמר נפסחים בשמעתא קמיתא (דף ג.) דלחכא דוכחא דקרו ללילא נגהי: שבתאי. שם שעה ראשונה של ליל ד' שבאותה שעה נתלו מאורות ושבע שעות הן ותחלות תחלה ש"ס חכ"ל תחלת בהקף קדון של עולם סמיני שעות תחלת תלילות כלניס חלני: מואלי שבת כוכב. תחלת ליל ב' נדק. תחלת ליל ג' נוגה. תחלת ליל רביעי שבתאי. תחלת ליל ה' חמה. תחלת ליל ששי זכנה. תחלת ליל שבת מאדים. וקדר תחלת הימים כעלות השחר חלני: כלניס ותקופה מושבת מחברתה ז' שעות ומתהל כלומר מתאחרת אחד היום והשעה שפלת זכא חברתה ז' שעות ומתהל הדי שלשים שעות לארבע תקופות הדי

ים כו': ועל הגשמים
והא"ר אברו ואמרי
מאימתי מברכין על
לקראת כלה מאי
ה"מורים אנחנו לך
הורדת לנו ורבי יוחנן
פינו מלא שירה בים
ההודות לך ה' אלהינו
רוב ההודאות רוב
ההודאות אמר רבא
ת א"ר פפא הלכך
רוב ההודאות והאל
ה' הא השמע משמע

מלמעלה לגשר אין מזכר עלי
עושה בראשית אלא מאיזי דקירא
ולעיל. איזי דקיר שם ממח שהו על
הפרת: דין. חרפין מיל וקלין
לשקל: במאליז וטובים לשמות
מבנידן אם הנוף: ה"ג והאי דיחור
משום דמשמשי ביממא. לפיכך
בינין אדומין כאלדומים היום ר"ש
בלעז: דינידי עינידו. עיניס מדיס
ונעיס: מביצא חתן לקראת בלה.
שהמים קבוצין על הארץ וכשהטפה
נפולת עליהם טפה מתמחה בלעז
לקראתה: שמע משמע ששזוהו

לומר ידו גשמים כליה אומר הטוב והמטיב: אמת פורתא. מודים אנחנו לך: אמת טובא. הטוב והמטיב: אית דיה ארעא. הטוב והמטיב שטיב לו: בנה בית חדש ויהי שכולו שלו אומר שטיבנו: שדו ושל אחרים. הטוב והמטיב: ה"ג ¹ (והתנן) בנה בית חדש וכו' לא קשיא את דרית ליה שותפות דא דרית ליה שותפות. וליג אלף הא והא דרית ליה ארעא. וה"פ מירוצא דשטיב קאי בדוכמה מודים אנחנו לך גדלות ליה ארעא הטוב והמטיב גדלות ליה דהא

ת' חדש שאין לו שומפות בה ועליה מזכר שהשינו אצל גשמים
 שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו: והתניא. בנימוחא: קצרו
 על בשורות הירוש' שנשאלה לו ירושה מאביו שכן בשורה מה אביו
 יין אמר טוב מן הראשון אין צריך לזכר בורא פרי הגפן: שינו
 ו יוצא בהן. מירוש' האיל ולענין קמה חדש היא אצלנו צריך לזכר:
 דמנה

(א) [בכורות דף נה:];
(ב) חענית ו: ע"ש;
(ג) [תבואה]; (ד) פסחים
דף קא: (ה) שבת, חלה;
(ו) [והנהיג]; (ז) [ובן משמע
כל"]; (ח) [ועי' היטב חוס'
פסחים קא. ד"ה שינוי יין];
(ט) [רצ הוגל].

רַב נָסִים גִּאּוֹן

על הגשמי ועל בשורת
טובות הוא אמר
ברוך הטוב והמטיב.
גרסי' בגמ' דבני מערבא
מה ראו לסמך בשורות
טובות לירמיה גשמים ד'
כרכיה בשם ר' לוי על שם
מים קרים על נפש עיפה
ושמחה טובה וגוי'
ועיקרה כבדאשית דר'
אושעיא והכין אמר התם
מה שמועה ב' הטוב
והמטיב:

הגהות הב"ח

(ב) תום' ד"ה הטוב וכו'
יומר מדאי דהכי מקיים
נה ר':

הַיְּבוֹמִים הַזֵּה

[א] גמ'   אֶבְרָהָם
 בְּגִבּוֹרֹתָהּ   וְיִצְחָק
 בְּמַסִּיחֹתָם   וּמְדִילֹת
 בְּסִדְרָן.   כִּי גַ' הָיָה
 וְרֹאשׁוֹ   נִשְׁתַּחֲוֶה
 בְּשִׁמְשׁוֹמֶם   נִשְׁתַּחֲוֶה
 [ב] שָׁמַיָּה   עַד
 תִּשְׁתַּחֲוֶה.   וְיִצְחָק
 אִם שָׁמַיָּה מִלְּטָה.   גִּימָתָה
 וְרֹאשׁוֹ   [ג] שָׁמַיָּה
 (שֵׁשׁ) וְשֵׁשׁ   אֲחֵרִים
 אוֹמְרֵי הַטּוֹב (דְּמִיטִיָּה)
 חֲלָמָה   [ד] רִשְׁמִי' שָׁמַיָּה
 חֵדָּה   כִּי בֵּית חֲדָשׁ עַד דִּלִּי
 הָיָה.   מִמֶּנּוּ:   שֵׁשׁ
 רִשְׁמִי' קִצּוֹר   שֵׁשׁ דְּבָרִים
 לְחֹדֶשׁ כִּלּוֹן   אֶל דָּגֵר מִגּוֹלֵי
 שֶׁל אוֹמֵר   שְׁמִינִי שֶׁל
 וְשֶׁל אֲחֵרִים   הַטּוֹב וְהַמְעִיט.
 תִּלְכִּי:

גליון הש"ס

נב' ואימת הוי אמר
אביי. בערוך ערך חמה
לא היה לו הגירסא ואימת
הוי אמר אביי. וע"ש
דכחנ ב' פירושים על
חמה במקומה:

חֵרֶב אֶחָד דִּימָלֵךְ

(א) וְשֵׁם הַנֶּהָר הַשְּׁלִישִׁי
חֲדָקָל הוּא הַחֲלָקָה
קְדֵמַת אֲשׁוּר וְהַנֶּהָר
הָרְבִיעִי הוּא פָּרַת:
[בראשית ב, יד]

ד"ר ש. פירוש גימור,
אדום בזה גרש"י זכרון

דף נח ע"ב ד"ה גיחור),
אדמוני (רש"י"ם בראשית
כה, כה), אדמדס (רש"י
ויחרא י"ג מט):

פרת אף מהגשר ולמעלה, אין מברכים על הנדר אלא אם רואים אותו **מבי שבור ולעיל** - מהמקום הנקרא "בי שבור" ולמעלה ממנו. **רב יוסף אמר**: אין מברכים על נדר פרת אלא מהמקום הנקרא "איהי דקירא" **ולעיל** - ולמעלה ממנו^[13].

הלכה נוספת בענין זה: **ואמר רמי בר אבא**: **הרואה דגלת אגשרא דשביסנתא** - הרואה את נהר דגלת מגשר שביסנתא ולמעלה **אומר**: **ברוך אתה... עושה מעשה בראשית**.

נהר דיגלת הוא הנהר הנקרא בבראשית (ב, יד) נהר חדקל^[14]. הגמרא מבארת את השם: **מאי חדקל?** - מדוע נקרא שמו "חדקל"?

אמר רב אשי: מפני שמימי חדין - חריפים, וקלין לשקול במאזנים, ומכיון שאינם מכבידים את הגוף הם טובים לשתיה.

באותו הפסוק מוזכר גם נהר פרת. הגמרא מבארת את השם: **מאי פרת** - מדוע נקרא שמו "פרת"? מפני שמימי פריין ורביין - מימי מתרבים מאליהם, אף ללא גשם^[15].

מימרא נוספת בענין מימי נהר דגלת: **ואמר רבא**: **האי דחריפי בני מחווא** - הטעם שאנשי מחווא^[16] הם חריפים, משום דשמו מיא דדגלת - מפני שהם שותים ממי

ונפלה תקופת ניסן בשבתאי - וזמן התחלתה של תקופת ניסן באותו הזמן הוא בשעה הראשונה של הלילה^[7], **באורתא דתלת נהי ארבע** - ביום שלישי בערב, שהוא הלילה שמחרתו יום רביעי^[8].

שנינו במשנה:

רבי יהודה אומר הרואה את הים וכו' הגדול^[9] אומר ברוך... שעשה את הים הגדול, בזמן שרואהו לפרקים.

הגמרא שואלת:

לפרקים עד כמה - כמה זמן הוא ה"פרק"? כלומר: כמה זמן צריך לעבור מראייה הראשונה, כדי שיהא חייב לברך שוב על הים הגדול כשרואהו שנית^[10]?

עונה הגמרא:

אמר רמי בר אבא אמר רב יצחק: עד שלשים יום^[11].

דבר נוסף שמברכים עליו "עושה מעשה בראשית":

ואמר רמי בר אבא אמר רב יצחק: הרואה פרת אגשרא דכבל - הרואה את נהר פרת מגשר בבל ולמעלה^[12], **אומר**: **ברוך אתה... עושה מעשה בראשית**.

הגמרא מוסיפה:

והאידינא דשנייה פרסאי - עכשיו ששינו הפרסיים את הלכו של נהר

הערות

ברכה זו עד הבוקר (מעדני יו"ט על הרא"ש, ע).
8. לדיון נוסף בחישובי הלוח, ראה בנספח.

9. עיין שו"ת הרא"ש (ד, ד), שאף שבמקרא "הים הגדול" הוא הים התיכון (עיין במדבר לד, ו; יהושע ט, א; יחזקאל מז, טו) נראה שבאן הכוונה לאוקינוס בלבד. "אוקינוס" הוא הים הגדול המקיף את העולם כולו (אבודרהם). האוקינוס האטלנטי ודאי נכלל באוקינוס (עיין ספר התרומות, רמד). וכן שאר הימים הגדולים (אוקינוסים).

הבית יוסף הביא תשובה זו בפירושו על הטור, אבל בשולחן ערוך כתב שאוקינוס "הוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים", דהיינו, הים התיכון. הרב ר' חמודות טוען שהיתה לבית יוסף גירסא משובשת בתשובות הרא"ש, ומשום כך לא הבין את כוונת הרא"ש. ועוד, ערוך השלחן (אר"ח רכח, ג) מציין שרבי יהודה הזכיר את הים הגדול גם במקואות ה, ד, ושם מבואר במפרשים שהכוונה לאוקינוס. [ואף על פי כן, ערוך השלחן נוטה לפסוק בשלח ערוך, אבל מטעם אחר (עיין שם רכח, ד)]. משנה ברורה (רכח, ב) מביא שהרבה אחרונים חולקים על השלחן ערוך בזה, וסוברים שהרואה את הים התיכון מברך "עושה מעשה בראשית", ודוקא על ים אוקינוס קבעו ברכה בפני עצמה מפני גודלו.

אמת ליעקב (לרבי יעקב קמניצקי) מסביר את דברי הרא"ש באופן אחר. הוא כותב שגם בית יוסף מודה שאוקינוס הוא הים הגדול, אלא שהוא סובר שהימים המחוברים אליו, כגון הים התיכון, גם הם נחשבים כחלק מהאוקינוס. לדבריו, רק ימים המוקפים יבשה כגון ים המלח, ים כנרת או הים הכספי, אינם נחשבים כחלק מאוקינוס.

[גם הגט פשוט (הלכות גיטין קכח, מז) סובר שלרעת השולחן ערוך נחשב ים התיכון כחלק מהאוקינוס. אלא שהוא סובר שכך דעת רבינו יונה (על משנתו, ד"ה הרואה את הים הגדול), ולא דעת הרא"ש. הוא מציין שבבית יוסף מביא את דעת רבינו יונה לאחר שהביא את שו"ת הרא"ש. ואם כן, בשלחן ערוך הוא פוסק כרבינו יונה (ועיין כנסת הגדולה לאר"ח רכח, א; שי למורא, יט)].

10. והוא הדין בכל שאר ברכות הראיה (ע' לעיל נד, א).

11. וקודם לזמן הזה אסור לו לברך, והיא ברכה לבטלה. שלשים יום הנזכרים כאן, הם מלבד היום שראה בו פעם ראשונה ומלבד היום שרואה בו עתה (מור וקציעה, רכז; משנה ברורה רח יא, יב).

12. מקובל היה בידי החכמים שמגשר בבל ולמעלה לא נשתנה הילוכו של הנדר בידי אדם; אבל מהלך הנדר משם ולמטה נעשה בידי אדם, שהטו את הנדר לדרך אחרת (רש"י).

13. והוא הדין לענין ימים, אם המשיכו בני אדם מים מן הים האחר לחבירו ועשו את שניהם לים אחד (כמו תעלת סואץ (עיין שער הציון רכח, ט)) אין מברכים על אותו מקום (משנה ברורה רכח, ו).

14. תרגום אונקלוס שם.

15. רש"י בכורות נה, ב (ועיין רבינו גרשום ושיטה מקובצת שם). פירוש אחר; שמימי מפרים ומרבים את הזרעים (מתנות כהונה, בראשית רבה טו, ג). ועוד, שהם מבריאם את האדם (רש"י על התורה בראשית ב, יד, על פי כתובות סוף עז, ב).

16. עירו של רבא (רש"י פסחים ה, ב).

ליל א במחזור הששי, ובמחזור השביעי תקופת ניסן תחול בתחלת ליל ו. לאחר גמר שבעת המחזורים הקטנים של ארבע שנים כל אחד (דהיינו, לאחר עשרים ושמונה שנים) תחזור תקופת ניסן ותתחיל בתחלת ליל רביעי. עשרים ושמונה השנים הללו הם "מחזור גדול" (עיין רש"י).

השמש נבראה ביום רביעי, כפי שנאמר בבראשית א, יד-ט. אביי מבאר שהשמש נבראה מיד בתחילת יום רביעי, היינו בתחילת הלילה שבין יום שלישי לבין יום רביעי, והיא נבראה באותו המקום בו היא נמצאת בתקופת ניסן. אם כן, תחלת כל מחזור גדול של עשרים ושמונה שנים השמש נמצאת באותו יום כשבו ובאותו שעה כיום, באותו המקום שבו נבראה.

7. כרי להבין מדוע השעה הראשונה בליל ד' נקרא שבתאי, נקדים הקדמה קצרה: כוכבי השמים נשארים במקום קבוע בשמים זה ביחס לזה. יוצאים מכלל זה, כאופן הנראה לעין, הם שבעה כוכבי הלכת, שצ"ם חנכ"ל שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה [המושג "כוכבים" כאן מובנו; גרמי השמים שנראה לעין האדם שהם נעים ממקומם ביחס לכוכבים אחרים]. שבעה כוכבי לכת האלו "משמשים" לאורך שעות היום בזה אחר זה. כל אחד מן הכוכבים משמש שעה אחת. בשעה הראשונה של ליל יום ראשון (כלומר מוצאי שבת) משמש "כוכב", כשניה משמש "לבנה", ואחריו "שבתאי", ואחריו "צדק", "מאדים", "חמה", ו"נוגה". לאחר שבע שעות שוב מתחיל "כוכב" לשמש, ואחריו "לבנה", וכן הלאה (רש"י עירובין נו, א ד"ה ואין תקופה). "שימוש" זה אינו קשור לשום תופעה אסטרונומית, כי אם לפעולתו של הכוכב בעולם התחתון בכח נעלם ונסתר (מור וקציעה, רכז; עתים לבניה, מאמר ב, דף ע"א; עיין רש"י שם בשם רבי שבתאי דונול, ומהר"ץ חיות שם).

מכיון שבשבוע יש 168 שעות (שבעה ימים כפול עשרים וארבע שעות), הרי כל אחר משבעה כוכבי הלכת משמש עשרים וארבע שעות בשבוע. בכל שבוע מתחיל מחזור חדש, ובכל יום בשבוע משמש בתחילת הלילה אותו כוכב לכת ששמש בתחילת הלילה באותו יום בשבוע שלפניו. סימני הכוכבים המשמשים כשעות הראשונות של לילות השבוע הוא **כצ"ש חל"מ** [כוכב בשעת ראשונה בתחלת ליל ראשון, צדק בשעה ראשונה בתחלת ליל שני, וכן הלאה] (עיין רש"י שם). ואם כן, אחת לעשרים ושמונה שנים, בשעה שבה משמש שבתאי - דהיינו בתחילת ליל רביעי - חוזרת החמה למקום שבו נתלתה באותו ליל רביעי של בריאת העולם. ראה טבלה. על ראיית החמה באותו הזמן ראוי היה לברך ברכת "עושה מעשה בראשית", אבל מכיון שאין השמש נראית בלילה, אין מברכים

תחלת הלילה												תחלת היום											
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
ראשון	בשבת	ב	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ
שני	בשבת	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ
שלישי	בשבת	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ
רביעי	בשבת	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש
חמישי	בשבת	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח
ששי	בשבת	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל
שבת		מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ	ח	נ	כ	ל	ש	צ	מ

כ-כוכב ל-לבנה ש-שבתאי צ-צדק מ-מאדים ח-חמה נ-נוגה

(א) וצמורות דף נ"א;
(ב) שפעת ו': ע"ש;
(ג) פסחים (ד) פסחים
(ה) שנתחלת, דף ק"א;
(ו) [המיתלה], וכן [משמע]
(ז) [והי' ידענו חובי'
פסחים ק"ד ד"ה שניו ויין]
(ט) ורב הונא].

—♦—♦—♦—

רב נסים גאון

על הגשמי ועל בשורו;
טובות הוא אמר.
ברוך הטוב והמזביח
ורסי' בגמ' דבני מערבא
מה ראו לשמך בשורות
טובות לירידת גשמים י'
ברכי' בשם י' חיל על שם
מיס ערוב על נפש עיפי'
ורשמוה חסד ונוני
ועיקרה בראשית דר'
אישעיה והכין אמר ההם
מה שמועה ב' הטוב
והמטיב:

—♦—♦—♦—

הנהגות הב"ה

(א) תוס' ד"ה טובו וכו'
יומר מלדל דלכי מקיים
בראשית:

—♦—♦—♦—

[א] נמ' כבנה
 גשמתורה וכוברית
 בססילות ומולות
 כספרן. נב ג' הירק
 רל"ס עטרת
 משמחות עתם:
 [כ] שם עד
 נחצוה. נחצוה ויומנו
 חס שמן מלנו. נחצוה
 ר"ס ורל"ס: [ג] שם
 ששלו ושל אהרים
 אורח הטוב והמטיב
 חל"מ: [ד] רש"י ד"ה
 נחצוה שם חס ד"ה
 נחצוה: [ה] שם
 ד"ה אורח של דבר.
 כלומר כלו על דבר מנו
 על אורח שמחיו על
 ושל אחרים טוב והמטיב.
 כל"ל:

גליון השנים

אבי' ארצות דור אמר
 אבי' ארצות עיר מזה
 לא היה לו גיטא ואמת
 לא אורח אג' ורש"י
 דכחז ב' מירוס על
 מזה בחקופה:

תורה אור השלם
 א' ורש הנדר השלש
 חקל הא' חקל
 קדמת אשר ונתן

הַרְבֵּיעִי הוּא פֶּרֶת:
[בראשית כ"ד]

לְעֵזֵי רִשְׁי

רִשְׁי. פִּירוּשׁ גִּמְוֹר,
אֲלוֹס הֶרֶגֶס (רִשְׁי בִּרְכוּם
דָּף נח ע"ב ד"ה גִּמְוֹר),
אֲדֻמוֹי (רִשְׁנִי בִּרְאֵשִׁית
כ"ה, כ"ה) אֲדֻמֶּס (רִשְׁי
וּקְרָא יג מט):

נהר דגלת. **האי דגיתורי** - הטעם שהם אדומים, **משום דמשמשי ביממא** - הם משמשים בשעות היום, לפיכך בנייהם אדומים כאדומות היום. **והאי דגיתורי עיניהו** - הטעם שעניניהם נעות ונודדות ממקום למקום **משום דגיתורי בבית אפל** - מפני שהם דרים בבתי אפלים.

הקטע הבא ששינוי במשנה:

על הגשמים בו אומר: ברוך... הטוב והמטיב^[17]:

הגמרא מקשה שמצאנו ברכה אחרת שמברכים על הגשמים:

ועל הגשמים "הטוב והמטיב" מברך? והאמר רבי אבהו ואמרי לה במתניתא תנא - ויש אומרים שכן שנינו בברייתא: **מאימתי מברכין על הגשמים? משיצא חתן לקראת בלה** - כלומר, משהיה שלוליות מים על הארץ, שכאשר נופלת טפה עליהן, הטפות שבארץ עולות לקראתה^[18]. **מאי מברכין על גשמים כאלו? אמר רב יהודה: "מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו."** **ורבי יוחנן מסיים בה הכי** - היה מסיים את הברכה כך: **"אילו פינו מלא שירה בים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו"**, ואומר עד: **"וכל קומה לפניך תשתחווה"**. וחזרתם: **"ברוך אתה ה' רוב ההודאות"**^[19].

הגמרא מפסיקה את הקושיא על המשנה בתמיהה על דברי רבי יוחנן:

וכי נאה לשבח את ה' ב"רוב ההודאות" ולא ב"כל ההודאות"? הגמרא מתקנת נוסח הברכה:

אמר רבא: אימא "האל ההודאות" - אכן, כך יש לומר: **"ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל ההודאות"**, ומשמעו שכל ההודאות שלו. **אמר רב פפא: הלכך** - כיון שיש מחלוקת איך לחתום, **נימרינהו לתרוניהו** - אנו חותמים בשני הנוסחים: **"ברוך אתה... רוב ההודאות והאל ההודאות"**. כשהם נאמרים ביחד, הלשון "רוב ההודאות" מתפרש: בהרבה הודאות^[20].

הגמרא חוזרת לקושייתה על המשנה:

ואלא, קשיא, שהרי במשנה שנינו שמברכים "הטוב והמטיב", ואילו האמוראים (או הברייתא) אומרים שמברכים "מודים אנחנו לך"? מתרצת הגמרא:

לא קשיא - אין שום קושיא. **הא** - משנתנו האומרת שמברכים "הטוב והמטיב" **דשמע משמע** - עוסקת במי שבישרוהו שירד גשם בלילה, **הא** - ברכת "מודים אנחנו לך" **דחזא מחזי** - נאמרת על ידי מי שרואה את הגשם בעצמו.

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

ד"שמע משמע" היינו "בשורות טובות" - אם המשנה עוסקת במי שבישרו לו שירד גשם, הרי אין הבדל בין שמע שירד לו גשם לכל שמיעה אחרת של בשורות טובות, וזוהו **תנן** כבר במשנתנו: **על בשורות טובות אומר: "ברוך הטוב והמטיב"!**

הגמרא מתרצת תירוץ אחר:

אלא, אידי ואידי דחזי מחזי - גם "הטוב והמטיב", וגם "מודים אנחנו לך", נאמרות כשרואה את הגשם, **ולא קשיא** - ומכל מקום אין שום קושיא: **הא** - ברכת "מודים אנחנו לך" נאמרת **דאתא פורתא** - כשהגשם מועט, ומכל מקום יש בו שיעור כדי "שיצא חתן לקראת בלה". **הא** - ברכת "הטוב והמטיב" נאמרת **דאתא טובא** - כשיורד גשם הרבה^[21].

תירוץ אחר:

ואיבעית אימא - ואם תרצה, אמור תירוץ אחר: **הא והא דאתא טובא** - בין ברכת "הטוב והמטיב", ובין ברכת "מודים אנחנו לך" נאמרות כשיש הרבה גשם, **ולא קשיא** - ומכל מקום אין שום קושיא. **הא** - "הטוב והמטיב" אומר **דאית ליה ארעא** - מי שיש לו אדמה, שהוא מברך את ה' שהטיב לו בגשם. **הא** - "מודים אנחנו לך" אומר **דלית ליה ארעא** - מי שאין לו אדמה משלו, והוא מודה על כך שיש גשם לציבור ולא יבואו לידי בצורת.

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

אית ליה ארעא "הטוב והמטיב" מברך? - וכי מי שיש לו אדמה מברך ברכת "הטוב והמטיב" כשיורד גשם? **והא (תנן) [תנאי]^[22] בברייתא: מי שפנה בית חדש וקנה בלים חדשים, אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו והגיענו לזמן הזה"**. ואם הדברים החדשים אינם שלו בלבד, אלא הם שלו ושל אחרים, אומר ברכת **"הטוב והמטיב"**^[23], דהיינו: הטוב לו והמטיב לאחרים. ואם כן, אם יש לו אדמה משלו, מדוע יברך "הטוב והמטיב"? הרי עליו לברך שהחיינו!

הגמרא מבארת מתי מברכים "שהחיינו" ומתי מברכים "הטוב והמטיב":

לא קשיא - אין שום קושיא. **הא** - "הטוב והמטיב" נאמרת **דאית ליה שותפות** - כשיש שותפים נוספים באותה הטובה. **הא** - ברכת "שהחיינו" נאמרת **דלית ליה שותפות** - כשאין לו שותף באותה הטובה, והוא היחיד שנהנה. הלכך, אפילו אם יש לו אדמה השייכת רק לו ויורד גשם, מברך "הטוב והמטיב", כיון שכל שאר בעלי אדמות נהנים אתו; מה שאין כן הקונה בית לעצמו, שרק הוא נהנה, מברך "שהחיינו"^[24].

הגמרא מוכיחה חילוק זה מברייתא:

והתנאי - ואכן, כך שנינו בברייתא: **קצרו - כללו של דבר: על טובה שלו הוא אומר: "ברוך אתה... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"**. **על שלו ועל של חבירו** - ששניהם נהנים מאותה הטובה **אומר: "ברוך... הטוב והמטיב"**.

הגמרא מקשה על כלל זה:

וכל היבא דלית לאחרינא בהדיה - וכי כל פעם שאין אדם אחר יחד עמו שמשותף באותה הטובה, **לא מברך "הטוב והמטיב"?**

הערות

מלך גדול בתשבות, אל ההודאות" (תוס' רבי יהודה החסיד).
לכמה פוסקים מסיימים: "ברוך אתה... אל רוב ההודאות", ואין חוזרים על מלת "ההודאות" (שולחן ערוך או"ח רכא, ב; עין רמב"ם הל' ברכות י, ה; פרישה רכא, ג).

21. רש"י. לפירוש זה לא נתבאר מה נחשב "הרבה גשם". ריטב"א פירש להיפך: כשאין הרבה גשם מברכים "הטוב והמטיב", וכשיורד [אחרי שהיה הציבור בצער] הרבה גשם מברכים "מודים אנחנו לך". לשיטתו, גדר "הרבה" הוא "משיצא חתן לקראת בלה". הוא מוסיף שכן גם שיטת הרמב"ם (בהל' ברכות פרק י). ביאור הלכה (רכא, א ד"ה מברכין) מביא בשם ברכת ראש שכן סוברים גם הרי"ף והרא"ש, וכן נפסק להלכה.

22. ראה הערה הבאה.

23. קושיית הגמרא אינה מרין זה, אלא מהירשא, "בנה בית חדש... אומר שהחיינו". ויש שאינם גורסים מלים אלו בגמרא (הגהות הגר"א, וע' צ"ח). לפי"ז קושיית הגמרא היא מהמשנה, וצריך לגרוס לעיל: "וזה תנן".

24. רש"י. אבל עין רי"ף; רמב"ם הל' ברכות י, ה; ר"ן לתענית ג, ב.

17. הברכות הנזכרות להלן על הגשמים, יש לברכן רק אם הציבור היה מקורם בצער מחמת עצירת הגשמים ושוב ירדו להם גשמים (שו"ע או"ח רכא, א, ועיין משנה ברורה שם, ב) ולכן אין נוהגים בזמן הזה לברך ברכות אלו ברוב המקומות, שברך כלל אין הגשמים נעצרים כל כך (רמ"א שם, וע' ביאור הלכה שם בענין ארץ ישראל).

18. רש"י כאן ובתענית ו, ב. רש"י שם מפרש פירוש נוסף: שקילוחי מים באים מהשווקים, וקילוח אחר פוגש את הקילוח שני (ועיין רמב"ם הל' ברכות י, ו).

19. הסיום של רבי יוחנן הוא מתפלת "נשמת", הנאמרת בשחרית לשבת ויום טוב, ובליל הסדר. המשנה בפסחים ק"ז, ב קוראת לברכה זו: "ברכת השיר".

הרי"ף (עין תענית ו, ב) והשולחן ערוך (או"ח רכא, ב) פוסקים שממשיכים בתפלת "נשמת" עד שמגיעים ל"הן הם יורו ויברכו... את שמך מלכנו", ואז מסיימים בברכה.

לרוב פוסקים מסיימים בשם, "ברוך אתה ה' וכו' (רמב"ם, הל' ברכות י, ה; טור ושולחן ערוך, או"ח רכא, ב; עין פרישה רכא, ג). ועיין הערה הבאה.

20. עין רש"י תענית ג, א, ורבינו יונה כאן. וברומה לזה מסיימים ב"נשמת": "אל

מסורת היצ"ס

(א) [בכורות דף נה:];
 (ב) חעניח ו: ע"ש;
 (ג) [תגיא]; (ד) פסחים
 דף קא; (ה) שבתחלת,
 (ו) [והתחיל]; (ז) [וכן משמע
 כל"ל]; (ח) [ועי' היטב חוס'
 פסחים קא. ד"ה שינוי יין];
 (ט) [רב הונא].

רז"ש. פירוש גיחור,
אדום הרבה (רש"י ברכות
דף נח ע"ב ד"ה גיחור),
אדמוני (רשב"ם בראשית
כה, כה), אדמדם (רש"י
ויקרא יג מט):

ז' חמש שאין לו שותפות בה ועליה מנכר שהחיינו אבל גשמים
שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו: והתניא. בניהומא: קצרו
לגל בשדות הירושה ששאלה לו ירושה מאביו שכן בשויהו מת אביו
ז'ין לאחר טוב מן הראשון אין צריך לבדך בורא פרי הגפן: שינוי
ביוצא בהן. מירושה הואיל ולענין קניה חדש היא אלאו צריך לבדך:

מקום - מי ששתה יין בסעודה ושינה את מקומו והלך לבית אחר, ושם הביאו לו יין [ואפילו מאותו מין], **צריך לחזור ולברך** "בורא פרי הגפן". ועל זה אמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן: אף על פי שאמרנו: שינוי יין אינו צריך לברך "בורא פרי הגפן", אבל אומר: "ברוך... הטוב והמטיב"^[27], והרי לא נזכר בבבלייתא שיש אחרים השותים עמו ונהנים משינוי היין, ואף על פי כן אמר רבי יוחנן שמברך "הטוב והמטיב"?

הגמרא דוחה:

התם נמי - גם "הטוב והמטיב" שהוזכרה על שינוי יין, אמורה דוקא במקום שאחרים נהנים עמו, דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה - שהוא שותה יין ביחד עם חבורה, ובני החבורה נהנים עמו בשינוי היין.

שינוי במשנה:

בנה בית חדש וקנה כלים חדשים^[28] וכו' אומר: "ברוך... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

הגמרא מבארת במה דברים אמורים:

אמר רב הונא: לא שנו שמברך "שהחיינו" על כלים חדשים אלא שאין לו כלים אחרים פיוצא בהן בירושא, אבל יש לו כלים אחרים פיוצא בהן בירושא, אינו צריך לברך. ורבי יוחנן אמר: אפילו יש לו כלים אחרים פיוצא בהן בירושא צריך לברך, הואיל ולענין קנייה כלי זה חדש הוא אצל^[29].

והתניא - והרי שינונו בבבלייתא: מי שאמר ליה שילכה אשתו וזכר, אומר: "ברוך... הטוב והמטיב", ואף על פי שאין אדם אחר שנהנה עמו!

מתרצת הגמרא:

התם נמי - גם שם יש אחר שנהנה עמו, דאיכא אשתו בהדיה דניחא לה בזכר - שהרי גם אשתו שמחה על הזכר שילדה^[25]. הגמרא מביאה הוכחה אחרת שגם על טובה ליחיד מברכים "הטוב והמטיב":

תא שמע הוכחה מבריייתא: מי שאמר לו שמת אביו, והוא יורשו, בתחלה אומר: "ברוך אתה... דיין האמת" על בשורת המיתה, ולבסוף הוא אומר: "ברוך אתה... הטוב והמטיב" על בשורת הירושא. והרי רק הוא נהנה ממה שירש, ואף על פי כן הוא מברך "הטוב והמטיב"?

הגמרא דוחה הוכחה זו:

התם נמי - גם ברכת "הטוב והמטיב" על ירושה אמורה דוקא במקום שאחרים נהנים עמו, דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה - שיש לו אחים שיורשים יחד עמו.

הגמרא מביאה הוכחה נוספת שגם על טובה ליחיד מברכים "הטוב והמטיב":

תא שמע הוכחה מדברי רבי יוחנן המבאר את האמור בבבלייתא: **שינוי יין** - מי ששתה יין בסעודה, והביאו לו יין אחר, טוב יותר מן הראשון^[26] אינו צריך לחזור ולברך "בורא פרי הגפן". אבל שינוי

הערות

25. ודאי ששמחים גם בלידת בת, ואכן צריך לברך "שהחיינו" בפעם הראשונה שדואה את בתו (משנה ברורה רכג, ב). אבל ברכת "הטוב והמטיב" אין מברכים אלא על טובה חמרית (כגון על הגשם שמצמיח את תבואתו, או על ירושה). וגם בן נחשב לטובה חמרית, שדרך כלל הוא תומך בצרכים החמריים של הוריו לכשיזקינו (עיין כתובות סד, א). הלכך מברכים הטוב והמטיב על הבן ולא על הבת, ואפילו אם הוא שמח ביותר על לידתה (עיין תשובות הרשב"א ד, עז).

26. רש"י, ועיין, ריטב"א, אבל עיין תוספות.

27. ודוקא על שינוי יין מברכים, אבל על שינוי לחם ושינוי בשר אין מברכים "הטוב והמטיב", לפי שיש בו שתי מעלות: הוא משיביע והוא משמח לבב אנוש (תוספות ע"פ הגמרא לעיל לה, ב; רא"ש אבל ע' ראב"ד המובא בריטב"א) וחילוק

28. רא"ש מביא מירושלמי (ט, ג) שהקונה כלים חדשים מברך "שהחיינו", אבל אם ניתנו לו במתנה מברך "הטוב והמטיב". והוא מקשה על זה מהגמרא שלנו ששמעו שאין מברכים "הטוב והמטיב" אלא אם כן יש שנים המשתתפים בהנאה והוא מתרץ, שגם הנותן נהנה מהמתנה: אם המקבל הוא עשיר, הנותן נהנה מזה שהעשיר קיבל ממנו את המתנה (עיין קידושין ז, א, מובא במעדני יום טוב על הרא"ש); ואם המקבל הוא עני, הנותן נהנה מזה שזיכהו ה' ונתן לו בחסדו ממון לעשות בו צדקה (אבל עיין הגהות הגר"א שם ושנות אליהו).

29. עיין שלחן ערוך או"ח רכג, ג ומשנה ברורה שם, יד.

הגמרא מבינה מתוך מחלוקתם:

מבָּלָל - יוצא מתוך דברי החולקים **דְּבִי קֵנָה וְחֹזֵר וְקֵנָה** - שאם כבר קנה פעם כלי כזה, ושוב קנה עוד כלי כמותו, **דְּבִרְי הַבֵּל אֵין צָרִיף לְבִרְךָ** - גם ר' יוחנן מודה לרב הונא שאינו צריך לברך "שהחיינו" על הכלי השני, שהרי אין בו חידוש אצלו, אף לענין קנייה. לשון אחר במחלוקת:

וְאִיבָא דְאֶמְרִי - ויש אומרים שכך נחלקו: **אָמַר רַב הוּנָא לֹא שָׁנוּ שִׁמְבֵּרְךָ** "שהחיינו" על כלי חדש **אֶלָּא שְׁלֹא קֵנָה וְחֹזֵר וְקֵנָה** - שאף פעם לא קנה כלי כזה, ולכן כשקונה אותו פעם ראשונה מברך ברכת "שהחיינו", ואף אם יש לו כמותו בירושה. **אָבֵל קֵנָה וְחֹזֵר וְקֵנָה** - אם פעם כבר קנה כלי כזה, **אֵין צָרִיף לְבִרְךָ** כשקונה עוד פעם כמותו. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אֶפִּילוּ וְקֵנָה וְחֹזֵר קֵנָה אַחֵר כְּמוֹתוֹ צָרִיף לְבִרְךָ** "שהחיינו" על השני, שבכל עת שהוא מוסיף לקנות מתחדשת לו הנאה ושמחת הלב^[1].

הגמרא מבינה מתוך מחלוקתם לפי לשון זה:

מבָּלָל - יוצא מתוך דברי החולקים, **דְּבִי יֵשׁ לוֹ** כבר כלי כזה בירושה וקנה אחר כמותו **דְּבִרְי הַבֵּל צָרִיף לְבִרְךָ** "שהחיינו", שהרי לא אמר רב הונא שאינו צריך לברך אלא במי שקנה וחזר וקנה, שאין באותה קנייה שום חידוש אצלו. אבל כשיש חידוש אצלו בקנייתו, אף על פי שיש לו בירושה כמותו, מודה גם רב הונא שמברך.

הגמרא מקשה מבריייתא על המחלוקת לפי הלשון השני:

מִיִּתְיָבִי מְבַרֵּיתָא: קֵנָה בֵּית חָדָשׁ וְאֵין לוֹ כִּיּוּצָא בּוֹ בִּירוּשָׁה, קֵנָה כְּלִים חֲדָשִׁים וְאֵין לוֹ כִּיּוּצָא בְּהֶם בִּירוּשָׁה, צָרִיף לְבִרְךָ בִּרְכַּת שִׁמְחָתוֹ. אֲבָל יֵשׁ לוֹ כִּיּוּצָא בְּהֶם בִּירוּשָׁה אֵין צָרִיף לְבִרְךָ בִּרְכַּת שִׁמְחָתוֹ, דְּבִרְי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: בֵּין בָּרְךָ וּבֵין בָּרְךָ - בֵּין שָׁאִין לוֹ בִּירוּשָׁה, בֵּין שִׁישׁ לוֹ בִּירוּשָׁה, הוּאִיל וְלֹא קֵנָה אַתְּ הֶרָאשׁוּנִים^[2], כְּשִׁקוֹנָה עֲכָשׁוּ צָרִיף לְבִרְךָ. (עַד כֹּאן הִבְרִיתָא.) **בְּשִׁלְמָא לְלִישְׁנָא קָמָא - לפי הלשון הראשון במחלוקת, אין קושיא מדברי הבריייתא כי יש לומר שרב הונא סובר **כְּרַבִּי מֵאִיר** שאין מברכים "שהחיינו" כשקונה כלים חדשים אם כבר היו לו כיוצא בהם בירושה, **וְרַבִּי יוֹחָנָן** סובר **כְּרַבִּי יְהוּדָה** שמברכים "שהחיינו" אף אם היו לו כמותם בירושה, כל זמן שאלו הם הראשונים שהוא קונה. **אֶלָּא לְלִישְׁנָא בְּתֵרָא** - אבל לפי הלשון השני במחלוקתם, שנחלקו בקנה וחזר וקנה יש סתירה מהבריייתא. כי **בְּשִׁלְמָא** שיטת רב הונא מובנת, שהיא לפי לשון זה כשיטת **רַבִּי יְהוּדָה** הסובר שמברך "שהחיינו" אף אם יש לו בירושה כל זמן שלא קנה כמותו. **אֶלָּא רַבִּי יוֹחָנָן** הסובר לפי לשון זה שאפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך, **דְּאָמַר בְּמֵאֵן** - כמו איזה תנא אומר את דבריו? **לֹא כְּרַבִּי מֵאִיר** הסובר שאפילו יש לו כיוצא בהם בירושה אין צריך לברך, **וְלֹא כְּרַבִּי יְהוּדָה**, שאפילו רבי יהודה אינו חולק אלא במי שיש לו בירושה וקנה, אבל לא במי שקנה וחזר וקנה. ואם כן קשה על רבי יוחנן.**

מתרצת הגמרא:

אָמַר לָךְ רַבִּי יוֹחָנָן - רבי יוחנן יכול לתרץ: **הוּא הָדִין דְּלִרְבִּי יְהוּדָה קֵנָה וְחֹזֵר וְקֵנָה נְמִי צָרִיף לְבִרְךָ** - באמת שרבי יהודה חולק גם בקנה וחזר וקנה, וסובר שגם בזה חייב לברך, **וְהָא דְקָא מִיפְלָגִי** - וזה שנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה במקרה **שִׁישׁ לוֹ** בירושה וקנה, הוא **לְהוֹדִיעַךְ בַּחוּ דְּרַבִּי מֵאִיר** המיקל וסובר **דְּאֶפִּילוּ קֵנָה כְּלִי חָדָשׁ וְיֵשׁ לוֹ** כמותו בירושה **אֵין צָרִיף לְבִרְךָ** "שהחיינו", ולשיטתו **כָּל שֶׁכֵּן אִם קֵנָה וְחֹזֵר וְקֵנָה דָּאֵין צָרִיף לְבִרְךָ**. אבל רבי יהודה המצריך ברכה כשקנה ויש לו כבר, מצריך גם אם קנה וחזר וקנה. ואם כן יש לומר שרבי יוחנן סובר כרבי יהודה.

הגמרא מנסה לדחות תירוץ זה:

וּלְיִפְלָגוּ - אם כן יחלקו - כלומר, תפרש הבריייתא את המחלוקת במקרה שקנה וחזר וקנה, **דָּאֵין צָרִיף לְבִרְךָ** לדברי רבי מאיר, כדי **לְהוֹדִיעַךְ בַּחוּ דְּרַבִּי יְהוּדָה** המחמיר וסובר שגם מי שקנה וחזר וקנה חייב לברך?

מתרצת הגמרא:

בַּח דְּהִתִּירָא עֲדִיף לִיה - התנא מעדיף להודיע לנו את כח המיקל, לא את כח המחמיר. כי המיקל בטוח בדבריו ואינו ירא להתיר, אבל המחמיר יתכן שאינו בטוח כל כך בדבריו, ולכן החמיר. לכן, בכל פעם שאפשר להעמיד את המחלוקת באופן המודיע או את כח המחמיר או את כח המיקל^[3], התנא מעדיף להעמיד את המחלוקת במקרה המודיע את כח המיקל.

הגמרא מביאה את הקטע הבא במשנה:

מְבָרַךְ "דִּין האמת" עַל הָרָעָה מַעִין עַל הַטּוֹבָה כּו'.

מבארת הגמרא:

הֵיכִי דְמִי - מה היא דוגמה לרעה מעין על הטובה? **כְּגוֹן דְּשָׁקֵל בְּדָקָא בְּאַרְעִיָּה** - כגון ששטף גל את קרקעותיו, **אָף עַל גַּב דְּטָבָא הִיא לְדִידִיה דְּמִסְקָא אֶרְעָא שִׁירְטוֹן וְשִׁבְחָא** - אף על פי שזה טובה לו לעתיד, כי האדמה המובאת על ידי שטף המים מזבלת את הקרקע ומשביחתה, **הַשְׁתָּא מִיָּהָא רָעָה הִיא** - הרי עכשיו על כל פנים רעה היא אצלו, מכיון שיבול שנה זו נשטף. וכיון שעכשיו רעה היא, מברך "דיין האמת".

ממשיכה המשנה:

וְעַל הַטּוֹבָה מַעִין עַל רָעָה כּו' מְבָרַךְ "הטוב והמטיב".

הֵיכִי דְמִי - מה היא דוגמה לטובה מעין על הרעה?

מבארת הגמרא:

כְּגוֹן דְּאֶשְׁבַּח מִצִּיאָה - שמצא מציאה בנוכחות אדם אחר^[4], **אָף עַל גַּב דְּרָעָה הִיא לְדִידִיה** - אף על פי שיכולה לצמוח לו רעה מכך, **דָּאֵי שְׁמַע בָּהּ מְלָכָא שְׁקִיל לָהּ מִיָּנִיה** - שאם ישמע המלך אודות המציאה מזה שהיה אתו^[5] יקח אותה ממנו וייסר אותו^[6], **הַשְׁתָּא**

הערות

- רשב"א. בשולחן ערוך נפסק ההלכה כרבי יוחנן לפי לשון זה (או"ח רכג, ג). הוכרנו לעיל (דף נד, א בהערה 12) שמברכים שהחיינו על כלים שכבר היו בשימוש אצל אדם אחר, בין שהם חדשים אצלו. כאן רבי יוחנן אומר שמברכים אף אם ירש כמותם או קנה כמותם. ואם כן למה המשנה נוקטת המשנה כלים "חדשים", כיון שמברך "שהחיינו" אף אם אינם חדשים (לא בעצם וגם לא לו)? וצריך לומר שהמשנה באה למעט כשמכרם וחזר וקנהם, שאז אינו מברך "שהחיינו" (רשב"א ברך נט, ב בשם הראב"ד). אפילו אם לא השתמש בהם מעולם (בית יוסף, או"ח רכג, ד"ה ומ"ש).
- יש להעיר ש"קנה" הנזכר בגמרא, אין הכוונה לקנייה בכסף דוקא, אלא לכל צורת רכישה. הלכך, גם המקבל כלי חדש במתנה מברך "שהחיינו".
- כך נוקטת הגמרא בעת.
- רש"י בביצה ב, ב בד"ה דהיתרא עדיף. בגליון הש"ס כאן מציין ר' עקיבא איגר לאלוה רבה סימן כ"ב, המקשה על סוגייתנו, שהרי אסור לברך ברכה לבטלה, ולכמה פוסקים איסור זה מראורייתא (מהפסוק "לא תשא שם ה' אלהיך לשוא"). ולכן בדרך כלל כשיש ספק אם חייבים לברך, אומרים ספק ברכות להקל כדי לא לעבור על איסור זה. ואם כן, מדוע
- נחשבת שיטת רבי מאיר שאינו מברך כשיטת המיקל שכחה עדיפה? אדרבא! רבי יהודה הוא זה שצריך להיות בטוח בדבריו, שלא יבוא לידי ברכה לבטלה שאיסורה איסור ראורייתא (לכמה פוסקים)!
- צ"ח מתרץ שכרכת "שהחיינו" שונה משאר ברכות, משום שאף במקום שאינו חייב לברך שהחיינו, מכל מקום אם מרגיש בעצמו שמחה ועונג מותר לו לברך, כמו שמשמע מהגמרא בעירובין (מ, ב). הלכך, גם רבי מאיר מודה שאם קנה וחזר וקנה מותר לו לברך שהחיינו, ואין בזה חשש ברכה לבטלה, ולא נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה אלא אם חייב לברך שהחיינו באופן זה. ולכן דוקא ר' מאיר הוא שצריך להיות בטוח בדבריו, שלא לבטל את הברכה, אבל הנהוג כר' יהודה לעולם נהוג כהוגן (וע' תשובות חתם סופר או"ח נה, ד"ה והנה הבי"ח).
- כפי שנתבאר לעיל (נט, ב) מברכים הטוב והמטיב דוקא על טובה לשני אנשים או יותר; אם אותה הטובה היא רק לאדם אחד, מברך שהחיינו.
- ע' רמב"ם.
- רע"ב; ושם יאסרו אותו בבית הסוהר אם המלך יחשוד בו שמסתיר חלק מהמציאה (רבינו יהונתן מלוניל).

מִיָּהָא טוֹבָה הִיא – הרי עבשיו על כל פנים טוב לו במה שמצא^[7], וכיון שעבשיו טובה היא, מברך "הטוב והמטיב".

שנינו במשנה:

הֵיטָה אֶשְׁתּוּ מְעוּבָרִת וְאָמַר: יְהִי רְצוֹן שְׁתַּלְד כּו' [זכר] הָרִי זו תַּפְלַת שְׁוֹא.

מקשב הגמרא:

וְלֹא מִהֵנִי רַחֲמֵי – ובקשת רחמים (גם אחרי שנתעברה) אינה מועילה שתלד זכר? **מִתֵּיב רַב יוֹסֵף** – רב יוסף מקשה על זה מדרשת האמורא רב: נאמר בתורה: **"וְאַחֲרַי יִלְדָּה" (לאה) בַּת וְתִקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה"** (בראשית ל, כא). **מַאי "וְאַחֲרַי" –** מה היא כוונת המלה הזאת – אחרי איזו מאורע היתה זאת? **אָמַר רַב: לְאַחֲרֵי שְׁדָּנָה לָאָה דִּין בְּעֶצְמָהּ, וְאָמַרְהָ: שְׁנִים עֶשְׂרִי שִׁבְטִים עֲתִידִין לֵצֵאת מִנְּעֻבָּהּ. שָׁשָׁה כְּבֵר יֵצְאוּ מִמֶּנָּה, וְאַרְבָּעָה מִן הַשְּׁפָחוֹת; הָרִי עֲשָׂרָה. אִם זֶה הוּלַד שְׁבַמְעִי יִהְיֶה זָכָר, יִשְׂאָר רַק שְׁבַט אֶחָד לְאַחֲוֵי רַחֵל, וְלֹא תִהְיֶה אֲחֻוֹתֶי רַחֵל חֲשׁוּבָה אִפְּלוּ בְּאַחַת הַשְּׁפָחוֹת, שֶׁהָרִי לְכָל אַחַת מֵהֶן יִהְיוּ שְׁנֵי שִׁבְטִים וְלְאַחֲוֵי רַק שְׁבַט אֶחָד! מִיָּד נִהְפָּכָה עוֹבְרָה שֶׁל לָאָה לְבַת^[8] שְׁנָאֵמֶר בְּסוֹף הַפְּסוּק: "וְתִקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה", עַל שֶׁם הָרִין שְׁדָּנָה בְּעֶצְמָהּ^[9], הָרִי שֶׁתְּפִילָתָה הוֹעִילָה לְהַפְּכוֹ אֶת מִין הוּלַד!**

מתרצת הגמרא:

אֵין מְזַכְרִין בבית המדרש לראיה **מַעֲשֵׂה נְסִים**, דבר שודאי נס הוא – כי זה ודאי היה נס, שהרי נשתנה העובר מזכר לנקבה^[10]!

תירוץ אחר:

וְאֵינְכֵּיט אֵימָא – ואם תרצה אמור שלא היה במעשה של לאה דבר של נס, כי **שֶׁמַּעֲשֵׂה דְלָאָה בְּתוֹךְ אַרְבָּעִים יוֹם** מתחילת הריונה הנה, ועד סוף ימים אלו לא נחלט עדיין מין העובר, ולכן הועילה תפילתה. **בְּדִתְנָא** בברייתא: **שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרָאוּשׁוֹנִים** לאחר תשמיש **יִבְקֵשׁ אָדָם רַחֲמִים שְׁלֹא יִסְרִיחַ הוֹרֵעַ** במעי אשתו, אלא יקלט בביצית ויתהוה ממנו ולד; אבל לאחר שלשה ימים, אם הורע לא נקלט עדיין, כבר הסריח ושוב אין התפילה מועילה. **מַשְׁלָשָׁה וְעַד אַרְבָּעִים יִבְקֵשׁ רַחֲמִים שִׁיָּהָ זָכָר**; אבל לאחר ארבעים יום כבר נחלט מינו של העובר, ואם יתפלל שיהא זכר הרי זו תפלת שוא. **מֵאַרְבָּעִים יוֹם וְעַד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים יִבְקֵשׁ רַחֲמִים שְׁלֹא יִהְיֶה נַעֲשֶׂה סְנָדָל**, כלומר, שלא תתעבר אשתו בולד נוסף שימחץ את צורת הולד הראשון עד שיהא דומה לדג של ים ששמו סנדל^[11]. **מַשְׁלָשָׁה חֳדָשִׁים וְעַד שָׁשָׁה חֳדָשִׁים יִבְקֵשׁ רַחֲמִים שְׁלֹא יִהְיֶה נָפֶל**; אבל לאחר ששה חודשים

הערות

- לפי שדברים המצויים עכשיו אין במציאותם ספק, ולכן מברך על מה שנמצא מהם עכשיו, ואל יחשוש למה שיקרה בסופם, לפי שהעיתידות אפשר שיהיו אבל גם אפשר שלא יהיו (ע' רמב"ם בפירושו המשניות).
- עין מהרש"א בנדה לא, א כשם פענח רזא, ובתרגום יונתן על הפסוק בענין ההפיכה.
- לא הוזכר אצל דינה טעם לקריאת שמה כמו שהוזכר אצל כל הבנים. ולכן דורש רב, ש"ואחר ילדה בת" הוא טעם לקריאת שמה – שקראה לה "דינה" על שם שנהפכה לבת אחרי שדנה לאה את הדין (ע' מהרש"א ושלמה משנתו).
- רש"י חולין מג, א. ואף על פי שהקב"ה מעל הטבע ועושה כרצונו, אין לבקש ממנו שישיג את הטבע אלא מי שהוא צדיק גמור (כלאה), ואילו המשנה עוסקת בהמון עם (חפץ ה'; ועין חידושי הגר"א).
- רש"י; וע' בנדה כה, ב.
- אבל משנתנו עוסקת באשה שכבר ניכר עיבורה (שהוא לכל הפחות ג' חודשים בתוך ימי עיבורה), ולכן אין מועילה כבר תפילה שיהא הולד זכר.
- לפי חז"ל לא רק האיש מזריע בשעת תשמיש אלא גם האשה מזרעת; כלומר, דם הרחם מתאסף בשעת גמר ביאה ברחם ומתאחז בורע הזכר. וכך נאמר בגמרא (נדה לא, א): "שלשה שותפין יש בו באדם... אישה מזרעת אודם..." (רמב"ן על ויקרא יב, ב). אם האשה מזרעת אודם זה קודם, הולד יהיה זכר (וע' אבודרהם הדין בזה באריכות בביאורו לשחרית לימות החול ד"ה ואתה אבאר מאמר).
- ע' טור אורח חיים רל, ופרי מגדים, אשל אברהם שם, א; וע' גם שפתי חכמים בביאור דברי רש"י.

אפשר לולד להיות נולד ומתקיים. **מַשְׁשָׁה וְעַד תִּשְׁעָה יִבְקֵשׁ רַחֲמִים שִׁיָּצֵא הוּלַד בְּשָׁלוֹם**. יוצא מברייתא זו שבארבעים הימים הראשונים של העיבור עדיין לא נקבע סופית מין הולד, ואם כן, יתכן שלא התפללה שיתהפך מין הולד שבמעיה קודם שנשתיימו ארבעים יום להריונה, ולכן הועילה תפילתה להפוך את הולד לנקבה^[12].

הגמרא ממשיכה להקשות:

וּמִי מִהֵנִי רַחֲמֵי – וכי מועילה בקשת רחמים על מין הולד בתוך ארבעים יום לתחילת ההריון? **וְהָאָמַר רַב יִצְחָק בְּרִיה דְּרַב אָמִי: אִם הָאִישׁ מְזַרֵּעַ תַּחֲלָה, יוֹלְדֵת נִקְבָּה; וְאִם הָאִשָּׁה מְזַרֵּעַ תַּחֲלָה, יוֹלְדֵת זָכָר, שְׁנָאֵמֶר: "אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיִלְדָּה זָכָר" (ויקרא יב, ב).** ואם כן, מין העובר נחלט מיד בשעת תשמיש, על פי מי שמזריע תחלה^[13], ומה תועיל תפילה אחר כך?

מבארת הגמרא:

הָכָא בְּמַאי עֲסִיקִין – באיזה מקרה תועיל תפלה לזכר בתוך ארבעים ימים הראשונים? **בְּגוֹן שֶׁהֲזִרְעוּ שְׁנֵיהֶם בְּבֵת אַחַת**, שאז לא נחלט מין העובר בשעת תשמיש. וכיון שאין ידוע אם הזריעו בבת אחת או בזה אחר זה, תמיד אפשר להתפלל לזכר בתוך ארבעים יום הראשונים^[14].

שנינו בהמשך המשנה:

הֵיטָה בָּא בְּדֶרֶךְ וּשְׁמַע קוֹל צוּחָה בעיר ואומר: **יְהִי רְצוֹן שְׁלֹא תִהְיֶה בְּתוֹךְ בֵּיתִי, הָרִי זו תַּפְלַת שְׁוֹא**^[15].

הגמרא מביאה ברייתא בענין:

תָּנוּ רַבָּנֵי בְּבִרְיָתָא: מַעֲשֵׂה בְּהַלָּל הֲזָקֵן שְׁהֵי בָא בְּדֶרֶךְ אֶל תוֹךְ עִירוֹ וְשָׁמַע קוֹל צוּחָה בְּעִיר. אָמַר: מוֹבְטָח אֲנִי שְׁאִין זֶה בְּתוֹךְ בֵּיתִי. וְעָלוּ הַכְּתוּב אֹמְרִים: "מִשְׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לְבוֹ בְּטָח בָּהּ" (תהלים קיב, ז)^[16].

מעירה הגמרא:

אָמַר רַבָּא: כָּל הַיְכִי דְּדִרְשָׁתָּ לְהֵאֵי קָרָא – בכל דרך שתדרוש פסוק זה יש לו אותה משמעות. **מְרִישִׁיָּה לְסִיפִיָּה מְדְרִישׁ, מְסִיפִיָּה לְרִישִׁיָּה מְדְרִישׁ** – הפסוק נדרש בין מתחלתו לסופו ובין מסופו לתחלתו. **מְרִישִׁיָּה לְסִיפִיָּה מְדְרִישׁ** – כך הוא נדרש מתחלתו לסופו: **"מִשְׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא" מֵה שְׁעָם? כִּי "נָכוֹן לְבוֹ בְּטָח בָּהּ"**. **מְסִיפִיָּה לְרִישִׁיָּה מְדְרִישׁ** – וכך הוא נדרש מסופו לתחלתו: **מִי שֶׁ"נָכוֹן לְבוֹ בְּטָח בָּהּ" או "מִשְׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא"**^[17].

- שמה שהיה היה (רא"ה).
- הלל היה בטוח שהצווחה איננה מתוך ביתו. לא שהיה בטוח שלא תבא צרה לתוך ביתו, שוראי באות צרות גם לבתי הצדיקים; אלא שהצדיקים מקבלים עליהם את הצרות בדרך שונה משאר העם. בעל אמונה שלמה מכיר את הטובה הטמונה בתוך כל צרה, כגון למרק את עוונותיו וכדומה, והוא רואה בצרה מעין תרופה מרה הנמסרת על ידי רופא מומחה, והוא צריך לסבול את המרידות באופן זמני כדי להבריא. אין הוא צווח בעת צרה, ואם חינך את משפחתו במרה זו, גם הם לא יצווחו בעת צרה. משום כך, הלל היה בטוח שאין הצווחות באות מתוך ביתו (ע' אסיפת זקנים בשם ר' משה אלמונסני וחידושי ר' יונתן [אייבשיץ]).
- החזון איש בספרו אמונה ובטחון (ב, א) מרגיש שצרות באות גם על הבטוח בה: טעות הוא, אומר החזון איש, לבטוח שהכל "יהיה טוב" בכל מקרה; כל זמן שאין נבואה על העתיד, העתיד איננו מוחלט. אלא הבטחון האמיתי הוא האמונה שכל אירועי העולם הם בירי הבורא יתברך ובמצב של סכנה אין כאן שום פגע רע מיד במקרה אלא הכל ממנו יתברך ואפילו אם חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש מן הרחמים ואם ירצה הקב"ה – יצילוהו גם במצב כזה. [ומכיון שגם להלל יתבנו צרות, על כרחך לא היה בטוח אלא שאין הצווחה מתוך ביתו.]
- אמנם, יש בעל בטחון שרוח אלוהים שורה עליו וזוהי להכרה שאבן יצילוהו ה' מצרות מסויימות (אמונה ובטחון ב, ז). הלכך, גם אפשר לפרש שהלל היה בטוח שלא באה צרה לתוך ביתו (וע' גם חידושי הגר"א).
- "שמועה רעה לא ישמע" לא נאמר אלא "משמועה רעה לא יירא", אף אם יארע לו רע, לא יירא ממנו משום בטחונו בה' (חידושי ר' יהונתן; וע' בהערה הקודמת).

[illegible]

כח דהתיירא עדיף.
טוב לו להשמיענו כח דברי
המחיר שהוא סומך על
שמועו ואינו ירא להחיר
אבל כח האוסרין אינה
ראיה שהכל יכולין
להחמיר ואפילו בדבר
המותר [ביצה ב:].

דמסמק
שירשון. לימון בלע"ז
שמעלה טיט [ערובר צט:].
שירטון חבל ונתייחסה

לְהוֹדִיעַךְ כְּחוֹ דִּר' יְהוּדָה ^(b) ^(c) כַּח דְּהַתִּירָא עֲדִיף לֵיהּ:
בִּארְעִיה אִפּ עַל גַּב דְּטַבָּא הִיא לְדִידֵיה דְּמַסְקָא
^(d) בְּמִנְרָה רַבִּי דִּרְנִי בְּמִי כֻּנֵּן בְּאַשְׁמֹרֶת מִצִּיּוֹן אִפּ

במבדק על הרעה כו': היכי דמי כגון דשקל בדק
ארעא שדיתון ושכחא השתא מיהא רעה היא: ד'ו'
על גב דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלא
אשתו מעוברת ואמר די רצון שתלד כו' הרי זו
ילדה בת ותקרא את שמה דינה מאי ואחר אמר ר
עתידין לצאת מעיקב ששה יצאו ממני וארבעה מן
עחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנא' ותקרא
אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה כדתני
יסריה משלשה ^וועד ארבעים יבקש רחמים שיהא
שלא יהא סגול משלשה חדשים ועד ששה יבקש
רחמים שיצא בשלום ומי מהני רחמי והא"ר יצחק
אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר ^זאשה כי
שניהם בבת אחת: היה בא בדרך: ת"ר מעשה בי
אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכת
בה' אמר רבא ^חכל היכי דדרשת להאי קרא ^טמרמי
לסיפיה מדריש משמועה רעה לא יידא מה מעם
לבו כמות בה' משמועה רעה לא יידא ההוא תמ
יוסי בשוקא דציזון חזיה דקא מפחיד אמר ליה
^יוהכתוב ^{יא}אשרי אדם מפחד תמיד אמר ליה ההוא
ואזיל בתריה דרב המנונא אתנח אמר ליה יסורים
פחדתי ויאתני ואשר יגורתי יבא לי והא כתיב אשר
לכרך: תנו רבנן ^{יב}בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפ
מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה ל
ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אונ
לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תולכיני לשל
כל אייב ואורב בדרך אמר רב מתנא ל"ש אלא ב
בו לית לן בה א"ר אמר רב מתנא אפילו בכרך שדור
זכותא ת"ר ^{יג}הנכם לבית המרחץ אומר יהי רצון מל
דבר קלקלה ועון ואם יארע כי דבר קלקלה ועון
אינש הכי דלא לפתח פומיה לשטן ^{יד}דאמר ר"י ונ
לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב ^{טו}כמעט
^{טז}שמעו דבר יי' קציני סדום וגו' כי נפיק מאי אוממיה
האור ר' אבהו ע"ל לבי בני אפחית בי בני מתותיה
גברי כחד אבריה אמר היינו דר' אחא דאמר רב אחא
שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני ^{טז}כי אל רוי
בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אבוי ל
^{יז}ורפא ירפא ^{יח}מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות

(שמות בא, יט)

מעשה בענין היראה:

איכא דאמרי – יש אומרים שכך אמר רב מתנא: אפילו בכרך שדנין בו תחילה ורק אחר כך הורגין בו יתפלל כשנכנס לשם, שמה יתפשוהו על לא עול בכפו וימנין דלא מתרמי ליה איניש דילף ליה זכותא – ולפעמים לא יודמן לו אדם שילמד עליו זכות. הלכך גם עיר שאין ממיתים בה אלא על פי דין יכולה להיחשב מקום סכנה.

הגמרא מביאה תפלות נוספות למקרים אחרים שיכולה להיות בהם סכנה:

תנו רבנן בברייתא: הנכנס לבית המדרש^[21] אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני מזה וכיוצא בו, ואל יאירע בי דבר קלקלה ועון; ואם יאירע בי דבר קלקלה ועון, תהא מיתתי כפרה לכל עונותי.

הגמרא מביאה דעה החולקת על סוף התפלה: אמר אביו: לא לימא איניש הכי – אל ירמוז אדם שמגיע לו עונש על חטאיו^[22], דלא לפתח פומיה לשטן – כדי שלא לתת פתחון פה לשטן נגדו^[23]. דאמר ריש לקיש, וכן תנא משמיה דרב יוסי – וכן נשנה בברייתא בשם רבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. אמר רב יוסף מאי קרא – מאיזה פסוק רואים שאין לפתוח פה לשטן? דכתיב (ישעיה א, ט): "כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו" (ישעיה א, ט). מאי אהדר להו נביא – ומה ענה להם הנביא בפסוק הבא? "שמעו דבר ה' קציני סדם וגו'". דהיינו, משום שפתחו פיהם לשטן ואמרו שנהיו כמעט כסדם, זה גרם לנביא שיקרא להם "קציני סדם".

הגמרא חוזרת לתפלות שאומרים בענין בית המרחץ: כי נפיק מאי אומר – כשיוצא בשלום מבית המרחץ מה הוא אומר? אמר רב אחא, כך הוא אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מן האור – האש. מעשה שהיה בענין:

רבי אבהו על לבי בני – נכנס לבית המרחץ, אפחית בי בני מתותיה נשברה התקרה המפרידה בין המרחץ שעמד בו לבין החפירה שמתחתיו, אתרחיש ליה ניסא קם על עמודא – קרה לו נס ונשאר עומד על עמוד, שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה – והציל מאה ואחד איש בזרועו האחד, על ידי שהחזיק אחד או שנים בזרועו, והם החזיקו אחרים, וכך החזיקו זה בזה עד מאה ואחד איש. אמר רבי אבהו: היינו דרב אחא – זהו שאמר רב אחא לעיל שצריך להודות כשיוצא לשלום מבית המרחץ^[24]. (דאמר רב אחא^[25])

תפלה נוספת: הנכנס להקזי דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה, ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו; כלומר, לא היה להם לבני אדם לעסוק ברפאות, ותחת זאת היה להם לבקש רחמים, אלא שנהגו לעסוק ברפאות.

ההוא תלמידא דהיה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון – תלמיד אחד היה הולך אחרי רבי ישמעאל ברבי יוסי בשוק של ציון. חזייה – ראהו רבי ישמעאל ברבי יוסי לאותו תלמיד דקא מפחיד – שהיה מפחד. אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי לתלמיד: חטאה את – חוטא אתה! דכתיב (ישעיה לג, יד): "פחדו בציון חטאים" (ישעיה לג, יד)^[18]. אמר ליה התלמיד: והכתיב (משלי כח, יד): "אשרי אדם מפחד תמיד". אמר ליה רבי ישמעאל ברבי יוסי: ההוא בדברי תורה כתיב – פסוק זה לענין דברי תורה נאמר, שאשרי האדם המפחד תמיד שמה ישתכחו ממנו דברי תורה, שמתוך כך הוא חוזר עליהם תמיד^[19].

מקרה אחר: יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא – היה הולך לו מאחורי רב המנונא. אתנח – נאנח יהודה בר נתן. אמר ליה רב המנונא: יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה – וכי רצונך להביא עליך יסורים? דכתיב (איוב ג, כג-כד): "כי לפני לחמי אנחתי תבא... כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי ויבא לי". השיב לו יהודה בר נתן: והא כתיב "אשרי אדם מפחד תמיד"! ענה לו רב המנונא: ההוא בדברי תורה כתיב, אבל פחד אחר מביא יסורים.

שנינו במשנה: הנכנס לכרך מתפלל שתיים... בן עזאי אומר: ארבע, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו.

הגמרא מביאה ברייתא שנויה בשיטת בן עזאי: תנו רבנן בברייתא: בכניסתו לכרך מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. לאחר שנכנס אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום. בקש לצאת, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום. לאחר שיצא אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום; ובקש שהוצאתני לשלום, כך תוליכני לשלום, ותסמכני לשלום ותציעני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך^[20]. מגבילה הגמרא:

אמר רב מתנא: לא שנו שאומרים תפילות אלו אלא בכרך שאין דנין תחילה ורק אחר כך הורגין בו, אלא הורגים באותו הכרך בלי דין, ולכן הנכנס לשם נמצא בסכנה שמה יטפלו עליו עלילה ולא יתנו לו ללמד זכות על עצמו. אבל בכרך שדנין תחילה ורק אחר כך הורגין בו, כלומר, שאין הורגים שם אלא על פי דין ומדת הסכנה שם קטנה יותר, לית לן בה – אין קפידא בדבר, ואינו צריך להתפלל תפילות אלו, אלא יזהר בעצמו שלא יפגע שם, ואם פגע כבר, אל יכנס לכרך שהוא מקום סכנה עבורו. לשון אחר בדברי רב מתנא:

הערות

ביטוי נה, ב; ע' אורחות צדיקים, שער הדאגה לדוגמאות של יראה המשובחת).
20. תפלה זו דומה ל"תפלת הדרך" המובאת לעיל (כט, ב). הפוסקים דנים אם יש הבדל ביניהם – ע' בית יוסף ובי"ח על או"ח רל; מגן אברהם וט"ז על או"ח רל, א; משנה ברורה, רל, ג.
21. בבתי המרחץ של זמננו היתה חפירה מתחת למרחץ שהיו שהמים נופלים לתוכה (מעין בור ניקוז), ובני אדם היו רוחצים על גבי התקרה שעל גבה. אילו היתה התקרה נשברת, העומד עליה היה מסתכן (רש"י למטה, ד"ה מתותיה; וע' רש"י שבת מ, א ד"ה רוחץ בו מיר).
22. ע' רש"י לעיל סוף יט, א.
23. ע' מהרש"א כתובות ח, ב.
24. רש"י. ע' רש"י המביא גרסא אחרת של סיפור זה מכתובות סב, א.
25. הגר"א כהגהותיו באן ואחרים אינם גורסים המלים האלו.

18. דאגה היא בדרך כלל מדה רעה. למדת הדאגה יש את כל החסרונות המקבילים למעלות של מדת השמחה (אורחות צדיקים, שער הדאגה). אפשר לפרש את החטא שבפחד על פי מה שכתוב בתורה: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו, ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (דברים כ, ח). ואמר ר' חיים שמואלביץ שדין זה לא נאמר במלחמה דוקא, אלא כל הירא ורך הלבב שאינו הולך בדרכי האמונה ובטחון, ועלול להמס את לבב אחיו כלבבו, אל יהא מצוי בין אחיו אלא "ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (שיחות מוסר, תשל"א, כט; וע' גם שערי תשובה ג, לא-לב). ועוד יש לפרש שאדם המפחד אינו מפחד אלא מחטאיו. הלכך אדם המפחד מגלה על עצמו שהוא חוטא (מכתב מאלוהיו ח"ד דף 233-234).

19. וכן אשרי מי שדואג לראות את הנולד שלא תאירע תקלה על ידי מעשיו. אל יבטח האדם על רוב טובתו ושלותו אלא ידאג מן הפורענות (רש"י ותוספות

(ב) אם יקום והתחלק
בארץ על משענתו
ונקה המפה רק שבתו
יתן ורפא ורפא:

[שמות כא, יט]

דברו כמותו בה' משמועה רעה לא יירא ההוא את
 יוסי בשוקא רציון חזייה דקא מפחד אמר ליה
 והכתיב ^אאשרי אדם מפחד תמיד אמר ליה ההרים
 יאזול בתריה דרך המנונא אתנח אמר ליה יסורים
 פחדתי ויאתני ואשר גורתי יבא לי והא כתיב אשרי
 לכתך: תנו רבנן ^בבניסתו מהו אומר יהי רצון מלפני
 ממודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לי
 ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום צא אונו
 לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום
 ככל אויב ואורב בדרך אמר רב מתנא ליש אלא ב
 בו לית לן בה א"ד אמר רב מתנא אפילו בכרך שדרי
 נכותא ת"ד ^גהנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפני
 דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון ו
 איניש הכי דלא לפתח פומיה לשטן ^דדאמר ר"ש וי
 לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב ^הכמעט
^ושמעו דבר יי קצוני סדום וגו' כי נפיק מאי אומא
 האור ר' אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה
 גברי בחד אבריה אמר היינו דר' אחא דאמר רב אחא
 ששיחא עסק זה לי לרפואה ותרפאנו ^זכי אל ר' אל
 לבני אדם לרפאות אלא שנהנו אמר אביי ל
^חורפא ירפא ^טמכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות

יִשְׁמְעָאֵל בְּרַבְּרִי
שָׂאָה אֶת דְּכָתִיב ־ פָּחַד בְּצִיּוֹן חֲטָאִים אָמַר לִיה
אֶבְדֵּבְרִי תוֹרָה כְּתִיב יְהוּדָה בֶּר נֶתָן הוּא שְׁקִיל
נֶעֱמִי הָהוּא גִבְרָא לְאִתּוּי אֲנַפְשִׁיה דְּכָתִיב ־ כִּי פָּחַד
אֲדָם מִפָּחַד תְּמִיד הָהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב: הַנִּכְנָם
דְּ ה' אֱלֹהֵי שְׁתַּכְנִיסֵנִי לְכַרְךָ זֶה לְשִׁלּוֹם נִכְנָם אֲמַר
לְזֶם בִּקֵּשׁ לְצֵאת אֲמַר יְהִי רְצוֹן מִלִּפְנֵי ה' אֱלֹהֵי
יְמוּדָה אֲנִי לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵי שְׁהוֹצֵאתִי מִכֶּכָּה זֶה
וְתִסְמְכֵנִי לְשִׁלּוֹם וְתַצְעִידֵנִי לְשִׁלּוֹם וְתַצִּילֵנִי מִכֶּכָּה
דְּ שְׁאִין דִּנִּין וְהוֹרְגִין בּוֹ אֲבָל בְּכַרְךָ שְׁדִּינִין וְהוֹרְגִין
וְהוֹרְגִין בּוֹ וְזִמְנִין דְּלֹא מִתְרַמֵּי לִיה אִינְשׁ דִּיִּרְיָף לִיה
יִנֵּךְ י"י אֱלֹהֵי שְׁתַּצִּילֵנִי מִזֶּה וּמִכִּיּוֹצֵא בּוֹ וְאֵל יֵאֲרֶע בִּי
הָא מִיִּתְתִּי כִפְרָה לְכָל עֲוֹנוֹתַי אָמַר אֲבִי לֹא לִימָא
תְנָא מִשְׁמִיָּה דר' יוֹסִי לְעוֹלָם אֵל יִפְתַּח אָדָם פִּיו
סִדּוֹם הֵינִי לְעִמּוּרָה דְּמִינוּ מְאִי אֲהֲרָר לְהוֹ נִבְיָא
אֲר' אַחָא מוֹדָה אֲנִי לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵי שְׁהַצִּלְתִּי מִן
אֲתַרְחִישׁ לִיה נִיסָא קָם עַל עֲמוּדָא שׁוּיב מֵאַה וְחֲדָה
יִנֵּכְנָם לְהִקֵּי דָם אֲמַר יְהִי רְצוֹן מִלִּפְנֵי ה' אֱלֹהֵי
נִגְמָן אֲתָה וּרְפוּאָתְךָ אֲמַת לִפִּי שְׁאִין דִּרְכִּין שֶׁל
לִימָא אִינְשׁ הִכִּי ־ דִּתְנִי דְּבִי רַבִּי יִשְׁמְעָאֵל
י קָאִי מְאִי אֲמַר רַב אַחָא בְּרוּךְ רּוֹפֵא חֲנַם ־

[illegible]

גם על סוף תפילה זה חולק אביי:

אָמַר אַבִּי: לֹא לִימָא אִינֵשׁ הָכִי – אל יאמר אדם שלא היה להם לבני האדם לעסוק ברפואה, **דְּתַנִּי דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל**: מזה שנאמר **”וְרָפָא יִרְפָּא”** (שמות כא, יט) לענין החובל בחבירו, שחייב הוא

בהוצאת רפואתו, **מִכָּאן שְׁנִיתָנָה רִשּׁוּת לְרֹפֵא לְרִפְאוּת**^[26].

התפלה לאחר ההקזה:

בִּי קָאִי מַאי אוֹמֵר – כשעומד לאחר ההקזה מהו אומר? **אָמַר רַב אֲחָא: בְּרוּךְ רוֹפֵא חַנּוּם**^[27].

הערות

26. לולא רשות זאת היינו אומרים שאם ה' הכהו, אסור לאדם לרפאותו נגד רצון ה' (ע' רש"י בבבא קמא פה, א ד"ה שניתנה) או שהיינו אומרים שצריך להמנע מרפואה שמא יטעה ונמצא הורג נפשות בשוגג (רמב"ן על ויקרא כו, יא ובתורת האדם, ענין הסכנה). אין לחלק בין מכה בידי אדם לבין חולי בידי שמים, שבשניהם יש רשות לרופא לרפאות (תוספות שם ד"ה שניתנה). יתר על כן, כשמוותר לרופא לרפאות הרי הוא מקיים מצוה בזה (ע' נדרים מא ב; וע' גם סנהדרין עג, א ורמב"ם בפיהמ"ש, נדרים ד, ד; תשובות הרשב"א א, תיג).

הרמב"ן (על ויקרא כו, יא ובתורת האדם, ענין הסכנה) מוסיף ביאור בענין הרפואה. לדבריו, בהיות ישראל שלמים לא יתנהג ענינם על פי טבע כלל, ויסיר ה' מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא כלל, ואם יחלה האדם הוא ידרוש בה' ולא ברופאים. ועל זה נאמר שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו, כלומר שהאדם יתרפא ברצון ה', ע"י שידרוש את ה' בחוליו, אלא שנהגו ברפואות וה' הניח להם ומנהיג אותם בדרך הטבע ולכן נאמר, מכאן שניתנה רשות לרופא

[וע' עוד בענין זה בהקדמת הנשמת אברהם חלק יורה דעה. בין המקורות שמביא שם: אבן עזרא בשמות כא, יט; תשובות חתם סופר, או"ח קעז; כרתי ופלתי, יו"ד קפח, ה; תשובות בנין ציון קיא; תשובות אבני נור, חו"מ קצג; חכמת אדם קנא, כה; אגרות חזון איש א, קלו; תשובות יחזקאל רעת א, סא.]

27. הגהות הגר"א גורס ע"פ בה"ג ורמב"ם: ברוך רופא חולים. רבינו חננאל גורס: רופא חיים.

ג'ה א (מ"י פ"י מהל'
ברכות סמג עשין ח)
טו"ש"ע אור"ח סימן רכג
סעיף ג:

הגמרא מביאה מה שאומר הנכנס לבית הכסא:

הנכנס לבית הכסא אומר אל המלאכים המלוים אותו, שכן לכל אדם יש שני מלאכים המלוים אותו, כמו שנאמר: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך ככל דרכך" (תהלים צו, יא)^[1]; **התכבדו מכובדים, קדושים משרתי עליון, תנו כבוד לאלהי ישראל: הרפו ממני עד שאפגס ואעשה רצוני ואבא אליכם**. גם על זה חולק אביי:

אמר אביי: לא לימא אינש הכי דלמא שבקי ליה ואזלי – אל יאמר אדם את הנוסח הזה שמא יעזובוהו המלאכים וילכו להם^[2]. **אָלָא לִימָא** – יאמר: **שמרוני שמרוני, עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני**^[3], **המתנינו לי המתנינו לי עד שאפגס ואצא, שכן דרכן של בני אדם**^[4].

ביציאתו מבית הכסא מהו אומר?

בי נפיק כשיצא לאחר עשית צרכיו אומר: ברוך אתה... אשר יצר את האדם בחכמה^[5] **וברא בו נקבים נקבים חללים חללים**^[6] **גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם – אחד מהאיברים החלולים כגון הלב או הכרס או המעיין – או אם יסתם אחד מהם – אחד מהנקבים הפתוחים כגון הפה או החוטם או פי הטבעת – אי אפשר לעמוד לפניך**^[7]. ממשיכה הגמרא:

מאי קתים – באיזה נוסח יש לחתום את הברכה? **אמר רב: ברוך**

הערות

- המלאכים האלו מעידים גם על המעשים שהאדם עושה בצנעה (תענית יא, א).
- נוהגים בכל תפוצות ישראל לומר לפני קידוש את הפיוט "שלום עליכם" לכבוד שני המלאכים המלוים את האדם מבית הכנסת לביתו בליל שבת (עין שבת קיט, א). החרוז הרביעי בפיוט זה מתחיל "צאתכם לשלום מלאכי השלום", ויש טוענים שאין לומר קטע זה, כי אין דאוי לשלוח את המלאכים (כמו שמבואר בגמרא כאן). אמנם נתפשט המנהג לומר חרוז זה, ויש מפרשים ש"צאתכם לשלום" אין זו בקשה לצאת, אלא תפלה שאימתי שיצאו, תהיה אותה היציאה לשלום (ע' שערי תשובה רסב, ב, ומחצית השקל רסב בד"ה ובי' בס' ת"ש). ויש שהסבירו שמה שאומרים צאתכם לשלום הוא למלאכים המלוים אותו בחול כמו שלמדנו בסוגיא שלנו, ושלוש עליכם אומרים למלאכים המלוים אותו בשבת (שפת אמת ויצא (תרס"א) שם משמואל דף שלה: בשם אביו האבני נור).
- כלומר, שמרוני בהוה ושמרוני בעתיד, עזרוני בהוה ועזרוני בעתיד וכו' (מהרש"א).
- ואל ירע בעיניכם להמתין לי (מהרש"א). אבודרהם מביא דעה שלא יאמר "התכבדו וכו'" אלא ירא שמים שהשכינה שורה עליו, שסתם אדם המרבה למלאכים המלוים אותו נראה במתגאה. הבית יוסף (או"ח ג ברי"ה ובכניסתו) אומר שמשום כך לא נהגו בזמן הזה לומר "התכבדו וכו'".
- כלומר, שברא את האדם ונתן בו חכמה (ע' יוסף באוצר התפלות; וע' בפירושי סידור התפלה לרוקח). ועוד יש לפרש שה' ברא את האדם בחכמתו, כפי שנראה מסידור איברי האדם ופעולותיהם (ע' יוסף שם, וע' רש"י ד"ה ומפליא לעשות; וע' תוספות פירוש אחר).
- כך גרסת רש"י. אמנם כתבו הפוסקים שיש לגרס "חלולים חלולים" כפי גרסת רי"ף רמב"ם ודא"ש (טור או"ח ו' וב"ח ד"ה ויברך). טעם הגרסא הוא שלא שייך לשון בריאה על חלולים, שהרי אין בהם ממש. מה שאין כן אם גורסים "חלולים", שאז הפשט הוא שברא [איברים] חלולים (בית יוסף שם; וע' עיון תפלה באוצר התפלות שפירש בענין אחר). ועוד יש לפרש שאין גורסים חלולים מפני שהוא גם כן לשון הריגה או לשון פסול כהונה (דרכי משה שם). מובא במדרש תנחומא (שמיני יח) ש"חלולים חלולים" בניגמטריא עולה הוא 248, כמנין איברי האדם (כפי שהם נמנים באהלות א, ח).
- הגר"א (הגהות הגר"א) מוסיף "אפילו שעה אחת" (וכן גרסת הרי"ף; אבל עי' אבודרהם בשם מהר"ם מרוטנברג).
- האבודרהם מאריך בביאור הטובה שיש לאדם מכל אחד מאיבריו. בסוף ביאורו הוא מביא את רב רבי הספרי (האזינו ד): אין באחד מבאי העולם שיתכבד ויאמר אילו היו לי שלש עינים, אילו היו לי שלש ידים, אילו היו לי שלש רגלים, וכו', כמה היה נאה! תלמוד לומר "תמים פעלו" (דברים לב, ד).
- שמואל היה קורא לרב "אבא" לכבודו, לפי שהיה רב קשיש ממנו, ומשמעות "אבא" היא, נשיאי ורבי (רש"י לעיל דף מז, א ביבמות נו, ב, ד"ה ומורה לי אבא, חולין לח, א, ומה, ב; אבל ע' שבת נג, א ברי"ה אבא, ותענית ד, ב ברי"ה אבא). ויש

אתה ה' **רופא חולים. אָמַר שְׁמוּאֵל: קָא שְׁוִינְהוּ אָבָא**^[8] **לְכוּלִי עֲלֵמָא קְצִירִי** – בחתימתו זאת עשה רב את כל העולם לחולים! **אָלָא** כך מסיימים את הברכה: ברוך אתה ה' **רופא כל בָּשָׂר**; שהיציאה היא רפואת כל הגוף^[9]. **רַב שֶׁשֶׁת אָמַר**: כך מסיימים את הברכה: ברוך אתה ה' **מַפְלִיא לַעֲשׂוֹת**; שאף על פי שיש בגוף האדם הרבה נקבים, וכל גופו דומה לנאד מלא רוח, ונאד מלא אויר שניקב, יוצא כל האויר מתוכו – האדם אינו כן, שאף על פי שהוא דומה לנאד הרוח נשארת בתוכו כל ימי חייו, וזו היא פליאה וחכמה^[10]. **אָמַר רַב פֶּפְּא**: מכיון שנחלקו בסיום הברכה, **הִלְכָּה נִמְרִינְהוּ לְתַרְוִינְהוּ** – יש לומר את שני נוסחי החתימה: ברוך אתה ה' **רופא כל בָּשָׂר ומַפְלִיא לַעֲשׂוֹת**.

הנוסח שאומרים לפני שהולכים לישון בלילה^[11]:

הנכנס לישון על מטתו אומר: מ' שְׁמַע יִשְׂרָאֵל' עַד 'וְהִיא אִם-שְׁמַע', דהיינו, הפרשה הראשונה של קריאת שמע^[12]. **וְאָמַר בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְּפִיל חֲבָלֵי שִׁינָה עַל עֵינֵי וְתַנּוּמָה עַל עַפְפֵּי**^[13] **וְמַאִיר לְאִישׁוֹן בֵּת עֵינָיו**^[14]. **יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ: שֶׁתְּשַׁכְּבֵנוּ לְשִׁלּוֹם, וְתֵן חֲלָקִי בְּתוֹרָתְךָ**^[15] **וְתַרְגִּילִנִי לִידֵי מַצָּה, וְאֵל תַּרְגִּילִנִי לִידֵי עֶבֶרָה. וְאֵל תְּבִיאֵנִי לִידֵי חֹטָא, וְלֹא לִידֵי עוֹן, וְלֹא לִידֵי נִסְיוֹן, וְלֹא לִידֵי בָּיוֹן**^[16]. **וְיִשְׁלוּט בִּי יֵצֶר טוֹב, וְאֵל יִשְׁלוּט בִּי יֵצֶר הָרָע. וְתַצִּילֵנִי מִפְּנֵי רָע וּמִחֲלָאִים רָעִים**^[17]. **וְאֵל יִבְהַלּוּנִי חֲלוּמוֹת רָעִים וְהַרְהוּרִים**

- מפרשים ששמו של רב היה "אבא" (ע' חולין דף קלו, ב). אלא שבבבל קראו לו "רב" סתם, כפי שבארץ ישראל קראו לרבי יהודה הנשיא "רבי". אבל חבירו, שמואל, קרא לו בשמו (תוספות, יבמות שם, ודשב"ס פסחים קיט, ב ד"ה אבא).
- רש"י: שבוה שומר על בריאותו ומונע חולי מלבא עליו, שגם זה נקרא רפואה (ר' יהודה בן יקר, רבו של הרמב"ן, בפירוש התפלות והברכות שלו).
- רש"י: וע' גם בראשית רבה א, ג. האבודרהם מפרש שהפלא הוא יכולת הגוף לברור בין החלקים הטובים של האוכל, שבהם הוא משתמש, לבין הפסולת, שאותה הוא מוציא. הרמ"א מוסיף שהוא מפליא לעשות בזה שקושר דבר רחוני (גשמה) בדבר גשמי (הגוף).
- ולא בשישנים שינת ארעי כיום (שפתי חכמים בשם הרמב"ם, הל' תפלה ז, א).
- הקשו המפרשים למה נקטה הגמרא לשון זו, שאפשר לטעות בה ולהבין שצריך לומר את הפסוקים כתורה משמע ישראל (דברים ו, ד) עד והיה אם שמע (דברים יא, יג), (שהם יותר ממאה פסוקים)! הצ"ח מבאר שהגמרא ציינה מראי מקומות לפסוקים מתוך קריאת שמע, ללמד שצריך לקרוא את כל הפרשה כפי שהיא נקראת בקריאת שמע, ובבבלי זה לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אף על פי שלשון זה אינו נמצא בתורה (וע' רבינו חננאל המובא ברא"ש שפירש בעי"א; וע' לעיל ד, ב, וד, א בענין קריאת שמע על המטה).
- על פי פשוטו, הביטוי "חבלי שינה" מהווה תיאור ציורי של הגוף שבשעת שינה הוא כאילו קשור בחבלים. ויש מפרשים ש"חבלי" שינה הם חלקי שינה (אבודרהם; ע' חזקוני, דברים לב, ט).
- שהעין כאילו נחשבת כשעייפים, ולאחר שינה טובה היא מאירה (אבודרהם).
- פרקי דרבי אליעזר (יא, א) מלמד ששינת האדם הוא תזונתו ורפואתו, ומסייעת לאריכות ימיו.
- מ'זותן חלקי בתורתך" עד "ותצילני מפגע רע ומחללים רעים" נוסף לברכה מאוחד יותר. הטור (או"ח רלט) קובע שרב עמרם גאון הוסיפו. יש להבין, מה ענין ביקוש חלק בתורה קודם השינה? הרי הישן אינו יכול ללמוד תורה! ומפרש הצ"ח: חייבים ללמוד תורה יומם ולילה כפי שכתוב: (יהושע א, ח) "לא ימוש התורה מפיו; והגית בו יומם ולילה". כמובן, כאשר ישן אין הוא עוסק בתורה ובמצוות. כדי שיהיה ברור ששנתו לא באה לפרוק מעליו עול תורה ומצוות, ואינו הולך לישון אלא מפני שמוכרח הוא לישון, ככל בני אדם, לפיכך הוא מתפלל או לה' שיתן לו את חלקו בתורה.
- שהרי דוד המלך אמר: "בִּחְנִנִּי ה' וְנִסִּינִי" (תהלים כו, ב) וסופו שנכשל באותו הנסיון ונתכזה (ע' ש"ב פרקים י"א וי"ב). ואם צדיק כדוד המלך נכשל בנסיון, לא כל שכן שאנו הקטנים צריכים להתפלל להנצל מנסיון ומביון (חוסן ישועות, מובא בע' יוסף שבאוצר התפלות).
- עד כאן הוספת רב עמרם גאון (ע' בהערה 15).

על פני הדברים, "תרגילני... תביאני... ותצילני" נאמרים כלפי הקדוש ברוך הוא. אמנם, בעל שלמה משנתו מקשה על פירוש זה: כיצד יתכן להתפלל לה' "ואל תרגילני ליד עבירה"? וכי יעלה על הדעת שהקב"ה ירגיל מי שהוא לחטוא? לכל

מתישר על מטתו^[28] ויושב יאמר: ברוך אתה... מתיר אסורים. כי לביש לימא – כשמתלבש יאמר: ברוך אתה... מלביש ערומים. כי זקיף לימא – כשמזדקף ועומד יאמר: ברוך אתה... זוקף כפופים. כי נחית לארעא לימא^[29] – כשיורד על הארץ יאמר: ברוך אתה... רוקע הארץ על המים. כי מסגי לימא – כשמהלך יאמר: ברוך אתה... המכין מצעדי גבר. כי סיים מסאניה לימא – כשנועל נעליו יאמר: ברוך אתה... שעשה לי כל צרכי^[30]. כי אסר המיניה לימא – כשחוגר חגורו^[31] יאמר: ברוך אתה... אוזר ישראל בגבורה^[32]. כי פריס סודרא על רישיה לימא – כשמכסה ראשו בסודר^[33] יאמר: ברוך עוטר ישראל בתפארה^[34]. כי מעטף בציצית לימא – כשמתעטף בטליתו המצוייצת^[35] יאמר: ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית. כי מנח תפילין אדרעיה לימא – כשמניח תפילין על זרועו יאמר ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין. ארישיה לימא – כשמניח תפילין על ראשו יאמר: "ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין"^[36]. כי משי ידיה לימא – כשנוטל ידיו בבוקר יאמר: ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים^[37]. כי משי אפיה לימא – כשרוחץ את

רעים^[18], ותהא מטתי שלמה לפניך, שלא יהיה פסול ורשע בזרעו^[19], והאר עיני פן אישן המות^[20]. ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו^[21].

הגמרא עוברת לברכות הבוקר:

בי מתער – כשהוא מתעורר אומר: אלהי, נשמה שנתת בי טהורה^[22]. אתה יצרתה בי^[23], אתה נפחתה בי^[24], ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני [כשאמות], ולהחזירה בי לעתיד לבא [בתחית המתים]. כל זמן שהנשמה בקרבי, מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, רבון כל העולמים אדון כל הנשמות. ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים^[25].

הגמרא מביאה חמש עשרה ברכות שמברכים כל בוקר, רובם הודאה על תופעות המתרחשות כל בוקר מחדש^[26]:

בי שמע קול תרנגולא כששומע קול התרנגול הקורא לפנות בוקר, לימא יאמר: ברוך אתה... אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה^[27]. בי פתח עיניה לימא – כשפותח את עיניו יאמר: ברוך אתה... פוקח עורים. בי תריץ ויתבי לימא – כשהוא

הערות

18. והלב הוא שמבין. על ידי הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה (רא"ש). סמכו ברכה זו לקריאת התרנגול, כיון שיש מקומות שקוראים לתרנגול "שכוי" (רש"י בשם הגמרא ראש השנה כו, א) משום יכולתו להבחין בין יום ובין לילה (ר' יהודה בן יקר).

28. רש"י בדפי הרי"ף.

29. הרי"ף והרמב"ם הלכה ז' מהלכות תפילה – הקדימו ברכת רוקע הארץ על המים לברכת זוקף כפופים. "כשמוריד רגליו מן המטה ומניחם על גבי קרקע מברך רוקע וכו' ", כשעומד מברך זוקף כפופים [ג' הרמב"ם שם].

30. כי רק כשנועל נעלים אפשר לו לצאת מן הבית ולטפל בכל צרכיו (אבודרהם). ע' בגמרא שבת קכט, א וברש"י שם בחשיבות נעילת נעלים.

31. רמב"ם, הל' תפלה ז, ו. ויש מפרשים כשלוש המבנסים (אבודרהם בשם ראב"ד; וע' או"ח מו, א).

32. מברכים כן בשעה שחוגר חגורו, לפי שנותנים כלי נשק על החגורה (אבודרהם).

33. והוא הדין לכובע ולכל כיסוי אחר (תוספות).

34. הטעם שמוזכר "ישראל" דוקא בברכה זו ובברכה שלפניה (אזור ישראל בגבורה). הוא מפני ששאר הברכות שייכות גם לאחרים, ואילו שתיים אלו שייכות דוקא בישראל משום איסור גילוי ראש, ומשום החיוב לאזור אזור בשעת התפלה (פרישה, או"ח מו, ח).

ברוב הסיידורים מודפסת ברכה נוספת בין עוטר ישראל בתפארה ובין המעביר שינה מעיני – הנותן ליעף כח. ואף שיש שפסקו שלא לאומרה כיון שאינה נזכרת בגמרא, הרמ"א (או"ח מו, ז) מביא שמנהג בני אשכנז לאומרה (ע' דברי חמודות בג, פד המרחיב בענין).

שלוש ברכות נוספות מובאות במנחות מג, ב, ע' שם ובאו"ח מו, ד.

35. אמנם על טלית קטן מברך [אשר קדשנו במצותיו וצונו] על מצות ציצית (רמ"א, או"ח ח, ו).

ואף שלהלכה היה ראוי לברך על טלית קטן את הברכה הראויה לה, ועל טלית גדול את הברכה הראויה לה, למעשה נהגו שהלובש טלית גדול לתפלת שחרית אינו מברך על מצות ציצית כשלוש את הטלית קטן, אלא כשלוש את הטלית גדול יכוון לפטור אף את הטלית קטן בברכת להתעטף בציצית.

36. בכל תפוצות ישראל מכרכים קודם הנחת תפילין את הברכה "להניח תפילין", שהיא מתיחסת הן לתפילין של יד והן לתפילין של ראש (ע' או"ח בה, ה, ט). לפי רש"י (מנחות לו, א בד"ה סח מברך שתיים) אין מברכים "על מצות תפילין" אלא אם כן שח לאחר שהניח תפילין של יד ולפני שהניח תפילין של ראש, אבל אם לא שח, אינו מברך. הבית יוסף (או"ח כה, ב ד"ה ויברך) מביא שכך גם שיטת הרי"ף. הרמב"ם והרשב"א בתשובות. אבל רבינו תם (מובא בתוספות במנחות לו, א בד"ה לאו סח) והרא"ש (הל' תפילין יד) חולקים וסוברים שמברכים את שתיהן תמיד, ואף אם לא שח בינתיים מברך קודם הנחת תפילין של ראש "על מצות תפילין". הרמ"א (או"ח כה, ה) מביא שמנהג האשכנזים כרבינו תם, שמברכים שתי ברכות אף אם לא סח (אבל ע' באריכות בשלמה משנתו).

37. נטילת ידים בבוקר לתפלה יסודה ברברי הפסוק "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'" (תהלים כו, ו) וכפי שנתבאר לעיל (טו, א). (החזיון ליטול ידים בבוקר שונה מהחזיון ליטול ידים לפני אכילת פת. תקנת חכמים ליטול ידים לפני אכילת פת מבוססת על החזיון ליטול ידים לתרומה, ע' חולין ק, א; וע' לעיל נג, ב

היותר, אם האדם בוחר לחטוא, הקב"ה "פותח לו את הרלת" ואינו מונע זאת ממנו (ע' שבת קד, א; אבל ע' מה שפירש עיון תפלה על "ואל תביאנו לא ידירי חטא" בברכת השחר המעביר שינה מעיני, וע' מערני יום טוב בג, ב שגם הוא פירש כפשוטו). משום כך הוא מפרש את המלים האלו: ותן חלקי בתורתך והתורה תרגילני לירי מצוה, ואל תרגילני התורה לירי עבירה. ואל תביאני התורה לירי חטא ולא לירי עון... ותצילני התורה מפגע רע ומחללים רעים. וטעם הצורך לתפלה זו הוא, שמבין שכל הגדול מחבירו בתורה יצרו גדול הימנו (וע' סוכה נב, א), לכן כשיקבל חלקו בתורה יש לו לחוש יותר מעבירה.

18. אנו מתפללים שאותם הרהורים רעים שהרהרנו בהיותנו ערים, לא יגרמו לנו לסייגי לילה ולחלומות בלתי מוסריים, שכן אותם חלומות רעים עלולים מצדם לפגוע בטהרת מחשבותינו ורגשותינו אפילו בשעות שאנו ערים (עולם התפלה לר' אלי' מונק).

19. רש"י; וע' אבודרהם המפרש הטעם שמתפללים תפילה זו כאן.

20. בי שינה היא אחר משישים ממתה, וכדלעיל נו, ב (מהרש"א; וע' ר' יהודה בן יקר).

21. שמעיר את הבריות ע"י אור היום כדי שיוכלו ללכת לעסקיהם (אבודרהם).

22. בפי שנאמר לעיל (ו, א) "מה הקב"ה טהור, אף נשמה [שמקורה מה] טהורה". הגמרא בנדה (ל, ב) מביאה לשון השבועה שכביכול משיביעים את העובר בשעת הלידה, וסיימה הוא: והיו יורע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן כך טהורה היא. אם אתה משמרה בטהרה מטב, ואם לאו, הריני נוטלה ממך.

23. רי"ף ורא"ש אינם גורסים "ב"י", וכן נראה לצ"ח הגרסא הנכונה. שהרי אם יצירת הנשמה היא בקרב האדם, מה פירוש ההמשך שה' מנפחה בו?

24. כתוב בתורה: "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן הארמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב, ז).

הרי"ף והרא"ש (וכן בהרבה סידורים) גורסים: אתה בראת, אתה יצרת, אתה נפחת. שלשת המלים האלו הן כנגד שלשת חלקי הנשמה: נפש, רוח ונשמה (מהרש"א; ע' ענף יוסף באוצר התפלות; וע' גם לעיל דף י, א בהערה 19 ובבראשית רבה יד, ט; וע' צ"ח שפירש בע"א).

25. ראויים אנו להיות פגרים מתים מחמת חטאותינו, ואף על פי כן, מחזיר לנו ה' את הנשמה ברוב חסדו וטובו. הלכך, מברכים ברכה זו בכל יום ויום (חתם סופר; וע' גם בפרי מגדים המובא בעץ יוסף באוצר התפלות).

בדרך כלל, ברכה ארוכה פותחת בברוך אתה ה', ומסיימת בברוך אתה ה', אלא אם כן היא ברכה הסמוכה לחברתה (ע' לעיל מו, א). התלבטו הפוסקים מדוע ברכת "אלוהי נשמה" אינה פותחת בברוך. תוספות (שם בד"ה כל הברכות בולן) סוברים שברכות הוראה יוצאות מכלל זה. אחרים סוברים שאף ברכת "אלוהי נשמה" היא ברכה הסמוכה לחברתה, שצריכים לסמוך ברכה זו לברכת "אשר יצר" שבבר פתח בה בברוך אתה ה' (תשובות הרא"ש ד, א; וע' רש"י בראש דף מו, ב בד"ה ויש מהן חותם). ויש מפרשים שמכיון שמברכים אותה מיד כשקם, היא נחשבת כסמוכה לברכת המפיל שבירך אתמול סמוך לשנתו (אבודרהם בשם ראב"ד, ר' יהודה בן יקר, רא"ה, מאירי, ספר המכתם; וע' גם אמת ליעקב לר' יעקב קמינצקי).

26. בזמן הזה נוהגים לברך אותן בבת אחת [קודם התפלה] (ע' או"ח מו, ב ומשנה ברורה שם).

27. הלב נקרא שכוי בלשון המקרא, כפי שכתוב: "מי נתן לשכוי בינה (איוב לח,

מדה הרחמים אהלל שם
נר, יא,].

הגמרא מביאה מקורות לדין הזה:

אמר רבי אחא משום רבי לוי: מאי קרא מאיזה פסוק לומדים שמברכים על הרעה בלב שלם כשם שמברכים על הטובה^[43]? "חסד ומשפט אשירה לך ה' אומרה" (תהלים קא, א). כלומר, אם חסד תתן לי, אשירה; ואם משפט – פורענות – תתן לי, גם כן אשירה. רבי שמואל בר נחמני אמר: מהכא – מכאן המקור: "בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר" (שם נו, יא). "בה' אהלל דבר" זו מדה טובה הניתנת בשם ה', שהוא מדת הרחמים; "באלהים אהלל דבר" זו מדת פורענות הניתנת בשם אלוהים, שהוא מדת הרין ובשני המצבים צריך האדם להלל את בוראו. רבי תנחום אמר: מהכא – מכאן המקור: "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (שם קטו, יג) וגם "צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא" (שם ג'ד^[44]). ורבנן אמרי: מהכא – מכאן המקור: "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך" (איוב א, כא).

הגמרא מלמדת מהו המבט הנכון שעל האדם לסגל לעצמו ביחס לצרות:

אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר: וכן תנא בברייתא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל דעביד רחמנא לטב עביד – כל מה שה' עושה – הוא עושה לטוב.

הגמרא מביאה דוגמא לזה:

פי הא דרבי עקיבא דהנה קאזיל באורחא – כמו המעשה שקרה

פניו^[38] יאמר: "ברוך אתה... המעביר חבלי^[39] שינה מעיני ותנומה מעפעפי. ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך^[40]. ואל תביאני לא לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וכוף את יצרי להשתעבד לך. ורחמיך מאדם רע ומחבר רע. ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך. ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ותגמלני חסדים טובים. ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל^[41]."

שינוי בהמשך המשנה:

חייב אדם לברך בו

מבררת הגמרא:

מאי פירוש "חייב לברך על הרעה בשם שמברך על הטובה"? אילימא – אם תאמר שהפשט הוא: בשם שמברך על הטובה "הטוב והמטיב" בך מברך על הרעה "הטוב והמטיב", והתנן במשנתנו שאין הברכות שוות. על פשוטות טובות אומר: "ברוך אתה... הטוב והמטיב", על פשוטות רעות אומר: "ברוך אתה... דיין האמת". הרי שמברכים ברכה אחרת על הרעה.

מפרשת הגמרא:

אמר רבא: לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה – המשנה משמיעה לנו שכשם שמברכים על הטובה בשמחה, כך מברכים על הרעה בלב שלם^[42].

הערות

הנוסח הוא בלשון רבים (תרגילנו דבקנו וכו'). ע' בענין הזה בתקון תפלה וגליון הגר"ב באוצר התפלות.]

41. נחלקו הראשונים בברכות הנזכרות למעלה, אם החיוב לברך הוא דוקא במקום שעשה או ראה את הדבר שמכוונו נתקנו. הרמב"ם (ה' תפלה ז, ט) פוסק שאין לברך אלא לאחר ששמע, ראה או עשה מה שנאמר לענין אותה ברכה בגמרא. ספר המכתם מביא מנהגי רב נטרנאי גאון ורב עמרם גאון לברך בכל מקרה, מכיון שהברכות נתקנו על סדר העולם. הרא"ש מביא דרך אמצעית: את אותן הברכות שנתקנו על הנאתו, (כמו מלביש ערומים, ועוטר ישראלי, ושעשה לי כל צרכי) לא יברך אם לא נהנה. (אבל ע' דברי חמדות שם, פג). בשולחן ערוך נפסק כרמב"ם; אבל הרמ"א פוסק כגאונים שמברכים בכל מקרה.

בהרבה סידורים מודפסות הברכות בסדר השונה מהסדר כאן. הריטב"א מעיר שהסדר שנקטה הגמרא הוא לאו דוקא. [אכן לענין ברכת מתיר אסורים, אם הקדים ויברך וזקף כפופים נפסק להלכה ששוב לא יברכנה, שהרי כבר נתן הוראה שנוקף לגמרי. (ע' או"ח מו, ה ומשנה ברורה שם שטוב שישמע הכרחה מאחר ויכין לצאת בזה).

[יש כמה וכמה הבדלים אחרים בין נוסח הברכות כאן לבין הנוסחאות שבסידור. ואפילו בין סידור לסידור יש הבדלים. לכל נוסח יש מסורת שלו; ועל כגון זה נאמר: "נהרא נהרא ופשטיה" – כל נהר הולך כדרכו (עיין חולין יח, ב).]

42. רש"י: יקבל כל צרותיו בסבר פנים יפות (רבינו יונה) ויכין שמן הסתם צדות אלו הן עונש על עבירה כלשהי, ש"אין צדיק בכל הארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ). כידוע נפרעים מעבירה או בעולם הזה או בעולם הבא. הלכך הולאה שצרות באות עליו וסיק שהן באות עליו ככפרה על חטאיו ויחשוב כדעתו שטוב לו להצטער בעולם הזה מאשר בעולם הבא, וכפי שנאמר באבות (ד, יז) "יפה שעה אחת של נחת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (רא"ה).

כתב יד דוד: יש אפיקורסים הטוענים שה' ברא את האדם לרעה (חס ושלום). ראייתם היא מזה שלרוב האנשים מגיעות יותר רעות מאשר טובות. ויש מהאפיקורסים המרחיקים לומר שה' הוא נוקם ונוטר, חס ושלום. אבל אנו בני ישראל – מאמינים בני מאמינים – אומרים שאין שום רעה מה' והכל הוא לטובה. אמנם, כשצרות באות לו לאדם, אין הוא מבין הטובה שעתידיה לצאת מהן. אבל חלילה להחליט שהן רעות ויתלונן לה' על זה. לאחר מעשה, גם האדם עצמו יכול לראות את הטוב שיוצא מאותו הדבר שחשב עליו שהוא רע; ואף כשאינו רואה, ידע שטמון בו טוב. הלכך יקבל את הרע בשמחה, כפי שהוא מקבל את הטוב, להוכיח את אמונתו ש"מפי עליון לא תצא הרעות" (איכה ג, לח). אלא, ה' הוא טוב, מעשיו טובים, וכל מה שמביא על האדם, הכל לטובה.

43. לכאורה יש להקשות שהמשנה עצמה כבר הביאה הפסוק "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" כמקור לדין זה. מדוע מחפשת הגמרא מקורות נוספים? ע' חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ ויד דוד (בתרא) הדנים בקושיא זו.

44. ע' עץ יוסף המפרש מדוע הפכו את סדר הפסוקים.

לטעם נוסף). אבל לתפלה אין צורך במים דוקא, ודי בכל דבר שמנקה, (מה שאין כן בנטילת ידים לפת שצריך ליטול במים דוקא, וצריך לשפוך מכלי על כל יד ויד). ולכן כשאין לו מים, מנקה ידיו לתפילה בכל דבר אחר ומברך: ברוך אתה ה'... על נקיות ידים (ע' רא"ש וא"ח ד, כב). אבל כשנוטלים ידיים מבלי מברכים על נטילת ידים. "נטלא" (או אנטל) הוא כלי שיש בו רביעית (86-150 גרם) ומוזה נובע המונח "נטילת" ידים (ע' בבא בתרא נח, ב; חולין קז, א; רא"ש כאן; אבל ע' מעדני יום טוב כג, ר).

אין חיוב ליטול ידים לתפילה אלא לפני תפילת שמונה עשרה וקריאת שמע; לשאר ברכות אין צורך ליטול את הידים אלא אם כן קודם היו בחזקת מטונפות (רא"ש וא"ח ד, כג).

אמנם יש גם טעמים נוספים לנטילת ידים (ודוקא במים ומכלי) בבוקר. הבית יוסף (או"ח ד, ב"ה ומשמע מדברי הרא"ש) מביא מתשובות הרשב"א (א, צא) שהברכה "על נטילת ידים" היא אחת מברכות השחר. כל בוקר אנו קמים בבריאה חרשה, ואנו מחוייבים להודות לה' שבראנו לכבודו לעבודתו. הלכך, תקנו חכמים שכל בוקר יקרא את עצמו קודם התפלה ויטול ידיו מכלי, כפי שהיה הכהן נוטל את ידיו בבית המקדש קודם עבודתו (ע' ערוך השולחן ד, ו).

ויש טעם נוסף לנטילת ידים שחרית: הגמרא בשבת (קח, ב – קט, א) אומרת שרוח רעה שורה על הידים קודם נטילתם בבוקר, והנוגע בידיו בשעה ששורה עליהם רוח רעה בעינים, או באזנים ובדומה, מסתכן. הרוח הרעה עובת את הידים כששופכים עליהן מים שלש פעמים לסירוגין (ע' רש"י שם). לפי טעם זה צריכים לשפוך רוקא מים על הידים. מצד שני, אילו היתה הנטילה רק מטעם זה, לא היו מתקנים ברכה על הנטילה, שאין מברכים על מצוות שלא תקנום אלא מפני סכנה.

38. רוחץ ארם פניו וידיו ורגליו בכל יום לכבוד קונו (שבת נ, ב) שעשהו בצלמו (רש"י שם).

39. הרי"ף והרא"ש אינם גורסים "חבלי", (וכן הרבה סידורים אינם גורסים מלה זו אבל ע' מעדני יום טוב כג, א).

40. הבקשות הנזכרות מכאן ואילך הן המשך מברכת "המעביר חבלי שינה" המסתיימת "בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל". הלכך אומרים "יהי רצון... (רבינו תם, המובא בתוספות בדף מו, א ב"ה כל הברכות).

התחלה טובה מסייעת מאד להמשך טוב, כפי שכתוב: "טוב אחרית דבר מראשיתו" (קהלת ז, ח), וכמו שדודש הירושלמי (חגיגה ב, א): מתי אחרית דבר טוב היא בזמן שהיה הדבר טוב מראשיתו. וכן הוא בברכה זו. לאחר שהודינו לה' שנתן לנו חיים חדשים, בריאות ובח בתחלת היום, אנו מתפללים שיתן לנו האפשרות לעבדו ויסיר מעלינו כל מגיעות לעבדו (שיח יצחק). עיון תפלה מעיר שיש כאלה אשר עדיפה להם השינה כמו שאומרת המשנה בסנהדרין (עא, ב) ששינה לרשעים טוב להם וטוב לעולם (שבט זמן שהם ישנים אינם חוטאים ואינם מוזיקים לאחרים – רש"י שם). רק אם העברת חבלי שינה תביא ללימוד התורה ולעסק במצוות או יש טעם לברך עליה. הלכך, תיכף אחרי שאומרים "המעביר חבלי שינה", ממשיכים "ויהי רצון... שתרגילני בתורתך".

[הנוסח בגמרא הוא בלשון יחיד (תרגילני דבקני וכו') ואילו בסידורים רבים

עין משפט
נר מצוה

אשר יצר את האדם בחכמה. בתחומה ויצר אלהים את האדם
א"ר בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו היינו
דלמר בסגדנרין בס"פ אחד דיני ממונות (דף נה) לך נברא בערב
שבת כדי שיכנס לסעודה מיד וע"כ יסדו אשר יצר את האדם בחכמה:

מפליא פ"ש. מצינו דלמרינן
בב"ר כי גדול אלה
ועושה נפלאות אלהים לנצח
אדם עושה נאד אפילו יש בו נקב
אחד מלא מתקן סדקת הרוח ויאל
ואינו יכול לשמור בו יין והקצ"ה
נראה נקבים נקבים נאדם וזומר
הרוח שאינו יולא ממנו: **כ"י** שבע
ק"ל תרגומא אומר ברוך שנתן דשכיו
בינה דהבחין. והוא הדין אפילו כי
לא שמע דאין נצרכה זו אלא להכנה
על הגאון האורה שמרגול מנחין
והוא נהנה מן האורה: **כ"י** פרים
סודרא ע"י רישיה. וה"ה לכל כובע
ולכל כסוי ודוקא כשהנהגה אכל אס
אינו נהנה כגון שהוא שוכב על
מטתו לא יכרך לא זו ולא מלכס
עומדים ולא נכנסות מילא כהן מיון
שלא נהנה דמשמע נפרק שניסי
דמגילה (דף מד:) גבי מי שלא ראה
מאורות ממיו דכולי עלמא דני
שינה מן האורה: **אשר** קדשנו
במצותיו וצונו דהניח תפילין. מיון
דמלת הנחתו בוצרנו יס לנכר
להניח אכל בשל ראש מנכך על מנזה
ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד
מהם ובפ"י הקומץ (מנחות לו.) וס"ל אמר
היה קורא לנכר אכל
לנכרו ולש"מ. מנכר
כמו אכר (בראשית מה)
אכל למלך (שבת גג.) רב
היה הוה קרי ליה שמואל
ביתם אכר עדיף מיהא א"י
שמעיה אכל וחס דגרסי
אכל מנכר (חולין מה.)
משום דקדש מיהא קרי
ליה אכל כמו לשון נפילי
ורבי (גיטין נז.) וגיטין
בבב"ר. כן שמו של רב
אכל כבוד קורין אותו רב
בבב"ר כי כמו שקורין לרבי
יהודה נסיון אלא יסרל
רבינו וכן מוכיח בשמעת
חולין (קמ"ג דלמרינן)
רבי סדרה בבב"ר אכל
אכרס ונכר מיהא קרי
רב ארון בדורו דלמרינן
מנכר נכר (נדר:
ורשי"מ פסחים קט"ז.) וכן
מנכר נכר ענין המנזה
מנכר נכר נכר נכר נכר
להניח זה נלא זה דתפילין כי נר
כנו שמי (בב"ר ד' סג:) וכן פ"י רבינו
מס דמשנתיו וכן רבינו אלחנן
בסדר מקון חפלה שלו כמז כן:
וכל

סא א ב מ"י פ"ו מהל'
פסלה הלכה ה פסג
עשין יט טו"ע א"ר"ס ס"ג
ספיקא:
סג ג ד מ"י וספיקא סס
טו"ע א"ר"ס ס"ו
ספיקא:
סג ה מ"י פ"ו מהל'
סמג טו"ע א"ר"ס
ס"י רל"ט ספיקא:
סד ו ז מ"י פ"ו מהל'
סמג טו"ע א"ר"ס
ס"י מ"י ספיקא:
סה ז מ"י פ"ו מהל'
לית הל' מ סמג טס
טו"ע א"ר"ס ס"י מ ספיקא
סו ח מ"י פ"ו מהלכות
ספיקא הל' ד סמג טס
כז טו"ע א"ר"ס ס"י סה
ספיקא:
סז י מ"י פ"ו מהל'
ס"י ט טו"ע א"ר"ס
ספיקא ט וספיקא ה
סחא:
סח ב מ"י פ"ו מהל'
פסלה הלכה ד פסג
עשין יט טו"ע א"ר"ס ס"ג
ספיקא וס"י מ ספיקא:
סס ז מ"י פ"ו מהל'
ברכות הל' ג סמג טס
ס טו"ע א"ר"ס ס"י רכב
ספיקא:
צ טו"ע א"ר"ס סמג טל
ספיקא ה:

ליקוטי רש"י

התכבדו ב"ר. שני
מלכיים סנה [ש]לגין יס
לאלה אחד מיישיו ואחד
משאלו ודכתי (סנהלס)
אל) כי מלכיו ילזו לך
ונחמיה [א]. אבא. שמואל
היה קורא לנכר אכל
לנכרו ולש"מ. מנכר
כמו אכר (בראשית מה)
אכל למלך (שבת גג.) רב
היה הוה קרי ליה שמואל
ביתם אכר עדיף מיהא א"י
שמעיה אכל וחס דגרסי
אכל מנכר (חולין מה.)
משום דקדש מיהא קרי
ליה אכל כמו לשון נפילי
ורבי (גיטין נז.) וגיטין
בבב"ר. כן שמו של רב
אכל כבוד קורין אותו רב
בבב"ר כי כמו שקורין לרבי
יהודה נסיון אלא יסרל
רבינו וכן מוכיח בשמעת
חולין (קמ"ג דלמרינן)
רבי סדרה בבב"ר אכל
אכרס ונכר מיהא קרי
רב ארון בדורו דלמרינן
מנכר נכר (נדר:
ורשי"מ פסחים קט"ז.) וכן
מנכר נכר ענין המנזה
מנכר נכר נכר נכר
להניח זה נלא זה דתפילין כי נר
כנו שמי (בב"ר ד' סג:) וכן פ"י רבינו
מס דמשנתיו וכן רבינו אלחנן
בסדר מקון חפלה שלו כמז כן:
וכל

התכבדו וכו'. אל המלכיים המלכים אותו הוא אומר שנאמר כי
מלכיו ילזו לך (סנהלס ה): שאם יפתח אחד מהם. מן המלכים
כגון הלז או הכרס או המעים: או אם יפתח אחד מהם. מן הנקבים
הפחוסים כגון הפה או החוטם או פי הטבעה. יפתח קאי אלללים

יסתם קאי לנקבים: קצירי. חוליס:
רופא כל בשר. כנגד היליאה שהיא
רפואת כל הגוף: ומפליא פ"ש. מצינו
כנגד שהגוף חלול כמו נאד והנאד הוה
אס יש בו נקב אין הרוח עומד נמוכו
והקצ"ה נראה אס האדם בחכמה
וצלל בו נקבים נקבים הרבה
ואעפ"כ הרוח נמוכו כל ימי חייו
וחו היא פילאה וסמכה: ותראה
ממתי שפ"ה. שלא יהא פסול
ורשע בוצעי: פ"ש. מצינו. מרגול
דאיכא דוכחא דקרו לתרגול שכי
דלמרינן בב"ר (דף טו.) דהכי
גרפי חילימא כסס שמנכך על
הטובה הטוב והמטיב כן מנכך
על הרעה הטוב והמטיב והמנן על
בשורות טובות הטוב והמטיב ועל
שמועות רעות אומר נרוך דין
האלהים: דקבוליהו בשמחה.
לנכך על מדת פורענות נלכב
שלם: אדריס. לשון דין כמו עד
האלהים יצא דבר שניסא (שמות כז):
ובת בדברא. ולן נכסד: דהוה
בהדיה תרגומא. להקילו משנתו:
הכל

לשלום ותן חלקי [ו] בתורתך ותרגילני לירי מצוה ואל תרגילני לירי עבירה
ואל תביאני לירי חטא ולא לירי עון ולא לירי נסיון ולא לירי ביוון
וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחללים
רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא ממתי שלמה
לפניך והאר עיני פן אישן המות ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו
בכבודו כי מתער אומר אלהי נשמה שנתת בי מורורה אתה יצרתה בי
אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחיוורה
בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי
ואלהי אבותי רבון כל העולמים ארון כל הנשמות ברוך אתה ה'
המוחזיר נשמות לפגרים מתים כי שמע קול תרגומא לימא ברוך אשר
נתן לשכיו בינה להבחין בין יום ובין לילה כי פתח עיניה לימא ברוך
פוקח עורים כי תריץ ויתבי לימא ברוך מתיר אסורים כי לביש לימא
ברוך מלביש ערומים כי זקף לימא ברוך זוקף כפופים כי נחית לארעא
לימא ברוך רוקע הארץ ע"י המים כי מסגי לימא ברוך המכין מצעדי גבר כי
סיים מסאניה לימא ברוך שעשה לי כל צרכי כי אסר המייניה לימא ברוך
אזור ישראל בגבורה כי פרים סודרא על רישיה לימא ברוך עומר ישראל
בתפארה כי מעמף בציצית לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו
להתעמף בציצית כי מנח תפילין אדרעיה לימא ברוך אשר קדשנו
במצותיו וצונו להניח תפילין ארישיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו
על מצות תפילין כי משי ידיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על
נפילת ידים כי משי אפיה לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה

מעפעפי ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לירי חטא
ולא לירי עון ולא לירי נסיון ולא לירי ביוון וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר
רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני
כל רואי ותגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל: חייב אדם לברך
כו: מאי חייב לברך על הרעה הטוב והמטיב על הטובה אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב
והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב על
בשורות רעות אומר ברוך דין האמת אומר רבא לא נצרכה אלא לקבוליהו בשמחה אמר ר' אחא
משום ר' לוי מאי קרא א חסד ומשפט אשירה לך ה' אומרה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה
רבי שמואל בר נחמני אומר מהכא [א] בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר זו מדה
טובה באלהים אהלל דבר זו מדה פורענות רבי נתנאל אמר מהכא [ב] כוס ישועות אשא ובשם
ה' אקרא [ג] צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ורבנן אמרי מהכא [ד] נתן וה' לקח יחי שם ה' מבורך אומר רב
הונא אומר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד
רחמנא למב עביד כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא ממא להויה מתא בעא אושפזא לא יהבי
ליה אמר כל דעביד רחמנא [ה] למב אול ובת בדברא והוה בהדיה תרגומא וחמרא ושרנא אתא זיקא
למב ביה בליליא אתא גייסא שבייה למתא אומר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא

[א] גירסת ה"ר"ף ור"ס
ה"ר"ף ור"י ב"ר ד"מ.
[ב] פירוש מלא בריש
לעיל מ. ד"ה חילין.
[ג] לעילט. וס"ג. [ד] וס"י
בראשית [ה] עמ"ש
על הגליון מנחם סב.
[ו] ממנו. לה. מנ.
[ז] באלהים אהלל
דבר בה' אהלל דבר כן
לימא ברוך וכן ברב
אלפס העמיק על נכון.
[ח] מעטת מלא.

הנהגות חג"ר

[א] גמ'. עמבור
פניד. כ"ב א"י שעה
[ב] שם ותן חלקי
כו: כ"ב וזו היא חספס
של ר"ע נאון.

תורה אור השלם

[א] לדרוך מבורד חסר
ומשפט אשירה לך
אמרינן: [ה] חסד קא. [א]
[ב] באלהים אהלל דבר
פי' אהלל דבר:
[ג] חסד קא. [א]

כלם ישועות אשא

ובשם ה' אקרא:
[ה] חסד קא. [א]
[ד] אפניי תכלי פות
ומצור שאלו מצאוני
צרה ויגון אמצא:
ובשם ה' אקרא אנה וי
מלכות נפשי:
[ה] חסד קא. [א]

[ה] ויאמר עדים יצאתי
מקצו אמי וזרם אשוב
שמה ויגון וי צלח יחי
שם ה' קבדך: [א] חסד קא.

לרבי עקיבא כשהיה הולך בדרך. מִטָּא לְהֵימָּא מִתָּא בְּעָא אוֹשְׁפִיזָא לֹא יִהְיֶה לִיהּ – כשהגיע לעיר מסויימת ביקש לישון שם בלילה, ואף אחר לא נתן לו מקום ללון. אָמַר רבי עקיבא: כָּל דְּעֵבִיד רַחֲמֵנָא לְטָב – כל מה שעושה ה' – לְטָב – כל מה שעושה ה' – הוא עושה לטוב. אָזַל וּבֵת בְּדַבְרָא – הלך ולן בשדה מחוץ לעיר. וְהָוָה בְּהַדְרִיהּ תַּרְנֻגְוִלָּא וְחֻמְרָא וּשְׁרָגָא. היה אתו תרנגול להעירו בבוקר, חמור לרכוב עליו ונר להאיר לו. אֵתָא זִיקָא פְּבִייהּ לְשֻׁרְגָא – בא רוח וכיבה את הנר;

אֵתָא שׁוּנְרָא אֲבָלִיהּ לְתַרְנֻגְוִלָּא – בא חתול ואכל את התרנגול; אֵתָא אַרְיָה אֲבָלִיהּ לְחֻמְרָא – בא אריה ואכל את החמור. ואחר כל זה אָמַר רבי עקיבא: כָּל דְּעֵבִיד רַחֲמֵנָא לְטָב – הוא עושה לטוב. בֵּיהּ בְּלִילָא אֵתָא גְּיִיסָא שְׁבִייהּ לְמִתָּא – באותו לילה בא גידוד ושבה את העיר. אָמַר לְהוּ רבי עקיבא^[45]: לֹאֻ אָמְרִי לְכוּ – וכי לא אמרתי לכם: כָּל מָה שְׁעוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא^[46]

מַעֲמָה: [קהלת י' א']

הגמרא מקשה שוב על הדעה שהאשה נוצרה מזנב:

בשלמא למאן דאמר פרצוף – מובן לפי דעת האומר שהצלע אותה בנה ה' היתה פרצוף, היינו דכתיב – משום כך כתוב: **"וְזָכַר וְנִקְבָּה בְּרָאם"** (שם ה, ב), משמע שכך נבראו מלכתחלה. **אֵלָּא לְמַאן דְּאָמַר זָנָב** – אלא לפי דעת האומר שהאשה נוצרה מזנב, מאי **"וְזָכַר וְנִקְבָּה בְּרָאם"**, הרי הנקבה לא נבראה עד שה' בנה את הצלע? מתרצת הגמרא:

ביאור הפסוק "זכר ונקבה בראם" הוא **כְּדָרְכֵי אֲבָהוּ**. דְּרָכֵי אֲבָהוּ רְמִי – הקשה סתירה בין שני פסוקים: **כְּתִיב "וְזָכַר וְנִקְבָּה בְּרָאם"** בלשון רבים, משמע, שהזכר והנקבה נבראו בבת אחת. ו**כְּתִיב "כִּי בְצִלָּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם"** (שם ט, ז) בלשון יחיד, משמע שהאדם נבנה לבדו ללא אשה. **הָא בְּיָצֵד?** – איך אפשר ליישב את שני הפסוקים? אלא, **בְּתַחֲלָה עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לְבְרָאת שְׁנַיִם**, זכר ונקבה, **וּלְבָסוּף לֹא נִבְרָא אֶלָּא אֶחָד**, שממנו נוצרה האשה^[8].

הגמרא ממשיכה להקשות על הדעה שהאשה נוצרה מזנב:

בשלמא למאן דאמר פרצוף – הענין מובן לדעת האומר שהצלע אותה ה' בנה היתה פרצוף, היינו דכתיב – משום כך כתוב: **"וַיִּסְגֹּר בְּשַׁר תַּחְתָּנָה"** (שם ב, כא), שלאחר שהפריד את הפרצוף מן האדם היה צורך "לסגור בשר תחתנה". **אֵלָּא לְמַאן דְּאָמַר זָנָב** – לדעת האומר שהצלע אותה ה' בנה היתה זנבו של אדם, מאי **"וַיִּסְגֹּר בְּשַׁר תַּחְתָּנָה"**, הרי האבר ההוא נלקח ממנו ושאר גופו נשאר שלם, ולא היה צורך לסגור כלום? מתרצת הגמרא:

אמר רבי ירמיה, ואיתימא – ויש אומרים שאמר **רב זבד, ואיתימא – ויש אומרים** שאמר **רב נחמן בר יצחק: לא נצרכה אלא למקום חתך** – על כרחך הפסוק מלמד שהקדוש ברוך הוא סגר את מקום החתך בבשר^[9].

כאן מקשה הגמרא על הדעה שהצלע היתה פרצוף:

בשלמא למאן דאמר זנב – הדבר מובן לדעת האומר שהצלע אותה בנה ה' היתה זנב, היינו דכתיב – משום כך כתוב: **"וַיִּבֶן אֶת הַצֶּלַע"** (שם כב), שהזנב היה צריך בנין. **אֵלָּא לְמַאן דְּאָמַר פרצוף** – לדעת האומר שהצלע היתה פרצוף שלם, מאי **"וַיִּבֶן"**? הלא הצלע כבר נבנתה!

מתרצת הגמרא:

לכדרבי – לפי דברי רבי שמעון בן מנסיא. **דדרש רבי שמעון בן מנסיא: מאי דכתיב** – מה כוונת הפסוק: **"וַיִּבֶן ה' אֶת הַצֶּלַע"**? **מלמד שקלעה הקדוש ברוך הוא לשערה של חנה ובהיא לאדם הראשון**. **שכן בכרפי הים קורין לקליעתא** – לקולעת שיער, **"בְּבִינִיתָא"** – בנאית. לפי פירוש זה אין מדובר בפסוק על בניית כל גופה של חוה, אלא על קישוטה – ע"י קליעת שערה –

לפני שהביאה אל האדם. ואם כן, שפיר יש לומר שהיתה כבר מקורם לכן פרצוף שלם ומוגמר.

דבר אחר בפירוש "וַיִּבֶן", **אמר רב חסדא, ואמרי לה במתניתא תנא** – ויש אומרים שכך שנוי בברייתא: **מלמד שבנאה הקדוש ברוך הוא לחנה ככנן אוצר. מה אוצר זה קצור (צר) מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את הפירות [תבואה], כדי שלא תכביר התבואה על כתלי האוצר והם יפלו, אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד**.

ממשיך הפסוק:

"וַיְבִיֶאֱהָ אֶל-הָאָדָם". **אמר רבי ירמיה בן אבא: מלמד שנעשה הקדוש ברוך הוא שושבין** – המשתדל בעניני החופה והזיווג **לאדם הראשון**. **מכאן למדה תורה דרך ארץ, שיחזור גדול עם קטן בשושבינות** – שגדול יסייע בסידורי החופה והזיווג עבור הקטן ממנו, **ואל ירע לו שאינו לפי כבודו**, שהרי גם ה' עשה כך לאדם הראשון.

כאן הגמרא חוזרת למחלוקת בענין הצלע ממנה נבנתה האשה: **ולמאן דאמר פרצוף הי מייניהו סגי ברישא** – לפי דעת הסובר שהצלע היתה פרצוף שלם של אשה המחובר לפרצוף של איש, איזה צד היה הולך בראש – קדימה?^[10]

משיבה הגמרא:

אמר רב נחמן בר יצחק: מסתברא דגברא סגי ברישא מסתבר שהאיש היה הולך בראש; **דתנא בברייתא: לא יהלף אדם אחורי אשה בדרך**, שלא יבא להרהר בה **ואפילו אחורי אשתו** יש גנאי בדבר^[11]. **נודמנה לו על הגשר** אשה שהולכת לפניו, **וסלקנה לצדדין** – ילך מן הצד עד שיעבור לפניו^[12]. **וכל העובר אחורי אשה** – אשת איש – **בנהר אין לו חלק לעולם הבא** שהרי היא מגביהה את בגדיה מפני המים, וזה מסתכל בה^[13].

הגמרא מביאה ברייתא בענין דומה:

תנו רבנן בברייתא: המרצה – הסופר מעות לאשה מידו לנהר כדי להסתכל בה, אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו, שקיבל את התורה לידו מידו של הקב"ה, לא ינקה מדינה של גיהנום. שנאמר "יד ליד לא ינקה רע" (משלי יא, כ). כלומר, המרצה מעות מיד ליד, אפילו אם קיבל את התורה מהקב"ה מיד ליד, לא ינקה מדינה של גיהנום.

אגב כך מגנה הגמרא את ההולך אחורי אשתו:

אמר רב נחמן: מנוח אבי שמשון, עם הארץ היה, דכתיב: "וילך מנוח אחרי אשתו" (שופטים יג, יא).

מקשה הגמרא על פירוש זה בפסוק: **מתקין לה רב נחמן בר יצחק: אלא מעתה שאתה מפרש "וילך" ... אחרי" כפשוטו, גבי**

הערות

10. שאילו שני הצדדים היו הולכים קדימה בבת אחת, לא היו זזים. ואם כן, איזה היה הצד שהיה הולך בדרכו וגורר את הצד השני אחריו? (מהרש"א).
11. מהר"ל מפרש שהאדם נברא בשני פרצופים הפונים לכיוונים הפוכים, לרמוז על שני העולמות שאליהם פונה האדם: העולם הזה והעולם הבא (דרוש לשבת שובה עמור 76).
12. שיהא הקטן הולך בראש והגדול אחריו (מהרש"א בשית רש"י, אבל ע' באבות דרבי נתן ב, ב).
13. הפוסקים נחלקו אם יש איסור ללכת אחורי אשה גם מחוץ לארבע אמותיה; ע' באר היטב, אבן העזר בא, ב. ועיין מה שדן בשו"ת צ"ץ אליעזר ט, 1 כאיסור זה.
14. רש"י, עיין רמב"ם, הל' איסורי ביאה כא, כב; וע' גם מגדים חרשים.
15. דין זה של הברייתא לא נאמר אלא באשת איש, ולא באשתו. באשתו שאינו אלא משום גנאי, לא הטריחוהו חכמים לסלקה לצדדים, מה שאין כן באשת איש שאסור משום הרהור (מהרש"א על פי רש"י).
16. רש"י, ועיין תוספות שפירשו דוקא ברגיל בכך, לפי שיבא לידי ניאוף וסופו יורד לגיהנום.

8. אין להבין בזה כאילו היתה אצל הקב"ה חרטה ושינוי דעת, ח"ו. גם מזה שלא הזכיר רבי אבהו מה שלבסוף ממש נעשו באמת שניים, וכאילו חזר הקב"ה למחשבתו הראשונה, ברור שכוונה אחרת כאן. דברי הכתוב, ופירוש רבי אבהו, באים לרמוז לנו את עומק החכמה וההשגחה שבתכנית בריאת האדם. "בתחלה עלה במחשבה" היינו שכביכול שקל הקב"ה אם לברוא במין האדם זכר ונקבה נפרדים מלכתחלה, כבבריאית שאר בעלי החיים, ושלל דרך זו. אלא, ראה בחכמתו לזכון לברוא "אחד" – הזכר, וממנו לבנות נקבה. בדרך זו נהיו הזכר והנקבה ממין האדם שונים ביחסם זה לזה מאשר אצל שאר בעלי החיים. מכיון שביסודם הם "אחד", הרי האשה מיוחדת לתשמיש האדם כאחד מאיבריו, והאיש משתדל בתועלת אשתו כבתועלת עצמו ממש. התחברות האיש לאשתו קרובה כל כך, שהם אכן בבחינת "אחד" בפועל, והוא פירוש **"ולבסוף לא נבראו אלא אחד"** (תשובות רשב"א א, א, ס; הובא בריבנו בחיי בראשית ב, יח).

9. הגמרא נקטה בקושיה שאין לפרש כך את הפסוק, כיון שכל פצע נרפא במקום החתך, ואין צורך למלא בשר תחתנה. מסקנת הגמרא היא שה' סגר בשר תחתנה כדי שלא תישאר צלקת (בן יהוידע).

קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה
שנעשה הקב"ה שושבין לאה
ואל ירע לו ולמאן דאמר פ
ברישא דתניא *לא יחלך אה
העובר אחורי אשה בנהר אין
בה אפילו יש בידו תורה ומע
רע לא ינקה מדינה של גיהנו
רב נחמן בר יצחק אלא מעת
אחריה הכי נמי אחריה ממש
ולמאי דקאמר רב נחמן מנחו
על הגמלים ותלכנה אחרי האי
עכו"ם אחורי עכו"ם *^ב ולא א
לית לן בה ולא אמרן אלא ד
רכיב חמרא אבל רכיב חמרא
רב יצר הרע דומה לזבוב ויוש
במין חטה הוא דומה שנאמר
יעצתו לרעה ומסתברא דטו
רבנן * כליות יעצות לב מב

ה' כדי לקבל את הולד ויביאה אל האדמ
ה' הראשון מכאן למדה תורה דרך ארץ ש
גוף הי' מינייהו סגי ברישא אמר רב נחמן
אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו נודמנה ל
חלק לעולם הבא * תנו רבנן המרצה מעות
טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של
א"ר נחמן מנחם עם הארץ היה דכתיב * ויל
גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשת
אלא אחרי דבריה ואחרי עצתה הכא נמי אח
הארץ היה אפי' בי רב נמי לא קרא שנאמר
ולא לפני האיש א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אור
רי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן
כא פתחא אחרינא ואי איכא פתחא אחרינא
יית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח תפילין א
בין שני מפתחי הלב שנא' * זכובי מות יכא
לפתח חטאת רובץ ת"ר שתי כליות יש בו
ה' לימינו ורעה לשמאלו דכתיב * לב חכם
לשון מחתך פה גומר ושם מכנים ומוציא
וילכת לעומת עם הילך סי'. א"ר אבהו
מטוקס זל בית דין. * * * * *
מעלה דרך ואמרין (ע"ז פ.) ו
* * * * *
* * * * *
* * * * *

א"ר ירמיה בן אלעזר מלכו
ר גדול עם קמן בשושבינו
יצחק מסתברא דגברא
ל הגשר יסלקנה לצדדין וכי
אשה מידו לידה כדי להסתכח
ם שנאמר י"ד ליד לא ינקר
מנוח אחרי אשתו מתקוף לה
בי אלישע דכתיב ויקם וילך
כריה ואחרי עצתה א"ר אש
חכם רבקה ונערותיה ותרבענו
אשה אחורי אשה ולא אחורי
לא דלא דרי מדי ואי דרי מדי
ת לן בה ולא אמרן אלא דלא
מנה תפילין לית לן בה: אמר
יביע שמן רוקח ושמואל אמר
ם אחת יועצתו לטובה ואחורי
מינו ולב כסיל לשמאלו: תת
מיני מאכל קנה מוציא קור
ריאה

אמא רבין אילין תשוקתו וקאשיל
ם לימנו ורב קסיל לשמאלו: (אמא רבין)

סממנה (לשיל ח): ותרעם אנה מושלם י
ק שפסיד דבר תשוב. ותרעם אנה מושלם י

[illegible]

אם הוא רוכב על חמור אין קפידא בדבר, כיון שמוכח לכל שמה שאינו נכנס אינו אלא מפני שאין לו היכן להשאיר את החמור^[20]. וכן, לא אָמַרְן אֶלָּא דְּלֹא מִנַּח תְּפִילִין – האיסור לא נאמר אלא כשאין תפילין מונחים עליו, אֶבְל מִנַּח תְּפִילִין לִית לָן בְּה אַבְל כְּשִׁמוּנָחִים עליו תפילין אין קפידא בדבר, ומותר לו לעבור מאחורי בית הכנסת, שמכיון שתפילין מונחים עליו – ודאי אינו נראה ככופר במציאותו של ה'.

הגמרא חוזרת לענין היצר הרע:

אָמַר רַב: יֵצֵר הָרַע דּוֹמָה לְזוֹבֵב וְיוֹשֵׁב בֵּין שְׁנֵי מִפְתָּחֵי הַלֵּב, שְׁנָאֹמַר: "זוֹבְבֵי מוֹת וְבֹאִישׁ יִבִּיעַ שְׁמֵן רוֹקֵחַ" (קהלת י, א); כלומר, כשם שזוֹבְבִים מתים מסריחים ומבעבעים שמן ריחני וטוב, כך היצר הרע מקלקל את השם הטוב ביותר (שדומה כשמן טוב)^[22]. וּשְׁמוּאֵל אָמַר שהיצר הרע כְּמִין חֲשָׂה הוּא דּוֹמָה, שְׁנָאֹמַר לענין יצר הרע: "לִפְתָּח חֲטָאת רִבְּץ" (בראשית ד, ז). הגמרא דורשת שחטאת היא מלשון חטה^[23].

ועוד בענין היצר הרע:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיתָא: שְׁתֵּי כְלִיּוֹת יֵשׁ בּוֹ בְּאֶדָם. אַחַת יוֹעֲצָתוֹ^[24] לעשות לְטוֹבָה, וְאַחַת יוֹעֲצָתוֹ לעשות לְרָעָה. וּמִסְתַּבֵּרָא, דְּטוֹבָה לִימִינוֹ וְרָעָה לְשִׁמְאָלוֹ – ומסתבר שהכליה המיעצת לו לטובה היא בימינו, ואילו המיעצת לרעה בשמאלו, דְּכָתִיב: "לֵב חָכֵם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לְשִׁמְאָלוֹ" (קהלת י, ב).

הגמרא מביאה ברייתא המלמדת את תפקידי האיברים:

תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיתָא: כְּלִיּוֹת יוֹעֲצוֹת לֵלֵב מֵה לעשות, כפי שנאמר: "אֲבָרַךְ אֶת ה' אֲשֶׁר יַעֲצֵנִי, אֶף לִילּוֹת יִסְרוּנִי כְלִיּוֹתַי" (תהלים טז, ז); לֵב מְבִין מֵה לעשות, וכפי שנאמר: "וּלְבָבוֹ יִבִּין" (ישעי' ו, י); לְשׁוֹן מַחֲתֵךְ הַרְבִּיב לְחוֹצִיאוֹ מִפִּי; פֶּה – הַשְׁפָּתִים – גּוֹמֵר וּמוֹצִיא אֶת הַדִּיבּוּר; וְשֵׁט מְכַנֵּס וּמוֹצִיא כָּל מִינֵי מַאֲכָל; קֶנֶה מוֹצִיא קוֹל;

אֶלְקָנָה, אָבִי שְׁמוּאֵל, דְּכָתִיב: "וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ"^[14], וְגַבִּי אֶלִישֶׁע דְּכָתִיב "וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ" (מ"ב ד, ל) הָכִי נִמְי אַחֲרֶיהָ מִמֶּשׁ – האם גם שם נפרש שהלך אחריה ממשי? הרי באלישע מדובר באשת איש, ולא באשתו! אֶלָּא, על כרחך תפרש, שהלך אַחֲרֵי דְּכָרִיהָ וְאַחֲרֵי עֲצָתָה. הָכִא נִמְי – כמו כן, הלך מִנּוּחַ אַחֲרֵי דְּכָרִיהָ וְאַחֲרֵי עֲצָתָה. ואם כן, אין הוכחה מכאן שמנוח עם הארץ היה.

אָמַר רַב אִשִּׁי: וְלִמְאִי דְּקָאָמַר וּלְפִי מַה שֶּׁאָמַר רַב נְחֻמִּין: מְנוּחַ עִם הָאָרֶץ הִנֵּה שֶׁהָלַךְ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ מִמֶּשׁ, אָפִילוּ בִּי רַב נִמְי לֹא קָרָא – אפילו עם תינוקות של בית רבן גם כן לא קרא, ולא ידע אפילו פסוק מפורש בחומש^[15], שְׁנָאֹמַר: "וַתֵּקֶם רַבֶּקָּה וַנְּעִרָתֶיהָ וַתִּרְפָּכְנָה עַל-הַגְּמָלִים וַתִּלְכְּנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ", וְלֹא לְפָנָי הָאִישׁ^[16].

הגמרא מביאה מאמר של רבי יוחנן בענין הליכה אחרי אשה:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מוֹטֵב לִלְכַּת אַחֲרֵי אִרִּי וְלֹא לִלְכַּת אַחֲרֵי אִשָּׁה נְשׂוּאָה^[17]. מוֹטֵב לִלְכַּת אַחֲרֵי אִשָּׁה נְשׂוּאָה וְלֹא אַחֲרֵי עֲבוּדָת פּוֹכְבִּים שְׁמָא יִמְשָׁךְ לַעֲבוּדָתָהּ^[18]. מוֹטֵב לִלְכַּת אַחֲרֵי עֲבוּדָת פּוֹכְבִּים וְלֹא לִלְכַּת אַחֲרֵי בֵּית הַכְּנָסֶת בְּשַׁעַה שֶׁהַצְּבוּר מִתְּפַלְלִין, שֶׁמִּכְיוּן שֶׁאִינוֹ נִכְנָס, נִרְאָה כְּפוֹרֵק עוֹל וּמִבּוּזָה אֶת בֵּית הַכְּנָסֶת^[19].

אך הגמרא מגבילה את האיסור: וְלֹא אָמַרְן אֶלָּא דְּלֹא דְּרִי מִיָּדִי – האיסור ללכת אחרי בית הכנסת לא נאמר אלא כשאינו נושא כלום, וְאִי דְּרִי מִיָּדִי לִית לָן בְּה – אבל אם הוא נושא משא אין קפידא בדבר, כיון שמוכח לכל שמה שאינו נכנס אינו אלא מפני המשא. וְכֵן, לֹא אָמַרְן אֶלָּא דְּלִיבָא פִּתְחָא אַחֲרֵינָא – האיסור לא נאמר אלא כשאין לבית הכנסת פתח אחר מלבד הפתח שלידו עובר, וְאִי אִיבָא פִּתְחָא אַחֲרֵינָא לִית לָן בְּה – אבל אם יש פתח אחר אין קפידא בדבר, שהרואה יכול לסבור שיכנס בפתח השני, ואין כאן בזיון בית הכנסת. וְכֵן, לֹא אָמַרְן אֶלָּא דְּלֹא רְכִיב חֲמָרָא – האיסור לא נאמר אלא כשאינו רוכב על חמור, אֶבְל רְכִיב חֲמָרָא לִית לָן בְּה – אבל

הערות

21. טור, או"ח צ; וע' רמב"ם הל' תפלה ו, א שפירש בע"א.

22. רש"י ותרומה שם.

23. רש"י. מהר"ל מפרש את המחלוקת כך: רב סובר שהיצר הרע, שהוא כח התאוה שבאדם, הוא רע בעצמו, ומשום כך נוטה האדם לדברים פחותים ומאוסים, כגון זנות ועריות. בזה הוא דומה לזוֹבֵב שאינו בר קיום ונוטה לכלכלוך וסרחון. שמואל סובר שהיצר הרע משתוקק אל היפכו. כשם שהחיטה היא מובחרת ונקיה, כך יצר הרע מושך את הטוב והמובחר שבאדם אל הפחות והמזוהם. ועוד שם: לרב, יצר הרע דבק בצורת האדם ומשחיתה. לכן מרמהו לזוֹבֵב, שהוא בעל חיים מאוס ובעל צורה פחותה. שמואל סובר, שיצר הרע מושך את האדם לחומרי שבו שיתגבר על הרוחני. משום כך מרמה אותו לחטה, שהיא חומרית לגמרי (נתיבות עולם, נתיב כח היצר פרק ב').

24. כפי שיתבאר בקטע הבא שבגמרא.

14. כתבו בתוספות שאין פסוק זה בכל המקרא ואין לגרוס אותו. וע' מהרש"ל ומהרש"א, שיישבו; ועיין מסורת הש"ס עירובין יח, ב; ועיין יד מלאכי, רפג.
15. כלומר, עם הארץ הוא מי שלא שמש תלמידי חכמים ומשום כך אינו יודע משנה מפורשת (רש"י; וע' רש"י בעירובין יח, ב); אבל יודע לפרש פסוקים פשוטים. לפי רב נחמן, מנוח לא ידע לפרש אפילו פסוק פשוט.
16. שהרי אין צורך בפסוק המלמד שאליעזר הורה לרבקה הדרך לבית אברהם. אם בכל זאת נאמר "ותלכנה אחרי האיש", הטעם הוא ללמדנו דרך ארץ בסדר הרכיבה (בן יהודה).
17. עפ"י רש"י בעירובין יח, ב.
18. בדומה למה שמפרשת הגמרא בעבודה זרה (יז, א) את הכתוב (משלי ה, ח): "הרחק מעליה דרכך" ביחס לאפיקורסות (רש"י בעירובין שם).
19. רש"י. מהרש"א מוסיף שנראה ככופר במציאות ה'.
20. כית יוסף, או"ח צ.

[illegible]

1520421

וְנִי לַמַּעֲרָב וְלֹא אֲחֵרֵי לַמַּעֲרָב וּפְנֵי
 עַרְבֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה צִפּוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
 וְשֶׁמֶת מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיָּמָנָה [לְמִזְרַח] עַד
 לַמַּעֲרָב עַד סוֹף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁאֶרֶץ
 יִשְׂרָאֵל עַל פְּנֵי כָל אֹרֶץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
 הָיָה מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב כְּרֹעֶה
 אֲרוּכָה וְקֹרֶה וְחָס יִפְנֵה מִזְרָח
 וּמַעֲרָב יִהְיֶה פְּרֻעוֹ לְדֵי יְרוּשָׁלַיִם אִם
 פְּרֻעוֹ שְׁלֵפִינוּ אוֹ פְּרֻעוֹ שְׁלֵאֲחֵרֵי
 אֲבָל לָפוֹן וְדִרוֹם יִפְנֵה וְצִלָּד שֶׁלֹּא
 יִפְנֵה כִּגְדֵי יְרוּשָׁלַיִם מִמֶּנּוּ צִדְרֹמָה
 שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: וּבִגְיָהָ שֶׁהָיָה
 צִפּוֹנָהּ שֶׁל א"י לֹא יִחְיֹר פְּנֵיו לָפוֹן
 וְדִרוֹם אֲלֵא מִזְרָח וּמַעֲרָב: ה"ג
 וְחֻכְמֵי אוֹסְרֵי: וְלֹא רִסְקִין צִלָּד
 מִקּוֹס: הַכְּפִיִּים הֵיוּ ת"ק. דִּלְמָר
 לֹא יִפְנֵה וְלֹא מִפְּלִיג בֵּין רוּחָה לֵאל
 רוּחָה בֵּין צוּמָן הַבֵּית בֵּין צוּמָן הַהוּ:
 אִיבָא בִּינְיָהוּ צִדְרִים. דִּיהִדְוָה וְגִלָּל
 שֶׁאִין כִּגְדֵי יְרוּשָׁלַיִם מִמֶּנּוּ לְחִנָּה
 קִמָּה לְדִדִּין נִמִּי אִסְרֵי דֵהָא הִנִּפְנֵה
 צִיֹּהֶרָה קִמָּרָה לִי הַיּוֹדֵה מִשְׁמַע וְרִבְנָן
 צִמְרָחִי כְּכִרִי כִּגְדֵי יְרוּשָׁלַיִם מִמֶּנּוּ
 אִסְוֹר אֲבָל לְדִדִּין מוֹתֵר דֵּהָא אֲדָר
 יוֹסִי קִימֵי דִלְמָר לֹא אִסְוֹר אֲלֵא
 צִרְוָה אֲבָל בְּרוּחָה לֹא וְאִפְּלֵו כִּגְדֵי
 יְרוּשָׁלַיִם מִמֶּנּוּ וְאִתּוֹ רִבְנָן לְמִימֵר
 וְחֻכְמֵי אוֹסְרֵי אִפְּלֵו שֶׁלֹּא צִרְוָה
 וְאִפְּלֵו צוּמָן הַהוּ וּמִיֹּדֵו כִּגְדֵי יְרוּשָׁלַיִם
 לֹא: דִּבְרִי עֲקִיבָא בְּרִסְקִין נִגַּל מִקּוֹס.
 הַלֵּךְ בְּחוּצָה לְאֶרֶץ נִמִּי קִמָּרָה: הָיוּ
 שְׂרִיין אִיבָּנִי לְבָנִים שִׁשֵּׁב עֲלֵיהֶן
 לִפְנוֹת הָיוּ מִתְקוּסִים חִקּוּפוֹת עַל
 דִּבְרֵי רִאשָׁן אִי לְמִזְרָח וְהִשִּׁי לַמַּעֲרָב
 לְבָנֵה אֲחֵת לְצִפּוֹן וְלִבְנֵה אֲחֵת לְדִרוֹם
 וְהָיוּ אֲחֵת עַל הָאֲחֵת וּפְנֵיהֶם בִּימֵינִים
 נִמָּלֵא הָיוּ פְּנֵה לָפוֹן וְדִרוֹם וְלֹא הָיוּ
 רוּחָה לִפְנוֹת צִבְצָל מִזְרָח וּמַעֲרָב לְפִי
 שִׁבְצָל בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹמֶדֶת
 שֶׁלֹּא יִהְיֶה פְּרֻעוֹ לֹא מִלִּפְנֵיו וְלֹא
 מִלְּאֲחֵרֵי לְדֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: אוּרֵי אֲבִי
 שְׂדֵנְהוּ צִפּוֹן וְדִרוֹם. לְרֹאוֹת אִם יִקְפִיד
 רְבוֹ עַל קִי אִם סְבִירָא לִיֵּה כ"ע דִּלְמָר
 בְּחוּ"ל נִמִּי קִפְּדִין עֲלֵה דִמִּלְחָא: דִּלְמָר
 אֲחֵרֵי

בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאים עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו או מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה ^א כי הוא חיד ואורך ימים כך אם אנן הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועמים עד שתפסותו לרע וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להגנה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקימנו ועכשיו שבא לידי לא אקימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ^ז תורה זו שברה ^ח ממתים ירך ^ט ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע ^י שאתה מזומן לחיי העוה"ב: ^{יא} יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי אי"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר רבי יוחנן לא אמרו ^{יב} אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאין גדר ובזמן שהשכינה שורה ת"ס הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אמרו אלא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה וזממין אסרו ת"ק איכא בינייהו צדדין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום וברואה ומערב ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא אמרו אלא אסרו אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר בזמן שביית המקדש קיים אסור בזמן שאין בית המקדש קיים מותר רבי עקיבא אומר בכל מקום רבי עקיבא היינו ת"ק איכא בינייהו חוץ לארץ רבה הוה שדיין ליה לבני מזרח ומערב אזל אביי שדנהו צפון ודרום על רבה תרצנהו אמר מאן האי דקמצער לי ^{יג} אנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר בכל מקום אסור: תניא

העולם ניזון בזכותו והיה די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת^[9]. דהיינו, **לֹא־חָאֵב בֵּן עֲמִיר** נברא **הָעוֹלָם הַזֶּה** ליהנות בו, כדי שלא יקבל כלום בעולם הבא, ו**לְרַבִּי חֲנִינָא בֶן דּוּסָא** שלא היה לו בעולם הזה כלום, נברא **הָעוֹלָם הַבָּא**^[10].

הגמרא חוזרת לדון בביאור הפסוק המובא במשנה:
”וְאַהֲבַת אֶת ה’ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ” (דברים ו, ה).

בתחילת הפרק דרשה המשנה מפסוק זה, שכשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה. כאן מביאה הגמרא ברייתא המרחיבה בביאור הפסוק:

תִּנְיָא בְּבִרְיִיתָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם נֶאֱמַר ”בְּכָל־נַפְשְׁךָ” לְמָה נֶאֱמַר ”בְּכָל־מְאֹדְךָ”, וְאִם נֶאֱמַר ”בְּכָל־מְאֹדְךָ” לְמָה נֶאֱמַר ”בְּכָל־נַפְשְׁךָ”? מְדוּעַ נֶאֱמְרוּ שְׁנֵיהֶם, יֹאמֵר הַחֲבִיב מִבִּינֵיהֶם וְדִי בִכָּךְ! אֲלָא, דְּבִרְהַ תּוֹרָה כִּגְדָּר שְׁנֵי סוּגֵי אַנְשִׁים אִם יֵשׁ לָךְ אֶדָם שְׂגוּפּוֹ חָבִיב עָלָיו מִמְּמוֹנוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר ”בְּכָל־נַפְשְׁךָ” שִׂיֵּאֵהֵב אֶת ה’ עַד כְּדִי מִסִּירוֹת נֶפֶשׁ [ולא יַעֲבֹד עֲבוּדָה זָרָה]^[11]. וְאִם יֵשׁ לָךְ אֶדָם שְׂמֻמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפּוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר ”בְּכָל־מְאֹדְךָ” שִׂיֵּאֵהֵב אֶת ה’ וְיִהְיֶה מוֹכֵן לְהַקְרִיב אֶת מִמְּמוֹנוֹ הַחֲבִיב עָלָיו^[12]. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: ”בְּכָל נַפְשְׁךָ”, לְלַמֵּד שֶׁתֵּאֵהֵבְנוּ אֶפְּיֵלוֹ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ^[13].

הגמרא מביאה ברייתא אחרת המספרת איך רבי עקיבא מסר נפשו משום אהבת ה', שלימד תורה ברבים בשעת הגזירה^[14]:

תִּנְיָא בְּרַבִּינָא: פַּעַם אָחַת גִּזְרָה מַלְכוּת הַרְשָׁעָה - הִרּוּמַאִים - שְׁלֵא יַעֲסֻקוּ יִשְׂרָאֵל בַּתּוֹרָה. בָּא פְּפוּס בֶּן יְהוּדָה^[15] וּמִצָּאָה לְרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה מְקַהֵל קְהִלּוֹת בְּרַבִּים וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה. אָמַר לִיה פְּפוּס: עֲקִיבָא, אֵי אַתָּה מַתִּירָא מִפְּנֵי מַלְכוּת הַמַּעֲנִישָׁה בִּאֲכוּרֵיּוֹת לֵאלּוּ שֶׁעוֹבְרִים עַל גְּזִירָתָם? אָמַר לוֹ ר' עֲקִיבָא: אֲמַשּׁוּל לָךְ מִשָּׁל וּבֹזָה תִּבִּין אֶת מַעֲשֵׂי. לְמָה הִדְבָּר דּוּמָה? לְשׁוּעַל שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ עַל גֶּב - שֶׁפֶת הַנֶּהָר, וְרָאָה דְּגִים שֶׁהָיוּ מִתְקַבְּצִים מִמְּקוֹם לְמְקוֹם בַּבְּהֵלָה. אָמַר לָהֶם הַשּׁוּעַל: מִפְּנֵי מָה אַתֶּם בּוֹרְחִים? אָמְרוּ לוֹ

הערות

1. הכוזרי (ד, כה) מסביר שהטחול מנקה את הדם מן העכירות והעובי, וכתוצאה מכך באים שמחה ושחוק. בשו"ת באר שבע סי' ע הביא מראביה שהטחול שוחק – טוחן.

2. לעופות יש קורקבן, שהוא המסס בבהמות (רש"י).

3. רש"י בפירוש הראשון. לשון שני ברש"י: **נִיעוֹר הִישָׁן** – הקיבה, ונמצאו קיבה ואף נעורים, שאינו ישן בליל; או **ישן הנעור**, ונמצאו שניהם ושינוי נעור בי אם בקושי. [לפי פירוש זה, אין הברל בין זה לבין המקרה הבא בגמרא.]

4. רש"י: ע' בבא בתרא (יז, א) ב' פירושים בפסוק זה בגמרא. יש מפרשים שצדיק גמור הוא זה שיצרו מזוהר עד שנתהפך בקרבו ואין בלבו אלא טוב (ע' ביאור הגר"א למשלי טו, יא; לקוטי אמרים י, וע' מהרש"א שפירש בע"א).

5. רש"י.

רשע גמור הוא זה שיצר הטוב נעקר ממנו ואין בלבו אלא רע (ע' ביאור הגר"א וליקוטי אמרים שם).

6. מהרש"א מבאר ראמר בן מתוך ענוותנותו שלא רצה להחזיק את עצמו צדיק. ועוד, שאף שוראי היה צדיק גם במחשבותיו, פחד שיצרו אינו אלא חבו ומחבה להזדמנות המתאימה (ליקוטי אמרים יג).

7. הגרסא בגליון הוא **שרבה אמר** "בגון אנו בינונים". שהרי אביי היה קורא לרבה "מר", ולא לרבה. וכך כ' הגר"א באמרי נעם.

8. אחאב נחשב בין שבעת הרשעים שאין להם חלק לעולם הבא (משנה בסנהדרין צ, א; וע' רר"ק למלכים א' בא, כה). בענין עושרו ע' שם פרק ב.

9. תענית כד, ב.

10. רש"י: וע' גם מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב היסורין פ' ג'.

11. אף שאיסור עבודה זרה לא נאמר בפסוק, מבאר רש"י שאהבת ה' היא שלא להמירו בעבוכים (ע' רש"י סנהדרין עד, א ד"ה ואהבת, ופסחים כה, א ד"ה למה נאמר. עפ"י מהרש"א).

12. ואף שעל פי תורה פשוט שחיים חשובים יותר מממון (שהרי התורה מחשיבה אפילו מלקות כעונש חמור יותר מהפסד ממון). דברה תורה לכל סוגי האנשים, גם

13. מהרש"א אומר, דרבי עקיבא בא לבאר דברי רבי אליעזר. אבל דעת הגר"א [באמרי נעם] דרבי עקיבא חולק על רבי אליעזר. לדיריה, סובר רבי אליעזר ש"בכל נפשך" הוא חובת טירחא בכל גופו לסבול יסורין באהבת ה' אבל אין חיוב מסירת נפש. רבי עקיבא סבר דהוא חיוב מסירות נפש ממש; וע"ז בא המעשה משעת השמר, שאכן מסר נפשו להריגה כשיטתו בפירוש הפסוק וע"ש.

14. מהרש"א מבאר דאע"פ שאין חיוב מסירת נפש אלא על ג' עבירות – ע"ז, ג"ע ושי"ד – מכל מקום מעשה דר"ע היה בשעת השמר, ואז יש חיוב למסור נפש על כל עבירה, גם על ביטול תורה.

ועוד, תוספות בעבודה זרה (כז, ב ד"ה יכול) סוברים שאף שאין חיוב ליהרג ולא לעבור על מצוה קלה, הרוצה להחמיר על עצמו – רשאי ליהרג. הגר"א יורה דעה קנו, ג סובר שכך עשה רבי עקיבא. (ע' "מגדים חרשים" מה שרן בזה. יש לציין שנחלקו הפוסקים אם רשאים ליהרג כדי לא לעבור על מצוה קלה. ע' עור בענין זה ברמב"ם, הל' יסורי התורה ה, ד ובספ' משנה שם; טור ושלחן ערוך, יורה דעה קנו, א ושי"ך שם; מנחת חינוך רצו)

15. במסכת תענית (יח, ב) מבארת הגמרא כי האחים פפוס ולוליינוס נהרגו על קידוש ה' על ידי טוריינוס. רש"י אומר (שם וב"ב י, ב ד"ה הרוגי לוד) שהם היו צדיקים גמורים והם הקרויים הרוגי לוד בכל מקום. לסיבת הריגתם מביא רש"י (שם) בשם י"א, שבתו של מלך נמצאה הרוגה ורצו לגזור גזירה על ישראל ועמדו אלו ופדו את ישראל ואמרו אנו הרגנוה, והרג המלך אותם בלבו. אכן תוס' שבת (ע"ב, ב ד"ה רבא) מביאים טעם אחר, ע"פ ירושלמי שביעית רפד. בביאור הגר"א בספרא (בחקותיה, ב) מובא שפפוס הוא פפוס בן יהודה [וכן מובא באמרי נועם]. גם בתוס' שבת (קד, ב ד"ה בן סטרא) מובא שפפוס בן יהודה היה בימי ר"ע [ע' ערוך השלם ע' בן סטרא ורש"י גיטין צ, א ד"ה פפוס בן יהודה]. מכיון שהיה אדם גדול ב"ב אפשר להבין מדוע קרא לר"ע עקיבא (אמרי נועם).

עא א מ"י פ"ה מ"ה
יסוד המורה ה' ז' סג
עין ז'
גד ב מ"י פ"ז מהלכות
בית המדרש ה' ה'
ע"ה ז' שם הלכה ח'
ש ד מ"י שם הלכה ט'
טו ש"ע א"ח סמן ג'
סוף ה':

ליקוטי רש"י

ה"ה בקרבי י"ר הרע
מת בקרבי י"ב י"ד י"ר
הרע חלל בקרבי וכן לו
מל לשלוח בקרבי וצ"ד י'
נאם פשע רשע
בקרבי ר"ב אין פחד
אלהים צננר ענינו
הר זה מקלל מתורם י'
בקרבי לבי שהפסע הוא י'
הרע חלל לשלוח פשע
הוא פחד אלהים לנגד
י"ר הרע שופטו עד שמרחיקו שאלו
ענינו ונקרא לבי כחם
שאלומר מדומה אל
והחלל לו ב' ו' והחבת
את ה' אלהיו שמע
שם תמלול בעבורם
כוכבים נסתורין ע'
צ"ה נאמר בכל
מאדך ילמר התניב
משינה ודיו ומפסע לפי
שעמם שזה תניב לך
ופעמם שזה תניב לך
הולכו עיניהם לומר אהבו
אל בוראל יותר מן התניב
עלן נסתורין וצ"ה י'
התניב שמה וי"ש שאלו
תניב י"ה בן הדד כספך חהבך ל' הוא
(מלס א ב כ) ר' צדקיה גמורי. הערה צ'
שאלן להם צדקיה ללוס כגון רבי
מניח בן דוד שגדל בן בקב מרובין
מעבד שנת לעבד שנת (ענין כד) :
צ"ה נאמר בכל מאדך מן התניב
עלן ודור מקבל ענין ע"ה מלכות
שמים קורא קריאת שמים מלכות
ידך י"י מלכות. מידך היה לו לומר
ולא מידך בשר ודם מן הצופים.
מקום שכיולן לראות משם הר הבית
ומשם והאלה אין יכולין לראותו:
וברואה שכול לראות משם פרט
אל מקום נמוך הוא: ובשאלן גדר
מפסיק צינו להר הבית: ובזמן
שהשכינה שורה שנית המקדש
קיים: הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח

שוואבת כל מיני משקין. אע"פ שהן נכנסין בכרם דרך השוט
הריאה מולצתן ושואבתן מעבד לדפני הכרם: וזרקת בו טפה. מרה
ומניחמו מן הכעס: שוחק. שחוק: קרקבן. צנוף הוא המסס צהמה:
בוהן. המלכל: אף. המוטס: נעור. מקילו משמחו: נעור הישן
ורשן הנעור. שנתמלפה וצלה השינה
מן האף והקיפה נעורת: נמוק והולך
ל' מתנונה והולך לו ונמשך למיתה.
לשון אחר נעור הישן הקיפה ונמללו
קיפה ואף נעורים שאלו יסן כלל אז
יסן הנעור ונמללו שניהם יסנים
ואלו נעור כי אס בקיפ: וצ"ה צ"ה
בקרבי. י"ר הרע הר הוא כמת
בקרבי שיש נידל לכופו: נאם פשע
רשע וג'. אחר דוד בקרבי לבי
יס ואומר אל שהפסע נאם לרשע
כלומר שהילר הרע אומר לרשע אל
הוא פחד אלהים לנגד עיניך אלמלא
י"ר הרע שופטו עד שמרחיקו שאלו
ממפסד מניולו: בי יעמוד. הקצ"ה:
צ"ה אביון להושיע משופטו נפשו.
ש"מ יס לך אדם שיש לנפשו שני
שופטים: שם שבך מר חיי צ"ה
בריה. אל אלה מן הדינונים אין
לך דיק גמור בעולם: רשעי
גמורי. העולם הוא שאלן להם בעולם
הנא כלום וצ"ה לטול שכן כאל
כגון אהאב שהיה עשיר מאד דקאמר
ליה בן הדד כספך חהבך ל' הוא
(מלס א ב כ) ר' צדקיה גמורי. הערה צ'
שאלן להם צדקיה ללוס כגון רבי
מניח בן דוד שגדל בן בקב מרובין
מעבד שנת לעבד שנת (ענין כד) :
צ"ה נאמר בכל מאדך מן התניב
עלן ודור מקבל ענין ע"ה מלכות
שמים קורא קריאת שמים מלכות
ידך י"י מלכות. מידך היה לו לומר
ולא מידך בשר ודם מן הצופים.
מקום שכיולן לראות משם הר הבית
ומשם והאלה אין יכולין לראותו:
וברואה שכול לראות משם פרט
אל מקום נמוך הוא: ובשאלן גדר
מפסיק צינו להר הבית: ובזמן
שהשכינה שורה שנית המקדש
קיים: הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח

בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם
שתעלו ליבשה ונדור אני ואחם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך
פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת
כמה וכמה אף אנחנו עבשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימך כך
אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית
האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי
עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא
להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במספרות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים
אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל
את גשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימו ועכשיו שבא לידי לא אקיימו היה מאריך באחד עד שיצאה
גשמתו באחד יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה גשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וז' תורה
וזו שכרה ממתים ידך י"י ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצאה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שאתה
מוזמן לחיי העוה"ב: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים
וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איחמר נמי אי"ר אבא בריה דרבי
חייא בר אבא הכי אמר רבי יוחנן לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאלן גדר ובזמן שהשכינה
שורה ת"ר הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב
ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה
וחכמים אוסרים חכמים היינו ת"ק איכא בינייהו צדדן תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב
אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור מזרח ומערב מותר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא
אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר בזמן שביית המקדש קיים אסור בזמן
שאין בית המקדש קיים מותר רבי עקיבא אוסר בכל מקום רבי עקיבא
היינו ת"ק איכא בינייהו חוץ לארץ רבה הו' שדיין ליה לבני מזרח
ומערב אזל אב"י שדנהו צפון ודרום על רבה תרצנהו אמר מאן האי
דקמצער ל' יאנא כ"ר עקיבא סבירא ל' דאמר בכל מקום אסור:
תניא

ומערב. אחריו למזרח ופניו למערב ולא אחריו למערב ופניו
למזרח מפני שירושלים בלחך יהודה היא צפונה של ארץ יהודה
בגבול צפון יהודה לנתינת י"ש מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד
סוף ארץ ישראל והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל שאלך
יהודה על פני כל אורך ארץ ישראל
היא מן המזרח למערב כרעוה
ארוכה וקצרה ואס יפנה מזרח
ומערב יהיה פרושו ללד ירושלים או
פרושו שלפניו או פרושו שלאחוריו
אזל לפון ודרום יפנה וצלדז שלל
יפנה כנגד ירושלים ממם צדרומה
של ארץ יהודה: ובג"ל. שהיא
צפונה של א"י לא יחיד פניו לפון
ודרום אלל מזרח ומערב: ה"ג
וחכמים אוסרין. ולא גרסינן בכל
מקום: חכמים היינו ת"ק. דלמא
לא יפנה ולא מפליג בין רוחה ללל
רוחא בין זמנן הבית בין זמנן הזה:
איכא בינייהו צדדים. דיהודה וגליל
שאלן כנגד ירושלים ממם למנא
קמא צדדן נמי אסרי דהא הנפנה
ביהודה קאמר כל יהודה משמע ורענן
צדדן אסרי כנגד ירושלים ממם
אסור אזל לצדדן מותר דהא צדדן
יוסי קיימי דאמר לא אסרו אלל
ברואה אזל צדדן לא ואפילו כנגד
ירושלים ממם ואסור רענן למימר
וחכמים אוסרים אפילו שלל ברואה
ואפילו זמנן הזה ומיחו נגד ירושלים
לא: צדדן עקיבא גרסינן בכל מקום.
הלכך צדדן ארץ נמי קאמר: הו'
שדיין צ"ה צ"ה. לנניס שיש עליהן
לפנות היו מתוקנים וקופות על
צדין ראשן א' למזרח והשני למערב
לננה אחת לפון ולננה אחת לדרום
והוא יושב על האחת ונפנה צדדים
נמלא הוא נפנה לפון ודרום ולא היה
רוחא לפנות צדל מזרח ומערב לפי
שצדל צדדן של ארץ ישראל עומתה
שלל יהא פרושו לא מלפניו ולא
מלאחוריו ללד ארץ ישראל: אזל אב"י
שדנהו צפון ודרום. לראות אס יקפיד
רבו על כל א' סבירא ליה כ"ר דלמא
צמול נמי קפדין עלה דמילתא:
אמר

א) צע"י ויכלוקט א"ח
רבה והוא נכון לפי
מוס' ערבי. ה' ד"ה והא
שלל אחר אב"י מר לרבה
תנין. ג) ספחים כה.
סנהדרין ע"ה יומא פב.
א) ויכלוקט רמז חת"ל
א"ח ר' עקיבא אוסר
אם נאמר בכל נפשך
ק"ו בכל מאדך אלא
בכל מדה ומדה שהוא
מורד ד"ך בין בסדר
הטוב בין בסדר
הפועלנות. ד) ממנו
ע"ה. ה) ע"ה מוס' כחונות
ק"ו ד"ה מוזמן ומו'
ו' לעיל ח'.

תורה אור השלם
א) כי עני ואביון אנכי
וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי:
[החלל אב. בב]

ב) נאם פשע רשע
בקרבי לבי אין פחד
אלהים לנגדי:
[החלל אב. ב]

ג) כי יצמד לביץ אביון
להושיע משופטו נפשו:
[החלל אב. לא]

ד) ואהבת את ה'
אלהיו בקל לבבך
ובקל נפשך ובקל
קאדך: [החלל א. ה]

ה) לאהבת את ה'
אלהיו לשבע בקל
ולדבקה בו כי הוא
תנין ואנך יסוד לשבח
על האהבה אשר
משפך י' לאהבת
לאברהם:
וְלִעֲבֹדָה תַּחַת לָהֶם:
[החלל א. ב]

ו) מקומות ידך י'
מקומות סתלך חלקם
בתיים וצפונת תמלא
בקנים יושביו בקים
והניחו יתרים
לעוליהם: [החלל ח. יד]

הדגים: מפני רשות שמביאין עלינו בני אדם לתפסנו. אמר להם השועל: רצונכם שתעלו ליכשה נדרור אני ואתם יחד בשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו הדגים: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה אלא טפש אתה! ומה במקום חיותנו - במים - אנו מתוראין, במקום מיתתנו - ביבשה - על אחת כמה וכמה? המשיך רבי עקיבא וביאר: אף אנחנו כן. עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה "כי הוא חייה וארץ ימיה", כך אנו מסתכנים; אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה שאנו מסתכנים! אמרו חכמים: לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים^[16]. ותפסו גם לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו רבי עקיבא: פפוס, מי הביאך לכאן? אמר ליה פפוס: אשריך רבי עקיבא, שנתפסת על דברי תורה! אוי לו לפפוס, שנתפס על דברים בטלים^[17]. בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה^[18], זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים - שקרא קריאת שמע^[19]. אמרו לו תלמידיו: רבינו עד פאן?^[20] אמר להם רבי עקיבא: כל מי הייתי מצטער על פסוק זה, "בכל נפשך" אפילו נוטל את נשמתך. אמרתי לעצמי, מתי יבא דבר זה לידי ואקיימנו? ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?^[21]

שינו במשנה דינים הקשורים במורא מקדש:

לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שבהר הבית שהוא מכונן כנגד בית קדשי הקדשים וכו'.^[27]
מגבילה הגמרא דין זה:

אמר רב יהודה אמר רב: לא אמרו שאסור להקל ראש כנגד שער המזרח אלא מן הצופים - מקום שיכולים לראות משם את הר הבית, ולפנים - ובכל השטח שממש לכיוון הר הבית, כי משם והלאה לכיוון החוץ אין יכולים לראותו^[28]. וברואה, כלומר, ובתנאי שמהמקום בו הוא נמצא הוא יכול לראות ממש. אבל אם נמצא במקום נמוך, ממנו אי אפשר לראותו^[29], אין דין מורא מקדש.

הערות

מצוה זו בשמחה. ממילא, כאשר הגיע הענין לידו באמת, לא היה זה בשבילו דבר חדש, ולא היה קשה לו לבנות מה שביוון כבר פעמים הרבה בדמינו (עץ יוסף, מכתב מאלהו ח"ד דף 253-252; ע' בי"ח אר"ח סא ד"ה ויקראנה, ואר"ז"ל המובא בן יהודה ד"ה ומה).

הנצי"ב מפרש את הפסוק "בכל נפשך" שידבק בו, ויכריז על אחדותו אף בשעה שלוקח את נפשו. רבי עקיבא לא חשב על המות האיום, אלא על האפשרות להדבק בו יתברך בשעת מותו (הרחב דבר דברים ו, ה, אות ב).

22. כלומר, רבי עקיבא לא מת מפני יסוריו, אלא כל כך נתרבק בבורא יתברך עד שנתעלה על כל באב וצער "ויצתה נשמתו באחר" - מתוך דבקותו באחד המיוחד (מכתב מאלהו ח"ד דף 244-242; ע' מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב אהבת ה' א; וע' גם אור גדליהו בתחלת פרשת אחרי מות). מהר"ם מרוטנברג (תשובה תקיז) ותשב"ץ (תשובה תטו) אומרים, שהגומר בנפשו לקדש שם שמים במסירות נפש אינו מרגיש בצער המיתה (אבל ראה מקורות שהובאו ב"מגדים חדשים").

23. בקינה "אריז הלכנו" מובא שהבת קול אמרה: "רבי עקיבא אשריך גופך טהור בכל מיני טהרה".

24. כך מובאת גם תמיהתו של משה בשראה בנבואה מות רבי עקיבא ובזיונו (מנחות כט, ב).

25. כלומר, חלקם של כל הצדיקים הוא לעולם הבא שכולו חיים, ולא בעולם הזה (מהרש"א בפירושו הראשון).

26. עפ"י תוספות בבתובות ק, ב ד"ה מזומן, וזה לשונם: כל היכא דאמר מזומן לחיי העולם הבא, היינו בלא דין ובלא יסורין. ובמכתב מאלהו (ח"ג עמ' 244) ביאר, שר"ע עלה ונתעלה לגמרי לבחינת עולם הבא - רוחניות גמורה ושלמה.

המדרש מספר על קבורתו (ילקוט שמעוני, משלי תתקמר); בא אליהו ועמד בפנת בית ר' יהושע הגרסי שהיה תלמידו ומשמשו של רבי עקיבא (ע' עירובין בא, ב). לאחר שאמרו שלום זה לזה, אמר לו אליהו בלום אתה צריך? אמר לו ר' יהושע ומי אתה? אמר לו אליהו: בהן אני ובאתי להגיד לך שר' עקיבא מת בבית האסורים. מיד הלכו שניהם לבית האסורים ומצאו פתח שער בית האסורים פתוח, ושר בית הסהר היה ישן, וכל האסורים היו ישנים. השכיבו את רבי עקיבא על המטה ויצאו. מיד נטפל אליהו ונטלו על כתפו. תמה על כך ר' יהושע ושאלו, שהרי הוא בהן, ואסור לו ליטמא למת. ענה לו אליהו שאין טומאה לתלמידי חכמים ולא לתלמידיהם. והיו מוליכים אותו כל הלילה עד שהגיעו לאנטיפרס של קוצרין. כיון שהגיעו לשם, עלו שלש מעלות ונפתחה המערה לפניהם וראו שם בסא וספסל ושולחן ומנורה. השכיבו את רבי עקיבא על המטה ויצאו. כיון שיצאו, נסתמה המערה ודלק הנר על המנורה. בשראה אליהו כך, פתח ואמר: אשריכם צדיקים ואשריכם עמלי תורה ואשריכם יראי אלהים, שגנו וטמון לכם ומשומר לכם מקום בגן עדן לעתיד לבא; אשריך רבי עקיבא שנמצא לך מלון ערב בשעת מיתתך. ע"כ. במנחות (בט, ב) מובא שמרעה"ה ראה שמובדין בשרו לר"ע במקולין.

רבי עקיבא נהרג ביום הכיפורים (סדר הדורות). בשמת רבי עקיבא, בטל כבוד התורה (סוטה מט, א). ביום שמת רבי עקיבא נולד רבי יהודה הנשיא (קידושין עב, ב).

27. במורא מקדש חייבים משום "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל). וע' בדף נד, א ובהערות שם.

28. רש"י; וע' בהערה 11 בדף מט, ב לשיטת החולקים על רש"י.

29. רש"י; ע' ריטב"א שפירש בע"א; וע' מנחת חינוך רנד, א.

16. ר"ע נחבש בה: תשרי (סוף מגילת תענית, אורח חיים, תקף, ב; וע' בן יהודה שפירש בע"א). ר"ע נשאר בבית האסורים עד להריגתו בידי הרומאים. בכל הזמן שהיה בבית האסורים קיים קשר עם חכמים אחרים והורה בכמה שאלות (ע' יבמות קד, ב; קה, ב; קח, ב וסנהדרין יב, א; ראה דורות הראשונים ברך ד, פ' ו, המאריך בדיון על סיפור מאסרו של רבי עקיבא).

17. הגר"א באמרי נועם מבאר, כי פפוס נתפס ע"י הרומאים על שלא דחה את דברי ר"ע במשלו, וממילא נראה שהסכים לו. ר' ברוך בער ליבוביץ (במכתב הנדרס בתחילת ח"ד מברכת שמואל) מבאר דברים אלו, טען, שהצעת פפוס ללמד בהסתר היא הצעת השועל, ואלו הם הדברים בטלים שבכאן.

18. רבי עקיבא היה אחד מעשרת הרוגי המלכות שנהרגו בתקופת התנאים. מסופר עליהם בפיוט הנאמר בחזרת השי"ן למוסף ביום הכיפורים, וכן בקינות לתשעה באב. לפי קבלת חז"ל, הרומאים הרגו אותם בטענה שהם נענשים עבור מכירת יוסף על ידי עשרת אחיו, על פי הפסוק "וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת" (שמות בא, טז וע' רבינו בחיי בראשית מר, יז).

בפיוטים, קינות וסליחות שנתחברו בענין עשרת הרוגי המלכות משמע לכאורה שכולם נהרגו באותו זמן. אבל למעשה, אף על פי שכל העשרה נהרגו על ידי הרומאים בתקופת התנאים, לא נהרגו בולם בזמן אחד (ב"ב הראב"ד בסדר הקבלה ורבינו בחיי בראשית מר, יז). רבי שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל בהן גדול חיו בסוף ימי בית שני ונהרגו סמוך לחורבן, ואילו השאר נהרגו לאחר מרד בר בוכבא, כששים שנה מאוחר יותר.

19. כך מובא המעשה בירושלמי (סוטה ה, ה); כאשר נידון רבי עקיבא לפני טורנוסרופוס הרשע [על שעסק בתורה - קרבן העדה] הגיע זמן קריאת שמע. רבי עקיבא קרא שמע וצחק. אמר לו טורנוסרופוס: סבא סבא! או מכשף אתה [המלחש נגד היסורים - פני משה] או בועט ביסורים אתה [להכעיסני - פני משה]. אמר לו רבי עקיבא: תיפח רוחו של אותו איש! לא מבשף אני ולא בועט ביסורים אני; אלא, בל ימי קראתי "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". אהבתי אותו בכל לבבי, אהבתי אותו בכל ממוני, ולא הוזהר לי לאהוב אותו בכל נפשי. ועכשיו שבא לידי לאהבו בכל נפשי והגיע זמן קריאת שמע, ובלבי אין שמץ ספק ופקפק בענין, וכי לא אשמח?

20. הרא"ש (דברים בו, טז) מבאר ששאלת התלמידים היתה שהמצטער פטור מק"ש.

הקשה הצ"ח: מהגמרא משמע שכבר התחיל בקריאת שמע. ולהלן נאמר שיצאה נשמתו באחד. ואם כן, ביצד הפסיקוהו תלמידיו בפסוק הראשון של קריאת שמע? ותייר, שהרומיים יסדרוהו ביסורים חמורים. ר"ע התפלל שנפשו תצא בק"ש לקיים "בכל נפשך". כאשר שמעו תלמידיו תפילתו, שאלוהו "עד באן?" כלומר, האין די בקבלת יסורים, ומשום בכל נפשך מחוייבים גם למסור נפש?

בן יהודה מתיר דהשאלה והתשובה לא היו ביום מותו, והגמרא מספרת עליהם כאן משום חשיבותם. מאז שנתפס, הוציאוהו כל יום ויום וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל; וכל יום היה קורא את שמע מחשש שמא ימות מיסוריו. באחד מהימים האלו שאלוהו תלמידיו "עד באן", והוא השיב להם לאחר שקרא את שמע.

21. כלומר, רבי עקיבא הסביר להם שאילו הענין היה בא לו פתאום, וראי שלא היה יכול להתגבר על עצמו ולקרא שמע בראוי. אך הואיל והוא הכין את עצמו בל ימינו, לכן, בי בכל פעם שקרא קריאת שמע, כאשר אמר "בכל נפשך" היה מעלה בדמינו בציר מוחשי שהיה מומת בעינינו על קידוש שמו יתברך, והיה שואף בלבו לקיים

ונכנסין בחרם לדרך הושט
חרם: זורקת בו שפה. מרה
בעוף הוא המסס בבהמה:
הילין משנמו: נעור הישן

למעבר ולא אחוריו למעבר ופניו
יהודה היא בצפונה של ארץ יהודה
ש מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד
למעבר עד סוף ארץ ישראל שארץ
יהודה על פני לא אופך ארץ ישראל
היא חל המזרח למעבר כראויה
ארוכה וקצרה ואם יפנה מזרח
ומעבר יהיה פרוצו לנגד ירושלים או
פרוץו שלפניו או פרוצו שלאחוריו
אבל כפון ודרום יפנה ונבלד שלא
יפנה כנגד ירושלים ממנו בדרומה
של ארץ יהודה: ובגוף. שאל
בצפונה של א"י לא יחזור פניו כפון
ודרום אלא מזרח ומעבר: ה"ג
ותכמים אוקרין. ולא גרסין בכל
מקום: חבבים דיינו ת"י. דאמר
לא יפנה ולא מפליג בין רואה ללא
ללא בין זומן הבית בין זומן הים:
אבא שייורו צדדים. דיהובל ונלה
שלין כנגד ירושלים ממנו לתנא
קמא לדין נמי אסירי דהא הגפנה
ביהודה קאמר כל יהודה משמע ורענן
במראי סביר כנגד ירושלים ממנו
אסור אבל ללדין מותר דהא אדר'
יוסי קיימי דאמר לא אסרו אלא
ברואה אבל ברחוק לא ואפילו כנגד
ירושלים ממנו ואחו רבנן למימר
ותכמים אוקרים אפילו שלא ברואה
ואפילו בזמן הזה ומיהו נגד ירושלים
לא: בדר' עקיבא גרסין בכל מקום.
הלכן בנחלה לארץ נמי קאמר: הוו
שדיין דיה אבני. לבנים שיש עליהן
לפניה היו ממוקנים חקופות על
דיהן ראשן א' למזרח והשני למעבר
לבנה אחת ללפון ולבנה אחת לדרום
והוא יושב על האחוז ונפיה ביניהם
נמצא הוא נפנה כפון ודרום ולא לפי
רואה לפנות בבבל מזרח ומעבר לפי
שבבל במזרחו של ארץ ישראל ועומדת
שלא יהא פרוצו לא מלפניו ולא
מלאחוריו לנגד ארץ ישראל: או"י אבין
שדגו צפון ודרום. לראות אם יקפיד
רבו על כך כי סבירא ליה כ"ע דאמר
בחור' נמי קסדין עלה דמילתא:
דאמר

שחללו ליבשה וגדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא מפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה ^א כי הוא חייך ואורך ימך כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאיכו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרע והכשירו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הליאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה וזמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימו ועכשיו שבא לידי לא אקיימו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך רע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה זו שכרה ^א ממתים ידך יי' ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך רע ^א שאתה מזומן לחיי העוה"ב: ^ב לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים וכו': אמר רבי יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי חייה בר אבא הכי אמר רבי יוחנן לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאיין גדר ובזמן שהשכינה שורה ת"ר הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאיין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה וחכמים אומרים חכמים היינו ת"ק איכא בנייהו צדין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום אמרו מזרח ומערב מותר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה רבי יהודה אומר בזמן שביית המקדש קיים אסור בזמן שאין בית המקדש קיים מותר רבי עקיבא אומר בכל מקום רבי עקיבא היינו ת"ק איכא בנייהו חוץ לארץ רבה הוו שדיין ליה לבני מזרח ומערב אזל אביי שדנהו צפון ודרום על רבה תרצנהו אמר מאן האי דקמצער לי דאנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר בכל מקום אסור:

דברי עקיבא אומר בכל מקום.
מזרח אחריו ופניו למערב
ומסקינן אפילו בחור לארץ ומפרש
בירושלמי ובלבד שאין שם כותל:
רצא

[נעמי ויבולקוט אחי]
 הזה והוא נכון למפ"ס
 ס' ערכיו. ד"ה והא
 ס' אחר איני מר לרש
 [יורן] (ג) פתחים סה.
 הדקדוק על יונת סב,
 [יבולקוט עמו מהל"ד]
 מה' ר' נאמר בלשון
 נאמר בב' נאמר
 ב' בב' מהלך אלף
 ב' מהלך ומהלך שהוא
 דרך ד' בין במדת
 טוב בין במדת
 [מורענות] (ד) [ממזל]
 [ע' חס' כחכות]
 ד' : ד"ה מוזון וכו',
 [ל' לעיל ח.].

תורה אור השלם
(פי עני ואביון אנכי
ולבי חלל בקרבי:
[חדלים קט, כב])

וְגַם פָּשַׁע לְרָשָׁע
קָרַב לְפִי אִין פֶּחַד
אֱלֹהִים לִגְדָּה עֵינָיו:
[הַחֲלִים לוֹ, ב']

בִּי יַעֲמֹד לִימִין אֲבִיוֹן
הוֹשִׁיעַ מִשְׁפָּטַי נַפְשִׁי:
[תהלים קמ, לא]

וְאֶתְּכֶם אֶת
לְהִיךְ בָּכֶל
בָּכֶל גִּפְשָׁךְ וּבָכֶל
מֵאֲדָרְךָ: (וְכִסּוּס ג' ה')

(לְאַהֲבָה אֶת "וְלִהְיוֹת לְשֹׂמֵעַ בְּקוֹלוֹ לְדַבְּקָה בּוֹ כִּי הוּא יְיָ וְאֶרֶץ יִמִּיד לְשֶׁבֶת לְהִאֲדָמָה אֲשֶׁר שָׁבַע " לְאַבְתִּיךָ אֲבִירָהּ לְיִצְחָק וְיִשְׁעָקֵב לִתְתֹּת לָהֶם:

[דברים ל, כ]

מִמָּתִים יָדָךְ
מִמָּתִים מִחֹלֶד חֲלָקֶם
חַיִּים וְצַפְנֻקָּה תִּמְלֵא
מִנֶּגֶם יִשְׁבְּעוּ בְּנֵים
הַגִּיחוּ יִתְרָם
עוֹלְלֵיהֶם: (תהלים י, יד)

מאמר דומה:

אֵיתָמַר נָמִי – וכן נאמר: **אָמַר רַבִּי אֶבְיָא בְּרִיהַ דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אֲבָא**: **הָכִי** – כך אמר רבי יוחנן: **לֹא אָמְרוּ אֶלָּא מִן הַצּוּפִים וּלְפָנִים, וּבְרֹאָה, וּבְשֹׁאֵין גָּדַר מִפְסִיק בֵּינוּ לְבֵין הָרַבִּית [30] וּבִזְמַן שֶׁהִשְׁכִּינָה שׁוֹרָה, כְּלוּמָר, שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קִיִּים [31], אֲבָל בַּהֲעֵדֵר אֶחָד מִתְנַאֲמִים אֵלּוּ, אֵין אִיסוּר לְהַקֵּל רֹאשׁ אֶפִּילוּ כִּנְגַד שַׁעַר הַמִּזְרָח.**

הגמרא מביאה ברייתא הדנה בתקנה נוספת משום מורא מקדש: **תָּנוּ רַבָּנָן בְּבֵרֵיתָא: הַנִּפְנָה בִּיהוּדָה לֹא יִפְנָה כְּשֶׁנִּינוּ לַמִּזְרָח וּלְמַעְרָב אֶלָּא כְּשֶׁנִּינוּ לְצִפּוֹן וְדָרוֹם.** ירושלים בארץ יהודה היא, בקצה הצפוני של ארץ יהודה, בגבול שבין יהודה ובנימין. ארץ יהודה שוכנת ממזרח ארץ ישראל עד מערבה, בדרום הארץ, והיא כרוצעה ארוכה וצררה. אם יפנה בין מזרח ומערב תהיה ערותו שלפניו או שלאחריו מגולה לצד בית המקדש. אבל צפון ודרום יכול ליפנות, ובלבד שלא יפנה כנגד ירושלים ממש, בדרומה של ארץ יהודה [32]. **וּבְגִלְלִיל**, שהוא בצפון ארץ ישראל **לֹא יִפְנָה אֶלָּא מִזְרָח וּמַעְרָב** כדי שלא תהיה ערותו שלפניו או שלאחריו מגולה לצד ירושלים. **וְרַבִּי יוֹסִי מֵתִיר** ליפנות ביהודה ובגליל לכל צד שירצה. **שֶׁהִיָּה רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר: לֹא אָסְרוּ חֲכָמִים לִיִּפְנוּת כְּשֶׁנִּינוּ או אַחֲרָיו כִּנְגַד מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ אֶלָּא בְּרֹאָה, וּבְמִקְוֵם שֹׁאֵין שָׁם גָּדַר מִפְסִיק בֵּינוּ וּבֵין מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ [33], וּבִזְמַן שֶׁהִשְׁכִּינָה שׁוֹרָה שָׁם.** הלכך, כיון שמרוב המקומות שביהודה וגליל, אין המקדש נראה, מותר ליפנות שם לכל כוון. **וְחֲכָמִים אֹסְרִים.**

הגמרא מבררת את שיטת חכמים:

שִׁיטַּת חֲכָמִים הֵינִינוּ – היא שיטת תנא קמא! הרי לשניהם לא יפנה, ולשניהם אין חילוק בין רואה לבין לא רואה, בין בזמן הבית ובין בזמן הזה, ומה הוסיפו חכמים?

מתרצת הגמרא:

אֵיבָא בִּינִיָּהּ צִדִּין – ההבדל ביניהם הוא בצדדי יהודה וגליל, כלומר: ביהודה – כל השטח שמזרחית דרומית ומערבית דרומית מירושלים, הנמצאת כאמור בצפון יהודה, ובגליל – כל מה שמזרחה או מערבה מכנגד ירושלים. שאינם כנגד ירושלים ממש, לתנא קמא, שאמר "הנפנה ביהודה" – שמשמע בכל יהודה – גם בצדדים אלו אסור;

ורבנן החולקים על רבי יוסי שהתיר אפילו כנגד ירושלים ממש, אינם חולקים עליו אלא כנגד ירושלים ממש, אבל בצדדים מותר [34].

הגמרא מביאה ברייתא דומה:

תָּנִין אֵידָף לְמַדְנוּ בְּבֵרֵיתָא אַחֲרָת: הַנִּפְנָה בִּיהוּדָה לֹא יִפְנָה מִזְרָח וּמַעְרָב אֶלָּא צִפּוֹן וְדָרוֹם. וּבְגִלְלִיל, צִפּוֹן וְדָרוֹם אָסוּר; מִזְרָח וּמַעְרָב מוּתָר. וְרַבִּי יוֹסִי מֵתִיר. שֶׁהִיָּה רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר: לֹא אָסְרוּ חֲכָמִים לִיִּפְנוּת כִּנְגַד הַמִּקְדָּשׁ אֶלָּא בְּרֹאָה הַמִּקְדָּשׁ; וְכִיּוֹן שֶׁמְרֹב שִׁטְחָם שֶׁל יְהוּדָה וְהַגִּלִּיל אֵין הַמִּקְדָּשׁ נִרְאָה – לִכֵּן מוּתָר לִיִּפְנוּת שָׁם לְכָל צֶדֶד. רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר: בִּזְמַן שֶׁבִּית הַמִּקְדָּשׁ קָיָים, אָסוּר לִיִּפְנוּת כְּשֶׁמִּגְלָה עֲרוּתוֹ שֶׁלִּפְנֵינוּ או שְׁלֵאֲחֲרָיו כִּנְגַד; בִּזְמַן שֹׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קָיָים, מוּתָר. רַבִּי עֲקִיבָא אֹסֵר לִיִּפְנוּת כֵּךְ בְּכָל מְקוֹם.

מקשה הגמרא:

רַבִּי עֲקִיבָא הֵינִינוּ תָנָא קָמָא, שלשניהם אסור בכל ארץ ישראל בין מזרח למערב!

מתרצת הגמרא:

אֵיבָא בִּינִיָּהּ חוּץ לְאֶרֶץ הַהִבְדֵּל בֵּין תָּנָא קָמָא לְבֵין רַבִּי עֲקִיבָא הוּא בִּנְפָנָה בַּחוּץ לְאֶרֶץ. לרבי עקיבא האוסר "בכל מקום", אסור גם בחוץ לארץ. ואילו לתנא קמא, מותר ליפנות בחוץ לארץ לכל כוון [35].

הגמרא מביאה מעשה ממנו רואים כמי סובר רבה:

רַבָּה הוּא שְׁדִיָּין לִיָּה לְבִנְיָ מִזְרָח וּמַעְרָב – רבה חי בבבל. הלבנים עליהם היה יושב ליפנות, היו נתונות על צדיהן, ראשן האחד לצד מזרח והשני לצד מערב; לבינה אחת לצד צפון והאחרת לדרום. רבה ישב על לבינה אחת ונפנה ביניהם; נמצא שהיה נפנה מצפון לדרום ולא רצה ליפנות מזרח ומערב, שכן בבל במזרח ארץ ישראל [36]. **אָזַל אֲבִי שְׁדָנָהּ צִפּוֹן וְדָרוֹם** – הלך אביי וסדרם מצפון לדרום לראות אם יקפיד רבו על הסדר החדש (ונמצא שסובר כדברי רבי עקיבא) או שמא ישארו סדורות כך. **עַל רַבָּה תְּרַצְנָהּ** – כשנכנס רבה, חזר וסידר אותם ממזרח למערב **וְאָמַר: מֵאֵן הָאֵי דְקָמְצַעַר לִי** – מי הוא זה המצער אותי בהזות הלבנים? **אָנָּא כְּרַבִּי עֲקִיבָא סְבִירָא לִי** – אני סובר כרבי עקיבא **דְאָמַר בְּכָל מְקוֹם אָסוּר**; הלכך סידרתי אותם בכונה ממזרח למערב [37].

הערות

30. לקמן, בהערה 33 מובא גובה גדר המפסיק ומרחקו של האדם ממנו בענין דומה. לכאורה הוא הדין בנידון דידן.

רש"י.

ע' ברמב"ם, הל' בית הבחירה ז, ה"ז; וקריית ספר שם הדין בשיטת הרמב"ם. ראה בכור שור כאן, ומנחת חינוך רנ"ג, א. מלבי"ם ארצות החיים, או"ח ג, ר.

32. רש"י. ראה רמב"ם הל' בית הבחירה ז, ט שפירש בע"א; וע' בבית יוסף, אורח חיים ג שהאריך.

אין איסור להטיל מים אלא כנגד המקדש, מכיון שכשאיש מטיל מימיו אינו מתגלה אלא לפניו. הלכך העומד במערב המקדש יטיל מים לצד מערב והעומד במזרח המקדש יטיל מימיו למזרח (רש"י על פי בית יוסף שם; רמב"ם על פי בית יוסף מפרש בע"א; ע' שולחן ערוך או"ח ג, הוביאור הלכה שם. וע' בבית יוסף (שם) הדין באשה.

33. ואפילו אם אפשר לראות את המקדש מעל הגדר, הגדר מפסיק בינו לבין המקדש ומותר ליפנות שם (ברכת ראש). לגובה הגדר אין שיעור, אלא כל זמן שהוא מפסיק בפני ערותו; אבל עליו לשבת תוך ד' אמות מהגדר (פרי מגדים, משבצות זהב ג, ג).

רש"י; ע' מה שהגיה המהרש"א ברש"י.

כפי שנתבאר, תנא קמא סובר שהצדדים נחשבים כאילו היו נגר ירושלים. הלכך, אפילו הנמצא במרחו או במערבו של הגליל נפנה רוקא למזרח ולמערב, כאילו היה עומד צפונית לירושלים ממש, ואילו הנפנה בדרום-מזרח או דרום-מערב יהודה, נפנה רוקא לצפון ולדרום כאילו היה ממש במזרח או במערב ירושלים. אמנם יש מקשים, הרי הנפנה ביהודה בדרום מזרח או בדרום מערב אינו מגלה ערותו כנגד המקדש אפילו כשנפנה למזרח ולמערב. וא"כ מרוע לא יפנה למזרח ולמערב ורק מצפון לדרום? ועור יש להקשות, במה שונים צדדי הגליל מצדדי יהודה, מדוע רוקא בצדדי יהודה נפנים צפון ודרום ולא בצדדי הגליל? הגר"א (אמרי נועם) מכאן, שבין שביהודה השטח ממזרח וממערב למקדש הוא רב יותר מהשטח שמדרומה, נתנו לכל הצדדים רין מזרח ומערב. אבל בגליל, שהמקום היחיד שהיה כנגד ירושלים הוא צפון ממש, נתנו לכל הצדדים רין צפון.

מעניי יום טוב (כח, ב) מתרץ באופן דומה: כיון שביהודה מקצת מזרח ומקצת מערב הם כנגד המקדש ממש, ורק מקצת דרום היא כנגד המקדש ממש (שאיין ביהודה כלל צפון המקדש) לא רצו לאסור אלא מזרח ומערב. ואילו, בגליל שאין שום מקצת מזרח ומערב כנגד המקדש לא אסרו אלא צפון ודרום. [ע' במהרש"א; ט"ז, או"ח ג, ד ופרי מגדים, משבצות זהב ג, ג; ברכת ראש; מנחם משיב נפש שתירצו באופנים אחרים].

35. המפרשים דנו בענין הכיוון שנפנים בחוץ לארץ לרבי עקיבא. משמע מרש"י (ר"ה הו' שדיין) שהרבר תלוי במקומו בחוץ לארץ; בארץ השוכנות בצפונה או בדרומו של המקדש נפנים למזרח ולמערב; בארץ שממזרחו או ממערבו, נפנים לצפון ולדרום (ע' בהערה הבאה). מאחרים משמע שכחוץ לארץ תמיד יפנה לצפון ולדרום ולא למזרח ולמערב, ואפילו כשנמצא צפונית או מערבית לארץ ישראל (ע' תוספות; רמב"ם שם; טור או"ח ג). טעמים שונים נאמרו במפרשים לשיטת אלו (ע' תוספות ומהרש"א וגר"א אמרי נועם; רמב"ם שם ובכור שור כאן; טור שם ובית יוסף ודרכי משה; ט"ז, או"ח ג, ד ופרי מגדים שם; ברכת ראש, [הלכה כרעה שניה, שולחן ערוך או"ח ג, ה ומשנה ברורה שם ט"ז].

36. אף שבפסוקים כתוב שבבל הוא מצפון לארץ ישראל (ע' ירמ' א, יד; גיטין ו, א; כבא בתרא כה, ב). חלקה ממזרח וחלקה מצפון (רש"י, ראש השנה כג, ב ב"ר באייר גיטא). לפי זה אפשר לומר שרבה היה בחלק שממזרח לארץ ישראל (מצפה איתן; וע' בכור שור שפירש בע"א). אחרים סוברים שבבל כולה היה מצפון מזרח לארץ ישראל (תוספות, בכורות נה, ב ר"ה מטרא); ע' גר"א (אמרי נועם) וברכת ראש בהסבר מרוע הנפנה מצפון מזרח לארץ ישראל יפנה לצפון ולדרום. [פרשנו על פי רש"י, כדרבנן; לכאורה לרמב"ם יש פשט אחר בסוגיא; ע' בית יוסף שם באריכות כענין שיטת הרמב"ם; וע' גם בבכור שור].

37. הלכה כרבי עקיבא (רש"י על ה"ף; תוספות), כיון שרבה סובר במותו (בית יוסף שם).

אמנם, כל זה אינו אמור אלא בנפנה בחוץ; אבל הנפנה בתוך בנין, או אפילו אצל קיר אחר מצד מערב, רשאי ליפנות לכל צד (ע' שולחן ערוך או"ח ג, ה ומשנה ברורה שם).

הגמרא מביאה ברייתא בענינים האלו:

תניא בברייתא: אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: פֶּעַם אַחַת נִכְנְסְתִי אַחֵר רַבִּי יְהוֹשֻעַ לְבֵית הַכֶּסֶּא בִּיהוּדָה, וְלַמְדָּתִי מִמֶּנּוּ – מִהִנְהִגְתּוֹ שֶׁם – שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. לַמְדָּתִי שָׁאִין נִפְנִין בִּיהוּדָה כְּשֶׁפָּנִיו לַמִּזְרָח וּמַעֲרֵב כְּלוּמַר לַמִּזְרָח אוֹ לַמַּעֲרָב, אֲלָא כְּשֶׁפָּנִיו לַצָּפוֹן וְדָרוֹם לַצָּפוֹן אוֹ לָדָרוֹם. וְלַמְדָּתִי שָׁאִין נִפְרָעִין מְעוּמָד אֲלָא מִיּוֹשֵׁב – קוֹדֵם שִׁנְפָּנִים אֵין מְגַלִּים אֶת הַגּוֹף בַּעֲמִידָה אֲלָא בִּישִׁיבָה^[1]. וְלַמְדָּתִי שָׁאִין מִקְנָחִין אַחֲרֵי עֲשִׂית הַצִּרְכִּים בִּיד יָמִין אֲלָא בִּיד שְׂמָאל^[2]. אָמַר לִיה בֶּן עֲזַאי לְרַבִּי עֲקִיבָא: עַד כָּאֵן עַד כִּי כָךְ הֶעֱזֹת פָּנֶיךָ בְּרַבָּךְ, שִׁנְכַּנְסַת אַחֲרָיו לְבֵית הַכֶּסֶּא לְרֹאוֹת אֵיךְ נִהְגָּה שָׁם? אָמַר לִיה רַבִּי עֲקִיבָא לְבֶן עֲזַאי: הִנְהִגַת רַבִּי יְהוֹשֻעַ בְּבֵית הַכֶּסֶּא, תוֹרָה הִיא, וְלִלְמוֹד אֲנִי צָרִיךְ.

לפנינו מעשה בן עזאי שדומה למעשה שלעיל:

תניא בברייתא: בֶּן עֲזַאי אוֹמַר: פֶּעַם אַחַת נִכְנְסְתִי אַחֵר רַבִּי עֲקִיבָא לְבֵית הַכֶּסֶּא בִּיהוּדָה, וְלַמְדָּתִי מִמֶּנּוּ – מִהִנְהִגְתּוֹ שֶׁם – שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. לַמְדָּתִי שָׁאִין נִפְנִין בִּיהוּדָה כְּשֶׁפָּנִיו לַמִּזְרָח וּמַעֲרֵב כְּלוּמַר לַמִּזְרָח אוֹ לַמַּעֲרָב, אֲלָא כְּשֶׁפָּנִיו לַצָּפוֹן וְדָרוֹם לַצָּפוֹן אוֹ לָדָרוֹם. וְלַמְדָּתִי שָׁאִין נִפְרָעִין מְעוּמָד אֲלָא מִיּוֹשֵׁב – קוֹדֵם שִׁנְפָּנִים אֵין מְגַלִּים אֶת הַגּוֹף בַּעֲמִידָה אֲלָא בִּישִׁיבָה. וְלַמְדָּתִי שָׁאִין מִקְנָחִין אַחֲרֵי עֲשִׂית צִרְכִּים בִּיד יָמִין אֲלָא בִּיד שְׂמָאל. אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוּדָה לְבֶן עֲזַאי: עַד כָּאֵן הֶעֱזֹת פָּנֶיךָ בְּרַבָּךְ, שִׁנְכַּנְסַת אַחֲרָיו לְבֵית הַכֶּסֶּא לְרֹאוֹת אֵיךְ נִהְגָּה שָׁם? אָמַר לוֹ בֶּן עֲזַאי לְרַבִּי יְהוּדָה: הִנְהִגַת רַבִּי עֲקִיבָא בְּבֵית הַכֶּסֶּא, תוֹרָה הִיא, וְלִלְמוֹד אֲנִי צָרִיךְ^[3].

הגמרא מביאה עוד מעשה כעין זה:

רַב כְּהֵנָּא עַל גֵּנָא תוֹתִיָּה פוֹרְיָה דְּרַב – פֶּעַם אַחַת נִכְנַס רַב כְּהֵנָא וּשְׁכַב מִתַּחַת לַמַּטָּה רַב כְּדִי לַלְמוֹד הִנְהִגְתּוֹ בְּתַשְׁמִישׁ. שְׁמַעִיָּה רַב כְּהֵנָא שָׁמַע אֶת קוֹלוֹ שֶׁל רַב דָּשָׁח וְשָׁחַק שְׁדִיבֵר עִם אִשְׁתּוֹ וְצָחַק עִמָּה וְעָשָׂה צָרְכָּיו – וְאִחָבִי שִׁמַּשׁ מִטָּתוֹ. אָמַר לִיה רַב כְּהֵנָא לְרַב בַּעְדּוֹ שׁוֹכֵב מִתַּחַת לַמַּטָּה: דְּמִי פוֹמִיָּה דְּאֶבָּא כְּדָלָא שְׁרִיף תְּבִשְׁלָא – רַב

הערות

- כדי שיהיה צנוע בבית הכסא (שולחן ערוך, או"ח ג, ב). והוא הדין שלא יקום אחר שנפנה כשהוא מגולה אלא יכסה עצמו קודם שיקום (משנה ברורה שם, ב, בשם מגן גבורים; ע' תמיד כו, ב).
- הטעם יתבאר בגמרא להלן.
- אף שכן עזאי כבר למד דברים אלו מרבי עקיבא [כפי ששינו בברייתא הקודמת], הוא נכנס אחריו כדי ללמוד ממנו הלכה למעשה (חירושי הגר"א, אמרי נועם), שהרי "גרולה שימוש" (של תורה) יותר מלימודה" (לעיל ז, ב), ולימוד על ידי ראית הנהגתו של הרב נדרש בלב התלמיד יותר מלימוד על ידי שמיעה (מהר"ץ חיות בדרך ז, ב, בשם גר"א; וע' גם מהרש"א שם). לפירושים אחרים להנהגת בן עזאי: ע' מהרש"א (כאן); רש"י; ברכת ראש; מנחם משיב נפש; בן יהודה.
- רש"י. כוונת רב היתה לרצות את אשתו כדי שתיהנה ויקיים מצות עונה (ע' רמב"ם, הל' ירעות ה, ד והנהגות מיימוניות שם, ג, והל' אישות טו, יז; ע' חגיגה ה, ב; ע' ר"ן, נדרים כ, ב ד"ה הא במילי; אור זרוע א, שנו; מטת כסף, לר' יעקב עמדין ז, ב). ויש מפרשים שעשה כן כדי להגדיל תאוה, שהבועל ללא תאוה מוליד בנים בעלי מדות רעות (טור, או"ח מרא"ש בנדרים שם ד"ה במילי; ע' רש"י נדה יז, א ר"ה אונס שינה; וע' גם שולחן ערוך אבה"ע כה, ב, ואורח חיים רמ, יומן אברהם שם; וע' באריכות חרשים גם ישנים ומגדים חרשים).
- רב כהנא קרא לרב "אבא" משום כבודו, (רש"י לעיל מז, א ד"ה אילו מיייתי, וביבמות ז, ב ד"ה ומודה לי אבא ובשבת נג, א ד"ה אבא). בחומש מצאנו שיוסף נקרא "אברך" בדרך כבוד אשר פירושו "אבי המלך" (בראשית מא, מג ורש"י שם). גם אלישע קרא לאליהו "אבי אבי" (מ"ב ב, יב; וע' גם יג, יד) בדרך כבוד (תוסי' ישנים, יומא פז, א ד"ה קאזיל), אבל תוספות (יבמות שם, ד"ה אמר שמואל) סוברים ששמו של רב היה אבא, וקראו לו "רב" כשם של כבוד (וע' גם תוספות בחולין לח, א, ד"ה איצטריך, ורש"י שם).
- רוב תשמישי אדם כיד ימין הם, והגמרא הזכירה כאן אכילה כדוגמה לאחר התשמישים שאדם עושה ביד ימין. עוד יש לומר, שמאחר שאדם אוכל ביד ימין, ראי שהיה תהיה נקיה ביותר כדי שלא ימאס המאכל [ע' שולחן ערוך או"ח קעא] (מהרש"א).
- ואף שיר שמאל חשובה בזה שעליה קושרים את התפלין, מכל מקום מעשה

(אשר כינויו היה "אבא") מדבר כאדם שלא בלע תבשיל זה זמן רב כלומר, כמי שלא שימש מטתו מעולם, שהרי הוא נוהג קלות ראש כזו משום תאותו^[4]. אָמַר לוֹ רַב: כְּהֵנָּא הָכָא אַתָּ – כְּהֵנָּא, אַתָּה כֵּאֵן? פּוֹק צֵא מִכָּאֵן דְּלֹא אֲרַח אֲרַעָא – שֶׁאֵין זֶה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שְׁתִּיהָ כֵּאֵן! אָמַר לוֹ רַב כְּהֵנָּא: הִנְהִגְתָּ כֹּה תוֹרָה הִיא, וְלִלְמוֹד אֲנִי צָרִיךְ!

הגמרא חוזרת לברר טעם הדין שאין מקנחים לאחר שנפנים אלא ביד שמאל:

מִפְּנֵי מָה אֵין מִקְנָחִין בִּיד יָמִין אֲלָא בְּשְׂמָאל?

הגמרא מביאה ארבעה טעמים לדבר; הראשון:

אָמַר רַבָּא: מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה בִּיד יָמִין שֶׁל הַקֹּב"ה, שְׁנֵאָמַר (דברים לג, ב): "מִיָּמִינוֹ אֵשׁ דָּת לְמוֹ", וְאִשׁ דָּת הוּא כִּינוֹי לַתּוֹרָה. הַלֵּכךְ, מִכְּבָּדִים אֶת יַד יָמִין וְאֵין מִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ לְתַשְׁמִישׁ מֵאוֹסִים. טַעַם שְׁנִי:

רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה אָמַר: מִפְּנֵי שֶׁהִיא – יַד יָמִין קְרוּבָה לְפָה – כְּלוּמַר, שְׂרָגִילִים לְהוֹשִׁיט יַד יָמִין לְפָה בְּשַׁעַת אֲכִילָה^[5], וְלִכֵּן אֵין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְתַשְׁמִישׁ מֵאוֹסִים.

טעם שלישי:

וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ אָמַר: מִפְּנֵי שֶׁקוֹשֶׁר בָּהּ – בִּיד יָמִין תְּפִילִּין עַל זְרוּעוֹ הַשְּׂמָאלִית^[6].

טעם רביעי:

רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק אָמַר: מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹרָא בְּתוֹרָה מְרָאָה בָּהּ – בִּיד יָמִין טַעֲמִי תוֹרָה – כְּלוּמַר טַעֲמִי נִגִּינַת הַפְּסוּקִים בְּקִרְיַת הַתּוֹרָה, וּמֵאַחֵר שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּיד יָמִין לְתַשְׁמִישׁ שֶׁל קְדוּשָׁה^[7] אֵין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְתַשְׁמִישׁ מֵאוֹסִים.

הגמרא מדמה את דברי האמוראים הנ"ל למחלוקת תנאים:

בְּתַנָּאֵי – מַחְלוקַת זֶה הִיא כְּמַחְלוקַת תַּנָּאִים: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמַר: אֵין מִקְנָחִים בִּיד יָמִין מִפְּנֵי שֶׁאוֹכֵל בָּהּ. רַבִּי יְהוֹשֻעַ אוֹמַר: מִפְּנֵי שְׁכּוֹתָב בָּהּ כְּתָבִי קוֹדֶשׁ כְּגוֹן תּוֹרָה וְתַפִּילִין וּמוֹזוֹת^[8]. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמַר: מִפְּנֵי שֶׁמְרָאָה בָּהּ טַעֲמִי תוֹרָה^[9].

קשירת התפלין נעשה ביד ימין; לכן אין ראוי לעשות תשמיש מאוס ביד הקושרת את התפלין (מהרש"א; ע' מגדים חרשים).

7. נגינת טעמי המקרא הלכה למשה מסיני היא, והיא חלק מתורה שבעל פה (תשובות מיוחסות לרמב"ן רלח; מחזור ויטרי קך, ולאבות א, א; ספר חסידים שב; בחורי ג, ל, א; ע' זוהר ויקהל רה, ב; ע' נדרים לו, א ב עם פירושי ר"ן רא"ש, תוספות, מאירי, ריטב"א, חתם סופר). משום כך, נאסר לכתוב סימנים אלו, כדין תורה שבעל פה שאסור לכותבה (מחזור ויטרי, אבות שם; רדב"ז ג, תתרחס; ע' גיטין ס, א, ב). בשהותר לכתוב תורה שבעל פה (כגון משנה וגמרא) כדי שלא תשתכח משום עת לעשות לה הפרו תורתך, התיירו לכתוב גם את הטעמים (מחזור ויטרי שם; ע' גיטין שם). ואף על פי כן, ספר תורה שנכתבו בו הטעמים פסול לקריאת התורה (תשובות מיוחסות לרמב"ן שם ממסכת סופרים ג, ו; ע' באר שבע מז; אבל ע' פרישה, יו"ד רע, ח, ומגלה עמוקות, אופן קפב). אם כן, לפי הפירוש הראשון ברש"י צריך לומר שהוא קורא כדי להתלמד בספר תורה פסול אשר כתובים בו הטעמים ובשעת קריאתו הוא צריך להצביע על הטעמים בידי הימנית, ואפשר עוד לומר שהוא קורא בספרי נביאים או כתובים אשר אינם נפסלים אם נכתבו בהם טעמי תורה (ע' באר שבע שם). לפי הפירוש השני ברש"י הקוראים בתורה נהגו לנענע ידם הימנית כאורי בשעת קריאת התורה, והראו בידם את צורת הטעמים. רש"י מעיד שראה קוראים מאריך ישראל שנהגו כן. הפוסקים נחלקו בדבר מקור סימני הטעמים. יש סוברים שגם הם הלכה למשה מסיני (ע' תשובות מהרי"ל קצב; פרישה שם; מגלה עמוקות, שם); אחרים סוברים שמקורם מדור מאוחר יותר של חכמים וסופרים (מחזור ויטרי שם; ע' שם הגדולים ערך טוב טעם). בכל אופן, לפי רש"י סימנים אלו היו ירועים בודאי לתנאים ולאמוראים (ע' חרשים גם ישנים). [ע' שערי זוהר, מאת ר' ראובן מרגליות בנדרים שם, המפרט המקומות שבהם הוזכר דן בשמות הטעמים וצורתם (וכן בשמות וצורת ההכרות וצורתן)].

8. ע' בכור שור; חרשים גם ישנים.

9. מדברי התנאים והאמוראים שבסוגיא עולים חמשה טעמים שלא לקנח ביד ימין:

(א) מפני שהתורה ניתנה בימינו של הקב"ה;

(ב) מפני שאוכל ביד ימין;

(ג) מפני שקושר בה את התפלין;

(ד) מפני שמרא בה סימני טעמי המקרא;

הרואה פרק תשיעי ברכות

סב.

עין משפט
נר מצוה

עו א מ"ה פ"ה מהלכות
דעות הלכה ו' טו"ע
א"ח סי' ג סעיף ב'
עו ב מ"ה שם טו"ע שם
סעיף י'
ג ד טו"ע שם סעיף ח:
ע"ב [ג ד מ"ה שם]:
פ ה י מ"ה פ"ה מהלכות
טומאת מטבח ומזבח
הלכה ב'
פא ה י מ"ה פ"ה מהלכות
דעות הל' ו' טו"ע
א"ח סי' ג סעיף ח:
פב ה טו"ע י"ד סימן
שבת סעיף א [גכ"ה ש'
פ"ג דמ"ק סי' קן]:
פג ה מ"ה פ"ה מהלכות
דעות הל' ו' טו"ע
א"ח סי' ג סעי' ו' כהנה:
פד י מ"ה שם טו"ע
א"ח סי' ג סעיף י':

רביא מקמי דהוה רישא בו בחר
דמלך עבדה ליה בוותא
ומנחא ליה ידא בו. תימנה דע"כ לא
מלך רנא עד לאחר פטירתו של אבי
דמשמע לעיל ^ו צעודא דבר הדיא
וכן נכחצות דקאמר חומה דיתסהו
דאבי אמיל לקמיה דרנא כסוף פרק
אע"פ ^(ד' סה) וחו תימנה דלעיל
^(ד' ט) משמע דלרא נחלוס פטירתה
קודם פטירתו דאבי ו"ל מכל מקום
לא נפטרה עד לאחר אבי:

סליקו תוספות דמסכת ברכות

בשמאל אמר לו ר' יהודה עד כאן העזות פניך ברכך אמר לו תורה היא
וללמוד אני צריך רב כהנא על גא תותיה פוריה דרב שמעיה דשח ושחק
ועשה צרכיו אמר ליה ^ו דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא א"ל כהנא
הכא את פוק דלאו אורח ארעא אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך ^ו מפני
מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר רבא רבא מפני שהתורה ניתנה בימין
שנאמר ^ו מימינו איש דת למו רבה בר רב חנה אמר מפני שהיא קרובה לפה
ור' שמעון בן לקיש אמר מפני שקושר בה תפילין רב נחמן בר יצחק אמר
מפני שמראה בה מעמי תורה כהנאי רבי אליעזר אומר מפני שאוכל בה
ר' יהושע אומר מפני שכותב בה ר' עקיבא אומר מפני שמראה בה מעמי
תורה א"ר תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים
מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים
עליו ההוא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוה עיילי ביה כי תרי אפי' ביממא
מתוקי רבי אמי ורבי אסי הוה עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתוקי אמרי
להו רבנן לא מסתפיתו אמרי להו אגן קבלה גמדינן קבלה רבית הכסא
צניעותא ושתיקתא קבלה דיסורי שתיקתא ומכעי רחמי אביי מרביא ליה
[אמיה] אמרא למיעל בהדיה לבית הכסא ולרביא ליה גדיא שעיר בשעיר
מיחלף רבא מקמי דהוי רישא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמנחא בלקנא
בחר דמלך עבדא ליה כוותא ומנחא ליה ידא ארישיה אמר עולא יא אחורי
הגדר נפנה מיד ובבקה כל זמן שמתעמש ואין חברו שומע איסי בר נתן
מתני הכי ^[י] אחורי הגדר כל זמן שמתעמש ואין חברו שומע ^ו ובבקה כל זמן
שאין חברו רואהו מיתבי ^ו יוצאין מפתח בית הבר ונפנין לאחורי הגדר והן
טהורין בטהרות הקלו ת"ש ^ו כמה ירחקו ויהיו טהורין כדי שיהא רואהו שאני
אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן רב אשי אמר 'מאי כל זמן שאין חברו רואה
דקאמר איסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרועו אבל לדידיה חזי ליה
ההוא ספרנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה א"ל רב
נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין קורין
צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה משום
דתניא ^ו "כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספרדין ומן העונין
אחריהן ^ו תנו רבנן איהו צנוע זה הנפנה בלידה במקום שנפנה ביום איני
^ו והאמר רב יהודה אמר רב ^ו לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית
כדי שלא יהא צריך להתרחק ותו רבא ביממא הוה אויל עד מול ובליילא
א"ל לשמעיה פנו לי דוכתא ברחובה דמתא וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה
חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני לא תימא במקום אלא אימא
'בדרך' שנפנה ביום רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא
לקרן זוית גופא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו
שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק תניא נמי הכי בן עזאי אומר
השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב ואל תשב ותמשמש
שכל היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמאי באין עליו ואי אנשי
ויתבי ואח"כ משמש מאי תקנתיה כי קאי לימא הכי לא לי לא לי לא תחיים
ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא

לאשון הגון דא"כ למה לי משום כשפים מיפוק לי מין שיסע כבר מלולכלם בגדיו ומה יועיל משמוש: דא דא דא לא מולכו לי:
לא תחיים ולא תחתים: הם שמות הכשפים העשויים ע"י מחמוניות: דא הני ולא מהני: לא כולן ולא מקצתן: דא חרשי דחרשא
ולא חרשי דחרשתא. ולא מכשפות מכסף וזר ולא מכשפות מכסף נקבה. לשון אחר לא הני ולא מהני לא יעלה ולא יועיל עוד מכשפות:
על

(א) מ"ה פ"ה
(ב) [מגילה דף כח:]
(ג) חגיגה דף ה'
(ד) [אדר"ג פ"ה ודלא
פ"ה] (ה) טהרות פ"ה מ"ב
(ו) שם (ז) [פ"ה
שנפרעין מן המתים הם הני
טו"ע ק' נפרעין מן
הספרדין שאומרים עליו
שהוא לדיק. ערך.] (ח) [ע"י
מז:] (ט) הוריות יג:
(י) [לעיל מד:] (יא) [ע:]

תורה אור השלם

(א) ויאמר יי' מסני בא
ותר משעיר לבו
הרופץ מרה פארן
ואתה מרובבת קרש
מיוניו אש דת לבו:
[והרם לו ב:]

לעיו רש"י

הומרי"ר. פירוש לנמוע
(כ"ה) כחשית מד, יו;
מיר דף לו ט"ז ד"ה א"ל
הנח' למשך כחשית
(כ"ה) כחשית דף ככ ע"ה
ד"ה [משחק] לשון
[ערוך ערך שף א']:

ליקובי רש"י

כד"א שריף
תבשילא. שרע ללמל
כלומר מחלוה לשמש
[מגילה ה:] במקום
שנפנה ביום. שניך
לניעות [ע"י מז:] כדי
שלא יהא צריך
להתרחק. והוא
לשון כיון צריך שמתקן
מן הדך כדי שלא יהו
אחרים רואים אותו
[הוריות יג:] לא תיבא
במקום. שיהא צריך
להתרחק כלילה כיוון.
בדרך שנפנה ביום.
שהוא נפרע מיושב
וכשיעור שנתנו חכמים
טפח וטפחיתו [ע"י שם].

אחר רבי יהושע וכו'. וביהודה הוה: עד כאן. כלומר כל זה העזת פניך צפני רבך שנסתכלת בכל אלו: דשח ושחק. עס אשמו שיחה
בטלה של רבך תשמע: ועשה צרכיו. ושימש מטמו: כדלא שריף תבשילא. כאלס רענ כמו שלא שמת מטמך מעולס שאתה נוהג קלות
לאש זה לחאור: שריף. הומי"ר בלע"ז: שקרובה פ"ה. רגילין להוסיפה לפה: שקושר בה תפילין. כזרוע שמאלו: מעמי תורה.
נגינות טעמי מקרא של חורה נציאם
מחפך מולין ידו לפי טעם הנגינה
לחתי בקוראים הבאים מאחך ישראל:
מן הנחשים ומן העקרבים ומן
המזיקין. דמתוך לניעותו מתנהג נחת
ובשחיקה ולין הנחשים מרגישים
להתקנאות בו ואף המזיקין חסין
עליו: חלומותיו מיושבים עליו. שאין
המזיקין מזהילין אותו: קבלה.
מסורת ומנהג שקבלו מרבותיו
בזית הכסא: קבלה דיסורי שתיקתא.
שלא ינענו ציטורין הבאים עליו:
מרביה ליה אימורא. מגדלת לו שה
ומלמדו שהולך עמו תמיד: שיער.
עד של זית הכסא דומה לשער
ועליה נאמר (שפי"ה י') ושעירים
ירקדו שם: אמנחא בלקנא. נוחת
אגון כספל של נחת ומקרקשת בו
מזית והוא נפנה כנגדה מנחך:
בחר דמלך. ונעשה לאש שיצה
לרץ שמוך טפי מפני המזיקים
^ו שמתקנאים השדים בחלמדי חכמים
יותר משאר בני אדם: בוותא. תלון
כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי
הזית: אחורי הגדר נפנה מיד. ואין
צריך להתרחק כלום: ובבקה. צריך
להתרחק כדי שלא ישמע חברו
עטותיו של מטה אבל אין צריך
להתרחק עד כדי שלא יראנו: רב
אשי אמר וכו'. לא גרסינן עד לקמן
דמוקי לראשי בר נתן כהני: ויצאין
מפתח בית הבר. משמרי טהרות
של שמן זית הדי אס הזכירו לפנות
יואלים מפתח בית הבר ונפנין לאחורי
הגדר שלפני הפתח ואין מושעין שמה
במך ק' יכנס עם הארץ ויגע אלמלא
נפנין לאחורי הגדר מיד: בטהרות
הקלו. כשציל שמירת טהרות הקלו
בזית הכסא: כמה ירחקו. שומרי
טהרות: כדי שיהא רואהו. ומין
דליו יוכל להתרחק יותר על כרחך
אס הוצרך לפנות יפנה מיוצא
דאשי דנעי שלא יראנו: דאקילו
בהו רבנן. כשציל שמירת הקלו
בזית הכסא: אבל לדידיה חזי ליה.
אבל הוא עצמו את חברו יכול
לראות ולא ירחק: במקום שנפנה
ביום. מתרחק מבני אדם כלילה
כניס: ינהיג אדם עצמו. לפנות:
שחרית. קודם היס: וערבית.
משמחה: כדי שלא יהא צריך
להתרחק. אלמלא אין מתרחקין כלילה:
פנו לי דוכתא. מבני אדם: בדרך
שנפנה ביום. לענין פרוע טפח
וטפחיתו דלמרתין כפרקי קמאי
(פ"ג ד' גג:) ומויבד דלמרתין לעיל:
לקרן זוית. אס יש קרן זוית סמוך
לרץ להסתלק שם כלילה כניס ולא
יפנה בגלוי: משמש. נזכור
או בקיסם לפחות נקיים דלמרתין
במסכת שבת (ד' סב). לשון אחר
משמש המושב שלא יהא מלולכלן. ולשון

מקרקשא ליה בת רב חסדא אמוגוזא בלקנא - אשתו, שהיתה בתו של רב חסדא, היתה מקשקשת לו בספל של נחושת שנתנה בו אגוז, כדי לשמרו בזמן שהיה נפנה בחוץ^[17] בַּת דְּמֶלֶךְ - לאחר שנעשה ראש הישיבה ונוקק לשמירה יתירה^[18] עֲבָדָא לִיה פּוֹתָא - עשתה אשתו חלון כנגד המקום שהיה נפנה שם מאחורי הבית ומנחא ליה יְדָא אֲרִישִׁיָּה - והיתה מנחת את ידה על ראשו בשעה שהיה נפנה, כדי שלא יהיה לבד.

הגמרא מביאה מחלוקת בענין שיעור ההרחקה הדרוש לנפנה בחוץ:

אָמַר עוֹלָא: הוּצָא אֶל אַחֲרֵי הַגֶּדֶר נִפְנָה מִיָּד, ואינו צריך להתרחק מחבירו כלל. וּבִבְקָעָה, שהיא פתוחה, צריך להתרחק עד כדי כך שְׂכַל זֶמֶן שֶׁהוּא מִתְעַשֵּׁשׂ - שמפיה - וְאֵין חֲבֵרוֹ שׁוֹמֵעַ, אז מותר לו להפנות אף על פי שחברו רואה.

דעה שניה:

איסי בר נתן מתני הכי - שונה הדין כך: הוּצָא אֶל אַחֲרֵי הַגֶּדֶר מותר לו להפנות שם כָּל זֶמֶן שֶׁמִּתְעַשֵּׁשׂ - מפיה - וְאֵין חֲבֵרוֹ שׁוֹמֵעַ; ואסור להפנות עד שירחק כמדה זו. וּבִבְקָעָה מותר להפנות כָּל זֶמֶן שהתרחק עד כדי כך שְׂאֵין חֲבֵרוֹ רֹאֶהוּ.

הגמרא מקשה על החלק הראשון בדברי איסי בר נתן:

מִיתִיבִי מִמִּשְׁנָה (טהרות י, ב): השומרים בבית הבד שלא יטמאו הזיתים והשמן ממגעו של עם הארץ, כשהוצרכו להפנות יוֹצְאִין מִפֶּתַח בֵּית הַבַּד וְנִפְנִין לְאַחֲרֵי הַגֶּדֶר הסמוך לפתח, וְהֵן - הזיתים והשמן - טְהוּרִין, ואין חוששים שבזמן הקצר שהיו בחוץ בא עם הארץ לבית הבד וטימא את הזיתים. ממשנה זו משמע כעולא, שאחורי הגדר אינו צריך להתרחק כלל^[19].

דוחה הגמרא:

דווקא בְּשִׁמְרַת טְהוּרוֹת הַקָּלוּ חֲכָמִים בחיוב ההרחקה של היוצא להפנות, כדי שלא יפסיק שמירתו, ואילו איסי בר נתן דבר בענין שאר בני אדם.

הגמרא מקשה על החלק השני בדברי איסי בר נתן מסוף המשנה הנ"ל:

תָּא שְׁמַע באותה משנה: עד כַּמָּה יִרְחָקוּ שומרי הטהרות וְעֵדִין יִהְיוּ טְהוּרִין הזיתים? כְּדֵי שְׂהֵיָא השומר רֹאֶהוּ - את בית הבד ומבחין בנכנסים לתוכו, וכיון שאינו יכול להתרחק יותר, על כרחך מותר לו להפנות באופן זה, ודלא כדברי איסי בר נתן, שהרי אם השומר רואה את בית הבד על כרחך רואים גם אותו!

הגמרא מונה את המעלות של התנהגות צנועה בבית הכסא: אָמַר רַבִּי תַנְחוּם בַּר חֲנִילָאִי: כָּל הַצָּנוּעַ בְּבֵית הַכֶּסֶּא נִצּוֹל מִשְׁלֵשָׁה דְּבָרִים: מִן הַנְּחָשִׁים וּמִן הָעֶקְרָבִים המצויים בבית הכסא וּמִן הַמְּזִיקִין המצויים שם, שמתוך צניעותו הוא מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים והעקרבם מרגישים בו, ואף השדים חסים עליו^[10]. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֵף חִלּוּמוֹתָיו מְיוֹשָׁבִים עָלָיו שאין המזיקין מביאים עליו חלומות רעים^[11].

הגמרא ממשיכה באותו ענין:

הָהוּא בֵּית הַכֶּסֶּא דִּהְנָה בְּטַרְיָא - בטבריא היה בית הכסא שהיה כל כך מסוכן פִּי הוּוּ עֵינֵי לִי בִּיה בִּי תָרִי אֶפִּילוּ בִּימָמָא מִתּוֹקִי - שאפילו כשהיו נכנסים בו שני אנשים, ואפילו ביום^[12], היו ניזוקים על ידי השדים. אף על פי כן רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אָסִי הוּוּ עֵינֵי לִי בִּיה חֹד וְחֹד לְחֹדִיָּה נִכְנְסוּ בו כל אחד לבדו וְלֹא מִתּוֹקִי - ולא היו ניזוקים. אָמַרְי לְהוּ רַבֵּנָן לְרַבִּי אָמִי וְרַבִּי אָסִי: לֹא מִסְתַּפִּיתוּ - האינכם פוחדים מן השדים? אָמַרְי לְהוּ רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אָסִי לְרַבֵּנָן: אֲנִן קְבֻלָּה גְמִירָנָן - קבלנו מסורת מרבותנו בשני דברים: קְבֻלָּה דְּבֵית הַכֶּסֶּא צְנִיעוּתָא וּשְׁתִּיקוּתָא - הקבלה בענין בית הכסא היא שיש לנהוג בצניעות ושתיקה, ועל פי מסורת זו נהגנו וניצלנו מן המזיקין; קְבֻלָּה דְּיִסוּרֵי שְׁתִּיקוּתָא וּמִבְעֵי רַחֲמֵי - והקבלה בענין יסורים שבאים על האדם היא שיקבלם בשתיקה ובאהבה ויתפלל לרחמי שמים^[13].

הגמרא מביאה מעשה בענין הגנה ממזיקין בבית הכסא:

אָבִי מְרַבֵּיָא לִיה אִמִּיהָ אָמַרָא לְמֵיעַל בְּהִדְיָה לְבֵית הַכֶּסֶּא - אומנתו^[14] של אביו גידלה שם כדי שילך עם אביו לכל מקום ואפילו לבית הכסא^[15], וכך תהיה לאביו שמירה בבית הכסא.

מקשה הגמרא:

וְלִרְבִּיָא לִיה גְּדִיָּא? - מדוע לא גידלה לו גדי? מדוע בחרה דוקא בשם?

מתרצת הגמרא:

שְׁעִיר בְּשָׁעִיר מִיחֻלָּף - אפשר להחליף בין גדי הקרוי שעיר לבין שד של בית הכסא הרומה לשעיר, כמו שכתוב: "ושעירים ירקדו שם" (ישעי' יג)^[16], משום כך חששה האומנת שגדי לא יועיל לסלק את השד שהרי הוא דומה לו ולא יפחד השד ממנו. משום כך גידלה האומנת שם.

מעשה באשתו של רבא ששמרה עליו כשנפנה:

רַבָּא מְקַמֵּי דִּהְוֵי רִישָׁא - לפני שרבא נעשה ראש הישיבה,

הערות

ערך [ערך קבל] ה' גורס "קבלא" (דהיינו, קמיע) במקום "קבלה". לפי גרסא זו, מועילה הנהגת השתיקה בבית הכסא, וכן להקל יסורים הבאים על האדם מועילה שתיקה כמו קמיע.

14. ע' קידושין לא, ב, שאמו של אביו הלכה לעולמה בלידתה אותו; בכל מקום שמזכירה הגמרא את אמו הכוונה לאומנתו.

15. כפי שנוכר לעיל (בהערה 12) מוזקין אינם פוגעים בדרך כלל אלא באדם שנמצא יחידי. גם בהמה הגלוית לאדם מועילה במידת מה להגנה ממזיקין (ע' חידושי הגר"א, אמרי נועם).

16. רש"י; וע' גם רש"י בויקרא יז, ז; ע' רמב"ן שם; וע' גם ביאורי הגר"א.

17. מהרש"א מפרש שהקול מגן עליו גם מנחשים (ע' עבודה זרה ל, ב, ורש"י שם ד"ה ט"ף להדי) וגם ממזיקין (ע' פסחים קיב, א; וע' ויקרא רבה כד, ג).

יש להעיר שאשתו לא יצאה עמו לתוך בית הכסא, משום צניעות. (ע' פרי מגדים, אשל אברהם ג, א).

18. רש"י; ע' לעיל בסוף נד, ב; וע' תוספות בחולין צא, א, ד"ה מכאן לתלמיד חכם.

19. המשנה עוסקת ב"פרושים" המקפידים לאכול כל מאכליהם בטהרה. מאחר שחכמים גזרו על עמי הארץ להחשיבם כטמאים, משום שלא הקפידו על דיני טומאה וטהרה (ע' לעיל ברך מז, ב), היו השומרים בבית הבד צריכים לשמור על הזיתים הנסחטים שם שלא יגע בהם עם הארץ ויטמאם (רש"י; מאירי; אבל ע' מה שפירשו ר"ש ורא"ש ורמב"ם על המשנה, וכן ברמב"ם הל' טומאת משכב ומושב יג, ב; ע' רש"י; וע' חרשים גם ישנים).

(ה) מפני שכותב בה דברי קודש.

לפי ארבעת הטעמים האחרונים, איטר יד ימינו, העושה כל הפעולות האלו בשמאלו, יקנח ביד ימינו; אבל לפי הטעם הראשון גם איטר יקנח בשמאלו (ט"ז), או"ח ג, י; מגן אברהם שם; גר"א, אמרי נועם; אבל ע' ברכת ראש). המשנה ברורה (שם, יז) פוסק שאיטר העושה כל מעשיו ביד שמאל מקנח ביד ימינו; אבל ע' ביאור הלכה שם (ד"ה לא יקנה) בענין מי שמשתמש ביד שמאל לחלק ממעשיו וביד ימין לשאר מעשיו.

בן יהוירע מעיר ששני הטעמים הראשונים מתיחסים לגברים ונשים גם יחד, ואילו שלשת האחרונים מתיחסים רק לגברים.

10. רש"י. מהרש"א מפרש שבגלל צניעותו, המלאכים הנלווים אליו (ע' לעיל ס, ב) שומרים אותו מכל אלו.

11. כך פירש רש"י על פי הגמרא לעיל (נה, ב) שהמוזיקים הם שמביאים חלומות רעים על האדם.

12. אף שהמוזיקים אינם פוגעים בדרך כלל בשניים ההולכים יחדיו (ע' לעיל דף ג, א"ב) וביום אין הדיקום מצוי כל כך, בכל זאת היו ניזוקים בבית הכסא (הוא ע' חולין צא, א). וע' קידושין כט, ב.

13. רש"י. בן יהוירע מפרש שרבי אמי ורבי אסי הוכירו את קבלתם בענין יסורים ביחד עם קבלתם בענין בית הכסא, כדי ללמד שעל פי קבלתם אין צורך בשקט מוחלט בבית הכסא וצריך רק להמנע מדיבור, כשם שאין צורך בשקט מוחלט כשבאים יסורים על האדם, וצריך רק להמנע מדיבורים קשים.

(א) מִסֵּ' דִּמֵּ' פִּי
(ב) מַגִּילָה דָּף כִּמֵּ' .
(ג) חִבְיָה דָּף הֵּ
(ד) אֲדִרְיָ פִּי מִ' וּבִדִּי
(ה) טְרוּחַ פִּי מִ' כִּסֵּ'
(ו) שֵׁם, (ז) פִּי' כִּסֵּ'
שׁוֹפְרֵינִן מִן הַמַּח אִם הוּא
חֻטֵּא כִּן שׁוֹפְרֵינִן מִן
הַסְּפָדִין שְׁאוּמְרִים עֲלוּ
שְׁהוּא זִדְקִי, עֲרוּךְ, (ח) עֲזִי
מִזֵּ' . (ט) הוֹרִיחַ יִגֵּ'
י' לַעֲשֵׂל דִּדְ, (י) וְנִי .

תורה אור השלם

(א) וַיֹּאמֶר יְיָ מִסִּינֵי בֶּאֱמֹר
וְזָרַח מִשְׁעֵיר לְמוֹ
הוֹפִיעַ מִהֵרָ פֶּאֶרְן
וְאֶתָּה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ
מִיָּמִינוּ אֵשׁ דָּת לְמוֹ:
[דברים ל"ג, ב']

לעזי רמ"י

הוסיף ר' פירוש לגמוע
(רש"י בראשית כד, יז;
וזר דף לו ע"ב ד"ה א"ל
הנח), למשך בנשימה
(רש"י בריכות דף כב ע"א
ד"ה משרק), לשאוב
(ערוך ערך שרק א'):

ליקוטי רש"י

[illegible]

ר. באן, כלומר כל זה העומד פניך רבך שנמסרת כל אלו: ד'שה וד'שה. עם אשמו שמה ויטע מטעם: ב'ד'ה שר'ה תב'ש'ה. כלום רעב כמו שלם שמשח ממך מעולם שמה טיה קלות ו': שקרובה ד'פה רגילין להושיטה לפה: שקרובה בה תפ'ה. מרוע שנאלו: טעמי תורה. מכוונים בין בנקוד שבספר בין בהגהה קול וכלל נעמות הנגינה של פסוק וד'ה וד'ה וד'ה

רַבָּא מְקַמֵּי דְחוּזָא רִישָׁא בְּרִי נָתַר
דְּמִלְךָ עֲבֵדָה לֵיהּ מוֹתָא
וּמִנְחָא לֵיהּ יָדָא בְּרִי מִימָה דַּעֲיָכ לֹא
מִלְךָ רַבָּא עַד אַחֵר פְּטִירָתוֹ שֶׁל אֲבִי
כְּמַשְׁמַע לַעֲלִי ^פ צְעוּבָלָא דְּכֵר הֵיכָא
וּכְּן כְּמִוֹצוֹת דְּקֹאֲמֵר חוּמָה דִּבְיָתָהּ
לְאֲבִי אֲחִיָּא לְקַמֵּי דְרַבָּא צִסְוֹף פֶּרֶק
דְּאֲעִיפִי (ד. סה.) הִוּוּ מִימָה לַעֲלִי
(ד. ט.) מִשְׁמַע דְּלֹאֲהָ כְּתוּלָם פְּטִירָתָהּ
קוֹדֵם פְּטִירָתוֹ לְאֲבִי וְי"ל מַלְךְ מִקּוֹם
לֹא נִפְטָרָה עַד אַחֵר אֲבִי:

סליקו תוספות דמסכת ברכות

תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי
אחד ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג'
דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא
צפון ודרום * ולמדתי שאין נפרעין מעומד
אלא מיושב * ולמדתי שאין מקנחין בימין
אלא בשמאל אמר ליה בן עזאי עד כאן העזת
פניך ברכך א"ל ^א תורה היא וללמוד אני צריך
תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר
רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו ג'
דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא
צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא
מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא

בשמאל אמר לו ר' יהודה עד כאן העזת פניך בברך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך רב כהנא על גגא תותיה פוריה דרב שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו אמר ליה ר' דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא א"ל כהנא הכא את פוק דלאו אורח ארעא אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך ר' מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר רבא מפני שהתורה ניתנה בימין שנאמר "מימינו אש דת למו רבה בר בר חנה אמר מפני שהוא קרובה לפה דר' שמעון בן לקיש אמר מפני שקושר בה תפילין רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמראה בה מעמי תורה כתנאי רבי אליעזר אומר מפני שאוכל בה ד' יהושע אומר מפני שכותב בה ר' עקיבא אומר מפני שמראה בה מעמי תורה איך תגהם בר חנינאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים ועליו ההוא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוה עיילי ביה כי תרי אפי' ביממא מתוקי רבי אמי ורבי אסי הוה עיילי ביה חד וחד לחוריה ולא מתוקי אמרי להו רבנן לא מסתפיתו אמרי להו אנן קבלה גמירין קבלה דבית הכסא אמריה אמר ארמיאל דמיעל בהדיה לבית הכסא ולרביא ליה גדיא שעיר בשעיר מיהלף רבא מקמי דהוי רישא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמנוא בלקנא בתר דמלך עבדא ליה כוותא ומנחא ליה יא ארישיה אמר עולא א אחורי הגדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעמש ואין חברו שומע איסי בר נתן מתני הכי [א] אחורי הגדר כל זמן שמתעמש ואין חברו שומע ובבקעה כל זמן שאין חברו רואהו מיתבי ^ה ויצאין מפתח בית הכד ונפנין לאחורי הגדר והן טהורין בטהרות הקלו ת"ש ^י כמה ירחקו ויהיו טהורין כדי שיהא רואהו שאני אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן רב אשי אמר מאי כל זמן שאין חברו רואה דקאמר איסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרושו אבל לדידיה חזי ליה והוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה משום דתניא "כשם שגפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן" תנו רבנן איהו צנוע וזה הנפנה כלילה במקום שנפנה ביום איני והאמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק וחו רבא ביממא הוה אזיל עד מיל ובליליא א"ל לשמעיה פנו לי דוכתא ברחובה דמתא וכן אמר ליה רבי זורא לשמעיה חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני לא תימא במקום אלא אימא כדרך שנפנה ביום רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא לקרן זוית גופא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק תניא גמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושם ואל תשב ותמשמש משכב היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמיה באין עליו ואי אנשי יתיב ואח"כ משמש מאי תקנתיה כי קאי לימא הכי לא לי לא לא תחים לא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא

חיפוק לי כיון שיבן כבר מלובלסם בגדיו ומה יועיל משמסו: אָ אָ אָ אָ. לא חוכלו לי:
פֿים העשׂים ע"י תחמוצות: אָ הני וְאָ פֿהני. לא כולן ולא מקתן: אָ חרשי דהרשא
וזכר ולא מכשפות מכשפה נקבה. לשון אחר לא הי ולא מהני לא יללח ולא יעיל עוד מכשפות:
על

וְיָאֵל מִי' פִּיהַּ מַלְהוּט
דְּעוּתָּהּ וְלֹהֵר וְשׁוֹרֵעַ
אִרְחִי' כִּי' בְּשִׁפְעָה ז'
נִרְבֵּה בְּמִי' שֶׁשׁ טוֹשֵׁעַ שֶׁסִּי
שִׁפְעָה ז'
ג' ד' וְשׁוֹרֵעַ שֶׁ שִׁפְעָה ז':
נִרְבֵּה וְזֶה מִי' מַלְהוּט:
פ' ב' ו' מִי' פִּיהַּ מַלְהוּט
טוֹמַת מַשְׁכָּה וְמוֹשֵׁב
לִלְהוּט ז':
מִלְהוּט וְזֶה מִי' מַלְהוּט
דְּעוּתָּהּ וְלֹהֵר וְשׁוֹרֵעַ
אִרְחִי' כִּי' בְּשִׁפְעָה ז'
כ' ב' ו' טוֹשֵׁעַ מִי' שֶׁסִּי
שִׁדְמַת מִשְׁכָּה ז' נִרְבֵּה
פִּיהַּ מַלְהוּט מִי' קָן:
כ' ב' ו' מִי' מַלְהוּט
דְּעוּתָּהּ וְלֹהֵר וְשׁוֹרֵעַ
אִרְחִי' כִּי' בְּשִׁפְעָה ז': נִרְבֵּה:
כ' ב' ו' מִי' שֶׁסִּי טוֹשֵׁעַ
אִרְחִי' כִּי' בְּשִׁפְעָה ז':

רוחא הגמרא:

שאני אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן - הדין שונה כאן משום שחכמים הקלו בדיני הרחקה של השומר היוצא להפנות כדי שיוכלו אוכלי טהרות לשמור טהרותיהם.

תירוץ אחר לשיטת איסי בר נתן:

רב אשי אמר: מאי כוונת "כל זמן שאין חברו רואה" דקאמר - שאמר איסי בר נתן? **כל זמן שאין חברו רואה את פרועו** - את חלק גופו שגילה כדי להפנות. אבל לדידיה חזי ליה - אבל חברו יכול לראות את הנפנה עצמו. אם כן גם השומר יכול להראות כשהוא נפנה וממילא הוא יכול לראות את הנכנסים לבית הבר ואפשר לשמור על הטהרות מבלי להקל בדיני צניעות בבית הכסא^[20].

הגמרא מביאה מעשה שהיה בענין צניעות בבית הכסא:

ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן - היה פעם ספדן אשר הספיד את המת בפני רב נחמן. **אמר הספדן: האי צנוע באורחותיו הנה** - המת היה צנוע בדרכיו. **אמר לו רב נחמן: את עיילת בהדיה האם נכנסת עמו לבית הפסא וידעת אי צנוע אי לא? דתניא בברייתא: אין קורין לאדם "צנוע" אלא למי שצנוע בבית הפסא^[21]**; ואם כן, מנין לך שהיה צנוע?

תמאה הגמרא:

ורב נחמן, מאי נפקא ליה מיניה - מה איכפת לו שהמספיד יגיד שהמת היה צנוע?

מסבירה הגמרא:

משום דתניא בברייתא: בשם שנופרעין מן המתים כשמשבחים אותם במה שאין בהם, כך נפרעין מן הספדנין שמספידים את המת במה שאין בו וזמן העונין אחריהן מקהל השומעים שמודים בדבריהם, ולכן מחה ר' נחמן על דברי הספדן^[22].

הגמרא מביאה ברייתא בענין צניעות בשעה שנפנה:

תנו רבנן בברייתא: איזהו צנוע? זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום - שמתרחק מבני אדם בלילה כפי שמתרחק ביום, אף שלא יראוהו בלילה אילו היה מתרחק פחות.

מקשה הגמרא על זה:

איני - האמנם כך הוא, שראוי להתרחק בלילה כפי שמתרחק ביום? **והאמר רב יהודה אמר רב: לעולם ינהיג אדם את עצמו להפנות שחרית** קודם שיאיר היום **וערבית** היום **אחר שתחשך כדי שלא יהא צריך להתרחק מאחרים כשנפנה^[23]**! מוכח מכאן שאין צורך להתרחק בלילה. ותו רבא ביממא הנה אזיל עד מיל - ועוד יש להקשות שהרי רבא היה נוהג להתרחק ביום עד מיל כדי למצוא מקום

צנוע לפנות בו ובלילה אמר ליה לשמעיה ובלילה היה אומר לשמשו פנו לי דוכתא מקום ברחובא דמתא - ברחוב העיר שלא יהיו שם אנשים כדי שאוכל להפנות; מוכח מזה שגם הוא לא היה מתרחק בלילה! וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה - לשמשו: חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני - לך תראה אם נמצא מישוהו מאחורי בית המדרש, מפני שאני רוצה להפנות שם. מוכח שגם הוא לא היה מתרחק בלילה. ואם כן, מדוע חייבה הברייתא להתרחק בלילה כמו ביום?

הגמרא מתקנת את הגירסא בברייתא:

לא תימא - אל תאמר: איזהו צנוע זה הנפנה בלילה "במקום" שנפנה ביום, אלא אימא - אמור: איזהו צנוע? זה הנפנה בלילה בדרך שנפנה ביום, שאינו מגלה אלא טפח מאחוריו וטפחיים מלפניו^[24], וכן אינו מגלה את עצמו עד שישיב.

תירוץ אחר:

רב אשי אמר: אפילו תימא שגרוס בברייתא "במקום" שנפנה ביום בכל זאת אין זו קושיא. לא נצרכה אלא לקרן זוית - הברייתא לא באה אלא לחייב שגם בלילה צריך להפנות במקום צנוע כמו ביום, אבל אין בברייתא חיוב להתרחק בלילה כמו ביום^[25].

הגמרא מביאה סיוע לדברי רב יהודה אמר רב:

גופא - הגמרא אמרה לעיל שאמר רב יהודה אמר רב: **לעולם ינהיג אדם את עצמו להפנות שחרית** קודם שיאיר היום **וערבית** לאחר שתחשך כדי שלא יהא צריך להתרחק. תניא נמי הכי - שנינו כן בברייתא: **בן עזאי אמר השכם** קודם היום **וצא להפנות, הערב** לאחר שתחשך **וצא להפנות כדי שלא תתרחק** - שלא תצטרך להתרחק^[26].

המשך דברי בן עזאי בברייתא:

כשאתה צריך לפתוח את נקב הרעי על ידי קיסם או אבן, **משמש בו ושב, ואל תשב ותמשמש מיושב^[27]**. שכל היושב וממשמש עלול להינזק, משום שאפילו עושין כשפים באספמאי - ספרד, שהיא ארץ רחוקה, הם באין עליו ומזיקים אותו^[28].

שואלת הברייתא:

ואי אנשי ותיב ואחר כך משמש מאי תקנתיה - אם שכח ומשמש לאחר שישיב, מה תקנתו? **פי קאי לימא הכי** - כשיעמוד יאמר כך: **"לא לי לא לי** - כלומר, לא תוכלו לי; **לא תחים ולא תחתים** - לא כישוף זה הקרוי תחים, ולא כישוף זה הקרוי תחתים, **לא הני ולא מהני** - לא כולם ולא מקצתם^[29]. **לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא** - לא כשפים של מכשפים זכרים ולא כשפים של מכשפות נקבות.

הערות

(רמ"א, או"ח כ, ו, מהגהות מיימוניות לרמב"ם הל' דעות ה, ז; ע' מגן אברהם שם, ח ומחצית השקל שם; וע' גם או"ח ג, יז).

ובודאי ראוי להרגיל עצמו להפנות בבוקר כדי שיוכל להתפלל בנקיות (פרי מגדים, אשל אברהם שם).

24. ע' לעיל בג, ב.

25. להלכה נפסק בשולחן ערוך (או"ח ג, יב) שצריך להפנות בצניעות בלילה כמו ביום (כפי התירוץ הראשון), וענין קרן זוית אינו מובא שם (ע' משנה ברורה שם, כב). אבל ע' שו"ע הרב (או"ח ג, ד) המחייב להפנות בקרן זוית בלילה (וע' גם רש"י בעבודה זרה מז, ב, ד"ה במקום; וע' גם פסקי ריא"ז כאן).

26. ע' גר"א (ביאורי הגר"א ופירושו למשלי כד, לא) המפרש שמלבד הפירוש הפשוט בדברי הגמרא יש כאן רמז לענינים רוחניים.

27. ויש מפרשים שימשמש את המושב שלא יהיה מלוכלך. רש"י דוחה פירוש זה שהרי לאחר שישיב לא יועיל משמשו מאחר שבגדיו כבר מלוכלכים הם, ולמה לנו הטעם של כשפים?

28. תשובות חות יאיר (רלג) מבאר שבחות הטומאה מחפשים אלו הטמאים כמוהם; מי שמשום גסותו וחוסר צניעותו מגלה את עצמו ורק אז ממשמש מוכיח את טומאת טבעו ומביא על עצמו כחות הטומאה.

29. רש"י בפירושו הראשון. ובפירושו השני הוא קורא את המלה "מהני" כמשמעות: לא יצלח ולא יועיל עוד מכשפות.

20. בענין הנפנה אחורי הגדר הלכה בעולא, שאינו צריך להתרחק כלל, כיון שעולא היה בקי בתלמוד יותר מאיסי בר נתן. אבל בבקעה, כיון שמשמע שרב אשי סובר כאיסי בר נתן, הלכה כמותו מאחר שרב אשי מאוחר יותר וצריך להתרחק עד שלא יראה פרועו (בית יוסף, אורח חיים ג, ד"ה וכשנפנה בשדה; ע' שולחן ערוך שם, ח; אבל ע' רמב"ם שפסק כאיסי בר נתן גם באחורי הגדר; וע' ביאורי הגר"א, שפירש בע"א; וע' גם משנה ברורה שם, טו).

21. ע' מהרש"א; וע' חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ.

22. אף שמותר להוסיף קצת בשבחי המת אסור להפליג בשבחיו, ובודאי אסור לשבחו במה שאין בו (טור ושולחן ערוך י"ד שד"מ, א, משמחות ג, ה; וע' בית יוסף שם) כי המספיד גורם שידקדקו אחר מעשי המת שהפליג בשבחיו, ומאחר שלא ימצאו במת שבחים אלו יפרעו מן המת וגם מן המספיד שגרם לעונשו של המת (רא"ש במועד קטן ג, סג; חכמת אדם קנה, ו ע' מהרש"א כאן; ע' טור ושולחן ערוך שם; וע' ערוך ערך ספר, שפירש בע"א; ע' ט"ז שביאר מדוע מותר להוסיף קצת בשבחי המת).

23. עדיף להתרגל להפנות בזמן שאינו צריך להתרחק (באור לתמיד כז, ב, ד"ה חשיך ותקין נפשך). משום שהמתרחק כדי להפנות מסכן את עצמו בכך שהוא משהה את נקביו (כדלקמן ב"ד סב, ב).

[בזמן הזה אין צורך להתרגל להפנות לפנות בוקר ובערב מאחר שבית הכסא נמצא בתוך הבית. אף על פי כן, ראוי להרגיל עצמו לכך משום זריזות ונקיות

הַבַּיִת: אַחֲרָיו הִגְדֵּר נִפְנֵה מִיָּד, וְאֵין צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק מֵלֹאם: וּבִמְקוֹמָהּ, צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק כִּי שָׁלֹא יִשְׁמַע חֲצֵרוֹ עוֹשִׂים עַל מִטָּה אֲבָל אֵין צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק עַד כִּי שָׁלֹא יִרְאֻנוּ: לָקֵחַ אִשִּׁי אֲמֹר וְכוּ'. לֹא גִרְסִין עַד לִקְנוֹן דְּמוֹקִי לְרִאשִׁי בֵּר נָתַן בְּהִי: יוֹצֵאִין מִפֶּתַח בֵּית הַבֵּר, מִשְׁמֵר טַהֲרוֹת שֶׁל שְׁמֵן בֵּית הַבֵּר אִם הִזְכֵּר לִפְנוֹת יוֹאֲלִים מִפֶּתַח בֵּית הַבֵּר וּפְתִיחַ לְאֲחֹרֵי הַגֹּדֵר שִׁלְפֵי הַפֶּתַח וְאֵין מוֹשִׁיעִין שִׁמְאָה בְּתוֹךְ כִּךְ יִכְסֵּם עַל הָאֵרֶץ וְיֵגַע אֲלֵמָּה נִפְתָּח לְאֲחֹרֵי הַגֹּדֵר מִיָּד: בְּמִדְּרוֹת הָאֵלֶּף, בְּצִבְלֵי שְׁמִירַת טַהֲרוֹת הַקֶּלֶן צִבִּית הַכֶּסֶף: בְּמָה יִרְחֹקוּ, שׁוֹמְרֵי טַהֲרוֹת: בְּדִי שִׁיחָא רִואוּהוּ, וְכִיּוֹן דְּלִיּוֹן יִכּוֹל לְהִתְרַחֵק יוֹמֵר עַל כִּתְּךָ אִם הוֹצֵךְ לִפְנוֹת יִפְנֵה מִיּוֹצֵא דְּלִיּוֹן דְּצֵנִי שָׁלֹא יִרְאֻנוּ: דְּאֵיִקְוִי בְּדוֹ רֵבֶנּוּ, בְּצִבְלֵי שְׁמִירַת הַקֶּלֶן צִבִּית הַסֹּא: אֲבָל דְּיִדְרִיָּה חַוִּי יִיָּד, אֲבָל הוּא עֲזָמוֹ אִם חֲצֵרוֹ יִכּוֹל לִרְאוֹת וְלֹא יִרְחִיק: בְּמִקּוֹם שְׁנִפְנָה בְּיוֹם, מִתְרַחֵק מִנֵּי אִדָּם צִלִּילָה כְּכֹס: יִגְרֵה אֲדָם עֲצָמוֹ, לִפְנוֹת: שְׁחָרִית, קוֹדֵם הַיּוֹם: וְעִרְבִית, מִשְׁחָסְכָּה: בְּדִי שִׁיחָא יִרְחֹק דְּהִתְרַחֵק אֲלֵמָּה אֵין מִתְרַחֵקִין צִלִּילָה: פְּנֵי דְּרֹבְחָא, מִנֵּי אִדָּם: בְּדִרְךְ שְׁנִפְנָה בְּיוֹם, לַעֲנִין פְּרוּעַ טַפָּה וְטַפְּסִיִּים כְּדִאֲמִרִין בְּפִרְקֵי קִמְחָא (פ"א ד' כ"ג): וּמִיּוֹשֵׁב כְּדִאֲמִרִין לַעֲלִי: אֵיקְרֵן וִוִּית, אִם יֵשׁ קֶרֶן זִוִּית סַמּוֹן צָרִיךְ לְהִסְתַּלֵּק שֶׁם צִלִּילָה כְּכֹס וְלֹא יִפְנֵה בְּגִלּוֹ, מִשְׁמָשׁ, בְּזָכְרוֹ אוֹ בְּקִיסָם לִפְחוֹת כְּדִאֲמִרִין בְּמִסְכֵּם שֶׁם (ד' כ"ג), לֵשׁ אֲחֵר מִשְׁמָשׁ הַמּוֹשֵׁב שָׁלֹא יִהְיֶה מְלוּכְךָ, וְלִשׁוֹן

ראשון הבגן דא"כ למה לי משום כ
לא תחיים ולא תחתים. הם שמות
ולא חרשני דברשטא. ולא משפוט מ

מסודת הש"ס

נִפְשֵׁיכֶם: (שמות ל, מז)
 עַד עוֹלָם וְהוּ עֵינִי וְלִבִּי
 הִרְבֵּיתִי עִוְיָה: (שמות

הגמרא מביאה ברייתא נוספת ובה עצות מכן עזאי:

תְּנִינָא בְּרִייתָא: בֶּן עֲזַאי אוֹמֵר: עַל כָּל מִשְׁכָּב שָׁכַב, חוּץ מִן הַקֶּרֶקַע, שְׁמָא תַצְטַנֵּן^[1]. עַל כָּל מוֹשֵׁב שָׁב, חוּץ מִן הַקֶּרֶקַע, שְׁמָא תַפּוּל מַגּוּבָה^[2].

הגמרא מביאה עצות טובות מכמה אמוראים:

אָמַר שְׁמוּאֵל: שִׁינָה בְּעֶמּוּד הַשַּׁחַר מוֹעִילָה לַגּוֹף בְּאַסְטָמָא לְפָרְזָלָא - כְּמוֹ שְׂכִיסוּי פְלִדָּה מוֹעִיל לַחֹזֶק אֶת הַבְּרוּל^[3]. וְיִצְיָאָה בְּעֶמּוּד הַשַּׁחַר לַהֲפָנוֹת מוֹעִילָה לַגּוֹף בְּאַסְטָמָא לְפָרְזָלָא - כְּמוֹ שְׂכִיסוּי פְלִדָּה מוֹעִיל לַבְּרוּל.

בַּר קַפְרָא הָיָה מְזַבֵּן מִלֵּי דִינְרֵי - הִיָּה מוֹכֵר דְּבָרֵי חֲכָמָה תְּמוּרָת דִּינָרִים^[4]. וְכֵן הִיָּה אוֹמֵר: עַד דְּכַפְנָת אָכּוּל - כִּשְׁאֲתָה רַעֲב, אָכּוּל מִיד, שְׁאֵם תַּמְתִּין תַּעֲבֹר מִמֶּךָ תֵּאוֹת הַמֵּאכֵל וְאִין הַמֵּאכֵל מוֹעִיל^[5]. עַד דְּצִחִית שְׁתִּי - כִּשְׁאֲתָה צִמָּא, שְׁתָּה מִיִּד^[6]. עַד דְּרִתְחָא קִדְרָךְ - כִּשְׁהִקְדָּרָה שֶׁלךְ רוֹתַחַת, כְּלוּמֹר, כִּשְׁאֲתָה צָרִיךְ לַהֲפָנוֹת, שְׁפוּף וְאֵל תִּשְׁהָה אֶת נִקְבִּיךָ^[7]. קִרְנָא קִרְנָא בְּרוּמִי - אִם תִּשְׁמַע קוֹל קֶרֶן בְּרוּמִי, שְׁהוּא סִימֵן שִׁישְׁנָם מִבְּקָשִׁי תֵּאֲנִים לְקִנּוּתָן וְלַהוֹלִיכֵן לְמִקּוֹם אַחֵר, בַּר מְזַבִּין תֵּאֲנִי תֵּאֲנִי דְאַבּוּף וְזִבִּין - הֵבֵן שֶׁל מוֹכֵר תֵּאֲנִים צָרִיךְ לִמְהַר לְמַכּוֹר תֵּאֲנִים שֶׁל אֲבִי, כִּשְׁהָאֵב אִינוּ בְּבֵית, בַּעֲדוֹ שִׁישׁ קוֹנִים^[8].

אָמַר לְהוֹ אֲבִי לְרַבֵּן: בִּי עֵינֵילִיתוּ בְּשִׁבְלִי דְּמַחְזָא לְמִיפֶק בִּיה בְּחֻקְלָא - כִּשְׁאֲתָם הוֹלְכִים בְּשִׁבְלִי הָעִיר מַחְזָא כְּדִי לְצַאת בָּהֶם לַשְּׂדֵה, לֹא תִחְזוּ לֹא לְהָךְ גִּיסָא וְלֹא לְהָךְ גִּיסָא - אֵל תִּסְתַּכְּלוּ בְּצַדֵּי הַדֶּרֶךְ דְּלִמָּא וְתִבִּי נָשִׁי וְלֹא אוֹרַח אֶרְעָא לְאַסְתְּבּוּלִי בָּהוּ - שְׁמָא יוֹשְׁבוֹת שֶׁם נָשִׁים לַהֲפָנוֹת^[9], וְאִין זֶה דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְהִסְתַּכֵּל בָּהוּ.

הערות

- הגהות יעב"ץ. והקשה על הברייתא ממה שכתוב במשנה באבות (ו, ה) בענין הדרכים שהתורה נקנית בהן: "ועל הארץ תישן!" והוא מתרץ שכאן אומר בן עזאי שלא יישן ערום כשגופו נוגע בקרקע, אבל כששוכב על כסותו או על כסת מורה בן עזאי שטוב לשכב כך (ע' בן יהודי; ע' גיטין, ע' א שגם שם נזכרה סכנת השכיבה על הקרקע).
- רש"י. ע' ביאורי הגר"א. שאומר שהיושב על קורה עלול לקבל חלישות הדעת מחמת הגובה, וכשחלשה רעתו הודע מזלו והשטן מתחיל לקטרג כנגדו. ע' שבת לב, א בענין המכניס את עצמו למקום סכנה.
- אבל שינה של שחרית מוציאה את האדם מן העולם (אבות ג, י) ביון שהוא עלול לאחר קריאת שמע בזמנה. ועוד, שמה ימשך אחרי השינה משום נעימותה, ויכשל מתלמודו (ע' ערוך ערך אסטמה; מהרש"א; ע' רש"י על אבות שם).
- ערוך (ערוך שן [1]) מפרש ש"שינה" היא מלשון השתנה; כלומר, השתנה בעמוד השחר מועילה בכיסוי פלדה על ברזל.
- רש"י; רמב"ם (הל' דעות ד, א) פסק שלא יאכל אלא כשהוא רעב כדי שיהיה בריא (ע' מגדים חרשים הדין בדברי הרמב"ם).
- ביאורי הגר"א מפרש את דברי בר קפרא כמשל לדברי תורה: כשאתה רעב לתורה תשביע את רעבונך מיד, שמה יעזובך ולא יחזור אליך. וכך אומר הירושלמי (בסוף ברכות) לענין תורה: "יום תעזבני יומים אעזבך" (ע' אוצר הגאונים, תשובות, המפרש באופן דומה; ע' בן יהודי).
- לכאורה הפירוש לפי רש"י הוא, שהשתיה לא תועיל אלא באופן זה כמו שפירש רש"י בענין אכילה. רמב"ם (שם) מפרש שטעמי בריאות אין לשותות אלא כשצמאים.
- גר"א (שם), מפרש בענין המצוות: כשאתה צמא לעשות מצוה, תעשה אותה מיד, ובדברי המכילתא (פרשת בא ט; א) אם באה מצוה לידך, עשה אותה מיד (ע' אוצר הגאונים שם).
- רש"י; רמב"ם שם; וע' בגמרא להלן.
- גר"א (שם) מקשה על המשל לפי פירושו. שהרי הטעם ששופכים מקדירה רותחת הוא שלא ישפך התבשיל מחמת הרתיחה, ולפי רש"י אין המשל דומה לנמשל. משום כך, הוא מפרש שהקדירה הרותחת היא משל למי שאסף הדבה רכוש; בר קפרא מלמדנו לפזר קצת מרכושו לעניים, כדי ששאר רכושו לא ילך לאיבוד (ע' אוצר גאונים שם; וע' בן יהודי).
- גר"א (שם) מפרש שתאנים הם משל לתורה (ע' לעיל בדף נז, א לפי משלי כז,

מעשה ברב ספרא בענין צניעות בבית הכסא:

רַב סַפְרָא עַל - נִכְנַס - לְבֵית הַכֶּסֶא לִפְנוֹת. אָתָּא רַבִּי אָבָא נָחַר לִיה אָבָבָא - בֹּא רַבִּי אָבָא וְהִשְׁמִיעַ קוֹל עַל יַד הַדֶּלֶת לְבָרֵךְ אִם יֵשׁ שָׁם אָדָם. אָמַר לִיה רַב סַפְרָא לְרַבִּי אָבָא: לִיעוּל מָר - אֲפֻשֶׁר לְהִכְנֵס בְּתֵר דְּנֶפֶק - לֵאחֹר שִׁיצָא רַב סַפְרָא אָמַר לִיה רַבִּי אָבָא בְּדֶרֶךְ תּוֹכַחָה: עַד הִשְׁתָּא לֹא עֵינִילָת לְשַׁעִיר וְנִמְרָת לָךְ מִלֵּי דְשַׁעִיר - אִף שְׁלֹא בֹאת עַדִּין לֵארֶץ שַׁעִיר, לְמַדַּת הִנְהַגְתָּם, שְׁהֵם אִינֵם צְנוּעִים בְּבֵית הַכֶּסֶא וְגַם אֲתָה שֹׁדְבֶרֶת בְּבֵית הַכֶּסֶא אִינָךְ צְנוּעָ^[10]. רַבִּי אָבָא מְבִיא רֵאִיָּה לְדַבְרֵיו: לֹא הָכִי תִנֵּן - הֵלֵא שְׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה (תְּמִיד כו, א): מְדוּרָה הֵיְתָה שֵׁם בְּבֵית הַמוֹקֵד שֶׁבְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כְּדִי שִׁיתְחַמְמוּ שֶׁם הַכֹּהֲנִים אַחֲרֵי שְׁנִפְנוּ וְגַם מִפְּנֵי שְׁהִיו מֵהַלְכִין יַחְפִּים בְּמִקְדָּשׁ וּבֵית הַכֶּסֶא שֶׁל כְּבוֹד הִיָּה בְּמַחִילָה שֶׁתַּחַת הַמִּקְדָּשׁ, וְהִיו יוֹרְדִים לְשֶׁם דֶּרֶךְ בֵּית הַמוֹקֵד^[11]. וְהָ הִיָּה כְּבוֹדוֹ שֶׁל בֵּית הַכֶּסֶא: שֶׁהִיְתָה דִלְתוֹ סְגוּרָה וְאִם הִכְהֵן מִצָּאוֹ נְעוּל, בְּיָדוֹעַ שִׁישׁ שֵׁם אָדָם, מִצָּאוֹ פְתוּחָ, בְּיָדוֹעַ שְׁאִין שֵׁם אָדָם. וְכֵן לֹא הִיָּה צוּרֵךְ לְדַבֵּר בְּבֵית הַכֶּסֶא, וְהִיו כְּבוֹדוֹ. אֲלֵמָא לֹא אוֹרַח אֶרְעָא הוּא - אִם כֵּן אִין זֶה דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְדַבֵּר בְּבֵית הַכֶּסֶא, וּמְדוּעַ אִמְרַת: "לִיעוּל מָר"^[12]?

הגמרא מתרצת את רב ספרא:

וְהוּא סָבַר מְסוּבֵן הוּא רַבִּי אָבָא אִם לֹא יִכְנַס מִיד, וּמִשּׁוֹם כֵּךְ דִּיבַר. דְּתִנִּינָא בְּרִייתָא: רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עֶמּוּד צוּאָה הַחוּזָר לְתוֹךְ הַגּוֹף כִּשְׁמַשְׁהָה נִקְבִּי מְבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי מַחֲלַת הַדְּרוֹקָן^[13], סִילּוֹן שֶׁל שֶׁתָּן הַחוּזָר מְבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי מַחֲלַת יִרְקוֹן - צִהַבְתָּ. וְכִיּוֹן שֶׁחֲשַׁשׁ לְכִרְיָאוּתוֹ שֶׁל רַבִּי אָבָא, אָמַר לוֹ רַב סַפְרָא לְהִכְנֵס.

- יח; וע' גם במדבר רכה יב, יא). בר קפרא מלמד שאפילו מי שאינו יודע ללמוד בעצמו, חייב ללמד התורה שלמד מאביו לאחרים (וע' גם בן יהודי).
- שפתי חכמים; וע' חרשים גם ישנים.
- רש"י; שהיה עליו לנחור במוני להודיע שאתה נמצא (באור לתמיד כז, ב ד"ה רב ספרא; וע' רא"ש שפירש כמו דש"י בתמיד כח, א ד"ה א"ל רבי אבא). וע' להלן בהערה 12 פירושים אחרים.
- שעיר הוא ארץ האדומים (ע' בראשית לב, ד, לו, ח) שלא התנהגו בצניעות בבית הכסא (רש"י; אוצר הגאונים שם; ע' רבינו חננאל). ר' אבא הוכיח את רב ספרא על שעזב הנהגת הפרסים הצנועים (ע' לעיל בדף ח, א) (שכתובם היה גר כבבל), ותפס הנהגת האדומים (רבינו גרשום ומהרש"א לתמיד כז, ב).
- מהרש"א (שם) מקשה מדוע לא קרא ר' אבא "אדום" לארץ האדומים, שהוא השם המקובל יותר. הוא מתרץ שר' אבא רצה לרמוז לרב ספרא שהתנהגותו כאנשי שעיר עלול להביא עליו שעירים שהם מזיקי בית הכסא (ע' לעיל סב, א; וע' מהרש"א כאן שפירש כע"א). ע' כאר שבע (המוכא במהר"ץ חיות) שהביא פירושים אחרים לשעיר.
- רש"י; וע' דש"י כיומא טו, כ ד"ה כמקצוע צפונית וע' גם רא"ש, בתמיד כז, א ד"ה ובית הכסא של כבוד.
- בית המוקד היה בקיר הצפוני מזרחי של העזרה (ע' מדות א, ה-ח). חציו היה בתוך העזרה וחציו מחוץ לעזרה (ע' מדות שם, רש"י כיומא טו, כ, ד"ה שתיים בקדש, דא"ש בתמיד שם, ד"ה כא וישב; וע' רמב"ם, הל' בית הבחירה ה, ט).
- רש"י; רא"ש בתמיד דף כח, א ד"ה א"ל רבי אבא; ביאור לתמיד כז, כ, ד"ה רב ספרא.
- ריטב"א מפרש שרבי אבא הוכיח את רב ספרא על שאמר לו להכנס, כיון שאין זה דרך ארץ שיכנסו שנים כאחד, כפי ששמע מהמשנה בתמיד, אבל לא הוכיחו על שדיבר. כך מפרש גם הגר"א, המוכיח את שיטתו מהגמרא בתמיד (כו, ב) שנאמר בה בפירוש (כפי הכנתו) שלא היה לו לומר להכנס (ע' גר"א, אמרי נועם והגהות הגר"א כ; ע' רש"י). משום כך אומר הגר"א שרש"י לא כתב דברים אלו, ונכתבו על ידי תלמיד טועה; אבל ע' ברכת ראש המיישב את שיטת רש"י. לפי פירוש שלישי (על פי גרסא אחרת בתמיד שם) רב ספרא הוא זה שהוכיח את רבי אבא מפני שרב ספרא לא אמר לו להכנס אלא משום שסבר שיש סכנה. אבל כשיצא וראה שאין שום סכנה, הוכיח את רבי אבא שלא המתין בשקט כשראה דלת סגורה (רבינו גרשום, תמיד שם; ע' מהרש"א שם לפירוש הגרסאות השונות שם). לענין הלכה, רמ"א (או"ח גב), פוסק שאסור להכנס לבית הכסא כשאחר נמצא שם, ואין לדבר בבית הכסא.
- שבטנו מתנפח (רש"י; וע' מלא הרועים בדף כה, א המכיא פירושים שונים של רש"י במקומות אחרים להידרוקן). [ואין סכנת עמוד החוזר אלא בעמוד הראשון; ע' לעיל כה, א; רמב"ם, הל' תפלין ד, ב].

ליקוטי רמ"י

הגהות הגר"א

גליון הש"ס

נורה אור השלם

קָהָר וְיִדְאָהָ: (מֵרֵאשִׁית כ"ד) (פ) וְקָבֹא עַל
א, (פ) (צ) וְיֹאמֶר וְיִלְוֶי אֱלֹהֵי שְׂמֹעִתִי אֶת תְּפִלָּתִי
יָד מִעַל תְּגִלִּיד בִּי הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עוֹמֵד

(ט) ויקרא אברהם שם המקום הנאמר יראת ה' ויראה אברהם ויבוא עם הנאמר
צפחה לא יושב רחוק השער אשר בא בו כי נכון צד: (י) ויראה אברהם ויבוא עם הנאמר
שם כל הימים: (יב) ויראה אברהם ויבוא עם הנאמר ויבוא עם הנאמר ויבוא עם הנאמר

מעשה ברבי אלעזר בבית הכסא:

רבי אלעזר על - נכנס לבית הכסא. אתא ההוא פרסא דחקה
- בא רומאי^[14] ורחפו משם. **קם רבי אלעזר ונפק - ויצא**^[15]. **אתא**
דרכונא שמטיה לכרבישיה - בא נחש וקרע מהרומאי את החלחולת
(שהצואה יוצאת דרכה) שלו, ומת. כששמע על הנס, **קרי עליה - קרא**
עליו רבי אלעזר הפסוק: "וַתֵּאֵת אֲדָם תַּחְתִּיף" (ישעי' מג, ד), אל
תקרי אדם אלא אדם^[16].

הגמרא מביאה מעשה בענין צניעות שאול המלך בבית הכסא.
כששאול היה רודף את דוד, הוא נכנס למערה להפנות. באותה מערה
נחבאו דוד ואנשיו, והם בקשו ממנו להרוג את שאול, אבל דוד רק ברת
את כנף מעילו. אחרי שיצא דוד ממחבואו אמר לשאול:
"וַיֹּאמֶר לַהֲרֹגָה וְתַחַס עֲלֶיךָ" (ש"א כד, יא).

הגמרא מתקשה בדקדוק הפסוק:

מדוע אמר דוד **"וַיֹּאמֶר"**? **וַיֹּאמְרִי מִיבְעֵי לִיה!** - צריך היה לומר:
ואמרתי להרגך, וכן, במקום לומר **"וְתַחַס"**, **וְתַחַסְתִּי מִיבְעֵי לִיה** -
צריך היה לומר: וחסתי עליך. מדוע דיבר דוד בלשון נסתר?

מתרצת הגמרא:

אמר רבי אלעזר: כך אמר לו דוד לשאול: הקב"ה אמר להרגך,
שמך התורה בן הריגה אתה ומותר לי להרגך שהרי רודף אתה
המבקש להרגני, והתורה אמרה בענין הבא במחתרת: "אם במחתרת
ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים" (שמות כב, א) ולמדנו מכך שאם
בא להרגך השכם להרגו^[17]. **אלא, צניעות שהיתה בך היא חסה**
[ותחס^[18]] עליך^[19]. והצילה את חיך, ואם כן נתבאר מדוע אמר דוד
את הפסוק בלשון נסתר.

שואלת הגמרא:

ומאי היא צניעות שבו דכתיב: "ויבא אל-גדרות הצאן - כלומר,
דירי הצאן על-הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את-רגליו"
- כלומר, לעשות את צרכיו (ש"א כד, ד). **ותנא בברייתא בפירוש**
הפסוק הזה: גדרות הצאן הכתוב בלשון רבים מלמדנו שהמקום שבו
נפנה שאול היה גדר לפניו מן גדר - כלומר, דיר בתוך דיר; ובתוך
הדיר היתה מערה לפניו ממערה^[20]. ומאחר ששאול הרחיק עצמו
כל כך ראה דוד ער כמה מקפיד שאול בצניעותו^[21].

הגמרא מביאה עוד ראייה לצניעותו המופלגת של שאול:

נאמר בפסוק **"לְהִסָּךְ אֶת רַגְלֹו"**, כלומר "לעשות צרכיו", **אמר רבי**
אלעזר: מלמד שספך עצמו בבגדיו כסופה כשנפנה^[22], אף על פי
שחשב שהוא לבדו. משום צניעות יתרה זו חס עליו דוד ולא הרגו^[23].

הגמרא דורשת גם את הפסוק הבא:

"וַיִּקֶם דָּוִד וַיַּכְרֶת אֶת כִּנְף-הַמַּעֲוִל אֲשֶׁר-לְשָׂאוֹל בְּלֹט" (ש"א כד,
ה). אמר רבי יוסי בְּרַבִּי חֲנִינָא: כָּל הַמְּכַזֵּה אֶת הַבְּגָדִים, סוֹף אֵינוֹ
נִהְיָה מֵהֶם. שְׁנָאֵמַר "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיִּכְסְהוּ בַּבְּגָדִים
וְלֹא יָחַס לוֹ" (מ"א א, א). כִּיּוֹן שְׂדוּד בִּיזָה אֶת בְּגָדֵי שָׂאוֹל נֶעֱנַשׁ שְׂלֹא
נִהְיָה מִבְּגָדָיו בְּסוֹף יָמָיו^[24].

הגמרא דורשת עוד פסוק בענין הדברים שאמר דוד לשאול כשיכול
היה להרגו בפעם אחרת ולא הרגו. וכך אמר לו דוד:

"אם ה' הִסִּיתָךְ בִּי יֵרַח מִנְחָה" [יקבל את תפילתי המשולה למנחה
להשיב חמתך ממני] (ש"א כו, יט). **אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקדוש**
ברוך הוא לדוד: מסית קרית לוי בגלל שהעזת פניך וקראתי לי מסית,
הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים
אותו! דכתיב "בי תשא את ראש - כלומר, כשתספור את בְּנֵי-
יִשְׂרָאֵל לַפְּקָדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כְּפָר נַפְשׁוֹ וְגו' ולא יהיה בהם נגף"
(שמות ל, יב, יג); ומכאן לומדים שאין מונים את ראשי בני ישראל אלא
את מנין שקליהם כדי שלא תבא עליהם מגפה^[25]. **מִיָּד נָתַן ה' רְשׁוֹת**
לשֹׁטֵן להסית "וַיַּעֲמֵד שֹׁטֵן עַל-יִשְׂרָאֵל וַיִּסַּת אֶת דָּוִד לַמָּנוֹת אֶת
יִשְׂרָאֵל" (דבאי"א כא, א) וכתיב בענין הסתה זו: "וַיִּסַּת אֶת דָּוִד בְּהֶם
לְאֹמֶר לָךְ מִנָּה אֶת-יִשְׂרָאֵל" (ש"ב כד, א). וכך עשה דוד. וְכִיּוֹן
דְּמִנְיָהּ לֹא שָׁקַל מִיָּנְיָהּ בּוֹפֵר - וכשמנה אותם, לא לקח מהם
מחצית השקל לכופר נפש^[26], ומשום כך באה עליהם מגיפה^[27]. **דכתיב:**
"וַיִּתֵּן ה' דָּבָר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֶּקֶר וְעַד-צֶמַח מוֹעֵד" (ש"ב כד, טו). כך
נֶעֱנַשׁ דָּוִד שֶׁבָּאָה הַמְּגִיפָה בְּגִלְלוֹ, שֶׁהָיָה מְגַלְלִים חֻבָּה עָיִי חִיִּיב^[28].

הגמרא מבארת את סוף הפסוק הנ"ל:

מאי כוונת "צמח מועד"? אמר שמואל סבא חתניה - חתנו דרבי
חנינא מְשַׁמֵּי דְרַבִּי חֲנִינָא: מְשַׁעַת שְׁחִיטָת הַתָּמִיד עַד שַׁעַת
זְרִיקָתוֹ זְרִיקַת דָּמוֹ עַל גִּבּוֹ הַמְּזֻבָּח^[29]. **רבי יוחנן אמר: עד חצות**

הערות

הב"ח שם, ב.

23. הקשה ברכת ראש: מאחר שאסור לחוס אל רודף, מדוע חס דוד על שאול וסיכן
את נפשו בכך? הוא מתרץ שמאחר שראה דוד את צניעותו של שאול הוא הבין
שאינו מסוגל להרגו אף אם הוא רודפו. הלכך, לא דנו כרודף והיה ראוי לחוס עליו
(ועי' גם הגהות יעב"ץ).

24. שהרי תיבת "בבגדים" מיותרת בפסוק והיא באה ללמדנו שדווקא הבגדים לא
החמו לו (מהרש"א ועי' איי הים להסבד אחר בדרשה).

מדרש שוחר טוב (ו) מפרש שדוד ברת כנף אחת מטלית בת ארבע כנפות ופסל
אותה למצות ציצית. בן יהוידע אומר שדוד ביוה בכך את המצוה, שהרי יכול היה
לברות מן הצד, ולא מן הכנף (ועי' איי הים המאריך בזה; אבל עי' מה שכתב עיון
יעקב).

25. עי' רש"י ורמב"ן שם.

26. משום שהוא טעה וחשב שהאיסור בכי תשא למנות את ראשי בני ישראל לא
נאמר אלא לאותו זמן, ולא לדורות (רמב"ן ורבינו בחיי בשמות שם; להסכרים
אחרים בטעותו עי' רמב"ן במדבר א, ג ודר"ק בשי"ב שם; ועי' מרומי שדה כאן).

27. עי' רש"י על ש"ב כד: יב שפירש שהמגיפה באה גם משום שדוד דבר על שאול
המלך שלא כראוי.

28. בן יהוידע מסביר שלא נענשו ישראל על חטאו של דוד, אלא על חטאם שלהם
(עי' להלן בהערה 35). אף על פי כן, הדבר היה כעונש לדוד מכיון שהוא בא על ידו,
דהיינו, כתוצאה מדבריו. וכפי שנאמר בגמרא שבת (לב, א): מגלגלין זכות על ידי
זכאי וחובה על ידי חייב (ועי' זוהר, בא לו, ב, משי"ב כד, יז).

29. תמיד של שחר נשחט בעלות השחר (עי' משנה בתמיד ג, ב), לאחר מכן מקבלים
את הדם בכלי וזורקים את הדם על המזבח. שעת זריקתו נקראת "עת המוער" של
גמר עבודת התמיד, מפני שהזריקה מכשרת את הקרבן (מהרש"א; עי' חרשים גם
ישנים).

14. אף שפירוש פרסאה הוא פרסי, פירשנו רומאי על פי הגירסא בילקוט שמעוני
(לישעי' מג, ד), ירושלמי (שבת נ, ט), בראשית רבה (י, ז), ויקרא רבה (כב, ד). וכן
משמע מהמשך הגמרא, שהרי ר' אלעזר דרש את הפסוק לענין אדם שהיא ארצם
של הרומאים. ועוד, הרי למדנו שפרסים צנועים הם בבית הכסא (עי' לעיל ח, א),
ומסתמא לא היו נכנסים לבית הכסא כשאחר נמצא שם (חידושי ר' אלעזר משה
הורוויץ; ועי' חרשים גם ישנים שפירש בע"א).

15. אבל כיון שידע שהקב"ה אינו מביא עליו יסורים לחנם, נשאר שם לראות מה
שיקרה. הוא ראה את מיתת הרומאי והבין שהרומאי נשלח לשם כדי להצילו
מהנחש (ירושלמי שם, בראשית רבה. שם. ויקרא רבה שם).

16. כלומר אותן אותיות ובניקוד אחר. עי' תוספות ביבמות סא, א ד"ה ואין ובבבא
קמא לח, א ד"ה אלא ומתבאר שם מדוע צריכים לשנות את הקרי; ועי' גם ירושלמי
שבת (ו, ט) לפירושים נוספים כזה.

17. עי' ברך נח, א במעשה של רבי שילא וברש"י שם לביאור הענין; ועי' תשובות
גליא מסיכתא י"ז ה' דף 92; חידושי ר' ראובן בבא קמא יג, ה).

18. מהרש"א בפירושו השני. ועוד יש לפרש ותחס - ואתה חסת על עצמך שהצלת
את חיך ע"י צניעותך (מהרש"א בפירושו הראשון; עי' ברבת ראש לפירוש שלישי).

19. עי' הגהות יעב"ץ וכן יהוידע המבארים מדוע ראה דוד בצניעותו של שאול טעם
להצילו ממות, ועי' להלן בהערה 23.

20. שהרי כבר נאמר "ויבא אל וכו'"; ומדוע נאמר שוב: "ויבא שאול"? אלא
ללמדך שהיתה שם מערה לפניו ממערה (בן יהוידע; ועי' מהרש"א שפירשנו על פיו
שמדובר בדירי צאן, אמנם בענין מערה לפניו ממערה פירש המהרש"א באופן
אחר; ועי' חידושי הגרי"א, אמרי נועם).

21. עי' רמב"ם, הל' דעות (ה, ו) האומר שתלמידי חכמים נוהגים בצניעות גדולה (עי'
לעיל ברך סב, א).

22. עי' במדבר רבה ד, כא; עי' רש"י, יומא כח, א ד"ה מיסך רגליו והגהות

העקדה: "בְּהָרַח ה' יִרְאֶה" (בראשית כב, יד) [35] והגמרא מקישה את המילה "יראה" שנאמרה בפסוק לראיית ה' בפסוק לעיל.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בשתי השיטות האחרונות: פְּלִיגִי - נחלקו בַּהּ בדרשת הגמרא דלעיל רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אִידִי וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי. חֲדָא - אחר מהם אָמַר: בְּסֵף הַכְּפָרִים רָאָה, וְחֲדָא - ואחר מהם אָמַר: בֵּית הַמִּקְדָּשׁ רָאָה.

הגמרא מסיקה: וּמִסֵּתְבָרָא כְּמָאן דְּאָמַר - ומסתבר כמי שאמר: בֵּית הַמִּקְדָּשׁ רָאָה שְׁנָאמַר "אֲשֶׁר יֵאמַר הַיּוֹם בְּהָרַח ה' יִרְאֶה" (בראשית כב, יד), שהרי פירוש המלה "היום" הוא כל הימים שיהיו מזמן העקידה ואילך, ולכן מסיקה הגמרא שגם הצלת ישראל מהמגיפה היתה בזכות ראייה זו שנאמר כה "היום" [36].

שנינו במשנה:

לֹא יִכְנֹס אָדָם לְהָרַח הַבַּיִת בְּמִקְלֹו וכו' ולא יעשנו קפנדריא.

שואלת הגמרא:

מֵאִי קִפְנִדְרִיא?

עונה הגמרא:

אָמַר רַבָּא קִפְנִדְרִיא בְּשִׁמְהָ - כפי ששמע מהשם, דהיינו, קיצור דרך. כלומר אסור לעבור בהר הבית לקצר את הדרך.

הגמרא מבארת משמעות המלה [37]:

וְרַב חֲנַנְיָא בְּרַחֲמֵיהּ בְּשִׁמּוֹ שֶׁל דְּרַב סַמָּא בְּרִיהַ דְּרַב מְרִי אָמַר: כְּמָאן דְּאָמַר אֵינֶשׁ - כמו שאומרים אנשים: אֲדִמְקִיפָנָא אֲדָרִי אֵיעוּל בְּהָא - במקום להקיף שורה זו של בתים, אכנס כאן לקצר דרכי; כלומר, קפנדריא הוא נוטריקון של: ארמקיפנא אדרי איעול.

גם בבית הכנסת אסור לעשות קפנדריא (משנה מגילה כח, א). הגמרא מביאה שלשה אופנים שבהם מותר ככל זאת לקצר את הדרך בבית הכנסת. הראשון:

אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר רַבָּה בַּר אֲבִינָה: הַנִּכְנָס לְבֵית הַכְּנֶסֶת עַל מְנַת שְׂלֵא לַעֲשׂוֹתוֹ קִפְנִדְרִיא, שאין בדעתו לעשות קפנדריא, אלא שנכנס לצורך מצוה [38], מוֹתֵר לַעֲשׂוֹתוֹ קִפְנִדְרִיא בצאתו.

האופן השני:

רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר: אִם הָיָה שְׂבִיל לְעוֹבֵר בּוֹ מַעֲיָקְרוֹ - דהיינו, קודם שנכנסה עליו בית הכנסת, מוֹתֵר לְהַמְשִׁיךְ לְעוֹבֵר שָׁם [39].

מִמֶּנּוּ, שתמיד של שחר כשר להקרבה עד חצות, ועד אז היא עת המועד של עבודת התמיד [30].

באמצע המגפה, שלח המלאך המשחית ידו לירושלים להשחיתה. ה' התנחם על הרעה וצוה למלאך להפסיק. הגמרא דורשת את הפסוק שבו צוהו ה' על כך:

"וַיֹּאמֶר לְמַלְאָךְ הַמְּשַׁחֵת בָּעָם רַב עֲתָה הֲרַף יָדְךָ" (ש"ב כד, טז). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אַחֲרֵי שֶׁנֶּאֱמַר בַּפֶּסֶק הַקּוֹדֵם: "וַיִּמָּת... שבעים אלף איש" למה נאמר "המשחית בעם רב"? אלא, כך אָמַר לִיהַ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָךְ: טוֹל לִי רַב שְׂבָהָם שֵׁיט בּוֹ לִפְרַע מִהֶם כְּמֵה חוֹבוֹת - קח לי הגדול (רב) שבהם שיש במיתתו לכפר על כמה עוונות [31]. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מָת אֲבִישִׁי בֶן צְרוּיָה, שֶׁשְּׁקוּל בְּגִדְלוֹתוֹ בְּרוּבָה שֶׁל סִנְהֶדְרִין.

הגמרא דורשת פסוק בענין נחמת ה' במגפה:

"וַיֹּאמֶר (ב) [כ] הַשְּׁחִית רָאָה ה' וַיִּנָּחֵם" (דה"א: כא, טו). מֵאִי רָאָה - מה ראה ה' שגרם לו שהתנחם? אָמַר רַבִּי: רָאָה זְכוּיּוֹת יַעֲקֹב אֲבִינוֹ דְּכָתִיב: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב בְּאֶשֶׁר רָאָם [את המלאכים שחיכו לו כשחזר מבית לבן]: מַחֲנֶה אֱלֹהִים זֶה" (בראשית לב, ג) והגמרא מקישה את מילת "ראם" לראיית ה' בפסוק [32] לעיל, ללמדנו שבזכות יעקב ניחם ה'.

תשובה שניה:

וּשְׁמוּאֵל אָמַר: אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק רָאָה, שְׁנָאמַר בַּפֶּרֶשׁ עֲקִידַת יִצְחָק: "אֱלֹהִים יִרְאֶה-לוֹ הַשָּׂה לְעוֹלָה בְּנִי" (בראשית כב, ח) גם בפסוק זה ישנו רמז לראיית ה' [33] וראייה זו הצילה את ישראל בזמן המגיפה.

תשובה שלישית:

רַבִּי יִצְחָק נִפְחָא אָמַר: בְּסֵף כְּפֹרִים רָאָה אֲשֶׁר נִתְּנוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִנִּין הָרִאשׁוֹן בְּמִדְבָּר, שְׁנָאמַר "וְלִקְחַתְּ אֶת-בְּסֵף הַכְּפָרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'" והיה לבני ישראל לזכרון לכפר" (שמות ל, טז). ואף שלא נזכרה ראייה בפסוק זה, כתוב בפסוק "לזכרון לכפר" כלומר, שהכסף הועיל להזכיר להקב"ה לכפר לישראל. עכשיו שהוצרכו לכפרתו, ראה ה' וזכר את כסף הכיפורים וכפר להם.

תשובה רביעית:

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: זְכוּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ [34] רָאָה. דְּכָתִיב בְּסוֹף פֶּרֶשׁת

הערות

35. אברהם אמר את הפסוק בלשון עתיד ולרמוז על בית המקדש שיבנה במקום העקידה ובר"ה יִרְאֶה ה' לעמו (ע' רש"י שם). ביום המגפה נצטווה דוד להקים מזבח לה' בגורן ארונה היבסוי וכך גילה ה' את המקום שבו נבנה בית המקדש. ובזכות בית המקדש התנחם ה'. (ע' ספרי בדברים יב, ה; פסיקתא רבתי מד, ב וע' מהרש"א שפירש בע"א).

[מעניין לציין שהמדרש (שוחר טוב יז) אומר שהמגפה באה על ישראל כעונש על שנתרשלו בבנין בית המקדש (ע' לעיל בהערה 28). הלכך, מיד אחרי שנפסקה המגיפה הראה הקב"ה לדוד מקום בית המקדש וצוהו לבנות שם מזבח. בזה הראהו סיבת המגפה, כדי שיוכלו לתקנו].

36. ע' רש"י על הפסוק.

37. כלומר, אין מחלוקת בין רב חנא בר אדא לבין רבא, אלא הוא בא לפרש את המשמעות (וע' רש"י במגילה כט, א ד"ה כשמה; וע' גם מנחם משיב נפש כאן). כך מפרש רבינו חננאל ומפורש כך בגמרא מגילה (שם). אחרים, בלי להתייחס לגמרא במגילה, חולקים ואומרים שרבא ורב חנא בר אדא נחלקו. לרבא קפנדריא היא מלה ידועה בלשון רומי שפירושה קיצור דרך, ורב חנא בר אדא חולק ואומר שהיא מלה העשויה משתי מלים בארמית (ברכת ראש; הגהות ר' יחזקאל לנדא, על פי ערוך ערך קפנדר, פירוש שני; וע' חדשים גם ישנים). לפי פירוש שלישי נחלקו שניהם בפירוש קפנדריא, שלרבא פירושו (ביונית) מקום התקבצות, ולא קיצור דרך. ואם כן, לרבא המשנה אוסרת להתקבץ על הר הבית לדברים בטלים (גליוני הש"ס, ע' שם להובחותיו; וע' מרומי שדה).

38. ע' לבוש, או"ח קנא, ה; ערוך השלחן קנא, ח.

39. כאופן הזה ובאופן הקודם, אף שמותר לעשותו קפנדריא, אין ראוי לעשות בן (ע' להלן בהערה 40). שהרי בשגשאל ר' אלעזר בן שמוע (מגילה כז, ב) במה האריך ימים, הוא השיב: "מימי לא עשיתי קפנדריא מבית הכנסת". ופשוט הוא שהתייחס

30. מהרש"א; וע' רש"י שפירש בע"א; חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ. בין לרבי חנינא ובין לרבי יוחנן, משך זמן זה מראה על רחמיו של הקב"ה, שהרי הדבר היה אמור להמשך שלשה ימים (ע' פסוק יג). וברוב חסדיו הוא קיצר את הזמן ל"עת מועד". ע' מדרש שוחר טוב יז הן עוד בזה; וע' שם שיטה נוספת בענין משך הדבר; וע' גם רד"ק על פסוק זה.

31. רש"י, על פי הנאמר: מיתת צדיקים מבפרת (מועד קטן כח, א).

32. מהרש"א מפרש הקשר בין המלאכים האלו ובין הצלת בני ישראל בדלקמן: מחנה המלאכים באו לשמור את יעקב ולהצילו מעשו (ע' בראשית לב, ד ורש"י שם; ע' בראשית רבה ער, יז; תנחומא, וישלח ג). במדרש רבה כתוב שהמלאכים נקראו "מחנה אלהים" מפני שמנו ששים ריבוא כמנין מחנה ישראל, שהרי אין שכינה שורה על פחות משישים ריבוא. הקב"ה הבטיח ליעקב שמחנה המלאכים ישמור גם את בניו כשיצטרכו שמירה מהשטן, והבטחה זו התקיימה בימי דוד. (ע' פירושים אחרים בצ"ח; ברכת ראש; חדשים גם ישנים).

33. אברהם אמר פסוק זה ליצחק בדרכם למקום העקידה, וברמז לו שיצחק עצמו יהיה הקרבן. שמואל דרש מפסוק זה שלעולם יהיה זה כך ש"אלהים יראה לו הש"ה" כלומר, שתמיד הוא יראה את מעשה ההקרבה שהקריב אברהם, ואף שלמעשה הקריב איל, הרי זה נחשב כאילו הקריב את יצחק.

עוד אפשר לפרש שהזכות שתעמוד לישראל היא זו של הקרבת יצחק שאברהם התכוון להקריבו. בעיני ה' נחשב מעשה העקידה כאילו יצחק נקרב ונשרף על המזבח, שהרי אברהם התכוון להקריבו. וזו הצילה את ישראל מהמגיפה לדעת שמואל שהרי המלאך המשחית עמד על הר המוריה, מקום העקידה, בשאמר לו הקב"ה "הרף ידך" (ע' מהרש"א; ע' צ"ח; ברכת ראש לפירושים אחרים).

34. שעתיד להבנות באותו מקום (ע' מהרש"א שפירש בע"א; ע' צ"ח; ברכת ראש).

האופן השלשי:

אָמַר רַבִּי חֲלָבוּ אָמַר רַב הוּנָא: הַנֶּכְנֵס לְבֵית הַכֶּנֶסֶת לְהַתְפַּלֵּל מוֹתֵר לְעִשּׂוֹתוֹ קִפְנֵדְרִיא בְּצֵאתוֹ, וְכַפִּי שְׁהוּ עוֹשִׂים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. שְׁנָאֵמַר 'יֻכְבַּא עִם הָאֶרֶץ לִפְנֵי ה' בְּמוֹעֲדִים הָבָא דֶּרֶךְ שַׁעַר צִפּוֹן לְהַשְׁתַּחוּוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֹגֵב, וְהָבָא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֹגֵב יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר צִפּוֹנָה וְגו' " (יחזקאל מו, ט), ומאחר שבבית המקדש היתה מצוה מיוחדת על הבא להשתחוות שיעשה שם קפנדריא, הרי שבבית הכנסת בוראי אין איסור קפנדריא למי שבא להתפלל^[40].

בהמשך המשנה נאמר:

וְרִיקָה אִסּוּרָה בְּהַר הַבֵּית מִקַּל וְחוֹמֵר.

הגמרא דנה בענין ריקה בהר הבית בזמן הזה:

אָמַר רַב יוֹסִי אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כָּל הָרוֹקֵק בְּהַר הַבֵּית אֶפִּילוּ בְּזֶמֶן הַזֶּה לְאַחַר הַחוּרְבָן, בְּאִילוֹ רוֹקֵק בְּבֵית עֵינֵינוּ שֶׁל הַקֶּב"ה. שְׁנָאֵמַר בַּעֲנִין חֲשִׁיבוֹתוֹ שֶׁל הַר הַבֵּית: "וְהָיָה עֵינֵינוּ וְלִבֵּנוּ שֶׁם כָּל-הַיָּמִים" (מ"א ט, ג; דה"ב ז, טז); מִשְׁמַע שֶׁחֲשִׁיבוֹת זֶה יִשְׁנָה אֶפִּילוּ לְאַחַר הַחוּרְבָן.

הגמרא דנה בדין ריקה בבית הכנסת: **אָמַר רַבָּא: רִיקָה בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת שְׂרִיא - מוֹתֵר מִיַּד דִּיהָ אֲמֻנָּעַל - כִּשֶּׁם שֶׁנַּעֲלָה הַמִּנְעַל מוֹתֵר מִבֵּית הַכֶּנֶסֶת: מֵהַ מִנְעַל - כִּשֶּׁם שֶׁמִּנְעַל דּוֹקָא בְּהַר הַבֵּית אִסּוּר, אֲבָל בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת מוֹתֵר; אִף רִיקָה, דּוֹקָא בְּהַר הַבֵּית הוּא דְאִסּוּר אֲבָל בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת שְׂרִי - מוֹתֵר.**

מקשה הגמרא:

אָמַר לִיה רַב פִּפְא לְרַבָּא, וְאָמַרִי לָהּ - וִישׁ אוֹמְרִים שֶׁאִמְרַר רַבִּינָא לְרַבָּא, וְאָמַרִי לָהּ - וִישׁ אוֹמְרִים שֶׁאִמְרַר רַב אֲדָא בְּרַמְתָּא לְרַבָּא: אֲנִילִיף מִמִּנְעַל נִילֵף מִקִּפְנֵדְרִיא - בְּמִקּוֹם לְלִמּוּד הֵיטֵר מִמִּנְעַל, תִּלְמֵד מֵאִיסוּר קִפְנֵדְרִיא בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת הַמּוֹבָא בְּמִגִּילָה (כח, א). בְּמָה דּוֹמָה רִיקָה לְמִנְעַל יוֹתֵר מִלְּקִפְנֵדְרִיא? אָמַר לִיה רַבָּא לְמִי שֶׁשָּׂאֵלוּ: תִּנָּא יִלִּיף מִמִּנְעַל וְאַתָּה אָמַרְתָּ

מִקִּפְנֵדְרִיא - הַתְנָא לְמַד דִּין רִיקָה מִמִּנְעַל, וְאַתָּה רּוֹצֵה לְחַלּוֹק עָלָיו וְלִלְמּוֹד אוֹתוֹ מִקִּפְנֵדְרִיא?

הגמרא מבקשת לברר היכן הוא התנא:

מֵאִי הִיא - אִיפֹה מִצָּאֵנוּ תֵּנָא הַמְדַּמָּה רִיקָה לְמִנְעַל? מִשִּׁיבָה הַגְמָרָא:

דְּתִנָּא בְּבֵרִייתָא: לֹא יִכְנֵס אָדָם לְהַר הַבֵּית לֹא בְּמִקְלוֹ שְׁפִידוֹ, וְלֹא בְּמִנְעָלוֹ שְׁבָרָגְלוֹ, וְלֹא בְּמַעוֹת הַצְּרוּרִים לוֹ בְּסִדְּנוֹ, וּבְפּוֹנְדָתָא חֲגוּרָה חֲלוּלָה הַעֲשׂוּיָה לְמַעוֹת אֲשֶׁר מוֹפְשָׁלָת לְאַחוּרָיו - מִחוּץ לְבִגְדֵיו^[41]. וְלֹא יַעֲשֶׂנָה לְהַר הַבֵּית קִפְנֵדְרִיא. וְרִיקָה אִסּוּרָה שֶׁם מִקַּל וְחוֹמֵר מִמִּנְעַל, וְמֵהַ מִנְעַל שֶׁאֵין בּוֹ דֶּרֶךְ בִּיּוֹן אִף עַל פִּי כֵּן אָמַרְתָּ תוֹרָה כְּשֶׁמִּשְׁמָה הַתְּקַרֵּב לְמִקּוֹם הַסֵּנָה הַבּוֹעֵר: "שֶׁל נַעֲלִיף מִעַל רִגְלִיךָ" (שְׁמוֹת ג, ה), שֶׁהִרִי הַמִּקּוֹם הִיָּה קְדוֹשׁ, רִיקָה שְׁהִיא דֶּרֶךְ בִּיּוֹן לֹא כָּל שָׁכֵן שְׁתִּיאסֵר בְּהַר הַבֵּית?

הברייתא מביאה דעה חולקת:

רַבִּי יוֹסִי בְּרַי יְהוֹדָה אוֹמַר: אֵינוּ צָרִיךְ לְלִמּוּד הַאִיסוּר מִקַּל וְחוֹמֵר זֶה. שְׁהִרִי הוּא אוֹמַר כְּשֶׁנֶּאסֵר עַל מִרְדְּכִי לְבּוֹא לְאַרְמוֹנוֹ שֶׁל אַחְשׁוּרוֹשׁ: "כִּי אֵין לְבּוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בְּלִבּוֹשׁ שֶׁק" (אסתר ד, ב). וְהֵלֵא דְּבָרִים קַל וְחוֹמֵר אֲנַחְנוּ לּוֹמְדִים כֵּאֵן: וְמֵהַ שֶׁק שֶׁאֵינוּ מְאִוֵּס, אִף עַל פִּי כֵּן, אִסּוּר לְבֹא לְפָנֵינוּ מֶלֶךְ בְּשֶׁר וְדָם כְּלוֹמַר אַחְשׁוּרוֹשׁ בָּךְ; רִיקָה שְׁהִיא מְאִוֵּסָה וְהִיא בְּהַר הַבֵּית שֶׁהוּא לְפָנֵינוּ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמִּלְכִּים, לֹא כָּל שָׁכֵן שֶׁתְּהִיָּה אִסּוּרָה^[42]?

מוכח מברייתא זו שתנא קמא לומד איסור ריקה מאיסור מנעל. על פי זה לומד רבא שכמו שמנעל מותר בבית הכנסת, גם ריקה מותרת שם. על ראייה זו מהברייתא עונה מי שהקשה לעיל על רבא: **אָמַר לִיה לְרַבָּא: אֲנָא הָכִי קָאֲמִינָא כִּךְ הַתְּכוּוֹנִתִי לּוֹמַר: נִימָא הָכָא לְחוֹמֵרָא וְהָכָא לְחוֹמֵרָא - נֶאֱמַר שְׁמַחְמִירִים בְּרִיקָה גַם בְּהַר הַבֵּית וְגַם בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת. בְּהַר הַבֵּית לּוֹמְדִים אִיסוּר רִיקָה מִמִּנְעַל שֶׁאִסּוּר בְּהַר הַבֵּית, וְאִף עַל פִּי כֵּן, אֲפֻשֶׁר לְלִמּוּד אִיסוּר רִיקָה בְּבֵית הַכֶּנֶסֶת מֵאִיסוּר קִפְנֵדְרִיא.**

הערות

שמעוני (יחזקאל שפג) הגרסא היא ... מצוה לעשותו קפנדריא. לפי גרסא זו, הנכנס לבית הכנסת חייב להראות חבתו לבית הכנסת ביציאה מהצד השני (ע' לבוש שם; משנה ברורה קנא, כא). כך היא גרסת הר"ף כאן, הרא"ש במגילה בט, א מגן אברהם (שם), גר"א (אמרי נועם, והגהות א) ומשנה ברורה (שם). ע' מגן אברהם וגר"א המוכיחים גרסא זו; וע' גם מעדני יום טוב כט, ח; מנחת חינוך רנד, ג).

41. מפני שהנושא את כספו בפרהסיא בבואו להר הבית מזלזל בקדושתו, כי הוא נראה כבא לעשות שם מקח וממכר. אבל מותר לעלות להר הבית בשמכיא כספו בצנעה (ע' תוספות, פסחים ז, א ר"ה בהר; תוספות בכא מציעא כו, א ד"ה בהר והערה בגליון שם). [ואף שפירוש לאחוריו הוא בדרך כלל מאחורי גבו, פרשנו מכחוך, על פי גרסת הברייתא כתוספתא (ו, כד): "ובאפונדתו החגורה לו מכחוך].

42. ע' תוספתא ו, כה; ע' חדשים גם ישנים. מנחם משיב נפש מסביר שר' יוסי בר יהודה מעדיף קל וחומר זה כיון שישנן שתי חומרות בריקה: (א) שהיא מאוסה; (ב) שהיא לפני מלך מלכי המלכים, ולכן עדיף ללמוד קל וחומר מלבוש שך.

רק למקרים שהיה רשאי לעבור, ואף על פי כן נמנע (רשב"א ופסקי תוספות למגילה שם; כסף משנה להל' תפלה יא, ח).

40. מדובר במצות ראייה בשלש רגלים (ע' דברים טז, טז; רמב"ם, הל' חגיגה א, א). העולים לרגל צריכים להראות בעזרה יפה יפה, ולשם כך עליהם לעבור מקצה אחד לקצה השני (רש"י ביחזקאל מו, ח, ט; לבוש, אר"ח קנא, ח). וע' בר"ן במגילה ט, כ בדפי הר"ף שהנכנס לביהכ"ס להתפלל מצוה לעשותו קפנדריא מפני שנראה כמחככה.

הקשו כמה מפרשים מדוע הוסיפה הגמרא דין זה אחרי שכבר אמרה שהנכנס לצורך מצוה רשאי לצאת מהצד השני, וכי הנכנס להתפלל לא נחשב כנכנס לצורך מצוה; כסף משנה (רמב"ם הל' תפלה יא, וע' מגן אברהם המתיר בע"א) מחלק על פי הנוכח לעיל (בהערה 39) שאין ראוי לעשות קפנדריא אף כשנכנס לצורך מצוה. אבל הנכנס להתפלל מותר לעשות קפנדריא לכתחילה שהרי הגמרא הביאה מקור לכך מהפסוק. ככך מתיר הכסף משנה מרוע לא פסק הרמב"ם להלכה אלא את ההיתר של הנכנס להתפלל. (פרי מגדים, אשל אברהם קנא, ז; וע' אלי' רבה שם, ט).

לפי גרסתנו: "הנכנס לבית הכנסת להתפלל מותר לעשותו קפנדריא." בילקוט

ממשיכה משנתנו:

הַתְּקִינוּ שֶׁיְהֵא אָדָם שׁוֹאֵל בְּשָׁלוֹם חֲבֵרוֹ בְּשֵׁם הַשֵּׁם וְכו'.

המשנה הביאה כמה פסוקים להוכיח ששואלים בשלום חבירו בשם. מקשה הגמרא:

מַאי וְאָמַר - מדוע המשיכה המשנה להביא פסוקים אחרים אחרי שהוכיחה הדין מבועז^[6]:

מבארת הגמרא:

כך הוא המשך המשנה. **וְכִי תִימָא בְּעֵז מִדְּעִתִּיה דְּנִפְשִׁיה קָאָמַר** - ואם תאמר שבעז שאל בשלום חבירו בשם מדעת עצמו, ואין לסמוך עליו, **תָּא שָׁמַע** - הנה הוכחה מפסוק אחר שמברכים בשם: **"ה' עִמָּךְ גִּבּוֹר הָחֵל" (שופטים ו, יב)**, שאמר המלאך לגרעון. **וְכִי תִימָא מִלָּאךְ הוּא דְקָאָמַר לִיה לְגִרְעוֹן** - ואם תאמר שאין להביא ראיה משם מפני שהמלאך לא בא לשאול בשלומו של גרעון, אלא בא אליו בשליחות ה' לבשרו שהשכינה עמו ואין לו לפחד ממלחמת מרין^[7], **תָּא שָׁמַע הוֹכַחָה מִפְסוּק אַחֵר: "אֵל תְּבוּזוּ בִּי זְקֵנָה אִמְךָ" (משלי כג, כב)**. כלומר, אל תבוז לזקני ישראל לומר שאין יסוד להנהגתם שהרי כל הנהגותיהם מיוסדות על הכתוב בפסוקים וכך היתה גם הנהגתו של בועז. **וְאָמַר הַפְּסוּק שְׁעָלִי סִמָּךְ בּוֹעֵז: "עֵת לַעֲשׂוֹת לָהּ הִפְּרוּ תוֹרָתְךָ" (תהלים קיט, קכו)**, ומאחר שלמדנו מהפסוק שיש פעמים שמותר להפר את התורה כדי לקדש את ה', לכן ברך בועז את הקוצרים בשם, ואפשר לסמוך עליו בכך כיון שנהג על פי הכתוב.

רבא מפרש פסוק זה בשני אופנים:

אָמַר רַבָּא: הָאִי קָרָא מְרִישִׁיה לְסִיפִיה מְדְרִישׁ - אפשר לרדוש פסוק זה מתחילתו לסופו **מְרִישִׁיה לְרִישִׁיה מְדְרִישׁ** - וכן מסופו לתחילתו. **מְרִישִׁיה לְסִיפִיה מְדְרִישׁ** - כך הוא נדרש בסדרו: **"עֵת לַעֲשׂוֹת לָהּ"** - ישנם זמנים לה' לעשות משפט ולהעניש את עובדי רצונו^[8]. **מַאי טַעַם? מִשּׁוֹם [ש] "הִפְּרוּ תוֹרָתְךָ"**. **מְרִישִׁיה לְרִישִׁיה מְדְרִישׁ** - וכך הוא נדרש מסופו לתחילתו: עושי רצונך **"הִפְּרוּ תוֹרָתְךָ"**^[9]. **מַאי טַעַמָא? מִשּׁוֹם "עֵת לַעֲשׂוֹת לָהּ"**, לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקדוש ברוך הוא. ועל פי מובן שני זה דורשת המשנה את הפסוק, וכרברי רבי נתן במשנה^[10].

הגמרא מביאה ברייתא בענין עת לעשות לה':

תִּנְיָא בְּבֵרִיתָא: הֵלֵל הִזְקֵן אֹמַר: בְּשַׁעַת הַמִּכְנִיסִין - כשאין חכמי הדור מרביצים תורה לתלמידים, **פָּזַר** את תורתך ושנה לתלמידים; **בְּשַׁעַת הַמִּפְזָרִים** - כשהגדולים שברור מרביצים תורה, **פָּנַס** את תורתך, ואף שאינך מלמד לתלמידים, משום עת לעשות לה' ויש להוסיף בכבוד שמים ע"י שתורה במידת

וְאִימָא - ואומר כך: **הָר הִפִּית דְּאָסוֹר בְּמִנְעַל**, אף שאינו מאוס, **לִילָפָא מִמְנַעַל** - נלמד איסור ריקה מקל וחומר ממנעל, וכדלעיל. **אָבֵל בֵּית הַכְּנֶסֶת, דְּשָׂרִי בְּמִנְעַל** - שמותר לנעול בו מנעל, **אֲדִילִיף מִמְנַעַל וְלִהִיתָר** - במקום ללמוד ממנעל שריקה מותרת בבית הכנסת, **נִילָף מִקְפָּנְדְּרִיא וְלֵאסוֹר** - נלמד שריקה אסורה בבית הכנסת שהרי היא מאוסה, מקל וחומר מקפנדריא, שאיננה מאוסה, ואף על פי כן אסורה היא בבית הכנסת.

רבא חוזר לבאר היתר ריקה באופן אחר:

אֵלָא אָמַר רַבָּא: לומרים להיתר ריקה בבית הכנסת ממנעל, כיון שמסתבר שצריך להתנהג בבית הכנסת כִּי בֵּיתוֹ - כמו שאדם מתנהג בביתו^[11]. **מֵה בֵּיתוֹ** - כמו שבביתו **אִקְפָּנְדְּרִיא קְפִיד אִינְשׁ, אֲרִיקָה וּמִנְעַל לֹא קְפִיד אִינְשׁ** - אדם מקפיד שלא יעשוהו ררך מעבר, אבל אינו מקפיד שלא ללכת במנעל ואינו מקפיד על ריקה, **אָף בֵּית הַכְּנֶסֶת, קְפָנְדְּרִיא הוּא דְאָסוֹר רִיקָה וּמִנְעַל שָׂרִי** - כך לענין בית הכנסת רווקא קפנדריא אסורה, אבל ריקה ולבישת מנעל מותרים^[12].

שנינו במשנה:

כָּל חוֹתְמֵי בְּרִכּוֹת שֶׁבִּמְקָרְשׁ וְכו' משקלקלו המינים שכתרו בעולם הבא ואמרו אין עולם אלא אחר, תקנו עזרא ובית רינו שיאמרו "ברוך ה' אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם" בסיום כל ברכה וברכה.

שואלת הגמרא:

כָּל כֶּף לְמָה האריכו בסיום הברכה? מתרצת הגמרא לְפִי שְׁאִין עוֹנִין אָמֵן בְּמִקְרָשׁ אלא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכיון שהעונים מאריכים, ברין הוא שיאריכו המברכים ויאמרו מן העולם ועד העולם^[13].

הגמרא מביאה ברייתא בענין נוסח הברכות במקרש:

וּמִנִּין שְׁאִין עוֹנִין אָמֵן בְּמִקְרָשׁ? שְׁנָאָמַר כשכתרו ברית בימי נחמיה ללכת בדרך ה': "קומו בָּרְכוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם" (נחמיה ט, ה) כך קראו הלויים בבית המקדש אל העם שהיה שם. **וְאָמַר בסוף הפסוק: "וַיִּבְרְכוּ (את) שֵׁם בְּבוֹדָךְ וּמְרוֹמֶם עַל כָּל בְּרָכָה וְתִהְיֶה"**. חלק זה אמרו הלויים כלפי השכינה בלשון תפילה, ולמדנו מסוף הפסוק שאין עונים אמן במקדש אלא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד^[14].

ממשיכה הברייתא:

יָכוֹל - שמא תאמר שְׁכָל הַבְּרִכּוֹת כּוֹלֵן תְּהֵא לְהֵן תִּהְיֶה אַחַת - כשמסיים המברך כל הברכות כולן יענו כל הציבור^[15], ועד אז לא יענו כלום, **תִּלְמּוֹד לֹמַר** - למדנו מהפסוק: **"וּמְרוֹמֶם עַל כָּל בְּרָכָה וְתִהְיֶה"**; שכך הוא הדין, **עַל כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה תֵּן לוֹ תִּהְיֶה**, ואין להמתין עד סוף כל הברכות.

הערות

- מתפרשת כמו מהרש"א והגר"א. ועיין לשון הזהב וברכת ראש ברך נד, א; בן יהוירע כאן; ועיין גם מאור ישראל כאן.
- עיין תוס' יום טוב בסוטה ז, ו, שלא אמרו במקדש ברוך שם כבוד מלכותו אלא כשאמרו ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם, שהרי כך היתה תקנת עזרא במקדש, כפי שלמדנו מהפסוק. אמנם עיין רע"ב בתענית ב, שהיו מוכירים שם המפורש בחתימת הברכות במקדש ומאחר שאין די בעניית אמן על שמיעת שם המפורש אמרו ברוך שם כבוד מלכותו, ועיין מהרש"א בסוטה מ, ב שפירש ענין אמירת ברוך שם כבוד מלכותו במקדש.
- דהיינו, לא יענו בשכמל"ז עד סוף כל ברכות שמונה עשרה, או עד סוף כל ברכות הכהנים.
- עיין מכות כג, ב.
- עיין שופטים פרק ו.
- רש"י; וע' מהרש"א שפירש בע"א; ועיין איי הים; ועיין גם בסנהדרין קב, א. ע' רמב"ם בפיהמ"ש המפרש הפסוק באופן אחר לגמרי.
- כגון אליהו בחר הברמל (עיין מ"א פרק יח) שהקריב בכמה בשעת איסור הבמות כדי לבער את עבודת הבעל מישראל (רש"י; עיין נד, א).
- עיין שם בתוס' יום טוב; חידושי הגר"א, אמרי נועם ושנות אליהו; ברכת ראש.

- עיין ברא"ש.
- מה שאין כן בחר הבית, שקדושתו עולה על קדושת בית הכנסת, גם ריקה ומנעל אסורים, וכדברי המשנה (ערוך השולחן, או"ח קנא, ט). לענין הלכה, פוסקים כרבא. הלכך, ריקה מותרת בבית הכנסת (אבל ע' משנה ברורה קנא, בד ושער הציון שם, טו שהיתר זה אינו נוהג בבני אדם המקפידים על ריקה בבית וכמו שמקפידים בבתי זמננו); וישפשף את הרוק ברגליו עד שאינו נראה (רא"ש; רבינו יונה; ריטב"א, בשם ירושלמי; שולחן ערוך או"ח קנא, ז) שאם לא כן בזיון הוא לבית הכנסת (ערוך השולחן שם; ע' משנה ברורה שם, כה כיצד יעשה בשבת). אבל אם רקק על דבר הבולע (כגון חול ותבן) ישאירונו במקומו (ע' שולחן ערוך שם ומשנה ברורה ס"ק כו). [ע' לעיל ברך כד, ב ובהערות שם בענין ריקה באמצע התפילה].
- [מסוגיתנו נראה ברור שמותר לנעול נעליים בבית הכנסת; אבל ע' מאירי, ערוך השולחן (שם), ומגן אברהם (צא, ה ופרי מגדים שם) שישנם מנהגים שונים בזה. מותר להכנס לבית הכנסת כמקלו, תרמילו, ואפונדתו (שולחן ערוך שם קנא, ו).
- ריטב"א; חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ; לשון הזהב ברך מד, א, בפירוש הראשון; ועיין חידושי הגר"א, אמרי נועם; מלא הרועים; ומהרש"א שפירשו בע"א; ועיין רש"י בתענית טז, ב שפירש שחתימת הברכה במקדש וגם אמירת ברוך שם כבוד מלכותו נלמדות מהפסוק בנחמיה, ולפי דבריו יש לומר שסוגייתנו

הרואה פרק תשיעי ברכות

סג.

עץ משפט
גר מצודה

פסח א מתי פ"א מהל'
 חסלה הלכה ח סמג
 עשין יט טו"ע ח"ו"ח סי'
 קנא ספקי ה':
 פסח ב מתי שם הלכה י
 טו"ע ח"ו"ח שם
 ספקי ו וס' א ספקי יג:
 צ ג מתי ס"ד מהלכות
 מעות הלכה טו:
 צא ד מתי פ"ב מהל'
 חסרי ביאה הלכה טו
 סמג לארין קכו טו"ע
 ח"ע סי' דכ ספקי טז:

לעזי רעז"י

ברד"ש"ד. פירוש ריקמה
(עין רש"י קידושין דף
פז ע"ב וגיטין דף כ ע"א
ד"ה אלוהאמרי ורש"י
שמות כו; א, לו).
גבוי"ש"ש. פירוש קלנוס
(רש"י שבת דף קב ע"א),
חלוק המחמון (ערוך ערך
קנבס):

ליקוטי רש"י

[illegible][illegible]

יו תורתך. מלפניה נשעה שחטטו
 ובין קנה מידה. אם רחית פיקדמתי
 שסופה להמיקר: פשיטא: הא לא
 חסיה כמיה רבו למה יהא לאכי
 למשמע מכלל: בששנייה שוין.
 אם נחא במקום תלמיד חכם ואין
 גדול ממנו אל תתול עטרה לדרוש
 במקומו: בפ"ה דרביך. אפילו לעבור
 עברה: דעוהו. אם לא תרין
 מזה הוא נהון אליהו צהר הכרמל
 עבור עליה: מחטא דתלמיזותא.
 ברוי"ד שלגבי"ש שחסימיר
 עשויה שורות שורות כחלמי מענה:
 דהתרועע: להסורין: אפוסופוס:
 מכנים ומותלים נכסים: כל שיש לו
 תרומות ומעשרות ואינו נותן לכהן
 סוף שנצרך לו על ידי אשתו. שטעית
 סטעה: ח"ג ואם את קדשיו לו ירחיק
 וסמך לו ואם לאש כל תשטעו אשמו
 וכמי ויהיה האש את אשמו: איש
 את קדשיו לו יהיו. שמעבך קדשיו
 אללו ואינו נותן לכהנים וללויים:
 סוף שנצרך להן. שטעיה עמי ורחיק.
 לכך לטול מעשר עני: לו ירחיק.
 לעמוד לטעור: המעשר שם שמים
 בצערו. שמבך על הרעה דין האמת
 אי נמי שמבך רחמים מלפני:
 בצריך. נצריך: תועפות. לשון
 ספלה דמתרחמין וכפלה מורה
 (עמו יו): לתרופות. מדמי מורה
 ניוס צרה כל כחכה: ואפי"ו מצוה
 אחת. אם נתרפה ממנה כשנאה
 לידו ולא את חס המעסק בן כל כח:
 התרפיה בפ"ה מקום. אף נצוהו אחס
 משמן: מעבר שנים וכו'. ותקן אר
 מעבין את השנים אלא ביהודה
 דכתיב לשכנו דחדשו כל דרישות
 שאתה דרש לא יהא אלא בשטמ של
 מקום בפ"ק דמסרתין (דף ע"ב)
 שניו אחרי. לתמוה דידו: (בבא
 בניה. שהגדלת שמתו לומר גדולי הדור
 הם: והלא עקיבא בן יוסף עשה בן.
 דתן צינמות א"ר עקיבא שכירדמי
 להרדעא לעבר שנים בפרק תנאי
 האשה שהלך בעלה ונראה (דף ע"ב)
 ואמרו

וְאֵשׁ רָעִים לְהַתְרוּעֶעַ
 רַחֲמֵי יוֹסֵף אֶפְסָרוּפּוֹם
 וְיִמְתֵּה לּוֹמֵר לֵךְ שְׂכַל
 לְמֵה נִסְמַכָּה פִּרְשַׁת
 לְכֵהן סוּף נֶצֶדֶךְ לְכֵהן
 וְהִבִּיֵּא הָאִישׁ אֶת
 אֲמֹר בְּרַחֲמֵי בִרְכִיָּה
 וְהִיָּה שְׂרֵי בִצְרִיךְ
 וְהִיָּה תוֹעֵפּוֹת לֵךְ
 הַתְּרַפִּית בְּיוֹם צָרָה
 מִקּוֹם אֲמֹר רַב סְפָרָא
 וְקוֹבֵעַ חֲדָשִׁים בְּחֻצָּה
 שְׂרָאָה אוֹתָם אֲמֹר
 הִדְרוּ הֵם וְאִבּוּתֵיהֶם
 לְפָנָיו בְּסִפְרֵי הַתְּחִיל
 שֶׁל שׂוֹא הֵם שֶׁל תְּהוּ
 מִפְּנֵי מֵה אֲנִי מִמָּמָא
 וְקוֹבֵעַ חֲדָשִׁים בְּחֻלֵּי
 רַבִּי עֲקִיבָא שְׁלָא הֵנִיחַ
 נִעְשׂוּ תִישִׁים בְּעֵלֵי
 וְאֵם לֹא יֵהָא בְּנִדְרוּ
 וְאֲמָרוּ

יסורא
 להמירה
 ו שם
 חלל מן
 חטיל דברי מורה לבזין:
 לשם שמים: הרי גרסין וזו
 בזול קנז וקנה מינה ואסור
 למה לי פשיטא שלא יורה
 בית דאסור במנעל לילפא
 (ב"ה) דשרי במנעל ארילף
 נילף מקפנדריא ולאסור
 כי ביתו מה ביתו אקפנדריא
 קיקה ומנעל לא קפיד אינש
 יא הוא דאסור זרקיקה ומנעל
 ברכות שבמקדש וכו': כל
 זאין עונין אמן במקדש * ומנין
 מן מדרש שנאמר * קומו
 הדיכם מן העולם עד העולם
 (את) שם כבודך ומרומם
 ותהלה יכול כל הברכות
 תהלה אחת ת"ל ומרומם
 ותהלה על כל ברכה וברכה
 התקינו שיהא אדם שואל
 כו': * מאי ואומר וכי תימא
 נפשיה קאמר ת"ש * ה' עמך
 תימא מלאך הוא דקאמר ליה
 על תבן כי וקנה אמן ואומר
 לה' הפרו תורתך אמר רבא
 שיהי למסיפה מדרש מסיפה
 מדרשיה למסיפה מדרש
 ה' מאי מעם משום הפרו
 לרישיה מדרש הפרו
 שום עת לעשות לה' * תניא
 בשעת המכניסין פור בשעת
 אם ראת דור שהתורה חביבה
 ר * יש מפור ונוסף עוד ואם
 תן התורה חביבה עליו כנס
 ת לה' הפרו תורתך דרש בר
 כוכין קנה מינה באתר דלית
 בך אמר אביי ש"מ * באתר
 ת לא תהוי גבר פשיטא לא
 ששניהם שוין דרש בר קפרא
 קמנה שכל גופי תורה תלון
 רבא אפילו לדבר עבירה *

נות נקדה וקלה מה היא אמר
 אם אל ירבה אדם רעים בתוך
 ביתו שאלמלי לא מינה פוט
 נסמכה פרשת נוזר לפרשת
 בריה דר' פרנך אמר רבי י
 תרומות ומעשרות ואינו נוזר
 ליה ^(א) איש איש כי תשמה
 אמר ואיש את קרשיו לו יהיה
 לו יהיה לו יהיה ממון הרר
 צערו כופלץ לו פרנסתו שגנ
 תו מעופפת לו כצפור שנאמר
 בן כח לעמוד ביום צרה ש
 לו מצוה אחת שנאמר התרפ
 רבי יהושע לגולה היה מעב
 וכן בנו של זכריה בן קבוט
 רצו [עליהם] אנשים הללו גר
 ומל אומר הרבה פעמים קר
 ירים הכזי עליהם אנשים ה
 גדרת ואי אתה יכול לפרוץ
 י לו מפני שאתה מעבר ש
 וקובע חרשים בחו"ל אמר
 י כמותי בא"י אמרו לו גדי
 ואמרו לו בשמנו אם שום

ואומר במנעל. יליפין רקיקה מיני
הנכנסת דשרי במנעל לא יליפין רקיקה
אלא יליפין מקפדנדיח לאיסורא: ויבי
נדרס והמנכר אומר נדון ה' אלהי
מפרס כחוספתא
ועד העולם
לפני העוה"צ
לפני הערקלין
לפני נבועה"ז כדי
לשטובו ארח:
פנס ארח:
הברכות. כסוף
הי תיפס בוע
ממלכן מיניה:
גמלך אחר
א מלאך הוא
כלומר לא שאל
אלא שפליטות
לנצרו שהסינה
ה: אל שמע אל
אל חנה את
עשה אלל למד
על מי שסממן
לח: מסיפיה
לדרס למקרא
ה בין כנחיתבו
ה לסיפיה עת
יפרו. עמיס הס
פורעניות בעובדי
מספיה
מורס: מסיפיה
עמי עמי לונו
רכל (מלכס א יח)
מספיה הנכנות
יניג וגדר ישראל
בשעת
דור הוא: בשעת
הדור מנרביס
דור. אחת לשנות
המפורים.
מנרביס תורה:
על שררה עליהם
עמיס היא לחלח
על לעשות לה'
ראית דור שאין
ליו כנס. ולא

לעולם ילמד אדם את בנו א
את תלמידותא: תניא ר' אומר ל
אל ימנה אדם אפטרופוס ב
אותו דבר תניא ר' אומר ל
חזיר עצמו מן היין אמר חז
ומעשרות לומר לך כל שיש
ואיש את קרשיו לו יהיו וסס
עוד אלא סוף שנוצר להן י
שר שנאמר איש אשר יתן
פר כל המשתף שם שמים
שמואל בר נחמני אמר פ
המרפה עצמו מדברי תורה
י בר מחנה אמר שמואל וא
משתי כשירד חנינא בן א
רריו שני ת"ח רבי יוסי בן כי
מרו ליה ללמוד תורה באנו
כאותה ששנינו זכריה בן
ם מטהרים הוא אוסר והם
גניתי ואף אתה יכול לסתור כ
אני אוסר ואתם מתירים
יבא בן יוסף היה מעבר שני
שראל א"ל אף אני לא הנו
רגו. אצלך וכן אמרו לנו

ואימא דר היות
בכל זמנא אלז
דריקא מאסא
בבדד. בשמלוי
העולם ועד העולם
חזקנו מן העו
להעז שאלו
לחם אלא כפרז
לחם נהגו זה
ליום גתים לע
תחלה אתם.
בשמלוי: ע"כ
זכרם אחרים:

רב נסים גאון

תל לישות פירוש הפרו
דורחן. מישור עמנו
נגמור: מישור י
אומר א ונחשו
דבר תורה פין אל חבו
(א) טעמא (משלי
א) ואל חבו כי זקת
ומן אמר י ויחזק עמד
דוקנה ויחזק
שם עשה
ליקולא שיהיה חרין את
לפנעם נגליים ח
שעם (ש"א) ועלה
האיש ההוא מעיר:

תורה אור השלם

לזונו משום דהפס
דאישיה. הפס
כגון אליהו דזה
שהקריב צנמה צ
משום דעת לעשות
לשמו של הקדוש
המבטיח. שאין
[המביא לו]

[illegible]

בה"בכל דר
דרש בר קפ
רב חסדא מח
תניא ר' אומ

(א) אִשׁ רָעִים לְהַחֲרֹץ
וְיֵשׁ אֹהֶב דְּבֵק מֵאַחַ:
[משלי יז כד]

ביתו לא בא
מוטה בקלקוי

לפדשת תדוכ
אשתו שנאמו

אֲשֶׁתוֹ וְגו' וְהָיָה
נִתְּנָן סוֹף מִתּוֹ
רַבִּי אֲלֶעָזָר וְ
תוֹעֲפוֹת דָּךְ
א"ר יֵאֵשִׁיָּה
[מַבְרֵר ה' י']

(ז) וְהָיָה הָאֵשׁ אֶת
 אֶשְׁכֵּנוּ וְאֶת הַבְּתוֹן וְהִיא
 אֶת קִרְבָּנֵהּ אֶת־לֶחֶד
 שְׂעִירֵי הָאִיפֹה כִּפֹּה
 אֶת־עֹדֵרֵי אֵל יִצַּק עָלָיו
 שֶׁכֵּן וְלֹא יוֹן עָלָיו
 לִבְנֵי בִי מִנְחָה קִנְיָת
 הָאֵשׁ מִנְחָה אֶת־בְּתוֹן
 מִמֶּנָּה עָלָיו (וְסִפְּרָתָהּ טו)
 (ט) וְהָיָה שְׂעִיר הַדָּגִדִי
 (כָּסֶף עֲשֶׂה דָּגִדִּי
 אֵיכֶם כֹּה טו)

ל) התרפית ביום צרה
צר פִּתְּקָה: [משל, כו, י']

[illegible]

אֶרְחִיקָהּ" (משלי ג, ו).

רבא מסביר:

אָמַר רַבָּא: אָפִילוּ לְדַבֵּר עֲבִירָה; וכך דורשים את הפסוק: "בכל דרכיך" - אפילו כשאתה בא לעשות מעשה שלא כדין דעה כלומר, תן לבך לדעת אם צורך מצוה הוא ואם כן עשית לכבוד שמים, או "והוא" - הקב"ה - "יִישֵׁר אֲרוֹחוֹתֶיךָ"^[17].

עוד דרשה מבר קפרא:

דְּרַשׁ בַּר קַפְרָא: לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם אֶת בְּנוֹ אוֹמְנוֹת נְקִיָּה וְקִלְהָ^[18]
שואלת הגמרא:

מָה הִיא אוֹמְנוֹת זוֹ?

עונה הגמרא:

אָמַר רַב חֲסָדָא: מִחֻטָּא דְתַלְמִיּוֹתָא - תְּפִירַת בְּגָדִים בְּתַפְרִים יִשְׂרָיִם שְׂדוּמִים לְתַלְמִיּוֹת^[19].

הגמרא מביאה ברייתא^[20]:

תִּנְיָא בְּבִרְיָתָא: רַבִּי אוֹמַר: לְעוֹלָם אֵל יִרְבֶּה אָדָם רַעִים בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. שְׁנָאֵמַר: "אִישׁ רַעִים לְהִתְרַעֵעַ" (משלי יח, כד); מי שיש לו הרבה רעים סופו שירעו לו ויריב עמו^[21].

ענין דומה בשם רבי:

תִּנְיָא בְּבִרְיָתָא: רַבִּי אוֹמַר: אֵל יִמְנֶה אָדָם אֶפְסָרוֹפּוֹס הַמְּמוֹנָה עַל נַכְסֵיו בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שְׁאֵלְמָלִי לֹא מִינָה פוֹטִיפֶר אֶת יוֹסֵף אֶפְסָרוֹפּוֹס בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, לֹא כֹא לְאוֹתוֹ דְּכָר כֹּאשֶׁת פוֹטִיפֶר^[22]
ועוד בשם רבי:

תִּנְיָא בְּבִרְיָתָא: רַבִּי אוֹמַר: לָמָּה נִסְמְכָה פֶּרֶשֶׁת נְזִיר לְפָרֶשֶׁת סוּטָה^[23]
לֹאמַר לָהּ, שֶׁכָּל הַרְוָאָה סוּטָה בְּקִלְקוּלָה כְּשֶׁמִּשְׁקִים אוֹתָהּ בְּמִקְדָּשׁ יִזְיֵר עֲצָמוֹ מִן הַיּוֹן^[24].

הערות

- המהרש"א צ"ל שבר קפרא אמר שכל גופי תורה תלויים בפרשה זו משום שידיעת דרכי ה' כוללת את עיקרי האמונה כפי שמנה הרמב"ם בפייהמ"ש לסנהדרין יא. עוד יש לפרש שבר קפרא ורבא מדברים בענין פושעי ישראל, שכל זמן שאינם שוכחים מציאות ה', הוא יישר אורחותיהם עד שיחזרו בתשובה. וכן משמע מהגרסא בגליון, המובא מעין יעקב: אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי - זהו שרגילים לומר: גנבא אפוס מחתרתא רחמנא קרי - אפילו גנב העומד להכנס בפירצה כדי לגנוב קורא בשם השם לעזרתו, ועליו אומר הפסוק שכל עוד הוא יודע שמעשיו תלויים בהקב"ה, גם הוא עתיד לתקן דרכיו (פרי צדיק ח"ה דף 69; וע' בן יהודע).
- רמב"ם (דעות ג, ב"ג) כתב שצריך אדם לכוון לבו וכל מעשיו לידע את השם בלבד (בדברי המשנה באבות ב, יב) ולא יכוון לשם הנאותו, הן בעניני אכילה ושתייה, הן בכל עניני העולם (ע' שם; וע' מאירי בהקדמתו, דף טז, וגר"א באבות שם).
- לפירושים נוספים בדברי בר קפרא, ראה מראית העין לחיד"א, וגר"א במשלי שם.
- הערות (ערך תלמיותא) מפרש שתהיה המלאכה נקיה מגול וקלה כלומר, שאין בה חסרון כיס. המהרש"א (על המשנה בקידושין פב, א) מפרש שמדובר באומנות שאינה דורשת הרבה זמנו כדי שיוכל לעסוק בתורה ברוב יומו. הגר"א (אמרי נועם, כאן) מסביר שבכל אומנות אין הבטחה שיצליח, שהרי בכל אומנות יש המתעשרים ויש הנשארים בעניותם (ע' במשנה בקידושין שם); הלכך, עדיף לו ללמוד אומנות נקיה וקלה.
- וע' מהרש"א ורש"י בקידושין שם מה מוסיף בר קפרא על דברי המשנה שם.
- הכוונה לסוג מסוים של בגד עליון אשר נהגו לקשט ברקמת תפריים ישרים שנראו כתלמים בשדה חרוש (ע' רש"י ותרומה הלעז, וע' ערוך ערך תלמיותא).
- [להשערה אפשרית לקשר בין ברייתא זו למימרא הקודמת, ראה ספר מילי דמרדכי, לר' מרדכי יהודה ליב זק"ש, עמוד שצג].
- רש"י כאן וכסנהדרין ק, ב. המאירי מפרש את דברי רבי דווקא בענין אנשים שאינם הגונים. המהרש"א (בסנהדרין שם) אומר שאם ירבה רעים בתוך ביתו על כרחו יהיו בהם גם אלו שאינם הגונים.
- ע' בראשית פרק לט. שכתוצאה מהשררה שניתנה לו נתנה אשת פוטיפר עיניה בו ובקשה לפתותו (גר"א, אמרי נועם).
- פרשת סוטה ודיניה נמצאת בבמדבר פרק ה' מפסוק יא עד סוף הפרק; פרשת נזיר ודיניה נמצאת בפרק ו'.
- סוטה היא אשה המתיוחדת עם איש אחר לאחר שהתירה בה בעלה שלא תתיחד אתו. אם היא טוענת שלא זינתה, צריך בעלה להביא אותה לבית המקדש אל הכהן אשר משקה אותה "מים המארימים" המוכיחים אם זנתה או לא. כחלק מהמעמד מבזים אותה על ידי שמסירים את כיסוי ראשה וקורעים את שמלתה מעל שכמה.

הענוה^[11]. **וְאִם רְאִיתָ דּוֹר שֶׁהַתּוֹרָה חֲבִיבָה עָלָיו, פִּזֵּר וּלְמַד תּוֹרָה לְרַבִּים,** ואל תחשוש שתפסיד בכך משום **שְׁנָאֵמַר: "יֵשׁ מִפְּזֵר וְנוֹסֵף עוֹד"** (משלי יא, כד); כלומר, לא רק שאינו מפסיד, אלא שהוא מוסיף עוד! **וְאִם רְאִיתָ דּוֹר שֶׁאֵין הַתּוֹרָה חֲבִיבָה עָלָיו, בְּגִס תּוֹרָתְךָ לַעֲצֻמְךָ,** ואל תלמד למי שאין התורה חביבה עליו כי בכך אתה מבזה את התורה^[12]. **שְׁנָאֵמַר: "עַתָּה לַעֲשׂוֹת לָהּ הִפְרוּ תוֹרָתְךָ"**; כלומר, בעת כזאת צריכים לעשות לה' ולהפך תורתו על ידי שנמנעים מללמדה לאחרים.

הגמרא מביאה שני מאמרים מבר קפרא בענין הברייתא הנ"ל:

דְּרַשׁ בַּר קַפְרָא: זֵלַת קְבוּץ קִנְה מִינָה - אם ראית סחורה שנמכרת בוול תקבץ ותקנה ממנה, משום שסופה להתיקר^[13]. **בְּאַתֵּר דְּלִית גָּבַר תִּמְן הָיִי גָבַר -** במקום שאין שם איש - להורות בתורה - היה איש, ותהיה מורה הוראה^[14].

אביי מסיק מדברי בר קפרא:

אָמַר אַבְיִי: שְׁמַע מִינָה בְּאַתֵּר דְּאִית גָּבַר תִּמְן לֹא תִהְיִי גָבַר - למדנו מדבריו שבמקום שישנם מורי הוראה, אל תהא מורה הוראה. הגמרא הבינה שאביי התכוון לאיסור להורות הלכה בפני רבו; לכן מקשה הגמרא:

פְּשִׁיטָא - פשוט הוא שלא יורה אדם הלכה בפני רבו שהרי זה איסור חמור^[15]. **מָה מַחֲדֵשׁ לָנוּ אַבְיִי?** מתרצת הגמרא:

לֹא נִצְרְכָה - דברי אביי לא נצרכו **אֶלָּא בְּשִׁשְׁנֵיהֶם שׁוּין,** שאם באת למקום שיש בו תלמיד חכם, ואינך גדול ממנו אלא שוה לו אל תטול העטרה להורות במקומו^[16].

הגמרא חוזרת לענין מעשים נגד התורה הנעשים לשם שמים:

דְּרַשׁ בַּר קַפְרָא: אֵיזוּהִי פֶרֶשֶׁה קִטְנָה שֶׁכָּל גּוֹפֵי תוֹרָה תְּלוּיִן בָּהּ - שכל עיקרי התורה נכללים בה? **"בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר**

11. רש"י; וע' מהרש"א שמפרש בע"א; וע' שבת קד, א ורש"י ד"ה פה.

לפירושנו יונה (באבות ב, ה) גם הרישא, בשעת המכניסין וכי נלמד מהפסוק "עת לעשות". שכיון שחכמים אלו הפרו תורתך על ידי שלא לימדוה, עליך לעשות לה' וללמדנה לאחרים.

12. רש"י; מאירי. וזמן כזה מסוגל לכינוס דברי תורה. כפי שאומר המאירי בהקדמתו (דף כ). המתחזק בתורה בדור המשפיל את התורה ולומדיה ודאי כוונתו לשם שמים. [הלכך, יקבל השכר השמור ללומדי תורה לשמה (ע' תענית ו, א; סנהדרין צט, ב)].

13. כלומר, בדור המזלזל בתורה ואינו מחבבה ביותר תקבץ הרבה משום, שלבסוף, ודאי יכירו כולם את ערכה (עיון יעקב).

14. הקשה מהרש"א: מה מחדש בר קפרא בזה, הרי זו משנה מפורשת באבות (ב, ה), ותיירץ שהמשנה באה ללמד שבמקום שאין איש העוסק בצרכי צבור, השתדל אתה להיות איש העוסק בצרכי צבור. ואילו כאן מדובר (על פי הענין) בדברי תורה: במקום שאין איש להיות מורה הוראה, היה איש להורות להם (וכן פירש רש"י באבות שם; ע' חידושי ר' אלעזר משה הורוויץ כאן).

רבינו יונה (באבות שם) לומד גם דין זה מהפסוק עת לעשות וכי: עת לעשות לה' ולהורות, כי הפרו תורתך אלו הראויים להיות מורי הוראה ואינם מורים.

15. ע' עירובין סב, ב - סג, א.

16. הגמרא מדברת דווקא למי שנמצא במקום שיש בו חכם קבוע והוא עצמו אינו קבוע שם, אבל אם הוא קבוע שם כמותו, ושוה לו בחכמה, מותר לו להורות (ר"י בתוספות כסוטה כב, ב כד"ה בשוין, בבאור רש"י כאן; וע' ר"ח שם לפירוש אחר; וע' גם פתח עינים לחיד"א; וע' גם רמ"א, יו"ד רמה, כב, וש"ך שם, טז).

17. רש"י פירש כאן שאין כוונת רבא לעבירה ממש, אלא דווקא להוראת שעה של נביא, אשר חייבים לשמוע לו כשהורה לעבור על דברי תורה לפי שעה (ע' סנהדרין צ, א). רש"י הזכיר את מעשה אליהו הנביא שהקריב קרבן בהר הכרמל בזמן הבית הראשון, כדי להרחיק את העם מעבודת הבעל אעפ"י שנאסרה אז הקרבת קרבנות בבמות. אבל ע' במהר"ץ חיות שהביא מדרוש ישן של רש"י שכונת רבא אפילו למעשה עבירה ממש כמעשה יעל וסיסרא ומעשה בנות לוט. וע' נזיר כג, ב בענין עבירה לשמה וע' ספר המכתם ופסקי ריא"ז כאן. ע' נפש החיים א, כב שהאריך לבאר שהוראת שעה לעבור על דברי תורה לא הותרה אלא לנביא, וזומן הזה בודאי אין שום היתר כלל לשנות אפילו דבר קטן ממצות התורה.

המהרש"א מפרש שהפסוק "בכל דרכיך דעהו" מלמד שיש לדעת ידיעה אמיתית בדרכי ה' והשגחתו, שהוא נתון שכר לצדיקים ומעניש את הרשעים. מי שמתנהג לפי ידיעה זו בדרך בדרך הישר ואו יתקיים בו "יִישֵׁר אֲרוֹחוֹתֶיךָ", כמו שאמרו בגמרא (מכות יב, ב) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו. לפי

הרואה פרק תשיעי ברכות

ס.

עין משפט
גר מצוה

חזק א מיי פ"א מהל'
 חפלה הלכה ח סג
 נשן יט טו"ע א"ח פ'
 קא טעף ה:
 נח ב מיי א"ח הלכה י
 טו"ע א"ח א"ח סס
 טעף י וס' א טעף יג:
 ג א מיי פ"ד מהלכות
 חפלה הלכה טו:
 נח ד מיי פ"א מהל'
 אסורי ביאה הלכה טו
 חמג לארן קטו טו"ע
 א"ח"ע א"ח כ טעף טז:

לעזי רחמי

ברוש"ד. פירוש רקימה
עין רש"י קידושין דף
פב ע"ב וגיטין דף כ ע"א
ד"ה אגדוכחרי ורש"י
סמות כו; א, (ל).
בבבוי"ש. פירוש קלבוט
רש"י שנה דף קב ע"א).
חלוקת החמחון (ערוך ערך
קנבס):

ליקוּמֵי דַעַז"י

[illegible]

וַיִּבְרָךְ שִׁיחַ דָּוִד 1:20
שִׁיחַ דָּוִד
 בְּמִשְׁכַּד. דְּלִילָא לְמִשְׁכַּד
 מִקְדָּשׁ. מִיָּנִי
וַיִּבְרָךְ שִׁיחַ דָּוִד
 דְּלִיכְי תַּמְלֵלָא עֲלֵיהּ בְּיַמֵּיהּ
 עַד קִוְיָא בְּרִית אֱלֹהֵי
 אֲלֵהֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיטֵי בְּרוּךְ ה' 1:21
 אֲלֵהֵי יִשְׂרָאֵל 1:22
 קִוְיָא בְּרִית אֱלֹהֵי
 אֲלֵהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵד הַעֲלִימָא 1:23
 עַד הַעֲלִימָא. מִשְׁכַּד עֲלֵיהּ
 חֲכִיךְ שִׁיחַ בְּרִית אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁכַּד עֲלֵיהּ 1:24
 עֲלֵיהּ בְּרִית אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל לְמִן הַעֲלִימָא וְכֹן
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:25
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:26
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:27
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:28
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:29
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:30
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:31
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:32
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:33
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:34
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:35
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:36
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:37
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:38
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:39
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:40
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:41
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:42
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:43
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:44
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:45
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:46
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:47
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:48
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:49
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:50
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:51
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:52
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:53
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:54
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:55
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:56
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:57
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:58
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:59
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:60
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:61
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:62
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:63
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:64
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:65
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:66
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:67
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:68
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:69
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:70
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:71
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:72
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:73
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:74
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:75
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:76
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:77
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:78
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:79
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:80
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:81
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:82
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:83
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:84
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:85
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:86
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:87
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:88
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:89
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:90
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:91
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:92
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:93
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:94
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:95
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:96
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:97
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:98
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:99
 תַּמְלֵלָא תַּמְלֵלָא 1:100

יו תורתך. מלפניה נשעה שהסגן
 ובין קנה מידה. אם רחית פיקמטי
 שמופה להמיקר: פשיטא. הא דלמי
 ים הלכה צמי רצו למא ליה לאמי
 למשע ממלל: בשנידון שיון.
 אם בלא במקום תלמיד חכם ואין
 גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש
 במקומו: בבא רבך. אפילו בעבור
 צדיקה: דעה. חן כל אורן
 מזה הוא כעון אליה צרה הכרח
 עבור עליה: מחמא דתלמידי.
 ברושי"ד שלגבי"ש שהספירו
 עשויות שורות שורות כחלמי מענה:
 החרושה להמרוקן: אפסורוס.
 מכנס ומולד נכסו: כ" שיש
 תרומות ומעשרות ואינו נותן לכהן
 סוף שצריך לו ע"י ידי אשתו. שנעשית
 סוטה: ד"ה ואם את קדשו לו יחיו
 וסמך לה איש איש כי טענה אשתו
 וכתיב והוציא איש את אשתו:
 את קדשו לו יהיו. שמעבד קדשו
 אכלו ואינו נותן לכהנים וללויים:
 סוף שצריך להן. שנעשה עמ' ורץ
 לכן ליטול מעשר עמי: לו יהיו.
 לעמי יטרכו: המעשה שם שמו
 בעצרו. שפירק על הרשע דין האמת
 אי נמי שמנשק רחמים מלפניו:
 בצורך. צרכו: תענוגות. לשון
 כפילה התרגומין ופסלה תורה
 (שמות יב): מדברי מוסר
 ביום זה לא נחמה: ואפילו מצוה
 אחת. אם נחמה ממנה כשנאה
 לידו ולא חס להעסק בה צ' חסו:
 התרפית מכל מקום. אף כמזוה אחת
 משעם: מעבר שנים וכו'. ותן חס
 מעברין את השנים אלא צדיקה
 דכתיב לשכנו חדרשו כל דרישות
 שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של
 מקום צד"ק דמנהדרין (ד' ב' א')
 שגרו אחיו. למחות בידו:
 בנית. שהגדלת שמו לומר גדולי הכבוד
 הם: והלא עקיבא בן יוסף עשה בן
 דמן צינמוס א"ר עקיבא כשירמית
 להרדעה לעבר שנים צדק צדק
 האשה שהלך עולה וצרכה (ד' קטג)
 ואמר

תו ש'נא' איש רעים להתרועע
פר את יוסף אפטרופוס בתוך
מוטה לומר ד' שכל הראוהו
מן למה נסמכה פרשת מוט
לכתן סוף נצרך לכתן על ידי
שתו וכתוב והביא האיש את
אמר רב נחמן בר יצחק ואם
ה' א"ר הונא בר ברכיה משוב
מר וזהו שרי צריך וכסף
וכסף תועפות לך אי"ר טב
אמר התרפית ביום צרה
מכל מקום אמר רב ספרא
שנים וקובע חדשים בחוצה
כיון שראה אותם אמר להב
י הדור הם ואבותיהם שמש
ני לפני בספר דניאל התחיל
לו של שוא הם של תהו הכ
מר להם מפני מה אני ממא
ם וקובע חדשים בחו"ל אמר
הנח רבי עקיבא שלא הגיד
שהנחת נעשו תישם בעל
מוטב ואם לאו ישים בנריו
ואמר

חטיל דברי תורה לבזיון: ו
לשם שמים: הכי גרסינן וז"ל
בזול קבוצ וקנה מינה ואסור
למה לי פשיטא שלא יורה

יית דאסור במנעל לילפא
(ב"ה) דשרי במנעל אדילף
נילף מקפנדייא ולאסור
כי ביתו מה ביתו אקפנדייא
קיקה ומנעל לא קפיד אינש
יא הוא דאסור ריקקה ומנעל
ברכות שבמקדש וכו'; כל
זאין עונין אמן במקדש * ומנין
במקדש שנאמר * קומם
היכם מן העולם עד העולם
(את) שם כבודך ומרומם
ותהלה יכול כל הברכות
תהלה אחת ת"ל ומרומם
תהלה על כל ברכה וברכה
התקינו שיהא אדם שואל
ה' מאי ואומר וכי תימא
נפשיה קאמר ת"ש * ה' עמך
תימא מלאך הוא דקאמר ליה
אל תבוז כי זקנה ואומה
ל'ה' הפרו תורתך אמר רבא
שיה לסיפיה מדריש מסיפיה
ש מרישיה לסיפיה מדריש
ה' מאי מעם משיחם הפרו
ה לרישיה מדריש הפרו
שום עת לעשות ל'ה' * תניא
בשעת המכניסין פור בשעת
אם ראית דור שהתורה חביבה
ד' * יש מפזר ונוסף עוד ואם
ין התורה חביבה עליו כנס
ת ל'ה' הפרו תורתך דרש בר
כוין קנה מינה באתר דלית
בבר אמר אביי ש"מ * באתר
ן לא תהוי גבר פשיטא לא
שניהם שוין דרש בר קפרא
קמנה שכל גופי תורה הלזין
רבא אפילו לדבר עבירה *

נות נקיה וקלה מה היא אמר
לם אל ירבה אדם רעים בתוך
ביתו שאלמלי לא מינה פו
נסמכה פרשת גזיר לפרשת
בריה דר' פרנך אמר רבי י
תרומות ומעשרות ואינו נוח
ליה ^ע איש איש כי תשמה
אמר ואיש את קדשיו לו יהיה
הן לו יהיה לו יהיה כמון ה
עזרו כופלין לו פרנסתו שג
תו מעופפת לו כצפור שנאמר
ן בו כח לעמוד ביום צרה ש
לו מצוה אחת שנאמר התרם
רבי יהושע לגולה היה מעם
י וכן בנו של זכריה בן קבוט
רצו [עליהם] אנשים הללו גר
וטל אומר הרבה פעמים קר
יורים הכריז עליהם אנשים ה
גדרת ואי אתה יכול לפרוץ
רו לו מפני שאתה מעבר ש
וקובע דשית בח"ל אמרו
י כמותי בא"י אמרו לו גדי
ואמרו לו בשמנו אם שופ

א"ת תבוא בני וקצרה אסך. למוד מדרבי וקצי אסמ
שחלמי נקח שלום ורספסו מומי להספ מורה ושש
השחלמי שהקרינו בצמה (והחליט קיט. קטו.) בשש
מוס הסרי דברי מורה לשע אצריכה וניסח (פ. ט. ב.)
ה. ה' אהרוריע. לקוח מרעיס לו שמקוטע עמה
אזא גרס (ה' וסטה ב.ב.) שהא מציא לרבי יחזקא ובני
עבכ ממות הסתן חזק מרשטקן לבוא אללל וצמ
מאמלין מהן לו חידש תמסין (בשולי ב.ב.) בשייר

אסור במנעל. ילפינן ריקקה מיניה
הנחת דשרי צמנעל לא נילף ריקקה
לא ילפינן מקפנדריא לאסורא: ויב
ים והמזכר אומר צורך ה' אלהי י

וַיֹּאמֶר הָרֹאִי אֶל
מִמְנוּעַל אֲבָל
מִמְנוּעַל וְלֹהִי
אַלֵּא אֲמַר ^(א) ר
קִפִּיד אִינֵשׁ א
אֶפֶּי בִּיה ^(ב) קִפְנֵנ
שְׂרִי: כֹּל חוֹת
כֶּךְ לִמָּה ^(ג) לִפִּי
שְׁאִין עֹנִין
בִּרְכוּ אֶת ה'
וְאֹמַר ^(ד) וַיִּבְרָךְ
עַל כֹּל בִּרְכָּה
כּוֹל תִּהְיֶה לֵּךְ
עַל כֹּל בִּרְכָּה
תֵּן לוֹ תִּהְלֶךְ
בְּשִׁלּוֹם חֲבֵרוֹ
בְּעֹז מִדְּעָתִיהָ
גְּבוּר הַחֵלֶץ וְכִי
לִגְדֵּעוֹן תִּשָּׁשׁ
עַת לְעִשְׂוֹת ^(ה)
הָאִי קִרָּא ^(ו) מ
לְרִישִׁיָּה מִדְר
עַת לְעִשְׂוֹת
מִסִּי
תוֹרֶתִךְ מִיֵּשׁ
הֵלֶל הוֹקֵן אוֹר
הַמְּפֹרִים כֹּסֶם
עֲלִיו פֹּדֶר שֵׁנָה
רִאִית דּוֹר ש
שֵׁנָה עַת לְעִי
קִפְרָא זֹלָת ^(ז)
גְּבֵר תִּמְן הוֹי
רִאִית גְּבֵר ח
נִצְרַכָּה אֵל
נִצְרַכָּה מִיֵּשׁ

דעתו והוא יִישר ארחותיך
לעולם ילמד אדם את בנו
אֶת דת־למיוֹתָ: תניא ר' אומר
לֹא יִמְנָה אדם אֶפְסָרוֹפּוֹס בְּרֵי
אוֹתוֹ דְּבַר תְּנִינָא ^ר אומר לֹא
יִזְיַר עֲצָמוֹ מִן הֵיִיז אִמְר חֻזָּק
וּמַעֲשֵׂרוֹת לִמּוֹר לָךְ כֹּל שֵׁשׁ
וְאִישׁ אֶת קִדְשׁוֹ לוֹ יִהְיֶה וּסְמִי
עוֹד אֵלֶּא סוֹף שֶׁנֶּצְרָךְ לֹא
עָשִׂי שְׁנֵאמַר ^ה אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן
פֶּה כָל הַמִּשְׁתַּף שֵׁם שָׁמַיִם
שְׁמוּאֵל בְּרִי נַחֲמִנִי אִמְר פְּרִי
הַמִּרְפָּה עֲצָמוֹ מִדְּבַר־י תוֹרָה
בְּרִי מִתְנָה אִמְר שְׁמוּאֵל וְאִי
מִשְׁתַּעִי כְּשִׁידֵי חֲנִנָא בִּן אִתֵּי
רִיזוּ שְׁנֵי ת"ח רַבִּי יוֹסִי בִּן כִּיִּי
וְרִיזוּ לִיֹּה לַלְמוֹד תוֹרָה בְּאֵיזֵי
כְּבֹאֲתוֹתָ שֶׁשֶּׁנִּינִי ^ה זְכִירָה בִּן
מִטְהֵרִים הוּא אוֹסֵר וְהֵם
נִתְּנִי וְאִי אֲתֵּה יִכּוֹל לִסְתּוֹר כְּבִי
אֲנִי אוֹסֵר וְאֲתֵּם מִתְּרִים אֲנִי
בָּא אֶת יוֹסֵף הֵיִם מַעֲבֵר שְׁנֵי
שְׂרָאֵל א"ל אָף אֲנִי לֹא הִנֵּת
רְגִלִּי אֶצְלָךְ וְכֵן אִמְרו לְגוֹ

[illegible]

וַיֹּאמֶר הָרִד הַבֵּית
בְּקֹל וּמוֹמֵר אֲבָל בִּי
דְּרִיקָקָה מֵמִיתָ
בְּשִׁכְמְךָ לֵ"י
הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם.
שָׁתַקֵּן מִן
לְהוֹדִיעַ שֶׁאֵין הָעוֹלָם
כְּפִירוּדוֹ
כְּלוֹמֵר הִנֵּחֵנוּ בְּרִשְׁתְּךָ
לְהוֹת רִגְלֵינוּ לְעוֹלָם
תְּהִלָּה אֲחֵת.
בְּשִׁכְמְךָ לֵ"י עַל כָּל
כִּרְכָּה אֲחֵרֹנָה:

רצ נסים גאון

[illegible]

תורה אור השלם

לְלוֹ מִשּׁוֹל הַדֶּסֶד
 אֲרִישֵׁי־הַסֶּפֶד
 מִכֹּחַ אֱלֹהֵי הַכֶּסֶד
 שֶׁהִקְבִּי צִנְמָה בְּשֶׁ־
 שִׁמּוֹ דַּעַת לְעֹשֹׂת
 לְשׁוֹן אֵל הַקִּדּוֹשׁ
 הַבְּנִינִים־שֶׁאֵין מִן־
 חוּרָה לְתַלְמִידִים:
 לְתַלְמִידִים־שֶׁ
 שֶׁהִלּוּם שֶׁנֶּדֶר
 כִּנּוּם אֶחָד וְלֹא מִן־
 דֶּלֶף וְ לִכְדוֹר
 הַנֶּפֶשׁ הַעֲשׂוּהָ וְכֵן
 בְּנִימָה מוֹרֵךְ:
 הַתּוֹרָה הַיְבֵנָה

בה ב' בכל דרכי
 דרש בר קפח
 רב חסדא מחס
 תניא ר' אומר
 ביתו לא בא
 מוטא בקלול
 לפרשת תרומה
 אשתו שנאמר
 אשתו וגו' ולא
 יושב המדבר: (מסכת שו"ע)
 כל דרכי דעו
 ישר אחרת: (מסכת שו"ע)
 איש רעים להתרע
 איש אהב דבק אהב:
 (מסכת שו"ע)
 ואיש חסדו כדשנו לו
 דיו איש אשר יפן
 לפניו דעה:
 (מסכת שו"ע)

וְיִשְׂרָאֵל
אֲמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ
וְיִשׁ בִּי הַשְׁמָה אִשְׁתּוֹ
וּמַעֲלָה בּוֹ מַעַל:

כַּחכֶּה אִ"ר אֶת
ר' אֲבָהוּ הוּת
לֹאֲרֵץ שְׁנֵי א
לְמֵה בִּתְרֵה א
בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
הוּא מִמָּוֶה ו
אֲמָרוּ לוֹ כִּבְר
וְאַתָּם מִמְּהָרֵי
לֵבֵם וְהִלָּל
וְהִבְיֵא הָאֵשׁ אֶת
שִׁשְׁתֹּי אֶל הַסֶּהַר וְהִבְיֵא
שְׁנֵי קִרְבָּנֵי עֲלִיָּה
וְשִׁשְׁתֵּי הַזֵּהִפָּה קִמֹּה
עֲשִׂימֹם לֹא יִצַּע עֲלֵיו
וְשֵׁנִי וְלֹא יִצַּע עֲלֵיו
וְהִבְיֵא כִי מִנְחָה קִמֹּה
וְהִבְיֵא מִנְחָה וְהִבְיֵא
וְהִבְיֵא מִנְחָה (מִסְכָּת פ"ט)
(וְהִבְיֵא שְׁנֵי קִרְבָּנֵי
וְהִבְיֵא מִנְחָה עֲלִיָּה)
וְהִבְיֵא מִנְחָה (מִסְכָּת פ"ט)
וְהִבְיֵא מִנְחָה (מִסְכָּת פ"ט)

כמותו בארץ (התרפית כיום צרה
צור פתחה: [משל כד, י])

קרבן זה

הו"י". מדקאמר ליה מ
דברי מרדכי כדי לעשות
ממנו שבועות על דברי
לשמו של מוקס וזמר ל
שורות שורות כחלמים
קושר מכל למעלה מדדי
תשעה אשתו. מה כי
התרשית. [מן]

פ **ח** א מ"י פ"ח מהל' חסלה הלכה ח סמוג עשין יט טו"ש"ע אר"ח ס"י קנא סעף ה:
פ **ט** ב מ"י שס הלכה י טו"ש"ע אר"ח שס סעף ו' וס' ז סעף י:
צ ג מ"י פ"ד מהלכות חעניא הלכה טו:
צ **ד** מ"י פ"ב הל' איסורי ביאה הלכה טו סמוג לארן קב טו"ש"ע אה"ע ס"י סס סעף טז:

לעזי רמ"י

ברוש"ד. פירוש ריקמה
(עין רש"י קידושין דף
פב ע"ב וגיתין דף כ ע"א
ד"ה אנדוכמרי ורש"י
שמות כו; א, לו).
גבווי"ש. פירוש קלבוס
(רש"י שבת דף קב ע"א),
חלוק המחמון (ערוך ערך
חננים);

לִיקוּמֵי רַעֲיִי

[illegible]

נחם נא נפשי שם ויהי
עניו וליבי שם
הסכים. לשמנה חס
קיימת ובמחשבה קהלה
ובשונותיה. תגור תלול
ותשכן בו מעות ולעילוי
גדל. ארננה שאחור נש
ממנו בריכות ה' שש
שלוק והואל כמו ושל
הנחל מי של ויזק נשמח
ג. ה' כי אין ל'בא. אין
דבר ארץ לבוא אל עבר
המקל לבגוש שק נאסתר
בז.

וַיִּבֶן שִׁיר לַיהוָה [כ: 15]
שִׁירָן עֲרֹנִין
בְּקִשְׁרֹשׁ. מְדִילֵף קִלְמִן
מִקְרָא. בִּינֵי שִׁירָן
בְּקִשְׁרֹשׁ.
לְהִיבִי תַחְתֵּלֵם עֲרֹנִין בִּינִית
שֶׁן קוֹמֵה נִרְאֵה כִּי
אֲלֵהֶם וְהִיעִי בִּירֹךְ הָאֵל
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי [ח: 15]
[ח: 16] קוֹמֵה בְּרֹחַ הַעֲרֹנִים
אֲלֵהֶם בְּכִי הַעֲרֹנִים
עַד הַעֲרֹנִים. כִּסְפֵּה עֲרֹנִין
שֶׁן שֶׁל נִרְאֵה שִׁירָן
מִתְרַנֵּן בְּקִשְׁרֹשׁ כִּי אֲלֵהִי
מִתְרַנֵּן בִּירֹךְ הָאֵל
שִׁירָאֵן שֶׁן הַעֲרֹנִים
הַעֲרֹנִים לִמְנָן אֲלֵהֶם וְכֵן
לְמַחֲמֵה הַעֲרֹנִים [ח: 16]
שֶׁן הַעֲרֹנִים עַד הַעֲרֹנִים.
לִמְנָן שֶׁן עֲרֹמֹתֵם
לְהוֹלֵא מִלֵּן הַעֲרֹנִים
הַסְפִּירִים מִתַּחֲתֵי הַעֲרֹנִים
[ח: 17] וַיִּבְרֹשׁ שֶׁן
בְּכִדְרֹשׁ. וְשִׁירָה הַעֲרֹנִים
שֶׁנֶּחֱמָלְיוֹן שֶׁנֶּחֱמָלְיוֹן
לְשֶׁן לְאֻדוֹת וְהַעֲרֹנִים עֲרֹנִין

איִשׁ ה' עַמְּךָ גֵּבֹה
וְכֹדֶה פַעֲמִים שְׂמֻנְטִילִים
וְתוֹרֵתְךָ וְרוֹמוֹנוֹ דִּרְשׁוּ
כִסְגָּל עַם לַעֲשׂוֹת דִּבְרֵי
רוּחַ עֲשׂוּיוֹת תַּלְמִידִים חֲלָמִים
כִּדְקַמְנִי מַחֲנֵי (קִטּוֹה א:)
זוֹייר בִּיאִישׁ אִישׁ כִּי
מַחֲנוֹת הַרְלוּחוֹת לוֹ (שֵׁם א.)
זר שֶׁנָּה וְסוֹכֵה כ:

[illegible][illegible]

רב נסים גאון

עַתָּה לעשות לְה' הפרו
תורתך. פִּירוּשׁוֹ טַעַמּוֹ
בְּמִדַּת דְּבָרֵי מַעֲרָב ר' יוֹסֵי
אָמַר כִּי נִתְּשָׁנוּ לְה' חֲתוּבָה
בְּפִינָא חֲתוּבָה בְּפִינָא חֲתוּבָה
לְהֵם מֵאֵי טַעַמּוֹ (מִשְׁלִי
כֵּן) וְהָא חֲתוּבָה כִּי זְקֵנָה
אֲנִי אָמַר ר' זְעִירָא אֲנִי
וְנִזְקֵנָה אֲמִיתָךְ עֲמוּד
וְגִדְרָה כֶּשֶׁם שְׂעֵשֶׁה
אֲלֵכֶנָה שְׂמִיָּה מִדְּרִיךְ אֵת
יִשְׂרָאֵל לְפָעִיז בְּגִלְתִּי מִה
טַעַם (א) וְעֵלָה
הָאִישׁ הַזֶּה מַעֲרוּר:

תודה אור השלם

(א) וַיֹּאמְרוּ הַלְוִים יִשְׁעוּ
וְקִרְיָאֵל בְּנֵי חֲשִׁבְנִיָּה
שִׁרְכִיָּה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה
פַּתְחִיָּה קִימוֹ בָּרְכוּ אֶת
יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם
עַד הָעוֹלָם וַיְבָרְכוּ שֵׁם
קְבוֹדְךָ וּמְרוֹמֶם עַל כָּל
בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

(ב) וַיֵּרָא אֵלָיו מֶלֶאכִי
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמָּךְ
גְּבוּר הַהוּלִי: (שופטים יב)
(ג) שָׁמַע לְאֶבְיֵךְ
יִלְכֶּךָ וְאֵל תִּבְּחוּ בִּי וְקִנְיָה
אֶמְךָ: (משלי כג, כב)
(ד) עַתָּה לַעֲשׂוֹת לִי
הַפְּדוּ תוֹרַתְךָ:
(תהלים קמ, כז)

(ה) יש מפורז וגופף עוד
והושף מישור אף
למחסור: (משל יא, כד)
(ו) בכל דרכיך דעתו
והוא יישור ארחותיך:
(משל יג, ג)

(ז) איש רעים להחריגע
 ויש אהב דבק מאח:
 [משל יח, טז]

(ח) ואיש את קדשו לו
 יהיו איש אשר יתן
 לפניה לו יהיה:
 [משל יח, טז]

(ט) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרָה אֱלֹהִים אִישׁ
אִישׁ כִּי תִשְׁמָה אִשְׁחֹר
וּמַעֲלָה כּוֹ מַעַל:
[במדבר ה, יב]

(י) וַהֲבִיֵּא הָאִישׁ אֶת
אִשְׁתּוֹ אֶל הַכֶּתֶן וַהֲבִיֵּא
אֶת קִרְבָּנָה עֲלֶיהָ
עֲשִׂירֵת הָאִיפָה קֶמַח

שְׁעָרִים לֹא יִצָּק עָדָיו
שָׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָדָיו
לְבָנָה כִּי מִנְחָה קָנָה
הוּא מִנְחָה וְזָרֶן
מִזְבֵּחַ עֵזֶן (בְּמִסְדֵּי הַשּׁוֹ)
(כ) וְהָיָה שְׂרֵי בְּצִירֶיךָ
וּבְסֶפֶר תּוֹעֲפוֹת לָךְ:

צַר בְּתַכְהָהּ: [משל כה, י']

מסורת הש"ס

[illegible]

הגולה מלהמשך אחרי חנינא מותר אפילו להתיר מה שאסר^[6].

דברי תורה שנאמרו בכרם ביבנה:

תנו רבנן בברייתא: כשנכנסו רבותינו לפרס ביבנה - למקום הסנהדרין ביבנה שהיו יושבים בו שורות שורות, כמו כרם הנטוע שורות שורות^[7], היו שם רבי יהודה, ורבי יוסי, ורבי נחמיה, ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי. פתחו כולם את דבריהם בכבוד אבסניא ודרשו בכבוד בעלי האבסניא המכניסים אורחים לבתייהם. פתח רבי יהודה, שהיה ראש המדברים בכל מקום^[8], את דבריו בכבוד לומדי התורה^[9] ודרש: "ומשה יקח את האהל ונסה לו מחוץ למחנה" (שמות לג, ז)^[10]. והלא דברים קל וחומר אנו לומדים מפסוק זה: ומה ארון ה', אם לגבי ארון ה' שלא הנה מרוחק אלא שנים עשר מיל מאהליהם של אלו ששכנו בקצהו השני של מחנה ישראל^[11], אמרה תורה בהמשך הפסוק: והנה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, אף שלא הלכו אלא י"ב מיל לכל היותר, תלמידי חכמים שהולכים הרבה יותר מ"ב מיל, מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, על אחת כמה וכמה שנחשבים למבקשי ה'.

כיון שהזכיר רבי יהודה את אהל מועד מביאה הגמרא פסוקים בענין דיבור ה' אל משה באהל מועד:

"ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו", (שמות לג, יא). אמר רבי יצחק: מה פירוש "פנים אל פנים"? הרי אמר ה' למשה "ופני לא יראו" (שם, שם כג) ואם כן איך דבר ה' אל משה פנים אל פנים^[12]? אלא, כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, אני ואמה נסביר פנים בפנים - נראה סבר פנים יפות ונתנהג בנעימות זה עם זה בעת לימוד התורה^[13], וזהו פירוש פנים אל פנים.

ואמרו כך לאחינו שבגולה: 'אם שומעין - אם יקבלו את דברינו מוטב, ואם לאו, יעלו בני הגולה לקר כדרך עובדי אלילים שבונים מזבחות בראשי ההרים. אחיה, שהיה ראש בני הגולה, יבנה מזבח, (חנינא) [חנינא] בן אחי רבי יהושע, שהיה לוי^[14], ינגן בכנור לפני המזבח ויכפרו כולם בה' ויאמרו על עצמם שאין להם חלק באלהי ישראל, משום שאם לא ישמעו בקולנו הרי זה כאילו כפרו בה'." מיד כששמעו דברים אלו, געו כל העם שבגולה בבכי ויאמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל^[15]!"

מקשה הגמרא:

וכל כך למה הכריחו החכמים את חנינא לחזור בו ממעשיו, והרי משחרב בית המקדש התבטל לכאורה האיסור לעבר שנים בחוץ לארץ^[3]?

מתרצת הגמרא:

משום שנאמר: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעי' ב, ג) ולמדנו מהפסוק שאפילו לאחר שחרב בית המקדש לא התירו לעבר שנים אלא בארץ ישראל בלבד.

הגמרא מקשה על התנהגות החכמים שנשלחו אל רבי חנינא:

בשלמא הוא מטהר והם מטמאין - אפשר להבין שר' חנינא היה מטהר והם היו מטמאים, שהרי הם פסקו לחומרא, ומותר לחכם לאסור מה שהתיר חברו^[4] אלא, הוא מטמא והם מטהרין היכי הוי - איך היו רשאים לטהר מה שהוא טימא, והא תניא בברייתא: חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר. אסר, אין חברו רשאי להתיר^[5] ואם כן, איך יכלו להתיר מה שאסר חנינא?

מתרצת הגמרא:

קסברי הם סברו פי היכי דלא נגדרו בתריה - שכדי למנוע את בני

הערות

שכמקרה כזה אין איסור להקל, שהרי אין לחשוש לכבודו (וע' אגדות מהרי"ט מה שפירש לפי השיטה המובאת בהערה הקודמת שהרבר נהפך לאיסור בעצם).

7. רש"י כאן ובשבת לג, ב ר"ה לברם, על פי ירושלמי ברכות ר, א, ועוד, מכיון שתלמידי חכמים נמשלו לענבים (חולין צב, א) והתורה שהם לומדים נמשלה ליון (ע' תענית ז, א; משלי ט, ה והגמרא לעיל נו, א) נמשל גם בית המדרש לברם (תפארת ישראל בכתובות ד, ו ועדות כ, ד; בן יהוידע כאן).

כמצור של אספסיוס על ירושלים ביקש ממנו התנא רבי יוחנן בן זכאי שלשה דברים (ע' גיטין נו, ב). אחת מבקשותיו היתה: "תן לי יבנה וחכמיה". אספסיוס ענה לו, והסנהדרין נעקרה מירושלים וקבעה מקום ישיבתה ביבנה. לאחר זמן עברה לאושא, ואחר כך שוב חזרה ליבנה תחת ההגה רבן גמליאל (נכדו של רבן גמליאל הזקן) (עין רש"י, ראש השנה לב, ב ברי"ה ומיבנה לאושא). החכמים שבברייתא זו באו ליבנה ללמוד תורה מרבן גמליאל זה (עין יעקב).

8. עיין שכת לג, ב שר' יהודה זכה בכבוד זה משום שדבר בזכות השלטון הרומי בעוד שתנאים אחרים דברו נגדו. וע' תוספות במנחות קג, ב ברי"ה מעשה האומרים שנתכבד גם בדרכים אחרות.

9. מאחר שהתאספו הרבה תלמידי חכמים ביבנה, רצה ר' יהודה להרגיש את גודל חשיבותם בפני בעלי הכתים ביבנה, כרי שיראנו להכניסם לביתם ולכלכלם (תוס' ר' יהודה החסיד; וע' מהר"ל, נתיבות עולם ח"א דף 48).

10. לאחר שחטאו ישראל בעגל אמר הקב"ה שלא ילך עמהם אלא ישלח מלאכו לפנייהם. משה שהבין שהיה זה עונש של נדוי, הרחיק את אהלו מתוך מחנה ישראל אל חוץ למחנה כדי לנהוג גם הוא בדרך קונו (ע' רש"י על הפסוק) והוא קרא לו אהל מועד; כל מי שרצה ללמוד תורה יצא מן המחנה והלך לאהל מועד ללמוד מפי משה רבינו (וע' בסנהדרין קי, א לפירוש אחר להרחקת משה).

11. הגמרא בערובין (נה, ב) מוכיחה שאורך מחנה ישראל מקצה לקצה הוא י"ב מיל ואם כן, אין ארון ה' מרוחק י"ב מיל אלא ממי שאהלו בקצה האחר של המחנה (מהרש"א). [המיל הוא אלפיים אמה, והוא שווה 960 מטר או 1152 מטר לפי מה שנחלקו הפוסקים בשיעור האמה].

עיין כיאור הגר"א שכתב ש'ארון ה' שנזכר בגמרא אינו הארון שעשה בצלאל אלא הארון שנצטוו משה לעשות כשקבל לוחות השניות (דברים י"א). ארון זה היה יוצא לפנייהם למלחמה (רש"י שם, שם) ובו היו מונחים שבדי לוחות הראשונות (רש"י במדבר י, ל"ג; תוספות, סוטה מב, ב ד"ה מפני על פי תוספתא סוטה ז, ט; ועיין הכותב בעין יעקב; ועיין גם מהרש"א ועיין יעקב).

12. "פנים אל פנים" שנאמר בפסוק מתאר לכאורה את הדרך שבה נגלה ה' למשה באהל מועד, כרי ללמדנו את התורה. ר' יצחק מפרש את הפסוק בדרך אחרת משום הקושי שהקשה על הפסוק. ע' מהרש"א; ע' יוסף.

13. בן יהוידע, על פי הגמרא בתענית ח, א, שאין התלמיד לומר אלא כשהרב

1. ע' בברייתא בערכין דף יא, ב שרבי יהושע אחי אביו היה לוי; אם כן, גם הוא היה לוי (רש"י).

2. בירושלמי (נדרים ו, ח וסנהדרין א, ב) הגרסה אחרת קצת; על כל פנים כתוב שם שחנינא חזר בו וקבל את רעתם של חכמי ארץ ישראל. וע' ירושלמי (כתובות ב, ו בקרבן העדה ופני משה שם) בענין העונש שנענש חנינא על שעבר שנים בחוץ לארץ (וע' גם יוסף אומץ להחיד"א לד').

עיין מגדים חדשים (סג, א) הן בזמן המרוק שבו חי חנינא.

3. המקור לאיסור לעבר שנים בחו"ל הוא הפסוק "לשכנו תדרשו", ע' לעיל ברף סג, א בהערה 32. מאחר שפסוק זה מתייחס דווקא לזמן שבית המקדש היה קים, הרי שר' חנינא היה רשאי לעבר את השנה בחו"ל מפני שמעשה זה היה לאחר החורבן. ע' מהרש"א וצ"ח שהקשו שתירוצן הגמרא כאן שאסור לעבר שנים בחו"ל משום הפסוק "כי מציון תצא תורה" סותר לכאורה את דברי רש"י לעיל ברף סג, א ד"ה מעבר שנים. רש"י כתב שם שמקור האיסור הוא "לשכנו תדרשו". ליישב את הסתירה תירצו שמקור האיסור הוא אכן הפסוק "לשכנו תדרשו", אלא שפסוק זה נאמר על זמן הבית ואילו הפסוק "כי מציון תצא תורה" בא להוסיף שאותו איסור נוהג אפילו לאחר החורבן, לפיכך אין קושיא על דברי רש"י שהרי מקור הדין הוא אכן הפסוק "לשכנו תדרשו". (ע' גם מאור ישראל שפירש בדרך זו, ע' צ"ח לענין לימודים נוספים מהפסוק "כי מציון תצא תורה"). אבל ע' ברכת ראש, לשון זהב, ח' ר' אלעזר משה הורוויץ שישבו הסתירה בדרך אחרת. אמנם לפי הריטב"א והמאירי (ברף סג, א) הנידון בסוגיא שונה מפני שר' חנינא לא עיבר כלל את השנה בחו"ל אלא רק ערך את החישובים הנצרכים לכך ורבר זה לא נאסר בפסוק "לשכנו תדרשו". משום כך הקשתה הגמרא מרוע בקשו לנרוח את ר' חנינא ותירצה שהפסוק "כי מציון תצא תורה" אוסר אפילו עריכת חישובים בחו"ל. אבל ע' תוס' בסנהדרין יא, ב ר"ה אין מעברין שחלקו על פירוש זה.

4. ע' תוספות בעבודה זרה (ז, א, ד"ה הנשאל לחכם) ש"ך, יו"ד רמב, נט; כיאור הגר"א, שם רמב, עז (אבל ע' חירושי ר' עקיבא איגר שם). וע' באריכות ברש"י; ברכת ראש; אגדות מהרי"ט; חרשים גם ישנים; מאור ישראל.

5. משום כבודו של החכם הראשון (רש"י, נדה כ, ב ברי"ה מעיקרא, ובר"ה אגמיה סמך; ר"ן עבודה זרה שם). ויש מפרשים שלאחר שפוסק חכם לאיסור, נהפך הרבר לאיסור בעצם, ואין כח לחכם השני להתירו (ריטב"א, עבודה זרה שם, ונדה שם; ר"ן שם בשם הראב"ד).

6. ודאי ששלוחי החכמים לא היו סותרים את דברי ר' חנינא בדבר שאינו אמת, אלא שהיה שם מקום לחלוק והם סברו שראוי להקל וכך היו פוסקים גם במקרה אחר (חידושי הגר"א, אמרי נועם; וע' גם הגהות יעב"ץ; פתח עינים לחיר"א; בן יהוידע; וע' מהרש"א סג, א שפירש שם ע"א). הלכך, מקשה עליהם הגמרא מהברייתא שמשמע שאינם רשאים להקל לאחר שחכם החמיר, והגמרא מתרצת

מסורת הש"ס

(א) ע"ז ו. חולין מד: נדה
(ב) [שבת לג: מנחות
קג:]; (ג) [ח"ל השערי
בשורש עכשו ויש שכותבין
עכשו ביו"ד ואינו צריך];
(ד) חגיגה ו. מכות י"א
(ה) [ש"ס]; (ו) שבת פג: גיטין
מג:; (ז) ע"ז יט:; (ח) ב"ב
קע"ה; (ט) [נדה כז:];
(י) ל"ל בן, (כ) [פירושין
נח:];

גליון הש"ס

מ' עשה בברם אחד.
נצודה לדרך פרשה שמו
נבז בשם המפרשים ד'
נדרים יס נאשה שלשה
נזמין ושלשה משמאל
נאחד באמצע אם תחבר
נזמין יהיו זכרים ובשמאל
נקבות ובאמצע טומטום
נאזכרוגטום ונתעברו
נכל הדברים רק לא
נאמצע לדומטום הוי
קמן קללה:

ורה אור השלם

[illegible]

וַיִּדְבֹּר יי אֶל מֹשֶׁה
נִים אֶל פָּנִים בְּאִשֶּׁר
כִּפְר אִישׁ אֶל רַעְיוֹ
טָב אֶל הַמַּחֲנֶה
מִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון
נֹר לֹא יִמְיֹשׁ מִתּוֹךְ
הָהָאֵל: [שמות לז יא]

וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה
בַּחֲנֻכִּים הַלֵּלוֹם אֶל כָּל
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסִּבֵּת
מִמֶּנּוּ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם
הַזֶּה נִתְּנָה לָעָם לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ: (דברים כ. 18)

חָרַב אֶל הַבָּרִים
אֶלֹּו חָרַב אֶל גְּבוּרִיהָ
(וַחֲתָנוּ: ירמיה ג, לו)

וַיֹּאמֶר אֶהְיֶה אִלָּה
בְּיָמָיו אֲדֹנָי אֱלֹהֵי נָא
שִׁמְתָה עָלֵינוּ הַמָּאֵת
שָׁנָה וְנִאֲלָמָה וְאֲשֶׁר
מִסָּאנִי: [מסורת יב, א]
וְנִאֲלָמָה שָׁרֵי צִנֹּן נִשְׁאָר
יָנֹף הַתְּעִי אֵת
צִדִּים פֶּתַח שְׂבָמִיָּה:
[תענית יב, ג]

זאת התורה אדם כי
ת באהל כל הא
האהל וכל אשר
הל ישמא שבעת
מים: (במדבר יט ד)

בִּי מִיֵּן תִּלָּב יוֹצִיא
אֶה וּמִיֵּן אֶף יוֹצִיא
וּמִיֵּן אֶפְסִים יוֹצִיא
רִיב: [משלי ל, לג]

וְנִבְלָתָהּ בְּהַתְּנִישָׁא
וּמִוֹת יָד לָפָה:
[משל ל, לב]

וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֶל
גִּי לָבוֹ סֵרוּ דָדוֹ
דָּד עַמְלִיק בֶּן אִסְפָּד

וְאַתָּה עֲשִׂיתָהּ
- עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאַתָּה מְמוֹצְרִים וְיָסַר

[שמואל א' כז, ו']

אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ
חֵיל וְשִׁמְתָם שָׂרֵי

וְיִבְרָךְ יְיָ אֱתָם עַד
ד' לוּ בְעָבוֹד אֲרוֹן

על

דבר לבטלה. לא גרסינן ומשכרתו יוסע וגו': הסכת עשו כחית.
כחית. לרשע כמו עשו: כחית עצמכם. ודרשני נמי הם כמו
עשו. עשו עצמכם תחזיקם על דברי מורה: זאת התורה.
היכן מצינו באדם שימות באילי מורה: הם אחר כך בתת. שמוק
כמו יוסם כלל (מורה נ) שמוק
למנו. למנו. למנו.

הוא לא יבנה מזבח חנניה
אלהם ויאמרו אין להם
מזבח וגו' כל העם
שלום יש לנו חלק
למה משום שנאמר
ודבר ה' מירושלים
הם מטמאין לחומרא
במטמאין היכי הוי
מבוא אין חברו רשאי
רשאי להתיר קסברי
בתריה: תנו רבנן
הם כיבנה היו שם
'נחמיה ור' אליעזר
הגלילי פתחו כולם
פתח רבי יהודה
במקום בכבוד תורה
מת האהל ונטה לו
ברם קל וחומר ומה
חכם אלא שנים עשר
יהיה כל מבקש ה'
ידי חכמים שהולכים

פנים אמר ר' יצחק אמר לו הקדוש ברוך הוא
אמרי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה כשם
יאל והחזר האהל למקומו ושב אל המחנה וגו'
עכשו יאמרו הרב כעסם ותלמיד כעסם ישראל
בזב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתך
פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר ומשרתו
תהו ר' יהודה בכבוד תורה ודרש הסבת ושמע
תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה
זים כיום שנתנה מהר סיני אמר ר' תנחום בריה דר'
שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה
ות כחות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית
כי חנינא מאי דכתיב חרב עץ הברים וגואלו
בכד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שממפשים
ד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו איבעית
וע ישראל כחתו עצמכם על דברי תורה כדאמר
מתקימין אלא כמו שממית עצמו עליה שנאמר
ושמע ישראל הם ואחר כך כתיב כדרכא דאמר
דבי ר' ינאי מאי דכתיב כי מיץ חלב יציא
אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב
יד שבעים עליו רבו פעם ראשונה ושיתק וזכה
ריב כל תלמידי שבעים עליו רבו פעם ראשונה
שיות דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם
התן שהן כמעין נובע אמר ר' שמואל בר חמני
כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא
דרש מאי דכתיב ויאמר שאל אל חקיני לכו
חסד עם כל בני ישראל והלא דברים קל וחומר
כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו
יוסי בכבוד אכסניא ודרש לא תתעב אדומי כי
רים קל וחומר ומה מצריים שלא קרבו את ישראל
ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך המארח תלמיד
כמה וכמה: פתח ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי
בעבור ארון האלהים והלא דברים קל וחומר
חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקתו ומתנהו מנכסיו
חמות וחי כלותיה שילדו עשה ששה ככרם אחד
שנאמר

לֹא תִחַעַב אֶדְמוּי כִּי אֶחָדָהּ הוּא לֹא תִחַעַב מִצְרֵי כִּי גֵר הָיִיתָ בְּאֶרֶצוֹ: (דברים כג, ח) כ

[illegible]

הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֲבֹד אֲדָם עֵיר דָּוִד בְּשֹׁמְתָהּ:

מז, רל.

ואמרו וְאֵיזֶה עֲשִׂיתָהּ שָׂאֵל יִשְׁמְעוּ לוֹ: וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה אֲנִי עֹשֶׂה בְּיָדְךָ אֲשֶׁר
לֹא תִסְתַּחֵג בְּחֻקּוֹת הָעַמִּים לִבְנוֹת כְּמוֹת: אֲחִיהָ יִבְנֶה מִדְּבַר אֵלֶּם
יְדִילוּ הָאֵל וְרַעַל לְבִי הִגִּילָה: הִנֵּה הוּא עֹשֶׂה לְךָ כִּי יִשְׁמַע:
וַיִּנֶּח בְּבִדּוֹ: לִפְנֵי הַצִּמָּה לִפְנֵי שְׁמֹנִיָּה לֵאמֹר הִנֵּה עֲרִיץ
(ד' א':) מַעֲשֶׂה גִבֹּר יִשְׁמַע בֶּן חֲנִינָה
שֶׁלֹּם לְפָנֶיךָ אֵל: וְיִזְכֶּנּוּ בְּנֵי חֲנִינָה

וַאֲמָרוּ לְאַחֵינוּ שְׂבֻבוּ
וְאִם לֹא יַעֲלוּ לְהָרַא
יִגְנוּ בְּכַנּוּר וַיִּכְפְּרוּ כֹה
חָלַק בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל
בְּבִכְיָה וַאֲמָרוּ חֹם
בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל וְכֹל כֹּן
(א) כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
בְּשִׁלְמָא הוּא מִמָּוֶה
אַלֵּא הִיא מִטְמָא
וְהָא (ב) תֵּינֵא * רַחֲבָם שׁ
לְמַהֲרָ אִסֵּר אִין תְּחַבְּרוּ
כִּי הִיכִי דְלֵא עֲגִירוּ
כִּשְׁנֹכְסוּ רְבוּתֵינוּ לֵא
רַבִּי 'יְהוּדָה וְרַבִּי יוֹסִי'
בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי
בְּכַבּוּד אֲבַסְנִיָּא וּדְרַשׁ
רַאשׁ (ג) הַמְדַּרְבֵּיִם בְּכִכְּוֹ
וּדְרַשׁ (ד) וּמוֹשֶׁה יָקָח
מִחוּץ לְמַחֲנֵהוּ וְהָלַךְ
אֶרֶז ה' שְׁלֵא הִיָּה מִרַח
מִיָּלֵא אֲמָרָה תוֹרָה (ה)
יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד תֵּלֵךְ

על אחת כמה וכמה ודבר ה' אל משה פנים
למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה איכא
אני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים ליש
אמר רבי אבהו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה
הנה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מ
היינו דכתיב ושב אל המחנה אמר רבא אף על
השע בן גון נער לא ימיש מתוך האהל ועוד פ
שראף היום הזה נהיית לעם וכי אותו היום נתנה
יה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום
ויא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא קריאת
מי שלא קרא קריאת שמע מעולם הסכת עשו כ
רב בחבורה דר' יוסי ברבי חנינא דאמר ר' יוסי
לא על שונאיהם וס' תלמידי חכמים שיושבים בר
תיב הכא ונואלו וכתוב התם אשר נואלנו וש
ימא מהכא נואלו שרי צונו דבר אחר הסכת וש
יש לקיש דאמר ריש לקיש במנין שאין דברי תורה
זאת התורה אדם כי ימות באהל דבר אחר הסכת
בא לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יתנה אמר
מאה ומין אף יוציא דם ומין אפים יוציא ריב בכ
ינן משדי אמו עליה ומין אף יוציא דם כל תל
הבחין בין דם טמא לדם טהור ומין אפים יוציא
נגיה ושותק וזה להבחין בין דיני ממונות לדיני
סוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר
אי דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפ
ם זמם יד לפה: פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא
וירדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית
הנה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו
שקחו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה: פתח
ר' הווא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו והלא ה
ל צורך עצמן שנאמר ואם ידעת ויש בם אנשי חיי
לם בחזק ביתו ומאכליו ומשקוהו ומהנהו מנכסיו על אח
לכבוד אכסניא ודרש ויכרך ה' את עובר אדום (הגת
לא אכל ושתה אלא כבוד ורבינן לפניך המארח תלמ
לכו) מאי היא ברכה שברכו אמר רב יהודה בר נחיה

אח"כ לב סופך שיהא מנושא [משלי ל, לג]. עתמך על דברי חזרה סופך להחששא [נדה כז].

וּשְׁמָתָהּ מִפֶּן נָשׁוּם יָד עַל פִּהּ שֶׁלָּה חָדַע לְהַשִּׁיב לְשׂוֹאֲלֶיהָ [גִּדָּה שֶׁם]. וַיֹּאמֶר שְׂמֹוֹל אֶל
דָּבִר יִהְיֶה בְּנִגַּע עֶרְדַּ שֶׁלֹּכּוּ אֵלֶּל יַעֲבֹן לְלִמּוּד חֹרֶה וְעֶרְדַּ הוּא עֲמֻלָּה. הַכְּנַעֲנִי מִלֵּךְ עֶרְדַּ
בְּמִדְבַּר בָּא (א) וְשִׁמְלָהּ יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנִּיב (שֶׁם יוֹי בִּרְיָ) וְיָרָה הָאֵל הַזֶּה בְּשִׁמְלָהּ (שֶׁם יוֹי בִּרְיָ)

למענו שיהא נחמד לקראתך. **ל** תתעב מצרי. מכל וכל אע"פ שזרקו וזכריכם ליאור מה

זאן שלי [בראשית]

לשון אחר בדרשה זו:

איכא דאמרי - יש אומרים שכן אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: בשם שאני הסברתי לך פנים - שהראיתי לך פנים יפות כשלימדתי אותך את התורה כך אתה הסבר פנים לישראל ואל תראה להם פנים כועסות^[14] **והחזיר האהל למקומו.**

הגמרא דורשת המשך הפסוק בדרך דומה:

"ושב אל המחנה וגו'". אמר רבי אבהו: ללמדך שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: עכשיו יאמרו בני ישראל: הריב - כלומר הקב"ה בכעס עליהם משום מעשה העגל וגם תלמיד - כלומר משה בכעס! ישראל מה תהא עליהם - כשגם הקב"ה וגם משה כועסים עליהם, ומי ישיב את כעסו על הקב"ה מעליהם? הלכך, אמר הקב"ה למשה, אם אתה מחזיר האהל למקומו במחנה, מוטב, ואם לאו, יהושע בן נון תלמידך משרת תחתך ואתה תפסיק להנהיגם. והיינו דכתיב בהמשך הפסוק **"ושב אל המחנה"; כלומר, הפסוק אינו מלמדנו מה שעשה משה, אלא מה שצוה לו הקב"ה^[15] מוסיף רבא:**

אמר רבא: אף על פי שמשה השיב את האהל לתוך המחנה אחרי שסלח הקב"ה לישראל^[16], **אף על פי בן לא יצא הדבר - דברו של הקב"ה לבטלה, ולבסוף אכן שירת יהושע תחת משה**^[17]. **(שנאמר: ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל).**

הגמרא חוזרת לדברי רבי יהודה בכרם ביבנה:

ועוד פתח רבי יהודה בבבא בתרומה לומדי התורה ודרש הפסוק: "הסבת ושמע ישראל היום הנה נהיית לעם" (דברים כו, ט). **וכי אותו היום נתנה תורה לישראל**^[18] **והלא אותו יום שבו דבר משה לישראל סוף ארבעים שנה הנה, שהרי כל ספר דברים נאמר בסוף שנת הארבעים לצאתם ממצרים**^[19] **ואילו קבלת התורה, שבה נהיו לעם, היתה בשנה הראשונה! אלא בא הפסוק ללמדך שחביבה תורה על**

הערות

לעם" ולכן מקשרת הגמרא את נתינת התורה עם תחילת האומה (ועי' אבן עזרא, רמב"ן, ספורנו על הפסוק; ועי' בהקדמת הרמב"ן לשמות).

19. מהרש"א

20. בדומה לכך כתוב בעירובין (גד, א"ב) שדברי תורה נמשלו לעץ תאנה: מה תאנה זו, כל זמן שאדם ממשש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם (באורי הגר"א). לפי הדרשה שררשה הגמרא בפסוק זה, צריך לומר שהפסוק אכן נאמר בזמן הראוי ביותר שהרי באותו יום חזר משה על כל התורה בפני ישראל בכללותה ובפרט (עי' סוטה לו, ב); ואף שכבר קבלו בני ישראל את התורה (עי' שם) מצאו טעם במה שלמדו באותו היום (עי' ביאורי הגר"א).

21. בקריאת שמע כתוב (דברים ו, ו): "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום" ודרשו בפסיקתא וזוהר (שם, שם): "שיהו בכל יום ויום חדשים בעיניך כאילו קבלתם היום מהר סיני". אם כן, כשאדם אינו קורא קריאת שמע יום אחד הרי הוא באותו יום כאילו לא קבל את התורה כלל. עי' מהרש"א.

22. רש"י, שהרי האותיות הגרוניות א, ה, ח, ע, מתחלפות זו בזו (מנחם משיב נפש). כמו כן, "ש" ו"ס" מתחלפות (עי' לדוגמא סוטה ה, א). ועי' חידושי הגר"א, אמרי נועם המפרש "הס" כפשוטו, שפירושו היו בשקט (עי' רמב"ם יג, ו' לרש"י שם) כיון שבכתת לומדים כולם שקטים כשאחד מדבר.

23. שאין הפלפול מצוי ליחידי אלא כשאחר מעוררו (מאירי).

24. הגמרא דיברה כאן בלשון סגי נהור, מפני שלא רצתה לומר דבר רע על תלמידי החכמים בעצמם.

25. מפני שאין להם מי שיתקן טעויותיהם כשהם לומדים לבדם (מהרש"א, מכות י, א).

26. מהרש"א שם.

ואף שהתורה מועילה בשלשה דברים: שהיא נותנת חיים ומחכימה את לומדה ומצילה מחטא, אם אדם לומד יחידי הרי זה מתהפך והוא מביא חרב על עצמו ומיטפס והוא בא לידי חטא (חידושי הגר"א, אמרי נועם; עי' סוטה מט, א לעונשים נוספים ללומד לבדו).

27. רש"י (תענית ז, א בד"ה ואיבעית אימא; ועי' רש"י במכות י, א ד"ה נואלו שרי צוען שפירש בע"א).

הגמרא חוזרת לדרוש את המלה "הסכת":

דָּבָר אַחֵר: פירוש "הסכת ושמע ישראל" הוא "עש - כת"; כלומר **בְּתוֹתוֹ עֲצָמָם** - עשו עצמכם כתובים ושבורים עמל על דברי תורה עד שתעשו בהם קנין ויתקומו בכם. **בְּדֹאמֶר רִישׁ לְקִישׁ:** דָּאֵמֶר רִישׁ לְקִישׁ: מִנּוּן שְׁאִין דְּבָרֵי תוֹרָה מִתְקַיֵּימִין אֲלָא בְּמִי שְׁמִיטָה עֲצָמוֹ עָלֶיהָ? שְׁנֵאֵמֶר: "זאת התורה אדם בי ימות באֶהָל" (במדבר יט, יד) - כלומר התורה מתקיימת באדם שממית עצמו מרוב עמל באהלה של תורה^[28]. פירוש שלישי ל"הסכת":

דָּבָר אַחֵר: "הסכת ושמע ישראל", כאילו כתוב הס - כת; כלומר, **הס** - בתחילה שתוק ואל תקשה קושיות על דבר תורה שלמדת אלא תלמדו היטב עד שתהיה גירסתו שגורה בפיך וְאַחֵר כֵּךְ פִּתַּת אֶת דְּבַר הַתּוֹרָה לַחֲתִיכוֹת וְהַקְשָׁה עָלָיו מִה שִׁישׁ לָךְ לַהֲקָשׁוֹת, וְתִרְצֵץ תִּירוּצִים עַד שִׁתִּישֵׁב לָךְ^[29]. **כְּדָרְכָא.** דָּאֵמֶר רַבָּא: **לְעוֹלָם וְלָמוֹד אָדָם תוֹרָה** וישנן את הגירסא וְאַחֵר כֵּךְ יִהְיֶה - יעיין בה, ויקשה ויתרץ עד שיזכה להבינה.

הגמרא חוזרת לענין העמל בדברי תורה:

אָמְרֵי דְּבֵי רַבִּי יִנְאִי - אמרו בבית מדרשו של רבי ינאי: **מֵאִי דְּכֵתִיב** - מהי כוונת הפסוק: **"בִּי מִיץ חֶלֶב יוֹצִיא חֲמָאָה, וּמִיץ אֶף יוֹצִיא דָם, וּמִיץ אֶפְסִים יוֹצִיא רִיב"**? (משלי ל, לג). **בְּמִי אֵתָּה מוֹצֵא חֲמָאָה שֶׁל תוֹרָה? בְּמִי שְׁמַקִּיא חֶלֶב שְׁוִינָק מִשְׁדֵּי אָמוֹ עָלֶיהָ** - כלומר, שהוא מוכן למסור את נפשו עד כדי כך כדי ללמוד תורה^[30] על ידי זה ימצא חמאה של תורה, שהיא בירור ההלכות העולות מן הלימוד.

הקטע הבא אחריו בפסוק:

"וּמִיץ אֶף יוֹצִיא דָם" **כָּל תַּלְמִיד שְׂכוּעַס עָלָיו רַבּוֹ פְּעַם רֵאשׁוֹנָה וְשׁוֹתֵק,** כלומר, שהוא מוצץ כעס רבו (חרון אפו) ומקבלו בשקט, זוכה להיות בקי בהלכות נדה ועל יד כך ידע להבחין בין דם טמא לדם טהור^[31].

הקטע האחרון בפסוק:

"וּמִיץ אֶפְסִים יוֹצִיא רִיב". **כָּל תַּלְמִיד שְׂכוּעַס עָלָיו רַבּוֹ פְּעַם רֵאשׁוֹנָה וְשׁוֹנָה וְשׁוֹנָה** (אפיים מלשון אף כלומר, כעס כפול) **וְשׁוֹתֵק, זֹכֶה לְהִבְחִין בֵּין דִּינֵי מְמוֹנוֹת שֶׁהֵם קָשִׁים יוֹתֵר לְדִינֵי נִפְשׁוֹת שְׁאִינֵם קָשִׁים כָּל כֵּךְ**^[32].

הגמרא מוכיחה שדיני ממונות עמוקים מדיני נפשות:

דִּתְנֵן בְּמִשְׁנָה (בבא בתרא קע"ב, ב): **רַבִּי יִשְׁמַעֲלֵאל אוֹמֵר: הַרְוָה שִׁיתְחַבֵּם יַעֲסוֹק בְּדִינֵי מְמוֹנוֹת, שְׁאִין לָךְ מְקַצֵּעַ בְּתוֹרָה יוֹתֵר גְּדוֹל מִהֵן, שֶׁהֵן כְּמַעֲזֵן נֹכַח.**

הגמרא דורשת עוד פסוק בענין עמל התורה:

אָמֵר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי: מֵאִי דְּכֵתִיב מִהֵי כוֹנֵת הַפְּסוֹק: "וְאִם נִבְלַת בְּהֵתֵנְשָׁא, וְאִם זְמוּת יָד לָפָה?" (שם, שם, לב). ללמד שכל המנבל עצמו על דברי תורה - ששואל לרבו כל ספקותיו, ואינו חושש לכבוד עצמו, אף על פי שיש מספקותיו שיגרמו לחביריו

להלעיג עליו^[33], **סוּפוֹ לְהֵתֵנְשָׁא** מפני שיחכים. **וְאִם זְמוּת** - אם חסם את פיו ולא שאל, סופו לתת יד לָפָה וישתוק כשישאלוהו, כי לא ידע להשיב.

הגמרא חוזרת לדברי החכמים ביבנה שפתחו בכבוד האכסניא:

פִּתַּח רַבִּי נַחֲמִיָּה בְּכָבוֹד אַכְסֵנְיָא וְדָרַשׁ: מֵאִי דְּכֵתִיב - מהי כוונת הפסוק שאמר שאל לפני מלחמתו בעמלק: **"וַיֹּאמֶר שְׁאוּל אֶל-הַקִּינִי לָבוֹ סֵרוּ רַדּוֹ מִתּוֹךְ עַמְלִקִּי פֶּן אוֹסְפֶךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עֲשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**? (ש"א טו, ו). ללמד כמה גדול היה חסדו של יתרו, אבי הקיני, כשבאו אצלו "אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה" (שמות יח, יב)^[34]. בשביל חסד זה חס שאל על צאצאיו של יתרו, מפני שהחשיבו כחסד עם כל ישראל. ממשיך רבי נחמיה: **וְהָלֹא דְּבָרִים קָל נְחוּמָר לְמַדְנוּ מִכָּאן. וְמִה יִתְרוֹ,** - אם לגבי יתרו **שֶׁלֹּא קָרַב אֶת מֹשֶׁה אֶלָּא לְכָבוֹד עֲצָמוֹ,** למדנו כֵּךְ שֶׁחֲסָדוֹ הוֹעִיל לְהַצִּיל אֶת צִאצָּאָיו לֵאחֶר כִּמְה דוֹרוֹת כִּי נִחְשַׁב כְּחֶסֶד עִם כָּל יִשְׂרָאֵל, הַמֶּאֱרַח תַּלְמִיד חָכָם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּמֵאֲכִילוֹ וּמִשְׁקָהוּ וּמִהֲנִיחוֹ מִנְכָּסָיו עַל אֶחָת בְּמָה נִחְשַׁב הַדָּבָר כְּחֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל!

דרשת רבי יוסי בכבוד אכסניא:

פִּתַּח רַבִּי יוֹסִי בְּכָבוֹד אַכְסֵנְיָא וְדָרַשׁ: כתוב בתורה: **"לֹא תִתְעַב אָדָמִי בִּי אַחִיף הוּא. לֹא תִתְעַב מִצְרִי בִּי גֵר הֵייתָ בְּאֶרֶצוֹ"** (דברים כג, ח). **וְהָלֹא דְּבָרִים קָל נְחוּמָר לְמַדְנוּ מִכָּאן:** ומה מצריים - אם לגבי המצרים **שֶׁלֹּא קָרַבוּ אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְצוּרָךְ עֲצָמוֹ,** כפי שְׁנֵאֵמֶר בְּבִקְשַׁת פְּרַעַה בַּעֲנִין אַחִי יוֹסֵף: **"וְאִם יִדְעָתָּ וְיֵשׁ בָּם אֲנָשִׁי חַיִּל, וְשִׁמְתָם שְׂרֵי מִקְנֶה עַל אֲשֶׁר לִי"** (בראשית מז, ו) ובכל זאת כתוב כֵּךְ בַּפְּסוֹק הִנֵּה שְׁחִיבִים לְהַכִּיר לָהֶם טוֹבָה; הַמֶּאֱרַח תַּלְמִיד חָכָם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּמֵאֲכִילוֹ וּמִשְׁקָהוּ וּמִהֲנִיחוֹ מִנְכָּסָיו, עַל אֶחָת בְּמָה נִחְשַׁב שְׁחִיבִים לְהַכִּיר לוֹ טוֹבָה!

דרשת רבי אליעזר בכבוד אכסניא:

פִּתַּח רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי בְּכָבוֹד אַכְסֵנְיָא וְדָרַשׁ בענין הפסוק על עובר אדום ששמר את ארון הברית בביתו במשך שלשה חדשים בימי דוד: **"וַיִּבְרָךְ ה' אֶת עֹבֵד אָדָם** (הגתי) **בְּעֹבֹר אָרוֹן הָאֱלֹהִים"** (ש"ב, ו, יא-יב). **וְהָלֹא דְּבָרִים קָל נְחוּמָר לְמַדְנוּ מִכָּאן:** ומה ארון שלא אכל ושתה ולא טרח בו שומרו אֶלָּא כְּפֶד וְרִבֵּץ לָפָנוּ - שרק נקה לפניו וסלק את האבק כֵּךְ, הַתְּבַרַךְ מִהֵן; הַמֶּאֱרַח תַּלְמִיד חָכָם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּמֵאֲכִילוֹ וּמִשְׁקָהוּ וּמִהֲנִיחוֹ מִנְכָּסָיו, עַל אֶחָת בְּמָה נִחְשַׁב שֶׁמִּתְבַּרַךְ מִהֵן?

הגמרא שואלת בענין ברכת עובר אדום:

מֵאִי הִיא בְּרָכָה שֶׁבִּרְכוּ ה' לְעוֹבֵד אָדָם?

עונה הגמרא:

אָמֵר רַב יְהוֹדָה בַּר זְבִידָא: זו חֲמוּת וְשִׁמּוּנָה בְּלוֹתִיָּה, כלומר, אשתו של עובר אדום וְשִׁמּוּנָה נְשִׁי בְּנִי, שְׁוִלְדוֹ כָּל אֶחָת שֶׁשָּׂה שֶׁשָּׂה בְּכָרָס אַחֵר - בבת אחת^[35].

הערות

31. שהרי ישנם גוונים שונים בדם נדה ויש בהם טמאים ויש טהורים, ועוד שישנם זמנים שבהם כל דם הוא טהור. מי שיסבול את כעס רבו עליו יזכה ליריעה שלמה בדינים אלה (רש"י).

32. מאחר שבדיני ממונות צריך אדם לגלות סבלנות יתירה שהרי מדובר בריב בין שני צדדים, עליו לסבול את כעס רבו בכפליים (מהרש"א).

33. רש"י; ואפשר שגם רבו יחשוב שאינו חכם (רש"י על הפסוק).

34. דש"י כאן ובשמות שם; ועי' מהרש"א וחרושי הגר"א, אמרי נועם שפירשו בע"א; עי' צ"ח; איי הים; בן יהוידע.

35. אבל עי' ירושלמי יבמות ב, יד המובא בריטב"א ובספר המכתם; ועי' גם חידושי הגר"א, אמרי נועם.

עי' מהר"ל, נתיבות עולם ח"א דף מח"מט המבאר באריכות שלש הדרשות בשבח אכסניא, והחילוקים ביניהם. ועי' לעיל בדף כ, ב בהערה 31 עוד בענין מעלות המארח תלמיד חכם.

28. דין טומאת אהל, האומר שמת הנמצא באהל מטמא אדם וכלים ואוכלים שנמצאים עמו כאהל, נמצא בפרשת חקת (במדבר, יט, יד). קודם דין זה נמצא דין טומאת מגע של מת. מדוע אם כן כתבה התורה "זאת התורה" דווקא כאן ולא כתחילת דין טומאת מת? משינוי זה למדנו חידוש בענין דרך קנין התורה (מהרש"א).

29. רש"י; ועי' מה שפירש רש"י כעבודה זרה יט, א בד"ה ילמד אדם ובר"ה ואח"כ יהגה; ועי' מהרש"א שם. ועי' מאידי כאן שפירש בע"א; ועי' רש"י בשבת דף סג, א ד"ה דליגמר איניש, וד"ה והדר ליסבר, שלעולם ילמד אדם גירסת הסוגיא שלמד מדבר ויחזור וישנן עד שתהא שגורה בפיו ואחר כך יקשה עליה קושיות ויתרץ תירווצים, שאם לא יעשה כן אפשר שישכח את הגירסא ורבו לא ימצא לו בבל שעה ללמדו ועוד שלאחר שישינה הרבה יוכל לתרץ קושיותיו בעצמו (רש"י, עבודה זרה, שם).

30. פירש המהרש"א "שהוא מקיא" כלומר, שהוא מרחיק מעצמו תענוגי הילדות.

הישיבה. במקומו מִלֵּךְ רַבָּה עֲשָׂרִין וְתַרְתִּין שָׁנִין - רבה שימש כראש הישיבה במשך עשרים ושתים שנה עד מותו^[6]. לאחר מותו, מִלֵּךְ רַב יוֹסֵף תַּרְתִּין שָׁנִין וּפְלָגָא - שנתים ומחצה; כלומר, לא רק שלא הפסיד בכך שנדחה מפני השעה, אלא שזכה והאריך ימים בעוד מחצית שנה^[7]!

מוסיפה הגמרא:

כָּל הַנֶּהָר שָׁנִי דְּמִלֵּךְ רַבָּה - כל אותן שנים שהיה רבה ראש הישיבה, לא נהג רב יוסף שום שררה, וּפְּאִילוֹ אוּמָנָא לְבִיתִיהָ לֹא קָרָא - ואפילו כשהיה צריך להקזיז דם לרפואה, היה הולך לבית הרופא, כאדם פשוט, ולא היה שולח להביא את הרופא אליו^[8]. מאמר שני של רבי אבין הלוי:

וְאָמַר רַבִּי אֲבִין הֵלֹוִי: מַאי דְּכָתִיב - מִה כוונת הפסוק: „וַיֵּנֶף ה' בְּיוֹם צָרָה וַיִּשְׁבֶּה - כלומר, יחזק אותך שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב” (תהלים כ, ב). האמנם קרא דוד המלך לעזרתו של אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְלֹא אֱלֹהֵי אֲבִרָהֶם וַיִּצְחָק? אלא, מִפְּאֵן לְבַעַל הַקּוֹרָה כשהוא רוצה לטלטלה ממקום למקום ואחרים מסייעים לו בכך שִׁיכָנַס בְּעֵבְיָהּ שֶׁל קוֹרָה - ישים עצמו תחת חלקה הכבד של הקורה וישאנה, שהרי היא שלו - כלומר, יעקב, אשר טרח בגידולם של י"ב שבטים כי הם בניו, הוא זה שישתדל בעדם ויבקש עליהם רחמים^[9].

מאמר שלישי של רבי אבין הלוי:

וְאָמַר רַבִּי אֲבִין הֵלֹוִי: כָּל הַנֶּהָנֶה מִסְּעוּדָה שֶׁתִּלְמִיד חָכֵם שְׂרוּי בְּתוֹכָהּ, כְּאִילוֹ נִהְנֶה מִזֵּיו שְׂכִינָהּ^[10]. שְׁנָאֹמַר „וַיָּבֵא אֶהָרָן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַכְל־לֶחֶם עִם־חֲתָן מִשָּׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים” (שמות יח, יב). מבארת הגמרא וְכִי לִפְנֵי אֱלֹהִים אָכְלוּ? וְהֲלֹא לִפְנֵי מִשָּׁה אָכְלוּ! אֵלָּא הַפְּסוּק בֹּא לֹאמַר לָךְ שֶׁכָּל הַנֶּהָנֶה מִסְּעוּדָה שֶׁתִּלְמִיד חָכֵם שְׂרוּי בְּתוֹכָהּ כְּאִילוֹ נִהְנֶה מִזֵּיו שְׂכִינָהּ, ולכן נאמר על אהרן והזקנים שאכלו לפני הקב"ה שהרי משה היה שרוי באותה סעודה^[11].

מאמר רביעי של רבי אבין הלוי:

וְאָמַר רַבִּי אֲבִין הֵלֹוִי: הַנֶּפֶטֶר - כלומר, הנפרד מַחֲבָרוֹ, אֵל יֹאמַר לוֹ „לָךְ בְּשָׁלוֹם”, אֵלָּא „לָךְ לְשָׁלוֹם”^[12]. שְׁהָרִי יִתְרוֹ שְׁאָמַר לוֹ לְמִשָּׁה „לָךְ לְשָׁלוֹם” (שמות ד, יח) כשעזב את מדין, עָלָה מִשָּׁה

שְׁנָאֹמַר „ולעובד אדום בנים שמעיה הבכור... פְּעֻלָּתִי הַשְּׂמִינִי (וכתיב)^[1] כִּי בָרַכְוּ אֱלֹהִים” בזכות ארון הברית (ד"ה א כו, ד"ה). ובהמשך נאמר: „כִּלְ-אֵלָה (ל)[מִכְנִין] עֲבַד אָדָם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וְאֶחָיהֶם (אנשי) [אִישׁ] חֵיל - כלומר אנשים חשובים בְּכַח לְעִבְדָּהּ - זו עבודת הלויים שָׁשִׁים וּשְׁנַיִם לְעִבְדָּה אָדָם”. כלומר היו לעובד אדום ששים ושנים בנים, מהם שמונת בניו שהיו לו מתחילה וששה ששה בנים שילדו אשתו ושמונה כלותיו מכח הברכה שברכו האלהים^[2].

הגמרא מביאה מאמרותיו של ר' אבין הלוי, ובתוכן מימרא בענין מעלתו של הנהגה מסעודת שתלמיד חכם משתתף בה^[3]:

אָמַר רַבִּי אֲבִין הֵלֹוִי: כָּל הַדּוֹחֵק אֶת הַשְּׁעָה - שמשתדל ומתאמץ בכל כחו להצליח מיד, ואעפ"י שאינו מצליח כי אין השעה כשירה לכך, בכל זאת הוא חוזר ומשתדל עוד^[4] שְׁעָה דּוֹחֵקְתוֹ - הוא נכשל כי אין השעה כשרה. וְכָל הַנִּדְחָה מִפְּנֵי הַשְּׁעָה - שאינו דוחק מזלו אלא ממתין שתבוא שעתו שְׁעָה נִדְחָה מִפְּנֵיו ולא יפסיד בכך, אלא עתידה לעמוד לו שעה מצלחת.

ראיה לדברי רבי אבין הלוי:

וכן משמע מִדְּרַבָּה וְרַב יוֹסֵף. דְּרַב יוֹסֵף נִקְרָא סִינִי, מפני שמשניות וברייתות היו שגורות בפיו כפי שניתנו מסיני; וְרַבָּה נִקְרָא עוֹקֵר הָרִים, מפני שהיה חריף ומפולפל בתורה, אף שלא היה בקיא כרב יוסף. אֶצְטְרִיקָא לָהּ שְׁעָתָא - הגיע שעתם של רבה ורב יוסף לעלות לגדולה מפני שהוצרכו חכמים שאחד מהם יהיה ראש הישיבה. שְׁלַחוּ בְנֵי הַיִּשְׁבִּיבָה שֶׁאֵלָה לְהֵתָם - לשם, אל חכמי ארץ ישראל: סִינִי וְעוֹקֵר הָרִים, אֵיזוֹהַ מֵהֶם קוֹרֵם? שְׁלַחוּ לָהּ - השיבו להם: סִינִי קוֹרֵם, שְׁהַפֵּל צְרִיכִין לְמַרִי חֲטִיָּא - הכל נזקקים למי שקבץ תבואה למכור כלומר, למי שקבץ הרבה שמועות וזהו ר' יוסף שנקרא סני, ולכן הוא ראוי להיות ראש הישיבה. אָף עַל פִּי כֵּן לֹא קָבַל עָלָיו רַב יוֹסֵף אֶת הַמִּינוּי. דְּאָמַרְי לִיָּה בִּלְדָאִי - מפני שאמרו לו החוזים בכוכבים^[5]: מִלְּכַת תַּרְתִּין שָׁנִין - תמלוך כלומר, תהיה ראש הישיבה שנתיים ואז תמות. רב יוסף בחר להיות נדחה מפני השעה ולא נהיה לראש

הערות

- הוגה על פי הגהות הב"ח א; וע' גם רש"י בסוטה לה, ב בד"ה ולבסוף.
- המהרש"א מבאר שמאחר שנכתב "כי ברכו אלהים" לאחר שנמנו שמונת בניו, משמע שהברכה נוספה על בניו שהיו לו כבר כלומר, שאשתו וכלותיה ילדו ששה ששה בברים אחר, ואלו הבנים שנמנו בהמשך הפסוק שם. הברכה התקיימה דווקא בלידת ששה בנים בכרס אחד שהרי כך היתה הברכה לישראל במצרים. ע' מהר"ל, נתיבות עולם ח"א, עמ' 49, וגבורות ה' פרק יב שמבאר את ענין הברכה של לידת ששה בכרס אחד.
- ע' במאירי ומשמע בדבריו שזוהי השייכות של רבדי ר' אבין הלוי לדברי הגמרא לעיל, אמנם ע' בצ"ח שביאר באופן אחר.
- רש"י בעירובין יג, ב בד"ה הדוחק את השעה. רש"י כאן מביא בדוגמא את אבשלום שביקש לפלוך בחזקה.
- המהרש"א מפרש שהוא מנסה לדחוק את מזלו בבח והוא אינו מצליח מפני שהמזלות קובעים מתי תבוא שעתו להצליח. הגר"א מוסיף שהמנסה לדחוק את מזלו מסתכן בנפשו, וכפי שיתבאר בגמרא (ע' ביאורי הגר"א ואמרי נועם; וע' גם אבות ד, ג עם דרך חיים למהר"ל).
- רש"י (שבת קט, א ד"ה כלדאי וביבמות בא, ב ד"ה אמרו לי בלדאי); וכן פירשו תוספות (שבת קנו, ב ד"ה כלדאי), ורשב"ם (פסחים ק"ג, ב); אבל ע' רש"י בפסחים שם, ד"ה כלדאי, שפירש בע"א; וע' באריכות בתשובות המיוחסות לרמב"ן רפג. ואף שאסור לפנות אל החוזים בכוכבים (ע' פסחים שם), מותר לנהוג לפי דבריהם למי שנודע לו מה שאמרו (תשובות המיוחסות לרמב"ן שם; רמ"א יו"ד קעט, ב; אבל ע' מה שכתב רמב"ם, הל' עבודה זרה, יא, ח"ט; וע' מגדים חרשים למקורות נוספים בענין). ויש לומר שבכך אירע לרב יוסף שהרי בודאי לא פנה לחוזים בכוכבים (ע' במפרש לחידוש הגר"א, אמרי נועם).
- ע' חידושי הגר"א, אמרי נועם שפירש מדוע מלך רבה עשרים ושתים שנים.
- בן יהוידע מפרש שרב יוסף זכה להאריך ימים עוד מחצית השנה כשבר על שנדחה מפני השעה; חרשים גם ישנים מפרש שרב יוסף מלך שתי שנים ומחצה להראות שאין לסמוך על החוזים בכוכבים, שהרי הם רואים ואינם יודעים מה

רואים ולעולם אינם אומרים דברים מדויקים (ע' רש"י לכמדרב כג, כח; וע' גם סנהדרין קא, ב).

8. רש"י; אבל ע' מה שפירש רש"י בהוריות שם ד"ה אומנא לבייתיה. חידושי הגר"א אמרי נועם מפרש שרב יוסף התנהג כך משום שחשש לדברי הכלדיים, ומשום כך, לא לקח לעצמו שום שררה (ע' תוס' הרא"ש להוריות שם המביא במה פירושים אחרים; וע' גם בן יהוידע; חרשים גם ישנים).

9. רש"י; וע' מהרש"א שפירש בע"א; ע' איי הים.

10. המהרש"א מפרש שהטעם לכך הוא שודאי יאמרו שם דברי תורה (וע' בגליוני חש"ס) והשומע דברי תורה כאילו נהנה מזיו השכינה; כמו שכתוב במסכת אבות (ג, ג) שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה באלו אכלו משלחנו של מקום, ע' פירוש אחר במהר"ל, גור אריה על שמות יח, יב; וע' לעיל י, כ בהערות 27, 31 בענין אכילת צדיק.

11. ע' מהרש"א שם.

12. ע' מאירי; כל עוד האדם חי הוא "הולך לשלום", שהרי פירוש המלה שלום הוא שלמות ולעולם האדם שואף לעלות עוד ועוד ולהשיג את שלמותו הרוחנית ולכן הוא הולך לשלום. כשהאדם נפטר מן העולם אינו יכול להשתדל ולזכות במדרגות חרשות של שלמות ואין לו אלא השלמות שהשיג בהיותו בעולם הזה ולכן המת "הולך בשלום" כלומר, הוא הולך לגורלו עם השלום שהשיג כבר (מהר"ל נתיבות עולם ח"א, עמ' 316; חידושי הגר"א אמרי נועם; איי הים; ברכות ראש; שם משמואל, וישב תרע"ז). משום כך האומר לאדם חי "לך בשלום" הריחו קלל. הנימוקי יוסף (מועד קטן כט, א) מפרש שאמירת "לך בשלום" למי שהולך לדרכו מתפרשת שהשלום יהיה עמו בזמן הליכתו, אך כשיגיע למקום חפצו לא ימצא שלום ולכן צריך לומר "לך לשלום" (ע' במהרש"א כאן שפירש באופן דומה). (אף שאין זה מוברח שהאומר "לך בשלום" מתכוון לקללה, בכל זאת צריך להזהר בכך, שהרי "ברית כרותה לשפתיים" (סנהדרין קכ, א) ומועד קטן יח, א) שמאחר שהוציא האדם דבר בפיו יכול להזיק בדבריו אף אם לא התכוון לכך (ע' לעיל יט, א וס, א וע' גם שבועות לא, א וספר חסידים תעט).

הרואה פרק תשיעי ברכות

סד.

עין משפט
גזר מצוה

צא א טושי"ע אלו"ט סי'
קנה טעף ח'
[א] מג"ח סי' ק" סק"ט:
[ב] [הח"מ] סי' ס"ד מהל' אהל
ה"ד:

רב נסים נאון

תלמידיו חכמים אין להם
מנוחה. בגמרא
דבני מצרובא במסכת
שביעית בפרק רביעי
פירשו כי זו היגיעה שהן
יענין היא (משבחין)
[שמשבחין] ומקלסין
וגורסין בחורא בראמרי
ר' יתה בשם ר' חייא בר
אשי עתידין חברין
להניגע מבין בנסיון
לבוש מדרשות מאי עמא
דכובי (תהלים סד) ילכו
מחיל אל חיל:

סליקא לה לאחא מסכתא

ליקוטי רש"י

הדוחק את השעה.
ממנו להשגיח ולהתהלך
ורואה שאלו מלכות
ואפ"כ חזון וסולן
למחשבות ומחשבות
לגבורות. שעה נדרת
בפניו. לאחר זמן עתה
לעמוד לו שעה מלכות
(עירובין יג.) דרב יוסף
פיני. קרו ליה סיני לפי
שהיו משניות וברייתות
פסוקות לו נמתיקן מהר
סיני אל אל היה מוטל
כרעה. פיני. מי ששנה
משנה וברייתא פסוקין לו
נמתיקן מהר סיני.
יעקב הרבים. דמתיק
ומפולל בחורא א"ש
אלו משנה וברייתא
פסוקין לו כל כך. שהב"ר
צריכין צמרי חסידא.
לומר רב יוסף הוא מרי
מתיק שמשנה וברייתא
פסוקין לו מפי השמועה
נמתיקן מהר סיני דמשה
[פסחים קט: וע"י חז"ל שבת קנ"ו:]. בעלי אוב כן פירש רבינו ולא נהירא דקרא כמיז נהירא אל חפס אל האנוח
ואני שמעתי חז"ל כדכתיב וכן עיקר [רש"י שם]. ב"ר רבה עשרין ותרתינן שניין. עשרין ומתיקן שנין הן
היו ימי שרדו של רבה ומת וישב רב יוסף בראש [מבואות מב: עיי"ש]. אומנא צביתיה צא קרא. שלל רבה
לנהוג שררה בעמנו כל אומן השנים שמלך רבה אפילו נהלי שריחא שלל רבה להביא שום אומן ביומו אלל
כשהוא דואה להקין דם היה האומן על נפשו דרעה וסם היה מקין. וא"כ דרע"י שלל רבה לנהוג שררות בעמנו
כל אומן שנים שמלך רבה לומר שלל היה לו פנאי להקין עמנו אלל היה עוסק כל שעה במורה לפני רבה והוריהו
שם. יצ"ב בחי"א א"י ח"י. אומן המכרים למעלה יושבי ביתן אשר מפולת בלגנם. בחי"א א"י ח"י. מניח המדרש
לצ"ה וילאה נאלם ומילם אל הקני"ה ציון [תהלים סד: ח]. שילבו מניח המדרש לצ"ה הכנסת ומניח הכנסת לבס
המדרש אחר יראה אל אלוהים ציון חזנו אל עליון [פס"ק כט:]. צמ"ע. ישראל אחי ורעי. אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך [תהלים קכ: ח]. ה' עוז צמ"ע יתן ה' יברך את עמו בשלום:
נממן חורא שמשפדו ונמסגלו האומות ונלו להם אלל בעלם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מנול הוא נל להציא לעולם אמר להם כדר נשבע שלל יצא מנול אלל קול ההמון ששמענו הקני"ה נממן חורא לעמו [תהלים כט: ט].

[6] [עירובין דף ק"ג: יג:].
[7] עירובין ל"ה (א) [מ"ק
יב:]. הוריות י"ד, (ד) [ב"ב
קמ"ה:]. (ה) [מ"ק כט.
ע"ש]. (ו) [מ"ק כט.
ע"ש]. (ז) סט, (ח) ימות
קבל: מור סו: ממד לנ:
כחור' מ' ע"ב.

הגהות הב"ח

(ה) גמ' שנאמר פעלתי
השמיני כי נכחו אלוהים
וכתיב כל אלה מבני עובד
אלוהים ממה ונניח:

גליון הש"ס

גמ' ב"ר הדוחק את
השעה. מג"ח רס"י קט
ס"א: שם ב"ר הגהות
מסעודה. מג"ח סוף סי'
קט ורס"י מקס"ח
סק"ה:

תורה אור השלם

(א) צמ"ח
השק"ר
פסלתי השמיני כי
ברכו אלוהים:
[דברי הימים א ב, ח: ח]
(ב) כל אלה מבני עובד
אלוהים. ויבניהו
[ואמרו] איש תל בכה
לעבדה יששים וישנים
לעבד אדם:
[דברי הימים א ב, ח: ח]

(ג) יענף יי ביום צרה
ישגבך שם אלוהי
יעקב: [תהלים כ, ב: ב]
(ד) ויבן יתרו חתן
משה עלה חתנים
לאחיהם ויבא אתרן
וכל זקני ישראל לאבד
לחם עם חתן משה
לפני האלוהים:
[שמות י"ב: יב]

ואראה העולם תמים ויאמר יתרו למשה לך בשלום ויבא
וילך בחבורה: [שמות כ, ט: ט]
(ז) ואתה תבוא אל אביך בשלום חקבר בשביה מוכרה: [בראשית כ, טו]
(ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלוהים ציון: [תהלים סד: ח] (ט) וכל בנך למורי יי ורב שלום בנך:
[שעה ג, ט: ט] (י) שלום רב לאחבי תורתך [אין צמו מכלשול: [תהלים קכ: קכח] (כ) ויהי שלום בחילך שללה
בארמנותך: [תהלים קכ: י] (ל) למען אחי ורעי אבדך נא שלום בך: [תהלים קכ: ח] (מ) למען בית יי
אלהינו אבקשה טוב לך: [תהלים קכ: ט] (ז) עז לעמי יתן יי וברך את עמו בשלום: [תהלים כט: יא]

המדרש אחר יראה אל אלוהים ציון חזנו אל עליון [פס"ק כט:]. צמ"ע. ישראל אחי ורעי. אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך [תהלים קכ: ח]. ה' עוז צמ"ע יתן ה' יברך את עמו בשלום:

שנאמר פעלתי השמיני. בני עובד אלדוס קא חשיב בדברי הימים וקא חשיב תמנול והיא תשיעית כל אחת ילדה ששה הם חמשים וארבע
הוסף עליהם שמונה בנים הראשונים הרי ששים ושנים לעובד אלדוס: הדוחק את השעה. כגון אכשלוס שנקס למלך בחזקה: אצטריבא
לדו שעתא. להיות אחד מהם ראש ישיבה. אצטריבא לדו. גרסי' הולכרו להם חכמים: פיני. היו קורין לרב יוסף שהיה בקי בצרייתות
הרבה: עוקר הרים. לרעה בר נחמני
דאמרי צ"ה ב"דאי. לרב יוסף: מלכת
תרתינן שנין. אמר אס אמלך מחלה
אמות לסוף שנתיים ונדחה מפני
השעה ולא אנה למלך והשעה עמדה
לו שלל הפסד שותמו בך: אומנא
צביתיה צא קרא. לא נהג כל אומן
השנים שום דא שררה וכשהיה נרץ
להקין דם היה הולך לגימ הרופא
ולא היה שולח לנל אליו: שיאחו
בעבי הקורה. אס נל לטלטלה
ממקום למקום לתמה צנין. כלומר
יעקב שכל הצנים שלו וטרם נגידולס
יעקב עליהם רחמים: הנפטר מן
החם. כשהיו מוליכים ארונות ממקום
למקום להקורה היו מליים אותו
מעיר לעיר ומחורס אלו ומחורס
מליים אותו משם והלאה והמחורס
קרי נפטרים נוטלין רשות להפטר
ממנו: אין צ"ה מנוחה. משיבה
לשיבה וממדרש למדרש:

שנאמר פסלתי השמיני (ה) וכתיב (ה) כי ברכו אלוהים כל אלה [מבני] (ל) עובד
אלדוס ובניהם ואחיהם (אנשי) [איש] חיל בכה לעבודה ששים ושנים
לעובד אלדוס אמר ר' אבין הלוי (ה) כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו וכל
הנדרה מפני השעה שעה נדרת מפניו מדרבה ורב יוסף (ה) דרב יוסף סיני
ורבה עוקר הרים אצטריבא לדו שעתא (ה) שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה
מהם קודם שלחו לדו סיני קודם (ה) שהכל צריכין למרי חמיא אף על פי כן
לא קבל עליו ר' יוסף דאמרי ליה בלדאי מלכת תרתין שנין מלך רבה
עשרין ותרתין שנין מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא כל הנך שני דמלך
רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרא: ואמר רבי אבין הלוי מאי דכתיב
(ה) יענף ה' ביום צרה ישגבך שם אלוהי יעקב אלוהי יעקב ולא אלוהי אברהם
ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה: ואמר רבי אבין הלוי
(ה) כל הנחה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה
שנאמר (ה) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלוהים
וכי לפני אלוהים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל הנחה
מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה: (ה) ואמר רבי
אבין הלוי הנפטר מחבורו ויאל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי
יתרו שאמר לו למשה (ה) לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום
(ה) לך בשלום הלך ונתלה: ואמר רבי אבין הלוי ויזהנפטר מן המות אל יאמר
לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר (ה) ואתה תבוא אל אביתך בשלום:
אמר רבי לוי בר חייא היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק
בתורה (ה) וזכה ומקבל פני שכינה שנאמר (ה) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלוהים ציון. אמר רבי חייא
בר אשי אמר רב (ה) תלמיד חכם אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל
אל חיל יראה אל אלוהים ציון: (ה) אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמיד חכם מרבים שלום בעולם
שנאמר (ה) וכל בנך למורי ה' ורב שלום בנך אל תקרי בנך אלא בונך (ה) שלום רב לאוהבי תורתך
ואין למו מכשול (ה) יהי שלום בחילך שלוח בארמנותך (ה) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (ה) למען בית
ה' אלהינו אבקשה טוב לך (ה) ה' עוז צמ"ע יתן ה' יברך את עמו בשלום:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

ובנייתא אנוהין דהלכתא [הוריות יד:]. ב"דאי. חז"ל כדכתיב [שבת קט: ועיי"ו שם קט: רבמח' כא:]. בעלי אוב
[פסחים קט: ועיי"ו חז"ל שבת קנ"ו:]. בעלי אוב כן פירש רבינו ולא נהירא דקרא כמיז נהירא אל חפס אל האנוח
ואני שמעתי חז"ל כדכתיב וכן עיקר [רש"י שם]. ב"ר רבה עשרין ותרתינן שניין. עשרין ומתיקן שנין הן
היו ימי שרדו של רבה ומת וישב רב יוסף בראש [מבואות מב: עיי"ש]. אומנא צביתיה צא קרא. שלל רבה
לנהוג שררה בעמנו כל אומן השנים שמלך רבה אפילו נהלי שריחא שלל רבה להביא שום אומן ביומו אלל
כשהוא דואה להקין דם היה האומן על נפשו דרעה וסם היה מקין. וא"כ דרע"י שלל רבה לנהוג שררות בעמנו
כל אומן שנים שמלך רבה לומר שלל היה לו פנאי להקין עמנו אלל היה עוסק כל שעה במורה לפני רבה והוריהו
שם. יצ"ב בחי"א א"י ח"י. אומן המכרים למעלה יושבי ביתן אשר מפולת בלגנם. בחי"א א"י ח"י. מניח המדרש
לצ"ה וילאה נאלם ומילם אל הקני"ה ציון [תהלים סד: ח]. שילבו מניח המדרש לצ"ה הכנסת ומניח הכנסת לבס
המדרש אחר יראה אל אלוהים ציון חזנו אל עליון [פס"ק כט:]. צמ"ע. ישראל אחי ורעי. אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך [תהלים קכ: ח]. ה' עוז צמ"ע יתן ה' יברך את עמו בשלום:

המדרש אחר יראה אל אלוהים ציון חזנו אל עליון [פס"ק כט:]. צמ"ע. ישראל אחי ורעי. אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך [תהלים קכ: ח]. ה' עוז צמ"ע יתן ה' יברך את עמו בשלום:

במלאכת לימוד התורה והם הולכים משיבה לשיבה וממדרש למדרש אפילו בעולם הבא והולכים וגדלים בתורה^[16], שְׁנֵי אָמֵר „יִלְכוּ מִחֵיל אֶל-חֵיל וְיִרְאֶה אֶל-אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן“; כלומר ילכו מרוב עם הלומד תורה בעולם הזה לרוב עם הלומד תורה בעולם הבא.

סיום המסכת בשבחם של תלמידי חכמים:
אָמֵר רַבִּי אֱלֶעָזָר אָמֵר רַבִּי חֲנִינָא: תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם^[17], שְׁנֵי אָמֵר: „וְכָל-בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנִיךָ“ (ישעי' נד, יג). אֵל תִּקְרִי „בְּנִיךָ“ אֶלָּא „בּוֹנֵיךָ“^[18], שהרי תלמידי חכמים נקראו בנאים (שבת קיד, א) משום שהם בונים את העולם בכח לימוד התורה, ומאחר שהם עוסקים בבנין העולם הרי הם מרבים בו שלום ומביאים את העולם לשלמותו.
„שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ וְאִין-לָמוּ מְכָשׁוּל“ (תהלים קיט, קסה)^[19].
„וְהִי שְׁלוֹם בְּחֵילְךָ יְרוּשָׁלַיִם שְׁלֹוה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ“ (תהלים קכב, ז)^[20], „לְמַעַן אַחֵי וְרַעֲי אֲדַבְּרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ (ירושלים). לְמַעַן בֵּית-ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לָךְ“ (שם, ח"ט)^[21].
„ה' עֹז לְעַמּוֹ וְיִתֵּן ה' יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם“ (שם כט, יא).

וְהַצְלִיחַ וְנַעֲשֶׂה רַבִּים שֶׁל יִשְׂרָאֵל; דּוֹר שְׁאָמֵר לוֹ לְאַבְשָׁלוֹם קוֹדֵם שְׁמֹרד „לָךְ בְּשְׁלוֹם“ (ש"ב טו, ט) הֵלֶךְ אַבְשָׁלוֹם וְנִתְּלָה בְּאֵילָן בְּשִׁעְרוֹת רֹאשׁוֹ עַד שֶׁבֶא יוֹאֵב וְהִרְגוּ^[13].
מאמר חמישי של רבי אבין הלוי:

וְאָמֵר רַבִּי אֲבִין הֲלֹוֹ: מְלוּה הַמֵּת הַנֶּפֶטָר מִן הַמֵּת - לְאַחַר שְׁלוּהוּ בְּחֶלֶק מִן הַדֶּרֶךְ וְאַחַר כֵּךְ מִסֵּר אֶת הָאָרוֹן לְמָלוּים אַחֲרִים, כִּשְׁהוּא נוֹטֵל רִשׁוֹת לְהַפְטֵר מִן הַמֵּת אֶל יֵאמֹר לוֹ: „לָךְ לְשְׁלוֹם“ אֶלָּא: „לָךְ בְּשְׁלוֹם“^[14]. שְׁנֵי אָמֵר לְאַבְרָהָם בְּנִבְוָאָה: „וְנִתְּלָה תְּבוּאָה אֶל-אַבְתִּיךָ בְּשְׁלוֹם“ (בראשית טו, טו), ללמדך שכך אומרים למת.

מימרא בענין שכרו של הלומד מיד אחרי שמתפלל:
אָמֵר רַבִּי לִוִּי בֶר חִיָּא: הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת וְנִכְנָס מִיד לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה, זוֹכֶה וּמִקְבֵּל פְּנֵי שְׂכִינָה, שְׁנֵי אָמֵר „יִלְכוּ מִחֵיל אֶל-חֵיל וְיִרְאֶה אֶל-אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן“ - (תהלים פד, ח) כלומר, ילכו מרוב עם שבתפלת רבים לרוב עם הלומד תורה בחבורה, ובזכות זאת יראו אל פני השכינה^[15].

הגמרא מביאה דרשה אחרת על הפסוק הזה:
אָמֵר רַבִּי חִיָּא בֶר אֲשִׁי אָמֵר רַב: תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים אֵין לָהֶם מְנוּחָה לֹא בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא בְּעוֹלָם הַבָּא, אֲלֹא תְּמִיד הֵם מְמַשִּׁיכִים

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

הערות

- עיין שמואל-ב יח, ט"ו.
- בן יהוידע תמה כיצד אמר דוד לבנו אבשלום "לך בשלום", וכי לא ידע שאלו דברי קללה? הוא מפרש שאכן התכוון לומר "לך לשלום" אלא שהקב"ה הטא את שפתיו לומר "לך בשלום", כדי שיקלל את אבשלום בשל מחשבתו הרעה.
- משום שאמירת "לך לשלום" למת פירושה שעדיין לא השיג שלום ועליו עוד לעבור ייסורים, כגון גהינם וגלגול נשמה (ברכת ראש; גלינוי הש"ס בדר"ט, א; ע' מהרש"א; וע' גם חפץ חיים על התורה לשמות יח, כג).
- פרשנו את הפסוק על פי האבן עזרא שם והמהרש"א כאן וע' גם פירוש רש"י על הפסוק. המהרש"א מפרש שקבלת פני השכינה הנוכרת בגמרא פירושה מצות ראייה בבית המקדש בשלש רגלים.
- רש"י; נמוקי יוסף וריטב"א למועד קטן כט, א.
- ביאורי הגר"א מפרש שאף שלאחר מיתה כבר אי אפשר להשיג עוד שלמות (ע' בהערה 12), הגמרא כאן מדברת באנשים שמדרגתם כה נעלה ונשגבה שהם ממשיכים בעלייתם אפילו בעולם הבא (ע' פירושים אחרים במהר"ל, נתיבות עולם ח"א דף 40; מהרש"א; צ"ח).
- המהרש"א פירש שתלמידי חכמים מביאים שלום בין הקב"ה וישראל ובין בין הקב"ה וכל העולם כולו, משום שהם תקנו תפילות וברכות אשר הן קיומו של העולם.
- סיום זה ראוי הוא למסכת בדרכות העוסקת בעיקר כענייני תפילות וברכות, אך ע' בצ"ח המאריך בביאור טעם אחר לבחירת מימרא זו לסיום המסכת.
- עוד יש לפרש שתלמידי חכמים מרבים שלום בין איש לאשתו ובין איש לאחיו, שהרי הם מיישבים את כל המחלוקות עפ"י דיני התורה (עיון יעקב).
- מאחר שנאמר בפסוק "וכל בניך" אין צורך לחזור ולומר "ורב שלום בניך" ואפשר היה לומר "ורב שלומם". מתוך זה למדה הגמרא לומר "אל תיקרי בניך

- אלא בוניך" (עץ יוסף; חידושי הגר"א אמרי נועם בפירושו השני) הנפש החיים מבאר שבכל מעשה של עסק התורה או קיום מצוות מתחזק ומתסדר החלק הרוחני בעולם וממילא גם החלק הגשמי הולך ומתחזק. משום כך אומרת הגמרא שהעוסקים בלימוד התורה הם כונו העולם (ע"ש באריכות א, ג"ה; ע' שבת קיד, א ותענית ד, א שגם שם נקראים תלמידי חכמים בוני העולם). [יש להוסיף שהגמרא לא באה לשנות את גירסת הפסוק כשאמרה "אל תיקרי" וכו' ואין כאן אלא פירוש נוסף למשמעות הפסוק].
- ארבע מסכתות בש"ס מסתיימות בדברי רבי אלעזר אלו: ברכות, נזיר, יבמות, ובריתות שהם ראשי תיבות "בניך" (ערוך לנר ליבמות קכב, ב).
- הצ"ח מפרש שהגמרא מביאה פסוק זה בהמשך למה שנאמר לעיל (סג, ב) שאין לתלמיד חכם ללמוד לבד משום שהלומד לבדו אינו מצליח ללמוד בראוי. העדר שלום בין לומדי התורה הוא הסיבה לכך שהם לומדים לבדם. הפסוק בא ללמד שאם יש שלום בין תלמידי חכמים שהם אוהבי תורתך, לא יהיה להם מכשול בהבנת התורה.
- הצ"ח מפרש שפסוק זה הובא כאן כדי לבאר שאף שאין לתלמידי חכמים מנוחה בעולם הזה ותמיד הם עולים ממדרגה למדרגה, כפי שאמרה הגמרא לעיל, ככל זאת אין הם חסרים שלום בעולם הזה, כפי שלמדנו לעיל בפסוק "שלום רב לאוהבי תורתך". דווקא השינוי התמידי במצבם שלעולם הם עולים ומעמיקים בתפישת התורה זהו שלומם האמיתי של תלמידי החכמים. משום הפירוש הזה, מפרש הצ"ח את תיבת "בחיילך" מלשון ציבור ולא מלשון חומה, כלומר יהי שלום בחיילך, כתוך ציבור לומדי התורה.
- הצ"ח כותב שפסוקים אלו לא הובאו כאן אלא משום שהם ההמשך של הפסוק הקודם; אבל ע' חידושי הגר"א (אמרי נועם) וכן יהוידע המבארים את טעמי כל הפסוקים בדרך אחרת.

אחר השלמת המסכתא אומר ג' פעמים:

הדרן עלך מסכת ברכות והדרך עלך.
דעתן עלך מסכת ברכות
ודעתך עלך. לא נתנשי מנך מסכת
ברכות ולא תתנשי מנן – לא בעלמא
הדין ולא בעלמא דאתי.

ואח"כ אומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו,
שתהא תורתך אמנותנו בעולם הזה
ותהא עמנו לעולם הבא. חנינא בר פפא, רמי
בר פפא, נחמן בר פפא, אחאי בר פפא, אבא
מרי בר פפא, רפרם בר פפא, רכיש בר פפא,
סורקב בר פפא, אדא בר פפא, דרו בר פפא.

הערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו
ובפיפיות עמך בית ישראל. ונהיה
[כלנו] אנחנו וצאצאינו [וצאצאי צאצאינו]
וצאצאי עמך בית ישראל, כלנו יודעי שמך
ולומדי תורתך [לשמה]. מאיבי תחכמי
מצותך, כי לעולם היא לי. יהי לבי תמים בחקיה,
למען לא אבוש. לעולם לא אשכח פקודיה, כי
בם חיייתי. ברוך אתה יי, למדני חקיה. אמן אמן
אמן, סלה ועד.

מודים אנחנו לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו,
ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש,
ולא שמת חלקנו מיושבי קרנות. שאנו
משכימים והם משכימים, אנו משכימים לדברי
תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אנו
עמלים והם עמלים, אנו עמלים ומקבלים שכר,
והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אנו רצים והם
רצים, אנו רצים לחיי העולם הבא, והם רצים
לבאר שחת, שנאמר: ואתה אלהים, תורדם
לבאר שחת, אנשי דמים ומרמה לא יחצו
ימיהם, ואני אבטח בך.

יהי רצון לפניך יי אלהי, בשם שעזרתני
לסיים מסכת ברכות כן תעזרני
להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם,

ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל
דברי תלמוד תורתך באהבה. וזכות כל התנאים
ואמוראים ותלמידי חכמים יעמוד לי ולזרעי,
שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי עד
עולם. ותתקיים בי: בהתהלכך תנחה אתך,
בשכבך תשמר עליך, והקיצות היא תשיחה. כי
בי ירבו ימיה, ויוסיפו לך שנות חיים. ארך ימים
בימינה, בשמאלה עשר וכבוד. יי עז לעמו יתן,
יי יברך את עמו בשלום.

אם יש שם עשרה אומר קדיש:

יתגדל ויתקדש שמה רבא. (קהל – אמן).
בעלמא די הוא עתיד לאתחדתא,
ולאחיאה מתיא, ולאסקא יתהון לחיי עלמא,
ולמבנא קרתא דירושלם, ולשכללא היכלא
בגוה, ולמעקר פלחנא גכראה מן ארעא,
ולאתבא פלחנא די שמיא לאתרה, וימליך
קדשא בריך הוא במלכותה ויקרה, [ויצמח
פרקנה ויקרב משיחה] (קהל – אמן). [בחיכון
וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן
קריב. ואמרו: אמן.

(קהל – אמן. יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמא).
יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמא.
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא
ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקדשא בריך
הוא (קהל – בריך הוא) °לעלא מן כל (בעשי"ת – °לעלא
ולעלא מכל) ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא,
דאמירן בעלמא. ואמרו: אמן. (קהל – אמן).

על ישראל ועל רבנן, ועל תלמידיהון ועל כל
תלמידי תלמידיהון, ועל כל מאן דעסקין
באורייתא, די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר.
יהא להון ולכון שלמא רבא, חנא וחסדא
ורחמין, וחיין אריכין, ומוזני רויחי, ופרקנא מן
קדם אבוהון די בשמיא [וארעא]. ואמרו: אמן.
(קהל – אמן).

יהא שלמא רבא מן שמיא, וחיים [טובים]
עלינו ועל כל ישראל. ואמרו: אמן. (קהל – אמן).
עשה שלום במרומיו, הוא ברחמיו יעשה
שלום עלינו, ועל כל ישראל. ואמרו: אמן.
(קהל – אמן).

כפי שנתבאר בדף נט, ב הערה 6, קביעת מחזור החמה לעשרים ושמונה שנים היא על פי חישובי האמורא שמואל, ששנת החמה היא שלש מאות ששים וחמשה יום ושש שעות. על פי חישוב התקופה [התלוי באורך שנת החמה] נקבע גם היום שבו מתחילים לומר בחוץ לארץ "ותן טל ומטר". הגמרא בתענית (י, א) אומרת שמתחילים לומר תפילה זו ששים יום לאחר תקופת תשרי (תקופת הסתיו), שאז מתחילה עיקר עונת הגשמים [עונת הגשמים תלויה, כמובן, בשנת החמה]. גם כאן מחושבת התקופה על פי חישובי שמואל^[1]. רב אדא חולק על חישובי שמואל, כמו שיתבאר בסמוך. ואכן, הלוח שאנו משתמשים בו זה יותר מאלף ושש מאות שנה מבוסס על חישובי רב אדא, ולא על חישוביו של שמואל. לפני שנביא ישוב לסתירה זו, נסביר באורך שתי שיטות אלו.

§ חישוב התקופה לפי שמואל ולפי רב אדא

כפי שנתבאר, לדעת שמואל שנת החמה היא 365 יום ושש שעות. לדעת רב אדא שנת החמה היא 365 יום, חמש שעות, 55 דקות ו- $25\frac{25}{57}$ שניות. ההפרש ביניהם במשך שנה הוא כארבע וחצי דקות^[2]. על פי המספרים שנתן רב אדא אנו מתאימים את שנת הלבנה עם שנת החמה. צורך ההתאמה הוא מפני שהלוח שלנו אינו על פי שנת הלבנה בלבד ולא על פי שנת החמה בלבד, אלא בנוי על שתיהן יחד. דהיינו, החודשים נחשבים על פי הלבנה, אבל אורך השנים נקבע גם על פי החמה. חודש הלבנה ארכו 29 יום, 12 שעות ו-44 דקות, ושלש שניות ושליש. ואם כן, שנת החמה, שהיא הזמן שבו מקיף כדור הארץ את השמש, נמשכת כ-11 יום יותר משנים עשר חודשי לבנה. לאחר שנים מועטות יגדל ההפרש, עד שבמשך הזמן תתחיל השנה בעונות שונות. כך הוא למשל, בלוח המוסלמי, המבוסס לגמרי על הלבנה. מדי כמה שנים חל כל חודש בעונה אחרת. לא כן הוא בלוח שלנו. התורה כתבה לענין חג הפסח: "שמור את חודש האביב" (דברים טז, א) ומכאן אנו למדים שפסח צריך תמיד לחול בחודש האביב^[3]. הלכך, צריכים אנו להשלים את האחד עשר יום החסרים כל שנה ולהתאים את השנה לשנת החמה. משום כך מעברים את השנה בשבע שנים מתוך כל תשע עשרה שנה, ומוסיפים לה חודש נוסף, הנקרא "אדר שני", וכך חל חג הפסח לעולם בחודש האביב. כאמור, לפי רב אדא יש בשנת החמה 365 יום, 5 שעות, 55 דקות ו- $25\frac{25}{57}$ שניות. תשע עשרה שנים כאלה שווים בדיוק ל-235 חודשי לבנה (של 29 יום ו-12 שעות ו-44 דקות ושלש שניות ושליש, כמובא למעלה). כך שכל 19 שנה של הלוח שלנו, שיש בהם 235 חודשי לבנה, שוות ל-19 שנות חמה. נחזור עתה לשאלה: מדוע פוסקים כרב אדא לענין עיבור השנה, ואילו בענין תפילת "ותן טל ומטר" וברכת החמה פוסקים כשמואל?

שמא יש לומר שאין סתירה בין שני הענינים. יתכן ששמואל, שכפי שנאמר לעיל (נח, ב), אמר: "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא", ידע גם את חשבונו של רב אדא. ואף על פי כן ציין מספרים פשוטים יותר (כדברי רבי אברהם אבן עזרא בספר העיבור, דף 8) מפני שלפשוטי העם קשה לחשב שברים ושברים שברים. בתפילת "ותן טל ומטר" ו"בברכת החמה" חייב כל יחיד ויחיד [אף אם עושים אותם בציבור]: מה שאין כן בפסח שרק הציבור, בראשות בית דין, מצווה לשמור את חודש האביב. הלכך, על הציבור לדייק בחישוביו, ולכן נקבע הלוח על פי שיטת רב אדא^[4].

§ הלוח שלנו והשנה האסטרונומית

לפי חישובי המדענים בזמננו, שנת החמה היא 365 יום, 5 שעות 48 דקות ו-46 שניות, דהיינו כ- $6\frac{2}{3}$ דקות פחות משנת החמה על פי חישובי רב אדא. ואם כן, בכל 216 שנה נוסף יום אחד לשנת רב אדא ביחס לשנת המדענים, וב-1900 שנה יש כבר הפרש של כמעט תשעה ימים. מאז שנתקן הלוח על ידי הנשיא הלל השני בשנת ד' אלפים

הערות

1. עיין ברמ"א יורה (דעה קטן, ה) מנהג נוסף התלוי בתקופות.

2. ארבע וחצי דקות הוא פרק זמן שאינו ניכר במשך שנה אחת, אבל בכל אלף שנה ההפרש מצטבר ליותר משלושה ימים. אם נקח כדוגמא את זמן אמירת "טל ומטר", הרי שבכל אלף שנים, לפי שמואל, מתחילים לומר "ותן טל ומטר לברכה" שלשה ימים קרוב יותר לפסח (כאשר זמן הפסח נקבע לפי רב אדא). אם ננהג על פי שמואל לענין אמירת "טל ומטר", ולפי רב אדא לענין קביעת זמן הפסח, הרי שבעוד בערך 42,000 שנה, היום שבו היו צריכים להתחיל באמירת "טל ומטר" יחול בדיוק בחג הפסח! באופן מעשי, בעיה זו – ואחרות כמותה – תיפתרנה לאחר ביאת המשיח,

כששוב יקדשו את החודש על פי ראיית עדים וחישובי בית הדין. על פי דרך זו מביא הביאור הלכה (תכו, א) כמה תיקונים ללוח עד שנת תתמ"ז, והוא מסיים: "ואין לנו לדאוג כל כך יותר (כלומר לתקן את הלוח לענין שנים יותר מאוחרות). כי בודאי בעת ההיא וגם הרבה קודם תהיה הגאולה ונקדש על פי הראיה".

3. כמו כן, חג הסוכות צריך לחול תמיד בסתיו (סנהדרין יב, ב – יג, א; לפי שמות לד, כב).

4. ביאור זה נאמר גם על ידי רבי דוד נייטו בספרו כוזרי שני, ויכוח חמישי, קמו; ועיין גם חזון איש, אורח חיים קלח, ד. ליישוב אחר עיין יסוד עולם (ד, טו). מאת רבי יצחק ישראלי, תלמידו של הרא"ש.

ק"י"ט, יש הפרש של מעל 7 ימים; ואם כן, חג הפסח יוצא (ביחס לתקופת השנה) יותר משבעה ימים אחרי הזמן בו היה יוצא כשתקנו את הלוח. לפי זה, בעוד כמה אלפי שנה, יחול פסח באמצע הקיץ. גם בעיה זו תיפתר בזמן הגאולה, כשיהיה לנו סנהדרין ונחזור לקדש על פי הראיה ועל פי החשבון כמו שעשינו בשנים קדמוניות בזמן שהיה לנו סנהדרין. בזמננו אנו קובעים הלוח על פי חשבון החזור על עצמו לפי מחזוריות קבועה, ועל כרחנו נכלל בזה אי-דיוק מסויים. אבל כשמקדשים על פי הראיה וכל שנה וכל חודש נקבע לבדו, אין שום צורך למגבלות אלו, ואז אפשר לקבוע החודש על פי חישובים מדויקים מאד, הכפופים לתנאים מסויימים שמסורים בידי בית הדין⁵.

ואף על פי כן נשאר הקושיא: מה הצורך להפרש בין חישובי הלוח לבין חישובי השנה האסטרונומית? מדוע לא נקדים בשבוע את תקופת ניסן, וממילא את חג הפסח?

חתם סופר, בספרו "עט סופר" על חישובי תקופות⁶, מפרש שכשדברו חכמים על "סוד העבור" (עיין ראש השנה כ, ב), התכוונו לכל החישובים האסטרונומיים שעליהם מבוסס חשבון השנה האסטרונומית, ולא רק לחישובים שעל פיהם בנה הלל את הלוח. על פי סוד זה החליטו בית דין אם לקבל עדות כדי לקדש על פיה את החודש ביום שלשים לחודש, ונמצא שהחודש הקודם היה רק בן עשרים ותשעה יום; או לעכב את קבלתה, וכך יהיו בחודש שלשים יום. כמו כן, קביעת השנים שיש לעברם על ידי הוספת אדר שני גם כן נעשתה על פי סוד זה. אכן סוד זה אינו ידוע אלא ליחידי סגולה, והוא לא נמסר לרוב העם שאינם מתמצאים בחישובים הקשים הנחוצים לקידוש החודש, לעיבור השנה ולהתאמת שנות החמה לשנות הלבנה.

כל זמן שבית דין קבעו מתי יחול ראש חודש, נשמר סוד זה על ידי יחידי סגולה. אבל לאחר שגלו ישראל מארצם לארבע כנפות הארץ, היה צורך לתקן לוח שקל להבינו, ושעקרונותיו מובנים גם לשאר אנשים. אף אם לוח בזה הוא פחות מדויק, סברו החכמים שבאותו דור שהפשיטות נחוצה יותר מהדיוק.

החתם סופר מסביר שהחכמים עשו כך על פי הכח שבידם לענין קידוש החודש, כפי שמבואר בגמרא (ראש השנה כה, א). הגמרא מפרשת את הפסוק: "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אתם במועדם" (ויקרא כג, ד), אל תקרא אתם, אלא אתם, כפי שהמלה נכתבת. והגמרא ממשיכה בפירושה: "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם"; אתם, אפילו שוגגים, אתם, אפילו מזידיים. ואם כן, יש לבית דין הכח ל"הויד" ולא לדיוק בתקנת הלוח, אם נראה להם שהדבר נחוץ. את הכח לקבוע לוח השנה, לקדש ראשי חודשים, ולהעמיד זמני החגים, מסרה התורה לחכמים, שהם ישתמשו בו כהבנתם כדי להבטיח וכדי להנציח את עבודת ה' על ידי כלל ישראל.